

संपादकीय निवेदन

इंद्रादयोपि यस्यान्तं न ययुः शब्दवारिधेः ।

प्रक्रियां तस्य कृत्स्नस्य क्षमो वक्तुं नरः कथम् ॥

महाराष्ट्र शब्दकोशाचा हा सहावा विभाग आमच्या आश्रयदात्याच्या हातीं देताना आम्हास फार आनंद होत आहे. पूर्वसंकल्पित पाच विभागात सगळे मराठी शब्दांचे सकलन करणे अशक्य झाल्याने व कोशासारख्या सर्वसंग्राहक स्वल्पाच्या संदर्भप्रयात काढकरून करणे अनिष्ट असल्यामुळे शब्दकोशाचे दोन विभाग अधिक करावे लागले. यांमुळे पूर्वीच्या अपेक्षेपेक्षा खर्चही वाढला. या वाढत्या खर्चाकरिता पूर्वीप्रमाणेच पाचव्या विभागाचा स्वीकार करताना सहाव्या विभागाकरिता आगाऊ पाच रुपये द्यावे अशी विनंति आम्ही आमच्या भागीदार ग्राहकास केली व ती बहुतांशी सर्व ग्राहकांनी आनदाने मान्य केली. याबद्दल आम्ही त्याचे कृतज्ञतापूर्वक आभार मानतो. बाकीचे ग्राहकही हा विभाग स्वीकारताना त्यांचे मूल्य देतील अशी आमची खात्री आहे. तथापि ग्राहकसंख्येपेक्षा काही प्रय अधिक काढणे जरूर असल्यामुळे त्यात काही रक्कम शुद्ध राहिली व आतापर्यंतच्या अशा प्रकारच्या खर्चास प्रसिद्ध होणाऱ्या प्रथाची ग्राहकसंख्या अल्प का होईना तथापि काही प्रमाणात घटत जाते असा जो अनुभव आहे तो याही प्रथाच्या बाबतीत आल्यामुळे या विभागाच्या छपाईच्या कामी फार दिरगाई झाली. तथापि आमच्या काही मित्रांच्या साहाय्यामुळे आम्हास हा विभाग आज तब्दीस नेता आला. याबद्दल आम्ही त्याचे फार आभारी आहो. आमच्या साहाय्यकाचे नामनिर्देशपूर्वक आभार संपूर्ण प्रथाच्या अखेरीस आम्हास मानावयाचेच आहेत, तेव्हा आम्ही सध्या त्याचा नामनिर्देश करीत नाही.

या विभागात छु अक्षरापर्यंतचे शब्द आले आहेत. यापुढील सातव्या विभागात पुढील क्ष पर्यंतच्या अक्षरातील सर्व शब्द येऊन हे कार्य पूर्ण होईल.

सध्याच्या आर्थिक मंदीमुळे मवीन ग्राहक मिळणे फार कठिण झाले आहे. तथापि त्यातूनही आमचे प्रयत्न चालू आहेत व महाराष्ट्रातील मराठी माणेच्या अभिमानी अशा आमच्या ग्राहकांच्या व जनतेच्या सद्मानुभूतीने हे कार्य शीघ्रतास जाईल असा आम्हास पूर्ण भरवसा आहे. तरी सर्व महाराष्ट्रीय जनता आम्हावर आजवर दाखविलेल्या श्रेष्ठ कायम ठेवून हे कार्य आमच्या हातून पूर्ण करून घेवो व या वात्सल्यज्ञाच्या अवधूत स्नानाचा दिवस लवकर उदय पावो अशी त्या जगन्मित्रांजवळ प्रार्थना करून हे निवेदन पुरे करतो.

यशवंत रामकृष्ण दाते

प्रस्तावना

मराठी भाषेचें व्याकरण व शब्दसिद्धि

यद्यपि बहुनापि पठ पुत्र तथापि व्याकरणम् ।

विषयप्रवेशः—भाषा प्रथम उत्पन्न कधी होते व त्यानंतर तिची अनेक अंगांनी वाढ कधी होते, तिच्या स्वरूपांत फार्लंतरामुळे व स्थलंतरामुळे फरक फसफसे पडत जातात, असे फरक पडत असले तरी तिच्या विशिष्ट रूपास स्थिरता प्राप्त होण्याची क्रिया फसफडी चालत असते, विशेषतः भाषा लिखित स्वरूपात आल्यानंतर तिला स्थैर्य प्राप्त होऊन शिष्ट भाषा म्हणून तिच्यातीलच एका प्रकरास अधिक मान्यता प्राप्त होऊन त्या शिष्ट स्वरूपाचें महत्त्व वाढत जाऊन इतर प्रकरांस गौणत्व फसे प्राप्त होतें व अशा रीतीनें लिखित, प्राथिक अथवा शिष्ट भाषेचें रूप अधिकाधिक निश्चित व फमी बदलणारें फसें होतें, वगैरे गोष्टी आपण दुसऱ्या विभागाच्या प्रस्तावनेंत अवलोकन केल्या आहेत, अशा तऱ्हेनें भाषेचें एक शिष्ट स्वरूप निश्चित व मान्यता पावलेले व्हाून स्थिर झाल्यावर त्या स्वरूपासंबंधी फाहीं निश्चित नियम बांधतां येतात. असे जे भाषेच्या निश्चिन्न स्वरूपासंबंधी शिष्टसमत नियम त्यांसच आपण व्याकरण म्हणतां.

व्याकरणाचें स्वरूपः—वेदफाली किंवा तदुत्तरफाली जेव्हां तत्कालीन भाषेस स्थैर्य प्राप्त होण्याची वेळ आली तेव्हांच त्या भाषेचें व्याकरण तयार करण्याची जरूरी वाटूं लागली व भाषेस फाहीं तरी नियम पाहिजेत अशी जाणीव उत्पन्न झाली. हीच गोष्ट आपणांस पुढील आख्यायिकेंत आढळून येते. ‘वाग्ने पराच्यव्याकृतावदत्ते देवा इन्द्रमनुश्रुत्वभिमां नो वाचं व्याकुर्विति । तामिन्द्रो मध्यतोऽवक्रम्य व्याकरोत्तत्समादित्यं व्याकृता वागुवते ।’-तैत्ति. (वाणी प्रथम अव्याकृत स्थितींत होती तेव्हां देव इन्द्राफडे गेले आणि म्हणाले आमच्या वाणीस व्याकृत कर तेव्हां इन्द्रानें तिचें व्याकरण केलें.) यावरून फोणत्याहि भाषेचें व्याकरण होण्यापूर्वी ती भाषा दीर्घ फालय्यंत प्रचारात असते व तिच्या हळू हळू नियमनद्ध स्वरूप प्राप्त होऊन तिचें व्याकरण बनतें. प्रत्येक भाषेंत अनेक बोली प्रचलित असतात. चाप फोसांवर भाषा बदलते असें आपण म्हणतां म्हणजे एकच भाषेचें भिन्नभिन्न स्वरूप आपणास तिच्या एकंदर क्षेत्राच्या निरनिराळ्या भागात आढळतें. परंतु सर्वांस गम्य व सर्वांस साधारण असें एक भाषेचें विशेषतः लिखित भाषेचें स्वरूप शिष्टसमत असतें व या शिष्टसमत भाषेचेंच प्रथम व्याकरण तयार होतें. व्याकरणभाराचेंहि सुख काम भाषेंतील कोणते प्रकार व रूपे शिष्टसमत आहेत हे सांगण्याचें असतें परंतु असें एकदा सांगून तें ग्रंथगत होऊन सर्वमान्य झाले म्हणजे त्यास नियमाचें स्वरूप प्राप्त होतें व या नियमास सुसंगत असेल तें शुद्ध व विसंगत असेल तें अशुद्ध असे मानण्याची प्रथा पडते. त्यामुळे पानंतर होणारें लेखन या नियमास शक्य तों अनुसरूनच होत गेल्यामुळे या नियमाचें सामर्थ्य वाढत जातें व तें अधिकाधिक व्यापक व्हाून सर्व भाषेचें क्षेत्र आक्रमण करतें आणि सर्व भाषेस नियंत्रित करून एकरूपांत आणण्याचें फार्य करतें. अशा तऱ्हेनें ज्या विशिष्ट भाषेचें व्याकरण प्रथम सर्वमान्य होऊन सर्व क्षेत्र आक्रमण करितें त्या भाषेस विशेष महत्त्व येऊन इतर बोली अगर त्या भाषेचे स्थानिर प्रकार गौणत्व पावून हळूहळू लेप पावतात. संस्कृत भाषेमध्ये पाणिनीपूर्व व पाणिनीनालीन किंवा तदुत्तर अनेक व्याकरणकार झाले व त्यामुळे पाणिनी-फालीन किंवा तदुत्तरफाली फाहीं महत्त्वाच्या ग्रंथांतुनिहि अवाणिनीय प्रयोग आपणास आढळतात, त्यास फाहीं अलीकडील लोक व्याकरणटप्प्या अशुद्ध म्हणतील पण ते तसे नसून तत्कालीन रूढ प्रयोगच होत, पण जसजसें

पाणिनीय व्याकरणास महत्त्व प्राप्त होऊन इतर व्याकरणे मार्गे पडली व पाणिनीय व्याकरणास अनुसरणारे प्रयोग तेवढेच शुद्ध असें मानले जाऊ लागले तसतसे इतर प्रयोग अशुद्ध मानण्याकडे प्रवृत्ति होऊन, मापा पाणिनीय व्याकरणे वद झाली व तिला स्थिर व अविभक्त असें स्वरूप प्राप्त झाले पण तिची स्वाभाविक वाढ खुटली व म्हणून संस्कृत भाषेत मृतभाषा म्हणून काही लोक सजोषू लागले. वास्तविक तिचा प्रचार कमी झाला असें नव्हे तर ती नियमांनीं निबद्ध झाल्यामुळे तिची वाढ खुटली एवढेच, असो.

मराठीची प्राचीन व्याकरणे :—सामान्यतः देखी मापा प्रयुक्ते अशा सातव्या शतकात आस्तित्वात आल्या असल्या असे आपण चवथ्या विभागाच्या प्रस्तावनेत पाहिलेच आहे. त्यानंतर या भाषाची वाढ होऊन त्यात महत्त्वाची अशी प्रयत्नरचना होऊ लागल्यास दोनतीन शतकाचा तरी अवधि त्या फाळ्या प्रगतीच्या गतीच्या मानांनं लागला असावा, व बाराव्या-तेराव्या शतकात अमृतानुमन, शनेश्वरीसारखे ग्रंथ निर्माण करण्याची पात्रता ज्या भाषेमध्ये आली त्या भाषेत यापूर्वीच दोनतीन शतके तरी शिष्टमत व प्रौढ असे स्वरूप प्राप्त झाले असले पाहिजे हें निर्विवाद आहे व असे स्वरूप प्राप्त झाल्याबरोबर हें स्वरूप निश्चित करण्यासाठी तत्कालीन प्रयत्नारास व पंडितास त्या भाषेच्या व्याकरणाची आवश्यकता भासली असली पाहिजे, त्याप्रमाणे त्यांनीं प्रयत्नहि केले असले पाहिजेत, परंतु त्याप्रमाणे या काळातील वाङ्मय आपणास अज्ञात आहे त्याप्रमाणे त्या काळातील व्याकरणाचे प्रयत्नहि आपणास अज्ञात आहेत, तथापि योग्य संशोधन झाल्यास मराठी व्याकरणाच्या उगमातील निरनिराळ्या पायऱ्या आपणास अवगत झाल्याशिवाय रहाणार नाहीत असे अनुमान करण्यास हरकत नाही.

महानुभावी व्याकरणे :—शनेश्वरकालीन अथवा तत्पूर्वकालीन मराठी वाङ्मयाचा एक भाग आपणास महानुभावी वाङ्मय म्हणून परिचित आहे. या पद्यामध्ये गद्य व पद्य दोन्ही प्रकारची प्रयत्नरचना झालेली आपणास आढळून येते. या ग्रंथासहिंदी व्याकरणाचे महत्त्व ठाऊक असून त्यांनींहि आपल्या भाषेचे व्याकरण करण्याचे प्रयत्न केल्याचे आपणास दिसून येते. प्रसिद्ध महानुभाव प्रयत्नार मास्करभट्ट अथवा कवीश्वर व्यास यांचे महापद्य भाषामाध्य अथवा सुभाष्य अशा काही तरी नावांचे एक मराठी भाषेचे व्याकरण होते अशा तऱ्हेचा उल्लेख त्याच्या वाङ्मयात आढळतो. यावरून त्यास भाषायोग असेहि म्हणत. आनेराज व्यास यांनींहि लक्षण रत्नाकर या नावाचा एक व्याकरण ग्रंथ रचल्याचा उल्लेख आहे. त्यानंतर पंडित श्रीभाचार्य यांनीं नामविभक्ति व पंचवार्तिक असे व्याकरण सचर्चा ग्रंथ लिहिल्याचे आढळते. महानुभावी व्याकरणकायसचर्चा तालील पद्यामध्ये उल्लेख आढळतात.

‘मार्हीमटी व्याकर्णावरी । संस्कृत भाषा मजरी । रचितें जेहाळें येशवसूरी । परमार्थ हेतु ॥ १ ॥ मूळ व्याकरणाचे नि आधारें । सुभाषानिधु योळिल कविश्वरें । जो छत्र भाषेसी होऊन उरें । महाराष्ट्रीय ॥ २ ॥ भाषा प्रबोध, भाषा प्रदीपिका । गौड महाराष्ट्री पीठिका । अथी व्याकरणाचा अवाका । उमचविला ॥ ३ ॥ श्री मास्करें गोपाळा आज्ञापिलें । तें लक्षण रत्नाकर योळिलें । मग पंचवार्तिक निरीपिले जेहाळें । भीष्ममुनि ॥ ४ ॥ शिंगनय विवचना । छटतोपसति न्याय प्रमाणा । उपपत्ति अनुपपत्ती शङ्कार्ण । दामोदर प्रणिह ॥ ५ ॥ ऐसे भाषा निबध महात्म मार्गीचे प्रसिद्ध । लिङ्गानय पदार्थयेद । कवीश्वरकृत ॥ ६ ॥’

आता महानुभावीय वृद्धत्वात असें म्हटले आहे की, तघलताच्या स्वार्थीत महानुभावी धर्मग्रंथाचा नाश झाला व कवीश्वर वधवर्णनात ‘स्थेपासहित वेह त्यजीयेले । हीरेपिन्या नेले । पुस्तकांतें’ असा उल्लेख आहे. यावरून एका काळी महानुभावी ग्रंथाचा नाश झाला होता ही गोष्ट स्पष्ट आहे. अशा तऱ्हेने एकदा एखाद्या आपत्तीमध्ये मूळ ग्रंथाचा नाश झाला म्हणजे पुनरुज्जीवनाच्या वेळीं छुने ग्रंथ म्हणून अनेक नवीनच ग्रंथ प्रसृत होण्याची भीति असते, ही गोष्ट चिनी वाङ्मयावर जेव्हा हिं पू. तिसऱ्या शतकात एका वादग्रहणें होळी करण्याचा प्रसंग आणला व त्या नंतर जें ग्रंथपुनरुज्जीवन झालें त्यात असे अनेक घनावट ग्रंथ तयार करण्यात आले, यावरून स्पष्ट होते, असो.

तथा जो पंचवार्तिक या नावाचा महानुभावी व्याकरण ग्रंथ आहे त्यावरून आपणास एवढे तरी निश्चित माहीत होते की, महानुभावी प्रयत्नारांनीं व्याकरण शास्त्रावर विचार केला होता. तो श्रितपत प्रगत होता हें आपण पंचवार्तिकवरून पाहू.

पंचवार्तिक—यांत १ सूत्रलक्षण, २ सूत्रप्रवृत्तिलक्षण, ३ सूत्रकारकलक्षण, ४ सूत्रव्याख्यानलक्षण व ५ सूत्र-
स्वरूपलक्षण अशी पांच प्रकरणे आहेत.

१ सूत्रलक्षणांत (अ) वचन (आ) वाक्य (इ) प्रकरण व (ई) महावाक्य असे सूत्रांचे चार भेद सांगून
तीन पदांचे सूत्र ते वचन, सहा वचनांचे सूत्र ते वाक्य, चार वाक्यांचे सूत्र ते प्रकरण व चार प्रकरणांचे सूत्र ते महा-
वाक्य अशी यांची लक्षणे दिली आहेत.

(अ) पुन्हा वचनांचे एकवचनी, द्विवचनी व त्रिवचनी असे भेद सांगितले आहेत. नंतर पदं, सलिंग, अलिंग व
क्रिया या तीन प्रकारच्या अतनात असे सांगून सलिंगांचे पुल्लिंग, स्त्रीलिंग व नपुंसकलिंग असे भेद वर्णिले आहेत.
तसेच सलिंग पदांस एकवचन, द्विवचन व बहुवचन अशी तीन वचने अतनात असे छोदाहरण नमूद केले आहे. पण
द्विवचन व बहुवचन एकत्रच केले आहेत. सलिंग पदांची पुन्हा नाम व सर्वनाम अशी विभागणी करून त्यांचे पुन्हा
फेवळ व संयुक्त असे दोन वर्ग केलिले आहेत. नंतर फेवळ पदं कुदन्त किंवा तद्धित प्रत्यये करून सिद्ध होतात असे
सांगितले आहे व त्यांची उदाहरणे दिली आहेत. संयुक्त पदं समासानं होतात असे म्हटले आहे. समासांमध्ये अव्ययी-
भाव, तत्पुरुष, बहुव्रीहि व द्वंद्व समासांचे प्रकार वर्णन करून तत्पुरुषाचे विभक्तिनपुरुष, कर्मधारय व द्विगु असे भेद
दाखविले आहेत. यानंतर संधिप्रकरण दिले आहे. यानंतर सिद्धनाम फांहीं विशेषण व फांहीं विशेष्ये अतनात व
सर्वनाम फेवळ विशेषणच अतनात असे सांगितले आहे. अव्ययाबद्दल 'अलिंगं त्रिवचि अव्ययं' म्हणून उदाहरणं
दिले आहे. क्रियांचे सलिंगा व अलिंगा असे भेद करून, मूत, भविष्य, वर्तमान हे फाळभेदहि सांगितले आहेत.
तसेच क्रियेची तीन वचने व तीन पुरुष असे सांगून सकर्मक व अकर्मक भेदहि दाखविले आहेत. यानंतर कर्तार,
कर्मणि व भावे प्रयोग वर्णिले आहेत.

(आ) वाक्यविचारांत वाक्याचे चार पदांपासून अठरा पदांपर्यंत असे १५ भेद करून त्यांची उदाहरणे दिली
आहेत. वाक्यांचे पुन्हा फेवळवाक्य व संयुक्तवाक्य असे भेद केले आहेत.

(इ) प्रकरणविचारात तीन वाक्यांपासून चार वाक्यांपर्यंत प्रकरणाचे दहा भेद केलिले आहेत.

(ई) महावाक्याचे पुन्हा तीन प्रकरणांपासून चार प्रकरणांपर्यंत दहा भेद केले आहेत.

२ सूत्रप्रवृत्तिलक्षणांत सूत्राची दशाष्ट प्रवृत्ति पुढील श्लोकांत वर्णन करून त्यांची फोड घेवी आहे 'संज्ञा च
परिभाषाच विधिर्नियम एव च। अतिदेशोऽपराधश्च विभाषा च निग्राहकः॥ १ ॥ प्रतिपेक्षोऽधिकारश्च सूत्रतद्दशधाविदुः।

३ सूत्रकारकलक्षणांत प्रथमेपासून सप्तमीपर्यंत सात विभक्ति सांगितल्या आहेत व त्यांचे अर्थहि दिले
आहेत. 'संयोजनी प्रथमा विभक्ति वर्तते' असे सांगितले आहे. प्रथमा विभक्तीचे कर्ता, कर्म व संयोजन; द्वितीयेचे
कर्म, अत्यंत संयोग व प्रतिग्रह; तृतीयेचे कर्ता, साधन, सहायक व विनयार्थ; चतुर्थीचे संप्रदान व प्रयोजन; पंचमीचा
अपादान; षष्ठीचे संबंध व शब्दयोग आणि सप्तमीचा अधिकरण असे अर्थ दिले आहेत. नंतर विभक्तीचे
प्रत्यय दिले आहेत.

४ सूत्रव्याख्यात लक्षणांत पदच्छेद, पदार्थोक्ति, विग्रह, वाक्ययोजना, आक्षेप व समाधान या सहा
प्रकारांनी सूत्राचा अर्थ प्रकाशित होतो म्हणून त्यास सूत्रव्याख्यात म्हणतात, असे सांगून या सहा अंगांची
फोड घेवी आहे.

५ यानंतर पांचवे वार्तिक सूत्रस्वरूपलक्षण यामध्ये सूत्राची पुढील बत्तीस लक्षणे सांगून त्यांचे विवरण केले
आहे. १ प्रतिज्ञा, २ प्रमाण, ३ दृष्टान्त, ४ उपपत्ति, ५ व्याप्ति, ६ विषयप्रदान, ७ विशेष प्रयोगक, ८ उत्सर्ग,
९ अपवाद, १० निषेध, ११ न्याय, १२ विशेषपरिहार, १३ काकु, १४ कक्षा, १५ भावार्थ, १६ प्रकरण, १७ अस्तित्व
१८ निर्देश, १९ निर्णयो, २० पक्ष, २१ प्रमेद, २२ आशंका, २३ आक्षेप, २४ कार्य, २५ लक्षण, २६ स्वरूप, २७
कारण, २८ हेतु, २९ संबंध, ३० प्रतीति, ३१ विशेषण ३२ प्रतिष्ठा.

महानुभावी व्याकरणग्रंथ कोणी अथवा केव्हा रचले याबद्दल जरी वादविवाद चालू असले तरी महानुभावी
ग्रंथकारांनी मराठी भाषेच्या व्याकरणाचा विचार केला होता व त्यावर आपली फांही रचना केली होती हे निःसंशय.
बरील पंचवार्तिकावरून त्यांनी आपले व्याकरण संस्कृत व्याकरणास अनुसरूनच रचलेले दिसते. मराठी ही संस्कृत-

पाणिनीय व्याकरणास महत्तर प्राप्त होऊन इतर व्याकरणें मागे पडलीं व पाणिनीय व्याकरणास अनुसरणाने प्रयोग तेवढेच शुद्ध असें मानले जाऊं लागले तसतसे इतर प्रयोग अशुद्ध मानण्याकडे प्रवृत्ति होऊन, भाषा पाणिनीय व्याकरणाने बद्ध झाली व तिला रियर व अधिकृत असें स्वरूप प्राप्त झाले वण तिची स्वाभाविक वाढ पुढली व म्हणून संस्कृत भाषेस मृतभाषा म्हणून वार्हाणें लोक संघोषूं लागले. वास्तविक तिला प्रचार कमी झाला असें नव्हे तर ती नियमांनीं निबद्ध झाल्यामुळे तिची वाढ खुंटली एवढेंच; असो.

मराठीचीं प्राचीन व्याकरणें :—सामान्यतः देशी भाषा पृथग्रूपेण अशा सातत्या शतकांत आस्तित्वांत आल्या असल्या असें आपण चरण्या विमागाच्या प्रस्तावनेन पाहिलेंच आहे. त्यानंतर या भाषांची वाढ होऊन त्यांना महत्त्वाची अशी ग्रंथरचना होऊं लागण्यास दोनतीन शतकांचा तरी अवधि त्या काळच्या प्रगतीच्या गतीच्या मानाने लागला असावा; व बाराव्या-तेराव्या शतकांत अमृतानुभव, शनिधरचाराखे ग्रंथ निर्माण करण्याची पानता त्या भाषेमध्ये आली त्या भाषेस यापूर्वीच दोनतीन शतके तरी शिष्टसंमत व प्रौढ असें स्वरूप प्राप्त झाले असलें पाहिजे हे निर्विवाद आहे व असें स्वरूप प्राप्त झाल्याबरोबरच हे स्वरूप निश्चित करण्यासाठीं तत्कालीन ग्रंथकारांत व पंडितांत त्या भाषेच्या व्याकरणाची आवश्यकता भासली असली पाहिजे; त्याप्रमाणें त्यांनीं प्रयत्नहि केले असले पाहिजेत. परंतु ज्याप्रमाणें या काळातील वाङ्मय आपणास अशात आहे त्याप्रमाणें त्या काळातील व्याकरणाचे प्रयत्नहि आपणास अशात आहेत, तथापि योग्य संतोषन झाल्यास मराठी व्याकरणाच्या उगमांतील निरनिराळ्या पायऱ्या आपणांस अवगत झाल्याशिवाय रहाणार नाहीत असे अनुमान करण्यास हरपत नाही.

महानुभावी व्याकरणें :—शनिधरचालीन अथवा तत्पूर्वकालीन मराठी वाङ्मयाचा एक भाग आपणांस महानुभावी वाङ्मय म्हणून परिचित आहे. या पंथामध्ये गद्य व पद्य दोन्ही प्रकारची ग्रंथरचना झालेली आपणांस आढळून येते. या ग्रंथकारांसहि व्याकरणाचें महत्त्व ठाऊक असून त्यांनींहि आपल्या भाषेचें व्याकरण करण्याचे प्रयत्न केल्याचें आपणांस दिसून येतें. प्रसिद्ध महानुभाव ग्रंथकार भास्करभट्ट अथवा कवीश्वर व्यास यांचे महापद्म भाषामाध्य अथवा सुभाष अशा काही तरी नावांचें एक मराठी भाषेचें व्याकरण होतें अशा तऱ्हेचा उल्लेख त्यांच्या वाङ्मयांत आढळतो. यावरून त्यास भाषाद्योप असेंहि म्हणत. आनेराज ब्यास यांनींहि लक्षण रत्नाकर या नांवाचा एक व्याकरण ग्रंथ रचल्याचा उल्लेख आहे. त्यानंतर पंडित भीष्माचार्य यांनीं नामविभक्ति व पंचवार्तिक असे व्याकरण संबंधीं ग्रंथ लिहिल्याचें आढळतें. महानुभावी व्याकरणकारांसंबंधीं त्यातील पद्यांमध्ये उल्लेख आढळतात.

‘मार्हाभट्टी व्याकर्णावरी । संस्कृत भाषा मंजरी । रचिते जहालें येवजसूरी । परमार्थ हेतु ॥ १ ॥ मूळ व्याकरणाचे नि आधारें । सुभाषानिबंधु बोलिल्य कविशरें । जो छाप भाषेसी होऊन उरें । महाराष्ट्रीये ॥ २ ॥ भाषा प्रबोध, भाषा प्रदीपिका । गौड महाराष्ट्री पीठिका । अशे व्याकरणाचा अवाका । उमचविले ॥ ३ ॥ भी भास्करें गोपाळा आज्ञापिलें । तें लक्षण रत्नाकर बोलिलें । मग पंचवार्तिक निरोपिते जहालें । भीष्ममुनि ॥ ४ ॥ लिगनय विवंचना । द्युतापोपसि न्याय प्रमाणा । उपपत्ति अनुपपत्ती शङ्कार्ण । दामोदर प्रणिज ॥ ५ ॥ ऐसे भाषा निबंध महात्म भार्गवे प्रसिद्ध । लिहूनय पदार्थभेद । कवीश्वरकृत ॥ ६ ॥’

आता महानुभावीच वृद्धान्वयांत असें म्हणूंक आहे की, तत्कालांच्या रचयित महानुभावी दर्मग्रंथांचा नाश झाला व कवीश्वर वंशवर्णनात ‘विशेषासहित देह त्यजीयेले । हीरोनियां मेले । पुस्तकतें’ असा उल्लेख आहे. यावरून एका काळीं महानुभावी ग्रंथाचा नाश झाला होता ही गोष्ट स्पष्ट आहे. अशा तऱ्हेचें एकाच आपत्तीमध्ये मूळ ग्रंथांचा नाश झाला म्हणजे पुनरुत्थितनाल्या वेळीं पुनः ग्रंथ म्हणून अनेक नवीनच ग्रंथ प्रसूत होण्याची भीति असते, ही गोष्ट चिनी वाङ्मयावर जेव्हा लि. पू. तिसऱ्या शतकात एका बादशहानें होळी करण्याचा प्रसंग आणला व त्यानंतर जें ग्रंथपुनरुत्थितन झालें त्यात असे अनेक वनावट ग्रंथ तयार करण्यात आले, यावरून स्पष्ट होते; असो.

सध्या जो पंचवार्तिक या नांवाचा महानुभावी व्याकरण ग्रंथ आहे त्यावरून आपणांस एवढें तरी निश्चित माहीत होतें की, महानुभावी ग्रंथकारांनीं व्याकरण-शास्त्रावर विचार केला होता. तो जितपत प्रगत होता हे आपण पंचवार्तिकवरून पाहू.

पंचवार्तिक—यांत १ सूत्रलक्षण, २ सूत्रप्रकृतिलक्षण, ३ सूत्रकारकलक्षण, ४ सूत्रव्याख्यानलक्षण व ५ सूत्र-
स्वरूपलक्षण अशी पाच प्रकरणे आहेत.

१ सूत्रलक्षणात (अ) वचन (आ) वाक्य (इ) प्रकरण व (ई) महावाक्य असे सूत्राचे चार भेद सांगून
तीन पदांचे सूत्र ते वचन, सहा वचनांचे सूत्र ते वाक्य, चार वाक्यांचे सूत्र ते प्रकरण व चार प्रकरणांचे सूत्र ते महा-
वाक्य अशी याची लक्षणे दिली आहेत.

(अ) पुन्हा वचनाचे एकपदी, द्विपदी व त्रिपदी असे भेद सांगितले आहेत. नंतर पदं, सलिंग, अलिंग व
क्रिया या तीन प्रकारच्या असतात असे सांगून सलिंगाचे पुल्लिंग, स्त्रीलिंग व नपुंसकलिंग असे भेद वर्णिले आहेत.
तसेच सलिंग पदास एषवचन, द्विवचन व बहुवचन अशी तीन वचने असतात असे सोदाहरण नमूद केले आहे. पण
द्विवचन व बहुवचन एषवचन केली आहेत. सलिंग पदाची पुन्हा नाग व सर्वनाम अशी विभागणी करून त्याचे पुन्हा
पेचळ व सयुक्त असे दोन वर्ग केलिले आहेत. नंतर पेचळ पदं कुदन्त किंवा तद्धित प्रत्यये करून सिद्ध होतात असे
सांगितले आहे व त्याची उदाहरणे दिली आहेत. सयुक्त पदं समासानं होतात असे म्हटले आहे. समासामध्ये अव्ययी-
भाव, तत्पुरुष, बहुव्रीहि व द्वंद्व समासाचे प्रकार वर्णन करून तत्पुरुषाचे विभक्तितत्पुरुष, कर्मधारय व द्विगु असे भेद
दाखविले आहेत. यानंतर साधप्रकरण दिले आहे. यानंतर सिद्धनामं काही विशेषणे व काही विशेष्ये असतात व
सर्वनामं पेचळ विशेषणं असतात असे सांगितले आहे. अव्ययाबद्दल 'अलिं त्रियेचि अन्वये' म्हणून उदाहरणे
दिली आहेत. क्रियाचे सलिंगा व अलिंगा असे भेद करून, भूत, भविष्य, वर्तमान हे काळभेदहि सांगितले आहेत.
तसेच क्रियेची तीन वचने व तीन पुरुष असे सांगून सपरमक व अरमक भेदहि दाखविले आहेत. यानंतर कर्तार,
कर्मणि व भावे प्रयोग वर्णिले आहेत.

(आ) वाक्यविचारात वाक्याचे चार पदापासून अठरा पदापर्यंत असे १५ भेद करून त्याची उदाहरणे दिली
आहेत. वाक्याचे पुन्हा पेचळवाक्य व सयुक्तवाक्य असे भेद केले आहेत.

(इ) प्रकरणविचारात तीन वाक्यापासून चार वाक्यापर्यंत प्रकरणाचे दहा भेद केलिले आहेत.

(ई) महावाक्याचे पुन्हा तीन प्रकरणापासून चार प्रकरणापर्यंत दहा भेद केले आहेत.

२ सूत्रप्रकृतिलक्षणात सूत्राची दशाधा प्रकृति पुढील श्लोकात वर्णन करून त्याची फोड केली आहे 'संज्ञा च
परिभाषाच विधिर्निगम एव च । अतिदेशाऽपवादश्च विभाषा च निपातनम् ॥ १ ॥ प्रतिपेक्षोऽधिकारश्च सूत्रतद्दशाधाविदुः ।

३ सूत्रकारक लक्षणात प्रथमेपासून सप्तमीपर्यंत सात विभक्ति सांगितल्या आहेत व त्याचे अर्थहि दिले
आहेत. 'समोधनं प्रथमा विभक्ति वतं' असे सांगितले आहे. प्रथमा विभक्तीचे कर्ता, कर्म व समोधन, द्वितीयेचे
कर्म, अत्यंत सयोग व प्रतिग्रह, तृतीयेचे कर्ता, साधन, सहायक व विनार्यक, चतुर्थीचे संप्रदान व प्रयोजन, पंचमीचा
अपादान, षष्ठीचे समघ व शब्दयोग आणि सप्तमीचा अधिकरण असे अर्थ दिले आहेत. नंतर विभक्तीचे
प्रत्यय दिले आहेत.

४ सूत्रव्याख्यान लक्षणात पदच्छेद, पदार्थोक्ति, विग्रह, वाक्ययोजना, आक्षेप व समाधान या सहा
प्रकारांनी सूत्राचा अर्थ प्रकाशित होतो म्हणून त्यास सूत्रव्याख्यान म्हणतात, असे सांगून या सहा अंगाची
फोड केली आहे.

५ यानंतर पाचवे वार्तिक सूत्रस्वरूपलक्षण यामध्ये सूत्राची पुढील बत्तीस लक्षणे सांगून त्याचे विवरण केले
आहे. १ प्रतिज्ञा, २ प्रमाण, ३ दृष्टान्त, ४ उपपत्ति, ५ व्याप्ति, ६ विषयप्रदान, ७ विशेष प्रयोधक, ८ उत्तरार्ग,
९ अपवाद, १० निषेध, ११ न्याय, १२ विरोधपरिहार, १३ काकु, १४ वक्षा, १५ भावार्थ, १६ प्रकरण, १७ अस्तित्व
१८ निर्देश, १९ निर्णयो, २० पक्ष, २१ प्रमेद, २२ आशङ्का, २३ आक्षेप, २४ कार्य, २५ लक्षण, २६ स्वरूप, २७
कारण, २८ हेतु, २९ सचय, ३० प्रतीति, ३१ विशेषण ३२ प्रतिज्ञा.

महानुभावी व्याकरणप्रथ कोणी अथवा केव्हा रचले याबद्दल जरी वादविवाद नाही असले तरी महानुभावी
ग्रंथकारांनी मराठी भाषेच्या व्याकरणाचा विचार केला होता व त्यावर आपली काही रचना केली होती ही नि सदाय.
बरीच पंचवार्तिकावरून त्यांनी आपले व्याकरण सङ्कृत व्याकरणास अनुसरून रचलेले दिसते. मराठी ही संस्कृत-

संभन भाषा असून तीतर इतर भाषांचा त्या वेळी प्रारंभ संस्कार हाव्य नसल्यामुळे तीच पद्धति : अनुसरणे साहजिक होते, वरील व्याकरणांत आपणांस नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियापद व अव्यय या शब्दांच्या जाती पाडलेल्या आढळतात. तसेंच एषवचन व बहुवचन, तिन्ही लिंगे व सात विभक्ति यांचा विचार केलेला आढळतो. तसेंच वृद्धन्त व तद्धित शब्दांचाहि विचार आढळतो, तसेंच सांधेविचार व समासविचारहि केलेला आढळतो. क्रियापदांच्या साचर्ति तीन काळ व तीन प्रयोग, सर्वमक-अधर्मकादि भेद दाखविलेले आढळतात. पुढील वार्तितांत वाक्यांचे प्रकार व वाक्याचे पृथक्करणाचाहि विचार आढळतो.

महानुभावी व्याकरणानंतरची व्याकरणे:—महानुभावी ग्रंथकारानंतर तत्कालीन भाषेच्या व्याकरणाची प्रयत्न केलेला आपणांस फोंटे उपलब्ध होत नाही. शानेश्वरी ग्रंथाची भाषा घरीच पुनी. असून शानेश्वरालीन भाषेत व एषनाथालीन भाषेत फरक पडला होता हे आपणांस एषनाथाने : शानेश्वरीची प्रति शुद्ध केली (म्हणजे तत्कालीन रुढ भाषेत लिहिली) या शानेश्वरीतील उल्लेखावरून दिसून येते. राजवाडे यांनी संपादन केलेल्या शानेश्वरीची भाषा सांप्रदायिक शानेश्वरीहून जुनी असून त्या भाषेचे त्यांनी व्याकरणहि लिहिले आहे. परंतु शानेश्वरालापासून ईंग्रजी अंमलापर्यंतच्या कालात रुढ असलेल्या भाषेचे व्याकरण इतक्या दीर्घकालांत कोणी केलेले आढळत नाही. मध्यतरीच्या निरनिराळ्या कालखंडांत प्रचलित असलेल्या मराठी भाषेच्या निरनिराळ्या अवस्थांची व्याकरणे रचण्याचे कार्य अद्याप व्हावयाचे आहे.

ईंग्रजी अंमलातील व्याकरणांची उत्पत्ति:—यानंतर मराठी भाषेच्या व्याकरणाची आवश्यकता विशेषतः जे पाश्चात्य लोक हिंदुस्थानांत येऊन स्थायिक होऊन राहिले व आपल्या राज्याचा व धर्माचा प्रसार करण्याचे कार्य करू लागले त्यात भासली. विशेषतः धर्मप्रसाराच्या कार्या येथील सामान्य जनतेशी संबंध येऊ लागल्यामुळे त्यांच्या भाषेचे ज्ञान या परदेशीय धर्मोपदेशकांस आवश्यक झाले व ते मिळविण्याकरितां त्यांस येथील देश भाषांच्या व्याकरणाची जरूरी भासू लागली. हाच गोष्ट थोरल्या शास्त्रीयांवांनी आपल्या व्याकरणावरील निर्मितांत पुढे दिव्याप्रमाणे उल्लेखिली आहे. “ज्याची जी जन्मभाषा नव्हे त्यात ती येथ्यास व्याकरणाचा जसा उपयोग होतो तसा तो ज्याची ती जन्मभाषा आहे त्यास पडत नाही. मराठी लोकांस संस्कृत व ईंग्रजी बगैरे भाषा येथ्यास त्या भाषांच्या व्याकरणाचे ज्ञान जसे आवश्यक आहे तसे त्यांस मराठी भाषा येथ्यास तिच्या व्याकरणाचे ज्ञान आवश्यक आहे असे म्हणता येत नाही.” अर्थात् आज या मताचा कोणी विद्वान स्वीकार करणार नाही. येथील देश भाषांचे ज्ञान पाश्चात्यांनी आपणांस येत असणाऱ्या पाश्चात्य भाषांशी तुलनात्मक रीतीने मिळविण्याचा प्रयत्न केल्यामुळे त्यांनी जी देशी भाषांची व्याकरणे रचली, ती पाश्चात्य भाषांच्या व्याकरणाच्या बळगावर गेली हे स्वाभाविक होय.

हिंदुस्थानात ख्रिस्ती धर्माचा प्रसार करणारे पहिले मिशनरी पोर्तुगीज होत. त्यांनी गोमंतक प्रांत जिंकल्यावर तेथील धर्म व भाषा नष्ट करण्याचा पद्धतशीर प्रयत्न केला व धर्मप्रसाराकरितां म्हणून प्रथम देशी भाषांचा अभ्यास केला. त्या वेळी गोमंतकात जरी कोंकणी हीच मराठीची बोली प्रचलित होती तरी तेथील पानडी राजसत्तेमुळे लिपी कानडी वापरण्यात येत असे. त्यामुळे तत्कालीन पाद्री मिशनर्यांनी गोमंतकी कोंकणी भाषेसच कानडी समजून त्या नांवानेंच तिचे व्याकरण तयार केले. ‘असे व्याकरण प्रथम पादर स्टीव्हन्स याने इ. स. १६४० त रायतूर येथे छापले. त्याचे नांव ‘कानडी भाषेचे व्याकरण’ (Arte da Zingoa Canarim) असे आहे. यावेरीज गोमंतकी बोली मराठीची अनेक व्याकरणे तयार झाल्याचे उल्लेख आढळतात; परंतु तीं हस्तलिखितांच्या रूपांतच असून छापली गेल्याचे दिसत नाही. १९ व्या, विसाव्या शतकात अलीकडे फांही कोंकणी भाषेची व्याकरणे छापली गेली आहेत; पण ती व्याकरणाच्या इतिहासाच्या दृष्टीने महत्त्वाची नाहीत.

जसा तच्चे मराठी भाषेचे व्याकरण करण्याचे प्रयत्न बसईकडाल पोर्तुगीजांनीहि केले असावेत. असे एक व्याकरण रोम येथे इ. स. १७७८ साली छापलेले आढळते; त्याचे नांव ‘ग्रामाटिका मराठ्या’ (Grammatica Maratha a mais vulgar que se practica nos reinos de Nizamata e Idalaxa Rom, 1778). त्याची दुसरी आवृत्ति लिस्बन येथे १८२५ त प्रसिद्ध झाल्याचा उल्लेख आढळतो; असेच एक व्याकरण ‘उत्तरेणडील कोंकणी बोलीचे व्याकरण—Grammatica da Lingua Concani no dialecto

do Norte Composta no seculo XVII por Rum missionaris Portuguez e agros pela primeira vez dala a estampa (por Joachim Helisdoro da cunha Rivaro.) या नावाचें सतराव्या शतकात लिहिलें १८५८ सालीं नवें गोवें येथें कुन्जरिबंदारनं उपून प्रसिद्ध केलेलें आढळतें. याच सुमारास १८५४ मध्ये विलिय नेरी पिअर्स यांनीं मुंबईत एक Grammatica Maratha Explicada em Lingua Portuguesa या नावाचें व्याकरण प्रसिद्ध केतें व १८७० मध्ये सुर्वांनीं आनंदराव देशपांडे यांनीं एष मराठी व्याकरण लिहिलें आहे.

एरोपेसिाच्या शतकाच्या आरंभी श्रीरामपूर येथें टन मिशनन्यानीं देखी भाषाचे कोष्ट व व्याकरणां रचण्याचें कार्य चालविलें होतें, त्यापैकी डॉ. विल्यम केरी यानें इ. स. १८०५ सालीं पंडित वैद्यनाथ शास्त्री याच्या साहाय्यानें मराठी भाषेचें व्याकरण इंग्रजीत लिहिलेलें प्रसिद्ध आहे (Grammar of the Mahratta Language, with Dialogues of familiar subjects Carey William) यापुढें इ. स. १८२६ सालीं महमद इब्राहिम मरफा (नाखवा !) याने केलेचें व व्हॉन्स केनेडी यानें सुधारलेचें एष व्याकरण, प्रसिद्ध शास्त्राचा दाखला आढळतो. यानंतर इंग्रजांनीं मराठी व्याकरणासंबंधीं केलेले प्रयत्न, म्हणजे जे. बॅल्यारनचें एडिंबरा येथें छापलेलें व्याकरण (Mahratta Grammar Edinbrough 1839), रे. जे. स्टीव्हन्सन याचें मुंबईस १८४३ सालीं छापलेलें (The principles of Mahratta Grammar Bombay 1843), तसेंच १८४८ सालीं मुंबईस निघारेलें एक व्याकरण (Marathe Grammar Bombay 1848), ई. बजेंस याचें मराठी भाषेचें व्याकरण (Grammar of the Marathi Language Bombay 1851.) व एच्. एस्. के. बेलायर्स व असवेडकर याचें १८६८ सालीं प्रसिद्ध झालेंलें मराठी भाषेचें व्याकरण, हे होत.

अमेरिकन मिशनचें व्याकरण — वरील सर्व व्याकरणां युरोपीय लोकांकरिता प्राय लिहिलीं असल्यामुळे इंग्रजी भाषेंत आहेत. परंतु १८४८ सालीं प्रसिद्ध झालेंलें व्याकरण अहमदनगर येथील अमेरिकन मिशननें तयार केलेलें असून अमेरिकन मिशन प्रेस मुंबईमध्ये छापलें आहे पण तें सर्व मराठीत आहे. या व्याकरणातील विशेष म्हणजे शब्दाच्या जाती, नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियापद, उपसर्ग, उभयान्वित व केवळप्रयोग अशा सात वेळा आहेत. विशेषणामध्ये नाम, विशेषण व क्रियाविशेषण असा भेद केला आहे. शब्दयोगी अव्ययास उपसर्ग सहा दिले आहेत. सामान्य रूपास कार्यरूप असें म्हटलें आहे. नामाचे पक्ष सामान्य व विशेष असे दोनच भेद केले आहेत विभक्ति पक्ष प्रथमा, कर्म विभक्ति व सवोधन विभक्ति अशा तीन कल्पिल्या आहेत. सामान्यरूप श्लोण्याच्या प्रकारावरून नामाचे वर्ग केले आहेत. सर्वनामाचे पुरुष, दर्शक, परस्परसंबंधी, प्रभार्थक व सामान्य असे भेद केले आहेत. विशेषणाचे गुण व सख्या असे दोन भेद केले आहेत. विभक्तिप्रत्यय व शब्दयोगी अव्ययें सर्व उपसर्ग या सदरात घातलीं आहेत व त्याची एक यादी दिली आहे. याची सख्या ९४ असून त्यात आसपास, तागाईत, रूपरू, समक्षा-समक्ष, हुनर, चा, ची, चें, तें, गें याचाहिं समावेश केला आहे क्रियापदाचे सकर्मक, अकर्मक व कर्मणी असे भेद केले आहेत. तसेंच आणखी नियमित, अनियमित, साहाकारक, प्रयोजक, अपूर्ण व भावी असेहिं भेद केले आहेत. क्रियापदास पुरुष, वचन, लिंग, काळ व रूपभेद असतात असें सांगितलें आहे व रूपभेदाचे निश्चयार्थ, सचेतार्थ, धर्मार्थ, शक्यार्थ, सशयार्थ, आशय आणि सामान्यार्थ असे प्रकार वर्णिले आहेत. यात विषयार्थबद्दल धर्मार्थ शब्द वापरला आहे, स्वार्थबद्दल सामान्यार्थ वापरला आहे. काळामध्ये वर्तमानाचे सामान्य, अपूर्ण व रीति, भूतकाळाचे अपूर्ण, पूर्ण, सामान्य, भूतभूत, रीतिभूत व भविष्य काळाचे वर्तमान व भूतभविष्य असे भेद दाखविले आहेत. यानंतर निरनिराळ्या क्रियापदांची रूपे दिलीं आहेत क्रियाविशेषणाचे भेदाचा नेम नाही असें सांगून सख्या, क्रम, स्थळ, काळ, परिणाम, रीति, सशय, निश्चय, निषेध, परस्परसंबंध इतक्या प्रकारचीं उदाहरणां दिलीं आहेत उभयान्विताचे योजक व भेदक असे दोन प्रकार केले आहेत. नंतर वाक्यरचनेसंबंधी काही नियम दिले आहेत व काही वाक्यांचें व्याकरण चालवून दाखविलें आहे याप्रमाणें या व्याकरणाचें सामान्य स्वरूप आहे

इंग्रजी अमलातील मराठी व्याकरणाची वाढ — अव्वल इंग्रजीत शिक्षणसंस्था स्थापन झाल्या, त्यात मराठी व्याकरण प्राय तोंडीं शिकवीत, व्याकरणाचीं काही खेळी टिपणें असत तीं विद्यार्थी उतरून घेत व ग्रथावरून व्याकरण लावले जाई. पण व्याकरणाचीं छापलेलीं पुस्तकें नव्हतीं.

कृष्णशास्त्री चिपळूणकरांनी १८६५/६६ साली व्याकरणावर निबंध लिहिले त्यात त्यांनी तत्पूर्वी छापलेल्या चार व्याकरणाचा कालानुक्रमाने उल्लेख केला आहे. त्यातः—

“ पाहिले—जायंकर याचें बाल-व्याकरण. हा ग्रंथ फारच लहान आहे व त्यात मूळ विषयाचें दिक्प्रदर्शन-सुद्धा पुरें नाहीं ” असा उल्लेख आहे.

“ दुसरे—व्याकरण गंगाधरशास्त्री षडके याचें. हें व्याकरण पहिल्यापेक्षा मोठें असून त्यात विषयसंग्रहही पुष्कळ आहे व त्या विषयाचें विवरणही बरेंच केले आहे. तरी ह्या ग्रंथात काहीं विषय सोडले आहेत व ज्यांचे उपपादन केले आहे त्यांचे ते उपपादन कितीएक अशी न्यून आहे व किती एक ठिकाणी धूपणप्रवृत्ती आहे.” षडके याचें हें व्याकरण प्रश्नोत्तर आहे. ते १८६६ त प्रथम छापले व ते दादोबाच्याही अवलोकनात आले होते असे त्याच्या व्याकरणाच्या प्रस्तावनेवरून दिसते.

तिसरे—दादोबा याचें व्याकरण. दादोबांनी प्रथम प्रश्नोत्तररूपानेंच आपलें व्याकरण लिहिले होतें, पण दुसरी दोन व्याकरणे प्रश्नोत्तर आहेत असे पाहून त्यांनी आपल्या पुस्तकाचें मूळचें स्वरूप बदलून सारें पुस्तक पुनः साध्या विवेचनाचे स्वरूपात अगदीं थोड्या अवकाशात लिहिले (प्रस्तावना पहा). अर्थात् छापलेल्या व्याकरणात कालानुक्रमाने दादोबाचें व्याकरण हें तिसरें होय. दादोबांच्या व्याकरणाची पहिली आवृत्ति १८९६ त कृष्णाजी गणपत यांच्या शिळाछापावर छापिली असून तीत १९२ पृष्ठे होती. हें तत्पूर्वीच्या व्याकरणापेक्षा फारच श्रेष्ठ प्रतीचें होतें. दुसरी आवृत्ति १८९० त छापताना ती सुधारून पुष्कळच वाढविली. इतकी धी, दादोबा त्यासमयाने म्हणतात, “ त्या ग्रंथाची विस्ताराने नवीन रचना करावी लागली.” अशी सुधारणा इतर व्याकरणात झाली नाहीं, यामुळे ती मागे पडली व पुढे पुष्कळ वेे दादोबाचें व्याकरण हेंच प्रमाणमूत होऊन राहिले, ही गोष्ट यथाक्रमच झाली.

चवथें—रा. गंगाधर रामचंद्र टिळक यांचें लघुव्याकरण. हा ग्रंथ वर सांगितलेल्या दोन ग्रंथांचा (षडके व दादोबा) व विशेषतः दादोबाकृत व्याकरणाचा केवळ थोडाफार संक्षेप आहे. यात वर सांगितलेल्या ग्रंथांचे गुण नसता त्यातील कितीएक दोष मात्र आहेत. शाळेंतील मुख्यास जुन्या चालीप्रमाणें व्याकरणातील काहीं दोषांय दोषांय गोष्टी सांगण्यास टिपणादाखल हा ग्रंथ उपयोगी पडला तरी मराठी व्याकरणरूप विषयाचें विशेष व्यक्तीकरण होण्यास हा ग्रंथ अगदी योग्य नाहीं, असें कृष्णशास्त्री चिपळूणकर म्हणतात.

कृष्णशास्त्री चिपळूणकर हे ड्रे. कॉलेजचे प्रिन्सिपॉल झाल्यावर त्याचें मराठी व्याकरणाकडे विशेष लक्ष वेधले. दादोबाचे व्याकरणात त्यास अनेक उणीवा व दोषांयळें दिसलीं, तेव्हा त्याचें दिग्दर्शन करून आपल्या मताचें सविस्तर उपपादन करण्यासाठी त्यांनीं शालापत्रक या मासिकाद्वारे १८६५ त “मराठी व्याकरणावर निबंध” लिहिण्यास सुरवात करून एकंदर २५ निबंध लिहिले त्यात वर्णोपासून वाक्यरचनेपर्यंत व्याकरणाच्या घटुतेक अगाच्या परामर्श घेतला. या निबंधातील मतांवर कित्येकांनीं वादलेल्या मार्मिक शक्य आणि त्यावर शास्त्रीबोवानी दिलेली सविस्तर व समर्थक उत्तरे शालापत्रकात प्रसिद्ध झालीं. हे निबंध, या पत्रपत्रकारासह स्वतंत्र पुस्तकरूपांने रा. भि. जोशी यांनीं (आपले ३ निबंध जोडून) १८९३ त प्रसिद्ध केले. यामुळे ते आज षोणसही उपलब्ध होण्याजोगे आहेत.

चिपळूणकरांचे हे निबंध शालापत्रकात सुरू असता किंचद्दुना त्याच्याही जरा आधीपासून दुसरे एक विद्वान् गृहस्थ मराठी व्याकरणाची स्वतंत्रपणें रचना करीत होते. ते म्हणजे कृष्णशास्त्री गोडबोले हे होत. हे त्या वेळाच्या जाड्या विद्वान्परीं एक होते. संस्कृत आणि मराठी या भाषाप्रमाणेंच सिंधी भाषेचाही त्यांनीं सूक्ष्म अभ्यास केला होता व तदनुषंगाने फारसी व अरबी भाषेचेहि ज्ञान संपादिले होतें. यांनीं व्याकरणाखेरीज मराठी ग्रहलघव, ध्वनी - शास्त्र, बीजगणित, सिंधी भूगणित, सिंधी भाषेचे निरूपण (इ.), सिंधी भाषेचें आणखी निरूपण (इ.), भूमितीचें भाषांतर, वास्तुशास्त्र, वेदांचे पुरातत्त्व (इ.) इत्यादि ग्रंथ केले आहेत. त्यावरून त्यांची सर्वगामी सूक्ष्म बुद्धि आणि दृढ व्यासंग हे गुण प्रतीत होतात. अशा विद्वान् गृहस्थापद्धत झालेले “मराठी भाषेचें नवीन व्याकरण” ही त्यांच्या योग्यतेस साजेसेच निरजले. हें १८६७ त छापलें.

सन १८६३ त दण्डिया प्रीत रुग्नीने मराठी व्याकरणाचे ग्रंथासमयाने एक जाहिरात दिली. कृष्णशास्त्री चिपळूणकर हे या वेळीं या वृत्तीचे संकेतही होते. त्याच्याच सहीने ही जाहिरात ऑक्टोबर १८६३ च्या शालापत्रकात

प्रसिद्ध झाली आहे. हीत मराठी व्याकरण कसे असतें याचे सामान्य दिग्दर्शन सुंदर रीतीने केले आहे. ते अर्थातच चिपळूणकर यांनीच केले असून त्यांत मराठी व्याकरण कसे असतें यासंबंधाचे त्याचे विचार प्रवीत झाले आहेत. या जाहिरातीस अनुसरून गोडबोले यांनी आपल्या व्याकरणाची रचना केली. ही जाहिरात पुढीलप्रमाणे होती:—

“जाहिरात—मराठी व्याकरणाविषयी:—मराठी व्याकरणावर उत्तम प्रतीचा ग्रंथ गोणी तयार केल्यास दक्षिण प्रेत कमिटी ह्या ग्रंथकारांस उत्कृष्ट प्रतीने बघीत देण्यास सिद्ध आहे. हा ग्रंथ मराठी भाषेने असावा व त्यांतील विषयप्रतिपादन परंपराची शैली युरोपियन अर्वाचीन व्याकरणासारखी असावी. म्हणजे ग्रंथकर्त्याने एवढेच उदाहरणांवरून एकाद्र्या व्याकरण नियम बनवून लावले व इतर उदाहरणांची उदाहरित कथायास लागू नये. तर जी वास्तविक उदाहरणे असतील त्यावरून नियम बांधावे. तसेच गाथा वतकधी बदल न गेली याच धोरणाने ग्रंथकाराने शब्दसिद्धीचे व व्याकरणानेचे नियम बांधून त्याने निरूपण करताना मूळच्या संस्कृत भाषेवरून प्राकृत भाषा, जिला बालभाषा म्हणतात तिच्या व पुढ्या मराठी भाषेच्या (आधुनिकीच्या वगैरे भाषेच्या) मरि हातींची मराठी भाषा वरी निपजली हें संभवेत व सोपेत तितकें दाखवायें. तसेच हातींच्या मराठीत पारसी व आरबी शब्द मिसळले आहेत त्यांचेही प्रकृतिप्रत्ययरूपाने विवेचन या ग्रंथात करेच असतें. व्याकरणानेच पुढ्या मराठी वरीच्या ग्रंथातील शब्दांची व शब्दरचनेची उपपत्ति होईल असे नियम या ग्रंथात असावे. या ग्रंथातील सिद्धांत एवढी नसता होतील तितके व्यापक असावे. ज्याचा ग्रंथ उत्तम होईल त्यास प्रथम ५०० रुपये दक्षिण प्रेत कमिटी देईल व त्या ग्रंथाच्या विक्रीच्या पैसावरून आणखी ५०० रुपये त्यास मिळतील. याप्रमाणे एवढेच एक हजार रुपये ग्रंथकारास मिळतील.

(तरी) कृष्णशास्त्री चिपळूणकर,
सेक्रेटरी, “नित्यत दक्षिण प्रेत कमिटी.”

चागले मराठी व्याकरण कसे असतें पाहिले याविषयी चिपळूणकरांची पसना बरील जाहिरातीवरून व्यक्त होते. त्यांनी दादोबाच्या प्रकाशने याच दृष्टीने पाहिले आहे आणि याच दृष्टीने आपल्या निबंधात अनेक मुद्द्यांचे मोठ्या मार्मिकपणे सविस्तर उपपत्ति केले आहे. यापुढे विद्यमान मराठी व्याकरणग्रंथात त्याच्या या निबंधाची योग्यता असाव्या आहे. त्याचे ऐकण्यांतून उद्भूत विषयांचेही असेच विवेचन झाले असते तर या निबंधास पूर्णत्व येऊन मोठा रस शास्त्र असता. त्यांनी व्याकरणाचा जो इतका खोल विचार केला आहे त्यावरून मराठीचे स्वतःच व्याकरण स्वतःच लिहिण्याचा विचारही त्याचे मनात असावा असे अनुमान होतें व त्याचे हातून असे व्याकरण तयार झाले असते तर महाराष्ट्र भाषेत तो एक बहुमोल अलंकारच मिळाला असता यात शंका नाही. तथापि त्याच्या या २५ निबंधात ऐतिहासिक दृष्टीने व्याकरण विषयाचे सोपारिक्त व व्यापक विवेचन करण्याची जी पद्धति दाखवून दिली आहे ती पुढील प्रयत्नांस मार्गदर्शक झाली आहे यात शंका नाही.

वर उद्धृत केलेल्या जाहिरातीस अनुसरून म्हणजे एक प्रकारे कृष्णशास्त्री चिपळूणकराच्या मार्गदर्शित्याने कृष्णशास्त्री गोडबोले यांनी आपल्या व्याकरणाची रचना केली आणि त्याचा तो हस्तलेखही छापण्यापूर्वी चिपळूणकरांनी पाहिलेला होता. गोडबोले यांचे हें व्याकरण दक्षिण प्रेत कमिटीच्या पसंतीस उतरून त्यास यथायोग्य बंधीसही मिळाले.

यानंतर दादोबांना आपल्या व्याकरणाची नवी आवृत्ति तयार करताना या दोन ग्रंथातील मतांचा विचार करणे अवश्यच होतें व तसा तो त्यांनी केल्यामुळेच त्यास सातव्या आवृत्तीत बरीच सुधारणा करूनही आपल्या मताच्या विवेचनार्थ व पुष्ट्यर्थ एक स्वतःच ग्रंथ लिहावयाची आवश्यकता भासली. “मोठ्या महाराष्ट्र व्याकरणाच्या सातव्या आवृत्तीची पूर्णता” असे या ग्रंथाचे नामाभिधान असून तो १८८१ त प्रसिद्ध झाला आहे. याची २१५ पृष्ठे आहेत.

येथवर केलेल्या विवेचनावरून असे दिसून येईल की सन १८६६ त दादोबांनी व्याकरण छापल्यापासून सन १८८१ मध्ये पूर्णता रचिली तेथपर्यंतचा ४५ वर्षांचा काळ हा व्याकरणरचनेच्या दृष्टीने इंग्रजी अंमलांतील महिला काळखंड धरावयास हरकत नाही. या काळखंडात कोणा व्याकरणकाराने कोणती भर घातली हें पहावयाचे तर चार ग्रंथ विचारात घेतले पाहिजेत.

- १ दादोबाचे व्याकरणाची १८५१ त छापलेली दुसरी आवृत्ति.
- २ कृष्णशास्त्री चिपळूणकरकृत मराठी व्याकरणावरील निबंध.
- ३ कृष्णशास्त्री गोडबोलेकृत मराठी भाषेचे नवीन व्याकरण.
- ४ दादोबकृत व्याकरणाची सातवी आवृत्ति, तिचे पूरणिकेसह.

मराठी भाषेचे स्थूलरत्ने अनेक प्रकार नमूद करून आपण कोणत्या प्रकारच्या भाषेचे व्याकरण लिहिणार याविषयी दादोबा म्हणतात, “महाराष्ट्र देशाचा मध्यभाग जो पुणे प्रांत त्यात जी भाषा राजकीय आणि विद्वान लोक मोलतात तिचे अनुसरण या व्याकरणात केले आहे.”

दादोबांचे व्याकरण — दादोबांनी आपल्या व्याकरणासाठी भाषेची स्थूलमर्यादा कोणती ठरविली होती हे पाहिल्यानंतर त्यांनी आपल्या दृष्टीपुढे व्याकरणाचा कोणता आदर्श ठेविला होता असा आणखी एक प्रश्न उपस्थित होतो. त्यांना संस्कृत येत नव्हते, इंग्रजी व्याकरण येत होते आणि त्याच व्याकरणाचे अध्यापन त्यांनी केले असून त्यामुळे त्यांचे व्याकरण सद्गोप झाले आहे, असा आक्षेप क्वचित् काढण्यात येतो. त्यांच्या व्याकरणाच्या पहिल्या आवृत्तीसमयाने असा आक्षेप घेण्यात कदाचित् काही जागा असली तरी दुसऱ्या आवृत्तीसमयाने तसे म्हणता येईल असे दिसत नाही. पहिल्या आवृत्तीच्या वेळी त्यांचे वय वीशीच्या आत असल्याने त्यावेळी त्याचे विचार तितके परिपक्व झाले नसणे शक्य आहे. परंतु रचानंतर त्यांनी संस्कृत व्याकरणाचे चांगले अध्ययन करून लघुगोमुरीचे मराठीत सविस्तर विवरणासह भाषांतरही घेवून घेतले होते आणि मराठी भाषेचे सर्वोत्तम व्याकरण तयार करण्याचे ध्येय संतत दृष्टीपुढे ठेवून दहाभार बरे सूझून अवलोकन व परिशीलन चालविले होते. त्यांचेच पळ म्हणजे त्यांच्या व्याकरणाची द्वितीयवृत्ति होय. या आशुतीवरून पाहता त्यांनी संस्कृत व्याकरण किंवा इंग्रजी व्याकरण असा कोणताही एकच एक आदर्श पुढे ठेविल्याचे दिसून येत नाही. तर त्या काळी जी मराठी भाषा शिष्ट जनांच्या बोलण्यात व लिहिण्यात रुढ होती तीस लागू होईल असे तिचे स्वतंत्रपणे व्याकरण रचवायाचे हेच त्यांचे उद्दिष्ट असून त्याप्रमाणे त्यांनी मापेतील स्वाविवेकाचे परिगणन करून त्यास नियमात गोंडण्यासाठी परिभ्रमाची शिक्क बसल्याचे दिसून येते. मराठी भाषा ही संस्कृताशी विशेष सद्गोप असल्यामुळे संस्कृत व्याकरणातील पुष्कळशी परिभाषा मराठी व्याकरणास उपयोगी पडण्याची आहे व तिचा शक्य तितका स्वीकार दादोबांनीही केलाच आहे. शर, व्यजन, नाम, सर्वनाम, विशेषण, विशेष, क्रियापद, धातु, वाळ इत्यादि सहा, लिंगाची व विभक्तीची नावे, वर्णांची स्थाने, संधि नियम, विभक्तीची सख्या, समासाची नावे व लक्षण, कर्तृ, कर्म, करण, इत्यादि वारवाच बरेच बहुतेक सारी परिभाषा त्यांनी संस्कृत व्याकरणावरूनच घेतली आहे तथापि त्यांनी इंग्रजी व्याकरणातील पद्धति ही बरीच उचललेली आहे शब्दांच्या ८ जाति करणे, नामाचे सामान्य, विशेष व भाववाचक असे प्रकार करणे, सर्वनामाचे पुरुषवाचक, दर्शक, संपर्क, प्रभार्य व सामान्य असे ५ प्रकार रचणे, क्रियापदाला रूप, भेद वगैरे मानणे यासारख्या पुष्कळ गोष्टी त्यांनी इंग्रजी व्याकरणातून घेतल्या आहेत हे स्पष्ट आहे. याप्रमाणे त्यांनी इंग्रजी व संस्कृत व्याकरणातील पद्धतींचा अवलंब केला असल्या तरी त्यांचे अध्यापन केले नाही. मराठी भाषेचा स्वतंत्रपणे अभ्यास करून तीस उपयुक्त होतील तेवढ्याच गोष्टी व त्याही मर्यादीस साजरील अशा भेदाने त्यात फरक करून त्यांनी घेतल्या आहेत व यात अयुक्त असे काही नाही त्यांच्याशी इतर वैय्यकरणाचा मतभेद होणे साहजिक आहे. त्यांनी स्वीकारलेल्या कित्येक गोष्टी व त्यांनी केलेल्या कित्येक व्यवस्था इतरास मान्य होणे न होणे हा भाग अगदी वेगळा आहे. त्यांच्या कित्येक गोष्टी आज विद्वानास न पडल्या व त्यात काही फरक करावासा त्यास वाटला तरी तेवढ्या करून त्यांनी इंग्रजी व्याकरणाचे अध्यापन केले असा दोषारोप करणे युक्त होणार नाही असे आम्हास वाटते.

त्यांनी वर्णविचार, शब्दविचार व वाक्यविचार असे व्याकरणाचे मुल्य ३ विभागांमध्ये वाटले आहेत. वर्ण विचारात वर्णांचे परिगणन, शर-व्यजन असे भेद, जोडाक्षरांची चत्वार, वर्णांची स्थाने व तदनुसार वर्णांचे वर्गीकरण, आणि स्वरसंधीचे व व्यजनसंधीचे नियम इतरास विषय घेऊन आहे शब्दविचारात शब्दांच्या ८ जाति, नामाचे सामान्य, विशेष व भाववाचक असे ३ प्रकार, तीन लिंगे व त्याधिष्ठाय सामान्य लिंग, लिंग ओळखण्याचे नियम, दोन बचने, एकच बचन असणारे शब्द, संधीघातसह आठ विभक्ति, सामान्य रूपाचे प्रकार, उपात्तास होणारे विकार,

सर्वनामाचे पुरुषवाचक, सचधी, दर्शक, प्रभार्थक व सामान्य असे ५ प्रकार, विशेषणाचे गुणविशेषण व सत्त्वाविशेषण असे २ प्रकार आणि सत्त्वाविशेषणात सत्त्वापूरक, क्रमवाचक, आहुतिवाचक व सत्त्वावाचक असे पोटप्रकार, क्रियापदाचे सकर्मक, अकर्मक, उभयविध असे भेद, भावनर्तक, सहाय, प्रयोजक व शक्य नियापदें, क्रियापदाचे रूप, भेद, प्रयोग, अर्थ व काळ, संयुक्त नियापदाचे संयुक्त वाळ, धातुसाधित शब्द, अत, नत, हो, दे दे धातु चालवून दाखविणें, कर्तार, कर्मणि, भावि, भावनर्तार व वर्मकर्तार प्रयोग आणि मिद व गौण क्रियापदें, क्रियाविशेषण अव्ययामध्ये शुद्ध अव्ययें, धातुसाधित क्रियाविशेषण आणि मूळचीं गुणविशेषणें अतृणार्थी क्रियाविशेषणें यादिनाम किं० वि० अव्ययाचे स्थलवाचक, पालवाचक, सत्त्वावाचक, क्रमवाचक, निश्चयवाचक व अनुरणवाचक, असे प्रकार; उभयान्वयी अव्ययाचे समुदायाचक, पक्षांतर बोधक, न्यूनत्वबोधक, कारणबोधक व सकेतबोधक असे ५ प्रकार, शब्दयोगी अव्ययामध्ये शुद्ध शब्दयोगी अव्यय हा एक प्रकार आणि केवलप्रयोगी अव्ययात धिक्कार, दुःख, निरस्कार, हर्ष, धन्यता, आर्जन व आश्चर्य दर्शयिणारी अव्ययें, साधित शब्दान्वये निरनिराळे प्रत्यय लगत होणारे नाना प्रकारचे धातुसाधित व शब्दसाधित शब्द, समासाचे ८ प्रकार, द्वंद्वमध्ये समाहार द्वंद्व, सारकामध्ये प्रत्येक विभक्तीचे सप्तशतके अनन्य अर्थ, पद्वीच्या सप्तमाचे 'अगामीभाव' वगैरे प्रकार, वाक्य विचाराने वाक्यरचनेचे मुख्य ३० नियम, लेखन-पद्धति, विरामचिन्ह आणि वाचनपद्धति, आणि नमुनाशब्दप्रवावरून व्याकरण चालवून दाखविणें. इतके विषय दीर्घाच्या व्याकरणात समाविष्ट झाले आहेत.

गोडबोले व्याकरण — गाडबोले यांच्या व्याकरणात प्रथम जगातील भाषांचे तुलना, क्षमी व कार्य असे ३ वर्ग सांगितले असून अनेक आर्थे भारतात कसे सादर आढे तें लॅटिन, संस्कृत, ग्रीक, फारसी, इंग्रजी, मराठी आणि जर्मन भाषांतील अनेक शब्दानुक्रम दाखविले आहे. चिरञ्जुकर्पाच्या मताप्रमाणेच यात व्याकरणाचे शब्दविचार व वाक्यविचार असे २ भाग केले आहेत. वर्णांचे वर्गीकरण सत्त्वन व्याकरणात अनुसरून केले आहे. पण ख, घ इत्यादि महाप्राण वर्ण ह्, ग इत्यादि अल्पप्राण वर्णांत हकार मिळून झाले असल्यामुळे ते वास्तविक संयुक्तवर्ण आहेत आणि लिपीतील तीं तीं असंख्यी कुंभूळ जशीं संयोगानेच बनली आहेत असे प्रतिपादिले आहे.

स्वरसंधि, व्यंजनसंधि व विसर्गसंधि यांचे नियम सरकृत व्याकरणात अनुसरून तबित्तर दिले असून त्याचे तेथील अत्रवादही दिले आहेत । मराठी व्याकरणाचे दर्जने हा संधिविचार अधिक पाह्याळाचा झाला, असेही वाटणें शक्य आहे.

यांचे सर्वनामाचे विवेचन अगदीं अभिनवच आहे. ते सर्वनामात शब्दाच्या मुख्य वर्गांत गगीत नाहींत जिवा चिरञ्जुकर्पाच्या मताप्रमाणे नामाच्या पोटवर्गांत मानीत नाहींत. त्यांचीं सर्वनामे नामात्मक, विशेषणात्मक, आणि क्रियाविशेषणात्मक अशीं ३ प्रकारचीं आहेत । प्रातिपदिसांख्येचीं येणारे ते सर्वनाम असा त्याचा अर्थ आहे आणि प्रातिपदिके पदार्थबोधक (नामें), गुणबोधक (विशेषण), आणि क्रियाबोधक अशीं तीन प्रकारचीं असल्यामुळे त्यांच्या ऐरणी येणारीं सर्वनामेही (स्वाच्या पक्षानेप्रमाणें) सहजच उपर्युक्त तीन प्रकारचीं झालीं. मी, तू, हा, जो, इ. शब्द स्वतंत्राणें (पुढें नाम न घालता) येतलीं जातील तेव्हा तीं नामात्मक सर्वनामे. त्यापुढें नामाची योजना असेल तर तीं विशेषणात्मक सर्वनामे. याचे पुरुषवाचक, दर्शक, सचधी, प्रभार्थक व अनिश्चिन सत्त्वार्थक असे पाच प्रकार केले आहेत 'म्हा मित्रान्याने' यात म्हा हें 'पुरुषवाचक विशेषणात्मक सर्वनाम,' जो पदार्थ यात, जो हें 'सचधी विशेषणात्मक सर्वनाम,' आणि रामा ल्वनः गेल यात स्वन ह 'पुरुषवाचक क्रियाविशेषणात्मक सर्वनाम,' तेथें, तेथून, एथवर, तोंपर्यंत, तेथी, तेव्हा, जसा, तद्वत, इ. शब्दां क्रियाविशेषणात्मक सर्वनामच । याचे पुन दर्शक, संचधी, प्रभार्थक इत्यादि पोटवर्ग व त्यांचे पुन स्थलवाचक वगैरे प्रातिपदिकें सांगितले आहेत. केवलप्रयोगी अव्यय हें एफटें सचध वाक्याचें काम करत, ते वाक्याचा भाग होऊ शकत नाहीं, म्हणून गोडबोले या शब्दास 'व्याकरणात अनवश्यक' म्हणतात आणि वर्गीकरणातून गाळतात. त्यांचीं सर्वनामेही स्वतंत्र न राहता नामें, विशेषणें व क्रिया विशेषणें यांचे पोट्यात विभागणीं जातात म्हणून त्याचे शब्दाचे वर्ग द होतात. १ नाम, २ विशेषण, ३ क्रिया विशेषण, ४ क्रियापद, ५ शब्दयोगी अव्यय व ६ उभयान्वयी अव्यय.

नामाचे विशेष, सामान्य व भाववाचक असे ३ वर्ग केले आहेत. कळप, लष्कर वगैरे सन्हाय्यक नामें सामान्य नामात आणि सोने, लकूड इ. द्रव्यवाचक नामें भाववाचक नामात समाविष्ट होतील असे त्यांचे म्हणणें आहे.

विशेषणाचे गुणराचक व सख्यावाचक असे दोन भेद घेणे आहेत. सख्या हाही एक गुणच असल्यामुळे वास्तविक गुणविशेषणातच सख्यादर्शकाचाही समावेश होतो. परंतु दोहोंस पाहिलीं कार्ये भिन्न होतात म्हणून दोन वर्ग मानणें बरे, असें धारण सांगितलें आहे. सस्कृत विशेषणाचीं सरतमभावानें होणारीं रूपें सविस्तर दिलीं आहेत. कर्तृ-करीयस्-करिष, वृद्ध-वर्षीयस्-वर्षिष, वसुमन्-वसीयस्-वसिष इ० रूपांची माहिती मराठी व्याकरणात तितकींशी आवश्यक वाटत नाही.

पट्टी विभक्ति मानिलेली नाही. रागाचा इ. रूपें विशेषणेंच मानिलीं आहेत. हिंदुस्थानी, गुजराती व सिंधी या भाषांत हीं रूपें विशेष्यनिग्रच म्हणजे विशेषणेंच आहेत असें सोदाहरण दाखविलें आहे.

संस्कृत नामाच्या लिंगासंबंधाचे व पुल्लिंगी नामावरून स्त्रीलिंगी नामें बनविण्यासंबंधाचे नियम संस्कृत व्याकरणातूनच सविस्तर दिले आहेत. त्यात करीब, मरुत्, रुक्, धामन्, मघवन्-मघोनी, ब्रह्मन्-ब्रह्मणी, उपाध्यायी, उपाध्यायानी, आचार्यानी इ. मराठीत प्रायः न येणारे संस्कृत शब्द पुष्कळ आले आहेत.

चिपळूणकराच्या मताप्रमाणेंच जो तो यातील ओ हा प्रथमैकवचनाचा प्रत्यय, व वास्तविक हे मूळ आकाशान्त शब्द असें प्रतिपादिलें आहे. संस्कृतातील आकाशान्त किंवा ईशान्त नामावरून मराठीत अकारान्त स्त्रीलिंगी नामें कवीं आलीं आहेत हे सुमारे पाऊणशें नामांचे मूळ संस्कृत शब्द देऊन दाखविलें आहे.

विभक्ति, प्रत्ययावरून मानिल्या आहेत. द्वितीया व पट्टी गाळली आहे. त हा सप्तमीचा प्रत्यय न धरता तेथें आत हें शब्दयोगी अभ्यय धरलें आहे आणि मराठीत सप्तमी विभक्तीचीं रूपें सर्व शब्दांचीं होत नसल्यामुळे मराठीत सार्वत्रिक अशा वास्तविक प्रथमा, द्वितीया, तृतीया, चतुर्थी, व पंचमी आणि सद्योपन अशा पाचच विभक्ति मानिल्या आहेत.

जद, लियुयानी, स्लेवोनी, लॅटिन, ग्रीक, तुवोनी, आणि सध्याची इंग्लिश या भाषात कोणकोणत्या विभक्तींचीं रूपें आहेत व कोणत्या विभक्ती नाहीत हीं माहिती दिली आहे.

संस्कृतावरून विभक्तिप्रत्ययाची उपपत्ति पुढीलप्रमाणें दिली आहे

स म स म स म स म स म
न— नें, मि— हीं, त्य— स, जग— जा, अन्ते— तें,

सिन्—ई पंचमीचा हून हा प्रत्यय प्राकृतातील पंचमीचा एकरचनी हि व अनेकरचनी हिंता प्रत्यय आहे त्यावरून आला आहे. ल, शी या प्रत्ययाची उपपत्ति दिलेली नाही

क्रियापदाची व्याख्या चिपळूणकराप्रमाणेंच 'ज्या शब्दानें क्रिद्वयं शत कालासंबंधानें होतें तो शब्द' अशी घेली आहे. काही धातुसाधितावरून कालसंबंध झळतो, पण विधान होत नाही, म्हणजे वाक्य पुरें होत नाही, म्हणून ते क्रियापदें नव्हत, अशी टीप दिली आहे. पुढें दामले यांनी या टीपेतील अटीचा मूळ व्याख्येत समावेश करून क्रियापदाचे व्याख्येस पूर्णत्व आणिलें आहे तथापि ह्या अटीची आवश्यकता मूळ गोडबोलेयास प्रतीत झाली असल्यामुळे क्रियापदाचे व्याख्येस पूर्णता आणण्याचें मुख्य श्रेय त्यासच दिलें पाहिजे.

दादोषानी प्रयोगाचें नाव भावी (भावसंधी) असें विशेषणरूप योजिलें होतें. चिपळूणकरांनी भाव हा मराठी शब्द धरून त्याच्या सप्तमीचें रूप भावी असें योजिलें होतें. पण गोडबोले यांनी मूळ संस्कृताप्रमाणें भावे (संस्कृतसप्तमी) असें नाव योजिलें व तेंच आज प्रायः रूढ आहे.

दादोषाप्रमाणेंच संयुक्त क्रियापदें मानिलीं आहेत, पण सहाय धातु दादोषानी १६ सांगितले होते. त्यातील दे, पस, पाठ, ठेव, टाक, वे आणि नल्गे इतके बघी करून सहाय धातूची सख्या नियमित घेली आहे गोडबोलेयाचे मतानें अस, नस, हो, ये, पाहिजे, नये, नवी, जा आणि राग एवढ्या ९ च धातूंच्या योगें संयुक्त क्रियापदें होतात.

संस्कृत आख्यात व इतर प्रत्ययावरून मराठीतील क्रियापदांचे सर्व काळचे प्रत्यय पसकसे आले हें सोपपत्तिक सोदाहरण दाखविलें आहे, आणि माधित शब्दांचे प्रकरण बरेच पूर्णत्वास नेऊं आहे पूर्व वैय्याकरणानी संस्कृतातील आणि मराठीतील साधित शब्दांचीच अनावट दिली होती, अरबी व फारसी भाषेतून मराठीत आलेले शब्द

यस्यसे साधलेले आहेत, हे बहुतेक काहींचे सामितले नव्हते. पण गोडबोले यांनी ते विस्तारपूर्वक सामितले आहेत; आणि तेणेकरून मराठी व्याकरणात ही मोठीच नवीन भर टाफिली आहे. दामले यांनी आपल्या शास्त्रीय व्याकरणातील हे प्रकरण बहुतांशी गोडबोले यांच्या व्याकरणाच्याच आधारे लिहिलेले आहे आणि या विषयात गोडबोले यांच्या पुढे मजल कोणत्याहि व्याकरणात अजून पळेली नाही. मराठीत पुष्कळ द्राविडी शब्दहि आहेत, परंतु त्यांचे विवेचन अवश्य असूनहि गोडबोले यांनी (वेळाच्या अभावी) केलेले नाही.

गोडबोले यांनी वाक्यविचारातहि पुष्कळ नवीन भर घातली आहे. दादोबांनी उद्देश्य व विषय यापलीकडे वाक्यविभागाचा अर्थदृष्टीनें सचष फाहीच विवेचिला नव्हता. चिपळूणकरांनी प्रयोगरचनेच्या दृष्टीनें चय ते वाक्य-विचाराचें विवेचन केले आहे. गोडबोले यांनी वाक्याचे शुद्ध व सयुक्त हे प्रकार, सयुक्तात उभयप्रधान आणि गौणप्रधान (मिश्र) वाक्ये, गौणवाक्याचें नामदर्शक, विशेषणदर्शक, क्रियाविशेषणदर्शक, असे तीन प्रकार आणि सक्षित वाक्ये किंवा वाक्याद्वय इत्यादीकडे विवेचन केले आहे. सारांश हा वाक्यविचाराचा भाग गोडबोले यांनी मराठी व्याकरणात नवीनच जोडला असें म्हणावयास हरकत नाही. हा भाग याच्या व्याकरणाच्या १८६७ त प्रसिद्ध झालेल्या पहिल्या आवृत्तीत नव्हता. तो (आणि छंदोविचार हा भागहि) त्यांनी १८७४ त छापलेल्या द्वितीयावृत्तीत घातला. वाक्यविचाराचा व्याकरणाचा तादृश सचष नाही असें पुष्कळ विद्वानाचें मत होतें, पण ते यास पटले नाही. यासचघाते ते लिहितात, “मितीएक म्हणतात पण, वाक्यविचार मराठीत परतीय आहे आणि तो तिच्या व्याकरणात आणू लागल्यास इंग्रजी व्याकरणातील वाक्यविचाराचा उतारा आणि अनुकरण होईल, परंतु लेखनात आलेल्या इंग्रजी बगैरे आपापमाणेंच मराठी भाषेतही स्वल्पसिद्ध वाक्यनिबंध आहेत असें बहुत सवळ प्रमाणानीं दाखविता येईल. प्रस्तुत विषयाचे उपपादनात विशेषावरून सामान्याचें अनुमान करण्याची रीति योजिली आहे. मराठी भाषेतील प्रयोग आणि संप्रदाय तादृश पाहिल्यानें येणारी सामान्य अनुमाने किंवा नियम प्रथम देऊन उदाहरणांनीं आणि प्राचीन कवींच्या लेखानीं त्याचें स्वीकरण केले आहे.” याप्रमाणें यांनी व्याकरणास वाक्य विचाराची जोड दिली आहे, तथापि वाक्यवृत्तकाणाचें विलुप्त विवेचन त्यांनीं केलेले नाही. ते काम पुढे स्वपरच आगरकर यांनी वाक्यमीमांसा हे पुस्तक लिहून केले.

वाक्यविचार आणि पद्यविचार याप्रमाणें गोडबोले, यांनीं प्राकृत भाषेचें सक्षित व्याकरण आणि सङ्कत-प्राकृत मराठी शब्दांचा फोडा म्हणजेच शब्दव्युत्पत्ति हेही नवीन भाग पुस्तकीरुपानें आपल्या व्याकरणास जोडून त्याच्या उपयुक्ततेत आणली भर घातली आहे

अशा प्रकारे, ऐतिहासिक दृष्टि, शास्त्रीय माटगी, अनेक भाषांच्या तुलनेनें विवेचन, प्रत्ययादिशाची सङ्कृत व प्राकृत भाषेच्या द्वारे उपपत्ति, बवनी शब्दसाधनेकेचा विचार, वाक्यविचार, पद्यविचार (छंदशास्त्र), पद्यात येणाऱ्या रूपाचा विशेष विचार, प्राकृत भाषेचें व्याकरण आणि शब्दव्युत्पत्ति इत्यादि अनेक अंगाची जोड गोडबोले यांनी आपल्या व्याकरणास दिली असून मराठी व्याकरणविषयक ग्रंथात बहुमोल भर घातली आहे यात शका नाही.

विष्णुशास्त्री चिपळूणकरांचे मत — विष्णुशास्त्री चिपळूणकरांनी व्याकरण विषयावर साक्षात् असे विशेष काही लिहिलेले नाही. तथापि त्यांनी १८७४ त नियममाला सुरू केव्यावर पहिल्याच वर्षी ‘लेखनगुदि’ हा जो निबंध लिहिला आहे त्यात व्याकरणाचा खूप अधिपार चय यापरिची मोठे मार्मिक प्रियेचन केले आहे. “मराठी भाषेमध्ये भाषेतील रूढ शब्द व रूढ प्रयोग बळींच पिरविण्याचा ज्ञान बरींच बरीं उद्योग चालू आहे,” असा प्रस्ताव करून वर्णगुदि, वाक्यगुदि व शब्दगुदि यासचघाते अनेक उदाहरणें देऊन माठे समर्थक विवेचन केले आहे. आणि या निष्पा-चे शेवटी “या अर्थात एषदर आपणाजून आम्ही चय सिद्ध केले तें थोडक्यात सांगतो,” असें म्हणून त्यातील सार पुढीलप्रमाणें दिले आहे. “भाषेचें म्हणजे पडून गेलेल्या रुढीचें सामर्थ्य केवढे आहे व त्यापुढे व्याकरण किती पण, हे दाखवून तीस अडथाल करू जाणें हे पित्ती बटेरणाचें काम आहे ते दर्शविले. त्यावरून असें समजावयाचें की, जेथे रूढीचा आणि व्याकरणाचा विशेष पडतो तेथे “शाळाद्विर्षेयीसी” याच बचनास प्राय अनुसरणें उत्तम. तसेंच वर्ण, शब्द किंवा वाक्य हीं कधीं लिहारीं असा जेथे म्हणून सदेह पडेल तेथे बारबरून केवळ उच्चारवरच प्रमाण घेऊन चालावे. हा नियम अत्यंत सयुक्तिक, साधा आणि सोपा असून यानुळे लेखी भाषेत चोहोंकडे एषदम मेळ वसून जाईल हे उघड आहे.”

दादोबाबांचा तक्रार — दादोबाबा माघ माघेचे व्याखरणाचे नियमास तोडून खोरमवार करावा हे इष्ट वाटून नव्हते असे पूर्वींपैकील त्याच्या पुढील उद्गारावरून वाटते. दादोबा म्हणतात, “जनांच्या रुढीपुढे आणि लोकांच्या विचित्र शब्दमयोगापुढे, बापुह्या वैभवावरणाचे गाहीन चालत नाही. त्यांनीं निमूळपणे त्याचे ते प्रयोग ऐकत असावे, आणि जरी ते थरथरीत त्यांच्या व्याखरणाच्या नियमास विरुद्ध असले, तरी तीं उदाहरणे मानून अत्रादकांनीं फोष्टें वाढवीत जावीं, हेच त्यांचें धाम. पहा, वित्तेव धातु घडपडीत अत्रभक्त अमता लोक भूषावा. त्यात जर्म लागून सकर्मक करितात, आणि पुन त्याच्या लिंगवचनाचा आशय न धरिता मूळचा गर्भैर प्रयोग तणाच कायम ठेवितात, आता त्याचीं तोंडे कोणी परावीं. उदा. मी राग म्हालों, मी जाघुड फेलां, ती दुर्हीमात जेवरी, ते वाट चुकले, तू वैभव पावलास, तू दूध प्यालास इ. अशीं नित्यश. लोकांच्या तोंडातून वाक्ये ऐक्यात येतात.” दादोबांनीं आपल्या व्याखरणाच्या प्रस्तावनेंतहि म्हटलें आहे कीं, “ताम्र जी महापात्र भाषा लिहिण्यात अभ्यस्त आढळते ती मोहन प्रहण घेलेले जे नियम त्यास अनुसरून, ही भाषा नीट सारखी व्याखरेर आणण्याविषयी ते (लेक) उद्युक्त होत गेले, म्हणजे माझ्या इतक्या अभावे सापत्य होतें, असें मी मानीन.”

निबंधमालाकाराची टीका.— निबंधमालेतील ‘भाषापद्धति’ या निबंधात व्याखरणाचा ताशातू सचब घेत नाही, तथापि ‘व्याखरण म्हणजे भाषेचे शास्त्र’ यातील घात शब्दाचा वारक अर्थ घेतल्यास त्यात भाषापद्धतीचाहि समावेश होऊ शकेल. उत्तम भाषापद्धतीचे शुद्धत्व, मोदत्व आणि मुबोधत्व हे जे मुख्य तीन गुण त्यातील बहिल गुण शुद्धत्व हा तर व्याखरणावरच बहुताशी अवलंबून आहे. ते असो, पण येथे या निबंधाचा उद्देश परस्परांचे दुसरेहि एक कारण आहे, ते असें कीं, या निबंधात विशेष भाषेचा नमुना म्हणून दादोबा महापात्र भाषेचें व्याखरणाच्या प्रस्तावनेतील उतरा दिला आहे आणि त्यातील ‘मालवशीनषातयाननशाकयानादि जे प्रसिद्धास्मिन् वैदग्ध्यव्याखरण भाष्यार’, ‘विदग्ध्यनचित्तवचरोपत चरिभूत होऊन’ इत्यादि प्रकारच्या भाषाचनेस अनुसरून पुढील मत प्रस्तुत केले आहे.

“या उताऱ्यात बरील प्रपक्षर्यांची नेहमीं तन्हा पूर्णपणे रक्तात येते. ती सर्वांस माहीतच आहे कीं, सध्दा त्ततले मोठमोठे शब्द व लख लख समास घालून देण्याची होस होय.तिजवर (बरील भाषाचनेवर) दोष एवढाच येतो कीं, ती असावी त्यापेक्षा दुषोष झालेली असून प्रपक्षर्यानें आपलें पाठित्य मिरविण्याच्या उद्देशाने तिची योजना केली आहे अशा वाचकाचा समज होतो.”

बरीलसारख्या टीकेमुळे, निबंधमालाकाराचे मन आणण्याविषयी फटपित आहे अशी दादोबाची समजूत झाली होती. पण इतरच मालाकारांनीं दादोबास पाणिनीची व त्याच्या व्याखरणास महामायाची उपमा दिली आहे. त्या प्रकारच्या उल्लेखावरून मालाकाराची दृष्टि निवळत चालेली असे दादोबास वाटून त्यांनीं समाधान व्यक्त केले आहे. दादोबा म्हणतात, “अलीकडिल नव्या तरुण विद्वान एवढ्यामध्यें मोठे रसिक व मर्मज्ञ व व्याख्या महापात्र ऐकणीत हात बरगारा असा मला पारच विरळा दिसतो, असें जे निबंधमालाकार त्यांनीं आम्हाविषयीची आनर्त्येची नी भोडी वकडट्टि होती तीहि आता सरळ प्रेमपुत्र अशी त्यांची कृपादृष्टि होत चालेली आहे, हेहि आता त्यांच्या ऐकावरून आमच्या अनुमनास जाणून देत आहेत”

लोकहितवादी व व्याकरण — व्याखरणाच्या अनुपपुत्रतेविषयी लोकहितवादींनीं पुढील उद्गार पाडिले आहेत. “व्याखरणाचे पध्दात वर्षे अध्ययन केले, त्यातूनून अमुक उपयोग होतो असें मला दाखवून द्या, म्हणजे मी वास्तविक म्हणें. परंतु मी सोप केला आहे, त्यावरून मला तर वाटतें कीं, मनुष्यास लकडे तोडावयाचे फसप्र शिकविलें तर चरें, परंतु हे व्याकरण नको. यात काहीच अर्थ नाही घेवळ मूल होण्याची विद्या आहे.” निबंधमालाकारांनीं या उद्गाराचा त्वरपूरा समाचार घेतला आहे.

मराठी भाषेचे अध्ययन व्याकरण — हे व्याकरण दादोबांनीं मोठ्या व्याखरणातून रचून आणि लघु व्याखरणातून मोठे असल्यामुळे याचे नामाभिधान मध्यम व्याकरण असें करण्यात आले. मराठी शाळातून सहाव्या इयत्ते पर्यंत हायस्कुलातून मॅट्रिक्युलेशन व स्कूल पायनल परीक्षापर्यंत आणि ट्रेनिंग कॉलेगात पहिल्या वर्षाचे परीक्षेपर्यंत उपयोगी पडावे अशा भेताचे हे आहे. या कार्या दादोबांनीं लघुव्याखरण जपुर् पडे व मोठे व्याकरण अधिक मोठे वाटे म्हणून मध्यम मानाचें हे व्याकरण डायरेक्टरसाहेबांच्या हुक्मावरून तयार करण्यात आले. राजकी सदाशिवदाजी

गोडघोले यांनी नारायण पांडुरंगशास्त्री साठे व नारायण घोडदेव जोशी यांच्या साहाय्याने १८८५ ते ८७ या काळांत हे व्याकरण तयार केले, तें पुढें १८९७ त (म्हणजे रावजीशास्त्री यांचे मृत्यूनंतर ६ वर्षांनीं) छापले. प्रस्तुत पुस्तकांतिल विशेष गोष्टी थोडक्यांत पुढीलप्रमाणें सांगतां येतील. —

(१) शब्दांच्या ८ जाती मानिल्या आहेत पण 'क्रियाविशेषण अव्यय' या संज्ञेऐवजी 'विशेषणात्मक अव्यय' अशी संज्ञा योजिली आहे. दादोबांनीं कि. वि. अ. ही संज्ञा योजिली. या संज्ञेवर दोन प्रकारे आक्षेप येतात. एष तर या संज्ञेनें दर्शविले जाणारे शब्द सर्वदा क्रियेशींच अन्वित असतात असे नाही. तर ते कधीं कधीं विशेषणांशीं दुसऱ्या कि. वि. अव्ययांशीं व कचित् नामांशींही अन्वित असतात; यामुळे त्यांस कि. वि. म्हणणें सयुक्तिक दिसत नाही. ही अडचण लक्षांत घेऊन प्रस्तुत पुस्तकांत कि. वि. अ. यासंज्ञेऐवजी 'विशेषणात्मक अव्यय' अशी संज्ञा योजिली आहे व तेणेकरून ही अडचण दूर होते. परंतु कि. वि. अ. या संज्ञेवर दुसऱ्याहि एक आक्षेप नियतो तो असा कीं, ही संज्ञा सर्वथा स्वतंत्र दिसत नाही. 'विशेषण' ही जी सव्ययातील एका वर्गाची संज्ञा ती सामान्य अर्थाने या संज्ञेच्या पोटांत समाविष्ट झाली आहे, यामुळे विशेषण या एका शब्दाचा एकदा पारिभाषिक अर्थ व एकदां सामान्य अर्थ ध्यावा लागतो व तेणेकरून समजावनेस बाध येतो. प्रस्तुत पुस्तकांत योजिलेल्या "विशेषणात्मक अव्यय" या संज्ञेनेंही बरील आक्षेपाचें निस्तून होत नाहीच. तथापि कि. वि. अव्यय संज्ञेकडे ही विशेषणात्मक अ. ही संज्ञा अधिक प्रयास्त होय यांत शंका नाही. तथापि ही नवी संज्ञा रूढ न होतां जुनी दादोबांनीं कि. वि. अ. हीच संज्ञा आजवर कायम राहिली आहे व इतकी रूढ झालेली ही संज्ञा यामुळे बदलली जाणें दुरापास्तच आहे.

(२) सर्वनामांचे पुरुषवाचक आणि दर्शक असे मुखर दोन प्रकार केले आहेत. नामाऐवजी योजनें जाईल तेव्हा तें पुरुषवाचक आणि विशेषणासारखें योजिले जाईल तेव्हा तें दर्शक सर्वनाम. अशा प्रकारें प्रत्येक सर्वनाम स्थळपरतें दोन्ही प्रकारचें संभवतें. उदा० मी येईन; तूं जा; कोणी म्हणताना कीं इ., काय पाहिजे, यांत मी, तूं, कोणी व काय हीं पुरुषवाचक सर्वनामे आणि मी, म्हणताना नित्य स्थान करितां; तूं थिगई तखार गाजवितास; कोणी मगुप येऊन गेला. यांत मी, तूं, कोणी, हीं दर्शक सर्वनामे. पुरुषवाचक किंवा दर्शक सर्वनामांचे पुनः संपंधी प्रभार्यक व सामान्य हे दोन प्रकार होतील. अतः ज क हीं अनेक सर्वनामांचीं मूळरूपे होत. अ पासून हा अनुस, अनस, असा, असला, असलाय. इतका, एवढा इ० सर्वनामे बनलीं आहेत इ० विवेचन केले आहे आणि किनी; कैक; एष, परस्पर, उभयतां, स्वतः इ० पुष्कळ शब्दांची सर्वनामांत गणना केली आहे.

(३) शब्दयोगी अव्ययार्थ 'सामान्यरूप करणारी' व 'सामान्यरूप न करणारी' असे दोन वर्ग केले असून या दुसऱ्या वर्गांत पुढील पंच श्रेण्या केले आहेत. (१) संप्रदेशोपध—तरी, दोरील, पण, ही, मुद्दां इ० (२) निश्चयोपध—च, तर, म्हणून इ० (३) वैकल्योपध—वेकळ, व, की, पण, परीत, कात, मान इ० (४) प्रभार्यक—का, की, ना. इ० (५) पादरूपक—पै, नी इ०

(४) विशेषणात्मक अव्ययांचे फलबोधक, स्थळबोधक व प्रकारबोधक असे तीन वर्ग केले असून प्रकारबोधकाचे पोटांत गुणबोधक, निश्चयबोधक, सहायबोधक, प्रभार्यक, अहेतुबोधक, हेतुबोधक, अनुकरणबोधक निषेधबोधक, तारतम्यबोधक, तुलनाबोधक इ० श्रेण्या केले आहेत.

(५) विषय आणि संज्ञेतार्थ असे दोनच अर्थ मानिले आहेत. 'तुम्ही काम करा' आणि 'तुम्ही काम करावें' हे दोन्ही विषयार्थ; अर्थात् क्रियापादाचे रूपारूपन अर्थ मानिले नसून ते त्या रूपानुन दर्शित होणाऱ्या आशा, उपदेश इ० अर्थावरूनच मानिले आहेत. संज्ञेतार्थहि क्रियापादाचे रूपारूपन मानिला नाही. अर्थावरूनच मानला आहे. तो गेला तर काम होईल, मी देणार असलों न० इ० तो आला नाही म्हणून मी जाण नाही; जात गेला, देणार असलों व आला नाही या क्रियापादाचे संज्ञेतार्थ मानिले आहेत.

(६) संयुक्त क्रियापदे मानिलीं असून सहाय धातूंचे पुढील चार प्रकार केले आहेत. बाल, तर बोधक—अस, निषेध बोधक—नस, नको, नये. प्रयोगांतर बोधक—जा; हो. विशेषार्थक—जाण, म्हण, पाह, घे, चाल, चाल, चूक, जा, टाक, ठेव, दे, पड, पाह, पाहिजे, बस, ये, राह, लाग, शय, सूट, सोड इ० संयुक्त क्रियापादांतर्गत भातुसाधितें वीजतें प्रत्यय लागून झालेली असतात व ती ती कापरया सहाय धातूंची संयुक्त होतात हे नविस्तर दिले

आहे. आणि 'फेडून, देत आहे' यासारखी तीन अवयवांची व 'देऊन द्यावीत चालला आहे' 'फेडून घावें लागत आहे' 'फरु देता घावें लागेल' इत्यादि चार अवयवांची ही संयुक्त क्रियापदे दिली आहेत.

(७) अनेक चमत्कारिक वाक्यांचे प्रयोग ठरविले आहेत. उदा०—(अ) रामा जाण्याचें (किंवा जाव-याचें) पक्कत—सकर्मक कर्तरि. येथें जाण्याचें (जावयाचें) याची योजना जाणें या प्रथमात्ताऐवजी आहे असे समजावें. (आ) माझे जाण्याचें (जावयाचें) ठरलें—अकर्मक कर्तरि येथें जाण्याचें याची योजना प्रथमान्ताऐवजी आहे. (इ) पाणी तापायला पाहिजे. तापायला हें प्रथमान्ताऐवजी आलें. पाणी हा तापणें याचा कर्ता व तापायला (तापणें) हा पाहिजे याचा कर्ता—अकर्मक कर्तरि प्रयोग. (ई) स्थला मारता उपयोगी नाही. मारता—मारणें मारता हा कर्ता नाही हें क्रियापद. (उ) त्याला बोलून धर्य आहे. बोलून=बोलणें. बोलून हा कर्ता आहे, कि. अकर्मक कर्तरि प्रयोग. (ऊ) याजीरावास पुणें इंग्रजास घावें लागले. याजीरावास हा कर्ता, पुणें हें कर्म, घावें लागले कि. कर्मणि प्रयोग. (ए) त्यानें देण्याचें नाकारले. देण्याचें=देणें हें कर्म. (ऐ) मला आवा पाहिजे. मला हा कर्ता, आंवा हें कर्म, कर्मणि. (ओ) मला आवा नको. मला हा कर्ता, आवा हें कर्म, कर्मणि. (अ) मला आवा हवा. मला हा कर्ता, आवा हें कर्म, कर्मणि.

(८) समासाचे शब्दार्थप्राधान्यावरून मुख्य ४ प्रकार वेले आहेत.

(९) शब्दाचें वर्गीकरण देखील सिद्ध—साधित; स्वयं-अवयव; योग्य-रुढ-योगरुढ-योगिपरुढ असे विविध वेले असून साधितात प्राकृतिक—सामाजिक असे षोडशें वेले आहेत; यावरून या वर्गीकरणातहि शास्त्रियतेची शुष्क दिसते.

(१०) प्राकृतिक साधित शब्द सांख्य्याचे नानाप्रकार सविस्तर दिले आहेत. प्रथम नांम, विशेषण, धातु व अव्यय यांचे प्रत्येकी नामसाधित, विशेषणसाधित, धातुसाधित व अव्ययसाधित असे चार चार प्रकार सांगितले आहेत व सोळा प्रकारचे पुन्हा पुष्कळसे षोडशकार देऊन प्रत्येक षोडशकार कोणत्या प्रत्ययानीं होतो ते प्रत्यय सोदाहरण दिले आहेत. उदाहरणार्थ, नामसाधित नामाचें स्वार्थदर्शक, कुत्सितत्वदर्शक इ० २२ प्रकार वस्तिले असून या सर्वांत मिळून ८६ प्रत्यय दिले आहेत! सापट, हा प्राकृतिक साधित शब्दाचा भाग सूक्ष्म वर्गीकरण करून विशेष विस्तारानें दिला आहे.

(११) सर्व व्याख्या शक्य तितक्या व्यापक व शास्त्रदृष्ट्या शुद्ध यन्विण्याचा प्रयत्न केला आहे. त्याच प्रमाणें या व्याकरणात सधिनियम जसे शुद्ध स्वरूपात दिले आहेत तसे ते इतर मराठी व्याकरणात (दामले यांचे शास्त्रीय व्याकरणात देखील) क्वचितच आढळतील.

(१२) वाक्यप्रत्यक्षरण, व्युत्पत्ति, छंदःशास्त्र, अलंकार इत्यादि भाग या व्याकरणात नाहीत, आणि या व्याकरणाचें प्रयोजन पाहता हे भाग नाहीत हे शुभच होय असें दिसून येईल.

मिळकृत मराठी भाषेचें व्याकरण :—मध्यम व्याकरणानंतर स्वप्नरच त्याच्या खालोखाल असें हें पुस्तक धुळे ट्रेनिंग सुरूचे हेडमास्तर वा. वि. मिळे यानीं लिहिलें. यात फाई नवे विचार असून वादग्रस्त मुद्द्यांचा निर्णय उदाहोद करून केला आहे हा यातील विशेष आहे. या व्याकरणात पुढील गोष्टी दिसून येतात—

(१) राजानें ज्यांना इ. स्थली जा व ज्या यातील आ या स्वरूपा उच्चार कळ नसून तालुकव्य आहे. येथें अधोरेखित 'आ' वारूपाचा उच्चार पुढील इंग्रजी शब्दातील a व्या उच्चारसारखा म्हणजेच तालुकव्य आहे आणि येथील 'य' फार हें व्यंजन नसून ती वेरळ तालुकव्य उच्चारची खूण आहे. घद्यानें than, जिण्यांत grant, मुलयास gas, प्याले pallid, नक्यानें fan, हियांनें Ran, फरित्ये, देशपाठ्ये यातही श् हें व्यंजन नसून ते एवाराच्या तालुकव्य तालुक्य उच्चारचें दर्शकचिन्ह आहे. (२) नामाचें सामान्य व विशेष, असे दोनच प्रकार वेले आहेत. सोंनें, कळप, सौंदर्य, दया हीं सामान्यनामंच असें कारणें देऊन ठरविलें आहे. (३) द्वितीया, पंडीमुद्रा ८ विमीत मानल्या आहेत. द्वितीया ही सप्रत्यय अप्रत्यय अशी दुहेरी मानिली आहे. कर्मणि प्रयोगाव्यतिरिक्त कर्म असता ती द्वितीया, मय प्रत्यय असो नसो, ज्ञानम् ही जशी संस्कृतात प्रथमा व द्वितीया होते किंवा ज्ञानम्याम् ही जशी तु० च० पचमी होते तशी मराठीत ज्ञान ही प्रथमा

द्वितीया व ज्ञानास ही दि० चतुर्थी होण्यास हरकत नाही असे प्रतिपादिले आहे. (४) काठीने, घरां, परून ही वाक्यात अर्थदृष्ट्या क्रियाविशेषणें असताही त्यास आपण विभक्ति म्हणतो. तर घराचा इत्यादि अर्थदृष्ट्या विशेषणें होत असली तरी पण विभक्ति म्हणण्यास वाय चिता आहे असे विवेचिले आहे. (५) गळ्यात म्हणजे गळ्याच्या आत नगरे. असेच हातात, पायात, डोक्यात याचा अर्थही आत या अव्ययाचे योजनेने येत नाही म्हणून त हा सप्तमीचा प्रत्यय होय असा फोटिकप फेल आहे. (६) गंगा, रमा यांची सधोवनरूपें मूळ शब्दासारकीं किंवा एकाप्रान्त दिली आहेत. येकारान्त केली नाहीत. येथें भाषेचा बदलता स्वभाव विचारत घेतला आहे. (७) सक्मक धातु म्हणजे 'त्या धातूने दाखित क्रियेचा अर्थ पूर्ण होण्यास दुसऱ्या शब्दाची अपेक्षा असते ते धातु' अशी केली आहे. येथें अपेक्षा असलेले शब्द कोणत्या प्रकारचे, इत्यादि सांगण्याची आवश्यकता असल्यामुळे ही व्याख्या जरी अपूर्ण असली तरी ती बरीच सूचक आहे यात शका नाही. दामले यास कर्मचें लक्षण बनविताना या सूचक व्याख्येचा उपयोग झाला असावा असे वाटते. (८) पुण्ड्र प्रयोग चमत्कारिक केले आहेत. उदा० गोविंदाच्याने ओसें उचलवें—अश्वमेध कर्तरी. गोविंदाच्याने (गोविंदाचे बळ) हें करण. गोविंदाला ओसें उचलवें. गोविंदाला—हेत्यर्थी च० गोविंदाला बसता येतें. बसणें हा कर्ता बसता येतें क्रियापद. (गंगू राणे गांठें याप्रमाणें बसणें बसता येतें) मला जावें लागतें—जाणें हा कर्ता, जावें लागतें क्रियापद. मला कामें फर्पवीं लागतात. कामें हा कर्ता, फर्पवीं लागतात क्रिया पद, अश्वमेध कर्तरी प्रयोग. गोविंदाने गेलें पाहिजे. गोविंदांनं हा कर्ता, मावे प्रयोग. गोविंदाला गेलें पाहिजे, जाणें हा कर्ता, गेलें पाहिजे कि० अक. कर्तरी. रामांनं कामें केली पाहिजेत—कर्मणिप्रयोग रामाला कामें केली पाहिजेत कामें हा कर्ता केली पाहिजेत कि अश्वमेधकर्तरी प्रयोग. हा प्रयोग परण्याची पद्धति मान्य होण्याजोगी नसली तरी ग्रंथकारानें स्वतः पुढीने विचार केल्याची द्योतक आहे. साराश, ह्या लहानशा व्याकरणातही विवेक नवीन विचार आले असून ते पुढील व्याकरणकारांनी पाहण्याजोगे आहेत.

नवलकर यांचें "रूड्डूत मराठी ग्रामर"—मराठी न वळणाऱ्या लोकात इंग्रजीच्या द्वारे मराठी शिकण्यास उपयोगी पडवें म्हणून हें व्याकरण तयार करण्यात आलें आहे. मराठीत शब्दातील वर्णोच्चार कसकसे होतात, लिंग, बचन, विभक्ति इ० शिकाराच्या योगानें शब्द बदल कसकसे होतात, इत्यादि कासधानें ह्या व्याकरणात सविस्तर माहिती दिली आहे. ती परकीयास मराठी शिकताना वार उपयोगी पडण्याजोगी आहे. यानी शब्दाच्या जाती अर्थावरून ठरविल्या आहेत. उभयान्वयी अव्ययास वाक्ययोगी म्हटले आहे. नामानाम्यें समुदायवाचक हा नेद वसिला आहे. विभक्ति, सर्व, कर्म अशा अर्थानें मानाऱ्यात असे सुचविले आहे चतुर्थीस दानी विभक्ति असे नाव सुचविले आहे. तथापि निव्वळ मराठी व्याकरणाच्या दृष्टीने या पुस्तकाकडे पाहता, याच्या योगानें मराठीच्या व्याकरणात काही विशेष भर पडली आहे असे आढळत नाही. नाहीं म्हणायचास कित्येक शब्दांची व्युत्पत्ति मळत व प्राकृत भाषांच्या द्वारे कसकशी सममत तें दाखविले आहे व मधून मधून अनेक भाषांच्या स्वभावासधर्मानें फाई तुलनात्मक माहिती इंग्रजी पुस्तकांमून उद्धृत केलेली आहे. या पुस्तकाची दुसरी आवृत्ति १८८० त निव्याली. तिसरी आवृत्ति १८९४ त छापली आहे. खेर यानीहि असेच एव व्याकरण १८७१ त लिहिले आहे.

जोशाचें प्रौढबोध व्याकरण —मध्यती ६. स. १८८८ साली श्री. रा. भि. जोशी यानी आपलें 'प्रौढ-बोध' व्याकरण लिहिलें. यानी विपक्षपरण्या बऱ्याच सूचना स्वीकारून त्या प्रत्यक्ष अभ्यास आणण्याचा प्रयत्न केला आहे, परंतु वाक्यवृत्तकरणाचा भाग इंग्रजी व्याकरणाच्या वळणार नऊन एकर व्याकरणात बरीच दबजळक केले त्यामुळे व्याकरणासप्रत्यक्ष विचारामध्ये गुळीच प्रगति झाली नाही असे तज्ज्ञांने मन आहे

गुजीकराचें सूत्रोप व्याकरण —या व्याकरणावर श्री. रा. भि. गुजीकर यानी विविधज्ञानविस्तारत विस्तृत टीका केली आहे. त्यानंतर त्यानी स्वतः "सूत्रोप व्याकरण" लिहिलें. त्यांत द्वितीया व चतुर्थी मिन विभक्ती मानल्या असून त्याचे प्रत्ययदि स्वतंत्र दिले आहेत. कर्तरी, कर्मणि व भावे प्रयोग या ऐवजी कर्त्याचें, कर्माचें व क्रियापदाचें प्राधान्य आता सरा थोडिल्ल्या आहेत. त्यानी आख्यात शब्दांचीही याज्ञना केली आहे. तसेच पुरासात सस्कृतप्रमाणें उतरा, मध्यम या सहा वाक्यन तृतीय पुरुषास अन्य सहा वाक्यनी आहे.

दुतर व्याकरणकार —या वाक्यत व्याकरणावर बरीच चर्चा चावू असून तीत चित्रदूषणर विनायुक्ता-प्रमाणेंच हातवळणे, आचार, वैष, पाथे, स्ते, त्याजे, प्रो. ना. दा. पनहरी वगैरे अनेक विद्वानांनी भाग घेतला

होता. प्रो. आगरकराच्या वाक्यमीमांसा हा ग्रंथहि बराच महत्त्वाचा असून एका नवीन अंगाची त्यामुळे व्याकरणात भर पडली.

दामले यांचे शास्त्रीय मराठी व्याकरण—दादोबा व कृष्णशास्त्री गोडबोले यांच्यानंतर मराठी व्याकरणात महत्त्वाच्या सुधारणा सुचविणारा व निचारात विशेष चालना देणारा ग्रंथ म्हणजे श्री. मो. फे. दामले यांचे 'शास्त्रीय मराठी व्याकरण' हा होय. हा १९११ त प्रसिद्ध झाला. या सुमारे एव हजार पुढाच्या प्रधान व्याकरणविषयक प्रश्नांचा विवेचन उद्घोषाह पेल्या असून मागील ग्रंथकारांच्या भाषांचे अविस्तृत हद्दीने निरीक्षण करून व त्यातील दोष दारारून स्वतःच्या मनाचे भटन केले आहे. यांनी आपल्या व्याकरणानुसार, विसर्गात स्वरदि ही सहा सुचविली आहे. वादाचे विचारी व अविचारी हे भेद सविभक्ति व अविभक्ति यांच्याऐवजी पसिले आहेत; व विचारी शब्दाचे नाम, सर्वनाम, विरोधण व धातु अथवा क्रिया असे भेद करून अधिकारी जमना अज्ययाचे भेद रुढच ठेवले आहेत. नामाचे धर्मवाचक (भारवाचक) व धर्मवाचक असे भेद करून धर्मवाचकांत सामान्य व विशेष असे भेद केले आहेत. सर्वनामाचे पुष्पवाचक, आत्मवाचक, दर्शक, सधर्मी, प्रसारक व अनिश्चित असे सहा भेद केले आहेत. व एस्तर सर्वनामे फक्त नऊ मानिले आहेत, ती—मी, तू, आपण, स्वतः, तो, हा, जो, कोण व याय. विशेषणाचे सार्वनामिक, गुण व सख्या असे तीन भेद केले आहेत. धातूचे सधर्मक व अकर्मक असे भेद केले आहेत. तसेच सिद्ध व साधित असे भेद केले आहेत. क्रियाविशेषणाचे रूपादरून सिद्ध, साधित व स्थानिक असे भेद करून अर्थमूलक म्हणून स्थल, काल, सख्या (परिमाण), व रीतिवाचक असे वर्ग पसिले आहेत. शब्दयोगी अज्ययाच्या वर्गीकरणाची विशेष आत्मन्यत नाही असे सांगिले, पण एव सोईकरिता दिले आहे. या प्रकरणात सामान्यरूपापद्धत विस्तृत उद्घोषाह पेल्या आहे. उभयान्वयी अज्ययाचे प्रधानवाचकसूचक व गौणवाचकसूचक असे भेद केले आहेत, व त्याचे पुन्हा पोटभेद केले आहेत. केवळ प्रयोगी अज्ययांना सुचिव होणाऱ्या निरनिराळ्या दृष्टी दाखविण्या आहेत.

नामाच्या अन्वयादरून व प्रत्ययादरून लिंगविषय करण्याचे नियम केले आहेत. सामान्य लिंग मानण्याची गरज नाही असे दाखविले आहे. नामाचे अनेकच न करता होणारे विचार दाखविले आहेत. विभक्ति किती मानाव्या यासंबंधी विस्तृत उद्घोषाह करून द्वितीया गाळून सात विभक्ति मानल्या आहेत व त्याचे प्रत्यय देऊन ते लावतांना होणारे विचार दाखविले आहेत व नंतर विभक्तिार्थ प्रकरणी अज्यय दिली आहेत. नंतर सर्वनामे व विवरणे दाखविली आहेत. क्रियापदाच्या प्रत्ययात आख्यात प्रत्यय अशी सहा वापरली आहे व त्याची सख्या सांगितली आहे व त्यास प्रथम ताख्यात (वर्तमान काल), द्वितीया ताख्यात (संज्ञेताथ), त्रितीया ताख्यात (भूतकाल), चारुता (विचर्य), ५-ताख्यात (रीतिभूतकाल), ६-आख्यात (आज्ञार्थ), ७-लाख्यात (अविषयकाल) अशा सहा वापरल्या आहेत. नंतर या आख्यातांचे प्रत्यय देऊन ते वसे लावतात याचे विवेचन केले आहे. तसेच कर्तार, कर्मण व भावे या सहांचे स्पष्टीकरण केले आहे. नंतर व्युत्पत्ति प्रकरणात साधित शब्द वसे बनतात ते दाखविले आहे. नंतर वाक्य-विचार या भागात वाक्यरचनेमार्थे विभक्त्यर्थ, आख्यातार्थ, सयुक्त क्रियापद, प्रयोग, कर्ता, कर्म व क्रियापद हे विषय विवेचिले आहेत. व वाक्यपृष्ठकुराणामर्थे वाक्याच्या निरनिराळ्या जातींचा व अवयवांचा विचार पेल्या आहे.

राजवाडे यांची पुस्तके —दामले यांच्या शास्त्रीय व्याकरणावर टीकात्मक म्हणून रा. वि. का. राजवाडे यांनी सुकून व तिगून विचार म्हणून दोन उत्कृष्ट निष्पत्ति लिहिले आहेत. रा. राजवाडे यांची दृष्टि भाषेचा ऐतिहासिक हद्दीने अभ्यास करवयाचा होती व तशी दृष्टि अध्यापयित रा. गोडबोले यांसिवाय कोणत्याच व्याकरणाकारांनी वापरली नसल्यामुळे आतापर्यंत झालेली मराठी भाषेची व्याकरणे मराठीच्या प्रकृतीच्या हद्दीने अपूर्वीच पडतात. मध्यतरी रा. ना. वि. जापटे यांनी एव विचारप्रवर्तक असे व्याकरण लिहिले आहे. यानंतर मराठी भाषेत अनेक शालेययोगी व्याकरणे झाली परंतु ऐतिहासिक अथवा शास्त्रीय हद्दीने सत्तोळ विचार करणारे व्याकरण अध्यापित तयार झाले नाही.

शालेययोगी व्याकरण —दामले यांच्या शास्त्रीय मराठी व्याकरणानंतर जरी सोपपत्तिक व शास्त्रीय हद्दीने विचार करणारा चांगला व्याकरण ग्रंथ तयार झाला नाही. तरी मराठी व्याकरणासंबंधी जे मतभेद व घोटाळे वावराने नजरेस येत ते पाहून टाकून शालेयार्थे शिक्षकविषयाच्या हद्दीने व्याकरणास निश्चित स्वरूप धावे याकरिता सरकारी

शिक्षणवाल्यांप्रमाणे एक समिति नेमण्यांत आली होती. या समितीने एक प्रश्नपत्रिका काढून - अनेक विद्वानांची व व्याकरणशास्त्राची मते मागवून आपले निर्णय प्रसिद्ध केले. व त्या निर्णयांस अनुसरून सांप्रत झालेल्यापयोगी मराठी व्याकरणावरील पुस्तके अनेक शिक्षकांप्रमाणे तयार करण्यांत येत आहेत.

तथापि या निर्णयांनी अनेक विद्वान् लोकांचे समाधान झाले नाही; व मराठी व्याकरणाचा पाया अधिक शास्त्रशुद्ध तत्वावर घातला जाऊन मराठी भाषेच्या प्रकृतीस अनुसरून तिचे व्याकरण लिहिले जावे, अशा तऱ्हेचा प्रयत्न करणे आवश्यक होतें. या उद्देशास धरून घोड्यापूर येथे १९३२ च्या डिसेंबरमध्ये मरेलेखा महाराष्ट्र साहित्य संमेलनामध्ये एक समिति नेमण्यांत आली. या समितीचे कार्यवाह रा. य. रा. दावे हे होते. या समितीने अनेक विद्वानांप्रमाणे सूचना मागवून त्यांस अनुसरून एक प्रश्न-पत्रिका तयार केली व त्या प्रश्न-पत्रिकेवर अनेक विद्वानांनी मते मागविणे व अनेक विद्वानांनी प्रत्यक्ष चर्चा करणे ही कार्ये दोनहीन करी करून आपले काही प्राथमिक निर्णय बडोदे येथील, साहित्य संमेलनापुढे मांडले व त्यानंतर त्यावर अधिक चर्चा करून इंदूर येथील साहित्य संमेलनापुढे आपले निर्णय मांडले. या समितीचे निर्णय पुढे दिले आहेत.

व्याकरण समितीचे निर्णय

रचनापद्धति: - मराठी व्याकरणाची रचनापद्धति तिचा विशिष्ट स्वभाव लक्षात घेऊन करणे अवश्य असल्याने ती कोणत्याच भाषेच्या व्याकरणाच्या पूर्णतेने अनुसरून होणार नाही. परंतु मराठी भाषेची परंपरा ही संस्कृत, प्राकृत अपभ्रंशादि भाषास विरोध अनुसरून असल्याने त्या भाषांच्या व्याकरणाचा मुख्य आधार घेऊन मराठीच्या व्याकरणाची रचना करावी; तसेच परभाषातील या गोष्टींचे अनुकरण मराठीने केलेले आहे, त्या गोष्टी अनिष्ट नसतील तर त्याचा समावेशही 'मराठी व्याकरणा'त करण्यास हरकत नाही.

वर्णविचार: - स्वरांची संख्या-सोमये निर्दिष्टाद स्वर म्हणजे अ, आ, इ, ई, उ, ऊ, ऋ, ए, ऐ, ओ, औ, अहेत, बाकी राहिलेल्याचा विचार करू. दीर्घ लृ. हा स्वर मराठीत नाही आणि संस्कृततःहि नाही. म्हणून तो गाळ्याचा, म्हत्व ऋ मराठीत आहेच. म्हत्व लृ संस्कृतात आहे. मराठीत तो फक्त तरतम शब्दांत येतो. बीं तद्भव शब्दांत येतो येवढाच प्रश्न; परंतु तो कोणत्याहि शब्दात आला तरी त्याचे अस्तित्व आहेच. दीर्घ ऋ मराठीत येत नसल्यामुळे तो गाळण्याचा प्रश्न उत्पन्न होतो. परंतु संस्कृतातील वर्णांपैकी ऋ विना बाकी सर्व वर्ण मराठीत आलेले असल्यामुळे व मराठीमधील संधि-विचार प्रायः संस्कृतप्रमाणे असल्यामुळे पितृ + ऋण अशासारख्या संस्कृत उदाहरणात त्याची आवश्यकता उत्पन्न होते. म्हणून दीर्घ 'ऋ' मराठीतून गाढू नये असे आम्हास वाटतें. अं, अः—अनुस्वार आणि विसर्ग यांना 'अ' स्वर जोडून अं, अः हे झालेले आहेत. यांना जरी स्वराच्या संख्येत दाखल केलेले असले तरी त्यांना अनुस्वार आणि विसर्ग अशी नावे आहेत. अर्थात् उपधोगाच्या दृष्टीने वाद नसून त्यांना स्वराच्या यादीत घालावे ही नाही व स्वरांमध्ये घालावयाचे नसल्यास फोड घालावे हाच मुख्यतः वादाचा प्रश्न आहे. अनुस्वार आणि विसर्ग हे स्वर नाहीत. कारण (१) त्यांचा उच्चार स्वतंत्रपणे करता येत नाही; (२) स्वर व्यंजनाला जोडून आले म्हणजे अक्षर तयार होतें, पण अनुस्वार आणि विसर्ग हे व्यंजनाला जोडून आले तरी अक्षर बनत नाही. अनुस्वार आणि विसर्ग ही व्यंजनं हि नाहीत. कारण (१) व्यंजनाला स्वर जोडून अक्षर बनले तरी वाचतांना आपण प्रथम व्यंजनाचा उच्चार करतो, परंतु अनुस्वाराचा उच्चार स्वरांतर होतो. (२) जोडाक्षरामध्ये दोन व्यंजने यावी लागतात. पण अनुस्वार वा विसर्ग दोन व्यंजनापैकी एका ठिकाणी येऊन चालत नाही. आता अनुस्वार किंवा विसर्ग पुढे आला असता त्यामुळे जोडाक्षरप्रमाणे वृत्तामध्ये मागील स्वरास शुद्धत्व येतं हे खरे; तथापि तेवढ्यावरून अनुस्वार व विसर्ग यांचे व्यंजनत्व सिद्ध होत नाही. म्हणून त्याचा समावेश स्वर किंवा व्यंजने यांमध्ये न करता त्याचा स्वतंत्र वर्ग करावा.

एतावता अ, आ, इ, ई, उ, ऊ, ऋ, ए, ऐ ओ, औ, हे स्वर आणि - अनुस्वार व : विसर्ग हे 'अयोगवाह' समजावे. अयोगवाहाने स्थान स्वरांतर व व्यंजनापूर्वी म्हणजे सध्याचे आहे तेथेच ठेवणे मुळ आहे.

व्यंजनांची संख्या: - व्यंजनांच्या संख्येत ह, झ, ञ, श, हीं चार वादमत्त होत. थ, द, य, यांचा उपयोग श. पो...३

स्वतंत्रपणे शब्दात होतो; तसा इ, यू, याचा होत नाही. परंतु त्याचा उपयोग संस्कृत तत्सम शब्दात होतो. उदा०—
बाइमय, पराइमुख. अ् अनुनासिकाचा उच्चार मराठीत करण्याची प्रथा; रुढी नाही. परंतु कांचन, तंजावर, जंजाळ
अशा शब्दातून तो स्वतंत्रपणे दिसतो. म्हणून इ, यू, याचा व्यंजनाच्या संख्येनून गाल्ल्याची आवश्यकता वाटत नाही.
इ, श् यांची गणना सध्या व्यंजनांमध्ये होत असली तरी ती जोड व्यंजने असल्याने ती व्यंजनाच्या संख्येनून गाल्लावी.

अंतःस्थाचाक्रम य, इ, ए, व् असा असावा किंवा य, व्, इ, ए असा असावा ? इ, उ, ऋ, ल यात होणारे
आदेशा अनुक्रमे य, व्, इ, ए असे आहेत. उलट य, व्, इ, ए यांचे सप्रसारण इ, उ, ऋ, ल असे होते. या दृष्टीने य,
इ, उ, ए असा क्रम रुढ करणे सङ्कटदर्शीने आवश्यक वाटते. उलट य, व्, इ, ए असा अंतःस्थाचा क्रम बदलण्याऐवजी
सध्या असलेला स्वराचा क्रम इ, ऋ, ल, उ. असा बदलल्यानेहि उपनिर्दिष्ट अडचण दूर होईल हे खरे. पण त्यायोगे
पुष्कळ ठिकाणी फेरफार करावा लागेल. म्हणून अंतःस्थाचा क्रम बदलण्याचा तर तो य, व्, इ, ए असा बदलणे इष्ट
होईल. परंतु वर्णमालेत अतःस्थाचा असलेला क्रम स्थानभेदाने ठरलेला दिसतो. व्यंजनापुरता विचार घेत्यास कर्ग कंठ्य,
च वर्ग तालव्य, ट वर्ग मूर्धन्य, त वर्ग दंत्य, प वर्ग ओष्ठ्य, असा स्थानक्रम आहे. याच क्रमानुसार य, इ, ए, व् हा
अतःस्थाचा क्रम रावलेला आहे. य् तालव्य, इ मूर्धन्य, ए दंत्य आणि व् दंत्योष्ठ्य अशी स्थाने असल्याने क्रम एका
तक्त्याने घेलेला दिसतो. पुढचा क्रम पाहिल्यासहि श् तालव्य, प मूर्धन्य, ए दंत्य घरोघरच आहे. इ मराठी म्हणून शेवटी
देणे युक्त इ चा सवध स् शी अधिक म्हणून तो स नंतर असावा.

कंठ्य, तालव्य, मूर्धन्य, दंत्य, ओष्ठ्य हा स्थानक्रम घरोघर नसून वास्तविक च वर्ग, ट वर्ग, च वर्ग, त वर्ग
आणि प वर्ग अशी व्यवस्था पाहिजे असा एक प्रश्न आहे. या दृष्टीने स्वराचा क्रम अ, आ, ऋ, ए, इ, ई, लृ, उ, ऊ,
अं, ऐ, ओ, औ, व व्यंजनाचा क्रम क, ट, च, त, प असे वर्ग इ, य, लृ, व्, इ, ए, श्, स, ह् असा लागतो. यामध्ये
ह् चें स्थान प वर्गानंतर किंवा सध्याप्रमाणे स पुढे येण्यासहि प्रत्येकाच नाही.

क्रम बदलल्यास तो कसा लागेल हे पाहिले, तरी क वर्गानंतर च वर्गास स्थान या दिले गेले याचाहि विचार
करणे अवश्य आहे. द्राविडी भाषातून ट वर्ग मागहून घेतला गेला असे मानले तरी त्याला च वर्गानंतरचें स्थान कां
दिले गेले असा प्रश्न उत्पन्न होतो. सुलतातील स्थानाचा क्रम कोणता हाहि बादप्रस्त प्रश्न आहे. जिथेचें टोंक आतून
बाहेर ज्या क्रमाने लागते त्या क्रमाने कंठ, ताल, मूर्धा... इत्यादि क्रम आहे असे वार्हीचें म्हणणें आहे. उच्चारणाच्या
वेळी जेथून वायु निघतो ते त्याचें स्थान या दृष्टीने विचनान क्रम घरोघर आहे असे वार्हीचें म्हणणें आहे. परंतु
प्रातिशाख्यामध्ये कथ्य, मूर्धन्य, ताल, दंत्य, ओष्ठ्य असा क्रम नमूद असून 'ह्' इत्यादींचा उच्चार स्वष्ट घेत्यास तो
क्रम घरोघर दिसतो. तथापि सध्याच्या क्रमाने बदल करण्यासुलत व्यवहारदृष्ट्या पायघाभेसा अडचणी अधिक
उत्पन्न होण्याचा संभव असल्याने आज वर्णांच्या क्रमात बदल करवा असे आम्हाला वाटत नाही.

शब्दांचें वर्गीकरण

शब्द

सव्यय

अव्यय

क्रिया वि. अ. शब्दयोगी अ. सम्यान्वयी अ. केवल प्र. अ.

सविभक्तिक

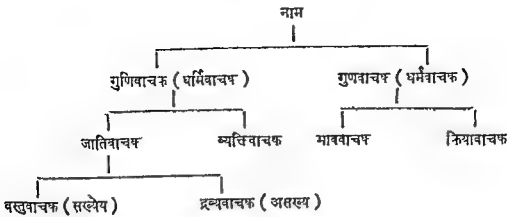
शतु

नाम

सवनाम

विशेषण

नामाचें वर्गीकरण

रूपसिद्धीच्या दृष्टीने नामाचे पोटप्रकार पाडता येत नाहीत. परंतु रूपसिद्धीच्या दृष्टीने नामाच्या पोटप्रकाराची आवश्यकता नसली तरी भाषेच्या अभ्यासाच्या दृष्टीने त्याची आवश्यकता आहे असे आम्हांस वाटत. वर्गीकरण करताना 'रूपसिद्धि व अर्थ हे एकच भेदक तत्त्व रावणें इष्ट आहे' हे लक्षात घेऊन शक्य तितकें शास्त्रबुद्ध वर्गीकरण करण्याचा आम्ही प्रयत्न केला आहे.

सर्वनामं.—सर्व प्रकारच्या नामाकरिता या शब्दाचा उपयोग करता येतो व एनास वाक्यात त्या नामांचा अर्थ प्राप्त होतो त्या शब्दास सर्वनामं म्हणवें अशासारखी सर्वनामाची व्याख्या स्वीकारावी. सर्वनामांनी प्रथम, द्वितीय व तृतीय यापैकी कोणता तरी पुरुष दर्शविला जातो त्यापैकी मी आम्ही (कर्धी कधी आपण, स्वत) यांनी प्रथम पुरुष, तू तुम्ही (कर्धी कधी आपण, स्वत) यांनी द्वितीय पुरुष आणि याची सगळी सर्वनामं (व नामं) यांनी तृतीय पुरुष दर्शविला जातो.

पुरुष हे भेदक तत्त्व मानून सर्वनामाचे प्रकार करावयाचे तर (१) प्रथम पुरुषवाचक सर्वनामं, (२) द्वितीय पुरुषवाचक सर्वनामं व (३) तृतीय पुरुषवाचक सर्वनामं असे प्रकार करावे लागतील, अर्थाच्या दृष्टीने अधिक प्रकार करावयाचे तर ते तृतीय पुरुषवाचकाचे होतील, ते म्हणजे दर्शक, सयसो, प्रभार्यक व सामान्य हे होत.

मी, तू, तो, हा, जो, कोण, कोणी, काय, आपण, स्वत ही सर्वनामं होत. वाक्यदर्शक 'असे' शब्दाचा उपयोग सर्वनाम म्हणून होतो

सर्वनामाचे प्रकार—प्रथम पुरुषवाचक—मी—आम्ही, आपण, स्वत (कर्धी कधी). द्वितीय पुरुषवाचक—तू—तुम्ही. तृतीय पुरुषवाचक—आपण, स्वत (कर्धी कधी) दर्शक—तो, ती, तें, ते, त्या, तीं, हा, ही, हे हे, ह्या, हीं, असे सयसो—नो, जी, जें—जे, ज्या, जीं. प्रभार्यक—कोण, काय. सामान्य—कोण, कोणी, काय, आपण, स्वत. सर्वनामिक विशेषणवाद—मराठीची प्रवृत्तिच अशी आहे की, आधिक्य दाखविण्यासाठी एका शब्दाचा दोनदा उच्चार करतात. त्याचप्रमाणे निर्देश स्पष्ट होण्यासाठी नामापाठीमागे नाम किंवा सर्वनाम घालण्याची रूढी आहे तसेच नामामागे नाम घातले असता मागल्या नामाची जात नामाऐवजी विशेषण सांगण्याची रूढी नाही. 'अक्षर वादग्रहा' असे म्हटले असता अक्षर व वादग्रहा या दोन शब्दांची एकत्रची जात विशेषण व एकाची जात नाम असें वार्ही सांगितले जात नाही. 'रामा घरें नव्हता' आणि 'रामा तेथें नव्हता' यापैकी पहिल्या वाक्यात 'घरें' ही अधिकरणार्थी सप्तमी असे सांगतात, 'तेथें' प्रमाणे स्थलवाचक क्रियाविशेषण म्हणून सांगितले जात नाही. याच न्यायाने नामामागे सर्वनाम दिसले (उदा०—हा मनुष्य) तर त्या सर्वनामाचा विशेषण म्हणण्याची आवश्यकता आहे असे आम्हांला वाटत नाही.

विशेषण—पदार्थाचा गुण किंवा सख्या दाखविणारा जो शब्द त्याला विशेषण म्हणवें. विशेषणाचे प्रकार दोन—(१) गुणविशेषण व (२) सख्याविशेषण. 'विधि विशेषण' हा स्थानभेदाचे होणारा प्रकार अवश्य तर सांगावा.

परंतु त्याचा समावेश वरील प्रकरातच होतो विशेषणें हीं नाम; सर्वनाम, विशेषण, क्रियापद, अव्यय या सर्वांचे गुण दर्शविण्यासाठीं येतात, म्हणजे विशेषणाचें विशेष्य हे सर्व जातींत असू शकतें. अर्थात् त्या दृष्टीनें विशेषणाचे अनेक प्रकार होतील, परंतु तितके परंपराची आवश्यकता दिसत नाहीं.

सयुक्त क्रियापदः—धातुनें बोधित क्रियेचें विधान क्रियेचे काल, प्रयोग इत्यादि व्याख्येप्रमाणे घटनांना सांगण्यासाठीं प्रयोजिता जाणारा धातु सहाय धातु होय, व या दोन्हीं धातूंनीं नदरेलें क्रियापद तें सयुक्त क्रियापद होय. सयुक्त काळ मानावे.

विभक्ति विचार.—ज्याच्या प्रातिपदिकाचा पदसमूह होतो त्या प्रत्ययाला (व प्रत्ययसुक्त शब्दालाहि) विभक्ति म्हणतात, अर्थात् रूपावरून विभक्त्या मानाव्या. प्रथमा, तृतीया, पंचमी, सप्तमी, सवोधन या विभक्त्यांच्या रूपाबद्दल वाद नाहीं, ज्याअर्थी विभक्ति टरविण्यासाठीं प्रातिपदिकाचें वाक्यगत रूप पहावयाचें किंवा विभक्ति म्हणजे प्रत्यय त्याअर्थी द्वितीया व चतुर्थी या दोन विभक्त्यांचीं रूपे सारलीं असल्यामुळे त्यापैकीं एक विभक्ति गाळणें अवश्य आहे. एक विभक्ति गाळणाऱ्या वैय्याकरणांनीं द्वितीया गाळलेली आहे. गाळली तर चतुर्थी गाळली असें फाईनीं म्हटलेले आहे. गाळली तर चतुर्थी गाळली हे अधिक स्पष्ट दिसतें, परंतु गाळणाऱ्या वैय्याकरणांनीं द्वितीया गाळलेली असल्यानें एक विभक्ति गाळायची आवश्यकता द्वितीय गाळणें युक्त होईल. परंतु ही सूचना मान्य होण्यासारखी नसेल तर निदान अप्रत्यय द्वितीया गाळून (धारण रूपावरून विभक्ति विचार घेवयावर अप्रत्यय द्वितीयेचीं रूपे प्रथमेचीं होत हे स्पष्ट आहे) सहायप्रमाणें द्वितीया व चतुर्थी मानाव्या 'रामा आमा त्रातो' अशासारख्या वाक्यात आमा शब्दाची विभक्ति प्रथमा असून तिचा अर्थ कर्म आहे असें म्हणावें. पंडीच्या प्रत्ययाचीं रूपे लिंगवचनाप्रमाणें बदलतात; परंतु तेवढ्यावरून पंड्यन रूपे विभक्तिरूपे नव्हेत असें म्हणता येत नाहीं. कारण पंडीचे प्रत्यय लागण्यापूर्वीं त्रिविभक्ति-रूपांचे सामान्यरूप होतें, त्याचप्रमाणें कधीं कधीं पंडीचा सवध नियापदाशीहि असतो.

आख्यात व्यवस्थाः—नामादिषाना होणारा विचार म्हणजे त्रिविभक्ति, त्याचप्रमाणें धातूना क्रियापद होण्या-करिता होणारा विचार म्हणजे आख्यात होय. प्रायः समानार्थक विभक्तिरूपांचे गट करून त्यांना प्रथमादि क्रमवाचक अर्थहीन नावें दिलीं, त्याचप्रमाणें आख्यात रूपांचे समानार्थक गट करून त्यांना विभक्तिप्रमाणें नावें देणें युक्त दिसतें. सर्व विचार त जेवून व्याप्रमाणें वाक्याची नीचीकना घेतली आहे त्याप्रमाणेंच काळ व अर्थ सांगण्याची योजना आख्याताच्या चार्नीत करावी असें म्हणणारा एक पक्ष आहे. तात्त्विक दृष्ट्या ही विचारसरणी बोगालाहि मान्य होण्यासारखी आहे. प्रायः आख्याताचा रूपे भूतकाळ दर्शवितात, आख्याताचीं रूपे वर्तमानकाळ दर्शवितात, आख्याताचीं रूपे भविष्य दर्शवितात असे. म्हणून आख्याताला भूतकाळ, आख्याताला वर्तमानकाळ, आख्याताला भविष्य अशीं नावें दिलीं जातात. यामुळे कधीं कधीं रूपावरून मानला जाणारा काळ व प्रत्यक्ष काळ-यामध्ये फरक आढळतो. ही अडचण दूर होण्यासाठीं प्रत्यक्ष असाधार काळ सांगणा, आणि रूपासाठीं अवश्य तर फोणता प्रत्यय लागलेला आहे, ते सांगणें. विभक्तिप्रमाणें आख्यात प्रत्ययाना क्रमवाचक नावें देऊन व्यवस्था करण्यानें विभक्तिरूपाहि अधिक वादग्रस्त प्रश्न उत्पन्न होणारे असल्यानें तशी व्यवस्था फरणें सोईचें होणार नाहीं असें आम्हांस वाटते.

वाक्य पृथकरण—मराठी-भाषा ही त्रिविभक्तिप्रमुख असल्यामुळे वाक्याचा अर्थबोध होण्यास अडचण पडत नाहीं हे खरे असले तरी वाक्यातील प्रत्येक शब्दाचे व्याकरण करण्याणि वाक्य पृथकरण हीं एकमेकास पूरक आहेत. म्हणून वाक्य-पृथकरण हा मार्ग मर्यादित ठेवण्यास इच्छत नाहीं.

प्रयोग—वाक्यातील नियमांप्रमाणें त्याच्या कर्त्याची किंवा भावार्थी पुरुष, लिंग, वचन या बाबतीत जें सधर्म त्याला प्रयोग म्हणतात. प्रकार १—(१) वर्तरी, (२) कर्मणि, (३) मावे.

वादग्रस्त प्रयोग निर्णय—त्यानें कथा श्रवण घेली—त्यानें कर्ता, कथा कर्म, घेली क्रियापद, कर्मणि-प्रयोग. नी न्मा घेला.—वर्तरी घेवनें रोम्याला बरा घेला—कर्मणि त्याचें लिहून शालें.—लिहिणें हा अव्यय कर्ता, लिहून शालें क्रियापद, वर्तरी. मला गावीं जाणें आहे.—जाणें कर्ता, वर्तरी. मला रस पडलें.—रस कर्ता, पडलें क्रियापद, वर्तरी.

सत्ता — नारायण गोंविंद चाणेकर, यशवंत रामकृष्ण दाते, बासुदेव कृष्ण भावे, गोविंद पांडुरंग पावरो, दिनकर धोंडो पराजपे, कृष्णाजी पटुरंग कुन्कर्णी, राजाराम दामोदर देसाई.

या निर्णयास घरील निर्णय देणाऱ्यांपैकी रा. गो. पां पांडुरंग यांनी आपली भिन्न मनपनिहा जोडली असून तीत “पाणिनीची व्या० रचना पद्धति कोणत्या तारिखक पायावर उभारली आहे व त्याचा मराठी व्या० रचनेशी फसकता संपर्क पुढतो, या गोष्टीचा विचार जसा आजपर्यंतच्या व्याख्यानशास्त्रांनी केला नाही, तसाच तो प्रस्तुत सभा सदानीही केला नसावा म्हणून त्यांना व इतर वाचकांना त्याची जोडण व न देणे प्रमत्त आहे,” असे म्हणून ती रचनापद्धति त्यांनी बाहेरून दिली आहे.

सन १९३६ ची व्याकरण परिषद — त्यानंतर दादोबा पांडुरंग यांच्या व्याख्यानशास्त्राच्या निमित्ता १९३६ साली पुणे येथे एक व्याकरण परिषद भरविण्यात आली होती त्या परिषदेने विशेषत मराठी भाषेच्या व्याकरणाची रचना कशी असावी व शब्दांचे वर्गीकरण कसे करावे या दोन प्रश्नांची चर्चा केली अशीच चर्चा सर्व प्रश्नांची वहाशी असा विचार उद्भवला होता, पण त्यानंतर अद्यापि तसा प्रश्न पुढा चालला नाही. असो

आजचे व्याकरण कसे असावे ? — मराठी भाषा ही संस्कृत भाषेपासून महाराष्ट्री प्राकृत व अपभ्रंश यांच्या द्वारे प्रस्तुत रूपान परिणत झालेली असून तिच्यावर साहित्यामुळे बान्दी, तेंगळी बारीक दावीड भाषाचा व राजकीय वर्चस्वामुळे अरबी व फारसी भाषा यांचा व नंतर इंग्रजी भाषाचा वगण परिणाम झाला असल्यामुळे सांप्रतच्या मराठी भाषेचे व्याकरण करावयाचे ते तिच्या त्रयी प्राकृतिक स्वरूपावर आधारलेले असे तरी सांप्रतच्या रूढ पद्धतीस अनुसरून स्वतःची रचनेने तयार होणे आवश्यक आहे. व ते तसे नसे प्रसार सांप्रत भारतात प. । करणाऱे रूढ होते आहेत त्याचाहि अंगीकार या व्याकरणात केला पाहिजे हे निर्विवाद होय जातारित ती मराठी व्याकरणाची रचना, विशेषत इंग्रजी अनवधानासून झाली ती ऐतिहासिक दृष्टीचा मुळाव आखन काता केवळ फाई ती साचा पुढे ठेवून त्यास ध्वन्यनुकरणाला पद्धतीने झाली परंतु सांप्रत कोणत्याहि विषयाची मांडणी करावयाची म्हणजे ती त्या विषयाची वाढ ऐतिहासिक दृष्टीने फसकशी होत गेली हे निरनिराळ्या वाक्या दाखवून बरी म्हणजे ती त्या विषयाच्या मूळ प्रकृतीचा जो इतर आनुगिक कारणस अनुत्पन्न विरासत होतो त्यास अनुसरून होते व अशाच पद्धतीने आज प्रत्येक शाखाचा व विषयाचा अभ्यास करणाऱ्याची प्रथा पडत चालली आहे व ती अत्यंत शुभ आहे मराठी व्याकरणात ऐतिहासिक पद्धतीचा अभाव फक्त श्री वि. ना. राजवाडे यांनीच फक्त आढळतो त्यांनीच ज्ञानेश्वरीचे व्याकरण आणि सुवन व तिगत विचार लिहित पण त्याच पद्धतीने मराठीच्या संपूर्ण व्याकरणाचे विवेचन केले नाही व तसा प्रत्यंत आजपर्यंत इतरहि कोणी केला नसावापुढे मराठी भाषेचे शास्त्रगुढ व पद्धतशीर व्याकरण अद्यापि तयार व्हावयाचे आहे असे म्हटले पाहिजे असे

मराठीची शब्दसंपत्ति — आतापर्यंत मराठी भाषेच्या रचनेच्या दृष्टीने भाषाशास्त्राचा विचार केला, त्यानंतर मराठी भाषेचे जे महत्त्वाचे दुसरे अंग म्हणजे त्या भाषेतील शब्दसंपत्ति, तीसचर्चा विचार करू मराठी भाषा ही संस्कृत समर असल्यामुळे मराठी भाषेत शब्द शब्द जसेच्या तसेच संस्कृत भाषेतील आले आहेत, यास तत्सम असे म्हणतात यानंतर संस्कृत भाषेमधून ज्या निरनिराळ्या प्राकृत भाषा निघाल्या त्यापैकी महाराष्ट्रीय प्राकृत भाषांचाच मराठीला जरी मूळ आधार असला तरी पाली, मागधी, बौद्ध प्राकृत भाषांचाहि परिणाम मराठीवर फाई वाचतात झाला आहे ही गोष्ट चवथ्या विभागाच्या प्रस्तावनेत आपण पाहिलीच आहे तहा अशा तऱ्हेने संस्कृत भाषेपासून अपभ्रंश पावून मराठीत अनेक शब्द आले आहेत, त्यास तद्भव असे म्हणतात याखेरीज ती या प्रदेशातील मूळची भाषा होती तिचहि फाई शब्द त्या भाषेत टिकून राहिले असून त्याची व्युत्पत्ति कोणत्याच संस्कृत शब्दापासून समजत नाही, त्यास देश्य असे म्हणतात. याखेरीज मराठीमध्ये अरबी व फारसी शब्द व अरबी व फारसी भाषांच्या धर्मीत बनलेलेहि फाई शब्द आहेत व आज तर इंग्रजी भाषेमधून फाई शब्द तसेच्या तसेच अगर ह्यात पावून मराठीत येत आहेत व मध्यतरी पोर्तुगीज व फ्रेंच इत्यादि भाषातूनहि फाई जाले आहेत, तरी यापुढे संस्कृत, अरबी व फारसी या भाषांमधून मराठीत शब्द व फ्रेंच इत्यादि भाषातूनहि फाई जाले आहेत, तरी यापुढे संस्कृत, अरबी व फारसी या भाषांमधून मराठीत शब्द कसे सिद्ध होत गेले ते थोडक्यात पाहू व त्याचप्रमाणे मराठीतहि याच क्रियांनी एक शब्दापासून दूसरे शब्द बनविण्याची क्रिया कस कशी होत असते त्याचेहि दिग्दर्शन करण्यात येईल. कारण, मूळ कोशात जरी बरेच साहित्य शब्द दिले

असले तरी सर्व साधित शब्द देणें शक्य नाहीं. याप्रतितां असे साधित शब्द घनप्याची पद्धति व त्यांचीं पांहीं उदाहरणें येथें दिली म्हणजे त्यांवरून अशा प्रकारच्या साधित शब्दांचा अर्थ फळणें सुलभ होईल.

साधित शब्दः—संस्कृत भाषेत जे उपसर्ग आहेत ते निरनिराळ्या धातूंस लागून त्यांभासून अनेक साधित शब्द निरनिराळ्या अर्थांचे तयार होतात, अशा कांहीं शब्दांची उदाहरणें पुढें दिली आहेत. अति—फार, फारच, अधिक, प्रमाणापलीकडे—अतिक्रम, अतिरेफ, अत्युक्ति, अतिशय इ. अधि—वर्चस्व, योग्यतेनें किंवा मानाने वर अधिकार, अधिपति इ. अन्तु—मागे, बराबर, जवळ, सारखें, साहचर्य, सादस्य—अनुभव, अनुज, अनुरूप इ. अप—कमी, योग्यतेनें खाली, न्यूनत्व—अपगत, अपशब्द, अपकर्ष इ. अपि—(कचित् पि) साक्षिण्य, जवळ, वर—अपिधान, पिधान, अपिनद्ध इ. अभि—पुढें, समीप, सर्वत्र, चौदांशे;—अभिषि, अभिषिचि, अभिमान इ. अव—न्यूनत्व, पासून, खाली, अप्रतिष्ठा—अवगत, अवकृपा, अवतार इ. आ—पर्यंत, वडे, मोडा, हलका;—आशा, आषार, आनंद, आदर, आयुष इ. [क्तिप् एक धातूच्या मागे 'आ' लागल्यानें त्यांचा अर्थ मूळ अर्थाच्या उलट होतो. उदा० गमन—जाणें. आगमन—येणें. दान—देणें. आदान—घेणें.] उद् किंवा उद्—वर, उंच, बाहेर;—उत्कर्ष, उत्तेजन, उत्प्रेक्षा, उत्थान. उष—संनिध; योग्यतेनें खाली, वडेस;—उपनेत्र, उपक्रम, उपकार इ. इस्, इस्—कठीण, दुष्ट, निघ, वार्ड;—दुर्गुण, दुराचार, दुःख इ. नि—अत्यंत, रहित, आंत, मध्ये;—निषन, निबंध, नियोग. निस्, निर्—अभाव, बाहेर, शिवाय, उलट;—निराकार, निष्प्राण, निषेध, निष्कृति इ. परा—विपरीत, मागे, उलट—पराजय, पराभव इ. परि—समीपवृत्ती—परिफर, परिसर, परिचर्या. प्र—पुढें, बाहेर, दूर, अधिक, वर्चस्व—प्रभात, प्रताप, प्रदेश, प्रसार इ. प्रति—पुनः, मागे, उलट, बदल—प्रतिषिध, प्रतिशब्द, प्रत्यक्ष, प्रतिवादी. वि—वेगळा, विरोध, अधिक, गेल्या—विरक्त, वियोग, विराम. तम्—चांगलें, एतज, बरोबर—संगम, संभव, संबंध, संसार इ. तु—चांगलें, सोपें, पुष्कळ—सुकर, शुभमात, सुख इ. कधी कधी दोन दोन तीन तीन उपसर्गहि एषा शब्दात दृष्टीस पडतात. उदा०—अत्युत्कृष्ट, अभ्याक्षेप, व्यवधान, सुसंगति, प्रत्यपवाद, संप्रदान, व्याकरण इ.

या उपसर्गांशिवाय दुसरीं कित्येक अभ्यर्थे व विशेषणें शब्दांच्यापूर्वी येऊन साधित शब्द घनतात. उपसर्गांप्रमाणें हीं केव्हाहि निरर्थक नसतात. याना अनेक मित्र अर्थहि नसतात. त्यांची अर्थासह वादी पुढें दिली आहे.

अ—(शब्दाचें आधाधार स्वर असल्यास अ बदल 'अन्' येतो) अभाव, निषेध;—अनक, अश्रम, अयर्थ, अनादर, अनर्थ, अनपत्य. अद्—आश्चर्यदर्शक;—अद्भुत. अपस्—खाली, खालच्या भागी;—अपघात, अधोमुख इ. अंतर्—आत, मध्ये;—अंतर्द्वार, अंतपुर, अंतःकरण इ. असा—जवळ, बरोबर, संनिध;—अमावास्या, अमात्य इ. अलम्—शोभा (हे क धातूवरून शब्दांपूर्वी लागतें)—अलंकार, अलंकरण इ. आविस् स्—उघड, दृश्य;—आविर्भूत, आविर्भाव, आविष्करण इ. आशु—लवकर, वेगानें, आशुग (वायु, वाण); आशुवीहि (लवकर पिकणारे भात—हलवें भात). इति—असें, ह्या प्रकारें, येवट;—इत्यर्थ, इतिहास (इति—इ—आस असें असें झाले) इतिवृत्त, इत्यादि इ. इष्यम्—ह्या प्रमाणें;—इष्यमून. ईषत्—किंचित्, थोडें, ईषद्वार, उच्चैः—उंच, मोठ्यानें;—उच्चैःश्रवा, उच्चैर्घोष इ. उरि, उरी, ऊरी—विस्तार, अंगीकार—उरीकृत (स्वीकारलेला). ऊ, का—वार्ड, दुष्ट, हलकें, थोडें—सुधर्म, सुवासना, कुपुष्प, कु (का) पथ इ. चिरम् (र)—दीर्घकालपर्यंत—चिरबाल, चिरंजीवि इ. दिवा—दिवसास—दिवापर, दिवागीत इ. धिक्—निंदाव्यंजक—धिकार, धिक्कृत इ. नाना—निरनिराळे, बहुता;—नानारूप, नानाविध. न—निषेधदर्शक;—नलज, नास्तिक इ. पश्चात्—नंतर, मागे;—पश्चात्ताप, पश्चाद्द्वार इ. पुनः—निरून—पुनर्मेव, पुनर्विवाह. परस्—पुढें, पूर्वी;—पुरकर्ता, पुरोगामी, पुरश्चरण इ. पुरा—मागे, पूर्वी—पुरावृत्त, पुरातन इ. पृथक्—वेगळे, दूरदूर, बहुता;—पृथक्करण, पृथक्विध, पृथक्जन इ. प्राक्—पूर्वी, पूर्व;—प्राक्कर्म, प्राकन इ. प्रातर—सकाळी;—प्रातःकाल, प्रातःसंध्या. प्राडुर्—उघेड, दृश्य;—प्राडुर्भाव, प्राडुर्छिद्र. बहिर् (स्) बाहेर, बाहेरल्या बाजूस—बहिर्द्वार, बहिष्कार इ. शम्—सुख, मायोदय;—शंकर, शंभु, शंपाक इ. स—सह, युक्त, प्रमाणें—सजीव, सफल, सजाति. सह—युक्त, बरोबर;—सहज, सहवास, सहजनन इ. सायं—संध्याकाळी—सायंकाल, सायंसंध्या इ. स्वप्नम्—स्वतां, आपण;—स्वयंभू, स्वयंवर, स्वयंपाद इ. स्वर्—आकाश, परलोक;—स्वर्गदी, स्वर्गस्था इ.

ह. आणि भू या धातूंचे पाठीमागे असेच वाढी शब्दविशेष करून नावे व विशेषणें बहुधा ईकारांत अभ्यव्यात्मक

होजन येतान. उदा० समीकरण, वर्गाकरण, स्वीकार, स्पर्शिकरण, पुत्रीकृत, दूरीकरण, भस्मीभूत, पारणीभूत, पाप्मीभवन इ.

पुढें दिखेले शब्द उपसर्गामुळेच सापरेले आहेत पण ते मराठी आहेत. अ—न;—अजाणता, असमंजस, अपुरे, अनोळखी (अन+ओळखी). अड, आड—रहान, थोडे,असाधारण, अपुरे—आडगाव, आडवाट्या, अडगळी. अद—अर्थ (त. अर्पणामृत) अदमण, अदोश (अच्छे), अदमुरे (अर्थे मुरलेले दही). अव—हीन, कमी;—अवजड, अवफळ, अवघड, अवताण. वु—दुषित, दुष्ट, वाईट;—दुवेत, दुःख. ना—अभाव, अपुरे;—नाइलाज. नि—रहित, अक्षि,—निषेध, निषामी, निजोरी, निषङ्गा, निनावी. निम्—निम्—रहित—निर्फळ, निर्घात, निष्फळजी. पड—उतरा, गौण;—पडजीभ, पडसाद. पडचाकर, पडताळा. पण—प्र, प्रार्थ—पणजा, पणतोंड, पणतु. फट—पार, उघड, स्पष्ट;—फटफज्जिती, फटलटी, फटफळ. भर—पुरा, सुखर—मगदिवसा, भरघोवी, भरधाव.

कूदन्ते व तद्धिते.—याशिवाय संस्कृत भाषेन घातून निरनिराळे प्रत्यय लागून कूदन्ते व तद्धिते बनतात व मराठी भाषेत ती तशीच वापरली जातात. त्यांचीं काही उदाहरणे पुढें दिली आहेत. प्रत्ययघटित कूदन्ते अ—सुद्—चोर, सप्—सर्प, कृ—कर, सुष्—सुख. अक—कृ—धारक, नी—नारक, वाष्—वाचक. अन—नंद—नदन, मद्—सदन, रम्—रमण, आना—विद्—वेदना, रस्—रचना. अनीय—दृग्—दर्शनीय, कम्—कमनीय. आ—इष्—इच्छा, क्यु—क्या. अम्—सु—सरस्, तम्—तमस्, वल्—वचस्. आळु—सृह—सृष्ट्याळ, शी—शीयाळ. इ—हृ—हरी, भू—भरि. इम्—युष्—योगी, हुष्—दोषी, हृद्—होदी. इस्—सुष्—सर्पित्, अर्स्—अर्चित्. इष्णु—सह—सहिष्णु, जी—जयिष्णु. उ—मिष्—मिधु, इच्छ—इच्छु. उक—मिष्—मिधुक, भू—भावुक. उर्—भास्—मासुर, मज्—मगुर. उस्—वक्ष्—चक्षुस्, यज्—यजुस् ऊक—दग्—दंद्गुर, जागु—जागरुक. त—कृ—कृत, मृ—मृत. ता—दा—दाता, नी—नेता. तव्य—कृ—कर्तव्य, भू—भविष्य. ति—कृ—कृति, भू—भूति, गम्—गति. त्र—नी—नेत्र, पा—पात्र. त्रिम—कृ—कृत्रिम न—यत्—यत्न. त्वन्—स्वप्न. सभू—दा—दामन्(दावे), छद्—छद्म, नम्—नाम. य—रम्—रम्य, गम्—गम्य, या—विद्—विद्या, चद्—चर्चा. इ—नम्—नम्र, हिम्—हित. क—दा—दाक, मि—मेक. धर—मास्—माखर, रथा—स्थावर.

प्रत्ययघटित तद्धिते—अ—म्यु—भार्यव, यद्—यादव, चक्षुः—चाक्षुष, विष्णु—वैष्णव, शुचि—शुचि, मुनि—मान, रुद्र—राघव. अक—मीमांसा—मीमांसक, न्याय—नैयायिक. आट—आळ—वाचाट, वाचाल. आमह—पितामह, मातामह. इ—दाशरीय, वार्णि. इक—वार्णिक, मासिक, लौकिक इत—पुणित, पलित, दुःखित. इन—घनी, अर्थी, पक्षी इन—रत्न, मलिन. इम—अग्रिम, अतिम. इमा—गरिमा, रुचिमा, महिमा. इय—यज्ञिय, राष्ट्रीय इळ—हुंडिल, पकिल. ईन—कुलीन, शालीन, नवीन. ईमस—मर्त्यमस. ईय—त्वदीय, मदीय. उळ—मातुळ, पय—कौतेय, वैनेतेय. क—पुत्रक, शालक. कट—निरुट, उत्कट, प्रकट. कणर—दोषरत्न चित्—कचित्, किंचित्, कदाचित् ठ—कर्मठ, नरठ, तन—सनातन, चित्तन. तम्—स्वरतः, वर्णतः, फालतः. त्य—अत्रत्य, तत्रत्य. ता—गुरुता, कविता, समता. त्व—गुरुत्व, ब्राह्मणत्व. थेय—नामथेय, भाग्येय. म—मध्यम, अधम, भव—काष्ठमय, मांसमय. मद्—श्रीमत्, गुरुमत्, धीमत् मिन्—स्वामी, वागी. य—जाळ्य, वाणिज्य, रसाय्य, शाडिल्य, वायव्य. र—मधुर, सुखर, पाण्डुर ल—वत्सल, पासुल. लु—भद्राल, कृपाळ, दयाळ व—वेद्यव, राजीव. वत—वान—धनवान् विद्यावान्, वळ—कृषीवल, शिलावल. विन्—मायावी, तेजस्वी. व्य—पितृव्य, प्रातृव्य. श.—कमश, कणश.

सामासिक शब्द सिद्धीः—खाली दिखेले शब्द आरमी किंवा शेवटी येऊन काही सामासिक शब्द मराठींत होतात. त्यांची उदाहरणे पुढें दिली आहेत.

अकित—युक्त,विधित, चिन्हित—मुद्रावित, स्नेहाकित, नामाकित इ. अतीत—पलीकडे गेलेला—मर्यादातीत, मायातीत, गुणातीत, इ. अधीन—ताब्यात गेलेला, दास—पराधीन, व्यसनधीन, विषराधीन, इ. अध्यक्ष—सूत्रधार, व्यवस्थापक—वादाध्यक्ष, शालाध्यक्ष, क्षेत्राध्यक्ष, इ. अनुरूप—योग्य, पाहिजे तसा—गुणानुरूप, योग्यतानुरूप, मजी—नुरूप, इ. अपह—नाशक, दूर करणारा—शोकापह, दुःखापह, सुखापह, इ. अनुसार—प्रमाणे, धरून—जमातुसार, वेळेनुसार, वेळेतसार इ. अतर—अन्य, दुसरा—मापातर, वनातर, रूपांतर, देशातर, इ. अन्वित—युक्त असलेला—गुणान्वित, पुत्रान्वित, इ. अर्थी—(अर्थित्) इच्छा करणारा, मागणारा—विद्यार्थी, पुत्रार्थी, अन्नार्थी इ. अर्ह—योग्य

स्वयम्, शोभाहार—पूजाई, गुणाई, दोषाई. अवरोध—प्रतिषेध, अडचन—प्राणावरोध, मानावरोध, मलावरोध, इ. आकीर्ण—व्याप्त, मरलेले—जलापीर्ण, मेघापीर्ण, ज्वापीर्ण इ. आकुल—व्याप्त, पीडित—चिन्ताकुल, शोकाकुल इ. आक्रान्त—आच्छादित, व्याप्त—चिन्ताक्रान्त, शोभाक्रान्त, पादाक्रान्त इ. आचार—विधि, धर्म—मुलाचार, पापाचार, शिष्टाचार इ. आढ्य—परिपूर्ण, समर्थ, निपुण, पराक्रमी गुणाढ्य, वल्लभ इ. आतुर—तुरन्त, व्याप्त, उतावळा, चिन्तातुर, मयातुर, विधातुर इ. आपन्न—विशिष्ट, युक्त, पीडित—दुःस्वास्थ्य, दोषान्न, विधापन्न इ. आरुढ—चढलेला, पदारुढ, अधिनारारुढ इ. आर्त—पीडित, मारलेला—शुभात्, शोभात् इ. आवह—प्राप्त करून देणारे—हितवह, सुखावह, दुःखावह इ. आविष्ट—व्याप्त, मारलेला—शोभाविष्ट, शोभाविष्ट इ. आशय—साठा, समझ, पात्र, स्थान—पुण्याशय, पापाशय, महाशय इ. आरोप—लक्षणे, चित्रगणित, लक्षण—रोषारोप, गुणारोप इ. आस्पद—स्थान, आगर—शोभास्पद, सहाय्यस्पद, उतावळस्पद इ. उन्मुक्त—पडे सोड वेलेला, तत्पर, तपार—मरणोन्मुक्त, दुःखोन्मुक्त. उत्तर—मोठा, श्रेष्ठ—लोकोत्तर. कर—करणार, दिनकर, प्रभाकर, दिवाकर. करी—सामी, धनी—माळेकरी, कामकरी, ओशेकरी. कामुक—इच्छा करणारा, मोक्षवाचुक. विधावाचुर. कार—करणार, वनरागात—वर्मकार, प्रथकार, सुवर्णकार. गम्य—जाण्यास योग्य, प्राप्त होणारा, वर—विचारगम्य, मनोगम्य. गोचर—गम्य, कळणारा, दृग्गोचर, ईद्रियगोचर, प्रसन्न—पीडलेला, व्यापलेला—चिन्ताप्रसन्न, मयप्रसन्न, वादप्रसन्न. प्र—तावड—चतुर्भुज, कृतप्र. चर—गिरणारे, चालणारे—जलचर, ऐचर, भूचर. चित्त—विचार करणारा—अभिचिंतन, हितचिंतन. चतुर—गडलेला, स्तारी आलेला—धर्मयुत, स्वर्गयुत. ज—जन्मलेला, उत्पन्न झालेला—स्वेदज, अढज, पूर्वज. जात—उत्पन्न झालेला, जन्म लेला—पतनजात, श्लोकात. जात—समुदाय—वस्तुजात. जीवी—राहणारा, उपजीवन करणारा—मासजीवी, चिरजीवी. दशी—पाहणारा—गुणदशी, दूरदशी. धर, धारक—धेणार, जवळ असणारा—चरधर, गंधधर. नाशक—नाशीले करणारा—कफनाशक, पापनाशक. निष्ठ—नस्तर, निमग्न—कर्मनिष्ठ, स्वार्थनिष्ठ. पर, परायण—स्त, निमग्न, लुब्ध—ज्ञानपर, भक्तिपर, ईश्वरपरायण, भक्तिपरायण. बाह्य—सोडून, उलट, विरुद्ध, पाहेर—वर्माबाह्य, रीतिबाह्य धुद्धि—मन, आवड—तुष्टी, विषयबुद्धि भ्रम—पतन, दूषण—शीटभ्रम, मतिभ्रम. भूत—झालेला, स्थितीला गेलेला—विषयभूत, भक्तीभूत, सारभूत, प्रमाणभूत. मय—मारलेला, व्याप्त—सुरंगमय—मयी (स्त्री) पाषाणमय, वाहनमय. मान—केवळ, सत्यरी, पर्यंत—अणुमान, अणुमान (मराठी—गळमान, तिलमान) रूप—प्रतिमा, स्वरूपाचे, मूर्तिमत—तीर्थरूप तेजोरूप, रुद्ररूप झ—कमाने, एकेक—अक्षरशः, शब्दशः झाली—प्रदित, युक्त—गुणशाली, मायशाली, वैभवशाली. शील—कल जसलेला, ओढा असलेला—सहनशील, दानशील, धर्मशील, भक्तिशील. शून्य—रहित, वाचून, अभाव—शानशून्य, अकलशून्य, तर्कशून्य. शूर—उदार, धाडसी, सढळ, दानदार, कर्मदार, आरमदार. साध्य—होण्यास योग्य, हाती लागणारे, कष्टसाध्य, द्रव्यसाध्य. स्व—राहणारा, असणारा—नागस्व, देवस्व, वीरस्व, हत—डार वेलेला मारलेला, तडापा दिलेला—देवहत. हर, हर्ता, हारक, हारी, नेणारा, मोडोले करणारा, नागहर, विनहर, मनोहर, पापहर्ता, विषहर्ता, मनोहारी. हीन—अभाव, नसणे—द्रव्यहीन, बुद्धिहीन, अज्ञहीन. झ—जणणारा, पाहणारा—मनोश, सूत्र, अक्ष, देवश. दार—सामित्व, भगी असणे—ज्ञानदार, अणीदार, खुबोदार. पटी—आवेष्ट, जोर, निंदा, दोष—भूळपटी, हजामपटी, वरडपटी. वार—कमाने, एकेक, निधनिराज्य—पाववार, ताडवेवार, असादीवार. सर—घोडे, वाडीले—पिवळसर, काळसर, आडेपसर. शीर, सीर—अनुसरून, चरोपर—चकवीर, कापदेशीर अनुभवशीर.

मराठी कुदन्ते अथवा साधुसाधिते. —आतापर्यंत मराठीत जे संस्कृतमधून तत्सम शब्द आले आहेत त्यांपैकी प्रत्येकघटित व इतर साधित शब्द दिले आहेत. याखेरीज तद्वच अथवा देस्य असेहि साधित शब्द अनेक घनत असतात, त्यांची उदाहरणे वाही पुढे दिली आहेत.

अ—मेळ, पेर, लोट, पट, ट, लट, उतार, विवाड, मोड, तोड, भरड (पीड), मोड (विक्री), गाल. आ—घसर, पुकार, सणडा, वेचा, मरडा, ठेंचा, चाचा, हिसका, सध, ओढा, अणडा, नाचा, मुका, धुगा, चारा, तोडा, मेळा, रणडा, पसारा, उकाडा. आई—लोढाई, चणई, चढाई, बढाई उतराई. आळ—टपकाऊ, लढाऊ, दिवाळ. आट—चलवण, गडगडाट, मुळमुळाट. आड—गडाड, लाडाड. आडा—डी—नासाडा—डी सुराडा. आडी—डू—विणडी, लेळाडू. आडी—हुकाडी, चिल्लाडी, आणा—कुठणा, घाटाणा. आधू—निशाणू, उठाणू. आंक—मिलाफ. आर—चुकार, छुटार. आरा—बघाण, फुगाण, आरी—पुजारी, ओतारी, रगारी, ओफारी.

आंव—चढाव, रिधाव, पाडाव, शिडकाव, जमाव, जडाव, बटाव, सपाव. आवट—घनावट. आवा—काढावा, वाढावा, देलावा, मेळावा, पुरावा, तणारा. आळ—ओढाळ, मांडाळ, लाजाळ. आळा—चोराळा. आळी—डरकाळी. आळू—लाजाळू, बांणाळू, सोसाळू. आळे—ओगपाळे, तसपाळे. आं—तदतदां, गदगदां गडगडां. ई—बुडी, उडी, बोली, धुंकी खर्ची, थापी, गुथी, राखी, चुगी, मोटी, छेती, उवाडी, उतारी. ईक—खर्चीक, घाशीक, सोनीक, सडीक, पदीक, तिडीक. ईत—खलखलीत, चक्करीत, विसरळीत, पडीत, बुडीत, भरीत, वाळीत. ईर—कुमीर, फुडीर. ईल—सडील, रंगील, ओढील, आवील. ईव—सोखीव, पोरोंव, घोटोंव, जाणीव. ईस—फासावीस. ऊ—मारु, लागू, चाळू, खाऊ, पोढमरू, गळेकापू. ऊत—समरूत. ऊं—हसूं, फरूं, बोळूं, रडूं, गळूं, उवाळूं. ऊन—फलन, देऊन, घेऊन, वसून, शिकून, खाऊन, फिरून, रगडून, म्हणून, वांचून, फलून, हातरून, पांवरून. पै—हसैं, रडैं, कुडबुडैं, डोळेदापैं, वळैं, (अद)पुरैं, (न्येण)रडैं, (पळी)मडैं, (हात)जुरपैं. पुरा—बेचिरा, दातेरा. पळ—चढेल, रंगेल, अटेल. ओका—अटोका. ओती—टपोती. ओसा—भाडोसा, पडोसा. ओशी—नसोशी, पडोशी. ओळा—चाखोळा. अंता—वदंता. अंती—वदंती. क—वेंचन, मुटफ, ढाळक, रेचक, अटक, तडक. फट—फळफट, कुजफट. कटी—वळकटी, यळकटी. कत—मिळकत. कर—विणकर, वसकर, रुचकर, खेळकर. कळ—मोडकळ, पडकळ. का—मारका, बोलका, फुटका, मोडका, मुटका, फाळका. कार—दैकार, होकार, नकार. की—डुलकी, उनाडकी. क्रूर—फटक्रूर. खोर—माडखोर, चिडखोर. गत—फसगत, घडगत. गा—भाडगा कौडगा, माडगा वस्त—ओढवस्त. चौक—लवचौक. ट—वामट, भिजट, कुजट. टा—फटा, चोटा, ठा—पुरठा. ड—घसरड, निसरड, डा—घसरडा, निसरडा, उकिरडा, बांकडा. डी—कुगडी. ण—तारण, पोपण, दळण नैसण, झाडण, बाढण, लवण, वीडण. णा—रमणा, पाळणा, मरणा, उगणा, देखणा, पोसणा. णाईत—दुखणाईत, रुणाईत. णाऊ—शिफणाऊ. णार—खाणार, देणार. णारा—लिहिणारा, करणारा, णावळ—देणावळ, धुणावळ, खाणावळ. णी—फरणी, पाडणी, पेरणी, वेणी, शेखणी, चाळणी, म्हाणी. णूरू—गाजणूक, करमणूक. णें—बोलणें, करणें, कोरणें, बोलणें, उलखणें, बोलखणें. त—जात, घेत, उंगवत, भावळत, चुकनमाकत, विराजीत. ता—देता, घेता, बोलता, कर्ता, निसटना, ओसरता. तां—जाता, येता, उडता, वसता, तांता—कस्ताना, देतांना. ती—गणती फिरती, खणती, गळती, पावती. तें—डुमतें, भरतें. त्रा—भिना. तें—उलखें. प—कांडप, रांधप. पी—दळपी, वाढपी. पट्टी—खरडपट्टी, तासडपट्टी. पुटा—पळपुटा. पै—जोडपैं. मट—जळमट. पू—खापू. वा—(आग)लव्या, (वाघ)मान्या, उम्याडम्या. र—डोकर, कुंकर. रड—दगरड, मुतरड. रा—चावरा, नाचरा, लाजरा. ला—केलेळा, दिवलेळा, पिकलेळा, राहिलेळा. ला—सोबला, खवला. छं—घाटलें, गाठलें. लपा—जागल्या, उडल्या, वसल्या. व—देवघेव. वट—धुवट. वटा—मागवटा, भोगवटा, वटी—फुगवटी. वड—लगारड, वण—आंचवण, दांतवण. वट्या गवट्या, वजवट्या. वळ—गुतवळ. वत—मुलवत, मुगवत. वळी—परावळी, उलिरवळी. वा—यावा, चावा, बोलवा, वसवा, उवा. वा—करावा, थावा, ध्यावा. शहा—शा—दपडशहा. शी—मोडशी. स—अडस, दडस. सर—आटसर, आवळसर. सा—वळसा. सुरा—निजसुरा. स्त—नेमस्त, निद्रिस्त. छ—मोवळ, ठोकळ.

निवळ मराठी तद्धितें—अ—दुण-दुणणें, थोकाड-थोकाडणें, फूलफुलणें, गटूळ-गटुळणें, सुरकुतणें, गळाळणें, अट—पिसाटणें, चिफटणें. अड—चिरमडणें. अव—पावडवणें, ओलवणें. अळ—चिधळणें. आ—ताटा, चिफटा, दुजोरा, अन्ना, साकारा, दाता, काळा, वरमरा, मुगा, तान्हा, छुटा, शेंचडा, लहाना, खस्ता, सामोरा, जुला, पातगा, चिमटा, हुंचा. आं—मया, मामा, उचा. आई—शीतळाई, थिदाई, पेशवाई, मोगलाई, आईत—आपत—भामाईत, जिराईत, कडुलयत. आऊ—रजाऊ, वराऊ, कुणवाऊ. आठ—खालाट, वलाट, पेंचाट, चोंडाटणें. आठा—टी—हाकाटा. आटा—वराटा, सराटा, फराटा. आटी—वेखटी, गोलटी. आठी—तुराठी. आड—उंचाड, थोराड, गुंताड, रेंताड, पाठाड, दाताड, तरकाड. आडा—मुताडा, गुताडा, पवाडा. आडी—आड्या-वाटाडी-व्या, नावाडी-व्या, आंडी—मुसंडी, मुसकाडी. आडें—धुपडें, छुपडें, फोयाडें. आण—उवटाण, फिटाण, भोगलाण, हचटाण. आणा—फकाणा, गणाणा. आणी—दुधाणी. आणें—धियाणें. आर—कुमार, सोनार, लोहार, चांभार. आरा—पिसाट, पेडारा, मरकार, वाकार. आरी—मानारी, कुंदरी. आरें—सातारें. आप—य. फी....४

दुखावणें, वेडावणें, डोकावणें. आवा—कुणचावा. आविष्ट—कोपाविष्ट, लोमाविष्ट. आस—भगास, भकास. आसें—
मुद्दासें. आळ—चिफळ, दुधाळ, चपाळ. आळा—जिहवाळा लुहाळा, डोंबाळा. आळी—कागाली, आरोळी.
आळ—दयाळ, मायाळ, कृपाळ, कष्टाळ, निद्राळ. आळें—खणाळें, खुदाळें, दिवाळें, विटाळें. ई—मापी, सुती,
हीवी, माधी, पुशी. ईक—सोयरीक, मोषळीक, आगळीक. ईट—रागीट. ईण—माळतीण, सवारीण, सांमुखाशीण
ईल—दोंडील, भडील, वरपशील, शेवटील. ईळ—गोडीळ, तपीळ. इट—चविष्ट, नादिष्ट, नेमिष्ट, पाविष्ट, छादिष्ट.
लकळी—धनुवली, अडकली, चादुकली. उडा—खजुडा. उरडा—मडुरडा, नखुरडा. उरी—देसुरी. उला—ली—ले-
बावडा लीळे, सोडुला ली लें. उ—दाड, भोंडू, बथू, लथू. उक—कादूर, किडूर, चिथूक, हडूक, भेवू.
ऊण—एकूण, ऊत—पहूत, बहूत. ऊन—इक्कून, पासून, येथून, तेथून, आतून. ऊरा—ऊरगा—डा—भट्टरा, मट्ट-
रगा, भट्टराडा. ऊळ—कणगूळ, परडूळ, पडगूळ, वरडूळ. ऊस—आभूस, ताभूस, टिपूस, बाभूस, ऊळ—पागूळ,
पिटूळ, वातूळ. ऊ—टिपू, रेडकू, माजकू, पक्कू, शेरडू, वरडू. ए—कडे, वाटे. ए—बाळेंत, भेंगे. एज—मकेजणें,
रागेजणें. एटा—शेवटा. एण—मतेण. एता—जोलेता. एर—एरें—जुनेर, जुनेरें, एगेरें. एरा—पातेरा, धागेरा.
एल—तिळेळ, मोगरेर, खोबरेल, उडेळ. एला—उचेल पाळेल, फोटोर, जाडगेला. एली—तादेली, भागेली,
दडेरी. ओका—चिचोका. ओदी—चिधोथी, धादोथी, रेधोथी पासोथी. ओडा—लावोडा, हातोडा. ओती—
पडोती, पडूत, पडेल. ओत्रा—एकीत्रा, दुहोत्रा, दिदोत्रा. ओषा—शिळोषा, एकोषा, सुलोषा, हातोषा. ओवा—
घरोषा, गणीषा, मोरोषा, आजोषा. ओर—टयोरे, मिठोरा, मिठोरी. ओशी—अमोशी. ओसा—हातोसा, आडोसा.
ओळ—आजोळ, पजोळ. ओळा—आडोळा, तातोळा, ओळी—फाडोळी, मातोळी, चिरटोळी. ओळें—पिडोळें,
मिडोळें, मेडोळें. ओड—मावड, नातड, नातोंड, नाटुड. अंडी—पोतडी, मुसडी, अत—पाळत, जिवंत. क—
धडक, थडक. कड—धुरकट, भुतकट, तेलकट, मेणकट. कड—वरकड. कडी—छरडी. कन—शडकन, कटकन,
चटकन, पटकन. कर—खोडकर, खेळकर, साळकर, वामकर. करी—देवेकरी, घेगेकरी, धीरणकरी, कामकरी, गाव-
करी. करू—यावेकरू होतकरू. कली—धनुवली. कळ—पचकळ, वटवळ. का—पेपका, खुडका, मणका, पुजका
खुडका, कार—पुडाकार, नकार, डकार, हुकार. कारा—हुकारा, होकारा. की—तोतकी, गावकी, शेतकी. कुची—
अणकुची. कुला—चिमकुला, सोनकुला. कुली—कुतकुली, अडकुली, चादकुली. कुळा, कोळा—बादकुळा, फाट-
कोळा. कूट—दिरकूट, कूळ—घरकूळ, मडकूळ. कूर—दोणकूर. कें—चिटकें, पुडकें, नाळकें, ओडकें, होडकें.
को—धनको, रिणको. कोळ—काठकोळ, किरकोळ. कया—पाणकया. खा—नवखा, खुडखा. खुरा, खोरा—
खवखुरा, खवखोरा. खोर—कागालीखोर, भाडखोर, चाडाडखोर. गट—खोलगट, चारगट. गत—कळगत,
कामगत, दिवसगत, ओशाळगत. गळ—बेडगळ. गा—सोटगा, लुडगा, वाडगा, खळगा, मुलगा. गिरी—शिपायगिरी,
चैचगिरी, लुचैगिरी. गी—पोटगी. गूत, दू—नाळगूत, गै—सारगें, वाडगें. गेळा—रोडगेळ, दाडगेळ, वेडगेळ,
जाडगेळा. चट—गुळचट, मेणचट, पाणचट. चा—एकदाचा, वेव्हांचा, आजचा, कालचा, आताचा. चार—शाडण-
चार, मेहुणचार. चें—लोणचें. जा—डुजा, तिजा. जी—रामजी, विडोजी, रधोजी, भालोजी. ट—अरवट, रेंवट,
सातट, आचट, खारट, तिसट. टळ—वावटळ. टा—रोपटा, बाहुटा, चोरटा, घोरटा, गोरटा. टी—भागटी, शेकटी,
शेपटी, भुगटी, धापटी. ठण—गोठण, पायठण, गावठण. ठा—गावठा, उचरठा, गारठा. ठी—गावठी. ड—रातड,
जडलड. डा—नरडा, गवडा, चापुडा, बिंचडा. डी—पोतडी, चिधडी, डफडी, पानडी, वावडी. डें—आपें, कुचडें,
मुचडें, रचडें. डळ—गावडळ. डा, डें—गावडा, गावडें. ण—डुगण, कुण, गोण, पोखरण. णा—(गुणिताधी)
हुणा. णी—चादणी, नथणी, दुधाणी. णं—चादणें. ता—गोणता, कोणता, जोगता, मळता. ते—रायतें, ओळेतें.
थळ—पाणथळ, नथथळ. था—चवथा. दूर—एकदूर. दा—पापुदा. दा—एकदा, पाचदा, अनेकदा, पुष्कळदा.
दाड—भगदाड. दार—नोरदार, छानदार, लुनीदार, जमलदार. प—कोळपण, होडपण. पट—तालपट, कोळपट.
पण, पणा—मनुष्यपण, देवपण, धारण, लहानपण. पट्टी—धुळपट्टी, हजामट्टी, तासडपट्टी, सोडपट्टी. पं—जायें.
प्रा—काटप्रा, खुराप्रा. पा—हातप, दोणपा, वेठपा, वजपा. पाट—ड—कांफाट—ड, मालकट—ड, धा—कोडिचा,
पाडिचा, मट—घसमटणें, खुमटणें. मत—धीमत, बुद्धिमत. या—टक्क्या, ओताभ्या, सरड्या, निरिभ्या. र—सापुर
माहेर, रा—शिवरा, रावरा, दानरा, डावरा. राव—अरोराव, तिरशिगराव, घुशाराव. री—कपरी, सोनेरी, कपेरी,

पायरी, पोटरी, रू—मेंदरू, शिगरू, म्हसरू, रांढरू, लेंकरू. रूड—मिसरूड, म्हसरूड. रें—टोकरें, डपरें, डरें.
 छ—ठांथूल, डोंथूल, छग—नातलग, जिरलग, डांथलग. छट—अंगळट. छा—मागला, पुढला, आंनला, पांहेरला,
 मपला. छी—टिपली, डावली, ताटली, दिवली, शिपली. छे—तपळें, तापळें, पिउळें. छंड—अथळंड, मथळंड, धर्म-
 छंड. च—सटवणें, सडवणें. चट—मसणवट, पुळवट, मळवट. चटा—मुलवटा, दुलवटा, उचवटा. चटी—राजवटी
 हातवटी. चंट—वाळवट, मुरवंट. चंटा—वरवंटा. चटा—अंगवटा, दाववटा. चडा—म्हारवडा, रांडवडा, आठवडा,
 वंड—नातवंड, पणतवंड, भावंड. वण—दातवण, हगरण. वणी—गुळवणी, शिचरणी, उन्डवणी, हातवणी. वंत—
 भगवंत, गरजवंत, धनवंत, पलरत. वर—आजवर, बालवर, जोंवर, येथवर, तेथवर. वरा—कुलरा किंवा कुलोरा.
 वला—कानवला, गंधला. वली, उली—मावली किंवा माउली. वळ—शिववळ, उद्यावळ, गरावळ, प्रयागरळ,
 घळा—अगवळा, तोंडवळा, एफवळा. वा—गारावा, ओलावा, थंडावा, गोडवा. वाईक—नातेवाईक, तन्हेवाईक.
 मासलेवाईक, वाणा—मोशिरवाणा, लाजिरवाणा, वाईटवाणा. वान—गाडीवान, वागवान. वार—घेनवार, एफवार,
 दोन वार. वाळा—गाडीवाला, कंठीवाला, भाजीवाला. वी—ठाणवी, थोरवी. वीस—वाढवीस, वें—जोडवें. शा—
 पडुशा, अनेकशा. शार—अनुभवशीर, फायदेशीर, वचनशीर. शां, शी, शी, शे—आताशी, विटाळशी, गर्मारीशी.
 स—डोळस, रूपस, गोंडस, हाडस. सट—मोळसट. सर—मऊसर, गोडसर, आवटसर, जाडसर. सरा—दुसरा,
 तिसरा. सा—धडसा, मलतासा, इवलासा, पवडसा. सें—चाळसें, थोडसें. हेरा—दुंदेरी, तिहेरी, चव्हेरी, पांचवेरी.
 छ—गाठळ, हातळ, प्रेमळ, दयाळ, कृपाळ. छा—कपळा, मापाळा, अंधळा, पागळा. छी—मासळी, फासळी,
 पांठळी, गुठळी.

सामासिक शब्द—याखेरीज मराठीत दोन शब्द एकाच येऊन त्याचा समास झाला असतां केव्हा केव्हा
 त्यांचा अर्थ मूळ शब्दांपेक्षा व्यापक अगर भिन्न होतो. संस्कृत मापेवरील अनेक सामासिक शब्द मराठीत जसेच्या
 तसेच घेतले जातात व काहीं समास मराठीमध्ये स्वतंत्रपणे होतात. यासपरी माहिती कोणत्याहि व्याकरणातील समास
 प्रकरणांमध्ये आढळेल, तथापि त्याच्या दिग्दर्शनपुर्वी काहीं उदाहरणें पुढे विवेचन गाळून दिली आहेत.

अव्ययी भाव—यथाशक्ति, प्रतिक्षण, दरदिवस, प्रत्यक्ष, समग्र, विनमोर, हरवडी, जागोजाग, दारोदार,
 घणघर इ.

तरडुरूप—तोंडपाठ, कपाळकुरटा, पांचपट, देशगत, काबचलि, गायगान, गर्भगळित, जन्मलोड, धर्मवेड,
 आचाराई, तोंडसुख, घरकलह, तोंडीलावणें, प्रयत्नार, गृहस्थ, सायस्य, घातुक, रेचक, चोटचेपे, पळीवाडें, मळेकरी,
 गळेकापू, अजाण, अपुरा, अवगुण.

कर्मधारय—काळमांजर, दोंडेनक्षत्र, दारुचिनी, उपजतवेडा, गडीमाणूस, निराशा, पंचवटी, पंचास्ती,
 निदळ, पांचयेरी.

मध्यमपदलोपी—साखरमात, कांदेपोहे, साखरलिंबू, घोडनवरी, घागरगड, उचरघाट.

द्वंद्व—चढीणमाळ, सुखदुःखें, दहीमात, दौतलेखणी, दारुगोळा, फाजळकुंकू, राडमुड, दोतमळा, इडा-
 पिडा, चढीपटी, झोडापिडा, मलतासलता, डुगासुगा, पोरसोर.

बहुव्रीहि—कृतकृत्य, दशमुख, निर्धन, झुलाणी, मानधन, काळतोंडवा, वीरपुरुष, अल्पमोली, पायाशुद्ध,
 चंद्रमुखी, शिवशब्द, यशोधन, गायमुख्या, अनाथ, दुतोंडे, निषारी, उपदेश, सजोड, सडळ, केशाकेशी, लहलही,
 निलेंप, विरूप.

विशेष समास—तेपेगणिक, मारमार, अपरपार, हातोहात, रातोरात, दिवसादबळ्या, डोळडापे, गळपटी,
 गलेल्ल, गळेकापू, डोवेपोंड, साळवाडा, चोळखण, बाळदाणी, मिरपूड, सोनचाफा, वरोपचार, मनवामना,
 फोंडमारा, सोडमुज, साडपाणी, आपसुख, पोटरुली, भावजय, मरतमदे, आवटदाण, बडूजहर, काळादोण,
 टालमडक, सडेतोड.

अभ्यस्तशब्द—याचे पूर्णाम्यस्त, आश्रम्यस्त व अनुकरणवाचक असे तीन प्रकार असून त्याची उदाहरणें
 पुढे दिली आहेत. पूर्णाम्यस्त—घरघर, गांवगाव, हालहाल, काळेकाळे, गोरेगोरे, गोडगोड, थोडाथोडा, वेगवेगळा,

दुरावर्ण, वेडावर्ण, डोषावर्ण. आवा—कुणपावा, आविष्ट—जोगविष्ट, लोमाविष्ट. वास—भगास, मकास. आसे—मुडासे. आळ—चिपाळ, दुधाळ, पयाळ. आळा—जिन्हाळा लढाळा, डोंपाळा. आळी—फागाळी, आरोळी. आळ—दयाळ, मायाळ, कृपाळ, पथाळ, निद्राळ. आळे—तणाळे, चुडाळे, दिवाळे, विडाळे. ई—मापी, सुती, होशी, मापी, पुरी. ईव—सोयरीक, मोफळीक, आगळीक. ईट—रागीट. ईंग—पाळनीण, सवाशीण, सामुरवाशीण. ईळ—दोंदील, अडील, वरफशील, शेवटील. ईळ—गोडील, तपीळ. इष्ट—चषिष्ट, नादिष्ट, नेमिष्ट, पाविष्ट, छादिष्ट. उकली—धनुवली, अडुफली, चादुवली. उडा—तरजुडा. उरडा—भटुरडा, नबुरडा. उरी—देसुरी. उळा—छी—छे—बाकळाळी—छे, सोलुला—छे. उ—दाड, मोर, भू, लय. ऊक—काटक, निहक, धिपूक, हाडक, मेवूक. ऊण—एकण. ऊत—पहत, बहत. ऊन—इवहन, पासून, येधून, तेधून, आवून. ऊरा—ऊरगा—डा—भट्टा, मट्ट—रगा, भट्टरडा. ऊळ—कणमूल, परडूल, पडमूल, परडूल. ऊस—चापूस, नापूस, टिपूस, चापूस. ऊळ—पागळ, पिठळ, वावळ, ऊं—टिपू, रेडवू, माजरू, बपरू, मोरड, परड. ए—पडे, वाटे. ए—याळते, भेंगें. एज—मकेजणे, रागेजणे. एटा—पोटाटा. एण—भातेण. एता—ओलेता. एर—पेर—जुनेर, जुनेरें, पगेरें. एरा—वातेरा, धाणेरा, एल—तिडेल, मोगरेल, लोभरेल, उडेल. एला—उचेल पाळेल, कोटगेरा, जाडगेरा. एली—खादेली, भागेली, दडेली, ओषा—चिचोषा. ओटी—चिधोटी, धादोटी, रेघोटी पातोटी. ओडा—रापोडा, हातोडा. ओही—पडोही, धडूत, धडेत. ओरा—एषोरा, दुहोरा, दिडोरा. ओषा—घिळोषा, एषोषा, मुलोषा, हातोषा. ओषा—घरोषा, गणोषा, मोरोषा, जाजोषा. ओर—टपोर, पिठोषा, पिठोरी. ओशी—धपोरी. ओसा—हातोसा, आडोसा. ओळ—आओळ, पजोळ. ओळा—आटोळा, तातोळा, ओळी—पातोळी, मातोळी, चिरतोळी. ओळ—चिडोळ, मिडोळ, मेडोळ. ओड—माड, नातवड, नातोड, नातुड. अंडी—पोतडी, मुसडी, अंत—पाळत, जिवंत. क—घडक, पडक. कट—धुरकट, धुतकट, तेरकट, मेणकट. कड—वरकड, कडी—छफडी. कन—शटफन, कटफन, चटफन, पटफन. कर—लोडकर, लेखकर, साळकर, वामकर. करी—देणेकरी, घेणेकरी, इरीणकरी, वामकरी, गावकरी. करू—यापेकर होतकर. कळी—धनुवली. कळ—पचकळ, पटकळ. का—पेक्का, चुळका, मणका, पुंनका. कुळभा. फार—पुढाफार, नफार, डफार, हुफार, फारा—हुमारा, दोफारा. की—लोतकी, गावकी, घेतकी. कुची—अणकुची. कुठा—चिमकुठा, सोतकुठा. कुली—कुसकुली, अडकुली, चादकुली. कुळा, फोळा—पाटकुळा, पाटफोळा. कुट—हिरकुट, कुळ—घरकुळ, मडकुळ. क्र—दोणक्र. कें—विडकें, पुडकें, नाळकें, ओटकें, होडकें. को—घनको, रिणको. कोळ—दाठकोळ, विरकोळ. कवा—गणकवा. खा—नवखा, मुडखा. खरा, खोरा—शवखुरा, डावखोरा. खोर—वागाळीखोर, भाडखोर. खड—खोखड, चारखड. गत—कळगत, कामगत, दिवसगत, ओशाळगत, गळ—वेडगत. गा—सोटगा, कुडगा, बाडगा, खळगा, मुलगा. गिरी—शिपायगिरी, वैद्यगिरी, छुपेगिरी. गो—पोटगी. गूत, द—नाळगूत, भें—हारगें, वाडगें. गेळा—रोडगेळ, दाडगेळ, वेडगेळ, जाडगेळा. चट—गुळचट, मेणचट, पाणचट. चा—एकदाचा, वेव्हाचा, आजचा, पालचा, भाताचा. चार—पाहुणचार, मेहुणचार. चें—रणचें. जा—दुजा, तिजा. जो—रामजी, विठोजी, रघोजी, मालोजी. ट—अरपट, रेंवट, मातट, आकट, सारट, तिलट. टळ—वावटळ. टा—रोपटा, बाहुटा, चोटा, पोरटा, मोरटा. टी—आगटी, शेकटी, जफुलट. डा—जराडा, गडडा, चापुडा, विंचडा. डी—पोतडी, चिंचडी, डफडी, पानडी, वावडो. डे—अगडे, कुचडे, सुचडे, रपडे. डळ—गावडळ. डा, डें—गावडा, गावडे. ण—दुगण, कुण, गोण, पोतरण. णा—(गुणिताधी) दुणा. णी—चादणी, नथणी, दुधाणी. णें—चादणें. ता—गोणता, कोणता, लोणता, मळता. ते—रायते, ओलेते. थळ—पाणथळ, नयथळ. था—चरथा. दर—एकदर. दा—पाहुंदा. दा—एकदा, पाचदा, अनेकदा, पुष्कळदा. दाड—मगदाड. दार—नोफरदार, छानदार, खुवीदार, जमलदार. प—पोळपण, सोडपण. पड—सालपड, लोळपड. पण, पणा—मनुष्यपण, देवपण, धारपण, लहानपण. पट्टी—पुळपट्टी, हजामट्टी, तातडपट्टी, सोडपट्टी. पै—जावपें, प्रा—फाटप्रा, खुप्रा. पा—हातरा, दोणपा, वेडपा, वनपा. फट—ड—फानफट—ड, गारफट—ड. पा—फोडिया, पाडिया, मड—घसमटणें, सुसमटणें. मत—धीमत, धुडिमन. पा—टफल्या, ओनाम्या, मरुच्या, पिरपिया. र—सामुर मोहर, रा—शिपरा, रावरा, दावरा. राव—जरेरा, तिरपेगयन, हजारावरा. री—कपेरी, सोनेरी, कपेरी.

पायरो, पोटरी, रू—मेंदरू, शिंगरू, म्हसरू, रांडरू, रेंकरू. रूड—मिसरूड, म्हसरूड. रें—टोपरे, डपरे, डधरे.
 छ—तापूल, डोपल. छग—नातलग, जिरलग, डाकलग. लट—अगलट. ला—मागला, पुढला, आतला, बाहेरला,
 मधला. छी—टिफली, डावली, ताटली, दिवली, शिपली. छे—झबलें, तावळें, पिठल. छड—अथळड, मधलंड, धर्म-
 लड. व—सटवणे, सठवणे. वट—मसणवट, धुळवट, मळवट. वग्न—मुखवटा, दुखवटा, उचवटा. वटी—राजवटी
 हातवटी. वट—वाळवट, सुरवट. वटा—वरवटा. वटा—अगवटा, दारवटा. वडा—म्हारवडा, राडवडा, आठवडा,
 वंड—नातवड, पणतवड, भावड. वण—दातवण, हगवण. वणी—गुळवणी, चिंचणी, उन्डवणी, हातवणी. वत—
 भगवत, गरजवत, धनवत, चलवत. वर—आजवर, बालवर, जोंवर, येथवर, तेथवर. वरा—कुलवरा किंवा कुलोरा,
 वळा—फानवला, गव्हाला, वल्ली, उल्ली—मावली किंवा भाउली. वळ—शितवळ, उग्रावळ, गवावळ, प्रयागवळ,
 वळा—अगवळा, तोंडवळा, एषवळा वा—गारवा, ओलावा, थडावा, गोडवा. वाईक—नातेवाईक, तन्हेवाईक.
 मासलेवाईक. वाणा—गोजिरवाणा, लाजिरवाणा, वाईटवाणा. वान—गाडीवान, चागवान. वार—वेनवार, पफवार,
 दोन वार. वाला—गाडीवाला, कठीवाला, भाजीवाला. वी—ठाणवी, थोरवी. वीस—वाढवीस, व—जोडवें झा—
 घडुझा, अनेकधा. शीर—अनुभवशीर, फायदेशीर, वक्तशीर. शा, शी, शी, श—आताशी, विटाळशी, गर्मांशी.
 स—डोळस, रूपस, गोंडस, हाडस. सट—भोळसट सर—मऊसर, गोडसर, आषटसर, जाडसर. सरा—दुसरा,
 तिसरा. सा—धडसा, भलतासा, इवलासा, फडसा. सें—वाळसें, चोडसें. हेरी—डुहेरी, तिहेरी, चव्हेरी, पाचपेरी.
 छ—गाठळ, हातळ, प्रेमळ, दयाळ, कृपाळ. छा—कपळा, माथाळा, अधळा, पागळा. छाी—मासळी, पासळी,
 पाठळी, गुठळी.

सामाजिक शब्द—यावरीज मराठीत दोन शब्द एकाच ऐकून त्याचा समास झाला असता केव्हा केव्हा
 त्याचा अर्थ मूळ शब्दापेक्षा व्यापक अर्थ मिळतो. संस्कृत भाषेतील अनेक सामाजिक शब्द मराठीत जसेच्या
 तसेच घेतले जातात व काही समास मराठीमध्ये रूढतत्त्वणें होतात. यासंधर्भा माहिती कोणत्याहि व्याकरणातील समास
 प्रकरणांमध्ये आढळेल, तथापि त्याच्या दिग्दर्शनापुर्तों काहीं उदाहरणें पुढें विवेचन गाळून दिली आहेत.

अव्ययी भाव—यथाश्चित्, प्रतिक्षण, दरदिवस, प्रत्यक्ष, समक्ष, विनयोर, हरघडी, जागोजाग, दारोदार,
 घयनघर इ.

तत्पुरुष—तोंडपाठ, पयाळकरटा, पाचपट, देशगत, कायबलि, गायरान, गर्भगळित, जन्मलोड, धर्मवेड,
 आयराई, तोंडसुख, घरकळड, तोंडीलावणें, ग्रंथार, गृहस्थ, पाथस्थ, घातुफ, रेचक, थोटचेपे, पळोवांटे, मळेकरी,
 गळेकापू, अजाण, अपुत्र, अवगुण

कर्मधारय—काळमाजर, शेतेनक्षत्र, दाळचिनी, उपजतवेडा, गडीमाणूस, निराशा, पचवटी, पचारती,
 विदळ, पाचयेरी.

मध्यमपदलोपी—सावरभात, कादपोहे, साखरलिपू, घोडनवरी, घागरगड, उबरघाट.

द्वंद्व—बर्हणभाऊ, सुलतु खें, दहीमात, दौतलेखणी, दाम्गोजा, फाजळकुकू, राडमुड, शेतेमळा, इडा
 पिडा, चट्टीपट्टी, घोडाशिडा, भलतासलता, छुमासुमा, पोरसोर

बहुव्रीहि—कृतकृत्य, दशमुख, निर्धन, शूलवाणी, मानधन, काळतोंड्या, वीरपुरुष, अल्पमोली, पायाशुद्ध,
 चंद्रमुखी, शिवशब्द, यशोधन, गायमुख्या, अनाथ, दुतोंडे, निषारी, उपदेश, सजाड, सडळ, फेराफेरी, लळाली,
 निलेंप, विरूप.

विशेष समास—लेपेगणिक, मारमार, अपरपार, हातोहात, रातोरात, दिवसाढवळ्या, डोळदापे, गळयटी,
 गलेलड, गळकापू, डोकपीड, सालवाडा, चाळलण, बाळदाणी, मिरपूड, सोनचाफा, वरोपचार, मनकामना,
 फोंडमारा, सोडमुज, साडपाणी, आपसुख, पोटदुखी, मावजय, मरतमदे, आचटदाण, फडजहर, काळादोण,
 अलमडक, सडेतोड.

अभ्यस्तशब्द—याच पूर्णाभ्यस्त, अशाभ्यस्त व अनुकरणवाचक असे तीन प्रकार असून त्यांची उदाहरणें
 पुढें दिली आहेत. पूर्णाभ्यस्त—घरघर, गावगाव, हालहाल, काळकाळे, गरिगेरी, गोडगोड, थोडाथोडा, वेगवेगळा;

दुखावणें, वेढावणें, डोकावणें. आवा—कुणवावा. आविट—कोणविट, रोमाविट. वास—भगास, मकास. आतें—
 मुडातें. आळ—चिपाळ, दुधाळ, यथाळ. आळा—जिह्वाळा छद्वाळा, डोंपाळा. आटी—कामाळी, आरोळी.
 आठ—दयाळ, मायाळ, कृपाळ, पयाळ, निद्राळ. आळें—तणाळें, खुदाळें, दिवाळें, विटाळें. ई—मापी, मुती,
 होशी, माधी, पुरी. ईक—सोयरीक, मोफळीक, आगळीक. ईट—रगोट, ईण—पाळेंतण, सवाधीण, सामुखाधीण
 ईळ—दोंदील, भडोल, वरफाील, शेवटील. ईळ—गोडीळ, तपीळ. इट—चविट, नादिष्ट, नेमिट, पापिट, छादिष्ट.
 उकळी—धनुषकी, अडुपरी, चादुषकी. उडा—खरजुडा. उरडा—मटुरडा, नलुरडा. उरी—देसुरी. उला—ला—ले-
 वाळाळी—ले, तोळुला—ली ले. उ—दाह, भोंव, यव, लव. ऊक—पाटूक, निहूक, चिरूक, हाहूक, भैरूक.
 ऊण—एकूण. ऊत—पहत, बहत. ऊन—इषहून, पावून, येवून, तेवून, आवून. ऊरा—ऊरगा—डा—मटूय, मट-
 रगा, मटुरडा. ऊळ—यणगूल, परडूल, पडगूल, परंडूळ. ऊस—आपूस, नापूस, टिपूस, पापूस, ऊळ—पागूल,
 पिडूल, बावूल. ऊ—टिपू, रेटकू, माजरू, यपरू, शेरू, परडू. ए—फडे, वाटे. ए—पाळेंत, भेंगें, पज—भकेतणें,
 रागेंजणें, पटा—भोश्या. एण—भातेण. एता—ओलेता. पर—परें—जुनेर, जुनेरें, पोरें. परा—पातेरा, घाणेरा.
 पळ—तिळेळ, मोगरेळ, लोखरेळ, उडेल. पळा—उचेल पाळेला, कोडगेला, जाडगेला. पळी—खादेशी, भागेली,
 वडेली, ओका—चिचोका. ओटी—चिधोटी, धादोटी, रेघोटी पातोटी. ओडा—लापोडा, हातोडा. ओती—
 धडोती, धडूत, धडेत. ओत्रा—एषोत्रा, हुहोत्रा, दिडोत्रा. ओपा—शिळोपा, एषोपा, मुलोपा, हातोपा. ओबा—
 घरोपा, गणोपा, मोरोपा, आजोपा. ओर—टपोर, पिठोरा, विठोरी. ओशी—अपोरी. ओसा—हातोसा, आदोसा.
 ओळ—आजोळ, पजोळ. ओळा—आटोळा, तातोळा, ओळी—पातोळी, मातोळी, चिरटोळी. ओळें—विडोळें,
 मिडोळें, भेडोळें. ओड—मावड, नातवड, नातोड, नातुड. अंडी—पोतडी, मुसडी, अत—पाळत, जिवंत. क—
 धडक, यडक, कड—धुरकड, धुतकड, तेलकड, मेणकड. कड—वडकड, कडी—छकडी. कन—मटकन, पटकन,
 चटकन, पटकन कर—लोडकर, लेखकर, साळकर, वामकर. करी—देणकरी, घेणकरी, दीणकरी, वामकरी, गाव-
 करी, कळ—यावेकळ, होतकळ. कळी—धनुषकी. कळ—पचकळ, पटकळ. का—येकका, चुळका, मणका, पुजका
 चुळका. कार—पुडाकार, नकार, डकार, हुषार. कारा—हुकारा, दोषारा. की—सोतकी, गावकी, सेतकी. कुची—
 अणकुची. कुठा—चिमकुठा, सोनकुठा. कुळी—पुसकुली, अडकुली, चादकुली. कुळा, कोळा—वाटकुळा, वाट-
 कोळा. कुट—हिरकुट, कुळ—घाडकुळ, मडकुळ. कूर—दोणकूर. के—पिडकें, पुडकें, नाळकें, ओडकें, होडकें.
 को—धनको, रिणको. कोळ—काडकोळ, विरकोळ. कया—नाणकया. खा—नवखा, पुडखा. खुरा, खोरा—
 डावखुरा, डावखोरा. खोर—कामाळीखोर, भाडखोर, चाडाखोर. गट—सोलगट, चारगट. मत—कळगट,
 वामगट, दिवसगट, ओशाळगट. गळ—वेडगळ. गा—सोटगा, लुडगा, वाडगा, लवंगा, मलगा. गिरी—शियायगिरी,
 भैरगिरी, छुचैगिरी. गो—पोटगी. गूत, द—गाळगूत, नें—सारागें, वाडगें. गेळा—रोडगेवेल, दाडगेवेल, वेडगेवेल,
 जाडगेवेल. चट—गुळचट, मेणचट, पाणचट. चा—एकदाचा, वेढाचा, आजचा, बालचा, आताचा. चार—पाहुण-
 चार, मेहुणचार. चें—लेणचें. जा—दुजा, तिजा. जी—रामजी, विठोजी, रघोजी, माळोजी. द—अरपट, रेंवट,
 मातद, आपट, खारट, तिखट. दळ—वावदळ. दा—रेपय, बाहुदा, चोरदा, पोरदा, गोरदा. टी—आगटी, शेकटी,
 शेपटी, भुगटी, यापटी. ठण—गोठण, पावठण, गावठण. ठा—गावठा, उंबरठा, गारठा. ठी—गावठी. ड—रातड,
 जमखड. डा—जरडा, गवडा, बापुडा, बिचडा. डी—पोतडी, बिघडी, डफडी, पानडी, वावडी. डे—अगडे, कुचडे,
 सुपडे, रुपडे. डेळ—गावदेळ. दा, डे—गावदा, गावडे. ण—डुणण, कुणण, गोणण, पोखरण. पा—(गुणितारी)
 दुणा, णी—चादणी, नधणी, दुधाणी. गें—चादणें. ता—गोणता, कोणता, जोगता, मलता. ते—रायतें, ओलेतें.
 थळ—पाणथळ, नयथळ. था—चरथा. दर—एकदर. दा—एकदा. दा—एकदा, पाचदा, अनेकदा, पुष्कळदा.
 दाड—भगदाड. दार—नोफरदार, छानदार, खुशीदार, जमलदार. प—कोळपण, होडपणें. पट—सालट, लोळपट,
 पण, पणा—मनुष्यपण, देवपण, धारपण, ल्हानपण. पटी—पुटपटी, हजामपटी, तासडपटी, सोडपटी. पै—जावपें.
 पा—फाटपा, खटापा. पा—हातपा, दोणपा, वेडपा, वचपा. कट—ड—कानकट—ड, गालकट—ड. घा—कोटिघा,
 पाठिघा, मट—घसमटणें, सुसमटणें. सत—ओमट, बुद्धिमन. वा—टकवा, ओनाम्या, मस्क—ना, निरविचा. र—सामुर
 मादेर. रा—शिरा, लनरा, दावरा, डावरा. राव—जरेराव, तिपशिंगराव, झजारराव. रो—करोरी, सोनेरी, कगेरी,

ईना—छर्षाणा, जल्मीना, रोजीना, सालीना. मन्द—अरुमन्द, आर्जमन्द, एहसानमन्द, कसलमन्द, दौलामन्द, नियालमन्द, निषीरमन्द, बहरामन्द, रजामन्द. बजा—बाडीबजा. घन्त, चन्द—खुदावन्त, गरजवन्त, दरदवन्त, फिरीवन्द, रजावन्त. वार—आसामीवार, इस्मनवेशीवार, उमेद्वार, फलमवार, बेद्वार, खुलासेवार, तालेशार, सरतवार, बयान्वार, बाबतवार, शिस्तवार. शाई—[पा. शाही = राज्य] पापर शाही, शिवशाही, मोरशाही, लोकशाही, शिन्देशाही, बापाशाही. शीर—अदशीर, जारामशीर, फायदेशीर, दावलेशीर, नफेशीर, फादेशीर, मस्तबशीर, मोहीमशीर, बकशीर, हद्गामशीर हवाशीर, तरीलेरी फाही विशेषणं त्रियाविशेषणासारणी उपयोगिली जातात.

धातूस इश् लागून—[मराठीत उपान्य इ दीर्घ होते अगर ए होते अगर तिचा अ होऊन कित्येकदा ती गळते, व अन्त्य शचा विषय्य करून स होतो,] भग्मास, अज्माईश, अफजायश, आरास, कशीश, कोशीस, खाईश, नवाजीस, नालीस, निगारीश, पर्वशी, पुर्दास, पैमास, फर्मास, बक्शीस, बारीश, मालीस, रज्जोश, रेंवश, साजीश, याच तन्हेने पैदास व चालाईश हे दोन शब्द पैदा व चाला या दोन विशेषणापासून सिद्ध झालेले आहेत. वरील नामास निरर्थक ई लागून कसोरी, बक्षिसी इत्यादि रूपे प्रचारात आलेली आहेत. धातूस—आ लागून—अन्देशा धातूस—आह लागून—खुशक, पोशाक. धातूचाच क्रियावाचक नामासारखा उपयोग—अद्गेज, अन्दाज, गुजर, गुजार, जोसताच, दगुजर, परेश, शिताच, साज बरीर. क्रियापदाचाच नामासारखा उपयोग—आमदन, कर्दन—बस्तन बगरे. क्रियापदातील अन्त्य अन् धातून उरलेल्या भूतकाळ रूपाचाच नामासारखा उपयोग—आमद गुजास्त, निशस्त, परोस्त, फिरस्ताद, बरालीस्त, पैवस्त, रक्त, शिफस्त. भूतकाल रूपास—आ—अ (ह) लागून होणाऱ्या भूतकालाचाच अर्थवाचाच नामासारखा उपयोग—गुमास्ता, नविस्ता, बस्ता, गुर्दा, शिफस्ता, दोन भिन्न क्रियापदाच्या भूतकालीन-रूपाच्या द्वन्द्व समासांने—आमदप्रस्त, खरेदीप्रोक्ती, सुदानत. एकाच क्रियापदाच्या धातूस व भूतकालीनरूपास उनें जोडून अगर त्याधिवाच-गुफ्तगी, घन्दोपस्त.

धातुसापित कर्तृवाचक शब्द पुढीलप्रमाणे होतात. (अ) धातूस—इन्श (अन्दा) लागून—निशिन्दा, नविस्तन्दा, परिन्दा, पोशिन्दा, फामिन्दा, फाजिन्दा, शर्मिन्दा, साजिन्दा धातूस—आ लागून—दाना, तवाना. धातूस—ना हा उपसर्ग लागून नानवान, नादान, नादार. भूतकालीनरूपास—ना उपसर्ग लागून—ना—थूद (आ) नामास पुढील धातू लागून—अन्दाज (= फेंक)—गोलन्दाज, जालन्दाज, तिरन्दाज, चर्षन्दाज, व त्याच धर्तीवर घरन्दाज, फारन्दाज, सरन्दाज. आवर (= आण)—जोरावर, दिलवर. आवीज (= घर)—दस्तैबज. कन्द (= खोद)—मोहर कन्द. कस (= जोड)—अर्षस, तार्षस, चार्फस, त्याच धर्तीवर गान्नेकस जोरकस. कुन (= कर)—फार्ईन. खाह (= इच्छ)—खातखाह, खेलाह, दिलखा, त-खा, दौलतखाह. खोर (= खा)—कबेखोर, खुगलखोर, जिहखोर, तक्रारखोर. गीर (= धर)—अन्दागीर, अस्मानगीर, जहागीर, दस्तगीर, दामन्गीर, दिलीर, आणि त्याच धर्तीवर तमासीर, हुवागीर. गुजार (= ठेव)—गई गुजार, गिले-गुजार, गोशुजार, नजगुजार, माल-गुजार, शुक्र-गुजार. गो (= बोल)—गानुगी, रास्तगो, गरजगी, सकागो. तरास (= पाव) जवान्तरास, फलम्तरास, सद्गन्तरास, सुम्पन्तरास. तलब (= माग)—ब्यादा तलब, मरामत-तलब, रजा तलब. दान (= जाण)—कददान. दार (= देव, धारण कर)—अजुर्दार, फखिलदार, छान्दार, त-हेदार, दम्दार. दोज (= शिव)—चर्मदोज, जमीन्दोज, हवादोज. नवाज (= पाळ, बार्जब)—गरीब नवाज, चह्य नवाज, वासे-नवाज. नवीस-नीस (= छिडी)—अरचार-नवीस, नफल-नवीस, निरणीस, वाकनीस. निमार (= लिही) वफायेनिमार नशीन (= बेस)—फिलेनशीन, जलन्तनशीन, तखत-नशीन, पडदे नशीन, मस्तदशीन, बेहेस्तनशीन, त्याचधर्तीवर खातनशीन, गादीनशीन. नुमा—(= दाखव)—फिलेनुमा, खुनुमा, फलनुमा. पर्दाज (= कर)—सर्पेर्दाज. पर्वर (= पाळ)—गरीब पर्वर, परस्त (= भज)—हुत्परस्त, हफ-परस्त पाश (= शिम्पड)—गुलाब-पाश. पजीर (= स्वीकार)—सुरतपिजीर. पैवन्द (= जोड)—अबद पैवन्द. पोस (= आच्छादन कर, परिधान कर)—कुलहापोस, खान्पोस, गर्दपोस, पलद्गपोस, पायपोस, शिलेपोस. फराज (= उद्भव)—सर्पराज. फरोश (= वाक)—खुत्फरोश, मेरेफरोश. बन्द (= बान्द) नाल्बन्द, पगडबन्द. बर्दार (= उचल)—खास बर्दार, चौपी बर्दार, निघाण बर्दार, बड्क बर्दार, हुके-बर्दार, हुष्क-बर्दार, बर (= हरण कर, ने)—दिल्वर, पैगम्बर बाज (= खेळ)—आतस्बाज, कत्तलबाज, फायदेबाज, कुरेबाज.

नेऊनेऊं, वरुवरु, गेलगेल, लाजा, ईमतईसत, उडतउडन घोलताघोलनां रहनरहन, मारामार, धावाधांव, इळइळ, परवर, पुन्हापुन्हा, खींखी, गोडचगोड, लालचलाल, उगीचव्याउगीच, पुढेपुढे, मागचेमागे, अज्ञाभ्यस्त—खडी-गोडी, आगतस्वगत, लपटसुलट, असातमा, समजणेउमजणे, बोलणेचालणे, धर्षीधर्षी, शेजारीपेजारी, दाणादुणा, जाडजूड, अधोमुर्षी, जळफळण, धुसमुसणे, दगटविगड, आषटचिंचट, गेलाविला, पिळूनबिळून, छंगामुगा, चटामट्टा, टक्कम, करणेंसवरणें, पुसतपाम, केरफचरा. अनुकरणवाचक—किरकिर, लटपट, लटपट, इळइळ, फलफलाट, चफचफाट, गरगरीत, चमचमीत, गडगडणे, धडधडणे, वडाडणे, चक्काफणे, भररणें, घमघम, चरचर, खदखद.

अनिर्वध साधितशब्द—वर उद्देशितित्यलेखीज काही अनियमित साधित शब्द आढळतात. उदा—अगडधंड, आगडेंतिवडे, ओवसाचोपसी, अनतनन, लटपटांची, रत्नचाळ, सालसायगोळपाय, लडंभारती, व्हकलचविशी.

फार्शी—अरबी प्रत्यय—पार्शी अरबी शब्द आपल्या मराठींत बरेच आले आहेत. त्या भाषातहि प्रत्यय लागून पार्शी शब्द बनविले जातात. हे प्रत्यय आपणास समजणें अगत्याचें आहे असे वाटव्यारून त्याचीं काही उदाहरणें पुढें दिनिं आहेत—आ.—गर्मा; पन्हा। पन्हा। पन्हा = रुंदी. आई—पार्शीत रोडानाई हा एकच शब्द आई प्रत्यय लागून झालेला दिसतो, मराठींत पुढील उदाहरणें आहेत, अभिराई (प्रमाकर १३९) पादीमाई (राजवाडे ८।११९), गनिमाई (खे ६।२७९६); जयराई (परदायम १३९), जल्लदाई; किरगाराई यातील आई हा प्रत्यय निष्कारण आहे; बुनियाई (राजवाडे ५।२०) दुस्लाई (जोरा ५), नरमाई (जोग ६), नाजुजाई; थारकाई, सराफाई, सुल्तई इत्यादि. ई.—एफी, फाल्सी, खुषी; दानाई; दुही, सघुरी वगैरे. की—हा प्रत्यय गांचेंच रूपान्तर असावें, गन्दफी। गन्दगी = घाण; जमीनफी, टम्पानफी (खे १०।१६९६), मुजावरफी (राजवाडे १५।३६), राजकी (राजवाडे १२।१९२), बाहाजादफी। दाहशदागी (पेटि ५१) हा प्रत्यय मराठींत चाटगलाच लूढ झाला आहे. गिरी.—[पार्शी गर हा कर्तृवाचक प्रत्यय आहे, याला ई लागून गरी हा सयुक्त प्रत्यय सिद्ध होतो, स्वज्ञान्वीगरी, गुमास्तगरी, सुरसद्दीगिरी, चळखीगरी व सिपाहगरी अशा पार्शी शोध्या शब्दांत पदव्यंशक अगर कार्यदर्शक म्हणून गरी या प्रत्ययाचा स्वतन्त्र उपयोग आढळतो, गीर या धातूला ई लागून घेणें या अर्थाचा गिरी फल कचळगिरी, खर्चागरी, हस्तगिरी, व मुल्लगिरी या चार शब्दांत दिसतो] गुमास्तगिरी, सिपाहगिरी, सुरसद्दीगिरी. गो—हा प्रत्यय मुळात अक्षरान्त शब्दासच लग्नो, जसें बन्द बन्दगी, इतर उदाहरणें अनुदीर्घी अनुदीर्घी, तपगी भिर्वादीगी, खानगी, बिदागी. आत्—किर्येक अरबी भाववाचक नामाव्या अन्ती अत् येतो, अरबीतील ईयत् हा प्रत्यय वैशिष्ट्य, स्वसिद्धत, जाहलीयत, मालकीयत, वाषयीयत, वाहदीयत, वगैरे ५-६ शब्दांत आढळतो, पुढील शब्द त लागून झालेले आहेत, स्वरीयत, नायबत, वजीरत, हेजिबत, वगैरे. अवलम्बदर्शक नामें—इचा (यगिचा-याच्), व (जम्भूरक, बदक-यत्) व-चा (गालीचा) हे प्रत्यय लागून होतात. स्थानदर्शक नामें—पुढील प्रत्यय लागून सिद्ध होतात. आपाद—अहमदावाद, हैदराबाद, बरेल्ले, खाना (फा०खाना=गृह) अदखलाना, अजायबखाना, घुसलखाना, दारुखाना वगैरे. गाड, गा—दुद्गा, कम्पगी=सेनामध्य, किळेगाह=बन्दरस्थान, खान्गा=निद्रागृह, जागा, दर्गा, पागा, वगैरे. दान—अहमदगान, धरमदान, बुचदान, चिरागदान, तावदान, शामदान वगैरे. दाणी.—(हे दानचेंच रूपान्तर आहे) अत्तरदाणी, पिकदाणी, चहादाणी वगैरे. स्तान—कचरस्तान, कुर्कस्तान, हिंदुस्तान, वगैरे.

नामसाधित कर्तृवाचक शब्द पुढील प्रत्यय लागून होतात—ची—खजानची, तबन्ची, तास्वी, नभा-रची, नशेक्ची, मर्गाची, मसालची. जी—खजानजी, दिवाणजी, मसालजी, मिथाजी. गर—घारीगर, जादगर, जीनगर, चाईगर, सौदागर. मार—ममान्मार, बवईमगर, कारीमार, क्रिमथार, लिहूमन्मार, गुन्हेमार, जादुमार, नकासामार, मद्दतमार, माहितीमार, विषयमार. बान—पाखान, मेहेर्यान. बान—खायान, दर्शन, सार्वान.

विशेषण व नामें सिद्ध करण्याचे इतर प्रत्यय—ई—अमली, अस्मानी, कचजी, फलमी, जयाफी, हीती, वगैरे. ई—[पार्शी, द्रव्यदर्शक ईनपासून] आपनी, चर्मा, चौबी, जरी, पम्तो, चिरजी, रंगी, सद्गी, ईन—रद्गीन, सद्गीन. आना—अस्माना, अनाना, तल्लाना, दिवाणा, मर्दाना, माहाना, मेहनताना, मोताना,

ईना--छथीना, जखमीना, रोजीना, साखीना. मन्द--अकलमन्द, आर्तमन्द, एहसानमन्द, कसलमन्द, दौरामन्द, नियालमन्द, पिथीरमन्द, बहरामन्द, रजामन्द. वंजा--वाडीबजा. वन्त; वन्द--खुदावन्त, गरजवन्त, दरदवन्त, पिथीरवन्त, रजामन्त. वार--आसामीवार, इस्मनेशीवार, उमेदवार, कलमवार, पैदवार, खुलासेवार, तालेवार, खलतवार, ययान्वार, चायतवार, शिलवार. शार्ह--[पा. शाही = राज्य] वापर शाही, शिवशाही, नोरशाही, लोकशाही, शिन्देशाही, बाबाशाही. शोर--अन्दशीर, आरामशीर, कायदेशीर, दाखलेशीर, नपेशीर, फाजेशीर, मसलशीर, मोहीमशीर, बकशीर, हज्जामशीर हजारीर, वरीलीर. काहीं विशेषेणें नियाविशेषणासारखीं उपयोगिलीं जातात.

धातुस इश् लागून--[मराठीत उपान्त्य इ दीर्घ होते अगर ए होते अगर तिचा अ होऊन कित्येकदा ती गळते; व अन्त्य शब्दा विषयें करून स होते,] अजमास, अजमाईश, अफजावश, आरास, कशीश, कोशीस, खाईश, नवाजीस, नालीस, निगारीश, पर्वीश, पुरीस, पैमास, फर्मास, चक्कीस, चारीश, मालीस, रज्जीस रवेंश, साजीस, याच तन्हेणें पैदास व बालईश हे दोन शब्द पैदा व बाल या दोन विशेषणापासून सिद्ध झालेले आहेत. वरील नामास निरर्थक ई लागून कसोशी, बक्षिशी इत्यादि रुपें प्रचारात आलेलीं आहेत. धातुस--आ लागून-अन्देशा धातुस--आप् लागून--खुशक, पोशाक. धातुचाच क्रियावाचक नामासारखा उपयोग--अद्दोज, अन्दाज, गुजर, गुजार, जोसताच, दगुजर, फरेव, शिताच, साज बगैरे. क्रियापदाचाच नामासारखा उपयोग--आमदन, कर्दन--बस्तन बगैरे. क्रियापदातील अन्त्य अन् धातून उरलेल्या भूतकाळ रूपाचाच नामासारखा उपयोग--आमद गुजास्त, निशस्त, फरोज, फिरस्ताद, बर्खास्त, पैवस्त, रज, शिफस्त. भूतकाल रूपास--आ-अ (ह) लागून होणाऱ्या भूतकालाचाच अव्ययाचाच नामासारखा उपयोग--गुमास्ता, नविस्ता, यशा, दुर्हा, शिफस्ता, दोन भिन्न क्रियापदाच्या भूतकालीन-रूपाच्या द्वन्द्व समासांन--आमद्वस्त, खेदीफरोजी, सुदानत. एकाच क्रियापदाच्या धातुस व भूतकालीनरूपास उनें जोडून अगर त्याशिवाय-गुफ्तगो, बन्दोषस्त.

धातुसाधित कर्तृवाचक शब्द पुढीलप्रमाणे होतात. (अ) धातुस--इन्दा (अन्दा) लागून--निशिन्दा, नविस्तन्दा, परिन्दा, पोशिन्दा, फामिन्दा, बाजिन्दा, शर्मिन्दा, सातिन्दा. धातुस--आ लागून--दाना, तबाना. धातुस--ना हा उपसर्ग लागून मातवान, नादान, नादार. भूतकालीनरूपास--ना उपसर्ग लागून--ना-बूद (आ) नामास पुढील धातु लागून--अन्दाज (= फेंक)--गोरन्दाज, जालन्दाज, तिरन्दाज, बर्षन्दाज, व त्याच धर्तीवर घरन्दाज, कारन्दाज, सरन्दाज. आवर (= आण)--जोरवर, दिलवर. आवीज (= घर)--दस्तबज. बन्द--(= खोद)--मोहर बन्द. कस (= ओढ)--अर्षस, तार्षस, चार्षस, त्याच धर्तीवर गान्जेकस जोरकस. कून--(= कर)--फार्कून, लाह (= इ-छ)--सातलाह, सैलाह, दिलहा, त-खा, दौलतबाह. खोर (= खा)--कमेखोर, खुगलखोर, जिदखोर, तकारखोर. गीर (= घर)--अब्दागीर, अस्मानगीर, जहागीर, दस्तगीर, दामनगीर, दिखीर, आणि त्याच धर्तीवर तमासीर, दुवागीर. छजार (= ठेव)--गई गुजार, गिरे-गुजार, गोशुजार, नरैगुजार, माल-गुजार, शुक्र-गुजार. गो (= चोल)--फानुगो, रास्तगो, गरजो, सकागो. तरास (= काप) जबा-तरास, कलमतरास, सद्ग-तरास, मुम्ब-तरास. तलब (= माग)--ज्यादा-तलब, मरामत-तलब, रजा तलब. दान (= जाण)--कदर्दान, दार (खेव, धारण कर)--अजुद्वार, फथिलदार, छानदार, त हेदार, दम्दार. दोज (= शिव)--चर्मदोज, जमीन्दोज, हबादोज. नवाज (= पाळ, वाजीव)--गरीब नवाज, चट्टग नवाज, तासे-नवाज. नवीस-नीस (= लिही)--अखबार-नवीस, नखल-नवीस, निटणीस, बाकनीस. निगार (= लिही) बकायेनिगार. नशीन (= चैस)--फिलेनशीन, जखतनशीन, वखत-नशीन, पडदे नशीन, मसलदशीन, बेहेस्तनशीन, त्याचधर्तीवर खतनशीन, गादीनशीन, लुमा--(= दाखव)--फिखेनुमा, खुदनुमा, फरकनुमा. पर्दान (= कर)--कार्पेदोज. पर्बै (= पाळ)--गरीब पर्बै, परस्त (= भज)--हुपरस्त, हफ-परस्त. पाश (= शिथळ)--गुलाब-पाश. पजोर (= स्त्रीकार)--सुरतपिजोर. पैवन्द (= जोड)--अयद पैवन्द. पोस (= आच्छादन कर, परिधान कर)--कुंहापोश, खान्पोश, गर्दीपोस, पलद्दीपोस, पायपोस, शिलेपोस. फराज (= उद्भव)--सर्फराज. फरोश (= दीक)--हुलफरोश, मोरेफरोश. बन्द (= बान्ना) नालुबन्द, पगडबन्द. बर्दार (= उचल)--खास बर्दार, चौरी बर्दार, निघाण बर्दार, बद्द बर्दार, हुके बर्दार, हुप्प बर्दार, बर (= हरण कर, ने)--दिलार, पैगम्बर बाज (= खेळ)--आतलगाज, कललगाज, कायदेबाज, कुरैबाज,

नेऊनेऊ, वरुवर, गेरागेरा, पाजा, हंगतहुसत, उडतउडत योत्वायोत्वा रडनरडन, मारामार, पांसापां, इडइड, वरवर, पुन्हापुन्हा, छीछी, गोडगोड, लालचलल, उगीनच्याउगीन, पुटचेपुटें, मागचेमागे. अंशाभस्त—लाडी-गोडी, आगतस्वागत, उलटमुलट, असातसा, समजणेउमजणे, बोल्णेचालणे, धर्मधर्म, शेजारीसाजारी, दाणादुणा, जाडजूड, अर्थोमुर्था, जळजळणे, धुमधुमणे, दगदगिगड, आषटचिषट, गेल्यागेल्या, पिळमपिळम, हुंतामुंता, चटमट, टकमक, वरणेंतवरणे, पुसतपास, वेरवचरा. अनुकरणवाचक—किचकिच, रडपड, लटपट, इडइड, फलफलाट, चचचकाट, गटारीत, नमचमीत, गडगडणे, पडपडणे, फडाडणे, नहाफणे, भराणे, घमघम, नाचर, खदखद.

अनिर्बंध साधितशब्द—वर उडेतिवलेगीज फाई अनियमित साधित शब्द आढळतात. उदा—अगडपंड, आगडेतिफडे, ओक्ताओक्ता, अतनननन, लटपटंची, रडपट्याळ, टालपाथगोटकाय, लडभारती, टपलपचविशी.

फार्शी—अरबी प्रत्यय—‘‘फार्शी अरबी शब्द आपल्या मराठीत बरेच आले आहेत. त्या भाषातहि प्रत्यय लागून फार्शी शब्द बनलेले जातात. हे प्रत्यय आपणास समजणे अवगत्याचे आहे असे वाटल्यावरून त्याची फार्शी उदाहरणे पुढे दिली आहेत—आ.—गर्भ; पन्हा। पन्हा। पन्हा = रुंदी. आई—फार्शीत येनानाई हा एकच शब्द आई प्रत्यय लागून झालेला दिसतो, मराठीत पुढील उदाहरणे आहेत, अभिराई (प्रभार १३९) पादीमाई (राजवाडे ८।११९), गानेमाई (खरे ६।१७९६); जयराई (परदागम १३९); जलदारी; तिरहुदारी यातील आई हा प्रत्यय निष्कारण आहे; हुनियारी (राजवाडे ७।२०) दुस्तारी (जोरा ५), नरमाई (जोरा ६), नाजुफाई, बारकाई, सराफाई; मुस्ताई इत्यादि. ई.—दुधी, फाकुंभी, खुषी; दानाई, दुही, सवुपि वगैरे. की—हा प्रत्यय गच्चिच रूपान्तर असतो, गन्दी। गन्दी = घाण; जमीनची, टम्पानची (खरे १०।१९९६), मुजावरची (राजवाडे १५।१६); राजकी (राजवाडे १६।१९२), सहाजादकी। साहसादगी (एटी ५१) हा प्रत्यय मराठीत चाडगाटाच रुढ झाला आहे. गिरी—[फार्शी गर हा कर्तृवाचक प्रत्यय आहे, याला ई लागून गरी हा सयुक्त प्रत्यय सिद्ध होतो. खस्रावचीगरी, गुमास्तगरी, मुस्तहीगिरी, बल्लोचगरी व सिपाहीगरी अशा फार्शी शब्दांत पर्वीदर्शक अगर कार्यदर्शक म्हणून गरी या प्रत्ययाचा स्वरूप उदयाग आढळतो, गीर या धातूला ई लागून घेणे या अर्थाचा गिरी फक्त कथगिरी, खसगिरी, दस्तगिरी, व मुल्लगिरी या चार शब्दांत दिसतो] गुमास्तेगिरी, सिपायगिरी, मुस्तहीगिरी. मो—हा प्रत्यय मुळात अरबान्त शब्दासच लागतो, जसे चन्द चन्दगी, इतर उदाहरणे अनुदुर्गी अल्लुदुर्गी, खसगी गिरीदुर्गी, खानगी, बिदागी. नाज—किर्येक अरबी भाषावाचक नामाच्या अन्ती अत् येतो, अरबीतील ईन्त हा प्रत्यय कैफियत, खससीयत, जाहलीयत, मालकीयत, वाचपीयत, वाहदीयत, वगैरे ५-६ शब्दांत आढळतो, पुढील शब्द त लागून झालेले आहेत. खलीयत, नाययत, वजीयत, हेजियत, वगैरे. अदपत्तदर्शक नामे—इचा (मगिचा-चाष्ट), क (जम्बूक, बटुक-बत्) व-चा (गालीचा) हे प्रत्यय लागून होतात. स्थानदर्शक नामे—पुढील प्रत्यय लागून सिद्ध होतात. आबाद—अहमदाबाद, हेदराबाद, बगैरे. खाना (फा० खाना=इह) अदखाना, खानाबखाना, मुसलखाना, दाखलाना वगैरे. गाड, गा—इद्गा, कम्बर्गा=तेनामय, किन्हेगाह=चन्दनस्थान, खान्गा=निद्रागृह, जागा, दर्गा, पागा, वगैरे. दान—अहमदस्तान, फलस्तान, जुषदान, चिरागदान, तावदान, शामदान वगैरे. दाणी—(हे दान=च रूपान्तर आहे) अत्तरदाणी, पिकदाणी, चहादाणी वगैरे. स्तान—कफरस्तान, तुर्कस्तान, हिंदुस्तान, वगैरे.

नामसाधित कर्तृवाचक शब्द पुढील प्रत्यय लागून होतात—ची—खजानची, तबकी, तास्वी, नगा-रची, नशेक्ची, मर्फाची, मंशाक्ची. जी—खजानजी, दिवाणजी, मंशाक्जी, मियाजी. गर—फारीगर, जादूगर, जीन-गर, चाजीगर, सौदागर. गार—बमानगार, कब्दईगार, कारीगार, किमशागर, खिदमतगार, गुन्हेगार, जादूगार, नकाशागार, मदतगार, माहितीगार, दिक्कगार. बान—पाखान, मेहेरान. वान—चावान, दर्वान, सार्वान.

विशेषणे व नामे सिद्ध करण्याचे इतर प्रत्यय—ई—अमली, अस्मानी, कयजी, कलमी, जबाबी, हौसी, वगैरे. ई—[फार्शी, प्रत्यदर्शक ईनासून] आवनी, चर्मी, खोबी, जरी, पन्मी, चिउजी, रगी, सद्गी, ईन—रद्गीन, सद्गीन. अरदा—अहमदान, खजाना, तच्चागा, दिवाणा, मर्दना, माहाना, मेहनताना, मोताना,

ईना—छपीना, जल्मीना, रोजीना, सालीना. मन्द—अकल्मन्द, आर्जुमन्द, एहसान्मन्द, कसल्मन्द, दोलामन्द, नियाज्मन्द, मिथीरामन्द, बहरामन्द, रजामन्द. वजा—फाडीवजा. वन्त; वन्द—खुदान्त, गज्जन्त, दंढवन्त, फिजीरवन्द, रज्जवन्त. वार—आसामीवार, इस्मनवेशीवार, उमेद्वार, कलमवार, बेद्वार, खुलासेवार, तालेवार, चक्कतवार, बयान्वार, बाचस्वार, शिस्तवार. शार्ई—[फा. शाही = राज्य] फाफर-शाही, शिवशाही, नोर-शाही, लोकशाही, शिन्दे-शाही, बायाशाही. शीर—अदन्शीर, आरामशीर, फाफदेशीर, दाखलेशीर, नफेशीर, फाफेशीर, मस्लनशीर, मोहीमशीर, बकाशीर, हद्दगामशीर हवाशीर, बरीलीकी फाही विशेषणें क्रियाविशेषणासारखी उपयोगिली जातात.

धातूस् इश् लागून—[मराठींत उपान्त्य इ दीर्घ होते अगर ए होते अगर तिचा अ होऊन क्तियेपदां ती गळते; व अन्त्य शचा विफलें करून स होतो,] अजमास्, अजमाईस्, अफजायस्, आरास्, कशीस्, कोशीस्, खाईस्, नवाजीस्, नालीस्, निगारीस्, परीस्, पुर्दास्, पैमास्, फर्मास्, बकशीस्, घारीस्, मालीस्, रज्जीस् रईस्, साजीस्. याच तन्हेन पैदास् व चालाईस् हे दोन शब्द पैदा व चाल या दोन विशेषणांपासून सिद्ध झाल्ले आहेत. बरील नामांस निरर्थक ई लागून कतीरी, बसिरी इत्यादि रूपें प्रचारांत आलेली आहेत. धातूस्—आ लागून—अन्देशा धातूस्—आक् लागून—खुराफ, पोशाख. धातूचाच क्रियावाचक नामासारखा उपयोग—अद्गेन, अन्दाज, गुजर, गुजार, जोसताय, दुर्गुजर, फरेय, दिताय, साज दगैरे. क्रियापदाचाच नामासारखा उपयोग—आमदन, कर्दन—बस्तन बगरे. क्रियापदातील अन्त्य अन् धातून उरलेल्या भूतकाल रूपाचाच नामासारखा उपयोग—आमद गुजास्त, निशस्त, फरोज, फिरस्ताद, बर्खास्त, पैस्त, रक्त, शिफस्त. भूतकाल रूपास—आ—अ (इ) लागून होणाऱ्या भूतकालाचक अव्ययाचाच नामासारखा उपयोग—गुमास्ता, नविस्ता, बरता, दुर्दा, शिफस्ता, दोन भिन्न क्रियापदांच्या भूतकालीन-रूपांच्या द्वन्द्व समासानें—आमदप्रत, खेदीफरोजी, खुदानत. एकाच क्रियापदाच्या धातूस् व भूतकालीनरूपास उनें जोडून अगर त्याशिवाय—गुफ्तगी, बन्दोपस्त.

धातूसाधित कर्तृवाचक शब्द पुढीलप्रमाणें होतात. (अ) धातूस्—इन्दा (अन्दा) लागून—निशिन्दा, नविस्त्ता, पशिन्दा, पोशिन्दा, फामिन्दा, फाजिन्दा, शर्मिन्दा, साकिन्दा. धातूस्—आ लागून—दाना, तबाना. धातूस्—ना हा उपसर्ग लागून नातवान, नादान, नादार, भूतकालीनरूपास—ना उपसर्ग लागून—ना—बूद (आ) नामास पुढील धातू लागून—अन्दाज (= फेंक)—गोरन्दाज, जालन्दाज, तिरन्दाज, बर्चन्दाज, व त्याच धर्तीवर घरन्दाज, वारन्दाज, सरन्दाज. आवर (= आण)—जोरावर, दिलावर. आवीज् (= घर)—दस्तैवज. बन्द—(= खोद)—मोहर-बन्द. कस (= ओढ)—अर्फस, तार्फस, बार्फस, त्याच धर्तीवर गान्जेकस जोरकस. कून—(= बर)—फार्कून. खाह (= इच्छ)—खातर्खाह, खैर्खाह, दिलखा, तन्खा, दीवल्खाह. खोर (= वा)—कजेखोर, खुगलखोर, जिह्खोर, तक्करखोर. गीर (= घर)—अन्दागीर, अस्मानगीर, जहांगीर, दस्तगीर, दामन्गीर, दिलगीर, आणि त्याच धर्तीवर तमागीर, दुवागीर. गुजार (= ठेव)—गई गुजार, गिरे-गुजार, गोशुजार, नजगुजार, माळ-गुजार, शुक्र-गुजार. गो (= बोल)—फानुगो, रास्तगो, गरजगो, सकागो. तरास (= फाप) जया-तरास, कलमतरास, सद्ग-तरास, सुम्ब-तरास. तलब (= माग)—ज्यादा तलब, मरमत-तलब, रजा-तलब. दान (= जाण)—कदर्दान. शार (खेव, धारण कर)—अजूझार; फाविलदार, छानदार, तन्हेदार, दम्दार. दोज (= शिव)—चर्मदोज, जमीन्दोज, हयादोज. नवाज (= फाळ, बाजीब)—गरीब-नवाज, चद्दा नवाज, तासे-नवाज. नवीस—नीस (= लिही)—अखवार-नवीस, नबल्-नवीस, निटणीस, वाकनीस. निगार (= लिही) बकायेनिगार. नशीन (= बस)—फिलेनशीन, जस्तनशीन, तफत-नशीन, पउदे-नशीन, मसल्नशीन, बेहेस्लनशीन; त्याचधर्तीवर खातर्नशीन, गादीनशीन. तुमा—(= दाखव)—विच्छेनुमा, खुदनुमा, फलनुमा. पर्दाज (= कर)—कार्पईज. पर्वर (= फाळ)—गरीब-पर्वर, परस्त (= भज)—बुलपरस्त, हफ-परस्त. पाश (= शिफड)—गुलाब-पाश. पजीर (= स्वीकार)—सुरतपिजीर. पैचन्द (= जोड)—अचद-पैचन्द. पोस (= आच्छादन कर, परिधान कर)—कुल्हापोस, खानपोस, गर्दपोस, फल्हपोस, पायपोस, शिलेपोस. कराज (= उखव)—सर्पराज. फरोश (= वीक)—बुल्फरोश, मेफफरोश. बन्द (= चान)—नाल्बन्द, पगडबन्द. बर्दार (= उचल)—खास-बर्दार, चौपी बर्दार, निचाण-बर्दार, बेदूक-बर्दार, हुदे-बर्दार, हुदूर-बर्दार. बर (= हण कर, ने)—दिल्बर, पैगम्बर. बाज (= खेळ)—आतरबाज, कतलबाज, कायदेबाज, कुर्बाज,

जहाँमाझ, दगळ्याझ, दगेबाझ, दारुबाझ, नजर्बाझ, निद्यानफेबाझ, मन्नुपेबाझ. वगैरे बीन (= पहा) — तमास्वीन, दुर्बीण, घारीज्जीन. बोस (= चुम्ब) — यदम्बोस. माळ (= चोळ) — गोडमाळ, दस्तमाळ, रमाल, पायमाल. घाब (= मिळव) — घाम्याघ, घाघीघ. रुबा (= हुरण वर) — केरवा, दिलरुवा. रुब् (= झाड) — जारुघ (झाड.) रज (= ओत) — रङ्गरेज. शिकन (= षोड) — सुदिशवन.

नामास पुढील पुर्वगामी शब्दयोमी अव्यये छागून विशेषणें सिद्ध होतात. जेर—(खाली) जेरस्त; जेरज्त, जेरार. य—(या—द्वार या अर्थी)—य—अन्य, य—जमियत वगैरे बाः—या—जमियत, या—वक, या—वृक्क थरः—यजोर, यर्पा, यर्तर्क, यर्षाद वगैरे. बेः—(निः या अर्थी) ये—इतहा, ये—इनाम, ये—पायदा, ये—फार, ये—कुसूर. ये—बैद, ये—खवर, ये—गुमान, ये—चिराम, ये—जा, ये—जाघ, ये—तकशीर, ये—ताय, ये—ताळूक, ये—दवल, ये—दम, ये—दई ये—दाजा, ये—निहायत, ये—पवा, ये—पाया, ये—पाम, ये—पिफिर, ये—चन्द, ये—पाक, ये—माल्त, ये—मन्ना वगैरे. छाः—(अरबीना)—छा—छाज, छा—चार, छा—जघाय, छा—वल्द. पुढील विशेषणें लागून तत्पुरुष समासाची विशेषणें होतात. जमा—(खजाने—जमा, दोते—जमा, सरफार—जमा. तरीक—(दाखल) तोफातरीक, नज्जणातरीक, सल्लाहतीक दाखल—कैद—दाखल, खजाने—दाखल, लेमे—दाखल, डेरे—दाखल, हवेरी दाखल, पूर—पूर (पूर्ण)—अकसूर, खजानेपूर, पैकेपूर. घन्द—घलघन्द, किल्लेघन्द, जीन—घन्द, दसरघन्द वगैरे. वजा—(= रितीची, हुन्य)—वाडीवजा. छायक—इमंतलायक, तारीलायक, तारीफलायक, तोफालायक.

नामासिक नामें—पुढीलप्रमाणें सिद्ध होतात. दिक्कीतें होणाऱ्या समाहार इन्द्राची उदाहरणेंः—अधरचथर, अलायरा, अवार्द—तवाई, अमन—चमन, घापी सापी, घारीफ—सारीफ. ज्या समासात दुसरें पद हें पहिल्या पदाचें अनेक वचनाचें रूप असतें अशा इतरेतर इन्द्राची उदाहरणेंः—अमीर—उमराव, वान—फाननात, खत—खतूत, खयर—अखवार, गरीब—गुरीब, गरीब—गुरपा.

समानार्थक दोन शब्दांचा समास वेळ्याची उदाहरणें अगणित आहेत ह्याचे तीन वर्ग पडतात. ज्यात दोन्ही पदे पार्शी किंवा अरबी आहेत. अकल हुयारी, आल्म—नुनिफा, कर्जे—राम, ज्यांत दुसरें पद मराठी आहे—अकल—युद्धी अम्मल—मजावणी, इमान—प्रमाण, कज्जा कटकट, कायद—यन, कोल—बोल, खयर—पात, खर्च—बैच, खेड—सोपरे, चीज—वस्त दाक—उत्तरा, घाजार—हाट, मागूल—बहिवाद, मेवा—भिठाई, रहुम—टहुम वगैरे. ज्यांत पहिलें पद मराठी आहे—कावा—दावा, चूक—गलत, जीव—जान, दह्या—मस्ती, दाव—रुपाय, दाम—दिरम, घट्टा—मस्करी, धन—दौलत, धर—चन्द, न्याय—दाद, न्याय—मन्सुबी, नाव—किताबती, पीळ—पंच, बळ—जेरी, मान मराठक रीत—रिवाज वगैरे. मूळ पार्शीत उ या उभयान्ययी अव्ययानें जोडले गेलेल्या शब्दांतून ते मराठीत येतांना मधील अव्यय गळतें; व या समासाचा अर्थ अधिक व्यापक असतो. अहाली मवाली, आय—हवा, आमदरफ्त, कामार, खरेदी—कपेची, छान—छोक, जप्त—रफ्त, जगमाल, नानू—कुराण, रज्—बदल वगैरे. याच धर्तीवर मराठीत पुढील सामासिक शब्द बनविले गेलेले आहेतः—अत्तर—गुलाब खलडगा—नोबत, अस्मानी—मुस्तानी, उज्जतवाज् गरीबी हरिपी, गोर—कपन, जमान—तर्च, तवा—तोपा, तोक—जडोर, रडगा—बहार, वगैरे. नामाची दिक्की होऊन गत्ये आ येऊन झालेले समास सन्धेरा—सन्धेर, पैगाम—पैगामी वगैरे.

गैर, ना, व बे हे उपसर्ग, लागून नजतपुरुष सामासिक नामें सिद्ध होतात.— गैर—अह, गैर—इतपार, गैर—फियात, गैर—नचा, गैर—फायदा, गैर—मजी, गैर—मेहेनत, गैर—मेहेबानी, गैर—मोसम, गैर—रहा, गैर—रायता, गैर—वाका, गैर—इहगाम, गैर—हजिरी, गैर—दुर्मत; ना इत्युपाक, ना इज्ज, ना—उमेद, ना—कुवत, ना—तवानगी, ना—दौलतई, ना—मर्दमी, ना—माफत, ना—मेहेबानी, ना—रजावन्ती; बे—अकल, बे—अब्द, बे—आय, बे—इब्न, बे—इतपार, बे—इलाज, बे—फानू बे—किलफ, बे—खातरी, बे—जाबता, बे—तर्तूद, बे—दस्तर, बे—दाद, बे—दावा, बे—दुवा, बे—गिया, बे—चक्का, बे—चाकी, बे—नुनि—याद, बे—मुस्तफी, बे—मोहर, बे—वक्त, बे—शिरस्ता, बे—शिस्त, बे—इहगाम, बे—हिम्मत, बे—हिदये, बे—दुर्मत.

पेच, नव, नेक, बद हीं विशेषणें, लागून समास सिद्ध होतात—पेच—लवच, पेच—रमा, पेच—ज्वानी. पेच—इहगाम इत्यादि. नव—बीई, नव—लरीद, नव—जवान, नव—निधादास्त. नेक—नजर, नेक—नियत, नेक—सहाय्य यद—अमल, यद—नकश, यद—नजर, यद—नाम, यद—नियत, यद—केल, यद—भामत्य, यद—रस्ता, यद—रहा, यद—वक्त यद—सलूक.

या प्रमाणें थोडक्यांत मराठी भाषेच्या व्याकरण रचनेचा इतिहास देऊन मराठी भाषेत जे अनेक साधित शब्द तयार होऊन शब्दांची मर सारखी पडत आहे त्या क्रियेचें स्वरूप थोडक्यांत सोदाहरण दिग्दर्शित केले आहे. या प्रमाणें सामान्यतः मराठी भाषेचें जागतिक भाषांत स्थान कोणतें आहे तिचा प्रसार कोणत्या प्रदेशांत आहे तिची उत्पत्ति व वाढ कसकशी होत गेली व तिची घटना कोणत्या प्रकारची आहे हें आतांपर्यंतच्या प्रस्तावनांत नमूद केले आहे.

या विभागाची प्रस्तावना तयार करीत असतां रा. यशवंत गणेश फणे यांनीं केलेल्या मराठी व्याकरणा-संबंधीच्या काही टिपणांचा उपयोग करण्यांत आला आहे. तसेंच खालील ग्रंथांचाहि पराच आधार घेतलेला आहे त्या-बद्दल आम्ही त्यांचे आभारी आहोंत.

1 Linguistic Survey of India by G. A. Grierson Vol. VII. 2 मराठी भाषेचे व्याकरण-कार व व्याकरण ग्रंथकार—मो. स. मोने. ३ मराठी व्याकरणावरील: निर्बंध—फे. कृष्णशास्त्री चिपळूणकर, ४ मराठी व्याकरणाची कुलकथा—रा. अ. फा. प्रियोळकर, ५ अर्वाचीन मराठी साहित्य—रा. नेने व इतर, ६ शास्त्रीय मराठी व्याकरण—फे. मोरो केशव दामले, ७ मराठी भाषेची घटना व मराठी शब्दसिद्धी—फे. रा. भि. जोशी ८ फारशी-मराठी शोध—प्रो. मा. श्यं. पटवर्धन. महाराष्ट्र साहित्य पत्रिका—महाराष्ट्र साहित्य परिषद. व प्रस्तावनेंत उल्लेखिल-शेही व्याकरणें इ. इ.

यशवंत रामकृष्ण दाते.

महाराष्ट्र शब्दकोश

किष्काग सहस्रक

म

म—व्यजनमालेतील पंचविखावे व्यजन या अंगराच्या मुख्य चार अवस्था दाखविता येतात पहिली अशावाच्या गिरनार लेखामध्ये, दुमरी महाक्षत्रप शोभाभवा वेळच्या (लिस्तपूर्व १ व्या शतकाचा धुनार) मथुरा येथील जैन लक्षात, तिसरी समुद्रगुप्ताच्या अलाहाबादच्या स्तभावर (६मरी सन चवथे शतक), व चवथी राजा यशोधर्मनच्या वेळच्या मंदसोर लक्षात (इ स ५३२)

मार—(लक्षेप) मजूर

मअ—क्रि वि संड [अर]

मअदन—स्त्री खाण [फा]

मअनी—पु अर्थ [अर]

मअसूम—वि निरपराधी [अर]

मईदा, मईदान, मईदाळफडी, मईना मईद, मईल, मईलखोर—मैदा इ० पदार्थ

मऊ—वि १ कोमल मृदु शिथिल (अवयवाचा) २ गुळगुळीत, खरखरीत, खरबडीत नव्हे असे ३ (ल) सोम्य, दात, नम्र, रागीत नमकेला; कठोर नसलेला (माणूस, आपण) [स मृदु प्रा मऊ] इ० मऊ सापडले म्हणून कोपराने खणून नये = एखाद्याच्या चांगुलपणाचा फार फायदा येऊ नये

०पायांचा—वि (ज्याचा पाय मऊ असतात त्यावरून ल) नपुंसक ०रेशीम—सुत—वि १ रेशमासारखा किंवा गुतासारखा मऊ, अतिशय मऊ २ (ल) अतिशय गरीब दीन नरन

०सर—वि किंचित मऊ, साधारण मृदु

मऊ—पु (व) वाणी या जातीचा ज्वारीचा (जोवळ पांचा हुरडा)

मऊज—स्त्री मौज पद्दा

मऊई—स्त्री (ना वडोदे) मका [दि गु] ०सुट्टा—पु मकाचे कणीस 'या दिवशी, आज्या व मऊसुट्टे श्री खाद्या

वाया व मानदरी मंडळी. याजकडे पठविण्यात येत असतात' —ऐरा १२५

मऊडी—स्त्री माऊडी (उडील एका म्हणीतच या शब्दाचा उपयोग केला जातो) [सं मऊडी प्रा मऊडी] इ० लकडीवाून मऊडी वळत नाही (वटणीस येत नाही) = मुख्य मनुष्य मारावाचून वटणीवर येत नाही

मऊण—न मऊयाचा कडबा, मऊण पद्दा

मऊण—न (राजा) मऊल, टप्पा मऊण पद्दा 'अजून पाच मऊने राहिली आहेत'

मऊतल—ल—न (नारायणपेटेजवळील एका गावाचे नाव या ठिकाणी जाईभरडे व हलक्या दर्जाचे कापड तयार होतं यावरून) जाईभामरहया व विटणाच्या कापडाचा अंगरखा, बडी इ० —वि जाईभरडे आणि विटके (कापड) याच्या ठाट अणखर

मऊ(रा)तुल—पु रेशमाची ककरी, काकरी, लड, पीळ घातलेले किंवा बडीव रेशीम [अर मऊतल=मिथ, सुनीचे?]

मऊयरा—पु कवर, समाधिस्थळ [अर मऊवर]

मऊर—न १ कुटिलपणा फमवणूक होम 'त्याच्या हसाम जादा व मऊर सवे नवाब बरादर याचे प्यानात' —रा १९५९ २ कपट फिरुरी, दग ३ लयाडी कल्लो [अर मऊर] ०फरव—पु लुच्चेगिरी फिरुरी, कुटिलपणा 'इमज मऊरफरव बहुत जाणताना —पया ४७६ मऊर—री—वि १ कपटी, दाभिक कुटिल 'कुमशालेवाले आले ते काबुची, बहुता प्रकारे वजिदी वरीतील लावूच दाखवितील, जात मऊरी।' —रा १९६० २ धूनं कुकिबाज

मऊर—पु १ मगर, नक, सुमर मऊरचे चिन्ह (चित्र) मऊनाच्या ध्वजावर अंगने असे मानलेले आहे व म्हणून त्यास मीनकेतन, मऊरध्वज म्हणतात 'बळाने काढू ये मणि मऊरदेत दळला।' —वामन, समुद्र स्फोक (नवनीत पृ १३३) २ मगरासारखा एक कल्पनिक प्राणी ३ (ज्यो) वारा राशींमधील दहावी

रास ४ (नृत्य) दोन्ही हाताचीं चोंटे सरळ समरूप आंगठा ऊर्ध्व वरुणें व सजवा हात बाव्या हाताच्या पाठीवर टेवणें व हात अपोमुख करणें [स] ० कुंडल-न मकरमासाच्या आका राचा पुराण्या कानातील अलंकार, मकराच्या आकाराचे कुडल 'मकर कुडल तळपती धवणी' - तुगा १. ० तुंड-तोंड-न मगराच्या तोंडासाखा केलेला रयाचा अग्रभाग रयाची दाढी 'मिळोनि मकरतोंडा मकरतोंडें। सरथियाचा तोंडीं सुनि पाहें।' - शिशु १०४४ - हा ११ ११३ ० ध्यज-३ १ मदन, कामदेव 'ज्याचे जानूरी मकरध्वजा। जोहली बरा।' - हा ११ ६०३ २ असभोगजन्मा मास्तोपत्र ० रास-० श्री दहावी रास, या रासीत पूर्वाषाढा संध्याचा शेवट्या वरण, उत्तराषाढा व श्रवण या दोन मक्षत्राचा समावेश होतो ० रेया-धृत्त-० न विषुववृत्तापासून दक्षिणेस १३॥ अक्षावर असणारे वृत्त याच्यापलीकडे दक्षिणेस सूर्याची गति नाही उत्तरेकडे २३॥ अक्षावर असणाऱ्या वृत्तास कर्कवृत्त म्हणतात ० संक्रमण-संक्रात-ति-नेत्री १ सूर्याचे धनराशीहून मकराशीस जाणें २ (विशेषतः क्रांत) एव सण, उत्तरायणाचा आरंभ या दिवशीं अयनभ्रात, तिष्यानदान, एकमेकास तिळगूळ वाटणें इत्यादि करितात मकरालय पु धमुद 'मकरालय त्याचा मत्ता मरुका कसा वेढालास।' - मोक्षोण १ १२ [मकरभालय] मकरी-० मगराची मादी 'म्हणोनि माची वेळरी। मौना केही मौन करी। दे पाणिदावरी मकरी। रेखिली पा।' - अष्ट १० १७

मकरंद-३ १ फुलातील मध, पुष्परस 'हृतेतळीं, रद निहद कालवे। गळोनि द्वेषे मकरंद कालव।' - १ ८ २ सुवास 'जैसी कमलकलिका जाळेपणें। हृदयीचिया मकरंदाते राखों जेणें।' - हा १०.१२३ ३ मित्रविलेख्या शब्दाच्या शेवट्या टोपात तळून गतर साखरेच्या पाकात बुडवून करतात तें एक पत्रात [स]

मकराणी-० मकरान प्रतातील रहिवासी एका जातीचे नाव व त्या जातीचा मनुष्य 'अहमदखा, मकराणी समजून इतर छावणीतून नवे साहवाच हजुमानें काढून दिला' - विश्व ३ २३०

मकसुद्ध, मक(ख)सुद्ध-३ अभिप्राय हेतु मकसुद्ध पहा - येद २१ ३२

मकळी-० ग्वाहीवरील रोग, सजग्यावरील रोग, लिळाच्या छाडावरील किडा, हा देऊण खातो

मका-३ एक तृणधान्य, मकरें पहा याचा मुख्य उपयोग चारा व अन्न म्हणून होतो शाण्याच्या रगावरून याच्या पादरा तावडा, पिवडा, काळा, ६० जाती आहेत हें धान्य भौतिक,

यह व पातळ आहे मकाण-न मक्याचा कडवा, मक्याचीं कणसे कापून घेतल्यावर राईकेरी ताटे [मकान्तुण] मकाणा-३ १ मक्याचा दाणा २ (मकाणे) मक्याच्या बाणा. ३ कमलवीज, हें मक्यासारखे असतें यावरून यासहि म्हणतात याच्या दाणा करितात ४ मक्यावर होणारा काजळी नवाचा रोग, मेरड (मकाभ्रदाणा) मक्याण न १ मक्याची उत्तल, २ मक्याचा कडवा, मक्याचीं ताटे

मकाण-न-न १ राहण्याची जागा, घर, टिकाण २ मुक्तामाची जागा, वाटेत यावण्याचे टिकाण, पत्र, टप्पा ३ व्याप, पोंच, विस्तार (मन, सामर्थ्य ६० चा) (भाषणाचा) ओप [अर मकान] मकाणांत येणें-(एखादी गोष्ट) टप्प्यात येणें

मकातीय-न पत्र 'हमेशा मकातीय पाठवून दोरती-येऊनहती दीन-व-दीन ज्यादा होय' - रा १० ३१२ [अर मकातीप् मकतुर्वे अर]

मकार-३ प्रगवाची किंवा ओंकाराची तिसरी मात्रा 'अकार उकार मकार। तिन्ही मिळून ओंकार।' 'बरी मकारात सोपान। तें वाडोनिया गहन। काष्ठमनियां गगन। भरले मझी।' - हा १२ ५६ ० पंचक-न 'म'नें छुल्ल होणारे पांच शब्द-मय मास, मत्स्य, मुद्रा, मैथुन ह्या पांच गोष्टींना शाफ लोकात विराज मान्यता देतात 'मकारपंचक येणें बदन पापाचा नाश होतो बी।' -

मकारिम-० शृद्धणीय श्रुत्य, उदात्ता [अर] मकुड्याचा खिळा-३ पसरट माध्याचा खिळा मकुड्या-३ (अशिट) योनिस्थि मकोडा-वि (आयकात व बदलेली लोकात रुढ) काकड मास [१ हि मकोडा-मुगळा]

मकलुगूळ-३ बाळतिणीच्या हृदयात, मस्तकात व वस्तीत होणारा शूल हा वाताच्या प्रकोपानें रकाचा अवरोध घालून म्हणजे उत्पन्न होतो - योर २ ६४०

मको-३ मुजकळ - मुण्या ११० मकत(बत)सर-३ हक्कादार किंवा कामदार नव्हत अशा जुन्या वदनदारांचे पदेवी 'विशेस राजश्री शिकानीपत काईम मकतसर आहेत' - रा ८ १६४ - वाढमा ४४ [फा मुक्तसर?]

मक्ता-खता-३ १ विविध अटीवर काम करण्याचा किंवा काही प्रतिष्ठापाचा हक्क व जबाबदारी उक्तीं काम २ टेका, बोली, कथा, इबाबा, हमी (किं० पेण) 'आम्ही तुम्हास सुचवित वच असो आम्ही काही मजा घतवेली नाही' ३ खंड, वत्पत्राचा ठराविक अंश, जमीनीच्या मालकी हक्कावरून मालकास यावयाचा मोबदला-धान्य अगर नफा रकम [अर

मक्ता अ] मक्तेकरी-दार-चाला-उ १ टेकेदार, कंठादार
२ मक्ता घेणारा शेतकरी, खडकरी ० गुत्ता-उ १ टाविक
रकमेपेशा जास्त न देण्याच्या कराराने घेतलेले शेत २ असा
कायम धान्याचा करार मक्तेदारी-खी, इजारा, इजान्याची
पद्धत मक्ताची मामलत-खी मस्त्याने दिल्ली जिल्ह्याची
मामलत, राज्याधिकार यांच्या उलट कच्ची मायलत

मक्ता—किवि (राजा) पुरेसे, जितक्यास तितकें
मक्दुय—वि वपुर्कु, संबोधित, मजकूर 'सरकार मक्दु-
वाचे कार्पेजाच्या दख्खास्ती प्रमाणे अमलात येईल'—पेभ
५७ [अर, मक्दुय]

मक्दूल—वि मान्य, मजूर, सन्मानित [अर]
मक्दूर—वि निशेमुळे तर झालेला, निशेवाज [अर
मखूर]

मक्वी—वि १ पाश्चात्य २ उत्तर आफ्रिकेतील [अर
मघवी]

मक्मत—खी हुपा [अर]
मक्सी—उ घोड्याचा रंग -अक्षप १ २८
मक्सूद—उ हेतु, मतलब 'तुला काय मक्सूद (?) तो
सांगे'—रा १५ ३७ [अर मक्सूद]

मक्ज—उ यह हा शब्द समासात पूर्वपदी व उत्तरपदी हि
येतो पूर्वपदी-मख-मक्ष-भूमि-रक्षण-विप्र-सामग्री, इ०
उत्तरपदी-हयमख, शतमख इ० 'जे राजधर्म सुरतसख मखसे
सुखद उत्सवद नाहीं।'—मोसमा १ १५ [स]

मक्ज—उ मगज, गीर, गाभा, मोख पहा [मोख]
मख—वि आतल्या गाठीचा मख पहा

मखण—न लेणी, माखण पहा 'याने घोरून सावे
मखण अनुभवे हे मला पूर्ण ठावे।'—अकक २ विमुदाम ७३

मखदूर—उ मगदूर पहा

मखम(मा)ल, मखमुल, मखमल—खी १ एक प्रकारचे
अतिशय मृदु वस्त्र २ एक फुलशाड -न त्याचे फूल [फा
मखमल] मखम(खम)ली-माली-वि मखमलीचा, मखमली
सारखा 'सोनेरी परगावर गाया मखमली पसरल्या चादरा
त्यावरच्या मखमली।'—प्रला २२९ ० किडा-उ एक तावडा,
सपक्ष व अनेक पाय असलेला पावसाळी किडा, दवगाय,
गोसाई हा मृगारभी दिसतो

मखर—न १ कागदाच्या जाळपा, उंची वलें इ० सभोवतीं
लावून देवाच्या मूर्ति सन्माननीय रुप इ० ताटीं प्रसगविणेची
करतात ती छत्रोभित जागा 'त्या निदी थीष्ट्या वीति थी-
शाति-मूर्तिच्या मखरा।'—मोसमा २ ३६ २ प्रथम ऋतु प्राप्त
झाला अथवा न्हाणवरीस जीत वसवितात ती जाळीची ताटी,

अशा ताट्या लावून केलेली जागा ३ (व) घोड्याच्या
दिवशी बैलाच्या कपाळावर बाधावायाचे लाकडी, कागदी चाशिंग
मखन्या-उ ० (व) ज्याच्या डोक्यावर मखर वापतात
तो बैल

मखलाशी-खी, मखल(खला)शी-खी १ हिशेव,
कागदपत्र इ० मजूर करणे, तो बरोबर आहे असा, मान्यतेचा,
पसतोचा श्रेय, (सामा) मान्यता, मजुरी २ सनद, नेमणूक,
इनाम, दस्तऐवज इ० मजूर झाल्याबद्दलचा सरकारचा शिवा,
निशाणी, सही 'याचे यादीत मखलाशी जाहली असे'
—वाडुया ८४ ३ एकाखाली एक रकमा माडून केलेली गोळा
वरीज, तेरीज ४ वादाचा निकाल, निर्णय ५ फार देणे, घेणे
असता सरकार इ० पासून घोड्या डब्याने बहून घेतलेली सोड
'याची मखलाशी बहून सारा होईल त्याचे स्वाधीन करावी'
—वाडयाचा २ ७१ ६ (ल) सापसुपी, सारवासारव, बरबरीची
बोळवण ७ (ल) टीका, महीनाधी, भाष्य [अर मुखम्स=
शुद्ध, विन्यूक] ० करणे—सुधारणा करणे, मीटनेटके स्वरूप
देणे 'जे मनात होते ते एवढम बाहर पडले आता किती जरी
कळाजुसरी आणखी मखलाशी केटी तरी मी फसावची नाहीं'
—जग हें असे आहे

मखा-रखा—उ (व) गोट्या खेळण्यासाठी जमिनीत
केलेला खडगा, गल

मखी-खखी—खी १ बहुकीच्या टोंकाचा नेम धरण्यास
उपयोगी असते ते चिन्ह, साक्षी ३ खोच, मर्म, गर्शितार्थ,
आशय (भाषण, कविता इ० चा) ३ शुक्ति, रीत, खुबी, मर्म
(एखाद्या कृतीचे कोड्याचे) [स मखिका प्र मखिखा, हि
मख्खी] ० उत्तरणे—हुवहुव, विन्यूक अनुकरण, नकल करणे

मखज—वि आपले विचार कोणाला न बळ देणारा,
आतल्या गाठीचा [मेख ?]

मखजम—वि १ सज्जत, बळकट, भक्कम (इमारत, पदार्थ)
२ मोठे, अवजड, अवजड (ओसे इ०) खमाल पहा

मख्खीचूस—वि (ना) अत्यंत कडप, कवडीचुंबक
[हि मख्खी=माशी+चूसना=चोखणे]

मख्खु(शु)म—उ धनी, मालक 'सत्यापा मख्खुम सत्कारक
याची खी'—ख ७ ३७२१ [अर मख्खुम]

मख्खी—वि शुभ कुपिया पहा [अर]

मख्खूल—वि टक्क्यात, तजेल, तर 'मख्खूल फूल गुल-
गुलित ऐन रगात।'—प्रला २३८ [अर मख्खूर]

मग—उ मीडियातील एक जात प्राचीन पारशी धर्मातील
उरोहितवर्ग सूर्योपासक लोक -ज्ञा (य) ५

मग—क्रिवि १ त्यावर, नंतर, पुढे २ स्ववरच; अमळ
ज्ञाने, घोदया बळात ३ असे भाडे त्यावर्षी 'पाऊस तर
पुष्कळ पडला मग पिके का नाही आली?' ४ सुकळदा पाद
एक म्हणून योजितात 'जाईन मग तुझे काय जाते' [देवा.
मग-मग=पथात, म मागे]

मगनून मगत्यान—क्रिवि (कों कु) मागाहून, नंतर
—लोक २ ८० मगन, मगनशानि—क्रिवि (खा व) नंतर,
थोड्या वेळाने

मगज—पु १ गीर गाभा, रसाळ पदार्थ 'मग पाहता दिसें
सगळे. परि मगज हाये।' —कथा ७ ५३ ३ होगेच्या
आतील दाणा, गर ६० मज पदार्थ ३ भाकरीतील मज भाग ४
हाडातील घट्ट अथ ५ बोज, प्रतिष्ठा, महत्त्व 'मगपला मगज
राखेणें. काही तरी।' —दा ११ १० २३ ६ होक्यातील मज
७ सार तथ्य [फा मज, मुल स मज्या]

मगजी—की १ कड, काठ २ कोमेची, नक्षीची किनार,
काळ, पीत, झालर [फा मज्जी] ० वार—वि छुरोभित काळ,
निवार भुलले (वज्र)

मगण—न (महातु) महिमा, गहनता 'बाग मगण
वाढिले. शास्त्रीचे पै।' —मए ४३ [स महाये, म महाण]

मगदुमी, मगदुमीसाखर—की पिठी साखरेचा एक
प्रकार. चिनी साखर पाहरी, मगदुमी तैसीच नावही. 'कचे
सुब ८

मगदूर, मगदूर—पु १ शक्ति, सामर्थ्य, ताकद, जोर
—दिमा १ १६ ३ योग्यता, निमत पूर्वी बदरावर मालाच्या
मगदुराप्रमाणे गरबसावर जकात पडे '—बोरकि १४ [भर.
मदूर]

मगन—वि १ (प्र) मग काहीएक विचारात गुंतलेला,
गुप्त झालेला बुर दग तसेच जाल मगन हो। 'बयाबाई राम
दासी प्र १२, पद ८ २ सतुष्ट, आनंदित. खूप [स मग]
० मस्त, मगमस्त—वि १ (ल) थुद झालेला, गर्बित, उन्मत्त,
मग्न झालेला २ कतिशय मस्त वकाम झालेला बगलपट
पडा 'कोटल नर कोतवाल वारण मगनमस्त विल कसित।' —ऐषी
२००

मगम—वि (व) १ पोटमर पुरसे 'मगम पोट अरले
म्हणजे खाण्यावर वासना होत नाही' २ सज्ज 'बलमात
मिळाले' ३ मनुष्य मगम राहते

मगमगीत—वि खुबासावे गुण पमपमीत पहा 'मगुरसे
रसाळ. अति निमळे मगमगीत।' —एमा १८ १०

मगर—पुत्री मुर नक्ष एक जल्पर प्राणी [स मकर,
प्रा. मगर] ० गंड—वि मजलेला, मस्त ० मस्त वि १ अत्यंत

गर्बित उन्मत्त (माणूस) २ घटपुष्ट, मस्त न दमणारे (जना-
वर) ३ क्षिमेला मगनमस्त पहा ० मिठी—की १ मगराची
मिठी यावरून २ (ल) कतिशय घट न छुणारी मिठी, पकड,
छाप 'अज्ञानाच्या मगरमिठीहून अधिक जायक अशी गोष्ट नसेल'
—नि ३ एखाद्या लावलेक व कटाळवाण्या भाषणाने एखाद्यास
गुर्विणे, हाल न देणे ० मुशी—की मुशी नावाच्या समुद्रातील
माधाची एक जात मगरजाळ—न (गो) कोळयाचे जाळे
[मगरजाळे]

मगर—उभ परतु, पण 'करार होणे राहिला, मगर बोल
व्यात शायपूर्वेक आले आह. '—रा ५ ६ [फा मगर]

मगरी—की १ छपराचे भाडे, पाटस (वि ० वाघणे) २
वाफयातील रोपांची राग, कोळ ३ भिंभीची सुडरी, वरवडी ४
बागेत वाफयाचा वाणी दण्यासाठी वाचलेला उच पाट ५ (कु)
मिरचीचे रोप लावण्यासाठी केलेला यथारा, वरवडी [हि मरी]

मगरूर—वि गर्बित चंदेल, उन्मत्त प्रतिष्ठित [भर
महर] मगहरी, मगहरी—की गर्व, बदलपणा, उन्मत्तपणा,
पमेड, 'चवडी दादासाहेबास यावे, साडी घावी हे काही त्याच्या
मनात नाही व गोष्टीही मगहरीच्या' —पया १० [गर
महरी]

मंगल—न १ भाग्य, सुदैव, कल्याण २ लग्न, मुज, इ०
शुभकार्ये ३ शुभकार्ये प्रप पण इ०च्या आरभी म्हणतात ते
ईश्वरस्तुतिपर लोक, मंगलाचरण पहा आरभीवे—मध्यवे शेवटवे
मंगल असे याचे तीन भाग कधी कधी करण्यात येतात —पु मंगळ
गवाचा एक प्रह —वि शुभ, सुलक्षणी कल्याणकारक [स]
० कार्ये—व लग्न मुज इ० शुभ विधि ० जननी—की (काव्य)
पृथ्वी मंगळ ग्रहाची माता [स] ० दायक—वि शुभदायक
[स] ० निधि—पु कल्याणाचा ठेवा, साठा ० भवानी—की
(निंदा, उपद्रास यांमधी) अवराट, मूळे की ० वाद्य—न
मुज लग्न आसाराच्या शुभप्रसंगी वाजविण्याचे वाद्य (वाजनी,
इ०) ० वार—पु मंगळवार, भौमवार ० सूत्र—न मंगळसुत्र पहा
० रत्नान—न अणाला तेल, उठणे लावून उणोपकाने केलेले
हवान, अभ्युपगमान न्हों मंगलागरी—की देवी, पार्वती
मंगलागरीराष्ट्रत न लग्नानंतर मुलींनी पाच वर्षे थावणान्निह्या
तीन प्रत्येक मंगळवारी करावयाचे मंगलागरी पूजे प्रत
मंगलाचरण—न १ प्रथ कथा, पुराण इ०च्या आरभी केलेली
ईश्वराची स्तुति २ कुलदेवतेचे नामस्मरण ३ कोणत्याहि कार्याचा
आरंभ, सुरवात (कि० वरणे) मंगलाष्टन—न लग्न, मुज इ०
कार्याच्या वडी म्हणावयाची आशीर्वादाची शुभदायक पणे,
अत्यंत [मंगलमष्टक] ० घट्ट करणे—मंगलाष्टन म्हणायला
शिक्षण ० गात घसण—पठत, परकसत घसणे मंगलाक्षता—

श्रीभव मंगलप्रसर्गा भाशीर्वाद वेताना ब्राह्मण इ०नी मस्तकावर टाकलेले कुंकुमयुक्त तांदूळ, मन्नाक्षता [मंगल+अक्षत]

मंगस—५ (प्र) मंगज पहा

मंगळ—५ सूर्यमालेतील एक ग्रह, मृमिपुत्र हा तपून वर्गाचा असून पृथ्वीच्या अगरी जवळ आहे फल्गुस्योतिषात हा नूर ग्रह मानिला जातो [स] ० उद्या-श्री सुवप्रसाश-मनको ० जननी-श्री पृथ्वी ० भगिनी-श्री १ सीता, द्रौपदी या पृथ्वीपासून जन्मल्या म्हणून याच्याबद्दल खोजितात 'मंगळ भगिनीच्या वरप्रसन्ने.'-दावि ४४२ २ (रम सोहळ्यातील) करवले ० माठ्या-३ मूळे, मड, अडाणी (दिवा) [मंगळ+माठ] ० वार-५ भौमवार मंगळार्द्र देखी-श्री एक छंद देवता 'मंगळार्द्र देखी म्हणे श्रीगुरु वरिष्ठा।' -सप्र ५, १३ **मंगळी-वि (वे) सोंगाडी (डी)**

मंगळ—न मंगलकारक गाणे, मंगलाचरण 'अक्षिवा मंगळ गाती।' -वसा ४९ -न५ (व) मंगलाष्टक -नवि मंगल पहा [स मंगळ] (बाप्र) ० गात यत्सणे-रस्त, दुख करीत बसणे ० मातणे-माजणे-१ अश्ववस्थितपणे कसे तरी केले आणि (रम) २ (मंगलकार्यात) सोबळे ओबळे इ०चा विचार न राहणे सामाशाब्द-० आरती, मंगळारती-श्री १ देव पूजेच्या समाप्तीच्या पूर्वी तबकात गौराजने ठेवून ठोडाने आरती म्हणत देवाला ओवाळणे २ आरतीचे तबक 'मंग उजळोनि मंगळारती। ओवाळिला रुक्मिणीपती।' ० कूळ ५ कल्याण करणारा -मनको ० नुरे-न मंगलवाद्य पहा [मंगल+नुरे] ० द्रायक-न रम, विवाह इ०कार्य ० रुक्मिकरिती मंगलदायक ० रुक्मिणीच एके एका यादी। -तुगा २५ ० घाम-न (कल्य) १ घागल्या वस्तूनी भरलेले द्रव २ (ल) देव, साधुपुत्र इ० **निधि-५** कल्याणाचा ठेवा, खाण ० भारणी-श्री परस्परणी परस्परच्या पायात पाय घालून ते चेष्ट्याचा प्रसार ० मूर्ति-५ गणपति ० मूत्र-न रमत वर वधूच्या गळ्यामधवे दोन्यात मणि ओविलेले जे सौभाग्यचिन्ह वाधतो ते (कु) मंगळसुत ० सरी-श्री मंगळसुत बी अलंकार घातले संपूर्ण। परी मंगळ सरीविण व्यर्थची। -अवि ६ ४४ **मंगळगौर-सी-मंगलगौरी** इ० पहा

मंगळणे—उकि १ चक्रविणे ठक्रविणे, भोंदणे, फडविणे २ (ल) चक्रविणे, गोड बोटून इष्ट हेतु साध्य करून घेणे, बस करणे ३ (अक्षीळ) भोगणे, हेपलणे तटरणे पहा **मंगळीचा-५** (एक शिवी) अथैवाहिक सवधापासून झालेला इष्टम, अनौरस, बडू

मगां, मगादीं—(प्र) मघा, मघादीं पहा

मंगी—वि (नदभाषा, व्यापाऱ्यात रुढ) आठ सख्या 'सुतपेटीचा भाव मंगी आहे'

मंगी-गू—श्री माजरीला लाडिकपणे संबोधितात **मंगोडे-न** (वाल्भाषा) माजर

मंगूस, मंगूसपेल—(प्र) मुगूस, मुगूसवेल पहा

मगे-वये—किवि (राजा कु) नरर, मग [मग]

मगे—किवि (कु) म्हणजे [म्हणजे-म्हजे-म्हणे-मगे]

मंगेरा, मंगयारी—५ (कु गो,) पाचोळा, केरकचरा इ०

एवज वरण्याचे लांकडी पावळे

मंगोळ—श्री (सुतारी पदा) कानशीचा एक प्रकार

मझ—श्री (शाप रसा) वादीसारखा पाटारा व फार तेजस्वी असण एक पातु याचे पुष्कळ सयुक्त पदार्थ घनतात मझसार हे एक घागळे रचक आहे (इ) मॅमेशियम

मझ—वि १ पाणी इ० मध्ये मुडालेला 'अयोध्यापुरी बाजती शख भेरी। नभी देव ते मम जिता समुद्री।' -मुरामायण अयोध्या ७. २ (ल) एखाद्या कामात तल्लीन, दग, चूर झालेला [स]

मप्रय, मप्रयार्—पुकी सुर्यास्त 'मगसाचे समई नवाब यकामुहोलाचे घरास गेले' -रा ७ १४६ [अर मप्रय=पश्चिम]

मघई—श्री बनारस येथे मिळणाऱ्या विद्याच्या पात्राची एक जात ही पाने सुवासिक व वट्ट व बदरा असतात -वि. मगधदराचे, मागधी [स मगध, प्र मगध]

मघमघणे—अकि घमघमणे, गोड, लमग वास येणे, सुवास दत्तल्ले 'ऐसे कमळ अति सुंदर। षड्विधार तेचि बेसर। बैराग्य कर्णिका सचर। मघमघी घोर सुवास।' -एमा २७ ० १२ -मुआदि १० ९९ **मघमघ, मघमघीत-वि** घमघनीत 'मघमघ दड्डु अने खेविता भव्य धाले।' -माधव, रामायण बालकांड ६०. 'मघमघीत सुपरिमळें। सयकळके रुक्मिणी।' -एहद १० २५ [घमघम घा वगेव्यत्यास, प्र मघमघ=पेलावणे, तुल ८३ मग=वास]

मघरा—५ इद [स]

मघा—श्रीभव सत्तावीस नक्षत्रांपैकी दहावे नक्षत्र (अनेक-चवती प्रयोग) [स]

मघा, मघादीं-सीं—किवि लुक्ताच थोड्या वेळापूर्वी 'तो मघ च आला तू मात्र जाता आलास'

मॅच—श्री खेळ, सामना मॅच झाली त्या सुम रात्रा काही काही दिवस अती उपावी होती -मुदे ७९ [६]

मचक, मॅच—५ १ पलग, माचा, कोच, बाज २ शेतात पाखरे राखण्यासाठी केलेला माळा, माचा, उच केलेली जागा ३ सिंहासनविशेष [स] **मॅचकारोहण-न १** राज्याभिषेकाचा एक प्रकार हा सिंहासनारोहणपेक्षा कमी दर्जाचा आहे

‘राजारामां दोनदा मचकारोहण वेलें’ (एकदा शिवाजीच्या मृत्यूनंतर व एकदा सभाजीच्या वधानंतर) २ बाळतिथीस बाळत सात्त्यावर प्रथमच वाजेवर निजविषयाच्या विधीसहि म्हणतात

मचकट—वि काहींस मचूळ, मचूळ पहा

मचकमचक—किवि पदाये खाताना होणारा मचमच असा आवाज करून [ध्व]

मचकूर—पुवि (विरु) मजकूर पहा

मचणें—मकि (क) १ माळणें, दोळळणें, अनियमित पणें चालणें (दाडगाई, पिंगामस्ती, खिदळणें इ०) ‘काय वेढ्याचा वाजार मचला’ कुणें, वाढणें कलम ज्यारीचे पटाव मचले।’—ऐपो २१४ ३ (ना) भावामाडीला सुरवात होणें, एकरीवर कणें [हि मचना] **मचविणें**—उकि (निदार्थी.) उप स्थित करणें, चेतविणें, माजविणें, करणें (मढण, डुच्चेगिरी, दगाधोपा इ०) [मचणें]

मचपत्री—की (वे) शेवतीप्रमाणें आकार व वाढ असलेली एक औषधी वनस्पति हिचा रस जनावराच्या पोटाखोलीवर उपयोगी आहे [स मचपत्री]

मचमच—की १ खाताना होणारा तोंडाचा आवाज २ (ल) व्यये, निरर्थक कलेली बडबड [ध्व] म्ह० खाणें बोडे मचमच फार **मचमच-मचा**—किवि खाताना, चुकत येताना इ० वेळीं होणाऱ्या आवाजाप्रमाणें आवाज करून

मचमचीत—वि १ पचपचीत, नेचव, पाणबट २ (ल) नि हस्त, निर्जित नीरस [ध्व]

मचचा—पु एक प्रकारचे लहान गलबत, बलावापेक्षा मोठी होडी वेलापूर येथील बतमीचा मचचा जाया झाला आहे’—समारो ३ २२० [पोटे मातुमा]

मंचा—पु (व) आटपापाटपाचा खेळ

मचाग—पु (व) शिकार जिवा गवरीवाम इ० साटीं घातलेला माचा, माळा मच पहा

मचाह—वि (ना) गबाळ, शिकपट

मची-जो—की माती विटा इ० हकडून तिकडे वाहून नेण्याचे कुमाराचे साधन कोळवे [स मच]

मचूळ—वि १ पूर्णपणें खारट नाही आणि गोड नाही असं (पाणी) २ थचव, नीरस पाणबट (पाणी, फळ इ०)

मचचा—वि मचचा-ला, मच्ये असलेला [मच्यचा] **मचच्या मच्ये, मच्येमच्ये**—किवि १ ज्याचा विचार घणें जिवा व्यास कळविणें जरूर आहे त्यास न कळत (जाणें, देणें, करणें) ‘मला न सांगता न बिबाराता त्यास कारभार मच्येच्यामच्ये सांगितला’ २ भल्लशवर तिन्हादिशेवर विनाकारण परिणाम होईल असा रीतीने ‘ते दोघे मांडले आणि सोडवावयास जो गेला त्याने मच्य्या मच्ये शिज्या खाल्या’

मचूळ—पु १ (प्र) मत्स्य, मामा, एक जलचर प्राणी २ (ल) पाण्याच्या जोराच्या गतीस विरोध करून पाण्याचा जोर धमी करणारा जो मित, पूल इ०च्या रचनेतील कुन्हाडीच्या टोंकाच्या आकाराचा भाग वायतात तो [स मत्स्य] **मचूळ-यंत्र**—पुन खलाशाचें दिशा दाखविणारे यंत्र, होवायंत्र [स] **मच्छिंद्री**—पु जो धवपाची एक हल्की जात याचे कणीस वाकडे असून दाढा वाकडा असतो. दाण्याचें भोंड लाल असते—हृपि २६६ **मच्छीगोता**—पु (महाविद्या) पुस्तोटील एक डाव जो दोंदाराच्या-चव्हीस रंगोटा खोंवतात त्या ठिकाणीं—धरून जोडी दारास थोडा मागे हिसका देऊन आपण जोडीदाराच्या मागे वसुन आपल्या दुसऱ्या हातानें त्याचा पाय धोटाघाजवळ धरून त्याला आपल्या पुढे चीत पावणें **मच्छीमार**—पु मासे मारणारा कोळी, धोवर, (माळवी) मछलेटा ‘तिचे पाणी बहुत चांगलें असतं, कोळी मच्छीमार खाजणतील येऊन विहिरीत पाय घुतात’—समारो ३ २१२ **मच्छीमारी थोट**—की मासे मारण्यासाठीं असलेले लहान गलबत मत्स्य पहा,

मच्छर—पु डास, एक सपाद शुभ्र प्राणी [स मसक, मत्सरा, हि] ० **दाणी-नी**—की निजऱ्यावर डास, देवूण इ०चा उपद्रव निवारण्यासाठीं कलेली वारीक जाळीदार कापडाची खोली **मछर**—पु (काव्य) मत्सर, हेव ‘मको रे मना मछर दमभाह।’—राम ६ [स मत्सर, प्रा मच्छर]

मज—सना १ मला, मजला ‘त्याचें मज चपा गमे हनन।’—मोडणी ६ ४ २ माझ्या ‘मजवर आपले अनंत सफकार आहेत’ [स जह] **मज०** (व) मज पहा फूल वाढा, पर पादा हपून जा—स्वतःपुरताचे स्वच्छवणा **मजपे**—माझ्याकडे ‘मजपे जुजे आले ते देव जागे पो।’—मुगा १ ४१

मज—न (य) दव, दहिवर, पुकें [का मजु]

मजकूर, मजकूर—पु १ लेखी माहिती हकीकत, पत्रांतील वर्तमान २ तोंडीं सांगितलेली बातमी, माहिती, बोलणें ३ हकीकत गोष्ट ‘त्याने केवळ कच्चा मजकूर सांगितला’ ४ वळेख, निबंदन, वाढळ (कि० निपणें, यणें, चालणें) ५ किंमत, पाठ, हिशोब ‘इराणीचा मजकूर किती? मारुन धुककावून देऊ!’—पाव ३२ ० युक्ति, उपाय, तजवीज ‘याचा मजकूर काय करावा?’—आष ४ ६ विचार, मसलत, नेत ‘नवाब शास्ता खान याची रवानगी करावी असा मजकूर करून’—सभासद २६—दि १ पूर्वी सांगितलेला, उपरिनिर्दिष्ट (कागदपत्रात उप योग) ‘गौज मजकूरचा पाटील गला’ २ (सुधोनें) चाव सध्याचा, वर्तमान जसे—सालमजकूर, माहेमजकूर [अर मजकूर] ० **करणे**—आपण करणें, बोलणें ‘कुम्ही काय मजकूर

करणे

केला। '—ऐपो ४१ मजकुरी—वि ज्यात काही मजकूर, हकी कत, माहिती आहे असा (काणद, भाषण इ०)

मजगतीं—क्रि. (गो) मध्यंतरी, दरम्यान [स मध्य, प्रा मज्ज] मजवेलो—वि (राजा कुण) मधला, मधचा —मसाप २ १०५

मजत—की (राजा कुण) मदत पहा 'चढेबायी चार दी वेवन मजत करती'—मसाप २ ४ ११०

मंजन—न १ दात, हिरण्या इ० घासण्याच्या उपयोगाचें कोणतेहि चूर्ण, औषध २ पदार्थ घासून स्वच्छ करण्याचें कोण तेंहि साधन [स]

मज्जुत—द—वि १ बळकट, भक्कम, दृढ, टिकाऊ, मरीन २ (स) कायम, निश्चित, दृढ, खवीर (भाषण, बचन). [अ मज्जुत] मज्जुतमिजाज—वि स्थितप्रज्ञ 'आसादेव दूरवेष्ट व मज्जुत-मिजाज'—पया ४६५ मज्जुती, मज्जुती—दी—की १ बळकटी, भक्कमपणा, दृढता, पक्केपणा (इमारत इ०चा) 'जागा जागा गडकोट यासि हाकीद करून मज्जुती करविली'—सभासद ३१ २ बक्षोवस्त 'मोदी यास हस्तगत करून इकडे मज्जुतीने पाठवून थावा'—दिमरा १ ३०० ३ (ल) कायम पणा, निश्चितपणा, (भाषण, बचन इ०चा) [फा मज्जुती]

मज्जुतूर, मज्जुतूर—वि १ लाचार, निराश्रित २ जुलमास बळी पडलेला [अ मज्जुतूर]

मज्जुमू—की १ वसुली २ वसुलीचें काम, मज्जुमूदारी 'येथील मज्जुमू जगताय नारायण याजकडे आहे'—समारो ३९ [अ मज्जुमू] ०द्वार—उ वसुलीअधिकारी, मुख्य द्विशेव-तपासनीस सर्व महत्त्वाच्या कागदपत्रावर मज्जुमू म्हणून हा मोर्तेवपद करीत असे सुलुमदार [फा मज्जुमूआदार्] ०द्वारी—की वसुलीचें काम, मज्जुमू

मज्जुमून, मज्जुमून—उ १ पत्रातील मजकूर, वृत्तात 'तेरावे व दहाव दफेतील जो मज्जुमून त्याचा मत्त्व या पर्यंत आला'—रा ७ ३ २ विषय, आशय, सारांश, मज्जुमू पढा [अ मज्जुमून]

मज्याला—वि (कु) मधला, मधचा [स मध्य, प्रा मज्ज]

मजरा—रें—पुन १ शेतीच्या सोयीसाठी शेताच्याजवळ व गावापासून जरा लाव राहिलेल्या शेतकऱ्याची दहापधरा जोप ठपाची वमाहत, वाडी, गावचा परिकर 'प्रात कर्नाळा पैवी तालुके नेरळाकडील खरीज घरवण करून देहे व मजरे व खारी'—समारो १ १६६ [अ मजरी]

मजरा—वि वमी वजा मुजरा पदा 'तणेंप्रमाणें मजरा पडेल म्हणोन सनद'—वाढवावा २ १५८ [मुज्रा]

मंज(जि)री—की अनेक फुलें ज्यास एकपुढें एक लागली आहेत अशा तुळस, सयजा इ०चा दाढा, मोहोर, तुरा, केसर 'कापुरकेडीचा पदरी। दिसति तुळसिचेया मजिरी।'—भाए ३३. [स मजरी]

मंज(जि)री—की ल्हान टाळ नृत्याच्या वेळीं ताल धरण्याकडे हिचा उपयोग करतात 'सुरताल पलवाज खजिरीत मजरीत यासरी।'—राला ३१ [स मजरी]

मजल—की १ एका दिवसात साधारणपणें आक्रमिला जाणारा रस्ता, पहा, टप्पा (किं० छोटणें, आटपणें, मारणें, उतरणें, गटणें, टोकणें, करणें) २ एका दमात, एकदम, न थावता केलेला प्रवासाचा भाग 'आम्ही प्रहारास चार कोस मजल आटविली' ३ प्रवासाचा शेवट, शेवटचा भाग 'मी साध्यावाळीं मजलेस जाऊन ठेपेन' ४ उतरण्याची व विसाव्याची जागा 'मजलीस येताच गजोफा खेळत बसले'—ख ११ ५९८० ५ एखाद्या कामातील टप्पा, भाग, कोणत्याहि कामाचा पार पडलेला भाग, पहा ६ शेंवट, अंत (वान इ०चा) 'तें कायें इतक्या मजलेस आलें आहे परंतु मजलेस पोहोचिले तेव्हा खरें' [अ मजिल्ल] ०द्वरमजल—क्रि.वि मजल करीत करीत (मध्यें न थावता), वृचक्षूच 'हुम्मी मजल दरमजल जाल वीं रहात रहात जाल' १

मज(जा)लस, मजालीस—की १ दरबार, राजसभा. 'दाद फिर्याद मजलसीत ऐकून घेऊन'—मराचिपोशा ३३ २ सदरेची जागा, बैठरीची जागा, दिवाणखाना 'महोत्सहामध्ये आपण बघते जाणीं नृत्य गायनादि न करविता बाहेरल्या काहेर मजलसीत वरकावें'—मराभा ११ ३ थोर, विद्वान, सन्माननीय लोक 'मी सभा ४ (सामा.) बैठक, सभा 'जाउलीच्या मैदानां येवले शिपाई मजलसी' १'—ऐपो ६७ [अ मजिल्ल]

मजला—उ १ इमारतीचा ताल, माळा, माडी २ (वखाचा काळ, लाडूच, दगड इ० वरच्या) नक्षीकामाचा निरिनाळा भाग ३ नौकाफलक, गलबताचें पृष्ठ ४ घर, पापुत्रा, पडदा [अ मजिल्ला] मजली वि १ मजला असलेलें (घर, जहाज) २ एकावर एक किनारी असलेलें (वख) 'एक—दु—तिमजरी पेंठणी' ३ सातव्या मजल्यावर वसणें—१ इमारतीच्या सर्वांत उंच भागात असणें २ (ल) उच्च पदावर स्थित होणे

मज्जा—की १ रुचि, चव, स्वाद, खुमारी २ गमत, मौज, करमणूक [फा मज्जा] ०द्वार, मजेदार—वि १ रुचकर, स्वादिष्ट, लज्जतदार, चवदार २ गमतीचा, मौजेचा, ३ सुरेख, उत्कृष्ट, अप्रतिम, श्रेष्ठ [फा मज्जान्दार] ०द्वारी, मजेद्वारी—की १ स्वादिष्टपणा, रुचकरपणा २ गोडी, भावद, सुखकारिणी मनोरंजकता (गणें, खेळ, नाच इ०ची) ३ मोहकता, छुरपणा,

खुरखणा (पदार्थाचा) ४ त्रिय, कोमल भावण कृति गोदी
गुलाचोचें घालणें मजेदारीचा शब्द-पु लादीगोडीचें भावण,
गुलगुल गोदी

मंजा—पु छीचीं आर्जेवें पुरव करीत आहे अशा मजक
राची लावणी, बरगी, याच्या उलट पत्रा ० उत्तरणें-१ पत्रा
याच्या तोंडावरून हात खालीं आणून दावणें, हात ओवाळणें

मजाख—छी पहा, मस्करी, चेष्टा, विनोद [अर गुज]

मजारला—वि (कों) मथला, मथ्या [मध्य]

मजाल—छी सामर्थ्य, ताकद, विशाद, शक्ति [अर
मजाल]

मंजिष्ठ—नपु एक प्रकारचा औषधी बेल, वृक्षरूपि याच्या
मुळ्यापासून तावदा रंग करतात [स मजिष्ठा, हि] ० मेह-पु
१ ताण्टी लवची होण्याचा विकार २ असली तावडी लवची,
प्रमेह पदा [स]

मजिस्त्रेट—पु फौजदारी खटले चालविणारा न्यायाधीश
४ मुळकी खात्यातील अधिकारी, मामलेदार [इ]

मजी—छी (कों नाविक) (प्र) मची, गलबताचा एक
प्रकार

मंजी—बश (माण) म्हणजे

म(म)जीट-ठ, मजीत-द—वि १ मजकट, जुना, खराब
हालेला 'क्षमणें मजीद एकूण चौपण' - वाङमया १ १४८
२ फिट्ट, मव निस्तेज, विटलेला (रंग, रंगीत वस्त्र इ०),
३ (स) चांगली उपरिपत नाही अशी, बिसरलेली आहे अशी
(विया, कला इ०) -पु (सराफी) जुना मजकट मोती,
[अर मजीद]

मजील—छी मजल पदा

मजु—वि १ छुदर घुरेख, मोहक, रमणीय २ मजुळ,
कोमल मधुर (आवाज) [स]

मजुमु मजुमदार-री—मजमु मजुमदार मजुमदारी पदा

मजुरा—पु मजरा पदा [अर मुज्रा] ० करणें-देणें-
(मूल, मुख्य रकमेत) वज्रा घालणें, सूट देणें 'त्याप्रमाणें
शिवरीचा खर्च सरकारातून मजुरा दिला जाईल' - योमातो
१ ८ ० मजुरा-छी आयात मालवरील घेतलेल्या जहाती
पैदी तोच माल बाहेर देशी पाटविल्यावर परत मिळणारा भाग
० दास्त-छी शेतबाडीसवची जें सरकारला द्रव्य द्यावयाचें
त्या द्रव्यातून सरकारला प्रत्यक्ष दिलेल्या धान्य, गवत इ०
मालाच्या किमतीची वजा केलेली रकम

मंजुल-ळ, मजुळ मंजुळवाणा—वि १ कानास गोद
लागणारा मजुर (आवाज, ध्वनि) २ सौम्य मजुळ
वाहणारा, मद (वारा) [स मजुळ]

मंजु(जु)पा—छी पेटी [स]

मजुर—पु दिवसास अमुक पैसे देऊ अशा करारानें कामाला
लाविलेला श्रम, गडी, काबाडकट करणारा, पुत्री, मोलारी [फा.
मजदूर] म्ह० दिवस घुडे मजूर सडे ० कर-करी-दार-
घाला. मजुर्दार-पु मजुर, भाडोत्री माणूस 'तोपर्यंत केवळ
मजुर्दाराप्रमाणें करू नये' - ख ८६३ मजु(जु)री-छी
१ मजुरास त्याच्या कामाबद्दल दिलेला पैसा, रोजमुरा, वेतन
२ मोलानें केलेली अगमेहनत, मजुराचें काम [फा मजदूरी]

मंजूर—वि १ झूल, पसत, मान्य, इष्ट 'टीपूचा आमचा
स्नेह आहे परंतु राज पदप्रधान याचा स्नेह आम्हांस अधिक
मजूर' - ख ८४११६ २ कायम करणें, मान्य करणें (खालच्या
घोटीचा निकाल इ०) ३ परवानगी ४ पाहिलेले [अर मजदूर]
मंजुरी-छी स्वीकृती, वसुली, मान्यता

मजोरी—वि (प्र) माजोरी, उन्मत्त गर्बिष्ठ 'मजोरी
ढग ना सोडी।' - राला ७३

मज्जन—न १ मुडणें, मुडी मारणें, मुदविणें २ स्वान
'जों मज्जनें करिति त्या समुन्नेत वारी।' - वामन कात्यायनी
व्रत ३२ [स]

मज्जा—छी १ हाडातील मज पदार्थ, अस्थिसार 'आतली
मज्जा काडी। अस्थिघत।' - हा १ २१८ २ शक्ती, मेद
'अस्तीचा पुजा। शुद्धाकिला मज्जा।' - भाए ७६१ ३ मंदु,
मगज 'भय चिंता रोगांनीं प्राप्तिले काळीज मज्जाल।' - ऐपो
३९७ ४ हाडातील पोषक रस, गौर, सत्व [स] ० गत-वि
मापल, हाडातील घातून गिनेलेला (रोग) 'तंतु-पु मंदु,
छव्वसरज्जु इ०स जोडलेल्या दोरापर्यंत प्रत्येक, (इ) मन्द
० मेह-पु १ रवर्षातून शरीर तील सत्व निपून जाण्याचा
विकार २ अशा लक्ष्मी लक्ष्मी प्रमेह पदा ० स्थान-न
मस्तुल्लग, मंद - चारलोगचिन्विता ७४

मज्जाय—पु (जाण्यादेश्याला) प्रतिबंध, मनाई, बंदी,
आडकाटी [हि मज्जाय=ज्जाळ नको]

मंज्या—न खेळण्याची गोटी, बेटूल
मंजुळा, मसेला—पु १ सकट पेंच २ वखदा, घाल
'पागेकडील कारभाराचा येक महिना वम करत मोठा मसेला
पडला होता' - रा ७ ६९ ३ हागमा गडबड, हुमाकूल, गर्दी
'मज्जला समाशाचा दिसतो' - रा ६ ५९३ [फा मंजुला]

मज्जारिआन—पु छेतकरी - आदिलशाही परमानें [फा]
मटकणें मटकविणें—सक्ति १ शब्द घालून पक्कणें
एकदम बरणें (घावणारा माणूस, चूड वस्तु इ०) २ एकदम
खाऊन दोकणें मटासट खाणें ३ हुशारीने चटकन पटकावणें
(पैसा, मफा इ०) ४ एकदम चट मिटणें (तोंड, बोकलें) [ध्व मटा]

मठ-कन-कर-दिर्नी-दिशी, मठकदिशी-किवि. १ चटकन; पटकन, शटकन; सुखीमरशी. 'ती त्या डेक्कटणावर मठकदिशी बसली;'-बोकि ४५७. २ स्तब्धपणें; मुकाट्याचें; तोंड न उपवता; गुपचुप. (किं बसणें; असणें, राहणें, होणें). [ध्व.] मठकमटक-किवि. अभाशीपणानें खाताना तोंडाच्या, ओठाच्या होणाऱ्या आवाजाप्रमाणें आवाज करून मटगोळा-पु. एका दमाल खोळेला काहीं खाद्य पदार्थ. 'मुलानें भाताचा मटगोळा करून टाकला.' मटमट-मट्टां-किवि भराभर अभाशीपणानें राणें, मुके घेणें, एकदम उठणें किंवा बसणें, एवढम काहींएक वस्तु पकडणें इ० च्या होणाऱ्या आवाजाप्रमाणें आवाज करून. (किं खाणें; जेवणें; घेणें; उठणें, घाणें; झेलणें) 'देउनि मिटव्या मटमट पटपट त्या स्वादितासुगुदवा पी.'-भोकरण ४५.१४. मटमटावणें-सक्ति मटकावणें, मटवन खाऊन टाकणें, अभाशीपणानें भराभर खाणें मटमुट-मट्टा-किवि माट मुट, धावपण; धसपस; धडधड होऊन 'माझा जीव मटमुट करतो.' मटमट-टं, मटामट-मुट्टां-किवि (मटमटचा अति शाय) मटमट असो जोराचा आवाज करून 'मुके मटामट अगणित घेत.'-आई

मट हण-मकि (व) मुढणें.

मटका-उ कवर (किं बसणें; जिरणें), 'त्या कामात त्याचा मटकाच घसटा.'

मटका-उ मटकीतला एक मेद.

मटकी-ळी एक कडधान्य, मठ [सं मळ]

मटकेच-किवि (ना. व) थोड्या वेळापूर्वी; लुकाच, आताच.

मटगा-वि आलुद, लोकडा, लाडा. [का. मठ=आलुद पणा]

मटन-न बकरा इ० चें मास, सागोती. [इं]

मटप-उ (गो.) मळप पहा. 'मटपपमेसी दाटी पूर्णें.'-बावि ३३.

मटवाळकी-ळी (वे) गवंडी, सुतार यांचें एक हत्यार; गुण्या, काटकोन्या [का मठ=गुण्या]

मट्टा-वि (क कुण) मोठा, बडा 'मट्टा लागून गेल्यास कीं नाही?' [मोठा]

मट्टा(ठा)र-पु. एक प्रकारचें कडधान्य, पावरा वाटाणा [हि मर]

मट्टाळ-न (व) एक प्रकारचा वेल व त्याचें फळ हें उपासाला भजून खातात

मट्ट-किवि स्तब्ध, काहीं एक न बोलता; मुकाट्याचें (किं बसणें, असणें, राहणें, होणें)-वि. १ जागच्याजागी एक-

दम पांशणारा; बसणारा (गुजलेला घोडा, जनावर इ०). २ नेटानें घाणें वेडून बसणारा (भगुण्य) ३ मंद; आळशी; मद्र. [सं. मठ, घे. प्रा. मड=मंद] ०माया होणें-(क.) नाहीत होणें; गप, गार होणें.

मट्टा-पु (तंजा.) साडाची साल, वल्कल [ता मेहे]

मट्टी-ळी. माती. [सं. मृत्तिका, प्रा. मट्टी] मट्टी पल्लि करणें-(ना) घारीतची नासाडी करणें; सर्व नाश करणें

मट्टपास येणें-फार चालण्याचें, भ्रम केल्यानें धवणें, जेरीस येणें; मेठाडुटीस येणें. [मेठे]

मठ-पु (संगीत.) कर्नाटक संगीत पद्धतीतील एक ताल. हाचें मात्रा-प्रकार पांच आहेत ते असं-८, १०, १२, १६, २०.

मठ-पु एक प्रकारचें कडधान्य, मटरी पहा.

मठ-पु शिकारीकरिता बसण्यासाठी खणलेला खळगा, -मनोहर मासिक मे १९३६

मठ-पु १ पाठशाळा, धार्मिक शिक्षणसंस्था, २ आश्रम, गुढा ३ यती, गोसावी ब्रम्हचारी इ०चे राहण्याचे स्थान 'गणवें मोशोनिया मठी. आलीस का।' -कथा २.१२.७१ ४ ल्हान वल्कल ५ स्वाच; जागा 'ना ते साठवण मठ : ब्रम्हचिचे' -क २७ [सं.] ०मिश्रा-ळी (मिश्रा मागण्यासाठी बाहेर न जाता) मठात मिळालेली मिश्रा. मठाधिकार-पु गोमाची, बैरागी, सन्यासी इ० चा विवक्षित काढापट्ट मठात राहण्याचा हक्क. [मठधिकार] मठाधिकारी, मठाधिपति मठाधीश,

मठपति-पु मठात राहण्याचा हक्क असलेला गोसावी, यति बैरागी इ० मठारा-पु दोंगो साधू 'साडा साडा रे मठारे। एकी गाडी सवें धुरे।' -तुगा ३२५५ मटका, मट्टी-ळी १ ल्हान मठ

२ (विनयानें उल्लेख करताना) ल्हान घर ३ (व) चावडी

मठ-ट्ट-वि १ संद, सुप्त. सप (वैल टांगणा इ०) २ बुद्धिहीन, जडबुद्धि [सं मठ=गुडगुडीत धुतलेला, देवरा मठ]

मठा ह्वा-पु १ लोणी न काढता ढबदून पातळ केलेले दही. 'पन्हे फुटाचें मठा मिश्रा।' -अमृत ३५ २ घट ताक

मठाटी-डी-ळी (व) बैलाच्या डोक्यावरील सुताच्या दोरीचा साज [स मस्तक], प्रा मत्थ+साटी] ०झाडणें-(व.) खरडपरी काढणें ०हालविणें-(व) कान धरून हालविणें

मठा(ठ)रणें, मठाळणें-सक्ति (घडकाम) १ नव्या भाड्याला ठेके मारणें, सफाई, झिलई करणें २ गोजारणें, चुचकारणें.

३ मन बळविणें, अनुकूल करणें -अक्ति १ (जखम) बरी होत येणें, भरत येणें [सं मूढ, प्रा मड?] मठार-१ (जरतारीची)

सारचपटी करण्याचे हत्यार मठारणी, मठारणें-ळीन. सोनार, तांबट इ० चा साखळणा इ० साफ करण्याचा, सफाई देण्याचा,

पोंचे काढण्याचा एक हातोडा.

मठारणें—अकि १ (व) सुस्त होंगें, मंद होंगें 'अलीकडे पोरगा फारच मठारला आहे' [मठ] २ माज्यें, गर्बित, उन्मत्त होंगें 'जो गर्बाहकार वाढ। दभे मठादनी वडे।'—ज्ञाप २३० [वेसा मठदर=गर्व]

मठ मठया, मठठया—विक्रि वि म पढा

मठ-डें—न १ (कों) प्रेत, मुठदा, मठें 'चित्तवरी होमल मढ।'—दावि १४७ २ उग्रही, प्राप्तदायक माणूस पीडा, लबाड ३ (गो) दवादिवाचा अगत होणारा सचार, अवसर, घुमारा, किंवा असा सचार झालेला माणूस [स मूत; प्रा मड, का मडि=मरण]

मड—उ १ आज्ञापाल दयासाठीं भाताच्या छाह्या मिजविलेले पाणी २ भाताची पेरू (औषधी) ३ वीणत्याहि पदार्थांचें सव सार तवग निवळी, साथ ४ मय [स]

मड—वि (वे) १ हरी, काम न ऐकणारा 'काय मड मुलगा आहेस बुवा' २ वीण, मरचारनी (सुरी, चाकू इ०) [स मव का मर]

मडई—की भाजीपाल्याची जेथें मोठ्या प्रमाणावर खरेदी विक्री होते असे शहरातील ठिकाण भाजीपाल्याचा बाजार [हि नधी]

मडक—उ गव्हाच्या पिठापासून केलेले एक पत्रा, माडा पडा [स]

मडकी-कें—कीन पाणी मरण्याचें भातीचें भाडें, देरा भाड. [वै स मणिक, वेसा मडक] **मडकूल**—न लहान मडकें, गाढगे **मडकींभाडीं**—हंडरीं न अव स्वयंपाकाचीं भाडीं कुडीं (समु०नगानें) **मडक्यातली वरू-वरव**—की १ मड कयातले शिलकी धान्य २ (ल) अरुपस्वरूप सगळ वरव पडा 'कोंकणातलें पीक मडक्यातली वरव

मडखुठ—की (कु) मळणीचें गवन वरखालीं करग्याची काठी [१ का मडिके=सोतकीचें एक औत]

मडगा—गें **मडघा**—उन १ नरडें यळयाचा पुड्या भाग—शर २ अमल सत्ता आज तो रानती व जुना मडघा मोहन दयाल इमत्राचा सुधारणेचा '—खेदा २८ ३ ह्यान पर 'भेदाभेदाचा मडघा मोडिला'—दा ५ ९ ३९ [मड-ड]

मडगें—न (व) एक धान्य

मडचणें—कि (वे) पडी घालणें दुमडणें [का मडचु]

मडण—न (कु) मनुष्याचा समुदाय, मडळी [स मड-मंड]

मडन—ण—न १ शोभा वाटमाट सुसोभितपणा २ अलवार मृणम दारिद्रा सच्छा भूषण भूषण। ते मडण तिन्ही लोवी।'—एस्तव ३४६ राम योग्याचें मडन।

मुपाळी ३ राजविणें, शोभविणें, धाटमाट करणें ४ (धादविवा दत्त मुयाचें) समर्थन, सिद्ध करणें, स्थापन याच्या उलट खंडन ५ उत्सवप्रसंग, समारंभ ६ मेघमंडल, मेघाचें आका शांत गोळा झालेले पटल (कि० घालणें) [स मडन]

मडप—उ १ लम मुज इ प्रसंगीं पराप्रदे साव घुलून वन इ० पासून निवारण होण्यासाठीं बलादींनीं लाच्छादिलेली जागा, मादव २ वेळ इ० स बडावयासाठीं कल्ला कामटया इ०चा मादव, लक्षाकुज ३ सभामंडप, देवळातील थोटे भाविक लोक इ० ना बडावयासाठीं गामान्यापुडें असलेली जागा ४ (स) भेषाचें आकाशात गोळा झालेले पटल, मेघपटल 'पावसानें मडप घातला' ५ धावें, माळवद 'मड मडप चौबारी। दस धर्मसाका।'—क २० [स] ० ताणणें—मडप घालणें—उभाणें आसन घालुनि प्राणायामें। चित्त चतुष्य मडप ताणु।'

मध ५२१ ० घ(घु)सणी—की (गदीत अगला अय पासलें जातें यावरून) मडपात होणारी अतिशय गदी, खेंवा खेंव 'तों मडपसणी शेतसे देख। मार्ग न दिसे जावया।'

म ३४ १३. —वेसीत्व ३ १९ ० **देवता**—की लम इ० प्रसंगीं घातलेल्या मडपाचीं प्रत्येक खात्याच्या ठिकाणीं घुजिली जाणारी अधिष्ठात्री ब्रह्मा ० शोभा—की १ हडपा, शुबरे सुदर वर्णें इ०नीं केलेली विवाहादिप्रसंगीच्या मडपाची शोभा २ घोर, विद्वान लोकांच्या आगमनाचें मडपास आणेली शोभा, माडबशोभा ० **प्रतिष्ठा**—की मडपदेवतची यथाविधि केलेली स्थापना **मडपी**—की १ देवाच्या मूर्तीवर द्यालेला कामटयाचा फुलवरा २ लहान मडप **मडपोद्दासन**—न लम इ० प्रसंगीं घातलेल्या मडपात आवाहन करून स्थापिलेली जी देवता तिचें त्या प्रसंगाच्या समाप्तीस केलेंले विसर्जन, मडपदेवतोत्थापन [स मडप+उद्दासन]

मडम मडम—की १ सुसंयोजन की २ (उप) सुधा रलेगी फेंशनवळ की ३ पत्नी, राणीसाहव 'आपली एल्एल् वीची परीक्षा पास होते आहे तो आपल्या मडमसादेव वयात येऊन मुबईस येवल्याच।'—मोर. ४ [६ मडम]

मडमडणें—अकि (ताप दुखण इ०चीं पुर्विनिहें म्हणून) अय मोहून गणें कसकसणें (अय)

मडळ—ल—न १ वडूळ वलय घर, परिघ चक्र २ चंद्र सूर्य ह०चें विव 'प मडळ आणि चंद्रमा। दोनी नव्हती सुवर्मा' हा १४ ४०५ ३ प्रांत क्षेत्र, वीस दिवा चाळीस योजना—परतचा आसमतातील प्रवेश भोंवतालचा प्रात ४ बारा चक्र वर्ती राजानीं ज्या प्रातावर राज्य केलें तो प्रात राष्ट्र ५ (यावरून) प्रात दश राज्य जयें—दुर्मंडल ६ समुदाय, समूह समा समाज, टोळी ७ वडूळाकार टिपके असलेलें फोड

८ देवतेची स्थापना करण्यासाठी काढलेली एक गूढ वस्तूलाकार आकृति प्रतोद्यापनप्रसंगी देवताची स्थापना करण्यासाठी विविष्ट रंगाने रंगविलेली सर्वतोभद्र, लिंगतोभद्र ६० मंडळें प्रत्येकी ९ एक निक्षपत्री सर्प १० देवास नैवेद्य दाखविताय पात्राखाली पाण्याची (चौकोनी, वस्तूलाकार, त्रिकोणी ६०) वाढलेली आकृति. ११ सैन्याची वस्तूलाकार रचना १२ लुन्याच्या घाणीची वस्तूलाकार चाकोरी १३ बेचाळीस दिवसाचा काल 'त्यासि एक मंडळ साग । पठणें करुनि कार्यसिद्धी ।' -व्य १४ १४ (समासात) शरीराचा तो हो भाग जसे-मस्तक-कृत्-कर्ण-मंडल 'तेमा नाभिमंडळा आगाथा । समवेत ब्रह्म पेलिले दोदा ।' -ऋ १० १५ (कु) समुद्राच्या तळाशी असलेले खडक १६ राज मंडल [स मंडल] ० फिरणें-वस्तूलाकार, गोल फिरणें मंडळावर धरणें-मंडलाकार, बाटोळे फिरविणें (घोडा इ स) ० गति (घाडु)-३ (नृत्य) घाडू वस्तूलाकार फिरविणें ० देवता-की अव १ एखाद्या प्रताच्या आरभी सर्वतोभद्र, लिंगतोभद्र इत्यादि मंडलावर पूजिल्या जाणाऱ्या देवता २ (ल) राजाच्या बरोबरचे सरदार, प्रधान ३ राजसभा, दरबार ४ कोणत्याही सरदाराचा, घोरमागसाचा लबाजमा ० घट-किवि वस्तूलाप्रमाणें, बाटोळा, बकाकार ० घट-न अनक पानें खोयानी टोडून जेवणासाठी केलेले जवणाचे पान, पत्रावळ [मंडळ+पत्र] ० स्वस्तिक (करण)-न (नृत्य) ऐड रचानात उभें राहणें व हाताचे स्वस्तिक करणें व आपल्या समोर घसरल्या मनुष्याला अभिमुख दिसतील असे तळहात बर ठेवणें मंडली-ळी-की १ मनुष्याचा जमाव, समुदाय, सघ २ (वायदा) एव मेराणी भागीदारी असणाऱ्या माणसांचा समुदाय मंडळ (इ) फर्म इस्पष्ट कल्याबरोबर वेडोळे करून बसणारा अनेक पायाचा एक विडा, गाणी ३ (लि) सार्वत्रिक मंडळी, पिता, पुत्र व पवित्र आत्मा असा जो सनातन एकच देव त्याजवर भाव ठेवून स्वतः स शिस्तो म्हणू विणाऱ्या धृत्वीवरील सर्व लोकांचा सघ (इ) एंफ्रेसिया 'आणखी मी तुला सांगतो की, तू पुत्र (खडक) आणि या खडकावर मी आपली मंडळी रचिण' -मत्त १६ १८ ४ (लि) स्थानिक मंडळी, ईश्वरोपासना, शुद्धाचरण व खिस्ताच्या राज्याचा विस्तार हे हेतू पुढे ठेवून विधिपूर्वक स्थापित झालेला व सार्वजनिक उपासनेसाठी नियमितपणें एवत्र जमत असलेला खिस्ती लोकांचा सघ (इ) कॉमिंगसन ५ (गह, बाजरी भात इ०) पिढ्याच्या पेंड्याची वस्तूलाकार गती ६ पति विवा पत्नी परस्पराविषयी पोळताना योजितात मंडली (ळी) ७-३ १ मंडळ, गवा, पयक इ० वा नायक २ माहलिक 'उत्तराद्या धापाविले । मंडळीकु निघाले ।' -शिशु ५०४ मंडलेअवर-३ १ सार्वभौम राजा २ माहलिक राजा [मंडल+ईश्वर]

मंडली-३ रत्नाच्या दलालांचे एक प्राचीन नाव मंड(ड)वळ-३ (कु वे) परीट, धोबी गह० (गो) मंडवळाचे मंडे भायेर काढल्याबगर कळाना=घोव्याचे स्वतःचे कपडे कोणते हें तो मेल्यावर कळावयाचे (खरी स्थिति शेवटी कळते) [का मंडिव]

मंडवळी-ळी (विर.) मुडावळी पहा

मंडवारी-३ (परदेशी तेली) लमसमारभात माडवात मणला खाव मेहुणा पुरतो व त्याबद्दल मानाचा म्हणून जो सवा आणा त्याला मिळतो तो -वदलपूर २७१ ० साण्या-३. तेव्हात जातीचे पच येउन त्यांनी विवाहमंडप स्थापणें -वदलपूर २७

मंडवी-३ बोलघातील गावदेवीचा पुजारी -वदलपूर २५४

मंडवीवाळया-ळी बाळयाचा एक प्रकार -ऊफल ५५ [मंडप+माळी]

मंडाई-ळी मडई पहा [हिं]

मंडाई, मंडावण-ळीन सावकारापासून पैसा कर्जाल घेतला असता त्याच्या संतोपाई ठारेल्या व्याजापेक्षा अधिक दिलेले श्य्य, मनोती

मंडाण-न-न १ जाहारातील नेपाचे पटल, मेधाच्छादन (कि० घालणें) 'पावसांने मंडाण घातले आडे' २ (ल) गोमा, अक्षकार, दागिना 'घराचें महान बायकोच' [स मंडन]

मंडावळ-ळी-ळी (विर.) मुडावळी पहा

मंडा(डो)ळी-ळी मंडळी (किडा) पहा

मंडिंग-३ कानडी अस्पृश्याची एक जात माग [का]

मंडित-वि १ सुनोभित, अलंकृत 'मग काढिली पत्रिका।

कुडम मंडित सुरेखा।' -एस्व १५२ २ (ल) मुनित, शोमिवर, सौंदर्यपुष्प कलेला 'शांति क्षमा दया विशेष। तेंपे मंडित सत्पुत्र' । [स]

मंडी-ळी (वे) बाफा, आळे [का]

मंडी-ळी (तजा) दगडाचें पसट तोंडाचे भाडे, दगडी

मंडूक-३ वेडूक [स] ० मनुतिन्याय-३ वेडका

प्रमाणें उडया मारीत मारीत-मणलाभाग गाळून-आराभर केलेले काम मंडूकानुवृत्ति-ळी दाढ्यादाढी, बगळणें, गाळणें

मंडूकासन-न प्रथम माडी घालून बसणें नंतर दोन्ही पायांचे तळव उताणे करून माड्या दोपग्राहद दद करून उताणे तळव्यावर बुजे टक्कणें नंतर दोन्ही हात दोपग्रावर टक्कणें -सयोग १३७

मडूफा-ळी घोड्याच्या घुराचा दावटचा माग -अधप

१६४. मडूफता-ळी घोड्याच्या घायाचा एक रोग -अधप २३८

मंडुर—पु १ लोखंडाचे कीट, जग २ त्यापासून केलेले औषध, एक रसायन. [सं.]

मंडे—ढे—न. प्रेत; मुहदा, दाव. 'देह पढतां म्ढणती मंडे.' -दा १३.६.२३ [सं. मृत, प्रा. मड; का. मडि=मरणे] ०पाताळावप—(गो.) ठार मारणे. मड्याच्या ताळ्याचे—ताळ्वरचे लोणी खाणारा—पु (ल) अतिशय नीच वलोभी-मनुष्य. मड्यावर पाय देऊन जाणे—करणे—मरणोन्मुख मनुष्याकडे हि दुर्लक्ष करून (बाही) जहरीच्या कामानिमित्त दुसरीकडे निघून जाणे मेले मंडे आगोला मीत नाही—कोडग्या व निरारग्य माणसाबद्दल योजितात म्हणु १ वेदा उप द्याने काय मंडे हलके हाते? २ (गो.) मंडे गेले मसणा, त्याची ना वासना. ३ (व.) मडथास दगार नाही रवटेला उपकार नाही. ०कट्या—की १ मरणसमयी तोडावर येणारा फिटवण, पाडुता १ (ल) केलेल्या गुन्हाच्या भीतीमुळे चेहऱ्यावर दिसणारा निस्तेजपणा ०पंचक—न वैशाख महिन्यातील धर्मिष्ठ महानापासून पाच महानाचा काल (धनिष्ठपंचक) या अवधीत मृत्यु कार होतात ०पेंड—न मड्याची जकात—अस्थ ३८.

मंडोदरी—की. (अप) मंडोदरी पदा

मंडोसरी—की (व) फोडणीचे बरण; आमटी [मदघोर]

मंडोद—पु (क) अंधपातील पिवळा वरक

मंडोळी—की (विरु.) मुंकावळ पदा

मंडौर—पु (मदानु) घागरासुमा नावाचे मातीच्या घापाचे समसारचे वाय 'मंडौराचा बंबाळी.' योगिनीवकावा नोंदली. -विशु ४४६ [स मृदु=माती+डोर=दमक]

मंडू—वि (व ना) अतिशय आवट (दही ६०) 'भाव प्रवर आणि दही मंडू'

मंडूळुक—न मडके. 'दशत द हुकदि मंडूळुमाजनाचे। तैसच नेत्र अति दारण दुर्जनाचे।' -वामन, हरिविंशत २५९.

मंड—पु कळी, अंकुर 'तो तृतीय-नयनाचा मंडू। पुटला जेसा।' -शा ११ १०४.

मंड—पु १ मठ पदा. -पाटणचा शिलालेख शक ११२८ १ वोठडी 'मग आपवीचि सडी। घानाच्या आतुल्या मटी।' -शा १८ ७२२. [स मठ प्रा मड, हि प मडी] मडगा—

पु. मड; आश्रम, घर मडपा पदा [मडिका]

मडणें, मडचिणें—कि सोने, चांदी, वज्र, कातडे इ०नी एखाद्या पदार्थाच्या आतल्या किंवा बाहेरच्या बाजूस वर, आच्छादन दणे, लपेटणे, आच्छादने, आस्तर घालणे, मुलामा देणे 'दंढम मडिले दिव्य सुवर्ण।' -मुसादि ४१८ -शा १० २५१. 'सुवर्णमिनी देऊ मडउन।' -नेव १० १३५ [हि.] मडणा-पळ, मडवारी—की. मडविण्याची मजुरी, किंमत मडवणी,

मडवणूक—की. मुलामा देण्याची, मडविण्याची क्रिया मडवीष-वि मडविलेले, मुलामा दिलेले

मडी—की. १ साधु, वैरागी इ०ची ल्हानशी शोपडी; मठी; ल्हान मठ. 'गावाबाहेर आत कोसावर गोसाव्याची मडी।' -पल ८२. २ डोंगर इ० च्या पायथ्याशी पाण्यासाठी खणलेली खळी, झरा, टाकें [मठी]

मदू—वि. (अशिष्ट) मयुर; गोड (पळसाळ, फळे). जसे—मदू-चिच-योर-रिब. 'कडू खातां मदू आले मी गर्भीण क्षाले तधी।' -पल १०२. [स मधु]

मण—पु १ एक वजनी किंवा मापी परिमाण, हे निरनिराळ्या प्रांतात निरनिराळे असते. मापी मण वारोली किंवा सोळोली (१२, १६ पायल्याचा) व वजनी ४० शेंराचा साधारणपणे असतो. २ मणाने मापलेले-माजलेले धान्य, पदार्थ. ३ कमिनीचे सहा विघ्याचे एक परिमाण [सं भान, अर मन्] ०खाण—पु सुमारे एक मण मणका—पु १ एक मणाचे माप दिवा वजन १ एक मणाच्या मापाचे भांडे, पाटी इ०, एक मण वजनाचा दगड इ० मणफी—की. एक मणाचे घातूचे दिवा दगडाचे वजन.

मणका—पु. १ मोठा मणि 'मणका घेऊ त्यानी बाधिय पायामी।' -रामदासी २ गळपाच्या पुढील भागावरील लच कटा, कंठमणि, पाटी १ माकडहाड, गुदास्थि ३ धृष्टवश-रज्जुतील दुब्यासारखा भाग प्रत्येकी ५ गळयात बांधाव-याचा समसिद्ध दात, तोढगा. ६ पाडयाच्या गळयात बांधतात तो मणि. ७ कपरी, खोवणीचे चाक; (हं) पुली ८ उन्नीच्या ज्या भागात दाढ्या घसवितात तो पनाकार अवयव [मणि] ०दिला करणे—१ धंदम मारणे २ अतिशय कष्ट करणे

मण(न)गट—न १ हाताचा पंजा आणि कोपर यांमधील भाग, (सामा) मणिबध, पंज्याचा साधा २ पाळल व बायाची नळी यांच्यामधील साऱ्याचे हाड; पोटा, पायाचा बोटा, गोफा ३ मोडयाच्या पायाचा साधा. ४ (ल.) उपाय; मार्ग, योग्यता (बाधि पैसा, विद्या इ०ची). [सं मणि+कट] म्हणु ज्याच्या मणगटास जोर तो बळी ०घेणे—बोवा मारणे, नोकळणे ०धरणे—एखाद्यास बाही अपराधात पकडणे, आरोप देवणे मणगटात—मणगटास जोर असणे—द्रव्य, अधिकार, योग्यता, शारीरिक शक्ति इ० वावरील समर्थ असणे. मणगटावर केंस घेणे—हातातील जोर नाहीसा होणे, एखादे काम बराबराळ असमर्थ असणे मणगटावर गोणी पडणे—घेणे—(ल) एखादे कष्टाचे किंवा जबाबदारीचे काम लादले जाणे मणगटावर तेल-तेल खुना घालणे—ओतणे—बोवा मारणे, नोकळणे सुटणे (बाही एक दिविविपयी अन्न) मणगटावर

तेल घानलें पाहिजे-सुरे, अडाणी मनुष्यात उद्देहन योजि तात मणगटासारखें मणगट पाहून कन्या घाघा, मणगटासारखें मणगट पहावें-शरीर पैसा परिस्थिति इ० यावतीत कन्येशीं जुळणारा वर पहावा मणगटादारीं मणगट घासणें-एतावाशीं यशोवरी, स्पर्शां वरें मणगटी-की लहान मुलाच्या मणगटात घालण्याचा मण्याचा एक अलंकार

मणगणें-कि (वों) कण्याची हाळ व ताडुळाचें पीठ यात गूळ घालून कालवून तें एवत्र शिजविणें

मणा-उ (प्रा) (विरु) मणी (मदन मध्ये पहा)

मणि-णी-उ १ दिरा, माणिक, रत्न; माळेंत ओवण्याचा गोल्फ, गोळी ' मकरकुडले तळपती धवणी । कटीं बोलुभमणि विरामित ।'-तुगा १ दगड, लावूड इ० कातून घडून तयार करतात ती गोळवस्तु २ शिपाची बोडी ३ योनिलिंग, दाणा. ४ (स) कोणत्याहि गुणाने श्रेष्ठ लयामभूत म ध्य ५ ज्याच्या भोंकातून दोरी ओवून एखादी जड वस्तु वर उचलतात, खेंचतात किंवा आरा, ओसे इत्यादि आचरतात ती लावडाची कप्पी, (इ) पुत्री ६ निवणातून पासून निघालेल पोंचट दाण मदन पहा ७ सापाच्या किंवा हत्तीच्या डोक्यातील एक रत्न ' कोपे कवताळो ज्यापरी जातिवत जो कणी । सयाचा बोणी हरितां मणी ।'-विक १० ८ पुण्याचें रेत ९ होसडाच्या पत्र्यास भोंक पाडण्याकरिता त्याच्याखातीं टेंवतात तो छिद्रयुक्त टोकळा [स मणि] म्हणुं गुतासाती मणि फोडणें-अत्यंत अल्प कामासाठीं फार मोठी हाति करून घेणें एका माळेचे मणी-(जगाच्या माळेंतील मणी सारखेच असावे लागतात यावरून ल) एवसारखे वाईट, दुर्बलनी ० व्हंट-उ पक्षिविशेष, तान, चाप ० कर्णिका-ओ १ काशी येथील एक तीर्थ २ एक विशिष्ट आकाराची पाणी पिण्याची लोटी, तपेली [स] ० कार-उ जवाहिरी, जव्हरी, मण्यार [स] ० घोळणा-जी मणी तयार कण्याचे सोनाराचें एक उपकरण ० ज-वि अष्टपाशातून उत्पन्न झालेला (पक्षी इ०), अडज ' परि आणीं तव स्वेदज । जारज उद्भिज मणिज ।'-हा १५ १४८ [स] ० नीम-वि सर्व शरीराचा रंग गौरवणें व फफूटाळ्या ठिकाणीं तावडा असा (पाडा)-अक्षप १ २२ ० पु(पू)र-न (योग) नाभि स्थानाजवळील एक चक्र या ठिकाणीं फ पासून फ पवेंत अक्षरें असून मोक्षदायी म्हणून या चक्राचें चिंतन करतात नाभिस्थानीं मणिपुर कमळा ।'-विउ १ ५० ' मणिपूरेंसीं जुजे । राक्षेनिया ।'-हा ६ २१५ ० दंध-उ १ मणगट २ एक वृत्त याच्या चरणात नऊ अक्षरें व भ, म, स हे गण असतात उदा० ' इय मिळावें याकृति । का हलक्य ना आजैविता । काय नव्हे हो ता धनवान् । ईश रमेचा जो भगवान् ।' [स]

० भूमिकाकर्म-न ६४ कलापेरी एक कथा, त्रिकोण, चतुष्कोन इ० आदृतीत जमिनीवर मण्यांची रचना करणें [स] ० भूपण-न रत्नाचा अलंकार ' अठादशपुराणें । तीचि मणिभूषणें ।'-हा १५ [स] ० मंगळसूत्र-न १ मुदतेंमणि व मंगळसूत्र २ क्रियांचा मणि व मंगळसूत्र एकत्र ओवलेला एक अलंकार मण खुरा-उ सोनाराची मणि इ० कण्याची ऐराण [मणि+खुरा] मणदोरा-उ १ गाडीवरचें ओंसे वापावयाची दोरी व ज्याच्या भोंकातून दोरी ओवून खचतात तो मणी, टोकळा समुच्चयानें २ नदी ओलाडगारी बाब इकडतिकड वाहून जाऊ नय म्हणून नदीच्या दोन्ही काठावर पुलेल्या दोन खावना वापलेली दोरी व तिच्यावरून सरण्यास लाकडी मणी, टोकळा ३ पिशवी, यट्या इ०चे तोंड उपडावयाची किंवा बद करावावयाची दोरी, घावता दोरा, ओढदोरा ४ रोंवत मोडलेला पडदा ज्या दोरी वरून सरविला जातो ती दोरी ५ क्रिया बघेला वापतात तो अभिमंत्रित दोरा ६ कलाच्या शक्ती किंवा तांत्र्याच्या शक्ती जे आडवे जाड धाग टासलेले असतात ते समुच्चयानें [मणि+दोरा] मणेर मण्यार-उ एक विपारी सापाची जात मणेर-री, मण्यार-उ १ एक जात किंवा तींतील ० येकि व लोक वागड्या, मणी, काकणें तयार करतात व विकतात २ ह्दशनी सामान विकणारा दुकानदार ३ जवाहिर्या, सराफ मणेर, मण्यारी-वि १ मण्यार लोकांवरवीं २ ह्दशनी सामाना सनधी-मुव्या ११

मणिक-न मडकें, डेरा ' पातुनिदि अमरमणि वीं कारा सदान्त शिखिशिखा जसि मणिर्वी ।'-मोहण १ २० [वि स]

मण्यारी-उ (वों) एक प्रकारचा मासा

मत्-सना (समासात) मातें उदा० मट्टइ मत्सहश ५]

मत-न १ अभिप्राय, मनातील विचार, निश्चय वत्तना,

मावचा, मुदि २ विशिष्ट विचारसरणी ३ पथ मार्ग, पक्ष धर्म, तरवृत्त न यातील ४ पाखंड, पाखंडमंडळ ' जेणें मत्तें उच्छुद्रुनि समस्त । शुद्ध माये वाढविला ।' ५ म्हणणें, साणणें ' चालो न हचि मत करि मन तैसांचेहि वश्य पाप तिचें ।'-मोमसा ३ ५२ ६ समति, मान्यता, अनुमति ७ निवडोची नोंदणी, हक्क (इ) व्होट पुण्याना मताचा वेवार तर चायकाना मुलावाळाचा वेवार -नाष्टु ३ ६४ -वि मान्य, कबूल असलेलें ' कायें दोन्हीहि दासामरतसि मत्तें तें कळे उदनास ।'-मोहण ७१ २ [स] ० व्हेणें-१ एखाद्या वादप्रसूत प्रथाच्या निर्णयाथे सभा सदानें अनुकूल किंवा प्रतिवृत्त अभिप्राय देणें २ निवडणुकीत आपली निवड नोंदणें (इ) व्होट टाकणें मतणें-अकि मत्तें विचार इत्यादि बापतीत जुळणें, एकमत होणें ' दोन आसामीची एक जोडी करून गतून थंता कीं नाहीं ।'-मुक्ती ७१ ० दार-

वि मत देण्याचा हक्क असलेला •पत्रिका-की १ साक्षीमृत, आधारमृत लेख प्रमाण 'पुराणे इत्येविपी। मतपत्रिका।'-हा १३ ६६ २ जीवर मत नोंदतात तो कायद (६) ब्रह्मोद्विग पेपर •प्रदर्शक-वि केवळ मतांचे दिग्दर्शन करणारा 'अमुक सभा मतप्रदर्शक स्वतःपाची वाह' -क १ २३५ •मतांतर-ने मतभिन्नता; मित्र मित्र मते •चाद-पु आग्रह 'एकाचा मतवाद निश्चित। कविता श्रुतिवाक्य व्युत्पत्ती।' -एभा २६ १८४ •वादी-वि स्वतःच्या मताविषयी दुराग्रही •स्वातंत्र्य-न स्वतःचा अभिप्राय देण्याचे व त्याप्रमाणे वागण्याचे स्वातंत्र्य 'शिक्षकाच्या मतस्वातंत्र्याचा प्रश्न निघालेला होता' -केले १. २०३ मताधिकार-पु मत देण्याचा अधिकार मता(त्ता) मिमान-पु स्वतःच्या मताचा अभिमान मता(त्ता)मिमान-वि स्वतःच्या मताचा अभिमान बाळगणारा, मतवादी

मंत-नामांची विदयणे करण्याकरिता युक्त ह्या अर्थी त्यास जोडलेला अनुवच जतें-बुद्धिमत्, शक्तिमत मान पदा [स मत]

मतकापड-न (विरु) मातकापड पदा

मर्तग, मर्तगज-पु हत्ती [स]

मतपिसे-न (कों) सुदाम पापरलेले वड

मनमान-पु (ऊ) मान

मंतरणे-जकि १ अभिमनित करणे, मन घालणे, भाणे, मनाने युक्त करणे (अज्ञता, ६०) २ (ऊ) एकाचाला काही सापून, गोड घालून बस करून घेणे [मन]

मत्तलई, मत्तलई-की (नाविक) जमिनीवरून समुद्राकडे वाहणारा वारा पूर्वे किंवा ईशान्य दिशेकडून वाहणारा वारा [वर मत्तलअ=उगवत]

मतल्य-पु १ वतु वदेश, इच्छा 'सुखी योलाइन पन लिहावयाचा मतल्य सांगितला' -रा ५ १७५ २ आशय, सारास, तात्पर्य (लेख, पत्र इ०चा) ३ मसलत, वेत [भार मत्तल्य] मताल(ली)य, मतलब(ले)-अव 'जे मतालब, स्वामीच असतील त सर्व होऊन येतील' -रा ८ २०३ 'देवज देऊन सर्व मतालीवचा धंदोबस्त करून घ्यावा' -दिमा २ ११. मतलबदार, मतलबी-१ स्वार्थी, स्वार्थसाधु २ कपटी, लुच्चा मतलबी वार-पु दितचित्त मित्र

मतवाला-वि (लावणी) इल्हाज क्याली, विराली, रंगेल गळी पडून म्दणे रबरडून नार मतवाली। मी यतें अंदो गुनेदार वता ती खाली।'-प्रला १९४ [स मद मत]

ममथ-वि मनन करण्यास, चित्तप्राप्त योग्य 'तेजोवि कडे मनासि मत्थ'।'-एभा ३ ६४० -न मनन, मनोव्यापार, विचार 'मनासी मत्थ्य सुदीसी गोप्य'।'-प्रस्तुत पुस्तकांत दयनदाचे परित्र प मत्थ्य हे शुक्यत सांगण्याचे असल्यामुळे

..-स स ० १२८ [स] मंता-वि मनन करणारा 'मन, मंता, आणि मनन। यांचे समूळ भान लच्छेदी।' -एभा १४. ५२४

मति-की १ बुद्धि जाणण्याची शक्ति 'कधी हीन झाली तुवी मति।' -ऐपो १४६ २ मन, अत करण ३ विचार; हेतु बुद्धि पदा [स] •चालणे-आकलन होणे 'आपली बरीच मति चालते' -विचि ८ ३ ४७ •प्रकाश-वि ज्ञानवान, बुद्धि वान 'विनायका अमयदाता। मतिप्रकाश करी मज।' -सुच १ ११ •भ्रम-विभ्रम-पु चूक, सुखीचा समज, बुद्धिभ्रम 'तिये मूळे मतिभ्रमे। मी कर्ता म्हणे।' -हा ३ १७८ •मंद-वि बुद्धीने कमी, जड बुद्धेचा, मग्न [स] •मान-वंन-वि बुद्धिमान, शहाण, धूर्त 'तव एकी मतिवर्ती। या बोलाचिया खती।' -हा ५३ ४०

मती, मतीत, मट्टी-की (विणकाम) जिभडे, कापड विणीत असता ते आकसु नये म्हणून त्याच्या दोन्ही काठास तांग दण्याची पट्टी हिच्या दोन्ही टोकास अणकुचीदार व दुईसारखे बारीक खिळे असून ते कापडात गुंतवितात

मंतु-पु अपराध, गुन्हा, अन्याय 'तुझ्या निर्विकरं बहू प्रणतम तु सेटपण।' -केका १८ [मन्-मन्तु]

मतेरी-ली-की (नाविक) बोमाचे वीड बाघण्याचा दोर हा मोठ्या डोलकाठीस बांधतात आणि तिसरे वीड उभारल्यावर नाळीस बांधतात

मतेलाड-न (ऊ) लचाड, व्याद, कटकट

मतोळा-पु गोघळ, घोटाळा, तुकसान 'नव्वे मतो लघाचा बाघ नीच नवा नारायण।' -तुगा ३३०७ [मत]

मत्कुण-पु देवूण [स.]

मत्छ-पु मासा (प्र) मत्स्य 'मत्छ आठविता पाळी।' -दावि ४८१ [मत्स्य अप]

मत्त-पु (सगीत) एका तालाचे नाव ह्यात अठरा मात्रा व नऊ विभाग असतात

मत्त-न (विरु) मत पदा

मत्त-वि १ शिवलेला, धुद झालेला २ माजलेला, उन्मत्त, मर्बुड (मय, द्रव्य, कीर्ति इ० मुळे) 'स्वधर्मरूप मत्त। नातुडी जो मत्तु।' -हा ३ १३९ ३ वेडापिसा [स] •मयूरी-की एक समग्रत ह्याच्या प्रत्येक चरणांत तेरा अक्षरे व मं, त थ स ग ङ गण असतात उदा० भाता भ्राता तू भयनाशा ससया जी। नेले बनाना विप्र तथा अन्न न भाजी। आता बेती साप सहाषी वनि कृष्णा। हाका मारी मत्तमयूरीपरि कृष्णा।' [स] •मयूरी धीणा-पु (सगीत) सारमळ पदा •मुद्रा-वि उन्मत्त

दितगारा 'महाद्वी विशाल । एक पिताळ मत्तमुद्रा ।' -भा
१४ २००

मत्सर—३ जमीन मोडण्याचे एक परिक्षाण 'त्या मत्रने
आपल्या शेतापैकी सहा मत्तर जमीन दुर्गा दवतेच्या रगागभोगा
साठी दिली' -केसरी १० ७ ३६

मत्तहि (करण)—न (नृत्य) पाय वागेले फिरवून पुन्हा
जवळ आणणे व हात उद्देशित करून अपविद्ध करणे

मत्ता—की द्रव्य, सपत्ति मिळकत, जिद्दी [अर मतांग]
म्ह० काडीची सत्ता आणि लाखाची मत्ता (बरोबर होत
नाही)

मंत्र—३ १ गूढशक्तियुक्त वाक्य किंवा अक्षरे (किं०
घालणे, मारणे, टाकणे, फुंकणे) मंत्राचा उपयोग मारण, मोहन,
बशीकरण, स्तभन, उक्चाटन, आकर्षण ह्याकरिता करतात 'जे
क्षत्रविद्यापारगत । मंत्रावतार मूर्ते ।' -शा १ १०९ २ देवता
ह्युतिर पवित्र वचन उदा० 'ओं विष्णवे नमः' ३ वदभाग
विशेष, वदमहिता ४ मसल्ल, गुप्त सत्ता उपदेश, विचार (किं०
सांगणे, देणे) 'धर्म म्हणे सिद्धि भजे यन्मत्रा जेवि बासवा
रमा ।' -मोसभा १ ५३ ५ मुक्ति, वृत्ति 'रघु होआवा अति
मानु । हा घेतासि कविमनु ।' -हा १३ ६३५ ६ गुप्त गोष्ट,
गुह्य साधुनि मंत्र धूपने अति दुसह दुःख मज दिल्ले बाहे ।'

-माशाति १८ [स] ० बोधास-गुणास-प्रत्ययास-प्रती
तोस-कळ-पेणें-मत्र परिणामकारक होई, अनुभवास यणें
मंत्रणें-कि (विरु) मतरणें पहा ० अक्षता मंत्राक्षत-
ता-की अत्र १ मत्राने सत्कारलेले साहूळ २ (र) आशीर्वाद
'ह्यास व्यासशक्तिमदि देति मत्र अक्षता ।' -मध्व १९ ३
(विरु) शिष्याचा भडिमार (कि० देणे, मारणे) ० कोटाल-
न चेडूकविद्या सभासोहन मुरी चढें । सावर मत्राटोले जन्म ।'
-दा ५ २ २ ० चळ-३ १ मत्रप्रयोगात चूक होऊन लागणारे
वढ मत्रचळ नाना खेद । नामनिष्ठ नासती ।' -दा ४ ३ १२

२ (र) वेढ लागल्यासारखी बावचळल्यासारखी होणारी स्थिति
(किं० लागणे) ० चळव्या-वि १ मत्रप्रयोगात चूक झाल्या
मुळे ज्यास वेढ लागले आह असा २ ल्हरी नेकाम ३ अमिष्ट,
बावचळलला, तीव्र तीव्र गोष्ट पुन्हा पुन्हा करणारा ० जागर-
पु अनेक ब्राह्मणांनी एकमेकांसमोर बसून एका पक्षाने एक वाक्य
म्हटल्यावर त्या पुढील वाक्य दुसऱ्या पक्षाने म्हणवें असे वेद
मत्र म्हणणे, वेदघोष करणे ० तत्र-३ अत्र १ जादू-टोणे
तोडणे जपआव्य छाडू ६० २ युक्ता प्रयुक्ता, दावपेच (किं०
लपटपटणे वगमणणे डळमळणे, कोसळणे, दासळणे, हरणे)
० पुण्य-३ देवाची सध्याकाळची आरती वगैरे झाल्यावर विशिष्ट
वेदमंत्र मोठमोठ्याने म्हणून देवात फुल्ले वगैरे वाहणे ० पुण्या

जालि-की १ पुजेनंतर औजशीत फुल्ले घडन समग्र देवात
वाहणे, मंत्रपुण्य २ (र) शिष्याचा वर्णव, लाखोली, भडिमार
(किं० काणे, वाहणे, अर्पणे) ० प्रयोग-३ १ मंत्राचा प्रत्यक्ष
अनुभव वाहणे २ जादूटोणा करणे, मंत्र घालणे ० मुख-३
भाषण्या उपयोगापुरतेच ज्यास मंत्र येतात असा ब्राह्मण
० चाद्री-वि मंत्र व त्याचा उपयोग जाणणारा, मंत्री, मानिक
० विद्या-की १ वेदविद्या 'मंत्रविधेति माहेर । ब्राह्मण जे ।'
-हा १ ४०५ २ जादूटोणा करण्याची कला ० शक्ति-की १
युद्धाच्या तीन क्षात्रीपैकी दुसरी बाकीच्या दोन-प्रभुशक्ति व
उत्सादशक्ति २ मंत्राचे सामर्थ्य, प्रभाव ० शास्त्र-न. विवक्षित
वस्तुपुढे कोणते मंत्र म्हणावयाचे हे शिकविणारे शास्त्र, मंत्र
विद्या ० पदक्षरा-की. 'रामटणहरी' ही मंत्र 'होज्नी
सावध उपडीले मंत्र । बाटवला मंत्र पदक्षरी ।' -व ७७.

० साधन-न मंत्रशास्त्र सांगितलेले विधि व नियम पाळून
मंत्राचा उपयोग करण्याची शक्ति मिळविणे ० सिद्धि-की
मानवी सामर्थ्याच्या आठोड्याबाहेर असलेल्या आठ क्षात्रीपैकी
एक ० स्नान-न प्रत्यक्ष स्नान न करता काही मंत्र म्हणून जो
स्नानाचा गौण प्रकार म्हणून विधि करतात तो ० द्वा-वि मंत्र
आख्याणा, मानिक 'देखा मंत्रजु वरजु जाय ।' -हा १ १९०
मंत्राग्नि-३ उत्तरक्रियेचे मंत्र म्हणून प्रताचे केलेले दहन, सहास्र
दहन याच्या उलट भगामि [मंत्र+जमि] मंत्रित-वि मत्तर
छेले मंत्रो-३ १ प्रधान, अमात्य, राजाचा सहाकार २
(सामा) सहा देणारा, उपदेश करणारा ३ राजाच्या अष्टप्रधा
नांपैकी एक स्यायाधीश ४ मंत्र जाणणारा व त्याचा उपयोग
करणारा, मानिक मंत्रोपचार-३ मंत्रप्रयोगाचे विशिष्ट विधि
नियम [मंत्र+उपचार] मंत्रोपदेश-३ १ मंत्र देणे (गुरूने
शिष्यास) 'मातेच्या दर्जाला जेव्हा चढावे तेव्हा मंत्रोपदेश
देणाऱ्या गुरूची पायरी पायकाना प्राप्त होते' -मेनका ६८
२ स्यामसल्ल, उपदेश [मंत्र+उपदेश] मंत्रोपासना-की मंत्र
साध्य करून घेण्याचे नियम पाळणे (किं० देणे) [मंत्र+
उपासना]

मत्तलूय-अ जरूर अवश्य 'सामान जगो सकारात मत्तलूय
जाव्यास वेपारी यात्रपासोन विला मद्दूल खरेदी करण्याची
परव गणी असावी' -रा ७ १४ [अर मत्तलूय]

मत्सरी-३ दास, मच्छर पडा [स मत्सरा] ० दानी-
की (प्र) मच्छरप्राणी पहा

मत्सरी-३ दुसऱ्याचा उत्कर्ष सहन न होणे, द्वेष, हेवा,
स्पर्धा यास्पर्ध्याची वाचा अर्थ लोभ असता होता [स] मत्सरी-
वि द्वेष, हेवा करणारा, द्वेष [स]

मत्स्य—५ १ मासा मण्ड, एक जलवर श्राणी २ एकमेवना छेडणा-या दोन बटुळात समान असा भाग ३ मनुष्याच्या तळ हातावर किंवा तळपायावर रेषाची बनलेली विशिष्ट आकृति हें चांगल्या नशिवाचें लक्षण समजतात ४ तीळ (मनुष्य ६० च्या शरीरावरील) ५ विष्णूचा पहिला अवतार [स] ०६८-५ मासे मारणारा घीवर तो मत्स्य मत्स्यघ्न विदारी १ तब लोह निवे त्याचे उदरी १-एभा १ ३८४ ० जयतो-खी विष्णूने ज्या दिवशी मत्स्यावतार धारण केला तो दिवस चैत्र शुद्ध प्रतिपदा [स] ० देश-५ कानपूर मिरजापूर ६० प्रदेश-अक्षय १ ३४ ० पुराण-न अठरा पुराणांपैकी एक ० यज्ञ न १ मन्वन्तर पक्षा २ मासा बसविलेले फित्ते बेषण्याकरिता केलेले यज्ञ मत्स्यायतन-५ विष्णूच्या दहा अवतारांपैकी पहिला [मत्स्य+व्य+र] मत्स्यास्तन-न पद्मासा घालून नदर तसेंच पाठीवर उता ० निगणें व हाताचा कबा घालून दाव्या हाताने उचळ्या हात ० बावखड व उजव्या हाताने डाव्या हाताचे बावखड धरणे आणि दोन्ही हाताच्या तिड्यावर ठोकें ठेवणे -संयोग ३१८. मत्स्याहारी वि मास खाणारा याच्या उलट शाकाहारी [स मत्स्य+आहारी] मत्स्यी-खी (काव्य) मासाची मादी [स] मत्स्यी(स्व)द्विनाय ५ नवनाथांपैकी एक नवनाथ पक्षा निराश्र्वदशी अनुपम्य राजा १ नमस्कार मत्स्यीद्विनायासि माहा १-अंक ० ००२ मत्स्यद्विनाय न योगशास्त्रात एक असून मत्स्योदरी की काशी घडील भ्रमाच्या दबळा पर्यंत आलेला गंगा नदीचा पुर [मत्स्य+उदर]

मथक-न मुट्य ठाणें टिकाणा मान्टा (वेलेटा) घडर भूमध्य समुद्रातील अत्यंत मत्स्यांचे नौकास्व त्यांचे आणि वैम-निक खात्याचे मयक भाद -किलोस्कर मासिक जून १९३६ (३) इ.स. १९३६ [स मत्स्यक मत्सक]

मथणे-जकि सगलमत करणें एकत्र होणें 'त दोघमथले आणि धर फाडले [अत]

म(म)थणे-जकि १ घुसळणें, मथन करणें ना तरी शब्द द्रष्टव्य. मथिलेना व्यासमुद्रि. -हा १ ५१ २ बादविवाद चर्चा यागवाट करणे ३ डाननी सशोयन परीक्षण करणे ४ एकाचा गोष्टीविषयी (मनात) विचार मगन चिंतन करणे ५ आहुल करून घणे घळविणे ६ (काव्य) डार मारणें शेत हयें अथर भुतायुतासा रणांगणी मथिला. मोकणी ३ २५ ७ परामव करणें तब बळ मथितो त्यातें मारुनि सार्थी रणी निज स्वार्था. -मोकणी १३ ३ ८ पासले मथन करणें जेव्हा काष्ठ काप मथिज १ तेथ वन्दि एक उपज १-हा १ २४३ [म मथन] मथणी-ना-खी १ रवी शुषळणी २ मथण्याची शुषळण्याची क्रिया ३ मोनाराचे मणि हयार करण्याचे हत्यार मथणा-ना-धी ताक करण्याचा डेरा माथणी

म(म)थन-ज १ दही ६० घुसळण्याची क्रिया कुकुमादि रज्जुनि मथनाळणी आरमिती १-घनरयामाची भुपाळी पृ २१ २ अमिठो-यानें आणी नावाच्या लाकडावरील खळगीत लाकडाचा शऊ सामत्याश्रमाणें फिरवून अमि उत्पन्न करण्याची क्रिया ३ (ल) बादविवाद चर्चा, वाटाघाट लढापोड 'अभ्यात्मविद्या भेदाभेद' मथन जेवें १-दा १ ८५ ४ वय जखमी करणें 'तेव्हा करील कोणी भयता स्वद्वीर म'मथन राजा १-मोभीध १ ८७ [स] ० सार-५ (काव्य) चर (हा समुद्रमथनापासून निघाला म्हणून) 'कि मथनसाराचें वीज १ धरू म्हणति प्रलयवीज १' ० साराचें वीज-न १ काही अशक्य किंवा अविश्रमान वस्तु २ लेणी नवनीत मथरी-खी घुसळताना खोमोवती गुंडाळ लेणी दोरी मथान मथा-५ १ मथन कण्याचा दड रवी २ (अरणीवर) घासून अग्नि उत्पन्न करण्याचें लाकूड आणि १ हृदयारणी मथा १ विषकु केला. -हा ४ १३० मथित-न १ बदविवाद चर्चा वाटाघाट २ लेणी हें दाबदमणाचें मथितें १ श्रीव्यासप्रज्ञ-नि हातें १-हा १५ ५७१ ३ तब साराच 'तेणें मानें वीजतु १ अफीचें मथितु बाहुदवाप्ती १-एभा ५ ४८८ -रि १ घुसळलेले मथन कळले (दही ६०) २ (ल) चर्चा कला व वाटाघाट करला (विषय) मथित र्थ ५ वादाचा निष्पत्ती ठावणे साराच रहस्य 'तय उदव मि श्रीभूत १' ज्ञानमथितां रागत १-एभा १५ १० मथिताण मंथोण-वि मुश्तेच शुषळण्याने गरम झालेले (ताक)

मथव(चि)णें-जकि बड करणें बळविणें रथोजी शिवाय मथवून भोपाळ काचिज बराबयाचे ठरविलें १-दिवि ८७ ११९ [मथणे]

मथ(या)ळा-५ १ हुडी दणारा हुडीवर धीकाराच्या खाली कततो ती सदी २ डाकें माया ३ लक्षाच्या माथ्यावर लिहिले असतें तें लेखाचें नाव शिरोनाम (३) इडिय अर्थ शुचक प्रथ्याच्या मयळयाळ ही जो एक निजर िहिला आहे १-केले १ १४८ ४ समईच्या ख रची बैठक घुड [माथा]

मथा-५ (दुमारी) १ मडक्यांना पिल्ले दण्यासाठी कुनार ज्याचा उपयोग करतात तो काचचा मणि २ (खा) असा मण्याची माळ या माळने मातीचे भाडे तळ लवून पासतात [स मथ]

मथाटी-ज (व) वेलाच्या शिंगाभोवती बापलेली दुहरी जाड दोरी [माथा]

मथित-खी (निगकाम) कापडास लाग दण्याने एक उपकरण, मती मतीत पहा

मथुरी-खी एक रहान पृथ

मद—५ १ पुत्री, भैफ, मत्तपणा (दास, धन, विद्या, सुखिता १० मुखे आलेख) (समासान्तरपरी) पन-विद्या-स्वरूप-तादृश्य-मद २ उत्कट कामेच्छा, कामवासना ३ साज लेख्या हत्तीच्या गडदप्यातून निपणारा फिट द्रव्याचा खाव 'प्रतिकर्णांच्या चाळी : उठिला मदपानिळी'—हा १७ ६ ४ पुणरस, फलरस ५ गर्व, ताटा, अभिमान, भरारीची 'सपत्ति मनु सांजिजे। कुबकी कर्तनी।'—हा १ ३८१ ६ वद, उन्माद ७ आसव, मय, दास ८ गिंसपणा, चेष्टा, रयाल, विलास (ताख्यांतोत) 'वती पडे चावुनि दाम दांते। गोसु पिती ह्या प्रमदामदांते।' [स] ० कारी-रि भैफ उत्पन्न करणारे, कैफी ० गज-उ उन्मात हत्ती ० ग्रय-उ विद्या, धन व कुल (विद्या, तारुण्य, धन व सत्ता) या तिहींचा मद 'अक्षकागधिया चडिया। वरि मदत्रयाधिया उकडिया।'—हा ७ ७५ ० मुद्र-उ (ल) मदनमात हत्ती 'जैसा सिद्धाचिया हाहा। गुणतु शाय मदमुला।'—हा १ ११५ ० विव्दल-ळ-रि कामविकाराने विव्दल, वहा झालेला मद्रुणे-अभि मत्त होणे, भाजणे, शिणगे 'गाति पिती किति नाचति हासति स निजती रवती मदले।'—गणापर, रस क्नेल २० मदारपय-उ १ गादासुळे झालेला अतिशयित विकार २ गर्व, ताटा इ०चा नाश मदारपय-पायु-उ उन्माद, उन्मादवायु मद्राघ-रि (द्रव्य, विषा इ०च्या) गर्वाने ज्याचा विचार नष्ट झाला आहे असा, उन्मात [स मद+अध] मद्रिणी-की हत्तीग-वार मद्रोरकट-रि गडदप्यातून मदद्राव हात असलेला (हत्ती) [स मद+उत्कट] मद्राममत्त-रि (थीमती, विद्या, कुल इ०नीं) माजलेला, उन्मात, धुद झालेला [स मद+उन्मात]

मद—५ (ये) कचऱ्यासहित भात मळलेले पण इवच्छ न केलेले भात, मदन [स मद्रु-मर्दे]

मद—५ शनि हा प्रह-रि १ ज्यास फासा वेग, चलाची नाही असा, सय, धिमा २ (ल) मूर्ख, मद्र निर्दुष्ट 'रजरागी महा मद। जाण प्रसिद्ध उदवा।'—एमा १३ २४० ३ जड, आळशी, सुस्त ४ अस्फट, किंचित अध (टपि) ५ अजुक, प्रमादीन, निस्तेज (प्रकाश) 'जेवीं सूर्यादयासुदेचाद्रु। शाय मद्रु निजतेजे।'—एमा १३ ४०० ६ सौम्य, गालातल्या गालात कपेलें (हास्य) 'वदन मिरवे मदहगिने।' ७ हळु हळु वाहणारी सौम्य (वाऱ्याची झुडक) ८ नक्षत्रांवा अघमदादि प्रकारांपैकी एक वगैरे यत्त मय, आलेपा, हस्त अनुराषा, उत्तराषाढा, शततारका व अश्विनी हीं नक्षत्रे सतात हे नक्षत्र असताना हविलेली वस्तु स्वकर सापडत नाही ९ बारीक, हल्का (आवाज ध्वनि) १० सामर्थ्यहीन, अवमर्थ, कमजोर 'त्यपि उपदेशी ब्रह्मा मद। मातनिही बोध न करवे।'—एमा १३ १५८ [स] ० पडपे—१ संघपणा, शत्रु ६ ३

सुमार्ताने चागळे (काम, धदा) 'हवीं तुमचे कामांचे मद पडले गाह'—शाबो २ ४ मजो हाणे (मांय, आजार) ० फेंद्र-न (ज्यो) मद्रोष पडा [स] ० गति-गामी-रि ० यास फासा वग नाही असा, कमी वगाचा [स] ० फल-न (ज्यो.) मध्यम प्रमाणा ज्या फलाचा सहकार करी असता मद्रपट प्रह होतो असे गणितागत अशात्मक फल—माधवचंद्रोपा बोरा [स] ० बुद्धि-मति-रि जड बुद्धीचा, मद्र [स] ० भाग्य-रि कमनक्षिणी, दुर्दैवी ० मधुर-रि १ गोड, आल्हादादायक (फल, वास, आवाज, वाय, काव्य इ०) २ सौम्य, मोहक, रम्य (वाय, हास्य, गाणे कोल्णे) ० रूप-न १ सुंदररूप—मनरा 'जो हा टावव-ही मद्रूपे। उवायिलेपणे हापर।'—अमृ १, ३० २ स्वरपणा, अचरपणा ० वाणी-की भाषणात सावकाशी, ओप, दिवा आहर्षिता नसणे, वक्तृत्वाचा अभाव 'मासी अतिमदवाणी। तयाची मदिमा काय वाणी।'—रि सावकाश, टाप न पडण्यासारखे बालपणा, मोरण्यात अडथळा [स] ० पार-उ सौम्य, हळु हळु वाहणारा वारा, वाऱ्याची झुडक 'गणतरी सविती मदवाते।' [स] ० पार-पासर-उ गति वार [स] ० याहकता-की (शाप) पदार्थांतून उष्णता स्वकर जात नाही असा पदार्थाचा गुणधर्म (इं) बंद कडवशन ० घिससर्जक-रि (शाप) जो स्वकर उष्णता बाहेर टाकीत नाही असा (पदार्थ) (इं) बंद रडिएटर ० धीर्य-रि सौम्य गुणधर्म, प्रभावधर्म (औषध इ०) ० पेळ-पेळा-की (ज्यो) ज्या समर्थी आरभिलेले कार्य स्वकर तडीस जात नाही तो समर्थ, प्रतिकूल वळ (किं० लागणे) ० शोषक-रि (शाप) जो उष्णता स्वकर शोषित नाही असा (पदार्थ) (इं) बंद अंभसों वर ० सुगंध-रि सौम्य व सुवासिक (वारा, वाऱ्याची झुडक) ० स्मित-हास्य-न गालांतल्या गालात हसणे 'मदस्मितवदनी मिरव।'—रि गालातल्या गालान हसणारा, हसतमुख ० स्मित चदन-न हास्यमुख प्रवचनसुख मद्रुणे-मकि १ कमी, मद होणे, 'मती मदली पातकांचे नि गुणे।'—राक १ ४ १५ २ थावणे 'मी वदीन पदारविंद म्हणुनी जाता पर्या मदली।'—आ शबरी ४ ३ मद होणे, थकणे 'मथिता मदले दव देत्य।'—सुभादि ४ ११२ मद्रुचा-उ (प्रा) मद्राई पदा मद्रा-उ मदी, मद्राई पदा—रि १ स्वतः २ चळती, मोसम, हंगाम नसलेला मद्राई-जी १ सुतपणा धीमेपणा, स्वस्थपणा, ठिलाई (काम, धदा, इ० मध्ये) २ कमजोरपणा (साध, रोग इ०चा) ३ स्वतः, उतार (भाप इ० मध्ये) मद्राग-जी सौम्य अग्नि [मद+आग] मद्रागी-रि १ सौम्य आगीवर (शिजविणे, भाजणे) 'ती माजी पदानी शिवु द' २ सौम्य बारीक ज्योतीने (दिवा जळणे) मद्राग्नि-उ (ल) मद जळामि, पचनशक्ति

कमजोर असणें -वि ज्याचा जठराग्नि प्रदीप्त नाही असा (मनुष्य) मंदावर्ण-अकि (शब्दशः व ल) मंद होणें, कमी होणें, रेंगाळणें, आळसावणें 'मम सुखानुमृतीचीं घेणीं देणीं । मंदावो लागती ।'-शा १६ १२ मंदाविणें-सकि सौम्य, मंद कमी करणें मंदावा-पु (शब्दशः व ल) मंदपणा, सुस्त पणा, आळस मंदाळणी वि ज्यात मीठ कमी पातळें आहे असा (मंदार्थ) [मंद+अल्लण-अळणी] मंदी-की मंदाई पहा मंदोच्च-नपु प्रहाच्या क्षेत्रातील सूर्यापासून अति दूरचा बिंदु, सूर्योच्च याच्या उलट शीघ्रोच्च [स मंद+उच्च] मंदोष्ण-वि साधारण उष्ण, बोंवट [स मंद+उष्ण]

मद्गद्दी-ढी-की बहादुरसानीपेक्षा हलका मध्यम प्रतीचा दोस्तावादी कागद मधपडी पहा

मद्गर्भ-सी-पुत्री मधगर्भ पदा

मद्(दा)ड मद्द, मंदट-र-वि मंदबुद्धि सुस्त जड, मग

मदत-व्-की साहाय्य -वि साहाय्य करणारा, जोडीदार, मदतनीस पांडिवा वेणारा 'मी तुला मदत आहे भिज नको' [अर मद्द] ० इमदाद-की साहाय्य, निकषीची मदत 'शूद-तर खर्चाची मदत-इमदाद पोफा ऐवज वजन रवाना करून पाठवावें ।'-पया २ ८७ [अर इमदाद=मदत] ० खर्च-पु खर्ची मदत करण्याबद्दल दिलेला पैसा 'आणि सुलाजमत जालिया मदतखर्चही डमदा देतील ।'-रा ८ २१२ ० गार-नीस-वि १ उपकारकर्ता, मदत, आश्रय देणारा २ सहाय्यक, जोडीदार, दुय्यम (कारवून लेखक इ०) [फा मद्दगार] ० गारी-निंदी-की सहाय्य करणें, मदत करणें 'नार्हेक यास शुसर्पें हुम्दी मदतगारी करून ।'-रा २१ २२ [फा मद्दगारी] ० मादा-की निर्वाहासाठी दिलेली मदत 'मदत मास म्हणजे निर्वाहाकरिता -चाड-सनदा ८३ [अर गमादा=जीवन] मद्दती-वि मदत करणारा, मदतगार 'मसलहीस मदती असणें ।'-रा १५ ३६३

मदुत-व्-की एक प्रकारचा ओढण्याचा रेषी पदार्थ (अफू विहयाची पाने इ० पाहून केल्या) [स मद् दि मद्] मद्ती-की (संगीत) अठराव्या धुतीने नाव [स]

मदन-नन वणें एकदां तुडवून काढलेले गोडसहित धान्य, दागे व गूत छांय मिथण घाला पडिं मदन असेहि म्हणतात दुधन्यादा तुडवून भिषाळ्या घान्यास दुसरे किंवा आठवाथ मदन म्हणतात व तिसऱ्यादा वणें तुडवून निषाळेल्या धान्यास तिगरे किंवा निष्णाचे मदन म्हणतात परंतु काही प्रांतांत बेगवे गळपा तुडवणीवरून धान्याचे रास, आचण निष्ण, व मणी किंवा रास, कांवे, मातरे, पजट किंवा वरळे अति प्रकार भरतात.

हे शब्द (त्याच्या अनुक्रमाप्रमाणें) पहा [स मदन, प्रा मदन] म्ह० पडिली रास, दुसरे आचण, तिसरे निष्ण, चौथा मणी त्यास बळता घणी

मदन-पु १ कामदेव २ काम, सभोगाविषयीची इच्छा विषयविकार [स] (मुखावरून तोंडावरून, स्वरूपावरून) ० ओवाळून टाकणें-ओवाळणें-एखाद्या मनुष्याचे सौंदर्य मदनपेक्षाहि अधिक आहे असे दाखविण्यासाठी योजितात ० कामेश्वर-पु एक कामोद्दीपक रासायनिक औषध ० तात-पु कृष्ण 'मदनतात मनमाहन मुरली वाजवी कुजवनी ।' ० फळ-न गळफळ ० वाण-पु १ मदनाचे वाण आलुधे हे पाच आधेव (अ) (पुले) अरविंद अशोक शूत नवमलिका व नीलेत्पल (आ) (विकार) उन्मादन तापन, शोषण, स्तब्धन व समोदन 'बापि मदन बाण ये प्राणदान दे दावि हरी धरना ।' -देप ७४ २ एक पुल्लिंग; जाईची एक जात 'तिनें एक मदनबाणचें पुष्प खोबिं ।'-चट ५४१ ० मस्त-वि काम विकाराचे वफाम, उन्मत्त झालेला ० मूर्ति-की १ कामदेव २ सुंदर सुस्वरूप मनुष्य, मदनाचा पुतळा मदनानाचा पुतळा-पु अत्यंत सुंदर मनुष्य पाहीन ना आता बसला मदनानाचा पुतळा हिला बसला निळतो तो ।'-पयोचे मदनानाची छडी-की अत्यंत सुंदर की 'तू कशी खेळ मदनानाची छडी आहेस ।'-पु १ मदननातक, मदनारी पु शिव, शंकर 'अशोपाही क्षमा शारी । शंकर जो मदनारी ।'-शा १० २२५ [स मदन+अंतक, अगि]

मदनजर-न लक्ष्य, ध्यान 'याजकरितां मस्लहीस मदन नजर राखून ।'-पया ४६९ [फा मद्-द-नजर=कपावले कन, उतेजन]

मदनार्द्र(य)क-पु आलेतील मथला मणि, हिरा 'मदनार्द्र कदामी ।'-वाढमा १ १५९ [स मध्यन्यायक]

मदनी-की एक क्षाड गळ मदनफल पहा

मंदूर, मंदराचल-पु देवदानवांनी ज्याने समुद्रमयन केलें तो पर्वत 'देवा मंदराचेनि अगळगे । टायीं टायीं श्रापदाचीं दागे ।'-शा ११ २५७ [स]

मंदलस-की (प्र) मजलस पदा मंदलसी-की सभा -मव ६७

मंदलस-सा-पु मांडव छत इ०चा मध्यभाग चांदणी 'हिरिवाच्या मंदलस पळकती ।'-रावि ३६ ५६ निळयाच्या मंदलसा जडित । बरी गुणांच राजहोस खेळत ।'-द २ २२ [स मध्यकलस=वितरणे मंदलस पहा]

मंदुषी-की उंची रेशमी वस्त्र; (सामा) वस्त्र 'जातां अविचेधिया गावीं । ओहाची वस्त्र मंदुषी ।'-हा १८ ६९०

याचे मिश्रण [मध+माणी] ० घळें-न तादृश्याच्या पिछाये गोठ विरढें -यशि ३५३ मध्याळ-वि मधानें निवा गोठ रसानें धुवत (फणस, खतुर ३०) [मध+आळ प्रत्यय]

मध-वि मध्य याचा अण समासात पूर्वपदी योजितात ० फाडें-पेरें-न लसाचा मध्यभाग ० गर्भे-म्री-मुशी मधला भाग, आतील भाग, अंतर्भूत प्रदेश ० घडी-वि फार उची नवढे फार हलकादि नव्हे असा दोस्ताबादी (वागद) उत्तम प्रतीच्या कागदाला वहादूरखानी असे म्हणत मदगडी पहा ० घर-न बराचें मधलें दालन, माजण ० चा-वि मधला, मध्यभागचा, मध्ये असलेला [मध्य] मधचेमधी, मधच्यामध्ये-किंवि मध्यामध्ये पहा ० भाग-उ मधला भाग, (प्र) मध्यभाग पहा ० लंडे-वि १ मध्यमप्रतीचा, अगदी चांगलादि नाही दिवा अगदी बार्डदि नाही असा २ धड इकडे नाही निवा तिकडे नाही असा, अभात्री अतलेग ० ला-वि मध्यावरचा, मधचा मधच्यामध्ये-किंवि १ उगोच, विनाकारण २ अधिकार नसता लुडवू करून मध्यामध्ये पहा मधच्या घाटेस येणें-दृष्ट बस्तु न मिळविता येणें ० लाडी-डी-की बलाडी व खालाजी यांच्या मधला प्रदेश, देश व कोण यांच्या मधला प्रदेश [मधला+य] मधवा मधवेला, मधियेला-वि सर्वांत बरील व सर्वांत लहान यांच्या मधला (भाऊ, बहीण) मध्यास-किंवि (अशिष्ट) मध्ये, मध्य-भागी (व) मधात (खा) मधार, मशार मधी-किंवि मध्ये, भात [मध्य] मधील-वि मधला, सातला, मध्या बरा मधून-किंवि १ मध्यापासून, आवून २ हून पहा मधून विस्तव न जाणें-किंवि दोघामध्ये वैमनस्य असणें मध्ये-किंवि मध्ये पहा मधामध-किंवि मध्यभागी अगदी मध्यावर

मधु-न १ मध मधुविधी मधुमक्षिका। लोमिणी जैदी। -हा १३ ५०२ २ फुललील रस, शुपरस ३ मोहाच्या फुला पासून काढलेली दाऊ (सामा) मध -उ १ चैव मदिना २ वमत ऋतु -वि (अक्षरस ब ल) गोह, मधुर 'सावो हळू हळू थुड मधु दित मित बोलीन चित्त बलबावें।' -मोवन ४ ३६ [स] ० कर-उ अमर, भुगा मधुकर वनवन फित करी गुजारावा। ' [स] ० करी-की १ अमरी 'मधुरादोसे। मधुकी जच जैसे।' -हा १३ ७८६ २ शिजविलेल्या अनाची मिठा, साधरी पहा मधुकी सन्याशासी। स्वधमासी अति विहिता। -एमा १८ २३८ -उ अदी सिमा मागणारा ब्राह्मण ० कुलपा-कीभव १ (शब्दस) मधाचे पाट २ (धृतवृत्त्या इ० शब्दप्रमाणे उपयोग) पडापाची रेवेल, लवणाची रेवळ [स] ० क्रिया-की मधुकी पहा 'आता मगना म्हणित मधुक्रिया। शुचिभूत सोंबें होऊनिथा। आगिज अन्न मेळऊनिथा।' -स्वादि ५ ५ १५ ० चद्र-उ विवाह सान्यानतरचा पहिला मदिना,

आनदमास (इ) हनीमून 'चालत्य आपत्या मधुचंद्रात्' -सुरेन्द्र पृ ७१ ० प-उ १ अमर, भुगा 'मधुपास जसा पडाप्रति आग्नि बळेंकरुनि तो वास।' -मोसमा १ ५६ २ मयफी, दाहया [स] ० पर्के-उ १ (विवाहात) नवरासुला वधूच्या घरी आल्यावर कन्येचा पिता दर्ही, मध इ० समर्पण करून त्याची वज्रादिकारी पूजा करतो तो विधि 'वर वरिष्ठ कृष्णद्वो। मनी धरुनी हाचि भावो। मधुपर्क विधी पहवो। पूजा विधान करीतेसे।' -एरव ६ ५ २ यजमानानें कृत्विजाचें करावयाचें आदरातिथ्य ३ शिष्ट, साधु इ०चा आदरातिथ्यविधि [स] ० पुट्टी-की पाटीवर होणारी असाध्य पुटी, काळपुटी ० प्रमेह-उ मधुमेहाचा एक प्रकार [स] ० मक्षिका-माशी-की मध-माशी ० मक्षिकान्याय-व्रत-उ कोणत्याहि ठिकाणी जेवढें चांगलें असेल तवढे घेणें, सकलन, सग्रह ० मादसारांग-उ (संगीत) एक राग हा रागत वडून, तीव्र ऋषभ, कोमल मध्यम, पचम, कोमल निषाद, रीन निषाद हे स्वर लागतात जाति ओडव-ओडव वादी ऋषभ रागादी पचम गानसमय मध्दन्ह ० माघवी-की (संगीत) एक राग-प्रकार, रागिणी ० माळती-की एक फुलझाड ० मेह-उ १ लघवीतून शरीरातील साखर जाते असा मूत्ररोग २ अशी रोगद्रिष्ट लघवी [स] ० यमि-यष्टिका-की १ उल २ ज्येष्ठमय [स] ० रस-उ फुलातील मध मधुर-उ १ वृष्टातील एक रस २ मध 'दैत्यासी मधुर। पातितसे।' -कालिदा १० १८ -वि गोह, मोहक रम्य, चित्ता कर्षक (शब्दस ब ल) ० ता-की गोडी 'का बचनागाची जैसी। मधुरता पहिली।' -हा १८ ७९९ ० वर्ण-उ कानाळ गोह लागणारी अखेर वर्ण लदा० हू ङ न म मधुराई-की मोहवणा, मधुरपणा (शब्दस ब ल) मधुराभल-वि आवटगोह (फळ इ०) [स मधुत्+अल] मधुरिमा-उ की माधुर्य, गोडी 'सुटीला दहिरासुळें प्राप्त होणारी मोहक मधुग्नि विनोदानें येणें शक्य नाही' -साहित्यसेवकस अनाकृत पत्रे ६ मधुरोण वि क्वचित् लण, फोवट [मधुर+लण] मधुरती-किंवि (व) १ मध्यास्थी 'मोठे माठे लोक मधुरती पडवे' २ (व) काकूत अजीजी विनवणी वरून मधुरा-उ ज्यांत गळ्याच्या आसपास शारीक फुलवा येतात असा साप या तापात वायु माला असतां त्यास वेढामधुरा म्हणतात मधुवा-की (मदात) मधमाशी, मोहोळमाशी 'साधु पतय मधुक्क। गळ मधुवा कृष्णमास।' -भाए २६७ मध्य-उ १ मधला भाग, बेंद्र २ पक्षर, कटिप्रदेश 'पहा-वया कृष्णमध्यरचना। चित्रीची लेपे आहलीं जाणा।' -एरव १ ३३ ३ गर्भे, गामा -वि १ मध्यभागचा, मधला, २ मध्यम,

[सं.] ०कटिवंध-उ. समशीतोष्ण कटिवंध. ०केंद्र- (ज्यो.) दीर्घवृत्तातील दोन विशिष्ट बिंदूंपैकी प्रत्येक. (ई.) फोकस. ०गृह-न. घराचा मधला भाग; माजघर. ०त्वचा-जी. वरीरावरील बाह्य-त्वचेच्या खालची त्वचा. ०दंती-वि. चार दांत उगवले आहेत असा (घोडा). -मसाप २.५४. ०देश-उ. १ कोकण व देश याच्यामधील कोल्हापूर, पुणे, नाशीक इ० प्रदेश; गोदावरी व कृष्णा आणि सह्याद्री व बालाघाट यांच्यामधील प्रदेश. ३ दोंग किंवा मावळ आणि देश याच्या मधील प्रदेश. ४ बोंगल्यादि देशाचा मधला प्रदेश. ५ हिंदुस्थानचा कुक्षेत्र, प्रयाग, हिमालय आणि हिम्य यांच्या मधल प्रदेश. ६ कातिवृत्त आणि उष्ण-कटिवंध यांच्या मधला प्रदेश. ०नाडी-जी. (फलज्यो.) नक्षत्राच्या तीन वर्गपैकी दुसरा; नाडी पहा. ०नाद-उ. (संगीत) कंठातून निघणारा नाद. साहजिक बोलण्यात ह्याचा उपयोग करतात. मंदनादाच्या दुप्पट मध्यनाद असतो. ०पटल-न. १ छाती व पोटा यांमधील पडदा. २ यंत्राच्या आतील आवरण. (ई.) बायामास. ०पद-न. (गणित) त्रैराशिकातील मधली रक्कम. ०पर्व-नक्षत्र. मध्यमपर्व. (ई.) मीन्स. ०परिमाण-न. मधले मान; अणु व अनंतत्व यांमधील परिमाण. -वि. असल्या परिमाणाचा (प्रत्येक जव् पदार्थ). ०पाती-वि. मध्येच पाडणारे, सोडणारे. 'माझा भक्तिमार्ग वेगळ. ज्ञान ते विकळ मध्यपाती.' -एमा ११.१५२९. ०प्रमाण-न. (गणित) मध्यम-मध्यपद. (ई.) मीन. ०विदु-उ. (गणित) वृत्तांतील ज्या बिंदूपासून परिधापर्वत काढिलेल्या सर्व सरळ रेषा समान असतात तो बिंदु; केंद्रमध्य. ०भाग-उ. मधला भाग; मध्य. ०मिश्रगणित-न. मध्यप्रमाणदर्शक मिश्रगणित; एका जातीच्या अनेक पदार्थांच्या मिश्रणाचा दर काढण्याचे गणित; सरासरी. याच्या उलट व्युत्क्रममिश्रगणित मिश्रगणित पहा. ०रात्र-पुढी. रात्रीचा मध्य; भरारात्रीचा समय. ०रेषा-जी. (ज्यो.) विपुलवृत्त (धृत्वी किंवा इतर खगोलाचे) हे वृत्त ध्रुवापासून सारख्या अंतरावर असते. ०लट्ट-न. (ज्यो.) आकाशातील होव्यावरचा बिंदु; खस्वस्तिक. ०लंड-वि. मधलं पहा ०लय-उ. (संगीत) तालामधील, द्रुतलयीच्या दुप्पटीचा काल ०लोक-उ. स्वर्ग आणि पाताळ यांच्यामधील लोक; मृत्युलोक; पृथ्वी. ०वर्ती-वि. १ मयोमध असणारा; मधला. २ मध्यस्थ; दोषामधील व्यवहार ज्याच्या नियमाने होतो तो. ३ मध्यस्थीचा; मध्यस्थविषयक. ४ सुलभ; सर्वश्रेष्ठ, सार्वभौम. (ई.) सेंट्रल, 'गंगाजळी (सिक्के) बँक ही एक मध्यवर्ती बँकच होय. -के २५ २ ३६. ०वर्तिसरकार-न. मुख्य, सार्वभौम सरकार. उदा० हिंदुस्थान सरकार. प्रांतिक सरकार याचे माहलिक असते. ०व्रती-प्रता, मध्याव्रती-वि. (अप) मध्यवर्ती अर्थ २ पहा.

०सप्तक-न. (संगीत) मध्यनाददुक्त सात स्वराचा समुदाय. ०स्थ-वि. १ मध्यभागी असणारा; मध्यवर्ती. 'तो मध्यस्थुण गिरिवर। मेढ जैसा।' -हा १५.१०२. २ तिन्हाईतणाने निर्णय करणारा; पंचाचे काम करणारा; लवाद. ०स्थकी-स्थगिरी, मध्य(ध्या)व्रती, मध्यस्थी-जी. १ मध्यस्थाचे काम; तिन्हाईतणाने निर्णय करणे; पंचाईती; तिन्हाईती. मध्यंतरी-किंवि. १ मधल्या काळात, अवकाशात; २ मधल्या स्थली. ३ मधल्या प्रतीत. मध्यंदिन-उ. यजुर्वेदाच्या वाजसनेयी ब्राह्मणाच्या ब्राह्मण. (प्र.) मध्यंदिन. मध्यांक-उ. त्रैराशिकातील दुसरे किंवा मधले पद. [मध्य+अंक] मध्याकर्पप्रेरणा-जी. पदार्थास एका बिंदूवर्ती फिरविणारी प्रेरणा. -यंम २१९. (ई.) सेंट्रिफ्यूटल. मध्यांगस्नान-न. मोठयाशा पातळ्यात किंवा लोखंडाच्या पिंपात नामीवासून गुडच्यापर्वत अंगाचा भाग पाण्यात गुडवून बांधीचा भाग घोरडा ठेवून केलेले स्नान. -आगर ३.७. [मध्य+अंग+स्नान] मध्यान्ह-उ. न. १ दिवसाचा मध्य; दुपार. 'ताल्याचा मध्यान्ह। न वळेवि विवेक वाढाणी। -न ९. मध्यान्हरेखा-जी. याम्योत्तरवृत्त. मध्यान्ह-काल-समय-उ. १ दुपारची वेळ; दोनप्रहराचा काळ. २ (ल.) जेवण (दुपारचे) ३ निवाह; उपजीविका. इह ० अंतकाळापेक्षा मध्याह्नकाळ कठीण. मध्यान्ह काळाचे कठीण-पोटास मिलाव्याचे कठीण; अत्यंत गरिबीची स्थिति. ०रात्र, मध्यान्हात-ज-जी. रात्रीचा बारा वाजण्याचा समय; ऐरात्र. मध्यान्हाचे-न. दुपारचे जेवण. (कि० करणे; गळणे; उरकणे). मध्यान्ही-झी. एक फुलझाड आणि त्याचे फूल. मध्योत्सारिणी-वि. पदार्थास मध्यापासून दूर नेणारी; केंद्रत्यागी (प्रेरणा); (ई.) सेंट्रिफ्यूटल.

मध्यम-उ १ (संगीत) सात स्वरांवर्यांची चौथ्यास्वराचे नाव; म. स्वरसप्तक पहा. २ रजोगुण. 'तेव्हा दुष्पथि गुणांत आठी। समाते घोटी मध्यमू।' -एमा १०.३५०. -वि. १ मधला. २ साधारण; सामान्य; मधल्या प्रतीचा. [सं.] ०ग्राम-उ. (संगीत) सप्त स्वरालीक तीन अवघीपैकी एक अवधि. छांतील सहा स्वर पड्डप्रामाप्रमाणे असत पांतु पंचम स्वरचा ध्वनि पड्ड. ग्रामातील पंचमस्वराच्या ध्वनीपेक्षा एक ध्रुतीने कमी असे. हा ग्राम प्रचारात असता (१५ व्या वातकापर्वत) पंचमस्वर अचल नव्हता. पंचमस्वर अचल झाला तेव्हा मध्यमग्राम प्रचारातून गेला. ०पदलोपी समास-उ. दोन शब्दांच्या मधल्या पदाचा ज्यांत दोष होतो असा समास. जैसे-साकरमात, लाकडाकाम. ०षयस्क-वि. मध्यम वयाचा (धुमारे चाळिशीचा) मयमा-जी. १ मधले बोट. २ सुकतीच वयात आलेली मुलगी. ३ वरा, परवटी मध्यमा व वैलीही हे जे वाणीचे चार भेद त्यातील (कंठस्थान-स्थित मननात्मक) तिसरा भेद. 'ज्या वृक्षिया उद्देशासाठी।

पश्यती मन्थमा पोटी । ' - सा १६ २० ४ सुपुन्या नाडी
' हृदयकमली कला यारा । मन्थमाद्वारा पालिले । ' - एभा १२ ६
५ एक छंद याचे चार चरण असून प्रत्येक चरणात तीन अक्षरे
असतात [स] ० चत्ती-त्री (सगित) एवां ताळाचें नाव यात
नऊ मात्रा व चार विभाग असतात

मध्यं - क्रि वि १ मध्यमार्गी २ आत, यमोत ३ मन्व्यती,
मधस्था वेळीत ' मी नसता मध्येच मामलेदार ह्यानीं वेंले '
४ ठायीं, अनी, मये [मध्य] ० तीड घालणें-घालेल्या सभा
षणात ज्याचा सवय नाहीं अशा माणसानें मध्येच बोलू लागणें
० मयें - क्रि वि मधून मधून, मन्व्यती, काहीं वेळांन

मध्या - ३ (प्र) मधुरा पदा

मध्या - श्री षष (एव मवर-रूढ नाहीं) भाजलेल्या जागे
वर तुवडी लाविल्यानें तेंथें उत्पन्न होतात ते पोड [मधुरा]

मध्व - ३ १ द्वैतमताचा प्रस्थापक आचार्य २ यानें काढलेला
वैष्णवातील एक संप्रदाय, त्यातील व्यक्ति ० गुळ - न (गो)
पाढऱ्या रंगाचे वाटोळे काणें (ही पवित्र बांध्याची जात मध्वा
चार्यानीं उत्पन्न केरी अशी समजूत आहे) - गोमाहाकाचा इति
हास ९ ० मत - न १ मध्वाचार्यानीं पुरस्कारिलेले मत २ हे
मत मानणारा पय, मध्वसंप्रदाय

मन - न १ चित्त, चित्तज्ञा, बुद्धि, विचार, तर्क, स्मृति
इ० चें अधिष्ठान अतः कर्णचतुष्टय आणि अतः कर्ण पक्व पदा
२ अतः कर्ण हृदय, भाव, रस, विचार इ० चें अधिष्ठान, सुखदु
खादिकांचें हान करून दगारें इदिय ३ सदसद्विवेकबुद्धि, बरे
वाईट समजण्याची शक्ति अतः यामें ' ज्याचें मन त्यास बऱ्हादी दितें '
४ जाणीव आत्मबोध, भान, सावधपणा, बुद्धि ५ सकलपवि
कल्यात्मक अंतःकरणवृत्ति इच्छा, निश्चयशक्ति ' सकलप विवक्ष
तेष्वि मन । ' - दा १७ ८ ६ ६ आवड अतः कर्णाची ओढ,
प्रवृत्ति, सुधी, मर्जी ७ माया ८ प्रेम २४ [स] तुजवरिमन
ईचें यापरी का इयला । ' - २ ४ २ ९ ध्यान म्हणें १ मनीं सें तें
स्वप्नीं दिसे २ मन राजा मन प्रजा ३ मनात एक, जनात एक
४ मनात मांडे, पदरात घोडे ५ मनीं नाहीं भाव, दबा मला पाव
६ मनीं वसे तें स्वप्नीं दिसे ७ मान जना, अपमान मना ८ मन
जागे पापा माय जागे मुलाचे बापा ९ मनास मानेल तो सौदा
(वाप्र) ० उठणें-उडणें-मावडेनासा होणें, वटाळा छिटाकारा,
घोट येणें. ' ह्या सत्सत्तादी अपाख्यावरून अलीकडे माझे मन उबलें
आहे ' ० कापणें-दुःख होणें भीति वाटणें ' न्यूदोरस्कादिक
नव मेले मन कापणें बघायाला । ' - मोभीम ९ ६ २ ० खचणें-
काचणें-दिमंत मुणें, हातपाय गळालें ० खाणें-आपण
केलेल्या वाईट कृत्यावरून स्वतः शत्रु वाईट वाटणें, टोंबणी लागणें
पद्यास्ताप होणें ० गडबडणें-भीतीनें मरणें, गायणें, धावणें.

' गडबडतें मन वेंढें, माणुस मी मी म्णोनि बडबडते । ' - मोशव्य
४ ४ ९ ० घालणें-देणें-लावणें-मन एकाग्र करणें, लक्ष लावणें
० जाणें-इच्छा होणें ० तुटणें-मनात कटाळा, अग्नीति उत्पन्न
होणें, मन परास्मूख होणें म्हणें तुटले मन आणि कुटले मोठीं
साधत नाहीं ० थोडथालासाठीं निसरडे करणें-छाऊ पायया
साठीं मिश्रयापासून परास्मूख होणें ० दुःख्यात पडणें-तश्यात
पडणें, गोंधळणें ' आतां माझे मन दुःखात पडलें ' - याळ २ १ १ ५
० धरणें-१ एखाद्याच्या मनाप्रमाणें वागणें २ हांजी हाजी करणें
' आदर देखोनि मन धरी । कीर्तीविण स्तुती करी । ' - दा २
१० २ ५ ० पाहणें-मनाची परीक्षा करणें, (एखाद्याच्या) मनाचा
कल अजमावणें, एखाद्याचे विचार त्याचें मापण, वागणूक इ०
वरून ठरविणें ० वसणें-लागणें-(काहीं गोष्ट बराबरास) अनु
कूल होणें, अतिशय आवडणें, भासण हाणें, प्रिय वाटू लागणें
' नवी कच्चा मज टाकुनि जाऊ, तुजवरि मन हें बसलें रे । '
० मनाचिणें-मन बळविणें, मर्जी संपादन, अनुकूल करून घेणें
० मानेल तसें करणें-इच्छेस बरेलतसें करणें, स्वीर वर्तन बरणें,
स्वच्छंदानें वागणें ० मारणें-इच्छा मारणें, इच्छा दाखून टक्कें
० मिळणें-उभयतांच्या आवडीनिवडी सारख्या असणें ' छीं
पुण्याचीं मनें मिळालीं नाहींत तर त्यांचा ससार सुखाबंध होऊन
शकत नाहीं ' ० मुंडणें-इच्छा नाहींशी करणें ' आधीं मन मुडा
व्यर्थ मुडिता मुदा । ' - मृ ६ ५ ० मोठें बरणें-उदारपणा दाखविणें,
घोरपणानें वागणें ० मोठणें-एखाद्याची आज्ञा निलक करणें,
एखाद्याच्या इच्छेविरुद्ध वागणें, दुःख घेणें ' ज्याचेचि वाईटें मन
मोडे । तो एक पडतमुख । ' - दा २ १० ६ ० विटणें-नडाळा,
घोट येणें ' बहुवीरक्षय पडला, तेंचें बहुजीवितासि मन विटलें । '
- मोभीम ११ ७ ४ मनात आणणें-सकलप, निश्चय करणें मना
वर घेणें मनात (मनीं) कडविणें-मनातल्या मनात रागानें झुर
करणें जळफळावयास लावणें ' निजतेंचें भागुला मनीं बडवी । '
- मोविराट ३ १२० मनात (मनीं) कालवणें-अतः कर्णात अति
शय बडी होणें, अतिशय दुःख होणें ' बहुत दुःख मनीं करि बालव ।
भिउनि ह्यास तयास न कोलवे । ' मनात गाठ ठेवणें-मनात
बैरभाव, द्वेषबुद्धि, सुड घेण्याची इच्छा जाणू ठेवणें, अढी, धरणें
मनात गाठ थांघणें-घालणें-नीट ध्यानात पकडू ठेवणें,
मनात गोष्ट पक्की ठेवणें मनात चरचरणें-मनास बाळजी,
भीति वाटणें, दुःख होणें मनात ठेवणें-एखादी गोष्ट गुप्त
राखणें, वाचण्या न करणें मनात नयमपण जळणें-मनातल्या
मनात छतापणें, मनात द्वेष, सुड घेण्याची इच्छा जाणू ठेवणें
मनीं त भरणें-पसत पडणें, आवडणें मनात (मनीं) मांडे
खाणें-व्यर्थ मनोरथ बरणें, मनोराज्य करणें मनात (मनीं)
म्हणणें-स्वगत कोळणें, स्वतःचीं उद्युत्तणें, मनांतल्या मनात

जळणें-आतल्या आत जळकळणें, रागानें घुमसत राहणें. मनांतून उतरणें-आवेंनासा होणें, कळाळा, बीट येणें मनातें करणें- (कोणाची साक्षा न घेता) स्वतःच्या विचारानें करणें मनातें घेणें-मनाचा प्रह होणें, मत घणणें मनाला द्रव्य येणें-मनात दया, प्रेम इ० कोमल भावना उत्पन्न होणें मनाला लावून घेणें-अतिशय दुःख वाटणें 'कल्पनेला सुचतील ह्या गोष्टी मनाला लावून घेत वसल मृगजे साहित्य अथ पुढा अर्गो लागा यचं नाहीं' - एक ४३ मनावर घेणें-धरणें-एखादी गोष्ट पत्करणें, तीं मन घालणें, सिद्धीस नेण्यास हाटणें 'सतता तुझा सखा तिरि होतें हित, परि न हा मनावरि घे।' - मोहोष्म ३.३. मनावर लिहून ठेवणें-कायमची आठवण ठेवणें, स्मृति पत्करून कोरून ठेवणें मनास(मनां)आणणें-१ लक्ष घेणें, मातून घेणें 'आम्ही वडें सगडें गातों मनाशीं आणा।' - ऐपे १४२ २ समजून घेणें 'मृगें पैल तें कोण सल्ला। का तप करिते आणीं मना।' - ह २६ २९ ३ मनावर घेणें, मद्रथाचें मानणें, 'मी रागाच्या वेळीं बोललों तें मनास आणू नका' मनास घेणें-घाटणें-आवडणें, पसत पडणें 'बाबूबाई! पाहिळीस का मावजव? केते का मनास?' - परोपे मनीं ठेरणें-गुप्त ठेवणें 'बाल पुरा, हें मनींच ठेवून। - नोविराट ६ ५३ मनीं जाण होणें-ओळखणें, जाणणें मनीं धरणें-घागविणें-सह्यात अंगु वणें 'ह्यालागीं हुम्दाशीं बोधिलें। मनीं घराल मृगोनिया।' मनींमानसीं-मनोमानसीं-मनोमनीं नसणें-(एखादी गोष्ट)अगदीं मनात देखील आलेली नसणें, स्वप्नीदि नसणें मनो मन(य)साक्ष-१ मन मनाची साक्ष देतें ज्याला परस्पराविषयीं तिडकारा किंवा प्रेम वाटतें अशा मनुष्यास उद्देशून योजतात, एखाद्या गोष्टीबद्दल एकमेकांचे विचार एकमेकांना अंतर्मनानें कळतात या अर्थी २ मन स्वतःसाठीं आढे, स्वतःच्या मनातील अभिप्राय, उद्देश, भाव इच्छा इ० स्वतःस माहीत असतात साधित शब्द-मनाचा-वि मनासबवीं, अंतःकरणाचा मनाची आशा-ओढ-धांच-स्त्री मनाचा कल, रोंख सामाशब्द-० उथळ-वि ओकळ्या मनाचा, साधा, छत्रेपजे न जाणणारा ० ओळख-स्त्री एखाद्याच्या मनाची परीक्षा, स्वभावाविषयीं घनविळेले मत 'कोणाशीं वाईट पोसूनये का? तर मन ओळख होतें' ० कपटी-वि दुष्ट अंतःकरणाचा, लबाब मन, करिपत-वि कल्पनेन, तर्कनं केलेले, काल्पनिक मनकवडा-५ दुसऱ्याचें मन वेचून घेण्याची शक्ति 'मन माझें मोहिलेंस बकले आढे दुसऱ्यापतीं मन कवडा।' - प्रला १६१ -वि दुसऱ्याच्या मनातील विचार ओळखणारा ० कामना-स्त्री अंतःकरणातील इच्छा [मन+कामना] ० कुजका-वि हलक्या मनाचा, दुष्ट, विश्वासघातकी मन कृत-वि मनानें केलेले, मानसिक ० कोवळा-वि प्रेमळ, शुद्ध अंतः

करणाचा मनघोडी-स्त्री मनोविकार 'देवनाथ तुज हात जोडि मनघोडी सड्ड सांही।' - देप ६३ मनच्या मनीं-किवि मनातल्या मनांत, आपले म्हणणें काय आढे हें न सांगता ० गाहून-किवि मन लावून, अंतःकरणपूर्वक, एकाप्रतें ० देवता-स्त्री अंतःकरणातील देवता १ मन, अंतःकरणातील तर्क, आशा इ० ० प्रेरक शक्ति (किं० स्वणें, वाहणें) 'थंदा सखाई होईल बीं महागाई? तुमची मनोवत्ता कशी लवते?' २ सदसद्विकसुद्धि, न्यायसुद्धि ० धरणी-स्त्री मनीं संपादन करणें, आर्जव, गुणमत (किं० करणें) ० धरणीचा-वि दुसऱ्याचीं आर्जवें, गुणमत करण्याचा ज्याचा स्वभाव आहे असा, मनीं संपादणारा ० पाकुळका, मनाची पाकुळका, मन पिंगळा-ळी-स्त्री बऱ्यावाईट गोष्टी करण्याची प्रेरणा करणारी मनातील देवता, मनोदेवता मन पोडा-स्त्री मानसिक प्राप्त, दुःख, वाळजी इ० मन घूत-किवि (मनाला जें पवित्र, शुद्ध वाटतें त्याप्रमाणें) मनास येईल तमें, वाटल तमें 'कोणी वाटेल तें भलभलें बरू लागला म्हणजे तो मन घूत मागतो असें आपण म्हणतो' - गीर १२५ म्ह० नन घूत समावेष्ट। मन पूर्वक-किवि १ मनापासून २ जाणून घेवून, मुद्दान मन, प्रिय-वि मनाला आनंद देणारा, समाधानकारक मनभाव-५ उत्सुद्धा, थंदा, भक्ति, मनोभाव 'मनभाव असल्याबाबून कार्य सिद्धीस जात नाहीं' [तं मनोभाव] ० भूक-स्त्री काल्पनिक, खोटी भूक, जेद्दमीच्या सराबासुळें वाटणारी भूक ० भोळा-वि साधा, गरीब, निष्कपटी ० मन-स्त्री (ब) मनधरणी, गुणमत, आर्जव ० मानेस-किवि मनास वाटेल तसें, मन घूत 'वैतति मनमानेतें सुतपदा अपतिका ब्रिया वटवी।' - मोसभा ६ १० ० मान-वि स्वेच्छाचारी, स्वच्छंदी, बेताल ० मिळाऊ-वि सर्वांशीं - मिदुन मिसदून राहणारा, गोड स्वभावाचा ० मुक्त-किवि श्येच्छ, अमर्यादणें, मनपुराद, मनाची इच्छा पूर्ण होईपर्यंत ० मुराद-वि १ मनोहर, आल्हादकारक आनंददायक २ विपुल, श्येच्छ मनसोक, मनाची तृप्ति होईल इतें (जेवणातील पदार्थ) [अ मुराद=इप्सित] ० मेळ-वि १ आवडते, प्रिय, मनोहर २ शास्त्र इ० चा कारवाय विचार न करता दोन्ही पक्षांच्या समतीनें झालेले (लग्न) ० मोकळा-वि खुल्या दिलाचा, सरळ, निष्कपट ० मोकळे करून-किवि खुल्या अंतःकरणानें सकोच, मोति, लाज इ० सोडून ० मोठा-वि १ उदार अंतःकरणाचा २ उदार, सडळ, मोक्षला हाताचा ० मोड-स्त्री हिमोड, निर्ताशा 'नवो करू मनमोड।' - पला २२४ ० मोहतिर-न मनाचा, मनाने ठरविलेला सुहृत् ० मोहन-वि मनाला छप करणारा, रमणीय, आवडता, प्रिय 'मनमोहव शायकराणा। कोणी जाउनि आणा।' ० मोज-स्त्री १ गमतीचा विचार, कल्पना २ लहर, नाद, छंद

०मौजा-करणे-स्वतः च्या (रोग, अनिर्विध) दृष्ट्या तृप्त करणे.
 ०मौजी-ज्या-वि १ लहरी, छादिष्ट, चचलबुद्धि २ मित्रास
 खोर, दिमाखी ०रज्जा-खी स्वाभाविक, नैसर्गिक लाज, मनो
 दवतेची टोंचणी, भीति शरम, शिष्टाचार, स्वभावितपणा 'हुला
 मनलज्जा नाही जनलज्जा तर घर' ०चळख-खी मनबोवख
 पहा मनदशाति खी मनाची शातता मन संतोष-पु मनार्थे
 समाधान, मनास होणारा आनंद मनसमजावणी-समजा
 वशी-खी रागावलेल्या, हु खी, संचित माणसाचे सात्वत, सभा-
 धान करणे ०समजूत-खी ग्रह मत, समज, भावना 'सर्व
 मनुष्याची मनसमजूत एकसारखी असत नाही' ०समर्पण-न
 (काव्य) मन अर्पण करणे मनसारास-पु (विनोदाने) मन.
 'मनसारासाचे स्नाधीन सर्व इष्टिये आर्हेत' ०सुटका-खी
 मन एखाद्या गोष्टीपासून परावृत्त होणे ०सूच-न इच्छारूप
 सत्ता घालविणारे, बाणणारे, मन ०सोक-कवि येथेच, ह
 स्वर, स्वच्छद मन वृत्त पदा 'पशुपक्षी याचा मनसोक ब्यदद्वार
 आहे' ०सोदिष्ट-वि मनात योजिलेले ठरविलेले, निश्चित कलेले
 मनस्तत-वि १ दुःखदायक २ अनुतापी, दुःखपीडित मन
 स्ताप-पु (मनाला होणारा त्रास) दुःख शोक, पथापाप, हुर
 हुर, खिन्नात ६० मन(न)स्थिति-खी १ मनाची स्थिति, मान
 सिक अवस्था, भावना २ मन 'माझी मनस्थिति चकल
 आहे' ०हलका-वि हुबूल, धुध मनाचा मनाकलित-वि
 मनाने आकर्षण केलेले मनाजीपेत-पु (विनोदाने) मन
 मनाजोगा-वि जसा हवा तसा, मनासारखा मनापासून-
 किवि खरोखरी, वैवाच्या देखापासून, अतिशय पार मनापून-
 किवि खरोखरी मनायोग-व्य-वि किवि (अप) मनोयोग्य
 पदा मनास येईल तसे-किवि स्वेच्छेने, मनीप्रमाणे मना-
 सारख्या-वि इच्छेसारखा, आवडीचा जसा पाहिजे तसा
 मनुयाई-खी मन मनेच्छा चला-किवि मनसोक, यथेच्छ,
 मनार्थे समाधान होईपर्यंत नदी पुलिनी गणातिरी। वीडा करिती
 मनेच्छा।' [मन+इच्छा] मनेच्छा-खी मनाची इच्छा,
 प्रवृत्ति कल मनेप्सित-न मनोवाळा मनाची इच्छा-वि मनार्थे
 इच्छिलेले, मनोवांछित [मन+इप्सित] मनोगत-न मनीपा,
 वृत्त उद्गा, विचार, इच्छा धीवृत्तवागाते वाढिती। जाणे
 थीपती मनोगत।' ~एप्रैव १५ १३८ -वि मनात असलेले
 ठरविलेले 'कुमाराचा मनोगत जो आकार असतो तो पटावर
 उजपत होत असतो' मनोगति-खी १ मनाची वृत्ति, किंदा,
 विचार २ मनाचा, विचाराचा प्रपद, पौच मनाची भाव, आक
 २५ ३ इच्छेचा कल प्रवृत्ति 'हा आपल्या मनोगतीने काळो-
 बाणगे-करतो' -वि मनाप्रमाणे बाणणारा, चालणारा, विचारा
 प्रमाणे चकल -किवि मनाच्या गतीप्रमाणे अतिदाय चकलना

हीत वेगाने 'आळा गेला मनोगती।' -मास्तित्तोत्र मनोगम्य-
 वि मनाला जाणता येण्यासारखे, मनाने आकर्षण होण्या
 सारखे मनोज-पु मदन, काम 'मनोज मध्यस्थक निपाल।' ~
 सारह २ ६० मनोजय-पु मनाचा जय, आत्मनिग्रह, मनो
 निग्रह 'दैमा मनोजये प्रचार। युर्दाद्रियांचा।' -शा १६ १८४
 मनोजय-वि मनाच्या गतीने जाणारा फार लगेने जाणारा
 मनोत्साह-पु मानसिक उत्साह, आनंद आवड 'ज्याचा
 जसा मनोत्साह तसे तो कुरितो' मनोदय-पु १ हेतु, विचार,
 आशय २ इच्छा, कल, प्रवृत्ति मनोदेश-पु मनातील योजना,
 हेतु, वेत, विचार मनोधर्म-पु १ (प्रेम, द्वेष, काम, क्रोध,
 मत्सर इ०) अत करणाची भावना, विकार 'न निषे मनोधर्मी।
 अरोचक।' -शा १८ ६५७ २ मनाची शक्ति (विचार चकलना,
 सदसद्विवेकबुद्धि इ०) ३ (सामा) चित्तवृत्ति, मनोवृत्त 'आहार
 मिळाल्या उत्तम। हरिखेनेना मनोधर्म।' -एमा १८ २३६ ४
 मनाची चकलता 'तव आतु त्राय मोडे। मनोधर्माची।' -शा
 ६ २११ ५ हेतु वेत, विचार-वि मनोगतीप्रमाणे बाणणारा
 'सहचर मनोधर्मु। देवाचा जो।' -शा १७ २३ मनोधारण-
 पा-नखी मन राखणे, मनधरणी मनोनिग्रह-पु मनाला
 ताब्यात ठेवणे, मनोजय, सयनक मनोनीत-वि मनाने पसत
 केलेले, स्वीकारिलेले मनोनुकूल-वि एखाद्याच्या मनाप्रमाणे,
 मनाला पसत पडण्यासारखे मनोनुसृत-वि मनाने अनुभविलेले,
 सहन केलेले, उपभोगिलेले मनोभंग-पु इच्छा वेत, आशा इ०
 फलरूप न होणे, निराशा मनोभव-पु १ मदन, काम २
 कामेच्छा, निषेच्छा मनोभाव-पु १ हेतु विचार २ भक्ति,
 भक्ता ३ प्रीति मनोभावे, मनोभावे करून, मनोभावा
 पासून, मनोभावाने-किवि अंत करणपूर्वक मनापासून धडेने
 'मनोभावे ईश्वराची सेवा करावी' मनोभिराम वि मनाला
 हुष्ट करणारा, आनंदादायक, मोहक, चित्ताकर्षक 'तेव्हा तरी
 तारककाच राम। देईल आम्हासि मनोभिराम।' मनोमय-वि
 भन कल्पित, कल्पनिक अत-वरणातील, मानसिक मनामय
 कोदा-पु चैतन्याच्या पाच (अन-प्राण-मन-विज्ञान-ज्ञानद)
 अक्षरपेरी तिसरा पचकोष पहा मनोमयसत्यवाद-पु एकाच
 वस्तुविषयी निमित्ताक्या लोकाच्या मनात सारख्याच चकलना
 असतात असे मत, सार्वत्रिकवाद (६) कन्सेप्ट्युअलिझम -नीति
 ४०६ मनोयोग-पु मन लागणे, लक्ष्य अवधान मनोरंजक-वि
 मनपसत, समाधानकारक, संतोषकारक मनोरंजन-वि
 मनाला रमविणारे, चरमगूढ करणारे, चित्ताकर्षक मनोरंजन-
 न १ चरमगूढ, गमत, मौज २ मनास वाटणारा आनंद, उद्वासा
 मनोरथ-पु इच्छा, अंत हेतु, उद्देश, योजना 'तोष्ट्रिया
 वैकुण्ठादक। मनोरथ पूर्ण करीत।' -व्य ५ मनोरथ-वृष्टि-

स्त्री मनोराज्य, काल्पनिक सृष्टि मनोरम—वि १ मनाल रम
विगार, मोहक २ आनंददायक, संतोषकारक, मनोरमा—स्त्री
१ सुंदर स्त्री २ (संकेताने) वायको, पत्नी मनोराज्य—न
मावी उत्कृष्टाविषयीचे कल्पन, तरंग, हवेतील मनोरे मनोविचार,
मनोवृत्ति—पुढी मन त उद्भवणार कानबोधादि विवर
प्रत्येकी, भावना, मनोवृत्ति मनोवृत्ति—स्त्री १ मनाची स्थिति
चित्सृष्टि स्वभाव २ मनाचा व्यापार, विचार, भावना, विचार
इ० 'ह्या मनोवृत्ति देवपरायण झाल्या ' मनोवेद्य—५ मनाची
गति, अत्यंत अल्प गति मनोगति पहा 'मनोवेद्ये तात्काली'
पातळे विश्वराजवटी ।'—युच ४१ १५७ मनोवेद्य—वि मनाने,
अंत करणाने जाणता येण्याजोगे मनोव्यापार—५ मानसिक
सकलपारि शब्दहार, विचार, विचार इ० मनोहत—वि निगद्य,
हताश मनोहर—५ व्यक्तीबाचा प्रसाद (नैवेद्य) —रीप्र २५२.
—वि मोहक, आल्लादकारक, रमणीय, सुंदर मनोहारी,
मनोह—वि चित्तावर्धक, रमणीय, सुंदर मोहक मनोनि—किवि
मनापासून, मनातून 'हैंसे मनोनि घनवरी । विद्यमाने आल्या
अवमरी ।'—ह्या १६ ८७ मनोरे—रा—न.५ मनाची इच्छा
'का जे लळेयाचे लळे सती । मनोरेपाचे मनोरे पुती ।'—ह्या
११. घरल्या मनाने—किवि शुद्ध मनाने, आल्या, प्राणाधिक
इतने 'सीता स्वयंवर असें घरल्या मनाने अवलक्षुनि शाळ अव
छोडिले 'मोळ्या मनाने—किवि छुल्या रिले, स्वतः ये मन,
हेतु भावना इ० स्पष्ट रीतीने सांगून मन मोडले करून

मनखुरा—५ (सोनारी) एक हत्यार मणखुरा पहा

मनगट—न घडकामाची चौशेनी लोखंडी बाव सरवाई
पहा

मनग(क)ट, मनगटी—मनगट मनगटी पहा तेंप
पुढा तुझे पुण्याजुलि । सैमीक मनकडावा ।'—भाए ४५१ मन
गटातील माझा मरणे—असमर्थ असणे

मनचय—वि (जलतारी धदा) मध्यम

मनजात—स्त्री (मो) मोनी, मुदी जत (पाटीव जनाव
राना वेददान कौण्णात उपयोग)—संघातीच्या पायथ्याशी ३०६
मनणे—सकि १ मानणे, पटणे, आवडणे 'जरी उतरला
घराभार । हे घारंगपर न मनीच ।'—एमा १ २०० २ ध्यानात,
लक्ष्यात घणे. 'का निश्चे धाय लिखत । एकही न मनी ब्रह्मनिष्ठ ।'
—मुवन ४ १२६ ३ वाटणे, मावणे —एस ३ ६१ (सं मन)

मनन—न विचार करणे, चिंतन, ध्यास 'धवण म्हणिज
ऐकावे । मनन म्हणिजे मनी घरावे ।'—दा १८ १०८ ०शील—
वि मनन, चिंतन विचार कल्पनाचा स्वयंभू असलेला

मनवर्णे—भक्ति मान्य दोषे, मान्ये जाणे 'तव शुद्धीच्या
भाशा । तो जेवु न मनव जैसा ।'—शा १७ १०८ मनवि—

राधो १. ४

सकि जाणत करणे, लघुक करणे 'चित्ता चेतविशी मना मन-
विशी सर्वेद्रिया चाळिशी ।'—निमा २ २.

मनवारी—वि मनोरायाई लोखंडाची एक जात—मुव्या १३

मनशा—सा—स्या, मनीषा—स्त्री इच्छा, वासना, हेतु,
मनीषा पहा 'आशा मनशा ल्पणा कल्पना ।'—शिली १ १२७
[मन+आशा] मनशामोड—स्त्री इच्छिलेली वस्तु मिळाल्या
मुळे झालेले समाधान, अस्वः तृप्तता

मनशी(सी, स)ळ—न्य एक तासू रंगाचा औषधी
घातु [स मन शिल]

मनसय, मन्सय—५ १ (सुसलमानी अमर्यादीत) घोड
दळातील एक अधिकाराची जागा २ अमुक इतक्या घोडेस्वाराचे
पय पदारी देवग्याचा अधिकार ३ या हुद्याच्या दिमतीसाठी
दिलेली जहागीर. [अर मन्सय] ० दार—५ मनसब घाण कर
णारा अधिकारी, एक लष्करी हुद्दा [फा मन्सबदार]

मनसुत्र—स्त्री—(अप) मन्सुत्र—स्त्री पहा

मनसुवा—भा, मनसोवा—५ १ जेव्हा, हेतु, मनोगत २
विचार, ठराव, मसलत 'पल्ल मनसुवा काही लवणीवर पडला
आहे ।'—समारो १ १३१ ३ सुचि, दिक्मत ४ अंगीकृत कावे,
मोदीम ५ मनसुवी पहा [अर मन्सुवा] मनसुवदार—वि
युक्तिवान, अकल लढविणारा, कल्पक, योजना तयार करणारा
मन्सुवेवाज—वि युक्तिवान, अकल लढविणारा, मुत्सद्दी
'शिपाईगिरीची व मन्सुवेवाजपणाची ठावे करून यशास पात्र
व्हावे ऐसेच आहा ।'—पदा ३३३ [फा मन्सुवा+वाज]

मनसुवी—फरी, मन्सोवी—स्त्री १ फिरशेळ दाण्याची
चौहशी, न्यायनिवाडा, निहाल 'आमची मनसुवी मारी बाबाजी
यावपाशी पडली ।'—समारो १ १२३ २ पनाईत, स्वाद,
मध्यस्थी. [अर मनसुफ फा मुनिस्फी] मनसु(सो)वदार—
५ न्यायकोटोतील अधिकारी, सुनयक, न्यायाधीश

मन(स)सुर, मन्सर—५ १ राजाचे आहापत्र, सनद २
मोहोर, सिमा 'बरी मनसुर सद्गुष्टपचा । दिशेव सकळाचा
पुसिला ।'—अवि ४५ ६० [अर मनसूर]

मनसूर—वि १ मरत झालेला २ दसस्वी—आदिपदाही
कडाने [अर मनसूर]

मनसोटी—स्त्री (कातरी) मसणवटी, समान 'तुम्ही
ते प्रेत मनसोटीवर पडून जा ।'—समाप १ ३ १ [मसणवटी]

मनहवी—वि १ मन स्वाधीन असलेला, मन जिंकणारा,
सवयी मृत्यु न म्हणे हा मनस्वी ।—दा ३ १ २६ २ वेपनद
गीर, स्वर वनाचा, अमयांद ३ रवगट्टी, लहरी, छांदिष्ट
(काम, वागवृक्ष, स्वभाव, मृत्यु) ४ ये मर निपट्या
छातीचा 'स्वातःप्रापारुया गोर्ध' उदना 'जव दयाच्या

आहत अशा जिवीपूर्वी मनस्वी म्हणजे लोकमान्य जिजाबाबांचे निषेधवा ठाणाचे झाले पाहिजे. - धर्मशास्त्रविचार (कावेरूत)
५ पुष्कळ अतानात विपुल, अतिथय तदा० मनस्वी-पाऊस-
ऊन-पडी मनस्वी तच-खोल-लहान इ० निराविषयवाग्रमणदि
याजतात जमै-मनस्वी निदितो-वाचतो मनस्वार-वि (५)
मनस्वी अर्थ ५ पडा

मना—ही १ मनाई प्रतिपद्य वाणी वाटहीन जाळ
लागल्यास मना करणे - सभासद ४२० २ निपद्य, हरवत - नि
बद केलेले ज्याला प्रतिपद्य करण्यांत आला आहे अशा, निवृत्त
निवृत्त जप्त (कि० करणे, हाणे) [अर मन्म] • निटो—ही
पूर्वीचा हुद्दम रद्द वेला आहे अशा अयाची रिटी (रहादा ०)
मना करण्याविषयीचे पत्र, सलग हुद्दमाची रिटी सरी मनाई
• मोरदला—३ देणे, घेणे इ० सध्याचे सधट दुपट्या प्रदुरत्या
कमन टाळणे (कि० करणे हाणे) • रोखा—३ मनाई हुद्दम
मनाई—ही १ पदी निपद्य प्रतिपद्य २ कुट्याला रहादा न
करण्याविषयीचा सावकाराचा हुद्दम • पद्य—न प्रतिपद्यक हुद्दम
—रा ८ १०७ • हुद्दम—३ (कायदा) अनुकूट कत नय
अशाबद्दला कार्याचा हुद्दम, सधोद (३) हुद्दमदन

मनाज—किरि १ दामन २ अल्प, किरि ३ विसरिपिन
पडावा मनाज. [स मन व्] • स्पशेस्वर—३ (सगीत)
विवादी स्वर पडा

मनाजणी—ही मन वळविणे आनंद मनधरणी मना
जिणे—मनि वया करणे अनुकूल करून घेणे मन वळविणे
मनेरा—३ १ मन र लगादा? - शर १ मनरी—मि मनस्वी.
—शर

मनावर—न (सुवई) लडाऊ जडाऊ गलवत [३ मॅन
ऑफ वॉर]

मनि—नी—३ राग म्या नणत यावा मनिदि न घराया'
—सिंगीता १ १५ [स मनु—राम]

मनी—ही (बालभाषा) साजर ती पडा मनी आगी।
म्याल म्याल वागी। येग मन खेळ आपण। [व्य]

मनु—३ १ प्रभुदेवाच्या एका दिवस त ज वचदा अधिकाती
होतात त प्रत्येक प्रत्येक बर्यात चौदा मनु असतात चौदा मनु
मन्वतर पडा 'स्वायम्भुव मनुष्य बरील। चारी मनु।' - द्वा १०
१३ २ एक ऋषि व स्मृतिकार. ३ अनुकूल काल ह्याम 'मान्य
कावावयाचा मनु आला' ४ मनुष्य मानव ५ (साक्षिक)
चौदा या संस्थेबद्दल सज्ञा [स] • पालटणे (२) परिस्थिति
बदलणे कांति मन्वतर हाणे मन्वतर—न १ दुसरा मनु काल
२ मनुचा शक, देवाचे ७१ पर्याय (युगे) निवा ३०, ६०, २०, ०००

धरं. प्रपद्य मन्वतान मना मनु इद व इतर देवता यत त ३
(स) (पुण्याच्या उल्काची वैभाषाची सत्तेची) अमदानी.
काळ, अनुकूल काळ ह्यम 'तुमचे मन्वतर गळे माझे मन्वतर
आले म्हणू म्या तोही भडकावल्या' ४ कांति 'सर्वत्र मन्वतर
विपन विडड तिडडे अस्वास्थ्य हा भगुरता आणि अद्या' १
मूर्तिमत दिगुलागी' - शुभरायचा इतिहास [मनुभतर]

मनुका—जानव वाळेली काळी दाडे एकवचन मनुक
[३२ मुका]

मनुज—३ १ मनुष्य, मानव २ मानवजाति [न]
मनुरी—ही (कौं) छद कांति मात्र कावेचार
मनुष्य—पुन १ मानव २ तोवा इसम, माणुस, मानव २
कर्तृत्वान पराधीन मन्ये माणुस, पुण्य 'गन्धाल वाणी
मनुष्य मळता म्हणून राज्य मुक्ते' [स] मनुष्यातून
उठणे—१ स्पर्शरिति, निराकार ३० सधून पाहणे स्पर्शरित
करणे २ सर्वत्र स्पर्शामुळे अत्यंत हीन हीन विपन दबावत
येणे ३ मरान्तर हाणे मतवयात टवणे, रोगमुळे ब्यवहा
रात निराशा हाणे (वाच्या पलट) मनुष्याति येणे—जम बसणे
पडा • मन्वतर यची स्थिरतावर हाणे (पद्याचा) मनुष्यास,
हार्ता धरणे—१ एखाद्या मंदत करणे २ त्याला मंदतरीत
येणे सामावपद—० पण—न (मनुष्याला असलेले कर्ज) मनुष्याने
करावयाची कर्जे (समुच्चदाने दानार्थे दक्षलग ऋजिग व
विपुल अशा तऱ्हेची ऋणे केडावयाची असतात) • मळता—
छा—ही १ मनुष्याने कौशल्य चातुर्य २ मनुष्याची लुब्धकरी
विशेषत आपल्याला ईश्वरी सहाकार झाला आहे आपण
ईश्वराचे अशा भांडो असे पराविलेले घांटा ३ (वहाचार दिवणारे)
सज, कांति मनुष्यलक्षणस्वरूप याचो तडाव मनुष्यकळा नाही'
• क्री—ही अनुपपण पडा • गण—३ १ नक्षत्रावरून पडलेल्या
तीन वर्गांपैकी एक, पूर्वाजय उत्तरायण होणे मरणी आणि
आदा त्या नक्षत्रावर जन्मलेल्या मनुष्याचा वर्ग याद्वीच दोन
देवण आणि राक्षसण २ स नवजाति • तीथ न तीथे पडा
• देव—३ राजा 'साची कत्ता असावा मिश्रयि हसा मनुष्य
दवाचा' • माकणे २० २३ • पण पणा—नप १ मनुष्याने
मनुष्याशी किंवा समाजोत योग्य प्रकारे वागण्याचा स्वभाव माणु
सही, सम्भरणे, शिष्टाचारास धरून वागण्याची पद्धत २ भोग्या
दयादक्षणा विनय इ० गुण • चल ५ सरयाबल सचवल
अनव माणसाची मदत (३) मॅनपावर 'हे काम एकट्याने
नवई मनुष्यबल पाहिजे २ मनुष्यामळे प्राप्त ह्याणारे सामर्थ्य
(तेन्य नोकर चार) याच्या उलट विचवल द्रव्यबल इ०
• यज्ञ—३ १ पचमहायज्ञांपैकी एक अतिमत्तपण २ नस्मेध
• लोह—३ इहलोक पृथ्वी • वाणी की मनुष्याचा आवाज

पोलेणे ०हानि-नी-स्- मनुयाचा नश मनुष्यहानीसारखी
हारी नाही 'मनुयागम्य-वि मनुष्याला साध्य न होणारे,
मानवी शक्तीच्या बाहेरचे

मनूर, मनुक्ष-उ (असिष्ठ पुण) मनुष्य 'मनुष्य वेष्टे
अवतरा।'-उपा ६६० 'त्ये त्या मनुक्षाने जनाया होवे
होत'-हाकाथ ५९

मनेजर-उ काश्मिरी, व्यवस्थापक, प्रमुख [६]

मनेर, मनेरी, मन्गार-न मनेर मनेरी, मन्गार पहा

मनेवार-उ बरखोर 'आपण इरामखोर मनेवार चजा
उत्क्रास गोसमाल देउनु सोहउनु घेउनु।'-इम ६६ [अर
मन्-अ']

मनोती-ली १ मनाई पहा व्याजाखेरीज दिलेला जास्त
मोबदला २ इक्ष्म घेनामाच कापून घेतलेले व्याज [दि मनोति]

मनोरा-उ १ आतून पोकेल असा उष स्तम्भ (दगड, चुना
इ०चा) २ विहीर इ०च्या घाऊन बांधलेला दगडी खाव, खुत्तज
३ दीपस्तम्भ दीपमाला मिनार पहा [३४ मन ग]

मनोरा-उ (ब) बारीक दुःखा, बीप काच पडला तर
मनार मनार शाले त्याचे

मनाळी-ली (चुनारी ब) खादण्याचे एक हत्यार

मनाथ-उ मदन, काम 'भीमकी पहातम सभोर्वेत। तब
बीर भेदिते मन्येत।' -एरुव ७७७ [स]

मन्या-ली मानेची मगची शीम [स] ०स्तंभ-उ
ज्यस्तमान इक्ष्मतिकडे वळविता दत नती असा गंग मान धाणे

मन्यु-उ राग, कोर [य]

मर-म-अ गाडी नगर इ० हाक्यासारखा हा० नायजूच्या
वैष्णव जल्द चालण्याचा इ० रत दावदाचा शा० याकना छल्ल
उज्ज्या हाताच्या बेल म पव अशा शा० ने इ० त देतात

मव, मवस-शम माचानव, मजदारी मव नाही
हत्यार मुमताचा धाव गमला। -ऐणे ७९ [मजपारी अप]

मपला-ली-ले-वि (ब) माचा-ली-स मपासून,
मसून-किवि (घाटा) मजपासून, माझ्यापासून

मपितला-वि परिमित, माजका 'मपितला बोलीबोळिते।
-माहा ६१५० [स मा=मापणे]

मफलीस-वि गरीब, कामगरी वर्गातील (सदा शब्दास
जोडून सरकारी कामदपती उपयोग) सडामफरीस पहा [अर
सुकिस्]

मफरीरा-उ तीन पीळ भमलेला मजपाती २ अलंकारविशेष
'माणीरी खवीत मुके मफरीरा। -धवळ सत्तर्ष ४० [का
मुपुर्-तान पीळ]

मवरज-उ टाचविळा, आर [पा मिहमाव, हि मगरीश]

मवादा-अ १ देव परो तसे न होवो २ वदावित
'मवादा त्याजवळोन काही तपावत नजरेस आला तर आम्हास
सागावे' -रा १४६ [का म+वादा]

मम-वि (अस्मद्-ची वटी विभक्ति) (काव्यात उपयोग)
माझा 'मम आत्मा गमला हा।' -स्वयंवर [स] ०मृणोणे-
१ आपला मृणोणे, स्वीकारणे २ वळुळ करणे, जाणे ३ मान्य
करणे ४ कोणी जे मृणोणे त्याला समति देणे दुसऱ्याच्या
ओज्जीने पाणी पिणे (भिउर यजमानाला मम मृणण्यास
साधून आपण पुढे त्याची वचने उच्चारतो यावरून) ०कार-
उ माझेपणा, ममत्व 'ममकार अदकार त्यामुनि होसील मुक्त
गेहीच।' -मोशाति ३५१ ०त्व-न माझेपणा, ममता, प्रेम
'वी ममवै वपुदेवा-दिहा सकळा।' -हा ९४६७

ममता-ली १ आपलेपणाची, आत्मीयतेची भावना, माझे
पणा २ माया, प्रेम, प्रीति ३ महत्वाकांक्षा, अभिमान ४(ल)
मता [स ममत्व, प्रा ममत, दि] ०लावणे-लावून घेणे-
श्रेयळ व'नाने दुसऱ्याची प्रीति संपादणे ०प्रवृ-उ आपलेपणाची
भावना (कि० वरणे) ममतातु-लू-वि मायाळू, दयाळू
श्रेयळ ममतास्पर्द्ध-न मनरवधुदि देवण्याला, प्रेमाला पात्र,
प्रेमाचा विषय (मूल, बायरो इ०) [मनता+आस्पद] ममते
शाल-वि मायाळू, प्रेयळ 'बुधाल ज्या त्या ममतेशील घनि।' -
०३ फरा ४९

ममल कृतमदार-उ (राज्याच्या आधारस्तम्भ) एक किताब
'सताजी घोषपद यश हिरावमलकृतमदार ऐसा किताब दिव्हा'
-मराचियोत चरित्र पृ ३३ [का मम्मुल-मदार]

ममालिक-उ देश, राज्य [अर ममालिक-मम्मुलदे
अव]

ममुला-उ (ब) अतिशय जाडी भाकर, रोड, रोडगा.
ममुनी-ली अचिणी, मनघरणी 'त्याची मम्मुनी करून
आपली तऱ्हीर माफ करून घेऊन' -दिमरा १७९ [अर
मम्मुनी]

मय-ली एक रातगीर जनावर

मय-अ एक सल्लत प्रत्यय १ मारलेला, पूर्ण, व्याप्त.
समासस उत्तरपदी येता उदा० जल-आनद-वृक्ष-धान्य-मय
'समुदात जाऊन पाहिले तो जलमय सर्वे दिसू लागले' २ एखाद्या
(वस्तूचा) वलेला, वढविण्णेल उदा० सुदग-धातु-सिक्ता-मय
सुवर्णमय प्रतिमा करावी।' [स]

मयंक-उ चंद्र 'जैया तारामाजी मयंक शोभादमन।' -
कथा ३३१९ [स मयु-इरिग + अक = चिन्ह] ०पत्र-न
चढावृत्ति मिश्रण, चक्र 'नाहाटली नेणे मयंकपत्रे।' -वेसीख
६७५

मयन, मयनपदा १, मया, मयातैन—मयन ६० पदा
मयदा मयदान, मयादालखडी, मयल, मयलखोर—
मया, मयान मयालकडी, मयल, मयलखोर, ६० पदा

मयना—३ एक पक्षी मया पदा

मयना—३ (वि) मायना, माना पदा.

मयाल—जी (ना व) तुळई

मयासुर—३ एक शिल्पकार राक्षस [स मयन+असुर]

मयासुरी प्रकार—३ (क) नादरी, खोटी, घोटकची गोष्ट

मयाळ—वि १ मवाळ, २ मायाळ 'आतांमी निव्हा
मयाळु।'—दाव ३१४ [मवाळ]

मयाळ-ळी—खी एक प्रकारची भाजी

मयूख—३ १ सूर्यकिरण, प्रकाशकिरण, तेज, द्योति २
(घर्मसाख) एक टीकाप्रथ [स]

मयूर—३. १ मोर, एक सुंदर पक्षी २ तुरा, मयूरसिखा,
३ एक वनस्पति [स] ० कुंचा—३ मोराच्या पिसाची चवरी

'मयूरकुचे दाखिमी थोहरी।'—मदिपतीकृत पाडुराखोत ७७.
० पन—न मोराचे पोस 'तया सुड्याचे हळवडी। सुचमयूर

पत्राची वेडी।'—एकद्व १ ६५ ० पिच्छ—न मोराचा पिसारा
'मन्तर्मी सुगुट आंगि धिरींगी। सभोवतीं शिकसिद्धपाची दाटी।

त्यावरी मयूरपिच्छाची वेडी।'—०य ६९ ० ललित(करण)—
न (नृथ) पाय श्रविक करून व पाटीमागे पुचळ बळवून

पाटीमागेच उच करणे, हात नेटित करणे व त्रिक बावडे वर्ण
० शिखा—दिखा—शिखर—खीन १ एक फुलझाड २ (ल)

करडी मयूरासन—न एक योगसन हाताचे तळवे उगीनीवर
देवून कोंपरावर शरीराचा तोल सांभाळणे [मयूर+आसन]

मयूरी—खी १ मोराची मादी, लंगेर २ एक प्रकारची कथ
गति तों निघाल्या अक्षरलक्ष्मा हारी। दाखविती गती

नाना पती। उडरी नाडुळी हवी मयूरी।'—ज ४ १२ मयोर—
३ (अप) मयूर मोर

मयै—उभे सह बरोबर, 'शामनीपत टक्कल मये व्हमण
पन गेले हाते।'—रा १ १८४ [फा मड]

मर—खीन (पीक झाड, राकूड, दाग, कापड ६० च्या)
सडलेला, मेलेला, विहलेला, न वा पावलेला भाग २ पूर्णपणे

जळून गेलेले पीक. ३ पितावरील बोट 'मागलत ना मर असेल
ती काढून जाऊन राहावी।'—राखी—घनवरी ० ११ —न कुभार

६०—खी मरणाची स्थिति मरणांन्मुख अवस्था (वि० येणे
लागणे, मीम येणे जाणे) [मरणे] मरीं जाणे—मरणाच्या

पयास लागणे मरीं मरणे—जिवःकर न पाहता मरिश्चय कावा
हकड करणे. मरीस येणे—जाणे—मर येणे

मरक—न अपस्मार, पेपरी, घुरे [स]

मरकत, मरगज—३ एक प्रकारचे रत्न, पाच 'जेसा
परिमळ जाहला मरगजा।'—हा ११ १०१ [स मरकत]

मरकव—३ न १ वाहन २ (जकातवात्प्रात) गाढव
[अर मरकव]

मरक(कु)ळी—खी मर (-जी,) पदा

मरकाड—खी (व) अवहृष्टा, सकट 'आमच्यावर सगळी
मरकाड खचली'

मरकाडया—वि अत्यंत अशक्त माणूस, रोडका, मरट
कडा [मरणे+काडी]

मरकेपणा—३ (व) टोंगीपणा

मरगड—खी (वा) मरणाची साप, मरळ

मरगण—त, मरग(क)ळ—खी घटल्यामुळे येणारी जपे
नेल्यासारखी दिगिति, घडवा, रगिति मर-मरळ पदा [मरणे+क

ळणे] ० घेणे—मरणे, मरगणे, मरगळीस येणे—१ अति
ताय दमल्यामुळे पडणे, अग टांगणे रगिति घेणे २ दमल्याचे

टोंग करणे (हरी पैल, घोडा, माणूस यांनी)

मरग(क)ळ—वि अगरी दमल्याचा बदाणा करून बैठक
मातून वसलेला (माणूस, जनावर) मरगळणे—अति दगून

आणें निघाण होणे, शक्तिनात होणे. मरगळा घेणे—आगा
सोहून न हालणे

मरगरी—खी—खी १ मरामारी, सारीचा रोग २ भोंवळ,
चक्र, घरी ३ पेपरी, अपस्मार [स मरक]

मरगून—खी १ मृत्युगति, मरणावस्था २ दुर्दैवाची पर
मावधि, मृत्यु (क्रि० येणे, मरणे, घेणे, मरुतोस येणे) 'त्याला

मरुतोने धरले हा काय बाबायसा?' ३ मरगळ पदा [मरणे+
गति]

मरचला—३ बालकाचा एक प्रकार चाच्या रोगाचे सालपट
नरम अगळे—कृपि ३ ३०

मरज—३ मरला पदा

मरजसत्ताफा—३ पाड्याचा एक रोग हा ठेव लागल्या-
मुळे हातो—अथय २ १९९ [अर मरज=रोग]

मरड—खी (गा) १ दमी पाण्याची भातशेती २ माल
जमीन [का मरड=खड, बाळ]

मरडादही—न (व) साय काढून घेतलेल्या दुधाचे दही
मरडी टाकळी—खी टाकण्याची एक जात

मरघ—न १ मृत्यु प्राण जाणे २ (ल.) हानि, तोटा,
नुस्तान 'कोट्याचे नाश्याम वाटिदि मरण नाही' न्यूनता

नाही अमे वेधनर सामतेना दोहतात 'उदा० या व्यापारात हानर
हयास मरण नाही' [निव्हास निव्हाली] ३ मोटा पोडा,

सकट ४ जिवावरची गोष्ट, प्राणार्थी गाठ, प्राणसकट 'त्या मागाने आज नको, तपे मोठे मरण आहे' ५ अत्यंत गप्रिय, कटाळपणी गोष्ट 'लोकाजवळ कर्जे मागणे हे मला मोठे मरण आहे' [स] (वाप्र) ० जाणणे-समजणे-कळणे-कळट लागणे-सकटाची जाणीव होणे (फोणाच्या घरी) मरणाची वाजंत्री वाजणे-कोणत्याहि सकटाला तोंड देणे, मरण्यास तयार असणे मरणाच्या दारी बसणे-पंथास लागणे-टेकणे-आसन्नमण होणे, आता मरतो की मग मरतो अशा स्थितीत असणे मरणादारी की तोरणादारी (जावे ६०) शुभ प्रसंगी निवा अशुभ प्रसंगी हजर रहावे मरणाने जिकलेला-जिकला-वि मरावयास टेकलेला, मरणदारी असलेला मरणामाथा-मायेस येणे-पावणे-मरायला लागल्या-प्रमाणे होणे, पूर्णपणे घडून जाणे 'हा पाच बोस जमीन चालला म्हणजे मरणमाथा येतो 'मरणाळा रात्र आडवी करणे-मरण, एखादा कठिण प्रसंग काही तरी सुक्ति योजून लावणीवर ढकलणे मरणी घालणे-मरू घालणे 'ऐसा कळल्याच्या नारद-सुनी। मरणी घातल्या वृणकांमिनी।' -जे ७१ १११ मरणी मरणे-१ एखाद्यासाठी मरण पतकरणे, जीव शोण्यात घालणे २ एखाद्याच्या घेवस तत्पर असणे (आजचे) मरण उघावर लोटणे-सण्याचा कठिण प्रसंग लावणीवर टाकणे (आपल्या) मरणाने मरणे-१ नैसर्गिक रीतीने मरणे २ (स्वतःच्या दुष्कर्मांबद्दल शिक्षा म्हणून) स्वतः वरसकट ओढून घेणे (उघाचे) मरण आज आणणे-कारताराने गुदरणात अनिट प्रसंग आताच ओढवून घेणे खितपणीचे मरण-न खितपत पडून राहिल्यानंतर प्राप्त होणारे मरण ज्या बगावरी केले दायन। तेथून भग दलदू नेणे। खितपणीचे आले मरण। निंदकजन बोलति।' सामाशब्द-० नट्टा-खी भाजार फालजी ६० मुळे चेहऱ्यादर येतो तो फिक्तपणा, निस्तेजपणा, प्रेतळ्या ० तरण-न मरणे आणि जगणे मृत्यु आणि जीवन 'मरणदरन ईश्वराचे स्वाधीन' ० दशा खी कठिण प्रसंग, जिवावरचे सकट ० पंथ-५ मृत्यूचा मार्ग. (किं० टेकणे, लागणे) ० प्राय-न मरणा सात्तेर सकट 'वाणी मागिलेली वस्तु नाही म्हणावयास मला मरणप्राय होतं -वि मरणादरते दुसरे कठिण ० मूळ-न १ मरणास बोलावणे 'मज न्यावया आला उतावीळ। तत्पाळ झाला मरणमूळ।' -कथा १ ६ ११ २ अत्यंत त्रासाचे, कष्टाचे काम, जिवावरची गोष्ट, जीववेणा प्रसंग. ० सांग-साव नष्ट मरणचे कलेले दोंग वहाणा (किं० घेणे, आणणे) मरणा-वि (राजा) अगदी मरावयास टेकलेला, अत्यंत अशक्त, मरतुकडा मर जेकटा-खी मरणाची इच्छा मरणोन्मुख-वि आसन्नमरण, मरणाच्या पयास लागलेला मरणे-अकि १ मरण पावणे,

वारणे २ झुक होणे, वाळणे, कोळपणे, कोमेजणे (शाड, रोप ६०) ३ (स) (दिलेले कर्जे व्यापारात घातलेले भादवल ६०) बुडणे, बुडसान पावणे, विकायतशीर न होणे ४ (मुलाच्या खेळातील गडी, पोंगटी ६०) निरुपयोगी, वाद होणे, खेळातून निघणे 'दोन गडी मेले' ५ थंडीने कडकून जाणे, नाश पावणे ६ (पारा, सोने ६० चा) शुणधर्म नाहींसा होणे, भस्मदशा पावणे ७ सवेदनाशून्य होणे, बधिर, मद्ध होणे 'नित्य मार खाळा असता पाठीचे रफ मरते' ८ आदून जाणे, नाहींस होणे (पाणी, रक्त, रस, ओलावा ६०) ९ बरे होणे, नाहींस होणे (सरून, नायदा ६०) १० (खडपात) साडून रहाणे, न वहाणे (पाणी) ११ बंटाळकाणा होणे, फुकट जाणे, निरुपयोगी होणे (वेळ) १२ मोडणे, जाणे, नाहींस होणे (व्हान, भूक, वासना ६०-वेळेवर वृत्त न झाल्यामुळे) 'पाहण्याविषयी त्याची दृष्टि मेली' १३ उडणे, नष्ट होणे, छस होणे (आशा प्रीति, इच्छा, मनोवृत्ति ६०) १४ ताजेपणा, सफावा नाहींसा होणे, बेचब होणे (पाणी ६०) १५ दुखणाईत होणे, आजाराने खितपत पडणे 'हा तीन वर्षे मरतो आहे' १६ पराकट्या सोटा, मुक्त सान सोसणे 'त्या साखरेच्या व्यापारात हा हजार रुपयाला मेल' १७ अत्यंत बट सोसणे, जिवापाड काम करणे, कामाने वेजार होणे 'तुम्ही सारे बसता आणि म्या एकटयाने मरावे हे थोके नाहीं' १८ अतिशय उत्प्रेक्षक, उत्प्रेक्षित होणे, उतावीळ होणे 'एवढा मरतोस का उया तुझे काम होईल' १९ खाली बसणे, कमी होणे (घूळ) (दृष्टि, नजर) मरणे-एखादी वस्तु नित्य पाहण्यात आल्याने तिजविवयी औत्प्रेक्ष्य कमी होणे, उदासीनता येणे मरण्याजिण्यास उपयोगी (कामास) पडणे-ऐन अदवणीच्या प्रसंगी उपयोगी घेणे मरतां मरतां दांचणे-अभक्तर दुखण्यातून, प्राणमंकातून वाचणे मरतां मरतां हातपाय झाडणे-शवटचा जोराचा प्रयत्न करून पाहणे मरमरून जाणे-पडणे-अतिशय आसन्न उत्कटित उत्सुक होणे, वेडा होणे मरस मर-जिवि अत्यंत धमाले, कष्टाने मरीं मरणे-जिवाची पर्वा न करता बट करणे मरू घालणे-मरणात म्हणून टाडून देणे, मरणाच्या दारी असणे, टेकणे 'तीच मरू घातला कुमर। हा तयावरी अपदावा।' मरू घातलेला-वि मरणात अशा समजुतीने साहज दिलेला मरून जिणे-शुनैर्य म्हणजे, मरता मरता वाचणे 'शेविदायूत दृष्टिवृष्टि करिता आता मरुनी जितो। मरून पडणे-अतिशय मोठे बोस, शुक्क यणे (बाशावर फळाचे) 'आवे यदा मरून पडले आहेत मरू मरू करणे-स्वकरच प्राण जाईल असा रण दिवणे मरोमरोसे (मरंमरोसे) ३ रणे-सतावणे, गाजणे, अत्यंत त्रास देणे मेलता जसा-वि अति शरमिदा, रुजित,

मेव्यासारखा मेव्याचा पाड जाणें-हणें-१ इतका लेखिते जणें, मान्यता कमी होणे २ गोष्टीजणे, समेष्टित होणे

मरत—वि मेलेले, मृत [स मृत] • मरुटें दे—न अति शय अशक्त मनुष्य मरुटका • मरुथासारखा—वि इत अवशय • चड-चडा—वीपु मरणाची माय (किं • येणे) • वाह-ज-सी १ त्रिधी मुले लहानपणींच मरतात अशी छी ' वाचपग सदिये गेले । तों मरतवाज न व पडिडे ' • दा ३ ३ ३९ २ (कदाही) मरताना एकडि मृत जिवत नमेल्ली छी • संमरुड—उ १ मरावय म टक्के साधुम, पशु इ० ची शुश्रा २ प्रेमपूर्वक केलेले संगोपन, आस्था दाखवी (किं • येणे) ३ कोणत्याहि गोष्टीचा चेहेरा अतिरक्त (जेवण, खोपणे, बाणे, लिहिणे इ०चा) शब्दपरंतु पित्रा पुत्रिणें (किं • येणे) मर तडणें—मकि मरावयाच्या वेतान अयणे, मरावयास टरणें मरता आहाट—उ मरणोन्मुख माणसाचे शब्दाचे खाणे मर ताक—न (उग) १ मृताची गौरवदक्षि विद्या, दिवस २ माण, मृत्यु ३ मृत मनुष्य प्रेत सुद्धा [स मृतक] मरती कळ्या—छी १ मरणाच्या कळी चेहेन्यावर दरो हो पिटण्या, प्रेतकळा २ आज्ञान्यामरका दिसणारा माणूस मरती भावना—छी मरण अवळ यत्न टेपले आह असे जीवस्त समजते अशी सुद्धा मरती राख—छी ऐत राजीचा समय (स्वतःचे म्हणजे खरे आह हें ज्याना साथी दून दाखवावयाचे त्यापैकी एक प्रमाण) मरती राज साथी आह खोटे बोलत नाही • कळी रान भरल्या वदासालीं यणे पहा मरतुचडा मरतु(त)गडा—वि अगनी अशक्त रोडका मरतमडे मरमर—छी १ धोक्याच्या परिस्थितीत प्राणवत्त्या सकटात अविचाराने फिरणे, काजील घाडती साहसी शक्ति (बडवा वैदासीन इ०ची) (किं • येणे, लागणे, घेणे) २ उपहास टाकवी म्हण • आपली हाण (हाणि) आणि अगावी मरमर ३ कुकुर पटी वेगला दावदार । जागी मरमर खमारी । • येणे १ अव्यत शीघ्र मरणासज होणे २ मरणाची भास्ती घेणे हाय खाणे मरमरा, मरवडा—उ १ मरमर अर्थ १ पडा २ (निंदार्थी) पराक्रांटेया अशक्तपणा मरणप्राय स्थिति तुला काय मरवडा आला ! मरवड—छी मरण रोग इ०ची साथ (माणूस जनावर इ०ची)

मरतवा—उ दर्जा पदवी योग्यता [मर मरत]

मरद, मरदगाची, मरदमाणस मरदा मरदान
मरदाई मरदाना—मई, मरदाची इ० पडा

मरदणे मरदळणे—मकि १ मोठेजणे मरून वरणे (तेलजें लग, वाटेने फटा इ०) २ चवणे रगडणे मदन करणे ३ (आकाश उधारी) आकाशित होणे व्यापणे [स मरदन]

मरफा—उ एक प्रकारचें वायू लहान टिमटि चणारा मफा पहा [का मफा] मरफेकरी—उ मरफा काजविणारा

मरमन-तलव—वि मरामन मागणारा दुस्ती पाडिजे अमेल्या • जाण मरमतलव आह सचव दुस्ती करावयास मागसे लाजून • • वा ७२१९

मरगळ—उभी गोड पाण्यात राहणारा एक उंची मासा बाबी सोबी मुमागे ३ पूत असते [स मरोली]

मरवा—उ एक सुगंधी वनस्पति [स मरव, प्रा मरुम, हि मरवा-वा]

मरदा—उ शोकगीत (विशेषत हसन आणि हुसन छाच्या विषयीं सुसमान लोक मोहमात गातात ते गीत) [अर मरिया]
मरहम—वि मृत, माजी, वेल सवावी [अर मरहूम]

मरळ—छी मरगळ पहा

मरळ देडी—छी (व) गर्मापाचा दुसरा दिवस [का]

मरळा—वि अतिशय थकेला अवशत ' पावता तिमणे गोठपातिल पशु बेल तसा मरळा ' • देप ९९ [मरण-मगळणे]

मराठ, मराठ—वि (स) १ इश १ होपे—मनवे ' स्वभावे सदांचे महाट कोरणे ' • दावि ३९० [महार पुर]

मराठा—वि १ मराठी देश, २ इ० इ० मराठीचा महा राष्ट्रीय, इतिहासी २ महाराष्ट्रातील क्षत्रिय जत (ब्रह्मण आणि कुत्री यांच्या मधली) याना कर्षी राव, मराठे अनेक जणाल ह बरोबर सत्कार करतान ३ (शोभा) गुणधरा एव रोषावदल योजावयाचा शब्द ब्रह्मण-पादरपेश आणि अष्टद्वय राबडा मधला वने [स महाराष्ट्र प्रा मरठ, मरठ] मराठी—छी महाराष्ट्रातील मुख्य व्रक्षित भाषा ' मराठी असे आमुची माय बोली ' • • वि मराठे लोकांसवधीचा मराठ्याचा • मराठा—उ मराठे लोकांचा स्वानाविक धूर्तपण, कावबाजपण • मराठा—छी अशक्त-महाराष्ट्रापुन शास्त्रे एक भाषा, मराठी • मराठा, मराठमोठा—उ १ मराठे लोकांनी चालीपति (समुच्चयाने), बाळवोध वृत्त ' तुम्ही आपणस पवार म्हणवितो वग तुमच्या पाी मराठमोठा दिसत नाही ' २ (विश्रुत) मराठवातील शुद्ध, पडवाची चाल कुलासपणा, जुने वडण ' मराठमोठा तुपा • जपुन चाल लोक छिनाल म्हणतील नशे नारी वडतु भुवा •

—दोला १४३ • वेखरी—छी मराठी भाषा ' मीवाळीं मराठी वेखरी • • विपु ७ १४७ मराठेशाहा—छी मराठ्यांचे राज्य, अमराती निपजणार कोण घनाजी । तारव्या मराठेशाही—दगुडे •

—विक १० मराठेशाही पागोट—न पागाट्याची एक तहा

मराठी—छी एक बोधधे वनस्पति हिचीं फुले विखळी असून अल्लका यासारखा त्याचा उपयोग होतो वधु • ४ १२८

मराड—उ पावसाळ्यात भिजल्यामुळे निहायरी मो चालेल धावरचा पडा • बदलापूर २६ मराडी—वि वेवडी वेंवपाने धावरलेली (घरे) • बदलापूर २६

मरात(ती)य—पुष्पी १ (गिया पराप्रम ३० व्हल) पदवी, सन्मानार्थे योजावयाचा शब्द जसे—आश्चर्य, समशेरवहादूर 'राजे असा मरातीव मेळविला' -रा ४ २३ ३ दर्जा, बहुमान 'त्याचा मरातव दादासाहेबानी वाढविला' -रा ११ ५१ ३ -अथ गोष्टा, मजकूर. लिहावयाचे मरातवचोल्ण्यात यतील देया प्रमाणे तुम्ही लिहावे' -रा ५ १५६ [अर मराटिच-मतीयाचें अथ]

मराट्वा—पु १ हनेहसवध मैत्री 'मला मर दोस्तीचे मरा दवाचे आदे' -रा ५ १५९ [अर मुरावत]

मराटा—पु (राजा कु) बोंव बालेच्या नारळाच्या पाटात बनतो तो मराज

मरामत, मरम(म)त—की १ चागल्या स्थितीत राखणे, दुरुस्त ठेवणे २ दुरुस्ती, डागडुजी, गिया, सामाळ, (किं० राखणे करणे) 'यथे हवेलीचे मरामतस दीहशे रुपये लागले हवेलीची क्या ठिकाणी जरूर मरमत करणे होतें तेंथे जेली आ' -रा ६ ५९२ ३ नागरणे, खत घालणे इ० (जेताच्या मश गतीतील), (कणीक) तिगणे, चोळसावणे, (बिखल मरम करण्यासाठी) तुड विणे, (रशीम) कासणे, स्वच्छ करणे, (एखादे मिश्रज ज्वनवितना), मिसळणे, मईणे, -वाढणे इ० अनेक कामे (समुच्चयानें) ४ (सुभानें) कामत, खुबी, चातुर्य 'या पुण्याची मरामत तुस न्याम चणार नाही' ५ (सुभानें) मरातव [अर मरमत्व]

मरामर-मरी—की मरणाची, आजारीची फार मोठी साय (किं० बालेणें, लागणे, होणे) [मरणे]

मराल-ळ—पु (काव्य) हस पक्षी 'आले देवें कदा जिन मगळ।' -मार्ग २८ १७ [स मराल] **मरालिका**, **मराली**—की १ (काव्य) हसी २ दवी, दवता 'जयजय कासारमरालिका।' ३ सुदर, नाजूक छी

मरिगळा-गळ—की आकार, आहृति, मूर्ति 'सकल देविले रणमडळ। परि म देखे दक्षमरिगळ।' -कथा ३ १४ २०५

मरी—की १ साय (पट्टी इ०ची), जरीमरी २ आसन मरणाची स्थिति, मरणदशा 'मासी आई मरीस आली' [स मरक] ० आई—की अडाणी लोकांची एक दवी श्रुत्युपवता, साथीची देवता 'मरी आईचा कोरडा वाजतो।' -मज ७४ 'मरीआई रोहगा वाहिन तुला.'

मरीच—न बाळी मिरा 'जीर, छुटी मरीचे हळदि बहु तशी दिगरी दरचीनी।' -सारह ३ ४८ [स]

मरीयल, मरेंल—वि (ना) निछाप, मरतकुडा (मनुष्य) [मरणे]

मरु—पु १ मारवाड दश २ निर्जल, रेंताड प्रदेश, वाळ पट ३ एक पर्वत [स] ० देश-धन्ध-भूमि—१ मारवाड

२ निर्जल, ओसाड प्रदेश 'तुपाती मरुदेशी। झट्टे अमृते कोळली जैसी।' -झा १८ १६१

मरुआ—की एप्रशस्तेचे धान्य, नाचणी -कृपि २८०

मरुत—पु वायु; वारा [स] ० सध-पु अमि मरुद्रण—पु एक देवतावर्ष यात ४९ देवता आहेत. 'मरुद्रणाच्या वर्गा। मरीचि म्हणे मी शार्दी।' -झा १० २२२ [स]

मरुळ—वि वाळुमिश्रित, पुळणवट, रेंताड (जमीन, भुई, देश, प्रात, रेंता, रान इ०) ० फडाची—वि दोन नद्याच्या संगमाजवळच्या वेचण्यातील सोंडाची (जमीन) -कृपि १६

मरोड—छा अत्यंत आजारीपणाची स्थिति (विरु) मर-वड पडा

मरोड, मरोडकानवला, मरोडशेंग, मरोडणी, मरोडणे—मुशड इ० पडा

मरोडा—पु पोटादुखी, मुरडा (किं० येणे, होणे, निघणे, उठणे, करणे) [मुरडा]

मरोडा—पु अनावरास होणारा साथीचा रोग, मरी, मर-वडा पडा

मरुट—पु मारुड, तापवणा तोंडाची एक बानरजात 'आशीं मरुट तशातहि मय प्याला।' [स] ० चेष्टा—की पोरय्त बाले खोदया, माकडचेष्टा

मरुम—वि लिखित, लिहिलेले 'आ साहेबानी मुसफल मरुम कले तें जाहीर आले' -पया ४८४ [अर मरुम]

मरुज—पु पाच, मरवत 'साड्नी कथित्वाचें दिव। सवे तन मरुजस्तभ।' -एरुव १ २५ [स] **मरुजामणी**—पु मर कतमणी 'मरुजामणीचे धोपे।' -शिशु ४०९

मरुळ—वि अडाणी -नार मरगळ पडा

मर्जी—की १ समति, इच्छा, आवड, पवती 'यज-मानाचे मर्जीप्रमाणे वतारे' २ सुप्रसन्नता, कृपा, लोभ 'आताशी त्याजर मर्जी आदे' ३ स्वभाव, तत्त्वत, अंत करणवृत्ति 'त्या पुण्याची मर्जी कठीण' [अर मर्जी] म्ह० मर्जी देवाची मिश्या घाव मनाची ० खपरा-चारांक होणे—जात राहणे—नाखूय अणणे, आवडनासा होणे 'श्रीमन स्वामीची बहुतच मर्जी बागीक जाती आदे' -रा १ २२८ ० जिंकणे—आपलास करून घेणे, मीड, दयार चपणे, भीति नाहीशी होणे, उच जिंकणे पडा **मर्जीतून उतरणे**—जाणे—आवडनासा होणे, लोभ ह्या नाहीशी होणे ० चमपे लोभ जडणे ० माहणे—एखाद्यास अप्रिय असे काही करणे, मन सोडणे, मर्जीविरुद्ध वागणे ० राखणे संभा लणे—एखाद्याची ह्या लोभ टिकवणे, नारखून न हाईल अशा तऱ्हेने वागणे ० संपादणे—ह्या, लोभ संपादने मर्जीस उतरणे—आवडणे, मनास येणे, प.त पडणे ० जरूर—आजू—की

इच्छा -दिमरा १ २२९ •खेरीज-किं आतेवाहे, इच्छेवाहे
 'आम्ही आज्ञापावत तुमच्या मर्जीखेरीज नाही' -दिमरा २.
 १३४ •भाषक-किं मर्जीप्रमाणे (१३९, होणे ६०)
 •मित्राज-की प्रकृति, स्वयं 'महापात्री मर्जीमित्राज विलक्षण
 जरी' -रा ३ ४११ •मुषारक-भी गुमेच्छा 'स्वामीचे मर्जी
 मुबारकत आल्यास मी विजयदुर्गांन पुण्यास येईन' -ऐटी १
 ६७ •रक्षण-न मर्जी, इच्छा, कृपा सांभाळणे •संपादन-
 न कृपा, लोभ संपादन करणे

मतेधान-न चिनी मातीचे भांडे, बारीक 'हीन जोरपा
 मतेधानाच्या चिनीच्या, बारीक हाकणी बुलावदार कुलपी मज
 घूत' -रा २२ ३५ [अर मतेधान]

मर्त्य-उ मनुष्य, मानव -रि मरणशील, मरणारा [स]

मर्द-उ १ पुण्य 'गात्राचा कम्मल दाखवानी बायको मर्द,
 गात्रा मर्द हाय मर्द' -बाय ४ २ ३ दार, पराक्रमी, दिग्गददार
 मनुष्य 'पैका नामाचा इज्जत व यश मर्दचे' -अव ८८ ३
 नवरा, द्विधा आपल्या नावापुढे नवऱ्याच्या मरापुढी योजतात.
 •रखेली (महारीण, कैदाबीण) आपल्या यजमानाच्या (विशे
 पत मुसलमान) नागपुढी हा शस्त्र पत्रातून योजिते 'राजु मर्द
 दशममान खरोबाले' [विश मर्द, का मर्द] •गात्रो-माणूस-
 उ दार, मर्द गरी, पराक्रमी मनुष्य मर्दा, मर्दाना-मी-वि १
 दार, पैदेवान -मराठा ३६ ३ (चिंचपत मर्दाना) पुरी
 या-पा वलट जनांनी [का मर्दाना-मी] मर्द, मर्दपणा-भी-उ
 १ पैयें, भीटपणा, शौर्य, पराक्रम, पौरव २ शौर्याची, पराक्रमाची
 कृति मर्दांची मिर्दी की (पुरुषत्वाचे लक्षण) ग्रीही मारताना,
 दम देताना, धाक दाखवितांना पुरुष योजतात मर्दानगिरी,
 मर्दानगी-की मर्दुमकी, शौर्य, पौरव 'ह जागा मर्दानगिरीची
 आहे' -ऐरकुले १ २१ परंतु टिपूची मर्दानगी व दिरेरी पाहून
 हे आपले चित्तात भय मानून भारते -पदमव १०८ मर्दाना-
 पुरुषाची बैठक 'पा' करून जनांच्यात भयतात येदाशी-दिबसा
 आत दोन तीन घटिका मर्दाना करून काही जाव-साल होतो'
 -रा ७ ११९ -रि मर्दा पहा मर्दाना-पहा-रि १ पुरुषास
 योग्य साजमें (१४, पोषाख ६०) याच्या वलट जनाची
 'शिकारीसारखी मर्दानगी मौज नाही असे पुरुष म्हणतात -बाय
 ३ ३' २ पुरी पुरुषांचा (कावाज ६०) ३ पुरी आवाजाची
 जवरी असलेले (गाणे ६०) ४ पुरुषासवधी •खेळ-उ अगमद
 नतीचा, पराक्रमाचा, ताकदीचा प्रयोग, खळ मर्दांमर्दी-की
 शौर्य, पौरव पराक्रम मर्दुमी -रि-वि १ धिगईने, शौर्याने,
 मर्दगाने २ पुरी घडारीने, उत्त हाणे दशमच्या लोकांनी
 कोणतच मर्दामर्दी शिंदी येवून बघले' -नव ७४ 'त्याने पैसा
 जवळ नसता मर्दामर्दी लभ केले' ३ अतिशय श्रमाने, कष्टाने

'मर्दामर्दी तो चोर घाला' ४ मोट्या जुलमाने, सडाने मर्दां
 मर्दी तो वाचला-जगला 'मर्दी, मर्दुमी-की १ शौर्य, पराक्रम,
 साहस 'पशुराम रामचंद्र यांनी माटे मर्दुमीने लढाई दिली'
 -रा ११ ६१०४ २ शौर्याचे पराक्रमाचे, साहसी वृत्त-[पा]
 मर्दुम-उ मनुष्य, मनुष्य [पा मर्दु] मर्दुमकी-मर्दी पहा
 'मर्दुमकी शाखागदीचा मालक' -मोघचिंदाव ६ ५

मर्दुजान-रि गुण्यात दुमरे हाव राहते असा (घोडा)
 असा घोडा खराच समजतात -अधप १ १०४

मर्दुणे-नकि १ चोळणे, वेपणे, रगडणे ६०; मर्दन करणे
 २ ठार मारणे 'तो करावया बरोदार। म्यां मर्दिता शातामुर।' -
 एमा २१ १७३ [उ मर्दन] मर्दन-न १ चोळणे २ मज
 करणाची, धूर्त करणाची क्रिया, पुरवणे, पुढे, दळणे, रगडणे
 ६० ३ (काव्य) कल, ठार मारणे नाश [स] मर्दन गुण
 वर्धने-(मर्दुत मुमापित) १ औपची इत्ये जी जी मर्दि
 सतावी हो तो ही अधिक गुणकारी होतात २ विद्याभ्यास छरी
 मारल्याने दयावी बुद्धि अधिक तत्त्व होते मर्दना-की ह्मण,
 न्हाणे 'मने एव होए मर्दना। द्यामी मातेया।' -म ७४
 मर्दुन्या-उ अंग रगडणारा मर्दित-रि १ मर्दन कलेले,
 चोळले, चपले २ पुढेले

मर्दल-ळ-उ एक वाय, तपला 'पगवगर्द होळ। आजक
 त ये मर्दळ।' -भीता १ ७७२ [स मर्दल]

मर्दयाण-न लिपतात, उडीने माटे -राव्यसो ३ १५
 [पा]

मर्का-उ स्थान टिमरी, नगात द्वार दिपरीने टोका
 भासून ताशाच्या मेळामध्ये ताकाची लय दाखविण्याकडे
 उपयोग करतात 'तास मर्के ते अन्न रिती बायती।' -ऐपो
 ११९ [पा] मर्काची, मर्करी-उ मर्का बाजविणारा
 -समारा १ १

मर्म-न १ एत शक्ति, शुभ गुणधर्म, कार्यसाधक गुण
 (याचे अनुमान काढावस्तू होते) 'सर्व पदार्थांमध्ये जी ईश्वराने
 मर्म ठेविली आहेत ती कोणता समजतात २ (वारीदाकाचा)
 बाजूक भाग, अवयव, जिन्हाची, वमे ३ उद्भि, उणेपणा, व्यग
 'मर्म उपश्रिता, मानी पुष्ट वृद्धाचे भवेत, जड तले।' -मोआदि
 २४ ४७ ४ रहस्य युद्धाचे, खरा आतला हेतू (भाषण, रेख
 ६० वा.), तात्पर्य ५ मेख, मुदा, खोच, रोंच ६ कला, छुरी,
 युक्तिवा, युक्ति, युक्तिशी (एखादे कोडे, रचना, क्रिया, धडा
 ६० ची) 'अद्यापि रूपा सावण्याचे मर्म तुला समजले नाही'
 'यजमानाचे मर्म कळत नाही' ७ शत्रु अरि, नाशक, भंगक,
 वलट आदि प्रतिविया करणाऱ्या गुणाची वस्तु 'केळ्याने मर्म
 तुप, गळाचे मर्म काढरी' [स] ८ भेद-उ १ नाशक भागवत

केलेला आघात, जिन्हाळीं झालेली जखम २ (ल) जिन्हाळीं
 लागणे, झोंबणे, मर्मस्पर्श ३ वट, युक्ति, वेत शोधून काढणे,
 खुवी, रहस्य हुडकणे, विंग राहिर काढणे, गुदपत्तिज्ञान ४ एखा
 याचा उणेपणा, व्यंग, दोष इ० चा स्फोट करणे, एखाद्याच्या
 मनाला झोंबेल अशा गोष्टी उघड करणे ० मेदक-मेदी, घेधक
 घेधी-वि जिन्हाळीं स्पर्श करणारा, नाजूक भागाला चरम कर
 पारा, विंगे उघडकीस आणणारा (अक्षरशः व ल) ० येत्ता-वि
 मर्म आणणारा, मर्मज्ञ ० स्थल-स्थान-न १ नाजूक भाग,
 जिन्हाळी २ (ल) दोष, उणीव असलेले स्थान, व्यंग ० स्पृष्ट-
 वि नाजूक भागावर स्पर्श करणारा, जखम करणारा, याचा घेणारा
 (अक्षरशः व ल), मर्ममेदी ० क्ष-वि १ मर्म, गुद, खुवी
 आणणारा २ अत्यंत कुशल, निपुण, पंडित मर्मण-वि मर्मज्ञ
 (अप) ' मानवा सुजाणा मर्मणा सुजाणा । ' -वेप ११३.
 मर्मोन्वेपण-न एखाद्याचे मर्म, उणेपणा शोधून काढणे, छिद्रा
 न्वेपण (अक्षरशः व ल) मर्मोन्वेपी-वि मर्म, दोष, उणे
 शोधणारा, छिद्रा-न्वेपी मर्मो-वि १ गुप्त, गुड गोष्टी आणणारा
 २ एखाद्या गोष्टीत अत्यंत निपुण, कुशल, मर्मज्ञ ३ मर्ममेदी,
 मेदक, झोंबणारे, टीकात्मक (भाषण) मर्मोक्-वि. (प्र)
 मार्मिक पदा मर्मोद्घाटक-वि एखाद्याचे मर्म, दोषस्थल,
 कमीपणा उघडकीस आणणारा, मर्ममेदी मर्मोद्घाटन-न
 एखाद्याचे व्यंग, उणे, दोष उघडकीस आणणे, मर्ममेद
 मर्मर-प्र सगमस्वरी दगड, आरसपान [म्री मारमोरे
 (मारमोरे=प्रकाशणे), लं मारमोर, फा मर्मर] मर्मरी-वि सग
 मस्वरी, आरसपानी
 मर्मल-ल-वि. (घ.) अत्यंत अगस्त, मरुडडा [मरणें
 हि मरियल]
 मर्म्या-वि अत्यंत रोड, मरतो आढे असत दिसणारा (माणूस,
 जनावर) [मरणें]
 मर्यादा-जी १ सीमा, शेवट, इयत्ता, वट, हद्द (स्थल,
 काल, क्रिया इ०ची) २ (ल) संप्राय-शास्त्रसिद्ध हद्दी, बचन,
 दाव, नियम, अट ' जो विप्र आजिपापुनि मयप्रशान करील तो
 पापी । ब्रह्मनामस निश्चित असि मर्यादा स्वयें कवि स्थापी । '
 -मोआदि ९ प३ ३ शिष्टाचार, वर्तनाचा योग्यपणा, व्यवस्थित
 सम्य वागणूक, विनीतता ' आजकालच्या सुलीना मर्यादाच कमी-
 स्त्रोच नाही म्हटले तरी चालेल ' [स] ० मोडणे-मर्यादा
 सीमा ओलांडणे, नियमनाश, वम सोहून वर्तन करणे ० राखणे-
 आदराने, शिष्टाचाराप्रमाणे वागणे मर्याद-जम पावेली, रयेल,
 अक्षर, जसे आर्कटमर्याद भोजन कले, थावण-बार-नदी-मर्याद
 ० दृष्टि-जी नजरकैद, साधी अटक ' रायें पाचारुनि तत ।
 मर्याददृष्टि देखिले । ' -ज्ञानप्रदीप १०१७ ० वेल, मर्यादावेल-

जी समुद्रकाठी एक वेल ' जैसी मर्यादावेल लघून । प्रवेश
 नकरी समुद्रजीवन । ' -भवि ० शीर-ल-ल-वि सम्यपणानें
 वागणारा, शिष्टाचार न उल्लिखणारा, विनीत, अदमशीर

मन्यान-जी (चद्रपुरी) धरामागील ल्हान वाडी
 मर्यादी-प्र मोती, मोक्षिक ' माळा.मर्यादी ' -एटि
 १११ [फा]

मर्मल-वि प्रेषित, स्वान केलेले [अर मर्मल]
 मर्ममत, मन्हामत-जी कृपादान, दान ' जमीन मन्हा
 मत केली असे ' -रा ८ ६८ ' वगल्याची सनद सुवारक-जग
 यास मर्ममत जाली -एटि १८ -वि दत्त स्वयंदत्त -रा०
 ८४० [अर मर्ममत]

मन्हाटा, मन्हाटी, मन्हाटी मोला-मराठा इ० पदा
 ' मजविबकु साणावा । मन्हाटा जी । ' -हा २ १७ जेथची नाव
 तरी मन्हाटी । परि पड-दुस्रीतें दळवटी । ' -फ २४

मन्हाटे-न मराठ्यांचे राज्य, अमदानी ' नी मी जव
 बरें तव मन्हाटे बरेंत । ' -नागदेवाचार्यस्मृति १७

मन्हाटे-वि प्राकृत, सुगम ' येक म्हणती मन्हाट काये ।
 हें तो अल्यासि ऐकें नव । ' -दा ७ १ २८

मन्हाट-प्र- (प्र) मन्हाट पदा ' पाहिलें नस्ता सक्ती ।
 रीग नाही मन्हाटप्रथी । ' -दा ५ ६ ३३

मल-प्र १ घाण, केरा कचरा २ शरीरातील विष्टा, मूत्र,
 घाम, घेवूड, रक्त, नखें, अश्रू इ० उत्सर्ग ३ गाळ, रेंदा ४ गज,
 कीट, तावरा ५ दुष्ट वासना, दुःस्वभाव, नैतिक पाप स्ववत्स
 मल भक्षिती परि न सर्वथा वाटती । ' -केका ५८ मळ पदा

[स] ० द्धार-न ज्या वाटेने विष्टा पडत तो शरीराचा भाग,
 गुद ० पृष्ठ-न पुस्तकाच्या आरमोचे कोरें पान ० मास-प्र

अधिक महिना ' मलमास कमल्या नतर घेउन जाणें ' -वेद
 ८ ३८ ० मूत्र-न (मीतीमुळे) विष्टा, मूत्र याचा उत्सर्ग होणे

(कि० करणे, होणे) ' व्याघ्र पाहताच मलमूत्र हाले ' ० पृष्ठ-
 न केरकचन्यापासून रक्षण करण्यासाठी घातलेले वस्त्र (देवाची

मूर्ती इ०वर) गवसणी, खोळ ० विसर्ग-विसर्जन-पुन पोटा
 तील मलाचा उत्सर्ग, झाडा मलमूत्र पदा (कि० करणे, होणे)

० मुद्रि-जी पोटातील मलाचा उत्सर्ग झाल्यामुळे वाटणारी
 आतड्याची शुद्धता, शौच ० स्नान, मलापकर्षस्तान न

केवळ शरीर स्वच्छ करण्यासाठीच केलेले स्नान, याच्या उलट
 मगलस्तान, अन्वयगस्तान मलावरोध मलावग्रम-प्र शौचास

साफ न होणे, बद्धकोष्ठता मलाशय, मलाचा कोठा-प्र आत
 ड्यातील मलाची पिशवी, मलमार्ग मलिन-वि १ घागेरेंदा,

मळलेला, मळकट, खराब २ आचारीन, पातडी ' मलिन
 कुटिल नीस जडजड पुनर्भेवणे हिदक साचा । ' -मोआदि ३ ६४

‘बांधी मणिप्रभे वहु पुगला मखिन स्वभाव कपटाने ।’—मोक्षभा
४.५५. ४ अपवित्र, अमंगल; आत्ममुद्रतेक दुर्लेश करणारा. ५
अस्पृश्य, निस्तेज, उपरिचय नसलेली (अदृष्टि नसल्याने विद्या इ०)
मलोत्सर्ग, मलोत्सर्जन—पुन. मलविषयी पदा.

मलई—स्त्री साय, दुध इ० पदार्थांवरील पापुश. [हि.]

मलई—स्त्री, १ दाहगाई; पिगामस्तो; बरेखा; बेवाता,
दंगा. (कि० बरणे, मांढणे; माप्रविणे). ‘बोळणींनीं एन हिसांन
मलई करून सरकारचा मुलुख खराब केला. ’—योमारो १.२४५.
२ गोपळ, आरक्षभोरव; संमल, गडबड (जमाव, सभा इ०ची).
‘दक्षिणा घेतवेळेल मलई देवरी. ’ ३ मनुष्यांचा अव्यवस्थित
जमान, घोळका, संकर (सबे जातींचा, सोबळे-ओबळे इ०चा),
गर्दी. ‘ह्यात धर्माधिकारी प्राक्कणास मिटून मलई करितात. ’
—पाडसाल ३.१२० ४ (यावरून) खाणावळ; भटारखाना इ०
[मल. किंवा फा मला=जमाव] ०दार घिस्स—उ (मलविद्या)
एक हाव ओडीदाराच्या पुढचावर पर्यंत हात पावून आपला
दुसरा हात ओडीदाराच्या बोक्यावर देवून त्याच बाजूचा आपला
बाय ओडीदाराच्या आपल्याकडील हाताच्या कोपराच्या खण्णीत
पावून ओडीदारामा भीत करणे.

मलऊन—वि शापित, घापाई; बहिष्कृत. ‘जमिदत शादस्ता
पेदा करून निशा मलऊनाने मुद्रक काबीज केला आंई. तो दरबज
पादशाहीच्या आंगोल. ’—रा १०.१९. [अर. मलून]

मल(लि)कंबरी—वि. मलिकेशराच्या अजनांनीत शुद्ध
घाबेली (मोजणी, दर, घारा, घिरस्ता, तनखा, इमाल इ०).
[मलिकवर]

मलप्रांथ—उ अंगल चपळता देण्यासाठी करत वरग्या-
करिता घाल्मीत पुरलेला वाटोळा खाव [सं. मलस्तंभ]

मलंग—उ फकीराचा एक पंथ; दखेची. [हि.]

मलगंडा—उ (म) अव्वल माल [का. मंडा=वरवड]

मलतंडी—स्त्री, जोपळपाचे हलकें पीक—रूपि २६६.

मलपणें—अकि (वाक्य) १ उलट बालणें; पाळ्तांना या
बाजूस एकाई काणि त्या बाजूस एकाई असे दोणें (विरोधतः मूल)
‘सावळ्या बाणावे मूल. कोणाचे एथें मलयत चाले. ’ २ (सामा)
इकून ठिकडे हलामें; डोळणें ‘मलपत घुसळिले गवळणी. तिचा
परर रुठो मेदिनी. ’ ३ घळपलणें; हलणें. ‘लवचवित मलपे
दोंद. पेलित क मागवेंद. ’—दा १.२ १६.

मलनी—स्त्री. (कु. डेट) बोळपाची पापणी.

मलवारी—वि. मलबार प्रातासंबंधीचा. [सं. मलय, मलबार]

‘मलम—नपु जखम, खरून इ०वर चोळण्याचे सिंगध औषध;
अजन, नेप. [फा. मल्हम; अर मर्हम] ०पट्टी—स्त्री जीवर मलम
पसरून जखम इ०वर लावतात ती कापड, रुग्णद, पान इ०ची पट्टी.

मलमल—स्त्री—स्त्री. लम्प, थारीक मुताबे कापड. [हि.]

मलमा—उ १ पडण्या घाबे दगड, विडा, चुना इ०अव्य-
वस्थित पाडलेले सामान. २ (ना.) विहिरीतील गाळ (दगड,
माती इ०). ३ (मलमाला उपयोगी असे) वाडारे, वासछट तूप.
[मलम]

मलय—उ १ हिंदुस्थानच्या पश्चिम किनाऱ्यावरील अरबी
समुद्राला समांतर असलेला एक पर्वताची रांग; मलबारपाट. २ ह्या
पर्वताच्या सगळ्या किनाऱ्याची पट्टी; मलबारप्रांत. ३ मलाया
द्वीपद्वीप. [सं. द्रा. मल्ये=पर्वत] मलयाग (गं) २-उ. मलय-
पर्वतावरील चंदनाची एक उंची जात. ‘कृष्णागर मलयागर परि-
मळ. उषदार वृक्ष तेषां. ’—ह २१.१००. [सं. मलय+अगर]
मलयागिल—उ मलयपर्वतावरील सुगंधी वारा. ‘सहने मलया-
गिल मंडु सुगंधु. तयां अमृताचा होय स्वादु. ’—ता ४.२२०.
मलयी—वि. मलाया द्वीपकल्पासंबंधाचा (रहिवासी, जिवस).

मलया—उ एक प्रकारचा मांसा

मलयी, मलाई—स्त्री मलई पहा

मलयुव—स्त्री—(प्र.) मळवून पदा.

मलाघीजांव—उ जांभाची एक जात—रूपि ७२०.

[मलस !]

मलाड—न नावळ प्रांत.

मलिकर—स्त्री. राणी. [अर.] ०मुअज्जमा—स्त्री. गोर राणी;
महाराणी.

मलिदा—उ १ दुध, साखर, कोणी इ० पदार्थ कणकमध्ये
पावून केलेले मुसलमान लोक पिरास देतात ते पत्रात्र २ (स.)
तिचेली, मळटेली, टेंचेली बोगतीहि वत्. ३ (सामा.) घुराक;
पौष्टिक अन्न. ‘न्याय असा जणती. दिसे बीं. चाकरा मलिदा
मिळे घन्याला धर्तूरा हाती. ’ [फा. मालिदा] ०करणे—१
गुपदणें. २ तिवणें; बडविणें, कणीक मऊ करणे

मलियाड—उ ग्लवार प्रांत—अभर १ १४.

मलीक—उ राजा. [अर. मलिक] ०नवीस—उ राजभिट-
नीस. ०मेदान—स्त्री. रणराज, विजापूर येथील सुप्रसिद्ध तोफेचे
नाव. (सुनीने) सुलतमदान.

मलुहाकेदार—उ (संगीत) एक राग. ह्यात वड्ज, तीव्र
ज्यम, तीव्र गांधार, कोमल मध्यम, पंचम, तीव्र धैवत, तीव्र
निषाद हे वर स्वगतात आरोहात ऋषा व धैवत वश्ये. जाति
ओड्ड संयुग् वादी मध्यम, सवादि पड्ज गानसमय रात्रीचा
पहिला प्रदर.

मल्ल—र—वि. १ क्रांत; निस्तेज; कोमेजलेला; उदास.
‘मल्ल होऊन शारिंदी जाहली. ’—माभ १८३४. २ तिम,
क्षोबप्रसव. ३ अशक्त, कमजोर, गरीब, निर्वाय (प्राणी, माण्य).

४ नादुष्ट (घात्र, अवयव) ५ मऊ, नरम, निर्जीव (कातडे)
[अर मल्ल]

मलेथी—स्त्री ज्यष्टमघाचे मूल

मलेरिया—पु डास चाबून येणारा हिवादाप, कर्दमोत्थित
ज्वर [६]

मल्लूफ—वि गुहाळलेले 'एप्र पावासाहेबाचे पत्रात
मल्लूफ करून पाठविले'—रा ११९० [अर मल्लूफ]

मल्लूस—पु कापड -वि पेहेरलेला 'रजाई शालनामी
मल्लूस-खास इनायत जाली'—दिमरा २१३० [अर]

मलया—पु गोड पाण्यात राहणारा एक मासा

मल्ल—पु १ पहिलवान, जेठी २ पदवाईक गृष्टियुद्ध कर
णारा, मुष्टियोद्धा, ठोसाठोशीवाला ३ (स) धडधाकट, धडाकडा,
मजबूत, जोमदार मनुष्य [स] ० फ्रीडा—स्त्री आखाड्यातील
कुस्ती, डावपेच, मुष्टियुद्ध ० खाय—पु मल्लखाव पदा ० भू—स्त्री
१ कुस्ती २० खेळण्यासाठी कलेली जागा, आखाडा २ (स)
युद्धक्षेत्र; रणभूमि ० युद्ध—न कुस्ती, वादयुद्ध 'रयाखाली उत
रून। मल्लयुद्ध आरंभिले।' मल्लई—स्त्री गोंयळ, गोंयाट, दाडगाई
मलई पदा मल्ली—वि समर्थ, -शत्रू

मल्ला—पु घोड्याच्या पायास होणारा एकरोग -अश्वप
२२८९

मल्लाररा(शा)ई मल्लारराई—वि. मल्लारराव रास्ते
यांनी पाडलेले (नाण, रुपया ६०), मल्लाररावरास्ते याच्या
राज्यासंबंधी

मल्लारि—री, मल्लारी—र—पु शिवाचा एक अवतार,
रावोबा, सदाशिव 'माता म्हणे मल्लारी पूर्ण। हरि तुजवरी
क्षोभला।'—इ ११९९ [स मल्ल+अरि]

मल्लारुह—पु (काशी) नावाची [अर]

मल्लिकार्जुन—स्त्री १ ज्याचे पाय आणि चौच पिंगट आहेत
असा इस २ पांढरी जाई, मोगरा [स] मल्लिकार्जुन—पु
बारा व्याधिरिंगापैरी एक मल्लिकार्जुन—वि ज्याच्या डोक्या
तील दाहली बाही पावरी आणि बाही काळी अशा रवेने दक्षिणी
बाहू असा (पोडा) -अश्वप १२१

मल्लु-ल्लु—पु (ना व) वानर, माकड

मल्लार—पु (संगीत) एक राग 'अलक्षित मल्लार येव
तशी मेघमडला-हुन राखती। -प्रला २३६.

मल्लुफ—वि तडकूच, घावविलेले करवी ठिकडील स्वारी
मल्लुफ। -दावि २१३ [अर मौकूफ]

मल्लणे—तकि १ लिहून ठेवणे दाखल करणे 'सिसे बेचि तया
मल्लिणी वही जरी।'—ज्ञा १८११२ २ मोजणे 'साठजी वरी
न मल्ले।'—अमृ ५२६ [स मल्ल-मापन, प्रा मल्ल] मल्लणी—

स्त्री १ गणना, मोजणी, माप 'ते येक नक्षत्र प्रतिदिनी
मोजितेसे चेंद्र गगनी। या चचळपणाची मवणी। थेट करोतु
मुखे।'—स्वादि १२२४० २ घोकणी 'ते योगपटाची मवणी।
जीवी अनियम चितवणी।'—ज्ञा १६१३२ माघता-वि मोज
णारा 'साठजीवरी न मल्ले। मल्लिते जैसे।'—अमृ ५२६
मल्लिले—वि मोजलेले

मल्लसर, मल्लसर—पु १ पैसा, धन, वित्त २ ताकद,
ऐपत, सामर्थ्य 'कर्जे-वाम जाले ते बारायास मल्लसर नाही'
—वाड्याळ ८३ -वि १ लायक, समर्थ, ऐपतदार 'त्यास हे
नादार बावयास मल्लसर नाहीत'—वाड्याळ २४ २ प्राप्त
अनुद्ध 'साठ्याची तमाम साखत व ताराजी दोउन फोडील
पैसा या दिवसात मल्लसर नाही'—रा ५१४५ [अर मुच
स्सल] ० हाल—किवि ऐपतीप्रमाणे 'मल्लसर-हाल गुन्हगारी'
—इंऐ ५४९

मल्लसुप—फ—वि उपयुक्त, मशारिल्ले, वर दर्शविलेले
'त्यास हल्ली नवाब मल्लसुफ याजकडे बावयाचा करार केला असे'
—समारो ११२८ [अर मौसूफ]

मल्ल—पु विशिष्ट पिकावर पडणारा एक रोग

मल्लई—स्त्री (का.य) मऊपणा, मृदुता [मऊ]

मल्लखजा—पु भाडण 'काही मल्लखजा मध्ये नसावा'
—दिमरा १४५ [अर मुवाखजा]

मल्लगी—स्त्री मलाशि सौम्य आच [मऊ+भाग] मल्लगीं
टाकणे—मद अमीबर ठेवणे, धरणे मल्लगी-झो-जीपु मद
अशि 'मित्रबोध मल्लगीने सातविली।'—सप्र १५० मल्लगीत-
वि सौम्य, मद (विस्तव, आंच) मल्लगीत मल्लगी—किवि
शक लागल असे सदाभीवर (दिनजिणे ६०), मद ज्यातीने,
सौम्यपणे (विस्तव पेटणे, जळणे)

मल्लगी-री-स्त्री १ लोणी २ स्निग्ध पदार्थ 'लोणकडे
शुद्ध नाही कडपणाची मल्लगी।'—सला ८१ २ तुपावरचा
कमीचा पापुद्रा 'तुपावर चांगला नवारी आली आहे' ३ कातडे
ज्यावण्याच्या क्रियेत लावतात तीं दर्दी, हळद ६० द्रव्य समुच्च
यांने घोरसन पहा [मऊ]

मल्लज(जी)न—पु मशिदीरी वाग पुकारणारा, मोआ
जीन [अर मुअझिन्] मल्लजानी-स्त्री मल्लजानीची वृत्ति,
काम 'शेख अब्दुल समद यास खिजमत मल्लजानीची मशीद
मल्लजानी चालवीत आहे।'—वाड्याळ २८

मल्लजने-नयीस—पु अस्फुलकान ताहून पाहून नकल
दस्तर् नमूद करणारा 'मल्लजनेनवीस त्याच दस्तर् नकल विल्ह
लाविली'—य २०१८. [अर मुवाजना=पुलना]

मवाजा-ज्या—उ चर्चा, जहापोह हजरत बरखास्त
शालियावर तुम्ही आम्ही वसून तद्दाम्याचा मवाज्या करू '—रा
५७ [अर मुवातजा]

मवाशी—की खुळी आदिलशाही फमाने [अर]

मवाफी(फि)क—किवि 'प्रमाणे मापक' ताकीद असे
त्या मवाफीक चालविजे '—रा १५ १६७ [अर मुवाफिक]

मवाली—वि गुरु, उदाणटपू पुढ 'त्या गावात मवाली
लोकानी अत्याचार केले'—के १७ ५३० मवाली—ही एहा
[१ वि मवाली=यसनी]

मवाली-पन्हा—वि उच्च गुणानी युक्त —रा १५ ५६
[अर मवाली]

मवास—उ १ छत्राक्या टोळीचा मायक स्वतंत्र अधि
पति, राजा इ० 'पराजमीनदार मवास मोठ्ठोटे आहत'
—इन २६१ २ छत्राक, बडखोर, चोर सपत्तिस्त तो मवास
येडनि।'—अधुत २७ ३ अनिवेद वागणारी, आढदाद, भट
कणारी गुरेडोर, बदमाप लोक इ० समुच्चयाने ४ छत्राकची
टोळी [अर मुवासी] मवाशी—खी—की छत्राकची राहणी,
सरणी, छत्राकपणा —पया ८१ —उ बडखोर, छत्राक, पुढ मवास
पदा [अर मुवासी]

मवाळ—वि १ टेल इ० स्निग्ध पदार्थ रावल्याने गरम
पडलेले १ (ल) आकषेक हळवार घट्ट (भाषण बाणक
स्वभाव इ०) त बेचिती मने मवाळे। चवोतलणे।'—शा १ ५६
३ (सामा) मळ गट्ट गरम गट्ट मवाळ वाडुका पदा हो।
दुधवर्ण जलप्रवाही —मुआदि २० ३५ ४ समुद्रघाटची, बाध
पाडून खारे पाणी न यल अशी केलेली, खार जमिनीतील मळ
असरला (जमान) ५ राजकारणात सरकारच्या घोरणास विशेश
विरोध न करणारा प्रागतिक (एक पक्ष) [स मडळ-मडळ-
मडळ-मवाळ राजकार प्रवमाला मळ] मवाळ पक्ष—उ सर
कारजवळ नम्रपणाने न्याय वाद भागणारा राजकारणातील पक्ष
(इ) मॉन्टेरे पार्म याजवदल वनविलेला प्रतिशब्द याच्या
उलट जहाल पक्ष मवाळी की १ तल लणी इ०त्वचा मळ
करणारा पदार्थ मवाग २ (ल) मळपणा सौम्यपणा सा.व
नरमार्थ सर्वांगीची मवाळी। —मुआदि ३५ १३० मवाळु—
वि भायाळ प्रमळ गट्ट मवाळ दिनाचा दयाळ मवाचा
मवाळु।'—राम ५६

मवाळ—न हत्तीच्या दाताना घातलेले कडे बट कडे
होवी हत्तीचे दातास मवाळे बडवत घणे —देरापुर १ ५०१

मवेशी—उ मावचा स्वामी —शर [स मया स माव-
ईश]

मवेशी—खी १ हकाचा माल मालमत्ता 'आपण मवेशी
नेली असेल ती देवाची' —रा २२ ३१ २ गुरे-डोरें [अर.]

०१स्पितळ—न गुराचा दवाखाना

मव्जुद—वि मौजूद पदा [फा]

मव्हर—उ (व) उगारी अग्रणी, म्होरक्या —किवि पुढे,
म्होर [स मुखर] मव्हर—किवि (खा) पुढे म्होर

मश—की मस पदा

मश(स, द्य)क—उ १ चिलट दास, मच्छर 'की राजहसा
पुढे मशका' लघू मश्याचा पती रूपकले।'—राक ४८ २ (ल)
क पदार्थ 'द्वाराचा पाहता वाढे जोडे । मशक त्यापुढे सत्य
लोक।'—एस्वर ३ १४ [स मशक]

मशक—न १ पाणी टेवण्याची चर्मी पिशवी, पसाल मसक
२ एव वाघ [अर मश्क]

मशगूल, मद्गूल—वि तत्पर गडलेला, दग, चूड, निमन
—रा २० २८६ [अर मद्गूल]

मशमूल—वि प्रविष्ट कला गलेला, सामील केलेला
—आदिलशाही फमाने [अर मशमूल]

मश(स)र, मद्सर—की मभेरसमी कापड, गजनीचे कापड
[अर मस्तक]

मशरूल—अनाम मथील अनाम मसुरूल अनाम—

उ (लोकप्रसिद्ध लोकमान्य या अर्थी) सरकारी सनद कागद
पत्र इ० त क्यास पत्र लिहितात त्यास योजावयाची एक सन्ना
भाची पदवी जसे मथूल अनाम रामचंद्र दशमुख [अर मद्गूर
=प्रसिद्ध+अनाम=गेक]

मशहूर मद्गूर—वि मदहूर प्रख्यात प्रसिद्ध 'हुनिया
ईत दोही दौलतीची एगनगत मशहूर' रा ५ ३१ [अर मदहूर]

मशहूरल-मद्गूरल हजरत वि (एक मायना) राजप्रसिद्ध
राज्यमान्य

मदाप(य)ख मपायक—उ धर्मात्मा धर्मशास्त्र
'गलीजाह यानी कोणी मशाएख पीर-जादा आह त्याचे
लकीची निळा लाविला' —उ ५ १०७ [अर मशाएख]

मशाग(क)त—की १ मेहनत परिश्रम धम कष्टम
शागत करिण्या लोभाम सराग करून घावा —समासद २३
२ सवा चाकरी तेसच अण्णाचीपत यानी माटी मशागत
कली यास्तव यशोरोती सन्मान कला —चित्रगुप्त ५ ३
मखुली वेतन मती मशागत जुकवन द म्दणन की पातो'
४ कषा'बकट करून अत्यंत परिश्रमाने (शत इ०) वयार
करणे 'खा'ची चरी मशागत कली तमें पिढते' ५ निगा,
काळची [अर मशक] मशाग ती—वि १ मशागत करणारा
कक्षाची कामे करून घाट मरणारा मशूर २ कडाळ उद्योगी
कामसु महनती

मशारनिले-ल्ले, मशानिले-ल्ले—वि वर सांगितलेला, उपरिनिर्दिष्ट मजकूर (मनुष्याच्या नावाबद्दल, एकदा येऊन गेल्यानंतर पुन्हा आल्यावर विशेषतः सनदा, दसरी पत्रे, दस्तऐवज इ० त उपयोग) 'सालगुदस्तापासून मशारनिलेचा अयल मागल्यावेळे दिला'—योगातो ११३ [अर मशारन-इल्ले]

मशाल—ही काठीच्या टोंकास चिंध्या गुढाळून केलेली दिवडी, झिलाल (किं० चेतने, पेटणे, लावणे) [अर मशाल] • पाजळणे-दिवसा लावणे-(ल) प्रसिद्धि पावणे मशालची-जी-उ मशाल, दिवडी घरगारा, दिवटया 'मशालची याची तेनात संतारलून पावत आहे'—रा ७ [अर मशालची] इह० १ दस घर ज्यादा मागना पण मशालची स्वना ३ उल्लूका भाई मशालची

मशिग—उ (गो) शेवग्याचे झाड

मशी—छी (युज) बाजरीवरील कीट ही बाजरीच्या काढाची पाने खात व त्यामुळे काढ कमजोर होतो—कृपि २८१ [स मशी ?]

मशी-पी-सी—छी १ काळी शार्डे 'मग काजळा आणि मशी । न दिसे दिवचना जैसी ।'—झा १७७० २ काजळी 'कोतीच्या बदनासि लाविते मपी वाहूनिया रेप हा ।'—मोहळण ७४ १४ ३ जुळीवर ठेवलेल्या माढयाच्या गुढावर जमतो तो काजळ थर ४ जळलेल्या चिरगुट, कागद इ० ची राख [स मशी] • पात्र—न दौत मशीपत्र—न शार्डेने लिहिलेला कागद 'मशीपत्र से कब्ड ।'—राहाअमग

मशी—सी—(काव्य) माझ्याशी, मला, मजशी 'मशी आता कृष्णा तिलमरि दुआभाव न घरी ।'—साहड ६ १५७

मशी(सी)२—छी १ मुसलमानांचे प्रार्थनामंदिर २ (उ) मनुष्य-वस्तुवृद्धि माठे घर, बाढा इ० भयान जाणा ३ चुन्याने गुमती पावरी केलेली जागा [अर मशिज्द] इह० (सामा) चुकळा फरीर मशिदीत शोधवा नमोज करता मशीद कळवात पडली

मशीत—न १ यत्र २ शिवग्याचे यत्र [इ] • मारणे—मशीन चालवन कापडा शिवणे

मशा(शे)री—छी १ मशी पहा २ (इ) तयार जालून तयार केलेले दातवण [मशी]

मशेर—उ एक मासा—प्राणिमो ८१

मश्राफ—उ खर्च, व्ययलेख—रा०यको ८ १७ [अर मश्राफ]

मश्रुद्वारेय-ओळ, मशाद्वारेय-ओळ—छी मधु दर रेप पहा

मश्वरा—उ सहामधलत, जावसाल '(जन्मेल कोट) काही मश्वरा करावयास आला आहे'—दिमरा १११ [अर]

मशहूद—वि व्यक्त, सिद्ध 'मशहूद आ के'—रया ३८३ [अर मशहूद]

मस—उ शरीरावरचा लहान काळा टिपका, तीळ, चामखोळ [स माप, प्रा मस]

मस—छी १ काजळ, जुलीवर ठेवलेल्या भाड्याच्या गुढाचा काळा थर, मशी पहा 'का अधारासि मशी माखिले ।'—एसा २१.१८६ २ (ल) डाग कलक [स मशी] तोंडास मस लागणे—कडी एक आरोप येऊन अप्रतिष्ठा होणे, तोंड काळे होणे मसकूट—किवि अत्यंत, अतिशय, फार ह्या अर्था काळा या शब्दास जोडून यणारा शब्द जसे—काळा मसकूट

मस—सना (राजा) मला 'मस ठाव नाही ।'

मस—किवि (व) पुरेसा, पुष्कळ, रगड, खूप, मस्त पहा [मस्त]

मसक—किवि (संगीत) गाता गाता किंवा वाजविता वाजविता एकदम जलदीने बरील तिसऱ्या स्वरवार जाणे

मसरु—छी १ खर्चेंत अडकविण्याची पाण्याची कातडी पिशवी, पखाल 'येर वेटपा पोड मरी । चाम मसकाचे परी ।'

—तुगा २५५१ २ पोड [फा मसरु] • भिस्ती—उ खायावरून पखाल वाढणारा भिस्ती, याच्या उच्छ बैलभिस्ती

मसकर्णे—ककि तुकडे तुकडे, चुरा होणे (पोळी इ०चा) (सामा) जाणे ह्या क्रियापदाबरोबर उपयोग जसे—मसकून जाणे

मसकणे—(विरु) सुसकणे, सुसकटणे पहा

मसकतो—वि मसकतचा, मसकत शहरासवर्धाचा

मसका—उ १ लेणी २ मिश्रण [फा मस्क, हि मस्का]

मसंड—न (गो) मसणवड मसण पहा

मसण—न प्रेते मालण्याची किंवा पुष्कळाची जागा, स्मदान

'अग्नीचा परम सण सणात मासे पुरी भयकर मसण ।'—मो

रामायणे १ ३४३ [स स्मदान, प्रा मण] इह० आचरत

खाणे मसणात जाणे • उठणे—ज्या मित्रांनी लढाईत भयकर

प्राणहानि झाली असेल किंवा जेथे मसटय लोक जालेले तेथे अस

तील अशा जागवद्दल योजतात • जागविये—स्मदानातील पिशा

चाना ठडून त्याचा काही अद्भुत करावयास लावणे • माजणे—

भरमसात अतिशय दाट वाढणे (शेत, मवत इ०) मसणात

गोयन्या-दाडे जाणे—मरणाच्या पयाला लागलेला अर्धे

वयातील अर्धे मसणात—मसणी दिवा लावणे—मोणेत

उच्छ्रवणपाचे अशाश्रीय, अयोग्य, निरर्थक कृत्य करणे मस

णात देणील फायल्याचा उपद्रव—योगत्यादि स्वर्गी—परि

स्वर्गीत विप्राति न मिळणे मसणातून आहून काढणे—अनक

उपाय करून मणो-मुग माणवाला घेरे करणे ममणांतून ओढून काढलेला-वि कोणतेहि काम करयास असमर्थ, अत्यंत अशक्त, रोग निवडिबोत (माणव) •कुडी-म्ही (वा) स्मशानभूमि •खाई-म्ही १ प्रेरे जाळण्याची मोगट अशी जमीन २ (ल) पूर माटे (स्मशानाप्रमाणे) भयाण ओठावर •खुंटे-उ आरिण, बायकांसुने इ० नसून विवाह इत्ये येथे-येच असलेला अगवच, घटपट माणव •फट्टे-न (गे) १ स्मशानाने विड वण्याइति शिप्रविनात ते अण २ (ल) इति नसलेचे चवण •घट्टे-टो-टा-श्रीय स्मशानभूमि मसण्या-वि १ ज्याचे नांव आपणाम माहीत नाही किंवा ज्याचे नांव माणजे अप्रिय किंवा इष्ट नाही अशा माणसाबद्दल योजनात फलाणा, धोनीती, गोमाची २ रागाभावे सवायनाथे योजावयाचा छन्द 'अर मसण्या तुला क्षमरे वेळ सांगितले तरी तू ससाच'

मसंदर्पे, मसंदर्पणे—तकि (ख) जास्त कुमकरणे, घुर गडणे, दावणे फार हाताळणे, खराब करणे (खाद्यपदार्थे, वजीर, फुले इ० घट्ट पदार्थे)

मसन, मसनखाई, मसनखुंटे—मसण, मसणखाई इ० पदा

मसनद मसनद—म्ही गादी, मिहासन, तफत 'जिरोन फलेच्या मसनदीवर पसमिला।'—इम ३४० [अर मसनद] •नशी-म्ही १ मिहासनारोहण २ रात्राची 'अकन मकाण नासो मसनशनोचे।'—पया ४०५ [फा मसनदिशनी] •नशीन-वि गादी-तक्तनशीन, तक्तावर बसलेला, असलेला (राजा) [फा मसनदिशनी]

मसवदार—उ १ सुनमक न्यायाधीश २ पचाईतीचा सभा सद एर पच मनसवदार पदा [फा मसवदार]

मसमी मिराज—म्हीअव (गे) सुसुगळ्या रेंगा मनमू—वि पक्षा, कायम, स्थिर केला, टाविलेला (शब्दच व ल) [अर सुसमम]

मसरें—नअव १ रवळ २ इदीव रवे याचा पाळरा [मईस] मसरेंत-नमन—वि आनंददायक खत मसतें-नमत पाठविणे ते नव वस्ती पाहोवले '—पया ४६४ [अर मसरेंत आनंद फा मसतें नमत]

मसलन मसलत—म्ही १ विनारविनिमय करणे याजना, वत निचय करणे २ युक्ति वत कर डाव दिक्मत मोगलाई मसलत =कपट्यवहार ३ सांग, योग्य विचार टपटका (कि० सामणे) ४ हुशारीने केलेली याचना प्रयत्न हा लोकापासून मोठ्या मनस्तेने पैसा ओरपता '५ मोहीम स्वारी 'जगा नगर व विजापूर धोनी मसपुते सरून हस्तगत जाली'—मराचिस १५ ६ अंगीकृत कार्य 'सर्वोनी एक जणा राहून मसलत बुड

वाही हे टीड नाही'—भाप ८ ७ मुदाची तयारी, पौजकांग 'करवीरवारीची मसलत म्हणजे थोडी असा समज हुशार आठ, परतु याचा पैज ठरवू.'—स ११ ५०६४—वि याग्य, इष्ट, ठवित यावर इष्ट येणे मसलत न ही, माळव्यात रहावे '—ऐव १० [अर मसलत] •पट्टणे—पचाईत पडणे, पंचत सांग हणे, युक्ति, इत्याच येथेच पाहिजे असा प्रमाण प्राप्त होणे 'तुम्ही व्हा म्हणतो वण मला मोठी मसलत पडली' •दूर-गार-वि लडायार, मयी, मनयुवदार मसलतवाज, मसलती-वि १ धूई, पयू, कोवराज, धोली २ मसलतदार पदा •शरीर-उ लजवार 'मितालस तुम्हीच मसलतदारी सोपवीत दुगारे कोणही नाही'—स ८४५—वि माहिमती, मोहिमेवर असलेला 'खावंद मसलतधीर असल्याम तुम्ही एक दोन सालाचा अंगाक ऐवज सरभरात घावा'—रा १ ३३६

मसलंदू—म्ही अपारीचा मन्यमाण (हजार हुमटी असले), मझातीची यतण्याची जागा आणि खासखाना खांद्यानधीस (मालकाची पणशाची) जागा [अर मसलंदू]

मसा—उ १ माववृद्धि, चामवीळ, मस २ पोड्याच्या पायाम होणारा एक रोग [त माप हि मसा]

मसाण, मसाणखुंटे—मसण, मसणखुंटे इ० पदा

मसाद—म्ही १ जमिनीची नाजणी २ (व) मातीच्या मितीचे होन हात उडीचे बांधकाम [अर मसाद] मसादी-वि जमिनीच्या मणणीचा (खराडा, दिशेच, घरीज, अटकळ)

मसादा—उ मदत, त्यासाठी दिलेला पैसा 'लोकास जनि-यत आणवयाकरिता मसादा दिला माह'—रा ५ १००. [अर मुसाअदा]

मसान्या ऊद—उ (व) बन्दिर, काडबोर, काळमाचर मसार—वि विरट पूर्वीक नवलेली, वाळूमिथित (जमीन) [का मसार=तावडी जमीन]

मसारगर्भे मासारमणि—उ एक रत्न हे हर्षी प्रचारत नाही याच अर्थी एकर कलेले दूध आणि पाणी निरनिराळे कर ग्याचा धर्म असतो याचा रण दयाम असतो [त मसारक, हि मसार=पाचू, मरकत]

मसाला—उ १ काही खाद्य, पेय, औषध इ० अधिक गुण कर व रुचिर करण्यासाठी घालतात ते पदार्थ समुच्चयाने (मानित हिण निरे इ०-घिरीत, लाडत सवण वरपोड इ०—जनवराच्या पोटिक औषधत पूड, मेदा भाग इ०) २ तोंडी लावणे, खार लोणचे, कवज ३ (सामा) मिश्रणातील इत्ये जते-सुन्याचा मसाला रणाच समान ४ सरकारने जवानीसा १ बोलाविल्या आरोग्योपायान न्याय दण्यापूर्वी घेतलेग पैसा खर्च 'त्याचबद्दल सरकारातून राजनी बाळाजी मझाद्व याकड मनसबीनिर्वाही पत्र

दिहें त्यानी आपल्यास मसाला करून आणिले '—योगसरो
२ १५२ ५ वसुल करावयास गेलेल्या शिपायाला सरकारी चिडीत
लिहिलेले याचें लागतें तें द्रव्य ' त्याजवर कोपायमान होउन
ढालाईन व दहा हजार रुपये मसाला करून पाठविले '—भाय
१०१ ६ निरनिराळ्या निमित्तांनीं वसविलेले दड, दस्त ' त्या
वरून तुम्हीं लोहवाडीच्या पाटलास बीड रुपये मसाला घेतला
—वाचवा ७ ७८ ७ सामान सामुग्री साहित्य ८ (ओतकाम)
दरार आणि विष्कर याचा एर नीव करून कलेली ओतकामाची
माती [अर मसालिह मस्तहत्वे अर] मसालेदार—वि
मसाल्यानें युक्त, मसाला घालून स्वादिष्ट केला (खाद्य, पय इ०
पदार्थ)

मसि(सी)हा—३ ताणारा, फिरत—वि इसवी, फिरती
'सन १७९६ मसीहा'—पदमव ८५ [अर मसोह]

मसुदररघ—ओळ—खी घुद मुसलमान विवा इत पेक्षा
हलक्या राज्या लोकास लिहिलेल्या पत्राच्या चार रकान्यांपैकी
पहिल्या तीन रकान्यात ओढलेली रेष [हि मस्तर+म रघ]

मसु(सो)दा—३ कच्चा खर्चा, पक्क करण्यापूर्वीचे पहिले
लिखाण आराखडा 'मसोदही पाटून, तेवून टरून खचित
आहा आल्यावर इनायत—नामि त्याप्रमाणे याव'—रा ५ ११५
[अर मुसवद]

मसुरा—३ धान्य साठविण्यासाठी भिंतीत ठेविलेली पोळक
जागा

मसुरळ् दौलत—हजरत—वि राजमान्य [फा]
मस्—अ एक प्रकारचे द्विदल धान्य [स] मसुरी
मिरची—खी मिरबीची एक जात मसूरिफा, मसूरी,
मसू'या देवी—खी देवीच्या रोगाचा एक प्रकार हात अंगा
वर मसुरीच्या आकाराचे फोड येतात

मसुरघोडी—खी मुलाचा एक खेळ—मखेपु ११

मसुरें—न १ अघार काळोख 'तें आहान जै समूळ तुने।
तें घातीचें मसुरें फिट।'—हा ५ ८३ २ काजळ [मस मसो]

मसाटी—खी (वे) स्मशान, मसणवट

मस्क—३ वस्तुती [फा मुश्क]

मस्करी—३ सन्यासी [स मस्करिन्]

मस्करी—खी यत्र चथा विनोद टवाळी कुचाळी [अर
मस्करा=गमत्या] मस्करीचा कुस्कारी—होणें—पेटेंचें पर्यवसान

भाषणात होणें मस्कच्या—३ विदूषक गमत्या [अर मस्करा]

मस्त—वि मत्त पहा १ शुद्ध उन्मत्त गर्बिष्ठ २ घटपुष्ट

लद मोटा ३ (कुण) विपुल पुच्छळ मसूर खूप 'खुर समस्त

इच्यावर निश्चयें। मुरस मस्त असें बदले स्वयें।—र ४७
४ (व) मनाजोगा चांगला [फा मस्त=तरी] म्हणें पढेल हस्त

तर पिकल मस्त ० पोर—वि मस्तीयोर उन्मत्त 'आला
अफजल मस्तखोर वर्ण' प्रासावयाला क्षणीं।'—चित्रयुत ११
० जाग्रप (आ मस्ती यणें ० चाल—वि उन्मत्त माजलेला माचोरी,
मगहर मस्ता—स्त्या—वि १ अमली पदार्थाच्या सेवनांनीं तर
शालेशा, विगलेला २ (ल) उन्मत्त उर्मट चढेल ३ उघळलेला,
बेकाम सुटलेला (घोटा) मस्तायणें अकि मस्त होणें माजणें,
गवानीं फुगून जाणें, मगहर हाणें

मस्तक—३न १ डावें शिर २ कोणत्याहि पदार्थाचा
वरचा भाग शिरोभाग [स] म्हणें दोन हस्तक आणि तिसरें
मस्तक ० टेगणें, करणें—नघतेनें वागणें गर्व ताळा, अभिमान
सोदून देणें करी मस्तक टेगणा। लाग सताचिया
चरणा।—तुगा ० डोलविणें—मान्यता स्वीकार अनुमान
समाधान इ० दर्शविण्यावरिता मान डोलविणें 'सोडुनि
समाधि मस्तक डोलविले, आयकोन देवाघे।'—मोभीपन २ ५
० हुंगणें—अवप्राण, मोटया सनुष्यानें प्रेमाचे ० क्षण म्हणून लह्या
ना-या-डाक्याचा वास धेणें हुशुनि मस्तक हस्ते कुस्वाळी हो
पितामह त्यरित।—मोशाति ७ ११ मस्तकीं मारणें—माधी
मार्गें एखाद्यावर सोंपविणें ० द्वार—न टाळू 'नाहीं तोंडीं
येनचें मास। मस्तकद्वारे साडी धास।'—दा ३ १ ३६ ० पट्टा—
खी सिडकीच्या किंवा दाराच्या चौकटीची वरची पली ० विद्वान—
न मानमशाखाचा एक प्रकार या शाखाच्या योगानें माणसाच्या
स्वभावाचे व धौदिक शक्तीचे ज्ञान हाति (इ) किचिआंसमी
मस्तकवाग्नाण न आसताना भेटताना प्रमाचें चिन्ह म्हणून
मस्तक हुंगणें [मस्तक+अवप्राण]

मस्तराळ—३न इपरीपुस्तक नाबनिशी इममवारी [इ
मस्तरोल अप]

मस्ती—खी १ अमल कैफ शिंगलेपणाची स्थिति
(शब्दश बल) २ ताळा गर्व अभिमान माज, गुर्मी ३ कैफ
रचन विवा दर्पाच्या अरात केलेल्या चथा, दागणईच खेळ
खोडया ४ हुत्ती उट इ० च्या गदस्पळतून गळणारा मदाचा
छाव उमाद मद [फा] ० येणें उन्मत्त होणें अगत गुर्मी
यणें ० खार—वि मस्त

मस्तु—न दहावरचे पाणी योर १ १५५ [स]

मस्तुती—खी बराच अगद व लावलाव असो जमिनीचा
पग—मसाप १ २९ [फा मस्तुदीर=वड्याकार परिध]

मस्तुरें—न (व ना) तोडप सारखा हातात घालण्याचा
दागिना

मस्तुलुंग—न मस्तक तील मेह मगज [स] ० दाखल—
न मस्तिष्कविज्ञानशास्त्र मस्तकसामुद्रिक (इ) मनोज्ञी

मस्तूर—की (को नाविक) सागाची दोरी हिचे एक टोंक (पाचर) यारीक व बुभरे जाब असते [मस्तूल=बोलकाटी]

मस्तूर—वि लिहिजेला—आदिलशाही कमीने [अर]

मस्तूर—वि आनंदित 'हमेला मोहबदनामा इस्लाम करोन मस्तूर करीत जाणे'—रा १० १६४ [अर मस्तूर]

मस्विदा—उ मसुदा पहा 'पदाचे मस्विदे मस्तानिचे याज्ञपाशी दिले'—रा ३ ३३६ [अर मुसब्बदा]

महक, मह(हे)कार—की (व ना) गुणप, सुवास, समग वास

महकमा—उ (व) मोकमस 'तुमच्या महकमांत लोक फिती'—[अर महकमा=न्याय कचेरी]

महकूब—फ—वि तहकूब, रशित, तात्पुरते किंवा कायमचे बद 'असे ठकन लढाई महकूब झाली'—दम १९४ [अर मोकूफ] महकूची—की तात्पुरती किंवा कायमची वायगूक, तहकूची, बंदी आत प्रतिनिधी पंत जाणार होते, परंतु रूत महकूची जाली'—ख ११ ६०४४.

महज(जी)द—की मजोद 'महजदी बापोन पुजार। ठाई ठाई स्वापिल।'—नव २३.१७८ 'कोडे महजोद आहे तेथे त्याचे स्मरण करून बाग येतात'—बाहसनदा १५०. [फा मजिद]

महजय—उ धर्मपय, घर्मे 'हिंदु अगर मुसलमान होऊन इस्कील करीत त्यास आपले महजवाची सोगद असे'—रा १५ १५६ [अर महज्व]

महजर—उ १ यादवाहने दिलेली सनद, सनदपत्र 'गोत महजर करून घेतला होता तो मापारा घेतला असे'—समारो १६० २ हुकुमनामा, करारपत्र, निकाल निवादापत्र 'मजदी भक्ताची घालनिया बरि। महजर करी आहे माझ्या।'—दुगा १२२३ ३ दाव्याचे कागदपत्र पुरावा, वैकीयत [अर महजरी]

महजूद—वि जिवत विद्यमान, उपस्थित, हजर 'आम्ही तो महजूद आहो'—रा १ ११५ [अर मोजूद]

महजणें, महजवणी, महजविणें—(प्र) मज्जे इ०पहा महत्—वि १ मोठा, बडा विस्तृत २ (रु.) थोर, माझ्या दर्जाचा, उत्पष्ट कोणत्यादि गुणात अथ जसे—महाबुद्धिमान, महाल्लाब, महासोदा महत् हा शब्द कर्मधारय आणि बहुव्रीहि समासात महा असा होतो आणि तत्पुरुष समासात तसाच राहतो असे महादव, महाबाहु व महत्पूजा, महत्सेवा ३ लतिशय फार, अत्यंत जसे—महाप्रचंड महातीक्ष्ण इ० [स] महतामहत—वि (व) मोठ्यातला मोठा, सर्वोत्तमो महात्तत्त्व—न सत्त्व रज, तम या तीन गुणांची साम्यावेस्था, मूळमाया, गुणसाम्य 'सत्त्वगुणापासुम महत्तत्त्व उत्पन्न झाले'—टिळे ४ ३६१

महत्तमसाधारण भाजक—उ दिलेल्या सर्व सख्याना पूर्ण भाग जाईल अशी सर्वोत्तम मोठी संख्या 'महत्तम—न फार मोठे अंतर, तफावत, वेगळेपणा महद्दहंमुद्दि—की महत्त्व, अद्वार मुद्दि 'एव महद्दहमुद्दि। मने महाभूत समृद्धि।'—माहा १५ १०५ महद्दहंमुद्दि—वि महत्तमसाधुन स्मृत शहापदेत 'महदादि दहाते। इथे आचोपेही भूते।'—हा ९ १० महद्दमत्त—न मूळ मत्त 'तया महद्दमत्ताचे ब्याली। देखिरी इच्छा।'—हा ११ ५११ महद्दभूत—वि विलक्षण, अग्रामान्य, चमत्कारिक महद्दर्श—न मोलाचे बौद्ध, रागोत्तीय वृत्त महत्ती—की मोठेपणा, महत्त्व 'त्याचेनि माधी त्रेलोकी ख्याती। मन महती त्याचेनी।'—एभा १४ २६९ महत्तीधीणा—की नाराच्या धोनेचे नाव महत्त्व न मोठेपणा, योग्यता, लैबिच, प्रतिष्ठा, स्मृत महती पदा 'रायानी पाटिल महत्त्व रखी।'—ऐपो ३२ ०उत्तरणें—योग्यता, प्रतिष्ठा कमी होणे ०घादविणें—फुगारकी, बडाई मारणे ०दुर्बोक्—वि पदार्थाचे माप, लांबी, रुंदी इ० बाखविणारे (परिमाण) ०मादन—न गणितशास्त्राचा एक विभाग, आधारमान मोजण्याची विद्या, मापनशास्त्र. महत्त्वाकांक्षा—की मोठेपणाची इच्छा, हाव जिगीषा 'कतवंगार लोकांच्या पडाला महत्त्वाकांक्षा म्हणतात'—विधिलिखित ११ महार—वि १ महत् पदा २ थोर बडा 'हे एक महा आहेन' 'तो काय एक महा आहे' ०अरुंद—न एक हजार दहाशेति ही संख्या ०ऊर—उ (अ) महापूर, अतिशय मोठा पूर ०एकादशे—की आपादबुद्ध व कार्तिक शुद्ध एकादशी ०रुंद—उ १ मोठ्या आतीचा रुंद २ लघुण ०करूप—उ ब्रह्मदेवाच्या शरभ वर्षाचा काल, ब्रह्मदेवाचे आयुष्य, महाप्रलय, कल्प पदा ०काल—ऊ—उ १ प्रलय कालचा शकराचा अवतार 'महाकाळ उभा चिरीन बाणी।' २ बाव ज्योतिर्लिंगापैकी एक (सज्जनी येथील) ०काली—की १ पावती २ प्रचंड लोक, महाकाळी—शर ०काव्य—न बीरसप्रधान, मोठे, अभिजात, रामायण—महा-भारताप्रमाणे काव्य, (६) एविक 'आपे महावाक्यात कोण कोणते गुण असावे याबद्दल पुढे विवेचन येईल' ०काश—न अवकाश, अफाट पोळी याच्या उलट घटाकाश मटाकाश [महा+आकाश] ०कुल—कुलीन—वि थोर, लच्छ कुलातील, कुलीन ०खळें—न मोठे अंगण ०गाणी—की—वि गानकुशल 'उत्तर देशीच्या महागाणी। गुर्जेरिणी अतिगोरा।'—सुरश्र १२२ ०गिरी—उ मोठा पर्वत हिमालय 'कि महिकाचेनि घडके। महागिरी पडो घके।'—एकनाथ—मानदलदरी ४२—की १ तीनसे खडीपर्यंत वजन नेणारे जडाव, गलबत, मालाचे तार, 'सबब त्याजकडे दोन अहागिच्या मरून गवत व एक महागिरी भर लाकडे वेचिली असे,'—समारो ३ १६ २ मोठे तार,

शिवाङ्क, वतल ०ग्रह-प्राह-५ मोठी सुतर, मोठा सगर 'गज
करवडी महाप्राह।' - एस्व १० ८० - एमा २० ३५० ०जन-
५ १ काही गुण, विया ६० सुळे घोर धेठ याणुन 'पलु ह्दयीं
महाजन भयास मो मानितो।' - भक्तमयूरका ७५ २ व्यापारी,
उदमी, सावकार ३ गाव, कसया ६० तोल व्यापाराळा नियम,
शिस्त घालून दंगारा, त्यावर दखरेख करणारा व कर घसूल कर
णारा सरकारी अधिकारी ह्या अर्थी महाजनी असाहि व्हन्द आहे
४ पंच ०जनकी-जी महाजनाचे काम, अधिकार ०डाटा-५
एक मासा - प्राणिमो ८१ ०तल-न सप्तपातालापैकी एक, नाग
व असुर यांचे स्थान ०ताप-५ (तजा) शामेच्या दारूचा एक
प्रकार, चंद्रयोषि महताव पडा ०तेज-न १ मद्र २ एथे
'हे अपार केसनि कवळावे। महातेज करणे घवळावे।' - शा १ ७४
महात्मा-५ १ महात्मव पयलील व्यक्ति २ मोठा धैर्यवान,
पराकमी मनुष्य तेम महत्मा वृक्षसुखीं। असावे खाह देखलीं।
-भाप ४९३ गौतमउद्द, गाथी वास व्हायितात -वि १ योर
मनाचा, उदार, महाभुभाव 'परते धर्मे महात्मा, रुविला वहु
नारादि साधुनी।' - जोमीम १ ९९ [महा+भात्मा] ०दंदा-
वि महात्मसी, वक्ष द्रष्टा 'छदि फदि महादिदि। रावण पविला
तुण्या पद।' - हानप्रदीप २६६ [स महाद्वी] ०दरा-जी
(०योतिप) कुळतील मुख प्रहाची बाधा अतईसा पदा. ०दान-
न (माठे दान) हत्ता ६० पोहचदानापैकी एक, पोहचनदानाचे पदा
०देव-५ १ शहर, शिव 'महादेव म्हणायवा कारण। ब्रह्मासि.
जाण या वहु।' - एमा १२ २७९ २ (विणकाम) हातमागाच्या
फगीचा वरवा अवयव दाढा फळी हा आधि तळचा दाढा दिवा
पावती मिदून फणीची चौकट होत या पणीच्या चौकटीस
महादेवपावती किंवा हात्यादाही संसेदि म्हणतात ०देवाचे देणे-
न व्हाळवाणे व दीर्घकाल टिकणारे काम ०देवापुढचा-वि
(शब्दश) नंदी, (स) मूख निरुद्ध ०देवा-जी १ पार्वती
दुर्गा २ एक प्रकारची वनस्पति हिचे बीं महादेवाच्या पिंडीच्या
आकाराप्रमाणे असते ०देवी सहादेवी-जी (माण) चैत्री
जोमिमेस तिन्हीमात्रेचे वळीं एखाद्या मिठीवर जीं महादेवी
सहादेवी म्हणून दोन गंधाचीं बाहुलीं आहून त्याची पूजा कर
तात तीं - मसाप ४ २५९ ०देव-(माण) सर्व जातीच
लोक ०द्वार-न. (मंदिराचा किंवा राजवाड्याचा) बाहेराचा
किंवा मुख्य दरवाजा 'भक्त गजेंती महाद्वारी। त्याही शाळ
दर्शन।' - सुपाळी विजलाची पृ २२ ०द्वीप-न (माठे वट)
खड 'तयाफळाचे हे महाद्वीप। पातली प्रगु।' - झा १६ ३२
०नदी-जी मोठी नदी, उगमापासून शहर योजनावर वाहता
जाणारी नदी ०न मी-जी १ आश्विन शुद्ध नवमी नवरात्राचा
सोयव्या दिवस २ रामनवमी -शास्त्रीको ०नवरात्र-न

आश्विन शुद्ध प्रतिपदासुन विजयादशमीपर्यंतचा काल ०नस-
५ स्वयंपाकघर ०नक्षत्र-न सूर्यनक्षत्र ०नाड-५ महाजना
सारखा एकवतनदार 'महाजन व महानाड पेठ मचडूर यांचे नावे
सनद की, -पोनारी १ १४ [महा+नाड-डु] ०नित्र-५ एक
प्रकारचे झाड ०निद्रा-जी मरण, मृत्यु 'तिठरे प्रमाण महा
निद्रा म्हणजे मृत्यु हे होय।' - डि ४ ४८१ महाभुभाव-५
धीकचकाराने स्थापिलेला एक द्वैतवादी पथ या पथात श्रीकृष्ण
भक्ति प्रमुख आहे [महा+भुभाव] -वि १ ज्याने कामक्रोधादि
विकार जिंकले आहेत असा, महात्मा २ उदार योर पुण्य एव
पिंडासीं कृपि सर्व। शापासुखी महाभुभाव। - एमा १ ३३६ ३
प्रवस्त अनुभवचा, ब्रह्मानुभवी 'ऐस ज महाभुभाव। जे दैविये
प्रहोने देव।' - झा १ १९४ ४ विगा सुदि पराक्रम ६० गुणांनीं
थेठ मनुष्य, महाप्रतापी ०नेटका-वि परिपूर्ण पूर्णपणे, न्यवहियत
'यश मुनिचा राख महानेटका। - मारामायणे जि सप्तमसय रामा
यण ३ ०नैवेद्य-५न पचपक्वान्नय अर्घ्याचे ताड वाहून दवाला
दाखवितात तो नैवेद्य (साखर दूध इ०चा छोटा नैवेद्य होतो)
०न्यास-५ पूजा करतांना शरीराच्या विवक्षित भागाचा स्पर्श करून
करावयाचा न्यास याचाच दुसरा प्रकार लघुन्यास ०पड-५
(महातु) महापट, ध्वज 'आशे जी दवा। पैलु दखिला महा
रहांचा मेळावा।' - शिपु १०३३ [महापट] ०प(प)थ-५ १
मृत्यु मरण मृत्युची वाट 'न दशील सत्यवत। तरी करीन हाचि
महापथ।' - वसा ६ ८ २ नियाणाचा मार्ग 'लागले महापथी
तत्काळची।' - एमा ३१ २९८ ०पद-न ब्रह्मपद 'बीं धुति हे
महापदी। पैरी जाहली।' - झा १२ ३७१ ०पडा-५ १ एक,
दड, शेत ह्या श्रेणीतील तेराव्या स्थानची सरुया (एकावर धारा
शून्य इतका आकडा) २ कुचराच्या नवनि शीपरीं एक निधि नवनिधि
पडा ०पातक-न ब्रह्महत्या दारु पिणे, छुत्रांची पोरी शुद्ध्या
पन्तीकवेयर किंवा स्वतःच्या मानवगेवर सभोग अणि शर्पकां
एखादे प तक करणाऱ्याची मैत्री अशा पाच माग्या पातकांपैकीं
त्येक ०पातकी वि १ ज्याच्या हातून महापातक घडले आहे
असा २ अत्यंत पापी, दुराचारी म्हू ०पचपानपातकी महापत्की
०पाप-पी-महापातक-की पडा ०पट न विषयच्या चकाने
हालेले शक्ती-पार्वतीच्या शरीराचे तुकडे ज्या टिकाणीं पडले
असे मानतात त्या अल्प पवित्र स्थानांपैकी प्रत्येक अशीं स्थाने
पावतीन आहेत तुळजापूर मातापूर आणि कोन्दापूर, हीं तीन
व अर्धे महाराष्ट्र ओट पीठ पदा ०पुरुष ५ १ ईश्वर २ साधु
पुण्य सत्पुरुष, प्रप्रतिष्ठ मनुष्य महापु यांचे चित्त। जालिया
वस्तुगत। - झा १२ ७८९ ३ मेलेल्या ब्रह्मणाचे पिश-च
०पू(पु)जा-आ व-समाप्ति इत्यादि विवक्षित प्रयोगास अनुपमून
करतात ती मोठी पूजा ०पूर-५ नदीस यणास माठा पूर लेंडा

'महापूरे' साहे जती । तेथे लढाळे राहती ।'-तुगा १०४३.
 •प्रयास-३ बोटे परिधम, कष्ट, प्रयत्न खटोप •प्रत्य-३
 १ प्रत्येक ४३२०००००० वर्षांनी होणारा सर्व जगाचा मारा २
 मन्त्रशास्त्राचा धामर वर्णोनी होणारा सर्व (दव, ब्राह्मण, साधू, ब्रह्मा
 यासह) विश्वाचा नात ' जो ब्रह्माच्या स्थूल देहाचे मरण ।
 तो महाप्रलय जाण । ' महास्वरूपा •प्रयास-मुत्रव पार मोटे
 बट धम, प्रयत्न •प्रसाद-३ १ धार्मिक विवा देवाच्या उत्सवा
 नंतर बाप्नात तो पुढे, मिठाई जेवण इ.रूप प्रसाद २ दव, शुद्ध
 इ.पावुन मिळालेली प्रसादाची वस्तु (कृपा, अनुग्रह इ.गुण)
 ३ (शब्दशा व ल) मोठी कृपा, अनुग्रह 'महाप्रसाद'चे निहाळे.
 स्रेम घुपे दुट्टी । ' •प्रस्थान-न (मोठा प्रवास) १ यथाथ
 ब्रह्मज्ञानानंतर घणारा मृत्यु २ (ल) मरण, मृत्यु •प्राण-३
 १ साटपा जोरानेच प्रयासाने केलेला उच्चार हकारयुक्त उच्चार
 २ आराने आणि प्रयासाने उच्चारण्याचा वर्ण जैसे-स, घ, छ,
 झ, ङ, ढ घ घ, फ भ आणि ह मत्वप्राण आणि शब्द प्रयत्न
 पहा •फली-३ मोठा साप •फल-ळ-न मोटे उत्कृष्ट फळ,
 नारळ, फणम इ. •चलि-ळी-३ पिशाच्चादिकास सतुष्ट कर
 ण्यासाठी मान, अन्न इ. चा पाले अपेण कर्माक्याचा पदार्थ
 •बळी-वि अत्यंत प्रबळ सामर्थ्याचा ' महायुद्धी प्राणशास्त्र
 एकठा उडवी बळे ।'-मार्हास्तोत्र •यत्ना पुढी-मी हट्ट
 पानाचे आले •भाग-१ १ अति वय भाग्यवान् निव्व निव्वाम
 जतिप्रीती । मज भजती महाभाग ।'-एगा ७४ ३३५ २ सद्गुणी
 सद्गुनी •मारन-न व्यासप्रणीत वीरव-पादाच्या युद्धाचे
 भारतीयचे पवित्र असे एक महाकाव्य महापुराण •भूत-न
 पृथ्वी भाप तज वायु आणि आकाश हा पंचमहाभूतपैकी प्रत्येक
 ' तरी होवी गा तु परब्रह्म । जे या महाभूतां निश्चते धाम । '
 -हा १० १५९. •मेड-वि अत्यंत मित्रा मेकड ' मग विरा
 टाचनि महाभते वतरे ।'-हा १९ ४६९ •मणि-३ मौल्यवान्
 रत्न, हिरा, माणिक इ. •वांचोटी आणि महामणी । मेळ मयक
 सम नव्हे ।'-ह १ ८४ •मति-मना-वि घोर अत वरणाचा,
 उदार मनाचा, महात्मा •भन्न-३ निर्निराळा देवताचा मुख्य
 मन्त्र जैसे-गायत्री हा ब्राह्मणाचा महामन्त्र 'महामन्त्र आत्मस्य
 सीषी साणी ।' •मन्त्र-३ मुख्यप्रधान, मुख्य मन्त्री सद्गुरु
 •महोपाध्याय-३ मोठ्या शास्त्राचा देतात ती एक संन्यासाची
 सकारी पदवी •मात्र-३ हत्ती हाकणारा, महात 'शुरदावया
 मत्त हत्ती । महामान दोन्ही हत्ती । अनुष्ट हाणी तेसा श्रीपती ।
 ममोद्गातेन करितसे ।'-यथादी २ १६ •माया-मी १
 पार्वती, दुर्गा २ जगदुत्पादक शक्ति, सर्व संसाराला प्रपञ्चाचा
 कारणीभूत अशी देवता, आदिमाया मूलप्रकृति ३ जह्माला
 कजाय वायको •मार-३ मोठा मार पट्टा 'शुक्राव्याचा धनु-जलागिराहटी । महायुद्धी पर्वत-वास दुर्धरी ।'-वामन

महामार ।'-सुवन २ ३८ •मारी-मी १ महामृत्यु 'तेव
 बनेतना झुगारी । न मरत्या महामारी ।'-एगा २८ २५०
 २ (ल.) प्रणमष्ट 'तिचेनि योगे महामारी । पातली हे
 आणित्रे ।'-सुवन ७ १८७ ३ पक्की या साधीचा रोग ४
 या रोगाची अघिष्टात्री, दुर्गादेवी ५ जिवापाड धम, शिकम्तीचा
 प्रयत्न ६ हाणाहाणी, मारामारी, मोठे युद्ध 'दोघे झुजतां महा
 मारी'-मुन ३ ३६ 'तैसी माझिली महामारी ।'-कया
 २ २ ६० •मृगपु-३ मरण, मृत्यु (अपमृत्युविपर्यी योत्तना
 उपयोग) जैसे- 'अपमृत्युचा महामृत्यु माला ' •मृत्युजय-
 (वैद्यक) एक औषध •मृग न तोफ •यज्ञ-याग-३ मोठा
 यज्ञ, पंच महायज्ञपैकी प्रत्येक, पंचमहायज्ञ पहा 'तरी महायाग
 प्रमुखे । कर्म निज नही अयुक्त ।'-हा १८ १६६ •यात्रा-
 मी १ काशीयात्रा २ (ल) मरण, मृत्यु 'माधी पेशवाई
 सवट सगळ्यांना महायज्ञेला पाडीन ।'-भस्तेमा १६२ महा
 प्रस्थान पहा •रथ-रथी-३ १ सत्प्राज्ञांत प्रवीण असून दहा
 हजार पुरुषांनी योद्धाभरोबर एकठाच लढणारा योद्धा 'महारथी
 भिदु । हुवर बीड ।'-हा १ ९८ २ (ल) भरवत हार, कर्तव्य
 गार पुण्या विवा मोठा वक्ता •रस-न १ मन्त्र २ पञ्चास
 -मनो •रज-३ १ सार्वभौम राजा, सम्राट् २ (आदराधी)
 श्रेष्ठ मानून ३ जैन गुजराथी वैष्णव सोधना शुद्ध •रश्मि-
 मी महातिबाराय माघ वय वटुदेवी •राष्ट्र-नमु मराठे लोकांचा
 वडा उतरस मर्यादादी, दक्षिणेत कनाटक पूर्वेत दैलगा आणि
 पश्चिमेत समुद्र यांनी मर्यादित असलेला प्रदेश मुंबई इलाक्या
 तीळ एक विभाग •राष्ट्र-राष्ट्रीय-वि महाराष्ट्रशासक्याचे
 (लोक, भाषा, विवाह इ.) •राष्ट्र-भाषा-की मराठी भाषा,
 संस्कृत-प्राकृत भाषेपासून झालेली एक देशी भाषा •राष्ट्री-
 एक जुनी प्राकृत भाषा •रथ-३ एक प्रकारचे शाह, महायज्ञ
 ' सर्वत्र लागला महायज्ञ । म्हणे पुढी न दिसे निरा ।'-मुआदि
 ३३ २९ •रथ-३ १ रथानिवेकाचा एक प्रकार अकरा लघुरथ,
 लघुरथाच्या सवट शस्त्र महायज्ञ २ मास्ती 'महायज्ञ आज्ञेप्रमाणे
 निघाला ।'-राक १ १ •रथी-३ (शु) बाजीची मोठी
 जात हिचे काढ पार उच होतें -कृपि २७७ •रोग-३ १
 अत्यंत दुःखदायक असा रोग याचे आठ प्रकार आदित-वात
 व्याधि, अपमरी कृष्ट मेह उदर, भगदर असे आणि सप्तर्णी
 कोटीच्या सते वेळ आठत त्यात राजयक्षा हा एक जास्त
 असून कृष्णरथी शुष्ट व सप्तर्णीचा ऐवजी प्रहणी अशी नावे
 आहेत २ पंचपिठी गलिदुष्ट महाघे-नि १ महाघ दुष्काळ
 'महाघेयेथे परमार्थ जाला ।'-सारह १ २१ २ मौल्यवान् (स
 महाघ-जपे) महाघर्णव-३ भोग समुद्र, महासागर 'वर्नी रणी
 महाघ-जपे) महाघर्णव-३ भोग समुद्र, महासागर 'वर्नी रणी

स्फुट श्लोक १५ (नवनीत पृ १३७) - न १ (ल.) मोठे,
दीर्घकाल चाललेले भाडण, युद्ध लढाई 'दोषा माळले महाशिव;
दाविती बळ प्रौढीगौरव।' - निगा २४ २ प्रसिद्धि; हागेण;
अपन्यत्व ३ ल्हान काम, प्रकरण, मोठ ३० ला मोठे रूप ठळन
सागणे, राईचा पवैत करणे 'एवदपाशा गोष्टीचे त्वा सागलेच
महागण केलेस' [स महा+अणव] ० लय-पु १ आश्रयस्थान,
आश्रम, धर्मशाळा २ देऊळ ३ परमात्मा ४ भाद्रपद वषट्पक्षा-
तील पितृप्राप्त्यर्थ केलेले आद्य पक्ष. मृतपितृकाले भाद्रपद शुद्ध
पौर्णिमेपासून अमावास्यापर्यंत दररोज कतवयाचे आद्य हे रोज
करण अदाक्य असल्यास १५ दिवसातून एका उक्त दिवशी
करावे [महा+आलय] ० लक्ष्मी-स्त्री १ विष्णुपत्नी २ अधिन
शुद्ध अष्टमीस पूजावकाची एक देवता, त्या दवतेचे मन ३ मग-
वती काव्हापूरची देवी ४ (ना) ज्येष्ठागौरी, भाद्रपद शुद्ध नव
मीस पूजा करावयाच्या देवता ० लिङ्ग-न बार ० शीतिलिगापैकी
प्रत्येक ० छटी. माहावटी-स्त्री राजमाई 'ह कपटाची
कस(व)डी। अनुत्पाची माहावटी।' - भाए ७५५ ० वरुन-न
उंची, सुंदर वस्त्र प्रतिष्ठित वस्त्र, शालशेडी इ० ० वाक्य-न
वेदांतातील जीववस्त्रांचे ऐक्य दाखविणारे तत्त्वमसि आदि वाक्य
ही चार वेदांची चार आवृत्ति 'हो महावाक्यचेनि नावे। गुरुपे
चेनि नावे।' - झा १८४०४ २ गायत्री मन्त्र ० वात-उ (तारी
८० मल वेगाचा) सोसाट्याचा वारा, कसावात, तुफान 'महावात
सुळा झुणुगि का कप येत भुघरा।' - सौमद्र ० विपुल-न मेघ
सपात हरिपद ० वृत्त-न ज्या वृत्ताची पातळी गोलाच्या मध्य
बिंदूतून आते ते वृत्त मोठे वृद्ध ० वाजा-वि. मोठ्या वाटाची,
तेजस्वी 'सतोपोनी महाराजा। समारचित महवाजा।' - गुच ३४
९७ [महा+ओजस्] ० व्य धि-उ महादेव रक्तपिती ० दावद-
उ बोंब 'गळजनि ० शय-उ १ चोर गुप्प, महात्मा
२ मोठ्या माणसास महाराज रावसाहब दाप्रमाण संबोधावयाचा
शब्द [स महा+आशय, व मोंशे मे सुये (मोंसिय)]
० शिखरात्र-त्र-स्त्री माघ वषट्चतुर्दशी ० शान्य-न जे काहीच
नाही असे जे शून्यास अपिघानरूप ब्रह्मते, फलव्र 'आता महा
शून्याविधा ओढी। जेय ग्गनासींचि ठावा नाहीं।' - झा ६
३१५ महाशमी-स्त्री अधिन शुद्ध अष्टमी ० सरणी-स्त्री
स्वर्गमार्ग 'होउनि सुयोभगाचा शोकांत वरो पिता महास
रणी।' - मोवांभ ११ १५ ० सागर-पु पृथ्वीवरील पाण्याचा
सागरातून मोठा साठा, माळासमुद्र उदा० हिंदी महासागर
० सिद्धांत-उ एकमेवाद्वितीय वस्तू हा मुख्य सिद्धांत 'आणि
महासिद्धांतापार।' शुक्ति हापती शब्दही। - झा १५४३४
० सिद्धि-स्त्री अष्टमहासिद्धी पहा 'जेय महासिद्धीचीं आडारें।
अमृताची कोरें।' - झा ६ ३२१ ० सुख-न श्रेष्ठपुख, अन्न

साक्षात्कार. 'जेय परमानंदु वेबळ। महासुखाचा।' - झा १ १४.
० रम(दम)दान-न काशीक्षेत्र 'सदाशिव बैसला निजसर्नी।
महाम्मशानी निजवस्ती।' - एमा २ ३१ ० क्षेत्र-न काशी-
क्षेत्र. - रा ३ ४७६ महेंद्र-पु १ हिंदुस्थानातील पर्वताच्या
सात राणापैकी एक २ इराचे नाव 'हे महेंद्रपर्वही पाविलेल।
परि मोह हा न पिंटेल।' - झा २ ६५ [महा+इंद्र] महेश,
महेश्वर-पु शिव, शंकर [महा+ईश्वर] महेश्वरी पातळ-न
महेश्वर नावाच्या गावी (इंदूर संस्थान) तयार झालेले वस्त्र,
पातळ 'आधीच वर वारिक त्यावर महेश्वरी पातळ कसेल।' -
होला ८९ महोत्सव, महोत्साह-पु माठा उत्सव आनंद
दायक प्रसंग [महा+उत्सव] महोदधि-पु १ महासागर,
मोठा समुद्र 'महादर्धी का मिनेल। छात जैस।' - झा १५ ३१७
२ हिंदीमहासागर [महा+उदधि] महोदय-पु माघ पंचमा
पौष महिन्यात सोमवारी सुयोदशी अमावास्यापर्यंत, श्रवण वृश्च
त्राचा मध्य आणि व्यतिपाताचा शेषद याचा योग, एक मोठे पर्व
[महा+उदय] महौजा-वि तेजस्वी, ज्याचे तेज मोठे आहे
असा, सामर्थ्याकाम् पुष्प इयाम महौजा ओडित होता बळेचि
मळला जो। - मावव १३ ८८ [महा+ओज] महान्-वि १
मोठा, विस्तृत, थोर २ उतारी पिवणारे (धान्य, पीक), गरबे
३ दोन किंवा अनेक वर्षे टिकणारे (झाड, मिरची, कापूस,
पावरी तूर इ०)

महंत-पु १ बैरागी, गोसावी इ०च्या आखाड्याचा मुख्य
नायक, (कायदर) पारमार्थिक शिक्षणमंथनेतील आचार्य 'महंत
महत करावें।' - रा ११ १० २५ २ (सामा) कवि साहू
'तरी महताचिया बोटी। घरा आल्याही बाढी।' - हा १७ ३४७
३ पंडित इ०मध्ये मुख्य मनुष्य, सुदारी, श्रेष्ठ दर्जाचा मनुष्य ४
(शेख धर्मातील) सेवादार -वि थोर, श्रेष्ठ [स महत् हि]
० पण महंता-नजी थोरपणा, मोठेपणा, योग्यता तेस आप
गयाआपण। अनिता महत्पण।' - झा १६ ३७८ महंता-स्त्री
१ महताचा दर्जा, अधिकार, गुण, थोरपणा इ० २ (ल) माठे
पणा, थोरपणा, प्रौढी, थोरवी 'श्लोकप्रतिष्ठा महती। दैसावे अक्षीं
गर्बी रबी।' - एरव ६ ६५

महत्कदम महत्कदम-कवि पूर्वी 'या वननास हक
लवाजिमा महत्कदम चालेल असेल त्याप्रमाणे दुःस्वास करार
केला असे' - रा ८५२ [वर मा-सहृदम्]

महताप-स्त्री १ चंद्रयुक्त, आतपवाजीच्या जिन्मा
तीत एक २ हिलाल 'महतावा लावून रात्री परस्परें गोळागोळी
जाली' - ख ८४१३० ३ चंद्र, चांदणे ४ (ल) सुंदर स्त्री
[फा महत्वा] महतापी-स्त्री वर चांदणी पातलेला मांडव,
(सामा) मांडव - ख १० ५४२० [फा मह्दापी]

महतारी—स्त्री १ म्हातारी 'इच्छी महतारी पुत्रसतान।' -दावि ०४२ २ (खा व) भाई [म्हातारी]

महदूर, महदूररेघ-ओळ—स्त्री मयुदरेष पदा

महदूद—वि निम्न मयारितोर, मयारित (गाव इ०)

'गवाची, जमिनीची हद्द महदूर कमन दियी' [अर महदूर]

महदूतअजाम—किंवि प्रमपूर्वक सप्रेम [फा]

महमाय—स्त्री १ दुगादवी २ माया, असत् महामाया पदा [महामाया अप]

महमुदा—स्त्री १ एक फुलवाड २ एक प्रदारेचे सुनी वस्त्र, तज्य पग घट विगीचे कापड महामुदी पदा—बाह्या १ १५७ [फा]

महर्ग—घे—वि महाग भारी हिंमनीचे, मौल्यवान् [म सहाधे] महर्ग(घे)ता—स्त्री १ महागाई २ उणीव कमतरता

महलूक—३ सूर्य आणि आकाशस्थ ज्योतींचे वसतिस्थान 'सतलोक पदा [स]

महर्षि—उ मोठा ऋषि, तपस्वी 'राजर्षि, महर्षि सडळ येथे न्यूनाचि भूमिपालसमा।'—मोसभा १ १० [स महाभूऋषि]

महलू—३ १ राजवाडा, प्रासाद, महल २ खाते—भादिल काडी कमर्नि [फा]

महला—स्त्री—३ शहराचा भाग, पेठ, गुरा, मोहला [अर महला]

महसूर—वि प्रसिद्ध प्रख्यात, माहीत असण्या [अर महसूर]

महसरा—उ १ वडा २ उपद्रव रथाजी ओसले सेना घाहव शुभा यानी मसलत करून ससयानास महसरा दिन्हा'—याहदुवा ८१ [अर महसूर]

महसरा—उ जमाव अर [अर महसूर]

महसूरफ—वि उपनिर्दिष्ट मजकूर ज्या अर्थातान महसूर यानीही खातेजैचे पत्र लिहिजे असं'—स १ ५०२२ [अर मौसूर]

महसूर—उ पाग जमावदी वसुळ जकारा [अर] महसुरी—वि ज्यापासून वसुळ य वयाचा अर्थ (गाव कूळ यान इ०)

महा—उ महिना मास माह [अर माह] महाचार—स्त्री (व) १ महिन्याचा पगार 'महाचार शभर रुपय' २ मासिक हस्त दाख्ख्या हुकानाजी महाचार पाठविली'—किंवि महिन्याच्या महिन्यास दरमहा माहवार महा—घे—महा—किंवि दर महिन्याने, महिन्याच्या महिन्यास [फा]

महा—वि (व) मासे

महाकार—उ (का.) प्रास दगदग

महाग—वि १ ज्याला वाजवीपक्षा आन्त किंमत पडते अमा, ज्यात भावाचा, मोलाचा २ जहर असलेले, मिळण्यास कठिण असलेले जये—अप्रास—वधास—महाग [स महाध, प्रा महाग]—होणे—मिळण्यास कठिण होणे, दुष्प्राप्य होणे—महागणे—प्रासदायक, सुष्ठानकारक होणे महागणे—अकि महाग होणे महागरा—व्या—वि महाग दाने विवणारा (वाणी) महा गाई—स्त्री १ वाजारात नितस नेहमीपेक्षा अधिक किंमतीने विकला जात असण्याची स्थिति, महंगा २ कमतरता, उणीव ३ महंगेतेच्या दिवसात नोकरांना उण्याचा विशेषभत्ता, 'रुहान पगाराच्या नोकरास महागाई द्यावावदल हुकुम सुटला आहे'—टि १ ५०९

महाडी—स्त्री (कुलवा) भाताची एक जात त्याचा दाणा तावडा असतो [१ महाड]

महाडुळ—न एक प्रकारचा साप 'अज्ञानाचें जे वाळुळ त्यात दोरीचें महाडुळ।'—अमृत ११० महाड पदा

महात—व—उ हत्तीला हाकणारा, मांडामाच, महावत 'होलेने द्विजिभाषा न सद अवस्थापिता महात रणी।'—मोमोप्प २ २ [स महामात्र, प्रा महामत हि महावत]

महातारखळ, महातारखा, महातारा—(अ) म्हातार खळ इ० पदा

महात्यरक विवस—उ (ना) दिवसाचा तिसरा प्रहर [महाभत्यरकदिवस?]

महादकादा—उ (अशिष्ट) महावेळेधराकडे होणारे भुई वमळ, वदाद

महापा—उ एक प्रकारचा सेना, पातखी (त्रियासाठी) [अर सुदाक]

महामात्र—उ मगत 'प्राष्ट्र मदात तरता जेवि गजा विजहिता महामात्र।'—मोमोप्प ८ १३ [स]

महामुदा—स्त्री तज्य पग घट विगीचे कापड, मखमल [अर महमुदी]

महामूर—स्त्री धान्यादिकाची विपुलता समृद्धि भरपूरपणा—वि १ पुच्छळ, विपुल भरपूर अतिशय २ वद वेळले लाव रूळे (विग इ०) चार, दवाजा, खडकी) (कि० वरणे, होणे) दवाज किंल्याचे रायगढ याच महामूर खावले 'दवा माउ उषडपा ज्याव्यात'—मसाचिस २ ३ पुरे झालेले परणी इ० सर्व क ये के०२, पूर्णवास, पिछापचेतों आलेले (वेत) पोक इ० 'अत गिडून महामूर झाले' ४ गाढ स्वरूप भर पूर (सोप नीप निर्जणे) ५ आकड भरपूर भगवच (जेवणे, खाणे, भोजन) [अर महसूर] म-मुरी—स्त्री १ विपुलता

समुद्रि 'ब्रह्माची लंकरात महामुरी झाली' २ (दार, खिदकी इ०ची) वंदपणाची, दरवाजा लावलेली स्थिति ३ (रोत, पीक इ०ची) पूर्णावस्था, लागवड.

महारा—उ एक अत्यज, अस्पृश्य जाति, अतिशय परवारी पदा [स महा+अरि किंवा आर्य; महा+अर (पर्वताच्या गुहेत राहणारा), मृत+हृ=मेलेले जनावर ओढणारा, मेरू=गावाची कड?] इ० महाराची आर्क्षमार चेऊ (मला काय त्याचे) ० **कचका**—उ जोराजोराचे, आढाओरड्याचे भाडण (महार नेहमी भावतात त्याप्रमाणे) ० **कवडी**—की एक जातीची कवडी ० **कावळा**—उ होंबकावळा ० **की**—की १ गावच्या महाराचे काम, हक्क, वनन, अधिकार २ (ल) कोणतेही हलके, नीच, कडाचे काम ० **गजाल**—की गडबड, गोंगाट, दंगल, आढाओरड ० **चावडी**—की अस्पृश्यता गावच्या चावडीत चडून बसता येत नाही इ० गुण बहुतेक खडपात गावचावडीखरीज दुसरी एक चावडी असत ती —गावा ५५ ० **पुंज**—उ दातऱ्यांनी आपल्या उत्पत्तीतील जो भाग गावच्या महाराचा हक्क इ० गुण सरकारात भरावयाचा तो ० **पार**—उ न गावातील हलक्या जातीचे लोक ० **पारगा**—उ पागेमध्ये धोड्याची नोकरी करण्यासाठी टेवलेला महाराजातीचा मनुष्य ० **भट्टी**—की मादपद महिन्यात दवीच्या यात्रेकरिता यणारा लव्हे भागावा इ० गुण महाराजा जमिनीच्या उत्पत्तीपैकी चावयाचा भाग, किंवा काही देणगी ० **महाराकी**—की, महाराच्या इनामजमिनीवरील कर ० **च(घा)डा**—वण—उ न महारा लोकांची राहण्याची जागा २ (ल) सोंवड्याओवड्या सवयां अतिशय अग्यवस्था 'त्याचे घरी सारा महारावाडा आठ मो काही जेवावयाम जात मारी' इ० जे गाव तसे महारावाडा ० **शिमाळा**—इडाळा—हडका—वाडी—उ गावची मेलणी गुरे टाकण्यासाठी महाराजा नेमून दिली जागा महाराडा—उ (तिरुकाराणी) महारा महाराच्या—वि महारा लोकांनी तयार केलेली (टापली करघुणी, सु इ०)

महाराकी—की चांगले तलम कापड (घोतर जोडणाऱ्या उपयागी) [स महा+रि]

महाल—उ १ ताडल्याचा पाटभाग, पेडा देश पदा 'सारास उमयता महालचे जनी प्राबल्य जडाले आहे' —पदा ६१ २ ह्या पट्यांनी कामे करायची जागा कोत्रे कचरी ३ यान चालणारी कामे ४ ताने 'पाकाशय, जल्म्यान फल्म्यान, बसनागार आदिकरून हे माजूक महाल' —मराजा १० ५ घरातील ब्रिजाची यग्यशालाच्याची जागा अत पुर, गोपा राणीवणा 'श्रीच्या दर्शनास मरालमद्वलान मेने' —त्रव १४ १ मोठा, भय्य थाडा, प्रासार, रात्रथाडा, मंदिर, ७ कोदारह ८ सावडा, पेडीवाला इ०चा व्याप, विस्तार,

पसारा. ९ खंडोबा, जोतिवा इ० च्या भेटीला पाल इ० गावाहून जेखरीकडे जावयाला निघालेली पालखी, वाडी इ०ची मिरवणूक १० राजकी, बेगमाच्या नावापुढे लावावयाचा बहुमानार्थक शब्द उ० नूरमहाल, दिनव महाल इ० [अर महल] ० **मजकुरावर**—खाळा घालणे—लोडणे—टाकणे—नेणे—वेणे—काही एक गोष्ट ज्यावेळीं करणे जरूर आहे त्यावेळीं न करण लावणीवर टाकणे, टाळणे, पुढे टाळणे ० **मजकुरावर पडणे**—येणे—पुढे टाळणे, उडवा उडवी करणे **महाली उल्फा मोईन**—उ महालास यणान्या सरकारी कामगाराचा सरबराई खर्च सामाश—उ ० **करी**—दार—उ महालासवधाची जमावदी, यशोवस्त इ० कामे पाहणारा सरकारी अधिकारी ० **करा**—उ रत्नागिरीकडील चामारातील जात पाटील ० **झडती**—की महालाच्या जमावदीचे कच्चे वार्षिक पत्रक ० **दफतर**—न पंथाव दफतराचा एक भाग यातील कागद महालातील असत —इनाम ४६ ० **दार**—उ (जुनीने) मालदार (लक्ष, पहारेकरी ० **पेटा**—उ महालाचा पाटभाग यावर महालकी असतो ० **मजकुर**—उ १ ज्याचा नुस्त्याच डलेख कला आहे असा महाल, वर उल्लेखिल महाल, भ्रंश २ सर्व महालाचा पट्टण खर्च, देशव्यय —राज्यको १.१५ ० **मयदी**—सा—की चौत्र दस्त, गुंठेडो 'महालमेवीसी मागो लागले' —इए ५१००. ० **शिंवंदी**—की महालातील कामासाठी नेमलेले शिपाई (पोलीस, वडली नोकर)

महाल—उ न्हापी, महाली. हा लमतील सोयरीक जुल—विषयाचे काम करतो इ० गुण मज्यस्थ, दिव्दुस्थानात काही जातींतील सोयरीक जुलविषयाचे काम न्हावाकडे असते

महाला, महालया, महाली—क्या—उ न्हावी **महाव(चं)न**—उ साहूत, महात, हत्ती हाणणारा 'गज आदळले गजानी. महावत महावतांगी' —पद्व ८ १९ [सं महामात्र, प्रा अहमत्त, [हि]

महाचलुंग—गी—(अ) महालुंग—गी पहा **महासरा**—उ वटा, परिष महान पदा 'कुमक करून महासरा उडविल्या' —रा १० ३३१ [अर महस, महासरा] ० **वेणे**—वडणे, वडा घालणे

महाळ—उ १ मादपद वयात पितराप्रत्यर्थ केलेले धाद महालय पदा २ मादपदपक्ष, पितृपक्षवडा [स महालय] ० **धडा**—उ (डण) पितृपक्षाच्या वडी करतात तो वडा ० **धस** **वसा**—उ (राजा) मादपद वयपक्ष [पदाळ+वासर]

महालांगीयजी—उ उदटपणे नांवाची शुद्ध करणारास उत्तरादासत दि० काही तरी गज, रामाजी कापवा पदा **महादुंग**—गी—की एक प्रकारचे कागदी लिंबाच्या जातीचे साख व त्याचे फळ. [स मादलुंग]

महिष—उ १ म्हैस, रेडा २ महिषासुर 'सुवर्णाचिया महिषा । नाशु कला ।'—झा १८ ४४४ [स महिष]

महिमा—उ १ साधारणपणे होस दिवणाचा काळ, मास २ मासिक व्रतन ह्या अवधीचा पगार 'मासे सरकारातून सदां महिने यावयाचे आहेत' [स मास, फा माहीना,] महि म्याच्या काठी—किवि महिना भरल्यावर, महिनाभर काम कल्यावर 'महिन्याचे काणी शंबर हरेपे मिळतात' 'महिनपत—न (ना) दरमहिन्याला टयाविक रकम देवण्याच्या कराराचे कलेले खत महिनदारीपण—की (ना व) मोलदारीपण महिने करू महिने(न)द्वार—उ १ दरमहिन्याला असुक पगार अशा टयावाचे कामाला लाविलेला नोकर २ बाळीपाळीने एक एक महिना काम करावे अशा वाटणीप्रमाणे त्या त्या महिन्याची ज्याची पाळी असले तो इसम महिनेभर—उ कामाकड लक्ष न घेता माझा महिना भरतो कव्हा व मला पगार मिळतो कव्हा अशा बुद्धीने काम करणारा नाकर, मागेचा नाकर महिन(न) माल, महिने(न)महाल—वि मासिक, महिन्याच्या बोलीने स विल्ला, टयविल्ला (बाकर, पाकरी, पगार, रोजमुरा, खर्च, जमापत्र हिसाब) महिने(न)माह—किवि महिन्यास, प्रत्येक महिन्याला, दरमहा महिनमहा खर्चाचा तळा '—रक्षारी नियम ४० महिनेवाला—उ (ऊ) दचडाच्या उत्पन्नातून ज्याला दर महिन्यास टयाविक धर्मादाय मिळतो तो मनुष्य

महिमहि जाणें—अकि (व) नवल, बौद्धक वाटणे

महिमा—उभी १ माटेपणा, धारवी, वैभव, प्रभाव कयाति 'तो क्षात्रीयि परी महिमा । ऐसी पाव ।'—झा ६ ४८० २ (सामा) माटेपणा, थोरवी ३ अष्टमहासिद्धीपैची एक, हवे तितके माटे होण्याचे सामर्थ्य अणिमा महिमा लपिमास्विति । या तिन्ही दृष्टिसिद्धीची प्राप्ती. —एभा १५ ४३ [स] महि मान—न (काव्य) १ माटेपणा, थोरवी महिमा —यामिभ्रम पूज्या सन्मान । अष्ट दवामार्गी महिमान । —एसा १३ २७९ २ भद्रत्व, सामर्थ्य विचारिता शब्दमहिमान । शब्द स्वरूपे ज्ञानघन । —एभा १३ ३३८

महिमान—उ १ पाहुणा अतिथि तिन्हाईत, मेहमन—मान पदा २ फिरस्ता शेतकरी [फा मिहमान]

महिर(रा)प—य—की कमल, देवळी, मेहराप पदा [अर मिहराव]

माहिला—की (काव्य) १ स्त्री, बायको २ (निरोपत) पत्नी 'साज सखी अक्षिभा नृत्यभरें सुमति आसुची महिला ।' —भासमा ४ ७२ ३ माती [स]

महिप—उ रेडा लेणगा 'सतोमहिपाचेनि मुढ । दिषती वली ।'—झा १२ ५३ [स] महिपी—की १ म्हैस २ य—

राणी ३ मुल्य स्त्री 'होउनि त्या सुदमहिपी । होती पापिणी उराचारी ।'—गुच ७ १६२ [स]

मही—की १ पृथ्वी २ एकनदी [स] *तल—न पाताळ *घार, महीध—१ पर्वत २ शेप नावाचा सर्प *पाल—ळ—उ राजा *मुन—उ १ मगळ नावाचा ग्रह २ (ल) बोरु 'महीशुत सरसाविला । सामाऊन दिशा केला ।'—दा १५ ६३

महीग—स नाघरेलेली जमीन ताफ करण्याचे हत्यार महीतपण—न १ माटेपणा, महत्त्व २ अद्भुत [महान्] महीस—की म्हैस महिपी [स महिपी]

महुडा—उ (काव्य) दग मेघ 'मग प्रचंड तज प्रगळे । सगे महुडे विराले । नि शेप शोशिले । प्रकरोदक ।' [मेघ]

महुर—उ मोहर 'जे सोहभावमहूर । मोडोनि आला ।'—सा ५ १४९

महु(ह)र—वि मयुर गोर 'जेसे महर कां म्हणिजे । विपदवर्ते ।'—झा ५ ११७ [स मयुर, भा महर] महरता—की माधुर्य, मोहरी 'का वचनागाची जैसी । महरता पहिली ।'—माझा १८ ७९६

महुरणें—अकि मोचां वळविणे, मिरविणे [मोहर] महुरी—की मोहरी राई 'आदींचि श्रव्ये सुखी । वरी परिवर्जित महुरी ।'—माझा १७ १४६

महुरें—न (महातु) नागाचे विप 'महुरे घाली दाढे । ऐसे केवि हाय ।'—आए ७३७

महूळळ—वि (महातु) मचूळ मोढाच्या कुलाच्या वासा सारखे नदनवनीचे राहुळ । मानसपरीवरीच महूळ ।—शिख ६४४ [मचूळ]

महैळा, म्है म्हैळी म्हैळाळ—की (महातु) बायको, स्त्री 'म्हैळीयची शिवाई'—सिद्धतसुवपाठ [महिला]

मळ—उ १ धाण केरकचरा रेडा २ विझा 'मज उपन ताचिमळसीं त्यजिले साहून काय अत्याम ।'—मोभीष्म १२ ५६ ३ पाष, पाषासना जाळनिया मळ । वाळवणी नावती ।'—गुपा ७६७ ४ कसोपणा 'म्हणे कसेनिळा मळु । ठविला देखों ।'—झा १८ ६२ ५ शेप म्हणे तुम्ही निष्ठाप निमळ । सर्व तुमचनि दर्शनें तत्काळ । नासती सळळ कळिमळ । ऐसे निजनिमळ तुम्ही सर्व । —एभा २ २४२ —की (राजा) अगावरच्या मळाची वळी मळी [स मळ] मळई—की १ पावसांने किंवा नदीच्या

प्रवाहाने वहात आलेली माती, पाने, कचरा इ० २ अशा जागवर कळेले जाणईत ३ आसे धरण्याचे जाळे —वदलापूर ४ साय (प्र) मळई पहा मळकट—न १ पाप जे विविधी मळकटा । तु साक्षिनासि सुभान ।'—माझा १५ ५८१ २ मळाचे पुत्र घर 'हे कळिमळाची मळकटे । नामोद्गते नासता ।'—एभा ४ २५३

-वि मळलेला, घाणेरडा, मलिन मळकटणें-अकि सवणें, घाणेरडें, मलिन होणें मळकटा-उ मळाचा थर, लेप 'घुऊनिवा मळकटा। घुडीचा तेणें।' -शा १८ १०११ मळका-वि घाणे रडा, मळलेला, मलिन मळकी-की १ नदीच्या प्रवाहावसरेवर आलेला गाळ २ गाळ सादून सालळी जमीन मळई ३ (वे) अशा जमिनीवर केलेली लागवड मळई पहा मळको(खो)रा-वि मळकट रगाचे नवीनपणाचा तजला कमी क्षाला आहे असे (नाणें) मळघा(खा)ऊ-घार-वि १ जो मळला असला तरी मळलेला दिसत नाही असा (रग) २ कष्ट, आजार इ० न चर फडता मोसणारा ३ वेव्हरून छुदर पण आतून घाणेरडा दिसणारा (मनुष्य, पदार्थ) मळगा(घा)रणें-सकि खराब, घाण करणे, मळविणे मलिन करणे, मळणें-अकि १ मलिन घाण होणें २ मोहानें व्याप्त होणें 'मळलें हातें मन परि कलें त्वा शुद्ध, गुजकडे घडलें।' -मोकरण ४३ २३ मळम'स मळयागर मळयु'द्वि-मलमास इ० पहा मळावणें-सकि १ मळानें युक्त करणें, घाणेरडे करणें २ (परामर्श इ०नी तोंड) उतरविणें. 'एकवी घुयोघनाते, त्यासकट सवाभिताननं मळवी।' -साविराट ६ १४४ मळाचा कोठा-उ मलाशय मळा-की १ अगावच्या मळाचा बगी २ पावसांनं किंवा नदीच्या प्रवाहा कोबर बहून येतो तो गाळ (स'भा) निखल आतां गमचे एक पाणी । परि नलें आननी वाहणी । एक मळी एक आणि । शुद्धत्व जैसं ।' -शा १७ १९६ ३ नदीकाठची बागाहती जमीन, मळई 'काळी मळी पाडरा चोळ । परी ते केवळ बघुपाची।' -एभा ४ २६ ४ अशा जमिनीवर केलेली बागाहती शती, लागवड ५ साखर गूळ इ० शुद्ध करताना निघले लो मळ ६ वीण त्याहि पदार्थावर येतो ही मळकड साय ७ (राज) मोठ्या शतात बाघ पाळून पाडतात ते लहान खोचें भागयटकी ८ (ब) नदी काठची पाडत जमीन ९ (न्हावी धदा) डोक्यातील मळ वाळत्या साठी कोडेंचें कलेलें साधन -वि (जुतरी) मळकट घुअरपण असलेली (मंडी) 'ही मंडी मळी आहे' मळी(लि)ण-वि १ मळलेला घाणेरडा, ओंगळ, अस्वच्छ २ (ल) पापांनं युक्त पापी दोषी ३ तयार नसलेली, विसरलेली (विवा, वळा इ०) ४ म्हाज मज्ज कुषाब्दा ठेकरें न वनेल पुत्री रूप दावी कडी मळिण वरी।' -तुगा २८७६ [स मलिन]

मळक-की-ली (ना व) मळमळ वांतीची भावना

मळगा(घा)वणें-अकि १ फार रूढारीमुळें विजो' तुड विला जाणें छोणे, (रस्ता इ०) २ फार वापरल्यामुळें युक्तगुळीत होणे, क्षिणें, जीर्ण होणें (पदार्थ) ३ अगवळणी पडणे, अनुभविक असणें, सवय परिपाठ असणें (कला, ह्रति, धदा इ० मध्ये) [मळणें]

मळगी-घी-की (वे कर्ना) बाजारतील कायमची बाध-लेलीं दुक नें (समुच्चयायी), टाम बाजार, याच्या उलट मेण बाजार [का मळगिमु-ठाम असणें]

मळणें-सकि १ धान्य कणसातून तुडवून, छोटवून बाहेर काढणें, तुडविणें (धान्य) २ (गुन्हाळपर कों) ऊस चरकात घालून रस काढणें, पिळणें 'गूळ मळणें = गूळ तयार करणें ३ तिबणें, मळ करणें (कणीक) ४ चेपणें रगडणें चोळणें (हात, पाय इ०) ५ (घोडघाला) खरारा, मालीश करणें ६ अणस उगी, उटणें लावणें ७ (ल) रुढारीनं वाट पाडणें, रस्ता रुडविणें (मार्ग मळणें) मळलेला मार्ग मोडून आपला मुल्या किंचित बाजूक गला ' -कले १ ३१२ [सं मर्दन, प्रा मलन प मळना, गु मळवु हिं मलना, मि मळवु] मळण-न १ (गजा) उसाचा रस गुळासाठी कडविणें २ गूळ घर, गूळ तयार करण्याची जागा मळणकर-उ मळणी करणारा, धान्य मळणारा (मळणी+कर) मळगतळण-न स्वयंशकाची कामें (सर्व साधारण) कणीक पिबणें तळणें इ० कामें मळणी-की १ कणसें झाडपुन, पैलाकडून तुडवून धान्य काढणें (किं० काढणें, करणें घालणें) २ उसाचा रस काढण्याची क्रिया ३ (ल) मळणीचा रसाय ४ घालणें-पिंगामस्ती धावाभाव करणें, घुडीत लळणें (रुझान सुगानी) मळणीवर येणें-काहीं एक पदार्थ तयार होण्या वा यणें आरण्या वरी यणें मळीच-वि १ मळलेलें, छोटपलेलें, तुडविलेलें (धान्य) २ तिबलेलें, चेपलेलें, पिळलेलें इ०

मळभ-य-न १ अन्न, आमाळ दगाचा समुदाय २ आकाशाची अध्रच्छादित स्थिति ३ (वे कु) आकाश (स मल+अध्र) मळममर-किवि पुढळ अतिशय वेळभार (घोलणें, खाणें) मळमी-की (समुदायातून) निराळा झालेला दग, लहान दग मळयट-की (कु गो) अन्न मेवधा समुदाय मळाव-न (कु) १ अन्न, दग २ दगानीं युक्त असे आकाश

मळमळ-की १ पितामुळें कळकट पदार्थ खाण्यात आल्या मुळें वाती होईलये वाटणे, उमासा (किं० येणें) २ (ल) काहीं सशय आल्यामुळें मनास वाटणारी अस्वस्थता, चित्ताची सशयात्मकता (किं० फेडणें; घालणें किणें जाणें) 'मास्या घराचा झाडा घडून तुम्ही आपल्या मनाची मळमळ फेडून टाका' [ध्व] मळमळणें-अकटुकले वाती होईल अशा भावनेनं युक्त होणें उमडळणें, उमडणें मला मळमळतें, 'पाटात मळमळतें मळ, मळी-की बीट ति'कारा उमासा मळमळीत-वि १ वचव पाणवट योग्य प्रमाणापेक्षा कमी मात्रमासाला असलेला (खाद्य पदार्थ) २ पाणवट, कवकधीत (फळ) ३ वेगळूळ, सौम्य, वेढील (मनुष्य) ४ नीरस, टाफक नसलेलें (गणें, भाषण, वागणूक) ५

भोगळ, तजहीन, घाणेरे हें दिसणारे, बोजड (घातूचें माडें, दाख हत्यार) ६ ढिला, सैल, अम्यवस्थित; नीटनेटका नसलेला (पदार्थ, कामाची पदत) म्ह० मळमळीत सौभाग्यापेक्षा मळमळीत वैधम्य बरे

मळय(यें)पांचौर—न (महातु) पांच मुंगणांचें वज्र 'ग्रमसुखाचें मळयपांचौर। जि। कवणा बेचिलें।'—भाए १२५ 'सवें सुखाचें मळयेंपांचौर। जाण माझे स्वल्प।'—भाए ६६२ [स मलय+पंच]

मळयो, मळया—उ गोहपा पाण्यातील एक मासा; खवळी मासा

मळ(ळि)वट—उ लम, मुज ६० प्रमर्गा क्रियांनीं कपाळभर लाविलेले कुकृ त्रिवा पुरवानी तसेंच लाविलेले गंध, गपलेव (कि० भरवें, लाववें) 'तही कले कृष्णापेण। निजभाळीं मळवट।'—एरव १६७ 'ललाटी शोभ मळिवट। मृगमदावा।'—क्या ३. १५ ३१—न (कुमारी पदा) चाकावर तयार करलेले व थोपटण्या पूर्वीचे मळकें—बदलापूर ६६—जि फार मळी साधून तयार झालेली (पाहरी जमीन)—कृपि १५

मळघटी—की अग वरच्या मळाची वळवटी, मळी [मळ+वर्ण]

मळगड्या—उ काळा तीळ—कृपि ३४५
मळवा—उ (कु) सडकावरचा मळ घाणारा मासा मळयो पहा [मळ]

मळघाचें—न (बोराचा पदा) गाईंमंडशीचें टांगलेले चामडें
मळसु(म्ह)ज—न पेंच आठ असलला खिलवासारखा पदार्थ फिरकीन खिला (६) म्ह० फिरविणें—दा। कर्णें—चाणणें—(ल) एखाद्याचा मूळ हनु बदलून अन्य गोष्टीकडे त्यास प्रवृत्त करणें मनाबद्दल गोष्ट करावयाम रावणें मन वळविणें
मळमुत्रा—वि मळसुत्राने वसविलेला (पदार्थ) 'प्रदक्षिणा'—की शबराच्या भोवती जी विशिष्ट (दिक्की) प्रकारची घालतात ती प्रक्षिणा सोमसुत्री प्रक्षिणा पहा

मळहीर—वि थोड्याचा एक रंग—अक्षप १२८

मळा—उ १ फळफळावळ, मातीपांग ६०ची सागवड, बागाईत २ बागाईत पिकें करण्याची जमीन ३ दुपिकी जमीन ४ तिलाची एक जात [स माळा] 'मळा(या)परंड—इली मळघात लागवड केलेले एरबोचें झाड याच्या जलट घात एरड ह्या दोहोंस अनुक्रमें मोठ्या एरब आणि बारीक एरड असेंदि म्हणतात मळे करी उ १ बागाईत करणारा मळघाचा सालक याच्या जलट शेतकरी २ मळघाची मशागत करणारा मळेजमीन—की मळघासाठी योग्य असलेला बागाईती नमीन मळेयागी—की मळघात लागवड केलेले बागायाचें झाड मळेवागें—न त्याचें

फळ मळेवाफपाची पेरणी—की पाऊस पळत्यानंतर केलेली पेरणी जी जमीन पावसापूर्वी नागरीत येत नाही अशा जमिनीत या प्रकारची पेरणी होते—कृपि २२४ मळवागडू—प मळघात तयार झालेला गडू पाटल्यावांत झालेला गडू ह्याच्या उलट घात गडू

मळया—उ तावूस तेलकट रंग—वि तावूस पिगट रंगाचा, मुता (वैल, गाय ६०)

मक्षिका—की माशी [स] 'पात—उ अडचण, विघ्न, अपयत्न, माशी शिकणे 'कोठेंतरी मक्षिकापात झाल्याने म्हणा सभेपुढें पुरावा वाचण्याचें काम निघालें नाही'—टि ४ १२७ प्रथमप्रासे मक्षिकापात—एखाद्या गोष्टीस प्रारंभ करावयाच्या वळी काही तरी हाकट, अडचण एकदम द्यावित्यत होणें

मा, मा—किवि मरी, माही 'तह वळीं मा—अणोणिन घवरे घालता। दुनी वडुडी आगे पाहिला।'—शिष्ट ५६२ ३ नकर 'न यावया मा त्रिम लाज ना दे।'—माविभा २३ ३ ना, होय ना? (प्रभायेंक अवयव) 'तुम्ही बघाकरवीं पादिणें। वरळ पहा मा।'—शा ११ १५६ ४ मग मतर 'मा एक जन्म यथे दोजोका। मा काई होइल ते पाडिजे।'—बकपूर सि सु 'सुयो शनी पा मारील। मां जापणया उरी करील।'—मसु ६ २१ ५ जरी यद्यपि ताण्हेल्या धूगळणा। न भल्या सीण जे सणा। मा भेल्लया बोणा। काय भेल्लें।'—अष्ट ७ २१० ६ तरी पण 'मा बदासि ठणे। स्फुरतें का।'—अष्ट ७ १७२ ७ तर मग 'तेवीं हरिभक्ता देहाचा अभावा। मा काळ कणा घालील पावा।'—एमा २ ६८३ [स]

मा—की १ माता, आई २ लक्ष्मी विष्णुपत्नी 'भगे अश्वत्थामा अश्वत्या मा व्रतित सदा हरिला।'—माविरात्र ५ ३८ [स मातू प्रा माड माड] 'साह्य—की राणी राजमाता

मा(मा)ई—की १ आई किंवा बहीण यास हाक मारण्याचा शब्द, (समा) एखाद्या बहील नाईस लोकानीं हाक मारण्याचा शब्द २ (बालभाषा) माजर [स मातू प्रा माईआ]

माई(र)क—वि १ सायिक मायावी २ मिथ्या अशा—अत हें सळखी जाणभाव। माईक माया।—दा ३ १० ४९ ३ साया करणारा यापरी महीत माईक। कोणी माहीं मज लागीं।—नव २४ १६६ [स सायिक]

माई(इ)ण माईणी नी—की मायणी पहा
माईण—न—की एक वनस्पति हें झाड ओग्राच्या झाडासारखे असून पावेंदि ओग्राच्या पांनाप्रमाणे लहान असतात [स मायिनी] माईणघुल्ल—न बरील वनस्पतीचें मूळ या मुळाचें लोणचें घालतात हें लोपधी आहे

माईदळ—किवि (अशिष्ट) पुष्कळ, भरपूर माईदळ पहा
 माई(य)फळ—न माजूफल मायफळ [हिं]
 माउवें—न (महातु) माववें पहा 'माहिभटीं माउवें केले'
 माउ(ऊ)ली—स्त्री (काव्य) ? मावली, आई 'साधुवासें
 क्षीणली । तिये भेटे जेवि माउली ।'—अ. ११ २ आईसारखी
 कोणतीही भरी स्त्री 'त्या मावलीच्या सद्गुणांचे कीर्तन करावे ते
 योडेच'—विंवि १० २१० ३ जल्मेवता [स मातृ] माऊल
 पण-पणा-न्तु ? आईची माया, दयाळूपणा, (सामा)
 माणुमकी [माउली+पण, पणा] माउ(ऊ, व)री-स्त्री—स्त्री
 ? मावशी, आईची बहीण २ (ल) साप नमाता 'ध्रुव पितयचि
 अर्कौ बैसला । तव माउदियेनें ठकलिला ।'—कथा ७ १० ८
 माऊसचहोण—स्त्री मावशीची मुलगी [मावशी+बहीण]
 माऊसभाऊ—उ मावशीचा मुलगा माऊ(य)सा—उ माव
 शीचा नवरा

माऊ—स्त्री (व) खादस तांग देण्यासाठी पायगतच्या
 दोरात पिळवटलेली लाव कडी

माऊ—स्त्री (कों) जखम, क्षत बरे झाल्यावर त्या जागी
 राहणारी छुग, चटा, वण

माऊ—न ? (चालमापा) माजर २ (व) आईने पान,
 आमा [ध्व]

माऊत-व—उ महात हत्ती हाकणारा [स महामात्र,
 न महात]

माऊन—न एक छारक औषध

माऊक—न्तु ? मकई, वानर बाचे छेपूट आखड असून
 तोंड तांबडे असते माऊक अगर वानर हा सस्तन वर्गातील द्विहस्त
 प्राण्यामध्ये मोठतो याच्या अनेक जाती असून त्यापैकी काहींचे
 माणसाशी पुष्कळ सादस आहे २ कवड्याच्या खेळात न उज
 वितां राहिलेला—अगावर डाव आलेला—धवशा गडी [स मकई
 प्र मकई] इ. ० १ माऊक मारले आणि पांग हणवें—निराशयोगी
 विशेषदळ म्हणतात २ माऊकाला काकडी (मिळवें) च्योडपाशा
 लाभावर सगुष्ट होणे ३ पर साकड आणि बायको माऊक ० चेष्टा—
 स्त्री वानरपेष्ट, दाह बाळे ० टोपी—स्त्री कानगेची ० तोंड्या—वि
 माऊकसारखे तोंड असलेला ० निश्रुं—न मकईनिवोणाचे फळ
 ० निमोर्णा—निमृण—स्त्री नेहमी हिरवे असणारे एक काटरी
 पाद, माऊरी अपे ४ पहा ० फुगडी—स्त्री मुलीचा एक खंड
 ० मिठी—स्त्री पटमिठी, कवगळणे मगमिठी ० मेवा—उ हल्ली
 नि सत्व, दूक त्स न करणारी पळें अन्न विव्हाची पाने मुई
 गुणाच्या दोंगा, कम, खरुने पटपटायव ६० विषयत हरभरा
 [माऊक+मेवा] ० चस्ती—स्त्री वन्य वृषभ, होंगराळ प्रदेश
 ० दिगी—दोंगूळ—शिंदळ—नमी एक वनस्पति ० दोंडा—उ एक

प्रकारचे भवत ० हाड—न पागीच्या कण्याच्या शेवटी असलेले
 गुदद्वारावरचे हाड [स मकई] माऊडी—स्त्री (कों) ?
 वल्ले अडकविण्याच्या खुंगीचे भोंक २ (गो) तुळई ३ एक
 बेल व तिची शेंग, कुदरी ४ लिंबुणीच्या जातीचे रानटी झाड
 याचीं पाने निंबुणीप्रमाणे असतात पण यास काज असतात पळे
 बारीक सुगंधी एवढी असतात ५ पकड ६ (ऊ) (दाराची) कडी
 माऊडीचे झाड—स्त्रीन एक भाड रात्री प्रवास करताना डाक
 नेणारे जासुद व इतर लोक याच्या लागडाचा मशालीकरिता उप
 योग करतात याचे एक टोंक योडेचे चेंचून मग ते पेटवितात हे
 फार वैल्युक्त अवतें

मा(मा)क(ख)ण—न बेल रेडा, घोडा इ. च्या पाठीवर
 पाणी आणण्यासाठी घागीर ठेवण्याकरिता केलेली लांकडी, लोखंडी
 चौकट सागड [का मऊणि] माऊण—स्त्री (मन्विद्या) एक
 दाव जोडीदाराच्या पाठीवर माऊण घातल्याप्रमाणे आपले दोन
 गुडचे आपल्या वाजूच्या धरगडीजवळ ठेवून आपली दोन्ही
 कोपरे एक जोडीदाराच्या बगलेंत व इतरे त्याच्या जाणावात,
 घालून त्याचा हात कम काढल्याप्रमाणे काढून व त्याचा पाय
 गुडच्याच्या लग्नीत हात घालून घालून, त्याला आपल्या मांड्यावर
 चोत करणे माऊ(ख)ण—वि ? माऊण काढणारा (रेडा,
 बेल, घोडा इ.) २ पाठीवर माऊण घातलेल्या जनावराने हाक
 गारा, नेणारा

माऊसा, माऊतेकरी—वि मिहारी, याचक [मागता अप]
 माऊत्यान, माऊत्या(ल्या)न—स्त्री—ने, मागत्यान—
 नी—ने—किवि पुन, फिदन [मागती, मागने]

माऊद—उ आग्रह [स]

माका—उ भूमिराज एक औषधी वनस्पति ही ओलसर
 जमिनीत बारादि महिने होते ही वातदाक आहे धादामध्ये पित
 राच्या पूजस वापरतात माऊयात काळा माका म्हणून एक जात आहे
 यास काळी फुले येतात हा शुणाने जास्त आहे [स माऊव]

माका माऊ—सभा (राजा कु) सल [मी] इ. ०
 (गो) माका तुका पडना, बडे बादुक पडना, माका तुका पडता,
 बडे बादुक घडता—अनेक असले म्हणजे वाटतील त्या गोष्टी
 मनुष्ये एकेकदाही करतात

माकुडजावप—अकि (गो) मऊ पडणे

माकुल—उ (कों) एक सामा, माडाची एक जात
 ० घाणा माकुला—वि (राजा) दगणा घुरा, रम्य नेत्रा,
 सुबक चिमुकला, चिमणा (मनुष्य, वस्तु)

माकुल—उ (कों) लाटरी लाकांच्या शावबरील फितीचा
 आढावा घे

माकूल—वि १ प्रौढ सभ्य; जाण्णा २ पसत रास्त, न्यायाचे ३ उदार, सन्मान्य पूज्य, योग्य ४ द्वाहाणा, अक्षर वान -पाव १८ 'याजकरिता तुम्ही राजास माकूल बहून पर स्पर्से' -वाड्याबा १ १०५ ५ मुवलळ 'सरन्वामदी माकूल दिवला जाईल' -रा ८ २०५ [अर मअकूल]

माकोजी—पु मुद्रामाकोजी पहा

माकोडा—पु मुगळा हांगळा 'कीं बळशीनि झाडा । एखारा करी माकोडा।' -जु ३० 'गुलीं आवडी माकोडि यासी।' -एमा ३१.३०३ [गुज मकोडा]

माख—पु (मदानु) उडीद 'माख न साणे' [स माय]

माखटणी—झी (राजा) माखणी माखटणें—सकि (राजा) भाकरी इ०कास वृप इ० चोपडणें [स धळण=चोपडणें] माखण(न), माखटण-न (राजा) १ रोणी, तेल चोप डणें (सामा) ओशड व चोपडण्याचा पदार्थ २ रोणी 'दुध माखण दयी विकनारी।' -भानवसचरित्र २९ ३ (व) तेल 'भाकरीवर माखण पाहिजे' ४ लेणें, चोपडणें 'माखण झाले कुमरी।' -वत्तीसव १० १० ५ (कों वडोळी) अभ्यगस्तान माखणी—झी चोपडणें माखणें—सकि १ चोपडणें, भरणें, लेवणें (ओशड इत्यानें शरीर इ०) 'नावाडी घडनी चढरा रसी। अणा माखिजतु पाडे मासी।' -शिष्ट २८ २ चिखल इ०नीं शरीर भरणें ३ (ना) बैलगाडीला ओंगण लावणें [स मसण, प्रा मक्खण माखन गुन माखण] माखण्यावाल्पापडी—झी बालाची एक जात, न्याच्या हांगाची पक्क माजी करतात, बाळवून दाने काढीत नाहीत, दाणा वाडोळा असतो -इवि ३३४

माखार—वि (कु) दाहापरानें सुटव, देखणी (मुलगी)

माखी—झी (खा) माशी 'सरावनात माख्या भलत्याच प्रास देतात' [स मसिका]

माग—पु १ ज्यावर कांठी कापड विणतो ते कापड विणण्याचे साधन, यत्र २ विणताना पावडा खाली जाण्याकरिता व्हेलेली खळी [स मागू=चारणें हालणें] ० दोर—पु वशारन आणि कापड यास साज देण्याचा दोर (सुताचा अवादीचा)

माग—पु १ रस्ता, वाज 'निज शिविरापासुनि गुरुज रयाच्या धरुनि मागतें। घावे भीमक ।' -मोरेणिक १ ३४ २ पायरव, चाहूल, बिन्ह ३ पसा, दोध 'हारलेलें न देखिजे। तव मायु न साडिजे।' -झा १८ १५० ४ तपास याग, छाडा, पत्ता (कि० लावणें, लागणें, काढणें) ५ (राजा) सड्डा, बाग यातील झाडस पाणी देण्याकरिता व्हेल्ले मागें पाट पाणी जाण्याचा मार्ग ६ पाटाच्या एका भागाने पाणी दिलेली झाडाची राग ७ -झी (कों) मासे परण्याचे सोडें जाळें [स मार्ग प्रा माम] (वाय) ० काढणें-लावणें-एखाद्या भुज्य कोण्या

वाटेने गेला, द्याचा तपास ह्याच्या रस्त्यावर उमटेल्या पावलांच्या अनुसंधाने करणें, टाबटिकाणा लावणें काढणें, पाटलाग वडणें ० लावणें-उडणें-पत्ता, तपास टागणें, अक्षरोप राहणें सामा शब्द-० काढ-काढवा-वि चोर इ०चा माग, पत्ता काढणारा, लावणारा [माग+काढणें] ० मू(मो)स-मुद्रा-पु छत्रा, पत्ता, टाबटिकाणा घाग (कि० लावणें, लागणें, काढणें, निघणें, पाडणें, पडणें) [माग+मू] मू(मो)स-मुद्रा मोडणें-सवें टाबटिकाणा नाहीमा करणें, प्रत्येक मुद्रापरत्यावरून बोळा फिरविणें ० लाट्या-वि पत्ता काढणारा, घाग लावणारा, पाटलाग करणारा (चोर, पड पुटेइ०काचा) [माग+लागणें] मागाडा-ड्या-वि १ वाटाड्या 'सवें मागाडा वरा।' -गीता २ २४९५ २ चोर इ०चा माग वाढणारा, तपाग लावणारा 'मळ्यानीलु मागाडा।' -भाए ४२६ मागारी-पु १ (कु) सोबती २ पति नवरा पाहुणा ३ मूळ आलेग मनुष्य मागारीण-झी (कु) रत्न हालेली स्वतःची बायको मागारीण-कि (गो) माग काढणें मागा (गो)वा-ये-पुन १ मार्ग वाट दीक्षा किता 'बेती तयचि मागाव। अचारावया।' -झा १० ४१ २ अनुकरण, अनुसरणें, त्या मार्गानें जाणें 'तंताव्यासाचा मागोवा येतु।' -झा १८ १०२२ मागोसा-पु पत्ता, मागमूस, घाहूल 'त्याच्या पाव साचा मागोसा चेतथेत मानसानी युरेनसचा पत्ता लावला' -क १२ ७ २०

माग—पु एक हिंदु जात व तीतील व्यक्ति काशी देण्याचें काम दावेकडे अमे यांच्यातील काशी सांकेतिक शब्द- हिडका=माराकारी कुडतुल=पटी धादल खडल=फोडणें कुडपळ=गाडी गामल=चमभार पेढणें=पट्टन जाणें गुमर=दार तबला=सुतासहित दरोडा जोग=मालाचा वाटा पडम, भुश=युरोपियन हल्क, हल्का=सोने बिंबा चोरीचा माल हुबळ पुक्कणी=बहुक कूड, पुडच=पर नादी खबडी=परपोडी वै बोद=दिवा निलड=कुक्क खापरे, दमुल=पैसा क्त=चादणें शुभर मुलसी=पोलीस ताड=दोरी हुकत पडा, हुसकडा=पळ तोलकला=निजला निल सटी=कटी अहल वडनूल=मलवार, हत्यार मूर, नली=चोरी इ० -गुजा [स मातण] (अगात) माग शिरणें-येणें-रागावणें त्वेप चडणें ० मारु(रो)टी-पु मांगतील एक पोटाजात व म्हटी विवतात व मारतात याच्या टोळ्या गावाबाहेर पालात उतरतात, ढोल वाजवून नजरावदीचा खेळ करतात धान्य, मंड्या इ० चोर तात ० मारुड-न १ मागगाड्याची जाडुगारी, मूठ फेकणें मागटा-डा-पु १ (निदारी) मग २ मागाचा भाट व लपाध्याय अस्पृष्ट ३ मागणी—झी माग जातीची झी मागणीची पत्री—झी अमावास्या सकात बिंबा मडापवें आले असता भीक मागत फिरणाऱ्या मागणीच्या दोपलीत (दु सें व मड्याचा नाहीशी

करण्यात हिचा उपयोग होतो म्हणून) टाकलेलीं दोन्हे (धान्य, तेल, मोठे इ०) मागणीचे पत्तर—न वरील भौक मागणाऱ्या मागणीचे तसले, पोखरेला भोपळा. मांग हृदय—यी—वि निष्ठुर अतः करणाचा, निर्दय, पापाणहृदय [मांग+हृदय] मांग(गी) ठ्ठी—की १ योरल्या दिवाळीच्या दिवशी मांग लोक मोळाचा ओढण्याकरिता दोर वरून चावडीवर ठेवितात तो २ मुर्जीत मुज्याच्या कमरेस बाधावयाची मोळाची दोरी 'आणि स्वधर्माची मागळी । बाधे बाधेच्या विपळी।'—ज्ञा १३ ६५८ [मांग+वळी] मांगिणी—की एक छंद देवता 'पूजा जोमिणी मांगिणी।'—दावि ६३ मांगेला—पु गुजराथेंत मांगस म्हणतात

मागचा, मागला, मागील—वि १ पूर्वाचा, पूर्वकालीन २ पाठीमागचा, पश्चात् मागीं असणा-या जाग्या ३ काळांन मागून येणारा उदा० मागचा जमाखर्च, मागची युक्ति [मांगें] म्ह० १ घेरे माग्या मागल्या कण्या भाकरी बागल्या—पुष्कळ दिवस शिकविलें तरी मूकची सवय, खोदसोरीत नाहीं उद्देशून असात म्हणतात २ यरे माग्या मागल्या पाप न जाई बोंवल्या ० पाय—प उतारा, मांगें घेणें, कमी होणें (रोग, दुखणे इ०) मागल्या पायी—किवि न पावता परतून, लवकर

मागठा—पु (ना) हातमाग

मागणी—की १ लमासाठीं वृषपक्षाजवळ वरपक्षानें केलेले मागणें, वाढनिश्चय २ याचना, मागणें [स मागू=शोधणें, न मागणें] ० कणणें—घालणें—आमच्या यथें आपली मुलगी या असे वरपक्षानें वृषपक्षास म्हणणें मागणें—न १ काही एक पदार्थ स्वतः स दण्याविषयी विनंति करणें २ मागावयास आलेला विवाहलेला मनुष्य ० मागणें—सकि या म्हणणें, याचना करणें, विचारणें [स मागू=शोधणें, न १ मागार, पातुं जि मागिणार] आझा मागणें—परवानगी घेणें मागणें मागणेंकरी, मागता, मागतेकरी—पु निश्चेकरी, मागणारा, याचक 'तें कवी दैत्य फेडीत। मागतयाची।'—शिष्ट १५० धिक्कारित अज्ञ जसे मागतया भौक सर्वदा भगना।'—मोसादि २२ ३४ मागारा—माग्या—वि पादिगी ती वस्तु मागणारा, मागण्याची, याचना करणाची सवय असलेला मागोव—वि मागून आणलेला, सतनवार [मागणें]

मागता, मागतेन, मागुतमागुता मागधरेन माग त्यान—किवि लागलीच, पुन पुन 'निरुपणमिष ज्ञानक्या। मागुतमागुता सागत।'—एमा ११ २५१

मागता—की मागार मागारपणें सागानि मागती सति ५।'—मोवन १३ ७५ [मांगें]

मागध—पु १ वरी, माट कवि 'अठरा मागध करिती वर्णेन। सगुण विगुण चरित्रें।'—स्वादि १० १६ २ क्षत्रिय

सीस वैद्यपापासून झालेला सुलगा, एक सकर जात 'तेचि सतिप्रसिद्ध। सुत वैदेह मागध। ऐशिया नामाचें जे पद। तें जाण शुद्ध प्रतिलोमज।'—एमा २० ३१ [स] ० देश—पु गया जिल्हा—अथप १ ३४ मागधी—की (साहित्य) एक पदरचना पद्धती, हीस रीति असे साहित्यशास्त्रात नाव दिले आहे ही रीति कोमल कठोर, मध्यम अशी तीन प्रकारची आहे, यापैकी एक 'वैदर्भी तशि मागधी स्फुट अष्टाधेवोत रीती असा।'—कम १ २ [स]

मागध, मागपणें—मागस, मागसणें पदा

मा(मा)गर—पु (राजा कु) १ शेतकामाच्या हंगामात रहावयाकरिता, शेततऱ्यात तात्पुरती बांधलेली शोपडी २ —न कोठार (गवत, सपेण इ०चे) ३ (वे) प्रवासी बैलगाड्याचे बैल बांधण्याची जागा, येथें याना जकात पडते ० घर—न (राजा कु) भाग्यप्रमाणें असलेलें लग्न, उघडें घर

मागलट, मागसणी—की १ मागें सरणें, फिरणें, परतणें (सकट, करार इ० कापासून) (किं० पडणें, टाकणें) २ (कु) तपास, छडा, माग ३ दिरगाई, दिवसगत 'मला दुखणें आलें म्हणून शेत मागलटीस पडलें' [मागें+लोटणें] मागलटणें, मागसार्चणें—अकि (एखादें काम) मागें पडणें, योग्य वेळीं तयार न होईल इतकें सुस्ताईन केलें जाणें किंवा लागवीर टाकणें मागलटीवर टाकणें—(एखादें काम) दिवस गतीवर टाकणें, तें मागें पडेल इतक्या सुस्ताईन करणें

मागलटीस, मागसणीस येणें—फिका पडणें, बाईट स्थिति येणें

मागलट्या—पु बैलगाडीस मागें टकण लावावयाचा घट—मसाप २ २५२ [मागें]

मागलिक—न मगल शुभ कार्य (लग्न, मुज इ०), किंवा तत्सवधीं मंडप इ० रचना—वि १ लग्न इ० मगल कार्याच्या सवधाचा २ शुभ, मगल भाग्यसुख [स मगल] ० स्नान—न मगलकार्यांत (अभ्युष व उष्णोदकानें) करावयाचें स्नान [सं] मागल्य—न १ मगल कार्य (लग्न इ०) २ सुदैव, कल्याण ० तनु—पु मगलपुत्र ० वस्तु—नमव घुवासिनाचे अलंकार 'मागल्यवस्तु स्वकर करोनि।'—दावि ४५८

मागस—वि १ मागसलेला, उशीराचा, याच्या उलट भागस (पीक इ०) २ उशीराचें, योग्य काळानंतरचें (दणें) —किवि भागहून, उशिरा तें तरी बहुत मुगाचे राक्षस। रामचंद्राण जाहले भागस।—वया ३ १ ४५ [मागें] मागसणें अकि १ विच्छेद लागणें दिवसगत होणें लागणें 'यदा पाऊन भागसला म्हणून धान्यें भागसली' २ मागें राहणें, मागधर्गीत पडणें (मनुष्य, काम)

म्ह० मागसली ती मागसली, मागाहून आली ती गरव्दार ह्याली
मागसलेला घर्ग-५ शिक्षणाच्या धावतीत सुशिक्षिताच्या मागे
असलेला धर्ग जाति मागसाडणें-नकि (कों) अतरणें, मागे
टाकणें [मागे-साडणें] मागसाडणें-नकि (कों) मागस केले
जाणें मागे, पाठीमागे टाकले जाणें [मागसणें] मागा-मा-
किवि १ मागे माघारें 'आशीवाद घेऊनी दिव्हा। मागा परतवी
सहित प्रजा।' -मुआदि १० ४९ २ पूर्वी 'मागा यागिये
समर्थ। त्याचाहि निज स्वार्थ। -दा१९ ११ मागाऊ(ह)न-
किवि नंतर मागाढा-किवि मागे -घर मागात-किवि
उशीरा उशीराणें (धान्य विकणे घाटणें) याच्या उठट
अगात मागातली-स्त्री (कों राजा) चुलीच्या मागची चुलीच्या
उंचीइतकी भितीपयेंतची सपाट जागा मागिल्लीकडे-किवि
अतसुख प्रत्यगात्म्याकडे (वृत्ति फिरविणें) -२४०

मागिलवट-स्त्री३ मागलट अर्थ २ पदा त्या छन्दाप्रमाणें
कारक विभक्तीविषय व मागिलवटीस मागिलवटपास या रूप
भ्यतिरिक्त हा छन्द क्लृप्तच योजितात

मागी-स्त्री (राजा) १ मागणी अर्थ १ पदा २ शोध
-घर ३ सवष, सवर्ष दूर डेली कचेची मागी। -एभा ११
६९० ४ आचरण, मागे आमची मागी अति शुद्ध। -एभा
२९ ८९ ५ सवष विचारसरणी हे अतकये तरेला मागी।
-एभा २२ ४११ ६ मागे पत्ता मागमूस अतिपत्ते रक्षित
न कचेचि मागी। -एभा २२ ४१४ ७ तूण विद्द एक विर
कतीची मागी। -एभा २२ ६४७ [स मार्ग प्रा मागणें]

मागीर-किवि (गे) मग नंतर

मागील-वि मागचा पदा [मागे प्रा मणि] ० ओढण-
नस्त्री मागच्या काळापासून आताच्या काळापर्यंत चालत आलेला
संप्रदाय पूर्वापर चाल ० दार-न (हट) घराची मागची बाजू
० पायाच्या टाळ ५ अथवा पोडपाचे चालताना मागील दोन्ही
पाय एकमेकावर आपणें पाय अडकत चालण्याची क्रिया
मागिल्लयो-न (कर) (विटीदाह्या खळ) चिनीच्या मागच्या
टोकापासून मोजणें मारपीट वि (कों) उशीरा चणें गवें
संडान (घाण्याचे पीक) [मागील]

मागुत-ता-ती-ते मागुतेन मागीता माघुता-
किवि (का०य) १ पुढा फिरत पुढें मागुता राम जोढेल
केवा। -राम २५ २ रंगेव पुढ मागुता शोकजीवी घरावा।
-रा ६१ ३ मागे लढी सारुनि मागती। -एरुव १ ६०
[मागे]

मागू(घू)न मागाहून-किवि १ नंतर पश्चात् मागे
माग २ पाठीमागच्या बाजूने पाठीकडून [मागे] म्ह० मागून
पुढून बाप नव्या मागून आलेलें खोण पुढें पोचविणें

पूर्वापासून चालत आणेलें परिपाठ पुढें चालू टवणें (आठवा
पाठवाच्या खेळत सर्व पाठवा बोलाहून परत दऊ लागलेल्या
गडपास 'ता लोण घेऊन यत आह' असे म्हणतात त्यावरून)

मागुली-स्त्री लडिवालपणानें वांस्वरास म्हणतात
मागे-ये-किवि १ गलक्यागी पूर्वी अगोदर २ पाठी
कड पार्श्वभागी तो माझ्या मागेडमा हाता १ नंतर पश्चात्
माझ्या मागे गुलाचे वंत होईल याची मला काळजी घाटते
४ (ल) घर अवस्थून माझ्या मागे हजार कामें आहत
[स मार्ग-तोषणें] म्ह० १ पुढें पाठ मागे सपाट २ मागे एक
पुढें एक-पुढें एक योळणें आणि मागे विव्द बालणें करणें योळणें
४ वृत्ति यात परक अमणें 'मागे यक पुढें यक। एसा कदापि
माटी दडक। -दा १९ ४ १८ ० घेणें-फिरणें-सरणें-
होणें-हटणें-उलट खाणें, पदावृत्त होणें सोडून वणें मी हें
३३म पयकरले ते पयकरले आतां मी मागे घ्यावयाचा नाहीं
० टाकणें-१ (पमा ६०) शिल्पक टेंबणें २ भीतिप्रस्तास
पाठीशीं चालणें मला याचें जीवदान टाकवें मागे। -ऐषो १५९
० पडणें-१ खर्च न होतो शिल्पकेंस राहणें माटी पडणें (इन्व)
'कायकरीणें खर्च करा म्हणजे चार पैस मागे पडतील २ साक
बदा होणें निखालस जाणें (दुखणें प्राप्त) 'माथी पोड
दुखी अमर्ती मागे पडली' १ आठवर्णांन आणि आमच्या
बरोबर किदाकशस या म्हणजे तुमच्या आईच्या मरणाचे दुःख
मागे पडेल १ ४ रद्द होणें मोडणें हा नियम आतां मागे पडला
५ प्रगति कमी होणें रामा मदिनाभर आजारी होता म्हणून
मागे पडला १ ६ विक्र पडणें मद्धव कमी होणें 'मिरजवर
धुवाच्या कथा पुण्यास सुरू होताच इतर सर्व हरिदास मागे पडले'
० पाडणें-(मिलकत घेतन इ०कातून) शिल्पक टाकणें सप्रदी
टाकणें ० राहणें पिळाडील असणें लोकपुढें प्रसिद्धीस न वणें
० लागणें-(एलायाचा) पिच्छा पुढिणें तणादा करणें ० घाय-
वि पिशाचच्योनि तुझा म्हणे मागे पाय। तया जाय स्थळारी।
-तुगा ६५८ मागे पुढें किवि १ आजूबाजूस 'मागेपुढें पाहून
चाल दाढ्यासाखा चालू जने २ दोही दिशकडे कोष्टीनडे
दोन्हीपदी (शब्दश न ल) मागेपुढें पाहून काय करणें ते कर
३ नवर करि जाउनि अगेंमागे केव्हला केव्हा तुम्ही असें
करता परत मागेपुढें जाचील १ ४ अस्ताव्यस्तपणें व्युत्क्रमणें (पड
ल्या वस्तू ओळखल्या कल्या गोष्टी) हा प्रप मागेपुढें झाला
आह नीट कर ५ क कू टगळमगळ करून हा मागेपुढें करू
लागला ६ केव्हा तरी कधी तरी आजखी एखाद्या वेळस
पुढच्या किंवा माग-या बाजूस ० फरणें-माघार घेऊ लागणें
काकू करणें ० कोठी नसणें-बडील माणूस किंवा सतति नसणें
आईबाप बायकाभोरें याशिवाय असणें ० ३ पाहणें-मुखी न

कचरणे 'मला चोर भेटले तेव्हा मी मागेपुढे न पाहता त्याच्या आंगावर तुटून पडलों.' 'पाहून वागणें—दुखवा विचार करून, शहाणपणाने चालणें मागमोरा(मोहरा)—वि पाळमोरा [वे] मागोमाग किंवि लागलीच, पाठोपाठ [मागे दि] मागोतो, मागोता, मागोतिआं, माघोतीं—किंवि १ पुन्हा. 'तो देववशें मागोता। जळेंचि लाहे।'—ऋ ६२ 'मागोतिआ निग लिआ। पवनवेणें।'—शिशु ९०८ 'माघोतीं न यों सर्वथा।'—भाए १२३ २ माघारी, परत 'स्वयवरा आली उर्वशी। ते मागोती पाठवीलि साधुती।'—शिशु २०२ [मागे]

मांगेरी—छी (कु) गलत [नहायिरी]

मागेला—व्या—उ कोंकणातील एक जात व तींतील व्यक्ति

मागो(घो)टा—ठा, मागोटी—पुली घोडा, बैल इ० पशूंच्या शेपटीच्या खालून नेलेला खोगोराचा वद, पडा [मागे]

मागोदर—किंवि (कर) नंतर, शेवटी 'जगोदर व मागो दर मिळून दीड महिना मोडला।' [जगोदरच्या उलट]

मांगोरा—उ (कु वे) गवत, शाकाचा पातेरा ओढण्याचे लाकडी दाताळें मगोरा पहा

माघ—ग—उ चैत्रादि महिन्यातील अकरावा महिना [सं] इ०० माघीं अळें आणि बेंदरीं फळ (गे) माग बाचूया, मागीर शिमगो खेदुया=माघ महिन्यातून जगल्यावर मग शिमग्यात खेदुया (दूरच्या व हासात नसलेल्या गोष्टी सांगणाराविषयी ही म्हण योज तात). ० घटा—स्नान माघोटा—पुन. माघवा(मीठ्या)मीत्यर्थ पौषी पौर्णिमेपासून माघी पौर्णिमेपर्यंत सुशोदयापूर्वी गित्य निय माने स्नान करणें [स माघ+टाव] माघा—घी—वि माघ महिन्यासवर्षी माघोटी—छी १ माघात पडणारा पाऊस २ माघ स्नान पहा

माघड—छी (व घाटी) सरवी पेलण्याकरिता नळ्याच्या वर लावलेली एक प्रकारची लाकडी बाटी, टवळें, चांदें

माघणी—णें—(प्र) मागणी—णें

माघां—किंवि मागे [प्रा]

माघार—छी १ (शब्दश व ल) मागे घेणें, उलट मारणें, कचरणें २ उतरती कळा लागणें, मागे पडणें (काम, नशीब इ०) (कि०घेणें) ३ मागे हटणें, फिरणें, (कि०घेणें) ४ परत येणें ५ उलटणें, परतणें (ताप इ०) 'ज्वराने माघार घेतली' [स मागे=रस्ता, मागे] माघारणें—अकि १ मागे घेणें, फिरणें (शब्दश व ल) शक्तीने देवकृपिवचनातें। माघारले खुर सकळ।—सुआदि ४ १५९ २ उतरती कळा, न्हास पावणें ३ मागे हटणें, मुरडणें ४ परतणें, उलटणें इ० ५ मूलपदावर येणें (माघार घेणें या शब्दापेक्षा माघारणें हा शब्द बरी प्रचारात आहे) —सकि (काव्य) मागे साहणें, मागे टाकणें, अतिक्रम करणें, शत्रू पाडणें

'माघारोनि मनपवगतें। घनसदना पातला।'—सुआदि ११ ५७ [माघार] माघारपण—न १ नुकतेंच लग्न झालेल्या मुलीने सासर-हून माहेरीं काहीं दिवस रहावयास परत येणें, माहेरपण २ तिचे माहेराहून सासरीं परत येणें, (कि० करणें) [माघारा+पण] माघारा(रां)रीं—दे, माघारिआ—किंवि. परत, पुन्हा परत, उलट माघारा काढणें—मागे घेणें 'माघारा मीम काढला तुमी।'—मोछी २ ३४ माघारी—वि १ (कों) नुकतेंच लग्न झालेल्या मुलाच्या अथवा मुलीच्या बरोबर माहेरीं किंवा श्वशुरगृही जाणारें (मनुष्य) २ सासरच्या मुलीला माहेरीं आणण्याकरिता नेलेला, पाठविलेला (मनुष्य) [माघारा] माघारीण—छी १ (कों) सासऱ्याहून माहेरीं किंवा माहेराहून सासरीं काहीं दिवस रहावयास जाणारी, नुकतेंच लग्न झालेली मुलगी २ (सामा) तरुण पत्नी, मालकीण, गृहिणी [माघारा]

माघाचा—उ माग [स मागे, प्रा] माघील माघील ओढण, माघून, माघें, माघेंपुढें, माघोटा, माघोमाघ—मागील, मागील ओढ इ० पहा

माघु—घू—उ मागे, माग [स मागे]

माघोडा—किंवि मागोमाग [प्रा] माघोधा—उ माग, पत्ता —किंवि आपले मागे, माघा, मागे 'करण घेती माघोधा।' सिस १४ [स मागे]

माघोटा—तो—तें—किंवि पुन्हा, परत मागोता पहा

'कोणही कोणातें भ्रमता। ते ही त्यातें भजे माघोता।'—रास ४ २५५. [मागुता]

माघोता—तो—तें—किंवि पुन्हा, परत मागोता पहा

'कोणही कोणातें भ्रमता। ते ही त्यातें भजे माघोता।'—रास ४ २५५. [मागुता]

माच—उ १ फोडलेल्या अथवा रद्दान धोंडपानीं मलेला किंवा भरावयाचा गव्घी, पाया इ० काचा मज्य, आभ्यन्तर भाग २ गव्घी इ० वरताना जमिनीत घातलेलें भरण (कि० भरणें, घालणें)

माच—ब शेळी, मेंढी याची गणती करताना विसावरील सख्येस लावतात तो प्रत्यय उदा० शेळी माच एकवीस मेंढी मांच बावीस विसाच्या आतील सख्येस बुद्ध शब्द लावतात ० व्यक्री—

छी माचातील बकरी, वीस सख्येहून अधिक असलेली बकरी

माच—उ १ माचोळी, माळोबा, माचा २ माळा, माहव, खोपान 'बीं प्रतादाचेनि मीपें। आकाशा माच वाधले जेंस।'—ऋ १६ 'नातरी सहरतेआचिया ज्वाळा। तोबोनि मासुवाधला अतराळा।'—झा ११ ३०३ ३ (पों) पेंडा, गवत सण ६० ठेवण्यासाठीं जमिनीवर धोंडे माहून दिवा मेठी पुरून त्यावर आहवींउमी लाकडे घालून केलेला माळा ४ आश्रय ५ ठिकाण ६ (व) माकण (पाणी आणण्याची) ७ (व) आढी (आये इ० पिढिविण्यासाठीं घातलेली) 'माच्याचा माच' ९ खाट,

पलग [स मच्=धारण करणे, स मच] माचण खी ल्हान माचा

माचवणा—उ पाटीचा वणा [गज+वणा]

माचग, मोरचग—न एक वाय —ढहु ३६

माचण—खी (नाविक) गल्यताची गति बदलताना खीड पालटण्याची क्रिया [व] ० घेणें—नागमोडीच्या मार्गानें जहाज हाकालून गान्धाच्या विरुद्ध दिशेन मार्गक्रमण करणें

माचण—खी भरणी, भर (कि० भरणें) [माचणें]

माचणें—सकि १ (व) दावून नरम करणें 'आवा माचला' २ दगड इ०नीं भरणें (गच्ची, जमीन पाया, भित, विहीर, खळगा, भोंक इ०चा मध्यभाग) 'पनासा चिऱ्यानीं वाधिलें, माचोनी।' —व ५०० ३ भेगा चिलणीं भरणें या क्रियापदाचें कर्म भरलेली जागा किंवा भरण्यास लाविलेले द्रव्य हे असते उदा० जमीन माचली विहीर माचली, पाया माचला गार माचली, खडे माचले इ०

माचयाल(यल) माचोळ माचेल—खीन (कु गो) मित्त्युक्तीचे वळीं नवरादवास जीत वसवितात ती पाटखी, भेगा इ० [स मच]

माचळ—उ १ कोरळ दुध याचें पान खाण्यास योग्य असते २ एक विशिष्ट खाण्याचें गवत

माचळी—खी अजणी तिवई (जेवण्याचें ताट देवण्याची) 'आसन सोरठा उणेंपणीं पुढा माचळी चौपुटी।' —व्ह ८०. [स मच]

माचा माचला—उ १ काष्ठानें विणलेला एक विशिष्ट आकाराचा पलग गणिल कुशस्थानेनचि कृण्वेनं हं पलग इ माचा' —मोआदि ३४ ०३ २ पलग मचड दूत प्रासासि पतीं म्हणुनि धुमति ते जोडिती पाय माच। —मोहूण ७२ ५३ ३ दाताच्या राखणीसाठी चार खावावर कलेली वसण्याची आंगा, माळा ४ माच्याचा तुर ५ पाण्याचा पात्र ओलांडून पलीकडे जाण्यासाठी केलेली वाट गावच्या माच्यापारी गाडी गाली —खराद [स मचक प्रा मचभो, अप मचऊ] माचाड—खी माटनें पाणी वर काढण्याकरिता जिवा माटचा नाडा (दोर) वाधतात ती मोटच्या तोंडावरील लाकडी बोकड माचाड—न माचा अर्थ ३ पदा माचा—खी १ पर्वताच्या पायथ्याजवळील किंवा पायथा व सिंहास यांच्या मधील सपाट जमीन उपत्यका २ जिऱ्याच्या दगडगळील उताराचा भाग ३ माचा खाट ४ (व) खुर्ची धारण समोर खाती पाय सोदून बसण्यासाठी छोटा छत्रा ५ चार खुंगार आडवीं उभी लावडे टवून केलेली चवकट (उन्हात पान्य इ०वाळत पालटण्यासाठी पेंडा टवण्यासाठी) ६ वासरे करे इ०कांतिती शुं व फळणा पुळत (बलेले आवर; बोक

डाडा बोकण [स मच्=धारण करणें मच] माचु(चों-चो)डा-उ (बों) (मात नाचणी इ०काच्या) पेंडवाचा विडा पेंडी माचो—उ (कु) दोन्यानीं विणलेला पलग, बोपाळा माचो(धु) ला—खी १ पेगी, घान्याचें गोग इ० देवण्याची घडवची २ ल्हानसा माच, माळोंचा गवत पेंडे इ०साठी वेलेली उच जागा.

माचिगाणें—न दिंडी गाण्याचा एक प्रकार 'ढफाणें माचिगाणें।' —वा १२ ५ ६ [प्रा]

माचूळ—नि वेचव मचूळ पदा

माचेमार—उ खटरणें, पायपोसांन दिलेला मार [मोची+मार]

माज—उ १ (राज) स्वयंपाकाच्या भांड्यास तें न जळवें म्हणून बाळरून लावण्याची राख व माती २ भांड्यास राख व माती फासण्याची क्रिया ३ अशी राख, माती फासलेली स्थिति, कलेला लेप [माजणें]

माज—उ १ (को) एक मासा २ (माण) माचा

माज—उ (काव्य) मध्य कवर, मचला भाग (शरीर, टक्की, पर याचा) 'सिंह देखोनि जिचा माज। मुख न दावीं मनुष्यात।' [स मध्य आमंजि मज यूरोपियन जि मचकरे] ० व्याघ्रणें—कवर वाघणें 'हुज वाडे जो तो उवाव आधीं, दनुज रोवें कोलौनि माज याची। —आमहा ६ ० खाडणें—कवर सोडणें 'मुद्दव नामा द्विज माज सोडी।' —साटह ५ ३८ ० घर—नउ घराचा मध्य भाग मध्य रुंद पडद्यालेल्या आंतील मुख्य खोली [स मध्यरुंद] ० पट पट्टा—उ कनरप (विशेषत मादकाचा) 'अचाट दळ अचळायें कैमं प्रबळ माजले। माजपट्टानें माज वाधलें।' —अष्ट २३

माज—उ १ मैथुनव्हा, उधान मस्ती (गंमद्विण्यादिकांय ऋतु प्राप्त झाला असता उत्पन्न होणारी) (कि० यणें करणें) २ मंद कुशा तोरा धुनी गर्बे, अदभाव ३ आधिक्य, रेलवेल शुद्धि तैती रजनयें हावी। जे सत्व माजु निरवी। —हा १४ १९९ ४ (औषधातील) मादक गुण देक 'कनकाचिया पळा। आजु माज वाहरी मौळा। —हा १८ ६५८ ५ खळबळ 'तारि मिं चनि माज। जळचर भय रुपने।' —हा १२ १९५ ६ हात मागच्या मुवांस पाऊज करतवळीं ज्या वरीस सूत ताणतात त्या वैनीची ताणण्याची दोरी ० गाभ्यातील एक राग राग पदा [स मद प्रा मजऊ] ० करणें—पट्टा टागविक सुदतीन मैथुनव्हा उत्पन्न होणें माजव यणें माज मोडणें—(कर्त्याची पट्टी) माज कात डोंगे पड्या टागविक सुदतीन मैथुनव्हा होण्याचें वद होणें २ (ल) मोड मोडव गुरमी जिरणें ० माहणें—(कमाची पट्टी) गोंड माडणें माज जिरविणें माजावर यणें—फजणीत यणें सामाशब्द—० व—वि मत, पुढ हातेला (मग ओवघ, मान इ०कांनीं) [य माडव] ० गेला—वि सट्ट दाकाराणा,

मगर, मस्तवाल ०मोड-पु (विशेषतः मंदिर, घोडी यांची) मैथुनच्छासमविने [माजरा-माजरा-वि १ मादक विशिष्ट धान्ये व वनस्पतीगर्भा योजतात उदा ०माजरा हरीक माजरा गोल, माजरी खडमावळी, इ०यांच्या उलट गोडा हरीक, गोडा गोल इ० २ व्होप, उन्मल, चोकारलेला, मगर 'जो तावध ये मदिरा। तो होउनि ठाके माजरा।' -शा १७ ११३ ३ पोखरळपा, चववाल माजऱ्या हरीक-पु हरीकाची मादक काळपा टाफलाची जत याच्या उलट गोडाहरीक माजरा-रू-वि (व) १ मस्तवाल २ नाशेलेला माजरे-न मादक असलेले ३ न्य, वनस्पति माजऱ्याने उत्पन्न होणारा वैफ, धुरी -वि वैफ उत्पन्न कारणे माजवण-न १ उ-मत्तवण २ मादक पदार्थ का माजवण दीन मर्या। -शा १९ १ अधिक्ता 'चचळपणाचे माजवण। घतले जणें।' -रवादि १ ५. १८ ०घणें-अति माजणें ०त्रिणें-सक्ति उन्माद आणें जास्त, अधिक करणें माजिवट्टा-पु १ उन्माद, गुगी 'घातल्या मरणाचा माजिवट्टा।' -शा ८ १०८ २ मरण माजिरडें-वि मस्त

मा(मां)जण-न १ दवाच्या मृतीला तेल रोदूर इ०लावणे तेपणे २ अमा लेप लावण्याचे इत्य ३ माज स्वयंपाकाचा भावपावर फासण्याची राख व माती [स माजण] मा(मा) जणें-सक्ति १ तेल रोदूर इ०कांनी दवाच्या मृतीस लप लावण माती, राख इ०स्वयंपाकाचा भावपावर फासणें २ फासणें, वेपडणे माखणें त्याला काय बशीस तर तेलरोदुराचे माजणें -नामना १२ माजविणें-सक्ति १ (खडू माती इ०) पाटीवर फासणें २ रोदूर राख माती इ०नी दवाची मृती, शरीर, द्रव्यपाकाची भाडी इ०) मासणें [माजण]

माजणें-अति १ मादक पदार्थ औषधे याचा अमल, चढणें, वैफ चढणें शिणें, धुद होणें २ फुगणें चोफारणें, चढून जाउन तोरबाज दाढगा, उ-मल होणें माजो वाहवळें न छात्रा. -मोडयोग १३ १५ ३ मर्यादाभार पुत्र मस्त बुद हाणें (पुराक श्रीपुरी इ०कांनी) ४ पुत्रक पूर्णपणे उफाडणाने वाढणें फोफावणें (पीक) ५ मुलबमर पसरणें, दूरवर प्रसृत होणें (वातमी, गोष्ट) 'घातमी माजली' ६ वाढणें, वृद्धि पावणें, सर्व बाजूनी विस्तार होणें (धदा, गाव रान याचा) 'कारखाना माजल, वस्ती माजली शाडी माजली' ७ अमर्याद वाढणें फुगणें 'दरिद्र माजलें, महागड माजली गोंघळ माजला' ८ सक्कणें (जीव, हात इ०) 'जिव्हा माजली हात माजला' [स मज माय प्रा मज्य] म्ह० माजली महारीण पोपसाला जद्दार

मा(मा)जर-न १ एक रहान प्राम्य जनावर, विडी याचा रंग पांढरा, बाळा, पिचळा, उदी मुयी इ०, बेंस मल

नूळनुळीत डोळे घोर व शपूट लाव असतें हें उदीर मारून खातें घास अघारात फार चांगले दिसतें रानमनराची जात फार क्र असते २ गाजराचा गाभा, सुडा [स माजरा, प्रा मजरा] म्ह० १ माजराचे गळ्यात घाट कोणी बाधावी ? = (स्वरक्षणार्थे शुक्ति म्हणून सर्व उदधर्मी, माजराच्या गळ्यात घाट बांधल्याने तिचा आवाज होऊन माजर आलेले कळेउ, असे ठाविले पण घाट बांधण्यास कोणी पुढे होईना यावरून) दिसण्यात सोपी पण कऱ्यास अक्षय्य अशी गोष्ट २ (व) माजरीचे दात तिच्या पित्यास खात नाहीत-माजरे मनुष्य कितीही घोलले तरी राग येत नाही ३ माजर गेलें जुगी आणि आणल्या चार मुठी ०आडवें येणें-(ल) एखाद्या कामास अडथळा होणें, येणें (माजर आडवें आल्याने कार्ये सिद्धात अडथळा येतो अशी समजूत आह यावरून) ०मारणें-पाप करणें, (माजरावच हें एक पतक माहे यावरून ल) अपराध, गुन्हा करणें माझ्या घरात मांजरा बघाली काय ? -ज्याने भेटीस यावयाचें मोडले आहे त्यास म्हणतात मांजराची मावशी-स्त्री विधुशी (कारण माजर ह्या प्राण्यास मातीत नाही) मांजराचे पाय-मुक्क (२) गिचमिड चिडचिड अक्षर कुठ्याचे पाय या शब्दाशी सामान्यत जाहून उपयोग मांजराचे पाय कुठ्यावर करण-एखाद्या गोष्टीत काम त काही तरी लपवत, चवक करणें समासाद-०झोड-प-सधिप्रकाश व रान याच्या दरम्यानची वेळ (याबद्दीं मानरें दृष्टीस पडत नाहीत यावरून) ०डोड्या-वि माजराच्या डोळ्याप्रमाणें डोळ अस लेव, पारडोळपा ०मुतवणी-न कोमट पाणी, द्रव ०वेळ-स्त्री तांदुळाची एक जात मांजरी-स्त्री १ खर्चत होणारी गाठ (या गाठीवर उपाय म्हणून तीवर लोणी ल घून तें माजराकडून घाटविताने यावरून) खाकमानरी पहा २ घुसळखाराच्या स्त्रीच्या फासाच्या दोऱ्या प्रत्येकी, माजरे मादिरें ३ माजराचा फार प्रिय अस लेली एक वनस्पति ४ (कों) तिसणी, विळी ५ (कों) माजराची स्त्री, भाटी ६ (गो) चटई (लव्हाळ्याची) ०रुघळप- (कों) अथळण गुढाळणें माजरे-न माजर (कोणत्याही गिणी-लडिवाळपणाने, ठिरस्काराने) मांजरे-न घुसळखावाची दोरी मांजऱ्या-स्त्रीव उदयामाजऱ्या पहा

मां(मां)ज(द)रपाट-प मदीपोलम येथील जाड्या मरड्या कापडाची एक जात

माजरी-स्त्री यवतावरोवर उगवणारे एक तण

माजवळ-वि (गे) मध्यम

माजवी-स्त्री (राजा) टेंकडीच्या उतरणीवर केलेला चौकटा, माची [मज्य माज]

माजरा-पु मज्यकळ [फा माजू]

माजरा-वि (काव्य) माझा 'कोण निवारील शाप हा माजरा।' -मोजादि २ ६ [मा]

माजा-उया-झा-उ १ मेण, तेल, अह्याचा बलक आणि काचेची पृष्ठ यांचे दाट मिश्रण, खळ २ हे मिश्रण लावलेला पत गाचा दोर [स मड, दि]

माजाड-न १ पाठीचा कणाव बवर याचा ताचा २ कटि प्रदेश माज (निवेने तिरस्कारने) [माज=बवर]

माजिटा-उ उल्लेख-हवे [प्रा]

माजिठे-न १ (महात्मा) मजिठ 'ऐसी भीतभया नेहणी। सपोते भाजिटी।' -श्र ६९ २ ताबडे वज्र 'प्रणवाचिये पेठे। जाहले शब्द प्रज्ञ माजिठे।' -झा ६१०९ [स मजिठ]

माजिला-वि मथला [स मध्य] माजिवटा-उ १ मध्यभाग मध्य 'शातीचा माजिवटा। ठाकिला जेणे।' -झा १२१४३ २ भर 'ऐसीया बोधाचा माजिवटा।' -झा १८० ११८७ माजिवटे-डे-कवि मध्ये भात

माजिवडा-डा-वि मध्याचा आधय करून राहणारा -कवि मध्ये 'जये आकाराचिया माजिवडा। येणे जाणे पडे निवाडा।' -सिस ६१३७

माजो-वि १ घुतकालीन गत २ रद्द गैरचालू अनुपस्थित (किं० पडणे) हा नवा रुपया होताच तो रुपया माजी पडला 'माजी-मामलेदार कारकून [अर माक्षी=गत] ० करणे-पाहणे-घालणे-रद्द करणे

माजो जाँ-कवि (काव्य) भात मध्ये मधे 'विपरीत झेने लीन होय। माजी अज्ञानासी।' -विड ३४१ [स मध्य, प्रा मध्ये मज्ज मावझ सि मज्जु दि मज्ज माव व माझ] माजोवटा-कवि मध्ये घालागी सहज भजनामाजीवटा। जाहला ता पैठा अनहकती। -एमा २४३९

माजी-(सांकेतिक) भाठ सख्या

माजु-उ १ मध्यभाग बवर माज 'अतिशये माजु साना। होता अभिमान पचानना। -एमा १४५९२ २ मस्ती, माज [मध्य]

माजुळणी-शी (ना) राजगवाडी

माजुफल-न मायफल [स]

माजु(झु)म-शी साखर, बदाम, पिस्ते ३० मसाला घालून बनविलेल्या भागल्या वड्या [अर मज्जुन] माजुमी-वि १ माजूम खाण्याची सवय असलेला २ माजूम मिसळलेला (बर्फी ६० पदार्थ)

माजूर-वि (अभिष्ट) माहीत [अर मभाजूर]

माजूर-माजोरा-री-वि धंदेल, उन्मत्त गर्बित मत्त बाल माखेला माजुरकी माजुरी-शी शुद्धी सगळी मित्रात्र -वि मस्तबाल उन्मत्त गर्बित, माजुरमत्त-न आठ दाढ मत, अहपणो, दगने धरेलेला मुद्रा (किं० धरणे)

माज्या-उ मोट्या वरच्या बाजूचा तुकडा

माझा-वि स्वतःचा, माजा मम मी शब्दांचे पृथीचे रूप [स अस्मत्] इह० माझी बाई शुणाची पायलीभर चुनाची=रबत असलेल्या मुलीस समजाविताना पठने म्हणतात ० मी किवि मी एकटा दुसऱ्याची मदत न घेता माझिये-कवि माझ्या 'मनी माझिये हीत ऐवेचि होतें।' -रत्न १३७ माझे-वि मी याचे पृथीचे नपुंसकस्त्री रूप [स अस्मत् प्रा मज्ज=माझे] इह० १ माझे मला होईना अनु पावणा दवून खाईना २ (व) माझेच नाक बर-इतरा तरी ज्याची मुजोरी जात नाही अशा माणसासवधी माझे तुझे म्हणणे-(आचरणात) दसपात करणे माझे तुझे हे म्हणशील जेव्हा।' -सादह ७१२१ [प्रा] माझेमाझे म्हणणे-न सर्व ठिकाणी आपलेपणा दशे विणे सर्वे माझेच आहे असे म्हणणे 'माझे माझे म्हणतोसी। म्हणीनिया। -दा २१०५० माझ्या(मज)रुडे तरी पहा-माथी तरी दया येउदे नाथा एकत्र, नको द्वेष करू मजकडेचि वा। पादे।' -मोडयोग २१११ माझ्या बापा कयाने हे होणार नाही-हे करण्यास मी अत्यंत असमर्थ आहे माझ्या घरत-कवि (व) माझ्या-च्यान माझ्याबद्दत

माझारी-शब्द १ (काव्य) भात मध्ये मध्ये 'पेच्यासा आपणचि परी। ध्यानरूप कृतिमाझारी।' -झा १८१०३३ १ -कवि मध्यभागी दिसती उचित पदे माझारी।' -झा १८ [स मध्य]

माट-उ (गो) अति गोड खाण्यामुळे तोंडास धसलेली मिठी [मिठणे]

माटकुला-वि लहान आकाराचा चिमुकला

माटमु(म्)ट-शी भयामुळे उडभवलेली चिंता (किं० करण) -कवि धागधुग होऊन भयभीत होऊन 'माखा जीव माटमुट करतो [ध्व]

माट्या माट्या-उ (व) सोसाट्याचा वारा; वावळ

माटव-उ (कु) माडव [स मडप]

माटयी-शी (कु) गणपती इ०च्या मूर्तीवर फळे वगैरे बाणण्याकरिता केलेली लाकडी मढपी, माळी [स मडप] ० बाघणे-(कु) गणेशचतुर्थीला गणपतीवर लाकडी चौकटीस फळे इ० बाघणे

मा(मा)डु(द)ळणे-अकि पुणे, वाढ सपणे 'नाना फळतिय घडे। केळीची माडी माडुले।' -झा १८१०८२

माठ-उशी एक पाळेभाजी ही सवज व सर्वकाळी होत तावडा व पाट्या असे याचे दोन प्रकार आहेत लावल्यापासून तीन आणवण्यात खाण्याजोगी होत [स मारिश]

माठ—५ पसरट अशा मातीचा पडा, राजण—ही (कु) चिक्क माती असलेली जागा [र मृत्पट, मृत्किन्पट] ०ली—ही (कु) मातीचे ल्हान भांडे

माठ—वि १ पापटसर, खालपट, किंचित उतारें (छप्पर ६०), याच्या खाल खर विषा पाणढाळ २ टिल्ल, खुजट (मनुष्य, पशु) ३ मंदमति, जडबुद्धि 'विश्वाचे माठ । त्याचे कपाळी तें नाट ।'—तुगा ३४६० [माठणे] ०धोसाळें—न धोसाळ्याची एक जात—कृषि ५९५ माठणें—भक्ति १ (जखम, क्षत ६०) भरणें आणि घेणें होणें २ मिळणें, सोपटणें (घार, टोक) ३ समता कमी होणें—सक्ति टाकीने सारखा व गुळगुळीत करणें, साफ करणें (गुहे, घिरे) ४ हलके हलके टोडून गुळगुळीत करणें (दागिने, गोठ, वडे, जोखी ६०) ५ (धातूच्या नव्या भाट्याचे) पोचे काढणें, साफ करणें ६ (ल) टोडून नरम वस्त करणें माठरणें—भक्ति १ जड, सुस्त, मड होणें २ हागळणें, छुळणें, कोमेजणें, टपटपी नाईशी होणें (वनस्पति ६०ची) ३ भरून घेणें, बरी होणें (जखम), मठारणें—सक्ति १ घडणें, आकार, रूप देणें २ (ल) आपल्या इच्छेप्रमाणे घडविणें वळविणें ३ मठारणें या अर्थादि योजितात माठलें—न १ (पळी, चमचा ६०काचे)टोंड २ समईचे टवळें ३ ताक करावयाच्या रबीचा माथा, बोंड ४ ल्हान मुलांचे बापट व पाठळ करमूषण माठवण—न १ जखम भरून येण्यासाठी लावलेले औषध, माठणारें मलम २ मठारणारा, माठणारा वण माठ(ठा)ळणें—सक्ति १ (इलकें टोडून) नव्या भाट्याचे पोचे साफ करणें २ भाटें घडणें उतरणें ३ एखादी वस्तु, भांडें यावर हलका हात फिरविण्याने साफ व गुळगुळीत करून त्यास आकार आणणें, हलकें हाताच्या बोपाने सारखी करणें (जमीन ६०) ४ (ल) आडाधारक वरणें, आपल्या इच्छेप्रमाणे वळविणें—भक्ति १ बरी होणें, भरणें, मठारणें (जखम) २ मड, जड होणें (बुद्धि, मन) मड होणें, जड, सुस्त, माडा होणें (शरीर, मनुष्य) ३ वाड खुटणें, झकावी, तेज, दम गमावणें (साड, वनस्पति यांचे) माठा—ठ्या—वि जड, टोंव्या, जडबुद्धि, मंदमति माठी—ही बायकाच्या हाता तील धातूची पोळळ बागडी माठीव—वि टाकीने सारखा व गुळगुळीत केलेला, उत्तम पडलेला (इमतीथा दगड) माठें—न (कु) १ प्रेत जालेल्या जागेवरील बाधकाम (मशीद, यज्ञे, छत्री, श्रदावन ६०) २ दोन्ही टोकास लपडी असलेली, पडदी नसलेली रीतशील पडवी, सोपा ६०, दुपाखी डेलच, पडसाळ

माड—५ (कु) समईच्या चाट्याचा खालचा भाग (बाटें पितळी व खाली लांबडी दांडा अशा)

माड—५ नारळाचे झाड म्हणू आढो माढो समुद्रासारखा वाढो (मुलाक न्हावू घालताना क्रिया म्हणतात) =माढाप्रमाणे शको ६ ८

उच वससुद्राप्रमाणे विस्तार पावो या अर्था ०उतरणें, घट्टाणें—माडाची माडी काढणे व विकणें सामाश्चद—०पीर—५ ताडी पिण्याचे व्यसन असणारा, नारळसत [माड+फा पीर] ०धाग—५ (हेट) नारळीच्या झाडाचा बाग माडागूण, मांडागूल—ळ—न ५ (वों) नारळी, ताड यास येणारा शेवटचा सुयरा, बोंका, पोव [माड+अणूळ, अण] माडागोड—५ (गे) माडीघासून तयार केलेला गुळ

मांड—५ १ रचणें, व्यवस्थित ठेवणें (काम, कारखाना याकरिता—हत्यारें, उपकरणें, साहित्य ६०) २ केलेली रचना, माडणी (किं० माडणें) ३ देखावा, व्यवस्था 'दावूनिया माड । पुरे न करीती भाड ।'—तुगा ११५५ ४ विस्तार, पसारा ५ वैभव 'काळीं सद्गरीना माड त्याचा सारा मी हरी ।'—मोरा मायणें १ २५२ ६ (गे) दुकान ७ (वों राजा कु) पिशा चादिकास बलि देण्याचे वेळी भगतांने दव—देवताची स्थापना करण्याचा विधि (किं० भरणें) ८ होळीच्या सणामध्ये प्रामं वृत्तेत बौल लावणें ८ ठेवलेलेपणा, माडलेलेपणा, स्थिरा बलेली स्थिति (माडणें या क्रियापदासह उपयोग करतात) ९ (संगीत) एक राग ह्यांत वडूज, तीम न्हवम, तीम गंधार, कोमल मध्यम, पचम, तीम धैवत, तीम निषाद ४ स्वर लागतात जाति सपूर्ण—सपूर्ण वादी वडूज, रुबादी पचम, गानसमय सार्वकालिक १० (वों) होळीच्या माठाची रास [माडणें] ०कांडप—(गे) दुकान उघडणें, ०घालप—(गे) दुकान स्थापन करणें मांडणावळ—ही १ माडणें, व्यवस्थित ठेवणें याबद्दल याच यांचे मोल, विमत २ माडणी, माडणूक माडणी—मांडणूक—ही १ माडणें, मोकळेपणीं व व्यवस्थित रीतीने पसरणें, घाटणें लावणें, रचणें 'जमीनीवर प्रथम टाहाळ धी माडणी करावी मग वर गवत घालावे' २ व्यवस्थित रचना 'तदन्त्याय श्रुपादा०'। आणिती ज्यानें गवईमाडणी ।'—नव १९ ४८ ३ साणाडा, हुसती बाधणी, बदिली (इमारीतीची) मांडणें—सक्ति १ मोकळेपणीं व व्यवस्थितपणे पसरणें, ठेवणें रचणें (काम, धदा याकरिता—साहित्य, सामान, जरूरीच्या गोष्टी) २ स्थापन करणें उघडणें (दुकान, व्यापार) ३ लिहिणें, बहीत दाखल करणें (खापच्या बावी, टाणणें) ४ तयार केलेल्या निखळात रोपापाठीमागून रोप याप्रमाणे लावणें, आवटणें (माचणी, बरी ६०चीं रोपें—आवटणी करतात) ५ प्रतिपादणें सना सर्वेसा मिष्ट्य माडू नकोरे ।'—राम १९ ६ व्यापणें जी भूती मृतळ मांडिले ।'—झा ११.२८६ ७ पाळणें दह साडावा ना माडावा ।'—एभा २० १५१ ८ प्रवर्तणें, चालविणें, दाखविणें, प्रदर्शित करणें ६० 'बडजा माडला, सोदगिरी, माडली, फजिती माडली' ९ कडाक्याने व थंड—छ चालू करणें 'त्यानें गालीप्रदान माडलें—रत्नाप्रहार माडला—दग

मांडले-च्छा माडल्या ' -अकि १ इच्छेप्रमाणे हावण्यास राखिल्ले फावणे 'अधारी रात्र आली म्हणजे चोराचे मांडले २ वनणे तयार होणे मिणे 'बाजरीच्या वणगात अशून दाणा माडला नाहीं ३ अरअ होणे 'जेता प्रत्येकाल माडला ।' -झा १ १५८ [स मड=सोमविणे] माडपूस-छी मांडणे, नोंद करणे व पुणेणे, लिहिणे व तपासणे 'प्रत्येक वस्तुची नेहो पावती दत्तरात माडपूस होत आह ।' -के २० ५ ३६ मांडली-छी महण रचना 'म्हणौनि निवृत्तीचि मांडली । सुनि प्रगुति तळी ।' -झा १८ ४०४

माड-छी १ मांडीस होणारा रोग यानें सर्व माडी शुद्ध मांडीचे हाड कुजते २ शौर्य वैद्यक (घोडयावरची लिहिना पातळली) (कि० जमणे वसणे, साधणे) ३ स्वाराच्या टोळीचा हला (कि० वरणे) ४ घोडस्वाराची टोळी 'दाटती माड मांडला' -ऐपो २३१ [माडी] •माडणे-जमविणे-वाडपा वर त्यागें वसता येणे 'जमवून माड घोडयारा ।' -सप्राम १२४ •गादी-छी घोडयावर बसणाऱ्याच्या माडपा शब्द व सोईस्वर बसण्याकरिता खोश्याच्या पुडील भागी केलेली गादी [माडी+गादी] •चोळणा-चेपणे-चेपणी-पुनः माडीचोळणा इ० पहा लाडी दिशार •पत्र-न (माडीवर घडन दत्तविधान करितात यावळन) दत्तकपत्र दत्तक देण्याविषयीचा लेख, करार [माडी+पत्र] •पुत्र पु दत्तक पतलेला मुलगा [माडी+पुत्र] •मांड-छी माडीमांड पहा •वर्त-पु घोडयाच्या माडीवरील बोंवरा -अथप १ १०१

माड-न भाज्या मीठ इ० देवण्याचें दाडयाचे लाकडी पडणे

माड-छी एक शाक भाजी माड

माडकी-छी (कु) वेडकी [स मडक]

माडगा-पु (को) कळकाची एक जात लाटीच्या उष योगी बावू कळक माणगा पहा

माडगें-न (निनाम) झाल शारूक एवत्र पिजवून कलेली खिचडी २ (माण) हुलम्याच्या पिठाचें पातळसर पिठलें बढण हें ज्वर आलेल्या माणसास दतात यान घाम येतो

माडण-छी (वासरी पदा) एखाद्या पत्र्यास भोंक पादत येरी तो पत्रा ज्यावर देवतात ते साधन [माडणे]

माडलि(ळी)क-पु मडलावर राज्य करणारा राजा सार्व भामाच्या लष्करातला राजा सध्यानि क याच्या वर्य सावभौम [स मडल]

माडव माडी-पु १ (रम मुज इ० शुभकाराकरिता पातळला) मडप, आच्छादिलेली जागा शमीगना २ ब्राह्मी इ० बल चहू फेलावण्याकरिता केलेला कमानदार रस्ता ३ दवस

अर्धेण बेलेज इमला ४ (रा) झाल येवणीदान करण्याचें बसपात्र [स मडप] इह० पुत्र्याच माडव=पांढळ प्रतिष्ठ

वेळणे मियासाइवानी पुत्र्याच माडव यथास्थित रचू ' -नि

•पडणी राणणी-छी सुद लोकत होणाऱ्या रम व इतर विशिष्ट धार्मिक प्रवर्गा जोशी उपाध्याय यांचा दक्षिणेचा

दक •दाडाळे-पुत्रव माडवावर पसरण्याचे लावण्याचे वृथाचे दहाळे -मेरापु ६१ •देवता प्रतिष्ठा-शोभा-(प्र) मडप

देवता इ०पदा •परतणी-पै-छी लपममाहीनतर वधूपक्षानें वरपक्षाम दिवेली मेजवानी, जेवणावळ [मांघ+परतणी]

•मेड-ढ-छी माडवाची पहिल्याने पुरलेली, मुख्य मेड सामान्यत मेड •मेड(ड) भोवणे-(ल) मनापासून काम करा

वयास लागणे आरमिणे मांडवस, माडव आवस-छी १ फाल्गुन यव अमावास्या या दिवशी दत्तराी लोक सांनदार

देवतात माडघी-छी १ देवार दामवयाची लाकडी जात्रीदार चौकट मटवी भाजी २ (राजा) देवळातील मूर्ति जयें स्थापन

देखी असत तां गाभारा ३ ल्हानमांघ 'हे कामाची माडवी' -झा १३ १९१ ४ वंदरातील आयात निमत मालाकरिता केलेली

वस्तार, वौटी जडतापर याजार उभाण्यासाठी जागा -वसरी मोहीम ५ (ना) विहवाच्या पागाची एक जात [माडव]

माडवप-सकि (ग) हुडविणे माड घाट-न येणे वावर पहा

माडस दानस-न (कु) एक पत्रापविदेप माडळ-छी टोकणी मुसळ गोगर इ० काच्या टोकासार

पातळली बडी, वसू, मायणी [स मडल] माडळी-छी (खा) गाडीच्या चाकाची धाव

माडा-पु (रा) एक ल्हान माशाची जात माडा-पु बहिर प्रताद अविकाचिमा माडा जवळी ।'

-सिधु ४४५ [माट मट] माडा-छी माता 'माडाची सभेगळे चिते ।' -दव

३१९ [स माता शु माडी=माडी] माडा-छी ल्हान झाड रोपडा रोपा (उपदून दुसरी

कड लावता देण्यासारखा) [माड १] -नि रव्हीच्या पिका करिता दमदार होण्यासाठी तगार केलेली १ खरीपाच्या पेरणीच्या

जवळी न परता पड टाकलेली (जमीन) गरा जमीनीत पिकेले धान्य दाणा पीक खान पहा

माडा-पु गव्हाच्या पिठाचें केलेले अतिशय पातळ पापु द्याचें एक पडान [स मडक का मडग] इह० सुषण शाली

म्हणून काही हाताचे माडे परोत माही (घाम) तोंडाचे माडे-पुत्रव नेत्रमाड धापवाची माडे करणारीचा दोंबूद

काढला पाहिजे-ज्याच्या वडून आपणास काम करून

पदारथाचे आहे त्याची मनपरची केली पाहिजे. त्यास रूप देवले पाहिजे याअर्थी.

मांडायळ—श्री. माडणी; माडयूक पदा.

माडी—श्री. (सा. अक्षिप) आई. माडा पदा. [सं. माता-माया-माता; मि. अमडी; गु. माडी]

माडी, माडी पुणे(ने)व—श्री. (व.) बोजागिरी; अश्विन शुद्ध पौर्णिमा.

माडी—श्री. माडाच्या पोईपासून खवलेला रस; मादक रंग. (ताडापासून ताडी याप्रमाणे नारळापासून माडी काढतात).

माडी—श्री. वरचा मजला. ' माड्या गोपुरे वळवले. '

माडी—श्री. अळवाचे लाव मूळ; माडुड व वाटोळ्या मुळाम मुडळी म्हणतात मुडळी पदा. ० अ(आ)ळू—न. गोवा-पोडा प्रांतातील बरील अळवाची जात

माडी—श्री. १ शुद्धपापासून कमरपर्यंतचा पायाचा भाग; जाय. २ बचपाचा एक प्रकार; वेडक (पाडपावरी, लिदिणाराची इ०). ३ लग्नामाच्या बाहेरील बाजूच्या दोन कावी, बड्या [मंडण]

(वाप्र) (आपली) मांडी उघडता आपणासच लाज घाटते-स्वतःची डुळूचे उघड करताना स्वतःस लाज वाटते; स्वतःची अंगे उघडकीस आणण्याचे काम कडीण आहे ० चें उसें करणे-घर

मान ठेवणे-दुसऱ्याच्या माडीवर आपले डोकें टेकणे, त्याच्या-वर विनविष्ट विश्वास ठेवणे; आपली मान दुसऱ्याच्या हातात देणे. ० ठोरणे-बैठक मागे. ० टां (टे) झून उभे राहणे-खड

प्यास इ० सज्ज होऊन उभे राहणे. ० टां (टे) झून यसणे- (गायन, लेखन इ० काविपर्यी) आपली उत्कंठा, तयारी दाखविणे. ० देणे-भरणेमुख (बडील) मनुष्याच्या मानेखाली माडी

देवणे. ' शुद्ध व्याकुल होता माडी बायाभि या समीप रहा. ' -मोडबोय १२ ७०. ० घालटणे-सततीचिपर्यी नवऱ्यास हून निरास झालेल्या स्त्रीं सततिसाठी पलुडगमन करणे ० बांधणे-

निधय करणे. ' अधिकें जेवजव औपधी. मेवायाचि माडी बापी । -ना १८. १५५. ० मांडणे-१ लेखनव्यवभाषास योग्य असे दड आसन घालणे २ लिदिण्यासाठी घातलेली माडी बदलणे;

विचलित करणे ' पंचवीस दड ते माडी न मोडता लिहीत असत ' -भोरकि ६४. ० घर घेणे देणे-एखाद्याशी बरोवरीने घाणे ० घर घेणे-दसविणे-दत्तक घेणे ० घर देणे-दत्तक देणे

० घर मांडी टाकून-घालून घमणे-निस्वोगी, स्वस्थ बसणे मांडीस मांडी टाकून यलणे-१ एखाद्याशी स्पर्धा करणे, टक्कर देणे २ बरोवरी करणे मांडीखालचा-चि नेहमीचा

वमायाचा, पूर्ण संवयीचा (पोडा) ' ररागरच्या मांडीखालचा घोडा असावा. ' स मादाद-० चेंपणे, सेपणा-नक्षी लग्न-समारंभास सुनमुखाचे वेळी वरमातेगा वधूच्या आईने दावयाचे

सुगेई दिवा इतर वधू. नवऱ्या मुलीस आपल्या माडीवर सम-वितांना वरमातेने हे सुगेई आपल्या मांडीखाली ठेवण्याची घाल

आहे त्याप्रकार. [माडी-चेपणे] ० चोळणा-५ निवळ माड्या सांठणारा चोळणा, विजारा; मांडचोळणा पदा. ० मोड-श्री. लेखनाचा दड व्यासंग, मोहनत, कमालत; शीण; परि-म. [माडी-मोडणे]

माडु—५. (ना. व.) स्तन; थान.

माडुक—५ वेडक. [सं. मण्डक]

मांडुकली—श्री. (कों) लक्ष्मणा मांडव; हलका व सुजवी माडव. [माडव]

मांडुप—न अर्ध वेदातील एकाशास्ये उपनिषद्. [सं.] मांडुल-लो-न (कु) एव त्याची पान.

माडू—डु—५ हरिणाच्या दोन जोडलेल्या शिंगांना पोलादी पाती बसविलेले हत्यार. म्ह० सोयन्यात साडू, हत्यारात माडू, भोजनात लाडू.

मा (मां) ह (ह्) झ—न. १ सापाची एक जात. २ दोन दोरी किंवा दोन तोंडे असलेला एव प्राणी; हुतोंडे.

माडे—न. मसाला घादून केलेले हुलगाच्या पिटाचे बाल-वण. माडेव.

माडे—न खरीपाच्या वेळी मोकळ्या टेंबलेच्या जमनीत रीच्या वेळी काढलेले पीक. माडा पदा.

माडे—न. माडणी; विस्तार, उत्कर्ष होणे. ' बंशावरी बंशाचे माडे. ' -हा १५. १२८.

माडेबांध—५ प्रभाव, तेज. [प्रा.]

मांडो—५ (गो) विस्तार लोकतील एक चणुती समा-रिम.

माडोकी—श्री. अडूची मुडळी; मुळी.

मांडाया—या—५ माडणी, विस्तार [माडणे]

माडोस—श्री (व.) चैत्र म्ह प्रतिपदा (प्र) तत्पूर्वीचा दिवस म्हणजे फाल्गुन वद्य अमावास्या. माडअवस पदा

माडोचे—सकि. (गो) तुडविण.

माड्या—५ अळवाची एक जात; अळवाची मुडळी.

माड (डा) ण—न (कों) मीठ, मसाला इ० ठेवण्याचे लाकडी पाळे, हे ताड, माड इ०च्या खोडाचे कोरून केलेले असते.

माडा—वि माडा पदा

माण—श्री. १ (गुराच्या) मानेस होणारा दाद सुज; रोग. २ चिकण माती ३ चिकन, हलरी, भाभरीत माती ४ पाणी ठणण्याचे रूद सोंडाचे मडकें ५ आल्याची वंतुळाकार गळण मांडण,

माडणी पदा ६ लेंद्राच्या चरकाच्या तळाशी रस साठविण्याकरिता ठेवलेले माडे ' जेसा शुद्धताचा घाणा । रसु जाये ' हेही माणा । '

-एमा १५ १७ ७ मोटया जातीचा बापू, याला हाज असे म्हण
तात ८ या (खडकाचा, मातीचा) ९ (गुज) जोडल्याचे
कोवळे मोठे खाक्यामुळे सुगुंन होणारा रोग [मान] माणगे-
न १ मागेचा दाह २ पडणे, पाळे माढण पडा ३ सुरास
होणारा एक रोग माण जमीन-ची चिक्कण मातीची जमीन.

माणकी-की (गो) मासाची एक लहान जात.

माणकी, माणकुली-की लहान माणीक ' हिरण्णी
माणकुली । ' -स्वादि १.५ ६७ [माणिक]

माणकुला-वि (राजा) लहान व सुंदर, रम्यावृत्ति, चिमु-
कला [माणिक]

माणगा, माणगारा, भाणा-पु (राजा) रांन जातीचा
चिवा, बापू

माणवक-न एक समूह याच्या चरणात अडारे भाट
य म, ल, ग हे गण असतात [स]

भाणा-पु १ भाणा पडा २ एक वृक्ष

माणिक-की मृदुता, मऊपणा ' ताटा सरला माणिक
आली, राहण झाली लीनता । ' -दत्तपर्वे ६८ [स मृदु]

माणी-की मायणी, वडू वटुलाकार मडण, जटीला
खाली वमविलेली दैवी, कडे

माणी(गि)क(क्य)-न एक तांबडे रत्न, लाल नावाचे रत्न,
हे वृक्षचे असून हिऱ्याच्या खालोखाल कटिण असते याने विभुत
ज गूत होत याच्या खाणी व्रक्षेखात आढळतात कांटीचा रस
गुल वी व कांठसर अगर सफेत असतो याच्या पोरजाती -दयाम,
तारा खाल, माणकी बुनी लाकडी, लाकडी (ही लहान शालाची
नाने), करिगोक वकाड जर्श, रोग (ही वमी दर्जाची माणके),
सौमणिक, नीलगंधि वटकारिक वधुजीवी शिखडिक, गौरिकारण्य,
इदगोपी, सोमणक उग्रम, भोदुर १० [स माणिक्य] ३३०
कोट्यावर्ते माणिक माझाने माणिक मिळणे-खालेल तोटा
पुत पूर्ण मळन येणे अशक्य असणे, टुसऱ्याच्या हाती गेलेली
वस्तु परत मिळणे अशक्य हाणे यागर्भी उपयोग सामाशब्द-
० चौक-पु अर्थ लबाजम्याचे लोक रागाने रमेर व हातात, खेळ
खेळतात असे मोटया लोकाच्या परापुढील आचार घालते येईल
० चौकडी-की (राजा) उत्तमप्रमणी बायकांनी झिलीवर वाढ
केल्या रसाकिन आकृतीपैर् एह [माणीक-चौकडी] ० पेजण-
न (व) गव्हाच्या रव्याचा, उवडीचा एक पदार्थ, फळ
० धान-की १ पुढे माणकासारखी गोळी व मागे ' मोटयर लाव
जरी बारीक मुतासारखी कलेली कापण्याची वात २ हाताने
पाव धाण्याची मिदल वळलेली, दिव्यात घालावयाची वात
० यिद्वान्या-वि (व) काजील नाजूक (माणूस) माणिक-
कुली-की लहान माणिक

माणूस-पुत्रीन १ मानव, मनुष्य, मानवी प्राणी २
(५) रसेली, अंगवस्त्र ३ मानव, मनुष्यजाति ४ -पुत्री रोज
दारीने कामावर लावलेला मजूर, गरी. सासांन्यत श्रेष्ठ दर्जाच्या
मनुष्याची कोमलता, माजुकपणा यापासून ती रानटीपणा,
राक्षसपणा, दाहकपणा इ० अवस्था दाखविण्यासाठी माणूस,
शब्दास जोडून काणूय, टेकस व टोमस हे तीन शब्द जोडि
तात उदा० माणूस काणूय, माणूस टेकस, माणूस टोमस इ०
(समासत) रानमाणूस, जडमाणूस, बाईलमाणूस इ० [स
मनुष्य, आर्मेजि मनुस, पोर्तु जि मनु मनुस] म्ह० १ (व)
माणूस फिरले तर फिरले पण घराचे बाहेरि फिरले-घरातल्या
मुख्य माणसाची नाराजी झाली ती झालीच पण त्यामुळे घरातील
लहानमोटी सर्वेच माणसे विरुद्ध झाली २ (व) माणसातला,
राहण बायकतला वेशपारिचा=पुरुष मळतीत काढिचि चालत नाही
पण बायकात मात्र बशई माणसारा (वापर) माणसाकाणशी-
मानवी प्राण्याकडून भरल्या माणसांतून उडविणे-वाढणे-
घालविणे-समाजातून बाहेर टाकणे माणसाने वाच घेतला
सवाचे-(बायकी) १ आता काही बोलावयाचे उरलेच नाही या
अर्था लद्गार २ आता यापुढे शब्द करणे-बाढणे शब्द माणु
साचे काणूस होणे-भाजार, दुख, काळजी यांसुद्धे मनुष्य
विश्विहीत, ह्या होणे, दारिद्र्य व दुःखी होणे माणूस काणूस-
ओळखावे-जाणवे-पाहावे-घ्यानांत घरावे-माणसा
माणसातील भेद रक्षता आणवा, शेण बांगला, शेण बाईट ओळ
खावा. माणस(स)ळणे, माणसापणे-मकि १ माणसाच्या
सवयीचा होणे, कुरपणा टाडून गरीब होणे, (रानटी पशु)
२ मनुष्य खाण्यास वखवखणे (मनुष्याच्या रक्षाची एकदा चव
चेतलेला बाप, लोहण इ०) माणसाचा अवतार-कांदा-
लेंक-पु ठेव्या, दगड मनुष्य सामाशब्द- ० वंदाळ्या-
गंधारा-गरच्या-घाण्या-घाण-वि एकलंबा, मनुष्याच्या
सगतीचा चलाव बरणारा [माणूस-नकाळणे, गव, घाण] ० धण-
घणा-पु माणुसरी पडा ० धळ-न १ माणसाच्या सल्लेचे बळ,
सफलिक ' हे काम एकत्र्याचे नव्हे माणूसबळ पाहिले ' २ मनु
ष्यरूप धकि (सिन्य, नोकर इ०) [वगावळ इत्यवळ, पुष्पवळ
याच्याहून भिन्न धकि ० मांध्या-वि १ माणगे मारणारा,
मानवहतयारा, खनी २ (ल) क्रूर, निर्दय माणसामाणसी-
किवि १ आपल्या नोकरा-बाकरा मार्फत २ मनुष्याकडून मानवी
प्राण्याकडून माणुसकी-की १ पुढारलेल्या मनुष्याचे गुण व
भावना, चाळी व पैती, सम्यता, शिष्टता मुज्जता, शोरपणा, मनुष्या
तील सात्विक गुण ' या सात्विक गुणांच्या समुच्चयास आपण
तुम्ही माणुसकी असे नाव देऊ ' -गीर ९२ ३ मानवी धर्माची
जाणीव, माणुपी दशाधर्म, मनुष्यरण व व्यवस्थित वृत्ति, निय
मितपणा व मनमिळाऊपणा

माणें—न (ग) गुमी ०पहप-सागप-भकि (गो) गुमी येणे

मा(य)णें—भकि राहणे, समायेणे (भाई, जाया इ० कांठ-कांठी वस्तु) 'पटाकार आकार मातीत माती। असे मातसे वरें दिज्यत माती।' [स मा=मापणें, हि माना]

माणया—उ माणगा, म्हान जतीचा बापू

मात—उ (कों) धारा 'बरच्या रानचा दिगनी मात।' -माताप ४ २९४

मात, मातु—की १ (मुदिबळकीडा) प्रतिपक्षीयाच्या राजास मोहत्याच्या मायस बिनतोड घरणें, कोंडमार करणें 'दायू हात क० मात। मारु साय काळासी।' -दुगा २ (काव्य) मोठे काम, महत्त्व, मनुमदीये काम, चमत्कार, अद्भुत कृत्य 'एक बाई सातें मात त्याची।' ३ (काव्य) काम, कार्य, बाप, सवर, गोष्ट (किं० ठणें उडणे, उडवणे, उडवणे) 'कडीची मात साय जासुदा परात।' ४ घाट वेमव, ऐषयें, चकचकाट, झडझकाट, शानदार व दिव्य दयाचा, समारंभ 'गाण्याची-जवगाची-प्रयोजनाची-समाची-मात' ५ प्रातुर्य, वैतुष्य, स्वस्ती, सुलभता, 'धान्याची-साखरेची-जिनसाची-मात. ६ भोलें, भाषण 'त्याची नायकाची मात।' -परमा २ १९ ७ शर्ये 'जरीपट कयाने करी मात।' -ऐषो १८५ ८ (वज्र) प्रतिहार, विषा वर ०पाय [स सात्रा अर मात, ते मात=सात] (वाग्) ०करणें-१ (मुदिबळकीडा) प्रतिपक्षीया राजाला अडविणे २ मुद्दोचे, बुद्धांतये कृत्य करून प्रतिपक्षाला जिंकणे ३ अवधित, अग्रतिम, विवित्र, लोकोत्तर कृत्य करणे ०खारणें-परजित होणे मातकदम—किवि फार पूर्वीपासून [अर मातकदम=भूत काल]

मातकर—वि सापट, वाईट विरह गुणा अत्यंत मातकर वडि प्राण उरले। -दप २७ [मातणें]

मातपयान-नीं-नें—किवि मात्पयान पहा

मातग—उ १ हत्ती 'मस्त चालती पुढें मातग।' -ऐषो २१३ २ माग 'मोह मातग भासुचें कुळीं।' -एरम्ब १७ ३७

मातगा—वि १ सडन झाकारणारा स्वतःचा उत्कर्ष होताच पूर्वीची परिचित माणसे वस्तु इ०कावा तिरस्कार व अनादर करणारा २ अहमन्य गर्विष्ठ ३ खमस्त तापट (घोडा) [स मद्] मातण-न—की सामान्यत माचण पडा ०करणें—(वृ० नाविक) शीड फिरविणे ०घेणें-माचण घेणे पडा

मातणें—भकि १ शेकारणे, गवानें पुगणे मदीं शत्रुचमुला शौर्यमंद बहुत मातलीला जो। -मोमीम्ब ७५ २ चागळे चागळे खायाला पातल्यामुळें पुढ व अडिवाळ होणें उज्ज्वल होणें ३ जोरानें फेडायणें (वनस्पति) ४ मरून वाहू लागणे, ओघ

वणे, मरून येणे 'मग्नानें कोडती साचार। प्रेमवळें मातोनिचा।' [स मद्] म्ह० १ कोडड मात आणि आपल्या तोंडीं मुते २ (गो) माजलेल्या छुदराक हत्ती म्हणून जाता=उर्दारी माजला तरी तो हत्ती होत नाही मातलेपण-न मस्तपणा 'बैने प्रतिवदनी मातलेपण। आवडायें।' -शा ११ ३४१ माताइ—की (महातु)

मस्ती, मताचा आमह, उज्ज्वलपणा, वड 'माताइ ते वादी दिगजु सकळा। मूमडळीं।' -शिशु २५ [मताइ=माताइ] माता

यळा—ळें (महातु) १ वडा 'कान्ये जाहलीं मातवडी।' -शिपु ८५ २ मस्त, गुण 'प्रवधे होती मातायळे। कविजनाचें।' -शिपु १५ [मस्त=भावलि]

मातय(इय)र—वि १ आदारी, अहूदार, सन्मान्य, योग्य २ धोर, धीमान, प्रतिष्ठित 'पुत्राल स्वारीस जो कोणी सरदार मातयर घईल तो बंदोबस्त करील' -इम २९१ ३ मोठा, मोठा धोटा, स्थूल ४ महत्वाचा, मौल्यवान 'तहनाम्ब्यासारख मात-

यर बागदूप अर्थ सुखयाकरिता पुढें यावयाचे होते' -नास २ १९३ [अर सुअतय] मातय(इय)री—की १ साम्यता घोरवी, श्रेष्ठा २ पत, अतिशय 'जे कौतुक तें सदावतीने मात-

बरीने आपली इशत दह याजवरी पडोन नसू होय तें करावें' -स १ २४० ३ महाव, किंमत 'परायमुदली स्वार्पाची मात

ब्वरी काय होय।' -टि ४ ३०२

मातम-मी—नकी १ कोक, दुख 'पातघद्दानीं दोन दिवस बहुत मातम केलें' -दिमरा २ ८४ २ दुखवटा 'मुल्कान

खान जमादशर यास मातमीचें खल्लत जाले' -रा १ १८९ [का मातम् अर मअतम्] ०पु(दि)र(सो)दशो—की दुखवटा दुखवण्याची वळे, दुखवण्यासवर्षी विचारपूस हमसिरा वगमेस

एक दुशाला पडेदार मातमपुर्बाचा -दिमरा [का मातमुर्सी] मातल—न १ बत बदली २ उशीर 'अमामाहवायें

यावयास मातल जाले' -इम ९८ [अर सुअतल्] माता—की १ आई समासात मातु अर्थ रूप होतें उदा०

मातुकुल मातुगान २ दबाची शक्ति, त्याची पत्नी ३ वेवी (रोग) [स मातु सें मातर मी मेर लें मेनर पोतुं जे वाता भाईई (मासी आई)] ०काढया—उ (व) दवी डोंकळ ०पितरें नश्व आईबाप समुच्चयाने [स मातापितु]

०मह—उ आईचा बाप [स] ०मही—की आईची आई [स] मातायते—वि (महातु) माजलेले, मातलेले दैत्य

रगडा मातायते पाडडा। -पस्तो ८२

माती—की १ पृथ्वी दगडावाचून पृथ्वीचा अंश मृत्तिका, घूट २ (ल) स्थूल शरीर 'कौतेनासी जाता तुमी जह झाली

माती।' -तुगा २९८७ ३ (ल) नाश नासाडी दुर्देशा 'पोरानें सधाराची माती करून टाकली' ४ अगदीं काडीं नाही

वाचनी तु । काय कळते माती । ५ निरुपयाधी विनियमिनीचा पदार्थ ६ (२) मृत्प्राप्ति ७ निमग्न मन्त्रा अनावर्गचे मास मंडे ८ गाई (मातीचा भागविनि चित्रे ६० का उचिता) [म मृत्तिरा मृत्-मुक्कणे प्र मृत्ति(६)आ हि मत्त-माटी] ८६ १ अग्नि तथे माती-का-त्यादि गांधीया अतिरिक्त शाल्याने नुकमान हाते २ विद्या रोग गाणि मृत्या माती ३ दरीची माती दरीन आगत (बाप) ४ आढळणे घालणे ठेवणे-टाकणे १ (गद्ग व ल) मातीवाली ठवणे पुरणे भाज्या दणे शाक्य (प्रन धन त्या) २ विपन्न जाणे पुन पुन त्याच गांधीचा उच्छ न करणे ० (मातेरा) करणे- (एखाद्या वस्तूची) नामादा करणे तिचा मुखावदपणा दिग्वृत्त पणे ० (मात) करणे (५) प्रन दहा करणे मृगमाती हणे पुरणे (अनता) ० बाल्ये-एखाद्याचा उपवाधिके सामन नाहीसे करणे पांगर पाय जाणे ० पाणे पराभव पावणे ० ज्या मातीने विकणे-दणे-हलक्या दाने कमी दिवशीने बडणे पैगाचा फार कमी होतो म्हणून मला आपले सामान मातीच्या मालने विकाने लागत ० जड हाणे-मरणानुच मनुष्याचे शरीर जड हाणे ० टाकणे घालणे-लाटणे-बुसविणे (कलह अपराध इ० कावर) पायकून घालणे, निमग्न्याचा प्रयत्न करणे ह्या वादावर आता माती लेगली पाहिजे माताला दणे-जाणे-पणे-(४) प्रत पुरणे मंडे पुरणे प्रेतयात्रा जाणे माताला मर्ले होतो-काल माती दिली मारील बला (सौहात) ० पडणे-प्राप्ती वरणे (मातीत) ० मिसळणे-प्रेत पुरणे औष्वदिक उत्तरविया करणे ० हाणे-१ नाश हाणे २ अथवा कारण त्याची पडत हो माती ० जोआदि ३३ ६० १ दाराची हाण यालागी धवणाची होय माती । पर मापप्राप्ति त्या वैधी । -आरावाळ ११ १३० ३ चक्र हाणे सामान्य (माती इन्ध समासात पूर्वपद) आला अमता त्याचे मात असे रूप हाते) ० कृत्र वि माती अमलेला (प्राथ) ० कृत्र-न माती मिसळणावुळे मासळें धान्य [माती-मृग] मातकर ३ (व) मातीच्या मिती घालणारा मातकाम करणारा मातकरा-३ (रजा) उदरगती माजण-माती पसरल्याचा राखवर माती घालण्याद्विता लाबल्या मजूर पैलानी [माती-मृती] ० वापड-न १ (अग्निपुत्रे) मृगवृत्ति कुपीस्य रसापे ६० ची) उदत अग्नि लाववयाची त्या मन्त्रधाम मातीचा ० प दिलेल्या वापडाच्या पाने लवण २ भयग लपटा आकरण [माती-मृग] ० काम न मातीचे काम महर्षे पणे दिवा घालणे चित्र करणे चित्रलने मित्र रचणे इ० काम ० र (र) ण का १ मातीची माण २ आज्ञाहीकरिता काही परवण्यासाठी दाटीच्या न-नी कल्या जमीनीतील जी माती खणतात ती जाण ० वाटणे न

घालणीवजा निरुपमाती गाल्याचे मंडे मातट-ड-ळ मान मन्त्र-वि माती मिसळ-नासु-मारा पात्रा (मृत्त धान्य इ० पदार्थ) मातामिति ० सामान-न मातीची चित्रे नान्य ६० निमगा मातीयेडे-१ मातकाम करणारा -घार [प्रा] मातिरा-३ मातरे नाग बरमन्नु पामलाम न करि मातिग। -भत्र ५७ मातामा मराळ-वि जगा व ह्यल गेल्य (मनुष्य) माताचे अत्तर-न उत्तम मातीपासून तयार केलें अत्तर म ताव कुल्ले-पुष्य खो प्रेम नयन प्रमाचा भागलला नुपमा आविभाव टडवान एकोप नयल्यासुते सक टक्या वरी उपयागी न पड-११ नातव इह मयी घडे पाव लेले माते निवा रुष्य उपने प्रम भवपान इह ० मातीच कुले ल कल्याने लवण ना ११ मातीने तेल न हलकता पाल्य मातीमाळ-न चार मतीपासून तयार केलें माळ माता घडार-३ घडारतील एक पात्र जात

मातृ मातृ(तु)ळ-३ आईचा माळ मामा 'डभय कुटी साक्ष । एषि माक्षा मातृपुत्र । -तुगा ७१८ [म]

मातृ-गा-लिग-लिगा-कौ मडाहुण मधुकादिआ मातृगी । -दाव १३६ [स]

मातृ(तो)थो-१ आई माता [स मातृरी मातृ प्रा]

मातृ-का आई [स] सामाशब्द- ० धन्यापरपरा-

नी माणसाचे माते बघाईन न मरता आईकडून गणण्याचा एक विशिष्ट पदति [स] ० गमन-न स्वमातेची अगम्य गमन [स]

० गया-का १ सिद्धूर गावचे क्षेत्र २ गवस धिवा सिद्धुरास कळें आईचे भाद [स] ० गामा-गमना नि मातृगमन

करणारा मातृगमना [स] ० गात्र-न १ आईचे कुल गात्र

२ वि आईच्या कुलमयी [स] ० घात-३ मातीची हत्या

[स] ० घातुरु-वि मातृत्त करणारा ० द्रोह-३ आईची द्वेष

[स] ० द्राही वि मातृची द्वेष करणारा [स] ० पद-न आई

माता हाणे ० पक्ष-३ मातृत्त मातृव [स] ० पितृभक्त-

वि मातापितराची गुण्या कण्यात तत्पर [स] ० यष्टु उ

आईकडचा माळ किंवा मातवाईक [स] ० मूमि छी आपल

पणान काण्याचा आपला हृद असेलेली मूमि जन्ममूमि माय

मूमि [स] ० माजद च मुजीच्या विविगी बटने उपनयनाग

वचनाच्यापूर्वी मातसद भाजन करण्याचा समारंभ यानंतर तो

मातसद एकर चवन माती [स] ० महल-न दोन भुवग

[स] ० चघ हृदय पुला मातृत्त [स] ० थ्रा-छी आईन

आदराची म्हणतात बाल व प्रौढ सीस सोजवयाचा शब्द आई

ताई व इतर वाहत्या नवाग्रमणे मातृची व ह्याच अपभ्रग मातृधी

आणि मातीची ह्याचा पुच्छळ्य नपुमकलिगी अन्धवचनी प्रयोग

कतात उदा० मातीआ आई आहत कही प्रतात ह आद पुंगी

अनेकवचनी योजनात [स] मातृ(पु)का-स्त्री १ वर्षमातेलील एक वर्ग, अपासुन ह पर्यंत अक्षरें ' ओंकार मातृकाखट । तोचि जाणावा वुक्कट । '—एरुस्व १४२ २ आई अथवा दाई ३ दवता ह्या आठ वता आहत—ब्राह्मी मारेक्षरी, कौमारी वैष्णवी, वाराही, इद्राणी चामुडा विंवा कौवरी, कथिका लग्न ६० मंगल कृत्यात ह्याचें पूजन करितात याहून अगिह मातृका सांगितल्या आहेत व त्याची सख्या एके ठिकाणी सोळा व दुसरे ठिकाणी सात अशी आहे ' पातुं अधिष्ठात्री तेयिची । मातृका गा । १। ६ १२७ ४ मूर्च्छना, सूर, स्वर ५ (वृत्त्य) दोन करणाचा समुदाय [स] ०का(वर्ण)न्यास-३ दक्षिणाचार, पूजेनयथी विधि, एरु न्यासविधि ह्यात द्द्वारनयनात्मक पनास वगैरे तोंडाचें म्हणून दाखविषीप्रमाणें व संस्काराचें विंवा उपाध्यायाचें पूजावयाच्या मूर्तीच्या पनास अवयवात हाताचें त्परी करावयाचा अनता ०का पूजन-स्वमाता ६० त्याचप्रमाणें गौरी ६० खेळा आगि ब्रह्मी ६० सात मिथून तेवीस दवताचें मंगल कार्यातील पूजन गगतति, दुर्गा, व ह्योष्पति व क्षेत्रपल याचें पूजनहि मातृकापूजनाबरोबरच होतें मातृक-न गतेचा सयध, स्थिति स्वभाव, धर्म आदिपण [स] मात्रागमन-न १ मातशी मैथुन २ (ल) महापातकार्यी एक पातक [स मातृगमन] मात्रा गमनी-वि १ मातृगमन केल्याचा दोष असलेला २ (ल) मादर बोद, ल्याड (मनुष्य) [स मातृगमनी]

माते—सना (काव्य) मला, मजला काय बोल मासाते ।
—स्रे, णे ११ ६८ [श्री]

म तेर—न (वें) पू (जखमेतील)

माते(र्ये)रा-रें, मातेराहीतेरा—३न १ आत माती, कचरा मिसळलेला पशार्थ (धान्य, साखर इ०) २ धान्य इ० कातून वेंचून काढलेला कचरा ३ (ल) पूर्ण नाश (कि० करणे) ' तनी पांथ सैन्याचा वेला मातेरा । '—जै ८८ ३५ ४ खराबी, दुईदा घुळपाण (वस्तु काम, अन्न इ०काची) (कि० करणे) ह्या अर्थाकरिता माती, धुळ पाठ चुराडा, राख इ० शब्द पहा ५ अग्रतिष्ठा तुका म्हणे चोरा होय भुपण मातेरा । '—तुगा ६२४ —वि माती कचरा आत मिसळलेला (दाणा पीठ साखर इ०) [माती]

मातोळी—स्त्री (कु) शणवी ब्राह्मणातील काही घराण्यात दरवर्षी द्वादहीला नारळ तेल फुलें दळून भोजन पालण्याचा एक कुश्रचार [माता]

मात्मसाद—३ महात्मा, साधु त्रिदही सन्यासी जटिल गोसावी वैगणी माःमसाद असे पाखडी आहेत '—पेशवेकालीन महाराष्ट्र ४३२

मात्र—न १ दृश्य तात्त्विकदृष्ट्याचें प्राथमिक सूक्ष्म, अदृश्य चिन्ह २ समुदाय, सगळी जात—वर्ग, साकल्य, वस्तुजात ' मनुष्य-मात्र पाणी आहे '—किवि १ वेवळ, फक्त, नुसता, च, बरीक उदा० काडी-क्षण-वितस्ति-मात्र ' भात मात्र खा, भाजी पाला, तुला वर्ज्य ' २ यत्किंचित्, थोडेंसे ' या दृतीत मानसे पाणी घालून आण ' [स]

मात्र—स्त्री अश्वरातील मात्रा मात्रा अर्थ १ पहा मात्रा—स्त्री १ एकार, ओकार दाखविण्यासाठी अक्षराच्या डोक्यावर दिल्ली तिर्तिस रेघ जसें—क वर एक मात्रा दिल्याने के, का वर दिल्याने को होतो कै व कौ ही द्विमात्रक अक्षरे आहेत २ प्रणवाचे तीन अवयव, भाग प्रत्येकी, अकार उकार, मकार ६० ३ म्हत्व स्वर अथवा कोणताहि वर्ग उच्चारण्यास लागणारा काल, वर्ण ' मात्राचिया त्रिपुटिया । '—अष्ट १५८ ४ (छंद शास्त्र) परिमाण, कणाक्षर, गायनातील किंवा दुसरे कोणतेहि स्वराचें काल मान ५ द्रवत्वा, एक ल्हान परिमाण ' घृदगाचे आवाजापेक्षा विण्याचा सूर एक मात्रा अधिक आहे ' ६ रसायण (गोळीच्या, वृणाच्या रूपाचें असलेलें) ७ (ल) रोगजन औषधी पशार्थ, औषध, औषधाचें मिश्रण प्रमाण (खनिज पदार्थांचे किंवा वनस्पतीचें केलेलें) ' जेणे विदल मात्रा घ्यावी । तेणें पय्य सभाळावी । ' ८ काम्यार्थां शुक्ती वाजविण्यास किंवा पाषणीची उपद्रव्याप होण्यास लागणारा काळ, सत्त्व, निरांगी मनुष्याच्या नाडीच्या दोन ठोक्यांमधील काळ ९ भवति जिनगी, इत्य, ऐवज, पैसा, माल ' मात्रा आणावी सजपासी । नाहीं तरि मुकाल प्राणासी । ' १० (महातु) सामानसुमाण कपडाला, वस्त्रापात्र ' घ्या गा मात्रा प्रयानु बीजताय । ' ११ भोजनसामग्री, कराळाचें साहित्य, मिश्रचो झोळी ' तें धन तेणें मात्रेमध्ये पातलें अस । '—पच १२७ १२ (महातु) आहार ' मात्रेवर न राड । ' १३ (अभ्यात्म) वाचनाचा विषय, इन्द्रियविषय, शक्तिविषय १४ हिमत धैर्य ' त्याच्यापुढे जास्त बोलण्याची कुणाची मात्रा नव्हती '—इप २४ [स] (वाप्र) ० चालू न देणें—विद्वद पक्षाचे वत हाणून पाडणें ० न चालणें—दलाज न चालणें, साम-व्याची प्रौढी कुचक्रामाची ठरणें (वैद्यानें रोग्याला दिल्ली मात्रा लागू पडली नाहीं म्हणजे मात्रा चालली नाहीं असें म्हणतात यावरून) ० लागू पडणें—दलाज यशस्वी होणें ० घर असणें—वर्षेस्व असणें सामाशब्द-० ग्रय-न अकार, उकार मकार ह्या प्रणवाच्या तीन मात्रा ' अकार उकार मकार । मात्रात्रय हे । '—विपु ४७८ [स] ० पद्धति-स्त्री (गणित) दशाशमापन पद्धति, (६) मेणिक सिस्टीम

मात्रिक—वि १ गनइ, जादूगार २ मत्तपासुन उत्पन्न होणारा, मात्रानें उत्पन्न केलेला, मत्तपासुनी उदा० मात्रिक-आवा-मात-

साह-रयया-पोडा-वन्तु ६० [स] • आरमा-उ मघशक्तीने दुसरे शरीर, प्रेत ६० कात प्रवस करावयास राविलेला आत्मा, जीव (किं पालणे) • खेळ-उ १ मयाचा खेळ २ मघ शक्तीने आग शाह, रयया ६० वस्तु उत्पन्न करणे

मात्रे-न मातेर पहा

मात्सर्य-न हवा, दुमन्याचा उत्कर्ष सहन न होणे [स]

मात्सो-किवि पोडासा

माथ-किवि (वि) माझ्यासह

माथण-णी-श्री रुद तोंडाचा मातीचा दरा, धाग, रोजण (ताक पुमळण्याचा अथवा पाणी देवण्याचा) [स मघ-घुसळणे] माथवाय-न देवातील पाणी माथुला, माथुली, माथुले-पुजीन पाणी ६० मराठ्यांचे, डोक्यावर घेता देण्याजोगे मारके, देरा ' दलनिया मिने । पडे मरिया माथुले । ' - तुण ३५०१

माथण करणे-कि (कु) एकावाजून असलेले वीर गुहादून दुमन्या बाजूस ताणणे, माचण पहा

माथ धुला(ला)या-उ १ पडोचे टवळे, टोंड २ घुसळावयाच्या रबीचा कुडीर भाग

माथयट-घटी-नशी माथोट पहा

माथवणे-न बामारांत लग्नाच्या दुमन्या दिवशी वधूकडील वडाहाण्याच्या डोक्याला खोरे लावून त्याला पाटण्यात वेगारे न्जान [माया]

माथा-थे-पुन १ डोक्याचा अग्रभाग, डावू २ कणक ' अजायुद होते तेव्हा माथ्यासी माथा आपटतो ' ३ डोळे, ४ पुमळावयाच्या रबीचा माथला, एखाद्या तसक्या वस्तूचे डोळे ५ शिखर, टेरा डोडा (पर्वत, शाह ६० चा) ६ लाक्षणिक अर्था करिता डोई पहा माथां-किवि (काव्य) डोक्यावर ' घर्मे प्रसाद माथा आणी भगवत्प्रसाद रुद घर्मे । ' - मोकर्णे ११९ [स मस्तक, प्रा माथज, व मघ्या सि मयो, हिं व माथा, गु माथु] म्हु० १ उरी रेंस माथा टक्कल २ पोटात जळे माथ्यांत कळे (वाप्र) • नुकविणे-आनदाने मस्तक डोलविणे ' तियाचे भाऊ बाणिता । कवीसी माथा तुकविणे । ' - विशु ६०० माथा मारणे-एखाद्यावर गोपविणे, विद्यासणें हवालणे, लावणे, अगा वर टाकणे (काम घदा) माथा घाहणे-फुल्ले ६० डोक्यावर खम घेण करणे वाट ३३० नी माथा धीर गुहम्हणेनि बाहिला काय ३ । ' - मोमीप ११११ (उजळतां) माथा होणे-आलेला अपवाद ६० दूर होणे माथीं यसणे एखाद्यावर लादले जाणे माथ्यात राख घालणे-वैतागणे माथ्यार पदर गाई उकती- (गो) वरचा दखावा उत्तम राखणे पण अति काडीच अर्थ नसणे माथ्यावर चटविणे-लडिवाळपणे वाटळ तसे वाग

वेणे, डोक्यावर घेणे माथ्यावरचा पदर टाकणे-उत रणे-पडणे-वरया वनेगे (बहुतेक साम्य री डोकीवरून पदर घेत यावरून) माथ्या घेयल्यान हुवार घचप- (गो) डोकीवरून पाणी जाणे, गंगेन पोडे म्हाणे, एखाद्या कामाची मोहनतोची शिकस्त होणे याअर्थी सामासध- माथफळी-श्री गोसावी, बेरांगी लोक बुवरीवजा टेकण्यासाठी घेतात त्या साध नाची वरील माडवी फळी माथाफूट-जीन १ (मुर्तास शिक विणे, हटवापाशी बाद करणे ६०) क्वाळा आणणारा, घात दायक व विवकायदर्शीर धदा, काम २ एखाद्या मोठी बदल चीड व क्षीण आणणारा हुड घालून घळणे, एकमारखी मडबड, घाग्याची मागणी (वाक्यांत काम, मदा, उद्याग ६० शब्दावगेवर योजतात) • फोड-श्री माथेफोड • ओग-उ गुरापा एकोग - से ६४८ • म्हुळ-उ १ मघदर डोकडुखी २ एक सरळ वाढणारी वनस्पति माथाटी-श्री माथोटी पहा माथे-न शिर, मस्तक ' सक टात शीव म्हुणेनी उच बरी माथे । ' - विक ६ [स मस्तक] (वाप्र) • करणे- (कु) (विपवानी) कडावपन करणे • पिक घणे-डोळे उठवणे, घ्रास घेणे • फिरणे-वेडा होणे, अतिशय रागावणे ' माझे माथे फिरले ' • पोडविणे-दुजामत करविणे ' सायासध- माथेकळी-श्री आंगरक्याची एक कळी, भाग • फळी-श्री उसाच्या बरकातील मवरानवरीचे माथ जीत वस विठेले असतात ती माडवी कळी • फिरू-उ सतापी, अविचाराने भक्तेव हुटप करणारा, अमिष्ट • फोड-श्री मायाफूट पहा - वि कठिण व घ्रासदायक, पोड व क्षीण आणणारे (काम) • म्हुळ-उ दोढेंदुखी माथो-उ (वि) मस्तक, कणक, (सामा) वरचा भाग माथोट, माथोटी-नशी १ बैलाच्या शिंगाच्या मुळाशी बांधलेली दोरी २ अशी दोरी जेथे बांधतात तो बैलाच्या डोक्याचा भाग ही दोरी बैलाला पकडण्याच्या उप योगी पडते व दिला कासरा लावतात ३ शिंगाभोवतालचे मोडे ६० व्यास बांधलेले असतात ते वधन ४ डोंगराचा माथा [माथान अट] माथ्या-थ्यो-उ १ रवी इ०चा माथा, बोंड २ (वि) रवी माथ्याचा-वि (युज) हेवेखोर, हरी

माथान-किवि (को) पुण) माथ्याजवळ

माद-उ मत्तपणा (गर्व आनंद इ०काचा) [स मद]

मादक-वि (शब्दश व ल) मत्त करणारा चैनी अमली (मद्य औषध, संपत्ति विद्या दाकि) • पेय-न मरिदा • रस-उ कैफ आणणारा द्रव माथ्या-गी-वि रवदर गवनें ताट णारा, सहज उडट व तोरेवाज होणारा, मातमा

माद-श्री (को) १ मळणीच्या वेळी खळपान होणारी धान्याची रास २ पाणी देवण्याचे रुद तोंडाचे भाडे मादण पहा

मादगी-श्री (घडोरे) आजार [स मद]

मांदगी—स्त्री शीण, थकवा, सुस्ती, आजार (किं० घेणे, होणे) [मद]

मादण—नस्त्री १ पाणी, उंसाचा रस, विस्तव इ० ठेवण्याचे रुद तोंडाचे, सामान्यत मातीचे भांडे. २ विस्तव ठेवण्याचे पात्र, शेगडी.

मांदणे—सक्ति फासणे, लेपणे, चोपडणे, माजण करणे [स मदने]

मादने—न (महाबु) मर्दनमुक्त स्नान, आषोढ 'तै गोसावी मादनें वजिले।'—भाए १३९

मादर—स्त्री आई [फा मादर] **मादरचोद**—चोंद—वि एक बीभत्त शिबी, मातृगमनी, नीच या अर्थी

मादरपाट—प्र माजपाट पहा माद्रीपोलम यथे तयार होणाऱ्या वापडाची एक जात [ता मदपण]

मादरवान, मादवान—स्त्री मोठी व उमदी घोडी [फा मादवान]

मांदरी—स्त्री शिंदीची किंवा सोळाची घटई

मादघ—स्त्री गाय, रईस इ०नीं फास आत ओढून घेणे व विण्याचे विन्हा दाखविण्याचे वाषणे (किं० करणे) [मद-माज]

मा(मां)दवी—स्त्री बल, मदवीं पडा

मांदस—स्त्री (गो.) सापळा [मांदस=पेटी]

मा(मा)दळ-ळा—प्र १ मोठा वृद्ध 'वरुनिया छिरी

आपुला मांदळ। बाजवितो टाळ दगदगि।' २ गाडीच्या काकाचा

हुवा [स मडळ] **मां(मा)दळी, मांदाळ**—स्त्री १ डक,

डफाचे कडे २ मडळी, समुदाय [मडळ] **मादळमामा**—प्र

देवज्ञ जातीत लग्न, मुज इ० कार्यांत करावयाचा एक समारंभ लग्न

मुज होण्यापूर्वी एका दोलावर भाचा किंवा भाची यांना बसवून

ते दोल मामा बाजवितो मामाच्या, भाच्याच्या किंवा भाचीच्या

भस्तरावर एक उपरणे घालतात व त्याचाच शेकीं मामाला अहं

करितात छुवासिनी हातात गाडवीं घेऊन बाजवीत मामाभाच्याच्या

भोंवतीं गाणे गीत चार फेऱ्या घालतात -बदलापूर २३२

मांदळयार—न पराकष्टेचा शीण, क्षाक्षीणता (किं०

वेणे, भरणे, लागणे) [मद]

मांदा—वि सुप्त, जड, श्रान्त, माजारी [स मद, फा मांदा]

मांदगरी—किसि (राजा) (प्र) मदगीं पहा.

मांदाडा—प्र (महाबु) समृद्ध 'मळयानीळु मागाहा।

दाखवी पुतळका मादाहा।'—भाए ४०६ [मडळ]

मांदण—नस्त्री (प्र) मांदण पहा

मांदण्या—प्र (मुन्हावण) एवथार चरकातून काढलेली

पेरी (चिपाव) पुन्हा चरकास लावणारा -हजि ४०३ उड

चवळया पहा

हाद्ये १ ९

मांदार—प्र १ एक फुलसाड, रईमादार, रई व यात फुलाच्या व झाडाच्या रंगात फरक आहे ही झाडे पाहरीं भुरकट असून रानात आपोआप उगवतात फूल पाडें याचा बोळसा दाख्या उपयोगी आहे चूक उमळून त्याचा राधा (गटापर्चा) तयार होतो २ (रई शब्द जोडलेला किंवा न जोडलेला) वृक्षविशेष [स मंदार] ० रुई—स्त्री पाठ्या मादार

मांदि-याळी-ळें—स्त्रीन मडळ, गर्दी, समुदाय, टोळी 'तैशी शिण्याची मादियाळी।'—एमा ५ १५५ [मडळ]

मांदिरें, मांदेरी—नस्त्री ताक घुसळण्याच्या रवीस खावास जोडण्याची दोरी, घुसळण्याची दोरी, माजरी पहा 'मग वासुकीचें करोनि मांदिरें।'—क्या २ ५९ [स मयनन्दोर, मायानन्दोर]

मादी, मादा मादिका—स्त्री १ स्त्रीजाति, नराच्या उलट २ नर—मादी या जोडीपैकी एक अवयव नरमादी पहा ३ दोन अवयवाच्या, पदार्थांच्या दोन अवयवांपैकी लहान अवयव, किंवा एकमेरीत अडकविण्याच्या दोन वस्तूपैकी जीत दुसरी वस्तु अडकवितात अशी वस्तु ४ (उसाचा चरक) तीन लाटांच्या चरकातील बाजूच्या दोन लाटा प्रत्येकी, दोन लाटांच्या चरकातील डावीलाट [फा मार] **मादीचा आंख**—प्र उसाच्या चरकाच्या बाजूच्या वृत्तचिती बसण्यासाठी त्याच्या मधोमध पाडलेल्या भोकात बसविलेले छिळे **मादीचें चाक**—प्र बाजूच्या वृत्तचिती माणि चरकी फळी यांचे दरम्यान नराच्या चाकाच्या दात्यात अडकवून बसविलेले चाक

मांदी—स्त्री (काव्य) १ वलय, चक्र २ (ल) समुदाय, मडळी, मदियाळे, घांगी (भक्त, शिष्य, मित्र इ०कांची) 'तव ते धनली सेवकाची मांदी।'—हजि ३५९ '[स मडळ]

मा(मां)दुरी—प्र १ चाखकरवार २ तवेली देवणारा 'का मादुरी लोकाचा घोडा। गजपतिदी मानी थोडा।'—हा १६ २२५ [प्र]

मांदु(डु)स सी-सॅ—स्त्रीन १ तिगोरी, सडूक, मोठी पेटी 'पूर्वी भागेवदत जे बहुचरें मारी परी मादुसें।'—भासी ५ २ (काव्य) सामान्यत पेटी ज्ञानरत्नाची मादुस।—विप्र १ ६४. ३ -प्र पित्रज ४ (चाभारी) मांदें व एरडया देवण्याचा लाकडी ठोकळा [स अनूपा]

मांदे—न एवत्रपणा [मांदी]

मांदे—प्रभव (गो) कारिदा फळाच्या टळलेल्या चकत्या

मांदे—न सुत्र इ० प्रण्याची चरवी दिवा औपयाकड

उपयोग करतात (सामा) घडरें इ०कांची चरवी [स मेद]

मांदोडा(डी)-ळा—प्र १ माडव 'किरीटी कामधेनुचा

पाडा। वरी वल्परट्या आहे मांदोडा।'—हा ८८ २ अनेक

उल्लेख-धरल्ले ' [स मा=माणे] इह १ मानो हि महता घन ।
 २ माने न खाई पाने पडपडल्या खाई खाई=खाई खाण्यात आनंद
 पावण्यास्तक्या नीच स्थितीस आलेल्या गवित् माणसासर्वेची योजना
 तात ३ मान जना, अपमान मना (सांगावा), मान सांगावा
 जना, अपमान सांगावा मना (वाय) मानावर जाणें-वि
 (खा) इष्ट देवतेचा नवस देऊणे साधितवाच-मानाचा-
 वि मानाचा हक्क असणारा जसे-मानाचा घनी-पाटील-दशमुख-
 वेशपाड्या इ० मानकरी पदा मानाचा तुकडा-उ २३
 वेगणी, पदवी 'ते दलील तेवढाच भाकरीचा दिवा मानाचा
 तुकडा पेउन ' -दि २५४ मानाचें पान-न इन्द्राच्या कल्प
 मोलाची पत्तु जिच्या योगानें मान दिला नातो अशी कोणतीहि
 देणगी, सत्ता अथवा मालमत्तेची बाब इह ० मानाचें पान गोड
 सामासाच-० करी-उ १ (अधिकार, नाते, गुण इ० कायुळे)
 दरवार, सभा, लग्न, उत्सव, प्रामसभा इ० टिकाणी विविष्ट मान व
 नजराणा घेण्याचा हक्क असलेला मनुष्य, आदरणीय, माननीय
 मनुष्य ३ राजा-राणीचे आसिष्ठ, यांस हातीं नेमणूक असते
 (गो) मानकर ० धीन-धनी-उ (३ पाटी) मानाचा
 मनुष्य ० खंडना-नी अनादर, अपमान, अवमान करणे [स
 मान+कडना] ० णूक-की १ नवस, देह ईश्वर, पिताछ याच्या
 पुढे घेतलेली शोषण २ मानपान [मानणे] ० धन-न मानकरी
 घन -वि मान (दिमाख, ताळा) देव ज्याचे धन आहे असा,
 मावी [मान+धन] ० नीय-वि पूज्य, माग्य, विश्वासूई, मान
 देण्यास, विश्वास देवण्यास मान्य करण्यास योग्य (३) मानकरी
 ० घडी-की प्रमाण मोजण्याची घणी, इकेलपी ० पत्र-न
 मान्यता करणारा लेख [स] ० पान-उ १ मानकऱ्याचे हक्क,
 लग्न, मुज इ० प्रसंगी मानकऱ्यास दिलेले मान व नजराणे आदर
 सत्कार २ गावकऱ्या पिढीजाद अधिवास्याचे हक्क. ३ एखाद्या
 कामाच सचर्ची अधिकार व हक्क [मान+पन मानदि] ० वरळ-
 वि (महाउ) रवाने (कायल ते) बळगारे 'एव इतिरमिडा गणि
 तले। आधो आधो मानवरले।' -विशु २१० ० भ्रम-उ १ अना
 दरातें, अपमानानें वागविणे २ अपमान परिसर, मानहानि
 [स मान+भग] ० मरातव-उ आदरसत्कार ० मर्यादा-की
 आदर, मान्यता भीड, सुरत (किं० देवणे, राखणे)
 ० मान्यता-की १ (पदवी, विद्या इ० असलेल्या मनुष्याचा)
 बाजूची मानसन्मान, आदर वपचारकरणे त्या दरवारात त्याची
 मानमान्यता मोठी आहे २ सन्मानन्यपणा, मान धरत कर
 प्याची पात्रता [मान+मान्यता] ० म्हातारी-की प्रौढ स्त्री,
 वाणजुकीचे व गर्भाय येे अनुकरण करणारी व्हान सुलगी, व्हानगी
 आजोबाई [महान+म्हातारी] ० वती-की १ स्त्री २ (नाटय)
 आपल्या प्रियकरावर रसलेली वामिनी, माविनी -वि मान

वत मनुष्य एक पड आहे तेंच तयार झालेले (पागोटें इ०)
 [स] ० घल्ल-न सन्मानार्थ दिलेले वस्त्र 'वोपिले पताका
 मानवस्त्रे।' -दावि ४४ ० घाईद-वि (५.) मान देण्यास
 योग्य, मानकरी ० हानि-नी अपमान, मानभग [स मान+
 हानि] मानाई-वि मान देण्यास योग्य [स] मानणे-सकि
 १ आज्ञा पाळणे, पूज्य समजणे २ विभाम टेवणे, अरवसा धरणे,
 मान्य करणे, कबूल करणे, गों, वरोवर आहे असे घरणे 'तु जरी
 हे धेणे मानमी। तरी गेवु की करिमी।' -झा २ १६२ ३ एहीत
 धरणे, सेखणे, भावणे, गणणे 'विष्णु व शिव निराळा असे मानीत
 नाहीत' ४ किमंत बाळगणे, मोजणे, विचारणे, मट्याचे गणणे
 'ज्याचा एकदां पराभव झाला त्यास कोव्ही मानीत नाही' ५
 मानवणे, सुनावू होणे, आरोम्यकारक पथ्यकारक असणे (हवा,
 पाणी, अन्न इ०) 'देधील पाणी सला मानते' ६ मज्जिस
 येणे, आवडणे, रचणे 'मासे मनात जे मानील ते करील' ७
 वाटणे, भावणे 'हा मन मानेल तेच करील' ८ नवस करणे
 [स मनु=विचार करणे, प्रा सण, प मजना, ति वनयु शु
 मानयु हि मानला] इह ० मानला १२ दव नाईतिर धोडा=
 मूर्तीपुत्रक रोड दगडाच्या इ० मूर्तीना देवाप्रमाणे भजतात तदितर
 लोक मूर्तीना काहीच मान दत नाहींत यावरून मान हा दुस्तन्यानीं
 करावा तेव्हाच होतो नाहीं तर तो होत नाहीं मानवणे-अकि
 १ कबूल, परवानगी, इकार कायकित मान हातविणे, पडणे कबूल
 होणे २ स्तुत होणे 'मनुषीन मानवले सांगणानी' -घवळपू
 ४९ ३ अनुमत्तास येणे 'ऐतें एवचे मानये।' -झा ९ २४४
 ४ मान दणे ५ सोसणे (हवा, पाणी) मानवली-की (३)
 देवीच्या नवसाची सुवासिनी मानविणे-अकि मन वळविणे
 (इकार देण्यास, मान्य करण्यास, आवडण्यास) 'अन्न करण्या
 विषयी त्याचे मन मानवा' ४ अर्थी ह्या नियापदाचा वटुया
 मन शब्दाची प्रयोग होता -अकि रुबणे, आकडेणे, माने होणे
 'आचकी कथा आम्हस मानविले।' [मानणे] मानघणी,
 मानघणी-की १ (लग्न भाद इ० प्रसंगी) मृत सुवासिनी
 स्त्रीची प्रतिनिधी मृत मानलेली सुवासिनी 'सातवणीच्या सुवा
 सिनी किती आहेत' -ऐरापु ४४९ २ (न) मृत सव
 तीच्या नावाने देव्याच्यात वसविलेली प्रतिमा, टाक ३ एक
 धुर देवता 'वाळा बगुळा मानविणी।' -दा ४५ १६
 [मानणे-यहीत धरणे] मानाविणे-सकि (काव्य) मान
 डणे आदर करणे सन्मान राखणे मानावया जगा व्हावी
 इत्यमार्था। नाहीं ते मानिया जिवा चाट।' मानि(नी)
 जणें-१ पूर्वा करणे 'दुर्गार वाडवशिखस न मानिजें।' -
 २ ३९ २ मानिले जाणे 'मानी-मी घोर धोरी नाहीं।' -
 सुभा १०८ मानित-वि मन दिलेला आदरिलेला, आत्मा

पाळलेला, सन्मान केलेला [स] मानिनी—स्त्री (नाट्य) ? आपल्या प्रियकरावर रागावलेली, मानी स्त्री मानवती पदा 'ते साचचि धर्माची मानिनी ।'—एभा १२०९ २ छी. [स] मानिया—उ मानी पुढप 'कामानिया निस्तेजा । निवृत्तास्तव ।'—हा १६ १७५ [मान] मानी—वि १ गर्विष्ठ, ताटेवाज, चढेल २ दुराग्रही, हद्दी 'जो मानी म्हणतो यमपुरपयक्षित सामपय नका माते ।'—मोभीष्म ७ ४१ ३ तेजस्वी, उदार, शेर मनाचा [स] मानीव—वि मानलेला मानेच्छु मानेपाष्टी—वि मान, आदर इ० इच्छितारा, योग्य मानाविषयी आग्रह घर पारा, मानासाठी ह्वापलेला [स] मान्य—वि १ आदराई, पूज्य, मानमान्यतेला, योग्यतेला योग्य 'विद्या भोगसुखीर्तिदायक पदा ते मान्य मान्यासही ।' २ प्रशस्त, अभिमत, अनुमत, पसत 'शास्त्रीमुवाची ही स्वशेक्षि माधवराधाना मान्य झाली ।' ३ तयार करून, राजी [स] मान्य करणे—कमळ करणे, न्याय्य, बरोबर खरे मानणे (प्रश्न, सूचना) मान्य होणे—प्रश्न, सूचना ह्यास सद्येच्या नियमात अवयव असलेले बहुमत मिळणे—सभा ७३ मान्यपूजन—न मानास पात्र असलेल्याचा सन्मान करणे मान्यता—स्त्री १ आज्ञा पाळणे २ विश्वास ठेवणे ३ मान, आदर, सुवत 'ज्यासि अप्रपूजेची मान्यता ।'—एभा १० ९१३ ४ भारदस्तपणा, पत, योग्यता (मान, आदर, समाचार याविषयीची) ५ कडुरी, अनुमति, समति [स] मान(इ)ई, मानया—उ मनुष्य, तर्क मुलगा, पुरष [स मानव]

मानकुल—न (महातु) माणिक 'परि उद्धातदा रगाचे हीर । ते मानकुलचि आति ।'—भाए ६४५

मानगा—स्त्री (ना) शीण यक्षा मादगी पदा

मानगे—न (गो) मगर

मानचुगा—न एक रक्षमाची जात—मुश्या ९७

मानत—ता—स्त्री वेदादिनास कलेला नवस, नवसाचा वळी (ऊ) मानवूक 'पाठलमि पुत्राकरिता नवभासा मानत वेली होती, त्यास पुत्र झाला'—रा ७ १३९ [अर ममानत]

मानभाज—वीण—पुत्री १ हिंदूतील एक पय व त्यापेची व्यक्ति हा पय चक्रधरस्वामी याने स्थापिला हे निक्षेपर निर्वाह करितात, वाडी विवा भगनी बंधे नेसतात व श्रीकृष्णाची नवित करितात, महातुभाव पदा 'मानभाव बाई । आम्हा भिक्षा वाढा काही ।'—भज ४१ २ (ल) मनांत बघट ठेवून वाहरून गोढ बालगारा, लुच्चा 'परतु अशा निर्मेल अत करणाच्या पुरुपासहि चक्रविणारे मानभाव ह्या पृथ्वीला वाहता—टि १ ३८७ [स महातुभाव] बहु० करणे कसाबाचे बोरणे मानभावाचें मानभावाचा ऊ—स्त्री (ऊ पकडरी असता मानभाव तिला

मारीतहि माही अथवा जाकहि दत माही यावरून) दु खदायक, अवघड स्थितीत सापडलेला मनुष्य मानभावाची वाययो—स्त्री १ भिक्षा मागून स्वतःचा निर्वाह करणारी (व ह्यामुळे आपल्या नवन्यास खर्चात न आणणारी) स्त्री २ (ल) विनखची उपयोगी पडणारा व नफा करून देणारा मनुष्य, पशु पदार्थ इ० मानभावी—वि मानभावाच्या, पयासवर्षी (भाषण, आचार इ०) मानभावी कावा—मत—पुन मानभावी लोकाच्या सारखा कावेवाजपणा, कपटाचे हावपेच

मानव—उ १ मनुष्य, मनुष्यजाति याच्या जातीची (योनीची) सख्या चार लक्ष मानिली आहे तीस लक्ष योनी पशुचिया घरी । मानवामितरी चार लक्ष ।' 'लक्ष चत्वारि मानवी । योनी ससदीपा भूवी । १ ।'—इको. २ मनुष्य—न छुद, पामर मनुष्य 'मनी मानव वैश्विदिता वाहाते ।'—राम १७ [स] ० लोक—उ मनुष्यलोक, पृथ्वी [स] ० शास्त्र—न मनुष्याची उत्पत्ति व विकास यांचे भौतिकदृष्ट्या विवरण करणारे शास्त्र [स] मानवी—स्त्री १ मानुषी, स्त्री—वि मनुष्याने केलेले मानवळण—न (महातु) १ दुवेडा 'उठवी मानवळणे । इदियाची ।'—भाए १६१ २ निष्पावरील पहारेकरी

मानवेल—स्त्री अतिशय चिबट अशा बाबूची एक जात ही तिरकमठपाच्या उपयोगी पडते

मानस—स्त्री (ऊ) १ घन पकडण्याचा लाकडी सापळा २ (गो) खाजणाच्या तोंडाचे लाकडी दार घातून भरलीचे नदीचे पाणी छातास घेतात [माहस]

मानस—नपु १ मन, चित्त, बुद्धीचे स्थान, बुद्धिवाक् २ अन्त करण, मनोविकाराचे स्थान मानस मासे मोहिले या दवे ।' ३ इच्छा, प्रवृत्ति ४ हट्ट, उद्देश ५ (कायदा) ध्वनित, गर्भित मान्यता ६ हिमालय पर्वतातील मानससरोवर 'न क्षोभे जेवि मानसी इह ।'—मोसभा १९६—वि मनासवर्षी मनाचा [स] ० पुत्र—पु १ शरीरापासून नसून कवळ इच्छामार्गेकरून निर्माण केलेला पुत्र २ (ल) पुत्राप्रमाणे अत्यंत प्रिय मनुष्य [स]

० पूजा—स्त्री १ गणपुत्रादिक पदार्थ मनाचक बल्पून भावनामय केली पूजा, माननिक पूजा 'मानसपूजा अगत्य व्हावी ।'—दा ४ ५ ३१ [स] ० शास्त्र—न मनाचे स्वरूप, त्याच्या प्रक्रिया इ० सवर्षी शास्त्र [स] ० सरोवर—न हिमालयातील एक प्रख्यात सरोवर ० सृष्टि—स्त्री मनाचा सृष्टि, काल्पनिक चित्र, मन वें वनविल्ल्या आणि मनात असणाऱ्या आहूती व रूपे [स] मानसिक न १ पताकछेचे अतपच निवळ करपना मह दशात पाण्याचें मानसिक २ एखाद्या गोष्टीविषयी होणारा सव्ह 'त्याचे दण्येचे असल्या पावसात मानसिक दिसते माही'—शाको—वि १ मनाचा, बुद्धीचा, मनात असणारा,

फायाचा समुदाय जुबाड ' तरी उर्ध्वाक्षीकडे । शाराचे मांदीहे ।'
-शा १५६० ३ फायाचा पड ४ समुदाय [मधुप]

माघ—न १ मधपणा, पेंगटपणा, गतीची, क्रियेची तिथि
लक्षा २ मदाई, जाडप, अक्षता, घडपणा (हारीप्रवृत्ति, बुद्धि
मनोरुति ३०काचा), मतिगंधपणा विराग, सुप्ति ३ मादगी,
मादपणा, सुप्ती ४ मधपणा, अघुपणा, सौम्यता, मृदुता (दृष्टि,
उष्णता, प्रकाश, आवाज, झुदक याची) (समासात) अक्षि
माघ इ० [स]

माद्री, मादरी—अ (तथा) प्रकार, तद्वा [सं मान,
ता माद्री]

माधन—उ १ विष्णु २ वैशाखमास 'समुपाधर्क वसत
शुक्लः कृष्ण मध्ये तो मी कदा ।' -एमा १६ २२० ३ वसतकृ
४ (मधूचे वधान, सयधी) कृष्ण, सात्यकी [स] ० लट्ट उ
एक फुलझाड व त्याचे फूल माधवी—अ वसतकाळ 'ना तरी
उचाना माधवी घडे ।' -शा १४३ [स माधव] माधवी—उ
नाटकानेले विदूषक, दशावताराच्या खळातील गोंगासारखे हास्य
रसोपादक सौंग ३ -अ पोटी व मुद्यानिक फुले दणरा एक
बेल, मधुमाश्री

माधवगिरी—उ (को) (अप) मधुकी
माधवी—अ मधापावून गाळलेले मध गोंडी, माधवी,
पैठी ही तीन प्रकारची सैदे आहेत [स मधुमध]

माधा—उ समुदाय 'त्परे पालवी धावटी लोक-माधा ।'
-सुरामायण अयोध्या ४४ [माधी]

माधु (धो) करी—अ १ ब्राह्मणास मिथ्याई दिलेले अन्न
२ -उ मधुकर इतीने (धुण जवा पुरातून थोडा थोडा मध
आणतो त्याप्रमाणे) दारोदार मिथ्या मागून आणलेल्या अन्नावर
उपजीविका करणारा, शिजल्या अन्नाची मिथ्या मागणारा [स
मधुरर]

माधुर्य—न १ मधुरपणा अत्यंत गोडी २ मधुलता, सौगव्य
मनोरमता इ० ' भाव्यत्वे तरी माधुर्य । पायीं घाली ।' -झा १६
११८ ३ मृदुता, सौम्यता सात्त्विकापणा (स्वभावाचा चारी
रीतीचा) [स मधुर] माधुरी—अ १ वाचा, वाण तैसी
घोली साचारी । अवतरो मानी माधुरी ।' -शा १४ ३१ २ मधुर
ध्वनि, गाढ आवाज ' वटी मुर पटिका शब्द वरिताती माधुरी
नो ।' -झा २२१

माध्य (दि) जन—उ यज्ञवेदाच्या वाजसनयो शाखेचा
ब्राह्मण, मध्यदिन पहा [स मध्यदिन] इह० (व) माध्यजनाची
बोडखी, ऋग्वेदाची पालखी

माध्यम—न द्वार, साधन (इ) मीडिअम 'परं स्रष्टे
माध्यम मातृभाषा हीच कडल कडी आहे ।' -वेले १ ५७ [स

मध्यम] माध्यमिक—उ आत्मा ३ शु नाही, महार नाही,
मध्यम परिमाणाचा आहे असे मत, या मताचे अनुयायी लोक
[स मध्यम]

माध्यस्थ—न (प्र) माध्यस्थ, मध्यस्थांचे काम -वि
(वाद् इ० फौत) मध्यस्थपणा करणारा [म] माध्यस्थ-स्थी-
स्थगिरी नवी दोन पक्षातील व्यवस्था तबोड, मध्यस्थी [स]

माध्यान—अ - न्ह, माध्यान्हाचे—मध्यान्ह इ० पहा
माध्यान्ह—अ दुपार, भर दोन प्रहर 'माध्यन्ही आज
आदित्य ।' -एम्ब ७ ६४ [स] ० मारणे—(ना) पुरात
लोखणे माध्यान्ही येणे-निश्चयास येणे माध्यान्हकाल-उ
दुपार ० वृत्त-न गम्बस्तिक व धुन यामधून जाणारे याम्योत्तर
वृत्त [म] माध्यान्हिक-न मध्यान्हमयी करावयाचे इत्ये,
भोजन इ०

माध्व—उ वैष्णव ब्राह्मणातील एका पक्षाची स्थापना कर
णाऱ्या मध्वाचार्याचा अनुयायी [स मध्व]

माध्वी—अ १ मोहाच्या फुलाचे मध २ (सामा) मध

मान, मती, मत्—उभेन (विशिष्ट विद्या, कला, मृगण,
वस्तु, चिन्ह इ०) या जवळ आहे अशा अर्थानामाला लागून त्यांचे
विशेषण बनविणारा सत्त्व प्रत्यय बान्, दा हि असाच प्रत्यय
आहे] जथे—मुद्दिमा (वा) न, घात्तिमा (वा) न् इ० या प्रत्ययांची
तिन्दी गिगाची रूपे जरी वर दिली आहेत तरी यांना विभक्ती
प्रत्यय लागून तयार झालेली रूपे वचितच आढळतात [स मत्]

मान-ण—अ १ विकृण माती २ (व) ताडूत रणाची
उणक जमीन ३ (वे) बौध्द व दश याच्या सरहद्दीतील
वाले वनि मानट-न (को) मापीक जमीन, पीक वापले होत
नसून गवत पार येते अशी जमीन मानटी-वि (को) निवार,
भुविस्त (जमीन, तिजवरील पीक)

मान—अ १ ज्ञात, गळ्याचा मागचा भाग २ गळ्यास
होणारा रोग ३ (अशुद्ध) गळा ' घास मागेत अडकला ' ४ (तुल्य)
कृत्यातील मानच्या चलनवचनाचे प्रकार (सम नत, अचित, कुचित,
रेचित, पाथींन्मुख निवृत्त प्रत्यक्ष व उन्नत हे त नऊ प्रकार होत)
[स मन्था प्रवि मेन] (वाप्र) ० अडाफणे—पेंचोत, सक-
टात सापडणे ० फेंचर पक्क करप—(मो) मान खाली वाक
वून कामास लागणे ० काट्याधर नखणे—(एखाद्याने) अति
गर्बित व्हास निचा अफसर असणे ० कापणे—१ एखाद्याच्या
उपजीविकेच्या साधनाचा मास करणे सुटी मुरगळणे २ विश्वा
सप्तत करणे, फसविणे ३ मोठी हानि करणे ० खाली घालणे—
१ डोके खाली घालणे, नाभी पडणे २ (ल) अपमान सदन करण्याचा
प्रसंग येणे ० खोळणे—(व) काकू करणे ० टाकणे-घडणे,
छाकिहीन, निवेल होणे ० टोकारिणे—मानेने छुणा करणे ० डोल
वण-हाळविणे—१ स्फार, पसती, प्रसता करण्यासाठी मान

हालविणें, पमती दर्शविणें, वाहवा, कौतुक करणें २ कडूल करण्यास भाग पाडणें ० **ताड ठेचणें**—स्वामिमान राखणें ० **तुकुचिणें**—वाहवा, कौतुक करणें 'काय जिणें जर न घडे करणी तुक्की जियप जग मान।'—विक ६५ ० **धरणें**—सकि १ (ल) ऐन आणीवाणीच्या प्रसर्गां एखाद्यास अडविणें २—अकि मानेस काहीं विवृति शाल्यामुळें ती आखडणें, इकडे तिइडे वळविता न येणें ० **(मुंडी) मुरयाळणें**—१ (एखाद्याचा) आशाभंग करणें, नाश करणें २ पूर्णपणें लुटणें ० **मोडणें**—१ (रावत टेवेल्या पैसा इ०) नादलाजास्तव फिना नापुशीनें खर्च करणें 'पाचशें रुपयाची मान मोडली तेव्हा रत्न झालें' २ योडक्या खर्चासाठीं मोठ्या नाण्याला हात लावणें 'चार पैशास्त्रिता रुपयाची मान मोडावी लागली' ० **घर करणें**—१ गरिबीतून वैभवास चढणें, दिमाख दाखविणें २ इच्छयातून उठणें, डोकें धर करणें ० **घर न करणें**—लज्जेनें विवा नम्रपणानें वागणें ० **वांकडी करणें**—१ समति अथवा स्कार दाखविण्यासाठीं डोकें एके वाजूस वळविणें २ असमति दर्शविणें ० **घाक विणें**—कडूल करणें, मान्यता दाखविणें, अनुसरणें 'ह्या परिस्थितीसच मान बाकविली पाहिजे' ० **सोडविणें**—एखाद्यास अडवणीतून, पेंचातून मुक्त करणें (खालव्या) **मानेन चालणें**—**पाहणें**—१ नम्रतेनें, विनयानें, सत्पूजनेनें चालणें २ खालीं मान घालून, लजेनें चालणें **मानेवर सुरी ठेवणें**—एखाद्याला नम्रगी वणें, भिन्नविणें, नाश करावयास मिद्ध होणें **मानेस-मानगु टीस घसणें**—१ गळीं लागणें, खापाटीस घसणें २ (मृत, पिशाच, बोरनीं) सपाटणें, पडावणें ३ गळपास लावणें, बोईवर ओंसे पडणें, अवश्य कृत्य असणें (करावयाचें काम) सामाशब्द—० **खुट-खोटा**—२५ ओढाळ जनावराची मान व पुढचा एक पाय यास एक टिकाणीं बांधलेली दोरी [मान+खुट] ० **खुशी**—की (निमाड) गुराचा एक रोग, तोंडखुरी पडा—शे ११ ३२ ० **गु(गो)टी**—की (तिस्कारार्थी) मान वोकांडी, अपमान निग्रह इ० दाखविण्याकियापदार्थांच फक्त जोडून योजतात काथानें मानगुनी फोडली—धरणी—सोडली' हा त्याचे मानगोटीस बसला ० **पुडुली**—की (बों) कांमर रोग ० **मोड** की १ मान दुखावणें २ तिहिणें, शिवणें इ० का करिता एकास्त्राची मान चामडून करावयाचे परिश्रम, यातायात, दगदग ३ अपमान, मानदानि, मानभंग ४ उभगी उतरण [मान+मोडणें] ० **मोडा**—५ (गो) मात्साची एक ल्हान जात ० **माडी**—की १ अतिशय उभ्या चढणीची जागा २ (निमाड) गुमाचा एक रोग—शे ११ ३ ३ (व) इन्पल्युमन्डा रोग १९१८ सालीं हो साय गली होती, त्यास मानमोडीचें साल म्हणतात ४—वि अतिशय उभ्या वडणा (रस्ता बोंमर) ० **मोडें**—न (नुकसाच सत्तार करू लागतात टण, गरिबीतून होर निघालेला, दुसऱ्यातून उठलेला मतुव, क्षपाटयानें पळ

दसेस येणारी वनस्पति इ० काची) नाशक, विघातक, विध्वंसक अशी स्थिति, अवस्था 'या वाग्या काहीं टक्कवीत दिशु लागल्या होत्या इतक्यात काय मानमोडें आलें तें कळेना'—शास्त्रीको [मान+मोडणें] ० **वळा**—की प्रसी मानेवरील आखड केसाची रेपा (प्राय अनेकवचनी प्रयोग) [मान+ओळ] **मानेचा कळस किंवा कांटा**—५ डोकें (कि० डळणें, पडणें, खालीं येणें) मानेचा कळस म्हणजे पाठीच्या कण्याचें वरचें अग्र मणका अशी प्राय समजून आह्मे **मानेचा कांटा डळणें**—अकि मृत्यु मुर्च्छा इ० समर्थ मानेचें अवमान नाहीसें होऊन डोकें एका वाजूस वळणें, पडणें **मानेचा खापोटा**—५ गळ्याची पाटी, कटमणि **मानेची पण्डली**—की डोक्याच्या पाटीमागच्या वाजूस माने वर असलेली पोकळी, खळगी

मान—५ १ आदर सुवत, पूज्युदि सत्कार, गणना 'एव आलेआ तुनचा मातु किती। वादीनिला।'—शिशु १८१ २ तोरा, दिमाख, स्वतःचा विवा स्वतःसर्वांनीं माणसें, वस्तु, देह इ० काचा अभिमान, अहंता 'ज्या पुरुषाचें का मन। साबोनि गलें मोह मान।'—हा १५ २८५ ३ (औपधाचा) गुण, आराम 'वैद्याच्या औपधानें मान पाटतो का बाही?' ४ अधिकार, हक्क, इलाखा, सत्ता 'लामाभ्यें उपाध्यायाचा वळ बेण्याचा मान आहे' ५ कामगिरी, प्रतिष्ठा, अधिकार 'नाहीं—होय म्हणण्याचा मान सासुबाईकडे आहे' ६ परिमिति, परिमाण, इयत्ता, माप (पदार्थांची लायीव्दी, महत्त्व, सख्या याचें अथवा काल, देश गुण याचें) 'मज अमेया मान।'—हा १५५ ७ ज्याच्या योगानें एखादें परिमाण निश्चित करितात तें, वजन, राशी, अवकाश, वेळ इ० यांचे कोणतेहि माप 'मास म्हणून कालाचें एक मान आहे' ८ आधार, प्रमाण, मयक ९ प्रमाण, सुव्यता, 'अन्वहिरिले ववणे मानें।'—हा १९२ १० रीत, रिवाज, घाल 'नाना क्षीरापति मान पद्धति।'—सप्त २० ३७ ११—न परिस्थिति 'पण तच आटनीनें आपल्या करुणसभरित भाषणस शारभकरतास सगळें मान एकदम फिळून गेलें—नि १२ वयोमर्यादा, जगण्याची सीमा 'हली ५० दिवा ६० हेच आयुष्याचें मान झालें'—टि ४ १४० १३ (महातु) वृत्तात 'ऐसे मान आदकीनि।'—धवळेपु २३ १४ नग, टीप, निथय (काल, स्थल कर्ता, सुमार यासवधी) 'पदंन्य कव्हा वाटें किती काय कसा पडेल ह्याचें मान बोध्वाचें हातीं लागत नाहीं' १५ युक्ता, वाजवीपणा, औचित्य, जरूरी 'राजा दुष्ट झाला आता एथे राहण्याचें मान राहिलें नाहीं' १६ माडेपणाची, महत्त्वाची पदवी; उंची, सुमार, गजल, पायरी 'त्या घटस्थ्याचें गलीकडे मान चढलें आहे' १७ दर, योग्यता, उच्चता किंमत 'गाडयाचें, भाडयाचें, धान्याचें, गुळाचें मान चढलें—वाडलें—उतरलें—बसलें—फिरलें—

मनसंबंधी 'स्वप्न हा मानसिक प्रपंच होय' २ कात्पनिक, मनु
जिक ३ सशयित, अनिश्चित, निव्वळ कल्पनीय [स] ० जुलूम-
३ मनाविरुद्ध मोठे वर्ण्यास भाग घाडणे 'शारीरिक जुलूमामेक्षा
मानसिक जुलूम अतिशय भयंकर असतो -टि ३ १३९

मानसिक—न देव, मुले यांना केलेला नवस (किं
करणे)

माना, मायना—३ १ मायाय, अर्थ अभिप्राय, धोरण २
पत्रातील आरंभी लिहिण्याचे औपचारिक सप्रदाय, जसे—वेदशास्त्र
संपन धीमत राजधी, राजश्रिया विराजित इ० ३ पत्रादिपत्रातील
मजकूर, हकीगत ४ योग्यता, औचित्य, वाजवीपणा, अर्थ,
उपयोग 'आता महागाई हाारी एवें राहण्याचा माना राहिला
नाहीं' ५ मोठे 'चोरानी घाला घालून हार घेऊन गेले हे काय
माना ते मना आणून तलास करून दवणे'—भाज १८३४ ६
अर्थ, हकीगत 'ह मायना आवे, मूच चोर आवेस' ७ सधि,
वेळ 'या प्रसंगी गनीम बापून काढावयाचा माना आवे'
—वसईची मोदीन [अर माना]

मानाप—३ १ (कु को) (वधात आलेला) चाकर, मजूर,
गडी २ अगणें मोठा, विण्याव मनुष्य [सं मानव] इह०
(गो) मानायांनी होता आनी बढईनीं पण जातात—मजुरावर
विश्वास देऊन घरे जातात आणि बढईच्या संपत्तीत घरे बुडतात
मानिणे—अवि धावत येणे—हार [या]

मानी—खी (कों) १ जाल्याच्या बरक्या तळीच्या भोकात
बसविलेली लोखरी काढोळी व्हती माझी २ (कों) जाते
इ० काच्या बरक्या पडीस पाटी बसविण्यासाठी पाहिलेली खाचणी
[मान]

मानीचेरा—३ (वे) एक प्रकारचे श्वेत

मानुष-प-स—३ (महातु) मनुष्य 'ते कळियुगी
होडेनि मानुष। सुलभु जाला।'—ज ४१ [सं मनुष्य]

मानुभ (भा) व—३ महातुभाव—वि मोठे सामर्थ्यवान
'मानुभव पुण्यासी। तेथे पवारही।'—दा २० २ १२ 'साधु
सत मानुभाव।'—दा ६ १ ४० [सं महातुभ (भा) व]

मानुप—३ नर, मनुष्य [स] मानुपी—खी नारी, मनुष्य
घी [सं मनुष्य] मानुप—पी—वि मनुष्याचा, मनुष्यावर्षी
मानवी मानुष्य—न मनुष्यपणा, मनुष्यत्व, मनुष्याची
अवस्था, स्थिति, धर्म मानुसखाणें—न मनुष्यासारखा मास
होणे 'तेथे अलेणे का नसणे। हे काहिच मानुसखाणे।'—अष्ट
४ २० [सं मनुष्य+नर, मानुस+खाणे]

मानू—न माप 'सोदितां छेपां गिन् १ नारदां होतुसे
अगवोळांचे मात।'—शिशु ६३ [मान]

मानें—वि समान, बरोबर [मान]

माने-मुजाही (ई) म—वि प्रतिपक्ष अडथळा करणारा
'कोणेविशीं माने-मुजाईम न होणे'—वाडमा १ १५ [अर
मानिज]

मानो—३ (कु) प्रमाण, खात्री 'तो परत येयूच हेचो
मानो काय?' [मान=प्रमाण]

मानूप—खी (गो) पिशाचादिवाना (कोंबडे, वकई इ०
काचा) वळी देण्याचे कसूल करून त्यांना स्थिराविणे, शांत
करणे

मान्ना—३ (जि) एखायल लोक ४० वर्षे बनवासात
असता, देवानें त्यांच्याकरिता आकाशातून अमृत रीतीने पाडिलेले
अन्न (हा मान्ना, शब्बाय दिवस खेरीज करून दररोज खाई
बसत असे त्याचा आकार घण्यासारखा असून रंग पांढरा, व
चव तेल व मध घातलेल्या पोळीसारखी होती) 'एखायल
लोकांनी त्या अन्नाचे नाव माना ठेविले'—निर्ग १६ ३१ [दिनू
मान हू=हे काय?]

मापें—न (कु गो) न्हाणीघर

मान्या—पया—३ (राजा वों) एव्हान जातीबाबतू माणगा

माप—न १ प्रमाणाने मोजून निश्चित करण्याचे साधन,
(वजन, साठा, लबी वेळ इ०) मोजण्याची, गणण्याची विया
(कि० वरणे, बालवणे, घेणे, माडणे, लावणे) 'आज भाताचें
माप चाल्ले आहे' २ गणना, गणनेने निश्चित करणे 'आख्याचें
माप घाले इहजे खुरयाचें माप घे' ३ (सामा) मापण्याने निश्चित
केलेलें मान, परिमाण 'दहा रात्री माप अले (सामा) माप
ण्याचें साधन (वजन, साठा, लबी इ०) उदा० वजनी माप,
बेटी माप, धान्य माप, कापडाचें माप इ०, मापण्याचें कोणतेहि
साधन ४ मापलेला, परिमित भाग 'त्या खाबरात चार मापें
आहेत' ५ (खी) वारा दोळे दिवा वार पायली छेडा अर्थ
१० वहा [सं मा=मोजणे] ० देणें-घेणें-मापून देणे घेणे
० कुतःच्याने नेणें-एखादी मोठे मत्तोशीपैरी एक क्षणे एखाद्या
मोठीची मत्तोशीत गणना होणे (पडई) ० घालणे-एखादी
मोठे अमान्य करणारास ती अनेक प्रमाणांनी वरी करून पावून
वणे ० लावणे-मापों लावणे-वमी बमी होणे 'मापों लावले
सारी।'—दा ३ १ १ (आपल्या) मापाचें मोजणें-आपल्या
स्वतःच्या (प्रमाण असलेल्या) मापाचें मोजणे माप आणि
महापाप—खोटे माप चालणे महापाप होय सामाशब्द-० पट्टी-
रेनजिनशी साठा घेताना धान्य मापण्यावायत शतव्यावर बस
विलेला वर ० घराताळा-घराताळा-३ १ धान्याच्या साऱ्याच्या
खरीनागे सरकारने हकाने मागिलेला वस्तावडा २ (कों)
बुळाकडून धान्य घेताना माप घेण्यासाठी हक म्हणून ठेविलेला
पेक्षा एकवीसश्या धिका एकअश्यास जास्त भिलेला माल, रक्कम

मापटें—न साठप्यांचें माप अर्धा शेर, एक अष्टमाश पायली, निठवें म्हू० (व) आपलें तें मापन हुसत्याच तें दीड पायली **मापणें**—सकि (वजन साठपा, लावी, वेळ याच्या) मापणें निश्चित करणें मोजणें तोल करणें, मेज घेणें [स मा, से मा, श्री मेचिओ, लॅ० मेतिओर] **मापन**—न मापणें मोजणें, माप घेणें **मापाड्या** **मापारा**, **मापेली**—वि १ (सरकारी कोट्या, वाजार माळ यातील) सरकारी धान्य मापणारा २ (सामा) मापणारा ' वायुष्य मोजायाला वैसला मापारी । तू करि व्यापारी ससाराच्या ' **मापारकी**—की मापान्याचा धदा **मापारी**—की धान्य इ० मोजण्याचें फरा नावाचें एक माप **मापी**—वि १ साठप्याच्या मापानें निश्चित केलेला २ मापनें मोजण्यासारखें, साठप्याचें वजनीच्या उत्तर माप दाखविणाऱ्या शब्दाच्या पूर्वी हा शब्द जोडून थोडो जसे मापी खडी—मज—शेर **मापीच**, **मापित**—वि मापलेला ह्याच्या उलट तोलीच मोजीव

मा(मो)प—न (गो) उन्हात बाळविलेली मोठी बीट, कच्ची बीट—हामची आई [मापणें]

माप मोप—वि रगड, पुच्छ उमाप ' आज पाऊन माप पडला आहे ' [अमाप]

माप—उ लक्ष्मीपति विष्णु [स मा+पति]

मापल—वि (व) सी आपलें मापें ' मापल्या पाटल्या ओय(ळ)खल्या ' [सी आपल(लें) अप]

मापुल, मापलें—न (व) बोलकें ' मुलीकरिता मापलें आणा ' [माप]

माफ—वि क्षमा केल्या क्षात, सोबलेला (अपराध, अपराध करून, एखादें घेणें) (कि० करणें होणें) [अर मुआफ] **माफी**—की १ क्षमा, सुट २ (माळवी) दानरुपानें दिलेली जमीन अगर पैसा [अर मुआफी] ० चिह्नी—की जहात माफ असल्यावरुनचा दाखला, बिडी पत्र [हिं] ० जमीन—की साऱ्याची सुट मिळालेली जमीन दिचे दोन प्रकार आहेत—एक अजी माफ आणि दुसरा अपूर्ण माफ [हिं] ० साल—न लग्न वधीस आणण्याच्या जमिनीवरील साठसाऱ्याची सुट मिळालेलें वर्ष ' माफीसाल शुद्धत्यानंतर पारा पडेल ' [अर मुआफ+पारा] **माफीचा साक्षीदार**—उ (कायदा) उन्हा माफ करून शेर आरोपीविरुद्ध साक्षीदार केलेला आरोपी स्वाम

माफक मखाफीक—वि १ अनुकूल, यथायोग्य ' ताहीत अपे त्या मखाफीक पालविज '—स १५ १९७ २ बत्ताचा, मध्यम ' माफक—मराठम नगराणा उज्ज्वल विनती केली ही '—दिमरा १७५ ३ पितृश्रास तिनकें नेमस्त ' नगर माफक—मामून मुजाफल्या '—दिमरा २९६ ४ सरत प्रमाणे ' दाख जरली हमानी पौनेची मफक—दुसरे—विल्लत कुकर जाली

आई '—पदमव ११५ [अर मुआफि] **माफकत** की १ पसति २ सोय—वि १ पसत ' याची अधर्माची वल्लूक आमचे राजस माफकत पडत नाही '—दिमरा १२३६ २ माफक, योग्य ' याकारिता मशारनिव्हेस यावयास माफकत कीत नसे '—पेदि २६५ [अर मुआफकत]

माफ(व)जत—की १ दक्षिण, उजवेपसत (कि० वेंज) तृतीया विभर्चीत अथवा सप्तमी विभर्चीत ठेवणें राखणें या किंवा पदास जोडून उपयोग करतात ' दक्षिण मावजतीने ' अथवा मावज तीत ठेवणें, राखणें ' (दबोचें पदपाल) माफजतीने पाटवले '—स १४४५१ २ जपणूक ' दक्षिणावर्त चक्षु आभा हात्यास माफजतीने पाटवून देणें '—स १९२३ ३ [अर] मित्र, आणो इ० काची आक्षेपने किया हयगयीने होणारी) अक्षेपका स्थिति, अवस्था ' ह्या पोडपाची मावजत घाली आहे ह्याची मावजत नासली ' ४ सरक्षण ' पावशें लोक क्रियाचे माफजतीस व दोन तोफा आणि पाटविल्या '—दिमरा २९५ [अर मुआफजत] **माफलात**—की १ कार्य, काम २ बजावणी ' अज्ञेप्रमाणें माफलात करून '—दिमरा १९७ [अर मुफजलत]

माफा—उ ज्यात घसुत खिया प्रवास करितात तो मेणा [अर महाफ]

मामळभट-भट्ट—उ (श्रीकृष्णाच्या बाळपणी एक राक्षस महायक्षभटाचें सोप घडून, कृष्णास मारण्यासाठी गोकुळात आला होता त्यावरून) १ नेमळा, भिन बापचोपीचा मनुष्य (विद्वेषत मुलगा), पोखळ थोतर नसणारा, बावळट मनुष्य २ कपटवदी विश ' तेव्हा मामळभट गजुनि तथा झाकाचे सागे बिधी । '—आमहावळ २२ ३ (ल) हुसत्याची मालमत्ता उडविण्यात उदार असलेला मनुष्य म्हू० लोकांच्या गायी मामळभट दान देई **मामळभट्टी**—ह्री—की दोंगीपणा, बाह्यन साधुत्वाचा डोल व मनातून कपटी वर्तन—वि यावळटासारखे

माम-धू—उ (यालमाया) आईचा स्तन—न भोजन **मामेजो**—उ मामाजो, सासरा, नवऱ्याचा बाप [मामा] **मामदी-द-वें-धे**—कीन मावदे ' माटया थाटाव मामद वेल '—गुकराची वहाणी २७ [स मा वद]

मामरमुडा-दा—उ दिवळपाचा नोकर मुडा पडा **मामल(लीय)त** **मामला**—कीउ १ सरकारी काम, सरकारी काढी(विशेषत तहसीलकी व अधिकाऱ्याची) २ तालुक्याच्या बहुलचें काम ३ हातीं घेतलेले काम, जोखीम, महत्वाचें कार्य, मोठ ' सोयधकाराचीही मामलीयन सुकृष्ट विस्तारकराचे जावे '—यया ९९ ४ महार, वजन, सोयदा गणना, (विशाद हिंमत, पाह, कथा रेखा इ० शब्दप्रमाणे जोजितात) ५ भाषासल [अर मुमामलत, मुमामला] **मामलतदार**, **मामलेदार**—उ

उलटले-यदले ' [स मा=मापणे] इ० १ मानो दि महती घन ।
 २ माने न गादे पाने पडपडल्या खाई वरि=वादे खाण्यानि आनद
 पावण्यास्तक्या नीच दिवतीस आलेल्या गवितु माणसासर्वी योज
 तात ३ मान जना, अपमान मना (सांगावा), मान सांगावा
 जना; अपमान सांगावा मना (वाप) मानावर जाणे-कि
 (खा) इष्ट देवतया नवस केवळे साधितवाच-मानाचा-
 नि मानाचा हक्क असणारा जेते-मानाचा घनी-पाटील-ददामुख-
 वसपांड्या इ० मानदरी पहा मानाच्या तुकडा-उ ३ प्र
 घेणगी, पदवी 'ते वटील तेवढाच भाकरीचा रिवा मानाचा
 तुकडा घेउन ' -टि १ ५४ मानाचे पान-न इच्छ्येष्टा अल्प
 मोलाची परतु जिच्या योगाने मान दिला जातो अशी भोगतीहि
 देणगी, सत्ता अथवा मात्मेलेवी वाच इ० मानाचे पान गोड
 सामावच-० करी-उ १ (अधिकार, नाते, गुण इ० वा मुळे)
 दावार, सभा, रूप, उत्सव, प्रामगभा इ० दिकाणी विविध मान व
 नजराणा येण्याचा हक्क असलेला मनुष्य, आदरणीय, माननीय
 मनुष्य २ राजा-राणीचे आश्रित, यास दाई येमणूक असते
 (गो) मानदर ० कीन-घनी-उ (व पाटी) मानाचा
 मनुष्य ० रीतना-भी अनादर, अपमान, अवमान करणे [स
 मान+खडना] ० गुरू-की १ नवस, वृ, ईश्वर, दिवाच माच्या
 पुढे घतलेली दाख २ मानपान [मानणे] ० धन-न मानरूपी
 घन -वि आन (दिवाच, ताटा) हेच ज्याचे घन आहे असा,
 मानी [मान+घन] ० नीय-वि पूज्य, मान्य, विश्वासार्थ, मान
 दण्यास, विश्वास देण्यास मान्य करण्यास योग्य (व) मानधारी
 ० पट्टी-की प्रमाण भोजण्याची पट्टी, इकेलपट्टी ० पट्ट-न
 मान्यता करणारा लेख [स] ० पान-उ १ मानदण्याचे हक्क,
 रूप मुज इ० प्रमगी मानदण्यास दिलेले मान व नजराणे, आदर
 सत्कार २ गावच्या पिढीजाद अधिराज्याचे हक्क. ३ एखाद्या
 कामाचे सगळी अधिकार व हक्क [मान+घन मानद्वि] ० यरडे-
 वि (महातु) रवाने (वागृत ते) बरेजणार तव रहिरसिवां मणि
 तले। आनो आनो मानयले। -सिनु २१० ० मंग-पु १ अना
 दराणे, अपमानाने वागविणे २ अपमान परिभव मानदानि
 [स मान+भग] ० मराठ्या-पु आदरसत्कार ० मर्यादा-की
 आदर मान्यता, भीड, सुवस्त (कि० देवणे, राखणे)
 ० मान्यता-की १ (१६वी विधा इ० असलेल्या मनुष्याचा)
 वाजवी मानसमान, आदर व पचार करणे त्या दरबारात त्याची
 मानमान्यता मोठी आहे २ सन्मान्यपणा, मान, यत्न कर
 ण्याची पात्रता [मान+मान्यता] ० शहातारी-की प्रौढ की
 वागणुकीचे व पाणीयाचे ० नुकरण दणारी रवाना मुली, रुहानगी
 आजीबाई [महान्दंशहातारी] ० घता की १ धी २ (नाट्य)
 आपल्या प्रियवरावर रसलेगी कासिनी, मानिनी -वि मान

वत वृत्तून एक पेट वाढे तेंचें तयार झालेले (पागोटे इ०)
 [स] ० घर-न न गन्मानार्थ दिवले वर 'बोविले पताडा
 मानवत्रे ।' -दाव ४०८ ० पाईत-वि (५) मान दण्यास
 योग्य, मानदरी ० हानि-भी अपमान, नानभग [स मान+
 हानि] मानार्ह-वि मान देण्यास योग्य [म] मानणे-भक्ति
 १ आज्ञा पाळणे; पूज्य समजणे २ विभान देवणे, अगवता घरणे,
 मान्य करणे, कबूल करणे, तरे, बरोबर आहे असे घरणे 'तुं जरी
 हें जेणे मानगी। तरी येतु कां करिती।' -झा २ १६२ ३ गृहीत
 पारणे, देसणे, भावणे, गणणे 'बिणु व शिव निराळा असे मानीत
 नाहींत' ४ इतम वाळणें, मोजणे, विचारणे, महत्वाचे गणणे
 'ज्याचा एवढा पराजय झाला त्यास बोवही मानीत नाहीं' ५
 मानवणे, सुखावट होणे, आरोग्यकारक पच्यकारक अमण (हवा,
 पाणी, अन्न इ०) 'यथील पाणी मला मानते' ६ मज्जास
 येणे, आवडणे, दखणे 'माझे मनास जे मानीत ते करीन' ७
 वाटणे, भाषणे 'हा मन मानेल तेंच करील' ८ नवस करणे
 [स मन्=विचार करणे, प्रा मण्, प मद्रणा, ति मनु सु
 मानयु हि मानना] इ० मानला १६ देव नाहींतर पौडा=
 मूर्तीपूजक लोक दगडाच्या इ० मूर्तीना देवाप्रमाणे भजतात तद्वि
 लोक मूर्तीना कार्त्तिक मान दत नाहींत वाचकन मान हा दुष्कर्मार्थी
 कथास तैश्चर्य होतो नाहीं तर तो होत नाहीं मानदणे-भक्ति
 १ कबूल, परवानगी, इशार द्याकरिता मान हालविणे, पटणे कबूल
 होणे २ सत्पुट होणे 'शुणोनि मानवले सारगपाणी' -धवळेपू
 ४९ ३ अनुमदास करणे 'ऐसें एकद्वे मानव' -झा ९ २४४
 ४ मान दणे ५ सोसणे (हवा, पाणी) मानयली-की (व)
 देवीच्या नवसाची सुवासिनी मानविणे-भक्ति मान घळविणे
 (इशार देण्यास, मान्य करण्यास आवडण्यास) 'एत करण्या
 विषयी त्याचे मन मानवा' ६ अर्था ह्या क्रियापदाचा बहुधा
 मन शब्दाशी प्रयोग होतो -भक्ति दवणे, आवडणे मान दणे
 'आपची वधा आम्हास मानविली' [मानणे] मानवणी,
 मानघोण-की १ (सम, आदर इ० प्रमगी) श्रुत सुवासिनी
 हरीनी प्रतिविमिभूत मानलेली सुवासिनी 'मानवणीच्या सुवा
 सिनी किती आहेत' -एरापु ४४९ २ (व) श्रुत राव
 तीच्या नावाने देवदायात वसविलेली प्रतिमा, टाक ३ एक
 छत्र देवता 'बाळ बगुळा मानविणी।' -दा ४ ५ १६
 [मानणे=श्रुत पारणे] मानाजिणे-भक्ति (काव्य) मान
 दणे, आदर करणे सम्मान राखणे मानावया जगा व्हावी
 इच्छ्यमाया । नाहीं तें भाषिया जिवा बाड।' मानि (गो)
 जणें-१ पर्वा करणे 'दुर्बार वाढविसिखस न मानिजणें।' -
 २ २९ २ मानिले जाणे मानीपसि धोर थोरी नाहीं।'
 दुगा १०८ मानित-वि मान दिलेला भाविलेला, आज्ञा

पाळलेला, सन्मान केलेला [स] मानिनी—स्त्री (नाट्य) ? आपल्या प्रियकरावर रागावलेली, मानी की मानवती पदा ' ते साचचि घर्माची मानिनी । '—एभा १ २०९ २ स्त्री. [स] मानिया—पु मानी पुढ्य 'कामानिया निस्तेजा । निवृष्टास्तव । '—हा १६ १७५ [मान] मानी—वि ? गर्विष्ठ ताटेबाज, चढेल २ दुराग्रही, दृष्टी ' जो मानी म्हणता यमपुरपथहित सामपथ नका माते । '—मोभीध ७४१ ३ तेजस्वी, उदार, धोर यनाचा [स] मानीव—वि मानलेला मानेचु मानेपाठी—वि. मान, आदर ६० इच्छिणारा, योग्य मानाविपर्याय आग्रह घरणारा, मानासाठी ह्यापलेला [स] मान्य—वि ? आदराई, पूज्य, मानमान्यतेला, योग्यतेला योग्य ' विद्या भोगसुकीर्तिदायक पदा ते मान्य मान्यासही । ' २ प्रशस्त, अभिमत, अनुमत, पथंत ' शास्त्रीतुवाची ही रूपशेकि माधवरावाना मान्य झाली ' ३ रयार, कडल, राजी [स] मान्य करणें—कडल करणें, न्याय्य, बरोबर, खरें मानणें (प्रश्न, सूचना) मान्य होणें—प्रश्न, सूचना ह्यास सधेच्या नियमात अवश्य असलेलें बहुमत मिळणें—समा ७३ मान्यपूजन—न मानास पात्र असलेल्याचा सन्मान करणें मान्यता—स्त्री ? आज्ञा पाळणें २ विश्वास ठेवणें ३ मान, आदर, स्रवत ' ज्यासि अभ्रपूजची मान्यता । '—एभा १० ६१३ ४ भारदस्तपणा, पत, योग्यता (मान, आदर, समाचार याविपर्यायी) ५ कबुली, अनुमति, समति [स] मान (इ) ई, मानया—पु मान्य, तरुण मुलगा, पुढ्य [स मानव]

मानबुल—न (महातु) माणिक ' परि लढातया रणाचे हीर । त मानबुलाचि आति । '—भाए ६४५

मानर्मा—स्त्री (ना) शीण, वक्ता मादगी पदा मानर्मे—न (गो) मगर

मानचुग—न एक शस्त्राची जात—मुन्या ९७

मानत—ता—स्त्री दवादिकास कलेला नवस नवसाचा बळी (क) मानतूक ' पाटलने पुत्राकरिता नवाबास मानत करी होती, त्यास पुत्र झाला '—रा ७ १३९ [अर ममानत]

मानभाव—धीण—पुला ? हिंदूतील एक पथ व त्यापेथी व्यक्तित हा पथ चक्रधरस्वामी यांनं ह्यापिला हे मिशेवर निवाह करितात, वाढी निवा भगर्वा वरें नेसतात व श्रीकृष्णाची अविक्त करितात, महातुभार पदा मानभाव बाई. आम्हा निझा बाबा काही । '—भज ४१ २ (ल) मनात कपट ठेवून वाहरून गोड बोलणारा लुच्चा ' परतु अशा निर्मल अतःकरणाच्या पुढपासि चक्रविणार मानभाव ह्या पृथ्वीन आहत—टि १ ३८७ [स महाभाव] ३६० करणें कथाबाचे बोलणें मानभावाचें मानभावाचा ऊ—स्त्री (ऊ पकडरी असता मानभाव टिपा

भारीतहि नाहीं अथवा जास्तहि देत नाहीं यावरून) दुःखदायक, अवघड स्थितीत सापडलेला मनुष्य मानभावाची धायनो—स्त्री ? मिश्रा मायून स्वतःचा निर्वाह करणारी (व ह्यामुळे आपल्या नवऱ्यास खर्चत न आणणारी) स्त्री २ (ल) विनवर्ची उपयोगी पडणारा व नफा करून देणारा मनुष्य, पशु, पदार्थ ६० मानभावी—वि मानभावाच्या. पथासवधी (भाषण, आचार ६०) मानभावी कावा—मत—पुन मानभावी लोकाच्या सारखा कावेबाजपणा, कपटाचे दावपेच

मानव—पु ? मनुष्य, मनुष्यजाति याच्या जातीची (योनीची) सख्या चार लक्ष मानिनी आहे तीस लक्ष योनी पशुधिया घेई. मानवाभितरी चार लक्ष । ' ' लक्ष धावारी मानवी. योनी सप्तद्वीपा भूमी (११)—द्वी. २ मनुष्य—न क्षुद्र, पामर मनुष्य ' मनी मानव वर्धिता बाह्यते । '—राम १७ [स] लोको—उ मनुष्यलोक, पृथ्वी (स) ० द्वास्त्र—न मनुष्याची उत्पत्ति व विकास यांचे भौतिकदृष्ट्या विवरण करणारे शास्त्र [स] मानधी—स्त्री ? मातुपी, स्त्री—वि मनुष्याने करले

मानघळण—न (महातु) ? बुद्धेदा ' उढी मानघळण । इद्रियाची । '—भाए १६१ २ किंवावरील पदारेकरी

मानवेल्—स्त्री कतिशय निवड अशा बायूची एक जात ही तिरकमटपाच्या उपयोगी पडते

मानस—स्त्री (क) ? घुस पकडण्याचा लाकडी सापळा २ (गो) खाजणाच्या तोंडाचे लाकडी दार बातून भरतीचें नदीचें पाणी सोडात घेतात [मातू]

मानस—पु ? मन, चित्त, बुद्धीचे स्थान, बुद्धिशक्ति २ अन्त करण, मनोविकारांचे स्थान मानस माळें मोडिले दा दवे । ' ३ इच्छा, प्रवृत्ति ४ हतु, जेष्ठ ५ (कायदा) ध्वनित, गर्भित मान्यता ६ हिमालय पर्वतातील मनसरोवर ' न क्षाभे जनि मानवी हस । '—मोसभा १ ९६—वि मनासंधी, मनाचा [स] पुत्र—पु ? शरीरापासून नसून कवळ इच्छामानेकरून निमाण केलेला पुत्र २ (ल) पुत्रप्रमाणे अत्यंत प्रिय मनुष्य [स] ० पूजा—स्त्री ? गणपुपादिक पदार्थ मनाचक करून भावनामय कलेली पूजा, मानसिक पूजा ' मानसपूजा अत्यंत स्वाधी । '—दा ४५ २१ [स] ० द्वास्त्र—न मनाचें स्वरूप, त्याच्या प्रक्रिया ६० स्वर्ची द्याल [स] ० सरोवर—न हिमालयातील एक प्रख्यात सरोवर ० स्थिति—स्त्री मनाची सृष्टि, काल्पनिक चिंचे, मन नें बनविलेल्या आणि मनात असणाऱ्या आहूती व रूपे [स] मानसिक—न ? पराकटचे अल्पत्व, निवळ करपना ' मह दशात पाण्याचें मानसिक ' २ एखाद्या मोठी विपत्ती होणारा सडह ' त्याचें दयाचें असल्या पावसात मानसिकच दिसते

माही ?—धाका—वि ? मनाचा, बुद्धीचा, मनत असणारा,

मनसवर्षी 'स्वप्न हा मानसिक प्रपंच होय' २ काल्पनिक, अयुक्तिक ३ संशयित, अनिश्चित, निव्वळ कल्पनीय [स] • जुलूम-पु. मनाविरुद्ध गोष्ट करण्यास भाग पाडणे 'सारीरिक जुलमापेक्षा मानसिक जुलूम अवशिष्टाव भयंकर असतो -टि ३१३१

मानसिक-न देव, भुते यांना केलेला नवस (किं. करणे)

माना, मायना-पु १ आशय, अर्थ अभिप्राय, धोरण २ पत्रातील आरंभी लिहिण्याचे औपचारिक सप्रदाय, असे-वेदशास्त्र संपद, श्रीमत्त राजधी, राजधिया विराजित ६० ३ पत्रादिकांतील मजकूर, हकीगत ४ योग्यता, औचित्य, वाजवीपणा, अर्थ, उपयोग 'आता महागाई झाली ऐंथे राहण्याचा माना राहिला नाही' ५ गोष्ट 'चोरांनीं शाला घालून हार घेऊन गेले हे काय माना ते मना आपून तलास करून दवणे' -आम १८३४ ६ अर्थ, हकीगत 'हे मायना आहे, तुच चोर आहोत' ७ सधि, वेळ 'या प्रसंगी गनीम कापून काढावयाचा माना आहे' -वसईची मोहीम [आ. मागा]

मानाय-पु १ (कु. कों.) (वयात आलेला) चाकर, मजूर, गडी २ अगाने मोठा, धिप्पाड मनुष्य [स मानव] २६० (गो.) मानायानीं शेता वानी बटकींनीं घरा जातार=मजुरावर विश्वास ठेवून घरे जाताना आणि बटकीच्या सगतीत घरे लुहतात मानिणे-अक्रि धवत घणे -शर [जा]

मानी-की (कों.) १ आत्म्याच्या वरच्या तळीच्या ओकात बसविलेली लोखंडी बाटोळी चकती मादणी २ (वों.) जाते ६० काच्या वरच्या पंढीत पाटी बसविण्यासाठी पाडलेली खाचणी [मान]

मानीचेरा-पु (चे.) एक प्रकारचे न्वत मानुख-प-स-पु (महातु) मनुष्य 'ते कळियुगी होवनि मानुख। छुल्लु जाला।' -४ ११ [स मनुष्य]

मानुम(भा) घ-पु महासुभाव -वि मोठे सामर्थ्यवान 'मानुभव पुण्यासी। तेथे धनवस्ती।' -दा २० १ १२ 'साधु सत मानुभाव।' -दा ६ ६ ४० [स महासुम(भा)व]

मानुष-पु नर, मनुष्य [स] मानुषी-की नारी, मनुष्य स्त्री [स मनुष्य] मानुष-पी-वि मनुष्याचा, मनुष्यासंबंधी मानवी मानुष्य-न मनुष्यपणा, मनुष्यत्व मनुष्याची अवस्था, स्थिति धर्म मानुसघाणे-न मनुष्यासारखा भास होणे 'तैसे असणे का नसणे। हे काहिव मानुसघाणे।' -जाप ४ ३० [स मनुष्य-वद, मानुस-माने]

मानू-न माप 'सोविता क्षेमा' गू. नारादा होतुसे जयबोळाचे मानू।' -शिपु ६३ [मान]

माने-किवि समान, बरोबर [मान]

माने-मुजाही (ई) म-वि प्रतिबंध अहयळा करणारा 'बोगेविशीं माने-मुजाईम न होणे' -वाढमा १ ६५ [अर मानिम]

मानो-पु (कु) प्रमाण, खत्री 'तो पात येयूच हेचो मानो काय?' [मान=प्रमाण]

मानूफ-की (गो) पिताचादिकाना (बोंबडे, वकरें ६० काचा) बळी दण्याचें कवूल करून त्यांना स्थिराविणे, शांत करणे

मान्ना-पु (प्रि) एखायल लोक ४० वर्षे वनवासात अघटा, देवाने त्यांच्याकरिता आकाशातून अमृतु रीतीने पाडिलेले अन्न (हा मान्ना, शब्दास दिवस खेरीज करून दररोज सारी पडत असे त्याचा आकार धन्यासारखा असून रंग पांढरा व चव तेल व मध पातलेल्या पोळीसारखी होती) 'एखायल लोकानी त्या अन्नाचे नाव मान्ना ठेविले' -निर्ण १६ ३१ [दिप्रूप मान हू=हे काय?]

मापे-न (कु गो) न्हाणीघर माण्या-पया-पु (पजा कों) रुढान जातीचा बाबू माणगा माप-न १ प्रमाणाने मोजून निश्चित करण्याचे साधन (वजन, साठा, लांबी वेळ इ.) मोजण्याची, गणण्याची क्रिया (किं. करणे चालवणे, घणे, माडणे, लावणे) 'आप माताचें माप चाल्ले आहे' १ गणना, गणनेने निश्चित करणे 'आम्हाचें माप शाले म्हणजे खुर्याचें माप घ' ३ (सामा) मापण्याने निश्चित केलेलें मान, परिमाण 'दहा खडी माप भरले, (सामा) मापण्याचें साधन (वजन, साठा, लांबी इ.) उदा० वजनी माप, कैदी माप, धान्य माप, मापशचें माप इ०, मापण्याचे बोगडेदि साधन ४ मापलेला, परिमित भाग 'त्या खाचोत चार मापे आहेत' ५ (खा) चारा टाळे निंबा चार पायली दोटा अथे १० पडा [स मा=मोजणे] ० देणे-घेणे-मापून देणे, घेणे ० कुतऱ्याचें घेणे-एखादी गोष्ट गतगोष्टींवी अनेक हाणे एखाद्या गोष्टीची गतगोष्टीत गणना होणे (पदरें) ० घालणे-एखादी गोष्ट अमान्य करणारास ती अनेक प्रमाणांनी खरी करून पटवून देणे ० लागणे-मापें लागणे-वसी कमी होणे 'मापें लागले खरी।' -दा ३ १ १ (आपल्या) मापाने मोजणे-आपल्या स्वतःच्या (प्रमाण असलेल्या) मापाने मोजणे माप आणि म्हापाप-खोटे माप घालणे म्हापाप होय सामाशब्द-० एट्टी-देवनिजसी चारा घेतला धान्य मापण्याबत शतकन्यावर बस विल्ला कर ० चरताळा-घरताळा-पु १ धान्याच्या सामान्याच्या खडीमागे सरकारने दहाचे मागिलेला यत्तवळा २ (वों) पुढीकडून धान्य घेताना माप घेण्यासाठी दह म्हणून टरीब सांग देला एवचीसष्टा दिसा एकअष्टमांस जास्त घेतलेला मास, रकम

मापपट्टे—न साठव्याचे माप, अर्धा दोर एक अष्टमास पायली, मिळे म्ह० (ब) आपल ते मापट्टे दुसऱ्याच ते दीड पायली **मापपणे**—सकि (वजन साठपा, रात्री, वेळ याच्या) मापाने निश्चित करणे भोजणे, तोल करणे, मेज घेणे [स मा, झे मा, श्री मेचिओ, लं० सेतिओर] **मापन**—न मापणे, भोजणे, माप घेणे **मापाड्या, मापारी, मापेली**—वि १ (सरकारी कोठ्या, वाजार माल यानील) सरकारी धान्य मापणारा २ (सामा) मापणारा 'वायुष्य भोज्याला वेसला मापारी' वृ करि न्यापारी ससाराच्या ।' **मापारकी**—की मापाण्याचा धदा मापारी—की धान्य इ० भोजण्याचे फटा नावाचे एक माप **मापी**—वि १ साठव्याच्या मापाने निश्चित केलेला २ मापने भोजण्यासारखे, साठव्याचे, वजनीच्या उलट माप दाखविणाऱ्या शब्दांच्या पूर्वी हा शब्द जोडून येतो जसे मापी खडी—मण—दोर **मापीध, मापित**—वि मापलेला ह्याच्या उलट तोलीव, भोजीव **मा(मो)प**—न (गो) उन्हात वाळविलेली मोठी बीट, कच्ची बीट—शास्त्री आई [मापणे]

माप, मोप—वि राड, पुष्कळ, उमाप 'आज पाऊन माप पडला आहे.' [अमाप]

माप—पु लक्ष्मीपति, विष्णु [स मा+पति]

मापळ—वि (ब) मी आपले, माझे 'मापल्या पाटल्या ओमळ' खल्या ' [मी आपल (ले) अप]

मापूळ, मापळे—न (ब) ओळकें 'मुठीकृतिता मापळे आणा' [माप]

माफ—वि क्षमा केल्या, क्षात, सोडलेला (अपराध, अपराधी, कर्ज, एसादे घेणे) (कि० करणे होणे) [अर मुआफ्] **माफी**—की १ क्षमा, एट २ (माळवी) दाखलाने दिलेली जमीन अगर पैसा [अर मुआफी] ०चिही—की जकात माफ असल्याबद्दलचा दाखला, चिही एट [दि] ०जमीन—की साम्याची सुट मिळालेली जमीन हिचे दोन प्रकार आहेत— एक अजी माफ आणि दुसरा अपूर्ण माफ [दि] ०साल—न लाग वडील आणण्याच्या जमिनीवरील दोतसाऱ्याची सुट मिळालेले वर 'माफीसाल गुदरल्यानंतर घात पडेल' [अर ममाफ+फा साल] **माफीचा साक्षीदार**—उ (कायदा) खुद्दा माफ करून द्दार आरोपीविषट् माक्षीदार केलेला आरोपी इसम

माफाफ, मवाफीक—वि १ अनुदूल, यथोयोग्य 'ताजीत अमे त्या मवाफीक चालविजे' —स १५ १६७ २ वेताचा, मध्यम 'माफक—मराठे नजराणा देऊन विनती केली थी.' —दिमरा १ ७५ ३ पितृव्याम रिक्तें नेमस्त 'नजरा माफक—माधूल गुजरात्या' —दिमरा २ १६ ४ सददा, प्रमाणे 'यांस जनेही तमानी पौनेची मफक—दुइम—विगयत दुकर जाली

आहे' —पदमव ११५ [अर मुआफिक्] **माफकत** की १ पक्षित २ सोय—वि १ पक्षत 'याची अधर्माची वतणूक आमचे राजास माफकत पडत नाही' —दिमरा १ ७३६. २ माफक, योग्य 'याकरिता मशारानिहेस यावायास माफकत होत नसे' —पेदि २ ६५ [अर मुआफकत]

माफ(व)जत—की १ दक्षिण देशात (कि० बरेल) तृतीया त्रिमूर्तीत अथवा सप्तमी त्रिमूर्तीत ठेवणे, राखणे या क्रिया पदास जोडून उपयोग करतात 'दक्षिण मावजतीने' अथवा मावज तीव ठेवणे, राखणे ' (हवीचे घड्याळे) माफजतीने पाठविले' —स १४४५१. २ जपणूक 'दक्षिणावत शंस आह्मा साल्यास माफजतीने पाठवून देणे' —स १४२३ ३ 'निजेव, भांगी इ०कांची आशयेने किंवा हत्यगयीने होणारी' व्यवेष्टा, स्थिति, अवस्था 'ह्या घोटपाची मावजत पायली आहे, त्याची मावजत नायली' ४ संरक्षण 'पाचों लोक क्लयाचे माफजतीस व दोन तोपा आणिक पाठविल्या' —दिमरा २ ९५ [अर मुआफजत]

माफलात—की १ कार्य, काम २ बजावणी 'अज्ञेप्रमाणे माफलात करून' —दिमरा १ ६७ [अर मुफनलत]

माफा—पु ज्यात वसून क्रिया प्रवास करितात तो मेणा. [अर महाफ]

मामलभट-भट्ट—पु (श्रीकृष्णाच्या बाळपर्णी एक राक्षस महाबाळभटाचे सोप घेऊन, इत्यास मारण्यासाठी गोकुळात आला होता त्याबद्दल) १ नेमळा, बिन व्यापयोगीचा मनुष्य (विशेषत मुल्या), पोहच घातर नेमणारा, बापळट मनुष्य २ वपटवेदी विश्र 'तेव्हा माभळभट गर्जुनि तया शाळाचे सोने विथी.' —आमहावळ २२ ३ (स) दुसऱ्याची मालमत्ता उडविण्यात उदार असलेला मनुष्य म्ह० लोकांच्या गायी मालमळ दान देई **मामळमटी-टी**—फी डोंगीपणा, वायत साधुत्वाचा बोल व मनावून वपटी वतन—वि बावळटासारखे

माम-यू—पु (बाळभाया) आईचा स्तन—न भोजन **मामंजी**—पु मामाजी, सासरा, नवऱ्याचा बाप [सामा] **मामदी-दें-दें-धे**—कीन मावदे 'मोटपा वाटाव मामदें केल' —शुक्रवारची कहाणी २७ [स मा वद]

मामरमुंडा-डा—पु हिजव्याचा नोकर मुखा पदा

मामल(लीय)त, मामला—की १ सरकारी काम, सरकारी वाकरी (विशेषत तहसीलची व अधिकाऱ्याची) २ तालुक्याच्या बहुल्येचे काम ३ हाटी पेतलेले काम, जोखीम, महावाचे कार्य, मोट. 'सोन्नेधराजीही मामरीयत बुद्धन निरद्वारांई जाई' —पया ६९ ४ महत्त्व, वजन, योग्यता, गणना, (विशद, हिमत, पात्र, कपा, देस इ० दावंप्रमाणे योजितात) ५ जाबसाल [अर मुआमलत, मुआमल] **मामलतदार, मामळेदार**—पु

ताडुत्यावर अमृत घालून अमावसीचा वसूल घेणारा अधिकाारी
[फा मभामिलितदार] ०दाही-न्ही मामलतदाराचे अधिकार, काम,
इक ६० मामला-३ १ मामलत २ (२) काम, वृत्त्य 'मामला
कठिण दिवसो ' ३ याव, वातू 'तव से व्याप र बुडाले। मामले
आणी सेकले।' -स्वादि २ २ १८ इह ० पक्षापधीचा ममला

मामलूत-न्ही १ मायादपणाने (अपराध) माफ करणे,
विश्वा करणयाचे सामर्थ्य असून बापापुता इ० आर्जेव करणे (कि०
करणे) २ पवा, मुलाजा 'पुन्हा अपराध बेलास तर मामलत
करणार नाही' [काळूत द्वि] मामलुता-न्ही १ काळूत,
विनंति (कि० करणे, दाखविणे) २ दयने दुर्लक्ष करणे, देलखोड
करणे

मामा-३ १ आईचा भाऊ २ (आदराने) बायबोचा बाप,
सासरा 'आणिक पिन्न 'समाळ मामा' बाजीरोबाला बोलला।'
-पेपो ७० ३ कोणीहि पुढ पणुव्य; मावमामा ४ (निदायी)
निरक्षर व कामांत अनिपुण मनुष्य ५ (पेने) रात्री उठपा मार
णारा उदीर (रात्री उदीर शब्दाचा उच्चार करणे अणुम समजतात)
६ (अच्छील) लहान मुलाची चुली [स मामक, प्रा मामा]
इह ० कामापुरता ममा ० दनविणे-एळ लावणे वेष्ट करणे,
फनविणे मामाजी-३ (आदराने) नवऱ्याचा बाप, सासरा
याम म्हणतात 'देवत मामाजी प्रभु याचे राज्य आरतापसदा।'
-मोडयोग ११ ५९ मामी (मि), मामी (मि)स-न्ही
(कों) १ म माची बायबो मातुलाची २ बायबोची आई, सासू
(मामाने भाव्यास मुलगी देण्याची कोडे कोडे चाल आहे त्या
वरून) 'सुन म्हणे मामास ऐका। लोणी कुणें लाविलें मुखा।'
-द ६ १३० मामे-वि मातुलकुलीतील भाऊ, बहीण यांच्या
मात्याचा उल्लेख करतांना मामा या शब्दाचे हाणारे रूप, सामाशब्द-
० यहीण-न्ही मामाची मुलगी ० भाऊ-३ मामाचा मुलगा
० सासरा-३ नवऱ्याचा किंवा बायबोचा मामा ० सासू-न्ही
मागेसासत्याची बायबो नवऱ्याची किंवा बायबोची मामी

मामीर-अ (गा) मज, नंतर

मामुजी-३ (१) उदीर

मामुरी-३ आवादी संपन्नता 'रसतमामुरीवर नदर
देऊन' -इम ७५ [फा मभमुरी] मा(महा)मूर-वि सपन्न,
सध्द आवाद 'मुळक मामूर होत नाही' -रा १६ ४४ [अर
मभमूर]

मामूल-३ १ वशिवाड, साधारण रीत, चाल, दस्तुर 'नवरा
मापक-मामूल गुजराणल्या' -दिमरा २ ९६ २ उमेदवार,
उत्तेजित 'मोहदमास कौड-मोल देऊन मामूल करून लावणी
उपवणी करणे' -रा १५ २१ -वि रुड, सामान्य नहणीचा
प्राचीन, जुना 'सधे मामूल वशिवाड कशी ददि याची योग्य

बोहरी कमन' -३ १ २२८ [अर मभमूल] ० चाल-
वशिवाड-न्ही पूर्वीपासून चालत आलेली पद्धत, चाल, तरी
मामुली-नी रोखच्या व्यवहारांनीर, सामान्य, निरबोळ, जुनरी

माय-न्ही १ आई 'गुम्हीहि थळ बाधिला म्हणुनि
मायुची माय जी' -केवा ८८ २ (कों) सासू [स मातुका,
सॅ मॅटर, इ मदर, प्रा मावमा, वि प हि माव(उ), ते
मम्मा, उई अम्मा, मा, का अम्मा] इह ० १ माय मरो पण
मावशी उरो २ (५) माय तशी नेदी गढू तशी रोटी (बाप)
० मायशी नाहीं-मावशी पहात नाहीं-विपयवासना सुत
करण्यासाठी अयम्यगमन सुद्धा वज्ये न करणाऱ्या मनुष्यासवर्षी
म्हणतात माय विणे-१ आई प्रसूत होणे, मातेने विविध मुलांनी
युक्त असा पुत्रास जन्म देणे २ (स) (एखादे काम करण्या-
विषयी) छाती, धास, हिमन होणे 'मला शिबी देणारा
कोणाची माय व्याली आहे तें पाहतो' सामाराब्द-० आग-
न १ छातीचा अतिशय कोमल, माजुक भाग. २ शुद्धज्ञानील
बाहेर आलेले आतें, गुदघ्न ३ बाहेर आलेला गर्भस्थ आणि
गर्भस्थपत्रा ४ योनि, स्त्रियाच्या किंवा मादीच्या जननेद्रियाच्या
आतील जननविषयक भाग, इद्रिय 'तिला बाळंत होताना फार
प्रास झाला व मायभांग बाहेर आले' [माय+भग] ० आज्ञा-
३ आईचा बाप, मातामई ० आज्ञी-न्ही आईची आई,
मातामई ० गोसावाण-न्ही राजा किंवा राज्येश्वरी देवीच्या
बुरुषभोक्त सवाधन म्हणून सांगितलेली विषया या बुरुषभोक्त एक
परचे मेहुण, एक बाहेरचे मेहुण, एक ब्राह्मण, एक मुवांसिनी, एक
ब्राह्मचारी आणि एक विषया अशीं सादेस त माणसे (मद्वचारी अर्थां
माथूत) भोजनास बोलावतात विषयेला मायगोसावीण म्हणतात
व देवी मानव तिचे पूजन करतात हा कुलाचार पुष्कळ ब्राह्मण
कुटुंबात आहे माय(ये)चा पूत-३ १ सत्या आईचा पुत्र,
पराजमी, प्रतापवान, महत्कृत्य करणारा मनुष्य 'असे परिणाम
उत्पन्न करणारा कायदा कोणत्या मायचा पूत निर्माण करण्यास
तयार आहे' -दि ४ १२ २ निदा, उपहास इ० कृत्य अस
ताहि याचा उपयोग करतात [माय=आई+पूत-पुत्र] मायचि
मी मायचि मी चूत-वद्वा (कों) (अच्छील) अपशब्द एक
शिबी 'गुढ्या मायचि मी चूत साक्या' ० झचो-वद्वा (देत)
एक शिबी, आईशीं वाईत कर्म करणारा या अर्था ० थळ-न
आईचे म्हणजे जन्माचे स्थळ, जन्मभूमि असतुष्ट पक्षानें आपल्या
गावरात किंवा भोंवरगाणीं झालेल्या निकालावर पूर्वशुद्धिपति नस
लेल्या नि सपाठी अशा परचयशीं फिरून चौकशी करावी अशी
विनंति करतांना योजलेला शब्द उदा० 'हं मी मायचळ
मालितो दुसरे थळ मज या' ० देश-३ जन्मभूमि ० पोद-
व अतिशय शांततेची व सुरक्षिततेची जागा, आसरा, घारा,

रुग्ण्याची जागा, शरण्याचा -रि १ आश्रय देणारा; रक्षक, पालक (देव, राजा, पत्नी, लोक, राज्य, देव, गांव, ठिकाणा इ०) 'अ' अश्विती अनायाचे मायपोट ।' -हा ८ ११५ २ गरीब, शिष्टाद्वयी (गाय, घोडा, हत्ती इ०) 'व्यष्टीण-ही आदराने बोलण्यादि श्रीविषयी योजावयाचा शब्द, आर्हातारही दिवा बघिणीतारणी मानिलेली ही 'मायबघिणी विद्याबाई ।' रागला उद घुसे पायी ।' [माय+बघिणी] 'व्यष्टिण ऐर्ष्ये-(व) आई बघिणीवरून शिष्या वणे 'व्याप-उभय आई व बाप, आईबापे ३४० (व) माय बाप हेव्या लेकर पाहिले कोट्या=आईबाप सत्ताक व मुक्त विहङ्गिणीत 'मापा-याली-ही रवत-ची भाषा माय(उ)ली-ही १ आईस लडिवाळकणे सपोथण्याचा शब्द २ (सागा) आई दिवा आदरणीय, आवडते बघील हीमायूस 'मायघरी-ही १ मातेसमान दिवा प्रौढ स्त्री २ मातृस्थानीय दिवा अनुसंधानचन असलेली नातवाईक स्त्री (कि० ओळखणे, जाणणे, मानणे, पाहणे इ०) गोमास व शिक्क व हे शब्द पहा [माय+मावणी] 'माहेर-न १ आईचे पर, माहेर २ आश्रय, पारा ३ आश्रयदान, (कि० बरणे) 'मूर्ति-वि दिवण्यात समाविष्ट परतु महा लुप्ता मनुष्य ' (माये)राणी-ही १ क्रिया व खालच्या जातीतील लोक यानी पूज्य मानलेली पिताक देवता, एक धुत्र देवता 'जासमाता मायाणी । बाळगयुद्धा मान विणी ।' -दा ४ ५ १६ २ जलेवता 'जळीच्या मेसकीमाय राणी ।' -दा ३ २ २७ ३ (व) एक देखी हिची पुत्रा दिवा वीत होते 'आम-या परी मायराणीचा कुलाचार आहे ' ४ (निर्देश) करी नावाचे पत्रात्र ३४० लडक्याची मायराणी सापित्याचा शत्रु मायराणीचे दिले-उभय अंत तत्र पावून व यात लावून मायराणीस समर्पण केलेले वणकच ल्हान ल्हान दिव बायकांचा हा आपाडांतील एक कुलाचार आहे, या दिव्या सारखे कणकच दिव करून बायका घातात म्हणून-मायराणीचे दिव खाते निरिच्छन घरास बसे-असे एखाद्या धीट लचाळ व त्रासदायक स्त्रीसकषी रागाने म्हणतात 'व्यष्टी-ही १ कुलीन स्त्री २ गर्भार स्त्री 'मायवणी धाव्या धाय । गर्भे आवतणे न पाहे ।' -तुगा २३४८ [प्रा] 'व्यष्ट-न महारास आई दिवा पालक बाय्या ठिकाणी असलेल्या गावच्या सर्व दुसऱ्या जाती, या जातीपैवी एक व्यष्टि 'व्याण-न (व) नवऱ्या मुलाच्या आईला यावयाच वाण 'मायवाणासाठी लुगडे घायाह व्हे

मायणी-नी-ही मुसळ टोकणे, जात्याचे पाळे, जात्याचा अस्तील खुग इ० काना बसविलेले लोखंडी बडे

मायते-न (वर) दोन प्रहरचे जेवण 'मायते हाव्या बरोबरच मी द्वादडे आले' ।

मायतो-उ (गो) अर्धा दिवस

शको ६ १०

मायवळ-उ शृंग मांदळ पदा [प्रा]

मायंदळ-ळा, मायं(वा)घाल-नि पुढळ, भरपूर, बीग, मोघ, मस्त 'समागमे त हवार पायदळ, अती मायदळ, ' -देव (वटिपथ १७४) [(अटिष्ट) महान्+दळ]

मायना-उ १ भाषांचे, अभिप्राय, आशय २ पत्रातील आरभी लिहिण्याचे औपचारिक सप्रदाय माना अर्थ ३ पदा ३ दर्जा 'आपण महाराज हजरपती याच सेनापती आणि धीमंत हे पन्त प्रधान, उग्रदातांचा बरोबरीचा मायना ' -द्व ८९ [अर गमना]

मायना, माना-उ (बें) पायदा, नपा

मायपत्री-ही खोटी, नशी जायपत्री.

मायफळ-न एक औषधी फळ; मायफळ हे गुपारीवडा वारीक असते यास कोणी शुरवे असिद्ध म्हणतात हे विद्वत् ल्हान मुलांच्या आजारावर गार उपयोगी पडते [स मायाफल दि मायूफल]

माय(ये)घणी-ही कुलीन स्त्री 'वी मायवणी पाविये ।'

-माहा १६ १४४ (पाठ) [स महावर्णिनी]

माया-नी १ दृष्टि निर्माण करण्यास साधनीयूत अशी ईश्वरशक्ति 'इशे मायाभि पुररूप ईशते' = ईश आपल्या मायने अनेक रूपे घालण करतो' -ह्रग्व ६ ४७ १८ -गीर २२१ २ शक्तिप्रपच नमस्कारात्मक जगत्, जग हे असते गित्य, अद्वितीय अशा ब्रह्मत्वापासून उत्पन्न झाले असता ते द्रव्यमय व भिन्नस्थिति आहे अशी रयाच्या स्वरूपाची ऐदजाकिता पुराण त मायेवर वेत्तधर्मगोप करून गिता स्त्री व ब्रह्माची सहधर्म पारिणी आणि सुत्रीने सुट्टीची रचना वविस्तार मानिले आहे ३ कप कृत्रिम याद, ऐदजाल, मोह घालणारी ईश्वराची शक्ति 'हे आदिपुरपाची माया ।' -हा १ २०३ ४ अवस्तु-या ठायी वस्तुत्वबुद्धि मिथ्या करण्या, अवस्तुच्या ठिकाणी वस्तुत्वाचा भास, खोटा भ्रम 'पल जळ हे माया ।' -हा १३ १०३०

तैवी हे जाण माया । -हा २ १४० ५ नावशत रूप 'म्हणून विकारी निंहा नाशवत नामरूपासच माया ही सज्ञा देउन ' -गीर २१७ ६ अविद्या अज्ञान 'तैमा विश्वस्वैसी माया । नीद साडिन धनजया ।' -हा १८ ४०५ ७ स्नेह प्रेम ममता

तैवि करिल काय माय मायेते ।' मोअनुशासन ४ ३५ ८ दया, करुणा, अनुकंपा ९ भाग [स] ३४० माया वेडी गु फेडी=काम कितीदि विळसवाणे, नीच असो ते करण्यास माया

प्रवृत्त करते (वाप्त) 'निवारणे-मायचे फळ पारविणे दूर करणे 'कृपादृष्टीने पाहवी ज्या । तयाची माया निवारिती ।' 'साख लणे-अति प्रेम बरणे अपुर्वाई करणे मायेक गेल सेवेक

चुकलें-(गो.) माया करायला दुसरीकडे नेरें पण त्याचुलें कर्तव्य चुकलें मायेचें तोंड खाली-निरालें-माया, ममता ही वरपाणी, दिखान नवून, ती प्रसन्न होण्यापेक्षा अग्रकट रहाण्यातच विशेष आहे, ममता नष्ट असते मायेत अटकणें-घोंटाळणें-पडणें-फसणें, मायेतें गुंतणें-गोळणें-गुंडाळणें-प्रपंचाच्या केन्नात सापडणें, प्रवृत्तिमार्ग घालविणें मायेन मगाळणें-(कु.) द्रव, पांशर फुटणें सामास्य-० चक्र-न माये प्रमाणें मानवेलें पाचभौतिक जग 'जय जय मायाचक्रालया।' [स माया+चक्र] ० जाल (ळ), मायापाश-नष्ट ? जग हें पाचभौतिक असून ब्रह्माहून भिन्न आहे असा विश्वास उत्पन्न करणारें, युधि व इशिये यावर टाकलेले मायेचे जाळे १ मोह [स] ० तीत-नि मायाशक्तीच्या पतीकडे नेलेला (सत्पुरुष, ईश्वर) [स माया+अतीत] ० पटल-पडल-न मायेचें घुण्ट, आच्छादन, जग हें वस्तुतः ब्रह्मच अस्तताना त्यास भिन्न सत्ता आहे असें भासविणारा मायेनें जगास दिलेला आवार व छटा [स माया+पडल] ० पुर-न (स) शरीर ० ग्रह-न मायावेष्टित ग्रह [स माया+ग्रह] ० मान-न मायेचा भ्रम, सापड 'निते पिले ब्रह्मज्ञान । जेणें लुटे मायामान ।' -दा ७ १ ११ [स] ० ममता-स्त्री दया, माया, जेह, प्रीति ० मय-वि मायारूप, मायेनें कल्पित 'मायामय जग सारें । अवघें दोन दिवसाचें वारें ।' [स] ० मयविह्वार-प्रभव मायधिक बदल, रूपांतरें, पद्ममोह व स्थित्यंतरे होणाऱा प्रपंच 'नव्वते मायामय विहार । तेथे ह्याला स्फुरणगजर ।' ० रूपी-वि ? मायिक, फसवणारें रूप, सुटा, आकार असलेला १ कृत्रिम, बाहेरून सुखें पण आतून नीच, वाईट अशा एक वाटेर एक अशा स्वभावाचा (मनुष्य, सचेतन पदार्थ) [स] ० लाघव न जगत हें ब्रह्म विस्तार नव्हे तर क्षयात्मक सृष्टि आहे अशी मनुष्याची वचना करण्यात दिसून येणारें मायेचें कौशल्य, अवस्तुच्या ठिकाणीं वस्तुत्वबुद्धि उत्पन्न करणारें मायेचें कौशल्य [स] मायालु-ळू-नि ? ममताळू, प्रेमळ २ (स) जादुगार [स] ० चंचल-वि मायामय ० धाड-प्र सर्व बाह्यजग असत, मायारूप असून या जगाच्या बुडालीं असणारें ब्रह्मतत्त्व तेवढेंच सत आहे असें प्रतिपादणारें मत मायावादाचा पुरस्कार मुख्यत्वेन अद्वैतमतवाप्यानीं केलेला आहे [स] ० धान-धैत-वि मायिक (जगत सचेतन पदार्थ) [स] मायाची-वि ? मायिक मादरी २ मायेचा नियता (जगत दिसणाऱ्या त्याच्या अदृशुत कौशल्यावरून ईश्वरास श्रृंगतात) २ खोटा, वरपाणी, कपटी, लबाड (भाषण वतन, मनुष्य) 'हे अविद्या तरी मायावी ।'-अष्ट ६ ४३ [स माया+विन (प्रत्यय)] ० वेष्ट-प्र मायिक वेष्ट 'वी खेडनि माया वेदीचें लेणें ।'-अ ५ मायाळी-स्त्री प्रेमळ स्त्री 'तव कोणी

मायाळी दस्तोडी ।'-दावि ११५ मायि(यी)क-वि ? ऐंद्रादिक, मायेचे शक्तिरेखा २ जग हें वस्तुतः अमूर्त आणि अद्रव्यस्वरूप असता ते पांचभौतिक व दृग् आहें असें भासवून घवना करणारा (जग, जडवृष्टि) २ खोटा, लफा, असत्य, पोकळ खेड-मायिक वारमार-धदा-मुख-दु ख-सर्पति-दरिद्र-बोल्णे-रहणें-वरणें 'आणिक नलगे मायिक पदार्थ ।'-तुगा १०७० ४ माया करणारा 'यापरी महीतें मायिक । कोणी नसे मज लागी ।'-नव १४ १६६, [स माया+इक (प्रत्यय)] मायि कयुत्ति-स्त्री वचित्तृप्ति, स्थिति, जडाच्या ठिकाणीं भासणारें सत्यत्व, सृष्टिभ्रमता, ब्रह्म व माया यांच्या ऐक्यत्वाविषयी भ्रम 'मायिकवृत्तीं वा सणी घरिछी संग । इद्रियाचा पण राखी रया ।' [स] मायेक-वि मायावी, खोटे-वार [मायिक] मायेचा अवतार, मायाअवतार-प्र परमेश्वराचा मायिक अवतार (ईश्वराचे सर्व अवतार कारण आत्मज्ञान तसलेल्या व मृत कर्मां माणसास मात्र हे अवतार खरे भासतात) मायेचा गोंधळ-प्र प्रपंच, ससार मायेचा पद्वर-प्र प्रेमाचे वचन बाळगणारा मनुष्य (पुत्र, भाऊ, बांधव, आई, बाप इ.) मायेचा पदार्थ-मनुष्य-माणूस-प्र स्नेह, प्रीति असलेला मनुष्य मायार-स्त्री ? पुत्री, ऐवज, मातृमत्ता, पैता, हवोले 'त्याच्या जवळ बरीच माया आहे' १ बक्ष इ० शिवतांना दोरा निघू नये म्हणून शिवजीच्या बाहेर सोडलेला वस्त्रादि काचा भाग, बोरी सोडलेली जाणा, ससांस (माचा विणतांना त्याच्या गाताचा, एका रेंवेत खिळे टोकताना लाकडाच्या फळीचा सोडलेला भाग इ०) 'हा वस्तू केवळ काष्ठधारीवर कापू नको, घोडी माया राख'

मायोर-न (पि) माहेर पार

मार-प्र मदन 'मांनो अद्वैति शिवे अस्ति मार-माते ।'

-वामन, शक्तिमणीविलास २ [स मृ=मरणे]

मार-प्र ? टोक, चोप, ताडण (त्रि० देणें) 'दत्तेमाले वीर सुभद्राकृष्णाडुमार यास ज्या ।'-मोभीष्म ७ ३८ २ वदक,

तोफ इ० कांच्या गोळ्याचा प्रक्षेप, ह्ता, भडिमार 'त्याच्या

गुलाचा मार । आमच्या वेण्या हाच्या लात ।'-महाभ २ ३०

३ (ल) हडा, गर्दी, कडार 'ते तामें घोळातात, हे असे घोळातात

एकूण मला दोहोहडव मार' ४ प्राण हाण करणें 'तरी मारें

उणें काळकूट ।'-शा १७ १३९ ५ निग्रह करणें 'मनाचा हन

मास ।'-शा ६ २८९ ६ विपुलता, कलेलोट, रेलचेल 'सालम

जकुर्नी जव्याचा मार झाला आहे' ७ एखाद्या गोष्टीचा धबधबा,

भारी प्रमाण 'त्या निहरीवर सगळे गावाचा आठ दिवस मार

पडताच आटली' ८ क्रियेचा सापाटा अतिरेक, निष्काळजी

पणा दाखविणाऱ्या भाषणप्रदायात प्रकाशी व पादपुण्याची

योजनात उदा० 'मार पगरी पेंहन, मार चौलने' पात्रणे. '१ म्नु भाषिक अगारे जमीनीये माप जणे- विच्छन्नी-वादी-मुलांनी-मार [मारणे] (बाप्र) • वृणें-१ जिहणे २ एणा पात बोपणे, दोहणे. • पट्टणे-मारा पडणे, ह्मा होणे. 'बु बोप मणि छारिना मार पगरी हुजरा' ३१. • एणे ३८३ • यमले-माता पात्र, विदय होणे, मार मिळणे • मारणे-सेणे-निधयाने व मेटाने ह्मा करणे (अभ्यास, काम इ० वापर) मार मार, मारे मारे करणे-फिरणे-हिटणे-वरीत फिरणे-आपले दुन सांगत फिरणे • वृट-भी मारणे व धव वणे, घुटणे व घुटणे. [मारणे+घुटणे] • वृट-मोह-पीट, मारावुटी करणे-फि घेदम दोहणे, मारणे, गिणे [मारणे+घुटणे] • एराऊ-नि वेहनी मार गाणात. • गिरी-भी १ दोषाच्या शिवा घडुकीच्या लेखणांचा ह्मा, मारा, भरिमार २ एव्य वेपण्यांमैकीसात्य ३ नेमव्या टिकाणी गोळा इ० का प्यात्रोणे शिवा इ० कांवर केलेली सोय 'या रिप्याची वरं ह्मून मागिरी गापली' ४ मासाचा प्रयोग, मारा [मार+गा गरी] • मोह-भी मारणे, मोहणे, घुटणे [मारणे+मोहणे] • पकड-भी लट्टी दोहण्याच्या प्रधापिरी ह्मण व साधण बराबदाचा प्रधार-के १९ ११.१५ • पीट-भी सहकणे व दाहकणे, मार टोक, मारहाण [मारणे+पिणे] • घण-भी (एखादाकून) मारविण्याची क्रिया 'जेथे नमे मारण. जेथे नमे मारवण.' -यपादी १ ५७१ [मारणे] • हाण, माराहाण-भी हाणणे व दोहणे, मारणे व सहकणे मार, जघम इ० मारकट-कणा, मारका-वि १ (वै.) हुंदाहण्यात, लावा झाडण्यात रावक लेला २ मारण्याची सवय, खोड असलेला [मारणे] मारकां (रुं) हा-वि (व ना) मारका, अगावर घातून देणारा (येत इ०) मारका-उ दबवण व ओसे, जीव देणारा, लेखवणारा, अग्निदेवत करणारा (विशेषत कामाचा) दबवण (त्रि० लावणे, पडणे, बसणे, अगणे) [मार] मारका-वि (राजा) मारका, हुंदाहण्याची व लावा झाडण्याची संवय असलेला

मारई-भी, मोठी शिप हिम्यातील मादास मारवी म्हणतात मारवी पदा

मारक-उ १ सायांचा रोप, मरी, सांय २ मारेकरी, यम 'मालें पन्थ प्रिजगी, भास पळ प्राकृतास मारकसा.' -मोभीम १० १०३ -वि १ मारणारे, नाश करणारे २ (ल) प्रतिकारक भंजक, दोषापहारक (औषध इ०) 'कोवमछाल पृताचें मारक आहे'

मारका-उ पिशाचाचा एक प्रकार, (ऊ व दोळी) सर्व सुताचा राजा [मारणे]

मारका-खा-उ (ना) भयकर मारामारी, युद्ध, मुकाबला

मारण-उ १ (काम्य) मारा, मारी 'पादा ह्या मारणे. बोन येतो आमच्या मणे.' २ (माग) रानात जाऊन तेथे स्वपराक ह्मून वेचीम नैषध समवेग करणे व या रीतीने दवीचा नगम पेरणे [मं मारी, शा मग्ने] • मळणे-एगावा देवतेला जाऊन कान्यावर पुढी ह्याच मार्गावर जाऊन स्वर्दपाक ह्मून कुठेदेवतेप नैषध घातून सवणा व ब्राह्मण लेऊ घालो

मारगुंठया-उ १ एक वनस्पति

मारजांमळ-न एक इमारतीच्या उपयोगी लावून बांध मारंटी-भी (राजा) शुद्ध झालेल्या देवतेच्या रोषामुळे (गेषपन, कुठवात इ०) होणारा म्हणून सायांचा मानलेला प्रिदायक आजार [मारणे]

मारण-न १ मारणे, वप, दिवा २ हातूच्या नासाचे योजिलेला मज, जादू इ०. 'जण मारण' [त]

मारणी-भी. (काम्य) १ प्रहार, मार २ ह्मा, घाल 'जेव्हा छात्रांची मारणी. शुद्ध जाणे सापड.' १ वेग ४ (बदक, तोषा, रोमून उडविण्याकरिता भिदाच्या एवढीत राखलेले) शिरवून उतरले गेले जमी पदा [मारणे]

मारणे-छकि १ टार करणे, जीव घेणे धुनसिद्धया, 'मृ' ह्या घातून अगुलून जरी हा अर्थ प्राथमिक आहे तथापि तो मारणे ह्या शिवायदाच्या सन प्रत्ययान्त रूपाची राखणे हे शिवा पद योजने असता, अथवा मारणे क्रियापद बांदी विशिष्ट क्रिया विशेषणशी शिवा शिवाविशेषण असलेल्या जीव ह्या शब्दाची योजिले असता याप्र सोतो उदा० मारून दाखणे, टार मारणे, अगदी मारणे, नि रोष मारणे=जिवावृत्ती-जिवाने-जिवे-मारणे. २ साडन करणे, दोहणे, गिणे, हाणणे (कोणत्याहि साधनाने) ३ जिहणे, पडामव करणे ४ (पारा, वग इ० कांच्या) तीक्ष्णतेचा नास करणे ५ ह्मा करणे (घर, गांव, प्राची इ० वावर) ६ लावणे, अगावर घुटून पडून (टार मारून, दोहून, लुटून ह्मून) दिहायणे, दिगुक्तात घेणे 'सोने-खजाना-हुंदा-मारली' ७ कावीळ करणे, वड करणे, दमन करणे (मनोविकार, ह्मडा, वासना) ८ दोहणे (शिळे, सुटया, मेसा) ९ लावणे, बसविणे, न हाजेसा करणे (घुलणे, वांते, विडया, कोणतीहि वस्तु इ० जल्द पड बसणे असा अर्थ असता योजनात) १० (सोनारी धंद्या) कोणत्याहि जिनसाला पैलू पाहणे किंवा विशिष्ट आकार देणे, तसा उडवणे वगैरे उदा० बटयावर विल्वार मारणे ११ सभाळणे, निभावणे, निभावून नेणे, पार पाडणे 'ही एवढी आणीबाणीची वेळ मारून न्या म्हणजे झाले' १२ लिहिणे 'पत्रकावर सोरा मारला पाहिजे' १३ करणे ह्या क्रियापदाच्या विस्तृत अर्था (जोर, जल्दी, सटपट, चटपट इ०) क्रिया दाखविणे असता उपयोग करतात उदा० एवढे काम मारतो आणि येतो. 'करणे याच्या अनेक अर्था योजलेल्या

मारणे क्रियापदाचे काही अर्थ - उडविणे (बघू) लटणे (उडई),
 लगावणे (तावत, चावू, छडी), फेकणे, झुगारणे (अड)
 पालणे (पाला), आरमणे (धाव, नृत्य, ताण, जोर, दम यत्न),
 ठोकणे (तडू, फर्दिशी आत टाकणे, फेकणे (सोडात-मिश्रात,
 घाम, चकणा), गड करणे, खाणे (पेटा, माल), चलाखीने व
 हुशारीने मिळविणे, वसावणे (घशातील मफा), उदा० त्या
 व्यापारात म्या दोनशे रुपये मारले, कडेपणे व मोठ्याने उच्चा
 रणे (आरड, हाक, आरोळी, कुकारा), झपाट्याने, उत्तुङ्गतेने
 करणे (मौज कौतुक, रयाल, वाघळ गोष्टी), -'बल लीवर हात
 मार, फडशा वरून टाक ' याप्रमाणे जोराने, झटपट केलेले
 क्रिया दाखविण्याकरिता योजलेल्या 'मारणे क्रियापदाची उदाहरणे
 असत असे यावरून जाणवते, दम, चलाखी, उत्तल ह्या अर्थाच्या
 धोतक अशा मारणे, टाकणे, लावणे, पाडणे हाणजे, टाकणे इ०
 अथ च्या क्रियापदांच्या भौतीलच मारणे हे क्रियापद असल्याचे
 दिवून येते १४-अकि लागणे, परिणाम होणे ' ह्या तत्वाची ओल
 तथ च्या ओटीवर मारती ' ' काय हाकाची झळक, चकाकी
 मारती ' १५ शरीरात एकदम उत्पन्न होणे, उठणे ('चमक धमक,
 लघक, छल, वळ, उडण इ०), ' घोर-होई-डोसकें-मस्तक-
 मारते ' [स घ=मारणे, प्रेंजि मर, पोर्तु जि मारार] इ० १
 मारशील (जाळशील) तर पुढे जाशील=जर तू मला मारशील
 तर तू पुढे जाशील (तुला पुढे काय होईल ते समजेल) मारण्याचा
 धाक घालणारास ताकीव देताना झणतात २ मारावा हत्ती झुपावा
 मडार (वाघ) छटा, छाया मारणे-सारखेपणाची स्वर
 अमणे तुमच्या बोलण्यात सीधेरूपपणा बोलण्याची छाया
 मारती ' छाप मारणे छुकक्या मारणे-निश्रमस्त होणे,
 पणणे घास-घाण-मारणे-(एखाद्या वस्तूचा) वास रग रुचि,
 छटा, स्वर साक असणे मजा मारणे-देन करणे मौज वरणे
 मार(र)इ, मारांडी-ही खारवणेत उगवणारी एक
 कटिरी वनस्पति

मारदा-उ नारळ, ताहाचे फळ इ०कत येणारा आळच्या
 सारखा अकालपिंड, नोकळा मोठ

मारपाची-उ (मो) चौकोनी दगड मारपी-उ (कु)
 राणीतून चिरे काढणारा, मनुष्य

मारफत-ती-ही (विषयत येण्यायेण्याच्या व्यवहारात)
 एखाद्या मनुष्याची गुजरात, दिव्यमानता, मुखत्यारी, ओळख 'जे
 काही प्यायाचे धाव्याचे असेल ते हरीपताचे मारफतीने चे-इ'
 -किवि सवधाने, निस्तरीने, बडून ठेवें ' मी त्याचे मारफ
 तीन आले=मी त्याजकडून (त्याच्या नांवाने-वतीने, स्वाज
 कडून अल-यारी घेऊन आले ' [अर मुबारकत]

मारयन इ-ही १ (व ना) पिंड मिरवणूक इ० पोळ्याच्या
 इत्यादि दिवशी गांवातील इरापिडा, वेगवेगळे वाहने देऊन पातविण्या-

साठी होम वगैरे काढून मिरवणूक वाढतात ती, वरसातीत रोगराई
 उत्पन्न करणारी मारवत गावाची देवता, -हिच्या प्रीत्यर्थ वरील
 मिरवणूक वाढतात त्यावेळी गावाबाहेर जाळण्यात येणारी वातु
 व वायुद यांची केलेली अकालविकाळ, प्रचंड स्त्रीरूपी प्रतिमा
 'खेदणे-(ना) (एखाद्यास) हावून लावणे, (एखाद्याची)
 हुषी उडविणे

मारवा-उ (संगीत) एक राग ह्यात पडून, कोमल श्रवण,
 तीव्र गांधार, तीव्र मध्यम, तीव्र धैवत, तीव्र निषाद हे स्वर अस-
 तात आति पाडव-पाडव वादी श्रवण सवादी धैवत गानसमय
 दिवसाचा चवथा प्रहर [दि] ० धाट-उ (संगीत) एक धाट
 ह्याचे शुद्ध पडून, कोमल रूपम, शुद्ध गांधार, तीव्र मध्यम, शुद्ध
 पंचम, शुद्ध धैवत व शुद्ध निषाद असे सात स्वर असतात

मारवाडी-उ मारवाड देशातील व्यापारपदा करणारी
 एक जात व तीतील व्यक्ति -वि १ मारवाडशासकृषी २ तदे
 धोय (व्यापार करणार लोक) ३ (ल) धूर्त, शूट, रूपण, काव
 वाज, व्यवहारदक्ष [स मड] इ० मारवाडी मित्र नाही पाय
 खाना पवित्र नाही ० पणा-उ वजूवपणा,

मारवी-ही मोठ्या जातीचा शिपमाता याच्या शिपेला
 मारई म्हणतात मारई पहा

मारबेल-ळ-पुणी १ प्रथम समुद्रदिनांवावर उगविलारा
 बेल २ एक प्रकारचे हरडीसारखे वृक्ष, हे शुराना बागले मान
 वते ' कच्चेले लारवळु गोशाडी ।'-गीता १५२८९

मारा-उ १ (किडा इ० कावर घेलेला हत्ता तोकाच्या
 गोळ्याचा वर्षाव, मार ' विण्याच्या पूर्वे बाजूनेच मारा केल्या
 मुळे यश आले ' २ ताकाची राग ३ नमक्या टिकाणी गोळा लागू
 होण्याजोगे सधान ' ह्या मोरच्याने मारा बागला साधला '
 ' त्या विण्यास दोन मार आहेत तिसरेकडून कोटून ' गोळा लागू
 ' ह्याक्याचा नाही ' ३ तोपेचा, वडकीचा, आदोबा, गेंच, टप्पा.
 ४ एखाद्या साथीच्या रोगांनी महापुरांने घेतलेला धवी ' महा
 मारीने त्या गावाचे दोन मारे घेतले ' ५ ही नदी प्रतिवर्षी एक
 मारा घेते ' ५ भडिमार, मार, माराचा विषय होणे, मार वसणे
 माशा बळकडून मारा होतो ' ६ (विवा मार) वगळ, विपुलता
 (वया विवा वाईट गोष्टीची) ७ बुद्धिबळादि खेळात एखा
 विवा अनङ्क घाबर चालू शकणारी मोहण्याची मारक शक्ति ८
 वेडा, लोटा, जोर, सज्जात ' पधरा लोटी घुराच्या मान्यात साप
 ढळी - के १६ ७ १० माण्याचे आत येणे-माराच्या टप्प्यात
 येणे मारवाकुटी-ही १ माकूट, मारपीट २ (लोणत्याचा
 खळ) माराभाटी (यात कोणत्याहि खेळाद्वारे दुसऱ्या कोणा
 चीहि नष्ट मारण्याची अमते) माराडी-ही (कु) कुचवणा
 मारामार-री-ही १ परस्पर लढणे, मारणे, युद्ध, लढाई २

(ल) अतिशय भ्रम (उपजीविकेची साधने इ० मिळविण्याकरिता कलेले) 'दिवसभर मारामार करावी तेव्हा कोठे दोन आणे हाती येणार' ३ (अशिट) पराकाष्ठेचा झपाटा व गढबड, गर्दी (रोजच्या कामाची) ४ पराकाष्ठेची विपुलता (पदार्थाची) 'कामाची-गाण्याची-धावण्याची-प्रयोजनाची-मारामार' ५ पचाईत, अडचण ६ (कायदा) दोन विंवा अधिक इसमानी सार्वजनिक जागी केलेली झुज [मार्गे द्वि] ७ पडणें-होणें-पचाईत पडणें पचाईत होणें, अडचण पडणें 'गोन्याला तेथे घान्य-घाणी मिळण्याची मारामार पडली' - के १७४३० माराहाण-ही माराहाण मारिजेसिल-कि मारला जाशील मारू-वि १ मारणारा. २ मोहक, नखरेवाज, शिताकपक, मनोहर (डोळे, कलहार इ०) ३ भेदक, बोंचणारें, पक्ष (भाषण) ४ (गो) लबाड मारून-किवि आवेश, पूर्णपणा, विपुलता इ० दाखविणारें वाक्यालंकारभूत क्रियाविशेषण 'मारून तेल टाव आणि बळकट बोल' 'आज मारून हजारों रुपये घर्म केला' मारून उरता न ठेवणें-वेदम मारणें, मेरेमेरे तों मार देणें 'स्थाला मारून उरता ठेवला नाही' मारून पीट-पिटार करणें- (एखाद्यास) ठेवणें, बघणें, वचम मारणें मारून भूस्त भरणें-अगदी वेदम मार देणें, मेरेमेरे तों ठेवणें ० मारून-मारतां मात भरणें-मारून नरम भाणणें वशुद करणें, वेदम मारणें मारून येवप-(गो) मिरगी, झिट वणें मारून कुटून-धमकून-मुटकून-किवि नाना प्रकारच्या युक्त्या व प्रदर्शन करून, जबरदस्तीने, जुलमानें, पुसक धमामें, मोट्या बलांने, बाखार प्रयत्न वेळ्यावर (कि० अलेशेले साधणें, करणें) 'एकदा मारून पुढून घर वाघलें केले' [मार्गे-पुढणे, मार्गे-मुढणे] मार्गे-किवि (वाक्यालंकाराची विंवा पादपुष्पिक शब्द) आवेशांन मार अर्थ ८ पहा 'मार सुसळाछाली एकाची टाळवीं पोढून टाकीन' -नामना ८६ मारफरी-पु एखाद्याच्या सांगीवरून दयांन एखाद्यास ठार मारणारा, वेतन घेउन मनुष्य वाघांचे काम करणारा [मार्गे-मारी]

मारारु-उन (महानु) शस्त्र, बाण 'बदपचिया मारारु। गातावीणि ते।' -माए ४२१

मारा चेणें-कि परेमेरे या खेळात आपलें परें झाल्यावर विरुद्ध पक्षाचा खडा उचलून घेणें

मारानु-पु १ लक्ष्मीपति विष्णु २ कृष्ण ३ राम [म=लक्ष्मी-नाराणा]

मारि-री-ही मरी, महामारी 'मारी लक्ष्मि न तद्विषु हुनि अधिक प्राणिजात सारील।' -मोभीम १० १६ [स मू=मार्गे]

मारि(र)ता-वि मारणारा [मार्गे] इ० १ मारत्याचा हात धरवेल पण कोल्याचें तोंड धरवत नाही, किंवा मारत्याचें हात धरवतात, पण कोल्याचें तोंड धरवत नाही २ मारत्याच्या मार्गे पळत्या पुढें मारता पीर-वि १ वस्ताद, जबरदस्त उतारा, बरकती 'स्थाचा मारता पीर मी आहे मजपुढें येऊ या' 'हें औषध पिताचा मारता पीर आहे' २ तडखपणानें मारणारा इषम [मार्गे-पु पीर] मारती-ही १ लढाऊ कोज 'मारती तीस हजार।' -ऐपो २३२ २ (पद्याचा लेख) आपणाजवळ ज्या रगांचे पान नाही व जी आपण हुकुमानें मारतो अशी बाजू, गगण मारपेंच-पु ठावपेंच, कावेदावे, छपेपे, युक्तिप्रयुक्ति मारत-पु १ वायु बारा, दहा २ ज्यावळीं प्राणवायु आतून निघून गगनाला मिळतो त्या स्थितातील दुष्टलिनीचे नाव 'ते बळीं दुष्टलिनी हे आप जाये। मग मात ऐसें नाम होये।' -शा ६ ३०१ [स] मारति-ती-पु १ वायुपुन, हनुमान् २ वचित भीमालाहि म्हणतात 'शिवजी मारतिला भगवते हृदयात बाण शिरकविला।' -मोभीम ५४० मारतीच(ची) शैष्ट नक्षी (भीत) शुद्धीसाठी रक्ते केलेल्या मारतीच्या संपादाला राक्षसानी चिच्या बाघत्या पण ते इतके लावले की सपचना यावरून (ल) लपत जाणारें काम, लवट गोष्ट, पांढाळ ० लांबणें-भक्ति अशा रीतीने काम लाविलें जाणें

मारुज-पु अर्जे 'हुडूर मारुज पोंहबविला' -बाहमा १ ६६ -वि प्रविष्ट, धुत 'रावदास अर्जे मारुज बरून पाहीन' -रा ५ ७३ [अर मरुहस्त] ० मी(मे)दारद-पु अर्जे, विनति वरतो या अर्थाचा काशी अर्जे, पदें इ० कतील मादसा [का मरुत् मिदारद=मी अर्जे वरतो]

मारुमिती-ही एका महिन्याच्या पौर्णिमेपासून दुसऱ्या महिन्याच्या पौर्णिमेपर्यंत महिना मोजण्याची उत्तरहिंदुस्थानातील रीति व या पद्धतीने केलेले मारवाढयाचे हिशेब

मारोंव-ही (गो) तुमान

मार्क-पु शुण, परीक्षेचे प्रश्नाच्या उत्तरास मिळालेले शुणाक ही -ही चिन्ह, खुण [३]

मार्कडेय-पु १ एक ऋषि, मार्कडेयपुराणाचा कर्ता २ (मार्कडेय हा चित्रजीव आहे या समजुतीवरून ल) अतिशय म्हातास मनुष्य [स मार्कडेय] मार्कडेयांचे आयुष्य-न दीघायुष्य

मार्ग-पु १ रस्ता, पथ, वाट २ पथ, सप्रदाय ३ (ल) रीति पद्धति, मोड, सरणी, धांटी, बहिवाद, चाल, परिपाठ 'गुरुजन दवी बरति कन्या, या। मार्गासि रचिता मी प्रमुजी होईन पात्र अन्याया।' -मोआदि ८ ३४ ४ मोक्ष, स्वर्ग अथवा एखादा शुचप्रद लोक गाढ्याचा रस्ता वर्ममार्ग, उपासनामार्ग

य ज्ञानमार्गे असे हे तीन मार्गे आहेत. काही लोक यांचेच शिवाय मार्ग, योगमार्ग व वैराग्यमार्ग यांचा समावेश करतात. ५ (संगीत) ताल देण्याची एक पद्धति. ध्रुव, चित्र, शार्तिक व दक्षिण असे हे चार मार्गे आहेत. [सं. मृग=तोष करणे] (वाय.) ० घरणें-१ निघणे, आपल्या मार्गांला लागणे. २ रस्ता रोखणे; रत्याला उघडव देणे. वाट मारीत घरणे. ० फुटणें-१ रस्ता, वाट आवळणे. 'खंडली समोसाची गति । मार्गे न फुटे चालावया ।' २ एका वाटेस दुसरा फाटा फुटणे. ० मळणें-१ मारण मळणे पहा. २ वाणेत भोजन करण्याकरिता व मौजा मारण्याकरिता जाणे; वन-भोजनासाठी सहल करणे. मार्गावर येणे-सुधारणे. मार्गी लागणे-१ (आपल्या उद्दिष्ट प्रवासाचा) मार्ग घेणे, निघणे. २ मरणाच्या पंथात अग्रगणे. ३ (एकांदे कार्य करण्याच्या किंवा ते कसे करावे हे समजण्याच्या) पंथास लागणे. ४ आरंभिले जाणे; सुरू होणे (काम, गोष्ट) सामाशब्द-० क्रमण-न. रस्ता, वाट चालणे [सं.] ० गीत-न (संगीत) गांधर्वगीताचा एक प्रकार. [सं.] ० प्र-वि (काव्य) रसोत्पत्त्या; वाटमान्या 'दुर्बलपातळ मार्गधन ।' [सं. मार्ग+दन्.] ० ताल-उ. (संगीत) प्राचीन तालाचा प्रकार हे प्रचारतून नष्ट होऊन अनेक शतके झाली आहेत [सं.] ० ज्ञय-न. तीन मार्गे. मार्गे अर्थ ४ पदा. [सं.] ० द्वाद्-वि. वाटाड्या, रस्ता दाखविणारा. ० पालीदघन-न. १ दर्म किंवा मोळ याचा दोर बळून तो गावाबोरे पूर्वदिशेकडे दोन झाडास किंवा पलास दोहीकडे बांधून त्याखालून गावकऱ्यांनी गावात प्रवेश करण्याचा विधि. २ मोळाचा दोर बळून एका टोकास हीनवर्णीय व दुसऱ्या टोकास श्रेष्ठवर्णीय दानी धरून ताणून शोढावयाचा विधि, मार्गोळी [सं.] ० प्रतीक्षा-अ. एखाद्याची वाट पाहणे [सं.] ० भेद-उ १ मार्गाची निग्रहा, रस्त्याचा पालड २ मार्गाच्या निग्रहेमुळे किंवा पालडामुळे होणारी चूक ३ पदवीचा भेद 'हर्मी या वाक्तीत जो काही मतभेद दृष्टीस पडतो तो मार्गभेदासुळे झाला आहे' -टि १.४९९. ० रुढी-अ. (महातु) पयातील प्रचलित वर्तन. 'प्रमाणपुत्र तयाची मार्गोळी ।' ० संंगीत-न १ जे भरताला ब्रह्मदेवाने शिकविल्यावर त्याने अप्सरा व गंधर्व यांच्या बंडून शंकरापुढे गावविले ते संगीत त्याच्या निवसात बदल व्हावयाचा नसतो. दुसरे देखी संगीत २ प्रचारतून नष्ट झालेले संगीत [सं.] ० ह्य-वि. यात्रे कर, प्रवासी, सुशापर 'मार्गस्य देवदक्षिणासी अस्ति ।' -सप्र ८२१. मार्गोची-वि सारळ, न्यायाची. 'ही मार्गोचीच गोष्ट होती । मार्गोचन-न वाट, मार्ग, रस्ता चालणे. [सं. मार्ग+अटन] मार्गामार्ग-उ सरळ मार्ग व आभारार्ग, योग्य-अयोग्य मार्ग 'का जे मार्गामार्गे देखावे ।' -हा ८.२३९. [सं.] मार्गीक्रमण-न (ज्योतिष) नक्षत्राच्या क्रमाने अंशप्रांचे पूर्वेत

जाणे. [सं.] मार्गीचलन-न. (ज्योतिष) ग्रहांचे नक्षत्रक्रमाने पश्चिमेकून पूर्वेकडे गमन. [सं.]

मार्गण-उ. शर; वाण. 'मग असेक्य सोढोनि मार्गण ।' -जे २०.११७. [सं. मृग]

मार्गशीर-उ. मार्गशीर्ष महिना. [सं. मार्गशीर्ष] मार्गशीरी-शीर्षा-शीर्षा-वि मार्गशीर्ष महिन्यासंबंधी. मार्गशीर्ष-शीर, मार्गेश्व(स)र-उ वैशाख महिन्यातील नववा महिना.

मार्च-उ. १ ईपजी वर्षाचा तिसरा महिना. २ सैन्याचे ह्च. [ई.]

मार्जन-न १ सिंचन, शिंपण. २ दर्शनांनी अथवा विशिष्ट मंत्र म्हणून सजव्या हाताच्या बोटाच्या अंग्नांनी हृदय व शीर यांवर पाणी शिंपण. ३ स्नानाने, धुण्याने, पुण्याने, पुष्यासिक उठण्याने ४ शरीर स्वच्छ करणे. ५ (सामा.) धुणे, धानणे; स्वच्छ करणे. ५ सडा; ईमार्जन. 'केशर कस्तूरीची मार्जने ।' -वैशीख ८.८८. ६ (महातु.) सुखमाजने, होळ धुणे. [सं. मृग=पवित्र करणे] मार्जनी-अ. १ केरझुणी; झाडणी; कुंचली, झाडण्याचे, पुण्याचे कोणतेहि साधन २ (संगीत) तेराव्या धुतीचे नांव. [सं.]

मार्जा(र्ज)र-उ. व गंधांनी किंवा शानातील माजर. 'सुगंधसुगंधे आनि मार्जरे ।' -दा ४.५ १८ [सं. मार्ज=धुवि करणे]

मार्तंड-उ (कवि.) १ सूर्य 'सदा चक्रवाकसि मार्तंड जेता । वडी पालितो सूर्या रवामी तैसा ।' -राम ३७. २ खेदाव किंवा खोखा 'पादोनि मार्तंडा जेजुरवासी ।' -दावि १७९. [सं.]

मार्तु(र्त)ल-उ (कर) दिसपीस, पावी, (ई) स्फुडासुन्दर.

मार्त्तिक-वि. मातीचा, मृत्तिकामय [सं. मृत्तिका]

मार्दव-न १ मृदुपणा. २ सौम्यता, कोमलता, शांति.

[सं.]

मार्फत-अ. मार्फत पहा.

मार्मिक-वि १ रहस्य, मर्म जाणणारा, अंतर्गत छव्या, भावार्थ भेदणारा. २ भेदक, वेधक, बारीक, खोल, सूक्ष्म (तर्क, अनुमान, कल्पना) ३ भेदणारे, टोचणारे, खोचणारे, देहक. (भाषण) [सं.]

मार्वात-उ (व) पोळ्याच्या सणातील दुसरा दिवस.

मारवत पहा.

मार्सो-अ. (गो.) लोख, ल

माल-उ माल 'माल मईनि मालखडा ।' -एमा ३१.

३४१ [सं. माल] मालखडा-उ अजिंक्य माल 'बापूर मुक्ता दीपला विडा । सुंद करावया मालखडा ।' -कथा ४९.३८.

मालखंड-३. (महाव.) युद्धभूमि; कुस्तीची जागा. 'मिरी गजरागा मालखंडा प्रवेशे।'-गस्तो. 'मालखंडा जे केले क्षात्र।'-एमा ३१.३८१. मालगंडी-झी. (महाव.) मल बांधतात त्याप्रमाणे कास बांधण्याचा प्रकार; विविध प्रकारे गंध देउन वज्र नेसण्याची पद्धत. 'तो पीतांबर असे वेढिला। मालगंडी।' -दाव २२४. [स. मल+बंधि] *जेठी-३. मल. मालातिर्णे, मालाथ (यि)णे-भक्ति. १ (महाव.) मलविदेने वेढणे; मोहित करणे. 'पेणे अर्धकारे मालायिल।' -भाप्र ६.३२. २ निस्तेज होणे, करणे. ३ नि.शेष होणे. 'भीतरी मालायिले। साभिळासि।' -सालिका १६.४०. ४ आश्रय, आंगोकार करणे. 'तैसा प्रवृत्ति हे आयुर। एकली जोहे गोचर। जवें एकायें शरीर। मालहातीना।' -झा १६.२७७. [प्रा.]

माल-३ परिणाम; शेवट. [अ. मआळ] मालअन्देरी-झी. परिणामाचा अणोदर विचार करणे. 'मालअन्देरी.' -पेज ६०. [अ. मआळ=परिणाम]

माल-३. १ मत्ता; तित; इत्य; संपत्ति. २ जिप्रस; तौदा; विक्रीचा पदार्थ; जितवपात्रस. ३ किमतीची वस्तु. 'हा आठा खर्चाचा माल आहे.' ४ (कायदा) प्रत्येक जातीची अंशम जिद्दी. ५ जमाबंदी. 'मालाचे (रेखेमुखें) काम.' -निजाम-विजय १४.१२. २१. [अ. माल] (वाप्र.) *खाने-(व.) मेवा, मिठाई इ० गोड पदार्थ खाणे. माल केमाल, मालचा माल-वाढ, सुधारणा होणाऱ्या किंवा घट, अपघार होणाऱ्या कार्मी लावल्यावरहि ज्याच्यामध्ये बराबरीत वसा काहीच बदल होत नाही असा पदार्थ (पेसा, माल इ०) *वधरणे-(व.) पीक कांतेले घेणे; मालावरचा नाग-वि. १ पैशाचा उपयोग न करता त्याचें केवळ रक्षण करणारा (रूपण मनुष्य). २ श्रमाधिवाय आयती संपत्ति ज्यास मिळालेली आहे असा (इसम) सामासचर- *अश्याय-३. चीजवस्त बंधने संपत्ति. *फटनी-काटणी-काटी-झी. १ शेताच्या काणीसाठी सराईतरी परमानगी मिळण्याबद्दल दिलेली रक्कम; फ. २ पिकाची कापणी. *काळी-झी. (व ना.) शेतजमीनीचा साकारसार. 'बन्हा-इची मालकाळी किती?' -खरार-वि. पूर्ण किमतीचा (चेंचलेलें) किंवा विरूप झालेले कापले तरी जे पाणत्या पातुचें मरतें असे नाणें इ०). [माल+खरार] *राना-३. कोटी. *च्याटी-चाट्या-३. साठेतील वपणु [माल+चाट्या] *जामिनदारी-झी. मातजामिनाचा अधिकार, काम. *जामीन-३ मालाचा, पैशाचा जामीन; अमूक रकम अमुकवेळी देईन अशी हमी देणारा. -रा१६.५०. याच्या उलट हाजीर जामीन. *टाल-३. थोडा वस्त; माल आणि इतर सामान. [माल द्वि] *दार-रि.

(व.) श्रीमंत. 'गावांत मालदार लोक आहेत.' *धनी-३ मालाचा, जिप्रसाचा धनी. *पिसा-वि. मालाचा नाश झाल्याने किंवा तो नष्ट होण्याच्या भीतीने वेढ लागलेला. *पिसे-न. मालाच्या नाणामुळे किंवा नाशाच्या भयामुळे लागलेले वेढ. *वेंदी-वि. १ ऐजदार; किमतीवान; मोलवाच. २ घणसर द्रव्याचा भक्ष्य (बांधणी, मांडणुक). *बिसात-झी. मालमत्ता. *मत्ता-झी. (व्यापक.) सर्व घनदौलत, जिद्दी, शेट; रोकड, माल, चीजवस्त इ० सामान. [अ. माल+मत्ता] *मवेश-शी-झी. चीजवस्त; गुरेढोरे; मालमत्ता. [अ. मवेशी] *मसाला-३. (व्यापक.) १ मिश्रणाची द्रव्य. २ इमाती इ० कामासाठी लागणारे रंग, विटा, लुना, लाकूडकाटा इ० सामान. ३ उपयुक्त वस्तु, सामग्री. [माल+मसाल] *मस्त-वि. संपत्तीने चढलेला; घनगर्वित; घनोन्मत्त. [अ. माद+फा. मस्त=मत्त] *मालिक-३. धनी. 'तरी मालमालिक व्हा त्याचे।' -दावि ८. *माली-यत-झी. मालमत्ता. 'संस्थानामध्ये मालमालीयत व स्वभाव...' -बाडवावा १.१३४. *मिळ(ळ)कत-झी. माल व चीजवस्त; जंगम व स्थावर मालमत्ता. [अ.] *मुद्दल-न. झालेल्या खर्चाच्या किंवा आगाऊ दिलेल्या पैशाच्या बरोबरीचा जिप्रस. वदा० माझे मालमुद्दल उभें राहिले-आले-हातास लागले. -किवि. १ बरोबर किमतीला (कि० विकणे; विकत घेणे; करणे इ०) २ मूळ किमतीला. *मोल-रि. योग्य किमत दिलेला; त्याच्या किमतीला घेतलेला, विकलेला, मांडलेला. -किवि. योग्य किमत देउन. (कि० विकत घेणे; विकणे; मारणे; गदाण देवणे इ०). *मोल किमत-झी. योग्य किमत. *वाडी-३. (व.) कुलवाडी; दूळ; शेतकरी. 'गावातल्या सयया कुलवाडी मालवाड्याशी काय हाय? जो तो कसा तरी उपाश्याने दीस सोडतोय.' -चैत्रावल-महाराष्ट्र धारदा, जुन ११३५. *सिकान्या-वि. (व.) उत्तम पदार्थांवर हात मारवयाच सेवकलेला. *साईर-न. मालाबरोल जहात. 'कसबो कसबो कराइरा मालसाईर सुपी तुमपर राखो.' -बाडवावा १.११. *दर्राऊ-वि लोटा, नुकसान, सारावी करणारी. (प्राणी, बस्त, काम यांची). माल(ली)क-वि. १ धनी; स्वामी. २ अधिपति, शास्ता, अधिकाारी. ३ हपदार; जो एखादे काम पाहतो किंवा ज्याचें से काम आहे असा मनुष्य. 'माता बाप जामीन राहिला आहे तो त्या गोष्टीचा मालक त्यास काय ते विचारा' ४ (कायदी) पति, नवरा. ५ (कायदा) एखाद्या बंधनीचा, मंडळाचा गुमास्ता, मॅनेजिंग एजंट. ६ (उद्ग) दोळीचा नायक. ७ शेणकरी. ८ जमीनदार. [अ. मालिक; मालक] मालकी-झी. धनीपणा; स्वामित्व. सत्ता. [मालक] मालकीयत-झी. स्वामित्व. 'मालकीयत व साविंदी.' -दिमरा १.२०७. [दि] माल गुजा(झा)र-३ १ जमीन संजाने

देणारा, जमीनदार २ सारकारचा वसूल जमा करून देणारा ३ (व) पाटील [का मात्सुगार] ० गुजा (शा)री-भी १ सर कारसारा देण २ मालगुजाऱ्याचा हक्क माल(लि)म-३ गळवताचा विशेष व व्यवस्था पाडणारा अधिकारी, नाखवा मालत, माल यत, मालियत, मालीयत मालिस्त-भी चिंदी, उत्पन्न, वसूल, मालमत्ता त्यांची मालयते पारचगेनी - स ११ ५१५५ 'माणसास न मारये, मालत घेऊन सोदून यावे' - भाके २६ [अर मालीयत] माली-नि वसुलासवणी 'माली व मुली' - वाडसमा ३ २४ [का माली] माली मामला-३ १ (जकात) किमतवान माल, जो विकला असता पेसा उत्पन्न होईल असा माल, सर्वे सर्वे सोसण्याजोगा माल २ जकातीचे काम मालीय-वि (कों) काही किमतीचा, विकला असतो काही किमत येणारा (मौलवान जिमत) [माल] मालोमाल-नि किमतीच्या योग्यतेचा, दिलेल्या पैदाश्तच्या किमतीचा (विकत घेतलेला जिमत) (कि० विच्छे ६०) [माल दि] मालकई मालकै-भी (महादे) गोष्ट 'न पातां आपुले पळ। मिया मालकै केली नवल।' - दिगु ७२६

मालकस-३ (संगीत) एक राग यात पडूज, कोमल गाथार, कोमल मध्यम, कोमल धैरत, कोमल निषाद हे स्वर लागतात जाति औडुव-औडुव वादी मध्यम सवादी पडूज गानमय राणीचा तिसरा प्रहर [स मालकोश]

मालनागु(री)णी-भी कायोगीची एक जात, एक वनस्पती व दिचे बीज [स जुगुनी, हि मालकानी, गुज मालकानी, रों मिगकी]

मालकी-भी (कों) गळवताच्या पटण्यावरील तीन-चार फळ्यांच्या रागा

मालकुडई-भी ताडुळाची एक जात

मालखडी-भी माल नावाच्या मातीची खडूची एक जात हिने लिहावयाच्या पाण्या ६० पासतात मालण-मालमातीने पाटी ६० घामणे

मालगण-३ (व) मालवाचा रहाळ 'मालगणत जा'

मालगा-३ दाखाची एक जात शास सफेत विलायती असेहि म्हणतात याचे रें अमरिकेहून हिंदुस्थानात आणविले - कृपि ५१३

मालगोंडा-३ बरीची एक जात हिचे कणीस मोठे असून तावूस असते - कृपि २१२

मालगोवा-३ मंडसूरवरील आंब्याची जात - कृपि ६८१

मालजा-भी (माळवी) व्यवस्था दुरस्ती 'गोविंद राव डॉन्गरचे हातून मालजा बरोबर होत नाही' - विविध १ १२२

मालजादी-भी वेदया, रांड, कसपीण, वेदयावन्दा [का मात्सदा-२४७५]

मालटी-भी (हेट गो कु) एक प्रकारचे मातीचे ल्हान भोंदें, पाळ [माती]

मालण-न-भी अतिशय मुदर की 'मालणी बंक प्रादिनी विद्याचा प्याल' - अकरा ५२ [स मालिनी]

मालणें-उकि मालणें, विसविला जाणें (दिवा) [स म्लें] मालती-भी (कों) गारुड्याचा (सुगडावर) टेकण्याची मोठी मातीची पणती

मालती-भी १ वाजरीच्या आकाराचा गंधूरा, खिरीत पाण्यासाठी गंधूच्या संपीठाचा पुलामारखा केलेला एक पदार्थ 'ते मोटवे सरबळे आणि मालत्याला।' - शाह १ ७७. २ एक सुवासिक पुड्याळ लावण्यापासून दोन-मढीच वर्षांनी यास फुलें येतात फुलें गौरीक व जरा वाकडी असतात याचा बदल ल्हावपात असतो. पुलास मधुर वास येतो ३ एक वृत्त याच्या चरणात अक्षरें १२ व न, ज, झ, र ह रण कसतात [स]

मालवा सुगढ-३ चैतमाची एक जात - मुग्धा १७

मालदाडी-भी. जोंधळ्याची एक हलकी जात याचे धाड ल'लचक असून कणीस ल्हान असते

मालदी-३ सुम्यांचे लाह - पाक ५८

मालप(पु)वा. मालपु(पो)हा-या-३ पीठ मिगडून तें चांगलें, फुगल्यावर कडीत वृष टाकून त्यावर तें ओतून कोव्ही वाजु तावूस रंगव्या मात्वावर साखरेच्या पाकात टाकून करेलें एक प्रकारचे मालादार व हजेर थिरव्यासारखे पकाय [दि]

मालमी-भी (नाविक) सराठ्याच्या आसमारावरील दिशा दाखविणारे होवायचे मालीम-३ १ गळवतावरील मुख्य अंगिकारी, नाखवा, सुकाय घरणारा कप्तान [अर सुभक्ति]

मालय-३ १ (संगीत) एक राग, यात मारवा असेहि म्हणतात मारवा पदा २ भाळवा प्रात [स] ० देश-३ मालवा प्रात यात इंदूर, उज्जनी ६० शहरें येतात

माल(ल्ह)वणें-अकि १ जाणें, विशणें (दिवा) २ (ल) सपणें, खालवणें, नारीचें होणें (आचार, देवीच्या पुढुळ्या, आसराद ६०) [स म्लें] मालहवण-न [कुकर, विविधें माल (हट)विणें-सकि १ विशविणें, पुवणें (दिवा) २ नारीसा करणें (वश, कुल)

मालवी-३ (संगीत) एक राग यात पडूज कोमल मध्यम, तीव्र गाथार, तीव्र मध्यम पचम कोमल धैरत तीव्र निषाद हे स्वर लागतात जाति सपूर्ण-सपूर्ण वादी रूपम सवादी पचम गानमय सायराळ [स]

मालध्री—५ (सगीत) एक राग यात पडून, तीम गाधार, तीम मध्यम, पचम, तीम निषाद हे स्वर लागतात जाति औडुव-औडुव वादी पडून सबादी पचम गानसमय दिवसाचा चवथा प्रहर [स]

माला-लू—पुकी एक प्रकारची माती मालखडी पहा

माला—की १ फुलाची माळ, कुसुममालिका २ मणी ओंबलेली दोरी, हार, स्मरणी ३ ओळ, पकि [स] • दंड-५ पुष्पहार 'बरीं दळताति अलौकिक। माळादह।'—ज्ञा ११ २२० [स माला-१६६]

मालिगौरा—५ (सगीत) एक राग यात पडून, वेमळ ऋषभ, तीम गाधार, तीम मध्यम, पचम, तीम धैवत, तीम निषाद हे स्वर लागतात जाति सपूर्ण-सपूर्ण वादी ऋषभ, रुषादी धैवत गानसमय सायंकाल [स]

मालिनी—की १ त्रियाची एक जाति, त्रियाच्या पत्तिनी, त्रिणिणी इ० चार स्थूल वर्गोपैकी एक वर्ग चतुर्विधाजाति पहा २ एक गणवृत्त याच्या वरणात असुरें १५ आदि न, न, म, य, य हे गण असतात [स] • वसंत-५ एक औपधी मात्रा, रसायण यास छवर्गमालिनी असेंहि म्हणतात [स]

मालिन्य—न मळकपणा, मलिनपणा, घामटपणा [स मलिन]

मालिस्त—की (डागवेश) माळ जमीन, एक वर्ष पडीत डागून हुसव्या वर्षी लागवडीस आणलेली जमीन

मालिस्त—न १ हुटणें, टेचणें २ तयार माल ३ चदी

माली—की (कु) पाच नावाची वनस्पति

माली, महाला-ली-ल्या—५ न्हावी, न्हाऱ्याची जात 'नखें बोखाळाय मारया बोलाविति।'—वसा ८

माली(ले)तुळस—की एक वनस्पति रानतुळस व ही एकच **मालीमर्दन**—न (मंदातु) तैलादि द्रव्यें शरीरास लावून केलेलें मर्दन, मालीश 'माली-मर्दना दीधली राया गुहारी।'—धवळेपू ९८१ [मलमर्दन]

माली(लि)श-स, मालिस्त—की १ खरारा, घोदयाची चाकरी २ अंग रगडणें, चोळणें, चपी

मालुंड, मालुण—उर सापाची एक जात, दुतोंडें महा डळ, माडळ, पहा

मालु(लु)म—वि झाल, माहीत झालक मालूम करणें '—रा १५ ३१ [अर मजलूम] **मालु(लु)म(मा)त-माती**—की १ पडलेल्या गोष्टीतील सर्व गुण, बलम, यच्चयावत् परिस्थिति (एखाद्या व्यक्तीची), कच्ची हवीगत २ माहिती 'माहीत मालु मात हि लिहिणें'—पेद २१ ५५ माहितीचा कागद ३ पत्रातील मजकूर—पया १८० ४ (मापण, रेख इ० काचा) खोटेपणा

या पत्रात जें लिहिलें आहे ही सर्व मालुमत आहे, हा मजकूर खरा नव्हे' ५ मालूम केलेली, सांगितलेली सर्व हवीगत, अर्ज—वि खोटा, बनावट (दरत ऐवज) 'बहुत बारकाईन (बवकशी) करून मालुमातील असलील, निकामी तीं दूर बरावी'—वाढमा २ ४४ **मालूम दानंद, मालूम मीदानंद**—की (विशप्त सरकारी पत्रातील) कळवितो, निवेदन वरतों, माहीत वरतों अशा अर्थाचा शब्दसमूह [फा मआरूम मिदानंद]

मालें—न दहाच्या फेडीकरिता, हुशगत पडलेल्या नाते वादळाच्या सुटकेकरिता विवा जप्त झालेली जमीन, वतन पुन मिळण्याकरिता गळ्यात नागर अडकवून दागेदार शिक्षा मागून द्रव्य मिळवणें (कि० माणणें) 'वाघाचा नागर गळ्यात। खाड ह्मणु बाहेलें बहुत। माद्राण आला मालें मागत। बरा साहित्य म्हणतसे।' • फकरी-५ मालें मागत फिरणारा मनुष्य

मालें-लू—न १ एक प्रकारचा मऊ दगड, खडी मालखडी पहा २ (माल्याचे गोळे वेढले असतात यावरून) बणीक, लोणी, खवा इ० काचा गोळा, पुरणाची पोळी लाडावयाच्या द्रव्यां आत पुरण भरण्याकरिता टबळाच्या आकाराचा वेढेला वणवेचा गोळा, उडा ३ गुळाची देण ४ राव, कावळी 'आं गूळासाक्षरे मालेयाचे। ह्वा थप तरी एकाचि रसाचे।'—ज्ञा १० ३३ ५ (गो) माघीरमाशी, मघमाशी इ० काचें घर, पोळे

मालेयी-नी—वि (मा व) देव, मच्छ (पाणी)

माश्य—न १ पूल २ हार, माळ, पुष्पमाला [स]

मथ्यन—व चौथड कलापैकी एक कला, हार गुण्याची, माळा करणाची बला चौसड कला पहा [स माल्यनप्रश्न]

मारहातर्ये—कि १ वागीकार, आश्रय करणें, जवळ करणें **माहादीची दाखे**। आलरचाचे।—ज्ञा १८ १७९ २ आहारी जाणें, प्रभाव पडणें 'देसें माहादिते मोहें।'—ज्ञा १४ २५३ [स मल्ल-युक्ति होणें, जवळ असणें]

माय—की १ वपट, कुत्रिमत्ता, कवाडी २ वाकड, मोड बगल माया विभक्त्यां यजनि सत्वर। मायचें रचितें वैकुण्ठुर।' ३ खोटेपणा, विचळपणा, मायिचपणा बाळभक्ति मायचि करी।'—एमा २ ४० ४ भ्रम ५ (गो) जखम करी झाल्यानंतर राहणारा वण चिन्ह मायआसा = कुडादीचा पाव आहे [न माया] इह० मायचें मयन धुस्याचें काजळ ०५२-२०-वि मायावी, वपट करणारा तैसा जातापी मायवर। अदीस दावी बहुआदर।'—रावि १३ १४० • खोर-वि वपटी जात किः म्याची माय खोर।'—गापा ८५ • मक्ति-की खोटी भक्ति 'मायभक्ति ते नसावी निचित।'—दावि ३२१ **माया**-५ निताकपकता, मोहिनी—शर [स माया] मायिक मायिय, मायी-वि मायावी, धामक, लाववी 'परि तो मायियाचा राउ।'—दिष्ट

३१४ मावेचा-वि १ रोटा, वपटाचा, रुवाहीचा २ अवा
रतर, पोकर, ढोंगीणाचा ३ रोटे, ऐंद्रभाटिक, मायावी
मावेचा मृग-३ (माचीच राक्षसाने मृगाचे रूप धारण केलें
होंते यावरून स) दिसण्यांत मोठ्ठक, मनोहर परंतु आत पोकर
अशी वस्तु मावेचें मंथन-न बाह्यांगाशी, रंगोशी चाभार
फट, नसती उगडेव

माव-शी (गो) घोणत्यादि कळाचा दळदार माग
[माया]

माव-वो-३ (गो कु) सासरा [मामा] मावडां-की
(कु) सासुरवाड [मामाचा बाडा (घर)]

मावडा-३ किष्ट निष्ठा रंग मावटी सुरळी-न
(विणकाम) णगीच्या एका घरात बाळा घागा व एवा घरात
मावडा असें उमार व आढवण सर्व काळें दिनार घोणत्यादि
प्रकारची, सदा प्रकारचें लुणें

मावडी-ली काहीतील उसाचा रम टवळण्याचा लांकडी
पडा

मावडोळ-३ (गो) आग्या घणस, घोणस [माडळ]
मावणे-अकि साठणे (माडपात, जमते) माणे पडा
'आनव तीचा हृदयी न माये।' [स मा=मोजणे]

मावडे-धे-न काडीयात्रा करून घरी आल्यावर मगापूजन,
दवाम नेवळ समर्पण व प्राणभोजन इ० करावयाचा विधि
समारंभ मावडे पडा [स मानवद]

मावदळ-३ एक वृक्ष

मावली-३ (कों) कोळिष्टेक करणारा, रतुचें जाळें पसर
णारा कोडी

माव(उ)ली-ली १ आई जिवा आईप्रमाणें मानिलेल्या वृद्ध
बाईम आदरानें म्हणतात गरीब, प्रेमळ धर्मशील स्त्री माउली
पदा 'सुखी प्रगट होय जी करि सुखी जना मावली। -कहा
७३ २ (रुडिवाळपणे) आईस म्हणतात 'घुसबीता माउली
काय वाले। अम्ही देवासी नादि पृथ्विले।' -घुवचरित ११
(नवनीत पृ ४११) ३ (-अव) जल्मेवृत्ता [स मा]

मावशी-स्त्री-स्त्री १ आईची बहीण २ (अशील)
लहान मुलींचे जननेद्रिय ३ पूतनाराक्षसी [स मातृवृष्का,
श्र मावसिमा, दि मौसी बाईं भावांत माती] मावस-नि
मावशीकडील आपल्या नात्याचीं माणसें (बहीणभाऊ इ०)
याच्या नावाशीं छावावयाचा शब्द ० बहीण-की मावशीची
मुलगी ० भाऊ-३ मावशीचा मुलगा मावसा-३ मावशीचा
मवरा

मावसालें-न मिरवणूक (मंवाव, मुवा मुलगा, देव इ०
पावी) (कि० कडणे नि.जे) [माणूस]

मावळ-न महाराष्ट्राच्या पश्चिमेकडील हद्दीचा व सग्या
क्षेत्रा पूर्वेकडचा प्रवेश मुन्हापासून आरंभ होउन हा पूर्वेकड
चाळीस पन्नास मैलापर्यंत पसरला आहे [मावळणे] सोबीस
मावळें-न अथ सुप्रपासून चावणपर्यंत पाटावरील बारा
मावळे-१ दिवनेरी, २ सुमर, ३ भिमनेर, ४ पोडनेर ५
भिननेर, ६ भावनेर, ७ जामनेर, ८ पिंपळनेर, ९ पारनेर, १०
तिर, ११ सगमनेर, १२ अकोळनेर व प्रण्यापासून शिरवळ
पर्यंत कोकणातील मावळें-१ अदर मावळ, २ नाणे मावळ, ३ पवन
मावळ ४ घोटणमावळ, ५ पोहमावळ, ६ मोस मावळ, ७ मुठे
मावळ, ८ गुत्रण मावळ, ९ वेळवड मावळ, १० मोरखोरे, ११
शिखर खोरे, १२ शिरस मावळ इ० [स मळे] मावळा-
३ मावळ प्रवेशातील इसम मावळी-वि मावळ प्रांतासन्धी,
मावळक्षील (घरतु, माल)

मावळण-३ (राज) पश्चिमेकडील बारा
मावळंग-शा-लिंगी-भी १ महादुर्गाचे झाड व त्याचे
पल्ल मडाळी पहा [स मातुलुग]

मावळण-की १ आत, आतया, बापाची बहीण व (कों)
मामी [स मातृवृक्षी] मावळा-३ मामा, आईचा माक
[स गानुल=मामा, श्र माळभो=मावळा]

मावळणें-अकि १ अस्तास जाणें (सुखें, चंद्र, आकाशस्थ
तार) २ (स) ओसरणे, काहीसा होणे सरणे अर्थास होणे
(दुखी, सहज घटवळणा, पोड) ३ पावळणा मिळणे (सावकाळीं
पुलाच्या) ४ (स) घडणे, नाहींसे होणे मावळणे (कीर्ति,
वैभव, थोरवी जीव) [स मळे] मावळत-किवि पधि
मेळवे 'ए मावळत तोंड करून बैस' मावळत-ती-स्त्री
मावळण्याची जागा, पश्चिम दिशा मावळती वाजु-की
(माण) पश्चिम मावळी सरणें-कि मावळावयास जाणें
मावळणे 'वा मावळीं सरला दिवो।' -अष्ट ७ १८९

मावा-३ आटवून घट केलेले दूध, खावा.

मावा-३ पिवावरील जनु प्रत्यक्ष ह सध करून राहतात
बहुतेक पिवावर मावा पडतो हे पानातील रस सोडून घेतात -वि
पिवळसर दिरण्या रंगाचा

माविजा-किवि ऐवजी वदली 'ववरातोचे माविजा
ताळुजा याचा' -रा ५ ११५ [अर मुआवचा=वदली भरपाई]

माव-न चरित [फा]

मावि(शी)क-न मासिक पहा

मावाचळण-न मासाच्या ध-याची चळवळ व धुव्धता
मावेवळण पहा

माशी-स्त्री १ मसिका एक घरांत आटवणारा सफ्य
जीव कीटक २ नमघण्यास उपयोगी असें वडुकीच्या तोंडावरच

माशीसारखे चिन्ह, मासरी, मखी [स मक्षिका, प्रा मन्त्रिभा, प मन्खी, सि मखी, हि मुज माखी, हि मछिआ, व माछी, मॅजि मॅखी] रहु० (व) माशी पादली = माशी शिक्के यावधी (वाप) माशा उडवणें-स्वस्थ वमणे माशा खाणें-गिळणें १ मूखें, गोंवळलेला, बावरा झालेला दिमण २ गमणें, रेंगाळणें, चाचपडणें माशा मारणें-मारीत यसणें-निहयोणी वसणें माशी लागणें-१ दागिना इ०च्या वरील मुलामा, पातळ पत्रा झिजून आतील लाख दिसू लागणें २ एखादे काम चालू असता तें मळ्येच थांबणें, अहणें 'पण कुठें माशी लागली ?' - नाक ३ ७७ ३ मळमळ लागून वाति होणें ० शिक्केणें - (हानि किंवा अनर्थकारक गोष्ट घडून येण्यस छुट्कारण दारविणाच्या माणसाच्या उपहासायें योजनात) इतरत येणें, अडथळा येणें (माशी शिक्के ही गोष्ट अशक्य तेव्हा असेच अशभवनीय कारण सांगून कार्यबंद ठेवणारास उद्देशून उपयोग) (नात-तोंडाघरची) माशी न हाळणें-गरीय न्मवाचासुळे काही न कोलणें माशीला माशी- (नकल करि लागू मूटच्या लेखात शाईवर माशी बसुन डाग पडला असल्यास नकलेंतहि तसाच डाग दाखविणें यावद्दम ल) हुबेहुब, त्रिस्तुत पण अर्थ न समजता नकल करणें माशी हागणें-कि जना वराच्या अगातील वगावरकीड होण्याची चिन्हें दिसणें गुळ्या घरच्या माशा किंवा साखरघरले सुंगळे-जोंपर्यंत गोडी (उत्कर्षाचे दिवस) आढे तोंपर्यंत मित्र म्हणपिणार लोक माशांचा घाव-५ माशा पकडणारा कीटक, कोळी

माशी-वि मासा नामक वनवासवर्गी ममासात सरुया वाचकासद याजतात जेवें-एकमाशी-दुमाशी-त्रिमाशी चामाशी माशी, माशीचें झाड-जीन एक झुडप याच्या पानाचा परिल्लर माण्यात उपयोग करितात याचा अतिशय व्हडान माशीसारखें फूल येतें

माशू(पू)ऊ-जा १ प्रिय प्यारी, रमणी २ रडी, रख १ -वि प्रिय, वननीय, रमणीय, सुंदर माशूक मळ मुखचंद्र मुकुमार पुष्पाहून अशा । -प्रला २३० [अर मन्त्रुक] माशु-फडा-वि सुंदर

माप-५ १ उडीद २ (ज्वाहिरी धदा) पाच आठ जिवा दहा रतींचे वजन [स] ० तेल-न एक औपधी तड पिपड मूळ, चित्रकमूळ पिपळी रारना, बोट, छुट संधव याचा बरक व उडवाचा काढा द्वामध्ये हें तेल सिद्ध करितात हें अर्धांगवायूचा नाश करितें -थोर १ ७६० ० पर्णी-भी सुसामानी मापाप-न उडीदाचे शिखरिलेले पदार्थ मासात प्या. [म मापनअन]

मास-न अनेक माशाचा समुदाय -भी (राजा) मासांचा थवा [माशी] मासकी-भी (राजा या) १ खुद

कीच्या टोंकावर नेम मारावयासाठीं असलेलें चिन्ह, खूण २ (वे) माशी मासूक-न (राजा) माशी, मक्षिका मासूक-मारा-वि (राजा) माशी मरेल इतकें अतिशय जातिम. (तवाकू, तपकीर, भाग इ०), चेटर्या किंवा अत्यंत दुष्ट व मारक ट्टीचा (सुगुप्य)

मास-५ मन्थ, मधील भाग मासावरील-वि (गो) होडीच्या मध्यावरील, मधील (बव्हमरी)

मास-५ महिना बारा महिने पहा [स] (वाप) मासपक्ष लागला-छोटला-सरला-एक महिना विषा सहा आठवडे लागल, लेजेले इ० मासपक्षाच्या आंत-महिनापधरा दिवसाच्या आठ सामाशब्द-० दान-न दर महिन्यास थावयाचे दान ० नहाण-न्हाण-न्हाणें-वंदन-न विवाहसंस्कारास एक महिना ज्या दिवशी पुरा दोतो त्या दिवशी वधूवरास एवत्र स्नान चालण्याचा समारंभ, आठनहाण पहा [स मासन्तान] ० पक्ष-५ महिना-पधरा दिवस [स मासपक्ष] ० घडा-५ (थों) प्रान उवतसवर्षी कळे आणारें मासवृत्त्य मासात-५न महिन्याचा अंत, चांद्रमासाच त्रयोदशीपासून प्रतीपपर्यंतचे दिवस, ५न दिवस [स मासअत] मासिक-न १ महिन्याचे वेतन २ प्रतिमासी निषणारें पुरतक ३ वर्षसमाप्तीपर्यंत, दर महिन्यास सतमसुक्षयाचें बरावयाचें श्राद्ध -वि महिन्यासवर्षी, महिन्याचा, दर महिन्याचें [स]

मां(मा)स-न शरीरातील सप्त धातूंपैकी एक [स मास, मॅजि मस, पोडुजि मास] (वाप) ० फसणें-चांगलें खालीं बरकरूस मास भाजणें सामशब्द-० ओंटी-जी बाहेर दिसण्यात मोठी पण दूध थोडे अशी गाय, इतसे याची ओढी, फास ० फंड-फण-गंड-न (निदायी) मास, विदारलेले, िनमिन्न होऊन इकड तिकड पडलेलें मास, पायासुन, जखमेतून लोंबणारें मास किंवा आतड्याचा लोंबणारा भाग नासणारें, बार्ड, सुरदाढ मास [मास+वण] ० वण-न (थों) शिजविण्याकरिता फुलले मासाच तुडडे ० कार-५ (गो) मास विहणारा ० वृट-न (गो) मासाचा हुस्का ० फोथ-५ मासाहुंद, चरणारा वण ० भरु-वि दडदार, गरम (फळ), चांगली भरलेली (करजी, पुरणपोळी) ० भस्त्रव-वि मागा हारी [स] ० मच्छर-न मास बगैर मा(मा)सल-वि १ मासाळ मासालें पूर्ण असे २ (ल) मासभू, पुष्ट मासघा-५ (व) मासाचा किंवा झाडाच्या सालीचा कणुकमें माणसाच्या किंवा झाडाच्या जखमेवर वाडणारा भाग मासवण-५ मासातीड वण [स] मामाळ, मासाळ-टटा-वि (प्र) मामल, पुढळ मास कसळला १ एके पीनजवळ मावाळे । -भा ११ १३९ मासागळा-वि धडगु मासल 'धट पुट मासा गळा । -आमुदि २ ३१ मासाहुंद-५ कंईत राग -राको

२६८ मासाहारी-रि मासार निरह करणार मासु(सी)
रहा-डे-पुन (निशर्पा) मामरुड पडा मासोडणे-अत्रि
(ब) अगाव माम वाडणे, रड हाणे 'महेत मामोडली'
मासाळ-रि (गे) मामपुण

मासडभान-न एक प्रकारचे भात याचा तांदूळ तावडा
व हळूक्या प्रतीचा असतो

मासला-पु १ नमुना, वानगी २ डील आकार, पडण
पात्र तादा कर्मा, रिता ह दो-नी पातरवाडे पद्म मास
त्याच आहत ३ २ रवि अनुभव 'याच गण्याचा मासला
पाहिला' ४ उदाहरण 'उत्तम गुणाचा हा एक मासला आहे'
[अर मसल] मासलेदार-वाईड-रि १ चांगल्या जातीचा
मुखस होलदार, उत्तम पांग्याचा, तोडाचा, नटुनदार, तांदूदार
२ विविध

मासा-पु १ मान, मत्स्य सत्त्वरा प्राण्यांनी क्यरी
खालच्या जातीतील प्राणी हा महर्मी प्राण्यामध्ये राहतो आतो
चड्यासाकरिता केले असणे हे याचे मुख्य लक्षण आहे माशाचा उच
याम खाण्याकडे, तेल व औषधी इत्ये कडल्याकडे वरितात ३
(मानरी) माशाच्या आकाराचा सोन्याचा दागिना, प वरी दाग्या
तोडाबरोबर बरील बाजूस एक डोक व खारच्या बाजूस एक डोक
बमबिनेरी असून फासा लाविलेला असतो ३ एक मुलीचा राख
[स मत्स्य, प्रा मन्त्र, वि मन्त्र, दि म(मा)छ, व माछ,
गुरोपिपनत्रि मया आमैवियनजि मयमव पातुं वि माश]

३६० १ जळत राहून माशाची बैर २ माशाच्या पारास पांदावसास
शिष्टवत्त्व नका माशाचे जाळे-न १ रामे पडण्याचे
जाळे २ (ल) तिरतिरीत व तिरळ विणीचे बापड माशाचे
विष-न विषारी मास पावल्याने होणारी दाह पुन व उवर ही
रुपणे माशाने मिळलेले माणिक-न (ल) एखाद्याने मिळवून
केली व पुन परत न मिळणारी वस्तु कधी न मरून दणारी
हानि मास(से)वाळी-की माशाच्या आकाराचे त्रिपांचे एक
कर्णमुद्रण [मासाननाजी] मासळी-की १ विषीकरिता ३०
माडलेल्या भिवा राखिल्याने कसणाऱ्या माशाचा योग २ लहान
मासा मासांमासा-पु एक मुलाचा खेळ मासेवाळणा-
माळणे-वि (विणकाम) कडिशय विरळ विणीचा (ज्यातून
मासा गेवेल असा) कपडा मासेवळण-न १ बाबलेल्या
माशाच्या थन्काचे एकदम मार्गे फिरणे २ (जोराचा पाउस
गडळ पाणी ३० कारणान होणारी) माशाची त्रया व्यवस्था
पांळ २ (ल) (हामा) त्रया होऊन त्याद्वारे मार्गे फिरणे व
पळणे माळण गडवड 'बाप पाहतां शायीं मासेवळण झाले'
४ (समुद्रायाचा व्यक्तीचा) मोठा क्षेम मासोळी-की १
लहान मासा मासळी अर्थ २ पडा ३ माराच्या आकाराचा

पायाच्या थोटत घालण्याचा त्रिय वा एक वादीचा दागिना
(ऊ) मासो ३ कडिशय मामल काम (गाय, म्हेत याची)
मासोळी पोथियिरी-भी एक अल्कादिष्ट 'सुटा टोप
असे विद्याय दृष्टका मासालि पोथियिरी' १-अवध २, अत
वृत्त होतास्वरवर ४३ मासोळीवाळी-भी मामवाळी पडा.

मासा-पु १ माछ युवांचे वजन २ (भ्यापारी, साकतिक)
चार कोणे

मा(मा)सात्र-न मापात्र उडवाचे पदार्थ पूर्वी धाडात
मांगाम वाडीत वृत्त पयस पुढे याचा निपथ करून त्या ऐवजी
माप पत्र लावले जायकन मापाप्राप्तसुन मासात्र हा शब्द अप
भ्रत व अप्रतिपद होउन उत्पन्न झाला अमवा

मासी-सी-उत्ता (महान) ममनी, माश्याशी 'मासिन
मांगल्ये मगी' धैर चाळीति अहर्निदी' १-ऊ ५५

माहतर-पु शिक्षक, विद्यागुरू [१ माहतर]

माह-पु महिना, मास 'याने हणे चालत माहापामोन
मागोल गेला महिना देहांत पडले असे' -रा १ १९८ [का
माह] ०४-माह-रि महिन्याच्या महिन्यास [फा]
०४-वार, माहे(ह)वारी-नभी १ मासिक पवार, अस्त, जैमृष
(क्रि० बाणें, बापुन देणे, टाविणे), घरेलूच्या गोष्टींचे त्या त्या
महिन्याचे देवदेवते शिषण -वि वि महिनेवार (पेते हणे, दिने
पुत्रता करणे इ०) माहान-वि महिन्याचा 'सवय शेजमता एक
माहान -वारवाया १ २७

माहतानी-रि वि ताकवत, सत्तेखाली [अर मा-रद
तानी]

माहवत-असारी-रि केदाचित [वा मवद-आगार]

माहनमूळ-न एक प्रकारचे लोख्ख्या घालण्याचे मूळ

माहनमूळ पदा

माहवत-मन्सूद-की विनति [वा मुहवति मवतुव]

माहवत-मराम-की विनति [का मुहवति मराम]

माहसर-पु वडा 'माहसच्या मलीकडे तर्जेनच्या
कडपमुळे' -योमारी १ २२३ [अर मह-वैति]

माहा-वि महान, माहे 'कीतेने माहापोव जाती' -दा
४ २ २७ महव पडा [स महान]

माहाग, माहागणे, माहागारे, माहागिरी माहात,

माहार, माहाल-महाग माहागणे ६० पडा

माहासि-रत्य-न १ महिमा, मोठेपणा, धोरवी प्रभाव,

तज विर-पर-विमवाचे फाय माहास्य आहे' -नरहरी

मगारतमाला (नवनीत पृ ४२६) १ दौयांचे, अमुत हृत्पाच

वर्णन, दतक्या, वीरचरित्र ३ नैनादि महिन्यात कशर्याची

पुण्यकर्म व त्यापासुन मिळणारे पुण्य यांचे वर्णन ज्यात आहे असे

बारा महि-यांतील प्रत्येक महिन्यासचर्चा वर्णनपर प्रथम उदा०
पैशाखमाहात्म्य, ज्येष्ठमाहात्म्य ६० ५ पुराण, वर्णनपरप्रथम
उदा० दवीमाहात्म्य, तापीमाहात्म्य [स]

माहालदार—उ न्हावी 'हादप चोर माहालदार।'—दावि
६९ [महाली]

माहावाक्य—न तत्त्वमसि हे वाक्य (प्र) महावाक्य पदा
'माहावाक्य उपदेश भला।'—दा५ ६ ११ ग्रहान ग्रहा हे ऋषे
दातील, वर ग्रहास्मि हे यज्ञवेदातील, तत्त्वमसि हे सामवेदीय
व अयमात्मा ब्रह्म हे अथर्ववेदीय अशी चार महावाक्ये आहेत
[स महावाक्य]

माहि-ही—की छत्र, उच छत्री -शर 'माहि मेघद्वे
सुर्यापाने।'—दा४ ५ २० -उ मत्स्य वगैरे सन्मानदर्शक चिन्ह,
मकरध्वज 'माहि मोर्तवे हगटी डाला।'—रुप्र२१ ४३ -दार-
वि. १ माशाचे निह असले निशाण धारण करण्यास, मकरध्वजी
२ उपर [फा] ०म(सु)रातय-उ १ मत्स्य व सोन्याचे
दोन गोल मिळून होणारे व हत्तीवरून मिरवावयाचे बहुमानाचे
चिन्ह हा मान फक्त राजाना व मातवर सरदाराना मिळालेला
अमतो २ मोगल बादशहाकडून महादजी गिऱ्यांनी पेशव्यासाठी
आगिलेही सन्मानचिन्ह दोन मुखवे व दोन अंदागिऱ्या मिळून
मिरवावयाचे एक राजचिन्ह [फा माही मातिन] माही(हि)
भार्तव्य-न अलकार, सरजाम 'सरज्या तोरु माहीमोर्तव शिवा
जीला।'—रेपे २२ [फा]

माहिती—की परिचय ज्ञान, दुखलमिरी, माहितगारी [अर
माहीयत] माहितगार—वि १ परिचित, माहिती असलेला २
वाक्यगार [फा] माहितगार(गि)रा—की माहिती माहीत-
की परिचय, परिज्ञान (विद्या, गोष्टी, स्थाने यांचे) 'या प्रजा
तील काटक वगैरे माहीत यास वागेची व मुक्तामाची माहीत पुसत
होते'—ख १ ५७१२ -वि १ हात परिचित २ जाणता,
माहितगार 'श्रीमन्त गैर-माहित व मानाप्रमाणे दुसरा कामांती
कुणी माहीत नाही'—ख १० ५५५०

माहिरू—वि कपाळवर तिकोनि पडा असलेला (बोडा)
—अधप १ १०४

माहिप—न म्हशीपातून मिळणारी बोगलीहि वस्तु (दूव
लोणी, घेण ६०) [स]

माही—उकी (यायकी) माघ महिना -वि माघ महि
न्यातील [स माघ]

माही(हि)ना, माहाना—उ मासिक पगार -किंवि दर
महा [फा माहाना, माहीना]

माहुटी माहुटीचे पान—कीन घराच्या छपरान्च्या
शेवटस बसविलेली लाकडाची आढवी पळी, छप्परान्च्या पागो
ळीच्या खाली बाशात्र माहेलेली आढवी पळी

माहुर—वि मधुर, गोड [मधुर]

माहुरा—उ (ना) सवय, सवय, रावता

माहुरा-री—वि माहुर दशासवधी, (म्हैस ६०)

माहु (व्ह) रें—नक्षत्र नदी इ०तील धरून आणलेले, विकीस
माहेलेले मासे

माहुली—की एक झाड याची पाने बरीच माटी अर्धून
त्याच्या पत्रावळी करितात.

माहुलुंग-गी—(प्र) महालुंग, महालुंगी पहा

माहुत-द—उ हत्ती हाकणारा, राखणारा, महात [स
महामार]

माहे—उ महिना हा शब्द फक्त कागदोपत्री महिन्याच्या
नावामागे जोडतात उदा० माहे मोहरम, माह चैत्र [फा माह]
गुदस्त—उ गला महिना [फा माहु+गुदस्त] गुदस्त-रता-
किंवि गेल्या महिन्यात [फा माहुगुदस्ता] -दरमाहे—किंवि
महिन्याच्या महिन्यास, माह-य-माह

माहे—किंवि मध्ये 'रगतमी प्रवशती जयनाह।' [स
मध्ये]

माहेर, माहेरघर—न १ रत्न झालेल्या मुलीच्या आई
वापाचे घर, तिच्या सासरहून भिन्न असे आसल्लेकीयाचे घर २

(स) आसरा, विभ्रान्तिस्थान मुखाच्या आश्रयाची जागा साधु
सत्ताचे माहेर। वाप रक्षुमाहेवीवर।' ३ उत्पत्तिस्थान, जन्मस्थान
'मा तरी सवळ घरोचें माहेर।'—हा १ ३१ ४ मायबाप जरी
माहेरें श्रीमते होतो। तुम्हा ऐसी।'—हा १ ३ [स मानुशूद, प्रा
माधव(दर), गुज माहोर] ३६० माहेराची पैज सर्वांगस तेज
(वरच्या साध्या अन्नाची घरोवरी वशासि शेत नाही या अर्था)

माहियेरे—वि माघचे, माहसच -शर ०पण-न माहरीं राहणे
०वाट-की १ झियाच्या बेसाचा उजवीकडे काढलेला भाग,
डावीकडच्या श गाल्या सासुरवाट म्हणतात २ माहेरघर ०वाशीण-
वासी माहेरकरीण-की लग्नानंतर आपल्या माहरीं रहावयास
आलेली मुलगी माहरीं आलेली की ०वाशीण मुखळणे-
माहरीं आलेली मुलगी पत सासरीं जाताना तिला मुरक पातलेली
वरजी खावयास घालणे (म्हणजे ती मुलगी सासरहून माहरीं
लोकर पत यत अशी समजूत आहे) ०वास-उ लग्नानंतर मुलीचे
माहरीं राहणे

माहेचणी—की १ गरोदर की 'माहवणी प्रयत्नेसी।
बुक्कीज सेजे जैसी।'—हा १८ ८६६ २ रजस्वला की 'की
माहेचणी पाकिये। लघडी केली विपाये।'—हा १६ १४४ [स
मास, म माह]

माहेश्वरधूप—उ सरक्या, मोशचीं पिसें, रिंगणीचीं फळे,
झिलारस दाखचिनी, अजामागी माजराची विद्रा, नखला बेसड

केस, सापाची कात, हस्तिदंत, शिंग, हिंग, व मिरी या सर्व वस्तू समभाग घडत त्याची केलेली घुरी स्वदोन्माद, पिशाच्च, राक्षस व दंष्ट्रप्रद यांचे आवेश व तण्डुल्य ज्वर यांचा नाश करणारा हा घुरी उत्तम आहे - योर १ ३५८ [स]

माहो—३ माघ मास 'माहो शुद्ध दशमी पाहुनी शुद्धार। केला अंगीकार तुका म्हणे।' - टुगा ४८६ [स माघ] म्हं
माहो आणि हिवाचा लहो

माहारा—३ (व) सवय, ऊ-वास, माहुरा पहा

माळ—१ पुलाचा द्वार, माला २ पुलातील पावड्याचा घेर, दलपवित सध्यावाचकासह समासात योजात उदा० एक माळ, दुमाळ, तिमाळ इ० ३ रत्ने, मणी यांची माला, द्वार, स्मरणी ४ (स) सर, द्वार, माला ५ (सामा) वस्तूची परंपरा सासळी (ह्याटगाड्यातील लोट्याची, वस्तु हातोहात धरणाकरिता मजुराची, मनुष्याची, हरिदासाची, आळीपाळीने काम चालविण्याकरिता याज्ञिकाची इ०) (कि० लावणे, लागणे) परंपरा 'म्हणेनि वैष्णव कुळमाळ। वरिडी सवळ ग्रंथाची।' - एमा १ १३८
६ विहीर इ०कातील पाणी वर आणण्याकरिता खापेडळाचे दोन बाजूस वळलेली, लोट बांधलेली ह्याटगाड्याची दोरी ७ (ल) नवरात्रातील प्रत्येक दिवस (कारण नवरात्रात प्रत्येक दिवशी नवीन पुलाची माळ बांधावी लागते) 'आजची विठ्ठी माळ आहे' ८ (विणकाम) गती देण्याकरिता ह्याटाला व काडी भण्याच्या बाहेरील जोडणारा एताबा घड, सुवळी ९ दोरची शिडी 'दिलीचा विझा अपेदी पाच सात रोजात दृष्ट करून माळा लावून हस्तगत केला' - भा६ ९१ [स माला] (वाप)
० आखटणे—(कों) ह्याटगाड्याम एक दाडके लावून त्यावर माळ अडकवून ठेवणे (ह्याट चालविण्याची आवश्यकता नसताना माळ पाण्यात राहून घुगून नये म्हणून) ० गोंळ्याची—(डोवर व्हेत खेड) मेलेल्या (वाद हावेल्या) दोन दोन गडयांनी एकमेकांचा हात धरून बाकीच्यास शिवायचास जाणे ० घालणे—१ रज्जात वरल्याचा खुण म्हणून बराच्या गळघात वधूने व वधूच्या गळघात वराने माळ टाकणे २ लघ्माची हिडता मूमळ (त्याची राजकन्या घाली माळ। ३ पडरीचा वारकरी होणे दर शुद्ध एकादशीस पडरीची वारी करणे (पडरीच वारकरी सप्रदायास अनुसरून वारी स्वीकारण्यावर गळघात मुलुंजीच्या मण्याची माळ घालतात या वरून) ससाराची—कामाची—माळ घालणे—पडणे—ससाराची, कामाची व्यवस्था एखाद्याच्या गळघात टाकणे, पडणे एखादे काम एखाद्याकडे सर्वदेव सोपविले जाणे 'बरागी काम्याचे काम करणारा दुसरा कोणी पुढय तयार असता, तर त्यानी त्याची माळ आनदाने त्याच्या गळघात घालली नसती' ० घेवून यसप—(गे) एकमेकांची वाट पाहणे, पोसात झडणे एका

माळेचे मणी—प्रथम (एका माळेतले सगळे मणी सारखे असतात यावरून स) एकासारखे एक (वाईट) लोक सामानाद-
० फाटी—१ ह्याटगाड्याची माळ इकड तिथे सहे नये विवक्षित जागेतून जावी म्हणून विहीरित आडवा वसविलेला साकडाचा दाडा ० खंड—न (कों) १ ह्याटगाड्याच्या भोंवताळी काहीशी मोठी माळ २ जुन्या झालेल्या माळेतून खापे कडे काढून टाकल्यावर तिच्या राहिलेल्या दोन्या, हुकडे यांना दोन्याप्रमाणे उपयोग करितात [माळ+खंड] माळघा—१ माळ, ढोळ, राग, परंपरा (वस्तु, सजीव प्राणी यांची) (कि० लावणे, लागणे) २ (झुणवाळ) गप्पागोष्टी [स मालिका] माळणे—सकि १ दोकशत फुले, पुलाची माळ घालणे 'गौरकांति तारण्यभार। माळिले सुगंधपुष्पाचे द्वार।' - सित ४७ १५८
२ माळेत ओवणे (फुले), माळ गुपणे माळप—सकि (गे) डावयात घालणे (फुले) माळाकार—३ माळी, माळा करणारा 'माळाकार तरुने घेतो फळ पुष्प जेवि तेवि वृषा।' - सोतभा ४ २४ [स मालाकार] माळादह—३ पुलाचा द्वार 'वडी ह्यताति अशौकिक। माळादह।' - हा ११ २२० माळिका घटी—१ ह्याटगाड्या, घटीय, २ साखुपाचा पोटी। कर्मे मालिका घटी।' - ऋ ३०

माळ—३ १ खडवाळ विवा नापीक असा मूलीचा उंच व विस्तृत प्रदेश, मैदान, डोंगराच्या, सपाटी, पठार 'गोंवच्या आणया जावे माळावरी।' - रामदासी १ १३८ २ घराचे बरपा स्थान मजला याची जमीन (सकतपोशी) कड्याच्या ऐवजी बाबूचे हुकडे आडवे बसवून त्याची वलेली असते म्हणून हा माडीहून मिळ आहे, माळा - वि जोसाड प्रदेश [स मालूम = पठार] (वाप) माळावरचा धोंडा, माळधोंडा—३ १ एकदा झालेला व्यवहार परत फिरणारा नाही अशा अर्थाचा भाषण सप्रदाय थोडी बरणाऱ्या स्वाधीन पशु जिस्त इ० करताना विवणारा हसम हा शब्द योजतो खारीमाती पहा २ दोषपा, मद्र मनुष्य माळावरची माती—(स) वाटल त्याने वाटल त्या उपयाग करतावा अशी वस्तु म्हं माळावरची माती काणीहि उजलाशी सामानाद- ० जमीन—रान—जीन खडवाळ, नापीक असा उचवट्यावरील जमिनीचा विस्तृत भाग, मैदान, सपाटी, रान २ (जगावदीसवधी) डोंगराच्या चढावरील मुविस्त पण लाग वदीची जमीन [माळ+जमीन] ० ढोंक—३ एका जातीचा पक्षी ० धोंडा—१ माळावरील दगड ० पटणी—१ माताची एक जात ० भूमि—भोई—१ डोंगराळ भाग ० मुरु(र)ड—मुखाण—पुन माळ व त्यातील ओढ्याच्या वटणावरील वाकडी टिकवी जमीन 'काळीने हाका दिल्या पण माळ मुग्न बरे ठिकले' [माळ+मुरुणे] ० रान—न माळजमीन [माळ+रान]

० घट-चट-वि १ माळजमीन फार असलेला (देश प्राप्त) २ माळ किंवा माळजमीन याच्या सारखा-सवर्धी (भूमि, जमीन) [माळ+वट] ० शिकारी-या-वि (हरिण, ससे, कोल्हे इ० कांची) माळावर शिकार करणारा ० शिकारी हरिण-न माळावर ज्याची शिकार करतात असे हरिण, हरणांची एक जात [माळ+शिकारी+हरिण] ० शेण-न माळावरचे शेण, रानगोवरी, रानशायी

माळ-उ (बागवानी) योगदा

माळगी-खी (व) कोनाडा हा शब्द लिंगायत वाणी लोकांत वापरतात

माळंबचा-उ शेतात पाखरे राखण्यासाठी केलेला माळा माळोचा

माळवान्-खी (हेट नाविक) पश्चिम दिशा, वाहेरची बाजू [माळवत]

माळनी, माळवाई-वि माळवा प्रांतातील [स मालव] माळवी मोखरू-उ न एक वनस्पति

माळत्रे-न बागवारीत जिनम, मळधात उत्पन्न केलेला भाजी पाला. [मळा]

माळसात-खी १ भागीपक्षा विवण्याची शहरातील जागा, मळ २ (बाजारातील, शहरातील) माळधाची आळी ३ माळधाची जात

माळक्षट-उ भाजीवाजार, मढरे [माळी+क्षट=वाजार]

माळा-उ १ पराच्या तुळ्यावर लाकडी कडवा आढल्या पसरून केलेली जागा, मजला, छपरालाही बाटलेली ठेगणी बसवट माडी २ ज्ञात राखणाऱ्या मनुष्यात बसण्याकरिता ज्ञात कट्टरी उच माचोळी, ज्ञातांतील पाखरे हाकण्याचे पिढाण ३ टळणीची माचोळी, शिकारीकरिता झाडावर फुलेली जागा ही झाडाच्या १२-१३ हात उंचीवर राखले बांधून करतात माळधा वर काण आह हे जनावरास दिवु नय म्हणून झाडाच्या झाडाच्या तोडून त्या माळधाच्या चौफर वरालीत बाजूत लावतात ३ पहाड पायाड (परमाधावयाच्या वेळचा) [मय] माळवड-न १ पराच्या तुळवटावर कडव्याची कांठी आढल्या बसवून त्यावर माती पसरून केलेली सपाट जमीन घाबे मिती माळ बंद पडती ।'-हा ३७१४ २ पाटमाळा, छप्पर माळवड-दी-वि १ असली टाकवी असलेले (पर) २ पोत्रमाळा अगलेले (पर) [माळा+वत] माळोड-न (को) माळधावर जाण्याचे दार माळोड-न माळवड पहा

माळी-खी १ राण उपनिषदाची माळी-। माळी माडिनी ।'-हा १८ ३५ २ रेंडार पगारावरील लागवडीची जमीन, पगार ३ माळा, पर्या मजला माळधावरची खोरी माडी

४ झाडाची आढवी फांदी 'आढ फुटती माळिया ।'-हा १५ १५० माळिवरा-उ माडी 'ओवरा ओसरी माळिवरा ।'-वडा १४

माळी-उ पुलारी, माळाकार, वागाहत्या, बागवान २ माळी जातीतील एक व्यक्ति, खडाने अगर बर्घलीने शेती करणारा शेतकरी [स माळी] म्ह० माळधाची मवा आणि कोल्हाचे माडण (दोघांपैकी एकाचाहि सवध नसणाऱ्या मालाविषयी दोन पक्षांचे माडण या अर्थी योजनात) माळगंड-उ (निंदावी) माळी माळव(वा)डा, माळेआळी-उ की माळधाची वस्ती असलेला पुरा, मोहला, वाडा (गावातील, शहरातील) [माळी+वाडा] माळीण-खी १ माळी जातीची खी २ नाकात लढवणारी दुसऱ्याक पुढळुली फुलाचा बास घेतल्याने ही जति ० म्हेंतर-उ (ग्यापक) माळी किंवा त्याच्या वर्गातील इतर लोक माळेघोळ-खी गाजी विवणाऱ्या माळधाचा बाजार 'मोटियाची गोणी माळेघोळी देली ।'-हुगा ३०६८

माळीक-वि (व) सारखा माळुंग-खी-खीन महाळुंग पदा [म मातुळुंग] माळुंड-न (गो) हुतोडे, माड्ड माळुंड महिना-उ (गों) वीथ महिना माळ-उ गृहणाच्या तोंडावरचे वातडधाचे कडे किंवा बाडी माळोच्या-उ १ शेतातील पिकावरील पक्षी हाकल्यासाठी ज्ञातमध्ये केलेला माळा २ जिनस, धान्याची पोती देवण्याकरिता खोलीच्या बांधण्यात केलेली माचोळी ३ पराच्या बरचा माळा ४ (व) ठेगणा माळा [माळा]

माळोमाळ-किवि शानोमाळ, दशदिशा 'भयानीत गज अश्व दूर बाजुलेस्य माळोमाळी ।'-ऐपो २६८ [माळ]

मालोवाळी-किवि बोहोंकडून 'एव माळोवाळी उत्तात १६ ।'-हा १५ ११८

माळधा-खी राव, काकवी

माक्षिक-न १ एर विशिष्ट व्यक्ति पदार्थ याचे सुवर्ण व रोप्य माक्षिक असे दान भेद आहत अक्षक मगसास दाखि वाढण्यासाठी हे दतात [स]

माक्षिक-न मध -वि मधमासा किंवा माशामधवी [स मक्षिका]

मिजाना-सग मी म्या प्रथमपुत्रवाचक मी या सर्वनामाचे तृतीयाच्या एकरचनेचे जुने रूप 'तेआं साशानीं नम स्कार कला मिआं ।'-दाध ४ [मी]

मिजाना-भी एक शुद्धेगाराची जात ही पालण्यात मोठी बघल आढे हे लोक रात्रीनून ४० त ६० मेल चाल करून थारी करून उज्जाडण्याची खी दतात -गुत्रा ८०

मिष्ट—न मिष्ट, सौम्य, पलायनी, यथार्थ 'न ते सखे
आद्या पाव्यते।' लोहावेन मिष्टे।'—मिष्ट १००० [म मिष्ट]

मिचकट—वि भणेरें, विचविरीन (भाटें १०) मिच
कटणें—अकि (भाटें, हात १०) सराव होणे, वाईट होणे,
बायटो, विचविरेणे

मिचकट—वि काळाकमिच, काळा बुळबुळीत (काळा या
रंगाचा अतिरक्षित विचकाटी काळा या शब्दास जोडून योजनत)
[स मणी, म, मध]

मिचकणें, मिचकाय (कवि)णें—अकि १ (होळे, तोंड
१०) त्याने मिटो आणि उपरणे, (होळ्याची) उपरहाव
करणे, एखाद्याला एखादी सून करणाकरता होळे हातून उपरणे
नेत्रनकट करणे २ अतिप्रमाणुळें, दुगामुळें होळ्याची एक
सारखी उपरहाव करणे 'काळावीत गदर होत। नेत्र मिचकावून
सून पवारित।'—६ ३१ ११० [स वनीतनम्] मिचकावणी—
म्ही होळे मिचकावण्याची किंदा, निमिषोन्मेषण मिचका—
वि मिचमिचीत होळ्याचा (मनुष्य), एवसारखी उपरहाव
होणारी (होळा) मिचक्या—मिचमिळ्या—वि होळे मिचका
वण्याची सधव असलेला, होळे मिचकावणारा

मिचकट—न (गो जिल्ली) लोणचे
मिचकट, मिचकटणें—मिचकट, मिचकटणे पदा
मिचमिच—म्ही १ जवळ खातना हाणारा आवाज, मिटकी,
जवड्याची त्वरित उपरहाव (किं वरणे, वाजणे) २ होळ्याची
उपरहाव [च] म्हणुं खाणे यादें आणि मिचमिच बहुत
मिचमिच—मिचका—वि १ मिचक्या मारून, माताना तोंडाच
आवाज करून २ उपरहावकीने, मिचकावून (होळे १०)
मिचमिचीत—वि १ पिल्लिलीत, वेचव, चागल्या हातने न
चित्रिलेले (अन) २ मिचका (हाळा), मिचक्या होळ्याचा
(माथु)

मिजकरी मिजराफ—म्ही तेंडवाच बाजविण्याकरिता
बोटात घालवण्याची एक प्रकारची तारची आगटी, नखी [का]

मिजागरें—री—नर्मी विजागरी—रें पदा

मिजाज—स—म्ही दिमाच, हाटा, पेट, दौल, अगिमान,
२ लोभने प्रवृत्ति ३ बुद्धि तस्मात् याची मिजाज कायम
नाहीं '—स ८ १९१५ [अर मिजाज] म्हणुं मिजाज—स वाद
घड्याची आणि अलगाव सधुनाची (काय) जाणें—दलानी होणे
० डेवणें—रागणें—तब्येत सांगायलें मिजासांत येणें चटणें—
गदांचें पुणें, लोलत असणें सामासद—० सुखी—म्ही सुखाली
० पार—दार, मिजाजी—झी—खी—वि १ मिजकीने वागणारा,
चोळेणानें विंचा प्रतिष्ठितपणानें वागणारा बसित रमाजुक प्रवृत्तीचा
तब्यती, हरी २ बामहीलचे, पाठमाटोचें ० मादगी—म्ही

प्रवृत्तीचे अस्वास्थ्य 'राजाची व रणोत्तमाव यांही मिजाज
मान्यीकृति राहिले'—ग ५ १०० मिजाण—म्ही १ लक्ष्मण,
प्रवृत्ति २ चोरोदलपणा, लट्ट [पा]

मिजात—व, मिजाती—वी—मिजाव, मिजाजी पदा
मिजाण—म्ही. १ दुसरा, प्रमाण २ (व) १ एवढा बेरीज
एवढा बेरीज [अर मीतार]

मिजीकम, मिजीकाव—म्ही (गो) गळ्या, एक वाय्वति
मिटका—पु ओठाची मिळेली स्थिति, (होळ, पुळे,
काद, पाने १० की) दिवळलेली, मिटलेली, दाखून बघलेली
स्थिति, चिटणें (किं वमणे, पडणे) २ मिट्टी (किं मारणे)
'बमोख मिटका मारण' [मिटणें] मिटकावणें—अकि १ पड
पड करणें, दाखून घाणें (होळे १०) २ न तय्यारणें, तय्यारणें
मिटका—म्ही एवढ्याच मिटलेले ओट उदरतना होणारा
आवाज, पदाचे खातना होणारा मिट मिट कसा आवाज मिटक्या
मारणें—प्रमाणे गोडी व मजे 'प (द दृष्ट) मारून बिडुबुडी
मोजनात दे मिटक्या।'—मोटरिंग ७७ २ (स) असा
घडन वणें, विभक्ता वाटणें मिटमिट—म्ही मिटकी, खडग्या
तोंडाचा होणारा आवाज मिटमिट—मिटा—वि १ मजमटा,
मिटक्या मारून २ मिचकावीत, उपरहाव करीत मिटमिटनी—
वि १ नीराव, वेचव, वचकावीत (मादण, साप, कम १०) २
धुलक अत्यल्प, तुटपुळें (हेणगी, लवें) मिटमिट्या—वि
शृण, वचकावीत [च] म्हणुं मिटमिटणें वचकावणें

मिटणें—अकि १ (ओठ, हाताची मूठ, पांथ्या, दायाची
सवणें, पुताच्या पाकळ्या १०) बंद होणे, एवज होणें २ (स)
बंद वणें, दावणें सवणें, सपविणे, सपणें (भाडण, उडा) ३
पुणून टाकणें घालविणें ४—अकि (रोग विंचा आजारपणा)
सपणें, नाहीं होणे

मिटान—वि (व) लेणवट, ओसाड, तेलकट
मिटका—पु नांगराचे रमणें घाण्याकरिता त्यास बसवि
लगा लाकडी दावा

मिटें—न (गो) गोठें पाणी [मिष्ट]
मिट्टी—म्ही (विटीदांदाचा छेळ) हाड्या विसा उजव्या
सुटीवरून विटी उडवून दाखतें तिला छेळा माण्याची क्रिया,
मुड (किं मारणें) [स सुटि]

मिट—न (व) मीठ पदा ० पाणा—प मिटाणा, भाज
लेले वाल १० वड्याचे याची मीठ घालून शिजविलेली उडस
० धणी—न मिटाचे पाणी—म्ही (राजा) स्वयंपाकाला लागणारी
मीठ टेवण्याची पाटी पाळे [मीठपाणी] मिटागर—न मीठ
तय्यार करण्याची जागा मिटाचे नन [मीठ—आण] मिटागरें,

मिठागोर—मोठ बनविण्याचा धंदा करणारी आगरी जात, या जातीतील व्यक्ति मिठागरीण—स्त्री मिठागरी जातीची स्त्री मिठाणा—पु खारवून शिजविलेले कढधान्य -पु खारी बाळ मिठाणे—न मोठ टेवण्याचे मातीचे भांडे परळ मिठामोथो—न (गो) १ मिठाचे पत्रान २ (ल) निरुपयोगी वस्तु

मिठण, मिठाण—न गर्दी, एकत्र जमणे, अनेक माण सावा समुदाय, चिकार गर्दी (किं० घालणे, पडणे, होणे) [मिठणे]

मिठा, मिठडा—वि गोड, मिठ, रुचकर, मिठास [न मिठ, प्रा मिठ]. मिठाई—स्त्री खाऊ देते, वर्षी इ० साखरमिश्रित गोड पदार्थ [दि] मिठा ठक—वि गोडगोड बोटून फगविणारा ० वार—पु पहिला वार, बंदर, पहिले पीक ह्याच्या उत्पत्त्यावार ० लिंबु—न साखरलिंबू मिठाश—शु—पु मिठाश, गोडी 'हे न निवड मिठाशु । अश्वती जेरी ।'—मृ ५ ७ मिठास—स्त्री स्वादिष्टपणा, मासुरी, मिठता, गोडी मिठा(डा)स, मिठ्या—वि गोड मिठाक्षर—न गोड शा०२ मिठी—स्त्री १ (गोड पदार्थ फार खाण्याने उत्पन्न झालेली) अश्वि, बीट, टिटकारा, दिसारी (किं० बसणे) २ आवड, छंद, उत्कृष्ट इच्छा [स मिठ] ० पडणे—गोडी लागणे, ऐक्य पावणे मिठेचावल—पु (व) गूळ व गरम मसाला घालून केलेला भात, गूळभात [दि]

मिठी—स्त्री १ हडालिगन, पकड (किं० बसणे) २ ऐक्य, लीनता, लय 'ते उभय बोधाची मिठी । अक्षर पुढी ।' झा १५ ५१४ ३ सक्तेच, बंदी 'कानाची मुचडी निमटली मिठी ।'—एमा १५ १४ ४ आत्मी 'झूट्टीव घालून मिठी ।'—दा ३ १०१८ ५ (अव) पकड, सक्षप, छंदीवार उड्या 'यदा आख्यावर मिठवा पडल्या ।' ० वेणे—बंद होणे, मिठणे चढी दरी कमळवणे । मिठी देली ।'—झा १८ ३३५ ० मारणे—आदि गन देणे, हातांनी एकेकास बळकट धरणे ० सात्रकी—स्त्री, गोड्याची एक बाल 'मिठी सात्रकीची मयादा अशी आई बी गोड्याच पुढले पाय सात्रक आणि मागच दुडकीच रहाव ।'—अधप १.१९४

मिठवा—पु सुट्या मिठका पदा मिठकणे—अकि आशालभूत होणे, धापावणे, जीव टाकणे, भुणभुण लावणे, तळतळणे 'मसासागी मिठकली । हाडा टांठिती ।'—दा ३ ५० [त]

मिठगण मिठोगण—गरी—स्त्री स्तुति कादसीने न करावी । मिठगेने जें ।'—झा १३ ३१९

मिठगणे—न पणळ, उपहास मिठमिठा—वि मिणमिणा, अधुक्पणे ज०णारा (दिवा) [ध]

मिडवा मिळवणे—दागविवेणे—मिरवा मिळवणे पदा हाद्ये १ १२

मिडी—स्त्री (वे) वागी, पडवल, दोडका, वायूक इ० चें कोवळे पळ [का]

मिण(न)घा—वि १ मिंधा पदा 'मिणधा त्यापार्शी बंद वाडु ।'—एमा १३ ४६५ २ कपटी [मिंधा]

मिणमिण—स्त्री हलक्या किंवा खोल आवाजाचें भाषण, डुरडुर, डुडुर (किं० लावणे, काणे) [ध्व] मिणमिण—णा—किंवि मदपणे, अधुक्पणे इहू० मिणमिण दिवा वृषणाची सेवा मिणमिणणे—अकि १ मद जळणे, अधुक्पणाचें जळणे २ (ल) हलक्या आवाजानें किंवा खोल स्वरांन, रडकें रडके, स्तिमितपणानें बोलणे मिणमिणा—ण्या—वि १ मद, क्षीण, अधुक्, बारीक ज्योतीचा (प्रकाश) २ हळु बोलणारा, बारीक आवाजाचा ३ सुप्त, मद रेंगाळणारा, मॅगळगाड्या ४ (ल) मनात कुडणारा, आतल्या आत जळकळणारा मिणमिणीत—वि मदपणे जळणारा, अधुक्पणे प्रकाशणारा

मित—वि १ मोजेला मोजका २ (ल) मध्यम, माफक, योग्य प्रमाणात असलेला, शितक्यास शितका, धोडका [स मा=मोजणे] सामासक—० पान—न प्रमाणशीर दास विणे, मोजकें विणे ० भाषण—न स्वल्प किंवा मोजक्या शब्दात मोजकें ० भाषी—वि मोजकें बोलणारा, वायफळ बडबड न करणारा ० वय—पु मोजका खर्च, काटकसर ० प्ययी—वि काटकशीने खर्च करणारा मितभ्रम—स्त्री याज्ञवल्क्य स्मृतीवर विश्राने—श्रानें लिहिलेले टीका मितक्षरी—स्त्री एक साकेतिक भाषा दित अ, आ या स्वर्गाच्या बाराखडीच्या जागी क्वाची, खच्या जागी यची पच्या जागी हची बाराखडी व च वर्गाच्या ठिकाणी न बने त वर्गाच्या ठिकाणी प घने व य २ ल व छ यांच्या जागी श व स ह क्ष यां बाराखड्या परस्पर व्यत्यासानें होतात मितला—वि परिमित, थोडे, अल्प, माजरे, माफक 'मितला बोली बोलिजे । अथेप्रमय न सोडिजे ।'—स्वादि १ ५ ९२

मिति—स्त्री—स्त्री १ माप, परिमाण, वजनमाप, सख्या, गणनी, गणना २ परिमितपणा, माफकपणा, प्रमाण, ठराविक रक्कम प्रमाणशीर गोष्ट, निश्चित सख्या 'त्याचे पातकासी नाही बी हो मिति ।' ३ तिथि, दिवस (चांद्रमासाप्रमाणें) ४ काळ, मर्यादा यज्ञसम यथा, सदा दिवस या कर्मा मिति तोंवरी ।'—माय १६ ५ कर्माक रक्षेवरील व्याज 'शेकरा वार आणे आम्हांम मिति पडती —मिति इद्—शर [स]

मित्र—पु १ स्नेही, दोस्त, सखा २ सूर्य 'उठि लवकरि बनमाळी उदयाचर्यी मित्र आल ।'—वनदमामाची मृपाळी—वि मित्रत्वाचा, दोस्तीचा, सनेख्याचा, स्नेहाचा (समासात) मित्रलाभ, मित्ररसल, मित्रमुद्र इ० [स] ० तोडणे, मैत्री

तोडणें-स्नेह, मित्रत्व सोडणें ० तनया-छी १ यमुना २ सावित्री ० स्नान प्रेम, स्नेह, मैत्री ० द्रोह-पु मित्राशी कलेला द्वेष, मित्राशी बाळगलेला बरेभाव ० पत्र, मित्रातपत्र-न अवदागीर, सूर्यपान ० शब्दकती चामरें मित्रातपत्र । ० रात्रि २६ ५५ [मित्र+पत्र मित्र+आतप+त्र] ० आद्य-पु मित्रत्व, मैत्री, सख्य ० चार-घासर-पु रविचार, आदित्यार मित्रा चार-पु स्नेह मैत्री तुम्हासि करावया मित्राचार । ० मारा किमिथा २६ [मित्र+आचार]

मिथः-किवि. आपपात, परस्पर एकमेकांत [स] गियणें-० कि १ एकमत करण, सममत करणें २ एवत्र मिथणें, जुळणें

मिथुन-न १ जोडी २ युग्म, जोडपे, छी आणि पुरुष. ३ समागम, छीपुण्याचा सग ४ एकी ५ बारा राशींतील तिसरी रास हींत सग नक्षत्रांचे दोन वरण, आठ पूर्णनक्षत्र आणि पुनर्वसु नक्षत्रांचे तीन वरण यांचा समावेश होतो [स]

मिथ्या-४४-वि मि वि खोटें, कसार, नश्वर, अवास्तविक -न खोटी माया 'मना सर्वथा मिथ्य माहू नकोरे ।' -गान १९ [स] मिथ्यात्मा-पु वद मिथ्यादृष्टि-छी मिथ्या ज्ञान, नास्तिकता मिथ्यापवाद-अभिशाप-वाराप-पु निष्कारण वण्यात येणारे वृषण, खोटा आरोप, आळ मिथ्या धग्रह मिथ्याधग्रह-पु खोटें मानणें [स]

मिथा-वि १ ओशाळा, दवेल, उपकारासुळें दाखल किंवा बाधण गेलेला २ लज्जित लाजलेला ३ पूर्वीच्या बाळतण्या नंतर विटाळशी न होता पुन गर्भार राहून झालेले (गुल), अशा तऱ्हेची गर्भवती (छी) उदा० मिथी गर्भार, मिथी बाळतीण मिथ्या मुलाना विनपासून भीति असत अशी समजून आहे उदा० 'बाण बैसा कागला सतज । जैसी मिथ्यावरि पडे वीज ।' मिथे राहणें असणें-विटाळशी न हाता गर्भार राहणें-असणें मिथें होणें-ओशाळा होणें उपकारवळ हाणें

मिनणें-एकत्र होणें मीनणें पडा मिन(त्र)त, मिनत मिनतमाना, मिनतचारी, मिन त्वारी, मिनती-छी ५ छी विनति अर्ज, मनधरणी विन वणी, आणि जावतखानानां मित्रत करावयास वकील पाट-जिला आहे. -दिमरा १ २० [अर मिनत=इया उपकार] मिनतीने, मिनतचारानें मिनतचार, मिनतीचार-वि मि काळुजतीस येऊन वेरलेल्या विनानां, मनात नसतां नेवळ अजि जीस व मित्रेस वळी पडून मरेरल्यानी म्हणून

मिनमेख-वि मि (बागापट्टी) विनवती अटीशिवाय, मर्यादा न घालता, पूर्णपणे, सर्वस्वी (हुकूमनामा, फौजदारी, जाय इ०)

मिनहु-हु मिनहु-किवि वर सांगितलेल्या मदिन्याचा, त्याच मदिन्याचा, चालू मदिन्याचा 'नववे अमादिलावत्वी पडे वकिमावें मिनहु सादर साली' -पया २१० [अर मिनहुव]

मिना-मि वि वजा, हिदोव करताना कमी केलेला शमर हये वणें त्यात खेतीस मिना घातले [अर.]

मिना-पु कऱ्याचा मुलामा, चांदीच्या दागिन्यावर बस विषयान येणाऱ्या द्विक्या दगडाचा पातळ राधा [पा मीना] ० मार-मार, मिनेमार-मिनेकार-पु मिन्याचें काम कर मारा -वि मिना केलेले 'पाच मण्याचा दासघडवजा सोन्याचें सुनात पाधीव दाडी मिनेमार यावत जराय पोलादजग पैकी' -बादसमा २ १५ [पा मीनामार] ० मारी, मिनेकारी, मिनेगारी-छी मिन्याचें काम [पा मिनाकारी] मिनेदार-वि मिन्याचें काम कराय केले आहे असा, नक्षीदार 'गोठ हातसर, अवे रियमच्या मिनेदार करी जुळे ।' -प्रला ११८

मिनि(नी)ट-न १ तासाचा साठवा भाग, क्षण २ टिपण, टावण, देख 'केरुवनीवर राववहादुरानी जें मिनिट मिहितें गाड त्याच्या शब्दच्या बाब्यात गुणसर्वस्व दाखल केले' -नि ७५४ ३ (हिम्रीचा कशाचा) साठवा भाग ४ दाव्याचा, खरल्याचा निकाल [इ]

मिनिस्टर-पु दिवाण [इ] मिनी-छी (वें) छीचा स्तन, मिनी मिन्धल-वि मि पूर्वी [पा] मिन्धुमला-किवि एकदरीन [पा] मिन्वाड-वि मि यापुढें [पा] मिन्-न ० यासपीठ 'मशिदीच्या मिन्वला दगड बस विण्याचा समारंभ सातारा येथें झाला' [अर]

मिया-या-सना म्या मी, मिआ पहा -वि मि माश्या कडून 'हवाभो जे पाप प्रमादा । तव जोडिलें मिया ।' -वृ ५३

मिया-पु सुसलमान शुद्ध [हि] १ शु० मिया मूठभर दाडी हातसर ० मझार पु (सगीत) एक राग यात घडून तीज ऋषभ बोल गाधार, बोल मध्यम, पचम तीज धैवत, बोल निषाद हे रार लागतात अवरोहात धैवत वज्ये जाति सपूर्ण-पाडव, वादी मध्यम, रुबादी पडून, गानसमय मध्यरात्र ० सारंग-पु (सगीत) एक राग यात घडून, तीज ऋषभ, बोल मध्यम, पचम, तीज धैवत तीज निषाद ह बर लागतात जाति वाध-पाडव, वादी ऋषभ सवादि पचम गानसमय मध्यरात्र

मियाद-छी सुदत [अर मीआद=वायथाचें स्थळ अगर ऋक] मियादा-वि सुदती-छी, वाही शर्तावर दिवेली

मिरका धनगर-पु पकत शळथामेव्यांचा कळप बाळ-गणारा धनगर याच्या उ०२ सिहारी ध० ग०=गुरे-दारे, शळया-म० या बाळगणारा गुराछे

मिरकूट-न एक धुन जतु, बास, मळर

मिरग—३ (कु) मृगनक्षत्राचे दिवस [मृग अप]
मिरग्या—३ (व) मृगनक्षत्रात उत्पन्न होणारा सपक्ष विद्या
 मृगकिडा

मिरगिटान—छी तेन, तूप इ० रिनय पदार्थ जत्रल्या—वर
 पल्यामुळे सुटणारी घाण

मिरगी, मिरगी, मिरगी—छी १ फेवर, अपस्मार, पुं
 २ घेरी, भोंवत, शीट [हि उरिया—मेरिआ] •वर येणें—कुद
 होणें, रागात येणें, संतापणें

मिरची—छी एक साह व त्याचें फळ हे साह कमरइतने
 उच होते मिरची हिंदुस्थानात सर्व होतें दिल्या जाती—
 लवंग, भोपळी, सुटकी, सुगडी, भाजीची, धारवाडी, पाडरी इ०
 २ एक मुलीचा खेळ [स मरिच] (बाप्र) (अंगाला, नाकाला)
मिरच्या लागणें—झावणें—चरफडाट हावें, चरफडण **मिर-**
घांडी—**मिरची**—छी लहान हिरवी मिरची, बोंवळी मिरची
मिरसांग, मिरपेंग—छी (गोड) मिरची, (राजा) मिरसांग

मिरजाई—छी गुहेगर जातीत लिया चाळीइल्ल पाळ-
 तात तो आगरखा—गुज ११५

मिरजी—वि मिरजेचा, मिरज घेथील (धया तवावु इ०)
मिरजोळी—छी एक औषधी वेळी, ही वृद्धाव्या होलीत
 उगवते, हिची पानें मोठी व मिरवेलीच्या पानासारखी असून
 त्याना उग्र वास येतो पानाचा रस नाकात घातला वसता शिंका
 फार येतात

मिरधा, मिर्धा, मिरध्या—३ १ खदगावचा एक अधि-
 कारी, चौगुला २ वृद्धा शिपायाचा नाईक, भलेराना नाईक
 आसुयाचा नाईक, वरकोपदार 'राजश्री प्रधान याजकड तुल्यराम
 मिरध याजकरोबर पत्र पाठवून—शारो ८ २ (५) गोंड
 लोकातील धार्मिक कुटुंबे करणारा मुख्य, धर्माधिकारी (यावहन
 लक्षणेनें) प्रमुख मनुष्य, पुढारी [पा मीदैह]

मिरपु(सु)टणें—उकि १ वाढ टणणें, छुरटणें २ शाजिल्ले
 जाणें, नंदा साह होणें, छुटणें, दसण

मिरमिटा—३ १ शोषा आधा २ घोष्या आल्याचा वास
 -वि शोषा (वास), वडीशापसाखावास असलेला [मिरमिर]

मिरमिर—छी तिखट पदार्थ खाण्यानें जिसेस उत्पन्न
 झालेली जळजळ चुरचुर [ध्व] **मिरमिराणें**—अकि १ तिखट
 लागणें, शोषण, मिरमिर टणें (अक्षरकारा पिपळी इ० पदार्थ
 खाण्यानें) चुरचुरणें २ मिरमिरसुक्त होणें (तोंड, जीम इ०)

मिरमिराट—३ माठी मिरमिर, जळजळ **मिरमुटणें**—अकि
 मिरपुणें पहा

मिरमिरी—छी (बों) तिरिमिरी

मिरमोट—न डोळपात दिसून शोंबणारा लहान कीटक,
 चितर [मिरी]

मिरमुटला—३ लहाव, खोडकर मुलगा.

मिरवण—चणी, **मिरवणूक**—छी याटानें पुष्कळशा जमा
 वानें सावकाश जाणें, छरीना, दिडी, वगत, स्वारी (किं० निवर्णे)
 'छाली रात्रने मिरवण।'—वसीख ७ १०६ [वा मेरवणने,
 मिरवणे, का म्योण, दाविडी मेर, गरमोर, अमीर, मिहीर] **मिर-**
वणी—छी १ अलंकार, सुशोभित करण्याची वस्तु 'पै जळशयना
 चिया अवगनिया। का मत्तपुद्धी इया मिरवणिया।'—शा ११

८४ २ प्रसिद्धि 'विधु आणि गंगेचि मिळणी। छीपुइय नामाची
 मिरवणी।'—अथ १ ५८ **मिरवणें**—अकि १ वाधादिसहित
 यदरातून समारम्भपूर्वक सावकाश जाणें, भयना दाखवीत जाणें २
 छानछोनीनें फिरणें, डौलानें जाणें ३ (ल) बिंद काढली जाणें
 ४ शोभणें 'तेचि वृष्णाचें श्रीमुख। नित्य निर्दोष मिरवत।'—
 एरव १ ५४ ५ वालणें ६ कीडा करणें, खळणें ७ डौल दाख
 विणें, डौलानें फिरणें **मिरवा मिरवणें**—डौलानें दिमाख दाखवीत
 दिवणें **मिरविणें**—अकि मिरवणूक काढणें, याटानें फिरवीत नेणें
 (प्रतिष्ठा—डौल—तेज—विद्या—गुण—ज्ञान—शाहाणपण)
मिरविणें—प्रतिष्ठा डौल इ०चें निरर्थक प्रदर्शन मावणें, पोक्क
 देखावा दाखविणें, खोटा आविर्भाव करणें

मिरामह्यार—३ (संगीत) एक राग यात पड्ज, तीव्र,
 कृपम, कोमल गाधार, कोमल मध्यम, पचम, कोमल धैरत, कोमल
 निपाद हे स्वर लागतात जाति सपूर्ण—तपूर्ण वादी मध्यम, सवादी
 पड्ज, गानसमय रात्रीचा दुसरा प्रहर वरील स्वराशिवाय गाधार,
 पैत व निपाद हे तीन स्वरहि लागण्याचा गायकाचा परिपाठ
 दृष्टीस पडतो

मिराशी—३ सुसलमानातील एक अस्पृश्य जात—क १७
 ४ २६

मिरास—छीन १ वडिलोपार्जित वतन, दायभाग, वसपरवरा
 संपत्ति, स्वावरमालमत्ता (विशेषतः शेत जमीन इ०) वतनदारी
 'निपुत्रिकाचें मिरास ते दिवाणाचें'—रा ८४९ २ जमिनीवरील
 कर [अर मीरास] •पुरणें गाढोडें पुरणें, महत्त्वाची गोष्ट
 एखाद्या ठिकाणीं ठेवली अतणें •जमीन—छी. वतनदारीची
 जमीन, वडिलोपार्जित जमीन जमीनसारा वरला तरी तीन
 वर्षांनंतर मिरासदार परागदा झाल्याशिवाय मिरास जमीन खास्ता
 करण्याचा सत्कारला हफ न० ८३—यागा १० •झाटा—३
 मिराशीची आणि मिरासदारीची कलमवडी •द्वार, मिरासद्वार,
 मिराशी—स्त्री—३ १ मिराशीचा उपभोग घेणारा, वतनदार
 यळकरी, सरकारघारा नियमानें भरून आपले स्वामित्व कायम
 ठेवणारा सैन्यात्मक 'वटणावीची मोवदमीस कोण्डी मिरास्ता

तोडणें-स्नेह, मित्रत्व तोडणें ० तनघा-छी १ यगुना २ सावित्री ० रव्य-न प्रेम, स्नेह, मैत्री ० द्रोह-उ मित्राशी केल्ला द्वेष, मित्राशी बाळगेल्ला वैरभाव ० पत्र, मित्रातपत्र-न अवदागीर, सुर्यपान ० 'झळकती चाभेंरें मित्रातपत्र' - रात्रि २६ ५५ [मित्र+पत्र मित्र+आतप+त्र] ० भाव-उ मित्रत्व, मैत्री, सख्य ० चार-घासर-उ रविवार, आदित्यवार मित्रा चार-उ स्नेह, मैत्री मुष्ठाति करावया मित्राचार । ०-यारा निरिक्का २ ६ [मित्र+आचार]

मिथ्य-किति, आपयान, परस्पर एकमेकांत [स] मिथ्यें-० कि १ एकमत करण, सगूनमत करणें २ एकर मिळणें, जुळणें मिथुन-न १ जोडी २ युग, जोडपें, छी आणि पुरय, ३ समागम, छीपुरावाच सग ४ एकी ५ चारा राशीतील तिसरी रास हीत मृग नक्षत्रांचे दोन चरण, आठरा पुनंयसूत्र आणि पुनर्वसु नक्षत्रांचे तीन चरण यांचा समावेश होतो [स]

मिथ्या-दय-वि किंवि खोटें, असार, नथर अवास्तविक -न खोटी माया 'मना सर्वथा मिथ्य माह नवोरे ।' - गम १९ [स] मिथ्यात्मा-उ वेह मिथ्यादृष्टि-छी मिथ्या ज्ञान, नास्तिकता मिथ्यापवाद-अभिप्राय-आरोप-उ निष्कारण कण्यात येणारे दूषण, खोटा आरोप, आळ मिथ्या घमह मिथ्यात्वग्रह-उ खोटें मानणें [स]

मिधा-वि १ ओशाळा, दवेल, उपकारासुळें दावला विदा बाधला गेलेला २ सज्जित, लाजेलेला ३ पूर्वीच्या वाळतपणा नंतर विटाळशी न होता पुन गर्भार राहून झालेले (मुल), अशा तऱ्हेची गर्भवती (छी) उदा० 'मिधी गर्भार, मिधी बाळतीण मिथ्या मुलाना विजेपासुन भीति असत अशी समजुत आहे. उदा० 'बाण केसा लागला सतेज । जैसी मिथ्यावरि पडे बीजा ।' मिथे राहणें असणें-विटाळशी न होता गर्भार राहणें-असणें मिथें होणें-ओक्षाळा होणें, उपकारवद्ध होणें

मिनणें-एकर होणें मीनणें पहा

मिन(घ)त, मिनन मिनतमाना, मिनतवारी, मिन त्वारी, मिनती-छी३ छी विनति, अज, मनघरणी, विन वणी, आजैव 'जावतखानानीं मिनत करावयास वकील पाट दिला आहे.' - विमला १ २७ [अर मिनत=रूपा उपकार] मिनतीने, मिनतवारीने मिनतवाच, मिनतीवार-विनि काकुट्यरीस येऊन केरल्या विनतीने मनात नसतां नेवळ अजि जोस स मिनेस वळी पडून, मेहरवानी म्हणून

मिनमख-किति (कागदोपरीं) विनशतें अटीशिवाय मर्यादा न पालता, पूर्णपणे, पूर्वेस्वी (हुकुमनामा फैयला जाव इ०)

मिनहु-हू मिन्ह-किति वर सांगितलेल्या महिम्नाचा त्याच महिन्याचा, चालू महिन्याचा 'नवव जमादिलावरचीं पणें दवियाचें मिनहुस सादर झालीं' - पया २१० [अर. मिनहुव]

मिना-विनि वजा, हिदोव करताना कमी केलेला शमर छय देणें त्यात तृतीस मिना घातले ' [अर.]

मिना-उ कच्चेचा मुलामा, चांदीच्या दागिन्यावर बस विण्यात येणाऱ्या दिरक्या दगडाचा पातळ राना [फा मीना] ० चार-गार, मिनेगार-मिनेकार-उ मिन्याचें काम करणारा -वि मिना केलेलें 'पाच मण्याचा द्राक्षघडवजा सोन्याचें सुवात बाधीव दागी मिनेगार मावत जवाव पोलादजग पैशी' - वाडसमा २ ५ [फा मीनाकार] ० कारी, मिनेकारी, मिनेगारी-छी मिन्याचें काम [फा मिनाकारी] मिनेदार-वि मिन्याचें काम ज्यावर केलें माठ असा, नर्शादार 'गोठ हातसर, जवे घितमत्या मिनेदार करी खुदे ।' - प्रता ११८

मिनि(नी)ट-न १ तासाचा साठवा भाग, क्षण २ टिप्पण, टाकण, टेष 'वेडावनीवर राववहाटारानीं जें मिनिट लिहिलें कांहे त्याच्या रावटच्या वाकटात गुणसर्वेस्व दाखल वलें' - नि ७९४ ३ (डिम्रीचा अक्षाचा) साठवा भाग ४ दाव्याचा, खटल्याचा निहाळ [इ]

मिनिस्टर-उ दिवाण [इ]

मिनी-छी (कों) छीचा स्तन, मिमी

मिन्धल-किति पूर्वी [फा]

मिन्धमला-किति एकद्रीने [फा]

मिन्याद-किति यापुढें [फा]

मिन्-न व्यासपीठ 'मशिदीच्या दिवरचा दगड बस विण्याचा समारंभ सातारा येथें झाला' [अर]

मिया-या-सला म्या, भी, मिभा पहा -किति माझ्या वडून 'स्वामी जें पाप प्रमादा । तव जोडिलें मिया ।' - रु ५१

मिया-उ सुखमान गृहस्थ [हि] म्ह० मिया मूठभर दावी हातभर ० महार ३ (सगीत) एक राग यात घडून, तीव्र कृपम बोसळ माघार, बोसळ मध्यम पचम तेंच घेत, बोसळ विवाद हे स्वर लागतात अवरोहात घेत वज्र्ये जाति सपूर्ण-पाडव वादी मध्यम, सवादी घडून, गानसमय मध्यराज ० सारंग-उ (सगीत) एक राग यात घडून, तीव्र कृपम, बोसळ मध्यम, पचम, तीव्र घेत, तीव्र निवाद हे स्वर लागतात जाति पाडव-पाडव, वादी कृपम सवादि पचम गानसमय मध्यान्ह

मियाद-छी सुदत [अर मीमाद=वाययाचें स्थळ अगर वळ] मियादा-वि सुदतीची, काही कारीवर दिलेली

मिरका घनगर-उ फक्त शब्दमेव्याचा फळप बाळगणारा धनगर याच्या उ-ट खिगरी घ-ग=सु-डारें, शकपा-मेव्या बाळगणारा शुराखी

मिरफूट-न एक छुर जणु, बांस, मच्छर

मिरग—उ (कु) मृगनक्षत्राचे दिवस [मृग अष]
मिरग्या—उ (व) मृगनक्षत्रात उत्पन्न होणारा सपक्ष किडा
 मृगकिडा

मिरगिटान—स्त्री तेज, तृष ६० रिनग्व पदार्थ जळत्या-कर
 पल्यामुळे सुटणारी घाण

मिरगी, मिरगी, मिरगी—स्त्री १ पेंपरे, अपस्मार, घुरे
 २ घेरी, भोंवळ, झीट [दि उरिया-मेरिआ] ० वर येणे-कुड
 होणे, रागात येणे, सतापणे

मिरची—स्त्री एक झाड व त्याचे फळ हे झाड कमरदत्त
 उच हाते मिरची हिट्ट्यानात सर्व हात हिच्या जाती-
 लवणे, भोपडी, बुन्की, बुगडी, भाजीची, धारवाडी, पाडरी ३०
 १ एक मुलीचा खळ [स मरिच] (बाप्र) (अंगाला, नाकाला)

मिरच्या लावणे—झावणे-चफडाट हाणे, चफडण **मिर**
घोडी-मिरची-स्त्री लहान हिरवी मिरची, बोंबडी मिरची
मिरदांग, मिरपेंग-स्त्री (गोड) मिरची, (राजा) मिरसांग

मिरजाई—का मुहंगार जातीत मिया बाळीवरून घाल-
 तात ता आगरखा -गुण ११५

मिरजी—वि मिरजेचा, मिरज यथील (रगया तबालु ३०)

मिरजोळी—स्त्री एक-औषधी वेली, ही वृक्षाच्या दालीत
 उगवते हिची पाने मोठी व मिरवलीच्या पानासारखी असून
 त्यांना उग्र वास यतो पानाचा रस नाकात घातला ० सडा किडा
 फार येतात

मिरधा, मिर्धा, मिरधा—उ १ खडग वचा एक अग्नि
 कारी, चौगुण २ दहा शिपायाचा नाईक, भावेदलाचा नाईक
 जासुशाचा नाईक, वरचोपदार 'राजप्री प्रधान याजक तुलाराम
 मिरध दाखराय ५२ पाटून -शगे ८ ३ (व) गोड
 लाकटील पार्मिक हत्ये करणारा मुख्य घमासकारी (थावून
 लक्षणे) प्रमुग मनुष्य पुढारा [का मीईई]

मिरपु(मु)टणे—अकि १ वाट टुटणे पुटणे २ घाबरेले
 जणे, भ्रष्टासाह हाणे धुटणे, रसण

मिरमिटा—उ १ शोषा अवा २ शाण्या आख्याचा वास
 -वि शोषा (बाध) वडीशापना-पावाग अगटेला [मिरमिर]

मिरमिर—स्त्री तिरप पदार्थ पावने निमस उत्पन्न
 मलेने जट्टा गुगुर [प्य] **मिरमिरणे**—अकि १ तिरप
 राणें, शोषण, मिरमिर टणे (० पल्लवा पिपडा ३० पार्थ
 साहपाने) गुगुरणे २ मिरमिरुक्त होणे (तोड बीज ३०)

मिरमिटा—उ मोठी मिरमिर जट्टा **मिरमुटणे**—अकि
 मिरपुणे पदा

मिरमिरी—स्त्री (पें) निमिरी

मिरमोट—न डोळ्यात शिरून डोंगणारा लहान कीटक,
 चिर [मिरी]

मिरमुटला—उ लहान, खांदकर मुलगा.

मिरवण—चणी, **मिरवणूक**—स्त्री थाटाने पुढळला जमा
 वाने सातकास जाणे, छत्रीना, दिंडी, वगत, स्वारी (किंनिपणे)
 'झाली सप्रसे मिरवण।' -वसीध ७ १०६ [का मिरवणगे,
 मिरवणे, का म्यरोण, दाविडी मेर, अरजीर, अमीर, मिहीर] **मिर-**
वणी—स्त्री १ अलंकार, सुशोभित करण्याची वस्तु 'पै जटशयना
 चिया अवगणिया। का मत्स्यदूर्म इया मिरवणिया।' -झा ११

८४ २ प्रसिद्धि 'सिंधु आणि गग्नि मिरवणी। स्त्रीपुद्ग नामाची
 मिरवणी।' -अट्ट १ ५४ **मिरवणे**—अकि १ वाधादिसहित
 खटतून सवारमुक्क सावकाश जाणे, भक्ता दाखवीत जाणे २

छानजकीने फिरणे, डोलणे जाणे ३ (ल) विड काढली जाणे
 ४ शानने तेच वृष्णाचे श्रीमुख। नित्य निर्दोष मिरवत।' -
 एरुव १ ५४ ५ दालणे ६ फीडा वरणे, खळणे ७ डोल दाख

विणे, डोलने फिरणे **मिरया मिरवणे**—डोलने दिमाख दाखवीत
 दिवणे **मिरविणे**—अकि मिरवणूक काढणे, घाटाने फिरवीत नणे

(प्रतिष्ठा-डोल-तेज-मिरा-गुण-ज्ञान-शहाणपण)
मिरविणे-प्रतिष्ठा डोल ६०चे निरर्थक प्रदर्शन मागणे, पोळक
 देखावा दाखविणे, म्योटा आविर्भाव करणे

मिरामहार—उ (संगीत) एक राग यात पडून, तीव्र,
 कृपम, कोमल गायार, कामल मध्यम, पचम, कोमल धैर्य कोमल
 निपाद ह स्वर लागतात आति सपूर्ण-सपूर्ण वादी मध्यम, सवादी
 पडून गानमय रात्रीचा दुसरा प्रहर वरील स्वराशिवाय गायार
 धैर्य व निपाद हे तीन स्वरादि लावण्याचा गायकाचा परिपाठ
 टीस पडतो

मिराशी—उ मुयलमानातील एक अल्हूदय जात -क १७
 ४ ३६

मिरास—स्त्री १ बडिलपाजित वतन, दायभाग, वधपरपरा
 संपत्ति, स्वावर्ग मरमत्ता (निघेत का जमीन ६०) वतनदारी
 'निपुत्रिकाचे मिराग ते दिवाणाचे' -रा ८४९ २ जमीनीवरील
 कर [अर मीरास] ० पुरेणे गाटाहे पुरेणे, महत्वाची गोष्ट
 एखाद्या टिकाणी ठबळी अगण ० जमीन-अ-वतनदारीची
 जमीन, बडिलोपाजित जमीन जमीनदारा पकला तरी तीन

वतनन मिराग-र पदापदा शास्त्रागिवाय मिरास जमीन गारसा
 कल्याचा सत्काल हाक न-दता -गागा १० ० झाटा-उ

मिराशीची आणि **मिरासदारीची** कर्मवरी ० वार, मिरास्दार,
मिरादारी-स्त्री-उ १ मिराशीचा उपभोग येणारा, वतनदार

पट्टरी, घरदारदारा नियमाने भवन आपले स्वामित्व कायम
 ठेवणारा इ-मालक 'वडगावीची मोदमोस कोण्डी मिरास्दार

नाही. '—रा १७.३२. २ माहार; महाराष्टीचे वंशपरंपरा बतन भोगणारा महार. मिराशीचे चार प्रकार—१ बतनदार, २ मिरासदार, ३ उपरी, ४ ओवाडकर. [फा. मीरासीदार] ० पट्टी—टी—ओ. मिरास जमिनीवरील कर; कायम लावणीचे जमिनीवरील कर. 'मिरासपट्टी तिमेरे साली घ्यावी.'—वाङ्मय ४ ६७ ० पत्र—न मिराशीच्या हक्काचा खंय.

मिरी—पु. १ पहिल्याने खेडच्याची पाशी असलेला गडी. २ खेडताना उताणी पडलेली कवडी. [फा. मीर] ० तलक—पु. गंजिकातील राजेरी देणी, राजा खाली टाकणे, उतरणे [फा. मीर+तलक]

मिरी—खी. निरी, जुगी (घोतर १० ची).

मिरी—खी. (एकवचन मिरू, मिरें) १ मिऱ्याचा बेल. २ एका शाखाचे नांव—न मिऱ्याचा दाणा. मिरी तिखट अपुन मणव्यात घालतात [सं. मरिच; हि. मिरच, बें. मरिच, गु. मरी; का. मेणुड, ते. मरिया, मिरयन; ठा. मिलयु] इह० मिरी नासली तरी जोंपळ्याच्या भावाने जात माहीत (मिरें दाण्याचे समासांत पूर्वपरी मिर अर्जे रूप होतें) मिरकाटा—पु. मिऱ्याचा काटा. [मिरें+काटा] मिरकूट—न. मिऱ्याची पूड; मिरपू. [मिरें+इट] मिरगुंड—डें—न बटणी; मिरपूड ० गोंड—न १ मिरवेलीस आलेला मिऱ्याचा पड, झुका २ मिरबोंड; मिरपाटा. —खी लहान हिरवी मिरची; बोंवळी मिरची. ० घाटा—पु उरवाचे बिंबा इतर बाकीचे पीठ लावून तळलेले मिरें. ० पूड—पूड—खी १ मिऱ्याची पूड २ (कु) मिरच्याची पूड, तिखट, इह० अन्नसत्री जेवणे आणि मिरपूड मागणे ० घोंड—न मिरपाटा पडा. ० घणी—न मिऱ्याचा काटा. [मिरें+पाणी] ० वेल—खी. मिऱ्याची बेल ही पानवेलीसारखी असते या वेलीला मिऱ्याच्या फळाचे घास येतात याची लागवड मलेवार व बोंवण जाती होते. मिरवेलीस ज्या रोगा घाता त्यास गजपिपत्री म्हणतात व मृदास चवक म्हणतात चवक पडा या वेली ४०—४० वर्षे जगतात ० मारा—न्या—वि मिऱ्याप्रमाणे तिखट, वडक, सोंबणारा, जळजळ उत्पन्न करणारी लागण (भाषण अगर इतम.) मिऱें, मिऱें—न मिरी पडा (मिरें मिऱें यांचे अर्थ)

मिऱ्या—पु एक बीटक मिरसीट पडा.

मिरळ—खी जिद्दी, माळमत्ता, मिळकत [अर. मिरळ्]

मिलताऊ—वि दुसऱ्याच्या मताशी आपले मत सहज मिळवून घेणारा 'प्रधान पताचे मिलताऊ. ते का येतील'—पद १.१२. [मिळणे]

मिलांड—न वीट. - शर.

मिलाप—फ—पु खो १ ऐक्य, मिश्रण, मिळणे जुळणे, मेल. २ भेट, संयोग, एकत्र येणे [हि.] मिलाफी—पी—वि

सळमीचा; खोबतीचा; संगतीचा; जुळता; जुळणारा; मिळता; जमणारा.

मिलांव—न. पोलाद.

मिलाव, मिलेर—पु (गो.) येथे येण्याकरतां भोंक भरलेला मातीचा गड.

मिलिद—पु. भुंजा; अमर. [सं.] मिलिदायमान—वि. आसक, हीन. [सं.]

मिह्वा—पु. १ सगळ्याच्या जातीचा एक पक्षी. २ (ल) साधुत्वाचे डोंग करणारा मनुष्य

मिशान—न. १ कोणत्यादि धर्माचा अगर संप्रदायाचा प्रसार करणारी संस्था. २ धार्मिक अगर राजकीय प्रचार. [ई.] मिशानरी—पु प्रचारक; पाद्री, ख्रिस्ती धर्मप्रचारक

मिशि—शी—सि—खी. दंतमंजन, मस, राखडी. [वं.]

मिशि—खी. १ पुढ्याच्या वरच्या ओढावर व नाकाच्या खालील जागेत येणारे बेंस २ माग, बाप, छुरळ इ०च्या तोंडावरील टांव बेंस. [सं. शमू, प्रा. मूत, का. मोशि] (बाप्र.) ० उतरून येणे—एखाद्या गोष्टीची निश्चिती संगताना म्हणतात. ० (मिशा) खाली होणे—उतरणे—खालावणे—मानसंडना होणे; फजिती होणे, नशा उतरणे. (एखाद्या पात काच्या प्रायश्चित्ताची शीर (मिशा भाडरणे) करतात त्यावरून). मिशा किंवा मिशी भाडरणे—फजिती करणे, बेमजूर करणे; अपमान करणे. (मिशा—मिशि)वर ताव देणे; मिशी मिशा पाजविणे, मिशांना पीळ भरणे—पुड घेण्याच्या विचाराचे निश्चय म्हणून मिशावरून हात फिरविणे; तिरस्काराने, रागाने मिशा बळविणे. मिशा पिळणे; मिशांस पीळ भरणे—घरे बाहेर, ऐट मिरविणे, धमक दाखविणे. 'ज्या दिवस ते मिशावि पिळ्थितील'—मोउयोग ४.१८. मिशांना—मिशां चरतू लावणे, मिशीवर—मिशांवर झीत ठेवणे—धीमती दाखविणे, पोळ, याद्यात्कारी धीमतीचा आविर्भाव करणे, डाम पीळ करणे मिशाचर खेळप—(गो) एखाद्यास न भिगे मिशाळ—ळा—वि मोश्या मिशा असलेला

मिशि—खी. येथल्याजकापासून छुरकातीस करतावया सगळ्या ० लावणे—(व.) येथल्यावसायास आरंभ करणे, घेणाची सुरवात, वेरवेने प्रथमच एखाद्याशी केलेल्या समामगाच्या बेलचा याटाचा समारंभ

मिश्र—पु एक देश व त्यातील एक ब्राह्मणाची उपजात.

मिश्र, मिश्रित—वि मिश्रलेला; एकत्र झालेला, मिश्रवि लेला [सं. मिश्र—मिश्रणे] ० अपूर्णाक—पु अव अपूर्णावाचा एक प्रकार, अधिक निव्हांने जोडलेले अपूर्णक. ० गणित—न सुवैयगणित याचे दोन भेद आहेत यामधेमिश्रगणित व वुत्कम मिश्र गणित. ० गति—खी (ज्योतिष) दोन किंवा अधिक

प्रेमणाच्या योगाने उत्पन्न होणारी गति **०जाति-की (ताल)** (५) बकिल्याचे दाण्यासर्षपीचे टिपण, टांचण 'त्या दाण्याची पहिला विभाग नियमाने सात माताचा असणारा, दक्षिणेकडील एक ताल-प्रकार **०धातु-पु** दोन किंवा अधिक धातूंचे मिश्रण करून नवीन बनविलेला धातु उदा० पितळ **०व्यवहार-पु** मिश्र गणिताचे नियम **०मिश्रण-न** १ मिसळ, भेसळ, मिश्र झालेला पदार्थ २ बेरीत ३ (रसा) सयोगी नसता मिसळून झालेला पदार्थ **मिश्रणीय-वि** मिश्रण करण्यास योग्य, मिसळण्यासारखे **मिश्री-की** खडीसाखर, मिसर देशातील साखर 'थ्री हनिनामे' अमृत किंसे सग कोण मिथ्री।' -अमृत १०१ [अर मिश्री] सफेत मिथ्री-की एक औषधी मूळ **सालंमिश्री-की** एक औषधी वनस्पति

मिथ-स-—१ मिमित डॉंग, बतावणी, सोंग २ फनवणूक, फनवेगिरी, लढाई [स] **मिपातर-**—न दुसरे विमित, निराळी बतावणी 'बरे तथ मिपातर। घातकू री। -हा १८ १३७७ **मिपा-वि** होंगी, बतावणी करणारा, खोटें कारण दाखविणारा, सवचो सांगणारा

मिष्ट-—वि गोड, चवदार, स्वादिष्ट, रुचकर, लज्जतदार [स] **०भाषणी-वि** गोड बोलणारा, गोडबोल्या इहू० मिष्ट भाषणी आणि लिंगदर्शनी **मिष्टाई-की** १ गोबी, माधुरी २ रुचकर-पणा; स्वादिष्टता, लज्जतदारपणा **मिष्टाक्ष-न** पद्माक्ष, गोडघोड, सुप्ताक्ष अत्र रुचकर अत्र

मिस, मिसक, मिसकट-टें-—न १ निमित्त २ रूप, आकार 'पे अष्टधा भिन्न ऐसे। जे दाखविले प्रकृतिमिसे।' -हा १५ ४४८ **०करा-खोर-वि** होंगी, बतावणी करणारा, तोंतया

मिसकीन-ल-वि १ गरीब, अशक्त २ निरुपद्रवी, शांत (गाय, ध्येय) ३ (ल) वाइरून दिसण्यात गरीब पण जातून लबाड [अर मिसकीन=गरीब] **०मगना-मात्रागमनी-मादरचोद-मारवाडी-वि** वाइरून होय गरीब परतु आतून हसामखोर, सुद्धा बाबळी परतु पक्षा व्याड असा (इसम)

मिसकूट-—वि काळा याचे आधिक्य दाखविणारा शब्द उदा० काळा मिसकूट मसकूट पडा

मिसमिशी(सी)त-—वि मळ नरम (साणूस इ०), विस विशीत, चिबट मजबूत नसले, पट चीण नसलेले (बल)

मिसर-—पु ईजिप्त दस **मिसरी-मिथ्री-वि** मिसर देशातील (की, राखीसाखर)

मिसरूड मिसरू-—की तुकट्याच फुटेल्या मिशा घारीक, नवीन मिशा, (निदार्थी) मिशा [स इसमू]

मिसल-—की हुकूम, व्यवस्था दर्जाप्रमाणे दीधी कोणत्या ठिकाणी बसवण्याचे ही व्यवस्था, दर्जेबंदी, प्रकार अतुकम समाजातील योग्य जागा 'निमज्जित मडळी दरबारास आल्यावर त्यांचा दर्जाप्रमाणे मिसलवार बसविणे' -येरा ७ २ प्रकरण

मिसल काढून दे पाहू' [अर मिसाल] **मिसलदारी, मिस लदारी-की** योग्यतेनुसार व्यवस्था, दर्जेबंदी 'बोरवरीने उभे मानकरी यटून मिसलदारीत।' -प्रला १२१ **मिसलबंदी, मिसलबंदी-की** कामाची वाटणी आणि व्यवस्था, दर्जेबंदी **०याजू-की** टराविक जागा, योग्य जागा, नियोजित स्थान (कि० धरण, सभाळणे, राखणे, टाकणे, सोडणे, सुटणे)

मिसळ-ळा-की पु १ मिश्रण, मिसळलेली स्थिति भेळ २ एकत्र मिसळलेला समूह ३ मडळी, सप ४ सखय, मैत्री [स मिश्रण] **मिसळ-वि** मिसळलेला, एकत्र झालेला [स मिश्रित] **मिसळण-की** मिसळलेली स्थिति, मिश्रपणा -न १ मिश्रण करण्याकरिता मिसळलेली वस्तु, मिश्रणातील निरनिराळे पदार्थ २ मिश्रण, भेसळ ३ फोडणीत घालण्यासाठी एकत्र केलेले घन, मोहण्या, काळे इ० पदार्थ **०काढणे-कारळे** मोहण्या, हळद, मेथ्या, हिंग इत्यादि जिनस वेगवेगळे काढून ठेवणे [मिसळणे] **मिसळणी-की** मिसळणे, एकत्र करणे **मिसळणे-न** मिसळण, घन, मोहण्या, काळे, मेथ्या इ० चे फोडणीत घालण्याचे मिश्रण **मिसळणे-अकि** मिश्रण होणे, एवत्र होणे -सकि १ एकत्र करणे २ (स काम किंवा लढाई) जोरात करणे, लढ्यात करणे **मिसळवणी-न** कोकबसारात मिसळून वाढविलेले ताक [मिसळवपाची]

मिसाल-—की हुकूमनामा, आज्ञापत्र 'तालीक लिहून घेऊन असल मिसाल परतून दीजे -हा १५ १३१ [अर मिसाल]

मिसर मिझ-—न की मिशी (अव) मिशा **मिसकीन-ल-**—वि मिसकीन पडा

मिस्तरी मिस्त्री-—पु रगलेखन पद, सुकादम, कुशल कारागीर (विशयत खतार) [का मिस्तरी]

मिस्तोस-की एक मिश्र पोटुंगीज जात

मिस्मी-—की दंतमजून, दातवण, राखडी, हिरवा, मायफळ, लोहशूण इ० चे दाताला लावण्याचे व दात काढे करण्याचे यूर्ण [स मयी] **०लाघणे-१** दातांना मिस्मी लावून वडयेच्या धयाला प्रथम घुस्वात करणे हा विधि नायकिंगी इहून बरवितात २ घासविणे करणे एसाया कीला वेदव्या धयाची दीक्षा घेणे

मिहिर-—पु सूर्य धरित अरितिमिहिर मिहिरसम शूल।' निमा १ १२ [स मित्र]

मिळकत मिळख(ग)त-—की प्राप्त नियमित मिळणारे द्रव्य रफायदा नफा ३ सालमसा जिदगी [मिळणे, अर मिळकत]

मिळण-—न आपणी, भाजी इत्यादि मिटून यथ्याकरिता त्यास लावावयाचे पीठ [स मेलन] **मिळण-पी-नभी** १ -

एक हो, मित्रा, सवध, मित्रा, पत्नी २ सवध 'सागर
सरिता जीवन एक । परी मिळणी भजन दिसे अधिक ।' - एमा
१ ९५ ३ ससंग, भंग, स्पर्श, संयोग, सवध, मेळ 'ससंगपुर्वांचे
मिळणी निर्विकल्पकमळणी । विवासे ।' - एमा २६ ४३८ ३
एकरूपता 'कृष्णमिळणी मिळाल्या । स्थायी न विरती ।' - दुया
१२८ ४ मोलन, एकरूपते, 'अ' ते तदी तदी दई मिळणी ।
समया साजवळुकां रजनी ।' - हा १७ २९५ मिळणीं मिळणें-
भेटणें, एकत्र येणें, संयोग-संगम हाणें मिळणीं मिळणींत-
मिळणीस असणें-चारणें-मिळणें-एखाद्याच्या तत्वात
चालणें, मिळून जाणें, कथात, ताबदारीत असणें मिळणीस
मिळणें-संगम होणें, एखाद्याशीं मिळून जाणें मिळणी होणें-
भेटणें मिळणें-अकि १ (३५५, लाभ, नाकरी, पदार्थ ६०)
प्राप्त हाणें, हस्तगत होणें २ एकत्रित होणें, मिसळणें ३ एकरूप
होणें, एकत्रित, एकजीव होणें, एकमत हो । ४ जुळणें,
अनुकूल किंवा अनुकूल होणें, बरोबरीचे हाणें, एखाद्याप्रमाणें-सारखे
असणें ५ एखाद्याच्या वाङ्मय होणें एखाद्या विविध पक्षाचा,
मताचा, धारणाचा हाणें 'पाशाभी नमुनिया मजा मिळ ३ ।'
-सामीप्य १९ ५९ १ भेटणें, मिळणें, डेकणें, गांठ पडणें, सुदुरत
होणें, समोसामार येणें ७ साडणें, आडणें, हशेटपसीत येणें,
दिमणें, पाहिलें जाणें ८ पकडित येणें, धरत येणें, हातास येणें
'हा खिळा अवघड ठिकाणी बसला, व्यास धरायला मिळत नाही'
९ शरय हाणें, शरय असणें 'हें कुटूंब भल्याला उपहासला मिळ
णार नाही' १० (१४) निभावनेने अनीकार करणें ११ गुर
फटला जाणें अडकणें मिळना कदा कल्पनेचन येव्ही ।' - राम
५४ १२ नका, फायदा होणें उत्पन्न हाणें [स मिल=भरणे]
म्हणे मिळत नाही नीक तर वैदही शरक मिळून मिसळून
घागणें मित्राच्या घराण्याच्या, समतऱ्या नात्यानें वागणें
मिळता-वि जुळता, मिळणारा मिळता काळ-उ अर
मराठीचा नाऊ प्राप्ताची बळ मिळण्याचा वाऊ मिळताऊ-
वि १ पत्नीच्या लावाणी लवकर मिसळून जाणारा दुष्ट
व्याधी आणले पडतून घणारा २ जिकणारा, मिळविणारा मिळ
ताय ३ १ प्राप्ती, मिळकत फायदा २ सामील हाणें मिळती
घरत-शी मिळतिता येण्यासारखी वस्तु ज्याचा मुनसामभार
पाई करता येईल अशा माल पोर मिळवतीवस्त आह परत
आदिवाय मिळवतावस्त मागीत [मिळणें=पडतु]
मिळमि (मा) टा-श्री (दिनकर पदार्थाच्या सय्यागणें
आलेला) गुडगुडीतपणा मिळमिळत -किवि (राजा) गुळ
सुळ, आनंद न करता (रड) मिळमिळत ३ अतिशय गुळ
गुडीतपणा मिळमिळत वि १ (५१) गुळगुडीत व तेलकट
दिसणारें, असणारें २ सवध नीस, मळमळीत (भायण ६०)

मिळयण-न, १ आमगी ६० याउ होण्यामादीं सीम लावा
बयाचें पीठ मिळण पद्दा २ गुनांना दावयास पात्रण्यांचे आवरण
३ मित्रा मिळयणी-शी १ बेरीज, एकाच जातीच्या अनक
रहमा एके ठिकाणी आणण्याची कृति २ बेरीज करान्याच्या
रहमा, दुसऱ्यात मिळविलेला पदार्थ ३ अनेक सख्या एकत्र
बहून आलेले फळ, बेरीज, एका सख्या ४ जमवणी, जुळणी,
सपाईची जोडणी मिळयणी घजापाची-शी बेरीज आणि
बजापाची

मिळऊ-वि १ मिळविणारा, कमाई करणारा २ चित्र-
णारा ३ जुणारा [मिळणें] मिळून-मिळि १ संहित, गण-
तीने, सहा एकत्र २ एकदरीत, एका ३ जुडून
मिळयणी-न १ मित्रा करताना पातलेले पाणी २ पाणी
पाडून कलेले गिणण [मिळणें=पडणी]

मिळय (वि) णि-सकि १ प्राप्त करून घेणें, संपादणें २
मिसळणें, एकत्र दुसरे सल्लें, मित्रा करणें ३ सवध करणें एकरूप
आणणें, बडणें, बेरीज करणें ४ जुळण्यास, भेजण्यास, मिळण्यास
स बगे, ठाळा घेणें, जमवून घेणें ५ गांठें, जिरून घेणें पाडाव
करणें 'सगळीं कडि पौर्जांनीं मिळविले ।' - एमा २०९ ३ जिळणें
मन बळविणें सराई करणें, बरा करणें ७ हुशारपण हाणें 'ही
महापादेली ईश्वरी विद्या बागली नावाकपाला आली कीं मिळ
विली' - गु ११ [मिळणें] मिळवून पाडणें-हुल्ला करणें,
ठाळा जमविणें

मिळी-जी (वर) उच्च गळपाचा चट्ट
मो-सगळो बोल्णारा स्वत [स अस्मत्] म्हणे मी हासले
लोकांत घेवूंद माझा नाकाळा (वापर) मी म्हणणें-ओरात
असणें, स्वतचा प्रभाव दाखविणें त्या वशी मी कसचा घरा
बाह्य वशीत सव्हा पाऊस मो म्हणत होरा 'मीमो म्हणणें-
यावरणें-स्वतच्या कर्तृत्वाची बहाई मारणें, ऐत मिळविणें, गर्व
नाडणें, अस्पृणा दाखविणें 'जितां बोली सर्वाही जीव मी मी ।'
-राम १५ मिळ्याशीं सामना करावयास कोणीहि पुढे जाईनात,
मी मो म्हणणार सारे बहिलवान कसब लागले 'मोचें घर
घालीं असणें-जवळें भोवणाचें घर खालीं असणें मोई-अ
ह्रतभाव दुखाभाव आपुलकीचा अभाव 'नाही ते नादविलें
जणें । मो तू जणी ।' - हा १५ २८० माळ करणें-मातूर
येणें-हमरीमुमरी करणें, भाडणावर येणें मीपण-पणा-नप
१ अहता गवे मगबरी २ ब्रह्मापातुन मी निराळा असल्याची
जाणीव, अहपणा

मोजुम्ला-पु सुमुदाय [फा]
माऊ-जी मिटलेली स्थिति, बोळपातून पु आरण्यामुळे,
विपदापुढें डाळ्याची चित्रद्वन राहिलेली स्थिति, दाकलेली स्थिति
[मिटणें]

मीटफळ्यो—छीभव (गो) आटयापाटयाचा खेळ.

मीटर—पु (पाणी, बीज, लांबी इ०) मोजण्याचें यंत्र
माणनयन [ई]

मीट्रीमीट्री—क्रि (महातु) टक्कडा पाहणें 'मीट्रीमीट्री
स्वर्गदेवा। पाताळीं धीयूपाचा देवा।'—अ. ८१ [५४]

मीठ—पु (दोराचा धदा) एक जातीचा निवडुगावर वाट
णारा वेल याने चामड्यावरील केस जातात

मीठ—न १ लवण, क्षार मीठ ही पाट्या रंगाची खारट
वस्तु असून मनुष्यमात्रात अत्यंत आवश्यक अशी आहे बरेचसे
मीठ समुद्राच्या पाण्यापासून करतात मिठाच्या काहीं खाणींहि
आहेत २ (बर, आटयापाटया) लेण (कि० आणणें) [स
मिठ=वचन] (वाप्र) ० घालणें—१ पिठत मीठ घालणें, चव
आणणें, गोडी आणणें, पुष्कळशा सोटया साटवात धोटीशी भर
घाली, पुष्कळ असून आणखी थोडीशी अपेक्षा असल अशा
टिकाणीं जरूरी तो भर घालणें २ महत्त्व देणें, पदां करणें, ठेवणें,
मीक घालणें 'ते हुजळ्या भटनिमुद्राना मीठ घालतील नीं
काय।'—नि १०६८ ० मीठे खारट असणें—कडक निचा
कडवा धनी असणें, मालव मोठा कठोर असणें ० तोडणें—
मीठ कमी करणें, छाबरास कमी घालणें 'मुळास मुलगी माठी
झाली तर तिचें मीठ तोडणें ० टोणें—चामडें वडीण करण्या
करिता त्यास मीठ लावणें (अंगास) मीठ मोहून घालावणें—
रागावणें, कुद होणें, सतत होणें साम. शब्द—० कणी—छी.

लावून परी आख्यान एट काढण्याचें मीठ, मिठाने वाटलेली
दृष्ट ० यंदूर—न मीठ उतरण्याचें बंदर ० भाकर—भात—छीपु
गरीबीचें जेवण (विशेषत यजमान आपण दिलेल्या जेवणासवधी
विनयाने असें म्हणतो) ० मसाला—पु मीठ व मसाल्याचे सर्व
जिनस, पदार्थांस चव आणणारे पदार्थ ० मोहून्या—छीभव.
एट काढण्याचें साहित्य ० मोहून्या ओवाळणें—दृष्ट काढणें
० लोणारी—पु मीठ वनविण्याचा धदा करणारी एक जात व त्या
जातीचा मनुष्य मीठारंग—पु मोल्याचा पिवळट गुलाबी रंग
मीण—पु (गो) जार

मीण—छी (प्र) मैत्री, सख्य 'परान्यासीं वरी मीत्री।'
—दा १ १४ [स मैत्रि]

मीण—पु १ मासा, मत्स्य २ सेपादि गरीबीचें चारावी
रास या राशीत पूर्वमासपदा नक्षत्राचा एक चरण व उत्तरमास
पदा आणि स्वती या नक्षत्राचा समावय होतो [स मी=भारणें]
० केतन—पु मासाचें चित्र असलेले निशाण ज्याचें आहे असा
मदन, वामदेव [सं.]

मी(मि)नणें—अक्रि एकत्र हाणें 'मीनीती दादिया पास।'
साडळीचे या।'—सिधु ५०५ २ प्राप्त होणें मिळणें 'का दशाची

साडळी। वाटे जाता मीनीली।'—ज्ञा १३.५९४ ३ भेटणें, गाठ
पडणें 'तेस सत माहर माई। तुम्ही मिनलिया मी लाडेजे।'—

—ज्ञा १५.५९७ [मिळणें]

मीना—पु मीना पहा १ मिळा रंग २ दातावरील लुक्क.

३ नीळमणी ४ स्वर्ग [का] ० घाजार—पु वस्तूचे प्रदर्शन

मीमांसा—छी १ बृह्दशीतापेक्षा पाचवें दर्शन, याचे दोन
भाग आहेत—पूर्वमीमांसा व उत्तरमीमांसा किंवा वेदात पहिल्या
मन्वे कर्मकांड व दुसऱ्यात ज्ञानकांड विवेचिले आहे २ चर्चापूर्वक
जाणण्याची इच्छा खोल विचार; चिन्तित्वा [स मान=वीक्षणी
करणें] मीमांसक—पु कर्मकांडादी जैमिनीचे अनुयायी.
मीमांसक मार्ग—पु कर्मकांड 'ह्या प्राचीन कर्मकांडास पुढें
मीमांसकमार्ग असें नांव मिळाले'—गीर १८८

मीर—पु (व) रई, बपाशी मोजण्याचा काटा

मीर—पु १ (गजिका) दशावतारी गजिकातील प्रत्येक
घावूचा, रंगाचा राजा २ उमराव, अमीर, सरदार, राजा [का
मीर, भर अमीर] ० अदल—पु न्यायाधीश [का मीर—इ—
अदल] ० ज्या—पु (माण) सर्व मंडक्याचा पुढारी ० पीर—
पु थार, अनुभविक, स्वतंत्र अधिकारी, बहा मनुष्य 'सारास
फौजेन ताळ नाही सारेच मीरपीर आहेत'—ख ५.२३८०.
[का] ० शिकार—शिकारीवरील अधिकारी 'मीर शिकार पाखरें
धरून आणावयास पाडविले असेत'—अप्र ११८ [का मीर—
इ—शिकार]

मीर शॉग—छी. मिरथी

मीलन—न १ मिश्रण, मिसळण, एकत्र एक मिसळणें
२ येद, भेदभेद ३ एकत्र जमणें, एकत्र येणें, मिळणी, सबद
होणें ४ एकत्र मिसळून जाणें, मिळून जाणें, ऐक्य, एकी. ५
उपडसाक ६ खप्रास ग्रहण [स मील=मिटणें, झाडणें,
मिश्रणावणें] मीलनोन्मीलन—न उपद्रवशाप, मिटणें आणि
उपडणें 'देविसी दिदी पाहता सानी। तन्ही मीलनोन्मीलनी।'—
ज्ञा १७५ मीलित सि १ मिश्रित मिसळलेला, एकत्र
केलेला २ भेटलेला ३ एकत्र जमलेला, मिळालेला ४ विशिष्ट
वाजूस मिळवून घेतलेला, वळविलेला [स]

मीस—न मिश्र पहा

मीळ—छी १ (अशिट) प्राप्ती, नफा, फायदा, मिळ-
वत २ मिळणी [मिळवें] ० जोड—छी लाभ, तडजोड
'सारास मीळजोड स्वामीच्या आशीवादे होईल'—पया १०

मुआझिन—पु प्रार्थनेस योळाविणारा [का]

मुकटा—पु सोंबळपात नेपावयाचें रेवमी रिवा तामी
वन्न [का मुट्ट=विषणें २]

मुकटी—छी (गो) बडुकीचें तोंड

मुकण-णा-ण १ नि सत्त्व व हृदया असलेला वडधा न्याचा दाणा; असा दाण्याची रास २ (व) शिवविन्यानंतर दिवा भित्रविन्यानंतर टणक राहिलेला दाणा खाद, -वि उदास, उदासीन शक्तीचा [मुका+दाणा] ० हृत्पी-उ १ विन मुकण्याचा हत्ती, दशहीन हत्ती २ (ल) टेंपू व टेरपोटपाइसम मुकणी-तूर-छो किडकी तूर, रोगट दाणा असल्यामुळे नारान जिची चामली बाळ होत नाही अशी तूर

मुकणें-सकि गमावणें, न मिळणें, अंतरणें, हानि पावणें 'तरी बर्तो थाप तुला, विजय न घडतो हितास मुकतास।' -मोमीधम १८९ [स मुक=मोरण]

मुका(कु)दणें-अकि (ना) १ गुदमणें २ आवणें मुकदम, मुकदम मुकादम, मोकदम-उ १ गुहारी, मोहरक्या, मजुगार दखरेख काणारा २ गावेपाटील, गावठ्यांचा मुख्य, बरनदार ३ दशमुखाच्या खालच्या हुयाचा गावठ्यागार [अर मुकदम] मुकदमी-ओ मुकादमाचे हक दिवा हुदा

मुकद(ह)मा मोकदमा-उ १ काम, प्रकरण, बाध २ खटला (दिवाणी दिवा कौशरी) (ना) मुकदमा 'नबाप गुरगुटे याचा मोकदमा फैसल करून' -२३ १११४ [अर मुकदमा]

मुकदम-उ (निदर्श) मुका मनुष्य [मुका] मुकदर-वि नियुक्त, नियोजित, कायम केलेला, तामजाद 'आवाजीकण या कामावर मुकदर असोन' -२१ ५ ११७. [अर मुकदर=ईश्वरनियोजित]

मुकन्यद-वि कायम, पक्का 'या कामावर मुकन्यद राहून' -पया ४६९ [अर मुकन्यद]

मुकरणें-न बाचाळता, बडबड 'जाती प्राणें प्रमाणें करिति मुकरणें पै न देतील नाणें।' -अकक २, गुदमचरित्र ७० [मुखर]

मुकरर, मुकर, मकर-वि १ निधित, नेमलेला दर विलेला २ नक्की, नियोजित -किवि साक्षीने निधयानें, पुन्हा पुन्हा 'मुकर ल्याहावे याची हाजत नाही' -पया ४७६ [अर मुकर]

मुकलस्त-वि (व) मनमानेहत्का, मुबलक, वाटेल तिथका [स मुक] मुकलस्ती-की (व) १ मुबलकता २ मोकळीक, सैर वर्तन

मुकशी-छी (राजा) टोंक अग्र, अखेरचा भाग, तीक्ष्ण अभागा [स मुख]

मुकसणी-की (गो) सपादनी

मुकसी-वि सोमेरी सुदीदार, सोनरी सु या जिवा टिपके असलेले 'चिरे मुकसी' -वाडसाग ११९ मुकस-मी पहा

मुकसुचें-अकि (गो) लाच घणें, खाणें [मुखशुद्धि]

मुक(कु)ळित-वि १ स्पष्ट २ संक्षिप्त 'ह सांख्यस्थिति मुकुळित। समीतली तुज एष।' -माहा २ २३ [स मुकलित]

मुका-उ धुवन (किं घणें) [ध्व मुख]

मुका-वि १ योलांत येत नसेलेला, न योल्यागारा, वाघा बसलेला २ रागांनी दिवा दिखवण्याने योलात नाही असा, स्तब्ध ३ दांत बसलेला ४ तोंड नसलेले (गूळ, फोंड) होके दिवा तोंड नसलेला (नास) ५ न वाजणारा, अगदी कोवट्या, आत गरनपण पाणी भरलेला (नाळ) ६ बाढ, न भिन्न हो जाणारे, मोड न येणारे (वडधान्य) ७ न ठमलेली, न पुतलेली (कळी) ८ आवाज न करता चालणारे (रंदाटाडगे, धरक, यत्र ६०) [स मुक, की मुकुठ मुडू] गडू मुक्याच मनी मगळवार (मगळवारी योलाति यत्र कळ नये अशी समजत आहे त्यावरून) (वात्र) ० मुलगा होणे-प्रथम न्दान घेणे

० वहाणे- (बागलाणी) गज बतणे मुकावणें-मुकें हांग रतम्भ घडणें 'मुधावल्या बडधुना। -१ मा ११८ सामासबद-

० योवर-उ यवान अगावर पुकडण्या पुरळ येत न हो असा गोबर ० दूद-उ मुदा दावा पडा ० दाया-उ गुप्त देव, इक-

० नारळ-उ कोवट्या असल्यामुळे न वाजणारा नारळ ० मार-मार-उ १ बैरागुळें दिवा दुष्टपणाने जाडूटोण्याच्या योगाने दिवा शापणी केलेला गुप्त नास हानि २ पाण्याच्या काही चुण्या योरे राहणार नाहीत असा दिलेला अगावर मार ० मैद-

गुहसोया, मुकी मण्यार-पुढी. (निदर्श) दिखव, दिखवड मनुष्य मुकी अर्जो-की एखाद्याची नालस्ती करण्यासाठी विन सहीचा हिवा योण्या सहीने केलेला अर्ज मुकी कमान-की

पपटी कमान मुकी घस्तु, मुकें जनावर-कीन गाय मूँस ६० जनावरें 'मुढी वस्तु निघातें मारी।' -दा २ १.१९ मुकें

गळूँ-न तोंड न पडलेले गडू गगळ-न एक मुनीचा खेळ ० दंद-मुधा दावा पडा ० फळ-फूल-पान-न बोंबले दिवा पत्र न झोळले फळ, न ठमलेले, कळीच्या स्थितीत असलेले फूल, पान ० फूल-न एक मुनीचा खेळ ० भिजाणे-उत्तम मिळलेले परतु मोठ न पुटलेले दाणे (हरभरा पावटा १० चे) मुकाणा-उ

मुक्या पडा

मुकाटया मुकाटयानें-नीं-किवि गपवीप, न योलात स्तब्धपणें, शातरणें

मुकादम-मी-मुकदम-मी पहा.

मुकाव(वि)ला मुकावला-उ १ परताळा मासला २ तुलना, व्यति (किं करणें) ३ गाठ रडाई, विरोध, झुम, तोंड देणें 'त्याचा याचा मुकावला होऊन रडाई मुक झाली।' -भाव

७९ [अर] मुकाविले मुकावील-किवि समोर 'पुन्हा नबाव वद्दाह्याचे मुकाविले उभे न रहात' -रा १९

मुका(का)म—५ १ थोडा काल राहण्याची, उतरण्याची, तळ देण्याची जागा, आश्रयस्थान, आसरा, विश्रांति घेण्याचे ठिकाण २ राहणे, अवस्थान, तळ देणे, एखाद्या ठिकाणी थोडा वेळ थांबणे ३ वास्तव्याचे ठिकाण, वस्ती निहाळ, राहण्याचे गाव उदा० (पत्रातून) मी पुणे, मुंबई इ० इ (ल) कुठितावस्था, विश्रांति, टप्पा, पायरी, मर्यादाये थांबणे [अर मुकाभ्र] **मुकामात, मुकामात**—की वस्ती, राहणूक 'साहूरच्या पूर्वेस चारा आडे तेथेच मुकामात करावी' —रा १ १५६ [अर मुकामत]

मुकासा, मुकासाई—५ मुकासा, साक्षाती पहा **मुकुट**—५ त्रिरीट, टोप, राजाचे, देवाचे शिरोभूषण, शिर ताज [स] •मणि—५ १ मुकुटातील रत्न २ (ल) नायक, पुढारी, नेता, अग्रगण्य, अग्रसर, मुख्य इयम **मुकुटाभरण** न राज्याभिषेक

मुकुर—५ आरसा, दर्पण [स]

मुकुल—५न १ मोठा फळा; कळी (उमलणारी) २ वसळ, ३ बोझाच्या कपाळावर जाईच्या कळीप्रमाणे असलेला भोंवरा -अश्व १ ८५ [स] •हट्टि—की (वृत्त) पापण्या स्फुरण पावण्यास लावणे अशा दृष्टीचा अभिनय, शोष, स्वप्न व छल दर्शित करतो **मुकुलित**—वि १ पूर्ण न उमलले (फूल), अर्धवट मिळले (ढोळे) २ (ल) संक्षिप्त, बोझ्यात **मुकुळणे**—अकि वद ठेवणे, करणे, बावळून घेणे 'परि तो रसादिशयो मुकुळी। मग प्रयाथेदीप उजळी।' —झा ५ १४२ [स मुकुलित]

मुकेस—५ सोन्या-चादीची गारीक तार, सोनेरी-रुपेरी बळे इ० या तारा **मुकेस-सी**—वि जरातीरी, भजरी, सोनेरी सुदयाचे 'तिवट पुनडी समेत वतनाव तारा मुकेसी' —वाडवसा १ ११९ [अर मुकेशस]

मुकर—किवि खचित, खरोखर, श्रियाने, न चुकता खास [अर मुकरैर]

मुकी—की मुक्ती, मुष्टियुद्ध [स मुष्टि]

मुक्त—की १ मुक्ति, मोक्ष २ मृत्यु (कि० पावणे) 'मुक्त पावले साहेबनाका कशा कशा दवा तडातोडी।' —ऐपो १ ३२ —वि १ मोकळा, छुटलेला, सोडून दिलेला २ फळझात मिळून गेलेला, मोक्षाप्रत गेलेला प्रपचादि वधनापासून छुटलेला ३ फळ लेले, सोडलेले (अन्न इ०) [स मुच=पावणे] •कैयलय—न ज्ञानाची ऐक्यस्थिति 'विबहुना ऐसेसे। मुक्तवैचल्य सुदिवसे।' —झा १ १३ •क्रिया—की वेदाच्या आधाराशिवाय केली गेष्ट धर्मेबाह्य वतन स्वैराचार 'मुक्तिया प्रतिपदी। तो येक पंथतमुले।' —दा २ १० ४ •छंद—५ ताल खरीज छंदाच्या इतर नियमांनी वद नसलेला छंद •छार—न १ जाण्याबऱ्यास प्रति

वध नसलेले दार, हवे त्याने जावे यावे असे ठिकाण २ कोण-सहि जेथे जेवणास प्रतिबंध नाही असा भोजनसमारम •मार्ग—५ वेदवाङ्मय मार्ग, स्वैर वागणुकीचा मार्ग •मुक्ती—की, १ सर्वत्र चालणारे नाणे, अप्रतिहत मुद्रा २ मोत्याची आगती, मोत्याच्या भावकीचा टप्पा, शिक्का 'आता गीतार्थाची मुक्तमुदी। लावी म जिथे वागुदी।' —झा १८ २० मुक्ता+मुद्रा] •स्वर—५ (समीत) सुटा स्व पदा

मुक्त—न मोर्ती [स मुक्ता द्रा मुत्तु] •लग्न—५ मोत्याचा सर —वि मोर्ती लाविलेला, मोत्यानी शुफल्लेला 'शुप्र वल्ल मुक्तल्य वाचोकी।' —ह २ ३ २६ [मुक्ता+लग्न] **मुक्ता**—कीन मोर्ती [स] •गर्भ—५ मोत्यातील मध्यवर्ती पदार्थ, ज्याच्या भोंवती मौक्तिक रसाचे थर बसून मोती तयार होतें तो पदार्थ •जाल—न. १ मोत्याची जाली, होक्यात पाळण्याचा त्रिवाचा एक दागिता, बिंदी २ मोत्याचा हुबका •फळ—ल—न १ मोर्ती २ मोत्यासारखे लुदर अक्षर ३ सीताफल ४ (ल) मुखसारखे थोळलेले उद्गार, हास्यास्पद भाषण, •फळी—की नाकातील मोत्याचा दागिता नय, मुगबट नासिकी मिरवे मुक्ताफळी।' —झा १ १ १५

मुक्तसर—५ इकदार किंवा कामदार नव्हे अग्रा वतनदार की पदवी वक्तसर पदा

मुक्ता—किवि लोही

मुक्ता—वि शुक्ल

मुक्ताभरण—न एक विधि, सत्कार, (प्र.) अनुक्ताभरण पदा •

मुक्ति—की १ मोक्ष जीव आपल्या मूळच्या परमात्म स्वरासात पावून त्या पिवाची जन्ममरणापासून मुक्ता होणे मुक्ति चार प्रकारच्या आहेत —सलोक्ता, समीप्ता, संप्रप्ता, सापुत्र्यता २ मुक्त स्थिति मोकळीक, स्वातंत्र्य, मुक्तशुक्ल; मोकळे सोदणे ३ (ल) मृत्यु 'मुक्तीने वोढिले काळाचे घर।' —ऐपो ३ ३१ [स मुच=घोरणे] •पद—न मुक्तीचे स्थान, विवेकी स्थिति (कि० मिळणे प्राप्त होणे) •मार्ग—५ मुक्ति मिळविण्याचा मार्ग मोक्ष मिळविण्याचे साधन

मुक्ती, मुक्तीकल—की (वे) ज्यामध्ये रहाद्याच्या खालण्या उण्या वसविताल ते विद्विरीजवयचे दगड प्रत्यक्षी [का]

मुक्त्यार—री—मुक्त्यार मुक्त्यारी इ० पदा

मुक्तरा मुक्तरा—५ समाधिमाधिर यज्ञे [अर मुक्तरा]

मुकर—अ मुकर पदा मुकरा—५ टाविक १ वन, तारा बाकी आबाद देह मुकरा रु १८० —रा १ ५ १३ [अर मुक्तीत]

मुक्ती—की (गो) काजूच्या खेळातील एक विशिष्ट सज्ञा मुक्ती, नायम केलेला नियम, अर्थ

मुक्कस, मुक्कस—न (अशिष्ट) तोंड, मुख 'पुडें याच्या मुक्कसातून वाक्स काय निघतात. —विहित १६३ [सि मुक्क] मुक्कसातून वाक्कस काढणें—निघणें—बोलणें, शब्द काढणें

मुक्कसी—३ घोड्याचा रंग, पाडण्यात काळे छिपके असलेला रंग, अशा रंगाचा घोडा चांगला समजतात —अथर्व १३१

मुक्कसूद—न विपत्ति, अर्ज मरसूद पडा [अर मरसूद]

मुख—न १ तोंड, ओठ, दाताची मुळें, दात, जीभ, टाळा गाल व गळा या सान अंगाच्या समुदायास मुख म्हणतात —योर २४४ २ पक्ष्याची नोंच ३ चेहरा, मुद्रा, तोंडबळा ४ (ल) द्वार, वाट, मार्ग, एखाद्या इमारतीचे द्वार ५ एखाद्या कामाची मुखवात इतर लास्यगिक अर्थ तोंड या शब्दात पडा ६ साधन, करण, उपाय, हत्यार 'ज्ञानार्थीचे मुखे। जेणे जाळिलीं कैम अशेवें।' —ज्ञा ४ १०५ ७ (सामासिक शब्दात) अग्रभाग, मूळचा भाग, मूळवस्तु, मुख्य मनुष्य, पुढारी, अग्रेसर ८ नदी समुद्राला मिळते तो भाग, स्थल. ९ (सोनारी धंद्या) पोचे काढण्या साठी लोखंडी पहाऱेचे टोक वळवून त्याच्या शेवटी मुखाकृति केलेला भाग १० गणितश्रेढीतील पहिली संख्या ११ चतुःशोभाच्या पायाच्या विरुद्ध बाजू [स, फ्रिजि पोडें जि मुई म्ह० (स) मुखमस्तीति वचन्यम्। (तोंड आंघे म्हणून नाटेल ते बोलणे) सामाशब्द—कमल—चंद्र—न ३ (काव्य) इमलाप्रमाणे किंवा चंद्राप्रमाणे छंद असलेले तोंड चर्या, मुखावरची चर्या, मुखकळा—की, तोंडावरील ओज, तेज चालन—न (गायन) रागोचित गमक व अलंकार याचा दयोक्त प्रयोग करून गायन करणें छिद्र—न ज्वालामुखीचे तोंड, हे कटईसारखे असते जड—वि निबोल्या, कमी बोलणारा 'बोलोचि जेणे मुखजड। तो येक मुखे।' —वा २ १४५ जवानी—की तोंडी इवीकृत जवानीने—किवि तोंडी, तोंडमेलून [स मुखना जवानाचा] ओटी—की मुख, तोंड 'पाहिली नम्याची मुखनी' —क्या ७ ११५५ ओटीप—उ (काव्य) शिरछाणाचा तोंडाकडील भाग मुखंड—वि मुख्य, पुढारी, प्रमुख, नायक श्रौरक्या मुखडा—३ चेहरा, तोंडाबळा 'मुखडा पावण लगी रादते पात निया।' —सला २५ [दि] मुखदाक्षिण्य—न १ भाषणशैली, वस्तुत्व, वास्तवत्व, शब्दचतुर्थ २ मुखसंकीच, एखाद्याच्या आदरार्थ किंवा भावनाविभवाकरिता बोलण्यास वातलेल्या आज्ञा दुर्बल—ल—वि बरेचतर विषय वाळतां यत नसलेला, माग्याचा कणाळा असलेला, मितभाषी, बोलण्यास भिन्ना ३ दुर्बिका—की अव मुग्ध, ताणण्यामुळे तोंडावर उठणाऱ्या उड्डळ्या ४ पहा—उ १ घोड्याचा तोंडावरील पडदा ५ २ घोडा किन घालून बसण्याकरतां सज्ज बला असता त्याच्या तोंडावर येणारा सामाशब्दाचा पडा, इशाराचा भाग ७ परीक्षा—की (वैयक)

तोंडात उत्पन्न होणाऱ्या चवीवरून करावयाची त्रिदोषपरीक्षा. वातदोषानें तोंड गुळमट होतें, पित्तानें तिखट किंवा कडू होतें आणि कफदोषानें आवट, मधुर असें होतें —योर १ २५. ० पाक ३ तोंड उतणें, या रोगानें तोंडात, गालकडत, जिभेवर लहान लहान फोड येतात व ते फुटून त्याच्या योगानें पिवळे अथवा पांढरे चेहे पडतात —शृंगार ४१ ० पाठ—वि तोंडपाठ, मुखोदत ० पृष्ठ—न पुस्तकाचे पडिले पान, पुस्तकाचे अगदी बाहेरील पान, (याच्यावर पुस्तकाचे नाव इ० छापलेले असते). (६) कव्हर ० प्रिय—वि १ शरीरपोषक नसता पक्क विमेल गोड लागणारा (पदार्थ) २ साथें व पोषक असें तोंडास वीट न लागणारे, चवदार लागणारे (अन्न) ० भंजन—न एखाद्याचा नष्टा करणें, लाजविणें, रग जिविणें, खाद मोडणें, पावविणें [स मन्त्र—मोहणें] ० माधुर्य—न ज्यामध्ये फार बडबड थ्याची व पुष्कळ खाण्याची इच्छा उत्पन्न होते असा एक दातविहार ० मार्जन—न १ तोंड घुणें २ (ल) रागावलेल्या माणसाची गोड व प्रेमाच्या शब्दांनी कलेली मनधरणी ३ एखाद्याची त्याच्या तोंडावर खरडपडी काढणें, शिवीगाळ ४ मुख माधुर्य ० र—वि १ बोलका, बडबड्या, तोंडाळ, फकळ २ आवाज काढणारा, सनाद, वाजणारा. ३ पुढारी, मोहरक्या 'मुखस्तत्रश्रव्यते' [स] मुखराव—न बडबड, वाचाळता. ० रंग—उ मुखराग पडा ० रण, मुखरीण—रणी—वि. मुख्य, प्रमुख, पुढारी 'हरे तोयें केले मुखराग तुला कीं रणतरी।' —वामन, विष्णु ७ १६१ ० रस—उ १ लाळ, धुडी २ (ल निदायी) अनिष्ट भावण, दुर्भाषण (कि० पापकणें, गळणें) ० रा—उ (वा) नय सूर्याची ० राग—उ १ तोंडावरील देज, तजेला, काति २ (नृत्य) निरनिराळ्या भावाच्या वैली दाखविलें जाणारे तोंडावरील तेज हे चार प्रकारचे असत—स्वामाविक, प्रसन्न, रक्त व श्याम ० रोग—उ १ तोंडात होणारा रोग २ चेद्व्यासर्वाची रोग मुखरोग एकर ६७ आहत म्ह० आढ्याळा आन पाड काढण्याला माला मुखरोग ० रोगी—वि १ मुखरोगानें पडालेला, मुखरोग झालेला २ (ल) दुर्मिळ लेला, खिन्नबदन, खाणें पिणें व सडकीत वसणें नाकारणारा, नाव डगारा ० खट—खटा—वटी, मुखोटा—उ १ तोंडबळा, चेहरा, तोंड इच्छा इच्छुनी पाहती मुखवटी' —दावि ८ २ चांदी, सानें द्याची देवाच्या मूर्तीवर लावण्याकरतां केलेली फक्त तोंडाचीच प्रतिमा, (व) मुखवर पौराणिक नाट्यातील गणपती, रावण नारदिविद्व इत्यादींचीं सोंद वनविषयाकरिता त्याच्या चेहऱ्याच्या कागदाचा रंगदा वगळून आण्टी करीत त्या ३ धुत्ता, सोंद ४ छातीपासून वरील शरीराचा भाग ५ कागदावर काढलेले तोंडाचे चित्र ६ तोंडाची टब, चेहेपटी ० घटी—की तोंडात

मावग्यास्तें प्रमाण ०घर-न १ ववाची पुजा, नैवद्य रंगर
शाल्यावर इव वामदुष्टि करतात तेव्हां त्याच्या मूर्तीच्या तोंडावर
पास्तात ते वस्त्र २ तोंड पुसण्याचे वस्त्र ३ प्रथ किंवा पोथी
बापून टेवण्याचे वस्त्र. ४ मलशृंग प्रथाच्या याहेरील पान, (६)
कंदूर. ५ कागदाच्या पुडव्यातील अर्धी वरचे पान ०वाद्य-
न १ तोंडाजें वाजविण्याचे वाद्य २ (स) बोंब, शस्त्र ०वास-
घासन-३ १ तोंडाला सुवास दणारा पदार्थ (पान सुपारी
इ०) २ जुनीं मुखवस्त्रावल् उपयोग करतात ०विलास-पु.
एक पत्रास ०वैचपर्य-न लज्जा, भीति आधर्य इ० मुखें चेद-
न्याला आलेली विलुपता, चेद-न्यातील बदल ०व्यग-पु तोंडावर
उठवेल्या प्रा, तोंडावर शालेली जखम ०शुद्धि-स्त्री जेवजानंतर
तोंडाच्या ओशाण्या जाण्याकरिता खावयाचे सुपारी, विडा इ०
पदार्थ, सुपारी इ० खाणे ०श्रा-स्त्री मुखचर्चा, तोंडावरील तेज
०संकोच-३ १ एखाद्याच्या समोर भीतीमुळे अगर आदरांमुळे
घोलावयास वाटणारा सकोच, दचकलेपणा २ आदरांमुळे किंवा
मोटेपणांमुळे यणारा लाजादणारा ३ बचकांमुळे आलेली शाली
नगा ०सुद्ध, सुक्यूत-द-स्त्री (कों) मुखशुद्धि पदा ०सेक-
पु चूड भरून टाकलेले पाणी, गुळणा 'अस असल तर तो अभि-
पेक नव्हे मुखसेक आहे ' -भासाच्या प्रतिभा नाटकाचा मराठी
अनुवाद ०स्तंभ-३ १ न घोळा (स्तंभ) वसणे २ ज्यामध्ये
बाधा बद्द होते असा एक रोग -वि शुभ्या, न योलागारा इ०
खावयास अगडबड म्हणायलास मुखस्तंभ मुखिया-पु दुमारी,
म्होसत्या मुखरी मुळी-स्त्री. (राजा) मडकें कापड इ०ला
पडवेलें शारीक भोक छिद्र मुर्ती-किवि (का०य) तोंडपाड,
तोंडी मुर्ते, मुर्तेकरून-किवि एखाद्याच्या योगानें, रूपानें,
हॉर उदा०त्यामुळे अवयवसुखें, व्यतिरेकसुखें इ० मुद्रोदगत-
वि तोंडपाड, तोंडी [मुख+उदगत]

मुवई-वि १ मोक्षा वदतानून आलेण (माल, पित्र) २
निस्तवज, दुधासारख्या पाद-न्या रगाचें (मोती) मोखावदतानून
आलेले किंवा तेचें सापडवेलें (मोती) [मोखा=एक बदर]

मुखत्यार, मुखत्यार, मुखत्यार-३ १ राजाच्या हाता
खालील अधिकारावरील अमलदार, सहाधिकारी, वक्षपरपरनें
चाळत आलेल्या अधिकारी, पिडीआद अधिकारी, नियोजित
सुनीम, वतनदाराची वतनदारीची कामें चालविण्याकरिता नेमवेल्या
मनुष्य -वि संपूर्ण अधिकार दिलेला, नियोजित, अधिकृत (प्रति
निधि) स्वतंत्रपणें वागण्यास मोकळीक असलेला [अर
सुत्तार] ०नामा-पत्र-पुन अधिकारपत्र, ज्या लेखानें एखादा
मनुष्य स्वतःच्या ऐवजी व स्वतःच्या तर्फें काम करण्याचा हुस
न्याला अधिकार दतो तो लेख, वहीलपत्र [मुखत्यार+नामा,
का मुखत्यार+स पत्र] मुखत्यारी, मुखनारी-स्त्री अस्त्यार,

अधिकार, स्वतंत्रता, दुसऱ्याने दिलेला अधिकार, गद्दीलीया अधि-
कार ' याप्रमाणें मुखत्यारीचें अर्थदाम आणून दिलें -धिरा २४
[का सुत्तारी]

मुखवीर-३ हेर, सुसंपन्न बागमी काढणारा, पुरविणारा
मनुष्य ' प्रसिद्ध मुखवीर दुर्गाप्रसाद हा गव्वर चांगली वलो म्हणजे
सुगलखोरणा उत्तम करतो '-विश्व २ ६५ [स मुखवीर दि]

मुखलासी-स्त्री (कों) मयलासी, सुारी, हातचलावी,
सुफि

मुखलाळा-आ १ स्वयंपाक घर -आडिव्याची मद्दा
काळी १० २ (कु) दवळत त्रियाना वसण्यासाठी केलेली
विशिश्ट जागा [मुख+लाळा]

मुखल-न मुखळ (सखळ शब्दाच्या जोडीस वर्णसादण्या
मुळे म्हणतात)

मुखा-३ हातोड्याचें पमट तोंड (याच्या उलट वाकून
पिमा म्हणतात) मुखाची परखाई-स्त्री चांदीची भांडी गड
वितांना उपयोगान आणवयाची, टोकास गोल असलेली खरवई
सुख अर्थ ८ पहा

मुखालीफ-३ बैरी, शत्रु ' समुदातील दोघीबाले हुन्दाही
मुखालीफ होऊन आम्हासीरुनेह बराययास यतील '-पेटि ७४

[अर मुखालिफ्] मुखलिफत-स्त्री बैर, दावा [अर मुखालिफत]
मुखिक-३ (महासु) उंदीर ' ऐसा उगवल्या छुडिती
यथो विपय मुखिक '-हाश २४३ [स मयक]

मुखी-स्त्री (ना) मन्ही पहा

मुखनसर-वि सक्षित, घोडक्यात [अर मुखनसर]

मुख्य-वि प्रमुख, धेट, प्रधान, अग्रेसर [स] ०अई

कार-३ हानापूर्वीचा अक्षर ०उपासना-स्त्री निर्गुणोपासना,
जित ज्येष्ठ ध्याता, ध्यान ही त्रिपुत्री नाहीं अशी भक्ति, ब्रह्मो
पासना ०चैतन्य-न सत्यचैतन्यातील अविनाशी चैतन्य; परब्रह्म
०देव-३ परब्रह्म ०धुर-३ सेनापति, मेनानी ' हाती लागल्या
सुख्य पुर । सहजचि सापडला परिवार । '-ह ९१७ [स धुर=
जोखड] ०ग्रह-न चौदा ग्रहातील अनिवार्य ब्रह्म ०भक्त-३
(आर्त निष्ठासु अध्याशी यापेकी नव्हे असा) ज्ञानी भक्त
०भक्ति-स्त्री जीमध्यें ध्येय, धाता, ध्यान अशी त्रिपुत्री
नाहीं अशी निर्गुण भक्ति अद्वैतभक्ति ०चूत-न (ज्यो)
अनेक महावृत्ते लक्षणें ज्याला छेदणारी अशी कलिलेली अस
तात ते महावृत्त (छेदक वृत्ताना लवचक म्हणतात) -किवि
सुखेंकरून ग्रामस्थानें, प्रधानें, प्राधान्यें करून ०स्वर-३.
अ पापून ल पयें दहा स्वर मुख्यात्मा-३ कृत्स्न ब्रह्म,
प्रत्यगात्मा.

मुष्ण-स्त्री (मुवई) सुंदर स्त्री, मुख्य राणी मुखरण पहा.

मुहलीस—वि प्रमाणिक [स]

मुगट—वि पवत पुच्छ दिवस राहिल्यामुळ मुगागरखा
उप व सवणारे (धान्य)

मुगटा—उ मुष्टा पदा

मुगडा—उ (राजा) केसाचा सुवडा, सुवडा, वेरसुगीचा
सुडसा

मुगडी—की मुगडी, रानात पालण्याचा बायकाचा दागिना
[स मुगट मुगट-मुगगी-मुगडी]

मुगण—न मुगाण पदा

मुंगणा-णी—उश्री (ता व) शवगा

मुगुत—न भोटी 'मुगतांभाणीशेचे दाढे गोमेद पन्नाग
मागिळें लपती।'—धवळेउ ५४ [स मुक्ता]

मुगद—उ (वे) भाताची एक जात

मुगदमी, मुगदुमी, मुगदुमी साप्तर—की. हलक्या
प्रकारची थिडी साप्तर [मगदुमी]

मुगदल—उ (प्र) मुदगल पदा

मुगदळ—की मूगपेण्यास योग्य असलेली जमीन [मूग+
दळें]—न १ मूग भाजून त्याचे कलेले पीठ २ अन्ना विंगचे
काडू [मूग+दळणें] मुगवण—न-न मुगाचे मूग, मुगाचा कोंडा,
मुगाचे गुळी मुगवा—उ १ बायकांचे एक प्रकारचे मुग एवढ्या
चौकटी असलेले वस्त्र लुगड्याचा एक बाण, प्रकार २ दुप्या
भोवळा—वि मुगाएवढ्या चौकटी असलेले (लुगडे)

मुगदाण—न (वे) वसण वेल रडा ६० पचव्या नांवात
घातली दोरी [का मूग=नाक+दाववी=दावें स मुस+शामन=
दावें]

मुगदुरी—की (व) पोशाक्या कण्या लसुक्क्याने

मुगफल्ली—की (ना) मुंगमूग

मुगरच—कि (गो) शिरकें शिरणें

मुगवत—न (वो) १ कौलारु छपराची, तपरांची
पानपत्री २ चौथ्याचा पाठवरा [मुखवत]

मुंगस, मुंगसवेल—उ मुंगस मुंगसवेल पदा

मुंगसे—न (व) वैलाच्या तोंडाचा बाधावयाची मुसकी
मुसकी पदा [मुख]

मुगळ—की भातात उगवणाऱ्या एक प्रकारच्या गवनाचें की

मुगळ—उ शाकारेलक्या छपराचे आढे

मुगळा—ळी—उकी बोंगळा, मोठी मुगी म्हागणें—
उतावीळ होणें चव यणें, अतिशय पारें करणें साखरेवरले
मुगळे—उग्रव गुळावरल्या माशा जोपर्यंत उल्कर्षाव दिवस
आहेत तोपर्यंत मिय म्हणविणारे श्लोक जेही

मुगा—उ लुगड्यातील एक प्रकार, याग मुगवा पदा
० पेवडा—उ एका जातीचा पेवडा ० मीपळा—उ दुप्या भोवळा.

मुंगा—उ १ घोड्याला होणारा एक रांग २ घोड्याचा
बरचा ओठ, मांड्याचा कोंडा, घोड्याला आबरून घरण्यासाठी
त्याचा बरचा ओठ दाबून घरणे, पिराळणें (किं० दावणें, पिळणें,
घालणें, घरणें) 'मागुती सरसाभोनि भावित्रला हरीनें रगडून
मुगा पिळला।'—हर १४ ६४ १ मुगा पिडण्याकरिता घेतलेली
दोरी किंवा इतर साधन ४ गर्विष्ठणाच्या चेष्टा, रग, उद्धट
पणाची बागणूक, गर्व, स्वमुसी (किं० करणें, लावणें, घालणें,
जिणें, मोडणें) 'सद्गजांत जिविती सर्वे त्याचा मुगा।'—
ऐसे ४२४ ५ वेर उल्कट इच्छा, काही एका कामामादी
अमलेली उत्सुकता (किं० आणणें) ६ मुगळा, काळी दिवा
दावडी साठी मुगी, बोंगळा ७ (माशिक) नागपचमीच्या दिवशी
क्रिया पेड पदन गाणी गातात तो प्रकार (किं० घालणें) ८
बेलगाडीच्या मागील बाजून सामान पडू नये म्हणून दोन्ही बाज
झाला मिळून बांधलेला दोरी विणून कलेला वटडा [मुगी]

मुंगा—उ प्रवाल, वोंडळें [दि]

मुगाण—न जोपळा किंवा जाजरी यामध्ये घेरलेले मूग
किंवा अन्ना सहचें दुसरे धान्य मोषड, मोषण पदा [मूग+दाणा]

मुगाणा—उ १ मुदाणा, चार, माड न आलेला दाणा,
न भिजलेला दिवा शिजलेला दाणा २ (गो) अथेवट कोंड
आलेले भात [मुदाणा]

मुगाणा—उ (राजा) भरलेले मूग, मुगाचा दोळ
[मुग+दाणा]

मुगारा—उ मुक्ता फुटलेला कोंव (किं० घेणें, निघणें,
फुटणें)

मुगारा—उ खरीपात होणारी जोपळ्यांची एक जात—टपि
२६५

मु(मु)गारी—की (सोलापुरी) खरीपाचे पीक, पावसाळी
पीक याच्या उल्कट हिगारी, अगर रब्बीचे पीक [का]

मुगाळ—की १ गवताचा किंवा माडाचा कोंवळा अडुर,
फूट (किं० यणें, फुटणें, निघणें, होणें) २ मुलाच्या अंगावरील
लव

मुगी—की १ मुगाची एक बारीक जात २ लुगडे खण ३०
वरील मुगाएवढी चौकट—वि अन्ना चौकटीनीं पुक असें (लुगडे,
खण, ३० [मूग]

मुगी—की १ एक बारीक कीटक, पिपीलिका गोड पदार्थ
पार आढवणारा एक लहान प्राणी 'गुरुचरणीं पार्थ जडे जैसी
मनुष्यैरारीं मुगी।'—भोजन ४२ ५० मुगांच प्रकार—काड
मुगी, गाडमोडी चाणेरी, दुगणमोडी, दात्या, धावरी, वळविच(ज),

हुरण, हुळहुळी, पिसोळी ६० -रांको ७३ २ एखादा क्षण क्षणीत पदार्थे राख्यामुळे जिमनाये होणारी रखव ३ चेतना, चेव, एरादी गोष्ट करण्याविषयी एउदम उत्पन्न झालेली उत्सुधता, तीव्र इच्छा (किं० येणें, आणणें) ४ पुरुषाच्या टिकाणी उत्पन्न होणारा कामविकाराचा प्रशोभ (किं० येणें) 'सग मुगी येउनी लुगी कासोटी । सोडून धावती त्याचे पाठी ।' -नव २५ ५८ ५ शरीरास आलेली बधिरता (किं० येणें) [वे मुअगी] म्ह० १ मुगीला मुनाचा पूर २ मुगी होऊन साखर खावी पण हत्ती होऊन राकडें खाऊ नयेत (वाप्र) **मुंग्यायेणें-चढणें** -वातविकारामुळे शरीरावयव जड होऊन त्यास बधिरता येणें. बधिराभिरण रुद्ध झाल्यामुळे येणारी बधिरता **मुंगीच्या पावलांनं**-किंवि मुंगीच्या गतीनं, अगदी हद्द हद्द **मुंगीच्या पायांनं** येणें आणि **हत्तीच्या-घोऱ्याच्या पायांनं** आणें-सावकास येणें आणि त्वरेनं निघून जाणें (सपति, पैभव वगैरे सवधी योजतान)

मुगीमुग-ही स्तब्धता [मूग=मूक]

मुगुट, मुगूट, मुगुटमणी-मुकुट, मुकुटमणी ६० पदा **मुगुटी कांय**-ही ही गारेच्या काचपेसा कठीण असून पुढून तयार करतांना महालुणाच्या किंवा मुगुटाच्या आकाराची बनते

मुगुतें-न मुकि -शर

मुगूस-न सर्पाळा मारणारे भुक्क्या रागाचे, लाव सोंपटीचें एक कसाळ जनावर, नकुल [ग्रा व मुगुस, मुगस, मुगुस, का मुगुरी] **कांदा**-३ एक झाड, एक बडविशेष ह्याचे मोटा व लहान असे दोन भेद आहेत **तोडा-डया**-वि [मुगुडाच्या तोंडासारखे तोंड असलेला २ रागातिविमुळे ज्याचा चेहरा मुगुटासारखा झाला आहे असा ३ ज्याची हुबुडती आत दवरलेली असून ओठ मोठे व पुढे आलेले आहेत अशा चेदऱ्याचा ४ लाजाळू, दाबट **चेवेल**-ही एक वेळ

मुग्ध-वि [१ मूर्ख मूढ, मतिमद, भोळा, अज्ञानी 'न उपेक्षी मी सामान्याहि मुग्ध अर्जातें ।' -भोजु ४ ६२ २ अस्पष्ट सदृश्य, बोटाळपांचे अभिचिन् (भाषण काम उद्योग) ३ सुदर, गोजिबाणें (मूल) ४ लहान (मूल) 'ताताला जेवि कोल मुग्धाचा ।' -भोजु ४ ५७ [स मुग्=मूर्ख होणें] **मुग्धमा-म्मा**-ही (निदार्थी) लज असून मदमुळीच्या इसमाला-विशेष पत छीला म्हणतात [मुग्ध+का अम्मा] **मुग्धा**-ही १ सोळा वर्षांच्या आतील वयाची मुलगी ताण्ड्यावयवा प्राप्त न झालेली मुलगी २ तरुण व सुदर स्त्री ३ नायिकेच्या अवस्थेचा एक भेद **मुग्धायण**-न १ मळणी करण्यासाठी वाढलेले मुगाचे केळ २ मुगाचें गुळी, मूस [मुग+रण]

मुघोसी-ही एक प्रकारचे लडाऊ ताल [हु]

मुच(खु)कुंद-३ १ एक सूर्यवशी राजा यानें देवात साहाय्य केलें त्यामुळे देवांनी त्यास पुष्कळ शोष घेण्याचा वर दिला जो त्याची शोषमोड करील तो भस्मसात् व्हावयाचा असाहि त्यास वर असल्यानें कृष्णानें काळवचनाला याच्या मुद्देत व्याणिले व शोष मोडविली आणि अशा युक्तीनं त्या काल्यव नाचा नाश केला २ (ल) नेहमी शोषून राहणारा, शोषाळ मनुष्य ३ एक तीर्थाचें स्थल 'ठोलपूर नजीक मुचकुंदतीर्थे म्हणून आहे ' -भाष ८९ ४ एक पुष्पटक्ष ह्याचीं पानें पळसाच्या पानासारखीं असून फूल पिक्के, सुवासि व वीतभर लाव असतें फळें गोरखचिंचेसारखीं परतु लहान असतात गुरांना होणाऱ्या कुंद नामक रोगावर याचा उपयोग करतात -वसु ५५

मुचणें-अकि मुक होणें, मुक्कें 'इतुलेन मुचसि । भव वधासि तु ।' -भाष ६६४ -सक्ति १ सोडणें, टाकून देणें 'जे आईकोनि जीवें मुचती ।' -दाव २७९ [मुच=सोडणें]

मुचलका, मुचबका, मुचलका-३ १ गुन्हेहार ६० पावून सरकारनं 'मी अशा तऱ्हेनं वागेन ' अशा कराराचें लिहून घेतलेलें बचनपत्र, हमीपत्र, जामीनपत्र, बखूलपत्र २ करार नामा, कतवा, बचनपत्र ३ पचाइतीच्या पुढें लिहून दिलेलें करार पत्र, वादीप्रतिवादींचीं लवानी [मुक्ती मुचलका]

मुचूक-किंवि (व) शिवाय, वाचून 'मी इत्यामुचूक जाणार नाही ' [स मुचू=सोडणें]

मुचुळी-ही (व) मिशी [स इमश्र]

मुंज-ही १ उपनयनसंस्कार २ एक प्रकारचे गवत, मोळ, ३ उपनयन संस्कारात बद्ध्या क्रमेत वाङ्मयाकरिता जी मोळ, इश, लब्दाळा याची दोरी कतात ती (ही पुढें सोडमुनीत सोड तात) मोळाचें कटिपुत्र 'अपि मुज पायीती ।' -वसा ११ [स मौजी] **मुंजया-जा**-३ १ मुजीला योग्य झालेला मुलगा २ मुळीच मुज झालेला मुलगा, ब्रम्हचारी, लग्न न झालेला इत्म, ३ एखादा मुज झालेला मुलगा शोधमुजीच्या पूर्वी अपशतानें मेल्यामुळे त्याचें झालेलें मृत, एक ब्रम्हचारी देवता 'मुज्या वृसिंह बन शकरी ।' -दा ४ ५७ ४ (मुज्याचें भूत पिंपळावर राहतें अशी समजूत आहे त्यावरून) पिंपळाचें झाड चारा पिंपळा वरचा **मुंज्या**-वारा शब्द पदा **मुंजी, मुजीबंधन**-कौन (प्र) माजीबबन, मुज, उपनयन

मुजत-ही (गो) १ बायदा २ कावीर्द ३ सुदत, सुद तीचा ताप विषमज्वर [म सुदत, अर सुदत]

मुजनाल-३ शोड्याचा एक रोग -अक्षप २ ३१

मुजघा-३ संवह [फा]

मुजमू मुजसदार, मुजमूदारी-मजमू, मजमूदार ६०

मुजरत-द, मुजरत-द—किंवि १ मुदाम, सदये, मुदाम नेमळला, खास, निशयपूर्वक २ तावडतोव, त्वरमे 'वदशाघी यापू पोदी याजबरोबर मुजरत ईशम दुर्बुद्धि धरुन आल्याचे सवि स्तर वर्तमान लिहिले '—बाइसमा २ १० [अर मुजरत]

मुजरा, मुजरा—५ १ वदन, नमस्कार रामाय, सलाम २ धन्याची भेट झाल्याबरोबर किंवा त्याची रजा घेताना नोकरीची म्हाणवचे गीत ३ तमासातील समाप्तीचे गायणे, लावणी ४ (राजा) नेम, नेम धरणे (किं० परणे) ५ मोयदला, मता इवना कमी केलेली, काढून टाकलेली रकम 'कोणी वधूल बंगरे दिल्यास तो मुजरा घेला जाणार नाही' [अर मुजरा=म्ह] म्ह० (गा) मुजऱ्याक षोण ना हुलप्याक पचोस=हुलपा (विदागी) घेण्याला पुण्डळ परतु मुजरा कावयाला षोणी नाही

मुजरादास्त—की मजुगादास्त पदा

मुजार्क-म मुजार्हीक-म—मनु अडपळा, आढारी, फिटकाव 'तरी मागी मुजार्क म होता मुखरूप जाऊ देणे'—बाइबावा २ १४५ -वि प्रतिपक्ष करणारा, हरकत करणारा, अडपळी आणणारा, धारविणारा 'आपले वतनास मुजार्क होऊन'—बाइबावा २ ६४ [अर मुजार्क=म]

मुजार्का, मुजार्का-खा—पुढी १ पवां प्रतिष्ठा, विमत, विवात, महत्त्व 'ह पौज आल्याची काय मुजार्का आह'—मराबिस २२ २ अडचण, हरकत 'मुजार्का नाही, तुम्ही यावयाच करावे' रा ५ २५ [अर मुजार्का]

मुजार्फत—वि १ दुसऱ्या ठिकाणाचा, परस्पर २ अधिक [पा] ० खर्च-५ १ दगणी खर्च सरकारने दणण्या, वक्षिसे या वावत केलेला खर्च २ परस्परलयय दुसऱ्या खुम्यासाठी अगर महालासाठी केलेला खर्च इजाफता जमा खर्च २ पदा ३ विराप खर्च **मुजार्फता-वि** मुजार्फत खचासमधी

मुजार्मा—५ षोडश्याच्या पायाचा चर्मवद याला पायवद अडकवितात [फा मुजार्मा]

मुजार्(दा)रत-द—की १ शिष्टाचार, मानसन्मान २ आर्जव, मनधर्षणी सामावना (किं० ठेवणे राखणे) 'गणाविष्णूची मुदार्द करावी' ख ४ १५८४ ३ मागे राखून ठेवलेली मोठ (किं० राखणे धरणे) -किंवि लुकीने मुजरत या अर्थी योजितात [अर मुजार्त]

मुजार्रियान—५ चोतकरी, खेहूत [फा मुजार्रियान, अर मुजार्रिअ]

मुजार्घर—५ मशिदीतील झालोट करणारा खकरी सुलमान पुजारी [अर मुजार्घर] **मुजार्घरी-घरकी-की** मुजार्घराची वृत्ति त्याचा उद्योग हुदा इ०

मुजार्हिमत—की प्रतिपक्ष, अडपळा, हरकत 'त्रिपुस्तान कर्तूळकरास पेदवरीचा तगादा वरितील त्यास मुजार्हिमत नव्हती'—रा ७ २५ [अर मुजार्हिमत]

मुजार्हीम-हीर—वि मुजार्ह-म पदा **मुजार्हिफा—**५ षोडशाचा एक रंग -अक्षप २ २१ **मुजार्ही-वि** (जुवरी) पोटाखाली पाडस पडा असलेली, तागेर काळे रंग मिश्र असलेली (मंडी)

मुजुम—५ एक अल्फार 'कटिमुवर्णमेद्या जलित। वरि मुजुमे पशिया स्तनसंचित। -स्वादि १ २ २८

मुजुमदार-री, मुजुम्दार—मजुम्दार-री इ० पदा **मुजुरी—**५ खडूत, कुणको, शतकरी 'समस्त मुजुरी प्रजा'—रा १५ १२८ [अर मुजुरिअ]

मुजेवार—५ गांवचा इकदार फकीर गावातील जनावरे ह्याल करण्याचा याचा इक असतो [अर मुजावर]

मुजोर—वि (ना) हक्कार, तोंडास तोंड धणारा बावाळ [फा] **मुजोरी-की** वडवड

मुजूर—वि आठवण करून दणारा 'श्रीमताकडून आठ फर्रा मुजूर होऊन आल्या'—रा ७ १८३ [अर मुजूरिअ]

मुजुम(जिम)ला—किंवि सशेषाने, सक्षिप्त गुप्ततवर 'यक घेल मुजिमला फर्दे आली'—रा ७ ८२ [अर मुजुम=ल]

मुटकण-कर—वि १ पटवून सरवून, लुकीसरशी (किं० धरणे पकडणे, पडणे शिरणें घुसडणे, झोंप लागणे) २ अवयव आडवून, मुरुगशी मारून (किं० निजणे पडणे) [ध्व]

मुटकणे—सक्षि घुवधा मारणे अग दुखत असण्यास त्यावर हल्ले हल्ले सुटीने मारणे [स मुट=मर्दन करणे म मूठ] **मुट कळणे—**सक्षि १ मुटकणे हल्ले हल्ले मुक्का मारून राखणे २ तिजणे मळणे, मज करणे (कणीक) ३ मज भात किंवा मिजविलेले पीठ मुटीत दावून मुटकुळी करणे ४ कापड मोपताना प्रत्येक हाता गणीक मुटीच्या आकारादत्ती जागा (कापड) अधिक व्यापून कापड अधिक घणे [मुट+आचरन] **मुटक(कु)ळा-ळ-**उन मुटीत दावून केलेला कणीक ह०चा लावट गोळा मुटीत मावणारा पिड्याचा गोळा (किं० घेणे) **मुटका-के-५** १ बुकी चपी करताना अग रगडताना हल्ले हल्ले मुटीने मारणे २ टोमा, गुदा (किं० मारणे देणे) ३ मारण्यासाठी हात वटून उगालेरी मूठ (किं० उगारणे) ४ पेटका, वातविकाराने मात्र विशेष आखडणे (किं० वळणे) ५ नागर इ० धराव्याची मूठ ६ हातपाय पोटाशी धरून पाणी उच उडेल अशी पाण्यात मार लेखी सरी -न मुटके मुटकुळा-ळे [स मुटि म मुठ का मुटगी] **मुटकारिणे—**सक्षि मुटक्याने अग मर्दन करणे मुटकण

मुटमुट-मुट्ट—किंवि १ घाईघाईने पदार्थ खातावा होणाऱ्या आवाजासारखा आवाज करून, मटमटा, मचमचा (किं. खाणे, जेवणे) २ माटमुट, टकमका, न बोलता, स्तब्धपणे, गुपचुप, निमृटपणे (किं. पहाणे). ३ (ना) केविलवाण्या रशीने, आशाळभूत नजरेने [ध्व] **मुट्ट**—किंवि मुवाटयाने स्तब्ध (किं. होणे, बसणे, राहणे)

मुटला—उ (वे) साधारणतः सहा सोराची गुळाची डेप [मूठ]

मुट्टा—उ इस्लाम कायद्यातील सुनी पयाच्या कायद्याप्रमाणे शास्त्रुता लमसवध, मुदतीचे रम याची मुदत १ दिवस, १ महिना १ वर्ष किंवा अनेक वर्षेहि असू शकते. —पहा ७३

मुट्टा—उ (भरतकाम) पाच चिबटयांची एक गुडी (बर) दहा वड्या किंवा रहाटाचे ५२५० फेरे होतील इतका दोरा [मूठ ?]

मुट्टा—उ (गो) काजू

मुट्टया-ठया—उ १ एक बाजू वजनदार असलेला लोहाचा घण २ (बे) हातडे वडवावयाचे किंवा त्यावर खिले मारावयाचे लोखंडी हत्यार, हस्ती [मूठ]

मु(मू)ठ मुटवळी, मुठी, मुट्ट—ली पैलाचे खोबीर मूठ पहा 'चवक्रीदाराने वळी मुठ नेली उचलून हकाची.' —पहा ७० [मूठ]

मुठळां-लें—न (कु) १ कोकवटेल, रातावटेल, भिरनेलाचा गोळा, भिजल्यामुळे या तेलाले वापरले गेले २ लहान लखड [मूठ]

मुठेल—न खोबऱ्याचा फीस उन्हात बाळवून मित्रा विस्वावर परतून तो मुठीने दाबून पिळून काढलेले तेल —कृषि ७४९ [मूठ-तेल]

मुठेल-ळी—ली कळीची एक जात **मुठाळें, मुठेलें**—न मोल असून कडा किंवा रोरा नसलेले केळें, मुठेल केळीचे केळें.

मुट्ट—न १ (विटीदाह्या खेळ) अंतर मोजतावा तीन या सत्येपदल सहा २ या खेळात हाच्या हाताच्या आढऱ्या अगर उभ्या मुनीवर इटी ठेवून जरा उडवून तिला दिलेला टोळा ३ (तत्रा) साबेचार हाताचे मराठी पदवीचे धोतर, अशा रीतीचे धोतर गुंडाडून नेसण्याची तऱ्हा [ते मुट्ट-तीन]

मुंड—उन १ सारा माडे किंवा व्याज म्हणून दिलेले धान्य किंवा पैसा २ (व) वतनदारीच एकमेकांशी सवध नसलेले स्वतंत्र भाग —वि व्याज घावे लागत नाही अशी, वितल्याची (रुम वज) [स मुंड=हजामत केलेला] ०वैद्यी—की कास घरी पद्धत पहा **मुंडाचें शेत**—न विषयावर दर न द्यावता ठेक अगर एवढम विकलेली अमीन

मुंड, मुंडकी-कें—नजी १ डोकें, शिर २ डोक्याला बांधा याचें तीन चार हात लावीचे वस्त्र, मुंडासे, रुमाल ३ हजामत केलेला किंवा डोक्यावर केंस नसलेला मनुष्य ४ पने लहान गेलेले श्राव, बोडका वस्त्र ५ न्हावी ६ मुंबवोपनिषद्, भयवेवेदाचें एक उपनिषद् ७ (व) कुल, घराणें 'रामराव गोपाळरावाच्या मुंडातील आढेत' —वि. १ केंस नसलेला, बोडका २ हजामत केलेला, मुंडित ३ (व) सुस्त [स मुंड] ०मुंडावणें—एखाद्या कार्याला बाहून घेणें 'तुझे निरोप पोचवायला मी काही मुंड मुंडावून नसले नाही' ०**माला-ळा**—की नेलेल्या माणसाच्या मुंड-क्याची डोक्याच्या वळव्याची माळ, रुढमाळा, शिराची माळ.

मुंडण—न-न १ हजामत, हजामपटी, शौर, चोल, उपनयन व तीर्थयात्रा इत्यादि कर्मांत करावी लागणारी हजामत २ (ल) खरडपणी, तासडपटी, शिब्या हासडणें [स] म्ह. तीर्थी गेल्या वाचून मुंडण होत नाही ०पवेणी—ली. १ हजामत करण्यास योग्य दिवस २ (ल) सुनीचा दिवस **मुंडणें**—कि १ हजामत करणें, मुंडन करणें २ मन्त्रोपदेश देणें, गुरुपदेश देणें, शिष्य बनविणें ३ (अशिष्ट) फसवून लुबाडणें, टकवून द्रव्य काढणें ४ सन्यास देणें, घेणें 'नलग हिडणें मुंडणें तें काही'. साधनाची नाही आडाआदी.' —सुगा ६५० [स मुंडन, कें जि मुर] म्ह. वैद्याचें बाटले आणि सन्यासाचें मुंडलें कोणास समजत नाही **मुंडला जाणें**—लुयाळला जाणें **मुंडंती**—की बागली खरडपणी, बोडती, तासडपटी, खरमरीत कानड्याडणी **मुंडवण**—की १ फसवणूक, नागवणूक, मोहनी (किं. पडणें, घालणें) २ (ल) शिष्याचा भडिमार, खरडपटी **मुंड(डा)विणें**—कि हजामत करणें, डोकें तासणें **मुंडा(डा)रळ**—वळी, मंडावळ—की वधूवराच्या किंवा मुश्या मुलाच्या डोक्याला फुलें, मोती ६० ची तोंडाच्या दोन्ही बाजूला पदर लोंबणारी बाधतात ती माळ २ फुलांची माळ, यज्ञरा [मुंड+आवली] **मुंडा(डा)सें**—न साध्या बाधणीचे लहान पागोटें, शिरोवस्त्र, हेंच ओडवडघोवड बाधणीचें मोठे पागोटें असल्यास त्यास मिवादी पुढिगी मुंडास असे रूप योजितात] हि मुंडास, का मुंडास] **मुंडासवद्**—वि (व)

केलेला तासलेला **मुंडी-डी**—उ (निंदाशी) (शेडी न ठेवता सर्व हजामत करतात म्हणून) सन्याशी, गोसावी —की १ शिर, डाकें मुंडकें 'उर्ध्व योग धरया जैसी दतात धीरतर मुंडी.' —मोमीष्म ५४३ २ (सूत्रविद्या) दान खादे व क्रमेचे दोन खवाट मिळून चार मुंड्या होतात त्यांपैकी प्रत्येक भाग (यावरून) चारी **मुंडया चीत** होणें—१ वरील अवयव जमिनीला लागतील अशी जमिनीला पाठ लागणें २ (ल) पूर्ण परामभव होणें **मुंडी फिरवणें**—नापसति नावड दाखविणें **मुंडी मुरगाळणें**—

पिळणे-पिरगळणे-(एसायाचा) सर्वोपरी नास वरणे, घास देणे, छेदे, एसायाच्या उपजीविनेचे साधन माहिती करणे मुंडी हालविणे-डोळविणे-विषय न समजता समजला असे होऊ लागून सांगणे, वरिष्ठच्या म्हणण्यास अनुसरणे, होस हो करणे मुंडी-मुंड मोचन-न १ (असिष्ट) बोर नीं केलेला तिराभेद २ दुर्दशा, शिब्या शाप, इथ्य हरण १०नीं बरेली दुर्दशा [८]

मुद्रकर-न (४) लिफाचा, पत्र बंद करण्याचे सोपट पाशीत ठपव नभे असा मजूर लहून पाठविण्याचे पत्र . मुद्रकारी-भी (गो) नारळीच्या बागेमोबनालपे कुपण, कुपणाची भित

मुद्रकी-भी (४) कानातील पाययामध्ये पाटण्याचा सोन्याचा दागिना ' कुडपा ऐवजी कुणव्याच्या रुढ्या मुद्रक्या घालतात '

मुद्रकी-नि (४) काठीक, हलके (सायकन) ' मुद्रकी सायकन स्वस्त असेते '

मुद्रगा-उ १ धान्याची मूठ २ खराटा, झाडणी, कर घुणी यांची मूठ ३ बोळण्याचा पुडील भाग [मूठ]

मु(मु)डगा, मु(मु)डगें भात-उ एका जातीचे भात व तांदूळ

मुद्रगुशी-भी हातपाय, दोळे इ० सर्व अवयव आलहून घेऊन डोक्यावरून पापटण घेऊन नित्रणे दिवा कोठे मळपणीत, कोपण्यास पडून राहणे (कु) मुद्रगु (कि० मारणे) [मुद्र-घुमणे]

मुद्रणकाड-उ (बागनाली) जरी कांजाची एक जात मुद्रत-न (नाविक) पाण्याची खोली माजण्याचा दिवा पाण्याच्या तळाशी मारू, देती अथवा खडक आडे दे पहाण्याचा शिवाचा दिवा लोखंडी लावट गोळा, घुडीत

मुद्रतर-न दैन्य, दुःख ' रेडिले मुद्रतर । दिवा काही जजरत । ' -दुगा ११२

मुद्रताळणे-मकि मुराणे, मागे वळणे वाढणे, खणे ' परपीडे ज्याची जिग्हा मुद्रताळे । ' -दुगा ३६१८ [मुराणे]

मुद्रद(दु)डी-भी (गो) एक रुदान जातीचा मासा मुद्रदा, मुद्रदा मुर्दा-उ प्रेत [पा मुर्दा=मृत स गत]

मुद्रदे-डार मरण मुद्रदेफरास-उ प्रेतवाहकाची एक जात २ अल्पविधीला लागणारे राकुड, मोवत्या इ० सामान निष्कारा [का मुद्राफरोस] मुद्रदेफराशी सी-भी मुद्रद फारासचे काम

मुद्रवार-नि १ मरून कुजून पडलेले, धोळे (माव, प्रेत) २ (ल) पाणेरडे ओंगळ खरब, तिष्ठकाराआणणारे, अपवित्र हलके, (मुलमानी धंसवालात या चवदाचा अर्थ आपोआप

मेलेल्या दिवा यपाचात्रन कापलेल्या जनावराचे अणक अपवित्र व चाण्यात अवात्र मांस असा आडे) ३ (मे) अत्रधो जड, इडी, मुठ [पा मुर्दार] • धानडे-न मवेदना, चेना, नगलेर, कापडे असतां न दुसऱ्याने काढे • तूप-न वरचते वापल्यानेवर दिवड राहिलेले तूप • तेल-बरेच जडल्या वर दिवडीत शिष्ट राहिले, शिष्टे तेल दीपुत्र • नटा-न गूलना, • मास-न १ सुतातील दिवा जसमेतील नित्राव, मेलेले मांस २ आपोआप मेलेल्या प्राण्याचे मांस • रक्त-न नारीवदि त रक्त, गोठेलेले रक्त

मुद्रवार-दिग-सिंग-सिंग-न एक औषध शिवाचे प्राग्दि [पा]

मुद्रदूस-उ रुदान मुरणा दागारा एक राग मुद्रप, मुद्रप-उन मुरा शिरावा, पागडे डोक्याचे रक्षण करणारी कोणती दिवट मुद्रा रंध्री कुमघडे । दिगवाची '

-दाग ४६० १ मजरा, पुनमाला [त मुद्रप] • घमपी-नी-भी (काव्य) पागेण्याशी पागेडे दिवा डोक्याती दोळे पाटण्यातही गर्दी, दाटी भंगण्याइशी गर्दी मळपण्याची वहा ' इथ्य पहावया नालागी १ मुद्रपवणी होतसे भारी । ' -एरख ६.१७ [त मुद्रपणी] मुद्रपी-उ जगाधारी

मुद्रपणे-मकि १ मुराणे, पाव इ० वाकवाकिडा वर ख्याने दुर्लक्षे ' तेवि मुद्रोनि घुजला पावे । ' -दावि १६ २२ २ इमरणे, पडी पालणे [का मळप] मुद्रपा-पी-उभी पडी, डमर

मुद्रमुद्र-उ हलकट लोक -घार मुद्रमुरी-मुद्रगुशी पडा

मुद्रदारा-उ भितीवरील मुदरी, वरडी [सुड]

मुद्रयचे-कि (गो) शस्त्राची धार बोध करणे [मुद्रणे]

मुद्रदोयाजू-भी (कु नाविक) उलाहीच्या विरुद्ध अस

लेली होडीची बाजू

मुद्रळी-भी (गो) सुळ

मु(मु)ळी-भी काळे अळे दिवा, राजाळ याचा बादा, गडा

मुद्रा-उ १ भात दिवा इतर धान्य भात घालून बाहेरून पेंडा अगर गवत याचे आवरण घालून घुमाने अगर दोरीने बांधून केलेले गोलाकार दिवा अडाकृति गाढोडे, कणगा निरनिराळ्या आकारावरून याला निरनिराळी नावे आहेत उदा मुडी, मुडे, कोळे, चोबा इ० २ वरील गडपाइतल्या प्रमाणाचे धान्य पच बीस मज हे एका मुद्राचे परिमाण मानितात ३ मुद्राच्या दोषाचा विषाळला मुद्रा ४ कणगा, बीजाचे साठवण साठा ' मुद्रा म्हणे बीज मुद्रा । जैसा चाबा विडाच्या । ' -दुगा २७४४ ५ (माण) गाढोडे ६ ठराविक वजनाइतके मोवरे

‘खोबऱ्याचा मुडा’ [मूढ, का मुडि] • घालून बसणें—पोथरी पाय घेऊन व गुडघ्यात मान घालून व त्या समोरीती दोन्ही हातांचा वेडा देऊन बसणें; शरीराचे बाटोडे करून बसणें म्हू० (गो) मुड्यानी खात्रे तर वेड्यानी तरी पाठक जाय—एखाद्याकडून पुष्कळसे घेऊन खात्रे तर थोडे तरी त्याला पोचविलें पाहिजे

मुडा—वि १ तोंड किंवा गळा पुन्हेलें (मडवें) २ चोंबडा (मनुष्य).

मुडां—डें—न (कृ) आवडू बाह्याचे भागडे आवडू हाताचा खनीस

मुंडा—ढा—उ दिजड्याचा सोबती, खरतर मुडा, याम-मुडा, भिक्षा मागतांना दिजड्याच्या बरोबर फिरणारा व भिक्षा घेणारा मनुष्य २ (गो) नायकिणीचा भाऊ म्हू० दिजड्याची जोड मुड्याने खावी

मुंडा—उ (कों) मातीचे भाडे, रेरा, राजण २ पखालीचे तोंड, ओंठ ३ (ना) लाकडी खाय स्तंभ—वि पेंडा भरलेला [मुड]

मुंडा, मुंडा हात—मुडा ६० पदा
मुडापा—उ. (कर) (सैतक्यात रुढ) कणसे काढण्याचे काम ‘राम्यान काल शेतातल्या कणसाचा मुडापा केला’ [मोडणें]

मुडापाऊ—न फडशा, समूळ नाश
मुडारणें—सकि १ मागे वळणें—वळविणें, तोंड फिरवून चालू लागणें, पलंग खाणें, परत फिरणें २ एखादा खाण्याचा पदार्थ नकोसा होणें, त्याबद्दल अरवि उत्पन्न होणें [मुड]

मुंडाल—झी (ना) बरवी, बरवी, मुबेरी, मुडलगवा
मुंडाला—उ (ना) तेल साठविण्याचा राजण, गुपला

मुंडी—झी. रद्दान मुडा, भात किंवा इतर धान्ये पेंड्यात वेष्टून बांधलेली वाटोळी मोठळी ही मुंडी पपनस सोरल्यावर दिसते तशी कळोदार दिसते हींतील धान्य ६ ते १० कुडब वसतें ह्याहुन ज्यास्त धान्य मावणा-यास मुडा म्हणतात मुड्यांचा आकार अडाकृति व मुंडीचा चेडूसारखा गोल जमतो मुंडीहून रद्दान (२ ते ६ कुडबाऱ्या) गोलास विवळा म्हणतात विवळा अर्धे ३ पदा २ पुत्री, गावळ [मुडा] • मारणें—मारून बसणें—माराणें दबवून, हातपाय आखडन बसणें, ठकिल्ले बसणें

मुंडी—झी एक धाड
मुडे—उ (महाड) होक्यात पश्याचा एक मोत्याचा अलंकार ‘माणीची खचित मुडे-मयोरी’ • जवळ ४२ [का मुडि]

मुडों—उ (राजा तेजी पाणा) जागीच्या भागच्या बाजूस बजनदार दगड स्थिर राहण्याकरिता भोंवतारी खुटे घने करून शके ६ १४

ते पांढरे सरकू, कड नयेत म्हणून भोवतलीं बोरीचे वेडे दिलेले असतात तो सर्व भाग याच्या पोकाळीत पाच मणाचे वजन ठेवतात [मुडा]

मुडून—न (व) शत्राच्या एका टोंकापासून निघून पुन्हा त्याच ठिकाणीं आऊन आणणें, यणें मुरढाण पडा [मुरढणें]

मुडो—उ (गो) रावटी लोकांचे पडा
मुडरा—वि आठल्या बाजूस वळलेलीं शिंगे असणारा, रद्दान व आठवडा शिंगाचा (वेल) [मुडा]

मुंडवणें—सकि बोघट करणें, धार बसविणें
मुडा—उ मुडा पदा

मुंडा—डा—उ १ खाद्याचा गोल भाग, खादा ‘आनत्या योऱला आज मुडगाच्या चिंभा होतो’ • एके ७० २ (राके तिक) मुडा हात, पाऊज हात. ३ पखालीचे (दोन्हीकडील) तोंड ४ दिजड्याचा सोबती, नोकर—वि १ होके, माया, टोंक शेंडा, शेंडी, शिंगे किंवा अप्र नसलेला (प्राणी, झाड, थोट, चाकू, बारळ इ०) २ कडा, गडा, कट, इ० नसलेलें (भाडे) ३ निवळ, केवळ फक्त दामरच असा पचोतरी व सळी नसलेला (शेंकडा), याच्या उलट खरा (शेंकडा) ४ विरहित, साधा, ओका, दामिने नसलेला, मुडा. ५ शिंगे मागे वळलेला, ६ छन नसलेलें (सिंहा सन), सिंहासनाला छत्र अशण्याचा अधिकार नसलेला (मांडलिक), [स मुंड] • हात—उ कोपरापासून वळलेल्या मुडीपर्यंत लायीचा हात (रानी मोजण्याचे एक प्रमाण) (गो) मुडिहाय, मुगेहात • उलटा—उ (जयिया) आपल्या हातातील जयियानें आपल्या जोडीदाराच्या डावीकडील खाद्यावर मारणें • सीधा—उ (जयिया) आपल्या हातातील जयियानें आपल्या जोडीदाराच्या उजव्या बाजूकडील खाद्यावर मारणें मुंडे फिरणें—१ खाद गोलाकार होणें, खाद भरणें २ गर्तीन कवडी नेऊन खेळा वयाच्या बचक्यांच्या खेळातील एक डाव पारिभाषिक शब्द

मुंडा—उ केळीच्या पानातील मोठें पान, ढगा

मुडाकान—उ (व) डुमडेल्या व विवृत झालेला कान

मुडामाकोजी—वि पोचळ अभिमानी, वडाईखोर, ठक म्हू० मुडामाकोजी आणि सक्रपा ठिकोजी

मुंडारणें—मुडारणें पदा

मुंडारी—मुबेरी पदा

मुंडाघळ—झी १ वगळ, पोशरे इ० चे अंडुर किंवा बोर हे भक्षणीय असतात (बहुधा अब उपयोग) २ मुंडावळ पदा

मुंडी—झी (व) मूठे झी [मूढ]
मुंडी—झी मुडी पदा • वसतात—झी गावच्या पादलाचा एक शिबारीसचवीं हक ‘मुडीवसत व शिबार उमतांनी वादन प्याती’ • चावडाळ १ १२९ [मुडी]

मुंदेरी, मुंदेरी, मुंदारी—भी पावसांचे पाणी मितीत मुलं येथे, ते निघून जावे म्हणून मितीररीत उतरता येथेला माग, पावडी, घरी, भित बांधून माल्यावर सोपनी विटांचा निमुळता, पायऱ्यावरचा धांपतात तो भंग [मुड]

मुंदोजी मुका—उ बटव, मिनासखोर मनुष्य (एसा-याची मिनास जिविण्याकडून म्हणतात)

मुंदया—उ मुनलमान दिखण्याचा मुड

मुण, मुंड—उ (गे) दाडाचा पुषा

मुणगा(गा)भात—न (पु) भाताची एक जात

मुतआशीय—किवि पळोवट, लंगोवट पाळण्य करीत 'संदोर जरी सामान ऐउन मुतआशीय देत आहे.'—रा १० १११ [अर मुताशिय]

मुतगा—उ भाताची एक जात

मुतपाक, मुतपाक मुतयक—उ, मुतउपयाना मुख्यत मुदपाकयाना—उ स्वयंपाकघर, पैपाकघर [अर मुन्यस]

मुतफर्नात—किवि किराडोल, बरकड, पाज 'विमाजी अनंत मुतफर्नात अणामी निसवन मुभे मखूर'—वाडयावा १. ३७१ [अर मुतफर्नात]

मुतफ्रीक—किवि सामील, घरीक [अर मुतफिक]

मुतयघा—वि दत्तक 'मुतयघा पुत्र घेतला'—रा १० १०१ [अर मुतयघा]

मुतमरीद—वि बडखोर [अर मुतमरीद]

मुतलक—भी (घों) घान्या जमिनीचा एक प्रकार

मुतलक-ख, मुलक-ख—किवि मुर्डीय, सर्वधेव 'जयाजी तर मुतलक नामुस आहे'—रा ६ १७ [अर मुलक]

मुतयजे-यजे-यजेह, मुतयजा—वि आणारा, यमन कर्ता, वल्लेला, उभुत, तयार, निमुक्त (स्वारीवर) 'होळार मातवर सदार फौजमुद्दा मसलतीवर मुतयजे कले पाहिजेत'—पया २०५ [अर मुतयजह]

मुतवली—उ १ मरिदीची वखरेल करणारा २ राजनिंदार मुतवातीर—किवि पुन्हा पुन्हा, बरेबर, एकसारखे, पेंदरे 'मुतवातीर वटांग अमलात येतात'—पया ४७९ [अर मुतवातिर]

मुतसदी-खदी, मुत्स(सु)दी-दी—उ १ कारभारी, रातकारणी, रातकांधेधुधर सकायेचे मुतसदी रात्रदिवस नालिशी करितात '—रा २० १०४ २ (ल) घोषणी, धूर्त, कारस्थानी [अर मुतसदी=कार्यकारी] ० असून शिपाई—उ दाहाणा असून चळी तलवारहि घालविण्यास समर्थ असा मनुष्य ० गिरी—की १ राजकारणपटुता, राजकारणधनुर्बल मुतसदीपणा २ धूर्तता चातुर्य

मुनसील—उ टाया, पयशा, कपिहार 'जत्रे येथे मुनसिलाल चालेन'—वाडया १ २२१—वि सररथा, ताभ्यांतील, जोडलेला 'तोंपेन मुनसील गटालाच बन्दारी घेईर इन्का'—वाडया १ २२१ [अर मुनसिल]

मुनयत—भी बजावणी, अनुनय 'तेणून जो अहसान पोढोवत त्याची मुनयन असवी'—पया १८ [अर, मुनयय] मुनावि(वी)क—वि प्रमाणे, तारया, सुत्रात, सुटण्यात, अनुक्रमन भगलेला [अर मुनाविक]

मुतालीफ—उ सभमरी, आठ दाकदापिरी एक, नायव, कारभारी [अर मुतालिफ] मुतालका-फी मुतलका-पुभी मुतालिकाने काम, मुतालिकाचा अधिकार, नायन

मुती—भी रुढी, घाल—घार मुतीनरपा—वि नेमलेल व घालू 'आपणात इनाम बांविरी दर बाकिरी मागागिय नौ माजी मुतीनरपा अरत (आठे)'—रा १५ १४५ [अर मुतामियन=निहितरूपा खालू=चाळ]

मुद(ह)ई—वि १ फिर्गदी, दावेदार 'दखत देखत मुदई'—पद १०८ २ बडखोर ३ आरोप करणारा [अर मुदई]

मुदगल—उ ब्यायाभासाठी विरविण्यास येणान ती लाकडी जोडी, कोला [व मुदर]

मुदगलसिचन—न रेंताचा व्यय

मुदडणे—उकि (तजा) दुमडणे, पडी पळणे, मुडणे [दुमडणे अर]

मुदण-भी—मुदन-भी पदा

मुद(घ)णे—उकि भोंक घुगविणे, बड करणे, भडन काटणे, गुदवी घडविणे

मुद(ह)त—भी बड, अवधि, कालमर्यादा, कालखंड, दर विरला अवधि [अर मुदत] ० यदो—की मुदत करणे, दरविणे मुदतीची हुंडी—की १ निची रकम काढी कालाने मिळावयाची आहे अशी हुंडी दिव्या उरत दर्जवी हुंडी २ सरकारी तिजोरीतील जमाखचाचा मेळ बसण्यासाठी सरकारने बडलेले तात्पुरते कर्ज

मुदन-नी—भी १ गिरे, गुडी लावण्याकरिता किंवा अडक विण्याकरिता वेळेचे भोंक काज २ सल्ला किंवा सोणी यांच्या कडला असलेली भोंकाची किंवा विरड्याची राग, मालिका, गुळ ख्याची ओळ ३ पास, अडकविण्याचे साधन, पेजी डवी, इ० बड करावयाचा खंका ४ योज्याच्या पायवदाची चामड्याची गुळखी ५ खिरीसाठी तयार केलेली दणिक गव्हेले तयार करण्यासाठी बलेली मित्रविणेल्या संपीटाची वळवणी ६ असुडाच्या नेमाला असलेला पाठा, बटव्याची गुडगरी किंवा फता

७ आखोचें विवा चाकाव्या कण्याचें गौर (ज्यात कुणी वसविताल तें) [स मुद्रा, म मुदी] मुद्रन घळणें—(ब) भोगेजणें

मुद्रपाक—ख मुद्रवरू—ख, मुद्रयखलाना—उ मुद्रपाक पडा मुद्रपखा—खो—खपा, मुद्रवळपा—उ आचारी, सैपाकी. 'वातमी पोहोंचविण्यासारखें याचें वातमीदारात मुद्रवळपाशिवाय दुसरें कोणी नव्हतें'—रा ६ ५०९

मुद्रफर्के—उ विरकोळ खात्यात वाम ररणारा सतृप्य 'गंगाजी बाईकर प्यावे दिमत मुद्रफर्के आनदवगीर'—बाळसमा ४ ८५ [अर]

मुद्रफाळ—खी (गो) भाताची मुद्र
मुद्रवळपा—वि (ब) सुखदुर्वळ, योग्य प्रसर्ग बोलणारा, कमी बोलणारा

मुद्रल, मुद्रल—न १ भाडवल, कर्जळ दिलेली रक्कम, मूळ रक्कम, आरभीचा साठा 'जे सर्वकर्मसिद्धीलागीं । इयेंचि मुद्रलें हो जरी ।'—ज्ञा १८ २८० २ मूळचें पुण्य 'मावू नेणता पर वडी। मुद्रल हुटे ।'—ज्ञा १७ ३४७ -वि मूळचा, मुख्य सुरवातीचा, मूळातील 'मुद्रला धुवा छपन कोडीं । जेय सकया न हीं णायकवी ।'—शिशु ५४३ (समासात) मुद्रल भाळण-ठरा-कार-काण-बोल्णें इ० -द्विवि १ मुख्यत्वेन कृत, मुख्यत 'पाणी मुद्रल झाडा जाय ।'—ज्ञा १७ २१८ २ मुद्रांच विमविदि 'कलनतीर रक्कम मिळन आडे तोंपर्यंत त्याला मुद्रल मागण्याचा मुद्रल अलत्यार नाही' [स मुद्रल, का नैशउ=मुख्य, त मोंवळ] मुद्रलावर येणें-मूळ स्वभावावर येणें एखाद्याने पुढा आपले मूळच दुर्गुण दाखविणें म्ह० (गा) मुद्रल नाशुन कथा तर बुडता=मुद्रल हातात नसता उगीच • गाज बुडालाशुनल हावाटी करणें मुद्रलात मुरकुंडी-खी भाडवगत तूट येणें, नफा न होता भांडवल खर्ची पडणें मुद्रलामुद्रल-मुद्रला-कवि • गाज विवा नफ्याशिवाय, • गाज विवा नफा न घेता, मूळच्या भाडवलाशुनल, त्यात कमी जास्त न हो । [मुद्रल दि] मुद्रली-कवि (मुद्रल याचें सप्तमीचें एववण) मुद्रांच मुद्रातच, विमविदि, विविचिदि माक्षप्राप्तीच्या न गांचे न-वद्गीतेंत मुद्रलीच विवचन नाही -गीर ७

मुद्रन—उ (गा) जडपत्तील पिचडा वलक
मुद्र(वा)विणें—सकि वद करणें भरून काढणें पुनून राखण (भोक मागें, वाळ फट इ०) मुद्र(घ)णें पडा

मुद्रसा—उ एक जातीचा मासा
मुद्राई मुद्रई मुद्रईदार—वि १ हळू सागवारा, दावदार, मसु वादी, विरुद्ध आराप करणारा, आरापाच मुद्र सागवारा, द(ई)ई पडा 'मुद्रई यागी द तों पचन गालम ये उमे रहा' वतमान सज्ज मुद्राजमत करीत त्याचे मुद्रमाफीक मवे होउन

—साद १८३५ २ साक्षीदार [अर मुद्रई] • इलै—उ आरोपी [अर मुद्रा-दरैद] • गिरी-खी हळसागणी, दावेदारी
मुद्राईम—उ खटला, वाद इ० मध्ये मुद्रे विवा पुरावे गोळा करणारा ह्मण [अर मुद्रई]

मुद्राईम—वि १ कायमचा, टिकाऊ, सतत चालणारा २ पुरातन, प्राचीन, फार दिवसांपूर्वीच प्रस्थापित झालेला [अर] मुद्राम—कवि सतत, एकासारखे 'मुद्राम चौदा रोज शहरा-मये सोदाघोदी कल -इम [अर मुद्राम] • वेगारी—उ अखेरपर्यंत ओयें वाहून नेण्यासाठीं रावलेला कामगरी, मध्ये न बदला अखेरपर्यंत काम करणारा वेगारी [अर मुद्राम=सतत, निरस्ताचा] मुद्रामी—वि नेहमीचा, जुना

मुद्रार(रा)त, मुद्रारत—खी सभाबना, वर्दास्त 'वेवळ सागण्यावस्तूनच मुद्रारत फळाण्याचा नातु म्हणोन करावयाची नाही'—ख १४७६६ [अर. मुद्रारत]

मुद्रित—वि हर्मरित, आनदित, आल्हादित, सुखी, प्रसन्न [स मुद्र=दृष्ट होणें]

मुद्रि—खी १ आगटी, मुद्रिका २ कानातील विषा नाकातील सुकलें, वळे ३ मुद्रा, शिक्षा 'जे विश्वश्रामाण्याची मुद्रि । आजि लुखा हातीं असे सुद्रि ।'—ज्ञा १६ ४६८ [स मुद्रा, मुद्रिका]

मुद्र—उ मूळ आन्य
मुद्र—उ आच्छादन [स]
मुद्रार-ल—उ मुद्रगल पडा
मुद्रत—खी मुद्रत पडा
मुद्रा—उ (तजा) सऊ, गिन्च भात, खिरम

मुद्रा, मुद्रा—उ १ काहीं विरान, गोष्ट इ० स्थापित कर • गाज आधारभूत असलेलें प्रमाण, पुरावा २ वाव, वावत ३ मतलब, तात्पर्य हेतु, मुख्य गोष्ट ४ ज्यावर भाषण करावयाचें विषय लिहावयाचें तो विषयविभाग ५ बोलण्याचा किंवा लिहिण्याचा शेल, दिशा ६ अट शर्त, मान्य, मतव्य, हेतु 'जे काय दीलचे मुद्रा अगेल त कुल -भाद्रिय १७११ ७ मार्गदर्शक चिन्ह एण साधन आरोप याजकडे एनाचा मुद्रा लागता' -बाडशावा ७०० [अर मुद्रा] • पत्ता—उ पुरावा, साक्ष, जागर याग मागमम धागादोरा, यागपत्ता मुद्रापरत्या निदां-विमि आग्य पुराव्याने मुद्रामकसूद-उ १ हेतु २ मजबूत विनति यानीं क गद हेतून आपला मुद्रामकसूद पाठविला ज -रा १७ ३३ मुद्रेदार-वि मुद्रे अमेला, मुद्रई, वादी, क्रियादी मुद्रेनजर भी लक्ष्य [पा मुद्रननतर] मुद्रेमाफ (फती)इ-कवि इ० उभा १ इ० प्रमाणे 'सवर पीजमह

वतमान सज्ज मुद्राजमत करीत त्याचे मुद्रमाफीक मवे होउन

जाईल ' -रा ८२०७ मुद्देवार-किंवि मागणीवार ' पावर
असता रोमुरे न घेता गैरक्षित मुद्देवार जाव पाल खागले '
-शेके १३ मुद्देसुद-वि मुद्रास धरुल असलेलें, प्रमाणमुद्र,
सगतवार मुद्राचा मनुष्य-५ (व) मुख्य मनुष्य, सुत्रधार,
सूत्रवाल्क मुद्राची गोष्ट-खी (कायदा) जीवदल कोणतीहि
जबाबदारी, हक किंवा नालायकीबद्दल अनिवार्य अनुमान निषेध
अशी गोष्ट (इ) फॅट ६२ इशू

मुद्राम-किंवि मुद्रया, जाणून घुपून, हेतुपुर सा, वळेंच,
हमनें, खास, उघडपणे [अर अम्दर]

मुद्दी-खी (वे) रेखीम उक्लण्याकरता त्यागणारी, लाकडी
फळीवर बसविलेली खुमी [का मुद्दे=गोळा]

मुद्राळ-वि कुरळे, कुरळ (केस) [मुदी]

मुद्रण-न छापाण्याची क्रिया [ल] ० कला-खी दावाच्या
योगाने कागद किंवा मुद्रणयोग्य अशा इतर धूम्रपाणवर शार
किंवा इतर तेलग्न याच्या साहाय्याने अक्षरे अगर इतर आवृत्ति
उठविण्याची कला -शाको (म) १६५ ० द्वातंत्र्य-न आपल्या
मतानुसंग मजकूर छापून प्रसिद्ध करण्याचा व्यवसाया अधिकार छाप
खान्याचा हक, (इ) लिपटी ऑफ प्रेस ' परिचिती व प्रसिद्धी
याच्या दारम्यान मुद्रणस्वातंत्र्य आहे ' -टिप्पू २०० मुद्रक-
५ १ छापाणारा २ छाप मारणारा [स] मुद्रित-न छापून
हालेले लिखाण, छापलेला कच्चा खाई, (इ) झूफ ' पाणेतें
मुद्रित शुद्ध करण्यापेक्षा फिल्लन सवैच प्रत मिळून कपोज करवि
लेली पुरवच ' -नेले १ २२६ -वि १ ज्यावर उद्या किंवा शिक्षा
मारलेला आहे असा, २ खूण केलेला, सिंहासित ३ निटलेले,
बद केलेले (फून, डोळा इ०)

मुद्रस-५ आनंदरप, आनंद, अमरस (२) ' मुद्रस वैचा
त्याला मजकुराला आधार मागति मुद्र पसवली । ' -ऐरो ३००
[स मुद्ररप=आनंद पावणे]

मुद्रा-त्री १ उद्या किंवा शिक्षा उठविण्याने साधन
२ छाप, शिक्षा उद्या ३ शिक्षकाची आगटी, उद्या उम
उठविण्याची आगटी, (सामा) आगटी ' हळूच मास्ती सदयुक्त
मुद्रा । बर्गी मग मुद्रा मग दावी । ' -मोसीतगीत (नवनीत पृ २६०)
४ गोसावी लेफांने लाहडाचे दिवा कासवाच्या पाठीचे कर्मसुपण,
' काग पाडविता मुद्रा द पावति । नाथ म्हणविती जगाभाजी । '
-तुगा २८०५ ५ वैष्णव आपल्या अणवर गोपीचंदनानें खस
घर, रामनाम इ० चे उठवितात त ठेगे प्रत्येकी ६ नाणे,
विषयत रुपया उदा० ताममुद्रा=पैसा, रौप्यमुद्रा=रुपया सुवर्ण
मुद्रा =माहर पुतरी इ० ' ओवाटूची धीट्यासी । अनत
मुद्र या राणी । देऊन आनर करे त्यासी । मार्गे आगिदासी

विमरले । ' -एरेंव १७८ १० चेहेऱ्याची टेवण, बर्ग, तोंडवळा
८ पूजेच्या बर्गी धेनु हास इ० रूप करतात ती हाताच्या बोटाची
रचना १ कर्तू याच्या टाटीनें रूप, आकार इ० ' ह्याची मुद्रा
लढान आहे पण मोठ्या पुढ्याला जें होणार नाहीं तें काम आज
ह्यानें केले ' १० पदारी ओळखता यावा म्हणून त्याच्यावर केलेले
चिन्ह, खूण ११ कासली नावाच्या झाडाचे फळ, हे सुंदराखें
असनें १२ योगविशेष अथवा धार्मिक विधीत सांगितलेली वम
रेण्यावरील भागाची हाताच्या बोटाची टेवण किंवा विशिष्ट मुखचर्चा
या मुद्रा चार आहेत-गोचरी, अगोचरी, चाचरी, व ज्ञान कोणी
कोणी खचरी, भूचरी, चाचरी, अगोचरी, अलक्षी किंवा अलक्ष्य
मुद्रा अशा मुद्रा मानितात याशिवाय ध्यानमुद्रा, शांतमुद्रा काम
मुद्रा, शोषमुद्रा इ० मुद्राचे प्रकार आहेत [स] (वाप) ० वर्णे-१
दीक्षा दणे (विद्यपत वैष्णव सप्रदायाची) २ वम सांगणे, गूढ
ज्ञान सांगणे ते मुद्रा श्रीगोस्वराया ' दिपली सीती । ' -हा १८
१७-४ ० पट्टणे-बळण येणे, चेहेऱ्यावर आविष्कार होणे ' पाहेर
जुकीची मुद्रा पडे! तब जात मुस बाडे । ' -हा ६ ३५ ० लावणे-
समाप्ती स्पष्ट शिक्षा देणे, खूण बरणे ' म्हणोनि नवमीं चिया
अभिप्राया । सदसा मुद्रा लाववया । बिहाला मो बाया । नवै का
कल । ' -हा १० ३२ सामासुद्ध-मुद्राक्षित-वि शिक्षा असलेला,
चिन्हयुक्त ' मुका म्हणे तैसा नी एक पतिन । परि मुद्राक्षित जालें
दुस्ता । ' -तुगा १२७२ मुद्राक्षिरी-जी दानपत्र, बक्षीसपत्र
(सही शिक्षाचे) ' तो श्रेण हुदरा विनवी नम्रोत्तरी । बीं मज
याची मुद्राक्षिरी । जे कोरिला होतासि बक्षी । अर्पणार्याची । '
-कवा ५ ११ ६९ ० कोप-५ १ प्रसन्नतेचा अभाव २ लज्जा
बारे सारखा विकार ' छत्रपते, वसंतगारीच्या आपल्या जगज्जे
तृत्वापुढे धीट्याने उभे राहताना मुद्रा स्वताच्या शुद्धत्वामुळे
मुद्रादोष पतकशाचे लागतात ' -शिवचण्णी (पु १ गोखलेकृत)
० धारी-५ १ सरकारी कागदावर शिफे मारणारा, सरकारी
शिक्षा ज्याच्या जवळ असतो तो शिक्षावरील अधिकारी (ह्या
वरून सामा) रोणीदि कोणताहि अधिकार, पदवी इ० ये चिन्ह
धारण करणारा ' राजश्री मुद्राधारी व लेखक किंसे चंदनगड याची
आज्ञा ' -वाहशाळ १ १-४ २ बाहू कपाळ, छाती इ०वर गोपी
चंदनाच्या मुद्रा ज्यानें टावल्या आहेत अशा (यावरून ल)
३ वैष्णव ४ मुद्रा इ० लावणारा किंवा करणारा आणि त्यायोगाने
आपल्या धार्मिकतेचा गाजाबाजा करणारा, दामिक, अर्षीचा
देमा मिरविणारा ५ पुत्रा किंवा ध्यान करण्यास योग्य अशी
मुद्रा किंवा आव दाखविणारा ० हीन-वि १ ज्याचा चेहरा
पाहून कोणास त्याच्या विषयी आदर किंवा दारा वाग्त नाहीं
असा २ ज्याचा बहारा उघडवीत दिवत नाहीं असा, विट्प चंद-
न्याचा मुद्रिका-जी मुद्रा मर्ष १ ते ३ ५, १ पद्मा

सुदुनिया—किवि (महातु) संक्षेपानें, सकळीनिया 'या
कारणें बोलैल सर्वथा । सुदुनिया ।'—झाप्र २०९

मुंध, मुंधा, मुंधारा, मुंधारा—मुंध-बुधा इ० पदा
मुधणें, मुंधविणें, मुंधाविणें—उक्ति ओळ बुजविणें, ओळ
भरणें, भरून यणें मुधणें, मुधविणें पदा

मुधनी—छी (ब) ज्यात दाडा वनवितात तें कुडाडीचें
वाटोळें ओळ [मुदनी]

मुधा—किवि व्यर्थ, फुकट, निरुपयोगी, घुधा 'सोडुनि
वेडा छद मनातिल खेद करावा मी न मुधा ।'—मम ५१ [स
मिध्या, मृधा ?]

मुधादित्य—उ (महातु) सूर्याचें देऊळ (पैठण येथील),
सूर्यदेवता 'मुधादित्या अवस्थान ।'—चक्रधरचरित्र

मुधाळ, मुधाळ—वि कुठे (केंस) मुधाळ पदा
मुनकता—छी मिळवणी, जुळणी, नेळ 'परी उत्पन्न
सर्वांची मुनकता । ठरावी पाहिजे तत्त्वता ।'—पैमा १५ २६
[अर मुनका]

मुनका—उ निवाडा, फैमळा 'एक महिन्याचा करार
की जावसालाचा मुनका करून यावें ।'—रा २२ ६३—किवि
साफ, सपूर्ण 'बहालीच्या सनदा होतोले ते समयीं नजराण बघिरे
जावसाल अवल मुनका करून मग सनदा दावयाच्या ।'—रा
७७३ [अर मुनका]

मुनमुन—छी, (पुगेरी, मडईतील) हाजीहाजी
मुनवा—उ केळीचा रोपा, केळवा, कळीला नवीन फुट
लेला बोंब (बों) मोनवा, मोना

मुनशी, मुन्शी—उ १ कारशी भाषा जाणणारा धिटणीस,
फाशी पत्रव्यवहार करणारा पारसनीस २ अरबी, कारशी इ०
भाषाचा शिक्षक [फा मुन्शी] ० गिरी—छी पारसनिशी,
मुन्शीचें काम, हुदा, कौशल्य इ०

मुनसफ मुन्सफ मुनसी(सि)फ मुनसफ—उ.
रालच्या दिवाणी कोर्टातील न्यायाधीश, (सामा) न्यायाधीश
—वि न्यायी 'इपनी इन्स फी, त्याचें खळ्यारी हद्दी मुन्सफ
असतील ।'—ख ७ १५७० [अर मुन्सिफ] **मुनसफी-सिफी-**
थी-मुन्सफी-सिफि—छी १ न्यायनिवाडा, चौकशी 'काय
गेमाहून कामेंर दोईल त्याची मुन्सिफी सादेयी करावी ।'—रा
८ १० २ मुनसफाचा हुदा, काम ३ न्यायनिवाडाचें प्रकरण

मुना—उ मुद्राबला, नजानजर 'ऐन ल्याईच्या मुन्यास
सर्कार कामावर नीळकटाराव दिवतल शाले ।'—ख ४ १७९८
[अर मुभायना]

मुनादि-वी—छी दवरी 'आपले राहण सळ्याची
मुनादी दऊन ।'—ख ४ १७९९ [अर मनादी]

मुनाफा—उ १ नफा, फायदा, लाभ २ हित, कल्याण.
३ (ब) शेवट विकण्यावर कुळानें मालमुजारास दावयाचा पैसा
[अर मुनाफमा, मन्फमा]

मुनासब—वि उचित, योग्य, रास्त, बरोबर, पुस्त, न्यायाचें
[अर मुनासिब]

मुनि, मुनी—३ १ ऋषि, यति, तपस्वी २ मनन कर
णारा 'मन्त्र अवगमलिया दोनी । मोमासा ध्रुवणस्यानी । बोध
मदाष्टत मुनी-। अली सेविती ।'—झा १ १६ (महातु) मनन-
शील, मौन्यशील 'भगे जणी हुनी जन्ममरणा । मुनी रिगले
जेआ शणा ।'—ऊ १३ [म मुनि, स मन्-ज्ञान होणे,
विचार करणे] ० **श्राद्ध**—न १ मुनीचें केलेलें श्राद्ध यात ब्राह्म-
णाना दक्षिणेच्या मानानें अधिक श्रम करावे लागतात (याच
तून ल) २ फार मेहनत आणि अतिशय काळजी घेऊन हुदा
अगदीं थोडी मिळकत होणारें काम

मुनिखिचडी—छी केशर, लवंगा, वेलदोडे, आयफळ इ०
पालून केलेली श्रीमन्दी घाटाची खिचडी

मुनीम—उ एखादें काम, धदा चालविण्यास नेमलेला
इसम, गुमास्ता, व्यवस्थापक, व्यापान्याचा प्रतिनिधि, मडत्या
(इ) एजंट [अर मुनीब] **मुनिमी**—छी मुनिमाचा हुदा,
काम

मुने—न (महातु) शाळाचें कोचाळें, शाळाची अणी
'शाळाच्या मुनेवर घाली ।'—आचार, दाखनीगीझा ११

मुन्कोर, मुनकीर—वि नाकबूल करणारा, इन्कार करणारा
[अर मुन्किर]

मुन्हेचे लोको—उ अव आघाडीचे लोक, अर्थात् मातवर
लोक—पेद १० ७१

मुफत—किवि १ फुकट, विनामूल्य २ धमार्थ [फा मफ्त]
० **चा**—वि विनामूल्य, बाकी किंमत न देता घेतलेला

मुफत्सल, मुफसल, मुफशील—वि सविस्तर, सपूर्ण,
तपशीलवार असलेला, पूर्णपणे सांगितलेला, लिहिलेला कलमी
केला मतानीच मुफशील जादीरीस पाहोचला ।'—पया ३८४
[अर मुफसल]

मुफाइजा—उ इपापन, इनायतनामा 'मुफाइजा इब्लाग
केग तो उगल जाहला ।'—रा १० १०७ [अर मुफावजा]

मुफासला—उ अन्ना, तफावत, परक, फेर 'आपले
फौजेची व राजाच्या फौजची साळा बोतापा मुफासला आहे ।'
—दियात २ १६३ [अर]

मुफीद—वि दिग्धर, फायदशीर, फायद्याचें 'ही सला
दोन्ही उभ्या दोन्हीच्या सविषयतेम नेक व मुफीद आहे ।'—रा
१० २७६ [अर.]

मुफती—३ न्याय, कच्चा देणारा; न्यायाधीश; वडा काजी; सुलमानातील कायदेकानू करणारा मुफ्त्य. [अर. मुफती] • गिरी, मुफतीगिरी—स्त्री. न्यायाधिश; ठार करणे किंवा निकाल देणे इ० कामगिरी. —वाडमा ४.१०६. **मुफती पोशाख**—३. साधा पोशाख, विविध नळे वता

मुफ्तद—३ पुण्ड, बघेदेखोरे; बंडखोर. 'असा बंदोबस्त राखावा की कोणीहि मुफ्तद बादशाही मुल्कात बंदन करूं शके.' —रा ८.१०९. [अर. मुफ्तद] **मुफ्तदवी**—स्त्री. बंडखोरी. —आदिलशाही फर्मानें. [फा.]

मुंय—३. १ विशिष्ट घाटाचें मोठें मळकें २ विशिष्ट प्रकारचें मलबन. मुमडा पहा.

मुंयई—स्त्री विना. १ एक शहर. या शहराची अधिपती देवी मुना ही आहे. २ (ल.) मावून, पण किंवा पदार्थ इ० वेष्टता होणे ३ सत्याभास; पूर्णविष्वेत. ४ धर्पक मारणे; खरड-पत्री काढणे ५ मनुष्याच्या चरबीवामून मलम तयार करणे; घृत-शरीराचे ईक्षितमगील ममी प्रमाणे संरक्षण करणे. [इत्या मुंयईतील वाटविण्याच्या व अंशधुनीच्या कारभारावरून हा अर्थ असावा. निसरी 'ममी' शब्दावरूनहि काही अर्थ संभवतात] [मुंया] (पैशाची) मुंयई करणे, (प्याद्याची) मुंयई होणे—१ एखादा इतम वेष्टता होणे. २ व्यापारादिकांत तो खर पुडणे. (प्याद्या पदार्थाची) मुंयई होणे—करणे—त्याची न साडी होणे—करणे जिवाची मुंयई करणे—वेन करणे, मजा मारणे (मुंबई मनीन जाणारे लोक तेथे वेन करताना यावरून)

मुंबदला, मुयादला—मोवदला पहा.

मुंवर—न (क) हाड्यावरून टोडोवर लडणान्या उड-पुड्या, हाडण्यापटिका, सुकम

मुंवर, मुमर, मुमोर, मुमूर—३ फुकटा; जटजटीत तापवळी रास

मुंयरी—३ (गो) कामासारखी चावणारी ल्हान माशी **मुयक**—फर ग, मुडलर, मळलर—नय (दिशेवातीत किंवा मिल्बणीनी) एकंदर रकम, एकूण बेरीज —वि विपुल, पुकळ, मनेसुराद, अपयपवठ 'मळग मत्ता पाडव केले' —सभासद १९ [अर मळग=मोटी रकम]

मुदा—स्त्री मोकळीक, सक्षमत्वानगी, कायदशीर माफी; बाहीरि करण्याची कोणेशला असलेली यिनशने पावनागी; मुभा. २ वजोडी, वेणगी 'तरी मुमची वस्तभाव मुळीचा दोडा आदि-कलन जी स्वाभीनी दिली आहे ती मुदा बेली जने' —अब १२५ [अर. मुवाइ=विरित]

मुवारक—३ सतोप, इनार, वक्षीय —वि शुभ, मंगलवाची शाल; सुखी [अर मुवारक] • करणे—इनाम देणे 'शिर्के

यादी गांव व महाल मुवारक वदन त्याची कन्या मदारानजी आपले पुत्राग बेली. —चित्रगुप्त ५. • वाद—वादी, मुवरक-वादी, मुवारकी—स्त्री-स्त्री. अभिनंदन; पुराली; आशिर्वाद; संतोष. 'चार घटका मुवारकीच्या नजरा जात्या.' —ख ९. ४६२५ [फा. मुवारक वाद=मंगलदायक भनो]

मुवारत—स्त्री. परस्परसंगत वशस्फोट, पातोदारीची वाटणी. —पहा ७५ [अर. मुवारत]

मुंयज—मंयरेज पहा.

मुमा—मुवा पहा.

मुमडा—३ विशिष्ट तऱ्हेचे मोठे मलपत. मुंय अर्थ २ पहा.

मुमादिद—वि. सादलारी. —आदिलशाही फर्मानें. [फा. अर. मुमिद=महायुक्त]

मुमीर, मुमूर, मुमर—मुंय पहा.

मुमुली—३ (गो.) जाड व ल्हान भाकरी.

मुमुदोळो-ळो—वि. (गो.) हिरमुनेला. [समुपणे]

मुमुसा—स्त्री मोक्षप्राप्तीची इच्छा. [स.] **मुमुधु-ख-**

मुमुधुजन—३ मोक्षाची इच्छा करणारा, सुक्ति इच्छिणारा.

'वदवि होती मुमुधु... भविमाणे।' —दा १.१.३४.

मुमु—न (कातकरी) पाणी. —बदलापूर १२८.

मुमुर्पा—स्त्री. १ मण्याची इच्छा. २ मरणातिक अवस्था. मण्याच्या वेळची स्थिति [सं 'य=मरणे] **मुमुर्प-यू, मुमुर्पित**—वि. १ मरू इच्छिणारा. २ मरणाच्या द्वारे पोचलेला; ज्याचे मरण जवळ येऊन देवले आहे असा; आसन्नमरण, मरणोन्मुख; मरावयास टेंबलेला

मुमुताझ—वि विस्मृत, प्रख्यात. —आदिलशाही फर्मानें.

[अर. मुमुताझ=निवडक, प्रख्यात, थोर]

मुयदंड—३ आठघापाटघाच्या खेळातील सुरपाटी, सर्व

पाटघांना मजोमव छेदणारी पाटी [स. मूळदंड] **मुयदंडवा-**

३ सुर घराण्या इतम, सुराच्या पाटोवरील इतम.

मुयघोडा—३ गावाची इद दाखविण्यासाठी पुरलेला दगड [मूळ=घोंडा]

मुयर, मुय्यार—वि (व.) १ नि सत्व, कमजोर 'मुयार कडवा' २ सुपांड, बेहिमती, निवैळ, नालायक; पुचकामाचा. 'या मुयार पोस्टघाच्या हातून नेटानें काम काय पार पडवयाचें आहे' [स. यत]

मुयाल—वि (घे.) १ बेल २ सांठोले.

मुयाद—न. (गो.) (२८ व. किमतीचे) नाणे.

मुयीचें—कि (गो) (पायाना) सुंग्या येणे, शरीराचा एखादा भाग विरबिणे

मुरकट—न चिलट, डात मुरकट

मुरनणें—अकि १ एखाद्या गोष्टीला मनातून समिती असून तिजबद्दल लज्जेने बाहेरून नापसति दाखविणें, मनातून बराबराचें असता बाधाकाराची विपरीत भासतून मुरडणें २ मुशीगण्यें सोनें इ० पड लागणें, घटाय लागणें ३ (भावळी) वळणें, विक्रिष्ट बाजूस फिरणें 'मरळ जाऊन डांग्या हाताकडे मुरक म्हुणजे तुला श्री महाकाळेभराचें मदिरे सापरेल' [मुरक = नासुपी दाखविणें] **तांड मुरकणें**—(एखाद्या छाने) विनयशीलपणाने तोंड फिरविणें, मुरका मारणें **मुरका**—३ नरता, अंग मुरडणें, लाज्जेने किंवा विनयशीलपणाने तोंड फिरविणें (कि० मारणें)

मुरका—३ सुकृतासारख्या चारीक मादयांनीं मध साठविण्याकिता झाडाच्या टोलीत करलेले लहान पोळें मुळकटयें पहा

मुरडी—की गोसावी, घेरागी, वाणी, परदेशी इ० लोकांचा कानत घालण्याचा एक अलंकार, बाळी, दल [का मुरि=अगदी, वळें]

मुरकी—की (संगीत) ततुवायावर वाणतादि स्वर वाजवीत असता त्याच्या मागच्या व पुढच्या स्वरास झटका देऊन त्या तीन स्वरापासून उत्पन्न केलेला मिश्र स्वर

मुरकुंडी—ड—की १ (उत्पुस्तता, फार हसणें असल्या थंडी, ताप असल्यापणा, भीति आनंद इ० कारणांमुळे हाणारी) शरीराची मनुष्यित स्थिति, गात्रवैकल्य, शरीराचें सरोजन (कि० घालणें, मारणें, पडणें, वळणें) 'बाप पाहताच त्याची मुरकुंडी वळली' २ भीड, दाटी, जेचालेच ३ झुड, उडपावर उच्चा (विश्रुत अव उपयोग) (कि० पडणें) 'अनका हिंसाची सहज मुरकुंडी बरी पड' ४—सारड ६.१९० 'अनत पदीच्या लावण्यावर हजारी माणसांच्या मुरकुंड्या पडत' ३ पाय मानेवर देवून वसण्याचें एक आसन, गुहध्यात मान घालून व हात पायांसोबतीं वेढून वसण्याचा प्रकार (कि० मारणें, घेणें वळणें) [का मुरि=वळणें] **पाडणें**—जिवणें 'विधि हराची मुरकुंडी' अनंग पत्रसुमशेरि पाडी'—जै ११००

पळणें—१ देहभान नाहीसें होऊन पडणें २ भयानें भेदरून जाणें गर्भगळित होणें 'मुरकुंडी बसाची वळली' शरें हातींची गळाली' १—ड ११७ **मुरखंडी**—की मूर्च्छा, घेरी

मुरकुंडी—न १ दस, चिलट कवरे २ (स) (तिर स्काराची) झुड मनुष्य कपटार्थ **मुरकुटी मादी**—की मध गोळा करणारी एक मुकृतासारखी लहान भाशी **मुरकुटयें**—न ह्या माशीचें मधाचें पोळें

मुरका—३ पित्राचे किंवा नकाशाचे बाबलेले पुस्तक, बाधीव चित्रपुस्तक आरबम तस्विराचे मुरक दोन चार आले'—ऐटि ३५९ [अर मुरकअ]

मुरकियात—की (संगीत) एखादा मिश्र राग कोणकोणते राग मिळून तयार झाला आहे हें स्पष्ट करून सांगणें

मुरगळणें, मुरगाळणें—अकि पिरगळणें, पिळवटणें, एकदम किंवा हिसका देऊन वळविणें, पिळवटून वाकडे करणें—होणें [का मुरि=वळणें] (एखाद्याची मान-मुंडी) **मुरगळणें**—**पिरगळणें**—**पिळणें**—एखाद्याचा धवतोपरी नाश करणें, त्यास ठार मारणें **मुरग(गा)ळा**—३ १ पीळ देऊन वाकडा केलेला भाग, पिरगळा, चोळामोळा २ वकता, वळण, कोपरा

मुरगी—की बोंबडी [का मुरि=पक्षी] **मुरगी**—१(ड)बाल तोंडाचा चवदार मासा २(ड)गारीकक **मुरगुमी**—की (सोनारी) (सरी, वाकी इ० तयार करण्या करिता) पीळ घालून एवज केलेल्या दोन छताची जोडी

मुरट—न (बों) झाडावर पडणाऱ्या रोगामुळे मुरडून वाकडे झालेले पान, फळ इ० [मुरडणें]

मुरटणें—अकि १ (पान, पत्र इ०) रोग मुळे वाकडे होणें, मुरडणें, सुकुटणें २ एकदम वळणें, एकदम वळसा घेणें ३ पिळ वळणें, एकदम पिळणें **मुरटा**—३ मुरटलेले, खुरटलेले, फळ (विश्रुत कावडी)—वि मुरटलेले, खुरटलेले, वाकडे झालेले **मुरटी**—की १ (बों) ज्याच्या योगाने पानें, फळे इ० मुरडून वाकडीं होतात असा झाडास होणारा रोग, मुरड

मुरड—की १ बल, कागद, भाकरी इ०चा दुमडलेला काठ २ रस्ता, नदी इ०चे वळण, वाक ३ दोरी, शरीर, गात्र इ०स दिलरा वळसा ४ पदार्थाचा पाट, आकार, ठेवण, घडण, दब, घाटणी ५ एखाद्या कामातील कौशल्य ६ मिथाना दिलेलें अकड वाज वळण ७ जमीनीची वकता ८ अक्षराचें वळण ९ भाषणस दिलेलें निराडें वळण, भाषण संपविण्याकरिता, त्याचा ओष वदल्याकरिता दिलेलें वळण, भाषणाच्या ओषाला दिलेली निराळी गति १० वळाचा काठ दुमडून घालण्याची एक प्रकारची शिबण ११ बरवी, वानवला इ०चे काठ जोडून वळवून घालतात ती घडी, दुमड, त्याच्या साधारण कस्तात ती नक्षी [का मुरि=वाकणें, वळणें] **कानवला**—**कानहोला**—३ काठाला मुरड घातलेला कान बला (मुलगा मुळगी परगावास निघाली असता त्यानीं लवकर परत यावें म्हणून जोताना त्याच्या जेवणात मुरडकानवला दण्याची चाल नासें त्यावरून) **कानघला खाणें**—परगावाहून लवकर परत येणें **मुरडण**—न—की (शेत) पिकाची एक पात काढाव याची डोरी करून दुसरी काढण्यासाठीं पुन्हा परत फिरणें याचाच्या एका टोंकास जाऊन औत परत फिरणें सामान्यत वळण, परती

मुरडणी—की मुरडण्याची, दुमडण्याची क्रिया **मुरडणें**—अकि १ मायें वळणें फिरणें, माघां उलटणें, परतणें 'मग तो मुरडला' ऋषभर. म्यालेपण १—बया ११५ ६० २ मान मायें

बळवून पहाणे 'यस ह्मले सुरदुखि तुज पहाते मुला बाहे ।'
-मोहयोग १७६ ३ रिगाळणे, बांधणे करणे, मागे बघ
विणे 'अरिष तंवि सुरदितां नरहे ।'-मोविराट ११०७ ४
दुमरणे, सुरगाळणे पडणा घालणे ५ सुरवृत्तणे, पुरवृत्तणे, आवडणे
६ (करी, कानवडा ह०रा) नक्षीदार सुरब घालणे, बांध बघविणे
७ कागदाला घडवा घालून रकाने पाहणे ८ पात्राय करणे 'न
धनगतारी अत्र सुरदेन ।'-मोभीम्य ५२० [का सुरि=बळणे,
बघविणे विविणे] (अंग, नाक, कान, डोळे, हात, तोंड)
सुरडणे-अण ६० बांधणे करून नापमति दर्शविणे सुरड
(सुरड)दोंग-अंही एक औषधी शेंगेदिला सुरड दिवा पीळ असतो)
असल्या शेंगेचे शाह सुरडा-३ १ दुमड, पीळ, विरगळा; घड
२ आमलादि विकाराने अंतर्ही पिळवट्यासारखी होऊन पोटात
होगारी व्यथा पाटवूळ ३ पाने, पुजे ६० राखून टाकणारा,
शाहास होणारा एक शेष, मरटी सुरडाण-न-न १ बांधी
तिहडी, बळणा-नी जमीन २ नांगराची खेप (हेताच्या एका
टोकापासून दुसऱ्या टोकाला जाऊन पत पहिन्या टिकाणी यथारी)
असा एका घपने नांगराला जाणारा जमिनीचा पदा, भाग
सुरडि(डी)य-वि सुरहेला; नागमाडी, पीळदार, गिलेला,
दुमडलेला, बांधा 'सुरडीव शुद्धाद ३ साल ।'-दा १२१३
सुरडी-अंही सुरडा, सुराटी, बगट बगैरेवर पडणारा एक राग
सुरडु(डुं)गा-वि (राजा) नखराबाज, मरडत घालणारा,
ऐव्याज बारीचा नदन-वटून जाणारा

सुरणें-भक्ति १ (पाणी दूध तेल तूप रंग ह०) पातळ
पदाप, बत्र भाकरी लाकूड जमीन ह०भवे दिरून ह्मति निविष्ट
होऊन राहणे त्यांत जिरणे २ हावून घालणे जाणे पाकृत पात
लेल्या आख्यात लोणच्याच्या पोतीत पाक निवा शार भरला जाणे,
दिवा जिरून सर्व भागात पसरून असणे पाकणे ३ दुषाला बागल्या
त देणे विरजण लागणे ४ पिबणे पूर्णत्वास देणे पक होणे, (वी)
पूर्ण तयार होऊन वाळणे चीज दोन रोज ठेविले म्हणून सुरेल,
मग पयायात चागले ५ परिपक्वपदास देणे, मूळचा खडबडीत
पणा कच्चेपणा ह० आजून गुळगुळीतपणा येऊन (वस्तु)दापरण्या
सारखी दिवा उपयोगी होणे, वस्तु नवीन असता तिचा बोरपणा
वापरल्याने जाऊन ती सरावाची होणे ६ गमीर, दिवाभनरक,
शात होणे, नियतश्रुति होणे विचारी होणे निवडणे ७ अग्न्या
साने सवयीने तरवज होणे वाडवगार होणे, सुरखी होणे पूर्ण
परिचित असणे 'हा गडुव्य ह्या कामात मुरला आढे ह्यासच दे
काम सांगाने ८ (राग, इच्छा, वासना ह०) दखणे, कमी होणे
नारींसा होणे दखणे ९ घाम आल्याशिवाय लाप कमी होणे,
बारीक लाप अगात राहणे १० (गड पीळ बड्या ह०) कुटल्या
शिवाय वसण अंतल्यावात दहून जाणे जिरणे ११ (चित्तनात)

वाग होणे, गदून जाणे १२ एखाद्या कामी अत्रमागवितां जात
(मनुष्ये पैसा, पदार्थ) लागणे; अधिच गप होणे १३ (ल) वृम
दाणे [स मूर्] मुरून घसणे-हातपाय आंखून आणि
शुध्दत होणे घडून घसणे, सुसुगी मारून घसणे मुरी मारणे-
काडी बापरवत रत रपू राहणे, दखणे, दरी मारून घसणे
मुरता-वि मुरा, मुरलेला, मुरलेला
सुरद(दुं)ग-३ पयवात्र, गृदग, नाल [स गृदग]
सुरद(दुं)ग-३ आटपापाट्यांच्या खेळतील सुरपाटी [स
मृदपद] पाटी, सुरदंड-अंही आटपापाट्यांच्या खेळतील
एराटी, मधली मोटी उभी रप मुयदद पदा सुरद(दुं)ग्या,
सुरदंड्या, मुदुंग्या-३ एराटी धणारा मडी, मुदुगपाटीवर
जित राहून एराटीच्या दान्दी बाजूच्या विरुद्ध पक्षाच्या गडपना
मारण्याचा प्रयत्न करणारा मडी

सुरदा, सुरदाड-३ सुरडा, सुरदार पहा
सुरदाडणे-ठकि १ रिगाळणे सुरगळणे, ओरवाडून मोडणे,
तोडणे 'त्या म्हातीने सुरदा एका क्षण त सुरदाडल्या' २ (ल)
नास वणे, गांजणे; छुटून वरणे (या अर्थां माना या शब्दांनीं
ओढून या शब्दाचा विशेष उपयोग करतात) [सुरहेणे]
सुरदाडणे-ठकि सुरदाडाप्रमाणे वागविणे, उपहास करणे;
निर्ममता करणे, कमी खेळणे, हसून तिरस्कार करणे [सुरदाड]
सुरदाडदिग-दोंग, सुरदारदिग मोदारजंग-न
एक औषध तिशावे प्राणिद [पा]

सुरदा, सुरदा, मोरदा-३ साखरेच्या पाकत सुरविलेल्या
आंग ६० आसपाक, पाक [अर सुरध्या]

सुराखी-धी-वि १ केवारी, आश्रयदाता, पक्ष घेउन बोल
णारा 'दुष्टी सुराखी होऊन आलपघण यासीं बोल वें'-मदह
२ ३ ३ पीळ, अनुभविक, माहितगार, हितेच्छु 'आपण आमचे
सुराखी दोस्त, आमचे जेणे वरून चागले ते हितेच्छारे'-भाज
१८२८ ३ मुख्य अधिकारी, दिग्दर्शक, सरसक पातक, वस्ताद
दोस्ततात सुराखी कमीर कोणी राहिला नाही'-पाव ८ [अर
सुराखी]

सुरमाड-न सुरमाचा खडक मऊ झालेला खडक टिसूळ
खडक, जीणे कार [सुनन] सुरमाड-डी सुरमाडी-अंही
सुलम असलेली जमीन बारीक टिसूळ खडी असलेली जमीन
(व ना) सुरमाटी, सुरमाटी

सुरसु(सूर)-अंही सुरसुर, सुरसुर, सुरसुर, सुसु [ध्व]
सुरसुरणे अंकि १ सुरसुर लावणे करणे सुसुसुणे सुरसुरणे २
कुसुसुणे सुसुसुणे

सुरसुरा-३ १ सुरसुरा २ सडलेला व भिजत घालून नटर
भाजलेला सादूळ सुरसुराडून हा नाजूक असतो ३ भाजता

पोढ्याचा दाणा (एवढ्याच अर्धी कांई लोक या शब्दाचा प्रयोग करतात) [स सुरस] सुरसुरीत-वि सुसुरीत

सुरसुरी—शी १ ताप यण्याच्या अगोदर किंवा येऊन गेल्यानंतर वाटणारी ग्लानि (किं० यणे) २ अग्याचा सकोच करून बसणे, सुरसुरी पडा (किं० मारणे) ३ अग्याचा सकोच करून पडावेसे वाटणे **सुरसुरणे, सुरसुरन पडणे**—निजणे—घसणे—राहणे—अकि १ सुरसुरी मारून बसणे, अग आखडून बसणे २ तापासुळे ग्लानि यणे, मृच्छित होणे ३ सुखवर्षा पालटणे, म्लान व उदासीन दिसणे, चेहरा फिकट पडलेला दिसणे

सुरली—शी (बो) नदीकाठचे एक प्रकारचे वस्त

सुरली, सुरली—शी तोंडाचे वाजविण्याचे एक वाद्य, सुपिर वाद्य अल्लुजाप्रमाणेच याची सर्व यनावट असते इ आडवे घळून वाजवितात [सं]

सुरवण—न १ विरजण, दुष्याचे घट दर्दी होण्याकरिता जे दुष्यात पोहोसे तारक मिसळतात ते २ (ल) एखाद्याचा गर्व उतण्यासारखी गोष्ट ३ पैशाची अकरातकर केलेली लपविण्यासाठी सांगितलेली खोटी सवय, किंवा केलेले ढोंग ४ अकरातकर, गिळटून केलेले द्रव्य ५ ज्यामध्ये वारीक सारीक दोप किंवा गोष्टी सडून लपविता, जिरविता दटात असे मोठ्या पडामोडीचे काम ६ वूड आलेली, खोद आलेली रकम ७ रोपट अपरिपक्व धान्य ८ आंब्याच्या अर्दीतील वगताचे घर तयार सुरण्याकरिता केलेली योजना, विकविण्याकरिता, सुरण्याकरता किंवा उण्या कमी करण्यासाठी घातलेले द्रव्य [सुरणे] **सुरवणे**—न सुरवण (विशेषत पडिया त्या तीन अर्धी) पडा **सुरविणे**—सकि १ सुरत घालणे धान्य, तवास इ० पदार्थ दडपून ठेवणे २ (ल) जिरविणे, गिळटून करणे, मोठ्या खचाच्या बाबतीत वारीक सारीक खडे घुसवून लबाडीने पैसा खाणे ३ कसवेगिरीने पैसा खर्चणे खाणे

सुरवत—शी भीड, सकोच, पर्वा, भय आदर (किं० वाळवणे, धरणे राखणे)

सुरवन—न १ (माण) वणसे न आलेला वडवा २ सुरवणा सुराण पडा

सुरवा—३ (को) १ कोंबल्या भाजीपाल्याचा समुदाय २ मरवा

सुरवा—३ (ब) सुराच्या सुराच्या मागचा नखासारखा भाग, नक्या

सुरवा—३ (ड) मासस

सुरसड—डी—शी सूळी, शीट (किं० यणे) [स सूळी]

सुरसा—सा—नि स्तनघटीत [अर सुरसा]

सुरली—शी खडोवाला वाहिलेली वी, भवतीण, वेवदासी [य मिराल=महारि (खडोवा) मिराली (वी) =सुरली, का शको ६. १५]

मरली [महार-३ खडोवाला वाहिलेल्या महार वीपासुन झालेला महार -असू ३४]

सुरा, सुरमासा—३ गोड्या पाण्यातील एका जातीचा मासा

सुराण—७ अगदी कोंबलेपर्णी रोगाने जळलेले शेत (वड म्हणजे बेंच वाडल्यावर खुलेली जोडळा, वाजरी इ०ची तांदे) १ सुखण, सुखन पडा [सुरणे]

सुराद—शी (अशिष्ट) इच्छा -वि विपुल, पुष्कळ, इच्छे प्रमाणे भापूर 'हस्तनापूरचा बरोबस्त हातास आला म्हणजे सुराद सर्व गोष्टी व मत्स्या हासल होईल ऐसे आहे -रा० २०३ [अर सुराद] **मनसुराद**—वि बघेच्छ, भरपूर

सुरापा—नि ज्याच मागील पाय कोंबड्याच्या पायाप्रमाणे नीट असतात असा (घोडा) असा घोडा चांगला समजतात -अश्वप १ १०३

सुरावडी—शी मातेर घाण, नाश 'काणीने आगर क्वाची अगदी सुरावडी केली'

सुरावा—३ सुरा पडा

सुरारि—री—विना ३ सुर नावाच्या दैत्याचा शत्रु, धीवृष्ण [स सुर-अरि]

सुरास—३ सखाडीच्या पूर्वेकडील दवाखोऱ्याचा प्रदेश सुद्धे पडा

सुरी—शी अगावर खवेले नसलेला मासा -बदनापूर १२३

सुरी—शी हातघाय आखडून व डोके गुडघ्यात घालून बसणे, सुरसुरी (किं० चालणे मारणे, मारून बसणे) [सुरणे]

सुरीद—३ शिष्य चेला मौलवीचा चेला गोविंदगिर सुरीद बमलनयन -रा १० १३४ [अर सुरीद]

सुरीन—३ (गो) कोंब यण्यापूर्वीची नारळाची स्थिति सुरुन पडा

सुरडणे, सुरुड, सुरुडशेंग—सुरडणे, सुरड, सुरडशेंग इ० पडा

सुरसुव—किवि (ब) थोडथोडे

सुरसुत सुरोवन सुरोत—शी सुरवत पडा

सुरुज मागाद—३ (गो) आतल्या आत वाढलेला नारळाचा कोंब नारळाच्या आतील पाणी सफल्यावर हा कोंब मधील सर्व जागा व्यापते हा खातात

सुरस—३ १ घटमातीच खडे बुडव काळ्या पत्ताचे रूपांतर होऊन झालेली टणक माती किंवा खडे सुरमाचे प्रकार -कोंड्या उड्या, काळा, तावडा दगडी, रोखडी इ० २ ताख्यात तोंडावर उठणाऱ्या पुटुड्या ताख्यापटिका यास सुरमाची पुळी, पुडुळी किंवा सुम्माचा फोट असेहि म्हणतात

मुंरेली-ळा, मुंरळी-णी (कों) विळी, भाजी ६० विरण्याकरता लाव्डी ठोकळ्यात विंवा पाटाला एक पातें उमैं वसवून दी कलेजी असते मोरळी पडा

मुर्गी—की कोंवडी मुर्गी पडा 'मुर्गीस विरिमडा हो कडास १।'—हाकें ११ [पा मुर्ग=पक्षी]

मुर्चा—३ मुर्चा, तोफाचा मारा 'राजथी पतप्रधान व चिरंजीव पिलाजी व मोगल भाऊ ऐसे दिगणथाटावरी येउन मुच लाविले आहत १'—११२ [अर मुर्चा]

मुर्ताळी, मुहुर्तवळी—३ (कों) पाणजावई, टोकणा 'उठावणाच्या वेळी मुर्ताळी उर्फ मुहुर्तवळी आणि बर एका पाना वर जेतात १'—मनाप ४ २५४

मुर्दा, मुर्दांड-र, मुर्देफरास—मुर्दा, मुर्दांड ६० पडा **मुर्दांडी**—की मेलेल्या जनावराचे काढें—डावो (क) २५९

मुर्दुगपाटी—की आटापाट्या मुर्दुगपाटी पडा 'दैकिकेट, टेनिस, हवुड मुर्दुगपाट्या, विटिदाह, खोखो बॅरे व्यायामशील खेळांमधील झाले १'—आप १ १६२

मुर्मुशी जाणें—कि (वर) रागावणे

मुर्धत—की माणुसकी, सम्यता, मुर्धत पडा [अर मुर्धत] •दारी-वि माणुसकीने युक्त [पा मुर्धत+शिजार]

मुन्दा, मुसकी, मुंगसे—कीन बेल शेतात काम करीत असताना त्यानी विकास तोंड लावू नये म्हणून त्याच्या तोंडाला घालण्याची जाळी, म्दोरी

मुन्हाळी-री—३ १ श्रीविष्णु [स मुंरारी]

मुन्हाळी-री—३ नवव्यामुलीचा भाऊ २ नवीन लग्न झालेल्या मुलीच्या बरोबर पाटाराखणें गेल्लें मनुष्य ३ माधारी, नवरीला सासरी अगर मादेरी नेण्याकरता आरारा इसम ४ पाचारण, बोलावणें [स मूळहारी, मूळारी] •मान-३ वधूच्या भावाला विवा त्याच्या जाग्यावरील दुसऱ्यास मान म्हणून द्यावयाचा अहेर कापडचोपड ६० **मुंराळी**—की प्रांटाच्या घराण्यातील घुना, लेवी, मसरी-मादरी नण्या-जाणण्याचे काम

मुण्डे—न १ धुकें २ सद्दात्रीच्या लग्नचा प्रदेश हा प्रदेश म्हणजे सद्दात्रीच्या माथ्यापासून पूर्वे वाजूस पायच्यापर्यंत व त्यापुढेहि ४।५ मैल पर्यंतचा पडा हा पुढे मावळांत समाविष्ट होतो या प्रांतात पावसाळ्यात नेदमी धुकें असतें यांमुळे या प्रदेशाला हे नाव पडलें आता आदिमुन्हाळी आदिदेवत १'—सप्त ५ २

मुलकण-फन्-कर—किंकि सौम्यपणाने मदपणे गालां तल्या गालात (दुसणें) [ध्व] **मुलकणें**—अकि मदमिस्त करणे

मुलकी-खी—वि १ स्वतःच्या मुनखातील स्थानिक परप्रांतातील नसलेले, देशी २ गैर पौजदार, बहुलासवर्षीचा,

जमावदीबायत, चिन्निशी नव्हे तें [सुलूख] •फोटे-न चावू बहिदाव, खडबडुली बंगरे बायतीतील दाव चालविणारे मामलेदार किंवा महालसरी यांचे कोटे •**चार**—की लोकांमधून कुळाकडून देण्याचा वसूल •**छाट**-३ गळुनैर जमरल, व्हाईसराय

मुलगा—३ १ पुत्र, छोकरा, ऐक २ साधारणतः सोळा वर्षांखालील पुणव्यक्ति ३ मुलामलीचा पुत्र [स मूलक]

मुलगी—की १ कन्या २ बाराचौदा वर्षांची, भविष्यदिष्ट स्त्री ३ मून (सापुसासरा मुनेस सवोधनाथी मुली म्हणतात) 'काळें पदाथे दिवला होता तेणेवि तो मुली नला १'—मोती ३ ६९

•**उजविणें**—मुलींचे लग्न करून तिच्या कृपातून मुक्त होणें

•**गळघाशी-गळीं लागणें**—मुलगी उपवर होणे, विवाह •११ गोवर टाकता यणें कठीण होण्यास्तरी मुलगी मोठी राणें

•**सागून येणें**—मुलीच्या बाप ने किंवा मातलगानें, आमची मुलगी स्वीकारा अशी मुलास किंवा मुलच्या तर्फे कोणा माणसास वितरि करणे **मुलगे**—न मूल मुलें—नवव मुलग आणि मुली मूल आणि मुलगा हे शब्द एकमेकांवद्दल योजतात

परंतु त्यातील फरक असा—मूल=म्हणजे कोणतेहि ल्हान मूळ व मुलगा म्हणून पुत्र, कोणाचा तरी लंक वा कर्मी कोरडात

मुलजमत—की (ल) सेवर्षी हजर होणे, भेट मुलाजमत पडा [पा मुलाजमत]

मुलतानी—की (संगीत)एक रागिणी, राग ह्या रागात धृज, कोमल कृपम, कोमल गंधार तीन मध्यम, पचम, कोमल धैवत, तीर निषाद हे सवरा रागतात अरोहत कृपम, धैवत कर्च्य, जाति ओटुव-सपूर्ण वादी पचम, सवादी धृज गानसमय दिव

साचा वधवा प्रहर—वि मुलतान देशासवर्षी [मुलतान]

•**मान**—की एक प्रकारचे धुप्य 'मी मुलतानी कमान कपुन बसवटी १'—सला १ •**माती**—की एक प्रकारची विकण माती

मुलना, मुलाणा-ना—३ १ सुलमान जातीचा धर्मगुरू किंवा शाखवत्ता, मुना २ सुलमान पतोजी, शिक्षक ३ बारा बहुतेदारांपैकी एक हा जातीने सुलमान असतो, गावातील मुखिरी पीर, याची व्यवस्था हा पहातो आणि सुलमान लोकांची धर्मकृत्ये बल्ले याच्याच देखरेखीखाली होतात—हाको

(म) १७९ [अर मौलाना]

मुलाईम मुलायम—वि १ धृद मऊ, नरम दवणारा २ नानूक उत्कृष्ट, सुरळ कोमल [अर मुलायिम]

मुलाक(र)त मुलावात—की भट, गोट बोलचाली विचारपूस मुलाजमत [अर मुलाकत]

मुलाजम(मा)त—की १ भेट २ सारकारी नोकरी, कर्तव्य, काम संपरता ३ सलगमी ४ दिवाळ काढलेल्या

कर्मदारावर साधकाराची (त्याची काही मालमत्ता आदि बाय विवा
त्याला मिळण्यासारखी एखादी मिळकत आहे की काय अशा
तऱ्हेची) सारखी असलेली नजर [अर मुलाझमत=तत्परता, सेवा]

मुलाजा, मुलाइजा, मुलाहिजा—३ १ पर्वा, आन,
विचार, आदर, २ क्षमा, गय ३ दुर्लक्ष, उपेक्षा 'मुलाइजा न
करावा म्हणजे माणूस खबरदार असतो'—मराठा १६ [अर
मुलाइजा]

मुलाणा—३ मुल्ना पदा

मुलाम—वि मुलाईम पदा 'मुलाम नयणी जड मज
झाली नाकाच्या छिद्रा'—पला ९३

मुलामा-म्मा—३ धातुमार्जनम्, एका धातूच्या पदार्थावर
इतक्या धातूच्या रसाचा दिलेला पातळ थर, सोने, रंगे इ० ये
इतर धातूच्या वस्तूवर दिलेले पाणी 'मुलाम्याचे माणे'। तुका
म्हणे नव्हे सोने'—तुगा [अर मुलम्मम] **मुलामगिरी**—की
मुलाम्याची कृति—वि मुलाम्याचा 'शिवकास मुलामगिरी हत्यारं
याची आवड फार आहे'—पेदसमा ५९ **मुलामी-म्मी**—वि
१ मुलामा दिलेला, सोन्याचादीचे पाणी दिलेला २ दिव्हाळ,
दिसण्यात मान चागला असा

मुलायम मुलायीम—वि मुलाईम पदा

मुलारत—वि मुलील एक पाय पाडला असलेला (धोडा)
मुलील डावा पाय पाडला असणे धाईट परतु उजवा पाडला असे
व्यास चागले रुधुण मानतात—अश्व १ १०३

मुलाहिजा—३ १ तपास, चौकशी, प्रेक्षण २ इतर अर्था
करिता मुलाजा शब्द पदा [[अर मुलाइजा] **मुलाहिजा का**
आदमी—३ सत्य मनुष्य

मुलमुलु—किवि (बालभाषा) (व) मोठ्या आवडीने,
गोडीने 'तितकाच तुकाड मुलमुलु खाण' [ध्व]

मुलूक-ख—३ १ प्रात, देश, राज्य २ इतर, स्वतःचा
प्रात [अर मुल्] ० उठणे—मुखळ ओसाड पडणे **मुल्खात**
दिवा लावणे—ओसाड प्रदेशान वस्ती करणे, निजान प्रदेश
वसविणे **मुलखास जाणे, मुलखात जाणे**—स्वदेशास निवा
आपल्या प्रातामध्ये जाणे सामावून ० **गिरी** की १ देशपादा
क्रमण परदेश जिंकणे २ सैन्याचे कूच मोहीम स्वारी ३ सारा
बघुलीसाठी सरवारने पाठविलेल्या तुकडीचा प्रवास ४ व्यापारी
यात्रेकड इ० चा प्रवास, देशाक्रमण, देशाटन, (सामा) प्रवास
[फा मुल्+गिरी] ० **दार-पु**, दोस्तवत, सरदार जहागिरदार
० **दारी**—की राज्य-यवस्था ० **परखा**—वि हद्दपार केलेला
० **मैदान, मलिक मैदान**—विना की १ ह्या नावाची विजापूर
वयील सुप्रसिद्ध तोफ दिव्या तोंडाचा व्यास ८ फूट ८ इंच आहे
व पोकळीचा विवा गर्मांचा व्यास २ फूट ४ इंच आहे (२ ल)

मोठमोठयाने बोलणारी, भाडखोर छी, जहाजवाज छी, तोंडाळ
बायको [अर मलिक-इ-मैदान=देशाचा राजा, रणराज]
० **मैदान**—न १ प्रदीर्घ सपाट भूप्रदेश, सपाट प्रात, पटागण, २
साडी नसलेला भूभाग, ओसाड प्रदेश 'रान तोडून मुलख मैदान
केले' [अर मुल्क-मैदान] **मुलखाचा**—वि अतिशय, फार,
गुळूळ 'किति सामू हो गुण वाळाचे हरी मुलखाचा।'—मृ ६३
मुलपानियाळा—वि सर्वाहून भिन, चमत्कारिक, कोठेहि न
आढळणारा

मुल्कात—की प्रात, विलायत 'हे कदीम मुल्कात देणे
—दम ६६ [अर]

मुल्की—मुल्की पदा

मुल्कीर—वि नाकूल, मुल्कीर. 'तो मुल्कीर जाला की
इतला नाही'—रा १ ११९ [फा मुल्]

मुल्जीम—वि लाचार, हतथैर्य, दीन 'ऐसे पडवादे सुसता
मुल्जीम होऊन आपल्या सुखे एकार केला'—रा २० ६५ [अर,
मुल्जम]

मुल्तवी—वि तहवूय, पुढे टकल्ला गेलेला 'हा जाबसाल
मुल्तवी राहिला'—रा ७ ३५ [अर, मुल्तवी]

मुल्ला—३ मुलाना पदा ० **गिरी**—की मुलाण्याला मिळ
णारे वतन

मुल्हन—न (व) पोकळ, बारीक व नि सत्य असा तुरी
तील दाणा, मुकण

मुवाफिक—वि योग्य, जुळता, वचित, समर्थ, जुळण्या
सारखा [फा]

मुशखस, मुदकस—वि निश्चित, ठरविलेला, सुकर 'खडणी
मुशकस करणे म्हणून आशा'—पेद ७ ३० [अर मुशखस]

मुवा(स)कील, मुदकील—की अडचण, पचाईत,
सकट अवघड गोष्ट 'लुकराल फिदायाची मोठी मुदकील,
जागाजागा चौकीपहारे वाजपूय होते'—ऐदि ३ ५०—वि कटिण,
दुष्ट, अवघड अडचणीचा [अर मुशिकल] **मुदिकली**—
मुक्केली—किवि अडचणीने, सकटाने 'पलटणे बहुत
मुदिकलीने गाढर याजपासाठी जाऊन पोहोचली'—दिसता १ ३८
[फा मुदिकली]

मुशजर—न बेलगुथीचे काम केलेले रेशमी कापड [फा
मुशजर]

मुशांड—न (गो) होंग [स म्पा १]

मुशाफर—३ प्रवासी, वाटमरू, फिरस्ता, सफर करणारा
[अर मुशाफिर] ० **खाना**—३ १ घमंशाळा, सराई वाटसम
उत्तण्याची लागण २ खाणावळ ३ हाकवणला **मुशाफरी**—
की १ प्रवास दशान्न 'मुशाफरीत वय न्यावे, नित्य नवे

उदक व भवे स्फट व हेरियाची सावली अनुभवची ' - पद्या ४३७
२ प्रभावीकण - वि प्रवासासवरीचा, प्रवादयासवरीचा, प्रवासी
[का मुनाकरी]

मुशारा मुदाहिरा—३ १ यासिक वदन, पगार, २
मजुरी, रोजमुग ३ वर्षासन ' हा गंव वदन मुशारित, एवून
दोन्ही गाव तुमडाकडे आहेत ' - वाहसगा ८८ [अर मुशारित]
म्ह० मुन पाहून मुशारा आणि पोडा पाहून मरगा मुशार
मोर-३ मोहर, पाकर, पगार वदन देवळेला मनुष्य
मुशारपण-न मजुरी

मुशी—शी खाऱ्या पाण्यातील एका जातीचा मागा हा दीड
वर्षात एव असतो याच्या बारा जाती आहेत त्यांची काहीनी
नवें-चान, डाग डोर शोरी, तावस दरवड, मगर, वाग, सिर
वग इ० या माशाला गाम्याकडे मोरी म्हणतात

मुशीर—३ मत्री, सहागर - आदिवासी पमायें [पा]
मुदक, मुष्क—३ वस्त्री [पा मुश् स मुष्क=अड]
• हीना—३ एक प्रकारचे अमर

मुदपक, मुदनीक—वि कुवाळ मोहरशन [अर मुदिक]
मुद्रि(थी)क—३ १ एवसनीस २ कापील खर्च [अर]
मुपकी—वि आयाळ दमसहित खेवकाळपा रंगाचा (पोडा)
-अधर १ १० • अयलख-क-वि, वमीआसी काळा-पोडा
असलेला (पोडा), असल्या रंगाचा कायेंसिदि करणारा असतो
-अधर १ १० • पंचकक्ष्याण-वि दम-आदाउमुडा काळा
असून होळे मनुष्यासारखे आणि चारी पाय पांढरे व कपाळावर
पावडा छिपका असलेला (पोडा) - अधर १ १०

मुपादिरदार—३ (जतारी विणकाम) साल वगैरेवर खुदे
गोंद उठविता निरित्याले पोल वर-घाली वरण्यासाठी काढयाचे
वजन वमीआस करणारा मुल्गा (इ इंबाय) इती सुधार
लेल्या मागावर हीं मुले लागत नाहीत

मुप्कर—३ मोठ्या आडाचा, रड, स्थूल (मनुष्य) ' भीम
टोणगा मुप्कर । व्लादय जाला तरी काय । ' - ययादी १ १८३
[स मुष्क=आड, अडकीप]

मुष्टि—शी ३ १ मूठ हाताची वाटे मिर्नी असता शेणारी
रचना २ मूठमर धान्य इ० पदार्थ भरलेली मूठ ३ शस्त्र इ०चा
हातात धारवयाचा भाग मूठ कवजा, परत, पादा, धरू मूठपा
४ हुकी [स] सामाराध-० का-ली १ मुष्टि शब्द अर्थ १
त ३ पदा २ लहान मूठ • घात प्रहार-३ मुष्टीने मारलेला
धक्का, शुद्धा, हुकी मुष्टीना तडाखा तथेचि मर्दिला मुष्टिघाते
राहु आणि कटु । इरापामी आले धावतु । ' - प्रयाग-३ १
मु' सा र्या २ मूठ मारणे, जारणमारणातील एक क्रिया अमि
मजित उडीद, ताडूळ भुंभ दाणे इ० घेउन त एखाद्यावर-

त्याचा नास करण्याकृति-पंक्ते • मैथुन-न मुष्ट्या मारणे.
• मोदक-३ (विनोदाने) गुदा, दोसा (दोसे दण्यासाठी मूठ
इथली म्हणजे तिचा आकार काढता मोदकासारखा होतो
यावरून) (कि० वणे) • स्वस्तिक (संयुक्त दस्त) -न
(नृत्य) खगडारय हात योडेमे आसतून व पांढर वदन मनग
टावर टांगे मुष्टि(इस्त)-५ (नृत्य) हाताची सवें वाटे मिर्न
तळहातात चिन्तवून देवणे व त्याचा आंगण ठेवणे

मुसकट-ड-ल, मुसकाड-काडी मुमकुरी मुसकूट-
नशीन १ जनावराचे तोंड, जनावराचा होण्यापासून तोंडापर्यंत
तथा भाग २ (मुकुतने) मनुष्याचे तोंड किंवा गाल, गालपड
[स मुग, का मुगड] **मुसकट घेणे**-(माण) वज्राने सर्वांग
तोंडाप्रक्षित झालून पेंगे **मुसकटणे, मुसकाटणे मुसकूटणे**-
सकि १ तोंडात मारणे, मुसकाड पोडणे २-नकि (वज्राने)
तोंड झालून पेंगे, मुसकटणे

मुसकटणे—नकि वज्राने तोंड झालून पेंगे, तोंड आकडारणे
-नकि रागाने किंवा तिरस्काराने तोंड पडवून बळविणे, तिड
काऱ्याने एवदम घेत फिरणे, माचारी आणि [मुसकट] **मुसकाड**
पोडणे-फिरपणे-तोडात, वानसितात मारणे • सुजनिणे-
जोराने तोंडात मारणे, गालकड सुजविणे **मुसकाडीत देणे**-
तोंडात योडाडीत मारणे, योडाड रगविणे **मुस्कटातली**
यासकट पांढर पाडणे-(५) (निदापी) आपले म्हणजे हुस-
न्याला कळविणे **मुसकटली वासकट पडत या एकदा बाहेर**
मुस्कटदावी-शी १ एखाद्या बोळ किंवा खाऊन देण्यासाठी
त्याचे तोंड दावणे २ (स) निवारस्वातम्य आणि जेलन
स्वातम्य यांना सरधाऱ्या कायद्याने झालेली वरी जुलूम, गाज
गूळ **मुस्कटदावीचा कायदा**-३ कण्यायाचा किंवा वस्तीचा
न्याय लेखन-आवणचे स्वातंत्र्य हिरावून घेणारा कायदा

मुसकंडी, मुसयाडी—शी मुमडी, मुयाडी पहा
मुसकें मुस्कें, मुसकी—नशी १ उभे पीक असल्याचा
शेतात निवा मळणीच्या वगैरे वेढाऱ्या तोंडास व धावयाची जाळी,
म्योरी, मुडा पहा २ तोंड (मुगचे, मणसाचे) [मुस]

मुसक्या—शीवड नेद करताना पाठीमागे वळवून बायले
हात (कि० आवळणे बापणे) (याचे मुसकी असे गजवथनी
रूप सहसा योग्यपणे दंत नाही) [दि]

मुसज्जर—३ एक प्रकारचे वेल्पनी असलेले रसमी वज्र
' सितलाक मुसज्जर मदिल बरि छोट जरी दुपटे भरते । ' - अवक
२ छिन्नकृत शुक्रमणवाड २८ [अर]

मुसडा—३ १ कण्याचा जोराचा कोंडा, जोराचा मोठा
प्रवाड २ (स) गदीतून जोराने धुवणे ३ होक्याने मारलेला
दोसा (कि० मरणे, देणे) ४ प्रतिकारास टकर दण्याकृति

जमेलया समुदाय मुसंडी, मुसांडी-ड-जी १ होके पुढे करून व शरीर वाकून जोराने गर्दीत शिरणें (किं० मारणें, देणें, मरून घुमणें, शिरणें) २ जोराने गर्दीत शिरण्यासाठी होके पुढे पालून व शरीर विंचित वाकवून केलेली शरीराची टेवण ३ होक्याने दिलेला रडा [का मुसुडी=चेहरा]

मुसंडा—उ (निंदार्थी) मुसलमान

मुसंडि—ली (बों) पंचरती होटे घमेले

मुसनमान—उ मुसलमान शब्दाचा अपभ्रंश

मुसना-घा—उ १ दुहेरी नखल ' एक मजदुराचे दोन कापव, त्यास मुसना म्हणतात ' -पदमव १०० २ साराधा, संक्षिप्त हकीकत [अर मुसना]

मुसवें, मोसवें—न नारिंगाच्या जातीचे एक फळ, साखर-हिरू, (६) माहटीज याचा रस पाचक आहे [मोहाविक या वेंडाच्या नावावरून]

मुसमारणें—अकि तापामुळे, मधीमुळे शुद्धे पोगशी घेऊन व अंगावरून पावरून घेऊन निजणें, मुरमुपणें

मुसमुरी, मुसमुस—ली ताहण्याचा भर, ताहण्याने, तालीमवाजोने अगात सत्वरणारी रंग, दाकि, भर, ज्वानीचे तेज मुसमुरीत-मुसमुसलेला-वि भर ज्वानीचे तेज असलेला

मुसमुस—ली १ स्फुटन, मुळ मुळ रडणें २ शारीक शारीक पुष्टपुष्ट, गुणगुण [६ व] मुसमुसणें—अकि १ ताहण्याच्या भरात असणें, ऐन ज्वानीचा जोम असणें २ जोरात असणें, भरात असणें ' काम खवळे धनापाशी । अहमिशी मुसमुसित । ' -एमा २३ २५० ३ रागाने रुतत होणें, कोधानें जळणें ४ स्फुटणें, मुळ मुळ रडणें ५ अर्धस्फुट गुणगुणणें, पुष्टपुष्टणें

मुसरें—न खरकटें [का मुसरी]

मुसळ—न मुसळ पहा

मुसलमान, मुसल्मान—उ इस्लामी धर्माचा अनुयायी [फा मुस्लमान] (एखाद्याला मारून मुटवून किंवा हाणून) मुलमान करणें—एखाद्याला त्याची इच्छा नसता एखाद्या कृत्याकड वळविणें, समति देण्यास भाग पाडणें मुसलमानी मुल्लह्मानी—ली इस्लाम धर्मे, इस्लाम सत्ता ' इज्जतानी तमीना पक्ष सोडून सहाभियाया पक्ष घेतिला आहे हे गोष्ट मुसल्मानीम ठीक नाही ' -दिमरा १ २६७ -वि मुसल्मानासब घीचा [फा मुस्लमानी] मुसल्या, मुसंड्या-उ (निंदेनें) मुसल्मान

मुसवर, मुसंवर, मुसव्वर—उ चित्रधार, चितारी. ' तेंपे माहिटाकडून मुसव्वर आला होता ' -ख १ ४७१८ [अर मुसव्वर] मुसव्वरी—ली चित्रकाम [फा मुसव्वरी]

मुसळ—न १ ताडूळ इ० सटण्याकरिता, गोल व लांब लांबूड घेऊन त्याच्या टोकाला वसवी विवा माहळ बसवून केलेले साधन, काढणी २ गदा ह्या नावाचे युद्धोपयोगी हत्यारा, सोडा ३ सताच्या चरकातील न्वरा विवा नवरी [सं मुसळ, मुसु=तोडणें, काढणें] (वाश्र) ० नेसणें—पांघरणें—डोक्याला पांघरणें—(ल) निर्लेज्जपणांने वाणणें, सम्यतेला सोडून वाणणें, आपली अन्न सोडून निर्लेज्जपणाचे आधारवरून लागणें मुसळाचें धनुष्य (धनु) करणें—असक्य गोष्ट शक्य करणें मुसळानें टिन्या घडविणें—हुरळणें, अतिशय हर्ष होणें, आनंद होणें ' थोड्याशा यथानें मुसळानें टिन्या बडवून घेऊन नका ' मुसळा (स) अंकुर फुटणें—१ शक्य बोटीतील पण अत्यंत असंभवीपणे अशी बाही एक गोष्ट घडून येणें २ असाध्य आजार इ० मधून बरे होऊन पूर्वीप्रमाणे व्यवहार करूं लागणें मुसळास मुसळानीं गांठ पडत नाही, मुसळा मुसळांची गांठ बांधतां येत नाही—दोन सारख्या हकट आणि दाडग्या माणसात सलोखा विवा एवी घडविता येत नाही समळेंच मुसळ केरांत—अत्यंत महत्त्वाच्या गोष्टीकडे दुर्लक्ष होणें, महत्त्वाचीच गोष्ट विसरणें सामाशब्द—० फंड-उ १ एक बंद विशेष, एक प्रकारचा कादा २ (ल) घडिण, दाडगा ३ टोक्या, मूर्ख, धोखा ० फांड—ली मुसळानें ताडूळ सटण्याची विद्या ० फांड-फांडा-ड्या, मुसळसड्या-वि १ मुसळानें वाडलेला, सडलेला (ताडूळ) २ निमसडा, कमी सडीचा (मुसळ+डाडणें, सडणें) ० मुड्या झोंड्या-वि मुसळानें वाडताना न मोडणारा, कण्या न होणारा (मुसळाबरोबर झुंजणारा असा चालला, न मोडडा) याच्या विरुद्ध पिटूळ ० देवघात—ली (ल) धोड, आडवाद ली ० धार-धार पाऊस—ली-उ फार जोराचा पाऊस, मुसळासाख्या मोठ्या धारा असलेला पाऊस ० चादा-उ हलवण विवा आमादा याची जोराची साथ ० सट-सडई—ली मुसळ कण्याला योग्य असे लाकूड ० स्नान—न स्वरूप, पुरुषसूक्त इ० मंत्र न म्हणता केलेले स्नान २ मुसतें आम घुणें, आम न चोळता आगावर पवत पाणी ओटून केलेली आषोढ मुसळा-उ (० अंतकाम) रड शुभाचा एक-दीड फूट लांबीचा मुल्लेदार दगड ३ वर उभयन कटण्याकडे याचा सपयोग करतात मुसळी—ली (लोखंडी नाम) गोल नळ्या कण्यावरता उपायोगात येणारी पोलादी पटार २ (राजा) ल्हान मुसळ मुसळेभ्वर-उ (ल) घडिण, दाडगा, गेल्लू व आडवाद मनुष्य

मुसळणें—अकि १ पळें, क्लिगड इ० नाराणें, सडणें २ अतिशय श्रमानें यत्नणें, दमणें

मुसळवादा—उ शुभास होणारा एक स्पर्शजन्य रोग, हलवण

मुसळी—ही घोड्याच्या मागील पायास होणारा एक रोग -अथप २ ३१६

मुसळी—ही. धका, पर्यांतून पुढे जाण्याकरता दिलेला जोराचा धका, मुसवी (कि० मारणें, देणें) [फा]

मुसळी—ही एक औषधी वनस्पति जिचा तिचा कादा हीं झाडे म्हान असून पावसाळ्यात रानात उगवतात हिला खारेंच्या रोप्याचा पानासारखी परंतु अधिक पातळ व रद अशी पानें असतात काडे जिचा मुळ्या बोगदतक्या जाड व पान सदां भगुलें लाव असतात हे रूढ पौष्टिक असतात सफेत व काढी असे मुसळीचे दोन प्रकार आहेत [स मुसली] •कंद-पु मुसळीचा कादा

मुसळें कोनफळ, मुसळ्या—ए कोनफळाची एक जात

मुसळी—उ (गो) एक रोग

मुसाडटकली—ही (गो) १ माशीचें होळें २ (ल) (गो) अपदी लहान असा, अत्यल्प भाग

मुसाडा-डी—मुसडा-ची पदा

मुसाफर—उ पायथ्य, वाटसरु सुशाफर पदा

मुसापणें—अकि १ पूर्णपणें भरणें, भरून जाणें, भरून पुगणें, नसातून रक्त, रस इ० पूर्णपणें भरून बाहणें 'अदो वाडि येला ऊस'. तेथें मुसावला रस ।' २ बाढणें, पुगणें ३ मग्न होणें, साकार होणें, एकत्र होऊन जाणें 'घूत पिजळें बीं विवुरलें। पण पुतणण नाही मुकलें। तेवीं अमूर्त मूर्ती मुसावळें। परीं तें सचळें परवतलें।' -एभा १ २४६ ४ निमग्न होणें रमणें ५ कपापणें, आत पूर्णपणें निमणें, भरून असणें 'बीजल भावा विवरण । जयें नित्यानद पूर्ण । मुसावला असे ।' ६ सुशीमन्थें घातला जाणें सुशीत आनून तयार होणें, सुशीत ओतून सुशीच्या आकाराची वस्तु करणें गाळीनिया मीक्षसुत । तथीचा मुसा वोन हरीख । -एरव १ ५४ [मूस]

मुसापणें—अकि (मदानु) मूर्च्छित होणें 'रसभावाचेनि तुपारें । मुसाव तो ।' -एभा १७४

साहि(हे)—उ रनेदी, सोवती, जोडीदार 'याजद-अडीला दिवाण निजाम अनीचा फारमुसाहव ' -रा १ १६५ (मुखतार म्हणजे कनियजित सत्ताधिकारी असा बुद्धीचा व्यर्थ मराठे समजतात) [अर मुसाहिब]

मुसम—हीउ १ मोसम, हंगम, ऋतु दारविक बळा फळें इ०चा बहाराचा समय २ -न टेंकडीचें टोंक, बोंगराचें टोंक [अर मूमम]

मुसम—नि दारविक, निमित्त कायम पदा केल्या [अर मूमम]

मुसे येणें—(काव्य) ह्मणाला येणें 'का नादव्रजवि मुसे आले।' -झा १३ २६८ [मूस]

मुसेजर—मुसजर पदा

मुस्तकवील, मुस्तकरील, मुस्तकवाल—उ भावी, पुढें मिळणारी रक्कम, भविष्यकाळी मिळणारी रक्कम, भान्यादाय -राको [अर मुस्तकविल] **मुस्तकयल**—उ (गो) मजत्याच्या रक्मेचा चतुर्धांश (सरकारात ठेवलेला)

मुस्तकीम-ल—वि १ कायम, निश्चित पूर्णपणें स्थापिल्लें 'याचा नक्सा मुस्तकीम ठरून मग जावें' -रा ७ १२ २ भंडम, मजतूत, बळकट, पक्का (माणूस, पशु, यंत्र, घर इ०) 'जुन्या इमारती फार मुस्तकीम असतात' [अर. मुस्तकीम] **मुस्त किमी**—ही मजतुती, बळकटपणा 'वरकड दवजि बंद वरून आपले मुस्तकिमीत आहेत' -मदवा १ १९ **मुस्तमीर-ली**. सुधारणा, मर्याप्त 'जशी तुम्ही शेताची मुस्तमीर कराल तशी तुम्हाला शेताचा बौल मिळेल' [मुस्तकीमचा वर्णन्याय]

मुस्तराफ—उ कलेक्टराच्या दर्जाचा अधिकारी, सुभेदार, निलदाचा अधिकारी [फा]

मुस्ता—ही नागरमोथा नावाचें सुगंधी गवत व त्याचा गू [स]

मुस्ता—उ (पिजारी) कापूस पिजताना पिजण्याच्या हत्या राच्या तानीवर आपण्याचें मुटीसारिलें साधन याच्या दोन्ही टोंकना जाड गोळे असतात

मुस्ताफी—ही (वा) शिंदोरी बगैर सामान

मुस्तायकी—ही अगत घालण्याचे कपडे

मुस्तेद—वि १ सिद्ध तयार सज्ज 'जीन खोगीरवसत रादि मुस्तेद करावयाचे सपूर्ण हुमर कबगत करून ठेवणें' -मराळा १० २ भयम, मजतूत, पक्का 'गडाची इमारत मुस्तेद करावी' -मराळा २३ [अर मुस्तेद] **मुस्तेदी**—धी १ तयारी, सिद्धता २ मजतुती, बळकटी

मुस्नाद मसुराद—उ (गो) कपटी आन्याची एक जात

मुस्लि(स्ली)म—उ मुसलमान [अर मुस्लिम]

मुहजोरी—ही कडक, कठोर बोलणें, उद्भट भाषा मुजोरी

मुहळी—ही प्रवणताची परी

मुहीम—मोहीम पदा

मुहिम्मात—नव्व कायें -आदिलशाही वसायें [फा]

मुहुपणें—अकि माहोर देणें, प्रयुजित होणें 'नीतिभायें रमयूगार । दानयमी शीत विचार । त्या पुण्या हा कल्पतक । मुहुपणें ।' -कथा २ १७ १०० [माहार]

मुहुसुहा—निवि वारवार, पुन्हां पुन्हा [स]

मुहूर्त—उ १ दोन पटकाचा काळ २ (ल) शुभ वेळा, योग्य समय, उपनयन, विवाह, गृहप्रवेश इ० कार्यास इच्छित ठरिलेली शुभ वेळ ३ कार्याचा प्रारंभ ४ समय, ठरलेला वेळ ५ (ल) क्षण, अल्प काळ ६ पुनर्विवाह, म्होत्र, पाठ, न्हावेर (म्होत्र हे अपभ्रष्ट रूप रुढ आहे) [स] •वरणें—१ चेत विणें -हरो २ (शुभ दिवशीं) आरंभ करणें 'तरी शेजण्दोस। आत्मा मोटका पैसे। हे देह मो एसे। मुहूर्त करी।' -झा १४. १४५ •पूजन-पूजा-नजी (लगादि विधीत) पत्रिकापूजन, लग्नमुहूर्त लिहिलेल्या पत्रिकेची पूजा •मणि-णी-पु वधूच्या गळ्यात (शुभ मुहूर्तावर) बांधतात तो सर •मेढ-मी एम पायाकरिता माडव घालत ना विशा घर बांधताना शुभमुहूर्तावर राविलेला पहिला रत्न खाव •मेढ रीचणें-एखादे काम शुभ करणें साहेतीन मुहूर्त-उभय वप्रेप्रतिपदा, अक्षयतृतीया व विजया दशमी हे तीन उत्कृष्ट मुहूर्त व कार्तिक शुद्ध प्रतिपदा हा अर्धा म्हणजे सापवादा मुहूर्त मिळून साहेतीन मुहूर्त त्रित्येकदसरा, दिवाळीचा पाडवा (कार्तिक शु० १), गुढी पाडवा हे तीन व नागपंचमी (दिवा काहींच्यामते अक्षयतृतीया) अर्धा मिळून ३॥ मुहूर्त मानितात

मुहूर्त—जी मूर्त, मूर्ति, शब्दाचा अवग्रह [स मूर्ति]

मुळकंड, मुळकुंडी, मुळखंड-डी—मूळ शब्द पदा

मुळका—उ १ घाई, तगाथा (कि० करणें, रावणें) २ घाई (कि० घटणें) ३ उत्सुकता लागणें

मुळगेणें—अकि (कु) करपणें, शिजताना खाली चांगला जाळ न लागल्यामुळे विषडणें

मुळमु(मू)ळ—की १ दुस याला समजण्यास कठिण व पारहाळिक भाषण, अस्पष्ट बोलणें २ क्षिप्तमि पाउस पिरपिर, थारीक घेवाचा व पुष्कळ वेळ पठणारा पाऊस ३ भिक्षुक्याने लावलेली पिरपीर ४ कामाची घाई, निकड (कि० लावणें, लागणें) [प्व] मुळमुळ-मुळा-त्रिवि १ हळू हळू स्फुटून स्फुटून (रडणें) २ क्षिप्तमि पिरपिर (पाऊस पडणें) मुळमुळणें—अकि १ गुळमुळणें, पिळपिळीत बोलणें, अस्पष्टपणें किंवा तोंडा तऱ्या तोंडात बोलणें २ (पाऊस) क्षिप्तमि पडणें पावसाची पिरपीर सुरू असणें ३ कण्ठणें बुघणें मुळमुळीत-त्रि १ वचव, नीरस (खाद्य, पय) २ सदृश्य, अनिश्चित (विधान, जबाब) ३ पुळपुळीत परिणामरहित (भाषण)

मुळवणी—मी बोलवण [मूळ]

मुळवशी—की (राजा) खडें, बाग, शेत इ० चा सर्वांत खालचा भाग, बाजू सखल प्रदया [मूळ-वास]

मुळया—उ एका शेतामून दुसऱ्या शेतात येवून पाणी जाते ती जागा, मूस -बदलापूर २१३. [मूळ]

मुळव्याध-व्याधि-धी—की अर्श, सुदाला होणारा एक तण्णतेचा रोग मुळव्याधीचे प्रकार -रकी, मोडाची, लसणी, सुंबळी इ० [स मूळव्याधि]

मुळस—उ (गो) मूळ, पायचा (डोंगराचा) [मूळ]

मुळस्ता—उ (गो) फिरकी, मळसुन

मुळहारी, मुळारी—उ मुन्हाळी पहा मुळान्या-उ (शिंपी) लमाला वहाड आणणारा माणूस -बदलापूर १०६.

मुळा—उ एक प्रकारची भाजी-पाला व कादा, मूळ मुळयाचा आकार गजरासारखा परंतु रंग पांढरा असतो मुळयाच्या शेगा चौदि (दिमीनोदि) भाजी करतात २ (कों) शिंपेत राहणारा एक जलचर प्राणी याच्या शिंपयाचा घुना करतात [स मूळक]

मुळिया—उ ज्योतिषी 'पाश्च ज्योतिषी दीक्षित। भट्ट अभिदोत्री महापंडित। कुल मुळिद बनत। आले यागा।' -रुपा ३८२१ [मूळ]

मुळी—की लहान मूळ, पाळ जडी, मुळाचा तुकडा, मुळखडी पाळखडी [स मूळ] मुळया पाताळीं गाडल्या जाणें—१ पार खोलवर मुळया जाणें २ (ल) (एखाद्या इपळीं, समाजात, स्वभावात) पडणें किंवा दडणें जाऊन घसणें, हड होणें

मुळीं—किवि १ अगदी, अजीबाद, बिल्कूल २ प्रथमत सुरवातीला, मुळात 'मुळीं देह त्रिगुणाचा। सत्वरजतमाचा।' -दा २५१ [मूळ याची सप्तमी]

मुळ-वृ—त्रि (नदभाषा) पाच 'सुखवदने जया कारण। उदातु नत्र दरीन्दमान।' -भवि १८८९

मुळ मुळ—किवि आतल्या अत, हलक्या आवाजात, वाहेर पडून देता (रडणें)

मुळे—पुभव (कों) (मूळचे या अर्थी) मानकरी ब्राह्मण 'देशस्थ, कौकलस्थ, देवस्थे आणि कऱ्हादे', ज्योतिषी

मुळे—त्रिवि कारणें, योगाणें, व्याकरिता, म्हणून

मुळेपण—न जोशीपणा, खेड्यातील ज्योतिषाची वृत्ति 'ग्रामजोशी मुळेपण। त्याहून विदोष सोनार जाग।' -भवि ३४९ [मूळ]

मुळेमाठ—उ माठ्याच्या माजीचा एक प्रकार

मुळो—उ (कु) शेणवी ब्राह्मण जातीच्या काही धराण्यातील प्रतिवर्षी द्वाद पुरपाळा नारळ, तेल आणि फुलें देऊन भोजन घालण्याचा एक कुलाचार

मुळथा—उ १ काठोपधी विष्णूगारा मनुष्य २ ग्रामजोशी, गावजोशी, ज्योतिषी ३ (राजा) वतन, अधिकार इ०चा मूळचा भाषा ४ बयोहृद गृहस्थ, जुन्या पिढीचा म्हतारा ५ मूळ नक्षत्रीवर जन्मलेला द्राक्ष, मोडकर, दुध, वपदवी मनुष्य [मूळ]

मुस—वि मुख्य [स मुख्य, प्रा]
मुसद, **मुकु(क्ष)द**—की जेवणानंतर तोंड स्वच्छ करण्यासाठी खाण्याच सुपारी, रवग इ० पदार्थ, जेवणानंतर सुपारी इ० खाणे, मुगमुदि [स मुगमुदि]

मू—वि मुका, पाचा नसलेला [स] • गायन-गान-न (स) अशक्य मोठ; अविमान वस्तु, स्वप्न, वास्तव्य इ० प्रमाणे • रव-न मुकेपणा [स मूक]

मू(मु)ग—न. मौन, स्तब्धता, मूकत्व 'वेद वाचुनि तवचि चाग । जव न दिसे मुसे जाग । मग आम्हां तया मूग । एके पाती ।'-श १४११ [स मूक, प्रा मूग] • **आरोग्ये**—खाणे-गिळणे-गिळून वसणे—(बोणी अपमान केला असता दिवा आपणास उत्तर व वयास यत् तत्ता, उत्तर दिव्यास अर्धे होईल म्हणून) न बोकडा, रवहपणे, मुकाट्याने वसणे 'आरो-गुनी मुग । यंतलासे कैता थग ।'-दुशा १४६८ 'जो बोणी पुढाकार घेई त्याला बोणी काही पोलले तरी मूग गिळावे लागताने, '-पत्राचे मूढ यांचे प्राज्ञ रूप मूग हे आहे मूग हे धान्य खाण्याचे असल्याने मौन रबीकारणे ह्या अर्था मूक ह्याने मुग हे रूप घेउन खाणे, गिळणे इ० धान्याची रवाचा प्रयोग केला जातो वास्तविक मूग धान्याचा मोनारी संबंध मारी

मूग—उ एक द्विदल धान्य ह्याचे झाड दिवा बेल सुमारे हातभर उंच वाढतो जाडूति, रंग, वाढ होण ही सर्व उददासारखी असतात गान मुगाची शिंग हिरव असत हिरवा, पिवळा व काळ घर अशा मुगाच्या निरनिराळ्या जाती आहेत मूग दिवल्यानात घेवून होतो डाड पिवटो असून ती पन्धकर आहे हिचा उप योग खिचडी, मरण, मुगदल इ० वग होतो [स मुद्र, प्रा मुगो]

मूठ—उ वैलाच्या पाठीवर टाकण्याची (दुखणासारखी) एक गादी, वैलाचे खोगीर 'बसला वृषभ कधीहि आपण न म्हणेचि जेवि मूठ कसा ।'-मोगदा १४९ [प्रा] • **घळी**—की वेलाचे खोगीर मूठ पहा

मूठ—की १ सुष्टि या शब्दाचे सर्व अर्थ पहा २ सुष्टि प्रयोग, मंत्रप्रयोग, मंत्राने आरुन मुठीन घेतले उडीद इ० हे दुसऱ्याच्या नांवाकरिता फेरावयाच असतात (कि० मारणे, टाकणे) ३ मुठीत राहतील इतक्या माताच्या रोपाची जुडी, माताची लावणी कल्याणपूर्वी रोपे उषटून त्याची जुडी करतात ती ४ मुठीने येर केले मात (कि० येणे, टाकणे) ५ हत्ती, घोडा वगैरे जनावरांच्या रोजच्या अजानून त्यांच्या रखाळदारास यावयाचा मुठीचा परिमाणाना (पणारान अशिक) माग ६ घोड्याच्या पायाच्या खुळात लागून असलेला सावा (ह्या साण्याची घोड्याचा पाय लहान घेताच असल्यामुळे यथे बांधलेली दोरी खालीवर होन नाहीं) ७ एक मुलीचा खळ—मघपु ३३६ ८ गणे (हातांचे

बाधपून पाठीच्याच गर्भाचा आकार मुठीसारखा लागतो असे म्हणतात यावरून) ' होमूठमुलाची दिवा मुलेची आहे ' ९ (बो) शेतातील पीठ बांधण्याच्या वेळी घराबयाचे कुणी रोवाचे दव घटव [स सुष्टि, प्रा सुष्टि, प मुद्र, सि सुष्टि, उरि मूष्टि, व मूठ, दि शु मूठ मुष्टि] ३६० हाकली मूठ सवा लाखाची दव डकी मूठ पुढाची—आपण बोलेने नाही तोपर्यंत आपले अजान धावून राहिल, बोल्यास ते लोकाना दिहून बईल (बाघ) • **खावळणे**—डुमन्यास वण्याचे दावणे, विकवण्या करणे, करून लागणे • **दावणे**—**चेपणे**—**मार करणे**—**भरणे**—**राचवणे**—जाचाची रकम सुगीत दिवा दातात घेणे ' त्याने पत्रास धपयांनी जौजदा रावी मूठ दापटी तेव्हा हा सुटला ' • **भर मास चढणे**—**घाढणे**—**रट्ट होणे**, गर्बिष्ट होणे, पायदा अन्त्याने अन्त्यानद ह्याने • **मारणे**—मन्यामन्याने दुसऱ्याचा नास करणे भाग घेणे मुठीत असणे—(दखावाच्या) पूर्णपणे दिवा सवदेव साध्य त, वाढत, अधिदारात असणे ' श्रोत्याच्या ताऱ्या मनोव्रति या वस्त्याच्या जशा वाय सुगीत होत्या ।'-नि मुठी-मुठेळ्या-मुठ्या • **मारणे**—मुष्टिमुन कमी मुठ्या मारीत दसणे—(व) भाशा मारीत वसणे, निद्रोगी राहणे, आठसाने बळ घालविणे एका मुठीची माणसे—एकाच कादद्याखाली दिवा हुकमनीखाली देणारी माणसे एका मुठीने—एकदम, एकाच हट्याने, एकाच बळी (रथेचे देणे, घणे, दवशा पाळणे) ह्या वस्त्या मुठीने—उत णे; खरी गोष्ट बाहेर पडून दता, बोणाजवळ वाय आहे दिवा बाण बसा आहे तें बाहेर पुढ देता सामासब्द— • **पसा**—उ पसामूठ पहा • **मूर्द्धा**—की १ अन्यायाने व दादगाईने दिवा पाववी सामन्याने दुष्ट्याचा पैसा इ० ठुवावणे २ दादगाई, जुलूमजवरदस्तो ३ भोर, आमते इ०नी एका जुटीने हवा वरून ठुवारणे • **माती**—की (प्रेत इ०) पुरणे, पुरण्याचा अंत्य संस्कार (कि० घणे) मुठवा—उ (नाविक) मुरव्याच्या थाडे मागे दोन वाढतात दोन लाकडी जाडे छोट टोकतात त्यापैकी प्रत्येक याचा उपयोग टाकणीचे शेवट अडकविण्यासाठी घेता नाळीस चेपणीच्या बळी अगर पांगर बांधण्यासाठी होतो **मुठळी**—की १ मूठ २ सुगीत घरून हलविणे **मुठा**—उ १ पाणी भल्याचे पखालीचे तोंड २ (राजा) सुलीतील विस्व विश्रुम जाऊ नये म्हणून तीत पुरून ठेविलेला घणाचा गोळा (कि० घालणे पुरणे) ३ वातविचाराने दिवा भयाने पोटात उठणारा गोळा ४ रेशीम, सुत इ०चा सुडा रट्ट मुठाण—न एकजुट सघ टोळी; चाबाळ बौकडी मुठाळणे—सकि हाती धरणे सुगीत धरणे ' झाला सकीर, परजाळा मुठाळुनि भुजालांगि बापटिच फेरा ।'-आमा ४५ **मुठियो**—उ १ (गो) जाड्याच्या पिटाचे मूठमिथित विहाकृति एक पत्राव २ (गो) सोनाराचे एवढ्यार **मुठी**—

म्ही (राजा) रोवण्याची गोणी, रोबरे भरलेले पोते मुट्टीचा छेळ-५ मघाने भारलेले धान्य मुट्टीत घेऊन ते एखाद्या पदार्था वर टाकून वेचलेला जादूचा रोख मावगाळव पहा मुद्रा-वि १ रेडीम, कलावत १० पुढळ प्रकारचे घागे एवत्र बांधून कलेला विहा मुठ्या-५ १ एका जातीचा रोखडा २ नंगराच्या रम प्यात बसविणे-जी, हातान घराबयाची मुट्टी, मूठ [स मुट, वा दिशी, गुन हरेरी] मुठ्याल-न (हट) मुठेल पहा मुठ्या-५ (क) १ बाभ्या टोबण्याचे लावू २ (क) लाव्या, समले ३० भाजतांना ते हवळण्याकरिता वाटीच्या टोकाला फर्शी गुहा घून कलेले ढेड्या आकाराचे साधन, पादणा मुठका-५ (व) पेडी, गडा मुठगा-५ १ मूठभर धान्य २ वेमुणीची मूठ

मूठ-वि १ मूठे, अझानी, मद्र, मरिचंद अझानी २ मूरिचत पडलेला ३ गोथळलेला, संझात झालेला ४ सुयेंद्रकावात अमल्यामुळे बाळपांत न दिसणारा, ज्याचा अरत झाला आहे भाग (मद्र) [स मुद्र=वडा होणे, मूरुधीना येणे] • मर्म-५ १ मलेला गर्भ २ जन्मतांना आढवे आलेले मूल • मति-वि १ मद्र मुट्टीचा, जड, मद्र, द, मूर २ गोथळलेला, भ्रमलेला

मूत-न १ मूर, लपवी, जन्मदियातून शरीरातील बाहेर येणारे वारट पाणी [स मूत्र, आमें जि मुरळ युरोपियनजि सुतर] • आणणे-१ (एखाद्यात) अत्यंत त्रास देणे सतावणे २ भिन्नविणे, भीति घालणे • जळप-(गे) एखाद्याला मोठी योग्यता येणे मुतमुतगावली करणे-पुढळ मतघरणीच्या आणि सरमाईच्या गोष्टी करणे, अत्यंत लाचवाने दुसऱ्याचे मन बळविणे मूत येणे-होणे-१ फार अयभीत होणे अत्यंत बडी व्रत होणे, कशासुदेजर्जर होणे मुतात माशा(मासोळपा) मारणे-(स) आळसांने वळ घालविणे निहयोभीपणात बाळ घालविणे मुताने दिवा पाजळणे-लावणे-अत्यंत निर्दय असणे, कडाट-पणाने वागणे, जुलमी असणे मुतखडा-५ ज्यामुळे लघवीला अडकळा होतो असा एक रोग, अदमरी 'ज्या वडी वायु यस्तीमधील शुक्रमिश्रित मूत्राला अगर, कफाला शुष्क करते त्या वडी ग्राह्ये पित्त शुष्क साल्यामुळे जसा गोरोचनाथा खडा बनतो त्याप्रमाणेच अनुभवे शुजजन्य पित्तजन्य आणि कफजन्य मूलखडा बनतो' -योर ११७ मुतट-स्त्रीन मूत्राशयाची पिशवी आधान द्रव पदार्थाचे आशय (क्रि० येणे पडणे निपणे कुठले) -वि १ मुताची घाण येणारे मुताने घाण झालेले (वख, जागा ६०) २ मुता सारखी (घाण), मुतासारखा (वास) मुतणे-न मासे व साप यांचे मूत्रद्विज -अक्रि लघवी करणे मूत्रत्याग करणे, मूत्रविज्ञान करणे उभ्याने किंवा फेर घेऊन मुतणे-१ (ल) अत्यंत लज्जास्पद गोष्टी करणे २ लाज सोडणे मुतरा, मुत्रा-वि १

वारवार गुतणारा, फार गुतणारा २ (ल) गळका, भोक असलेला मुतरी-जी-की १ मुतण्याची जागा, मोरी. २ ल्हान क्षरा, ल्हान प्रवाह मुतवणी-न १ मूत, लपवी २ (ल) लवट पाणी, बोमट द्रव पदार्थ [मूत्र+पाणी] मूतसळई-की मूत कोंडले अगता ते काढण्यासाठी मूत्रेदियांत घालण्याची क्षत्रवेवाची सळई [स मूत्रसलाका] मुताची गांठोडी-की मूत्रावरोध झाला असता येणारा वस्तीच्या भागातील पुगीरपणा आणि कठिण पणा मुताट-की तवळ्यात घोडा बांधण्याच्या जागी त्याचे मूत निपून जण्यासाठी ठेवलेले भोक, मार्ग [मूत्र+दाय] मुताटणे-न मूत्रदार, मूत्रमार्ग -अक्रि मूत्रप्रतिरोधान पीडित हागे [मूत्र+ताटणे] मुतारी-की सुती अर्थ पडा सुती, मुत-स्त्री (वाल भाषा) लपवी, सुवेणे मुतीर-वि वरचेवर मुतावयास जावे लागल्यामुळे व्रत झालेला मुतेर-र-न ज्यावर लहान मुले मुतलेली आहत असे, मुताने भिन्नलेले, घाण झालेले वख

मूत्र-न मूत, लपवी [स] सामास्य-मूत्रकामल-न एक प्रकारचे अम्ल (६) यूरिक अॅसिड -शाडो (अ) ३६७ मूत्रकूच्छ-न १ पेंथेथेव लपवी होऊन वेदना होतात असा रोग, लम्हाडी २ मुतखडा, अदमरी • फोड-मूतकौडणे, मुतावयास न झाल्यामुळे मूत सादून राहणे, मूतखडा 'मूत्रकौड आणी परसे। चपिती चपसे।' -शा ३ ६२९ • पडा-५ मुरखडा पडा • म्रंथि-स्त्रीय मुतखडा, मूत्राशयातून मूत बाहेर पडताना प्रतिरोध होणे • चिन्विस्ता-परीक्षा-की मुताची परीक्षा • दाट-५ १ लपवीचा जुलाव होणारे औषध २ मूत्रेश, लपवीच जुलाव • दाह-५ सुततांना होणारी जळजळ, मूत्रविकाराने होणारी आण • दोष-५ मूत्ररोग, मूत्रविकार • विरोध-५ मूत्रावरोध, अदमरी, लपवी कोंडणे • पथज्वर-५ मूत्रमार्गात सळई घातल्यामुळे यशारा उबर • पिड-५ मूत्र ज्यामध्ये तयार होतं ते पिड (६) किडनी • पुट-न औषधाला दिलेले मुताचे पुट, मुतात औषध तयार करणे • पोतडे-न मूत्राशय, मूत्र ज्यात सादून राहतं तो भाग • मार्ग-५ लपवीची वाट • शलाका की मूतसळई पडा • शुक्र-न रेतमिश्रित लपवी, दुधासारखी पादरी लपवी • शोधन-न १ लपवी साफ होणे २ लपवी साफ होण्यासाठी वावयाचे औषध ३ (औषधाला) मुताचे पुट देणे मूत्राघात मूत्रघात-५ १ मूत्रावरोध, मूत्र स्तब्ध २ मूत्रविकार मूत्राचा कोठा-पोटळा-५ मूत्राशय मूत्रावरोध मूत्राघात मूत्रस्तंभ-५ लपवीला न होणे, लपवी कोंडणे मूत्राशय-५ मूत्राचा कोठा [मूत्र+आशय] मूत्राष्टक-न गाव चळी, मेंढी, ह्रैस चोडी, गाढव, हट व हत्ती या आठ जनावरांच्या मूत्राला मूत्राष्टक म्हणतात -योर २ ६७३ मूत्रित-वि सुतलेला, सुतट मूत्रोत्सर्ग-५ लपवी करणे सुतणे

मूद—की १ ओगराळवात चेपून, ठोकून पाडलेला विशिष्ट आकाराचा भालाचा गोळा २ खिशाचा जेव्हात धालण्याचा एक सोन्याचा अलंकार, कट्याचा आकाराचा एक कलंकार ३ तंग किंवा पटा ज्यावरून आवळला जातो असा झुरीचा, खोशीराचा चामड्याचा किंवा कापडाचा तुकडा ४ खोशिराच्या मध्यावरील मुदनी किंवा पासा. (मुदनी किंवा यालारखे आणखी इतर कथे या शब्दाचेहि असु शकतील) [का मुद] **ओवाळणे**—आपली अत्यंत प्रिय व्यक्ती भेटल्यावर तिजवरून आताची मूद ह० ओवाळून बाळणे 'मग करुनिवा कुरवडी । मूद ओवाळून साडी ।'—क्या १९११. **मुदालें**—न मूद पाडण्याचे साधन, ओगराळें

मूम(मी)र—उ कडत, ऊढत राख

भूय—भी. (गो) सुभी

भूय—उ आटवापाटवाच्या खेळातील झुराची पाटी, सुपक पटा

मूर—न (झ) देव, दहिबर, मुहें

मूर—की १ शुभ छिद्र, न दिसणारे भोंक, इत्याचा वाय २ मूधून पाणी झिरपून जाण्यासारखी बारीक भोंक प्रत्येक २ सच्चिद्रता, जिरण्याची, सुगंधाची कसर होणून घेण्याची एखाद्या पदार्थाच्या अ की पात्रता, गुणधर्म ३ पात्ररंगे, मूधून जाणे, गळती ४ गळतीमुळे होणारे लुप्तपान, सुरत्यामुळे, झिरल्यामुळे आलेली तूट ५ धयातील, व्यापारातील वूड, लुप्तपान, टोकर, दूट (कि० घेणे) ' ह्या रोजगारात मूर आले ' ६ (की) लुपाची बेरी, तेरावा तळाला राहणारा सोका, बेरी ७ गवकास, जाग, सभावेशवाक, धर ' ह्या कणगीत खडीभर धान्याची मूर आहे ' ८ (दगडातील, लांछातील) तडा, भेग, नरमपणा, झुकता, सामान्यतः कोणताहि दोष ९ भातघोतातील एक विडा, खार. घोतातील कणी आटल्यावर हा विडा पिकाच्या मुळ्यास उपद्रव पडतो १० टाकलाचा किंचित् भाग - मुण्या ११ ११ झाडाच्या खोदास लागणारी कीट, दिनें खोड पोखले जाते

मूरें—वि अशिक्षित, अज्ञानी, मूढ, निरुद्ध, बेभानी [स] मू० १ मूर्खाची बोध करितां थम होय वाणी—मूर्खाला उपद्रव करतां करतां तोच दुखेल परंतु त्याचेवर काहीहि परिणाम होणार नाही २ मूर्खापुढे बहानी—निष्फळ प्रयत्न, व्यर्थ थम सामासम्भ—०५ाद—उ मूर्खपणाचे मागण, वादविवाद ०समज—समजुत—यभी मूर्खपणाची समजुत, कल्पना (अज्ञानमुळे झालेली) सुचीची समजुत, खोटी समजुत, गैरप्रज्ञ ०समजा घडी—विशी—धीस, मूरेंसमजाघणी—की मूर्खाला समजावून सांगणे, मूर्खाला एखादी गोष्ट कविवेनें

मूर्च्छना—की १ घेरी, वेधुद्धि, भोंवळ, मूर्च्छा २ गत्यनातील प्रत्येक दोन स्वप्नमयी तीन सूक्ष्म स्वरास एकदर एकरीस मूर्च्छना तीन ग्रामाच्या घोरणाने होतात ' तानमान मूर्च्छना अवरोहास । प्रशंसिते ब्राह्मण ।'—स्वादि ४५, २१. [स]

मूर्च्छा—भी. घेरी, कडर, वेधुद्धि [स] ०गत, मूर्च्छित—वि वेधुद्ध झालेला, मूर्च्छा आलेला

मूर्ते मूर्तिमान-मंत-वंत—वि १ रूपाने किंवा आकाशने युक्त, साक्षर, काही तरी निश्चित आकार, आकृति असलेला २ खोशर, साक्षात्, नगद, प्रत्यक्ष ' मी तुला मूर्तिमत शम्भर रुपये दिले कसता नाकबूल जातोस ? ' ३ देहधारी, साकार, सगुणरूपाने युक्त, प्रत्यक्ष ' तो नावें तरी धिगुपाळ । एवढी मूर्ति वंत काळ ।'—शिष्ट १६४ [स]

मूर्ति-मूर्त—की १ प्रतिमा, पुतळा, निश्चित आकारयुक्त आकृति ' की विवेकाची सौमन्यदेवता । मूर्ति झाली ।'—शिष्ट ३२ देह, शरीर ३ मनुष्य, माणूस, व्यक्तित ' आम्ही चार मूर्ति आहो ' [स] मू० मूर्ति (व्यक्तिक) ठितण्या प्रवृत्ती. =जितके लोक तिच्या प्रकाराचे स्वभाव ०धर—वि देहधारी. ' धर्म बद्दने मी मूर्धनो मूर्तिवर बहिश्चर स्वभक्तु बाते ।'—मोसभा ४६० ०मंगी वि (गो) मूर्ति पोडणारा

मूर्धा, मूर्धान—कीन १ दोळे, शिर २ (भूमिति) पाया, पायाची रच. [स मूर्धन] **मूर्धन्य**—वि मस्तकान्न किंवा टाळणाला बीम राहून ज्याचा उच्चार घराचा लागणे किंवा होतो असा (वर्षी), ऋ, ऋ, टवर्ग, १ आणि प व वर्ण ०भियेक—वि १ राज्याभियेक वेला गेलेला, सिंहासनाविहित, पदामिषिच २ (ल) मुद्रय, पुढाकार घेणारा ०मियेक—उ राज्यावर बसताना करावयाचा अभियेक, राज्याभियेक [मूर्धानाभियेक]

मूर्धांचसिक्त—वि ब्रह्मणाश्रुण क्षत्रिय क्षीच्या टिकाणी झालेला ' अथच आणि मूर्धांचसिक्त । प्रवृत्ति आणि सारस्वत । इत्यादि नावे जे वीते । ये जाण मगस्त अनुलोमज ।'—एमा २० ३३ [स]

मूल—सुकीन. १ बालक, लहान मुत्र किंवा वन्या (वदनि—पेडा) २ -न. झाडाचे पाळ ३ (ल) उत्पत्तिस्थान, उगम, पाय, मूल कारण अधिक अर्थासाठी मूळ शब्द पडा [स] **मुलाचीं हाडें भाजणें**—मुलाचे रस करणे—मलाप ३ ३ **मुलाचे पाय पाळण्यांत दिसणें**—मोठेपणीं मुलगा कमा निघेल याचा अंदाज त्याच्या लहानपणाच्या कृत्यावरून करणे **मुलांचीं धाम-भी** वस्तुक मुलाचीं हुक, हुड धाम—(भी) अर्थ ० पडा **मुल्लोळ**, **मुल्लेकर**—नभब लहान-थोर सर्व मुलें **मुल्लेमासलें**—नभब कुटुंबातील मुलां एव गोटापदेंत सर्व माणसें स मासभ—०तत्त्व—मूल्य—न रासादमिक द्रव्याचे अंतिम परिक्रम (६) एलिमट

०प्रवृत्ति-जी मूळमाया आदिमाया ०मडळी-जी लहान माणसे, मुले 'तुम्ही मूळमडळी अशी आणखीक वरू लागला म्हणजे आम्हाला वधा समाधान वाटते' -भा ७ ०संधि-जी 'त्यक् अवयवता शक्ता, तत्त्वा भाग मुलाकुर-३ भोज [मूळ-अक्षर] मुलाधार-३ मूळ आधार, पाया, मूळ कारण [मूळ-आधार] मुलाज्ञान-न मूळमाया, त्रिपुटी मूळकुठार-च्या सिदानावर एखाद्या मुगाची उभारणी झालेली असते तो मुद्दा खोडण्याकरता मूळ सिद्धांत व फोल ठरविणे मूलरू- (कारणवाचक प्रत्यय) त्यामुळे झालेल मुळे

मूलक-३ मुळा सोमवारी मूलकाल आणि तृत्काला स्वर्ष वरू नय [स]

मूलपाद्री-३ एक प्राणी याला तोंड नमते -प्राणिभो १५३

मूलरूपप्राणी-३ प्राण्याची एक क्षुद्र जात ह प्राणी नेहमी पाण्यात असतात यातील सचीनाएण अल्पमुमनाच्या म्हणजे अड्यातील बलकाच्या ध्वनच असुन त्याच चलनचलनाची शक्ति नसत -प्राणिभो १५२

मूल्य-न गोल, किंमत [स] ०धान्य-घत-वि मोटया किमतीचा, महाग, किंमतवान् [स मूल्यवान्] मूल्यधन-न (रसायन शास्त्रातील) परमाणूची संयोगशक्ति (इ) ०शल्मी उज्ज्वै एवममूल्यक इत्य असुन त्याचें त मूल्य व स्थिर असल्या मुळे संयोगशक्ति मोजण्याकडे त्याचा उपयोग कला जातो -शाको (म) १८८ ०ख उद्दना-मूल इत्ये विविध परिमाणा तच संयोग पावनात हा मिश्रत (इ) विजरी ऑक ०ईल सी मूपातुचती-वि किमतीवर अवलंबून असलेली किमती-दा प्रमाणात असलेली याच्या उलट परिमाणातुचती

मूप मूपक-३ उदिर [स मूपचोरणे] ०कर्णी-की सुपकर्णी पहा, उदिरकानी एक वनस्पती ०चाहन-वि उदिर ज्याचे वाहन आहे असा (गणपती)

मूप-जी १ सोने चांदी आटविण्याचे पात्र धातूच रस कल्याचे पात्र आठणी २ साचा ३ (यन शरीर काम योजना, वेत इ०) घडण, रूप आकार रचना पात्र ठवण घडी जम ' कामाची मूप एकदा पुत्राी म्हणून जमन नाही ' ४ (स) योजना मसलत युक्ति ' हुमची मूप समजरी-साधरी-विघ दली ' ५ (राता कु) खाणाच्या शेताच्या बांधाच्या आत सावणारे पाणी बाहेर जाण्यासाठी बांधत बल्ले दार गोरी इ (गो) माशी ७ -३ (राजा) माग शोध मागे पत्ता (कि० लावणे काढणे, लागणे निघणे-मागमूप) [स मूपा] (वाप्र) ०उतरणे-आतणे-काढणे-चनणे-(एखाद्या क्षुर व घाटदार

शरीराच्या माणसाबद्दल उपयोग) शरीराचा आकार सुद्धा अतणे काय हो मूप उतरली-ओतगी आहे ? ' ०धरणे-(व) गाड बसणे येणे मानना मूप धरली ' (गोष्टीची, बोलण्याची) ०फुटणे-एखादी गुप्त गोष्ट फुटणे, तिचा बस्रा होणे, लोकत पराणे ' ऐसा मनसवा जालाची मूस फुटली आहे ' -पेद ६ १४९ ०मारून निजणे-(ताप वगैरे आला असता) मुह गुशी मारून निजणे, गुढघ पोटाशी घेऊन व होके खाली वरून निजणे ०मारग-३ पत्ता राण, अवशेष, तपास, मार्ग, माग, शोध, (कि० लावणे, पाडणे, काढणे, लागणे, पडणे, निघणे, उमटणे, उमगणे) घातला परी लाग। की कोठे नाही मूसमारा । ' -नव १५ ३ [मूस-मार्ग]

मूळ-न १ झाडाचे पाळ मूल शब्द अर्थ २ पहा २ मूळपुष्प, आदिपुष्प वनस्पतिपाक ३ अरभ सुखात, उपम उत्पत्ति ४ ज्यावर टीका केलेली असते तो ग्रंथ ५ मुख्य प्रधान वस्तु गाढ ६ एकोणिसावे नक्षत्र ७ (गणित) एखाद्या बर्ग किंवा घन संख्येची मूल संख्या, उदा० वर्गमूल ८ बोलारणे आमरण, नवीन रूप झालेल्या मुलीला नेण्याकरता आलेला इसम, नव-याला रमाकरिता बोलविण्यास गेलेला इसम, एखाद्या माणसाला घेऊन दण्याकरिता गेलेला मनुष्य, माधारी केला लमाचाही निश्चय येदासि धारिले मूल । ' -मोहकण ८२ १९ [स मूल] (वाप्र) ०काढणे-पणणे-झाडणे-पुसणे-मोडणे-मारणे-निर्मूल करणे-सर्वेस्वी नाश करणे, पुढेपणे धिपाड, नाश उच्छेद, विध्वंस, संहार करणे ०चा, मुळचा-वि मुळातला, प्रारंभीचा, सुवातीचा ०जाणे-मुलीला सातत्याहून जाण्यासाठी तिच्या माहेरच्या माणसाने जाणे, बोलावण्यास, आमरण करावयास जाणे ०धाडणे-बोला बगे पाठविणे, घेऊन दण्याकरिता इसम पाठविणे मूळावर जन्मणे-मूल नक्षत्रावर जन्म होणे, दुसऱ्याचा नाश होईल अशा अनुमानक्षत्रावर जन्म होणे मुळावर येणे-चसणे-एखाद्याच्या नाशाला कारण होणे अत्रणे (विशदत कुयोगावर जन्मल्यामुळे आईबापाच्या नाशस कारणीभूत झालेल्या मुलाबद्दल उपयोग करतात) मुळाशी हात घालणे-त्याशी गांठ देणे, ताव न सोडणे बाणोपाधीकड लक्ष न देता प्रत्यकाचे मुळाशी हात घातला पाडिज ' -टि २ ५१५ मुळाहून मुळाधरून-मुळा पासून आरमासून सुखातीपासून सामासब्द- ०अहता-जी मूलप्रवृत्ति मूळमाया, ब्रह्मांडीचा महाकारण देह ०अक्षरे-सजब लिहिण्यास शिकविताना प्रथम शिकवावयाची अक्षरे वर्णमाला मूळाक्षराचे पुस्तक-न वर्णमाला शिकविण्याचे पुस्तक मूल आचार-३ उदय, वाढ, प्रगति, उत्थय (मूलाधार धातूचे ई अपग्रह रूप असतें) मूलक, मूळक

मुळिक-वि पहिले, मूळचे 'ना तरी दीपमूळकी'। दीपसिखा
अनही। मीनलिया अवलोकी। होय जेम्।'-हा १८५५
मूळकरी-उ (व) मुलीस. सुनेम आणण्याकरिता पाटविलेला
मनुर्य ०धर्म-न १ मूळमृत वाय, सुरवातीचे कार्य,
आश्वतेक्य २ (गणित) एखाद्या रकमेचे सर्वमूळ काढणे
०फिट्टा-उ (व) बैलाच्या सिंगात उत्पन्न होणारा एक बिडा
याच्या योगाने शिंग हल राणते व १३५५ परते ०शंड-फड-
न (अशिष्ट) १ सुट्टी, मुळाचा तुवडा २ (व) झाडाची
जाड मुकी [मूळ+खर=तुवडा] ०गोंप-न एखाद्या घराण्याचा
अगर वशाचा मूळपुरज ज्या गावी राहत असतो गाव. वाढवडील
राहत आले तो गाव ०ग्रंथ-उ १ मूळचा ग्रंथ, ज्यावर टीका
गिहिली तो, आधारभूतग्रंथ २ (ल) आधार, पाया, मूळची
इश्वरीत सुरवातीचे कारण 'मूळग्रंथ कळल्यावाचून वृज्जाचा
न्याय होत नाही' ०घटक-उ (रसा) पदार्थाचा मूळचा
घटकावयव ०चिडी-की अमनपत्रिका, वृक्षमपत्रिका 'त्वरित
सुचिठपा त्या मोघन्याला लिहिल्या', '-सासू ३ ३३ ०डाळ-
न मूळ पाळ बोर -तुगा ०द्रव्य-घन-न भाडवल, व्यापा
रात गुंतविल्ला पैसा ०नक्षत्री-वि मूल नक्षत्रावर जन्मलेला
'येवढेवरी विडाळ। नित्यनैमित्तिकी आहे फळ। परी ते त्यजिज
मूळ. नक्षत्री जेते।' -हा १८ १२३ ०पत्र-न १ अससल पत्र
मूळ दस्त ऐवज २ परवानगीचा दाखला, परवाना 'आणि
तयाचि स्थिति रमी। जे वाढोन निमटी भोगक्षमी। ते घेती
नरकमूमी। मूळपत्र। -हा १४ २७४ ०पाटा-की टाकर ठ
विदाइशखी सुलाचा थाप रूपांचे सामान ज्या टोपलीतून
मुलीकडे नेतो ती टोपली -वदलापर १४७ ०पीठ-न १
मूळस्थान, दवडा ज्या ठिकाणी पहिल्याने प्रगट झाली ते स्थान,
उत्पत्तस्थान ०ओरार मातृकाकड। तोचि जाणवा वसुवठ।
वशांचे जे मूळपीठ। तयून प्रकट त्रिडाही।' -एरसव १ ४२
२ एखाद्याच्या पूर्वजांचे स्थान ०पीठिख-की १ आधिकारण,
प्रारंभ उगम (एखाद्या दशाची राष्ट्राची, कामा-प्रसंगाची)
सुरवातीची स्थिति २ साम्र कृतात समूह हवीकत, (एखाद्या
कामाच-हृतीचे-प्रसंगाच हवीकतीच) सर्व सुद्धे, सर्व गोष्टी
'अनुगनाची मूळपीठिका ठळक असल्याचून त करवायास येत
नाही' ०पुरप-उ १ एखाद्या वशाचा किंवा घराण्याचा सरूचा
पक आद्यपूर्वज २ कुलाच्यास, डोळ्याचा मायक घराण्यातील मुख्य
पुरज ०प्रकाशाक-उ (बीजगणित) एखाद्या घातसमूहचे मूल
ज्या वाढवडाने दाखविले जाते तो, मूळदर्शक अक घाताचा मूळ
प्रकाशक दाखविण्याच्या दोन रीति आहेत -घात समूहच्या
आरंभी V असे बिन्दू काढून त्यात मूळदर्शक अक लिहिलात अथवा
घातसमूहचे वर उजवे बाजूस अपूर्णांक रीतीने मूळ-दर्शक अक

माहतात -छत्र १५३ उदा० ३V२७, २७३ V४, ४३ या
वरील उदाहरणात अनुक्रमे ३ आणि २ हे मूळ प्रकाशक होत
घात प्रकाशक पदा ०प्रकृति-की आदिमाया प्रकृति पदा
०घंद्-घ-उ वज्रासन, योगशास्त्रातील एक वैद्य, आसन योग
भ्याशी साधक योगनिस्थान दावन आणि गुद्द्वाराला संकुचित
करून अपानवायूची अयोगति मोडून तो उर्ध्व करितात त्यायोगे
प्राण आणि अपान यांचा मयोग करवितात मूलस्थानाचे बंधन
होते म्हणून यास मूलवध म्हणतात 'त्रिगुण ची वेणी तुये
वरते पाठी। सावळनी घरी घाली घाली मू वरी गाठी।' -तुगा
२५८ ०यांघ-वंद-उ (क) शेतात पाणी भरविण्यासाठी
पातलेला बघापा ०भूत-वि सर्वोत्तम कारण असलेला, आधिकारण
जय जय टव निष्कळ। स्फुरदमदातदबद्ध। नित्य निरम्मा
खिलमल। मूळभूत।' -हा १८४ ०भाधघ-विना द्वारे
जवळील एका क्षेत्राचे नाव 'वचना मानवशा बळिदेवो। ऐवोनि
हासिप्रला देशधिदेवो। पाणिप्रहण मूत्रमाषवो। सुट्टीचा टावो
रमासी।' -एरसव १४ ३८ ०माया-की आदिमाया 'म्हणोन
हे शोणं होय। जाणीव मूळमाया। -दा १० १० १५ ०मुहूर्त-
किवि प्रचमार्भी, सुरवातीला ०वस-वसा-उ (बें) खेडे,
रात १००० सालाचे टोंक दिवा-यात्र, प्रथम वस्तीची जागा ०घेरी-
उ हाथेरी रानासुर आणि देवेंद्र। मूळवैरी झुजती।' -मुविपट
३ १४८ ०याध-घि-घी-की एक पुस्तोम सुळव्याच पदा
०शोधन न उग्न किंवा मूळ शोधणे ०साडा-उ (माण)
नयासुतोभा मूळ घाइन व तिच्या सासुला सावरीचोळी देऊन
तिला परत घरी नेणे नवरी वस्तुव नेणे ०स्व-न स्वम्माने
असलेले मूळ एव बंदाचे मूळसून। सत्ताधिकारपदविप्र।' -हा
१८ १२२६ ०स्तंभ-उ १ सुहृत्तेमंड, घर बांधताना जोत्यावर
प्रथम रसा कलेला खाव २ उयात विश्वाची रचना उभारणी
वर्षिली आहे असा एक ग्रंथ ०स्तंभारोपण-न सुहृत्तेमंड
चालणे-पुरणे, घर बांधावयास सुरवात करणे ०स्वभाव-
उ उषवत स्वभाव, जन्मस्वभाव 'त्यांचे दळडोट राहिला।
मूळस्वभाव जाईना।' -तुगा ०हारी-उ मूळ आलेला
मुन्हाळी पदा ०क्षेत्र-न घर, निवासस्थान बसितस्थान
वधर्वनगरी क्षण एकन राहावे। तेंचि काने मूळक्षेत्र।' -तुगा
३५३१

मूळवर्ण-न संमूलन, उच्चाटण 'तेते कथेचे इय एकणे।
एक धवणासि होय पारणे। आणि सत्तरासु स मूळवर्ण। विहरी
विणे।' -हा ४ ३३३ -कि घालविणे, समूळ उच्च न्न हाणे,
करणे [मूळ]

मूळ-वि (घर नदमाया) पांथ मुळ पदा

मृग—५ १ हरिण, काळवीट २ सर्पिबीस नक्षत्रांपैकी पांचवे
नक्षत्र ३ मृग नक्षत्राचा पाऊन ४ सामान्यपणे चतुष्टय शशी,
पञ्च जनावर [स मृग=शोषणे] म्ह० मृगाचे आधी येरावे
बोवचे आधी पळवे सामाशब्द—०छाल-छाला-५ मृगा
जिन, हरिणाचे वाढे 'शले शाली शाला दुशाल। स्त्रीकारा
साडून मृगजाल।'—नव १७ १३० ०जल-ळ-न अति
उडाने जमीन किंवा वाळवट सडून तापले म्हणजे त्या स्थ
तच्या हवचे थरदि तापून हलके होतात ते वर जाऊ लागले
म्हणजे हवा पाण्याच्या लाटाप्रमाणे हलू लागते व ते वर पाण्या
प्रमाणे भासनात अशा रीतीने हाणारा पाण्याचा भास ०जल
स्नान-न अशक्य गोष्ट खूप ०तृषा-तृणिका-स्त्री मृग
जळ पिऊन घात होणारी तृणा, अशक्य गोष्ट ०नयना-
नैना-नैची-स्त्रीचनना-स्त्री हरिणाच्या डोळ्यासारखे डोळे अस
लेली स्त्री, सुंदर स्त्री ०नाभि-मद-३ वस्तुरी मृगमारी रेखिल
टिका ।'—तुगा ४०६९ ०नीर-न मृगजळ ०पति-राज-
घर, मृगेंद्र-३ (काव्य) पट्टा राजा, सिंह ०यहार-दार-
३ आगोटीच्या घुमारास किंवा मृगनक्षत्राचे वेळी येणारा वार,
पहिला बहर हत्तीवार, आवेवार पहा ०मद-३ मृगनाभि पहा
०लाच्छन, मृगाक-३ १ मृगाच्या बावाराचा हाग (चंद्रावरील)
२ (काव्य) चंद्र, मृगाची आकृति धारण करणारा 'कृपेने अंकी
घालि हरिण। मृगलाछन चंद्रमा।'—सुमादि ३४ १२ ०शा
वासी-स्त्री हरिणाच्या पिलाच्या डोळ्यासारखे डोळे असलेली,
चंचल डोळ्याची स्त्री, सुंदर डोळ्याची स्त्री 'मृगवावाशी गुण
निधान। उपमा नाही स्वल्पते।'—सिली १४ १४९ [मृग+
शब्द=पिल+अक्षन्=डोळा] ०शि(शी)तळाई-शि(शी)तळी-
स्त्री मृगाच्या पावसाने हवेत आलेला धरावा ०शिर-शोर्पि-
न मृग नक्षत्र ०शोर्पिक(हस्त)-३ (तृत्य) मृग मिदून नंतर
आगळा व कणाळी उभी करणे ०साल-न मृगनक्षत्राच्या आरंभा
पासून सुरू होणारे वर्ष या खरीज दुसरे पाठव्याचे साल, दिवा
छीचे साल व सुप्तन पहा ०सेवडी-स्त्री वृष्णाजिन, हरिणाचे
कातडे 'वरी बोखत मृगसेवडी। माजी धूतकळाची धडी।'—
शा ६ १८२ मृगाक-३ चंद्र, मृगलाच्छन पहा 'उडेल
आनंद मृगाक। मोहा चक्रवर्ती।'—आए २ [मृग+अक=चिन्ह]
मृगाचा किडा ३ मृगनक्षत्रात किंवा त्या घुमारास आढळ
णारा एक तांबडा किडा मृगातु-न मृगजळ ब्रह्मगिरीहर्मिन
निघे। आणि समुद्रीही कीर न रिग। तरी मानीं दिस वाढगे।
मृगातु जैस।'—शा १५ २३८ [मृग+अम्बु=पाणी] मृगाच्छि,
मृगाम-न मृगजळ मृगासन-न १ बत्ताव्याचे हरिणाचे
कातडे २ देवडीच्या दोन बाजूस असणाऱ्या ओढ्यांपैकी प्रत्येक
ओढा ३ रागोळीची एक आकृति ही आठ आठ टिपल्याच्या

आठ समांतर ओळी व वाजून दोनदोन ठिपके देउन चौपट
साधून काढतात—रगवल्डिका १११ मृगी-स्त्री हरिणी मृगेंद्र,
मृगेंद्र-३ (काव्य) सिंह [मृग+इंद्र, ईश] मृगया-स्त्री
शिकार, पारथ [स मृग=शोषणे]

मृड-३ शिव, शंकर [स] मृडानी-स्त्री पार्वती
मृणाल-नग्न कमळाचा देठ [स मृण=इजा देणे] ०सुत-
कमळतु 'मृणाल सुताचा पासवडा घाले।'—शिशु १७७

मृणी-(हेट) वसण्याचा पाट
मृण्मय-वि मातीचे बनविलेले [स मृत्+मय]
मृत्-वि १ मेलेला, प्राण गेलेला, जीवशक्ति नाहीशी

झालेला (प्राणी, वनस्पति) २ (ल) निष्कळ ३ (वैद्यक)
भस्म केलेला (घात) 'मृते लोहे होती। ते रसरूपे जिते।
ज्योनि ईंधने येती। बन्दिदश।'—अमृ ३५ [स मृ=मार्गे]
०गोदान-न मृत्युगोदान पहा ०तियो-दिन-दिवस-

कीड पुण्यतिथि, भाद्रदिन ०पत्र-न मृत्युपत्र पहा ०प्राय-
वि मेल्यासारखा, मृतवत् ०भाषा की चालू नसलेली भाषा
०लेछ-३ १ मेलेल्या माणसाच्या हातचा लेख, लिखाण २

मृत्युपत्र ०वत्सा-स्त्री १ जिवे बासतान्हे असतानाच मेलें
अशी गाय, म्हैस २ जिची बासरे मरतात अशी गाय, म्हैस ३

जिची मुले लहानपणीच अगर जन्मताच मरतात अशी स्त्री
०वंचपा-स्त्री मरतवात जिची सर्व मुले मरतात अशी स्त्री
०दायपा-स्त्री मेलेल्या माणसाच्या नावाने ब्राह्मणस दान दिलेली

शय्या ०संजीवनी-स्त्री मेलेल्यास पुन्हा जिवन करणारा वन्र.
०स्नान-न प्रेत्यालेला जावन आल्यानंतर करावयाचे स्नान

०स्नान-वि ज्याने मृतस्नान केले आहे अला मृताशौच-न
सुतक मृनासन-न (योगशास्त्र) सर्व आसनविधि किंवा

प्रायान आठपल्यानंतर शरीराला विप्राति देण्याकरता करावयाचे
(आय लुके करून मृतवत् पडले असता होणारे) आसन, गात्र

शिरीरीकरण मृताह-३ मृत्युदिन, पुण्यतिथि [स मृत+अह्न]
मृत्ति-स्त्री माण मृत्यु 'न मृत्ति मज म्हणे हा चतनाचेत

नाही।'—वायन, वृत्तिहर्षण १९ मृत्नक-न १ मृताशौच,
सुतक २ अत्यविधि, मृताची क्रिया ३ प्रेत सुतक ते दहलानि

घरातली।'—वायन, वृत्तिहर्षण १७७ मृत्यग-न शरीराच्या
ज्या भागावर आघात केला असता तत्काळ मरण येतं तो भाग,
मये साग ठुपे मृत्यग कोण। मोही सांगनो आपुले मरण।'—
राघि २ १७४ [मृत्ति+अग]

मृत्तिका-स्त्री १ माती २ एखाद्या विवक्षित जागेची
माती, काही अतुण्यात किंवा शातिक्रमाने सात प्रकारच्या मृत्तिका

सांगितल्या आहेत त्या—अथ, गज, रथ, चतुष्पथ, गोष्ठ वल्मीक,
वृद्ध अगर सगममृत्तिका. काही लोक गोष्ठ, वदिका वितव्यान्,

इदं वर्तिते चतुष्पथ स्मरणमृत्तिद्या या सप्तमृत्तिद्या मान
तात रसायनगाम्यत नञ प्रकरणा मृत्तिद्या सारित्त्या आहत
[स] ॥ हणै-माती होणे, नाग हाणे धुडीन मिळणे ॥ मुद्रि-
का गतीप्रमाणे मानणे दुर्मिष्ट मृत्तिद्या-नी (रसा)
बागी रनित्र पदार्थात सापेक्षणे मणि या प्रमाणेमध्ये
सरियम दर्नियम व इर्नियम इ तीन पातु असतात मृपिड-
३ मातीचा गोळा [स] ॥ मृदावरणशास्त्र-न भूभक्षणात्र,
मृत्तरसाय [स] मृत् + आवरण + शास्त्र ॥ मृदध्वजत-त्रिवि
माती-या भावनाप्रमाणे महत्त्वाप्रमाणे 'धरणीवरी आपटिला
पूर्ण झाला मृदध्वजत। [स] मृत् = माती + ध्वज + त ॥ मृदमय
मृदमय-वि मातीचा बनविलेला

मृदु-त्य-३ (काव्य) १ मरण अत दोषार्थी माना
गहन निरूपक इहून पावत मृत्यु। १-ऐषो ८१९ २ दम अठक
[स] मृदु मृत्मरण (काय) पायणे-मरणे मृदुचापासा
पडणे मरणेमुल हाणे मरण 'प्रमया मुविचयण परि पडणे
थठत मृदुच पात। -मोआदि ४८० समास-१-० वळ्या-
की मरणाच्या बळी तोंडावर दिसणारी कळा मरणकळा तेल
कळा मरणाच्या वळ्या तोंडावरील चिह्नपणा निस्तत्रपण
० गडात-नपु जीवावरचे सक्त मृदुप्राय सक्त जीवावरचा
प्रसंग गडात घात पडा ० मोदान-न १ (प्र) मृतमोदान
मेल्ल्या गाईचे दान पद्या चिकू दृष्ट्याने मेल्ल्या गाईचा नऊन
टाकण्याचा सवै बाबाचा म्हणून दिवे मरणप्राय स्थितीत एका ब्राह्म-
णाना दान केले यावरून वरील संप्रदाय प्रचारात आला २ (७)
मरुदका प्राणी, अत्यंत दृढ व अच्युत असलेला मृदुय निवा पतु
३ (८) निर्वी मनुष्य पुत्रा मनुष्य पुत्रवत् इहम मेमळतो हया
० विह न मरणाचे चिह्न मृदुकाल समीप ३ ह्याची रूढ
मरण लये ० क्षण महत्संक्रमाची सूचना (किं) समजणे दिसण
हो ० ० पचक न (५५) निव) एक ३ गुम योग या योगावर
जम घाल्याम मरणाची भीति असत पचक पडा का हा
रविमया दुर्बुद्धि म पादचि लक्षित। ॥ मृदुपचकाच हवी। लक्ष-
सिद्धा मणिनी। एस्वर १२८ ० पत्र न आपल्या मरणा
नंतर जिदगाची व्यवस्था केली ० हवी यासकधी लिहिल्या लख
दस्त एवम ० पत्र सालविणारा-३ मृदुप्राप्रमाणे जिदगीचा
सवै विहवाट लावणारा ० पथ-मार्गी ३ मरणाची वाट मानवी
जाति मत्स्योह मनु याचा नम हा मृत्युपयल आह जाणि
हें धूमडल हें मृत्युपथ मळत काय ० ० मुखी-किनि (मूल
रवद मृदुमुच) मृदुच्या तोंडा काळाच्या चवड्यात ० द्याग-
३ (ज्योतिष) एक द्युयोग रविबारी अनुप्राधा सोमवारी उत्तरा
यादा मंगळवारी गतारका, बुधवारी अश्विनी शुक्रवारी मृगशीर्ष
गुक्वारी आश्या व शनिवारी हस्त याप्रमाणे त्या त्या वारी ती

ती नभने आली अष्टमी त्या दिवशी मृत्युयोग कसता ० त्या-
३ पृथ्वी मूलेक ० घळ-चेळा-नी विस्तारिल एक कृणुम
काळ काडवळ वळ शब्द पडा [म] वला ० पदाप-न
(ज्योतिष) मेघ-क्या वृष्ट-मीन पिधुन-मृत्ति सिद्ध-मवर
कडे-कुम दृष्टम-धन या दोन दोन शास्त्रीक अंतर महा व अठ
आहे म्हणून यास पड एक म्हणतात या गम राशीवैरी एक
व पुत्रो व एक धराची असल्यास विवाहाद्यान हे वर्ग माने
अत मृत्युजय-३ १ शरर निव 'तात तुला तजस्वी मृत्यु
अद्विच होय अत्रि राणी।'-माभीम ३ १ २ (पंच०)
एक मात्र औषध यचनाम गषक मिरी टांकणालार पिपडी
ही औषध एवैक भाग व द्विगुळ दोन भाग घउन आरुशब्दा
रसान घउन त्याच्या गाळ्या करतान हे औषध सर्व जवराचा
नाग करिते [स] मृदु-मृत्ति-मृत्ति

मृद-वि (२) मृद मऊ ० गगनाहून मृद पूण। ब्रह्म
जाणवे। -दा ७४ २९ [स] मृदु]

मृदुग-३ १ पक्षवाच एक वाद्य सुरंग पडा २ (सगीत)
एक यति गायनारमी द्रुत मध्ये मध्य अती द्रुत किंवा प्रारमी
द्रुत मध्ये विरचित व अती मध्य कशा लयीची गता असणे [स]
म्ह ० मृ गस मार दाहोव्हून मृदुगी-भ्या-३ १ मृग
वाजविणारा पक्षवाच-जी १ कायपाटयाच्या खेळातील
मुद्र्या सुरपाग पारणार

मृदु मृदुल-वि १ मऊ नम खारखरीत नसला २
क्षेमल, मजुद लवचोक नमता गिधिलवदव ३ (स) सौम्य
भावे साथे वात न लगणारे गोड नम खरीत नसलेले (भाषण
३०) [स] ० फरय-३ अष्टवश प्राणिसंगाल मृदुकाय हा
एक सप आहे गालगाय विकूळ पुवडो कवडी काळे दिव
बरे प्राणी या स्थित मोहतात -शका (म) १९० ० धर्ण ३
वर्णाचा एक वर्ण, खरीत नव्हे असा वण म ६ ज वेगेर मृदुगी
मृदुगी ली की मऊ गिरी विविध पातली आसन।
मुद्रमार मृदुपणे। मद्यापडगाश टेंकण। मोठगण मृदोपिया।
-एस्वर १५ ४०

मृदुच-न (ज्योतिष) ग्रहाच्या वभतील दयापासून
अति दया विद्रु मरोच्च पडा

मृदुचल्या-की थन एक बोकणी पडात्र साधणाचा एक
प्रकार -पाक ६०

मृषा-वि खोटे निव्या नकली मृषा गार निर्मृत्त्या
शक्याचे। सिद्धे दावित झाप रूप त्याचे। -सुरामायणमुद्र ५०
किनि १ खोटाण्याने लुचविरीने फमवून २ निष्फट ब्दर्थ
पण मुक्त [स]

म-३ इपणी वर्णाचा पाचवा महिना [३]

मैं, मे—सना (चि राजा) मी
मेकड—नप मेकड पहा
मेकडा—पु रोगट हवेने झाडास बिघ जनावराना होणारा
रोग मेकाड पहा

मैं(मे)कण—न (राजा) कानातील मळ, वर्णमळ
मेकलणें—सकि घट वाधणे मेखलणे पहा 'निद्रालस्या न
मेकली।'—माझा १० १०२७ (पाठ) [मेख]

मेकाड—डा—नप भाजीपाला, पिके यावरील रोगरूप क्षुद्र
जडु; विशाखा नक्षत्राच्या पावसानें पिकावर पडणारा रोग हा
अनुराधा नक्षत्राच्या पावसानें धुनून जातो असे म्हणतात

मेकी—की एक बेल [का. मेके] मेकें—न मेकीचे फळ
मेड(कु)ड—नप बाकास चिडलेला बाळलेला देवूड,
नाकातील मळाच्या स्तरपुड्या

मेघ—की १ खुटा, खुगी २ खोंच, रहस्य, गुढ गोष्ट
'तुमारामबोवाची मेघ' ३ लोखंड इ० घातचा खिळा ४ अरु
काराये दातात बसविलेली गोम्याची चूक ५ (ल) घटपुट व
बळकट मनुष्य, पशु [का मेख] इ० १ होण्याची मेख आणि
तमाशा देख २ तुम्ही आम्ही एक बटाळीला मेघ ' (वाप) ३
'ठेवणें—एखादा कारर बटुलायत करताना त्यात विदिष्ट खोंच, अट
घालणे, ठेवणे ४ घसणें—अडवणूक, अडकाव होणे, मेकलें जाणें
५ मासणें—१ नोरानें, पुरतेपणी यावविणें, यद करणें, अडवून
ठेवणे (चाळ व्यापार, यदा काम, इ०) २ प्रतिपद्याचें काही न
बाल्ल अशी तजवीज करून ठेवणे, विघ्न आणणे ३ सोसणें—
घेणें (हातावर) (वाईट कृत्ये करण्यात किंवा त्यामजदर
हुल भोगण्यात) अतिशय पैस्ये, रावटपणा, सोशीकपणा असणें
मेखलणें—सकि १ (घोडा, बैल इ०) मेखेस, रुंघ्यास घावणें,
गुठविणें २ (ल) बाल्लें काम घावविणें, यद पाडणें [मेख]
मेखा उचटणें—उचलणें—उपटणें—खााघार घाटणें—देणें
ताबडतोब विदाई करणे, काढून देणे घालवणे, उचलणें, निघळणें
मेखा घेणें—१ (आपल्या तय्यारिता गावच्या सुतराबद्दल)
फुलट व खुदम करून, मेखा घणे यावरून २ (ल) बळजबरी वरणें,
जुलमानें घणे, सुड घणे, जुलमानें आपली हानि भरून काढणें
मेखेवर बसविणें—सरळ, नम्रपणें न वागता वाकडी गोष्ट समजे
मेख(क)चू—मू—उ मेख टोकण्याची मोगरी, तवूच्या मेखा
टोकण्याचा टोकळा—वाढसमा १ ०२३ [दि मेखचू] मेखसं
मेखस—न १ ओबडधोबड अशी मेख मोटी मेख २
माठा व लांब लाखडाचा सिडा [मेख] मेखला—की बैल-
गाडीच्या ओखडाच्या गुण्या प्रत्यक्षी मेघाटणीस—मेखा
टोस घसणें—टप घरणें, धरून बसणें पुरता पिच्छा पुढेवणे,
पाटीस लागणें (तगादारा मरझारी अधिपती, समक्या मालक

इ०नी) मेघाटणें—सकि १ मेख, खुटी मारून बाधणें, खिदून
टाकणें २ (ल) टोकणें, चोपणें, तासडणें, सतावून तास देणें
[मेख, मेखाटी] मेखाटी—की मेख, खुगी (बहुधा मेखाट्या
असा अनेकलवणी उपयोग करतात. [मेख] (वाप) ० खादा
डास देणें—एकदम काढून देणें, घालविणें, वाटेला लागणें
० घेणें—१ बेटीस धरून काम करून घेणें २ टोकणें, तासडणें,
मत्स्येणें, अतिशय गाढणें मेख्या—वि खमऱ्या, शारीरिक किंवा
मानसिक प्रचंड शक्तीने प्रतिपक्षीयास दावून टाकणारा, प्रतिपक्षी
यावर दारा बसविणारा, वस्ताद, पुरून उरणारा, खवीर [मेख]

मेखला—ळा—की १ उपनयन सत्कारात त्रैविर्णिक्नी
कमरेला बाधावयाचें तिहेरी कटिस्त, दोगी हें कटिस्त वर्णपत्रें
निरनिराळ्या प्रकारचें असतें 'तचि मेखला मिरवती।'—ज्ञा
१ ९ २ त्रियाचा कमरपट्टा, कटिवध, साध्यावर, फासावर सिद्दाचें
मुख बगैरे चिन् असलेला कमरपट्टा 'नितंर अतिदीर्घ हा नचि
पुर यया मेखला।'—कम १ ५४ 'जेदि का मेखलेचा सिद्ध विरा
जमान।'—स्वादि ११ १.४५ [स] ३ तरवारीच्या मुट्टीस
बाधलेली दोरी, सावळी ४ कमरेस गुढाकावयाचें वस्त्रविशेष.
'सम्ये कया मेखला देऊन हट्टासी आणिलें।'—सप्र २१ ५५
० पंधन—न मेखला बाधण्याचा विधि उपनयनविधि [स
मेखला+वधन] ० मुख—वि नेवराच्या (तगडीच्या) पुढच्या
मागाच्या उजव्या बाजूस बडलेला मोवरा असलेला (घोडा) हें
अशुभ चिन्ह आहे—मसाप २ ५६. अशुभचिन्हें पहा

मँग—की सापाची कात, कवच (कि० टाकणें) [स घृताग]
मँगचोट, मंगा—ग्या—वि १ खुळा, पड, निर्वाय, नेमळट
'तुका म्हणे मंग्या गाटवाचे जिणे।'—तुगा ०९ ५५ २ (ल)
खुपळा, गयाळ, मुखें, गायतोड्या, अजिब्यो ३ पराक्रमघन्य,
निष्क्रिय 'रामजी मंगा माणूस आहे' [मँग] मँगटा—वि
(कु) अजाणळ, निर्मल 'रेंदा मारील म्हणून गवडू नका
मंगात आहे तो' [मंगा] मंगाघणें, मँगणें, मंगेस येणें—
अकि (राजा) १ (सापानें) आपली कात टाकणें २ (ल)
भिळून भाषण घेणें, कचरणें, करणें, कचकणें [मँग] मँगें—न
गयाळ, मुखें, नागदें, मंग्या मनुष्य मंग्यामारवाडी—पु कारून
दिसण्यात भोलवट पण गावून काववाज असलेला मनुष्य मंग्या
साप—पु (ल) लुगशी, आढ गाव्या मनुष्य

मँगळ—मँगें मीट—न खातरा व करकचरा यापासून तयार
केलेले मीट धारस्तिका

मेघ—पु १ घन, जलद २ हिम ३ दाट धुकें पडलें असा
ताना हव्यासून उत्पन्न होणारा व नंतर विरहवार तयार केलेला
एक विशिष्ट आण्णाजोग पदार्थ [स मेघ, प्रा मेघ, गुज हि
मेह, सि मेहु] (वाप) ० ओळणें—दम घेणे, आकाश

अप्राच्छादित होणें 'असमान्य मेघ ओळखला। एकाएकी चहुकडे।' -ह १२ ४५ सामान्य-० रंगीर-वि १ माडा नाद करणारा, मेघजर्जेनेप्राणें घन व पूर्ण [स मेघ+रंगीर] ० रंगीर-पु (अनेक वचनी उपयोग) गारा, करका [स] ० डेंवर, मेघाडेंवर-नपु १ मेघाचें अवडवर, आभाळ भरून येणें, दगाचें छत २ (स) पोळळ धमकावणी, व्यर्थ वल्गवा भयकर पण निष्फळ देखावा ० डेंवर-री-की १ छत, सहपी, उच छत्री 'अभित वैराग्य ज्ञान। हेचि माहीमातीव सुवैपान। मेघडवर पटावा।' -स्वाद्वि ७५ ५२ २ छुश्ट हसीवरील अक्षरी 'यापरी हृषदे मेघडवरी।' -नव १३ ७५ -वि सहपी, छत वसणारा (दव्दारा, टोला इ०) [स] ० तडित-छी (शाप) दगातील बीज, (इ) लाश्ट निंग [स] ० तडिडाहक-उ (पदाव) दगात उत्पन्न होणाऱ्या विजपासून संरक्षण होण्याकरिता इमारतीच्या उच भागावर धातूच्या मत्था बसवून त्या जमीनीत पुरलेल्या असतात त्या प्रत्येक [स मेघ+तडित+वाहक] ० एटल-न दगाचें आवरण, छत दगांनी आकाश आच्छादित होणें (कि० यणें, पडणें) ० मडल-न १ मेघाचा समुदाय २ मेघाचा प्रवण, वातावरण, आकाश [स मेघ+मडल] ० मडल-उ (संगित) एक राग ह्या रागात पडून तीव्र मध्यम कोमल मध्यम, पचम, तीव्र पैवन, कोमल निषाद तीव्र निषाद हे स्वर रागशात जाति पाडव-पाडव वादी पडून सवादी पचम गानसमय मध्यरात्र वर्षाश्रुत सार्वकालिक [स] ० मांस-न मेघ अर्थ २ पदा [स] ० माळ-छी कागद कातून केलेली माळ, नक्षत्रमाळ, रागमाळ पदा ० माळा-छी १ दग मेघाक २ मेघावर केलेला एक अविष्यसूचक ग्रह ३ रहाटगाड्यावरील गाड्याची माळ ० रत्नी-पु (संगित) एक राग ह्या रागात पडून, कामल श्रवण, तीव्र गांधार कोमल मध्यम, तीव्र निषाद हे स्वर रागशात जाति औदुव-औदुव वादी मध्यम सवादी पडून गानसमय रात्रीचा चौथा प्रहर हचित ह्या रागात तीव्र मध्यम घण्यात यतो नितान्त-न मेघडवरी, मघाचा बादवा, विस्तार [स] ० द्याम-वि दगासारखा काळासावळा पनदयाम मेघाडेंवर न मेघडवर पदा मेघुडा-पु प्रत्येकाला मघ 'मग मेघुके विराले।' -विउ ५ ४५ मेघो(घो)डा मेघोडे-पुन मेघ, दगाचा समुदाय जैसे वर्षाळीच मेघोडे। -हा ११ १५४ [प्र] मेघोनि-किवि मेघापासून दख मेघोनि सुगती घारा।' -हा ६ ८७ [मेघ+नून-ऊन] मेच-उ (कों) एक प्रकृतीचा मासा मेच-उ (कों) एक प्रकारचा नोवू मेचक-न एक उपरतल हे दृष्टि निर्मळ करणारे सौभाग्य दायक व वशीकरण करणारे असते पण हे हवी आरब्ध नाहीं -वि काळा-सोमभा १० ११४ -थर [स]

मेचका-मोजका पदा

मेचकू-पु (प्र) मेचकू पदा

मेचकें-न (प्र) साध्याच्या आतील वळण, दाढण

मेचक-की पदा

मे(मॅ)चट-वि (प्र) मेणचट पदा

मेचणें-छकि १ मोजणें, मानणें, ऐकणें, जमंत घेजे जुमा नणें, (निपेधार्थी प्रयोग), मानणें, स्त्रियणतीस घरणें 'सुदि मेचनंना वोंडी।' -हा १४ २४६ 'हा त्याला मेघा याचा नादी' २ कचारणें, कचणें, मिऊन माघार घणें 'मरण जवळि आलें काळ कोणास मेचे।' -साह्य ४ १० ३ भाग्यें ४ इच्छिणें -मनको [मे(मो)जणें] मेचून असणें-मिऊन, नमून असणें 'मी कोणाला मेचून ठरणार नाहीं' मेचला-वि मेम तोंडचा धाट्यास राजणारा भिणारा मेचाड-वि (व) रुदण दुर्बळ 'मेचाड माणूस काय करील?' [मेचट]

मेचु-पु-छी आवड भक्ति, प्राति 'तै मधुरी रली बाडे। मेचु तया। -हा १७ १२७ [का मेचु=मानंद समापन] मेडनी-उ (कों) एक प्रकारचा मासा

मेज-न लिहिण्यासाठी केलेले लाकडी घरबचीसारखे साधन, (इ) टाल [का मेज्] ० मंडळी-छी (गो) कार्यकारी मंडळ ० माडप-(गो) सोडावाट २० विड्याकें दुकान घालणें [मेज+माडणें] मेज, मेजणी, मेजदात-द-रत-(प्र) मोज, मोजणी २० पदा

मेजणें-छकि अक किंवा प्रमाण सख्खें मोजणें 'कथा अशि असो पदा स्वचरितें सुद्धी मेजुनी।' -केका २१ २ (स) गणें (गो) मेजप [मोजणें] मेजला, मेजीव-(प्र) मोजला, मोजीव पदा

मेजवा(मा-वा)न-वि १ मेजवानीस, भोजनास बोलावलेला (मनुष्य, पाहुणा) २ कुटुंबातील आद्यशी व निश्चोनी इतम ३ (क) मेजवानी दणारा (दजमान) ४ (मेसमन या इंग्रजी शब्दाशी साम्य जोडून लुकीने) खानाबदलाचा, खानसामा [का मेजवान-मान्] मेजवा(मा-वा)नकी-गो-की १ मेजवानी वणें जेऊ पारणें आदरातिथ्य, सत्कार दणें २ आदरातिथ्य पाहुण्यांवर ३ स्वागतस्थ ४ नजराणा 'पांच हजार इथे साक्षात्पद मेजवानीची पाठविली' -ख १ ४४३३ [का मेजवानी] मेजवा(मा-वा)नी-की १ सोबेपायर सपत्तिमान लोक यांच आदरार्थ मित्राप्रभोजन घालणें २ यात्रेचे जेवण, आतिथ्य, मेजवानी ३ नजराणा रुदवानीबराबरी व शील

मेजवानी व वखें घेऊन आले आहेत।' - ख ६ ३०९६. [फा मेजवानी]

मेज(झ)र—न (छाप) जुळलेल्या मजकुरांचे एक पृष्ठ वगैरेचे लावीचें प्रमाण [इ]

मेजोटी—ळी (गोफ, कड्या, मणी इ०) दागिन्याचें माप घेण्याचें सोनाराचें हत्यार [मेजणें]

मेड—अ आधिक्य, प्रकथ दाखविण्याकरिता काळोरा शब्दा बरोबर जोडितात उदा० काळोख मेड=अंधार गुड्डप [१ तुळ का मेटी=उच्चता]

मेड, मेडें—न १ जानुसवि, गुडघ्याचा सावा घोडा चार इ०नी थळल असता त्याच्या दोपरासर्धी जोडतात (सामान्यत वनेकवचनी प्रयोग (कि० मोडणें, घेंणें, धरणें, दुखणें, थडणें) 'घोड्याचीं मेडें मोड' १ चौकी, पहारा, गस्त पाहण्याची जागा, टाणें (डोंगर किड्याच्या वाटेतील वळणावरचें, तटवदी गावाच्या घेरीच्या वाहरील बाजूस किंवा प्राताच्या सरहद्दीपाशीं असलेलें बहुधा महाराच्या वस्तीचें) 'अडकाराचें मेड होतें।' - एभा ५. ५९१ ३ (कु) दार धरणें, रमातील एक सोहळा (वरात आल्यावर गुडघ्रवेशाच्या वेळीं वराची वहीन दार आडवून धरत व या वज्रवरात जी मुलगी होईल ती आपल्या मुलास दण्याविषयीं त्यास बचन मागते) ४ अवसान, हिंमत (कि० वचणें) [मिळणें] (वाप्र) ० पडणें—हातपाय गाळणें, गळणें 'पाप काप पडे मेड।' - एभा १२. ५०४ ० मारणें मारून पडणें—(पैल इ०च्या) शरीराचा लोळागोळा होउन पडणें ० मारणें—मारून वसणें—पाय हुमडून गुडघ्यावर हनुवटीस टेकून वसणें

मेडा असणें—(माण) मुडा असणें **मेडेंखुंटीस, मेडाखुटी, मेडाकुटीस घेणें**—१ माडी घातलेली काढून गुडघ्यावर उभें राहणें (एखाप स मारण्याकरिता वादात बरच'मा होण्याकरिता) २ नेटानें खेळण्याकरिता, ओढण्याकरिता गुडघ्र टेकून उभें राहणें (मनुष्य, पशु यानी) ३ दोपरखुटीस येणें, म्हातारपणामुळे गुडघे खचणें ४ हात पेटणें 'हमाया पांलिती कडोक्डी। मेगखुटी येऊनिया।' - इ १० ९५ ४ शिकवत करून कडाळणें, अगदीं दगणें, त्रासणें **मेडेंखुंटीस वसणें**—गुडघे टेकणें **मेडे घालणें**—१ रडवडीस येणें २ गुडघ्यात डाकें खुपसणें ३ गुडघे जमिनी वर टेकणें 'मेडे घालून सावरी।' - वेतरीव ४ ९९ ० घेंणें—(मद्रविषा) गुस्सडी घेऊन दिवडा घेंणें **० टेंडणें**—१ गुडघ्र टेकणें २ बांधण्यामुळे, असास्तपेठुळे गुडघे मोडणें, खचणें ३ (ल) खचणें, ढगणें ० धरणें—वधिवशातने गुडघे आखडचे, दुखणें ० वसणें—१ बांधकामांमुळे व असास्तपेठुळे अवमान खचणें २ (ल) कचणें, कचणें; धीर खचणें ० वडणें—गुडघे हनुवटीला टाकून गुडघ्याभोवती दोन्ही हातांचा पिड्या बळून बसणें, सामा

शब्द—**मेड(टे)**रुटी—पु मेड्यावरील, नाक्यावरील चौकीदार 'मेडकरा अशेंदिशपाल।' - रंगोवा ६ ८७. **मेडका**—ळी १ स्नायुमय भागात उत्पन्न होणारा वायुचा गोळा, पेटका पहा २ मेडका, मेडकी पहा **मेडा(मेडें) खुटी—खुटी—खुंटी**—ळी १ दोपर टेकून वसण्याची रीत, दोपरखुटी २ महत्प्रयास, निरर **मेडचें**—अक्रि (गो) जुळणें **मेडण**—न (गो) शिवणें, शिवण **मेडाणणें**—अक्रि (ना) तेलकट घाण येणें [मेणचट+घाण] **मेटी**—ळी. (वे) मळणीनंतर रास खळपात ओतल्यावर त्यामध्यें पुरलेला खळ [स मेथि—टि, का मेटि]

मेटी रयत—पु गावचा मुख्य शेतकरी **मेटीघ**—वि ओढवघोबड, कसा तरी घडविलेला (दगड) [मेटणें (हें क्रियापद रूढ नाही)] **मेठ**—ळी (व) सण, समुदाय, जूट ० फर—पु (व) मजुराच्या मेठाचा मुख्य **मेड**—ळी १ (प्र) मेड पहा २ आधारस्तंभ ३ मेख **मेडका**—पु मेड, खट (विशेषत दुबळेकें असलेला) **मेड**—पु १ शेताची उच कड, काठ, बाध, सीमा, मर्यादा. २ (सामा) उच, कड, कणा, दाडा [हि मेन्ड] **मेड**—ळी १ तरय, रहर २ (तुतवाच) एका स्वरावरून दुसऱ्या स्वरावर घुंगुणानें जाणें नाजूक रीतीनें उत्पन्न केलेली स्वराची वक्ता [हि]

मेड—पु (व) मध्य **मेडका**—की—उळी १ शरीर कसावल्यामुळे भारदार व कुमोरा झालेले हातापादांच स्नायू शिरा (कि० जमणें, निघणें, कुणणें) व्यायामानें स्नायु कुणणें २ प्रहारानें, चिमडा पेटव्यानें हाताच्या स्नायूत दिसणारा उचवग, वेडकी, मासल गट (कि० येणें, उठणें, निघणें, काडणें) ३ पेटका, वळ (हातापाय तील) (कि० चडणें, उतरणें वाचणें, ओढणें) [स. मडक] **मेडकी**—ळी (व) चडक, चडकी [स मडक] **मेडकु(को)**ळी—ळी (ना) वेडकी, वेडकुळी

मेडका-कया मेडपाल—वि मेडका-कया, मेडरें रास नारा, धनवर

मेडगू(गु)ळ—न १ (आवा इ० साडावरील) वाडपूळ, साडावर पुटलेले दुसरें साड २ परोपजीवी वनस्पति किंवा प्राणी **मेडगया**—पु आकाशातील वस्तूचा कडे पाहू अभिव्यक्तासागना **मेडजागी**—पु १ दूर जातोचा अडाणी व राबट्टी जोगी, दागण्ट, रानवट भिंभेफरी २ रणपटया, डोंडपोडया इयम **मडणें**—न (राजा) निरनिराळ्या दोऱ्या एकत्र घटन एक भांड्य दोर दगड्याची क्रिया

मेढभूक—जी. (कु) मरताना लागणारी जोराची मूक, मरणावधी लागणारी अति उत्कट भूक

मेंडल—जी (सा सुतारकाम) दरवाजाच्या बाहेरील बाजूम लगीर खिळे मारून बसविलेल्या आडव्या लाकडी पन्था प्रत्येकी वेणी पहा

मेंडा—पू मेंडा पहा मेंढी-न्ही (ग) बायबलचा उप बस करणारी क्रिस्ती वाई (बहुधा जेव्हास याला प्रतिशब्द)

मेंडा—जी हद्द, मर्यादा मेंड पहा

मेंडा—पू पीळ वजन मुरडलेली, नरम वेल्ली वडव्याची ताटे याचा पेंढया बांधण्यास उपयोग करतात (मि० मुरगावणे)

मेंडकमुख—वि नवनासारखे तोंड असलेला (पोडा) हे एक षोडशाचे अणुम चिन्ह आहे [स मडकनमुग]

मेंड—जी. सीमा मेंड पहा 'आम्ही सरोत आपल्या मुड-साख्या मेंडपावरी जाऊन' -पेद ११ १६

मे(में)ढ-ढो—जी १ (को) बरच्या टोकास दुबळकें अस केले छपरासादी, माडवासादी जमिनीत पुरून जे उच उभे करि तात अस लाकूड २ आरुडखाव ३ (वो) रुंरे बाण्याचा खुग ४ धुवतारा ५ आधारस्तम्भ ६ दोरीचा पीळ [स मेढि-यि-यि प्रा मेढि] इह० हातीं लागली चेड आणि घर माड बाची मेढुमे(में)ढकी-कें-लीन लहान मेढ

मेढगमत मेढजोशी, मेढदाई, मेढमत—मेढमत मेढे-जोशी, मेढेदाई इ० पहा मेढगमती, मेंढगी-ग्या-मेढेजोशी इ० पहा

मेंड—पू भाताचे रोप तयार करण्याकरिता माळावर केलेला राव -बदलापूर १८३

मेंडका पया—वि मेंडका राखणारा, धनगर [मेंडा]

मेंडपा-पाळ, मेंडरपाळ—पू १ धनगर २ (ल)

निस्तर मनुष्य ठोव्या

मेंढरी—जी मेंघला पहा

मेंढरू—न मेंढे, मेंढीचे पिल [मेंडा] म्ह० मेंढे मेंढरू आगीला भिईल काय? मेंढराची दावण देयास देणें-दवाला मेंढराची माळका एकदम बळी बेजे मेंढमाळ-ची मेंडपाची राग मेंढरू चेंढरू-न मेंढरू व त्यासारखे दुसरे छुद जनावर [मेंढरू द्वि] मेंढवाडा-पू १ रात्रीच्या पळी जेथे मटया बौद्ध वेवतात ते घर जागा २ (ल) मेंढराचा कळप जमाव मेंढशिगी-जी मेंडपाच्या शिंगाच्या जाकाराची फळे असलेली दुवाळ व काटिरी वनस्पति काकडशिगी द्विचा मन्त्रीष धात उपयोग करतात [स मेपडुगी मेंढान-शिग]

मेंढसर—पू सोन्याच्या तारेचे धक्कण

मेंडा—पू १ दुबळकें असलेला खुग खाव हाग 'दातू वेंढाग्याचा मेंडा' -ज्या १०५ २ खुदाची दाट बमारी

कुपण, लाकडी बोट, कटडा इत्याख्या लाकडांचा बोट 'भुम्टीचे मेंढे चढवील।' -अक्ष २ उद्भवचिद्वनश्चल सुद्धभागवाद १३

४पाटीराखा, पाठिया दणारा ५ दो यांतील तेंड, अडी ६ त्रिभूळ ७ धनुष्य, धनुष्याची कावीट 'मेंडा निगुती वाहिला.'

-एम्ब १० २५ 'बळे मेंडा वाहिला।' -एहस्व ९ १८. ८ दाग -दार [मेंड] (वाप्र) ० वाहणें-प्रतिज्ञा करणें 'वाळनि मेंडा वाहिला.' -एभा १२ १५१ 'भागवतामाचा तो वाहियला मेंडा।' -मृच ५३ मेंडावि(च)णें-उकि एखाद्या जागेच्या ओंबती मेढी पुरून कुपण करणें, आजार घालणें [मेंडा]

मेंडा—पू १ एडका, मेप २ सरळ नसलेले, पांक्लेले गेंड (काठी, शिंग इ० चे) -वि वाकलेली, टोक असलेली (काठी, शिंग) [स मेढू प्रा मेढ हि मेंग] ० येणें-मन्त्री वणें ० चेल-पू ज्याची शिंग मागल्या बाजूस वळलेली आहेत असा बेल मेंढी-जी मेंढरातील छी-जात [मेंडा] ० गारव्हार-गव्हार-जी प्रसूतीनंतर विग-शी न होता गर्भिणी होणारी छी निर्भी पहा मेंढें-न मेंढरू (नर विंवा मादी) [मेंडा]

मेढिगमत मेढिगमती, मेढिग्या—मेढमत मेढेजोशी इ० पहा

मेढी-ढें—जीव मेढ, मेढा पहा १ लहान मेढ २ आडव्या कळीस तुटईस धोर देण्यासाठी खावासारखा उभा केलेला दुबळका विंवा विन दुपयका लहान खुट ३ खळयात मधोमध पुरलेला पाव, तिवाडा 'ज्वि खळात बुवाचा चेरा सवैन मेढिला होरो।' -योगाश्रम ५ ८८ [मेढ] मेढीचें केल ल न (की) १ मेढीच्या बरच्या बाजू १ लांडूड टेव० मासाठी राखलेले घुमारे हात भर लयीचे दोन फाट दुबळकें २ मेढीचा रोडा मेढेवरी-पू आधारस्तम्भ, आधार अवष्टम्भ मेढथा पहा मेढेकोट-पू मेढा, लकडकोट, लाकडाचे केलेले दाट, मजबूत कुपण [मेंडा]

मेढेजोशी-पू १ जमीनीत छुंद पुरून तिथि इ० बाची गणना करणारा जोशी २ भविष्यकथन, शडुन पाहणें, शुभाशुभ काल सांगणें पचाग करणें इ० धंदे करणाऱ्याचा एक वर्ग विंवा त्यातील एक व्यक्ती हे धंद असून येथेमातेचे अनुयायी असतात मेढमत पहा ३ (उष) गावचा पिढीजाद वतनदार जोशी ४ महा राचा धर्मगुरु दाबोता पहा मेढेदाई मेढेदाईव-वि शेजा

याच्या आचारापासून आपले आचार भिन्न करण्यासाठी आपल्या इंदीवर कुपण घालणारा शेत इ० चा मालक [मेंडा-नाय] मेढेवरी-जी मेढेकोट मेढेंमत-न उत्तरधुवाच्या ताऱ्यावरून वसविलेले एक ज्योतिषमत शुद्धते हे मत प्रचलित आहे यावरून मेढेजोशी विंवा कौरीजोशी यांचा वग निघाला [मेढ= धुवपारानमत] मेढया-वि (पुडव, सैन्य मंडळ इ०कांचा)

आधारस्तम्भ असलेला मेढेरी पुढारी मुख्य २ लयाबीच्या,

उचुकैगिरीच्या कामात तरवेज अडलेला ३ मेढेजोशी पहा
[मेढ]

मेढ—पु १ मेढा २ शिथ 'मुढेमेढा आतौती' ।—झा ६
१९५. [स]

मेण—न म्यान, कोप, तत्प्राचीं घर 'मेण शिक्क केली
—ऐवो ४३० [फा मियान] (बाप्र) ० फरणे—१ म्यानान
तत्प्रात घालणे, कोपिन करणे २ (ल) झाकणे, वस्त्रादिकांनी
आच्छादित करणे 'मेण कर आरसा सख्यानी, गुलाळ भागीं नका
महा ।'—प्रला १३६ एका मेणांत दोन सुन्या (सामावणे—
राहणे)—१ कोणतेदि दोन मोठे रावे, विद्वान्, प्रतिष्ठित पुरुष,
परस्पर विरोधी स्वभाव व युद्ध असलेलीं माणसें प्रतिस्पर्धी हीं
मांडण न करता शांततेनें एका राहू शकत नाहीत अशा अर्थी
वापरतात 'हुक्याची प्रतिष्ठा वाडना तेथें । त्याचे सर्वीं द्वेष उप
जत । म्हणे एका मेणात दोन सुन्या निधित । समावती बैसा
परी ।' २ एक काम दोषाकडे असल्यानें त्या कामाची शेणारी
दुर्दशा, अव्यवस्था या अर्थी

मेण—न १ मद्याच्या पोलपातून निघणारा चिकट, फट,
चावीसारखा पदार्थ, मधुचिष्ट २ जतावराच्या शरीरातून निघा
वनस्पतीपासून काढण्यात येणारा वरील सारखा पदार्थ, तेलाची
वेरी ३ (कु) मासे मारण्याकरिता केलेलें विहारी औपथ —वि
(ल) मज व चागला शिजलेला पदार्थ (तांदूळ डाळ, इ०) [फा
मोम] (बाप्र) ० काढणे—(ल) तूप कोपणे, झोडणे मारणे
० घालणे—(कु) मासे धरण्यासाठीं त्रिफळ, गेलकळ, निवळकाडे इ०
कुटून पाण्यात घालणें ० रुजवणे—(मनुष्य) लड व गुलगुलीत
होणें ० होणें—१ नरमावून सौम्य वात होणें २ शिजून मेणाप्रमाणें
होणें (भात, डाळ इ०) 'मेणाची चोडली रुढयता—ओढून
चंद्रबळ आणणें मेण (पा) वणे—विणे—१ मेण, तेलाच्या
तळची वेरी, तागत भिजविलेली चिंध्याची राख इ० नी सुप
टोपली इ० मडविणे, त्यास लेप देणे २ (ल) गोडस, रुढ वनें
सामावण ० फट—न १ (समईं तालुपांचे भाडे याम चिक
दन असणारी) तेलाची घाण, मळ, विस्त्रा, वेरी —वि १ घाण
तलानें, तुपांनें माखलेला, मेणचट, तलवट, ओसाट (घास).
[मेण+कट] मेणक(कु)टणे अकि मेणकट लागणे, घाण तेला
तुपांनें माखले जणें (भाडे) ० कापड—न मेण लावलेलें ऋ
प्रकारचे कापड ० गट मेण—कुटला—वि अतिशय शिजविल्यानें
मऊ व मेणासारखा झालेला (भात) [मेण] ० गट. ० कुटले—न
जास्त शिजविल्यानें विघडलेला भात ० गट्टी—की जास्त शिजवि
लेल्या भाताचा सऊकणा व मेणचटणा [मेणट] ० गुट होणे—
अकि एकजीव होणे, मिसळणे ० गोळी—की १ मेणाची गोळी
२ (ल) मऊ नरम, सौम्य मनुष्य ० घुणा—प्या—वि सौम्य,

शात, गमीर मुदेचा पण मनाचा कुडा, लग्नाड मनुष्य, न बोल
णारा, आतल्या गाडीचा इसम ० चट—वि १ मेणगट, कण्या न
पडलेलें (तूप) २ मऊ व मेणासारखा शिजलेला (भात) ३
गिच्च व पचपचीत (शिजविण्यात विघडलेलें अन्न) ४ मड,
ढीळ, गय्याळ, सुस्त, निर्जीव, उत्साह, धैर्य, पाणी नसणारा ५
कृपण, कृपूष (मेणचाटणारा) ० चोट—चोट्या—वि १ नपुंसक,
निर्बल, नामई २ जड, रेंगाळणारा, मॅग्या मारवाडी ३ भोळ
सट, भोळानाथ ० तेल—न (गो) तेलात शिजविलेले मेण,
(खिया कुंकू लावताना हे मेणतल कपाळास लावून त्यावर पिंजर
लावतात) ० वत्ती—की मेणांन मडविलेली वात, मेणाचा दिवा
[फा मोम, मूम+वत्ती] ० वाजार—प दरोज दुकानासाठीं
पालें पावयाची व तीं रात्री काढावयाचीं अशीं दुकाने असलेला
बाजार, जुना बाजार हा मुख्य रस्त्यात नेहमींच्या दुकानाशीं
समांतर ओळीत भरवितात आयेत तयार केलेले कपडे व जुनेपाने
जिन्स यात विक्रीस मांडतात ० बाजारी—पु १ मेणबाजारातील
दुकानदार, माल विकणारा २ (ल) पत नसलेला, बेअब्रूचा
माणूस ० वावरी—की १ (ल) ल्हान, सुक, मेढकी व रूपल
खी २ गरीब, दुसऱ्याच्या तनानें चालणारी नवरी, बायको
० चला—वि (प्र) मेणोळा, मेणा पहा ० घात—की मेणवत्ती
पहा मेणा—प्या—वि मेण, तेलाचा-तुपाचा गाळ, जाळलेल्या
चिंध्या, शेण्याची राख इ० वाच्या मिश्रणानें रेंपलेला (हार, दोळें,
सुप, पांगी, इ०) [मेण] मेणाचा—वि १ मऊ, अशफ, कम-
जुवत २ नरम, निर्जीव ३ अयोग्य, अक्षम ४ धिकार, तिरस्कार
दाखविण्याकरिता नेहमीं योजतात उदा० तु कोण मेणाचा मला
सांगायला? मेणाळ—की (जरतारी धदा) मेण असलेली, मेणवुळ
तार मेणी—की १ तेलकट काजळ, मस, घाण, २ केमाच्या
वळलेल्या जटा ३ (हाणें) काकडीची एक जात —कृषि४८२. मेणी
मोडशी—की जुनाड, फार दिवसांची मोडशी [मेण्या+मोडशी]
मेणे—न १ (चां) जिच्या चिकानें मासे आपले होठून राहज
सापडतात अशी नदी इ० च्या प्रवाहात टाकतात ती एक वनस्पति,
काढणाडुवा २ माशांना मारण्याकरिता, गुगी आणण्याकरिता नदीत
टाकलेला चिकचिकीत द्रव्याचा पदार्थ मेणे डोळे—पुअव डोळे
आले असता त्यातून अतिशय पु वाहणारे, फार धावणारे डोळे,
बरवीत, पुवाचे डोळे, झणे डोळे, याच्या उलट फाट डोळे
मेणे घावर—न (रुबीच्या पणीकरिता) नागरून, खत घालून,
राखून ठेवलेले वावर मेणोळा, मेणोल—वि मेणा पहा
मेण्या—वि १ मऊ, दुबळा, नामई, गरीब २ मड, धारिष्ट
नमलेला, निर्जीव [मेण] मेण्यामारवाडी—पु दिसण्यात भोळा
पण कावेबाज इसम, सौम्य मुदेचा पण राड मनुष्य मेण्या साप—
पु १ सापाची एक जात २ (ल) गुप्तपणे आक्रम घरून नाश
करणारा मनुष्य

मेणा—पु ताकलेली पावली, बोलीसारखे परतुधारदि बाजूनी
बंद, पटीवना सांडावर बाहून न्यायवाजोये बाहून पावली पहा

[का मियाग] मेणेकरी—पु मेणा बाहणारा इमच, ओरें

मेत (थ) गृह—न १ तोटूळ, निरनिराळ्या हाळी, मोहया,
मळ्या इ० पत्र दडून बेलेले पीठ व त्यात दही घटून तयार
बेलेले गव हवकर तोडीलावणे २ (स) मेत, १६१, ८८ मंत्री

'तिड, याळाया व भाऊ यांचे ते वृद्ध झाले होते'—अस्तमा
१६. [स मिच कुट, मित्र-प्रा गिन + रूट, मेथी + रूट]

(वात्र) ० जमणे-मिळणे-रनेद लुळणे, मन मिळणे, सख्य होणे
'दीर्घावत कवचरां वापी खडूत ही वारें व दून रयांच्या
मुलीशी लगे लाविली इतके मेतकूट जमविले'—निच

मेथी—ली (बो) मदी

मेथी—ली १ गव पालेभागी दिव्या जुनसाडावर दोंगा दलात,
त्यात मेथ्या असतात २ या भाभीचे बीज, एक उपधाग्य [स
मेथिका, दि व गुज मेथी] मेथ्या-पु मेथीची एक जात मेथ्य
छणी-न मेथीच्या काढपा पादून बेलेली आमटी, ही भाकरीशी
व्हातान [मेथी + पाणी] मेथोडा-पु (वाळतीग इ० करिता केलेल्या)
मेथ्याचा लाडू [मेथी + वडा]

मेद—ली आख्यासारखे एक मूळ हे आठ मुख्य औषधी
द्रव्यांमधी एक आहे [स मेरा]

मेद—पु १ बारी, शरीरातील मस धातूंपैकी एक 'मेदाचे
पर्वत फोटी'। झा ६-१८ २ स्वील्प, पुष्टता, लक्षणा [स]

मेदात-पु मेदात त पण मेदगी-ली इष्टता, गुरुवृत्तपणा
(किं) दणे कटणे धरणे [मेदु] मेदरखी-वि लक्ष, पुष्ट,
स्वल्, पोषणा [स] मेदोर्ध्वि-पु शरीरावर होणारी बारीची
गाठ बाळक [स मेदम् + मवि] मेदोघरा-ली बारी राहण्याचे
उदरातील स्थान [मेदस् + घरा] मेदारीग, मेदोर्ध्वि-पु
स्वील्प, पुष्टता, मदेवृद्धीमुळे जाडलेला व्याधि [स] मेदोवह-न
मेद वाहणारी शीर मेदोवाहिली [स] मेदोवात-पु एक रोग,
मेदातील विषा स्नायुतून पसरणाऱ्या त्वन्मथ विस्त्रेभतात वात
[स] मेदोवृद्धि-ली अगत चरय ची होणारी वाढ, पोषेपणा,
लक्षणा [स]

मे(मे)दगी-ली १ नवा गिलावा कलेल्या मिठी सारखे
ण्याकरिता वक-या-मेदयाच्या लेंव्हामध्ये माती-कसाळा घालून,
पाण्याने भिजवून व दगडावर चांगले मळून तयार केलेले मिश्रण
२ अशा मिश्रणाने भित इ० सारविण्याची क्रिया (किं० घरणे)

मेदगिरी-ली वक याच्या स्पर्शाने भित इ० सारविण्याची
क्रिया

मेदगा-ली चक्या भागवरा, शींग (किं० वेणें) [का
मादगी]

मेईट—नि पळवडीत, गुळमुळीत, कण्या मोडलेले (पच,
मच) मेणवट पहा

मेद(दा)र—पु (स ना) बुद्ध बुद्ध जात [का]

मेदिनी—ली भूमि, पृथ्वी [म] ० घसन-न समुद्र,

सागर

मेदी—ली, एक शाह शिवा याच्या पाण्यात कात, जुना
पादून तो बादून त्याने हातापायांची घोटें व नसे रंगवितात त्या
शाहावीत कळांच्या पोसास इमचद म्हणतात मुगाची टप काढ
व्यास हा चेतात मेदीच्या पुलांचे अंतर काढतात त्यास हीना
म्हणतात [स मेधी] मेदा-पु मेदीतील नर जाति

मेदु—पु गोट - वार

मेदुर—वि १ घट व चिडट २ गच्च, जड 'अमुर बेमुर !
मेदुर अवर !'—टिफ १७० [स मिदू-मेद]

मेदु—पु १ (अरिध, मास यातील) मारभूत अंश, मज्जा,
अग टेंचले असता त्यातून मांसासारखा निपगारा अंश २ मज्ज,
ज्ञानतनुजाल ३ (ल) बुद्धि, अकट ४ (ज) नासल्यामुळे मऊ
व सगळ्यांच्या रिपतीप्रन पोचलेले फळ, मास इ०, बागुरा, विचू,
खेड्या इ० प्राणी चिरड्याने त्याचा होणारा लगदा ५ रफ व
पू यांचे मिश्रण (फोड, गेद इ० लून छवणारे) [स मेद]
० निघणे-चासणे-पाहेर पटणे-(धमासुळे) टेडीस वेणे

मेघ—पु १ रड (समासत) अथमेघ, नरमेघ इ० २
आहुति, बळी, यज्ञिय पत्र [स मेघ-मारणे] मेघ्य-वि १
बळी दव्यास याजलेला, योग्य २ (हवनीय) पवित्र, शुद्ध
'तयाचि परी खाद्याखाय व स म्हणे निघानिय । तोंहा आवडे ते
मेघ्य ।'—झा १८ ५१० [स]

मेघला-पु (वास्तुशास्त्र) दरांजात मागे-पुढे दोन
चौकटी असल्यास त्या एकमेकीस जोडणाऱ्या वरील बाजूच्या
दोन भुजा प्रत्येकी, मेदरी, घोडा खालच्या भुजाना छिली
म्हणतात छिली पहा

मेघा-ली १ बुद्धीची तीक्ष्णता बुझाय मति, तीव्र बुद्धि,
धारणाबुद्धि बुद्धि 'ये स्वहिता अनुजायिनी । मेधा ते गामीं श्ये
जनी ।'—झा १० २७९ २ (अद्या या अर्थी बुद्धीने उपयोग)
आवड, वाद, प्रीति 'तया बहुत करुनि मेधा । स्वर्गी आधी ।'
—झा १० ७६ 'त्या मुलावर त्याची मेधा आहे तितकी याज
वर जाही' [स] मेधाची-विनी-वि बुद्धिमान्, बुझाय
मतीचा-वी-ये 'तो अकतु मेधावी तपिया ।'—झा १८ १५०५
[स मेधा]

मेधी-ली एक वनस्पति [स]

मेधी लावळी-ली एक वनस्पति

मेदा-पु मेणवट पहा [का म्यान]

मेपट्टे—न (क) (कार किंवा कटक उडविण्याची वेळुची) फुंकणी, उडवणी

मे वायदफी—के—उद्गा हाणें पाहिजे कीं 'मे वायद के गोविन्दगीर मशानिहसी कारवा पाणी कैसे अलादिदा चालत होते त्याप्रमाणें चालविजे'—रा १५ १४६ [फा मीनवायद कि—क]

मेम-साहेब—खी मडम, वाईसाहेब [६० मॅडम]

मेमटमाऱ्या मेमणचोटया—वि (निर्दोषी अशील) मेणचोटया, मेण्यामारवाडी पहा

मेमटा-टया, मेम(सु)टमान्या, मेमटा-टया—वि गमोर पण आकसखोर, दिसण्यात साळसुद पण आतून दुष्ट, धुतें व कावेवाज म्हू० मेमटा घेतो चिमटा भडभडपाचा बोभाटा

मेमण—उ सुमलमान कोठी, विणकर जात [भोमीन]

मेम(मा)ण—भकि मेंमें करीत ओरडणे 'दोनी एडके चोर नेती। मन्थराती मेनात।'—एभा २५ ६८ [ध्व]

मेमुलगाडा, मेमलतोंडा—डया—वि गयाळ, मॅगा, गायतोंडया मूखें (मनुष्य) [मेमेनगाडा]

मेमे—खी (गो बालभाषा) मासळी

मेया—यां—सना (महानु) म्या 'तव मेया भणितलें।'—शिबु ११० [मी]

मेर—खी १ (शतावाडी, टेकडी इ० ची) कड, काठ २ (कों गो) शेताचा बांध, हद्द ३ (हट.) जमीन डंब-सखल असल्यामुलें शतीचें यत व पाणी राहण्याकरिता ल्हानतुकडे पाडून मध्यें टाकलेल मातीचा बरवा, बाघोळी ३ (ब) पैरा, लागण 'उसाची मेर यदा लावली' ४ समय, बळ 'तेंचि मरणाचिचें मेरे।'—हा ८ ७४ [दिशे मेरा=मर्यादा, का मेर=टेकडी] म्हू० घनी नाहीं मरें आणि शेत भरलें बरें ० बेणें, मेरी करणें—(ठाणें) शताच्या वेणणीनतर मात निसवायच्या अगोदर बाधावरील गवत कापून काडून, टाकणें—बदलापर २८८ बाधा वरें, नजीकचें गवत बेणणें व जागा स्वच्छ करणें ० घार—खी (क) (अव मेरोघारो) शेताच कुणगे (वाफे) करण्यासाठी मिठागराप्रमाणें रचलेली चिखलाची ल्हान मित, मेर मेरुली—व्या—खी मेरेवर शताच्या कडेला परेतात ते पावण्यासारखें एक द्विद धान्य (खी) मेरली [मेर]

मेरशिगी—खी एक ल्हान झाड

मेर—उ १ हिमालयाच्या उत्तरकडील वातरीचा डोंगरी प्रदेश म्हणून समजलेला सप्तखंडाच्या मध्यभागी असलेला अथ मानलेला असा पर्वत, स्वर्ग मृत्यु, पाताळ यास आधारभूत असा सोन्याचा पर्वत 'हो मध्यस्थ गा गिरिखत। मेरु जैसा।'—हा ५ ५०२ २ (ल) जपाच्या माळेतील मध्यवर्ती असलेला भोठा

मणी यात माळेचीं दोन्ही घावटें ओवितात 'स्मरणीलागीं मेरु जैसा'—अमृत १६ ३ जिच्यावर चिलीम बसविलेली असते ती गुडगुडीची नळी ४ सावर, हरिण याची एक जात [म] सामा शब्द—० व्हंड—उ पाटीचा कणा 'तेंगे मेरुद अक शुद्ध।'—एभा १४ ४१० [स] ० स्थान—न माळेच्या मधील मोठा मणि

मेल—खी १ डाक, टपाल २ डाक, टपाल नेणारी आग गाडी, डाकगाडी 'नोकाना मेल गाडीनें न पटविता'—

—(बडोदें) स्वारीनियम पृ ७२ [६ मेल]

मेल—उ (सगीत) याट शब्द पदा [स]

मेलें—उद्गा (वायली) नावड तिरस्कार इ० चा वाचक शब्द मला पदा 'मेल अस हा काय करता यिमाबाई।'—

—मोर १४

मेलकार—उ दसविधचा शिक्षक—शार [फा]

मेलन—न १ मोलन, एकीकरण 'लोकसत्ताक पद्धति व सार्वभौम सरकारचे अधिकार या दोहींचें योग्य मेलन करिता आलें पाहिजे'—पार्ले २७२ २ मिथ्रण [स]

मेला—खी १ मेळा, याना मेळा पदा [स मिल्, हि मिला] मेलि(ली-विल)कार—उ (महातु) १ क्षमति, छावणी 'पातले पवनवेगें जेथ मेलिफारु वला धीकृष्णराये।'—धवळ पृ २६ २ समुदाय, जमाव 'मेलीकारे नाचती सुभेचे गानी।'—धवळे उ ४. मेलेकरी—उ मेलघातील मनुष्य

मेला—वि १ मूत मेळेला (मनुष्य) जिया आप-गी खोडी काढण्याच्या, आपणान दुष्टविणाऱ्या पुरापासवर्षी तिरस्कारार्थी हा शब्द नदरीं वापरतात २ सुरदाह, निरस वेचव, शिजा, निर्जीव चौरस इ० अर्थां असक नामाचीं योजतात अजें—मेला चुना=मळणीत वापरलेला, बाधकामात याजलेला विरी मेलेला चुना मेली भाकर=चाकरी किंवा मेहनत न करिता मिळालेले अत मेलें अण पदा मेली माती=बाधकामात एकदा उपयोगिलेली, रक्ष नि स्नेह चिह्नपणा न धरणारी माती, पुजलेली माती, सारपुण्यो माती मेलें अत=अभन न करिता अगतुकी करून किंवा शाफुधित नसता विश्वा माणण्याच्या निध 'मार्गानें निळविलेले अत (कि० खाणें) मेलें कातडें=निर्जीव कातडें मेलें काम=एखादें निरुत्साही वाम मनाच्या उत्तेजन किंवा व्यायाम न देणारें, नुसत्या मनुष्याचें काम मेलें तुप=योग्य तो खर्च करून किंवा उपयोग केल्यानंतर अवशेष राहिलेले तुप मेलें तेल=खर्च न होता राहणारें तेल (दिव्याचें दिपुण) तळण्यातील राहिलेले शिडें तेल मेलें नख=मृत रक्ष अळव्यासारखे नख मेलें पाणी=रुचविल्यानें किंवा तापविल्यानें त्यातील वायु निघून गला आह असें पाणी, वेचव निर्जीव पाणी एकदा उपयोग केलें पाणी मेलें भास=मृत मांस, जखमेतील अळव्यासारखी रुद्धि मेलें रक्ष=१ मृत,

नाश्विर्हून रक्त २ पडलेले रक्त, गोठलेले रक्त ३ अर्धवट पल्ल पावगारे, सुत रक्त (जमे, म्हणान्या माणगाचे) मेलें राज्य=नट राज्य, सत्ता मेलें लिहिले=मनाला आंव्हाद न वगारें लिहिल्यांचे काम; गुप्तते नटल वार्याचें काम मेलें इत्या(ते)त=निजामी धार नमलेले, गंजलेले, बापरात नमलेले इत्या, वितीदि चांगली व्यवस्था अमली तरी गोळी उडण्याम गुडगारी बंदूक, सोब्याची बंदूक, तोफ इ० याच्या उलट जिवें इत्या; पालू इत्या. [सं गुन, प्रा, मद्र] (वाप्र) मेल्ला मुद्दा उकरणें-उवाळ्या-पाखाळ्या काढणे, विगळेलें भाडण, वर उवरून काढणें मेर्याच्या पाड चढणें-जाणें-प्रताच्या किमतीचें होणे, सर्व किमत ममाचें मेर्या आर्जेचें दूध प्यालेला असणें-निबळ, निर्जीव, नेभाडा अणें मेर्याच्या मागें कोणी मरत नाही-दुसरा मेल्ला म्हणून कोणी स्वता मरत नाही, सोडा, नुस्तान झाले असता कोणी आपला जीव वेत नाही मेर्याचें तळपट हो- (वायकी शिबी) दुसला मरें नाश होवो ' इत्या दि म्हणे मेर्या अक्षराचें समूळ तळपट हो ।'-मोविष्ट ६७८ (वाप्र) मेर्या तुझी रांड हो-तुझी बायको राव (विषा) होवो. म्हणजे तुं रुद्धर मृत्यु पावोस 'मेर्या । राव तुझी हो ऐसे बावी इवच कु त्यानै ।'-मोवन १२५८ मेर्यापेक्षां मेल्ला होणें-अलि-दाय खलि होणें मेरल्या सारीर घडे भाजून खाणारी- (गो) चितवर भाकरी भाजून खाणारा, उलटया काळजाचा मनुष्य मामाशब्द-मेल्लोड्या-वि मेमल्लोड्या, गायलोड्या, रामाल्ल मुल्लुवेंड [मेल्लोड्या] मेलेला-वि १ सुत, निर्जीव २ मुशगिले हुवलेलें (अज) याच्या उलट जिवत किंदा जिता [मरणें] मेलेली सांगटी वसविणें-सांगटी लागणें- (तिफ शी सोंगट्याचा खेळ) हावात प्रविष्ट्याने मारलेली सोंगटी पुन हावात खळण्यास घणें अशी सोंगटी लागण्यास किंदा वस विण्यास मळण्या पुढील दान पडावे लागते मेलेली सोंगटी वसे पर्यंत हुमरें दान वता यत नाही मेल्लें अक्ष-न मेलें अक्ष. 'कोणा-पायपोस कोणाच्या पायात नाही, मेलेले अज खाण्याची होत न प्रचार चांदीकडे माजलेले आवहत ।'-के

मेलिकार-५ जमाव मेर्याकार पदा [स मिल्]

मेलो-५ (गु) शिरसावरील एक राम -दृष्टि ३५५ [गु मेल]

मेव्ह(ल)घन-म (महातु) १ मालवणें 'तरि सभाचीं हाईर मेव्हनै । या लघराशी '-भाए ८० २ नाहींसे होणें, अस्त जाणता दिवळ मेव्हणे । या ससारलि ।'-भाए २८८ [स म्ले] मेव्हवनी-बी (महनु) रात्र 'तरि सभाचीं पिनेल मव्हवनी । अज्ञानतमाची ।'-भाए १६६ [स म्ले, प्रा निव्याणि]

मेव्हारे, मेव्हारे-म. मंदोग, भेट 'तया दोहों परंपरे होय ना अज मेव्हारे ।'-भाए ५५०. [ग मिल्, म. मेल] मेघणा-णी, मेघुणचार, मेघुण-(प्र) मेहुणा-णी इ० पदा

मेया-५ १ दाक्ष, अंजीर इ० मिष्ट फळे, फळफळावळ. 'जमी नवें नित येती मेवे यागात ।'-प्रण २२९ २ मित्राई, सुताया इ० मिष्ट पदार्थ 'मत्र मित्राला हो दरीनाक्य मेवा ।'-र ३६. [का मेवा] इ० याज्ञांचा मेवा माणिकीनी खावा मामाशब्द-मेया(मेवे)करोश-नि फळफळावळ विद्वाना 'एवा मदन्याचे मुदनीने मेवा न पोंडवे, मार्गोत्तच सहज आर्जे म्हणून विदायते मेवे वगेसाही सांगितले ।'-मेदि २९५ [का मवा-करोश] • मित्राई-बी. फळफळावळ, पेंवेवर्षी इ० मित्राई मेवेजात-५ मेवा फळफळावळ 'त्याचे समामे मेवेजातच्या वया वंगे सांजामही खाना करावयाय त्या' शाला आठे ।'-रा ५४८ [का मेवजात मेवानें अच]

मेवाडी-वि मेवाड वसानील (मनुष्य, वस्तु इ०)

मेयाती-वि १ मेवात प्रतात राहणारा (एका जातीचा मनुष्य) २ लुटारू अगतात ३ लुटारू, बंडखोर ३ पुरगण्या [दि मेवाती]

मेव्हणचार, मेव्हणा-णी, मेव्हण-(प्र) मेहुणचार, मेहुणा इ० पदा.

मेदा(दी)पात्र-म भितरा, सुनपुर्ल मनुष्य मेमल्लोड्या, गायलोड्या, भल्लमनुष्य, मूळ, ओळानाथ दुधपुडा [मेप+पात्र] मेदा-शी-नि गायलोड्या, मेमल्लोड्या, भल्ल, दुर्बल व भिना, मेपपात्र [मेप] मेदी-नि (गो कु) अन्शी 'डयोगात सोडाच पण जणांत सुडा तो मेदीच'

मेप-५ १ मेदा २ वारा राशीतील पहिली रास अश्विनी, मरणी व वृत्तिका नक्षत्रांचा पहिला नरण याचा या राशीत समावेश होवो [स विप=विषव्हणें, उखर देणें, स्वया करणें, से मण, का मेप] सामाशब्द-० पात्र-वि मेपपात्र पदा 'अगत कर्तृत्वशक्ति पाहिजे जुलुपें मेपपात्र माणें काय कामाची' [स] • स्पात-५ मेप राशीत सूर्याचा प्रवेश, ता २१ अमर २२ मार्च या दिवशी सूर्य विपुबुत्तावर येउन दिवस व रात्र यांचे मान सारखे होत, तो काळ [स] मेपी-बी मेदी [स] मेपी-दी-स्त्री-वि मेदाच्या कातड्याचा केलेला

मेपोन्मेप-५ मिटणें व लडणें, लडजाप (होळ्याची, पुलाची) [म मेप+उन्मेप]

मेस-५ मेच, एक जातीचा वायू याच्या पेय्यावळ वाळ असतो

मेसको—की जलदेवता धुद देवता 'जळीच्या मेसको मायेराणी।'—दा ३ २ २७ [स महिपी]

मेसाई, मेसादेवी, मेसायाई—की एक धुद देवता 'ब्राह्मण म्हणुकिनी मयमास सेविती। मेसाई पुजिती वरयकर्म।'—य ५३० 'न०७ खासाई जोसाई। मायराणी मेसायाई।'—तुगा ७११ [स महिपी]

मेसा—की (चाभरी धदा) मेंढराचे बिंवा हरणाचे कपडे [मेय]

मेसोरी—की राख, मस, मसारी, मसारी (चूर्ण, खल) 'येस बाळ्ळउनु मेसोरी बीजे'—बैयक वाढ ४६ [स यश-मृष्टि]

मेस्तर—उ (गो) गुतार [पोर्तु मेस्तर]
मेस्तरक—न १ अकणित्याचे पुस्तक, उदाहरणे सोदविण्याची कोष्टकें हिशेबाची कोष्टकें लिहिलेली वही, नियमांचे व वेराणाचे पुस्तक २ मायने बाँरे लिहिल्यासवर्षी व नमुन्याचे पुस्तक, लेखनपद्धति ३ कामाच्या नियमांचे व हुडमाचे पुस्तक, व्यवहारचोपडी

मेस्तर—न पिलावा घोटण्याचे गवड्याचे एक हत्यार
मेस्तरी मेस्त्री मेस्त—उ १ मुख्य ह्योडार हुतार, गवडी किंवा शिडलगर, इतर कामगारावर दखरेख करणारा कामगार २ कामकऱ्यावर दखरेख करणारा मनुष्य ३ बेफरीमधील पोर्तुगीज जातीचा रोटीवाला ४ (आदारी) पोर्तुगीज जातीचा चाळ, विशेषतः स्वयंपाक्या [पोर्तु मेस्तर, इ मास्तर]

मेह—उ १ मूत्रासवर्षी रोग हा एकवीस प्रकारचा आठ प्रभेद पहा 'मेह, पित्त विख्यात।'—गीता १३ ७४९६ २ मूत्रासवर्षी, सुतर्ग ३ मेडा [स मिहू=शिंपळे]

मेहतर, मेहतरकी मेहतराणी—प्र मेहतर इ० पहा
मेहतर मेहतर—उ १ अष्ट नाशक प्रातात भिजल्या जातीच्या पाटलाळा पुण्याकडील सुताराला मेहतर म्हणतात जातीचा मुख्य, म्होरक्या, पुढारी—गाथा २९ २ अगी ३ पडा राजण [फा मिहतर] सामाशब्द—मेहेत्रेपण—पणा—नष्ट जातीचा पुढारीपणा, एक हक हकाची याव 'मेवासे परगण्या तील न्हाव्यामधील मेहतरपणाचा कच्चा न्हाव्यानी पाटीलकुळ-कर्णीनिशी हुडुरास उडन तोडून घेदरा'—पञ्चवकलीन महा रामू पृ ४८३

मेहदळ—वि पुष्कळ, विपुल मायदळ पहा
मेहदी—की एक शाड, मेंदी पहा [म मंधी]
मेहन—न १ मूत्रासवर्षी वरुण २ शिथ पडाचे अति लघ मेहन असो लोबे दहा अगुले।'—निमा ३ ७७ 'घोडा पाडरा

बिंवा श्यामवर्ण असुन मेहन आरसवर्ण असल्यास तो घोडा उत्तम होय'—अधप १ २६ [स]

मेहनत—ती—की १ कष्ट, थम, आयास 'अन्तोजीने मेहनती केरी'—ग्रंथ १०५ २ मजुरी, कामधदा ३ मजुरीचे मोल, वेतन [अर मिहनत] सामाशब्द—० मजुरी—की भाड्याने बिंवा पैसा घेउन शारीरिक थम करणे ० मद्रागत—की १ (व्यापक) कष्ट, थम, निगा, प्रयत्न २ शेत वंगरची नागरणी, वेणणी, खुरपणी इ० कामे [अर मिहूनत+मशकत] मेहनताना—उ थमाचा मोवदल, मजुरी, पगार [अर] मेहनती—रया, मेहनती खपती—वि मेहनत करण्याचा स्वभाव असलेला, थमी, उद्योगी, कष्टाळू, खटपटी.

मेहम(मा)न—उ १ अतिथि, स कार करण्याकरिता बोलावलेला बिंवा अवचित आलेला मनुष्य २ ज्याची वधपरंपरागत जमीन परदार हकसंबंध इ० काही नाहीं असा उपरी गावकरी ३ (कु) कलेल्या चाकरीकरिता बिंवा कृपापात्र म्हणून सरकारने पोसलेला अगुदार मनुष्य, सरकारी येवजानर [फा मेहमान] मेहम(मा) मकी—की मेहमानाचा गुण बिंवा त्याची स्थिति मेहमानगी—की मेहमानी, आदरस्त्कार, सौंदर्य, सद्गुण 'अलीयदल शाहाने चारी पादशाहासी मेहमाननी केली'—रस १३ मेहमानी—की. आतिथ्य पाहुणचार, मेजवानी, मनराणा 'खड फारीक झाल्या वर घोडीबहुत त्याची मेहमानी करून बहुमाने त्यास त्याच स्थळास पाठवून पावे'—सराभा २२ [फा मिहमानी]

मेह(हे)र—की १ दया, दयादृष्टि 'इलाहीचे हुकुमे व बदेखान याचे मेहर आमचे जागा होती'—ग्रंथ ३०८ २ बीव—चित्रयुत ३४—उ मरुदत विषवाचेतन, पटरफोट करताना पतीने पत्नीस थावयाची करार केलेली रकम [फा मिहूर] सामाशब्द—० नजर—की कृपादृष्टि दयादृष्टि ० वा(वा)न—वि १ कृपाळु उपकारी, अनुग्रही, बहाल २ अर्जोत अधिकाऱ्याच्या नावामागे जांढावयाचे उपपद [फा मेहरवान] ० वा(वा)नी—वा(वा)नगी—की कृपा दया अनुग्रह, उपकार, बहाली [फा मेहरवानगी]

मेहर—उ सूर्य.—शर [स मित्र, अवेस्ता मिथ्र, फा मिहिर]
मेहरणे—अकि बरिअर होणे मेहरी—की बरिअरा, जडपणा, (अगतील, अवयवातील) माझ्या पायास म्हानी—आली

मेहरा(र)य—प—की १ (मितीत केलेला) लहानसा कानाडा कोनाडा भित मखर इ० कस शोभेकरिता केलेली कमान २ मसौबीत पश्चिम दिशेस असणारी पवित्र देवळी हिच्या शेजारी मिबर (व्यासपीठ) असते [अर मिहराय]

मेहरुनी—की (पडाळ) अधारी राय 'कटाक्षाची मेहरुनी पडे अत करणी।'—आप ३४४ मेहरुनी पहा

मेहु-ह-हो-उ १ पर्जन्य २ मेघ 'उभय विर सरोवे
रागला पाणमेहो ।'-सुगमायण, सुद ३७२ [स मेघ] मेहुडा-
ला-ला-उ (काव्य) मेघ 'अवाळी दिशती मेहुटे । चढवाते
सणाधे मोडे ।'

मेहु (हु)ण-न भोजनादिकस चोलविलेले, रेणु झालेले
जोटेपे, दापत्य, नवराबायको [स मिथुन; प्रा मिथुण] मेहुणा-
उ १ बायकोचा भाऊ २ वहिणीचा नवरा ३ (व)
आतेचा किंवा मामाचा मुलगा [देवा मेहुणिआ=साला,
मामाचा मुलगा] मेहुणचार-उ (पाहुणा शब्दापासून पाहु
णानाराप्रमाणे मेहुणा शब्दापासून साधित) १ मेहुण्यांचे आदर-
तिथ्य २ (ना) यथेचे नाते [मेहुणा] मेहुणिआ-ची मेहुणी.
(व) मेहुणी-ची १ सगमाची मुलगी २ आतेची मुलगी ३
(कों) बायकोची वहीण म्हू- राजाची राणी पाटलाची मेहुणी
मेहेतर, मेहेतरकी, मेहेतराणी-प्र मेहेतर ६० पदा
मेहेता-उ गुजराती लिहिणारा कारकून [स महत्, गुज]
मेहेताजी-उ शिक्षक [गुज]
मेहेडा, मेहेनत मेहेराय, मेहेमान, मेहेर, मेहेरळ,
मेहेरी, मेहेराप-मेहेरी ६० पदा

मेहेरवान, मेहेरान, मेहरवान-वि गुप्तसत्र, ह्यावन्त,
दयाळु मेहरवान पदा [फा मिहरवान] मेहेर(र)वा(वा)नगी-
ची दया, लोभ ह्या मेहेरवानगी पदा 'आपणही हुजुरीहून
मेहरवानगीचा जिलन पाटवावा'-दिमरा १९९ [फा]
मेहे(ह)रवानी-ची ह्या 'मेहेरवानी -राज १५ १४ [फा.
मिहरवानी]

मेळ-उ १ मित्राक जम सगति, संयोग 'तेमं हेतुकारण-
मेळें ।'-शा १८ ३७० २ पळणे 'भलतेणेंसि मेळु ।'-शा
१३, १५८ ३ जमणे, मिळणे, समतोल करणे [दिष्टेव ६०] ४
समूह; समुदाय, मेळा 'तथेदि तापसाचा मेळ ।'-सुआदि २७
४५ 'वामिज मेळ सोबे भोंवता ।-मुविराट ३ ६ ५ तापा
(गाणाराचा, वाजत्याचा) ६ सगत, योग, सवध 'पडली
जयाचेनि मेळे । अष्ट २ २३ चले तैसाचि पात्रमेळु ।'-शा
१७ २८४ ७ पसट ८ गाण्यातील एक चाल 'पदा स्वार
होडनिया दिनी घाहरीची वागी । तुम्ही डोल तबेले वडी देखजे
भारी । मेळ ।'-प्रला १९१ ९ मैथुनासक सापाचे जोहपे १०
कळक, सळू ह्मंकास जे वीज येते ते [स मिळू=मेळणे]

मेळप-किं० (गो) व्यभिचाराने अगीकार कारणे
मेळयण-न १ समूह 'जे महामोहाचे मेळवण ।'-एमा
१४ ३६७ २ (ना) जगज्जरात स्वाक चालवयाचे मिश्रण

(व) गाई-म्हशीस चारावयाचा दाणा, आनवण मिळवण पदा.
३ (तामा.) मिश्रण [स मीलन] मेळवणी-ची १ मिश्रण,

मिळवणी. २ अतिशयोक्ति [गुप्त] मेळविणे-सति १ एवत्र
जुळणी करणे 'मेळविल मोयानी । पारसीत पाटून चारविला ।'
-एषो २० २ मिळवणे, मिश्रवणे 'युक्ती मेळविता द्रव्यांतर ।'
-एभा २ ५८० मेळा-उ १ मनुष्याचा समुदाय, जमाव, जमात
(विशेषत धार्मिक किंवा व्यापारी उद्देशाने विविध काळी जम
लेला), जमा ६० (किं० मरणे, जमणे) २ सगम (नदीचा)
'पाहु पचमगचा मेळा । स्नान वरु मंगेचे ।'-मंगेची भूपाळी
३ गणपतीच्या उत्सवात पदे म्हणणाऱ्या, शिंपया खेळणाऱ्या
मुला-मुलींचा सघ, समुदाय ४ पच, सघ 'आमचा मेळा
निवरा '[स मिळ=मेळणे] मेळवास मिळणे-पैनी एक
म्हणून आजून मिळणे मेळाप-उ समुदाय तैमा सज्जनाचा
मेळार्थी ।'-शा १८ १५३१

मेळपडु, मेळापाक-उ १ मिळ, प मिश्रण 'माजि
तया मेळपडु । मिहनादाचा ।'-गीता १ ७७८ २ समेज पन
जुळणी ३ जमवाजमव, जुळणी, समुदाय ४ विद्योगिताची पुन
भेट [स मिळ]

मेळाचा-उ (कवि.) १ जमाव, समुदाय 'नाना रत्नाच
मेळाच । अलौकिक गुणिते ।' २ मेळ, संयोग, मिश्रण 'तैसा
मेळाचा अखुनी । साध दिसे समती ।'-सुभादि ८१ ३ ३
समारंभ ४ सैन्यविभाग; सैन्यसमूह, तुकडी 'तो मेळावा रण
काळ ठका । विठ्ठराचा ।'-शिख १०३२ [स मिळ] मेळि
(ळी)कार-उ भेट 'कृष्णे केला मेळिकार ।'-एरव ६ २७
मेळु-ळ-उ भेट, मेळ, संयोग 'वैसा मेळु आला गोडिये ।'
-अष्ट १ ११. मेळे करणे-कि (हु) एवत्र जमून राधा
मार्गे मेळेकरी-उ एखाद्या गावचा पिढीआद गावकामगार.
मेळेदार-उ पचासतीपैनी एक हसम, पच

मेळावो-उ (गो) द्वेषभाव
मेसण-न यशस्वतीतील एक पात्र हिलाकडचे असून उल
थन्यासारखे असते [स]

मै-किनि सह, सरोधर [अर मह] मैजमीयत-वि.
जमातीसद -पया ४९३ मै-पौज-किनि पौजेसद -पयाव
४९४

मैडोळे-न (गो) गोथ्यातील मैदेबावा-या गावी हाणारे
उच्ची, हचकर, महाव असे केळे -सह्याद्री ३०८

मैस-नि मेहेला, मयल, मैत या शब्दाशी समास होऊन
शालेले शब्द मयत शब्दात पदा

मैश्र-उ मित्र, हचेही, दोस्त 'मैश्राचे बोले वणे ।'
-दा २ १ ५५ -न अनुप्रास नश्राचे नाव -वि स्नेहीपणाचा,
मैत्रीचा [स मित्र] मैत्रणी-जी दोस्ती, स्नेह मैत्री 'पत्रिका

युवने लिहिली मे। मैत्रिकी स्मरुनि ते पाहिली मे। -मध्व
११९ मैत्रणी, मैत्रिणी, मैत्रिण-ही क्षीमित्र, दोस्तीण
मैत्रिकी, मैत्री-ही दोस्ती, स्नेह 'स्वभाविये मैत्री तोहनेथे'
[मित्र]

मैत्रायणी-ही कृष्णयजुर्वेदाची एक शाखा मैत्राणी,
मैत्रायणी-३ ब्राह्मणाची एक जात निंबा तींतील व्यक्ती [मैत्रा
यणी]

मेथिल-३ एक ब्राह्मणाची जात निंबा तींतील व्यक्ती
-वि मिथिला देशाचे निंबा नगरासंबंधी [स]

मैथुन-न १ सयोग, अगसग, धीपुष्पसमागम, सभोग
२ एक्री, समेट, सयोग, सध [स] •चेराग्य-न असुमार
सभोग केल्यामुळे दुःखप्रद औदासिन्य व निषाद उत्पन्न होऊन
क्षीविरहित उत्पन्न होणे निंबा कामवासनेचे सयमन करणाऱ्याची
इच्छा होणे [स]

मैद-३ डेकळे फोडावयाचा कुलव, पेरलेल्या शेतातील सरी
सुजविण्यासाठी त्यावरून फिरवावयाचे एक जोत

मैद-३ एका विवक्षित जातीतील व्यक्ति हे लोक प्रवासी
लोकांना वाटेत अडवून त्याचा खून करतात -वि १ शुद्धिमद
जड, सुस्त २ घातकी, दोंगी, दामिक 'मैद सोहरी कायिती।
कासे घालोनी प्राण येती।' -भा १ २ 'मैदाचे इक्षीकारिल कवण
विचक्षण अमृत्य निष्क-पद।' -मोउद्योग ६ ४९ [स मद, मईद]

•कर्म-न खून, दारवा 'कर्व सत्यभामेचा निदाळून समुक्तिहुन
करी एक घोर वयार चाहार्द एक मैदकर्म काचरी।' -होला २७
मैदाची मगरी-ही सादे निंबा लबाड लोकाचा कपू मैदाव-
घे-न १ मैद नावाच्या लोकाचा दारवा, अत्याचार २ मैद
पणा, घातकीपणा ३ मुलावणी, मोठ 'येकळे जाववेना ससार
मैदावें।' -दावि २३५

मैदाविणें-मैदावणें-कि मैदपणा करणे, मैदासारखी कृति
करणे

मैदा-३ ओलविलेले गहू वाळवून त्याचे दळलेले पीठ सपीट,
[फा मैदा]

मैदान-न १ उपडी, सपाट व विस्तीर्ण अशी जागा २
अग निंबा मयला माग (वस्त्राचा) [अर् मैदान] •वसणें-
कि खडिगोमेचे सुख घेण्यासाठी मैदानात वसणे घोडेमैदान-
न मईसकीची जागा, रणक्षेत्र

मैदाळकडी-ही (हि) एक औपधी झाड उदबराचा
कण्याकारिता याचे लाकूड वापरतात

मैदी-ही (व) मैदी पदार्थ

मैना-ही १ पोपटाची, राख्ची मादी २ सालूची एक
गाणारा पक्षी या पक्ष्याच्या अनेक जाती आहेत

हाको ६ १८

मै-फर्जेन्वान-किवि रेकरासह, वधारपरा 'इनम मै-
फर्जेन्वान सुकर अने' -वाडसनश ८७ [फा]

मेफल-ही (इ) मजलस, मडळी, सभा 'मेफल जमली.'
[अर मडपल]

मेयत-वि १ मेलेला, माजी, इहलोक सोडून गेलेला २
निर्गज झालेले, विनाशित (घराणे, कुल) ३ कापलेले (पीक)

[अर मयत] •अर्जो-ही मयत इसमासवधीचा अर्ज
•कयास-३ सशयित मृत मनुष्याच्या मरणाच्या कारणाचा
तपास निंबा त्यासवधी इनाविलेले मत, विचार •चौनशी-

तपामणी-ही मृत इसमाच्या सवधाने केलेली विचारपूस
•जिदगी-ही १ मृत इसमाची राहिलेली, त्याने टकलेली

मालमत्ता २ मवारशी, योग्य वासदार हकदार, वादी अशी
मालमत्ता •पंचनामा-३ मृत इसमाच्या चौकशीचा केलेला

पचनामा •पाहणी-ही जडून गेल्या निंबा रोग पडून नष्ट
झालेल्या पिडाची पाहणी •माल-३ मयत जिदगी पदा

•मोहदमा-३ मृत इसमासवधी चौकशीचा, मोहदम •याद-
ही १ मयत झालेल्या लाकाची केलेली यादी, फेरित २ मृत

इसमाच्या चौकशीचे निकालाचे टकलेले कागदपत्र •घारीस-
३ वेवारशी बतन, मालमत्ता

मैरा-वि शमर हो सख्या [अर् मिआ] मैरातैन-वि
दोनघे (पुत सुतसमानी वपासवधाने उपयोग) [अर मिअदीन]

मैराप-ही महिरप पदा 'मैरापीची सजा' केल्या जशी
दुसरी दारवा -पला [अर मिह्राव]

मैराळभाऊ-३ ह्या नावाच्या इसमावरून काळक व बल
वान इसमाबद्दल योशवयाचा शब्द

मैल-३ एक रस्त्याची, मार्गाची लावी मोजण्याचे प्रमाण,
अर्धा कोस [६ माश्ल]

मैल-३ पाण, खळमळ मल 'जळती नित मैल सवैया।' -
विपु १ ६९ [स मल, स मल=धारण करणे] •खोर-वि

मळकट पाण्याचा, पाण दडवणारा मळखाऊ (ता) मैला-३ नरक,
पाण [स मल=धारण करणे] मैलो-३ (कु) मळ [म मैला]

मैलागर-३ १ एक प्रकारचे चदनाचे लाकूड उत्कृष्ट चदन
२ मलयगिरी पर्वताचे नाव [स मैलागिरी, मलयगिरी, द्रा मलै=

पर्वत]

मैल्यकार-३ (महातु) सध जमाव चतुरंग सैन्यासह
सुरास पातले पवनवेगे जेथे मैल्यकारा केला श्रीवृष्णराजे

[स मिर्ल=एकत्रित होणे]

मैस, मैस-ही काजळ, मस शार्द 'सकळ पर्वताची
मस करुनि। समुद्राच्या पात्रामार्जी भरुनि। कल्पतरूची सुदर
वरुनि केळणी। रेहू मैस आदिमाया।' -स्वादि ७ ४ ४८
[स मयी]

मैळ—५ मळ मैळ-वि मलिन मैळणें-खी मलिन होणें, मळणें 'तरी ते पधरेपण न मैळे।' -शा ८ ३९ [स मलिन-मडल-मैल-मैळ]

मैळें—न (महानु) वळ 'तया अनुत्तागचेया चोळे। रापे ईशियाचे मैळें।' -भाप ७९६ [स मळ-धारण करणें]

मोआ—की (कों) भाशाची एक जात या जातीच्या भाशास आक्टोवर नोव्हेंबर मध्ये पडतात

मोआजीन—५ भक्षिदीची धाग पुकारणारा मनुष्य मवा जीन पदा 'इमामलेक व मोआजीन लोक याची चौकशी करणें -वाढ सनदा ७९ [अर् मुअझिन्]

मोईनसयी—वि सुकर वस्ती करणारे 'मोईनसयी याची चौकशी करून -समा ३ २०५ [फा]

मोई(इ)न—की वर्षाची नेमणूक, टराव, नियम, पगार, तैनात, कायम नेमणूक 'इसकियावर मोईन प्रमाणें चौकीपहारा न राखेच तर परिभ्रिन दूर करावा' -मराभा १४ [अर् मुअय्यन्]

० जावता-५ १ नेमणूक होताना किंवा पगार निश्चित करताना लिहून घेतलेला लेख, पगारपत्रक, मोकर लोकाचें पत्रक ३ कराराचें पत्रक, बाटणीपत्रक ० दार-५ सत्यानासून नेमणूक किंवा वेतन वेगारा इसम मोईन पदा ० भाप-न १ टराविक किंवा निश्चित मोकरभाप ३-किवि खचित, करारानें, कायमपणें, टराविकपणें, खरोखर

मोईर—५ (गो) सुसलमान [मूर]

मोकळ—५ (कु) गवताची केलेली लहान करसुणी [मोळ]

मोक, मोळ—५ अकुर, मोड, बोंब, गर्भ 'केळीचा मोक हरभण्यावेवढा घेऊन त्यात हें औषध सध्याकाळीं घालवें' -अथप १ १८० [स मुळ]

मोकट—वि मोकळा वेवद, स्वच्छद मोकट पदा

मोकडी—की एक झाड

मोकदम—५ मुख्य अधिकारी मुकदम पदा 'मोकदम (मुख्य आदमी) हा किताब पाटलाला अये' -गामा ४५

मोकदमा—५ मुकदमा पदा मोकहम-मोकहमी-(प्र) मुकदम, मुकदमी पदा

मोकरर—वि स्थिर, निश्चित सुकर पदा [अर]

मोकळ—वि स्वाधीन 'आपली कुलकर्णाची गोष्टी घाल तरी सवई पैकीयाची गोष्टी मोकळ करीन' -रा १८ ६६ -५ सरासूक, बदरका 'आम्हास पलास तापची मोकळ बळन गदावरी नेऊन' -रा १८ ६४ [अर मुवक्कल]

मोकळणें—कि १ पाठविणें घाडणें, प्रेषणें 'ब्रह्मना शिष्याची भीड घडवि साधु शिष्य मोकळिला' -मोआदि ९ ३४

'स्वशशी करिता खाण्डव वन दहन। इन्द्र मोकलील मेघजीवन' -मुआदि ४९ ९९ २ मोकळा सोडणें, दाब किंवा बधन न देणें 'द्वारे मोकडनि। जनक दूखला तोहनी' -पाळणेंसप्रद १० ३ गमावणें ४ ओकसयेसी, मोठ्यान (हल काढून, ओरडून, कट-सकोच न करिता) रडणें [स मुफ, देवा मोकड, गु मोकळु] मोकळू न देणें-मावावयास रावणें, जाऊ न देणें, अटकाव करणें

मोकळ—की १ विस्कटलेली, निर्वध, अस्ताव्यस्त स्थिति २ पेट (कर्जाची) ३ गुले किंवा विस्कळीत स्थितीतील भाग, गेडे, इ० ४ मोकळीक, स्वतंत्रता, सोडणूक, छुटका, सुतता -किवि १ मोकळेपणें, स्वैरपणें, स्वतंत्रतें, दाब किंवा प्रतिबंध नसता (कि० सोडणें, छुटणें, फिरणें, हिडणें, घरणें) २ (सुल्या किंवा उघडपा स्थितीत-) पत्र, हिशोब, दस्तऐवज, (कायम सुकर किंवा निश्चित न झालेल्या स्थितीतील) -हिशोब, स्मरणार्थ दिपण [स मुक्त] ० चरणी-वि मनास बईल त्याप्रमाणें घालण्यास स्वतंत्र २ भंडक्या, उनाडक्या धरणारा, ३ अस्थिर किंवा यात्रीचा, निश्चित नसलेला (पगार, उत्पन्न इ०) ० चरणें-किवि मोकळेपणें, अनिष्ट, स्वतंत्रपणें मोकळचिह्नी-की मोकळीक दृष्ट्यावधीचें पत्र, मोकळीक चिह्नी पदा ० खेळ-५ खल्या कागदावर किंवा उघडपा कागदावर लिहिलें याच्या उलट बसिलेले ० छट-किवि १ छुटेपणें (पेटपा छुटे किंवा भारे अगर गेदे न बांधता) २ बघ न करता, उपडें घेवून ३ ऐवपैच, अचळ पचळ, प्रसस्तपणें (मैदान किंवा विस्तीर्ण पटागण) ४ स्वरपणें, स्वतंत्रपणानें (भक्ते इ०) [मोकळा-भक्त] ० घाडी-वादी-की १ (प्रा) मोकळीक २ स्थलत्याग ३ निराश स्थिति 'सुखि गेली रे गेली। देवा मोकळवादी जाहली। ऐसी एक डाळी पिडिली। सत्यलोबी।' -शा १ १५७

मोकळा—वि १ स्वतंत्र, बधमुक्त अनियंत्रित २ गुलें, उपडें, बंद नसलेले (वाह किंवा दारवाजा अथवा पेटी) ३ वेगवेगळे, एकत्र न झालेले एकत्र न झुपटलेले ४ न व्यापलेले, शिवाय ५ (अथवा रोगापासून द्यासून) छुटका झालेला, मोकळा झालेला मुक्त [स मुक्त प्रा मोको, गु मोकडु सि मोकळ, उरि मुडळा] ० घाकळा-वि स्वतंत्र स्वैर, अग्र तिबळ, सुला, उघडा, बंद नसलेला इ० [मोकळा द्वि] ० डाकळा-वि १ उघडा, न झाकलेला, बंद नसलेला, सार्वजनिक उपयोगा करिता खुला असलेला (तालाव, नदी, जमीन) २ ऐसपैच अचळपचळ, लावबंद (झगा, घर इ०) [मोकळा द्वि] मोकळी-की १ स्वच्छदीपणा स्वातंत्र्य मोकळीक-की १ छुटणूक, मुक्तता, स्वतंत्र निना मोकळें होणें 'सुवा दिघली मज मोकळीक बा जे' -२ १३ २ छुटका, रजा इ० [मोकळा]

०चिष्टी-ली. १ सोडवणकीची, घुंगेची अगर मुक्त वेत्याची चिष्टी अगर लेखी कागद २ जप्त केलेला माल सोडवेल्याचा लेख **मोकळीभाजी**-ली शिजून कोरडी केलेली, आत पाणी नसलेली भाजी ह्याच्या उलट असत भाजी किंवा गोळा भाजी **मोकळे**-न मोकळेपणा ० मैदान-रान-न १ ऐसैस जगा २ (ल) पूर्ण स्वातंत्र्य, सद्द परवानगी

मोका-पु १ सधि, प्रसंग 'अलीकडे मोका आल्यास बैलसवासी महाराज साहेब, ह्याची चांगली पूजाही करीत असत -विक्षित २ १६८ २ नाकें, प्रमुख ठिकाण 'मोमयावची जागा' [अर मौकूअ]

मोकाट-टु-टु-वि १ (माण) उदट, द्राव, दाह्या, स्वच्छदी २ (घ) मोकळा, अनर्तल 'घोट सैराट मोकाट' चाट बावट बाजट ।'-दा २ [स मुक्त]

मोकाडकी-जी एक प्रकारचे दावे [मोकाड=मुख+अडकी=अडकणे]

मोकादम, मोकादमी-उ मुकदम व मुकदमी. मुकादम पदा

मोकायला-उ मुकायला पदा

मोकाम-उ मुकाम पदा 'ती दिशाचे मोकाम'-ऐरो ८०

मोकार-उ एन खबें

मोकार-किवि १ मोकळेपणानें, निर्बंध नसता २ स्वतंत्रपणें, फांशीलपणें

माकारा-उ (महातु) मोगरसुल 'केला परमुखाचा मोकारा। जीवपशुवा ।'-कृ ५१

मोकादी-सी, मोकासदार-उ मोकासपणाचा दृक् ज्यास आहे असा इसम, सस्थानचा अगर अशा इसमाच्या मार्फ तीबा वसूल जमा करणारा नेतकरी, गाव इत्यादि ज्यास इनाम आहेत किंवा चाकरीबद्दल दिले आहेत असा इसम [मोकासा]

माकास-उ गाव, जमीन, इनाम दत्तात ती सरकार चाकरीबद्दल मिळणारा गाव

मोकासा-उ १ लष्करातील नोकरीची अट पावून त्या सवधानें किंवा इनाम म्हणून दिलेली गावें, जमिनी बगेरे २ गावच्या वसुलामध्ये व अमलामध्ये हिस्सा ३ चौथ्यापैकी राजवाक्ती वजा करून राहिलेला भाग, चौथ्यापैकी तृतीयादा अवघा तीन आय्याचा भाग -इनाम ३० ४ गावखोती बगेरेसहिदा शब्द लावतात ५ मुशाफराची मालमत्ता सुरक्षित राखण्याच्या अटीवर दिलेले इनाम [अर मुकासा] **मोकास**-ली वसुलापैकी काही हिस्सा मिळण्याचा दृक् 'मोज वल्ल तालुके पावळ यथील मोकास बावेचा अमल' [अर मुकासा-बाव]

मोकाळ-वि मोकळा, भटक्या, स्वतंत्र, मन मानेल तिकडे हिंडणारा, उगाड किंवि मोकळेपणानें, स्वतंत्रतेने

मोकील-उ (व) (मोंगलाई) अशील [अर मुकबील]

मोकूफ-य-वि किंवि स्थगित, थांबलेले, रहित, यद 'वतन चालविण मोकूफ राहिले होते' -थोमारो १ ६५ 'दोन दिवस मोकूब जाळे आहेत' -पेद ६ २०३ [अर मक्फ]

मोख, मोंख-उ १ धान्यादिकाच्या आत जो बीजभूत असा असतो तो २ गुपारीच्या मध्यभागाचा मऊ पदार्थ, नारळातील अंडूर, मोड किंवा बीजाचा खाण्यामध्ये येणारा भाग **मोखर, मोखार**-वि १ मऊ, कठिण नसलेला, सडून मोडणारा किंवा फुटणारा, डिसळ (दगड इ०) २ भरमराटीचे, जोमानें वाढणारे, वयाच्या मानानें वाळसेदार व छुरेस असलेले (मूल) [मुख]

मोखंडी-वि (व) उतम 'मोखंडी जमीन' -गव्हाची उतम जमीन

माखणें-क्रि (गो) १ विनचूक तीर मारणें. २ (गो) मोकून देणें

मोखा-उ १ दाग, शुभ २ लक्ष्मी किंवा हिरवा कोंबळा फोक (साह्याचा), काही भागात दागा,शब्दाबद्दल उपयोग करतात

मोखतसर-उ मुक्तसर पदा वजनदार लोक 'हेजीबा सागात मोखतसर दादाजण आले होते' -दम १० [अर मुक्त सर, संधिष्ट, विवडलेले] **मोखलीसान**-उ स्नेही [फा मुख्लिसान]

मोग-उ (कों) मोड, अड, बोंब मोख पदा

मोग-उ (गो) लोभ, मोड

मोगड, मोगण-न (सामा मोगड, मोगण असा शब्द रुढ) पेरणी करताना पामरीच्या दर चौथ्या तासात मुख्य धान्या त्रिवाय जे दुसरे धान्य पेरतात ते **मोगडा, मोगणा, मोगणी**-एकाच वेळी दोन धान्ये पेरण्यासाठी पामरीला जोडलेला स्वतंत्र नळा मोगडा, मोगणा पदा (किं० घरणें, चालवणें) 'आज गव्हाचा मोगडा घरावयाचा आहे'

मोगर-रा-उ १ टापरणें, टोकणी, टोकणें, मेखसु २ लहान गाड (ऑबेलेला मोती सोन्याच्या तारेंतून पड नये म्हणून तारेच्या टोकाला मारलेली, बसविलेली) ३ फरसबंदी करणाराची टोकणी, ठासणी, परटाचे कपडे वडविण्याचें सापन, लाकडी हातोडा ४ (ल) पायदळ 'चाल्ती पायाचे मोगर। पातले कोंडिण्युर नगर। माणीक वन्हाडी सदावीर। बैयभार तेही आले।' -एरव ५ २६ [स मुद्र, प्रा मोगरो, सि मुद्गिरो]

मोगर-वि मुख्य 'चाल्ती मोगर वातुरमी।' -मातृकी-स्वप्न ९९ [स सुखर]

मोगरसुल, मोंगरसुल-न धान्य, घन, इतर पदार्थांचा समूह दानधर्म म्हणून जनतेकडून लुगविण्याची क्रिया, लुट,

संक्रांतीला खिया उसाची बंगरे लूट करतात ही, बोवडादान ' तरि सुस्तीचे मोगसुन देवें । का न कीचे । ' -भाए ६१९

मोगरा—उ एक फुलवेल, तिथे फूल, झुरकेशार फुलास बट मोगरा म्हणतात **मागरे**—न मोगन्याचे फूल **मोगरेल**—न मोगन्याचे तल **मोगरी**—की (की) मोगन्याचे झाड

मोगरी—की कणसे वडविण्याचे लाकडी अवजार, लाकडी मोठा हानोडा, शेतातील देऊळे पोहणारे लाकडी आत मुल्ल्याची विलायती शेंग, हो रंगाचे तातून अमते [स मुदर] • **मार**—उ १ (कपडे धुताना) मोगरीचा मार देणे, चोप देणे २ (ल) चागला, खरपूस चोप, मार देणे 'मोगरीमार घुस्तेमार । ' -दा ३ ७.६५.

मागल मोगल—उ मध्य आशियातून किंवा तातूरीहून हिंदुस्थानात आलेली मुसलमानांची एक जात, मोगल आतीचा मुगलान इयद [फा मुघोद] **मागलाई**—की १ मोगले लोकांचे राज्य, अमल, सत्ता २ कोणत्याहि मुसलमान राजाची सत्ता, त्याचे राज्य ३ (ल) वेढशाहो ४ करविशेष (मोगलानी बसविलेली मोगलांचे हिस्श्याची रकम) -योमारी २ ७० १ [मोगल] • **मसलत**—की कपड्याव ' परतु मोगलाई मसलत पाव लमजरी नाहो ' -भाव ४८ **मोगलाण**—न १ मोहलांचा देश, मोगलांच्या सत्तेखालील देश २ मोगल लोकांच्यामधील, मोगल लोकांनी सरकारविद्ध केलेले बड, दगा, उदावणी [मोगल] **मोगली**—वि १ मोगल लोकांसंबंधीचे २ कपटी ' ऐशियास मोगली मसथा, इनाम देऊन आपला मतलब साधितली ' -इम २०१ [मोगल] • **परंड**—उ एक प्रकारचे एरंडाचे झाड, बईचा एरंड • **वाजार**—उ जोराची दगल, आरडाओरड (किं • माडणे माजणे मातणे करणे) • **वेदाणा**—उ वेदाणा, एक औषधोपयोगी पदार्थ [फा] • **मिरची**—की वाण्याधारखी मोठी मिरची, भाजीची, मोपडी मिरची

मोगल—उ काजूगर

मोगळ—उ (कर) चौपावीपैकी बाजूची छपरे मोळ पडा ' छपराला मोगळ ठेवले तर खर्चे फा येणार नाहो '

मोगा—नि (गो) सखा, पित्रत्व (मित्र) -चित्रा, दिवाळी अथ १९३६

मोगा—घा—उ (हेट) १ रदाटगाड्यांचे बडके गातीचा लोटा २ नारळाचा सुथरा, पोगी, (वस्त्र) नारळात उवसवणाऱ्या बीबासहि म्हणतात **मोगारा**—उ बीब, बीम, अजुर (किं • येणे, फुटणे)

मोघ—वि व्यर्थ, निष्फळ, विनाकारण, निरुपयोगी, बर्कियायनशील ' ज्यावर सत्त्ववीची बंधने मोघ होत बाह्यत .. ' -नि ८९५ [घ]

मोघड, मोघण—त्रीपु (व) १ मुख्य धान्यामध्ये पेरलेले दुसरे धान्य, उत्पळा २ असे धान्य पेरण्याचा नळा मोगण पहा

मोघड्या—की (खा) दोन कणी पामर, खानदशात गडू, हरभरा या पामरीतून पेरतात **मोघणा**—उ मुख्य धान्यात मोगण म्हणून दुसरे धान्य पेरण्याचा नळा मोपड किंवा मोपणा ह्या अर्थात उपयोग २ ह्या नळ्याने किंवा मोपण्याने पेरलेले ताम **मोघणी**, **मोघणी**—की १ जोघडा, वाजरी वंगरे मध्ये तूर, हरभरा इ० ची केलेली पेरणी ३ असे पेरणीचे काम ज्या नळ्याने केल जाते तो नळा मोघणा पहा. **मोघणे**—कि मोघणाच्या साधनाने शेतात तास पाहून त्यात बी पेरणे [मोघण]

मोघम, माहगम—वि. सर्वसाधारण, अनिश्चित, अस्पष्ट रूप रेपचे, गुलासवारा नव्ह असे (माघण, काम, व्यवहार, खर्च), संदिग्ध ' ऐसे मोहगम इजात म्हणतात यात काय समजावे ' -रा ५ १४५ [मर मुहम्] • **घाघ**, **घावती**—की कोणताहि गुलासा न केलेला असा वर, वगैणी किंवा पती, कोणत्या बाबीकडे खर्च करणेची हॅ न ठावती वसुल केलेली रकम.

मोघल—न तंत्रूचे, डेन्याचे मागील दार [भर] **मोघळ**—उ (कर) गटार, पाट ' गाय मोपळा मोघळान गेली '

मोघा—मोगा पहा

मोघारणे—न बळसगाराचे हत्यार

मोघे—न ओंघडा, बाजरी किंवा गहू ह्यांच्यामध्ये मोघ पणाने पेरलेले धान्य, मोगण पहा (व) असे धान्य पेरण्याचा नळा

मोच—की खाण्यास योग्य अशी एक भाजी

मोच—उ मऊ कापूस ज्यास येतो असे झाड, सावरी, सेवरी **मोचरस**—उ मोच नावाच्या झाडाचा, सावरीचा चोक, डिक, एक औषधी पदार्थ, सुपारीचे फुल -मुण्या १०१

मोचक—वि मोकळा करणारा, सोडविणारा, मुक्त करणारा, छुटका करणारा, (समासात) भवमोचक, पापमोचक, ऋण मोचक [स] **मोचणे**—(काव्य) मोकळा करणे, सोडणे, मुक्त करणे, छुटका करणे [स मोचन, मुच्] **मोचन**—न मोकळे होणे, मुक्त होणे, स्वतंत्र होणे, छुटणक, स्वतंत्रता, मोकळीक, (सामा) जाऊ देणे [स मुच्=छोडणे]

मोचड—उ जोडा [प्रा] **मोचडी**—की नालुक जोडा **मोचा**—उ १ मोजा २ जोडा, एक प्रकारचा बूट हा अह मदनगराकडे वापरतात ' होईन मोचे वाहणा । पावी सकळासत जना । ' -तुगा ११४१ [दि] **मोचे खाणे**—घसणे—घायरोधाचा मार खाणे, घरणे [मोची—की एकमेकांमधील खेटराखेटी किंवा जोडाजोडी **मोचे फेडणे**—कि जोड फेकणे, तुच्छ मानणे

'गजबाजीन्यानासता । तेंगें गवें इद्रमाया मोचे फेडी ।'—एमा
५ १५२ [मोचा द्वि]

मोची, मोचेरूरी—३ १ एक जात, चामार 'जीनमर
सलतानगर चमैक । घोहर भाट घुळ रजक । दाण्ट मोचेरूरी
खाटिक । रोणारी आणि कैकाडी ।'—स्वादि ६५ ३८ २ माग
जातीतील एक पोटजात, खानदेश व सोलापूर जिल्ह्यात ही पोट
जात प्रामुख्याने आढळते—अष्ट ४७-४८ [व मुचि, हिं
मोची, मोचा]

मोच्छाव, मोच्छाह—३ महोत्सव, बोगतादि मोठा
उत्सव [स महोत्सव, महोत्साह]

मोज—न १ मापन, परिमाण किंवा सख्या निश्चित करणे
२ मापणे, मोजणे, मापानें मोजून निश्चित करणे ३ मापानें
मोजून निश्चित केलेली सख्या ४ (लावी, वजन किंवा क्षेत्र यांचे)
मापन किंवा माप ५ मोजण्यासाठी घेतलेले कोणतेहि परिमाण
[स मा=मोजणे] •दात-दाद-दास्त—ही सख्या मोजणे,
गणना, मापन, मोजणी [अर] •प—न सख्या मोजणे, मापणे,
मोजमाप करणे, सट्या •पट्टी—ही मोजण्याची पट्टी, फूटरूल
मोजका—वि मोजलेला, मर्यादित किंवा इयत्ता ठरविलेला २
माफक, साधारण [मोजणे] मोजजा—३ मोजणी 'अवि
जाहाले असतील त्याचा नजर मोजजा आणमावे करून'—बाड
बाबा १ २१२ मोजणी—ही मोजण्याची क्रिया, सख्या ठर
विणे, मोजणे, मोज किंवा मोजमाप करणे २ जमीनीचे मापन
किंवा क्षेत्र मोजणे [मोजणे] •दार—३ जमीनीचे क्षेत्रफळ काढ
णारी, मोजणी करणारी मोजणे—कि १ मोजणे, मापणे, मणित
करणे २ (ल) मिणे, पवां करणे, उमातणे, अधिमान धरणे,
मानणे, गणणे 'याच्या गुणापुढे न त्रिदशाचा आपणासि नग
मोजी ।'—मोविराट ६ १८

मोजला—वि मोजलेला, मोजमाप केलेला, गणलेला, विविक्षित
रकम किंवा परिमाण ठरविलेला, मर्यादित केलेला, मोजका
'मोजल्या शय्यांनी सत्ता होत नाही' 'माजी करणे—कि काट
कसर करणे मोजीच मापीच—वि मोजलेले व मापलेले, निश्चित
केलेले, एकत्र जमा केलेला किंवा विस्कळीत नव्हे असा मोजमाप
किती आहे हे माहीत असलेला [मोजणे व मापणे] 'माजोटी
मोजवटी—ही (सोनारी) मोजपट्टी, एक प्रकारचा शिडा
मोज्या—३ मापारी

मोजया, मोजवेदार—३ (प्र) 'मोसवा व मोसवेदार
पदा

माजा—३ थडी वीरेपावून हातपा बिं रसण व्हावे म्हणून
त्यास पालण्याची विविक्षित आकाराची पिठणी [पा मूझा]

मोजिव, मोजीव—किवि प्रमाणे [अर मूजिव, मुजिव]
मोझ्या—३ खल, चर्चा, सारास, प्रतीसाक्ष्यम्—राज्य ८ ८१
'हा कागद सोडवी जतण करून ठेविला पाहिजे याचा मोझ्या
होईल'—रा १६ ४६ [अर मुवाझज]

मोट—ही (व) १ मोठी पिचवी, पोतें, मोटें ओढें, गाटोडें
(धान्य, शेण इ०चे गाटोडें किंवा एकत्र जखडून बांधल्या पुष्कळ
वस्तूंचा समूह ढीग, रास) 'ना तो सूर्य मोट । बाधिता निवें.'—
अष्ट ७ २७४ २ वेलाकडून किंवा रेडयाकडून विहीर वगैरेतील
पाणी वर काढण्याचे साधन ३ पाणमोट, पोटातील पाण्याची
पिचवी (कि० येणें, पडणें, फुटणें, निघणें) ४ (ल) पट्ट्या
खाली जमीनीवर पाडून त्याच्या पायाचे चारी पुर एकत्र बांध
लेली त्याची स्थिति, मूत-पिशाच्च बाधा झाली असता माणसाची
पठडी बळवून त्यास बांधले जाणें किंवा त्याचे हातपाय जखडले जाणें
५ शिंदोरी, उपहाराच्या साहित्याचें गाटोडें 'मग आपुलालिआ
मोटा घेओनि । सकळें एतें जाळें।'—दाव २०१ ६ दहा हजार
हो सख्या (क्रिया फुलाची, दुर्बांची लाखोली वाहतात त्यावेळीं
लक्षाचा दहावा अंश याअर्थी योजतात) म्ह० शिनळ धरावा
खाटेस वीर धरावा मोटेस •धाधणें—इच्छेविरुद्ध जखडून धाधणें,
एखाद्यास त्याच्या इच्छेविरुद्ध एखाद्या कार्यास प्रवृत्त करणे, इच्छा
नसता धरणें (धाव्याची) •धाधणें-असहान्य गोष्ट करू
पाहणें, धरणें—कि मोट पुढेणें, पुढे करणें, हाकणें सामासाव्य—
•करी—३ मोट हाकणारा, मोटवर काम करणारा •क(फु)ळें—
न गाटोडें, कपें तरी बांधलेलें किंवा नीट न बांधलेलें गाटोडें
मोटका पद्द •कुळी—ही गाटोडी •उडी—ही (पाण्यात)
उडी टाकताना हवेत असताच स्वतःचे हातपाय पोटाशी धरून व
शरीराचे गाटोडें करून जी उडी मारतात ती याच्या उलट पुढे
कवी उडी मोटला-ळा-माटली-ळी, मोटलें-ळे-पूजीन
मोटपुळे पुखुडी, गाटोडें 'शुद्ध मोटली सापडता प्रभु यहु
हर्षाला लाहे ।'—मो खुदामचरित्र (नवनीत पृ ३७०) माट
घण—न १ मोटेली पाणी जवें ओढले जातें ती जागा २
(कर.) माटें व वटप, माटकरीत उभारलेली जागा माटस्थळ,
माटस्थळ जमीन—नही मोटच्या पाण्याने मिजणारी जमीन,
विहीरीच्या पाण्याखाली, पुखरीच्या पाण्याखाली मिजणारी जमीन
याच्या उलट पाटस्थळ माटाळा-ळी-ळें—न (महापु)
१ गाटोडें, वधन 'महावारी तमाचा माटाळा गा ।—चरित्र २
(महापु) (ल) सामान, सप्रह (रोजचे व्यवहारापयोगी भांडी
पुरी, साधनपु ६०) मोटाळा बापागा ।—धनपाट माटया—
वि माटा वाहण्याचे कमर करून उपजीवन करणारा ओशी किंवा
गडे बाहून नेणारा, हमाल [माट]

मोट—ही मट, एक धान्यविशेष, मटक्या

मोटका—वि निपुण, निष्णात, नेटका, प्रत्यक्ष, चांगला
'मोटका देओ वागारा हातु पाली। सवेचि वैसे मागिली पाखाळी।
-शिउ १०११ 'मोटका काळासीं सीतमारी।' -भाए ४५८

मोटका—पु फडकरी -वृषि ४७३

मोटका-को—वि (गो कु) गुआ, ठंग धुद 'मोटके
दोपवि भालेकार।' -उपा १४२१

मोटकी—पु गायनशास्त्रातील एक राग ह्या गंगात पडूज,
कोमल कृष्ण, कोमल गंधार, कोमल मध्यम, पंचम, कोमल
धैवत, कोमल निपाद हे स्वर रागतात जाति सपूर्ण-सपूर्ण बादी
मध्यम सबादी पडूज गानसमय-दिवनाचा दुसरा प्रहर

मोटकें—वि १ थोडे २ सूक्ष्म

मोटगार—पु हमाल

मोटन—न मोडण पदा [स]

मोटवी—की एक प्रकारची मिरची, ही आपुड व जाड
असते

मोटवें—न (कों) ल्हान

मोटसुती—वि जाड घाग्याचे किंवा जाडभरडे कापड
[मोट+सुत]

मोटा-डा—वि १ योर, जाडा २ (शब्दच ल) अति
शय, जास्त फार, अधिक (चांगल्या किंवा वाईट अर्थी)
'दिसतोस तु बरा मोटा।' -मोआदि २.२९ 'हा मोटा
आळवी -अडाणी -चहाणा -चतुर-विद्वान -मूर्ख-लबाड ६०'
-किवि योर परम ६० शब्दाप्रमाणे उपयोग) फार अतिशय
[स नहतर] मोटाई—की १ मोटेपणा, योरपणा, जाडपणा
२ (ल) श्रेष्ठत्व (किं करणे धरणे लावणे, मिरवणे, दाखविणे,
मोठेपणे वाढवणे वाढवणे, मागणे) [मोटा] मोटाड—वि
अतिशय अत्यंत मोठा, योर जाडा जाड [मोटा] मोटा
घाटा—वि १ मोटा व जोरदार जाड आणि विष्पाद (मनुष्य,
जनावर) २ बळकट जाड्या अंगाचा जाडभरडे, वारीक, सुरत,
नाजूक नन्हें अंग (कापड धागा वस्तु) [मोटा डि]

मोटाड—की तलम (पेट्रोल्वे) चालणारी गाडी [इ] मोटाड
सायकल—की फटफटी मोटर पेट्रोलच्या साहाय्याने चालणारे
सायकलसारखे दोनचाकी वाहन मोटरद्वारे चालणारे—वि मोटर
हाकणारा इसम दोन मोटरहाक यांना पकडून नलें -क
१०६३० [इ शॉकर हायडर]

मोटाळणे—कि मोठेपणे [स मोटन] मोठा-मोठा पदा
मोठाई—की (कों) मोटेपणा मोठाई पदा 'दासीची
लाज जाईल मग काय राहील मोठाई' -पल्ल २९

मोठाव्या—पु साप [मोठा+वावा]

मोठावापा—पु (वा) बडील सुल्ला [मोठा+वाप]

मोठी—वि योरली मोठेल-की रस्त्याची वाडणूक माय-
की (व) आनी 'मोठी माय मेली' -होणे-कि (कु)
नहाण येणे मोठे-वि योरले, ल्हान नाही ते, स्पूल (शरीर),
(झानेने, वयाने, घनाने) अधिक मोटन-न (ल) अत करणाचे
औदार्य, दया, क्षमा करणे (किं वगणें) मोहाणे-निदारी
अतिमूर्ख 'आपण मोठे दहाणे वहात' मोठ्ठा जात-वि (व)
फार मोठा, रूप मोठा -रणगर्भना १०९२८

मोड—पु १ पयजय, मोडळी, फाटाफूट झालेली किंवा
विस्कटित झालेली स्थिति (सैन्याची), बसेडा २ पाणीच पाणी
करणारा पाऊल, मोठा पुर -की १ जुनीपुराणी, फुटडीतुटकी
हरकामी न यणारी कशी (विठ्ठल ठाकण्यासारखी धातूची भांडी
किंवा दागिने वगैरे) २ भाषेची मांडणी 'मराठी शब्दाची
लिगवचनाने रूपे कशी कशी होतात ह्याची एकदा मांड समजली
म्हणजे चालले' ३ दूज, दुसरे, सळ, केसामध्ये काढलेला भाग,
उम्या पिडाच्या दानामधून पडलेली रेंदा, ओळ, अशाच तऱ्हाची
पडलेली सामान्य रेंदा ओळ ४ (नदीचे, रस्त्याचे) बळण
किंवा वाडण ५ दिशा, रोख, बळण, मोडणी, सवसाधारण गति
किंवा मार्ग 'जरी केंवाची मोड असेल त्याप्रमाणे वक्रा फिर
विला म्हणजे लागत नाही' ६ पद्धत, रीत, बळण, प्रथा, सरणी,
रोख (भाषणाचा, निबध्याचा इतोचा) 'गणुची अक्षराची मोड
फार चांगली काढ' 'घोषाच्या कुडी। नाव चित्राची रूपडी।
प्रणवाचिया मोडी। रेखिली ऐसी।' -हा ६ २७६ ६ हिरोष,
गुणाक, मेळवणी, बोडणे, सोंपणे इ० ची जी रीति ती ८ खुरदा
किंवा ल्हान ताग्याचे नाणे (पैसे वगैरे) 'एक रुपयाची मोड
आण' ९ -जीपु जड हाणे किंवा हुस होणे (कामाचा भार
पडल्यामुळे किंवा वाटून अगर दून राहिल्यामुळे अवयवामधील
किंवा इद्रियामधील) आळस, मदपणा 'हाताला-भानला-
कमरेला-मोड थली-वेले [स सुट-सुड = मोडणे] माड
पाडणे-कि (चाभारी धदा) घडी पाडणे माडतोड-की
१ मोडेल्ले, तुटलेले सामान, त्याची दुरस्ती २ एखादा व्यव-
हार, वस्तु वगैरे बदलत येणे, विक्री करणे (जुन दागिन, धातूची
भांडी इ०ची) ३ मित्रवर्ग, तडजोड करणे, एकी घडवून आणणे
(मांडण, कर्ज इ०सुधधी) ४ गांग किंवा अवयव निरजिराळे,
नेगवळणे करणे व त पुन्हा जोडणे, दुरुस्त करणे, नोड करणे
[मोडणे+तोडणे] मोडमाग-पु भाग आणि जोरगत ह्याच
दरम्यानची समुदाय स्थिति भरती आणि ओहाटी ह्यांच्यामधील
अवस्था (कारस्तविक मोडभाग व मोडजोहार हे दोन्ही शब्द एकच
व दोन्ही शब्द एकमेकांच्या ऐवजी उपयोगी येतात) मोडमाड-
की माडलोड विच्छेद, सत्यानाश माडसुरा मोडसुरी-पु की
व्याचे पाते मिटविता येते असा हुरा किंवा छुरी, मिटणारा चाकू

[मोडर्ण]मोडा मोड—की (वॉ) मोडतोड मोडल्या
दळाचा सारथी—३ (ल) अनायाचा वाली, असह्य स्थिती
तल्या इसमाला मदत करणारा, दीनदुखळ्याचा साहाय्यारी

मोड—५ बीजादिकापासून मूलभूत असा जो उत्पन्न होतो
तो, अंकर, बोम, मुगारा (किं) येणे, पुणें) मूळव्याध झाली
असता मुद्रदारी होणारी मासवृद्धि, एक प्रकारचा रोग

मोड—वि (कर) खाद्य

मोडरू—५ १ एक जातीचा ढोंगळा, सुगंधा किंवा मासोडा
२ एक डपनाव

मोडकळ—ळी—की दमून जाणे, धक्का, दमणूक, म्हाजि
(महातारणासुळे किंवा जास्त परिश्रम केल्यासुळे आलेला)—वि १
मोडलेला, न्हास पावलेला, नाश पावलेला, नाडुस्त झालेला (उद्योग,
इमारत, व्यापार इ०), नाश झालेली (स्थिती) (किं) येणे,
होणे, घालणे, भाषणे) २ अक्षयवस्थित, अस्ताव्यस्त, नाडुस्त
(संज्ञा, संन्य इ०) ३ तुकडे पडणारा, दिवूळ, मोडणारा,
पिळू, फुसका, चुरा होणारा (ताडूळ इ०) मोडकळणे, मोड
कळीस येणे—कि धक्के, दमणे (महातारणासुळे इ०), नाश
होणे, न्हास पावणे, नाडुस्त होणे—असणे, विघडून जाणे —माघन
१२ १५९ मोडका—वि मोडलेला, दुर्लक्षित्याने अगर भगल्यासुळे
मोडल्यासुळे निवृत्तयोगी किंवा अशु झाला आहे असा (पदार्थ)

[मोडर्ण] •मोडका—वि मोडक्यास झालेला, मोडकळीस
आलेला •वाणी—५ लहान प्रमाणात व्यापार करणारा व्यापारी,
जुन्या पुराण्या मालाचा, जुन्या मोडवरावर धडा करणारा
वाणी, पेवारी, हाळपिट्या, हिंगमिया वाणी मोडकी—की
१ (सामा) मोडलेली स्थिती, मोड, पराभव, मोडल्या बद्दलचे
अपयश २ अडथळा, प्रतिबंध, हरकत अडथळीचे काण
(किं) आणणे, ठेवणे, घालणे, येणे) ३ विषाड (कामाचा,
उद्योगाचा, मत्ताचा) 'चार मनुष्ये काम चालविणारी परंतु कामाची
मोडकी मुख्याच्या डोसोवर येते' ४ खडन, मोड, चितडा, पोटे
करून दाखविणे, निरक्षर पठित करणे (किं) येणे, आणणे)
[मोडर्ण] •कांटी—जाठी—की १ मोडून पडलेले कांटीरी झाड,
काटी २ (ल) ज्या मनुष्याची सत्ता, अधिकार इ० नाहींशी
झाली आहे असा मनुष्याबद्दल उपयोग म्हणू मोडकी काटी
भलताच राटी

मोडकु(कुल)ळ—न (गो) भात मळल्यावर, तुडविल्या
वर भात्याण खालीवर करण्यावरिडा व निराळे काढण्याकरिता
तयार केलेली टोंकास ८-१० ओटे बांधवी असलेली काटी

मोड जोहार—नी जोर नसलेली किंवा कमजोर भरती भाग,
ऐन भर निघून गेल्यानंतरची पक्षमण्यातील भरती [मोडर्ण-
जोहार (जोर शब्दापासून)]

मोडणी—की १ शेतातील कापणी केलेल्या धाटाची किंवा
पिकाची कणसे मोडण्याची, छुडण्याची क्रिया (मळणी करण्या
साठी), कापणी, मोडण्याची क्रिया. 'होता स्पूळ पिकाची
मोडणी । होय सुक्ष्म बीजाची पुडसावणी ।'—स्वाद १३
५ ४६ २ मार्गे, पद्धत, वागण्याची रीत, ओळ, मोड (—की)
पहा ३ माडणी ४ देवाला कौल लावले म्हणजे अमकी गोष्ट
करावयाची तर उजवी कळी दे, नको करू असे म्हणावयाचे
असेल तर डावी कळी (प्रसाद) दे, असा प्रसंग कौल लावण्याची
क्रिया

मोडणे—कि १ तोडून खाली टाकणे, पाडणे, नाश करणे,
विषाड करणे, (इमारत इ०), विस्कळित करणे, भंग करणे,
नाहीस करणे (मोडणे आणि तोडणे ह्या दोन्हीहि क्रियापदांचा हा
संज्ञासामान्य अर्थ आहे तरी पण दोहोंच्या अर्थी भ्रान्त भेद
आहे (तोडणे पहा) तोडणे याचा अर्थ काही तरी मोठे, अचा
नह, भयंकर कृत्य करून तीक्ष्णधारी जोरकम हत्याराचा उपयोग
करून किंवा जोरात किंवा एकदम हिसटून एखाद्या वस्तूचा नाश
करणे आणि मोडणे म्हणजे पदार्थाच्या आकारात, स्थितीत बदल
करणे उदा० रान तोडणे आणि रान मोडणे हे दोन वाक्यप्रचार
वेगळे तर पहिल्यातील तोडणे याचा अर्थ रानातील झाडे तोडून,
छादन, खाडून नाहीशी करणे व मोडणे याचा अर्थ रानातील
शाडछुडपुषा काढून साफसफाई करणे असा अर्थ ध्वनित होतो)
जें—देनपद्धति मोडणे 'त्याचे हम त्याने मोडले' २ तुकडे
करणे, भाग किंवा अवयव वेगवेगळे करणे (यंत्राचे इ०) ३ बाक
वून तुकडा करणे (काटी, वेत, लाकूड इ०चे) छुडणे (धान्याचीं
कणसे, भुडे इ०) 'जाडुगाराने काटी मोडलेली आम्ही पाहिली'
४ तोडणे, नाहीसा करणे (संत्री, सगत, दुकानदारी, व्यवहार
इ०) ५ विस्कळित होणे, विस्कट होणे, पागळ्या होणे (वाजार,
मळली, समा कोमिल इ०ची) 'म्हेंत उधळल्यासुळे समा
मोडली' ६ खुरदा किंवा नाने करून आणणे (मोहरा, रुपया
यांचे) 'एक रुपया मोडून नाणे, खुरदा घेवेल पैसे करणे, (दासि
न्याचे, धातूच्या भाड्याचे) विक्री करून पैसे घेणे (जनावराचे,
वस्तूचे) ७ भंग करणे, अडथळा करणे, पिघाड करणे (सोपेचा,
शाततचा, चालू कामाचा उद्योगाचा इ०) ८ विपडविणे, नाडूव
करणे, अवमानणे (मन, मर्जी, इच्छा, हतु) 'पितृसत्यपालना
प्रसू कैकेयीचे नचित मोडून।'—मोरासायणे १ ४८४ २ विषाड
करणे, रचना, जुळणी नाहीशी करणे, विस्कटणे (पागोटें निन्या
इ०) १० नाहीशी करणे, ओसाड पाडणे, (वस्ती, गाव वसाहत)
११ खण करणे; पाडाव करणे (पक्ष, मत, वाद इ०चा) १२
खचे करणे, नाश करणे, गमावणे, घालविणे, तुडविणे (वेळ, काळ,
दिवस) १३ जोर हटविणे, नाहीसा करणे, समविणे, दाखून टाकणे,

घालविणे (तडान,भूक, काळजी,सहाय,भय) १४ जिविणे, कमी करणे, घालविणे (खोड,व्यसन, गर्व, १०) १५ दिशरस्वापर करणे, सात्वत करणे, नाहीसे करणे (भांडण, सपष्टा, दगा) १६ भय करणे, अतिक्रमण करणे, उद्धवन करणे (कायदा, हुकूम, आज्ञा, वचन, करार १०), १७ रद्द करणे, बदल करणे, काढून टाकणे (कायदा, नियम, विधी, सत्कार, समारंभ) १८ दिवाळे काढणे, ज्ञान करणे, मोडतोड करणे १९ पुसून टाकणे, नाहीशी करणे, खरडून टाकणे, मागमूस दिसू न देणे 'गाडीची वाट फेसाटीने मोडावी' मोडणे हे तोडणे या क्रियापदाहून मिश्र आदेश पठ्य याच अर्था सारखे भासणारे फोडणे या क्रियापदाहूनहि मिश्र आदेश फोडणे पहा मोडून टाकणे-काढणे-१ म्हणजे दिवा घोरणे पुढेविणे, गोंधळविणे, कुटित करणे, निरुत्तर करणे २ पराजित करणे, फजित करणे 'त्याचा हा परिपाक आजि दिसता या पडिता मोडिले.' -साह ६ १५

मोडणे-सक्ति डकरणे. 'जैसा न मोडिलिया विहिरा। मग आपठिया डगमी क्षरा। भरोनि ठांके।' -भा १५ २६९ [स, मुद् मुद्=मोडणे स मोडन, प्रा मोडण, हि मोडन] मोडणे शब्द उत्तरपदी येणारे बाही वाक्यप्रचार (एखाद्याचे) मन मोडणे= त्याच्या इच्छेविरुद्ध जाणे, न ऐकणे, त्याची आज्ञा निष्फळ करणे, मजीच्या उलट जाणे घर मोडणे=डुडुवातीत माणसाची पायापाय करणे प्रेमिसरी नोट मोडणे=ती बाजारभावाने विवून मोवढल्याचे पैसे देणे दिवस मोडणे=दिवस खर्च करणे भय मोडणे=भय घालविणे, भीति बाणवारी करणे चालरीत मोडणे=चालरीत सोडणे, ती न पाळणे मातीचे चित्र मोडणे=ते टिचमित्र करणे

मोडणे-भाकि १ भय होणे, डित्तविच्छिन्न होणे, विस्कळित होणे २ न्हास पावणे, अपहर्ष पावणे; कमी होणे ३ (एकादशी) निष्फळ होणे ४ मोडून जाणे, भाराखाली, दाबाखाली नमणे ५ प्रकृति खालवणे, 'हास होणे ६ ओसाड होणे, निर्जन होणे, लोकांची वस्ती नाहीशी होणे ७ दिवाळे बाजणे, मोडतोड होणे ८ बदल पडणे, चालू नसणे (उद्योग कारखाना, पदा) ९ नाचा खाली येणे, मज्जे अतर्भाव होणे आणीव होणे, पोटात, सदरात येणे, अंतर्भूत होणे 'घुणे शहरात भाडुवर्ग मोडतो' 'हिंदुस्थानात लका मोडते' १० स्थूतीतून नष्ट होणे, विस्मरण पडणे (आचार, लढी, पद्धत यांचे) ११ (अशापणामुळे, अधिक धमामुळे) विले पडणे, हतबल होणे, नाण नाहीसा होणे, कसकसणे १२ तुटणे (अग) मोडून येणे-कसकस येणे तापाची कसर येणे, हातपाय मोडून येतात मोडते येणे-जाकवळ करणे, इनकार करणे, नाकारणे माघार देणे, मागे हटणे, पाळख माग घेणे मोडता काळ-३ अपकर्षाचा, मदाईचा काळ 'मोडत्या काळी ओ धमे करील तो धर्मात्मा [स मुद्=दुर्घे करणे टार करणे]

मोडती-स्त्री १ काही एक कार्य होऊ न देण्याविषयी केलेला भाषणादि व्यापार, घरी, मनाई, अरचण, अडयळा, अटकाव (किं घालणे) 'मी जाणार होतो परंतु त्यानीं मोडती घटली म्हणून राहिले' २ मनाईची, अटकाव केल्याची, हक्क येतलेली स्थिति [मोडणे] 'धेरेण-यांवेण, मागे घेणे, ओढून घेणे, संघणे

मोडयणे-कि (प्र) मोडावेण पहा.

मोडघाक-स्त्री हातांत घालण्याचा ब्रिदाचा सोन्याचा, रुप्याचा एक दागिना [मोडणे+वाक]

मोडविळी-स्त्री भाजी ६० विरण्याचे एक साधन, जिचे पाठे उषणता व मिटता येते, मोहन खाली पाडता दते अशी विळी विळी, इळी पहा

मोडशी मोडघरी-स्त्री रेश, घडी होऊन हांगेलेली हग वग, अजीमे, अपचन [मोडणे] ०उत्तरणे-(ल) नक्षा उतरणे 'शिरे यांचे फौजेस हासत होत त्यांची मोडशी उतरली' -माब ८१ (पखाद्याची) ०जिरविणे-पखाद्याची सोडरी जिरवणे, त्याला खुप थोप देणे, त्याचे पारिपत्य करणे 'हजीच्या काळी एखादा फडक्यासारखा वेडा पीर जर काही गडबड करण्यास आरंभ करील तर सरकार त्याची मोडशी एका क्षणात जिरवील.' -निबपचक्षिना

मोडळ-न वेड्याप्रमाणे ओरडणारी, निर्विद, दुर्तोडी, आरूढ, जादू, रंग वाढा-तांबूस अशी सर्पांची जात -बदलादूर २४८ माडळ पहा

मोडा-पु १ हरकत, विघ्न, अडयळा, नको म्हणणे, नकार देणे, मनाई करणे, काही एक कार्य होऊ न देण्याविषयी केलेला प्रतिबंधक व्यापार २ अशा व्यापाराने कार्याची क्षाळेली कुठिता वस्त्या, खोळ्या; हरकत केलेली, मोडता पातलेली स्थिति 'पुजे न्याने चार दिवस आनवेचा मोडा केला' ३ पाठ नसलेली खुर्ची, घोडी ४ गुराचा व शेताकामाचा सुटीचा दिवस ५ (मल-विद्या) आचल्या मानेवर जोडीदारांने हात ठेविला असता आपल्या यावरच्या हाताने मानेवर ठेविलेल्या जोडीदाराच्या हाताचा प्रजा घळून तो सुरगळून जोडीदारास चोत करणे ६ घडवची [मोडणे] मोडा-मोडता घालणे-कि अडयळा करणे, विघ्न आणणे, हरकत येणे 'ओपाळावर खारी करण्याच्या राधोजीच्या वेताला इमिल्यानीं मोडता घातरा' -विज ८७ १२९ ०फुद्-पु एक प्रकारचा रोग आळस ०ख्वा-पु (कु) जेवून दोन रस्ते पुढतात ते स्थळ ०घणी-स्त्री गळ्यातून जाणे, हतबल होणे, कमजोर होणे भंग मोडून येणे, कसकसणे [मोडावेणे] मोडावणे-अकि यकणे, दमणे, मोडवळीस येणे, कोसळणे, धम, दुखणे यामुळे गळानि येणे 'मोडाबला जाणो निजुस। उदाबला बज्जनास। मंग पाटीसि घातला साव। मदन बौरि।' -नया १

१३.६३. २ वेदस्मृति नाहींशी होणे. 'राया हें बोलता विस्मित होये। तेणेचि मोडावला ठाये।' - हा १८.१६१३. ३ वाढ खुंठणे क्रिया यावर्णे [मोडणे]

मोडावर्णे—अकि (धान्यादिकाला) मोड येणे; अंकुर फुटणे.
मोडावळ—खी. (कु) १ मोडतोड; दुडुम्टी २ रोगर जोडून फेलेली शेतजमीन, जमीनीत बागहुजी करून ती झाडे लावण्यासाठी व्यवस्थित करणे; पडीक जमीन उपयोगात आणणे. [मोडणे]

मोडिक—वि. कुत्सित. -शर.

मोडी—खी. नटणे, सजणे; दंगार. -शर

मोडी—खी. १ जलदीने मराठी भाषा लिहिण्यासाठी वर्ण मोहून लिहिण्याची प्रचारात आलेली पद्धति २ प्रकार, सरणी, पद्धत. 'त्या राजाची स्वल्पमोडी। ऐके निवडी सोमेन।' - एमा २५ २१९. ३ सुरमाची पुढळी. [मोडणे] ० लिपि—खी. जलद लिहिण्याची लिपी; मोडी लिपी ही हेमाड पंडितांने उपयोगात आणली. मोडीच्या साग्रतच्या स्वल्पपरून ती देवनागरी (बाल बोधी)चीच परंतु लिहिण्यास सोयीच्या अशा मोडणीची बनलेली असली असें दिसते 'मराठी साम्राज्याच्या उदयापूर्वी तीनशे वर्षांपासून मोडी लिपी प्रचारात होती' - हाको (म) २१८

मोडी—खी. (वे.) ऐंद्रजालविद्या

मोडीव—वि १ घडी करता घेण्याजोगा, आठोपसर आका रात ठेवता घेण्याजोगा; ज्याचे अवयव सुटे करता येतात आणि पुन्हा जोडता येतात असा (पलंग, टेबल इ० वस्तु किंवा यंत्र). २ मोडनोड हास्याकारणाने विकून टाकले पाहिजे असे; विक्री करून मोडण्याजोगें, विक्री करून किंवा बदलून घेण्याजोगें, मोडोला घालण्याजोगें (सामान, दागिने, माडी इ०) ३ फुटवीं तुटवीं माडीं, दागिने, इ० आदरून किंवा पुन्हा साधून मनीन केलेली (माडी, दागिने इ०), मोडलेल्या दागिण्यांचे किंवा धातूच्या भाड्याचे केलेले ४ नादुरस्त, फुटका; मोडवा (कोणताहि पदार्थ), तुकडे तुकडे झालेले [मोडणे] ० जडकिता—पु ज्याचे पातें आतील बाजून व बाहेरील बाजून मोडता किंवा वळविता येते असा सुगारी कातरण्याच्या अडकिता ० घडी—खी. घडपा मोड लेली कापडाची गाठ किंवा गदा मोडून घेणे—कि पाडाव करणे कात्री करणे 'तयाचा वेदुगुं हा यारा। मोडून घेतला तो वीरा।' - हा १८.१०५९. मोडून-मोडोनि येणे—कि शाड लवण्याइतके, मोडण्याइतके बहारीचे शाडस पीक फळ येणे निंब निंबोळिया मोडोनि आला। तरी तो काउटियासीचि सुकालु जाहला।' - हा ९४३८.

मोडें—न (कु) ताप, अंगमोडून येणारा ताप. [मोडणे]

मोडया—वि १ मोडतोड, नाश, विध्वंस किंवा नावाडी करणारा—कण्याच्या स्वभावाचा किंवा करण्याच्या प्रवृत्तीचा,

हाको. ९. १९

अडचणी किंवा भय दाखवून, अनियमितपणे, विघ्न, योजना, प्रयत्न हाणून पाडणारा २ मोडपळा, हरकत, विघ्न आणणारा. ३ काही अवयव, भाग किंवा गात्रें मोडलीं आढेत येऊन असो; (समासत हात, पाय, अंड, इ०) ४ बन्दी जोडून, बंधन हात मोडया=ज्याचा हात, मांडला आहे असा (माणूस, पक्ष इ०)
मोड—प अंकुर, मुगार, मांडी, पद.
मोडा—प १ नदीत घुमलेला आणि पाण्याने बहुतेक वेडिलेला असा जमीनीचा पत्र. २ खोल ओढा, मोथळ किंवा ओहळ (पाणी असलेला किंवा नसलेला)

मोडा—वि. (व) होक्यावर मुकुट नसलेला उघडया होक्याचा (रुपया) 'मोडा रुपया कोणी घेईना'

मोत, मोत—खी (व) १ मरण, मृत्यु २ मोठे संकट. (कि० येणे). ३ स्मशानयात्रा [स मृत्यु, प्रा. मत्तु दि. पं. मोत, गुज मोत, अर मोत्] कुड्याच्या मोतीने मरणे—हाल होऊन अथवा समाजाने अवमानिलेल्या स्थितीत मरणे.

मोनड, मोयड—न खटाटोप. 'गावड गाढवीस धुंपड। न करी अलंकार मोयड।' - एमा १३.२२९

मोतदार, मोतादार—प खोडबाला खरारा बरणारा, त्याच्या दाणापाणी देऊन त्याची निगा राखणारा मोहर; सईस; खासदार. [अर मुत अदिहडू=हाळजी घेणारा]

मोतरिंगणी—खी रिंगणीची एक जात [मोती+रिंगणी]

मोतसखे—खी. फडगिशी, दिशेबनिशी. -घोमारो ९. १०६. मोहत्तखी पदा

मोताद—खी १ ठराविक किंवा परिमित प्रमाण किंवा परिमाण (अन्न, औषध, पैसा इ० चे), ठराविक भत्ता किंवा मिळकत. २ प्रमाण, इयत्ता, मर्यादित रक्कम [अर. मुअताद=ठराविक, अर मुस्ताद=दरिद] मोतादि दी, मोहोताजी—खी ठरविकपणा, मर्यादितपणा, परिमितपणा

मोताद—खी. १ अर्थात् तुटपुन्या पदार्थ २ दुर्मिळय, अभाव. 'पादशाही वन्दे तुम्ही सन्निध असता पादशाहीची ६ दशा होऊन बबडीस मोहोताजी ब्हावी हें अपूर्व आहे' - दिनरा २ १२५. ३ मज्जमपण—मदया २ ३०. -नि नादार; दरिद्री प्राप्तीचा अभाव दर्शवितात्या समासात नामास जोडून योजतात उदा० अत्राळा-वखाला-खर्वाळा-मोताद=अन्न, वख इ० ज्यास मिळत नाही असा [अर मुताजी=वगाडी, गरिबी]

मोताना—प १ लढाईत मरण पावलेल्याच्या मुलाबालास दिलेली देणगी -दोके १२३ २ बालपरवेच [अर मौत्]

मोताळा—प सुनरात्री ब्राह्मणाची एक जात किंवा त्या जातीतील एक व्यक्ति.

मोतिया—५ १ मोगन्यातील एक भेद २ मोतयाचा रंग
मोतीया रंग—५ एक प्रकारचा मोतयासारखा रंग

मातिल्लग—वि मोतये लाविलेला, मोतयाचा द्वार मोतयाचे
सर 'तिथे पदीं जे सुलीन । तेंचि जडित पदक जाण । सुफ
मोहिलम सपूर्ण । सुणेविण लेह्लासे ।' —परस्व १ ३९ **मोती—**
मोत—दाणा—५ (तजा) हिरे व मोतये यानों जडित अशी नय

मोतीं—न १ समुद्रात सिपीच्या पोटीं जे रत्न उत्पन्न होते
तें, मौक्तिक, मुक्ताफल, मुक्ता, मुक्तिका मोतीं वजन करण्यासाठीं
पुढील वजनाचा उपयोग करतात — १३॥ टके रिया १६ तालु=
१ रति, २४ रति=१ टाक १६ बदाम=१ दोकडा ६। दोकडे=१
टका, १ टाक=६२ द्रायपेन —छअ ७१ १६ बदाम=१ दोकडा
१०० दोकडे=१ टका, चव १३॥ टके=१ रती, २४ रती=१ टाक
२६ आपणे=१ रती २४ रती=१ टाक —मुव्या १२०. २ वरील
पदार्थांसारखा कृत्रिम पदार्थ करतात तो, नकली मोती ३ मोगन्याच्या
तारेंत मोतीं ओवून त्याचा नाकात घालण्यासाठीं जो दागिना
करतात तो, नय ४ गोळ्यातील एक विकार, विकृति मोतीविदु
मोतिविच, पडल (किं० उतरणे, पडणे) [स मौक्तिक, का मुपु,
प्रा० मोता] (वाप्र) नाकापेक्षा मोतीं जड—मोतीं हें नाकाला
शोभा आणण्यासाठीं असतें मोती जड झाले तर नाक तुटण्याचा
समर असतो याचकल एकाद्या गौण वस्तूला मुख्य वस्तूपेक्षा
अधिक महत्त्व प्राप्त होणे याचार्थी योजतात **मोतीदाणा—वि**
मोत्याच्या दाण्यासारखा सुदर (मनुष्य अक्षर) ' धन्य भगवाचा
नलास मोतीदाणा '—ऐणे १३८ **मोत्याचा भाग—५** केसाच्या
भागात घालावयाचा मोत्याचा दागिना एक तऱ्हेचा मोत्याचीं
शुकिल्ला दागिना —तुळसीदास शाहीर याचे पोवाचे **मोत्याचीं**
ओळ—श्री सुंदर वळणदार अक्षराबद्ध योजतात **मोतशिंप**
पी—श्री जीत मोतीं तयार होजे ती क्षिप **मोतिविदु, मोति**
विच **मोत्याविदु—विच—५** एक नेत्ररोग (किं० उतरणे
पडणे होणे)

मोतीचूर—५ १ गारीक कळ्यांची सुदी, राह्याचा एक
प्रकार २ धोतर लुगटे इ० यास असलेला जरीचा किंवा शोभि
वत काठ किनार

मोतीण—श्री एक पांढऱ्या फुलाची वेळ
मोतीयाळें—न (गो) व्हान माशाची एक जात
—मघप ३ ३

मोतुर—५ पट मोहतर—तुर पहा ' आपल्या भावाचा
खून करून व हॅमलेटच्या आईशीं मोतुर लावून —गीर २९
मात्या—५ १ कुत्रा २ (ल) व्हान मुलाची चुनो ३
(ल) पिढाणी

मोत्याळ—श्री एक प्रकारचा तांदूळ

मोत्रा—५ पोह्याचा एक रोग —अधप २ १४०

मोत्साव, मोत्साह—५ महोत्सव, मोठा उत्सव, मंगल
प्रसंग [स महोत्सव, महोत्साह]

मोय, मोया—श्री ५ नागमोया, एक धुवासिक गवत व
कंद [स सुस्ता, प्रा मोत्या, दि प मोया]

मोयळा—५ मोदळा पहा

मोद—५ आनंद, आल्हाद, उल्हास [स मुद्=सतोप
पावणे]

मोदक—५ एक पक्काप्रविशेष ' तडस भरोनि येती तिडका ।
मोदक बहु चारिले येला । जेविता आमुचा आवाजा । गलित
झाला तयचा '—ह १० ११२ २ (ल) मुष्टि मोदक खंगूत
मार —वि सुखदायक आनंदायक [स मुद्=एकत्र वरणे]
मोड्या—५ एका विशिष्ट आकाराचा मागवेरीच्या पानाचा विडा,
विवक्षित पद्धतीने वेढेला विडा **मोदपे—अकि** आतडित होणे.
आनंद मानणे उल्हासित होणे [स मुद्] **मोदराशि—५**
आनंदाने भरलेला किंवा व्याप्त असा ' सदानंद जो मोदराशि ।
तया भेटवो आजि दामोदराशी । ' [स] **मोदित—वि** आनंदित,
प्रसुद्धित, उल्हासित [स]

मोदळा, मोयळा—५ चिटांचे सुत उडल्यासाठीं ते
ज्या रहातार पाळतात त्या रहातार खावण्या ज्या मातीच्या
गोळधामांज्ये वज्या करतात बसवितात त्या गोळयांपैकीं प्रत्येक
२ (सामा मोयळा) सैल बांधलेला गवत काढक्या इ०चा भारा,
गुरांनीं खाऊन उरलेल्या कडव्याचा भारा ३ (ल) भगडवच,
जड, किंवा ज्याला आपले शरीर पेलता येत नाही असा माथूस,
पड किंवा वस्तु ४ मातीचा गोळा बिसला चिखलाचा गोळा
' केचा लोबेवीण कावळा । मातिवेवीण मोदळा । '—झा १८
८१४ ५ गाढोढें, ओवें ' वेढ नशरत्वे वसिळा । विद्रामनांचा
मोदळा । '—एसा १० १८९ ६ मोहाळे धार काढण्याच्या वेळे
झिझाय इतर वेळीं दूध पिऊ नये म्हणून वासराच्या तोंडावर काटे
असलेले तट बांधतात ते ७ मुल्ल —अध ६ ४९ ८ शिरादित
देह ' निरजव तो जग वेगळा । आधार पाहतां न दिसे होळा ।
अवयवहीन केवळ मोदळा । याहूनि भिन्न । '—स्वादि १ १३८
[स यद्=गोळक]

मोहाड—न योगाव

मोही—५ १ साठ्या किंवा धोर इसमाच्या पदराचा
दिवाणजी किंवा कारभारी, सरकारी खाजेंपणे इ० चा सर्व सर
जाम ज्याच्या खाचीन असतो तो २ धान्याचा दुकानदार
सर्वप्रसंग अवळ घालणितो असा जो वाणी त्यास म्हणतात
धान्याच्या खोरेदी—विक्रीचा थटा करणारा [दि मादी, मार
मुदरि=निपिघारक दूरुस्ती]

मोदीखाना—५ लक्ष, सैन्य ६० धी धान्यादि सासुणी ठेवण्याची जागा किंवा ह्या सवधाचे खाते, सैन्याच्या पुरवठ्याच्या वस्तू ज्यात भरून ठेवल्या आहेत अशी इमारत 'पदार्थ भरपूर मोदीखाना।'—ऐपे २१५

मोथळा—मोदळा पढा

मोधा—वि सुग्घ, स्तब्ध 'ज्ञान पावोनि नव्हे मोधा । स्वर्णीश्रद्धा प्रवोधी।'—एभा ११ १०१६ [स सुग्घ] • मोठला—५ १ गात्राच्या क्षीणतेमुळे जो बाकला आहे आणि जो सदा जुडी करून बसतो असा परस्वधीन झालेला रोगी किंवा म्हातारा माणूस, लगडा, थोटा किंवा बोजड अग्याचा, मोठा, अवजड इतम, जडगोळा [सुग्घ-सुडा+मोळा]

मोधाड—वि जुनाट झालेला, कुजलेला, जुनाट झाल्यामुळे कमजोर झालेला

मोधाड—न (व) तोंड, सुसकट मुढे 'मोधाडावर मारलें'

मोधाडणें—अकि मारणें 'ऐसा मोधाडीन कीं याद राख'

मोधी, मोधीखाना—मोदी, मोदीखाना पढा

मोनई, मोनवत—की केळीच्या पानाचा शेंकटाकडचा भाग, पानाचे जे तीन भाग करतात त्यापैकी शेवटचा, तिसरा भाग लागोतली [स मौन मोना=मुका]

मोनजात—की मुकें जनावर पशु मुका प्राणी [स मौन+म जात]

मोनवत—(प्र) मौनवत पढा

मोनवा मोना—५ (कों) १ केळीच्या खुग्या किंवा ताड भाड ६० च्या मध्यातून जे नवीन (सुरळीसारखे) पान निपटें दे, सुयरा, कोंब ह्याच अर्थां मुनवा असेंहि रूप आहे २ केळीच्या खुग्या मुलाशी जो नवीन कोंब फुटतो तो किंवा असा कोंब तेथून काढून दुसरीकडे लाविलेला असतो तो 'केळीचा मोना जोरात आहे'—वि १ मुका, न वोलणारा २ असतोय इ० कारणामुळे मुद्राम वोलत नाही असा, नि शब्द ३ (कु) बागुल बोवा [स मौन] मोनेपण—(कों) मुकेपणा मोनामध्य—न (कु) अर्धे

मोने—वि योर

मोप—न (व) १ चिखलाची, मातीची वीट, कच्ची वीट भेंडा, २ (महातु) पेटी, भंडार 'उघडिले माणिकाचें मोप ।'—दाव १३० ३ उसा 'खडीचिये टाकुसालें । शरीराचें मोप पडिले'—भाए २४० [माप] मोपाळें न विटा घालण्याचा चाचा, विटाळें मोपें—न मोडी कच्ची वीट

मोप, मोपाड, मोपर, मोपार—न (पर्वताचें, टेकडीचें पर्वताच्या रांगेचें) पुढे आलेले टोंक किंवा शिखर, जमीनीचा

विंबोळा भाग किंवा भूशिर, तुळईचे पुढे आलेले टोंक किंवा इमारती लाकडाचा तुकडा

मोप—वि (व) पुष्कळ, बहुते, विपुल, अमूप, ह्या शब्दांची अन्य रूपे—उमोप, उमाप, म्वाप अशींहि आहेत 'गामेवनाचें क्रीति माप । मविजे परिमळाचें मोप ।'—शिशु २५२ [अमूप स मा=मोजणें] मोपणें—कि मोजणें 'आयुर्दिना मृगंशा पठियसि मोपी ।'—अक्क २, विडल रसमजरी

मोपला, मापिला—५ मलवारच्या सुसलमानातील एक जात

मोफत—वि फुकट, विनामूल्य [अर माफी]

मोथ—३ (वे) राख 'उसाचा मोथ घाला' [का]

मोयत, मोयद, मोहयत—की १ कृपा, प्रेम, दयाळूपणा, मेहेरबाजी [अर सहब्वत्=मैत्री]

मोबदला, मोवादला, मुवादला—५ १ एक वस्तु वेळाने तीबदल दुसरी वस्तु घ्यावी अशा तऱ्हेचा जो व्यापार तो, बदलाबदल 'त्या आकाराबहुंम दरोबस्त अम्मल—मोबदला घ्यावा'—मराचिपोशा ५३ २ दिशोबातील एका सद्रातून किंवा खात्यातून दुसऱ्या सद्रात किंवा खात्यात घालणें ३ वसूल—किवि एखाद्याच्या ऐवजी किंवा बदल [अर मुवादला]

मोयलक—ख-म—वि पुष्कळ, विपुल मुयलक पढा 'त्या खालीं दोपे पादसाहाचें लस्कर मोयलगा क्षगडीयात पडीले'—इम १२

मोवा-मोया—३ मुगावर पडणारा रोग, मुगास शेंग घट्ट्याच्या चेळी पाऊस जास्त पडला तर हा होतो—रूपि १६१

मोवार-मोवारी—न (कों) नदी व समुद्र यांच्या सग माजवळचें स्थान, मोठें बंदर, खाडी ओलांडण्याची जागा, खाडीचे तोंड 'कदाचित वखारीत जागा देणें झालीं तर खाडींवर मोवारी समुद्रीतीं न लावी'—मराभा २१ [अर मजवर्]

मोम, मोम—५ मेण [फा मोम] • जामा—५ मेणकापड 'खबे शिक्कोळ खाद्या व मोमजामा यास, व हुण्डणावळ अधिक लागली'—मदवा १२१ • दोल—वि हलुवार, मणहूदयी 'प्राणत्यागच केला तर नाहक दुर्निमित्त्य होईल यास्तव मोन्दी ल्ही जाळी'—मदवा १११५ • वस्ति—की मेणवस्ती 'झाडें मोम्बरयाचीं लावणें तीं पुसुन लावावीं'—पया २८६ मोमघा पीर—वि (व) फुकटलाक व मिजासी

मोमा—५ (महातु) मुका, चुवन 'नमस्करीति मोमे देति ।'—पुत्रावसर [प्य]

मोमी इले—इले, मोमिल्ले—वि मयारनिव्हे 'नरसिंगराव मोमीइले' [अर मूमा=इलेहू]

मोरवर्ण—सकि सांत्वन करणें 'सावध होऊनी ते मुली बसली। गाईस मोरविही कुर्वाळोनी।' —य २८

मोरया—५ १ पाणरहाटाच्या माळेचा मातीचा मोघा २ (सामा) मातीचा, धातूचा लोटा ३ घराच्या आदयाला अथवा तिरास आधारभूत असा तुळईवर असलेला आरूड राख, खाकणी, नैची ४ खावाखाली दिलेला तळखडा, खावाच्या होत्यावर दिलेला आहवा लाकडाचा टोकला

मोरयें—न (व) (शिजलेले पातळ पदार्थ) वाढण्याचें मढकें 'कुभाराकडून चार मोरवीं आण'

मोरवेल—मुली १ एक वल हिला येणारे फळ खाण्याच्या उपयोगी असतें त्यास गोमरी म्हणतात २ एक प्रकारचा फुलाचा वेल

मोरवो—५ (कु) बीत दीड बीत खोल पाय आईल इतका ज्या भातशेतात खिल करावा लागतो अशा शेतात बी पेर त्यावर पाणी घुसवून परत पाणी देण्यास त्या जागेत लहान लहान पाटांचे आळें करतात त्यापैकी एक पाट (-अथ मोरवे) [मूर]

मोरस—न हे हुडपू लहान असून जमीनीवर पसरलेले असतें यास बारीक भातगोट्या एवढी पाने असून त्याचा रंग हिरवा, तावूस व अक्षमानी असा अनेकरी असतो या भाजीच्या टेढावरील बारीक पाने काढून घेऊन त्याची भाजी करतात व उठ टाकतात ही भाजी समुद्राच्या आसपास वाढत होत म्हणून किंचित खारट लागते

मोरस साखर—खी साखरेची जात, मॉरिशस देशत तयार झालेली साखर [मॉरिशस]

मोराईणें—कि भरून येणें, भारावणें, गळणें 'माझे पाय मोराईले आहेत'

मोराई—न (महाल) मुरलेले द्राक्ष दैत्याची मोरादी कसकुशी ' [मुरणें+द्राक्ष]

मोराधा, मोरावो—५ (कु) इमातकामातील आढे तोल्यासाठी लावलेला उभा खाव, नैची, खाकोटी, खावणी, लहानसा खाब किंवा टेपसा, माढाचा घोर

मोरी—की (कु) १ एका माशाचें नाव सुवर्दत या प्रकारच्या माशास मुशी असें म्हणतात -प्राणिमो २ बाबोळीची एक जात

मोरी—की १ नाइणी, रानागड साडपाण्याकरिता वाचलेली जाण, नाली वगैरे २ पाण्याची माछी देवण्यासाठी केलेली जाण [का मोरखु=तळ्यातील वाहून जाणारे अधिक पाणी, फा मूरी] **मोरीवर जाणें**—(बायकी) लपती करणें

मोरुषो, मोरुपी—वि (व) कायमच्या इबाची, वस परपा 'मोरी इबाची जमीन' [अर मोरुपी=वसपरपा]

मोरू—न शेताच्या साडव्याच्या ठिकाणी असलेले धापड, फाटड, किंवा दरवाजा [का मोरुख]

मोर्ची—की (कु) मोरकी पहा

मोर्ते मारप—कि (वाप्र) (गो) रून करणें

मोर्तेय, मोरतय—न १ सन्यानाचा, साकारचा शिवा, राजचिन्ह २ पत्रावर बठविलेला अनुमतिदेशक शिक्काचा छसा, छाप, चिन्ह 'त्याने अनेकांचे रजन करून आपल्या प्रशसेचे

मोर्तेय काळास दाखविले'—नि ३१ 'महालाचे वदावस्तास मोर्तेय महालाचे चालीचे करून दणें'—समा १०७ [अर सुतरत=तयार] •यदीर-यारदार-३ राजमुद्रावर, शिक्केमोर्तेय सभाळ गारा •सूद-मोर्तेयात मातैवसुद अशी अक्षरे कोरलेली असतात याचा अर्थ 'मुद्रा केटी

मोर्हाडा—५ जनावराच्या पाठीच्या कण्याचें मानेकडचे टोंक, काटा, दाढा [मोहरा+काटा]

मोल—न १ किंमत, दर, मूल्य, द्रव्य, 'असमय मीने तुमच्या छुप्रणाच्या न हानि मोलाहो'—मोसभा ५४६ २ विदामी, वेणी वेढल्या कामापदल त्याला दिलेली मजूरी, मजूरीचे पैसे 'मोले घातले रहावा।'—गुणा-ज्ञा १८ १६७ [स मूल्य=मोल] **मोल देणें**—विकणें **मोलास तुटणें**—किंमतीत कमी होणें 'सोन्याचें कडे पडविलें। तरी काय सोनें मोलास तुटलें'—द २१ २६१ •जरी, मोलारी-३ मजूर, काम करी, पैसे घेऊन लोकांची कामे करणारा माणूस •करीण-की

कुणधीण, पैसे घेऊन लोकांची कामे करणारी की -गंगा १०९

ंकारू—५ (महाल) मोल करणारा, गि+दाईक 'कुडा होय मोलकारू'—भाए ३८१ •तोळ-न किंमत, मजूरी, खर्च (मोल दि) •मजुरी-मजुरी-की मजूरी घेऊन

कलेईं शेकावी कामे समुच्चयाने किंवा अशीं कामे करून मिळविलेले द्रव्य नोकरी, काबाकट •घानू-वि १ उपयुक्त, किमतीचे, महत्वाचे इतिहासभिज्ञास ते पुस्तक फार मोलवान्

दाईल'—टिळि ४४१ २ गुणमाही, किंमत करणारा **मोला आगळा**—वि (काव्य) योग्य किमतीच्या वाहर किंवा जास्त मूल्यवान्, चढुमोल, भारी किमतीचे द्रौपदीस दिधले

बलवार। मोला आगळे अपार' [मोल+आगळा] **मोला महागाचा**—वि अतिशय महाग, फार किमतीचा [मोल+महाग]

मोलारी—५ सामान्यपणें मोलकरी पुरव मजूर **मोलारीण**—की की मजूर मोलकरीण मोल मजूरीने काम करणारी की किंवा वाई **मोलाघणें** **मोलाविणें**—कि १ किमतीत वाढ होणें, किंमत काढणें २ सुसती किंमत विचारणें, मोल-किंमत, दर लावणें ठरविणें, काणें 'खरेदी करण्याकरिता किंवा गुप्तें मोला वून अजमावण्याकरिता चालेल्या जनसमर्द'—हिंदु ११ २ ३०

मोलांडणें—कि (व) एका स्थितीत फार बळ राहिल्याने शरीरास ख लागणे ' तिदिश्याने पाय मोलांडून घाले '

मोलांडा—की (ड) गुठाराचें एक हत्यार

मोव—वि गृध्र, मऊ. ' मूढून उदक मोव असं ।'-दावि ६०

[स गृध्र] मोव असा ये खणता—(गो) मड असेल तें ये

खणणें मोवाण, मोवण—न काणी, मादेंव आणणारा वधाचें

' पडारेवाल्यास बरेच मोवाण सावले तेव्हांच श्रीमताचे पांव दिसले '

मोवारी—की सवारी पदा मोवारीचें वर्णण घालणें—(ल)

मनतेंन वागविणें ' मोवारीचें वणण घालणारा मादीसा माला '

—इंदीची मोहरे मोवाळ, मोवाळी—वि मवाळ, गृध्र मोवाळी—

की लोणी—मसाप २४ १८५१ मोवाळणें—कि गृध्र होणे,

वठणीस येणें

मोवई—की केळ, माड ६० च्या पोटांतून निपणारा

गुपरा, कोंब, मोना

मोवट, मोवई—की सर्वणाच्या उपयोगी एक वृक्ष

मोवणें—कि मापणें—शर [स मा]

मोवेंर—न (क) खाण्यायोग्य मच्छी, मासळी, हलवान

म्हारें

मोवळा—उ (मालवणी) काजुरा मोगल पदा

मोवळा—न नव (गो) कानांवरील केशाचीं मुल्यें मोवळी—

(कें) पानाची मोळी, घुंहाळी

मोवा—उ (व) शेतातील पीक, भाजीपाल्याची मासाडी

करणारा एक बीडकविशेष; वेलावर किंवा भाजीपाला व पीका

वर सार्तात एक प्रकारची बारीक कीड पडते ती ही बीड फार

बारीक असून ती सर्व झाड व्यापते

माशागी, मोवागीत, मोवारी—की सवाणी व ' सवा

गीत ' पदा मद मद असा जाळ मोवा ज्वर—उ तपाची एक

आल, प्रकार, भास प्राय जीवेंवर म्हणतात ' मोवाज्वर आणि

ससाप । या नांव आध्यात्मिक ।'-दा ३ ६ ३४

मोवार—उ (गो) गोंय्यात नदीच्या लगत राहणारा गुप्त्र

पाड—या रंगाचा एक पक्षी सध्याचीच्या पायथ्यारी ३०६

मोवाळ—न वासराळा घारेच्या वेळेशिवाय इतर वेळी

पिता येऊ नये म्हणून त्याच्या तोंडाला घालतात तें जाळें, सुसकें

[सुख]

मोस, मोसु—उ १ (महाउ) मार्ग, पत्ता, मूस, सोप;

गुणावा माग (कि० लागणें, काढणें, लागणें) ' तो मोसु श्रीचरण

पंजां जबळि दीसे ।'-म ६ ५५१ ' जीविताचा मोसु

पेळनि कैसनि जाता ।'-भाए १२० २ कुपणाला लावण्यासाठीं

मावाच्या सोडलेल्या ल्हान ल्हान फांवा

मोसवा—उ १ दिशेव, दिशेवपत्रक, सवांच्या दिशेवाचें

टिपण २ मुक्ततेची किंवा मुक्ता झालेली स्थिति, मुद्रगक, मोक

ळीक ३ परापन (निदार्थी) [अर मुदासवा] मोसवा

फारव—ए-ग-वि दिशेव पुढा झालेला, ज्याचे दिशेव झाले

आहेत असा मोसयेकरी—उ दिशेव तपासणारा ' त्यास माल

मजगरी बीस पचवीस कारतून चांगले दिशेणार मोसवहरी '

—हमा २ ११६ मोसयेदा—उ फळणीस, दिसवणीस

मोसंथी—की नारिंगच्या जातीचें एक फळ मोसाविक

मधून प्रथम आले यावरून [मोसाविक] मोसमी धाडप—

(कात्र) (गो) काक्या पाण्यावर पाटविणें, (गोव्यातील कैदी

मोसाविकला पाटवितात यावरून मोसाविक—मोसमी)

मोसम—उन काही मोठीं वा योग्य, अनुरूप काळ, समय,

जुन, सुगी, हंगाम—वृषि ६८६ [अर मौसिम] मोसमी—वि

काही काळपर्यंत टिकणारा, हंगामी

मोसघो—उ (क) दौत, जमीन जाळव्यानंतरची राख

मोस्तार—न (क) मरिना

मोह—उळी चेदरा, हजामत—बदलापूर ३० १०५ [सुख]

मोह—ही—उ एक वृक्ष, याच्या मुलापासून दाल काढतात

[स मय मडुक, प्रा मडु, उरि प मडु] मोहनेझ—टेळ—न

मोहटीपासून, मोहाच्या बियांपासून काढलेले तेल, मोहाळ

[मोहणींरले]

मोह—उ १ मुर्च्छा, वेगुद्धि, चित्तभ्रम, मुरळ, मारणी,

मोहन, मुलावण, मूल ३ प्रेम, माया, दया, कौब, सहानुभूति ६०

ना वेतकिणाच्या विषयाचा मुख्य लोभ मोहन ' मोहाला दुःखासन

कथितो वे भीष्म हात्रि मोहाते ।'-मोमीय्य ११ १३२ ३ सदसद्

विबळमुडीचा, जाणिवचा लोभ, विस्मरण, घोटाळा, मतिभ्रम,

भुलवण ' नित्रदोपे व्यसवाते पावुनि मोहीं निमन लससी बी ।'

—मोकर्ये १ ६ ४ अज्ञान, मुल्लंपणा, आत्मज्ञानाचा अभाव असल्या

मुळे जगातील सर्व विषय, सर्व हृदय जगत खरें आहे असा भास

होऊन त्याचा उपभोग व वैयक्तिक सुख घेण्याकडे प्रवृत्ति होणें

' आषड, छोक, मीठि, प्रेमाचें वेद, प्रेमाचा अतिरेक ' परिसूप

पुत्र मोहें केला पहिल्या परीस ही अथ ।'-मोरोपत ६ चूक

[स मुह] मोहक—वि १ भुरळ पाडणारें, भ्रम उत्पन्न करणारें

श्रुतिवारें, शुपविणारें २ आकर्षक, रमविणारें, चित्त हरण कर

णारें [स] ० पाश—उ मोहरूप जो पाश तो, ससाराचें जाळें,

आमक विषयाचें बधन मोहजाल पदा ० यंत्र—न नळा (शोमेच्या

दारुचा) मुल्लाजी ' मोहयत्री सुमनमाला । अग्निपुष्पें भासतीं डोळा ।

फुलें म्हणतीं अबळा । पाहता डोळा ते राखा ।'-एकस्व १५ ११८

मोहा, मोहाचा—वि मोहक किंवा उत्कृष्ट गुणाचा—(एक प्रक-

रच्या नारळाबद्दल किंवा सुपारीबद्दल उपयोग) मोहाचा नारळ नारळी-माड-सुपारी-पुत्री ज्याची गोडी इतर नारळ, सुपारीपेक्षा अधिक असते तो नारळ, सुपारी इ. या नारळांचे खोबरे गोड असून ते खाल्ल्यावर चोया रहात नाही, सुपारीहि गोड असते - इति ७०३ मोहायिणे कि (काव्य) मोहनी पावणे, भुरळ किंवा भुलवण/पडणे, भुलून जाणे; मोहीत हाणे 'अवश्य म्हणोनि तीर्थेश्वरी मोहायिली अनुवादे।' मोहाळणे-कि मोह पावणे मोहित-वि मोह पावलेला, भुललेला, भुरळ पडलेला; मोहाने व्याप्त असा, लुब्ध मोहरात्रि-स्त्री प्रावण वर अष्टमी. (या रात्री कृणाने वसंतास मोह पाडला यावरून) मोह जाल-जाळ-न मायच्या योगाने ससरांत उत्पन्न होणारा मोहाचा पास, ससाराच, जगातील पसऱ्याचे जाळे, कुटुंब, इष्ट मित्र, मारमता व इतर भ्रामक विषय यांची मूल, भुरळ 'ता घेतले व मज मोहजाळी।' -सासू ११० मोहणे-अकि भुलणे, भुलावणे, वश करून घेणे, वश होणे, मोह पडेल असे करणे, भारणे, व्यामोह उत्पन्न होणे, फं, भुलविणे, भुलणे, चित्त भ्रमणे, घम विणे 'मन मोहिले नदाच्या नदने।' मोहन-वि १ मोहविणारे आकर्षक २ भुलविणारे, मूल पाडणारे भ्रामक एक म्हणे कुजेने राविला चदन। त्यात काही घातले मोहन। तरीच भुलला जमज्जीवन। कौटिल्य पूर्ण केले तिवे। -ह २११७७ -न १ (वैद्यक) गुणी आपणे, मूल देणे, बेहोप पाडणे -हा १३९१५ २ भुरळ मुच्छां घम गुणी, निद्रा बाणणारे औषध मोहन भूत-न एक प्रकारचे भूत पिशाच मोहनमाळ-माला-स्त्री सोन्याच्या मण्याची गळपात बालावयाची एक विशिष्ट माळ मोहनाछ न एखाद्या इसमावर मोहनी टाकण्याचे अन्न, जे रात्रवर घेवले असता त्याला मुच्छां येते असे एक अन्न मोह (दि)नी-स्त्री १ मूल मुलावण, मोहन २ मोह घालण्याची कृत्ये, वश करण्याची किंवा मूल घालण्याची भुलविण्याची कृत्ये (किं० घालणे) एखाद्यास भुलविण्याकरिता उपयोगात आणण्याचे मंत्र ३ विष्णूने अमृतमयनाच्या वेळी घेतलेले सुंदर स्त्रीचे रूप [स मुह = वेशुद्ध होणे] मोहिनी-स्त्री १ मोहन, प्रलोभन, भुलवण, भुरळणे वित्तभ्रम, बुद्धिभ्रम, मोह करणारी २ ससुद मन्त्रप्रसंगी भववतानी जे मोहिनीचे रूप घेतले होते ते भुरळ पाडणारी 'कथा भुवन मोहिनी अधि न मोहिनी होय ती।' -केका १०३ [स मुह] मोहिरे-न (महातु) मोहक वस्तु, मोहविणारे 'तो दाउनि माया वेपाचे मोहिरे। जेव चरिते की' -श्र ४२

मोहकम-वि भ्रम रड बळकट सजवूत 'हा करार राजे याजकूनच बहाल व मोहकम जहाल' -पया ४०३ [भर मुहकम]

मोहकूच-कूच-किचि (व) तहकूच, वद 'दिलेला पर व ना मोहकूच करणे' -बडोदेअ १६४ [भर मवकूच, मौकूच]

मोहगम-वि मोघम पडा

मोहचळ-वि १ गरम, कोंबट (पाणी, इतर द्रव पदार्थ) २ मवूळ मोहचूळ, मोहचळ-वि मोटभर, चूळभर, थोडेसे 'तुज अभिपेक होणे जेणे जळें। ऐसें हें मोहचळें तरी वेई।' -मन्ध ५८३

मोहछाव-प्र मोहोत्सव 'भचवत्सल भेटला। मोहछाव वाटला।' -मन्ध ३०६

मोहजया मोहजयेदार-प्र (प्र) मोसवा व मोसवेदार पडा

मोहटळ-न गुणाना करण्याचे कुरण, सार्वजनिक गुणोत्सवाचे चराळ राव, गायराव

मोहटी-स्त्री मोहाच्या छात्राचे फळ

मोहटी-स्त्री १ छपराचे अम रक्तडा नसलेला घराचा गॅलरी वजा लहानसा भाग, ओसरीचे छप्पर 'हाटक मडप मोहटया रत्न दीप।' -दावि ४७४ 'खाव उघाळी मोहटया सोने।' -अमृत ३६ मोहटीचे पान-न वाय्याची टोके दिसु नयेत म्हणून छप राच्या अखेरीस नारलेली नक्षीदार फळी वगैरे, पानपत्री

मोहडा-प्र मोहोरा मुख्य, न्होरव्या 'हातींचिआ मोहडा। सिंहाे करी रमहा।' -शिशु ४८६ मोहडा खादोचा-प्र घोड्याच्या तोंडावरील मूषण [मुख-मुद्द-मोह-मोहड]

मोहतर मोहतर, मोहतीर-प्र १ सुद्ध अडेचाळीस मिनिटाचा काल वेळ २ (ल) योग्य काल, शुभकाल, ऋतु, क्षण ३ शुद्ध स्त्रीचे पुराणे दुसरे लग्न विधवाविवाह, पाठ पडा (किं० लावणे, लावणे) [सुहर्त]

मोहतरफा-तर्फा-प्र खेड्यातील दुकानदार व कारागीर याच्यावरील कर, गवडी, सुतार इ.कास त्याच्या वसवासवर्षी कर कारास जो वर द्यावा लागतो तो पादरी इत्यादी मोहतरफा म्हणून तात 'पागा 'ढबळया निसवत मोहतरफा' -समा ८३ [का मुहतरफा] मोहतरफी-वि मोहतरफा ज्या कुळास थावा लागतो ती कुळे, तो इसम

मोहतरसदी-मोहतरसदी-स्त्री वजनमापाची तपासनिशी -योभागे १३६ मोहतरसीय-प्र निषिद्ध कर्माची चौकशी आणि निबादा करणारा, धर्मशास्त्री, पंडितराव यांची कामे - वज्जे तोडणे व मामलेफैसला करणे ज्या वायकोस आईवाप वगैरे कोणी नसेल तिचा मोहतर लावणे व मेल्ल्या मनुष्याच्या मालाची धर्माप्रमाणे वाटणी करणे व चक्कन्दी व शराचे कागद टवीत जाणे -वाडसनदा ७७ ७९ [अर मुहतरसिप्]

मोहतोपदर-प्र मशालजी 'एशाजी गुजाल मोहतोप दार' -वाडवावा ११६ [फा महतावदार]

मोहदाद—वि माफक

मोहन—वि मोहन पद्मा कणीक किंवा कोणतेहि पीठ मळ ताना त्यास मळपणा आणण्यासाठी त्यात पातलेले तूप, तेल

मोहन—न (व) (प्र) मौन स्तब्धता, स्थिरता; शांतता; शुपशुपपणा, नि शब्दता 'काय सेवू नव शीत उष्ण तहान । साहो की मोहन धरणी वेतो ।'—सुगा १११८ [मौन]

मोहन—न गूळ, सोबरे आणि चेलची बरेर एकत्र करून ज्या करण्या, मोदक इ० करतात त्यात घालतात ते पुरण, सुकीने तेल मोवन, तूप [मोवन]

मोहन जायता—न सरकारी सर्व धर्मदायाचा नामनिर्देशीयार तथा किंवा बारी

मोहन भोग—उ १ (व) तादुळाची एक जात १ आंब्याचा रस आटवून करतात ते एक खाद्यविशेष ३ गंधाचा शिरा

मोहयत—द—स्त्री प्रेम, कृपा, मेहेरबानी, भीड, मुसवत 'धर्मवी प्रीत नव्हे पाक मोहयत सत्ता सारखी ।'—सत्ता ३५ [अर महव्यत]

मोहमदी—मुदी—स्त्री कापसाचे वस्त्र किंवा कापड, छुती कापड, उंची छुती वस्त्र [अर महामुदी]

मोहर, मोहोर—स्त्री १ एक सौम्याचे बाणे २ शिक्का ३ आपल्या नावाचा अक्षरांकित ठप्पा ४ रुपया, पैसा, नाणे इ० वर जे चिन्ह किंवा खुण असते ती आकृति ५ काही पदार्थांवर छुणेकरिता कतेके चिन्ह [वा मुहर] मोहरकद—उ मोहरे वर ठप्पा मारणारा, मोहरेचा शिक्का ठप्पा खोदणारा [वा खोदण] ० चन्द—वि मोहर किंवा शिक्का मारून बंद केलेले पैसे बंद, वर मोहोर केलेले बंद करून खोदटा केले गेलेले मोहरी—वि १ सही—शिक्कादार मोहरी दस्तऐवज '—रा ७ ३५ २ मोहोर केलेले सही शिक्त्यानिशी मोहरेदार मोहरेदार—वि तुळ तुळीत, थोदीव शुळशुळीत चकचकित थ उजळ, उजळपाजळ, शुळशुळीत, नितळ [वा सुहरा+दार]

मोहर मोहोर—उ आल्यास चणान्या फुलाचा शुळ, शुपका, आध्वशुभमजी [स शुल] मोहरणे—अकि १ वेसणे, कडवाचे तुरे घेणे, मोहर घेणे (आंब्याला व अन्नात त देण्या इतर झाडाला २ [शन धान्य इ०] परिपक्व दोस घेणे, पूर्णपणे पळ होणे ३ [लोणी, उसाचा रस, तूप, ग्राची] बळ पिण्याची किंवा पूर्ण होणे ४ [गुरे, बोरें, मंढरे इ० नीं] बळ पाक्या पुढे चालत असणे ५ पुढे असणे किंवा जाणे, पुढारणे, पुढे होणे, मार्गोत प्रगति करून घेणे ६ (चंद) उमवण्याच्या वेतात असणे, वर येणे, उगवणे, उदय पावणे, उदयास येणे, क्षितिजावर येणे चंद्रोदय जवळ येऊन देवतेवर असणे मोहरणे—कि फुलणे, वेसणे—(आवा आणि अन्नास सारखी इतर झाडे)

मोहोरघणे—कि प्रकुलित करणे, आनदित करणे 'वाचिता इरित मोहरी हा ।'—किपवि ७ मोहुर—मोहरेली स्थिति, फुललेली किंवा वेसलेली अवस्था—(आंब्याची व इतर झाडाची). [मोहर]

मोहर—स्त्री १ अन्नभाग, शुद्ध भाग, शुद्धी आगा २ पुढील चौजेचे तोंड, पुढे असलेले किंवा गेलेले लोक, विनी, अषाढीची फौज, पुढील हुकडी 'माणे दुरावला धीधर । पुढे मेली गाईची मोहर ।'—इ १४ २६ ३ अन्नभागीची निपाणी, राण, चिन्ह, च्वज 'तव बाणाचे वदनासमोर । तो चालिला गढमोहर । गढे करून जजेर । पडिला तो ।'—कथा १ ७ ४ दोळें चालणे, काही काम करणे इ० ची परिपाटी ५ गमनाची दिशा, गंतव्यस्थान (कि० धरणे) मार्ग, रस्ता हा १ ७७ ६ बाजू 'ईश्वराची मोहर घरी ।'—महानु ९० ७ प्रकार 'आणि एकसरे आहारा । कैसेनि तिचि मोहरा । जालिया तेहावीरा । रोकडे दाक ।'—हा १७ १२० [स सुख, प्रा सुख] मोहर घरणे—अषाढीस जाणे, पुढारीपण घेणे, पुढे निघणे, अषाढीला जाणे 'ऐसे म्हणोनी तन्कर । गावाकडे धरिली मोहर ।'

मोहरकाडा—उ अनेक मोहरेवाळ्या, मोहरक्या, मोहर कडा—डी, मोहरपो—प्या—वि पुढाकार घेणारा, पुढे गेणारा, (कोणत्याहि मळ्याचा, सेवेचा—सपाचा) मुख्य इसम किंवा पुढारी, समारंभाचा चालक, मालक मोहरकी—मोहरकी—स्त्री (व) बैलाच्या किंवा घोड्याच्या बरेर तोंडाभोवतालून मानेवरून दुहरी किंवा तिहरी विळवे घेऊन बांधलेले कातण्याचे किंवा दोरीचे बंधन, घोड्याचे तोंडास बांधलेली पटी, बैलाच्या तोंडास बांधलेली जाळी मोहरकी गांठ—स्त्री मोहरकी तयार करण्याची सोतकरी लोकाना अवगत असलेली गाठ मोहरचा—ला—वि १ पुढचा—ला; अषाढीचा, पुढे जाणारा (कालाभ्यन्ते, किंवा जागेवर) २ भविष्य काळाचा [मोहर] मोहरणे—कि मिरवणे, मोर्चा वळविणे 'नाना पुनिवेचे अपारें । दिदा भेंजे राती मोहरे'—अष्ट ७ ४० मोहरणे—अकि पुढे होणे, वळणे, फिरणे १—सकि वाजविणे (पोवा, मोहरी) २ गोंजारणे—सुगा २ १३० ३ मन आवडणे, मोहन टाकणे 'गोपी खियांचे मन मोहरी हा ।'—नदा ५२ मोहरप—पुढला, वडील 'रामचंद्र पाटील निगे मोहनम मोहरप' मोहरा—उ बुद्धिवाच्या खेळात राजा व प्यादा खेरीज याकीची बुद्धिवेचे प्रत्येक (यावरून) २ नेना, तोंडावाळा, मुख, तोंड, चेहरेपटी, मुखाची रूपरंभा ५ देसणा, पसकमी किंवा साधनसमूह असा इसम ज्याचा चेहरा दिसण्यात सुंदर आणि इतरदार आडे असा मनुष्य ६ कोणीही कोणत्यादि खुणाने उत्कृष्ट असा मनुष्य ७ कागद, दागिना, सोने, चांदी, इ० चे पात्र शुळशुळीत व चकचकीत करण्यासाठी पोड वयाचा

मणि किंवा दगड, अशा घोटण्यानें आलेली चकडी, तजेला, गुडगुळीतपणा ८ सपाच्या डोऱ्यातील वरिपत मणि हा विषाळा माक आढ असे म्हणतात - कथा ८४ ९ आषाढी, अग्रभाग, पुढील भाग, पुढची किंवा अघडीची जागा, बिनी, फौजेचा पुढचा भाग १० कोऱ्या कागदांमधील दिव्या किंवा आर्तुनी [सुखर] मोहोरा इरेस पडणे - किं अमिमांनीं गुलेने, अरु - खातर कोणते एक कृत्य नेटाने करणे 'असें सकट प्राप्त झालें मोहरा इरेस पडला आतून कोणी सडपास येईनात' - भाग ३ मोहोरा माघारी फिरविणे - आषाढी माघे फिरविणे, तोंड फिरविणे मोहोरा - किवि सामोरा, आषाढी, चानूला, पुढें, समार, नीट 'मग निरुट दक्षिणेच्या मोहरा। आल कदाह सोलापुरा। मार्गी भेटले मडावीरा। परशुरामासी।' - कथा २० ८६

मोहरी - वि पुढचा, अग्रभागाचा, पुढील अघाडीचा मोहरून - किवि (वा) समोरून, पुढून, पुढील समोरून, समोरच्या जागेपासून मोहरें - न. १ तोंड, चढा २ राजा खरीज करून मुख्य जाठ बुद्धिबळापैकीं कोणतेहि एक बुद्धिबळ, बुद्धिबळातील प्यादी व राजा याशिवायचीं बुद्धावळें ३ तोंडांन बाजबावयाचें एक बाव. 'शुने काहळपा रणमोहरी।' - मुआदि २१ १११ - किवि १ पुढें, व्या समोर, पुढें, अघाडीस २ ठाविक वेळेच्या पुढील काळात किंवा दिवसात [का सुहरा, ए सुख, या सु दि मुद्द, सि मुद्द, य मोहो] रणमोहरें - रणबाव मोहरें घालणे - गोंजाणे - शर मोहिरा - पु अग्रभाग मोहिरें - न समुखता 'पसले अविषये मोहिरें' - अन् २ १४ मोहोडे पदा

मोहरम - पु १ आंबी बर्पाचा पहिला महिना २ तातुताचा सण [जर सुदैम]

मोहरम - पु पराभव, धुव्या पराभूत, नामोहरम [जर मद्दरुम]

मोहरी - श्री. फोडणीत घालतात ती बागेळ्या आकाराची करड्या रंगाची राई, मोहरीचें झाड हातभर उच वाडतें मोहरीच्या महत्वाच्या - दोन जाती (१) शिरसु - यापासून कडवें तल काढतात (२) राई हो शरीर विलेपनाकरिता उपयोगान् आणतात मोहरी इतका जीव - (दुखण्यामुळे) जीव मोहरीच्या आकाराप्रमाणे किंवा राईप्रमाणे आगदी लग्न हाणें मोहोवणी - न तोंडी लवण्यासाठीं आल्याच्या वैऱ्याच्या काडी हिम मोहोऱ्या, मोह इ० चे मिश्रण केलेले अमोते तें, राणचे वंगरे प्रमाणे याचा उपयोग करतात [मोहरी+पाणी] माहाराफेस - (व) मोहऱ्याचें यारीड सुरका पाणी टाडून फेणवून साल काढून अघ्याच्या बावीक पोटी त्यात धालून केलेले एक प्रभाचें लोणचें मोहरी - श्री तोंडांन बाजबावयाचें एक बाव पुनी 'टाळ मुदम मोहरिया। पावे शृंगें युमरिया।' - ह १० १४० 'जैसे मोहरी वाजता एकुनि कारी' - मवि १६ [सुख]

मोहरी - श्री पाणी वाहून नेण्याकरिता केलेला व्हान पाट स्नान वगैरे कामासाठीं केलेली बुनेगवची मोरी तोपेचा मणी किंवा होळा बुऱ्याच्या भीचें ओक. [मोरी]

मोहरीर-ळ - पु लेखक, देशपाड्याचा गुमास्ता, सार्वजनिक अधिकारी, देशपाड्याचा मदतनीस [जर मुहरिर] मोहगिरी - श्री मोहरीराचा उद्योग पगार किंवा वसन, मोहरीराचें कर्तव्य, अधिकार किंवा पगार

माहर्क - श्री (व) मोहरी पडा - वशाप ५२

मोहला - पु १ व्यूह, कडाई, मोर्चा 'फौजेचा मोहला करून मागल्याचें गांठावर चालेल' - खोरे २०१६ २ शहराचा भाग, गडी [जर महला]

मोहसबा, मोहसवेदार - पु मोसम, मोसवेदार पडा 'मोहसबा इहलोक व परलोक विषयीं घेत जावा' - सानेपयाव ४३७

मोहसल्ली - पु महसुल करणारा दिपाई, महसुलावद्दल तगादा करणारा दिपाई - गाथा ५६ [जर मुहसिल]

मोहळ - छें, मोहाळा, मोहळा - नु वासताला मातेचें दूध पिता येऊ नये म्हणून त्याच्या तोंडाला बांधलेले मुसकें किंवा सुखघन [सुख] मोहळी - श्री पोदयाचा लगाम मोहोरीकी, मोहरीकी 'पोदिया बाणली मोहाळी। कणगणें रागावळी। पाखरा सळवती तेजाळी। आरसे तळीं लाविले।' मोहाळें - न. वेगसाटी (डाळपाचा भाग उधरा ठेवून) शराटचें शोभीवस्त वनविलेले छाण्ड किंवा सावण, सकाशदीचे आच्छादन 'हाडपीती वाखावे मोहाळे - रया १७३ [सुख+आलि=मुहाळ]

मोहळ, मोहाळ, मोहोळ, मोहोळें - न मयमाशीचें पोळें किंवा टोळें (पाठी व मण्याचा वादा मिळून सर्वे भाग), मधाचें पोळें ७ वर चसणें - चरमणें, धावरणें

माहळ - न मोहाळे पडा

मोहाळे मोहाळ - न मधमाशाचें पोळें, मधाचें पोळें मोहाळ - न वेहण, लोंड 'दिगजा चिआ मोहाडा। जरि आन्दाविआ होति क्षीणि सोंडा - शिशु ४०० [सुख]

मोहाळ - नि व्यर्थ, निरुपयोगी 'नातरी वस्त श्री मोहाळ। काग नीजे तिचा उदरणाळ। वीं अगत्यावीण किडाळ। न फिटे तयचें। - कथा ७ ११२

माहिम मोहिम - श्री १ महत्वाचें कार्य, अगीकृतकार्य मोहिमेच (कामाचें) दिवस हात, याजकरिता नगावाकडून जावणं चार दिवस लागले - रा ७ - खलप ११०५ २ वहीं दस विकण्यासाठीं राजेलाक वगैरे जी स्वारी करतात ती, तेऱ्याची चाल सुखगिरी, (सैन्याची) सफर 'मुख्य बाहर दक्षिणेवती मोहोम झाली - ऐपा २३० मराठीत फक्त लडाईच्या

कामी मोहोम शब्द कापरतात ३ (ल) गोसावी शोकाची
सफर, पर्यटन, फेरपटका ० शीर-वि १ वावारा स्वान्या कर
णारा २ मोहोमेंत गर्व, मोहोमेवर, स्वारीवर अमलेळा 'हरीपत-
तात्या व होळकर वंगर सरदार मोहोमशीर आशेत' -स ८
६१११ मोहिमी-मोहिमेमवधी, मोहिमेचा 'पोहोपत गोखे'
यास मोहिमी वखे देउन ' -मद २४ [हि]

मोहिर-न तादित्य, सामी

मोहीच-३ स्नेही, आपण, पत्रत तुम्ही या अर्थी योजा
वयाचा शब्द 'वपील खर-सत्ता जाणून मोहिची आपली खर सत्ता
हवेक कळमी मूक' -रा१५ २५३ -अप्र२३४ [अर मोहिव-
देणगी] माहीयान-पन्हा-५ स्नेहाचा व्याधयदाता -रा३ ७१

माहो-पुन मोह अपभ्रंश, मोह पदा मधुमक्षिका अथु
सचयार्थे जे पोळे करीत असतात ते ० माशी-की एक प्रकारची
मधमाशी ही मोहो तयार करते

मोहोटी, मोहोटेल्, मोहोणे, मोहातरफा, मोहा
तर, मोहोती, मोहोयद, मोहार, मोहारकी, मोहोरणे,
मोहोळ, मोहोळे-मोहोटी, मोहोटेल् इ० पदा

मोहोट्टे-न (व) मोहोटी पदा

मोहोडे-न बैलाच्या तोंडावरील दागिता मोहाडे पदा

मोहातीर-५ (व) गंधर्व मोहतरपदा -व्या५ ५२१

मोहोत्साच-३ मोहोत्सव पदा ' तिथी पर्व मोहोत्साच ।
तेथे ज्यांचा अतमांवा । ' -दा २ ७ २१

मोहोवत-की प्रेम मोहवत पदा ' मठ करी बटकिडीं
मोहवत । ' -अफला ९९

मोहोर-किवि पुढे ' तोंडे काढी येरी माहार । ' -उपा
११९९

मोहोळ-की अस्त्रिणीचे मनगटाकडील तोंड अथवा विजा
रीचा घोट्याकडील भाग ' नेफा मोहोळ प्रथम तयार करा '
-शिकशि २ २९ मोहोळी-की तोंड ' पाटयद दगडास
मोहोळी असत ' [मुख]

मोहोळ-न (३) पर्वताचे खोरे [स मौलि रिंवा मलय]

मोळ-३ १ छपराची तिकोनी बाजू किंवा उतार २
बळवणीच्या वाज्याचा छपराचा पुडे आलेला भाग ३ डोकें ' फुरें
कईकी असती सुफळ । मारे लवोनि स्पर्शती मूतळ । जेसा लवे
सज्जानाचा मोळ । गुणधन वैभवे कस्तुरी । ' -जै ३ ७१ -न
रहान मुलाच्या पोटीवर होतो तो एक रोग [स मौलि-शिर]

मोळ-न १ एक प्रकारच्या गवताचे नाव एक प्रकारचे निर्गंध
गवत ज्याच्या केरुपया पुच करतात ते गवत २-पुन पोटा
वंगर गोळा करण्याचा एक प्रकारच्या राठ गवताचा फुचा ३
कानातील मळ [स मृदुल=मळ]

मोळका-३ (वे) कोव [स मौलि]

मोळसूद-न (गो) मळसूद, मळसूज पदा

मोळा-५ १ वळण, रीत, पदत, परिपाटी, वर्तनाची सरणी,
चालरीत, वागणुकीची रूपरेखा ' म्हानपणीं मुलास जमा मोळा
लविता तया लागतो ' ' त्या मुलाच्या मोळा नाही ' मराठमोळा २
रुड झालेली पदत, रुडी, प्रघात, सवय, चालरीत, पदति ' जखो
जखो बोंगळ हा । हा तुमचा मोळा । ' -मन्व १२७ ' ऐसा विप
रीत आहे मोळा । जाणा येथीचा जी गोपाळा । ' -निगा २४५
[स मूल-मौलिक]

मोळा-५ १ टमा मुक्किया मोळा उमटे । ' -आए १७०
२ शिळा, खुणे, मोखडी किंवा लाकडी मोटी बुक, रहान मेख
[स मौलि]

मोळा-न मोहाळे पदा वासराच्या तोंडापा पालतात ते आळ,
वासरास मातेचे दूध पिता यज्ञ नये म्हणून बापलेले सुखवधन
० घालणे-वासरा अथवा रेड्क त्याच्या मातेबरोबर राहत वयाव
यास सोबतेवेळी त्याला पिता यज्ञ नये म्हणून काटे लावलेली
म्हारी घालणे मोळांडणे-(व) रंग लावणे पायास मुग्धा
यणे किंवा पाय दुखणे या अर्थी कुडा हा शब्द वापरतात ' इनचा
बळ लिहण्यासाठी मांडी पालून बसल्याने पाय मोळावले । '

मोळी-की १ जळणाच्या लाकडाचा भारा, ओसे किंवा
गदा, लाकडाचा भारा, लांकडे, उस, गवत इ०चा जो मोय भारा
ता ' मा । त्वि याधारी त्या अर्मांत इवमूर्ति टाविल ते । '

मोसभा १ ८ २ शरीराबद्दल मुच्छतेने हा शब्द योजतत
मोळी उचलणे-१ (मनुष्याला) उभे करणे, उच करणे, उठ्या-
पन वणे, (मनुष्याची) सळी उचलणे २ (होळीच्या खेळा
मध्ये) मनुष्याची गटडी करून त्याला वर उचलणे मोळी मुख
कळणे-स्नान करणे (बोवया पाण्यात) मोळी करणे-मनु
ष्याच्या देहाची गटडी करणे (हातपाय व अंग दुसडून) मोळी
टाकणे-(वेतागात) दमलेले शरीर जमीनीवर टाकून पडणे,
(विभ्रातीसाठी, निजण्यासाठी) माळीची बाहेरील टाग-की
(मळविद्या) हातगाय मोळीसारखे बाणून पायाने पाय अडकवून
मारण्याचा डाव मोळीकार-५ मोळी विवणारा, मोळीविकया

माळिकारा धागळिला राणे । अवि मोळिए जोडिले वावने । '

-क १० ० विकया मोळक्या, मोळचिक्या-वि लाकडाची

मोळी विवून उदरनिर्वाह करणारा [मौलि]
मोळे-न वासराचे सुखवध मोळा पदा
मोक्ष-३ १ मुक्ति, शरीरातून आत्मा निघून जन्मरणाच्या
चेंब्यात व सापडतो कायमचा ब्रह्ममय्ये विलिन होणे, वार पुढ
वाघोवैरीने अखत्या पुढ्यार्थ हा प्राप्त झाला असता सत्तारतून काय
मचा मुक्ता होत दुखाची अत्यंत निवृत्ति व परमानंदाची प्राप्ति,

ब्रह्मस्वपत्ता २ सोरविणें, (जन्मरणापासून) सुटका ३ मृत्यु
'रानी ज्याचा मोक्ष झाला त्याची पोती उपडण्याकरिता सर्व
मढळी एवत्र झाली' - विवि १० ५ ते ७ १२४ ४ कर्ज फेडणें
५ मुक्त अवस्था, आध्यात्मिक पूर्वावस्था 'यालाच वेदांतात
मोक्ष वसें म्हणतात' - गीर ४८६ [स मुच-सोडणें] ० काम-
वि मोक्षाची इच्छा असलेला 'ऐसे मोक्षकाम सकळ।' - झा ४
१४८ ० गुरु-उ आत्म्याला मोक्ष, मुक्ति मिळविण्याची दिशा
दाखवून देणारा गुरु (समाधित) मोक्ष-मार्ग-धर्म-प्राप्ति
मोक्षण-न मोकळे होणें, स्वतंत्र होणें, छुटका ० धर्म-उ
पारलौकिक धर्मांत मोक्ष, किंवा मोक्षधर्म म्हणतात - गीर ६५
० पट-उ एक खेळ, मुलाचा खेळ - मंथेपु २०७ ० पद-न
मोक्षांचे स्थान, स्थिति भेगुपद, ब्रह्मत्व (किं ० एणें, मिळणें)
० श्री-की मोक्षलक्ष्मी ० पुरी-श्री वाशी 'मोक्षपुरी मास्ती
जुडे पापाणी।' - दावि ७४८ ० साधन-न मोक्ष साध्य होणें,
मिळणें [स]

मौ-वि १ मज, नम २ मूढ, लवचीक, नमनशील ३
(ल) मज, सौम्य, नरम [स मूढ=मज] मौआळ, मौवाळ-
वि मज, कोमल, मवाळ

मौकिक-वि तहकूब, सुलतवी [अर मक्कूक]

मौकिक-न मोर्ती, समुदात शिंपीच्या पोटीं संपवतें तें
[स श्र मुपु] ० रस-उ मोत्यांचें कालव पाण्यातील बुवा
घेऊन तो आत्मसाद करून आपल्या शरीरात त्याचा एक रस
तयार करते हा बुवा व प्राणिज द्रव्य या दोघाचा बनलेला
असतो तें कालव शिंपल्याच्या अंतर्भागावर या रसाचे घर दवें
आपल्या शरीरात घुसलेल्या पदार्थावर अगर कुशीवर या रसाचे
फेरे फितवून मोर्ती बनवितें या रसास मौकिकरस म्हणतात

मौज-श्री १ मजा, गम्यत, चैन, कीडा, खेळ, करमणूक,
आनंद देणारी कृत्ये किंवा देखावे २ सुख, आनंद, मनोरंजन ३
एकंदम उद्धवणारी लहर, तन्येल, विनोद आशयें, नवळ [अ
मौ १] मौज, मौजा-वि नाना प्रकारच्या मौजा करण्याचा
ज्याचा स्वभाव तो, रंगरंगणात काळ पालविणारा मौजाळा-
वि गमती, खेळकर, मजा करणारा, खडाडू, करमणूक करण्याचा
शोक अगर आवड असलेला मौजी, मौज्या-वि मौजाळा
पदा

मौज, मौजा-श्री १ लहर, लाट तरंग, हलकावा, हलका,
वीवी ऊर्मि [अर मौज=तरंग]

मौज-वि मोळ नावाच्या गवताचे, मुळ तुणाचें [स]
मौजी-श्री मुळ गावाचें कर्मिण (मुळ गवताची केळी असत
म्हणून) ब्राह्मणांचें कटिमुद्र, पट्ट मुळविधि किंवा व्रतवध
याजवळ सामान्य उपयोग, मुज मौजीबंधन-न उपनयन,

मुज, यज्ञोपवीत धारण करण्याचा विधि, ब्राह्मणाच्या मुलाचा
व्रतवध विधि [स]

मौजा-उ खेडेगाव (वसुल किंवा सारा हासवधानें कसवा,
महाल अशाच दुसऱ्या शब्दाशीं मुख्यत्वे उपयोग करतात),
गाव, खेडें, महाल, कसवा इ० सज्ञा व्यास नाही असा गाव
[अर मौजा] मौजे-न गाव, खेडें -किवि ज्या खेडेगावात
किंवा-ला, खेडेगावाच्या नावाच्या पाठीमागे हा शब्द येऊन
पत्रातून लिहितात उदा० 'मौजे गिम्हवणें, मौजे करजगाव
इ०'

मौजूद-वि विद्यमान, हजा, तयार 'टिपू सरन्जाममुद्रा
पाळसकाळ न म्हणता रुढाईस मौजूद' - पया २५१ [अर
मवजूद]

मौढ्य-न १ अज्ञान २ मूर्खपणा, मद्रपणा, वेढसरपणा,
सुद्धिमास - एमा १० २७५ [स. मूढ मौढ्य]

मौत-की मृत्यु, सकट, मरण 'आता राजे याचे
अगोदर आपणाय मौत येईल तर बरें' - मदह १७७ मोठें
अरिष्ट, सकट किंवा आपदा याजवळ देखील उपयोग करतात
असे- विकृत मौत-मुद्दाम ओडून घेतलेलें संकट, मूर्खपणानें,
हेकटपणानें अणवार ओडून घेतलेलें सकट [अर मौत, स मृत्यु]

मौन-न गप्प किंवा स्तब्ध बसणें, न बोलणें, गुपगुप
पसणें, मुकपणा, निश्चाब्दता, विवक्षित कार्पण्येंत आपण न
करिता राहण्याचा जो व्दापार तो 'नकळे हृदयीचे मदिमान।
जेवें उपनिषदा पढतें मौन। तेथेंही मचाले घञ्जन। वेदाभिमान
साडेनी।' - एस्व ३७ २ भवोरपणा, स्तब्धता, अनालापिता,
अनालापश्रुति-वि मुक्ता, न बोलणारा, स्तब्ध किंवा गपवप
पसणारा [स] ० मुद्रा-श्री शांतपणाची, न बोलण्याची किंवा
अबोलण्याची मुद्रा, अबोलपणानें राहण्याची प्रवृत्ति दर्शविणारी
हेढ्याची विवग [स] ० म्रत-न काहीं सुदतीपर्यंत न बोल
ण्याचा नियम, नेम, काही काळपर्यंत मौन धर्तानें राहण्याचें
घरलें वन (किं० धरणें) [स] ० मौनावर्ण-कि स्तब्ध राहणें,
अबोलपणानें असणें, पुराधानें स्वतःची शांतता राखणें, गुप
वसणें, होणें 'प्रेमं विकासरीं कमळें शुद्ध। गुजारवती कृष्ण
पुनपद। ऐशेचि गंधर्व जाहलें स्तब्ध। सामवेद मौनवले।' - एस्व
३६ 'स्वयें घोष मौनबळा स्थीर पाहें।' - राम १५८ मौनी-
वि १ स्तब्ध, मौनप्रत घेतलेला, निश्चाब्द, अबोल, अल्पभाषी,
अनालापी, आपणविरक्त २ जगापासून पराडसुख होऊन ज्यानें
आपले सर्व विका (कामगोष इ०) जिंकले आहेत असा, वन
वासी, अण्यथासी, वाचप्रस्थ, कपि (चार्मिक) मौन्य न १
स्तब्धता, मौन, वास्तव २ मुकपणा, अबोलपणा, अनालापिता,
अनालापश्रुति [स मौन] मौन्य (न) पणें-किवि स्तब्ध,

मुहयमे 'यत्तु मौनरो अंश उगा।' - वायनपरित १४
(नक्षत्रीय ११०)

मौल्य—न मूल्य, मूल्य, मौल्य, मूल्य, मुद्रिमा
अपहोदनया २ अज्ञान, निराशता, अविशिष्टय [मूल्य]

मौल्यि—ओ धनुषाची दोरी 'बाण बाण धनराट'
इतिमया मुद्रिमा आनी, बाट। १५, मोद्रिमा वरचष्टा। मोद्र्या
कड बाणिला। - एरव १२ १३५ [म]

मौल—ओ मौली, मरतक [म] मौल—न १ शिर,
दोळे 'चमत्कारोनि महाभयाळ बारबार कोलरी मौल'।
—मुआदि ८ २९ 'हपने मौल हपशिल हलने।' - मुआदा १ ६३
मौली पदा २ - पु कण हत्यादि फडावरीन बाटे ते. ३ शिर
- हा १२ ५६० मौलि, मौली—ओ १ दोळे दोळ शिर
२ हाक्यावरीन कर्माचा मुक्क चिवा ठुरगा ३ - पु मरतक
[म] मौली, मौलि—मुद्र, मुद्र

मौल—न कपड, इतरल मौलाचा घाजार—मौल-
बाजार व निनाबाजार अविश्याची पूर्वी बाळ हाती या बाज रते
मालाची विक्री 'मुद्रयस' बुपा वेव्या रिका यिदा कल, त्या
मालाची मागशील तितकीच धिमुन याची लगे आणि एवदा
रहम रिका मल मागितल्यावर तो घ्यावाच लागे असा नियम
असे हा बाजार राष्ट्रीय भरे लावाच दुय्या प्रधा मोठ्या रहमा
(रुद्र) रिका रहमेने स्पातर कल बहुत रिमोटीची रहम घोड्या
धिमतोच दावदाची दामच मोठ्या बाजार म्हणतात 'तुम्हा
छो जयवृत्त्यानी गहरांत मौलावाचा बाजार भरिला।' -
मरदासराव चरित्र ६८

मौलवी—पु इस्लामधर्मासाठी, मुसलमानी धर्माधिकारी,
मुआ, स्वायकोर्गंत मुसलमानी कथ्यांचा अर्थ सांगारा, मुआना,
मुसलमानी धर्म सांगारा [अर सळवी] मौला—पु अशु
इशरे, मालक, धनी [अर मळ्या] मौलाना—पु मुसलमान
धर्माधिकारिता शिक्षक, मौलवी मुसलमानांचा उपाध्याय [अर
मौलाना=मायचे साहब]

मौल्य—न मूल्य, मौल, हिमत [स मूल्य]

मौवाळ—नि (महातु) मऊ, मोवाळ, मुद्र 'बल्लूटांची
केवाळ मौवाळ उदकाप्रवळी।' - दाव १७७ मौवाळि—ओ
मुद्रणा [स मुद्रल]

मौसर—ओ ऐपन, सामर्थ्य

मौसूफ मौसूफ—वि मशारमिन्हे, उपयुक्त, मजदूर
'न व मौसूफ' - रा १० १६५ [अर मवसूफ]

मौलला—वि मुद्रल मऊ मी मद्रु मौलला रापु।
- उपा १२६ [स मुद्रल]

मौला—पु मोला पहा कडा, पडावरीन कडा 'कनका
चिवा पळा आमुनाच बाहेरी मौला।' त्या गणाच मुक्का।
मुसिबे जो। - हा १८, १५८

म्यां—मया (क ४१) मी, मीची मृतीया 'जमोनि बहु
कय म्यां मुन आदि दुहे'। - कंदा ५० 'एने वधिजे
पांहुपुया म्या।' - मोरही ७२४ [म मया]

म्याळ—उद्रा मांजरीचा शब्द [ध]

म्यान—न एव ३० ने मेग, प्रवारीचे पग कोप, अवि
कोप—म्यां सापाची काय [पा मियाना] - करणे—१ एव
म्यानो वलने ३ (म) तोड बड करणे, जीम माठोव्यांत ठेवणे,
जीम गेल न गोठणे, रतथ राहणे, अमने [पा मियाना]
- पाठणे—विजळे, मुकळे, निवडणी ३० मुद्रन त्या नदीच्या
एवावा रचवले टाछात यासुळे पागी विरारी बळे व मांस
मरतात मेग वलने पदा एका उपानांत दोन तरवारी—
सुन्या—राहत बाहेरत—पाच वलने दोन वलने मुपाने नांदत
नाहीत रिका एवध पदाची दोन माणने वरवारांचा मलर केव्या-
शिवाय रहत नाहीत, दोन तेवढी माणने शेजारी राहू शकत
माहीत. त्यांच्यांत तेड देवदाचा समज अमतो उपाना—पु १
मेणा, पेटीवला पाल्सी, पाल्सीतारचे वाहन पाल्सी पदा. २
एव कोवप दे इगणातून घेते त्याम तुजवीन अथवा शिरलेस्त
म्हणतात हा पदाचे एव प्रचाराच्या शाखाच्या मुपान थोचे मार
वधाने निवडा 'त' प्रारण सारक लाह

म्यानेजर—पु (३) एवचा सत्येची, उद्योग—गहाची,
कासप्याची, मांमळकी इ०ची रिका काही कामांची व्यवस्था
पाहणारा करणार, व्यवस्थापक [३] म्यानेजिंग कमिटी—
ओ व्यवस्थापकमंडळ 'इके अमक्या सपन मुस्थापक मंड
ळीन 'पणी' करणाची पाळी येईल म्हणून म्यानेजिंग कमिटीचे
अप्यस बोटे खोसीत असतात'

म्यार—ओ (क) गावरा समोवतीचा बघारा, मेर,
शेताची सीमा दाखविणारा बघारा [म मेर]

म्यार्लेट—पु हातोडा, मोघरी, घण, फर्मा टोवण्याम लाग
गारे साधन हा लाऊको टोकळा असतो - मुद्रण १०६

म्युनिस्त्रिपा (पें) लिटी—ओ गहरसुधरार्द ६० कामें
करण्यासाठी (काही वयवधान्ये) स्थापन करण्यात आलेली काही
मंडळीची सध्या, नगरपालिका [३]

म्यी—उद्रा १ माजराबद्धचा उद्गारावक शब्द २ माज
रांचे आरहण - ओ (म्हणून) माजरा (यावरी) - विवि
माजराच्या ओरवण्याच्या आवाजासारखे

म्यान—नि १ धक्केला, गळलेला, अवसात अवसादित,
मलात, मद्ध २ कोमजलेला, फिकट, निस्तेज, सुस्त, जड, मलित

कोमेजमेले- (पुण, मनुष्य किंवा एखादा पदार्थ) ३ खिन्, विषय दिसणारा [स म्हे=कोमेजें] ० दृष्टि-खी डोळ्याची चमक नष्ट करणे, दृष्टीस मदत दाखविणे, सुटके खालच्या पापणीचे आत दडविणे, हा अभिनय व्याधि, खानि दर्शवितो

मलेच्छ, मॅलेछ, मेल्लछ, मॅलेच-पु परकीय किंवा यवन लोकाबद्दल सामान्यपणे योजावयाचा शब्द, यवन, हिंदुव्यतिरिक्त अन्यधर्मीय, मुसलमान व युरोपियन, अनार्य [स म्हेच्छ=अशुद्ध बोलणे]

माल-खी (कु) किंमत मोल [म मूल्य, ग मोल] मार-खी मोहर (अप) 'दक्षिणप्रांती कुटुंबाही ही पराकामी महान् सक्कळें सधुदि मत सदांचनें दोंसच मागल एक एक मुना लमलक्ष म्वाऱाचा' -मराठा ३ [मोहर अप]

म्हईस, म्हईस-खी म्हैम पहा म्हईलें- (पादपूर्णाधिक-मराठी वायकी) १ लयात असु या २ सिद्ध गोष्ट (आजव शक्तीने व अदवीने व केव्हा केव्हा किंचित थोड्या मुरात उपयोगात आलेला शब्द) ० ते० हां-अ के० हादि

म्हण-खी १ लोकपरंपरेंत आलेलें नीतिगोपक किंवा दृष्टतापुष्योगी लोकमान्य झालेले सुमुसुटिण आणि चमकदार असे दृष्टतभू वाक्य रुढवचन, म्हणणी, लोकोक्ति 'काणाचें वाईट कड नय अशी वजिलाची म्हा' २ बोल्याची रीत, वाक् प्रचार 'एका म्यानस दान सुन्या अशी म्हण आहे' ३ घातमी, खबर, बात [म्हणणें]

म्हण-उभ म्हणून. 'कातेला धमटो झगी म्हण तम पुणें स्वहन्ते हरी।' -अंक २ विद्वल, रसमग्री १ [म्हणणें, स भणू=बोलणें] ० रात-खी न म्हणणें, बोलणें, मापण 'आम्ही तुमची झणिशामंतें। जे सांगता तें मानूनि हिंते। काया वाचा मनसा तुमते। अनन्य भावें दारण जी।' -स्कादि १२ ४ ७९ म्हणजे-उभ १ त्याचा अर्थ वी, अन्यदाव्दाती तेंच सांगवयाचें तर, किंवा, अथवा 'अथ म्हणचें पोडा' २ त्याच्या योगानें, तेणें करून त्याचा परिणाम असा होतो वी अर्था दिवनि अवल्यामुणें, पुढोत्तर क्रियांचा कार्यकारणभाव असता वारण क्रियावाचकापुढें या अन्यवाचा योग हातो 'पाऊस पडला म्हणजे पीक चांगले होईल', 'तुम्ही बाल्ला म्हणचें मायें वार्ये हाईल' [म्हणणे, म म्हणिचें=म्हटलें जातें] म्हणणें-कि १ बोलणें, उच्चारणें, वदणें २ पठण करणें पाठ म्हणणे म्हणेलें तां सुनेलें ३ वाचणें, अभ्यास करणें पणें सर्व म्हणून टाकणें, सुखोद्भूत करणें (वद पाठ ६०) ४ नाव पणें नाव उच्चारणें अन्धान करणें बोलणे नमोच्चारण करे [म भणू] म्हणणी-खी १ म्हणणे, पाठ म्हणणें २ म्ह-व्याची किंवा पठण वरण्याची

रीत अथवा भावें म्हणण्याची त हा, धाटणी ३ एक किंवा एकदा म्हणावयाचा पाठ (वेद वगैरेचा) ४ म्हण आहणा, लोकोक्ति म्हण पहा 'तुस' याचें जो वाईट झिडतो त्याचें बरें होत नाही अशी लोकांची म्हणणी आहे 'म्हणण्यासारखा-किंवि विशेष सांगण्यासारखा, उल्लेख करण्याजोगा 'तां लव टाग्या असून कार्यतीत म्हणण्यासारखा उल्लेख करण्याजोगा पुढें आला नाही -वि फार चांगला विशेष 'हरदासाची कथा काही म्हणण्यासारखी नसते 'म्हणानखेवो-खेवो-किंवि म्हणता क्षणीच, म्हटल्या बरोबर 'कहा म्हणतखेवो' -पच १ ३९ म्हणता-वि म्हणणारा -आभा ४ ४४ ३ म्हणतां म्हणता-किंवि वार थोड्या अवधीत, बाल्ताबोल्या अगदीं अल्प काळात 'बारा अनु कूल असल्यामुळें म्हणता म्हणता आमची होडी एक मैल गेली' म्हणपणें-कि म्हणलें जाणें [प्रा] म्हण(णि)विणें-कि १ एखाद्यास बोलावयास किंवा म्हणावयास लावणें, बोलविणें, वदविणें, उच्चारविणें, पठण करविणें किंवा करावयास लावणें चवथा भाग पाडणें २ सज्ञा देण्यास, अनिधान करावयास लावण्यास, नामोच्चारण करावयास सावणें भाग पाडणें, म्हणवून घेणें, 'शिवाजीनें आपणाम इ स १६७४ मध्ये राजा म्हणविलें' ३ काही गुणाची प्रौढी निरवणें 'तु आपणाम धीट म्हणवितोस मग साप पाहतच कां पदत गेलास?' [म०] म्हणणें च प्रयोजक म्हणारासार-किंवि (गो) म्हणणें म्हणितली-हे-कि म्हणली-लें बोलली-लें 'वतां भोका म्हणितलीं' -विपु ३ ८४ 'ते वेळीं म्हणितलें रुक्मिणीसी।' -उपा ६४ ३० म्हणविणें पहा. म्हणिया-वि आज्ञाधारक 'म्हणिये तुम्हातें मागनील मद्राक्षि।' -ज्ञा ३ ९९ म्हणियागत-वि आज्ञाधारक चाकर, आज्ञाप्रमाणे वापणारा -ज्ञा ९ २८८ म्हणियाग-र-वि १ म्हणलेलें करणारा 'हातील सकळ। ऋद्धिमिदि म्हणियासी' -तुगा ३ २४ २-पु दास चाकर दूत 'नाहीं बरी केवा सारा। ज हाती नाही म्हणियारा' -तुगा ३ ६० 'अवचिते काढाचें म्हणियारे। मारीत मरती एवसेर' -दा ३ ९ ३९ म्हणियें न १ आज्ञा देवकाचें वरम्य मागितलेलें काम आणि कावो तु दिवनीं तुमिनी। म्हणिये काम नलणे तुझ्या चित्ती। -तुगा १ १ २ काम -माझ १ ३ ३९ [प्रा] म्हणपणें-म्हटला जाणें -एगा ६ १८० म्हणीजेले म्हणें 'द्विजी निषध' पासव म्हणी जेते। -२ ४ म्हणु म्हणता म्हणजेजणू काय चरुतापद वदिव्ह हा म्हणु तरी -पु ७ म्हणे-मनने 'द्वीगुण काळी तुमचपनी म्हणे वज्रमुन' -वैद्यकाश ७९ [म मन्य, भणू] म्हणेना-तणाश -शर

म्हणयार-खी (कु) म्हणार एक जातीचे गरपणारें विपारी अनापार [मण्यार]

महणमहणी, महणमहणी—अ म्हणून महण म्हणोनि—
म्हणून—आ १४ ४१ म्हणिणें—ये—अ म्हणजे नावाचा—ची—
ये 'भक्ति तेचि पै आति। आणि जिज्ञासु म्हणिपे ज्ञानरफूर्ति'
—सिम ४ ८८

म्हणी—जी (कु) पाट (बसावयाचा)

म्हणीजे—अ म्हणजे 'चित्रासु म्हणीजे येकु'—उपा १ ९७

म्हणून, म्हणीन म्हणवून—ऊन—कवि १ (काव्य)

त्यामुळे, त्या कारणास्तव, त्यासाठी, यावरून, तस्मात्, सवच,
त्याअर्थी 'त्यानें मला शिबी दिली म्हणून म्या तोंडी मारलें'
पूर्वांतर क्रियाचा कार्य—कारणभाव असता कारण क्रियावाचकवापुढें
याचा प्रयोग होतो जसे—'नदीस पूर आला म्हणून मी अलीकडे
अडकलो' २ असे, इत्यादि, याप्रकारचे, अर्थाचे 'मी तुमचे घरीं
येईन म्हणून म्हणाला 'राजाने माझे घर लुळें आणि माझी
धोषामध्ये अगदीं अप्रतिष्ठा केली म्हणून (असें) हा घोरलो' ३
—वि म्हणेलें जातें तें, या नावाचे 'साप म्हणून एक भयंकर प्राणी
आहे ४ अयेच्युन पादपूरक, जोर देताना हा शब्द योजतात
उपा० कोठें म्हणून कोठें? [म्हणणें] ० का—म्हणा किंवा काय
ह्या शब्दाने जोर व्यक्त होतो जसे—गद्ग म्हणून का (म्हणा, काय)
जोषळा म्हणून का (म्हणा, काय) जो जिनस पाहिजे तो आहे
कधीकधी अधिक जोर किंवा अधिक स्पष्टता दर्शविण्यासाठीं काहीं
सवनामें व क्रियाविशेषणें यास 'म्हणून' हा शब्द पुढे जोडून
उपयोग करतात कोण म्हणून? काय म्हणून? कोठें म्हणून?
० मानि—म्हणून ० साठीं किंवि एवढ्यासाठीं, यास्तव, म्हणून,
सवच तस्मात् अर्थात् इ० म्हणोनि—कवि याकरिता ध्रुव
स्तवनि आवडी धरि म्हणोनि अत्यादरें। —केका ६२ 'आधार
हा मज म्हणानि गणोनि होले। —र ७५ म्हणोनि—अ म्हणून
'म्हणोनी त्रिसुवती विख्यात।'—उपा ७ ६३ [स अणु—म्हणणें]
म्हणोनु—म्हणून 'म्हणोनु धातुसोधन —वैयकवाड ७८

म्हसक—जी काखत घऊन नेण्याची कातडी पाण्याची
पिठाची पखाल धान्य परतवेळीं धान्य ठेवण्याची मोठी
दरण ज्या अगर मेढराच्या कातड्याची पिठाची [मसक]

म्हसण म्हसणखार्ड म्हसणखुंट, म्हसणवटी—
स्मयान मसण पहा [प्रा]

म्हसा—जी (ब) चामखीळ [मसा]

म्हाकूळ—उन समुद्रकफ समुद्रपेन—पेंस, सिंधुकफ, सुफेन
म्हाग म्हागिरी म्हागेरी म्हाळुंग, म्हाळू—महाग,

म्हागिरी ३० पहा

म्हाद्वर असणें—माहिती असणें

म्हात—उ हत्ती इक्षणारा महात पहा [महात]

म्हातन—न (को) कुणवी लोकांचे वेवकल्प

म्हातापी—जी (कु) आतपवाजी, शोभेच्या दास्तकामातीत
एक प्रकार महात पहा

म्हातारा—वि १ वृद्ध, वयोवृद्ध वयस्क 'म्हातान्यानें केलें
नाव' २ पुनर्वसु नक्षत्राबद्दल शेतकरी लोक म्हणतात तसेंच पुण्य
नक्षत्राला तरणा अशी सज्ञा देतात ३ एक प्रकारचे गवत —बदलापूर
१६१ [स महतर] म्हातान्यास पिपांत ठेविले पाहिजे
किंवा पेटींत अगर कंटाळीत घालून नेलें पाहिजे—
आपणाला सज्ज दण्यासाठीं आपणाबरोबर नढमी वयोवृद्ध माणमें
बसावयास पाहिजेत म्हातारपणीं दोघळला मणी—(ब)
म्हातारपणीं क्याळा दृग्गार ह्वा म्हाताच्यानगर काणी
जायना—(गो) म्हातारा मनुष्य असल्याशिवाय वहाणीसारख्या
ट्राविक गोष्टी पार पडत नाहीत म्हाताच्याच्या घायकोस
तारटाच्या रोट्या—म्हातारीला घड लाग्यास अन्न व नस
प्यास बळ मिळत नाही. तिला घरसेसुरेलच खावें लागतें म्हाताच्या
माणसाचें लोणचें घालून ठेवावें—सतुपदस पाहिज असेल
तर म्हाताच्या माणसाचा सला झ्याळा म्हातारखंड—न म्हातारा
शब्दाचे तुळुठतेचें रूप, निदेंमें म्हाताच्यास म्हणतात म्हातार
घळ—उ म्हातारपणीं सुदीस होणारी विकृति म्हातारपणीं हाणारा
सुद्धिभ्रन, सादी सुद्धि नाडी, पिसें, चाळे, तार, म्हातारपणीं सुद्धि
वाचवळणें म्हातारवडा, म्हातारडुक—वि घेरडा, मुखें म्हातारा
अशा अर्थी, तुळुठतादर्शक म्हातारा या अर्थी (जी, पुढे या शोडें
बद्दल उपयोग), म्हातारखंड म्हाताराकोतारा—वि म्हातारा
(द्विरुक्तीनें), वृद्ध आणि वयस्क, म्हातारा आणि अशाचसारखा
म्हातारी—ही १ वृद्ध स्त्री, वृद्ध आई जरू स्त्री २ वयोवृद्धी,
वस मादलेली विधवा स्त्री (तरण किंवा म्हातारी कशीहि असो
इत्येवढल उपहासाधीं योजावयाचा शब्द) ३ कापसाचा हलका पुत्रा
किंवा हलकें पीस (वृद्ध उडणारे) याजवद्दल योजावयाचा शब्द
ईश्या फळातील तलसुमुराय (वाप) 'मुलें खेळताना म्हाताच्या
उडविलात'—मराठी ६ पै पुस्तक पु २४३ म्हातारी मेळीस
हाणें—(ल) अतिशय दुःख होणें म्हातारीनें कांयडे झाकून
ठेवलें म्हणून उजेडावयाचें रहात नाही—बोंबडा उजेड
प्याचि अणोद आरवतो यावरून बोंबडाच्या आरवण्याचा आणि
उजेडप्याचा काही कार्यकारणभाव आहे असें मात्र नाही उजवा
नये म्हणून म्हातारीचें बोंबडें झाकून ठेविले तरी उजवावायाचें तें
उजवावेंच छद्मिमात्रमाणे गोष्टी होऊ नयेत म्हणून कितीहि
प्रयत्न केला तरी त्या गोष्टी यावावयाच्या नाहीत

म्हान म्हाद—न (गो) कणगरासारखा एक कद याच तुकडे
सुपात कंदन साखरेत पोखून खातात हे कद औषधी असतात व
त घेलीच्या मुळाला होतात विषावर उतारा म्हणून हा व २६
आषयास देतात

म्हापुरस—५ (कु) म्हापुरस, उगीच एखाद्यास मोटेपणा देण्यासाठी वापरण्याचा शब्द [म म्हापुरस]

म्हामूर—वि पुष्कळ, म्हामूर पद्द

म्हार—वि म्हार **म्हारवड**—म्हारोडा—५ म्हारवडा **म्हारगण**—(कों) म्हारकरिता आण **म्हारवस**—(कों) म्हारानी तयार केलेल्या दोपल्या १० जिस्त **म्हारपोर**—वि म्हारपोर **म्हारटोपी**—की (कु) म्हाराच्या पाठीस गळ दोचून वीसपचीस फूट उंचीच्या खाबावर लटकावून गरगर फिरविण्याचा विधी बगाड, आकडे घेणे (आता ही चाल बंद झाली आहे) **म्हारकावळा**, **म्हारफी** **म्हारची**—म्हार शब्दाखाली पद्द

म्हारकाव—की गेरुचा एक प्रकार, एक प्रकारची काव, तावडी माती गेरू पद्द

म्हारकाडो—५ नंता, म्होरकाड्या

म्हारग—वि (गो) महान म्हारगाय—(गो) महारा

म्हारगा—म्हार

म्हारडें—न पावसाळ्यात उत्पन्न होऊन पावसाळा अखेर मरणास येऊन

म्हार—न (गो) टारपोल नावाच्या वनस्पतीचा टुपडडी मुलाचा कचचीवडा भाग

म्हाल—वि (कु) माहाच्या पेंडीपैकी पूर्वीच्या पेंडीचे चारख [महल] **०गडा**—५ (कों) मुख्य विद्यार्थी **०तंगडी**—नायक, म्होरक्या **०म्हातारी**—की म्हातारी की

म्हाला—म्हाली—म्हालो—५ (व) म्हावी, हुनान म्हाली किंवा म्हालजी, म्हाल (टॅभा) परणारा—वि ५९ १४ 'हुनमतीला आठ दिवस झाल तरी म्हाले आला नाही'

म्हाव, **म्हा**—न (कु) मोह पद्द म्हाचे पोळे, मध माशाची बांधलेले (मधयुक्त) पोळे

म्हावडोल, **मावडोल**—न (गो) एक सर्वजात

म्हायग—न मासळी, म्हावेर पद्द

म्हावदे—न (कु) मावदे **म्हामना**—(कु) यात्रेहून आल्यावर करावयाची सांगता (सतर्पण)

म्हावेर—न (गो) १ घनाड २ मासा मन्त्री मासळी (सामुदायिकरूपे किंवा सखबने) पक्कून आणून वित्रीकरिता उषट ठेविलेले मासे **०मिळप**—(गो) घनाड मिळणे

म्हायेलो—५ (कों) (पडातील) गर

म्हासड, **म्हासाड** **म्हासाळ**—५ एक प्रकारचे तांदूळ पण 'म्हासाड (पन्नी) घुर अशा विज्ञात'—मेया

म्हासरा—५ वडा महारा म्हावडा पद्द 'म्हमदवा पटण बगम प्रदागाम म्हागरा करून टोला'—पद्द १३९

म्हाळ, **म्हाळवस**, **म्हाळवसा**, **म्हाळुंग**, **म्हाळुंगी**, **म्हाळ**—५ (कों) महालय, भाद, पक्ष महा शब्दामध्ये पद्द [महालय]

म्हाळसा—की १ खडोवाची की २ कुकवाचा मोठा टिका लावणारी, घटपुष्ट आणि अन्यवस्थित राहणारी माझुकुळ की ३ पूज्य ववता (खडोवाची बायको म्हणून) 'म्हाळसाईने केले धावणे, -दावि १०१ ०फात—५ खडोवा म्हाळसेचा कात ०देवी—की खडोवाच्या बायकोचे नाव **म्हाळोवा**—५ खडोवाचे किंवा खडोवाचे नाव [महालसाकात, म्हालसाकात]

म्हाळुंग—न महालुंग पद्द

म्हाळुड चावप—कि (कों) अळणी पदार्थ करणे (माळुड चावलेल्या माणसाला मीठ खारट लागत नाही यावरून)

म्हाळू—५ महाळू म्हाळी, म्हावी

म्हण—म (कु) म्हण, म्हणून 'ज्याला वाढविले म्हण। मज सुख तुज सीण।'—तुगा ११०७ [म म्हणून, म्हण]

म्हणदान—म्हणून

म्हेतर—५ १ भगी, झाडवाला २ पडेगावच्या वडापररागत वतनदार म्हेतराच्या बदल योजावयाचा शब्द ह्यावरून सर्वसाधारणपणे चाभार व म्हातर यांच्याबद्दल योजावयाचा शब्द तरीच अशा तःह्या शब्दाना प्रत्ययवजा जोडून उपयोग जसे—म्हिर म्हेतर, चागम्हेतर ३ गवडी, सुतार, लोहार, साळी, कोथी, तेली ताकोळी मावी, चाभार यांच्यातील नायकाबद्दल किंवा मुख्या बदल मोठपणाने योजावयाचा शब्द ४ पाटील, कुळकर्णी, चौधुरा ५ वतनदार लोकांच्याबद्दल प्रतिष्ठितपणे योजावयाचा शब्द [म म्हेतर] **०म्ही**—की म्हेतराचा उपयोग किंवा कर्तव्य ग्रामादिसवर्णी एक वतनदारी **म्हेतराणी**, **म्हेत्राणी**—की १ भगीण किंवा झाडवाली बाई २ म्हेतराची की (वतनदार म्हातर किंवा चाभार याची) चाभार जातीची की **म्हेतऱ्या**—५ वतनदार म्हातराबद्दल येथेचाचा शब्द काही कारागीर लोकांतील नायकाबद्दल आज्ञाव याचा शब्द तसेच जातीतील मुख्य इसमाबद्दल योजावयाचा शब्द म्हेतर अर्थ २, ३ पद्द [म्हेतर]

म्हेर म्हेरे—की मातीचा पाष मेर पद्द

म्हेळ—की उसाचा रस क्वचित्ताना वर चणारी मगी (भावापुन उत्तम पिण्याची दाढ काढता येत) मन्हे मळी) ०चे—(कों) गळ

म्हस—की १ मदिरी, रघपाची मादी, म्हसत, म्हम २ एक प्रकारचा सडा पादांचा मादीपक्षा मोठ्या आकाराचा व वरचा घुटभाग कृण अगलेला किडा ३ कळकुलातील निबर, काळसर रंगाची पारी पाझऱ्या रंगाच्या पारीस गाय म्हणतात **म्ह** ० मेव्या म्हेरीला वडासार दूध दिवा बहु दूध [म मदिरी प्रा मदिम] पाण्यात म्हस न घाहेर मोल—म्हम वनवसत

सुहृन् रात्रिर्ही अमना तिची किंमत उरविणें. म्हशीघर पाऊस पडणें—वेचिकायतीचे प्रयत्नावद्द किंवा निरर्थक झालेल्या हित कारक गोशीवद्दल योजावयाचा शब्द. म्हशीचा प्राणनाथ—प रेवा. -वि. (ल.) सुस्त; मस्त. 'तो वाय नुसता म्हशीचा प्राणनाथ आहे.' म्हशीनें घाय दिलेले नाक—न. नवटें किंवा बसले नाक म्हस आटणें—दूध यावयांचें बंद होणें; दूध न निघणें. 'गेव्या मदिन्यापासून म्हस आटली आहे.' म्हस पावल्या—वि. (व.) म्हशीसारखा जड म्हशीचा. म्हस पाहणें—(व) म्हशीचे दूध काढणें. म्हस पिळणें—घार काढणें 'मी म्हस पिळून घेतों म्हस हात पारखते—(व) म्हस घार काट-गान्याचा हात ओळखतें. म्हशीचीं शिंगें म्हशीला जड होत माहोत—मुलें अधिक असली तरी तीं आईवापरां जड नसतात. म्हशा—प. १ (व) रेवा; हल्या, जड, दाढ्या व कुरूप रेव्यावद्द किंवा इतर पशूवद्द तुच्छतेनें योजावयाचा शब्द २-वि (ल) रेव्यासारखा घट गुप मदिमंत; म्हशीसारखा जड म्हशीचा ३ सुस्त; दाढ्या आणि घाणेरडा अशा इसमावद्दल योजावयाचा तुच्छतावरीक शब्द, मुलें अचरड मनुष्य. 'मी म्हशाचें गव्या भाम.'—नव १८ १७३ [दिस] म्हशागुगुळ—गुगुळ—प १ ए प्रकराचा गुगुळ २ (म्हशा किंवा म्हस) पिंपाळ गलेवद्द व टोंब्या इसमावद्दल निमित्तनापूर्वक योजावयाचा शब्द. [म्हशा, म्हस, मशी आणि गुगुळ] म्हशाबोळ—प एक प्रकारचा बोळ, एक औषधी वनस्पती, एका झाडाच्या चिकणासुन हा हातो. याचा रंग काळा असतो हे औषध गुराचे पोटादुखीवर चालते म्हशासु—प त्रेवीनें मारलेला एक दैत्य; म्हशीचा. [स महिषासुर] म्हशी कळें, म्हशीळी, म्हशळें, म्हस-केळें—न. एक जातीची मोठी व जाड कळी. म्हशीचा सटारा म्हशीचे थोड—म्हशीचे डोवड—पुन म्हशीवद्दल उपहासानें म्हणतात म्हशीचें मेळवण—न. (विनोदानें) अग्न्यवस्थित जेवण, पात्रावर खाद्यपदार्थांची अग्न्यवस्थित रेलचेल. म्हस—जी. (व) म्हस, महिषी; म्हसर, म्हसरुड; म्हसर ह्या शब्दावरितां म्हससं ६० शब्द पहा [म्हस] म्हसकी—म्हसक्या—वि म्हस राखणाग, चाणारा म्हसडी, म्हसडे—वि म्हशीचे वाटें, महिषचर्म (म्हस—म्हस—म्हसही) म्हसर—घोर, लाव व सापट (म्हशीच्या पाठी प्रमाणें) ह्या अर्धी नामाशी सामासिक शब्दतां म्हस किंवा म्हस शब्दाचें मुच्छतावरीक रूप; शंटाळबाण व न धणारे लज्जलक जसे—म्हगरमाळ, म्हगर मैदान, म्हसरगन कधी कधी म्हगरसुदे व म्हसरमनीन. म्हसरशेत, म्हसरगाट, म्हसरस्ता, म्हसर मजल, म्हसरकोट, म्हसरपण इ. [एकवचन म्हसर] म्हसर—म्हस, डोणो म्हसडया—नि. (व.) म्हशीसारखा वध प्रतीचा. म्हसागूर, म्हसाया—प एका अमुताचें किंवा देव्याचें

नाम, यास देवीनें मारलें कांहीं हलक्या जातीचे लोक ह्याची पूजा करतात; एक विद्याचच. [महिष] म्हसोवाला नाही बायको व सवईला नाही दाढला. म्हसोवा कोपविणें, पैचविणें—कृष्णानदी तटाकास अकलखोप गावीं म्हसोवा आहे त्याला आपल्या शत्रूचा सूड घेण्याकरिता नारळ फोडणें; देव घालें म्हशा—प. अंगानें मोठा व कुरूप अशा रेव्यावद्द किंवा इतर नर जातीच्या पशूवद्दल रानांनें किंवा उपहासपूर्वक योजावयाचा शब्द. -वि ज्याचें शारीर पुष्ट असून जो आळशी आहे त्यास निदनें म्हणावयाचा शब्द. [म्हस] म्हसमादया—वि. आपल्या कामात गिणून नसलेल्या ग्हाव्यावद्दल उपहासानें योजावयाचा शब्द; वाईटपणें खाडाखोड करून लिहिल्याच्या लेखावद्दल योजतात. म्हसमंगळ—वि. मं. म्हसमाळ—प प्रतासामध्ये लवकर न संपणारा मोठा माळ किंवा ओमाळ व मापीक जमीन म्हसर पहा. म्हसरट, म्हसरुड, म्हसर—न म्हस किंवा म्हसा याज वद्दल तुच्छतावरीक बनलेली रूपें. म्हसरु—न म्हस शब्दाचे नर किंवा मावी बरीर भेद लक्षात न घेता लाविकपणानें योजावयाचा शब्द म्हसवा—प (महातु) एक प्रकारचा पावाग 'कों आवाडी म्हसवा घर। न-हृण हरी गोचर।'—म. ४८ म्हस मळ—को. एक शुद्ध म्हसा—प डोणगा, रेवा (हा शब्द मराठीत विशेष रुढलेला नाही.) राह—भांड म्हसा विपदे हो होय रेसा! (हिंदी म्हण) 'नको देऊ म्हसा।'—प्रला. म्हसासुर—प. एक शिवाच, शुद्धवत्ता 'म्हसासुर मलिकासुन।'—घावि ६३. [महिषासुर] म्हसिक—वि. म्हशीचा. म्हसोवा—महोवा. 'मुन्या क्षोडिप करणी। म्हसोवाची'

म्होतरपा, म्होतरपी, म्होतीर, म्होतुर—मोहतरपा, मोहतरपी इ. १६१

म्होप(उमाप)—वि (कों) पुष्कळ.

म्होर—न बाहिण, ताडाच्या व शिंदीच्या पाती, केळीचीं सोपें बरीर त्रिनमाचें केलेले हे बाहिण अवतें. गिंगाचे व कापले मोळे कसविले म्हगेज हे बाहिण सुडागारास दिवते असल्या बाहिणाला रुपये ३५ ते ४० पैसे किंमत पडते म्होर—किंवि. पुढे. 'म्हो हो.' 'म्होर होऊन वच कोण आले तें. म्होरकादया, म्होरकी, म्होरक्या, म्होरचा, म्होरणें, म्होरपी, म्होरला, म्होरून, म्होरें, म्होरकाडी, म्होरको, म्होरकी, म्होरक्या, म्होरळा म्होरें—मोह (काज्या इ. शब्द पहा (माणनेडी) पुढचा. -म. (क. बों.) पुढें म्होरो—प विप उतण्यावद्विता लाविलेला दगड. मोरा पहा

म्होव, म्होवें—प (गो.) १ मोहचें झाड २ मण, मणमाशीचें मोहो किंवा मोहोळ 'म्होव तेंप.' ३ वनस्पती

कायमची जागा हुडकणाऱ्या किंवा गोधगाऱ्या मधमाश्यांना
यना, घोळका ४ गोडा म्होड्यामुस्त (गो) मधमाशी

म्होयरी—खी (हेट) मोहरी

म्होवळो—उ (गो) भाजलेली काजूची वी

म्होवाळ—न (गो) मथुर, फळ, मध, रस निपणारे फळ

म्होवाळप, म्होवाळचें—(कों) मथुर हाणे

म्होवा, म्होवी नाल—उ (गो) गोडा नारळ

म्हो—म्ह—उ न मोहोळ मधमाशांनीं तयार केलें ग राचें

पोळ 'थिंचेच्या झाडाला महु लागला आहे'

म्हानत—खी (कु) मेहनत [म रेहनत]

य

य—व्यजनमार्तेतील सविसावें अक्षर अक्षरविक्रम—या
वर्णाची पहिली व दुसरी अवस्था अशोकच्या गिरनार लेखात
आढळत दुसऱ्या अवस्थेतील य लेखणी न उचलता बाळाला तर
तिसऱ्या अवस्थेतील 'य' निघतो ही अवस्था कुशावधरी राजाच्या
वेळच्या (इ स १ ते आगि दुसरे शतक) मथुरा येथील लेखात
'य्य' किंवा 'स्य' या जोडाक्षरातून दिसून येते चावटची अवस्था
इ स ५८८ मधील महानामाच्या पुढच्या वधील लेखात पद्मावी
आपण आज लिहिलो तसा य ११ व्या शतकातील उज्जनीच्या
लेखात लिहिलेला आहे—ज्ञाको (य) १ हा वगैरे गावळ
लोकांच्या बोलीत वर्तमानकाळाच्या प्रथम व तृतीय पुरुषाच्या
एकवचनान्या रूपाना ओढेला आढळतो उदा० मी आतोय
हा आतोय मी दोतोय (दत्तों दत आहे) त्याचप्रमाणे एच्या
टिकाणीही य असा उच्चार आलेला त्याच्या बोलीन आढळतो
उदा० यद्दा, येक यचा हि सुद्धा अद्या अर्थी मित्र भायेंत उपयोग
केलेला आढळता उदा० 'ते'हाय मीच होतों आताय मीच
'आहे' अधिक महिनाय आला आहे'—सामोष ३१

यज्मा—दाचें सामान्यरूप (महानु) या यज्माची कुळ
ना ज्ञाती. रूप ना सपत्ती. —शिष्ट २१०

यऊल—उ (कु) तरस

यऊ—वि एक—आदिलशाही फर्मानें [फा यऊ] यऊमु

यानीपणा—उ एकवचनीपणा 'यऊमुखनीपणाचीं नवी वस्तुचीं
सर्वे दोषीकरास जाहीरीस येई तें करणे वाजीब व लाज्बीम आहे
—रा १०२८० [फा यऊमुखन]

य कश्चन, य कश्चित्—वि सामान्य, धुद वरच्यादज्याचा
नसलेला कोणीही कोणीएक [स य कश्चन, चित्]

य(ये)कीन—उ खात्री, सत्य निश्ठा निश्चय विश्वास
—वि खचित निश्चित पूर्णपणे, खात्रीने आम्ही हारामखोर

शको ६ २१

असें खचित यकीन जाते अमल्यास आम्हास परिचित गोश्माकी
बरावी'—ऐस्कुले ४९ [अर यकीन]

यऊत—उ न १ पिताशय, (इ) लिम्बर २ उजव्या कुशीत
असणारे पिताशय, यऊत बाढले किंवा पुगळे असता होणारा
रोग जखरी [स] ०५ फर्पिंड—उ शृष्टशीय प्राण्याचा यऊत
आणि पत्रपिंड मिळून होणारा सयुक्त पिंड—ज्ञाको (क) ११४

यऊष—उ पोड्याच्या तोंडावरील भोंवरा हा जखड्यावर
असेल तर चांगला, खाली असेल तर वाईट—अथप १ १०२

यखतिथार, यखिनयार, यखत्यारी—अखत्यार इ० पहा
यगानगत—खी ऐक्य सकय, मैत्री, विश्वास 'बाळाजी
राव यांनीं आम्हास यगानगतीचे मार्गे जे साधून पाठविलें ती
दोस्ती त्याच पाटीमार्गे आम्ही अदा केली'—रा ५८६ [फा
यगानगत]

यऊचायत, यऊचापत—म सर्वे ज्ञाहून सगळे, अस
णारे सर्वे, एवढी न वगळता [स यऊच+य+यत]

यऊन—न १ यऊ होमहवन (स्वतः करिता वरवत
कलेलें, 'याजन याच्या विरुद्ध अर्थ) २ एखाद्या इर्हिर्क्याचे हवन
[स यऊ=यऊ करणे] यऊणें सक्ति होमहवन करणे, यऊ वरणे,
पूजणे 'जे इयऊ यऊवे' ते इर्हिर्नप्रादि आपवें'—ज्ञा ४
१२० यऊजणें—सक्ति पूजिलें जाणें 'जे जैसे देव यांनीं सक्ति
जती' तेसीं तैसीं त्या वऊं देव देती'—एमा २ ५५ यऊजित
सातें—उ न व यऊ करीत होतसातें दऊ कणार 'परी तें असो
येग उचितें' ज्ञानयऊ यऊजितसे तें. उपासिही मातें 'ते सांगितले'
—ज्ञा १२६२ यऊजिना यऊजा—वि यऊ करणारा, यऊनकर्ता
जब यऊतयाचा काम पुरे. यऊींचें विधान सर। माणुतें जयूनि
वोसरें। जियाजात।'—ज्ञा ४ १५०

यऊमान—उ १ यऊकमे करणारा स्वर्गादि फल प्राप्त व्हावें
म्हणून याग करणारा यऊाचा खर्च इ० चालविणारा मुख्य मनुष्य
२ (ल) धनी, मालक उडुबाचा मुख्य एखाद्या उपाध्यायाचा
आश्रयदाता ३ (वायकी भाषेत) नवरा, पति ४ वक्षेचा धनि
उपपति ५ (गो) गोमंतकातील देवस्थानचा (गोवा हद्दीच्या
बाहरील) कुळावी [स यऊ=यऊ करणे देवपूजा करणे] म्ह०
यऊमानाचा होतो पाहुणचार पण पाहुणा होतो घडणार कृत्य—
न १ जोशी किंवा उपाध्यायांचे यऊमानाच्या घरीं करावयाचे
धर्मकृत्य २ धर्मकृत्याबद्दल जोशाला यऊमानाकडून मिळणारा
पैसा यऊमानी—उ (कु) रमादि समारंभातील मुख्य मनुष्य
यऊमानीण—न यऊमानिनी यऊमानपत्नी—खी यऊमा
नाची स्त्री, मालकीण, धनीण

यऊजित—वि मद्राग 'असें असता मी अभाऊजितस
यऊजित'।

यजित, यजितजाणें, यजितपत्र, यज्जीत—अजित पहा
['अजित' 'अजित' रूप] धरण यजितपत्र—न अजितपत्र,
हस्त्याबद्धला जेव

यज्जीत (इ) खत-न सोरचिदो [पा आसाद्-मुक]
यजुर्वेद, यजु—३ चार वेदांपैकी दुसरा वेद यात यज्ञ
काढावद्दल विशेष माहिती आहे [इ] यजुर्वेदी—३ यजुर्वेद
शाखा ब्राह्मण, यजुर्वेदाचे अध्ययन करणारा ब्राह्मण यजु
शाखी—३ यजुर्वेदी, यजुर्वेदशाखीय [यजु + शाखा] यजु—३
यजुर्वेदी, माध्यंदिन, यजुर्वेदशाखीय [स यजु]

यटक—न. (कों) बैलगाडीचे जु बाण्य चा दोर, जोख
बाला बांधलेला नाडा

यटक—जीन खुवी, मम, मुक्ति
यडकतणें—सकि (माण) त्रास होणें, अडवणें [त येणें] यटक
यडताक—न घोटाळा, अडचण.
यडताकणें—कि हेलपाटे पारणें [का]
यडु—न मस्ती, खोहसाळपणा [का]
यंता—वि नियमन करणारा, दाब देवणारा, सूत्रधार [स
यन्तु]

यति—३ १ पयाच्या धरणातील यावण्याची जागा, अक्षराचे
अवसान, विवाहा, दम 'मालिनी वृत्तात आठव्या अक्षरावर यति
येतो' २ (संगीत) लयीचा गतिनियम हे पाच आहेत समा
स्यतो गता, ध्रुवा, पिपीलिका व गोपुच्छा [स] ० भयं-३
वृत्तात जो यति यावयाचा तो पदाती न येता पदार्थावरच आल्यास
होणारा दोष उदा० 'पुढें माझा नारायण तरण तो पुत्र तिसरा'
या ओळीत नारा या अर्थपदावरच यति येतो या ठिकाणी
एकादें पूर्ण पद असावयास पाहिजे होतें म्हणून हा यतिभग दोष
जाणवा [स यम्]

यति-ती—३ १ सन्यासी, मनोविकारास धाव्यात देवणारा
२ मिथु (जैन मिथु) [स यति यम्=नियमन करणें]

यती—३ १ प्रयत्न करणारा, मोक्षाकरिता प्रयत्न करणारा
सन्यासी २ यज्ञ करणारा —हवो [स यतिन्, यत्=प्रयत्नकरणें]
यत्किंचित्—किवि थोडा कुडा, थोडा प्रमाणत थोडेसे
[स यत्किंचित्] ० (यत्किंचित् न ठेवता) सगळा-
सागा-सर्व-समस्त-अथवा-अरथा-सर्व, सुकॉच शिळ
न ठेवता

यत्न—३ प्रयत्न, उद्योग खटपट परिश्रम [स यत्न
मेहनत करणें] ० त-किवि प्रयत्नातें, खडाटोपणें, उद्योगें
० धाद-३ प्रयत्नावर सुखदुःख, उत्कर्षापर्यंत इ० गोष्टी अवलंबून
आहेत, देवावर नाहीत असे मानण्याचा सिद्धांत प्रयत्नवाद याच्या
द्वारे सिद्धांत देववाद अथवा प्राण्यवाद ० धादी—३ यत्न

धादाचें समर्थन करणारा, प्रयत्नवाद मानणारा ० धान्, यत्नी-
वि खटपटी, उद्योगशील, प्रयत्न करणारा, उद्योगी ० सिद्ध-
वि यत्नातें साधलेला, प्रयत्नातें प्राप्त झालेला सिद्ध पहा

यत्र—न जेथे. [स] ० कुत्रचित्-कुत्रापि-किवि कोठें
तरी, कोणच्या तरी एखाद्या ठिकाणी यत्रयत्र-किं जेथें जेथें,
ज्याच्या ठिकाणी

यंत्र—न १ साधन, हत्यारा, कोणतेंहि एखादे काम सुलभतेने,
जल्दीने किंवा कमी प्रयासानें होण्यासाठी तयार केलेले गुंता
गुंतीचे उपकरण कळ, युक्ति २ बाजू, तोफ, कोणतेंहि अशा रीतीचें
सहारासाधन 'मातरी सहारात्रिपुरातीर्ष यंत्रे।' —शा ११ १४३
३ रहाट रहाटगडगें 'बाया यंत्राकड जीवसुष्टी। प्रमत्तुसे।' —
क १३० ४ दवतेच्या पूजेला लागणारी एक गूढ रेखात्मक
आकृति इच्छा पूर्ण होण्यासाठी कामदावर मातल्यायन कामसूत्र
कर्त्या ऋषीनें सांगितल्याप्रमाणें काढावयाची आकृति, एखादी गूढ
आकृति हो काणदावर काढून व ती दाखवत घालून गळपास
बाधतात तिचा तिची पूजा करतात असें केल्यानें इच्छित फल
मिळतें किंवा अनिष्ट दळतें अशी समजूत आहे उदा० स्वस्तिक
कमल वगैरे द्यानी पिशाचवाधा होत नाही 'मन्त्रन काही करिसे
कुण्डली। तेजें मृतपुत्री पावतील।' —तुगा ५ आहू ६ प्राणायाम
७ कळाशी ८ बाघ [स यन्त्र=वाद्यणें, नियमांत आणणें]
एखाद्या भांड्यात-धरोवर-शीं यंत्र किंवा यंत्रमंत्र
लावणें-माडणें-चालविणें-करणें-एकाच्या विरुद्ध बघू
रणें; एखाद्याच्या विरुद्ध बघू रणें, जतरमतर करणें ० ओळ-३
तोफेचा गोळा ० छत्राद यंत्राचे मार। दुर्गाविरुद्ध होतो वपार।
परसैन्याचे यंत्रगोळ समग्र। दुर्गापरिशामाजी पडती।' —इ २२
०९ ० धारी-३ हत्यारबंद शिपाई 'काय तुजें नाव पुसती
यंत्रधारी। तो म्हणे वेगारी विडा बीं जी।' —तुगा ४४२९
० शास्त्र-न यंत्रासवधी ज्यात विवेचन केलेले असते असे शास्त्र,
पदार्थाच्या विचारावस्थेचे व गमनावस्थेचे विवेचन करणारे शास्त्र
याचे दोन विभाग आहेत-१ स्थितिशास्त्र २ गतिशास्त्र (इ)
एजिनिकरिंग यंत्रित-वि नियमन केलेला, नियमित चाललेला
धाव्यात ठेवलेला यंत्री-वि यंत्र चालविणारा 'देह हें ईश्वर
निर्मित यंत्र आहे यंत्री चालवील तसें तें चालेल।' —वि यंत्रा
च्या सहाय्यानें वचविलेले यांत्रिक-वि १ यंत्रासवधी २ केवळ
यंत्रयोगी झालेले

यंत्राद्-३ सस्कृत व्याकरणातील एक सहा सवध
वाचक शब्द [स यत्+शब्द]

यथा—अ १ जसा-शी-सै, ज्या प्रमाणें 'यथा राजा
तथा प्रजा' २ या सन्धीचा पुष्कळ सस्कृत शब्दही समास
होतो तसे याचा अर्थ त्या त्या प्रमाणें, त्याचें उद्दिष्टन न करिता

असा प्राय होतो व तो शब्द क्रियाविशेषण होतो अशा तऱ्हेचे काही सामासिक शब्द पुढीलप्रमाणे [स] **०कथंचित्-अ** १ वसा तरी, काही झाले तरी, चांगल्यावागैत किंवा योग्य अयोग्य मार्गाने 'त्याने दिवसभर खपून लिहिले तर यथाकथंचित् दोन्ही प्रथ लिहील' २ यथाकदाचित् यदाकदाचित्, कदाचित् कदाचित्, जर शक्य झालेच तर, सैकदा एक शक्यतेने, जगदी पराक्रांते 'एवढा उद्योग उभा राहणे दुर्घटच, पण यथाकथंचित् तो राहिलाच तरी त्यास सहाय्य मिळण्यासारखे नाही' -नि १११ **०कथा-कवि** १ योग्य रीतीने, जसे पाहिले त्याप्रमाणे, म्हणल्या-सांगितल्या बऱ्हुकूम २ (विरु) फार झाले तर, कदाचित्, बुद्ध **०काम-कवि** इच्छेप्रमाणे, मनाने **०कामी-कामिनी-युक्ती** वि आपल्या इच्छेनुसार वागणारा-री, स्वेच्छाचारी, आपल्या मनाप्रमाणे कणारा-री **०काल-ली-ली-कवि** योग्यवर्ती, नियमित कारी, ह्याम साधून 'पेरणी यथाकाली झाली म्हणजे पीक चांगले येते' **०क्रम-क्रम-क्रमाने-कवि** १ क्रमानुसार, क्रमवार, क्रमानुरूप, अनुक्रमाने, ठरलेला क्रम न सोडता, ओळीने २ शिस्तित, नियमाने, नियम किंवा रीत याना न सोडता **०गम-कवि** शास्त्रानुसार, यथाशास्त्र, शास्त्रीक शास्त्रात सांगितल्याप्रमाणे 'ऐसे कर्म भेदे दुष्टते। फळसुखदीपि द्रिधा जले। ते हे यथागमे केले। गोवर तुज।' -हा १८.८१० [यथा+आगम] **०जात-वि** १ जन्म व्याप्रमाणे, जसा जन्मला तसा २ सूर्य, छळा, वडपट इ० सूचित अर्था ३ स्वभावतः, निसर्गसिद्ध स्वाभाविक **०तथा-अ** कसा तरी, वयाने, जेमतेम 'ससार यथातथा चालला' **०तथ्य-कवि** जसे असल तसे, खरे खरपणाने **०तुस्त-तुस्ति-कवि** भरपूर, मनसोक, पाहिजे तितके यथायाकि कथा **यथानुशक्ति-कथा-कवि** शक्तीप्रमाणे, सामर्थ्यानुसार, एखाद्याच्या कर्तृत्वाप्रमाणे [यथा+अनु+शक्ति] **०निगुती-कवि** यथावैताने, यथावैपणे, योग्य रीतीप्रमाणे, यथायोग्य स्पष्ट 'एक बापा परीक्षित। तू तव सुखाची सुखमूर्ती।' भीमकी **०पान-मै यथानुक्रमाने-कवि** यथानिगुती सांगेन। -एकव १९ यथानुक्रम-मै यथानुक्रमाने-कवि यथाक्रम पहा **०न्याय-कवि** न्यायास नीतीस धरून न्याय्य रीतीने योग्यपणे **०पदति-त-कवि** रीतसर, पदतीप्रमाणे बहिवादीला अनुसरून [स] **०पूर्व-कवि** पूर्वीप्रमाणे, पहिल्यासारखे पूर्ववत् 'इषम्य होताच दुष्टेण पुन्हा यथापूर्व झाले' [स] **०प्रति-त-कवि** मूळ प्रतीप्रमाणे [स] **०बुद्धि-मति-कवि** आपल्या बुद्धीप्रमाणे आपल्या बुद्धीच्या कुतीप्रमाणे आपल्या ज्ञानप्रमाणे **यथामिमत-कवि** इच्छेप्रमाणे, कल्पनेप्रमाणे आपल्या योजनेस अनुसरून [यथा+अभिमत] **०मार्ग-कवि** योग्य मार्गाने,

नीतिनियमास धरून, सन्या मार्गाने, योग्य प्रकारे **०यथा-कवि** १ असजसा, जसा जसा तथातथा शब्दाबरोबर प्रयोग 'यथायथा च्छादिक ग्रह यथात तथातथा जप करावा' २ कसेतरी, सरासरी, जितक्यास तितके, वेतावाताचे, अल्प 'त्याचे गणित ज्ञान म्हणजे यथायथाच आहे' **०युक्त, ०योग्य-कवि** जसे असले तसे, योग्य तऱ्हेने, बरोबर रीतीने, रास्त **०रीति-रीत-कवि** रीतीप्रमाणे, रूढीनुसार, प्रचाराप्रमाणे, बहिवाटीस अनुसरून [स यथा+रीति] **०रचि-कवि** आवडीप्रमाणे, इच्छेप्रमाणे, मनाप्रमाणे 'दिष्टे भोजन यथावैषि।' -एकव ३ १५ **यथाय-कवि** १ बरोबर, खरे, जसे घडले त्याप्रमाणे, वास्तविक योग्य रीतीने 'किंबहुना प्रियपणे। कोणतेही तत्त्व नेणे। यथाय तरी खुपणे। नाही कवणा।' -हा १६ १२० २ अन्वय; **०नामाप्रमाणे** शब्दाप्रमाणे उदा० भूपाल, जलधि, आतपत्र हे शब्द यथाय होत, कारण प्रत्येक शब्दावरून आपणास त्या शब्दाचाच वस्तूचे वर्णन किंवा नाहिती कळते [यथा+अय] **यथायैनुद्धि-कवि** निपुणाती बुद्धि, मनाची समता -नि ५८३ **यथाह-कवि** योग्यतेप्रमाणे, शोभेसे [यथा+अह] **०लाभ-कवि** निष्कळतीप्रमाणे, फायद्याप्रमाणे, उत्पन्नाप्रमाणे **यथायकाश, यथायकाश-कवि** सखीप्रमाणे, फुलततीने [यथा+अयकाश] **यथायत-कवि** यथायोग्य, जसे आहे तसे 'तसे समस्तही धृतिजात। टाके लाजले ऐसे निवात। ते मीचि बरी यथायत। प्रकटोनिया।' -हा १५ ४३५ [स यथायत] **यथायसर-कवि** प्रसंगानुसार, वेळ सापडेल त्याप्रमाणे [यथा+अयसर] **०विधि-कवि** नियमानुसार, शास्त्रातील विधीत सांगितल्याप्रमाणे, विधीचे उत्पन्न न करिता **०विमव-कवि** ऐपतीप्रमाणे, सामर्थ्यानुसार, निष्कळतीला धरून **०विमार्गे-कवि** विभागाप्रमाणे बत्णीप्रमाणे, दिशाप्रमाणे **०वृत्त-कवि** घडत्याप्रमाणे, जसे झाले तसे खरपणाने **०शक्ति-कवि** आपल्या शक्तीप्रमाणे, ऐपतीनुसार, कर्तृत्वानुसार **यथाशत-कवि** वाटणीप्रमाणे, योग्य प्रमाणाने निरनिराळ्या दिशाप्रमाणे, दिशेबाने [यथा+अशत] **०शास्त्र-कवि** शास्त्रात सांगितल्याप्रमाणे, शास्त्रमार्गाने न वळतित **०धुन-कवि** १ ऐकल्याप्रमाणे, ऐकलेल्या गोष्टीवरहुकूम २ जसे शिकल्या त्याप्रमाणे, आपली बुद्धि न बालविता फक्त सुल्ले पडविल्याप्रमाणे ३ काव्याचा अर्थ लावताना फक्त पदाचा अर्थ दितले त्याप्रमाणे, योगिक अर्थाने, व्यंगार्थे लक्ष्यात न घेता 'ममाको **०सख्य-कवि** सख्येप्रमाणे, यथानुक्रम, क्रमाने [यथा+सख्या] **०सप्रदाय-कवि** सप्रदायानुसार, सामान्य रीतीप्रमाणे पदतीप्रमाणे **०समव-कवि** १ शक्यतेप्रमाणे, अदाजाप्रमाणे २ ऐपतीप्रमाणे साधनानुसृष्टेप्रमाणे **०ससाम-कवि** पूर्णपणे, काही न्यून न ठेवता, कोणतीही गोष्ट

कमी न करता, अगोपांगासहित शास्त्रांत सांगितल्याप्रमाणे. 'येषा सांग रे कर्म तेही घेवना । घडे धर्मे तों पुण्य पाहीं घेवना ।' -राम

१०० [यथा+स+अग] ० **सामर्थ्य**-किंवि शक्तीप्रमाणे, यथा शक्ति, वतनवागीला साजेतें, ऐपनीप्रमाणे ० **सुख**-किंवि समाधानांत, शांततेतें ० **सुप्र**-किंवि सुवाप्रमाणे, सतोतत व्याप्रमाणे, अगदी बरोबर तसे ० **स्याती**-किंवि योग्य स्थळी, योग्य ठिकाणी, उचित जागेवर [यथा+स्थान] ० **स्थित**-किंवि १ कालानुरूप, परिस्थितीप्रमाणे २ भरपूर, यथेच्छ, समष्ट, पुढेपूर, पूर्णपणे, जितकें पाहिजे असेल तितकें ३ आज भोजन यथारिपत मिळाले ४ जमें होते तमें, यथायोग्य ५ पोयी नीट यथास्थित बाधून ठेव, नाहींतर मिजेल ६ पूर्वकुलावस्थ्या न पाळटणा, पूर्वोप्रमाणे ७ आज्ञार्थन इकडील वर्तमान यथारिपत जाणून स्वकीय कुराल लहीत जावे ८ ज्ञान ज्ञान-किंवि. यथामति, ज्ञानाप्रमाणे, एखाद्याच्या समजुनीप्रमाणे [म यथा+ज्ञान] ९ यथेच्छ, यथेच्छा, यथेष्ट-किंवि १ भरपूर विगुल, इच्छेला येईल तसे, तितकें, इच्छेप्रमाणे २ यथेष्ट पुरतें जरी प्रथम दाम का साधिनी । ३ वेका ८७ २ स्वैर मन मानल तसे, अनिर्वचणें, अनिर्वच [यथा+इच्छा, यथा+इष्ट] ४ **यथेष्टाचार**-उ मनसोक्त वर्तन, स्वैराचार, अनिर्वचता, बेजुड वागणूक [यथा+इष्ट+आचार] ५ **यथेष्टाचारी**-वि स्वैराचारी, मन मानेल तिठडे भटकणारा, वाटल तसे वागणारा ६ **यथेष्टित**-किंवि १ इच्छेप्रमाणे, इच्छित्याप्रमाणे २ स्वैरपणे, रवतनपणे, आपल्या कल्पनेप्रमाणे, कात्रेल तसे [यथा+इष्टित] ७ **यथोक्त**, **यथोदित**-किंवि म्हटल्याप्रमाणे, बोलल्याप्रमाणे, बघेन कल्याप्रमाणे, दाखवून दिल्याप्रमाणे, आज्ञा केल्याप्रमाणे [यथा+क्त, उदित] ८ **यथोचित**-किंवि योग्य दिलेल तसे, लायकीप्रमाणे, अनुकूल [यथा+उचित] ९ **यथोपपन्न**-किंवि शक्तीप्रमाणे एपतीप्रमाणे, प्राप्तीप्रमाणे १० **यथोपपन्न खर्च**-दान-भोग-वर्तन-वैभव-खाणे-पिणे ११ [यथा+उपपन्न]

यद्-एवा जो, जी, जे, हे सवृत्तमध्ये संपत्तीसर्वनाम आदि परतु मराठीत याचा उपयोग फक्त समासातच आढळतो उदा० यत्क्या=जी गोष्ट, ज्याची गोष्ट यदर्थ=ज्याचा अर्थ यत्कृत=ज्याने केलेल यच्चित्त, यत्नाम इ० [स] **यदर्थ**-किंवि ज्या कारणाकरिता, ज्या हेतूने [यद्+अर्थे] **यदर्थी**-किंवि हा छान्दसर्थ यांचे अनागर रूप असून एतदर्थे ऐवजी चुकीने वापरल जातो, या कारणास्तव, या कारणाकरिता **यदीय**-वि ज्याचा, ज्यासंबंधी

यदुशुद्धी-स्त्री (कर) गवड, धादल (विशेषत वाय काव्या सांगत रुड)

यंदोच, येदोच-वि (गो) एवढाच ' येदोच दिता '

यंदा यंदाक्या वर्षी-किंवि यावर्षी, चाल साली [फा आयादा]

यदाकदाचित, यद्दि-शब्द जर करता, जर कदाचित [स यदा+कदा+चित्]

यद्दृज-किंवि हावळपर्यंत, इतकावेळ, व दृळ [स इयत्+वल् एवदा+वेळ]

यदृच्छा-स्त्री १ योगायोग, आपोआप समज, सहज गति, परिपक्वता २ इच्छा, इच्छेच्छा ' दुस जमें प्रयत्न न करता यदृच्छे कल्पन होतें तसे सुखदि यदृच्छेकल्पन होई ' २ स्वाछ्छी पणा, स्वेष्टाणा [स] ३ **लाभ**-उ अनायास किंवा आकस्मिक रीतीने पडलेला लाभ प्रयत्नाशिवाय झालेला फायदा ४ **लाभ** ५ **जिर्वा**-वि आपोआप मित्रेस त्यावर जगणारा **यदृच्छया**-किंवि सहज, प्रयत्नाशिवाय ' याचेविण यथाकळें । यदृच्छया जें जें मिळें । तें तें मी सख मंगळ । शुद्धाकथमलें स्वानवें ।' -एमा १ १०० [यदृच्छा शब्दाचे ऐतीयचे एव रूप]

यंदो-उ (गो) चूत कोरलेला दगड

यद्यपि, यद्यपिचेत्-उभ जरी [म यदि+अपि] म्ह० ' यद्यपि शुद्ध लोकविद्वादाचारणीय नादरणीय. ' एखादी गोष्ट जरी योग्य असली तरी ती लोकदुष्टीच्या उष्ट असल्यात कळ नये व आदर नये

यद्वा-वि किं अथवा, अगर, किंवा [स यद्+वा]

यद्वा-किंवि (कु) एवढा, ह्या दुमारात [म षधवा]

यनमेतस्यती-(वाप) एक मुलीचा खेळ -मराठीखेळ पृ २१२

य.पलाय-(वाप) पडून जाणे, धुम टोकणे, पाय काढणे (कि० वरणे, म्हणणे) [य पलायति सजीविति । या सरंरुत म्हणी वरून]

यवड-वि मड, मड, गजाल्या [का]

यवाघ-उ हावभाव, अजागळपणा, चाळा (भोतकन्यात रुड) [म हावभाव]

यंध्या-उ छीसत करणारा [स] म्ह० अजाणी शब्दा सोनीचा नावा

यम-उ १ प्राण्याला त्याच्या मरणानंतर पापपुण्याचा निबादा करून त्याप्रमाणे नरकाल किंवा स्वर्गाला पाठविणारी देवता (ही सामान्यत पाप्यामा शिक्षा करणारी देवता असेच मानण्यात येते), कुनात, काळ, यमघर २ (ल) वर्दन काळ, निर्णय मनुष्य भयकर दिसणारा मनुष्य [स] (वाप) **यमाच्या दाढित असणे-पडणे-सांपडणे-जाणे**-१ मृत्यु सुखत असणे-पडणे-सापडणे २ (ल) मोठ्या सक्तीत असणे, पडणे, सापडणे, अतिशय हाल करणाऱ्याचा तावडीत सापडणे **यमाच्या दाढित घालणे-टाकणे**-मृत्युमुखात टाकणे, मोठ्या सक्तीत घालणे, अति बुर मनुष्याच्या आहारी टाकला जाणे.

सामाधन्य-० कुंड-कांड-उ (गो) १ नरककुंड, पाप्याना शासन करण्याकरिता त्यांना कोंडून ठेवण्याचे यमाचे वृद्ध. २ (ल) तुरग, वैदखाना [स यमकुंड] ० गंड-उ मृत्युकाळ, मरणकाळ, गडातर, मृत्युयोग त्याच दिनीं यमगढ समजुनी । निमग्न झाला पाविष पूजनी ।'-वीरतन १६० ० जाच-जाचणी-पुणी यमाने दिलेली शिक्षा, यमाने भोगावयास लावलेले दुःख ० झाडी-श्री सक्त 'सापडलासी यमझाडी ।'-नामना १९ ० तपण-न यमाच्या नावाने करावयाचे तपण हे यमद्वितीयेत्य करितत ० तुल्य-वि. १ यमासारखा, क्रूर, भयानक, अतिशय भयकर. २ विरूप, तित्कृत, किडसवाणा ० दंड-उ पाप्याना यमाकडून करण्यात येणारी शिक्षा ० दंडू, दाढ-श्री १ यमाचे मुख, काळमुख, मृत्युमुख २ आग्नि महिन्याचे शेवटचे आठ व कार्तिक महिन्याचे सवे दिवस या अर्धी अनेकवर्षांनी उपयोग या काळात रोगराई आजार वगैरे असतो यावरून सूट [स यमदंडू] ० दिशा-श्री दक्षिण दिशा, यमाचे वसतिस्थान ज्या दिशेकडे आहे ती दिशा ० दूत-उ १ माणसाचे प्राण ह्मण करून नेणारा यमाचा नोकर २ (ल) निष्ठुर अत कणाचा नोकर, क्रूर शिपाई ० द्वितीया-श्री कार्तिक शुद्ध द्वितीया, भाऊबीज ० धर्म-उ यम ० नंदन-उ यमाचा मुलगा, धर्मराजा, युधिष्ठिर [स नंदन=पुन, मुलगा] ० पादा-उ मनुष्याचे प्राण काढून नेण्यासाठी यम डाकनो तो पाद, मृत्यूचा फास मृत्यूची छाया ' यमपादा गळ्यादी ज्यास लगला त्यास '-शारदा ० पुरी-श्री १ यमाची राजधानी, पापी लोकना शासन करण्याची जागा, यातनाचे आगर २ तुल्य १ यमपुरीतील यातना दाखविणारा कटसूत्री बाहुल्याचा खेळ [स यम+पुरी] यमपुरी-रा जाणें-कि मणें ' घनांतमजार्थ सेनाविंदु कुण्ठेष्ट यमपुरा गला ।'-मोक्ष ४ २१ यमपुरीस पाठविणें-१ अतिशय मारणें, वेदन चोष दणें २ ठार मारणें यमपुरीची यातना, यम पुरीचा दंड, यमपुरीचे दुःख-मोठ्या आजाराचे दुःख, पोर शिक्षा, वेदम मार ६० ० थापा-श्री यमाचे दिलेली शिक्षा, यम दंड, यमयातना ' न भुले वाट न पडे छरी । त्यास नव्ह कधी यमबाधा ।'-भट्ट-उ (विनोदानें) यमाचे दूत ० यातना-श्री १ यमाकडून पापीजनास करण्यात येणारे जेव्हा ' विपयांचे सुख येथे बहु लागे गोड । पुढे आहे अवघड यमयातना ।'-नागा २ विपरीत परिस्थितीतील भयकर हाल; अतिदुःख, क्लेश [स यम+यातना] ० रूप रूपी-स्वरूप-पी-वि काळरूपी, यमा सारखा भयकर, उग्र, मृत्युसारखा ० लोकि-उ यमाचे वसती स्थान ज्या ठिकाणी मरणोत्तर प्राण्यांना शिक्षा केली जाते ते स्थान ० लोकीची घाट धरणें-१ मरणोन्मुख होणें २ मरणें ० शिक्षा-श्री यमदंड, यमजाचणी ० सदन-न यमाचे घर,

यमलोक, मरणोत्तर शिक्षा भोगण्याचे ठिकाण [स यम+सदन] यमसदनाला पाठविणें-ठार मारणें यमाचा पाहुणा-उ (मरणानंतर खात्रीने यमाच्या घरी पाहुणा म्हणून जाणारा इसम, नक्रात जाणारा) महापापी मनुष्य यमाजीपंत, यमाजीभा स्वर, यमाजीवावाजी-उ यम, मृत्यु यमाजीपंताचे-यमाचे वो(घु)ळावणें-न १ मृत्यु, मरण २ (ल) अतिदुःख मनुष्याचे बोलावणें, अतिकडक मनुष्याकडून किंवा कर्दनकाळाकडून आलेले बोलावणें, अति नाबडणारे परंतु विरोध करता न येणारे-न चुकवता येणारे बोलावणें, काम

यम-उ १ नियमन, ताब्यात ठेवणें, इद्रियदमन, राग, विकार, इद्रिय यांचे दमन, आत्मसंयमन २ अष्टांग योगातील पहिले अंग ती आठ अंगे येणेंप्रमाणें-यम, नियम, आसन, प्राणायाम, प्रत्याहार, ध्यान, धारणा, समाधि यम या अंगातील पाच प्रकार, भाग याबद्दल सामान्यतः योजतात ते पाच प्रकार याप्रमाणें-अहिंसा, सत्य, अस्तेय, ब्रह्मचर्य व अपरिग्रह [स दे प्रा जम, स यम=ताब्यात ठेवणें] ० नियम-पुनव १ आत्मसंयमनासाठी करावयाची वृत्ते, नियोजित व ऐच्छिक व्रते, अष्टांग योगातील पहिली दोन अंगे नियमाचे पाच अवयव याप्रमाणें-शौच, सतोप, तप, स्वाध्याय, ईश्वरप्राणिधान ' यम नियम दोषे द्वारपाळ । अखंडित सावध अविच्छल । अतर्बाह वृत्ति करुनि निश्चल । दोषे दोहों बाहीं । उभे ।'-स्वादि १० २ २८ २ आत्मसंयमनाचे नियम यमाचे नियम ० नियमसाधनी-वि इद्रियें, राग, विकार ३० ताब्यात ठेवणारा, आत्मसंयमी व व्रत वैकल्ये यथायोग्य करणारा, योगी यमणें-सक्ति (काव्य) नियमन करणें ' यमु म्हणे काय दमावें । दसु म्हणे कवणातें दमावें ।'-ज्ञा १ ११९ यमन-न दमन, ताब्यात ठेवणें, निग्रह, संयमन [स] यमी-वि १ यमनियम किंवा यम साधणारा, संयमी, इद्रियनिग्रही, योगी २ ताब्यात ठेवणारा, नियमन करणारा, आवरून धरणारा

यम, यमल-न खुमेआळ; जोड ' वरुनी करिति रजादी िपोनि स्वस्वत्पदावि जम ।'-मोक्ष ३ -वि जुळा; जावडा, जोडीपैवी एक [स]

यमक-न एक शब्दालंकार कवितेच्या एका चरणात किंवा चरणांपाठ जीं अक्षरे ज्या क्रमानें सनिष असतील त्याच क्रमानें दुसऱ्या चरणात किंवा चरणांपाठ त्याची आवृत्ति झाली म्हणजे हा अलंकार साधतो याचे अनक भेद आहेत उदा० वर्ण-पद-रिच-प्रकृति-प्रत्यय-भाषा-पदावयव यमक या अलंकारातील प्रत्येक ओळीतील अक्षराचा अर्थ प्राय निराळा असतो उदा० जो पैयें घरास सहस्र करता, तेजें तमा दस्ता । जो रत्नाकरास गभीर सुरास यूपा यशोहारता ।'-२ [स]

‘द्विर्वीतैनासीं नर हो तुम्ही जागा’ अशा चार ओळी यमकाळा यमक-१ जशास तसे, सोडीस तोड (कि० मिळवणे, साधणे, लावणे, बसवणे, मिळणे, लागणे, बसणे) २ दोस हो, प्रत्येक गाथीला होकार दणे, अनुमति दणे, हायबा करणे

यमघंट—३ (ज्योतिष) एक योग ग्विबारी मया, सोमवारी विशाखा, मंगळवारी आर्द्रा, बुधवारी मूळ, गुरुवारी वृश्चिक, शुक्रवारी अनुराधा, शनिवारी हस्त याप्रमाणे त्यात्या वारी ही ती नक्षत्रे आली ३-सता यमघट्योग समजावा—ज्योतिषसार पृ २२

यमन—न नियमन, निग्रह, ताब्यात ठेवणे [स]

यमन—३ (संगीत) एक राग हा कल्याण रागाचा एक प्रकार आहे म्हणून त्याला यमनकल्याण असेही म्हणतात ह्या रागात पड्ज, तीव्र मध्यम, पचम, तीव्र धैवत, तीव्र निषाद, हे स्वर लागतात जाति-संपूर्ण संपूर्ण, वादी गांधार, सवादी निषाद, गानसमय रात्रीचा पहिला प्रहर यमन (नी) विलासल-२-३ (संगीत) विलासल रागाचा एक प्रकार ह्यात पड्ज, तीव्र क्यम, तीव्र गांधार, तीव्र मध्यम, पचम तीव्र धैवत तीव्र निषाद हे स्वर लागतात जाति संपूर्ण-संपूर्ण वादी पड्ज, सवादी पचम गानसमय दिवसाचा पहिला प्रहर

यमपुरुष—न धुरवत, पुसकूक, पुला, केसाळ किडा [स]

यमुना—की १ गंगेला मिळणाऱ्या एका मोठ्या नदीचे नाव २ यमाची वहीण [स] यमुनेचा पड्डा, यमुनी-६५१ यमुना नदीत सापडणारा एक प्रकारचा काळा खडा हा अगदीत बनवून त्यावर सोनेरी अक्षरे कोरतात

यया—सना (काव्य) यास, झाला (या निंवा हा याचे चतुर्थीचे रूप) १ ऐसे पाता यया एकु ही गुण। आधीचिना । -शिपु ८१२

ययकाल—न (य) वैल गाडीची साठी व जू यांना जोडणारा दाबा [का येर-उचलणे, काल-पाय]

यरेधर—३ (ऊँ) यरे धरून बसणारा

यहि—किवि यदा, ज्यावेळीं तर्हि या यादार्थी सवध राखून या शब्दाचा प्रयोग होतो अशाच अर्थाची दुसरी जोडी यदा तदा हे शब्द विशेषत शास्त्री, पंडित इ० च्या वापरात दिसून येतात अशाच तऱ्हाचा दुसरा शब्द यहि-केव्ही, यदा [स]

यलम—की (गो) सोडत, लोटरी [अर इलम-विद्या]

यलम्मा—की १ रणुका, पल्लुरामाची आई २ यलम्मा देवीची जोगलीन [का यलम्मा]

यय—३ १ एक धान्य; सातू जव २ हाताच्या पोटावरचे ययाच्या आकाराचे चिन्ह ३ ययाच्या दाण्याची लाभी हे एक लांबीचे परिमाण सहा मोहण्याच्या दाण्याच्या लांबीबरोबर हे ठरते [स] ०-द्वार-द्वार-३ (मि०) सातूच्या बरताच्या

राखेपासून तयार केलेला धार, (६) नायट्रेट ऑफ पोटॅश [स यवधार] यवोदक-न (श्राद्धाच्या वेळीं लागणारे) सातूनिश्रित पाणी

ययजणे—सकि (ऊँ) आठवण करणे, योजणे [स युज्]

यवन—३ म्लेच्छ, आयोनिया देशातील मनुष्य, आर्य वंशीय नसलेला मनुष्य, इर्ली सामान्यत मुसलमानास हा शब्द योजतात [स] यवनाचार्य-३ १ मुसलमान शास्त्री, मुसलमानातील विद्वान किंवा पंडित २ रमल शास्त्र हिंदूत फैलाविण्या करिता मुसलमान झालेला कोणी एक ब्राह्मण [यवन+आचार्य]

यवनानी—की अरबी अंगर फारसी अक्षरलिपी [स] यवनी-की यवन स्त्री, मुसलमान स्त्री -वि यवनासबधी, यवनाचा

यवनास—३ अव १ यम, त्रास, दगदग, कटालबाणे व मेढनतीचे काम २ प्रस्त अवस्था, अतिशय त्रासिक स्थिति [वनवास वर्णव्यत्यास]

यवस—न गवत, तृण, चारा ‘यवस क्षत्रिय-कुलशत यत्परशुद्वानळा, तयाराम । -मोवाल्मत्र रामायण १ १५ [स]

यदा—न १ दैवाची अनुकूलता, चालले नशीब, सुदैव ‘हा कीर माझे पण याला यश नाही म्हणून हा पराभूत होतो’ २ जय, विजय, सुप्रणिप्ता, सुफल ‘याला बहुत वैधानी औषधे दिलीं परंतु गोसाव्याचे हातास यश आले’ ३ आपल्या सत्कृत्याबद्दल इतरांकडून मिळणारी वाढवा, उपकाराच्या जाणिवेचे अस्तित्व पाहून मिळणारा आनंद ‘तुम्ही यांचे किती बरे करा, परंतु हा तुम्हास यश देणार नाही आडून जाईल’ ४ कीर्ति, प्रतिष्ठा, [स यशम्] ०-युद्धविणे-नाव, कीर्ति पुढविणे ‘तो भीष्मयश दयांनी स्वैर होऊनियां युद्धविले हो । -मोभीष्म ९४

०-लामास यणे-भ्रमाचे सार्थक होऊ लागणे, चांगला मोबदला मिळू लागणे, मिळणे, आशा पलटप होणे (याळविलेला मनुष्य किंवा प्राणी, चालविलेला उद्योग अगर अभ्यास याच्या विषयी उपयोग) यदाचा कैदा-कीर्तीचा-मानाचा अन्वयास, अत्यल्प मान, थोडेंसे यश (कि० मिळण, सापडणे) ०-अपयश, यशापयश-न कीर्ति किंवा अपकीर्ति मानापमान स्तुति किंवा निंदा ०-यत-वि विजयी, कीर्तिमान दैवान् यशस्कर-वि १ यश देणारे, कीर्तिकर, प्रतिदि करणारे २ स्तुत्य, माननीय, आदरणीय [स यशम्+ऊँ-कारणे] यशस्मान यशस्वान्, यशस्वी-वि १ कीर्तिमान प्रसिद्ध, नातलेविक मिळविलेला विजयी २ सुदैवी, नशिवावान्, भाग्यवत भगवान् सुखी, आनंदार्थीत असलेला ३ यश देणारा, ज्याच्या अति स्वार्थे किंवा सात्त्विकांचे यश मिळते अशी (वस्तू) गुप्तगुणी लाभदायक यशाधन-न यश हेच धन, कीर्तिरूपी संपत्ति -वि कीर्ति हेच यशाचे धन आहे अशा (मनुष्य)

यष्टि, यष्टिका—भी काटी [स] यष्टिप्रधु-प्र ज्येष्ठमघ
यसवार, यस्वार—प्र (कु) वेस्तार, मसाला (मिर्ची
घातलेला) —मसाप ४ २८०

यसा—प्रभव (निजाम स) कोळिष्टकें.

यहनियात—जी काळजी, बंदोबस्त 'तुम्ही आपले
बचावाची यहतियात करीत जावी' —रा ५९१ [अर
इहतियात]

यहसान—न १ उपकार, नृपा २ सत्य ३ निष्ठा, विधास,
एहसान [अर इहसान] •मंद-श्रवण [फा इहसान मंद]

यहु (हु)दी—प्र पालेस्टाइन प्रांतातील एका जातीचे नाव
इरायल —प्र या जातीचा मनुष्य, इरायल

यळकोट—न १ सातबिळे तट असलेली जागा २ खडो
बाला ओंबळाताना उच्चारण्याचा शब्द, खडोबाचा जयजयकार
येळकोट पदा [फा येळकाटि=सात बिळे]

यळणे, यळवणे—सक्ति पदार्थ शिजल्यानंतर त्यातील
पाणी काढून टाकणे, पेज काढून टाकणे, भात शिजल्यावर त्यातील
पेज काढून तो भोकळ्या व फडफडीत करणे, वेळणे, वळवणे
पदा यळवणी—जी (मराठ्यात रुढ) कटाची आबटी बिंबा
साबारें

यळिल—वि निष्फल —शर

यज्ञ—प्र एक देवयोगि, उपदेवता, इवेराचा सेवक (हे
यज्ञ इवेराच्या दाजिन्यावर बिंबा बागेवर नेमलेले असतात)
[स यज्ञ=पूजा करणे] •कर्म—नप्र छगंधी उटी, सुवासिक
उठणे, कुकूम, अगर वस्तूरी, कपूर आणि चंदन अशा पक्क्यांचे
हैं उठणे असतें 'यज्ञकर्म डवरिले सरिसे।' —भाए ४४३

•घन—न पुरून ठेवलेले द्रव्य, ठेवा, साठा, ज्याचा उपयोग न
करता ज्याचे पक्कं रक्षण करावयाचे असे घन 'तेसंचि कृपाणांचे
यज्ञघन। नाहीं दान धर्मरक्षण। त्यातें तत्त्वर नेती मारून।' —

—एमा ८ १४९ •धूप—प्र राळ संपत्त •प—प्र कुचेर
[यज्ञ+प, पा=रक्षण करणे], •वित्त—न यज्ञघन पदा उप
भोग न घेता फक्त रक्षण केलेले द्रव्य यक्षिणी—जी यज्ञाची
भी, यक्षी या मन्त्रतंत्राच्या सहायाने मनुष्यास बस होऊन
अलौकिक सामर्थ्य देतात यक्षिणीची कांडी—जी यक्षिणीची
मंत्र सामर्थ्ययुक्त काटी, जादू, मंत्रविद्या यक्षिणीची कांडी
फिरणें—अकल्पित रीतीने स्थिति घालणे

यक्ष्मा—प्र क्षयरोग [स]

यज्ञ—प्र १ याग होम २ बलिदान एखादी वस्तु देव
तेस अर्पण करण्याची क्रिया; त्याच ३ धर्मवृत्त्य, ईश्वरविषयक
कर्म [स यज्ञ=पूजा करणे] •वर्कण—न यज्ञाच्या वेळी
यज्ञमानाने हातात बाधावयाचे कळण 'तें यज्ञकृष्ण करा

गुर्जि राघवातें।' —स्वकुशाख्यान •कुंड—न यज्ञाच्या वेळी
होमात आहुति टाकण्यासाठी केलेली जागा, होमकुंड,
वेदी •दीक्षा—जी यज्ञ करण्याचे व्रत, हे व्रत घेताना काही
तरी राण व्रत घेतल्याचा दाखला म्हणून घ्यावयाची असते
यावरून यज्ञदीक्षा म्हणजे ती राण असाहि अर्थ होतो उदा०
यज्ञम्भण •नारायण—प्र अभिदेवता •पशु—प्र यज्ञात बळी
देण्यास योग्य अगर बळी देण्याचा पशु •पुरुष—प्र. विष्णु,

यज्ञदेवता 'तु यज्ञश्च नारायण।' —एरुव ३ ३१ •मुख—
प्र अभि 'यज्ञमुखें काढीतसे खोडी। तो मिळिणीची दखोनी
आवडी।' •याग—प्र यज्ञ, होम इ० यज्ञ वंगरे [एराच अर्पाचे
दोन्ही शब्द] •यृष्ट—प्र यज्ञास ज्याचे लाकूड उपयोगी पडतें
असे वृक्ष हे—विपळ, पळस, औदुवर, रई, शमी, खैर व आषाढा

निषेद्धमध्ये वेहेकळ व नदीवड बिंबा खुजावड यानाहि यज्ञश्च
म्हटलें आहे •शाला—जी यज्ञाची जागा, होमशाळा [स]
•सूकर—प्र बराहावतार यज्ञांग—न १ यज्ञाचा भाग २—प्र
ज्याचे सर्व अवयव यज्ञरूप आहेत असा धीवृष्ण, यज्ञमूर्ति कृष्ण
'तया नाव त्यागु। म्हणे तो यज्ञागु। हे मानून सुभगु। पाह्ये
पुसे।' —शा १६ १३५ [यज्ञ+अंग] यज्ञिय—वि यज्ञासवधी,
बळी देण्यास योग्य [स] यज्ञेश—प्र यज्ञातील मुख्य देवता,
यज्ञपुरुष, यज्ञकलत्राता (विष्णु) [यज्ञ+ईश] यज्ञोपवीत—न

जानवें (हल्लीं हें सुतांचे नऊ पदरी तीन फेरे असलेले झाले प्राचीन
काळीं ते उपवीत रूपाचे विणलेले वस्त्र होते) [स वै=विणने]
या—उभय १ अगर, अथवा, बिंबा 'यातमी खरी या
खोटी' —ख ९ ४०९५ २ व, आणि 'पत या तेज बुडली'
—ख १ १५० —उदा हे, अरे 'दवाचें नाव या बुडा रुसे घेउन'
—मदह १ ८३ [फा]

या आ—एक प्रत्यय हा प्रत्यय सकर्मक क्रियापदाना
लागला म्हणजे कर्तृत्ववाचक विशेषण तयार होतें उदा० गोड
बोल्णे—गोडबोल्या, वाटमारणे—वाटमाऱ्या, प्राण घेणे—प्राणघेण्या
याकुती—जी साक्षर, मसाला इ० घालून केलेले भागेचे
मिश्रण, पोटा [फा]

याकृत—न माणिक, तांबड्या रंगाचें एक रत्न उत्तम याकृत
हिड्डुयान सैबोरिया, सिलोन, इराण व ब्रासील या देशात
सापडतात —ज्ञाने (य) २३ [अर]

याग—प्र १ यज्ञ इवन होम २ पूजा [स यज्ञ=पूजा
करणे] यागी—वि यज्ञ करणारा, यजमान

यागी—मि सतत दु खी, रुष्ट, 'उमाबाई दामाडी
पुत्र वारले म्हणोन बहुत यागी जाहली —मराचिवोशा ५१
[हि]

याचक—पु १ भिकारी, भीक मागणारा, २ मागण्यास आलेला मनुष्य [स. याचू-मागणे] •वृत्ति-की भिक्षुकी, भिक्षा मागण्याचा धंदा, भिक्षा मागून पोट भरणे [स वृत्त-राहणे] याचकी, याचकाई-की भिक्षुकी, भिकारीपणा याचणे सकि १ मागणे. विनंति करणे, प्रार्थना करणे २ भिक्षा मागणे, एखाद्यापाशी भीक मागणे, एखादी वस्तु मागणे [स याचू-भीक मागणे] याचन-ना-नकी भिक्षा, भीक, विनंति, अर्ज, प्रार्थनापूर्वक मागणे याचनीय-वि भीक मागण्यासारखी, भिक्षा मागण्यास दिवा घालण्यास योग्य, लायक. [स] यांचा, यांच्या-की याचना [स याचा] याचित-वि मागितलेले, ज्याच्या जवळ याचना केली तो (मनुष्य) [स] याचिता-वि भिक्षा मागणारा, भिकारी, याचक याची-पु याचक 'असे असता द्विज पाचसात याची.' -२१.

याजरू, याजी—प यज्ञकर्ता, यज्ञकर्म चालविणारा उपाध्याय, कृत्विज इ० [स] याजन-न दुसऱ्याकडे यज्ञक्रिया धगेर चालविणे, दुसऱ्याकरिता यज्ञसवर्षी सर्वे ध्यवस्था पाहून तो तडीस नेणे, उपाध्याय, कृत्विज इ० ये होमांतवधीचे काम [स] याजी-वि यजनशील, यज्ञकर्ता 'याजी होउनिद्या द्विजस म्हणतो याजी धने ध्यावया.' -२१ याज्य-न यज्ञाचा विषय, ज्याकरिता यज्ञ केला जातो असा मुख्य विषय-देख 'जे भजति यातो भज्य। याज्ञिकाचे याज्य। -शा ४४७७.-वि यज्ञिव

याजुप—वि १ यजुर्वेदासंबंधी, यजुर्वेदातील २ यजुर्वेदी, यजु शाखी, यजुर्वेदात सांगितल्या प्रमाणे विधि व कर्म करणारा [स यजुप]

यात-ती-की वाहण इ० जात, वर्ग, भेद, वर्ग 'कोण याती कोण वर्ग। [स ज्ञाति, जाति] याति-ती-की १ जात प्रकार 'नांना याती कुशमळा।' -दा ११११ २ ज्ञाति जात, वर्गभेद [स ज्ञाति]

यात—वि १ गैरेला, गत २ मिळालेला, संपादित [स या=जाणे]

यात—छी मोठवण [का याता] यातना—छी १ हाल, अपेश, तीव्र दुःख, वेदना, शासक २ यमयातना, नरकावास [स]

यातायात—छी १ यस्त्रार जाये, खेप, हेलपाटा २ त्रास, भ्रम, कष्ट, मानगद जाण्यायेण्याचा त्रास-भ्रम-कष्ट ३ जन्म मृत्यु जन्ममरण, पुनरावृत्ती जन्मणे आणि मरणे 'ते कर्मा तरी वरती। परी कर्मफळा नातळती। आणि यातायाती लोपती। अर्जुना तया।' -शा २२०८. [यात+आयात]

यातायाती—की जातिभेद, जातीजातीतील फरक 'सायु हिवा ब्रह्मनिष्ठ यातायाती मनंत आणीत नाहीत' [स जाति, ज्ञाति-ज्ञान]

यातु, यातुधान—पु राक्षस, 'उभाउभारे यातुधान। करीत उटला हेचि गर्जेना।' -कोर्तन १.५१ [स-त्रीपु यातु=जातु, यातुधान=जातुगार]

यात्रा—छी १ दस्तादर्शन, तीर्थस्नान इ० करता निर निराळ्या पुण्यक्षेत्री जाऊन तेथे तीर्थस्नान, देवदर्शन धोर, ब्राह्मणभोजन इ० विधि करून येणे, क्षेत्रसंचार. २ यात्रेकरूचा समुदाय-समूह ३ जत्रा, उत्सव 'आज त्या देवाची यात्रा साह म्हणून सर्वे दुकाने तिकडे गेली' ४ (ल) फुकट पडलेला हेलपाटा, निष्कारण प्रवास 'ज्या कामाच्या उद्देशाने सुर्वेस गेलो ते झाले नाही, उगोच यात्रा घडली' ५ ठेकाट्रास गमन, संचार, पर्यटन इ (ल.) मरण, मृत्यु व्यस्तता 'यानासमय प्रभो दुर्गेति ऐसा घल्लं नका जास।' -मोमीझ ११ १२९ [स या-आणे] यात्रकरू, यात्रस्थ, यात्रेकरी रू, यात्रि-वि यात्रा करणारा, तीर्थक्षेत्रास जाणारा. वारवरी [यात्रा+करणे, स यात्रिक] •उडवरी-की यात्रेच्या ठिकाणी निवा देवळातून यात्रेकरून्यांनी दिलेले पैसे इ० देवण्याची पटी, अशा पटीतील पैसे इ०

याथातथ्य—न खरेपणा, सत्य, वास्तविकता (याच्या उलट अर्थास) [स]

याथार्थ्य—न. सत्यता, उचितपणा, औचित्य, खरेपणात धरून असणे—विधि उचितपणाने, योग्यपणाने, सत्यतेला धरून, बरोबर [स यथा+अर्थ] याथार्थि-वि खरे असलेले, योग्य बरोबर, रास्त, न्याय्य, सत्यता आणि खरेपणात धरून, औचित्याला अनुसरून.

याद—छी १ स्मरण, आठवण, एखादी गोष्ट लक्षात ठेवणे—आणणे 'हुदर वाट पाहू सखे मज सांग काही। घडोघडो याद हांते वृद्धी पतिराज नाही।' -प्रला १४३ २ यादी, फेरिस्त, सूची, स्मरणार्थ टिप्पण, यादी लिहिलेला कागद ३ अर्ज, विज्ञा पत्रापत्र (याद ही एखाद्या विशेष दर्जाच्या मनुष्याकडून येते आणि अर्ज हा सामान्य हिंवा गरीब मनुष्याकडचा असतो) [फा याद] •यादी-गिरी-की १ आठवण, स्मृति, स्मरण २ आठवण राहण्याकरिता खून, स्मारक [फा याद+गार] •यादस्त-की सूची, रोखा, सूचीबद्ध कागद -माहिचोरा ७३ २ यादकांना यणा-या धुषद, ह्याल इ० का थोडाबहुत भरणा [फा याद+रास्त] •यस्त-हस्त-की सूची, लेख 'कितेक जिज्ञस सुटीत गेला त्याची यादवस्त' -रा १ १६ [फा याद+हस्त] •युद्ध-की १ निधित यद्दी, दराव, दस्तऐवज, लेख 'आण्णापत यादीवरी व्हावयाच्या आहेत होतील' -ख ६ २०५२ ३ स्मरणार्थ खून-लेख [फा याद+युद्ध] यादधान-न जन्मकालीन तिथिवातादि ज्या कागदावर लिहिलेले असलेले तो

कागद, जन्मप्रपत्रिका, टिपण यादी-ली १ म्गार्यार्था टिपण, याद, फेरिस्त. २ सध्यानिर्कारी हुजरास केलेला अर्ज [याद]
 दास्त-वि यादी येणारा 'यादीदास्त बरारदाद दुकर बराराम सध्यान' -वाडवावा ३६० याद पहा यादीचा-वि धड आठवणीचा, चांगली स्मरणशक्ति असलेला

याद-न जलचर, मत्स्य, मासा 'सोडीना सुत्रे तो जसि जलधिजले तापडे याद शीते।' -माभरीपाख्यान ७ (नवनीत पृ ३६०) [स यादसू]

यादव-पु यदूचा वंशज, एक राष्ट्र वृष्णाचे पुल यादवी-ली आपसातील बरह, भाऊवदनीची भावणे, गृहबलह (कृष्णा वतारी यादव दारुने जुड होऊन आपसात लढले व त्यासुळे त्याचा नाश झाला यावरून) यादवेंद्र-पु वृष्ण [यादव+३३]

यादश-वि जसा, ज्याप्रमाणे, ज्यासारखा [स यादश -शी-शम्]

यान-न १ ज्यात रिंवा ज्यावर बसून जातात ते साधन, वाहन, उदा० गाडी, पालखी, जहाज पोडा इ० २ जाण, गमन, प्रवास [स या=जाणे]

यानी-ने-अ त्याचा अर्थ असा की, म्हणजे, पुढे [अर यमनी]

यापत-कि प्राप्त झाला-ली-ले -आदिवाही करमाणे [फा]

याबू-पु लहान पोड्याची एक जात [फा]

याम-पु १ प्रहर, दिवसाचा आठवा भाग 'एक याम उरली यामिनी। तो वृषाकात जाहली जननी।' -पद्य ११५ २ तीन तासाचा पदारा ३ सहनशीलता ४ याबणे, विप्राति, मुकाम [स] ० चय-न दिवसाचे रिंवा रात्रीचे तीन प्रहर ० चय-न १ दिवसाचे रिंवा रात्रीचे दोन प्रहर २ विशेषत सुयोगदानाचे दोन प्रहर यामार्ध-न वारपरत्वे प्रत्येक दिवशी अर्धा प्रहरपर्यंत असणारा वार्ड सुद्धे कुसुद्धे [याम+अर्थ] यामिनी-ली रात्र [स] यामिनाचर-पु रासस, निशाचर [यामिनी+चर, स चर-किरणे]

यामय-वि दक्षिणेकडचा, दक्षिण दिशेचा [स] ० गोल-पु दक्षिण गोलार्ध याम्योत्तर-वि दक्षिणोत्तर [याम्य+उत्तर] याम्योत्तर रेखावृत्त-न एका ध्रुवापासून दुसऱ्या ध्रुवापर्यंत मध्यरेषेस एवढ्याने छेदून जाणारी रेखा, मध्यान्देषा, रेखावृत्त याम्योत्तरवृत्तपात-पु याम्योत्तर वृत्ताचा विषुववृत्ताशी होणारा छेद -सुवे १२ यायात्तरा-ली एका मोठ्या वडू लाला कर असलेले दुसरे मोठे वृक्ष वृत्त मध्यान्ह रेखा

यायी-पु अवचित येणारा प्रसंग, अकस्मात् घडून येणारी गोष्ट, अडचणीची वेळ [स] -वि जाणारा, गमन करणारा, प्रवासी, उताळ

यार-पु १ मित्र, स्नेही, दोस्त, मदतनीस २ जार, भंगड, प्रेमी ३ हत्तीबरोबर चालणारा भालाईन [फा यार, स. जार द्वितीयार्था] यारी-ली १ मैत्री, अत्यंत सख्यभाव, दास्ती, निश्चय स्नेह 'अप्रमाची यारी। रण पतगाचे परी।' -तुण ११७७ २ मदत, साहा (कि० देणे) [फा] ० देणे-सकटकाळी मदत करणे (जल्मीचे वेळी) उपयोगी पडणे ० न देणे-(जल्मीचे वेळी) निराश करणे, मदत न करणे, हेळसाळ करणे यारदी, यारदी-पु १ वंशपाड्याचा मदतनीस बनवाची देखरेख करणारा, गुमास्ता २-ली त्या गुमास्त्याची वसपणे चालत आलेली मात्मता-हुद्दा-जागा इ० [फा यारी-दिह]

यारदा-दी-वि १ टेंगणा व लहान, ओल्यापाक्याच्या कार्मी उपयोगी पडणारे, हलक्या व टेंगण्या जातीचे (पोढे) २ हलक्या कामाला उपयोगी पडणारा, सवैसामान्य, हलका, कमी योग्यतेचा (मनुष्य, पशु इ०) ३ लहान परतु बघवट अशा बट जातीची (वेडे, पोर्डी)

यारी-ली (नाविक) ओसें उचलण्याचे यन यात मुख्यत कप्या असतात (इ) केन

यार्डे-पु तीन फूट, तीन फुटांचे माप, वार, गज [इ]

यासत-अ १ जेवपर्यंत, जोपर्यंत २-वि जितका, जेवडा (तावत या शब्दाच्या बरोबर उपयोग) ३ यच्चयावत, सवे, एकदिन न वळणता, शिल्प न ठेवता 'आज गावतील यावद मनुष्य केल्या गेले आहे' [स] म्ह० यावतल तावद्व्याख्यानाम् = जोपर्यंत दिव्यात तेल आहे तोपर्यंतच गोष्टी चालावयाच्या, मनुष्या जवळ श्रम बंधारे असत तोपर्यंत त्याची चैन चालते. यावचेंद्र-दिव्याकर-विनि चद्रसूर्य आहेत तोपर्यंत सदासर्वकाळ, अनंत कालपर्यंत, चिरकाल [स यावत+चंद्र+दिव्याकर=सूर्य] याव जमीव-किवि जिवत असेपर्यंत ० तावत-न (बीजगणित) अन्यथा सध्या आणि अक यामधील सवध, अव्यक्तनख्यादर्शक असुर -किवि वताचे, विशेष सामण्यासारखे नसलेले, अधिक नव्हे व हुटपुड्हे नव्हे असे 'यामच्या घाी यदा दूधभुते यावतातच आहे.'

यावनाल-पु जोधला, जोधल्याचा दाणा 'यावनालकण देखील नाही=जोधल्याचा एक दाणा सुद्धा नाही, सुखीच नाही [स]

यावनी-वि यवनाची, यवनासवधी

यावा-पु १ उदय, प्राप्ति आगमन 'मग म्हणे जी श्री गुरुदेवा। जो हुम्मी दाविला निज रूपाचा यावा।' -स्वार्ति

१२ २ १०३ २ प्रभाव, धैर्य, सामर्थ्य, बल 'समई यावा सुतो नये।'—हा २२ ३१ ३ ओष, प्रवाह 'तेवरी नदाननीचीं नावे। तवचि पूर्वदिगेचे यावे। जव न येती आपवे। समुद्रमाजी।'—हा १ ४६२ ४ आवेग, आवेश, पेरा, सचार, प्रवेश, टहाळा, कनका 'कृष्णासी म्हणे रांदे साहे। माता यावा आला पाहें।'—एकूच १२ ८१. ५ स्वारी 'आला कनटकी यावा।'—राम दासी २ १८७ ६ महत्त्व, सामर्थ्य, श्रेष्ठता 'मत्पुत्र इदासम ज्यास यावा।'—वमन विराट ८ २९ [येणें] यायांका—उ (महानु) धैर्य, पुण्यार्थ 'श्रीगुरुगु तपाचा यावाका।'—भाए ४६०

याहा (ही)स—सना. (चतुर्थी विभक्ति) (व) याना, ह्यास [हे]

यासुसेनी—विना श्रौपदी, यशमध्यें उत्पन्न झालेली श्री याज्ञिकी—न १ यज्ञयाग, सामान्यतः यज्ञसमारंभ २ लग्न, मुज यातील उपाद्रिक्त —उ १ यज्ञ करणारा, अग्निहोत्री, यज्ञ करणारा पूर्वमीमांसक 'चेरिजे तुमधी दिसा। तेथ उगवेल काय अर्दिसा। परीनवल बापा धिषसा। या याज्ञिकाचा।'—हा १३ २२३ २ लग्न, मुज इ० धर्मश्रुत्यें चालविण्याचें अनुष्ठान जाणणारा याद्वय [यज्ञ] याज्ञिकी—श्री याज्ञिकांचे काम, लग्न, मुज इ० धर्मश्रुत्यें चालविण्याचें काम ३ तत्तर्धी सत्रसत्र चरिरे—वि याज्ञिकांसर्धी, याज्ञिकाचा [स]

यिव यीध—श्री बकल्याच्या मानेंचें मास, मानेंतील मासाचा मुक्ता [यिव=मान स धीवा १] •मुक्कडी—श्री मानेंतील आणि दुष्णतील मासाचे मुक्ते (एखादा वकरा अगर केदा कापला असता महाराचा या दोन भागातील मासावर हक्क असो) [यिव=मान+मुक्कडी=दुष्ण, मागचा भाग, अवशिष्ट भाग]

यींदा—उ (माण) नागरास हाव्हीस बसण्याकरिता पावलेलें भोंक, क'हाड कुदल, इ० ना दादा बसविण्याकरिता असलेलें भोंक, नेटें

यीस्तारी—श्री पन्नावळ इस्तारी पहा [स वि+स्तृ] युक्त—वि १ जोडलेला मिळवलेला, मिसळलेला, जुळविलेला २ सहित संपन्न (समासात्) चिंतायुक्त, शोकयुक्त, ससययुक्त, खेदयुक्त, हर्षयुक्त, कामयुक्त, जलयुक्त, शर्करायुक्त इ० ३ तत्पर, तयार, (अभ्यासात अगर कामयात) युतलेला, गढून येलेला, सधोक्षित लक्ष देत असलेला 'पायेरितीं मुदरि दुष्क सवा।'—मोक्षणी २३ २५ ४ योगांत निमग्न झालेला, योगाभ्यासी ५ योग्य, रास्त, बरोबर, उचित, शोभेसा जुळणारा [स यु=जोडणें] युक्ताथिला—वि अस्तिकय भावना असलेला—द्वयो [युक्त+माथिला] युक्तायुक्त—वि योग्य आणि अयोग्य बरे आणि वाईट, सोजेसा व न सोभणारा [स युक्त+जुयुक्त] युक्ता

हार—यु येताचें अगर पचेल तेवढें खाणे, मिठाहार, योग्य रीतीचें पच्यकर आणि मित भोजन [युक्त+आहार] युक्ताहारी—वि येताचें खाणारा, योग्य वाय योग्य प्रमाणतें येणारा

युक्ति, युक्त—श्री १ शत्रुल, श्वरीदार कल्पना, शोधकशुद्धि २ कथक, शुकी, कल्पना; कौशल्य (शक्तीच्या विरुद्ध) ३ (एखाद्या यज्ञातील) बळ, मत्स्यी, विहीरी, मखगदी ४ उचित पणा, योग्यपणा, औचित्य, विवेक, प्रमा, नियमितपणा 'तरी तत्संविषयी उपमन्यो कोणती अमे युक्ति।'—मोमनु ३ ३१. ५ ऐक्य, मित्रग, मिळणी, एकत्रीकरण, एकी ६ निष्काम कर्म करण्याची हातोटी 'जो युक्तिपथें पायां। बदे मोक्षपरी। तो महा सुखाचा निमसा। बहिला पावे।'—हा ५ १२ [स युक्ति] (वाग) युक्तीच्या पोटी—किवि युक्तानें, सुसंदेगिरीनें, कौशल्यानें युक्तीस येणें—मनास पमत पडणें, योग्य, युक्त वाटण दिसेलें 'बहु बोलेण त्याचें धर्माच्या येदनाचि युक्तिन तें।'—मोसापि ३ ८४ युक्तीयुक्तीनें करणें—घेणें—त्या अथवा दाखवाई न करता साईनें करणें सामाशब्द—कौदाशब्द—न उपाययोजनेनील कौशल्य, तोड काढण्यातील प्रावीण्य •घोद—उ बध्नीची सत्रघोष 'तेथ सयमाप्रीचीं कुडें। इद्रियव्याचेनि पवारें। युक्ती उरवें। युक्तिभोपें।'—हा ८ ५० •घ्नय—न (योगशास्त्र) बघ्नसन, आलदर आणि उडियान असे तीन बघ्न—हा ४. १२० •प्रयुनित—श्री मानाप्रकारच्या युक्ती, बरवाईट उपाय [स] युनितप्रयुक्तीनें—किवि बक्याबाईट उपायांनीं, कोणत्यादि मार्गांनीं, काडीति बघ्न, या नाहीं त्या उपायांनीं •यज्ञ—मान—यंत—घान—वि युक्ता जाणणारा, युक्ता लव विणाश, हुपार, सुवीक दोक्याचा, शोचक, निरनिराळे उपाय योजणारा •यता—किवि कौशल्यानें, युक्तीनें, सुवीनें, हुपारीनें, लवाडीनें [युक्ति+यत् वाट] •याद—उ युक्तीनें केलेला वाद (तर्शाळास अनुसरून नव्हे पण सामान्य व्यवहारास पटेल असा) •सरर—वि बरोबर योग्य, रास्त, पचण्यासारखे, औचित्याला धरून असलेलें युक्त्या—वि कसवी, हुशार, युक्तिवान, सुवीक दोक्याचा, चलाख, निरनिराळे वेत, मसलती, उपाय योजणारा—किवि युक्तीनें, कौशल्यानें, लवाडीनें, हुपारीनें युग—न १ इत, जेवा, दापार आणि बलि असे जे विश्वाचे कालबापक चार ओखले विभाग त्यापैकीं प्रत्येक २ मोठा काल-विभाग, बरील चारी कालविभाग मिळत होणारा काल चारी युगाचा काल ३ जोडी, दोन वस्तू युग, दय उदा० कर्णयुग, वज्रयुग इ० ४ जोखद, जू घरा—वि चार सख्या (युगे चार मानिशी त्यानळून) 'नाराच सहस्र युग।'—मोक्षणी ४३ ७७ •धर्म—उ १ कारमादात्म्य, त्या कालातील लोकांची प्रवृत्ति कलानुरूप योग्य वर्तन •पत्—किवि एकत्र, एकदम, एकाच वडीं 'पट

आमि घगभाव हे एका अभिक्ताणी युगपत् सभवत माहीत ।
 • माहात्म्य—न युगाचा मोठेपणा, युगाचे महत्त्व, युगाचे
 वैशिष्ट्य, काळाचा गुण, प्रभाव युगात—३ १ युगाचा शेवट
 २ प्रत्येकाल, चारी युगानंतर येणारा प्रत्येकाल जैसा सिंहाच्या
 हाका । युगांत होय मनुसुखा ।'—झा २ ११५ [युग+अत]
 युगादि—३ युगाचा प्रारंभ, सुरुवात [युग+आदि] युगानुयुग—
 किंति कित्येक युगेपर्यंत [युग+अनुयुग] युगुल, युगल,
 युगळ—न (काव्य) जोडी, द्वय, दोन वस्तू [स युगुल]
 युगुत, युगत—त्री युक्ति, गुची [युक्ति अप]

युग्म—न १ द्वय, जोडी २ जोडपे, मिश्रण, मेहुण ३
 वायराचनेने व अर्वांने एकत्र जाडल्यामुळे दोन्ही मिश्रण
 अर्थ पूर्ण होणारे श्लोकद्वय ४ (गणित) प्रमाणात असलेल्या
 दोन सख्या (यातील पहिलीस अप्रसर व दुसरीस उपाप्रसर म्हण
 तात) —छअ१०४ [स युग्म=सयोजकरणे, जोडणे] • भोजन—
 न उवनातुष्टपथे मेहुणाना, जोडल्याना घातलेले जेवण

युन—वि जोडलेला, सधद, युक्त, एकरूप झालेला, असलेला,
 [स यु=जोडणे] युति—त्री १ (ज्योतिष) चलग्रहांचे एका
 दक्षिणेसार रेंवेत जवळ जवळ येणे २ मिलाफ, जोड, एकरूप येणे
 ३ (गणित) बीज [स यु=जोडणे]

युधिष्ठिर—३ विना १ पाडवतील सर्वांत मोठा, धर्म २
 (योगिक) सामान्यत निषडणा छातीचा, युद्धात स्थिर असणारा
 मनुष्य

युद्ध, युद्धय—न १ लढाई, रणकंदन २ भाडण, मारामारी,
 झुज, दोन व्यक्तींचा पक्षाचा झगडा, लढा साभना समासात
 कुक्कुटयुद्ध (कोंबड्याची चुज), मेघयुद्ध (मेट्याची साठमारी)
 गजयुद्ध, मत्स्य (महाची सोबी कुस्ती), तलातलुद्ध (हातांनी
 केल्ली मागमारी) गजयुद्ध सुविशुद्ध इ० [स युद्ध युध्=लढणे]
 (वाप्र) युद्धास तोंड लागणे—युद्ध सुरू होणे कलहास, मारा
 मारीस, वादास कवरे आरंभ होणे मारामाशब्द— • कंडू—त्री
 लढाईची खाज, लढण्याची साडण्याची तीम, उत्कट इच्छा, मारा
 मारीची धुमधुमी [स] • कंदन—न लढाईतील कत्तल, प्राणा
 तिक लढाई 'युद्धकंदन मग करू। —रावि १५ ७५ [युद्ध+
 कंदन] • करी—३ योद्धा लढणारा युद्धकर्ज—न युद्धाच्या
 खर्चासाठी वाडलेले कर्ज • फळा—त्री (काव्य) सैन्याची राण,
 लढाईस उभे असलेले सैन्य सैन्याची मांडणी रचना • मंद—
 ३ लढण्याचा आवडा स्फुरण [स] • धीर—३ झुर पुरुष,
 योद्धा [स] युद्धागण—न १ रणमैदान, रणभूमि २ फड,
 हौदा कुस्तीची किंवा भुजेची जागा [युद्ध+अगण]

युनानी—वि मुसलमानी वैयक्तासंपर्की, यवनी [फा]
 युनिव्हर्सिटी—त्री विश्वविद्यालय [इ]

युयु यू युयू—उद्गा कुठ्याला बोलाविताना उच्चारण्याचा
 शब्द याच्या उलट म्हणजे त्याला एखाद्याच्या मागे लावण्या
 साठी किंवा भुरक्यासाठी छ छ शब्द उच्चारतात

युरेजन—जिअन—शिअन—वि हिंदी वी वयुरोपियन
 प्रप्र याच्या संबंधापासून झालेला (मनुष्य) [इ]

युधक—३ तरण युधकसंध—३ तरणाचा संध, तरणाची
 सत्त्वा (इ) युधलीग

युवति ती—त्री तरण वी, सोळा ते तीस वर्षांपर्यंत
 वयाची वी [स]

युवन—न १ यौवन, तरुण्य 'जो वैवल्यकुसुमाचा
 आमादु। नातरि ब्रह्मविद्या युवनमदु।'—भार १७ २ स्तन
 'सदैव युवन पात्रिती। दुद मरिय।'—रिपु २ १५४ [स
 यौवन, हि जोवन]

युवराज—जा—३ १ गादीचा वारस ज्येष्ठ राजपुत्र २
 राजाने राज्यकारभार चालविण्यास मदतीस घेतलेला व त्याच्या
 नंतर गादीवर बसणारा राजपुत्र किंवा दुसरा एखादा इत्थम [स
 युवराज] युवराज्य—न गादीवर बसण्याला नियुक्त मनुष्याचे
 कर्तव्य किंवा जागा, हुद्दा, पदवी, युवराज हें पद [स यौवराज्य]

युवा—३ १ तरण पुष्प, तरुण्यावस्थेत प्रवेश करणारा
 मनुष्य (सोळा ते चाळीस वर्षांपर्यंतच्या पुष्पवालाहि युवा
 म्हणतात) २ साठ सवत्सरातील नववा सवत्सर [स]

युष्मत्—सत्ता तू, तुम्ही (समासात) युष्मद्बुद्ध,
 युष्मदेश, युष्मत्पुत्र इ० [स] युष्मादिङ्—सत्ता तुम्ही, आपण
 (उपरोधिकपणाने किंवा विनोदाने उपयोग) क्रियापदांचे रूप
 तृतीयपुरुषाचे असते 'आता शौर्याच्या गोष्टी सांगता पण त्या
 दिवशी चोर आले तेव्हा युष्मादिकच पळाले' [स युष्मत्+
 आदिङ्क]

युसदंड—३ (अप) इक्षुदंड, ऊन [स इक्षुदंड]

यूका—त्री ऊ [स]

यूथ—३ कळप, तांडा, समूह, समुदाय (विशेषतः पशु किंवा
 पक्षी यांचा) [स]

यूनान—विना यवनदेश ग्रीस देश अयोनिया [इ]

यूनिट—३ १ एक एकाक, एकम् २ व्यक्ति, व्यष्टि एक
 बीज ३ मूलमान मूलपरिमाण, मापनपरिमाण [इ]

यूप—सु खाव, स्तन यष्टभ [स]

यू(य)रोपियन—वि युरोप खंडातील, युरोप खंडासंबंधी,
 [इ]

ये—ऊन या, ह्या 'ऐसी शारीरे नजो किती। म्या निर्माण
 केली ये क्षिती।'—एमा ७ २४५

एक प्रकारने 'परि हें एकचंगी थोडें।' - हा ११ ४०४ [एकचंगी] ०३४-अ एकरम, तावडलोव [फा] ०मुख-रम समोर 'व्यागासि केंडे येइमुख।' - एभा १ १५१ (पाठभर) [प्रा] ०मोहने-गिबि १ एकप्र २ एका वाजूम तोडें अगले, सामोरे [प्रा] येकळ-वि एकप्र 'तरी आम्ही भेटविला दमयंती नळ। सपें हमचि होता येकळ।' - कथा १८ १० येकळहरा-वि जो चावला असता एकाच लहरिने मृत्यु येतो असा (सर्प) 'वलावा गारोडी भुजग बसवा येकळहरा।' - माथ ५८१ ०येकरी-त्री तादात्म्य - हसो [प्रा एक+अक] ०यथो-अ एका प्रकारने [स] ०वट-उ एका ठिकाणी जमणे, एकत्रता 'सकळाचा जाहला येकवट।' - कथा १५८ ०वटणे-सकि गोष्टा करणे 'रत्ने साधाया कारणें। मृतिका लाग येक वटणें।' - दा ७३० ०यळा-किवि एकाप्र एकाप्र 'वृत्ती करणें येकवळा।' - ज्ञा १८ ६३७ [एक+आळ] ०सर-वि एकत्रत, झग [प्रा] ०सरणें-सकि एक मागीं होणें, अनुसरणें - हसो [प्रा] ०सरा-टा-अ एकरम 'तुज सहाय्ये मूळ। येकमरी।' - दा ११ २८ ०सरें-किवि तावडतोव, एकरम ०सार-न एकच तत्व - हसो ०सुदी-त्री सुधरणा, तरवपणास 'सदरू कलमावा लिहिल्याप्रमाणें फडशा न येकास तुमचे येकसुरीम बागचे नाहीं म्हणोन - वाडदुवा ५ १६९ येका रुडी-त्री वपटणी भो ना मा नंतर शिकवावची अ मा ६ ६ ६० स्वरादि अक्षरें 'ऐसा महाकवितास त्यास शिकवी। ओनामा आगि येकासडी।' - स्वादि ४४ ४५ येकाप्र-वि एकाप्र 'ओती करावें धरण। येकाप्र होकनि।' - दा ३६१ येकाकथ्यता-त्री १ एकवर्षापणा 'ते मातयाचनि पावें। येका वस्ता नाहे।' - ज्ञा १८ १७३६ २ अपर्णता - शर येकात-उ एकांत आयुष्य चवरे करणे 'परागमसी येकात।' - दा २१ २९ येकातर-वि एका दिवसाआड [प्रा] येकाधा-वि एकादा 'सुकोनि यकाधा जाये।' - गीता २ २३३१ येकायतनु-न एकायतन; एक अधिष्ठान, झग [स] येकाये-त्री-वि एकदा, नि सग - किवि अकस्मात् [प्रा] येकावळी-त्री एक पदरी मोत्वाचा द्वार, एकेरी द्वार 'चतुर्भुज माला दळ येकावळी। - तुम ८ येकाहारी-वि एकपक्षीचा आहानि जे जगाच्या येकाहारी। - मा १० ३३४ येकु-वि एक 'मजाया जनी पावता राम येकु।' - राम १३१ येकुणा-वि दीड दुमता - शर येकेताळीस-वि एकेनाळीस वर्त्या येकेताळीस कमना। - दावि ५०४ येकादूर-वि सख्या, एकीदर त्याच वृत्त येकदूर दत्तानिय। - रामदासी २ १६९ येकोपजाचा-वि एकच आश्रय असलेल्या 'तेथ दैवा गुणा येकोपजीवी।' - हा १६६७ [स एकोपजीवी]

येकसुई—शी स्नद 'तून येख्लास व येवसुईची तपकी रोज-व-रोज ज्यादा होत असावी'—रा १९ १०५

[फा यक्व]

येखेड, येग येगटणे, येगाडणे, येघणे, येच, येचणे, येज, येठ-ठ, येटाळणे, येटाळा-ळी-ळे—बघर, वेग ३० पदा

येखलास, येखलासनामा, येखलासी—इयलास ६० पदा

येखलास, येखलास—३ मनाची शुद्धता, अत शुद्धि, स्नेह 'मुख येखलास वाढावा'—ख ८७५ [अर इयलास]

येखादा—वि एखादा, वचित 'येखादा राहिला स्वरविदु'—कथा ११ ७२ [ए३+अपा]

येग—पु (व) वड, वडाव [यगण=वडाव]

येगाननत—शी यगानगत पदा ऐक्य, भेरी 'दोन्ही कडून दोन्ही व येगानगत रोज-व-रोज दुर्दांत असावी'—दिमरा १५५ [फा]

येघू—उ (कु) विंचू

येजमान—उ आश्रयदाता, मालक यजमान पदा [स यजमान अप]

येजा—शी १ प्राप्तचें व धनाचें येणें आणि जाणें, येरसार २ पुन पुन येणें व जाणें (क्रि० वरणें, लावणें, माडणें) [येणें+आणें]

येजित येजित जाणें, येजित पत्र—(अजि३) अजित, अजित जाणें ६० पदा येजित खत—न अजित पत्र 'त्याचे साक्षीनें यजित खत लिहून दिलें'—वाढवावा २९

येठकें—न ओत जुपण्याचें सामान, पट वासर, याल ६० यक पदा

येटाण ये(य)टाळ येठ—न (कों) वेटाळ वेठ, वेळण ६० पदा

येड, येडका येडवळ येडाळ, येडोळा—एड, एडका ६० पदा

ये(वे)ड—शी घोड्यास इश रा करणें तुजला मारिल मी कनि वेड १ 'येरो १२९ येड करणें—घोड्यास इशारा करणें प्रेरणा करणें वेडें—(व) कणाच्या इशायांनो घोड्यास मागें पसविणें

येड—न (कों हेट) मासे वपण्याच एक प्रकारचें जालें

येडगा—उ (कों) धनगराचा उपाध्याय

येडताक—उ विसवाद

येडपट—वि वेडपट [का यडपट]

येडा—शी (कु) तडीस दोघांनीं पाण्याचें जाळें येड पदा

येडी—शी (व) एरडी येडोचें तेल—न (व) एरडेल येडीकुंडी—शी आकन

येडुळ येडुळ—वि (व) ओवडघोवड

येडें—न लिगादत नीं आपल्या जगमास (गुरुस) पाटवि लेलें अजाचें ताट

येणगर—न जोघळ्याची एर जात

येणी—शी गंजिफाच्या खेळातील राजाचा बजीर असणा न्याकडून पान यण्याचा हक्क [येणें]

येणें—न एखाद्याकडून यावयाचा असलेला पैसा, यावयाची रक्कम, उगवावयाचें कर्ज

येणें—मक्ति १ गणमन करणें, आलेला असणें, दाखल असणें २ विद्यमान झालेला असणें, प्राप्त होणें ३ एखाद्यावळ, कडे ओढवणें, समीप जाणें ४ एखाद्याला माहीत असणें, एखाद्याकडून करण्याजोगें असणें, अवगत होणें, जाणणें 'याला लिहिणें यतें पण पडणें येत नाहीं' ५ उद्धवणें, उत्पन्न होणें (राग, रोभ, विषयवासना, दया इ०) ६ वितणें, प्राप्त होणें ७ उत्पन्न होणें, उद्धवणें (पुल्लें, फळें, पानें इ०) ८ भाणें, मिळून होणें, बराबर असणें 'ही अगदीं तोळाभर वजन येईल' 'ता गाव एयन चार कोस येईल' ९ उतरणें, योग्य आकारात, स्थितीत दिसणें 'हें पांगोटें चाललें आलें नाहीं आणखी बाध' १० होणें, एखाद्या स्थितीला, अवस्थेला प्राप्त झालेला किंवा पोचलेला असणें 'पर अयदीं मोडकळीस आले आहे' ११ सभाव्य, जरूर उपयोगी, योग्य, उचित होणें 'त धनी पडले त्यासीं उत्तर करता यत नाहीं प्रत्य पाहून बोलवावस येईल' १२ अवलंबणें (यावे इ०) 'बडील वतेंत आले त्याप्रमाणें आम्ही करीत आणें' १३ पासून निघणें उत्पन्न होणें, तयार होणें (दुधापासून रोणी इ०) १४ प्रवामादिसमयीं जाण्याकरिता निरोप घेताना जाणें, ह्या अर्थीं येणें ह्या शब्दाचा उपयोग करितात कारण ह्या प्रसंगीं जाणें शब्दाचा उपयोग अग्रम मानतात 'आता आम्हीं यतो कृपा असो थावी।' 'यतों वमा प्रसन्न प्रसु तुम्हा हो'—मोवच १३२ [म यान=गमन करणें] म्हणें (दुखणें) येतें हत्तीच्या पायांनो जातें मुगीच्या पायांनो (वात्र) येणें जाणें—न १ येणें व जाणें म्हणजे भेरीला जाणें किंवा येणें राबता दळण वळण श्रीमताकडे त्याचें येणें जाणें आह २ येणें व देणें अम लेला पैसा, उकळण्याचें कर्ज व फेडा वयाचें कर्ज देण्याघेण्याचा व्यवहार तुम्ही हा म्हणून सांगता पण लोकाकडे आयचें येणें जाणें आह त्याची काय वाट? येता—वि येणारा 'येती यासी पुने'—नामना २ येताजाता—३ उतराक, मार्गस्थ, प्रवासी 'मार्गावरचा आवा हा यत्या जात्याचा' येताजाता—किवि न्हंसी, एवसारखें सतत 'सदा

येता जाता वसत उठत कार्य करता । ' तो येता जाता वाय कोस शिन्वा येतो [येण+चाणे] येता पाय-पु प्राप्तीचा किंवा अनुकूल काळ येतापाया-पु चलती भरभराट [येणें+पाया] येतेकरी-पु १ येणारा २ शास्त्र, कला इ० त्वरित संपादन करणारा मनुष्य येतें द्वार-न येण्याचा रस्ता ' येतें द्वार पुत्रवाचें । ' -एतव १८४७ आल्या- (घर्षास-महि न्यास-दिवस्वास-वारास) -बौ, महिना इ० येतें तमें म्हणजे सतत, निरामितपणे

येणें रुढून, येणें रुढून—किंवि घामुळें, याकारणानें

येणें नावें—किंवि घामुळें

येणें प्रमाणें—किंवि ह्या प्रमाणें, एणें प्रमाणें

येतपर्यंत, येतपावेतों—एतपर्यंत इ० पडा.

येतुकी का—वि इतका ' बसू ससुदाची येतुकी । '

—मुआदि ४४ १२

येतुला—वि इतका, एवढा ' तरी तिहीं येतुला अवसर । '

—हा १८७ —किंवि येथें [प्रा] येतुला (ले) वरी—किंवि इतकें, येथपर्यंत ' वेवा हें येतुलेवरी । बोलावें नरुणे अवधारी । ' —हा २१० [प्रा]

येतन—पु यत्न, प्रयत्न ' वेदे रक्षणाकारणें येतन केला । '

—राम २६

येथ—किंवि येथें ' श्रोतें पुढती वीण प्रथ । काय बोलिले जी येथ । ' —दा १११ [स अत्र] येथचा येथपर्यंत येथ पावेतों येथवर येथील येथून येथें, येथोन येथवां, येथट्ट एथचा एथपर्यंत इ० पडा

येथ्या—छी (व) (अ) न्याया, रोग ' ह्याला पोटाची येथ्या अम-याम नी दवाई देतों । ' [स न्याया]

येथें—किंवि या दिशाणीं [स अत्र, प्रा एतथ] (वात्र)

येथेंच घाडें पेंड खातें—मुख्य अक्षयणी येथेंच आहे, मग स्थान तें हेच छिद्र कमीपणा लढाडी जी आहे ती येथेंच लाहे

येदलोका—किंवि (व) इतका चळ [स यावच्छाल]

येद (थ) चा—किंवि एवढा, या वेळीं [स यावच्छाल]

येदाना येवाळ—किंवि एवढाचळ अपक्षेपेसां जास्ती

वेळ येदुळ—किंवि (कु) बऱ्याच वेळापासून [स इयत् वेला, वाहुळ]

येदे—वि (कु) एतथा [स यावत्]

येद्याळा—किंवि (ना) या वळीं [स यावत् वेला]

येथोळ—किंवि (व) गातापर्यंत [स यावत् वेला]

येन—छी (व) वीण जननाचा मोसम, विण्याचा काळ [वीण]

येविन—पु पांय नाट ' आपाची विन भगवतराव येविन

वृष्टाजी कदम पांजळ ' —समा २३१७ [फा]

येम—पु (अप) यम ' जया नावडे नाम त्या येम जाची । '

—राम १०१ [स यम]

येमाई देवी—छी एक छुद्र देवता ' यमाई देवी म्हणे जी गुडउत्र लाई । ' —सप्र ५१४ [यमाई]

येयां—सना यात्रा ' किती मोठा कला येया देता । माझे नि लें । ' —शिशु १२२ येयाचिजां—सना यात्र्या ' तेंह वळीं त नावळा । मगें येयाचिजा कवतिका । ' —शिशु २२४

येर—रु येरी—रें—सना (व न्य) दुसरा, तो एक उल्लेख केलेला मनुष्य, अन्य, इतर ' सीता ह्मणे लक्ष्मणा धावा येरु म्हणे राक्षसी माव । ' २ हा अवलका पूर्ववाक्यात ज्याचा नामनिर्देश केला असतो त्याचा पुन उल्लेख केल्यास असता ह्या सर्वनामाचा प्रयोग करितात, तो, हा तैमाचि देखे येरें । निनाईं भति गहिरें । ' —हा ११४६ [स अपर, अवर स अन्यतर—अण यर—यर=येरु] सामाशब्द—० घर—न ब्रह्मस्वरूप ० जावाई—पु

जावयाच्या भावांस तुळतुलें म्हणतात ० येर—वि परस्पर,

एकमेक काय रिजत असे यरयेरी । ' —हा १८७ ० येरा—

किंवि १ एकमेकाळीं त्याच्यामध्ये, परस्पर येरयेरा भेगी

युद्धाच्या प्रपणी । ' २ सतत नेहमी ० वाडी—छी—किंवि

(व) लोकर, वाजवीपेक्षा अगोदर [येर+वेळ] ० वाळीं—

किंवि योग्यकाळी, घुबेळीं सत्रवर जे काम रात्री करण्यास घास

पडता तें दिवसा उरकून घेण्यावद्दल सांगायला असल्यास उप

योग ' येरवाळी गाईस बाग बाल ' येरीकड—किंवि दुसरीकडे,

इकडे ' राम उभे लग्नासी । येरीकडे जानरी । ' —वतीव १०

४४ ' येरीकडे नृपति धाडुनि राजइसा । ' —र १० येरीमोहट—

वि उलटें, सोडा खाली व बुडवा वर असे भलतीकडे तोंड अस

लेले ' उपडिले वचतिके । शाह येरी मोहरा यके । ' —हा १५

४१ [येर=दुसरा+मोहरा=तोंड]

येरजा (हा) र, येरघार—छी कण्ठवाणी व निष्कण्ठ

जये खेप हल्लाटा ' त्याची सरली येरजार । हारला सफळ

व्यापार । [येर+जार] येरजाण्या—स्त्रीव खेपा कर्मे करि

ताना फलाभादि सोडलेली असल्यामुळे स्वर्गाच्या येरजाण्या न

पडतां ' —गी २६२

येरंड येरंडमूळ येरडी—ड येरबेल यरंडपासाप

येरमीठ येरवा येरवीं, येरशोर यरुद्वी येरवीं,

येरवीं येरदोडा, येरवाची येरवा, येरवाप (ये) ल

येवींच येवींतवीं येव्हा येव्हायेव्हा येव्हाशीं येळ

फोट येळा—एत एतमूळ इ० पडा

येरदेर—पु (गा) वार

येरली—छी १ (कु) एका मासाच नांव २ धन्याची

येरवण—स्त्री (४८) बांभुची विणलेली मोठी दुरही
येरवां—प्रि वि परवा, तेरवा

येरवान—न (कु) हमात वधूवराकडून परस्परस
येणरा शिषा

येर(न्ह-वी)र्हो—अ विचाराभरी नाही तर 'तरीच
खेले वितारोग। येदवीं अनर्थ रोकडा।' -मुवन १ ८२

येरास—उ (गो) मातेवार्दक मनुष्याची इष्ट मिळणे,
इतरास, वारसा [येर+अस]

येरिळा—स्त्री लह्याळा, लह्याळ्याची एक जात 'समुद्र
राटाच व्हाऊ। तेणे लाहूचूणे सकळ। प्रभासे लागुनि प्रबळ।
उडिळ तत्काळ येरिकासनें।' -एमा १ ३८२

येरी-न्हो—अ (ना) एवीच उगाच

येरव्या—स्त्रीअव (व) चारा एवढी एक प्रकारची आवट
गोष्ट फळे

येरें, येर—न (गो) सुनाय येरें भर-न येरें धरून
बसण्याचे होडीचे टोंक येरें घुंवडायफ कि (गो) मार्गास
लावणे, दिशा दाखविणे, किंवा फिरविणे येरिंह—किवि येदवीं
'यहिं नाकळसी कोण्हासी।' -सप्र ६ ३५

येन्ही, येन्हवीं—किवि (व) सहज

येल—बल पहा

येल्(ल्)गार—उ एलगार पहा मोदीम दौड, न्याचे
कूप घडाई, निकराचा ह्वा [तु इलगर]

येल्(ल्)वी—उ बरील प्रतिनिधि, तह ठरविणारा बरील
-गया ४५४ [तु ईल्वी]

येल्णे—अकि (ना व) खोदया चेष्टा करणे, नास
देण्याच्या हेतूने वागणुपणा करणे वेवेविदे वळे करणे, गमजा
करणे 'काहून येल्त गा। पायज (पाहिल) काय काही?'
[वेल्हाळ?]

येल्शेल—किवि १ (व) एका टोंकापासून दुसऱ्या टोंका
पर्यंत २ हाताच्या धुऱ्यापासून दुसऱ्या धुऱ्यापर्यंत [श्ल-टोंक]

येला—उ एक झाड वटवोडा वेलची 'येला वकोळ
पूगीकळ खदिर शशी नायपत्रो लवणा।' -साह ३ ४८ [म
एला]

येली—स्त्री (व) लाकडाच्या लाव लोकळ्यास चार पाच
उभ्या लुग्या बसवून कपाशी पेरण्याकरिता केलेले आळन

येले—न कऱ्या चामड्याची दोरी असलेले नागराच्या
उपयोगाचे आऊत हे माग लोक करितात

येल्पा—स्त्रीअव (खा) वेला वेष्टा खियाचा दहामध्ये
पालण्याचा चांदीचा दागिना खियाचे बाह्यभूषण [वल]

येल्हे—उ (व) शास, कष्ट, हाल, येल्णे पहा 'काय
येल्हे माडडे त्याचे'

येल्हावणे—अकि (व) पाजीलपणा करणे, इनावण
-वशाप ५१ ४७९

येल्च—किवि एवच, एकूण, एकदरीत, सारास [स
एवम+च]

येल्जणे—सकि (गो) आटवण करणे मात आगणे,
योजणे (अप) [योजणे]

येवतणे—सकि (प्र) वेवतणे पटीस लागणे चिडविणे,
खनपरीस बघणे, त्रास वणे

येवा—उ १ येणे आगम आगमन, ह्या अर्था जावा शब्दा
शीव प्रयोग होतो २ दुसऱ्याकडून येणे असलेला पैसा 'पाचशें
रुपये लोकाकडे येवा लाई' ३ (ल) लाभ प्राप्ति, मिळालेला
नफा ४ क्षोभा, लावण्य, रूप, देखणेपणा 'द न ताळे
सोन्दानें बसा येवा आला' योग्यता, शोभितपणा, प्रशस्तपणा
(बळे, भूषणे यावा) 'काळ्या मनुष्याला मोत्याचा देवा
असतो' [येणे] म्ह० उदह खाष्टा मेवा तर येना अर्धभाकरीचा
येवा सामाशब्द-० जावा-उ येणेजाणे, घरोवा, रावता, भेटीस
जाणेयेणे दखणवळण [येणे+जाणे] ० देवी-स्त्री जमा व खच,
पेणी व धणी व्यापार ० व्यवहार [येणे+वणे]

ये(ह्)चाळे—न (को) पाणसर्पाची एक जात ही
पाण्यात राहत

येवि—किवि जव जों 'एव का पा हा उगला। म्हणौनि
कृष्णे यनि पाहिल।' -माहा ११ १५३

येश येशस्त्री येशवान, येशवत, यशापेश—यश,
यशस्वी, यशवत इ० पहा

येशेल—न (व) गोडे तेल, ख'वयाचे तेल अळशीचे
तेल

येस, येसकट येसण येळ येळणे येळू—वेस,
वेसकट इ० पहा

येन—स्त्री (खा अहिंराणी) शेवाडे गाडी जाण्या
इतक्या रुद जागम लावावयाचा (वाग्याचा कावटपानी वाध
लेला) दरवाजा शाप क्षापा फाटक [वेस]

येसकर—उ (व) वेसकर पहा

येसरी—स्त्री (पु) शेतकी) मोठी शिवळ

येसणा—मि इतका अष्टा ग्राम येसणा विस्तार।'
-गीता २ २२७७ [स ईदरा] येसणे वि येवडे असे येसणे
पतन कुलसुर्वी। -झा १ २६१ [स ईदरा]

येसपार—उ अवटिकाण पत्ता

येसर—न १ (५ पाटी) आमटीत पाळावयाचे माजलेली
बाळ, तांदूळ इ० कांचे मिश्रण २ तिसरट मसाला वेसवार पदा
येसया—स्त्री १ वेदया वेसवा पदा २ (बायबी) भांड
खार, तंबागरी, नोबाळ बाई 'बाई येसवाच बाहे' [स वेदया]
येसवार—स्त्री (५) मसाल्याची आमटी [स वेसवार]
यसान, येहसान—न प्रसाद, दया, उपकार 'सा
गृहस्थावरी सुम्ही येहसान करून निरोप दिव्हा यासुळे तो
उपकारी आहे'—स ११६ [अर एहसान] येहसानमन्दी—
स्त्री वृत्तता—पदम ११

येसाय—स्त्री (गो) तालीम (नाटक इ० कांची) [व्यवसाय]
येसर—न काळे तिसर, तिसरट मसाला वेसवार पदा
येळ, येळा—न (चटपुरी) वेत, सोन्याचे अगर चांदीचे
कडे येव्या पदा [बेळणे]

येळकोट—टी—स्त्री सरोबाचा जयजयकार, एळकोट
'लाक येळकोटी म्हणती त्या कोटीरे।'—भा ११—पुत्री
मास 'सगळ्याच्या मदतीने मानाचा येळकोट करण्याचे सोपे
आहे'—अस्तभा १६ [यळकोट]

येळणी—स्त्री वेळणी, पसरट भाडे, (चंद्रपुरी) पसरट बाटी,
(५) खापताचे परळ

येळयाळी—म वेळेवारी, योग्य वेळेला [बेळवार]

येळा—प वेळेदोहा ण्ण 'बनुविष परिमळा येळा बाळा
बदादि।'—एहस १४ १३६ [स एला]

येळा—स्त्री साव

येळारतु—प वेळारत पदा वैवारी सागळता

येळील—वि १ अळणी येळील केले सरेस्व।'—दावि

४० २ लज्जत 'लोक येळील केले।'—दावि ४०

येळिल्लवाणे—वि ओशाळे 'येळिल्लवाणे करू नये। आपणासी।'—
दा १४ १५४

येत—किंति १ ऐन, भर सुद्ध 'साठ लासाची बेरीज येत
५ इमाफा मिळोन सिद्ध केली'—रा ७ ५३ २ तत्पत, मुख्यत
[अर ऐन]

या—कि येथो (येथे) तृतीयपुढारी अज्ञात्री एडवचन)
'सुर्वि म्हणतो तुझे यशचि वन्य यो मायना।'—केडा ११४

येरू—प गिरदा, खादपरी 'येरू प्रमाणेच वापराच्या
लावीतून कॉरर काढावयाची असते।'—शिकशि १ ६० [इ]

योग—प १ जुळणी जोड, मिलाफ सय सयोग, सलमता,
सम 'योग पुढे भ्रुसुसंवे तिचा घडता'—मोआदि ३ ६ २ परस्पर
संबध, कणासुबध सगत 'तिला न्हाण यावे आणि तिचा दावला
मरावा असा योग होता' (समासाद) कालयोग, दैवयोग,

प्रास्ययोग इ० ३ आध्यात्मिक अथवा भावि अंकि अगर ध्यान,
चित्त करून होणारे ब्रह्मस्य, ध्यानपूजा, मानसपूजा, समाधि
५ त्यासबधी नियम ५ आसन, प्राणायामादिक साधनांनी चित्त
पुतीचा दिवा इद्रियांचा निरोध करणे ५ मार्ग, साधन, आरम
साधन या अर्थी अधिकयोग, कर्मयोग, ज्ञानयोग इ० 'सक्षेपाने
सुम्मा योग अगर कर्मनिष्ठा अये म्हणतात ५ सगोलाचे २७ भाग,
ज्यावरून चंद्र सूर्याचे अक्षात रेखांत मोजतात ते ते योग असे—
निष्कन, प्रीति, आसुष्मान्, सौभाग्य, शोभन, अहिम, ५
सुध्मां, धृति, द्रुल, गड, तृदि पुन व्यापात हवेण वज्र
सिद्धि, स्मृतीपात, वरीयान् वरीय शिव विद्धि साध्य शुभ,
शुक्र, मन्ना, ऐद व वैधृति अये २७ योग माहृत ३ यातिनी २८
योग मानतात ३ सवध, जवळ ठेणे 'प्रहाच वाला (वस्तुत
भोग) सुयोच्या इतर झाले म्हणे त्याचा सुयांमूर्ति योग झाला
निवा युति झाली अये म्हणतात'—एव २३ ७ उपाय
योगना, वस्तुचा उपयोग विनियोग, बायार्थ साधना, प्रयत्न ८
इशता, योग्यतम समत्व ९ (गणित) रचम, रास, वरीज
१० साधन, युक्ति 'एरच योग (साधन अगर युक्ति) आहे'
—गीर ५६ ११ मिगी १२ कवटा १३ कार्यवृत्तात १४
सुवि 'योग वरचा हा पुन्हा घेना।'—दावि २४२ १५ (वैयर्थ्य)
इलाज, उपाय, औपध 'आमबापुनर एरळेलाचा योग प्रशस्त
आहे' १६ मोटा लाभ 'मग योग योग ऐमा सदसा
उटला वळी महा दावद।'—मोर्कण ७ ३५ १० जारणमाण,
जाटुणो १८ ईश्वरी सधस्य १९ समाधिशास्त्र २० तत्त्वज्ञान
२१ व्युत्पत्ति, व्युत्पत्तिमूलक कर्मे २२ सूत्र नियम कायदा
२३ (श्वो) विशिष्ट तिथि वार, नक्षत्र यांचे सहचर्य येणे उदा०
रविवारी हस्त आले असता त्यात अमृतसिद्धि योग म्हणतात [स
पुनू=मोर्कण] सामाशाब्द—० व्युत्पत्ति-३ योगश्रेष्ठ ३ १४४
० धर्म—पु वृत्तव्य, सद्गुण, अथवा योग्याने विशेष कर्म,
त्याचेई ददा विशेष आहूत—अहिंसा, सत्य, अस्तेय, ब्रह्मचर्या,
अपरिग्रह (हे पाच यम वे) शोच, सतोय, तप, स्वाध्याय, ईश्वर
प्रणिधान (हे पाच नियम होत) दुसरी गणना अशी आहे—
अहिंसा, सत्य अकोष, त्याग शांति अपेक्षुन, दया, अलोभ,
माद्वे, लज्जा काही दम, क्षम अचापल्य, तेज तितिक्षा, हे
यातच गणतात ० निद्रा—स्त्री विश्वप्रत्ययानंतरची ५ विश्वरूपतीपूर्वीची
ब्रह्मदेवाची क्षोष ईश्वराची निद्रावस्था, योगमाया सहस्ररूप
दिशति—झा ५७८ ० निद्रा—स्त्री योगपरायणता—झार ३ १५
० पट—प १ भ्रेष्ट भोग २ सन्यासादीक्षेचा एक प्रकार सन्यासाचे
त्यासबधी पाळावयाच नियम वगैरे 'त योगपटाची मवणी।
जीवी अनियम चित्तवणी।'—झा १६ ३३८ ० भूमिका स्त्री

योग्याधी विशिष्ट अवस्था, स्थिति 'श्रृंगार्याधिया प्राप्ती । मन्वे उद्देश विहासी । योगभूमिका ऐमी । अंगी बाजे ।' -अभूट १८५
 ०सप्त-वि योगगणनांत काही प्रत्यक्षाय पद्धत्यामुळे पुनर्जन्म पाव लेण ०माया-०भी ईश्वराची जी मायारूप शक्ति ती, भ्रम, माया, माया व भ्रम पदा ०मुद्रा-०भी रोचरी, भूचरी, पाचरी, अगो चरी, आलेख ६० पांच योगमुद्रा, यांची स्थाने अनुक्रमे नादविंदु नासिका, नेत्र, कर्ण, व आकाश ही होत 'राचरी भूचरी पाचरी । अगोचरी आलेख यापरी । माजी सयसली रोचरी । नादविंदूही ।' -कथा ७.४ ७३ ०राज गुग्गुलु-७-३ एक प्रकारचे रसायन, माया ०रूढ-वि बुद्धान्तीने ज्यांचा प्राप्त अर्थ व हउ अर्थ हे जुळतात असा (शब्द) जसे- अंगरत्ना, जलरत्न, पद्मरत्न, भूपर काही शब्द योगिक, काही रूढ आणि काही योगरूढ असतात ०शास्त्र-न चिंताची एकाग्रता करण्याच्या साधनासंबंधीचे शास्त्र ज्यामध्ये प्राणायामाद्वारा अत करण्याचा एकाग्रतेचा उपाय मागितला आहे असे सहा शास्त्रातील एक शास्त्र ०सार-३ विचार ०क्षेम-३न निवांड, चरितार्थ, उद्दोषोपग 'याचे योग क्षेमावृत्त मीने वडू तर्क पावल पंथी इनाम 'साठ १ ३६ योगक्षेम चालविणे-एखाद्या मनुष्यास पाहिजे असेल ते मिळ घून व्हेणे, समाराशी एकंदर व्यवस्था पाहणे, उदरनिवाडाची तज बीज करणे 'जे मन्म अनन्यगर्वे शरण येतात त्याचा योगक्षेम मी चालवितो' योगानंद-३ योगाभ्यासाने होणारा आनंद, पाच आनंदार्थी शब्दचा योगाभ्यास-३ इतयोगादिकांचा अभ्यास, शिक्षण, योगशास्त्राचा अभ्यास, चित्तवृत्तीचा निरोध करून ध्यानादिकांचा केलेला अभ्यास योगायोग-३ १ देव गति, अनपेक्षित अशी परलेली काही गोष्ट, वनाच २ अनुकूल काळ आणि प्रतिकूल काळ 'योगयोग पाहून बागवें' योगा रूढ-वि, योगी, योगनिष्ठात 'तोच पुरुष योगरूढ म्हणजे पूर्ण योगी शाला' -गीता ६.४ योगासन-३ योगाभ्यास करणा या श्यायाची विशेष प्रकारच्या पद्धतीने बसण्याची रीत योगिनी-०ही १ दुर्गादेवीची परिचारिका या ६४ आहेत २ यागाम्यासी छी, योगीण [स] योगी-३ १ योगसाधन कर णारा, योगमार्गास लागलेला मनुष्य -हा ६ ३९ २ योगसाध नाचा उपयोग जादुगिरीच्या रूपाने करून लोकास चमत्कार दाख विणारा मनुष्य 'भारतीय बाहुमयात यागी याचा अर्थबडा जादू गार असा होतो' -हाको (य) ६५ ३ (सामा) सन्यासी अथवा भक्त योगेश्वर-३ १ श्रेष्ठ योगी, सर्वोत श्रेष्ठ प्राणी, नावाजलेला योगी, भक्त, सन्यासी, साधु २ हृष्ण योगी-शम सुळे योग्य-वि १ शोभेलसे, स्थानानुकूल 'पालखी जी आहे ही भीमतास योग्य' २ मान्य, समत रास्त दरोचर ३ अनु

रूप, उचित 'या रीत हा मयात योग्य आहे' ४ उत्कृष्ट, श्रेष्ठ 'अभ्यास मंडळीत बापुजी याबाबे असुर योग्य आहे' योग्यता-०भी मातेष्णा, पात्रा

योजक-०भी १ कल्पित काढणारा, सुक्तिवान २ व्यवस्था पक, योजना करणारा ३ जोडणारा, लावणारा विचारक, सया ज ४ (गणित) मिळवावयाचा, वेरीज करावयाचा (आकडा राय) ५ (पुत्रीने) शोधून काढले, याजने [स पुत्र=सयोग करणे] योजकस्तत्र दुर्लभ, -एखाद्या वस्तूचा योग्य स्थळी व योग्य प्रगती उपयोग करणारा माणूस दुर्मिळ असता उपयोगाच्या वस्तू जगात पुष्कळ आहेत त्याची योजना करणारा मनुष्य मान मिळवणे कष्टिण आहे 'योजक-०भी योजना पदा [योजने] योजने-कि १ लावणे, नेमणे, कोणेकाला कोणेक कामी नेमणे, दिवा त्यापिणे 'त्याजकडे पगारदार आ पाणला कणया योजन तर पैयाचा उग या होईल' २ व्यवस्था लावणे, ठरकणे, रचणे ३ विचार करून ठरविणे, शोध लावणे, शोधयानु काढणे, सुक्ति काढणे, साधन मिळविणे, कोणेक गोष्ट अशी अशी, या प्रकारे करावी ६० रूपे सकल्पिणे ४ नियम करणे, निश्चित करणे, नेमणे, नेमस्त करणे, ठरविणे 'मुद्दी वर योजला होता त्याचें रासवृत्त मिळत नाही' ५ वणे, ठेवणे 'यदुच्या देही जरति योजीन' -मोआदि ११ १४ ६ आश्रय करणे 'जें सुद्विद्योगा योजिले। तेवि पारत वाहले।' -हा २ २२७ [स पुत्र=योजना करणे] योजना-०भी १ व्यवस्था, रचना, ठराव २ वेत, धोरण, अंदाज, रूपना मकल्प, सुक्ति ३ नेमणूक, लावणे, जोडणे, दगू करणे योजित-वि १ रचलेले, ठरविलेले उपयोगात आणलेले २ हुडकून काढिलेले, शापिलेले, सनाने ठरविलेले, सकल्पित ३ जोडलेला, लाविलेला, नेमलेला, निश्चित, नेमस्त केलेला, जुळलेला जुळविलेला [स] थोड-वि १ योज व्यास योग्य २ (गणित) जीत काही रकम सख्या मिळ वावयाची आह अशी (सख्या) [स]

योजन-न १ रस्त्याची लावी अगर अतर मोजण्याचे माप चार दोस, नऊ मैल, किट्याचे मते ५ मैल 'शक्तसभा साधेशक्त योजन दीर्घा तशीच विस्तीर्णा' -मोसभा १ २३ २ योजना, वेत ६० [स]

याध-३ योद्धा, वीर 'हरणि यशो-धन गो-धन योध अगणित स्रवांसि नेऊन। -मोविशट ६ ५२ योधसंराव-३ युद्धतारीची सुरवातीस सूचना देण्याचा आवाज, शस्त्र फुकणे, लढाईत स्फुरण देण्यासाठी ओरडण्याचा शब्द (हरहर महादेव ६०) [स] योद्धा-३ पुर पुरुष, वीर लढाऊ शिपाई, लढ वया [स]

योनि-नी-ली १ (त्रियाचें) जननेद्रिय २ जन्मस्थान, शरा, उगम, त्या त्या पदार्थाचें जें उत्पत्तिकारण ती 'मेघ हा धूमयोनि आहे' ३ प्राण्याची जाति निंबा वयें; कोटी उदा० मनुष्ययोनि, व्याघ्रयोनि इ० या योनी ८४ स्थ आहेत असें मानलें आहेत त्यात २० लक्ष वृक्ष, १ लक्ष जलचर, ११ लक्ष किडे, १० लक्ष पक्षी, ३० लक्ष पशु, ४ लक्ष मानव ४ जगाचें-निमित्त कारण जें ईश्वर, काल स्वभाव इ० त्यासहि म्हणतात 'ईश्वर हा जगयोनि होय' ५ होमकुडाच्या मेखलेस पश्चिमभागीं शालुकेसारखी आकृति करतात ती [स] • **कन्द-पु** एक रोग [स] • **चतुष्टय-** न जीवाचे चार प्रकार, कोटि (जन्माच्या प्रकारभेदाने-जरायुज, अंडज, स्वेदज, व उद्भिज) • **दाह-पु** त्रियाचे जननेद्रियातील असख उष्णता, एक रोग [स] • **द्वार-न मूत्रद्वार,** मूत्रेद्रिय (त्रियाचे) [स] • **नासा-पु** स्त्रीजननेद्रियाचा भाग • **पुष्प-न** (का०प) स्त्रीजननेद्रियाचा भाग [स] • **भ्रंश-पु** योनी बाहेर येणें [स] • **रोग-पु** स्त्री जननेद्रियाचे विकार हे २० प्रकारचे आहेत • **पात-पु** योनीसवयीं वातविकार [स] • **प्रण-पु** योनीमध्ये क्षत पडणें, योनी घुस्तरणें. [स] • **शूल-पु** योनीत दुखणें, कळा येणें [स] • **संकर-पु** उत्तम, अधम वर्णाचा मिलाफ, मिश्र सति, जारज उत्पत्ति • **संरंध-पु** विवाह द्वारा जो परस्पर सवय होतो तो, यौनसवय [स] • **संयुत्ति-स्त्री** योनीचें आकुचन [स] • **स्फुरण-न** योनी घस्तरणें, एक रोग [स] • **स्फोट-पु** योनी फाटणें, छिद्र पडणें [स] • **योन्मर्श-पु** योनीचा विकार, जननेद्रिय बाहेर येणें [स]

योपा योपित्, योपिता—स्त्री १ सामान्यत स्त्री २ अभिचारी अपवित्रता [स युष्=सेवा-चाकरी करणें]

यौक्तिक—वि १ कृत्रिम बौद्धिक, कसबाचें २ सामाजिक अथवा सयुक्त (शब्द अथवा प्रत्यय) जसे—'देवभक्त, विद्वान्' ३ योगविवेक [स]

योगपद्य—न एककालिकता समकालिकता, कालैक्य [स]

योगिन्—वि प्राकृतिक प्रत्यय निंबा इतर अनेक अर्थवत शब्द याचा परस्पर योग होऊन अवयव शब्दयानुरोधानें अर्थ व्हाव याजोगा सिद्ध झालेला (विशिष्ट शब्द) शब्दावयवावरून निर्णयात (अर्थ) • **शब्द-पु** ज्या शब्दाचा अर्थ त्याच्या अवयवाच्या अर्थाच्या जुळणीने उत्पन्न होतो तो शब्द

यौतक—न स्त्रीपणाचा एक प्रकार [स युज्, युति]

यौतिकमास—पु नक्षत्रव्यतिरेकानुसार सूर्याची युति होण्यास चत्रात् २ दिवस ५ तास आणखी लागतात ह्या कालास यौतिक मास दिवा चादमास म्हणतात ह्या मास २९ दिवस १४ तास आणि १४ मिनिट ह्यानी पूर्ण होतो

यौनसंबंध-पु यौनसंबंध पदा [स]

यौवन—न तादृश्य, वयांत येणें, पूर्ण वाढ (शरीराची) [स युवन्-तरणा] • **कंटक-पु** तरुणपणी तोंडावर येणारे फोड अगर पुटकुळ्या, तादृश्यपीठिका [स] • **पीठिका**—स्त्री कफवातपित यापासून सेवरीच्या काट्यासारख्या पुटकुळ्या तादृश्यात मनुष्याच्या तोंडावर येत असतात त्या [स] • **यौवराज्य**—न युवराजाचें म्हणजे राज्याचा जो कायदे शीर व रत्न त्याचीं कर्मे, कर्तव्य किंवा अधिकार, युवराजाचें पद किंवा अधिकार [स]

र

र—मराठी व्यंजनमार्गेतील सप्ताविसावें व्यंजन अक्षरविकास-चार अवस्था पहिली अशोकाल्या गिरनार लेखात, दुसरी मदसोर लेखात (इ स ५३२), तिसरी कुदेश्वर लेखात (इ स १९१), ४ थवथी ओधपूर-लेखात (इ स ८३७) [ओसा]

र—स्त्री रड, ररणें या अर्थी संकेतानें, रदन, किंकाळणें, रडणें 'करि बहु ज्यातें मातुनि पतितेज सायुज राका र' • **ओभु** २५५ र चा पाढा घाचणें, र चें माणें छावणें—**सागणें-माडणें, र करणें-माणें**—१ मोठ्यानें रडणें, ओरडणें २ रडणानें सभणें, दुबळेपणा दाखविणें ३ रडणें, कसा तरी काळ कळणें ४ पोरकटपणें वागण, रडणें भेकणें र र—स्त्री रडणानें र पदा [र द्वि] • **करीत**—क्रि वि जोरानें किंवा उत्साहानें नव्हे असें, रवत कडत, कडानें

र—अ रे (अप) 'दौडी दग्याचा हुकूम झाला है र' • **नामना** ८९

रा—(सक्षेप) १ खाना २ राजमान्य • **खर**—(सक्षेप) रबिलाखर • **घळ**—(सक्षेप) रबिलावल

रजया-आया—स्त्री भव रयत —आदिलशाही फमानें [अर]

रई—ई—स्त्री (व) रवी, घुसळणी [स रवि, प्रा रई, हि रई]

रईस—पु १ सरदार, जहागीरदार 'अवल परचा बंदो बस्त नोट राखावा हें रईसास लाज्य'—पद्या २१ २ श्रीमत, मोठा माणूस 'रईस माणसं आहेत या राखत' ३ (व) राई जारा, बस्तीदार 'कोठले रईस तुम्ही' [अर, रईस]

रंक—वि १ गरीब, दोन (माणूस) राजा किंवा राव या शब्दाच्या जोडीने येतो—ह्या ५ ११०—एमा ५ ४६८ 'रंक राजमाफसि म्याने'। तेच पुढें राजा आले। • **दा** १ १० ३१. ३ दोन, जाचार, गुद 'पै रंक एक आरंभणें। काडुळती अती

धंवा; गा धंवा म्हणे। '—शा ८.१२८. [सं.] ० एण—न. दारिम
—शा १८.३२३.

रंक—न. जीवत्व. ' भीतरीं नसतां रंक । लोक प्रसीध बाज-
विति संस । '—श्रु १.३.

रकटा—पु. दोरा; आगराव्याकरिता बापरावयाचा दोन्याचा
निवा रसमाचा, केळीच्या सोपाचा, मंगलनाचा तुकडा; गव-
ताची पात चिंधी बगैरे. २ करणोटपाकरिता घडलेला दोर बगैरे.

रकटे—न. १ फाटके घोंगडे; कापडे. २ लढतरे; जुने, फाटके
यत्र ३ जुना शेंला, धोतर, उपरणे इंस तुच्छतेनें म्हणतात. [बा.
रट्ट=जाडभरडे कापड]

रकत, रगतओढ, रकतपिती—(प्र.) रफ, रफ ओढ,
रफपिती इ० पहा.

रकत्या—पु. १ (अप. रक्ता) गांवाभोंवतालची जमीन,
गाव, खेडे, परगणा बगैरेची हद्द अगर प्रदेश; किंवा बगैरेच्या
समोवतालचे मर्यादित क्षेत्र २ शुलभ; बंदी. [अर. रक्वह=
गळ्याभोंवतालची कडी, सातळी] ० येदी—स्त्री. गावच्या जमिनी
(पडीत, बडीत, इनामी इ०) ची माहिती देणारा तत्का, कागद;
जमाबंदीचा ठका.

रकम, रकम—स्त्री. १ हिशोबाची बाब; कलम; गोष्ट;
अंशराशि. २ एण; चिन्ह; हस्ताक्षर; लेख. ३ (ब) जात, प्रकार;
तन्हा. ४ शीजवस्तु; हाण; दागिना. 'चादीच्या रकमा एकशेर
आदपाव वजनाच्या...'—विश्वित १.११. ५ विशिष्ट इन्द्रसंख्या;
परिमित द्रव्य; ऐवज. ६ पोटागी; भत्ता; खर्ची ७ कोणत्याहि
पदार्थाचे विशिष्ट प्रमाण. ८ तड, टराव, कडार बगैरेचे कलम
—पया ३२०. [अर. रकम. रकमेस आपणें—मोटा ऐवज करणे,
निमतदार बनविणे; वस्तु कायदेशीर करणे. रकमेस येणें—१
निमतवान होणे; मूल्यवान होणे २ (ल.) जेर येणे. 'तो
इशका उद्दाम पोढा होता पण त्या चातुक्स्वाराचे हातीं जाताच
दोन दिवसात रकमेस आला ' ३ दिशेवात धरण्याइतकी
निमत येणे; व्यापार, देवघेव, अगर व्यवहार बगैरेची निमत
निश्चित होणे; मूल्य ठरविण्याइतके निश्चित स्वरूप प्राप्त होणे
० पात—स्त्री दागदागिने. 'शिरसाळवर व बालूची हुज्या दे माझे
घरी जाऊन माझी रकमपात घेऊन गेले'—विश्वित २.७९
० चंद—सार—किवि. एकेक बाब घेऊन, कलमदार; अंशावशाने
रकमाला—पु १ बावीची, जिनसाची यादी, वस्तूंचा हिशेब.
२ जमाबंदी, जमीनमहसुलाचे हिशेबपत्र, राजलेख —राज्य
१.२५ रकमी—वि. १ टराविक, निश्चित, कायम (जमाबंदी).
२ कलमी. रकमेरकमेचा—वि. (ना) तन्हेतन्हेचा
रकाना—पु कागदास रमी पडी पाडून अगर आवुन
केलेला भाग, कागदाचा उभा भाग, स्तंभ, तुयेंभाग. —राज्य १०.

८ (ई) कॅलम. [अर. दम्न=स्तंभ] रकान्यास आणणें
येणें—१ बरीच निमत आणणे, येणे; दिशेवात लिहून ठेवण्या-
इतकी निमत आणणे, येणे. रकमेस आणणे—येणे पहा.

रकाना—णा—पु. (व.) माज; उन्मत्तपणा. रकान्यावर
येणें—(ब) माजणे; जोर येणे. 'रकान्यावर आला म्हणून असे
बोळतो.'

रकाय, रकायी, रकेवी—स्त्री रिकाय—वी पडा.

रकार—पु. १ रडगाणे; रडणे; २ करणे; धोंबळणे. ३ ईर्ष्या
अभाव व त्यामुळे येणारा दिलेपणा. ३ अपयश; नाश; ओंफन्
(काम, योजना इ०चा). (कि० होणे; करणे) [र (रडणे) +
करणे]

रकट (फटा) ण—न—न (विणकाम) वसारण्याच्या वांटी
दिव्यावर जें दोन थोटे विणतात ते; लुगडे इत्यादि वस्त्राच्या
करळ्याचा भाग. [रकटा]

रफ्त—न. रफिर; जिवंत प्राण्याच्या शरीरांत सतत वाहणारा
ताबडा रफ, शरीरातील एक द्रवरूप धातु. —वि. १ ताबडा; तावूस
रंगाचा; रफासारखा (ताबडा) लाल; लालभट्टक. २ रंगविलेले,
रंगीत. ३ आपक, अनुरक्त; संवय, शोक, लडा, ओडा असलेला;
(सं. रंजु—त—रफ; प्रेजि. रत, पोडें जि. अरत) (वाप्र.) ० फाट-
विणें, रकाचें पाणी करणें—उत्तरकोड करणे; फार मेहनत
करणे. ० पडणें—शौच्याच्यावाटे रफ जाणें. रकाचें पाणी
(आणि हाडाचे मणी) करणें—अतिशय इमानानें आणि
मेहनतीने कामगिरी करणे. ० पाडणें—(मंत्र, जादूयोगा इ०नीं)
बाहेर रफ पडेल असे करणे. रफतावणें, रफताळणें—कि. १
रक्त बाहू लागणे; रक्तस्त्राव होणे (जखमेंतून). २ रक्तवेवाळ
होणे (शरीर, वस्त्र, वस्तु) सामाशब्द—० ओढ—स्त्री रक्त पडतें
तेतु. ० शुद्ध—न मुलाच्या डोक्याचीं हाडें व त्याचा यामध्ये कधी
कधी रफ साचून शुद्ध होते ते '—वास्तोमचिन्तित्सा ५०.
० गोलक—पु (शाप) रफाचा येव, विटु इ० (ई) वळड
ज्योब्यूल. —सेपु २. ० चंदन—पु एक वृक्ष; ताबडा चंदन, याच्या
बाहुल्या, खेळणीं इ० करतात [सं] ० चंदनी—वि. रक्तचंदनाच्या
संबंधी ० ताळू—वि घोड्याचा एक प्रकार 'ताळूचे टिकाणीं ताबडा,
दारुप्रमाणे नेत्र, मानेवरील केस आरक्कवर्ण आणि बाकी सर्व
अंग ताबडें अशा घोड्यास रफताळू म्हणतात. '—अथप १.२३.
० धातु—पु ताबडा खडू; ताबडा (हर) ताल. [सं.] ० नेत्र-
वि ताबडे, लाल दोळे असलेला (घोडा); अशुभ चिन्ह होय. [सं.]
० प—१ राक्षस २ डेंडू [सं. रफ+मा=विणें] ० परमा—मै-
पुन जनेनेद्रियाचा रोग; काहीं व्याधीच्या योगानें शिथ्पट्टारा जो
रक्तप्रवाह तिडीक लागून होतो तो; रक्तप्रेमह. 'मूत्रकोड आणि

परमे । रक्तपिती रक्तपरमे । -दा ३६ २९ [स रणप्रमेह]
 • पात-३ पुन, कापाकापी, मायामाही, कृत्तल, रक्त सांघे
 'त्यान्या दारासी रक्तात केत्यापावून तो पेसा दणार नाही'
 [स] • पिती-स्त्री महारोग, महाभ्याधि, गलतुण रोग [स
 रक्त+पित] • पित्या-नि रक्तपिती भरल्या महारोगी • पित्त-
 पुन नाह, तोड इत्यापुन रक्तप्राय हाणे आम्लपित्त रक्तपित्ता
 -गीता १३ २४१७ • प्रदूर-३ एक प्रकारचा प्रदरोग • प्रमेह-
 पुन रक्तशर्मा-में पदा जननेद्रियाच्या द्वारे रक्तप्राय होणारा
 प्रमेह, सघर्षीतून रक्त जाणे • घाटाळ-घोंघाळ-वि १ रक्ताने
 भरलेला, माखलेला, अंगातून अतिशय रक्त वाहून असलेला
 २ शरीर अवयव इंची अशी स्थिति हाताचा रक्तवहाळ
 झाला • घाऊ-घाहू-३ एक समिधात उबर, अगबर सापाचे
 तांबडे वटदळे उठणे • र्याज-वि १ ज्याच्या रक्तापासुन नवीन
 अमुर उत्पन्न होई असा (एक अमुर) २ डेंकू ३ (न) हाडिय,
 तांबड दाणे असलेले [स] • घुंढु-३ राक्षस [स रक्तविंदु]
 • घोळ-३ एका पाशाचा औदधी तांबडा बिंब गोंद • भरित
 (गा) रक्ताने भरलेला • मोंडळी-स्त्री (गो) सापाची एक
 जात ही चावली असता तोडातून रक्त वाहते • मा(मा)स-न
 रक्त व मास, शरीरातील मद्रकाचा अण ' रक्तमास आढले-
 शोवले-मुढले इ० • मास एक-एका रक्ताची, कुळनील,
 सगोत्र • मास निराळें-नात्यापा काडी सघष नसणे, माते
 नमो, असणान • मान्य-वि लडाईंमध्यें कलेल्या कायाविंदू
 झालेल्या जळमावडल बक्षीस दिलेल्या, घारा माफ जमिनी
 • मुखराग-३ (वृक्ष) शीर रौरस, निंबा मयाची धुवी दाख
 विण्याची लोढावरील लाली, तज्ञ • मेह-३ रक्तप्रमेह पहा
 [स] • माक्षण न शरीरातील रोगास वाहर पडावा म्हणून
 णळवा लावून, कापून फांसण्या टाकून दिवा विरा तोडून जे
 रक्ताचे निष्कासन करतात ते • रजन-न तांबडे काणे • रुधि
 रपेदा-स्त्रीस रक्ताच्या तांबड्या पशी (इ) रक्तकुंठेकृत्स्न
 • रोडा-रुहिडा-राहडा ३ एक प्रकारचे झाड, औषधी बन
 रुति, रालरोडा पाने ओंठरीच्या पानासारखी, मि-यातून मोटी
 गोल व तांबड्या रंगाची फळे येतात [स रक्तरोहितक] • र्घण-
 र्घणी-वि लाल तांबड्या रंगाचे [स] • खाहिनी-स्त्री
 जीमधून रक्त वाहत असते अशी शरीरातील नाली [स]
 • विकार-३ रक्तदोष रक्तातील विषाड [स] • विपाक-३
 रक्तदोषाने होणारा रोग विपाक पहा [स] • वृष्टि-स्त्री
 (आजारानंतर) शरीरात रक्त वाळणे याच्या चलट रक्तवय [स]
 • शोषण-न १ (आजारासुद्धे) रक्त कमी होणे, अया ल रक्त
 कमी करून वृक्ष करणे २ (ल) लोपाकडून त्याच्या सक्तीबाहेर
 वेसे उकळणे जळवा लावणे [प] • साह-को (कों) रक्त

माक्षण पहा फांसण्या टाकून रक्त काढणे • छाव-३ रक्त जाण,
 वाहण, रक्ताचा पाट [स] रक्ताचीआण-स्त्री एसावाच्या
 रक्ताची शपय घणे, निद्राची शपय घडासाली वसणे पहा
 रक्तात्तमी-नि एरागी पाटरा असुन डाव्या पुशीवर पक्त
 तांबडी टिकली अकलेला (पंढरा) -अथ १ ९७ [रक्त+भजन]
 रक्तातिसार-३ रक्ताची हुणवण -बालरोगविहित्ता १०७
 [रक्त+भतिहार] रक्तांबर-३ भगवे तांबडे वस्त्र -वि १
 तांबडे वस्त्र परिधान केले २ रक्ताने न्हालेला, जखमी झालेला
 [स रक्त+भर] रक्तावील-ळ, रक्ताभोवळा-वि (काव्य)
 रक्ताने माखलेला, भंगातून रक्तप्राय होत असलेला [स रक्ता
 णिल] रक्ताभिमान-३ समान रक्ताविषयी अभिमान, जायति
 जातीचा जागतेगा ' आम्हालासुद्धा रक्ताभिमान हा आहेच '
 -टिके २ ४५० रक्ताघ्न-३ एक प्रकारचे झाड व त्याचे फळ
 रातवी पहा [स रक्त+आघ्न] रक्ताक्षी-३ मूठव्याप, रक्ती मूळ
 व्याप, बीजाच्या वाटेने रक्त घरणे [स] रक्ताक्षरोघ-३
 रक्त न वाहणे, रक्ताने अभिमरण होण्याचे थावणे, रक्ताचा
 विशिष्ट जागी सचय होणे [रक्त+भररोष] रक्ताक्षय-३
 शरीरातील रक्त सचयाची आगा, हृदय [रक्त+आक्षय] रक्ता
 सन-न तांबड्या दुपारीचे झाड रक्ताक्ष-वि १ तांबड्या
 लाल डोळ्याचा (घोडा) २ तांबडा, लाल (मोती, द्याल)
 [स रक्त+अक्ष] रक्ताक्षी-३ साठ सवत्सरातील अदावनावा
 सवत्सर रक्ता-वि पंचराव्या धृतीचे नाव [स] रक्षित-स्त्री
 अनुग्रह, राग [स] रक्षितका-वि सातव्या धृतीचे नाव [स]
 रक्षितपा ३ तांबडेपणा लालपणा, लाली [स] रक्षितया-वि
 लाल रंगाची छटा असलेला (हिरा) हा दोष अशुभ मानतात
 रक्षती-रक्ष्या मूळव्याप-स्त्री जीत रक्त पडते अशा मूठव्याप
 रक्ष्या घाळ-रक्षवोळ पहा रक्षतोत्पल-न तांबड कमळ
 [रक्त+उत्पल]

रक्तवान-३ १ झाडे विकून निबाह करणारा २ घराला
 झाडे पुरविणे श्रेण, पाने आणून जेवण्याला भाडणे या कामावरचा
 श्रीमताच्या घराचा नोकर -वाडवावा १ ९३ [फा] • खानी-
 स्त्री रक्तवानाची वृत्ति धरा

रक्ता-३ यावाखालची जमीन रक्ता पहा [अर रक्त]
 रख-वि (साक्षिक) (गाजीपाला बाजार) तीन सख्या
 रखडणो-स्त्री १ रखडपरी रेंगाळत चालणे काम करणे,
 रेंगाळणे रेंगत चालणे हुण्णाने सरकणे रखडणें-कि १
 कष्टात दिवस काळणे कमें तरी चालणे डडळणे खितपत पडणे
 एखादे कार्य घड न होवा त्यातून आपली सुटका होणार नाही
 अशा कष्टाळवाण्या स्थितीची विपत्ति भोगीत वसणे २ भटक्या
 मारणे पायासारख खड तुडवीत रखड फिरत असतो '

-भा१११. ३ दुखण्यात वितपत पडणे ४ हुणगर्जे सरकत जाणे; सुरडणे [ध्व्य खरडणे वर्णभ्रमत्यास] रखडपट्टी-पाटी-की (गु) भटकणे, हिडणे

रखतयाणी-चानी-वाळी—(प्र)रखवानी पदा 'म्हणोनि केली रखतयानी ।' -दा २० १ १०

रखना—उ भांण, वाद 'त्या अलीकडे दरम्यान रखने जहाले ' -योमारे १ २२१ [फा रखना=फट, चीर] रखने सुरत-सुरत-की. तंतुपाची तडा, भाडणाचे कारण दरम्यान रखनेसुरत ते तंतूने अमलात आली ' -योमारे १ ६६

रखमंडळ—न १ राख पसरलेली जागा २ (स) धाण जागा, उकिरडा [राख+मंडळ]

रखरख—की १ कडक ऊन, आग, भकभक, धगधग, तीव्र उष्णता २ रोगामुळे पोटात पडणारी भाग, खाखा ३ तीव्र धुधा अगर शोष (किं करणे) [अनुकारी रखरख प्रमाणें, तुल स ध्व] रखरखणे—अकि १ रखरख होणे, प्रदीप्त होणे, (जळजळीत, अस्तंग) २ घसा कोरडा होणे, तीव्र धुधा अगर तुषा लागणे ३ तीव्र दाह अगर आग भाग होणे, तापणे ४ रूख, झुक होणे (जमीन, प्रदेश) रखरखलेला निघारा-उ १ धगधगीत विस्तृत २ (ल) जावळव्य माणूस, वस्तु 'रखरखलेल्या निघान्याना कोणीच लापाडू शकत नाही' -सवतीमत्तर २९ रखरखाट-उ १ तीव्र मूक लहान, अज्ञापाण्याच्या अभावामुळे पोटात होणारी रखरख २ रूक्षता, झुकपणा, रखरखीतपणा (प्रदेश ६० वा) [रखरख वा अतिशय] रखरखीत-वि १ स्निग्धशक्तिरहित कोरडा, भरभरीत, कठिण (खाण्याचा पदार्थ) २ कोरडा, नापीक, निजैन, निवृक्ष (प्रदेश प्रांत), थडावा स्निग्ध पणा जेथे नाही असा (देश-प्रांतादि) ३ धगधगीत, अतिशय तप्त रखाखणे—अकि फार धगधगणे रखरखणे पदा

रखवालदार—उ रूखक, राखण करणारा, पहारेकरी, भव्या [स रख, प्रा रूखक, द्वा राखवाल, हि रखवाला] रखवाली-की १ राखण, पहारा, संरक्षण, समाळ

रखा—उ जागल्या 'मुलकी खात्यामार्फत ठेवलेले रखे' -बडोदे स्वारीनियम २६ [स रहा, प्रा रूखा]

रखा—की (कौ) राख, भस्म [स रहा, प्रा रूखा]

रखाडी-की राख राखडी पदा 'रखाडीला जा मिळनिया वेगे ।' -केक १५

रखाद-त-की (व) रदी [फा रखत=माळ सामान]

रखेली—की राख, उपपत्ती, वाळलेली की [राखलेली, राखणे]

रखत—उन १ जिंदगी, सामान २ कापडचोपड [फा रखत=माळमत्ता] ० खाना-१ कापडखाना २ सरकारी कचेरी

कोटी 'अजरखतखनि खोदायनद खाने अलीशान' -रा २० १२०.

रखतवान-नी—रखवान-नी पदा

रग—की १ इग, नांग २ ईर्ष्या, मिजास, मस्ती, जोर, गुर्मी, ताळ, मारमरी 'मण्डपाची रग जिरविल्याशिवाय ते गण वसावयाचे नाहीत' (किं घरणे, वाळवणे, यणे, मोडणे, जिरविणे) ३ उसाह, जोर, सहनशक्ति ४ तीव्रता, कडकपणा, प्रभाव, वेग, सोसाटा, 'गळवाचे रक्त काढताच त्याची रग मोडली.' 'उन्हाची-पावसाळ्याची-वाऱ्याची रग' ५ कळ, वेदना, दुख, अवपडणे (किं लागणे, येणे) 'टवकास्तनी दृष्टि लावूनिया रग। दावी सगमग डोळयापुढे।' -तुगा ४०७ ६ घमनी, नव स्नायु, घीर, नाडी 'मिठी मारा सळसळती सान्या रग।' -प्रला १२१ ७ वेदना, पोटा, हातपाय, डोकें, डोळे ८० अवयवामध्ये सारख्या होणाऱ्या कळा [फा रग=घमनी] (वाप्र) ० जिरविणे-मोडणे-खोडकी जिरविणे, खोड मोडणे, घासन करून एखाद्याचा ताळा नाहीसा करणे ० जिरणे-उतरणे-मस्ती शायणे, नम येणे 'मदनरगा या त्वरितगती जिह दे।' -प्रला १८७ (मणगटाला) रग लावणे-मनगट पट पकडणे, अवधूत धरणे, पिळणे, वेदना होतील अशा रीतीने दाबणे कामाची रग-कामाची आच, त्रास, धाई, जाचयूक (किं लागणे, लागणे) सावकाराची रग वेगेदाराची रग-की सावकारांनी किंवा वेगेदारांनी मागे लाविलेली दोचणी, तगादा, त्रास दुख, छळयूक सामाशब्द- रगदार-वि १ जोरदार वाणीदार, मस्त, रंगेल, उन्मत्त मिजासखार, ऐजाज २ जिवंत, उत्साही, ईर्ष्याज तगाडा (मनुष्य पशु ६०) रग पदा रगदारी-की उत्साह, ईर्ष्या, कप, जिवंतपणा, चैतन्य रगमोड-की गवेहण, मानहानि, नाड खाली होणे, मस्ती घालविणे, जाणे रंगेल-वि अगात पुष्कळ रग अमलेला (मनुष्य, घोडा), ताडलेला, गर्बिष्ठ, मस्त गुर्मीखोर अहमन्य, मिजासखोर, बेगुमान, दिमाखी

रग—उ १ रेवळ चक्षुरिद्रियाना जाणता येतो असा पदार्थांच्या ठिकाणी जो पाडोवणा, तावडेवणा ६० वर्ण तो, एखाद्या वस्तूवर प्रकास पडला असता ती वस्तु ज्या रगाची असेल त्या रगाच्या भिरणाशिवाय इतर किरण शोषले जाऊन त्या रगाचे भिरणच फक्त बाहेर टाकत त्यास रग म्हणतात-शाको (र) २ र रगाची पूड पदार्थांला तावडा काळा ६० रोगताहि वर्ण देण्याचे द्वय, रगविण्याचे द्वय ३ (ल) तेज, तेजस्विता, चकाकी भपका, गायन, कौतन, उमाशा, मापण, ६० वा लोकाची अत करणे रगण्याजोगा पडणारा शोभाविशेष, सजा शोभा, आनंद 'आजचे गण्यास रग चांगला आला' ४ देखणेपणा, उत्कृष्टता, चांगली

स्थिति (मनुष्य, वृक्ष, वाग रात १० पदार्थांची निवा संसार, व्यग्रहार इ०ची) नुक्ता संसार रगास आला तो बायरो मेले ५ देखावा, आकार, उब, होत, पाट, अदाज मि-द, परिस्थिति, प्रमाण, संधी (किं० दिसणें) ' आज गरमी होती सह्या पाऊस पडेलसा रग दिसतो ' ' उन्हाचा-वा-वाचा-आभाळाचा-दिख साचा-वाळाचा-धारणेचा-भावाचा-पिकाचा-चाकरीचा-रग ' ' तुलाचोडी मागशील तर पदा, मागण्याचा रग जाह ' ' सोगट्याच चार भिन्न प्रकार, गजिकाच नितमिराळे दहा प्रकार, परयाच्या चार बाजू प्रत्येकी ७ गमत, मजा, तमासा, खळ ' भगदरी रग, अकू बरी पाळा, तबालू पापडा भाळा ' ' रंगण, क्रीडास्थान (नाट्य, नृत्य इ०चे), होदर, आखाळा, रगमुनी, सभगूड, सभामंडप ' असें घेतून इकडे तिथडे फिरते आणि रगातून पड्यात निघून जाते ' -कम २, -मोभादि २६ २१ ९ नवरा, पति (समासत स्त्रीच्या नांवापुढें येऊकता) ' सीतारग ' ' १० विचार, घेत ' जाणत्याचे जाणावे प्रसंग ' ज गत्याचे ध्यावे रंग ' -दा १८ २ १२ ११ तन्हा, दोंग ' बहु शिकला रग पाळे । खरे खाटे इचे वळे -तुगा १२५९ १३ गाणें, बजावणें, नृत्य इत्यादि करमणुकीचा प्रकार ' आभि कुमारिकच्या महा लासी । रग हातो दिवतनिती । ' -शनि २४६ १३ घाटमार ' ' रग स्वर्गीवा उतरे । ' -दावि ५०४ १४ मरह ' ' या कारणे काही रग । राखोन जावें ' -दा १७ ७ २१ १५ विवाह, शिमगा इ० प्रसंगी एकमेकांच्या अगावर वेशरुड० येे रंगीत पाणी लाकतात ते निवा तें टाकण्याचा समारम १६ प्रेक्षकांचा निराश्रोत्याचा समुदाय ' ७ चुना, सफेदी, उजळा (किं० दगें) [स रत्न-रग दगें फा रद्ग, दि रग] (वाप) ' उडणें - १ मूडचा रग आणि किडा होणें, तेज कमी होणें ' ' वरणें - मजा मारणें मोज करणें ' ' उडणें-विवाहादि प्रसंगी एकमेकांच्या अगावर रग लडविणें ' ' उचटणें-भमल निशा मद धुदी वणें ' ' दिसणें-गळादी गोष्ट होईलवी वाटणें आझाराम येणें, सभन असणें तरी यापुढें जे एकदर अवस्थान होण्याचा रग दिसत आहे ' -नि ७३४ १ भरास येणें जोमात येणें मजा येणें ' ' भलत्या प्रसंगी भरुवा तालाची बीज सुरू वलीत तर रग भरेल का ? ' -नाकु ३ ४६ २ रग जाणणें रग भरिती अमृत । ' -सप्र १० ८८ ३ तडजोड करणें -पया १४० ' ' मारणें-वाजी मारून नेणें ' ' रहस्य राखून रग मारला । ' -ऐरो २५३ ' ' राखणें रंगाचा मोट घाघणें-विजय येे, दैमवागे हुल्लन न जाता सन्य आणि सोम्य वर्जन कायम ठेवणें आपल्या प्रति पश्यावर गाढात निवा काही कामात आपण सरशी भिळविली अन्ना आपण दिलदारीने त्यांच्याशीं वाणें, त्या सखीच्या जोरावर त्यांच्याशीं फडेरपणा न करणें, त्याला न दिणविणें

अधिष्ठित पंचवत्त दशरथाच्या प्रयत्न न करणे ' त्याने मी सुकलो
अमे कबल केलें तें बस झालें, आतां काय रगाच्या मोठा बाधा
वयाच्या आहेत ' ० शिष्येणें-होळीच अगर एखाचे वेळीं रगाचें
पाणी उडविणें, फेडणें, रग घालणें रंगाच्या भंग करणें-आन
दाचा विसर करणें रंगात येणें-तशीन होणें, रगन जाणें चढणें-
घास घास होणें, राखून दिसणें, पूर्णतःम रेंगि, विकास पवणें,
भरास येणें रंगास-रंगारूपास आणणें-येणें-चढणें-
फडफुड होणें-करणें, वभवराती, मुचावड, करणें, आरमिलेंलें कायें
अनुसृत संस्कारादिहानीं चांगल्या स्थितीला आणणें, येणें
' माझ्या प्रगाचा मी तुमता कच्चा खाटा तयार केला आहे तो
रंगारूपास आणावयास बरें दीड वर्षें तरी लागल ' २ (तिरस्का
राची) एखाद्या तऱ्हास, आहूतीस, विशिष्ट अवस्थेस पोचणें,
पोचविणें ' दा आता राम म्हुणावयाचें रंगास आला ' सामा
घड- ० आटाडा-उ वुस्ती खळग्याची जगा ' धनुयांग
आरमिला । मयें रगआटाडा केला । ' -कथा ४ १ १० ० काम-
न १ रग देव्याचें, रगाचें काम २ (रात्री घडा) धाम्यावर
रग घडून तो पडा बसविण्याची क्रिया, (४) बाह्य ० डाव-
याजी-उभी गजिया, पतें खेळग्याचा एक प्रकार ० डी, रंगडी
ढंगडी-धंगडी-खी १ ढग, बाळा २ वगमगत, वगवगिरी,
खोरी, लवारी डावपेंच इ० (अनेक वचनी उपयोग) [रंग-
ढग] ० ढंग-नयु १ युक्ति, कारवाई, फंद, भाळा, लग्न वावा
(कि० करणें, माणणें, चालविणें) २ रागरग, स्वरूप, एकदर
दस्तावा ३ नाचरग बौरें, स्वच्छदी आचरण रगणावळ-खी
रगविष्याबद्दलची मळती, रगविषयाचा खर्च [रगणें] ० दार-वि
१ मनोदर रग असणारा (पदार्थ, मूल वस्तू इ०) २ रगल गमद्या,
विनोदी विषयो, चैनी, (माणूस) ३ रगीत, रगविलेले, रगीबेरागी,
० देवता-खी गायेंब्रावो, कथा, पुराण, प्रवचन, व्याख्यान
इ० काम शिष्या प्रसादानें रंग येतो, यश मिळतें अशी एक कल्पित
देवता, खेळात रमणीयता आणणारी देवता २ खळाची गणिशायी
देवता [स] ० द्रव्यें-नवव (रसा) ची द्रव्यें सृष्टिक्रियाचा
काही विशिष्ट आगव फळ आरपार जाऊ वतात अथवा पराहत
वतात बवावीचा भाग नष्ट कडन टाकतात तीं द्रव्यें-ज्ञाको (१)
३ २ रगविषयाच्या कामी लागणाऱ्या वस्तू पदार्थ ० नाथ-
उ वृष्ण श्रीकृष्णाची वाल्मूर्ति [स] ० पचमी-खी पाखरुन
वच पचमी या दिवशीं एकमेकावर रग उडवितात ० पट-उ रग
व्याची होळी पाऊं रघुव तयार होण्याकरीती केलेली जाणा,
(इ) देसलम झीनकम [स] ० यहा-उ १ मीज कमाळीचा
आनंद सुख आनदाची दृष्ट (कि० करणें माणणें होण) ' रगवडा
एकशीं छटा । पर सुंदर कर पापडा । ' -ग्रंथ १४० २ भव्य,
आनंदायक दृश्य, घाटमान ३ नानाप्रकारच्या करमणुकी, खेळ,

कसली किंवा त्या जेथे चालतात ते ठिकाण ४ सुवल्कता पीक
इ०ची आनदप्रद रेलवेले 'पिकाचा-धान्याचा-आण्याचा-लाड
वाचा-जेवणाचा-रगवहार [रग+वहार] ०वाजी-खी पत्त्यानीं
खेळण्याचा एक प्रकार, पत्त्यातील एक खेळ, रगडाव ०भंग-
५ विसर, आनदाचा नाश, मध्येच एमदम यऊन खळ थांबविणे,
बंद करणे, खेळातील आनद गोडी न वाटल असे करणे
०भूमि-खी १ नाटकगृह, प्रयोग किंवा नाटक करून दाख
विण्याची जागा, समारूढ, सभामंडप २ मर्दानी खेळाचे मैदान,
रणागण [स] ०मंडप-३ कुस्त्या बगैरे खेळण्यासाठी घातलेला
मांडव [स] ०मंडपी-खी खेळाची अथवा करमणुकीची जागा
[स] ०महाल-५ विलासमंदिर दिवाणखाना, आरसे व
तजरिरी लावून छत्रोपभोग घण्यासाठी केलेले घरातील दातन
धीमंत लोकाची आरसांनी, रंगीबरंगी चित्रांनी सुशोभित फलेली
विलास करण्याची खोली, (विशेषत) निजण्याची खोली [फा]
०माळ-खो लग्न बगैरे समारंभाच्या मिरवणुकीपुढची नक्षत्रमाळा
रंगीबरंगी कागदाची अथवा वेगडाची फुले कातरून दोऱ्यात आवून
काठीला बाधून लग्नक्रांतीत घण्याच्या माळा [स रग+माग]
०माळा-खी १ रागोळीची चिन्ने रागोळी 'प्रवर्तने गृहकामी
रगमाळा घाल पाहती।' -सूयाळी घनरम्याची १० २ सिंहासन
अथवा मूर्तीचे देवालय याच भोवती दिन्ही बाजूनी बसविलेल्या
लाकडी अगर धातूच्या सोगट्या अथवा निरालाट्या आकृतीचीं
चिन्हे ३ नक्षत्रगुज, तारे ४ नक्षत्रमाळा (सामा) रगमाळ
०मूर्ति-खी ज्याच्यामुळे समारंभास विशेष शोभा येते असा
मनुष्य अथवा मूर्ति, हृष्णाचे बालम्बरूपी लाकडी अथवा धातूचे
छायाचित्र, धीटण्याची मूर्ति [स] ०मोड-खो रमण, ऐन
भरात खळ आला असता विसर होणे, हिरमोड, उत्साहभंग, आन
दाचा नाश, खेळाचा चुयडा ०रस-५ आनद, हर्ष 'हत्ती
सेवकामुद्रा सकळदी लाल रंगरी।' -हो २०३ ०रंग ५ राग
रग पदा ०रूप-न आकार, रग वर्ण रया, दसाचा इ० (कळ
व्यापार, व्यक्ति, इ०चा), बाह्यस्वरूप [स] ०रूपास आणणे-
चागल्या स्थितीस आणणे, निरोगी करण, ऊर्जित दसास आणणे
०रूपास येणे-चढणे-चागल्या स्थितीस किंवा पूर्णतेस येणे
पाहोवणे ०रज-५ रंगारी [फा रंगरेप] ०रेजी-खी रग
दणे रगविणे, सफेदी [फा] ०रंगण-न १ तेज्या रग २
सामान्यत रग दणे, साफसफ करणे बगैरे किया [रग-इ-रीचत]
०राल-वि रंजी (मनुष्य) [रग] ०रूट-खी बडिपाचे खेळा
तील एक दाब; गजरीपाचे हावत सर्वांची पावे एक रगचीच पडली
असता तो हुबूब फुटत जातो आणि पावे सर्वांनी लुटत घ्यावी
असा एक प्रकार आहे ती ०रेला ऊस-५ गाल्यात लाल पद
लेता ऊस ०घट-खी खेळण्याची जागा, क्रीडागण, रगण

'द्राखे पोंस लावटी। रगवटामाजी मिरवती।' -सुवि १ ८ २३
०वणी-न रंगाचे पाणी [रग+पाणी] ०वल्ली-खी रागोळीचे
चित्र, रागोळी पहा. [स] ०शाला रंगांगण-खी नाटकगृह,
खेळाचे मैदान, तालीम, नवैनशाला, जेथे नाटकातील पात्रे रग
वितात ती जागा [स] ०शिला, रंगशिल्प-खी १ दगडी
पाटा २ देवाच्या मूर्तीपुढील मोठी शिला, पंढरपूरच्या विठोबाच्या
पुढील मोठी शिला (यावर भक्त नाचतात) 'नाचा रगशिल्परी।
भेट देईगा मुरारी। रामचंद्राहो।' -भज ८० [स] ०सभा-खी
१ खेळ अथवा करमणूक यासाठी असलेली जागा २ खेळाहू अगर
विनोदी मंडळी (कि० जमणे, भरणे, माडणे, चालणे, उठणे,
मोडणे) ०सही-खी तिकाशी खेळात पक्या रगाच्या चारी
सोंगट्या पटाच्या चारी बाजू हिडून आपल्या पटाच्या डाव्या
बाजूकडील घराच्या आळीत देऊन बसणे ०स्थल-न रगण, रग
भूमि पहा 'विचक्षण पडद्यातून रगस्थलात येते' -कर्म २
०रंगई-खी (हि) रगणावळ, रग दण्याची मजूरी, किंमत
'रगायाळ कपडे रगविण्यावळ रंगई घावी लागते' -विक्षित
१ १२ [फा रंगई] ०रंगांगण-न कुस्त्या, खेळ इ०करून दाख
विण्यास योग्य स्थळ, रगशाला पहा ०रंगाखळ-न (महाव)
१राचा भर, आनद, उत्साह, भर 'निदपनाचा रंगाखळी। त्यागाचे
आशाखळाळी।' -भाए २३७ [रग+अचल] ०रगाची(रंगीत)
तालीम-खी रगमुसीवर नाटकहोण्यापूर्वी खाजगी रीतीने तालवून
प्रयोग करून पाहणे [इ] ०रंगाधिणे-कि रगविणे, रगविशिष्ट
करणे 'यया मृताचेनि सयें। जीवें घतली अनेक सोंगे। विपरीत
वापनासग। रगाधिळा।' -सित ३५ १०० ०रंगामेज-५ १चितारी
श्लेगी, दाखिळ इसम [फा रंगामेज] ०रंगामेजी-खी १ आरसे
चित्रे, इ०नी सुशोभित करणे, दिवाणखाना इ० स्थलास मानाप्रकारचे
रंगानी, चित्रे, वेगुणी काढून शोमेसाठी चितारण्याचा केलेला
संस्कार 'भीमनाथ केदार राममंदीर रंगामेजीचे।' -श्ल ७८
२ (२) दाखिळता, इज्जिमता, दुडिलता ०रंगारी-५ कपडे रग
विणारा, वस्त्रे रगवून उपचीविका करणाऱ्याची एक जात [स
रग, पा] ०रंगारीहिरडा-५ एक प्रकारचे हिरड्याच साड व
त्याचे फळ (पिवळसर रंगचे) यालाच जगली किंवा चामारी
हिरडा म्हणतात सुरवाती हिरडा हा दुसऱ्या जातीचा आहे
०रंगालय-न नाचण्याला [स] ०रंगाली-न (राजा) चामडे
ताचून घोटण्याचे साधन (हे छुतारान्धा पगशीमारले पण पोथट
घारचे असते) [रंगळे] ०रंगिन-न बादीवर होण्याचा पत्रा
चटवून त्यावर वेळेचे जरातर रंगिला-वि रंगेल, ख्यालीसुवा
लीचा, चिनी विषयी, खेळाहू [हि] ०रंगी-खी (वे) जुगार,
जुवा, पर्यायीतील खेळाचा एक प्रकार, रंगी, रंगीन, रंगील-वि
१ रंगील, रंगविलेले 'हुम्मी रंगीन फेटा पाठविला तो वापना'

—रा३२ ८९ २ रंगेल पहा [रंग, महासु] रंगीढंगी—वि रंगेल, चगीभगी व्यसनी 'सुल्या रंगीढगी असूनहि केवळ पैसा पाहून पाचहजार हुडपासह त्याच्या ताब्यात देऊन टाकली'—हाकाध १८२. रंगात—वि रंगी, रंगविलेले, रंग असलेले, रंग लाविलेला, कुसुमा, द्विगुळ ६० रंगानी रंगविलेला (पदार्थ, वस्त्र, कापड ६०) रंगीचेरंगी—वि अनेक रंगाचा रंगीला—वि रंगीन, रंगेल, गुलहोशी रंगेरी—स्त्री (गनीपाचा खेळ) अक्षरीस म्हणजे सर्व खेळाच्या शेवटी खेळणाराची अखेरी दोघानीहि यारली, तिचाचि पान एकाच रंगाचें निघालें तर त्यास रंगेरी म्हणतात रंगेल—ला—ली—वि १ आनंदी, विनोदि, खेळाद्द, खेळकर, चैनी, विपयी, विलासी, रलितकलाप्रिय, गाणें, तयाशा, ६० विषयाचा उपभोग मस्करी, या विषयावर ज्याची अधिक इच्छि असा आनंदी, रसिक इश्वराज रंगविणें—कि १ रंग सावणें देणें, रंगानें वस्त्रादिक विशिष्ट करणें, कोमिवत करणें २ (ल) तोंडात देणें, भडकाविणें, मारणें ' त्याचें तोंडात दोन रंगविण्या म्हणजे कवुल होईन ' (तोंड) रंगविणें—१ विटा खाणें २ (ल) घोराहत मारणें [रंग, रंग—रंग देण]

रंगजोड्यें—रणजोव पहा

रगटा, रगटें—पुन रकटा, रकटें, हलकें, जीणें, पाटकें वस्त्र ' पाटोळया सवसागी । दिळी रगटयाची माटी । '—दुगा १३५१

—सुख १८४ [का रट्टु—जाठें भरठें कापड]

रगटेंड—पु भामण्याचा नाईक—गुजा १७

रगड—स्त्री पुरेता, भरपूरपणा, (सामा) रगडा चगळ, वैपुल्य—वि भरपूर सुवलक [रगडें, भर रपडू—विपुलता] पट्टी—स्त्री चगळपट्टी भरपूर पुत्रवडा, ' विपुलता [रगडपट्टी] रगाडी—स्त्री रेलचेल चगळ मोरोपतांनी आपल्या कवितेंत सस्कृत शब्दाची रगाडी करून दिली आहे '—नि ७६६

रगडणें—कि १ (काढी पदार्थ) चेपणें, दडणें ' कुहल नलिनवगते भीमजग निकार आठवी रगडी '—भोमीष्म ६ ४७ २ लाटणें, मटकावणें, बळकावणें ' मल्लयाचि पागोटें रगडलें नी चालला ' ३ चेपणें, दावणें, जोरानें चोकणें गालिशा करणें निजउनि निज शयनावरि शयनावरि वसुन्या पदा रगडी । '—मोहपुण ८१ १७ ४ खाणें ' त्याने पचवीस लाद रगडले ' ५ निष्काळजीपणानें करणें ' त्यानें गल्लाच प्रयोग रगडला ' ६ घासणें, पीट करणें, थिरडणें ७ दटावणें ' सागल कोण दुसरा भीष्महि सागेल ज्या न रगडूनी । '—मोडबोय १ १९ ८ नाश करणें, मारून टाकणें ' त्या कुहसेनेसि वासवी रगडी । '—मोविरा ४ ८९ रगडणी—स्त्री मागावर विणून झालेले कापड शुद्धाळण्याचा रूळ फिरविणारें लाकूड [रगडणें] रगडपट्टी—स्त्री दडपशाहीचें कसें तरी लफ्फेले धसमुसलेपणाचें काम

धडपड, रगडमणचें बर्म ' नीट विचार करून अर्थ ल्हीत जा उगीच रगडणी करू नका. ' [रगडणें+पट्टी] रगडमल्ल—वि १ ज्याचे अर्गी काम करण्याची युक्ति नाही व काम कोणत्या रीतीनें केले असतां नीटनेटके होईल ६० विचार न करितां केवळ अगवळानें काम करण्याचा ज्याचा स्वभाव तो, दाडगा; रानवट, ओवडघोवड २ ज्याचे अर्गी नातुकपणा, सुरेखपणा नाही आणि सामान्य रीतीपेक्षां आकारानें जो मोठा आहे असा (दागिना, पदार्थ, पात्र, वस्त्र ६०) [रगडणें+मल्ल] रगडमल्ली—स्त्री १ ओवडघोवड, विगारी, आडदाडपणानें केलेलें काम, रगडमडपणा २ धुमगूस, धागडविणा, वेफामपणा रगडा—पु (कों) १ सवुचित स्थलामध्यें अनेक मनुष्ये जमलीं असतां होणारी दाटी, वेगराचेणरी, गर्दी, दाटी ' पाचरो दळव्याचा ज्याचा एकच रगडा झाला । '—ऐवो ६९ २ रस काडावयाचा वस्त ३ कुच बणा, अव्यवस्थित कारभार ४ नाश ' बागुळाचा रगडा निज झळें बीजे । '—एमा ३ ३५ ५ टीग, मोठें ओशें कतिशय पणा, भार, घाई वगैरे ' आज बाभाचा रगडा आहे ' ६ (गो) डखळातील उमा वरवडा, वाडण्याचा दगड रगडो. रगडा झगडा—पु रगडा पहा [रगडा+झगडा] रगडून—किवि १ रुप जोगणें, पुष्कळपणीं, मनसुराद ' तो राहून खेवला २ आवे शानें, घड ' त्याला चांगले राहून पर नाही तर तो पडून जाईल ' रगडून—पांघणें—जोरानें बांधणें, ओढून बांधणें रगडून घरणें—घड दाडून परणें रगडून मारणें—सगडून, रुप मारणें रगडून जेवणें—पोटभरून खाणें, कोकारी पेई पर्थत खाणें रगडून सागणें—घोलणें—मनसुराद चोरणें, शिब्या देणें, निभैलेना करणें, रागे मारणें रगडव्या—नि आडदाड, दडव्या, गदीतून, अडचणीतून वाट काढणारा, कशाहि स्थितीत न डरता मनात असेल तें करणारा २ विचित्र, चमत्कारिक, वैफिकरी, ओवडघोवड काम करणारा [रगडणें]

रंगण—न १ मडळ, कर्तृत्वाकर वाट प्रदेश, भजनासाठीं भक्तमंडळी जो फेर धरतात ते वैष्णव नाचति रगण करितो तव सेवा । '—अज ७७ २ खेळाची जागा खेळाचें मैदान ३ जगण प्रकार ' पातली आविडेचें रगण । केलें कचरण क्षालन । '—एरव ६ ७८ ३ ओवडा ६० खेळाचें वृत्तळ, हद ४ घोडे फिर विण्याचें मैदान ५ नाटकगृह नटनगृह ' शतक्यासहित त्वा या वाचें माझे रगणी नाचवें । ' ६ सभा, मंडळी (खेळासाठीं जम जेली) [स रंगण] रंगणात येणें—१ प्रतिपक्षार्थी लडा वयासाठीं पुढे सरसावणें, सामन्यास छातीडोकणें येणें, धैर्यानें पुढें येणें २ देखत समोर आरोप करण्यास धजणें ' पाटीमागें बडबडून फळ काय ३ अवसान असलें तर असा रंगणात ये मग पाहीन ' ४ टोला—पु रंगणात ओवडा पेंचणें विंगटी पेंचणें

०डाव-उ सुलाचा एक खेळ -मखेपु १३० ०पाणी-न एक खळ -मखेपु ५५

रंगणे-अभि १ काही आनंद करमणूक, सुवास्वाद इ०मध्ये गढून जाणे किंवा तशी न होणे (राणे, ईश्वरभक्ति वर्गेत), तन्म यत्ता पावणे ' ब्रजाचिया गोपिका स्त्रीस्वभावे । रत्निश्रीत्तिने रगत्या स्वस्वभावे । २ वखादिक विवक्षित रगाने विशिष्ट हाणे, रग घेणे, रगीत होणे, विशिष्ट वणीयुक्त हाणे ३ रगात येणे, भर येणे [स रन्]

रगत-न हरि, रक्त, रक्त पद्मा ' कृष्णा साटाटन ते घरी रगत । ' -मोविराट ६ १३ ०ओढ-न रत्नओढ पद्मा [रत्न]

०रोटी-की (रक्तात केलेली भाजरी) १ (ल) सैन्यातील नोकरी जीमये जीव धोक्यात असतो अशी नोकरी २ (ल) रूढाईत केलेल्या कामाबद्दल मिळालेले वतन इ० ०रोडा-रक्तरोंडा पद्मा

रंगत-की सजावट [स]

रगवा-उ गावरान, रक्का पद्मा

रगरूढ-उ सै यात नवीन भरती होणारा शिपाई -वि (ना) धडिगण, आडवाड [इ रिट्ट]

रगस, रघास-न (राजा) गुढे दिंड, दंत नाभस्त्या नंतर दिखले पोडाक्याचे आवत

रगाटणी-की मागाचा एक भाग, फणीतून धाग ओवि घ्यानंतर जिला बाधनात ती काटी रगडणी पद्मा

रगाडा-रगाडी-पुकी रगडा पद्मा

रगेरा-उ वेळीसारखे झाडास जिवळ घालणारे एक झाड

रघटले-न. (वे) वट्ट्या पाळणा

रघत-न रक्त पद्मा (खा) रगत [स रक्त] ०राडा-

रक्तरोंडा पद्मा

रेंघळणे-अभि १ करपटल नणे, पग करा ओढणे २ (धोतर इ०) घोंच वापरून गुधडणे मळविणे हे धोतर दान दिवत रघटून नंतर परटावट या स्थळज पाळते शुभ दार्द ' -अभि रेंगाळण मागे पडणे रेंगाळी पद्मा

रच-उ १ ढीग, रचना रचई २ रचण्याची क्रिया ३ रचलेली वस्तु ४ रचून वेगळा ढीग किंवा वेगळी राम [स रच-रचना करणे] रचनाचळ-की जुटण्याची एके जागी ठेवण्याची मजूरी, निमत [रचणे+चळ] रचणी-री १ रचण्याचा जो व्यापार २ रचना रचणी रचणूय-की रचना जुळणूक, व्यवस्थित लावणी, व्यवस्था [स रचना] रचणे १ माडणे, जुळणे, व्यवस्थित रूपात ठेवणे उरभणे, श्रियाचा प्कार एक ठेवणे किंवा पदाय न्या एका प्रकार त्मस दुसऱ्या प्रकार त्मस, अशा प्रकार त्याची रास करणे जुळणे ३ उभे करणे, उभारणे, मांडणे ' बाहेरी पदमन रतुनी । ' -झा शब्दो १ २४

८९२ ४ शब्दाची, विचाराची योग्य प्रभार माडणी, जुळणी करून प्रय, श्लोक इ० निर्माण करणे ५ (कादवरी गोष्ट, वनावट दृष्टीगत इ०) आपल्या कल्पनेने नवीन वनविणे ६ (माप योजना) ठरविणे, आखणे -अभि तन्मय हाणे ' तू सत स्वनी रचसी । तरी कथेची ते न करिही । ' -झा ५ १४१ [स रच-रचना] रचना-की १ माडणी, रचण्याचा व्यापार, व्यवस्थित ठेवणे एकावर एक किंवा एकापुढे एक ठेवणे ' अनेक पदाची रचना वेळी असता श्लोक होते ' २ घर, माडव, भित, गवताची गजी इ० ची उभारणी ३ कल्पनेने निर्माण केलेली काही वस्तु गोष्ट इ० ४ प्रय, मसलत, श्लोक इ०ची उत्तम प्रकारची जुळणी ५ घटना, जुळणी घडारीची रचना सर्व दाखवयास टाऊन असावी लागते ६ द्वार दागिना, यत्र इ० चे अवयव विशिष्ट प्रकारे जुळवून त्याची विशिष्ट प्रकारे केलेली जुळणी ७ माडणे, वनविणे, उभारणे, निर्मिणे, जुळविणे, घडविणे, गुपिणे इ० क्रियांनी साळला किंवा अस्तित्वात आलेला पदार्थ तव रचना देख गोमती । राजद्वारी ' -झ ५६ [स. रच-जुळणे] रचमंच-उ (महातु) उपद्रव्याप ' जया रचमेची भीति । सदा जनशी संगती । गुळुळीं रती । नाहीं कदा । ' -झा २३५ रचयिता-वि रचना करणारा [स] रचलेपणा-उ स्थिरपणा, सुगुरुपता ' म्हणे पावो धडकडील । तरी स्वामीची निद्रा मोडेल । रचलेपणा पडेल । सोतो हन ' -झा १३ २५६ रचाई की १ रचण्याची क्रिया, सरणी, तेंपेकरून सिद्ध झालेला पदार्थ २ अशा मिदलसाठी पाव लागलेले द्रव्य ३ व्यवस्था, तजवीज व्यवस्थित ल घणी, जुटणी ४ रचना माडणी, जुळणी, उभारणी ' धर्ममदिराची रचाई अथेच्या किंवा विश्वासाच्या पायावर शाली आह ' रचावा-उ रचना ' तरी ह इच्छा घरी बोण । सुटीरच व्हावी । -दा ८ ११२ रचित-वि १ रच केला जुळविलेला, मांडलेला, व्यवस्थित ठेवलेला, लावलेला २ जोजलेले, वन करून जुळविलेले वाधणे (पुस्तक, धविता, पुढे वर्ष) ओरपणी अंदाज केलेले [स] रचून, रचून-किंवि भरपूर पुणे या अर्था रचक-की (व) भडिमा, एष्टारामा मास पदाची रचक लाविली

रज-पु न १ धुडीचा वण, धूळ ' नवळ रजाई मळ वुनि सर्वांगाला वनाति गला हा । -मासमा ७ ६३ २.पुलां लेल परागाचा वण ३ सारे इ० चा एक धारीक वण ४ मनुष्याचा न तीन शुण (मय रज, तम) त्यातील दुसरा ५ श्रियाचा मासिक विण ६ पामुन साफ करावयाची पुढ ' आरि मियालागी साचाये । वधिये रजा ' -माहा १८ १०० [स] (बाप) रजाचा गुज करणे-१ राईचा होंगर करणे अनि सयाधि करणे याद्वारे जास्त करणे, एकाचे दहा करणे,

अथदीं शुद्धक वस्तुना अतोनात महत्त्व वणे, उदात्त काही अर्थ नाही अशा गोष्टी सुमनून रांगणे, पराचा वावळा करणे २ पुण्डळ काळ पोसणे व चांगला वाडीसा लावणे, स्पर्धनाचे मोठे करणे रंज कृष्ण ३ पुळीचा कण, बिंदु [रंजकण] रंजरेण-३ पुळीचा कण [रंजरेण] रंजोगुण-३ तसव, रंज, तय, या तीन गुणांपैकी दुसरा, कामबोधादि मनोविहार या गुणाच्या प्राबल्याने उत्पन्न होतात [रं] रंजोगुणी-वि ज्यामध्ये रंजोगुण पुण्डळ व प्रधान आहेत तो, दिवारी, विपरी, दागुड [रं] रंजोवर्दान-न जनुवर्दान, जनुवर्दान, व्हाण, अथदीं पहिले निटावधीपण [रं] रंजस्वला-वि श्री विगळशी, जनुमती श्री, जनुस्नात, अस्पर्श श्री दिग पट्टिया दिवशी चांदाली, दुसऱ्या दिवशी ब्रम्हादिनी, तिसऱ्या दिवशी रंजरी समजणात 'वृष्णा म्हणे सतेत व त्याचे मज, मी रंजस्वला आंगी।' -मोसमा ५५ [रं] रंजी-श्री पूज, धुराळा [रंज]

रंज-३ दुस, नाट्यी, चेद, प्रास 'चेह्म्यावर जित्वा आनददाता त्याचे दण्ड रंज क्षास' -विशित २८३. [पा रंज्] रंज करणे-कि (माळवी) दुस करणे, दुखी होणे. रंजई, रंजई-श्री लेप, दुसई, उबदार पांयकण, कत्रांचे पोटी कापूस पाळून शिणून पायरावयास बेटले बळ [पा रंजई, रंजई]

रंजक-३ धोयी, परीट 'रंजक अंत्यक अस्यत । आतळे त्यासि जप पात।' -एमा ७ १९० [रं] रंजकी-श्री धोवीकण, परटीण

रंजक-विपु १ रंगारी २ चितारी ३ उत्तेजक पदार्थ -वि १ रंगविणारा, २ करमणूक करणारा, आनंद देणारा, उत्साहक 'तैसेचि मनासि रंजके । श्रीहृष्णाचीं मपुत्राक्ये।' -रास २ ४९ [रं]

रंजक-श्री १ बंदुकीच्या कान्यावर घालतात ती दाह; बार भरण्याची, ठासण्याची दाह (किं वणे; अरणे) २ बार, दाह उडणे, बार होणे 'तोपछान्याची मात्र एक दोन वेळा रंजक झाली' -पेद १९ ८४ ३ बाण वयवा शस्त्राखांची व्हाई ४ वसारीत अगर कोठारात साटपाकडे मरून जाणारी पिटाची, दाहूची (मुरगी) गाडी, दाहूकोळ्याची गाडी, डबा, दाहूकोळा [पा रंजक] (वाग्र) ० उडणे-झडणे-कि १ सुस्थ अगर बार उडणे, झडणे, बडका, तोफा यांची फेर क्षणे २ (रु) कज्जा निवा मावण एकदम निवा जोराने सुरू होणे ० टुणे-पाजणे-भरणे-एखाद्यास काही काम करावयास मर वणे, उठ विणे, वेतविणे ० खाणे-दाह जळून बार न उडणे ० पिणे-कान्यावरची दाह मात्र जळून बार न उडणे त्रामाशब्द-० दाणी-दानी-दान-कीन बंदुकीच्या दाह्याने पिशवी अगर सिंग,

कान्याची दाह टेकण्याचा डबा रंजकीची दाहू-श्री मुद्याची दाह, बंदुकीच्या कान्यावर घालण्याची दाह (दा फर वरम मग्ने) रंजकीची चिडी-श्री बंदुकीचा पोडा, काटा

रंजगंज-३ चिण, कीट, लांबरा (धागू लांबू, बण, शरीर इ० वरीत) [गज दि] रंजणे गंजणे-कि चिण, कीट लांबरा जमणे, मग्ने [रंजगज]

रंजगी-श्री विशीला नालायक अशा मोठ म्हुणून आलेल्या सारे जिपवाची मिवाची, मिसळ, भेसळ [रंज]

रंजगुहाई-श्री (व) लादीगोरी 'रंजगुहाईने बागला म तर काम भिंमल' [रंजगुहाई]

रंजणे-जक १ एखादा विषय गोड लागल्यामुळे अंत करण आनंदित होऊन उठेगादि दुसरे विषयकडे त्या विषयाकडे लागून राहणे, रंगणे, मोहित होणे, (वाक्य) गुमून जाणे, एखादना होणे, आन्हादणे, सुमग्न होणे (सोदणे, दल्लूटता यांमुळे) २ मनोभजन करणे 'वरिदी उड न पूजी । लोकति न री ।'

-हा १३ २०७ [पा रंज्]

रंजणे-जक दुखी होणे, बडी होणे रंजणे गांजणे-प्रासणे, दुखित, पीडित होणे, असणे 'जेकां रंजले गाजले । त्यासि म्हणे जो आपले ।' -मुगा २२१५ [पा रंज्]

रंजत-न चांदी, हवे, एक धातू [रं] ० धणी-श्री हरेरी मुलामा, चांदीचा मुलामा 'कां सादेपपरया रंजतवणी । तशीं हनुतीचीं बोरणी ।' -हा १० १५

रंजन-न १ करमणूक, मौज, गाणे, सुभाषित इ० विषया मध्ये देण असतां उठेगादि दुखांचा विस्तर पडून अंत करणास होणारी सुखरुपता, आनंद, सुख २ रंज ३ तापड्या चढनाचे लाकूड, खोड [रं] रंजवण-श्री करमणूक -वि मनोचें रंजन वरणारे.

रंजनी-श्री आरसा घासण्यासाठीं राखेची निवा इतर द्रव्याची पोटाळी 'आत्मरोहाचा दणेंगी । वरावी हैकल्यानाची रंजनी ।' -भाए २११ [रंजकण]

रंजनी-श्री रात्र, निशा 'न दिसे, न कळे स्वपर, ध्वत परम गाढयादवी रंजनी ।' -मोभीष्म ९ ६८ [रं] ० कर-३ चद [रं] ० चर-नि रात्रीं विणारा (राक्षस, चोर, घुवळ इ०) 'अवधे अठवादी रंजनीचर । शकर त्यावरि रघुवीर ।' [रं] ० मुख-न प्रदोष सध्याकाळ सधिमकाश राव्याप्रकाश, [रं]

रंज-श्री सहाव्या श्रुतीचें नाव [रं]

रंज-श्री सवैताधारणपणा, मर्यादितपणा, मापकता [रंज दि] रंज रंजका रंजापजाचा-वि मापक मर्यादित, दलका

रजपूत—५ राजपुताण्यातील एक हिंदु जात व त्या जातीतील व्यक्ती [सं राजपुत्र]

रजय—५ मुसलमानी वरांचा सातवा महिना [अर रजय]

रजयली-ह्मी—ह्मी रदवदली, मध्यस्थी (किं० वरणे) [रदवदली]

रजमें—तथ्य कागदाची रिमें—पेशव [अर रिझमट]

रजा—ह्मी १ काही एक कार्याविषयी कोणाएकाचे अनुमत, अनुमति सम्मति, आज्ञा, परवानगी ' तेथून जैसी रजा खादीर होईल त्याप्रमाणे वर्तणूक केले जाईल ' -रा ८७ २ सुट्टी, चाकरास चाकरीवरून काही काल किंवा पूर्णवेगे दिलेली मोकळीक ३ कोणी कोणास आपल्या जवळून इतरत्र जाण्यास जो निरोप देतात तो ४ नियमित सरणीने चाललेल्या कामात विघातीसाठी, करमणुकीसाठी किंवा अन्य उद्देशाने झालेला खड किंवा बद वेण्याचा काळ [अर. रिशा] ० चिठ्ठी-ह्मी-ह्मी-ह्मी. १ अनुज्ञा, परवानगी किंवा झालेल्या वेण्याचा हुकूम ज्या कागदावर लिहि केला, नोंदलेला असतो असा कागद २ गैरहजेरीवरून लेखी परवानगी, पास, रजेचा अर्ज ० तल्लय-ह्मी आज्ञा, इच्छेप्रमाणे वागणे, यजमानाच्या हुकूमामुळे नोकरीने वागणे, वागण्याची कसुली किंवा वागण्यात सत्परता (किं० असणे, राहणे) ' कुसाजी आमचे रजेतल्ले राहून सांगितल्याप्रमाणे वर्तणूक करून कार्य सिद्धि केली ' -रा १०.४१८ ' त्याच रजातल्ले वर्तणे ' -रा १५ २०४ [अर रिशा-तल्ले] रजाचद-मंद-वि १ कसूल ' पुण्यातील सावकार निदान पावणा लाख रुपये पावेतो नजर पावयास रजाचद जाहले आहेत कीं मुबद्दला माल आणाक्यास मोकळीक घाली ' -स ५ २३९६ २ रुप सनुष्ट ' रयतेस राजी व रजाचद राखून ' -रा ६ ३०२ [फा रिशा-मन्द] रजाचंदी, रजाचंदी-ह्मी १ सम्मति यानी, खुबी ' धणी यानी खुबी-रजाचंदीने निरोप दिला तर उत्तम आहे ' -भाव ८ २ समजुत ' यानी आमची रजाचंदी केळी ' -पया ३०६ ३ परवानगी, स्वतंत्रता, मोकळेपणा ४ आपखुशी, स्वस मती [फा रिशा-मन्दी]

रजित—नि अनुजित, आनंदित, उत्कृष्ट, अत्यंत सनुष्ट, प्रसन्न [स]

रजिस्ट्र(र)—न १ नोंदवही, नोंद २ पोस्टाकडून पावती घेऊन जोखमीच कागदपत्र पोस्टाच्या विशेष सरक्षणांने पाठवितात ते [इ] ० करणे-नोंदणे, नोंद करणे पोस्टाच्या विशिष्ट सुरक्षित पद्धतीने पाठविणे

रंजी—ह्मी बैताग, कटाळा, त्रास [फा रजि] रंजीस—वि उत्साह, मनोरंज, याचा भग झाल्यामुळे खिन्न झालेला, त्रासलेला; दुःखित, असंतुष्ट, निराश, थकेलेला, दम

लेला, घुस्त ' दम्याने इस्कील करून गोसावी मजकूर यासी रंजीस करिता ' -रा २० १७२ [फा रंजिस] ० करणे-(व)

त्रास घेणे ० येणे-त्रासून जाणे

रंजूक—ह्मी रंजक पदा

रज्जय—५ मुसलमानी सातवा महिना रजय पदा

रज्जु—ह्मी १ दोरी, धन्दा २ घागा, दोरा, तट्ट ३ वेसाची वेणी ४ लग्नाम [स]

रंझणे—कि रंजेणे पदा गांजले जाणे, कठी मसणे, पीडित मसणे, जुळ्यात असणे

रंझलणे—अकि प्रयत्न निष्फळ होण्यामुळे किंवा विलगामुळे एखाद्या कामात व्यत्यय येणे रंझलणे पदा

रंझाड—५ (व) एक हिंदु जाति

रंझाड—वि (व) ओंगळ, घागेरडे ' तिचे काम फार रंझाड आहे '

रट—वि रठ, रठ पदा

रटणे—अकि १ (वेडूक इ०) ओरडणे, ओरड करणे १ (मुलां) एरदम किंचाळून रडणे, किंवाळी फोडणे ३ बडबड करणे, टक्की लावणे ४ घोकरणे, धोकून पाठ करणे [घ्व]

र ट प करणे—थोडे थोडे वाचणे, अडखळत वाचणे (ल्हान मुलां)

रटमट-रट—ह्मी हुल्लु -कि.वि. मात इ० शिजताना होणाऱ्या शब्दांचे अनुकरण होऊन, रटटा (कि० शिजणे, वाजणे, दोणे करणे) [घ्व] रटमटणे, रटरटणे—कि १ रटरट असा आवाज होणे (तांदळाचा शिजताना) २ (अपचनाने अथवा जतामुळे पोटात) गुरगुरणे, वाजणे रटमट-टां, रटरट-टां—कि.वि (तल्लू इ० जिरव) शिजताना होणाऱ्या पाण्याच्या आवाजाप्रमाणे, पोटातील जंत इ० मुळे होणाऱ्या आवाजाप्रमाणे, पाणी सकळत असता होणाऱ्या आवाजाप्रमाणे रटरट-ट-५. जोराचा रटरट असा आवाज

रटाला-ह्या, रटेल—वि १ लठ्ठ, डाडगा (सुन्नप, भाकर, दागिना, पडावे), धडपुष्ट, अगडबच, ओबडधोबड, जाडजूड, अवाढव्य, विचित्र, चमत्कारिक, वातूक, स्थूल (व्यक्ति) २ राकट, रायवट रानटी (काम, कामगार)

रट्ट रठ—५ १ दाटी, गर्दी, चिकार जमाव २ जाडी ओबडधोबड भाकरी किंवा पोळी रोठ ३ ओबड धोबड काम, विदूष अथवा अवाढव्य वस्तु अथवा प्राणी

रट्टा, रट्टा, रट्टा—५ १ दोला, तडाखा, जोराचा घका, घवका (कि० मारणे, लगावणे, बसणे, लागणे) २ (कामाच्या) नेट किंवा दडपण (काळजीमुळे मनावर दाब (कि० पडणे, बसणे) ३ गुसडी, (ल्हान अथवा मार्गाने जाताना) (कि० मारणे)

४ भाग्यशेखर विष्णु वरुण ५ भवभूय अर्वा राक्षसी राक्ष
दिगाग (वर्णा) ६ अतिशय दाय अगर् विद्वान् मन्त्रव्यास
समर् अमा धर्मा [१७] रट्टे-घट्टे रट्टाणें-घट्टणें-सराथ
दासै मन्त्रव्यास ना रट्टे रट्टा-देणें-दास नें मारणें तत्ताया
मारें रट्टाधुन-किं रट्टन भद्रम पूणे रट्टान अर्वा
राक्षस कोमभर आह मन्त्रां रट्टान अर्वा आनां भूक
नाही

रट्टा रेग-प्र बाहु हात [४ रट्टात]
रट्ट रट्ट-वि १ राक्षस कटिग गट्टाळ (राक्षस) २
कटिग मन्त्रक (नारळ वळ) ३ जाड भरड (पोड) ४
कटार कर्ष (आपा वळ) ५ कटिग नापड (जमीन) ६ गदम
मन्त्र (घरीर) ७ (तामा) रट्टा रट्ट (ता अर्थ) रट्ट
पदा ८ सोनीर

रट्ट-सी १ एकामने १ यावना रट्टा विंदा अर्वा रट्ट
व्याची किया (किं घणें १ वी १ गणें १ घणें १ घणें १ घणें
आदावणें) या सुलाला मन्त्राव्यासुन रट्ट रट्टा आह २
तकार पिरपिर (किं लावणें, चालविण) [रट्टे] मन्त्राव्यास-
० कथा-कहाणी-सी लवणवळ वरगावपद कहाणी दु याची
गोष्ट, विपत्तीया कथाव्याची इदीकत (किं साणें गाणें)
० गाणें-न कहावपद कहाणी गोष्ट तकार इ०, रट्टया
दुखाची गोष्ट ० गाव्या-वि तदा आपल्या दुखा-रट्टया
गाव्याणी सांगणारा [रट्टां आणि गाणें] ० गाव्या-न रट्ट
व्या रट्टाग वाचनय कथा (किं साणें गाणें) ० रट्टा-
वि रट्टया रट्टाणें सांगण्याची प्रवृत्ति अवलंबा [रट्टा]
० ताड्या वि व्याचा सर्वकाल रट्टयाचा स्वभाव आह असा
मेवपान दुसऱ्याला नदमी रट्टाणें वरुण वरुणारा सांगणारा
[रट्टे-० वरुण] ० पक्ष-न मन्त्रां रट्टाणें अगर् रट्टया
अपचालीत आदाताण वरुण यासुद्धे (किं गाणें साणें वाचणें
लावण माणें) रट्टारट्ट सी बोली गेल्या मन्त्र इ० काणानें
मोडें दु व चालें असता बोलेनाही रट्ट हाणें असा गा व्यापार
चालता ही (तामा) रट्टे शाक करणें अनकालीं एवढम
रट्टे [रट्टे] रट्टारट्ट रट्टारानी सी माळ शोक व रट्टे
छाती वर वरुण रट्टे माळ आक्रीश आरडा ओरड काय
हाईल मान माळिल वरुण. आदराची भक् रट्टासी. -सुग
१५८२ [म रट्टे वि तावा-२६०] रट्टारट्ट रट्टारट्ट-नसी
रट्टयाची पिरपिर किं नदमी रट्टा रट्टा सुखमुळीत सम
तीन दोनवाणीपणान (किं करे लावणें माडण) रट्ट
रट्टे न १ रट्टयाची किया २ रट्टयाचा आवडा (किं बोस
छण) ३ शाक भय दुख प्रेम दृष्ट इ० वारणांनी जत करण
शिल्ल होऊन डोळ्यात अर्वा येणें तोंड पसरणें वरुण विषयें

६० रट्ट रट्टाणें वरुण हाणें रट्टे रट्टा (किं घणें) ' वेग
मद वरुणें ' [रट्टे] रट्टा-वि १ सर्वकाल रट्टयाचा ज्याचा
स्वभाव आह असा मन्त्र रट्टा रा वरुणादीन रट्टयाची चाल
गारा रट्टावळ रट्टावळ, रट्टावळ २ (ल) चालण्याम
मागास मद असा (वेग इ०) ३ रट्टयाची (इम) [रट्टे]
रट्टा-वि १ रट्टा रट्टा रट्टा (मूळ) रट्टयाची अगर्
चिरचिरण्याची सवय अर्वा नदमी तकार करणारा गाव्या
मन्त्रागा २ रट्टा वरुण मन्त्रागा विद्वान् मन्त्रागा
अगर् चालणारा ३ ज्याचा हातून कोणतेच वम चांगले होत
मार्गे तदाव जात नाहीं असा ४ रट्टा ना होतो त्या (आवाज
व्या) ५ कथाचा चरित्र मन्त्राग काम इ० वरुणादीन वरुणादुख
दिया मन्त्र नाहीं असा ६ वरुणाव्याणें (मागण इ०) [रट्टे]
रट्टागाग सी शाकमय किं शाकनमय गोष्ट वरुण गोष्ट
रट्टया सुख-वि सग दुसऱ्याला (इम) सग रट्टया,
नदमी रट्टा सुद्धा अगर्वा रट्टा सुद्धा मन्त्राग वरुणा रट्टया
दु बो वरुण सुग अगर्वा [रट्टा-अगर्वा मन्त्र] रट्टाव्या-
डा-वि रट्टयाचा वरुण आह, वरुण वरुण मन्त्राग आह
आहत असा निवृत्त [रट्टे आणि तोंड] रट्टाव्यासी येणें-
काही वरुणांत अति वरुणाच्यामुळे विंदा दुख तो वरुणांत साव्यासुद्धे
अता रट्टागावें असा विपत्तीया पोडोवणें रट्टयाच्या वरुण
येणें, लति दगर्वामुळे रट्टयाच्या विपत्तीया घणें रट्टे कोसळ्या
इत्या प्राण हाणें याच अर्वा १ व रट्टाव्यासी घणें-रट्टाव्या
घणें अर्वा रट्टाव्या ती माजोवजवळ वरुण आणि अगर्वा
रट्टाव्या वरुण रट्टाव्या वरुण वरुण आता तोंड नाहीं काळ वरुण
रट्टा-० वरुण रट्टाव्या-सी (गो) रट्टाव्या रट्टाव्या-मन्त्र
१ रट्टा वरुण अर्वा वरुण २ विपदा वाट. शोक वरुण ३
(३) अर्वा वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण
अनादणें वाजुला वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण
आव्य हाता तोंड रट्टा आता मोक्षवाग मन्त्राग मागितनी
वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण
४ वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण
५ (वैताणें निवृत्त) अगर्वा वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण
होती तदाव आगच्या मुळां आह्ला काय दिवें तदाव पाहि
लवण आता मन्त्राव्या वरुण आता काय वरुण वरुण ६
एखादी गोष्ट वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण
वता नी साव्यासी वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण
रट्टावें ७ निवृत्त निवृत्त वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण
आपल्या देवाला रट्टावें -सर्वा (निवृत्त) चालविण वरुण
दोन वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण
आ रट्टा ३६० १ रट्टा वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण वरुण

रडकी तर रडली काय मागिऊ माती हाडतील ? (ही म्हणू रड पाण्या सुीचा अनुसरून आढ म्हणजे रण्याचा एवढा धाक वशाला-या अर्था) रडतखडत, रडतखडत, रडत पडत, रडत फसत-जिवि मोठ्या वधानें, इच्छेविरुद्ध कमेंवसें, रेंगाळत, आळसल्य सारखें, नाहलाचें, जिगारीनं, मदपणानें रडतपोन-न रडया वश, रडी मडकी अथवा जयावळ, सदे दित पुखुरणारी अथवा रडतराळ व्यक्त नेमळट नेमगा, निरुतेवगारीचा, उत्साह्रदित गनुय 'त्याचें रडतगोत्र आहे' (म्हणजे तो रडतराऊन अ ह) रडत प्रोडें रडत राऊन, रडत राध-चा लोटाच्या सकतीने दिवा स्वतःची इच्छा स्वतःचा बाई काम वरभारा, रडवा मनुष्य उत्साह निराधमक नसलेला, नेहमी बाईत अगर सरदा-ची सवय सांगणारा श्यम रडता राऊत घोडयानर घसत्रिणें-पत्त्याचा कामात आकृतीडगा अगर निह-माही मनुष्यास पाठविणें अगर रद्यास वाग सावणें, काम करण्येचें मनात नसणा-यास बळचबरीनं कामाय लावणें रडत राऊत घोडप वर वगविला तर नेण्याची खबर आगितो 'रडत लक्षुमी-लक्ष्मी-खी रडतपावैती, क्षणांमणी काहीं चोखें भिमित होताच रडू लागणारी स्त्री, उत्साह्रदित स्त्री रडता-नि रडणारा, रडवा रडया, रडतोडया 'हासती वायको आणि रडता पुरुष कामाची नाहींत' [रडणें] रडतोड-न दुसुंखलेग चेरा अगर छुरत रडया नि रडया दुखी, खिंत, कष्टी, नहमी रडण्याची सवय असलेला सदा तकारी वर गारा कुरड्या निवा तक्षा स्वभावाचा निराश दुसुंखलेला [रडणें] रडचिणें-सक्ति १ रडावयास लावणें, भाग पारणें दुख वडन रडीस आणणें २ दुखकारक प्रसंगाच्या वणतानें निवा दलाव्यानं कोणेकाला डोळ्यातून अशु माळावयास लावणें ३ (ल) नाश करणें वाढ खुत्रिणें, उज्जितावस्थेस दळन इजें ४ नाम दणें चिडत्रिणें एखाद्याला रडावयस यईल इतकें छळणें, गात्रणें उपद्रव दणें 'मला ह्या कामानें पाऊं वणें रडविलें' ५ आनदाचा प्रमग, पाऊस वारा रोग, थडी लह इ०नी शेत, रचनाविशेष इ०च्या रगाचा भग करणें

रडकी, रडकीमुडकी-स्त्री विधवेसवधी शिरस्कारानुसृत व कण्ठाचनक शब्द विरवा, निराश्रित व दुर्बल विधवा [रडा, रडकी-मुडकी]

रडखडणें-कि (सामा) रडवणें जडपणें गाणि मदपणें हणणें चालणें

रडा-स्त्री १ विधवा स्त्री रडकी २ आरिणी, खैर स्त्री [स] रडमा-वि १ गरीब निरक्षरयोगी २ विधवा (स्त्री) अगर विधुर (पुरुष) ३ (ल) नागवा, उपहा, नगा वचक, दरिद्री, कृपण,

कण्यास्पद स्थिति असलेला ४ फायदा नसलेला, निरक्षरयोगी. [रडा] ० अमल-पु वायक्या, जनानी, नामदे, स्त्रीबुद्धि मनुष्याचा वारभार रंडगोलक-पु गोलक नावाचा वग व त्यातील व्यक्ति, विधवेच्या ठायीं जारापासून उत्पन्न झालेली सति रंडागीत-न १ विधवेची वडणी, गीत २ विधवेच्या शोकासारखें गाणें (ल बाईत का-यास म्हणतात) 'रंडागीतानि काव्यानि' [स] ० पंडित-वि वायकात निर्लेजपणें बोलणारा, यापा मारणारा, वडाई मारणारा [स] रंडापति-वि १ ज्यानें राड वाळगिरी आहे असा रडीवाज, ठिगल २ (ल) वायक्या, वाईलबुद्ध्या, ० पुन-पु आई विधवा झाल्यावर अगर बाप मेल्यावर जन्मास आलेला पुत्र, मुलगा [स] ० प्रिय-वि १ विधवाची आवड असलेला रवाखलेवा, स्त्रीचा नादी, स्त्रीलक्ष, छेण रंडी-स्त्री (दि) १ वेदया, नाचणारी स्त्री. २ दाही, रखेली ३ पत्त्याचे खेळातील राणी [स रडा] रंडी दाज-वि वरया इ० रडीचें ज्यास वयसन आढ तो, बाहेर ख्याली, वगिचारी, पारब्रीगमनी, वेद्यागमनी रंडीवाजी-स्त्री १ वेद्यागमन, बाहेरखालीपण २ (क) रडीवेजीं वपयोग करतात रंडुला, रंडोला-वि १ वायक्या २ छेण, वाईल बुद्ध्या [राड] रंडेय-पु रडीपुत्र, वेदयापुत्र, विधवापुत्र, अनौस मुलगा

रडी, रडी रड्डी-स्त्री १ (सामान्यत रडी) भान जाऊन खेळात खोटें खळणें, खेळात चिडणें (कि० घेणें) २ वाटिल तेन्ना डोळयातून पाणी, अधू भाणणारी स्त्री [रडणें] रडी खाणें-चिडणें, रडकुडांस वणें, पराभर हाणें 'पाडुरगे पहा खादलीसे रडी' परिनाम सेठी घटिली आम्ही. ' - तुगा १२१८ रडी येणें-जशावर डाव आला असेल त्या मुलीनें किंवा मुलाचें मातेवर मुलीच डाव आला नाहीं असें विवा अशा प्रकारचें खोटें सांगणें रडी(रडी)खोर-वि चिडखोर, खेळात खोटें बोलणारा र-रडीयाळ-वि रडण्याची सवय लागलेला, असलेला, चिरडीस जाणारा रडी खाण्याचा किंवा रडीस येण्याचा घ्याचा स्वभाव आहे तो

रण-पुन १ युद्धमूर्ति २ युद्ध, सप्रभ, लडाई 'श्रीराम-राक्षसाचा तो वीं हा एक होय परम रण।' - मोनोष्म ३ ५७ -न १ तग, आवेशाचें भाडण जाराजोराचा वादविवाद रवाळचें मैदान 'कळजें रण' [स] ० फंदन-फंदळ-न १ निवाराची लडाई वापाकापी, परस्परामध्ये आवेशानें होणारें पराकाष्ठेचें युद्ध २ ज्यात हाणामारी, अरेतुरे होते असा जो पराकाष्ठेचा कच्चा, भाडण इ०, युद्ध युद्ध नाश 'मुसळघायें कडी चुणें. रणददम माडिलें.' - एरुव १० ८० ० फकीरा-वि चिड्याटीनें लटणारा 'आम्ही प्रचढ धनुविदि.

रणकर्षण रणगाडे । '—एरुव ८१९ •कावो—पु युद्धातील दाव, पेच 'वीर' घेतला रणकावो । इकोनि धावित्रला कावो । '—एरुव १० ६२ [रण+कावो] •मुदळ—वि १ भाटकोर २ लक्ष व वातुळ व्यक्तीस म्हणतात •खंडळ—खुदळ—खुदळ—ळा, •खुदळ—कीनपु •निकराची लढाई, पनचकी, रणभूमीवरील विनश्विस्त लढाई, रणकदन, जगी युद्ध, दाणादाण, नाश, वत्तल 'त्यानी फौजेंत रणखुदळ वरून मारामारी केली' —भाब ६७ [स रण+कृतन] •खंड(दा)ळी—की युद्धपराक्रम, रणकदन, मारामारी, गर्दी 'यादव उठावले महाबळी । रणखंडळी करि तील ।'—एरुव ८५६ •खांच—पु रणस्तंभ, एकमेकावर हल्ला करून जाणाऱ्या दोन सैन्यामध्ये पुरेला खाव, लढाईस उत्सुक झालेल्या दोन सैन्यामधील खुणेचा खाव या खावाचा सैनिकास एकत्र जमण्यास खुणेसारखा उपयोग होत असे. 'रणखाव रोविला मुकाम घोडेगाव ।'—ऐपो ११८ [स रणस्तंभ] •गोभीर—वि युद्धाच्या वेळी न ढगझगणाऱा, धीराचा [स] •गरी—की भारमार —के १५ ३६ •गाढा—पु १ हद्दार्त तोफा बिंबा दारूगोळा बाहुन नेणारा गाढा, बैल, घोडे यनीं ओढावयाचा तोफेचा गाढा ३ ओसो भादावयाचे उपयोगी मोठा गाढा •गाढा—वि कसून लढणारा 'आम्ही प्रचंड धुंवते । रणकर्षण रणगाडे ।'—एरुव ८१९ •घार—न रण, रणमैदान, रणभूमी 'आम्ही जातो रणघाराला ।'—ऐपो ११६ •घाई—की १ युद्धातील पराकाष्ठेची गडबड, हातपाई ३ जोराचा, नेटाचा प्रयत्न. ३ घाईबाईचे काम (किं० करणे, चालणे) •घाड्या—वि ऐन लढाईच्या दिवशीं विश्वासघात निराशा करणारा, दगा देणारा, हातपाय गालगारा (ढोडा, मनुष्य); ऐन वेळीं अवसान सोडणारा, अवसानघातकी •चत्वार—चत्वार—न रणमण [स] •छतर—की सैन्याच्या भोंवतीं पहारा करणाऱ्या सट्यास उभे राहण्याकरिता केलेली लातुपती लाकडी खोली •जोडचे—न पायाच्या अगटघातले बांदीचे बळे •झुंझार—पु पराक्रमी, दूर, लढवय्या 'बिशी झाले तरी स्वराज्याचे ते एक अनुभवी, कसेले बळोद्ध, रणझुंझार वीर आहेत'—स्वप ९६ •झंडा—पु ध्वज सैन्याचे निशाण, युद्धाच्या क्षेत्रावरील निशाण, तूण •ठाळ—पु युद्धातील एक वाद्य •ठाण—पु पवित्रा, युद्धाकरिता उभे राहण्याची पद्धति 'तुझे गवैकवच लेदन करण्याकरिता रण ठाण माहून बसलों आहे'—पारिभौ ५३ •ढोला—पु युद्धातील नीत, मोठे कोणे, मृदम, दोन्ही बाजूनी वाजविल्या वेपारें कोणे •तुंयळ—न हुसुल, धनमोर युद्ध, जोराची लढाई, पुनयकी —वि अतिशयित जोराचे (भाडण, मारामारी, कज्जा इ०) [रुम्+तुमल] •तुरा—पु युद्धत विजयी झाल्याचे चिन्ह म्हणून पागोड्यात, शिरोवेष्टणात खोचण्याचा तुरा, दागिना इ० •तुरा—दूर्य—पुन

रणात बाजवावाचे वाद्य 'रणतुराचेनि बंवाळें । भीडींनिरीं दोनि दळ ।'—शिशु ८७६ •तुरालागणे—कि पराक्रमी वीरप्रमाणें हौलात चालणे, जाणे, मिरविणे •धीर—वि युद्धात ज्यास भय वाटत नाही असा •धीर—वि. रणगमीर पहा [स] •धुमाळी—की घुमवकी, हातपाई निकराची लढाई, युद्धातली गडबड •धेंडा—पु रमात वधुवराम खावावर घेऊन नाचतात त्या प्रमाणें रणात नाचणे 'ऐसेनि रम लागल्या पुढा । रणीं नाचेल रणधेंडा । चोवाळणी वाणे प्रवडा । परस्परें पडतील ।'—एरुव ४४० •नवरा—वि १ मर्दे, दूर, उत्साही (वीर) २ स्वारी धर अमता अथवा इंदिताना ज्याला आपल्यापुढें वायें वाजतगाजेंत देवण्याचा अधिकार अथवा मान आहे असा (योद्धा) ३ स्तुरण येऊन स्तणारा, सेनापति, पुढारी, लढवय्या 'असड रणनवरा ।'—दावि १७६ ४ वेफाम, वेहोप •पंडित—पु लढवय्या, युद्ध कलेंत निणात, सफाईनं शस्त्र चालविणारा [स.] •पिमा—न युद्धाचे वेड लागलेला 'एक ते रणपिसेचि जाळे । कवर सोड्नि सोवळे ।'—गीता १४८८ •प्रसंग—न युद्ध, लढाई 'एकदोन वेळा रणप्रसंग पाहिल्यावाचुन वीणी धीट होत नाही । [स] •फंदी—पु रणशूर, लढवय्या, युद्धाची आवड असलेला 'जिबशा दादा ते रणफंदी ।'—ऐपो २६७ •घाडिरी—की रणभेरी, एक मोठे वग्यासारखे वाद्य 'कणें विडी एक रणघाडिरी वकती ।'—ऐपो ११९ —वि रणशूर, लढाईत धीट असलेला [रणभेरी=रणवाद्य] •वावरा—वि १ लढाईसाठीं अथवा युद्धासाठीं वेफाम २ (ल) भयंकर उठावळा, अत्यंत उत्सुक •चोका—वि १ गलेरुड, गन्ध व अघाशी आणि विषयो (प्राणी) २ फार मोठा (खाव, मुळई, ओसो इ०) •भीत—वि युद्धाला भिणारा, रण भीड [स] •भूमी—की युद्धस्थळ, युद्धाची जागा, रणमण, [स] •भेरी—की रणघडिरी (—की) पहा 'सोननी भापकर मानाजी पायघुडे रणात राहिल्या रणभेरी ।'—ऐपो १३५ [स] •मंडळ—ळु—न १ एक प्रकारचा व्यूह, योद्ध्याची बळुळाकार उभारणी २ रणभूमी, रणमैदान, रणमण 'रमडळीं रघुवीर । ऐका बेंसा शोभला ।' •माहरी—माहूर—कीन रणवाद्य 'राजे गिदगिडिंलां रणमोहरी ।'—शिशु ५२९ •यह—पु युद्ध रूपी यज्ञ—होम 'गढी आराधना रणयज्ञे कढनि शिद्ध कटकाते ।'—योगीश्व ५१ •घूप—पु दोन्ही सैन्याच्या मधोमध खुणे करिता उभारलेला खाव, रणस्तंभ [स] •रंग—पु लढाईची दात पाई, पनचका; युद्धाचे भोदण स्वरूप, युद्धाचा भयंकर वेखावा, युद्धाच्या वेळची गडबड, गोंधळ •रंगधीर—वि रणामध्ये धीट, धीर, रणवीर, युद्धात पराक्रम करणारा •घट—पु रणमंगलीतील स्थान 'बी हा (मुष्ट) मापो असता रणघट । न भगे तुम्हा ।'—कथा २४ १२८ •घाचा—न लढाईतील वाद्य, दाव, डुमि

६० [सं] • विद्वान्-न यु-रहीसत्य ' वंदे पाटली आपुली
आण । रणविद्वान पावे मांड । ' - एहव १० ३८ • विद्वान्-न.
रणाच्या वेळीं योद्धांना बोलावण्यासाठी, उत्साह देण्यासाठी वाज
वितान ते शिंग [सं. रणशृंग] • शृंग-१५ पोड्याच्या गुमलक्षणा
पंरी गगलेला, मानिलेला एक गुण - वि २ युध्दात पीट, परा
क्रमी, माघार न घेणारा, बोर [सं] • शीर्ड-वि युध्दकलाविपुण,
विरुमदाली [सं] • संकुल-न हात्पाईची लढाई [सं]
• संज्जा-की युध्दकालाचा पोपाख, समरशोभा [सं]
• सांडी-की पराभव ' होईल आता रणसाडी । ' - उपा
१७४१ • सौरा-वि रणशूर ' आनंद नाचत रणसौर । ' - निगा
११ • स्तंभ-५ १ रणयूष पदा ३ रक्षारकासाठी उभालेला
राव, दृष्टिस्तंभ [सं] • हलकी-गी-की एक प्रकारचे रणबाघ.
• क्षेप, रणांगण-न रणभूमि [सं] • रणालंगी-की (वं)
डिमकी [रण+हलगी] • रणोत्साह-३ युध्दाची आवड, गोडी
रंगा, रणारा, रणान-की फोड घेतात आणि आग होते
असा एक रोग, खबरे इ०

रणदिस होणे- (माण) बेशार होण, थकणे, रबीस येण

रणरण-की भयंकर उन्हाचा ताप, कडक उम [ध्व]

• शरणे-अग्नि. मध्यान्हसमय, उम, निखार, उग्रविशिष्ट शरीर
इ० कार्त्ती रूपदान-दर्शनादि करण्यास अशक्य पडायानेगी अति
सततता पावणे, भयंकर तापणे, जळणे (सूर्य, तापातील शरीर,
अग्नि, यानीं) • रणरणणे-अग्नि १ जळजळणे, • म्हणत तप्त होणे
(हाळीने), अतिशय उष्णता वाटणे, उकडणे २ रत्न निखारे,
सूर्य, अग्नी इ० कार्त्ती अतिशय सतत होणे • रणरणीत-वि अति
शय जटजीत, कडक, प्रखर (सूर्य, ऊर्ध्व, अग्नि, दुपार इ०)
रणरणीत उन्हाळा-३ उन्हाळ्यातील कडकडीत उन्हा, उष्ण
झळा, (सामा) हवेतील प्रचलता • रणरणीत दुपार-की
उन्हाळ्यातील ऐनदुपार, मध्यान्हसमय

रत-न १ सग, सयोग, सुरतभोग, मैथुन २ धरमगूक
-वि. रमलेला, रममाण झालेला, निमग्न, गुपून गेलेला तपिन,
अनुरक्त ' ज्याचे कृष्णीं तन मन जाले रत । ' - हुमा १२
(समासात) कामरत, कर्मरत विषयरत, स्त्रीरत, दान-धर्म
भक्ति-रत [सं रम्-खेळणे जीवा करणे] रतणे-अग्नि १ आनंदित
होणे २ आसक्त होऊन खेळणे रममाण होणे सहजासहजीं
गुग होणे ' चित्तार्जुन रती हरिपार्या । ' ३ मटवणे बागवणे
करमगूक करून घेणे ४ मैथुनात आसक्त होणे, विषयसुखात
निमग्न होणे, सभोगणे [सं रम्, रत]

रतन-न रत्न मौल्यवान पदार्थ [सं रत्न] • आयली-
की (गो) एक फुलझाड, त्याचे फुल • रूप-कुड-न उत्तम

पोखलेला, पिळलेला आणि तेजस्वी आवा, पेरु इ० फळ • गुंज-
की गुंजेचा एक प्रकार, दोंगुज रत्नगुज पदा • जोत-की १
डोळ्यास बंधाचा आणणारे एक औषध २ वेदूची काडी ३
(ल) चणचणीत, हुपार मुलगा, बंगरे ' तद्दमात्रा रतन जोत '
-आटिका [रत्न+ज्योति] • जोध-न कमळबीज -मुव्या
१३१ • पाररपी-३ रत्नाची परीक्षा करणारा, हिरे, मोती,
माणिक इ० ची पारख असलेला • वाच-की (राजा) पाटाचे
पाणी आत घेऊन बाग मिण्यासाठी केलेला खळगा, विहीर,
खाच

रतनाळ-ळू-ळू-न (ना. व) राताळे [रत्न+आळ]

रतन्या-३ (व) शिरा घोटण्यास केलेला मोठा लाकडी
सराटा

रतल, रत्तल-३ १ सुमारे १५ औंसाचे म्हणजे ३६
सुमारे ६५पाइतकें वजन, काहींच्या मते १६ १/२ औंस, तर काहींच्या
मते १२ औंस, सध्या ४० रुपये भाराचे वजन प्रमाण मानतात
२ (सभा) अर्धा शेर, पींड [भर रत्तल]

रताजली-की रत्नचंदन -मुव्या १६३

रताळ, रताळ-न एक वद, गोडा बटाटा, पाढरें व
तांबचे अशा याच्या दोन जाती आहेत [सं रत्नाळ] रताळी-
की रताळ्याचे झाड, वेळ

रति-ती-की सद्दी, नशीब (कि० किरणे, अनुकूल
होणे) ' पडिल्याने जुघारात मला रती अनुकूल होती ' - बाळ
२२ ' रति फिरली, सारास मिळाले लोक अप्रुज्याला - हेपो
३६६ [देवाची रति याचा सत्सेव, स रति] • घेत-वि
दैववान, भाग्यशाली ' रतिवत महारान पेशवे माधव विष्णू
अवतार ' - हेपो ४३९

रति-की १ काही विषयाच्या ठायीं प्रीतिपूर्वक आसक्ति,
दृष्ट्या ' बुकमी रति घडे । ' शा ३ ८९ २ मैथुन, सभोग,
स्त्रीसंग ' रतीचिया चेदा । आदळती कामाचिया लाटा । ' - हा
७ ७४ ३ सदानाची, कामदवाची स्त्री ४ विषय, कामवासना,
कामेच्छा, शृंगाररसाचा स्थायीभाव ५ आनंद, सुख ६ कीडा,
बिलास [सं] • चळ-३ काम, विषयलालसा ' नाही तीळ
रतीचळ । सुखी कला अचळ । ' - पला १४ • नाथ-३ सदन
[सं] • राय-३ (महाशु) सदन ते रतिरायाचे माराक
कासी । तरि कवण विषयविश हातवसी । ' - भाए ४४५ • शुद्ध-
न सभोग, सुरतकीडा - नि ८७५ • रोदन-न प्रथम रति
प्रसर्गाचे रुदन [सं] • सुख-न सभोगजन्य सुख, कामशक्ति
[सं]

रति-ती-की १ हिरे, मोती इ० वजन करण्याची एक
की, गुंज २ (ल) वजन करण्याचे अंगदी ल्हान (कालपतिक)

प्रमाण सुमारे १॥ युज विवा २॥ घेन ४ गहुं विवा १६ सदुल= १ रती, २४ रती=१ टाक, ६० विवा ६४ रती=१ तोळा [स रक्तिवा=युज] ०रति-किवि अमर्दी वारीक वारीक 'रति रति मासदुके करोमी । जळचरीते पोपीतसे ।' -नव २० १४०

रतीच-पु १ उवाळा, रोजी नियमित वावयाचें अन्न वगैरेचें प्रमाण, टाविक वणें, खाणे, इ० (कि० खावणे) २ रोज नियमित खाचास घेण्याचा पदार्थ ३ सुराक, वैधिक अन्न [आ रातिव, रातिवा]

रत्न-न १ हिरा, माणिक, पाच इ० मूल्यवान रत्नज पदार्थ, (हिरा, पाच माणिक पुष्कराज, नीळ, गामेद, लमण्या प्रवाळ इ०) २ (स) धोणेक जातीतील, समुदायातील विवा वर्गातील रत्नप्रमाणे उत्कृष्ट व्यक्ति उदा० पुनरत्न, वन्धारत्न, अश्वरत्न, 'सखाराम बापू म्हणजे एक रत्न आठत' -इष्ट ७१ ३ (स) घोभा देणारा, सौंदर्य वाढविणारा, ससार, सभा इ०स ज्याच्या योगाने घोभा घेते असा पदार्थ 'तसारत मूल हे रत्न आहे' ४ समुद्रमयनापासून उत्पन्न झालेले चंद्र, अघट, लक्ष्मी इ० चतुर्वर्त पदार्थ ५ (उष) मूळें मनुष्य 'इतर प्रजेचे दुर्दैव म्हणून हे रत्न या गादीला लाभले' -विक्षिप्त ११० ०प्रचित-जडित-मि हिरे, माणिके इ० रत्ने वसविले, जडा वाचे, रत्ने वसविलेला (सोन्याचा दागिना, तिहावन इ०) [स] ०शुंज-एक झाड यास लंब देगा यथात एकट्या सौमंत ८१० गुजा अकसात सुचवडे सोने, रणे होलावडास याचा उपयोग हातो, बाल ०नय-नितय-न ऊन धर्मातील सम्यक् दृष्टि सम्यक्ज्ञान व सम्यक् चारित्र्य हीं तीन अमोक्षि तत्वे [स] ०दीप-पु दिव्य सारखा स्वच्छतीत प्रकाश दणारे रत्न, स्वयंप्रकाश रत्न अशा प्रकारची रत्ने पाताळत असल्या सद्गुण्या कथा आहेत ०पारखी-वि रत्नाची परीक्षा करणारा ज्यास रत्नाची पराख आहे असा ०घाटी-की हिरे इ० रत्ने वसविलेले वडीच्या आकाराचे भांडे [स] ०सानु-उ मेरे पर्वत [स] रत्नाकर-पु १ रत्नाची खाण २ (ल) समुद्र (तळारी रत्ने असतात म्हणून) ३ रामेश्वरपासून अलीकडील पश्चिमेक्या आगचा जो समुद्र तो [रत्न+माकर] रत्नाकर-आळशिणे-पु (समुद्र घात करणे) काम न करतां (रक्षत बोकट) परत येणे, अपयश घेऊन येणे 'हा रडतोड्या खरा जय कामास पाडवावा तथून रत्नाकर आळवीत येतो' [स] रत्नाचल-पु मेरे पर्वत -शा १८ ३५ [रत्न+अचल] रत्नाभरण-न जडावाचें युपण [स रत्न+आभरण]

रत्नी-की १ नाचणी पाण्याची एक जात २ दाकड्याच्या खेळात माकडीला दिलेले नांव [स रत्न]

रत्य-पु टाव, वरार 'सुतदखानाचें वाजीद अलीखा नाहीं फार रत्व कला आहे' -रा १ ११४ [अर रत्न]

रथ-पु १ राजा, वयाची मूर्ति इ०ची मिरवणूक ज्या गाडीत निघते ती गाडी २ घोड्यानी ओढीत •यावयाचे राजादिकांचे वाहन, राजेशाही गाडी ३ लढाईतील वाहन, आत वसून लढण्याची गाडी ४ रथी, रथावरील यात्रा 'मजवासी दूत मद्रया नाहो' -मोक्षमय ३६ ५ पृथ्वी 'चक्षित रथ रथाचा नाथ सतुष्ट मोदे' -सुधा, बाल १०२ [स] ०फार-फार-पु १ रथ वनविणारा सुतार, गाड्या तयार करणारा २ एक जात, हिवा उद्भव माहिब्य जातीचा पुढ्य व करण अथवा लक्षक जातीची रथी अशा दोघट्यास पुन आठ ०भार-पु जीत रथासारसी वाहने आहेत अशी युद्धसामुग्री [स] ०यात्रा-की उग्रायादि वयाच्या मूर्तीची रथातून मिरवणूक काढण्याचा समारंभ ०सप्तमी-की माघ पुढ सप्तमी या दिवशी सूर्य रथावर आराहण करतो अशी कथा आहे, या दळपासून दिवस वाटत जातो [स] रथांग-न १ रथाचा भाग, वाक, जु वार २थ गाढा मेढ्याचा जेथी रथ मृगिने पाडवा । का अथोर्ध्व जेवणा । नाव डही ।' -शा १३ १५१ २ चक, विष्णूचें सुरर्जन [स रथ+अंग] रथी-पु १ रथात बसणारा, रथाचा मालक मुख्यस्थानी रथावर बसणारा योद्धा २ रथात वसून एकट्या लढणारा वीर रथाद्वक्ता-की एक समष्ट, त्याच्या प्रत्येक करणात ११ अक्षरे आणि र न र ल, य हे गण असतात उदा० 'मोवळा वरुनि कठ तेवथा ।' -शमन भरतभाव १६ [रथ+उद्धता] रथोत्सव-रथोत्साह-पु वयाची मूर्ती रथात बसतून मिरवणूक काढण्याचा समारंभ रथायात्रा पहा. [स रथ+उत्सव] रथ्य-पु गाडीचा वाडा [स]

रथ्या-की राजमाहे, हमरस्ता [स] रथ्योदक-न रस्त्यावर वहाणारे पाणी 'तय जेडी रथ्योदके सवळे । पळनि गंगा समुद्री मिले ।' -शा ५ ११४ [स रथ्या+उद्धत]

रद, रदन-पु दाव, दत [स] रदी-पु हत्ती

रद, रद-वि १ काढून टाकलेले चपल २ फेंकलून, बाजूस सारलेले ३ खोबलेले, नासपूर ४ निरपयोगी झालेले टाकाक (कि० होणे, पडणे, असणे) 'हो चागलो पोथी मिळाल्यापासून ती पहिली रद पडली' -की परतवेणें फेड [अर रद रद] ०वर्ज-न १ (हि) वर्गसूक्त शास्त्राची रिपति, कृष्णसुक्ता २ कर्जेफेड 'वाकी राहील ऐवज रदवजास लावून दतो' -ख ८४ ३२२ ०वर्ज-की कर्जाची फेड ०जवाब प (कायदा) प्रत्युत्तर [पा] ०याठळ वि (कायदा) कायद्यानें असलात आणताच यणार नाही असा वरार -का १२ रदी-की निरपयोगी झालेला कागद इ०चा समुदाय रद पहा -नि त्याज्य कवडीमोल

रद्वदल-ली-की १ मध्यस्थी, तहाची वाटाघाट, तह चर्चा 'सोवेकरी याची रद्वदल लागली असे' - पद्या १९ २ वविली, शिष्टाई, तारफदारी 'केली गोष्ट सुवराची म्हणजे त्याची रद्वदल न चालेल असा विचार काय आहे ?' - ख ५ २३५७ ३ एखाद्याला भीड घालणे, मनवळवणी [फा रह-उ-मदल]

रद्व-ध-उ गळ, फोड, इ-मधून निघतो तो रक्तमिश्रित पू, लस 'त्याच्या कानात रद्व फार साला आहे' [स रद्व]

रद्वळ-नि (मुबई) पाणेरडा, गदळ [रह]

रदा, रंदागोल-उ (प्र) रधा, रधागोल पहा

रदाळ्या-ह्या-वि रदाळ्या पहा

रदा-उ १ माती, शेण इ-चा तुडवून तयार केलेला गारा, चिखल (इमारतीसाठी) २ (व) पेंड, दडपण ३ लगदा, रागट. [स रद्व-फोडणे] पुन्याचा रदा-पुन्यात बाय आणि पाणी प्रमाणात घालून ते मिश्रण घाणीत घालून तयार केलेला चुना

रंधन-न १ शिजविणे, राधणे, पाकक्रिया २ शिजलेले दाईये, स्वयंपाक 'कि धाला वैसे पाठी' [रधनाच्या] - अष्ट ५ ६४ रधप-न (कों) १ शिजवून केलेला स्वयंपाक २ शिजविलेले पदाये राधप पहा रधपी-उ आचारी, स्वयंपाकी राधपी पहा

रधवणे, रधविणे-कि १ (सामा) रधविणे रधे असा करणे, रधणे पहा २ (व) सदावेणे, रडकुडीस आणणे, त्रास विणे [स रध]

रधा-उ १ सुताराचे लाकूड साफ सपाट करायचे एक हत्यार याचे प्रकार-वत्री, गोल्या, खोल्या एकपडया वाकडा २ त्या हत्याराचे लाकूड साफ करण्याचा केलेला संस्कार (किं करणे) [फा रन्दा] गोळ-उ लाकडाची कड गोल व साफ करण्याचे हत्यार गोळची-ली काट कड रध्याने गोल करणे, रध्याने कलेरी गोलाकार वस्तूची साफपुकी (किं करणे) पट्टी-ली गिलावा साफ करण्याची पटी रधणे-कि लाकूड रध्याने साफ करणे रधा फिरविणे [रधा]

रध-न १ छिद्र भोक, वेज २ भगदाड, डोंगरातील गुहा ३ (ल) ब्यग, उणीव दोष -यून, विंग ४ (ल) नाजूक भाग, मर्म, बर्मे [स] ० दालाका-ली छिद्र पाहण्याचे हत्यार रधान्वेषण-न १ भोक, छिद्र शोधून काढणे २ -यून पाहणे, उणीव विंग, मर्म शोधणे हुडकून काढणे [स] रधा न्येपी-वि छिद्रान्वेपी, दोष काढणारा [स] रधिका-ली एक बाय 'डोल दमासे मृदग चग । शख रलीका स्वरकुग । -स्वादि ८ ५ ९५

रनाळा-उ (को कुलाबा) उन्हाळा [रण] रनाळी-ली उन्हाळी

शको ६ २५

रन्नायणे-अकि (व) १ आळसावेणे, सुस्त बसणे २ शेफारणे, माजणे 'फार रन्नायलास तू, तुला वाटवर भागिले पाहिजे'

रप, रपका-उ १ धपाटा, गपडा, गुदा, चापट २ मऊ, मोलसर पदार्थ हापटल्याचा होणारा आवाज ३ मऊ व कठिण पदार्थांच्या संयोगाने निघणारा आवाज [ध्व रप]

रप-कण-कन-कर-विशीं-किवि धपाटा मारल्याने, मोलसर, मऊ कठिण पदार्थांशी घासून गेल्याने, चिखल वगैरे पदार्थात घाय गेल्याने पडल्याने इ-० प्रसंगी होणाऱ्या हापाट्याचे व तीक्ष्ण आवाजाचे अनुकरण करून [ध्व]

रपाटा-उ चपराकचा जो मोठा प्रहारतो रपदिशी आवाज होऊन मारलेला, गपका, गुदा 'हुदपतिस दिला भीम उग्र गदेचा असा रपाटा काँ ।' -मोगदा १ २२ २ एखाद्या वस्तूचा आकार सामान्य आकारापेक्षा एकदम मोठा दिसल्यास योज सात 'कवडी घोरली रपाटा भाकर हो ।' ३ वेग, चलाखी, भयंकर जोर नीत आहे अशी क्रिया ४ हापाटा पहा रपाटणे रप टणे-कि १ दपणे, रगडणे २ एखादी गोष्ट, एखादे काम तडकाफडवी घाईघाईने मार । आचारटपणाने करणे रवरेने काळ तारकें उदा-० द्रव्य रदाणे डकलणे, हात उगारणे, बलात्कार करणे इ-० रगडणे पहा [रप] रपाट्यान-वि सामान्य प्रमाणा पेक्षा, नेहमीच्या अगर योग्य आकारापेक्षा भयंकर वाढ झाली असता योचवण्याचा शब्द, गरजुल्लान [रप, रपाटा] रपा-टून किंवि सपाटून रगडून पहा [रपाटणे] रपाट्या-वि रगडया पहा [रपाटणे]

रपापा रपा(प)रप रपरप-किंवि भराभरा एकासारख केलेल्या आघाताच्या आवाजाचे अनुकरण करून (किं मारणे, पोपटणे)

रपटा-उ मूळ, चिच, चिखल वगैरेचा केलेला ज्वलित्वीत, पातळ लगदा

रपाले-वि (कुलाबा काँ) अवाढव्य, अगडबड रपेट-ली १ (दि) घोडदोड, दोड २ ब्यायाम, सहल ३ शस्त्राती जाग [दि]

रपोट-उ अहवाल, वृतात -पेमा [इ रिपोटे]

रफडा-उ (व) धामधूस रफरफ-ली १ अत्यंत ऊर्ज्यवहत्या, सावळागोधळ २ नाश चुपडा, विपश्चा; पूर्ण विजय; नासाडी (काम, धंदा सत्सार इ-०ची) [व]

रफल-ली (छादिमरी) हलकी लोंकर

रफा-उ १ विचका, विघाड, चिवडा २ दिवसादिवस, कालवर्षे व ताकून देणे, सातेरे, नाश, मचका 'काय भाताचा रफा करून टाकलास हा' ३ निराकरण 'घोडेच दिवसात खलश

रफाही होईल '—रा ५ १५७ [अर रफअ] अंतफा—रफारफा
पहा ० दुफा—खी १ चिबडाचिबड, सिचडी, काला २ अन्व-
बल्या, गोघळ ३ नासाडी [अर रफअ—दि] रफादफा, रफे
दफे—खी १, निवाडा; उरक, निवाल 'असे जाहल्यास मागील
रफेदफे करून त्यासही भेटीस बोल्वावे'—रा १ २८९ २
(कर्माची) फेड, निवारण 'देणेदाराची कोचवण किती आहे
याची रफेदफे घनी अथवा आणव करून घेता मोकळे करावे'
—होवे २० -वि, निवालात काढलेले, उरकलेले, पार पाडलेले
[अर रफअ दि] रफे—खल (लि) रा—उ बैराचे निराकरण
'आमची त्याची रफे—खलिस् न्वावा ऐसे वेतात आणिले आहे'
—वेफिय ४१ [फा रफ—इ—खलिस्] रफे—शर—उ बैराचे निरा
करण 'रफे—शर केला व तस्फियाचा नक्शा दखिला'—वाड-
वेफियती १०० [अर शर—वाईटपणा, रफ—इ—शर]

रफाकत, रफीकत—खी स्नेह, सख्य; मैत्री 'हुम्दी
इमेजाची रफाकत करणे ठीक नाही'—दिमारा १ १२३ 'रफणजे
आम्ही रफीकतीत राहू'—दिमारा १ २०७ [अर रफाकत]

रफाड—न (व ना) मोकळे मैदान, खुली जागा
'गावाच्या बाहेर रफाड आहे तेथे शाळा बांधायला जागा
ठीक आहे'

रफायत, रफाहीयत—खी अरमात 'रफायत सरकार
व रफायत राया (र आया=प्रजा) अमलात आणोन'—रा १५
११३ 'आपले रयासतीची वदोवस्ती व खल्लुलाचे रफाहीयतीवर
असवे'—बाइसमा १ ३२८ [अर रफाडत, रफाहीयत]

रफीअरकदर—वि रुचव दर्जाचा, अत्युच्च, एक पदवी
—इम १५ [अर रफी उरकदर]

रफिक, रफीक—उ स्नेही, मित्र, सखणक्ता, सामील,
दोस्त 'हानी रफीक होऊन सेवा करून दाखवू'—इम २६०
[अर रफीक]

रफू—उ खी १ कापडाचे छिद्र विणून गुजविणे, गुणणे, बज्राचे
छिद्रादि गुजविण्यावरिता सुतीने छिद्र भरून सधान करण्याचा
एक प्रकार २ या क्रियेने युक्त असा वस्त्रभाग ३ जुन्या
छपरावर मधीन गवत व पाने पसरणे (कि० करणे) [अर रफव,
फा रफू] ० वरी, ० गार—उ रफू करणारा, रफूचे बसव करून
सपजीविका करितो तो; गुणणारा [फा रफूगर]

रफूचफकर होणे—वि (व) पडून जाणे
रफूक—उ मेहेरबानी स्नेह 'एक ठिकाणी रफूकाचे कलम
असावे'—पया २२१ [अर रफक]

रफ्त—उ १ चाल, रीत 'राब पन्त प्रपान दांडकडीत
सदांरितीही रफत आपनाईया आहे'—रा ५ १०१ २ व्यासण, लहू—आविर् [

परिपाठ 'अलीइहे चाडथावर बसण्याचा माझा रफत मोडला'
३ जाण्यायेण्याची बहिवाट [फा रफत]

रव—खी (व) चाल, रीत [स रव किंवा फा रफत]
रवरू—न एक तनुवाच, सारंगी [अर रवाच, फ्रेंड रेवेक]
रव—कण—कन—कर—दर्शी—रपकण इ० पहा रवका-
पु १ रपाटा, घपाटा (आवाज होईलसा) (कि० मारणे,
देणे) २ वीणताई अवाढव्य, अगडवच पदार्थ

रवसा—पु (व) दारारा
रवडगा—पु १ अनेक कामाचा दबडगा रगाडा, रगडा
२ कामाची गर्दी, गडवड, घाई इ०

रवडणे—अकि रखडणे, पार काम, वटकरणे किंवा सोतणे.
रवडा—पु चिखल, रदा, गारा [ध्व रव] रवडा
काढणे—लावणे—(माण) एखाद्या झाडाचे मूळ अथवा साल
उगाडून गध काढणे

रवडी—खी (उ हिं) रावडी, दुधावरची मलई, कडईच्या
बाजूला लागून बाळक्यावर कडईत राहिलेल्या दुधात ती मिसळून
व साखर घालून बाछुदीसारखी तयार करतात ती (सामा)
बाछुदी, आढीव दूध [राव, हिं]

रवर—न १ एक प्रकारच्या दाटाच्या चिकापासून होणारा
पदार्थ, रवराच्या अगच्या चिवटपणामुळे त्याचा पुढील उपयोग
होतो शाई—पेन्सिलीने लिहिलेले पाने पुसतात

रवर—न जाड, हलक्या प्रतीचे भरड, नि सत्त्व आम [भरड]
रवरव—रवा—किवि चिखलातून चालताना, चिखलात पाय
वगतांना होणा-या आवाजाचे अनुकरण [ध्व रव] रवरवीत-
वि गोळा केल गेले असता होऊ नये इतका पातळ झालेला
(चिखल, पीठ इ०) [रव]

रव(इच)ल—न (व) मित रवण्याचे किंवा सडकेवर
घालायचे अथवा दगड, ओबडधोबड दगड, डवर 'सडकेवर
रव पसरल्याचे काम चाळ आहे [इ]

रंवाट—न (वे) कामाची गर्दी

रवाच—न एक तनुवाच लाकूड कोरून हे तयार करतात
व गजाने वाजवितात [फा]

रवाच—पु १ (प्र) रवाच, धाक, दारारा 'रवाच पुर्वक
जमून हजुरास आले'—होके २९ २ होत, घेत [फा रुच्येव्हात-
आक=तेज] रवाच—रवाच वसणे—(व) धाक, दपटता
दाखविणे

रविता—पु राबता पहा

रविलाखर—पु अरपी वर्षांचा शीया महिना [अर रवी-
लहू—आविर्]

रचिलावल, रचिलोवल—पु अरबी वर्णाचा तिसरा महिना [अरबी-उर्दू-अव्वल]

रनी, रन्नी, रवीधान्य—छीन पर्वत्येकाळच्या अखेरीस पेरून वसतऋतूत पाषाणयुगाचे धान्याचे पीक, बैशाखी पीक 'बैशाख परम्'—रात्र्य १ १२ याच्या उलट खरीफ 'गारा फाल्गुन मासी पडल्या, रन्नी सुढाली'—रा ३ १६४ [अरबीई=वासतिक]

रवीसोस—पु ज्येष्ठमासाचा शिरा—मुव्या ११३

रुका—पु रक्का पदा

रवूक—वि विशाल, प्रचंड, फारच अवाढव्य (बाहा, पशु मनुष्य, वस्तू इ०) २ अत्यंत विपुल, सद्य, भरपूर (माल, पाणी पीक, आवे इ०)

रवेत-द रवेता-दा—पु १ जोराचा रटा किंवा तडाखा, ठोसा (आवाज होईल इतक्या जोराचा) (कि० मारणें देणें) २ रावता, बहिवाड, प्रघात, चाल ३ व्यासंग, सवय [अरबूल, रलूत]

रवेत-द—वि अवाढव्य, मोठा, राक्षसी, प्रचंड

रव्या—पु अफूच्या बोटावरील रस काढून तो मडक्यात भरून त्याची अफू बरताना तो पातळ कापडाच्या थेंब्यात घालतात या रसाचा जो भाग थेंब्याच्या बाहेरच्या अंगास यजून विकटतो ता—हृषि ५०७ [अर दम्ब=रस]

रंभा—की १ कदलीडूड, केळ 'जाणिजे योगपीडीचा भेलु। काय हा आरम रंभा गोरु।'—शा ६ ४६२ 'जैही रंभा ताडिली। शुद्धादें वारणें'—द १ १३४ २ स्वर्गातील सुंदर स्त्री, एक अप्सरा, देवागना 'नामा रंभेचनिही रूपे। शुद्धी मुठिजेचि करपें।'—शा १६ १२७ ३ वेश्या ४ (उप) इश्ल इरुप व अव्यवस्थित वस्त्राची, पिजारकल्या कसाची घाई, विशेषत मुल्गी [स] ५ तृतीया—की १ मार्गशीर्ष शुद्ध तृतीया २ या तिथीचें व्रतविध पं० नंदन-पुत्र-पु० कपूर 'अग्नीस विश्वावया रमानदन। आवशेकरून लोटला।'—रावि १४ १७६

रमा—पु (चामारी) कातडें कापण्याचे एक हत्यार हे रापीहून वगळें असते—द्री गवत काढण्याचे खुरे ० पुतळा—की खुरे

रमजान—पु अरबी वर्णाचा ९ वा महिना या महिन्यात मुसलमान लोक दिवसा उपवाम (रोजा) करतात [अर रमजान] ० गाई रमजानिगाई—की रमजान महिन्यात उपवास न करण्यादरवा दड, एक कर 'मुलकाचे दस्तावर रमजानिगाई बदीम तहनाम्याप्रमाणे न घ्यावी'—बाहमा १ २२३

रमढोल—न प्रचंड, अवाढव्य वस्तू—वि विशाल, प्रचंड, अवाढव्य

रमण—पु १ उपभोक्ता, रममाण होणारा पुरप, आवड असणारा २ चवरा उदा० जानकीरमण, सीतारमण ३ जार ४ मन्मथ—न १ मैथुन २ काही एक विषयाच्या ठावीं चित्ताचा रमण्याचा व्यापार, क्रीडा, विहार—वि १ सुखविणारा, प्रिय २ मोहक, सुंदर [स रम्]

रमणा—पु १ बाग, क्रीडास्थान, रम्य स्थल २ चोहोंवाजून आडून स्थान, दक्षिणा वाटण्याची जागा, बोंडी 'पेशव्यांचा रमणा पर्वतीच्या पायथ्यास होता, तेथें आज रान माजलें आहे' ३ (ल) ब्राह्मणांना दक्षिणा वाटणें किंवा तदर्थे खर्चिलेली रक्कम ४ अनेक मंडळींनीं केलेला गोंधळ किंवा गोंगाट (कि० माजविणें), गरी 'रमणा बहुत निंभ मातला।'—ऐषो १४१ ५ (इमारत काम) जिऱ्याच्या आरभीं किंवा शकटी जिऱ्याच्या दारापुढें असलेली चौकोनी जागा 'रमणा घट वसवा' [स रम्=रमणें]

रमणी—की १ तरण, सुंदर स्त्री २ पत्नी, बायको ३ (सामा) स्त्री [स]

रमणीक—वि रम्य, आनंददायक, रमणीय (स्थल इ०) 'रमणीक याचेसती। पृष्ठ आन असेना।'—सुभादि ४६ २० [स रमण] रमणीकरण—न रमणीयता, रसता 'रमणीरूपें पाहता मन। कदा काळीं जुडवें।'—सुभादि ३५ ९१ रमणीय—वि रम्य, मनोहर, सुखावड, सोमिषत (जागा, मूर्ति, काव्यार्थ इ०) रमणीयता—की. मनोहरत्व, सौंदर्य [स] रमणूक—की १ पैनीखातर पिरणें, विहार २ मत्तारजन, वरमणूक (रमणें) रमणें—अकि १ काहीएक विषयाची गोडी लागल्यामुळें तथें चित्तश्रुति आसक्त होउन रद्धानें 'पुण्याचे सुगंधावर प्रसर रमतो' २ यणावणीचा, चादणें इ० उपभोग्य जे विषय तदुपभोगद्वारा विनोद करीत काळ चालविणें ३ रंगळणें, गमणें समापणात किंवा खेळण्यात वळ चालविणें 'खबर जा वाटस रन नको' ४ विलास करणें, मैथुनार्थे सगत होणें, जुळणें [स रमण] रमत-रमत-गमत, रमते रमते—कि १ रसस्वर्णें, सुखानें, सहज विन जाणानें, घाई न करिता, विशार तसदी न पता (काम करणें इ०), २ वागवणीचा चादणें, वायु इ० कापासुन करमणूक करीत करीत (कि० जाणें घणें, चालणें इ०) (रमत रमत हें हिंदी रूप आहे) रमताराम—पु मटक्या, फिरस्ता, प्रवासी माणूस, विद्रोपत तीर्थे हिडणारा गोसावी [रमणें राम] रममाण—न—वि रमणारा, आसक्त शुण, लापीन, रजित रमविणें—कि रजन करणें, रज विणें, वरमणूक करणें, सुखविणें [रमणें]

रमराट—पु प्रचंड रास, ठिगारा (खरकटी भाडी, चढी पाने इ० चा) २ रमरागाडा पदा [स राम+राट्ट]

रमल—न रतीवर किंवा कामादार काढलेल्या रेषांवरून अथवा फाटावरून बाजून पाहण्याची विद्या मूळ वेधूत जिखईले

प्रेषित दक्षिण यास वादवर रेवा काडून त्यावरून भविष्य वर्त
विण्याची ही कला शिकविली यावना फलज्योतिषशास्त्र [अर
रम्भू] रमली-वि रमल आणणारा, रमलशास्त्राप्रमाणे भविष्य
साणणारा [रमल]

रमा-स्त्री १ लक्ष्मी २ शोभा [स] ० क्रांति-नाथ-
नायक-पति-रमण-धर-१ विष्णु 'रमारमणी एकात्री।
मीनल्या काम नुपेजे चित्ती।' -एकस्व ७५८ २ (उप साके
लिक) रहणे, आरहणे (दोन्ही बाजूंत आरभी र आहे) [स.]
० क्रांत आलविणे- (विष्णूचे ध्यान, पूजा, आराधना करणे)
१ (उप) रहणे, भेकणे २ पोर, प्रमाणे असहाय्यतेने ओरडणे
३ रमणे गमणे, रेंवाळणे ० बंधु-उप शब्द [स] रमिक-वि
(ना) रमणीय

रमात करणे-कि थडेवारी घालविणे

रमारम, रमारमी-स्त्री १ वेतासवेत, जमा आणि खर्च
याची बरोवरी, तोंडमिळवणी, नफा-तोटा सारखाच असणे,
होणे 'यदाचे व्यवहारात तोटा नाही, नफा नाही, रमारमी
हाली' २ समता, सारखेपणा= (गरीब-श्रीमत्, नफा-तोटा,
बरे-वाईट इ० चा) (क्रियाविशेषणा सारखाई उपयोग होतो)

रमूजी, रमोजी-वि १ विनोदी, गमती, विचित्र, चित्ता-
कर्षक, हसविणारा (वक्ता, रयाचे भाषण) [अर रमूज]
रमूज-स्त्री १ खळ करमणूक, गमल, मौज 'कोण दिसना
प्राणप्रियकरे, बल रममहाली रमूज करी।' -सला १४ २ स्वतःची
करमणूक करून घेणे, खेळणे, विहरणे ३ झालेले मनोरंजन, कर
मणूक ४ (समासात) मनोरंजक पदार्थ, वस्तु जसे-रमूज-
बाग-रान-शेत-बाटा-गायन-नाच-समाशा-वाणी-भाषण इ०
[अर रमूज]

रम्य-वि रमणीय, मनोहर, आनंददायक, सुंदर [स]

रम्या-स्त्री (सगीत) विसाव्या श्रुतीचे नाव [स.]

रय-उ वेग [स]

रयत-रयत-स्त्री १ प्रजा (राजाची) लोक, जनता
'कौल वेजल आज्ञा केली तर रयत समेद धरन विदीं वरतील.'
-रा ११८ 'रानात कोडे पिंके आहेत तेथे उग्रव बहुत
होतो रयता दिल्ली' -ख ११ ६१३ २ वृळ (रातमाळकाचे),
शेतकरी, जमीन बसणारा लोक [अर रयत] ० माग-उ
रयतेचा, झुळाचा वाटा, मेहेनताना ० रज्ज्यान्तरी-स्त्री रयतची
मुली 'पाऊस बमी, पिजे तमाग बाळतात, त्यामध्ये रयत
रजावतीने वणूक घेतच आहे' -ख ५ २४-९ ० वार-किंवि
कूळ अगर प्रजा मांडी प्रत्यक्ष रीतीने, प्रत्यक्ष कुळाशी स्वतंत्रत
० घारी-वारी, ० परदत्त-स्त्री रयतेने जमीनीचा बंधपरपरेने
उपभोग घ्यावा अशी व्यवस्था, प्रत्येक कुळाशी सरकारने घ्याव्याचा

स्वतंत्र ठावे करण्याची पद्धति याच्या चलट जमोनदारी [पा
रईयत्कारी] रयतानी-स्त्री रयत, कुडे, शेतकरी, (समुच्चयाने)
[रयत] रयताचा-उ १ रयतानी पदा 'त्या राज्यातील रयताचा
मुली आहे' २ रयत, कूळ यांची स्थिति, कामे, कर्तव्ये बरीर.
३ जमीनीचा सारा-चावडी (कुळावर बसविलेली) [रयत]

रयनी-स्त्री रात्र, रजनी -माझा १६ ३६९ [स. रजनी,
प्रा रयणी] रयन-दिवस-किंवि रात्रेदिवस 'मन रयनदिवस
इच्छित परधन परनारी।' -स्तोत्रमाला ३२५

रया-स्त्री १ किंमत, मोल, गुण, योग्यता (मनुष्य, पदार्थ
धदा इ० ची) (कि० जाणे) २ वजन, मान, पत, दर्जा
'गवताला जी रया तीही तुला नाही' ३ कांति, शोभा, तेज
'तेज गुणे उत्तर ते रया रे।' -दावि ३७९

रया, रयात, रयायत-स्त्री १ बाँव, वृषा, क्षमा, माफी
'सबज तुम्हावर रयात करून' -योमारी १४५ -पेढ २१
१४७ २ अदब 'परतु तुम्ही आतां शाळाची आज्ञा चलट करून
आपले मगहरीने रया सोडून दऊन त्या सतीस मारिता' -पेढि
२ ३४ ३ भीड ४ दान, देणगी (कि० देणे, करणे) [अर
रियायत]

रया, रयाया, राया-स्त्री प्रजा, शेतकरीवर्ग 'किंफा
यत सरकार व रफायत राया' -रा १५ ११३ [अर रयाया
रयतचे अनेकवचन]

रयान-स्त्री-उ रयत, प्रजा 'मौजे मजबूरचे रयान व
कुळवणी' -समारो १ ६७

रयाळ-उ एक बादीचे जाणे, स्पेन देशातील एक नाणे
किंमत अजमाते सदां आणे [स्पेनिश, इ रिटल]

र-र-स्त्री रहगाणे, बिरबिरा, डुरडुर (कि० वरणे) [रहणे
चे आवाज]

रय-उ (कु) रोह, पालेमाजी, भात बगैरचा अति लहान
अबुर रोप [स इह-उजणे]

रय-उ १ ध्वनि, शब्द 'परवामलोचनेच्या ऐवें न शवेंचि
या विलाप-रवा।' मोसभा ५ ३४ २ नाच, कीर्ति, स्तुति,
गुणानुवाद 'कीर्तिचा तरि जरीं रय हाचा।' [स इ-आवाज
वरणे] रयळा-उ (व) राहवट, बोलाढल

रय-उणी १ रस्ता 'मगळवेढ्याची पांचघात खेडी रयस
लागतात' -ख ११०३ २ परिघाट, तिरस्ता, बाल, हटी 'येथे
एक नेळ लटेके पडले म्हणजे मनुष्यास पुन्हा जवळ उभे राहू देत
नाहीत येथील रय या प्रकारचा' -रा ८ १२० ३ रांग ओळ
४ बंध, बंधना ५ रवण पदा ० पडणे-वाट होणे, रहदारी घालण
'रव पडली पदा उट लटे किती सौभाग्य देशावरले। हांका
आरोक्या देति मयकर मार्गे पुत्रन बोंगीं तारले।' -प्रभा १२५

‘आत्र मोगलाची रय पडल्यावर पैल, शेंरें कांहीं तरे आली’
—पेद १ १९

रयका—३ एसाया रवाळ पदायांचा जमलेला, सोदून काढ
लेला स्थानमा शोळा, तुळशी, (गूळ, मध, तूप इ०चा)
‘कृत्तिगड बाजले असते म्हणजे त्याचे रवेक सोदून खावयास
ये’ [रवा]

रयजंदळ—मीन नाश, दाणाशान

रयजळ—राला-राला—रयजळणे—जालणे, रय
टळ-टळा, रयटळणे—टालणे—रयदळ, रयदळणे पडा

रयछाय—३ मजल्याची उभी पावविण्यासाठी रिया छप्पर
उच करण्यासाठी भिंतीवर जे खाच बनवितात ते प्रत्येक घराच्या
रसोस ज्या खाचपा देतात त्या प्रत्येक [रयीसखाच]

रयण—भी १ राग, ओळ रय पडा २ (यशस्तु) वावर-
ण्यास प्रसन्न स्वयं ‘धृष्टीदक्ते रयग असे’ ३ वेळ, अहो
‘रात्रीच्या रयणी फिरत जाऊ नकोस’ ४ गन्त रयणघाला-
३ गस्तशाण, गस्त घालण रा पोलीस शिपाई

रयणदिवली, रयणदिवा, रयणदिनी—३भी (प्र)
रोवणदिवशी इ० पडा.

रयणे—कि (ड) राहणे

र(र)ाणे—रावणे पडा

रयंय—पुन आपले वार प्रथम अर्धवट गिदून नंतर ते
सोईच्या वेळी पुन्हा सोडात आपून पूर्णपणे चपळीत वमणे (गाई,
म्हशी इ०ची क्रिया), रयंय [स रामय] रयंयणे—कि १
रयय करणे २ एसादा पदाये चपळीत चपळीत पुढेकडे वेळ खात
वसणे रयंयणे—न अनेक प्रकारचे उद्योगांचे रूप एकत्र कालांतराने,
जे गाई-म्हशी इ०कास खावयासाठी देवलेले असते ते २ आचो
पाचे गाई [स रोमय]

रययो—३ (गो) कोरड्या घासजलील शीब •द्वयरप-
(गो) रवया शिल्लक ठेवणे, रोगाचे मूळ शिल्लक ठेवणे

रयवणे—कि पुढविणे, नाश करणे रयदी म्हणून राजा शुभ ।
सोडे कवडी स्वर्ग शिल्लक । -एमा ३ ५१८ (सुनीप्रत)

रयदळ, रयंदळ—भी रहदारी ‘रहदारी रयदळ वाढली’

रयंदळ, रयंदळी, रयदळ-ळी—भी तुडविले जाणे,
पुराण, नाश, दाणादान, (पाणी चिखल गवत इ०) तुडविणे,
दिवचणे, वृक्षकरणे किंवा या कियेने क्षारली पदायांची अन्य
वस्था, नासादी किंवा दुईशा (कि० घालणे करणे पडणे, हाणे)
‘सरोवरामागीं वमळी । गज करी रयदळी ।’ -एश्वर १३ ६
[रय+दलन] रयंदळ्या-दाळ्या-३ दुईशा नाश तुडवातुडव
रयदळारयदळ-ळी तुडवातुडव ‘अत्र रात ओकळे सुद्ध
मोचकराची तुसती रयंदळारयदळ हाकी’ -वसईची मोदीम

रयंदळणे, रयंदळणे—मनि १ तुडविणे, पादाघात वमणे
२ दिवचणे, वृक्षकरणे ३ दवळणे (नागाची होईल अशा प्रकारे),
तुडवणे, हलवणे, रेंदाळणे (पाणी, चिखल) रयरखीत-वि
ओळीच्या ओळी आतले, पत्तीच्यापत्तीसह ‘अंगी रोमाच
रयरखीत । स्वेदविंदू हळमळीत ।’ -एमा १४ ३१७ [रय द्वि]

रयंद्या—३ वाळलेला पाचोळा, मुप्यतवेकरून ठसाचा
पाचोळा [रय]

रयरप—३ १ किडपांनी भरलेला नरक, एववीय महा नर
कांतीत एकनरक ‘रयरव बुभपाक भांगिती यात्या । नये नारायणा
करणा त्याची ।’ -तुगा २४११ २ मुजतुगाट (माशा, उवा,
बास इ०चा) -किवि वळवळ करणाऱ्या किडपांनी मुजतुगत्या
प्रमाणे, मुजतुगाट होऊन (कि० किडे पडणे) [स रीराव]

•नरकयास-३ १ रयरव नरकांत वास २ (ल) अतिशय बाईट,
तुमकारक स्वयं, प्रमग

रयरप, रयरवी—ळी १ बधिरता (अवयवांची), मुग्या
यणे २ वणवण, वचकच (उवराची), शहारे, भाग मोडून वेणे
३ पोटांत विप गेल्याने होणारा दाह ४ विषू पावल्याच्या वेदना
५ मुग्या पावल्याने होणारी भाग, हुळहुळ ६ ककलकारा, विपळी
इ०यापासून जिणेची होणारी पुसुर, वणवण -किवि घाई करून,
पुढळ [ध्व] रयरपणे—कि शरीर किंवा शरीरावयव रयरवीने
युक्त होणे, रयरव हाणे रयरवी—ळी १ एक प्रकारचे औषधी
साह य त्याचे फूस हे जिमेवर ठेविले असता रयरव छुटते २
रयरव पहा

रयला—३ (सोनारी) चार गुलाच्यावर वजन असलेल्या
सोन्याचा आठवून तयार झालेला गोळा, रयका पडा

रयस—३ (वे) जोर [रय किंवा स रय]

रयसड—ळी (व) विपुलता ‘आन्याची गेल्या साली
रयसड शागे तेव्हा तुम्ही आला नाही’

रयसडेथे—कि आवेशाने चालून जाणे, रयसडून, जोराने
अथावर चालून जाणे

रयळणे—न सोनाराचा एक ठसा, रवाळणे, रवाळे पडा

रयळनाथ—३ गोमंतकातील एक धवता रयळनाथाचे
कूळ-न १ (राजा) ज्याचे घरी धान्यादिकाची आठवार
दिवसाची देखील चंगमी नाही असा दरिद्री, बगाल माणूस २
(गो) वाचळट मनुष्य [रयळनाथ+कूळ] रयळिया—ळी एक
छुद्र दैवत [प्रा]

रयळा-ळी—रोवळा, रोवळी पडा

रया—३ १ वण (बटुकीची दास, साखर वाळू इ० चा)
‘दिदी वियाचा रया । नागस इया टेवा ।’ -अमृ ९.५ २ मध
किंवा कढविलेले तूप इ० न दिवचता ठेवून दिले असता त्यात

जे कण उत्पन्न होतात ते ३ भारकले गव्हाचे पीठ, साजा, कणीक, तांदळाचे पीठ, इ० कातीस जावा कणवा राहतो तो ४ खडा; देण (गुळाचा, साखरेचा) 'जे मोडी नादरासी।' तेचि वेगळी खेयासी।' - एभा ४ ६१ ५ सोन्यापादीचा रज, सोने भाटपुन बारीक असा गोल आकाराचा केलेला स्थान गोळा १ दिव्यामध्ये तापलेल्या तल्लुन बाहेर काढावयाचा सोन्याचा निंबा पातुषा तुक्का 'त्या सनीमें रवा कादिस।' - वाडवावा २ ६३, ७ ओ उगाळतात, ज्याचे गण पुकू, बंगर करतात तो तावडा दळकुडाचा तुक्का, निशिट धाराची पुटे देऊन तावडे कपेले इळकुड ८ रदाटाच्या कणेकडास बसविलेले भांडीस जोडणारे उभे लावू ९ दागिन्यावरील कट्टर, पराच्या भायटीची सुडा, टसा, सोनाराच्या पैराची भायटी नावाच्या टसातील खाच (ज्यात सोने, चांदी, इ० चा पातळ पत्रा टोकला असता त्यात कुणा उत्पन्न होतो) 'काढणे-तांने पादी इ० चा रज दिवा तुक्का तापलेल्या तेलानून हाताने बाहेर काढणे, एक दिव्याचा प्रकार रवा अर्थ १ पहा रवाळ-नि १ जाड्या वणाव्या रूपात असलेले, दागेश्वर कणदार (सुप, मप, सायर इ०) २ सरी पसा मांडा व पनीपेसा स्थान (कोळसा)-जैन सोनाराचे एक हत्यार रवाळणे पहा

रवा-किंवि चाड विद्यमान 'आपणाल इनाम कारकिर्दी-दर कारकिर्दी मोक्यासियांनी माजी सुतेन रवा अस्त' - रा १५ १५४ [चा रवाळ] 'दार-उ अमुमोश्क 'हुम्दी' सरकार तुक्कानीचे रवादार काही माडी' - रा ७ ५६ [चा रवा-दार] 'रास्त-नि बहिवाटीतील, विरस्त्याचे, परपरास्त व योग्य [चा]

रवानाची-गो-की १ विदागी, जातवळची वणगी 'रवानाचीची वळ' - रा १२ १९२ २ पाटवणूक, पाटविणे, ३ पनोतर, उक्ताकरिता पत्र पाटविणे 'धीमत वसईने मुक्कामी असतां बहुत पत्र आपलीं आलीं व त्याच्या रवानापादी बहुत जात्या' - रा ६ ५८२ ४ मालाची निर्मल, विक्रीस जिप्तस पर गावीं, दूरदेसी पाटविणे ५ काही एक कार्याच्या उद्देशाने दशावती पौज पाटविणे, दारुगोळा गवते इ० पाटविणे ६ पाटवणीच्या वर्ळी दावयाची आगाळ खर्ची लोकास रवाना नाही' - पया ३२४ [पा] रवानाची चिड्डा-की परवानगी, परवाना अनुज्ञापनक, पासपोर्ट रवाना-पु परवाना, पास - नि पाटवि लेला, भाडलेला प्रेषित मार्गस्थ केलेला (कागद, माणूस, इ०) (कि० बरणे, होणे) रवानाचन्द्र-मिती-उली ज्या दिवशी कागद-पत्र-रवाना हाते त्या दिवशीचा चंद्र मिती [पा]

रवासुदगी-की १ सरकारी कागद (दस्त ऐवज, हुजूम आगा इ० ची नोंद ज्यावर करतात ता), दस्त ऐवज

रोचे, घनदा, पावत्या इ० चा कागद २ पावनी 'बाकी रमई हुजूर सा ८०० पैकी रवासुदगी सेटी साटक हुजूर-बाजार लम्बर सा १००' - रा १५ १०१ ३ नक्तीचा जमाखर्च-इनाम ४९ [पा रवानाशुदा=पावता झालेला]

रघाळणे, रवाळे-न सोनाराचे एर हत्यार, गरीच्या दरांमध्ये सोन्याच्या मण्याची दोन छकले तयार करताना सोन्याच्या तुकड्यावर उभी वरून वर टाकले असता, वरचा टोका सावणारी (रवीसारखी) काडी, नभी उठविण्याचा सिद्धा [रवा]

रवि-की (बी) गळतावरील चारी यात्रुस वावरता दण्याजोगा माळा

रवि-उ १ सूर्य २ अंक, रईचे झाड ३ उजवी भास नरिका, इनामाची [स] 'कांत-उ सूर्यकांत, रपटिक 'ध्राया-उ सूर्यकांत, ज्यांत सूर्याचे चिरण एका विदूत नेत्रीमूत होऊन विस्व पडतो असा एक दगड [सि प्राबन्=घोंडा] 'छिद्र-न सरोका, स्थान प्रधासदार 'ऐसा सुमीव विरपत। मो रूतानि पळरे विवरीत। ध्रमण करिता अवस्थता। उठिले तवे रविछिद्र।' - भारासुद ४ १०३ 'तत-नि उन्हांने तापलेला, कपलेला, पोळलेला. 'अति धनु रवि तसा सावली गोड वाटे। तथि बनि पत्तिळें मानिता कोड वाटे।' [स] 'तनया-की यमुना [स] 'मंडल-उ-न सूर्यविम [स] 'धार-यासर-उ आदित्यार 'संक्रमण-न १ सूर्याचे एका राशीतून दुसऱ्या राशीत जाणे २ विशाल मकरराशीत जाणे मकरसक्रमण, सकांत 'संक्रमणाचे तोळ-उ (अव) सकातीच्या दिवशी काटावयाचा तीळगुळ, हलवा 'सुत-उ ? (सूर्याचा हुंगा) यम, कणे 'पण सुरिना रविमुत पुर आता। आड करावा भव सिपु ऐषा नव्हता।' - तुण ४ १११ २ (साकतिक) कण (दान) 'अलि कुलवदनाचे वडन आणीत होतें। रवि मुन महिषमें पार दु खाते झाला।' - बृहत्सोक [स]

रवी-की १ दर्दी घुसळण्याकरिता जे लाकडाचे यत्र करतात ते, घुसळणे २ घराचा सजला निंबा छप्पर उच करायचे असता कितीवर जे स्थान खाव देवतात ते प्रत्येक, घराच्या तुळ्या वर ३३६ दिने असता मांडा व देणगी दोते म्हणून त्या तुळ्यावर असे दीड-दान हात उंचीचे खाव देऊन माळयाची उची वाढवितात ३ पंचालीत वरून पाणी भरतात तीट (मुडा) उघडे रहावे म्हणून त्यात ज्या वाचूच्या काढत्या घालतात त्या प्रत्येक (क्या असा अव प्रयोग) [रवा] 'दार-उ घुसळण्याची दोरी

रवी-की गुहाळावरील अकरा माणवाचा समूह (१ गुळव्या, १ जाळव्या, १ पंख्या=तुकेट करणारा, २ पातळ=वेल हाकणारा, २ कळ चारकेंत लावणारे, ४ पटकरी=ऊस कापणे,

आणगे, पावुदा गोळा वणें, गुहाळपरांत आणगे ६० कांम करणारे), (सामा) गुहाळावरील कामकरी मंडळी

रजे—प्रभव (वें) रहाटाच्या वणेकडाचे आरि रवा पहा
•कड—१ रहाटाच्या आणामोवतीचा आरा २ चाकाचे
आरि काडण्यास योग्य असा लाकडाचा तुकडा रवा पहा [रवी-
काठ]

रवेश-रस—मी चाल, रीत, पद्धत, बहिवाट रवाज रव पहा
•रसापाची रवेश दर्शनास टेकून रुद्र-गर्जावर नजर देऊन साष्टी
सरवारात वणविवर्यां ताचीद न वली —स ७ ३५७० —रा
१५ २१९ [पा रविश] रवेभवार-उ चालीरमाणें, योग्य

रवैया—उ रवालीचें तोंड भतांना उपरें रहांचें म्हणून
काडपाची रचना करतात ती रवी अर्थ १ पहा [रवी]

रशाना—झी १ दोरी २ लगाम ३ वचरपडा [स]
रदोला—वि रसभरीत 'सुट गयु ईबतीचे रचले रिताळ।
निवडक अक्षर अर्थी बहुत सजाऊ ।'—प्रला १५३ [रवाळ, हि
रसील]

रदिम—उ प्रकाशकिरण 'का रदमी हव गृहजळा—।
पासुनि अकैमडळा ।'—हा १५ ५३० २ दोरी, रज्जु ३ लगाम
[स] •कर-उ किरण 'लेखुनि फावनी रदिमकर ।'—हा १५
४०४ [रदिम+कर] •राज-उ सुधे 'का उदितें रदिमराजें।
लेपिरीं चद्रादि तेजें ।'—हा १४ ४६

रदशी—झी दोरी, दोर [स रदिम, हि रसि] •खेंच-
झीउ एक विलायती खड, दारी खेंचण्याचा खेळ, दोरखेंच
(६) लग आंक बॉर

रस—उ १ खव रची, स्वाद, जिण्हेनं खाट तुरट, गाढ
६० जो पदार्थांचा धर्म समजतो तो 'सुरभिदुग्धपान रस मंत्रला
समजे ।'—मोपु १७ २ चीक, श्व, पान, फूळ, फळ इ०दील
पातळ अदा ३ उम, आया यातून निघणारा द्रवपदार्थ ४ अकें
५ अमाचें रक्त व्हावपापूर्वीचें रूपांतर शरीरातील ज्या अत्रापासुन
रक्त व घाम बनतो ती अत्राची अवस्था ६ धातूचें द्रवरूप,
कोणत्याहि धातूचा वितरून वेलेला द्रवपदार्थ, सामें, चादी इ०ची
अमिसयोगानें झालेली द्रवरूप स्थिति ७ (साहित्य) अत कर
णाऱ्या शक्तीचें काही कारणानें उदीपन होतें आणि त्या उदीपित
झालेल्या शक्तीच्या अनुभवानें किंवा अवलोकनानें अनुरूप विचार
प्रकट करण्याची प्रेरणा होते तिला रस म्हणतात रस नऊ आदित-
शुभार, वीर कण, अद्भुत हास्य भयानक बीमत्स रौद्र वशात
'सैं नवरसमुधा-धीचा । यावो लाभे ।'—हा १० ७ ८ (ल)
गोडी, आवड, राम, मनोरमता, मोहकता (प्रसंग, साहित्य,
भाषण, व्यापार इ० तील) 'वचनात काही, रस नादि पाही ।'
—लीलावती ९ प्रीति प्रेम अनुगम. १० वध, योग्यता 'ऐसि

याचा कोण मानितो विश्वास। निवेड तो रस धाई बाई'—तुगा
३३६० ११ खाणीतील मीठ, खनिजशार (गंधक, मोचूत ६०)
१२ पारा १३ पुष्पाचें बीजें किंवा रेत १४ विष १५ उत्तेजक
द्रव्य (तेल, मसाला, साखर, मीठ इ०) (ससृष्टमन्थें असे अनेक
प्रतिपन्न या शब्दांला आदित) १६ पाणी 'तरी नुरोनि वेगजेंफल।
रही भजिप्रयें रवण ।'—हा १७ १८ १० दूध 'कया सुरभिचा
रस रवहित पुष्कळ स्वादुहि ।'—कळा १८ रमायन, औषध
'पैं कळतर गोदीं बाधिजे। मग पुढिलाचें काज कीचे। पूजा
पेऊनि रसु दीचे। पीडितासी'—हा १७ २८७ १९ नारळाच्या
रसात गूळ मिळवून तयार केलेलें पातळ पेय [स] सामाशब्द-
•रस-उ १ रसकृता -शर २ रसाचा वस, रग, बदार, गोडी
(कि० जाणें, घेणें) 'भोग आता रसकस घे बरी ही सधी साप
वली ।'—प्रला १९९ [रस+रसणें] •केळी-झी (महातु)
रगवेलि, नवरासाची क्रीडा 'जेही रसकळि खेळति मने । कळा
विदाची'—भाए २७२ [स रस+वेलि=क्रीडा] •गुहला-
गोहला-उ (व) एक बगाची गोड खाद्य पदार्थ, एक प्रकारची
मिठाई •दु-उ मेप [स] •पूजा-झी औषधावल्ची किंमत,
वेद्याची फी 'रसपूजा धरोनि पोटी । वैद्य औषधाच्या सोडी
गाटी ।'—एमा ११ १०४४ •पाळ-पाळी-वेळी-वेळ-झी
केळ्याची एक जात (सोनेवेल्याप्रमाणें) [रस+का पाळि=केळ,
का रसाळ] •भंग-उ १ गोडी जाणें, काढ्यमय मानादिसवधीं
वाचकश्रोत्याचा विरस २ धरण, सौंदर्यनाश ३ उत्साह उमेद,
यावर विरजण पडणे [व] •भरित-वि १ रसानें युक्त अगर
भरलेलें, रसपूर्ण, (फळ इ०) २ (ल) चटकदार, गोड,
मनोरंजक, सुंदर (भाषण, वर्णन, इ०) [स] •भरू-वि
रसानें भरलेला (फलादि पदार्थ), रसपूर्ण, रसाळ [रस+भरणे]
•भायना-झी पुढे देण्याची रीत, विमयेची रीत 'परी मायेचनि
भापें । दि०पीपण जैतें घेप । का कथिलाचें बीजे रूपें । रसमावनी ।'
—हा १८ ७७४ •भोत्रन-न ज्या जेवणात आवरत हें मुख्य
पदार्त आहे असें जवण •मय-वि (रसपूर्ण) जलमय 'अद्भु
यानदरसपे'—हा १८ १६०४ •रग-उ मकरसकृतीचे दिवशीं
कुळ आणि गूळ हीं दोन पानात भरून प्राद्वणस सुवासनीस देतात
तो, सकृतीचें हळदीकुळ [रस आणि रग] •राय-उ (महातु)
शुभाररस निर्यास गळे । रसरायाचें ।'—भाए १९ •वडी-झी
तोंडीलवण्याकरिता मसाल्याच्या रसानें युक्त इतर याच्या
पिठाच्या बडदा करतात त्या, पाटवडी •वती-झी १ (प्र)
रसवती, बाणी, वाचा (रसाचें अधिष्ठान मानली जाणारी),
वस्तूच २ मोठ भाषण ३ जीभ ४ एक वनस्पति •वार्गे-न
मसालेदार रसानें युक्त असे शिजवून तयार केलेलें सगळें वाणें,

भरलेले वगै (भाजी) •वान्-वि १ रसभरित-युक्त-पूर्ण २ चवदार, स्वादिष्ट, मिष्ट [स] •विभ्रय-प्र (तेल, मीठ कोणी, साखर, दूध, तूप, इ०) रसाळ, पोषक पदार्थांची विक्री शाळात हा दोष मानला आहे [स] •युक्ति-की दृष्टादिक रूपाव (कि० प्रकट करणे) 'येथे विभूती प्रतिविभूती। प्रस्तुत अर्जुना सांगितेली। त विद्रदा रसवृत्ती। म्हणिलेला कथा।' - शा १० ४१

•सोय-की स्वयंपाक, पकात्र 'जैसी राधवणी रससोय निवी। करुनिया मोले विवी।' - शा २ १५५, -अर्थ ५ ४३

•स्वादन-न खियाच्या दृष्टादिकेने वैरी बर्णन ऐकण्यामध्ये असलेली थंडा, गोडी 'हावभाव वटाक्षरण। सुरतकाम निरुपण। तेथे ज्याचे थंडा धवण। रसस्वाद त्या नाव।' - एभा ११ ७०७

•झा-वि १ रस जाणणारा, रसिक, मर्मज्ञ 'पुष्पाच्या मकरदाचा रसज्ञ असरा सारखा दुसरा कोणी बाहो।' २ थोरयता जाणणारा, सट्टव ओळ खणणा ३ रस, भावना, वृत्ति ओळखणारा [स] •झता-की रस जाणण्याचा गुण, पात्रता •झतावात-ज्ञानवात-की ५ रस जाणण्याशीच बाकी सर्व इद्रियांची ज्ञानशक्ति याचा नाश करणारा वात रसरसणे-अति १ रसाने पूर्ण भरून असणे २ (अभि) प्रवृत्ति असणे, धगधगणे, प्रसारणे ३ लापणे, जळजळीत असणे, जळजळणे (तापात अग, डोळे उघटविले पाणी, तवा इ०) ४ ऐन ताहण्यात, भर व्हावीत असणे ५ भर-भरत असणे (देवी, गोवर, ज्या त्या इगमात उत्पन्न होणारे पदार्थ) जिवा सत्तापाने 'सजयो विस्मये मानसी। आदा करुनी रसरसी। म्हणे कैसे पा देवेली। द्वय या' - शा १४ ४११

(रस ध्व) रसरसीत-शीत-वि १ रसाळ, रसपूर्ण २ भर व्हावीत युक्त ताहण्याने सुसुसुत्रे ३ प्रहार प्रवृत्ति, तापून छाल झालेले ४ विवळा शब्दामध्ये पदा रसा-रससा-प्र १ पुष्कळ रस असलेली भाजी, मसाला इ० घालून केलेले पातळ तोंडीलावणे (घटाटा इ०चे) २ भावाचे कालवण [स] रसाधिपति-प्र वरण [स]

रसाभास-प्र १ इद्रिय, खोटी भावना, अनुचितपणे प्राप्त केलेला रस उदा० पशुपदवादिताचा शुगार करून करणे हा शुगार रसामास क्षाण २ अशा तऱ्हेचे वाग्य अगर माटक ३ दयायी भाव नावाखाली वेणाच्या अष्टरसपैकी एकाचे केलेले खोटे जावि करण अशा रसाचे (कव्य, नाट्य रूपांने) केलेले दिग्दर्शन ४ काही सोटणा वतावणीने खरी भावना दडवून ठेवणे [स]

रसाल-ळ-वि १ रसभरित, ज्यामध्ये रस पुष्कळ आहे असा (फलादि पदार्थ) २ रसयुक्त, मधुर, गोड 'वेळीचे दडबाडे। दड पोकरा आवडे। परी फळोनिया गाडे। रसाळ वेंस।' - शा १३ २१२ ३ चटवदार, मनोरंजक, आवेष्टले (भाषण) 'आतां टाहून बहुते शब्दओळ। खोल रामकथा रसाळ।' ४ वरका कणस मास दुसरे नाव ५ रमतीचे, विनोदी, हास्यजनक (भाषण) ५

खमग, चागले, सुरलेले, चमचमीत (पाक, लोणचे, ओला पदार्थ) •रसिक, रसज्ञ 'तु साग तो वर तुला छवला रसाळे।' - नल ११

रसाळी की १ (व) आरसाचे जेवण 'अवादासपत खाड्याच्या यथ दरवर्षी एक रसाळी होते' २ (वै) उसाच्या चरकाचे खालचे लाकूड, काटवट रसिक-वि १ मर्मज्ञ, गान, वाग्य इ० रसावर विशेष प्रीति असून त्यातील मर्म जाणतो तो, सद्य २ यदा-मत्करी, भाषण इ० द्वारा दुसऱ्याच्या आणि आपल्या अत करणप्रवृत्तीस विनोद उत्पन्न करील असा ३ गमत्या, विनोदी ४ भावनाप्रधान ५ चवदार, स्वादिष्ट, मधुर ६ (ल.) (वाग्य) आल्हादायक, सुखोत्पादक [स] रसिकत्व-न १ गम्यते २ रसिकता - शा १८ ३४७ रसिक रसीला-वि रसाचा खरा खरा भोक्ता, इच्छावान [रसिक+हि रसील=रसदार] रसोत्पत्ति-की १ रसाची उत्पत्ति निर्मिति २ विनोद हास्य, करमणूक [स]

रस-प्र पारा, पारद घातु •कापूर-प्र पारायुक्त पाडश कापूर अगर कापटाचा गंधक पारा, मीठ इ० हा केलेला सयोग, मिश्रण, एक औषधीपदार्थ [स रसकपूर] •पुष्प-न पायाचा एक सयुक्त पदार्थ - पदाव १७२ [स] •राज-प्र एक लौघ, मौलिक, प्रवाळ पारा, सोने चारी अन्नक, कातलोह, वग या सर्वांची भरून समभाग घेऊन त्यात गुळवरीच्या रसाच्या आणि क्षतावरीच्या रसाच्या सात सात भावना दिलेले रसायन हे जर क्षतनाशक व वागोदीपक आहे [स] •रसि-की रसायनिक पदत 'जैसा रसरीति मरता। राखिला विवें।' - शा १८ १९२

•रूप-न रसायन रूप 'मृते लोहें होती। त रसरूपे जिते। जळोनी इधने येतो। कन्दिदश।' - अर्थ २ ५ [स+रूप]

•शुद्धि-की पारा शुद्ध करणे, मारणे •सिद्ध-प्र एक रसायनिक औषध, मात्रा (पारा गंधक व नवसागर सापासून केलेली) [स] •सिद्धी-की १ रसायन शास्त्राचे ज्ञान २ किमया रसायनिक गुणांची विमिति करण्याची कला अवगत असणे रसा जन-न डोळ्यात घालण्याचे एक औषध, पितळमस, दाहदहद बकरीचे दूध व भाग याचे मिश्रण आटवून केलेले अजन 'नेत्री रसाजनाचे अजन।' [स रस+अजन] रसायण-न-न १ पारद गंधक इ० वाचा राधा करून कलेल्या मात्रा भरून व इतर औषधे 'वे रसायने तें गाडे। जे आरोग्य देही।' - शा १० १७० २ रसज्ञ सिद्धपुष्पांने तयार केलेले अमृत ३ रसभिजि, घातुपरिकर ४ विद्या, किमया ५ रसायनिकीय करतांना पार वगळी लागत यावकाल ल) अव्यत निवड, जेट (नि० रावण, लागणे) ५ (क) रस शिक्षण 'केवढाचे रसादन' [स रसादन] •विद्या-धर्य-कीन निरनिराळ्या पदार्थांचा परस्परार न्यापार •व्यास-न शुद्धीकरील पदार्थांच्या घडेत होणाऱ्या

परकाविपयी ज्या धात्रात सांगितले आहे ते धात्र, यात धातु व अघातु यांच्या संयोग-वियोगाचे विवेचन केलेले असते (६) केमिस्ट्री रसायनाकर्षण, रसायनप्रति-नवी ? विज्ञातीय परमाणुच्या शक्तीने एकत्रित होतात ती शक्ति (६) केमिस्ट्रि अट्रॅक्शन-अॅफिनिटी २ दोन दिशा अधिक तत्त्वांस एकत्र करून नवीन पदार्थ उत्पन्न करणारी आणि त्या नव्या पदार्थाच्या तत्त्वांस पुन्हा निगळे होऊ न देणारी शक्ति रसायनी औपध-न. खनिज औपध रसी उत्तरणे-कि हात, पाय इ० अवयव सुजने, कुणगे (घोड्याचे) रसौपध-न रासायनिक औपध 'जैसे रसौपध खरे। आपुले काज करुनि पुरे।' -शा १८ १०७५

रसकर्णे-भक्ति, मजेंत असणे, सुखाच्या, आनदाच्या अगर मनाचोग्या कामात गुंग होणे, रमणे 'त्या सुखाला काही सळणे देऊन अमळता रसकौष व तु जेवून ये' [रस]

रसकस-घस-की ? भाडण बोलाचाली, वाद, घुमपूस (कि० करणे, लावणे, माडणे) ३ कचकच, ताप चढण्यापूर्वी होणारी अवस्था ३ रोमाच, वाहारे (कि० येणे, वागणे) ४ (कु) अप्रीति 'लोकांच्या रसकसामुळे केल्या कामात यश नाही' ५ पासापीस, जिरीर रसकसणे-कि ? कसरसणे भगावर काटा अगर वाहारे देणे, ताप येईलसे वाटणे ३ भाडणे. तडणे, बोलाचाली होणे, करणे, हुज्जद घालणे [रसकस] रसकौ-की (वे) जसमेंदून गळणारे नाईके पाहारे पाणी, रस

रसखुंटणा-घु धातुचे गज, सड्या तोडण्याची छिनी रसडी-की दोरी [अर रसन्=दोरी तुल० स रसना, रसिम्]

रसद-की ? सैन्यासाठी साठविलेला, वाटविलेला दाणा गोडा, धान्य ३ कामानिस्तदापुने केलेला आपल्याकडील मुलुखाच्या वमुलाचा भरण, मारलेदाराने एखाद्या परगण्याचा इजारा घेतला म्हणजे ओ रकम त्यास सरकारात आम्नाऊ भरावी लागते ती, गावच्या वमुलाचा सरकारात भरण 'रसद सालमजुरी सरवा रात देऊ नये' -योमारे १८ ३ स्वारीवरील सैन्याच्या खर्चास दिलेला पैसा ४ पेढी-टुंडीवाल्याने आपल्या गुमास्त्यास पाठविलेला पैसा ५ सैन्यामार्गून जाणारा दाणावैरीणीच्या अना वराचा ताडा ६ (व्यापक) सैन्यामार्गून जाणारी माणसे व खुलेदोरे ७ (सामा) दाणावैरण, दाखुगोळा, सैन्य पैसा इ० युद्धसामुग्री 'रमस्तखान योशी युद्ध देऊन रसदवरी करून समाजीचरित १५ [का रसद] ० भरण-घु ? मागवलीसवर्षी सडेचा जो भरण तो फौजेचे बरदास्तीकरता गावागावातून पाठवितात जे धान्य, दाखुगोळा इ० सामान ते रसदी-नि अदाजी वमुला

इतक्या खजिन्यात भलेल्या रकमेच्या ताणावर घेतलेला (गाव, प्रांत), सरकारात रसद देऊन घेतलेला [रसद]

रसना-की ? चव, आवड २ जीम, जिन्हा [स रस=रुचि घेणे] रसनैन्द्रिय-न (चव घेण्याचे इन्द्रिय) जीम, [स] रसपे-न गाढवावर नेता येण्यास्तरे ओझे (धान्य इ०चे) रसम, रस्म-की चाल, रीत 'आरम दुमियास हेच रहा व रस्म' -पद्या ४६७ [का रस्म=नियम, चाल] रस-की चालरीत 'आ साहेबही त्याचे रस्मरव यास पुढे वाकी' -पद्या ४७६ ० रिसायत-की बहिवाटीचे अवस्था 'बखे वंगर रसम रिसायत बेली' -जोरा ५६ रस्मीयात-की बहिवाट 'बखे शादीचे रस्मीयातीची' -रा ७ -खतप १ २ [अर रस्मीयात]

रसमस-की गडबड, रसकस पहा 'रसमस अति गावी योर सतोप लोका' -माघवृत्त रामायण अयोच्या ८

रसमालगे-न (कु) मार रसमस-की (मुर्ख) कटकट, नास, रसकस पहा [ध्व] रसा-की घुट्या 'प्रसव न यासि राधा प्राल्ल सुधा कासि काय रसा।' -मोक्षणे नवनीत ३३३ रसातल-ल-न सप्तपाताळांपैकी एक खालचा पाताळ [स] रसातळास-तळीं जाणे-घुडणे-(ल) पूर्वावेणे नाश होण (कामाचा) रसातळास मेणे-पूर्णपणे नाश करणे, सफा बुडविणे (धदा, उद्योग यात) (पोट) रसातळास जाणे-पोट पाठीस लागणे, धुपारीकित होणे

रसाने-न निसारे, रससतीत निखा-याचा समुदाय [ध्व रस]

रसानगी-की दुसऱ्याच्या मार्फत अगर चित्रीने दिलेली पावानगी -नि दुसऱ्याच्या मार्फत पाठविलेले [अर]

रसासणे-कि रसरसणे पहा

रसीद-की पावती, पोंच (रसद भरल्याची) माल पोंचल्याचा दाखला 'बकील मजूर याणीं हुजूर अजैदास्त रसोद करून' -रा १५ २९९ [का रसीद, तुल० ६ रसीद] रसीदगी-पैवस्तगी रसीदन-पार्श्वेणे पोहोचणे 'आता रसीदन मिसेली देखताची' -रा १५ १५६ [का रसीदन]

रसुला-की घोड्याचा घुरासवरी एक रोग यात शुद्ध्या पासून पायास खुरपर्यंत गळवे होतात -अश्वप २ २७

रसुम-घु १ जिन्हाधिकार्याचा पगार हक्क घेतून इ० २ कर, फी, कमीशना [अर रसुम, रसमेचे अव]

रसूल-घु प्रथित पैगम्बर खुदा व रसूलखुदाची शपथ मागे -दिमा १ ४५ [अर रसूल]

रसोई-की स्वयंपाक [अ रसोई, हिं रसोई]

रस्त—खी रसद पहा 'सोहरायाहेरून रस्त येत नाही' - पेद २१४२

रस्ता—पु १ मार्ग, वाट २ घाल, बहिवाण, नियम [पा रस्ता, तुल० स रथ्या, प्रा रच्छा] (वाप्र आणि सामास्य-वाट शब्दात) रस्तेयंदी—खी १ सडक तयार करण्याने काम. २ रस्ता बांधणी, रस्ता-दुधस्ती [फा] रस्तोरस्तो—क्रि वि प्रत्येक रस्त्यावर, सारं रस्त्यातून

रस्ता—पु भाजी, कालवण ६० चा आटून राखिलेला रस्त, रसदार भाजी, कालवण

रस्ता—पु मोठी जांब दोरी, दोर, कासरा, दोरखट [हिं] रस्ती—खी दारी, बाढणी [अर रस्त तुल० स रसिम]

रहकारू—पु राहणे 'जया नाही रहकारू।'—गीता १२.७५८

रहगुज(द)री—वि १ वाटसरू, फिरस्ता २ गैर-वतनदार 'दोन चार हुकानदार रहगुदरी ठेऊन'—बाइयाया २२१६ [फा रहू=रस्ता+गुप्तर]

रहदारी—खी १ माणसाचे जाणे चणे, मालाची ने आण, बरेल, जाय, राखता 'त्याजवरी यदा नापीक, तशांत रक्षरची रहदारी'—ख ८५०. २ जकात वी ३ जकातमाफीचा परवाना, पालपोटे 'इप्रजास येरी पाषटाच रहदारीचे दस्तक रवाना कले'—ख ७३७८६ [फा राह-दारी] ० जकात—खी रस्ता बांधण्याबद्दलची पट्टी, कर

रहवर—पु बेगवान घोडा 'मिनरसीचा जैसा रहवर। बलाढ्य छुदर तैसिचि।'—ह २२३६ [फा रहवार] रहवाळ—न घोडदळ 'त्याटून मागे रहवाळ आले।'—साहू ७५४

रहवर—पु पडिल्या प्रतीचा, दर्जाचा रथ श्रेष्ठ रथ 'की परवाचा सह जैसा। रहवर मिरवितसे तैसा।'—शा ११२९. २ (सामा) रथ [स रथवर प्रा रहवर]

रहवाई—वि राहणारा 'इमामखान गाढवी निजाम आणि पाशील रहवाई'—माच १२० [राहण]

रहवास—पु १ सदास, दळणवळण, परिचय २ रहिवास, राहणे वस्ती [स रहिवास]

रहसाळी—खी रहस्य, दड मैत्री, एकमेकाशी बागण्यातील गोडीगुलाची आणि प्रेमळपणा [रहस्य]

रह स्थान—न गुप्त जागा एकत जागा, खासगी जागा [स]

रहस्य—न १ गौप्य, गुप्त गोष्ट, खासगी गोष्ट 'बदले असंचि नारद कथाव सजशी रहस्य हे माझे।'—मोभीष्म १२ ३९. २ मैत्री, रनद, प्रेम परंपराचा सख्यभाव 'रहस्य राखून

रग मारला।'—ऐरो २५३ ६ विनोद खेळ, गमन येष्टा यष्टा—मस्त्री, बागडणे—बोल्णे ४ मुख्य उद्देश, तात्पर्य, महत्वाचा मुद्दा, खोच 'तुम्ही कोलता यांतील रहस्य माझे ध्यानात आले नाही' ५ राम, मोडी, फायदा, चांगलेपण 'सराफीचे व्यवहार' रीत आता काही रहस्य राहिले नाही 'रहस्यात येणे—सुलणे, रमान येणे रहस्यभेद—पु गुप्त गोष्ट फोडणे, तिची वाच्यता करणे

रहा—खी १ मार्ग, वाट, 'रघुनाथराव यास सुरतेहून मुस्लीचे रहाने मुबईस रवाना केले'—ख ७३५७० २ रीत, पद्धत 'चवथाची रहा जशी असेल तीप्रमाणे तुम्ही चाला' ३ बाणूक, बर्तन 'साठी घेतल्यावर (मुबई करीची) लिहून पाटविले की पूतेनेच घेणार म्हणून आम्ही घेतली। ४ रहा कोण?—ख ७३५६८ [अर राह्] ० वार—पु १ वाटसरू, वाटवृत्त करणारा 'बाणो उदमी वगेरे रहादार बास छुटून बाय मारितात'—बाइसमा २१५० २ मार्ग—रक्षक, 'माण, रामोसी व रहादार'—माभ १८३४ [फा राहाद्] ० दारी—रहदारी पट्टा ० रास्त—वि योग्य, न्याय्य, सरळ, प्रामाणिक, विनयक (भाषण, बाणूक) [फा राह+रस्त] ० रीत—खी चालरीत 'साप्रत त्याची रहा—रीत सगडे लोकप्रमाणेच आहे'—आहुणेणे २७ [राहन्तीत]

रहाकळ—खी न कावरेमावरे हाणे, राहकळ पट्टा रहाट—पु १ पाणी ओढण्यासाठी दोन बाधांचे एक साधन २ यंत्राचे चाक (पाणी काढण्याच्या, छुतास पीळ देण्याच्या, दोन्या बळणच्या) (सामा) एखाद्या यंत्राचे चाक ३ यंत्र ४ वाटपावर घुत भरण्याचे साधन ५ घुत काढण्याचा बरखा [स अरघट, प्रा अरहट—रहट] ० गाडगे—न १ वर गाडग्याची अजर पोढ्याची माळ असलेले रहाटाचे माठे चक २ (ल) नशीवाचे नंदर्मी होणारे फेरफार चमशी बिंबा वाईट परिस्थिती ऐहिक व्यापार, खालीवर होणे, (प्रपच, व्यवहार ६० ची) ३ एकसारखी द्रवपेव, व्यवहार ० घटिका—खी रहाटगाडगे 'न चुके ससार स्थिति। रहाटघटिका जैसी फिरतचि राहिली।'—तुगा २४८३ ० पाळणा—पु यांत्रित चार पाळणे बांधलेले फिरते चक उभारतात ते जैतीली खालीवर फिरणारा पाळणा ० घड—खी (बों) रहाट तयार करण्यास लागणारी साधने (बणा, रने, खापकड, खेट छुन इ०) ० वणी—न (को) रहाटाचे पाणी, रहाटयाच्याने काढिलेले पाणी, याच्या उलट ओढणा—विहिरीचे पाणी 'या एवढे मोठे आगरास रहाटवणी किती म्हणून सांपाल' [रहाट+वणी=पाणी] रहाटागर—पु न रहाटाने पाणी देऊन तयार केलेले पीक, मळा, शेत [रहाट+आगर] रहाटया—वि १ रहाट चालविण्यास नेमलेला अगर नेमण्यास लायक मनुष्य, पट्ट २ दोन्ही बाजूच्या वतीने खळणारा खेळाडू ३ एकदा एक तर

एकदा दुसरी वाजू घेणारा, दुटप्पी, वेळ यईल तसे वाणपारा ४
(ल) व्यवस्थापक, प्रमुख ५ (लम इ० समारंभत) वतन न
घेता काम करणारा ६ ओढें वाहून शिवाय वाट दाखविणारा
वाटाडवा, हमाल न वाटाडवा [रहाट]

रहाटणें—कि १ एखाद्या कामात अम्यस्त होणें, रुजणें,
काम-धंद्या अगरळणें पडणें २ (काव्य) वाणें, वर्तणें [रहा]

रहाटो—खी १ आव इ०ची निविड राई, आव, वाभट्टी,
सुरमाइ इ० वाची जी निविड राई असत्ये ती, जाळी, दाट
साडी 'या दाट रहाटीमध्यें' २ किड्याच्या पायथ्याची झाडी
(जीमध्यें थाडिशी वस्ती असते अशी)

रहाटो—खी १ पायराहान पायांनै चालविण्याचे रहाटगाडगें
२ तूत उक्कण्याकरिता ज्वावर प्रयत्नत घुन साणतात ती

रहाटो—खी १ पदत रीन शिरस्ता, पूर्वावासान चालत
आलेला प्रयात २ (काव्य) वाणूक, वर्तणूक [राह]

रहाट—डो—खी १ राह, चिखल 'कोण तें रहाडीचें मुख।
घातें पाय आरतें मुख।'—तुगा २७९९ २ शिमण्यात घुळवडी

सादीं वेलेली चिखलाची खळी ३ घुळवडीत खेळणें, घुळवड
४ चिकचिक, राह (जमीन, रस्ता यावरील) ५ चिकचिक, रेवडी,
शागसडा (नासकें बरिंगड, पापळलेला गूळ इ० चा) राह पदा

रहाडण—खी (व) खापरचा तपा, परळ 'कुमाराइहून
रहाडण आण'

रहाडा—डो—उ १ रगाडा, गर्दी, गडबड (लम, मेनवानी
इ०ची) २ (सामा) गलका, गोंधळ, धामधून इ० (कि० घालणें,
पडणें, असणें) [रहाड]

रहाडी—खी एक बारीक जातीचा कळक चिवाडी

रहाण रहाणें—न १ (कों) अगत दैवत आणवून घेत
विणें, एखाद्याच्या आर्मी पिशाच्चाचा सचारव्हावा म्हणून देवमगत
घो वाऱ्याचा गजर करतात तें (कि० घालणें माजवणें) 'कले
समधाचे घायास। रहाणें घातलें बहुसस।—दा ३ ४४ २(ल)
एखादा मनुष्य मरू पातळा किंवा मेला असता होणारी रडारड

रहाण—न (ना) कामाचा डीग, तुघलेलें काम

रहाणें—कि रहाणें पदा [स रहू=यावणें]

रहाणी, रहाणी—खी वाणूक, वर्तणूक बहिवान, चाल,
पदत 'कथनी पडणी करुनि काय। बाबुनि रहाणी वाया जाय।'—
तुगा ३६३१ रहाणीस लागणें-लावणें असा प्रयोग यतो [फा
राह, म रहा]

रहार—खी तुरीची एक जात—के ४ १२ ३६ [हि अहर]

रहासाळी—खी (कों) रहसाळी पदा

रहाळ—खी १ (समासात उपयोग) प्रत देश, परगणा,
जिल्हा उदा० 'पुणें, रहाळ, नाशिक रहाळ, सोलापूर रहाळ इ० २

विवक्षित भाग, हद्द (प्रान्ताची) 'या रहाळांत अशी चाल नाही'
३ वेळाळें, गांवातील वस्तीचा विशिष्ट भाग, वाडी

रहाळ—खी—खी उ १ दाट परिचय, सहवास (माणूस,
व्यवहार यांशी) २ घोषा, निरुक्त स्नेहमय ३ (व) यणारा-
जाणाराची गर्दी, दाटी, वर्दळ रहाळणें—कि १ चालला परिचित
होणें, दाट घोषा असणें २ अगरळणें पडणें, सवय होणें

[रहाळ] रहाळसहाळ, रहाळसाळ—वि १ खुल्या
दिलाचा, मोकळा, मनमिळाऊ २ (व्यापक) मनमोकळी,
दिलब्रमाईची, प्रेमळ (भाषा) [रहाळणें+शील] रहाळी—खी
रहाटी पदा रहाळीस लागणें-योग्य मार्गास, वाटेस लागणें.

रहित—वि शिवाय, घरीज, वर्जित (समासात उपयोग)
उदा० जलरहित धनरहित, क्रोधरहित 'विचाररहित पुरुष शासन
नाहीं' [स रहू=घोडणें] रहि (हि) होत—वि १ (दिशाची)
वाकी, अवशिष्ट, मागच्या खर्चा न भाळेलें उदा० रहींत—
आढावा-जमाखर्च-घरीज-रकम-तारीख-मिति-व्याज-शिफ
इ० २ राहिलेलें, शिलरी, अद्याप करावयाचें असलेलें ३ तहकूब,
रह असलेलें [राहणें]

रहियाल—वि बेगवान (घोडा), रहवर पदा

रहियास—उ १ राहणें, वस्ती, मुकाम, निवास, वास्तव्य
'जिब उदरीं तुला वास। तेंपेचि माझा रहियास'—सुआदि
१७ १३८ २ घर, निवास, राहण्याचें ठिकाण। 'मीचि प्राण
मीचि वास। मीचि जाण सुवास। मजबेगळा रहियास। परिमळास
असेना।'—एमा १३ ३४६ रहियासणें—कि १ वस्ती करणें,
मुकाम करणें, राहणें २ स्थिर होणें, चिकटणें, रमणें 'रहियासले
मन पाहूनि स्वरूप।' 'रहियासा—वि वसति करून राहणारा,
स्थायिक याच्या उलट उपरी [रहियास] रहियास चाल—खी
घोड्याची एक चाल, वसणाराचें आग हलू न घेता घोड्यानें जाणें

रही—खी १ राग, ओळ, रव पदा २ पायाची धूळ
बदलिया हृषिकसाच्या रही।—अफत्य ५९

रहु—उ (कों) पेण्यासाठीं भिजवून मोड आणिलेलें
धान्य (प्र) रोह पदा [स रहू] रहुपर्णी—खी (राजा)
दिवाळघात भातास मोड आणून तें भात पेरणें, रोपण

रहेपट—खी (ना) शफरी, यापड

रहोपहो—उ रोदापोहो पदा

रळ—खी (सामा) रडी, रडी, खेळत चिडून वाटेल
तसे खळू लागणें (कि० खापें घेणें खेळणें, जाणें) [रहणें]

रळपळ रळफळ—खी १ गोंधळ गैरव्यवस्था वेशिस्त
पणा, घालमेल (परिस्थिति, काम, वस्तू इ०ची) 'एतें वा जालें
मनही न कळें। कीर्तनाच रळपळे आर्मी।'—तुगा १२८९ २ वचन,
दुख, अस्वस्थता ३ जळकळ, भाडण ५ यडा, रळी पदा

रत्नी—१ विनोद, यश, मस्करी, कौतुक 'तू या विश्वाची अनादि आदी । वेससी जिये सभासदी । तेथे सोयरीकीच्या सवधी । रत्नी बोले '—हा ११ ५४ २ रत्निवाद्यपने धरलेला आमद, इट (कि० घेणे, चालणे, पुरवणे, चालविणे) 'आईबाप पोराची रत्नी चालवितात ' ३ ८१, आढण 'हालकी हे भली रत्नी ।'—गीता १ २१८४ ४ वयोपेकि-वयोस्त्यादिने करून कोलेली यश ५ विवचना, सोयी 'विन्मुख जो प्रालम्ब पाहती पाहव झोपरीची रत्नी ।'—दोहा ११०

रक्षक—वि १ रक्षणकर्ता, सरक्षण करणारा २ (स) कृपण, चिक्क ३ पद्दारीकरी, निपाई ४ धाण-पु १ रक्षण करणारे हत्यारउद निपाई (३) धोडीगडे-ऐरागुवि १८४ २ पद्दारीकरी, रागवाल्या, रागण्या 'तुम्ही बाहेर जाऊ लागाल तेव्हा घरास कोणी रक्षकमण ठेवा, मग जा ' [स] रक्षणाईत-पु रक्षवाल्दार 'तव त्या रक्षणाईती हटकिजे । तुम्ही कोणाचे गेण बडिके ।'—जे ७६ १० रक्षणीय-वि रक्षावयास योग्य, जरूर, आवश्यक, पान [स] रक्षणे-कि साभाळ करणे, राखणे, जपणे रक्षपाळ-पु रक्षक 'तेच राखे रक्षपाळ सैन्यपती । शैल्यु भसे ।'—शिशु १०३० रक्ष रक्ष होणे-अगदी अगति दशा प्राप्त होणे, बाहिरी बाहिरी भगवान् अशी अवस्था येणे रक्षा-स्त्री १ राखण, जोपासना २ सुखितपणा ३ अभिमतित ताईत, गडा, (कक्षाची बांधा होऊ नये म्हणून) मनगणकर बांधतात ती ४ आगची पौर्णिमेला हातात बाधावयाची राखी ५ लास ६ प्रसूत स्त्री आणि तिचे मूल याच्या गळ्यात इडापीडा टाळण्यासाठी सहाय्या दिवशी सखीची पूजा करून तिला बाहून बांधतात हो दोरा ८ रास खेळी, टेवळेची स्त्री-वि रक्षण केलेली, रक्षित 'प्रसूती रक्षा तुमची दासाची भी लहानशी बडिक ।' [स रक्ष] रक्षापुत्र-पु लेकवळा, दासीपुत्र रक्षार्थधन-न श्रावणी पौर्णिमेस हातात राखी बांधण्याचा विधी [स] रक्षावा-उ रक्षण 'जेणे जेणे मागे ठिपावा । करील तैसा रैसा रक्षावा ।'—गीता १ ६९४ रक्षित-वि राखलेले साभाळ केलेले, सरक्षित सुरक्षित रक्षोविधि-पु राखस विवाह 'रक्षोविधी करुनि ने परिणूनि मातो ।'—अकक २ कृष्णकौतुक २० रक्षाहण-न रक्षणच्या मन्नाचे पण, स्तोत्रपण 'ह्यारी करावया रक्षण । केले रक्षोहण मन्त्रीजे ।'—जे १२ ५४ रक्ष्य-वि रक्षणीय [स] रक्षस-पु राखस [स] रक्षा-स्त्री राख भस्म 'गिरी टाकितो चड मदीत वृद्धा । रयाची शाने त्यातली होत रक्षा ।'—सुप्र युद्ध ११९ [स] राई-स्त्री १ मोहरी 'राई राईपण बीज ।'—हा १४ २५६ २ यारीक कण-वि क्षुद्र निरपयोगी, क्षुद्रक 'स्वप्रकाशा प्रकाश काई । दधानत विचार अवये राई ।'—हाप्र १०४

'मायबापाची आण याळा राई ।'—राळा ४० [स रात्रिका] (यात्र) राईचा पर्यंत वरणे-एखादी हकीकत, बातमी, तुंगतून सांगणे, अतिशयोक्ति करणे, पत्ताचा कावळा करणे सामा-याद-० काई-वि यारीक कण, तुम्ही तुम्ही झालेले ० भर-किवि अगदी थोडे ० भोग-पु एक प्रकारचे तांदूळ (प्र) रायभोग पदा

राई-स्त्री १ बन, दाट झाडी 'एक वृद्धाची राई होती सीत उतरले ।'—विवि ८८ १५१ २ राग [स राजि, प्रा राह]

राई-स्त्री राही, राधा 'रखमाईवन्मा राईच्या वन्मा पावे निवल्मा ।'—विद्वज्जी आरती [स राधिका-राही-राई, व राय-राजा]

राई-स्त्री (सोनारी) तांबे [स रण, म राते] राउट्टी-स्त्री रावटी, तबूचा एक प्रकार राहुटी पदा राउ(ऊ)त-पु १ घोडेस्वार 'भ्रमलेधनुच्या परिसोनि राउत खास ।'—मोविराट ६.२८ २ घोड्याचा खासदार 'पसत घोडा मोगळाई सामानासह वनशीर कामगिरीचे ठिकाणी पोचेल अशा वेताने राउताबरोबर कारसायातून खाना काढा '—ऐरापुत्र ४ २५८ ३ रजपूत ४ मागास ही सज्ञा रावतात ५ (दोरकाम) वादी [स राजपुत्र] ५ धाड-पु राजापेक्षा कनिष्ठ दर्जाचा पुरुष 'रायाशातोनि राउतवाइ । हे ग्रीव सैन्य केले ।'—शिशु ५१८ [राजवत] राउताळी-स्त्री (महाउ) शिपाई, वळ, सैन्य 'राउताळी अफाटे ।'—गस्तो ४४ राउताळी-न (महाउ) सैन्य 'ते देखीनि राउताळे ।'—शिशु ९९१ राउत-न १ (महाउ) राउतपणा, स्वारी 'जेयावरी परब्रत भाजोले-भये । राउते करी ।'—शिशु ५०७ २ घोडदौड 'निघाला राउते करीतु । अतिवारपुढे ।'—शिशु १००२

राउत-पु अपानवातु 'येक राउत साडिती ।'—दा १८ ९ १७

राउती-स्त्री चांदीचा दाख दताना उपयोगात आणावयाचे मिश्रण-अनि (पारिभाषिक शब्दादी) १२ [राई ४ पदा]

राउस-पु एक मात्ता-प्राणिमो ८१

राउ(ऊ)ळ-पु १ (महाउ) राजा 'राउळे नेली सर्व सपत्ती ।'—आए ७२६ २ (महाउ) श्रीवृष्ण परमात्मा, देव 'भवमोचके चमित्रः राउळाची ।'—हाप्र ५५२ २ (महाउ) गोसावी, देव चक्रवर्ती 'ऐसी परीकरे पवित्रे । राउळाची लिखाचिद्रि ।'—क २५ ४ छोटे रजपूत जातीचे जहागीरदार ५ श्रीगुरुमहा राज, येथ पुरुष तरी याचिलागीं हुमते । म्या राउळासि विनविते होतें ।'—हा ५५ ६ एक जात किंवा तिच्यापैकी एक व्यक्ती हे भैरवाचे भक्त जणुन कोटी कामाकरीता लागणारे कुचले, कन्या

६० तयार करितात (नाशिक) वर्दे तयार करणारी जात —ज्ञान प्रकाश ११३१ ७ बदरीनारायणाचा नवदुरी ब्राह्मण जातीचा पुजारी 'बदरीनारायणाची पूजा मद्याप आचार्यांचे लढेरी म्हणून ब्राह्मण आहेत त्याजकडेस आहे. त्यास राऊळ म्हणतात —तीप्र ५३ ८ पडाटेस हातात मोठा त्रिशूळ घेऊन दोहऱा म्हणत भीक मागणारा भिकारी —न ? पर, राजवाडा 'आला बसुदेवाभिया राऊळा ।' —एमा २३९ २ वेळूळ, मंदिर 'काकडभारतीस ते वेळी । पुजारी आले राऊळात ।' —भवि २२९ [स राऊळ] सामाशब्द— ० राण—न (महातु) राजमंदिर 'काकडो बोलणें राऊळगणात ।'—पवळे पृ ७ २ राऊळार—न राऊळ, राजवाडा राऊ—पु १ राजा २ (साकेतिक) थोरले बाजीरावसाहेब पेशवे किंवा गादीवर बसलेले बहुतेक सर्व पेशवे. —पया २९१. राऊसाहेब—पु थोरले बाजीराव साहेब पेशवे, राऊ पदा राओ—पु (महातु) राजा 'जेव सर्वेश राओ निरुपिता ।' —माए ३८

रांक—वि पार गरीब, रक पदा 'नातरि दुर्भेडी पकात्रे । राऊ लाहे ।' —म ११ [रक]

रांक—जी (तजा) दिमाळ, जमिमान, मगल्ली

रांकट—वि १ शरीरानें बळकट असून नाजुकपणा किंवा धारीक युक्ति ६० गुण अर्गी नसलेला, गलेळ, गावळ, कणखर व टणक २ घातपाताविषयी विचार न करिता अगधटाईनें एवावा कामात पडणारा (मनुष्य, त्याचे शरीर), साहसबुद्धि, वज्रवेडी [तनट] रांकटाई—जी रांकटपणा, कणखरपणा, टणकपणा, मनाचें घाडस, भिंगाई [रांकट]

राकडला—वि (व) अधाशी 'राकडल्यासारखे त्याने मोठया दगडीमर सातूचें पीठ खाल्ले '

राकडु—वि नीरस, शुष्क, वीट आणणारा 'आनडु होजे गोड । फुन सोदी मावेक राकड ।' —शिष्ट १३४ [राकट]

राकणा—पु (दे) गुराची [राखणा]

रांकघनी—जी पूर्णिमेची समाधानी, पूर्णिमेच्या परमानंद कारक प्रकाशाची विपुलता, रेलचेल 'दाऊण सवळ दु काळी । जेणे परमानदाची रांकघनी केली ।' —शिष्ट ५ [राका+घनी ?]

राकस—पु राक्षस, मूर्खपिशाच 'राकस पिडा काढती' —मासा १२ [स राक्षस] ० मुकस—वि (व) राखवट, अन्य वस्त्यात राहणेचा 'बाया कदावरी राकस भुक्क राहतात ।'

राका—जी पूर्णिमा 'राकाशही मदनदर्पण भाविका हे ।' —नल २७ [स.]

राकून—पु अस्वलाकृति, कुज्याएवढा मोठा एक मासा हारी प्राणी हा उत्तरअमेरिका व उष्ण कटिबन्ध यात आढळतो.

—प्राणिमो ३०

राकेल—न घासलेट, मशीचें तेल हा खनिज पदार्थ पृथ्वीच्या पोटातील आहे काही ठिकाणी याचे खरे आहेत [६ रॉक=खडक+ओइल=तेल]

राख—खी मसम, जळल्यानंतर राहिलेला अवशेष, रक्षा 'तिसरा खिजमनगर, राख मग चौघाची एवच मौत ।' —ऐरो ३२४ [स रक्षा] (घाप्र) राख सावडणें—टाकणें—प्रेत

जाल्ल्यानंतर ती राख भरून टाकणें सामाशब्द— राख मंडळ—न (को) राखामंडळ, राख पसरलेली जागा राखमंडळ पदा ० मीठ—न (सोनारी थंदा) मणी वगैरेस लुकून राहिलेल्या छिद्रातून, भरलेली राख बाहेर येऊ नये म्हणून राख व मीठ याचें मिश्रण वाटून लावतात तें ० रांगोळी—खी पूर्ण निर्दळण, नाश, विध्वंस, जावून पोडून केलेला सत्त्वानारा (देश, गाव, शेत, कुटुंब, काम याचा) (किं० करणें, होणें) [राख+रांगोळी]

० रांगोळी करणें—पूर्ण विध्वंस, नाश करणें ० घडा, राखाडा—डी—खी १ राखेची राख, ढीग २ राख विखुरलेली जागा ३ (कों) नुसती राख [राख] ० घडा—पु राखुरी राखाड—डी—खी राख राखाडी—खी १ पसरलेली किंवा एकर ढीग केलेली राखलेली राख २ (कों) (सामा) राख, रखा. राखा मंडळ—न राखमंडळ पदा राखुंडा—पु राखेचा ढीग, राखेची खळी —वि ओठ तुटलेला (मजकूर) राखुंडें पदा राखुंडी—खी १ गोबरीच्या राखेचा देपसा २ (ल) करपून काळा झालेला मात, आकरी ६० [राखुडा] राखोटी—खी राख राखोटी—पु राखुडा राखो (खो) डा—वि राखेप्रमाणें रक्ष, निवस, भर मरीत (जमीन, बुरुस, पीठ, विशिष्ट चूर्ण) [राख] राखोटी—खी १ राखुडी कथे १ पदा २ (ल) नाश 'हाली रत्नाची राखोटी ।' —एमा ११ ५५४ राखोडें—वि प्र राखडें, जन्मत च ओठ तुटें (मुळ) 'सुकें बघीर राखोडें ।' —दा ३ ६४१

राख—खी रखेली, ठेवलेली खी, उपखी [स रक्ष=राखणें] राखडी—खी १ खियाचा एक वेणीत घालावयाचा अलंकार, केसपूषण 'सुद, राखडी लेणें वेणीचें । करी धृंगार ।' —देवदास भागवतर्णन ९९

राखण—खीन (कों) १ राखणें, ठेवणें, रक्षण करणें २ रक्षक म्हणून ठेवलेला मनुष्य, रखवाली 'राखण वायलें राह वेना ।' —एमा १३ ४७४ ३ रक्षकाचें, रखवाल्दाराचें चेतन ४ पिशाचादि उपद्रवापासून आपलें रक्षण व्हावें म्हणून ग्रामदेवतेस प्रतिपार्थी किंवा प्रतिवर्षी अपणें केलेला नारळ, नळी ५ भुतें, उदीर, डोळ ६० काच्या उपद्रवापासून मनुष्यें, प्राणी, चोतें ६० काना मंत्र, तंत्र, मानता ६० उपायार्थी सुक करून सुरक्षित ठेवण्याची क्रिया, भूतादिकांचा बंदोबस्त करणें (किं० लावणें, करणें, लागणें) ६ (क) पूर्ण अभाव होऊ नये म्हणून घरात राहून ठेवलेलें अल्प

स्वल्प घान्यादि खाद्य पदार्थांचें परिमाण, पर म्हणून टेकलेला पदार्थ 'सगळे दाणे खर्च नका, घरांत राखण म्हणून दोन पायली तरी राखून ठेवा' (माळव्याप्रत) अतिशय पुस्तकंतुळेंच अनाळविषयकपणामुळे घराचें व त्यातील धियाचें पेटकापासून रक्षण करणारास समर्थ म्हणून मानलेली छरी -न- ब्राह्मणात प्रवृत्ती नंतर तिसऱ्या दिवशी, सुर्येण बाळतिणीच्या खोलीतील एक बोनाबा सारवून, रांगोळी काढून, त्यात घर मधाचीं बाटें ओढलेले व आत पैसा, गुपारी टाकलेले जें मडकें ठेवते तें, किंवा बाळ तिणीच्या वद्दा दिवसात तिच्या जेवणाच्या बॅळीं तिच्या खोलीत, निखारा व त्यावर थोडा भात टाकून ठेवलेले मडकें याच मडक्यात प्रत्येक जेवणाच्या वेळीं असा निखारा व भात टाकतात. [स रक्षण] (बाप्र) ० लागणें-उपद्रव न हार्ले असा बंदो बसत करणें 'या खिस्तीचे हँकदा रुपये भरले म्हणजे चार महिन्याची राखण लागली' सामाशब्द-० करी-दार, राखणा, राखणाई(इ)त, राखणाट-३ १ रखाणदार, पदारीकरी ३ गुराखी 'जरी राखणाइत सहचरीवारी।' -विउ ९ ७६ 'माली काचा मी तो राखणार।' -दावि ४५९ म्हणून राखणाचें गुरें टाकली म्हणून धनी टाकील काय? राखणावळ-खी १ गुराव्याची मजुरी, वेतन २ राखणें, रक्षण करणें, काळजी घेणें [राखणें] राखणी-खी राखणें, संमाळणें, ठेवणें, बाळगणें इ० [राखण] राखणें-सकि १ रक्षणें, रक्षण करणें, रखावारी करणें, खबऱ्यादी घणें, अपकारापासून वाचविण्याकरिता आपल्या ताब्यात घेणें 'काढून राखे प्राण।' -हा १६ १४३ ३ ठेवणें, ठराविणें, पुढच्या काळाकरिता किंवा क हों उद्देशानें ठेवून देणें 'त्या रानांतील गवत यदा राखलें आह' ३ खबल्याशिवाय ठेवणें (वामन्य, जोर) 'जोर-हात राखला' 'टोला-धाब-मार-राखला' ४ ओरून ठेवणें, पोटात किंवा मनात ठेवणें 'मुत्र्या मनात असेल ते सारें बोल काही राखू नको' ५ एखाद्या पदार्थावर ओघानें एखादी त्रिया करणें प्राप्त झालें असता ती न करिता, तो पदार्थ समाच ठेवणें, आढ त्या स्थितीत राहू देणें 'कोनाच्याचीं आंगा तेवढी राख आणि अवघी भिंत सारीच' ६ करणें, ठेवणें, एखादा पदार्थ स्थित्यंतर न पावू देता ठेवणें, वनविणें व कायम करणें 'ही भिंत फार रुंद राखली म्हणून जागा अडली' 'हा अंगरखा त्या आखुड राखलास म्हणून शोभत नाही' ७ खीनें पुढच्या सिंवा पुढ धांनें खीस उभोगाथें बाळगणें, ठेवणें ८ ठेवणें, धरणें, बाळगणें, शेळसाड, अवघा न करणें, एकी वाजून पडून देणें ९ व्यवस्थित योग्य स्थितीत ठेवणें १० पालन करणें, न दळणें (वचन, आज्ञा, प्रेक्षा) [स राखण, रक्ष प्रा रक्षळ, प रक्षण, सि रक्षण] इ रक्षणा, राख राखण, व राखिवा, रेखि रक्ष, प्रोव्हि अरखना=रक्षक] म्हणून राखील त्याचें घर, खणेल त्याचें शेत राख

जे करी-३ राखणदार, राखणकरी पदा [राखण्या-३. (राजा) गुरें राखणार, गुराखी राखले-खी हुडी विक्त घेणाराची स्थिति, पेसा, अधिकार, पन दरीक योजावयाचा शब्द 'त्या हृदीमन्ये माथी रांगले घातली होती' [राखणें (गुजराथीन आलेला शब्द)] राखणळ-खी (प्र) राखणावळ, राखण्यावळ मजुरी, वेतन

राखणा-३ पातें खाणारा एक लहान विडा

राखाडुळी-खी (वायकी) हुडी दोरा विव्या करून घेऊन, त्यांत दोन सोन्याचे मणी आणि हळडुड व वखंड यांचे तुकडे यांचून मुलाचें नाव ठेवण्याच्या वेळीं बाळतिणीच्या गळ्यात बांधतात तो दोरा राखाडुळी-खी (कों) बाळतीण झाल्या पासून तिसऱ्या दिवस पाचव्या दिवशीं मृतादि बाधा निरततापे बाळ तिणीच्या खोलीच्या दाराशीं राखणें भरून ठेवलेले भाडें राखा पळ-खी राखणावळ, राखणा या मनुष्याची मजुरी राखी-खी पिशाचापासून रक्षण व्हावें म्हणून भावण छद्म पौर्णिमेस हातांत रोमाचा, कलावृचा अथवा कापसाचा दोरा बांधतात तो, रक्षापूत [राखण] राखीपाडया, राखीप्रतिपदा-३ खी राखी पुनवेच्या पुढील दिवस ब्राह्मणांच्या तीन मोठ्या भिक्षा मागण्याच्या दिवसांपैकी हा एक आहे बाकीचे दोन हुडी पाडवा व द्विप-बाळीचा पाडवा हे हात राखीपुनव-पू(पो)णिमा-खी भावण छद्म पौर्णिमा, या दिवशी राखी बांधतात राखील-खी (कों) १ गुरें, शेत इ० राखण्याचें काम (कि० धाळणें) २ गुराव्यास गुरें राखण्याबद्दल वावयाचें वेतन -वि राखलेला, बाळगलेला (स्तेरी, माकड, हुया, राघू, लवणारा पदका) राखीव-वि. राखलेला, राखून ठेवलेला [राखणें] राखीव खातें-न सन्य वतीं सरकारानें प्रासिक सरकाराकडे व सोंपविता आपल्याकडेच ठेविलेले खाते, (इ) रिस-हँड डिपार्टमेंट 'तिसरें राखीव खाते म्हणजे परराष्ट्रीय राजकारण होय' -वचन ६६ राखुळ-खी १ गुरें राखणें, बाळणें (कि० धाळणें) २ गुरें राखण्याची मजुरी राखोळी-खी-खी १ राखुळ पदा २ राखणावळ राखोळा-वि पाठराखणा पदा [राखणें] राखोळी-खी गुरचराई, गुरें राखण्याची मजुरी 'राखोळी वाक्या नाही।' -दावि ७६७ [राखण] राख्या-वि खीनें ठेविल्या (यार) [राखणें]

राखीसमुख-ओन (अविष्ट) राक्षसाची दिशा,

दक्षिण दिशा -किवि दक्षिणामिक्षुच, दक्षिणेकडे, भगमोहरा पदा [स राक्षसमुख] राखेसमोहरा-री-किवि दक्षिण दिशा कडे, भगमोहरा पदा

राखोळा-३ ओठ तुटका

राग-३ १ रग, घणें, छटा २ रगविणें, रग देणें, रजन ३ लाली, आरक्तपणा 'पुख पलासवनीची होय सखी शोणितार्द्र

तनु रागे ।'-मोक्ष १५.६. ४ प्रीति; भावः. 'मग राग द्वेप स्वभावे । नाशतोऽह ।'-झा २.३३९. [सं. राग; रंज]

राग—प. १ क्रोध; संताप, कोप. २ संस्मृतीत हा शब्द क्रोध किंवा दुःख, आनंद, क्रोध, इच्छा, देवा इ० मनोविकार सामान्यतः दर्शवितो. [सं.] म्ह० राग खाई आपणास संतोष खाई दुःस्वभास. (एखाद्याचा) राग करणे—ज्यावर आपला राग आहे तो दृष्टीस पडला किंवा त्याची गोष्ट निघाली की रागावणे; त्याचा कंटाळा करणे. (एखाद्याला) •आणणे—एखाद्यास कोपयुक्त करणे, खिन्नविणे. •आणणे—घरणे—करणे—येणे—एखाद्याविषयी पोटात राग धरणे. •गिळणे—अतिशय राग आला असता तो प्रयत्नांनी आवरून धरणे. •नाकावर असणे—लवकर रागास चढणे, लवकर चिडणे. •मानणे—एखाद्याबद्दल अटी घाळणे; नासपंती दर्शविणे, नापुस होणे. •येणे, रागे भरणे—रागावणे. रागाच्या हाती जाणे—बोपवस होणे. रागाच्या हाती देणे—रागाच्या हवाली करणे, रागाच्या लहरीत सोडून देणे (काम, स्वाभिव्य, उद्देश) रागाने लाल होणे—रागाने संतापणे; अतिशय रागावणे रागाने हिर्यापिवळा होणे—कौधा-मुळे बंगणी कांति बदलणे, भयंकर रागावणे. रागास येणे—भरणे—पेटणे—चढणे—खवटून रागावणे, चेतणे; तापणे. रागे भरून घेणे—स्वतःवर दुःस्वभावा राग ओढवून घेणे. (एखाद्याला) रागे भरणे—एखाद्यावर आपला राग काढणे रागणे—सक्ति. रागावणे रागावणे—अक्ति कोपयुक्त, रुढ होणे. [राग] रागिष्ट, रागीष्ट—वि कोपित, संतापी, तामसी. [राग] म्ह० रागिटाची चाकरी तरवारीची घार. रागी—वि. १ राग, मनोविकार असणारा (तीम, आवेशी, आस्थेबाईक, अनुरत, शोभनमनोविकारी, सहृदय, रसिक इ०) २ विपयी; आसक्त ३ शोक असलेला. 'तेव रागी प्रतिमल्लभा ।'-झा १८.४९० [सं. राग] रागीसांड-डी—अथ विवयत्याग रागीसांडी—वि विप्रयासक रागेजणे. रागेणे—अक्ति. (काव्य राजा) १ रागावणे. 'रागे जणे सुदुर्मिल तेहि जिचे स्वार्से गमनि जावे ।'-मोक्षभा ४.७५ २ रंगयुक्त होणे. रंगणे. 'रागेजली अष्टम—कांति मिळाली ते ।'-नल १८. [राग] रागेळा—वि. रागावलेला 'रंगेळ परी सेवक चिता । घुसवुनी मिश्रतवे ।'-नव १४.१८० [राग]

राग—पु. (संगीत) पाच स्वरापेक्षा कमी नाही असा बादी-संवादी स्वर व आरोह-अवरोह यांनी शोभा आल्याने जो जन मनरंजनास योग्य होतो असा स्वरासमुदाय पट्टादि स्वराची परस्पर जुळणी केल्याने गायनास योग्य होणारा त्याचा रचना-विशेष हल्ली प्रचारात सुमारे शीडहें राग मानितात त्याचीं नावे—अडाणा, अनिरी, अज्या, अहोरंभेव, आसावरी, कानडा, काफ्री, कामोद, काळिगडा, कुतुमबिलावल, केदार, कौशी, खट, खमाज,

संवायती, गारा, गुजरी तोडी, गुणकली, गौडमहार, गौडसारंग, १ गौरी, २ गौरी, चंद्रकांत, चारणीकेदार, छायानट, जयजयवंती, जयंत, जयत्कल्याण, जलधरकेदार, जेताथी, जैमिनीकानडा, जोगिया, जोनपुरी, सिंदूरी, झीलक, टंकी, तिलकामोद, तिलंग, तोडी, त्रिवणी, दरवारीकानडा, दीपक, दुर्गा (१), दुर्गा(२), देव-गावार, देवगिरीबिलावल, देवसास, देशकार, देस, देसगोड, देसी, घनाथी, धानी, नट, नटबिलावल, नटमहार, नायकी कानडा, नासयणी, नीलावरी, पंचडा, पटदीप, पटदीपिका, पटमजरी (१), पटमजरी (२), पारज, पहाडी, पील, पूरिया; पूर्वा घनाथी, पूर्वी, प्रतापवराळी, प्रभात, बंगालभैव, बडहंस, बरवा, बहादुरी-तोडी, बहार, बागेश्वरी, बिदावनी सारंग, बिभास (१), बिभास (२), बिलावल, बिलाखानी तोडी, बिहाग, बिहागरा, संसार, भट्टिया, भीमपलासी, भूपाली, भैरव, भैरवी, भुषमादसारंग, मलहा-केदार, माड, मारवा, मालवीस, मालवी, मालथी, मालीगौरा, मियामहार, मिर्सासारंग, मुलतानी, मिरामहार, मेघमहार, मेघवंजनी, मोटडी, यमनकल्याण, यमनीबिलावल, रागेक्षी रामकली, रामदासीमहार, रेवा, रंकादहनसारंग, रबडासाग, रलित, रलित पंचम, लाचारीतोडी, वराटी, यमंत, वसंतमुखारी, वीकरा, शहाणा, शिखरीभव, शुक्रबिलावल, शुद्ध कल्याण, शुद्ध मगार, शुद्ध सामंत, शुद्ध सारंग, श्याम, श्री, श्रीरंजनी, संपदा बिलावल, साजगिरी, सामंत सारंग, सावनी कल्याण, सावेरी, सिंधभैवी, सिंधुग, सुष-राई, सुहा, सुरदासीमहार, सोरड, सोहनी, सौराष्ट्रभैव, हयरी, हसरकणी, हंसध्वनि, हिजेज, हिरोल, हुसेनी वानडा, हेम, 'श्री, रागोऽय वसंतभैरव पंचमस्तथा । मेघरागे वृद्धनाटो पठेते दुष्टयाः स्मृता ।' या संगीतरत्नाकर ग्रंथातील श्लोकप्रमाणे श्री, वसंत भैरव, पंचम, मेव किंवा मेघमल्लार, वृद्धनाट किंवा नटनारायण असे सहा मुख्य राग आहेत (मोल्स्वर्थ कोशात बरील श्लोक संगीतरत्नाकरात असल्याबद्दल उल्लेख आहे परंतु उपलब्ध संगीतरत्नाकर ग्रंथात हा श्लोक आढळत नाही) काव्यात व पुराणात यावर चेतनधर्माचा आरोप केला असून प्रत्येकाला रागिणीनामक सहा (काव्याच्या मते पाच) स्वरूपे मानिली आहेत सामान्यतः •माला-ळा, मालि(छि)का—अ १ गीताचा एक प्रकार, स्वराची किंवा अनेक रागभेदांची मालिका, निरनिराळ्या रागात म्हणता येण्या साखें गीत. २ किडी दिली असता अनेक रागाचे सुर ज्यामधून निघतात असे यत्र, पियानोफोर्टे नामक वाद्यासहित म्हणतात [सं. राग+माला] •मालेची चित्रे—नव्वे राग गाहले जात असता त्याचा प्रभाव काय दिसतो हे ज्या चित्रावरून दिसते ती चित्रे उदा० मेघमल्लार हा राग पेतला तर मोर हवेभरित होऊन आपला रमणीय पिसारा उमगते इ० —पेयवेकालीन महाराष्ट्र १६१. •रंग—पु १ गाणे व खेळणे, खेळ, मीन व ख्यालीसुवाली.

२ लक्षणे व चिन्हें; साधारण स्वरूप, सुमार (कामाचा, गोष्टीचा) ३ रांगव, पूर्वसूचना, बरेवाईट स्वरूप. 'पावसाचा रांगराग पडा, तसे निघा.' [रांग-रंग] ० थायक रांग-रंगी (सगीत) ज्या रांगामध्ये तान ध्यावयाची असेल त्या रांगान्या जीवभूत स्वराची तान ० संकर-पु गातांना एका रांगीत दुसऱ्या रांगतील स्वर मिश्रित करून रांगें [स] ० धान-न रांगीचें, स्वराचें किंवा गीताचें धान [स] रांगांग रांग-उ (रांग) शुद्ध शास्त्रीय रांग ह्याच्या लक्षणात सांगितल्याप्रमाणेच हा गाइला पाहिजे असा कडक नियम आहे [स] रांगालसि-रंगी (प्रवच) वर्ण, अलंकार, गमक, स्थाय, ह्यांच्या साहाय्याने रांगाचे पूर्ण स्वरूप दृष्टीस पाडणें व त्यात रांगाचे आविर्भाव व तिरोभाव दाखविणें [स] रांगालाप-उ (प्रवच) प्रह, अंश, न्यास, मन्द, तार, अप न्यास, अल्पत्व, बहुत्व, पादत्व, औदुत्व, ह्या रांगान्या विशेष पाचें प्रकाशन ज्यात होतें अशी स्वररचना [स] रांगिणी-रंगी १ मिश्र किंवा पोट रांग, मज्जुल स्वर अंतलेला गायनातील रांग प्रत्येक रांगस रांगिणी सहा अथवा पाच यानिलेल्या आहेत पुराणात रांगिणी हो रांगाची रंगी असे मानिलें आहे रांग पदा काहीं प्रयकार रांगाचें वर्गीकरण पुत्ररांग, भार्यारांग पुत्ररांग, स्त्रुपरांग असें करितात त्यावेळीं काहीं रांगस भार्यारांग म्हणतात तेव्हा त्यास रांगिणी म्हणून सन्नेषितात बहुशुद्ध रांग, रांगिणी ह्यामधील भेद कोणत्याहि ग्रंथकारांनीं स्पष्ट सांगितला न हो २ विलासिनी, अनुरक्त रंगी [स रांग] रांगेभ्यरी-रंगी एक रांग यात पद्म, तीव्र ऋषभ, तीव्र गांधार, कोमल मध्यम, तीव्र धैवत, बोमल निपाद हे स्वर लागतात आरोहात ऋषभ व पंचम वज्र्ये अवरोहात पंचम वज्र्ये जाति औदुव-पादव वादी मध्यम, सवादी पद्म गानसमय रांगीचा दुसरा प्रहर

रांग-रंगी १ पंक्ति ओळ, हार, आवली, रेणी २ बरोबरी, समान दर्जा लोकपाल रांगव. राजत त्रिये पदवीचे । हा १ २ ३ ४ ५ (स) गजी, डींग -वशाप ८ ५१ २ ४ ५ ४ दोन्ही बाजूस असलेली उतरती कडा किंवा ओळ उदाहरणार्थ, दोन्ही बाजूस उतार असून मध्ये उचबटा असलेल्या बाधावरून जाणारा मार्ग, एका बाजूस डोंगर व दुसऱ्या बाजूस खोल कडा पुढेला अशी शेंगदाटील अर्ध वाट, पक्ष्याच्या लांबीचा शृंगारांग [स रांग, इ रंग] १

रांगडा-पु १ गुजराथ व मेवाड यामधील एका देशाचें नाव व त्या देशातील व्यक्ति -वि १ अडाणी, रीतमात ठाळक नसलेला २ रांगडा वशातील (मनुष्य, माथा इ०) इसम [हि रांगडा]

रांगण-न कुमाराच्या सर्वांतील राख

रांगणा-पु एक मासा -प्राणियो ८१

रांगणी-रंगी (रंगी) मोटी, रंद, रखाश्चि व किंवित् गोल अशी द्विष हातावर गधाचा लेप करून त्यावर रेणा उमटविण्याकरिता हिचा पुष्कळ उपयोग करतात

रांगणें-मरि हात व गुडचे टेवून पुढें जाणें, सरपटणें [स रांगण-मरि हात]

रांगवा(वा)गा-रंगी घोड्यास चाल शिकविण्यासाठी त्यास वाघेरीची दोरी 'पुढे हाचे नेहटून रांगवागा ।'-एभा २० २१६

रांगसारंगुस-रंगी (रांग) एखादे ठिकाण नासुपीने सोडून जाताना त्या अंगेभोवती रांगळणें, घोटाळणें [रांगणें]

रांगा-पु स्थिर किंवा शांत समुद्राची पटी

रांगा(चा)वळी-रंगी-रंगी घोड्याच्या पाठीवर पाला पयाची जाळीदार शूल 'घोड्या वाणली मोहाळी । नगण टोप रांगवळी ।'-एरुव ८ १५

रांगी-रंगी एक धान्य, नाचणी, नाचणी [स]

रांगोळ-न (माण) खळ्यातील कणें गोळा करण्याचे लाकडी हत्यार

रांगोळी, रांगवळी-रंगी १ रेवापुडें, मेजवानीत इ० प्रसंगी चित्रें, निरनिराळ्या आकृती वाडण्याकरिता तयार केलेली शिरगोळ्याची, ताडुळाची किंवा दुसऱ्या कट्टीची मुकटी पूढ 'तिखा रांगवळीं सुतीं रांगियां । चक्रवर्तीचिआ ।'-शिष्ट ५११ २ बरील मुकटीचे काढलेली रेष, आकृति, चित्र वेळ इ० [स] इ०-रंग देणें, रांगवळी, रांगोळी] (वाप) ० करणें-(स) सत्यनाश करणें, विध्वंस करणें, दार मारणें 'टूटून करी रांगोळी ।'-सप्रथ ११ ० होणें-समूळ नाश होणें 'ऐसे साहस करिता होईल तुजुची पळत रांगोळी ।'-मो विराट ४ ३३ रांगोळ-न मारीक ओकें पाडलेली, तांबे इ० धातूची मळी हीत रांगोळी भरून हो जमिनीवर ओढली असता चित्रविचित्र आकृति उमटतात (ना) रांगोळणें

राघ-न राईत पाप महापातक [स]

राघव-पु १ रघूच्या पश्चात जन्मलेला विशपत श्रीराग चंद्र २ एक अवाढव्य व काल्पनिक मासा (राघव आणि तिमिलग हे दोघे भूगोलाभोवती एकमेकाचा पाठलाग करीत असून जेव्हा त्यांची गाढ पडेन तेव्हा पृथ्वीची बरीच बाजू खाली व खालची वर अशी ती कितली जाऊन प्रस्त होईल अशी समजूत आहे) [स] ० दास ह्याड-पु रवा, साखर व सवा यांचा केलेला व्यंज यास जुम्या अथवा राधाबिरास असेंहि म्हणतात ० मासा-पु देवमासा 'जळी राघवमासास अडविलें असत्य जिवांनी ।'-दोपो ४०३

राघळणें-मरि फरपट नें १ राघळणें अर्थ १ पदा

राधावल्ल—की. १ निळीची एक जात २ तागड्या रंगाच्या लुगड्याची एक जात **राधावल्ली**—वि राधावल्ल नावाच्या निळीसवर्धी, तिने रगविलेले (वस्त्र)

राघू—पु (विणकाम) गातडीच्या मध्यभागी असलेली एक जाळ लाकडी खुडी हिच्यातून दोर इकडून तिकडे फिरतात **राघू-घो**—उ १ शुक्र, पौषट २ (ल) हस्त्याच्या पुलातील हिरवे तत् ३ (लावणी इ० मध्ये ल) प्रियकर, दोस्त (वाप) • **पद्धविणे**—पोपटास बोलावयास शिकविणे

राघोडा—पु कर्जाक घेतलेल्या रकमेवर व्याज म्हणून हंगामावर देऊ केलेले धान्य इ० किंवा पैसा, अशा रीतीने पैसा देण्यापेण्याची चाल, काढा 'सावकाराचे दादा रैपये म्या बाजी राघोडा करून करून घेतले आहेत'

रांच—की (गो) सैन्यातील सर्व शिपायांनी एवज जेवण करण्याची पद्धत —सत्ताद्रीच्या पायथ्याशी १९२ [पोठु]

राज—पु (ब ना) गवडी, वेलदार, लुन्याचे काम करणारा

राज, राज्य—न (ना) (वेळात) एखाद्या वेळाद्वार अथवा एखाद्या पक्षावर आलेला डाव [स राज्य] • **देणे**—दान देणे • **येणे**—वेळात डाव येणे, हार येणे

राज—की (कु) १ सन्यानीं बनलेला पाण्याचा डोह २ (कु) समुद्रास मिळणारा ओढ्याचा भाग

राजगिरा—पु एक प्रकारचे तुणधान्य व त्याचे झाड हे साठ तागड्या माडासारखे असते पान लावट, पण रंग फार तागडा नसतो हे कर्नरुतेक बाहेत, ह्याला तागड्या मळमळीसारखी फुले येतात, ह्याच्या विषास राजगिरा म्हणतात ह्याचा रंग पादरा, वचित्र काळ हि असतो पाव्याची भाजी होते व धीं उपोपणाम घातात [स राजगिरा]

रा(रा)जण-णी—भी बडोळीच्या जातीतील एक झाड फळ बडोळासारखे पण पिवळ्या रंगाचे असून गोड असते ही झाडे गुजराथेत फार आढळतात [स राजादन]

रांज(श)ण—पु मातीचे, धातूचे—पाणी साठविण्याचे मोठे भांडे, डेरा 'पाहुणा देण्या आगणी' म्हणे उदक नाही राजणी' —फा ५२ [दे] **राज(श)णी**—भी. १ रत्न राजण २ (अं) राजच्या सचांकरिता रोज काढलेले ताडूळ टेवाव्याचे भंडे [राजग]

राज(श)णवा(व)डी—भी डोळ्याच्या पापणीन होणारा फोड, अंजिगी, आंजरी नवी होती राजगवाडिया' —दा ३६४९

राजणी—भी (ना) दिहोर सोदल्यावर ज्या जागेपासून ती वर पावीन आणतात तो नाग, विहिरीचा बांधागवाड्या सळ, पाया

राजणे—अकि (काव्य) शोभणे, प्रकाशने 'राजवन्न राजनी' —वेदीस ७४० [स राज]

राजन्य—पु क्षत्रिय [स]

राजपीण—की (कु) स्वयंपाकीण [राधपीण]

राजस—वि १ रजोगुणप्रधान, रजोगुणसवर्धो 'हे नेणेचि राजस। सुखे जो गा।' —हा १३ ७४२ २ रागोट, विषयी, लोभी इ०. रजोगुण व गुण पदा [स राजस] **राजसी**—वि रजोगुण युक्त, रागीट, राजस पदा [स. राजस]

राजस सी—वि १ (काव्य) छंदमार व देखणा, सुरेख, सुंदर 'हे राजस बाळे। किती करशील चाळे।' 'परमसुखमार राजसी।' २ शृंगारिक नायक [राजा+सा] **राजसनाणा**—वि राजग, सुंदर, सुखमार आणि देखणा. • **राजसी**—वि राजकीय यागचे, बादशाही, उमदा, अग्य खासा, नामी (मनुष्य, कृत्य, वस्तु) [राजप, राजा+सा] **राजसी उपचार**—पु रोग घालविण्याचा राजस (मृदु, सौम्य, सुपावह) उपचार

राजा—पु १ नृप, नृपति, नृपाल, नरेंद्र, छत्रपति, ल्हान राज्यें व थोडक्या प्रजा असलेले सद्वानिक व सरदार यासहि हा शब्द लागतो २ (मडळीचा, डोळीचा) नायक, मुख्य ३ सजातीय पक्षसमुच्चयात श्रेष्ठ मानलेला तो ४ कन्न, वन्न इ० पक्षाचे यथास्थित असतानासुद्धे ते मिळविण्याचे कष्ट किंवा काळजी ज्यास करावी लागत नाही असा मनुष्य ५ यज्ञिकाच्या वापूतील मुख्य पत्ण्यातील एक चिन्नाचे पान ६ बुद्धिबळाच्या खेळात डाव्यातील मुख्य मोहरा ७ वर्षाचा शास्ता म्हणून मानलेला मद्र, बॅनेशब्द ८ (ल) चेडा, सूर्य, स्वेच्छ वर्तन करणारा मनुष्य ९ कसरीच्या राणीस म्हणतात (सगासत) राजपनी, राजपुत्र, राजकन्या, राजकुल, राजपुत्रोद्दिष्ट, राजोपाध्याय, राजसभा इ० ह्याचे मराठी शब्दाशीहि समास झाले आहेत असे— राजपसत, राजदरवार इ० राजपद उत्तरपदी यणारे नायक या अर्थाचे काही सामासिक शब्द— म्यराज=मृगश्रेष्ठ तीर्थेराज=तीर्थेर्षी मुख्य, सागर किंवा प्रयाग, तसेच गजराज, संपराज, अश्वराज, द्विराज, देवराज, कविराज वैद्यराज पन्तिराज, स्वामिराज, गणराज, मृतराज यशराज, वनराज (आपटा किंवा क्षमी) वृक्षराज राज पद पूर्ववर्ती असलेले काही सामासिकशब्द— राजकाति, राजशोभा, राजहय, राजचित, राजमित्र, राजप्रिय, राजाग्रय, राजाश्रित, राजपुत्रि राजमवा, राजग, राजमहाल, राजवरी इ० [स राज=प्रकाशने] (वाप) **राजापामुन रक्षापर्वत**—भीमनापासून तो गवीचपर्वत सर्व देशाच्या लोकांत 'अ प्रगल्भ राजापासून रक्षापर्वत नान मिळन असे 'राक्ष यांचे राज असे रूप हाऊन झाले बाही' नामाशब्द— • **अंघीर**—पु १ (शृंगारिक काव्य) गमीर स्वभावाचा,

सम्यं नायक -वि चादशाही; भव्य, नामी, उत्कृष्ट (मनुष्य, देश, पोषाख, चोल्ण्याची ढव, कोणतीही गोष्ट) [स राजान्तर अमीर] •आवळी-ही आवळीचा एक प्रकार या झाडास पळें लहान यतात हीसच हारपरेवडी, रानमावळी असेंहि म्हणतात. •फुडी-ही विशिष्ट प्रकारची कानातील कडी, एक वर्णभूषण •फवि-पु दरबारी कवि [स] •फाज-फारभार-नपु राज्यकारभार, राज्यासबर्षी सवें प्रकारचे काम •फारण-१ राज्यासबर्षी मसलत, खोल व गूढ मसलत कल्पना 'राज कारण बहुत करावें।' -दा ११५ १९ २ गुप्त निमित्त, गूढ (एखाद्या गोष्टीचे) •'मिनीस किती साखले, जिव्हें तरी नीर पडत याचे राजकारण काही समजत नाही' ३ शासनसंस्थे सबर्षी गोष्टी, राजनीति, (६) पोलिटिक्स 'विशदवाही तहण मुलांनी राजकारणात पडू नये असे सांगतात' -केवें १ १९ •फारणी-वि खोल मसलत कणारार, मुत्सही •फारभार-पु राज्यव्यवस्था •फारस्थान-न राजकीय मसलत, कल्पना वेत, चतुर्ताई, राज्याची मसलत •फार्य-न १ राजकीय कलेयें, काम, राज्याची कामे २ राजाचे काम ३ राजाचे शासन, कायदा, कृत्य [स] •किंकर-पु राजाचा वाकर सरकारी नोकर, शिपाई, जावद २० [स] •किशोर-पु राजाचा मुलगा [स] राजकी-पु राजाचा नोकर 'राजकी म्हणती आमुचें पर।' -दा १ १० ४६ -वि राजापासुन उत्पन्न होणारी, राजाच्या सनधाची (सत्ता, छलम, इत्ये) याच्या उलट दबका 'दुस-या राज्यात गेल्यानें राजकी उपद्रव टाळायास येईल पण देवकी सपदरापुडें उपाय चालत नाही' [राजीक] राजकीय-वि राजासबर्षी, राजाचा, राजविवयक (व्यवहार, बारभार, मनुष्य २०) [स] •कीय कैदी-पु राजद्रोहासुळें गुरगात कद केलेला राजकारणी पुद्ग, सरकारविरुद्ध अराजकता माजविणारा म्हणुन कैद केलेला मनुष्य •कीय वंदी-पु सरकारी कैदेत अडकलेला कैदी, राजद्रोही बंदिवान •कीय ग्यधहार-पु १ राज्याचें काम २ राजनीति [स] •कीयसभा-ही राजा रणासबर्षी सभा, (६) पोलिटिकल सीटिंग वचित एखादा सरकारी नोकर आपल्या मुलाना राजकीय सभाना जाग्यास प्रति बघ करतो -केले १ २३१ [स] •कुमार-कुतर-टी-कुमारी-नी राजाची कन्या [स] •कुमार-कुतर-पु १ राजाचा मुलगा, राजपुत्र २ पुनर्वसु नक्षत्र [स] •कुल-न राजपरामें राजवश [स] •केळ-ळी-ळें-ळीन कळीची एक जात व तिचें फळ •क्रात-क्रांती-चन १ राज्याची उलथापालथ, राज्यव्यवस्थेन मोठी सलाहल खळबळ बदल २ युद्ध धातूचें आक्रमण इत्यादीसुळें माचलेली गडबड, मोहळ, धमरें नासपूस ३ राजाचा जुलूम, अन्याय [स] •गादी-ही

राजाची गादी, सिंहासन •गुल्ल-न राजाचें किंवा राज्यासबर्षी शुपित, गुड, गुप्त गोष्ट •गोंड-ही (शहराचा, गांवचा) मोठा रस्ता •गोंड-पु गोंडातील एक ठेठ जात •गोंडा-पु पाल-खीच्या दाडीला मध्यभागी लेवता बायलेला, हातात घाबयाचा गोंडा •घोस-ही एक बल हिच्या पानाच्या काठपाचा देवी २० आजारांत उपाय करितात •घोळ-ही घोळ नामक भाजीची एक जात •सिन्ह-न १ राजेपणाचें चिन्ह, राजाचें धन, चामर २० वैभव २ (सामुद्रिक) नदीची सिंहासनावर बसण्याचा योग आहे असे दाखविणारी रण, लक्षणविषय किंवा विरोध गोष्ट (आजानुबाहुत २०) ३ राजाची मोहोर, शिवा, शिवा सही (माण, पत्र २० कावरील) ४ (राजाच्या सणा असपट, बाजण्यास कठिण असतात याकलन स) फरपटपानें, विरुद्धी, काही लपेगेंचें, दुबोच अक्षर [स] •डिटवी-ही विवळसर रंगाची टिटवी •तिलक-पु १ राजामध्ये ठेठ सार्वभौम राजा २ राजटिका ३ राज्याभिषेक [स] राजान्तिलक •सुरा-पु एक पुल्हाड व त्याचें फूल •तेज-न राजाचें तेज, वैभव, ऐश्वर्य [स] •तखत-न १ राजाचें सिंहासन २ राजधानी 'बिजा रायगड राजतखत' -चित्रगुप्त १९७ •तख-न राजेपणा, राजाधिकार, राजपद [स] •दंड-पु १ राजानें केलेली शिक्षा २ राजानें बसविलेला दंड, ३ जातिगिहकृत केलेल्या मनुष्यास जातीत पात घेवामा त्यानें राजास याबयाचा' दंड ४ राजाच्या हातातील अधिकारदर्शक काठी •दूत-पु चौफडीचे दूत, पत्राचे तोडावयाचे दांत, पुढील दात [स] •दरबार-१ राजाची कचेरी, न्यायसभा २ प्रजेची गा-दानी ऐकण्याकरिता सबावयाची राजाची जाणा •दरबारी-वि राजासबर्षी •दरशन-न राजाचें दर्शन, राजाची भेट. 'राजदर्शन म्हणजे मोठा लाभ' [स] •दुहिता-ही राजाची मुंगी '४२ शिशुगळ ऐकतो। दचकतो ते राजदुहिता।' -एरव २ ४१ [स] •दूत-पु राजाचा नोकर हुज्रचा, सेवक, जासुद [स] •द्रोह-पु १ सरकाराबद्दल अग्रीति राजाविरुद्ध बंड, बंड, पितुरी २ राज्य व राजसत्ता याविषय गुन्हा ३ (कायदा) चादशाहीविरुद्ध किंवा त्रिदिश अयलविरुद्ध द्वेष, तिरस्कार किंवा बदिली कोलेलेल्या किंवा छिडिलेल्या राज्यानी किंवा सुणानी किंवा इतर रीतीनी उत्पन्न करणें, (६) छिडित •द्वार-न १ न्यायाच्या कचेरीचा राजवाडा राजदरबार २ राजवाड्याचा दरवाजा [स] •धन-न राजाचा मासुल, उत्पन्न [स] •धर्म-पु १ राज्यकारभार चालविण्याकरिता मार्गदर्शक असा शास्त्रात सांगितलेला कायदा, अनुशासन २ राजास योग्य किंवा शासणारा गुण राजगुण कार्यापदसौश्रव्य, प्राणलभ्य २०) •जे राजधर्म सुगत सल मखसे सुखद उत्पन्न दावाही -मोसभा १ १७ ३ राजाचे कर्तव्य

विशेष काम [स] •धातु-उ वित्येक कवींनीं लेखंडास हें नांव दिलें आहे •धानी-नगरी-स्त्री राजाचें राहण्याचें मुख्य शहर [स] •धान्य-न एक धान्य, साधा [स] •धारी-उ एक प्रकारचा तमाशा -कलातखतें (बबोहें) १३८ •निष्ठ-स्त्री. राजाविषयी, सरकाराविषयी आदर दाखविणारा •निष्ठा-स्त्री राजासंबंधी, सरकारासंबंधी आदर, पूज्यबुद्धि 'रज्यपदती-तील दोष अधिकान्याच्या नजरेस आणणें होच खरी राजनिष्ठा' -टिपू ११५ [स] •नीति-स्त्री १ राजव्यवहारासाथ आन्वीक्षिकी किंवा तर्कविद्या, त्रयी किंवा धर्म विद्या, वार्ता किंवा अर्थ विद्या व दंडनीति असे चार राजनीतीचे भेद आहेत २ नीति, नीतिशास्त्र [स] •नील-नील-न नीलमणी [स] •पंचक-न ज्यात राजापासून जुलूम किंवा नासधूस हाते असा ज्योतिषीय गणितानें येणारा काल अभिपचक, चौपचक घृत्युपचक, हानिपचक इ० पदा [स] •पट्ट-उ राजाचा क्षिरातज्ञ, राजाचें ललाटपट्ट [स] •परनी-स्त्री राजाची स्त्री, राणी [स] •पत्र-न राजाचें पत्र, देणगीपत्र सनद 'ब्राह्मण स्यापिले वृत्ति क्षेत्री । ते ते क्षय्यीं राजपत्री ।' -सुसभा ६५६ [स] •पद्-न राजाचा अधिकार, दर्जा, राज्य •पद्धति-त-स्त्री राजास योग्य अशी रीति, चाल, बहिवाट [स] •पसंत-इ-वि. राजे व अमीर उमराव यास मान्य असणारा, सर्वोत्कृष्ट, उची, खासा, नामी [स] राजा+फा पसन्द •पिंडा-उ दखणा व छवी दार सतृण्य, राजकिंवा [स] राजा+पिंड •पीठ-न १ राजाचें आसन, राजाचें सिंहासन २ राजधानीचें शहर [स] •पीढी-उ (महातु) राजपुत्र्य 'रवभेदे पातले राजपीढी ।' -पारती ४३ [राजा+पिढी] •पुत्र-उ १ राजाचा मुलगा २ क्षत्रिय [स] •पुरी-स्त्री बादशाही शहर, राजधानी [स] •पुरुष-उ १ सरकारी अधिकारी, नोकर २ राजाच्या कारकीर्तीतील कोणीहि व्हान मोठा मनुष्य [स] •वैदी-उ राजकी, राजकीय गुन्ह्यार, घडिवान •वनस्त्री-वि राजवशाचा हा हिट्स्थानी शब्द मराठी लावण्यातून नेहमीं येतो [राजवस्त्री, हि राजवन्सरी] •चायती-स्त्री राजास दावयाचा वसुलाचा चौथा भाग चौथ पदा •विंदा-वि अतिशय सुंदर व नाजूक पुरवास म्हणतात राजासारखा अथवा अत्यंत वखणा सुंदर आणि तजस्वी (मनुष्य) [राजा+विंदा] •विदी-स्त्री राजमार्ग 'इंद्रियमार्गीचा राजविदी ।' -ज्ञा ७१०६ •वीज-वि १ राजाच्या बीजाचा वशाचा २ (ल) सुस्तभावी व सुंदर गुलास म्हणतात •वीध-स्त्री (शहराचा) मुख्य मोठा रस्ता, राजविदी •वैन-(नो) राजवद [राज वैन] •भाग-उ राजाचा भाग, सरकारास दावयाचा कोणत्याहि उत्पन्नाचा भाग [स] •भाया-भाजा-स्त्री राजाची पत्नी, पद्मनिषिध राणी 'देव बोले पाहोन पिवा मासा । बबो जाऊ

मारील राजमाजा ।' -धुवाख्यान ४ (नवनीत पृ ४११) [स] •भोग-उ सरकारचा हक्क [स] •भ्रष्ट-वि. राज्यावरून निघा लेला •भंडल-ल-न १ राजाचा समुदाय २ राजकीय मंडल, राजपुत्र्य, राजपुत्र्य, बादशाहा भोंवतालचे अमीरउमराव इ० [स] •भ्रंश-उ राजाचा वत, उद्देश [स] •भद्र-उ राज्याचा गर्व, रक्षे [स] •भंदिर-न १ सोप, राजवाडा २ (लावणी, शृंगारविषयक काव्य इ० वात) विलासमंदिर, रंगमंडाल, अत पुर इ० [स] •महाल-उ राजवाडा •मान्य-वि १ राजानें मान देण्यास योग्य, पूज्य, भ्रेष्ठ, वरिष्ठ, २ ज्याला पत्र पाठवा वयाचें असतें किंवा ज्याचा उल्लेख करावयाचा असतो त्याला स-मानार्थ कायदोपत्री हें विशेषण लावतात ३ सर्वांस पसत पडेल असें 'हा एक राजमान्य उपाय आहे' [स] •मार्ग-उ १ राजाचा हमरस्ता, सार्वजनिक रस्ता २ (ल) सर्व लोकांनीं मान्य व पसत वेल्ली चाल, बहिवाट, रस्ताटी [स] •माप-उ एक वडपान्य [स] •मुद्रा-स्त्री १ राजाची मोहोर, सिचा सिक्का, टप्पा २ राजाच्या छापाचें नाणें [स] •मोहरा-मोहोरा-वि १ शाहणा, छत्र किंवा विद्वान (मनुष्य), विद्या, शौर्य इ० गुणानीं प्रसिद्ध असलेला, तेजस्वी (पुरुष) 'या राज्यात नावाफडनवीस एक राजमोहरा होता' २ देखणा व छवीदार (मनुष्य), राजविंदा •यश-न राजाचें, राज्याचें यश, कीर्ति 'राजयश वर्णिता वर्णिता माट दिणिले ।' [स] •यश्मा-उ क्षयरोगाचा एक भेद, कफक्षय [स] •यात्रा-उ १ हटयो गाहून भित्र असा योगाचा साधा व सोपा प्रकार, प्राणनिरोध इ० न करिता अत करण एकाप्र वरून भगवत्स्वरूपी लाक्षण्याचा उपाय 'राजयोगगुरुर्यी । आरुटला ।' -ज्ञा १८१०४४ २ राज्य मिळवून देणारा पत्रिचैतला ग्रहयोग ३ भ्रेष्ठ, सर्वोत्कृष्ट योग, प्राय चिक वैभव व संपत्ति हीं उपभोगीत असताहि त्याहून आत्म्याची मित्रता ओळखून आत्मचिंतनाचा अभ्यास चालू ठेवणें [स] •यात्री-उ राजाच्या वरणारा मनुष्य, हटयोगीच्या उलट [स] •रा-स्त्री (नेहमीं अनेकवचनी उपयोग) गुलाचाराच्या प्रसर्मी तबकात ठेविलेल्या देवीच्या सात मूर्ती [स] राजेश्वरी=एक देवी •राज-उ राजाधिराज, राजाचा राजा, बादशहा [स] •राजेश्वर-उ सम्राट, बादशहा, सार्वभौमराजा [स] •राणी-स्त्री राजाची मुख्य पत्नी, पराणी [स] •रोति-स्त्री १ राजाचें योग्य असा रीति, पद्धति, सरणी, मार्ग २ सर्वमान्य पद्धति [स] •र(रा)शी-स्त्री सार्वजनिक आणि स्वतंत्र परवानगी, उघड व पूर्ण स्वतंत्रता, सुभा 'पोरास छुटीच्या दिवसी खळायास राजहरी अस्ती' [स] राजा+क. हसन •र(रो)स-दा-थ-किवि उघडपणें, प्रसिद्धपणें, स्वतंत्रपणें, अनियंत्रितपणें, वैषडक 'ता राजरोस इराणीच्या दुष्टानात जाऊन चढा पितो'

१ दिवमादवल्ग्या [स राजा+फा हसन, रोशन, रोश-ह-रोशन]
 राजपि-३ तपधर्मेन ज्याने ऋषि ही उच्च पदवी मिळविली
 आत अमा क्षत्रिय, तपस्वी क्षत्रिय, राजमधील ऋषि 'राजपि'
 महर्षि सकल यथे न्यूनानि भूमिपाळ सभा ।'-मोसभा १ १०
 [स राजा+ऋषि] •हृदहा न १ पक्षिविषय याचे मोटा व
 लहा अम दोन भेद आहेत •हृदहण-न १ राजत्वाचे उच्च
 पन्नादे स्वाभाविक चिन्ह २ (घन, चमर इ०) राजचिन्हापैरी
 पोषताहि चिन्ह [स] •लेख-३ राजाचे पत्र; सनद [स]
 •उट-वटा-टी-पुली १ एखाद्या राजाचा, राज्याचा, अम
 लाचा, कारभारीचा काल कारकीर्दी 'विश्रमाचे राजवण्यात सर्व
 एक सुखी होत २ अमलाचा, वजराचा वार (सामा)
 चंगीचा बाल' ३ सामान्य चाल रीत सप्रदाय, यदिसात
 'आमचा सफाळी जेवण्याचा राजवग नाही' -किवि राज्येत,
 अमलात, कारकीर्दीत 'वहिलाच राजवग हो योग्य पडली
 नाही' [राज्य+वर्ति] •घटा-३ हमरस्ता, राजमार्ग. [राजा+
 वग] राजवर्षी घागडी-ची एक प्रकारची बागडी •धडा-३
 राजाचे कुल [स] •धड्य-वि राजाच्या कुळातील, वंशातील
 [स] •धनसा-वि राजवत्पण्यातील [स राजवती] •घट
 राजावळा-ची राजाची अक्षरे (सहो), राजाचा सिंहा,
 राजमुद्रा 'त ही राजावळीची अक्षरे' -झा १० ३२२
 •घाटा-३ १ मुख्य वाटा, माटा दिवसा 'तो सुबुड खाचा
 राजवाग' -झा ८ १८४ २ राजाचा भाग •घाटा-३
 राजाचा वाडा, राजमंदिर प्रासाद •प्रिद्या-ची सर्व विद्यामये
 भेद्य विद्या या दो-हो वाण्यामुळे रात्रविद्या शब्दाने अविमान्य
 या ठिकाणी विवक्षित आहे असे सिद्ध होते' -गीर ४५१ [स]
 •विलास-३ राजाची सुखे व करमणुकी, उच्च प्रकारची सुखे
 व क्रीडा [स] •विलासी-वि राजासारखी सुखे भोगणारा,
 राजविलास करणारा राजविलासाचा शोधी [स] •वेत्र-न
 राजदंड [स] •वैद्य-३ १ वैयशास्त्रापरत असणारा सप्तम वैद्य
 २ राजाचा वैद्य [स] •त्रत घागडी-ची बागडीची एक जात
 •शरु-३ ज्येष्ठ पुत्र १२ आनंदनाम सवत्सर शके १५९६
 या वर्षी शिवाजी महाराजांनी आपल्या राज्यासोहणानिमित्त झुल
 केलेला शक कोल्हापूर व इतर कारी सङ्गणाला हा चालतो [स]
 •शय्या-ची सिंहासन, राजाची शज [स] •श्यासन न १
 राजाची आशा २ राजा अपराध्याना जे शासन करतो ते [स]
 •श्यामा-ची राजाची घोभा राजाचे तनू काति इ० [स]
 •श्रियाविराजित-वि १ राजाच्या तजाने व शोभेने विरूधित,
 रक्षणीने राजासारखा सुभोगित असा २ योवरीच्या गृहस्थास पत्र
 लिहावयाचे असता त्याच्या सन्मानार्थ हा शब्द त्याच्या नावापूर्वी
 विद्वज्जनाप्रमाणे जोडात, पत्राचा माथ्या [स] •धरी-३ १

राजाची पदवी, राजाचे वैभव, राजासयणी जोडता सन्मानार्थ
 जोडवयाचा शब्द 'एवढा राजाची स्वामी कचेरीस आहे'
 २ सामान्य माणसास पत्र लिहितांना त्याच्या नावापूर्वी हा शब्द
 आदरार्थ जोडतात ३ (विनोदार्थ) विनिग्र, तद्देवादेक माणुम
 • (सामा) गृहस्थ 'आता हे राजाजी माझ्या भोमास पाणि
 लावून' -मोशी २ २९ •सत्ता-ची १ राजाची सत्ता, कायदे
 क्षीर अधिकार २ राजाची घारवी, कदर, भारदस्ती [स]
 •सदन-न राजवाडा [स] •सत्ता-ची राजाची सत्ता,
 कचरी, राजाचा दिवाणखाना, दरबार [स] •स्थान-न राजाची
 राहण्याची जागा •सुप-३न सार्वभौम राजने करावयाचा
 दण (हा दण सार्वभौमत्वाच्या पोतनाचे राज्यनिपट समर्थी
 माहलिक राजाभेद करावयाचा असतो) अथवा राजा (साम
 रता) याचे सवन, (वहन) ज्यात करतात हा दण दवर्षि म्हेने वृष
 तो सत्राद् प्रभु राजव्यमखता ।'-मोसभा १ ४६ [स]
 •हत्या-ची राजाची हत्या, रून [स] •हत्यारा-वि राज
 हत्या करणारा •हजीर-३ राजमंदीर पहा •हस-३ १ नोंब
 आणि पाय तांबडे व बग पादरा असा पत्नी दूध व पाणी एवढे
 केरी असता त्यातून दूध तर्बे नगळे करण्याची दाफियाला आहे
 असे मानितात 'राजहसाचा कळप पोहताह' -२९ २ (लावण्या,
 शृंगारिक काव्य) शिंदर, नायक ३ एक हाड ही हाडे लहान
 सुशरपट असतात, पाने बारीक व जोडलेगीं यात तातुस रगचीं
 बारीक पुळे व बारीक रोंगा येतात [स] राजागण-नाणे-न
 १ राजाच्या श्रीमंत लोकांच्या बाह्यापुर्वे रिकामी राखलेली
 मोठळी जागा २ राजवाड्याच्या समोरचा चौक ३ चौथोपी
 पटास मध्ये असलेले चतुष्कोणी अंगण 'पैम नाही राजागणी'
 -दावि ५०४ [स] राजागर-न १ राजाचा बाग 'सुखी
 तरी राजागरी मरी' -एसा ११ ५५८ २ रायभोग तातुळीचे सेत
 'तणे विच्छी वेवळ राजागर' -एसा २७ २०२ •धिकार-
 ३ राजाचा अधिकार [स] राजाचिपति राजाधीश-३
 राजाधिपति [स] राजाधिराज ३ राजाचा राजा सार्वभौम
 अनेक माहलिकारचा मुख्य राजा [स] राजानुक्पा-ची
 राजाची ह्वा दया [स] राजानुग्रह-३ राजाची प्रसन्ना
 [स] •पुरी-वि राजापुर गावातर्षी (गूळ हळद भावा इ०)
 राजाप्रधान सोहळे-(बायको) चातुमासात भात व वरण
 हे मुख्य पदार्थ वन्थे करणे राजाभिवेक-३ राज्यासोहणप्रमर्षी
 महान्या सगुद इ०१६३६३ पाणी आणून त्याने अमात्य पुरोहि
 तादिकानी मिदून राजावर विधिपूर्वक अगिषे करावयाचा राजाला
 गादीवर बसविण्याचा समारंभ [स] राजाम्लक-की-पुली
 रायभाषळा-ची पहा [स] राजावर्त लाजवर्त-३ दुकी
 कमी प्रतीचा हिरा (६) लापिसेझली याचा मुख्य रंग निळा,

कभी तोयुम गिरायाहि संपरलो [ग] राजाघरली-भी राजाभी पराग, राजाच परागे, राजावरा [ग] राजाघरली-भी १ तोयुमाची एक जात २ सोबटपा रंगाच्या लुगट्याचा एक प्रकार ३ यथाचा अतिपति, मंत्री इ० इ० दाससिंगरा पवणाच्या आंगठ्याचा भाग, मरसर पल राजाघरली-हि राजाने काडलेली (आळ) 'तांदो राजाघरलीभी अक्षर।' -हा १० १०२० राजासन-न राजाने निहास, सन [स] राजाळ-न पोड या अड्याची जात त्याच्या पांनाचा देठ लांब व जाड आणि वंदा माडा अमला राजाळ-न रेठ्याची एक जात राजासा-उ राजाच्या प्रशानेरी (अड्यापासनेरी नव्हे) एक -भी १ राचाची भागा, शाखा २ निगापन व सगरातीत हुसम आदेश, मला राजजि-हि राजकीय 'राजिद दखि उद्वेग चिन्ता।' -हा ११ १२५ राजा-न्ही गीरालीन इ०, राजी देशी [राजा] राजी-न १ राजाचा जुलूम, अत्याय, राजापावा उपायहाणारी सध व पुरो याकडा उलट देखि २ सी-याच्या स्वाभ्यामुळे हाणारी न घुसप, भूजपाण ३ राजाचे काम, रुझ व तिच्यामुळे हाणारी अडवटस्या ४ कडित, धट [राजा] राजी घेराजी, राजीक घेराजि-न्ही निनांदरी, बवदसाही, एव राजा गादीवरून दूर झाल्यापासून दुसरा यक्षपदतथा मधील कळ [राजीक] राजीद्र-उ १ राजाचा राजा, पलायन राजा २ राजभार [स] राजेदेजयादे-उषय राणे, सत्यानिद, सरदार इ० राजेधी-हि १ राजभी यांचे अनुद रूप २ (स) मूर्धे मायु 'हे राजभी हुसत्याला तोंडपती पाडण्याऐवजी आपणच पडले' -हे २४ ६ १० राजेभरा-न्ही तिवाही अथवा ईश्याची पत्नी, देवी [स] राजेळ-ळी, राजेळेळ-न्ही न केडीची एक जात व कळ हे वेळे ६ त १२ ६ प लाब व तिपारी अथवा हाची हुकेळी करता राजेभय-न राजाचे ऐश्वर्य, धन्य, थागमा [राजानेभय] राजाट-टी, राजाटा-भीउ रातरा, राजनच पहा राजाट्या-उ १ पुडुशीतील कता पुडा, परातील मुक्य कारभारी २ (ना) लडपुड करणारा, चौबडा मनुष्य राजाप्रकार-उ १ राजत्वास योग्य असे आदर उपचार राचात उचित असे उपचार (छत्र घरणे, चवरी-मोरचेले वारणे इ०) २ सार्विक, सौम्य औपपयोजना, क्षमता ३ नाजूक प्रवृत्तीच्या माणसास सामन्याजोगा औपधादि उपचार [स राजानेउपचार] राट्य-न १ प्रजेपासून वर घडून तिचे पालन करणे असा राजाचा अधिकार निया काम २ राजाचा अमल, हुकमत ३ राजाच्या सेतेलालचा प्रदेश ४ राष्ट्र कायद्याने राष्ट्रयासाठी सधटित झाले व पडा विशिष्ट देशात राहणारा लोक (ही व्याख्या सुणे विस्वम यांची आहे) निवा एका व्याक्ति प्रदसात दक्षकोच्या राहा याने न्याय व शासता प्रस्थापित करण्यासाठी स्थापित केलेला

गुण्याचा समाज ५ वाजत्यादि व्यवहारांत हुमत्याम न जुमानां स्वतःपणे वागण्यायोग्य ठरावांचे आधिपत्य अतो तं त्याचे परत सारे कायद्याने राज्य झाले आहे' १ राजातील दाव, दार [स राजा] ० ज्ञात-जाति-भी राज्याभिधा-न आणि राज्यपदगीत जवदस्तीने घडवून आणलेली उण्यापापन [स] ० घटना-भी राज्यप्रवर्तणवर्षी मूलभूत कायदे वंगर, ० घटना मांडणे-राज्यपन्नच्या कायद्याने ज्या पदतीने राज्य कारभार चालवा असे नमुद केले आहे त्याप्रमाणे कारभार चाले नाता होणे -क ५ १ १० ० घटना रायजिणे-मंत्रिमंडळामे अधिकार दिले असे ते त्याचा उपयोग लोकहितवर्षनाथ करावयाचाच पण प्रत्यक्ष कायद्याच्या कलमांमधील दाखने जो अधिकार दिला नेले हादि प्रत्यक्ष व्यवहारात आवश्यक म्हणून पर्यायाने दिला गेला आहे असे म्हणून त्याचादि पायदा पाडो' -जे ५ १ १० ० पदति-भी राज्यकारभाराचा प्रकार हिच राजात क, प्रक्रमताक व राजप्रवासातक असे तीन प्रकार आहेत [स] ० भार-उ राज्याचा कारभार करणाची जबाबदारी, भार, ओढा [स] ० रति-भी शासनपद्धति 'ज्या राष्ट्राची राज्यरीति उत्कृष्ट असे त्यास धातुयुद्ध अवायकारक होत नही' -नि ५३ ० लोष्ट-भी राज्यकानि, राज्य सुवर्णे 'सालिया राज्य लो' -एना १० १५९ ० व्यवहान-उ राज्याचे काम [स] राज्याग-न राज्याची मुख्य असे ही रासी, अमात्य, सुदर, वास, दुर्गे, राष्ट्र व बड अशी घात आहेत यांचे कोणी पोरनेली वपुरोहित यांचा समावेश करतात [स] राज्याभिलाष-उ राज्याचा अभिलाष दुसरे देश जिझ्याची निवा त्यावर राज्य करव्याची महत्वाकांक्षा [स] राज्याभिलाषा-नि राज्याचा अभिलाष करणारा [स] राज्याभिरिक्त-नि निहायन वर वरविजेला, ज्यास राज्याभिषेक झाला आहे अना राजधीने युक्त केलेला [स] राज्याभिरक-उ राज्याला गादीवर घटविण्याच्या वडीं विविधवेद करावयाचा अभिषेक राज्याधिकाराची वळे देणे [स] राज्यासन-न सिंहासन राजासन पदा [स] राज्यापचार-उ सत्कारी अधिकाऱ्यांचे कृत्य [स] राजि-जी-न्ही राण ओळ पकि, समुदाय राई वन तोशिल इत कधी दे मदिपूची भंग राजि रामा जी ११' -मोमीय ११ ३६ [स] राजी-नि १ सुशी तयार कवून मान्य रस्वाधीन, अनुकूल 'वाजीचे मन जाणता सकळही राजी शिपाई ज्या।' -र २ [अर राणी] समायान्द- ० खुदी-पो-न्ही मजी, मान्यता, पूर्ण कबुली हा शब्द विरोधत करारनाम्यात वृत्तीचा व एकी विभकीत यलो ० नाना-उ १ शिवट्या निकालाचा वादीकडून लेखी स्वीकार वेदावापन हद्दी वादियाचे राजीपणे राजीनामे

लेहून घेऊन '—रा १५, ४७ २ एतायाची आझा मान्य अस
ल्याचें लेखी कपुलीपत्र, कपुलायत 'वेपारी मजबूताचें पापड
साडियानमी देऊन त्याचा राजीनामा पाटयून देणें '—रा ६
६०६ ३ नेकरी सोडण्याविषयीचें पत्र ४ (मुद्रिळांचा खेळ)
प्रतिपदयाची मात कपुल वरणें [फा राणीनामा] ० थिराजी—भी
सुराद ख; सवट 'राजीविराजीचे दिवस, खर्च वस्तुवानीसह कुटुंब
एषा क्रिंत, तन्हां स्थळाची मजबुती पाहिनें '—ख ५ २२१२
० मते—किंवि स्वसतोयें 'श्रीसत्यदेवाची स्थापना बोंडसर
खेत व मिळ यानी मिळून राजीमते केली '—आडिवयाची
महाकाली ४१ ० रजापती(दीर्घां)—किंवि १ मान्यतेन, कपुलीन,
राजीसुनीन, पस्वानगीन 'उदमी याच राजीरजापदीन कराय
प्रमाणें बटछपाई पणें '—बाहसमारी ३ २३४ २ (रतपत्रान,
विश्राम अकलपुराणें ह्या शब्दासह योजना) स्वतंत्र सुचीन
आणि पूर्ण स्वातंत्र्याचें, वळखरी न करिता दिलेल्या कपुलीन
राजीरजापतीचा—वि स्वतंत्र सुचीचा व पूर्ण कपुलीचा (ह्याचा
प्रभावविभर्षीत प्रयोग क्वचित्च आढळतो) [अर राक्षी-फा
रसामन्दी] राजू वि (मा) कपुल

राजीव—३ (काव्य) पति, प्रियकर

राजीव—न वसळ, सूर्यविकासी वसळ 'आता सूर्याति
जीवें। अनुमरल्या राजीवें।'—झा १६ १६३ [सि] सामाशब्द—
० नयन—नेत्र—लोचन राजीवाक्ष—दिश-वि (काव्य) देवस
वेदेष्टान लाक्षणिक अर्थान कवितेत यणारे शब्द कपलाधारस सुदर
कोळे असलेला [स] ० नयना—खी (काव्य) सुदर खी [स
राजीव-नयन]

राजू—खी दोर, विश्रुत जाड व मोठा दोर [स रज्जु]
राज्य राज्ञणवाडी राज्ञणी—राज्य, राजणवाडी इ०
पहा

राट—पु १ (राजा) रहाट पाणी ओडण्याचें चाक २ (खा
अक्षिणी) सुत वातण्याचा ग्हाट चरखा [रहाट]

राटावळ—खी (की) खण्ट थम [राज्याणें]

राटावळी—खी वाट ? मार्थ पाई धरिची राटावळी ।

—प्रिपु २ ३६ १६

राट्या—३ (हेट नाविक) शिडाची धोरी टाणून ठेव
ण्याची जागा

रा(रा)ट—वि १ आरदाड अडाणी राट्टी (मनुष्य)
२ वणखर विचट खडखडीत व वटिण (माती पीठ इ०) ३
चरचरीत भरभरीत (केस कापड इ०) ४ खरवरीत (रुप
पदार्थामुळें होणारी जीम) ५ कर्कश वसर (आवाज) ६
कठीण व ओवडधोवड कसातरी केलेला (जिस्त) रट पहा
० गवत—न रानगवत

राड—खी लटून, पाडाव करून आणलेले रोक 'दहा
हजार राड लफ्फरांत आली आह'—पेद २० १३

राड—खी १ शिमग्यात गेल्याकडिता जात पाणी घालून
क्यात चिरात केलेला असतो तो मोठा खडगा, होळीची राच
२ नाचणें, क्रीडा ३ रेवड, रेंदाड, घाण, चिखल ४ रस्त्यावर
मागवर पाणी पडून, पाऊल पडून झालेली ओल ५ कचरा,
वाक्येला पाला, गुन्हाळ्याच्या गुलाण्याखाली जाळण्याकडिता
धातेश्या पालापाचोळा ६ धगधगीत निखान्यानी दुक जी
भूमि, खती इ० ती —वि घाण, गडूळ, रेंदाड (पाणी इ०)
[का राडि] राडी—खी १ चिखल, 'तेंदी वाट्याचे हातवरी।
चिवडिलें जेंदी राडी वरी।'—झा १७ १६० २ धगधगीत
निखान्याची खाई 'आता रेंडुराचें मुख दखन। तरी आनदें
राडी घालेन।'—दा ३ ३ ४१

राड—खी १ (निदार्थ) विचवा २ दासी, कलावनीण,
वरया ३ (तिरंसार रुम जिवा अनाथ स्थिति दाखवावयाची
असता) खीजाट, बायबो 'तुपी राड रडकी झाली'
—नामना १२ ४ (निद्रोगीपणा नश्वर मेलेल्या खीच्या स्थिती
प्रमाणें) विषडलेली, अतिशय खलावलेली स्थिति, दुर्दैवा
'यदा दानें चागलीं आली होरी पण आत पाणी शिरून अवधी
राड झाली' ५ (निदने) मिना मीच, नागवें मनुष्य युद्धातून
पडून जाणारा सैनिक 'म्या न वषाचें पळता चाला मारुनि
काय राग या।'—मोडणें ३५ ९० [स रहा] म्ह० राडच्या
लमाल छतीम विधे (वाप्र) राडेचा—वि १ वेकायदेखीर
रावपापासून झालेला २ (ग्राम्य) पादपूण्याकडिवा उदरवाचक
लव्द ३ एक ग्राम्य शिबी राडेचा राडचा मारलेला—वि
भीवड, खीलपट राडे (डि) च्यानो—उद्रा० (वायकी) रखेली
पासून झालेल्या मुलगा उद्देहून घोललेल्या शब्दावरून पुढळदा
आख्ये वृक्ष करण्याकडिता पण वचिद निरर्थकपणें निघणारा उदर
राडेवाचून पाणी पीत नाही—आपल्या बायबोला एखादा
कोर खड्ड घोल्यावाचून तो पाण्याचा येव सुद्धा पीत नाही
(सतत शिण्या देणाऱ्या नव-यासगर्भी म्हणतात) राडेहून राड—
वि बुळा अतिशय बायक्या(मनुष्य) सामाशब्द—० अंमल पु १
खीजाण्य २ नेमळा अयशस्वी कारभार ० काम—न १ बायबोचें
काम गडहृत्य २ विषवेचें काम बाहेरील आडकाम किंवा
रानतील गवत कापणें व सपेण गोळा करणें इ० काम ० कार
भार—३ १ बायबो कारभार २ क्रियाचा कारभार क्रियाची
कृत्ये ३ (निदने) भिकार मूर्खपणाची कृत्ये दुयळी कृत्ये
० खळी—वि (गे) विचवा घालेली ० राड—खी क्रियाम
लावावयाचा राड, वाचारवतवी वटीक इ० अथाचा गभद्र शब्द,
शिबी 'मी त्याची काडीं मोठ थोळिलें मसता उगीच मेला मला

रांडसांड म्हणते. ' [रांड द्वि] •गाडा-३ १ टिपेचा एर, लुथीय सवन २ पायकी आवाज [रांड] •गांठ-१ विद्रिष्ट आडा राची गांठ, दिती गांठ पार्लगांड पहा याच्या उलट पुरवणाळ. •गाणें-गाव्हणें-न विरपिर, पायकी पुरार, पायकी विरति, रवणें (किं० गाणें, साणें) रांडगो-३ (गो) वेन्वेचा मुल्गा, दिवा विधवेस अनीतीच्या मार्गाने मालेला मुल्गा •चाल-१ गिरेपणा, नामदेपणा, बादकीपणा •छंद-३ रंहीबाजीचा नाद, रांडचे ब्यसन •छंदी-वि रंहीबाजीची सयस सांगलेला, रांडगा •सगादा-३ (गुण) (सायाच्या दिवा कर्जाच्या) पैशाची (पिटवा दिवायाने नव्हे) गुळावडे गोम्य शीतीने बेलेची मागणी ह्या मागणीवडे दुर्लक्ष करण्यास आपणास मुब्त्यारी आहे असें कुणबी मानतो पहायाच्या विनतीशिवाय दुगम्या कोणत्याहि विनतीस दाद न देण्याबद्दल हा बरी किरयेक शिष्टा प्रसिद्ध आहे कुणबी पहा •पण-न १ (कों) वैषम्य २ नात, नादानपणा 'कां पेता राडपण टप्पन भाऊ नाग।' -पेपो ११६ •पाटा-३ वैषम्य (किं० गोणें, येणें, मिळणें, प्राप्त होणें, कपाळीं येणें) [रांड+प] •पिसा-नि रांडवडा, अतिशय रांडवडी, रंहीबाज, पार्लवेडा, छेण •पिसे-न रांड वेड, रांडेचा नाद •पोर-न १ (व्यापक) बायकांमुलसह एखाद्या टिकाणचे सर्व रंदिवासी, गावांतल्या बायकांपोरामुद्धा सर्व लोक 'आज बघेला साहून रांडपोर आले होतें' २ एखा बायका पदरी असलेले बायको, मुलें ६० छुट्टय, सटलें ३ रंहीकीयें मुल. ४ दासीपुत्र, वेददाक्षत [रांड+पोर] रांडपोर कीं राजपोर-रंहीचा मुल्गा दिवा राजाचा मुल्गा हे दोपेदि अनिर्मित व अदिक्षित असतात, दोपदि चंद व निर्मास्त असतात •पोरें-नअव घर, गाव, वेदा यातील मुख्य कर्त्या पुरावाहून इतर बायका, मुलें ६० सदै माणसे •याज-वि रंहीबाज, बाहेरक्याली [दि] •याजी-१ बाहेरक्याली पणा, रंहीबाजी [दि] •यायल-१ (गो) विधवा छी •येटा-३ राडलेक 'हुका म्हणे कोराज राड। बंटा माड मागना का।' -तुगा २९८३ •योडकी-१ विधवा छी 'त्या राडवाडकीनें लज लुळलून।' -मोर ११ •भांड-१ (निंदार्थी) रंही, बाजारवसती, बटीक [रांड द्वि] •भाडण-न १ बायकांचे भाडण २ (ळ) विन फायदेवीर, निरर्थक गाष्ट •भापण-न बायकी, नामदे, दीनवानें आपण •मस्ती-१ पतिमाणानंतर विधवेस येणारा लटपणा बजोम २ (ळ) नियता न हीसा सात्याबाबवर एखाद्या माणसास येणारी टक्की, चपडाई धियाई •भाणूस-न १ (दुर्बलत्व दाखवावयाचे अमता) छी, छीजाति, छीमान २ (तिरस्कारार्थी) बुळा, निनीव, बायक्या मनुष्य, मित्रा मनुष्य [रांड+भाणूस] •भासी-

छी (बरणे) विधवा छी •मांस-न (निंदार्थी) पतीच्या मृत्यु नंतर विधवा विधवेस एवढे राहतां आल्यामुळे व मोडलेपणा मिळाल्यामुळे कधी कधी यणारा लटपणा. (किं० चडणें, येणें). [रांड+मांस] •मुंड-१ वेदायपन बेलेची, अनाय व अनु कथ्य अशी विधवा २ (दिवा) रांड, मोडकी, अवेडा घेरडी, विधवा. [रांड+मुंड] •गळी-१ विधवा दिवा विधवेसा-रती, (व्यापक) विधवा 'रांडगळी म्हण्टी हा मेला येरं झाले' [रांड+गळी] •रागोळी-१ (व्यापक) रंहीबाजी व बदफली [रांड+गळी] •रांडोळी-१ विधवा दिवा तिच्या मासरी छी. रांडगळी पदा २ सिद्धकी ३ बायकांशीं सप्त ठेवणें, रंहीबाजी •रू-न विधवा छी •रोट-राटा-३ आपल्या मरणांतर बायको विधवा रोईल यासाठीं लमाच्या येळी नव्याने तिच्या तेंगुदीकरितां दिलेले घेतन, पादलवाटा, रांडरोटाची बाल मुक्यत्यें गुजराथेत आहे [दि] •रोटी-१ लडाईत पडलेल्या दिवा सरदारकांमीं आलेल्या माणसाच्या बायकोस निवाहाकरितां दिलेली जमीन ६०. [दि] •रें (र्यो) रु-३ १ राडपुत्र, विधवेचा मुल्गा, एक तिथी 'काय वेले राडलेका। तुला राजी माहीं हुका।' २ (व) मेले या सत्प्राप्त्यानें बायकाच्या आरमीं दिवा मज्य निरर्थक योजतात 'आम्हास माहीं राडलेक अस यत।' •पडा-३ सर्व बायकामाणें, घरात सताधारी दुग्प नकत्यामुळे होणारे शिवाचें प्राधान्य २ बाजारवसती, राड, बटीक ६० शब्दप्रपुत्र शिब्या, शिबीगाळ, गात्रिप्रदान (किं० गाणें, गाजविणें, लटवणें) 'दिती राडवे। पाडुनि व्हाले बापुडे।' -तुगा २७६ [रांड+वाडा] •पळा-३ शिवाच्या कडास्याच्या भाडणतील शिवी, रंहीकी, राड बटकी, बाजारवसती ६० शिब्याची मालका (किं० गाणें, बाजवणें) [रांड+आवलि] •वांटा-३ वैषम्य •वांटा कपाळीं येणें-विधवा होण •वाडा-३ कुंणखाना, वेद्याची आळी •व्यसन-न रांडेचा नाद, छंद •व्यसनी-नि राडवाज •सांड-१ विधवा [रांड+साणें] निंवा रांड द्वि] •सांध-१ विधवेचा कोपरा [रांड+सांधि] •सांधीस चसणें-घरात उदास होउन बसणें (रागांणें एखा यास म्हणतात) राडव-वि (कों) विधवा झालेली 'सडा मफलीस व राडक बायको व भिकागी बेरागी हे निमदस्ती' [रांड] रांडका-३ विधुर ज्याची बायको मेली आहे असा पुरुष [रांड] राडकी-१ विधवा (तिरस्कार दया दाखविताना) [रांड] राडगा वि (राजा राजा) रंहीबाज २-३ (व) म्हार जातीचा बळतेदार याला बतन इनाम जमीन असते याचा हुक कर्णाटकील लक्ष्मीच्या ज्येंत रेडा मारण्याचा असतो हल्लीं ह्या शब्दास अपभ्रंशत येउन तो शिवीबासल योजिला जातो •रांडरू-न (तिरस्कारणें) विधवा छी [रांड] राडव-वि.

१ रडकी झालेली, विधवा (की) २ वायव्यच्या मारणें उघडा झालेला, मृतपत्नीक, विधुर [राड] रांडवणें—अकि विधवा होणें, राडावणें पडा [राड] राडवा—की विधवा की 'राडवा कलें काजळ बुडू ।'—एमा ११ १६६ रांडा पोर्ते—नश्व १ कुडवातील कनिष्ठ दर्जाची माणसें (बायका मुलें व कुणविणी) २ समाजातील हलक्या दर्जाचे लोक 'रोटा—पु विधवांनी करा वयाचें सामान्य आडकाम (दळण, काडण, मोल मसुरी दे०) रांडाव—ति (गो) विधवा राडावणें—अकि १ विधवा मुणाच्या केविलपायरा स्थितीस प्राप्त होणें २ (ल) क्रिस्तवृत्तें, मोडावणें, नासणें, बिघडणें, भंग पावणें (व्यापार, मरलत, काम) (विशेषत या लाक्षणिक अर्थानेंच हा शब्द योजतात) ३ 'त्याणीं माग ससार चालला थाटला होता पण थोरला भाऊ मेल्यापासुन राडावला' [राड] राडावा—की (माण) बालविधवा, बाल-राड राडरांड—की १ रडक्यातली रडकी, अतिशय अनाथ व असहाय रडकी. २ (ल) नामदै बुळा, अपात्र, जालायक, मनुष्य ३ पराक्राष्टा अनाथ किंवा निराधार मनुष्य राडुल—की (गो) (अनीतीच्या मार्गानें) विववत झालेला मुली रांडूल—की (कों) विधवा झाला उपहासानें म्हणतात रांडे—उत्तरा एक शिबी 'भावे तुण्णीसं द्विज भारती, म्हणे यथेष्ट ये राडे !'—मोअथ ६ ७५ [राड, सवोयन] राडेचा—वि रांडलेक —उत्तरा कार्यव्यवस्थाक कट्टार 'मग राडेचें । पाच वर्षांचें थोर पडा निंग कशी पोथी बाचता 'राडेचा आजार—उ गर्मी राडेच्या—उत्तरा (ब्रेमळ) एक शिबी 'आहा राडेच्या ।'—देप ६२ राडोळी—की १ (कणून तिरस्कारानें) विधवा की २ विधव प्रमाणें वागवणूक ३ कुचाळी, घडा 'करिता गोविंदाची राडोळी ।'—एमा ६ ६५ ४ सारामारी, कत्तल 'निकरा जाईल राडोळी ।'—एखव ६ १ ५ कीडा ६ नाश 'कीं भीमादवें मारणाळी ।'—केली कामाची राडोळी ।'—जे २४ ७ [राड] रांड्या, रांड्या राडजी, राड्या राडोजी—ति १ रडीबाज राडव्यसनी, रांडोदी २ वायव्यचा वाड्या, नामदै ३ वाईजेडा ४ राडपाराधोबा राडपारावजी, वायकात वगुन किंवा त्याजबरो बर पिळन गण्या मारण्यात आनंद मानणारा (मनुष्य) गप्पीदास, पुत्रमावठा म्हू राड्या रावजी आणि बोवक्या भावजी [राड] राडच राडून—ति (तिरस्काराची) विधवा की राडल पदा [राड] राड याघणें—कि (ये) शड वाघणें, मितीस पाळन लाय नय म्हणून आधोसा घरणें १ राडवाळि—ति (मदानु) राजवारणदश 'भरतुत नारा यणें बाहाळिये । जन्म देउनि राडवाळिए ।'—जु ७

राडा—उ १ पमारा, कामाचा राडा, कचडा (कि० घाल्णें पडणें) २ मानगड 'या उपर गुडा राडा फार वरून राडिल

नाही'—पेद १ ४३ ३ खोल बिखल, रेडड ४ आकात रडारड (मृत्युमर्मची होणारी मनुष्यसमुदायाची)

राडिकें—न (मदानु) विनोदाचें उत्तर, भाषण, वचन 'वेदाकाळें नि हा राडिकें ।'—शिशु ११९

राण—न (प्र) रान शब्द, व त्याचे सामासिक शब्द पडा राणटा—वि गावडळ 'तेवें त्या राणटा खीजाति ।'—रा ५ ६४ ०वटी माळ—की वनमाला ०वाट—की रानवाट पडा 'धरिता राणवाट गुराव ।'—दावि ३१५

राणा—उ एक माता—प्राणिमो ८१

राणा—उ १ (काव्य) राजा 'मी असो उज्जनीचा राणा । नाम माझे विक्रमा ।'—शनि ३६७ २ मुख्य, नायक 'तव बोले शिष्यांचा राणा ।' [स राजन्, आ राण, हि राणा] राणी—की १ राजपत्नी, राजाची स्त्री २ (पद्याचा खेळ) राणीच्या चित्राचें पान [स राजी, आ रणी (१), शु प सि व राणी हि रानी] राणि(णी) घसा, राणनसा—उ राणीची किंवा राजाच्या बायकाची राहण्याची, बसण्या—उठण्याची जागा, अत पुर, जनानखाना 'तव ते यज्ञनि राणिवशासी ।'—इ ३१ ११७ [राणी—नास] राणीचा जाहीरनामा—उ १८५७ सालच्या बडानतर लोक शात म्हणें म्हणून हिंदुकोटिया महाराणीनें बाड केला एक जाहीरनामा राणी माशे—की मधमाफी, भाकरा—रुनें मोडी असुन अडीं घालून नेहमीं पोडपात राहणारी मधमाफी, (६) कवीन् की राणीराउत, राणीराड(व)राणी—उकी श्रीमंत व दक्षिणे हा भेद श्रीमती, वैभव, निहास्तपणा किंवा पिटाई दाखविण्याकित्ता भाषणसप्रदायात योजलेला शब्द 'राणी रावताणी त्याच्या घरीं पाणी मरती' हा राणीराव ताणी भेत नाहीं—खारेंत आणीत नाहीं 'राणी(णि)न की (काव्य) १ राजाचा अधिकार, राजवण राजपद 'नातरि राणीव साक्षावी ।'—शिशु ४७५ २ राज्य 'जीत असता ह पाडव । पुतासि न जिरे राणीव ।'—मुजादि १४ १०० ३ राज्यसुख 'मजवीन भोगा मुलें राणीव ।'—मुजादि १८ ६९ ४ (मदानु) अधिकार सामर्थ्य 'अक्तीसी राणीव जाली ।'—आप ४७ राणीची—की राज्य सश्रुति [प्रा] राणिपण—न १ मोठेपण 'परि राणेपणें क्षात्राधग । बोला हे तुम्ही ।'—ज्ञा १० ३३३ २ (मदानु) राजेणा 'आता देवा काई नितरले राणेपणें ।'—आप १४३ राणेराउ—उ राजाच अतिराज 'नागार्जुनाचा दातास । राणेराउं धीवकरस ।'—शिशु ७ राणे—उ (गो) (राणे नावाच्या लोकानीं बड कलें होतें यावरून) वडसोर मनुष्य

रात—उ (शें) राचिया, साबरेपणा; शोध्यांची आत्मा स्थिति [स रफ] रातें(ता)जन—उ एका शाशनें नाव

[रक्तभजन] रातड-वि किंचित् राता, तावडा (ताडूळ, विशिष्ट फळें होजे इ०). [राता] रातडी-ची तावडपा जोडण्याची एक जात

रात-ची १ रात्र 'सुप्रोव म्हणे यत्ने लेकचे भस्म जा करा राती।' -मोरामायें सुप्र ५५७ २ रात्रिडा [स रात्रि, प्रा राती, हि प गुज व उरिया रात्र, सि रात्रि, पोर्तुगि अराची] म्ह० (गो) रातच बोल दिताक पोल=रात्रीच बोल दिवसाच्या पळी पोल होतात रातच्यारात-किवि रात्रभर सायराव्द-रात्रिडा-उ रात्रीं भिरे आवाज काढणारा एक किडा रात विरात-ची सकराचा, भोकराचा, अनुपपतीचा काल; वटप्रसंग 'रातविरात आंचे, चार जिवस घरात बाळगून ठेवावे' -किवि सवटहालीं, रात्रीचेरात्री 'धान्य पडन ठेवावे, रातविरात उप-योगी पडेल' [हि रात+विरात] रातयडा-उ (गो) एका रात्रीचे काम रातवणी-न. (बायको) रात्री हातपाय धुण्या करितां, तौबाकरिता किंवा पिण्याकरितां ठेवलेले पाणी [रात्र+वणी=पाणी] रातवा-उ १ रात्रीचा सर्वेकाल, रात्रभरा (कि० पडणें, होणें) २ रात्रीचा फळम 'रातवा पडू लागला, रात-वाच्या पावसाने किंवा रातव्याने बाजरी नासेल ३ जुन्न नये म्हणून पावडाला रात्रीं बाहेर काडणें (कि० बगे) [रात] रातया घेउन निघणें-रात्र भगताना निघों (पायसानें) रातवा धरला-पावसानें रात्री पडण्यास सुवात जेली रातसार-किवि रात्रभर राताचत्रा-वि ज्यास रात्री सुट्येंच दिसतें नाहीं असा, राताचकें प्राप्त झालेला राता उटेल-न एक नेत्र रोग ह्यासुळे धुनुयादिवात रात्री दिसत नाहीं रातोरातीं-किवि रात्रीं, मध्यरात्रीच्या वेळीं [घात] रातायणें-भकि (काव्य) रात्र पडणें, होणें 'रातायलें आता जाऊ इ माई घरा।' [रात] रातिवळा-उ (कों) रात्रीं शुश्राव्या पुढें टाकलेली बेल किंवा आले गवत रातिवा-उ रात्रपणा, रात्र 'जे काडाचनि आभारें। करिनि रातिवा।' -शिगु १४४ रातीं-ची १ (काव्य) रजनी, रात्र आनंदकदा प्रयात झाली उठ सली राती ।' -भूपाळी घनश्यामाची २० २ अथार [स रात्रि] रातीच्या रातीं-किवि (डण) रात्रीच्या मुदतींत, रात्रीच्या रात्रीं रातीं (त्रि) दिवो किवि रात्रदिवस 'तव राहटवी रातिदिवो।' -माहा १८ ५०४ [प्रा] रातोरात-किवि १ रात्रीच्या रात्रीं, दिवसाची इ० वाट न पाहता रात्रीच्या वेळीं २ सर्व रात्र, रात्रभर 'हे प म्या रातोरात जागून व्हिले' ३ रात्रीच्या वेळीं, रात्र असताना 'एव्हा निघालस तर रातोरात पोचशील' रातोरातीं-किवि रात्रीं, मध्यरात्रीच्या वेळीं [रात] रात्र-ची १ रजनी, रात्रि, सुयोस्तापासून सुयोद्यापर्यंतचा काळ, पृथ्वी दैनंदिन गतीने आपल्या अक्षासोबती फिरताना

तिचा सुयानें अग्रकाशित असलेला अर्धा भाग २ रात्रिडा, कित्री. [संभ्रात्रि] (घात्र) ० ओरडणें-कित्रीच्या दम्याने नादणें. ० येत्याची जाणें-अतिशय दुःसात व हालत रात्र जाणें मरती रात्र ह्याली-रात्रयेचा एक प्रकार बदालांनीं बसणें पडा सामा शब्द-० किडा-उ रात्रिडा कित्री रात्रंदियस, रात्रंदिस-किवि रात्रीं व दिवसा, अहर्निश, अदोरात्र, सर्वदा रात्राघ-वि रात्री ज्यास दिसत नाहीं असा, राताचकें झालेला [म] रात्रि-ची रात्र, रजनी [स] रात्रि(त्रि)चर-उ १ निशा-वर, रासरा २ चोर [स] रात्रिदिव-किवि (काव्य) रात्री व दिवसां, सर्वेकाल 'जे रात्रिदिव तसे दित साधया धरुनि धनु जपती।' -नोरुणें १ ३७ [स] रात्रिनिर्ति-किवि रात्री, भर मध्यरात्रीं [रात्रि+निर्ति] रात्री-किवि रात्रीस, रात्रीच्या रात्रीं [स] रात्रीणें-भकि रात्र करणें 'ऐसेमाहीं यावे रात्री ने सायाली।' -शिगु १८३.

रातणें-भकि १ (काव्य) रातणें, अनुरक्त होणें, भुलणें, भाळणें 'अभयकडवें नामगेठी माझी सोय साह। गातां रातले अनता तुझा म्हणे। २ रमणें, रस होणें, विलास करणें 'आपुली भगना रातली परा।' -मुभादि ३४.९ [स रात]

रातनयाव, रातंराव-ची (प्र) रातनयाव पदा पागचें पाणी घेण्याकरितां सणलेली खाव

रातय-उ रातीव, रातरा [अर]

रातंया-उन १ रात्रीचे फळ, कोकव २ तावडपा आल्याची जात रातंयेपिकणें-(ल) उ०-१ गेल्यामुळे गोण्या, नाजूक मनुष्याचे मात रचवणें होणें रातंवी-ची अममुलवें झाड, हें झाड बोंकण, मलवार, उत्तकानडा या भागात होतें ह्याच्या फळास गीनव दिवा कोकव म्हणतात फळातील मगज खातात पाण्यात कोटून साखर घालून सरबत करतात विषाचे तेल खाण्यास य औषधास उपयोगी आहे [स रक्तम] रातंर-न रातबीच्या झाडाचें फळ रातंयेल-न रातबीच्या विषाचें तेल, कोकवतेल [रातबी+तेल]

रातया-मसाला-उ रोचका खुशक व इतर योग्य खबे 'तेथली कमाविसदार यास मुग्दी रातयामसाले विशीं कागद व जागूद जोडी दणें' -पया २०२

रातवणी-न (कु) १ फार कम पाणी २ लमात वधू बराना खेळण्यासाठीं केलें लाल पाणी रातव्याचा रुपया-उ लमाच्या दिवशीं नवरा मुग्गा नवरीच्या घरी दत्तना उपा ध्यायास दावयाचा हवाया

राता-उ तादळाची एक जात तावडेंताडुळ -वि १ काळ सर तावडा (ताडूळ, फळें रात्रयेचे वद) २ टावूस (डोळे) [स रक्त-तावडा] सामारव्द- राताजन-उन एक झाड

‘जाई लुई राताजन ।’—इ १४.१२७. राताया-वी-ये, रातां-
सेल-अ रातमा इ० पहा. राताली-ली. (२.) राताली-ह्या.
एक वनस्पति राताळ्-ळ-न. राताळ पहा. एक वंद. रातो
तपल-ठ-न. तावई कमळ. ‘अति सुरंग वरणतळें । उपमे कठिण
रातोतपलें ।’—एरुव १२१ [सं रस्तोतपल]

रादांत—प्र सिद्ध केलेले सत्य, प्रमाणाने सिद्ध, टाविलेली
सुरी गोष्ट किंवा अनुमान, मिश्रात [सं.]

रांधण—न. मातीचा रवा, पदार्थ भाजण्याचे खापर. [सं.
२४]

रांधण-न-न. १ शिजविणे, रांधणे, पाकक्रिया. २ रांध-
ण्याचे भांडे, मळने ‘रांधण नाहीं कामुचे घरी’—अभि ९.
१७०. ३ स्वयंपाक. ४ (गो) घुल, [सं. रांध-रांधण] रांदा-
यणी-ली. स्वयंभारीण बाई [सं. रांधण] रांधचेकुट-नी
(कु.) स्वयंपाकघर रांधणी-ली. (व.) स्वयंपाकघर. रांधणे-
सक्ति शिजविणे, उकडणे [सं रांधण] म्ह० सारी रात्र जागली
आणि शेगावली राधरी. रांतें घर-न १ स्वयंपाक घर; राधेतें-
घर. २ माजघर रांधतेंघर-लीन (ना) स्वयंपाकघर; पाक-
शाला रांधनीपल्ल-न (गो) लुखंड. रांध(दा)प-न.
१ शिजविणे, उकडणे. २ राधकेले पदार्थ, स्वंपाक. [राधणे]
रांधपखण-न. (हेट) स्वंपाकघर रांधपी-उ १ सेंपाकी,
आचारी २ (हेट नाविक) अज्ञानावर जेवण तयार करणारा
इसम [रांधप] रांधपीण-ली (गो.) स्वयंपाकीण. [रांधप]
रांधय-न (गो) एक आमटीचा प्रकार रांधयण-उ सेंपाकी,
आचारी ‘बहव राधाचा राधवणा ।’—सुदिशट २४४ रांध-
घणी-ली स्वयंपाक करणारी सुगरण ली ‘जेसी राधवणी नस-
सोय निरी ।’—ज्ञा २२५४—वि स्वयंपाक करण्याची (घुल).
‘राधवणी गुणीपुडे ।’—ज्ञा १२५६२. रांधघणी-न. स्वयं-
पाकाची खरकडी भाजी व हात धुतलेले पाणी [राधणे-पाणी]
रांधाघघर-न (रत्नागिरी) स्वयंपाकघर. रांधिये उणे-नि
पुरतेवणी किंवा मुळीच न शिजविलेले. रानपीण-ली. (कु.)
स्वयंपाकीण [रांधण]

राधा—ली १ कृष्णसखी, अनयाची ली २ नाचकामाकरिता
स्त्रीयेव धारण करणारा उच्च राधाईमावशी-ली. (जादुगार व
बोल्हाटी लोकांत) नटोळ्या सोंडाशी असलेली नाचणारी बाहुली.
नगरी-नगरी रेखीम-न रेखीमाची एक जात राधाष्टमी-ली.
राधेचा वाढदिवस म्हणून पाळण्यात येणारी आश्विन वद्य अष्टमी.
[सं] राधेय-उ राधापुत्र वर्ण [राधा=एक कोळ्याची ली.]
रांधा-उ १ रसायन, शिजवून केलेले मिश्रण, पाक,
काळा ‘शरीर अवयुगाचा राधा ।’—दुय्य ७३१. २ रसायन
तयार करण्याची क्रिया, कृति ३ शिजविणे ४ शिजलेले अन्न
[राधणे] म्ह० राधा वाढा जशी काढा.

रान—न. (जंबिया) बग्गीच्या काढणीजडतील माडीवरचा
पुढील भाग, बौद्धमधील एक डाव. आपल्या हातातील जंबियाने
जोडीदाराच्या उजव्या माडीवर बग्गीच्या काढणीजडला माणे.
[पा.]

रान—न १ जंगल, वन, विशेषत जंगलांतील लुजा,
टेंगण्या झाडाशुष्कांचा समुदाय. २ तऱ्घट, माळ; रक्ष प्रवेश;
नार्थीक व निजेंन प्रदेश. ३ मनुष्यास उपभोग्य असा भाजी-पाला
इ० अन्न भिन्न असे तण, गवत, उपद्रवी-निहययोगी वनस्पती
इ०. ‘भाजीचे वाफयत कोठे कोठे रान हजलें आहे तें उपद्रुन
टाक.’ ४ रानात लंगवणारे गवत, तन. ५ रान इ झाडी;
राई; वन, वृक्षवाटिका. ‘बंदर किनाऱ्यास सारे नारळीचे रान.’
७ देश; प्रदेश, भाग. ‘मारवाडदेश म्हणजे उंटार्थ रान’ ‘त्या
रानचे मनुष्याप हें रान मानत नाहीं.’ ८ विदेश, परका
मुलख. ‘वराहो या रानातील उमराव व रजवाहे यान पत्रें
ढेळून तुमची डमक करवितों.’—भाव १२. ९ (ल) फार
मोठी वाढलेली इजामत प्रदेश त्या सामान्य अर्थी रात शब्दा-
पूर्वी विशेषणस्मक शब्द जोडल्याने त्याचा विशेष अर्थ होतो;
उदा० कोंगरान, खडहरान; धोंडेरान किंवा गोटेरान, बनगरान
गवतरान; माळरान इ० तसेच काळें रान, पाडरें रान, चिक्करान
काळणा-वाडन्या-चिक्कर मातीचा प्रदेश. नवे रान=पूर्वी जंगल
किंवा माळ असून नुसतीच लागवडीस आणलेली कलीन (सं
अर्थय, प्रा १७०) म्ह० (गो.) रान झाले लागीं घरी जाली
पैस=म्ह्नातारण प्राप्त होणे, मरण अवळ येणे या अर्थी (भा.प.)
० उठणे-लोक खवळणे, कुड होणे. ‘म्युनिसिपल इमारतीवर
संयुक्त निशाण लावण्याचा ठराव हुदूरपक्षाने फेटाळला त्यामुळे
बहालील रान उठले होते’—के २१.७ १०. ० उठविणे-
आगविणे-पारधीकरिता थडथड आवाज करून सावजाना जागे
करणे. झाडीतून पारघ, सावज बाहेर हुनकणे ‘रान उठविल्या
शिवाय, जागविल्याशिवाय शिकार कशी सापवेल?’ ० फाटणे-
१ जंगल-जमिन लागवडीस आणणे २ झाडे कोटवून व कोर-
डून कोरडून शिकार उठवणे ३ रानाचा, जंगलाचा शोध लावणे.
० खवळणे-१ एखाद्यावर खवळणे, उठणे (रान, आपदे) २
अतिशय धुवध होणे, (राग, मूक, लोभ, काम इ० कार्नी).
‘हक्कर जेवायला वाढा, आज हक्के रान फार खवळलें आहे’
० घेणे-१ रानात पडून जाणे (गुलानी) २ (ल.) वेडण मार्गाचा
स्वीकार करणे, मारवळणे ३ रानात शरणे पहा. ० चवळणे-
सोडवणे-पारवणे होणे-(ल) आपले मन किंवा उद्देश बद-
लणे, एखाद्यासंदर्भाचा आपला विचार फिरविणे, आपला पूर्वाचा
मुद्दा सोडून देणे. ० मारणे-१ सर्व प्रदेशावर जादू पसरणे, मंत्र
टाकणे. ‘लामाम गारोही रान भारतो तसा प्रकार त्याने केला.’—भाव

२५ २ (ल) यथास्थित पैसे चाणें •मानणें-त्या देशाची
 हवा इ० प्रवृत्तीस मानवणें, पसत पडणें • बौद्धच्या भाषणास
 हें रान मानवण नाही • हांकरणें- (शिकार उदविषयावृत्ति)
 हादें शोधणें व आरडाभोट करणें रानात, आडरानांत
 पडणें-एकटें सापडणें, उदास होणें रानात शिरणें-(ल)
 (समापणप्रमणी) सरळ मार्ग सोडून अयाम्य यादी सागत बसणें,
 विषयातर करणें, घडकणें रानांनीं रिरणें-अरण्य सेविणें • ब्रह्म-
 सुमल्ल लाधला ते ही । ज रानांनीं रिंगले । -श्रु १६ रिकाम्या
 रानांनीं-किवि वेफायदेदार, व्यर्थ, निरर्थक, फुकट(बोलणें, चालणें)
 'आता एथे काम नाही काज नाही रिकाम्यारानां बसाले बसालें,
 रत्नावें, फिरोवें इ० ' रान या शब्दादें पक्षी, पशु व वनस्पति
 यांचीं नावें जोडून रानटी किंवा न माणसाळलेला, न लागवड
 कलेला या अर्थी बरेच समास होतात जसे- रानडुवर, रान
 माजर, रानकळ, रानउडीद, रानतूर, रानपडवळ, रानमटकी, रान
 मसूर, रानमाठ, रानमूग इ० तसेच रानभावा-केळी-बोंबडा-जेवण
 या इ यासारख्या दुसऱ्या अनेक सामासिक शब्दात रान ह्याचा
 रानात राहणारा किंवा होणारा असा अर्थ होतो, काहीं निदिष्ट
 सामासिक- •आया-उ वृक्षविशेष •आळें-न रानात होणारें
 आले •आळ-न तरे अर्ज हे पत्रेन्यथादी उगवतें, याचा
 रम पावरा, हें फार थड आह याची भाजी चणशी होत •उट-
 वि खेडवळ, गावडळ रा-वनतातील (मनुष्य, पशु) [रान]
 •कंद-उ एक कंद •क्षरी-उ रान्या, गवत लक्ष्मणकाटा इ०
 आणण्याकरिता रानात फिरणारा माणूस •काट्या-वि शिकार कर
 ण्यासाठी रान काटण्याकरिता लावलेला (मनुष्य), पारण्याकरिता
 सावज कचाट्यात आणणारा •कादळ-न एक वन्य वृक्ष
 •कापशी-ही रानातील कापशीची झाड, देवकापशी, देवपड्दो
 हून भिन्न व पड्दोही सुळगारी हिचे बीं लहान व वांगळ असून
 देवकापशीचें माठें व शबूट असतें •कापूस-उ रावकापशीचा
 कापूस •कावळा-उ कावळपाच्या जातीतील जंगली पक्षी
 •केळ-ळी-ळी कळीची जंगली जात हिच्या पानावर जेवतात
 कादा उकडून किंवा वाळवून त्याचें पीठ करून खातात ववर व
 ही एकच ववर पदा •कांवाडा-डी-डें-पुढीक जंगली बोंबडा
 •खरडा-उ जंगलखरडा पदा •गट-वि १ खेडवळ, गावडळ
 २ वन्य, लागवडीशिवाय उगवणारा [रान] •भाजा-ज्या-उ
 एक औषधी मूळ, सालवण याचीं पानें वेगप्रमाणे जिवळ असून
 यास निरनिराळ्या रंगाचीं फुले येतात याचें मूळ सर्व प्रकारचें तापा
 वर गुणकारी आहे •गाय-ळी तारीरी देशातील गाय वनगाय
 •गोवरी-ळी जंगलात सापडणारें शतस्तत पडलेलें शेण ढणी
 याच्या उलट शेण दापटून लावलेली गोवरी •घेवडा-उ एक
 वेल •घोळ-ळी घोळ नामक भाजीचा एक प्रकार हिचें पान

रानें तावूस व चरवट असतें •चा राजा-उ भील किंवा कात
 करी •चिमणी-ळी १ चिमणीसारखा एक लहान पक्षी २
 जामळी व पादरीं फुलें येणारें एक झाड •जोई-ळी उच वाड
 णारें वेलासारखें झुडूप •जेवण-न वनभाजन, रानात किंवा
 शाखावारी केलेलें जेवण रानट, रानक (ग ट-वि १ रानात
 राहणारा, रानटी, अहानी •होता तापत्रयातें त्वरित भववनीं
 रक्षित रावताचा । -केका १२२ २ आडगावीं राहणारा, गहर,
 कचेरी, दरवार इ० ठिकाणीं न जाणारा, अहानी (मनुष्य) ३ जांत
 भात, गहू इ० न यत्ता गवत फार उगवतें अशी जमीन •टाकळी-ळी
 टाकळीची एक जात रानटी-टी-वि १ रानासवधी, आपो
 भाप उगवणारा २ गावडळ, खेडवळ, रीतभात मसुरेला [रान]
 •टोणगा-उ जंगली टोणगा, रेडा •टोळ-उ टोळाची एक
 जात •डुक(फर)-उ पुन भुरग, उच, भात इ० पिकाचा पत्रा
 उडविणारें रानटी अनावर •तरवड-उ तरवडाची एक जात
 •तीळ-उ काळा टीळ पदा •तुळस-ळी एक वनस्पति, बैज
 यती, ही तुळशीसारखीच असत पानें मात्र मोठीं असतात हिला
 मंजिच्या वृतात बीं काळें, किंचित तावूस व खसखशी एवढें असून
 पाण्यात पातलें असता पुगणें हें तुळसराई (सवचाचे बीं) प्रमाणें
 असतें यासहि तुळसराई म्हणतात •तूर-ळी एक लहान पिवळ्या
 फुलांचें झुडूप •तेरडा-उ तेरडापाची एक जंगली जात •दाडगा-
 वि आडदाड, रानटी, पिप्पाड, राक्षसी काम करणारा •दाडगे-
 पुनच सर्व तहवीं शाळें घेऊन शत्रूचा किंवा लुटारू पाडीचा प्रति
 कार करण्याकरिता जाणारा शेतकरी किंवा खडयातील लोकांचा
 समुदाय •निचू-न राननिबोणीचे फळ निबोणी-निडण-
 णी एक मोठें काटरी झाड •निवडुंग-पुन जंगली निवडुंग
 •पासरा-उ दुकानदारीची शिबड •पाळ-वि नापीक, भुक्ति,
 वाड, माळवजा (भातजमीन) •पिपळ-उ पारोसा पिपळ
 एक झाड •याजरी-ळी गवतासारखी वनस्पति •भरी-किवि
 रानोमाळ •रानमुरी झाले साधारण । एभा २३ ३१६ •भरी-
 मरू-वि १ भयभीत, धावलेला, पलायमान परागदा (पशु,
 मनुष्य) •मदा वारण जे उन्मत्त । दैत्यें सोडिले तयावरत ।
 तयास प्रल्हाद तिह दिसन । मग त होत रानभरी । २ (ल)
 चैनीवृत्तिां इतस्त भटकण्याच्या हेतुन ज्याने आपली वायका
 पोरें सोडली आहेत अण [रान+भरणें] •भरू हाणें-१ रस्ता
 चुकणें, जाडस्त्यास जाणें २ गोंधळणें, धावरणें, धावरें होणें
 •भाजी-ळी १ लागवडीशिवाय उगवणारी भाजी २ वनात होणारी
 खाद्य वनस्पति •मटकी-ळी रानात होणारी मटकी, मठ
 •मसूर-ळी एक जंगली झाड, हीं शाळें महाबळेश्वराकड पुष्कळ
 होतात, ह्याचें बीं मधुरासारखें असतें •माजर-पुन जंगली
 माजर, मोव व धाकटा असे याच दोन मेद आहेत •माणूस-

न १ एक प्रभारचा वापर २ (ल) रानटी, रोखळ माणूस
 • मूरा-उ रानत होणा या मुगाची जात • मोयरा-उ अक्ष
 पानाची आई • रडूस-ची जगली रडूस • राघताण-ची-
 नची राघताण पदा • घट-ची मोठ्या रस्त्यापासून फुटलेली
 रानास जावयाची वाट • पुट्या आख्याजख वाट सजवी
 फुटली आहे ती रानवट आहे • -वि १ जगली, लागवड
 न केलेली व साफ न केलेली (जमीन) २ खेवळ, गावळ,
 रानटी (मनुष्य) ३ वन्य आपोआप उगवणारा (वृक्ष, वन
 स्पर्दी) • वत-न (राजा) वन्य वृक्षांचे पान, ज्याची पाने
 सामान्यतः आजनाकृति, पुष्पाकृति उपयोगी पडत नाहीत
 अशा स्र हाचे पान [रान+पत्र] • वन-न (व्यापक) रान,
 जगली प्रदेश रानात निर्यात, वन्य पदार्थावर उपयोगीकरा करणे
 किंवा निवाहाकृति वन्य पदार्थे शोधणे (किं करणे, पाहणे,
 जिणे किंणे) • रानवन मला • दावयाचे-विवाची वहीत
 असतो • [रान+वन] रानजा-उ लागवडीत न काढलेली पडीत
 जमीन, जंगल, रान • गावाला रानवा असल्यापासून तुणकाशाची
 सोय होत नाही • रानवाट-ची जगली व रानवट प्रदेशाचे
 जाणारी वाट • घाळू-न (घटन, ल) दगड • घाळूक
 चारणे-(ल) दगड मारणे • शकट-उ एका जाडीचे शाय
 • रानशकट आणी रीत • -दा ३ ७९ • शकट-उ रानशेवगा
 पदा • शेण-शेणी-गवरी-ची १ रानत पडलेली गाई-म्हणजे
 घाललेले शेण याच्या उलट वळणे २ जेव्हा एखाद्या मनुष्याचे
 ज्ञान समज, सामर्थ्य किंवा संपत्ति यातवही पूर्णपणे निपघडास
 वाववावा असतो तव्हा उपमानाक्रमणे योजलेल्या (राण, गोव-या,
 माती, धूळ दगड घोंडा राख इ०) शब्दांपैकी हा एक शब्द आहे
 उदा० एखादा रानशेवगेचे पीठ समजते २ = त्याला काय समजते १
 • शेर-उ एक वनस्पति, हुरा • शेरवगा-उ एक झाड सामा
 न्यत रानेवर • सट(ट)वी-ची सटवीचे रूप धारण करणा-या
 देवीचे विवा हुणें नाव • उच्छिष्टाघाळी रानसटवी जखमी •
 -द १३, ६८ • सखळ-न रानातील जगली पशु • री रानाज
 रानसावज उन्मत्त • -नव १२१ • सिवार-न शिवारा
 तील जंगल गावचे रानसिवार खोताची सत्ता आहे • -मसाप
 २५९ • साडवण-ची रान तोडून साफ केल्यावद्दची जगात
 -अष्ट १८ • सा(च)र-साड-उ रानडकर रानखोबर
 बळकट • -कालिका २२ १९ [रान सुकर-सुअर-वर] • हळद-
 दो-ची, एक वनस्पति • हुरा-उ सामान्यत रानशेव राना
 घाळी-ची एक लहान फुलझाड हिचा औषधात उपयोग करतात
 रानी-परल-ची सुतपासून नवापरपूर्वक राहणार रानटी
 लोक रामामाळ-वि १ रानात आणि माळ्यात २ तुजावजा,
 अव्यवस्थित, अस्ताव्यस्त रीतीन, पापून • तैसे ब्राह्मण रावो

माळ १ अथे वस्त्रिण घळतात • ३ (ल) पसरल्यासारखे इकडे
 तिथे अस्ताव्यस्त पडल्यासारखे • वा-याने पोथीची पत्रे रानो
 माळ ताी • [रान+माळ] रानोरान-वि १ रानातून आणि
 वनातून, दरीखोल्यातून, सर्व देशभर • माशी गाय चुकली
 म्हणून मी रानोरान फिरलो • [रान द्वि] रान्या-वि रानावनां
 तील रोखळ गावळ, रानकरी, रानट [रान]

राग-न्ह-न भागी भाजण्याचा मातीचा तवा, पाळे
 राघण पदा [राघणे]

रांप-उ (ये) घराची वाजू दिवा पडवी

रा(र)प-उ १ तुरपणा, विविध फुलांचा व वनस्पतींचा
 तुरप आणि आवट रा (किं बहणे, येणे, सजणे) २ बोवजी
 सुपारी विवा एखादा तुरट पदार्थ ज्यात सिजविला आहे असे
 पाणी, पल, पुष्ट इ० वाच्या शवाच्या अर्गी • तलेला काळा इ०
 रग • सुपारीचा राप धोतरावर पडला तर धोतर खालून होईल •
 रा(र)पणे-अकि १ हदवर उभे ठेविल्यामुळे विवा खोल
 काडी सधम सा-यामुळे काळ होणे (तुरट किंवा आवट पळ,
 भाजी-पाता) काळबरणे २ छानदार छटा येणे, रंगणे • तदा
 अनुरागनेचा कोणें रापें इद्रियांचें मैलें • -भाप ७९६ ३
 चागल्या रीतीने मिळणे, मिसळला जाणे, मुरणे (मसाल्याने खार,
 खारानी खत इ०) ४ कडीच्या उष्ण तमुळे शुणविशिष्ट आणि
 स्वादिष्ट होणे (आवे इ०) ५ आंत खोल मिळणे व छटा रंगणे
 (खार, मीठ, खार, रंग) ६ सवे अग व्यागणे, सर्व शरीरावर
 परिणम होणे (राप सपदा इ० अजार, विष विवा दुसरे रोग
 कारक इत्य औषध याचा) ७ असा विकार भोगणे (अग,
 शरीर रानी) ८ सवेत्र पसरणे व विश्वासास पात्र होणे (आवट,
 भातकी) ९ पूर्वे स्तेज उवडीत, जिवट दिवणे (पूर्वी हत व
 निरतेज असलेला मनुष्य) १० व्यागणे • व्यागणे व ताव्यात,
 वच-यात येणे • फौजे विवा परचत्राने सुट्ट रापला • • शकीने
 देत रापले • ११ (ल) परिचित चागला माहितगार होणे
 [राप]

रा(र)पण-ची (कु बो) मरते घरण्याचे मोठे जाळे,
 (कु) अनेक जाळी एवत्र वन मसली घ-ण्याचे साधन
 रापणी-उ १ चाचणी, दाणी २ चाचून शोधणे
 [रापणे] रापणे हाकि १ चाचणे पाहण्याकृति शवणे व
 चिबळणे • इयां इयांचे पोटातून पाहिले पोटात कवळ आहे •
 २ (वाटधापात्राच्या खेळ) सुयदद नामक लाव मध्यस्थेवरून
 जाळणे, अशा रीतीने खेळवड्यांना ती रेपा ओलाइ न देणे ३
 -अकि (अघारात) चाचून पाहणे, चाचपडणे

रापदळी-ची (मंडान) शरीर हलविणे, अगविक्षेप
 • रडिया रापदळिया करीत • -दाव २१६

रापणें, रांपा—न्यु (राजा) सुपारीवरचा पावुडा सोडण्याचे एक हत्यार, (क्र) रापो सुपारी ६० तुटड किंवा आवट फळें कापण्याचे हत्यार [प्रा १५=डिल्लें]

रांपा—प (चाभारी धदा) चामडें कापण्याचे, दोडें बाजुंस धार असलेले हत्यार.

रांपी—खी १ चामाराचें, कातडें कापण्याचे उलटपा खुल्याच्या आठतीचें हत्यार, कापणी २ एहान रापा रापा पदा [प्रा १५=डिल्लें]

रापा—स्त्री पावसाळा, एकसारखी सतत वृष्टि (किं घालणें, बसणें, पडणें, लागणें, चालणें, विरणें, मोडणें) •लागणें—अकि, एकसारखा पाऊस पडणें **रापेचा पाऊस—**प. एकसारखी सतत वृष्टि, सततधारपाऊस

राफ, रांफेचा पाऊस—खोड राप पदा एक सारखी वृष्टि (किं घालणें, बसणें, पडणें, लागणें, चालणें, विरणें, जिरणें, मोडणें)

राफजी—प बोहरी लोकांस तुळवटेनं वापरण्यांत येणारा शब्द —मासिक मनोरंजन पृ १०६ फेब्रुवारी सन १९३५

राय—खी १ काडवीपेक्षा दाट असा उसाच्या रक्ताचा राधा २ दुखणेकरिता पिण्यास दावपाचें पेय पीठ घालून दाट केलेलें आणि कटविणें साखर घातलेले पाणी ३ (कों) रोपावरिता भाजलेली जमीन ४ अशा रीतीनं तयार केलेल्या जमिनीवर केलेलें रोप ५ जमीन आजण्याकरिता लागणारें गवत, पानें, केर कच्चा, टहळ ६० ६ तेल—मुपाचा गाळ, यरी [दप्ता रुखा, हिं राव] (वाप्र) •करणें—(जुनरी) जमीन आजण्यासाठी पान—पाचोळा बगैरे शातात पसरणें 'त्यानें आतासाठीं राव केला आहे' •जाळणें—(जुनरी) दोतजमिनीवर पान—पाचोळा पस रून जाडून जमीन भाजणें •वरडळणें—भाजलेली जमीन नाग रून दाताळथानें डेकळें फोडून सारखी करणें **रायड—**खी चिड बिड, रेंदा, चिखल, गाळ, खळमळ, रयड [राय] **रायडी—**खी रवडी पदा बासुदीचा एक प्रकार, साखर व मसाला घालून आट वून दाट केलेलें दूध, २ पातळ गूळ, पातळ चिखल [राय] **रायणी—**खी टुहाळ, रेंग, गलत, वारीक माती घालून रोपटा तयार करणें व भाजणें, भाजावळ, राड **रायणें—**अकि जमीन नागरणें, लागवडीस आणणें 'आम्ही वर्षास दहा विघे शेेत परीं रावतो' **रावरी—**खी घट न झालेला, पातळ गूळ **रावाचें पाणी—**न उपयोग केलेले पाणी

राय—प १ रीत २ स्वभाव ३ वास्तार जाणें यणें, एखादें कृत्य पुन्हा पुन्हा करणें, अभ्यास, वापर (किं घालणें, घालणें) 'आताशीं घात मनुष्ये पोडीं म्हणून पुढला दरवाजा बंद करून मागील दरवानेचें राव घातला आहे' ४ आटोवट मेहनत,

थम 'कुर्माचा करवी। रायु जती।'—झा १३ ३० ५ धुमा वूळ 'हा टायवरी रोमु। करी स्वैरत्वाचा रायु।'—झा १४ २३०

६ जुडुमतीळ माणसाची बंदळ, विस्तार, पमारा 'तुमचा रव मोठा तुम्हाला एवढें घर पुरणार नाही' [रायणें] •लागणें—सवय लावणें

रावड—खी मेहनत, थम, कष्ट **रावडणें—**अकि मेहनत, थम करणें [रावणें]

रांभणावळ—खी (कों) १ ओढाळ जनावरास ताळया वर आणून तें बळपावरोवर चापण्याकरिता गुराक्याम दाववाचें वेतन, बडीस.

रायणी रावणूक—खी १ येजा, वापर, जात्रा येवा, राहणें, जन्म घालविणें. २ सवयीचा, परिचित होणें ३ पढारा, चाकरी 'सर्वेदियाच्या आगणीं। विवेक करी रावणी।'—झा १४ २०६ ३ (व्यापक) लागवड, नागरणी, घातीचें काम 'दहा विघे जमीनीची रायणी करावयास शमर रुपय तरी खर्चास पाहिजेत' [रावणें] **रा(रा)यणें—**अकि १ सवयीचें होणें, परिचित होणें (परक्या कळपाशीं गाय ६०, मुक्तताचें शाळेंत घातलेला मुलगा, परास रानमात्र, ओढ्यास खादा, पाड ६०) २ बाणाल मळलेला असणें (रस्ता), वारंवार लिहिल्यामुळे शाईनें सारवल्या सारखा होणें (खडी)

रायणें—अकि नित्य यणें जाणें असणें, रावता असणें (रस्ता, नेंदान जमीनीचा तुकडा यावळन), वारंवार जाणें येणें असणें (एखाद्याच्या घरीं, एखाद्या जागेत), राहणें, असणें, जन्म घालविणें (एखाद्या घरात, जागेत), विशिष्ट रीतीनें, सवयीनें जन्म घालविणें, वापरणें, परिचित होणें **रायता—**प १ वारंवार जाणें यणें, येणाऱ्या जाणाऱ्याची गर्दी, दाटो, बंदळ, वापर, परिपाटी, अभ्यास, सवय, पौन पुन्य (एखाद्या कृत्याचें) 'आज माणवाचा रावता दिसत नाही'—मदह १ ५५ २ कणानु बघ, स्नेह, दळणवळण 'आपला व खानाचा स्नेह व रावता वराच आहे' [जर रफत]

रायणें—कि मेहनत, थम करणें उद्द० १ राव रावतास दव वापतात २ रावळ तो चाबळ **रायता—**प महाराकडून हुकानें घेण्यात यणारें सरकारी काम किंवा त्या कामाच्या मोबदला त्याचकडून घेण्यात येणारा पैसा—वि मेहनत करणारा 'जया प्राणाचे घरीं। अणें रावत भाऊ चारी।'—झा १३ २८ **रायता**

महारा—प गावचें सरकारी काम करणारा महार, पाळीचा महार 'व रावता महार बगैर मरारनिल्ले याजकडे देत जाणें' •थोसरो २ ४७ **रायती—**वि चालू, लागवडीची (जमीन). दगम पडनमीन विघ ५ वेवविली ती रायती जमीन होती •वाडणोवा २ ८३ **रायतोण—**खी (व) मालक्याच्या शेतात

काम करणाऱ्या नोकराची बायको. रायत्यां-पु मार्कण्डेयकाम
कणारा महार; पाळीचा महार; पत्नीमहार. [रायता]

रायस—वि. १ दोसर (नागली, कांय, पुत्रीय, राळे,
साया इ० धान्यास म्हणतात). २ अरबट वरबट; वाईट (अग्र,
जेवण). ३ पाणेरहा; अभ्यवस्थित; दुःखरासारहा खाणारा किंवा
तशी राण्याची रीत.

रांवा—पु (सुतारकाम) सामता; दोपण; छिद्र पाडण्याचे
हत्यार.

रांवा(य)ड-डा—वि. (राजा.) भटकरा; स्वैरकाणारा;
उनाड; वारणळ रांवा(य)डकी-स्त्री. (राजा.) स्वच्छंदी वस्त्रे;
उनाडकी [रावाड]

रामस—वि रायस पडा.

रामस्य—न. १ अविचार; दुर्बोण्या. 'म्हणोनि हेसी
कमी। रामस्ये खाडे सीमा।' -हा १७.३९९ २ अविचाराचे
भावण. 'यिटुलें हें रामस्य वोलिलेती तुम्ही।' -हा १०.३१९.
[सं रामस]

राम—पु १ परशुराम, रामचंद्र, बलराम यास रामान्य संज्ञा.
२ (क) सामर्थ्य; शक्त्य; जीव 'त्या उपरप्यंत आतां बाही
राम उरला नाही' ३ (सांकेतिक) सीता किंवा सीताबाई हे जसे
अश्लील त्याप्रमाणे राम हें रपदास नांव आहे. ४ वाईट
वातमी ऐकली असता किंवा दुसऱ्याने कोरलेल्या दोषादिकाचा
निषेध करताना असता हा शब्द उच्चारतात [सं. रम्य-मणे]
(बात्र) ५ नसणे—(मादलील सीतेने प्रसन्न होउन विलेस्या
तिच्या गळ्यातील रत्नहाराचे एक एक रत्न त्याने पोहून पाहिले
पण त्यात रामाची मूर्ती त्यास दिसना म्हणून ते व्यर्थ समजून
तो सर्व हार त्याने पोहून टाकला ह्या कथेवरून) इत्य, अर्थ
मसणे. ६ म्हणणे—होणे—(मस्ताना भास्वाच्या होडेत रामाचे
नाव याचे अशी हिंदूची समजूत आहे ह्यावरून) मरणे; मरण्यास
सिद्ध होणे, मरणमुख होणे रामाचे नांव, रामचर्चा—एखाद्या
गोष्टीचा पूर्ण अभाव होता असे जोराने सांगण्याचे असता योज
तात 'अजून तरी त्याला पश्चात्ताप झाला होता म्हणाल, तर
रामाचे नाव' सामाज्य—कल्ली-हल्ली(भैरव)—स्त्री. (राम)
ह्या रागात पडून, कोमल ऋषभ, तीव्र गांधार, कोमल मध्यम,
पंचम, कोमल धैवत, तीव्र निषाद हे स्वर लागतात. जाति संपूर्ण-
संपूर्ण वादी पंचम संवादी ऋषभ. गानसमय प्राप्त बाल वरील
स्वराशिवाय तीव्र मध्यम व कोमल निषाद ह्या स्वरांचा विशिष्ट
प्रयोग रागवाचक असाच दिसतो 'प्रभात समयी रामकली' -
दावि १८६. [रामकेलि] ० फां(का)टी-स्त्री-स्त्री. वासळीची
एक जात दिहा पुलाटी किंवा रामबागळ असेंहि म्हणतात. ही
सामान्य भाषळीपेक्षा अधिक ज्वर, सरळ व मंददार असते.

० फांटी-वि पाडेर वेदामी कांठ असलेले (वृत्र) ० फुंड-न १
नाडाकास मोटावरीवर असलेले एक कुंड, तीर्थ (स्नान करणे,
गुढाच्या अस्थी टाकणे इ० करिता) २ (यावरून) कोणत्याहि
नदीकाठी असलेले असे कुंड, तीर्थ ० फांटेवुंड-न. रामाचे धनुष्य.
'जसे चातकाल घनाचे पि पाणी। स्वभक्तां तसे राम कोट-
पाणी।' [सं.] ० कृष्णपंथ-पु आराध्यदेवाची नावे (राम, कृष्ण,
गोविंद, हरि इ०) उच्चारण्याचा पंथ, संप्रदाय. 'ज्ञानदेवा जेणे
नामांजीण व्यर्थ। रामकृष्ण पंथ कमिथला।' ० गोळा-पु (रामनव-
मीच्या पराकाशरीता केलेला) ताकात भिजविलेल्या लाहीपिठाचा
गोळा. ० चंद्र-पु दशावतारांतील घातवा अवतार; दाम्पत्यी राम
० चर्चा-किंकि. पूर्णपणे एखाद्या गोष्टीची नाकबुली किंवा अभाव
जोराने दाखवावयाचा असतां भाषण—संप्रदायात योजावयाचा
शब्द. 'तो तुम्हाला किती सांगो, पण मी त्याला रामचर्चा एक
अक्षरहि बोललो नाही.' [सं. रामचर्चा=उच्चारणे, नाव घेणे]
० अन्नम-पु १ रामाचा जन्मदिवस. २ रामनवमीचा उत्सव [सं]
० अमी-स्त्री. गाणारी कसबीण, बेर्या. 'गाथात गाणाऱ्या राम
जन्मा पांचपंचवीस होत्या.' -विश्वित १.५५. [राम+आमी]
० जयंती-स्त्री. १ रामजन्माचा वार्षिक उत्सव. २ चैत्र शु० ९.
[सं] ० टेफी-वि रामटेक नामक गावसंबंधी (विष्णूची पांजे इ०).
० टोला-पु १ विटीदाड्याच्या खेळात विटीवर काढून मारलेला
पडिला टोला. (किं० मारणे). २ (क.) जोराचा प्रहार (काठीचा,
मुठीचा). ३ मोठी व लाड भाकरी. ४ (सामा.) मोठी, प्रचंड
वस्तु. [राम=प्रचंड, जोर] ० त(ली)ऊ-न (शुज कों.) बाले.
० तुर्ह-स्त्री. एक भाजी. ० तुळस-स्त्री तुळशीची एक जात.
० थडी-स्त्री. पिढेलेचे मोहरे मणी. -युजा १७. ० दास-पु
१ एक प्राचीन महाप्रांतीय राजकारणी सांपु ह्यांनी ठिवठिकाणीं
सठ स्थापून धर्मजाण्टि केली. ह्याचे दासवोध, मनाचे शोक, राम-
गीता; दासगीता इ० ग्रंथ प्रसिद्ध आहेत २ (सांकेतिक) एक-
आणा. ० दासी-स्त्री-पु श्रीसमर्थ रमदास यांनी स्थापिलेल्या
संप्रदायातील मनुष्य दासी म्हणार-पु. (संगीत) एक राग.
यात बहूज, तीव्र ऋषभ, कोमल गांधार, कोमल मध्यम, पंचम,
तीव्र धैवत, कोमल निषाद हे स्वर लागत त जाति संपूर्ण-संपूर्ण.
वादी मध्यम, संवादी बहूज गानसमय रात्रीचा दुसरा प्रहर.
० दूत-पु. माछी, वावर. [सं.] ० नगरी-वि. १ रामनगर
संबंधी. २ ताचेडे पंथ असलेला व आकाराने जाड असलेला
(राष्ट्र) ० नवमी-स्त्री चैत्र शुद्ध नवमी, रामाचा जन्म दिवस.
० नामी-वि रामाचे नाव असलेली (आगटी). ० पंचायतन-
न राम, लक्ष्मण, सीता, भक्त, धनुष्य आणि माछी यांचा समु-
दाय. ० पत्री-स्त्री. खोटी, नकली जादपत्री. मादपत्री व ही
एकच. ० पाहार-पाहारा पारा-पु सूर्योदयापासून पहिले

तीन तास, पहिला प्रहर, पवित्र, देवाधर्माचा बाल 'रामपद्मा'वात
 सोडें बोव नको, खरे साय '० पात्र-न पाणी पिण्याचे पितळी
 माडें, फुलपात्र [स] ० पुरी लढी-की रेवामाची एक जात
 -मुंब्या १७ ० प्रतिष्ठा-की सत्य व राज्याचे वचन [स]
 ० फळी-फळ-की एक फळझाड व त्याचे फळ हे झाड येथेच
 उच असतें पानें अशोकाच्या पानासारखीं लव असतात फळ
 माडें असून रंग ताडू असतो चवीस सीताफळापेक्षा किंचित
 गोड हे वातदारक आहे [स गुज रामफल] ० चाण-उ १
 रामानें सोडलेला बाण हा कधीही व्यर्थ जात नसे (चापलून
 ल) २ खानीचे, ठाम, अचूक वचन, करार, भविष्य ६०
 'त्याचा प्रथम म्हणजे रामबाण, कधी खोटा न्हावयाचा नाही.'
 -वि कधी न चुकणारे, अचूक गुणकारी (औषध ६०) [स]
 ० चाण औषध-न हटकून गुण वरणारे औषध ० याभळ-
 की बामळीचा एक भेद रामकाठी पदा राम बोलेो भाई
 राम-उ (गुज) प्रताप नेतला मोठ्याने म्हणावयाचे शब्द.
 ० मं(मां)-दार-उ एक वृक्ष, मावाराचा, रईचा एक भेद
 'हाळिब सावरी राममादार।' [स] ० रम(गा)डा-उ
 पराकाष्ठेची दाटी, गर्दी (लोकांची, काळजीची, कामाची, उद्यो
 गाची) [राम=पुष्कळ+रगडा] ० रट्टा-उ १ मोठा प्रहार
 रपाटा (काठीचा, सुगीचा) (कि० दाखविणें, धर्मे) ३
 कचका भार (अवाढव्य उद्योगाचा, कामाचा) ४ थोडाला,
 गोथळ ५ दाटी, चेप, गर्दी [राम=मतिताय+रग] ० रस-
 उ मोठ [ग्रा] ० रक्षा-की १ रामाचें एक सुप्रसिद्ध स्तोत्र
 २ हे स्तोत्र म्हणून अनिमजिलेली विभूति राख ३ (निदायी)
 लाहीपीठ, याळतर्फाची पानें मिरक्या ६० कापी रास [स]
 ० राज्य-न १ ज्यात लोकांचें सर्व शत्रूपासून रक्षण केलें जातें व
 त्याजवर न्यायानें व चालव्या रीतीस राज्य केलें जातें असें
 राज्य, श्रीरामचंद्रानें केलें तसें उत्कृष्ट सुखाचें व शाहतेचें राज्य
 २ राणें भरण्यास कोणी नसल्यासुद्धें (मुलानी) केलेले स्वर
 वतन 'घरात तीन दिवस कोणी वडील मनुष्य नव्हतें तेव्हा
 मुलानी रामराज्य चालविले होते' [स] (बाप) ० राज्य
 करणें-१ सुरक्षितपणें व सुखानें राहणें २ निर्भयपणें बाणें
 ० राम-उ ब्राह्मणाधियाय इतर लोक दुःखाच्या सत्कारार्थें
 एका हातानें वदन करताला जो शब्द उच्चारतात तो, अशा प्रका
 रच्या नमस्कारासंबंधी शब्द हा पत्रेखनातहि जोडितात [राम]
 ० राम ठोकणें-एखाद्याचा निरोप घेणें, त्यास सोडन जाणें
 'परीक्षा झाल्यानंतर शाळेला रामराम ठोकला' ० रामी-
 की १ परस्परानां परस्पररास रामराम करणें २ रामराम करता
 येवयापुरती ओढव ३ सामान्यतः स्मरणी [रामराम]
 ० रोट-उ (ना) जाड पोळी, रोटी -वि धडिंगण, आढाड

० लीळा-की अश्विन महिन्यात उत्तरहिंदुस्थानात काही
 शिकानीं रामाच्या चरित्राचे केलेले नाटकप्रयोग [स] ० वचन-
 न सत्य भाषण, वचन [स] ० वरदा(यि)येनी-की तुळजा
 पूरवी भवानी 'रामवरदायेनी ते हुडत्यामिणी।' -रामदासी
 २१ [रामवरदायिनी] रामाचें राज्य-न रामराज्य पदा
 रामानुज-उ वैष्णवाम गीत एक पद्य, भेद [स] रामानु
 जाचार्य-उ वैष्णव धर्मवादातील एक पद्यप्रवर्तक ह्याने वेदात
 सार, वेदार्थसंग्रह, वदादीप, ब्रह्मसूत्र व भावद्रीतेवरील भाष्य हे
 प्रत्येक रचिले रामानुजाचार्याच्या पंथातील लोक दक्षिण हिंदुस्थानात
 पुष्कळ आहेत -श्लो(र) १८ [स] रामायण-न १ राम
 चरित्रवर्णनवर वाल्मीकीने लिहिलेले महाकाव्य, रामकथा, राम-
 कथावर्णनवर काव्य २ (ल) खलवक, बडालवाणी गोष्ट,
 चव्हाट 'आमचें एकदा रामायण संपु या मग तुम्ही दुसरी
 गोष्ट काढा' ४ अस्ताव्यस्त पसारा, धारमेल गोथळ 'ह्या
 पोरानें पाण्याने आणि कागदापत्रांचें रामायण केलें' [स] २६०
 तात्पावतें रामायण=आपलें कार्य साधण्यापुरतें लाजेव करणें
 रामेश्वर-उ शिवाच्या बारा उद्योतिर्लिंगांपैकी दक्षिणेंतील एक
 स्थान [स] रामा-की १ सुंदर, रमणीय की २ (रामा)
 की 'पीठित दशाननाला त्या श्वेतद्वीपवासिनी रामा।' -मो
 रामायण ११५३ [स]

रामगा-उ (माग) भुतांचें नांव अगर जात
 रामठ-ठा-उ हिय 'जरी कुरूपणें मिथित केला। तरी
 रामठा अनी दुर्गधी।' -जै ४० १३

रामणें-वकि (प्र) रावणें पदा
 रामाठा-ठया, रामेठो-ठा-उ जी प्र रानातील एक पुष्क-
 झाड ह्याच पिवळे चुपकेदार फूल वतें हे महाबळेश्वरच्या
 डोंगरावर पुष्कळ सापडते याची पानें चार मोठे स व ५ अर्ध
 अवतात ह्याचा चोकर डोळ्यास लागल्यास मोठी इजा होते

रामोसी-शी-उ १ एक जात व निर्यापकी एक व्यक्ति
 ह्याच्या दोन पोटजाती-प्रद विवा भडते व भालगे याची मुख्य
 वस्ती पुणे, सातारा या भागात विशेष आढळते हे जमलकी,
 मजुरी, गाड्या हाऊणें, हमाली शेत कसणें ६० धंदे करतात २
 (ल) विन्दर [स] अण्णयासी-रामवरी, रामठ]

राय-की मत, अभिप्राय [पा]

राय-उ राजा नृप राव पदा 'ऐसें सांगेनि रायासी।' -
 एहस्व ६ ४७ [स] राजा, प्रा रामा-या, हि गुज राय]
 सामासन्ध-० आबळी-आवळा-की प्र राय आवळ्याचें झाड
 व त्याचें फळ ह्यास हारपरेवडी असेंहि म्हणतात ० कुरा-री-
 उ की एक बोकणी झाड डाक घेउन जाणार शिपार राजीच्या
 वळी ह्याच्या लाकडाचा दिवगीसारखा उपयोग करतात ० केळ-
 कीन केळीची एक जात व तिचें फळ, हे तांदडा जातीच्या

केळबासराखें असतें [वे] • गिडगिडी—की (महातु) रहान नगरा 'रायगिडगिडी बोवडिआ ।'—शिशु १०५३ • घणस—
 ३ सर्पांची एक जात—प्राणिमो ७० • घोळ—की एक प्रवा-
 रची भाजी • धडक—३ (महातु) पाय, धाव 'मग रायघडक
 निशान लागला ।'—सत राजी ६ १३५ • पण—न राजेपणा
 'स्वप्नीचेनि जे अवतरे । रायपणे ।'—ज्ञा १५ ३४० • पुरी—वि
 रायपूर घाहासवधी (साखर, लुण्ठें, खण ६०)—३ (साकंति)
 भामट्या • वोर—की न एक वृक्ष व त्याचें फळ • मुलावण—
 की राजास भुलवणारी किंवा मोह घालणारी स्त्री, सुदर व
 मोहक स्त्री • भोग—३ तातुळाची एक जात—वि राजानें खाण्या
 जोगा, उत्तम (पदार्थ) [स राज+भोग] • माड—३ १ (को)
 ज्यापासून माडी काढतात तें माडाचें शाड २ सरकारी दहावा
 माड • मुनी—की एक कुलशाड व त्याचें फूल • राजेंद्र—३
 (पोषडे काव्य) राजाच्या एखाद्या मथानाची पदवी • विनोदी—
 वि बहुरूपी व भाकडचेष्टा करणारा, मस्कण्या, नटव्या, मजगवी
 वडीगाणें गेहलेरी । रायविनोदी ।'—दावि ४७४ • दोवती—
 की एक कुलशाड, दोवतीचा एक प्रकार • स्थळ—न राजघाची
 'पूर्वकालच्या राजघाच्या अशाच किस्सावर बरीत नार्हातर
 मैदानातलें रायस्थळ शत्रु कन्हा येजून छुटून पडलें याचा नेम
 नसे'—के ९ २ ३७ राया—३ डौलानें बोलताना पाडडे, पदवी,
 अफीगवाज ६० कानीं स्वतःस लावलेली देण्याची व वैभवाची
 पदवी [स रा+प्रकाशणें, राय] (वाप्र) रायाप्पा नाई
 फाचा फराळ करणें—यडा फराळ करणें फळ पाणी पिणें

राय—न १ सोन्याचा डाव वसविताना उपयोगात आणा
 वयाचें मिश्रण २ (सोनारात प्रचलित) तावें रायडें सानें—
 न (सोनारी धदा) तावें मिसळलेले मिश्र सोने

रायघावळ—न दोन धागे काळे व एक धागा मावडा असं
 उभार व आडवणासदि दोन दोर कळे, एक मावडा जिनार
 कोणत्याहि प्रकारची असं विणलेलें लुण्ठें

रायजमी—की १ राजनीति २ विचार करणें [फा]

रायण—न वडू वृंदावन रायेण पहा

रायणी—की एक झाड खिरणी [स राजादनी प्रा
 रायणी]

रायदिहा—३ एक झाड, दिडधाचा एक अंश

राय(घा)त—की वृषा, अनुमद, मेहर [जर वेआक]

रायतावा—३ रयतावा पडा प्रजा विशेषत शेतकरी वर्ग

रायतें—न कोशिथिरीच्या उपयोगी मुळा गाजर, काकडी इ०

चिरून धिंका धिंवन त्यांत मोहऱ्या, दर्दी इ० गाडून केलेलें

तोडीलवणें, (व ना) लोणचें [राई]

रायनी—की (व) लोणचें, रायलें [राई]

रायपी—३ (कु) सोवळेकरी [राधपी]

रायबारी—वि (गो) मगलकार्यात रावणारा

रायरस्ती—किवि (गो) राजरोस [राजा+स्ती]

रायराय—वि राइराई एवढे, बारीक, रहान 'राय राय
 तुकडे केले जरी ।'—अफला ८ [राई]

रायवणी—न १ माहऱ्या, भावे इ० मिळवून कलेले
 तोडीलवणें माहूरवणी पडा २ मोहऱ्याचें पाणी 'नाकवणी
 चुनवणी । मोटवणी रायवणी ।'—दा ३ ७ ६८ [राई+मोहरी
 पाणी]

रायवळ—न जगली लाकूड (इमारती वरिता तयार होऊन
 पडलेलें)—वि १ साधा किंवा जगली साधा, शिक्क, (खैर व वणस
 याशिवाय) किंवा काहींच्या मते साधा व शिक्क यांखरीज सवें
 हलक्या लाकडास लावण्याचें विचोपण २ सामान्य, वन्य, निट्ट,
 कलमी किंवा इसाल नसलेला (आवा, आवळा, जांभूळ इ०)
 [राई] रायवळी—वि रायवळ जातीच्या लाकडाचा केलेला

रायागण—न (महातु) दवळाउडील अगण 'अघोके

रायागणीं उभी टेली वाळी ।'—घडले पू ७८ [राज+अगण]

रायेण—न वडू वृंदावन रायणी पडा रायेणाचें मातुळें—
 न वडू वृंदावनाचें फळ 'जैस रायणाचें मातुळें ।'—विपू ७ ७९

रारा—वेडा १ (महातु) मज 'करणेवा रारा बरीं
 टाऊनि अविधा निप उतरा ।'—भाए ७७९ २ यत्र ३ निवाची
 वडाळी

रारावणें, राराण करणें—अकि रहणें, रीरी करणें [ध्व]

राय—३ १ तुष, राजा व्यास योगियाच्या राव ।—तुआदि

३९ ८७ २ नावाउडील सन्मानाची एक पदवी ज्ये—

वधवतराव, सायबराव बवित सुमता राव बापूदि यतों 'राय

राव साणावें, तुम्ही काल नव्हता मोठी मौज हाली' ३ एक

मराठ जात व तिच्यापेरीं एक व्यक्ती मराठा पडा ४ समशेर

महादर, तिसमारखा ५ दक्षिण हिंदुस्थानांत वडस्थ प्राधान,

मराठे, जैन आणि शरंगार राव ही पदवी लागतात गोणी

विजयराची येथिके नावाची जातदि कधी कधी राव पदवी लाविते

३ पेशवाईत विशिष्ट बौद्ध गाजविरयाबद्दल एखाद्या व्यक्तीस दिली

जाणारी पदवी [स राज, राय] म्हू—राव करीत नार्ही ते गांव

करीतो (वाप्र) राय प्गालीं आले—एखादा मोठा मजुर

घोडघाबलून, मोटमा पडावून खाली आला असतां त्यास उदेदून

निघणारा उदार राव घोडघाखालीं आले—राव मेलें

बाघाचा रंश होणें—मोट्या, धीमान मजुध्यास दारिद्र्य, गरीबी

यणें सामानाद—रावकी—की रावाची रिपति गुण, रावपण

'याळ हूनमतराव म्हणून सार हाक मारितात, साला रावकी

कोणी दिली' २ रायजी—३ पुण्या रावावयाचा बहु मानाचा

शब्द. [रावं] 'रावरक-प्र. राजा वरक; धीमंत व निमारी.
'साधूला रावरक सारखे.' रावो-प्र. १ राजा. 'देशाधिपतीस
दंडिता रावो।' -दा ३.८.९. २ श्रेष्ठ मनुष्य. 'तो चतुराचा
रावो।' -रास २.४४८.

रावपंडा-१ तुटका; तुटलेला (ओठ) २ ओठतुटका. ३
(ल) आ पसरणारा; खिडार पडलेला, उघडा व भक्तास दिवणारा,
विशोभित. (वाढा, घर, खिड, साडी) 'या पाखदास कवले
लावलीं तीं चार ओळी कमी आली त्यामुळे पाखें रावखंडें
दिसतें.' [सं. राजी+खंड] रावखंडें-न. तुटका ओठ

राव(व्ह)टी-खी. रावे इ० कानीं राहण्याचें कापडी घर,
लहान तेंपू, राहुडी पहा. [दि. राउटी]

रावण-प्र १ रामानें मारलेला छंकेचा राजा. २ (ल.)
(निंदेने) शरीराचें मोठा असा दोषगा, बोकदा इ० [सं. र=रुद्र
करणे] म्ह० रावणास भिकेचे बोहळे=नीच व हलकट साधनाचे
अवलंबन नारास, अशोभनीय कारणीभूत होते याअर्थी.
(वाप्र.) रावण किंवा रावणाची लंका जळणें=कानाचीं
भोकें थोटांनीं बंद केलीं असतां ऐकूं येणाऱ्या आवाजास म्हणतात

रावण माजणें-मातणें-होणें-अतिशय तांडबाज, उदट, शिर-
जोर होणें. सानाशक्ती-० पोत-वि (राजा.) दांडगा; टणक
(मनुष्य). ० फळ-न एक वन्य फळ. याचे रामकळाच्या उलट
गुणधर्म असल्यामुळे ह्यास हें नांव आहे. ० भात-प्र. मसालेभात;
बटाटेभात, बागीभात यासारखा भात. ० राउण-न १ अंदाधुंदीचा,
होडिंगपातशाहीचा प्रवेश. २ अंदाधुंदी, होडिंग पातशाही. ३
वेवंपणा. याच्या उलट रामराज्य. [सं.] ० वेळा-खी. विशिष्ट
वेळ, काल. ही लक्षाई करण्यास, स्वारीवर निघण्यास अशुभ आहे

रावणाचा लेक-प्र. (ल.) १ पुतारखोर, अरेराव मनुष्य. २
(ल) ताडेवाज, कडात न राहणारा मनुष्य. -चा वाजंजी-प्र
हांस. -ची खाई-खी (ल) 'सर्व खाणारी, गट करणारी, प्रसत
करणारी जागा, धंदा, काम इ०, ज्यांत राखे काही खपतें तें. जसे-
कच्चावच्चाचा संसार, अगस्तीचें पोट, अधिक वाढलेलें दाहूर.
'संसार ही रावणाची खाई आहे. जो पदार्थ आणवा तो गडप
होतो.' रावणारि-प्र श्रीराम. [सं रावण+अरि] रावणी-
प्र. इंद्रजाती, रावणपुत्री. [सं]

रावणी-खी (क.) उवागार; अर्धें उबविण्यासाठीं वेलेली
व्यवस्था; रोवण.

राव(वि)णें-न लेप 'उशिलें संप्या-रामाचें रावणें.'
-शिव ५९३. -वकि. रंगिणें. 'राविले कुंडमरले.' -शिव
१७. 'जेणें राविली वस्तु धवळ.' -अष्ट ७.९६. [रापणें]

रावणाचळ-खी. (ना.) रणाचळ; रंगविण्याची मजूरी.

रावणी-खी. चाभाराची कुंडी

घडो. ६. २९

रावण्या-खी. अव. प्रायेना; विनवण्या. (कि० वरुणें).
[राव राव असें म्हणणें ?]

रावताण-खी-खी. घोडेस्वारानीं वेलेली लुटमार, नास-
पूस; रानटी, लुटार किंवा रानात हिंडणारे ह्या अर्थी अथवा प्रकरणाचीं
ह्या शब्दापूर्वीं रान शब्द जोडतात. जसे-रानरावताणी ह्याचे
खातेरत नाही; हा रानरावताणीस मीत नाही, मानीत नाही इ०;
अशा रीतीनें रानरावताणी व राणीरावताणी या दोन शब्दांच्या
अर्थामध्ये बोटळ होतो. राणीरावताणी पहा. [रावत]

रा(रां)वस-प्र एक तांबड्या रंगाचा समुद्रातील मासा.

रावळी-खी. देवदासी, देवळी. -ऐरा २०३. [राजळ]

रावळूक-खी. (गो.) केस झडणें.

रा(रां)वा-वि रावखंडा; ओठतुटका [रावखंडा]

रा(रां)वा-प्र. रापू, पोपट. 'जिती रावे असतील तुझ्या
धामी' -र म्ह० जो जो रावा पडे तो तो पिज्यात पडे=मूर्ख
स्वतंत्र असतात व शापाने गुलाम बनतात ० मुख-वि. पोपटाच्या
तोंडासारखा तोंडाचा आकार, टेवण असलेला (पोडा). पोड्याचे
एक अशुभ चिन्ह.

रावा-प्र दळलेली हळद

रावुल, रायळ-प्र. राजत, राजळ पहा.

रावणी-खी. (ना.) लोणच्याचे पाणी; पाडाचे भावे
उकटून वेलेलें रायतें. रायनी पहा. [राई]

रा(रां)वेरी-खी. तांबड्या रंगाच्या कपड्याची एक जात.

राशा-वि. १ मध्यम प्रतीचा. राशी पहा. २ नपुंसक;

नामद. ३ दुर्बल; मूर्ख. ४ नेउसर [रास] राशि-शी-खी. १

रास; डोघ. (समासांत) पुण्यराशि, पापराशि, तेजोराशि; तपो-

राशि; गुणराशि. २ सरसकट डोघ, डिगारा; सळमिसळीचा सम-

वाय. ३ मूळ पटक 'समाजातील प्रारंभीची राशी म्हणजे जसें

रूपती किंवा बुटं...' -आडिव-याची महाकाली (प्रस्तावना)

६. ४ गणिताच्या क्रियेकरिता मांडलेला आकडा किंवा आकडे

(घन, शुष्य, भाज्य इ०) ५ वेरीज, एरंदरी ६ (आरुण,

मित्र, मणी याहुन मित्र) कृष्णाच्या पट्ट्याच्या मळणीवासुन

शाल्की घाऱ्याची रास मदन पहा [सं] (वाय) राशी

पुंजीस येणें-राशीत, साठ्यास पडणें. (खवेनेच भावून) निवळ

वशा म्हणून उत्पन्न होणें; विशात पडण, सगरी पडणें राशी-

घर-निवि मळण्याचा घाऱ्याच्या दिगावर, राठवापर, मळणी

घाऱ्यावरोंवर. 'अदमण दाणे वेले करार ते मी देदन राशीपर !'

राशि-शी, राश-पुत्री १ नक्षत्रकळाच्या गिंरा कांति

वृत्ताच्या कक्षित वारा भागावरीं लोणताहि एक भाग, रास,

मेप, वृष्य, मिथुन, कर्क, म्रिग, कन्या, तुळ, वृश्चिक, धन, मकर,

कुंभ व मीन अशा वारा राशी आहेत, ताग्या पुत्र. [ग]

राशीस वसणें, लागणें—१ अनिष्ट अतणें (ग्रह) २ हीन वैराग्यें एसायाचा नाश करण्याकरितां त्याचा पाठ्याव करणें ३ एसायाच्या खगपटीस वगणें, हात धुवन पाटीस लागणें ३ मन लावून, एकचित्तानें अभ्यस करणें [राशि] सामाशब्द—० रुष्ट—न दोन माणसांच्या जन्मसमयी उच्च असलेल्या दोन राशी किंवा समानाच्या बळी घटित पाहताना दिसून येणारी वर्षुराच्या परस्पर राशीची अनुकूलता [१] ० धटिन, राशायटित—न जन्म पडिनेवरून वर्षुराची मंत्री, विशेष याविषयी हुन, वर्षुरास घटित [स] ० चप्र—न भवन, भमदल बारा राशी पदा ज्यात मुख्य प्रशच्या वक्षा सर्वोर्षी सापडतील, असा वांति. साचा दोहोरेडे आठ आठ अशापावेतो विस्तारलेला एक वटि थप करिपला आहे तो —पुर्वे १८ [स] राशिचक्रसंघी प्रकाश—३ काहीसा अधुन व विशेषाकार उजेड सध्याहाळी पश्चिम ितिमाकडे व सकाळी पूर्वे क्षितिमाकडे दिसतो तो—ज्योति शास्त्राची मूलतत्वे ० नाम, राशानाम—न जन्मराशीवरून मुलाचे ठेवलेले नाव [स] ० भोग—३ राशीतून प्रदांचे गमन [स] राशी—वि १ रासा, राशीचा, मध्यम गुणाचा मध्यम 'राशी तूप' २ मधव्या पायरीचा, धड दुषम नव्हे, धड छो नव्हे असा, नपुसक [राशि दिवा रास]

राष्ट्र—न १ देश, राज्य, मंडल, प्रांत २ धार्मिक, सामाजिक व राजकीय आपलेपणा भरलेला लोकममुदाय, एका दिलाची व एकाच मनोभावामनें प्रेरित झालेली देशातील जनता ३ जम लेला समुदाय, पुष्टळ मंडळी, मेळा, तूट 'साकरेच्या गोवती पदा कसें सुग्यांचे राष्ट्र जमले जाहे' ४ (ना) प्रसव, वारभार, वैभव [स] सामाशब्द—० गीत—न स्वदेश, स्वभाषा, स्वचिक्रम, स्वधर्म किंवा संहति यांचे निर्दोश गीत ० धर्मज—३ सर्व राष्ट्रांस मान्य अशा वगै व चिन्हद्वारे निदाण राष्ट्रीय झेंडा, निशाण ० सद्य—३ सर्व देशातील एकजुटीची सध्या, अथा तील राष्ट्रामध्ये समेटाचें कार्य करणारी सध्या, (इ) लीग ऑफ नेशन्स 'राष्ट्रसाध्या वेढीत हिंदी प्रतिनिधीचे नवृत्त विका नेल्या सहाराकाकडे आलें —क १७ ६ ३० [स] ० समा—स्त्री सर्व भलेखडाचें राजकारण करणारी एक समा, बायल 'राजकीय दक्ष सापट्यासाठी आमच्या शेकांनी जलीकडे जी राष्ट्रसभा स्थापिली आहे' —आगर १ ६७ [स] ० राष्ट्र(ग)ण—न १ हुड, जमाव (दग्यातील) अस्ताव्यस्त मेळा २ मोठा पसारा (अवाढव्य कामाचा, सामानाचा) मोठा राडा (जेव नावजीनतर अन्नाचा), अडगळीचा दिखराडा (कागानंतर जिन्याचा हत्याराचा) (कि० चान्ने पडणें) [स राष्ट्र] राष्ट्रि (छी)य—वि राज्यासरणी, राष्ट्रासवर्षी प्रणमवर्षी राष्ट्राच्या दिनाचें [स राष्ट्र] राष्ट्राय अस्ति—न स्वतः

वृत्तीचें जीवन, स्वतःचें राष्ट्र स्वतः चालविण्याची पावना 'हिंदु स्तान्धा शेकांनी राष्ट्रीय अस्तित्व कधीच सधाई नये' —टि ३० ० राष्ट्रीयत्व—न स्वधर्म, स्वभाषा, स्वदेश व पूर्वज यांच्याविषयी आदर, अभिमान 'स्वधर्म, स्वभाषा, स्वदेश अभिमान, पूर्वतिहासस्मरण ही राष्ट्रीयपणाची लक्षणे होत' —टि २ २३७ [स] ० राष्ट्रीय शाळा—स्त्री राष्ट्रीय शिक्षण वेगारी शाळा राष्ट्रीय शिक्षण—न ज्या शिक्षणांन राष्ट्रची दृष्टत व पवति वाहून त्याची इतरावर छाप घसेल असे राष्ट्र वनविष्या सराखें शिक्षण राष्ट्रीय समा—स्त्री जनतेच्या प्रतिनिधींची रागधारणविषयक सभा, वडोपे, राष्ट्रसभापदा [स]

राण्या—रना—३न एक वनपति व तिचें मूळ रासग पदा रास—३न नग, सन्या दासविणारा शब्द सर= वेड, म्हशी व गाई यांची सध्या, नगर=ठठाची सध्या, नग= हत्तीची सध्या या प्रमाणें रास हा घोड्याची सध्या माणया करिता योजतात 'घोडे रास दाहा घेल, गाय इ० सर पाव उठ नगर बीस' [अ राग=डाकें] ० वददून—न एक जिन्नम माडून दुसरा जिन्नस नवीन वेला असतां माडलें तें नावें व नवें कलें तें जमेस तिडिण्याची जमाखर्ची पदत तुवेरजी 'दुसरा मोत्याचा बावत रासवरदन' —समारी १ २३९ [अ रास= कोरें+रा करदन]

रास—३ गवळ्याचा गाण्याचा नाचण्याचा, घेलण्याचा उत्सव, कृष्णानें गोपींनगर केलेली नृत्यकीडा 'ऐसा रास विलास, साहजि सुखें रावणिया दोंपिका' —भानवरस वरित २७ [स] (बाय) ० माडणें—नृत्य चालविणें सामाशब्द—० कीडा—स्त्री कृष्ण आणि गोपी यांनी केलेलें मंडलाकार नृत्य [स] ० लीला—स्त्री रासकीडा [स] ० रासरासच—३ कृष्ण व गोपी यांच्या गाण्याचा व नाचण्याचा उत्सव रास पदा [स रास+उत्सव]

रास—वि किंि (चिस्व) सरळ तिरक्रम नव्हे असें (वतलेवा कडवा किंवा कडवा घेतणें) याच्या उलट दरफ —वि १ वमें (पापड) 'पुढें रास बाजू ठेवावयाची' २ (व) चिकणी (सुपारी) 'रास सुपारी थपें मिळेल' ३ (व) अनुकूल, योग्य 'दमालच रास आहेत हे लोक' [फा रास]

रास—जी (ज्यो) रासि पदा रासकूट—घटित—नाम—रासिकूट इ० पदा रास—स्त्री १ दीग, रासि रासि पदा २ रासकूट दीग 'तुम्ही आगे निवडून येणार तर तवादीन रुप यानी मिळतील व रास घ्याल तर रुपधानें ३ (व) खड्यातील धन्याचा दीग (इ) कणसे मडून वाटून स्वच्छ कलेला धान्याचा दीग ४ (गणित) मुद्दल व व्याज मिळत झालेली रुपम [स रासि] (बाय) ० भरणें म खड्यातील जमीनीवर धान्याची

रास करणे सामाशब्द-० पुजा-खी. मळवेल्या धान्याच्या राशीची पुजा ॥ ० माथा-उ राठवट, शेतमाल तयार होऊन खळवत धान्याच्या राशी पडण्याचा हंगाम ह्या शब्दाचा प्रथमाविमर्शित उपयोग करीत नाहीत [रास+माथा] ० माथां-माथ्यास-किवि शेतांतील धान्य काढून, मळून, त्याची रास केल्यानंतर (सावकार देणे, वाटणे, घेणे इ०) 'हा पैका हरभ न्याच्या रासमाथ्यास पडशा करीन' ० चट-वि १ राशी, राशीचा, मपल्या पायरीचा, गुणाचा, मध्यम, सामान्य २ हल्क्या दराचा, दगदग ३ (व) अढदाड [रास] ० चटा-उ रासोटा पदा ० चळ-वि १ समाधिक २ (कों) साधाण प्रतीचा रासिचा-उ रासि 'सुखाचा वीर निखळु । रासिचा मीची।' -हा १६ ३५६ [रास] रासी-वि मध्यमप्रतीचे राशी पदा रासुं(सा)डा-उ (व) धान्याची मळणे पूर्ण झाल्यानंतर गडी-माणने खळवावर स्वयंपाक करून धान्याच्या राशीला निवेद्य दाखवून जेवतात तो समारंभ पूर्वी वसित राखीला बकन्याचा बळी घेण्याची झाल असे रासोटा-उ रास वाढून नेल्यानंतर राहणारा खळवावरील धान्याचा अवशेष ह्यावर मदा राचा हक्क असतो [रास+माथ] ॥

रासणी-खी सामडीचा शिवाओताचा श्मोरक्या बैठ [रास] रासतुरा-उ एक पुस्तकाच व त्याचे फूल [रासतुरा अप] रासना-खी एक औषधी वनस्पति रासना पदा रासनाहणें-ह्राणें-ह्राण-न १ 'राम्रात वरपक्षीय त्रियास वपुषक्षीय त्रियाकडून वाद्य बाजवून न्हावयास घालण्याचा समारंभ २ (स्.) गमत, खळत, पुष्कळसे व्हाव पाणी घेऊन केलेले स्नान [स रास+स्नान, पा रास=गेंवे+स्नान] रासनी-णी-खी धी पेरतानावर तें झाकून टाकण्यासाठी शेतात फिरवावयाचे एक औत, रेकला (माण) मुईमूग परया नंतर वरची माती साफ करण्याचे गुठें रासन्या-वि रासनी हाकणारा

रासघेरी-खीन १ एक झुडप व त्याचे फळ २ त्या फळाच्या रसाचे पेय. हें गलसर असतें रासभ-उ गवैम, गाढव रासमी-खी गवैमी, गाढवी 'परि तयात ही रासमी।' -जेका ५४ वि गाढवासारखें [स] रासक(रो)शी, रासक(रो)स-वि वि (प्र) राजघरी ३० पदा

रासी-वि (कों.) हल्की (माडी, दाळ) राशी पदा. रास्त-स्ती-वि १ खरा, न्याय्य, नेकीचा, नीतीचा, सरळ (मनुष्य, भाषण, कृत्य, आचरण) 'हुजुर आल्यावर रास्ती न्याय करून' -मराठा ३१ २ खरे, प्रासंगिक, नकी, पूर्ण मेजाचे (वजन, माप), -किवि खऱ्या रीतीने, न्यायाने,

नेकीने, प्रामाणिकपणाने [पा रास्त] सामाशब्द-० कौली-खी सत्यवेक्षणा 'यात रास्तकौली इमेजाची कोटून राहिली' -ऐटि १५९ [फा] ० गो-वि खरे कोटणारा, सत्यवादी. [फा रास्त-गो] ० गोई-खी सत्यवादित्व, खोपणा, सत्य भाषण 'हुनियेंत रास्तगोई परमेभरांन किनिया दिली आहे,' -ऐटि १५९. [पा रास्त गोई] ० मामलगी-खी न्याय्य वटन 'त्याप्रमाणे गायकवाड याचे पन आणून ठेविलें असतां मद्राल गुजरात न केले हे रास्तमामलगी कीं काय?' -ख ७ ३५७२ [फा] ० रची-खी सरलामित्व, साळपणा 'जरीद करार साळा त्याची हो अडवाल, तेन्हा रास्तरवी कायमी कोठें राहिली?' -ख ७ ३५३७ [फा] रास्ती-वि रास्त, योग्य. रास्ती माप-न खरे, प्रामाणिक माप, मोजण्याची रीति. याच्या उलट मोटवणारी माप, हातधरणी माप

रास्ना-उ छगड्याची एक जात, प्रकार, पाडन्या किंवा कोणत्याहि रंगाच्या उम्या काडपा असलेले छगडे [पा रास्त=सख]

रास्तर-न (व घाटी) पसारा, राधान पदा रास्ना-उ एक औषधी वनस्पति सर्व प्रकारच्या बायूर यावयाचा रास्नादि काडा प्रसिद्ध आहे सर्व, निंबू याच्या देशा-वर ह्याचा कादा टेंबून बाधतात [स रास्ना, हि रासन, रास्ना, व रास्ना, गुज रासना, बर्ना रसना, ते रासना पुढका, ता रासुन]

राट, रहा-खी १ मार्ग, रस्ता 'जेन्नाल मज्जूर ताव आणितान न सक्ता राहेंत आपले हयरादी सरन्नाम दाकीत.. गडीच्या आसस जाऊन पोहोचला' -रा १० १८७ २ वाट, अवधि, मार्गप्रतीक्षा 'दीड महिना राट साहबाचे यावयाची पाहिली' -रम ६८ ३ सरळ मार्ग, योग्य वाणवूक 'त्यास राहवार आणू निदान त्यास तवी करू' -रा १४६ [फा. राट] राहदार-वि १ मार्गदर्शक २ नाकेवाला -रा ६ २७० [फा राट+दार]

राहकळ-खीन १ काच(बाचरे) होऊन गरगरा फिरणे (न्याले या गुाच्या कळपाने) २ निकराची सोंबाशेंबी व जोडाताण (चिवावर उदार होऊन झगडणाऱ्या माणसाची)

राहगुजरी-खी एक प्रकारचा कर [फा] राहट-खी (मिदातु) शाडी, आण्य, जाळी 'उदय अस्त द्वैत वाट । नाहिच राहट दिवाराति।' -ज्ञानप्रदीप ३६९ रहाटी पदा

राहट-खी राहटी राहटण-खी वर्तणूक 'न घडे अन्यथा राहटण।' -मोघवैभव १६८ [फा राट] राहटणें-वकि आचरणें, वर्तणें. 'छमाशुभ राहट प्राणी तिलुकें दृष्टी

वैयती । '—मुआदि १६.१२८. राहट्टी—स्त्री. १ पाणवृक्ष. राहटी पदा. 'हमी भूमिमात्री राहटी । मयाळ तो'—झा १६.१००. २ नम, रीति ३ व्यापार, व्यवहार ध्वंसार. 'राहणी होवे नि दिति यागी । राहटी करणे जळो तें ।'—मुआदि १५.४०. [फा. राह]
राहटवणी, राहटवा, राहणी, राहदारी, राहदारी जकात, राहसाळी—राहटवणी, राहटवा इ० पदा.

राहडी—स्त्री. १ राह; चिखल. २ (विप्र ६० दुर्गधिवदायांनी भालेली) खाच. 'इंगळ चालती राहडी ।'—ज्ञानप्रदीप ७४०.

राहणें—अकि. १ नांदणे, वास करणे; असणे; मुहाम करणे. 'वाघटी सांत्त पासीत राहतों. ' २ एका स्थितीत ठिकणे.

'एक बोटावर काढी वशी राहील. ' ३ आवणे; समाविष्ट होणे (भावपात पदार्थ). ' या दौर्तीत जखेवर शाई राहील. ' ४ खळणे, व्यावृण, धंद होणे, शेवट होणे. ' पाऊस राहिला म्हणजे छुत्या पोटातील तिडीक राहील. ' ५ मागे पडणे, सज्यां टाकले जाणे, न संपता पडून राहणे, तात्पुरते बंद पडणे (धम इ०).

'वाघ्याचे काम अर्धे झाले अर्धे राहिले. ' 'येंदा त्याचे रत्न होणार होतें पण राहिले. ' ६ उरणे, शिद्रक उरणे; हातात, सिखात शिक्क, बाकी म्हणून असणे. ७ मागे घेणे, पावणे. 'त्वा शिषी दिलीन तर तो तोंडत मारल्याविषय राहणार नाही. ' ८ शिथिल होणे; असमर्थ होणे (अवयव, ईद्रिये) मोडवणे; पडणे (सामान्य, दम) ९ टेवला जाणे; पदचर्या माणसाप्रमाणे, चाकराप्रमाणे असणे; कामावर, दिमतीस असणे.

'तु एका महिन्याचा धाकर, मी कालपासून राहिलों. ' १० (आयाचा शेवटी असणाऱ्या धातुसाधितां वधोवर त्या क्रियापदाचा प्रयोग असता) मागे फिरणे, पावणे. अद्या अर्थ होतो 'हा मारायाचा-खायाचा-वसायाचा-जायाचा-राहिला. ' ११ (तिरस्कारार्थ) असुं घेणे, बाजूस सारणे, दुर्लक्ष करणे. 'होउनि पुढे वृथातें भीष्म म्हणे काय तो छुदा ? राहो. '—मोघीमूळ १२. १२. [स. राह=वाचणे] साहित्यसंद-राहटवक-न १ राहते पण. २ (ल) राहण्याची क्रिया. 'यालागि जोतो पुढे जातक. कोणी राहतक पुसेना ।'—आरा वाल ९.४१ राहाराही—किवि. पुन पुन, नाववार 'राहाराही शोध घ्यावा । परताराचा ।'—दा १५.१४ [राहून राहून] राहव (वि)णे—अकि राहवून, देऊन घेणे 'केवेची चारही रायासखी । राहविता तिखी न राहे ।'—आरा वाल १.८२. राह(हा)-दिघलेपण-न रंगलेपण. 'वा सरलेया गीताचा समारंभ । न वचे राहवलेपणाचा खोभु ।'—झा १८.४२४.

राहळ—स्त्री. देशाचा एक भाग. राहळ पदा.
—राहा, राहाट, राहाटवणी, राहाड, राहण, राहाणें, राहादारी, राहासाळी—राहा, राहाट, इ० पदा.

राहाटणें—अकि. १ वरुणे; आचरणे. राहाटणें पदा. २ (महातु) फिरणे. 'परि समग्रं अंधकारी । राहाटों नवे ।'—गाप २९७. ३ पतवृक्ष, व्यापाट. [राहणें] राहाटवि (घ)णे—अकि. १ वापरणे. 'म्हणौनि विचारावाया शाख । राहाटवावे जे वक्त्र ।'—झा १७.२३२. २ बागविणे. 'ज्ञाता ईद्रियाचा मेळावा । राहाटवी सेव पांडवा ।'—झा १८.४९३. ३ व्यापाट करविणे, चालविणे. 'वेहनिरांदापुने । राहाटवी हातां पायातें ।'—झा १८. १०२९. राहाट्टी—स्त्री. १ काणवृक्ष. २ रिवाज, परंपरा. ३ पडलेला प्रहार, प्रमेग. 'असो अशी होतां राहाटी । मग उठेजे शाळे चतुर्वेजेटी ।'—नव १२.१३२.

राहाटमाळ—स्त्री. राहाटमाळे.

राहाडं—स्त्री धगधगीत निशान्याची खाई.

राहाडी—स्त्री. राही, राह. राहडी पदा.

राहाण—न. १ (महातु.) ज्यामध्ये विराच संचार होतो असे शरीर. 'तें थोरगाथें राहणें । जग प्रतीध अपचरणें ।'—नव ६५. २ अंगांत देवत आणून बोलवणे; देवताचा, मुताबेतादींचा संचार होण्याकरिता बराबराचा विधि, मांड. 'योगियापुढें राहाण ।'—दा ७.९.१९. राहाण पदा.

राहाणी—स्त्री. पेहराव; रीत, रिवाज; आचार विचार; बागवृक्ष, रुढी. 'पाथाराची राहाणी दिडुस्तानापेक्षा निराळी आहे. '—के १७.५. १०.

राहाणें—न. अंगांत देवत आणणे. राहाण पदा. ० घालणे—अकि. अंगांत देवत आणून बोलवणे.

राहिल्य—न राहिलपणा, शून्यता; अभाव, रहित पदा. बहुधा समासात योजतात. जम-श्वराहिल्य, जलराहिल्य, ज्ञानराहिल्य इ०. [सं. रहित]

राही—स्त्री. कृष्णसखी राधा; राधिका; राई पदा 'राही रलुगाई सत्यगामा माता । पांडुरंग पिता माहिचेर ।'—तुगा २५८१. [सं. राधिका, प्रा. राधिका, राही]

राहु—हू—हो—पु १ एक उपग्रह; नवग्रहातील आठवा ग्रह. २ ज्याचे शिर विच्छेदन चक्रावातून वेगळे केले असा एक दैत्य. त्याचे डोळे तो राहुग्रह घडवितु प्रहशाला. याच्यामुळे सूर्य-चंद्रास अडथळे लागतात असे म्हणतात. ३ (ज्यो.) भूमिचंद्राया; वरंचा पातविडु [सं.] (वाग्र) राहुकेतु मागे लागणे, राहसारया मागे लागणे—येणें—पाड घेणे—खनपटीस वसणे, अविशय सतवणे, ह्यावाच्या मागे लागून त्याला आसण्यास पाहणे. सामास्य-० ग्रस्त-वि. राहणें ग्रस्त केलेला; ग्रहण लागलेला (सूर्य, चंद्र). [सं.] ० ग्रस्त-पु ग्रहणामुळे होणारा सूर्य-चंद्राचा अस्त. [सं.] ० पर्व-न. ज्या दिवशी ग्रहण लागतें

तो दिवस, पौर्णमास. [सं.] *मेळ-पु प्रहण; राहुचा संयोग 'तेप रविचंद्र राहुमेळु. होतां पाहे पुण्यहाळु.' -शा १७ २७२. [प्रा.] *संपात-पु. ज्याप्रमाणें भूमध्यस्त आणि काटितृत ही एकमेकास २३½ अंशांचा कोन करून छेदितात, त्याप्रमाणें चंद्राची कक्षा व काटितृत ही एकमेकास ५ अंशांचा कोन करून छेदितात ती ज्या दोन बिंदूंत छेदितात त्यापैकी एकाला राहुसंपात म्हणतात. -सृष्टि ११३. [सं.]

राहु(हो)टी-स्त्री. लहान तंतू. रावटी पडा.

राहून राहून-अ. पुनःपुनः; थांबून थांबून; अडनमडन. 'या नक्षत्राच्या पाऊन एकमेकास लागत नाही, राहून राहून पडतो.' [राहणें]

राळ-स्त्री. १ शालनिर्मास; एक ज्वालामुखी डिकासारखा पदार्थ. ज्यापासून हा डिक निघतो तीं झाडें बंगाल, अनुचा पहाड व उत्तरहिंदुस्तान यांत होतात. २ रातविडा. हा सरलपत्रा कीटक विळात राहतो. याचा रंग उदी असतो. ३ (ल) नासलेली, विणवलेली, विचका झालेली, भंगलेली, फजीति झालेली, मोडलेली स्थिति. पिडा, पीडा, धूळ, शुभाळा इ० पडा. ४ हुंर-बडी; फटफटीटी. 'झाडाचा पाला समजून राळ कसात.' -एका प्र २. ५ चांदीसोण्याचा गट. [सं. राळ] (वाप्र.) *फरणें-१ घाबरवून सोडणें, फट फजिती देता, हुंदरा करणें. २ नाश करणें. 'आशा तुण्या कल्पना काम क्रोध काळ. हुंरविशीं शुद्ध बुद्धि केली राळ.' -तुगा ४०६६. *पाट-पु. एखाद्या जिनशाला नक्षी काढताना तो जिनस विकटून रहाण्यासाठीं राळ लावलेला चौकोनी, पाटोळा लाकडी तुकडा.

राळा-पु. एक प्रकारचे हलकें तुणधान्य. याच्या पांढरा, पिवळा व काळा अशा जाती आहेत. ह्याचा यात बऱ्याच रितात. देशावर गरीब लोक राळयावर निर्वाह करतात. राळवण-न. १ राळयाचीं ताटें, पेंडा; कणें सोडल्यानंतरचें ताट, राळे बडविल्यानंतर राहिल्लें गवत. २-नक्षी. (ल) शिणलेली, पुष्कळ धमलेली स्थिति. (जिवाचें) राळवण-न. मरे मेरोतें काम. वट करण्याची स्थिति. राळसाळ-स्त्री. केरकरा; उरले सुरले अव शेष, बगळ. -वि. टाकाळ, रद.

राक्षस-पु. १ मानुष किंवा अमानुषरूप देवाचा शत्रु. कुबेराचा सेवक व त्याच्या निर्भीचा रक्षक. स्मशानात जाण्या-येण्याची रहाळ असणारा, मृत सारीरमांस खजोव करणारा वन पिशाच म्हणून निरनिराळ्या रीतींनीं बघिलेला देव किंवा पिशाच, असुर दानव; दैत्य. २ क्रूर, भयंकर, अशरारत विकाराळ, अपाशी, कोपाळू मनुष्य. ३ साठ संवत्सरांतील एवढ्याप्रमाणास संवत्सर. [सं.] सामाशब्द-०शाण-पु. जन्मकाळच्या नक्षत्रावरून केलेल्या देवगण,

मनुष्यगण, व राक्षसगण ह्या तीन वर्गांतील शेवटला वर्ग. [सं.] ०शाणी-वि. राक्षसगण असलेला. ०मुष्नी-मोहरा-मोरा-मोहरी-विक्रि. दक्षिणामुख; दक्षिणेकडे. गंगमोहरा पडा. [सं.] ०विधि-विवाह-पु. विवाहाच्या आठ प्रकारांपैकी एक प्रकार. बलात्कारानें केलेला विवाह; पालकांच्या व वन्येच्या इच्छेविषय तिथें हण करणें. अशौ विवाह पडा. 'परण पाहे राक्षस विधि.' -एहसव १२.६६. [सं.] ०वेळ-वेळा-स्त्री. सूर्यास्ताच्या व रात्रीच्या मधील काळ; तीनीसांजा. [सं. राक्षस+वेळ] राक्षसाग्र-न. तामस अन्न (बाजरी, उडीद, मसूर, राळा, मिरची इ०). [सं.] राक्षसी(सी), ण-स्त्री. १ राक्षसाची स्त्री. २ दुष्ट स्त्री. [सं. राक्षसी] म्हणू राक्षसणी पीठ काढितात परामर्श-रानामर्श-वेधें-पराक्रांतेचा ओसाडपणा दाखविण्याकरितां योजतात. राक्षसी-दी-स्त्री. राक्षसाची बायलो; राक्षसस्त्री. -वि. १ राक्षसाच्या संबंधी; राक्षसाम योग्य. २ प्रवेड, भीम; साक्षी; मन्वही (दृश्ये). ३ आक्षुभी; तामस; अघोरी (उपाय). ४ कुत्सित, अयोग्य; जबर (अन्न, खाणें) (समासांत) राक्षसी-दृश्य-दरणी-प्राणें-प्राण-पोडा-वाग-मनल-ओर इ० [सं. राक्षस] समाशब्द-०अवतार-पु. अतिशय क्रूर आणि रानटी मनुष्य. ०उपाय-उपचार-पु. आक्षुभी, अघोरी उपाय, उपचार. ०होप-स्त्री. अतिशय गाढ व दीर्घ काल सोंप. ०दौलत-स्त्री सांखिकपणा, धिकाऊपणा नसलेली भरभराट, संपत्ति ०धाम्य-न. बाजरी (कारण हें धाम्य हेमाडपंतानें लेंवून आणलें अशी समजूत आहे). ०प्रीक-न अतिशय विपुल पीक. ०भापा-स्त्री. संतुटाच्या अपभ्रंशानें बनलेली व माटकात राक्षसांच्या, पिशाचांच्या तोडीं घातलेली, हंगडी भापा. ०माया-माव-स्त्री. राक्षसाची माया, कपट. ०मुळक-ख-पु. नर्मदेच्या दक्षिणेकडील प्रदेश. ह्याच्या उलट देवमुळक (नर्मदेच्या उत्तरेकडील प्रदेश). ०विद्या-स्त्री. राक्षस आणि पिशाच यांस काहून लावण्याची, त्यांस ताब्यात ठेवण्याची विद्या. ०वेळ-वेळा-स्त्री. राक्षस वेळ पडा. ०संपत्ति-स्त्री राक्षसी दौलत पडा. ०हाड-न टणक व बळकट मनुष्य. राक्षेस-पु. राक्षस. 'किती येक राक्षेस ते हाकुरीती.' -राक १४

राक्षी-स्त्री. राणी, राजपत्नी [सं.]

रिआया-स्त्री. प्रजा, रयत. रअया पडा 'रिआया व मुजारीयान पणेंचे चाकण.' -रा ६ १५३ [अर]

रिक्क-स्त्री, रिक्का-स्त्री. घोडयावर बसण्यासाठी व बसून पाय ठेवण्यासाठी दोन वाजूस सोडलेल्या दोन कडयांपैकी प्रत्येक. [अर. रक्कवे]

रिक्वि(वी)णें-सक्ति. रिक्विणें; रिक्क करणें [सं. रिक्क; प्रा. रिक्क, रिक्क]

उगती । ' -सुमादि १६ १३८ राहटी-शी १ वागणूक.
राहटी पदा ' जेगी मृतमार्गी राहटी । मवाळ तो ' -झा १६ १७०
२ १५, रीति ३ व्यापार व्यवहार ४ समार ' गृहिणी होवनि दखि
सागी । राहटी करणे जळोती । ' -सुमादि १७ ४० [फा राह]

राहटवणी, राहटवा, राहणी, राहदारी, राहदारी
जखात, राहसाळी—राहटवणी, राहटवा ६० पदा

राहटी—शी १ राह, चिपल २ (निष्ठा ६० दुर्गविपदायांनी
भरलेने) खाप ' इंगळ चाल्ती राहटी । ' -ज्ञानप्रदीप ७४०

राहणें—भक्ति १ नंदणें, वाग करणें, असणें, सुगम करणें
' आम्ही साप्रत बादीत राहले ' २ एका रितीत निजणें.

' एका घोटावर काठी धरी राहली ' ३ सावणें, समाविष्ट होणें
(भाटपत पदा) ' या दौतीत अचोर धाई राहली ' ४

खळणें व्यावग, धर होणें चोवट होणें ' पळण राहिला म्हणजे
हज्या पोटातील तिडीक राहोत्र ' ५ मागें पडणें, सत्या

टाकलें जाणें, न सपती पडून राहणें, तात्पुरतें बंद पडणें (धम ६०)
' बाडपाचे काम अर्थे हार्लें अर्थे राहिले ' ' यंदां त्याचें लम

होणार होतें पण बहिर्ल ' ६ उरणें, शिक्क भरणें, हातात,
निशात शिक्क बाकी म्हणून असणें ७ मागें घेणें, याणें

' हवा शिबी दिलीच तर तो लोकात मारल्याशिवाय राहणार
नाही ' ८ शिथिल होणें, असमर्थ होणें (लजबद, ईदियें),

मोडावणें, खचणें (सामर्थ्य कम) ९ ठेवला जाणें, पदरच्या
माणनाप्रमाणें, चाकराप्रमाणें असणें, कामावर, दिमतीस असणें

' तु एका मज्जिच्याचा चाकर मी कालपासून राहिलों ' १०
(आयाचा द्रोवटी असणाऱ्या धातुपाधिता बरोबर त्या क्रिया

पदाचा प्रयोग असतो) मागें फिरणें, यावणें असा अर्थ होतो
' हा मारायाचा-खायाचा-बघायाचा-जायाचा-राहिला ' ११

(तिरस्कारार्थी) असू देणें, वात्स सारणें, दुर्लक्ष करणें ' होवनि
तुत नृपातें भीष्म म्हणे काय ती सुडा ? राहो । ' -मोमीम १२.

१२ [स रह-वाचणें] सधितशब्द- राहतक-न १ राहते
पण २ (स) राहण्याची क्रिया ' यालागि जोतो पुसे जातक ।

कोणी राहतक पुसेना । ' -भारा बाल १ ४१ राहाराही—किवि
पुन पुन कारवार ' राहारा शोध घ्यावा । परातरत्ना । ' -

दा १५ १४ [राहून राहून] राहव (चि) णें-सकि राहवून,
ठेऊन घेणें ' जेकवी चागली रायासखी । राहविता तिसी न राहो । ' -

भारा बाल १ ८२ राह (हा-हि) वलेपण-न रगळण ' वा
सरलेया गीताचा समारथु । न बचे राहनेपणाचा क्षोभ । ' -झा

१८ ४२४
राहट—शी देशाचा एक भाग राहल पदा
- राहा, राहाट, राहाटवणी, राहाट, राहण, राहाणें,
राहादारी, राहासाळी—राहा, राहाट, ६० पदा

राहाटणें—भक्ति १ वर्तौ, आचारणें राहाटणें पदा २
(महातु) फिरणें ' परि समग्र अवधारी । राहाटें नये । ' -भाए

२९७ ३ वागणूक व्यापार [राहण] राहाटजि (घ) णें-सकि
१ वापरणें ' म्हणोनि विवारावया शास्त्र । राहाटवाचें जे वक्त्र । ' -

झा १७ २३२ २ वागणें ' ज्ञाता इद्रियांचा मेळावा । राहा
टवी तेंच पांखा । ' -झा १८ ४९३ ३ व्यापार करविणें, चाल

विणें ' बहमिरांदापुते । राहाटवी हार्लें पायाते । ' -झा १८
१०२९ राहाटी—शी १ वागणूक २ रिवाज, परंपरा ३, घड

लेगनप्रकार, नाम ' अगो असी होता राहाटी । मग टटले झाले
चपुपेजेटी । ' -नव १२ १३२

राहाटमाल—शी राहाटगळणें
राहाट—शी घणघणीत निस्त्रायाची धाई

राहाडी—शी राडी; राड राहडी पदा
राहाण—न १ (महातु) ज्यामध्यें पिशाच सचार होतो

अथ राडीर ' तें श्रीरगाचें राहणें । जग प्रसीध अवतरण । ' -झ
६५ २ अगात देवत आणून बोलणें, देवताचा, शुभाशेतादींचा

सचार हाण्याकरिता करावयाचा विधि मांड ' योगियापुढें
राहाण । ' -दा ७ ९ १९ राहाण पदा

राहाणी—शी वेदराव, रीत, रिवाज, आचार विचार,
वागणूक, हदी ' पाथावदाची राहाणी हिंदुस्तानापेक्षा गिराळी

माहे ' -के १७ ५ ३०
राहाणें—न अगात देवत आणून राहाण पदा ० घालणें—

कि अगात देवत आणून बोलणें
राहित्य—न राहितपणा, शून्यता, अभाव राहित पदा

बहुधा समाशत कोजतात जयें-२० राहित्य, जलराहित्य, ज्ञान
राहित्य ६० [स राहित]

राही—शी कृष्णसखी राधा, राधिक, राई पदा ' राडी
खुमाई सत्ययामा माता । पादुरा पिता मादिघेर । ' -तुगा

२५८१ [स. राधिक; प्रा रादिआ, राडी]
राहु-ह-हो—उ १ एह उपग्रह नवग्रहातील आठवा ग्रह

२ ज्याचें शिर विष्णुचें घडापासून घेवळें केलें असा एक दैत्य.
त्याचें डोकें तो राहुग्रह व घड हेतु ग्रह क्षाला यांच्यामुळे सूर्य-

चंद्रास ग्रहणें लापतात असें म्हणतात ३ (४) भूमिच्छाया,
नरचा पातविडु [स] (वाप) राहुकेतु मागें लागणें,

राहसाराचा मागें लागणें-येणें-पाट भेग-सनपतीस वसणें,
अतिव्रथ सतावणें, एखाद्याच्या मागें लावून त्याला प्राप्त्यास

पदाचें सामाशब्द- ० प्रस्त-वि राहुनं प्रस्त केवेल, ग्रहण
लागलेल (चुर्च, चर) [स] ० प्रास्त-उ अद्यापुढें होणारा
सूर्य-चंद्राचा अस्त [स.] ० पयें-न ज्या दिवशी ग्रहण लागतें

तो दिवस, पंचराल [स] •मेळ-उ ग्रहण राहुचा सयोग
तेथ रविचंद्र राहुनेळु । होता पादे पुण्यफालु । ' - हा १७ १७०
[भा] •सपात-उ ज्याप्रमाणें भूम-यस्त्र आणि वातितृप्त ही
एकमेकांस २३। अशाचा कोन करून छेदितत त्याप्रमाणें च्वाची
कक्षा व क्रांतितृप्त ही एकमेकांस ५ अशाचा कोन करून छेदितत
ती ज्या दोन बिंदूत छेदितत त्यापैकी एकाल राहुसपात म्हण
तात - सृष्टि ११३ [स]

राहु(हो)टी-की रद्धान तवू रावटी पहा

राहून राहून-अ पुन पुन , याहून याहून, अधूमाधन
' या नक्षत्राचा पाऊन एकमारखा लागत नाही, राहून राहून
पडतो ' [राहणें]

राळ-की १ शालनिर्यास, एक ज्वालामुखी डिंकासारखा
पराथें ज्यापासून हा डिंक निघतो ती शारें बवाल, अवुचा पहाड
व उत्तरहिंदुस्तान यात होतात २ रातबिडा हा सरपथ
कीटक विळत राहतो याचा रंग उदी असतो ३ (ल) नाम
हेली, विषडलेली, बिचका शाबेली, भगलेली फजीति झालेली
मोडलेली ह्यति पिटाड, पीठ, धूळ, भुसाढा इ० पहा ४ हुंरें
वडी, फफूफीती ' झाडाचा पाला समजून राळ करितात ' - कफा
प्र २ ५ चादीचोम्याचा गट [स राळ] (वाप्र) •करणें-
१ पाबरून सोडणें, फट फटती दैना, हुदेंसा करणें २ मास
करणें ' आशा तुण्या करुणा काम कोष बळ । दुरविलीं शुद्ध
बुद्धि केली राळ । ' - तुगा ४०६६ •पाट-उ एखाद्या तिन
साला नशी काडताना तो जिनस चिकून रहाण्यासाठीं राळ लाव
छेला चौकोनी, बाटोळा लाकडी तुकडा

राळा-उ एक प्रकारचें हलकें तृणधान्य याच्या पाट्या,
पिठ्या व काळा अशा जाती भाशेत हाचा मात बगैरे वरितात
देशावर गांवि लौक राळपावर निर्वाह करतात राळण-न १
राळपाचीं सातें, पेंडा, कणसे तोडल्यानसचें साट, राळे बडविल्या
नंतर राहिल्लें गवत २-नखी (ल) शिणलेली, पुणळ भ्रमलेली
ह्यति (जिवाचें) राळण-न मरे भरोतें काम, कष्ट उर
ण्याची स्थिति राळसाळ-की केरकरा, उरले सुरतें अव
शेष, बगळ -वि टाकाळ, रड;

राक्षस-उ १ मानुष किंवा अमानुषरूप देवाचा घनु
कुबेराचा सेवक व त्याच्या निधीचा रक्षक स्मरानात जण्या
येण्याची रहाळ असणारा मृत धरीरामाचीबी करणारा उष पिशाच
म्हणून निरनिराळ्या रीतीनीं वर्णिलेला देव किंवा पिशाच गमर
दानव, दैत्य २ दूर, भयकर अस्त्राळ विकराळ, अग्राही,
क्षोपाय मनुष्य ३ साठ सार्वस्वरातील एकाग्रपक्षावा सवस्वर [स]
सामाशब्द-•गण-उ जन्मकाळाच्या मनुष्याबद्दल केलेल्या देवण,

मनुष्यगण, व राक्षसगण ह्या तीन वर्गातील शेवटला वर्ग [स]
•गणी-वि राक्षसगण असलेला •सुरी-मोहरा-मोरा-
मोहरी-विक्रिणि दक्षिणामिमुख, दक्षिणेकडे गगमोहरा पहा.
[स] •त्रिधि-विवाह-उ त्रिवाद्याच्या आठ प्रकारांपैकी एक
प्रकार बलात्कारानें केलेला विवाह, पाल्हाच्या व कन्येच्या
इच्छेविषय तिथें हरण करणें अशी विवाह पहा ' परंतु पादे राक्षस
विधि । ' - एहस्व १० ६६ [स] •वेळ-वेळा-की सुर्या
स्ताच्या व रात्रीच्या मधील काळ, तीनसाजा [स राक्षस-
वेळ] राक्षसाच-न तामस अन (बाजरी, उडीद मसुर, राळा,
मिर्ची इ०) [स] राक्षसी(सी,ण)-की १ राक्षसाची स्त्री
२ दुष्ट स्त्री [स राक्षमी] इह-० राक्षसी पीठ काडितात घा-
म-यें-रानामध्ये-तेथें-पराकोट्या ओसाडपणा दादविण्याकरिता
योजतात राक्षसी-शी-की राक्षसाची वायरी, राक्षस्त्री
-वि १ राक्षसाच्या सवधी, राक्षसात योग्य २ प्रचंड, भीम,
साहसी, मनस्वी (दुर्यें) ३ आसुरी, तामस, अघारी (उपाय)
४ इतित्त, अयोग्य, जर (अन, खाणें) (समासात) राक्षमी-
दुर्य-करण-खाणें-मादण-घोडा-घाम-मजल-जोर इ० [स
राक्षस] सामाशब्द-•अवतार-उ अतिशय दूर आणि राजती
मनुष्य •उपाय-उपाचार-उ असुरी, अघारी उपाय, उपा-
चार •श्राव-की अतिशय गाढ व दीर्घ काल शोष •दौलत-
की सात्त्विकपणा, प्रिकापणा नसलेली भरभराट संपत्ति •धाम्य-
न बाजरी (कारण हें धान्य हेमादपतानें लंकून आणलें अशी क्षम
श्रुत आहे) •पीक-न अतिशय विपुल पीक •भापा-की
सहृताच्या अपभ्रानें बनलेली व नाटकात राक्षसाच्या, पिशा-
चाच्या सोडी घातलेली, हेंगाडी भापा •माया-माव-की,
राक्षसाची माया कप •मुळू-ख-उ नर्मदेच्या दक्षिण
कडील प्रदेश ह्याच्या उष्ट दबमुळू (नर्मदेच्या उत्तरेकडील
प्रदेश) •विद्या की राक्षस आणि पिशाच यांस काढून लाव
ण्याची, त्यास ताब्यात ठेवण्याची विद्या •वेळ-वेळा-की
राक्षस वेळ पहा •सपत्ति-की राक्षसी दौलत पहा •हाड-
न टणक व बळकट मनुष्य राक्षस-उ राक्षस ' किती येक
राक्षस ते हाकणीतो । ' - राक १ ४

राक्षी-की राणी, राजपत्नी [स]

रिआया-की प्रजा रदत रमण पहा ' रिआया व
मुजारियान पणें चारण ' - रा ६ १५३ [अर]

रिक्व-की रिक्वाची-की पोड्यावर सण्यासाठी व
बसून पाय ठेवण्यासाठी दोन बाजूस सोडलेल्या दोन कडयांपैकी
प्रत्येक [अर रक्वा]

•रिक्वि(वी)थें-सक्ति रिक्विथें रिराम करणें [स रिक्
प्रा रिक्, रिक्]

रिक्ता, रिक्ता—मी मनुष्याने ओढण्याची गाडी हो जपानात व मद्रास शहरांदि आढळते [जपानी रिक्ता, जपानी रिक्ता=आगगाडी]

रिकाड—न (रिक्डे अप) संप्रदायी, नोंद [इ रिक्डे]
रिकाडी—छी (विणदाम) कापडामध्ये गारें सुत मर वाकरितां सुत गुशाळली कांठी

रिकाच-पा—छी आरोहिणी, रिक्च-ची पडा [अर]
रिक्च-पा—रिक्चीची बारी, रिक्चीचा चामड्याचा पडा—वि रिक्चीच्या जाणी भोंवरा असणारा (पोडा), हा अशुभमूलक मानितात [अर] ० भायरी—छी रिक्चीच्या बातीचा दाब घेवो त्या दिवशी पोड्याच्या अगार वर वरलेला भोंवरा हा अशुभ होय—वि. रिक्चदाल—(वि) पडा ० खाट—उ रिक्ची चापण्याचा शेर

रिक्ता—नी, रिक्ती—छी बशी, जेगामे ताट 'गोज नास रिक्ता बदाच्या नया करित्या'—पेसवेदालीन मद्रा-राष्ट्र ३४८ [अर रिक्ती]

रिक्ताका—वि रिक्ता, निह्योगी, कामपदा नवलेला [रिक्ता] ० खाटपोप—उ निरुद्ध दगदग, फाशदा न मिटला विनाकारण करावे लागलेल काम, धम

रिक्ता—वि १ ज्यात काही न हो असा, पोळ 'ही पांगर रिक्ता आहे २ (ल) पोळळ, निराधार, उघडा नस लेला, कोरवा, इराव्याने, प्रमाणाने, उदाहरणाने ज्याची गत्यता, यथावैत सिद्ध करता येत नाही असा (वाद, विधन, हकीमन) उदा० रिक्ता बोल रिक्ता सुति ३ ज्या जागेवरील अधिकारी किंवा काम करणारा मनुष्य अद्यापि नेमव्यात आलेला नाही किंवा रजेवर गेलेला आहे अशी (जागा) 'ह्या कचेरीत तीन वार कुनाच्या जागा रिक्ता आहे' ४ निरर्थक व्यर्थ, निष्फळ, निष्प्रयोजन खोटा (दगदग, पायपिटी, चौकशी कोरणे) 'नको साधु बडिबार रिक्ता लक्ष्मी माना परी'—प्रभाव-रावणी—लक्ष्मीपार्वती सवाद (नवनीत पृ ४१५) ५ जरूर ती साधुमी, हत्यारे इ० साधन ज्याचे जवळ नाही असा 'माझी हत्यारे सारी परी आहेत, मी रिक्ता तुमच्या परी बघून काय करणार' ६ ज्याला नोकरी, उद्योग—धदा नाही असा बेमार, निह्योगी, कामावीण, कर्मी रिक्ता अशु नवो १—अनंतकदी लावणी (नवनीत पृ ४३७) ७ उपयोगात नसलेली, कामात न सुलभिलेली (वस्तु गाडी इ०) 'तुमचा आऊ रिक्ता माला म्हणजे मला अमळ या' ८ एखाडी उडित न साधलेला प्रयोजननाश, परलक्ष्य मी तुला पुढे घालून घेऊन जाणार रिक्ता परत जाणार नाही ९ ज्यास कोणी सात्वत नाही असा (पेस, मुल्लू इ०) १० 'आर्याना दृढकारण्याचा प्रदेव रिक्ता

सापडला' [स रिक्त, रिच=रिक्ता करणे] इ० रिक्ताम न्दावी तुझा (मितीला) तुझ्या साथी (वाप) ० वसणे—उद्योग नसणे, बेमार असणे, निह्योगी राहणे, आळशीपणाने वेळ काढणे 'सहज रिक्तामे बेमाल परी। संसार चाले बेमाल परी।' सामाखंड—रिक्तामचापडी—टोडाडी—छी निह्योगी लोकाची चकाटपा पिटीत यथावयाची जाणा—अग्रा, निह्योगी लोकाचा समूर—टोळी—कप ० छेप्टा—खोबव निह्योगी मागसाचे काळे, ठपठपाप, रिक्तामपणाच्या खोड्या ० चोट—टपट्टा—टेकडा—वि (असित) निह्योगी, आळशी (मनुष्य), उपयोगी न पडता पडून राहिलेली (वस्तु) इ० १ रिक्तामचोट आणि गावास उपलब्ध. २ रिक्ताम टवडा आणि गावचा होवडा 'रिक्तामटी, रिक्तामणूक—छी सवड, पुरखन, रिक्ताम वेळ, रिक्तामीक 'पुराणी येतां नाही रिक्तामटी। खेळतो सोमगी अहोरात्र'।—नुगा ४२३४ रिक्तामकईग, रिक्तामे टंग—उपव रिक्ताम—पणचे काळे, निष्फळ उपपणाप, निष्प्रयोजन काम. ० पण—पण्डा—न उ पुरमल, सवड, कामांत न गुंतल्यामुळे मिळणारी सावकाशी, छुी, रत्ना, विभ्रान्ति ० पाणा—णी—वि व्यर्थ, फुकट, आळसाने घालविलेले, निष्कळ ० वेळ—छी पुर सतीचा वेळ, सवड रिक्तामा साटा—उ पोळळ गर्व, पोळळ गीत, मोटेपणाचा खोटा गाव इ० 'नाहीं नाही काटा रिक्तामा ताटा'—रिक्तामीक—मी रिक्तामण, पुरसत, सवड रिक्ताम्या पोटी—वि वि अन्नापेगी, जेवण्यापूर्वी रिक्ताम्यारानी—णी—किवि विनाकारण, फळाची आशा किंवा सभय नसण 'तुमचे विरुद्ध काही का होईना' मला हाय त्याची पचाईत ? रिक्ताम्या राणी मी कशास आपल्याला प्राप्त करून घेऊ ? (ज्यात जनावरे नाहीत असा रानांत शिकारी जात नाहीत यावरून वरील प्रयोग) रिक्ताम्या हातांने—वि वि आणवावयाची वस्तु न आणता, रिक्त हस्ताने रिक्तामी—वि (गे) रिक्तामा 'हाव रिक्तामी ना'

रिक्ती, रिक्तीच—रिक्च पडा ० दार—वि रिक्तेदार, रिक्ती घरणारा रिक्तीचीस घालून पळणारा (सेवक) दर रिक्ते—वीस—वि वि पुन उ-हा, वारंवार, बरेचवार (काईत गोष्टीविषयी उपयोग)

रिक्त—वि १ रिक्ता, रिता, पोळळ, मोकळा, कोरडा २ (ख) निहीन, (जवळ काही) नसलेला, विरुक्त [स रिक्त=रिक्तामे होणे] ० अथकाद—रुखळ—उप पोळळी, हवा किंवा दुसरा कोणाजिह पदार्थ नसलेली जागा (इ) व्हंक्यूम ० कोष्ठ—न अग्रास अगर सल्ला ज्यात नाही असे पोड किंवा कोडा, मोकळे, साफ पोड [स] ० पाणी—इस्त—वि रिक्ताम्या हाताचा हातात काही एक देणगी देण्यास न येता जाणारा, हात हालवीत

जाणारा 'रिक्थाणिने पश्येत राजान देवतां शुभम् ।' 'रिक्थाणि दक्षान् । सोसेना किं मनातुन ।' -ज्ञानप्रदीप ६१८. [रिक्थाणि=हात] भाषण-न खोटेबोलणे, खोट्या उडायण्या, पोकळ जाभासन, खोटे वचन, पलगना चढवढ ० मध्य प्राणी-वि ज्याच्या शरीरात पोकळी असते अशी एक प्राण्याची जात-बगै, (इं) सिलेटेरा या पोकळीला शरीरविवर असे नव आढे -प्राणिमो १३९ रिक्ता, रिक्तातिथी-खी शुभपक्षातील चतुर्थी, नवमी आणि चतुर्दशी या तिथी

रिक्थसमभाग-३ (कायदा) सारखा बारासा [स रिक्थ=बारासाहक+समभाग]

रिक्ताटा-३ सोड, विनफादीचे झाड 'रिक्ताटयासारखे दोन जीव'-भा ७

रिग-खी १ आगळी २ बळें, कडी, कडें, वसवी, मुदन, इ० कोणतीही वस्तुलाकार वस्तु [इ] रिगण-न रिग, वस्तुलाकार जागा, सर्वांशीतील खेळ करण्याचे वस्तुलाकार स्थान, रमण रिगोळी-खी (चानारी धदा) रिग टोकण्याचे हत्यार

रिगण-न मुलाचे रामणे, सरपणें, घसरणें, सरकणें [स रिग=जणें, हालणें] ० चेंडू-३ पाच किंवा त्याहून जास्त गडयांनी चेंडूने खळावयाचा एक खेळ -मजेपु ५८

रिगणा-३ (ना) शाळ

रिगणा-३ (इमारतकाम) पराब्दा तातयाच्या खालची व खावाच्या आगारावर असलेली खावणी लहान तुडई कडी रिगणी-खी एक फट्टी औषधी रोपें ही पित्तमारक, अग्निदीपक, मन्त्रेदक व वातनाशक आहे -योर १४२ [दे प्रा रिगणी, हि रेगनी, शु वैभा रिगणी] रिगणमूळ-न रिगणीचे मूळ हे औषधी आहे

रिगणी, रिगी-खी १ रिथ्याचे झाड २ रिठा (फळ) ही फळे सावणाप्रमाणे कपडे इ० पुण्यास उपयोगी पडतात रिगणें, रिगी, रिगणें, -न रिगीचे फळ, रिठा (इ) रिग्या

रिगणें-न लहान मुलाची तोंडात घालून चोखण्याची वस्तु चोखणी

रिगणें, रिगणें-अकि १ रिणें, शिरणें, प्रवेश करणें २ चापेभाचमा सेजरातु । रीगता क्षात्रा ।' -शिशु १७६ २ उद्युक्त होणे तयार होणे 'शुद्ध जेणें प्रतिपाळिला । तो त्या जागीन जाहला । का जो छेदावया रिगाल । त्यासही वाला साधीन ।' -एभा ७ ३६४ [स रिग=जणें हालणें] रिगम-मु. रिगु गु, रीग-३ रिगव, प्रसन्न लव्हाव, शिरकाव (गो) रिगवो [द रिग] रिगघणी रिगणें-न १ प्रसन्न २ आरंभ 'सालिया वसनाचे रिगवणें । शुद्ध लण्ण सण्ड तणें ।'

-एभा १६ ७२ रिगनिग, रिगिनिगी, रिधीनिधी-खी. ये जा, येणे जाणें, जा ये 'पै प्राणाची अंतरी । कियामि कि जे शरीरी । दिवेचि रिगिनिगी द्वारी । पाचें हवीं ।' -शा १३ १०२. [रिगणें+निघणें] रि(री)गा(वा)वा-३ १ प्रवेश, रीव, रिवाव, प्राप्ति 'मग ब्रह्माक्षात्कारी रीगवा । तुज मी करीन ।' -भाए ११२ २ प्रारंभ, सुरुवात 'तथापरी पाडवा । जया सुरुवाच रिगवा ।' -शा १८ ७८१ रिगुंक, रिगौंक-त्रिवि (गो) प्रवेश होण्याला, शिरण्यास

रिगण्या-३ (व) ज्याने वैल लण्ड लागतो असा एक वातविकार

रिगरिग जाणें-करणें-कि (कुण) हळु हळु जाणें, अतिसावकास चालणें [स रिग-हालणें]

रिगरिग-खी (ना) लहान मुलाची विरपि

रिगळुं-न (गु) वागें

रिगी-खी (ना) दोन बैलाची लहान गाडी, रेसला खात तीन माणसे बसू शकतात याला तट्याचा टप असतो [स अशुरगा=गाडी]

रिघणें-अकि १ दाटीमध्ये किंवा अडचणीच्या जागेमध्ये बळगें प्रवेश करणें, शिरणें, घुमणें २ जाणें, निघणें, जात जाणें 'प्रमुच्या पाठीसो तदनुभाष्य रिघाला ।' -मोकी ३ ५६ ३ सुरुण, रताळें इ० कद जमिनीत मोठे वाडणें पोसणें, धरणें ४ पडणें, घडून येणें रिघणी-खी रिघाव, प्रवेश रिघिनिधी, रिघनिघ-खी रिगनिग, जाय, येजा रिघाव-चा-३ शिर काव, प्रवेश, वाट, मार्ग 'वी तस्करा होता घरात रिघावा । त्यासहि प्रकाश देई जेसा दिवा ।' -नय १६ १६४ रिघु, रोघु-३ १ रिघाव, प्रवेश २ समज ज्ञान 'गर्वाभिमान्या न होय रीघु ।' -दावि ३८३ रिघेरिघे-किवि हट्टहट्ट, सावदाश

रिघघणें, रिघावणें-अकि १ दासलून पडणें, बोकळणें, हुडके हुडके होऊन पडणें (रास, वीग, भित विहोर इ०) 'हो माडी नीट एकावर एक ठव न हीं तर रिघवतील' २ जोरात किंवा वेगानें (पाऊप, झाडाचीं पत्रें किंवा फळे, पोल्यातील घान्य, लखमेंतून रक्त इ०) पळणें, वाहारे पडणें, वाहणें, उसळणें 'दवेद जै रिघवलाच बर' हकतें ।' -२ ६० ३ अजीर्णास जोरात वाहारे येणें (ओकरीच्या रुपाने किंवा मळाच्या रुपाने), ४ जोराचा रव किंवा वाती होणें ५ (विनोदाने) घोड्यावरून पडणें [स रिघ]

रिचविधे रिचविधे-अकि १ (एखाद्या वारदानातील चित्रम ओवून ते) रिचामें करणें, आंठों साली करणें, वाहर काढून टाकणें २ आदरणें, रागाचे फेकणें, आपणें, बाजून फेकणें, नजरेआड करणें ३ राटविणें, टीग करणें, अरणें, (रिचामें

करणे याच्या उलट अर्थ) धान्य पोत्यांत भरलें, हातविणें.
३ मिळकून करणें; दाखणें; उपटणें. 'कडव्याच्या व धोरंडाच्या
गाढवा त्यांना फुग्यांत रिचविता आल्या.' -छेया. [सं. रिच=
रिक्तांम करणें] रिचवणी-शी. रिक्तांम करणें, रिंतें करणें.

रिच्छोली-ली. पंक्ति; ओळ. -मसाप २.६८.

रिज-ली. रीस; कृपा; मेहेरानजर. 'दुर्बळ ब्राह्मणावर फार
त्याची रिज.' -ऐपे १३८. [दे.]

रिजणें, रिजाऊ-रिजणें, रिजाऊ पहा.

रिजाला-वि. नीच; हलकट, शुद्ध; हलक्या मनःचा. [अर]

रिझक-वि. रिक्ताक पहा.

रिझणें-अकि. संतोष पावणें; समाधान होणें; आनंदित
होणें; संसृष्ट होणें; रंजन होणें. 'संजयो म्हणे कौरवराया। गुणा
रिझों ये रिपुच्या।' -हा १७.४२७. [सं. र्हण; प्रा. रिझ; हिं. रीझना]

रिझव(वि)णें-अकि. संसृष्ट करणें, रंजविणें; आनंदित करणें;
समाधान देणें हे रिझविलील आवणीतें। सज्जानांचिये।' -हा
६.४१५. [रिझणें] रिझाऊ-वि चित्तरंजक; रम्य; मोहक; पसत
पण्थासारखें, आनंददायक; सुखकर. [रिझणें] रिझाक, रिझक-
वि प्रिय; प्रियकर, आवडता; रिझविणारा. (लाडण्यात व
मोवाच्यात ह्या शब्दांचा उपयोग केला जातो).

रिझला-वि. नीच रिजाल पहा.

रिडा-ड रिं, सावणासारखें कपडे धुण्याच्या कामीं
उपयोगी पडणारें एक फळ यांचे पाणी विपनासक आहे (गो.)
रिडे. २ या फळाचें झाड [सं. अरिष्ट, रिष्ट, प्रा. रिड] रिडी-
शी. रिड्याचें झाड. रिटें-न. रिंतें, रिडा (फळ). रिटमाळ-
शी. दृष्टमण्याची माळ. (रिड्याच्या फळांत जी काळी व कडिग
ची असते तिचें थमरबद्ध अथवा दृष्टमणी करतात). 'मग रिडझर
तो मायावी। मुंकिरी रिटमाळ अति बरवी।' -निगा ११.

रिडा-ड एका असुराचें नाव

रिडोळ-ड टोळ, सोटेरेव; उगाळ किंवा उळवृंखल मनुष्य
' रिडोळाच्या संगतीत राहतोस हें बरें नव्हे. '

रि(री)ण-न देणें, कर्ज, ऋण समर्थी प्राणसमर्पण करून
तुलें फेडिले वृषा रीण।' -मोरणी ३ १८. [सं. ऋण, प्रा. रिण]
०दर ०दरी-वि. १ धनवी, सावकार, ऋणकरी. 'तुका म्हणे
परी। बहु वेसले रिणरी।' -तुगा ५७१. २ कर्जदार; रिणरो,
कर्ज घेणारा. ०गस्त-वि. कर्जदार, कर्ज काढणारा, कर्जांत गुडा-
लेला. 'आळसी खादाड रिणगस्त।' -दा १२.९.१. [सं. ऋण+
गस्त] ०दार-वि. कर्जदार, ऋणको. ०फेड-शी. वर्जफेड,
कर्जांत गुस्तता, गुडता. ०वोड-वोडया-वि कर्जांत गुडवने
' रिणवोडया हरी जाणतोशी मुळी। तुज्या चिराळीं होतों वा २१'

-व ४८६. [ऋण+गुडये] रिणको, रिणकोनाम-वि. कर्ज
घेणारा. घनरो पहा. रिणाईतस्वरूपी, रिणायत-स्वरूपी,
रिणायीतस्वरूपी, रिणानुबंध, रिणी-ऋणानुबंध ऋणाईत
६० पहा

रिता-वि. १ पोकळ; मोठ्या. २ रिक्ता (सर्व अर्थ-
विशेषत. पडिले पांच अर्थ) पहा. ३ (काव्य) वांचून; निरक्षित;
गरज रिता कमतरता असलेला. 'चतुर नो जालों आपल्या
भोंवता। भावेणि रिता ह्युन भोंगी।' -तुगा २०१९. [सं.
रिक्] ०भरला-वि. होय नाहीं; फेले किंवा न केले; असा
तंगा; सवसाईत; बरोबर किंवा चूक. 'जें काम मी सांगितलें
त्याचा जाव मज्य रितागत्या पाण्याचा होता ' रिताड-शी.
१ माळ, टाकून रिच्या झालेल्या गाढवा, चेल, तडें ६० २ -न.
रहाटणग्यावरील रिक्ताच्या लोट्यांची माळेची वाजू. ३ धी.
रिक्तांम आण्याची स्थिति. साच्या उलट भरताड. रिती-ती-
वि. रिक्तामी; मोकळी; व्यर्थ. रिक्तामा पहा. रिंतें-वि. १ रिक्तांम;
पोकळ. २ (गो.) सडण. 'हांव रिंतें मायलें ' =मी सडण जालें
होंतें ' ०सोप-वि. निरर्थक. रीतहाती-शी. (पहातु) हातात
काढने नवलेली; विपवा. 'आता वेवहाळ वेचवती। जाली रीत
हाती।' -भाए ९२. [सं. रिक्+हस्त]

रिती-तु-शी. चाल; प्रकार. रीत पहा. [सं. रीति]

रिद्धि-शी. १ संपत्ति; समृद्धि; ऐश्वर्य. २ स्वाभाविक सिद्धि;
पूर्वतप साध्य सिद्धि. [सं. ऋद्धि] ०सिद्धि-शी. रिद्धि आणि
सिद्धि नावाच्या गणपतीच्या दोन दासी (संपत्ति व परिपूर्णता
यांच्या दृष्टेक) ' रिद्धिसिद्धि दारी सदा भोळंगति। सरळ संपत्ति
सर्वोपरी।' (पराद्याच्याघरां) ०पाणी भरणें-(एखा-
द्याची) संपत्ति आणि अक्ष भरपूर असणें. रिद्धि आणि सिद्धि या
दासी प्रमाणें कामें करतात अशा तऱ्हेचा नशीबवान असणें.

रिद्धी-शी. (व.) शुद्धि; सोयस; जननाचें व. [सं. शुद्धि]

रिपट-रि-न. (व.) घालिरीट, ल्हान पाणगा.

रिपरिप-शी. १ विरपिर; कडकट, एकसारखें मार्गत
राहणें, दुखणाहाती कुडकट, निक्कीची मुगमुग २ सारलें दोष
वेत राहणें, धमरीबवा घटवट; टकळी. ३ पावसाची क्षिमासिम,
झमझम. (किं० लाबणें, साडणें, बरणें) [ध्व] -किति विर-
पिर; विरपिर, झुमझुम, गुरगुर.

रिपाड-र-डुन. छपराचें ओंघण, वारंती, भिलीचें कूट. [रीण]

रिपु-ड. झट्ट, बैरी, दुश्मान, अरि. [सं.] रिपुजय-वि.

शत्रूला जिंकणात, शत्रूवर जय मिळविणारा. [सं. रिपु+जिंकणें]

रिपेअर, रिपेर-शी. डाण्डुशी, दुष्टता. [सं. रिपेअर]

रिपोट, रिपोट, रपोट-ड इतिवत; अहवाल; बातमी;
हकीकत; चालच्या, अधिकाऱ्याकडून वरच्या अधिकाऱ्याकडे

जागरी कैफियत 'त्याच्या तकारी ऐकून घेऊन त्यावर रिपोट करण्याकरितां एक कमिशन नेमण्याचा विचार आहे'—आगर ३.४.६९ [६ रिपोट] रिपोटर—प्र वातमीदार, निवेदन करणारा, माहिती सांगणारा [६]

रिफाह—जो सारा मेसो, सनह 'सुन्ही खुनाय न याची रिफाक्त सोदून देणे'—स ७ ३५.६९ [अर रफाक्त]

रिफाहून—खी स्वस्वता—आदिलशाही फर्माने [फा]

रिवडी—खी (नगरी) आमटीची रवडी, घट आमटी; चिखलासारखा दाट पदार्थ

रिवाड—न (राजा कुण) चिखल

रियाज—प्र रोजह, पागा—आदिलशाही फर्माने [अर रोसा अथ]

रियात—खी रीत, मार्ग, रीति, रयात पदा 'रियात करून घ्यावयाची'—बाबबाबा १ २३७ [फा रियात]

रि(री)याती—खी (रयत शब्दाचे अनेकवचन) प्रजा 'रियाती आहत याजकरितां निदान बैचाळीस हजाराची जागा घेणे'—बाबबाबा १ ६४

रियासत, रियासत—खी १ राजवट, राज्य, सत्ता २ राज्यविस्तार [फा रियासत]

रिवरिवणे, रिवरिव—खरव इ० पदा

रियाज—प्र रुढी, चाल, शिरस्ता, बहिवाट, रीत, प्रकार, तहा, पद्धत [अर रियाज] ० पडणे—प्रचारात येणे, रुढ होणे

रिदते(स्ते)वार—प्र (व) मातेबाईक आप्त, सवयी [हि]

रिदत—खी लच 'भवानीपशाच्या मार्फत दहा रुख पावेलीं शिखत घेऊन हगमा होऊ दिला नाही'—परमव ६८ [अर रिदत]

रिपी—प्र (तात्रपट) ऋषि—शक १०१६ चा शिलाहार ताम्रपट

रिफक—प्र जाब, जुलूम [अर]

रिस—खी राग, क्रोध, चीड, त्रास [हि, स रोप]

रिसीरु—प्र (कु) छलक

रिसाड—वि १ मागेरबा, ओंगळ २ आळशी

रिखाल—प्र कर्तव्य, काम, पत्र धाडणे, पुस्तक प्रवच, ल्हान टापू [अर]

रिसालतपनाह—प्र भविष्यवादिताचे आश्रयस्थान—आदिलशाही फर्माने [फा]

रिसाला—प्र १ घोडदळ, घोडेस्वाराची पळटण, स्वाराचे पक्क (साधारण १०० जणांचे) २ सरजाम, सासुमी 'त्यात साल मजकुरी तोफा, बाण, जेजुरा याचा रिसाला बहुत तयार करविला'—ख ८७५ [अर रिसाल] रिसाल(ले)दार—प्र

रिसाल्याचा मुख्य अमलदार [अर] रिसालदारी—खी घोडदळाचे आधिपत्य

रिसीट—खी पावती, पोंच [६]

रिसीव—वि श्रेष्ठ—मनवे

रिसीव्हर—प्र घणारा, वादातील मिळकत किंवा दिवाळे इलेल्या मनुष्याची मालमत्ता आपल्या ताब्यात घेऊन तिची व्यवस्था लावण्याकरितां कोर्टांने नेमलेला मनुष्य [६]

रिस्त—खी रसद पदा

—खी १ गायनाढील स्वरसत्तापैर्षी दुसरा स्वर २ मुख्य गायकाचे गायन चालले असता त्याचा हस्तक किंवा साथी दार त्याच्या मागेमाग त्याचेच सुर म्हणत जातो ते (कि० नेणे, पाणे, ओढणे) [ध्व] ० ओढणे—१ इसन्याच्या दुरात सुर मिळविणे २ इसन्याच्या म्हणण्यासारखेच म्हणणे, पुनरुच्चार करणे

रीग—घ—खी रिंगणी, रीध रीधावा, रिंगणे, रियेने पदा

रीगवेद—प्र (प्र) ऋग्वेद पदा

रीगावी—खी (महातु) प्रवेशद्वार 'पूर्वाभिमुख रीगावी।'—ख ११५ [रिंगे]

रीज—खी रीज पदा.

रीझ—ज—खी १ बरमपूक, आनंद, रंजन २ आवड, पसति, प्रीति, वृषा, खुशी, अगत्य 'त्या पानशावर रावसाहे बाची रीझ।'—ऐपो २८२ [स रजन, दि रीझ] ० बूज—खी सुखसमाधान

रीड—न (ना व) १ बखळ, पडक्या घराची जागा, पूर्वी पत्ती असलेली पल्लु सध्या नसून ओसाड पडलेली जागा २ ओसाड व मोडकळीस आलेले घर, घराचे भगवशेव (वाप्र) रिडावर दिवा लागणार नाही—नि सतान होऊन घर पडून त्याचे रीड होईल व तेथे कोणीहि घर बांधणार नाही

रीठा—प्र रिठा पदा रीठी—खी रिठ्याचे झाड

रीडकास्थी—खी पाठीच्या कण्याचीं हाडे, मणके [रीटक+अस्थि]

रीत—खी रीति, प्रथात, मार्ग, पद्धत, चाल, बहिवाट [सं. रीति] इह० (व) रीत वाटली म्हणून जात घोडीच वाटली ० पाडणे—बहिवाट चालणे, नवीन चाल पाडणे, प्रथात सुरू करणे ० भात—भात—खी रीतरिवाज, चाल, बहिवाट, प्रथात [रीत+भात]

० रेवेस—प्र १ चाल, रीत, पद्धत वागणूक 'परतु राजांने माझी रीतेवेस पाहून कित्रपाची देखरेख मात्र करावी'—बाल २ ६२ [स रीति+फा रेवेस] ० सर—वि सशस्त्र, रीतीला अनुसरून, बहिवाटी—रुढीप्रमाणे

रीति—खी १ पद्धत, सन्दा, बहिवाट, प्रकार २ सवय, चाल, सवय ३ रिवाज, शिरस्ता, लोकरीति, रुढी, चालरीत,

एखाद्या ठिकाणची बहिवाट ४ (साहित्य) ऐखनप्रकार उदा०
 वैरभी, मागधी ६० 'वैरभी तशि मागधी स्फुर अह्मा धेवोत
 रीति जशा।' - अम १ २२ [स रीति, री-चालणे, हालणे]
 ३६० सरळ रीतीचा अर्थ अर्थाचा ०भूत-प्र (व्याकरण)
 भूतकाळचा एक प्रकार किया सत्त चालती होती अर्था हा काळ
 दाखवितो उदा० करीत असे याचप्रमाणे रीतिवर्तमान व रीति-
 भविष्यकाळ जाणवे ०स्थिति-नी चालरीत, वागणूक, आचार
 विचार, वर्तन व परिस्थिति 'दावी रीतिस्थिति चागली आहे'

रीति-नी रिता भाग, न्यूनता, कमीपणा 'ब्रह्मसमन्ये
 पादता पाही। स्वावरजगमाच्या टायी। तिळभरी बाडी रीती
 नाही। आपण पै पाही बांदला।' - एमा ७ ४३६ [स रिजता]

रीप-नी ओवण करण्याकरिता लाडकाच्या बेलेत्या पदधां
 पैसी प्रत्येक, तसे उभे बिलून चारचार चोटे दरीच्या (बासावर
 मालून ओवण करण्याकरिता) बेलेत्या पंपा, ओवण, पांजराण

रीफ-उ कडडा - मसाप २ ७६

रीम-न कागदाचे वीस दस्ते (चोवीस कागदांचा एक
 दस्ता याप्रमाणे) ४८० कागद (पोतु रेमा, इ रीम)

रा री करणे-रेगाळणे, सावळाच, मदगतीने चालणे
 'त्याच्या जवळ एवढे मोठे सैन्य असूनहि वेदशाचे काय रीरीच
 चालले होते' - स्वप ४४४

रीळ-न सुत गुहाळण्याचे घक, रीळ, वावीन [इ]

री (री) स-पुन १ भरवल 'मी काय आहे वृद्ध्याप्र
 रीस। - शिली २ (ल) आणशी, पाणेरा मनुष्य, ओगळ,
 मूर्ख माणूस [स रुक्ष]

रीस-नी १ अपराध, गुहा घूक २ असतोप, गैरमजी,
 राग ३ त्रास, कटाका, तिटकारा 'कसाईस मोल देणे नशा रीस
 मान।' - तुगा ३३५ ४ (व ना) किलस, वीट, शिसारी ५
 (गो) मय भीति [स रोव]

रीस-नी विराणी, भागीचा प्रसार होऊ नये म्हणून ओव
 तालपी जळलेली जागा, ईर - बदलापूर २८५ [ईर, स वीर]

रीसी-नी मूळव्याध - वैद्यकात ४६ [स अर्ध]

रीळ-न दोऱ्याचा गुडा दोरा गुहाळण्याचे साधन रीळ
 पहा

रुतो- (सक्षेप) रुपये

रुह्नी रुह-नी १ एक शाड, अर्क वृक्ष २ निवडून सरली
 काढून स्वच्छ कलेळा कापूस पिंजलेळा कापूस 'याशिवाय रुह
 वर्गना - यापार चालतो' - विशिष्ट १ २५ [हि रु] ०दार-
 नि कापूस भरलेला ०फूल-न १ रुहने फूल २ रुहच्या फुला
 सारंग वज्रावर अगर दागिन्यावर काढलेले फुलाचे चित्र आकृति
 ०फूलकाट ३ रुहच्या फुलासारख्या आहटी असलेला वज्राचा

कांड, विना ०फुलकाटी-वि रुहकुली कांडाचे ०फुल्ली-वि
 रुहच्या फुलासारख्या नक्षीचा ०मादार-प्र पांढरी स्वच्छ फुले
 येणारी रुहची एक जात, याला मादाररुह असेहि म्हणतात

रुह-प्र रोही, नीलगाय 'पळे जवुका स्वार मृग यडकले
 रुह।' - देण ४३४ [स रोहित (मृगविज्ञाप) - रोहिम-रोही-
 रुह-आज १८३३]

रुह-नी योग्य रीत, रुढी, प्रकार, मार्ग, रिवाज, शिरस्ता,
 शिस्त, चाल, बहिवाट 'वाजवीचे रुहने असल करून रयेत अवाद
 राखणे' - वाडसमा ३ १२४ [का, रुय] रुहचा-वि रीतसर,
 योग्य रीतीचा, लोकमान्य रुहस येणे-रीतीस देणे, प्रघात पडणे,
 रुढीस अनुसरून अक्षणे, जमणे

रुहखुई-किंवि क्तावसा, कठाने, सायासाने 'आताच दुस
 ण्यातून तो रुहखुई उठला आहे'

रुहरयात, रुटयात-प्र भीडसुरत 'गुह्मी हरदूवापास
 जाणून याचा त्याचा करिना मोबरगाव व जमीनदार दोन्ही मढा
 लचे मेळवून कोण्हाची रुहरयात (रुटयात) न करिता काजवी मनास
 आणून' - वाडमा २ ११५

रुकरुक, रुकसत-रुखरुख, रुकसत ६० पडा
 रुकडाग-नी माडगूळ, आंब्यावर वाढणारी वनस्पती [स
 वृक्षाग]

रुकसत, रुयसत-नी रजा, खानगी 'जितक सरदार
 वगैरे यास आपआपले स्वस्तास रुकसत केले' - येद १ २ [अर
 रुकसत]

रुका रुका-प्र १ पै आण्याचा बारावा भाग २ जमीन
 मोजण्याचे एक परिमाण हे अडीच विष्णुपर्यंत (११ ५, ८, १०,
 २०) निरनिराळ्या ठिकाणी निरनिराळे आहे ३ पत्र, रोखा,
 पत्ता, बोखर, यादी 'बादीचा रुका' - रा ७ १०४ 'रुका
 प्रमाणे सामान दयासुन' - येरापुत्र २ १४० ४ सोती, द्रव्य,
 धन 'तत्काळ सिद्ध तो करि हरि हरि जैसा सदा रुका सवदे।' -
 मोशाति ६ ५१ ५ अर्धा माणा - इम ४५ [अर रुका,
 तुल ० स रुका-येने] ०अडका-रुह्या-प्र पैसा अडका,
 संपत्ति 'सयापि रुहाविस्वा मिजेना।' - गीता २ २१६५

रुकार-प्र १ समति अनुमति, परवानगी, होकार (किं
 देणे) २ समतिलेखाची नकल केल्यावर रुजवात घेतल्याबद्दल
 व अक्षर लिहून वलेले चिन्ह [रुजवात घेणे यांतील पद्धत्या
 अक्षरावरून] रुकारणे-अकि १ समति देणे, दाखविणे, पक्षति
 दाखविणे २ -सकि हो म्हणणे अनुमति देणे

रुकावट-नी प्रतिरोध अडथळा विरोध, प्रतिघ अड
 नयूक [हि ओकना] ०से-किंवि याडून याडू।

रुक्म—पुत्री १ साय, आधार मदत २ उमराव राज्याचा आधारस्तंभ; एक पदवी 'रुक्मदीला' ३ कवितेचा चरण [फा रुक्म=स्तंभ]

रुक्म—न सुवर्ग, सोने 'दासी शत दासहि शत आठ गदा नाग रुक्मस्य सोळा।'—मोदयोग ७२ [स] '०पुंल्ल-वि सोन्याने पुच्छ, पिसारा असलेला (याण) 'रुक्म पुंल्ल सरले.'—हसुरा २५ ५४ रुक्मांभ-वि सोन्यासारखी काति असलेले 'रूप रुक्म भ सफादा।'—युच ३६ ३८८

रुक्मिकेली, रुक्मबाहु. रुक्मरथ—विनाश रुक्मिणीच्या भावाची नावे 'तेसे रुक्मिकेली रुक्मबाहू. दोघे भाऊ दोहीभायी।'—एकव्य ९ ९०

रुक्मिणी—स्त्री कृष्णाची पत्नी. रुक्मिणीसुत—उ मदन

रुक्मना—कि अडथळा करिणें [रोखणें]

रुक्म—स्त्री इच्छा, रोख [हि]

रुक्म, रुक्म, रुक्मा—उ १ शाह, वृक्ष 'बाटें रुक्मावरी चढेनि।'—दावि १३ २ सोड, फासा होडलेले शाह, बोडकें शाह, पोडाचा खालचा भाग ३ रडाडगाडगाच्या कनेकडाचीं टोकें ज्या दोन भाड्या लाकडावर ठेवलेली असतात त्यापैकी प्रत्येक [स वृक्ष, मे जि रुक] रुक्मराए—ये—उ अथ १ (महादु) मोठीं शाहें, घोर वृक्ष २ अथत्य, पिंपळ 'हैसे रुक्मराए पाडिरेले। अतराळी।'—सिधु ६१० [स वृक्षराज]

रुक्मा(खां)डी-डळा, रुक्मी, रुक्मा-वि शाहावर चढण्यात पटाईत नेढमीं शाहावर चढणारा [रुक्म, स वृक्ष] रुक्माडुं-न शाहावर किंवा शाहावर चढणारा पायला दोरीचा घालतो तो फासा, पायडा [रुक्म] रुक्माळू-न शाहावर वाडणारे एका जातीचे अळू [रुक्म+अळू]

रुक्म—उ १ तोंड, चेहरा २ बाजू दिशा, बिंदु -सकि रोखणें, अडविणें [हि] ०घेणें-(ना) तोंड देण

रुक्म—उ बुद्धिवळातील हत्ती [इ रुक]

रुक्मणें—भक्ति रागें, भणें, रागावणें [स रुक्]

रुक्मत—न (खा) रुक्मत

रुक्मय—स्त्री (कों) एका जातीचा घाघ हा बहुधा शाहावर आढळतो [स वृक्ष]

रुक्मरुक्म—स्त्री चिंता, टोंचणी, (एकादी वस्तु इतविडी असता किंवा दुष्टाचाची अगर मुखेलपणाच्या कृत्याची आढळण शाही अ ता होणारा) पक्षात्ताप, लुपुट, चटका, हुलहुल, खेद [घ]

रुक्मरुक्मित—वि ओसाड, रुक्मरुक्मित [वृक्षरहित]

रुक्मवत—न रुक्मात नवरा सुखा वृक्ष्या घराकडे रुक्मा सती जाण्यापूर्वी वृक्षपक्षाकडून वराच्या परी त्याला व त्याच्या स्नेह्यांना जो उपहार दण्यात येतो तो, किंवा असा उपहार दण्याचा समारंभ (कवित् हा समारंभ वरप्रस्थानानंतर वृक्षमंड-पाठवि करतात) २ अशा प्रकारच्या फराळाची सामुग्री, सामान [फा रिपवत्=लाच, रुपवत्=उपग्री]

रुक्मसत, रुक्मसत, रुक्मसत—स्त्री १ रजा, सुगी २ पत्रानगी, निरोप, सोडवणूक ३ विरोध -वि रुक्मा वलेला, पाठविलेला, सोडलेला, मोडला, कामावरून काढलेला [भर रुक्मसत]

रुक्मा—वि १ रुक्म, नीरस, वचव, शुष्क, कोरडा, अस्मिन्ध (अन्य पदार्थ) २ ओसाड, वृक्षरहित व जलसून्य, रुक्मरपीत, भयाण (प्रवेश) ३ कोर, निर्देय, मायाविरहित (सोलणें, भाषण) ४ कर्णकटु पाणारा, वानाळा गोड न लागणारा, घेताल (आवाज, स्वर, गणें ६०) [स रुक्]

रुक्म रुक्म—किवि (व) कोरडें, वचव, रुक्म [रुक्म]

रुक्मा—उ जड्याचें हत्यार -शर

रुक्मी—उ (गे) विपासारलें उच लाकडाचें भाडें ताक देण्याकरितां याचा उपयोग करतात

रुक्मसार—उ गाल -आदिच्छाही कर्मानें

रुक्मरुक्म, रुक्मरुक्म—उ कापूस भरून कलेला तस्या -वि कापसानें भरलेली (उशी, गिरदी, ६०) [रुक्मरुक्म]

रुक्मणें—भक्ति (व) मदावणें, रेंगाळणें 'विहिरीचें काम रुपतच घाललें आहे' [रेंगाळणें]

रुक्मळणें—भक्ति वारीक होणें, हस होणें, वाळणें, उतरणें

रुक्मळा—उ हसता, क्षीणता, काटकुळेपणा, किरकोळपणा, किडकिडीतपणा -वि १ हस, वारीक, किरकोळ, पातळ २ काटकुळा, सडपातळ, किडकिडीत

रुक्म—उ (निदार्थी) कपडेदी (हा शब्द यजुर्वेदी ब्राह्मण कर्मव्यास उपनिषदां लघुतात) [कर्मवेदी]

रुक्म—न रुक्म—शर

रुक्म-भ-वि रोगी, रोगग्रस्त, आजारी [स रुक्म, रुक्म=दुख होणें] ०दूत-वि किडक्या दाताचा, किडके दात असलेला ०परिचर्या-स्त्री रोग्याची दुग्ध्या, रोग्याची चाकरी

०परिचर्यापथक-न रोग्याची दुग्ध्या कण्याकरिता उभारलेलें पथक, (इ) अँब्युलन्स कोर 'रामेसची रुक्मपरिचर्यापथकें मोठारीतून हिंदू लागली' -क १४ ६ ३० रुक्मालय-न आजान्याना ज्या ठिकाणी देवून आपोपोपचार केले जातात असे घर, (इ) हॉस्पिटल [स रुक्म+आलय]

रुक्म—स्त्री रुक्मि, चव, गोडी -न (कुण) मीठ -वि रुक्मर [स रुक्मि]

रुचक—न एक आल्कली—मराठी ६ ये घुस्तक ३ री
आशुति १८०५) पृ १६२—वि रुचकर, स्वादिष्ट

रुचकर—वि रुचिकर, स्वादिष्ट, मधुर, चवदार [स रुचि]
रुचकी—वि रुईचा—की—चें 'पळसाची की रुचकी पाने।
—दावि १८०

रुचणें—अकि १ आवडणें, गोड लागणें, 'घ्यान रुचो
प्रभुचेंचि जसें रुचते शिमुच्या पय अन्न मनातें।'—मोरोमायणें १
२६७. २ शोभणें, शोभून दिसणें, योग्य दिसणें, बरोबर वाटणें
'तुम्ही पिढीचे भन् तुम्ही प्रसंगी भिन्न मागितली तरी रुचेल पण
आम्हा गृहस्थाला लोक हावतील' ३ (पुढीं न उपयोग) रुचणें
[स रुच्=आवडणें]

रुचि—की १ गोष्टी, चव (पदार्थात असणारी), स्वाद,
रसाळपणा २ रसनेंद्रियात असणारी चव घेण्याची शक्ति, तोडाला
असणारी चव ३ आवड, गोष्टी, आनंद, सुख 'यात धरण
कीतमी रुचि दिली तरी हावरा।'—नेका १२ ४ (कीं) मीठ
५ काति, प्रमा, तेज 'वासरमणिबोदिहचे।'—मोभीष्म १ ४५
[स रुच्=१ आवडणें २ शोभणें, प्रकाशणें] ० रुचर—वि १
रुचकर, चवदार, तोडाला गोष्टी आणणारा, पदार्थांला स्वादिष्ट
करणारा, रसाळ, खमग २ करमणूक करणारा, रमविणारा,
रंजविणारा, रमणीय [स] रुची—रुचि पदा रुचीक—वि
१ रुचकर, स्वादिष्ट, आवडणारे २ (स) रमणीय, रमविणारे
म्ह्० (गो) रुचीक सोरा नी पतीक पत्तारोचव पेऊन पेऊन सोरो
(दाळ) सपविली व पत (यानगी) देऊन वळून दुकान सपविले
रुच्य—वि १ रुचकर, मिष्ट, चवदार 'दखें रोपातें जिणारें।
औषध तरी देयारें। परी तें अतिरुच्य'—हावें। मधुर जैस।'
—शा ३ ११ २ सुखदायक, मनोरंजक रुचिर—वि भोहरू,
सुंदर [स रुच्=प्रकाशणें]

चीकि, रुचिक—प्र रुईचा चीक 'रुचिक विरवे घालिती।
माना दुखें वरुपे देती।'—शा ३ ७ १५ [रुई—चीक]

रुजई—की (व) कापूस घालून शिवलेले पापरुण,
दुलई रुजई पदा

रुजणें—अकि १ कोंव येणें, मोड फुटणें, (एखादें रोपटें)
जमिनीतून वर येणें २ लागणें, उगवणें फुटणें, जणें, वाडणें,
३ (उपदेश ६० चा) परिणाम होणें फलद्रुप होणें निषणें
[स रुज्=रुजणें=वाडणें] रुजत घालणें—येणें रुजण्याक
रिता पुरणें हिंदुस्थानातील नारळ दिला तो तितें घालचे स्मर
पावें रुजत घातला'—पाव्ढ ४० रुजवट—वि रुजवलेलें,
रुजलेलें, रोप आलेलें, बीज फुटलेलें, घालवलेलें, मूळ धरलेलें (चीं
किंवा मोड) रुजवण—न येलेलें बीज, फुटलेला अजूर उगव
लेलें, मूळ धरलेलें बीं किंवा रोप रुजण्याकरिता येलेलें किंवा
लावलेलें बीज अगर रोप

रुजणें—अकि रुजी घालणें 'त्या सुवसा वेधून। भ्रमर
तेवें रुजती।'—ह १ १२ [ध्व]

रुजघात—की रुजवात पदा रुजघाती—वि ष्याची रुज
घात घ्यावयाची आहे असें (कलम, नविनारी, रसम ६०)

रुजा—की १ रोग, पीडा, दुःख २ ज्या टिकाणीं रोम-
राचीं तोंडें बर झाल्यामुळे गळलेले वेंस परत येत नाहीत ती
जागा—योर २ ४२७ [स रुज्]

रुजामा—प्र १ रु भरलेली विजाईत पातळ गादी, जात्रम,
सतराजी, जमिनीवर आणण्याची बैठक, तक्रार, गादी ६० कापूस
भरलेली वस्तु 'रुजामे भरजी रुजकणें।'—नव १५ १९०
२ रुंदर आणण्या [फा]

रुंजी—की १ गुजारव, भ्रमराचें गुणगुणणें 'तों तेंचें एक
भ्रमर। अकरमात पातला सुंदर। रुंजी घालीत क्षणमात्र। गोपि
कांनीं दखिला।'—ह २१ १५४ २ (एखाद्या वस्तूबोवती)
गुणगुणत पातलेली पिढी, चरर फेरी ३ पारव्याचें किंवा कडु
तराचें (एकमेकचि माणें लावून) धिरपा घालणें व धुमणें (किं०
घालणें) [ध्व रुजणें]

रुजु—वि सरळ [स रुजु] ० रुच—न सरळपणा, सरळत्व
[स] रुजुवणें—अकि १ फेडणें, पूर्ण वरणें 'रुजुदेव देव्याचे
रुजवती रिण।'—दावि ३६५ २ सरळ वरणें

रुजुवात—की (निरनिराले दिवें, कागद लिखाण, यादी-
तील कलम ६०) समस्त ताहून पाहणें, कबुली, समस्तता, प्रत्यय,
लक्ष्य, बरोबरपणा, सत्यता, खरेपणा, निष्ठा (किं० घेणें करणें,
घालणें ६०) 'गलीमपरामव प्रत्यक्ष जनात रुजुवातीस आला या
आनवे सुखाली'—चित्रशुभ ४५ [अर रुजुव, रुजुम] ० पचक—
न तिबोरीतून काढून आणलेली रसम जमा केली किंवा वाढीं तें
पाहून त्याचा ठेवलेला दाखला—वगोडें पहिल्यान व वुस्ती पृ
२८ ० हर्फेखान—प्र खानाचे पूर्वीचे शब्द, रुजणें 'मागील
रुजवात हर्फेखान दूर करावा'—नाबमा १ २२३

रुजु—की १ निष्ठा २ समति कबुली ३ रुजवात (किं०
घेणें, घालणें, पाहणें)—वि १ (एकादें काम करण्यास) सत्पार,
तत्पार, राजी, कबूल 'तुम्ही सांगाल तें कावचास मी रुजु आह' २
हजर, सुंदरलेख, दाखल, सादर सरकारजमा' जस 'मी
कालच चाक्रीवर रुजु झालों' 'तुम्ही चोर धरले ते सरकारांत
नऊन रुजु करा' ३ मान्य पसत समत एकार दिलेला 'अनु
पकारी मनुष्यावर रुपकार केला असता व्यर्थ म्हणतां परतु तो
ईश्वरास रुजु होतो' 'जवरदस्तोमुळे त्यास रुजु होतें'—इन
२६० ४ सहीशिफा केलेला, पसति दर्शविलेला ५ सामील, नाजूची
व बरोबर, दुष्टत केलेला मालक सर्व पत्राच्या खालीं व मोर्तबा
खालीं रुजु या अर्थी रु असें हिंदी लिहिण्यात चूक झाली तर

तो मज्जर न सोढतां पुर्वे रुद्र लिहून नत्तर गुळ मज्जर रिहीत म्हणजे पूर्वाचा मज्जर रङ्ग समजा उदा० सुभवार प्रातःकाल रुद्र भोमवार ' पीलगेईं घेतले रुद्र भागानगर घेतले (म्हणजे पीलगेईं न घेतां भागानगर घेतले) [अर रुद्रुज] (वाप्र)
 • घालणे—साहज पहाणे ' पुर्वीक विशादींचे जायते रुद्र घालणे
 • होणे—१ पटणे, मान्य होणे, पसत पडणे ' काजू नका रुद्र जातियावाचून । सणाजी कोण भरती घेया । '—तुगा ३३६
 २ भेटणे, नजर देणे, सन्मुख येणे, अश्वि म्हणविणे ' आम्हास रुद्र जाहले नाहींत. '—मराचिथोशा ३ सापाशब्द—० गुदस्त—
 रि गेल्या सालीं निंवा मागील वर्षी पसत होउन दाखल झालेला
 • मु(मो)कायला—३ साहज पहाणे, समस्ता, रुद्रवात, ताहण्या कसिता एकरु आणणे, तुलना (कि० करणे, होणे)
 रुद्राणे, रुद्रवण—रुद्राणे, रुद्रवण पदा
 रुद्री—स्त्री रुद्री पदा
 रुद्रका—३ विषयाहून ल्हान असे जमीन मोजण्याचे परिमाण हे सुसल्लानानीं सुव केले रुद्रकेवंदी—स्त्री रुद्रका या मापाप्रमाणे टविलेला सारा, रुद्रन्यावर टविलेला धारा, जमीनमहसूल रुद्रलुड, रुद्रमुड रुद्रसुड, रुद्रसुट—किंवा मदगतीने, हल्ल हल्ल, सावकास, धोरधीर (घोड्याची चाल निंबा कामाची गति) • करणे—बारीक सारीक कामें करणे, पुढकळ ल्हान ल्हान धडे करणे, नाना उद्योग करून कसे तरी पोटा भरणे
 रुद्रनवसणे—अकि (व) रुद्रन वसणे
 रुद्र—३ (वे) तगादा
 रुद्रणे—सकि मारणे, बडविणे ' एवढा माहावाळु रुद्रा । '—उपा ११९

रुद्र—न (अप) रुद्र, शिर, मुढके, घडापासून वेगळे केलेले ढोके [स] मू० एक धाव आणि दोन रुढे (तुढे) • माला—ला—स्त्री मुक्क्याची माला ही शकटाच्या किंवा काली देवीच्या गळ्यात अडते ' गळा रुडमाळाचे हार । '—पालणेसमूह ४ २४.
 रुद्र—ढी—स्त्री दुर्गादेवीच्या देवळातील कौल घेताना तच लून पहाण्याचा दगड, उचळ पडा [रुड]
 रुद्रणे—अकि १ बातमी पसरणे, अकवा उठणे ' रामसि गाचे पोरानें चोरी केली असे सगळ्या गांवमर रुढले ' २ न्यव हारात आणणे ' तैसे लटिचे ये रुढे । जड येणें ठपिवडे । '—अमृ २ ३५ [रुड होणे]
 रुण—न रुण, कडे, णे, रीण, रिण पडा ' इन्ध नसेल तरी ध्यावे । रुण कळातें । '—दा ३ २ ३० [स रुण]
 रुणमुण—स्त्री मनुळ आवाज, झुमझुम बावळ मधुर आवाज (विशेषतः धाग्या, पेंजण इ०चा) गोड आवाज [ध्व]
 रुणमुण—णां—किंवा गोडपणाने, मनुळपणाने ' रुणमुणा बाजती

नेपुने । बांही योगाटती गजों । '—दा १ २ ०३ रुणमुणकार—३ मधमाशाचा गुजाख, वणाचा धुधु आवाज रुणमुणणे—अकि १ रुणमुण आवाज करणे, गोड नाद निपणे, मनुळ बाजणे (पेंजण, नूपुर इ०) २ गुठणे, घोटाळणे ' वळलासी तु कृप्याचा हर । पावळी घेतोसी समप्र । तु द्याद्या मित्र शत्रु साचार । कासया येथें रुणमुणसी । '—द २१ १२६

रुणमुणणे—अकि (वगाने जाणारा गोफणीचा दगड, वडू-स्त्रीची गोळी इ०) रु सु बाजणे, घु घु करणे, गुमणे [ध्व]
 रुगा—३ (वी) १ झुरणी, सतत होणारे दुस, द्योग २ उतरती कळा [ध्व अथवा स रुणणे]
 रुणार्हत, रुणार्हत्स्वरूपी, रुणानुबंध, रुणी—कणा ईत इ० पदा
 रुण्य—स्त्रीपुत्र (व) आज्ञा, किंडी (एकवचन रुणी) .
 रुत—३ १ ऋतु हंगम २ विटाळधीपणा, रपस्वलावस्था ३ कोरडी भिक्षा ' रुत म्हणजे माण्यान्हा समयावसरी । धरो धरौं किरौनि प्रामातरीं । आणी कोणही जही सुभरी । तन्दि पेंगे मुष्टि येक । '—श्वादि ५ ५ १३ [स ऋतु]

रुतण-न—स्त्री रुतण, भुसभुशीत जागा, मऊ जमीन, (एकादा पदार्थ) रुतण राहील मशी जागा (उदा० चिखलाची जागा, वादनें पुष्क असे स्थान इ०) रुतणे—१ बोचणे, टोंचणे, खुपणे, मऊ पदार्थात कठीण पदार्थ शिरणे, घुसणे, फोडून भात शिरणे, चेपून शिरणे ' भूदेवर निजले म्हणजे अगात खडे रुततात ' २ अढकून पडणे, रुपणे, लुटून अढकणे, चिकटून पडणे, पुरळा जाणे, पुरलेला असणे ' ना तरी निंद्याच्या परिवरी । लोढ्या रुगलिया आदाति सहलवरी । परि तेथ वैसोनि उपवाळु बरी । कां दरिदे जिय । '—शा १ ५९ रुती—स्त्री रुतण, अढकवण ' मम तेवी ओल प्रवळ । ते ठायीं रुती गुती सवळ । '—एमा १२ ५०६
 रुतया, रुत्या—३ दर्जा, पदवी, अधिकार, योग्यता ' अष्टप्रधानाचे बोवरीचा रुत्या '—आऐपया १०३ [अर रुत्या]
 रुत्वत—३ दर्जा, योग्यता अधिकार—आदिलशाही फर्मानें [अर रुत्या] •

रुतू—३ १ ऋतु, वर्षाचा विभाग दोन महिन्यांचा काल २ विटाळ रजोदर्शन न्हाण ३ आवाचा प्रसवण्याचा हंगम, फुलाचा निंबा फळाचा हंगम, भोसम [स ऋतु] • स्नात—दर्शन—मत्ती—चत्री, रुतुस्नात—ऋतुस्नात इ० पदा
 रुथेनिम्—रुथेन—३ स्त्रीन (रसा) एक प्कातिन वर्षातील घातु हा प्कातिनच्या कच्च्या घातुर्नीं सयुक्तस्थितीत असलेला आढळतो यापासून अन्न वगैरेचे सद्गुण क्षार मिळतात—झाको (२) ११५ [इ]

रंद—वि विस्तीर्ण, चपडा, आडवा, विस्तृत, रुंदीने दुफ, असा [स ५८-मुद-रंद-भाभ १८३२ देशा रुंद] रुंदट-ड-वि अधिक रुंदीचा, अधिक विस्तृत 'राजवयावम रुंद'। -भाष २५० -रुंदसो, रुंदाड, रुंदा-वि (कु गो) रुंद, मोठा, विस्तृत रुंदाट-ड-वि फार रुंद, अतिशय रुंद विस्तृत रुंदायणी-की रुंद करण्याची, रुंदी व रुंदीपण्याची क्रिया रुंदायणे-अर्थ रुंद हाणे, (शरीर) पुण्ये लक्ष होणे रुंदाया-उ रुंदाया रुंदी, पन्हा रुंदायिणे-सक्ति पसरून रुंदी वाढ विणे, विस्तृत करणे, रुंद करणे, वस्तू ६० पसरून विस्तृत करणे रुंदाळ-वि फार रुंद अतिशय रुंद रुंदी-की चवडाई आडवी रानी, पन्हा रुंदुला-न (चि) रुंद लोंढाचे खुगड, मडके -मसाप १ १८१ रुंदेला-वि रुंद, रुंदट, विस्तृत

रंद-उ (व) जखमेंतील पू

रुंदन-न रुंदणे, शोक रुंदणे-अर्थ रुंदणे [स रुं] रुंदता-की रुंदारु 'पौजे निरुद तिकडे रुंदतो साली' -भाभ ५७ रुंदित, रोदित-न रुंदणे, रुंदन, शोक, रुंदारु

रुंदया-उ दर्जा, अधिकार वगैरा पदा

रुंदचणे-सक्ति (रुं) गुंतविणे सगळी भाडी रुंदवूनकोवू' -अर्थ गुंतणे, व्यापणे, कार्यमम असणे 'रुंदवयांनी सगळ्या घुंया रुंदविण्या आहेत'

रुंदया-उ दर्जा, पदवी [अर रुंदा]

रुंद-वि १ अडकून पडलेले अडपळा आलेले २ यांच विले गेलेले ३ वेढलेले गुंतलेले [स]

रुंद-उ १ शक्राचा एक अवतार, शंकर २ ब्रह्मदेवाच्या कृपायापासून उत्पन्न झालेला देव देवताविशेष ३ रुंद अकरा आहेत अकरा रुंद पदा (याचलून), ३ अकराचा समुदाय अकरा ही संख्या ४ रुंदताल शिवस्तोत्र, ह्या तालांत अकरा मात्रा व पांच विभाग असतात ५ अकराचा रुंद माऊरी, इतुमान 'चूडा मणिसह देवी प्रभु आणाय निरोप दे रुंद।' -मोराभाषणे १ १८७ -वि भयंकर, रुंदविणार [स रुं-रुंदणे] रुंकाटी-वि तीन धागे काळे व एक पांढरा नंतर एक पांढरा व एक पांढरा असे उभार व आडवडील त्याच प्रकारचे विचार कोणतीही असं (लुगडे) रुंकोप-उ भयंकर प्रसंग, भयंकर सक्क रुंद इतर जे शूद्रांचे तयावर रुंदकोप या शूरी। -ऐपो ३७० रुंगाड-धी कापड विणताना त्यात चौकटीसारखे उरविलेले चिन्ह रुंगाटी-वि रुं, गांठी असलेले (लुगडे वस्तू ६०) रुंताल-उ तालाचा एक प्रकार रुंद अर्थ ४ पदा मंगलाचरणचा एक जिवाचा एक ताल आणि भक्ताक्याला रुंदताह टा वगैरेचा -सा ३८ रुंदाचा-उ न १ काशीत केलेल्या पापाचे हलून होईपर्यंत

(काशीत मेव्यानतरदि) विद्याधर योनीत राहिलेला जीव २ (स) रीश्रकोपी, अविचारी, रागीट मनुष्य रुंदा-पु रुंद देव ताना अर्पण केलेला मामाचा वरी रुंमि-की स्मशान मणवरी रुंमटी-की (व) अपारी, हांपड 'असा नास चालेला पाहिला की आमच्या होळपाना रुंदमळी येते' रुंयोनि-की १ काशी येथील विवेश्वराच्या देवळाबाहेरील सडकापुन गेलेला भुयासासारखा प्रदक्षिणेचा मार्ग ह्या मार्गात मनुष्य मेव्यास तो रुंदविद्याच होता ह्या मार्ग उतरता आहे व ब्रह्मयोनीचा मार्ग श्रद्धावाचा आहे याच ब्रह्मयोनि आणि रुंदयोनि ह्या शब्द ज्या घराचे भाग उचसखल असतात त्याला लावतात २ लाव व अरुंद गरी, होळवरी ब्रह्मयोनि पदा रुंघात-की पार बोटे लावीची अवरा सुतांची वात असा वातीचा लक्ष लावतात रुंवि(धी)णा-उ क्षीण्याचा एक प्रकार ह्याचा आकार ठवोन्या सारखा असतो रुंदीचे टोक बटवून पाठीकडे नेलेले असते रुंदीच्या मार्गे धावणाला एक मोल भोपळा बसविलेला असतो रुंदीवर मेणात कोविस परंदे परे बसविलेले असतात ह्याचा पार तारा अणुन त्या सा, घ, सा, म, ह्या स्वरांत व आणखी तीन तारा प, सा व तार या मध्ये लाविलेला वाजविण्याचा सर्व प्रकार शीवाप्रमाणे असतो रुंदिदाति-की प्रलयकाल (माधवप्र पात हाच शब्द रुंदवरा रुंदवरी असा आला आहे) 'भयानका क्षिति सारी पर-पाती रुंदविचाति जमि पाडली।' -ऐपो ३६८ [साठ सवत्सारांते चौवटचे बीस सवत्सर रुंद देव तेचे रुंदजे सहार देवतेचे असल्यामुळे ते अनित मानतात] रुंस्थया-वि अकरा 'हृणावाहुरती ब्रह्मचारी पूजिले। रुंद सख्या नाभिपर्यंत उरिले।' -सप्त ३ ३७ रुंसावर्णि-वरदा मनु पदा -गीर ७५२ रुंदाचल-उ रुंद गावाचा पर्वत [रुंद+अचल] रुंद्याणी-की पावेती 'शिव भवानी रुंद्याणी। का पा न पावतीच रुंद्याणी।' -एरुव ५७४ रुंदावतार-उ १ शिवाचा अवतार शिवाचे उग्रस्वरूप २ (स) ताप रुंदा रानीट मनुष्य ताम्बी रुंदि [रुंद+अवरा] रुंदा प करणे-उतापणे अतिशय सतत होणे, अनि कोष येणे रुंद्राक्ष-उ १ एक वृक्षविशेष आणि त्याचे फळ याचे मोठे मोठे रुंद होतात पाने गंधरीसारखी असतात ही शाई कोंकणात बोर्डी व रुंदर कडे पार आहेत या शाकाच्या फळातील विया तेच रुंदराक्षसी यांची माळ करून शिवभक्त गळ्यात धारण करतात रुंद्राशाला एक त सदा शुद्ध असतात याच्या आणखी जाती गौरीशख व रुंद्राक्षल अशा आहेत २ शक्राचा डोळा शिवनेत्र 'कल्या णाचे आणि निर्वान मारा। रुंद्राक्षीच्या पावकातुन्य धारा।' -सुरामायणे बालकांड ११० [स रुंद-रुंदरु-अक्षर-डोळा] रुंध, रुंधट-वि रुंद, रुंदट पदा,

रुघणें, रुघणें—सकि १ अडवणें, रोवणें, अडवळ्या आणणें, प्रतिभन करणें 'ते गजवर्ग लागे बैसा। व्याघें रुगला मृगु जैसा।'—हा १२ १८६ २ व्याघणें, बंद करणें, वेडणें, महन काडणें 'आणि आधी नाथी तितुळें। रुगले असे वेणेंचि एके। कल्पातीचेनि उदकें। व्योम जैसैं।'—हा १५ ५२ [स रुघ्]
रुघणें, रुघणें, रुघवणें—अकि १ अडवळा येणें, अडवून पडणें, धावणें २ (रस्ता, वाट, जागा इ०) माणसें, गाढवा इ०च्या दाटीमुळें अडणें किंवा त्यातून जाणें कठिण किंवा अशक्य होणें, भलून जाणें, पूर्ण भरल्याने वद होणें 'स्वरूपे वृष्णाच्या अखिरत जिंचें मानस हो।'—साहू ७ ८१ ३ धडा—उद्योगत शुतलेल असणें, एखाद्या गोष्टीनें व्यापला जाणें, एखाद्या कामात अडकला जाणें, गुतणें [स रुघ्] रुघविणें सकि (मनुष्य, प्राणी, वस्तु) शुतविणें, कामाला लावणें, उपयोगाला आणणें, उद्योगत अडकविणें [रुघणें]

रुघणें—हणें पडा

रुघा—वि रोष पावलेला—मनवो

रुघाघणें, रुघावा रुंधी—रुघावणें, रुधावा, रुरी पडा

रुधिर—न १ रक्त २ -उ मगळ हा प्रद -वि तावडा [स] ० ततु—उ (शरीरशास्त्र) रक्तातील तनु दोर, रक्तामधील एक पाटेरें तनुनय द्रव्य ह्या द्रव्यामुळें रक्त गोळें ० द्रव्य—उ रक्ताचे कण ज्यात असतात असे द्रव द्रव्य, रक्ताधार जळ, रक्तकणधारी रस ० पेदी—की रक्तगोलक, रक्तात असणारा तावडा किंवा पाट्टा गोलक ० लसिका—की रक्त भिजल्यावर त्यातून वगळें होणारें पाणी, रक्तत्रल, रस ० वाहिनी—की रक्त वाहून वाहणें अशी शरीरातील नळी, नाडी, धमनी, शिर ० वाहिनीसमूह—उ रक्तवाहिन्यांचा समूह रुधिराभिसरण—न रक्ताचा शरीरात सर्वत्र होणार संचार, हृदयातून सर्व शरीरभर व सर्व शरीराच्या भागातून परत हृदयात रक्ताचें जाणेंदणें [रुधिराभिसरण] रुधिराभिसरण—उ रक्ताभिसरणसंस्था रुधिराशन—उ राक्षस [रुधिर+अशन=पाणें] रुधिरु—न (महातु) रक्त हातीये रुधिरु पीतातीरें तान्दळे। तद्यम अणौनी।—दिशु १०५६ रुधिराद्वारी—उ साठ सवत्सरातील सत्ताव धावा सवत्सर

रुंन—वि (गो) रुंन

रुपटका रुपटकी, रुपडी—उकी रुपयाबद्द तुच्छता दर्शक शब्द

रुपहल्ली—की घोड्याच्या खाशिराच्या खालचे बळ पामोळें 'रुपणी गोंडे १६ सह'—ऐरापुर १ ५१३

रुपडें—न १ रूप, सुरर रूप, गाभिराणी आहूति (प्र) रूपरें २ रूपवान मूल 'बामन रूपक रुपडे। जिक्डे तिक्डे पडे रटि।'—हानप्रदीप १०९१ ३ (गो) रूपच [स रूप]

रुपणें—अकि १ रुपणें, दलदलीत किंवा भसभुशीत जाणेंत खचणें, खोल जाणें, शिरणें, नडकणें २ वोंचणें, खुपणें, रुतणें 'जैशी केशनखें आगें वाडती। आपुलीं आपणाते रुपनी।'—रावि ६ ११८ ३ खोंचणें, रोवणें, पुरणें 'आचारभगाचीं हाडे। रुपती इद्रियापुडें। मरे जरी तेणेंकडे। क्रिया जाय।'—हा १४ २४९ **रुपण**—कीन रुण, मऊ जमीन, मुसभुशीत जागा, (जमीन, सामल भाग, किंवा सामान्य पदार्थ याचा) रुपणें जाण्यासारखा भाग रुणी—की (कों) रुण्याची, पुरण्याची काठी, पुरव दीड पुरव उचीची काठी 'विबळया माडवास साजरी रुण्या चागल्या परवडतात'

रुपद—की (रसा) एक वातु ही अनामिक असून रजता सारखी पाढरी असते ती हुंवत उघडी राहिल्यास तिचे प्राणिद बनते तिचीं घडीच प्रणिदे व गंधकिदे माहीत आहेत—झाकी १९ (२) ११६

रुपाया, रुपाया, रुपा—उ १ सोळा आणें किमतीचें चादीचें नाणें निरनिराळ्या राज्यात व निरनिराळ्या टाक्याळीतील रुपयाचा निरनिराळी नावें होती त्याचें प्रमाण पुढील प्रमाणें—कानिन्दा १०० रुपयासोबर १०४ व्यादबडी, १०४ बिचबडी, १०६ मडोच, १०९ बरोडी, बायासाई, ११२ खवायती, १०७ अमदावादी, ३७९ देसलसाई, १०९ किंरु रुपुरी, १२३ औरंगावादी, १२३ दशणी उद्या परगण्याचे अगर देशाचे नांव रुपयाला असे त्या परगण्यात अगर देशात तो चाले याशिवाय आपली पुढील प्रकारचे रुपये होते—शिक्षा, तळेगावी, फन्दाळी, उखळी, कवी, बेरापुरी, अडुशी, कोरे, ऐन शिक्षा, मलकापुरी, अलीकी, घाल्लबोगी, नीळकट्टाडी, तुडकरी, अरसीगी, इत्या, जरीकडा, काशीशिक्षा, कुलवरी, दोल्ताबाद शिक्षा, हुंकेरी, गवडीकोट, छत्रपती २ धन, संपत्ति, पैसा, नाणें रुपया व त्याचे भाव यांना पुरोहप्रमाणे साक्षतिक नावे आहेत—राम=रुपा, सीता=अपेली, लक्ष्मण=पावरी, भरत=चवरी, राम दास=भाणेली [स रूप्यक रु] ० माडणें, रुपयाची मान माडणें—रुपाची मोड करणें रुपयाचे नाणें किंवा खुर्दा करणें

रुपस—वि रुपवान्, दखणा 'वेदमचिजें रुपस। समुज सवोगीं डोटम।'—झाप्र ४४६ [रूप]

रुपा—वि पाड्या अगरर काळे किंवा तावडे टिपकें असलेला (देल)

रुपाया—उ १ रुपया पडा २ नानक शहाचा अनुयायी—निधी इयशी कोस

रुपाळें—नि रुपवान्, पण्ड, सुरर, सुरल [रु]

रुपुस्त—की गजिपाच्या मजानील एक पाणिमायिक तपद् तोंडाइन् दिशा पाटीइन् [फा रु=तोंड+पुस्त=पाठ]

रुपें—न रजत, अशुद्ध चांदी, ही मौल्यवार् पातु प्राचीन काळापासून नाणीं, दागिने इ० करिता उपयोगांत आणल्या जाणाऱ्या धातुपैकीं आहे ही पातु पारतन्यवचनवर्धनीय आहे—हाको(र) ११७ २ धंगदाचन खेळातील एक रंग ३ ओपळ्याच्या दिश्या पाला [सं रूप्य, प्रा रूप्य] रुपेरी—खी (जर) नुसती चांदीची जततार—नि १ रुप्याचे केळेचे २ रुप्याचा मुलामा दिसेल ३ रुप्यासारखे दिसणारे—रुपेरीकांटा—प्र बाभळीचा काटा. (हा पायरा असतो यावरून). रुपेरी डोळे—प्रभव पादरे होळे, कवडीसारखे होळे रुपेरी डोळे करणें—मरण रुप्याचे डोळे होणें—अंतःकाळ आल्यामुळें होळे पादरे होणें, मरणोन्मुख होणें रुपेरी निघल (निलल)—। १ छोट, चित्रवस्त्र, खडी किंवा चिंचे अगर बलबुगी काढलेल कापड २ रौप्यपट [का] रुपेरी पाऊस—प्र शोभेच्या दाहकासाठीं रुप्यासारख्या फुलाचा (नळा इ० लावला असतां) पडणारा पाऊस रुपेरी पेरण—खी पाडण्या पाटीची पेरण (पेरण=कने, नेण्याच्या जातीचे शाह) रुपेरी पिडी—येडी—खी (ल) चेपावुति, द्रव्याच्या लालचीनें करून घेतलेले यथन 'ही रुपेरी वेडी आपोआप झुडली पांत मला आनंदच आहे'—रुप्यासारखा संसार रुपेरी आहे लोखंड—न शिक्कारे लोखंडापेक्षा कमी मतीनें लोखंड रुप्याचा संज्ञेत मुलामा—प्र (ल) पाडता रंग, रुप्यासारखा रंग 'कैसावर वरादेवीने रुप्याचा सफेन मुलामा पडविल्यामुळे शरीर शिथिल दिसे'—निवि ८१५

रुपकार—किवि १ सन्मुख, जवळ डेपलेडी, निविठ, समक्ष, पुढें 'छाई रुपकार आहे'—पेद ५५९ २ तन्मयतेनें, सलह्य [का रुच+कार]

रुपगुंड—प्र (तजावरी) पाटपावरलयापेवर्जी तामीळ प्रांतांत वापरण्यात येणारा धाण्याच्या तरावर बनविलेला दगड सल्ल्यातील उभा वस्तु [तामीळ का] रुपणें—सकि (तजावरी) रुचगुडात पदार्थ वाढणे

रुपड, रुमड—प्र १ (हेट) औदवर, उवर. २ (कों) असोला नारळ व्यापारी लोकांत रुड

रुपया—प्र एक महिन्यापर्यंत निघणारा घोड्याचा दात—अथप १ ११८

रुवरु, रुरुरु, रुवेरुव, रोपरी—किवि १ समक्ष, समोर, समोरसमोर प्रत्यक्ष 'हे गोष्ट रुवरुच जाही तर बहुतेक सतम आहे'—पेद २१ ११४ २ अपेक्षित नत्रीक 'नित्यानीं छगई रुवर आहे'—दिमरा १ २०१ [का रु-व-रु]

रुयाळ, रुयाळ—प्र (कों) कुण रुमाल

रुयाद्यात—खी चतुष्पदी, चार चरणांची कविता [का] रुयाई—खी १ विवाहाद्वय २ चार ओळींची कविता [व]

रुयाय—प्र १ शरार, पेट, मित्राच, ताटा २ दमामा, एक तडेचा ताटा [जर रु-आय]

रुनीत—किवि रुबत पहा

रुयम—वि पाव—आदिपशाही कर्मानें [जर]

रुया—खी अव (व.) डाळया

रुममुम—खी सुगुरांचा आवाज [ध्व] रुममुम—मुर्मा-

किवि मजल आवाजानें, सुगुराच्या आवाजानें

रुमट—प्र (प्र) उंबर रुड पहा

रुमडा—प्र १ जून राहाळें, कोंबळा परत राहाळ्याहून जून अमा नारळ २ -वि (कु) अघोला (नारळ)

रुमडी—खी (कु) नागराचा दाडा, रुमणी

रुमणी—णें, रुमणी—णें, रुमणें—खीन नागर, बसर,

डवर, तिकण, होळें इ० वा दाडा—मूठ रुमणवाक, रुमणी-

रुमणीवाक—प्र सोनाचा किंवा बखळीचा रुमणीच्या वळणा

सारखा बांड किंवा वळण 'सोताच जागोजाग रुमणवाक आहे

म्हणून मोतगी कठीण' [रुमणी+वाक] रुमणमोडया—वि

१ रुमणी धरणारा, नागर हाकणारा, नाग-या २ गावडळ, खडे

गावीं राहणारा, खडुत रुमणवाक—प्र रुमणवाक पहा

रुमा—विना व १ सांवर देशांतील सोावर हा शब्द जगवे-

दात गाडवतो रुमा सोपवताजवळील जो प्रवच हो रुमदेश—भाज

८३३ २ -खी विना सुमीवडी—इको

रुमा(मा)मस्तकी, रुमेमस्तकी—खी एक औषधी पदार्थ.

रुमाल—प्र १ चौकोनी वस्त्र, कडका, तोंड पुसणें, हात

पुसणें इ० करिता उपयोगांत आणावयाचे वस्त्र २ होक्याला

गुडाळ्याच्याचें चौकोनी वस्त्र ३ वेदनवस्त्र, कागद, वया इ० गुडा

व्यत धातून देण्याचे कापड ४ जमाखर्चाचे कागद इ० फडक्यात

धातून केलेले गाडोडें, दप्तर ५ राजेजवाडे इ०च्या वर वाण्याचे

शय्याकारणें वस्त्र 'रुमाल देविका जिन्ने घारिती करी।'

खण्ड २१ ३१ इतहाचे निशाण लक्षाईत सेनापतीनें किंवा राजानें

रुमाल फिरविला तर तो दुसऱ्या पक्षाच्या राजास किंवा सेनाप

तीस धारण गेला असें पूर्वी समजत ७ देशपाड्याला किंवा कुळ

कर्ण्याला दिसेली इनाम जमीन (हीस असें नांव पडण्याचे कारण

या लोकांना रुमाल किंवा दप्तर बाळगणें लागते) ८ (खा)

उपरणें (कों) दुर्माळ [पा रुमाल, रु=चेहरा+माल]

रुमाली—खी १ (व्यायाम) सुल्ल फिरविण्याचा एक प्रकार

२ -प्र चट्टी, (माळवी) लघोट 'पहिलवानां जागियाचे आत

रुमाली घासलेल्या असून 'पहिलवान व इस्ती ११ ३ (वेरडी)

शरीर आत जाईल असें मितोला किंवा धाण्याला पाडलेले भोंड

—गुजा १० ४ कटुताचा एक प्रकार—जात -वि चौकोनी

रुमाली गज—प्र कापड मोनण्याचा १४ तसूचा गज जमीन

मोजण्याचा १६ तसुचा गज असतो त्यास रेशमी गज म्हणतात. रुमाली घडी-ही चोळखण ६० ची एक प्रकारची त्रिकोनी घडी, शिमी घडी रुमाली पाटी-ही दोन, तीन थाल्या धान्य राहील अशी वाहूची पाटी, टोपली रुमाली रस्ता-उ एक मेकास काटकोनात छेदणारे रस्ते 'रुमाली रस्ते बांधून चार।' -अफला ४९ रुमाल्या-वि नेहमी होक्यास रुमाल बांधणारा व कधीहि पागोटें न घालणारा

रुमोरम-वि (व) पूर्ण रुमोरम खूप झाला तबक्याने' रय, रयटी, रयफुल, रयमादार, रयी-रई रुई, ६० पहा

रयदाद, रुपदाद-किवि प्रविष्ट, प्राप्त 'आ अमा रत्-पन्हाकडील खैरीयत कळमी करून शादमानी रयदाद होय तें केळें पाहिजे' -पया ६०३ [अर]

ररयात-ही भाडमीड, पक्षपात, भेदभाव, सुरवत ररयात पहा 'चौकशी करून कोणाची ररयात न घरिता' -बाडसमा २३२८ [फा]

रल्लोदला-उ एक प्रकारचा लगाम -अप ११८५ रवा-न अव (कों) खजेव फोड रूपदा रशयत, रशयत, रशयत, रिशयत-ही राव [पा रिशय] छाचरशयत-न साचलुवपत

रपा-शा-उ (महातु) कौथ, सताप 'तरमरण रपा दाखवीले मुरारी।' -गस्तो ९३९ [स रू, रपा]

रपी-उ (अप) ऋषि [स ऋषि] रसया-वि (साक तिक) सात ही सख्या

रुट-वि १ रागावलेला २ हलकेला, नाराज, नाखुप [स रुट-रागावणे] रुट्टी-ही राग, कोथ, राग आला असता अवणारी स्थिति, रुवता 'तुची रुट्टी आणि रुठी। दोन्ही तृण प्राय माथिये रुठी।' -सुवभा ११४५

रुसकत, रुसकत-ही परवानगी, रजा, नोकरी सोडणे रुसवत पहा

रुसणे-अकि १ मित्र ६० आपल्या आप्तानें कलेरी गोष्ट आपल्या मनास न आल्यानें त्यानें आपेंच करून समजी करावी अशा तऱ्हाचा भावनापूर्वक धोष येणे, (स्वत) रागावणे, (स्वत स) घुस्सा येण, नाखुप होणे, राग घरणे, अवोला घरणे २ (ल) दूर करणे, नास करणे, नाहीसे करणे आता तसि हात वरी। तुज सामोरे गोमटी। जया कमावें दिरीटा। कमपि रुम।' -झा १८ १९५ ३शाब्दे दखणे 'आमाळें भनु' प्राप्त। ते आमाळ कोजे प्रकटते। गुपुष्टि गुपुत्तया रुवें। ते तेवि कोणा।' -अष्ट ७ १९ ४ त्याग करणे, टाकणे 'या सापरिया योगदिवनी। उरुन वसित' या बहुती। सध्याच्या सपता। रुवानिया।' -अष्ट १ ११

-झा १ ३८७ ५ (महातु) मारणें 'आठ ठावें महाकाळ। ते हीं रैन।' -शिशु ९२० [स रू म्रें जि रु] 'फुगणें-अकि रागावणे आणि खरफडणें, घुम्यासारखें वडणें रसका-वि (कों) चारीक सारीक गोष्टीवरून रागावणारा किंवा रुषणारा, वारवार रुषणारा [रुणें] रसवा-उ राग, घुस्सा, रुषण्याची क्रिया, रुषलेपणा रसवाफुगवा-उ राग आणि खरफड, हट, रुषणी, तकार 'मुलीकडल्यानीं मुगकडल्या झाडून सा'या मान करणींचा रुसवाफुगवा जिवल्यातिथ कसा अगदीं मनाजोगा मिटवून टाकला 'रसविणें-अकि (एखाद्याला न आवडणारी गोष्ट करून त्याला) राग किंवा घुस्सा आणणे, नाखुप करणे, विषडविणें खोड्या काढणे [रुणें चें प्रयोजक]

रसीत-किवि रुजू होउन 'जमीनदार व सस्यानिक बंगरे घाटग आदीकरून रुबीत होउन मयदिनें वरीत नाहीं' -बाडशाळ १८७

रसु(रु)म-उ १ दसमुख व दत्तपाड्याचा जमिनीच्या उत्पन्नातील भाग २ हक्क पैसा, कर पैसे, हक्क म्हणून दाखवाचें वय हक्क रोकडावळ, दरसाल मिळणारी नफा नेमणूक 'रसदा ठाव करून घऊन त्या-ऐवजीं जमीनदाराचा ऐवज हक्क रुसुमा बदल' -बाडसमा ४१२ [अर रसु(=पाल, रीत) अर] 'इलाखा-उ कुळकण्याचा हक्क 'रुसुम इलाखा नाहींच बीं वा।' -दावि ३८

रसकत-ही रुसवत पदा

रस्त-वि (गे) पावडी

रस्तम, रस्तु(स्तु)म-उ मोठा पराक्रमी व घाडसीपुष्ट राणाचा भीमसेन, दराणातील वारा वीरापैर्षी एक (सदानामा काव्यातील एक वीरपुष्ट याची इस्कादियारबरोबर दोन दिवस कुस्ती झाली व त्यानें गेदेनें त्यास मारिले) [फा] 'राच-उ रस्तमसारख्या पराक्रमी धोच्याला दाखवाची पदवी मावळांतील कडू आडनावाच्या देसमुखास हो पदवी होती -शिदि ८३२ रस्त(स्तु)मो-ही शौर्य, शक्ति, पराक्रम, धारिष्ट 'शावास तुषच्या दिपतीची व दिररी रस्तुमोची।' -पया १४०

रुह-वि वाडणार, उत्पन्न होणारा उगवणारा ह्याचा उप योग उपपदतत्पुष्टमसाघात उत्तरपदीं होतो रुदा = शिरोरुह = केम सरोरुह = केमळ कररुह = नल महीरुह, मूरुह = साठ 'तगानि रु मूरुह अमहर स्वयें पाकले।' -नरहरी गगारत्नमाला १४८ (नवनीत पृ ४३०) [स रुह-नाटणे]

रुह राही-ही नीलगाव

रुहई-ही एक मोठे झाड

रुळणे-अकि १ लाळणे, लेंवणे, सेल दिवा माकडेवणे हाणें 'अदिशिद्धा पायकुळामात्री रुळती सपरा।' -मुआदि

१९ १५ २ (अल्कार, केस इ०) शोभा देत हाल्लें, झुळें
'कस्तुरी मळवट चंदनाची उठी। रुळे माळ वठीं वजयती।' -
तुगा २ 'भाळीं झुरळीत केस रुळती।' ३ शोभिवत दिसणें,
शोभणें, सुंदर दिसणें ४ (वख, दागिना इ०) वापरण्याचें चोळ
वटणें, मळणें, चुरगळणें, 'कांदो रुळला दिसे थिरा मस्तभीचा
धीरमा।' - होला १४ ५ मळणें, झाकणें, रोपणें 'म्हणोनि झणें
उजळें। का अत्राणें रुळे।' - अमृ ४ १७ ६ परिचय होणें, सराव
होणें, वहिवाटणें, एकाद्या कामात किंवा नोकरीवर किंवा काहीं
मळळीत अभ्यस्त किंवा परिचित होणें, भीड मोडणें, परिपाठ
पडणें ७ एखाद्या विषयात साफाई प्राप्त होऊन प्रगति होणें, होऊ
लागणें ८ - सकिं गुडाळणें, पडी घालणें, चुरगळणें [स २८]
रुळलेला-वि वहिवाटेला, परिचित, वापरानें शोयीचा किंवा
सुखकारक झालेला, ज्याच्या आगवळणी एखादी गोष्ट पडली आहे
असा, एखाद्या शास्त्रात, कामात अगर कळेंत वहिवाटेला रुळला
मळला-वि (कपडा, दागिना इ०) वापरानें मळलेला, वाप
रून घाण झालेला [रुळलेला आणि मळलेला]
रुळें-न क्रियाचा पायाच्या घोटशावर घालण्याचा एक
अल्कार
रुक्ष-वि १ शुष्क, कोरडें, ओलावा नसलेलें, स्निग्धता
रहित २ कोरडा, कठीण, वेचव, रसहीन, पाणी किंवा रस नस
लेला (खाद्यपदार्थ) ३ पाणी किंवा झाडे नाहीत असा,
शुध्दहीन, वालकामय, ओसाड, रसरसीत (प्रदेश) ४ कोरड, कँस,
मंदूर, ज्याच्या योगानें अत करण रजन नाही असें, रस, कारुण्य
अगर माधुरी नाही असें (भाषण, लिखाण, गायन) 'इत्यादि
रुक्ष बाणी कृष्णला जो सभेंत आयकवी।' - मोक्षणें ६ ६२ [स
रुक्ष-कोरड बोलणें]
रुक्ष-उ रीत, अवल 'नास्मीक मुनि आणि रुक्षतानर
गण। विभीषणादि सकळ भक्तसी।' - स्वातुदिन ७४ ७७ [स
शुक्ष]
रुक्षांग-न (कों) दुसऱ्या झाडावर वाटणारें एक झाड
याला फक्त पात्या येतात व तें झाडाच्या डोलींत किंवा कोवणींत
वाटतें याच्या पात्याचा रस हयगयीवर येतात [स पृष्ठांग]
रू-उ १ पिजलेला व सरकी काढलेला कापूस २ (खा)
कापूस [स रूत, वे प्रा लज, हि रई] ०दार-वि ज्यात
कापूस भरलेला आहे असें, मज [हि] ०भरी रुजई-की
कापूस भरलेली रुजई - पशवकालीन महाराष्ट्र ३३०
रू-न १ गजिकाची पुढी भाजू २ कोजेची अघादी,
रोख ३ भीड धाक, अन्न [फा रुज] रुचाकडून मागणें-
गजिकाच्या हावात उतारीनंतर जे पान माग्यें तें पोटाकडून
म्हणजे चवरीच्या खालच्या भाजून मागण

रू-न (कों) रावडा, डोक्यातील फोड -भव रुवा-वें
रू-पु एक प्रत्यय हा लघुना दसक प्रत्यय पाणिनीय
स्वरूप प्रत्ययापासून निघाला आहे उदा ०वाचरू=व्याप्रतर, म्हंसरू=
महत्तर, वाचरू=वत्सतर-वच्छअर-वासरू इ० -भाभ १८३४
रुई-न-किवि शिरस्त्र्याप्रमाणें [अर रूप]
रुख-न (चवुरी) पाण्यातील नाव, पाण्यावरून जाण्याक
रिता केलेलें ल्याडी साधन, डोंगा [स रुख]
रुख-पु १ शाड, पृष्ठ 'रुख मोडिले हें वाणिता।' -
दाव ४६० २ रहाटगाडग्याच्या कणेकडाची टोकें ज्या दोन
आठव्या लाकडावर टकलेली असतात तीं प्रत्येक ३ खासारहित
शाड, शाडाचा सोट ४ शाडाचा बुधा [स वृक्ष]
रुख-पु १ रोड 'ते इग्री वरिलस रुख दगारव
नाहीत' -दिमरा १५४ २ लक्ष्य, रोख, दिशा, इरादा, रीत
'रुख कोणीकडे जावयाचा हें समजलें नाही' -रा १० २६५
[फा रुख] ०न देणें-समोर बोलणें न करणें 'आनि स्वामी
कडील धोंडाजी अगर आम्हासी रुख येत नाही' -पेद १० ७२
०मिळविणें-(व) मिळतें येणें, सलोखा करणें
रुखनळणी-की कमळाचा तेल 'जळामध्ये राहें रविप्रिय
सदा रुखनळणी।' -दावि १९४ [स वृक्ष+मलिनी]
रुच-की १ स्वाद चव, लज्जत, रसाळपणा २ चव,
स्वाद येण्याची शक्ति, इवि ओळखण्याची शक्ति, जिभेची गोडी
३ आवड, गोडी, चव, रुचि, नाद [स रुचि]
रुचक, रुचकास्थि-न १ ज्या हाडाचे दांत बनतात तें
हाड अस्थि पडा २ एक उपरत हें विवळे, दिवें, पिंगट
अगर झुप्र कणांचे असतें हें कायमीरमध्ये सांपडतें
रुंदी-की १ (महातु) रुजी, गुजारव 'धुमाडि करि
तमति मधुकरा। रुंदी घालिताति।' -विशु २८६ २ हूप, रजन
'ऐसे नावाविष खेळु खेळतु। वे०० राभासी रुंदी उपजवीतु।' -
दाव ८८ [रुजी]
रुटका-पु विन्यापिकां लहान असलेलें जमीन भोजणीचें
परिमाण [फा]
रुढ-वि १ उगवलेला, उत्पन्न झालेला २ रुढिगत, वाढ
लेला ३ प्रचारात किंवा पालू असलेला, जाहीर, समाजात पालू
असलेला, सर्वप्रसिद्ध, पुप्रसिद्ध ४ सर्वसामान्य, माहीत अस
लेला, प्रसिद्ध (मत, सप्रदाय, कल्पना, व्यवहार, पाल इ०)
५ पुप्रसिद्ध वाढलेलें, प्रसूत झालेलें [स रुढ=वारणें] ०पण-न
प्रतिष्ठा प्रचारात येणें 'माधुरी मधुरता। धुमारी धुमरता।
रुढण वचिता। दिसे मळे।' -शा १३६ [स रुढ] ०दाप्द-
पु जो रुढ सिद्ध अणुन सरेतानें किंवा रुढीं अर्थाचा बोध
करून दतो असा शब्द -नि ४९ रुढणें-गति १ प्रसिद्ध

होणें, रूढ हाणें, प्रचारात येणें, पसरणें 'तुह्या कृपावळेचि सर्वे रुढले यया मदी।' - निमा १ ३२ २ उत्पन्न होणें, वाढणें तयार होणें 'तै अज्ञान एक रुढे। तेणें कोढविरूपाचें माढें।' - झा १५ ३४२ ३ कोळणें - शर रूढव(वि)णें, रूढानणें - सकि १ वाढविणें 'जयी कीर्ति रूढवी।' - झा ३ १९० २ जाहीर करणें, प्रसिद्ध करणें, प्रगट करणें 'लोकत रुढविलें पूर्ण। कीं गोवत्स मारिलें शाईलें।' ३ प्रघात पाहणें, प्रचारात आणणें रुढि, रूढ-की १ वाढ २ उत्पत्ति ३ प्रसार, फैलाव, प्रसिद्धी ४ चाल बढिवाट, गिरस्ता, सप्रदाय, प्रघात ५ कीर्ति, प्रसिद्धी, योग्यता 'तुवा म्हणे कवी। जगामयीं रुढी दावी।' - तुगा ६२१ ६ केवळ लोकसेवावरून उरलेला अर्थ

रूप-न १ बाह्य स्वरूप, देखावा २ आकार, आकृति इत्ये पदार्थ ३ चेहेरा, तोंडवळा, मुद्रा, मुखवटा ४ (व्याय शास्त्र) कोळपानीं दिसणारे पदार्थाचे रंग आणि आकार ह धर्म, नेत्र ह्या इद्रियाचा विषय ५ नमुना, विशेष मासला टाविक ठेवण, विशिष्ट घडण, अवस्था, स्थिति ६ सौंदर्य, शोभा, तेज, पाणी, भूषण, शोभादायक गुण, बाधेवृद्धपणा 'हें काम कसें की मनुष्यानें जीव देऊन केले तसें रूप यायचें नाहीं।' ७ मूल धर्म, स्वभाव, गुणधर्म, मूल अवस्था ८ (व्याकरण) नामाचें अगर घातूचें प्रत्यय इ० शब्द सिद्ध झालेले स्वरूप, स्थिति ९ (व्याकरण) वीणताहि घातू विधि अगर विषय या अर्था चारविला असता त्याचें होणारें रूपांतर रूपें दोन आहेत-वरण रूप व अकरणरूप १० तादात्म्य, प्रतिधिय, सौंग, सारखेपणा, वेग उदा० पितृरूप, पिशाचरूप, वायुरूप, अलङ्काररूप इ० ११ (गणित) एक ह्या सक्थेची सज्ञा, बीजगणितात व्यक्त सरूया १२ एक परिमाण दुसऱ्या परिमाणात नेले असता होणारा बदल उदा० अडीच हायाचें आग्याचें रूप बाळीस आणे १३ (वैद्यक) निदानाचा दुसरा प्रकार १४ एखाद्या कामाचा अथेस्वर किंवा प्रशस्तीची परिणाम, बीज, कटूपता 'वृत्तान्ताची नोकरी करण्याचें रूप होत नाहीं।' - उ० चण्दाचनी गजिपत्तील सातवा राग [स] (वाद्य) ० करणें-सागणें निरूपण करणें, वर्णन करणें 'जरी प्रतेचेनि आयिलेणें। थीगुमामच्या रूप कर्म म्हणे।' - झा १० १४ ० पालटणें-१ आकार बदलणें, निराळी आटनि घेणें, वेग बदलणें 'असे वानररूप पाळोनि। जणुप्रमाण वेग पाणि।' - रावि १९ १०१ २ तोंडवळा, रंग, वर्ण, वेष सौंग इ० बदलणें, चेहरा बदलणें ० होणें-एखाद्या कामाचा पुनरिणान होणें, वेष होणें, धैर्य मिळवणें, कष्टादायी होणें 'जीव वृद्ध काम बस या वण त्या कामाचें रूप दावयाचें नाहीं' रूपारस येणें-आचार योग्य, उत्पन्न होणें, नचावसाय देणें, वागल्या स्थिती प्रत येणें, पांजले गुण देऊ लागणें 'दा इष्टरुच गाथिलां वाच्य।' -

तयासि सायास लागनी फार। मेवर्गी रूपास येता साखर। कवी खाणार जाणती।' सामासुद्ध- ० फार-न मूर्ति, प्रतिमा, प्रतीक -प्रिपु ० वेरूप-न चालले विवा वाईट रूप [स रूप+ विरूप] ० रंग-प्र बाह्य देखावा, मामान्य स्वरूप, आकृति आणि रंग रंगरूप पडा 'रूपास चातुर्यकला पाहुनि झालें खुशी।' ० रत्नपरीक्षा-की नाणीं आणि रत्नें याची परीक्षा, चौसठ कलापैकी ही एक कला आहे ० रेखा-पा-की १ बाह्य देखावा, बाह्य मर्यादा २ घात, आगल्य, घटना, बाधा ३ आराखडा, कच्चा नकाशा ० लावण्य-न आकाराचें किंवा बाह्याचें सौंदर्य, आकार, चेहरा व ठेवण याचा मोहकपणा, देखणेपणा बाधेवृद्धपणा ० लिपी-की सारणी, छत्र -साठे, रासायनिक ० परिभाषा (६) फॉर्म्युला ० धर्ती-की सुदर छी, देखणी छी [स] ० चान-वि १ सुदर, देखणा, चांगल्या वाक्याचा २ रूप अपलेख, आकृति असलेला, आकारयुक्त [स] ० विकार-प्र एका रूपानून दुसऱ्या रूपात आणें, रूपांतर, अवस्थांतर उदा० वेडक मूळचा जलविहारी. परंतु स्थलविहारी होऊन हवेचें श्वासोच्छ्वसन करू लागला या रूपांतरास रूपविहार म्हणतात -प्राणिमो ७६ रूपांतर-न १ अन्य रूप, दुसरें स्वरूप, नवें स्वरूप २ फार, बदल [रूप+अंतर] रूपामिमान-प्र सौंदर्याचा अभिमान, देखणेपणावरूनचा यवें [रूप+अभिमान] रूपप्रलि-टी-की नावें किंवा क्रियापदें याची प्रत्यय लावल्यानंतर होणारी रूपें दिलेले पुस्तक [रूप+भावलि] रूपपेढें-न १ (का०य) सुदर रूप, गोजिराणें रूप, रूप, मूर्ति, मोहक मुद्रा 'सावळें रूपपेढें चोरोटे चित्ताचें। उमैं रानीचे विटवरी।' - तुगा २६ १० २ मुखवटा, मुखगेष, घुरळा रूपस-न स्वरूप, सौंदर्य -वि (काव्य) चांगल्या आकाराचा, सुदर, रूपवान, नीट नेटका, घुरेल, शोभिवत, वखणा 'कुशी उपहासे रूपसा।' - मुसमा १५ २७४ रूपी-नि रूप घालेल्या, त्यासारखा, एखाद्याची आकृति धारण करेल्या सगळ्यात विषयास्वरूप, देवरूपी, दैत्यरूपी, रूपिणी-की रूप घेतलेली 'प्रणवरूपिणी मूळप्रकृति।' रूपक-न एक अयोंकार येथे उपमान आणि उपमेय याचा अर्थद वगिठेला असतो तेथे हा अन्कार समजावा, मुख्य बोल्याचा विषय अन्योचीने सागणें [ग रूप=रूप देणें]

रूपक-प्र एक ताल ग्याच्या माथ्या वात व विभाग तीन असतात हा कणांक सगीत पद्धतीतील आहे त्याचे मात्रा प्रकार पाच आहेत ते अमे-५ ६ ७ ९ ११ 'धृताला रूपका। हरि नाचता पायधट्टिचा।' - भाए ४६० रूपकालप्ति-की. (सगीत) बीजचे बोल व तिषा ताल ह्यानें रागाचे प्रदाशन करणें रूपकालाप-प्र (सगीत) रागविस्तार करीत असता योन बीजचीं अशुर् व ताल नसून स्वराच्या समुदायाचे वेगळावे भाग बद्दल केलेले रागाचें भंडन दिला रागविस्तार असतो.

रूपस्त—किं पुढे व मागे, वर व खाली, साक्षाद्वा व माध्याह्नन, पोटावद्वा व पाठीवद्वा, आरंभी व शेवटी, दोन्ही नेकें धरून, जोडीने 'श्रुत्युगाच्या रूपस्तांग म्हणजे मागे व पुढे मिळून दोन्ही बाजूस'—गीर १८९ [फा रुम-पुरत]
रूपस्ताचीं कामे—सुवर्चां मागचीं कामे

रूपेस्त—वि (गो) रूपवान्; सुंदर [स रूप]

रूप्य—न रपे, चांदी [स] रूपतस्ती—भी रुप्याचा मुलामा; जर्मेनसिल्वर

रूप्य—न (गो) चार पे, फटा

रूपकार—प्र हुद्दम, आशा [हि] रूपकारी—भी

• मुनाषणी

रूपगुंड—न (तजावरी) ? वैभवेवांचे कुड २ उराळ, वरगुड पदा

रुमरु रुमरु—किं दवरपदा 'त्याम निरोपसमयीं विद्यमान राजश्री बाबासाहेब शुक्रवारचे बाब्यात रुमरु पाहून दिव्हा'—बाबुरा १११ [पा]

रुमल—न रूप देशांतील एक दीड रुपया किंमतीचे नाणे
रुम, रुमशाम—न रोम, तुर्की साम्राज्य, वॅन्स्टॉडि-नोपल

रुप्य—औ १ हई पित्रेण कापूस २ रुईचं ताड लाच्या बोंडात कापसासारखे तद्र असतात

रुप्यदाद—वि प्राप्त आलेले [पा]

रुप्येशा—प्र थोडेस्वार [पा]

रुप्यात—भी सुर्वत, भाडमीड रुप्यात पदा 'कोणाचो रुप्यात न घरिता वसयताचा हर एक मजकूर मनास आणून बाजवी भोसल त्याप्रमाणे विदित करणे'—ख ७ ३४९० [फा रुम-यात]

रुवी—औ रुईचं ताड.

रुळ—प्र क्रियांचे एक पादभूषण, पैरण, नूपुरासारखा चांदीचा दागिना 'रुळ साखळ्या घालून हलू हलू चार कदम चालावे'—सला ४६

रुळ—प्र १ वाटोळी आखणी २ भागमाडीचा रोहमागे ३ छापताना टाईपास शाई राखण्याचे साधन ४ रस्त्यावरील खडी दाडण्याचा वाटोळा दगड अगर लोखंडी यंत्र [इ रुळर रोड (पक्षाद्र प्रश्न मल्लत्या) रुळावर नेणे—गीरमुवाचे, अपस्तुत कोणे] 'प्रश्न मल्लत्या रुळावर नेऊ नकोस'—सुदि २३१ रुळणै—कि म्हणें पदा रुळी—औ म्व नियम कायद 'सरकार रुळी करणार आहे'—दि १ ३२५ [इ रुळ]

रे—उद्ग. ओरु बे (हाक भारताला उपयोग) 'भूप म्हणे रे सुता'—मोर्कण ५१२

रे—प्र एग जातीचा मासा

रेहला—वि (मद्रा) रचिलेला 'रेहल्या हाहावी मोळी। मुन्दायया घडी। वोटौनि शिरादळी। निहारिजे।'—ज्ञान प्रबोध ७५२ [स रच, रेहणीचे धातुभाषित]

रेह—औ चगळ, पिपुळता, रेट, रेललेल

रेखटी—औ रेपोटी, थारीक रेप [रेप]

रे(रे)णें—सकि १ (म्हम, रेहा ड०नी) ओरहणे २

भोगन्या भाषाज्ञानें बोलणें, गाणें, मोटपा, कईश शब्दानें बोलणें, मोटपानें हांक मारणें ३ चरफडणें, फिरिणें, अमनुष्यपणें ओर हणें (गो) रेखोंचे [प रेप=अम्यक हाड दणें] रेकत—

किंवि हद्द जडपण, आळसटपणानें, आळसावत, मद गतीने, (किं) वरणें, बोळणें, चारणें] [रंगत यावदल वरीस हाड या बाकूपचारात आलेखा दिसतो यादिबाय इतर टिकाणीं यात्रयीं

रेकणे याचा उपयोग नाही] रेकत येणें—(म्हैत अभिलाषानें ओरहा येते त्याप्रमाणें) सालचीनें, आपण होऊन येणें, वस्तुकते सुळें धावन येणें 'आम्हास श्रीमत होऊया, मग कोण पाहिजे तो

रेकत येईल' रे(रे)काटया—वि म्हडीसारख्या आवाजाचा, रेहन बोलणारा, योगन्या आवाजाचा, कईश आवाज असलेला

रे(रे)कला—प्र १ छळा, एका, एक नेलाची माडी २ जमिनीत बों पेरल्यानवर वर माती होटण्याचें भाजत, कुळव ३ सुलग लावून सडक कोटण्याचें एक साधन ४ एक प्रकारची तोफ;

एक बुडीसारखे इत्यार 'निक्षयंत फिरगी रोहिला जगी। मारितो एग रेकरयाचा।'—येरो १८२ [दि रुहला]

रेकाई—न १ दसर, कागदपत्रे, फाईल, भागील पत्रव्यव हार अगर प्रकरणे दावे टोळण, ऐकप्राणीं टाचून ठेवणें २ आलेख, ध्वनिलेख, यंत्राच्या साह्याने घेतलेला गाय्याचा आलेख जेनो

ग्राफची तपकडी

रेका—प्र हिंदुस्थानी किंवा फारसी भाषेंतील एक गीताचा प्रकार [फा रेस्ताह]

रेख—औ (पो) रेप, रेपा [स रेपा]

रेख(घा)टणें—सकि १ (कागद मित इ०वर) चित्र, आकृति शब्द इ० काढणें २ (कागद, मित इ०वर) अन्यवस्थित पणें रेखोटया काढणें, रेपा काढून विरूप करणें, चितारणें [रेखणें]

रेख(घा)टणी रेपणी औ १ आकृत्या किंवा रेपा काढणें आखणें २ वर्णन, विस्तार, आखणी ३ आखण्याची पट्टी, आखण्याचें साधन, रुळ

रेखणें—सकि १ (जमीन, कागद मित इ०वर) रेपा किंवा रेपोटया काढणें २ (चित्र, काही आकृती) मित, कागद इ०वर रेखांच्या योग्याने काढणें ३ घासून गुळगुळीत करणें ४ (देव हाउ इ०च्या प्रतिमा मूर्ती) मनात टसवून घेणें, वस्तिपणें

आंग, कपाळ इ०वर (गद्य इ०) रेखांच्या रूपाने चिन्हित करणें कोरणें, नीट करणें, प्रमाणात लावणें, काढणें 'चतुर्भुज माळा वळें येकावळी। कस्तुरी निळळी रेखिलीसे।' - तुगा ८ ६ कव्हाच्या सुण्या किंवा दोईच्या केसाच्या पट्या चापूनचोपुन वसविणें ७ वणेंन करणें, विंबविणें, ठसा समटविणें, चित्रित करणें 'ऐकोनि जो स्वहृदयतचि रेखिला हो। प्रत्यक्ष तोचि नयनीं हरि देखिला हो।' [रेखा, रेपा] रेखला, रेखलिया-वि १ नीटनेटवा प्रमाणवद् २ कोरीव, कोरलेला, रेखलेला, सुट्टा ३ योग्य, बरो हर, ततोत ४ चित्र काढलेला 'म्हणोनि माझी देखरी। मौना चेहि मौन करी। हे पाणिवावरी मकरी। रेखरी पा।' - अमृ १० १७

रेखणें—क्रि वि ओरवणें, रेवणें पहा 'आडवे होऊनि रेखत गेलें।' - दावि ४८४ [रेकणें]

रेखा—स्त्री १ रेप, रेपा २ काढलेलें चित्र किंवा आकृति ३ मर्यादा, सीमा 'जेय साहित्य आणि शाति। हे रेखा दिसे शोळती।' - हा ४ २१८ ४ राग पकि, ओळ ५ हात, चोट इ०वर जन्मजात चिन्ह असतात तीं 'ध्वजवस्त्राक्षरेखा। पर पीचीं सासुदिकि देखा।' - पद्व १ २२ इ लका व मेळ याना जोडणारी दक्षिणोत्तर रेखा, याम्योत्तररत्न, ध्रुवाधुन आणरी रेपा, क्षुप्य रेखाश ७ काव्यरचना 'नवल शोळतीये रेखेची वाढणी। देखता शोळपाडीं पुरों लागे धणी।' - हा ६ १८ ८ यथोक्त कर्म ९ (क्षुप्य) नृत्यामध्ये अग्रप्रत्यंगाची अवचितता। आनन्द देणारी मनोहर ठेवण [स रेपा] १० कळा-की चित्रें काढण्याची कला (१) द्वाद्दश ११ गणित-न भूमिती. रेखांतर-न रेखाश, पहिल्या रेखाश्रतापासुनचें पूर्व-पश्चिम अंतर [रेखा-अंतर] रेखापात-५ मध्यान्हरेखा पहा रेखावृत्त-न भूगोलावर उत्तर व दक्षिणध्रुव यांना जोडणारे व मूमध्याला उदून जाणो वृत्त, माध्यान्हवृत्त, याम्योत्तरवृत्त रेखांश-५ वीजत्याहि स्थळाचें पहिल्या याम्योत्तररत्तापासुन पूर्वकडील किंवा पश्चिमे कडील अंशात्मक अंतर

रेखाट्टा—५ नकाशा, आराखडा, रेपाचित्र

रेगडी—की एखाद्या अवयवाला देणारा पेटका (कि० वळणें)

रेगणीया—की मिरचीची एक जात या जातीची मिरची मोठी असते - रुवि ५६८

रेगणें—अक्रि १ रागणें, सरपटणें २ आळसानें, मदगतीनं अगर अनुस्वाहानें काही काम करीत राहणें, चुकवीत चुकवीत काम करणें [स रिं रिं]

रेगरेंग—की (ना) किरतीर, पिरतीर रिंरिं पहा

रेगळ—की रेल्वेच, चंगळ, २२५५५५, ६५५५, ७५५५

रेग(गा)ळणें—अक्रि १ आळसावणें, आळस भरणें, आळसानें अगर मद गतीनं काम करीत राहणें २ मागें पडणें, मागें राहणें ३ दमणें, अति थार होण, मोटपा परिधामासुळें यकणें, [रेणें] रेगळता-वि (राजा कुण) अति मदणें काम रणारा

रेगळा—न (कु) चाभाराचें एक हत्यार

रेगापोंगा—५ (ब) निवळ लोक, रडका कारखाना दुर्वळ सध 'आमचा रेगापोंगा आहे तुमच्या भावशावर'

रेगी—स्त्री (ब) आच्छादन नसलेली व वजनानें फार हलकी अशी बेगगाडी रिंगी पहा

रेघ—स्त्री १ रेपा, ओळ २ कांहीं आकृतीची मर्यादा ३ चेहरा, हजामत, दाढी वरून कपाळावरील वेंस न्हाव्याकडून काढून महिरपरीच्या आकाराची आकृति हौशी लोक कपाळावर करवितात ती (कि० घरणें) सरकारी किंवा इतर कामाच्या कागदावर निर निराख्या लावीच्या व प्रकारच्या व निरनिराळे अर्थ असलेल्या रेघा मारतात त्याचीं नावें - किंदरी, वितावरी, खडे, दुरकानी, तिरकानी, दफाते वितैन, चीत, मसुदर किंवा मनोदर, महदर, शरायती, हरक, हिकायती इ० (कि० ओढणें, काढणें, काढणें) [स रेपा] १० ओढून देणें किंवा काढून देणें-एखाद्याच्या वतनाला दिवत लावून देणें, त्याला वतनाचे नियम घातून देणें ११ घाटो-दाढी वरून कपाळावरील वेंस काढून महिरपरी प्रमाणे आकार वरणें १२ मारणें-हृद टाविणें, ओळ वाढणें रेघे रूपाने आणणें-घेणें-चढणें-उत्कर्षाच्या स्थितीस पोचविणें, पोचणें, वैभवशाली करणें, होणें, नावावरूपाला आणणें, घेणें, कर्जिता-वस्त्रेण आणणें, घेणें काढल्या रेघेन-रेघे-चालणें घाणणें-इरणें-उडून दिल्याप्रमाणें, सांगितल्याप्रमाण, नेमल्याप्रमाणे वागण, आणून दिलेल्या मार्गानें चालणें रेघनरेघ-क्रि वि पूर्ण, खडानखडा, बारीकसारीकछुदा रेघरूप-न १ पदावाची घटना किंवा आकारमान २ पदावाचें स्वरूप ३ उत्कर्षाची स्थिति, मरमराट, पूर्णपणा रेघरूपास आणणें पहा रेघटी, रेघोटी-की (वाक्योक्ति) रेघ, रेपा, ओळ रेघाटणें, रेघाळणें-गकि रेखाटणें पहा

रेघळण—अक्रि १ आळसानें किंवा मदगतीनं (काम, धंदा, माणूस इ०) चालणें चालत राहणें, आळसावत करणें, बोलण, चालणें, गयणें, बसं तरी ओडीत (काम) करणें २ मागें पडणें, मागें राहणें, रेघळणें रघळणें पहा ३ आजारांत खिंतपत पडणें, कुचमणें ४ घसरत चालणें, (उत्तारावरून) घसरणें ५ नाना प्रकारचीं विघ्नं येउन (कांहीं काम) अडखळत चालणें, रख रत चालणें ६ प्रयत्न निष्फळ झाल्याने एखाद्या व मत्त वदतय यणें, रघळणें

रेधी—वि रेधानी युक्त अशी, पाव, अर्धा, पाळण याच्या निदर्शक एक, दोन, तीन च्या रेधानी युक्त [रेष] ० उजळणी—गुणाकार—वेरीज—भागाकार—वजावाको—खीपुत्री रेधा युक्त सख्याची उजळणी, गुणाकार इ०

रेधोतळी—खी (सोनारी) दागिता किंवा भाडें याच्यावर नक्षीच्या नाशुक रेधा उमटविण्याचें किंवा ओरखडून काढण्याचें सोनाराचें एक हत्यार गुजरणी, छटकारा पदा

रेख, रेखन—पु १ दाळ, जुलाब, रेखामुळें झालेले घौच, गुदद्वारे जोराचें मलविसर्जन २ दाळक, जुलाब होण्याकरिता घ्यावयाचें औषध ३ सारक औषधाचा प्रयोग सप्तोपचार पदा [स रिच्=रिकांमा करणे]

रेख—पु १ मनुष्य जेवण्यास बसला असता पोणी भरल्या पायाचा मनुष्य तेथें आला किंवा त्या जेवणाराला कोणाची दृष्टि लागली तर त्या जेवणाराची अनावर एकदम अक्षि उत्पन्न ० हावी, मळमळ लागवें किंवा बाती व्हावी असा जो प्रकार होतो दो (कि० भरणे उत्तरणें, लागणें) १ एखाद्याच्या पाठीत किंवा दुसऱ्या घासात शेत्यादि कारणांनी उत्पन्न होणारा ताटपणा ३ खमखम, गर्ब, हिंमत हाटा, तोरा, गुर्मी ४ (राजा कुण) (एखाद्यास) पुढकळ मारणें, जोराचा मार, ठेवणें ५ (कों) आप बचनाशाचा एक तोढगा हा पुढील प्रमाणें—एका मळक्यात कही निखारे त्यावर मीठ, मोहरी, मिर्च्या व बारीक रडे टाकून विहारी माणसाच्या पुढून व मागून तें मळकें वरून खाली उतरून परतीत खपडें ठेवून परतीत पाणी ओततात काही वेळां पाणी मळक्यात ओढलें जातें ० उत्तरणें—मोढणें—करणें—१ पाठीच्या शिरा मोडून ती हलकी करणें पाठीचा ताटपणा, करक, उसण इ० जोराचा धका मारून किंवा चिमट्यानें मास ओढून लावून नारीवा करणें २ (ल) गर्ब हण करणें सोढ मोढणें, रस जिरविणें, नक्षा उतरणें, परागव करणें ३ हा उतरिताचि त्याचा असता त्रि मानवेंद्रधुत रेख १—मोवन ११ ३२

रेखक—न दाळक जुलाबाचें औषध, सारक औषध—पु प्राणायाम करताना आत वेतलेला श्वास बाहेर टाकणें पूरकानें ओढलेला वायु कुभडात स्थिर झाल्यानंतर तो सोडणें—वि सारक [स रिच्=रिकांमा होणें] रेखणें—सक्ति सोडणें नाकानें वायु सोडणें १ वायु जो धारण धरचा। तो जव कुठ्ठा अन्दासव्हा १०३ रेखन—न १ रेखक औषध सारक औषध २ २ २ जुलाब जोराचें मलविसर्जन रेखित—वि १ मोळकें कळेलें, सोडलेलें २ दाळ झालेला बोटा साक कातरा ० अंगहार—पु (नृत्य) उजवा हात रचित करून शरीराची उजवी बाजू वाक वून रेखित करणें, ती बाजू साठ करून पुन्हा दाव्या बाजूस त्याच

कियाची आश्रित करणें शेवटीं क्रमानें रेखित उरोमडल व वटि निष्ठ करणें ० कटि—खी नृत्यामध्ये दोन्ही पाय अचित करून कवर खाली घालविणें ० मुखई—खी नृत्यामध्ये एखादी मुखई गमतीनें वर उचलिली म्हणजे दुसऱ्या मुखईची होणारी स्थिति ० मान—खी नृत्यामध्ये कवर निष्ठ करून लागताच शरीराला एक प्रकारची गति मिळते त्यावेळीं मानेसहि गति मिळते. ही गति मिळण्यापूर्वीची स्थिति ० संयुक्तहस्त—पु (नृत्य) हसपस हात वर करून फिरविणें व मग आपल्या समोर पसरून उठाणे करणें

रेखकना—पु (ना) दुबळक्या लाकडास दोन आढल्या काठ्या बांधून केलेलें कुपणाचें, बाढ्याचें काटक, बेडें

रेखकनिकुट्टक करण—न (नृत्य) उजवा हात रेखित करून उजवा पाय निकुटित करणें, हावा पाय ह्या बाजूपासून त्या बाजूपर्यंत हलवीत राहणें

रेखका—पु (वर) भार, कामाचा धोडा 'वामाच्या रेखक्याखाली तिचा पिडा पडला' [रचणें]

रेखा—पु (व) कापूस कडण्याचें, सरकी काढण्याचें यंत्र रेखावड—खी लागवड.

रेज—पु १ धातूचा कण, रद्दान तुकडा २ रद्दान नाणें ३ एक शेंबडा ४ मजूर मोलानें लावलेलीं मुलें [स रजस] ० गण—माण—पुन १ सोन्याचादीचे कण २ दागिने, नाणीं, भाजीकुडी इ० ३ ते तुषचे कण इ० ३ कपडा वेतल्यावर सरणारे कापडाचे रद्दान तुकडे (समुच्चयानें) ४ सरणारे तुकडे, कासचुरा, विद्येच्या ५ बडुकीचे छरे ० गिरी—खी १ बडुकीचा बटिमार छरे तोफाची किंवा बडुकीची एक फेंद, शिलग, रजक २ रजण्याचें बोलव्य, दौये ३ तोफेंतून उडविण्यात येणारे यातूचे तुकडे—वघईची मोहोर्म 'तोफेचे तोंडी दिली रेजगिरी रद्दणे पेटवा खोवर १'—ऐणे ३५३ [स रजस् फा राजगिरी] रेजकदाणी—खी दात ठेवण्याचें पात्र, छरे किंवा बडु कीच्या गोळ्या ठेवण्याचें पात्र 'रेजकदाणी दिगाची'—वाक वाबा २ ४२ [फा रजकदाणी]

रेजगी—खी १ मोड, किरकोळ नाणें विष्टर, हुर्दा २ फोडलेल्या ताषकेल्या लाकडाचे किंवा दगडाचे तुकडे, खड, घलप्या इ० समुच्चयानें [फा रचणी]

रेंजणी—वि (गो) सरोदित आजार लागणे

रेंजणें—सक्ति. (राजा) आदरसुदीनें किंवा पूज्यभावानें लेखणें, आदर वाळणें, भिणें, चाक वाळणें (निदिपार्थी प्रयोग) 'जो बापाला रेंजित नाही तो चुलत्याला काय रेंजणार'

रेंजूर—पु अंगलसात्याचा पितता अपिचारी [६]

रेजा—५ १ कापडाचा तुकडा; उंची कापडाचा ल्हानसा तुकडा; (सामा.) तुकडा; किरकोळ वस्तु. २ (कों.) लांकडी गज. (जालीत बसवितात तो). खिडकीचा गज ३ फायांची वरील पगडा; टिंव. (सफरेजा-दोन फायांची वरील दान. सदा आणि एक). ४ भुकटी. -मुंग्या ३५. ५ सोन्याच्या बिंबा पादीच्या लांब लपडी पारण्याकरिता धातूचा रस दोन्ही टोंकांस बंद असलेल्या ज्या पन्हासाच्या लोखंडी साधनात ओततात ते साधन; मूस; भरी. ६ (विणकाम) पदर इत्यादि नसलेल्या सनपाचा काही भाग, तुकडा. ७ (व) कारागिराच्या हातांखालचा सागकाम्या मथूर. [सं. रजसू, फा. रेजाहू=बापडाचा तुकडा] ८ चाफो-छो. वळाचा अवशिष्ट भाग बिंबा बेगमीच्या धान्यापैकी काही अवशेष.

रेजी—छो. (गो.) सरुज.

रेजीम—न. कागदाचे रीम; कोन्या ४८० पानाचा किंवा २० दस्त्यांचा गदा. [पोडू]

रेजी—५ (चि.) १ गज २ हाट्यां. ३ (सिंबी) सोन्या-पादीची बोट, समज करणाऱ्या साचा, मूस रेजा पदा.

रेड, रॅड—न. (अशिट) १ जाडा रोट; जाडीभरडी भाकरी. (किं० रगडणे; रडावणे; शोकणे, खाणे, बडवणे, ठोवणे; करणे). 'मग ती रॅड भाजती.' -तोव १७ २ (व.) वाळवल्या भाकरीचा तुकडा. [रेडणे]

रे(रॅ)ट—छोड १ गर्दी; दाटी; खेवाखेंब. (किं० करणे, बसणे; होणे). २ नेट, पदार्थ पुढे सरकविण्यासाठी त्याचा मागून लाविलेला जोर, मागून दिलेला दाब; धक्का. (किं० लावणे, देणे). ३ (व) भार, जोर, वजन. ४ (व) दाढगा किंवा उद्दाम मनुष्य. 'उमारेट मुसळमट.' [रेटणे]

रेटकपणा—५ रेडून नेण्याचा गुण; काम जोराचे पुढे करण्याचा किंवा करविण्याचा गुण.

रे(रॅ)टणी—छो. रेटण्याची क्रिया, नेट देण्याची, पुढे ढकलण्याची क्रिया, ढकलणी. [रेटणे]

रे(रॅ)टणे—सक्रि १ पदार्थाचा पुढे जाण्यासाठी गति देणे, ढकलणे; मागून दाब घालणे, छुपसणे. २ (काही अनिष्ट प्रसंग) प्रतिकार करून यावविणे, संभाळून घरणे, योपविणे ३ (कठिण काम) नेटाने पार पाडणे; (धंदा, नोकरी, उद्योग इ०) विज्ञान न सुमानतां चालविणे, ४ वडाचे चालविणे, सकटाच्या स्थितीत काढणे किंवा कंठणे (दिवसकाळ). ५ (खाद्यपदार्थ) आधाशीपणाने खाऊन टाकणे, गिळणे. रेडून जायसाल करणे-मीडमुलत न ठेवता स्पष्टपणे आपले म्हणणे माहणें, उघड बोलणे, धीट पणाने आपले म्हणणे सांगणे रेडून-किवि. १ जोराने, आबेष्टाने २ मोठ्या प्रमाणात रे(रॅ)टणे-अक्रि १ सरकणे, स्थानांत

होणे; आपली जागा सोडणे, (फार दावामुळे खांब, तुळई इ०) कलणे. २ (धान्य, पाणी इ०) विपुल होणे, पिकणे; अमयाद होणे; अतिशय होणे. उदा० पीक रेटले, पाऊस, रेटला, अम-दानी रेटली.

रेटमकहाणी—छो. भाकडकथा.

रेटमत—न जरदस्तीनें 'रादलेलें मत. 'रेटमत कीं हो दासाचें.' -दावि ४३२. [रेटणे+मत]

रे(रॅ)टा—५. धक्का, नेट; जोर. रे(रॅ)टाई-छो. १ रेटण्याची किंवा ढकलण्याची क्रिया, धक्का; ढकलाढकली. (किं० करणे). २ (ल) जोर, उल्लस; वळजवरी; धडाई; दाढगाई 'दावीद केली असता भारी जमावाने तुम्हासी रेटाई करून जाणार असतील.' -वाहसमा १.११६. ३ संकटें, विघ्नें इ० कडे दुर्लक्ष करून बिंबा त्याना न सुमानता काम घालू ठेवण्याची क्रिया. ४ चालढकल. रेटारेट-रेटी-छो. १ ढकलाढकल, खेंवाखेंब, ढकलण्याची क्रिया. २ (ल.) चालढकल, हेळसांड; दुर्लक्ष. 'मला बारीक ज्वर येत होता त्याची रेटारेट केली म्हणून बळावला.' [रेटणे] इहु० दिवस गेला रेटारेटी आणि दिवे लावून कापूस बेंदी. रेडूक, रॅडूक-न (उचटसेनें) जाड भायर, पोळी, पापड इ०.

रेड—छो. आवे, फणस, धान्ये इ० चे वैपुल्य, समृद्धि, रेलचेल, चपळ. (किं० होणे; पडणे) 'आज आवण्यांची बाजा-रात रेड पडली आहे. कोणी विचारीत नाही.' [दि.]

रॅड—५ (विटीदाहचा खेळ) विटीचे एक टोंक हातांत धरून दुसरे जमिनीकडे वरून ती खाली सोडून जमिनीस लागण्या-पूर्वी वरच्यावर तिच्यावर टोला मारून ती फेकणे, कोठे कोठे हेंड अगर चिडी म्हणतात. -मेखु १८.

रेडका—५ एक प्रकारची गाडी.

रेडणे—अक्रि शिंपणे, ओतणे. 'पाणी रेडले.' -मौज २. ६ ३०. [शु]

रॅडमुंड—वि. (व) आडमुंडा, विचार न करणारा, आढ-दाढ -किवि (व) चाहीएक विचार न करता 'रॅडमुंड जाऊन पडला आगावर'

रेडा—५ म्हशीच्या जातीचा नर, हल्या; टोणगा, महिप [स रिपू=हिंदा करणे]

रेडा, रेडका—५ (विशेषत रेडका) वटवा मोवाची पिशवी उघडण्याच्या ज्या दोन दोन्या असतात त्यांपैकीं प्रत्येक तडकणीसाठी गोणी, पोटे इ० वर घातलेल्या दोरीचा फास.

रेडी—छो १ पारडी, ल्हान म्हस (दुध देऊं लागण्या-पूर्वीच्या स्थितीतील) रेडूक-न पारड, म्हशीचे वासरू, रेडूक

रेडकू, रेडकू—न १ पारडू, म्दरीचे पोर २ (तुळ्यतेन) म्दर [रेड]]

रेडिमम—की पिक्कवेड सावाच्या खनिज द्रव्यापासून मिळणारी अतिशय दुर्मिळ अशी धातु हिपा १८९८ मध्ये शोध लागला हिच्यामध्ये प्रकाश देण्याची शक्ति आहे —झावो (१) १२९

रेड्ड—उ (ना) बसणाराना खाली पाय सोडून बसता येईल असा प्रकारची हल्की, उपडी गाडी, पायगणी गाडी, रेडका

रेडेअननस—की जगली अननसाचे शाह याच्या पात्यांची दोरखडे करतात

रेडमान(ण)गा—उ एक प्रकारचा वेडू, बापू

रेड्डी—की तेलंगी शतकन्याची मुख्य जात

रेग—उ रेणू पहा

रेणवी—की खान्या पाण्यातील माशाची एक जात

रेजा—की विना न्दार्शन नदी 'आमचे रेणानदीकाठचे पाधारय आर्यवपु सप्तशतीनंतर अमिमीडेवर पडावा उद्विनात' —नि ८४८ [६ न्दार्शन]

रेणु—पुत्री १ धूळ, केर, रज कण २ कुलातील पराग ३ पित्तपाषाण [स]

रेणुका—की विना जमददमीची पत्नी व परागमाची आई

रेणो—न (राजा) जे गवत, कडवा इ० खाऊ लागले नदी, वेदक युगावत आहे असा वासरांनी, रेडकाची विद्या रेणोण—अकि अशी विद्या (रेडकू वासत इ०नीं) विसर्जिणें, वावरणें रेणें, हगणें

रेणोळ—पोर्तुगीज सैन्यातील एक प्रकार —वसईची मोदीम

रेत—न पुर्याचे वीर्य, धातु शुक्र पुण्याच्या शरीरातील गर्भोत्पादक धातु 'देवुनि म्हणे सुनि, असो यणें जरि तुज न होय पुन रेतें। —मासभा १७८ २ (शब्दांचें रेत) पारा जलें कोराव्या क्षिप्रिइदर दुतें वनक साण रातेतें।' —मो अनुशासन ३४५ [स रेतम्] रेत पात, रेतस्खलन-रेत—पुन धोडेगळणें वीर्यपात रेतस्तमकू—वि वीर्यपात बंद करणारे (औषध) रेतोधान—न गर्भाधान [स]

रेताई—की चढाडी आगण्यासाठी दिलेली मजुरी

रेती रेत—की १ वायू अगदी बारीक वायू २ (खोनारी धरा) बारीक कणकण रूपानें असलेली सोन्याची धूळ [स रेत, रेतत्रा] रेतफटक रेतदाणी—पुत्री. शार्देंनं छिहिलेव्दा कागदावर घालवयाची वायू न्या भाड्यात ठेवलेली असते तें भाडें वायूदाणी, वायूची बची [हिं] रेतोड—वि रेतो पुष्कळ अस अरी (जमीन, माती)

रेंद, रेंदग(गु)ड, रेंदड, रेंदा, रेंदाड—की गुप्ती.उ.

न १ घर, गुहाचा गोडा इ० तील करकचरा किंवा गदळ २ विस्तृत, घाट ३ तेज वृष इ०च्या वारदानातील गाळ, पाण्यात जमलेला मातीचा अण, मातीमुळें गडळ झालेले पाणी ४ जण, गडू इ०तील दाट पृ. रफ ५ णणाची रास ६ पाचवलेला गुळ. ७ राह, खातारें

रेंदा-रेंदाड-रेंदगड-रेंदगुड काढणें—शोधून काढणें, रफ निघपर्यंत मारणें रेंदू—वि भाडशी, मद, सुस्त, जड रेंदवणी—न गडूळ पाणी, गदळ पाणी [रेंदा+पाणी]

रेंदसरा—उ पाणी पावतून दग्यासाठी किंवा पडण्यासाठी देवि-लेले भाड [रेंदा+सरणें] रेंदाड, रेंदगड, रेंदगुड—वि विस

लागें भरलेलें, घाण किंवा धूळमिश्रित (पाणी, तेल, वृष, रफ इ०) रेंदावणें—अकि १ (पाणी इ०) गडूळ होणें, घाण होणें २ (गडू इ०मध्ये) पू सायणें, पुनानें ढबडवणें, पू गळण्यासारखें वर

बरीत हाणें रेंदाविणें—तकि (पाणी इ०) गडूळ करणें, घाण करणें रेंदा—वि रवचीत 'रेंदा चितुल ते काळसे वाग।

—दावि ७६१

रेंदू—न (राजा कु) १ ताडीमाडीचा मळा २ दातचा गुप्ता ३ दात गाळण्याची मदी, रेंदसार रेंदकरी—उ मफेदार, दात, ताडी विकणारे लोक रेंद(दे)सरा—उ दात गाळ

ण्याची मदी रेंदा—उ १ दात गाळण्यासाठी आवडिलेला, कुत्रत पातलेला पदार्थ २ पितळ करण्याकरता मितळण्याचा पदार्थ

३ सोन्यात पाळवयाचें हीण रेंदे—न अवकारीवर दात गाळणी बरील सरकारी वर 'रेंदे व गादीयादेखील' —वाडबावा ३४

रेंदेकरी—उ दात मफेदार रेंदेर—उ (गो) मधारी, माडी, ताडी इ० काढणारी जात

रेंदा—उ तपारूची लुढी

रेंदीयाचेदीया—किवि (महातु) कसे तरी 'रेंदीयाचेदीया दर ओजेति।'

रेप, रेंप—की तापामध्ये अगात उठणारी शिणिक, शिणिक, रेपा—की (विशेषत अनडवचीन प्रयोग) १ थडीतापासुळें अगात उठ्यात त्या वेदना, शिळा २ धामाशानें पोटात निघणाऱ्या कड्या, वेदना, मुला

रेंप रेप—की १ मोठा दगड, शिळा खडक २ (ल) अगडवत माणूस, रासती माणूस पत्र इ० ३—कीउ दाट चिखल,

चिखलांचा लाटा रेपावर रेप—किवि चिखलांचे घरावरवर रेपा वररेंप घालणें घसविणें—आपाशोपणानें खाद्यपदार्थ पोटात घालणें, एकावर एक अघाशोपणानें खाणें रेंपणें, रेपणें—अकि

कही हाचाल व करता सुम्पणानें बसणें प. चिकटून बसणें, चिखलाच्या गोण्याप्रमाण (रड मनुष्यानें) फाकल मारून बसणें

रेफ—पुभी. रकार; २ हें अक्षर. अर्ध र दशीक चिन्ह; अक्षराच्या होक्यावरचे २ रे अर्धवर्गुळारुति चिन्ह. उदा० अर्ध या दशमतील क या अक्षरावरील चिन्ह. [मं रिपु=कर्नाड नादकवणे]

रेय—भी. (बों.) १ मऊ चिखल, राख; राखोरा. २ सम द्राव्या काठावर येणारा मऊ गाळ. रेवट—भी. (गो) चिमलाची जागा.

रेवट—भी. रमत गमत विवा मुस्तपणे काम करणे; दीप-सुकोपगा; येगटपगा. [प्रा.] रेमटकुहाणी—भी. थंडाळवाणी हवीगत, लांबलचक गोष्ट. (कि० लावणे; माहणे; सांगणे; टागणे; चालणे). ' देसांनी सांगवी रेमटकुहाणी । चित्ता रंजवगी करावया । '—पुगा ३८४६.

रेवटणे—सकि. (पदायांला) तेल, तूप इ० चोपडणे; माखणे; वाटेल तसे चोपडणे. रेवट्या, रेवटी—वि मंदपणे विवा मुस्तपणे काम करणारा, येगट; दीपसुयी; भटस्या; आळवती.

रेवटणे, रेवटणे—सकि. (राजा.) १ रुपवणे, शिरछा-बों. २ जोराने धावणे, वेगणे

रेवटी—ली (राजा.) रेवडी पहा.

रेवड—न. १ पाण; रक्त मिश्रित पू. २—ली. चिखल, देण, पू, इ०चा ढीग अगर पसारा; रेंदाड; पाण; रवडा; चिखलाची जागा. रेवडणे—सकि. (भांडे, अंग इ०) बरबटविणे; मासणे; चोपडणे; फासणे. —सकि बरबटलेले अन्नणे विवा होणे; (रस्ता, शरीर, नाक, तोंड, भांडे, वस्तु इ०) माखलेले असणे. रेवडी—टी—ली. (राजा.) १ पायदून पातळ झालेला गूळ. २ किल-बिलीत झालेले फळ; अविचल्याने आंवा, फगत इ०चा धिलथिलीत झालेला गौर; वुनून रोग झालेला शिग्रम.

रेवीट—न. दोन लोखंडी पद्या जुळविण्याचा खिटा. [इं.]

रेवीन—ली. (घामारी धंदा) पडी, फीत; गोड घालण्याच्या उपयोगाची वस्तु [इं. रिवन]

रेवो—पु (गो.) चिखल, गारा..

रेभ—ली. (प्रां.) (भिल, जमीन इ०तील) भेग; फट, चौर

रेमट, रेमटणे, रेमट्या—रेवट, रेवटणे इ० पडा.

रेम्या, रेमेडोक्या, रेम्या डोम्या—वि. १ मंद, अनु-प्रेमी; मद्ध; मड, बुद्धिहीन; दीपसुयी. ' हा प्रकर पाहून रेमेडोक्या सारंग्याचा संताप झाले '—के २४.६.३०. [रे आणि मे बावळपणाचे निदर्शक आवाज]

रेया—उदा. राया, अहो. ' मारिले मारिले असुर । कोप फरल घर । कोपले रेया । '—विठा-रेणु सानंदन पदे (प्रमात, व १ अं ८)

रेरे रेरे—लीन १ विरपिर; रड ' हरिदास ते रेरे करितो । पोरासाठी । '—दा १८ १०.२८. २ अति संपन्नाने विवा मंद गतीने काही काम करण्याचा प्रकार. ३ पंथे गमावणे, घोर खचणे; होणे. ' घरली वेदरची वाट, रेवडी होली । '—पुणे २३७. शब्दो. ६. ३२

अनुत्साह. ४ एकादे काम करीत असताना बालविलेली वस्तु, घेऊन काढणे. (कि० लावणे). [र] रेरे रेरे—किरि. रेरे हय रेरे हय रेरे हय.

रेरे, रेरेरेरे—उदा. अक्षरी व दुःखाचा निमूळ उद्गार) अडाडा; अरेरे; हाय हाय

रेरे—गी. शोक; जोराची हाक; परत परत बोलावणे. ' मला काय रेरे करतोस, तुला काय आंभ मारतो '—

रेल—ली. १ पैपुल्य; समृद्धि; चंगळ. २ महापूर; लोंढा. (कि० येणे). ३ रेंती; घारीक वाडू. [हिं. रेल; प्रा. रेल] •चेल-पेल-टेल—ली. अति वैपुल्य; वाहुल्य; अपघटपट पुण्यादत्तकें एसाया पदार्थांचे वैपुल्य.

रेलणे—सकि. १ कलणे; सुधणे; (नित इ० चें वारकाम) सचूच तिरकें होणे; एका मागून तोलणे; एका मागून पाडणे; हरवणे. २ एकापासून देऊन उभे राहणे; टेंडणे; दुसऱ्यावर भार देऊन राहणे, टेंडणे. ३ (साधर, मोठ इ०ची राम ओली साल्याने) विरपटून पाडणे; नित इ० दासटून पाडणे; पटून तुडकें होणे. ४ (कपाळाचा घाम, पू, रक्त, भिनीचा रंग) क्षिपणे; गटून पाडणे; उडून जाणे. [अर. रेलना; सं. लट्; प्रा. कट्]

रेलवे—पु. आगगाडीचा रड्याचा मार्ग. —ली. (ल) आगगाडी. [इं.] •स्टेशन—पु. आगगाडीचे उभे राहण्याचे ठिकाण. [इं.]

रे(रें)व—ली. १ घारीक वाडू, रेंती. २ घान्यात वगैरे असणारी घारीक रेंती; साखर, दळलेले पोठ इ०कांतील कचकच.

३—न. आसारांत लावलेल्या पाडण्या ढगाचे पेट कधी कधी पसरलेले दिसतात ते समुच्चयाने 'विवा तदा पद्यानी व्याप्त असे गाकाश. (कि० निघणे; चडणे; वाडणे, पसरणे; विरणे; निखारणे; विरळणे). ४ गाळ. ' मग दुःखाचिने बरवेडें बोवले । पाटीं मरणा-चिये रेवे रेवळे । '—हा ७.८८. रे(रें)वट, रे(रें)वटीळ-वि.. वाडूची; रेंताड, वाडू असलेली, पुष्कळ खडे मांडेत असो (जमीन). रे(रें)वटा—पु वाडूचा निवा रेंतीचा ढीग, रास रेवडा—पु (बों.) १ वाडू; रेंती. २ रेंताड जागा; खडे असलेली जागा.

रेवचिनी, रेवचिनीचा—ली. रेवाचिनी इ० पहा.

रेवड—ली. १ कावळे, पोंगडे इ०च्या दशा बडून, गुंफून निवा दुसरे रंगीत सुत, रेवीम इ० मत्तन गुफलेला गोफासारखा पडा. (कि० घालणे, बळणे). २ (बों) लपेट ३ पलवड.

रेवडाचप—कि (गो.) (फडका इ०) होरशाला गुंडाळणे.

रेवडी—ली १ साखरेच्या निवा गुळाच्या पाकांत तीळ घालून केळेची वडी २ (ल) फजिती, एखाद्याचा उडविलेला बोऱ्या, लाजिरवाणी स्थिति [हिं] •उडणे-होणे-फजिती होणे. ' घरली वेदरची वाट, रेवडी होली । '—पुणे २३७.

रेवडी चळविणें—हवेळडी उडविणें, फजिती करणें • दाणा
दाण—खी पूगी फजिती रेवड्या चळविणें—फजिती होणें

रे(रे)वण—खी १ किण्याच्या तटाच्या बाहेर निंका खद
काच्या बाजूला राखणासाठीं उतरतां मातीचा ढीग घालतात तो
(यावरून ल) उतरण, घसरणुडी २ खदक, विहीर इ० खाचा
भरण्याची माती, दगड इ० भरताड ३ वण, रुण, दलदलीची
जागा, भुमभुकीत जागा [रेव] इ० चढणीस घोडा रेवणीस रेवा
रेवणी—खी १ खदकाच्या बाहेर घातलेली मातीची वरवडी,
रेवण २ दटाखाली खदकाच्या पुढें जी घोडी जागा असते ती
क्रिड्याच्या रक्षणार्थ ज्या बाहेर बौक्या असतात त्या येथेच अस
तात 'सावनूरकर भवाच याजकडील पटाण किण्याचे रेवणीवर
सतरण्या हातलून वर बसवून तिरदाजी करीत'—हरिवंशाची
पदार पृ ९ ३ किण्याच्या बाहेरील प्रदेश, परिखावलय 'समोता
खदक मग रेवणी।'—अफला ४९

रेवणा, रेवणणा—प्र लिगाईताचा दव 'येक म्हणती
रेवणा कर्ता।'—दा १३ ८ १४

रेवणी—खी (कों) माशाची एक जात
रेवणें—मक्ति १ (सि, खाव, विहीर इ०) खालीं द्यणें,
खालीं जाणें, आसणें, रेण २ क्रिष्णात अडवून पडणें, रुणें,
रुणें 'जेणें या न भवारुपकपडुहरीं हे रेवती, द वरा.'
—मोहण ७३ ६ ३ (नदी, विहीर, खाई इ०) होरण, भरणें,
माती, गाळ इ०नीं भरून घेणें ४ (दुपणें कैफ भूत इ०) अगत
झिरून भिगून झडणें मुरणें 'दुखणें आंगात चागलें रेवले आदि
बरेच दिवस औषध घ्यावें लागल' ५ एखाद्या टिकाणीं अगर
एखाद्या पधात पुढील काळ रहाणें निंका मुरणें, मुरव्ही बनणें
—सक्ति (विहीर खान इ०) भरून काढणें

रेवंत—प्र घोड्यावर बसून भुगयां करणारी पधता [स
रमत]—भा-म १८३२

रेवती—खी १ सत्ताविसावें नक्षत्र २ वलरामाची वायव्यी
३ चमेलीच्या जातीचे एक शाह ४ अवेरी, अर्धा रुपया (बळ
रामास राम म्हणतात व रुपयाचे सांकेतिक नांव राम असल्यानें
वलरामाच्या पत्नीचे नांव हें अथेलीकरिता सांकेतिक नांव झालें)
[स]

रेवड रेवडी चिनी—खी रेवाचिनी पडा
रेवडडी—नि रेवडा येडील (रुपया)
रेवनी—खी (व) रेवणी पडा [रेवणी]
रेवळिआ—खी रेव [दे]
रेवळें—वि रत्नदाजोने
रेवस—न एक शाह [पा]

रे(रे)वसळ—वि रेताळ, रेताड, रेंवट, रेती असलेले
(स्यळ, जागा) [रेव+शाला]

रेवसामळ—न एक वनरातिजन्य थमळ (६) मॅजिक थेंसिड
रे(रे)वा—प्र १ वारीक रेती, वाडू वारीक खडे, धान्या
तील अगर साखरेतील कचकच २ गाळ, गाळसाळ 'पोटात
अगाचा रेवा बसला' ३ उगाचा जमाव, ढगाची दाटी ४ जमाव,
साचा, जमलेला निंका साचलेला गाळ 'मोरीमध्ये रेवा बसला—
जमला—भरला—दाटला' ५ धुकें, खार, [रेव]

रेवा—खी १ नर्मदा नदी 'स्मराला सेवाचा धरनिवरि
रेवातट बसे।'—अकक २ रसमजरी ११ २ पृथ्वी 'रेवा वरी
जो धवला करनी।' [स]

रेवा—प्र (संगीत) गायनशास्त्रातील एक राग या रागात
पञ्च कोमल प्रथम, तीव्र गाधार, पचम कोमल धैवत हे
स्वर लागतात जाति औडव—औडव, वादी गाधार, सवादी धैवत,
गानसमय सायकाल

रेवाचिनी—खी एक औषधी वनस्पती चीन हिमालय,
पूर्वबंगाल व सीलेम पश्चिम जंगलत रेवाचिनीची (गांधोजचीं)
शाहें आटळतात शाह ६-७ हास उच्च असते या शाहामून
पिवळा बीक येतो हातील विषज्या राज्यम इत्याद्या रेवाचिनीचा
शिरा म्हणतात शत रेचकगुण आहेत शिवाय दाघ रगादेहि
उपयोग होतो रेव चिनीच्या मुळाचा औषधान कार उपयोग
होतो [स रेवनी] रेवाचिनीचा शिरा, रेवदसार—प्र
रेवाचिनीतील राज्यम पिवळे द्रव्य याचा रेचक, रग व शिंप
यामध्ये उपयोग होतो

रेवाज—प्र रिवाज पडा
रेवाजी जोडा—प्र मारवाची साधा जोडा
रेवातकू—प्र (महान) पृथ्याचा घोडा रेवातकू साक्षरेखां
जागा।'—दिप्र ५३१

रेवाळ—ळें—न १ वाट रेती, धान्यातील कचकच धान्य
पाचडून, भाजून राहिलेली रेव, गदळ इ० २ मुळम, घाल्युक्त
जगा ३ दाट धुकें, विरल दग (कि० धरणें, जमणें, पडणें,
निघणें, विरळणें) रेवाळ—वि रेती, माती, कचकच, वा २ इ०
मिळलेले, रेवाळ रेतीची [रेव]

रेवीचेवी, रेवीटिचीं—विनि काहीं इकडे साहले तिडके
साहले, काहीं गुणने खाळे काहीं पोरांनी उडविले काहीं वुजले,
काहीं गळे इ० प्रघारानीं अजवयस्येमुळें नासधूम हाडून (धान्य)
[रेव दि निंका रेवधेव]

रेवा—प्र (ऊ) दंडमाती, रेती [रेव]
रेवा—द्या—खी १ रेव, रेवा २ तऱू आंघाणील धातळें,
घसर ३ त्रुमयता [४ रेवा]

रेशीम—न तुलीच्या रिता पराश्या पानावर उपजीविका करणाऱ्या एका जातीच्या निड्यापासून निष्पात वरून इ० वर प्याच्या उपयोगी असता धागा, दोरा, कृमिज तंतू [फा रेशीम-अरीशम] • भरणे-न. १ कापडावर रेशीमाने नक्षी काढणे २ (चांभारी) तज्ञास रेशीम शिकणे रेशामाची आरी-की (चांभारी) रेशीम भरण्याचे हत्यार रेशामाची गांठ रेशी (गि)मगांठ-की (पतिवस्ती, जीवात्मा व दह इ०मधील) कधीहि नष्ट न होणारा सवध, जन्माची गाठ २ मुखवर बंधन 'जगनिवासा का अंतरलें रेपिम गाठिया' -देपो ४१० रेशा माचा किडा-उ ज्या निड्यापासून रेशीम मिळत तो निडा यांना एकदर चार शक्तीतून जाई लागते (१) अडे (२) अळी (३) कोश व (४) पदम अळीची पूर्णे गाठ झाली म्हणजे तो किडा स्वतः ला आपल्या तोंडातून धागा बाहून सुर-फटवून टाकतो हा धागा म्हणजेच रेशीम रेशामी-गि रेशामांचे २ (ल) रेशामासारखे मऊ, पारखरीत नव्हे असता ३ रेशामासारखा, सौम्य, गरीब रेशामी कांठी, रेशीम काठी-गि काठास रेशीम घातले, रेशामाचे काठ असलेले रेशामी गज-उ जमीन मापण्याचा गज ह्याची लांबी १८ तसु होती ह्माली गज पदा • जोडा-उ रेशामाचे काठ असलेली घोतर जोडी • नारिंग-न नारिंगाची एक जात याची साल फार पातळ असते • मुसलमान-उ मुसलमान बोध्याची एक जात ह्यांना दंडाला रेशामी गडा बाधून शत्रुवर सोडिले जात • संत्रा-उ सन्याची एक जात या जातीचे फळ कौला सन्यासारखे असते फळ अति लहान असून त्यात रस कमी व विषा पुष्कळ असतात याचा तेल काढण्याशिवाय दुसरा उपयोग होत नाही • उश्म, माचे १९१६ रेशीमदाळ-सुत्रलत, रेशामाचे अतु, रेशामी धागे

रेपा—खी १ रेप, रेखा, ओळ 'ज्याला लावी आडे पारतु रुदी व जादी मुळीच नाहीत त्याला रेपा म्हणजे' -सहमा १ २ ततु ३ आख्यातील धसकटे किंवा हलुमय भाग [स] • उमटणे-उपटणे-भांग्याची रेपा स्पष्ट दिसू लागण, देव उघडणे, अकल्पित रीतीने भाग्य उद्घास येणे 'शाहू महाराजांची कृपा म्हणण्यापेक्षा ह्याच्या दैवाची रेपा लढत त राज्य लक्ष्मीचा उपभोग घेऊ लागले म्हटले तरी चालेल' -मराठ्यांचे पराक्रम • ओढून देणे-फाढून देणे-एखाद्याच्या वागणूकीला मर्यादा घालून देणे • काढणे-जंगलाच्या इडीवर पत्रास फुट जागा जाळणे -बदलापूर ३२९ • परिमाण-न लावी मोजण्याचे माप मराठी-अगुले, तसु गज, दड, काठी, बोस, योजन इयत्ती -इच, फुट, याई, पोल, फलंग, मेल इ० • मय-नि रेपानी युक्त, रेपानी भरलेले • वृत्त-न विपुलताची रव व

दोन्ही घुबोतून जाणारे वृत्त, याम्योत्तरगत माभ्यान्वृत्त रेपु-सकि लिहिले, रेखाटले, चित्र वांगे 'मग आदरीले चीन रेपु।' -उपा २८ १५ [सं लिख]

रेपे—उ (कों) चितल

रे(रे)स—उ १ आण्याचा पंचविसावा भाग स्वयाचा ४०० वा भाग २ एक पोतुंगीम, ताभ्याचे एकपचवीसास आणा त्रिवर्तीचे नाण [पोतुं रीस] • भर-गि घोडासा, वात्यार, गरिकवित (बहुधा निपेधार्थी प्रयोग होतो) 'एक रेंस भरहि मी दधून हलणार नाही' -स्वप १८९

रेस—खी घोड्याची शयंत, घोडदौडीचा जुगार [इ]

रेसिडेंट—उ सध्यामिकाच्या दरबारी असणारा इमज सरकारचा प्रतिनिधि [इ] रेसिडेन्सी-खी सध्यानातील इमज वसतिगृह

रेहफण—अकि (व) रेंफणे, म्हशीचे ओरहणे, हल काढून काढत राहणे [ध्व]

रेहकला रेहेकला—उ रेकला पहा

रेडकी, रेंगी—खी (ना) बैलगाडी

रेहटणे—गति (ना) रेटणे, तडस लागेवईत खाणे २ चोप वणे, पडाइ पडाइ मारणे, चोपणे

रेहटा—उ (व) विठेचा पोह, शणाचा पीळा, पोतूका

रेददेह—उ (व) हलपत्रापणा, निष्काळीपणा, हेळसांड 'प्रतीची अशी रेददेह करू नका'

रेहपट, रेहेपट, रेहापट—खी (ना व) यप्पट, जोराची चाफट

रेह—खी एरा जातीचा मासा [दि]

रेहस साहस—उ सदांमुळे घोडपाला होणारा रोग यामुळे घोडा जमिनीवर निजला तर उडू शकत नाही • -अभय २ १००

रेहेकला—उ सुख उडविण्याचे हत्यार -पेशवकालीन महाराष्ट्र ५२४

रेल रेळेचेळ रेढणे—रेल, रेलचेल रेलणे इ० पहा

रेळेरेट—वि भरपूर, चिकार

रेळा—उ (कों) (रग, साखर, मीठ इ० चा) ओपळ, पासार [रेळणे]

रैयत, रैयतावा—अरी उ रयत, रयतावा इ० पहा

रैवत—उ चवदावा मनु

रैवस—खी रिवाज, रीत समारंभ [फा रवेश]

रोऊळ—खी (हेट) सेवाळी

रोक—उ एक मासाची जात -प्राणिमो ८३

रोंक—उ रोंख पहा

रोकड—म्ही १ नाणे, रोख पंता, रोख रम २ छान, चांदी, रत्ने इ० ऐवज [स रोक, दि] रोकड याजाऊ—उ वपनीचे दोमर याजारात विरल जाउन तिचे भांडवत जमते तें रोकड घडी—म्ही कीर्तवडी रोकडा—उ—वि १ प्रत्यक्ष सोने नाणे इ० रूप असलेला (ऐवज), रोख (रमय); नगदी 'बर्दी पैसा रोकडा। फळातें काढिला।'—दा ३५१३ २ (ल) रोख टाक स्पष्ट तावडतोच; दाकाबाळ, प्रत्यक्ष, मूर्तिमत् साक्षात, धडपडीत (जगाय, तिची प्रत्युत्तर इ०) 'साधूच्या लपवी हाता नीचाचा पात रोकडा।'—माअवरीवाग्यान ७१ (नवनीत ४ ३६१) ३ तावडतोचीचा, लंगोलीचा ४—किवि आतां, इत कयातच, सध्या, या घटकेला 'तो मुक्ता पली गंग आह त्या पक्षां रोकडा भाट चार दिवस तर वेत नाही' ० जमान—उ

भीड मुखत न बाळगता स्पष्ट शब्दांनी दिलेले उतर राकडी कारवून—उ तांत्रियावधकारवून रोकडी हुंडी—ली दर्शनी हुडी, दिव्यावरोपर पैसे मिळतील अशी हुडी रोकडोया—उ एक ग्रामभक्ता (तावडताय नवताला पावतो म्हणून हें नाव) हा गुण्याजग भांडुभयला आहे रोकड्या—उ सवकाराचा विषा सर पाचा खनिनदार, प्रमासात घराफचे पैत पाळगणारा

राकणी रोकणें, रोकणें—रोखणें, रोखणी, पहा

रोकवणी—न (कों) विनय द्वारा अगत। एवबार रमान करून पुन्हा छुडपयें ठोडीवरून घ्यावयाचे पाणी

रोकाण—न (शु) हारत, अडयला, रोखण

रोख—उ रोप राग, केष 'मग बोलेक्षणयाया रोखातें।'—भोवन ४ १६१ [स रोप]

रोय—वि १ रोकड, नगदी रुपये, शेन इ० (ऐवज) [२ तयार प्रत्यक्ष, उधार न राखता प्रत्यक्ष दिलेला 'पैसा रोय, माल चोख ३ (ल) रोखगेव तात्कालिक, तयार, चलासीचे, तरवेज (उत्तर जवाब इ०)] [स रोक] ० टोक—वि १ विनय विनत घेतला तन्हाच उण्याचा दिलेला, उधारीचा नसलेला, तावडतोच, तन्हाच दिलेला 'रोखटोक पैसा दिला म्हणजे जिख स्वस्त मिळतो २ (ल) निर्मांडणपाळें, खरें, चलाखीचें, तावडतोचीचें (उत्तर शुद्धा इ०) —किवि निर्मांडणपाळें, आत वाहेर न देवता काय तें रोखटोक बोलावें मागे कुडुर कामाची नाही ' [रोख+टोक] ० रक्षम की (जमाखर्च) ज्या रचमेचा ऐवज तिळेंकेंत प्रत्यक्ष पडतो किंवा होतो ती ० चिप्री—खी १ उधार न देवता केलेली विक्री पैस धडन केलेली विक्री २ विवून तावडतोच मिळालेला पैसा, रोखीच्या सोयाचा पैसा

रोंख—उ १ शोक, वज्र नम, दिशा बर, भार च्येय, वाळ निघाला नोंगलें भागानगराचाला रोंख।—देपो २६०

२ बगळ, रागावून लावेली २४ ३ (ल) धोरण, जेड, हेत, वेन, मन 'वरील पक्षाचा एकर रोख जुन्या मताविरुद्ध आहे'

—नि ५६१ ४ (उस्ती) हाव करणाऱ्याचा हाव चालू न देणे ही रिया [पा] रोखण रोखणी—म्ही १ रया, राकूड तापा सपाट करण्याचे हत्यार २ रथ्याने लाडूड तातणे (रपणें, रोखणें [दि] रोखणें—सकि १ दाखविणें, नम घरणें, बडूक, तोफ इ० चा निवडित लक्षाकड रोख करणे २ सपाट करणे, समगातरीत आणणे, रोखणीनें साफ करणे [रोख] रोखणें—सकि सारख्या नजरेनें लक्ष लावून पाहणे, न्याहाळणे, निरीक्षण करणे, टपु धरून टक लावून पाहणे 'टपु कांमुळ रोमिलें मग मदे तणें दद लेखिलें।'—आसी ४० रोखून पाहणें—१ टक लावून पहाणे लक्षाचा वस्तूकडे एकराखे पहात रहो, एखाद्या वस्तूवर स रयी नजर ठेवणे २ नम घरणें निशाण घरणें, नेम लवणे

रोखणें—सकि १ अडविणे थांबविणे, अडवून घरणें, पुढे यळ न देणे, प्रतिरोध करणे, मारणें 'दुसरे जनास थांबवणें कीं दौदना रोखिलें।'—वामन, ह्युट श्लोक ६५ (नवनीत ४ १५१) २ रथ्याणें ठाव्यात पणें, घरणें [दि] दादुस घरणें—पुढे यळ न देणे, अडवून घरणें, अडवणाऱ्या जागीं अडविणें—य ठणे, बोंहून पाण

रोखा—उ बर्चखत, दर्जे पेतल्याचा लेख ३ दस्तऐवज, कदारमास, कदारपत्र, लेख, वागद, पत्र अडुनी बरि तन्ही रे तेचा काडुनि दाढा रोखा हो।'—मय्य ५५ ३ आझा पत्र सायाचा अथवा माल पुरवटपाचा सरकारी हुकूम, बरारमाक तयादा व बरात काडणें तें मागणीपत्र ताजीदपत्र, जलरीचा हुकूम त्यांनीं महाराजास न भडतों स्वार व रोखा गला '—मराठिथोश १२ [अर रक्षा] रोखेयाजाऊ—उ रोख व भाव याची देवपव पद्धतीशीर रीतीनें होण्यासाठीं मोठ मोठ्या शहशहून त्याच विधिष्ट बाजार निर्माण होतात व ज्या मध्ये ऋणलेखाची खरेदीविक्री चालते अशा बाजाराविषयक संस्था (३) स्टॉक एक्सचेंज—हाडेवून—यापारी उलाढाली रोखा रोखी—खी उधारी न देवता मालाची रोख विमत घडन केलेला व्यवहार 'उधारीपक्ष रोखा रोखीत शुल आड'—किवि १ रोखीनें उधार न देवता (एखादा व्यवहार करणे) २ तावड तोच एवढम, जन्वीनें, तन्हाच (बोरणे वरणें) [रोख दि] रोखी—खी १ तावडतोच पैस दडन विवा घेउन कलश व्यवहार उधार न टवता केलेला व्यवहार 'आगदी काय बाजारात पणें तें रोखीनें घतों, उधार करीत न हीं २ नाणे, पैसा नगदी (पैशाचा व्यवहार याअर्थी) कापड छिराणा ह्याचे उदमापेसा रोखीचे छदमास योग्यता अधिक (छा शब्दाचा रोखीचा, रोखीनें इ० प्रत्ययात रूपातच विशेष उचयेग हातो)

रोंखारोखी—खी समक्षसमक्ष भेट, बोलाचाल 'त्याची मात्री आज रोंखारोखी झाली' [रोंखणे द्वि]

रोग—३ (खा मिर्ची) १ राग २ रंग

रोग—३. १ मोठे दुखणे; आजार, प्रकृतीतील विषाड शरीरप्रकृतीत उत्पन्न होणारी विवृति २ शरीर प्रकृतीत विषाड उत्पन्न करणारे कारण 'त्याचे पोटात दाबून पाहिले, चांगला आल्या एवढा रोग हाताला रागला' ३ (फळादुसाली) नासका जगर किडका भाग, रोगोत्पादक विषा प्रकृतीत विषाड करणारा भाग ' जगस्थ्याचे फुलातील मधली वाढी तो रोग आहे तो वाढून टाक ' ४ विवृतिकारक पदार्थ, रोगकारक पदार्थ अन् इ० ' हे धरुवरीत किडके तांदूळ दिसतात आणि पैसा खवून हा रोग फ्याला आणिलास ' ५ दुसऱ्याचे चांगले पाहून होणारे दुख निवा प्रास, ज्यामुळे अंतःकरणसंभ्रम होतो असा रोग (चिंता, मत्सर इ०). ६ तिरस्करणीय, पाणेरडा, रोगट, कुसकट पशु निवा मनुष्य [स रङ्ग=रोग होणे] • प्राम-३ रोगांचे वसतिस्थान, शरीर • निदान-न. रोगाची परीक्षा, कोणता रोग झाला आहे हे ठरविणे • भायना-खी रोगाची लक्षणे, उदा० क्षयरोग भावना, पिचजबभावना, पाडुरोगभावना २ लक्षणे दिवू लागली आहेत असा रोग ३ रोगपरीक्षा, रोग ठरविणे ४ पिशाचराधा • मल्ल-३ सदां रोगी, रोग व दुखणी यांनी जंवर झालेला मनुष्य, रोगिष्ठ माणूस • मसाला-वि (ना) रोगाची जंवर झालेला, रोगेल, मरुवडा (तिरस्कारार्थी उपयोग) • रार्ड-खी १ लहानमोठे रोग, दुखणीपाखो २ वाईट गुण, अप्रवृत्तीक बर्मा, विकृति उत्पन्न करणारे एखाद्या वस्तूचे गुण ' हाकाला टिकरी दिली म्हणजे त्याची रोगराई चट जाते ' [रोग+रार्ड स राजि=ओळ] • लक्षणे-न. १ एखाद्या दुखण्याची लक्षणे, रोगाची भावना २ रोगाची पूर्ववृत्त लक्षणे, होणाऱ्या रोगाचे सूचक चिन्ह रोगघणी-न १ रोगाची बीजे शरीरात वाहून नजम कोठा स्वच्छ करणारे रोगाच्या पोटातून बाहेर पडणारे पाणी, मूत्र, मोकरी इ० २ भाजीपाल्यातील शिजवून निवा आकून काढलेला अतिवृद्ध रस, पाणी ३ रोगी आणणारा पाऊस उदा० आरुपा नक्षत्राचा पाऊस, पिढावर रोग आणणारा पाऊस [रोग+पाणी] • घाट-न. रोगराई, घुच्छ दुखणे ' समर्पा कदा रोगघाट नकोरे । -वेसीस (प्रस्तावना १२) • वेळ-ळा-खी तीस फळागंकी विरिष्ठ ३११ घटका वेळ घड पहा रागट-वि १ रोगाने निवा दुरायाने पटावलेला, आजारी २ हाट-अंग, मुरवणे राग झालेला (भाजीपाला, फ० इ०) रोगट-अंग १ रोग हाणे, विकृति अर्धे, आजारी पडणे २ (दाह, वेळ, फळ, वृद्ध इ०) राटणे, मुरवणे, बीड लागणे [रोगट] रोगणे-अकि (को) रोगाने क्षिजणे, क्षीण होणे, रोड होणे. रोगपणे-अकि रोगाने

पीडण, रोग होणे ' नव्हे पयपचीत तनु रोगपली । -प्रल २१९ रोगा-वि (राजा) १ रोडका, कुड आगाचा, रोगट, आजारी दिसणारा २ सुकट व आवट चेहऱ्याचा, हसलेल्या चेहऱ्याचा. रोगडया-ळया-वि आजारी, रोगाने क्षिजलेला, अक्षक, नाजूक प्रकृतीचा, रोड रोगाळणे-अकि १ रोगट असणे, होणे, अजा राने अक्ष होणे २ रोगाळणे, क्षिजणे [रोगा] रोगिष्ठ-ष्ठ-वि रागी, आजारी, वाई तीरी रोग जडलेला, सतत आजारी, रोगट शरीराचा [स रोगिष्ठ] रोगी, रोगिया-वि (कान्य) १ ज्याला पड, क्षय, दम, कुश, मेह इ० विरुद्धाधी रोग जडला आहे असा, रोगिष्ठ, प्रकृतिस्वास्थ्य विषडाला, आजारी, दुखणा ईत ' का निव्हालपट रोगिया । अने दूषी घनजया । -झा १८ १३६ • अहिदावड, अपव्यस, रोगकारक रोगीण-खी देवीची भक्ती या नेहमीं आजारी असतात भावीण पहा रागेणे, रोगणे-अकि (राजा को) रोगणे पहा रोगेल, रोगेला, रोगलेला, राग्या-वि रोगट, नाजूक प्रकृतीचा, रागिट, सदा रोगी, रोगाच्या रोगी-वि (कु) भावशी

रोगण-न १ तेव्हा राग, तेल, राळ, मेण-इ० वें चिकट मिश्रण, व्हांवित हे राकडास लाविल्याने कडू पाण्याने मिजत वाई व तक्रारित दिसते २ वरील चिकट मिश्रणाचे माखण; तेल्या रागाचा हात, व्हांवितेने सारवण [का रोगण] रोगणी-वि ज्याला रोगण लाविले आहे असा, रोगणांने माखलेला, तेल्या राग दिलेला ' रोगणी मिती एकलखाड वर त्यारी । -प्रल १२ रोगणी रोटी-खी कत्तीरी रोटीचा प्रकार -कत्तीरी रोटी पहा -दृष्टि २ १७.

रोगन, रोगान-न चरवी, तेंड, तुपासारखा पदार्थ हा पदार्थ इराणात कोठोरे मिळतो हाचा उपयोग भावाशेवर व रोटीवशेवर राग्याकडे करतात -सारसप्रद २ २३२ [ना रोगन] रागेतेत-न (मिर्ची, खा) रफ ' कोडुवता कोडुवता रोगेत नियो '

रोंगपराग-न (राजा कोळी) घनपाकून लहान व थारीक माते पडडण्याचे जाले [रोंग+पराग]

रोंगापणे-अकि (व) रोंगाळणे, रड हळू चालणे

रोचक-न पादेणे -वि १ रुचिकर, अप्रत्या रुचि दिवा चांगण स्वाद आणणारा, धवदार २ सोडाला रुचि उत्पन्न करणारा, निमेल गोडी आणणारा [रो] • रों-खी आवड, गोडी ' अत्यंत जें रुचिकर रोचकतेत आले । -सारद ६ ७४ रोचन-न १ स्वाद गाडी, रुचि उत्पन्न घडण्याचा गुण २ रमणीयता, स्वादायुक्त उत्पन्न झालेला मोहकपणा, आनंद ३ गोरोचनाचे सक्षिप्त रूप [ग] रोचना-खी १ रुचिकरपणा, धवसारपणा, गोडी २ रमणीयता; सुखादायक रोचकपणा-खी रुचि, वासक.

रोंचणें—सकि टोंचणें, भोसकणें, रापसणें—अत्रि धरणें, सुसणें, हणें, धांचणें

रोचिसू—न (काय) प्रकाश, प्रगटें, उज्ज्वलना, प्रभाव [स]

रो(रों)ज—न (गो) सेंडचें घून

रोज—न (माविर) गरवताच्या बांधकामास लागणारें प्रारंभीचें मुख्य लक्ष्य हीं रोजें दरेक गलपतास दोन असतात, परा मागें व दुसरें पुढे पुढील रोज हें मुख्य होय

रोज—पु १ दिवस (२४ तास) अशें राय 'तीन रोज मुरी राहिला अमुनि काशीं हेतू नाहीं पुरता।'—ऐपे १६४ २ दिवसाचो मजुरी, एका दिवसाचा पगार 'सदला बारा आणे रोज मिळतो' २ सरकार जिंवा सापडार ६० काडशील सगाददार आला असता त्याचा आपल्याकडून रोखडा होतून दिवस मोडल्या मुळें त्याला पाव लागणारें इत्य—किवि प्रत्यक्षीं, प्रतिदिवशीं, दरोज, प्रत्येक दिवसाला 'सकासुर रोज गावकऱ्याकडून गाढा भर अन्न घेत असें' [का रोज] म्हणुं रोज सरे त्याला कोण रे ते तीच तीच गोष्ट बारवार होऊ लागली म्हणजे तिच्यांतलें स्वरास्य आजून तिजकडे दुर्लक्ष होतें सामावळ—० करी—पु रोजच्या बोलीनें कामावर टेवलेला मजुरी ० काम—न. १ दरोजचें काम २ प्रत्येक दिवसाचें काम ज्यात टिपून टेवलेलें अशें ती वही, बायरी 'त्या दिवशींच्या रोजकामात उरेंच'—ऐपे ११६ ० कीर्दे—ली १ दिनवर्षी, बायरी २ रोजचा जमा व खर्च, रोजच्या रोज जमाखर्च लिहून मिळक वाडतात ती कीर्दे, रोजचा जमाखर्च टेवण्याची वही, रोजखर्डा ३ रोजच्या गरजा, कुटुंब पोयणादि कामास नित्य लागणारा खर्च, कुटुंबाच्या नित्य गरजा पुरविणें (किं० चालणें) 'रोजकीर्दी जमा धरनी सकळ' अस्ता विरता काळ बराबरी।—ऐपे १८९४ [का] ० कीर्दिवही—की रोजच्या हिशोबाची वही ० खरखा—खर्डा—प व्यापाऱ्याचें रोजच्या व्यवहाराचें टाचण, रोजचें वचें टाचण, रोख विक्रीचें कर्चें टाचण [रोज-खर्डा, सि खरिदो] ० गार—प १ पदा, चाकरी, नोबरी, उद्योग, पाट भाण्याचें जिंवा निर्वाहचें साधन, पैसा मिळविण्याचा उद्योग 'आता शेतकीच्या रोजगारात जीव राहिला नाहीं' २ कोणताही उद्योग, काम 'त्याची गोष्ट या-पाशीं सागणें व याची त्यापाशीं सागण असला रोजगार आगव्हाला होत नाहीं' [का] ० गारदारी—वि घवा—उद्योगात पडणे ० नोबरी असलेला, पावगमान्या. ० गारी—वि १ नोबरी असलेला, उद्योग असलेला, नोकर २ व्यापारपदा जिंवा अन्य व्यवसाय करून पोट भरणारा ० गुजारी—प रोजच्या बरजा भागवून दिवस दळणें (किं० वरगें होणें, चालणें) [का] ० गुदस्त—स्तां—किवि काल, आदल्यादिवशीं (अमलचर्चील रावद) [का]

० दार, रोजनदार, रोजं (जिन) दार—प रोजमुन्यान वाम करणारा, मजुर रोजंदारी रोज (जि) नदारी—की रोजची मजुरी रोजच्यारोज केलेल्या कामाकडून दिलें जाणारें वेतन. रोजकु—प (राजा वृण) रोजमुरा ० नामा—प (कायदा) एतावा विवादीचें जिंवा कोर्टाचें रोजच्या कामाचें टाचण, टिपण. ० नामा—निस्ती—मामचा—पुर्व १ रोजकीर्दी, रोजच्या जमा-घवाचें टिपण २ रोजची हरीकत लिहिण्याची वही, बायरी, रोजच्या कामाचें टिपण, दिनवर्षी, दिनवर्षी [का] ० मजुरी—की दिवसाचा पगार, दिवसाचें घनन ० मजुर्या—वि रोजाचें काम करणारा, दिवसाच्या कामाची त्याच दिवशीं मजुरी पणारा, दिवगच्या कामाची मजुरी टावूनक मकरणारा ० मरा मारा—मुरा—मुन्दा रोजमरद—प मजुरी, मुशाहिता, दिवसाचें घनन, पगार 'समास पौजामितीने दिले रोजमुरे त्यादी।'—ऐपे २०५ ० मेळ—प १ रोजच्या जमेचा व खर्चाचा मेळ, २ रोजकीर्दी, रोजचा रोखीचा व्यवहार नोंदण्याची वही, रोजखर्डा ० रोज—किवि प्रत्यक्षीं, दरोज ० घडा—प (काडून रोकांत रुढ) दिवसाचा हिशोब, एका दिवसाचा जमाखर्च ० दारी—की रोजच्या कामाच्या हिशोबाचें मुस्तक (माहिबारी, सालवारी ६० प्रमाणें हा सार सावयुकी खात्यात रुढ आहे) रोजातोजी—की १ रोजमजुरी, प्रत्येक दिवशीं मिळणारा दिवसाचा पगार, मजुरी. 'रोजातोजी करून पोट भरता' २ हातावरचें पाट, रोज मिळ घून रोज खर्च करणें 'मी रोजातोजीत आहें'—किवि मिळवाचें आणि खावें अशा रीतीन 'मी काय वचपन्नक्षी नाहीं, माझा निर्वाह रोजातोजी आहे' [रोज दि] रोजिदार रोजिनदार रोजिनदारी—रोजनदार, रोजनदारी ६० पदा ० उदून—किवि प्रत्यक्षीं, रोजच्या रोज, दरोज 'आही रोजउदून तुम्हाला पाक बोदन पुरावें' १ रोजचा—वि नित्याचा, नेहमीचा. रोजचे रोज—किवि दरोज, प्रत्येक दिवशीं, नित्य रोज (जी) ना—प रोजची मजुरी, मुशारा—वि किवि दरोज, प्रत्येक दिवशीं 'रोजीना चार हत्ती पचवीस रुपये खर्च'—ऐपे २. ५४० [का रोजीना] रोजी की १ पुढुशाचा एक दिवसाचा खर्च, रोजचा खर्च २ दिवसाचें वेतन, पगार, मजुरी ३ (ल) हुसत्यापावून रोजच्या रोज मिळणारी वस्तू, रोजचा भरा, रोज मिळणारें अन्न ४ मोडरमात कभिराच केलेला पर्म, मिळान्यात दिलेला पैसा [का] रोजीचाखा—वि रोजची नेमणूक, मजुरी, मिळा मिळविणाऱ्या, रोजगारी

रोजआयळी—ळी—लीउ (गो) रायजावळी, राय-जावळ्याचें झाड व त्याचें फळ

रोजना—की ददन, रडणें, शोक 'तुम्ही कोटें गेल्यावर मी वरीचे रोजना।'—ऐपे १९९ [स रोदन]

रोजमरी—छी वासाच्या पानाचें झाड —वागेची मादिती
१०४ [इ]

रोजह—पु वाग रियाज पदा —आदिलशाही फामनिं.

रोजा—पु मुमलमानाता उपवास, निरदान रमजान महि-
न्यात मुसलमान लोक हे उपवास करतात या उपवासात सुगें
दयापूर्वी व सुर्यास्तानंतर जेवणाची मुभा असते [फा] रोज
दार—पु (ना) रमजान महिन्यात उपवास करणारा मुसलमान
रोजी—छी (गो.) प्रास, पास
रोजी—पु (बडोदे) तीन वर्षे टिकणाऱ्या झाडाचा कापूस
—कृपि ३८५

रोझा—जा—पु १ समाधिमंदिर, दर्गा, यडगं २ वाग
(ओरमावादेश्वरळ रोझा नावाचे जे गाव आहे तेथे मूळची वाग
होती) [अर रोझा]

रोझीनह—किवि रोझीना, प्रत्यही [फा]

रोझेल—छी आवाडीची एक जात (ताण्डी आवाडी)

रो (रों) डा, रोडगा, रोडगा—पु वणकेचा भाकरी
सारखा जाड व भाजलेला गोळा, जाड भाकरी, जाड, मोठी
भाकर [हि, फा रोटिले] रोडपाट—पु (खा) पोळपाट
रोंडक—फा—पु रोटी, भाकरी रोटा—पु १ भाकरी, जाड व
मोठी पोळी २ आबलेला युगेपिदनाचा पाव [हि] ३ अन्न,
पोटापाण्याची किंता रोडिंगा—पु रोडगा, रोडगा 'बादेसरित
रेडिंगे केले ।' —दावि २८ रोटो—खा पोळी, चपाती, पाव,
वणकेची भाकर [इ प्रा हत्रिया रोटग, हि रोटी] •मागणें—
(महातु) चसदाणा मागणें (एक प्रचारचा कर) 'रोटी
मागे सातें पातळीं ।' —शिष्ट १६२ •पात्र—न चपाती किंवा
भाकरी खाण्याची पाळी. 'थीं राव घेउन रोटीपात्रा । गो-न
बरी म्हायत्ते ।' —नव २१ १९ •पीर—पु पिराचा प्रसाद
'रोटीपीर पाटविला ।' —ऐगो १८ •यवहार—पु एकमेकांच्या
हातचें खाणें, अन्न-यवहार •सुटी—छी भरीतरोटगा 'बहि
रव खेडोव । रोटीसुटीपाटी देव ।' —तुगा ७९१ रोठ पु केशर,
साखर, बढाम दूध ३० घालून करेली रोज्याची जाड पाळी

रोटी—टी—छी फुलें येणारें झुडप

रॉटी—टी—वि (ना) खेळात लयाडी वरुणें विबा चिहणें
रोठ—पु विरोध —मनरो

रोठा—टा—पु नारलाच्या झाडास लायण रा मिडा हा नार
लाचें झाड खोडावून खरात करतो —कृपि ७९७

रोंटा—टा, रॉटी—टी—पु छी पिडून दयावर झाट्यावर झाडा
वन काढलेली सुपारी, मोठी पादरी, सुपारी 'छीर न खाय
खळाची प्रभु विदुराच्याचि बेवितोचि वण्या । आवडस्तिच्या
सुपान्या रोठ्या वरव्या, नव्या जुन्या चिहण्या ।' —स्फुट आर्या

रोंठेलाट, रॉठेलाट—छी. (क.) १ दुसऱ्याला फलवि-
ताना स्वतःच फणें, दुसऱ्याला खायात पाडताना आपणच
तयात पडणें (हा शब्द एका सुपान्याच्या व्यापान्याच्या मूखें
पणाच्या कृत्यामुळे रुढ झाला मिन्हाइकाला चागरया सुपान्याच्या
ऐवजी वॉर्ड सुपारी देताना, चांगली देउन शिवाय त्यानें वॉर्ड
सुपारीहि मोफतच दिली व अशा तऱ्हेनें तो फसला यावरून
बरील अर्थें रुढ) २ अतिशयपणा, वैपुल्य, उघळेपणा
रोठया—वि (व) मूखें, धडधाकड परतु मड्ड, ठोंब्या.
(मनुष्य)

रोड—पु मोठा रस्ता 'सुर्वे रोड, टिळक रोड इ०' [इ]

रोड, रोडका—गा—वि कृश, वारीक, क्षीण, वाळलेला;
शेजटा, फाटक्या अंगाचा, रोडावेलला 'जे रसूल ना रोड ।'

—विपु २ ३८ [स रड्=रडणें, रड—रड—रोड (मरका, वाळ-
लेला, आठवें टाळणारा —भाग १८३१, का रोडि] •मळल-

पु (विनोदानें) अत्यंत कृश मनुष्य [रोड+मळ] रोडरोला-

वि साधारण रोडका, जरासा काटकुळा, वारीकसा रोडणें,
रोडाचणें, रोडेणें, रोडेजणें—अकि (राजा) (काव्य) रोड

होणें, कृश होणें, कावण, झुडून जाणें, खराब होणें. 'वारीर अत्यंत
रोडलें । तें सुर्वथारापणें रडिलें ।' रोडिकपण—न (महातु)

कृशता, क्षीणता, वारीकपणा 'वाई पुर्तें रोडिकपण ।' —शिष्ट
१२० रोडया, रोडा—वि (निदनें) कृश, क-कृश, फाटक्या

अंगाचा, वारीक

रोडफी—छी कोन्जिळेच्या जातीचा एक पक्षी

रोडगा—पु रोडगा, रोड आठ भाग गड्याचें पीठ व एक
भाग हरभायाचें पीठ घेऊन त्यात ओवा, हिंग, मीठ, दूध घालून

त्याची जाड पोळी निःस्त्रायावर भाजली म्हणजे हा रोडगा होतो
—योर १ ७५

रॉडनारो—वि (खा मि) तोडणारा 'एक लाकडें
रॉडनारो खाडी तेडी ल रडे रोडतले' —मिळी १५

रोडा—पु रकरोडा (वस्त्रपति) पदा

रोडा—पु आजरेच्या विटांचा तुकडा, दगडाची बपरी,
[हि] रोडी—छी १ विटाचे दगडाचे तुकडे, रस्त्यासाठी खडो.

२ वारीक वारीक दगडाचा क्षीण, रास, दगडधोडे.

रॉडी—छी (ना) रडी चिडणें रडी पदा 'असत्याची
खाईल जे रॉडी । तिजवर पडो आकाशाची धोंडी ।' —मध्य १६८

गणदिवी—छी (प) रोवणदिवी पदा

गणसा—वि (गो) रोडका, कृश

रॉत—थ, रॉत(थ)णें—रोवथ, रोवणें पदा

रोती सुरत—छी रडकी मुद्रा रडगा, डुकी चेहरा, तोंड
(कधीं हसतमुख अश्या यावदत योजतात) [हि]

रोद्र—स्त्री विवा (महातु) शंकराचें विरा दशाचें नांव
'रोद्राचीं सोने रेंतरी। -श्रृंग २८०

रोद्रन—न रडणें, दाद, ददन 'न साहे वियोग करिली
रोद्रना। प्रमिष्ट भावना दहाचिया।' -तुगा १०९ [स]

रोद्रा—उ आतड्याची केलेली तांत, सांव, तार [पा रुद्रा]

रोद्र—पु (सा) रोज 'सी रोद्रिही हाथली उडीजें'
-भित्री २७ [रोज, तुल० सं रौद्र, प्रा रोद्र=अहोरात्रीचा पहिला
सुहूर्त]

रोष—पु १ विरोष, अडथळा, प्रतिवध, अटकाव 'तें
धृतिरोषें तया। पांचाही केलें।' -हा १८ १०१५ २ विरोष,
शिरकाव न होऊ दणें, भरून गेल्यामुळे पद होणें उदा० द्वारोष,
मामोरोष [स] रोषणें—सकि १ (घाट, रस्ता) दद करणें,
अडविणें 'उठा, एकीकडे बसा कोणी सोवट्याने जणार घणार
त्याची वाट रोधू नका' २ प्रतिवध, अडथळा आणणें, विरोष
करणें, कोंडणें 'सगोवळें स्वसामर्थ्ये। अर्धपथी रोधिला।' -
मुआदि ११ १३३

रा(उं)प-पा—नपु १ लहान शाव, बोंवळें शाव
'की सतोपतळचें रोप। बावळें जेंस।' -हा ६ १५६ २ धी
पलून रुपल्यानतर उपद्रुन नद्वद्वित लावावयाचें रोप २ (स)
पुर्वे माठें होणारे व सध्या लहान व मुक्तेंच ज मगलें दिवा
खरपन शावळें आसात्यन 'बस-शेचें हें रोप।' -र-२२
रोपटा—डा उ लहान, फोफावणारे पालु उपद्रुन दुसरीकडे
लावता दग्याजोने (आवा फणत ह० चें) हाड -शके १२८९
या मागाव शिलालेख रापटा—पु रोप तयार करण्याकरता
भाजून, खणून ह० प्रभारे तयार केलेली जागा रोपटें—डें—न
पुल्लाडाचें दिवा माजीपाल्याचें रोप लहान शाव रोपण—न
१ लावणी, परणी २ बीजसमव आरोपण, आपण 'गरी
प्रभुचें पाहुनि रोपण। तव्हाच केला दुष्ट हा पण।' -पेपो २०९
२ दूषण लावणें, आरोप करणें दोष दणें रोपणें—सकि
(काव्य) १ (शाव) लावणें पेरणें रोवणें २ गुप्तणें, खोंब
सणें, घुसविणें रोवणें -सकि घुमण, आत जाणें, शिरणें,
शिरकणें रापवळ न (कों) नारळ-सुपारीचीं रोपें, लहान
शावें (दुसरीकडे उपद्रुन लावण्या योग्य अशीं) 'आमचें बाईत
रोपदळच बहुत आह, किटें नाहीं' रोपळावणी—स्त्री (धट)
काढलेलें रोप शतांत योग्य खत घालून व चिखल वरून लावणें
रापा—उ १ (सामा) रोप पहा २ (कों) नारळ लावण्या
पूर्वीचें नारळाचें शाव माडा रोपाचें मातु न लावणीचें
मात; रापें लावून आलेलें मात रोपी—स्त्री (कों) रोप घुवा
रीचें लहान, कोंबळें शाव (सुधाया दग्यापूर्वीचें)

रोप—उ बाण 'दुयोधननृप सुद्धित बला भेदुनि उरत
रोपांन।' -मोभीय ४१ [स]

रापित—न दापारोप, (कि० करणें) -वि. लावलेले,
पल्लें (बी), स्थापित [स रोप]

रोरीटोपी—वि (बालभाषा) द्दिगुदरे, लहानसें, इवलेतें,
[टोपी ?]

रोप्य—न चादी हों -वि चादीचें, रुप्याचें [स रौप्य]

रुमुद्रा—स्त्री चादीचें नाणें, रुपया
रोय, रोआय—पु धाक, दारार, सल्लावत दयाव 'तेव्हा
हे सल्ल सल्लनीचे वेदमुदीची पातसाहीचे दाव-रोबीची सर्की
रांगून अमलात आली' -रा १७ १२ 'हा दाबरोआव सर्कीना
दिलों सगला' -रा ७ खरप, २० २७ [अर रुपाइ]

रांवटणें, रामटणें—सकि (राजा) गुप्तणें, (डोळा,
मातोडा घोळा, पाट ह० कमिच्यें घोट, लाकूड, कटपार ह०)
भोवकणें, जोरासें दावून आंत शिरकाविणें, आत वेपणें, दावणें

रोयरा—रुपय पहा

रांघाट—न (उ) १ शिमावतीत खेळकन्याचा अनाव
(आरडाभोरक बरीत जाणारा), घोळका ३ (स) गोंधळ,
गडबड रोंगा पहा

रोंबें, रोंधी—न स्त्री (कों) द्रुपित एक काढण्याची तुववी.

रोंमा, रोंमाडा—पु (ना व) १ घोटाळा, पतारा,
गिगाड 'लगाचें काम म्हणजे सगळ्या सुखाचा रोंमाडा'
३ आक्रीडा, ओरडणें ३ घोटाळा, वाधा 'रोंम्यात पडलें
काम'

रौम—न शरीराबरोल बस, लव [स] ० कूप-उ शरी-
राच्या कातडीवरील फार बारीक भोंक, रोमाचें छिद्र [स]
ज्याचे रौमद्वारी प्रगांडभोटी। तो हरि वैदुर्दी नादत।' -एमा
२४ २६० ० बीज-न वेंसाचें मूळ 'तव बाहेरी विल्ली
वरप। रौमबीजाची।' -सा ६ २३४ -रंध्र-न १ त्वंचेतील
सूक्ष्म छिद्र, रौमद्वप पहा 'त्याच्या सर्व रौमद्रातून पाम
आग म्हणजे ताप निघेल' २ (सामा) रौम, वेंस 'रौम
रति चेतन्य खेळवी राप्ताच्या ईश्वरा।' -राष्ट्रीय परमाला
[रौम + रज] ० रक्षा रौमरक्षा श्यतीपात-स्त्री अब पु
एखाद्या कायाचा निरपेक्षणा दाखविण्याकरिता ह शब्द योज
तात उदा० 'त्याचे कां व नादास लागला आहेस, तेथे काय
रौमरक्षा आढत?' रौमरक्षा या शब्दाचा एकवचनी प्रयोग
पुढील वाक्यातील घूळ, राख माती याप्रमाणें होतो 'तथे काय
घूळ आह त्याला काय राख समजत, तथे काय माती मिळ
णार आह' ० राजी-स्त्री केसांनी ओळ राग [स] ० शांति-
स्त्री जनेनेद्रियावरील वेंस वाढणें [स] ० मुन्नि-स्त्री वेंस
नसणें वसरहितपणा 'रौममुचि जंझी। तवहातासी।' -हा
१७ २३५ ० हृष-उ अणवराचा वाटा, रौमाच पहा ० हर्षण-

न. १ रोमांच उभे राहणें. 'मा त्याच्या अंगावर रोमहर्षण होणें तर दूच.' -सामें २.१७४. २ भय, पाक पात्रविणें. 'तुम्ही टासून राहवें म्हणजे त्यांच्याने रोमहर्षण होत नाही.' -भाच १४. ०६पेयायु-पु ज्योत रोमांच उभे राहून फार हसूं येतें असा वातपिकार. रोमागणित-किवि. प्रत्येक बेंसाबरोबर; केसागणीत. रोमांच-पु. अतिराय आनंद, भय, प्रीति, इ० विकारांच्या प्रावल्याने अंगावर उभा राहणारा कांठा; अंगावरील बेंस (रुव) ताठ उभे होणें 'आपाद कंचुकित। रोमाच आले।' -हा १.५२७. रोमाचळ-पु. काटा; रोमांच. 'आमी रोमांचळ उठोले।' -उपा ६२.६. रोमांचित-वि. १ आनंदातिशयाने किंवा इतर विवृतीमुळे ज्यावर बेंस उभे राहिले आहेत असे (शरीर); ज्याच्या अंगावर कांठा उभा राहिला आहे असा (माणूस); 'रोमांचित धर्म म्हणे, बाई गातित तुझा प्रभाव सती।' -मोवच १३ ८१. रोमावली-ळी-खी. १ केसाची रंग-वर्ण-ओळ. २ छातीपासून खालीं देखीपर्यंत मेजेली पोटाच्या मध्यभागी केसांची रंग. 'सागरीं लहरींची नव्हाळी। तेसी उदरीं त्रिगुण त्रिवळी। कर्माकर्म रोमावळी। बहिमुंस वाढलिया।' -भा १.३६. [सं. रोम + आवलि] रोमाळ-वि. केसाळ; फार बेंसाचा. 'एक जरचकार रोमाळ।' -मुआदि १०.९९.

रोमट्-न. (गो.) क्षिमायतीत एक खेळ, रोंगट पदा.

रोमणदिवा-दिवली-दिवी, रोमणी-तेवणदिवा इ० पदा.

रोमगवाक-मोड्या, रोमणी-ण-हमणवाक इ० पदा.

रोमंथ, रोमंथन-पुन रवच, पोटात गेल्या पास पुन्हा तोंडात आणून घुरें तो चपळीत बसतात ती क्रिया. [सं.] रोमंथक-वि. रंथ करणारा (प्राणी).

रोमशवेखंड-न वेखंडाचा एक प्रकार

रोमं-न. हुंदडी; दूषित रक्त काढण्याचें साधन; रोंवें पदा

रोमंणवाक-मोड्या, रोमंणी-ण-हमणवाक इ० पदा.

रोय-यी-खी. एक विविध आवाज (जोराने फेकलेल्या वस्तूचा), घुरें; रों. [च]

रोयण-न. (गो.) वाळू

रोयली-खी. (कु. हेट नाविक.) एक प्रकारचा लहान (गळवाचा) नागर याला वर उलट घडलेले पाच पाय (आकडे) असतात; रोयली

रोराण-न १ घुरीचा एकदम होणारा रों रों असा मोठा आवाज. २ (ल.) गोंगाट; पोरें इ० च्या ओरडण्याचा गळका किंवा गळवला, किलकिलट ३ मोड्या बाणवळून झालेले शिबीगळ, मारहाण इत्यादि प्रकारचे मोठे माडण [च.] शको. १. ३३

रोरावणें, रोंरों-अकि. (राजा.) १ गुरमुखें. २ (घुरीनें) रोंरें असा आवाज करणें. रोंरों-अ. १ (घुरीप्रमाणे) रों रों असा आवाजानें. २ सूं सूं करीत, पाणाच्या गतीमुळे होणाऱ्या आवाजानें. [च.]

रोव-पु. १ मोठ आलेले परण्याचे बीं; रुह; रोंप; नुरतेंच रुजून वर आलेले बीं; कोंप. [सं. रुह-रोह; दे. प्रा. रोव] रोंवण-खी.न (वों. प्रा.) पेरण.

रोवण-खी. १ जमिनीचा मऊपणा व भुमभुशीतपणा २ (नदीच्या किंवा ओढोळाच्या कांठाचा) जमिनीचा रवच, पडसड. ३ पुढळ पिळें, भोकें असलेली स्थिति (जमिनीची अति लागवडीने किंवा कुळपित्याने, नागरल्याने झालेली); जमिनीचा भुमभुशीतपणा. [रोवणें] ०पेणें-(घोवडाने) अडी उबविणें. (गो.) रोवावचें. ०दिवली-दिवा-दिवी-खी.पु १ प्रवासात उपयोगी व पाहिजे तेव्हा जमिनीत रोवता येणारा एक लाव रोखंडी दांडा असलेला दिवा; टाणवाई १ (ल.) आळशी माणूस. रोंवणी-खी. (गो.) पेरणी. रों(रों)वणें-सकि. १ (खाव, रुंदी, साड,) जमिनीत पुरणें, पट चसविणें, स्तिपर करणें. 'जेजे प्रांतीपासुनि दितले। गुण्याचें मन धुलें। मग आननवडवी घातले। रोवूनिया।' -हा ५.३४. २ पेरणें; लावणें (बीं इ०) ३ खुरवणें, खोंचणें, टोंचणें; शिरावविणें. 'रोवोनि उपडिता दाभणा। उग्र शोधिता न दिसे कोणा।' -मुआदि १३.१६ ४ दावणें; दावून देवणें. 'नकावरी पद दुजें वचलोनि रोवी।' -र ५७. -अकि शिरणें, हुसणें; दणें, आत जाणें, टोंचणें. [सं. रोवण.]

रोवंतणें-अकि (मदापु.) रोवंथणें; रंथंथ करणें; 'धी-टूणें नीवनीले पशु सकळ। आनंदे रोवंताती।' -दाव १४.२. [सं. रोवंथ] रोवंथ-उन रंथंथ; खातले चवळणें. [सं. रोमप.] रोवंथणें-अकि. रंथंथ करणें; चवळणें.

रोवळा-पु एक माप, (कैली) खंडीचा एकदशा. रो(रो)वळी-खी. १ ताडूळ, भाजी घुणें इ० उपयोगाची. निष्ठि आकाराची बांबूची परडी, डुडो. २ पुढळ कारीक कारीक भोरे पाहून वरीट उपयोगाकरिता केलेली घातूनी परडी, चाळणी [का. ओरोळयि] रो(रो)वळणें-सकि (ताडूळ इ०) रोवळीत घालून घुणें रो(रो)वळा-पु मोठी रोवळी.

रोंवा-पु (चामारी, वों.) चामड्यावर नशी उठविल्याचें सापण.

रोशन-वि १ विराट, स्पष्ट; धूत (कि० करणें) 'दे-गीस रोशन होय दे अदीत' -रा १५ ७६. २ रखलिरुस, घुरेख [१. रोशन] ०दान-पु शरोका; साणें. ०गाईक-पु. मयालजी. ०शुद्ध-वि. माहीत झालेला, ज्ञात रोशणाई-खी.

१ (दिव्याचा) सख्खसाट; सख्खसाट. २ असंख्य दिवे लावून सण करणे; दीपोत्सव; दिवाळी. ३ (ल.) आनंद; उत्साह; रमणीयता; शोभा (एखाद्या स्थळाची, प्रसंगाची). ४ आरास; शोभिवंत करणे, दृगारणे. रोशनी—स्त्री. सजेव. रोशनाई पहा. ' राजी रोशनीने नवाब दोलाचे येथे आले. '—ता ७.१०४. [फा.] रोपागई, रोसनाई—स्त्री. रोशनाई पहा.

रोसे, रोशेल गयत—न. एक प्रकारचे गवत. याचे तेल काढतात. —वयु ५.४५. [सं. रोहिव] रोशेल—न. रोसे गव- सापासून काढलेले औषधी तेल (नातविद्यासार उपयोगी) [रोशेन्तेल]

रोप—सु. राग; रुसवा; कोप; नाखुरी; संताप. ' रोपे प्रेम दुषवंट. '—हा ९.१८. [सं. रोप] रोपाविष्ट—वि. कुद; संताप- रेल्ला. [रोप+आविष्ट]

रोपणे—न. भव. पहारा; रोखणे; नजर ठेवणे. ' भंवती आळीयाची रोपणे. '—उपा ५. ९ [रोखणे]

रोस—उ. (गो.) आमटी. [रस]

रोह—उ. रोव; रड; कोंब; मोड; अंडर; मोड आलेले धान्य. [सं. रुह] * वारणे—मरी रोपलीत मी पेरणे; धान्याला मोड काणणे. रोह—न. (कों.) अगदी कोंबले झाड; रोप.

रोह—उ. हरिण; रोही.

रोहक—न. (घ.) खटार; खरब; पिडा; ह्यो नरम होणे. ' कामाने चंगळे रोहकच निघाले माझे. '

रोहक—उ. मृत; प्रदाराक्षस. ' दक्षिणेचे सौभाग्य गळसरी कोण्या रोहकाला. '—वेणे ४१०. [सं.]

रोह(हं)क—उ. (काम्य) रोह; मनाचा कल; प्रवृत्ति. ' पयस्तु चोरावया देख । अखंड लागला असे रोहंक. ' [रोह]

रोहकणे—सक्ति. १ रोखणे; धरणे; अडविणे; थांबविणे. २ धरून व्यापणे; पडावणे; वेढणे, [रोखणे; सं. रोधन; प्रा. रोधण]

रोहका—उ. (व. ना.) खंय. ' गाई रोहका करीत असल्या. '

रोह(हि)टी—स्त्री. सगळते धान्य; धान्य पेरल्यानंतर प्रथम दिसणारा अंकुरसमुदाय. [रोह]

रोह(हि)डा—उ. १ एक औषधी झाड; रक्त-रोहिदा. २ एक पिडा; विचित्रगड [सं. रोहित]

रोहेंद, रोहमेंत—स्त्री. रवंय; बघळणे. [सं. रोमय]

रोहरोल—न. रोशेल पहा.

रोहिण—स्त्री. सुरंगाचे वारूळ. —लिपु. [सं. रोहण]

रोहिणी—स्त्री. १ सप्तसिंधी नद्यापैकी सर्वांत गळन. २ नक्षत्रांची कुमारी. ३ वीज. ४ रोही जातीची हरिणी. ५ वल

सामाची आई. ६ गृणजळ. ' नातरी औगा नाम मंगळ । रोहिणीतें म्हणती जयु. '—हा ५.११६. ७ (संगीत) एकोणिसाव्या ध्रुतीचे नांव. ८ शुद्धरफ वाहून नेणारी रणवाहिनी. हिला बुद्धीने धमनी म्हणतात. ९ रोहीण; एक शुश्रुषेचे. १० रोहिदा, मंजिडा; या झाडाच्या साडीचा रंगला उपयोग होतो. [सं.] * जळ, रोहिणीचे जळ—न. गृणजळ. —हा २.१२१. ' विदय असत्य रोहिणीचे जळ । वाटते सखळ प्रातिरूप । '—व १५७. * पति- घर—उ. १ चंद्र. २ वसुदेव. * रोग—उ. चाळमुकीचा रोग. ' रामकृष्ण परमहंस यांच्या दुसऱ्याचे पदवसान रोहिणीरोगात झाले. —विद्येमानंदजीनाहस्य.

रोहिळा—उ. पटाण; मुसलमानांतील एक भेद. यांच्या वस्तीवरून ' रोहिलखंड ' (बरेली विभाग) हे प्रांतनाम पडले.

रोही—स्त्री. १ गोड्या पाण्यातील एक गोजिराणा मासा. २ एका जातीचा हरिण; मोलगाय. हा आकाराने बैलाएवढा, रंग काळसर पांढरा असतो. ' जंतुक चितले रोही भेंकरें पुराचलून पणें. '—वेणे ९९. —प्राग २५१. [सं. रोहित; प्रा. रोहिम] रोहें—न. हरिणाची एक जात; रोही अर्थ २ पहा.

रोही—उ. (गो.) लाहूळ पोंखरगारा किबा.

रोही—उ. १ आरंभ; सुरुवात; उपरम, उत्पत्ति ' म्हणोनि फळाचा लागु देखे जिये असल्लु । तिये कर्मी चायु । रोही मांही. '—हा १८.६५२. २ वाड, बुद्धि, दृढता. ' आणि वाडे जंव जंव मोहो । संव संव विपरी रोहो. '—हा १९.३००. ३ अकुर [सं. रुह—रोह]

रोही—ह. रोहोक, रोहोकर्ण, रोहीटी, रोहॉत, रोही- भंत, रोहीरोल—रोह, रोहरोल इ. पहा.

रोहीपोहो—उ. १ व्यवहार; दळणवळण; येजा; घसण; घरोबा (कि. पाडणे; घालणे; कापणे; पडणे; असणे). २ परि- चय; ओळख. (कि. पाडणे; घालणे). [राहणे+पोहणे]

रोळ—उ. फम; वियम; वहिवाड; प्रपात; परिपाठ ' हा अना- दिसिद्ध रोळ. '—विपु ३.५७. [तुळ० ई. रूल]

रोळ—उ. रस्त्यावरची खडी दावण्याचे येन; रूळ. [ई. रोलर]

रोळणे—सक्ति. रेलणे; वल देणे. ' असणाराने आपले शरीर- दोन्ही बाजूस रोळीत जावे म्हणजे चाळ लागेल. '—अथप १.१८१. [रेलणे]

रोळणे, रो(रॉ)ळा—स्त्री—रोवळणे, रोवळा—स्त्री पहा.

रोळा—उ. वृष्टि, समुदाय. ' दिव्य सुमनाचा रोळा । कृष्ण । योपारी निवृत्त । '—एमा ३१.३७. [तुळ० ई. रोल]

रोळे—उ. वर (दादर) दाते.

रोखे—पु. भव. (महानु.) पैमा. 'सांभोनी ईशराची जवळीक रोखे जोरी।'—ज्ञानप्रबोध ३१९. [रोख]

रोंडा—न. रंड; पड; कवप. 'रोंडा करी साण्डव तुमां नाचविलें।'—शिष्ट ४५०. [सं. रंड]

रौणक—खी. (ना.) रौनक पदा.

रौंद (दा)ळणें, रौंदळा—रंदळणें, रंदळा पदा.

रौंदळी—खी. (व.) रोवलेला दिवा; रोवणदिवा. [रोवण-दिवली]

रौद्र—वि. १ राग; क्रोध; कोप. २ नवरसांपैकी एक रस. उदा० 'गायेय कोपा चढला कसा रे। ज्या मानिती दाखि घुटांत सांरे। इ०'—मीमार्तुनयुद्धांतील वर्णन. -पु. १ रुद्रसंबंधी; शिवाचा; ईशराचा. २ भयंकर; अत्यंत भीतिदायक; उग्र; अक्राल-विकाळ. ३ तामसी; रागीट; रागावणारा. 'एके रौद्रे अतिभिन्न। मयानकें एकें पवित्र।'—हा ११.१२९.

रौद्री—विना खी. (संगीत) आठव्या धुतीचें नांव. ० पिढी नृत्य—न. त्रिमुलाच्या आठवीत उभे राहून नर्तकांनी केलेलें नृत्य.

रौनक—खी. १ सौंदर्य; शोभा. 'दौलतीत बांदीं बाकी राहिली नव्हती, त्या दौलतीस खांबदाबरोबर रौनक आणिली.'—सा ५८६. २ (ल.) महत्त्व; उच्च दर्जा. [फा. रौनक] ० अक्का—वि. १ शोभाकथेक. ही एक पदवी आहे. 'हजरत येथें रौनक अक्का होणार.'—रा ७.१०६. २ एक पदवी. [फा.]

रौप्य—न. हवें, चांदी [सं.] ० मुद्रा—खी. रुपया; चांदीचे नाणें. ० ह्रींखला—खी. (ख्याची साखळी) (ल) सरकारी पगार, नोकरी. 'मुशिखितवयें साकारणें रौप्यधृंखलेनं बद्ध केला आहे.'—टि १.६४

रौख—पु. एकावीस महानरकांतील एक महानरक. [सं.]—हा १६.२२६. रवरव पदा.

रौख्य—न. रुखत्व; काटिण्य; कोरडेपणा; कठोरपणा; तापट-पणा. रुख पदा. [रुख]

र्याघ—खी. (रेष) बेह्या; इनमतीतील एक प्रकार. मोद पदा. -बदलापुर ३७. [रेष अय.]

र्याच्या—खीय लहान मुलांचे रडणें; टयां टयां. (कि० काणें). २ (ल.) इतारा होऊन, मिळून मुलाप्रमाणें वागणें; रे रे काणें. [व्य.]

रुद्द—पु. डोह; नदीतील खोल पाण्याची जागा. 'तेव ह्यान हरी आल्हावळें। तुळें आण।'—भाप २६९. [सं. रुद्द]

रुद्द—पु. (शाप) एक धातु; (इं.) नोडियम्. ही प्थति-मशी संयुक्त असते. -रुद्दणें, -रुद्दणें—वि. (राजा. कुण.) रुद्दणें. 'आठ दी रिकाम -रुद्दवें.'—मसाप २.११०. -खोक ३.८०,

रुद्दस्य—वि. (हस्य) १ आंगूठ; कमी लांबीचा. २ मिश्रा; टेंगणा; 'एकें रुद्दें एकें रुद्दें। एकें -रुद्दें एकें विशाळें। पृथुतें सरळें। अत्रातें एकें।'—हा ११.१२४. [सं. हस्य] ० गोल-पु. (ज्यो.) लघ्व्यानें दुभागिलें दीर्घवृत्ताचें अर्ध त्या लघ्व्या-भोवतीं घ्रमविलें असतां जो आकार उत्पन्न होतो तो. -सुर्य ८. ० जंतु-पु. अतिपुष्क जंतु. (इं.) पॅक्टिरीया ० मूर्ति—वि. टेंगणा; मिश्रा; चुझा. ० स्वार-पु. ज्याच्या उच्चारणास एकमात्रात्मक काल लागतो असा (अ, इ, उ, ए, ओ) स्वर. -रुद्दस्यास्थि—खी. आंगूठ हाड.

रुद्दास—पु. नाश; उतरती कळा. हास पदा. [सं. हास]

रुद्दी—खी. लज्जा; शान. [सं.]

रुद्दीव—पु. (राजा. कुण.) रुद्द; बोंब फुटलेलें धान्य. रोह पदा.

ल

ल—वर्णमालेतील अष्टाविसावें व्यंजन. वर्णविकास:-पहिली अवस्था अशोक्या गिरनार लेखांत, दुसरी इयानवर्षी राजाच्या वेळच्या मथुरा येथील लेखांत (इ. स. १-२ रें शातक), तिसरी सालरापाटण येथील राजा दुर्गगणाच्या लेखांत (इ. स. ६८९) व शेवटची इ. स. ११०८ मधल्या ओरिसा लेखांत दृष्टीस पडेळ. -हावो (ल) १९.

ल (इ)ई—वि (कुण.) बहुत; पुष्कळ; अतिशय; मोठ्या संख्येचा, परिमाणाचा. लय पदा. -तुगा १४१. 'उत्तरेचा महिमा रुई। जाऊनि राहा दिमालयी।'—मव्व १५२. ० लूट—खी. (कुण.) रेतघेळ; विपुलता; डोंगचे डोंग; भोप; मस्त. लय पदा. [लईलूट]

लईण—न—खी. १ रांग; ओळ; रेव. २ सैन्याची तुकडी. ३ पोलिस बंगरे लोकांच्या घरांची रांग [इं. लाइन]

लक—कण—कान—कर—विशीं—क्रिवि. १ चक—कण; झक—कण. २ झटक्यांत; क्षणांत [लक—हस]

लकचें—अक्रि (गो.) तोल जाणें.

लकट (ड)णें—अक्रि १ (प्र.) लगटणें पदा. २ सोटणें; ढकलणें. [सं. लपू]

लकड—खी. (कों.) १ अतिशय उंच वाढलेलें माहाच्या जातीचें झाड. २ (ल.) शरीरानें वृद्ध, सोडासारखा उंच असलेला मनुष्य. [लाकूड] सानाशब्द— ० फोट—पु. मोठमोठी लाकडें जमिनीत उभीं पुरूव मिताहासारखें केलेलें आवार; लाकडाची तटवेदी; मेडेकोट. [लाकूड+कोट; हिं. लकडूट] ० खाना—पु. १ इमारतीचीं विंवा जड्याळ लाकडें। टेकण्याची पगतील स्वतंत्र

ती हुद्द न पडता ज्याच्या योगानें लोंबत राहते तो अघ. ४
सयोगभूमि ५ जोड, दुवा (दोन पक्षांतील, बाजूंतील, व्यक्तीं
मधील) [सं लघु] (वाप्र) लहणें असणें-मध्य असणें,
साधू असणें लहणेंचें काम-न ज्यात छपराला लयीचा आधार
असतो तो इमालीचा प्रकार याच्या उलट पिढ्याचें किंवा
पिढ्यापाटाचें काम

ल (लं) ग—ली (कारखनी शब्द) दुकाल्मी यादीवंची
एखादा कालम अपुरा राहिल्यास तो दुसऱ्याच्या बरोबर बरल्या
साठी पहिल्या कालमात रकमेच्या टिकाणीं शुन्य व पुढें त्या
माग्न रिगून पूर्णता करतात ती [लागणें, किंवा फा लघु—
लंगडा] लंगपूज—न बरीलप्रमाणें रकमेच्या टिकाणीं लिहिलेले
पूज्य (किं० घालणें, देणें, मोडणें, गिहणें)

लंग—न (कु) लहान माशाचें जाळें
लंग—वि अतिशय क्षीण व अशक्त झालेला (दुस्तण्यानें,
उपासानें) [लणें किंवा लघन]

लंगचो—ड (ऊ) किमदा

लगड—पुढी १ नेटाचा व निघण्याचा पाठलाग (सामा
न्यत एखाद्या विषयाचा, वस्तूचा), (शब्दश बर) शक्तीचा व
मुदीचा अत्यंत उपयोग करणें, सघटित व नेटाचा प्रयत्न २
बोराचा हाग, चादून जाणें ' तो एवढाचि कोप रोससक्त बोध
सध करि लगड । '—मोकणें ३३ ११ २ पाठ न सोडणें, चिकटणें,
पिच्छा पुरवणें ३—ली दाट मैत्री, घसण (किं० करणें, लावणें,
घालणें, पाडणें)—वि चिकटून राहणारा, पाठ न सोडणारा,
चिकट ' राममाळचा मुलगा किनडे फार लगड आहे ' [लागणें]
(वाप्र) ० करणें—(बाईट अर्धी) जवळ आणें, आगाशीं आग लावणें
लगडणें—सकि १ चिकटविणें, चिकटण्यास लावणें २ मिसळणें,
मिसळणें ' धीकधेनचे सुपारीत भोंवरगावची सुपारी लगडतात '
३ लकळणें, दपटणें, लाटणें, रगडणें, रपाटणें—अकि १ चिकटणें
' पावसाचे योगानें सगळे कागद एकास एक लगटले ' २ (लं)
दाट पोंस लागणें (फळें, पुळें यांचे) लटवणें ' पीक विकेल सुमरी ।
पुण्याचें बारी लगटोनि । '—एसा ६ ३०० ३ नेटणें, गिहणें
' लगटला स्वर्गाचिये सीमा '—सुमादि २७ ४९ ४ पोंवणें,
सागणें, पावणें, ठेपणें ' फौज येऊन छिन्नाशीं लगटली तरी
सुमची तयारी काहीच नाही पुढें वें ' [सं लघु]

लगड—ली (वरपाटी) १ मोठी पास २ बेलाच्या पाठी
बर-पाणी आणण्यासाठीं-टेवावयाची रोखडी चौकट लगड,
माकण

लगड—पु बहिरि ससाणा, कावळ्यासारखा एक भासभक्षक
पक्षी ' लगडगाड अजखडे वाटोवाट । '—येथो २४२

लगड—ली सानें, बादी ६० धानूचीं काव, धोट.

लगड—ली माकण, पशुच्या पाठीवर पागर टेवण्याकरितां
केलेली लाकडी किंवा लोखंडी बबळट, पशुच्या पाठीवरील पागरी
लगट पहा ' नदीच्या गावीं लगडीनें पाणी आणतात ' २ ओसें,
—चार.

लगडणें—अकि १ लगड करणें लगटणें पहा २ फल—
पुण्यानीं गजबजणें. ' सत्तंगणेंचें निजमेळीं । परमाये आय पाव्ताथीं ।
लगडोनि ये स्वानदफळीं । सर्वेकाळीं सफलित । '—भारावाल १.
१६.

लंगडणें—अकि लंगणें, एक पाय अथू असल्यामुळें दुसऱ्या
पायावर भार देऊन चालणें, पाय काडीत, वेवेवाळे चालणें [सं
लघु—लंग, पा लगीदन, हि लंगडना] लंगडणी—ली एकपाय
अथेवट किंवा न टकटा उड्या मारीत चालणें लंगडदोनी—वि
लंगडान्या मनुष्यास घटनें म्हणतात लंगडशाई—शाही—ली १
लंगडत चालणें (किं० घालणें) २ लंगडीचा छेक एक पाय
आसतून घळून दुसऱ्या पायावर उडत चालणें (किं० घालणें,
करणें)—वि लगडा [लगडा] इहू० लगडशाही पायात बादी
लंगडा—वि १ एक पाय आसत किंवा अथू असलेला, २ अथू,
पशू, इतकित, विकल, व्यंगी (पाय, हात इ०—मनुष्य, पशू)
३ (लं) (एखाद्या जळ असलेल्या मनुष्याच्या किंवा वस्तूच्या
अभावामुळे) पशू वमजोर, निक्कीनी (काम, यंत्र, इ०)
' एक बैल बाहीं यासुळें नागर लगडा झाला ' इहू० लगडच्या
लंगड आन गावसोरी पण बरेना लंगडी—की एक छेक, एक
पाय दुमडून दुसऱ्या एकाच पायानें उड्या मारीत चालणें
० कोशिरी—ली एक मुलीचा छेक—मधेपु २७१ ० सयब—
ली तुटपुजे, अप्रयोजक, अप्रमाण कारण, अपुरें निमित्त, असम-
वेक कारण ' बजनदार पुढ्याच्या काहीं लगड्या सववीवर पक-
डतें '—के १७५ १०.

लगडत (थ) गड—ली (साहित्य किंवा पुरातन नसल्या
मुळ) काम अपुरें करणें, रपावणें, रगडणें. ' लाकडे पुरतीं मळतीं
आणि पजेन्य तर आला आगावर तेन्दा लगडतगड कवन एकदांचे
घर बांधलेलें केलें ' २ अनेक मसलती, वेत योजणें, अनेक उपाय,
कल्पित काडणें ३—किवि कसें तरी, निष्काळजीपणानें, वरवर.
[ध्व]

लंगणें—अकि (थ) लगडणें, लगडत चालणें
लंगणें—अकि दुखणेकरी, रोड होणें, वाळणें [सं लघन]
लगत—ली १ जोड, सधि, जोडलेपणा, समीपता, मिडून
मणणें (जमीन, धारी इ०) ' या स्थळास नदीची लगत
आहे ' २ सोयरीक नातें ३ दाट परिधय, धवण ' हो मोठ
त्याजपाची शोलायास्तकी त्याची आमची लगत नाही '—किवि
१ जवळ, समीप, सन्धि ' दसरा नवरात्राचे लगत आहे म्हणून

कोण्डी नवरात्रांतच धातात ' २ लागोपाठ, लगोरप ' लगत तीन चिन्हा पाठविल्या तेव्हां तो निघून आला ' २ अनुक्रमानें, राख न पडता (कालाचा, इयलाचा) ' एणून लगत तीन सोनें आमचीं आहेत ' [लाग] सामाशब्द-० मजकूर-पु परिच्छेद, माग न पाडलेला (लेखी किंवा तोंडी) मजकूर, लागोपाठ मजकूर तुटक मजकुराच्या उलट ० लासोटा-उ १ हुडीपत्राचा इ० मजकूर आत लिहून त्याच हुडीपत्रास चिह्नवून पाठविलेला कागदाचा लासोटा, हुडीला चिह्नटविलेली आणि हुडीबरोबर घडी घालेली सुचना वात असणारा लासोटा २ आंतील मजकूर व बरील पत्ता निरनिराळ्या वदावर नसून एकाच वदावर असतात तें पत्र, पत्र व लासोटा एकच असा प्रकार ० हुंडी-अथी सुचनेचें पत्र खोबत असलेली हुडी लगता-उ १ सवध, जोड, जवळजवळ असणें (देशानें, पदार्थांचें) २ शेजारीं, भिडून असणारा प्रदच, सरहद्द प्रदेश, सीमाप्रांत ' यदा करनाटय-१ लगत्यास चागलें पीक आलें ' -वि लागून, नोडून असलेला ० जाय-उ १ लगतलासोटा, हुडीबरोबर घडी करून हुडीला चिह्नटविलें हुडीच्या सुचनेचें पत्र २ हुडीच्याच लिकाण्यात लिहिलेली हुडीसययी सुचना, जाव ० लासोटा-उ लगत लासोटा पहा ० लोळ-उ १ मागें लोवणारा वळाचा घोळ, मागें फरपटणारां वळ २ मालिका, माळ, लावण (कि० लावणें, लागण) ३ शेतें, मळे, हाडें इ० कांची लाव मालिका, आश्रिणाची, पदार्थांची, साधनें-उपकरणां यांची लावत्यच मालिका, गाडी लगताळ-अथी माला, माळझ, हार, एकराखा क्रम (कि० लावणें, लागणें) लगताळा-ळया-वि १ चिह्नट, पाठ पुरविणारा, तेलगमट २ अगबरील वळाचा घोळ मागें टाकणारा, कपडे फरपटवीत जाणारा (ल) गवाळ, मोंगळ लगती-वि १ विवाहानें सवध असलेला, सोयरीक असणारा, सोयरा, मातेवाईक ' हुन्डी पडला श्रीमताचे लगती, तेव्हा हुन्दास असें कसें बोलावें ? ' २ स्नेहाचा, प्रीतीचा [लगत]

लगतग-अथी १ एखाद्यानें ठेवलेली ठेव बळकावणें, लवाहीनें तिला अपहार करणें २ एखाद्या घदातील ल्याही, अप्रामाणिक व्यवहार

लगतन्या-अथी अथ लकतन्या पहा (कि० निघणें, वाढणें) लगदून-न (राजा) (मास, कमीकड ० च्या) गोळयाचा हातानें, तोंडानें तोडलेला तुकडा, लचका (कि० घेणें, तोडणें) [लगदा]

लगदा-उ १ लादा, भिजवून, चागला मजून केलेला गोळा (बुना, चिखल, कणीक इ० कांवा) २ एक घास होईल एवढा मास इ० काचा गोळा, लचका ' रिपुहत्याचे चि तोडिती लगेदे -सौर्य २१ २१ ३ घ' पदार्थ (चिपडणारा गूळ, पळपळीत भात इ०) ४ (समाघात) पचपचीत व मज (भात,

पीठ, भाजी इ० शब्दातीं विद्योपणाप्रमाणें योजतात) ५ पुजका गोळा, गुता (वेंग, कागद, पांनें इ० वा)

लगदा-उ १ लाखेचे पुरण, लाखेचें मळवण (दागिन्याना केले) २ वागडीचा एक प्रकार, लाखनें मळविलेली वागडी ३ (ल) खोटे सोनें

लगधग-अथी १ (घाईनें, चडावीनें) जाणें, येणें, काम करणें, झटपट, लगधग, चपलता २ गडबड, धावपळ [ध्व] लगधगी-वया-वि चपळ, चलख [लगधग]

लगन-न (प्र) लग्न, विवाह [स लग्न, हिं लग्न] लगनकळा, लगनघटका, लगनचिह्नी, लगनचुडा, लगनटका, लगनटीप, लगनसराई-लगनका इ० पहा

लगफग-किवि जोराच्या वाण्यानें कपडा इ० कांच्या फड-फड्याप्रमाणें आवाज होऊन फडफड [ध्व]

लगग-अथी १ घाई व गडबड, ल्वा; उतावळी ' लग वग उठता हे राज-वेस जाली ' -साराह ४ ७१ २ झटपट, चलाखी ३ उत्सुकता -किवि (वाक्य) घाईनें, गडबडीनें, ल्वा; लगवगा-गे-किवि (वाक्य) घाईनें, गडबडीनें ' लगवगां येईका ' -नव १२ ११२ लगधगी-वया-वि सदा घाई असलेला, अतिशय उतावीळ लगधगून-किवि (क्वचित् काव्यात व अश्लिष्ट भाषेत) घाईनें, गदीनें [लगवगणें कियापदापासून]

लगमग-किवि (चुकीन) सरासरी ' लगमग बारा वर्षे सारखी त्या मोठीला ' [लगेला हिं]

लगम-अथी लगाम पहा

लगर-अथी (प्रा) (मोत्याचा, फुलाचा) सर [?]

लगर-वि (प्रा) आहदाड, उर्मट, वडखोर [लगर ?]

लगर-अथी (व) लावण, मालिका ' मालाच्या डव्याची लगर लागली ' -वि (व) दीर्घसूत्री, चंगट लगरी-वि लगर

लंगर-उ १ गळत्याचा लोखंडी नागर २ लोखंडाची मोठी साखळी ३ (ल) साधारण प्रमाणापेक्षा मोठा, अवजड पदार्थ

(दागीना, तोडा, साखळ्या, दोऱ्या इ०) ' सत्त्वा घेराचा लंगर ज्यानें हातामगशीं घातला ' -ऐपे ७१ ४ चुग, पोहे इ०

कुटण्याचें एक यंत्र ५ मोहसच्या सणात फकीरास वाटतात तें

अन्न, शिषा ' अशुद्ध लंगर बाजे । फकीर दरवाजे दरवाजे । ' ' सहृद मजकूरें पेशगी मोगलाईं अमलत दररोज लंगर पाच सात

पडे घाग्याचा चालत होता ' -वाडयोमारी २ ७२ ६ मठ

[फा लङ्गर] (वाग्र) ० तोंडणें-(माग) जतेंत खडोबापुढें

पुजायाचें लोखंडी साखळी लोखणें सामाशब्द-० खाना-उ १

अवाटव्य, विस्तीर्ण कारखाना २ (ल) जेनें दाद लवकर लागणें

कठिण अशी सध्या प्रकरण इ०, अतडन ' गुह गोविंदसिंगाच्या

जयतीच्या वेळीं जो लग्नखाना उघडण्यात आला होता त्यात

खागा, लावडपर २ लावडांची वयार [लावड+खागा, हि लवड
य नड्] • दिवो-नि रोडका, जुडका, उच व वृत्त [लावड+
दिवा] • वाळा-५ इमारतीची विंवा जळाऊ लावडे विकणाऱा
[हि] लफडा-५ १ मोठी काटी. २ वाटलेला, रोड झालेला
मनुष्य ' त्याचा लफडा वळण ' ३ वाटलेला व लाकडासारखा
वडकीत घालिला पदार्थ (कपडा, भाकर पावलेले काड इ०)
लफडा-खो [लाकडाप्रमाणे वा होईतीपर्यंत वडविलेला देसाचा
रस, लाकडासारखा कडक झालेला शुळाचा पाक शुळाचा एक
प्रकार २ लाट, काठी जोडण्याचा एक प्रकार [हि] (वाग्र)
लफडी घांघून मकडी घट(ळ)त नाही-माकडेचेथ दि सोम्य
उपादानी बंद होत नाहीत, त्याच मारच पाडिजे [लावड+
माकड] लफडी फाट-५ लफडोड पडा लफडी पूल-५
नदी इ०कार घावलेला लाकडाचा पूल लफडी पेंढी-खी
(वी) होळीकरिता मुलानी घराघर फिरत मागितलेली लाकडे,
ओढके व गवत इ० (व्यापकाची) लफड्या-नि उच आणि
लफडा [लफड]

लफडा-५ १ गजगर्शी लागणारे, ओल्यासारखे वाट
णारे निवडीचे काम निवड लगावा, नेट, आंखे (दूध, सतरा,
इ०चे) (कि० लावो लागण, वमणे) (वाग्र) • लावजो-
लगावा, निवड लावणे, रसध वसु न देणे, काही सुच न देणे

लफडा-खो-गळी १ विधी २ फारलेली वस्तु, वज्र
इ० [स लफक रत्, लफ=लाव] लफतण्या-खीनव १
विषयवा घुडक (वत्राचे) (कि० निषेध, होणे, काडणे) २
फाटी वळे जीणे वडे [स लफक, फा लव्]

लफडा-नि (व) हुजतखोर, वज्रदेलात [लफडा+
तोळणे]

लफतुग्राय-न (गो) प्रेमलपणा, प्रेम

लफतुग्राय-नि चकचक वापचोप, ठाकठीक, नीटनेटका,
छानदार [लफ डि]

लफय-खी १ माईट सवय रीत, दुर्गुण, खोब ' दुस
च्यास वडाव लागल्यापासून त्याला तातरे दोलण्याची लवच
लागली ' २ घाटणी, पडति, बोली, दव ' • दोलण्याची चालण्याची,
लिटण्याची लफय ' ३ आसक्ति, व्यसन [अर लफय=टोपण
नाव]

लफलफ-नि किंवि चकचकीत, झणझणीत, लफ (बीज,
झिरेकी भाडी इ०प्रमाणे) लिपल्याप्रमाणे (कि० वरणे, हाणे)
' त्याची भाडी पडा वशीं विलक करतात ती ' [अनुकरण, लफ
दि] • लफणे-(पित्तोम इ० मुळे दोळ्यापुढे ललक होणे,
वाजवे यण, ' काळे उपसाने आज दोळ्यापुढे ललक वसे ')
लफलफणे-अकि १ चकचके, प्रकाशण २ ललक करणे

लफलफाट-५ चकचकाट, लफलफाट, अतिशय प्रकाश, तेज,
लफली लफलफी-खी, चकचकाट, चकचकी, उजवळा.
लफलफीत-नि १ चकचकीत, झगझगीत. २ (ल) स्वच्छ,
निर्मल, नामी, लफ, लफक, लफक (मनुष्य, वज्र, सामान इ०)
३ (उप) साफ, उपडा, नागवा, मुनवा, मुना ' दोन दागिने
होते ते चोरांना नेले आता ही लफलीत झाली ' ' झाडे तोडून
मोडून रान लफलीत करून तेथे शिवा बांधू लागला '

लफ(ल)वा-५ वातरोग, अर्धांगवायु

लफस(फ)कस, लफसकस-नि (व ना) पारं
पारं [लफ+स(सट) दि]

लफा-फा-५ वस्तुतःची एक जात याची दम नेहमी
उभारलेली व पसरलेली असते, मानेचा झोब नेहमी पाटीवडे
असतो -मराठी ३ रे पु (भा १) पृ ६८ [अर लवा]

लंका-खी तपस्वीची एक जात कृष्ण आणि गोदावरी या
नद्यामधील भागातील त्वारस म्हणतात -पृथि ४१९ [स,]

लंका-खी १ रावणाची राजधानी २ सिंहलद्वीप, सीलोन
वेद ३ राक्षस, वानर, झाडे इ० काव्या दासच्या केलेल्या
आश्टी, दासची झाडे ४ (विनोदाने, निवेने) लहान पोरणी
(व) केस पिजारलेली, बुडू नोट मसलेली गदाची सुगंधी ५
आरिणी, खोरीणी खी [स] ल्हू १ (व) ल्हेंत जमले
तितके राक्षसच=वार्ड बुळात बागलीं माणसें जमणे वाय नाहीं,
वाजपी २ ल्हेंत, ल्हेंत सोन्याच्या विटा=ल्हेंत पुष्कळ सोनें
गसले तरी त्याचा आपणास वाय उपयोग ? (मिळकतीप्रमाण
खर्च होत या अर्थाने हि वापरतात) (वाग्र) • लुटणे-
अवाढव्य संपत्ति मिळणे • लुटणे-(गो) सौंदर्यावान, सारकृत
होणे सामान्य- • लुहणसारंग-५ (संगीत) एक राग यश
पडू, तीव्र ज्ञाप, बोलम गाथार, बोलम मध्यम, धवम, बोलम
निपाद हे स्वर लागतात धैवत स्वर वज्र्य आणि धाडव-धाडव
बादी ज्ञापम सगारी पचम गान्तमय मध्याळ [स] • लुट-
खी अगणित संपत्ति मिळविणे, लुटा लुटणे पदा लंकेची पार्वती-
खी (लेखला जाऊन हि गोसाविणीच्या वेपत असणारी शिवपत्नी,
पार्वती) १ जिच्या अगावर एक दि दागिना नाही अशी उच व
रोडकी खी २ (सामा) अलकारहित सवाण खी. ज्योवर
खोगीर, बीन बंगरे काही नाही असत रोडका घेता लंकेवर-
५ लकाविपति रावण ' अहा रानीच्या पालेखारा ! नेवाणे
वरविजे लंकेथला ' -हा ११ २३ [लवा+ईश्वर] लकोदय-५
तारे, ग्रह, रशी याचा सीलोनोतील उदयकाल यास परस्पर
कडून काढेल त्या ठिकाणी त्या त्या खगोलाने उदयकाल काढता
येतात कारण या शहरावरून पहिले याम्योत्तरवृत्त जाते अस

मानतात हे उज्जयिनीचा याग्योत्तरवृत्तावर आहे ' मेधाचा लोदय चार पक्षा अर्थात पक्ष '

लकाटणें—अतिशय चमकणें, रंग रू वर्ण, लकलक, दाढकणें. [लकलक] लकाकणी—स्त्री चक्रवर्णी, चमकणी, दाढकणी लकाको—स्त्री चक्रवर्णी, चक्रवर्णी, उज्जयिनी पराक्रोधी रोपगार्ड, तेज, तजेय [लकली]

लकार—या, लकारविहवा—विहवांतला—वि (उगाड लुच्चा इ० शब्दाचा लन आरम्भ होतो यावरून सांकेतिक) लवाड, लुच्चा, लफा इ० लकारी—स्त्री (भक्तिक) लवाडी लुच्चेगिरी लवाडी शब्दाशी हा जोडून यावतात दास—लगाडी लकारी

लकारी, लकोरी—उ एक जात व निकातील गड व्यक्ति हे लोक लाखेच्या बोगडावा, कंगण्या व इतर अलंकार करतात व रोगणें (वारनिष्ठ) वगात [लक्ष्मनरण]

लंविन कांड—उ (मासिक) जरीब्या कांडाची जात -शानप्रकाश १ १ ११ ३१

लकिरी—स्त्री (सामा) लेंरी पहा

लकीर—स्त्री रेपा, रेप, वी, मोळ [हि]

लकीरी लकेरी—स्त्री १ तेज, चक्रांती मित्ठ २ (ल) माधुर्य, मोहकता, छवदारी, चित्ताकर्षक गुण (गाथेत, बोलण्यात इ०) (त्रि० मारणें) ३ लुगळ, छटा, दास गंध (रंग, रसाद, राम इ० मन्त्रें एखाद्या परतया गुणाचा) (कि० मारणें) ' भोल्या रगत कोणत्याहि रंगाची लेंरी पाहिजे असल्याम ' -मॅस्ट १३ ४ कांड निमारी (निमळावाची जरीची, रेशमाची इ०) ' या हुंपयाचें सुत चागलें आहे पण लेंरी चागली नाही ' [लकु !]

लकोलक—वि कि वि लकलकीत पहा ' दाढें तोडून मोडून रान लकोलक करून तथें किंवा बांधू लागले '

लकुच—न एक फळ, लिकुच ' लकुच कटुचि अमृतकरा कर्वां ही शरीरेंत पोळविला ' -मोदन १ ६८

लकल-फळ-खळ—न १ वीज इ० काचें तेज रफुरण हाणें दिवा तळा मास होणें, लकलच करणें, चक्र चमक ' अकस्मात वीज चमकताच माझ्या डोळ्यापुढें एक झालें ' २ आकस्मिक भीति, आकस्मिक दुखाचा घसका, धक्का -वि १ स्पष्ट, टस ठमीत २ चक्रचक्रीत, झगझगीत इ० लवकरीत पहा ३ उघडा वद, अगदी नागवा ४ वफळक, निष्ठूत, उघडा (नम गोसावी) ५ छानदार, सुरेख [ध्व] (वाप) लक भायडी कड्डा उजो—(गो) नसता खडे करून ऐट मारणें

लकड, लकडकोट लकडखाना—(प्र) लकड, लकडकोट इ० पहा

लकडण, लकडन, लकडर, लकडविशी—किवि १ लकडण रन कर दिशी इ० पहा २ लकडन, चटवन, मटवन, धणोत [ध्व]

लकडतर—न लकडर पहा

लकडाळ—वि (व) वेशराम, निर्दोष लकडाड पहा

लकणी—स्त्री पंग दोघेमुळें येणारी टुलकी (त्रि० देणें) २ (कु) क्षोप लकणें—अनि (कु) पंगणें, टुलकी येणें [स, लपु—दालणें]

लक्षपचोतरी—स्त्री १ (लाख सव्हेवर आणखी पाच) खोटें मित्र भ्रमसाट जमास्तव बोलणें, वाटा, गप्पा २ (काढीच्या भेंत लाख सारविणें यावरून) पोकाळ जिद्दई, दिखाडपणा, असत्य बोलणें, खोटपणा (मनुष्याचा, दयाचा) -वि दिखाल पण पोकाळ, दिसण्यात चांगला पण खोटा, नमरी [लक्ष्म+पच(पच)+उत्तर] लक्षपचोतऱ्या—वि खोटया, निराधार गोष्टी सांगण्याची, वाता सोडण्याची खोटी असलेला

लक्षपति—स्त्री—उ लक्षाधीश, लाखों रुपयाचा मालक [स लक्ष+पति, गुज]

लक्षमा—उ (क) अर्धोयवातु लक्ष्मा पहा

लखलख—स्त्री १ चक्रचकणें, चक्राकणें, चक्रमडणें, लकलक पहा २ तीव्र धुपा, बलवच (कि० लुणें) [ध्व] लखड-लखड करणें—अनि बलवच करणें अपाशासारखें वागणें [अनु करणवाचक] लखलखणें—अनि १ लकलकणें, चक्रचकणें २ तीव्र धुपा लागणें [ध्व] लखलखाट, लखलपी, लखलपीत—लकलकाट इ० पहा

लखलाम—उ (लाख रुपयाचा लाभ) १ अतिशय मोठा लाभ ' आपली भेट झाली हाच आम्हास लखलाम झाला ' २, दुकानदारापासून एखादा जिनेस विकत घेतला असता, मित्रा-इवाड तो लाख रुपयांच्या योग्यतेचा होवो अशी इच्छा दर्शविल्याकरिता दुकानदार उद्गार काढतो तो ' जा, ही सालजोडी ' तुला लखलाम असो ' [स लख+लाम, हि लख=लाम]

लखलो(लूट) लखाळू(लो)ट—स्त्रीपु वैपुल्य, प्रासुर्य, रेलवेड—वि त्रिवि विपुल, प्रचुर, रेलवेड [लख+लुणें, लोटणें]

लखापडी—स्त्री (गुज) पत्र-यवहार लिखापडा पहा ' निश्चैक लखापडी कमी करण्यावद्दल नियम '—(बडोदें) खानगी खातें अपवाद ३० [लिहिणें+पडणें, हि लिखापड]

लखेरा—उ लाखेचे दानिने करणारा किंवा त्यास झिलई देणारा लकारी, लकेरी पहा [लख, हि लूकहिरा]

लखोटा—उ १ पाकीट २ वद केलेले पत्रे लाखोटा पहा

लग—उ १ खावावर आढवी टाकलेली तुळई २ गांधरा, लग्ना पहा ३ -पुढी. अवयव, अंग, सादी इ० मोहलीं भगत

बाहेल त्या माणसाला भोजन करण्यास सुभा देण्यान आलेली होती '—प्रबोध (पुढे) १९ १ १९ 'रान्ती-नि १ मवाडव्य व भव्य (कारणाना, पदा, त्याजमा ६०) २ आदणी, वाढ दाडलोकाची टोळी '•द्वोर-३ गज्यताच्या नांगराचा दोर [द.] •हाडाचा-वि मोटया हाडाचा; मोटाडा, जाडजूड, पटाकडा लंगरी काम-न (लंगराने केल्याप्रमाणे काम) जंगी व वेडीत मनुष्य, पाजील वाटेल्या, लोटया माणूस

लंगरू-नि. घोड्याची एक चाल -अक्षय १ १९४. [लंगडी १]

लंगलंग-खी. १ धाई, उताविकाण्या, रवरा, धांदळ (किं करणे) २ (ना) आधाशीपणा -किं जलदीन, हापट्याने (काम करणे, जेवणे, ६०) [स लंग, म लंग दि] लंगलयां-किं लंगपणीं

लंगयिणे-सकि लंगयिणे पडा

लंगहीन-न (को) गर्वही कामाचे हत्यार

लगा-३ (विणकाम) घुन्याचे ५ विंवा १० चोक एकत्र साधून केलेला साणा

लगा-३ १ तिरा, लग २ (ल) सवध, नातं, 'धावा दोरा, सुत, सर्वथाचे, दळणवळणाचे साधन (किं लावण) ३ (सपी, लडा, उहेरा या अर्धी) लग पडा (किं लावणे) ४ आधय, आधार 'रक्षी द्रोणीत जो दड होतो आयुष्या लगा मारण' १ 'मोक्षी ११ ६९ [लगू=सयोग होऊ] •व्याधा-दा-३ १ सवध, अम, धवन (नाल्याचे, मिश्रत्वाचे) २ आधय, आधार 'आम्हास एथे कोव्हापा लगावाया असना तर भिमा कदास मागितली असती?' ३ दैवयोग, नेमाने, लगगावाया पडा 'लगावाया जगा लागला असतो तसे घडते' ४ पूर्वज-मीचा सवध, ऋणानुबध [लगणें=आधणें]

लंगाड-न (गो) टवाळी

लगाम-कीड १ घोड्याला ताब्यात ठेवण्याकरिता व बळ विष्णूकृति। त्याच्या जवळपास जडकविलेली लोखंडी साखळी, कडी मुखयंत्रण तथा लगाम, वरवी लगाम, कडोळी-त्या लगाम विंवा बड्याळ, बड्यांचा लगाम, काट्या विंवा काटे लगाम, काटेकडी लगाम कुडाड्या लगाम, साखळी लगाम, सुतळया लगाम असे लगामाचे काही प्रकार आहेत 'तव पुज या तारुभीवड्यावरती लगाम हा बा। हो।' •मोक्षी ७ १४ २ वरीत साखळी कडी अननीला विंवा जेरारा लावून केलेले निद्रपणसाधन, पादो ३ स्वाधीनसुत्र, मार्गदर्शकसुत्र, न्यवल्या विंवा दासविणे, साधा 'या पौजेचा लगाम बडीचे हवाधीन आहे त्यास बड करी म्हागेने शां' ४ कुस्तीचा एक दाब जोटी दाराला खालती धरून पोडवाला लगाम द्यात त्याप्रमाणे आपली

दोन बोटे जोडीदाराच्या गात्राकड पातून त्याला चीत करणे [फा. लिंगाम्] (वाप्र) •घालणे-आळा घालणे लगामो-वि. १ स्वाधीन, अधीन २ व्यवस्थित, शिस्तवार याच्या उज्व बेण्यामी. लगामो-निंवि हुकुमाखाली, ताब्यांत, शासनाखाली (किं असणे, चालणे, वागणे, लगणें, ठेवणे, चालवणे, आणणे, लगणें) 'हा जन तुमच्याचि अमे इतर कोण्हाकियाहि न लगामी।' •मोक्ष १ ६६ •आप २४

लगाव-३ १ नेम, रोख (एखाद्याजमी तोफ इत्या माण्याचा). 'नगरच्या भिड्यास भिगारकटून लगाव आहे' २ सवध, संघान या शब्दाचे हिदीत यापेक्षा जास्त अर्थ होतात.

[लगणें, हिं लगळ]

लगाव(यि)णे-उकि (चातुक, वाढी इत्यांनी) मारणे; टोफ देणे [हिं लगवा] (शिध्या) लगवणे-शिष्या देणे

लगिन्या घेल-३ वाय्वरीशी लग लावून मोकाट सोड-लेवा मोहा. साड, पोळ [लगिन+घेल]

लग्मी-भी १ निराग, पनाका, शेंडा. (विशेषत हवारी पुढे वाय्वीत असतात ते) 'जावय वयाण चोरपडे वाडगे त्याय भडकती जरी।' •रेपो २२२ २ खांब्याच्या माथ्यावर ठेवलेली मुकई, लग पडा [स लग्गु, स लग्गु, हिं लग्गी, न लग]

लग्मीत-नि (य) लगवणीत अडलेली, बडीत (जमीन)

लग्मीत-नि (व) उफळ

लग्मीन-न (अ) लग पडा [अप लग] लग्मीन गोष्ट, लग्मीन घटका, लग्मीन घट, लग्मीन चिडी, लग्मीनजुडा, लग्मीनटका, लग्मीनटीप-लग्मीन, लग्मीनटका १० पडा लग्मीन म्हायप-कि (गो) लग्मीन सोडल्या उफळणे •सराई-साडा-खी लग्मीन-साडा पडा

लंगुटा, लंगुटी, लंगुटीयाट, लंगुटयेंद-लंगुटा ६० पडा

लंगुंडा-३ लग्मीन पडा

लंगूल-न डेंद्र. [स लाणूल]

लगू, लोण-किंवि (व) पर्यंत परालूप ये' [हिं लग्गे] लगे-उडा एखाद्यास उत्तेजव देणे, तेतिविणे, या कामी योजनावयाचा शब्द धन्य। वाढवा। भेले [लगणें] •ढोल-खी चटपट व चकखी (कासाची) (किं लागणे) -किंवि (कोव्हाटी, मोरपी, गाढी इत्यांनी खोलने वाजवून जलद व पुन पुन चव्चारेला रडार) हापाट्याने, चालीने, चटपटीने व जोरावे (वाळ काम एखादी क्रिया, चळवळ) (निं लावणे, चालणे वरणे) लग्गुस पडा [हिं लग्गीरहू]

लग्गे-किंवि लागलीच, लग्गीन पडा [लगणें] •लग्गे करून-किंवि घाईने व अपेक्ष, बसे तरी 'पाळस होईवर आला

तेव्हा लगेतगेकरून एकदांच घर शेकावून घेतलें ' लगेतार-किति (व) एकसारखा; मध्ये राळ न पडतो ' लगेतार बारा वर्षे मोकरी केली ' [हि लगेतार] • धूम-किति हापटापानें, चट पटीनें, जखनीन, शडक्यात, क्षणात (किं० पळणें, थापणें, जाण, येणें) हा शब्द भोरपी इ० लोक चमत्कार दाखविताता योजितात व लगेडोल या अर्थाच पण थोड्या फरकानें हा येतो • लगे-स्त्री धाई; गर्दी, उतावळी ' अशी लगेला केली तर वाम विष डेट, सावकाश करा ' -किति धाईनें, गडबडीनें, उतावळीनें ' तुमचें बगवणें आलें तेव्हां लगेले जेवले आनि तसाच आलें ' • हात-किति १ त्याच वेगानें, त्याच दमांत, त्याच कामावरो वर ' तुम्ही बाजारात जाताच आहा तसेंच लगेहात पुढें जाउन त्या गृहस्थाच बोलावून आणा ' २ दुसरी एखादी गोष्ट करीत असतां, त्याचवेळीं, एकसमयावच्छेदकरून ३ (सामा) लाग सीच, पाठीमागून, तावडतोच ' एसा शब्दावरून निराकथा शब्दाचे बाबक असे शब्द लगेहात हाव तितकें करतात ' -नि १८६

लगेसा—स्त्री (अतिशु) जरूर असेल तितका [लागेल-लागेल्मा+अत्ता]

लगेड—उ १ लगेडा, मोठी लगेठी, २ तारीम, पुस्ती-यासाठी वापरावयाची चडी [हि] • पेच-उ (मजविद्या) एक विशिष्ट पेच • चंद-उ १ ब्रह्मचर्य पालन करणारा ब्रतस्थ इराम २ पक्ष लगेठी नेसणारा मनुष्य, सामान्य कामकरी असुर लगेटी—उ माठी लगेठी लगेटी-स्त्री १ पक्ष युद्धादियें हावण्या पुरती करगेटयावून ओंकेली-खोबलेली वस्त्राची पटी (कि० मनणें) २ बार सहा-चोटे रद व हात-दोड हात लाव असा वस्त्राचा तुकडा, अर्धद व फार लाव असलेला तुकडा, पटी (जमीन इ० कावा) [फा हि] लंगोटीयाट-मित्र-उ बाळमित्र, लहानपणीचा मित्र इह० सर्वांशी गाठ पडावी पण लगेटीयाराशी गाठ पडू नये

लगाडा—उ १ एका टिकाणी विकटणारा गोळा (केसाचा, दोन्याचा, पानाचा, कागदाचा इ०) २ रगदा, गुदा, चिकटा, चिकटण जसें- बिकाचा+काचा बिकाचा कणिकचा लोडा ३ चिकटपणा, चिकटलेली स्थिति [लागणें+गुडा]

लगेरी—स्त्री १ चेंदनें पाडण्याकरिता एकावर एक रचलेले लाकडाचे किंवा खापराच सात बव्हाकार चरट तुकडे प्रत्येकी २ असा रीतीनें रचलेल्या बिटा, रोडे दगड इ० प्र लगेरीया-भव १ खेळण्यासाठी एकावर एक रचलेली रास, रतरद २ दाव, खेळ चेंद फेंकून एकावरएक ठेवलेले सात तुकडे (लगेरीया) पाडण्याचा प्रकार का लगवेंद ३ लकटल्या पदा [स लघु+ठपरि] किंवा लग्नगोल]

राठो. ६. ३४

लगेल (ला) ग—किति पाडोपाड, लागलीच माणून, खंड न पडतां, एकसारखें, अविरत [लागणें, लग द्वि]

लगगा—उ १ सधि (ना) २ सपान, वशीला लाग पहा, [स लग्]

लग्न—न १ सोयरीक, शरीरसंबध, विवाह (कि० करणें होणें) २ मुहूर्तावर केलेला विवाहसमारंभ (कि० लागणें, लागणें) ३ ऐक्य, साहचर्य ' मग लगीं जेविं उरुकाह । विधीचि विलसे । ' -हा ८ ११६ ५ योग; मुहूर्त, समय -हा १६ ३०३. ' हनुमान् प्रभुला भेट ज्या लगीं फार चालें । ' -मोरामावणें पृ १ ६ कतिशुतातील प्रत्येक राशीवरोबर एकामागून एक वर येणारा विपुलवृत्ताचा विभाग, निश्चित कालीं उद्याचल्लाशीं सलग्न असणारा राशि ७ राशीचा उदयचाल, राशीत सूर्याचा गमनचाल (अक्षरागत एकदर बारा राशींचीं बारा लग्न होतात) उदा० मेष शुभ लग्न, उदय-अस्त लग्न -वि १ सयुक्त, सयुक्त, चिकट केले २ (ल) निगट आसक्त, तपीन [स] (वाप्र) • नाहणें-विवाहविधीत सांगितलेलीं नद्यानीं व इतर स्वकार करून घेणें सामाशब्द- • क-उ हामीदार, जामीन • कळी-स्त्री प्रसन्नभावामध्ये नवरीच्या केहून्यावर दिसणारे किंवा दिस-तेतें वाटणारे तेज, टबटबी • कार्य-न मगल कार्य (लग्न, मुज गमाधान इ) [स] • फुडल्ली-स्त्री जन्मकालीं पूर्वकडे उदय पावलेल्या राशीचा दक्षक अंक पहिल्या घरात माडून तेथून डावी कडे क्रमानें प्रत्येक घरात तदनुरोधानें राशि व त्या राशीचे ग्रह लिहून तयार केलेले बारा घरांचे कोष्टक [स] • गंडांत-उ कर्क सिद्ध, शुद्धि घटु व मीन मेष या लग्नाच्या संधीची एक घटका (जसे, कर्काची शब्दची अर्धी व सिद्धाची पहिली अर्धी मिळून एक) [स] • गरीत-न विवाहगीत, मंगलाष्टक [द्वि] • गोष्ट-घी-न एव अव १ एखाद्याचा विवाह किंवा दुसरा एखादा इष्ट हेतु सिद्धीस जाण्याकरिता त्या मनुष्याची केलेली सिफारस, प्रशंसा जसें- ' नोकरी नसली म्हणून काय झालें, तो मुलीवर पाचवेर सोनें पालील अशी आमची खात्रीच आहे ' ' हा चांगला पतीचा माणूस आहे, याला हजार रुपये कर्जाक दिले तरी किंता नाही इ० २ अनुरागाचीं पोकळ किंवा निरर्थक चोळणीं, मदतीची आश्वासनें • घटि (ट) का-अ १ लग्न किंवा मुज लावण्याकरिता ज्योति शास्त्रात शुभ म्हणून सांगितलेल्या मुहूर्ते, वेळ २ मुहूर्त साधण्याकरिता पाण्यात टाकलेले वेळ मापण्याचे अर्थगोलाकृति भादें, घटि-पाच ३ असा निश्चित केलेला आणि सापडलेला काळ, मुहूर्त ४ (ल) अणीबाणीची वेळ, प्रसंग, काही करून असलेला काळ, मुहूर्त ५ लीच पाहिजे अशी वेळ माझण तर जेवावयास बसले, घरात तुप नाही अशी लग्नघटिका खोळवली आहे म्हणून तुमच्याकडे पावत तुप मागावयास आलें ' [स लग्नघटिका] • घट-न १ ज्यामध्ये

रुमसमारंभ चालला आहे ते घर; जानोशाचे घर. २ (स.) समा-
तल्याप्रमाणे माणसांनी गजबजलेले, फार घरघर चालली आहे
असे घर. ३ समासारला भरमसाट खर्च चालला आहे. आनंदी-
आनंद आहे असे घर. ० छिटी-टी-टूटी-सी. १ समाचा परवाना
(सरकारकडून द्यादिकांस मिळत असलेला). २ समासुद्धे उयात
आहे असा जोशाने केलेला कागद. ३ लग्न-सुमीची आमंत्रण-
पत्रिका; कुंडेची. ० चु(चू)डा-उ समांत मरीस व तिच्या
बाजूच्या वन्दाहणीस वांगड्या ३० भण्याचा विधि. हा घाण्याच्या
पूरी होतो. ० टका-पका-उ. लग्न लागल्याबद्दल घेण्यात येणारा
घरकारी कर (हा द्याकडून घेण्यात येई). ० टीप-सी. लग्नाच्या
सुद्धांची यादी. ० तीथ-सी. ज्या तिथीस लग्नाचा सुद्धे देतो ती
तिथी. [सं. लग्नतिथि] ० थर-पुन. लग्नासाठी घेतलेले कापड-
चोपड. घर पहा. [दे.] ० नक्षत्र-न. लग्नास शुभ असलेले
नक्षत्र. [सं.] ० पत्रिका-सी. वधूवरांच्या परिधानरत्न लग्नाचा
शुभ सुद्धे मकी करून उमय कुलाच्या वडेवासह तो ज्याघर
लिहल ठेवतात तो कागद. लग्नापूर्वी याची पूजा करतात. [सं.]
० ध्याला-उ. (वेळी) नवऱ्यामुलांने लग्नासाठी मुलीकडे जाण्याचा
समारंभ; वरपोडा. -वदलापर २९९. ० भुज-उ (ज्यो.)
मेधाधिक लग्नाचा भुज; चारकोड. ० मंडप-उ. लग्नसमारंभ-
करितां उभारलेला नाव. [सं.] ० मास-उ. लग्न करण्यास शुभ
म्हणून सांगितलेला महिना; लग्नाचा मोसम. [सं.] ० मुहूर्त-न.
'१ लग्नास शुभ अशी वेळ, सुद्धे. याचे दिवा, मोपूल किंवा
गोरज आणि राजी असे तीन प्रकार आहेत. २ (लग्न आणि सुद्धे
= मोहूर्त, कमी दर्जाचे लग्न). लग्नकाय पहा. [सं.] ० वेळा-
सी. लग्नघटिका; लग्न लावण्याची वेळ. 'त्रिनेत्रीसंगमी तिथी
साधिलेली लग्न वेळा.' -मन्व १९९. ० शिष्टाई-सी. लग्नाची
सम्यक्ची; लग्नसंबंधी बोलणे; लग्न शुल्लिखे. ० सुद्धि-सी.
चित्तिल्या कार्याच्या आरंभकरिता रात्रीची निवेदनाश्रुता [सं.]
० सराई-सी. लग्नाचा हंगाम, मोसम (मार्गशीर्षापासून ज्येष्ठ
महिन्यापर्यंत). ० साडा-न. १ लग्नांत वधूपुष्पाकडून वरान्या
काईस देण्यात येणारे लुण्ठे. २ (काई प्रतांत) द्याकडून वधूस
देण्यात येणारे डंची वज (पैठणी). ० सोह(हा)ळा-उ. लग्न-
समारंभातील मेजवान्या, उत्सव इ०; विवाहोत्सव. 'लग्नसोहळा ते
वेळी.' चार दिवस जाहला. १ लग्नाऊ-वि. लग्नाच्या प्रसंगास
बघणेची, योग्य (अहरी वज इ०). लग्नाचा-वि. लग्नाच्या
संबंधांचा (वर, वायको). लग्नाभूता-सी. लग्न. लग्न
घरांने व वधूने परस्परान्वर टाकलेले ताडूळ (सामा.) लग्नविधि.
'लग्नीक-वि. (गो.) रांधलेला. लग्नक पहा. 'कुटुंबाचा मालक
आपल्या बहिवाटाचा विशेष देण्यास लग्नीक आहे.' -गोमांतक
रीतीमते ११. [सं. लग्न]

लग्ना-न. फांटे, जुगार या खेळांतील एक संज्ञा.
लंघणे-नकि. १ क्षीण, अक्षय होणे. २ यक्षणे व वंगणे
(रोग, उपवास, थम यांमुळे). -नकि. (काव्य) १ ओलाढीं;
आकर्मणे. -हा १५.१५९. 'स्वापद पक्षयिचि' पाळे. १ पळती
लंघिती अंतराळे. १ -मुमादि ४.१०७. २ (ल.) अतिक्रमणे.
[सं. लंघन]
लंघन-न. १ उपवास करणे (विशेषतः पय्य म्हणून).
(किं कारणे; धरणे; पाहणे). उपोषण व लपास पहा. 'जेजें
नेणतां याळक. लंघनचि हीं ११' -हा १७.१५०. २ ओलाढीं;
आकर्मणे; बलून जाणे. ३ लंघन; अवशा. 'भीमप्रिया प्रियसखी
लग्निन साहेल लंघण गदा हूं. १ -मोवन ९.१३. ४ क्षीण होणे.
५ (संगीत) एखादा स्वर रागालापांत टाळणे अगर त्याला
कारच थोडा स्पष्ट करून जाणे. [सं.] लंघले-लोपले-उपव.
दुसऱेकरी व अक्षय; धात व जर्जर. [लंघणे दि.]
लघळ-वि. लघळ पहा. ० पणा-उ लळपोटणी, लोचट-
पणा. 'हा लळपणाबद्दल घेरड्या, खीराज्यातून तुला आतांच्या
आतां हांकटून दिंजे जाईल.' -पाय ९.४
लघाळ-सी. १ मालिका; रांग, ओळ (वस्तूची) (किं
लावणे; लागणे) 'एथून तेथून पांघरणाची लघाळ लागली. २
लाजलचक भांपण; भाषणाची श्रेज, गाडी (विशेषतः टाळाटा-
ळींच व निराधार). (किं लावणे; लागणे, होणे). ३ (सामा.)
दीवड्याची, नीरस बोलणे. [सं. लळवी=लहान गाडी+आली=ओळ]
लघाळ-रि १ पुढेपुढे वरणाऱ्या; लावणी; लघळ; लाळ-
पोटणा. २ अतिशय बढवण्या; बोलका. ३ लोचट; धिंवट;
बोडगा. ० की-सी. १ लघळपणा. २ गप्पा; अतिशय बढव.
० भावदारी-भावानी-वाई-सी. १ लघाळ, बढवडी व गप्पा
मारणारी वाई. लोचट ली.
लघिमा-उ. १ हलकेपणा; कमीपणा. २ अष्टमहासिद्धी-
पैकी एक सिद्धि; परावाष्ट्या, निसर्गवास, हलकेपणा. -एभा १५.
४२. ३ हलुवारपणा. 'ऐसिया लघिमा चालती.' -हा १३.
२५५. [सं. लघु]
लघिप्र-वि. अत्यंत हलका [सं. लघु परमावधिविचक रूप]
लघु-रि. १ हलका; (भाराने) जड नव्हे असा. 'शुल्ले
जेव्हा चांगु. तेव्हाचि तादनि लघु. १ -अष्ट ५.९९. २ लहान;
छोट. (आकाराने) ३ न्हव (स्वर). याच्या उलट गुरु.
४ (संगीत) एकमात्राकाल. ५ हलका; शुष्क; शुध (योग्यतेने).
'बकी सुमति ताटका लघु न हे भली लाजवी.' -केका ५५. [सं.]
लागाळ-न. ० कथा-सी. एकवाक्यप्रचार; शक्य तितक्या
परिणामकारक रीतीने आणि शक्य तेवढ्या कमी पात्रप्रसंगाच्या
साहाय्येने सांगितलेली एकच गोष्ट. -प्रतिभासाधन. ० कोण-

न-३. (भूमिति) काटकोनापेक्षा लहान असलेला कोन; (ई.) अंकुट अंगल. ० कोणत्रिकोण-३. (भूमिति) ज्या त्रिकोणाचे तिन्ही कोन लघुकोन असतात तो कोण. ० प्रह-३. (ज्यो.) सात मोठे प्रह व धृवी ही खेरीज करून बाकीचे लहान प्रह; मध-कल्प. उदा० मंगळाच्या पलीकडेचे सूर्याभोवती फिरणारे कुमारे २०० लहान प्रह. [सं.] ० चौर-न. रमालासारखे घर. 'घुम-लघुचौर हातीं पेऊनी। हरीवरुनि भारीत रुक्मिणी। -इ २७.७१. ० तम साधारण भाज्य-३. (गणित) दिलेल्या संख्यांनी जीत निःशेष भागता येईल अशी सर्वांत लहान असलेली भाज्य संख्या. [सं.] ० त्व-न. १ हलकेपणा. २ लहानपण. ३ (स.) धुवता; मान्यतेने हलकेपण; वैभव, ऐश्वर्य, गानीर्य दिव्या अधिकार यांचा अभाव, उणेपणा. ४ अवमानाची, हलकेपणा आल्याची भावना. (किं० घेणे; वाटणे). 'ते पित्रीजाद भिद्युक्त, त्यांनीं याचना बेटी म्दगुन त्यांत लघुत्व येतें असें नाहीं.' ० दंती-वि. लहान दांत असणारा (पोदा). बोधपाचे एक अग्रम चिन्ह. अग्रमचिन्ह पदा. [सं.] ० न्यास-३. पूर्वेतील लहान देवतास्थापन विधि; न्यासाचा एक प्रकार. याच्या उलट महान्यास. न्यास पदा. [सं.] ० भोजन-न. कराळ; अस्वादाहार; लपाहार. [सं.] ० मंगल-न. सपनयन व विवाह याशिवाय बाकीचीं जातकर्मिक कर्मे, संस्कार प्र. [सं.] ० मालिनी-वसंत-३. एक रसायन; माद्रा. ० मूत्र-न. लघवी दावून घरणे; मूत्रनिग्रह. -वि. मूत्रावरोधास समर्थ असलेला. [सं.] ० लाघव-न. चापल्य. 'किरातें लघु लापनें करून। बाणामागे निघोनि बाण। बदन संपूर्ण मरिचेलें।' -सुभावि १०.१८६. [सं.] ० लेखन-न. ऐकलेले भाषण टाविक चिन्हें १० कानीं लवकर व थोड्या जागेत लिहून घेणे. (ई.) शॉर्ट-हॅन्ड. [सं.] ० लेखनपद्धति-बी. अशा तऱ्हेने लिहून घेण्याची लिपी, प्रकार. ० लेखक-वि. लघुलेखन करणारा. ० विष्णु-३. (गो.) लघुग्रामांमार्गे एक अमिपेक्षविधी. ० घृत्-न. लहान वृत्त; गोलाला मध्याखेरीज इतर ठिकाणीं सरळ पातळीने कापिले तर तेथें गोलाच्या पेशां लहान त्रिज्येचे जे वर्तुळ होते तें. -सूर्य १०. [सं.] ० शंका-बी. १ लघ्वी; मूत्र करणे. २ मूत्र. [सं.] ० शंकेस जाणे-लघ्वी करण्यास जाणे. ० सुदर्शन चूर्ण-न. एक ज्वरनाशक चूर्ण. यांत गुळबेल, पिंपळी, हिरिदेवळ, सुठ, लवंग, काचेचिराईत १० औषधी असतात. [सं.] ० लघुक्ष-३. (ज्यो.) बृहद्दार्शी लंबरूप असणारा व्यास. -सूर्य २१. [सं.] ० लघु+अक्ष लघ्वाह्वार-३. कराळ; अस्वादाहार करणे. [सं. लघु+आहार] लघ्वी-बी. १ मूत्र करणे. २ मूत्र (लघुशंका) ३ नाजूक बी, परी. [सं.] लंच-बी. (क.) (खर्चाच्या खेळांत) दाव; खेळाचा प्रोवट. 'गोये दुष्कावर लंच झाली.'

लचक-बी. १ कचक, उसण; मुरगाळणे. (किं० भरणे; निपणे; बसणे). २ उसण भरल्याने होणारे दुःख; चमक. (किं० मारणे). ३ चट; चटक; आवड; छंद. (किं० लागणे). [ध्व. लच्. हि. लचकना] लचकणी-बी. १ लचक भरलेली असणे. २ उशी मारणे; दबकणे ३० लचकणे-भकि. १ कचक, लचक भरणे; शिरेवर घीर चढून वेदना होणे; चमक मारणे; मुरगाळणे. २ उशी मारणे; दबकणे; खाली, बाहेर, दूर, अकस्मात् सरकणे; पसरणे. 'तेवीं लचकलिया दिटी।' -झा १४.८४. ३ मुरवणे; मुरकणे. 'या शिवून शिवून कदा उगाच लचकति ललना।' म्ह० १ लोभ लचकला पाह्ना छुटला (चातल्य लचकून पाह्ना आला). २ लोभ लचकला, बोळा पिचकला. लचका-३. १ चट, चटक. (किं० लागणे). २ अकस्मात् भरलेली लचक. (किं० बसणे).

लचकंद-ड-न. (घ.) काटा कोरण्याचे, कापण्याचे व लघु-टण्याचे एक शस्त्र (सुटे, चिमटा १०) ज्यात आहे अशी कधी. [सं. लच्-कापणे, लघणे]

लचका-३. १ हाताने, तोंडाने तोंडलेला तुकडा; वाजा (मास, कणीक १० कांचा). (किं० घेणे; तोडणे; काढणे; मारणे; निपणे; जाणे).

लचकुटा-वि. (प्र.) लतकुटा पदा. कोटगा, निलानरा. लचं (चां) ड, लचं (चां) डी-नली. १ पोटाळपात घालणारे काम; अडचण; संकट. २ पोटाळपाची स्थिति; कातर; पेचाटी. 'येरे लचांदा येरे रचांदा.' (आपणावर बळेंने संकट ओढून घेणारांसेथी म्हणतात). ३ उलाढाल; भागवड; सैंगट; कुलंगट. ४ तोहमत; सुफान. ५ एखादे गोपळविणारे साहस, गोष्ट; प्राप्तदायक योजना, कल्पित. लचं (चां) डं घोर, लचं (चां) डी-वि. १ नाहीं नाहीं तीं लचां दे करण्याचा स्वभाव असलेला; उलाढाली करणारा; घालमेत्या; कचाट्या; उलाढाल्या. २ दांड; लुडबुड्या; कळ लावणारा, भोंवण चेतविणारा. (सामा.) लच्चा; सामटा.

लचणें-भकि. (अशिट) कचणें, खचणें; [हि. लचना] लचला लचंगला-वि. १ थकलाभांगला; दुखावला, लंगडा-लला झालेला (पुष्कळ चालण्यामुळे, ओसें वाहण्यामुळे). २ (स.) उडवणीव, मोहकळीस आलेला; बुडालेला (व्यापारी). [लचकणे+लचणे]

लचलच-चां, लचालचा-किवि. चाटण्याच्या शब्दाचे अनुकरण करून. (किं० चाटणे; पिणे; खाणे; जेवणे). [ध्व.]

लचा(च्या) ड-ड-वि. १ बघवड्या; बाचाळ; रिकामा गप्पीदास. २ लांब फारभारी; चुनलखोर. ३ रिकामटयला; धुर-भाषण करणारा. ३ लोचट, 'बाळक लुचक लल्याल।' -दा ३.

३.२८. ४ लाचसाऊ. ५ (व.) बेधरम. लचा(च्या)ड(ळ)
फी, लचा(च्या)ळी-झी. १ वडवडणे; रिकाम्या गप्पा मारणे.
२ चुगलखोरी; कुचाली; हलकटपणा, छिछोरी.

लंछन—न. (प्र.) लांछन पदा. ' अवघेयां लंछन आणी ।'
—गीता २.१५४५.

लच्छासाग—पु. (संगीत) एक राग. विलावल रागाचा एक
प्रकार. या रागात पडज, तीव्र ऋषभ, तीव्रगांधार, कोमल मध्यम,
पंचम, तीव्र धैवत, कोमल निषाद, तीव्र निषाद हे स्वर लागतात.
जाति संपूर्ण-संपूर्ण. मादी धैवत. संवादी गांधार. गानसमय दिव-
साचा पहिला प्रहर.

लज—झी. (गो.) लाज. [सं. लज्-लज्जा]

लज्जणें—अकि. लाजणें. ' तैसे अनुसरेले जे मज प्राणें । तयां-
चेंन काहेसेनिहि न लजे मी । '—हा १.२४०. म्ह० (गो.)
लजेक आनी येजेक पडाना=आपली गरज भागवावयाची असेल
तर लाज धरून होणार नाही.

लज्ज(उज्ज)त—झी. १ रुचि; स्वाद; गोडी, सुमारी. २ चट;
चटक; वाईट संवय, खोडी. (कि० करणे). ३ छटा; बास, मेघ;
छाया; चुणुक, चुनक (एखाद्या विशिष्ट किंवा परकीय गुणाची-
रंग, राग, भावा, रीति, रुचि इ० मध्ये) [अर लज्जत] °दारं-
वि. हक्कर; स्वादित

लज्जितोफज्जितो—झी. फज्जितो, बेझू; छी. थू; [फज्जितो
दि.]

लंजूर—वि. (सुवई) कमजोर.

लज्जा—झी १ लाज, विनय; सन्म्यता, मर्यादा दर्शविणें
२ लाजेपणा, लाजाळपणा. ३ भीड; सकोच. [सं.] म्ह० (सं.)
एक लज्जा परित्यज्य सर्वत्र विजयी भवेत् । ' °कज्जा, लज्जे-
कज्जेनें—किवि. लाजेकज्जेनें, लाज पादून. लज्जा(ज्या)यमान-
वि. लाजेलेला, लज्जित, शरमिथा ' नगरीचे लोक लज्जायमान ।
कपाटें लावुनि बैसति । ' [सं. लज्जमान] लज्जातु—पु लाजाळ
भावानी बनस्पति. -वि लज्जातुफ, लाजाळ. [सं.] लज्जा-
घटी—झी लाजाळ नामक बनस्पति. -वि. लाजाळ (झी.). [सं]
लज्जावान्—झील-वि. १ विनीत, मर्यादशील, सभ्य. २ लाजाळ
लज्जित-वि लाजेलेला, शरमिथा. [सं] लज्जेचा—वि. १
लज्जावान्-शील पदार्. २ लाजिवर्ण; लाज आणणारे (इत्य).
लज्जा(ज्या) होम—पु. (प्र.) लाजा होम; विवाह
लाजाचा होम करतात तो.

१ लट—ठ—पु. छोटगा; सोटा. [हि. लठ]

लट—झी. १ गुणद्विपारील बेंस; रोट. २ गुंतागुंत (केडांची,
. भोळीच्या गुंतांची, संतुंची) [हि.]

लट—झी. १ (व.) साठ कागदांचा संघ ' दोन लटांची एक
जोडी, चार जोड्यांची एक गूठी होते. -के १९.४ २५. २ (राजा.
कुण.) लट. -मसाप २.१०५. [लाट]

लटक—झी. १ लकड; घाटणी; रीत; तन्हा (गाणें, बोलणें,
चालणें इ० कावी). ' त्याचे भाष्याची लटक मी साधावयाला
जातों पण साधत नाही. ' २ संवय, रीत. ' हरिमजनाची लाव
लटक । '—राळा ९१. ३ वाईट संवय, चाल; उरुंग; खोड. [हि]

लटक—पु खोडसाळ, दुष्ट मनुष्य.

लटक—न. एक धूत, चाल. उदा० वजे सनई धनघोर । नगर-
नकी लगे छोर । बाजे वर्णा बंभोर । दिसों नाद धूमती । '—अवक
१.२३.६९. [हि.]

लट-फण-कन-कर-दिनीं-दिनीं—किवि. १ अकस्मात
निंवा वेगानें उठणाऱ्या, उठणाऱ्या, उडवणाऱ्या मनुष्याच्या
किंवा वस्तूच्या किथेथे दरीक अथवा त्यावेळी होणाऱ्या शब्दांचे
अनुकरण होऊन. [ध्व.]

लटकणें—अकि. १ (वरक्या आधारांन) लोंबणें; लोंबवणें.
२ हिरकणें; अधातरी लोंबणें, लोंबवणें. [हि लटकना] लट-
कत चालणें—नश्यानें हुमवत चालणें, लुकवणें. लटकन-पु.
(ना. व.) कदील; दांगता दिवा. [हि.] लटकविणें—कि.
दांगणें; लोंबत ठेवणें. लटकावणी—झी. दांगणी;
लोंबणी; लटकत ठेवलेली स्थिति लटकाव(वि)णें—कि. १ दांगणें;
लोंबत ठेवणें. २ ऐटीनें, होकात अंगावर घेणें, धारण करणें
(पागोटें, शाल, दांगिता). ३ पटकवणें, आत्मासाद करणें, लांब-
विणें (इत्ययाचा आल). [हि. लटकाना]

लटकांकी—वि १ खोटा; खरा नसलेला; वस्तुस्थितीच्या
विरुद्ध असत्य. ' पण वरिति मनुकी काय लटकी ही । '—मोसभा
५.३२. २ खोटा; लबाड; विश्वासघातकी; अप्रामाणिक, लुच्चा.
३ व्यर्थ; रिकामा, निष्फळ. ' गेलें खरा पर काम घालें नाही.
लटकी खेप मात्र पडली ' ४ अन्याय्य; वृथा, अयुक्त; असमर्थक.
' झी काही अपराध केला नसतां मला लटक्या शिष्या का देतो ! ' ५
अयु, व्यर्थयुक्त (अवयव, इन्द्रिय इ०). लटका पर नेटका-
खोटा पण चांगला दिसणारा; दिशाळ, दर्शनी; चांगला. सामान-
शब्द—°ताडा-पु. रिकामा हिमाल, बोल. म्ह० माकात नाही
काटा आणि लटका ताटा °फटका-घिटका-लांडा-वि.
खोटा; विश्वासघातकी; अप्रामाणिक, लुच्चा. [लटका दि]
लटका(को)रा-वि. खोटा, लबाड. [लटका] लटकपण-न.
लबाडी; खोटेपण लटिका, लटकी-वि. (विशेषतः काव्यात)
खोटा, लटका पदा. ' लटिं हें मुन्हां वाटेत खेळणें । एका रुग्णा-
विणें अवघेंपि । '—दुगा २३. —मोसभा ५.५३. ' लटकीकाव-
पु. (राजा.) खोटे चांगणें, बोलणें; खोटे बोलण्याचा दोष, पाप.

‘वेतो म्हणून घोललो आता जर न दिसेल तर मजकडे स्टीकपाद येईल’ लटिकेपण-णा-णु खोटेपण ‘ईश्वराकय दया गेली’ आणि देवासि आले लटिकेपण।’ -कथा १४ १५.

लटपट—की. १ चलावी, जल्द हालवाल. २ (पंच घालून घेऊनाना, मुलांचे खेळ रंगत आले असतांना चिमण्या ६० पक्षी भाडोना, यादविवादांत धंगरे दिसून येणारी) घडपड, खळबळ ४ घाई, उतावीळपणा, भादल ४ टळमळ, अस्वस्थता ५ मोठेपण भयाने होणारा थरकाप, घाबरायुडी ‘बाप पाहताच त्याची लटपट झाली’ १ हमरीमुमरी, अंगेतुर, बोलाचाली, भाडण (किं० झडणे, होणे, लागणे) ‘काळ वेचवतच त्याची आमची लटपट झाली’ ७ मोठापण, झटापट ‘प्रत्येक पदार्थात हिन्दीमुणांची लटपट चालू-नेली असते -गीर १५६. (निंदार्थी) लवारी, फगवगिरी -किवि विला बसविलेला खाव, गुडा, गुडी, छिळा ६० कचऱ्या इल्याच्या रीतीचे किंवा झड्याचे अनुकरण होउन (किं० हालणे, करणे) [ध्व] लटपटपणी-की डगडगण, डडडकणे, लटलट हालणे लटपट पडा [लटपटणे] लटपटपणे-अकि १ दिलेपणासुळे डग मगणे, डडडकणे, हालणे (खाव, सुगी, छिळा) २ फगणे, फिसकटणे, विषडण, नासणे, गुलीत किंवा रसातळास जाणे, नट होणे (काम, जागा, अधिकार, मसलत, संपत्ति) ‘मामलतीचे छंदास पडला तेंप करून पहिली सावकारी होती ती लटपटली’ ३ (निहययोगी, व्यर्थ म्हणून) हर, वाजुला पेंडला जाणे, नापसत, रद्द केला जाणे, गाळला जाणे, रद्द पडणे ‘पहिला कार मारी येताच नवे कारमारी झाले हाते ते लटपटले’ ४ निहतेज, झिके पडणे, बजन न पडण ‘त्याचे वक्तृत्वापुढे आमचीं शान्याचीं वक्तृत्वे लटपटलीं’ ५ गोंधळणे, थावरणे [लटपट] लटपट पंक्ती-जडा (पोपट, डोल) पोपटास म्हणायला शिकवितात तो झड्ड -की १ (ल) घोटाळा, गोंधळ २ फसविण्याच्या उद्दे शाने केलेले धासोडीचे, गोंधळविणारे भाषण ‘खन्या मार्मिक श्रोत्यास केवळ लटपट केल्याने लेशमात्रही स्व येणार नाही’ -नि ३ लवारी, फगवगिरी ४ बडाई, शेखीच्या गोष्टी (अर्गी तारस सामर्थ्य नसता केलेल्या) ‘एवढे डौलाने बसाला बोलता, तुमची लटपटपची चालायाची नाही’ [लटपटण+पची+पोपट] लटपटपती-वि १ आवाज बहून डगमगणारा, डगडगणारा, खिळ खिळा (हिला बसलेला खाव, सुडा, सुगी ६०) २ (ल) डळ मळीत, अस्थिर, अनिश्चित, चंचल (अधिकार, नेमणूक, काम, मसलत, भाषण, बतन) [लटपट] लटपटप्या-वि १ कपल, चलाव, झटपटप्या (मनुष्य) २ धादरा, गडबडप्या ३ पुढे पुढे नाचणारा, लडवड्या; लडवड्या ४ लवारी करणारा, पसव्या [लटपट] लटपटपती-की लटपट पडा

लट(टां)वर-वळ—न १ सामान घुमण व खटले, प्रवा हात धरोबर असणारे ओसे, सामान, गुंडोरे, वायकामुळे २

घोटाळपण घालणारा किंवा लोखणे म्हणून वायवावा लागणारा (चाकर्त्या, गुलाचा ६०) समुदाय, (जिनसाची) रास, माल ३ गुंदागुंतीचे, घोटाळपण काम, धूटय (वाद, कज्जा ६०) [ध्व. लट किंवा भरमसाट बनविलेला शब्द]

लटरफटर—न सतर फटर पडा [ध्व]

लटलट-लट्टां—किवि कापण्याच्या, जल्द हालण्याच्या रीतीचे दशक किंवा शब्दांचे अनुकरण होउन [ध्व] लटलट कारणे—१ जल्द हालणे, कापणे २ लटपटणे, डगडगणे लट-लटपणे-अकि १ झाके खाणे, होणे, वाऱ्यात ध्वचध्वने, डुलणे, खेळणे, शोडकणे २ कापण, घडवणे, लपत लपत दिसत असणे ३ डगमगणे, डगडगणे, दिलेपणासुळे इतरत हालणे. ४ (ल) लडवणे, लडवणे, लवरेपणाने, दुसऱ्यास घास होईल अशा रीतीने पुढे पुढे करणे ५ पाणीदार व चरुचवीत दिसणे (मुल्यत्वे मोती) ६ टवटवीत, टुडटुडीत, घुमसम दिसणे (चेहरा, वर्ण) [लटपट]

लटा—उ (कु डेट) जुने, पाटल कांबळे, धोंगडीचा जुना मुकडा [स लफट, फा हि लता=विधी]

लटारणा—वि पार मोटा, जगो, कवजड, प्रचंड.

लटिंगा—उ (वो) आलूड व आड (दोन तीन हात लांब) लाहूड, बाटी, सोडगा, दाकळे [लट]

लटुपट लटु(इ)फटु-इ, लटुव(कु)टु-इ, लटफटया, लट(टू)व(कु)टया, लटु(इ)फ(व)टया—वि लडपुड ६० पडा.

लटुन्या—वि (व) लडवड्या ‘जेथे तेथे हा लटुन्या आहोच’ [स लट]

लटू—वि आहानी ‘करि लटार कया मलता लटू’ -वामन वामनचरित ४ [स लट]

लटोर—उ १ लटिंगा पडा २ जोडवड्याची मोठी व टपोरी जात, भरपटीतील एक भेद ३ एक बनस्पति -वि भकम, जाड, लढ (मनुष्य, वस्तु) लटोरे पडवळ-न आलूड व जाड पडवळ्याची एक जात

लट्ट-ट्टा—उ (अलील) पुरवाच जननेद्रिय.

लट्ट—की जवनेद्रियावरील वंस, लट पडा

लट—की १ (व) लाठी, काठी, सोडा २ कापड मोडण्याचा गज ३ मूख किंवा आशिक्षित मनुष्य [हि] ० याजी-की शोडकट्टी, चोपणे, चोप लटारित-वि (व) १ लाठी बाळगणारा २ धड्योट लठ्ठ्या-वि चकम, राकड, मजदूर, बळकट, अडस

लटणे—अकि खडबडा लोखणे, लोखण घेणे [स लटन] लटन-न लोखण [स]

लट्—उ १ सोडा, सोडगा, जाड काटी २ ओवड-धोवड
जळणाचें लाड्डू, ओडकें -वि १ विलक्षण मोटा, मसम, जाड,
घसाढा (मनुष्य, अवयव, दागिना, दोर, दोरी इ०) २ रण्डू,
पोषा [हिं.] सामान्य-० निरंजन लट्ठ (ठुं) मारती-
उ (मूळ गोसाव्या सवधी रुड) शरीरानें घट्टपुट, दाढ्या मनुष्य
(विशेषत निरक्षर व आडाणी) -वि १ घट्टपुट २ बेफिकीर ३
दाढ्या ४ मूळें लट्ठा-उ (व) मोठ सोडगा लट्ठा, लट्ठ
लट्ठ्या-वि अजल, अमर्याद मोटा, अक्षम, जाड, घसाढा
(मनुष्य, पशु वज्र, भाडें, जिनस) लट्ठ पडा लट्ठाई-की
दाढ्याई जनावराप्रमाणें धुवूस, लडाई लट्ठामिध लट्ठाधम
लट्ठवसागड्या, लट्ठेध्वर-उ लदिरजन पडा लट्ठामिधई
की. १ उर्मदपणाचें बर्तन, दाढ्याई २ लडाळी [मिश्र-मैथिली
प्राझणाची पदवी] लट्ठा-लट्ठी-की सोटे, दाढीं इ० कानीं
पावपानाभ्यें बालगारी मारामारी, (सामा) भाडण, हमरी
हमरी 'आम्हां ओकात एकी तर इत्की, की यत्किंचित् लाभ
होण्याचा सुमार हिंसा लागला न लागला तो लडाळी सुत व्हाव
याची.' -के लट्ठाधम-मी-उ ठोंगी, दामिक, घटिंगण
अथवा जोगी लोडाधम पडा 'लट्ठनाच्या लागून पायीं विघ्न
आणिलें राज्यात।' -नव १८ १५ [लट्+आधमी] लट्ठेध्वर-
लदिरजन पडा लट्ठ्या-उ (बायकी) १ दाढ्या, रवेर,
मोकाट माणूस लडा पडा २ एजाया स्त्रीनें देवलेला माणूस, जार

लट्ठा-उ (माळवी) माजरपाट (कापड)

लट्—की (प्रा) पानाचें ओडकें, भात

लट्—की १ सर, माळ (मणी, मोती, कुलें इ० ची) २
वेसाची सोन्याचादीच्या जरीची इ० गुडी

लट्—उ १ (अक्षीत) पुरुषाचें जननेंद्रिय, शिशू २ (ल)
खोल मसळीचा व लुच्चा मनुष्य ३ दाढ्या, उन्मत्त, बेगुमान
इसम ४ खलेज आत्ताई मूल इ० ५ वेवचमाला न सुमानगारा,
माखडी, विपयी मनुष्य -वि १ स्वच्छदी, रवेर २ टक पका
धूत ३ दाढ्या, उन्मत्त उनाड 'ऐसा मान्यतेचा शुभ गड।
तो अमिमानी परमलुड। -शा १६ २३६ ४ (व) धीट, धीमा
बेगुमान, बेफिकीर [फा लट्, लज्ज्] सामान्य-० पण-
न दाढ्याई, उन्मत्तपणा 'मृगवितो दास न करितां सेवा। लड
पणें वेवा पोटर्या।' -तुगा ८८८ ० मारती-उ (निंदायी)
नागवा असणारा गोसावी इ० लंडा-उ (अक्षीत) पुरुषाचें जननें
द्रिय, लड लडाई-की १ कावेवाजपणाची व लुच्चेमितीची
वर्तणूक २ दाढ, आत्ताई सोडाईची वर्तणूक दटरी ३ हट्टीपणा,
खलेजी [लट] लडामुंडी-की (क) गांडण (लड मुड इ०
शिष्या वेण्यावसल) लडी-की १ (निंदेनें) शिजा, बायक्या,
नामई मनुष्य 'मवाच्या भयें काय भीतोस लवी।' -राम २७

-वि १ मित्रा २ लड, दाढ्या (मनुष्य) 'असें असुनियां
दवली लडी।' -ऐपो २२५ ३ अविचारी, लबाड, लुच्चा
'लडी लटिका लावड।' -दा २ १ ३३ [लट] लंडीपण-
न नामईपण, दौर्वैल्य 'लंड टाकनिया लुच्छ लंडीपण परतया।' -
चामन, गीतासमशेकी २ ३

लंड-वि (प्र) लाडा पडा ० पुच्छ-वि १ लाडा, शेपूट
बापलेला, तोडलेला, बोखाइलेला २ (एका लयाड, शेपूट टुटल्या
उदराच्या गोडीवरून) मुलांच्या टोळीचा नायक, लहान पुढारी
लंडोबा-वि लबाड

लडका-उ मुलगा, पुत्र 'भाराण लडक्यानी।' -ऐपो
५६ [हि लडका, तुल इ लंड] लडकी-की मुलगी
लडणें-अकि (व कुण) रडणें, शोक, विलाप करणें,
आक्रुश [रडणें]

लडथड-की १ वादप्रसूत, अनिश्चित गोष्ट २ वादाची
आगा, मुद्दा, विवादास्पदता (दिशेबात, व्यवहारात) ३ बरीस
गोष्टीसारी वाद तटा, सटापट 'त्याचें आमचें बरकड सारें
राखलें तुलें पासु क्षमर रुपयाचें बरमाची लडयड पडली आहे'
लडा पडा ४ भागड, पोटाळा, चपडव 'त्याचें कामाची लड
यड करून टाकली' -वि (बायकी) अस्वच्छ, ओंगळ, अर्थ-
नट केलेलें 'तिचें काम फारच बाई लडयड आहे' [प
लट्+यड दिसा लडणें दि] लडथड, लडयडवाणा-की
करणें-सतापणें छळणें प्राप्त देणें (मुलाचें) लडथडणें-अकि,
मध्यें येउन अढयळा करणें, लडथडणें लडथडया-वि १
नेदनीं किदाई विंबा वाद दारण्यास सज्ज, धज्जेदमाल ३
गोपळ घालणारा, घोंटाळा माजविणारा ३ (व्यापारपद्धात)
खटपट्या, गटवडणा, उलाढाला, पालेमल्या ४ गवाळ, अर्थलुड
काम करणारा

लडडु(डु)-धू-वि १ घटिंगण, घट्टाघट्टा, भवम २ गव
दळ ३ निदोषी, रिकामा इ० (क) यथी लडड जावी लडड=
रिक्ताच्या माणसाची येजा, यणें जाणें

लडव(फ)ड-की १ लडलट होणें, विलाई शिथिल झालेली
स्थिति, फडफडत इतलत झोळकवणें, लोंबणें (यज्ञ, एखादी
रचना, कपडे इ० वें) २ लज्जतीतपणा, शैथिल्य बल्हानि
(अंगाची) ३ व्यथता व क्षुधता (जीवाची) ४ घोंटाळा,
विवक्षित स्थिति (सत्ताराची, जिदगीची दिशेबाची मसर
टीची) ५ लडवुड पडा -अकि १ दिळेपणानें, शैथिल्यानं,
लटपटा फडफडत इ० बडबड (-नाम) पडा (कि० हालणें,
आलण करणें) २ अस्वस्थिपत, गवाळ रीतीन (कि० पाणें,
धावणें, कोलणें, जेवणें, नेसणें, करणें) [घ्व] इ० प्राविशो
लडवडाम्यड-इ० लडव विटवे व तिकडून इ० द वेवाकारण लडवुधणें

लडवडणी—ली १ इगमणें, इगडणें, लडवडां हालणें २ लुरेपणानें, दुसऱ्यास त्राम होईल अशा रीतीन मध्यें हात घालणें [लडवडणें] लडवडणें—अकि १ इगमणें, इगडणें, लटपटणें, दिळेपणामुळ इतस्ततः हालणें २ मध्यें शिरणें, हात घालणें, रुड-बुडणें पडा ३ भरवटला, लेपटला जाणें—अकि लपेटणें, माखणें, लेपटणें [लडवड] लडवडलटपट्या-लटपट्या—नि १ दाह्या सडाम, खलेउ २ वेपरवाईनें, दाहणेपणानें लडबुड करणारा लड यडीत—नि १ माखलेला, भरलेला, चोपडलेला (चिखल, रोग १० कार्नी) २ (प्र) लटपटीत, डळमळीत, खिळखिळीत [लडवड] लडवडया—नि भरल्याच रीतीन, त्रासदायक रीतीन, मध्यें हात घालणारा लडबुडया पडा

लडलड—किवि लावानें, लाईलाई, लडिवाळपणानें, लाडी गोडीनें (कि० बोलणें, करणें) [स लड, म लाड]

लडलडणें—अकि (क्वचित् उपयोग) लटपटणें पडा

लडा—उ (प्रां) मंडा लडी—ली मंडी

लडाई—ली लडाई १ दाहणेपणा—सर २ कड्या, भाडण, युद्ध, लढाई ' तुमची व त्याची गाढ पडोन, लडाई होऊन '—बाह्यमारे २ ६१ [लडणें]

लडालडा—किवि (कों) लडलड पडा ' मामाच्या रे वरीं नको जाऊं लडालडा । येऊ व गाडीपोडा । '—सद्गादि, फेवु वारी १९३६

लडिवाळ—ली लाटवेशीय ली [स लाटी]

लडिवाळ—ली—पुली (काव्य) १ लाडुकपणा, लाडी गोडी, लाडीक, रालन २ (सामा) लाड, कोटुड, कोड ' पुर-विली आली । जे जे लडिवाळी । ' [लाड] लडिवाळ-ड, लडिवाळ, लडिवाळा—वि १ आवडीचा, प्रिय, लाडका ' निवारी निजमणाचें साकडें । तीं लडिवाडें पै भावार्थी । '—एमा २० ६७—२ ५. २ लाडीगोडीची, लडिवाळपणाची (भाषा १०) [लाड] लडिवाळ—वि लाडका, लडिवाळ ' जो सखल अनर्थाचा दाता । ज्याची लडिवाळ कव्या ममता । '—एमा १३ ५१६

लडी—ली १ लड, सर (मोत्याचा, फुग्याचा) २ (जर-तारी धदा) एक किंवा सवा तोळा नजनाचें तयार जतदार, लड पडा

लॅडीस—न एक परयाच्या खेळातील विशिष्ट हाव याचे प्रकार दोन एक १२ पानांच व दुसरे ४८ पानांचें

लडी—उ (गो.) मार, ताडन

लड्ड—नि मूळ मधुवदीचा जड [स लट्ट लुळ २ वत] लड्डमुडगें—उ (बे) लडाचा खेळ [लड्डमुडगा=गोळा]

लडडु, लडडुळ—उ लाडू [स]

लड-दी—लीउ माळ, सर (मोत्याचा, फुग्याचा) लडी पडा.

लड—ली १ समुदांतून, नदींतून वाहात विनाऱ्यावर आलेला गाळसाळ, रेंदा २ गुतागुत, गुताडा, गुफ्या ३ (ल) भानगड, पोंटाळा (कि० पडणें, काडणें, साडणें, लटगडणें, लडलणें) [हि लट] लडणें—अकि दाट येणें, एकमेकाला विकटणें (फळें, कणसें, माळंतील मोतीं इ०) लडणें पडा लडया—उ (कों) लड अर्थ १ पडा.

लड-दें—न १ (खा व) गेतीचा माल वाहून नेण्याची विन लट्टयाची, लाबट, पुढें निरुद व मागें रुद होत गेलेली बेल गाडी २ (खा) कपाशी वाढण्याची गाडी

लडण—ली (व) सवय, मोड ' मुलीला जशी लडण लावावी तशी लागते '

लडणें—अकि १ युद्ध करणें, झुज करणें, दंड करणें ३ क्षय हणें, भाडणें, तडा करणें ३ (ल) स्पर्धा करणें, घडाभोव करणें, टकर मारणें [हि लडना] (बाप्र) लडून पडणें—मोठया भोक्क्याने, उत्कटाने एखाद्यावर हलून पडणें, तुटून पडणें लडत—ली युद्ध, झुज, क्षयडा (कि० लागणें, घालणें, होणें) लडा अर्थ १ पडा [लडणें] लडता—वि १ लडाऊ, युद्धरुल, लडयई पडा ' तिचे याची फौज एवढी लडती, तिची ही नत '

—भाव ७५ २ लडवय्या, लडणारा; योद्धा लडवय्या—उ लड वयात हुशार असलेला मनुष्य, योद्धा, धोर [हि] लडव(या)ई—वि १ झुजार, रणधीर, रणसुर २ लडाईस योग्य (मनुष्य, घोडा, जडाऊ, रय, घात) [हि] लडविणें—अकि १ झुजावयास लावणें २ बरोवरी, स्पर्धा करण्यास लावणें ' हें पागेतें त्या पागेटयावाही लडवून पाडिळें परतु लडत नाही ' ३ घालविणें, करण, योजणें, उपयोग करणें (मसलत, शकल, सुक्ति, यत्न, रजवीव, सधनें) लडा—उ १ भाडण, वाद, तडा, वादाचा विषय, भूमि (कि० लागणें, घालणें, असणें, होणें, राहणें व तोडणें, चुकविणें) २ प्रतिवच, अजयळा, निरोध, हरकत, निग्रह करणारें, आवड येणारें, गति कुटित करणारें कारण ' त्या कागदा-वर घोटणी नाही म्हणून रेष ओढतांना मध्यें लडा लागतो ' ३ (शब्दस व ल) गुता, गुताडा, गुफटा लडाई—ली १ भाडण, तडा करणें २ सामना, रण, सप्राम ३ युद्ध, युद्धसत्वार [हि. लडाई] (बाप्र) ० जिकणें—लडाईत जय मिळविणें, विजयी होणें लडाऊ—वि लडण्यास योग्य (मनुष्य, पशु जहाज इ०). [हि लडाऊ] ० गालयत—जहाज—न लडकरी जहाज

लडा—उ दाहणोळा भरलेली गाडी, रणागाडा, लड-दें पडा [हि]

लट—ली १ खोड, दुर्गुण, वाईट सवय (कि० लागणें, पडणें, अडणें व मोडणें, सुटणें) २ दोषीपणा, सदोषता (कि० लाडणें, लागणें) ' हा आपल्या वचनास लट लावणार नाही '

३ फजीति. ४ मुक्ति ५ (व.) वेद; पिपें. ' वेवाची लत आहे त्याला. ' [सं. लत; हिं. लत] लता(टा)घणें-भक्ति. वाईट घालीस लागणें; विषयणें. [हिं. लत=खोड, संवय]

लत-ग्री. (प्र.) लता; लाय. ' ज्ञानहित सदा लत खाती. ' -दावि ७९१. [सं. लता] • फुटा-ठा-फुटार-फोडगा-गाटव-खोर-खोरा-वि. मिलाजज; मिश्रण; वाईट चावीस चिकटणारा; लायासुझा-निंदा-शिव्या यत्ना स गुमानभारा. [लत+पुडणें, मोडण] • खोरा-पु १ बाहेरच्या चौकटीच्या लंबव्याप्रमाणें आंतल्या चौकटीचा खालचा भाग वा तुकडा. २ (व. पाटी) जिच्याच्या पायरीस लावलेलें लाकूड. लताडणी-णें-(प्र.) लताडणी-णें पदा.

लतमला-पु थोड्याच्या गुड्यावरील रोग. -अक्षप. १. २८८.

लता-खी. १ सरपटणारी किंवा शाख २० वर घटणारी वनस्पति; वेल. २ फांदी; वडाळी. [सं.] • गूढ-मंडप-गुप. वेळीचा झाडव; कुंज. [सं.] • पंच(मूत)-उ. (शृंग.) मतेकांनी निरनिराळ्या लहनेने जाळें विणल्याप्रमाणें उभें राहून शृंग करणें. [सं.] लतिका-खी. लता; वेल. [सं.]

लताड-न. (कु.) पक्की भित्त. लतारणी-खी. (नाविक. रॉ.) बोंब हाकारण्यासाठी डोलकाटीच्या धाकट्या गाण्यातून भरून घेतलेली घोरी. ही घोरी मागच्या हस्सास अडकवितात व पुढच्या टोंकास लोखंडी कड्यास वेढा देऊन तें टोंक घोरीत मिलायितात व त्या कड्यात बोंबाचा हूक अडकवून लतारणी खेचून वायतात.

लत्ती, लतेला-वि (व. ना.) लहरी. [लत]

लत्त-चा-खीप लगतचा वेश, प्रवेश; सहद; लगता पदा.

लत्तरवाळया-खी. मव (उप) विन्या; लवत-न्या. [फा. लत्र=लक्ष(लवाळी)]

लत्ता-पु चिंधी; धडपा. [फा लत्ता] लत्ती-खी. एक-तरी; फडफड उडणारी चिंधी, फाडलेली धांदोटी. लत्त्यावरया-खी. मव. चिंध्या आणि लवत-न्या. [लत्ती द्वि]

लत्ता-खी लाय; पायानें मारणें [सं] • ग्रहार-पु. लायेचा हाडाखा; जोरानें लाया मारणें. (किं. करणें; देणें). [सं] लत्तेस शनी येणें-असणें-शनि जन्मल्यानापसून द्वितीयवर्षानी असणें -शनिेश्वर पदा.

लथ(था)डणें-भक्ति लपेटलें, बरवटलें जाणें [हिं लथ-वना]

लथ(था)डणें-भक्ति. १ यथेच्छ लायाखाली गुडविणें, मारणें. २ (ल.) नामोदरम करणें; निवृत्त (प्रतिपक्षी-गुड्यात, 'मादात'). ३ तिटकारणें; विव्हाणें, तिटकारणें वाजूला धारणें;

मर्तनेने व अनादराने वागविणें. ४ मोडणें, नासणें; मृगून टाकणें; विघात करणें; फिफट्टविणें (भरभराटीचा उदोग, शिजलेली पक झालेली योजना). लायाडणें पदा. [सं. लता; म. लात-य; हिं. लथाटना] लथ(था)डणी-खी. लाया मारणें १० (सभ्यदश; व ल.); लथाडणें पदा. लथडप(स)घड, लथडालथड-खी. १ नाश; विघात; मोडतोड; लायाडणें. २ चालडल; चालपुर (कामाची). (किं. लावणें). लथ-डप(सथडप)-किवि. चालडलगीने, हलकजीपणानें. [लथ-डणें द्वि.] लथडया-पु. प्रहार. ' मुठी लता लथयें धडका. ' -मुपन २. ५४.

लथाचळ-वि. १ (व.) गणाल; गैरहित (बेगी, हुंज, व लुगडें नीट नमणाऱ्या मुलीस म्हणतात). २ लावडी.

लथथड-खी. (व.) १ लहानमा फेरफटका; फेरी; उम्या-उम्या भेट. ' तितक्यांतच एक लथथड माहून आली. ' २ (व.) मुक्तान. ' त्यादी व्यापारांत लथथड लागली. ' [हिं. लताड]

लवडफडड-वि. पागेरडा; बरवटलेला. ' तिचें काम कार लवडफडड आहे. ' [लथडणें द्वि]

लवडफंड-(ना.) फंदफितूर. [फंद द्वि.]

लवाय-पु. १ ज्यावर कमान रचतात तें मातीचें किंवा लाकडाचें काम. २ कमानोखालचा, कमानदार दरवाजाचा, खिडकीचा भाग ३ लादलेलें ओळें [हिं. लवाळ, म. लावणें]

लदा-पु १ चिकटलेलापणा (वेंस, कागद इ. कच्चा); समदा. २ चिकटलेला गोळा. ३ (इतर अर्थी) लादा पदा.

लग्ना मुगद-पु (वे.) भाताचा प्रकार.

लप-खी. वाक, वाकणें. (किं. खाणें). [ध्व.]

लपकणें-भक्ति. (व.) घावणें; घबकणें. [ध्व. लप !]

लपका-पु ओलसर आणि मऊ पदार्थाचा गोळा; लवडा (चिखलाचा, शेणाचा, लोण्याचा, खाली टाकलेला, मारलेला). ' एवादा इसम खिडकी लिफ्टिरी करून साल्नी मौज, पहात आहे तोंच एवारा चिखलाचा लपका येई ' -नि ३४५. [ध्व. लप !]

लपंगा-ग्या, लपं(पां)गं-(प्र.) लफंगा-ग्या व लफणें पदा.

लपट-वि. १ (क्रिया, संसार, आपंचिक गुल्ले याविषयी) भित्त, आरक, (विशेषत) कामुक; लीब्यसनी. (समासत) खी-विषय लपट ' निश्चय तो ज्ञाना कामासी लपट ; गोपिकाची वाट पाहात वेंस. ' -गुण २४१. [सं.]

लपट-वि. लपट; लपटटीत; डिला (रूक, सांधा इ.), लपटप्रमाणें ह्याचें ओक, घर) लपट पदा.

• लप (पा) टणें—न (गोर, न्हावी) वस्तरा चपटण्यास लागणारे चामडे.

लपटणें—सकि. लपेटणें पडा.

लपटणें—सकि. चिफटणें. [सं. लिप्त; हि. लिपटना.]

• लपणें—सकि. वांकणें; खचणें; कचणें (तुळई, घासा, खांब). [लप]

लपणें—सकि. दहणें; छपून, गुप्त राहणें. [सं. लप्] लपगि—सी. लपण्याची इच्छा. ' लपगि धरुनि एके पर्वतीं तो निधावा । '—कृष्णकौतुक १३. अक्षक २.२६. लपंछपं, लपन-छपन—न. लपं छपं पडा. लपंछापं—घ—सीउ १ लपण्याचा व शोधून काढण्याचा खेळ; हा खेळ वात्स्यायन काशीहि होता. २. (ल) तोंड चुकविणें; उघड न वोलणें; गुप्तपणा. ३ (ल) काळें; कपट; लबाबी; छद्मी, खोटी कृत्ये. (किं० करणें; खेळणें). [लपणें+डाव] लरण—सी. १ लपण्याची; दडण्याची जागा; आसरा; आडोसा. ' आपणें पळतां यासी । लपणी मिळाली भ्रमापार्सी । '—एमा १३.१५. २ स्वतः लपविणें; दडणें. (किं० धरणें; घेणें; करणें; घाघणें). ३ रहस्य; छुपी. ' या ब्रह्मविद्याच्या लपणी । '—दा ७.७.५७. [लपणें] लपणाछि (शि) पणी—सी. (ना.) लपडावाचा खेळ. लपणीचपणी—सी. लपडाव खेळ.

—तुगा. लपविणें—सकि. दडविणें; छपविणें; दुसऱ्यास न दिवुं देणें. लपविणें व दडविणें हीं किंवापदें अर्थानें काहीशीं भिन्न आहेत. दडविणें पडा. लपीधपी—पु.सी. लपडावाचा खेळ. ' नम तुज-माजीं खेळे । लपीधपी । '—हा १४.९. [प्रा] लपूनछपून, लपतछपत—किवि. १ चोरून; गुप्तपणानें (बतैन करणें). २ गुप्त-पणानें; उघडीक न होईल असें; दडून (असणें, राहणें) [लपणें+छपणें] लपंछपं—न. १ लपडाव. २ शेकीचें धोलणें; अप्राप्त मिळ, टाळाटाळीचें भाषण, लबाबीचें, मूर्खपणाचें दिलेलें कारण, निमित्त, सबब इ० (किं० लावणें; माडणें; करणें) [लपणें+छपणें]

लपांगा—ग्या—वि. (विरु.) लफंगा—ग्या पडा.

लपाटण—णें—न. (न्हावी) चपटणें, पलटणें पडा.

• लपाटी—सी. (क.) एक प्रकारचा पाटा.

लपेट—पु.सी. १ भोवतीं आच्छादन; आवरण, मढण (कपड्याचें, कातड्याचें, चिखळाचें, रंगाचें). २—सी येर, परिघ, वेडा. ३ उभग वाऱ्याची झळ; तबेंच थंड वाऱ्याचा वाधक मगडा, सोड. (हि. लपाट). ४ हडा; घाड (साधीची इ०) (किं० खेणें). ५ साप; सार्वत्रिक आजार. ६ आपणाची पूर्त-पणाची हातोटी (आंतील डावपेंच, वस्तुस्थिति कळू नये अशी). सारवासारव करण्याची कला. (किं० मारणें). ' त्याची अशी कही बोलण्याची लपेट आहे की, वर सदा करावयास अवसरच प्राप्त नाहीं. ' ७ लटपट; कावा. ८ दवर; धाटणी; पदत

(लिहिणें, बोलणें इ. ची). ९ पदर; पटी. [सं. लिप्; हि. लपैट] लपेटणी—सी. गुंडाळणें, वेष्टण, लेप देण. [लपेटणें] लपेटणें—कि. १ गुंडाळणें; वेष्टणें; झाडून टाकणें, २ सभोवतीं वेष्टणें; गुंडाळणें. [लपेटना] लपेटा—पु. १ आच्छादन; मढण (कपड्याचें, कातड्याचें, चिखळाचें, रंगाचें). ' अड्डाशाचा पाटा एका पानात पादून त्याचा मुडा करून त्याचे भोंवती शेणाचा लपेटा देउन कुपाटयांत भाजवा. ' २ ज्याच्या भोंवतीं सोन्याची किंवा रज्याची तार गुंडाळलेली आहे अशा काचेच्या घागड्या. ' अरे कासारा, या सुलीचे हातांत लपेटाच भर. ' [लपेट; हि. लपेटवा] लपेट्टी—सी. (विरु.) लपेट अर्थ ६ पडा. लवाडीचा व्यवहार; लटपट. (वाप्र.) लपेट्टी खालीं—लपेटून नेणें—लपेट्टी मारून साधून नेणें; गुप्तता राखून वेळ मारून नेणें; सारवासारव करणें. लपेट्टी, लपेट्टीचा—वि १ लटपट्टीचा; लवाडीचा. २ गुड; गुप्त (भाषण, काम, मनुष्य). [लपेट] • लपेट्टीदार—वि. लपेट्टी असलेलें (अक्षर, भाषण).

लपेट (ट) शंख—वि. (प्र.) लगेडवांख पडा.

लपण्ड—सी. (ना.) मय्यड; जोराची चपराक. [हि. ध्व. ल्प ?]

लफ (फां) गा—ग्या, लफंगा—ग्या—वि. १ लुच्चा; कपड्या. २ गुप्तपणा व लग्ना वरण्यांत हुपार. ३ कांही तरी सबबी पुढे करणारा; लुक्काचुक्की, टाळाटाळी करणारा व थापा, पोकाळ वचचें देण्यांत पटाईत. [अर लफासू=पडवडया; हि.] लफंगें, लफांग—वें—न. १ लचाड; संकट; अडचण; पेंच. २ वाईट, निर-थक गप्पागोष्टी, उड्याळकथा. ३ एकराखी, गैरफायदा, उलां-टाल, कयाट.

लफडा—डें—पुन. १ सतावणारें, घासदायक काम, संकट; अडचण. २ लचाड; संकट. ३ निष्फळ व खडतर वाद; रिकामी वाचावाच, झटपट. (किं० लावणें; लागणें). लंता पडा.

लफणें—सकि. (प्र.) लपणें पडा.

लफलफणें—सकि. १ बलबल हालणें (जनावराची कांस, पोत इ०). २ गडबडीचें, असंबद्द वोलणें. ' वाचा लफलफीत जडलेंचें गाडी । '—एमा २२.५३०. [ज्व.]

लफा, लफेदार—(प्र.) लफका, लफेदार पडा.

लफाट—पु. (ना.) अंगठा.

लफाट—वि. (व.) १ लबाड. २ लुच्च्या; हाताळ.

लफाटया—(व.) वाता झोकणारा; वाताडया; लफंगा.

लफाड—न. (व.) मैदान; मोकळें अंगण, रफाड पडा.

लफफड—सी. (व.) मय्यड. ' एक लफफड मारलें ? ' [ज्व.]

लफ्फा—उ १ किनखाव, जरीचें कापड, मोठा जरीचा पदर (शेला, पागोटें इ० काचा). [हिं लफ्फा] लफ्फेदार-वि किनखापी किंवा जरातीच्या काठाचें मोठ्या पदराचें (शेला, पागोटें इ० वस्त्र) लफ्फ्याचा-वि जरीचा 'एकादा महासख लफ्फ्याचा पदर लावून पुढें आला कीं शत्रुन उत्तम' -वि २३०

लफ्फा—उ १ गोल इमारती लाकूड, लाकूड चौरस करण्या करिता वरच्या अंगाचा करवून काढलेला तुकडा २ खावास, तुळईस षडकटी येण्याकरिता जोड दिलेला तुकडा [स लिप्त, प्रा लिप्य]

लफ्फा—उ एक गडयातला दागीचा

लव—न (उत्तर को) कोरकड

लव—की १ निरोपाचें काम, निरोप देणें (कि० करणें, मारणें) -वाड-योमारी १६० २ (क) ओठ 'कायद सख लावून सारखा फाडला निरोपाचें काम हा लवचा अर्थ कदाचित् फा लवू=ओठ ह्या पासून निघाला असावा निरोपकाम हा अर्थ सार्वत्रिक आहे ओठ हा अर्थ वृथ्वि आहे व तो काही लक्षणीक किंवा काव्यनिक प्रयोगांत दिसून येतो जसें-चे-याची लव (=शेंडीच्या मुळाभोंवतालीं असणारा घेण्याचा ओठ) शेंडी आणि घरा हीं जे मिळतात ती आंगा मिशाची लव इ० [फा लवू=ओठ तुल० लें इ लावियम, लेविअठ] सामाशब्द-लवई-की निरोपाचें काम, लव [लव] लवे कामगिरी-की लव जासुरगिरी 'दिमत लवेकामगिरी' -धारो ११ लवे शाई-की निरोप पोचविण्याचें काम लवेचा लवेशाईचा-उ निरोप्या चाकर-गडी-माणूस-काम इ०

लव—की वाक वक्ता लप पडा [लप] (वाप्र) •खाचें-वाळें, कच खाणें खचणें (तुळई वासा इ०)

लंव—उ १ ओळवा २ (सुमिति) काटवोन करणारी रेषा ३ (ज्यो) जी रेषा पातळीज छेदीत असून त्या छेदन बिंदूतून त्या पातळीत निघणाऱ्या एकर रेषावर लव असत ती रेषा त्या पातळीवर व ती पातळी त्या रेषेवर लव आहे असें म्हणतात -सूर्य ७ ४ अक्षपूरण, अक्षकोटि -वि १ लाव २ मोठा, बृहत् [स] •क ३ लव ओळवा, आदोळ [स] •कर्ण-य १ (साकेतिक) गाढव ससा, हत्ती इ० लाव कानाचा प्राणी २ (विशेषत) गाढव (एवणेंचें वापरतात) [स] •प्यड-प्येड-छोड-वि प्रमाणाबाहेर उच किंवा लाव (मनुष्य झाड, तुळई, दांडा) •छडी-वि लाव पळ्याची (दोक) •उपा-भी अक्षरोटिया [स] •मान-वि ओळवणारा मोंवणारा [स] •रेपा-की १ लव अर्थ २ व ३ पडा २ (ज्यो) उभी रेषा (इ) व्हर्दिकट अक्ष पडा -सूर्य १५ [स] •वर्तुल-ल-न लवज [स] •वर्तुलकार-वि

लव वर्तुला-या आकाराचें [स] •वृत्त-न १ (ज्यो) दुमडळ-वलय (इ) व्हर्दिकल २ अडयासारलें लावट वर्तुळ (इ) इलिप्त [स] •सस्था-की (गोलाची) यथाव स्थिति [स] लंवा-विक्रि १ पूर्ण लावीन असलेला, ठेवलेला; भुंवर पसरलेला, जमीनदोस्त झालेला (मृत्यु मृ० जां, प्रहार, इ० कारणांनीं) 'अडसात जेव्हा पटरी आली तेव्हा एका दिवसांत हजार माणूस लवे झालें' २ फस्त, फसा, खच कलेला, उडालेला (पैसा, सीठा) ३ खाली आडवा पडलेला जमीनदोस्त (कोस कल्यामुळें-घर भिंत, झाड) [स लव, हिं लवा] (वाप्र) •करणे-कोप दणें •होणें-१ पसार होणें २ मरणें सामा शब्द-•चवडा-वि लावलचक, पाव्हाळिक 'त्यांनीं एकदर हकीकतीचा लवाचवडा विस्तार करून' -सूर्य २५७ [हिं]

लवाडा-ड्या-ड्या-वि उच व सडपातळ, सडपातळ वृद्धा, शेकाडा लवाणभाऊ-उच, काटकुळपा, वेडेल माणसास विनोदानें म्हणतात लंवातर-न (म) दोन समतार रेषांपैकी एकीतील कोणत्याहि बिंदूपासून दुसरीवर टाकिलेला लव -महमा ५१ लंवायमान-वि प्रमाणाबाहेर, फार मोठ्या लांबीचा अतिशय लाव लावलचक [स लवमान] लवास्तन-न १ एक भासन, लाव पसरणें २ (ल) निजणें, पसरणें [स] लवी-की (जमीन मावणी) लवी जसें-शेताची रस्त्याची पराची लवी [लवी] (वाप्र) •ताणणें-लावणें लागणें-भाळणें हातपाय लावून पसरणें लवीत-वि लाव 'बहुताल लवीत होत्या विशेषा' -राक ख १ पा ८ लवू-उ (सकत) पुढाचें जननेंद्रिय, बव लवे-क्रि लवा (वाप्र) •करणे-मारणें गिल्यांनीं गोख रीत दहापाच चैराथी सत्पुरुष होत तेदी वसले टिकाणीं लव केले' -गाव १८ •चालणें-(व) भयादातिक्रमण करणें लंवाोदर-उ १ भणपति -वि लाव पोटाचा, टेपोटया [स लव+उदर]

लवक-की १ चट, चटक (वाईट गोष्टीची), दुयेंण, खोड लवक पडा २ पद्धति धाटी (चित्रे पाडण्याची मोल, ग्याची इ०) [लव] लवकणें-भवि १ चट चटक लागणें लवकणें-अकि (बंद इ० पडडण्याच्या तयारीनें) पुढें वावणें [लव]

लवका-उ (प्र) लफ्फा (मास, चिखल शेण इ०) पदा यांचा गोळा

लवण लरणभाऊ-(वि) लवण पडा लववक-क्रि (गो) अगत्यबाद लवदा-उ मोला गोळा, लगदा पडा •लोळ-वि अगदी मिजलेला, मार बिंब झालेला लंवन-न १ आडवाणें लोंबणें, लोंबली स्थिति २ (ज्यो) भुजगारचें स्थल आणि भूतज्य हीं रांगणाऱ्या क्रिजेवर लव

पदार्थांच्या मध्याशी 'होणारा कोन. हवसुत्र व गर्भसुत्र यांमधील अंतर. - शिदांतशिरोमणि. (इ.) पॅरॅलेक्स. ३ प्रश्न ह्योचर होण्यास देशपारत्वं होणारं वेलांमधील अंतर. [सं.]

लघ्वराण—न. (नाविक) डोलझडीचा डोल जाऊ नये म्हणून जीं दोरखंड बांधलेली असतात तीं प्रत्येक. याचा उपयोग केन प्रमाणे होतो. यांनी आतील वस्तु बाहेर व बाहेरील आत घेतां घेते.

लघ्वलघ्व—खी. बडबड; जल्पना; विभेची त्वरित गति. (कि० करणें; बोलणें; चालणें). [ध्व. लघ्वं१ फा. लघ्वं२ मोठ] लघ्वलघ्व—वां—किवि. (निंदा) जलद बोलताना, खाताना होणाऱ्या ओठांच्या शब्दांचें अनुवरण होऊन (कि० खाणें; जेवणें; बोलणें, चालणें). 'माझे गोष्टीत तू बोलू नको म्हणून क्षमर घेऊं सांगितलें तथापि अज्यें लघ्वलघ्व बोललो.' [ध्व.]

लघ्वलघ्वीत—वि. पातळ. लिबलिथीत पडा.

लघ्वाड—न. (ना.) मनास कडून येणारं एरा जातोंचें विवशणें पान.

लघ्वाड—वि. १ खोटे; असत्य; अप्रामाणिक (मनुष्य, भावण, लेख, प्रेष, आचार इ०). २ सार्विक नसलेला; अंगच्या सद्गुणां विरुद्ध वतून बघणारा. ३ लुच्चा; गुलाम (लघ्वाळपणें गुलास म्हणतात). [हि. लघ्वाड] सामाशब्द—० फी. खी. १ खोटेपणा, असत्यवादिता; लघ्वाडी. २ वनापटगिरी; डकबाजी ० झुवाड. वि. खोटा व थोटापणा; खोटा व कपटी. [लघ्वाड द्वि] ० लघ्वाड—लघ्वाड—लघ्वाड—वि. खोटा; हलकट; नीच; विश्वासघातकी; लुच्चा; सोदा इ० [लघ्वाड द्वि] (वाय) ० लघ्वाडूनवडे—अद्याप पूर्णपणें असत्यवादी जाई; अजून बुद्धा तो लघ्वाडच आहे. लघ्वाडी—खी. १ खोटेपणा; असत्यवादित्व, झुटपणीपणा; अप्रामाणिकपणा; कपट. २ खोटे, वनावट कृत्य; कपटलेख; ठगबाजी. ३ (कायदा) अन्वयाचा लाम निना शुक्तान न्हावें या शरापानें केलेले कृत्य. म्ह० थोडीं तों थोडीं फार तों लघ्वाडी. लघ्वाडीलघ्वाडी—लघ्वाडी—खी. लघ्वेगिरी; सोदेगिरी, लघ्वेगिरीची वर्तणूक. [लघ्वाडी द्वि]

लघ्वाडनकरा—न (विणकाम) एक प्रकारचें लुगडें. गोट फोणताहि, विनार रेशमी किंवा सुती, व विनारीमध्ये गोम नसुन त्या जागी पांढरे साधे घर भरून घेतलेलें असें लुगड्याचें बाण.

लघ्वाडी—खी. १ अवजड ओले किंवा गडा आंबवून वसविण्याकरितां व घट करण्याकरिता जोखलेली चुकि(काठी घालून दोरी पिळणे इ०). २ दगड इ० लघ्वाडपणा, लघ्वराणपणा लावलेली तरत. ३ सेल दोरी पडडता याची म्हणून तिला बांधलेला काठीचा तुकडा; लघ्वाडी. ४ वाशाच्या माथ्यांन शिरकवलेली आढवी काठी. (कि० घालणें)

लघ्वाण—पु. १ (धान्य, मोठे याची 'वाहतूक करणारी) एक आत किंवा त्यापैकी एक व्यक्ती; समाज; वंजारी. २ (न.) त्यांच्या टोळीचे लोक, पुत्र व सामान; वाट चालत असलेली किंवा तळ देऊन राहिलेली या लोकांची टोळी. [हि. लघ्वाण]

लघ्वाण—पु. लघ्वाण जातीच्या मनुष्यास आदरातें म्हणतात. लघ्वाणी—वि. लघ्वाण जातीची, संबंधी (जनावर, भाषा, चाली).

लघ्वालघ्व—खी. (व.) रेलचेल; वैगुन्य. —किवि. पुणेपूर. 'तेथें लघ्वालघ्व खायला मिळतें म्हणून वरचेवर जातो.' [लघ्वलघ्व]

लघ्वीत—वि. अवलगणारा; लेंवणारा; लेंवकळणारा. [सं.]

लघ्वद—वि. १ लुब्ध, आसक्त; परायण. २ नादी. [सं. लघ्वद]

लघ्वेद—वि. गलेड; धडाड; जोरकस. [हि. लघ्वेद—सोटा]

लघ्वेदा—पु. १ प्रवासात बरोबर असलेला मायकामुलें, जनावरें, चाकरनोदर इ० परिवार; खटलें. 'श्री. अणे यांनी सामानाचा फारसा लघ्वेदा नवो असतो.' —स्वभाषचित्रें १२३. १ (ल.) लघ्वाड; अडचण.

लघ्वोड—वि. अडाणी; पोटा; असत्य (मनुष्य, हकीकत).

[लघ्वाड] ० लघ्व—शिग—वि. (एका खोट्या शब्दाच्या गोष्टीबद्दल) मोठेपणातें लघ्वाच आश्वासनें यावयाचीं पण कृति करावयाची नाही असा स्वभाषाच्या मागसाड म्हणतात.

लघ्व—वि. १ संपादिलेला; मिळविलेला; मिळालेला. २ (गणित) काढलेला; निघालेला; प्राप्त. (भाजकानें भाज्य भागिलें असतां येणारें पल, अनुमान). ३ शब्द, वाक्य इ० कांपासून व्यंजनेनें इ० निघालेला (अर्थ) 'त्या वाचून मला क्षणभर करमत नाही या वाक्यापासून त्याजवर माझा सर्व प्रेमा आहे असा अर्थ लघ्व होतो.' ४ (समासोत्त पूर्ववच्य असलेला) ज्यानें संपादलें, मिळविलें आहे असा. लघ्वाधिकार, लघ्वोपदेश; लघ्वघन, लघ्वविधा इ० [सं.] सामाशब्द—० प्रतिष्ठ—प्रतिष्ठित—वि. १ ज्यानें प्रतिष्ठा, किंति मिळविली आहे असा. २ (निंदायां) अधिक कीर्ति इ० मिळविण्याचा प्रयत्न न करता पूर्वीच्या भाडवल्यावरच जगणारा. ३ (निंदायां) खोटी प्रतिष्ठा शिरविणारा; स्वतःस मोठा समजणारा. 'सुधारणेच्या सर्व पद्धती व्यर्थ, पोळ व त्याचा उपक्रम करणारे लघ्वप्रतिष्ठ'—नि ३५९. ४ (व.) फाजील लुडबुडपणा. [सं.] ० प्रतिष्ठा—शिष्टाई—खी. बोरवी प्रतिष्ठा; प्रौढी; पोळ गवें [सं.] ० शूरवर—न. वडाई; पुजारी. [सं.] ० स्तंभ—वि. पुनः स्मृति किंवा मान प्राप्त झालेला; सावध. [सं.] ० स्मरण—स्मृति—नि. १ (मुळनेमन इ०) आनावर आलेला; सावध. 'तो होऊन लघ्वस्मरण उठिता झाला.' २ (अन्यकार्त्वि) स्मरण, आठवण ज्याला झाली आहे असा. [सं.] लघ्वि—खी. १ संपादन; लाभ; प्राप्ति. २ कायदा; नफा. ३ (गणित) भाणकार. [सं.] लघ्वध्या—वि. लघ्वप्रतिष्ठ. [सं.]

लम्बे(व्मा)चाद—वि वनावट, खोटे करणारा; पदरचे रचणारा, बात्या

लम्बाशाई, लम्बु(व्मु)शाई—जी १ वनावट गोष्ट, खोटे लेख, कैफियती इ०, लयाडी २ वारपळ, पोळळ बोल, वाटा (कि० करणे, लावणे, माडणे, चालवणे) -वि लम्बेचाद पहा लम्बाशाई—वि (दादर) लम्ब

लम्बे—अकि मिळणे, प्राप्त होणे, लाभणे पहा 'बोलेके पणांचेनि धोमे । लाभसरु न लमे । बोला प्रभु ।' -झा १३ ३२१ [स लम्]

लम्ब—न लाभ फायदा, प्राप्ति -वि १ मिळविण्यास शक्य, योग्य, मिळण्यासारखे २ (लम्ब ऐवजीं सुर्वेनि योजलेला) संपादिलेला, मिळविलेला [स लम्] लम्बांश—३ १ लाभ, मिळवत २ मिळवि 'लेली, संपादिलेली गोष्ट [स लम्ब+अश]

लम्बाण, लम्बाणभाऊ, लम्बाणिस—लम्बाण इ० पहा लम्बाणलगाडी—३ एक मुलाचा खेळ -मळेपु ११०

लम्ब—३जी १ वाचवाजविल्यानंतर मागे काढी काळ पावेतो दारुणारा त्याचा नाद, ज्वनि २ (-३) (वादनात) ताल देण्याच्या क्रियेमधील विध्यातीचा काल ह्याचे हुत, मध्य व विलंबित असे तीन भेद आहेत ३ (वादनात, नृत्यात, चालण्यात) समकाल ४ गान, वादन व नृत्य यांचे ऐक्य ५ (एका पदार्थाची दुसऱ्याशी तद्रूपता साध्याने होणारा) नाहीसे पणा, लोप, अनस्तित्व ६ (स्वर्वांमुळे, वापरामुळे) खालस होणे, क्षय, भेस, नि पात ७ शोष ८ राजयोग समाधीस होणाऱ्या दुसऱ्या विघ्नांचे नाव ९ -३उन जगाचा नाश, प्रलय संहार उत्पत्ति आणि स्थिति या शब्दांखोबर वापरतात 'क्यास मज हा लया वद करि दया दृष्टि झाकली ।' -ऐपे ३६८ १० -३ चित्ताची एकाग्रता, एकतानता (कि० लागणे, होणे) 'लय लक्ष्मिनीयां झालें म्हणती देव ।' -सुगा २८०८ [स. ली-लय] लयास जाणे—अकि १ तद्रूप ऐक्य होणे 'जरी स्तन्य सुदीर्घी लया । जाडें का ।' -झा १६ १८ २ विनाश पावणे, नाहीसे होणे सामाशब्द--० क्रिया-खी १ संहारकार्य २ मण्यांना ताल धरणे [स] ० रथ-वि लम्ब, समाधीत बनलेला 'लयस्थं एके ।' -झा ११ १२९ [स]

ल्य—विक्रि (कुण) १ अतिशय, पुष्कळ, पराकट्याचा, मायदळ २ (विशेषणाच्या आरम्भी जोडला असता) अतिशय, फारच उदा० लय मोठा, लय उच्च, लय साव [स ल्य (अवा) रूपपणा पाहून मनाची आकर्षकचित, दिग्भूत स्थिति जी होत तिचे प्रतिबिंब म्हणजे लय, विनाश अशा उद्गाराचक अपरिनि]

लय, लयलूट—खी (कुण) रेलचेल, समृद्ध अतिशयितता, लयकाळ येणे—अकि (व) सभार, परिवार येणे लयस—वि (व) परिपूर्ण, ज्यदत 'सर्व सामान लयस', लयादिर्शी—किवि (कुण) पुष्कळ दिवसपर्यंत, पुष्कळ दिवसात [ल्य+दिवस]

लज्जा, लज्जी—३जी (सगीत) अनादुत काळात हाताची तयारी असल्याचे दाखविण्यासाठी स्वराचा व पितपणा करून दाखविण्याची क्रिया -बला १३८ [फा लज्जा=वप]

ललकार, ललकारणी—३जी १ पुकारणे, हाक मारणे; (विशेषत) दरबारात राजाचे आगमन सूचित करण्यासाठी भाद, घोषदारा जी आरोळी देतात ती 'आदव, इ०' २ ओरडणे, मोठ्या आवाजात सांगणे ३ उच्च स्वरत गाणे 'हा गातो तेच तो गातो पणु त्याची काही ललकारणी निराळी आहे' [ललकारणे] ललकारणे—अकि १ मोठ्याने पुकारणे, हाक मारणे २ मोठ्याने आरडणे, म्हणणे (दवडी पिटताना, गाताना इ०) ३ (चालण्याची गर्दी करण्यासाठी) सांगणे, ओरडणे (जमवारा हाकताना) ४ ओरडणे, गवैना करणे (दरबार ताना, खडसावत ना) -अकि १ ओरडून हाक मारणे २ गायन करणे, गाणे 'करी अनंत कटिबद छद ललकारी ।' -ऐपे २५३ [ध्व हि ललकारना] ललकारी—भी आरोळी 'ओरड, पुकारा, गवैना, मोठ्याने हाका मारणे, ललकारणी पहा (कि० करणे, मारणे) [ध्व स लल+क, प्रा ललक, हि ललकारी]

लल(लि)त—३ (सगीत) एक राग ह्या रागात वडूज, कोमल नयम, तीव्र गायारा बोमल मध्यम तीन पैषत, तीन निषाद इ स्वर खाणतात जाति शास्त्र-पादव बादी कोमल मध्यम सवादी वडूज गानतमय रात्रीचा चवथा प्रहर

ललन—न १ कीदा २ कपन [स] ललना—खी १ ली, महीन २ स्त्रीणी किंवा विंग सिंगी खी [स ललू=विलास धरणे]

लललल—उदा निराशेचा दिवा विस्मयाचा बद्दारा, चवचव ।

ललाट—न १ कपाळ 'सन्धिदानद एक मेळी । तेचि त्रिवळी ललाटी ।' -एरव १६१ २ दोन मित्यामधील प्रश्न [स] ० रेपा-खा—खी कपाळावरील लेख, देव, मशीब [स] ० रेपा उमी राहणे—देव अनुकूल, प्रत्यक्ष होणे, मशीब लदयला येणे

ललाम—न १ रत्न २ मूवण ३ सोमा 'आमोस्य ललामाचिया खाणी ।' -मुमादि ४५४ ४ चिह्न ५ कपाळा वरचे चिन्ह -वि मुदत [स]

ललित—न. १ एक वृत्त. शाब्दा पर्याय ११ अक्षर आनि २, ३, ४, ५, ६ गणे गण आसतात. उदा० देवता गुनी नमिति स्तैदा । तुल्यवापुनी कोण मये-दा । २ श्रियांची राग विचारदर्शी लक्षणे; भाव. (आळसाने भाळविणे देणे, लोळणे इ०). ३ विलास; वृत्तार. ४ स्त्रीचे नृत्य. ५ लक्षित पदा. -वि. धुंदर; रमणीय; सुरेग. १ स्वेर; विनयी; विपरी (श्री). ३ कोमल. [सं.] सामाशब्द—० अलंकार—३. वर्णनीय जो प्रवृत्त अर्थ त्याचे वर्णन न करितां त्याचा प्रतिबिम्ब अर्थ जो अप्रवृत्त अर्थ त्याचे वर्णन करणे. उदा० 'न गणावा गदगदि मग लेखावा काय हो ! मशक ताते !' -मोभीम्य १.२५. [सं.] ० कला—श्री. काव्य, गायन, वादन, चित्र, नृत्य इ० सौंदर्य-विषयक कोमल वला. (इ.) फारस वाटे [सं.] ललितता—श्री. १ स्वेरिणी श्री. २ धुंदर श्री. ३ सामान्य स्त्री. लव्हा पदा. ४ वेणी; पार्वती. [सं.] ० पंचमी—श्री. १ आश्विन शुद्ध ५ या दिवस. ह्या दिवशी ललितारित्रीची पूजा करतात. २ या दिवशी केलेली ललितारित्रीची पूजा. [सं.]

ललुपत, ललुपत, लुपुपत, ललोपतो—न.श्री. भंडारणी गोजारणी, भोळारणी; लाठीगोडी; सुशामत करणे. [वे. प्रा. लल्लि=सुशामत; दिवा लाला+पुता=पुता] ० फरणे—दाखवणा करणे; आजव करणे. 'आम्ही काही बोटे ललोपनो करीत नाही.' -पेद १०.६६. ललेयापे—श्री. यापटणे व हात करणे; गोजारणे; पुरवाळणे. [का. लाले = भंगार्क्ष+पाप; दिवा लाव+भोपटणे]

लल्ल—वि. बंचल. -शार. लल्ला—३. आमिष; मधाचे बोट; प्रलोभन. (किं. लावणे; दाखविणे; देणे).

लल्ला (व्हा) ट—न. (प्र.) ललाट पहा. म्ह०—देव नाही लल्लाटी पाऊस पडला घेताचे काही ० रेपा-छा-ललाट देवा पहा.

लल्लावणे—भकि (व.) लाटलावणे. 'खायला लल्ला वला.' [लल्ला]

ल(लं)व—श्री. १ (दाढी, मिथी, डोकें इ० ठिकाणी असणाऱ्या राठ वेसावाचून) पाठ, पोट, हात, पाय इ० अवयवांवरील बारीक, मऊ वेस; अंगावरील वेस २ प्राण्याच्या कातडीवरील मऊ वेस, लोवर. ३ सारण्याने निघाळेल जोडवाच्या अंगावरील मऊ व मळ. [सं. लोम=वस]

लव—३. १ अणु; सूक्ष्म अंश. २ (पलक्यो.) अंश, भाग. ३ अपूर्णाकाचा अंश (वाचा भाग). ४ हुबडा 'करपारी रिपू, गणाचे लव । करिण ऐसें जाणावें ।' -जै २९.१३. ५ छतीस निमियाइतका भाऊ. 'निमिय निमियावे शुडि लव क्षण ।' -एमा

२.७.५१. ६ क्षण. -नि. शोडा अत्यल्प. 'प्रयुगी दे न भोति लखली ।' -मोभीम्य ४.४०. [सं.] ० क-वि. विविक्त. ० लेडा—३. विविक्त अंश, क्षण 'परति तुगाचा लवलेख नाही.' [सं.]

लव—पुन. एक वृक्ष व त्याचे फळ. लवकड—श्री. १ लोळकड; एरभेकार वटणा मारणे व लोळणे, सोपासोवी (रोडांत, भांडणांत-पुत्री, मांजरे, गुरे इ० कांची). (किं० देणे). २ (ल.) गर्दी; दाटी; वेगवेगळी; इच्छा [लवडणे]

लवकर—न. अवधी, अवकाश; (आधीची) वेळ, उशीराच्या वळत. 'अशून लवकर आहे एवढाच वडाला जातो !' -क्रि. वि. १ जलदीने; स्वगेन, गर्दीने. २ बटवन; पुढाळ वेळ जाण्यापूर्वी. ३ आधी; नेहमीच्या वेळेपूर्वी. 'येदा लवकर पेरे झाले म्हणून सोतें लवकर पिडली.' -

लवकळी—श्री. (व.) हलकहोल, 'इतक्यांत इंग्याची थोडोवडे एवच लवकळी उठली.' [ध्व.]

लवका, लवकरा—वि. (प्रां) लवचीक; मृदु; नरम; वाचणारे; नमणारे. 'हे पाठीचे हाड बळकट असून लवकें असावे लागते' -मराठी ६ वें पु. (आ. २ री.) पु. २५६. [लवणे] लं(ल)वका—३ हाताने, तोंडांने सोडलेला तुकडा; लवका (माशाचा, वणकेचा इ०) (किं० घेणे, तोडणे; काढणे व निपुणे; जणे).

लवकार—वि. (प्रां.) लवका; लवचीक पदा.

लवपाद—श्री. (फारस, उतावीळ पणांने घेतलेली) लढी; क्षय; क्षाप (काही वस्तु, वेणी यावर) (किं० पडणे). 'उमेद-बारांची लवपाद पडती.' -

लवंग—श्री. १ एक झाड. २ दिवे फळ. उत्पत्ति मलाका व अंशोयना घेतात फार. लवंग म्हणजे लवंगाच्या 'हाडाच्या' ने उमललेल्या वाळलेल्या फळाचा होत. उपयोग मसाल्यांत व सुगंधी पदार्थांत तेल दिव काढतात. ३ एक सोन्याचे इ० लवंगच्या आकाराचे कणवृण. [सं.] सामाशब्द—० का(क)चरी-सुपोरी-श्री. कोवळी असता लवंगच्या आकाराच्या तुकड्यासारखी कातरलेली, शिजविलेली सुपारी; कोणत्याहि आकाराची लहान साडे केलेली शिजवून वाळवलेली सुपारी. ० चुरी-चूर-श्री. लवंगजाचरी सुपारी (संक्षेप) ० पट्टा—३ (तंजा) दारुचिनी. लवंग(गी)पिंपळी—श्री पिंपळीची अतिशय लहान जात ० फुल—न. लवंगपाचा एक प्रकार. लवंगपाशी लवंगच्या आकाराचे फुल. लवंगल-३ (शाप) लवंगाच्या तेलाली मुक्य पटक. पुष्कळ सुगंधी तेलांत 'हा असतो. (इ.) तुनेनोल. लवंगादि पटी—श्री. एक चूर्ण किंवा त्याची गोळी. लवंगी-वि. १ लवंगी

२ लवंगेप्रमाणें बारीक, लहान बिंबा निखट. • कापूर-३ लवंगेच्या अर्कापासून वाढलेला कापूर. याच्या शुद्धसारख्या वाड्या असतात • कुत्रें-न. पुण्याची एक लहान जात • फटाकडा-३. लवंगेसारखा बारीक पण बणखर आवाज बरणारा फटाकडा. • मिरची-बी. लवंगेसारखी बारीक रण फार तिखट अशी एका जातीची मिर्ची. लवंग (३ये) ल-न. लवंगें तेंद. [लवंग-तेल]

लवंग-क-बी (गो.) पद्दार. [त खोहंग] लवंगी-खी. १ (घोळी) साधी वाटी. -गुळा ६२. २ रोहंगी; रोखंडाची वेडाळी जागजागो लावून मजबूत केलेल्या प्राणपातक सोटा. ' बिंबा लवंगी गुणुग सग सोटा बरची केवती । -ऐरो १०९. ' लवंगणें-अकि. लवणें, मुरगाळणें; दुधावणें (चरी, अवयव).

लवंगट-न. (क.) १ लवांठ. २ (ल.) रखेली. लवणी-बी. (वे.) दोरी. [दि. लव=दोर] लवंग (घ)घा-३ बाढ; शोष; अतिशय लुणा ' हैसावि लवंग सुटे । मग मुद्दे मा सजे साटि । पाणिपाचें न सुटे । तोहोनि पात्रा । -झा १७. १४९.

लवंगक-न. दमारीणी, पोवळपणा, विरधेवस्व. ' आतां हंडाचें लवंगक । हांनि दुणीचें वेजुक । -अष्ट ५. २३२.

लवची (चि)क-वि. १ न मोठ्ठा वांकणारा; लवणारा; लवका; लविरा. २ स्थितिस्थापक. ३ हरी, आप्रही नसलेला; दुवण्याचें ऐकणारा (माणूस).

लवटव-३. शरवरचें भ्रम; लांडोकरणा. ' जावया परतुइयाशीं । लवोवो लावी निज मतीची । -एमा २१. २७४. [१ तुलं फा लव=विनोद]

लवटी-बी. जोडें, भारा आवळून वांधण्यासाठी त्याच्या ओंखताली बांधलेल्या दोरीत घातलेली काडी, चीप. • खेणें- (कॅ.) गाठ मातलेवळी सैल दोन्यामध्ये एक हात काडी घालून ती पिळवटून न हाडेली शास्त्रावर करकचून बंद बाधणें. ' संध्यावर लवटी पे म्हणजे घास्ती माही ।

लवटें-वि. १ लवण्याजोग. २ लवलेलें. -हार. [लवणें] लवटणें-अकि. १ लवटणें; कलटणें; पालणें पाडणें. २ उलटून साडणें. -अकि. १ लवटणें; साडणें; एका बाजूस बिंबा पालणें पडणें. २ (कॅ.) घसरून पडणें ३ (विधान्यावर इ०) निजणें; आडवें होणें, वागडुशी करणें.

लवडसवड-डी-बी. लवण, सातडी; त्वरा. ' एशी तेविची जीता आवडी । म्हणोनि तेंचि बेखावडा रवडसवडी । -सा ११. ११८. -एमा ३. ६१७ [लव लसवड] लवड-सवडें, लवडांसवडें-वि. (काव्य) लुपाटमानें; कलदीनें;

लवटणीन; लवडीन. -एवढ ५. ७९. ' श्रीकृष्ण खांदा वेळुनि बावडी । पाणी बाहत लवडसवडी । '

लवडा-३. (अखील) पुढाचे जलनद्रिय; शिथ्र; रिंग. [दि] लवडेष्ट-बी. (अशिष्ट) १ अतिशय रेलचेल; मोठें वैपुल्य. २ (ल.) मातीमोल स्थिति.

लवंडा-३ १ (व.) मुलगा. ' तो माझा लवंडाच आहे. ' २ पोऱ्या; गुलाम. [फा. लवन्द; दि. लौंडा]

लवंडी-बी १ बटीक; दासी. २ बेश्या. ३ रखेली. [फा. लवन्द; दि. लौंडी] लवंडी(डि)चा-वि. (एक दिवी) भीचोरपत्र, जारज. हा शब्द शिबी देण्यात, निंदा करण्यांत योजतात. ' पुणिबुन आळा लवंडिचा पातक । -ऐरो १२६.

लवण-न. मीठ; धार. -३. धारस. -वि. साट; खोर; धारयुक्त. [सं.] सामासद-• जल-न. (काव्य) (खारे पाणी) समुद्र. ' लवणरत्नविधे कनन । सवै हा पसरला संवायमान । ' [सं.] • त्रय-न. सेंपेलोण, पाडेलोण, विडेलोण हीं तीन लवणें; म्लिबण. -योर १. १७६. [सं.] • पंचक-न. संघळें (पाडेलोण), सेंपव, विडेलोण, ओझिद्र (जमिनीमध्ये तवरून निघालेल्या खान्या पाण्यापासून सुदैरिण्याच्या किंवा अग्नीच्या साहाय्याने झालेलें मीठ) व समुद्राच्या पाण्यापासून झालेलें मीठ. -योर १. १७६. [सं.] • शाक-ख-पुष्पी. खारावेलीं फळें, माज्या, खेणचें. [सं.] • सागर-३. खारा समुद्र. ' कां लवणाची जुंजरी । सुरक्षित लवणसागरी । -झा १५. ३१८. [सं.]

लवण-नली. १ खोलट, खलट हलत (जमिनीतील इ०), बतखट. (सामा.) खोल, आत गेलेला माग; खळंगा. जसे- पायाची-मानेची-हाताची-लवण. २ बळण; बांकण (रस्त्याचे, जरीचें इ०). ३ (व.) लहानसा ओढा; माळा. ४ उतारा; उतरतो जागा. ५ छीनता; लवणें. [लवणें] इहु० लवण-तेथें जीवन. • अंजन-न. (उप) १ पूज्यतेचें व मज्जतेचें मोठें आडंबर करणें; लवून अस्कार कडून पूज्यतादर्शक दाम्ब्यानी संशोधणें, बोलणें. (कि० करणें). ' पंडित भेटती समत्तर । लवण अंजन अतिवन्न । -एमा १०. १७३. २ अत्यंत नम्रता; आदर; आज्ञा. [लवणें + भजणें] लवणा-वि. (व) ओणवा. ' लवणा पड. ' लवणी-बी. बांकलेल्या शरीराच्या अवयवाच्या खालीज लवण; खळगी. २ बाक, बकता; कमान (रस्त्याची इ०). लवणातील आत गेलेला माग. [लवणें] लवणें-अकि. १ बांकलें. लवणलेलें-वि बांकलेलें, ममलेलें. ' मारलेवे प्रतिपदी भू, सैव पर्व शके न लवलीला । -मोमीध ४. ४०. २ बांकलें; दबणें, दबवणें. ३ लवणें (बीज) ४ स्फुरणें (डोळा) ५ दलणें (मन, मनोवृत्ति); बाडणें (मनदेवता-पिंगळी) हा अर्थां मन, मनदेवता, मनपिंगळी इ० शब्द वस्तुस्थानी योजतात. ६ (व.) उडणें; उडी मारणें. ' मितोवरून एवला, ' ७ रीम, मग होणें.

‘गुह्यचरणीं त्यजुनि चेद लघतीस ।’ - मोहन ४ ७१ [स चीन, नमन, अप नवन, हि नौना, प नौणा] लघन-३ षाणी बाहून आण्याचा पाट, लवण अर्थ ३, ४ पदा

लघयवर्ण-अकि १ लवलीत स्थूल होणे २ लेंवणे ‘अमुप लवयवर्ति कातही ।’ - दा ३ १ १९ ‘लघयवती विकाळा ब्रह्मांड माळा ।’ - आरती शंकराची लघययित-वि पल्यलीत, लवलीत [लवणे द्वि]

लवया-३ (राजा) हातानें धरून ओढलेला शरीरातील मासाचा गोळा, लवका (कि० घेणे, काढणे, तोडणे)

लवदार-न (कु) जुने, फाटके पत्र, बोंदर

लवधट-वि (प्रा) १ निष्काळजी, बेपर्वा, अविचारी २ दुराग्रही, हठी, अवेळ

लघनी-स्त्री एक प्रकारचे सिताफळ [स]

लघनी-स्त्री (प्र) लवणी पदा

लघफल-न लव या झाडाचे फळ हे लहान पण फणसा सारखे आंघटसर असते ‘गुलाबजाय व लवफले रा स्वामीनी पात भावित ’ - वेद १८ ११७ [स लघनीफल]

लघरलघर-किवि (ना.) थरथर

लवलल-स्त्री १ बडबड, धुरधुर लवल (बोलना जिमेच्या लवयावरून) ‘बुधा बोलाची लवलल ।’ - एभा २१ ४३ २ हालवाल, बडबड ‘की गर्भीषु नेत्रपाती । न सादी लवला ।’ - कथा १ २ ३३ [लवणे द्वि] लवलल-

लवा-किवि १ अलद बोलण्याचे अनुकरण करून, उबल, लव लव पदा (कि० बोलणे, बरणे) २ घाईने, गर्दीने, लवकर

लवललवर्ण-अकि १ अलद व चपकाईने वाकणे व बळणे (अति धाय लवचीकपणासुळे), बळबळणे (साप, जिडा इ०नी) २ (ल) बोलण्याविषयी उत्सुकतेने, फुरफुरणे, बळबळणे (जीम), स्फुरण बळणे [लवणे] लवललवाट-३ (लवललवा अतिशय)

१ उत्पत्ता, उत्पुक्ता २ घाई त्वरा ‘सद्गुरूचे ध्यावया उमिळ । मज्जि मोठा लवललवाट ।’ - एभा १२ ५४७

लवललव-स्त्री १ उपद्रवीतपणा, कोमलता ‘का मूमीच मादेव । सागे कौभाची लवलल ।’ - शा १३ १८० २ टवटवी, उत्पुक्ता ‘तथा अवधानाचिया लवलल । पाहता व्याख्यान चढले यावा । चौगुणे वरी ।’ - शा १३ ११५०

लवललीत-वि १ लवका, लवकिरा लवचीक २ मळ व दवणारे (लोणी, मळलेली कणीक, रिजलेला भात, हुद-बेलेला चिखल इ०), लवयवीत ‘लघवर्ण भासपेरी । तळी पळली लवललीत ।’ - मुभादि २६ ६६ [लवललवणे]

लवललक्षण-न (राजा) देखरेपणा, सौंदर्य, चारदा (टवटवी, सुरेखपणा इ० सुळे येणारी) [लव-लक्षण]

लवललाह-३ १ त्वरा, वेग ‘पूर्व पूण्याचेनि लवललाह । तुज साधले अवस्मात हे । ब्रह्मज्ञान गा ।’ - विपु ७ १०२ २ सामर्थ्य.

-माहा १८ १०८९ [लव=क्षण] लवललाह लवललाही-हे-

ह्या-किवि. (काव्य) सटपट, अलदीने, सटक्यात, क्षणात ‘ऐसे म्दणुनि लवलही । शेतासी आळा ते समयी ।’ ‘तरी चद्रविष लवलला । काहुनि देई राजणीचे ।’ - ह ६ ९

लवललाव-३ चळवळ, लवलव पदा

लवली-स्त्री एव शाड हारपरेवडी पदा [स]

लवा-३ लव्हा पदा

लया-३ सत्ता ‘तेथे सरकारचा अमल व लवा ’ - ख ७ १५६६ [अर लीवा=निशाण]

लवाज (जि) मा-३ १ नोकर वाकर, पदरचे लोक, मोठे पणा, डोंड दिसण्यासाठी बाळगवा लागणारा परिवार (माणसे, गाढवा, घोडे, नोकर वगैरे) बडवा माणसाचे इतमाम ‘बरोबर लवाजिमा मारथर ’ - मराचियोशा ३६ २ अट, लवाजीम पदा

‘आहीरदारीत सर्वांस दोस्तीचे लवाजिमे आहीर होतील ’ - रा ५ १७५ [अर लवाजिमा] लवाजीम-३ १ इक २ कर ‘इकदक वगैरे लवाजीम कूल जे असतील ते वसूल करून सरकारत जमा करजे ’ - वाडवावा २ ४५ [अर लवाजिम्]

लवाद-३ १ मध्यस्थ, पच, दोन पक्षात तडजोड कर-

णारा २ मध्यस्थी, तडजोड (कोर्टात न जाता खाजगी रीतीने केलेली) [अर लवाप=वैधारी] कोर्ट-न आपसांतले तडे

सरकारी म्यायकोर्त न नेवा पचामार्फत तोडून घेण्यासाठी स्थापि लेली सरकारमान्य संस्था लवादी की लवादाचे काम, पचा

इत-वि लवादाच्या, मध्यस्थीच्या सवधाचा [लवाद] लवादी लवादीचा निराडा-हुकुमनामा-३ लवादने, पचाने दिलेला हुकुमनामा, निराडा

लवाळा-३ लवविशेष, लव्हाळा लव्हा पदा

लविच-न कोयदा [स]

लविययी-स्त्री लवडाव-शर (प्र) लवीयपी पदा

लवे-लागणी-स्त्री (पडवी व शेजार) सवध, ऋणसुवध (ल) विश्व किंवा प्रकृति आणि माया ‘भगाल लवे लागणिचा । तरि मध्ये लटिका बायाचा ।’ - ऋ ४४

लवोटयो-३ आर्षेव, लाडिकपणा लवटव पदा ‘घन वता पुष्पापासी । श्री लवोटयो करी वैशी ।’ - एभा २३ ३३६

लवोटयो-३ १ लज्ज २ आदरातिथ्य ‘बोस परासि वस्तीसि पहासे । निर्बीव पाहुणा आग राहो । त्याचा कोण करी लवो पयो ।’ - एभा २१ ४९८ [लज्ज]

लव्हा (व्हा) मी-स्त्री मदा, ल्वगी, लोहानी पदा

१. लं०लं०—किं (सा.) लं०लं०. लं०लं० पहा. 'लं०लं०-लं०लं० लं०लं० गाव जोय.' = लं०लं० लं०लं० चालीक तेव्हा तर गाव जवळ येईल. [लं० दि.] लं०लं०-वि. (वे.) लं०लं० पोक वेणारे.

२. लं०लं०—प्र. एक पक्षी.

लं०लं०, लं०लं०ला—प्र. तृणविशेष; दर्भासारखे गवत. हा चार फूट वाढतो व जोड्याच्या माथि खाडीच्या तीरावर अथवा आढळतो. याचा घराची छपरे, चट्या इ०कडे उपयोग करतात [सं. लं०-या] लं०लं०-सी. बारीक व नाजूक जातीचा लं०लं०.

३. लं०लं०—वि. लं०लं०. [सं. लं०; प्रा. लं०]

लं०लं०—प्र. मोठी तरवार. 'राया माधव जसन-मुलख लं०लं० केला.'—ऐपो ३३५. १९. 'गर्द-सी. तरवारीची खणायची. 'खना खना लं०लं०गर्द उडली.'—ऐपो ३७९. [लं०लं०-गर्द-गर्द]

४. लं०लं०णा—प्र. गुजराथी लोकांतील एक जात किंवा हौतील एक व्यक्ती

लं०लं०र, लं०लं०रकाम, लं०लं०रकी, लं०लं०(वे)रसाळ—(प्र.) लोहार, इ० पहा.

लं०लं०(प) कर, लं०लं०(रक-रक)र—न. १ सैन्य; फौज २ सैन्य जेथे राहते तो भाग, कैप, गेट. —प्र. नाखवा, खळाची, किंवा लं०लं०रतील नोकर, लाकर. [का. लं०लं०] (बाप्र) लं०लं०रक्या भाकरी भाजणे—निष्कारण दुसऱ्याच्या उडवेली करणे (पूर्वी सैन्य एका ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी जाई तेव्हा त्या त्या ठिकाणाच्या लोकाना शिपायाच्या भाकरी भाजण्यासाठी लावीत द्यावून हा वाक्यचार निघाला आहे). 'पत्र धाडणारा खरोखर आनकीबाईच्या बळबळाचा होता की ... लं०लं०रच्या भाकरी भाजणारा होता?'—रंगराव लं०लं०रगिरी, लं०लं०(क) रंगिरी-सी १ सैन्यातील चाकरी, शिपाईगिरी; खात्रीवर जाणे, २ (उपजीविकेकरिता) लं०लं०रकरीवर जाणे; लं०लं०रतील बाणी, शिपी इ० चा धंदा •भरती-सी सैन्यास भरून उमेदवार भरणे; (इं) विक्रिण 'लं०लं०रमालीची बळबळ निघाली तेव्हा सरकार पक्षपाती प्रकिसरानी त्याचे अपास घुडविले'—केले १. ३१७. लं०लं०(प)करी, लं०लं०(रक)री-वि. सैन्यासंबंधी. •क्रावदा-प्र. युद्धासुळे किंवा बंडाळीसुळे नेहमीचा असलेल्या कायदा तेदूनय होऊन लं०लं०री अधिकाऱ्याचा बसलेल्या भंगल व त्यांचा कायदा; (इं) मांडल लॉ •पिवय्या गद्द-प्र. मोठ्या दाग्याचा पित्राच व चमकदार गद्द. —गुंदा ४३. •येदा-प्र. ह्याने नेण्यासारखे लं०लं०री सामान, वाजारसुणें.

लं०लं०रकाला—वि. (राज.) बोट आणि लस असलेल्या; गलतपुष्ट माल्या [लं०+घोर] लं०री पारूत-सी. लस बाह पारी, भोरी खतज [लं०+राजज]

लं०लं०—लं०लं० पहा.

लं०लं०ण, लं०लं०ण—न. (व.ना.) १ मृतवाधा. २ कुरुप व्यक्तीला उद्देशून योजावयाचा एक तुच्छतादर्शक शब्द.

लं०लं०न-म—न (व.) १ व्यसन. 'हे लं०लं०न नवे लाभले.' २ लं०लं०न.

लं०लं०—सी जलम, फोड इ० तुन वाहणारे पाणी, द्रवांश; रक्ताच्या पाण्याचा स्त्राव, द्रवांश. [सं. सं. लसिका]

लं०लं०ण—न (खा.) लं०लं० पहा.

लं०लं०णा—प्र. कुन्हाड इ०कांस धार लावण्याचा दगड; नितणा.

लं०लं०णें—अकि. (व.) लं०लं०णें. लं०लं०णें पहा. 'असा वरच्यावर लं०लं०णेंत कां?' [सं. लं०]

लं०लं०णें—अकि. विलपणे; शोभणे. 'म्हणोनि परिहास हा सहज आजि वेला लसे.'—मो कृष्ण ६०.९ [सं. लं०]

लं०लं०त-वि. लं०लं०त; शोभायमान, उज्वल. [सं.] लं०लं०ती-सी. विलासी, सुंदर सी. -वि विलसणारी, सुंदर. [सं.] लं०लं० रंकांचन-न तेजदार सोने. 'एक लं०लं०कांचनम पित्रे.'—हा ११.१२५. [सं.] लं०लं०त-न १ विलसत, लीळा २ उडवत; लं०लं०त.

लं०लं०णें—बोचणे; मनास लागणे; बाचणे. 'सुंदर सकल कपूतें कशी न लं०लं०तीच होव दमयंती.'—र १. [सं. लं०]

लं०लं०लस-सी. १ अतिशय बळबळ; चळवळ. २ लं०लं०त. लं०लं०लस-लं०लं०—किं १ अतिशय तप्त व धुधुधवपदार्थाच्या; क्षतात किंवा मासलेल्या फळात गुजवुजणाऱ्या किड्यांच्या व्यापा-राचे दर्शक किंवा शब्दाचे अनुकरण होऊन, २ दबटवीतपणे; टक-मकीतपणे. लं०लं०लस-किं. (क) •अबळकपक, लं०लं०लस पहा.

लं०लं०लसणें—अकि. लं०लं०लस करणे १ लं०लं०लसणे; सळसळणे; सळबळ करणे (पाणी इ०). २ क्षत इ० कात किडे इ० कांनी बळबळ करीत असणे; गुजवुजाट होणे. ३ मार येणे; भारज्याची येणे (साध्याची घमक, तेज). ४ लं०लं०लसणे; लं०लं०लसणे; लं०लं०लसणे, प्रपुष्टि होणे. ५ अति उत्कंठित होणे. ६ बसवसणे. [सं. लं०. दि.] लं०लं०लसट-प्र (लं०लं०लसचा अतिशय) गुजवुजाट, बळबळ. (क्षतत किंवा नासक्या पदार्थात किडे इ० काची) [लं०लं०लस] लं०लं०लसारी (सी)त-वि. १ दरी; शिथिल, जोगळ, चट, अटप नसलेले (पागोट, वेणी इ०) लं०लं०लसारी (सी) त-वि. १ अतिशय तप्त, फार खवळलेला; लं०लं०लसारा, लं०लं०लसारा (द्वारा पार्थ). २ क्षपाटपाने गुजवुजणारे (क्षत)तील इ० किडे; गुजवुजाट असलेले ३ लं०लं०लसारी; दबटवीट, टकमकीत. 'तेतें हदयीं अटल. अथोमुस लं०लं०लस. अति कोमल लं०लं०लस.'—एमा १४.४५५.

लसूण—पुलीन १ एक वनस्पति याच खाब कायाप्रमाणें असतें लसूण स्वादाकरिता मसाल्यात, चटणीत वगैरे घालतात याचे अनेक औषधी उपयोग आहेत २ या वनस्पतीचा वादा किंवा कायाची पाकळी [स लसूण, प्रा लसूण, लसण] लसणा-पया-पु १ एक रत्न, दुध्या काचमणि (स.) लसुन ह्यास बहिर्वेक आकार दिला असता त्याचें बिडालास किंवा मार्कारनेत्री हें रत्न होतें ह्याचे रंग धूळ, पिवळट, पांढर वगैरे २ (वें) पणसाचा प्रकार (बारीक गेरे असलेला) [लसूण] लसणी-खी १ लसणाची पाकळी, कुडी २ तिच्या आकाराचा त्रिपाचा एक अलवार (जवा, तोडा ६०) ३ वैद्युमणि -वि १ लसणीच्या पाकळीच्या आकाराचा (मणि ६०) २ लसणासर्गोचा [लसूण] ० जया-पु जयाचा एक प्रकार याच्या कड्या लसणीच्या कुडीच्या सारख्या असतात २ लसूणजव्याप्रमाणें जोडणी ० विय-न वेताची एक लहान जात याला पिपट फूल येतें ० सालमिथ्री-खी सालमिथ्रीची लहान जात याच्या उलट पंजाबी सालमिथ्री लसूणची की लसुणाची पाकळी, कुडी

लसूण घांस-पु (वें) एक प्रकारचा चारा [इ. लसूणन प्राप्त]

लस्ती-खी. १ दूधपाणी २ (व) दूध व पाणी मिळून केलेली घडाई [हि]

लहंगा-पु चागरा, परकर (मोठ्या बायकाचा) [हि, छल० पा लू म लुगी]

लहज-पु क्षण, पळ, तिमिप [अर लहज]

लहडणें-भक्ति (प्र) लागणें, लडणें, लगणें ' लहडतील साटाना कणस । मग शास्त्रीची जंवा । देऊ दवाजीला हुवा । ' -दोकळवृत्त मोठवर्चे गाणें

लहणी हुडी-खी हुडीचा एक प्रकार उदा० अ चे पैसे व जवळ आहेत क चे पैसे व जवळ नाहीत तेव्हा व वर दिलेली हुडी त्यानें स्वीकारावी म्हणून क ने म पासून घेऊन व कडे पाठविलेली हुडी [लडणें + हुडी] लहणें-भ १ ज्याजवळ त्याचे पैसे नसतात अशा व्यापाऱ्यावर जेन्दा एखादा व्यापारी हुडी देतो तव्हा तो त्याजकडे हुडीची रकम रोख अथवा ज्याकडे त्याचे पैसे असतील त्या व्यापाऱ्यावर दिलेली तितक्या रक्नेची दर्शनी हुडी पाठवितो ही रोकड किंवा हुडी लडणें होय. २ जम, मेळ (मनुष्याचा, वस्तूचा) -वि लाग घावें, धावणें [स लहन, प्रा लहण] (वाप्र) (ह्याचें मला, याचें माहें) लहणें नाहीं-त्याच्या आणि मात्त्यामध्ये ममता, स्नेह ६० नाही

लह(हा)वर, लहवर-भ १ लटवर पदा प्रवासाचा सर-जाम, खटला, सामानसुमान आणि नोकऱ्याकर २ (स) निळा

न्याचा, मुलाचा, रिडामटेकड्या किंवा त्रासदायक लोकाचा समु-दाय ३ अडगळ वाटणारा (कळप, खिडारें, गाढ्या ६० काया) सरजाम, कारखाना, गाढ्या, मुंडोरें ६० चें लचाड ४ अधारी, सर्वस्मक मनुष्य किंवा पशु

लहम-खी पुन लहज पदा [अर हि लह]

लहर-खी १ तरंग, लाट (पाण्याची) ' प्रकटित बहुतर लहरी, करि करिवरसा न्हासि बहु तरल हरी । ' -मोकृष्ण १६.

१० २ शरीरात उठणारा वेग, पेटका, झटका (मादक, विपारी पदार्थ, विपारी दश, क्रोध, काम ६० का पासून किंवा भरणकाळी वेणारा) ' सोसिल शोकविपाच्या कृष्णा मत्काय हा किती लहरी । ' -मोक्षी ४.९ ३ शौचाच्या वेळीं होणारी पोटातील खडबळ, ओसर, शौचाचा आवेग ४ झगडा, वेदना ६० च्या वेळीं होणारी क्रिया, घडपड ५ वाऱ्याची झुडक, मद वायु ६ हुकी, एकदम होणारी इच्छा, प्रगुति, कल (मनाचा) ' धामनाची तेव्हा लहर लागली नाही ' ७ विशिष्ट जातीच्या सापाच्या गळघाखाख्या रेपा (ह्या जितक्या असतात तितक्या तो सार चावलेल्या मनुष्यास विपाच्या लहरी येतात अशी लोकात प्रसिद्धि आहे) ८ नागमोडी सारखी रेपा (कापड, वस्त्र ६० बरील विणकामातील किंवा रंगणें ठठवि लेली) ९ कापड, पोषाख याची नागमोडी घडी १० आकस्मिक झडप, घासणें (सोपेपें) ' शोपेची लहर ' ११ छाया, साक

[स लहरी] सामाशब्द-० दार-वि १ छादित, लहरी, तवियती ६० २ मासी, सुंदर, लहर दाखविणारा (पोषाख, गाणें, वाज विणें, भाषण, कविता ६०) [लहर] ० बहर-खी १ जोम, ज्वानी, भड, अत्युत्प्रे ' नवतीची लहरबहर बोडी ' ' आख्याची लहरबहर उन्हाळवात असती ' २ हुकी [लहर+बहर] लहरा-पु १ (सवीन) छाया, चाट, धूर (विशेषत तनुवायावरील) ' कोणत्या रागाचा लहरा आणू बरे ? ' २ तान, लंकेर (वाप्र) ० मारणें-छादिष्टपणानें जोडा करण, मौज मारणें लहरी-खी १ लाट २ (काव्य) शरीरात उठणारा वेग, पेटका ' काम-क्रोध लहरी ' ' लागला म्हणेनि लहरी । भाजेची ना । ' -हो २ ७१ -तुण १४० ३ (व) जुनडीप्रमाणें नागमोडी रेपा असलेलें

खियाचें नेसण्याच एक बख लहर पदा -वि छादित, चचल, मनस्वी [लहर] ० दार-वि १ लहरी, नागमोडी (काळ, वस्त्र ६०) लाटसारख्या रेपाचा ' भितलापेला लहरीदार ' -समारो ७ ७३ ४ छादित लहरी, त देवाज, विलक्षण ३ पग्याच्या लाटप्रमाणें बरळारि होणारें [लहर+दार] ० बहरी-वि छादित, लहरी, लहरबहर पदा [लहरी द्वि] लहण्या पिडणें-(व) कमाठीची उत्सुकता लागणें, दाखविणें ' जाण्यासाठी लहण्या पिडतो जसा '

लहा-पु ध्यास लाडो पदा

लहा, लहालहा—स्त्री १ उसासा, धापा देणें २ लख लख करणें, धान्याळणें, सदाकणें ३ (ल) स्वर्णें धापा देणें, लाट्या होणें, स्वर्णें हाणारी तक्षक (किं० एखाद्याची वाघणें) —किंवि १ (उपजेच्या तापासुळें) धापा देण उसासे टाकणें याचें अनुकरण करून (किं० करण) २ प्रखर सूर्य विरणासुळें हुबेच्या हेलकाव्याचें, मृगजळाचें अनुकरण करून (किं० करण) ३ शेता तील लहरीदार पिढ्याच्या चक्रावण्या ४ अनुकरण करून ५ अत्यंत रक्ष हवें पिकें जणु धापा टाकीत आहेत त्यावेळचें अनुकरण होऊन (किं० करणें) ल(ल)हाकणें अकि (ना) घापा टाकणें, जोरानें श्वासोच्छ्वास करणें

लहारि—स्त्री (बों कु) सायुतीचा बिवा मनाचा खका किंवा फोडी

लहामड—स्त्री दुचाकी गाडी (धान्य, मूस, बडवा इ० नेम्याची)

लहामी—स्त्री गदा लोहामी पडा

लहाचड-ड-र—वि १ नकाराला, निषेधाला न जुमानता खणपटीस बसणारा, दुराग्रही, दही २ (मुखयत्वं लहायर) लचाळ (चहायी करणान, लुडलुडण्यात), लहा (व) बहावर

लहाडी—स्त्री. (मराठवाडा) राही, विस्तवाची लाच

लहाण—वि लहान पडा

लहाणें—अकि १ लमणें, लहणें पडा. 'स्वर्ण लहाणे एकु बवही।' —शिष्ट १३३ २ पात्र लसण 'काव्य जालीं माता बळीं। तिए टाकीं न लहती जवळी। सेया गाडवा।' —शिष्ट ८५ [स लमन, प्रा लहण]

लहान—वि १ लघु सान, अल्प (वय, विमत, सामर्थ्य इ०नी) २ आपड, छोटा (आकार, प्रमाण इ० नी) ३ अल्प, थोडा [स लघु प्रा लहु] रुढ (व) लहानशी गुटरी सान सक्कळ उल्ली—परी नवरा धायको दोघेच असल्यासुळें व्यास फारसा राबे नसतो अशास ध्दणतात (वाप्र) लहान तोंडीं माठा घास घेणें—आपला लहान दर्जा न ओळखता एखादी मोठी मोठ करणें, आपल्याकडून होण्याजोग नसलेले काम करावयास सिध होणें सामावण्ड—वेळी—स्त्री एक वनस्पति देवकेळी पडा ० खुरी—वि १ लहान पायाची (गाय, गेल इ०) २ लहान बा—माची, डेगणीतुमकी 'लहानखुन्या डेगण्या देगण्या त्या का होऱ्या त्या राजी।' —सल ४३ [लहान-दूर] ० गा—वि १ धाट्या, अधिक बुटका—आपड—लहान—रुढ (तारतम्याने) कमी (तवी, लयी, वय इ० वात) २ छोटा बुटका, आपड, लहान (तारतम्याशिवाय) [लहान-गा प्रत्यय] ० शारडी—उ (बों) एक मासा ० थोर—मोठा—वि लहान आणि मोठा, प्रत्येक आकाराचा, वयाचा व

जातीचा, एकदर ० पण—पणा—वय १ लघुता, हलकेपणा 'लहानपण देण दवा। मुगी साखरेचा रवा।' २ वाळपण, [लहान] ० वापा—उ (खा) वापापेक्षा लहान असणारा सुत्ता [तुळ० कानडीन चिक अप्पा, दोर अप्पा (लहान वाप, मोठा वाप) असे शब्द धाकट्या व मोठ्या तुल-याला वापरतात] ० लहू—लोहू—लव—वि लहुलहान पडा ० वी—स्त्री. १ (वयाचा, आकाराचा) लहानपणा २ (ल) हलकेपणा; लघुत्व, थोडी, मान्यता, गौरव याचा अभाव [लहान] ० वीथोरवी—स्त्री तुलना करताना दाखविलें जाणारे दोन माणसपटील (मुखयत्वं वयाचें) अंतर, दोन वस्तुमधील तुलनात्मक अंतर, असमता 'स्त्री-पुढाची दोहों बघोची लहानवी-थोरवी असावी' ० सर—वि लहानसा, काडीसा लहान 'हं घर लहानसरच आहे पण हुमदार आहे' [लहान] ० सहान—वि बारीकसारीक, लहान, हलका इ० (व्यापक व सामान्य अर्थी) [लहान द्वि बिवा लहान + साना] लहाना—वि लघु, लहान पडा [लहान] ल(ला)हानाव(ळ)णें—अकि १ कमी, अधिक लहान, अधिक अगळ इ० होत आणें, पटणें 'पाऊत लहाना बला म्हणजे मग जा' २ क्षीणक्षीण, बारीकबारीक होणें (विप्रणारा दिवा) ३ लहान प्रमाणात घणें, सज्जित होणें (जवळचे भाग बुटके असता, डोळा) [लहान] लहानाळ—वि (राजा) सामान्य प्रमाणापेक्षा लहान धाव्याचा (मनुष्य, पशु इ०) [लहान] लहानाळणें—अकि अधिक लहान—आपड—अशक—मद—कमती—वरणें (बाधदा व ल) 'आपण भ्रमं लहानाळला।' —दा १ ३४ [लहान]

लहा(हां)वर—वि १ वाचाळ, बडबड करणारा २ लबाड, लुडलुड्या, लाडा कारभारी

लहाय, लहायलहाय—स्त्री किंवि लहालहा पडा

लहाय—उ (कु बों) १ माताचा तुकडा २ काटीवर भाजलेलें मांस

लहासें—न लहान हाग, वण लासें पडा. 'उरी जयाचे मिरवे लहासे।' —साख २ २३ [लास]

लहारी—स्त्री १ तीन आण्याचें एक पुनं नाणें, राही. २ (वावरून) तीन आणें (एकवट)

लही—स्त्री (व) लडाळें

लहीन—वि (प्र) तीन पडा [तीन] ० पणा—उ. (वायरी) तीनता, विनय. 'इतकी श्रीमती मिळविती पण आजून अंगात किती लहीनपणा।' —हाकाथ २३

लहु—वि लघु, लहान, बारीक —किंवि (गो.) हलकेच, सावकाश [स लघु, प्रा लहु] ० लहान—वि लघुता, लहान

यारीक २ लहान व सुदर, लहान व देखणा (सजीव प्राणी) [लघु+लहान]

लहु (हुं) डी—खी एक शब्द, होसाहचें अग्र बसविलेली वाठी लोहागी 'पाश लहुडी चढक-चक।'—मुआदि ३० १६४—हमरा २५ १४ [लोह+अग]

लहेजा-मा—उ. (व) क्षण, लहज-म पहा 'लहेयामर दम खा '

लळणें—अकि (व) निश्चेष्ट पडणें 'बाघा झाली नि तो जागच्या जागीं लळला' [लोळण] लळतलोखत—किवि १ फरपटत, खरडत २ लेंवत, लोळतलेंवत (किं० चालण, जाणें, घेणें, घरणें, ठेवणें इ०) [लोळणें+लेंवणें] लळतें घेणें—कि हलक्या हातानें, हळू, सहज रीतीन घेणें लळती गोष्ट लळतें घोलणें—लीन, मन बळविणारें किंवा शातवनपर भावण

लळत्या—वि लळित्या पदा

लळलळ-लळा—किवि लळलीत रीतीन (हालणारी, बाहर लोंवणारी जीन) (कि० करणें) [म लृ] लळलळणें—अकि पेसासह-लाळ बाहर लेंवण, इकडे तिकडे हालणें, लळलळ करणें (जीन) लळलळाडू—उ लळलळ करणें, लळलळणें 'तैसा जिभावा लळलळाडू वेविला। आवाळुवें पाटिता।'—हा ११ ४२८

लळा—उ १ प्रीति, ममता (एलनपालन केलेलें, वरीत असलेलें मूल, पशु इ० कावरील) (कि० करणें, बाळगणें, घालणें लावणें) 'बीं हा जेवि तसी न मायपुर्वी कुसुद्रवाचा लळा।'—मोकुळण ५७ २९ २ लाड, हट्ट (मुलाचे, आश्रिताचे) हट्ट १ गव शील लळा तर पडेल गळा 'हुका म्हणे अहो केसीराजा दयाला। बावा हा लळा पाळियेला शेवटीं।'—तुंग ४५५ लळा याचा मूळचा अर्थ आईवापाची किंवा बरिष्ठची प्रीति ममता हा आहे परंतु लौकिकत कनिष्ठवर किंवा बरिष्ठावर केलेली प्रीति अशा दोन्ही अर्थी हा शब्द योजतात [स लृ-ड] (वाप्र) ० चालविणें-पुरविणें-लाड पुरविणें, मनाप्रमाणें करणें-कर देणें, बोडवोतुक करणें ० देणें-प्रेम लावणें, माया करणें 'इदिया लळा देवनी।'—हा ३, १९४ सामाशब्द-लळ (कि-ळे) वाड, लळेवडा, लळेवेडा-वि आढवा 'म्हणे रे बापा लळेवेडा।'—मयराज १ ८ 'तीं लळिवडें पै माझी।'—एमा २८ १७७ 'तो भक्त सरसुड। मिया केला लळेवड।'—भाए ८०९ 'तेवी निजभक्त लळेवाड।'—एमा २ ७ ० लळेया-वि ह' पेणारा 'का ज लळेयाचे लळे सरती।'—हा ९ ३

लळी (ळि) त—न १ नवरात्र इ० उत्सवाच्या शेवटच्या दिवशी रात्री उत्सववृत्ता सिंहासनासह झाली अर्ध करून वाड

देव, दडीगण इ० ईश्वरभक्तांचीं सोंगें आणून त्या सोंगलीं स्वस प्रदायानुरूप देवतेस प्रमाद माणून समासदास वाटण्याचा विशिष्ट समारंभ २ (यागहन) उत्सवप्रमगी सोंगें आणून नाटकाच्या प्रवेशप्रमाणें खेळ करण ३ अशा प्रसंगाकरिता रचलेलीं व म्हटलेलीं गाणीं, अभंग, पद इ० वचनाचा ग्रंथ ४ (ल) टुप्परिणाम, दु खाल, कजती (राज्य, संसार, व्यवहार इ० ची) —तुंग ४८४—शर ४ शेवटचे मंगल म्हणून मानलेल्या एका माळकेचा शेष टवा अभंग मंगल पदा [स लळित] (वाप्र) लळ (ळि)—तावर येणें—वाद इ० प्रसंगी चिरडीत येऊन निवारावर येणें, अतिप्रसंग होउन रागावण लळित्या—वि लळीत काण्यात निवुण (हरदास इ०)

लळतुम गळतुम—न (व) अति सकय [गळणें द्वि]

लक्ष—उ १ शतसहस्र लाख ही संख्या 'निवडुनि विजे सेना। लक्षवी।'—हा ७ ११ २—न (ल) आनदाची गोष्ट, लाखाच्या योग्यतेची गोष्ट, लक्षलक्ष लाख पदा 'ऐसें ऐकुनि म्हणती आम्हाला हेंचि लक्ष ते पितर।'—मोआदि ४ १४ [स] सामाशब्द—० व्दीए-उअअ (उत्सवात लावलेले) शमर हजार दिवें, उत्सवातील रोशनाई ० पु (पु) जा—खी १ (कुलें, फळें) विशिष्ट शाखांचीं पानें अक्षता इ० काची) लक्ष संख्या बाहू न (देवाची इ०) पूजा करणें २ वरीत पुजेकरिता (कुलें, फळें, इ० काची) जमविलेली वस्तुची संख्या, लाखोली [स] ० भोजन—न येककृत्य म्हणून लक्ष द्राक्षणास भोजन घालणें [स] ० चौऱ्यायशी योनी—जीव चौऱ्यायशी लक्ष जन्म मनुष्ये चार लक्ष, पशु बीस लक्ष, कृमि अकरा लक्ष, खेचर दहा लक्ष, जलचर नऊ लक्ष, इयावर तीस लक्ष एकूण ८४ लक्ष ० लाभ—उ स्वलाभ पदा [स] लक्षश्रा.—किवि लक्षावधि, लाखो गती [स] लक्षाचा मनुष्य-माणूस—उ पराकाष्ठेचा उत्कृष्ट, लायक मनुष्य, गळभाणूस लक्षाधीश—पति—उ लाखों रुपये जावळ असलेला मनुष्य वरीत उक्षापती सावकाराच्या मालम तेची जमी करून लुडुप चारिण्यात देतो '—विक्षित १ २० [स लक्ष+अधीश पति] म्ह० १ लक्षाधीश कीं कक्षाधीश २ लक्षपति कीं मिक्षपति लक्षानुलक्ष—वि लक्षावधि, असल्यात [स लक्ष+अधु+लक्ष] लक्षावधि—किमि लक्षा, लाखो गती लाखों [स लक्ष+अवधि] लक्षश्वर—उ लाख रुपयाचा मालक, श्रीमंत मनुष्य ईश्वर पदा [स लक्ष+ईश्वर] लक्षे श्वरी—खी मोठ्या सपतीची मालकी लक्षाधीशपणा म्ह० लक्षेथी कीं सिंसेथी

लक्ष—न १ लक्ष, नेम (बुकीचा इ०), वगण्याचें उद्दिष्ट 'पै लक्ष भेदितियाहीवरी।'—हा १८ ४२६ २ अनुमान, अवधान, चित्त 'कीं सेतो कीं विमुजिजे। परीं किंकी लक्ष।'—हा

१६१००, [स लक्ष्] लक्ष्मण-वि लक्ष्मिणा, पाहणा लक्ष्मिणे
(-कि) पहा लक्ष्मणीय-वि १ दर्शनीय २ मननीय, विचार
णीय [स] लक्ष्मणे-सकि (प्र) लक्ष्मि पहा १ समजणे,
कल्पना करणे 'स्य लक्ष्मिणीं माते म्मण्ती व'।-दुगा
२८०८ २ काळजी करणे, ऐसणे 'स्वत्पुत्रादि रक्षित'।
मन्मातुल जगदीश, प्रमे मज्जहि अधिक लक्ष्मी १'-मोलक्ष ३
३१ ३ -मकि कळणे 'तेदी लक्षे ते पुढे'। लक्ष्म सार्गे १'
-मा १३ २४१

लक्ष्मण-न १ गुण २ सुचक चिन्ह, शापक विशेष, गुण
धर्म, ज्याच्या योगाने एखादी गोष्ट निर्देशिली किंवा ओळखली
जाते असे काही 'धूम पाहिला असता रथेअभि मांडे असे ज्ञान
होते म्मणून धूम हे लक्ष्मण अभि हे लक्ष्य, स्वभावाचे शापक गुणा-
वगुण, प्रत्येकी 'पटवज हुसण्यात शिबी बडोस हे सुशे अनी
बाईट लक्ष्मण आहे' ३ अमिधा, व्याख्या, 'एखाद्या परितोष्ट
करून किंवा धर्मे साधून केलेले एखाद्या गोष्टीचे वर्णन ४ (बैदक)
निदान, निदानाच्या पांच भागांपैकी तिसरा (चिन्ह) ५ (अत्र
शास्त्र) गुण, उपाधि-जाति 'अनेकस मुख्य तीन लक्ष्मणे अस
तात' -परिष ४ ६ लवलक्ष्मण, सौंदर्य ७ अवलोकन, दृष्टि ८
(अविष्ट) लक्ष्मण, रामाचा भाऊ. [स लक्ष्मण लक्ष्मण करणे २
पहाणे] म्मू० नाब मोठे आणि लक्ष्मण मोठे भागावद्-० गीत-
न एखाद्या रागान लग्नगारे वर, त्याची जाति, समय बादी-
सवादी स्वर वगैरे माहिती ज्या चीजेंत सताल बाधून दिलेली असून
जी चीज त्याच रागात गावयाची असते ती [स] ० समन्वय-
प्र व्याख्या किंवा वयिलेन्या गोष्टीची व्याख्येची, वर्णमात्रा योग्य,
यथाथे जुळणी २ क्रियापदाचा कर्त्याशी दाखविलेला बरोबर संबंध
[स लक्ष्मण-समन्वय] ० ह्रीन-वि (सामान्यत अपेक्षित लक्ष्य
पार्शी रक्षित (वधु), शुभलक्षणे नसलेला (पोडा) विशेष गुण
किंवा गुल्लुग नसलेली (व्यक्ति, वस्तु इ०) [स लक्ष्मण-ह्रीन]

लक्ष्मणा-जी शब्दांचे किंवा शब्दसमुदायांचे अवलक्षण,
भावार्थ, शब्दश दाखविलेल्या अर्थापलीकडचा गमित अर्थ
जिच्या योने बोधित होतो ती वृत्ति, व्याख्याांहुन निराळा पण
तत्त्वबद्ध अर्थ, शास्त्रिक किंवा अलंकारिक गमितार्थ उदा०
'चोराचे भायनें सारा गाव पळाला' यथे गाव ह्या शब्दाची
लक्ष्मणा गावातील लोकांचा जो समुदाय त्याज्वर होती अजहू
क्षण पहा [स] सामाशब्द-० स्वध-प्र (तर्क) शब्दांचे
किंवा शब्दसमुदायांचे लक्षिलेला गोष्ट आणि मनात असलेली व
गमित गोष्ट यांमधील संबंध वाच्यार्थ आणि भावाचे यांमधील
संबंध व्यक्तासंबंध लक्षणेकचक्षुश्च-वि (तर्क) पदा
यांच्या लक्षणा-गुणधर्मांकरे ज्यांचे लक्ष्य आहे असा लक्ष्येष्ट
वक्षुष्माच्या उलट [स]

लक्ष्मिणे-सकि १ पाहणे, अवलोकन करणे २ (मनांत)
उद्देश घरणे, हेतु ठेवणे 'लक्ष्मिन्या मिथुळापय। परम आनंद
चाये।' ३ (काव्य) वाट पहाणे, मार्गप्रतीक्षा करणे 'चार
पटवज दुसरा मागे लक्ष्मि पसत्ये आहे' ४ लक्ष्मि, चिह्न किंवा
आनुपमिक सुचक गोष्टी यांवरून जाणणे, समजणे 'सुराची
वाट प्रतिक्षण पाहू लागे असता दिमत माही परंतु महिन्याने
किंवा वर्षाने पाहिले असता काही थोर दिमत तेव्हा प्रतिक्षणी
वाढ आहे असे लक्षावे' ५ उमगणे, काढणे, ताडणे (गमित मत,
अर्थान सत्य) [स लक्ष्मि] लक्षित-वि १ लक्षिलेला, उद्दिष्ट
२ पाहिलेला, दिसलेला ३ उमगलेला, लक्षणावरून, सुचक गोष्टी
वरून किंवा स्वहवावरून जाणलेला

लक्ष्मी-त्री (अप्रप्रत्यये लक्ष्मी लक्ष्मी) १ विष्णूची
पत्नी, संपत्ति, उत्कर्ष, धर्म, सौंदर्य इ० ची वक्ता २ भाग्य
नशीब, सही ३ धन, संपत्ति इ० ४ (काव्य) धी, सोमा, सौंदर्य,
दर्शनीयता (सामा वस्तुची) ५ (कवि) शेतीच्या उप
योगाची जनावरे (गाई, म्हशी, बैल, रेडे) 'पाटलाजवळ दोन
खडी लक्ष्मी आहे' ६ 'रानात लक्ष्मीला पाणी भेटत नाही'
७ (सा व) स्त्री, बावको 'लक्ष्म्या शेतात निंदण्यास किती
लक्ष्म्या होत्या' [स] (भाष) ० अमयतरणे-लक्ष्मीची
कृपारष्टि होणे, सृष्टि घेऊन सोमा प्राप्त होणे (कुटुंब, रंग,
घलार, व्यापार इ० व) लक्ष्मीचा होरा-प्र अमरातीचा
काल, भाग्योदयकाल लक्ष्मीची मोठी वहीण-अकाबाई
पहा ० मोरीवाटे येणे-भाषात संपत्ति अर्थ, लक्ष्म होणे.
सामसब्द-० ताल-प्र गण्यंतील एक ताड [स] ० नारायण-
प्र लक्ष्मीसद विष्णु एक देवता ० नारायणाचा जोडा-प्र
एकमेकाळ शोभणारी नवरात्राची, आदरी दांपत्य ० पति-प्र
१ विष्णु २ धनदातृ सत्पत्य [स] ० पुत्र-प्र धीमत मनुष्य
[स] ० पुत्रन-पूजा-नशी १ गृहप्रवेशाने नवऱ्या सुरीला
सासरी जाणव्यानंतर दांपत्याकडून केलेली लक्ष्मीची पूजा २
अग्नि वय अयावाचसेत घनिक, व्यापारी इ० लोक मोहरा,
इथे इ० इत्यावर लक्ष्मीचे आवाहनपूर्वक पूजन करतात ते
लक्ष्मी (लक्ष्म) वार्दची दया-जी लक्ष्मीची कृपारष्टि
ह्याच्या उलट अकाबाईची दया ० राखण-न लक्ष्मीने कुटुंबात
रक्षणे म्हणून लक्ष्मीकरिता निराळा काढून ठेवलेला रोजच्या जेव
णाचा भाग ० लोटी-प्र लक्ष्मीचा पति [लक्ष्मी-लोटी]
० वत वि लक्ष्मीगत ० वान-वि १ संपत्तिमान धीमान
२ लक्ष्ये पावला वर्षमान भावादीचा [स लक्ष्मी-वत]
० विलास-प्र एक रसायण हे विशेषत क्षयावर वेतात [स]
० विलास सेल-न गपतल हे सर्व रोगनाशक आहे [स]
लक्ष्य-न १ लक्ष्य ठेवण्याची किंवा नेम धरण्याची वस्तु
वेध्या, निशाण २ अवधान, सादर पित ३ व्याख्या योगाने

पदार्थ पहावयाचे असतात आणि दिशा निश्चित करावयाची असत असे लहानसें भोंक (तुरीयदत्तांचे ६०) ४ सावत्र ५ (सर्व) ब्रह्मात्मस्वरूप -वि १ अवरोधण्यास, अवधान देण्यास, निरखण्यास, जाणण्यास शक्य, उद्दिष्ट, जल्म, योग्य २ समज केला, सुचित किंवा उद्दिष्ट म्हणून ग्रहण केलेला, लक्षणेनें ज्ञेय. [सं] सामाशब्द-० दर्शनी-वि १ खोल दृष्टीचा, अनुक, योग्य दृष्टीचा २ चांगला नेम मारणारा, निशाणवाज ३ आसक्तचित्त [सं] ० भेद-उ लक्ष्याचा भेद, वेध ० भेदी-वेधी-वि लक्ष्याचा भेद, वेध करण्यात बुधाल [सं] लक्ष्यार्थ-उ लक्षणेनें प्राप्त झालेला अर्थ, गमितार्थ, वाच्याप्राप्त होत असलेला अर्थ. 'तत्पदार्थ त्वपदार्थ दोहीचा जो लक्ष्यार्थ। त्यासि ऐक्य हा फलिताये महावाक्याचा।' [सं लक्ष्य-अर्थ] लक्ष्यांश-उ १ लक्षावयाची, ध्यानात घ्यावयाची, विचार करावयाची, जाण घ्याची ६० गोष्ट २ लक्षिलेली, मनात आणलेली, ग्रहण केलेली, समजलेली गोष्ट 'शब्द जो बाक्य हा थोले। शुद्ध तो लक्ष्याचा म्हणिजे।' ३ (सर्व) वाच्याशाचा त्याग झाल्यावर शेष राहिलेला अधिष्ठान ब्रह्मात्मा -हकी [सं लक्ष्य+अश]

लाइलाज-वि निशाय, नाशलाज 'आता बारबार तुम्ही विचार लिहू लागला तेव्हा लाइलाज आणून लिहिले आहे' -स १.२८, -ऐति १५१ [अर ला+इलाज] लाइलाजी-की निशाय, व्यर्थत्व, उपाय चालत नाही अशी स्थिति, उचितवाक्या 'लाइलाजीस्तव दर पर्ती नेवेसी विनती लिहिली' -दिमरा १२०

लाइस-की (नाविक बु) कापडी बोन लाकडी बोन वर ठेवल्यानंतर त्यास गुहाळगारी दोरी ० करणे-कि उलटें घडवून होडीच्या पतीस अवरोध करणे

लाई-की लाही पहा [हि]

लांक-फुजी एक धान्य, लाख [सं लडा]

लांक, लांख-की १ (माणसें, पद्व किंवा पदार्थ याची दोरी ६० नें) जुळणी करणे; सामा घालणे (किं० घालणे) २ (पदार्थ, माणसें, पद्व इ०ची काही कामाच्या होडीसाठी घात केडी) सांगड, एकत्रितपणा जूट 'तुम्हक्यावळ बायेच्या नसल्या तर दोघां दोघां ब्राह्मणास एक एक रपया देउन दोघां दोघांची एक एक लांक करून दक्षिणा वाटा' ३ दोन जनांवर ब्या सविसर दोरीनें एकत्र बांधतात ती दोरी; लाकणदोर ४ (सामा) सापा, बघन (किं० घालणे) ५ (सं) मेळ, जुट, जोड [लास]

लांक-की (गो) खडकाच्या पोटातील गगज

लांकड-न लाकूड पहा.

लांकड-की १ अति उंच वाढलेला ताड, माड २ अति उंच मनुष्य लकड पहा.

ला(ला)क्षण-न-न १ लाक पहा बघन 'आणि येण्ही न परे। लाक्षण लागे दुसरें।' -हा १४ १५२ मोटेच्या तोंडाच्या लोखंडी कड्या ज्यांनी बांधल्या असतात त्या चामढ्याच्या बाया (समुच्चयांनें) ० दोर-प दोन वेळ ६० ए१२ बाधावयाची दोरी ला-लांकरणे-लाखणे-कि १ (दोन पद्व किंवा माणसें याच्या माना एकर बांधणे) २ (जनावर, माणूस) छुट्याला, खात्राला बांधणे ३ एक दोरी दुसऱ्या दोरीमध्यें वळून किंवा गाठ मारून किंवा विरंठ, गुळखी याच्या योगाने साधणे, जुळ-विणे ४ (माणसाला, जनावराला) एखाद्या रक्षकाच्या, पतो-जीच्या हवाली करणे ५ (सामा) जोडणे, जुळविणे, सबंद करणे ६ साखळी घालणे [लाख, तुल० स लखनी]

लाखणे, लाखणे-अति (दामिना, बागडी ६० वर) लाख बघविणे, लाखटणे, लाख मरणे, लाखण [लाख]

लाकणो-उ (कु) बाघ वगैरेची शिकार करण्याकरिता लाविलेला वाप, साण्या [लाक्षण]

लाका-उ (नरभाषा) नफा 'तुम्ही या सणमाला किती लाका घेतला'

लाकीन-उभ पण, ११११, लेकीन 'लाकीन भोंसले याज कडोन पत्र आली नाहीत' -पया ८४ [अर लाकिन्]

लाकूड, लांकूड-न १ काष्ठ २ लाकडाचा तुकडा, दाडका 'ते यत्नानंतर मातले पडवशा येती अहो! लाकूडें।' -मोठ्ठण ६८ ३२ ३ (ल) ताड, टणक, न लवणारे शरीर, गात्र, सेंग ६० बोगताहि पदार्थ 'म्हशील शेतकऱ्यानें खाऊं पातले नाही म्हणून ती लाकूड झाली' [सं लगुड, प्रा लकूड, हिं. लकडी] (लाकूड शब्दाचा समाघात पूर्वपदी लाकड असा उच्चार होतो) (वाप) लाकडास मारुड लावणे-विजोड अशा

वधूवरानें लग्न लावणे, एखाद्या लग्नास ह्वापरलेल्या माणसास कसली तरी वायको मिळवून देणे. (जिमेचे) लाकूड होणे-जिमेला बोरड पडणे, जीम वाळणे ० पडणे-काष्ठपण येणे, लाकडासारखें जड होणे 'सर्वेधिया लाकूड पडे। स्मृति भ्रमांमार्जीं खुडे। मन होय वेढें। कोडे प्राण।' -हा ८ २२५ ० घळणे-होणे-काडी किंवा काठाप्रमाणे निर्जोड-वि सत्व होणे लाकडाचा तट-प लाकडी कोट भित्त, लडाईत तोपेचे गोळे अगावर येऊ नयेत म्हणून सरलुणासाठी असा तट उभारतात लांकडाचा क्षार-उ एक क्षार एखाद्या लांकडाचा काढलेला क्षार कोरल्या क्षारास प्रतिपाये क्षार व काढ्याप्रमाणे पातळ असणाऱ्या स्वरूप क्षारास 'तैजस क्षार' म्हणतात. -योर १ २५१ लाकडाचे नगनेल-न लाकडापासून काढलेले तेल, (ई) नापतेल हा नाण्या -संपु

११५३ लाकडाचे दोर-उभय लाकडामध्ये असलेल्या बावीक बावीकरेवा. लाकडी-री (खा) काटी, दह 'आन एकेबाये एकेक लाकडी दीन आसथें' -मिगी २ लाकडी, लाकडी-वि लकडासम्याच, लाकडाचे केले [गु] ० पोट-३ लाकडी बाहुल्या इ० येऊनी लाकडाच्या केलेल्या, भातुकरी वगैरे खेळाच्या जिनसा (पूर्वी साम-याकडून नव्या मुनेस धावगवागीवर देत) ० घोडी-म्हो पसरान देखण्याकरिता उपयोगात आणतात ती लाकडी पडवची पाडी पदा ० धोय-३ (कों नाविक) नाळीच्या बाहेर घोड लावण्यासाठीं युवा दाग्यावरील योंव पाट-रीन अडकवून नाळीच्या मुरक्याम बांधलेले साळ लाकूड हा घोड्यादीपमायें उभा न करता पाट्या ठेवितात हा बलमीटून बराच लहान असतो याच्या पुढास भोंक पाडून रयात एक लाकडी खिळी (लहानसा लाकडी गुन) घालून त्या खिळीस फेरे घेऊन बांधतात ० दास-३ (चामारी) युगत पाळा वयाचा लाकडी डोकळा, बलवूत लाकूड फाट-३ अथ १ पर वगैरे बाण्यासाठीं उपयोगी लाकडें, गवन विंग इ० साहित्य. २ संसाराच्या उपयोगी काटक्या, हागी, गवत इ० अजण, सधेण ० भार-३ लाकडाचे भोतें-भारा (रोजगार वाडण्याचा किंवा जनावरावर लावण्याचा) ० मदारी-३ अतिशय रोडका, कृश मनुष्य मदारी पदा

ला (लां) केरी-म्हो (कों) एक शाड

लाकोटा-३ चिकन लाकोटा पदा 'लईई लाकोटा।

साड चाळा तो खोटा।' -मज्ज ३३७

लाख-वि १ सख्यावाचक विशेषण एकावर पाच गुन्ये देऊन होणारी सख्या, शमर हजार, लक्ष पदा 'लाख मरोत पण लाखांचा पोशिदा न मरो' -राजसंन्यास ७३ २ (ल) अविशय उत्तम फार महत्वाची, विनमोल (गोष्ट, युक्ति, माणूस) 'त्यानें काल एक लाख गोष्ट सांगितली' 'मावशी सुदा खरोखर लाख माणूस आहे' -निच ३८ ३ (ल) पुष्कळ, अनेक 'अरे जा! तुझ्यासारखे लाख पाहिले आहेत' [स लक्ष प्रा लख, लाख] म्हू १ (कों) लाखोथी आणि भिक्करी एकच (मेल्यावर गरीब व श्रीमंत सारखेच) २ लाख मरावे पण लाखाचा पालनवाला मरू नये (वाप्र) लाख नखाचा पण सख असामी-सप्रति नसही तरी पत असावी लाखांमदीं गोष्ट-अतिशय महत्वाची गोष्ट सामा शब्द-लाखपंचो-या-वि लाख गोष्टी सामितल्या अदला रयातील पाच गोष्टी ज्याच्या खाया असतील असह, गप्पा मारणारा, यापाड्या, गप्पीदास लाख-लाखाचा माणूस-३ अत्यंत थोड योयस लाखत एक या योग्यतेचा मनुष्य लाख रुपयाचा-वि अत्यंत महत्वाचा, अमोल, उत्कृष्ट लाख

रुपयांची संधि-म्हो कमल्य सधि, योग्य वेळ 'इतक्यात हो लाख रयाची संधी.. त्यानें बायां जाऊ दिली नाही' -रुद्री आणि सरस्वती लाखांचा पालनवाला-वि अनेक सामानांच, बुटमचें घाणवोवण करणारा, अनेकांच्या उपयोगी पडणारा (गने, चोट्याधीस, सरदार, उदार लोक यासधर्षी योजनात) लाखाच्या ठिकाणी-वि किंति लाख रुपये दिले तरी न मिळणारी (अडचणीच्या वेळी दिवल्या लहान रकमेबद्दल, मदतीबद्दल योजतात). 'तू मला दहा रुपये आता दिस तर ते लयांच्या ठिकाणी आहेत' लायी-वि जीस मोल नाही अशी, अमोल (गोष्ट, वस्तु, मत्तय) 'हो लाखी मसलद रावमुसारीस धोणी दिली असेल ती अशे' -नि ५१९ लाखी-वि असक्य, अनेक, लक्षावधी लाखोलाख-वि लक्षावधि, असक्य [लाख द्वि] लाखोपति-वि लक्षाधीश, मोठा श्रीमान लाखोली, लाखोली-म्हो १-लाख सख्या २ देव ला पुलें, फळें, धान्य मोडून रयाची वाडिलेली लक्ष सख्या (किं वाह्य) -हा १३ ३८७ 'हातज्मी नमनाची मी तुज वाहत असेन लाखोरी।' -मोराति १८ 'कपरीची लाखोरी वाळनी।' -शिष्ट ७३९, -दा १७ ३ १ ३ (वप) शिष्याचा वर्णाव, अभिमार करणे, एखाद्यास रूप शिष्या देणे [लाख+आवरी] लाखांशा-किंवि लक्षावधि, लाखो, असक्य [लक्ष+] लाख्या-वि १ लक्ष, वसम, लाख रुपये किंमतीचा, बहुमोल (मनुष्य, पदार्थ, भाषण) 'तो लाख्या घोणारा आहे' २ पहिल्या प्रतीचा, थेट, प्रविष्टित (व्यापारी पदीवाला) ३ लक्षाधीश, धनाढ्य (सावकार)

लाख-म्हो १ रुप वगैरेच्या उपयोगी पडणारा दोर, पिंपळ इ० लक्षापासून निघणारा एक कृमिज पदार्थ एक प्रकारच्या किडय-पासून होणारा पदार्थ पत्रावर मोहोर करणे इ० कार्मी लाखेचा उपयोग होतो लाखपासून रय व राळ असे दोन पदार्थ होतात २ एक पक्का रय [स लाक्षा, प्रा लव-खा, द्वि गु-लाख, फा-लाक तेलग लाका] ० काडी-म्हो (सोतारी) कोणत्याहि जिनसाच्या पोळक भागात लाख भरण्यासाठीं बरेली लाखी लावट सळई, काडी लाखट-वि लाखलेले, लाख चिकटविलेले, लाखेनें माखलेले, पोटीं लाख भरलेले (सोन्याचे दागिने) लाख टणी-म्हो लाखेनें माखणें [लाखणें] लाखटणे-सक लाख मरणें, लाख माखणें, लाखणें -अर्क दाटणे; वसणें चोंदणें (घसा-वफ, वेडका सावून), आवडण वसणें लाखट वेगड-म्हो सामान्य हुलका दागिना (ज्यात लाख भरलेली आहे असा) जस्तीपत्र्याचे रुप, मुलामा दिलेले जिन्नस [लाखट+वेगड] लाखट-लाखी-दागिना-३ लाख भरविलेला सोन्याचादीचा दागिना लाखडी-म्हो (हु) राखडी, रोवडी घालवयाचा

एक अलवार लाखणें—किं महकें इंस लाख दिशा राख माखणें, लाखणें लाखाणा—३ तीन वेसातून आलेली उत्तम जतीची लाख. लाखापाह—३ १ आंगडीवर रत्नाचा खडा वसविण्यासाठी बोंदणात लाख मारणें २ (अशी लाख मारलेली) आंगडी किंवा इतर दागिना, लाखेचा घाट. 'मू आधी लाखापाह कर मग मी वसन करून देईन' लाखलोटेणें, लाखलोटे, लाखलोटेकें, लाखलोटा—३ लाखेनें मढविलेलें, लाखलेले हाणें लाखा लोटा—३ लाख लावण्याचा पदा (किं करणें) —वि लाखेनें मढविलेलें, लाखलेले (किं करणें) लाखावण—१ मढविण्याचा पदार्थ, लास, राखा, हिंक इ० [लाख] लाखाजोहर—१ (लाखागुह) लाखाजोहर पदा. लाखीपराची आग 'पाडव लाखाजोहारीं जळता। विवखारें काढिले।'—रा.४.८.११—नुआदि १ १४० जोहर पदा [लाख+जोहर] लाखाट, लाखाटणें—लाखाडो—१ लासट, लासटणें पदा लाखाडो—१ लासटची काशी, लासटकाशी पदा [लाख+काशी] लाखाळणें—कि लाखणें पदा लाखाळें—१, लाखेचा दागिना २ लाख शेट लाखी—वि १ लाखेसारख्या रगाचें 'तडप रचिर लाखी खच हा नेसवीला।'—सा.६ २ लाखट लाखींग—३ रगाचा प्रकार—संपू १ ७९ लाखीशाई—१ लाख शिजवून तिच्या रसात काजळ घोटून तयार केलेली काळी शाई ही पाण्यानें धुतली जात नाही पूर्वी पोण्या लिहियासही कापरीत लाखें—१ काढण्यातील तांबडा चटा [राख] लाखोटा—३ १ कागदाच्या पिशवीत पातलेले पत्र, खोटा; मोहोवद पत्र 'जेणें समयवर दिला त्या गुप्त हस्तात म्याहि लाखोटा।'—मोडण ८३ २३ २ आत पत्र घालून जिचें तोंड (लाख, हिंक इ०नें) बंद केलें आहें अशी पिशवी, पत्र वात घालण्यासाठीं केलेली कागदाची पिशवी, लिफाफा, पांरीट पदा 'तयारें लाखोटा उघडली असें जें उकलिलें।'—सा.६ ५ ८३ ३ (कागद, पेंस, पावें इ० चा) एकत्र झालेला, चिकटलेला गडा, पुजडा ४ एकत्र चिकटून झालेली स्थिति गुता, लादा, रगदा उदा० कसाचा—पावड्याचा—घुण्याचा—दुग्धाचा लाखोटा 'चित्रण मातीचा लाखोटा चांगला बसतो' ५ लाखोटा, भाडपास लाविलेला लाखेचा लेप 'वरि बरवा आत न जो तो काय करील काम लाखोटा।'—मोडण ११ १३ 'फुगडी—१ एक फुगडीचा प्रकार' फुगडी खेळ न लाखोटा। घर माझा मागोटा—भज ३२ लाखोला—वि लाखेचें वनविलेले—केलेलें, लाखी (बागडी, गोट वगैरे)

लाख, लांख—१ एक हलकें घान्य, एक कडधान्य यांचा वेळ असून त्याला वेगा वेतात

लाख—१ (कों) सांगड, जोडी राक पदा

लांखण, लांखणें—लांखण, लांखण पदा

लाखण—१, लाखणी—१ श्री १ फासा, बरन, लाकण २ चाबुत्ताची दोरी बांधण्यासाठी दाखयाम भोंक पाडून अडकविलेली वातड्याची कडी

लाखणिक—वि लाक्षणिक [स, लक्ष, प्रा लक्ष, लाख]

लाखणें—उक्ति (व) लक्ष्य करणें; (एसादी कम्बु) उद्दिष्ट म्हणून योजणें [लक्ष]

लाखन—१ (शिंपीकाम) जोडणी, उभारणी, कच्चा दोरा मरण्याचे काम तिलादिचें मुख्य विभाग पाच—साधन, लासन, यंत्रण, इथीकरण, पुंतिरण इ० [लाक, लाकण]

लाखरवा—३ (मदागु) लाल फूल १ तेथें पाजांतकाचें लाखावा। अवमसास।—शिख ३०७

लाखलिप—१ शिंपणें, गिलावा करणें (खराब झालेल्या भिंती, जमिनी भोंकें सुजवून बगैरे दुबस्त करणें, सारवणें) [लाखणें+लिपणें द्वि]

लांख(रा)ळणें—१ कि चिक्कटण, मागमागें असणें, सारख दिमतीला असणें (शाई पायदा होईल या बाबतीं) [लाक—ख]

लाखा—३ भेकाड, गिरड, अद्द, पोकाड इ० वर एक कृमि रूप रोग पडत असतो तो, ताका, डाका, कळाचा, पाण्याचा रोग

लाखा—३ (शिंपीकाम) कच्च्या शिवणकामाला घालावा लागणारा दोरा, पावशेरा लाखन पदा 'ताण माहीदा करून लाखा घादून पेतला पाहिले'—बाकडे प्रणामाला ९ [लाक, लाकण]

लाखा—३ खूण, चिन्ह [स लक्ष] ० कातरणें—(जुनरी) भेंडारच्या कानास खुणेसाठी टराविक जागींच रद्दानपणी कातरा घेतात तो (प्रत्येक घनगर आपल्या कळपातील भेंडाराना एका टराविक जागींच कातरा घेतो, म्हणजे तीं ओळखण्यास सोपें जात) 'बोकराच्या कानास लाखा कातर'

लाखाणें—१ लाखावणें पदा

लाखी पुनीच—१ (व) रक्षावधनाचा दिवस, राखी-पुनव

लाखोणी, लाखोडी—१ (क) राखोडी, राखुडी लाखा—३ गुराचें नरडें घुजून त्यास होणारा एक रोग लाखा पदा

लाग—३ १ सधि, वळ, समव, शक्यता 'पाऊन पडण्याचा लाग दिसतो' 'आचे पिकायचे लागस आले म्हणजे काढवे' शाडी जव्हा टोडली त हा किंवाजवळ जायास लाग झाला २ मनातील सधान, उमेदीची दिशा, प्रयत्न, नेम, खटा येप, खटपट (किं करणें) 'चाकरीसाठीं बहुत लाग केले परतु एकडी घालला माही' 'तुसा अथ घरुनिया याग। हसध्वज करी

सांग । परी सोडवायचाचा हुता सांग । येणें काही न पावेल ।'
-जे १९.३१. 'राजदूत पावेल सांग ।'-मुआदि २५.१.१ ज्येय;
विषय; हेतु; वेदश; मनुष्य वयाचा पाठसांग करतो ती वस्तु.
(किं० धरणें; मांघणें). उदा० 'लाग साधला' = हेतु साधला;
कार्य यत्तत्ती शालें. याच्या उलट लाग वमला, 'एक लाग बाल्य
आहे. ' = काही तरी मिळण्याचा संभव आहे किंवा प्रयत्नास
जाग आहे. ' तो लागवर घालला. ' ' हा लाग योजून जातो '
इ० ४ एसायावर ओडवलेले संकट; पुढेंवाचा प्रयोग; दृष्टा, घाला.
' आजपावेतों दोन तीन लाग निभावेले, आतां हा लाग बडीण. '
' जीवावरचा लाग. ' ५ इला; मघाटा; दहाखा. ' सांरी सांरी
भीमकीचा संप । अवद बाधित्रही निलाग । आल्या बोपिटांचा
लाग । पडेल पांग दुजयाचा ।'-एरुव ८.२३. १ पीक, बहार,
साह, शेत इ० पारुन फळें, धान्य इ० रूप प्राप्ति. ' इरासल
साहास लाग बमी असतो. ' ७ फळें आणि बहर देण्याची वेळ;
योग्य काल; इंगाम; फळादि रूप उत्पन्न करण्याची यत्नादीची
स्थिति. ' नारळ, माह लावल्यापासुन दहाव्या वर्षी लागस देतो. '
८ दाहा; जहाज किनाऱ्यास येउन लागतें ती जागा; जहाज
होरी इ० चा तळ जेथे जमिनीस लागतो ती जागा. ९ पोळीला
कांबेंत हुत्तीखाली पावयाचा जोड, मुकडा. १० पडक; कंची;
लिडा; टेकण; काभय; काभार; जागा; पाया; घर (जड वस्तु
वर ठेवण्याकरितां). ' ह्या खाबाला हा धोडा लाग म्हणून पुरे. '
११ पदार्थांचा मादक गुण; तैसाख इ० पदार्थांचा भंगिती गुण.
मुषारी खात्री असता ती काहीना लागते रोहट्या मद्या. १२
अनावराला एसाया टिकावी होणारा शोध. ' तोंडलाग, पादलाग. '
१३ मारा; हपसो; पोंच, पण (बंदूक, तोफ इ०चा). ' बंदुकीचा-
तोफचा-तिराचा-मोळीचा-कमानाचा-लाग. ' १४ डिहारा; छुट;
प्राप्ति; स्वभा. ' आम्ही तिघेजण संकेताप्रमाणें लाग लागेल तर
पहावा म्हणून बाहरत जाण्यास निघालों. '-विवि ८.११.२०३.
१५ पत्ता; सोय; तपास; पाठलाग ' लाग प्रसेनतनुचा राखी इति-
चाहि मग महाभाग ।'-मोक्ष ८३.१११. -ऐषो १५९. १६
विशिष्ट गात्र, इंदिय इ०ची विकृति १७ स्थिति, अवस्था. 'निद्रि-
मागें बैसला वायु । अवघा पुढें आला रक्षी गोयु । त्यासि नाही
रागविरागु । तैसा लागु झाल्याचा ।'-एसा ७.१२४. १८ संबंध.
' या प्रपंचाचा कटिण लागु । नाशासि मूळ कोसिणु. '-एसा ८.
' ६९. १९ अवध, प्रीति. ' तैसा जाहला प्रसंगु । जे झाली आम्हासि
लागु । आणि तुजही अनुरागु । आसि येय ।'-झा १३.६४४.
२० कथितार. ' एय इंदियाचा पांगु । जया फिटला आहे बाणु ।
तयासीचि आसि लागु । परिहायवा ।'-झा ५.६६. २१ (को.)
गवताच्या उत्पन्नकरितां राखून ठेविलेली डोंगराळ जमिन. 'लागाची
दुपण धुप्याची वेळ झाली. ' २२ सामर्थ्य, मगदूर. २३ सोय.

' कडावरुनि पाहिला लाग ।'-दावि २१८. २४ रीय; पाठ.
२५ मुक्ति. ' हा बाहेर निघोन येइल असा लागच ना लाग तो । '
-२५७. २६ मित्याक. ' मुम्हा उमएता लाग लागों हे ना । सेवितां
मी ।'-२८ ८१. २७ (व.) पगुरयादिदोषें मिथुन; कावळा,
मृग इ०ची मुक्तकीदा. ' कावळ्यांचा लाग पाहिला. ' २८
(जराम) सारेची दिशा यशोर लावणारा, हळ. २९ (छोहार-
काम) मोठ अवजड हातोडा. रेवीट (रिन्हेट) फुलविताना एका
वाजून टोफकात व दुसऱ्या वाजून याचा जोर लावतात. ३०
(चामारी) मनुष्या सागडीस लागलेला हुकडा. ३१ (संगीत)
एका स्वरावर बांधून मग दुसऱ्या स्वरावर उढी घेणे. (-की.)
उढी; उग्राण (किं० मारणें). -किवि. एकामागून एक; लागो-
पाठ (लागलाट, लागट या अर्थी). [सं. लम्-लस; प्रा. लम्]
(बाभ). *करणे-दहा चडविणें. ' सवेंचि पिळिका वरिती सांग ।
वेद्योनि माजला खोटेनंग ।'-दावि २९९. *चालविणें-छ-
लेल्या क्रमानें विवा सगळीं पाव करणें. (काही काम योजना,
देव). *द्वयडणें-संधि पावविणें; लाभ दवणें. *द्वयडणें-
एसाया ५१शब्दा सिदीसाटी लावल्या योजना वाड करणें,
मागें लावण. *लागणें-१ (प्राप्तीसाठी) संधान बांधणें; काही
कठिना स्वेंच करणें; इएक प्रवाहें तपाय, मुक्ति योजून काम
जुळवणें करणें. २ माग काढणें; पाठलाग करणें. ' मागेनि लाग
कावित नृपयळ येडनि ।'-मोआदि १५.१३. (एखाडें काम)
लागाला येणें-लागों लागणें-लागावर येणें-मिळणें,
जुळणें-एसाडें काम जुळीतवणें छल होणें किंवा पाळलागणें,
सिदीच्या मार्गावर असणें. पंगाला लागणें. ' माझी पंचायत लागीं
लागली. ' लाग्यास येणें-गंगलापास, फलद्वय होण्याच्या वेतांत
वेणें. सागाशब्द- *पाठ-प्र की. १ लागण, स्वरा; घाई
' करा करा लागपाठ । धरा पंडरीची पाठ ।'-तुगा २९५४.
२ लागलेच क्लुसण; पाठलाग, पाठपुरावा. (किं० पुरवणें;
पुरणें, लागणें). *पाळती-की. पाठीस लागण्याची क्रिया,
' शिष्ये अर्थी मासिणें पृष्टी । लागपाळती केली त्वां ।'-नव
१३.१३८ *यरा-प्र संबंध. ' पाईक तो जाणे या इत्तीचा
माव । लागवण ठाव चोरलाट ।'-तुगा ३०५. *वंदी-वि.
जीस लाग लावले आहेत अशी, चांगल्या प्रकारची (चोळी).
' नका सोडू तरी गाड चोळी फाडाल लागवदीची. '-होला
५७. *माग-प्र १ संबंध, लागवाधा ' निष्ठुरा उत्तरी न
धरावा राग । आहे लागभाग ठायींचाचि ।'-तुगा १२१०
१ पाठलाग. *माग-प्र लागभाग, उपाय. ' पराक्रमाचा लाग-
भाग । द्याजकनै कि कपटाग ।'-ज्ञानप्रदीप २८१. *लाग्या-
वि. चुक्या, वेत वगैरे योजून काम साधणारा; संधान बांधण्यात
कुशल. *द्वयण-की. पाठलाग. ' असाध्य साधुति अंजन । करी

लागवण खियांनी । '—एभा १० ५७७ ०वेग—किनि घाई, त्वरा, लगवण ०वेग—की अलिशय त्वरा, घाई, गरवड 'आभा लागवेग करा । ज्याचे धरा टाके ते ।'—तुगा १९३९—५ १ प्रतीक्षा, वाट 'पालटाचा लागवेग । मिती म्हणोनि पडावा ।'—दा १६ ४२ २ सवय, लागवाधा नखेहाचेनि लागवणें । एक लागे भक्षिमणे ।'—दा १ १० २ ०वेग—गीं—गीं—किनि त्वरित, तावडतोव, लगवणीन 'द्यु निडांकी लागवेगीं । यदा त्रिजगती न समाये ।'—भारा १२ ३२ 'महत्कृत्य साधुनि मार्गे । दवास ये लागवणें ।'—दा २ ७ १४ लागाची चोळी—की नळ हुक व्हाची चोळी याच्या उलट अखड चोळी लागाधेगा—पु लागवेग, लागवाधा 'न कळे वडवणाल यावेगा ।'—उपा १२४ लागचा—वि (गो) लगतचा, जयडचा

लांग—की (यु) एक कडधान्य राक—स पदा
लांग—की (व) शेताच्या धुन्यावर काढलेला माला 'बनघराई माफ घरण्यात यावी व लकुरपाटा व लागी वगैरे साठी दगड मोफत मिळावे ।'—क १४ ५ ३७ पृ ५

लांग—की समुद्रचा दिनारा, समुद्राचें पाणी जडपयेंत पोचतें तो भाग 'स्वतः पुढून आतील नारळ लागेस लागले ।'

लांगट—पुकी (सामा) लंगट पदा—वि १ लोंबट, शिडकाविलें अस्ताई ओ लंगट करतो असा, निर्लेज, लठोडवा. २ भासण, किडटलेला, लागून अखलेला (निंदाची) 'माया मला लंगट हे न सोडी ।'—साह १ २२ ३ प्रेमी, लोभी, सदिवाळपणें विलगणारे 'मन लागट चोरटें । भीतीर वावरे ।'—शिपु ७०८, ४ कीड लागून यादें खराब झालेलें (धान्य, फळ, लाकूड) ५ जे खालें असता पसा, जीभ ह्मं रवरवतात असा (गव्हां घुरण ह्मं) ६ जी खाणी असता धातौत वाध वसतो अशी लागणारी (डुपारी) ७ खाद्याच्या मनाला लागेल असें, बोंबक (मोळें), लिहिणें 'लांगट लिहिणारानें लिहिलें तरी अदुसऱ्यानीचे वाचनीत इजनी हद्दीतील वारटाची वजावणी आपणावर होऊ शकत नाही ।'—विक्षिप्त १.१२० ८ उरसुक 'या बोला श्री अनंत । लागटा देखिले तयातें ।'—हा ९ २३१

९ (ना) एकांजन्य, सासर्गिक (रोग) —सन १८७७ पृ. ४५५ लागटा—प १ सात्त्विक, अखडपणा २ माला, राग, ओळ (किं० लावणें, लागणें, करणें, होणें) [लागणें]

लांगड—की (व) मोठा खटारा बडी 'लांगडीत वापूस भर व उद्या विकावयास न ।'

लागण—की १ (उस वगैरेस दिल्लें) पहिले प ७१ २ जीत पेली पेली जाते अरी बडीत जमीन लागवडीखालची जमीन 'लागणजमीन लागणसत, लागणवावर ।' ३ लागवड जमीनीची वडियाट ५ पिशाच्चावाधा ६ वाधा, रोकप्रस्तता, देखी,

अमाग, बॉलरा, रेंग ह्मं नी पडाडवेलीं माणणें, जनावरे ह्मं; निंवा अशाची सख्या —न (बो) एवदां पीक घेउन पुन्हां पीक घेण्यासाठी पहिल्या जाग्यावरून उघडून दुसरीकडे लावतात तें झाड, फांदी, रोप 'मला मिरचीचीं २५ लागणें ठेव ।' [लागणें] ०दार—वि १ मिरासदार, म्हाणदार, जमीनीचा मालक २ जमीन प्रथम लागवडीस आणणारा ३ जमीन करणारा, (मालक, खडकरी), प्रत्यक्ष जमीनीत रावणारा ४ (ल) उपकारवड, ऋणदो, मिधा, जो एखाद्याचें काही देणें लागतो असा. 'मी बोणाचा लागणदार नाही ।'

लागणें—अकि (दा क्रियापदाचा सत्प्र, सत्पुत्र किंवा सत्पद होणें, जुळणें, चित्रणें, जडणें असा मूळचा एकच अर्थ आहे परंतु अनेक नामांनीं आणि शब्दांनीं उपयोग केल्यासुद्धां यात अनेक भिन्न अर्थांच्या छटा आल्या आहेत त्यापैकीं सर्वसामान्य व काही विशेष खालीं दिल्या आहेत) १ एवशीं करणें, शिदवें, 'तु त्याला लागू नको विटाळ होईल ।' 'परि सावध ०दा लागो झुचि ०द्या हदयलेह या परित्ता ।'—नोमीम ६ ११ २ लावणें, आत घालणें, रुपसणें (रोप, झाड ह्मं), लागवड, पेरणी करणें (जमीनीची) 'बापा, अलें, सरी लागली ।' ३ मूळ घरणें, रुजणें, चागलें जीव घरणें, एक जीव होणें (लावलेलीं रोवें, फल्लें) ४ मार वसणें, आपात होणें (शत्रु ह्मं) ५ (ल) मनाला बोंबकें, परिणामकारक होणें, अत करणाला मिळणें (रावें भरणें, सन्दाचा मार) —दा १० ८ २७ ६ बड होणें, मिठणें, गच्च घसणें (दरवाजा, सिडक्या, झाकण, पापण्या, डोळे) ७ योग्य प्रकारें जुळणें, जोडलें जाणें (शब्दा व ल) (मुकड, विभाग, कविता, शब्द) ८ बरोबर होणें, लागीं वसणें, नीट सामावणें ९ प्रचारात असणें, रुढ असणें (तहा, पदति, रीत) १० चिकटणें, जडणें, आवाळणीं पडणें (डुंगेण खोद रोग) ११ येणें, उत्पन्न होणें, आसक्ति हाणें (भूक, सहान खोकरा, कप ह्मं) १२ निपणें व चालू होणें, प्रारंभ होऊन सुरू असणें (स्थल आणि काळ यातील पदार्थ आणि प्रसंग, विशिष्ट परिमाण किंवा प्रकार), 'एथून मावळ सपलें आणि देश लागला ।' 'या अज्यायापासून प्रथ कठीण लागला तेव्हापासून ह्याचा त्याचा कटल लागला ।' 'हे काय सोपें लागलें आहे ? १३ बरोवाईट कळणें, विशिष्ट प्रकाराचे किंवा जातीचे म्हणून समजणें, वाटणें 'आचे स्वाऊन पदा, गोड लागले तर घ्या ।' 'त्याला वरी गोष्ट जरी सांगितली तरी वाईट लागते ।' १४ प्राप्त होणें, मिळवें (नोकरी चाकरी, नेमणूक) 'हवरी खटपट वरून अखेर त्याला नोकरी लागली ।' १५ नातें किंवा सवय असणें, नात्याच्या सवयानें असणें 'तुला तो काय मेहुणा लागतो ।' १६ आडळणें, भेटणें, रस्त्यात मार्गेंत येणें, पुढें येणें 'वाटेनें चार नद्या लागतात, 'मुम्बई वाचीत जा आणि पुढें वृत्तशेक

लागले तेथें ठेवा. ' १० फळ घरणें; बहर येणें; धूळ फलोत्पा-
दनाच्या स्थितीस येणें. ' ह्या प्राताचे मांड लागू लागले म्हणजे
असे लागतात कीं एका एका मांडास हजार हजार नारळ लागतात. ' १८
करणें; विघटणें; सुडाशीं जळणें. ' भात सुडाशीं लागला. ' १९
कामांतून जाणें; खराब, पाण होणें; बायळणें; दुःखण्यास,
सहण्यास आरंभ होणें; सुखीनें व्याप्त होणें. ' लव्हड लागले ' २०
चिकटणें; चिकटून राहाणें. ' उदंड उपाधी तरी थोडी, लागोच
नेंदी. ' -दा १.१०.५. २१ वसणें जळणें; विलगणें (मन). ' चित्त
ते लागले तुजें पायीं. ' -दावि ५६. २२ चावणें; दंड वरणें;
शोंवणें (साप, बिचू, चिकट पदार्थ). २३ हला, आघात होणें.
' त्याला बिचू लागला. ' मला टेंब लागली-दगड लागला. ' २४
पडणें; धाड येणें (मेकाड, मोवा इ०ची), व्यापणें, घासणें (मेकाड
इ०नीं झाड). २५ परिणाम करणें, अतिष्ठ व उपद्रव होईल असें
करणें; (मादक पदार्थ, बाईट हवा, पाणी, उपवास, शिंय्याद्याप
इ०नीं). २६ जगावर, माणूस इ०ची पाठ, पाय इ० गात्रास
(खोगीर, जोडा, लगाम इ०च्या वर्णनां) हजा होणें; घसटणें,
खरबटणें, खोळवटणें; सोलवटणें. ' जोडा लागला. ' २७ नेदरेमींच्या
एखाद्या आजारांनें पळाल्ले जाणें (पनावर). २८ पूर्णपणें व योग्य
रीतीनें मिळाल्ले जाणें (साखर, तिखट, मोठ बंधारे अशांत एखाद्या
पदार्था). २९ चालविण्याची जल्मी पडणें, खर्चिला जाणें; व्यय
होणें (पैसा, पदार्थ, वेळ). ' त्याच्या लग्नास पाचशें रुपये लागले. ' ३०
पाडिजे असणें; गरज असणें, सुस्थितीस प्रभेत्स जरूर असणें,
(सामा. एखादी गोष्ट) (गरज, नड, उपयोगाचा प्रसंग) उत्पन्न
होणें. ' क्षत्रियास लागल्या अनुपत्ती. ' पूर्वांच करावी वसि
ष्टि. ' -एमा १०४६१ ३१ योग्य स्वरात वसणें, स्वरातुल्ल
असणें (गळा, आवाज, वाद्य, स्वर). ३२ पेटणें; दीप्तिपुष्ण होणें
(दिवा, विस्तार), येतणें (आग). ३३ प्रत्यक्ष आरंभ होणें,
मुख्य विधि, संस्कार थाला शुक्तात व्हावयाचो वेळ येणें (रुम,
सुंज इ० विधीची) ३४ (बोलताना) अदखळणें (माणूस,
जोम, शब्द). ३५ चालू होणें, क्रिया शुरु होणें; गति मिळणें,
(ऐजिन, यंत्र इ०) ३६ चालणें; समर्थ, कार्यसुम असणें
(आपल्या विशिष्ट कार्यांत); उपयोगास येणें. ' जंग बटला आहे
मधून काकू लागत नाही ' ३७ तीव्रण होणें, पारनें दुष्ण होणें.
' दोन काकू लागले आहेत, बावीनें लागवयाचे आहेत. ' ३८
निश्चित विवा करिल्ले असणें; न छुटण्यासारखे जोडलेलें विवा
पाठीमागे लागलेलें असणें. ' उपजत्या प्राण्यास मरण हें लागलेंच
आहे. ' संसाराचे कृत्य हें रोज लागलेंच आहे ' ३९ शुरु
होणें, सतत चालू असणें; एकासारखा असणें; एकासारखा राहणें,
पडणें (पाऊन, थंडी, उष्णता). ' कालपासून पाऊन सारखा
लागला आहे. ' ४० मग, गुत्तेला असणें ४१ सतत योजिल्ले

विवा स्वाभाविक परिणाम होणें; यदा येणें; उपयोग होणें.
४२ उगम, मैथुन चालणें, करणें (पशु, पक्षी यमिज्ये नरांनें
मादीशीं) (विवाही माणसालाहि लावतात). ४३ योग्य
स्थितीला येणें, फळदायी होणें (गाय, इंधन इ० दूध देलें
लागणें, झाड फळाला येणें). ४४ संबद्ध, मालकीचा असणें,
वायेंक्षेत्रातील, वसंतीतील, अधिकारातील असणें. ४५ विवक्षित
स्थितीत असणें; विवक्षित गुण, जात, धर्म असणें; विशिष्ट
परिस्थिती असणें. ' मी वां श्रीमंत लागलें आहे ' सबांस शाल
जोडया या म्हणतां तो. ' हा काय सुसलमान लागला ! ' ४६
लावणें, अंगीं लागू वरणें (गुण्याचे कृत्य); करावयासाठी, पार
पाठण्यासाठी एखाद्या व्यक्तीवर लादलेलें असणें; सोपविल्लें
असणें (कठिण, काम इ०). ' हें काम मजकडे लागलें. ' ४७
सधोचें, आवश्यक, जरूर असणें; वरणें-शोणण भाग पडणें ' ह्याचे
हातून न झालें तर तुम्हास जावें लागले. ' हा पदून गेला तर
रुपये तुम्हाला यावयास लागतील. ' ४८ अडकणें; गुंतवें.
' कोठें तुम्हा जाउनि हेतु लागे ! ' -सारह २.१४. ४९ सपटणें;
पळाडणें; अंगत येणें, वाया होणें. ' वित्तला चिंचेवरची हडक
लागली. ' ५० (शौच, सूत्रनिमज्जन इ०) क्रियेची इच्छा होणें,
' शौचास-सुतावयास लागली. ' ५१ (क्रियापद कं, आवयास
इ०प्रत्यय लागून त्याचे पुढें 'लागणें' हें क्रियापदातील आले असतां)
क्रिया शुरु करणें; आरंभणें; घडणें; लागू होणें. ' तो तें कलें विवा
करावयास लागला ' ' तो मारलें लागला-देजें पेज बालें-बोर्ले बसा-
बयास करावयास लागला. ' ५२ क्रियापदातील ' वें ' ह्या प्रत्य-
यापुढें 'लागणें' क्रियापद आलेतर आवश्यक होणें, अनिवार्य होणें
असे अर्थ होतात ' त्याला जावें लागलें. ' ५३ परोवर, बाजूला
असणें; सवत वरणें. ' हा धोडा मला उचलूं लाग ' ' हें काम मला कलें
लाग ' ५४ नापर टाकण्याच्या स्थितीत येणें; कडेला येणें;
स्विरावणें, गति घुंटेणें (अज्ञान, होडी). ' ५५ (ल.) अगतिक
होणें; हालचाल बंद पडणें. [सं लग्नसम; आ. लग्न; हिं. गु.
लगना] म्ह० त्यामें बोट बाडे पोत-तुलतें निमित्त होउन एखादें
बाईट काम होऊच जाणें. (एखाद्यास-ला) लागला जाणें-
१ कृणी होणें, असणें, मिधा असणें. ' त्यां मला दोन पैसे दिलेस
मधून मी का तुला लागला गेलों ' ' मी काय तुजे चार चवळ
लागतों ' २ जास्त परिचयाचा, आसक्त असणें लागून असणें-
१ (स्नेह, जोष, इ० मुखें) अगदी बिबटला असणें; तेजानें
विवा मज्जीप्रमाणें वागणें. २ एखाद्या स्त्रीनें एखाद्याशीं व्यभि-
चारसक्त असणें. ३ मग तुम्हालें उरणें. रागगून जाणें-नवरा सोदून
दुसऱ्यापाशीं राहणें (एखाद्या स्त्रीनें) कानास-कानीं-लागणें-
गुप्त गोष्टी बोलणें, कुजगुजणें ' किती लागती परंपर बानी । मधुर
आण्वी ! ' -रत्न १०. पाणी लागणें-१ एखाद्या टिकाण्याच्या

हवेचा, चालीरीतीचा मनावर, वागणुकीवर परिणाम होणे ' विदेशी लागले पाणी । ' -दा ३ ६ २५ २ एखाद्या ठिकाणाची हवा वापणे ३ (पुसणे) एखाद्याकडे येणे असलेली रक्कम बुडणे, नाहीसे होणे पायी लागणे-नष्ट होणे, नमस्कार, वंदन वरणे ' समर्थपायी राजराजेंद्र लागती । ' -सप्र ३ ६६ लागत-न (गु) भांडे, सच ' अगाऊ लागत भरून पावती मिळविली पाहिजे ' - (बडोवे) खानगी यातें लागतीचें नियम ४ लागत-खेवों-किंवि लागताच लागतगुण-पु सगतीचा परिणाम-गुण, संबंध जडल्यातें येणारा गुण ' बोणाचा बोणास लागतगुण आसतोच ' लागता गुण-पु (वायकी) माणूस, संपत्ति, उत्कर्ष, वस्तु जोडण्याचा गुण, संपादन करण्याचा, मिळविण्याचा गुण लागता जुगता-वि. मार्गावर आपलेला, योग्य क्रमात, रांगेत लावलेला, पायावर उभा केलेला [लागणे+जुगणे] लागता घळगता-वि. (गु) सचधी, सवध ' जबाबदार इसमांन आपले ताण्यातील व लागते वळगते नोवर लोकास वरचेवर माहिती देत जावी ' - (बडोवे) आगी पासून वचाव ४ लागतें-न सवध ' न घुसाविता मते । न किट आक्षेपाचें लागतें । ' -हा १३ ३२७ लागत-कि. (खा) मनाला वाटणे लागता वि १ मादक, अमली, खात्री असता लागणारी (धुपारी, औषध, इ०) २ खराब झालेला, किडीनें काटेला, किडका (धान्य, फळ, लाकूड इ०). लागीर-खी न १ पिशाच, भूत २ पिशाच-भूत-समध बापा, पडावणी (किं० लागणे; वाढणे, निवणे) -नि १ किडके, सडके ३ किडण्यासारखे किडण्याजोगे (लाकूड, धान्य) ३ नास-जुक्सान-डुखापत पोचेल असा ४ लागलेला. ५ वाधा झालेला, पडावलेला ६ विकटलेला, विकट ७ मादक, माजगा, अमली ८ वाईट परिणाम करणारा, अहितकारी ९ दुसऱ्याचें प्रेम, लोभ, दया, जडवून-लावून घेणारा, लाडक लागीर होणे-बाधा होणे, लागणे (भूत, पिशाच)

लागलागवड, लागलागण, लागलागवण, लाग लागवड, लागलागवड-खी १ शेतीची मेढवत, मशागत, हणिकर्म, शेतकाम, नागरणी, पेरणी, कुळवणी इ० २ रूस सवधन, फळझाडे वगैरे लावणे ३ (विशेषतः शेवटचे तीन वाट) दागडुजी, दुसुस्ती (घर इ० ची) [लागवड द्वि]

लागलाच, लागलीच, लागलेच-किंवि तावडतोच तत्क्षणी, तेव्हाच, तात्काळ. ' जेव्हा आणि लागलाच गेल ' ' मागाताय लागलेच दिन्हे म्हणजे बरे वाटत ' [लागणे]

लागलागडा-न अगवळा, लवाड

लागवड-खी १ शेतकी सवधीचीं सर्व कामें (नागणे, पेरणे, वेणणे इ० समुच्चयानें) २ शेतीचा सच, जमीन लाग वर्तत आणणे, गोटे-सोपे इ०ची दागडुजी करणे, गाव वसविणे

इ० कामासंगंधाचा सच ' हें घर नीट करा लागवड आम्ही देऊ ' ३ शेवें, वागा इ० मध्ये धान्य, झाडे इ० लावणे. ४ ज्यांत धान्य, झाडे इ० लाविली आहेत अशी शेत, वागा इ०. ' ददा विवे लागवड होती तिचा धारा दिव्हा ' ५ कुलाबा) लागण (प्येग वगैरेची) ६ (सामा) पेरणी ' जमीनीची लागवड केली ठरच पीक येत ' [लागणे+वड प्रत्यय] लागवडीस आणणे-येणे-१ (जमीन) लागवडीच्या योग्यतेस करणे, पीक याग्याच्या योग्यतेस येणे (पानमळा, वाग, पोफळ, माड इ०) २ फळाला, उत्पत्तीला येणे किंवा आणणे (वाग, मळा, झाडे इ०)

लागवडी-वि लागणारे ' वित्याचें लागवडी सामान बरोबर जपून ठेवणे ' -चिमा २८ ' शिल्लकी सामानात लागवडी सामानाचा समावेश होत नाही ' -खाभ ९९

लागवण-न १ दुसरा वृक्ष नव्हावा, म्हणून कोणक वृक्षाची लाविली जाणारी फारी, वाडण्यासाठी किंवा पुटण्यासाठी लावणे, रोपण २ शेतीसाठी राखलेल्या जमीनीचा तुकडा पेरण्यासाठी, लावण्यासाठी राखलेला जमीनीचा भाग -खी १ लावणी पदा ३ गावच्या हिशोबाचा एक प्रकार, कोणाकडून किती सारा याक्याचा असतो यासवधी नोंद [लागणे]

लागवरी-वि गंधारणा झालेली ' हरिताचपळा नारी । लागवरी न रिघती । ' -तुगा १४६

लागशी-वि वि (रों) जवळ

लागसर-सार-किंवि जवळ, जवळीक ' म्हणोनी इये सभे । घोलपेणचेनि क्षोभे । लागसर न रभे । घोला प्रभु । ' -हा १३ ३२९

लागा-किंवि तात्काळ ' लागा पावैल तीपुराती । ' -उपा ७२ १४

लागाबांधा-पु सवध, ऋणानुवध, नातेंगोतें, रणाबाधा पदा. ' त्याचें हातून याचें एकही काम होत नसता उगीच हा त्याला हजार्तें रुपये देतो तस्मात् याचा त्याचा काही लागाबाधा आहे ' [लागणे+बांधणे, स लागवधन]

लांगालुगा-वि १ छद्म, हल्का, कमी, अपूर्ण, अर्धवट मसले (धान्याचे कणीस) २ (ल) दुबैल, अरुच, अयोग्य, नाशक ३ अर्धवट, वेढसर [लुगा द्वि];

लागावळ-खी राग, ओळ (साडलेल्या बटुकीच्या दाकडी, धान्याची इ०) लागावळ-वळी-खी १ सवध, नातेंगोतें ' सचित्त पावळ काही होतें ते जवळी । वित्त गोत पुत माया तुम्ही हे लागावळी । ' -तुगा ३५० २ शिवासीच, विटाळ [लागणे+ओळ]

लागी—शी, लाग, लागीर, मूलाधा 'संस्कृत मूलशब्दे
लागि कोट पदा मे ।' -मार्क २ ८६ -दावि १६.

लागी—राम १ कतिही, साठी, प्रत 'सुत्रागी,
तेप कीजेल प्रवृत्ति । मुनिमनालागि ।' -भाए ३६ २ जखल,
लगत, ३ ला, रा 'विती दिवसू सुत्रागी । मनोरं प्रीतिपरी
हरीपाई ।' ४ कडे 'पाताली जाई बरी ।' ५ श्रीस्वर्ग,
कारणाकृति 'निजतया विरहालागी यावें प्रमाणें' 'हालागी
पावला खुपीर ।'

लागी—वि १ ओझेर, अवलून असलेले, सद्ध.
२ योग्य, लायक 'हा धोरओहा तुमचे लागी आहे, तुम्ही
च्या ।' लागीभागी, लायाभागास-वि राम विवि १ जखल,
शेजारी, समीप, आसपास (किं. एने, लागणें असणें) 'पौत्र
लागीभागी आले ।' २ सहस, जुटपारें 'त्याचें पोशणें आपल्या
लागीभागी आहे ।' ३ लागीक्यात, 'अव कयात', रिमती
जखलवावचा 'हा सोदा लागीभागी आहे ।' लागभाग-उ १
बिन्दू, सामित्याचें हृदय 'आज पाठम परेल असा लागभाग
दिसतो ।' २ गुणि, विचारपणा, वाहणपणा 'बाघ पुढें अण्याचा
लागभाग दिसत नाही ।' [लागभाग, विधा लाग दि]

लांगी, लाहानी—उ (स्वापन्य) नट, नट (३)
अविहट.

लागुनी, लागून—वि वि लागी, पहा
लागु—वि १ सामील, सवळ 'तुम्ही एकमेकांना लागू
आहात ।' २ प्राप्त, आगत, स्पष्ट ३ यशस्वी, परिणामकारक,
गुणकारक (वस्तु) प्रदान, उपाय, साधन, सिद्धिदात्र ४
योग्य, रीतसर याच्या सल्ले मेल्याय (किं. बरणें, होणें,
असणें) [गणणें] ५ बरणें-लावणें, घाल करणें. 'पत्रावला लागी
कायदा लागू केला ।' ६ पडणें-परिणामकारी, गुणकारी होणें
(औषध) ७ गोष्ट-की (कायदा) मुद्याच्या गोष्टीशीं धारण,
परिणाम, जेव्हा तयारी, सवल, काळ, वेगरेमुळे सवळ असलेली
गोष्ट (६०) रेलेह पॅवट ८ मागू-वि (६०) जुडवेल,
साधनेलें (नातें, विवाह, पदा, मैत्री यांमुळे), सर्वधी

लागूल-ल-न १ शेपट, पुच्छ 'लागूल उभारून घावि
भग्न प्रथम ।' बले लागुलें रुधिरया सर्वे वाटा ।' -राक १
२३ २ (नृत्य) अगडा, तर्जनी व मधले बोटे दाखीं ज्ये
काधून एकमेकांस लावणें दागळी उभरी ठेवणें व अनामिका
योडी बांधी करून ठेवणें [स लागूल] ३ चालून-न (शेपटी
हालविणें-वृत्त्याप्रमाणें) १ लाडीगोडी २ दाखीं स्वाये लाव
ण्यासाठी समयाची सुसामत, लावघोटपणा, हाजी हाजी (किं.
करणें)

लागो—वि (गे) सुसामत्या [लाघ]

लागो (गो)नी—राम लागी लागून पदा 'सादवन माही
मजगतीनी' -रत्न २ २४ 'जेती ओरगे धेनु । हुबत व वच्छा-
लागीन ।' -अ २७

लागोपाठ—वि वि एकामाणून एक असा क्रमाने, मध्य
रख व पहाती विद्या न पडें दर्ता, सांगनाच, साबडोव 'ह्या
बाईला लागोपाठ चार मुली सत्या' -राम मागून, पाटोपाट,
मागोमाग [सम्येपाठ]

लागोमागो विपाळी—(गम देशी, सुखान देशी, दिवाळी
हालीच पाहिजे) बोटादाह परिणामाकडे न पाहतां उद्योग
पात्रविणें यामणी. उच्च ध्येय करून काम करावें, पळ न आले
हरी घालें नये, असा भावनेने काम करणें 'तुं तर करावयाला
लग लागोमाग दिवाळी पहातच आह ।' काहीनग दावा अर्थ-
परिणामाविषयी वेगिरीर राहून आपल्या कार्यकर्मात (विचपत.
नीति) पळ पडू दाववापा माही, असा कदात [लागणे,
भागणें आणि दिवाळी]

ला(लां)गोर—नी मूढविद्याच बरीरेपासून बाधा दिवा
नाम. पडाहरी (वि. हाणें) लागीर पदा [लागणें] ला(लां)
गोरलें-वि मुताशीं मुलें प्राप्त, पीडा होणें, पडाहलें आणि
ल गोरलें-न (उ) बाईर घालीची की [लागीर]

लाग्या—उ श्रीचा जार निवा यात -वि १ लाग्याच्या
पदा २ मुक्त्या विवा हिदमती करण्यंत पगारलें, सधानें बाय
व्यात बगुर, पडाईत [लागणें]

लाघव—न १ (वजनाचा) हलकेपणा 'आकें देह होय
सोनियाचे । परि लाघव दे बायूचें ।' -हा ६ १६८ २ ह्दाम
पणा (आकाराचा), सक्षेप 'जेखात लाघव याचें म्हणून कितीएक
सकतां सुखा लिह्या आहेत -समाको (शरतावना) ३ धुसता,
रुपुता, जीवता 'प्रसाद मग काय ती जरी निवारिना लाघवा ।'
-कडा ३६ ४ हलवार पणा, माजकपणा, छुरेकपणा, कुशलता
(कारागिरीची) ५ मळपणा, तुळतुळीतपणा ६ आजेव, पुढें
पुढें करणें, लाडीगोडी, सुसामत ७ माया 'लाघव कळेलें मज
यासी याचे । पळवलाचें अवतारलें ।' -तुगा २७ ८ चमत्कार,
छीला 'चित्रीचा हस निजिच । परि तो काय कसिता झाला लाघव ।'
-कानि १५२ -हा १४ ५ -मोवणें ३० ७ १ ९ कपट, लबाडी,
फुलवेकिरी देवासी लाघव । कामा नये रे ।' -दावि ४७९ १०
धापल्य, कौशल्य, चातुर्य 'आसुच्या वाणचें लाघव । काजि
जावले यादव । घावा घावा चग सर्वे । आले गौरवा आम्हासी ।'
-एहदव ८५० 'वा नटलेनि लाघवें । नट जेसा न सडवे । तसें
गुणजात देखावें । न होतिया ।' -हा १४ २९० ११ मोह, कौतुक
'तो कल्यादि जग्या मागवे । वरपाटी मरणें नाजवे । माजि
रवणेंसाठ्याचेनि लाघवें । शकवेना ।' -हा ८ २५८. (समावर्त)

दरलापव=हातचगरी शब्दगण=भाषणतील चातुरी शब्दाचा अर्थ लावण्याची सुची शब्दार्थाची निरवाचन

लाघव—छी पचण्या, फाजीत सली (वाढी श्राव दायक, अपमानाकार कृत्यात)

लाघवी—पु वट नाटकी, जादूगर सात्रिक 'जैसी लाघविये बेही चाळविली ।' -कृ २९ 'का लाघवियाचे विचित्र । विनोदले ।' -हा १८ ७९७ -वि १ ललितारपणा करणारी, मन आहूत पंगारा, आज्ञेची, प्रमळ २ नम्र रौम्य ३ हाजी हाजी करणारी लघु ४ चतुर, कुशा 'कृ। जात हाते स्वाधनारी । त्याने लघवी हवीवशी । तीर्थमिये सरत सी । विहारासी स्वये पाही ।' -एभा १ ३१८, -तुगा २२५ धूर्त टक्काज कपरी 'न गुहू ठो टक दाभिक लघवी । -वामन, भरतनाव ३७ [लाघव]

लाघ (घा)ळ लाघ(घा)ळरी लाघ(घा)ळमावडी भवानी-वाई-लघाळ ६० पडा

लाघावळ—रौ लागावळ १ ओळ राग मालिका (धरे, हावे, टेंकडा इ०ची) (किं० लावेने लग्ने) २ योग्य माग अनुमण्याची दिशा (किं० जागवे जाणे येणे) ३ पुढील वेळ चालेल्या रिश्या गप्पा, लाघन [लग्ने+ओळ]

लाघ लाच—डुखी १ माघले काम करून दण्यासाठी रिश्या आपल्या कामात भिन्न आणु तरे म्हणून एखाद्यास सुत पगे दिवले इत्य इ० भाव (किं० देणे, मागे) 'परी परमात्मया चक्रवर्ती । उगाणिती जव हाती । त्व लाचु न येता धृती । धरित्री जीया ।' -हा १८ ७४३ 'तुझा म्हणे जैसी लाचसाठी हाही वेती परि नाही टावी वस्तु ।' -तुगा २ उमार्ग [श्रा लाचा का लच गु लचा] म्ह० लाचलुचपत दगडा आणि घेई जे तत्क्षणा •कर-वि लाचयाळ 'ऐसिया पैजा मेहेसा । पपुरेण दाही दिशा । लाचरु म्हणेनि कोटसा । कामु वग ' -हा १३ २५ •खाऊ-खोर-वि भावहाऊ काम करून देण्यावद्दल अयोग्य रीतीने पैसे खाणारा •रुचत-लाच हे लचरुभन खाणारे माहीत ' -विशिष्ट १ १४१ [लाच+अर दिवत] •लुचपत-लुच-छी लाच इ० (व्यापकारी) अप्रामाणिकपणाने दिले घेत लेले इत्य अयोग्य पैसावाजी वधीस

लाचकोडगा—वि निर्जज्ञ, निराज्ञ, लचकोडगा पडा

लाचावणे—भकि १ सकवणे, राणेक घोष्टीपासून एकवार लाभ झाल्यामुळे तीच गोष्ट पुन पुन करण्याविषयी सकवणे, लाहावणे लालचावणे वाटक लागणे (जिवेवत वाईट वधी) 'मग सवाडु तोही पाहले । तरी भोगिता भोगण योके । हे का साहावेले मुखे । लाचावलेया ।' -ता १८ ८३ -एभा १ २९२ -तुगा ६ २ पैसे खाण्याची वाईट सवय लागणे

लाचाव (वि) णे—वकि १ लाच घेणे २ आमिप दाख पुन वश करणे, फितीणे 'ना तरी मेघमडळे । वाई चातक लांचविले ।' -भ ए ११ -मोठ्ठण ५८ १८ ३ मोहविणे, लुब्ध करणे 'प्रकटनी गुण गोड । रसिकास लाचवा ।' -मोरा [लांच] लाचुगा—वि लाचखाऊ लाच खाणारा 'लघुनी बुद्धी सदा ठवाही । तेही माही नुम्हा साधूरी ।' -एभा २ ६४

लाचार—रि (वी) निराशी, अगतिक, दीन, शरणागत 'पसतु एक विरनीव शत्रूच हाती सापडलेमुळे निरुपाय जाणेन लाचार होउन चाकरी करितो' -ख ६ २९२० [फा लाचार]

लाचारगी—छी निरुपाय, लाचारी 'पसतु हुडुरात साप्रत खर्चाची तहजीक बहुत आह यास्तन लाचारगी आह ' -रा १० २७३ लाचारी—छी लाचारपणा, दीन-हीन दसा, निरुपाय, दीन -रा १२ ७९ 'हनी लाचारीमुळे वाटखचव सवारी व पोशाक वारंछाजाम कजे काम करून त्यार केले' -पदमव १०१

लाचारी तोडी—छी (रगीत) एक राग यात पन्ज, कोमल रूपम, बोमल गंध २, कोमल मध्यम, पचम कोमल धैवत, तीव्र निपाद इ स्वर लागतात गाती सपूर्ण-सपूर्ण वादी धैवत सवादी गंधार, गानसमय दिवसाचा दुसरा प्रहर

लाळन लाळन—न १ खूण, चिन्ह, दाग (निरापत चढावरील) 'मृलाळन ' 'जो पुढे पचवती होणार त्याच हातावर कसलाच लाळन कसते ' २ दलक, दगा, दुर्लक्षिक वदनामी 'आता दोही पसी लागले लाळन । दव मत्त पण लाजविले ।' -तुगा १५९१ ३ नाव, अभिधान [स] लाळित नि १ चिन्हित, खूण असलेला २ कलवित, व्याख्याम आदि असा 'लाळित चढमा ' निंद [स]

लाज—छी १ लज्जा, मर्यादा, विनय २ मिहस्तपणा, भीड, सन्नेच ३ प्रतिष्ठा, मोठेपणा (किं० ठेवणे, राखणे, समायणे) 'इच्छा पुरवील महाराजा । त्यासी लाज नामाची ।' -गुणाळी गणपतिची ४ लाडन, अपमान, अवहलना जसे-नवावर लाज आणणे-लघवे ५ शरम अपमान वैज्यू याची मनाला टोकणी (अतिरेक दाखविण्यासाठी कनेकवचनी प्रयोग करताना) दुसऱ्याच्या पुरुषाशी वशरमपणाने बोलावला लाजा कशा नाही वाटत याना ? -फाटक, नाटयटटा ५ [७ लज्जा] म्ह० लाज नाही मना कोणी काही म्हणा (वाप्र) •काढणे-निर्लेज म्हणणे •झाभणे राखणे-अन्न सभाळणे, प्रतिष्ठा ठेवणे आमची राखावी ती लाज । परपरा हेंचि काज । -एकनाथ •लाचवणे-लाजविणे 'त्याला विजय लाज लावि खरी ।' -मोकर १७१ •घाट्टन पिणे-अगदी नि सग वनणे •होणे-लज्जा वाटणे, सन्नेच वाटणे, अपमानाचा प्रसंग येणे 'पतकावाच

लाजा—५ भागद लांशा पदा ' या उपरी शुनाचा लांशा सरकारच्या तुम्हाकडे नाही ' -समारो ३ ८१

याचें, काढण्याचें साधन ४ टोलाची घाणी, उमाचा चरक ६०
 घुसत जे उभें बाटोळें लाकूड चित्त असतें तें, रुळ 'खाड फिर
 वेता आणी उरावरी।' - रामदासी १०६ ५ उराच्या चरकाचें
 घुसवत जें वैल किंवा माणूस तबुकावर फिरवितो, तें ९ देवाच्या
 पांतीपुढें जें तोंवळाचें मुर्यां राहावी, दाटी होऊं नये ६०
 धाण्यापाटीं आम्बें लाकूड असतें - एमा २८ १६९ (पाटमेव)

० पराच्या मायकामात कड्यासार्या असेत ती तुल्य ८ जमोन
सपाट कावायासाठी दगड, लोखंड ६० वा दडगोल फिरवितात तो
१ लाकड्याचा मोठा दोडळा १० (दि) स्तंभ, खांब विशेष
पत उत्तरदिशेच्यानांत अशोकानि प्राचीन राजांचे लेख ज्यावर
लिहिले असतात असे दगडी, लोखंडी खांब प्रत्येकी ११
(जरतासधदा) कलावयच्या साऱ्यात ३०-४० तराळ लावलेले
लाकडी साधन १२ रहाट व वाक याचा जोडणारे लाडवे
लांकड -सपाट २३ ७६ १३ (कों) वेवळ्याच्या पटागणात
एका लावावर एक लाडवी बहाळ घसवितात ती हिच्या टोंका
वर माणसे घसून फिरता ही खांबावरूनहि फिरवीत नेतात
[स यष्टि, प्रा लट्टी, दि लाठी] ० उठणे-१ वाद, पडबळ,
दम २० निधणे, प्रचार असणे २ (माविक) द्यात राख
बळ घालणे

लाट-उ १ भारा, गदा, गट २ पिकीच्या वस्तूचे विशिष्ट
गट करून ते सवल्लीने विकतात ती पडत, तसा गट ३ सोपत,
लॉटरी ४ चगळ, चैन 'मुदर पावरो आणि पना मिळाला
आला लाट आहे बुवा।' (६) लॉट -उडा वाहवा, भले,
शाबास, जयजयघोर

लाट-उ १ बडा मनुष्य, माझ अधिकारी (६) लॉट ये याचा
अपघ्न्य 'साथी मोठ ह्रदा लाट साहेबाच्या हातून पडत नाही'
-क १२ ७ ३० [६ लॉट]

लाट-ठ-खी (कों कु) खोल बिहिरीचे पाणी वर काढ
ण्याचे एक साधन ओकती पहा

लाटण-न पोळी, पापड ६० लाटताना ती पोळपाट
लाटण्याला चिक्क नये म्हणून खालवर त्यास लावतात स पीठ
[स. हट्ट-हू लडन] लाटणी-खी बाटोळे फिरणे, फिरविणे,
लाटणे लाटणी-णे-खीन लाटण्याचे उपयोगी मोठ लाकूड,
लाटण्याचे साधन लाटणे-कि १ बाटोळे गरबर फिरवणे, (लाटणे
इ०ने) (विवक्षित आजार येण्यासाठी) 'वाटापा आरुघ पुरण
पापड पोळ्या प्रभूत लाटया।' -मोघदा २ १६ २ (रहाटगडवे
इ० यत्र-पाणी वर यावयासाठी) फिरविणे, चालविणे ३ लॉट
रीस खळ देऊन त्याची गुळाळी करून ती घुलून ६० व्यावसायाटी
जमिनीवर ठेवून हाताने मागेपुढे फिरविणे ४ (ठ) दफणे,
दामटणे 'पुढे लाटोनि रडवर। पार्श्वसमोर पातळे।' -मुआदि
४४ ८८ ५ चेणे, रगडणे 'घनुगवळे हृदय लाटी।' -वेनीस्व
४ १०१ ६ (कुळावा) विटा पाडणे -चरुापुर ६६ ० (ह्रमती)
आपल्या एका हाताने जोडीदाराच्या माडीखालून हात घालून
हुताया माडीस धरून आपल्या दुमत्या हाताने जोडीदाराच्या
गळ्याखालून हात घालून त्याच्या बाहुच्यास धरून आपल्या
घानीने जोडीदारास लाटल्यासारखे दडलून पाडणे लाटीव-वि

लाटेली (पोळी, घुलून ६०) लाटण्या-वि धडपुष्ट व दाहगा;
आहदाड आणि चिक्करी, उसळणारा लाटण्यासारखी-वि
लाटण्याप्रमाणे मोठ्या आकाराची आणि घुलून (पाजरी व त्याने
रोत असत) याच्या उलट घुलून

लाटणे-गकि बळकावणे, उपटणे [लाट]

लाटफळे-न (कु) पोळपाट

लॉटरी-खी १ सोडत, नशिवांने मिळणारे वशीस व
त्याची योजना २ नशीवाची परीक्षा [६]

लाटा-डा-टा-उ १ वास श्वेत-गाय २ वास खी,
निपुष्टि खी 'घरात दोन लाडे पोसावे लागतात' 'लाट्याचा
उपयोग तरी काय व्हावयाचा।' -वि वासोटी

लाटा-टी-लाटा-इली १ पापड इ०क्याचा विटाची
राटावाच्या सोयीची जी बडी करतात ती २ लाटणे-णी.
३ लगड, पना. 'लाटा खुरा हो मायाव आकारही घुलणांचे'
-यवादी १२ ५१३ [लाटणे] ० फिरणे-फिरविणे-(वरावर,
दिवात, कामावर) कसे तरी दडवून नेणे, घालमेल करणे,
गडबडगुडा करून, श्वाहीने देणे लाट्या-उ १ मुसक, लाट,
वरवडा २ लाटण्याच्या आकाराचा गोळा (पीठ, माती इ०चा),
लाबट गोळा

लाटा-उ (राजा) १ (भातेगापा, नाथणीच्या काढाचा
वेगरे) भारा २ नाचणीचे घुस ३ (कुलावा) भात शाईन
घेतल्यावर खाली राहिलेले तण गुहादून करतात ती लोळी.
४ (सामा) ढीग, भारा 'दस' याचे घुलणांचे लाट। लोक
म्हणते तरी ते काटे।' -दा १४ १० ६ [लाट]

लाटा-टया-वि १ दडण्या, वेफिरी २ पाडवी, धडा-
डीचा टाख पहा 'तो पराक्रमी लाटा। राज्य बरी बरोड्या।' -
कथा १० ६३. २ लाटणारा, दिसले ते बळकावणारा [लाटणे]
० गंग्याजी-गामाजी-कारमारी-पाटील-वि आहदाड,
वेमुलत्या, जुटार, लुवाळणारा (माणूस)

लाटानुमास-उ (साहित्य) एक शब्दालंकार त्याच
अर्थाच्या पण निराळ्या ध्वनीच्या शब्दाची आनुति यांत होते.
उदा० 'जो करवाणुणी गुणीच अगुणी मुते मणी ज्या वणी।
ज्याच्या रूपगुणी सदा गुणगुणी शम्भु निपे निगुणी।' -

लाटापिटी-खी (ना) रणगजना, शोबावोवी, मारामारी.
[लाटणे+फिरणे]

लाटालाट-खी १ दफादफाट, दडगारदडी २ लळाडीन
घसात घालणे, लाटणे [लाटणे दि] लाटालाटोने दफटणे-
कि न जुमानता वेपडक पुढे मणे, दामटणे, दफटका करणे

लाटी-खी लाकडाची तुळई, खांब लाट पड'

लाटू—५ (महातु) पुरुषार्थ ' लाटू रोपा समाना -गस्तो
४९

लाटोरी—खी दोन धड्यांची पोळी [लाटणे+पुरी]

लाठ-ठा लांठ-ठा—वि १ आढवाड व मजबूत, दाट्या,
सदफ व अगडबग २ माजलेला ' आधीच लाटणें अति लाटा ।
वरि धनमई भरला ताठा । ' -एमा २३ २७७ ३ मोठा दूर,
समर्थ, वरमान ' राजा म्हणे कटका । ' -व्यर्थ आलावी माझिया
पोटा । नव्हति वीरवृत्ति लाटा । अति वरटा नमुसक । ' -एरम्ब
६ ४२ -एमा २० २७७ ४ प्रचंड, अति मोठा ' हा लाटा
जुनात म्हणोनि धनमाने अधिकु रोमकरी । ' -पच ४ ४
५ तेजस्वी ' लाठा आईकीले असी । ' -उदा १५ ६६ ५ अप
रवार, रेलचेगीचा (पाऊन, पीक, घर ६०) [लठ] लाठाई-
खी १ दाडगाई व आढडाडपणा २ जुलूम, जबरदस्ती

लाठिय—५ लाटपणा ' आगवणेच्या लाठिया । न पाडे
क्षेत्रिया सर्वा । ' -गीता १ ४०१

लाठी—खी सोदा, काठी, दडुका रामपूरची लाठी प्रसिद्ध
आहे हिला वर्षभर मोडीने तेल पावून कमाविली असते तल
काठीचा पावडि हिरा पावू शकत नाही -सव्या ६५ [स
यष्टि, प्रा लडि हि लाठी] • चालविणें-काठीने मारामारी
करणे, लाठी मारणें ' पोलिसांनी लोकावर लाठी चालविली '
-के २१ ६ १० • राडय-न लोकाना लाठीने मारून सरकारने
राज्य चालविणें, दडुकेसाठीने राज्य करणे • चाला लाठि
याळ-वि लाठी वापरणारा, (ल) लाठी खेळण्यात पणईत
' प्रजुष्य होऊमत हा एक अडल लाठियाळ ' -केले १ ३०२
• चाले भरेकरी-प्रभव क्षेत्रोपाध्यायाचे दलाल देयानेकर
पासून अन्वाचे सत्वा पैसे काढतात -गागा २८२

लाडु लाडेपणा—५ १ धैर्य ' तव म्हणे दानव खोर-
साह । उदव देवा न सवी लाडु । ' -भाए २१९ -झा २९
२ महत्त्व माझा १६ ५१ ३ दाडपेपणा ४ सामर्थ्य एवढ्या
लाडेपणाचा उभावो • आतु नाहीचि म्हणे देवो । ' -झा १६ ५१

लाट्या—५ (व) दत्तात्रा

लाड—प्रभन मारून मुलावाढावर केलेले प्रेम त्याचे बोट
कौतुक, प्रेमानें केलेले कालपान्त्र, प्रेमाची माथा, वृत्ति [स
लडू; प्रा लडिय हि लाड] १ म्ह० लाडने वेड गुळानें पोवड
(वाप्र) • चालविण-पुरविणें-होस पुरविणें मागविणें,
मागितलेकी वस्तु देणें • देणें-लाड करणें ' का लाड वशी हो ।
कान्दयते वार्डे । ' -आपट ८८ साम श०३-० झगडा-डे-पुन
मित्रत्वाचे भावण, प्रमत्त • पुत्रपा-व्या-वि लाडपुरविणारा,
होस मागविणारा लाडका, लाडका-वि १ प्रेमाचा, मिय,

भावडता २ एखाद्याच्या विशेष प्रेमातील ३ लाडिक, प्रेमळ,
लडिवाळपणाचो (मुलाची भावा, बोरण्याची पदत व त्याची
वागण्याची रीत यावद्दल कलेला उपयोग) ४ प्रेमाचे, विलासी,
मोडीमुलावीचे, स्वार्थी, मनोवेषक (शब्द, रीते) ' आता या,
पैका मिळाला म्हणजे दळ अशा लाडक्या मोठी कशाला सांगता ? '
५ अविनयो, धोट, दाडगी (लाडामुळ) ६ सौम्य, मन वळ
विणारे, अधिकार दाखवून केलेले नोंदें असें, राजीखणीचे असें-
लाडका धदा-व्यवह २-काम-गोष्ट ६० म्ह० १ लाडक पोरदेवळी
हणे, गाड पुसायला महादेव मागे २ लाडकी सई, दाडपान
पेतराई होई ' लाडकर्णे-१ लाड करणे, कोड पुरविणें २ वाळजी
पेणे, राखणपान करणे लाडमाविणे, लाडावणे-१ लाड
करून विपदविणें २ लाड करणें मोलेकरून वामज लाडवावे । '
-अकक २ -वेप २१ लाडणें-अकि लाडावला असणें लाड,
कौतुक होणें लाडला लाडिला लाडेला-वि लाडका, मिय,
प्रेमी लाडसपणा-५ लडिवाळपणा ' असो हें भवमोचना ।
देवतायाचें लाडसपणा । ' -झ १७ लाडाचा ताव्या-५
विवादानंतर मुलीच्या बापांने जावयास दिलेलें पात्र (विशवत
मिळईनें भरलें) वरक्षिणा लाडिकपणा-५ लडिवाळ
पणा लाडांमुडी-मोडी-खी एखाद्याकून आपणें काम
करून येण्याकरिता त्याच्याशीं गोड बोलणें, शरिफपणा करणें,
काही कालूच दाखवून अनुकूल करून देणें (कि० दाखविणें)
' लाडीमुडी चारुद, लाडकीसी । ' -केक ७ लाडुकपण-पणा-
नव लाडीपोढी, लाडकपणा लाडुबाई-वि लाडावलेली, लाडत
वाढलेली (खी, मुलगी) ' देवायची होती लाडुबाई आपल्या
घरी म्हणजे आमच्या घरी ह प हरे पाय लागले नसते '
-सदानंद पुमिंगी लाडोरा लाडेंसाई मिनि लडिवाळणें,
लाडीगेडीनें ' निज प्रीतीनें होऊनि वडे । त्यासीं थळ लाडेंकोडें '
लाडेजणें-कि लडिवाळपणा करणें तें सत माहेर माझे मुली
मिनलिया मो लाडेवे । ' झा १५ ५५७

लाड—खी (प्र) राड पहा

लाड—५ १ एर जात व तीतील व्यक्ति हे लोक विदेशाचीं
पाने, सुपारी दे० विदेश्याचा धदा करतात २ एक राष्ट्र व
जात -चौत्याचीचा रेड लाट पडा [स लाट, प्रा लाड]

• सोनारा-५ सोनाराग्रील एक जात

लाड—वि (३) लोंडे लाट पडा • गवरनर-वि (व)
मोठा अधिकारी, तिसमारखा ' मले व हुद्दम सागत ? व काय
लाड गवर आडे कुचा ? ' [लोंडे+गव्हर्नेर]

लाडबं—न (गो) ३ याची सभोगमिया

लाडगा—५ १ (वार्डे) एक वनस्पति -महाप ३ १
आमुडी २ एका वनस्पतीचे बी ३ एक फळ ४ (व) तुरीच्या

शेंगातील दाण्याची उसळ ' गाज मी लाडगा रूप घाला ' -वसाप ५१ ८ २४५

लाडगा—प. (व) लग्नत एका विवक्षित प्रसर्गो नवर देवाजवळ जेवायला वसणारे मुलगे प्रत्येकी

लाडगा—पु एक दिवस पशु एक लाडगी—स्त्री १ लाड ग्याची मादी २ कोळग्याची पात लाडगेतोडा—स्त्री शत्रूवर एकदम आवेतांनं हुन्न पडून त्याची कल्ल करणें, एकसारंगी, सर्राहा कापाकापी, अचानक छापा ' चोहोंकडून तोंडें लगून लाडगेतोड झाली ' -भाव १२१ लाडगावें पदा लाडगावें—न १ लाडग्याची पाद, त्यानीं केलेली नासाडी २ (ल) लट्ट, नागवृक्ष

लाडन—स्त्री न १ गूळ करावयाच्या वडईत उडोद राजगिरा इ०च्या पिठाचें लुफण लावितात तें २ गळेसारखा ए= प्रका रवा पाने-पादा बापासून काढलेला पीक [अर फा लादू]

लांडूळ—न १ (निदार्थी) लाडोर, मोराची मादी २ (बायकी) एक शिबी

लाडा—वि बासोटी, बास, लाडा पदा

लांडा—नि १ ज्याचें शेंपूट कापलें आहे त्रिवा नाहींसे झालें आहे असा (पशु पक्षी, सर्प, मत्स्य इ०) कापललें, तुटलेलें, आरुड (शेंपूट) २ घोटा, अप्रदीन, आरुड (हात, रेखणी, चाकू, इ०) ३ कोकें, टोक, बरचा किंवा शेवटचा भाग नसलेली (वस्तु सामान्यत) ४ अपुरा, कमी प्रमाणाचा (लावी, रुई इ०), भरपूर मापाचा नव्हे असा ' हा घोतर जोडा तुम्हास लाडा होतो माणखी चार थोडे इद असता तर टोक दिसता ' ५ (निदार्थी—मुना केलेी असने म्हणून)

मुसलमान—कोरि १५० [ल०] कारभार—उ अधिकार नसता विनाकारण मध्यस्थी आणि टपलाडवळ करणें, नसती लुडबुड, उठाटेव (निदार्थी उपयोग) ' आम्ही आपमात माझ एकमेकाच्या उरावर बसु पण शेजारचे बोधी बोडोजी आमच्या परात येउन लाडे कारभार करावयास लागले कीं तें आम्हाला खापावयाचें नाहीं ' -नि कारभारी—वि लाडा कारभार करणारा, लुडबुड्या वुचुचा—वि योग्य अलंकार नसलेला ओका, मुडा (हात, गळा इ०) ' लाडाबुच्या हात दादला करी मात ' ०भाई—पु (निदार्थी) मुसलमान लाडा अर्थ ५ पदा ०मुंडा—मोडा—नि शेंपूट त्रिवा अथ तुटलेला नसलेला लांडा पदा ०मांडा कारभार—स्त्री—लांडाकारभार—स्त्री पदा ०लट्टफा—वि खोग आणि ल्वाड, उणा, खोग, कपटी, विश्वास ठेवण्यात अपात्र (वस्तु, व्यवहार, गोष्ट इ०) (प्र) लट्कालाडा

लाडिस—न १ पराधाच एक डाव २ आगगाडीच्या रस्त्याची पाहणी करण्यासाठी वापरण्यात येणारें वाहन [इ लोरी]

लाडी करणें—कि विस्तारवाहन चालून जाणें [राह]

लांडीलवाडी, लांडीलटनी—की चढाडी, चुगली इ० लहानमोठी लवाडी, कपणूर, कपट, लवाडीचा व्यवहार ' परतु दोषानीं मिटून लाडीलवाडी केठी ' -पदा १२६ [लाडा+लवाडा]

लाडू—पु एक पक्वान, पान्याचें पीठ भाजून त्यात तूप, साखर वगैरे पदार्थ घालून स्वादिष्ट बनविलेला गोळा याचे अनेक प्रकार आहेत २ लाडवाच्या आकाराच्या गोळ्या ३ (उप) सुष्ठिमादक, घरका, घुस्की ' आज गयला शाळेंत ददा लाडू मिळाले ' ४ (ल) फायदा, लाभ [स लड्डुक, प्रा. लड्डुज, दि लड्डू] ०गडू—उ १ बरात परीं आतिथेजीं नवरानवरी ठवास नमस्कार करावयास जातात तयें गडू व लाडू ठेवलेला असतो तो २ अशा विधीसाठीं लागतात तो गडू भाड ०संडा—पु सत्र्याची एक जात हें देठाकडे निमुळतें असून खाली पसरत असतें याची लागवड आसाम-बंगालकडे करतात -उद्यममासिक पृ १९६ मार्च १९३६

लांडूर—की लाडोर पदा

लाडोर—स्त्री मोराची मादी (मोराएवडा लाव विसारा नसून लाडा असतो म्हणून नाव) इह० (निदार्थी उपयोग) मोर नाचतो म्हणून लाडोरहि नाचत, पण क्षोभत नाहीं (शिला मोरासारखा विसारा नसल्यामुळे) अचानकून योग्य नाहीं

लाड्या—पु (व) एक प्रफराचा पी, लावा पक्षी

लाडण—की गूळ करावयाच्या काढिलीस वडईचें पीठ इ०चें लुफण लावितात तें, लाडन पदा

लाडा—पु १ लाडा, लाडा (गूड इ०चा) २ अगाचा चिबटपणा, दरदलन घाम येण्यानें होणारी अवस्था (तापामुळ, उष्णतेनें, दबी, गोवर वगैरेंमुळे)

लाण—वि (व) तार, दूर इणें लाभच माणखी मागते ' लका लाण आहे ' ०नरणें—ताणें, लाववण, मजल माणणें ' जीव पेईतोवर लाण केरी ' लाणे पदा

लाण, लाणी—स्त्री १ (सेन, पीक याची) कापणी २ (जुमरी कातणी (मंडपावरील लोंकरीची) [स लवन]

लाणी—स्त्री कापण्याचें हत्यार, बोयता लाण्या—पु. (रात्र) विडा कोयता

लाणी—स्त्री १ शेण सीमा सकडा जाणण्याचे लाणी । ' -झा ८ १०० २ स्थाव, आग्रय ' तैसा इशवावचूनि काही ।

जिणें आपणीक लाणी नाहीं । ' -झा २ २४० [स लयन]

लाणें—न अवधि, प्रवट.

लापणें—न प्राप्ति, लाभ 'तेदी पागियांचें लाणें पाहिले। महिकारा लागी।'—विशु ५६७. [सं सन, प्रा लाण, हि लेवा]
 लात-थ—शी पायाच्या तळव्याने केलेला प्रहार, लाता
 'बधि तथा हरि लात-मुक्क्यातळी।'—धानन, वृहद्विषय ११७.
 [सं लता, फा लत] •मार्णें—१ लायणें हाणणें, तुहविणें
 (किं० मार्णें, वेंणें) 'लाय मारीत तेंपे पाणी काढील' (सामर्थ्य
 वान, कर्तव्यगार मागपाकून म्हणतात) २ अनावरानें त्यागणें,
 कष्टपटासमान मानणें (रोजगार, कामधदा अत्र ६०) 'प्रपच
 हरिणीस लात मारून।'—नव १५ २६ लातामुक्क्यांतें तुह
 धिणें—लाया व गुदे मारणें, अतिशय मारणें, फार अवहेलना करणें
 घसतां लाथ घ उडतां मुक्की—अशोरात्र एकसारक्या लाया
 मुक्क्या मारणें, सारखा छळ करणें लात झोपडें—(लाय
 मारीत असतां पडणारें झोपडें) अगदीं काढोमाढीच घर टाकून
 झोपडी (निर्वाही उपयोग) लातड, लातड्डा, लातरा,
 लातिरा—वि लायाळ, लात मारण्याचा स्वभाव ज्याचा असा
 (गोमदिव्यादि पणु) [लात] लात(थ)ळणें—लाया मारणें,
 लातळणें [लात] लातमुक्की—शी लाया आणि घुरपा
 (सामा) जोरातें बडवणें, मारणें [लात+मुक्की] म्ह० १ लातमुक्की
 भाकमुक्की—मुक्कळ लाया आणि गुदे व भाकरीदि मुक्की (बोरवी-
 तुपासिवांग), छळ असून शिवाय लायाचें हात २ लातमुक्की
 आणि सदासुखी—मार असला म्हणजेच नीट असणारा लात-
 ळणें—कि १ लाया मारणें, लायाळणें (अल्लणें निवा स्वभावा
 मुळें, जनावरांन) २ (ख) तिरस्कारपूर्वक निडकारणें, नाकारणें
 लाताखाऊ—वि मेहेमी लाया खणारा, लनखोर पडा लाताड-
 ळी—शीन लाय (किं० मारणें, वेंणें) लाताड—वि लातड पडा
 लाता(था)ळ, लाता(था)ळें—१ दुहाण्य, लायाचा
 मुळाळ (अनेक पोहे, गाढव यांच्या), जोराचा स्तप्रहार 'बोप
 धरिला ताळें वळमुजपरि कपिते करि लाताळे।'—मोडण ५०
 २ गोंधळ, रडघडीचें व हमरीतुमरीचें माडण, वडाक्याचा पाद
 विवाद व गोंधळ, वजनजुरी [लात] लाताळ लाताळ्या,
 लायाड—ळ—वि लायरा, लाया मारणारा 'तयावि बहुलायळी
 मग मदड मी हा किती।'—केदा ५४ लाताळणी—शी लाया
 मारणें लाता(था)ळणें—कि लातळणें, लाय मारणें [लात]
 लाथरा, लाथेरा—वि लातडा पडा
 लातर—शी (कों) माशाची एव जात या मासाना
 भास्कोवर—मोहेंवरमध्यें पडवतात
 लातिथी—शी (क) पाला टेंचून टेंचून करला जोवा,
 गोळी 'लातिरी कर' 'लातिरी जलमेवर बाध'
 लाती—शी एक प्रकारची वडी ताडव्याच्या पिठात तिज
 विजेच्या तुरी निवा वाटाणे घालून त्याची वडी बांधून शिजवि
 तात ती पदार्थ

लाती—शी लागी पदा
 लाद—शी (पु) अगवर उठनेग सहान तीवडा वयग
 पोड
 लादणी—शी (व) धान्य किंवा कांदी वस्तु सळण्याविषया-
 करितां भिंतीत किंवा जमिनीत केलेली ग्योलीसारखी जागा २भारा,
 वजन, ओझ ३ मुरजाच्या वाटेतील वायुम किंवा किड्याच्या
 भिंतीव, पराच्या पडवीप्रमाण, सुटाच्या सोईकरिता तयार केलेली
 जागा, मात्र या आगेवर पडवीप्रमाणें टाकण्याची छावणी नमुन विंग,
 रोडे, वगैरेची वमान असते 'इतक्यात एक गोळा लादणी
 पोडा आत माला'—महाराष्ट्र होळकरचरित्र ५५ ४ सटाला
 बळकटी देण्याकरिता बांधलेली उतरती भिन ५ (पोडे, उडड ६० वर
 कडाळा, सल्ला, कांदी ओंसें) लादण्याची क्रिया ६ तत्रपर
 [लादण] लादणें—अकि १ (बेल, गाढी, होडी, इ०वर) सामात,
 ओंसें, माणसं इ० पडविणें, ठेवणें २ कोणेद्याच्या इकडेतिडक
 त्याला (कांदी वाम) इतरांस लावणें, त्याच्यावर कांदी जबाब
 दारी टाकण, दांप, इत्यद्वय आरोपित करणें ३ एकावर एक रक्कणें,
 वरजड ओंसें घालणें ३ (विंग, जुना, रग, मिलाबा इ० वा
 घर) भिन, जोतें इ० चापताना वर लावणें, बडविणें [दे प्रा
 लद, गु लादु हिं लादना, मे जि लदव]
 लादनी—शी १ (व ना) तळघर लादणी पदा २
 लाय पदा
 लादा—पु १ पुण्याच्या कपड्यांचा जोडा, दांग २ बीजा,
 ओंसें, मारा, लागत त्यांशां अतिशय जास्त प्रमाणात असणारा
 कोणतादि पदार्थ (भान मूळ, इ०) ३ (क) गुता, लगदा,
 एकमेकात मिसळलेला जुडगा (पेंस, कपडा, वागद इ० या) ४
 प्रती गुतागुन, एकत्रित झालेली दिवति लादावर्दीचें काम-
 व (लादलेलें असल्यामुळे) अन्यवस्थित, कमें तरी केलेलें काम
 लादा—पु १ (वालालेलें पीठ, मळलेला चिखल, जुना
 इ० काचा भित इ० कावर मारण्याजोगा) गोळा, (सामा) चांगला
 भिजवून मळलेला गोळा २ पाण्याचे बाध तयार करण्यासाठीं
 पळीवानें खणून काढलेला मतीचे खोस गोळे ३ (पीठ, भात,
 मूळ, इ० काचे) पातळ स्वरूप, लिंबलिनीत अवस्था ४ पाण
 वड चिखत 'लादा लाग वातर। ठाई ठाई'—दा ११ ६ ६
 लादो—शी १ पडीत दगड (जसपरी, लादनी इ०कांचे
 उपयोगी), बीप 'चार हात नळाला दहा हात लादा असल्या
 म्हणज भाऊजद्वय जाईत' २कराती (सदावाद तांदूर इ०कडीत)
 ३ (सामा) चौकोना वडी, चिरा, चौकोनी घडण
 लाघण—शी लाघ पदा.
 लाघणें—अकि १ लायणें, मिळण, प्राप्त होणें —एषा २
 २४८ —तुषा ४५२ २ लायणें, मिळलेली वस्तु आपल्या मुखाची

होणें, आपल्या जवळ ठिवणें (निपेधार्थी प्रयोग) ' ही वस्तु
असेर दाला लापली माहोंच '—सकि मिळविणें, संपादनं,
जोडणें ' ऐसा पुन लापसी । '—मुआदि १६ ७५ [स लप्—
लपन; प्रा लड]

लान—पु व्यभिचार कृत्याचा आरोप ठेवल्यास मागता
येईल असा घटस्फोट—पक्षा ७५ [स लान्तोडणें]

लानगो—पु (मि) राजगा ' लानगो लानगो आलेरे । '

लानी—छी लागी पडा

लाप—छी (वे) मृगारभी उपवणारें कुरणातील भवत

लापट्ट—वि लपट पडा [स]

ला(ला)पट्ट—वि १ लपटटीत, ढिलें, घट न बसणारें,
साधे खिळखिले झालेलें (कुडव, गाढा, पेटी इ०) २ दिवजल्या-
मुळें सईल झालेला (कुडुपाचा काढा, पेटीचें झाकण, खुटी, मळसुन
इ०) ३ निरिज, कोडगा, लोचट [१ प्व लप !]

लापण—वि जीत रती व चिकणमाती याचें प्रमाण सारखें
अडलें अशी (जमीन)—छीवि १९

लापणिका, लापणिका, लाफणिका, लापनिका-
लापटणिका—छी. १ लावलयक, फगळवाणी इकीगत, चडाट.
२ लमाडीची मसळत, कपट, लपडाव ' प्रपच वाटे लटिका। माया
वाटे लापणिका । '—दा १ ९ १६ ३ निवेचन, स्पटीकरण.
लापनिका पडा ' कया अन्वय लापणिका : नामयोप करता
लिका '—दा ४ २ ४५ ४ कुभाड, योताड—वि मिध्या, खोटे
' सदा सवैवाळ लटिका। भोले माईकलापणिका । '—दा ५ ३ ६०
[स लापनिका]

लापणी—छी भाषण [स लापन]

लापणीक—छी १ (महातु) निवेचन, स्पटीकरण २ लया
डीची मसळत, कपट ' हें तो तुज कळों येतसे अतरी । लापणीक
वरी हाच भाव । '—तुगा १४२ लापणिका पडा

लापन—न १ लावणें बंद करणें २ रोवणें, स्थापणें, गच्च
बसविणें ३ अर्थबोध हाईल अशा प्रकारें जुळणी करणें, अन्वय
लावणें, योग्य क्रम ठेवणें (कविता, कूट दिशेच इ०चा) व्यक्तस्थित
रचना, योजना बहुधा समासात उपयोग, जसें-श्लोकलापन प्रथ
लापन [स] लापनिका—छी १ अन्वय (कवितेंतील श्लोकांचा)
सवध, अर्थ लागेल अशी रचना, (श्लोक, वाक्य कूट इ०चा) अर्थ
लावणें २ वाक्य, श्लोक इ० चा अर्थ समजून सांगण्याची विशिष्ट
घाटणी, श्रेणी, सरणी, स्पटीकरण निवा उपवाद करण्याची रीत,
पद्धत ' अर्थ तर पक्व पण त्या टीकाकाराची लापनिका निराळी,
याची निराळी ' ३ वादविवादाची, लेखनाची, समापणाची पद्धत,
शैली, रीत, वक्तृत्वाची व निवयाची पद्धत, रीत ४ शब्दवाहित्य
' तुल०—पमा १० ४१८ पडा [स]

लापशी लाफशी—छी १ दूध, ताक, नारळाचा रस इ०
काम शिगाटे, रताळां, तांदूळ वगैरेंचें पीठ, तवकील वगैरे लावून,
बदवून करतात त पेच, लावशी, खोर २ सावुदाणा पाण्यात घुळून
तुपाच्या फोडणीत मिरव्याचे तुकडे टाकून फोडणीस टाकल्यावर
त्यात ताव ओवून मीठ घालून करतात तो प्रकार ३ साधु
दाण्याची वगैरे खोर—गृहि ४७१. [वे प्रा लपसिया, हिं.
लपती]

लांपळ, लांफळ—वि लापट, लपटटीत, ढिलें

लाफ—पु दिवा ' लाफत तेल घालावयाची त्याची पाळी
आहे ना ? '—खेडयातील स्वभावचित्रें [६ लेंप]

लाफा—छी. कळीला बळकनीसारें खिळे इ० नी टोकलेली
परी

लाफा—छी भव १ अतिशयोक्ति, विस्तार, तिसटमीठ,
लावून, वाढवून, फुगवून सांगणें २ बढाया, वाता, गप्पा, बडबड
(कि० मारणें, खोंबणें, लावणें) [स लपू, बडबड करणें]

लाफ्या—वि वाताड्या, गप्पीदास '

लाफाळ—वि लुप्य, अपीन, लपट. (वाईट अर्थानें उपयोग)

लांब—वि १ दीर्घ, आखड नव्हे असा २ (स्थल किंवा काल
या बाबतीत) दूर, अंतरावरील ' अजून दिवाळी लाव आहे ' ३
विस्तारयुक्त, पावडाळिक ' म्हणाल बोलणें का वेंलें लाव । '

—दावि ३००. —किवि दूर, अंतरावर कधी कधी लंबा वा अर्धी
उपयोग लंबा पडा [स लप] लांब गोष्टी सांगणें—
१ पूर्वीची विपदकथा विसरून उद्दामपणाच्या, शेखीच्या गोष्टी
सांगणें २ गप्पा, वाता मारणें ० यत्सर्ण—(धायकी) विगळशी
असणें सामाशब्द—० कान्था—वि गाढव ' माणसाचे कान
लहान असता ते लावकान्थाप्रमाणें का पाणतात ?—नपुड ९.

० लाय, लांयचे लाय—वि १ फार लाव, दूर असलेलें २—किवि.
दूरच दूर लांचट—वि (विवक्षिताहून) किंचित अधिक जो लाव

तो ' माझ्या धोतरपेक्षा हें धोतर लायट आहे ' २ लाव घाट्याचा,
आकाराचा ० टांग्या—नि लाव तपड्याचा, पायाचा, दागळ्या,
लवाड्या ० रुदू—वि प्रसस्त लाडी रुदी असलेला ० लचक—वि
१ चांगली लायी रुदी, उंची असलेला २ प्रसस्त उचनिच, (सप्र
माण, पाहिजे तितका) लाव, अवाढव्य ३ (ल) दीर्घसूत्री, कंटाळ
वाणें (भाषण, गोष्ट) ० लेखा—पु भारी लावण, विस्तार,
उमोच पावलाळ, वाद चर्चा इ० (निंदार्थी उपयोग) ' या गोष्टीला
होण्यास काही लांबेल्हा नको आता करून घेतां ' ० सर—वि.
लायट, अधिक लाव ० हस्त—वि (हि) विस्तीर्ण लांबडा-
पु साप, ' घरात रुढी लावडा निघाला होता '—वि. लावडा,
लावट ० करणें—कि पुजळ चोपणें, टोकणें, लाव करणें ' दिवा-
जीनं अफसुखावाला लावडा केला '

.. लांघण—ग्री. १ यरेष मोठें अंतर; दूरपणा. 'किंवा दिवसो खरा पण हो वाय लांग घोडी आहे.' २ सावकाशी; दिरंगाई: दूर टाकण्याचा प्रसार. 'त्याच महिन्यांत लग्न करून घ्या. उगीच लांघण लावू नका.' ३ (तुलनेनें पाहतां) जास्त लांबी, अंतर. 'पायवाटेपेक्षा गाडीवाटेकडून लांग आहे.' ४ विस्तार; पावसाळ (भाषणादि व्यवहाराचा). 'काय तें हेसील सांगा, उगीच लांघण लावू नका, उशीर होतो.' [सं. लेखन] लांघणीवर घालणें—टाकणें—लोठणें—दूर सुद्धीवर टाकणें, उगीत करण्यासाठी टेंगणें. लांघणीवर पडणें—दूर सुद्धीवर जाणें; पुढे टाकणें जाणें. लांघणें—भक्ति. १ लांब होणें; वाढणें (स्थळ किंवा काल या भावार्थात). २ (लांबी, विस्तार, व अर्थ या भावार्थात). वाढणें (वस्तु, व्यवहार, गोष्ट इ०). 'काम एकदोन दिवसांत झालें असतें पण घुमेदार गेले, सातां चार महिने संपलें.' प्रमाणवाढेर वाढणें. 'प्रमत्त: दहा हजारत पर बांधवें असा घेत घरून मारंम केला मग जें लांबलें तें पंचवीस हजारत पर गेलें.' ३ गर पातल्यानें प्रमाण वाढणें; अधिक होणें (ताक, दूध इ०मध्ये पाणी वगैरे घालण्यानें); विस्तार होणें. ४ (बायली, गुमगोष्ट, मसलत इ०) अनैकात विदित होणें; जाहीर होणें. ५ (भाषण, प्रेष इ०) बंडाळा येण्यानें अधिक मोठें, पावसाळीक होणें [सं. लेखन] लांघना—वि किंवि १ लौकिक न करता इच्छा इच्छा केलेल्या, करून न घेतिल्या (किं० घरणें). 'दोन गृहस्थ येणार आहेत, कया जरावी लांबती धरा.' २ लावलेला; घराच दूर गेलेल्या, (आकाशान वराच वर आलेला). 'लावतिजे छुटि में. केवि साजिजे सु !'—सिद्ध ४७० लांचरा—वि लावट 'मोठाले पुत्र इंदुवक नयन कर्णावपी लावरे.'—बसं० लांचविणें—कि. १ लांब वरणें (स्थळ, काल या भावार्थात). २ (सामा) लांबींदी बाडविणें. ३ पुढे टाकणें; खेचणें, ओढणें ४ (मालवाकडून) काढून नेणें, पडविणें, लावणें [लावणें प्रयोजक] लांघणालांबव—स्त्री. १ चाईनें, कसे तरी दूर नेणें, पाहणें (चोरादीच्या मीतीनें द्रव्य, वस्तु इ०) २ छुडावणें, पळवापळव. लांघसून—किवि. (कों.) लावून.—लोक २ ४७ लांबी—स्त्री. १ लांबाई, दीर्घता. २ लांब वाढू. ३ अंतर, अवधि, मचली जागा किंवा वेळ; दूरता ४ एका टोकापासून दुसऱ्या टोकापर्यंतचा विस्तार, त्याचें माप. ५ (गो.) उशीर, दीर्घमाल 'रुपये पाठविण्यास लांबी जाहल्या-बद्दल राग धरूं नये.' लांबीवर पडणें—लावणीवर पडणें; क्लिप्त असणें. लांघून—वि. दुकून; अंतरावरून. लांबोळा, लांबुळा, लांबुळा—वि बाटोळा, चुपछेण इ० जे आकार त्यामध्ये लांबी म्हणून जें प्रमाण तत्प्रधान जो आकार तो; लावट; दीर्घ वर्तुळाकार; अंबाकृति. 'तोफेच्या गोळापासराखा बाटोळा गोळा बसं नको; वरंघटपासराखा लांबोळा गोळा कर.' लांघणविद्या—पु. लामणविद्या पद्दा. 'वेविला लांघणविद्या'—भवा २८

लांघणी—ग्री. (ह्रस्वाद्) मोठी चंचली. लांघणें—ग्री. १ (कों.) विद्वितीतील पाणी क्षीरीने बाहेर काढण्याचें साधन (वादरी, पोहारा इ०). २ लांघणविद्याची सांखळी ३ (वे) पडदांडी यु. लांघर—वि. १ मध्ये तोंड घालणारा; लुगता; (प्र.) लाहवर. २ (गामा.) लुडगुड्या; बोंबडा. [हि. लहवर=लोपट] लावरी—स्त्री. (वे) टप्पा. लावरी—ग्री. लावरी पद्दा. लांघा—पु. संतातील भात कापतेमयी गळलेले विशा एवढी पडलेले जे भातगोटे त्यांच्यापासून उगवलेले रोप. 'लावा उगरे आगरी। विमत्रधियेषा।'—हा ६ ४४४. २ विन भात्र. देवदा संतात भाताचें टाकलें घी. (किं० टाकणें). लांघा—पु. बाग; दोप 'मैली लांघा लामला पातकाचा।'—सिर्ग ८.१८४. लावाड—वि (रामदासी वाडूनच) लावाड. 'बांधळ लावाड ऐसं। जना कळों आले।'—दा १९.३.२२;—दा २.३.९. लावाडवाणार—वि. लवाड. 'किती येक लावाड लावाडवाणे।'—रामदासी २.१७९. लांबी—स्त्री, लुडण; एक प्रकारचा चिकण जिखव. ही पुजा किंवा सपेता आणि जवसाचें तेल एकत्र करून तयार करतात. कावेची तावरीने पड बसविण्यासाठी किंवा गळवें भावीं दुसस्त करण्यासाठी ही वस्तुतात. लांबीझोयी—स्त्री. (प्र.) लोंबीओवी पद्दा. लावूद—वि स्वल्प. —आभ्य ८.८७. —किवि, अक्षयमेव; सर्वथा. [फा.] लांबोडा—वि. लुगता; लांघर पद्दा. 'पायकांत पुष्ट लांबोडा भाजून खातो कोंबडा.' लांबोरा—वि. लोचट; केटाळा येईपर्यंत पाठीमागे लावणारा (भीड मागण्यासाठी, द्रव्य गोळा करणें इ० साठीं). लाम—पु. १ फायदा; प्राप्ति. 'तुज लाम काय सांत...'—मोविराट १.१८९. २ धान्य वगैरे सोजताना चरकत यावी म्हणून एक अशी अर्थीन वापरतात. मंतर दोन, तीन असें म्हणून माप टाकतात, चरकत पद्दा. ३ (डु) बोंबडावर दिलेला जास्त माल (भारक वगैरे). (मेटीचा) ंदेणें—मेटणें; भेट घेणें (आदर दर्शविण्यासाठी योजणात) लामा येणें—१ लामणें. २ अनुमनास येणें, समजणें. 'ज'ही वैसेति हे लामा। जायेचि ना।'—हा १५ ५४२ सामाकड—० काळ—पु. फायद्याचा, प्राप्तीचा काळ, वेळ, हुंगाम; उत्कर्षकाळ. 'जिवाची जडविलेल्या जीवासाठी

नावाची अशी एक व्यक्ति होती म्हणतात ० भडक, ० लाल भडक-वि अतिशय ताजडा, अत्यंत गरम ताजडा, भडक ताजड्या रंगाचा ० चट-वि १ लालसर, तावडसर २ अतिशय, भडक ताजडा (लाल+चट) लालट-वि लालसर 'पूर्व दिशाही लालट साली अश्वमेध होऊनी।' -रत्न ४३ लालटपणा-उ किंचित लालपणा 'नंतर लालटपणा आला' -वज्राघात ४९. लाली-स्त्री रक्ता; तावडेपणा [का]

लालच, लालचखोर-उ लालच, लालचखोर पदा. लालचणें, लालचावणें-अकि १ लोभाविष्ट होणे २ सव कणें, आमिष लागणें लालचार्ह-स्त्री लालूच, लालची पदा लालची-स्त्री १ लालसा, लोभाविष्टता, इच्छा, लोभ, काम २ लालूच लाच (किं० दाखविणें)-वि लोभी, लालूचखोर [स लालसा]

लालझगडा-डे-उ म प्रीतिकट्ट लाडवगडा पदा लालचेल-वि १ लोभी; अमिलायी २ जास्त लालचाव-लेला, लोभाकुल [लालच]

लालटिंग-टैन, लालटेम-उ (व हिं) शतद्वीड 'लालटिंग हातात घेऊन जा' [इ लॅटेंट]

लालडी-स्त्री हलक्या जातीचा लाल, एक रत्न, माण काचा तुड्डा (नथेंत पाळ्यात) 'साधा-वृष्णाठ आम्ही लालडी त्या।' -रासक्रीडा २

लालणें-कि लालन करणें, सगोपन करणें, लाड करणें, सभाळणें पाहुनि घेवनि सेडनि लाहुनि पवनसहस्रदिवध निवृत्ता।'-निमारासायण ४३० [स लालन]

लालन-न १ पुन ६० कास भागितलेला पक्षी धावा, धर्तरील तसें वरु पावें, त्याजवर माया करावी, सुवर्णाग्निादि करावें इत्यादिकरून त्याच मन सतुष्ट करणाचा जो व्यापार पें, लाड, लुगामत 'हुर्मन्रेवपसतीस्ताव यती वी पुनरी लालनं।' -चामन, स्पुट श्लोक १५ (मनतीत १३४) २ सगोपन, पाळण -शा १०३ [स] ० पालन-न १ लालन, लाड, लाल्याचें आधिक्यदर्शकरूप २ साभाळ, सगोपन, पालनपोषण

लालमी-उ (डु) एका माशाचें नाव

लालस-उ १ औत्सुक्य, उत्पत्ता २ मोड, लडिवाळपणा 'एके जनगीला विलासे। एके पालनशीले रासि।' -शा ११ १३० -वि तत्पर, उत्पुष्ट 'दासी तुझी परम लालस वाट पाह।'-सारह ५ १०३ [स] लालसा-स्त्री अतिशय आवड, अवर इच्छा अभिगाप, आकांक्षा 'तयाही हा ऐसा। लोभें वेतवों जरी लालसा।' -शा १८ ३९२ [स]

लालाभाईचा सुरमा, लालाभाईसुरमा-उ १ प्रत्ये कांला प्रत्येक गोष्टीची चेत, चेतनेच, मुखलक्षता; वस्तुचक्षु अर्थ

२ रगविलासाची झोड, वेमुमार घेन, मौज [लालाभाई=एका वेगवेगळ्या नांव+सुरमा] म्ह० लालाभाईचा सुरमा आणि चेतजी सडक

लालामेह-उ ततुमय लळितारम्यी लक्ष्मी, एक प्रचारचा परमा [स]

लालित-वि १ लाडका, आवडता २ ज्याचें लालन केले गेले तो [स लालन] विलास करणे लाड करणें]

लालित्य-न आतील प्रेमविकारासुद्धें वायकाच्या ठिकाणी उत्पन्न होणारी विषय कृति-आळसानें भग टाकणें, कोमल दृष्टीनें पाहणें, नाजूक विचारणे चोतक असे इतर हावभाव करणें २ सौंदर्य, छान्ना, मोहकता ललितपणा 'प्रत्येक धर्मात ललित्य उत्पन्न करण्याची त्या त्या धर्माची विशिष्ट तत्वे असतात' ३ काव्य, प्रपञ्च, भाषण ई० त अर्थ-पदरचनाकृत सौंदर्य लला-अर्थ-ललित्य, वाक्यललित्य, रसललित्य, शब्द अथवा स्वर लाप्रिय [स]

लालुचणें-अकि लालसा धरणें, लालूच बाणणें, इच्छा होणें, आकांक्षा धरणें लालूचणें पदा [लालूच]

लालुच्य-न भासकि [स लालुच्य]

लालूच-स्त्री १ लोभ, हाव २ आमिष, मयाचें बोट (किं० दाखवणें, लावणें) [स लालसा, हिं लालच] ० धोरे-वि लोभी, लाचची

लालें-न ओटवधन, सुकेपणा [पा लाल]

लालहात-वि (मरानु) रमणीय, सुंदर '। जंव ताव-ग्याचा पदिभर। लंब लालहात दिस।' -ज्ञाप ७९० 'तो वाळाकत बाळु। लालहातु दिसे।' -विष्णु १०४ [स ललित]

लाच-अ साहित्य, खाजमा (अमा किंवा) लक्ष्मर शाब्दला जोडून येतो 'लाच-लक्ष्मर पौजेचा याट।' -दोषो १८.

लाच-उ विद्याण [अर लीळा]

लाच-उ एक पक्षी, लावा [स]

लाच-स्त्री १ एक राक्षसी, लाल अलीण, दडक, दडकी, विद्याच (हलक्या जातीत हिची उपासना आहे) -ज्ञा ५ १४० 'कपाटें उघडी नरनायका। लाच पाटी लागली' -सुदरिध्याक्ष्यान (नवनीत पृ २०८) २ (ल) ओंगळ, हुष्ट, घातकी स्त्री 'तशा काच लाचा उचित करणी त दुपणदा।' -मंराचा ६९ ३ कडाण कोपित स्त्री

लावक-उ एकपक्षी, लावा हा पक्षी फार छीलपट असतो 'बधुति बघु पाह माराया लावकासि लावकसा।' -मोमीय ३५० [स]

लावक-न १ मोडण तया २ कुपण, लावालची 'काई लावकेंचो केवतें।' -विष्णु ११९ [लावणें]

लावगन—स्त्री लावगन, लावग 'लावग'सहित पुगी फल निःशुष्मि । '—दा ११८१ वा वष पाउरुय तावप

लावण, लावणिक—रि खाट खाटे, दागुच [स] लावणी—स्त्री. १ एक प्रकारची कविता, गण, वीज ही ग्रास गृहाराष्ट्रीय आढ हीत दृगार, वरागवर्षय नियय एभीन पद तात लावणी वटुना पडावी, काकी वरि रानात माईसे ही ऐई येते [लावणी] व्याज-वि १ लावण्या म्हणणारा २ (ल) तमातशीर लावणी—स्त्री १ लावणीहीच व पेशणीच काम, लावण्याचा व्यापार (रोपे, बाळपा ६० जमिनीत) ' सुख्यावरी चिराल जाहला आतां वरु लावणी । सपू काम गीत गाऊनी । ' २ जमीन पिझयोरय करणे, पडीत वरणे ३ गलना, तळ्या ' या निरुपणाचेनि नाव । अध्यायपद सोळावे । लावणी पाहतां जाणाव । मागिला वरी । '—ना १६ ६३ ४ स्थापना माझणी ' पेमी देतां वळणी । अनुगण रोपाची लावणी । '—रिपु ६८१ ५ (गा) रतीव ' द्याची लावणी दुसरीकड लावुच जाय ' (दुधाचा रतेव दुसरीकडे लावला पाहिजे) ६ जडशुग दृगार, आरास ' अवधी जडिताची लावणी । '—तेणे १५ [स लावन]

(वास) ० लावणे—कि १ तुलना करणे ' इतगागव हाणि मलया निल । लावणी लाविता मोल तुट । '—भवि २ २४ २ व्यवहारी उपयोग करणे ' वतलावणी दिवडी । व्रजना लावणी लावी '—दा २ १० ३६ स मातावद-० अष्टपणी—स्त्री (व्याप कार्या) पेशणीमळणी, अवध त अखरपरीतचे सवे दानकाम ० उगवणी—स्त्री दंतपणी, तारा वटुली ६० ० कमज्यास्ती टिपण—न लावणीसवधाचे कच्चे टिपण विटित काळातोल पडोत—वहेत जमीनीचा दिशेव ० जुंपणी—१ नागरणी, जुपणी ६०, लावणीची कामे सवे मिळून किंवा निरमिती ० ' आमची लावणीजुपणी आपली—उरकली—सपली—अगदी मुडाळी—वरी सिवली ' ' लावणीजुपणी मग काही यत नाही ' २ जडविणे, स्थापणे, जुपणे, मार्गाला लावण, साक्षाती वसविणे ० उडणी—स्त्री (व्यापकार्या) सर्व सेतकाम, कुरिर्म, लाववड ' परगणे मजदुराची लावणीदुगणी उतम प्रकारे करून '—बाडवावा १ ८४ [लावणी द्वि] ० पत्रक न लावणीखाली आणलेल्या (वहीत) जमीनीचा तफा, गावची स्वातवारी वही [लावणी+पत्रक] ० माहाणी—स्त्री (व्यापकार्या) लावकण लावणीखाली आणणे [लावण+माहणे] ० सचणी—लावणीदुपणी पडा आपल्या तातुड्याची लावणीमचणी करून सुखरूप राहण—बाडवावा १ १५७ लावणीचा—वि आपल्या आपण झालेले मळ लावणी करून केले (वृक्षादि) ' लावणीचा ऊम वाय माय प्राज्ञ वणीवा '—वमा २६

लावणे—न (शाहाची रोपाची) लाववड, स्थापना, लावणी—कि १ जोडून ठेवणे, लावून ठेवणे, उडविणे, वगविणे,

चिचविणे ' ' पत्र नाटपेड न म्हाये म्हणून त्यास तिरीट लावार्च ' २ पावविणे, धाडणे, मार्गार सोडणे ' सगळे राखले पत्रक लावले, मग मी निघून आगे ' ' वितेताकडे विमान । रागमंदे लाविले । '—मोरा १ २४८ ३ पगारपत्रक, वील वगैरे वटु करणे, तादर करण (फेडीसाठी), पत्रविणे ४ वसविणे, पली रजापाग करण, वसाहत करणे (ग व प्रदश १००ची) ५ (तुकान ६०) घालणे, उघडण ६ (जहाज धोग) नागरणे ७ कुळास (जमीन) ल गवडीसाठी दणे ८ (ल) हांडून दणे, धांदर घालविणे ' नाती वेल विवूनि गोटा । पुमा लावानि बाधिजे गाटा । ह्या करणी वी चथा । काई हवो । '—हा १ ३३३ ९ पेटविणे ' लागचे वराये दामोदर । त्यात घालावे पटुमर । कोणा नणतां मंदिर । लावावे तुडा । '—वया ५ ११ १६७ १० तोडणे, कापणे ' त्याचे जे कर्मसाडे । ते तया पे मी म्हणे । शिसाराचे राये लावणे । शिगिजे जेसे । '—ना १८ १०९ ११ माडीसे करणे ' तेव आत्मनायाचिया आधी । लाउनि विपयविषाची बाधी । '—हा १६ १८८ १२ कोळीनें माझें, हारीनें ठेवणें, जुळविणें, व्यवस्थित करणें ' गजिका लावण्यात येतात ' १३ व्यवस्थित, जागव्याजागे ठेवणे ' विमान लाविले अतराळी । सर्व शोधने वनस्पती । '—वया २९ २० १४ आरोपणे, मादीं मारणे, भली लावणे (दोष ६०) ' दुसऱ्यास दोष लावण्यास जाणा राहणार नाही '—वि ८ ११ २०८ ' दव अपंगाला पाप लावील मसा रोखसमज होता '—कोरि ४४१ १५ लावणी करणे, पेशणे ' अगोदर रोप तयार करून मागून भात लावावे १६ करणे, दणे, योजने, आणणे ६० अर्थादि वापरतात उदा० पार लावण, तजवीज लावणे, एज लावणे ६० १७ लागणे पहा [स लावन] लावून घेणे—(धायरी) वेदून घेणे (वत्र) लावून पाहणे—(एक पदाचे दुगुग्या पदार्थाची) ताहून पाहणे, परस्पराची किंमत, योग्यता ६० टरविणे लावून वोलणे—दोमणे मारणे, दुसऱ्याला थोकेतोल अशी विधाने करणे

लावण्य—न १ सौंदर्य रूप—हा १ ४ २ घोमा, दिमाख ३ खाटपणा, क्षात्रा [स] ० खाणो—स्त्री (सौंदर्याची खाण) वयकान्या वगची सुदता व मोडकपणा या गुणना उद्देशून हा शब्द योजनात (साया) सुदरी ' लावण्यासाठी । हस्तिनी वरून उतरे ते क्षत्री । अत्यंत अपरपार सौंदर्य असणाऱ्या ०६ फौला म्हणतात

लावताड लावताड—स्त्री १ अत्यंत पराकष्टेची पाई, लग्नगुय कामाची दण्यावण्याची—जाण्यावण्याची—लावतोड ' २ घाईमुळे चित्ताला वाटत ती अरुचस्वना शिवाची जेपा, मनाला त्रास निवाची—आणाची—अत करणाची लावतोड ' ३ कामामध्ये केन्ही किंवा करावी लागणारी धावपळ, पडपड, उतावळेपणा,

पार्ई ६० ४ जोराची, निवराची ओढाताण ५ अन्धंत जोराचें, कडाक्याचें ओढण [लावणें-तोडणें, रिंवा लाव (राखी)-लावा (पक्षी) यांचें तोडणें]

लावपिसा—उ एक कुर प्राणी लाव पदा 'रानगाई रान म्हेते । रानवाकटे आणि रिसे । रानदाती लावमि ।'—दाई ४ ७

लावमाज—वि लाव्याकडील कामगार, लावा पक्षी धरणारा 'तेचें भाशा कीं, रामचंद्र पायेदामी व महादजी खणणा लाववाज पायविले आहेत.'—पेद ८ २७ [लाव+माज धातु]

लावरा—उ लहान बोंबड्यासारखा एक जमती प्राणी, याचें माग खातात—बदलापूर १०४

लावळद—वि निपुत्रिक 'तो लावळद, लेझीन दिले ह्यात असता मुतवना (दत्तक) पुत्र घेता'—रा २२ १०१ [भू लावळ]

लावलजाय—वि (क) जुजवी, वात्पुरतें 'लाव लिजाव काम करून कडें वारें ?'

लावसट—की राखवी, बाकीण, जखीण, लाव पदा—वि डांगज याअर्थां योजतात लावसटणें, लावसरणें, लावारणें—कि लावसटीपावून बापा—प्रास—पीडा हाणें (फळ, दूध, इंस) नाक, ताकफळ इ० फळांसयधानें लावसणें हेंच कियापइ बहुधा योजलें जातें

लावा—उ (क) लाडो पदा एकसारसी तीच गोष्ट करणें, पोशा, तडाखा लावणें 'त्यानें शिण्यांचा लावा घेतला' [लाडो]

लावा लावा—उ एक पक्षी, लाहूर—साई २ ४७ 'गड म्हुणता प्रतिमगा बाबल कसा म्हुणोनि ओ लावा ।'—मोविराट १ १११ [स लावळ]

लावा—उ (काव्य) (घोमा येण्यापार्वी, घुलविण्यासाठी) परतें घातलेले शब्द लिखटीक, साफपुत्री, मसाला, शिलई [लावणें]

लावा—उ (क) तुकडा (मावाचा)

लावा—उ खेळ, नीला. 'लाविसि वा बोल ? हें तुझे लावे ।'—माउयोग १० ११० [लावणें]

लावारिस—वि व्याला कोणी वारस नाही असा, विन वारशी [फा ला=नाही या, अर्धी प्रत्यय+वारिस=वारस]

लावालाव लावालावी—की १ तुकड्याला तुकडा, वस्तूला वस्तु जोडणें, वाढविणें २ नीट, व्यवस्थित करणें, मांडणी ३ (क) घुलविण्यासाठी भर घालणें, लिखटीक, मसाला घालण 'लावा पदा ४ इतकील इतकील तिडके, तिडकीलें इतके जाऊन सामणें व असा रीतीन दोघाच आपआपसात साडण लावणें, जुगली, चडाडी, कणात 'त्याची माशा असे म्हातारी । तिनें

लावलावी फेरी उतारी ।'—कवा ४.६ १५५ [लावणें द्वि]

लाविरा—वि लावागवी करणारा

लांढ लांढा, लांढारणें—अव लावा लावारणें ६० पदा.

लांढार—की बोंडक, बोंडगी (एक वर्षाचें आतील बघावी).

लाडोर

लासा—वि १ लस (दाग) दिल्यासारखें चिन्ह जय आघादि फशवर असतें तो २ लासाचें चिन्हांनें युक्त करा (मनुष्यादि) दागेला [लस] लास—न काळा दाग [लस] लास—उ १ वायुविकृति किंवा अन्य रोग इ० व्या निसर्गाचें त्वचा तापलेल्या लोखंडानें भाजणें दागणी (कि० दणें, घणें) 'अज्ञानांचे लास । जय लागलेंचि न दीसे ।'—माए ५०९ २ अशी त्वचा भाजून पडलेला दाग रिंवा वण ३ जन्मा पावून माणवाच्या तोंड इ०वर जो तावडा काळा, विवळा इ० रंगाचा दाग असतो तो, तीळ, वाग ४ आंवा इ० फळ अशात सडवयाचा जो दाग सालीवर उत्पन्न होतो तो—न अभाबरील बेंमाळ तीळ (मागील जन्माची राण समजतात) [स लाडू, लाउन] लासणी—की १ तापलेल्या लोखंडानें दिलेली दागणी (कि० दाग) २ (विणकाम) गाई कोळसा इ०नीं विणा वयाच्या वयाच्या ताप्यावर केलेली राण, लासन [लास] लासणें—उकि १ विस्तवात भाजून लाल केलेल्या लोखंडावर दाग घणें, भाजणें २ कोणत्याही कारणासाठी (त्वचा दिवा घुंभांग) भाजून, दागून राग वरणें ३ पाजणीनर (ताप्याला) सारें लावणें, घुणा वरणें ४ भाजणें, जाळणें 'मूर्खा, दीपा पता हवनवि जडि म्हुण 'हें खरें फूल लावी ।'—मोडण ५६ १९—दा ३ ७ २५—दा १० १० ६१—अकि १ जळणें 'कपडा लामल । जरा इतरी चड कर ' २ विपडणें, दागळणें (फळ इ०). लासरू—उ १ लासळ तीळ, दाग, लास लास—न १ दाग, वण लास पदा 'परी सुवदय वसो । त्रिविरणणाचें लास । अदे जें ठळिलें अणें । तें बोजळ सु ।'—शा १७ ७३ २ (विणकाम) लास, लासणी पदा (कि० लावणें)

लास—उ (नाविक) बल्लाचें टोक जमीन इ०वर टेंकून होटी मागें वळणें (कि० धरणें काणें)

लास—की (हिं यु) कलेवर 'तों एका ल्हान मुलाची लास तेंचें झालून ठेविलेले तिला दिसली'—मौज २६ १०.

[फा हिं लास]

लास—उ (बामारी) जोड्यात आकार येण्यासाठीं बालवेयाचा आकडी टोकळा, पायाचा टाकला, कटूत 'किती नवराची लस घेऊ ?'

लास—की १ एक राखी, लाव पदा २ लाडगी, वडी, बोवडी

लास—छी (कों) एर प्रकारची माती रंग आणि मेष मिसळून करतात

लांस घालप—कि (गो) लिंदाच घोलणे

लांसन—न कापड मिनी विणले जेले हे मोजण्यासाठी त्याच दोन हातावर खुणा करतात त्या प्रत्येकी लासणी पदा ० फाटी—छी सगण (कापडी वस्त्र) मोजण्याचे व खुणा करण्याचे साधन

लांसरू—न लास, राक्षसी (तुळसेने छीस योजतात) लास पदा

लांसरू, लासरू—न १ नेत्ररोग नासर पदा 'डोळे लास भवून एकाळ लासरू असल्यामुळे त्याचून पाणी गळत होते' -सुर्यादय ८८ लासु—प (महासु) २ चामसीज नासरू एक डोळ्याचा रोग 'तुडिये माया शक्तीचा डोळे लासु लागला ब्रह्मादिका' -भाए ५३५

लासा—त्रि (सामा) लासा पदा

लासी—छी १ डाकीण, राक्षसी, लास 'पाठी लासलीसे लासी । इच्छा जित जैसी संकी ।' -तुगा १११५ २ माझरी -हा १३ २५१ 'अथवा लावीचे दात अति तीक्ष्ण । वेरा दिसती परि विलिया मुख ।' -स्वादि १२ ३ ५६ -तुगा ३ कोन्दी 'तबतब बाबाति डडी । रसना लासि ।' -भाए १९७

लास्य—न एक नृत्य, छुडमार व झुगारसंपादक नाच -हा १७८ 'लास्य आणि ताडव । दोन्ही नृत्याचे भाव । लास्यकन्या माघव । दावीतसे तथवा ।' -ह ५ ५६ [स]

लाह—प छद्म, नाद लाहो पदा 'तुणें निदसुरणाचेनि लाहें । कर्माकर्माचें पमरी पाये । हिताहित कोण पाहे । देहमोहें मोहितु ।' -एभा १० ३१६ [स लाभ, प्रा लाह]

लाहकी—छी (अव लाहक्या) १ उकळी, अतिशय उष्णतेमुळे खालसर, घालमेल होणें, कडाकडा होणें (कि० मारणें, देणें, टाकणें) २ अगाचा दाह, तळखी होण, राग किंवा वास होणें 'अगाची व शरीराची लाहकी झाली' ३ लाहो, एक सारखा ध्यास, इष्ट धरणें (लहान मुलांनं), जीव काढणें (कि० देणें, टाकणें, घर प्रत्यय लावून) ४ उत्कृष्ट इच्छा ५ (माण) तरा, घाई (कार्यसिद्धीची) 'बसा हो । काय लाहकी आहे, जाल आता !' [लहा, लाही] लाहकर्णे—त्रि (व) धापा टाकणें, तगमग करणें (उन्हांनं)

लाहंगड, लाहचट, लाहचड, लाहचर, लाहन, लाहनलुरी, लाहनगा लाहचर लाहांगड, लाहाचट, लाहाचड लाहाचर लाहान, लाह(न)लुरी लाहा लाहा—रहांगड रहाचर इ० पदा (लाहा नें आरम्भ होणारें रूप अयोग्य, अमान्य आह)

शब्द. ६. ३९

लाहडा—प तगमग, अतिशय जोर; भर ताप, देवी, गोवर, खरून ह्या शब्दाना जोडून येतो जणें-तापाचा-देवीचा-गोव-साचा-सरजेचा-काजण्याचा-लाहडा 'तापानें-दवीनं-खरजेनं-काजण्यानं-उन्हांनं लाहडा' [लाह]

लाहडा—प १ लग्न, राडा, गोळा (गूळ, चिखळ इ० चा) २ गुता, गुतागुत, मिसळ

लाहडा—त्रि अत्यंत लाचावलेला, मागें लागलेला, आसक, अत्यंत घोकी, नांदी; हावठ (चांगल्या आणि वाईट व्यक्तीं) [लाह]

लाहण्या—प प्राप्ति, उत्पन्न, लाभ 'इहोनि इये-अभ्यार्थी । मित्युय सुपेचि काही । आता मुहसिध्या दोही । नेहो लाहणा ।' -हा १६ ४६ -त्रि १ लाभदायक, नफा देणारा 'सुष्ट उपदेश नाही लाहणा ।' -दावि १५० २ प्राप्त होणारा, मिळणारा 'चेतुलेनि पंडुसुता । अनुभव लाहणा आविता ।' -हा १३ १०४८ ३ आवडता, स्वाधीन 'एव भाविकु दवाचा लाहणा -एभा २५ ६२० [स लाभ, प्रा लाह] लाहणी—छी प्राप्ति, लाभ 'परि समसी तारी सुदैव गति लाहणी ।' -राला १०. लाहणें—अत्रि १ प्राप्त होण, मिळणें (नफा, लाभ इवून) -हा १ ७७ 'तुजदेखत मीं जयासि लाहेन ।' -मोहणी ३४ २६ २ लाभणें लाभणें पदा 'मेलाचि मरोनि लाहे । गलाचि जावोनि लाहे । कर्मवशें ।' ३ उत्पन्न होणें, फळ मिळणें 'जैतें पेरिले लाहणें ।' -तुमुष्ट ४२ ५८ 'लाहोनि इच्छेसारिखें फळ ।' -मुमादि ३ ७२ ४ धनणें, धैर्य करणें 'परि अपराध तो जाणीक आहे । जें मी गीतायु कचटु पाहे । ते अवधारा विनवू लाहे । म्हण कनिया ।' -हा १ ६६ ५ घावट होणें, फळ मिळणें; परिणामी हातीं यणें 'सतरी जैतें तोय । साखर घालिना गुळचट होय । लवण मिळविता पाहे । क्षारत्व लाहे तत्काल ।' [स लम्; प्रा. लाह]

लाहणी—छी कापणी [स लापन] लाहणी—छी (उच्चारादोषामुळे) राहणी पदा लाहणी—छी टाणवार्डे (दिव्याची) लाहयकी—छी (ना) लाहणी; त्वरा, घाई लाहरी, लाहारी—छी लारी, जुन्या काळचे चार-पाच आणि किमतीचे एक चांदीचे नाणें सावेतीन सोड्या लाहरीचा व चार लहान लाहरीचा एक रुपया होतो 'लाहरी रजतवर्ती' -रावण २८

लाहलाहात लाहलाहत—त्रि लपलुपीत 'उडा वपरति राणें कोहिची । धर्म मोडाची दाखा पालवी । लाहलाहात मित्य नवी । वाढवीचि असे ।' -हा १५ ११४ [लाह+लाह]

लाहचा—प लाचा पक्षी 'लाहचें राव ।' -दावि २४४ [लाव]

लाह्रा—जी. अतिशय इच्छा. लाह-दो पहा. —भाए ५१४.
लाह्राजणे—कि. लाभणे, लाहणे. 'दैवयोगे ब्रह्मवामि । जरी न
लाह्राजेचि प्रवर्णी ।'—भू ३.

लाह्रा—प्र. लस; अंगवरील तीळ. 'तस म्हणजे काळिमा ।
एया लाह्रासे । जैतें अवघें आग गौर घणें परि वणु एक अन्तर्य ।'
—चक्रधर सिद्धांतपुं ३९. [लस]

लाह्रा—प्र. नादारी. 'सुंदर, कलकत्ता, गदास वगैरे मोठ्या
शहरांत लाह्रा घेण्याचा स्वतंत्र कायदा आहे. '—पहा १३४.

लाह्रांकणे—कि. (महातु.) शोक, दुःख करणे. 'जेवीं
अपत्य मातेसीं पुढे ते अंतर्ते पाहे तेवि भेके । हिंपुटी होठनी
लाह्राके । जियापरी ।'—हाप्र ९९४.

लाह्राणा—वि. १ लामदायक. लाहणा पहा. २ लाम करून
पेणारा. 'सापकडे येय लाह्राणा । जो या साधना साधूं जाणे ।'
—एमा ११.५०४ लाह्राणी—जी. प्राप्ति. लाहणी पहा. लाहणे—
न. १ प्रेम, निष्ठा. 'नवल भावापांचा महिमा । मज विद्यात्म्याचा
शाले आत्मा । ऐसे लाहणे त्या आम्हा । मज पुण्योत्तमा वस
केले ।'—एमा ११.१५५९. २ ऐक्य ३ प्राप्ति. 'जयां मोक्षाचें
लाहणे ।'—हाप्र ८९४. —कि. प्राप्त होणे. लाहणे पहा. 'लाहोनि
व्रतम धारी । न्यय विवदासकी मरी ।'—एमा २०.१९३.
लाह्राते—न. प्राप्ति; लाभ. 'जोवा नारीं कुठोय लाह्राते । ये
भिन्नभिन्न पंचमूर्ते ।'—तुगा ७१३.

लाह्राण—वि. लहान पहा. लाह्राणाळणे—कि. कमी होणे.
'लाह्राणळे पहा. 'अतसें बळे धारी । धारीप्रमाणे विचार । हळ-
पणी हदनेतर । दोन्ही लहानाळतीं ।'—दा १३ ९६; ९.९ ३४.

लाह्राणवलि—कि. गाळीव माती; वाळू. त्याची लाह्राणवी ।
मळिजे वातपीति ।'—भाए ४०१; १९३.

लाह्रापाहा—वि. (व.) तेजदार; तजेलदार. 'पिके लाह्रा-
पाहा दिवनात. ' [लक्षपख]

लाह्रावरा—वि (व) कोणतेहि काम हावरेपणानें, गड-
बरीनें करणारा. 'मारी लाह्रावरा भांदे तो मनुष्य. ' [हि लहवरा]

लाह्रासी—जी. लस; लासी; राखसी. 'लाह्रासि जिवि-
चिआ ।'—दाव ४४६.

लाह्रासे—न. काळिमा. लस, लासे पहा. 'अज्ञानाचें
'लाह्रासें जेय । लागलेचि न दिसे ।'—भाए ५८९.

लाह्रासी—जी (सुंदर) मिजास [लहरी]

लाह्रासी—जी चडणी. —बदलापूर १४८.

लाह्रा—जी. १ तांदूळ, मका, जोंधळा ६० भाजून पुलविलेला
पदार्थ, दाणा 'काळाननीं हिंदू चमू पातली लाही ।'—मोरा १.३८८.

—माध ५१५ २ तुट्टी, मोरजुद वगैरेपासून बरीलप्रमाणेंच केलेला
पदार्थ. 'टांकणसाराचा स्फटिक उण्ण केला म्हणजे त्याची लाही

होते. '—पहाव ११५. सामान्यतः अनेकवचनी (लाह्रा) उपयोग. ३
हडा. 'मोगल व मोसले यांची लाहो येऊन मौजे मजकूर दरोबस्त

सुखला'—सगा १.७. ४ अतिशय रागासुद्धें (अंगाची होणारी) तलखी;
भाग; काहीही; दाह ६० [सं. लाभा; हि. लाई; सं. लाभिना—लाई

ना—लाया—लह्रा—आम १८३२.] उडणे—कि. १ (मोळ्यांची-
जरीमरीची—शिण्यांची—पायपोसांची लाही) भराभर, सपाटपट

भडिमार, वर्षाव होणे. २ (दाण्याची, आंब्याची ६०) तडकाफडकी
विक्री होणे ० फुडणें—मोठा मारा होऊन नाश होणे. 'अद्या

पदम लाही फुडली ।'—पेगे २९४. ० भाजणें—१ (अंगाची)
बदमणें; उवणें. २ (उन्हाची) कडकडीत उज्ज असणें; उन्हाच्या

हळा येणें, लागणें. ० होऊन जाणें—संतापणें. ० लाही होणे—
रामाचें अंगाची आग होणे. 'हा अत्याचार पाहून सारखी लाही-

लाही होत होती. '—स्व १४५. ० पीठ—न. लाह्राचें पीठ (जोष-
क्याव्या) ० सांडणे—उमव. कोहले सोडून किसल्यावर त्यांत मोठ-

मसाला घालून लावट आकाराचे गोळे करून बाळवितात व तदन
उपयोगांत आणतात. —गुशि ३६९. लाह्राचा मान—रमसमा-

रमांत लाभाशेमानंतर वरपत्ताफडून वधूपत्ताकडील लाह्रा घाल
णाराना नाळ पागोटें बंधरेबा केलेला मोहर.

लाह्रा—हू—प्र. लाहो पहा. 'पुढें गुण काय विचरावे भाणखी
भेद नेत्र पति लाह्रा. '—सला ७९.

लाह्रा—वपु लावापत्ती [सं. लावक]

लाह्राहो—मि. त्वरेन, लगवणीन. 'लाह्राह लातरी ।
पुढती पंक्ती पैसावया'—दवि ३४.८४. [लहलाह्रा]

लाहो—प्र. १ छंद; नाद; हव्यात. 'राम राम स्मरा आर्षी ।
लाहो कर गड पाला मूहवरी'—तुगा ३४४२. २ अत्यंत लोभ;

हावरेपणा; अवृत्तता. (किं० पेणें). 'भुल्ला भक्तिपावें । लाहो
चेतला देहीं ।'—भजन ७५. ३ प्राप्ति; कायदा; लाभ. 'प्रपंच

साधुनि परमायांचा राहो जयनें केला । तो भलाभला ।' 'अधु नीर
पुति, दे सुख-लाहो ।'—वामन भरतभाब ६९. ४ दाहो; हट;

सारखा आकेश. 'क्षोकताही पे प्रभुनाम लाहो ।'—वामन, भरतभाब
३०. [सं. लाभ; प्रा. लाह]

लाहो—प्र. त्वरा, घाई, जलदी. 'ऐसें वरचिणीचि बला ।
सुख जाणें लापले काचा । तेथ रसस्वादिया हावा । लाहो केला ।'

—झा ७.१११.

लाहोलाळ—प्र. नेखंदी झळें. 'लवलीत लाहोलाळ ।'
—उपा ४८. [सं. लोह-नाळ ?]

लाहोटा—प्र. १ फार लोभोपणा, हावरेपणा. २ उत्कट
इच्छा, आकांक्षा. (किं० पेणें) [लाहो]

लाहोरी—वि लाहोराचा (गावण, सारू) [लाहोर]

लाहोरी—जी. एक वटांची सोडी, लाहूर पहा.

लाह्य, लाह्यलाह्य—किंवि स्त्री लहलहा पदा
लाह्यस्त्री—स्त्री (व ना) पाई त्वरा लहकी पदा
लाह्या—स्त्रीव मुनीचा एक खेळ—मखेपु ३००

लाह्यालें—किं तळमळणें, लाह्याहा करणें 'घेउनि
आणें वसगिए। आतां लाह्याति जिये।'—॥ २ [लहा]

लाळ—स्त्री १ काट्याच बारीक टोंक, दूध तूस (धान्याचें)
(कि० शिरणें, राहणें, काढणें) २ विवाह्या मागीचें टोंक

लाळ—स्त्री १ मुखरात, तोंडाला सुटणारें पाणी, खाण्याचा
पदार्थ तोंडात घालून चवण करीत असया तो पदार्थालीं उतर
ण्यासाठी व पचनास मदत होण्यासाठी मिश्रणाचा स्वाभाविक
पातळ पदार्थ २ जनावराना होणारा एक रोग याचेमुळे त्याच्या
तोंडातून लाळ किंवा पाणी गळतें व कित्येक वळा त्याच्या गुरा
तून पाणी वाहू लागून ते सद्यःस्थितीत (कि० येणें, जाणें)

[स लण] (धाम) • लुठणें—तोंडात पाणी सुणें 'परी
अमृताही उठी लाळ।'—अमृ १०२० • लाळणें—(ल) दड स्नेह
मैत्री असणें 'काय त्या दोघाची लाळ गळवी' • लाळणें—

अतोनात किंवा फाजील स्तुति करणें 'राजाच्या पदरीं लाळ
गळणारे पुष्कळ असतात' • लोठणें—१ तोंडाला पाणी सुणें,
अभिगण घरणें 'देवुनी तुजें रूप वेढावळें मूप। अतरी पोदिती

छाळा'—मध्य १४, द० १४७ २ लणलबालन करणें 'विधा
मिनांनं मेनकेवुं लाळ घोटावी?'—नादर १४७ लाळेंनं

चणे भिजवून घाणें—(आपल्याच लाळेंनं चणे भिजवून घाणें)
मिळावयाचा अगर मिळणार अशी खात्री असरेण योग्य मान

धारेर तो मिळाला नसनादि पुढें अयाप मिळेल अशा आशेवर
स्वतःचें समाधान मानून घणें, दुसऱ्याने न केला तरी स्वतःच

स्वतःचा गौरव करून घणें लाळणें—अकि १ लाळ गळणें, लाळ
पापरणें २ लाळ गळण्याच्या विकारानें दुख होणें लाळी,

लाळेर—स्त्री लहान मुलाच्या तोंडातून गळणारी लाळ घर
ण्यासाठी गळपात अडकविलेला कापडाचा अगर त्वराचा तुकडा
लाळेंनं जनावरास होणारा एक रोग लाळण्यो—३ (लें)

सारखी लाळ गळणारा मनुष्य
लाळणें, लाळण्यो—किं लाळ करणें 'गु पिता जालाही।
कुन लाळण्यो वही न बोलाविसी।'—विद्यु १०३, —झा २ ३५०

[स लळ]
लाळणें—अकि लळलळ करणें (जीम), बाहेर लोळणें,
लोबणें 'होरावी मस्तक जिह्वा लाळी।'—दा १२ ८८
जिह्वा लाळी वळा वळा। मयानक।'—दा ११०५

लाळें—न घोटय च्या सरोवरीस किंवा स्त्रोवरीस खालच्या
बाजूस एक अवयव असतो ज्यास जेवढ किंवा दवाखन बांधितात

लाळेमुळे—पुअव एक प्रकारचे मासे—प्राणिमो ८१.

लाक्षणीक—वि १ लक्षणेनं जाणवयाचा जो अर्थ तो,
लक्षणासारी २ सांकेतिक, सांकेतिक ३ वैशिष्ट्यबोधक, दिग्दर्शक, शपक 'ज्याप्रमाणें आल्फोडोलात ईसा हा समूह लाक्षणीक

असतो त्या आल्फोडोलात बाईसा हा असतो'—संपु १ ४
अलभारिक, औपचारिक ५ अप्रत्यक्ष, गौण [स] लाक्षणीक—वि.
लक्षणांनीं, गुणधर्मांच्या योगानें ओळखता येणारे [स.]

लाक्षा—स्त्री लाख [स] • जोहर—न लावेच्या परांचें
जळणें, लाद्यागुदरहन (पाडणां जाळण्यासाठीं कौरवांनीं केलेले),

'पाडव निमांते लाक्षा जोईरी।' • लाखाजोहर पदा • तेल—न
लावेपावून काढलेलें तेल (औषधोपयोगी)

लाक्षायणी—स्त्री लक्षणीचें स्थान 'लक्षणीचें जेवें मज्जना
सर्वदा। लक्षायणी सदा वास तेथें।'—व १५

लाक्षारस—३ दहाभाग लोत्र, त्याच्या दहाव्या हिस्शानें
सज्जीदार, यादी बोरीची पांढ व सोळापट पाणी घालून केलेला

बदा—योग १ १८५ [स]
लाि—(सधे १) लिहिलें, लिखित
लिई(ही)न—किंति (खा मिडी) वेळन 'हाकाल लहकी

लिईन आवळा'—भिर.
लिक—स्त्री साखळीची एक कडी, एक इयजी रेखापरिमाण,

एका साखळीचा शतांश, ७०० इच [इ लिंक=साखळीचा दुवा]
लिकचोरी—स्त्री चोरून केलेलें काम, गौप्य लिका(की)

चोरी—स्त्री चोरून घेण काम करणाची पद्धत लिकचोरी पदा
[लिक्चेंचोरी] लिहून चोरून—किंवि लपूनछपून, चोरून

मारून, गुप्तपणें, लबाडीनें, दहन [लिक्चेंचोरणें] लिक्कीट—
वि (छे) लबाड, गुप्तपणें काम करणारा, खोल वृत्तीचा, एखाद्या

कामात आपलें अग असताना नाहीं असे दाखविणारा [लिक्चें]
लिकटणें—अकि चिकटणें, चिकटून राहणें
लिकटाय—३ (वी) लपडाय [लिक्चेंटाय]

लिकट्टे, लिकट्टेमिकट्टे—लिखिलें, लिखिलेंमिखलें इ० पदा
लिकट्टण—स्त्री लपून वचण्याची जागा, दऱ्याची जागा,

दडी, आठोशाची जागा [लिक्चेंलपणें, रि] लिक्चें—अकि
लपणें, दडणें, छपणें [स छप १ हि छुका, प्रा छुका]
लिकलिकणें—अकि लळलळणें, मदप्रकाशानें चमकणें, मध्यें

दिसले) (लिखिली आणि लहली यांच्यात मिश्रणा आहे म्हणून त्याचा अर्थ समक रिवा अंशुक तज असा आहे व दुसऱ्याचा लहलहा प्रकाश, झगझगीत उजेड, दोघे दिपवून दाखणारा प्रकाश असा आहे) -रि लिखिलीत, बोरी उघडेली 'माहीवरील मळठीपैशी एक अमळ लिखिली कडून खाली पोडी' -नि ३५५ लिखिलितीत-वि समकणारा, लहलहणारा, चकचकीत मध्येच समकणारा, धावून धावून प्रवास पारा, चकल प्रकाशपुष्प अशुक प्रकाशाचा, जात आरेल्या तेजाचा

लिखणे—तकि लपविणे

लिखा—लीख (क) लिखा; उवाची अर्धी

लिखडे—न लहान आकाराचा दामिना, धारिक दामिना लिखडे—न लिखमिह, धारीकणारी दामिना (-भव) लिखरी मिखरी.

लिखणे—तकि (काव्य गुण) लिहिणे [स लिखू, हि लिखना] लिखन—१ लिहिणे, लेखन २ लिहिलेला काव्य लिखाण, लिहिलेले पुस्तक [स] लिखा—उ १ केस, दस्त ऐकन २ हिरेबाच्या, बोरीच्या (बला) 'दजमानकृपाच्या लिखाच्या व कामावडीच्या बला चिकन सरकरांनी नेल्या आहेत' -बाळकना ३ ३४ इडू एक लिखा हजार बला (बला) हे रूप बला 'बक'चे अनेकपदन आहे दमक साधण्यासाठी कथा संज्ञांग) लिखाई—की १ लिहिनावळ, लिहिणावळ साव (साचे मोल २ छदन, लिहिण ३ हस्ताक्षर, अक्षर) लेख लिखाण—न लेख लिहिणे, लेखन, हस्ताक्षर, पत्र लिखापटी—की (खा) बारवार पडणारा पत्रव्यवहाराचा घास लिखापटा—पुसा—उ १ कायनाचे, फिदाईचे, सरकारी कामाचे काव्य २ दस्तऐवज, लेख, सनद, लेखपत्र ३ (सामा) कोण ताहि लेख, लिखाण -वि सुशिक्षित [हि लिखना-पडना] लिखापटी—की लेखी व्यवहार, कागदावर लिहिले जाणे, निश्चित होणे (किं वरणे) लिखावट—की लिखाई, लेख लिहिणे, लिपी लिखित—न पत्र, चिथी, लेख (हातांनी लिहि लेख) 'लिखित पाठविले सफल वृणा बसे' -र ११३ -वि १ लिहिलेले २ काढलेले आखलेले, रचढलेले चित्रित [स] लिखिताय—उ पत्र लिहिलेला मजकूर, खाला पत्राचा, लेखाचा अर्थ—सारांश—उद्देश इ० लिखे—न लिखाण लेखन 'बसोन सारांश लिखे करी' -र -दावि २५१ [स लिखू—लिहिणे] लिखा—लीख उवाची अर्धी (एव) लीख [स लिखा, 'मा लिखा'] लिखी—की लिखा वाटण्याची लावट कणी . लिखो—की (क) उवा . लिखया—वि धारीक लहान (बोळा) [स लिखया—'सखसख']

लिग—न १ पुराणे जननेदिय, सिध २ व्याकरण लीपुष्टत्वमेद, पुगि, छीलिंग आणि नपुमकडि अशी तीन लिग व्याकरणात आहेत ३ शक्तीची विशिष्ट प्रतिमा; ईश्वर प्रतिमा, शक्ती, शिवलिग 'उद्देश बाळामि जग लयाया विश नायका लिग' -ओमीध ३ ३० ४ आराध्यदेवत 'ताव वेडुळ पिटीच लिग जो निगमपत्राचा पाग जो जिये जयाचेनि हें जग अकष्टया' -हा १०४६ ५ लिगाईत, जोड्याचा नावा पुनील प्रतिष्ठावाच शब्द उदा० सदलिग, दादलिग ६ लिगाईत लोक गडगात यापनात तो शिस्तस्वरूप वचचिहित राहा ७ खण, चिन्ह, लक्षण, स्वरूपवाचक चिन्ह 'आतां शार्तिचे जी लिग तें बरक मज संग' -हा १६ १३६ ८ (साक्य मता-प्रमाणे) प्रकृति, सृष्टीतील चिच्छक्ति ९ (ल) अष्टमज्ञा, उपाधि, ज्याच्या योगाने मनुष्य बाधला जातो-त्याची स्वतंत्रता जाते—अशी गोष्ट, अक्षय, प्राप्त (किं लागणे, अक्षय, अक्षय) [स लिग—चारणे, हावणे] लिगायिमिकि संभाळून घोलणे—व्याकरणपुढे गोलणे ० वेद-शरीर-धुन इक्ष्म वेद, वासनारमक शरीर मन मुक्ति, दर्शनेचे व पंचम्राण इत्यादी तत्ता तात्वाचा हा वेद असतो 'आजि लिगाशरीराचा अयु शुके तिरयस्वर्गाचा मायुः स्वभावेचि' १ ० भद्र—न कीर्तिसुधावि विशिष्ट आकृति, यन 'बोधविजित लिगमेद' नवी नवी' -म ७८ ० मेद—उ १ एदमदेहमेद, लिगेदेहाचा मेद २ पुज्याचा उच्छेद 'हें गुज नवे प्रमाद' एय प्रवैलिया दिसतसे वापु हा उषा लिग मेतु। बोधवरा आम्हा' -हा ३ ३१ ३ कैपय, विपयता परक, मेद 'तेय मी मनस्कारा' लार्गि उरो दुसरा। तरी गि मेद पहा। जोहू जावो' -अय १ ५१ ० मेद विशिष्ट आक पण—न मिश्र लिगाच्या माणसाचे परस्परभेद आवर्षण 'आता पुस्तके वाचून लिगमेदविशिष्ट आकर्षण आसे मी म्हणेन' -सुवे १०१ (३) सेकसुभल अर्कशब्द ० वेंत, लिगायत—उ शिवाचे उपासक हा एक पद्य आहे या पद्याचे लोक गळवत लिग पावतात ० व्रण—उ लिगवत, सिंहासना पडणारे चे ० शरीर—न लिगवेद सुसमशीर याच्या उलट स्थूलशरीर लिगाड—वि (निधने) लिगाची पूजा करणारा, लिगाईत लिगशा—वि (की) चैपट्या, शिमा चड, मदपति आळसत काम करणात नव लिगस्ताई (स्था)ई लिगिस्ताई—की (की) मदपणा, आळोपणा, कोणत्याही कामातील मदपणा धिनेपणा लिग डणे—तकि (अक्षय्या अक्षयण इ०) चिकटणे, विलगणे, न निघे असे चिकटणे लिगाईत—लिगवत पहा लिगाध्यास—उ वाहना वावात्म्य लिगायत उ लिगाईत लिगवत लिग्या—उ (निधने) लिगाईत, लिग्या 'पद्य क्रमति नित्य बरोबर लिग्या घेऊनी' -अला ३३

लिमट (ड) णें—सवि चिकटणें, टाणें, स्पशणें 'अक, भारामा' लिमटले। उमस नागभार उठावें।'—ह २२५३
'मोपा साडुनि लिमटा।'—दावि ४१६

लिमट—स्त्री (हेट) मिश्री, मिगड, एक वृक्षविशेष
लिमटेंद्रागडें—न (कु) खोटया भाडणांन स्वार्थे खाणें
लिगाड—न १ लचाड, लटावर, बटन, अडचण, पचा ईत, यपन, सफ्ट, कोणतेंदि त्रासदायक काम बिवा परिस्थिति 'वैम कशाल तें नेणें। लिगाडाच्या गुणें।'—नुया १२५४ २
चिकन, चिकटपगा. 'तोही (मुळ) ठेविता लिगाड घरी।'—
—एमा १६ १९ **लिगाडी**—डया—वि लचाडखोर, खोरसाळ, उल छाल्या, कचाटपां, भाडण लायणारा, भयकर भातगरी करणारा 'देव लिगाडया देव लिगाडया। तुका म्हणे भाडया दोंने टवी।'—नुया ३९९९

लिगाड—न एक कसरीचा खेळ (किं० टोंचणें)
'लिगाड इत्यादि कसरीचीं कामें बायकांमुळें करून दाखवीत'
—स्वप ३१

लिगी—स्त्री एक औषधी वनस्पती
लिगोरची—स्त्री लगेरीया खेळ (हा शब्द प्रचारांत कमी आहे) (—अब) लिगोरच्या

लिचक लिचक—वि (ना) दिशगाईचा, चिकन, वेळ मोठ्या घणपाणा—उ (ना) कामाचा घातलेला घोळ, कामाची खोटी, काम लावणीवर टाकणें

लिच (चां) ड, लिचाडखोर—लचाड, लचाडखोर इ० पहा

लिचपिच—किवि वेताची छडी, बारीक काठी, शिमटी, इत्यादींत जो एकदम बाक येतो त्याचा निदर्शक शब्द **लिच पिचीत**—वि १ लचक, बारीक, घोडभासा भारांन छुट्टा लिन पिच लवणारा, पटमूठ नव्हे असा २ (ल) लचक क्षीण, दुर्बल, निरंज

लिचाड—न (कु) नेत्रविष्टा, चिपड
लिची—स्त्री एक फळझाड हीं झाडें वणार, लक्ष्मी, अलाहाबाद, सहाराणपूर या प्रदेशांत फार हातात याचीं फळे मुरक्या रंगाचीं बारीक काट्यानीं फुफ व रुचीला आनंद—मोड बशीं असतात

लिचीडा, लिचो (चां) डा—उ (ना) अगळा घेतलेला चिमटा चिमकोरा

लिचोड—उ (ना व) पिसू पाणेरलेपणामुळें मनुष्याच्या व टोराच्या अंगावर होणारे वीरक प्रत्यक्षी

लिटकणें—अकि चिकटणें, पिलपणें, चिरदून वसणें [लिक टणें पासून वर्णव्यत्यासांन]

लिट्री—स्त्री (वों) अगदी लहान आल्याची जात, लहान फळ चिमरी

लिडविडणें—अकि लडवण, हलगे, दिलेपणामुळें लोके खाणें, टिलावणें—सकि माखणें, शिबविडीत हाणें, लडवडीत होणें, वेपेरेंदे वसणें 'नरकाच वोगार मरलें। मात वाहेरी लिडविडिलें।'—दा ३ १ १८ [लडवडणें] **लिडविडीत**—वि १ लडवडीत, शेण, माती इ० नीं माखलेले, मारले २ दिलें, लुट्टगीत हलकाग डुरडुर आवाज होणारें

लिडया—वि (याना) शरीरांन अक्षक, रोड अक्ष (मूल)
लितणें—कि (महानु) माखणें, माखलेलें असणें 'चेड आड। आतु तहांनीं लीतल।'—दृष्टतपाड ४४ [लिपणें]

लियन—न दुसऱ्याकडून यावयाचें यणें येईपर्यंत त्याची वस्तु अडकवून ठेवण्याचा दक

लियाडणें—अकि बरवटणें, मारलेला असणें, माखलेला असणें 'वामकायें लियाटला। तो वैसा म्हणावा भला।'—दा १ १ २५

लियाडणें—अकि लावाणें, पायाखालीं तुडविणें 'बोर पणासि पालिलें। वैमकासि लियाडिलें।'—दा ५ ९ ३८ [स लता]

लियियम—उ एक घातुरूप रासायनिक मूलद्रव्य या घातुरा रंग रण्यासारखा असून हा घातु पाण्यापेक्षा हलका जात्रें हा हवेंत ठेवल्यास गजतो लियियममुक्त पाण्याचा उपयोग सविधात घालेल्या मनुष्याला औषध म्हणून देण्याकरितां करतात—झावो (ल) ४१

लिदचळ—वि (वों) १ घोड्याची लीद खाणारें (जना वर) २ (ल) लाचलाज, भाजोत्री, हलकट, पैसासाठीं घाणे रडें काम करणारा [लीद] **लिडाड**—न घोड्याच्या लिदीची रास चरित्रडा

लिघा—कि (कातवरी) घेतला. 'तिनी पोटीं जन्म लिया'—मसाप २ १ [लेणें—वेणें]

लिनेट, लिपट—उ एक पक्षी—प्राणिमो ६२

लिपडा—वि निग्रान, अक्षक, कमडवट, बारीक, रोड

लिपडाव—उ लपडाव पहा

लिपडें—न (वर) लुगडें (हा शब्द बागवानांत रूढ आहे)

लिपण—न (कु) काय्याच्या शिन्याची वई, कुपण

लिपण—स्त्री १ लपण्याची जागा २ शांकण, आच्छादन, [लिपण] **लिपणी**—स्त्री (कों) लपणें, लपडाव

लिपण—नस्त्री १ घान्य वगैरे नासु नये म्हणून कणमी इ० गाड्याला चिखल, शेण इ० ये दिलेलें सारवण—लेप—आच्छादन (किं० घालणें) **लिपणी**—स्त्री सारवण, लेप, आच्छादन,

माखण ३ सारवेली स्थिति, माखलेली, लेप घेतलेली अवस्था
४ (ल) कुमाड, किताळ, वालड, दोप, कलक (किं० लावणें)
[स लिप्पू=लिपणें] लिपणें—न बोटयास शेण यापून बद करणें,
लिपण अर्थ १ पडा ' सर्वेष्टी घान्यासी लिपणें घालोनि । '—राम
दासी २ १२६ लिपाण—न (कु) चोरास चढता यक नये
म्हणून नाटकीच्या झाडाला कलेलें काटेरी फायाचें बेटन

लिं (लि) पणें—अकि १ लेपानें बुजविणें, यापणें, बोप
हणें, भोर्णें, खळया इ० बुजून पडलेली भित, कुड, बीळ इ०
चंगलें होण्यासारखें शेण, चिरान इ० चा लेप देणें २ बिखल
घुना इ० चे गोळे मारून झुल, ओटा इ० रचणें—तयार करणें—
पालणें ३ मिश्रणें, लिप्त होणें ' तो वमं करी सकळ । परि कर्म
बधा माळ्हे । जेसं न लिपे जळी जळें । पमवत्र । '—माझा ५ ५०.
४ (ए) दोप लागणें ' परी त्याचेनि वेव्हारें न लिपिजे तो । '
—विपु १ १०८

लिपणें—अकि. रूपणें, दहणें, लपून दिवा दहून राहणें,
बसणें, बडी मारून राहणें [रूपणें]

लिपि—अ १ लेखनपद्धति, हस्ताक्षर, अक्षरें २ रीप,
भायेंतील निरनिराळ्या ध्वनींचें वृत्तकरण कसून त्यापासून बर्ण
मालासुद्ध अक्षरें तयार झाली त्यास लिपि ही शब्दा आहे
५ भाषा, लेखन, लेख ' इही बोधाचीं रोपें झुळिचीं । घुसानी
लिपी घुसिली । '—झा ३ २५४ ३ एव दणें भरणें, चिन्हें काढणें,
आकृति, चिन्ह ४ लेप, माखण, सारवण, लिपण [स] •मात्र—
नि निर्याक, तय्य मसलेळें (पुस्तक लिखाण) म्हणूं लिपिमात्र
पुस्तक योनिमात्र स्त्री ' •लेखन—न कारकुनी, लिहिण्याचें
काम

लिप्त—नि १ माखलेलें, सारवलेलें, लेपदुका २ व्यापलेला,
पूर्णपणें गुरफटलेला, (अकटत, अचकणीत) सापडलेला ३ दूषित,
गुन्हात सापडलेला, गुन्हाचा आरोप आलेला [स लिप्पू=लिपणें]
लिप्ताळा—नि १ गुन्हात सापडलेला, गुन्हाचा आरोप आलेला,
दूषित, एखाद्या हत्येत गोबला गेलेला, गुरफटलेला २ ओसाळा,
मिधा, अक्षित, अधीन, दुसऱ्याने वेढलेल्या उपकारणी मिधा
बनलेला, उपकाराच्या ओझ्यासारखी बाढलेला लिप्ताळणें—
अकि दूषित होणें, बाधा पावणें, अगावर येणें, शेकणें, दोषा
रोप केला जाणें, धिटाळ, गुन्हा, आरोप घेला जाणें

लिप्ता—अ १ राम मिळण्याची इच्छा, आकांक्षा [स]
लिप्ता—नि मिळण्याची इच्छा करणारा, आकांक्षी, रोगी,
शोषणात्ता, मित्र पदागारा [स.]

लिक्काप-पा-फा—उ पत्रवैत, पाखीट, रचोटा, झळ-
पूट—[अर. लिक्काप]

लिक्क—उ १ व्हडनिव २ वडाणा निव [स निव्व, प्रा.
लिक्क विंवा निव]

लिक्कया—उ व्हडनिव

लिक्क्याण—न नवऱ्या मुलाच्या किंवा नवरीच्या आजोला
तादुल्याच्या पिढ्याच्या लिक्क्याण गोळ्यानी व पाण्याने घाला
वयाचें स्नान मुलाला त्याआधीं व मुलीला लग्नंतर वरातीच्या
आधीं हें स्नान घालतात ही चाल हवसाणात आहे —महाप
१ ११ [लिक्क्याण]

लिक्क्याणित—नि १ लवलीत, पाणयळ, पाणेलेला,
पार मळ २ विवलीत, अति पिडून मळ झालेला, घळयलीत
[ध्व]

लिक्क्याण, लिक्का, लिक्काया, लिक्की, लिक्कीनी, लिक्की,
लिक्कीण लिक्कीर लिक्कीटी, लिक्कीणी, लिक्कीर लिक्कीटी,
लिक्कीचा—हें सर्व शब्द लोकांच्या बोलण्यास असले तरी निव
योग, निवा इ० शब्दाचीं अशुद्ध रूपें होत म्हणून निक्क्याण इ०
पदा लिक्क्याणें वर फुटणें—तोडावर तसेला टक्क्या देणें,
तोंड तेजस्वी दिवणें ' अलीकडे त्याच्या तोंडावर लिक्क्या फुटलें
आहे जसें काही '—

लिक्का—नि १ दुयळा, मडक, कमनोर, लेवाडपा २ सैल
दिवा कमनोर वापणीचा

लिक्काज—उ घाट, ऐथ्य ' मोठ्या लिक्काज नें गोरें कंपात
रेसिडेन्ट साहेबाच्या बघल्यात । '—नापो ११८ [अर लिक्काज]

लिक्का(भा)रा—उ १ निवऱ्याहून निराळें, एका जातीचें
झाड २ निवऱ्या हादि अर्थ आहे

लिक्का(भा)स—उ १ वेप, पोशाख, पेशेराव, बत्रें,
(राजदरबार किंवा समाज यातील दर्जा दाखविणारा) पोशाख
' नारीचे दिपले डोळे लिक्कास पाहून । '—पला ७९ २ खा
जमा, झेल [अर लिक्कास] लिक्कासी—नि छोटे, कृमि,
बनावट, तच्छुडी, कपटानें बनविलेले ' हेनकल लिक्कासी आहे '
—रा २० ६९

लिक्काणें—अकि (गो) हुणण घणें, गुदप्रशालन करणें
लिक्काट—न लिक्क व साखर यापासून केलेली मिश्र
[इ० लेक्कोनेड]

लिक्कासत—अ १ योग्यता, सामर्थ्य [अर लायक]

लिक्कास, लिक्काव—उ १ हरास, दराजी, जहरीलपणें
सर्वात जास्त क्षित बोलण्यास माल विकणें २ (व) बरीत
तऱ्हेने विकलेला माल [पोटे निलामु] •दार—उ लिक्क
कणारा, लिक्क पुकारणारा

लिक्का—नि (वी) १ लवचीक, लवगारा, वाकणारा,
लवका २ (राजा) दिला, घेत, आगत बळकट नसलेला,
लिक्कीटीत [लक्की]

लिचचीक—वि. लचचीक; सागळा जाणारा; वावणारा; लवणारा; लवडा.

लियणं—न. (पुण.) लिहिणें; पिया. लियणें—सकि. (पुण.) लिहिणें [सं. लिपु. —आद्य १८३४.]

लियलियणें—भकि. लिहणें; हण्टें हालणें. बडबळ करणें; घुसणें. 'जीम फार लिचलिचते मादे.'

लियलिघीत—वि. साठ नसलेला; लचचीक; मजबूत नसलेला; बिबडा; स्थितिस्थापक, मऊ आणि दिवा; गुड आणि सिंधिळ.

लिघा—पु. लिहें. [का.]—मुसलमानी मुसलमानी गुशाफरी.

लिहणें—सकि. (काव्य) लिहिणें. 'लिहलिह्यानि कवण घुत.'—दावि १८०.

लिखा—स्त्री. बारीक कर्माची दमट मासार; पिठो सासार.

लिसाळ—रि. दिशाळ; थिलथिलीत; फोफडा.

लिसेस—न. (गो.) परवाना; परवानगी. 'दुसऱ्याचें लिसेस काढलां म्हा' [इ. लासेसेन्स]

लिहणें—सकि. (प्र.) लिहिणें पहा. [सं. लिपु.]

लिहाज—पु. उग्रोपणा; लडाही; कपडेगिरी; डोंगोपणा.

[का.]

लिहा (इ)जा—न. म्हणून.—आदित्यादी फरमानें. [का.]

लिहिणें—सकि. १ अक्षर काढणें; लेखन करणें. २ रचणें; रचना करणें, मंथरचना करणें. ३ चिंतारणें; चिन्तित करणें; आश्रुति, चित्र काढणें, वेल्डुगी काढणें. 'पतीं लोहदुयीचे पुढा लिहिन ते स्त्रीं पदाया बसावें.'—मोठ्ठण ६२. १७. २५३. [सं. लिपु. प्रा. लिह्.] • पुसणें—न. लेखन, वाचन, दिशो ६, ६० पिया. लिहिलें पुसलें—न. १ कायद्याने किंवा सरकारी कागद; लेख; दस्तऐवज; लेखपत्र सामान्यपणें लेखन. [लिहिणें दि.] इहू (गो.) लिहितां पुसतां, चारी दसरां चलयता (अष्टौं मुमुक्ष्यास उद्देशून योजि. सात.) • थाचणें—न. लेखन आणि वाचन. लिहितां थाचतां येणें—लेखन वाचन करता येणें; लिहिणें थाचणें जाणें. साक्षर, 'मुशिक्षित, होणें. लिहिणायाळ—स्त्री. लिहिण्याची मजुरी; लिहिण्याकरिता दिलेला पैसा. लिहिता—वि. रेखक; मंथवता; लिहिणारा. 'जनादेनची ग्रंथ लिहिता। सत्य संवेदा हे बाणी।'—एस्त्व १८ ८२. लिही—स्त्री. लेख; लिहि, शब्दोच्चार. 'जेय शब्दाचीं रिहो पुसे। तेणशीं पावळो वैसे।'—अमृ २. २८.

लिहिलीं—न. बघ. सनदा; लेख 'अधर्माची अवधी तोडी। दोप्यालीं लिहिलीं फाडी। सज्जनकरवीं गुढी। घुस्वाची उभती।'—झा ४. ५२.

लिळा—स्त्री. खेळ, मोज, कसमुडीच्या गोष्टी वरणें [सं. लीला] • फिर्तणें—घडलणें—पालटणें—भकि. (चांगल्यापासून वाईटाकडे किंवा त्याविषय) वळणें, दिशा—मागें बदलणें.

लिक्षा—स्त्री. १ लीस; उर्वेचें अंश. २ रायसशीचा दाणा. ३ मोहरीच्या दाण्याच्या एधोपेडांसात वज्रनादनकें परिमाण.

ली—स्त्री. लेख. लिही पहा. 'तरी हे गोष्टी दिशोन आली। बायेंछारण कल्यांची बोली। आरी कल्यांचेचि जेरी ली पुसिली। तेवें कार्येछारण काडसे।'—स्वादि ८. ३. ७६. [सं. लिपु.]

लीक—पु—स्त्री. १ उर्वेचें अंश. २ रेसीम झट इ. रेसामाच्या विणधामांत मध्यें रेसीम घा न भरलें गेल्यामुळे मध्यें मध्यें दिसणारा बारीक पांढरा टिपडा. [सं. लिळा, फेंचवि. लीस]

लीची—स्त्री. एक प्रकारचें फळ. हीं फळे विहारमध्यें पुष्कळ होतात. लिची पहा.

लीद—स्त्री. १ हत्ती, घोडा, डंट, गाढव, इ. ची विष्टा; घोड्याच्या लेंडपा. २ एक वेळ. [हि. वेसा. लड़ी; गु. लीद]

लीन—वि. १ मिसळून गेलेला; एकीवून झालेला; गुप्त; लप पावलेला. 'प्रलयीं सरे प्रबंध ब्रह्मस्वरूपी लीन होती.'—२ नम्र, आदरशील; सौम्य वृत्तीचा. 'सापूषाशीं लीन व्हावें.' [सं. ली=भेडणें, पिडणून अवणें] लीन करण—न. (वृत्त्य) हाताची पता-कात्रलि बघन बंध स्थलावर ठेवणें, मान ठसत परणें, खाजे किंचित वाईचे वरणें.

लीप—स्त्री. लिपि पहा. लेखनपद्धति; कक्षें किंवा वर्ण लिहिण्याची पद्धति; उच्चारता येणारा निरनिराळे वर्ण कांही एक संकेतानुषंगाने रेखाचिन्ह लिहिण्याची पद्धति [सं. लिपि]

लीला—स्त्री. १ लीला; खेळ; कौतुक, मोज; गुण. 'घुसताही हरी तेचि लीला वटावी।'—बामन, मामाविलास (नवनीत पृ. १८). २ सहज पणपारी किया; स्वाभाविक गोष्ट—कृति. 'जयांचिचे लीलेमात्रां नीति। त्रियाली दिसे।'—झा १. ११२. ३ (लीलावतार याचा संश्लेष) विष्णूचा अवतार.—किवि. (काव्य) सहज, स्वाभाविकपणें; खेळांतल्याप्रमाणें. 'लीला—कमल घेतां हातीं। कृष्णचरण आढवती।'—एस्त्व ५. ६६. [सं. लीला] लीलाघारी—पु. अवतार घेणारा. • चरित्र—न.

सहज केलेला चमत्कार 'रिक्तीं अवतलया श्रीघर। बेसे केलें लीला—चरित्र।'—रावि १ १०३. • मुद्रा—स्त्री खेळकर किंवा आनंदी चेहरा (अनंदाराच्या केलिल्यापासून किंवा आसाद्य चेहेऱ्याला उद्देशून कृतिस्तवणें) उपयोगांत आणण्यासंबंधी इतर विशेष उपयोग नाही) • विग्रह—पु. लीलेने धारण केलेले शरीर.

मत्काव्या इच्छा पुरविण्याकरिता देवाचें धारण केलेला देह. • विग्रही—पु. लीलेने देह धारण करणारा, मोजेने देहधारी झालेला. 'तोचि जाहला जो सकार। लीलाविप्रती श्रीकृष्ण।'—एस्त्व १ २० लीलांजन—न. नीराजन [लीला+अंजन] लीला—धारण—न. लीलायनार—पु. लीलेने धारण केलेला अवतार; विष्णूने केवळ लीला म्हणून घेतलेला अवतार [लीला+अवतार]

माखण ३ सारवलेली म्यति, माखलेली, लेप घेतलेली अवस्था
४ (ल) कुभाद, क्वाळ, वाल्ड; दोप, कलक (कि० लावणें)
[स लिपू-लिपणें] लिपणें-न बोटयास दोण यापून बद करणें,
लिपण कथें १ पदा ' संवरीधा-यासी लिपणें घालोनि । ' -राम-
दासी २ १३६ लिपाण-न (कु) चोरांस चढता येऊं मये
म्हणून नारळीच्या साड्याला केलेलें कांठीरी फायाच बेटन

लि (लि) पणें-अकि १ लेपानें वुजविणें, यापणें, चोप
हणें, ओकें, खळवा इ० घुवून पडलेली मित, कुड, घोळ इ०
' बागलें होण्यासारखें दोण चिराड इ०चा लेप देणें २ चिरल
पुना इ०चे गोळे मारून घूल, ओटा इ० रडणें-सवार करणें-
घालणें ३ मिणें लोणें होणें ' तो वमैं वरी सळळ । परि कर्म
' वधा नाकळे । जेवें न लिपे जळी जळें । पमात्र । ' -माझा ५ ५०,
४ (ल) दोप लावणें ' परी त्याचेनि वेव्हारें न लिपिजे तो । '
-विष्णु १ १०८

लिपणें-अकि, लपणें, दडणें, लपून विवा दडून राहणें,
वसणें, वरी मारून राहणें [लपणें]

लिपि-की १ लेखनपद्धति, हस्ताक्षर, अक्षरें २ रीप,
भायेंतील निमिराख्या ध्वनीनें पृथक्करण करून त्यांपासून वणें
मालासुक्त अक्षरें तयार झालीं त्यास लिपि ही सज्ञा आहे
५ मापा, लेखन, लेख ' इही घोषाचीं रोपे उचिर्ली । सुलाचीं
लिपी पुसिली । ' -झा ३ २५४ ३ २ ग हणें, अणें, चिन्नं काढणें,
आकृति, चिन्ह ४ लेप, माखण, सारवण, लिपण [न] ० मात्र-
वि निरर्थक, तथ्य नसलेलें (पुस्तक लिखाण) म्हणूं लिपिमान
पुस्तक धोनिमात्र खी ' ० लेखन-न कारुणी, लिहिण्याचें
काम

लिप्त-वि १ माखलेलें, सारवलेलें, लेपदुक्त २ व्यापलेला,
पूर्णपणें सुरफटलेला (सकटत अवघणीत) सापडलेला ३ दूषित,
गुन्हात सापडलेला, गुन्हाचा आरोप आलेला [स लिपू-लिपणें]
लिप्ताळा-वि १ गुन्हात सापडलेला, गुन्हाचा आरोप आलेला,
दूषित, एखाद्या वृत्त्यात गोवन गेल्या, सुरफटलेला २ ओसाळा,
मिथा, अवित, अधीन, दुसऱ्याने केलेल्या उपभाराची मिथा
बनलेला, उपकाराच्या ओझ्यासारखी वावरेला लिप्ताळणें-
अकि दूषित होणें, बाधा पावणें, अगावर येणें, शेळणें, दोषा
रोप केला जाणें, झिटाळ, गुन्हा आरोप केला जाणें

लिप्ता-खी रोम मिळण्याची इच्छा, आकांक्षा [स]
लिपु-वि मिळण्याची इच्छा बराण्ड, अ काडी, रोमी,
शोधणारा, मित्र पदाणारा [स]

लिफाप-पा-फा-उ पनवेडा, पाकीड, लखोटा, खळ-
पुड- [अर, लिफापा]

लिय-उ १ वडनिव २ वडाणा निय [स निम्व, प्रा,
लिम्व दिवा निव]

लियडया-उ वडनिव
लियव्हण-ग नवव्या मुलाच्या दिवा नवरीच्या आजीला
तांदुळाच्या पिळच्या लिखावड्या गोळ्यानी व पाण्यानें घाला
वयाचें स्नान मुलाला लग्नामाधी व मुलीला लग्नंतर वरातीच्या
आधीं हें स्नान घालतात ही चाल हवसाणात आहे -महाप
१ ११ [लिपु-व्हण]

लिउलिरीत-वि १ खललीत, पाणवळ, पाणेलेला,
फार मळ २ विलंबीत, अति धिक्कून मळ झालेला, पलपलीत
[प्व]

लिउलोण, लिउा, लिउारा, लिउी, लिउुनी, लिउू,
लिउूण, लिउूर लिउोटी लिउोणी, लिउार लिउोळी,
लिमचा-हे सर्व शब्द लोकांच्या बोल्यात असले तरी निव
लोग, निवा इ० शब्दाचीं अद्भुत रूपें होत म्हणून निबलोण इ०
पदा लिउू तोंडावर फुटणें-तोंडावर तसेला, टवटवी येणें,
तोंड तेजवी दिसणें ' अजोके त्याच्या तोंडावर लिउू फुल्लें
आहे जेंव्हा काही '

लिउा-वि १ दुवळा, मजक बमजोर, हेवाड्या २ सैल
रिवा कमजोर वापणीचा

लिउाज-उ घाग, ऐथर्य ' मोटया त्रिवाज नें गारे रेंपात
रेंसिडेन्ट साहेबाच्या बगल्यात । ' -गापो ११८ [अर त्रिवास]

लिवा (मा) रा-उ १ निमाऱ्याडून निराळें, एका जातीचें
झाड २ निवारा हादि अर्थ आहे

लिवा (भा) स-उ १ वेव, पोशाख, पेदेराव, वलें,
(राजदारा दिवा समाज यातील दर्जा दाखविणारा) पोशाख
' नारीने दिपले डोळे लिमास पाहून । ' -परा. ७९ २ लवा
जमा, होळ [अर लिवास] लिवासी-वि खोडें, कृत्रिम,
पनावड, तक्रुली, कपडानें बनविलेलें ' हे नकल लिवासी आहे '
-रा २० ६२

लिमणें-अकि (गो) हुणण धुणें, गुदप्रक्षालन करणें
लिमलेट-न लिपू व साखर यापासून केलेली मिठाई
[इ० लेपोचेड]

लियाकत-की योग्यता, सामर्थ्य [अर लायक]

लियाम, लियांव-उ १ ह्रास, हराजी, जाहीरपणें
सर्वांत जास्त क्षिप्त बोलणारास माल विवणें २ (व) वरील
तऱ्हेनें विकलेला माल [पोतुं निलासु] ० दार-उ लियांव
करणारा, लिवाव पुकारणारा

लियाका-वि (जो) १ खबरीक, खगारा, वाक्यारा,
खबका २ (राजा) दिला, सैल, अगात वळकटी नसलेला,
लिबिदीत [खणें]

लिपचीक—वि, लखचीक, साणला जाणारा, बावणारा, लखणारा, लखा

लिपणं—न (पुण) लिहिणें, दिशा लिपणें—नकि (पुण) लिहिणें [स रिप्—भास १८३४]

लिपलिपणं—भक्ति इच्छिणें, इच्छेनं हालणें घडवळ करणें, सुलुपणें 'जोम फार लिपलिवते आहे'

लिपलिधीत—वि ताठ नसलेला, लखचीक, मजबूत नसलेला, चिबड, स्थितिस्थापक, मज्ज आणि दिग, गुरु आणि शिथिल

लिपा—प्र जिव्हे [फा]—मुसलमानी मुलांतीत मुद्याफरी लिहणें—भक्ति (काव्य) लिहिणें. 'लिहलिह्यानि वरण सुत।'—दावि १८०

लिसा—खी. घारीक कर्मांची दमट साखर, पिठी साखर

लिसाळ—वि दिसाळ, पिलथिलीत, फोफा

लिसेंस—न (गो) परवाना, परवानगी 'दुकाणांचे लिसेंस काढला मू?' [इ० लायसेन्स]

लिहणें—भक्ति (प्र) लिहिणें पहा [स रिप्]

लिहाज—प्र छपीपणा, लयाडी, फनवेकिरी, दोगीपणा. [फा]

लिहा (इ) जा—अ म्हणून—आदिलशाही फरमानें [फा]

लिहिणें—भक्ति १ अक्षरें काढणें, लेखन करणें २ रचणें, रचना करणें, प्रयोजना करणें ३ चिंतणें, चिन्तित करणें, आकृति, शिन्त काढणें, वेळटुन काढणें 'पतीं लोकप्रीति पुरव लिहिव ते

त्वां पदाया वसावें।'—मोहण ६२ १७ २५३ [स रिप् प्रा रिप्] • पुसणें—न लेखन, वाचन, हिलोव, इ० दिशा लिहिलें

पुसलें—न १ कायद्याचे निवा सरकारी कागद, लेख, दस्तऐवज, लेखपत्र सामान्यपणें लेखन [लिहिणें द्वि] इ० (गो) लिहिता

पुसतां, घारी दसरा चरयता (अथ ३ मनुष्यास उद्देशून योजितात.) • वाचणें न लेखन आणि वाचन लिहितां वाचता येणें—लेखन वाचन करता येणें, लिहिणें वाचणें जाणणें साक्षर,

सुशिक्षित, होणें लिहिणावळ—खी लिहिण्याची मजुरी, लिहिण्याकरिता दिलेला पैसा लिहिता—वि लेखक, प्रयवर्ता, लिहिणारा 'जनाईनची प्रय लिहिता। सत्य संवेषा ह वाणी।'

—एस्व १८ ८२ लिही—खी लेख, लिपी, शब्दोच्चार 'जेय शब्दाची निही पुसे। तेणेंहीं चाकळीं वैसे।'—अथ २ २८

लिहिलीं—न अव सनदा, लेख 'अघांहीं अवधी तोडी। दोषाचीं लिहिलीं फाडी। सज्जनकरवीं शुडी। सुखाची उभनी।'—हा ४ ५२

लिळा—खी खळ, मौज, वरमणुकीच्या गोष्टी वरणें [स लीला] • फिरणें—चदलणें—पालटणें—भक्ति (चांगल्यापासून वाईटाकडे निवा त्यानिवृत्त) वळणें, दिशा—मार्ग बदलण

लिळा—खी १ लीळ, उबवें अडें २ घसखोशीचा दाणा. ३ मोहरीच्या दाण्याच्या एकापोड्यास वजनाइतकें परिमाण

ली—खी देख लिही पडा 'तेवीं ह गोष्टी दिवोन आली। कार्यकारण कर्त्याची बोली। आधी कर्त्यांचे जि जेणे ली पुसिली। तेथें कार्यकारण काडसे।'—स्वादि ८ ३ ७६ [स लिप्]

लीक—ख—खी १ उबवें अडें, २ रेशीमघाट ३ रेशीमाच्या विणघासात मध्ये रेशीम घाट न भलें गेल्यामुळे मध्ये मध्ये दिसणारा बारीक पाडत लिपका [स लिळा, प्रेंचनि लीख]

लीची—खी एक प्रघारचें फळ, ही फळे विद्वामध्ये पुष्कळ होतात लिचि पहा

लीद—जी १ हत्ती, घोडा, उट, गाढव, इ० बी विटा, घोड्याच्या डेंड्या २ एक वेळ [हि प्रभा लीदी, गु लीद]

लीन—वि १ मिसटून गेलेला, एकाजीव झालेला, गुप्त, लप पावलेला 'प्रलरीं सरे प्रपच प्रप्रस्वरणीं लीन होती' २ मज्ज, आदखील, सौम्य घृतीचा 'साधूपाशीं लीन व्हावें' [स ली= भेटणें, चिबटून अपणें] लीनकरण—न (कृत्य) हाताची पता काजति करून वक्ष स्थलावर ठेवणें, मान उन्नत करणें, खांदे किंचित वाकडे करणें

लीप—खी लिपि पहा लेखनपद्धति, कक्षें निवा वर्ण लिहिण्याची पद्धति, उच्चारण वेगवेगळे निरनिराळे वर्ण काढीं एक संकेतसंयोजनानें रेषा चिन्हरूप लिहिण्याची पद्धति [स लिपि]

लीला—ळा—खी १ क्रीडा, खेळ, कौतुक, मौज, गुण, 'जुवावी हरी तेचि लीळा वदावी।'—बादन, भामाविलास (नववीत पु १८) २ सद्गज वडणारी क्रिया, स्वामाजिक गोष्ट—कृति 'जयाचिचे लीलेमाजी नीति। नियाली दिसे।'—ज्ञा १ ११२. ३ (लीलावतार याचा संक्षेप) विष्णूचा अवतार—क्रि. वि (काव्य) सद्गज, स्वामाविष्णू, खेळतल्याप्रमाणें 'लीला—कमल पेना हातीं। कृष्णचरण आठवती।'—एस्व ५ ६६ [स लीला] लीलाधारी—प्र अवतार घेणारा • चरित्र—न, सद्गज केलेल चमत्कार 'रविकुळीं अवत ला श्रीधर। कैसे केलें लीला—चरित्र।'—रावि १ १०३ • मुद्रा—खी खेळकर किंवा आनंदी चेहरा (अर्जुनाच्या बेविलक्षणया निंब आशाद्ध बेद—याला उद्देशून कृत्सितपणें उपयोगत आणण्याखेरीज इतर विशेष उपयोग नाही) • विप्रह—प्र लीलेनं धारण केलेले शरीर, भक्ताच्या इच्छा पुरविण्याकरिता देवाचें धारण केलेला देह, • विप्रहो—प्र लीलेनं देह धारण करणारा, मौजनं वदधारी झालेला, 'तोचि जाह्ला जी सकार। लीलाविप्रहो श्रीरुण।'—एस्व १ २० लीलाजन—न नीराजन [लीला+जन] लीलाधारण न लीलावतार प्र लीलेनं धारण केलेला अवतार, विष्णूने केवळ लीला म्हणून घेतलेला अवतार [लीला+अवतार]

लीलायती-शी खेडकर-विगही श्री, चचर शई, धामवेश
धरणी श्री २ भास्कराचार्यांचा गणितसाक्षात्कारी (त्याच्या
याच नावाच्या मुलीला उद्देयून लिहिलेला) मुषसिद्ध ग्रंथ

लीली-शी हितें केळें -कृषि १० [य लीळ=दिवें]

लुकई-प्र (सोनारी) गोळा

लुकड-डा-ड्या-वि हडा, रोड, वारीड, सडपातळ

लुकड-ण, लुकण-न चिडवण, डिवण, एक चिड
पदार्थ, दगड, द्याष्ट ६० या साथा वसविण्याकरिता बेंदूर, राळ, चुना,
मेण इ० पदार्थ एकत्र करून तयार केलेला राधा, रोगण, तकावी
भाणण्याकरिता लावावयाचा पदार्थ २ राण्याचा केलेला रेप,
आवरण, पूट [ते अलुडू=पराची जमीन किंवा कूड रोपणाल्याने
सारवणे अगर हो किया]

लुकलुकणे-भक्ति १ चकचकणे, चक्राकणे, चमकणे, सळ
कणे २ टिकटिकणे, (उजेड) ल्हान मोठा हात राहणे, एक
सारखा नसणे, लिडलिकणे ३ (चेहरा) तजस्वी होणे, टवटवीत
होणे, तेजःपुत्र दिवसें [स लुक] लुखलुकी-शी १ चकाकी,
तेज, चमक, सळक, लडलडी २ दिव्याचा चमक प्रकाश विखत
आलेल्या दिव्याचा कमीजास्त होणारा प्रकाश ३ (ल) मरण
समयीची जीवाची चमक स्थिति ४ (चेहरा, फुले इ० या) तोला,
टवटवीतपणा, तजस्वी, हाळकरणी टवटवी लुकलुकीत-नि १
एकाघाणारा, चमकणारा, सळकणारा २ लुकलुक करणारा जात
आलेला, फडफडणारा, चमक (दिव्याचा प्रकाश) ३ चक्राणारा,
चमकणारे, तजस्वी, टवटवीत, तक्तकीत (डोळे, चेहरा, शब्द,
इ०)

लुकसान-तशी १ लुकसान हानि, तोटा नाश २ दुखापत,
जखम -वि अशक्त, निर्बल, रही, विरबोळ नि सत्त्व (प्राणी,
पदार्थ) [लुकसान] लुकसानो-शी १ लुकसान, तोटा, नाश,
२ हानि (प्राणाची किंवा पदार्थाची) ३ अशक्तता निर्बलता,
नि सत्त्वपणा

लुका-का-वि १ रोडका, वृष्ट, सडपातळ (माणूस)
मलुकडा २ धूर्त कपटी, लुब्धा, नीच, सोदा ३ कोणत्याही
कामास मेग असता तेन करिता २२ करीत माथारा येणारा दैव
चातुर्यादि हीन (मनुष्य) [अर लुका] इ० समुद्रास गळ हा
तों घुका

लुकान-न इस्तीचा एक डाव आपल्या मानवर जोडी
दाराने हात ठविला असता त्याच धातूच्या आपल्या हाताने
जोडीदाराची धोपराची लवण आपल्या पजान धरून आपला
डुसरा हात जोडीदाराच्या मानवर ठेवून जोडीदाराच्या कोप
राच्या लष्णीत ठेविलेल्या हाताने त्याचे धोपर वर संपन्न वजन
विचवून जोडीदारास नीत करणे [दि लुका=दगविग]

लुलुलु-किंमि लुलुलु पहा

लुकड-वि अशक्त, विरबोळ, रोड, सडपातळ, हडा
० पेंच-प्र इस्तीतल्या एका पेंचाचे नांव

लुकण-न लुहण पहा ० पेंच-प्र इस्तीतला एक पेंच

लुकणा, लुकाना-वि दडलेग, रपलेला, झाकलेला
[दि लुहणा]

लुकसान-न (प्र) नुकसान

लुख-शी १ उन्हाचा तडाखा, तिरीप (कि० लागणे) २
(गरम पाण्याची) वाफ

लुखलुख-किंमि हालग रा, डळमळीत, हिला, लप
टीत (खांब, एगी, यत्र, मनुष्य इ० व्या हळु मंद, नि सत्त्व
रीतीचा निदर्शक दगड), स्टुड, ल्टवट (कि० हालणे, कपें)

लुगट-न १ (विशेषे सुदर्शन रुड) उगडे २ (वें) मेणका
पट, कपडा लुगटातु (वें) ४-कि (गो) कापडावर वारणि
सातून राग वणे, मेणकापट तयार करणे, कापड मेणाने मडविणे

लुगडे-न १ वायवाचे वज्र, साधारण सोळा हात लांब
४ दोन हात रुंद वरवर असलेले रंगीत वज्र २ साधारणपणे वज्र
(पुढाचे सुद्धा) धोतर, नानाला पोसाक, कापड वेष्टावून
पाटील यांना पूर्वी वज्रे वत त्यांना लुगडी ही सहा अस ' ऐस
डकले मडपातडी । महापंडित भगवी लुगडी । हो बलश्वास म्हाणे
बननाडी । वीं हा पाडव कोळस । -कथा ५ १३ १३ ' लुगडीं
दिरी हेनिवाला । ' -ऐगो १३ [स इकलम-इकलम-लुगड-
लुगडे-भाग १०३३, य लुगड नि धुमिडो] इ० सात लुगडीं
शेट उचरी=विपुलदेवा योग्य लपडोग न कामे विपुलतचा लप
योग करिता न येणे ० रागण-प्र लुगडे पाडून वेलेला खण

लुगणे-भक्ति १ निर्बल हाणे नि सत्त्व, कमजोर, अशक्त
हाणे हाड्याचालता व येण्यासारखी स्थिति होणे २ नस्त होणे,
कटाळणे, दमणे थकणे [लगणे, लपणे]

लुगडा, लुगडो-वी-डुली सऊ व विक्र पदार्थाचा
गोळा, बग्नलेला, मळलेला निवडेल्या पदार्थाचा गोळा, (भाग,
कणिक पाला, ओठा माती इ० वा) गाडा लुगदा

लुगार-शी उवरा-या जातीचे एक मोठे झाड

लुगडुगीत-वि ओला व मऊ दमट व सऊ ग्विलिवीत
(लोणी, ओली माती, कणिक इ०)

लुगस-न १ खुडलेले व वारीक असं (जोंपळा, वाजीरी,
गड इ० व) कणीस २ (कपडा, दोरखडे याची) रास, ढीग
३ कुनळा किंवा इतर वेष्टाची वस्तु याची टोकं चिकलेले टोक
झिजलेला, पावलेला दगडाचा किंवा लाकडाचा तुकडा ४ लुगी
पहा

लुंगा—३ ? (राळा, नायगा, राजगिरा इ०) घान्याचे लहान कणीस २ शिंगरू, घोड्याचे पोर ३ लहानबद्दल लुगीचा प्रयोग [व लुगा] **लुगा**, **लुंगापुंगा**, **लुंगालुंगा**—वि १ शारीक, शुद्ध, नि सत्त्व, गुरुतेले (घान्याचे कणीस, पीक) २ (ल) अशक, किरकोळ, सहपातळ, शारीकशारीक, मुटूरा, गरीम (मनुष्य, प्राणी) ' शिंयाचा ज्यान बत्तीस मेंच । ना लुगा । ' -पेशा ४२१ ३ सामान्य, हलका, वसो घोरयेत्वा

लुगाई—स्त्री धायको, स्त्री, नारी ' युवराय विश्वे हिंदु-स्थानापासुनि आणली लुगाई । ' -सला ७२ [हिं]

लुगारणे, **लुंगाडणे**—सक्ति लुगणे, लुगारणे, नागविणे, फगून येणे **लुगारणी**, **लुंगाडणी**, **लुगारा**—स्त्री लुट, नागवृक्ष, फगुनशूर, लुगारणे **लुगारी**—रू, **लुगाडया**—वि लुगार, लुगारा, नागविणारा, पेंवारी, विशेषत दिगुडडीलवानडी पेंवारी किंवा याजारखणे हे लोक शूद्रकडील लवरात लुगळट करीत -ख २०९३

लुगारी—स्त्री लोडण, लोडणे [स लुग]

लुगी—वि लहान

लुगी—स्त्री १ चारपाच हात लांबीचे बद्ध निळया किंवा तांबड्या रंगाचे कमरोबोर्ती घुडाळण्याचे सुंदरमानाचे लहानसे बख २ पधा, थोतर, अद्ध ३ लाव कापडाची पौ, लंगोटी, नेसण्याचे बख, बाचा, पायप्रभा, पटका ३ (व) लुगी हजा मतीचे वेळी अगावर बेंस पडू नये म्हणून बापरातो तो कपडा व पाजरीचे नाक, सजगुन्याच्या दागधावरील थोड, मूस ' लुगी भुस नाही थोडा । ' -निगा १०२

लुंगू-गू—न १ वाजरी, राळा इ० घान्याचे शारीक लडा नसे कणीस २ लुगस पडा

लुगूस—स्त्री (व) बिंबी ' दोपोंतून आठली लुगूस दिव खाणली तरी अद्यापि तो ती योगी टाकीत नाही ' -

लुघणे—अक्ति यकणे, अशक, निवेल होणे, थगणे, दगणे, गळून जाणे, दमूत जाणे [लघणे]

लुघणे—अक्ति लूट केली जाणे, लुटला जाणे, दासधूमहोणे (मनुष्य, मालमत्ता इ०ची) **लुघविणे**—सक्ति लूट नाशधूस जाळपोळ, नाश करणे, लुगणे, लुगारणे

लुघत—स्त्री जीम, भापण, माफा, शब्द, शब्दकोश

लुघईपुरी—स्त्री. पुरीचा एक प्रकार -मृशि २३६

लुचक—वि (गो) लाबालावी करणारा

लुचक—३ (गो) मोठोदया माशाच्या पाटाच्या विकटून त्याला थर मारणारा एक जीव

लुलुचणे—अक्ति वासरांने गाईच्या श्दशी-या (आपल्या आईच्या) स्तनाती ३ दूध पिणे, स्तनपान करणे

शको ६ ४०

लुलुचणे—अक्ति १ चिमट्याने बेंस लपटणे, केंस वाडणे ' केसरमथ लुलुचा दया । क्षणिक तेने भासती । ' -सुमादि ६ ५७ २ तोडणे, फाडणे, ओरवाडणे, लपटणे ' बेंर वाईट हा न म्दुनेवि काढी । पापुपुथ तेहि लुलुचिथेले । ' -निगा २६२ [स उ२]

लुचपत—स्त्री अन्यायाची प्राप्ति, धन्यास न कळविता चोरून खात्रा पैसा, आडमार्गाने मिळविलेला पैसा, लगाडीने मिळविलेला पैसा, हाच

लुचपणे—अक्ति लगडणे, उडत उडत चालणे, लगडत चालणे, धावणे, पचकत चालणे **लुचपत-ता**—किवि लगडत, धावत, पचकत, उडतउडत (वि० थालणे, जाणे, करणे) ३

लुचया—स्त्रीअव चिरोटे एक पन्नात ' पेंग्या खाजी करजी युद्धत लुचया शकैरमाजि घोडी । ' -किंदुदाम ३४

लुचर—स्त्री (राजा) (भावा इ० फडामध्ये असणारे) लुचूचे आज्ञे, रेपा

लुचलुचणे—सक्ति पजात धरून ओडणे, नखानी ओरवडून घेणे, पजात धरून फाडून घेणे

लुचाडणे—अक्ति लुगारणे, दुस-याची वस्तु पळवणारी हस्तगत करणे, घुसाडणे, उगणे, नागविणे ' दिवाणाचे तिपाई, काजीचे तिपाई वंगरती ती बाणी तुंचादून घेतली ' -तीप्र ८७ **लुचाडणी**, **लुचाडणूक**—स्त्री लूट, लुगारणे, लुगारपणा, नागवृक्ष

लुचायुचा लुचायुडा, लुचामुडा—वि उडडा, अर्ध कारविरहित, नदनी असणाऱ्या दागिन्याविरहित

लुंचाय, लुचयेपण—न (गो) लुचयेपणा, लुगाडी **लुचित**—वि टकल्या, होक्यावर बेंस नवलेला ' लुचित नाशिला उधडा । ' -दावि १६८ [स लूट, स लुचणे]

लुची—वि रुचिकर अन्न खाणारी (जीम) [स रुचित-लुचित्र-लुचो-मात्र १८३४]

लुचमुचु—किवि (गो) खालीवर, वरालागी ' मगो जीव उडुडुत जाता [च]

लुचपूच—किवि असष्ट, असेतसे, भल्ले सल्ले ' तुघे काही लुचपुचु थोळणे नाही ' -मोर २३

लुचीचे—कि (गो) लुचणे, दूध पिणे, स्तनपान करणे

लुचचा—वि लमाड सोदा, असम्य कर्म करणारा, टाड, कुडमी दुसचारी, दुष्ट, दुष्पेंसनी, बदकली [हिं स लुच, दूर नणे, चोले, लुचक-लुचन-लुचचा, रात्रादे श्रयमाला, फा लुचा-असनी बदकली] **लुचचाई लुचचेगिरी, लुचये पणा (५) लुचचेशाई**—स्त्री धृतिता ठगुनी, लवाडी, सादे-गिरी, लुचये लोकाच-पवडा, लवाडीची वाणवूक

लुंझा—वि. (ना.) छिला; रिल.

लुटकण—न-र, लुटकण—लुडकण, लुडकणें पहा.

लुटणें—सकि. १ अपहार करणें; छुपावणें, छुट करणें, नुकसान करणें; नाश करणें; नाशविणें; धन हरण करणें; पळवणें किंवा वायवाच्या जोरावर एखाद्याला किंवा एखाद्याची वस्तु हरण करून नेणें. २ एखाद्याला जिंकणें; त्याचे सर्वस्व हरण करणें. ' भक्ति वळेंचि पहा हो परमेश्वर आणि अर्जुन लुटिला । ' -मोचयोग. [सं. लुटन, लुट=चोरणें] लुटविणें—सकि. १

लुटणेंचें प्रयोजक रूप. २ (लुटण्यास पावानगी देणें.) भरणभरण (लुटन नेत्याप्रमाणें) देणें; अतिशय देणें. लुटवैया—पु. चोर; लुटारू, चण्डाला [हि.] लुटा—पु. लुटारू. ' कोठें केवें आले छुटे । बायां झाले टाळकुटे । ' (रामदास मूर्तदेवक (गवनीत ४. १५८). लुटाऊ—वि. लुटून आणलेला लुटावलेला, लुटीचा. लुटार—न. १ लुटारू लोकांची दोळी. २ लुटारू लोकांची जात-वर्ग; लुटारू लोक. लुटारा—ची-रू-वि. लुटणारा; लुटावणारा; दरोडा घालणारा. ' गावोगांवचे आले लुटारी । तीं घरून घेऊन आली । ' -ऐषी १५१. लुटाळूट—सी. सर्वत्र चाललेल्या लुटण्याचा प्रकार. सार्वत्रिक छुट; नाश; जायपोळ इ०

लुटणें—सकि. लोळणें, लोळण देणें. लोटणण घालणें. ' तेंपां धी चक्रधराचा चरणकमळीं छुटतुसं । ' -शिष्ट ५. [सं. लुट=लोळणें]

लुटपु(फु)ट—सी. (मुलें, वासलें, खारी, उंदीर इ०ची) पावपळ; बागवणें, उड्या मारणें, धडपड. [ध्व.]

लुटपुट—सी. भरणचर्ची; अति विपुलता; भरणसदृशता. ' दामिन्यात खुप लुटपुट झाली लवली करंदी जशी । ' -पळा ४.१९. [लुट दि]

लुटपुट—वि. बोड, अडुलें, छुट, घारीकसे; वारवरें; कमी महत्वाचे (काम) -किवि. पळवणें, छुटपुट; हा हां म्हणता. लुटपुटणें—अकि. छिळछिळी होणें; सैल होणें; कमजोर होणें; फुटणें. ' प्रसादा गाइ छुट, वपसण अनुपुट, सारी झुट लुटपुटली । ' -पळा ११२ [छुटपुटणें]

लुटपुटीचा—वि. लुटपुटीचा, खोटा; नकली. (लुटान मुलाचा खेळ). लुटपुट-फुट-युट मुट-फुटवां—वि. (लुटान मुलाच्या खेळात उपयोग.) लुटका; कसिपत, खोटा, खरोखरीचा मज्जे असा, मानलेला, फक्त बतावणी केलेला, कसिलेला. लुटपुटवा-फुटवा-युटवा-मुटवा-लुटवांचा—वि. खोटा; कसिला, मानलेला

लुटलुट-ड, लुटलुट—किवि. चटपट; छुटछुट; जपजप अवक अवक परंतु हलकें टाकलेल्या पावलांच्या आवाजाच्या दलक दलक. [ध्व.]

लुटलुटत—वि. मध्यम लट, छुट, टेंगणें, वाटोळें असे परंतु जड व सुस्त नव्हे असे (घारी, घारीतवय अगर मनुष्य). [ध्व.]

लुटलुट—किवि. लुटलुट पहा.

लुटणें—सकि. १ लोळणें. ' तसणें सर्वांणी तोय सुवी । प्रमा तवैर मिलसे रिवी । नाना अरुधास नमी । लुटु जेमा । ' -हा १८.११४८. २ लोटणण घालणें. ' देखिठिये वस्तु उरु लुटिती । मीधि म्हणोनि । ' -हा १.२२२. [सं. लुट=लोळणें] लुटन—न. लोळण.

लुटन—ण—न. १ लुट; चोरी; छुपावणें. २ नाशभूय; नुकसान. झाड, बेल इ० ची पानें, फुलें, फळे वगैरे सर्वे तोडून टाकणें. [सं. लुटन]

लुंझ, लुंझू, लुंझी—न. (गो.) डोकें नसलेलें घारी; धड; धडपड. [सं. लुंझ]

लुडकण—न-र—किवि. सटकण, धपकण, पडणें; लुडकणें, निजणें, लंडणें. इ० किया सटकण होताला होणाच्या आवाजाचें अनुकरण करून. [ध्व.]

लुडकणें, लुडकणें—सकि. १ आवडें होणें; हृद्य निजणें. २ वस्तु हृद्य पडणें, लंडून पडणें; दोसळणें. ३ एखाद्याकडे प्रेमानें ओढला जाणें. [ध्व.] लुडकणा—वि. लुडकणारा; पडणारा; धपपडणारा; पडण्यासारखा.

लुडगी—सी. १ आगेचा केलेला एक प्रकार. २ शोकांही; हेलकावा. (कि० खाणें, जाणें).

लुडतें—न. नकसगाराचें एक हत्यारा.

लुडधायणें—अकि. लोळणें; उलटपालटें होणें.

लुडया—वि. १ (राजा.) चोवडा (माणूस, मूल). २ वर्णोच्चार करण्यास अंशमध्ये (जीम, ओठ, वंठ इ०). ३ अस्पष्ट किंवा मोघवें; स्पष्ट वर्णोच्चार न करितां बोळवले (भाषण, शब्द, अक्षर). ४ लुडुडया; टक्काटक्क करणारा; नसतें उघडाय करणारा. लुडयेपणा—उ. बोघयेपणा.

लुडयुड—सी. १ दुसऱ्यानें बोलाविलें नसता त्याच्या कामात पडणें; दुसऱ्याला मदत करण्याकरिता त्याच्या कामात केलेली टक्काटक्क; चाललेल्या कामात उगाच केलेली गडबड. २ एखाद्याला मूल इ०नीं केलेली त्रिकोळ मदत. लुडयुडणें—अकि. १ दुसऱ्याला त्याच्या कामात मदत करूं लागणें; गडबड करणें; लुडुड करणें; टक्काटक्क करणें; ज्या योनें दुसऱ्याला अडथळा होईल अशी मदत करणें; विनावाण दुसऱ्याच्या कामात गहन जाणें. २ इडहन तिकडे वाणि तिकडून श्वेडे असे हेलपाटे चालणें किंवा खाणें. ' दाविडो लुडुडाम्यहम् । ' लुडयुडत पडणें—एखाद्याच्या भागांत पडणें, दुसऱ्याला अडथळा उत्पन्न होईल अशा रीतीनें विचारण त्याच्या कामात असणें किंवा मदत

करणे लुडलुड्या-रि १ दुसऱ्यानें बोलाविकें नमताना त्याचा मदत करून घ्यावा, लुडलुड करणारा, लुडलुडणारा, पुढें पुढें करणारा; उपदेश किंवा मदत करण्याच्या ऐवजें विनाकारण चुकीच्या मार्गानें कामात पडणारा २ ढवळाढवळ करणारा, लुडलुड करणारा. 'सौयें निर्दय, आज्ञेचें उडलुड्या कीं दीन सद्भाषणी.' -यामन, स्फुटलोक १६ (नवनी १ १३१) म्हणं 'राडें लुडलुडें आणि नाचें पुढपुढें'

लुडमा-रि १ आरुड, तोडडा, लांब (हात, पाय, चोट इ.) २ आरुड किंवा लांडा हात, पाय इ. चोपनादि अवयव असलेला ३ उडलुड्या

लुंडमुंड-रि निघेत पडलेला, कासाचीस
लुड्या-रि हस्तपादादित, थोडा व पाणा 'प्रसुति समयी आडवा आण। शरें छेडुनि लुडया घेला।' -अमृत १६
लुंडा-रि लुडा, पणु थोडा, पाण्ड्या 'साध्याचा वेला लुडा। तोंडी पाडियेला घोंडा।' -तुगा ३१८१

लुडालुडा-रि १ यकलेला, अन्नक म्हातारा २ जळ, मोडकळीस आलेला, सारासरी काम चालवयाचोगा, मोडका (नावर, गाढा इ.) ३ लोळा-गोळा, काटका तुटका [लुला-तुला]

लुडालुड्या-रि लुडा, मोडका, उपद्रावोडका, खाया पानें इ. नीं विरहित असा (धुस) लुंडालुड्या-रि विरामा, मोडका, (यागड्या इ.नीं) विहीन 'हातांतल्या बागड्या पुढून ते लुडेमुडे दिसले' -अस्तमा ६० [लाडा+मुडा] लुंडो-रि लुडलेली 'अशी दुनिया लुडी।' -विधि ८८ १५७

लुडी-रि (गो) हुशारी
लुडावणें-रि घुस्कावणें, उपद्रव देणें, उलटपाळ्या करणें 'मान मिडावून देति लुडावून सोपीवाले नाहीं गवती।' -ऐरो २५३ [स लुडनम् दि लुडाना]

लुडिया-रि १ भाग घोटण्याचा दगड विविध आकाराचा वस्तु 'गगाविनारीं ह्या लुडियांनं छानलेल्या विधेवराच्या प्रसादाची लज्जत औरच काढे' -भाऊ २१ २ भाग घोटणारा माणूस [दि]

लुडकरी-रि लकरी चिंधी, लुगडें, पोतर बडी इ. पादन त्याची लोंबत असलेली चिंधी, चिरफळी [का]

लुडफ, लुडफ-रि मेहेरघानी, कृपा 'सापासी येउन याचे म्हणवल्यानें लुडफ नाहीं' -येद ६ १९० [अरल्लम्]

लुड(थ)फो, लुडफती लुडफ-रि लुडेने दिलेला, दत्त

लुडरा, लुडरा-रि १ लवळ, वडवडया गप्पीदास २ निंदक, सुगलखोर, लुवरा, चढाडखोर पायींमागें निंदा करणारा, चोंबडा, खोडसाळ 'ही काय सांगे लुडरी कुनी वसवस वस्ती

सही।' -पल ८४ [दि फा लुना] लुडरापन-रि चोड-साळपणा

लुडी-रि १ लवळेला होणारा रोग, लूत, कोड, कुट 'तमी नवही द्वारे खनी। आमी देहाची लुनी जिति।' -झा १३ ७३१ २ (व) ओकारी, उलटी ३ जननेद्रिय, शिश्न. 'दोन्ही' अड सडो लुडी लुति गडो दुर्गंध हो मदधी।' -कीर्तन १ ८२ लुतिजणें-रि मल्लुड व्याधीनें रुकलेले, लवचारे होणे

लुडलुड करप-रि (गो) कानगोष्टी करणें
लुंडलुडें-रि (व) पुढमळणें, एखाद्याच्या मागे फिरणें.
लुडोनी-रि (महागु) लून 'लुडोनि राहिला माजि-बासणारा। जघद्री।' -अ ८९ [स लुड]

लुड-रि १ लोडलेला २ लपलेला, अदृश्य झालेला ३ रड पडलेला ४ बहिष्काटीतून गेलेला ५ लिहिताना किंवा याकताना गळलेला ६ बिसर पडलेला, विस्मरणात सापडलेला [स] ७ प्राय-रि बहुतेक लुड झालेला, लुड झाल्यावाखा. लुडोपमा-रि (साहित्य) उपमा ह्या अल्पाकाराचीं उपमेय, उपमान, साधारण धर्मे, आणि उपमावाचक शब्द अशीं जीं चार स्पष्ट अंगें त्यापैकी एक किंवा अधिक अंगें ज्या उद्देशेंत वसतात तिचा लुडोपमा म्हणतात हिच्या उलट पूर्णोपमा लुडोपमा आठ प्रकारची आहे-उपमान, उपमेय, धर्म, धर्मवाचक, धर्मोपमान, धर्मोपमेय, धर्मोपमानवाचक, धर्मोपमेयवाचक यापैकी कोणतेहि एक लुड असतें

लुडकरणें-रि १ एखाद्या पदार्थासाठीं द्यून किंवा वाट पदात बसणें, आद्या पदून बसणें 'उदरासाठीं भाजर मण-पासून येथें लुडकून बसलें आहे' २ चिडकण [स लुड]

लुडडो-रि (गो) चोवडें चोवणारा

लुडरा, लुडरा-रि १ कारणावाचून मध्ये तोंड घालून चोवणारा, दुसऱ्यानीं विचारिलें नसता त्याना उपदेश करावयास जाऊन किंवा आपलें मत सांगू जाऊन उपद्रव देणारा, लुडलुड्या, ढवळाढवळ करणारा २ तोंडपुजा, चोंबडा 'मला जर म्हणाल बा तरि निघऊ लुडरा म्हणा।' -केका ७२ [ध्व]

लुडलुड-रि वस्तू बडबड क्ताळवागे भाषण, लु-दुर्ण, मुलाचें भराभर चोवणें [ध्व] लुडलुड-वा-रि १ लुडेरपणानें, पुन्हा पुन्हा मध्ये तोंड घालून, मध्ये तोंड घालून (दुसऱ्याचें चोवणें) योषविण्याकरिता रागातून उपयोगात आणतात 'चार वेळा लुड बोळ नको म्हणून सांगितलें तरी माकल्यानें लुडलुड्या चोवतोस' २ चोळी इ. नीं मचमचा खावें याचें अनुकरण करून (किं ४००) भराभर पळ

हत्तरी पावले डाकून चालण्याच्या ध्वनीचे अनुकरण करून (किं० च० ४) जोराची दगल अगर बडबड दाखविणारा शब्द (किं० करणें) लुयलुणें—अकि हलणें, लखलवणें

लुयाडणें—सकि हरण करणें, छरणें, नागविणें, लगारण, हुसत्याची वस्तु त्याच्या इच्छेविषय त्याची परवानगी नसता उपर्यें लुयाडणी—जी लू, लुवाडणूक, नागवणूक

लुंवी—जी लेंवी, लेंगर लेंवट, लेंव, घोंस, कणीस लुवधका—जी पाथ (स लुवधक)

लुवध—वि १ आसक्त, आशा असलेला, आशाळ २ लोभा वरेला, लोभी लोभाविष्ट ३ उत्कटेतेने वाढी पदार्थ इच्छिण्या ४ मोहित लोलुप ' जो अनुसरेत इद्रियमदा । लुवध होळनिया स्वादा । '—झा ३ १०३ [स लुम्—लोभ धरणें]

लुवधक—उ १ पारपी, विकारी २ लोभी ३ राडबाज, वेरयालपड ४ शुद्धार ५ (ज्योतिष) बृहत्लुवधक शा तारकापुजा तील पहिल्या प्रतीचा तारा चूण नक्षत्राजवळील व्याध हा तारा. लुवधणें—अकि (काव्य) लोभ घुणण एखाद्या वस्तूची अनावर इच्छा होणें, एखाद्या वस्तूविषयी मोहित होणें, भुगें ' भरजवानी मवा मस्त हुसा भर नौत्तिची बाहारी । पाहुन उरले तुरी आता विती दिवस चाळविशी नटथारी । '—होला ८९ [स लुम्]

लुमा लुमरा लुमा—वि लुवरा पडा लुमणा लुमणें—जीन रुमणी—ग १० पडा नाग्याचा दादा लुमणें—म लोडणें (विशेषत लाक्षणिक अर्थ) पडा लुलपणें लुलपणें—अकि (काव्य महातु) लोभ धरणें, आसक्त होणें भुगें लोभानें आकृष्ट होणें, एखाद्या वस्तूकडे प्रेमान ओढले जाणें ' सदा इद्रियापदिकातें लुलपें । '—उपदेश पाळिती ६ [स लोलप]

लुला—वि १ जन्मत किंवा रोगादि कारणासुद्धे व्यंग, अशक्त झालेला पण ताठपणा नसलेला, ढिला, लेंबत असलेला (हात, पाय, मनुष्य प्राणी इ०) ' हातान, पायांन किंवा जिभेने तो उला—आहे २ अशक्त कमजोर निर्जिव इ म्हाता रणासुद्धे किंवा अन्य कारणासुद्धे आपलें कर्तव्य करवयाला असलेला ३ बाणूण सवोप ५ दयास्मित न चाणूणारा ' माझी बायको मेन्त्यापासून माझा संसार लुला पडला ' [स लो२—हल गारा] ० पागळ्या—वि हात किंवा पाय उला असलेला, अशक्त, कमजोर निरुपयोगी, व्यंग असलेला लुलावणें—अकि १ (हात, पाय इ० गात्र) अशक्त होणें, आपणापलें कर्तव्य करवयाला असलेला होणें उला होण पण होणें २ अशक्त किंवा कमजोर होणें ३ (कां) दुय्य्याच्या कारभारात लुलुल करून त्याला उपदेशार होणें [लुला] लुलित—वि १ खिळखिळ झालेले

२ विरहलेले कुसकरलेले, वीमेजलेले ३ रंगाळणारा, कपासमान, लेंवणारा ४ डबडलेल

लुलाय—उ रेडा टोगणा, महिन ' थाया मज यशलाका सुस यजा तो गुजय मास मर । '—मोमीधम १ ४८ [स] ० वाहन उ यम

लुलु—खी लालूच, लोभ ' लुलु न धरावी देहातीत न्दावें । '—रावि ३९

लुलुपत, लुलुसत लुलुत लुलुतु—जी मन-चरणी, हानी हाजी, आज्ञे एखाद्याला वस करून घेण्यासाठी त्याला दादावाया करणें ' बराडी पणनें त्याची लुलुत । न करी तो तिरक शुद्धाई । '—दावि २१०

लुलुपु(च)टी, लुलुमिठी—जी आगुता, उत्कट इच्छा, खलवा लोभ ' वृणरूपी पडे मिठी । हात लुलुगी होळया । '—एभा १ २९०

लुलुयाना—उ (व) भिकारी, दिवडी, दीन, दुबळा ' लुलु यान्यासारखा फितो '

लुलु—वि गुळ विगलेला, दारूचा पैक चढलेला लुलुलुवणें—अकि १ अनावर उवा सुग्या, शिडे इ० अति शय चडणें, चालणें व त्यासुद्धे खाज घुटून प्राप्त होणें २ चोरण्या करिता जीभ बडबडणें, चोरण्याची निमेली खाज घुगें ' मी आतां अमदीं चोरणार नाहीं असें म्हणतो पण प्रसंग आला म्हणजे जीभ लुलुलुवत, राडवत नाहीं ' [धन]

लुलुक—किवि (गो) काणयाला, कापणी करावयास द्यात लुलुक गत्यात ' लुलुणी—जी (गो) दंतकापणी, लाणी [स लु=कापणें]

लुस—वि लुलुलुगीत ' हें वालुक कोबळें लुग आहे '

लुसलुशी—खी (फळ, साडे चेहरा इ० वरीत) टवटवी, तजेला, ताजेपणा तेजस्विता, पडनेनें तेज, धुतेशी मळक लुसलुशीत—नि मळ टवटवीत अतिशय बोंबळा, स्वच्छ घ तजेलदार, बोंबळणामुद्धे टवटवी, धुतुव आडले (फल, पर्ण, अन्न, शरीरावयव इ०) लुसलुशीतपणा—उ लुलुलुगी पडा लुसलुसणें—अकि टवटवीत असणें, तजेलदार असणें, दिवणें लुसकाव—नी—लुधमान, लुधमानी पडा

लुसलुस—खी उत्सुकता, उत्कट इच्छा, इच्छेची उमळा, प्रबळ इच्छा [धन] लुसलुसणें, लुसलुस करणें—अति शय उत्कट होण लुसलुस लुलुलुस—वि वि उत्कट इच्छेने, इच्छेच्या उत्तमते, उत्सुकतेने

लुसणें—अकि (महातु) लुगें आसणें, ओढून घेणें ' मज निद्रिण्यात खाणीतियें उनीमि नति । '—अ ५५ लुड, लुक—खी मळ [दि]

लुहंगी, लुहंगी, लुहंगीकाठी—लोहंगी ६० पदा.
लुळण—अकि. (काव्य) लोळणें; लोळण घेणें. 'कृदि-
सिद्धि पाय—। धुळीमाजी लुळती सर्वदा ।'

लुळलुळीत—वि. लुळलुळीत, कोमल; मृदु; लवचीक; हुळ-
हुळीत; सरवाच्या कमीपणानें मृदु (जीभ, अग्नि पिळलेले फळ,
नुसते मांस).

लुळा—वि. लुळा पंदा. ० लुळा—वि. म्हातारा आणि अशक;
जीर्ण आणि निकामी; फुटलेला तुटलेला (मनुष्य; प्राणी, गाडी,
पदार्थ) ० लुळा—वि. शरीरानें व मनानें पंगु; अशक; निर्वाय;
खुळा (लुळा खुळा या अर्थांहि हा शब्द चुकीने वापरतात).

लुळी, लोळी—स्त्री. १ (बों.) धन, शोप, यक्ष्वा ६०
मुळें मूल, मापूस, पक्ष यांना होणारी लोळण्याची इच्छा. (किं-
येमं.) लोळण, वन्हाळपासुळें येणारी सुस्ती; लोळण्याची इच्छा;
पेंग. २ (महानु.) गुंडाळी, गांठ. 'जाणिवेयांची लुळी झळा-
ळिली.'—शिशु ४३.

लुळें—न. बाजारपुणें; हुळक्या सळक्या लोकांचा समु-
दाय; वायट, टबाळ, मवाली लोकांचा समुदाय, दाटी; दुकान
दार, गिन्हाईक, सत्काज लोक ६० बी गर्दी; तमाशा, मारामारी,
भांडण ६० चालले असता गोळा झालेली दाटी.

लू, लूक—स्त्री. लन्हाचा तहाळा; तीव्र झळ; उष्ण
हवा; उष्ण वारा. [दि. लूक]

लू—न. लोकर; बारीक बेंस; लव. 'त्याची आयाळ जाड
अमुन पोटाखाटीं केसाळ असे पाहें लू असते.' [सं. खेम]

लूट—स्त्री १. लुटण्याची क्रिया. २ लुटण्यानें मिळालेले जें
काही तें, लुटून आणिलेले द्रव्य ६० ३ सडळपणानें केलेला खर्च
(गरिबांना घातलेले वेचण, दिलेले दान ६०). ४ विप्रलब्ध; सत्यदि;
लसलूट; भरमसाटपणा. [लुटणें] ० मारणें—लूट करणें; लुटणें.
० फाट—फूट—लयावट—स्त्री. लूट, लुवावणी; नासपूस. 'शत्रूच्या
मुलखांतून लूटफाट करून विजयी होऊन आलेले सैन्य...'—स्वच.
३६. [लूट दि.]

लूट—स्त्री. शेरांत बराबराणा राव. (दाढ) —वदलापूर २८३.

लूत—स्त्री. १ मनुष्य, पुत्रा ६० प्राण्यांस होत असतो तो
एक प्रकारचा त्वचारोग. २ शृणाच्या झाडासारखे एक औषधो-
पयोगी झाड. याच्या पुलांना शेवाळें म्हणतात.

लूता—प. कोळी; कांतीण. 'बहुधा बद्ध करीलचि लूतेचें
जिणुत्राणा सुत ।'—मोविराट ४.३६.

लूनिया—प. मीठ पिळविणारा वाणी [श. लवण; हिं.]

लूव—स्त्री. (गो.) प्रबल इच्छा; दृढीची परमावधि.

ले—(बा.) पत्नीचा प्रत्यय; वा उदा० रामाले.

लेणें, लेणें—सकि. धारण करणें; घालणें; धरणें; नेणें.
'आपुलेनि मुकुमारपणें । हे न ले परागाचे लेणें ।'—दिशु ६९०.
[दि.]

ले (ले) क—प. १ मुलगा; पुत्र. २ पादपूर्णाधिक वृषा ६०
अर्थां उपयोग. 'आतां तिकडे जाणार तरी कोण लेक. '—मृ ४४.
३ हीनतासह्येक, तुच्छता, तिरस्कार अगर निंदाव्यंजक शब्द.
'म्हणती अहारे नपुंसका । ऐंमे राज्य सोडुनी लेक । भीक मागणें
वरियेलें ।'—नव १८.२५. —स्त्री. मुलगी, कन्या. 'म्हणे तुजी
होइन मीच लेकी ।'—साव्ह २.२५. म्ह० लेकी बोले सुने लागे.
० (पु) पुत—वाळ—प न. मुलगा; मूल; मुलगा किंवा मुलगी.
(सामा.) मूलगीळ, मूलगाळ. ० वळा—प. राखेचा मुलगा;
राखेचा मुलगा; स्वर्गी बांचून इतर लोकांचे ठिकाणीं झालेली संतति;
दासीपुत्र. ० विता—प. बाप, पिता. लेकाचा—लेकी—प. निंदा
किंवा तिरस्कारदर्शक शब्द. 'कसा लेकाचा कार्याला जुपला
आहे.'—नाकु ३.५५.

लें (ले) कर्क—न. मूल, बालक, बाळ. (पुत्र किंवा कन्या
या अर्थां.) 'तरी सहाय बाप तूं म्हणसि नायके लेंकर्क ।'—नेका
१२. लेकरालेकरां, लेकरालेकरां—किवि. १ बाबडिल-
पासून (चालत असलेलें वतन, हक, इ०); मुलपासून त्याच्या
मुलाकडे असा क्रमानें; बंधपरंपरेनें. २ मुलात; मुलाशी; मुलामध्ये
६० [लेकर्क दि.] ० पाळ, लेकरायाळें—न एव अत्र. मुलेंवाळें;
लहान मुलें; मुलेंविलें; लुहंगांतील लहानमोठीं मुलें (सामान्यत्वे-
वरून.) लेकरावा—वि. लहानसा; पोरकट. 'म्हण आले दोभेना
अंगाचा बाबा लेकरावा ।'—प्रता १९. लेकरावा—प. १ मुलांत
मिसळण्याचा छंद, हौस, आवड; मुलाचा शोक; लहान मुलांसारखें
वागण्याचा स्वभाव. 'अरे तूं एनाडा मोठा झालस तरी लेकरावा
टाकीत माहीस ' २ पोरकटपणाचा नाद; बालिश हट. 'आई-
बापाबांचून मुलाचे लेकरावा दुपरा कोण पुलील ?' लेकरावा-
पणा—न.प. १ बाल्यावस्था; शैशवावस्था २ पोरपणा; बालि-
शता. लेकरावा—वि. (राजा) पोरकट; बालिश; लहानसा.
लेकरावा—स्त्री—वि. १ मुलेंवाळें असलेला. 'लेकरावाही बाईल
म्हणतें जातां याळा सोळा ।'—मध्व. २ ज्याला भावंडे बोंब
किंवा बारीक फाटे आरेत असें (इल्लुंद) लेकरासमजत-
स्त्री पोखुदि; लहान मुलाचें ज्ञान. लेकरासमाव—प. पोर-
स्वभाव, बालिशपणा; लहान मुलाचा स्वभाव [लेकरासमाव]

लेकि (की) न—य. पण; परंतु, शिवाय. [का. केनि;

गर लाकिन]

लेप—प. देव. 'शुरूपुन हा तूं न समान लेती। जगाचा असे
फारसा मान लेखी ।'—नामन, शिराट ७ १२३. लेखापि—प.
देवधि; नारद.—इंदो.

लेख—३ १ जे लिहिलें विंवा लिहिण्यांत आलें तें, अक्षर : नाना नुष्टा लेख । पुगिलें जैमे । -अमृ ७ ७० २ दस्तऐवज, लिहिलेला कागद ३ गणता, हिरोष, मोजदाद 'धेवी पर ये रेख ।' -अमृ ५ ९ ४ प्रतिष्ठा, आशार, तुल्ना, परां 'सांठि योवेकास अतमसाय । एरां रेख नही ।' -सिधु १०२२ ५ प्रत्यय, पणें 'औचिता करीनि धरा । सगलेखा येईल ।' -सिधु ६९६ ६-न एक, दोन इ० जे पाडे मुलें सिरतात तेप्रत्येक. [स. लिपू=लिपिण] • निरस्त-वि रेखात नमूद केलेले • वस्त्र-पट्टा-पूस-नशु घेंयें घेंयें इ० व्यवहार करतना उभयपक्षांना विंवा एका पक्षाला घनकारक ताबीदपत्र, दस्तऐवज, पत्रवृत्त, सनद, इ० ऐव केलेग अतले तो 'सादेव शब्दाचे सारकारामात जे रेखपूस होतात ते समग्र छापून लेखांत कळण्याकरितां प्रतिय करीत जावे' -इनाम १२६. • प्रमाण-न लेखी पुरावा, लिखित आधार, प्रमाण, प्रमाण मानलेला दस्तऐवज लेखांक-३ लेखाचा विभाग, एखाद्या मोठ्या लेखाच्या पादलेल्या भागांविशीं प्रत्येक [लेख+अंक] लेखादेखी-ली कळेलत लेखापुरी-वि लिहिण्यात, • लेखामध्ये, लिहून ठेवून (लेंडांतोडी नव्हे असें) लेखावेगळ्या-वि अक्षर, मोठला न पणारा, अगणित 'नाना इदीचे उमाळे । उटती रेखावेगळे ।' -अमृ ७ १४३ **लेखी-वि** लिहिलेला

लेखक, लेखिक-३ १ लिहिणारा, मजळ करणारा, कार हुन, लिहिण्यावर उपजीविका करणारा २ स्वतःप्रणय चित्र, प्रय इ० रचणारा ३ (साकेतिक) कारभारी, कारकून 'नाना पद गवीस तेथील निखालपटा लेखकमुखें दिवून आल्यावर' -स १०८९ [स] • प्रमाद-३ लिहिणाराची (प्रयत्न्याची नव्हे) चूक, हस्तदोष, वगण्याराची चूक **लेखकी-ली** लेखकाचा घरा, लेखकाचें काम, कारकुनी -वि कारकुनाचें लिहिलेला, लेखकाचें लिहिलेला

लेखणी-नी, लेखण-ली १ शाईन कागद इ० वर लिहिण्याचें बोर, कापटी इ०चें केलेले साधन, वस्त्र २ (व) द्याडी पेन्सिल [स लेखनी] **लेखणीस संग चांघणें**-सुंदर लिहिण्याचा धरा करणें, उत्तम, वळणदार अक्षर लिहिणें **लेखण्या करणें**-१ तुकडे करणें. २ (सैन्याच्या) तुकड्या पाडणें ३ दार मारणें • **हांक्या-वि** कसे तरी आणि वाढी तरी लिहिणारा, वाटेल तें लिहिणारा, विचार न करिता लिहिणारा, मूर्ख सपादक 'हे सुदम भेद होके एकीकडे तर लेखणी एकीकडे अर्को जेवें स्थिति आढे तेथील लेखणीदाराच्या लक्षात कसे येणार' -टिपे १ २९७ **लेखणीचा घड-पुरा-घडाहर-३** अति उत्तम लेखक, लेखनकलेंत निष्णात, कलमबशादर, प्रशस्त लेखक, लिहिताना न चुकणारा, वळणदार लिहिणारा

लेखणें-अकि १ मानणें, समजणें, गणणें 'मग संशुक्ती-वांनळदर्शन जाले असेंचि रेखास ।' -मोक्षण २ ११. २ पर्वा करणें, पाहणें, आदर करणें. 'न गणावा गरुडहि मग लेखावा काय हो मजकताती ।' -मोक्षोप १.२५. ३ लिहिणें 'निधेय कृष्ण केले मेलेसे लेखिलेचि लेखणें ।' -मोक्षण ३५ २२. ४ विचार करणें 'पै गा भलीचेनि नावें । पूल मज एक घावें । तें लेखें तरी म्यां नुंरावें । परि मुर्खीचि घाली ।' -शा १ ३८४. [सं लिपू]

लेखन-ण-न १ लिहिणें, २ लिहिण्याची घाटणी, शैली. ३ जे लिहिलें तें ४ चित्र, नकाशा इ० काडणें विंवा रेखादिकांनीं निर्मिणें [स लेखन] • **फला-ली** लिहिण्याची कला • **प्रदास्ति-ली** भोक्षिवाजी महाराजांच्या आदेशानुसार सरकारी कागदपत्रें लिहिण्याचे टाविक मायने धोर पद्धति वाट्याजी आवजी पिठणीस यांनीं तयार केली ती. • **सोमा-ली** पदाचा शेवट; मज-कुशाची अक्षरी. यापुर्वें दुसरा मजकूर येत नाहीं पेशवाईत हा एक शिक्रा होता. • **स्वातंत्र्य-न** वर्तमानपत्रातून लेख लिहि-ण्याचें स्वातंत्र्य (६) लिपरीं आर्ज प्रेस लेखनाड्य-न १ पुष्कळ लिहिणें, लेख-विस्तार २ लावळक पत्र इ० लिहून वाणारास प्राप्त धर्ष विंवा आपल्या लेखनपट्ट्याची ऐट मिर-विणें पत्र इ०चा शेवट करताना सुशील प्रमाणें हा शब्द जोडातात, उदा० कळावें ही विज्ञप्ति, लेखनाड्यवर कशास पाहिजे ? • **लेख नीय, लेख्य-वि** १ लिहिण्यास योग्य, लिहिण्याजोगा. -२ लिजगणतीतील 'पार्यां नवल हें पाहीं । जेथ स्वर्गसुख लेखनीय नाहीं । तेथ अद्विस्ति कायी । प्राकृता शांती ।' -हा २ ३६५ **लेख्यमूर्ति-ली** कागदावर विंवा कापदावर काढलेली मूर्ति

लेखा-३ १ हिरोष, गणती, मोजणी 'जती खपळ पडिया बाळ लेखा करितो ।' -दत्तपदे ६ ५५ २ पर्वा, खिज-गणती, पाड, रिमंत 'म्हणजनि कवणाचा हा असे आजि लेखा ।' -साहू ७.१६८ ३ लिखितप्रमाण, दस्तऐवज 'त्याचें त्यास द्याल धन । काळातरी ओपिल्या आण । तुज वेतील लेखा फल । पाडीवादी हस्तकी ।' -सुसमा १४ १२५ [लेख]

लेखित-वि लिहिलें [स]

लेखीं-किवि १ (व) मतानें 'माझ्यालेखीं तो मेला' २ तहें, परीचें, सारखें 'कोण लेखीं मोक्षाला मिटावें । तेवें' -दावि १५५

लेंगडलेंगड-ली पिरीरी

लेगुदी-ली. (खा भिली) लगेटी

लेंगो-३ (गो) शेकड्याचा पाय.

लेखणें-अकि खचणें, दणें, नमणें, दवकणें, वाक घेंयें.

लेखापे(फे)चा—वि अक्ष, कमनोर, निर्वाध, निर्वल, नि सत्त्व, कच्चा, दुर्बल स्वैर्य, शक्ति, सत्त्व इन्चा अभाव असलेला 'लेखापेचाच्या नादी बायका लागत नसतात'—सवतीमत्सर ५४.

लेंची—ली एक प्रकारचें झाड

लेजणें—सकि घाटला जाणें, धारण केला जाणें 'का हीर कवण न लेजति बायकही।'—आहु ५८ [लेणें]

लेजीम—खीन लाकडाच्या दाड्याच्या दोन टोकामा धाग्या चकत्या ओंवलेली साखळी वसवून व्याथामासाठी केलेल एक धनुष्याकृति साधन [फा लेक्षम्]

लेंझा—वि (व) टिला, मंगळा, सैल, ताठण्या नसलेला 'असा लेंझा कारभार काय कामाचा?'—उशी जरा लशी भरली गेली.'

लेटणें—अकि पडणें, लोटणें, पमरणें, निजणें, विधायि इ० साठी जमिनीवर आडव अंग करणें [स छट्, हिं लेटना]

लेटी—ली (व) हातग्याचें झाड, अगस्त्याचें झाड

लेटीस—ली एक भाजी दिव दोन प्रकार—क्यानेत्र व कास [६]

लेंड—लीड १ दोन वा अर्षाची विडीदाह्या लेंडातली सडा २ विडीचा एक प्रकारचा टोला विडीचें एक टोंक हातात घेवन व दुसर जमिनीकडे करून ती खाली सोडून जमिनीवर पडण्यापूर्वी मधल्यामध्याच तिच्यावर टोला मारून ती फेडणें—मवेपु १८ [ते रेंड]

लेंड—न लेंडू, विट्टेला ल्हान गोळा (मनुष्य, कुशा, मांजर इ०च्या) शूड० (गो) एकाच लेंडाचे तुकडे, एक परमाट्टवले नी एक पाणतले लेंडसुखास येणें—आपणें आवडते मूल इ०चें प्रेम करता करता अत्यंत तरीन होऊन वेदमान विचरणें

लेंडओ(वो)हळ, लेंडि, लेंडिया—लीड ल्हान ओपळ, ल्हान ओढा, पत्त्या 'गानीचे होते रेंडवोहळ। गंगेसि मिळता गंगजळ।'—व्यं ३४. **लेंडकी**—ली वरकातून पिदून काढलेला ऊस, चिडा **लेंडक्या, लेंडक्यळ्या, लेंडक्यळ्या**—उ एकदा वरकांतून पिदून निघालेले काहें पुन्हां परकांत लागणारा **लेंडपट्या**—वि (व) वगळ, निरंज. 'त्याला एकदा पालून दिने होते तरी तो लेंडपट्यामारास त्याच्या घरी नेलाच' **लेंडपेंड**—उन दागदागिने, नण्णाच्या उपयोगाचे शिजन [रेंड दि]

लेंडकटर—उ (पाप) शिवाच्या व रा कायत्याच अन्न.

[१]

लेंडसणें—सकि (ना) एखाद्याची कणीक तिचें, एखा-वाल्या वेदम मार देणें.

लेंडा—उ (व) घोड्याच्या खोगीरास असलेला शेपटी-खालून घेण्याचा पग किंवा दोरी.

लेंडा(दा)र—न. लडावर, प्रमाणात दरोबर न्यायाचा भरपूर व नामदायक मुलमाणणें, गुंटेदारे, सामानगुमान इ०

लेंडारगो—उ (ड) गिघाड

लेंडावर्त—उ घोड्याच्या दाढेखाली असणारा केंसाचा भोंकर हे अशुभ लक्षण मानतात

लेंडि-डी, लेंडिया—लीड रेंडओहळ पडा नाला; ओहळ, पत्त्या 'लेंडिये आला लेंडा। न मनी वाळुवेचा वर वडा।'—झा १३ ६९३

लेंडी—ली एक झाड याच्या दोन जाती—काळी व पाढरी या झाडांची पाणें उंबराच्या पाणासारखी असतात

लेंडी—ली १ (शळी, लड, वडरा, घोडा, घुन, लंदीर इ०ची) विट्टेची ल्हान गोळी २ मऊपाचा जमलेला खडा, लेंड ३ घोड्याचें खोगीर पुड सरळ नये म्हणून जो शेपटीच्या खालून पातळला पग त्याला बांधितात तो ४ खोगीरास पुडच्या अग्रास असणारा घोरवद ५ बासोदपा अगर नर जातीच्या ताढाला बागेसारखा एक अवयव येतो तो ६ एकेरी मखमलीचें फूल, [लेंड] **लेंडया गाळणें**—टाकणें—हगणें—अयानें गर्भगति होणें, भीतीने गाळण लडणें, फार पावरणें, भिगे ० एन—न वड्यांमेटपाचें खत ० च्याक—ली (अशिष्ट) पनपाच्याची सृष्टि, बगर, भरमराट ० तलाय—उ (व) गावानून पाण पाणी वाहून घनलेला तलाव ० पिपळी—ली उंदराच्या रेंडीच्या आकाराची एक रोग ही औदरी आह ० प्रसाद—उ. चावूक किंवा छवी मारताच हगणारा घोडा, वाईट घोडा. **लेंडपाताड**—उ फळ न येता गुप्तल्या रेंडपाच येतात असा ताड; नर ताड **लेंडुरी**—ली रेंडीगला, पफ पावसाळधात वाहणारा ओण **लेंडूक**—न मडुय, घुना इ०ची केळ्याच्या आकारा-सारखी पडल्ली विट्टा **लेंडार-रा-रें** न रेंडपाचा समुदाय; लेंडपा, 'लेंडारा आगी घुनावि। का अपाना आगी हुर्गि।'—झा १८ ६८५.

लेंडी—ली पापण्याचें लेंडरीचें वज्र [मिं]

लेंडीस हेंयर—ली (चागारी) एक प्रकारची हानोरी. [इ० लेंडी हेंयर]

लेंडक्यळ्या—नि रेंडया पडा

लेंडूर—न (मुंगारे) रेंडार पडा ० लामणें—उ—हळ मुळ हाणें

लेडया—उ (व) एक विट्टी

लेढ—न. (व.) १ रेत; वीथी. २ एक धिबी. ०पाटणे—सफ मेहनत करून घेणे. 'रूप लेढ पाढले त्यांना तेव्हां इतके पैसे दिले.'

लेढार—न. योळी, समुद्राय; कळप. लेढार पदा. 'हाक देती येक वेळे। सहसाजुन पारवी खेळे। मग लेढार निघाले। सकळ सैन्य।' ~कालिका २२.२०. [दि. लेढा]

लेण—खी. रेष; ओळ; रेखा. [दि. लाइन.]
लेणदेण—खी. देणेघेणे; देवघेव; देण्यादेण्याचा व्यवहार. [म. लेण+ देणे, गु.]

लेणारत—न. ब्राह्मणांत घोड्याचे वेळी करण्यांत येणारे कणकेचे पाट्याच्या आकाराचे सिंहासन व बवंड्याच्या आकाराचा लोढ. -बदलापूर २११.

लेणे, लेपणे—सकि. १ ढोळ्यांत (काजळ) घालणे; कपाळावर (कुंझ) लावणे; अगावर यथास्थानी (दागिने) घालणे; धारण करणे. 'पौष्य मूलाक पत्नी। दिव्य कुंडले देवली वर्णी।' -मुभादि २.८५. २ (काव्य.) (वक्र) नेसणे, परिधान करणे; धारण करणे. 'बळे सुंदर मूर्णे उभयतां लेती नवीं नित्यदो।' -उमाविलास ४. १. भूतकाळीं या क्रियापदाचा कर्तृप्रयोग होतो. उदा० पीतांबर परिधान। लेहली अलंकार भूषण।

-एरव ५.१०. १ घेणे. लेणार-रा-प्र. धारण करणारा; घालणारा. 'हृण असे गोस्तचोर। महाकपटी अकमी जार। हाच काय मणि लेणार। जाहला घोर अवस्थेत।' -ह २९.२८.

लेढा-प्र. धारण करणारा; लेणार पदा. लेणे-न. १ बारीखाला शोभा देणारा कोणताहि पदार्थ-दागिना, कुंकु, काजळ इ० 'मग रायें तया लेणियांचे वृत्त पुसिले।' -पंच १.३५. २ श्वे मदिन्यांत गौरीच्या उत्सवात मितीवर गोपुर इ०चे अं चित्र काढतात ते; मंगळागौरीच्या वेळी देवीला वाढण्याचे कणिकेचे अलंकार. ३ पाववळय; होमर पोखरून त्यांत सभामंडप, देवादिकाव्यां मूर्ती इ० कोरून तयार केलेली मुद्रा; कोरीव लेणे. उदा. काव्यांचे लेणे, वेष्टलेचे लेणे [सं. लेपन-लयन-लेणे किंवा लेपन-लेवन लेणे; रत्न-लयन-लेणे, प्रा. लेण] लेणेपण-न. अलंकारदया अवस्था. 'मुद्रकुंडले करकणें। न पडितां सोनें सोनेपण। त्याचीं करितां नाना मूर्णे। लेणेपणें उणे नव्हेचि हेम।' -एमा २८.१६३.

लेपडणे—सकि. रोग, माती, खारटे इ०नीं (आई, गंग इ०) माखणे, लिप करणे, चोपडणे, लिहविडणे. [स. लिप्] लेपडणी-खी. लेप, माखण, चोपडण, लिहविडण.

लेप-प्र. खाडीमध्यें सांपण्याच्या काळपा पाटीचा व पांढऱ्या पोटाचा एका जातीचा मासा.

लेप-प्र. १ सारवण माखण. २ अंगाला लावण्याची चंदन इ०ची उटी. ३ सुना, बिखल इ०चा भिंत इ०वर केलेला गिळवा.

४ भिंत इ०वरील रंगांचे किंवा चुना इ०नीं काढलेले किंवा लिपलेले चित्र. 'निजीव लेपे हार गिळिला।' -शनि ३६५. 'लेपाचा देठवीं न बैसाचें।' -सुत्रपाठ ४०. ५ भात, भाजी इ०चा हात, भाडे इ०चा चिक्कटून राहिलेला अंश; खारटे. ६ बापा; दोष; विटाळ; मळ; वागताकाराची कलप्रता. 'जेव न संचरे पुण्यपाप। जें सुख अति निष्कंप। गुणत्रयादि लेप। न लगति जेव।' -ज्ञा २.२३६. ७ रंग; वरचा रंग; मुलमा. 'ते आनंदचित्रीचे लेप।' -ज्ञा ६.२५६. ८ ओढा; सारवण; ओढा घालण्याचें प्रव्य, दुसऱ्यां किंवा ठणकणारे गड्ड इ०वर छाडाची पांजे इ०चा कापण्याचा ठेका. [सं. लिप् = लिपणे; लावणे] लेपटणे, लेपणे—सकि. १ लेप देणे; माखणे, ओढा घालणे. २ लिपणे; लिपून आकृति तयार करणे. 'तेथें हंसमपूर कोविला। नाना प्रकारचे लेपिले।' -शनि १३२. ३ एखाद्या पदार्थाचा दुसऱ्यास लेप लागणे; दोप लागणे; दपशे होणे. 'विहित भंगाचा कंदम। गुज लेपला नाहीं बी।' -मुसभा ३.४. लेपन-न. १ ओढा घालणे; लिपणे; लेप देणे. २ लेप देण्याचा पदार्थ. लेपवणी-न. १ खारटीं भाडी, हात इ० धुननेला अंगांगयुक्त पाणी. २ (ऊ.) सुराना दाबण्याचें पाणी; पेज बघरे मिश्रित कदात्र. लेपवळ-न. (राजा) खारटे; जेवण ह्याख्यातार ताटांत राहिलेले जताचे अवशेष; खारट्याचा पत्तारा. लेपाटा-प्र. औषध, बिखल इ०चा वेडावाडका व जाडा लेप, ओढा (किं. लावणे; देणे).

लेपाळणे—सकि. लेप लावणे, माखणे. लेपाळा-प्र. भाडी, हात इ०वर तेल, रूप इ०चा जमलेला थर (किं. बसणे; लागणे; जमणे, दाटणे). -वि. १ लेप देण्यास योग्य; लिपण्याजोगा, लेप देण्यास अजर असलेला. लेप्य-न. चित्र. 'जेस सतरंग मरोनि जाण। लेप्य काढिले चितान्याने।' -कथासारामृत ७४२. -वि. लिपलेला, लिपून तयार केलेला. 'लेप्या लेख्या ज्या मूर्ति जाण।' त्यावि करावे ना स्नान। इतरां मूर्तीसि स्नपन। यथाविधान करावें।' -एमा २०.११२.

ले(ले)प-पुन. आवरण्यापावरण्याच्या उपयोगी असं कापूस महान केलेलें वस्त्र, रजडे; हुलदं. ले(ले)पडी-खी. बसण्याची किंवा आपराबवाची हुलदं, आवरण्याची लहान गादी. लेपडीची टोपी-खी. लेपाची खोळ. (बहादुराणीतील बहादुर होळं नवे म्हणून त्यावर घालण्याची) ले(ले)पड-न. हलक्या जातीचा लेप, बारीकसा व वाईट असा लेप.

लेपसट-वि (ना) लेपापचा; शिलपट; छिण.

लेपाटी-खी. विशिष्ट प्रकारचे नळकाडे; टाकर लांकडा पांढऱ्याच्या छिडारीचे एक साधन. -बदलापूर १७६.

लेक-प्र. एक प्रकारचा मासा. लेप पदा.

लेफडा—उ (कों) साखणाचा पडा निवा रेव, वांकडा
तिळा पडा 'सुरेरा चागलें कपाळीं गण लावनें तो लेफडा काय
सावला आहेस ?' [लेप]

लेपक—उ (घ) पुत्र, मुलगा

लेपटा—वि (गो) आशाखोर

लेव(म)डा, ले(ले)मळा—वि १ नेमळा, ' (पोशाखात,
वाणुशीत), दुवेळ, नेमळट २ अस्ताव्यत, अव्यवस्थित, पाणे-
रडा (मनुष्य, पोशाख) (लेमडा शब्द फक्त पावेरडा या
अपभ्रंशच योजतात)

लॅमड—खी (कों) रोडकेपणा, दृशता, क्षीणता, वारीक
पणा, अक्षफाणा लॅमडणें, लॅमणें—अकि (कों) १ क्षीण
होणें, रोडावणें, वाळणे २ (आजार उचवास अगर भय यांनीं)
मरून जाणे, दमणें, लपणें, मरकट हाणें

लेमागू—वि उचल्या, एखादी वस्तु येउन पळणारा [हि
लेना+भागना]

लेमासा, लेमाळया—वि (वना) नेमळट, पुळट,
कुचकामाचा, अक्षक 'लेमासा माणूस घेतरीच्या काय कामाचा ?'

लेमें—न वाद, तणा, वोंवड, खगळे, लडखड, लडा, खरकटे
लेलाम, लेलाव—न लिखा पडा •दार—उ लिखा

बोलणारा, पुकारणारा

लेलिहमुद्रा—खी चौसट हजार त्रमुद्रांपैकी एक ही मुद्रा
अशी—उजवा तज्जहात बाव्या उल्ल्या हातावर धरता व वोटें
मागाच्या जडपाच्या उग्रमित्रीप्रमाणे खाळींवर करावी

लेळूत—खी 'उसन आणणें व पत न करणें [सि]

लेलेमजनु—उ गरीब, कीव करण्यास योग्य, मित्यमाणूस
लेले मजूर—उ (व) अक्षफाणासुद्धे काम करण्यास असमर्थ
मनुष्य 'आपण पाहिय तर लेलेमजूर, दुसऱ्यावर अवलंबून'
[लेलामजून या त्रेमी जोडण्याचे जे शिमाग्यात सोंग आणतात
त्यात यांचे उच्च भ्रम न दाखविता काहीं तरी विवृत स्वरूपात
अत्यंत शेळपट असा मजूर दाखविला जातो यावरून रुढ]

लेवचें, लेवप—कि (गो) चाटणें लॅपटो उ (गा)
हात चाणारा, भाडें चाटणारा

लेपट—न (कों) मैथुनार्थ सयुक्त झालेले जोडपें

लेवट—उ (राजा) भाजवळीकरता गोवरी, कवळ, जाडें
गवत इ० पमल्यानंतर त्यावर जे फार वारीक गवत निचा माते
पाचा सुरा पसरतात तो [लेवा]

लेवट—नउ जाड व मजबूत असा वापसाचा पदार्थ [लेप]

लेपटारच—कि (गो) दोर्तो म्हुणून न वणें

लेपणा णू—वि (नरमाथा) तीनचतुर्थास, पाळण

शस्त्रे. १ ४१

लेपणें—न (कों) लेपट पहा भाजवळी करता वळळा
वर चांगवयाचें वारीक गवत—अकि भाजवळीकरता कवळावर
गवत, वाटक्या इ० पसरणें लेपणी—खी वषळावर गवत,
वाटक्या, माती इ० टाकण्याची क्रिया

लेवदेव, लेपादेवा, लेवादेवी—खीउ स्त्री दववेव, व्यव
हार, व्यापार धन, उदीम, वेगें देणें [लेगेंदेणें, पु]

लेवधिणें—समि चढविणें, घालणें, धारण करविण 'लेवविलीं
पाचपुढी गागरी।'—शिष्ट ११ [स लेपन]

लेवा—उ. रेव, लेपन, गिलावा, पूर, लिपण, 'जेसे लेवे
दिपले तमा। काजळाचे।'—झा १६ ३९० [लेप]

लेवाडा—डया—वि दृश दिसत नसता तितकी शक्ति नस
लेळा, मजबूत वाव्याचा नसल्यासुद्धे अक्षक, कमजोर, ढिला

लेडा—उ १ अल्प अशा, सूक्ष्म भाग, वण. 'जे जे अत्यंत
पुढर दिसे। तें तें कृण्याचेनी ऐसे।'—एकत्र १७० २ दाय,
अवशिष्ट भाग 'करी तेथें भस्म लेझ।'—अष्ट ३ २६

लेडा—स—वि एकादें काम करण्यास तयार, तत्पर, हुषार
लेडा(स)पंड, लेसट—न प्राप्तदायक होणारी अनिश्चित
गोष्ट, घोडालपान पाहणारी गोष्ट, प्राप्त, अडचण, सचाड, लिगाड
कासा पडा.

लेपावळी—खी लेखावळी, मोजदाद, गणवी 'दुपती
नाही लेपावळी।'—उपा ८७१ [लेख+भावनी]

लेस—वि तयार, उत्तुष्ट सामान वगैरे अपूरतयारीनें अस
लेला, लेखमात्रादि न्यूनता नाही अशा तयारीचा 'छन्याच्या
वेत्या लेस करून देविल्या आहेत'—स ४३०९

लेस—स्त्री १ निवार, फीत जाळीदार फीत, जोडावयाचे
काड, गुगचे बंद २ (चाभारी) गिणींतील तुग्लेला पण शिव
ण्याकरिता वाडलेले सल [इ] •दार—वि लेसकाविलेला, जाळी
दार फीत जोडलेला 'अगात लेसदार ब्लाऊज असून.'
—हाकाप १०७

लॅस—उ (गो) हातरमाल

लेसट—न १ (माहपाला अगर हाताला) चिकटून राहि
लेला तेल, तूप इ० पदार्थांचा अशा २ अपूर्णता, उणेपणा, कमी-
पणा वनमरता (इ० अर्थां कारभार, व्यवहार, काम, बोलणें इ०
शब्दांना जोडून योजतात) ३ लेसपड पडा

लेसन—न घडा, शिकविल्याचा पाठ 'याचें बीतभर लेसन
तर त्याचें हातभार.'—द्रावि १७१ [इ]

लेसन लैसन—न परवाना, परवानगी, मजुरी [इ लाय-
सेन्स]

लेसा—किवि तयारीनें, वन्या रीतीनें, जपून 'मग प्रमेया-
विषया नावा। लेसा जाडन।'—झा ७००९ [लेम]

लेसाडा—वि शेगाडा, काठरुळा, दागळा, उच व बारीक लेह—५ चाटण, चादून खाण्याचा पदार्थ, औषध, अर्बलेह 'लेह पये चोखे चाथे चतुरीं धें अंन वहाडीयां ओगटलीं।'—धणजेउ ३८. [स हिङ्=चाटणे] लेहून—न १ चाटण्याची क्रिया २ (वृत्त्य) जिमेनें ओठ चाटपें, दुसऱ्याच्या नशेरेन न पडण्यासारखी गोष्ट हुसव्याने पाहणें, सुगीपें लाज्जेन ह्या गोष्टी ह्या अगिनय दाखवितो लेहून—वि पाटण्यासारखें, चादून खाण्यास योग्य, चादून खावयाचें (औषध ६०)

लेहूडा—वि (ना) खादाड, चणवळेरा, खादाडमानडा. लेहूणें—सक्रि (काव्य) लिहिणें 'लेहोनि पत्रा खिल्लें प्रतापी।'—अजक १ मन्मथीमन ३३

लेहासा—अ म्हणून, सवच, यासाठी [अर शिदासा] लेहूपेहू—वि (व) छला, पागळा 'दापेनें लेहूपेहू शाण'

लै—वि (अशिष्ट) लय, पुण्डळ, भरमसाठ, अतिमय लय पडा. लैलूट—खी त्रिलुला, लयपट, अतिमपुष्टि—नि क्रिस्ति विपुन, अतिमय, पुण्डळ 'मराठपांचे वीर लैलूट करुणाय कोणत्या पदार्थांनीं परिभ्रम करले असतात।'—माझीपण हीच गत १५

लैसा—वि गोठा 'मी एक पडित मी एक वैदिक मी एक हानी रेसा।'—अक्षय १२० [लससा]

लो—५ (काव्य) लय, नाद, छंद, व्यसन 'हुंडे लो लागला खेळाचा।'—दा १२ २२ [लय]

ला—खी १ लव, घरीरावरील बारीक बारीक केंद्र २ लोकर, जननराच्या आगवरील केंद्र [स लव, लोम]

लोइली—खा विविध प्रकारचा, गवताचा लहान माग, छोयरी पड्डा

लार्ह—खी (व) पाषाणवाद्याची धावळी, पाषाण [लव दि]

लोक—शब्द (व ना) पर्वत, पावेतो 'वृत्ते लोक चाल' स्टेनन्याक जाऊन आणें अतालोक=आतापर्वत [लय, दि लो, लो=पर्वत]

लोक—५ १ जन मनुष्य मानवजात, जनता, समाज 'वृत्त मात्र शाह्या लोक काय घडे आहेत' (साया) लोक मयादा—रीति-तज्जा ६० (बहुधा आश्वचनी प्रयोग) २ वर्ण, विविध समाज, सव, जात, (या अर्थी पूर्वसंज्ञाशीं समान होऊन उपयोग) उदा० ब्राह्मण लोक शूद्र लोक मज्जल लोक क्षिपाईलोक, दवगक, विशाखलोक ३० ३ राक्ष, वंश, राज्य, प्रांत 'प्रौढ होत सगुण लोक आल खरव उदयाग।'—ऐरो ३०४—एमा १० ६०४ ४ रात्रे सरदार ६०४ जनवळ शिवा, सहार ६०४ वर रक्षण करण्याकरता ठेवलेली माणसे, सैन्य, सत्री, शिपाईनावर ५

शुवन, जग, मानवजात, समुद्र 'देहक्रिया आरधी। न कश्चित् होय वरवी। जेना न चण्णेरि रसी। लाडु चाले।'—झा ८ १८७. ६ परफा माणुम, तिहारत इतम, जनेलजी मनुष्य 'आत्र आपल्याकडे लोक आले आहेत.' ७ मनुष्य, इमान, माणुम 'जो दाखरीत मज्जा वृत्तातुन हो न लोक सामान्य।'—मोकी २६ १८ ८ जगाचे, विश्वाचे भाग प्रासुल्याने तीन लोक आहेत स्वर्गलोक, मर्त्य किंवा मृत्युलोक, आणि पाताळलोक पुढील सप्त-लोकहि मानवजात येतात भूलोक, भुवर्गलोक, स्वर्गलोक, महर्लोक, जनेलोक, तपोलोक, सत्यलोक द्वाविवाय प्रत्येक देवतेचा एक एक लोक करिपेला आहे उदा० इंद्रलोक, ब्रह्मलोक, व्रजलोक, विष्णु-लोक ३० 'जे लोकांचीय व्यवस्था न पडे। जे या प्रियुनाचें काही न माहे।'—झा १०. १५ ९ सद्गति; स्वर्गलोक, मरणोत्तर चांगी अवस्था 'मनुष्यांनीं जन्मुनियां जालें अनपत्य मीं न लोक मला।'—मोमचरामायण बालराड २० १० प्रदेश, दिहाण 'अवध इयटीं बडीग लोक। तेचें राहणें नेमक।'—दा १५ २ २४ [य] इह १ लोक ताचे व्रजशात आपण थोरडे पायाण =लोकांना उपदेश करावयाचा व वनत मात्र त्याप्रमाणे धाण-वय चें नदी २ लोक आणि लोक =लोकमन हें अतिव्यापक, तिरकरणीय, ओमरीप्रमाणे त्याच अर्थ जाहे, या अर्थी उप-याग लोकार्थांचें घरे (किंवा दारे) पुढागें—सारखें लोकाच्या घरीं जाणें, या घरातून त्या घरात असें नेहमीं लोकाकडे जाणें सामान्य—० कथा—खी १ दत्तक्या, लोकत प्रचलित असलेली परत ऐतिहासिक आभार नसलेली गोष्ट, कवित्त गोष्ट, परंपरागत गोष्ट २ एक प्रकारचें वाच्य प्राचीन काळापासून लोकाच्या तोंडीं असलेल्या गोष्टी, वहाण्या; लौकिक सारस्वत, (६) मोक्कोअर ० गंगा—खी समाज, लोकसमुदाय 'जात गंगला व लोकगंगे ३०६ पादिज'—भाऊ १९ ० गान—न जानपदगीत, खडबळ लोकांचें गाणें ० महु—५ लोकमत, लोकांची एखाद्या गोष्टीविषयीची समजूत कल्पना ० चर्चा—खी जनते-मधील चर्चा, गप्पा, लोकत चर्चिली किंवा चोळी जाणारी गोष्ट ० जयाई—५ (ना) जावरे—दर ० तंत्र—न लोकमत, जनतेचा छळ, प्रवेचें म्हणणें, प्रवृत्ति 'सारासनें लोकतज्ञानेच राज्यकार भार हाकाच'—हेसरी १ १२ ३०—नि लोकांनुवतीं, लोकांना जगावदार 'संसार हें अधिक लोकतज्ञ झालें पादिजे'—केले १ ६४ ० धन्य—न तीन लोक, स्वर्ग मृत्यु व पाताळ ० धार-जिप्पा—नि १ लोकमताला मानून वागणारा (परत स्वतःच्या किंवा धन्याच्या हितावद्द निष्काळजी) स्वतःच्यापेक्षा, स्वकी याच्यापेक्षा लोकांच्या हिताला जपणारा २ लोकांनी बाळजी रगणारा लोकांमिमुख ० नाथ—५ १ ०६ औपधी रसायन २ रागा, वेत 'लोकांभाया, जगभाया, प्राणाभाया पुरातना।'—

-मास्तितो न नायक-पु लोकाचा पुढारी ' लोकनायकान् वरुण पाच राक्षस आह ' -दि १४६७ ' निधुत-वि लोकानी नेमलेला, निवडलेला ' नीति-ही लोकरीत, वागण्याची सामान्य पद्धत, समाजास मान्य गोष्ट, प्रथात, चालरीत ' नुत-वि लोकान्द्रुन प्रशस्त केला गेलेला, लोकानी स्तुतिलेला ' परी-ही लोकरीत ' लक्ष्मीने वरुणी जनी ' -दावि २६६ ' पक्ष-पु लोकाची वायू प्रजापक्ष वाच्याविरुद्ध राजपक्ष, सर वारपक्ष ' फेरोजादानी भाणीवाणीच्या प्रसंगी लोकपक्ष साहा छला ' -दि १४७० ' पाळ-छ-पु १ राजा, प्रोचा पालन कर्ता, ठप ' म्हणतात वृत्ता लोकपाळा ' -रिक्त ८० २ इ२, यम इत्यादि लोकाचा स्वामी, अष्टदिक्पाल पदा ' इही लोकपाळ कले । लोकपाळी विविध लोक राखिले । ' -हा १० १०२, -एमा १० ६०३ ' प्रवाद-पु वातगी, लोक वातां, वृत्ता, किंवदन्ती, जनप्रवाद (सामान्यतः शईट अर्थाने) ' लोकप्रवाद, कायकाय वक्ता पिक्कीळ तें सांगता येत नाही ' -नि ४३८ ' प्रवाह-पु सर्वसाधारण चालरीत, वागणूक लोकरीत ' प्रशस्त-वि लोकसमत, लोकमान्य, हट्टीला धरून अस छेला ' प्रसिद्ध-वि १ संप्रसिद्ध, लोकामध्ये अतिशय माहित असलेला, लक्षाभ्यां प्रचलित २ सर्वाधारण, सामान्य. ' प्राणेश-पु (लोकांच्या प्राणाचा मालक धनि) वायू हवा ' नधु-पु १ लोकाचा भाळ लोकहितकर्ता ' लोकवधु जो होय रवी ऐसा । -गल २ सूर्य ' वाह्य-वि १ (लोकांच्या सामान्य वागणुकीतून किंवा समजुतीतून निराळा) विचित्र, विवक्षण, वम त्कारित २ लोकांना प्रिय नसणारे, लोकप्रिय ' ओली-वी. लोकचें बोलणें, लैकिक बोली ' गुण निगुणा आणिले लोक बोली । ' -दावि २६६ ' भय-भीति-नली जनतेची भ्रंशित, लोकप्रवादाची भीति, जनलज्जा ' भांड-वि भांडखोर, पडवडया -गुण ' भाषा-ही १ सामान्य जनतेची भाषा, बोली २ बोलण्यातील भाषा, वास्तवचार ३ अडणी भाषाप्रयोग, असं सृष्ट बोली ' मत-न सामान्य जनसमूहाचा अभिप्राय, लोकांचे म्हणणें, त्याचे विचार ' ज्या वमाहतीत लोकमतदर्शक वायद मळें आहेत त्यास या वायशाने आपल्या घासवपद्धतीत फेर पार करून घेण्याचे अधिकार देताना हा निर्णय घातून ठेवण ' -वस्व १३६ ' मतानुवर्ती-वि लोकांच्या मताप्रमाणें असलेला, लोकतत्ताप्रमाणें चालणारा [लोक+मत+अनुवर्ती] ' मयादा-ही १ जनसुदी, पडलेली वडिवाट, प्रचार २ जन लज्जा ३ जनाचा मान, लोकाविषयी आदरभाव (किं० राखणें, ठवणें, पाळणें, परणें, लाळणें) ' माता-ही रक्षणी, लोकजननी ' न सेविती हे जरी लोकमाता । ' -साहू २ १ ' मादी-ही लोकाचा समूह, गर्दी ' ' त्वें चाळी घावली लोक

माया । पुरी वीत ते राप जें अयोध्या । ' -मुरामायणें अयोध्या ४३ ' मान्य-वि १ लोकांना मान्य, प्रिय २ लोकांचा पुढारी नेता ' लोमान्य हा शब्द उच्चारताच मनातून ही पदवी तुम्ही मान्यच करता -केंडे १ २७६ बाळ गणाधर टिळक यांना लावण्यात आलेली, देणारी पदवी ' गोपत्याची इच्छातील काम गिरी ' - (विग्रहत एप्रि १९०६) या लेखात प्रथम वि का राज वाडे यांनी वापरली ' रंजन-न १ लोकांची करमणूक २ लोकांना मतोप, मुरा हाईड अर्थ आचरण, लोकांना खुप देणें ' रमण-वि लोकांना सतुष्ट करणारा ' पूर्णव्रत स्वयं श्रीहृण । वळी बहिराम लोकरमण । ' -एमा १ २०३ ' राजक-राज्य-न लोकमतानुवर्ती शासनसंस्था (६) हेमंरूपी लोकराज्यचि दोष त्यांना स्पष्ट दिसत हाते ' -महाजनि (मनोरजन-आगरकर अक) ' रीति रीत-ही लोकांची वागण्याची पद्धत, जनरीतिरिवाज, सामान्य वागणूक ' रंजंड-न लोकांच्या नाखु पोर्ने होणारा त्रास, देशाची अपाति, लोकांच्या अवकृतेचें स्रष्ट इह ' रगळ रगळ पुरविले पण लोकचाल पुरवणार नाही ' रंजंड-राज-ही लोकरमयांदा पदा १ लोकमताला मानणें, लोकांना खुबानव २ जनलज्जा, लोकभय, लोकांची वाटणारी त्रास ' लोकांच्या-पु १ दशाचे किंवा समाजाचे पुढारी लोक प्रतिष्ठितवर्ग (व्यापसादी) २ राचा व त्याचे अधिकारी (राजाज्यासद) ३ पौत्र, शिपाई ' चार-वृत्ता-ही पु जनराती, वरता वडी, लोकप्रवाद पदा ' लोकबोला गति मिळाली की तीं किती फोफावेल याचा नियम नाही ' -इप २७ ' विद्या-ही समाजशास्त्र -ससाप २ २१९ ' व्यवहार-पु लोकप्रवाद, सामान्य रीत, जनरीत, सर्वसाधारण वागणूक ' दाही-ही लोकांच्या सत्तेखाली त्यांच्या समतीनें चालणारी व त्यांच्याच हिताची अशी राज्यपद्धति ' शिरस्ता-पु सामान्य परिपाठ, सामान्य रीत, लोकांची वागण्याची पद्धत, राहटी, सुदी ' सरत्या-ही एका विशिष्ट स्थानी राहणाऱ्या एकदर सर्व लोकांची गणती ' स्रष्ट-पु समाजव्यवस्थेचे रक्षण, लोकसंस्थेचे संरक्षण अनेक अनुयायी मिळविणें, लोककल्याण, लोकदीक्षा, स्वतःच निराळ्या रीतीनें वागण्यास प्रत्येकास सत्ताही लोकांनी आचारप्रज्ञ हांडू बघे म्हणून स्वतःच्या इच्छेविरुद्ध काही आपा राचा स्वीकार करून लोकांची जुट राखणें शानी पुरुषांनी यथाधिकार धर्मसंस्थापनेधारणी लोकसप्रदाची काम करावी ' -मिमु ५ ' तथा लोकप्रदाहारा । वरता कर्मगर्गी । तो कर्मवधु आमी । वाचला । ' -झा ३ १७१ ' सत्ता-सत्तात्मक-वि लोकांची सत्ता असलेले लोकमतानुवर्ती, राग नसून लोका कडून राज्यकारभार चालणारी (शासनपद्धति) ' लोकसत्तात्मक राज्यपद्धतीत लोकच राजे असतात ' -गामा २६ ' संपादणी-

सी लोकांनी मनें अगुल करत घेणे, लोकांचें सुखामन, लोकांच्या मर्जां करितां केलीं वतावणी 'जेति बहुस्त्रियांची राखी राणी। श्रीपुरुषभायो नाहीं मनीं । परी लोकप्रपादमी । तेनीच वरिती ।' - हा १७९ ० समजुत-सी १ संन्याधारण लोकांचें मत, सामान्य समजुत २ (एताया मतुयास्त्रियांचें किंवा पदार्थां विपरीतें) लोकांचें यथायोग्य ज्ञान समाधान, योग्य जाणीव ३ केवळ लोकांच समाधान (आपलें किंवा आपल्या बाजूचें समाधान न मानतां फक्त लोकसमाधान) पदां ० साहित्य-न लोकांच्या शिष्टाधी परंपरेनें वावरत असलेलें कपात्मक वा गौतात्मक वाङ्मय हें लिखित असेलच असें नाहीं याचीं उदाहरणे-कदाप्या, सावित्रीचें गाणे, काकळाचिमणीच्या गोष्टी, ठकुरेनाच्या गोष्टी ३० ० सिसू-वि लोकांन वड असलेले, लोकांत चालू अथ रेलें, प्रचलित, बहिष्काटीत असलेलें ० स्थिति-सी एड११ ७२ तेची सामान्य स्थिति, लोकांची परिस्थिति 'गाढया थोडयातून - हिडण्याया गृहस्थापेक्षां गरिबांनाच शेर स्थिति अधिक चांगली समजते' - दि २ ८० ० रूपीति-सी लोकप्रसिद्धि 'स्वर्गाची मजर घायसव्हीवर, त्याच्या पुस्तकांची लोकप्रीतीवर प शेरजेनाची केवळ मौजेवर' - नि ६१९. ० हितेयी-वि जन सेचें दित इच्छिणारा, लोकांचे कल्याण पाहणारा [लोक+हितेयी, दित+इच्छिणे] लोकांप्रणी-य लोकश्रेष्ठ लोकांचा पुढारी, नेता [लोक+प्रणी] लोकाप्रह-य लोकांची उत्कट इच्छा, जनतेचा आग्रह लोकाचळ-य स्वर्गादि लोकस्वी पर्वत, जगत्स पर्वत 'एवढीं जगदाकाराचें दिरें । जें चिरस्थानीयांच धुर । द्रष्टु धुवन गा चवर । लोकांचाचें ।' - हा ८ १५४ [लोक+चल] लोकाचार-य लोकी, लोकांची रीत, प्रथात, बहिष्काट, लोकरीत 'अतरमिष्ट तितुके तले । अतरप्रष्ट तितुके वुडाले । बाळाकारें भुरगळें । लोकाचार ।' - दा १८ १२४ लोकांतर-न पंखलोक, (स्वर्ग, नरक इ०) मृत्युशोकातून निराळा दुसरा लोक [लोक+अंतर] लोकांती-किंवा लोकमध्ये, जाहीर रीतीन, उपद्रवपद एकांती लोकांतीं करू म्हासोळ । देश तोही मज नाहीं येथें ।' - तुगा १९९१ लोकातीत-वि अलौकिक, लोकावेगळे, या लोकीं न सापडणारे [लोक+अतीत] लोकातुल्य-न लोकाची अनुकूला, जनमान्यता, लोककृपा, लोकप्रसिद्धि [लोक+आतुल्य] लोकापवाद-य लोकनीं केल्ली निंदा, जनापवाद लोकप्रवाद [लोक+अपवाद] लोकालोक-य सतद्वीपात्मक पृथ्वीला तटवरीसारखा असलेला पर्वत, सतद्वीपा पृथ्वी व सप्तसमुद्र यांना वेडणारा व सुवें मडळापर्वताचा अवकाश व्यापून टाकणारा असा एक महाद्व निसृष्ट पर्वत लोकालोकी-किंवा १ ति शब्दाकडून एक शब्दावाचन २ विशेष पुताचा नाहीं असा प्रकारें लोकाच्या तोंडून ऐविलेले

'ही खण मी लोकागेडी ऐविलेली आहे' लोरी (कि) क-य १ लौकिक, कीर्ति यथ 'बहु लोकिक साहू मये ।' - दा १४ १ ६८. २ प्रसिद्धि, चांगल्या किंवा वाईट रीतीनें लाकाम माहीत असणे - नि या लोकातीत 'प्रथम सगादणे लोकिक ।' - दा २ ७९ [स लौकिक] लोकिकी-नि नि (काव्य) लोकंत, लोकप्रमुदायन 'पुत्रसतात नव्हां दु खी । वाज नाव पडिले लोकिकी ।' - दा ३ १. १२ लोकपणा, लोकेशाना-सी १ लोकांनी आपणास बरे मृणावें अशी इच्छा, कीर्तीची इच्छा 'बेताये तनु झुळ वराचें सोडुनि लोकपणा ।' - दे१ ६७ २ स्वर्गादि लोकांच्या प्राप्तीची इच्छा ३ लोकमध्ये चांगली किंवा वाईट प्रसिद्धि, लोकमान्यता किंवा दुर्लौकिक 'मुखांत लोकपणा होती' - पेद २१ ११२ [स लोकपणा] लोकोक्ति-सी १ इष्ट २ ज्यांचा कड अथैव ध्यावयाचा, शास्त्र अथैव ध्यावयाचा नाहीं असे शास्त्र समुच्चयन, वाक्प्रचार, उदा० होळपात तेल पालून राहणें, लोक्यात राख पालणें इ० ३ (साहित्य) ज्या वाक्याला वाक्प्रचारानें वाढता आली आहे असे वाक्य 'हरि'या पुन्हा पुन्हा वा वाढपा नाकात पाळिली वचना ।' [लोक+क्ति] लोकोत्तर-वि अलौकिक, असामान्य, असा पारण [लोक+उत्तर] लोरोदार-य मानव जातीचा उदार, कल्याण, मोक्ष, जनननापापातून मानवाची सोडवणूक, लोकांची उत्पत्ति, प्रगति [लोक+उदार] लोकोपकार-य केवळ लौकिकाच्या सहाय्याचे करण्याचा शिक्षाचार, जी करण्याला शाखाज्ञा किंवा आपली इच्छा मत्सु वेळक लोकमार्गीकरता आपण करतो ती गोष्ट कृति [लोक+उपचार] लो(लो)कर-सी १ करी, मेंदरें इ० च्या अगवरील मज केस २ वारीरावरील वारीक व मज नैन, तव ३ (कें) आल्याच्या वाटपावर असणारा कायसासारखा पदार्थ, रेशा [स लोम] लो(लो)करी-वि लोकराचा बनविलेला लोकर-सी लोकड, नगद - बदलापर १९ लोकरळ-वि स्थानिक; ठराविक मर्यादेच्या आतील [३] ० फंड-य स्थानिक वर [६] लोकलफेडी-वि लोकलफडातून वाचलेली (सडक) ० पोडे-न स्थानिक स्वराज्यसह्या लोकाट-न एक शाह दे मृत्युचे चीन व आपान मधील आहे याची लापवळ वतारिंदुस्थानात होते पुलें सुवासिक व फडें आवटगोड लागतात - झाको (ल) ५८ लोकी-य (माकवी) दुष्का मोपळा [दि] लोखंड-न एक वडीण पातु लौड याचा रंग गदै करडा किंवा काळा असतो हा थातु वडीण, चिचर, उष्णतावादी आहे याचे वापवून टोळून पडे व तात काढतात या पातुला हवापाण्यानें गज बदतो [स लोखंड, मॅजि लोरो] लोखंडाचे चणे

खाणें—खतरतपयसीं करणें, फार कट सोपणें **लोखंडाच वणे**
खावविणें—चारणें—आत्यंतिक लुटून वरणें, अतिशय प्राप्त
 देणें, अत्यंत हालमपेक्षा सोसावयास लागणें **लोखंडाकाम—न**
१ पर, यज ६० मध्यें जे लोखंडाचे भाग लागतात ते समुच्चयानें
 लोखंडी सामान २ लोहारकाम **लोखंडाची कणी—भी**
 वस्तार ' निच्या कोव्यावर लोखंडाची कणी फिरवावी '
—आगर ३ १९७ लोखंडी—भी १ लोखंडाची कडई, काहीत
 २ एक वेळीसारखें गुडुप -वि १ लोखंडाचा बनविलेला
 १ (ल) कठीण, लोखंडासारखा टणक, मजबूत, कणसर
 (शरीराचा बाधा, हाडपेर ६०) ३ गाठी असलेलें व कठीण
 (लांकूड) ४ फार आग करणारा, कमी न होणारा (ताप)
 ५ जाडाभरडा, कठीण, मजबूत, टिकाऊ **० फडया—उ** अगोडी
 जातीच्या जोंधळ्याचा फडया **० फाय—भी** ताबड्या मुरमाच्या
 जातीचा दगड, लाल रंगाची कठीण माती **० केळ—भी** वेळीची
 एक जात **० केळें—न** लोखंडी जातीच्या कळीचें फळ
० चार—भी एक प्रकारचें गवत **० चुना—उ** मजबूत आणि
 टिकाऊ चुना किंवा अशा चुन्यानें केले काम **० छाप—उ**
 छापण्याकरिता शिशाचे केलेले ठसे (याच्या उलट शिलाछाप
 अगर दगडछाप) **० जर—उभी** छोटा जर, लोखंडाचा जर
० ह्याड—न लोखंडासारखें कठीण लाकूड असलेलें ह्याड
० तगर—भी तगर नावाच्या एका कुलजाबाची एक जात या
 जातीच्या तगरीला वास नवून पुलें ताठ असतात **० पाया—उ**
 मजबूत व टिकाऊ पाया **० फळ—न** लोखंडी झाडाचें फळ
० मन—न निर्दय मन, कठोर मन, निष्ठुर मन ' गहाराआ
 सारखा लोखंडी मनाचा मनुष्य कुणाच्याहि हाल अपेक्षीं द्व
 णारा नव्हता -विश्वि २ १५२ **० मुरुम—उ** कठीण मुरुम
० रस्ता—सडक—उभी जेहमार्गे, आगगाडीसाठीं रूळ घालून
 केलेला मार्ग **० लास—भी** (चाभारी) चामडें टोळण्याची
 ऐरण **० हळद—भी** कठीण व शावड्या रंगावर जसलेली हळदी
 हळद लोखान—न (कों) लोखड

लोग—किवि (खान) पर्यंत लोक पहा [लभ]

लोग—गी, लोंघ—भी आठ, गहू राळा, बरी ६०
 धान्याचें कणीस, लोंब

लोग—भी (कों) लाख नावाचें धान्य

लोगर—नउ १ कळीच्या झाडारा येणारा कळयथा घड,
 घोस कळवड २ (राजा कुण) मोठी लोंग, मोठें व लांब
 कणीस

लोंघडावि (घ) णें—सकि (मों) चिखल, राख माती
 ६० मध्यें (वध) लोखविणें

लोंच—भी (गो) लाच

लोंच—उ लचून पाय टाकण्याचा प्रकार ' शिमराच्या
 पुडोळ पायांत लोंच असा मिळवावा ' -मशप १ १९०

लोंचमा—उ ओढून काढलेला तुकडा लचका पदा

लोंचट—उ—वि १ लचकर न तुटणारा, विघट, वातड,
 तुत्ता तुत्त नाही अशी (भाकरी, पोळी ६०) २ लचबिह,
 वाकणारा ३ (ल) कितीहि शिडबाहिल किंवा रामें भरलें तरी
 लगत करणारा किंवा बोलावय स येणारा निर्लज्ज (मनुष्य) (गो)
 लोचरो

लोंचण—भी ० हाव्याचा केस उघडण्याचा चिमटा [स लु]

लोंचन—उ टोळा [स] **लोंचनावर्त—उ** घोड्याच्या
 भुवईसाठीं असणारा भोंवरा

लोंचा—उ यनावर रेशमाचा गाळ

लोंचा—उ (कु) निकालात न निघालेला व त्रासदायक
 होणारा वाद, लढा, दिशोब ६० लावा पडा

लोंजारणें गांजारणें—सकि लाड करणें, बुरवाळणें, पाठी
 वरून हात फिरविण [गोंजारणें द्वि]

लोट—उ १ पाणी, वारा, ६० चा (आणि यावरून मलुवें,
 प्राणी ६० चा) एकदम आणि जारानें आढेला मोठा प्रवाह,
 लोंडा, समुदाय किंवा टोळी, जोराची पुढे येणारी लाट २ गति
 मान् पदार्थाच्या स्तीचा किंवा वेगचा जोर, गतिमान् पदार्थानें
 दिलेला धक्का किंवा अशा धरपाचा जोर, ' लढावा चाकाचा लोट
 भारी, मोटया चाकाचा लोट हलका ' ३ हारक प्रकारची कामे,
 बाळज्या, जवाबदाया ६० चें सनवार पडलेलें दडपण ४ वक्तृ
 त्वाच्या ओघाचा जोर ५ (ल) (आवे, फणत ६० वी)
 समृद्धि विपुलता, ल्युट ६ लोटाण, नम्र होणें ' लोट घेति
 पोड खरविति ओंठ भजनि हावविति । ' -राला १९ ७ (व ना)
 लदान ओढा, नाला, प्रवाह [लोटणें] **० गाडा—उ** (घाताच्या
 कडे) आत सामान भरून दळडीत न्यावयाची हातगाडी

लोटण—उ एक प्रकारचें कृतार [द्वि]

लोटण—उ जमिनीवर लोटत लोटत जावें अशी शिक्षा
 झालेला मनुष्य [लोटणें] **० चाल—भी** एक प्रकारची घोड्याची
 चाल चाल पहा **० विवा—उ** कितीहि हल्ला, धोळ्या तरी न
 पडणारा किंवा न विचणारा असा सागादघात घडविलेला दिवा

लोटणा—उ खराटा, चाडणी वेरसुणी, वेरलोटण्याचें साधन

लोटणें—सकि १ (एखादा पदार्थ) ढकलणें, जोरानें पुढे
 टेलणें—सारणें, टाकणें ' प्रेम शीतें कर्ती । देह धरणीये लेटी । '

तुषा १८१५ २ जमिनीवधन (दगड, चाक ६०) त्याच्या
 आसामेवढीं फिरवीत ढकलणें किंवा पुढे दडपणें, रगडणें, लोटणें
 वद ढरण जोरानें लावणें (वार) ३ (दिवड, बाळ ६०) घालविणें

अतिक्रान्त करणे; वधाने काड बंधणे; (खास, येथ, औपरा, इ०)
पसागाली पालणे (नागपुरीने द्या आधारिपमाने) १ (हत्ती,
पोट, सैन्य, इ०चा) क्षुत्तर एवम पाटा पडणे; जोराने चाटून
जाणे; हडा बरणे. ' देह समंधावरी लोटला । मंथस्यावरी लडा
वला । ' -दा ५.१.४२. ७ दूर बरणे; सारणे; दूर टाकणे. ' तेही
तयाचा मग हात लोटी । ' -माह २.११. -भक्ति. १ टक्करी
जाणे. २ जोराने घेणे. गुपमने, वाहणे; एवम घेणे, पुण्य प्रमा
णांत येणे, जाणे, जमणे. ' देवदामध्ये कोला जाऊ त्यासो मनुष्य
लोटेले होतें ' ' अवधितां सुखमापर लोटला । ' -दावि १११.
३ (दिव्य, वर्ष, बाळ) निपून जाणे, पुरे होणे; संपणे. भागिने
होणे; पत होणे ' इष्टविरसोद्योदित्य दुर्गामुत्प्रेत लोटली
पटिका । ' -मोक्षणे ६.१. ४ (गिता, पर इ०) कोटळणे; टाक-
ळणे. ५ सचे शक्ति एवमून जोराने (क्षुत्तर) तुटून पडणे.
' आधाराद्विनि विरू पडन । तेवी दक्षापरि अक्षमात् । धीरभद्र
लोटेला ' १ (अधु) जोराने वाहणे, येणे; (नरी, लोहा इ०)
दुपडीमदन वाहणे; पुर येणे. ' जें पाणी लोटले तें त्यामये
बोन्ही घरी भरल्या. ' ७ काळेतुड आणि वायटळीचे दग येणे.
जोराचा पाळव घेणे. ' तिकडे जां पाठग लोटला हो गांवचे
गोर वाढविला. ' ८ (पान्य, कडे चोक इ०) भापूर घेणे; अग्निाय
पिडणे; लयवृद्ध होणे; सृष्टि होणे. ९ आपटगार लंछणे;
गिजणे; पडणे. १० लोटागन बालणे. ' लोटला घाटीं स्तम्भिया । '
-दावि ४४ ११ लोटून टाकणे; सोडणे. ' आणि निर्यादिऊं
असे । तें येणे फटण्यानें माने । तिर लोटल्या जेव । येर बाग । '
-हा १०.१२८ १२ पालटणे, बदलणे ' घरी मनोपसुंम लोटे । '
विहारविहादि । ' -हा २ ४१ १३ मोजणे; मोजून टाकणे
' बाप तु सांचे केणे मुटले । जेव मरगाचे भरं लोटले । ' -हा ९.
४६ १४ मरणे, जाणे ' येवडें गहोराज जेविये । तेगं न लोटती
जे भाग्याचे । देखती ते स्वर्गाचे । चिरंजीव । ' -हा ८.१५७.
[सं. लट्, प्रा. लोड, हि.]

लोडपोट—जो १ लोळण २ घेवमार मोज, आनंद; हंसा,
खिडळणे इ० काळे किंवा क्रीडा. ३ पूर्ण तृप्ति किंवा समाधान
४ वसें वसें काम देण्याची क्रिया; चालविले ५ वृष्ट्य, चंगळी
६ श्रव्य, गीत, कस्तूब इ० पाहून किंवा ऐवून होणारी तशीनता,
एकाग्रता किंवा करमणूक ७ एखाद्या वस्तुच्या लोन्ही बाजू.
० नरुणे—होणे—हसून हसून सुकेंचरी वजणे, हसून पोट दुखू
लागणे ' हसून हसून ती लोटपोट होऊन गेली. ' -पद्य ४२.

लोडलोड—जी. लोटणे, गडगडणे. ' होत होतलोड आप-
टले । ' -दावि १२३.

लोड, लोडट—उ (धो) पोहोरा, विहिरीतून पाणी काढ-
ण्याचे तांब्याचे भांडे. [प. लोडट]

लोटा—उ (इट. कु.) पराचा ओटा. लोटी—मी (राजा.
५) ओटी; ओसरी. लोटो—उ (राजा कुण) ओटा.

लोटा टया—उ (धो) १ रहाटगम्याच्या माळम बांध-
ण्याचे मातीचे भांडे. २ विशिष्ट आकाराचे तांबे, पितळ इ० धातूचे
भांडे, तांब्या, गडका, तंबेरी इ०; मोठी लेटो. ' कनकाविशी लोटी
मिषिजेनी । वेरी साधुनें आचिता । ' -हिम ११२. [सं. लोटपट]
० याटगी—चासन—अनी १ गरिमापट्टी स्वयंपाकाची भांडी-
कुशी. २ स्वयंपाकाची तयारी. उदा० लुगी सावरणे, मरंग भाजणे,
भांडीकुशी व्यवस्थितपणे ठेवणे इ० पारोनें काम. ' लोटावागनी
कदन मी मावरी करावयाला घणें. ' लोटो—जी. १ तेली;
टडान तांब्या; टडान लोटा; विशिष्ट आकाराचे तांबे, पितळ इ०
धातूचे पाणी ठेवण्याकरतां अगर पिण्याकरतां भांडे. २ तीर्थकुंड.
-ऐरापुर १०.१ लोटकें, लोटका—उ न. (जुभरी) व्हान
मढें; ल्हान गावं.

लोटा-टया—वि. गटपुट. लोटा-टया पडा.

लोटांगण—न १ देवापुढे, लाडपुढ्यापुढे किंवा राजा इ०
कापुढे मंदिरागेनें बोलणे; साधन गमस्कार. ' घालूं लोटांगण तच्च-
रणी । ' -विह ४. २ ईश्वरार्थ प्रार्थनें भांडें पडून बसकाद
लोटांगण जाणे, ' अथे लोटत जात अमनां होणारा फेरा. (अथे लोटत
होणारा मरणाचे पुण्य लाभनें अशी समजूत आहे.) ३ एखादा पदार्थ
वेवाचकन दाखवून घाली गडगडत येत असता त्याचे आपल्या
भोवकीं होणारे फेरे प्रत्यक्षी. [लोटणे-अंगण]

लोटालोड-लोटी—जी. १ एकमेकांनीं एकमेकांस लोटणे,
टक्कलणे, टडलाटक्कली. २ (ल) एकमेकांवर कामाची कोरका-
बोली ३ काम, तबोमपंदा कमावता बरणे; चालविलीवर नेणे.
लोटाळण—जे—न (व.) लाटणे; पोळी इ० लाटण्या-
करिता लागणारा गोल दांडा.

लोडिंगो—उ (गो.) सादारे दावहात ठोकडे करून जे-
लानुन दाहतां आपणें. [लोटणे]

लोटा-टया, लोटा-टया—वि. लट, अगदवच; धडपुट;
गळेळ; मजतूत, धिघावड (माणून, लाडूच, पण इ०). लोटा-
टयम—उ १ कोणीदि अगदवच, लट व मुखें माणून; धडिंगण;
उच्छेष्टल मनुष्य, लट निरंजन. मजतूतार्थ आभ्रमहीन मनुष्य.
२ संकेतोटा. ज्याच्यामागे वायकोमुने इ० व्याप नाही असा
माणूस.

लोड, लोड—उ १ ठेवण्यासाठीं केलेला लाव आणि
वाटोळा तक्रया; प्रणेपवाचक ' त्यावरि प्रेमाची गादी मुषड ।
पाठीशीं घेयचिं केले लोड । वरि आनंद चाववा अखंड । प्रकाश-
मय लाविला । ' -ह ३३ ३ २ तुटून शिवले असता होणारी
बळकटी, तुटून घातलेली शिवण; गोट. ३ सुताराच्या सामत्याची

मूड ४ -ग. पामर, घुडर ६० आठताप एव अययमून आर्वे लाहूड असतें. यांत जुंराचा दांडा अडकनीतात, वखर, घुडर यांचे दिव.

लोड—नि (सा.) रोड, लक्षक

लोडणा—पु. जनावर पडें नये म्हणून त्याच्या घटपांत पोषण्याचे अवजड लाहूड; अवजड पदार्थ. लोडणें पहा.

लोडणी—झी. दगडे, चालण्याची क्रिया. 'सात घटिनां पुढे तयाची लोडणी.' इंदिये गोष्टी सवें येनी।' -११७.

लोडणें—न. सुनार इ०चे कोण्याचे, रोदण्याचे किंवा कातण्याचे हत्यार.

लोडमदान्—नि. (व) लोदण्यासारखा असणारा मनुष्य

लोडा—नि. (सा. निडी) लोखंडी.

लोडिंगा—पु (कों.) लाकडाचा भोंडा

लोडो—पु (सोनारी) सक्क, पोलिश करण्याचा दगड.

लोडेलुड—झी लाहेलुड पहा.

लोड—पु लोड; लावडा व गोल तऱ्या लोड पडा.

लोडणें—सकि. (बायमानून) सक्की काडणें, कापूस विचरणें. लोडमन-न (गा) सरकी काडणें लोडाई-न्ही काप सादून सरकी काडणें किंवा त्या कामाची मजुरी.

लो (लॉ) डणें, लोड (ड) गा—न पु १ ओडाळ गुराच्या गळपात काडकविलेले लाहूड. २ (ल.) प्रतिव्यक्त गोंष्ट टचाड, जनावरांची; जोखड; आपणाला मित्रिय असे माणूस किंवा काम-जें आपल्या पाठीस लागलेलें असतें तें 'रुडानें बालातनीचें लोडणें गडयान जडकवून घेणें हें नियम आहे.' -दि ४. ११७ [३ वेतव आणि जड असा दागिना इ०. ४ मालाच्या ओड्यानें गाडी उलथून पडें नये म्हणून जें टिकण देतात तें. (व.) लोडन [सं. रोघनम्]

लोडणें—सकि १ पुडळ अग्यास करणें, परिशीलन करणें; शिकणें. 'तो न पडो का प्रज्ञप्त। न लोडो सर्व शास्त्र।' -ज्ञा १७ ट५. २ डवळणें. [सं. आलोडन]

लोडा—पु (काशी) बरवडा, चटणी इ० वाटून चूर्ण करण्याचा गोल लावट दगड. [सं. लुड]

लोडा—पु. लुडणी; घोट. 'मुन्ही रक्क लोडे खोटी।' -वेसीख १०१.

लोडा—पु १ अस्मात् येणारा पाणी इ० इव पदार्थांचा सोट, प्रवाह; पूर. 'तयाचि पांजे या लोडा। येईल जळंबटाचा लोडा। इया उमळती दादा। दातासहित।' -ज्ञा १३ ५६४ २ मोठी आणि जोराची पाण्याची लाट ३ (ल.) धान्यें, फळ इ० कोणत्यादि पदार्थांची वाजार, गेत इ०मये एकदम झालेली समृद्धि; गति विपुलता; असंख्य वस्तु. ४ गांव, देश इ०वर घाड

पालण्यामाठी परगावातून किंवा परदेशातून आलेली लुटारुंची थोळी; यात्रा इ० भ्रमणाने एखाद्या स्थळीं एकदम गोळा झालेले लोक. लोडयावरोबर-सरसें वाहात जाणें-समाजात रुढ असलेल्या किंवा होत चाललेल्या सारणीनें वागणें; प्रवाहावरोबर वाहून जाणें.

लोडया—नि. लोड-ठपा पडा.

लोण—न एक कापडाची जात. -मुंब्या १२३.

लोण—झी. १ खान्या काप्याच्या आभयानें खाडी इ०च्या बांयी वजथारें एक प्रकारचें गवन. २ लवण; मीठ. 'लाविक्या खेग न लगे ज्यादी। लोणच्छण त्या काय पहासी। तें देव नाणांचें पंप्तीसी। चवी त्यानी पें माहों।' -एरस्त १८. ४८. ३ जमिनीतील क्षाराचा अंश. ४ मिथ प्रतातील वमरकोट व सदानंद येथील एका निशिष्ट साडाच्या राखेपासून तयार केलेला पावडसार. ५ (ल) उतारा; भोंडाळणी. [सं. लवण; प्रा. लोण; पु लुण; सि. लुण, पं. लुण] ७ उतरणें-दड काटणें; मीठ-मोड्या भोंडातून काटणें. 'सुद्धा निद्रा मज आता ते स्वनाचें। उतानी निवें जाईन लोण।' -तुगा ४३७. ७ फरगें-भोंडाळणें, भोंडातून टाकणें. 'सफल तीर्थचिचे पुरें। जिय का मातावितरें। तया मेनेसि वीर शरिरे। लोण बीजे।' -ज्ञा १७. २०७.

लोणड—न. ज्या ठिकाणीं लोण नावाचीं झाडे पुडळ होतात ते ठिकाण. लोणरी-न्ही. (राजा.) लवणाची खोलगत जागा. सवुनचें पाणी पूर्वी भरत बावून नंतर गाळानें भरून आलेली जागा. हीं मीठ विकतें. लोणा-पु. १ एक प्रकारचा लाहूड. २ जमीन इ०मशील क्षारास. ३ (ल) अंगकवि, चेहेऱ्याची टवटवी; जनावरांना यथेच्छ खाणें-पियें इ० मिळत असल्यानें त्याच्या अंगावर येवो तो तसेला (किं० येणें; जाणें). '४ ओलीसाराखा जमिनीवरें येणारा मिठाचा एक प्रकार; ओलसरपणा. (जमीन किंवा माती यामधील क्षारासामुळे जमीन किंवा भिद कधीच खडखडीत वाळत नाहीं अशी स्थिति). (किं० चडणें). लोणांचा, लोणा-(णं)वी-पु जी. आन्वाच्या कैऱ्या उकडून व मिठाच्या पाण्यात सुलून केलेलें तोंडीलावणें, उकडाबा. सारविलेल्या कैऱ्या [सं. लवण+म=आवा] लोणार-न मिठागर. लोणारणें-अकि. भित्त, जमीन यांना लोणा चडणें

लोण—न आठपापाटयाच्या खेळांत समळया पाटपांतून निघून जाऊन पलीकडची थोडीशी माती परत आणणें, किंवा अशी पस्त आणलेली माती. (किं० आणणें, येणें; दणें) अशी माती आणली म्हणजे खव जिस्तल असे समजण्यात येतें. [सं. लवण] ७ चारगळणें-एखादा नियम उल्लंघित्या कारणानें निरपयोगी होणें किंवा पुढट जाणें 'असा मानपर्यंत कोणी राज्य-कृत्यानें किंवा कात्र काराणें कायदा किंवा काजू केलेला आचवत

नाही कीं अमुक एक विषयास अमुक अमुक पृष्ठें लागलीं. तीं शास्त्राचें मर्यादा उल्लंघनी कीं लोण बरगळ्ळें. - विष्णुधर. **मागून आलेले लांण पुढें पांचविणें** - (आठपावाटपांच्या खेळतां एसादा गडी सगळ्या पाटपांन पार जाउन परत देण्यास निघाला म्हणजे तो लोण घेउन येऊं लागला अशें म्हणतात. हें लोण तो वाटेतील गडपांन शिगून घेतो. यावरून) मागून आलेलीं पाल पुढें घालविणें. 'जे आपले आचार विचाराच्या कसोटीच्या सवीत माहीत ते गाय विश्वास घुंवलांनीं निगडित झाल्यामुळे मागून आलेले लोण घेळे मिटून पांचविणें एवंच आपले कर्तव्य समजतात. - आगरार. **लोणपाटपा** (भीमव.) ; **लोणपा** - (पा) ट-न. १ आठपावाटपा; दुसरेपाटपा. २ (कफ खेडटा घड्ड) खेळतील सराी; जय.

लोणचें - न. १ आने, लिंबें इ. चिन्न त्यांत मीठ, मोहरी, दिग इ. पावून खारपून वेळेले तोंडीलावणें. २ दोन्ही बाजूकून खेळणारा गडी. (खा.) लोणमान. [तं. लवण] **लोणट्या** - वि. सालीला जाड व आंबट अभा (भावा.) (जाड सालीच्या आकाराचें लोणचें असत दिवस टिकतें).

लोणमांस - न. मांसापावून शिजून तयार केलेला पदार्थ. - गृहि २.१७. **लोणमांसावा रस्त्या** - ३. लागोतीं गरीब चिन्न त्यापावून तयार केलेला रस्त्या. - गृहि २.५०.

लोणारी - ५ लाडकें जालून त्याचे कोळ्यें करणें किंवा चुनकळ्या करणें हा धंदा करणाऱ्याची किंवा लाडूक, कोळसा अगर चुनकळ्या विकणाऱ्याची जात किंवा त्या जातीचा इतम.

लोणी - न. दूध, दही घुसळले अमला त्यातून जो स्निग्धवा निघतो तो [सं. ज्वनीत, प्रा. ओणीज; पं. जौणी; हि. मौनी] **• लाऊन ताक घेणें** - स्वतः या स्वार्थे साधून मग परार्थे पाहणें; मुख्य भाग आपण घेऊन नि सत्व व क्रिचोळ स्वरूपाचा माग उदार होऊन दुसऱ्यास देणें. 'हजार युरोपियन कामचार सर्वे लोणी लाऊन ताक मात्र आमच्या वाटपास देतात' - डि २.५१२. **• लावणें** - खुतामत करणें, मनघरणी करणें; मिनत्या करणें. **लोण्याची कढी करणें** - लोणी वाटेल तितकें किंवा विपुलने वाटणें. **लोण्याची सवत न साहणें** - शात आणि लोण्या-प्रमाणें मऊ जशीहि सवत असला होणें, निरोप म्हणून न करणें. **लोण्याच्या पुण्या तुपांत तळणें** - अद्याय गोष्टी शक्य होणें, न घडणाऱ्या गोष्टीची यत्किना करणें. **लोण्यांत दांत फुटणें** - अत्यंत सौम्य स्वरूपाचा मनुष्य असल्या, रागीट आणि कडोर असा होणें. **लोण्यास दांत फुटणें** - आपण ज्याचें लाऊन, पालन, पोषण केलें त्यानें आपणाशीं छुटजणें किंवा अमर्यादपणें वागूं लागणें **लोण्याची कणी, लोण्याचें घोट** - मीन. अगदीं निश्चित लोणी, कणीएवढें लोणी, बोटाच्या विकटलेलें लोणी;

इतनेचें लोणी. **लोण्याचें आर्यसिंग** - न. लोण्यापुन बोटी घुम्याची सुद्धे पाहून वेळेची बर्ती. - गृहि १.४४४. **लोण-कट्या** - वि. ताजा; अगदीं नवा, पोरा बरदरीत; नवीन, सादक. (अगदीं ताच्या बडविलेल्या लोण्याप्रमाणें). [लोणी + कटणें] **लोणकडी, लोणफडीयाप-वालां-घातमी-गोष्ट-खबर, लोणकडें परतमाग** - मीन. समयानुसार ठेवून दिलेली वाप; खोटी बातमी; गंमतीखातर आमि कमीर मुद्देन सांगितलेली खोटी खबर. 'पण मला आपण आपशीं तयारी घायची कडून वेळी ना ! कां लोणकडी दिलोण !' - फारगुनराव. **लोणकडी दोळत** - मी. मनीनच मिळालेली दोळत. **लोणकडें (डें) वृष** - न. शुद्ध लोणी कडून तयार केलेलें तांन वृष; सामूक वृष. **लोणकडें दारिद्र्य** - न. मुद्धेंच आलेलें दारिद्र्य. **लोणकाट्या, लोणी-काट्या** - रि. घोयट, धार नमलेला (चाकू, सुरी इ.). **लोणट** - वि. लोण्याच्या वागाचें किंवा चवीचें. **लोणणें-सकि.** (व.) घोटणें; आहारणें; घाटणें, घराबाची हाळ दिवण्यानेतर ती लोण्या-सारखी मज करणें. **लोणस** - रि. (वों) १ सत्वध; कनदार; ज्यामध्ये लोणदाचा अंश पुरकट आहे अमें (दूध, दही). २ जीव्या दुधापावून पुरकट लोणी मिळतें अशी (गाय, म्हण इ.). **लोत** - मी. एक औषधी झाड व त्याचें मूळ. याच्या पुन्हाला रोवाळें म्हणतात.

लोथ-घ - मी. १ सुद्धा; प्रेत, शव. २ मागून पुढे लावलेलें घारी; धूद; अन्नरस दिवा स्थूल घारी, अन्नरसचें मागून, पशु. 'देत्या दानवांचिआ लोथा'. दाटला बहुचरणा मावां. - शिड्ड १४७. ३ फार मोठें कट (पणम, चिचड, मोपडा इ.) ४ मोट; गाढोडें, विशरी; बोरया 'जैवीं अवर्षिचि नशुन वेचावीं. ऐसी वाड उपजेल जै जीवीं. तै' गगनाची वाड. वी. लोथ जैवीं.' - कां १०.२५१. ५ ओतें. 'थीं अनुमवाचा माथा. वाठमि शुलाचिया लोथा.' - न. ६४. ६ मोठा दोळ्या; मोठा फतर. [हि. लोयाड] **लोथी पाहणें** - १ समूह नाश करणें; सन्यासा पुन्हा उडविणें. २ यतप्राय होरेपथ एखाद्याला रूप कुचलें. **लोथेला, लोथ्या** - वि. (व) स्थूल घारीचा; दोड मुळेल्या; गलेड.

लोड-घ - ३ (बोरांचा धंदा) कोंकणींत एक लाडाची साल. (व्यवसाय रंग पक्का व चमकदार होण्यासाठी लोड टाकतात) [सं. लोड, लोथ]

लोडळणें - कि पीक मापर घेणें, असें पीक जमीनींत सादून त्यावर पाऊस पडल्यामुळे दाण्यास मोड घेणें.

लोडा - ३ उत्तम अग्राचा घास, पिंड, गोळा. **लोडी** - मीन. पटाणाच्या एका जातीचें नाव. **लोडु** - वि. जीव - राग्य २ २६.

लोघा—वि (बायकी) नको असलेला, मगातून उतरलेला, तिरस्कुत, ज्याच्यावर राग झालेला आहे असा (मनुष्य)

लोघा—वि एक प्रकारची नाचणी

लोघ—खीउ प्रेत, शव, मुडरा लेन पदा ' एक पुरुष एक कुमार । जजोनि पडिले लोघ शरीर । ' -हरिश्चंद्राख्यान २५५

(नववीत पृ ११७) एकाद्याची लोघ पाडणें—एखाद्याला मारून किंवा वुगलून मृतप्राय करणें लोघी पाडणें—(सैन्याचा) पूर्ण नाश करणें कत्तल करणें, मृतवत् पाडणें, ठार मारणें लोघडा, लोघा, लोढा—उ अगडवव किंवा विप्पाड माणूस, पशु लोघा—उ १ प्रेत, मुडरा २ प्राण्यांचे तोडून किंवा ओर बाडून काढलेले मांस, लवका (किं० घेणें, तोडणें, काढणें)

लोघ—वि (कों) चिपळणेचा, पातळ, लिपिविहीत (गूढ, कणिक, साखर इ०) लोघा—उ चिपट व मऊ गोळा, पातळ व चिपळलेला पदार्थ, गूळ, पातळ भात, कणिक इ० -वि चिपळलेला, पातळ, लिपिविहीत, पासलेला

लोघणें—मकि (काव्य) १ लुब्ध होणें, लोवणें, चिफ टणें, गुलणें ' ससासुखाचेनि पडनमूळ । लोघेन पडती । ' -दा ३ १० ३० २ सवय लागणें, लालचावणें, चटक लागणें ' मायनाप बधु यक्षिणी । नोवरी न दिसता वाटे काणी । अत्यंत लोघला पाविणी । अविद्येन भुगविला । ' -दा ३ २४० ३ लोणें, लुब्ध होऊन येणें तत्त्व्यरामपूजेसी । प्राणीमात्र लोघलें । ' -वेसिस्त्व ७५० ४ (ल) घडणें, वणें, तडूप, तडाकार होणें ' जिन्हा लोघली रसे । कमळ सुयेपणें विकसो । ' -अष्ट ९ ३. ५ गाढ निजणें ' तसेचि यक लोघले । ' -गीता २ १३१८ [स लम्] छाधलेपणें किंवि लोभानें, लुब्ध होऊन ' नयन हे लोघलेपणें । निमेषोन्मेषाचें साधणें । '

लोघा—उ एसा इतकरी जातीचे नाव

लोघ—उन एक वृक्ष व त्याची साठ हे रूक्ष कोंकण, महायक्षेश्वर, बंगाल व नेपाळ या प्रदेशात होतात पानें बकुळीच्या पानाएवढीं असतात उपयोग रंगाकड व ओपवीकड यास हुरा असेंहि कोणी म्हणतात याच्या तावडा व पट्टरा अशा दोन जाती आहेत

लोढा—न (व खा) मीठ लोढा—उ (व) भितीला अगर जमिनीला धारासुळें ओढला ओलसरपणा लोणा पदा लोणार—उ मिठागर लोणायळें—न ज्यापासून मीठ मिळतें असें तळें [लवण+तळें] लोनीया—खी मीठ तयार करणारी भात

लोना—उ एह लहान जातीचा मासा

लाघ—उ १ गळणें, नाहीस होणें, अभाव, नाश २ प्रचारातून जाणें, रद्द होणें, पडणें ३ खोळटना किंवा लिहिलेला शब्दो. ९. ४२

अक्षर, शब्द इ० गळणें, गळणें, अक्षर, प्रत्यय इ० शब्दातून गळणें [स] लोणें—अकि १ लुप्त होणें, नाहीस होणें, दिसनासा होणें २ प्रचारातून जाणें, गळणें ३ रीन होणें, मिळून जाणें लोपविणें—अकि (काव्य) लपविणें, अदृश्य करणें, दडविणें ' भगणें सर्व लोपवी । '

लोपाचार—उ (कु) कोंबडें कांवेर वळी देणें

लोपामुद्रा—खी विना अगस्ति ऋषीची खी

लोपुवाय—खी (गो) अगत्य, कळकळ [लोभ]

लोव—उ (गो) लोभ, प्रेम, आकर्षण [स लोभ]

लोव, लोवट—र-न—खी भात, गूढ वरी, राळा, राजगिरा वगैरेचे कणीम, घान्याचा हुरा [स ल२]

लोवकाळाळणें, लोभकळणें—अकि १ लोवणें, लटकणें; ओळवणें, अधाणीं गडणें, लोवत राहणें, वरच्या आधाराशीं सवद अशा पदार्थे खालच्या भागाला आधार नसल्यामुळे अधातीच लटकत असणें, शाळाची फांदी, छुनी हुकई इ० हातांनीं धरून पाय निराधार स्थितीत ठेवणें ' घोण्यावर बमलें असता रिक्की नसतील तर पाय लोवकळतात । ' २ (क हीं काम, कारभार इ०) दोरगस न जाता अर्पण स्थितीत पडणें, अनिश्चित अशा मन स्थितीत असणें [लोवणें] लोवकळणी, लोवक (का) ला—खीउ लोवकळत राहण्याची स्थिति, झोला, लोवण

लोवट—ड—खी (कों) १ मारळ, पोफळें इ० फळाचा पड, धुपरा, समुदाय २ उपद्रव, घास, डोंगट, हुककाडा ३ सफट, अचवण, नासदायक गोष्ट

लोवण—खी (राजा) फळें, फुलें, नेसलेलें छुपडें, धोतर इ०चा लोवत असलेला पट, धोस किंवा घोडा, लोवकळत किंवा लटकत असलेला समुदाय (किं० लागणें) [लोवणें]

लोवणें—अकि १ वरच्या बाजूस आधार असून खालच्या बाजूस आधार नाही अशा स्थितीत (पदार्थ, माणूस इ०) लटकलेला असणें, टांगलेला राहणें २ (ल) घुस केलेलें कार्य पूर्ण न होता लागणीवर पडणें, अनिश्चित स्थितीत असणें ३ एखाद्या कार्याविषयीं साशक्त असणें, एखादें काम घरता येत नाही सोडता येत नाही अशा जेसाकार परिस्थितीत असणें, कुचमणें, कुचवणूक होणें, वाट पहात बसणें [स लव] लोवणी—खी १ लोवकळणें, लटकणें, शोका, डेलकावा २ कुचरणा, बाणें, सशयित स्थितीत राहणें लोवण्या—वि (व) एखाद्याचे मागें मागें धोळ धरून फिरवारा, लोवणारा, एखाद्याच्या अभावर पोसला जाणारा

लोवर—न (राजा) मोठी लोव, बोवी, लोबें कणीस ' जा भासे दिवडा कृपळ शिरी खोंडनिया लोबे । ' -कड १३९ [लोव]

लोयर्—न गोवारीच्या शेगाची पीठ पैरून केलेली आज्ञी
लोराड—नि (रा निरी) लराड

लायान, लोयानऊद, लोयानीऊद—लोयान ६० पदा.
लोयी—खी लोबत वणीस, लोयी, लोयी, दुसरा 'लोयी लोयी'
आल्या लोयी। 'लोडल्याच गाण-मवाप २१ [लोबणे]

लोयीलोयी—खी लोयान, लोयाना प्रयत्न, अनेक लोयी
खटपट, आवेष्ट, कधी कायति शोखलेले वट दिवा कलेली
घडपड, लोयान आणि लोयान कलेला प्रयत्न 'साती देवने
बलजेदी। लोयीलोयी पातले।' -नव ५ ८८ [लोबणे-लोयणे]

लोम—पु १ एगारा पदार्थाच्या प्राप्तीची उत्पत्ती इ० ।
२ हातपे जाऊ नये अशी इच्छा ३ हाव, आधारीपणा
'लोयानिया लोमपुत्रा। करू नये तो वरि धरा।' -हानप्रदीप
१२५ ४ चिकूषणा ५ कृपादृष्टि, समता, मेहरबानी, प्रीति,
प्रेम 'सुंदर युक्तीचा कर लोम होता' लोमडचे-कि
(गे) लोम, प्रेम करणे लोमणे-भक्ति (काव्य) लोम
करणे, सुदने, लुब्ध होणे, एखाद्या वस्तूच्या प्राप्तीची इच्छा होणे
लोमणे, लोमणे, लोभाचरणे-भक्ति १ (मृत्यु, पदार्थ
इ० बदल) प्रेम उत्पन्न, प्रीति करणे, प्रेमाने खेचला-भाटला
जाणे, 'सु लोभा विला कमीहि लोभना।' -मोक्षति ३ ६८
२ उत्पत्ती आकाशा वस्तू, एखाद्या वस्तूने आकृष्ट होणे, प्राप्तीची
इच्छा होणे लोमनीय-वि लोम वस्तूपासण्या, इष्टनीय,
आकर्षक लोमावर-वि लोमयुक्त, कृपाळू ममतादृ 'भूणोनि
त्याज्य जे नोह। तेथ त्यागने न पुढावे। त्याज्यालागी नोहाने।
लोभावरी। -हा १८ १३३ [स लोमपर] लोभाविष्ट
लोभादृ लोमिष्ट, लोमी-वि १ हावत, अधारी, कर
लोम असलेला एखादी वस्तु मिळण्याबद्दल दिवा आपणा
जवळील न जाऊ देण्याबद्दल फाजील इच्छा करणारा २ चिकू
कृपण, कृपण, पैसा खर्च न करणारा, कधीतुबुक

लोमान लोमान नी ऊद—पु एक सुगंधी द्रव्य, ऊद
एका झाडाचा वीरु [हि लोमान] उदणी-खी घुपाटणे

लोमी—पु व्याघ्र तारा लुब्धक पक्षी
लोमि—न वाद तग लेम पक्षी

लोम—नपु लव, अगवरील वारीक रेंव [स.] ० पाद-
बेताळ किंवा बेतासाखे पाय असलेला प्राणी उदा० बोळी,
हारळ माशी इ० ० लोम-पु वर्णसंकर 'नाना प्रसंगे लोम
बिलोम अविचार।' -सप्त २१ ४८ लोमश-वि १ बेताळ
(जनावर गात्र) २ लोफरीचा, बेताचा वनविद्येला-उ (घड,
शालगोडी, सुरपूस, पोंगडी इ०) लोमहर्षण-वि रोमहर्षण
आगार रोमाच उठविणारे, पुष्टि करणारे

लोमकळणे—भक्ति लोबकळणे पदा

लोमूर—न एक लोयानाचा प्रकार-लोयानीकाम मॅट २१
लोयली—खी. गलताचा एक प्रकारचा लहान नांगर,
संगत, लोरी, लोरी पहा

लोळ—वि १ हल्लारा; अस्त्रार, चपरा, झुगारा, कांगारा,
'लोळ पतरी डोळ। रथ रोमन अतिशोभा।' -एम्ब ५ ११
२ (उ) अति उत्प्रेरक, अधीर, उतावीळ, आतुर 'असन्मानस
तव भुवनेष्वप दबावपा असे छाल।' -मोक्ष १४ ४२ ३
सपट, अधारी, लोळप, आसफ, लुब्ध, एखाद्या निपाकने काटू
झालेला 'त्या शोङ्गराच्या पानी मुनि शमुचीच मति लोला।' -
लोभन ४ १३८ ४ झुगमुर, नाश पावणारे, नाहीसे होणारे.
५ झुगप, हावप ६ लोळामोळा झालेला, पक्ष उडतल्या
सारखा, अचटाय 'रथत बिचारी लोळ झाली उत्पत्ती पाला।' -
वेणे ४ १२ [स लोळ] लोळक-पु दागिन्यातील लोबला मणि
हा बहुधा चाली जाव व वर निमुळता आणि लवट असतो
[स] लोळ(लि)गत-वि आसफ, लोमी, हावत 'साइन
राम आनंदपन। ज्याचे मनी विषयवित्त। त्याची केने समा
धान। लोळगतासी।' -दा १ १० ६२ लोळ(लि)गता-खी
१ आसफ, लोम, एखाद्या वस्तूच्या प्राप्तीची इच्छा-हाव
'तपसा नाही लोळगता।' -सुआदि ३२ १४२ २ वचत्रा
'लोळगता नसे ज्ञाने पाळेपणे।' -रामशस, अभय (नवनीत
पृ १६५) लोळा-वि १ निर्वीर होऊन लोबत राहिलेला
(हात, पाय इ० अवयव, ताक, माव इ०चे पान), २ लुळा,
अशक्त, निर्वीर, घोटा (माणूस पशु) ३ (उ) परतून, असहाय,
४ लंगड, लुड्यापंगडा, -यग असलेला, अधोण झालेला हा लोला
झाला, हाऊन पडला 'लोळा-ळा-पु १ घटवा लोळणा हा
भातील घटव्या वाडवर आपटून आवाज होतो २ घडयाळाचा
लवक ३ घटाले लोवणारी पडनीम, उपजिह्वा ४ लवका 'क्षाने
असे लोळे तोडिती।' -दा १ १० ५५ लोळाचणे-भक्ति
आसफ होणे

लोळाम-घ, लोळाम(घ)दार—ल्लाम, ल्लामदार
पदा

लोळितकरण—न (नृत्य) एकदा हाव्या वाजला व
एकदा उजव्या वाजला अचित हस्त करून रेचिन करणे व त्या
बळी हात जिरे असेल तिथेचें होई वळविण लालितरीपे-
न (नृत्य) होई चोईवाजूस हलविणे वेड, कोप, वेदभान
नसणे रोषप्रसूता, मद्यपानसेवस्थिति, प्रहवाधा ह्या गोष्टी
वाचविणे झाल्यास हा अभिनय करतात

लोळी—खी लोयली पदा

लोळुल—न लपटव लोमीपणा, आसफि 'आधार घेईना
लोळुलचा।' -दावि १८४

लोलुप—वि अति उत्सुक, अति लोभी, आसक्त, लुब्ध, उत्कण्ठित [स] लोलुपः लोलुप्य-न लोभ, आसक्ति, लपटपणा, हाव, लालसा 'बाधीच प्रवृत्तीचे पादक । बरी भोगालागी तव रक्त । मग तेजें लोलुप्यें कौतुक । वैसे भजती ।'

—शा ७ १४१

लोली—उ श शब्दा उच्चारणाचा शुद्धपणा, योग्य टिकाणी शब्दावर आघात देणें, विराम इ० कडे लक्ष न देता केलेलें घोवणें, भाषण, वाचन, वेदपठन इ०, सरासरी प्रथ घोवीत किंवा पढत असणें —उदा गुरांना पाणी पाजताना गुरांशी उच्चारतात तो शब्द [ध्व] •कुरणें—(क) भाडणें •घालणें—१ कमेंतरी वाचणें, सरासरी प्रथ पठन करणें, घोवणें इ० २ भिक्षापात्रें लगादा करून किंवा रोचटपणानें भीक मागणें, (शिमश्यात होळकर भीक मागतात तशी) उद्धटपणानें किंवा जोरानें भीक मागणें

लोली—उ छद्, नाद लो पदा 'लेले लागला लो । आदि शक्तिचा लागला लो ।' —रामदास [स लय]

लोहद—न (व) उनाड जनावराच्या गळपात बांधलेलें अवजड लाकूड, लोहणें

लों(लो)व—खी १ अगावरील बारीक केंस, लव लोम 'लोवेचें वाजळ । पावडें ह ।' —भाप ३९७ २ मॅन्स इ०च्या अगावरील केंस, लोंकर [स लोम] लोवाळ-वि दाट लोक रीचा, केवाळ —शर

लोंगथा—उ मास मिजवलेलें पीट, बिखल, गूळ इ०चा तोडून काढलेला तुकडा, खड किंवा रचका, लोथ, लोया

लोवसपण—न (महातु) अज्ञानपण, कुपणपण, कुटिल पण बीं भीतरी औदार्ये वसे । तेथ लोवसपण वाढने ।' —श्र ९१ [लोम]

लोमचू—वि (महातु) कृपाळू लोमाळू 'तो देव ह्मि केसु । जीवाकारणें लोवसु ।' —शर ४४७ [लोम]

लोवोंग—खी (गो) पहार [लोहग]

लोष्ट—छ—पुन १ मातीचें देवूळ 'ऐसे होती तह तुण । लोह लोष्ट पापाण ।' —शा १५ १७३ २ लोखडाच कोट गज [स लोष्ट] लोष्टासौच-न माविमर्जनांतर पाण्याच्या अमावासी मलद्वार देकळानें पुणुन स्वच्छ करणें [स लोष्टासौच सौच]

लोमुण—खी (कु) (प्र) लमुण पहा

लोह-हो—न १ लोखडा २ लोखडाचें कलेलें दाख तर वार इ० 'लोहाचें काळवणें पडिले । फररा आकाशु गवसिते ।' —शिपु ५८५ ३ लोहभस्म, लोखडाच्या गजपासून अगर छिटा पासून केलें औषध ४ रक्त 'राया राणिण्या आग । जरि चे लोहाचा काणोळा ।' —शिपु ४७१ ५ सोयें, सुगंधप घन

—वि १ सावळा २ लोखडी [स] •कांत-नपु १ लोखड आकर्षून घेणारा पदार्थविशेष, लोहचुम्बक २ लोखडाची एक जात ३ ह्या जातीच्या लोखंडाचे औषधार्थ केलें भस्म, तिळ्याचें भस्म •कार-पु लोहार, लोखडाचे पदार्थ वनविणारा [स] •किट्ट-न १ लोखडावरचा गज, जवळेलें लोखड २ मदुर नावाचें औषधी द्रव्य [स] •धगाळ-न मोठें लोखडी धगाळ, काहील 'सुर्यनारायण जेशवयास आले, साती दरवाजे उघडले, लोह धगाळें पाणी तापविलें ।' —आदित्यराणूवाईची कदाणी-कदाण्या भाग १ पृ ९ •चुंबक-पु लोखडाच्या वस्तूला आकर्षण करणारा दगड, लोहकांत —वि (स) ह्म घेऊन बस जारा, जनेरु युक्त्या करणारा किंवा धरणें घरून घसणारा, शब्द, चिकटून दुसऱ्यापासून द्रव्य घटत्याशिवाय न सोडणारा माणूस [स] •चुंबकार्पण-न एका लोहचुंबकाचें दक्षिण टोंक दुसऱ्या लोहचुंबकाच्या उत्तर टोंकाजवळ आणिलें असता त्या मधील दिसून येणारें परस्पर आकर्षण •चुंबकप्रतिसारण-न दोन लोहचुंबकांच्या उत्तर किंवा दक्षिण टोंकांमधील परस्परास दूर टोचणें •चूर्ण-न लोखडाचा पीस •मुला-ळा-खी. १ लोखडाची तागडी, लोखडी तराजू २ लोखडी गज, दांडा •वुंड-पु १ लोखडी गदा, पातळी लोकांना मारण्याची यमाची गदा-हथियार २ यम, दानि याच्या शांतीसाठीं ब्राह्मणाला दान यावयाचा लोखडी सोडा, गज, लोखडी काटी [स] •वुंडक्षेत्र-न किंवा पदार्थ 'कोपीत कोपीत हपीक्षेत्री । आला लोहदड क्षेत्राशी । दिंदीरन म्हणती त्यासी । तेथें द्वाकावासी प्रवे-दला ।' —ह ३६ १८० •धुरोळा-उ लोखडाचा-लोखडा सारखा धुरळा-घूळ, तांबडी धूळ 'रणी उडिला लोहधुरोळा । तेथें बर्छो न घांटे बारा ।' —एस्व ९ ३७ [स लोहधुलि] •परिच-उ लोखडी गदा-सोडा, लोखडी पहार 'जे वसिता असे जारीण । तोस यमूत नेती धरून । लोहपरिच तस करून । कामागती दाखिती ।' •पेट्टि-का-खी लोखडाची पेट्टी, तिजोरी, (इ) सेक 'सरकारी ब्यांकेसारकी सुरक्षित लोह-पेट्टिसाच नाही' —आगर ३ ६६ •थेंद-पु लोखडाची साखळी 'दोही वाही कुजरपाट । मद गाळिन गजध । दाती लोहद मिखट । वीर सुख बळपले ।' —एस्व ८ १६ •थेंद-ध-वि सानरी —शर •भस्म-मंष्टर-नपु लोखडाच्या गजपासून केलें एक रसायन लोखडाचें प्राणिद •मय-वि १ लोखडाचा वनविलेला लोखडी, लोखड असलेला लोहनिर्मित २ (स) मयकर, तूर, निपुण [स] •मार्ग-पु लोखडी रस्ता, रेंवे, जागणाडीचा रस्त्याचा मार्ग 'सरकारने लोहमार्ग हिंदुस्थानात केले ते आपल्या सोयीसाठी आहेत ।' —टि १ ३३ •लंगार-पु, लोखडी येथचा, साखळद 'लोहोल्हार पायंत खिळविले ।'

-ऐवो २०९ शलाका-ही लोहाची एकई लोह(हा)गी
ल-हांगी, लोहगी काठी-ही लोखडाचे मिळे आणि बघ्या
बागोजाग बसवून भाराभारीसाठी केलेला सोता, पदार [लोह+
अंग] लोहिची-ही तावूसपणा 'पुढा उपरि रागे लोहिरी।
धर्ममोक्षाची धावा पावरी। लोहगहात नित्य नरी। घादनीची
असे।' -शा १।१९४ लोहार-उ लोखडाचे सिळे, बोयते
इ० अनेक पदार्थ करणारा कारागीर [स लोहकार] लोहार
काम-न लोखडाच्या अनेक बस्तू करण्याच काम लोहाराचे
योग्य काम लोहारकी-ही लोहाराचा धडा लोहारडा-उ
(निंदने किंवा कुस्तिनपणे) लोहार. लोहारसाळ-ही १
लोखडी कामाचा कारखाना, लोहाराची काम करण्याची जागा
'लोहारसालेनून खुल्याला पाणी पावून आण' १ लोहाराची
भट्टी [स लोहकार+शाखा] लोह-ही पेगी, तिजोरी 'जिही
लोभियाचे हाती। तापडे अवचित्ती धनगेई।' -एमा ५५०
लोहो आगीळा-ही लोखडाचा अदर 'रुपाटे लोहो आगीळा
पय मोठे।' -राक १२ [स लोह+अंगळा] लोहोदक-न
ज्यात लेंखडाचा अक्ष आहे असे पाणी [लोह+उदक] लोहो
लोखंड-न लोखडाची भाई हत्यारे इ० वस्तू [लोह+लोखंड]
लोह-उ दगरी पाटी, लिहिण्याचा फळा, रक्षा -आदिल-
शाही पनाई [अर लौह]

लोह-किसि (खा) लवकर 'लोहलोह बाल' [स
लुड का लुड]

लौहकर लोहचट-लौकर, लौचट इ० पदा

लोहट-टी-ही दगड, तुट्या इ० जड सामान वाहा-
ण्याचा भक्क गावा

लोहडणा-णै-पुन लोढण पदा

लोहनाळी मोहनाळी-ही प्रेमळता मायाळपणा, मारुव,
धोमळा प्रेमाचे किंवा मायेचे वर्तन, भाषण इ० [म लोहो=
लोभ, मोह=प्रेम, मवाळी]

लोहपदीऊद लोहमानऊद, लोहमानीऊद-लोमान
इ० पदा

लोहांगी, लोहामकाठी-लोहगी पदा

लोहानी-ही पटाणतील एक जात

लोहामिसारिक-न जयप्राप्ति शिष्टपणा या राजाने अश्विन
शुद्धप्रतिपदेपासून अष्टमीपर्यंत करावयाचे एक कर्म जात सर्व
राजपुत्रांचे, शस्त्रे व अस्त्र गडगट्ट घेवून त्याची स्थापना केल्यानंतर
दोम करावयाचा असतो -एरा २०८ [स]

लोहाळ-वि.पुष्टळ लोवर असलेला, 'मेढा भारावा लोहाळ।
पूजा पावली सकळ।' -तुगा २८४ [ळ]

लोहाळा-उ एक जातीचे गवत लोहा किंवा लोहाळा पदा.

लोहित-न १ रक्त २ लाली, तावूसपणा -वि. रक्तासारखे,
भारक, लांबई, ला [स] लोख-न. तावूसपण, तांबडे
पणा लोहि(ही)ना-नि तावडपा रंगाचा, तांबडा, लाक, भारक
लोही-नि रक्तवर्ण, तांबडा, लाळ 'लोही वारण-वद माया।
जिष्ठा प्रभातेचा संज्याकाळ।' -उपा ९६ ८८

लोही-ही पाणी तापविण्याच लोखडाचे भाई, लोखडाची
कडी 'बनक गगाळें निघाली। लोहा हाडे तपेरी।' -वेसीख
१४ ३९

लोही-ही १ एक प्रकारचे देशी कापड २ पडाट [स
लोहित, हिं]

लोही-ही मोहोर, सोन्याचे नाणें, द्रव्याची कडी 'नातरी
निदेबाच्या परिकरी। लोह्या लालिया आहाति सहसवरी। परि तेच
वेळोनि सपवाय करी। कां दरिद्रीं जिये।' -शा ९५९

लोह लुध-लु लोह, लोभ-किसि ह्दह्द [स लु]
लोहसाण, लोहसो-किसि (गो) ह्दसा, घारीक घारीक,
असट 'लोहो वेल्हा' = ह्दसा पोळो [स लु] लोह-
लहान-वि चिमूटला आणि गोंदस, हलुलहान पदा

लोहो-उ रोम रनेट प्रेम, भावपण, लाहो (देवीचा
गोंधळ घालताना व पुढील इंगीतच या शब्दाचा उपयोग होतो
इतर ठिकाणी सहसा येत नाही) [स लोभ] इहू-देखला गोहो
लागला लोहो 'अप्र होताच किंवा नवऱ्याची गाठ पडताच अलड
मुलगी त्यावर प्रेम करू लागली (घराचा व आईवापाचा विचार
पडला)

लोहोकर, लोहोचट-लौकर, लौचट इ० पदा

लोहोट-टी-लोह-टी पदा

लोहोहणें-न लोढणें पदा

लोहोनाळी मोहोनाळी-लोहनाळी मोहनाळी पदा

लोळ-उ आगीचा शेत, जोराने पेटविला आगीचा कपोळ,
सवेप असा आगीचा कोंब, आगीच्या ज्वाळाचा भडका, गर्जेत
येणारी आगीची ज्वाळा २ (मुग्या, माशा इ० चा) दाट धवा,
समुदाय, गोंगाट ३ (ब) जळमट

लोळ-उ लोळण्याची क्रिया, लोळणें दुखातिब्यान गड
बहा लोळणें (या अर्थी रडण्याचा किंवा रडून लोळ घालणें
किंवा घणें असा शब्द-प्रयोग करतात) २ (स) (ताप लोकांचा
उपशम इ० मुळ) एखाद्याची क्षालेली दुखवसा किंवा पीडितपणाची
विधिति, बकवा, अविधात विधिति, भागोटा 'पोरानें किंवा
तापानें भाड्या निवाचा लोळ वेला' ३ (लोख-ध क्वा एवर्नी
अवण्याचा समज) लुट पोटाचे पोर, अगदभव माणूस, दूस, वदीर
इ० मोटा प्राणी, घुड 'काय हो घुशीचा लोळ सांपडला विज्यात'
४ अन्यवस्थितपणे वापरलेला पदा, अन्यवस्थित पदार्थ, बिराडेत,

पोण्या इ०ची रास दीग ५ काम, बारमार, बारगना इ०चा पगारा; व्याप १ पाळा, चेदेवांई कृत्य, वगूळ 'बदली न कहीतहि लोक ते।' -गामन, नामाविनाम (न०नीत पृ १९) [लोळणें] निजून लोळ पडणें-पसरणें एसादा मोट्या ओढपासाणें किंवा पोड्याच्या वरपांयाच्या पगान्याप्रमाणें-गटोडपाप्रमाणें-पडणें-पडून आणें. (या अर्थी पोड्यापासो लोळ कामाचा लोळ इ०) ० आकांत-३ गोळगोळ्यांनं ओरडणें; प्रचंड व भयंकर गंमना; आनोस (कि० घणें, माडणें, र पां; पाउविणें, उरणें, होणें) २ जोगपा प्रयत्न, भरपड, जडित श्रम. ३ आरडाओरड; श्लोक, एसादा गोडीविषयीची सार्वत्रिक तक्रार, पट्टी, पाऊण, दररोजमार, माहागाईची धारण इ०मुळे उष्ण सालेरी परिस्थिति 'पडाव्याचा-जरीपरीचा-पावगाचा-पावगाचा-भायरीचा-माहागाईचा-लोळ-आवांन' [म लोळणें-आकांत] ० फांद, लोळकण-गरी १ लोळण, जमिनीवर गडबडी लोळणें (विशेषत जमिनीचें काम असतां किंवा जमरस्त्याचा प्रतिहार करतांना), एसादा जमरस्त मनुष्य पुनःपुनः त्याच्या इच्छेविरुद्ध ओढून नेत असतां त्यानं पडणें, लोळणें भरपडणें इ० त्याच्या सवें क्रिया २ एसादाचें मन वळविण्या करतां त्याच्यापुढें लोळण घेणें, लोटागण पाणें (कि० घेणें, मारणें) 'रांदांच्या पायीं लोळकड घेणारा धुवा मूर्त' -नाइड ३ ४० ३ कुत्री, माक्रे इ०चे बागडताना एकमेकांवर उडवा माणें, एक मेकाच्या आगावर लोळण घेणें ० घोळ-३ १ (कामद, निर गुडें, खाद्यपदार्थ इ०ची) काल्वाकाल, विदवाविषय, कुसडरणी, बुरडणें, घोटाळा, मिथण. २ हिशेब, जमाखर्च, कारभार इ०ची कल्पवस्त्या, घोंटाळा, गुतागुत, गोंपळ ३ मनाची अवस्थता, गोंपळटेडी स्थिति, विसडळटेडी स्थिति (कि० करणें, होणें) ४ हद्दी किंवा द्वाद पोर जमिनीवर लोडून व हातपाय आपटून करतें तो गोंपळ, हुड किंवा उचकुसळ पोतणें पतलेली लोळण, कळेडी घडपड-गडबडणें [लोळणें-पोळणें] ० पट-खी. लोळण, आजारासुळें आलेली पडून राडण्यासारखी स्थिति, अंयल्यावर पडून लोळणें, एसादा सायीन पुडकळाना दुखणें येऊन लोळत पडण्याची स्थिति, आजारासुळें आलेली दुखेळा, दीन दीनपणाची स्थिति [लोळणें-पडणें] ० घडो-खी निर निराळ्या हाडीच्या जुरीच्या पिटाची रोंवट घडयडी करून ती उकडल्यानतर तिची केलेली बडी [लोळण-बडी]

लोळक(कुं)वणें, लोळक(कुं)वा-लेंवळणें, लेंव कळा इ० पडा

लोळगा-३ वार्धगणें (उन्हाळी) सात करणें असल्यास त्यासाठीं केलेल्या सोदांपैकीं निरपयोगी रोड (रोप) -वृषि २३०

लोळण-णी-खी १ (हनी किंवा द्वाद पोरानें) जमिनी वर गडबडी लोळणें (कि० घेणें, पालणें) २ लोटागण ३

जबरदस्तीनं ओढून नेणें जात असतां त्या माणसाचें जमिनीवर लोळणें, अव्यवस्थितपणें हातपाय हापडणें (नि० पणें) [लोळणें] ० घोळण-खी (गामन किंवा उतावीळपणामुळे) गडबडी लोळणें (कि० घेणें, पालणें) ० फुगाडी-खी मुलींचा एक रोळ यात मुली पायांचे आंगठे दोन्ही हातात धरून गडबडी लोळत जनात -मरोतु २२०

लोळणें, लोडून पडणें-खी १ जमीन इ०वर पडणें आग मालीं वसतूंचे वर होईल अशा तऱ्हेनं गडबडणें २ आंगठ्यावर निज येत्या मनुष्यानं निजलेल्या ठिकाणापासून अव्यवस्थितपणें पुढी वर घडून घडून दूर जाणें ३ नेतालेल्या वस्त्राचे सोगे जमिनीवर फारपडणें ४ उपयोगी पडण्याच्या स्थितीत असून (पदार्थ किंवा माणूस) काही उपयोग न केला जात असल्याकारणानें किंवा उपयोगपदा न मिळाल्या कारणानें रिकामा राहणें, अव्यवस्थितपणें हुतस्त पडणें 'अनेक पदवींवर केवळ ब्राह्मण म्हणून लोळत आहेत' 'हा पदा तुला काळू घेणें लोळत पडला आहे' (स लेडन, प्रा लोण) ० घोळणें-सकि (मुकदमा, कज्जा, गोड, बेत इ०चा) सरे याजूनीं किंवा साधकबाधक प्रमाणें विचारलें पेऊन खर किंवा बाटापाट करणें, जोरानें आपले विचार मांडणें लोळरि(च)पि, लोळाविणें-मकि १ एखाद्यास लोळाव्यास लवणें २ (ल) पाडणें, मारणें, धोत करणें, पा भव करणें ३ लेंवें करणें, आगावर चाल करून आलेल्याला आपल्या आपल्या सामर्थ्यानं वळवून देऊन किंवा पोप देऊन जमिनीवर आपटणें, लोळाव्यास लावणें. 'चोरांनीं सानीं दोन अगामीस लोळविणें' ४ लवचविणें, माखणें, हुडविणें 'ते वेंवें भक्तिरो जाणों रचणाराजोत लोळविले।' -मोशोण १० ४० [लोळणें चें प्रयोजक] लोळविणारा गीघ-३ एक पक्षी. इ रेंवर येया

लोळसा-३ वेटाळें, कडे 'उगा लोळसा थोळ मोड करीतो।' -राक १ ४.

लोळसावि(च)णें-सकि (कों) माती, वाळू इ०मध्ये वाटेल तसें किंवा दुखापत होईल अशा रीतीनं लोळविणें. [लोळण]

लोळा-३ १ घड्याळ, घटा इ०चा लवक २ पडजीम, ३ पीठ, मास इ०चा तोडून काढिल्या लवका-तुडका-भाग खबर वाटोळा गोळा (कि० घेणें, तोडणें, काटणें) (स लोल) ० तोडणें-१ आईवापनीं शुरीचें लग्न करून देऊन तिला हुस त्याच्या स्वाधीन करण २ (कृपणानें) पैसा खर्चणें ३ (व) चावा घेणें, लवका तोडणें, एसादावर खेंकसून पावण लोळी-खी १ ल्हान घटेचा ल्हान बारिकसा लोळा, ल्हान लवक २ दूर, धुस, इ०चा रोंवणारा मणि, लोलक ३ शेवुड इ०चा जाड,

पट आणि लोंबता गोळा ४ तोंडातील पडजीभ ५ पैल, भाय
याच्या गळ्यासारखे लोंबते व पातळ कातडे ६ (राजा) लावट
आणि सारखा भुरेला फणस ७ पूज, मेण, पापडाचे भिजविजेले
पीठ ८० पदायांची लावोदी गोळी

लोळी—खी १ गाढव ८०८ येणारी लोळण्याची लहर,
त्यानी घेतलेली लोळण—णी (किं० घेणे, घागणे, घाबणे, येण.)
२ आळसामुळे किंवा गुगीमुळे अमर पंग आल्यामुळे झालेली लोळ
ण्याची इच्छा, पडून राहण्याची इच्छा (किं० येणे) [लोळणे]

लोळी—खी गळ्याचा लहान नागर लोयली पहा
लोळी—खी (लोहारी) कुदळ, खोरे इत्यादींचे नेढे कर
ण्याकरिता लागणारे लोखड

लोळुले—न मुलाच्या हाताच्या घागट घागण्याचा एक
दागिता 'अगुळे होळले वाघनसे सरी दिती करिज्या मणगटपा.'
—वसा ९

लोळी—उ (गे) लोळा

लोकर लोका, लोका—लवकर, लवडा इत्यादि पदा

लौकिक—उ १ कौर्ति, प्रसिद्धि, नाव, शोण्याग, एखा
द्याच्या सवधाने लोकात रुढ असलेले मत २ घागल्या विंवा
बाईट रीतीची लोकामधील वाच्यता, लोकात एखादी गोष्ट जाहीर
होणे ३ सामाजिक व्यवहार, सार्वजनिक काम ४ समाजातील
लोकाची व्यवहारत वागण्याची सरणी, ढपच, लोकाधार 'हा
गुढस्य लौकिकात हुंकार आहे' —वि या लोकातील, ऐहिक,
अवैदिक, कवळ लोकप्रसिद्ध २ सामान्य नेहमीचे ३ रुढ, प्रचारा
तील ४ लोकाचाराला अनुसरून असलेले [स] लौकिकात
येणे—मुलगा वयात येऊन ससार करू लागणे, कामधदा ६०ची
अबाबदारी बाहू लागणे, प्रपकात पडणे लौकिकावर येणे—वाद
६०मध्ये परामर्श झाल्याकारणाने विंवा अभाव हाव आल्या
कारणाने विरवीस जाऊन अदातदा घोल लागणे, शिब्याशाप घेणे,
एखाद्याबद्दल अचकटविचकट झालेणे सामाशब्द— ० रुण—न
लोकाचे वज 'पूर्वीच्या काशींनीं वरील श्रुतीत अनुष्ठा असं जें एक
नवीन लौकिक कण उपस्थित झालेले आहे' —नि २ १

० चतुर—वि लोकाधीं वागण्यात किंवा त्यांना बाबत आणण्यात
हुंकार, लोकव्यवहारात तरेवेज ० चतुर्य—न लोकाधीं वागण्या
तील शहाणपण ० रीति—खी रुढीने चालत आलेली रीत, सर्व
साधारण पद्धत सर्व लोकांची चाल लोकातील सामान्य चाल
० ज्ञान—न लोकाचे ज्ञान, लोकांसवधी ज्ञान लौकिकाशि ३
स्मातीमि विंवा श्रौतामि नव्हे असा अमि व्यापार स्ववपाक ६०
करतात ते पित्तव लौकिकाचार ३ शिष्टाचार शिष्ट संप्रदाय,
शिष्ट लोकांची वागण्याची सरणी [लौकिक+आचार] लौकिका
नुसरण—न लोकाना अनुसरणे, लोकप्रमाणे वागणे, लोकाच्या

बहिर्वादीप्रमाणे किंवा लोकरीतोप्रमाणे वागणे [लौकिक + अनु
सरण] लौकिकी—वि १ लोकात रुढ असलेले, लोकात प्रचलित
असलेले, लोकप्रसिद्ध पुढकळ दिवसापासून चालून आलेले, पूर्वा
पार चालू असलेले २ व्यवहाराचतुर, व्यवहारात हुंकार, प्राप
विक बावटीत निष्ठात

लौंग—खी (प्र) लवंग पहा

लौकीक—वि लवकीक पहा

लौजी—खी आन्याचे लोणचे [हि]

लौट—मि वि पत्त [हि]

लौडा—उ पुढव, नोदर, दास, नाच्या खडा पहा [हि]

लौडी—खी दांभी, गुलाम—झी, लवडी, पहा लौडीचा—उ

दासीपुत्र, एक शिबी

लौद—वि १ लोप—घ, गलेल, दाडगा, पोपसा (मनुष्य

विंवा प्राणी) 'शोण्या लौद घट उदट।' —दा २ ३ ३२ २

मुख, हलकट 'देसे लौद बेदमानी। वदापि सत्य नाही वचनी।' —दा १८ ६५ [लोप]

लौधट—वि स्वेच्छाघारी, उच्छृंखल, लवघट पहा

लौह—न १ लोभ हाव लुह 'परि लौह्य कोखटे।' —पच ५ ९ २ चपलता, लोळणा [स लोह]

लौह—वि लोखरी, लोखडाचा, लोखडासवपाचा [स लोह]

लौघ—वि योग्य शाहणा (मनुष्य), योग्य, बाजवी

(मोलेने भापण, रुख) शुष्क, जोगता (वस्तु प्रवेश) [सायक]

लौघाणे—वि योग्य शाहणा (मनुष्य), योग्य, बाजवी

लौघाणे—वि योग्य शाहणा (मनुष्य), योग्य, बाजवी

लौघाणे—वि योग्य शाहणा (मनुष्य), योग्य, बाजवी

लौघाणे—वि योग्य शाहणा (मनुष्य), योग्य, बाजवी

लौघाणे—वि योग्य शाहणा (मनुष्य), योग्य, बाजवी

लौघाणे—वि योग्य शाहणा (मनुष्य), योग्य, बाजवी

लौघाणे—वि योग्य शाहणा (मनुष्य), योग्य, बाजवी

लौघाणे—वि योग्य शाहणा (मनुष्य), योग्य, बाजवी

लौघाणे—वि योग्य शाहणा (मनुष्य), योग्य, बाजवी

लौघाणे—वि योग्य शाहणा (मनुष्य), योग्य, बाजवी

लौघाणे—वि योग्य शाहणा (मनुष्य), योग्य, बाजवी

लौघाणे—वि योग्य शाहणा (मनुष्य), योग्य, बाजवी

लौघाणे—वि योग्य शाहणा (मनुष्य), योग्य, बाजवी

व

व—वर्णमालेंतील एकोणतिसावें व्यंजन. अक्षरविकास.—पांच अवस्था. पहिली गिरनार शिलाखेळात, दुसरी व तिसरी रिपू. १ व्या शतकाच्या सुमाराच्या मथुरेंतील जैन लेखात; चवथी इ. स. ८३७ मधील जोधपूर लेखांत व शेवटची पुढल्या शतकांतील एका दानपत्रांत आढळते. [ओझा]

व—उभ, आणि, 'आणि' आणि 'व' या दोन उभया-न्यायीत फरक असा की, एका विधानात किंवा एक क्रियापद असताना दोन किंवा अधिक पदे किंवा कर्ते या दोघानींहि जोडले जातात. उदा० 'तो आणि (व) मी आलों, दिवस आणि (व) रात्र सारखीच. पण जेव्हा भिन्न मोठी दाखविणारी, किंवा एक वाक्य कारण, आधार इ० व दुसरें परिणाम, शेवट इ० दाखविणारे अशीं वाक्यें जोडताना 'व' ऐवजी 'आणि' चाच उपयोजन करतात. उदा० 'मी आलों आणि तो गेल;', 'सूर्य उगवला आणि मी लठळें;', 'तो काळा आणि हा मोरा.' ओजशक ४१० तील मंगळवेढ्याच्या ताम्रपटात हा आढळतो [अर व तुल० सं. उत-उअ-व, याप्रमाणे संस्कृतसदृश प्राकृतांतून व फारसीत गेला. —आम १८३५]

व—अ. अथवा; वा. 'व चोळावें पल्ल मोढे.'—वैद्यक ७६. [सं. वा]

व—उद्गा. संवोधन १ (ना.) ओ। काय? याअर्था २ (खा.) अग। बो पहा. [सं. वै]

वः—उद्गा. बाहवा। छान। 'कीं त्यानें म्हणावें पण व'—मोर १. [फा. वाह]

वा।—संक्षेप. १ वज्रद. २ वरित. ३ वयपक्ष ४ वकील
वई—जी. कुंपण. वई—ही पहा [सं वृत्ति; प्रा. वई]
वईचणें, वईरण, वईरणें, वई, वईकाठीं, वईल, वईलचूल—वैचणें, वैरण इ० पहा.

वईचणें—उक्ति. वैचणें पहा. 'वईचणें निसुणें आणि गाळणें।'—सारङ ३.५२.

वईला—वईला पहा.

वईस—न. वपै, वरिस पहा.

वई—जी. कुंपण. वई पहा. 'वईवरलं कार्ल।'—मसाप २ १.
०निघणें—कुंणवीतून येणें; कुंणवीत असणें, जाणें 'जेसा मूपक निघाला वई।'—ह २१ २६. ०निवहुंग—उ निवहुंग्याची एक जात, साबर-गोल निवहुंग—वहु ५.५५

वईस—न. विगलेल्या मालावरील निरुपयोगी म्हणून कापून टाकण्यांत येणाऱ्या दशा, कुल्ल्या, निरुपयोगी कापूस, चिच्या इ० याचा उपयोग येनें साफ करण्याकडे होतो. [ई वेस्ट (वॉटन)]

वजंळ, वजंळदोडा, वक्र, वक्रटा, वक्रटें, वक्रणें, वक्रती, वक्ररा—ओळळ, ओळळदोडा इ० पहा.

वंक, वंक्रट—वि. वांकडा; वक्र. 'तैसे भूमग वंक्रट। मिरवताति।'—क्र १७. [सं. वंक, वक्र]

वक्रट—नशी. (विदीदाड्या खेळ) एक अर्धाची संज्ञा; वक्रट पायावर विदी ठेवून मारतात याला 'पांव' असेंहि म्हणतात. 'वक्रट, पाय गेला फुकट' [ते. वक्रट=एक]

वक्रट, वक्रटवणी, वक्रटघाणा, वक्रटवाणी, वक्रटा, वक्रटें—(प्र) ओखट, ओखटवाणी इ० पहा.

वक्र(कु)त—उ वेळ, वखत पहा. 'माईला लेम्हं वक्रखेना असा वक्रत पडला।'—ऐपो ३३५. 'न्याहरीचा वक्रुन होईल'—यशोधन. [अर. वक्त]

वंकनाळ—नशी मातेनें खाहेल्या अन्नाचा रस गर्भास ज्या वाटेनें पोहोचतो तें नाळ; नाळद्वार. 'रस उपाय वंकनाळें। होत असे।'—सा ३.१ ३२. [देशा का. वंक=दार+सं. नाळ]

वक्रफीयत—अ. वाक्फीयत पहा.

वक्रर—उशी मान, प्रतिष्ठा, अन्न, पत. 'अनास संदेह दुम्ही पाडोन वक्रर गमावला म्हणोन...कलह आरंभला आहे.'—पेद ६ २०३. [अर. वक्राई]

वक्ररा—उ पोढ्याच्या पायाचा एक रोग—अक्षय २.२७३.
वक्रल—न १ पत्नी. २ कुटुंब, खटलें. 'जोवरि मिळविशि पैसा सोवरी कुटुंब सारें तुजें वक्रल।'—राला १०. ३ (व.) आत्मपरिवार नातेंपोतें. 'आमच्या वक्रलीन अशीं मुलमी नाहीं.' ४ रांड; वेवया 'वकील आणि वक्रल हे दोन, वक्रर वक्रावेत।' ५ अडवा, कुटुंब्या.—व्यनि २५ ६ खातें, सेन, शाखा; प्रकरण; खटलें. 'स्वयेपाकांचे वक्रल या खोलींत असुं या आणि पालखीचे वक्रल पुढचे चौकात' [अर वक्ल]

वक्रलात, वक्रालत, वक्रिलत, वक्रिलात, वक्रिली—अ. १ वक्रिल्याची वृत्ति, धंदा, पेया 'सेनकास वक्रालतीचे जावसाळ हिवावयास प्रयोजन नाहीं.'—रा २ २ शिष्टाई ३ सुखत्यारी; प्रातिनिधित्व [अर वक्रिली, वक्राल] ०नामा—उ वकीलपत्र.
वक्रसणें—अकि (प्रां) खरचणें, घासटणें; सालटें जाणें. [वसकणें]

वक्रा, वक्रारणें, वक्रारा—री—ओळा, ओकारणें इ० पहा.
वक्राई—या—अ. वातमो; वृत्तांत 'पासा वक्रायाच्या फर्शी रोजच्या पाठनिल्या'—दिमरा १ १२४. [अर वक्रिआ—वक्राई]
वक्राई—नघीस—उ. वातमोदार वक्राय(ये)निगार—प. शत त लेखक, वाक्नीस, अखवारनीस. 'सर्ग वक्रायनिगार वक्राई रानत लिहितात.'—स ६.४११; 'गुलाम अहमद वक्रायेनिगार.....

कजेंदारांनी अटकाउन ठेविले होते. ' -दिमरा २.८५. [च. वकाइअ-निगार]

चकालद, चकलाद, चकिलद, चकिलाद—खी. (अप) पक्कगत पहा.

चैयरी—खी. (सा.) मोठी विततध्याची गाडी (भरतीची)

चकील—पु १ प्रतिनिधि; मुमत्यार; एखाद्यासाठी अथि-
कारांनी बोलणारा, वागणारा माणूस. २ न्यायसभेत एका पक्षाचे

म्हणणे पुढे मांडणारा, एक बाजू घेऊन तिच्या सर्पेने पुरावे मांड-
णारा अखत्यारी माणूस. ३ एसा राज्याचा दुसऱ्या राष्ट्राच्या दर-

बारांनी असलेला प्रतिनिधि. ४ कायदेपंडित. ५ सुनीम; एकंद; अडत्या. ६ सहाय्यार; मंत्री. ७ देसमुख्याचा हुकूम; मरतनीत.

हा वंशपरंपरा असतो. [अर. वकील] ० इ-मुल्लक-पु पूर्वे अख-
त्यार असलेला राजप्रतिनिधि; (ई.) व्हाईसरॉय. हा किताब घराई

मागवण्याला दिनीच्या यादसहाइवून मिळाला होता. -ख४५८५;
४६२३. [अर.] ० मुल्लक-वकील-इ-मुल्लक पहा. ' वकील

मजबूत असून वकील मुल्लक व आमचे डिग्राणी जाणून, त्याचे वेळ्यात
आमचे व कुंपनीचे केलें जाणावें. ' -एडि २.१४. ० मुल्लकी-

खी-खी. वकील-इ-मुल्लकाची पदवी व काम. ' भीमत पंतप्रधान
बापे नांव वकील-मुल्लकी व मीरबमतीगिरी हे दोन्ही पदे देऊन

त्यांची नायबत आम्ही लुम्हांस देतो. ' -दिमरा १.१०९. चकी-
लकी-खी. वकीली. ' मज वठोर करून भावनात्मकतेचा वकील न

पहण्याचा अभ्यास वकीलकीमुळे होतो. ' -सत्तेचे गुलाम ५९.
० नामा-पत्र-पुन विशिष्ट कामात वकील नेमल्याबद्दल दिलेले

अधिकारपत्र. ' गुन्हाच्या शुक्त्या गुन्हेगारांची वकीलपत्रे घेणाऱ्या
प्रतिष्ठित गुन्हेगारालाच सुचायच्या. ' -सत्तेचे गुलाम ८.

चकूफ-य-पु १ हुजारी; अकल, शाहाणपणा २ सामर्थ्य;
हिंमत; ताकद ' लोकांसला मजबूत पाहिला तर कोणाच्या अंगी

हिंमत नाही. ' -नि १६७ ३ कर्तृत्वशक्ति, प्रभाव. [अर. चुकूफ]
० दार-वि. जाणता, सुष्ट, काबोल. ' तुझा मातवर माऊ वकूफ

दार असेल ' -रा २० ६४ [फा चुकूफदार]
चक (चख) ण्या—खी. अवर. (वज्र.) विपरीत, प्रतिकूलटीका.

[सं. व्याख्यान, गु. वखान-स्तुति]
चकर—पुखी १ चकर पडा. २ (व) चेंथ, नसरे.

चकल—वकल पडा.
चक—पुन. १ कालवधि, कालमर्यादा, ठराविक मुदत. २

विशिष्ट वेळ, घडी. ३ घडण्याचा एक प्रसंग, वेळ, संधि. व कठीण,
खडतर वेळ, आपोणीवाणी. ' वक्ताची वेळ आली तर तो उप-

योगी पडेन. ' ४ अनुकूल, योग्य काल. ' नरो आवडूं हा नव्हे
वक्त भी. ' -होला ३७. [अर. वक्] ० गुजराण-खी. काल-

क्षेप. ' वरांगदा होऊन वसुलखास जाऊन वस्त-गुजराण करीत

असतां. ' -रा १५.११८. ० गैर-पु. अवेळ. ० वेचक-किवि.
वेळीअवेळी. ० दार-किवि. १ वेळ, प्रसंग पाहून, अनुसरून. २

वेळेवर; वेळच्यावेळी. चक्काची घेऊ-खी. कठीण वेळ. वक्त
जय ४ पहा.

चकज्य—न. १ वचन; उक्ति २ नियम; अनुशासन. ३
(सामा.) भाषण, बोलणे. -वि. बोलावयास, म्हणावयास योग्य,

क्रमप्राप्त, आवश्यक असलेले. [सं.]
चक्का—पु १ बोलणारा; व्याख्याता. ' होबोनिया थोता

वक्ता। कठी आपली भाषण कथा । ' . २ भाषणपट्ट; वांगला,
श्रोत्यांवर छाप पाडून बोलणारा. [सं.]

चपतुज्य—न. १ बोलण्याचे सामर्थ्य, शक्ति. ' तैमें माझे
चपतुज साचार। पदच नाही एक अक्षर. ' . २ चांगले परिणाम

करून बोलण्याचे सामर्थ्य, वाक्पटन. आपल्या मनातील विचार
व भयान हुसण्यास उत्तम रीतीने पटवून देणे व त्याला आपल्या

विचारांनी भासून टाकण्याची कला. -के १३.१२.३५. ० ता-
खी. भाषणाची, व्याख्यानाची शैली. ' उजवली अजि वक्तु-

त्वा। ' -हा १४ ६३. ० पाठ-पु अलंकारपुक्त भाषण; मुळ
पाठवर वक्तृत्व ० शक्ति-जी. वक्तृत्व अर्थ १ पहा. चक्करी-

खी. उलट वक्तृत्व करणारी, भाषणपट्टा खी.

चक्क—न. १ तोंड, मुख. ' पोशाक्या पविन वक्क। पस-
ल्लो बेसे यहाती। ' -मुहरिंधाकयान (नवनीत ७१८५). २ बेंदरा.

' अवरोधिता तुझिया वक्ता। धनी माशी पुने। ' [सं.]
० उजळ करणे-बाळीमा पालविणे. ' सादवाचे वक्क उजळ।

केले तेव्हा मुंडें। ' -ह १९.१८२.

चक्क—पु दानधर्म, धर्मदाय; देणगी. [अर.]
चक्का—पु दानधर्म; मुक्काम, खोड्या. ' बीस दिवस

कमठाण्यावर वक्का... ' -रा ७ ८६. [अर. वक्का]
चक्क—वि. १ वाकडे, वाकलेले; वाकदार -हा १३.१०६०.

२ नागमोडी चालीचा; वळणावळणाचा. ३ प्रतिगामी; वक्रगति
(ग्रह) ४ (ल) कपटी, अप्रामाणिक स्वभावाचा, वागणुकीचा;

कुटिल -किवि. शत्रुत्वार्थ; वाकड्या नजरेने. ' समयाचिया सेवका
वक्त पाहे। ' -राम. ० गति-खी. १ नागमोडी मार्ग; अशा

मार्गाने जाणे. २ परागति; भाग जाणे. उदा० एखाद्या प्रहारेने
मेघापासून वृषभराशीकडे न जातां मीन राशीकडे जाणे. ० गति-

शामी-नि. १ प्रतिगामी. (ग्रह) २ (ल) वाकड्या चालीचा.
३ अल्प्याच वाटेने जाणारा. ० ता-खी. १ वाकडेपणा. ' तुज्जी

तोडीन रे वक्ता। सावित्रकता पाई माशी। ' -एरस्व ११४.
२ (संगीत) मान वाकडी करून गाणे. ० तुंड-मुख-पु गणपति.

' सळ खोंड वक्तुंड त्रिनयना. ' -आरती गणपतीची. -वि. १

एकीकडे फिरिलेला. 'जे तुम्हाविशीं सुंद. तयां लागीं तूं वक्तुं' - हा १०.४. [सं. तुंड=तोंड] ० वृष्टि-श्री. १ बांकी, तिरपी वृष्टी; तिरव्हेणा. २ (ल.) अवकृपा; विरुद्ध, दुष्ट भावाने पाहणे.

-वि. १ तिरव्या बोळयाचा; चक्या; काणा. २ मत्सरी; हेयादागा वरणागा; वरे न पाहणा. ० पातळी-श्री. जिचा केवडाहि भाग सरळ पातळीत नसतो अशी पातळी. -महमा २. ० पुटरीस-श्री. (विचित्र समार) उलट सपांगी, सवालप्रश्न. [सं. वक्तुं का. पुराणी] ० रेपा-श्री. जिचा केवडाहि भाग सरळ नसतो अशी रेपा. -महमा २. ० स्स्थ्या-श्री. बांकी अस्थ्याची स्थिति (पृथ्वीची). ० स्वर-उ. (संगीत) आरोह अवरोह करताना ज्या स्वरावरून मागील स्वरावर गायक फिरतो तो स्वर. चक्रान्त-वि. वक्तुंड पहा. ' वक्रान्त त्वं शुद्धाश्चक्रा. ' -मुषाळी गणपतिची ४. [वक्तुं+आनन] चक्रावलीकन-न. चोहन हट्ट पाहणे; वक्तुष्टि. [वक्तुं+अवलीकन] चक्रिय-वि. बांकी. चक्रिमा-उ. बांकीपणा. चक्रो-वि. १ (३ यो.) विरुद्ध गतीने (मियाकडून मीनाकडे) जात आहोता दितणारा (प्रह). याच्या उलट मार्गी. २ वक्तुष्टीचा; मत्सरी; झुटवाने वागणारा. चक्रां घेणे-जाणे-असणे-वक्रगति होऊन घेणे इ. चक्रां होणे- (कोणे-कावर) वक्तुष्टि होणे. चक्राभ्रमण-न. (३ यो.) प्रहाने उलट जाणे; वकी होणे. चक्राभ्रमण-न. (पदार्थ) पदार्थाचे फिरण एका पारदर्शक पदार्थातून दुसऱ्यात जात असतांना व्यपला सरळ मार्गे होऊन थोडेसे जे बांकीडे होतात तो प्रकार. (ई.) रिकतान. चक्रोक्ति-श्री. १ वाकडे, लावून बोलणे. ' कृपावता कोप न घावा विसीं. छद्मे वक्रोक्ति वृत्ती कर्तुं. ' -तुगा १५५०. २ एक बावडलेकार. बोलणाराचा अर्थ एक असावा व दुसऱ्याने त्याचा दुसराच अर्थ घ्यावा असा प्रकार. उदा० ' आज माझे कार पोत भरले असे मी त्यापारी बोलले अमता, भरले असे तर धुवून टाक अशी तो वक्रोक्ति बोलला. ' ' एकोनि वक्रोक्ति छंद वंप. ' -एमा २५.८४.

चक्र-उ. प्रतिष्ठा. वक्र पहा. ' यांत धर्मस्तांचा वक्त काय राहिला ! ' -ख १.४०७. [अर. वक्रार]

वखट, वखटवणी, वखटवाणा-णी, वखटा, वखट्ट-ओखट, ओखटवगी ६० पहा.

वखट्या तोंडाचा-वि. (माण.) तोंडावर बेथीचे वण आलेला. [ओखट+तोंड]

वखटा-उ. (ना.) विसाडवाई. [वखटवख]

वखत, वखुत, वखत-उ. वेळ. वक्त पहा. म्हणू वखत पडे वाडा गेथेथे कडना काळा. वखत-नैरेखलन-क्रि. वेळीं अवेळीं. ' अंवारखाना चागता वक्तरीखत कामा आला. ' -भाज १०३४.४९.

वखट्ट-न. औपध. ओमद पहा. ' वखट उपाय करुनि कडीं. ' -दावि २६७. [औपध अ.] वखट्टी-वि. औपधी; औपधोपयोगी.

वखट्ट-उ. १ शेतकीचे एक हत्यार. याने शेततील तण, गवत मुठोसरट उपटून काढतात. २ जमीन सपाट करण्याचे औद्य; कुटव. -से १०.१९९. चारवैली वखट. -से ६.७५ [सं. वक्रु-विकिर] वख (खा) रणे-उ. १ वखराने तण इ. काटून टाकून साफ करणे. २ नांगरल्यानंतर जमीन सारखी करणे.

वखवख-श्री. १ खा खा गुठणे; धुपातिशय; वृत्ति म होणारी मूक. २ (ल.) अवृत्त कालगा; अमिलापातिशय; वृत्त्या; लोभ. ३ (भिक्का, मुले, तणादेवर इ. कडून) छळपूक; त्रास; जाच. ४ पोटांत गुठणे (मूक, पित यासुळे). ५ खंगणे (काळजीने). ६ तणादा; दपट्या (कामाचा). ७ बरील प्रकारची स्थिति. ८ (व्यापक) उपहास; दुर्लक्षिक; छळ. ९ उपहासाची, बद लोकिकाची स्थिति. (किं. वरणे, होणे). [घ. तुल० सं. वक्तु-वक्त] वखवखणे-अ. वखरखाने विक्षिप्त होणे. वखवखत्या-वि. १ वखवखलेला; अतिशय भुकेला. २ हंवर; लोभी. ३ त्रास देणारा; छळणारा; उपहास, बदलोक्ति करणारा.

वखा-उ. १ शेरा; शिपा; रतीव; भता (रोजचा इ.). (किं. पातळें, लाबणें). २ नियमितपणे टराविक शेर घेणे (किं. घेणे).

वखा-उ. (न.) गोदया खेळण्यासाठी केलेला सडगा; गळ.

वखार-श्री. १ निनावयाचा माल साठवून ठेवण्यासाठी बांधलेला जाणा, गोदान. २ धान्य साठविण्यासाठी केलेले भिती. तोल वळद. ३ मोठा सांडा, बोडार [देवा. वखार; हिं. वखार] ० वार. वखारी-उ. वखारीचा मालक.

वखारणे-उ. वखारणे पहा.

वग-श्री. १ कृपावृष्टि, मेहेरवानी; आश्रय (मोठया लोकांचा). २ ओळखदेण, स्नेहभाव; सौरीमंथन; वळय (अगत्यवाद पडण्या. जाणे). ३ वडिला; शिकारत. ४ प्रतिष्ठा; पत. ' जगजीवाची वहीण खांता सुंदाचाई दमजीच्या भावास (दिली) आहे. दिकडे यास वग मोठी आहे. ' -अर २४० [अर. वक्तु] ० वडिला-वसीलत-उ. वग पहा. ' आमचा वग-वडिला पायां-खेरीज नाही. ' -ख १.१६८. ' पंतु वग-वसीलतीमुळे भिडेने कागद पत करून घेऊन जोरावरीने वन खातात ' -बाडसनदा १३३.

वंग-न. १ कथील; २ शिव; जस्त. ३-उ. बंगाल प्रात. ४ वागे. [सं] ० भस्म-न. कथिलाचे प्रापिद; एक औपधी रसायन ० भंग-उ. बंगालची फाळणी. -दि ३.४५.

वंग-उ. वळक; गळ; वाण. -ता १०.३१३. ' तुज म्यां अज्ञानपणे वग । समतेचा लावित्रा. ' -स्वातु ४.१.१६. [देवा. वंग=वडक]

घगड—खी (व.) असडीक ताडूळ. घगड पहा.

घंगडी, घांगडी—खी. (लोखंडकामी) घच्चे रुद अस लेळें पसरट उतरतें लोखंडी चाक खोलगटपणा देण्यासाठीं याचा उपयोग करतात [वक्र=वाकडा]

घंगण—न करकर वाजून नये, क्षिप्त नये, हलका याचा इ० साठी गाडा, रद्दाद इ० काचे कणा, चाक इ० अयस्वाद्य लावि तात तें तेल, ओंगण. [सं. व्यजत] घंगणें—उकि. १ घंगण लावणें. २ (ल) नरमणें; मिठून वाभूं लागणें ' शिवा जर इतका वंगल्या होता '—सूर्यस २५८, —वज्राघात ७२. ३ वटणीवर येणें. घंगविणें—उकि. १ घंगण लावणें. २ मज करण्यासाठीं, ताळयावर आणण्यासाठीं रूप चोपणें ३ नामोहरम करणें. ४ पेसे दावयास लावणें [वगणें प्रयोजक; नि. वंगणु=गाईचे दूध काढतेवेळीं मागचे पाय बांधणें]

घंगणें—भकि. भडकणें, भगिवार होणें. ' विवादे वगलें तोंड ' मनीं शोक काढी उद्देज । '—सिध ३. १८१. [सं. वग्-वंगत=हालणें]

घगत—उ वक्त, वक्त पहा.

घगतृष्य—न. (अप) वक्तृत्व पहा ' येक वगतृष्य श्रवणी पडे । तेंणें झालें समाधान मोडे । '—दा ७. ८. १००

घगादी—वि. (अशिष्ट) वक्तरी. औपधी पहा.

घगर—नि. (तंजा.) अपक्व, तुटत (सुपारी)

घगर—खी. म्हेंस. वगर पहा. [ते.] ० मास—उ (वे.) सुसर, मगर

घगर—शन शिवाय. विगर, वगर पहा.

घगर, वगरणें, वगराळें—ओगर, ओगरणें इ० पहा.

घगळ—खी १ निवडक अंश काढून घेतल्यावर खाली राहिलेला भाग, गाळ ३ (ल) गाळसाळ, टाकाळ माळ. —वि १ वगळलेला, खाली राहिलेला २ (ल) टाकून देण्यायोग्य, वारंट, टाकाळ (पदार्थ) [वगळणें] ० स्सगळ—खी. गाळसाळ.

घगळ—खी (को) गवतासाठीं मुद्दाम राखून ठेविलेली जमीन. घगळणी—खी. गाळणें, सोडणें, बाहेर टाकणें. घगळणें—उकि १ बाहेर ठेवणें, सोडणें, टाकणें, अनार दाखविणें, बावळून जाणें. २ (चुकीने) वचणें पहा. [स. विपळन]

घंगळ—वि. वाईद, ओंगळ पहा. ० घाणा—वि ओंगळ. वाणा. ० स्संगळ—वि वाईदसाईद, पाण, अमंगळ घंगाल—वि. (कुण.) वंगळ. ' वाण्याचा अनुम हात लई वंगळ लागतुया '—माव २. २

घगाव—उ (ऊ) वसत, वच पहा

घगार—खी (ता व) म्हशीची पारडी, रेडी. घगाळें—न रेडू [ते. वगार=म्हेंस]

घंगारी—खी. घण लावण्याची काडी, सळई. [वग+अरी]

वगी—खी. (जतराधंदा) वारीक आणि जास्त जवळ जवळ तारा असलेली जर.

वगीच, वगी—शध. (गो. कुण.) उगीच पहा.

वंगु—वंग पहा.

वंगरे—रा—अ. जाणखी, आणि दुसरे; व इतर; इत्यादि; आदिकरून. ' सुभेदार फडणीस वंगरे झाडून सारे आमचे घरी आले होते ' ' ते सप्रथी चाहुजी गेरे वंगरा बोळी... '—वाडवावा १. ११. [अर. फा. वंगरी]

वग्र—वि. (प्र) व्यग्र पहा. ' लोकदयाच्या खेळामंदी गुंतला वग्र '—ऐपे ३४०. [स. व्यग्र]

वघळ—पु १ ओघळ पहा. २ घळ, दरड. ' किनाऱ्यास मोळोठया वघळी फार भाहेत '—धर्माजी १५०. वघळणी—ओघळणें धातुसाधित नाम वघळणें—उकि. १ ओघळणें पहा. २ वघळणें, वळावून जाणें. —अकि १ ओघळणें पहा २ खरडून जाणें, खरडणें (पाण्याच्या झोताखालील जमीन, माती) ३ अंगावर धावून जाणें (रागाने अंध होऊन). (देशवर ओघळणेंचे रूप वघळणें असें होतें ओघळणें याच्या अर्थाखेरीज देशावरील इतर अर्थ वर दिले आहेत) ० निघळ—ओघळ निघळ पहा.

वच—न (काव्य) १ भाषण, बोलणें २ बोल, बवड. (वाप्र.) ' मनहरेक वचरेक ' ० पोटात एक वाणि ओठात एक.

वचक—उ १ दारा; मीति, धाक (कि० खाणें, घाळणें, पाळणें, राखणें, ठेवणें, धरणें) २ घसका, दचका, धसत होण. (कि० घेणें, घसणें) ' पाहता देवादी वचक पडे । '—हा ११. १३९ ३ अय, ओति. ' देवी दु खाचे सज्जनास वचक यवे । '—मोमत्र ३. १०. ४ कल्पना, विचार; अंदेश. (कि० जाणें, होणें). ' म्या सावली पाहिली मला वचक गेला कीं रामाजीपंत झाले असतील ' [हि. अचक. तुल० स अय+चक] वचकणें—अकि. १ वचक बसणें, मीति, धास्ती वाटणें ' म्या तो किति वर्णाचा ' बहु वचकें श्रतवाह धीरा ज्या । '—मोमीध १०. ७४. २ एकदम अयचकित होणें, धक्का बसणें ' उगाच का मी वचकी निपारें । '—सादह ७. ३३. वचका—उ १ वचक पहा २ ओचका पहा. (कि० घडणें)—

वचक—वि. धोडपाचा एक रंग —अक्षप १. २८.

वंचक—नि कडव्या, लगड, ठक, सोदा. [स वच्] वंचक—खी पंचवक्क वंचणें—उकि. १ पंचाविणें. —हा ४. ३०. ' रिप वाटिला वचिले पत्नी '—मुभादि १०. ७. —अकि, पसणें. —हा १७ ३५९. ' तो वचलाने जन जो न वचनी '—सादह १. १२. वंचतुक—खी. वचना, पसराक ' नावाजिले तुम्ही म्हणा आप वचपी को । तरी का वंचतुक गुमनामि को । '—तुगा १४२. वंचन—

ना-नश्री, प्रतारणा; कपटपूर; लराडी. यंचित-वि. कपलेख; प्रसारित.

यचकन-कर-विशीं—यमकन-कर-दिशीं पहा.

यचकने—न. (चांगरी) लहान मुलाचा जोडा.

यचरुचकन—किवि. पाईने खाणे, पिणे, सोलणे, दिहिणे, कापणे, गात इ० सोडणे वगैरे क्रियांच्या शब्दांचे अनुसरण करून.

यचका—वि. १ वसन करणारा; खेसणारा. २ पायाळ; तोंडाळ. ३ हलका; धुर; मूर्ख; फुसडा. [ज. वच !]

यचकाणा—पु. (क.) वचपा.

यचणे—अकि. जाणे. 'यालाची नवचे बाँडिण्यापुरा.'—एरस्त १४.५. —हा १.२४०. [सं. मज्ज; प्रा. वचच]

य(च)चणे—अकि. १ वचणे; चवथेने. २ टाकणे; त्याग करणे. 'मी मी वृषिने प्राप्सुसे. होऊनि वंचिते तुज.'—अ. ५०. ३ टाळणे; सुचविणे. 'प्रकाश तो प्रकाश हो. यासी न मचे पेई चुकी.'—अष्ट ७.२८९. ४ हरणें; सांडणे. 'त्याने दोन पांवे वंचली.' ५ घगळणे. —अकि. मुळणे; आंचवणे; अंतरणे. 'हा वंशीस पड्या आणि आपल्या सरंस्वास वंचला.' [सं. वंच]

यंचणे—अकि. वंचणे पहा. —हा १९.१०६. 'एन्हीन म वंचवि निघात.'—उपा १८०८.

यचन—न. १ भाषण; बोललेली गोष्ट. २ शब्द; भाषा, निश्चयपूर्वक सांगणे. ३ विधान. ४ उक्ति; सूच. ५ प्रमाणभूत आधारा; प्रामाण्य. 'सुख्य प्रभुचें रक्षण प्रत्यक्ष व्यास वचन मारती.'—ऐपे ३२०. ६ (कायदा) करार; प्रतिज्ञा. ७ अवतारण; प्रपंतील उदाहरण. 'सर्व देवांसि नमस्कारिले. तें एका भगवंतासि पावले. वेदधी येक वचन बोलिले. आहें तें ऐका.'—दा ४.९.११. ८ (व्या.) नामाच्या ठिकाणी एकत्वस्वरूपाने अथवा अनेकत्वस्वरूपाने असलेली अर्थाची उपपत्ति. 'एकवचन, द्विवचन, अनेक—बहुवचन.' [सं.] इह० वचने किं द्रिस्ता=मुमंत बोलण्यांत कमीपणा कसाळा? बोलायला काय जातें? चिंटी—ट्टी—खी वज्र पेंतांना लिहून दिलेला रोखा. (ई.) प्रॉमिसरी नोट. 'एखाद्या चुकार ऋणघोने हिशोबाची मानगड दाखवून वरीवशी सुट घेऊन वचन-चिठी लिहून घावी.'—सासं २.१६६. ० भंग—पु. करार, सापच मोडणे. ० माक—खी तोंडी करार, व्यवहार ० विरोध—पु. वचनाच्या विरुद्ध वागणे. वचनाचा खरा—घड—वि. वचनाप्रमाणे वागणारा; वचन पाळणारा. 'खरा लोककल्याणेज्जु व देखा-निमानी पुण म्हेटला म्हणजे.....तो वचनाचा घड असला पाहिजे.'—नि. वचनाच्या—आहेत. अर्थां यचनांत असणे, घागणे—अतिशय आज्ञाधारक, विनीत असणे वचनांनी गोचणे—एखाद्याला त्याच्याच शब्दांत, वचनांत रूतविणे; वचना-नुसार करावयास भाग पाडणे. 'म्हणती श्रीकृष्ण आसुचें जीवन !

सत्यभागेसी वचनीं गोवून। वेंसे नेतोसी दयाणीवा।'—ह ३०. १४३. 'वचनीं राहणे—आहेत वागणे. 'वचनी राहुनि काम मनांतित पुरवी ऐवी त्यजिती रामा।'—मराठी ६ पु. (१८७५) १७६. वचनाचवनी—खी. तोंडी करार, व्यवहार; वचनमाक. वचनीय—वि. १ बोलण्या-मागण्यासारखे. २ शब्दांनी व्यक्त करण्यासारखे; वर्णनीय.

वचनामी—खी. वचनाग. 'वचनामी ते आधी लागोनि सुचत।'—दावि १२७ [सं. वसनामी]

वचपा—वा—पु. (प्र.) वजपा पहा.

वचवच—खी. घडवच. (कि० करणे). वचवच—वचा—वि. १ विशदवृत्त, चिबवृत्त, विसद्यास इ० रीतीने (छंदप्रमाणे) दिसा अडाणी रीतीने काप खाणे. २ निरर्थक व मूर्खपणाने (बोलणे, करणे). [व्य. वच !] वचवचया—वि. वचवच, वचवच करणारा; मद्यवध्या.

वचा—खी. वेधं. [सं.]

वंचा—पु. ओंया पहा.

वंचय-व्यु—वि. (मदान) वृषण. 'देवादी दीतु वंचू। कडी नष्टेचि तुज.'—अ. ४७. [सं. वच]

वछ, वच्छ—पुन. १ बांन (गार्दशीचे). 'धेनु वछा-चेनि सांवे.'—दावि ४८०. 'गोप वच्छे गिळोनि टेला.'—दाव १०५. २ यालक; खेवळ. 'जे बाती वच्छा गंदनी।'—अ. १. [सं. वत्स; प्रा. वच्छ] ० ए-पु. गोप; गोपाळ. वच्छल—वि. (प्र.) वत्सल 'भक्तवत्सल जगत्पती।'—वेसीस्त २.१७.

वछाड—न. घेवयाचे स्वारीचे सामान.

वच्छात—पु. दाडीवात्यांना, दलांना माल पुरविणारा शेतकरी, कूळ. हे दाडीवाले यांना आगाऊ रकमा घेतात व माळावून त्यांची भराई करून घेतात. विछावत अर्थ पहा. [यु. वच्छित]

वच्छावंगी—खी. (व.) तोंडी लावण्याची तांदुळाची फेणी.

वज, वजच, वजवज—जां, वजेने, वजेवजे—किवि. (अशिष्ट) हद्द; सावकाश; धोमेपणे.

वज—खी. (व) १ काळजी; व्यवस्था; ओज. २ सोय. [सं. ओजम्; का. ओजे, म. ओज] ० नीज—खी. वज अर्थ १ पहा. ० वजेने—किवि. काळजीपूर्वक. वजणे—अकि. निगा राखली जाणे; काळजी घेतली जाणे. 'शेत चांगले वजले, ओजणे पहा. —रंये १०.४०४. वजविणे—ओजविणे पहा.

वज—खी. (कनॉ.) कु. वं. संवय; पद्धत; रीत. [अर. वज्ज] वजावणे—संवय होणे.

वज—न. वेखंड; वचा पहा.

वज—अ. (कु.) पादपूरणाची अव्यय. 'मातां वज काय?' माते काय ?

५ वंज—खी. (चंद्रपुरी) स्वारी. 'भावांची वंज बहीण पाहिली।' -मनोरंजन जुलै १९१२.

वजडी—डॅ—नखी. (मांसाहार) पोटांतील मांसाचा भाग.
वंजण—न. (घागरी ६० ना) कसल्याचोपडण्याचीं द्रव्ये.
(तेल, विण्वे ६०). [सं. वंजन; म. वंण] वंजणें—उकि. तेल,
विण्वे इ०च्या मिश्रणानें (पाण्याची, मातीची घागर) माखणें,
घासणें.

वजणें—भकि. जणें; वचणें पडा. -तुगा १०५. 'न वजावें
त्याचे घरां ।' -य २४३.

वजन—न. १ पदार्थाच्या ठिकाणचा जडपणा; भार; गुरुत्व.
२ याची इयत्ता समजण्यासाठी (मासा, तोळा, धडा, मण, इ०)
जी टाकिक वस्तु वापरतात ते ३ गुरुवाची इयत्ता समजण्या-
साठी करावयाचा तोळ, तोलण्याचा व्यापार. ४ ओलें; भार.
'आपलें सर्व वजन हुसण्यावर पाल्ले गेये.' ५ द्रव्यत; प्रतिष्ठा;
मान. 'मनुष्याच्या आंगच्या सद्गुणांमुळे त्याचें शोकेत वजन
वाढतें.' ६ महत्त्व; किंमत. 'हेस्तिवचा प्रयत्न आपलें पेशाव्यांहीं
वजन रदावें म्हणून होता.' -विवि ८ १.११४. ७ (घाप.) भार;
प्रतिबंधाचे अतिक्रमण करण्यास लाविलेली शक्ति -यंस्थि ३.
८ वडिल; वचैव, टाप. 'माझ्या कामांत त्याने अधिकश्रमा-
वळ आपलें वजन खर्ची पातळें' [अर. वस्तु] ० दारी-उ
वजनंमार्गे तपासणारा अधिकारी. -वाढमा १.१२०. [वजन+
कस] ० दार-शीर-वि. १ विशेष जड, जास्त वजन असलेला.
२ (ख) प्रतिष्ठित; तोलदार; टाप पडेल असा (माणूस) 'वजन-
दार गणोजी ताडेल.' -चित्रगुप्त १२४. [का. वस्तु+दार; सं.
शील] ० दारी-खी. १ प्रतिष्ठा; महत्त्व; सत्ता. २ परिणामकार-
कता; पागळ वाधीवपणा. 'असा सोमानें वाक्य किंवा वाक्याल
याची वजनदारी राहत नाही.' -विवि ८.४.९२. ० पूर-वि. शेर,
तोळा इ० विवक्षित वजनानें पुरा; पुऱ्या वजनाचा. वजनी-नि.
१ तोलण्याचा; मापण्याचा नव्हे असा (शेर, मण, खंड इ०
प्रमाण) याच्या वळट मापी. २ वजन करून देण्यापेक्षाचा
(तुप, गुळ इ० पदार्थ) [का. वजनी] ० माप-न. वजन
करून पाहण्यासाठी असणारें प्रमाण

वंजन—न. भाजीमध्ये तिळा चव याची म्हणून मिळवतात
ती डाळ इ० [सं. वंजन]

वजपा-वा—उ. १ वचपा, एखाद्या गोष्टीत काही अधिक
उणें सालें असतं त्याची बरोबरी त्या सारख्याच दुसऱ्या गोष्टीत
करण्यासाठी केलेला कमीअधिकपणा. (कि० काढणें; निचणें, येणें,
घालणें) 'असे असल्यामुळे अधिक उलगात गेल्याचा वजपा निघून
'जातो.' -मराठी ६ वे पु. (१८७५) पु. १३५ २ समतोलपणा;
भारपाई; कमीअधिक असले तें ठीक, बरोबर करणें. 'त्याने थळा

मारलें खरें ह्याचा वजपा मी काढवीन.' -अभ.किवि. मोवद-
व्यंत; कमीअधिकपणा घालविण्यासाठी म्हणून. 'दुव्या वजपा
दुधरी वस्तु वावी.' [अर. वज्ञा; म. वजा] ० निघणें-भरपाई
होणें; कमीअधिकपणा (मागें झालेला) नाहीसा होणें.

वजमजुरी—खी. (ना.) शेता-रानांतील वावाइकडावर
मिळणारा शेजमुरा.

वजर—उ. (कु.) खोल डोह.
वजरवट्ट, वजरायळ, वजरी—(प्र.) वजवट्ट, वजावळ,
वजा पडा.

वजरी-रें—वजडी-डें पडा.
वजवज-जॉ—किवि. १ वन, वजच पडा. सावकाश. २
(क.) लोखर. हा विद्रुद अर्थ मुझीनं झाल असावा. 'उन्ह कार
आहे, वंजवज घाल.' ३

वजविणें, वजळ—ओजविणें, ओजळ पडा.
वजा-वजे—खी. उन्हा; प्रारं. 'सुंदरस तोतया येत असता
तुम्ही दस्तगीर करून मेला यांची वजे काय ?- ख ७.१५७१. -वि.
तुल्य, सदरय; सारखा, ह्या प्रकारचा. (समासांत) सरदेवजा; कुटुंबी-
वजा; मातीवजा. [अर. वज्ज] -किवि. प्रकारें; प्रमाणें. 'थाली-
वजा.'

वजा—खी. वजन; वजाबाकी; उणें-दरणें. -वि. उणा
केलेला; वमती; कमी; काढून टाकलेला, घेतलेला. [अर. वज्ञा]
० करणें-कमी करणें, काढून टाकणें. 'नोदरीवरून लोक वजा
केले.' ० ई-खी. १ वजा घातलेली, सुट दिलेली रकम. २ थाली
आणणें; वडतीच्या उलट. 'रिस्ताव्यासंबंधानें वहाली, वडतफी,
तरकी किंवा वजाई करण्याचा पूर्ण हक्क तुम्हांकडे राहिल.' -रा
७.१५. ३ न्यून; उणीव. ० घाकी-खी. १ (गणित) मोट्या
संख्येपुन म्हान संख्या कमी करून बावी काढण्याचा व्यापार.
२ वजन, वजा करणें. ३ दिशेबाची शिल्प याकी. (कि० करणें).
४ वजा करून आलेलें उत्तर. [अर. वज्ञा + घाकी] ० घाकी
घेरीज-खी. वजाणकी आणि घेरीज. एकदम एकाच उदाहरणांत
हे दोन्ही गणितांचे प्रकार शिक्कविणें. ० घाट-खी. १ वेणेपेणें पुक्तें
करून, बाकी काढून दिशेबाचा केलेला उलटपटा; दिशेबाचा बांधा
मिळविणें. २ लघउपरी (घ.) वजावाटोळें. ३ एकर रकमेपुन
विशिष्ट रकम वजा घालून काढलेली बाकी. ० शिरस्तावाट-उ.
शिवाजीच्या काळी जमावंदीत दर विघ्यास ३ पाठ जमीन वजा
टाकण्याची असलेली पद्धत ० सुट-खी. वजनामापांत विशिष्ट
प्रमाणांत दिलेली सुट.

वजा—खी. पाठविणें, रवानगी. 'कोणाचे हुजूर वैसे अस-
तात ते कळत नाही. याकरितां वरचेवरी गडाखालेच जावसाल
वेळी वजा करीत जावे. -रा ८.११. [वजणें किंवा अर. विदाज]

वज्रा—उ (राजा) १ लोहारकी आणि सुनारकी असे दोन्ही धंद करणारा माणूस २ अशा माणसांसाठी सन्मानाची पदवी. —भाटिवन्याची महाकाली ११.

वज्रा—अग्नी स्वरूप, आसार, तद्वा 'अतगरची रचना खेड्यात होत असली तरी रेल्वे स्टेशन झाल्यापासून त्यास शहरी वज्रा आली होती' —महाराष्ट्र दारदा, जानेवारी १९३७ [अर वज्र]

वज्रा-री-वज्रा-री—उ वज्रा-री पदा एक आत व रीतीतील व्यक्ति हे लोक बैलाच्या ताडपावळाने धान्य वगैरे घालून विषययासाठी वेष्टोवेष्टी फिरतात 'त्या वज्रां रीतभटक. त्यांनी घालून त्याचा शोक।' —नव २४ १७६ [स वाणिज्यकार, फा विरजिरी] • वज्रा-डा-वि वज्रा-याप्रमाणे दणपट, दाडगा विशेषत आढाव वज्राच्या हे विशेषण रावतात

वज्रास्त—वज्रास्त पदा [अर विस्तार] • मज्राय-महा-उ थेट वज्रास्त एक परवी ही आपले सरदाराना असे —वाड्या २

वज्रावाजवी-वी, वज्रावाजन-जीव—विक्रि वि योग्य, न्याय्य, वाजवी [वाजवी द्वि]

वज्रास्त—व्ही वज्रा, वज्रास्त —दिमा २ १३ [अर विस्तार] वज्रा-व्ही १ वज्राचा हुदा, दिवाणगिरी, प्रधानकी २ (गजीका) वज्रास्त याची लागते ती तलक तलक पदा —वि वज्रास्तवर्षी (रीत, बौल, भावण इ०) वज्रा-उ १ मुख्य प्रधान, दिवाण, सामत २ मुद्रिकाच्या खेळातील राजाच्या खालचे मोठे मोठे प्रधान [अर वज्रा]

वज्रीका—उ सरकारी तैनात, जहागिरी —वि विनचाकरीचा 'गायकवाड याच्या अमलात वज्रीका इनाम जमीन ७५ विषे' —वाड्या १४५ [अर वज्रीका द्वि] वज्रीकादार—उ जहागीरदार

वज्रीमारा—उ (क) कावट्याचा मारा [स वज्रीमारा, वज्र-वेत]

वज्रीमूठ—व्ही वज्रमुष्टि-मूठ पदा —शर

वज्र-व्ही—वज्र—न (सुखमानाचे) हात, पाय, तोंड पुणे, शालन (किं वरणे) 'मशिदीत प्राथेना करण्यापूर्वी सुखमान लोक वज्र करतात' —सधादि आक्टोबर १९३५ [अर वज्र, वज्र]

वज्रुळ—व्ही (प्र) ओंजळ पदा 'सरस होत व वज्रुळी मापे।' —दावि ८० [स अजलि]

वज्रुळ—उ वेत, एक लता 'प्रवाळ वज्रुळ नारिकेल घन।' —नरहरितनय (मार्कंडेयचरित्र) [स वज्रुळ]

वज्रूद—उ १ अस्तिव २ शरीर —आदिलशाही कमानि [अर वज्रूद]

वज्रर, वज्रर—किवि वि (व) पार. उ'मळ.

वज्रीनाज्ज—व्ही वज्रावाट पदा —मसाप २ २ २९.

वज्र—उन १ इश्वर आयुष, (सामा) अमोघ दाख २

दिरा 'माणिक मोठी प्रवाळ। पाचि वैहय वज्र नीळ।' —दा ८.

६ ३४. ३ वीज, विद्युत् ४ वज्रपुड पदा —उ १ सत्तावीस योगा पैकी पंधरावा २ जावळ्य, दहशत वसविगारा माणूस (योदा, शक्ती) हा अन्ध पहिल्या परी येऊन पुष्कळ समास होतात

वाहचि अर्थ पुढे दिले आहेत • ओंगळी—व्ही त्रिमोनाकृति कोंदणत दिरा व तीन कोनावर तीन रत्ने वसविलेली अशी आंगळी

—वेहु ४९ • वज्राट—न वज्राचे, हिऱ्याचे वजाड, दार 'मुक्कि वज्रकपा'। कामीनि हे ।' —भाए ७५६ • वज्राच—न वज्राचे, वज्रासारखे अभय विलसत 'जेसे वज्रकवच रेड्जे । मग शस्त्राचा

वर्षावो साहिते ।' —हा २ १३२, —एभा १७७ • वज्राट—उ खवल्या माशर • वज्राट—व्ही (महातु) एक रोग-जंतु

'कळणा एका अठावीए सबरी वज्राटकी लागली असे ।' —दयात पाठ २ • वज्राट—वि व, व वसेल अर्जे केलेले • वज्राट—व्ही एक प्रसारकी निष्काळी (व) गिमहा —वेहु ४५ • वज्राट—व्ही, पजरी, न सुण्यारी गाठ 'कर्माच्या वज्रागर्भा । वज्रासे तो ।' —हा

१८ ३९० • वज्राट—उ १ वज्राचा प्रहार, तडाखा २ (ल) माठी आपणित, नुस्सान, संकट. • वज्राट—उ वज्राट—उ ११. १३७ • वज्राट—वि १ हिऱ्याच्या वज्रांनी विस्मृति, शोभायमान असलेले (हात), 'वज्राटमंडित हस्त । अथवात सुदा

दाही शळकत ।' —ह २७ ८० २ पनातून सुवासिनी व्रियास लिहावयाचा मायना असय दिक्कारे वुडे हातत वज्रागरी, (ल) असळ सौमार्थवती • वज्राट—वि खोंबदार, कडक भाषा वापर-

णारा • वज्राट—व्ही खोंबदार, कडक भाषण • वज्राट—व्ही खियाचा थड्यातील एक दागिना • वज्राट—उ वीज —विद्यु

• वज्राट—उ वज्राचा एक जातीचा दगड स्फटिक, वज्राट आणि अन्नक या पदार्थांच्या कणांच्या अनियमित मिश्रणाने हा झालेला

मसता (इ) प्रेनाईट • वज्राट—उ वज्राप्रमाणे अमेय, वज्राट शरीर, शोषाहित, ताकदवान शरीर • वज्राट—वि असे शरीर अस-

लेला, फार बलाढ्य • वज्राट—उ दीर्घकालचा व फार तीव्र असा द्वय • वज्राट—वि हाडवेरी • वज्राट—उ १६ • वज्राट—वि तीक्ष्ण धारभासलेले, तिखट (शस्त्र) • वज्राट—निघोप—उ विनचा कड-

कडाट • वज्राट—उ (वज्राचा पिंजरा) दुर्भेध विक्षा, आश्रयस्थान, निर्भय आसरा 'तरि शरणागता वज्रापर । तेहिं वा म्हणवावे ।'

—भाए ६१४ —गुण ७०६ • वज्राट—न फार अवघड, कठिण पदार्थ, • वज्राट—व्ही १ हिऱ्याची परीक्षा २ (ल) कठिण कसोटी,

फार अवघड तपासणी • वज्राट—उ १६ 'इषा माकिता जाहला वज्रागर्भा ।' • वज्राट—उ १ वज्रायुषाचा प्रहार २ वीज वीसळणे,

पडणे ० पापी-वि मोठा पातकी - एसा २७ ४९४ ० प्रयोग-
 पु १ फार अवयव प्रयोग, उपाय २ सांख्यिक जादुगाथा विरहित
 मंत्रप्रयोग ० प्रहार-पु वज्रापात पहा ० प्राय-वि १ वज्रासा-
 रखा कठीण (पदार्थ) २ वज्रासारखा अमोघ आघात असणारा
 (बाण, मुष्टि इ०) ३ अतिशय वज्रनदार, खडग करण्यास अथ-
 व वज्र (मुद्दा) ४ शंभुगर्भ, मर्मभेदी, हृदयांत सखेळ असं (भाषण,
 इ०) ० पट्ट-पु एक झाड - न त्याचें फळ वनरवृद्ध पहा
 ० वाण-वि वज्रासारखे पातळ वाण असलेला ० मुष्टि-स्त्री १
 खबीर मन २ उत्कृष्ट प्रदणशक्ति विशेषणासारखाहि उपयोग
 ० मणि-पु हिता ० मय-वि १ वज्रापा, हिऱ्याचा वेलेख २
 अतिशय कठीण ० महाग-वि अतिशय महग ० महागार्द-
 स्त्री अतिशयित, भारसाठ सद्गामई ० महागत्या-वि अतिशय
 महाग विकणारा ० माला-स्त्री हिऱ्याची माळ. ० मिठी-स्त्री.
 फार घट मिठी 'मग तोंडा का वज्रमिठी पाडिले।' - शा ७
 १५० ० मुष्टि-पु मज्जेचें एक आनुष हे मुठीला लावतात
 - स्त्रीय लोखंडासारखी, कठीण मूठ २ (बडोई) एक खेळ - खाल
 ८० ३ लुनीचा काडा गुण्य पडा - वि १ लोखंडासारखी मारक
 मूठ असलेला 'मी वज्रमुष्टि ।' - स्वयंवर २ वज्रमुष्टि हत्याराचें
 लवणास, हत्यार वापरणारा ० मूठ-स्त्री वज्रमुष्टिपदा ० मूली-
 मूळ-स्त्री एव छद्म, रानतगीद ० योग-पु वज्रासन, हट
 योग 'एक वज्रयोग कर्म । सर्वोदार सयम ।' - शा ४ १४७
 ० लेप-पु १ चुन्यामज्जे कात, गूळ इ० सरजाम पातल्यामुळे
 दहता आलेला चुना २ अशा चुन्याचा दगड इ० बर करतात तो
 लेप ३ (ल) च्यवना, अविनाशता, विरतनपणा (वचन,
 निश्चय सध्या इ० वा) याअर्थी विशेषणासारखा उपयोग, पक्कें
 कायद्याचें स्थिर, अमंग 'महाभाषा प्राप्तिप्रतिविधान । वज्रलेप पूर्ण
 शुद्धाव्यावशा ।' - भारता ११ २७९ ४ (मदातु) दहना
 आणणारा पदार्थ 'ना तो सत्तीसि ताठ । वज्रलेप ।' - कृ ११
 ० लेप होणें-पक्कें कायम होणें 'आमच्या आज्ञेसारखाई एकदा
 कोणाचें नाव घ्यावयाचें नाही असें म्हणाल्या कीं मग तें वज्रलेप
 झालेंच समजावें !' - पकोचे ० घाट-स्त्री (मदातु) वज्राचें
 वेश्ण 'काळ लोहें हविलें । वज्राटी वापिलें ।' - शिशु [स
 वज्र+तल, प्रा व'] ० घाणी-स्त्री कटोर शेंबणाई भाषण - वि.
 असे भाषण करणारा ० धीय-न वानराचें धीयें (शुक) हें इतकें
 उष्ण असतें म्हणतात कीं त्यामुळे दगडहि उलटतात - नि १ अमोघ
 पराकमी धीयांचा (माणुष्य-स्वाची मुर्ते फार सशक्त आहेत अशा
 पद्धत हें विशेषण जोडतात) २ उरसाही, पराकमी, निचवी,
 सहनशील, ताकदान इ० ० शरीर-न वज्ररूप पदा ० शरीरी-
 वि वज्रदेही ० शालाका-स्त्री पावार बीज पद् नये म्हणून
 लावतात तो तार. ० शैल- (व) वरिष्ठ, नरपद 'खण्ड्या शार

कुनात तो वज्रशील होउन वसला' ० संकल्प-पु न फिरणारा
 निश्चय, दृढनिश्चय ० संकल्प-पी-वि फार दृढनिश्चयी
 ० सांख्य-स्त्री-स्त्री अमेय, अखण्ड बोद्धिप्रम 'तार्क्षिकं
 निया वज्रापासका ।' - शिशु २५ ० हस्त-वि वज्राप्रमाणे
 कठीण हाताचा ० हस्त-वि फार जोरानें 'तौ मुकुताये काय
 केले । वेताचे छडीस पडताळिले । माति आहले वज्रहस्त ।'
 - सवि २० ११६ ० हृदय-स्त्री-वि १ कटोर अंत करणाचा,
 अति निर्दय २ अति निग्रही, निग्रहा छातीचा ० क्षार-पु
 एक औषधी क्षार मीठ, सेंबेलोन, पादलोन, टाकणखार,
 बागदखार, जवखार, सज्जीखार, या खाऱ्यांचें विशिष्ट कृतीचें केलेलें
 औषध वज्रांगी-स्त्री चिलखत, कवच 'वज्रांगी लेखला तैरी
 प्रलम्भेपाची ।' - शिशु १००१ - शा ६ ४५५ [वज्र+अंग]
 वज्राग्नि-पु १ मूलव्यापयुन उत्पन्न होणारी उष्णता, वज्रासनरूप
 अग्नि - शा १२ ५० २ विद्युद्गमि, विजेचा अग्नि 'वज्राग्नी
 चिया जाळी । वरुनि सप्तपात्नी होळी ।' - शा ११ ३७७
 [वज्र+अग्नि] वज्राघात-पु १ बीज पडणें 'शिरी वज्राघातचि
 यमला ।' - सप्तमगीतें १२ २ (ल) मयकर सक्त, आपति
 [वज्र+आघात] वज्राधिकार-पु अनेक विद्या एका कुंड
 वंत असलेला अधिकार [वज्र+अधिकार] वज्रासन-पु बीज,
 विजेचा लोक [वज्र+जनल] वज्राघट-वि अतिशय आंबट
 [वज्र+घट] वज्राभ्यास-पु शृंगाराचा एका प्रकार, वज्र
 वष [वज्र+अभ्यास] वज्रावळ, वज्राळें स्त्री न एका वलीव्या
 वियाची, मण्याची केलेली माळ मुलाला दव लावू नये म्हणून
 ही त्याच्या गळ्यात घावतात [वज्र+मावली] वज्रासन-न
 १ (योग) एक आसन मुसलमान नमाज पढावयास बसतात
 त्याप्रमाणें बसून हात जोडणें - सयोग ३२० - एसा १
 १२७ २ मूलवर, आधारवष - शा ८ ४९ ३ स्थिर, दृढ
 आसन (जसें घोड्यावर) ४ (ल) दडणें धारण करणें
 (अभिचार सत्ता) [वज्र+मासन] वज्रास्त्र-न शस्त्रें आनुष,
 वज्र, विद्युत्पात्र [वज्र+अस्त्र] वज्राहत-वि वज्राचा प्रहार
 ० व्यावर जाला आहे असा [वज्र+आहत] वज्रिका-वि (सगीत)
 दहनाच्या धुतीचें नांव वज्री-स्त्री पाय घासण्यास उपयोगी
 अशा कठीण, खरंखरीत दगड, बीट धातूचा पदार्थ इ० - पु ३३
 वज्रेश्वरी, वज्रापाई-योगिनी-स्त्री एक देवता वज्रोप
 चार-पु कडक उपचार, उपाय [वज्र+उपचार]
 वज्र वज्र-स्त्री १ रूप, चेहरा २ पदत, चाल ३ स्वक,
 जाग [वज्र वज्र]
 वज्ररता, वज्रळ, वज्रें वज्रोळ-स्त्री-ओसरता, ओसळ
 इ० पदा
 वज्रा-पु (राजा) वज्रा पदा

वट्टहार—किवि. (व.) लवहर, सारहार. [शर]

वट्ट—पु. वड; वडाचे साठ. —एसा २.५८९. [सं.]

• पौर्णिमा, पुर्णिमा—पुनव—लो. ज्येष्ठ पौर्णिमेस धुतासिनींनी वडाची पूजा करण्याचा दिवस. • व्यत—न. वटपौर्णिमेस वडाची पूजा करण्याचे व्रत; वडवत (किं० धरणे). • श्राद्ध—न. यात्रा पुरी करण्यासाठी गयेस वडाच्या झाडाखाली करावयाचे श्राद्ध • सावित्री—श्री. वटपौर्णिमा व्रताची देवता सावित्री. • सावित्री व्रत—न. वटपौर्णिमाव्रत.

वट्ट—स्त्री. १ दोरी; दोरा; वट. २ रक्षाबंधन; गंडा. ' वडी-वट कडा दोरा ऋषि तथा दीजे ' —वसा १०. [सं.]

• वट्ट—स्त्री. १ कच्चे रेशमी धुताना निपून जाणारे दोरे, संतु, गाळसाळ. २ त्यासुळे येणारी तूट. [का. ओट्टयसु=वट्टणे. ओट्टड]

वट्ट—वि. एकूण; एकत्र, वड. ' एकंदर भरपाईचा वट आडवा किती असावा. ' —सास २.३५५. [वा. ओट्टड] • पट्टी—स्त्री. एकूण आकार, दिशेच ' साल अखेरीस वटपट्टी करते वेळी... ' —मुंया ४. • हुकुम—पु. १ सर्वज्ञास दिलेला हुकुम, (ई) सक्तीवर. —शे ९.४६. २ तावडतोव अंनलात येणाऱ्या बायलांचे फर्मान, (ई) ऑर्डिन्स, जादा हुकुम. ' काही प्रसंगी अशा स्थानिक बायलांतील कायद्याचे कार्य सरकारी वट हुकुमाने करण्यात येते ' —पाले १०६.

वट्ट—स्त्री. (दादर) ऐट; डोल; मिजास.

वट्टक—पु. १ डाळीच्या पिठाचा वडा. —मुवन ११ ११९. २ मळाचा खडा. विष्टेचा गोळा, खडा होणे. ३ न पचणाऱ्या अन्नाचा पोटात होणारा गोळा. ४ अशा ठन्हेचा होणारा रोग, विकार. ५ लहान मूल दूध प्याल्यानंतर लहान लहान गेल्या ओकले हो विकार; लहान मुलाची ओकारी. ' वाटी वटक वाये-गोळा ' —दा ३.६.२२. [सं.]

वट्टकण—न—न. १ (पंजरपुरी) टेंबण; टेकू. वडणण पडा. २ (ल.) दाव; दडणण, अडकवण्याची किडी. ३ (ल.) अहमन्यतेचा ताडरण, हरीणगा. म्हं० पोराचे वट्टकण पंते जीच्या हातीं, माकडाचे वट्टकण दरवेश्याच्या हातीं.

वट्टका—पु. तिकाची घडबड, गुन्हाळ; चन्हाट. (किं० वरणे, लावणे, माडणे, चालवणे). [ध्व. वट ! वट !]

• वट्टंग—न. (वे.) (सोनारी) बिलवर लोकण्याकरिता असलेली ऐरण; वटाग पडा.

वट्टगण—न—वडगण पडा.

• वट्टणे—उक्ति. कापसतील सरखा निपण्यासाठी तो लोखंडी निंवा लाकडी दांड्याने लाटणे, लोखणे. [वाटणे] वट्टीच—वि. लाटलेला (कापूस).

वट्टणे—उक्ति. (प्रां.) रचणे; गंज घालणे (गवत, मोरे, दगड इ०ची). [का. घोट्टड] वट्टीच—वि. रचलेले; डीग, गंज घातलेले (गवत, पेढया इ०).

वट्टणे—अक्ति. मनांत वेणे; वाटणे पडा. ' गज धाड्डे असे न वटे मनि इंदा. ' —वडवलिंग, गजगोरीव्रत ४६.

वट्टणे—न. (गो.) उठणे पडा.

वट्टभरण—णी—नपु. (प्र.) ओटीभरण पडा.

वट्ट(ट्ट)ळा—पु. (खा.) ओटा.

वट्टवट्ट—स्त्री. १ अमयोनक, कटाळवाणी वडवड; टकळी. ' तुमची चुकविली वाट ! करी वटवट या निमित्तें ' —तुगा ६९५; —दा २.३.७. २ रिकामी कटकट. [ध्वः वट !] वट्टवट्टणे—अक्ति. वटवट करणे; टकळी लावणे. ' हा भरतेच वटवटी सदा. ' • वट्टवट्ट्या—वि. वटवट, कटकट करणारा; वडवडवा.

वट्टवट्ट्या—वि. १ मोठे; गरगरीत; वटारलेले (डोळे). २ वटवटीत डोळ्यापा; डोळे वटारलेला. [सं. वृत्त; प्रा. वड द्वि.]

वट्टवणे, वट्टविणे, वट्टाव (वि) णे—उक्ति. (पैवाचा) मोवदला घेणे, एसा प्रकारची माणी (रुपया, हुंडी इ०) घेऊन मोवदला कमजस्त किमतीची तसल्याच प्रकारची दुसरी घेणे. वटावणे पडा. [सं. घट्ट-वतेन] वट्टाव—पु. १ नाण्याचा मोवदला. २ असा मोवदला करण्याबद्दलचा आकार. ' इसम पैवस्ती-पासोन वजावटाव दंडप्रमाणें वजा करून ठरले वेतन... ' —वाट्या १२९. वडा पडा. (किं० घेणे; पडणे).

वट्टागू(घू)ळ—न. वडवाणूळ पडा.

वट्टा, वट्टा—पु. ओटा, ओटा पडा.

वट्टांग—स्त्री. लोढाराचे एक हत्यार, एक प्रकारची ऐरण. संपन पडा.

वट्टारणे—अक्ति रागाचे डोळे वासुन पाहणे; धाक, भीति दाखविण्यासाठी डोळे मोठे करून टक लावणे. [सं. वृत्त; प्रा. वट]

वट्टाव (वि) णे—उक्ति. पार पडणे (संकटादिकांतून); मागे टाळणे; अतिकात होणे. वाटविणे पडा. [वाट]

वट्टाश्ट—पु. वडा ' म्हणे माते वडाश्ट शडकरी ! माझे परीं घाल आता. ' —भवि २२.१००; —संवि १५ १३६. [सं.]

वट्टिका—पु (जुद्धिपळे) प्यादा. ' वाटे त्या चेष्टिविलें बोपानें युद्ध-केली वट्टिकाते. ' —साधुदास. [सं.]

वट्टिका, वट्टी—स्त्री. १ वाफा, मळा (बागेतील) २ गोळी. ३ वडी, यापटी (सावण, लोणी, रोग, कणीक इ० ची). ४ (महापु.) वडा; सानोरी. ' ताटी तेवि गगनु ! वट्टिका पूर्ण

घडाचें मातु। - ४८२ ५ (क) मोलावृत्ति दगडी घीप (खोळ
ध्यासाटी) [स]

घटी, घंटी, घंटीभरण, घड—भोगी, ओटीभरण ६० पदा

घटो—छी (हार) धान्य परेतवडी वी टेकण्याची मिठवी

घटो येणें—(व घटी) भोगी भरावदाची वेळ येणें, पदर

येणें ऋतु प्राप्त होणें घडभरण—१ फटभोजन भोगी यणें
[ओटी]

घटी-ट्टी—उ (व ना) पोबी, परीत करी पदा

घटणें—भक्ति नरम होणें, यत्न ये। (मर्यादा ध्यापा
रणें) 'बाईल घेना माला। पाळें दाविती बापुल्या।' -भारा

पाल ९७४ (स श्रु) घटणीस-पर-येणें—(रुड प्रयोग)

१ वळणें, मज यणें (दमन, मरने ६० व्यापारानें), ताळघावर

यणें 'घोडा पार दाव्यादे करीत होता, जरासा फेरफटा देताच

आमला बडगीस आला' २ वरा होणें, ताळ्यात यणें 'तट्टुईशा

न करितो निस्तेज मज घटेल काय मही।' -भासगा ३३५

घटणें—भक्ति १ समजण, टळक होणें, उडावदार दिसणें

(दिवा, रत) २ कट्टूप होणें, खरा टळणें (शाव ६०) ३

(व्यापक) भरभरागीस येणें, पापाबणें, तरारणें (वास्तविक) ४

सम, समग असण (स्वाद) ५ दरवळणें (वात) ६ गुळ

हाणें, बाळणें (रोगादिकानें मनुष्य, वृद्ध, ६०) ७ (स) उत

रणें, बनणें 'सं विक्वत च गन घटले आह' 'या रिवाजी

सर्व व्यवस्था पूर्वीप्रमाणे बळग असली तरी' -हिंदु ११२ १९

१० [उठणें] घट(विणें)—(उचड) करून दाखविणें, उठविणें पदा

'भाटक असुक असुक वपनी घरोबर कानून दाखविने किंवा नाही

या मोठीकडे झेडडा ९० लोकांचे दुल्लेड असत' -नाश्ट २५१

घटम—उ (व) १ गावड, हौस 'तिला सायबा मोठा

घटम आह' २ सटपट, प्रयत्न 'हा घटम हुड्यानें कसा होईल

घटाण—न परातील खोली किंवा खोल्याचा एक पाळा

विशिष्ट व्यक्तीचा किंवा कायद्याला दिलेला पराचा भाग उदा०

माजपट, स्वयंपाकघर ६० [स अवस्थान, आस्थान, आ अष्टान

तुल सिं वयाणु=मोटा]

घटार—उ (वी) १ गवची एक पेठ मोहना २ वडणपदा

वट्टर—रि (व) राठ खरखीत

वट्ट्या, वट्ट्या वट्ट्याचा वट्टोवा—वि लह्या दाढा

भर, गलेट्ट आळशी (माणूस) [स वट्ट=वट्ट होणें] वट्ट्याचें

न (निदर्शनी संकेतानें) पोभर जेवण 'दिसात तीव्रता वट्ट्याचें

पादिक आणि काम माधीचें नका वट्ट्या मारणें—(क) (पदा

यावर) ताव मारणें आज काय श्रीसदावर वट्ट्या माराय'

वड—उ एका वाड वट्ट हें वाड फार परित्त मानिल जातें

व ओपवीहि आह याच्या स्त्री व पुरुष असा दोत जाती आहत

[स वट्ट, घा वड] ० पिक्कण—(ल) मनवाना नोकरी व

उपजीविनेचें साधन निघणें, तयार हाणें इह० वड फिरला आणि

कारणाला मुगरोन धाग, किंवा बडास आली वडपळें काप

ळपाम आरि ह (रोग)=चामले दिश आले असता उपभोगाचें

सामर्थ्य जा। घडाची हाट पिपळाला लावणें—१ सव्याचें

खोटे व खोड्याचें बरे करणें २ नगता रंजण जोडणें, मळ्या

मोडीचा सवध प्रमुताशी लावणें ३ वळणें, वट्टानें फिरणें, बदलणें

० फाटिका—छी वडगायळ 'की दिनदर्यां घावेवर। वड

काटिका शोबती।' -नाश १० १८४ [स वट + काटिक]

० जखीण—ची वडाच्या साठारातील खो पिशाच, इडक,

० जाई—छी एक क्षुद्र देवता -पेया ० पिक्कण—(वडापिक्कण

फळें घात मलत्यान निघवयोगी यावरून) मंत्रवागी, फटिंग(निदर्शनी

उपयोग) ० पुनत्र—ची वट्टीमिमा पदा उद्येगीतील धीमिमा

० मळ—उ घडाचें साह 'तया वडवडासालि येनुजातु देविना।' -

पय १ १ ० घत—न (प्र) घटन पदा ० घत—न अज दूतन

विगहित क्रिया वडपुनवच दिवरीं वाणें वाटयाचा जो समारंभ

करतात तो ० घाचू (घू)ळ—न एक पक्षी, वागळ, वायूळ पदा

० खात्रिची—छी वडाखात्रिची पदा घडागळें—न वडाचें फळ

घडाचो पुनत्र—पूर्णमा—छी उद्येगी पौर्णिमा, या दिवशीं बुना

सिरी वडाबो पूजा करतात घडावरची जखीण—छी १ रागाचें,

तिरस्कारानें अज्ञान व्यक्तीबद्दल वापरतात २ वडमनीण पदा

वड—उ (सराफी) मोठ्याचें वजन करण्यापूर्वी सारख्या

आकाराचीं मोती वेगडीं परणें (किं ० गवणें) -जणि(परिमापिक

वाच) ११ ० घार तोल—उ अशीं मोती एका तोळणें -जनि

११

वड—उ (क) वग जोडा पदा

वड—वि (खें) खोल ओंड पदा

वडकी—क—छीन ओंडकी—कें पदा

वडग—व (गो) मरायला टेकलेटें किंवा मेरेले जनावर

वडाग—गें—न (वा खडपुरी) दोपळें

वडगण—न १ अटकण (दगड, लाकूड ६० चें दार, चाक

६० ला) २ टंकण (तांगसारें) हल मये, मागेंपुळें होळ नये

मधुन सावतात ती वस्तु

वडजंथा—छी (महातु) एक देवी 'वडजंथा देऊळी।

वस्ती आली।' -ना

वडजा—उ (एक विशेषण) विदुष, पुरुष माणूस

कुळाचा एक सोपती 'पेया वडजा बाजुडा।' -दाव ६८

-वि कुलप, वक, दिंडिस 'वडजा बापुडे गोवळ। तयासी

मूणें तमाळनील।' -ह ९ १३८

घडणे—न ओडणी 'झगड्यात पुढे मिळणे म्हणुनी घरी येतील क्वचित् की घडणे ।'—अहक २ हरिश्चंद्रन राधावर्णेन ८ [ओडणे]

घडप—न १ वर्षाव, वृष्टि 'परितपु रसाचें घडप ।'—दाव १३७, —शा ६ ४९० २ मळभ, अन्न 'दिवावरी पडले घडप । पामि प्रपटले रसाचाप ।'—रसुरा ६८८ [दे प्रा घडप=गिरतर वृष्टि]

घडपड—वि योग्य, पात्र 'घडपड जाहाली येम घोडासी ।'—सिपु २ २९ ७५ वरपड पहा

घडलो—स्त्री (व पारधी) भावरी
घडव—स्त्रीन ज्यात मोटयें चार बघविन न ते गिदारी वरचे झाडवें लाडू, मोटवण

घडघडणे—अकि १ आत्मन पदा द्वार नवठा मयो सदात कत आज सकट वडवडले ।'—हाला ११२ २ मध्ये मध्ये येणें, अडमडणे

घडघडित, **घडरा**—किवि स्वरित 'वृषावता आता घडघडित पावसि मनला ।'—साह्र ६ ११० 'मला धोर घडवना घडवा । दडीला दावा तरी ।'—पला ४९

घडरा—स्त्री घोडी 'वडवा झाली व्याघ्र घोर । हें देखोन भियाले सर्वे वीर ।'—न २९ ८ [स]

घडया—स्त्री पाणघरण पाणवाव -दुको ?

घडवा—उ (जुकीने) वडवाभि, वणरा पहा

घडवाभि, **घडवानल**—उ समुद्रातील अग्नि 'आता धेयाचा समुद्र घोखला । त्याचाच वडवानल विस्ताल ।'—भाए १४, —शा १ ८९ [स]

घडवाळो—स्त्री १ पास पास 'गासाची वडवाळी । आरोपू लागे ।'—शा ६ २३० २ आहुति

घडस—उ डोळ्याचा एक रोग जुवुळावरील पडदा वडा 'कुलें वडस आणि पडले ।'—दा २ ६ ४० 'कमळाक्षीचे नयनी वडस ।'—दानि १०८ [१ तुल० दे प्रा वडस=अन्न]

घडा—उ डालीच्या पिठाचें तडून केलेले एक खाद्य [स वगक, प्रा वडग, दि वडा] उड्याची माळ—स्त्री वडे तडून त्याची पेल्ली माळ ही शिववारी मावरीस घालतात 'वड्याचीही माळा रुचातर वाहीन तुजला ।'—साह्र ६ ११० **घड्याचें तेल** चांग्यावर काढणे—एकामराचा राग दुसऱ्यावर काढणे घडेल—न (गो) वड्याचें तेल

घडा—उ (प्र) थोडा पहा

घडा—स्त्री वाव व्री मादी मूळ लग्नाची आमची बायको जन्माची वडा ।'—पला ७० [स व या]

घडाग—स्त्री वृषण, वर्ड (विशे कपरी कात्याची)
घाडो ६ ४४

घडागरमीठ—न समुद्रमीठ (याचे खडे मोठे असतात)
घडाण—न (प्र) वडाण पहा 'तयात चित्रमीठ वडाण घेऊनि दोंगरा एसा पेलवडि गेला ।'—पच २०.

घडार-री—नप १ एक हलकी जात ही कामाच्या जागी जमावान राहते थंडा दगड फोडणें, विहीर खणणें इ० २ या जातीतील व्यक्ति [का ओड, प्रा वडर]

घडिपडि—वि उत्कृष्ट, उत्कृष्ट 'म्हणती हा खेचा कवणु । काद वोलत म्हणतनु । तें ऐकविया सकळ जनु । वडिपडि जाहाले ।'—सिपु २ १६ ४०

घडी—स्त्री १ लहान चपटा हुकडा (पिठाच्या पदार्थाचा, सावण इ० जिनसाचा), चापरी २ (ल) झलिता इ० कात कापून मिळवून जी पोळी करतात ती ३ शत, जमीन इ० जागी जाळण्याच्या वेदनांन विवा लोकर बाळांन म्हणून विरळ पसरतात तें रण, गोवण्या चापणें ४ (तना) साडगा [स वटी, वडा गल्पाची, वडा वडी]

घडी—वि (कातोडी) इतरी, एवडी [एवडी अप]
घंडी—स्त्री (अव) (खा) घरावरील धाव्याच्या बाजूस अपरेच्या मित्ती, वावडी

घंडी—स्त्री (खा.) मोठ्या बायका पसाडा (परकरा) वरून नेसतात ती साडी लहान मुलीच्या साडीला फाडी म्हणतात
घंडीचा—वि (वाई) शेवटचा 'या औताच्या वडीची ओडी कार तापट आह'

घडीम—स्त्री (क) गर्भ

घडील—उ बाप, तीर्थरूप 'सकळास आनंद जहाला । म्हणती आमुचा वडील आला ।'—दा २ ४ २३ -वि १ वाड वडील, बाप, आज्ञा, पणजा इ० पूर्वज 'जे हे वडिल सकल आपुले । वधावया दिवो सुदले ।'—शा १ १०६४ २ वयानें

मोठा 'तयामाजी तो वदन । हरीचा वडील नदन ।'—क्या १ २ १२९ ३ विया, मान इ०नी श्रेष्ठ मोठा ४ (सामा) थेट, थोर -शा २ १५८ ५ विस्तृत, लावल्क, मोठा 'हा आहे वडील वृत्तात ।'—वसा ७३ ६ फार, अतिशय 'क्यान्ही दीस भले वडील उठायें ।'—घडले उ ४० [स वृद्ध, प्रा वडिअ, देप्रा वडिल]

० वी—स्त्री १ घराण्याचा कारभार पाहण्याचा अधिकार पेशवाईत दण—यादीवर मालक पेशव 'याने' असा शेर व वडीलहीचा अधिकार असलेले त्याच कारभारी 'वेवावे' असा शेर मारीत -अधिकारयोग ५२-५३ पहा २ वडीलपणा ० घरणे—न बुडवातील मोठ्या माणसाचें (विभक्त झाल्यावर) घरणें, वडील भावाचें घर ० साक—न वडील घराणें पहा 'वडील तकाची आगा सवव समारक जोशी याकड टेवली आहे'—मसाप २ २ ५८ ० घरा—वें—पुन (वडीत आणि लहान) घराग्यात

शिस्त राखण्याचा अधिकार असलेली व्यक्ति, घराण्यातील बडील माणुस 'त्यानी मासा मुळा घेण्यास तोंड पुढे केवच तर मी बडीलवारा न ओळखता एकदम त्याच्या मिरा उघटी 'बडक लेखी तशी ६ ० परंपरा-खो. पूर्वजाची, बडील माणसाची मालिका ० परंपरागत-वि पूर्वजापासून चालून आलेली, पिढी जात ० मान-उ बडीलरीचा मान, पिढीजाद हद्द होळीपाळीचा बडीलमान मुक्कामकडे आढ 'चटलाई चडलायाई-खी आपल्या लहान भावंडावर अधिकार गाजरिणे (निंदाची उपयोग) चडलाचा अडकित्ता-उ (३) शुभारी पोहण्यास घेतलेले दगड घडलांचा आहणा-उ जुनी म्हण चडलाचडली-वि वाड घडरांच्या वेळचे, परंपरागत, प्राचीन -क्रि वि वाडवडलापासून, परंपरा 'चडलाचडली भार असे जन पडती।' -ऐरो २६९ चडलोपाजित, चडिलाजित-वि वाडवडलांनी रपादिलेले ठेविलेले (द्रव्य) [बडील + उपाजित रिवा अकित] चड होरा-उ आपल्या लहान भावंडावर अधिकार गाजरणात गुलगा; दावा चडलोचडली-क्रि वडापरंपरागत बडग बडली पडा

चट्टया-जी पोरी, बडवा पडा 'तीये बडवेसी बसली.' -उपा १०००

चट्टसा-झी (माण) इच्छा (किं परणे)

चड-बड पडा

चटुर-जीउ १ बडार जात २ तीतील व्यक्ति [का ओड] ० खोटे-न वाढणे, माती भरणे, भराव घालणे बरे कामास उपयोगी असलेले हत्यार

चट्टी-झी (क) चार विचोव्याचा एक गट (मुलींच्या छेळात रुढ) [का ओड=डीग]

चड, चडक चटुर, चडगस्त, चडगस्ती चडण, चडणवाकी, चडणे चडवोरा चडच, चडवणे पडा, चडाताण, चडाचडी चडळकी, चडाळी चडिस्त-ओड, ओडक ६० पडा

चडम-झी (व) नाद आवड [ओड]

चटरी-उ (गडानु) प्रेतायत भाग येणारा, प्रेताघरोवर जाणारा मनुष्य 'कसात नत माडी सजिजन बडी गुरी पाऊ निहा।' -गस्ती ३२

चढाव-वि (व) उनाड वढमाए

चढाड-न ओडाळ गुळ ओडाळ पडा 'बडाळें घरती शालीने।' -सुतमा ३ ७९

चढी-झी (व) शेतात घातलेला लहानसा वाघ

चढील-वणील पडा-मा उशोम ८४

चढे-न १ मूढ उडे (किं घेणे उघडणे काढण) 'एण मी जाताच त्याचें वडे काढीन' -वाळ ३ १५४ २ मोवडल,

भरपाई (किं घेणे, काढण) 'यदा तो कमला तर त्याचें वडे पुढल्या वडी का घेईना?' [म गृध्र?]

चट्याळ-ओडाळ पडा

चण-उन दवी, गडू शत ६० बरे झाल्यानंतर त्या जमि कर राहणारे विन्हा, हाग, मग, घटा -मोरा १४०२ 'नामचि पुर न घ्यावे अशीं गमन करुन आठ वण।' -मो झुट आर्या (नवनीत पृ २५५) [स मग, प्रा वण]

चण-खी (राजा) वताळ, म्हतोवा ६० वषताम जो जगा बरादि वलि वसत ती

चण-न (प्र) वन पडा 'तेव्हां तो भग एक वण मागे टाकतो तो दुसऱ पुढे येने' -मसाप १२ -खी वनचारी पाडणी ६०च्या सरकारी कागदपत्रातून म्हैस शब्दामागे याचा योग होतो (वनचारी आकाराच्याची या अर्थाने) 'वण म्हशी चौदारी मयत तीन याकी जमा अकरा' [स वन] ० मस-म्हैस- (वण + म्हैस) वनचारीचा आकार 'दुसरी वणमस (म्हशीमागे एक रपाया) भरुनमुदा थावणापासून जनावरे वरी बाधून ठेविली आहेत' -उपा -वाडमा १ ११२ चणी देणे-(को) वनत नेउन मारणे -लोक २ ३१

चणग-ये-न (गो) एक लहान जातीचा मासा

चणज-खी व्यापारासाठी प्रवास, फेरी, वाणिज्य [स वाणिज्य] चणजणे-मकि व्यापार करणे -शा १८ १४८ (पाठभेद)

चणजारा-खी-उ एक जात किंवा तीतील व्यक्ति समान, हे लोक परगावातून धान्य गुरे ६० आणून विकतात 'मार्गी जाता अवपारा। भेटल सार्थक वणजारा।' -कथा १ ९ १४९

[स वाणिज्यकार का विरज=ताडळ; का विरजारी=धान्याचा व्यापारी] चणजारा-खी-उ १ वणजारी लोकांचा वेळ, समुदाय २ (समुदायाची) वणजारी

चणत-खी (कारवारी) मित -शर

चणघा-खी (मुबई को) कोडे दुसत असले म्हणजे माण्यात वणारी गड अवघणा पडा

चणवण-चणवणवाणा-णी-खी १ दमणूक व्यर्थ धम, चुत्तेपाशी २ भगदध, गात्रमूक थीरामाचें प्रवधन १ सुखी केले अर्थिचन १ वणवण निमात्री पूर्ण १ -भारावाळ ७ १५

-क्रि वि १ पुष्कळ धम हात असे निरधेकपणे (किं करणे) २ उगाच पुष्कळ दमणूक करुन (किं हिडणे, फिरणे) 'उगेच वणवण हिडोन।' -दा १९ ६ २४ वदरन पडा चणवणणे-अकि धडपड करण कष्ट करणे 'जे चित्त वणवणी विपयालागे।' -

-एमा २५ २८२ चणवणा-क्रि वि वणवणा अतिशय 'सारा विट्ठलान वनवणा पायीं हिडून पडावा' -उपा (प्रस्तावना)

घणचणें-घणवा—ओणवणें, ओणवा पदा घणवा घेणें—
कि (वे) १ खांदा देणें २ जनाराणें जू काढल्यावर खाली
पडणें

घणवा—पु डोंगर, अरण्या इ० कात पेटेल्या अग्नि, दावानड,
रानरा—शा १४ १११ 'यदुवंशाचीं वेळवणें वगवाचि असती।'—
भाए ५३ [स वन, प्रा वण देप्रा वणव=दावानल] घण-
चणें—अग्नि वगव्यानें व्याप्त होणें 'जैसा प्रेम्स काळीं विरिध'।
वणवला का।'—शा २ ७६

घणची—छो रास, गंज 'छेसे तृणाचे वणचीसी। अग्नि
हसो होता नाशी।'—मुच ३६ २२८.

घणसाचणें—न. (गुंटे, बों) स्वप्नातील वरळणें.

घणिऊ—छी १ व्यापार, वाणिज्य वणज पदा—शा ६.
११० २ (सामान्य) व्यापार 'यया पौरवाचिया घा। शिष्याई
धाडिलासि दातारा। ऐसा घणिजेसादीं जागेथरा। शिबिगसि
आम्ही।'—शा ११ ५४० [सं वणिङ्-ज, वाणिज्य] घणिकू-
ज-पु १ व्यापारी २ वाणी, वनिया 'मारिति हाडा केवळ
मागविला घनि जसा वणिकू साथे।'—मोहूण ८६ २६.

घणिऊ—न घवादिगातील ६ वें करण करण पदा [सं]

घणी—पु (गडाडु) घाव घालणारा, मारणारा 'रणी
जुल्लाळ घायेवाटे। तरि वणियां न वणिजाति पाटे।'—भाए २४१.
[सं वणिज्, प्रा वणि]

घणी—शब् (रूड) वाणी पदा सारखा प्रमाणें 'तो
सागे पळाला भुगवणी।'—दावि ४७१

घणी—समासात पाणी या अर्थानें हे रूप घेतें उदा० शुळ-
वणी (शुळाचें पाणी=मराठ्यालें कालवण), आग्रवणी (उग्रस्था
पिडास घाववाचें पाणी), चिबवणी, जाडवणी इ० [स घन, प्रा.
वण=पाणी]

घणोट्टा—पु रंगाचा पट [स वण, घण-पटा]

घट—प्रत्यय जसा, सारखा, प्रमाणें, सदृश. उदा० तट्ट,
एतद्वत्, ब्राह्मण-क्षत्रियवत्

घट-ती—छी वाजू घर्ती, वतीनें या विमर्शांत उपयोग,
वतीं-तीनें पदा

घट—पु उत पदा.

घट—पु (कों) घाटा, हिस्सा (वडलार्जित मिळवत,
व्यापार इ० तील) 'माझा च्येष्टणगाचा वडु। वेगळ करी घा
वडवतु।'—कथा ५ १५ १०. ०द्वार-पु भागीदार

घट—थालवणारा, धरणारा, घनी या अर्थी नामान्न जोडून
वेणारा प्रत्यय उदा० द्रव्यवत्, मायवत्, धैर्यवत् इ० [स. घट,
घान]

घटणी, घटणें—ओतणी, ओतणें पदा.

घटणें—अग्नि (अ) घटणें पदा

घटन—न १ वेपारपेठेची धास्ती, पदा, अधिकार, नेम-
पूक, उत्पन्न, उपजीविकेचें साधन, -गांग १६ १ मालकीची
जगा, जन्मभूमि, पर. ३ इनाम, धर्मीय दिवलीं शुद्ध प्रसाद-
प्रभुनें पूर्वीकमदुष्टाणां वतन।'—मोरंग २० २९ ४ वशपरपरा
हक्क (जमीन, वृत्ति इ० त) [अ वतन=जन्मभूमि, घर तुल०
सं वतन=उदरनिर्वाह, वेतन] ० गाडणें—एखाद्या जागीं मालकी,
सत्ता असणें (नेहमीं नास्तिपथी उपयोग) 'तूं नित्य जेथें
येउन वसतोस, काय येथें ७ वतन गाडलें आहे' ० गाडले-
न (गाडलेलें वतन) जुनी किंवा फार दिवस शाब्दात असलेली
मिळकत 'माझी वशपरपरा ह्या जागेवर नादून वतनगाडलें आहे तें
मी सोडणार नाहीं' ० जासी—छी वतनी जमीन किंवा तीरील
उपपत्तीची अशी ० दार-पु वतन असलेला वतन धारण करणारा
'दलनदाराचीं वतनें वतनदाराच्या हुमाचा केल्या विरहित पोह-
तिडीक लागोनें मुलूक सामूर होत नाहीं'—रा १६ ४४ (कायदा)
वशपरपरेनें सरकारी काम करण्याचा हक्क असणारा इसम 'सीपों-
पाण्याय, मंदिरवाले, दरोगेवाले, फिरदो, हुकरी व मनोरंजनाचा
धंदा करणारे, भिहारबोरेदे बगैरे वतनदार इवत ह्या म्हणवितात.
...सर्व गावकऱ्यांना मग ते कोणत्याहि धंद्यावर पोटा चालवोत
वतनदार हो सामान्य संज्ञा आहे -गागा १५ [का] ० दार-
दिजडा-पु दिजडा पदा ० दारी-दारी-छी वतनाचा हक्क,
मालकी, वतन असणें ० दारीकरी-पु (वतनदार) (कों)
फार जुना शतकरी ० पत्र-न वतनाची सनद, दस्तऐवज.
० धंघु-भाऊ-पु १ वडिलोपार्जित मिळकतीत हक्क असणारा;
भागीदार २ सह अधिकारी (वशपरपरात), देशमुखवतु वतन-
वडीण असाहि शब्द चेतो ० वाडी-छी. वतन, वतनी शेत,
वाडी इ० (व्यापकपणें), जमीनजुमला, इस्टेट 'वतनवाडी पाहुन
मुलगी दणें तर याचो' ० वतनी-वि १ वडलोपार्जित किंवा
विराट घेतलेली (जमीन, मालमत्ता इ०) २ वतनासवधी (दस्त-
ऐवज, कायदपत्र, इ०). ३ वतन आहे किंवा जन्म झाला ते
(ठिकाण) घटनी मिळकत-पु (कायदा) वशपरपरेनें सर-
कारी काम करण्याच्या मेहनतान्याबद्दल मिळकत किंवा नष्ट-
नेमपूक

वतन-नी—ओतणें-णी पदा.

वतचळी—छी (क) कावण घट वसावें म्हणून मध्यभागी
चाच पाहुन तयार केलेलें पत्र्याचें कावण [स वृत्त+वचय]

घतरणें, घतारणें—अग्नि १ सत्पणें (पिशाचाचें शरीरात),
२ अशा सत्पाराचें सत्पत्नविशिष्ट होणें (माणसानें, जनावरांनें),
पडाळें जाणें [अवतरणें]

घतल-लें—न (व हे) अंकेल, वैल 'वतलावर आधण
ठेव.' ओतल पदा [स अव किंवा वतलल १]

यतवत—श्री. १ रिक्तार्थे भट्टार्थे, फिर्ण. 'त्वां दिव्यमर
यतवत वेष्टीत आतां जेवापाला तांतवलास.' २ यतवट; यतवट; यत-
वट. ३ यतवटें (ध्व.) यतवत-तां-रिचिं. १ यतवट लावून;
यतवटून. २ यतवट; भूमिपटणें (किं करणें; योणें). ३ यत-
वट पडा. (किं खाणें; जेवणें). ४ रिक्तार्थपणें; रम्यतमपण.
(किं फिर्णें; करणें). यतवतणें-अकि. १ यतवट करणें; यत-
वटणें. 'तें नाहीं तरीं किती। यतवट।' -अष्ट ७.२४. ३ तण-
तणें; क्रोधावेसांत पडकणें.

वंतसें—नभी भव. (रुक) वनेमें पड़ा.
 घटाणा—प. (बांभारी) सागळ व आस्तर यामधील भाग.
 घतारणे—भकि. वतारणे पड़ा.
 घतारी, घर्तीव—भोतारी, ओतीव पड़ा.
 घटावत-तां—किवि. घटवत-वर्तां वा अतिशय.
 घटाळ—प. घार, जखम.—मनको.
 घटाळणे—कि. १ (व.) बघवडणे. २ गात्रना करणे. ' गमा-
 रुढ वताळे भाट । ' —इसुता २५.७३.

घर्ती, घर्तीने—किवि. ठक्के; बाह्ये; यद्वा. 'ने. गा. दिवाण
साहेब याही श्रीमंतावर्ती स्त्रीकार कथना.'—अथे. बहुमान पोदाक
नियम ६. घर्तीचा—वि. बाजूचा; पश्चात्. आमच्यावर्ती व
हमच्यावर्ती हे शब्द व्यापारी, पेटोवले यांच्या हिशोबानून
सावकार—कृप यातर्फे अशा अर्थाने येतात.

पक्ष—न. १ (मे.) नदीला पुर आल्यावर पाण्यास येवारी
 .फुग. ओत पहा. [अ. ओत=पुर]

चत्तर—जी. (व. ना.) १ हंगाम; योग्य संधी. २ विपु-
लता; समृद्धि.

वत्स—इन. १ पादं मृद्वीये पोः, बालकः, बासकः—इति ७.१२०.
 'तुका मृद्वे वत्स धेनुवेचे चित्ति । तैसे मज येती संभाधीतु ।'
 —सुगा २२०१. २ बाळः, मूल, लहानाळा प्रेमानें संबोधितात.
 'भीष्म मृद्वे वत्सा जरि तुमसी सर्वांत कोण पूज्य असे ।'—मोसभा
 २.२८. ३ रत्नागिरीजवळील ब्राह्मणांची एक जात व तीं तील व्यक्ति.
 [सं.] द्वादशी—श्री. आश्विन वद्य १२. या दिवशीं सवत्स
 धेनुची पूजा करतात. वसुवारस पक्षा.

वत्सनाम—पु. एक प्रकारचे विष; वचनाम. [सं.] घत्स-
नाभाग्न-न. (धाप.) वचनागांतील अम्ल. (इ.) अँकोनितिक
अँसिड.

वत्सर—प्र. वर्ष; सैवत्सर. [सं.]

वसल-वि. प्रेम करणारा; दयाळू; कृपाळू; आवडता; वाळ-
जीवा. -शा १२.२४२. (समासांत) अनादयवसल; दीनवत्सल;
भक्तवत्सल. [सं.] वसलता-स्त्री. वास्तव्य; श्रेढ; मायाळूपणा.
वय-स्त्री. (व.) व्यथा (कुंठण्याची). [सं. व्यथा]

धंय—५. पांटा; वंत पदा.

घयज्या—किमि. (ना.) तिकडे.

वचणं—भक्ति. मूर्धन्यं पादवचणं; नक्षो ते शोलेन. —भक्ति वच-
नं वचणं; वचणं. [वचनं ?] वचू-वचणं-कि (कु.) शीतं
वचवचणं.

वश्यंवा, वश्यंवा—ओषंवा, ओषंवा पदा.

अद्—न. (व.) देव. वंदाद्—न. (घ.) १ देव. २ सुदी.

चंद्रक.—नि. पूजा, भक्ति करणारा; भक्त. [तं.]

चंद्र—न. (क.) वांछ; गंधाच्छादित आवास.

चंद्रण—न. (प्र.) ओदण पहा.

घटपूजा—स्त्री. १ हण्ड, उण्ड करणें; तांगणें; धनन ईणें.
२ कुवडी; कुवडायत; मान्यता. ३ पंचाकडून इमान करवणें.
—भा. १८३२. { वरुणें }

धर्मे—२४. १ उपर करणें; मततले, लयन टेबलेलें बोले
लागणें; कपल करणें. २ प्रतिपादनें; जाहीर करणें; मोठयानें बोलणें.
३ -अकि. (सामा.) बोलणें; सांगणें. ' गातां पाव्हाळ टाकोनि
सत्वर । मंतचरितें वदावी । ' [मं. वच्.] यवृत्ता-चो. बातनी;
बोलवा; जनकाशी. [सं. वंदती] यवृत्ती-चो. १ भायण; बोलणें.
' हे तपोचो वंदती । तुम निवेदिती गा म्पती । ' -कथा १.१२.
७४. २ वचन; वाक्य. ' अच्यक वादमती । अच्यक ऐसी
वंदती । ' -हा १४.३९. ३ बातां; बोलवा. ' मग कल्पावी पुढी ।
मरिच मुजी ऐमी वंदती । ' -हा १.१०५. ४ वपयड; उच्चार.
' ये शुद्धिप्रायश्चित्ता एकांती । जे अष्टा एकांची वंदती । ' -हा
१०.१२६. ५ वटवट; बळवट. ' गाडीवून वटवरल्यापावून आप-
लीच एकसारकी वंदती चालू आदे. आम्हीं बोलावं केन्ना ? '

—अर्थकारिण्य. [सं.] (वाप्र.) चद्रतोव्याघातः—उपच विरोधः
एतत् विसंगतता; उपच असंगान्या विहृदतेषु प्रतिपादन कर-
णान्याविषयो धोञ्जात. चद्रध (वि)णे—वकि. वोस्विणे; बोला-
वयास लावणे; सोडातून काढणे. (वरणे प्रदेजक)
चंद्रणे—उक्ति. १ नयस्कार करणे. २ सत्कार करणे; पूजा, भक्ति
करणे. ३ आदर घालणे; मानणे. “ वणेणी सदा वणेणी निंदा ।
कापला स्वहिदाया घंदा । ” [सं. वंदन] चंद्रन—न. वेवणे; मम-
स्कार. २ आदर दाखविणे; मान्यता; संस्कार. ३ सेवा; पूजा.
[सं.] चंद्रनमस्ति—स्त्री. उपासना मार्गोतील नवविधा भक्ती-
मधील एक भंग, चंद्रनशील—वि. १ फार आदर दाखविणारा.
२ सत्य; प्रशंसापत्र; गौरवत्र. चंद्रनीय—वि. बंदण्यास योग्य;
पूज्य; सेव्य. [सं.] चंद्रित—वि. बंदिलेला; पूजिलेला. [सं.]
चंद्र—वि. बंदण्यास योग्य; बंदनीय. —ज्ञा १, ५४.

वदन—न. १ मुख; तोंड. “यथा गेली आंगवण। काय वदन दाखवितां।” —एरुव ८.१. (रामासर्ग) चेष्टावदन; पश्यवदन;

म्लानादन ६० २ (गणित) अंगीनी पद्धि पद [स] चंदना
मृत-न भाषण -हा १५ ०८८ [यदा+अय] चंदनेदु-
न मुक्तवद (मुदर मुता-या वणेनात उपवाण) 'उदय अस्ता-
धीण भयुगे । वरनेदु भीटणाचा ।' -उद्भव १ ५१ [वदन+इड]

चंदन--१ विवराचिउद, कपूरक व (नेवणाल अग्राची)
२ अस्वाभ्यक्त पमरें उठाई, फेंकें (जि० करणें)

चंदर--शी भोति चंदर 'टेऊन चित्ताम रें चंदर भिऊन
या जना ।' -होला १०६ [दर, वर, आदर]

चंदर--उ (व) यर [स दू-र] चंदरणें-परि (व
ना) १ त्रिणें फाटणें २ चंदन पडणें, ओषध्दा जाणें

चंदळ--जो पदद पडा

चंदळ--उ (कों) समुद्राच्या लागसुळें जिवा-यावरील
यादम्य होणारा उचमलपना, उचमलप वषा पडया

चंदाम्य--रि १ उदार, दाता 'धर्मिष्ठ वदान्य सत्ययवन ।
समुद्र रणी पक्वमरण ।' -जै २१ २९ २ नाकपड वरता
[स]

चंदारुता--जी वरा कर्णें अंगी इच्छा आदर मरि
'वाळा सज्जनपगमीं सुहृदुनीं वरास्ता ममरा ।' -बामन स्तु-
लोक (नवनीत पृ १३०) [स]

चद्य--उ कृष्णपक्ष महि-याचा दुसरा पधरवडा -रि या
पक्षासवर्षी (तिगि) उदा० वद्य एरादरी [स] ० पक्ष-उ
कृष्णपक्ष चच्या उल्ल सुदप

चद्य--उ १ मारणें, बात, नाश सहार -ना १ २०८
'परमिधेनं परवध आत्मस्तवनेदि आत्मवध होतो ।' -मोकर्ण
४२ ६१ (समासात) पितृ-मातृ प्रातृ-मनुय-राज-व्रज-गो-
वध २ (गणित) गुणाकार, घन [स] ० पट्टी-जी मरण
काल ० श्तेम-उ वेहातशिक्षा देण्यासाठीं पुरेलेला खाज
वधणें-सकि ठर मारणें, नाश करणें -हा १ २०६ चघिता-
रि मारणारा -हा २ १३८ चघ्य-वि मारण्यास योग्य शक्य
वघाई -हा २ १३८ [स]

चघ (धा) णा--वाघण पहा

चघणें--सकि (व) कुलेनी दोरी बाळ वीरें लावून पुन्हा
वळणें, वाढणें [म धू, मि वणु शु वधु]

चघर--शक (व) वर 'घराच्या वघर फांदी आली'
स उत-धू-धर]

चघा--उ (व) पीळ गुरूणी [स वध]

वघारा--जी (वडदि) वाढ केल्या प्रमाणात परि
स्थित्यनुसंग वघारा करण्याची आवश्यकता वाटल्यास -बडोदे,
सत्कार नियम ८ [स वधू-वधेय प्रा वद्धार, शु वघारो]
वघारणें-कि वाढणें, मोठा होणें

चधू--जी १ वारी, तिनें लग्न ठरलें आहे, चाक्रे आहे
अशी जी -हा १०३ २ पन्नी ३ नपरा वन्धा, स्त्री, विवाह-
योग्य वयापासु यौवनाच्या वर्षाची स्त्री 'मुने मुक्कवि
वागडू तव गुण अनया लग्न ।' -कहा ९९ ४ (सामा)
स्त्री 'राजावादा गमा विगेवुनी वडू धाव जशी वावरी ।'

-आतवरी ९ [स] ० पक्ष-उ ग्रामाभ्य नवरीकडील पक्ष
० पक्षीय-वि रघूपासासर्षी, त्रयीमुलीकडील ० प्रवेदा-उ १
विवाहानंतर नवरीनं नवऱ्याच्या घरां समाभानें येणें २ या
वेळचा त्रिगि, घरभरणी ० माय-जी (काव्य) नवरीची आई
(० समाभान या नावानें तिगि सवाविणत) [माय=माता]
० तरे-न वर विवाहसमाभानील वधू आणि वर उभयता मिळन,
जोडप नवरातवरी ० चटर-न ल्याव्या वेळें वधूचें पातळ,
अठुनी चधूटी-जी आढ बायको, वधेवट प्रोड जी

चघ्य--रि १ पक्ष न धरणारा (वृक्ष), अनुत्पादक, वास्त
० निष्फट, -वधे (प्रयत्न, इ०) 'पमरोनि क्षीण वळी
मनुनि म्हणे न करि व य आतातें ।' -मोर्कण (नवनीत पृ ३३०).
चघा-जी जीस सुतें होत न होत अशी जी, वास्त चघ्या-
पुत्र-सुत-उ (बाघेचा मुल्य) (ल) अशक्य कोडीतील,
असमाभ्यगोष्ट खडुप पहा वधेची सुता-जी वरील प्रमाणेंच
अशक्य गोष्ट 'वधेवणाची माता । ते लटिके वधेची घुता ।'
-दा ६ १० ३५ चघ्यामैथुन-न (वादीशीं रतिक्रिडा) अनु
त्पादक, -वधे, निष्फट धर्म, निष्फट वधापार

घन--न पाणी 'अति-सहसासि-पंच मना वतक कळुपिता
वना निवळविल ।' -मोर्गिराट १ १६ [स] ० द-उ मेघ

घन--न १ रान, अशक्य जंगल २ ओसाड, निरैन प्रदेश
३ (समासात) पान या अर्थी उपयोग 'सती वदमूळें अज्ञान ।
महदादिकी घासने । वदाचीं ओरवनें घेऊनिया ।' -हा १५
१४७ ४ (समासात) व-व रानातला, जंगली या अर्थी उदा०
वनपुष्प-पुस वनगाय -जी १ चराई २ शूरवरण, गायरान
३ (व) कणसें खुड्यावदल्चा मोथदला [स] ० कर-उ
वनवृक्ष, 'तव ते वनवृक्ष समग्र । गाहाणें सागों पातडे ।' -ह
३ १ ८९ ० फ्रीडा-जी जंगलातील खेळ, रानातून भटकणें इ०
० गाय-जी १ गाथीची एक जंगली जात हें जनावर मात
यातें ० बोचिनीउचा किडा ० चर-उ १ पौराणिक नाटका
तील विदूषक २ माकड (ल) इम्रज टोपीवाले 'वनवर हातें
पृथ्वी वेजी निक्षेनी । -ऐरो ४०४ -वि १ वनात काळकट
णारा वनवासी (वाघ सिंह इ० प्राणी) २ जंगली, रानवृ-
० चराई-रमी शुराना सरकारी माळरागावर चारण्यावद्दल याव
याची पटी, चारणावळ ० देवता-देवी-जी वनाची अविशात्री
देवता ० पशु-उ जंगलातला, न माणसाळलेला प्राणी

प्रस्थ-न वानप्रस्थाश्रमातील माणसाना राहण्याचे जंगलातील
टिकाण, एकतारा ० भोजन-न अरण्य, उद्यान असा जागी
जाऊन केलेला जेवणाचा समारंभ (६) पिन्निक् 'शक्ति प्रवृत्ती
वनभोजन । लहानगोरी संपादिले ।' -ह ३० ०२२ ० मक्षिका-
को जंगली माशी ० माला-ळा-की १ वनपुष्पाची माळ २
देवाच्या गळ्यातील फुलें, तुळसी इ०ची गुडघ्यापर्यंत लोंबणारी
माळ, विष्णूचे वटपूषण -एभा ३ ५५ ३ वनाची ओळ, राग,
पगल ० माली-ळी-पु विष्णु कृष्ण 'धरि ध्यानी हरि वनमाळी ।
-देप ७१ ० माशी-की वनमक्षिका पहा हिमालयात असा
माशा अमून त्या चावल्या की गळें येतात -तीप्र ६५ ० राज-
प सिंह 'तुज वनराजा बाय प्रहदसा आली ।' -विक ९०
० धादा शी-वि १ हालअपेठा काढणारा, नेहमी अमागो २
(व) वाईट पायगुणाचा, सत्यानास पडवून आणणारा ३ (व)
मासाकड्या, नास करणारा ० वास-न १ अरण्यात राहणे, जंग
लातील वस्ती २ आयुष्याला स्थिरता नसणे, भक्त राहणे ३
प्रवासातील हाल, दु ख ४ वाईट दिवस, सफंदकार 'आलू कदा
कपाळा वनवास ।' -विक ३६ ० वास आणणे-१ छत्र, शास
वेळून घराबाहेर काढणे २ पार सतावणे, गावणे 'ह्या पोरांनी
मला वनवास आणिला आहे ।' ० वासवन-वासनाडी-की
(काव्य) सोयीचे आश्रयस्थान म्हणून पत्करलेला अरण्यवास.
० वासी-वि १ अरण्यात राहणारा -हा ३ २३५ २ वनवासा
पदा ० विहार-पु वनकीडा पडा 'राव घालिला वनविहाराय ।
विलेकीत वनधीत ।' ० विहारी-वि वनात आनंदाने राहणारा
विहार, कीडा करणारा ० शाई-ही-की वनवास 'कैकयीच्या
कलहाने सदपरी वनशाई ।' -राला ९ ० श्री लक्ष्मी-की
फल-पुष्पसमाराज वनाला आलेली क्षोभा, अरण्यक्षोभा -हा
३ १०० ० सरणी-की रानातील मासे 'चित्राच म्हणे दयिते
गमली वन सरणि बाय कोमठ ती ।' -मोवन १३ ४१ ० हरिद्रा-
की रानहळद वनाई-की वनचराई -केमरी २६ ७३०
यनानी-किवि वनोवनी, प्रत्येक वनात 'अतीती दुल्लखणी
झाले हिंदु लागले वनानी ।' -अकला ७६ [वन दि] वनाळी-
की झाडाची राग राई झाडी 'छाया तिथेच दुसरी सिमरी
वनाळी । जे सावळी युवतितुल्य दिसे निराळी ।' -र २३ [वन+
अली] घनेचर घनोक्-स-वि वनचर पहा 'अटविये माजी
वेला । चमिद रिक्ता सहसा ।' -चिनी वं दिशा । वनोके तिथे ।'
-हा १८ १५३१ गन्य-वि १ वनातील, वनात राहणारे, वाढ
णारे -हा ९८ १०६५ २ जगती रावण ३ वनवासी 'सरले
मासे सरहे गुण्य । होउनि वन्य व य पिक् ।' -मराठी ६ नैपु
(१८५५) पु १७४ ४ रानटी मनुष्य असल्याच मनुष्य, वृक्ष
प्राणी योग्येची पूजा करणारा (६) ऐनिमिस्टला प्रतिपादने

-हाको चम्यता-की रामगी अवस्था 'वन्यता आणि सुवाणा
याची अनुन न्हारी तशी फारकत झालेली नाही ।' -आपर २
२० [स]

वन-पु गोसाव्याचा एक पय व त्यातील व्यक्ति [स]

वन-पुन चिन्ह, सूण, वग पहा

वनई-की निरगुडी -वदलापूर ६९

वनघंटी-की एक वाद्य 'घडयाळ वनघंटी झडलागली ।'

-पाळणेतप्रह (शाहूमहाप्राजाचा पाळणा) ६

वनवणे-अकि वारण, जळणे 'तापानळें कनळले । भूत
जात वनवळें ।' -अ ३३

वनवन, वनवनवाणा-णी-किवि वणवण पहा (कि०
फिरणे, हिडणे, बहणे, भटवणे)

वनवलिआ-वि वणव्यात सापडलेला 'की मळयागिरीचा
माया । वनवलिआ चदनलता ।' -शिथु ७५१

वनवा-पु १ दावान वणवा पहा 'रयतेला लागला
वनवा जळती अनी ।' -ऐपो ४०८ २ (खा) प्रास, जिवाची
आटापीट

वनस, वस-न की भव नवऱ्याची बहीण (नेहमी
अनैवचनी प्रयोग (वनतें हे रूप स्त्रीलिंगात झुद्धा येतें) [स
अग्नि+शा, पतित्वसा-वसवा-वसता-वनस-वनस -भाभ
१८३३, वदितो+असा]

वनस्पति-की १ वृक्ष, वृक्ष, छद्म इ० २ औषधी शाक

'ही वाई ती वनस्पतिच असली पाहिले ।' -स्वप १५५

० शास्त्र-न वनस्पतीविषयी संपूर्ण ज्ञान करून दणारे शास्त्र
(६) बोंनी

वनस्फुरा-वि (मदानु) विस्ताररूप 'समोप वनस्फुरा ।
ते म्हणें भक्ति क्षेत्रिचा घुता ।' -अ ८७

वनाळ-वि जगावर वण असलेला 'वाळे माणस गोरे
होयेना । वनाळाव येतन चालेना ।' -दा १४ ६० २ [वण+
स आळय=आळें]

वनिता-की स्त्री, वधू, नारी -हा १ १८७ 'जोवरि
सोंवरि बैराग्याच्या गोष्टी । जव सुंदर वनिता लयी पळी नाही ।'
-गुण ३२३८ [स]

वनैर-पु मुसलाच्या जातोचा एक प्राणी कटिचोर पहा

वनिक-पु (सुदण) भेटपासमर पडा थोडा मोठा टाईप

[६]

वन्समोर-किवि (नाट्य) पुढां एकदा, आणखी नाट
कातील एखादे पद चांगले आवडल्यास ते पुढां म्हणण्यास सांग
ण्यासाठी हा इपरी छद्मप्रयोग योजतात 'हणें टाळ्या पिडुनि
अजणे गळती 'वन्समोर ।' -अर्वाचीन ३८८ [६ वन्समोर]

चन्हि—पु अमि—ज्ञा १ २५८ [स] ०२५—न आग,
तसता—ज्ञा १८.२२० ०५३—न लोक 'त्याभोवतीं कवळ
बन्हियत्रे।'—सारह ८ ५३—वामन विराट २ ११ चन्हियूम
न्याप—पु (जेथे धूर तथे अमि) सतत साहचर्य दाखविण्यासाठी
योजतात

चन्हार—उ (व) एक नीच जात, गद्दार
चपणी—की ओप वेण्यांचे हत्यार ओपणी पद्दा.
चपणी—णे—ओपणी, ओपणे पद्दा
चपन—न १ री परण, पेरणी २ (समा) हजामत,
मधु. डोकें इथेचें रेंम काढणें 'मस्तकचपन आणा पाणी. नाही
आह ना विहीर बगी.'—एरह १२ १४८ ३ (विदाप)
विधवा छीचें क्षौर करणें [स]

चपविणें—(प्र) ओपविणें पद्दा चपवि—ओपीव पद्दा
चपा—की १ हाडामासचा विटचिरीत रत २ हाडानील
मज्जा ३ काळजावरील कडीच्या कोंवळया पानासारखा असणारा
पापुश 'दमंडठिका गर्भि धरनिया निर्भर पडुका ववा.'—
राला ८७ ४ चरयी [स] चपिन—न (शाप) चरथीचा
मुख्य घटक, (इ) स्टिभरिन याच्या मेगवत्या करतात

चपारी—की (व) पाळी, आरुति
चपु—पुन दंड शरीर—ज्ञा १ ३ 'मिकडे वपु मिकडे मन
मुक्त न दोभेल अन्यया गातें।'—मामीप ४ ५ २ तब्या
'चडु आणि कडिग। हे हवसांचे दोन्ही गुण। जे वपूचेनि सर्व
कारण। सतोपवेदा।'—ज्ञा २ ११५ [म]

चप्ता—वि पेरणारा [म]
चफा—छो नकी इमानीपणा, निष्ठा. [अर] •कीश दार—
वि इमानी, निष्ठावत [अर] •दारी—की इमानीपणा 'हुम्दी
इमाने इतवारे बकादारीनें चालोन चाकरीची सरबरा ठेवाल तों
पावतों जहागीर-बे-खल घालेल'—समब १९

चफात—की मृत्यु 'वाटेंत लवलीन वफात पावले'—ख
७ ३५७३ [अर वफात]

चंय—की (तजा) वाचालता, वडवळ [ता २]
चंयण, चरणें, चंवलणें चवी—ओवेण ओवणें इ० पद्दा
चमक—न वाति वमन पद्दा 'दिवसदिवस चमक वाडे।'—
दावि ३० [स] चमणें अकि ओकणें—ज्ञा ६ २४१ 'तव
चळिमें दिवली लाय। येस अझुदातें वमित।'—एरह १० ५१
चमन—न वाती ओकारी 'कोण नाही दक्ष करिता ससार।
आम्ही हा विचार वमा केला।—तुगा १९६७ [स]

चय—न १ उमर, आयुर्मान आयुष्य जन्मापासूनचा काल
२ तरुणपणा, जवानी ३ उतार वय; उदावस्था 'आमचें वय
हाल' [स वयम्] चयात येणें—१ ताण्याच्या भरान येणें,

तरुणपणा प्राप्त होणें २ विवाहयोग्य होणें, समजू लागणें 'ती
वयात आल्यावर तिच्या बापायनें तिचें लग्न वदन दिलें'—मागडी
३ रेंडु (१८७३) पृ २० ३ (कायदा) सज्ञान होणें, व्यवसाया
लायक होणें चयसा—की १ वय, आयुष्य 'साधकविण वची
वयसा। तो येक मूर्ख।'—दा २ १५४ २ तरुण्य 'एर्री
वयसेचें आड वाडलें। मग मन्मवाचिये कासे लागले।'—ज्ञा
७ ८५ चयस्क, चयस्कर, चयस्थ—वि १ प्रौढ, घरेच वय
सलग्नेला, पोळ २ तरुणपणा प्राप्त झालेला, वयात आलेला,
'माया मुण्या वयस्क हाऊन अविराहित आह' ३ वयान मोठा,
वडील (सापडोनें) ४ (उयस्क)—वयाचा, वय असल्या
समासात उपयोग उदा० समयस्क चयस्थ—३ (सारक्या
वयाचा) मित्र, सप्ता (स्त्रींमि रूप उयस्था) 'च्युर तिज-
समाना सर्तीच्या वयस्था।'—सारह २ ७१ वयातीत—वि
वृद्ध, म्हातारा चयो—वि वय अपरंजला, वयाचा समासात उप
योग उदा० अपरययी चयेसा—वयसा पद्दा चयोगत—वृद्ध—
वि फार वृद्ध, जळखड चयोधर्मानें—मि वि वयमानातें, वय
सायानें, वयाप्रमाणें चयावस्था—की आयुष्यातील अवस्था.
या तीन आहत यादर, तण्ण्य, वृद्धव

चय—की (व) आनी (वापाची आई)
चय—की वर, वपण—लोक २ १४ वै पद्दा •वाडा—
पु (को) घर, शेत इ०च्या भोवतीं अक्षमारे वपण
चयफळ—वि वायफळ पद्दा
चयचणें चयरण—णें, चयरा, चयला, चयलाडी—
वेचणें, वैरण इ० पद्दा

चयला—वि वेगळा वायला पद्दा
चया—की अर ओव्या, गाणी, 'हुडळी वया गाती।'—
मसाप १० [ओपी]

चयाळा—ळें—पुन पाण्यातला एक विनविपारी साप [वाळा]

चर—की प्रवृत्तीचळी वार वार पद्दा

चर—उ आरीवाद, शुभदायक वचन ज्युधि, देव, ब्राह्मण
इ० नी दिलेला प्रवाद देणगी चर वमनचपनीनें दीधला की
तयाला।—र १४ [स] •दान—१ वर, आरीवाद देणें, देणगी,
कूपनें वलेले दान २ एखाद्याच्या हातून हटवून घडणारी गोष्ट,
मदेमीची, कळ गोष्ट 'ओरीचें त्यास वरदानच आह •दानी—
वि वर लागलेला, मागवण (वरा, फल व्यक्ति) •दी—वि,
वर प्राप्त झालेला (पुष्ट, कुल, वरा इ०) •प्रद—नि अभीष्ट
देण सा वरद चरद—उ गणपति वरता—वि १ वरदाता, प्राप्ति
लेले वणारा 'मग सडज सत्काराडु। तो पयसर वाडु।'—ज्ञा
१ १३ २ प्रायादिक कल्याणकारक 'हा हरिविजय वरदप्रव।'—
द २० २९९ ३ वपाड दयाळ •चतुर्थी—चौथ—की

जिजाबाईला मानवले नाही. '—भक्तमयूर केका ५ ० तोंड करणे—
 निरंज वनणें, लाज न वाटणें ० पडणें—(वस्तु, गोष्टी) तत्परतेनें
 करू लागणें 'अरीकडे तो पादबन्धनवर पडला आहे ० पाहणें—
 लक्षा, शंका, भीति न वाटणें, धीउपणा असणें, उज्यागरीनें वपणें
 'पापाला वर पाहण्याचा धोर होत नाही'—गुण्यप्रभाव १३७
 सामान्य—० उपचार—उ अ १ वरवर सम्यपणा, शिष्टपणा
 दासविणें, खोटी नम्रता, शिष्टाचार २ रोगनिवारणासाठीं माहेरून
 शरिरास केलेले उपचार ० फडो—वर्चस्व, वरचढपणा 'राज्यात
 मुघोजीची वरकडी झाली की आपला तो सूड उगवील अशी
 कारभान्यास भीति पडली'—विनि ८६ ११० ० करणी—वि
 बाळ, औपचारिक, कृत्रिम, दिखाऊ, वरकडी, पाऊळ (भापण,
 कृत्र, इ०) ० कर्मी—वि १ वरकरणी पदा 'याचें असले
 वरकर्मी घोलणें तुम्ही जमेल धन नसा हो।' २ बाहेरचा, आत
 घ्याचा प्रवेश नाही असा (रोग, औषध) ३ मूळचा झरा
 मतलेले (जल इ०) ४ मूळ नसलेला, उगरी, स्थिरपणा,
 कायमपणा नसलेला ५ पोळक, दिखाऊ, खोटे ० र्मी
 आदर—उ पोळक, कृत्रिम आदर, भाव, आदरसत्काराचा खोटा
 देखावा ० काती—कातीचा—वि १ दिखाऊ, सुंदर, सुरेख
 दिवणारा ३ वरकरणी पदा 'नाहीं शब्द र घोल्लास वर
 कातिचा।'—प्रला १५६ ० काम—न प्रत्यक्ष दयावाचें काम
 न करता त्याला साधनीमूत असणाऱ्या गोष्टी करणें उदा०
 हवयपाकाला लागणारे साहित्य पुरविणें, घुणेंपाणी इ० ० कोट—
 उ धडी, पाऊस इ० साटी कोटावर गाजवण्याचा लाव कोट (६)
 ओढुरकोट 'उलट वरकोट आणि हातमोजे हा नेहमीचाच
 पोपाक होऊन बसला आहे'—सास २२३ ० चर्च—उ
 १ अधिक, योजनेव्यापिका जास्त खर्च २ इतर विस्कोळ सचें
 ० चाल—किवि खालवर, उचसखल, विदमरीतीनें ० घडी—औ
 १ घड्याची घडी करताना दसैनी घाल्ला भाग यावा म्हणून अगळ
 धारीक विणून काढलेला पडा, वरची घागली बाजू २ (शिंपी
 काम) बाहेरच्या बाजूला असलेली दुमड 'वरघडीच्या तळाची
 द्रावपर करावयाची असल्यास पच दच कापड अधिक घ्यावें'
 —काटकटन ८ ० घडीचा—वि १ वायू, वरचा २ वरघडी
 असलेले (वस्त्र) ३ (ल) दिखाऊ भपकेदार ४ कृत्रिम,
 खोटे ० घाट—उ १ बाहेरचा आकार, घडण, दाढा स्वरूप २
 घाटावरचा प्रदेश, सयात्रीच्या पूर्वेकडील मुख्य ० घाटी—वि
 वरपाटासवयी (माणूस, पदार्थ इ०) ० घाटीण—औ घाटा
 वरची छी ० घाला—उ जोराचा हला पाला पडरिपुस्तता
 वरपाया।'—दावि ३७९ ० चढ—वि सरळ, थेट, जास्त,
 वरच्या दजाचा ० चढपणा—उ ससपणा, थेटपणा ० चप्पा—
 दमा—उ १ वरचढपणा, वर्चस्व (कि० करणें, होणें) 'काके

शिवन धर्माचा दुसऱ्या धर्मावर नेहमी वरचढ्या असे'—मराठी
 ६ ३०६ २ देखरेख करणारा, तपासनीस, वरचा अधिकारी
 ३ बर्चस्व गाजविणारा, अधिकार चालविणारा ० जोर—वि थेट
 'धीरजोर वरजोर जोर हा।'—दावि ३१० ० डंगला—उ
 (बडोदें) वरकोट पडा—खानो ३ ० डोळ्या—ळा—वि १ उलट्या
 बाहुल्या असणारा, अदृष्टदि, नेत्ररोगी 'परपुण्यांत नयनी पाहे।
 उपजता वरडोळी होये।'—गुच ३१ ८ २ आढयतायोर, रागीट
 ३ टक लागून वर पाहणारा, वर दृष्टि असणारा (निंदाची उपयोग)
 ० तगड—न, दागिन्यावरचा तगडाचा असा ० दळ—न भाजी
 चोवर चार येण्यासाठीं शिजविलेली डाळ [वर+दाळ] ० दळ—
 न १ घावर कौलें, गत इ० घालण्यापूर्वी घाम, पाजरण इ०
 पमततात तें २ वरचें करच, साठ 'येक वरदळ बरे असतें। कठिण
 अत्युगमि दिसतें।'—ज्ञानप्रदीप ८३४ ३ वरचा भाग 'अग
 साजिरे नाकहीन। वरदळ चांग चरण क्षीण—एभा ११ १२८५,
 ४ मुलाभा 'हावभावाचेनि वरदळें।'—भाए ३४५—वि १
 वरवरचा, बाहेरचा 'दाजनिया वरदळ येथे। मना अर्गी आशा-
 पावा।'—निगा २८० 'वरदळमकीं वरोनिया नमन।'—नव
 १८ १६३ २ दाभिक 'मुक्ता म्हणे आम्हा हुमनेचेवि फद। वरदळ
 छद कळों येती।'—तुगा ५०७ ३ हलकें, नीस, किरकोळ,
 [वर+दळ] ० दळ—औन १ उपयोगात, वहिवाटीत असलेले
 जिनस 'चोर आले आणि वरदळ नेली' २ नफा, वर मिळणारा
 फायदा 'लाख रुपये मूळ पुजी जें वरदळ मिळेल तें सार्तों'
 ० दळखर्च—उ जास्त खर्च ० दळ जिद्दगी—झीलत—औ.
 सामान, जमम माल घरदळ्या—ळें—किवि. वस्तु, बाहेरून 'सेवन
 हें शिरसा परी। अतरीं ही वरदळा।'—तुगा ३२३३ 'तेवि
 मनुष्य वेशाचें रूपडें। वरदळें दिसे चोखडें।'—ज्ञाप ७५०.
 घरदळ सामान—१ जमम माल २ किरकोळ माल, सामान
 ० दक्षिणा—औ चोरी इ० कांणें केलेला पैसा, पदार्थ परत मिळ
 विण्यासाठीं व्यर्थ खर्चलेला पैसा ० दूध—न अगावरील दुधाखेरीज
 इतर दूध (एहान मुगास दिलें) वरचें दूध पडा ० नट—किवि
 वस्तु, वरकडी 'छंदे अतरची खाल गोठी घातट केवळ सात्विक
 दिससी।'—दोला ८९ ० पंग—क—वि वरवरचा, बाह्यात्कारी
 (देखावा) 'अथवा वरपंग सारा। पोटीं विपयाचा थारा।'—तुगा
 २८३२ ० पंगचा—पंगीचा—वि किवि वरवरणी, वरकडी पडा
 'कीं वरपंगी जेवि जारीण। दावीं प्रतारसेवा करून।' ० पंगी-
 पंगी—पांगी—किवि वरवर बाह्यात्कारी, बाह्यत 'सामाजिक व
 धार्मिक रीति दमगी शाळेंतला मनुष्य वरपांगी पाळीत असतो'
 —टि ४ ३७८ [वर+पंग] ० पंगतीचा—वरपंगी पडा वर
 कडी 'हा रुनह माहीं वरपंगीचा।'—सारह १ ३६ ० पिका-
 पीक—वि ज्ञाश्वर पिळ्णेल (फगदि पदार्थ) दाब्या उट्ट

कोनपिका. 'घरपिका फणस असला तर मला दे. कोनपिका नको.' [घर + पिकणे] ० घुजारस-क्रि. वरवर; बालतः [घर + हिं. घुसारत] ० घट्टा-पु. नाणें मोडतांना पडणारा घटा. बाहेरवटा पडा. ० घंघाई-स्त्री. याका मपक्यावरून झालेली पमरपूक. [घर + घंघणे] ० घंघाईचा-वि. वरकमी पडा. ० घर-घरटा-घरती-क्रि. वि. १ आत प्रवेश न होता-करता, बाहेरूनच (गोदणें, चोळणें इ०). २ थोडे फार, खोल नव्हे, अंतर्धानी नव्हे अशा रीतीने. ३ वरकती-वरपांगी; कृत्रिम; खोटे. 'तो मला वरवर प्रेम दाखवितो.' म्ह० वरवर माया करती आणि तोंड झाडून खाती. ० घर फरणे-केल्यासारखे दाखविणें; कण्याचें ढोंग करणें. वरवर चोळणें-रडणें-हासणें-रागें भरणें-कृपा करणें इ० प्रयोग होतात. ० घर उपचार-पुनव. बाळ, दिव्हाळ आदरस्तकार; नुसता, पोकळ शिष्टाचार. ० घरळा-पु. घबरेल; बलाधिक्य. 'देखोनि बैरिचांचा वारळा.' कापिल्ली भीमकवाळा. ०-एकल ८५१. ० घेघ-पु. बाळ वेप; घुराळा; ढोंग. ० शेर-सर-सांड-स्त्री. भारपूरणा; महासुरी; तुडुंब होऊन साडणें.-वि. भरपूर; तुडुंब. ० सार-सार-घरसार-क्रि. (घ) संसारापथोर्ती सामान्यद्वय, नीचरस्त. ० सास-पु. श्याव; ऊर्ध्व (कोलागणें). [घर+श्याव] घरचा-वि. बाळ, घरच्या भागाचा. ० खें दूध-न. लहान मुलाला आईच्या दुधापेवजी-शिवाय गाईम्हणीचें जें दूध घालतात तें.-दि १ २९७. घरता-ती-तें-शम क्रि. सर्व अर्धी वर पडा. १ वर. 'त्यानें जे समयी वरतें वसावें ते समयी त्याची बुद्धि मोठी उदार व्हावी.'-विद्यासनयतीशी १. ३ आणखी. ३ अधिक. 'त्याह्नि कोटि-योजना करता.'-भारा कित्तिचा ११.७९. ४ हून; पक्षां. 'तरी स्त्री आणि स्त्रैणावता. तु संग सर्वथा असता.'-एसा २९.१०२. ५ भेट, उच्चतर ६ (विनान्याच्या वाजून) उत्तरेकडचा. ७ विनान्यापासून आत. घरला-वरचा पडा. घरावरी-क्रि. १ बघेवर; वारवार.-हुपा. -घर २ क्षपाट्यानें, निमिषात घरि-री-शम क्रि. वर पडा. १ वर, उंच 'तुं काडखयाची आढासि ऐसें। पाहिले मिया।' -हा ११.२७५. २ आणखी. 'ऐसा आतयेधु अपहस्त। वरिभरतोनी प्रस्तु।' -अ ३. ३ वरवर; बालतः 'सत्य (नयेज) कर्म रूपें दिसतो उगाचि वरि वरला.'-मोगीष्म ११.७२. ४ पथत. 'दिसें आसियेच्या' महासुरी। रिघताडि कीटि-वरी। १-हा ७.१३. 'देव जवळ अंठरी। मेठी नाडी जेमवरी' -हुपा. २ (तुष्टियेचा प्रत्यय) जें; सुळें 'हो निर्मलक का म्हणिजे। घोरवरी।' -हा ७.१३. घरिघरी-क्रि. वरवर पडा. 'अवसे देखिले अपभेत। घरीघरी। आचार दावित। बैसी झालि मेसावी।' -घरीघ-वि. भेट, जल्ल. 'प्रेमळ देखलाचि दिट्टी। मीं तें आपुलिये संवधावी। नगदा वरीव हे मुखकोटी। नये तरी उजळी; घेरव होय।' -एसा १४.१५८. -घरिया-पु. १

वरचढपणा; भेटपणा. 'जियें आपुलियां वरयां। नंदनवनातें मागती वरियां।' -शिशु २४९. २ शोभा; उत्कृष्टपणा. घरिष्ट-पु-वि. निचा, वय इ०काची भेट; सर्वांत मोठा; भेट. -हा १.३०. 'ईश्वर तो कति वरिष्ट। येत भुतभौतिक अति कर्निट।' -भारावाल ११. १६५. ३ अत्यंत मोठें, जड. [सं. वरिष्ट] घरीयान-वि. भेट (मनुष्य, प्रप्र इ०) अत्युत्तम, अत्युत्कृष्ट. -पु. (ज्यो.) १८ वा योग. घरील-वि. घरच्या भागासंबंधी; वरचा. घरता-तें-शम, क्रि. वर, वाता-तें पडा. 'पाळा माडिला घरीतावळा।' -नव ११.१२०. घरून-शम. १ घरच्या भागापासून. २ साहाय्यानें; साधनानें; कारणानें. 'तुला म्यां शब्दांनून ओळखले.' ३ परिणामतः; प्रसंगानें; सुळें. 'तुं समिधल्यावरून मी गेलों.' ४ पुढव; समोरून, जवळून. 'तो मासे गावावरून गेला.' ५ भू-भागाव घरून. ६ नंतर; मागाहून. (कालसापेक्ष प्रयोग). 'ह्मन केन्वावरून भोजनास बसलों.' ७ वर; उपरि. 'शाईवरून पांखें बसलों.' 'घोड्यावरून सगळीं माणसं बसलीं' (पण अनेक वचनांत प्रयोग). ८ प्रमाणें. 'आपणावरून दुसऱ्याला। राखीत जालें।' -दा १२.१०.२८. 'आपणावरून जग ओळखावे' ९ वरील वाजून, बाळपेक्षां. 'अंतर्वतन बाळवतन वंजुकीवरून प्रावरण।' -ह ३४.१६३. घरीता-ती-वि वर, वरता पडा. -हा ४ २०९. 'घरीती एमौनी आनंदमरे।' -दाव १८८. 'छुडमार पणें सुपति भुंग। घरोनि शेरी वरीतें।' -मुनादि १८ १४. घरीती-वरून पडा. 'घरीति वापूरकेवीं। अमरांची लांक कळिली।' -शिशु १०५.

घरई-स्त्री. १ एक प्रकारचे धान्याचे गवत २ एक धान्य. वरी पडा. [देवा. वरई]

घरई-स्त्री. एक सुवर्ण नाणें, वराई पडा.

घरकट-पु-वि. इतर, बांधीचे; राहिले. 'तरी तपक्वेशा वरकटनी। तु ख देणार नाहीं वा। -न ११.२९. [१ माहत-पराकट-वराकट-वरकट. -भाभ १८३५]

घरफल, घरकोल-पुकीन. सोन्याच्या कसोट्याचा दगड (हा पितळी कसोट्यात बसविता असतो), कसवटी; कसोटो. 'परी परिवाचा वरकटीं। नाडी बोलाफिचाची घोली।' -हा १७. ४०७. 'सोनारी वरकोल घालता।' -रावि १९.११७. [का. ओरिक्ट, ति. ओरिफ]

घरकस-वि. १ तांदूळ, गहू, बाजरी, जोंघडा इ० मुख्य धान्ये व पुर, हरतप, बाटागा, मूग, मठरी कडधान्ये सोडून इतर हलकें, गौण (धान्य). जाचणी, वरी, हरिक घेरे २ अशा हलक्या धान्याला योग्य (जमन); नाभीक, माथ्यानाची. ३ (विशेषत आतपेठाभोवतालची, कपडाभोव (जमन). घरकसल-स्त्री. वरबेध धान्ये, कडधान्ये यांना सामान्य संज्ञा घरकशी-वि. वरकड धान्याच्या पिढ्यापुढे योग्य अशी (जमन). [घरकस-स्त्री]

चरकारी—की (युद्ध) दुरही, सुप यास गोठ पालण्या
साठी वापतात ती जाळ कांरीट

चरख-न—पुन (कों कुण) आढनास [स वर्षे]

चरप—पु १ पान (पुस्तकाचे) २ पान, पातळ पत्रा, वर्त
(गोने किंवा इतर घातूचा) 'पदिल चादिचे सारखे वरख।'—
—प्रला १९९ ३ कपडा, अर्धा तुकडा (कागदाचा) 'लिहिले
असती वरखावरी।'—दावि ४ अर्धा बद, चौवेंदी पडी पातलेल्या
देवी कागदाचा एकअष्टमांश भाग [अर. वरक] चरखी वि १
वरख लावलेले, सोन्याने मडविलेले (पान) २ मुळाम्याची, खोटी
'ब्रह्म सवाहा—यंतर मरेले परि भक्ति नसो वरखी।'—वैप ७३
चरखडणे, चरखाडणे चरखडा, चरखाडा—ओर
सडणे, ओरखडा इ० पहा.

चरखणे—अकि. वर्षे पहा 'सुरेच्याच्या बारी बरि सुमन
वर्षे बरखिला।'—निमा १, वयकटा स्तोत्र ३० [स वृष-
वर्षे, हि वरसना]

चरखता—त्या—पु चरख्या—ता पहा भात कापून काढल्या
वर त्याचे भार बांधण्यास, पेंढ्यास रीळ घालून वावभर लाव
करतात तो दोर —कृपि २३८

चरखल—पु चरखल पहा

चरखशी, चरखशील, चरखस, चरखसल—चरकस
इ० पहा

चरखु—की वृष्टि. 'पाणिमावरी वरखु।' होता कं असे
विशेबु।'—अमृ ६९० [स वृष-वर्षे]

चरंग—पु एक झाड

चरगण—की वाणी, (प्र) वर्गणी 'जयाचिया अक्षौ-
दिणी। तेणे तिया आरणी। वरगण कवणकवणी। मदारथीया।'—
—हा १ २३ चरगणी, चरगत—वर्गणी, वर्गत पहा

चरगणे—कि (वे) काकड होणे

चरगल—ळ—पु भाताची एक जात (कु) घरगळ याच्या
तीन पोट जाती—साधा चरगल, दुधा चरगल व चोप्या चरगल
चरग(घ)ळ—की उतार, उतरण, घसरण [चरन+घळणे,
घळणे] चरग(घ)ळणे, चरग(घ)ळणे—अकि १ खाली घस
रणे, ओघळणे २ कोसळणे, गडगडणे, डासळणे. ३ घोघी खाली
पडणे (पाण्याचा रोट, नदी) ४ पुष्कळसे खाली, बाहेर पडणे,
भस्मिती बाहेर येणे, वाहणे 'कणसातून दाणा—पोत्यातून साखर,
सरातून मोती—नाकातून नय—खिशातून रुपये चरगळतो—ती—ते-
सात.'

चरघट—टी—की १ गरमघट, उत्कर्ष 'घटा करघटील
आणणे'—केसरी २९९ ३० २ पुनरुज्जीवन [चर+घटणे]

चरघणे—कि (व) कापूस वळणे

चरचस, चरचस, चरचसरता, चरचस्वी—चर्यस,
चर्यसर व त्याचे सामासिक शब्द पहा.

चरचा—नि जागी, ऐवजी, डाटचा, चारचा पहा.

चरचा—ता—वि. पश्चिमेकडचा, पाथात्य वरती पहा

चरचेवर, चरच्यावर—किवि १ (खाली न येता, पडता)
वर, अघातरी. २ जंग होतें, असावे तसा स्थितीत, अलगत, हातचे
हार्ती ३ वारवार, पुन्हा पुन्हा ४ इन्दिशी, चलामीने [वर दि.]

चरचिल्ले, चरचील्ले—नि १ इतर, अन्य, बाकीचे, वरलेले,
अघातर 'ज-भासणे थम चरचिल्ली गेले।'—हा ९४०४ २
चरील, वर सामिलेले 'आता येणेसि कवण भिडे। हें पाठवसैन्य
कीर थोडें। वरचिले निपाडें। दिसत असे।'—हा १११९. ३
आणखी ४ किर्लोळ, सामान्य 'ससप्तक ते राक्षस अर्जुन तो
रुपती न चरचील।'—मोर्कण २ १२ चरकड पहा [वर]

चरजणे—चकि वर्जणे पहा १ टाकणे, त्याग करणे
'आपल्याला तुम्ही रूपासी समजा। कासया वरजा आरसिया।'—
—तुषा ३३३३ २ प्रतिबंध करणे 'नमन कहनिया निघता न
सके माता सुतास वरजाया।'—मोहा १ १२ २६

चरजाळी—की भोंवरा खेळण्याची एक पद्धत

चरजी चांकडा—वि (चरजी आणि वाकडा असे ठग्याचे
दोन विरूप गोपगदी होते त्यावरून) अत्यंत बेडौल, विदूष,
कुरुप वडजा वाकडा, वडजा पहा.

चरड, चरडघाण, चरड, चरडणे, चरडा, चरडा-
चरड—ओरड, ओरडघाण इ० पहा

चरंड—पु (राजा) पेटका, गळ, (प्र) वरवट

चरडा—की १ हक्षी २ गाभील माशी [स]

चरंगा, चरंटापाटा—पु वरवटा, वरवंटापाटा पहा

चरडा—टी—पु (व कों) परीट, घोषी [स चरटा=
हंसी?] चरडीण—की घोषीण 'गाढवीकरिता रहतां चर-
डिणी।'—दावि १८५

चरटी—की हंसी, चरटा 'निमळ चरटी गे। तयाचे दारीं
मो घाली चरटी गे।'—मज्ज ३९८. [स चरटा]

चरंड—की १ डोऱ्यावर धण्याकरिता बांधलेला गवताचा
भारा. २ घाण्याची रास ३ कापणी केलेल्या हाटाचा भार.
व्यवह—न कापून आणलेल्या ताग्याचा भार असा भारा दर-
साल कुळाकडून मिळण्याचा खोतास हक्क असतो [स चरड]

चरंड—डा—डी चरंडा—कीपु १ कडयाची, कडेची
भित (रस्ता, व्हराडा यांची) २ दोन चोतामधील वाघ, हद्दीची
भित, पाळा ३ ज्याच्या भेदा पाडतात ती मळलेली माती
(तिच्या लावट ढिगाच्या आकारावरून) ४ भितीची मुंदरी;
वरवट ५ छप्पराचे आडें, पाटेय [स चरड] चरंडा—पु (कु.
कों.) दगडाची अव्यवस्थित रास.

घरंडा—पु. सज्जा; छप्पर असलेली गेलरी. [सं. घरं; गो. वरां; पोतु. घंदा; इ. घंदाडा]

घरंडा—पु. (गो.) उच्च कार्यासाठी वेढ देवणाऱ्या घोरपुरुषाच्या मृत्युस्थानां असलेले दगडांच्या दिगाचे इमारक. —राव्यादी १६०.

घरदे (डे) ल—न. ताळणाचे शिक्क राखिलेले देल. याचा वास फार उग्र असतो. ओरदेल पहा.

घरदाण—खी. दुर्गंध; पुर्नद. ओरदाण पहा. ' ह्याली गिछेची साणी । भोंवतीं उठली घरदाणी । ' —दा ३.३.२३.

घरदोक-ढोंक—पु. भातखाचरीतील एक मोठा परी.

घरणे—पु. क्षत; म्रण पहा.

घरण—खी. (घों.) गवताचा आरा. वरंड पहा.

घरण—न. १ हाळीचे कासवग. याचे-दोन प्रकार: आंवट व गोड. २ शिजविलेली हाळ पातळ करून भातावर बाढतात ते. धराण पहा. [सं. वर+अण] इहं वरण दाटणी आगि बायको आटणी. ० भात-पु १ नुसते वरण आगि भात; साधे जेवण. २ (ल.) नवऱ्यापेशां बायको वय, वंशी, बाचा इ० स मोटी असलेले तो जोडवे. ' आतां अंमळ मुलगा आडे बसक्या बांध्याचा आणि पोरीची जात पडली उफाड्याची म्हणून वरणभात वढावयाची भीति ! ' —गडकरी (वेड्याचा बाजार).

घरण—न. १ रुम; विवाह. ' पड महिषीचे वरण । भोमा-धुराचे निर्दयण । ' —एमा ३.१.३८३. २ नेमणूक; निवड; पसंती. [सं. व+रण] घरणी—खी. १ वधूव्रत, अयुज्जी. ' ती पिंढी घरणी नेसली होती. ' —हामू ८१. २ पाळीने अनेक मादणानी करावयाचे अयुगम, देवाची आराधना. (कि० देणे; घेणे). ३ अवा अयुगमनाची पाळी, वेळ (दर एकाची). ४ (देव) वरातीच्या वेळी लागणारे-पांच बारळ, साडी व खग-इ० सामान. ५ (देव) वेळकळाच्या वेळचा सामान (नाळ, खारका, खजूर, बदाम इ०) —बदलापूर २३६, २४० ० लाचणे—१ सोयलाचणे; पाळी देणे. २ प्राप्तीचे साधन मिळवून देणे. घरणीय—वि. वरानयाचा; निवडावयाचा; वरण्यास लायक, योग्य. घरणे—अकि. १ लग्न लावणे, विवाह करणे. ' बाळपर्णीच झवेरता । वरी वयाले । ' —हा ६.५५३. २ नेमणे; अचिहृत करणे. ३ पसंत करणे; स्वीकारणे. —हा ६.३१०. ' कीं टाकावे सत्वर वपु निजण घने सत्पया वरनी । ' —मोभीम ११.१०९. ४ धारण करणे; घेणे. —माझा १७.५८. ५ अंगिकारणे; घेणे, स्वीकार करणे. ' पाडवमने पलायन वरिले असतां रणी अनीकाही । ' —मोक्ष १.२३.

घरणा—पु. पावडा; वडचेवाल. [वरण !]

घरणे—वैरणे पहा.

घरणे—न. (व.) वैरण पहा.

घरतनी—खी. (ये.) रतीव. [सं. वृत्त, वर्तन]

घरतघळा, घरताघळा, घरताळा—पु. १ एका शिक्क्याचे नावे ठेऊन दुसऱ्या शिक्क्याचे घेतांना पडणारा वटाव, वरवडा; घर्तावळा. २ विवक्षित प्रमाणाने मोजल्याचा देणारा वाढावा. ३ व्यवहार केल्यानंतर हानी राहणारा नफा बिंबा भरावा लागणारा तोटा; शिक्क; बाकी. ४ घुरे माप दिल्यावर वर आणखी घोडा जिमू घालतात तो. [वर, घर्तामल]

घरताणा—पु. (सोनारी) सोनाराचे एक इत्यार; काढणता पहा. याने दागिन्याला गोल आकार देतात. [सं. वर्तन]

घरतावा—पु. हल; घडार्. —धार.

घरती, घरतीकडे—किवि. पश्चिमेत. वरचा-ता पहा. देशावरचा माथूस कोंकण्या बाजुम वरती म्हणतो. याच्या उलट धावतो—वडे.

घरजा—खी. दोरी; कातड्याची वादी, पहा. [सं.]

घरदळ—खी. १ (रस्ता, जमीन, वस्त्र-पात्र इ० वर) नास-धुलीची क्रिया; धुडमूस, तुडघातुडव, जोराने, निष्काळजीपणे क्षाप; रावता. २ घास देणे; छळणे. ' पोरानीं घरदळ लांबली. ' ३ वप-सर्ग; अक्षय्य; प्राप्त. ' आमची काही घरदळ लागावयाची नाहीं. ' [सं. वर+दळ] घरदळणे—अकि. तोंड सोडणे; बाचाबाची करणे, भांडणे, ठंडणे. —सकि. तुडविणे; नास करणे. घरदळीत—घर येणे—हमरीतुमरीवर घेणे; पार कडाक्याने भांडणे.

घरदाय—खी. वरदळ पहा.

घरदावरद—खी. वरावडे, वरदाने पहा.

घरद्री—खी. बर्दा पहा. ' शाह राजाशीं वरद्री बळजी । ' —पाळणेसंग ६.

घरदोळणे—अकि (महातु.) रगडणे; वरदळणे पहा. ' बाणारे वरदोळी मुष्टिक । ' —घरदो ८०.

घरघणी—पुन (राजा.) शिन्नाच्या पदार्थावर देवलेले दांडण [सं. वरघनी=विशिष्ट आटे]

घरंधार—किवि. (वनां) सुतांधार; एकसारखा. (पड-णारा पाऊस) [वरंधार]

घरघाविणे—अकि. छप करणे; छुलविणे; आजारणे गोंज-रणे. [सं. वृष-वर्ष]

घरन—खी. (प्र) नेण. (व.) न्हाणसर भोल्या ज्वारीच्या ताटाचा (जवावरास दिलेला) चारा.

घरप—ओरप पहा. घरपणे—अकि. १ ओरपणे पहा. २ म्हशीच्या निरणांत हात घालून तिला फळवडास उडुक करणे.

३ (सारण, साडेल्या द्वय पदार्थ इ०) हाताने निपटणे. ४ भुग-कणे. ' मुखापासीं नेतो गजवर पितो ते वरपितो । ' —(गजमोक्ष).

घरपड बकरा—पु (माण.) खच्ची केलेला बकरा. [वर-पणे=वधता !]

घरपट्टी—खी (विणकाम) मागावरील कापड हुंडाळा बमाच्या लांगडास घालवयाची रीत या दोन अस्तात फिरवणी पहा

घरपड-डा, घरिपडा—वि १ प्रास -झा ६ १६८, 'पावडा घरपड न व्हवि ।' -मुवन १२ ४७ २ इराधीन, घरा -हा २ ३४९ 'घापडा होसि तु काळा ।' -देप ७१ ३ आसक, तावे दार घरा 'जैसा योगी होय कात्मज्ञाना । घरपडा पै ।' -कया ४ ६ ११२ ४ व्यास, मा 'दुखा घरपडा होता जाला ।' -दा ३ १ ४८ ५ विव्हा, दु खी 'तै घरपडा होय अरण्याको ।' -मुसमा ८ १६३ -कयासा ३२ ११८ ६ पात्र, योग्य 'म्हणोनि स्वयं हा साहसील । तरी पापा, घरपडा होसील ।' -झा २ २०१. **घरिपडणे**—अकि १ प्रास होणे 'तेथ शब्दाकुर वरिपडी । भोनावाडी वेव्हडी ।' -झा १५ १०० ३ गुतणे, घरपडा होणे 'वरिपडले भवपाशे ।' -दावि ८४ ३ गोंप छणे, काही कळेनासे होणे ४ बुडणे, मग हाणे 'सेवटी होए तापा वरिपडे । दु सामिमाणि ।' -नृ ५४ **घरिपडी**—खी १ मिठी -एभा ६ ५७ २ उडी, झडप, लुण्ठ होणे 'रेती डोळ्या बावरी । म्हणोनि कामिनी वरिपडी ।' -एभा १ २९४ ३ गर्दी 'ब्रह्मादिकाच्या वरिपडी । बखलुनि कवणाचे ताट काडी ।' -भाए १३२ ४ (महातु) पूर्वपद, आश्रयस्थान 'तया सति धानाची बेडी । अया नव्हेचि वरपडी ।' -भाए ५० [१ वर+पडणे]

घरपत्र—न (जमीनी) सरकारी हुकूम, वाट 'मी तो महाराजाचा देशी जफतीदार । घाबिलति वरपत्रासह ।' -दावि ३७७ [वर+पत्र+न]

घरपा—पु दरोडा, छुनीचा हून टकु तितक वरपेकरी । **घरपा घालिनी** ।' -दा ३ ७ ४९ **घरपेकरी**—पु लुण्ठ, दरोडेखोर मारकरी वरपेकरी । दरवडकरी खाणारी ।' -दा २ ३ ३१

घरवडणे, वरवडा, घरवाडणे वरवाडा—ओर बडण, ओरवडा इ० पहा

घरवा घरभा वरभा—पु १ बाघ (वाफा, पात्र, घरण इ० ला घालतात तो) (कि० घालणे) 'तो पाचेच्या नापयाचे वरव नवेच बाधले होत त त्यानेच तुझून टाकिले ।' -वाळ २ ३७ २ पाण्याचा पाट 'वरवा खोल आह त्यात पाणी अजकले ।' ३ टेंगळ ४ वरी पहा

घरम—खी (व) १ शेत पेरयानंतर घातात उठणाऱ्या मातीच्या उच रंगा २ पाणी जाण्यासाठी बागादतीत केलेल्या मातीच्या वरवट्या

घरमणे—अकि १ नाजूक भागाला धका (लागणे (ल) जत करणाला झोंबलेला असणे, खोचला जाण, मर्मभेद पावणे २ वर्म काढल्यामुळे ओघाळणे, शरमणे 'वृष्टेच्या वेव रमे स्मरता विस्मयमा मना वे वरमे ।' -मोह्य २९ ६१ ३ खिच होणे 'सर्त बळासह वीशवरा प्रभुच्या कतुजादि रणी वरमाया ।' -मो रामायणे १ २८७ [स मर्म] म्हू० नाक खाजविले नकट वरमते. **घरमणे**—अकि दवले जाणे, वसण (गड, हुमटुप, घडघड इ०) [विराम]

घरयिता-यतु—वि वरणारा (नवरा), भर्ता 'इया लागीं इथे घरयितु हा ।' -झा १३ १०२४. [स वरयितृ-ता]

घरयी—खी वरी, वरई पहा **घरला**(ले) कडे-कडून—किवि पथिमेकडे, वरती-कडे. 'वरिलेकडून मदानिल । लोडोनि आणी दिव्य परिमळ ।' -मुआदि २३ ३

घरलाशी—न अथ (साकेतिरु) छीस्न (ए व) वर लासें [वरील]

घरली—खी (गो) तादूळ घुण्याची (वावूची) रोवळी **घरले**—न (क) १ राख साठविण्यासाठी मित घालून केलेली सोलपट जागा. २ जमीन बाहून जाऊ नये म्हणून घातलेला चौरस बाघ ३ दोन गवामधीच सीमेची रूण

घरत—खी १ एखाद्या पदार्थाचे वैपुल्य असल्यामुळे वार वार तोच खरेण्याचा, वापरण्याचा प्रकार (तादूळ, इतर धान्य, भाजी इ० यावत) 'ज जे धान्य पिरते त्याची काही दिवस वरव असती ।' 'सजगु' याची वरव पुरवट्याची नव्हे ।' २ तादूळ, पीठ इ० मुख्य पदार्थास भाजी, काल्पण इ० क्या साहाय्यामुळे बिंबा बाही कारणांने यणारी उर, शिक्क 'फणसाचे भाजीने अप्राप्त वरव येतो ।' ३ सारखा वापर, सेवन, खर्च 'लोभे आशींचीचि न मणिगरीची वरी वरव राया ।' -मोसमा ६ ४४ ४ पुरवठा, छाटा सग्रह 'वर्षाची वरव केळी नाही म्हणून तादुळाचा छोट्या आला ।' ५ रेलपेल, सगदि. 'वरव घरामधे डेकण पिसा कुठवर वळ मी घिरा ।' -पला ८३ ६ तृप्ति, पुरवट्यामुळे समाधानाची स्थिति [वा बिंबा उरणे, उरविणे, तुल० स उर्वरित]

घरवंदा—पु १ साडी नेमण्याचा एक प्रकार पर्वदा पहा. २ वरवण पहा **घरवंदयाचे** नेसणे—न वरवट अर्थ १ पहा.

घरवंद-टा—वि बुदर, शुद्ध वरवटा पहा हुंदर खी 'ऐसा विहार करुनि गोमटा । जात्या झाल्या त्या वरवटा ।' -मव १४. ८१७ [स वर+वंत]

घरवंदा-ट—पु चटणी, औषधे इ० पदार्थ पाटयावर बाँटण्यासाठी केलेला समट वडुळाकार घडीव दगड २ मोठेच्या विंद्रीशर्त वरील भाकाराचे बाधकाम ३ (वरवट) पेटका, वळ,

स्नायूमध्ये वरव्याप्रमाणें गोळा उठगे, आल्याप्रमाणें वाटणें (किं वरं उठणें) ४ जाणां यावेणाऱ्यानें एकेक दगड टाकल्यानें झालेला दगडाचा एक राखट आकाराचा दीग [वरस-स वृत्त, प्रा वर-वाटोळ १] ० फिरविणें-(स) एसावा वरतुचा घुराडा नाश करण 'सर्वांवर सारना वरवडा फिरविला आत आइ' -गिब्या ० पाटा-उ पाटावरवडा पहा

घरवंटी-किवि वरवर, वरवरणीं-हार

घरवटवाच्या शेंगा-स्त्रीवट (व) चवळीच्या शेंगा
घरवट-स्त्री घोंगडी ६० कांस जी रवड घाल्यात ती रवड पहा

घरवंड-डा-डी-स्त्रीपु बांध वरव-डा-दी पहा 'एडिये बागा लोंडा। न मनीं बाळुचेचा वरवडा।' -हा १३ ६९३
वरवंड हें वडावरवें रूप असून वोंडणी रूप वरव आहें

घरवंडणें-कि वरवडी करणें-वार

घरवणी-न (वृत्ति) १ पावसाळा सपन्यावर (ऊप ६० स) वरवें पाणी घेतात तें यास पावसाचें पाणी धुवून टाकतात २ सडवणीचा पाऊस [वरव-वणी-पाणी]

घरवणें-जकि १ (सोनारी) वर टेंबणें (छील, फासा ६० जित्रव) २ उंच करणें 'या कोपणेंरें किति मान वरवत असली हें सांग खरें।' -र ६० [वर]

घरवा-उ (नाविक) नागर दाखणें ओरवा पहा (किं ० करणें) 'दिडल्यानरा जाणा या एका गव्हतान घरवा केला' -पावड ८५

वरवा-उ १ वाढावा, शिक्क 'वरतो वरतो वरवा वरतों।' -दावि ५३ २ मुख्य धान्यावरार वेरावयाच उषणान्य सवाडा शेती धान्य पेरिली शेती । त्यामाजी किंचित वरवा घालिली। -क्या ३७ २२३ [वर]

घरवा-उ (व) उकाडा रतीव 'आमच्या वरी रोज शेअर दुधाचा वरवा आहें'

वरशिका-दीरु-वि (राजा) ज्यास वर्याच्या आत भी येत नाही असा (माठ) (माठाची एक जात) [स नाविक]

वरस-न (प्र) वरें पहा 'घोस अम फणसाचे वण्मा-साचे कितक वरसाचे।' -र ८ ० गाठ-जी (गु) वरेंगाठ पहा

वरस-उ वर्या वरणें [स वृ-वृ]

वरसणें वरसणें-(प्र) वरें पहा 'मुळें थिरावीची झाडी काढावी मोठ्या धाडी वरसल्या भाई।' -ऐपो १८३ ४३४

वरस (वृं) द्रा-किवि (उकोनें) सरसदा, एकसारखा बसले असा रीतीनें सरसदा अरी विनारी बोरदार तय चोळीवर रंग उदा। उडी उमटल्या नून गरसा साकी पदर वरसुदा।' -पला ४ ३५

वरसल-की। वरन ६०चा उपयोग वेण्याची पाळी, वरें पहा

वरसाडा-उ गुपार वसाडा, आसाडा पहा [स वर्या]
वरसुणी-वि (वे) वपाला रिगारी [वरम-विणें]

घरमून-शम (प्र) वरून पहा (किं चालणें, जाणें)

वरळा-ळी-रोवळा-ळी पहा

घरळा-घरळें-उन तिम-यांनें वारवल्यानतर राहिल्लें खरपावराचें धान्य, हकें धान्य व भुमा याचें मिश्रण, वरळें यावर महाराचा हक असतो 'निबडिलें वरळामूस।' -तुगा ० १६६

घरा-उ (वें. कु) शेन नागरतांना मोर्देंनें पडानें म्हणून नागरण्याच्या दरीनें तेवडया वळपुरतें ने जमीनीच निराळे भाग करतात त्यापरीं प्रत्येक ओरा पहा

घरा-अ अहानाची मागची, मुद्रागुडील बाजू

घराई-भी वरई, एक सोन्याचा होन यावर वरादाचें चित्र असून हा वनांटी नाण्यापेकीं आहें -शिदि ११० [वराई]

घराई-भी वरी पहा

घराक-फा-की-ति १ गरीव, दरिद्री २ दीन यापडा 'ज्या कारणें ह विलेपे वराकी।' -साव्ह २ ९ ३ दुर्दैवी 'पदा त्या वराश विती।' -रास १ ९३५ ४ नीच, छुद्र ५ दुर्बल [स वराक]

घरागणी-स्त्री वर्गणी पहा

घराटक-टिका-उत्तरी कवडी [स]

घराटी-स्त्री (सगीत) एक राग यांत पडून, कोमल कवच, स्त्रीत गाथा, स्त्रीत मध्यम पचम, स्त्रीत धैवत, स्त्रीत निषाद हें वरार लागतात याति सपूर्ण-सपूर्ण वादी गायार, सवादी धैवत गानसमय सायकाल

घराड-न १ व-हाड पहा -तुगा ३४६५ 'वराड निघालें समारभें।' -रामदासी २ १४३ २ वि-हाड, घर हुजें नाही काम गेला कुजेच्या वराडा।' -रात्ता ४६ घराडिक-न लग्न तेथ होवेंशीं मांदिरी। वराडिक।' -हा ७ १६६ घराडी-न व-हाडी पहा -हा ११ ३ 'का भीमवीचा नव्हडो वराडो।' -सारड १ ३६

घराड-स्त्री ओरड पहा

घराडा-उ (वें) वरडा-ह पहा

घरात-स्त्री १ शेंपाळा, पाळणा ६० दागण्यासाठीं जाह दारी लोखंडी साखळी, सखई, २० २ वादी, दोर [स वरवा]

घरात-स्त्री विवाहानंतर वराच्या वि-हाडीं यजुवरांनीं मिर वीत जाणें ह्मणाम [स मात-समुदाय विवा वरायात्रा, हि वरात] म्ह० वरातीमागून (वरातमाणे) घोडें-एखादी गोष्ट झोजन गेल्यावर तिची सामग्री येणें सवध म्हण अशी वरातमाणे घोडे, व्याहामागें पिक ० वाटणें-(निदायी) धिह काढणें,

हाडून लावणे ० जेवण-न वरात मिरवून घरी आल्यावर जे जेवण होतं ते घराती-त्या-वि १ वरातीसवधी २ घराती बरोबर चालणारा ' लहान मोठे असले वराती । वरचे शिरोधान सुरंग लेती । ' -शशिसेना

घरात-सी १ मामलेदार इ० काकडून यावयाचा जो पैसा त्याविपरीत सरकारातून करतात जी चिनी ती, मागणीपत्र, हुडी 'सरकारची वरात व ऐवज पावल्याचें-बवज ' -वाडसना १ २७० २ (सामा) हुडी, चेक, बिल [वर वरात] म्ह० वाच्यावर वरात आणि दर्यावर दहाला (दिवा भुसावर चिडी) ० दार-उ १ सरकारची वरात घडन मामलेदार इ० काकडे यमुलाकडिता येणारा शिपाई, स्वार इ० २ (ल) मामलेदार खोत इ० काकडून कुळाकडे येणारा तगादेदार [या वरातदार]

घराडूळ-न बऱ्याचे ताडूळ -वृषि २९२ [वरी-ताडूळ] घराम-न नावेचा मागील भाग, वरा पडा

घराय-यो-जा सोन्याचें नाणें वराई पडा घरावडे-जी १ गणित करणें, द्विघोर, त्याची रीत, गणना,

गणित २ मागील महिन्याच्या जमाखर्चावरून केलेले अंदाज पत्रक (कमाविसडागच्या घाल्यापावतचें इ०) ३ (सामा) अंदाज [या वराई] घरावडी-जी (वरावडेचें अत्र) वरावडे प्रमाणेच बापतात घरावडीचें सामान-न त्रिकोळ सामान

घरावड-उ १ डुकर २ विधवा एक अननार -हा ११ ६२ घराळी-जी बढीशप, एक औपधोरयोगी बीज वरि

आळी-जी (यु) बढीशप

वरि(रु)पणें-न वृष्टि ' समुर्दी जालें वरिखणें । ' -अष्ट १ १९ -भक्ति वरेंणें, वृष्टि करणें ' वरिखतु रसाचें वडप । ' -दाव १३७ [स वृष्ट-वर्ष]

वरिवडणें-भक्ति सकळ होणें -मनका ' वरिवडलें जया चिया । अनुज्ञा का । ' -अष्ट २ १७

वरि(रो)स-प-न (प्र) वर्ष, सन्तार [स वर्ष प्रा वरिस] ० खड्या-वि (र्क) वर्षाच्या बोलीन टांगला (चानर) [वर्षे-खडणें]

वरि(रु)सणें-पणें-कि वृष्टि करणें वर्षणें ' देणें सात्विक रसे । जव दही मेढा वरिणें । ' -हा १७ १२२ [स वृष्ट प्रा वरिस] वरिसाव, वरपाव-उ वर्षाणें ' हरिवरि वरिसाव करि भुमनवे । ' -२ २५ [स वर्ष प्रा वरिसा] वरिप-उ पाऊस ' मग वरिपु या आनात । सर्वत्र प्रपणे । ' -हा ३ १३४

वरो-सी एक तुणधान्य, हें उपवासाला खातात वराई पडा [दे प्रा वरध]

वरो-जी. (नाविक) टांगणीला बांधलेनी एक दोरी

वरु-उ मनुष्य, वर ' सपूर्ण सीहु ना वर । देवता अगोचि वीभवाह । ' -ऋ ७२

वरुल-न वर्ष, वरिस पडा ' पक्षे शुद्ध पराभवाव्दवरुल । ' -मार्त १० २ ११५

वरण-उ १ जलाची अधिकात्री देवता, समुद्रदेवता, पश्चिम दिशेचा स्वामी २ सूर्यमाळेतील एक ग्रह (इ) युरेनम ३ (शाय) एक उपधातु (इ) युरेनियम [स] ० दिरु-जी पश्चिम दिशा ' तम तो वरुणदिग्गधूचें सदन । ' वरुणा लय-न समुद्र

वरुमा-उ (माण) मातीचा लहान बाथ वरचा पडा

वरळें-न वरळें पडा

वरु-जी १ अत्युच्चता, वार पात्रता (नयांदिंत अर्थानें

विशेषतः खाद्यादल वापरतात २ (सामा) वरव पडा [स वर]

वरुटा-उ वरवटा पडा

वरें-न नावेचा मागचा भाग नरा, वराम पडा

वरेण-न वरी धान्याचें बांड [वरी-तण]

वरंत, वरेंत-उ (गो लि) वरणारा, भर्ता नवरदेव -हा १८ १०४९ ' आर्थी सभागा होति तव वरेंतु आदिक्कसुति

तिपुसि अशीन होति । ' -दुर्भंगाप्रमेय [स वृ वर]

वरो-जी १ अनसामग्री, एक दिवसाचा शिवा ओयरा पडा ' कुटुना वरोचि विनरणी । एर काई साधो । ' -माए ७२७ २ पोन्गी, निल्याचें अन्न बीजनि वरोसि वेंच । तव वाढती कुडवाडी खाचे । ' -हा १८ २१८ ३ धान्य ' वाढलपासी तें वरो पोपी । ' -ज्ञान ४० ५८ -गुच २२ २७

वरो-वि पुष्कळ, वरु, वाव पडा ' सताचिये गावीं वरो भाडल । अवचा विदल धन तित । -गुगा २०१३ [वर]

वरोजा-उ सुरुच्या झाडाचा पीक तनुवाच्या लागस लावण्याकडे याचा उपयोग होतो मधाविरुचा पडा -वृषि ७८४

वरोडा-उ मोटच्या विहिरीपुन्गी कुडी, माटण [वर-ओडा]

वरोटा, वरांटा-उ वरवटा पडा

वरारु-जी बुदा छी रभोह दे रुक्मिणी देववर वरोरु । ' -साहइ १ ४० [म वर-उरु]

वरारुळा-उ रोवळा पडा

वरोळी-जी १ रोवळी पडा २ मोजणी कामदारानें घातून दिलेली मोताची इद्द बाथ -वरिस्ता १ ४३ ३ (व) मातीचे लुगट टाडा

वरळें-न वरळें पडा

वरें-खे-उ पात्र, समष्ट नयत्र पडा ' कुमरी असवार दिना. पटणाहून चौदावगनी लिपिनी त्याचा एक वरें रा ७ २२, [मा वरु]

वर्कशी, वर्कस, वर्कसजमीन, वर्कसल, यर्खल—
वरकशी, वरकस ६० पदा.

वर्कोण—ही नौकेचा एक प्रकार

वर्के—न (उत्तरां) ३० हात रान व ७० हात रुंद (विवा
५० फूट × १२० फूट) जमिनीचा तुकडा

वर्खे—न (चि) वर्ण. —महाप २४ १०८

वर्खेर—उ एक हत्यार, वस्तरा 'छुरिया वर्खेर परजिती।
सिद्ध दात नखें विदारिली।'—रिपु १ १ १०५

वर्खाओ—उ (प्र) वर्षाव, वृष्टि 'वीं देवीं तुष्पवळांओ
केला।'—विशु १०८४ [स वृष-वर्षे]

वर्ग—उ ? तुकडी, सध, समुच्चय, गट, जात, एका सधे
खाली येणारे अनेक प्राणी किंवा वस्तु उदा० ब्राह्मण-दास-मत्स्य
-धान्य-वर्ग २ (शालिय) इत्याद, अग्न्यासकमाचा विभाग
३ (व्या) वर्गांचा समुदाय, गट उदा० कवर्ग, चवर्ग ३० ३
(गणित) गुण्याक व गुणकाक एकच कःपून गुणिले असता होणारी
अकसख्या. उदा० आठ्याचा वर्ग ६४ (८ × ८) ५ प्रत, वर्जा
'द्वैताचे व-व-क असे तीन वर्ग असतात' ६ प्रथातील जी लहान
लहान प्रकरणे तीं प्रत्येक, कुवेदातील अध्यायातील पोटविभाग,
विशिश्ट ऋचांचा गट 'वर्ग ऋचा, धृतिस्मृति।'—दा १२.८ १६५
७ यवा, रास. 'ते देखतअसो जळतुसे उभा। वर्गु अविद्येचा।
-क २३ [स] ० आमद, वर्गारफ्त—ही (कारुनी) या

सदरातून त्या सदरात घालणे [हिंसातील रकम ३०] [वर्ग +
फा आमद (आगत) व वस्तु (निर्गत)] ० घन—उ (गणित)
घनाचा वर्ग ० मूल—ल—न (गणित) ज्याचा वर्ग केला असता
मूल सख्या येते ते उदा० ९ चे वर्गमूल ३ ० वस्तु—ही (वजोदे)
समस्तवस्तुच्या निमा ज्या एका वर्गात मोडतात त्या वर्गांपैकी
प्रत्येक जिनस—अनि, परिभाषा १४ ० समीकरण—न (गणित)
व्या समीकरणत अथवा पदाचा दुसरा घात म्हणजे वर्ग असतो
ते, (६) बाह्यैक द्वैतान चर्गावर्गी—ही ? वर्गप्रमाणे घालणे
वर्गीकरण, निवडानिष्ठ, प्रतवारी २ बदली, बदलावदल
वर्गित—वि वर्ग केलेली (सख्या) वर्गी—उ (गो) वर्गातील,
कुठबातील घटक—गोमातक रीतिमाति १ वर्गीकरण—न वर्ग
पाडणे, निरनिराळीं सदरे करणे—संपू १ १ वर्गीय—वि ?
वर्गांचा, वर्गासंबंधी २ वर्गीय

वर्ग—उ बदली माता वर्ग वारामतीस होणेंबद्दल मी जवै
केला माह' ० वर्गणे—(हायदा) योग्य वाण्यास्तव एका मंत्रि-
स्ट्रेटुमील खटल दुन'या मंत्रिस्ट्रेटुके पाडविणें, बदलणे, स्थाना-
ंतर करणे (६) ट्रेसकर वर्गावर्गी—ही धिशिट तरातुमार
मात्रेलेम कम, पापरा, माहिदा वगैरे वात (वगार, वर्जा ६०८)

'तेथले कारकून वर्गोवर्गीने वाताता' २ बदली करणे, बदल-
बदल (कारकून, मामलतदार, अधिकारी इ०ची), नवेंजुने

वर्गणी, वर्गित—ही ? वाग, हिस्सा, विभाग (प्रत्येकाचा,
समुदायांतून एका व्यक्तीचा) 'दोनसो वत्तीस तीन भागे । वर्ग
ताचे आले नाणे।'—पेमा २ दर, क्रिमंत, पडणार पेसे, आकार,
पंथी ३ पंथी करून जमा झालेला पैसा, फंड, निधि [वर्गोदार-
उ ? हिस्सेदार, भागीदार, वाटा उचलणारा २ वर्गणी, आकार,
विमत देणारा, माहक, सभापद

वर्चस्, वर्चस्व, वर्चस्वता—नही ? विद्या, अधिकार
६० परतें महत्त्व, प्रामुख्य, श्रेष्ठपणा २ तेज, प्रभा, सामर्थ्य
३ (निवार्यी) वरचडपणा [स] वर्चस्वी—वि ? वचस्व अस-
णारा २ वरचड, अरेराव

वर्चील—वि वरकड, वरचिले पदा 'ते अचिली म्हणुनि
वर्चिल सतमानी।'—आ गणिशेद्वार १२

वर्ज—वि (प्र) वर्ज्य ? वगळलेला, समाविष्ट न केलेला.
२ टाकून दिलेला, पेंगळलेला [स] ० विवचस-घार-उ
१ धार्मिक आचार, सत्कार इ०ला निषिद्ध दिवस २ प्रयाण,
नवीन कामाला सुरुवात इ० महत्त्वाच्या गोष्टींना अशुभ दिवस,
घातवार वर्ज (जि)जे—उक्ति ? वगळणें, समावेश न करणें
'वर्जुनि पृथासि मज निज वटवीच प्रथम ने।'—मोक्षी ३५ ९
२ एकटाच राहू देणे, लक्ष न देणे ३ बाहेर ढाकणें, टाकून देणें
'तेथीं गातें जागे सो वरवीं। वर्जुनि घालिजे।'—हा १० ८०
४ स्थाय करणे, सोडणें 'प्रोति माही राया वर्जिली ते जाता।
परी तिची सत्ता जागवारी।'—दुगा १६५५ ५ परिपाठ सोडण,
बंद करणे 'येणें जाणें कांही वर्जिले।'—लावणी ६ मना वरणें,
प्रतिबंध करणें 'या राजाच्या ठाई। श्रीछगाजल काज काही।
ऐसे बहुताही। वर्जिले त्यातें।'—रास १ २३२ ७ निषेध करणें,
निर्भर्तवणें 'द्वज राजपत्नी येऊनि जवळी। वर्जि आपुले पतीत।'—
युच ७ २० [स वर्जन] वर्जन—न वर्जण्याचा व्यापार,
वर्जणें (सर्वे अर्धी) पदा [स] वर्जनीय—वि वर्जन करण्यास
योग्य, त्याच्या वर्जावर्जी—ही गळ्यागळ 'हा वर्जावर्ज
करण्यासवर्धी कायदा'—इमू २५२ [वर्ज दि] वर्जित—वि
वर्जिलेला वर्जणें पदा वर्जिता—वि निवारण करणारा 'कोणी
वर्जिता माहीं सवळ।'—कथासा २ २६ 'वर्ज्य—वि वर्जविषय
योग्य, अवश्य, शक्य घट्येस्थर-उ (संगीत) 'विवादी स्वर पदा

वर्जारि—वि कडक 'वर्जोर नतिजा'—रा १५ ३८१ [का
यशोर]

वर्जणी—वर्जण पदा

वर्णी—उ (प्र) प्रग पदा

वर्ण—पु १ रम, छा १-शा १ १०—एभा १ १२४ २
समानातील वर्ण जात (ब्राह्मण क्षत्रिय, वैश्य आणि शूद्र)—शा
४ १० 'समानाचे वेगळोले सध तयार चाले तेच वर्ण'—भाषा
२१ ३ (सामा) सध समूह पश, पश ४ कडातून निघ
णारा स्वर, ध्वनि याचे चार प्रकार—स्वायी, आरोही, अवरोही
व सचारी. ५ (व्या) भाषेतील स्वर—व्युत्पन्नान्या मालिबेतील
प्रत्येक अक्षर 'म्हणोति वीजनात्मक' जे हें परब्रह्मनाम एक।'
—शा १० ३५३ ६ कसोटोवरील उगविलेल्या सोन्याचा रंग
यावरून सान्याची प्रत कळते ७ (अक्रामित) गुणक पुत्र दाख
विण्यासाठी अक्षर निघा अक्र यापूर्वी पातलेला अक्र निघा अक्षर
(इ) कोडफिटट [स] ०क्रम—पु अक्षरांचा क्रम अक्षर
निराशाचा क्रम ०चतुष्टय न चातुष्टय, ब्राह्मण क्षत्रिय वैश्य,
शूद्र या चार जाती चतुष्टय पहा ०विकित्ता—जलचि
कित्ता—स्त्री निरवित्ताच्या रगाच्या वाक्यात टवले या पाण्या
वर सुदैवकिरणे बाहेर झाल्यावर ते पाणी औरपासासारखे पाप
रण्याची पदम (इ) क्रोमोपवी ०जन्म अपेरेरण—न (शाप)
रगापायन, रगापरण (इ) 'क्रोमेटिक अवैरेशन' ०धर्म—पु
१ ज्या त्या जातीला योग्य असा अक्षर, व्यवहार २ मनुष्यांचे
एक घटक या नात्याने समाजातील स्थान आणि तदनुसार त्याची
कर्तव्ये, हक्क व जबाबदारी याचा विचार ज्यात यत्ना तो —रणे
धर्मशास्त्रविचार ०माळा—स्त्री मुत्तासारं अक्षरमाला साठका
०लेखनशास्त्र—न टराविक वर्णाना किंवा ध्वनींना टराविक
साठा निघा बिन्हें अमार्वी व टराविक सत्ताच किंवा अक्षराच ध्वनि
टराविकच असावे ह मत्त प्रतिपादन करणारे शास्त्र (इ) पवि
टिस्त ०विचार—पु (व्या) वर्णांचा विचार ज्यात कला
जाता तो व्याकरणाचा भाग ०विपर्यय—विपर्यास—व्यत्यय—
व्यव्यास—पु (भाषा) दृष्टांतील वर्णांची अदृष्टाबद्दल दृष्टानंतर
उदा० शोधरें—डाकें, मंदूर—मंदूर, वाराणसी—बनारस इ०
०विपर्यास—पु १ रगाची विरुद्धता शिरोध २ रंग उलट जा
३, शरीर हांगे ०व्यवस्था—स्त चातुष्टय ०दा—निवि १ अत-
वार, वर्णवार, वर्णांमाणे २ अक्षरश अक्षरासुक्रमान ०स्वर-
पु १ मिश्रवात, वदा हा प्रथम चार वर्णांच्या व्यभिचारापासुन
उत्पन्न होऊन, नंतर व्यभिचारयतीच्या परस्पर संच गणासुनहि
बनत जातो २ एकार श्रृंगकार व इय मंगोळकार या
सध्द वचनय।'—दा १४ १ ७६ ०स्थि—पु उन्हाच्या अती।
किंवा एधापुढे एक येणाऱ्या दान अक्षरांचा मयोज ०हानि हि
जातिहीन जतीमध्ये समावेश मग त्या वर्णांचे स्थान न
मुळाच्या ज्या रंगापासुन वर्णाचे उच्चारण होते ते स्थान
वर्णाघता—स्त्री हज्ज्या व्यंगापुढे रंग व ओळखणे [वचन]
अरणा] वर्णानुप्रास—पु (काव्य) तेंच तेंच व्यंगा पुढां पुढां
सो १ ४१

यणे, अनुप्रास पहा वर्णाचर्चा—पु जात असणें व नसणें, भेदा
भेद निरहित जत यातायाती पहा [वर्ण+अवर्ण] वर्णा
श्रम—पु बव चार वर्ण व चार आश्रम (ब्रह्मचर्य, गार्हस्थ्य,
वानप्रस्थ व सन्यास) 'मग वर्णाश्रमासि उचित।'—शा ४ १०
[वर्ण+आश्रम] ०धर्म—पु वर्णाश्रमाचे नियम पाळण्याविषयी
आज्ञा करणारा धर्म वर्णांक—वि अयोग्य, मलत्याच रगाची
ज्ञाक असलेले (रत्न) वर्णाचचार—पु वर्णांचा उच्चार [वर्ण+
उच्चार]

वर्णपूक—स्त्री वाहवा वर्णन, शिफारस, गुणगौरव [वर्णणे]
वर्णने—उक्ति १ वर्णन गुण-कथन करणे, वाखाणणे २ गुणधर्म,
स्वरूप खाण गुण इ० ची माहिती देणे, हकीकत सांगणे [स
वर्णन] वर्णन—वा—नस्त्रा १ स्तुति, प्रशंसा, गौरव 'म्हणोति
सद्गुरु वर्णनेना। ह ग हचि माची वर्णना।'—दा १ ४ ३१ २
गुणधन, माहिती विषय गोठी सांगणे, दाबविन 'तहा चाण
क्याची आणखी वर्णना काय करावी।'—चदगुप्त ३९ [स]
वर्णनात्मक—वि वर्णनपर, ज्यात वर्णनाचाच भाग आहे असा
(निग्रह) [वर्णन+मात्तक] वर्णनीय—वि १ वर्णन प्रशंसा
करण्यायोग्य (पदार्थ), स्तुत्य 'स वर्णनीय परी लोभे। माते
वर्णसा पा सभे।'—शा ११ ५०० २ चित्रित, लिखित निवे
दित करण्यालायक वर्णित—वि १ वर्णिलेले, प्रशंसिलेले २
चित्रित निवेदित [स] वर्णुक—न (सहनु) वर्णन पहा
उपमा आक गुणक।'—दाव ११

वर्णपत्र, वर्णसदृ—ऊ भावन शूद्र पट्टी या दिवशी
त्रिया त्राहणावा वरण्याचे वादन व्हात [वरणा+वर्गी—सटी]

वर्णा—पु (राजा) राज, वरणा पहा—इपि ३३१ (अनेक
वचनी न्योग) वर्ण

वर्णा—पु प्रचारी [स]

वर्न—पु १ मार्ग गाठ 'जिणेंनि मनात। ज घळघलेहाना
भिया वर्ते।'—भाए १६६ २ वधन, नाडा 'अव्यपाचा वर्तु
सारी। मदन्याचा सुडि पही।'—भाए १०२ [स हृत्-वर्ते]

वर्त—स्त्री (मंगु) उगी उजवे 'घलेविण पाउगी।
वमाचिया वर्ते वरि।'—भाए ६०५ [स यति]

वर्त—स्त्री वाता, गण 'वृत्त वाटळवि वर्ते तितो मे।'—
वासन बाळगोडा ३० [स शूर]

वर्तक—पु १ बलिप्राप्त्यास एक वात्रकामदार २ प्रम
पचायतीच्या टरागांची अमन्यवर्गी करणारा अधिकारी ३ सर
कारी वर्तने मापेपद्धत्या अधिकारी—मसाप २ २ ३३ ४ जम
बरोबा काढून—भाअ १०३१ ५ व्यापारी [वर्तने] वर्तकी—
स्त्री बंधाचा अधिकार, शक्ति वर्तकी तपकीर—स्त्री २ (वर्त

नावाच्या एका हवार गृहस्थानें परीं पुण्यास रांगत्या तपस्विनीचा
धंदा हुन केला त्यावरून) अत्युत्कृष्ट तपस्वी

घर्तणीया—३ (भवदे) जागत्या, रसवाटदार ' चौकी
पद्मन्याकरिता पोतिसचे लोक व गावनें करापैरीं बर्तणीचे रंगीर
लोक हजर ठेवावे ' -वापसिंहाची शिकार ४८, -स्वारीनियम २६,
१५ [गु घर्तणीयो]

घर्तणु—३ (महाणु) वर्तन ' जैसा वर्तणु जैसी आकृतो ।'
-दाब २२ [त वर्तन]

घर्तणूक—स्त्री १ वर्तन, वागणूक, राहाणी २ जीवन,
आयुष्यक्रम, दिवस कडेणें ' तो काय दुष्ट राजा हो । त्याचे हाता-
खालीं प्रजाची वस्तुचुकी होणें कठीण दिवते ' [वर्तणें] ० जामिनी-
' श्री पंचायतीच्या निकालप्रमाणें बांगती ३ असी मादातील पक्षाच्या
' मेहीमंडळीने दिलेली हमी, जामिनीची घर्तणी—जमिनी १ वागणें,
' आचरण करणें -शा ४९३, ' पुत्र वर्ते पितृआज्ञेन । ' २ राहणें,
असणें (आत, वर, कडे) ' वृष चित्र चित्रसेन शुद्धाच्या राखळ
' वर्तती घुळती । ' -मोक्षणे ७४६ ३ असलात असणें, चाल,
' लढ असणें (चाल, विवि) ४ (पाव्यात) घडणें, होणें-डा
१ १३७ ' एवंचि वरीला आकत । ' ५ उपस्थित होणें, उद्भ-
वणें ' ज्याला वर्तली चिता । ' -ऐवो ४१ [स ३३] घर्तन-
न १ वागणूक, आचरण ' नव्हे भाणि घर्तन । ऐतें पै तें । ' -शा
१३ २५६ २ राहाणें, नादण, अस्तित्व ३ धरा, व्यवसाय,
उद्योगविक्रम साधन ' यहा ऐतें वर्तन । जीविकें केलें । ' -शा
१७ २३९ [स] घर्तणीय-वि (एजाद्या कामाधाला) राख
' व्याजोगा, कामात गुप्तविषयायोगा घर्तन (वि) णें-जमिनी १
' वर्तणेंचें प्रयोजक रूप २ (ज्यो) घणित करून निवृत्त वरणें
(प्रदण, सकाति ६०) ३ (घलत तपस्वी ३०) गोठें घर्तित-
वि चालविलेले, वर्तविलेले, व्यवस्था केलेले [स] घर्ती-वि
राहणारा, असणारा वर्तणारा उदा० अग्रवर्ती, मध्यवर्ती, पुरो
वर्ती ६०

घर्तमान—३ (मतेवानवहल चुकीने) वरणी रंजण ' गचास
अवेरना अशी भुईं असेल तसें गन्भीरें करून मोरमोर काचेच
वर्तवान, झोळ्यात मडकीं आणून त्यास मजबूत यमक करून त्यास
तेल तूप साठवाव ' -मराठा ३२ [अर मतेबाच]

घर्तमान—न १ वस्तुस्थिति ' ऐतें असता घर्तमाना । '
-गुल १ ७१ २ वातसी हकीकत ' वृद्धिनिपाकडीळ काही
वर्तमान करत नाही ' -पावळ १०२ ३ वृत्तात बघा ' माया
समयें अवतारवर्तमाने । ' -सप्र २ १ ४ वर्तमानपत्र पहा -वि
१ पाळ विद्यमान हयांत अस्तित्वात असलेला ' ६० रावसा
२ अणुपाता वर्तमान असता खेवकासमय चचा कळी रीं ' -द्रम
२३६ २ लमलांत अपसेलें, रुड ३ (बघा) सप्रवचा, वाद्य

(वाद्य) ४ असलेला, रादिठेला ० काळ-३ (बघा) विद्य
मार्गी चालत असणारा वाद्य, प्रस्तुत काळ ० पत्र-न वातमीपत्र,
पुत्रपत्र ० भविष्य-३ एक काळ बघांच्या मनात व्यापार करा
बघाचा आह परतु त्यानें अद्यापि त्या किंयेम आराम केला नाही
असा बोध होणाऱ्या नियापदाचा काळ -म भा व्या १६६
उदा० मी वरणा अदि ० भूत-३ एक काळ भूतकाळीं आराम
लेली किंया वर्तमानकाळापर्यंत चालत आह असा अर्थ उपपन्न
होणारा काळ -म भा व्या १६४ उदा० मी नेतें आदि

घर्तपळा, घर्ताळा, घर्ताळळा, घर्ताळा—३ वरतपळा,
वरतपळ पहा -वाङ्मसा १ ३६८

घर्ता—घम वरता पहा ' हुजा वरण उभारिता । तो गेला
एववीस स्वगावती । ' -धया २ ७ १५

घर्ति—तीं—स्त्री १ दिव्याची वात, बती २ (वैद्यक) सखई,
बती हिचा उपयोग श्रियाच्या गुणेंदियात औषध घालण्यासाठीं
होतो ३ (गमावय ६० चे) शिद्रुदावण्यासाठीं कलेली कापसाची
बळी, विस्तारक [स घर्ती]

घर्तित (वरण)—न (शृत्य) दोन्ही हाताचीं मनगटें आऊ
चित् करणें व दोन्ही हाताचीं बोटे व्यावृत्त करावृत्त करून हात
मांड्यावर टाकणें

घर्तळ घर्तळ—न (भूमिति) ज्या आकृतीची मर्यादा
एकाच वक्रपरनें दाखविली जात व जीमध्यें असा एक बिंदु
असतो रीं, त्यापावून त्या वक्रपरपर्वत नितीदि सरळ रया
काढिल्या तरी त्या समान असाव्यात अशी आकृति -महमा
५ -वि वाटोळे, गोळ [स घर्तुल] ० गति-स्त्री वक्रवागति,
वरगति वर्तुलावर गती (६) कर्बिलिनिअर मोशन ० पाद-
३ व्यासावर एव असणा या त्रिज्येनें अर्धवर्तुलाचे जे दोन समान
भाग होतात त्यापैकी प्रत्येक पात्रवर्तुळ ' सित्तिज आणि खरव-
स्त्रिक यांच्या मध्यें अंतर वर्तुलादाइतकें असतें ' -मराठी ६
पु पु ३१४ ० मध्य-३ मध्यविंदु पहा ० मय-वि गोला
कृति गोलीय (६) स्फेरिकल घर्तुला (ला) कार-३ १ पूर्वी
नाश, वना, उन्मत्तवारा ' परवचानें गावचा आणि इतमळे
ह्याचा जमनीं वर्तुलाकार कला ' २ पूर्वेणें खालास, खचें, क्षय,
अमदीं अर्धिज्वलता -वि वाटोळे, गोल

घर्म—न १ मार्ग वाट ' बी दावा घर्म जेंम परमगृथित
तो पात्र त्या सदनाने । ' -मो अशरीपाख्यान (नवनीत ४ ६६)
२ दोळ्याची पापणी [स] घर्मसंघवध-३ पापण्याचा
ताटपणा

घर्तळ—स्त्री १ दाण, उपसेनें वरदळ पहा २ वापर ३
जेजा, रावत ० घालणें वाद, भांडण करणें ' मेलमवच्या

हातचा भात वू विड्डुतें होइन श्रीशंकराचार्यांशीं बंदेल घालीत वसण्यांत काहीं अर्थे नाही. - आगर ३.१४३.

वर्धावर्ध-वर्धा—वरावर्ध पहा.

वर्धावर्ध-वर्धी—झी. १ हातांतोहांशीं गांठ; जेमतेम उदर निवाड. 'वर्धावर्धीवर सत्तार चालला. २ वेरवेच; प्रसार, व्यापार. 'धान्याची वर्धावर्धी होती. ' [वर, वरव्यावर]]

वर्धावळ—झी. (चाभारी, बी.) पायांत वहाणा अडकण्या सारिं असलेली पायाच्या चोटधावरची रंदट पट्टी. वर्धावळीची दोन्ही शेवटें कातड्यामध्ये घालून शिवतात.

वर्धी—झी. १ लहारी पोपाख. २ सरकारी गववेप. (इ.) शुनिकांमैं. [हिं.]

वर्धी—झी. १ भेटीस आल्याचा निरोप ' आजकीवाडीची वर्धी त्यांना अगोदर पोहोचली होती. ' -इत १३. २ चातमी; खबर. ' पाटलाचा काहीं वर्धी मिळाली नाही. ' -क १.७.३०. ३ (बघोर्दे) हुकुम; आज्ञा. ' कारखान्याकडे समकण्याकरितां वर्धीपुस्तकांत हुकुम काडणें. ' -पेरापुत्र २.५ [हिं] ० पुस्तक-न हुकुम लिहून ठेवण्याचें पुस्तक; (इ.) आडेरपुकि. ' उभय खाशाचें वर्धीपुस्तकत हुकुम काडून... ' -पेरापुत्रि ३०.

वर्धा (धां) पन—न. १ वाडदिवस, जयति. २ या दिवशीं खावयाचा विधि. [सं.]

वर्धक—वि. १ वाढविणारा. २ उत्कर्ष, अभिराट कर-विणारा. [सं.] वर्धणें—अकि. वाढणें. वर्धन—न. १ मोठें होवें, वाढणें; वाढ. २ भरभराट, उत्कर्ष, प्रगति. ३ (वैद्यक) अंगाची उष्णता वाढविणें. सप्तोपचार पहा. -वि. (समासांत) वाढ-विणारा; आधिक्य करणारा. उदा० विषयवर्धन; दीर्घवर्धन; बाल-वर्धन इ०. [सं.] वर्धनीय—वि. वाढण्यास योग्य, लायक; वाढवितां येण्यासारखा. [सं.] वर्धमान—वि १ वाढता; मोठा होणारा. २ भरभराटणारा; उत्कर्ष पावणारा. ० भक्ति—झी. (शाप.) वाढत्या वेगाची गति (इ.) अंकेसलेरेटेट मोशन. ० पिंपळी—झी. एक औषधी जोजगा. पडिल्या दिवशीं एक भाग, दुसऱ्या दिवशीं दोन भाग, अशा प्रकारें पिंपळी खाण्याचें कांही दिवस चढवून तसाच क्रमानें उतरपीत आणणें. आघ, योवला, शय इ० रोगवार हा उपाय करतात. ० संयुक्त हस्त-पु. (शृंग.) हंसपक्ष हात पाठीला पाठ लावून ठेवणें. वर्ध-मानांतर—वि. (शाप.) काळणारा, पसरणारा (विण) (इ.) बायवर्ध. वर्धावर्धणें—कि (बी.) चढविणें; खूबविणें (शुलांत) पधिन—वि. वाढलेला. वर्धिष्णु—वि. वाढणारा.

वर्धाच—पु. (व. ना.) लग्न लागण्यापूर्वी नवरवेवाकडून नवरीकडे घुपना करण्याकरितां जाणारा मनुष्य. वरपावा पहा. [वरपावणें] वर्धाचा—वधाचा पहा.

वर्धणें—कि ओरपणें पहा. ' वाणी शिखरणी वर्धते क्षीरी । ' -सप्र १७ २०.

वर्धडणें, वर्धाटणें, वर्ध (वां) डा—ओरवाडणें, ओरवडा इ० पहा. ' चळें गाल सगोंग तो वर्धडीतो । ' -राक १.५.

वर्म—न चिलखत; वचक. [सं. वर्मन] वर्म-मो—क्षत्रिय जातीच्या नावापुढें लावण्यात येणारा प्रत्यय. उदा० कृष्णवर्म. वर्मं चर्मं लेटणें—(कवच, कातडी यातून पार छुपसणें) आत-पर्यंत, आरपार भेदणें. (ल व शब्दशः)

वर्म—न. १ नाजूक, हलका, दुखरा भाग. २ (ल.) नाजूक जागा; अर्म. ' वर्मी खोंबला रुक्मिया । ' -एरुव ६.४४. ३ ज्याचा उदरेच वेरुवास राग येतो अशी गोष्ट; विंग; जिह्वा. ४ रहस्य; तत्त्व, सार. -डा ५ १६ ' तो आर्थ्यतिक क्षेमाचें वर्म । भागवत-वर्म उपपादी । ' -एसा २.२७७. ५ मळती; खुबी; छुल्ल ' देव सख्येचें राडे आपणशीं, ' दे तों वर्म आपणाचिपासीं । ' -दा ४.८.१२; -अमृ ५ ५०. ६ घटी पडण्याचें, वडा होण्याचें सामन. ' यायकाचें वर्म म्दणजे दागिने. ' -सारदा ३२. ७ महात्माची गोष्ट ' सर्वां काहीं धर्म आणि कर्मांमर्मा । खुळिया वर्म व्यर्थ आली । ' -रामदास, स्फुट अर्मंग (नमनीत पृ १५५) [सं. मर्म] ० कर्म—न १ उखळीपाखळी. ' हासोनियां काडिति वर्मकर्म । ' -भा उमरामासंवाद १. २ उिड, व्यंग (बहुधा अनेकवचनी प्रयोग, उदा० वर्म वर्म) . ० रूपदो—वि. मनाला होंवणारें; लागणारें (भाषण) -डा १३.२७०; ' का कर्मस्पर्शवर्नी निदिता । सुकाशी व्यथा उपपेना । ' -एसा ११.४६७. धर्मणें—कि. वर्म जाणणें ? -अमृ. ५ ५०. धर्मो—वि १ मर्मभेदक; बोंवक; टोंचणारें (भाषण इ०) . २ मर्म, विंगे, व्यंग, दोष जाणणारा. ३ रूढ, मर्म, रहस्य जाणणारा (एखाद्या पंचाचें, पंचाचें, इतीचें) ; तज्ज्ञ. ४ मर्मज्ञ; धार्मिक; आतला अर्थ, रहस्य जाणणारा (एखाद्या मर्मांतून, वचनानंतून) . ५ कांहीं शुद्ध गोष्टी, विंगे असणारा; वर्म काढलेलें खपत नाही असा. ' वर्मी पुरुवास चौपामध्ये सभावेप सुतों. ' -

वर्म—न गर्द; दुखणें [अर वरम]

वर्मणें—वसणें पहा. ' सतियेचिआ चोला वर्मली । ते वैदर्भाची वाळी । ' -सिप्र २२७.

वर्ध—वि १ निवडण्यास लायक, योग्य, अरदय. २ मुख्य; प्रधान, श्रेष्ठ ' जयजय आचार्या ! समस्तभुरवर्धा । ' -डा १४.१. [सं] ० वृण—न धेटवण ' देजनि पुंभलिआ वर्मण । ' -दावि ११६ वर्धा—वि स्वयंर करणारी (कन्या) . ' जे तुयां वर्म-वर्धां छुणुणुमया आत्मना—पुर्वीं पुर्वा । ' -सुरा अयोध्या १०१.

[सं.]

वर्धाळा—झी. एक औषधी.

वर्धाळी—झी. बराळी पहा.

वर्शिली—खी. (वे.) नेम; मत. [वर्ष]

वर्ष—न. १ संवत्सर, वारा गृहस्थांचा काळ; साल. २ सांख्यिक धाऊ; वर्षाप्रद 'सारी वर्षे प्रयागीं प्रसु पदनिस्त' त्यांसि भेटोनि तारी । '—मो रामायणे २१. [सं. तुल० मंजि. बेस] ० गणना—खी. वर्ष मोक्षयाची पद्धत. याच्या सौर व चांद्र अशा दोन गणना आहेत. ० गांठ—खी. वाढदिवस. (पूर्वी दरमाळ जन्मदिवशी 'दोरीला एकेक पाठ देऊन त्या गाठींमन वय भोजण्याची चाल असे). ० घात—खी. वर्षाचे सामर्थ्य; वर्षपळ (मानवी व्ययद्वारावर परिणाम करणारे) (किं० जपणे; सामाखणे). [वर्षपेघातु=वोय] ० प्रतिपदा—खी. क्षेत्र शुद्ध १; शुद्धीवाढवा. ० फल—न ज्योतिषाच्या आधारे नव्या वर्षात घटनांच्या गोष्टींचे केलेले अविषय (पाहण्याच्या दिवशी हे वाचतात); वर्षमविषय. ० धीण—वि वर्षाला निगारी (गाय, रंहेव). ० बुद्धि—खी. एकाच राशीत सुच राहतो ते वर्ष. ० सण—प्र. लग्नाचे वर्ष पूर्ण होत त्या प्रसंगी जवयास दिलेली मेजवानी, अक्षर ६०. वर्षेल—खी. घतन ६० छपभोगण्याच्या पाळीचे वर्ष; उत्पन्नाचे वर्ष—प्र. वर्षाचा घतनभार, पाळीदार वर्षाचा दिवस—सण—प्र. १ वर्षे भाद्रपदा दिवस. २ वाढदिवस. ३ सणाचा दिवस. (तो दिवस वर्षातून एकदाच येतो म्हणून). 'वर्षाचा हा सण। कराना गोष्ट सख्या आपण।'—प्रला. वर्षादिशाचा दिवस—प्र. वर्षाचा दिवस अर्थ १, २ पदा. वर्षानकाळ—वर्ष—किवि १ प्रतिपदी १ अनेक वर्षे (टिप्पण, ६०) 'नवम्याला सोहून गायकानीं वर्षानेक माहीं राहणे म्हणजे वनवासच होय.'—सुतोमसर १४. [वर्ष आणि (वर्ष) वर्ष] वर्षायु—वि. (खा) एक वर्ष टिकणारा कापसाची एक जाण. वर्षास (श)न—न वार्षिक नेमणूक; उदरनिर्वाहासाठी प्राधान्य ६० कास प्रतिवर्षी नियमाने धन, धान्य ६० देतात ते (यावढे पाकरी करायी लागत नाही) २ दरवर्षी करावयाची गोष्ट, देण्याचे इत्य ६० 'तः शः शः वर्षासन। प्रतिवर्षी करावे हवन।'—कथा ४.५.१३ वर्षासनदार—प्र वर्षासन असणारा भाणूक; नेमणूकदार. वर्षिल—प्र पाळटवाटा—आदिबऱ्याची महाकाली (प्रस्तावना) ११ वर्षेल पदा वर्षिलदार—वि. वर्षाच्या पाळीचा दक्षदार. वर्षांगणति—खी वर्षात, वर्षांनी मोजणे—किवि. वर्षांनी (मोजणे ६०). वर्षांघर्ष—किवि. १ कित्येक वर्षे, वर्षे पर्यंत. २ दरमाळ वसंत—खी. वर्षेल पदा.

वर्ष—प्र १ वर्षात, वृष्टि. २ पाऊस पडणे; वर्षेन्य. 'साम पावर्षी आणु परे। ऐसे अन्नचट्याचाच जरी खरे।'—झा ५. ११४. [सं. तुल० वि. बेस] ० मृत्यु. वर्षेपुं० वृक्षमृतीची एक, भावण—भाषण या दोन महत्त्वाचा दाल, वायसाळा. वर्षण—न. वृष्टि, पत्रेन्य. [सं] वर्षणे—मक्ति. वृष्टि करणे (मिषांम)

उकि. (छ.) वर्षाव करणे; फेंकणे (वाण, फुले, गारा ६०). 'तेथ वाणवरी धनुषीर। वर्षातती निरंतर।'—झा १.१६६. वर्षा, वर्षांमाल—मृत्यु—खी. प्र पावसाळा; वर्षेपुं०—झा १.५.२०५. वर्षाय—प्र. १ पाऊस. २ वृष्टि; फेंकणे, भडिमार (फडें, फुले ६० वा) वर्षित—वि. वृष्टि झालेला (छ. व शब्दशः) वर्षाव—वर्षाव पदा. 'वाढायालागीं पुढती। सरसावली द्रोपदी सती। जेव्हा मेघ वर्षोन माणुती। वर्षाव करीअमृत।'—ह ३४.२७.

वर्ष—प्र. आर्य पुराणप्रवेष्टांण खंडाचा विभाग. हे पुढील नऊ भांडित—बुध, हिरण्य, रम्यक, इलाहा, हरि, केतुमाल, भद्राथ, क्षिप्र, भारत. [सं.]

चन्हा—प्र गुळाचा रांधा निवळण्यासाठी जमोनीत वेलेल्या ज्या पाचेंत तो ओततात ती खांच.

चन्हा, चन्हाय—प्र (अप.) वराह. 'मच्छ कच्छ चन्हा माडविना कोणी।'—दावि १५४. 'वधुधरा कुवडेही। चन्हायाची राठ काढईली।'—क्षिप्र ५४१. [सं. वराह]

चन्हाड—न. १ लम. 'सप्त वर्षे जातीं तत्तवता। नितित होतो मातातित। चन्हाड केवीं करावें।'—गुच १५ १२०.—जगमाप, शके १६६९ प्रचमाला. २ लग्नाची मिरवणूक (किं० काढणे; चालणे) ३ लग्नात जमलेली मंडळी, समुदाय (किं० निषेध, चालणे; जमणे, उतरणे; मिलणे) '४ वर मसता वधूचें चन्हाड। शीर नसता वावरे पर।'—रामि १४४. ५ (छ) गुण्या ६० या क्रमाने घाटत असलेल्या समुदाय; गुण्याची राण. [सं वरन्हाड, विवा वरन्हाड] बहु० चन्हाडास पोहें गेलें तरी त्यास वरद. चनुवरी प्राण्यास सर्वत्र दिवागी दाल ० गोष्टी—खी अथ १ लग्नांतें धीच्या गोष्टी, गप्पा, हकीकती. २ पोळले प्रमाच्या, सेवेच्या गोष्टी, वढाया. ० घर—न लग्नघर, चन्हाड उतरले पर. ० टक्का—प्र. लग्नघरावर वर. चन्हाडणी—विधी—खी अथ लग्नासाठी जमलेल्या बिया. (पुं चन्हाडणी) 'नेटवा चन्हाडी पुं चालला। चन्हाडणी होमती सकळा।'—द. २४ १०८. चन्हाडणे—मक्ति. १ निवाहणेंसकरविशिष्ट होणे; लग्न होणे (नवान्वरीप) २ विवाहसमरंभात चन्हाडी खेळांनी निमग्न होणे. ३ (छ.) मेजवानीत, आनंदच्या गोष्टीत अगदीं तथीन होऊन जाणे. चन्हाडीक—प्र चोलावणे, आभरण. 'पें परिसुत गाशाति निवियापरी। तेंचि वरतुत्वा चन्हाडीक करी।'—हा १२१८. चन्हाडीक—का—खी सोयरीक, लग्नबंधन. 'तयेने घोषिला अनिष्ट। म्हणे मातां कसं सेवे। चन्हाडिकेचा।'—कथा १ ६.११४. 'तयासी चन्हाडिका जालि।'—पंच ४.६. चन्हाडीक—वि. चन्हाडणीतील, चन्हाडकाडला (पाहुणा भोवर, वस्त्रपद ६०). 'सीतामिवराच्या चन्हा। विजलजु घणटाजा। पुंमोदक पंचयागा। तूं चन्हाडी

भाषी. 'वेसीस्व १.१. -ह २४ १०८. घन्हाड पहा. घन्हाडीण-मी. लमासाटी ओलेली सी. घन्हाडणी पहा.

घन्हाड-न. १ जनावरांन सवाळच्या प्रहरी उरिरहा कुंवत फिरणे, शरद करणे. २ (ल.) व्यसनीपणाचा क्रम. [विरह] घन्हाडी-वि. शरद कणारा (बेल, गाय).

घन्हाड-उ. एका प्रांताचे नांव [सं घराट; सं. विदर्भ-घरशत; प्रा. घराह] घन्हाडी-वि. या प्रांताचा, प्रांतासंबंधी.

घन्हाडीण-खी. (व.) धान्य उपजताना भुसा झाडण्याची केसुणी.

घन्हे-शब् (खा.) घर. 'परिसाचे कमवटी-घन्हे; जे जे तें तें साडेपधें.' -एमा १.४४१.

घल, घलंडणे, घलंडा-ओल, ओलंडणे इ० पहा.

घल-उ. वेळ. -आदिलसाही फर्मानें. [सर फा. विला]

घल-मी. (व.) १ दणाधी घडी; खगाळे. 'या घलीत ४० खणे आहेत' २ हात टेंडून पाय घर करून मारलेली उडी. (कि० टाकणे). [सं. बल]

घलकट-खी. (लुनरी) पांघरण्याची घासोडी. [? हुल० सं बलकल-बल]

घलखरणे-भक्ति. (प्रां.) १ विशकटणे; विपुलणे (विशेषत. वैन) २ अस्तावधत पमरलेले, पडलेले असणे. [बलखर]

घलगणे-भक्ति. बलगना करणे; रिकाम्या गोष्टी करणे. 'निवारितां निजनिवाडी. कृष्णादीण अर्पेघडी. इकडील तिकडे मळे वाडी. गृथा वेडीं बलगती.' -एस्व १५.११६. [सं. बलगना]

घलेंग-न. (महाउ) लगाम, बागुरा. [सं. बलग]

घलेंज-उ. एक जातीचा मासा. हा एक फुटापेक्षा मोठा असून याच्या सेकर व दिलन अशा दोन जाती आहेत

घलण-न. (कों.) चिरगुटे देवण्यासाठी अडलेली पाल खोब्या दांड्याच्या आकाराची वेळची दाडी.

घलद, घलद-उ. (चा) मुलगा. माणसाचे नांव लिहून संकेतार्थ बापाचे नांव लिहावयाचे शास्त्रास मध्ये पाळतात. उदा० गुलाम खान बलद याकुबखान. 'सुरज बलद चापू जोशी ज्योतिषी बनदार लुनर' -वाडसनदा ८५. [सर बलद अथ अकलाद]

घलदेज-उ. (ऐतिहासिक) हालंड देशातील लोक; रुच. 'या विरहित थामल, फिरंगी, ईम्रज बलदेज, रामनगरकर, पाळे-गार, पौडे, विदर्भ... आदिबुरुन संस्थानिक...' -मराठा ३. [ई हालंड शु' बलदा=उच]

घलन-न. १ बळणे; हलणे, चलन २ (ज्यो.) खगोलाच्या ठिकाणी दोन वृक्षजुळे करतात तो वोन. याचे अयन-बलम, अक्षजवनन, स्पष्टचलन इ० प्रकार आहेत. [सं.] ऊरु-उ.

(नृत्य) अमृतलगाद करून जावु आंतील वाजूस घेऊन उर वळविणे. ०तारा-उ. (नृत्य) डोळ्यांचीं सुजुळें वाजूस वांकडीं वळविणे.

वलिंत (करण)-न. (नृत्य) उजवा हात, अपविद्ध करणे व उजवा पाय सुची करणे. यात त्रिक फिरविलेले असते.

घलमा-खी. आवड। -मनको. [घलम]

घलभी-खी. घराच्या छपरास आधारभूत असलेला वांसा, कडणी, इ० 'बलभीवरी गोळगुळ' । अतिविचित्र शोभती. -मुमभा २.४२ [सं. बड (ल)भी]

घलय-न. १ कंकण; कडे; बांगडी, २ वस्तुलाकार, ३ (प्राणि.) पृष्ठवसाचा सणि-मणका. -प्राणिमो ९० [सं.] ०वाड-उ.

(प्राणि.) पृष्ठवसाचा (टंगम) च्या दोन्ही बाजूंवर अधोगामी व रंजकतेन सेवट पावणाऱ्या दोन भागांपैरी प्र-वेक. -ज्ञाको (क) १९०. (ई) प्लॉन. ०रोग-उ. घटवरी. घलयांकित, घल-

यित-वि. ओवताली वस्तु असलेले; वेढलेले; वेष्टिलेले. उदा० समुद्रवलयानित पृथ्वी. 'मी बलयांकित बलवती.' -एमा २९. १३६ [बलय+अंकित] घलयांकित संघ-उ. (प्राणि.) जमीनीवर सरपटणाऱ्या प्राण्यांचा एक विशिष्ट संघ.

घलय-उ. (बे) सोल.

घलयटा-उ. बहिवाद; बळण 'ही गोष्ट जालियास बदनक्ष होऊन आमलास बलवटा मोडतो.' -पेद १०.१४२. [सं. बल]

घलयटी-खी. बथी, सुखती. 'दववीत गाल नाहि पडली पुढे बलयटी.' -प्रदा ११५ [सं. बल+वटी प्रत्यय]

घलयण, घलयणे, घलवा, घलसर, घला, घलाचिय-ओलवण ओलवणे इ० पहा.

घलयणी, घलाघणी-खी. बलविणे, बलविणे पहा. घल-व (वि)ण, घलाघणे-उक्ति. १ बल्लाने घालविणे (नाव). २ (ल) पुढे दळणे-वेणे. ३ व्यवस्था पाहणे, घालविणे (कामाची) [वलें]

घलयणी-खी. देवीचा कौल घेणे. -अडिबन्त्याची महाकाली १५०. [ओळें]

घलय (वि)णें-सक्ति (कों) पुण.) ओसे डोक्यावर घ्याव-यास मदत करणे, हात लावणे.

घलाट-टी-टी-भक्ति. १ किनाऱ्यापासून सह्याद्रीच्या पायथ्यापर्यंत चढती जमीन. याच्या उलट खालाटी. 'संत या बलाटीने उचोरेके चालतांचालता कोरलंकराच्या मुलखांत आला.' -नोरिक १३४. २ कोंकणांत या जमिनीच्या पूर्वभागाला म्हणतात. व खालाटी असे समुद्रालगतच्या भागाला म्हणतात. ३ (ऊ.) बलचे गांव. [? बल+टाय] ०कर-वि. बलाटीचा रहिवासी.

घलांडणे, घलांडा, घलाणी-णे, घलादंड, घला-दुकळ, घलाचण, घलाघणे. घलाचा, घलाचा-ओला-रण, ओलांडा इ० पहा.

बलाणी—श्री. बांधणी, बंदवणी. 'जाली पलाणा बलाणी।'

—उपा ७३.१९. अवभा. [सं. बलन]

बलादांड—उ. ओला, बोंबळा दांडा (तोडण्याच्या रितीत नसणारा). ओलादेह पहा. 'मिरच्याचा बलादांड आहे.'

बलाव—उ. ओलावा पहा.

बलावा—उ. १ माणसाचा, किंवा गलबताचा तांडा सुरक्षित. पण इष्ट स्थळी पोचावा म्हणून अधिकाऱ्याकडून घेतलेला शिपाई, लष्करमा इ०. पाटवळ. पावणी पहा. २ यासाठी अधिसूचनास यावे लागते ते इश्ये ३ बलवणी पहा.

बली—उ. १ साधु; संत, सत्पुरुष. २ मालक; धनी; पाटक.

[अर.] ०अहद—उ. १ नारस. २ युवराज. 'बली गोहरचे पुत्रास बली अहद केले.'—रा. १.३६३. ०नियामत—न्यामत—वि. आश्रयदाता; धीमंत (पदवी). 'बलीन्यामत रावमाहेब पंडित प्रवान.'—रा. १०.१६५. [अर. बली—निजमत] ०हद—उ. बली अहद पहा. युवराज. 'त्याचे पुत्रास बाहेर काढून बलीहद केले.'—रा. १.३६३. ०हद्दी—श्री. योवराज्य. —रा. १.३६३.

बली आग-घ, बली कूस, बली चरक, बले, बलेटा-ता, बलेट-तै, बलेपाले—ओली आग, ओलीइत इ० पहा.

बलीत—न बळवून नेणे (शेरे, इ०) बळती पहा. 'मिरजेचा मोगल इस्लामपुरास शुरावे बलीत करावयास आला होता.'—बाइ-घाळ ५ [स. बलित]

बलीवाळंतीण—श्री. दहा दिवसातली बाल्तीण. [ओली+ बाल्तीण]

बलीस—वि. इबलासा, घोडासा. 'रुप रुपु बलीही।'

—उपा ७६ १३ [सं. अल्पीयस]

बले—बले—न १ नाव बाल्तीण्याचे लाकडी साधन, नौका-दह; अवले पहा. २ लहान अवले, दांडा. ३ (ल) पोहणे इ० प्रसंगी हात, पाय. इ० शरीरावयव [सं. बल्] ०करी—उ. बल्-विणारा, नावाडी.

बले—उपा आवाधी रूप (व) आटोपा; त्वरा बरा. (याची दुसरी रूपे येत नाहीं) 'बले, आपणाला आणखी पुढळ काम आहे.' बल्हा—बले पहा

बले—वि. ओले पहा. ०अंग—न (लहान मूल, आजारी माणूस, नवीन बाळंतीण इ०) ० नालूक शरीर. 'बालंतीणीच दहा दिवस बले अंग असते' ०फोरडे—बाल्तीले—न. १ ओले-ओले हांड २ (ल) खरी खोटी विधाने.

०चरक—गु १ शाखांची साल; लवचा; बल्कळ. 'हाली हपोशन १०१० रुनि बल्क लापरी ते ते।'—मोवन १३.३०. २ माशाचे खवळ, खवला. [सं.] ०पर्ण—उ. (घाव.) खवला;

खपली ०पक्ष-उ. पक्षाना खवले असणाऱ्या प्राण्यांचा वर्ग. यांत फुलपाखरे, रेशमाचे किडे इ० येतात. —प्राणिमो ११२. बल्कळ—न १ शाखाची अंतर्भाव, अंतस्त्वचा. २ यापासून केलेले बल्क. 'राम बल्कळ जटादिक रीती। वेप तो ठमय येणु करीती।'—वामन, भरतभाव ४९. [सं.]

बल्गण, बल्गिजण—अकि, बल्गना करणे, व्यर्थ बटवणे. 'इथे बायाचि सेव्ये पाहीं। बल्गिजत आहातो।'—शा. ११. ४५८. [सं. बल्गना] बल्गना—श्री. १ बटवणे; पोळणे भाषण. २ बढाई, श्रौढी मिरविणे; पुशारही मारणे. 'शशमंडळांत कोल्हा म्हणो मो सिंद बल्गना करितो।'—मोक्ष (नवनीत पृ. ३३७). [सं.]

बल्ग—श्री. लगाम. 'या टोपा बल्गच्या भीमा बल्गा रगेचि आटोपा।'—मोक्ष ८६.२५. [सं.]

बल्मीक—गु १ सुगंधी केलेले वाळूक. 'शिरला मुजा-तरी शर बल्मीकामात्रि नामसायकसा।' २ वातदोषाने मान, गळा, हावपाय इ० टिकाणी उत्पन्न होणारा गांठीचा रोग. [सं.]

बल्ग—उ. बाल. 'जो भगवदुक्ति जिवती धरिल न पावेल बाळ बल्ग भया।'—मोमंभा २.११८. [सं.]

बल्गकी—श्री. पावा, मुरली. 'भग बल्गकी काढून। धुतिदर मेळवून। आरंभिले शिवकीर्तन।' [सं.]

बल्गफ—उ. (व) एक पांढरा दगड. सफेतीसाठी हा रंगा दून भिंदील व्यवसाय.

बल्गभ—उ. १ बवरा; पति. 'करी तिच्या बल्गभ सोद-ललाय।'—सारद २.३४. २ प्रियकर; जार ३ (सामा.) प्रिय-जन; आवडता माणूस. —वि. आवडता; प्रिय. 'ब्राह्मणभोजन द्वाद-घोडी। भगवताशी बल्गभ।'—एकल ४.२०. [सं.] बल्गभा—श्री. १ पत्नी २ उपव्री; खेलेली. ३ (सामा.) प्रिय, आवडती श्री. 'तो बल्गभा मी कांठु। ऐसा पडिये।'—शा. १२.१५६. [सं.]

बल्गरी—श्री. बेली, बेल. 'ते बल्गरी होचि महाविशारी।'—सारद ३.१३०. [सं. बली]

बल्गी, बल्गी—उ. १ साधु; बली पहा. 'बल्गी पौर पैंगवरा।'—दावि ४४ २ शिक्षित, विचित्र, स्वच्छंदी माणूस; वेडापीर. 'सारेटीत हा अनेक बल्गीतील एक बिल्गुन व्यक्ति किंवा बल्गी होऊं लागला होता.'—ताजेसं ८. [अर. बली]

बल्गी—श्री. १ बेली, बेल. —शा. ६.१३. 'यमुनेच्या तिरि हाडे बल्गीही।'—मुगा ४६. २ (गणित) धेणी; माला. [सं.]

बल्गी—श्री. (गो.) खळी.

बल्गडणें, बल्गडंडा, बल्गडणें, बल्गडंडा, बल्गडणी, बल्गडणें—ओळंडणे, ओळंडणे इ० पहा.

वल्हवियणें, वल्हाटी-टी, वल्हावियणें, वल्हावा, वल्हें.
वल्हेकरी—वलयिणें, वलाट-टी ६० पदा.

वल्हा—३ (प्र) वल्हें, वल्हें पदा वल्हो-न्ही ल्हान
वल्हा हो बहुतेक चिन्हाच्या वाटेस पात वाधून वरतात हो
वल्हवियणें फार हलकी असते

वल्हा, वल्हे, वल्हेवल्हे—उद्गा जलरी, चटसिंही, चडा,
भाटोपा यांशीं भेरकत्तेंकरून प्रयोग [१ स लघु, प्रा लहु-
पदा] वागवल्यासांन [० फरणें-भाग पाडणें, आग्रह वरणें
वल्हाणें—अकि (व) नियणें, थंड होणें

वल्हो—३ (महातु) वल्ह 'तया तोचि आरुति सेरो तरी
वल्हो आतु पडे'—दृष्टावसाठ ७७.

घवडा, घवडेकरी, घवणें घंवरा, घंवरी, घंवळा,
वंबा, घवांडा, घवाडणी, घवाळणें, घवो—ओरडा,
ओरडेकरी ६० पदा

वलय—छो आंगी, युक्की 'अडरीं मोत्याची वलय
साधुती हो।'—प्रा १०९ [ओवणें]

घवर—न नवदपती, गोवर, वरवर पदा 'वरर ज ऊन
विड्या तोडतात'—मसाप ४४ २५६ [वधुवर]

घवसणें—अकि अविणें पदा सकातीच्या दिवशीं सुग
वाचीं वागे वागे [स उगसना, म वसा]

घव्ण—न वाहणी, वाहणें 'उद्य द्रा क्षीत एवे। मृग-
जघ वध्नी अस।'—गीता ७ ७१ [स वध्नि]

घरा—वि १ आधीन, अनुकूल केलेला, ताव्यात, बघात
आणलेला (किं वरणें) 'वरा वरी मन्मथ सखळता। पण
तो हर जाळी त्याला।'—सौमद २ मन्मथजी मोहन, आरुन
टाकलेला, गुरळ पाडलेला [स] ० क्रिया-छी १ मन्मथान
मारेणें, मोहन टाकणें, वशीकरण २ ताव्यात देवण्याचा प्रचार,
स्वाधीन राखणें ० वर्ती-वि आर्सेत वागणारा वरा असलेला
'वैद्य विवेक' परमाशी। त्याचा वरावर्ती कीं असे।'—पभा
२० १६९ चरंगार-वि स्वाधीन झालेला, शन आलेला,
हुंमगाळीं असलेला वराता-छी अधीनता (समासात) पर
वराता वरावद्-वि आज्ञा, स्वाभित्त्व मानणारा वरात वरा
(समासात पूनर्वी दुसरा शब्द असाता उपयोग) वरा असल्या
कारणानें, स्वाभित्त्वामुळे, सत्तेन (सामा) योगानें, मुळे उदा०
कावशात, वैवशात, इव्यशात, एतदशात इ० वशिता,
वशित्व-छीन शिवाच्या अष्टमहासिद्धींपैकी एक मूढ मन्मथानीं
हो प्राप्त होते अष्टमहासिद्धी पदा माझे भयें जेथ वरा होते।
ते वशिता बोळिजे सिद्धाती।'—पभा १५ ४० वशी-वि १
इद्विदे स्वाधीन असलेला, सयसी २ स्वाधीन असलेला, परतव
वशीकरण-न १ मग्रादि साधनांनीं वरा करणाची विद्या

(जाणमाराणवरीपर हा शब्द येतो) २ कोणी आपल्याला वरा
बघावा म्हणून जे मग्रादि साधन करतात ते 'ती मुग्धा वेशी ये।
वल्हवील त्यामिमन वशीकरणें।'—मोपन ६ ६२ वशी-वशात
पदा 'व्योनवागुणें। वाडिलेनि गनेस।'—झा १४ ९९
वश्य-नी आधीन, अनुकूल, वरा असलेला—झा १२ १०१२
'जो वश्य न होय ब्रह्मादिका। तो हो भक्ता स्वाधीन।'—न
वर्णवें इ० काव्या राशीं आनुकूल्य, पत्रिका जमणें वश्यकर्ण-
वशीकरण (अप) पदा 'आदळ साधन परतीं। लोक वश्यकर्ण
करिती।'—दा ११ १९

वंशा—३ १ कुल, कुटुंब, गोत्र वगै, जाति 'तव यदु
वशाची वेदुन। वनराची असती।'—आए ५३ २ प्रजा, संतति
३ वंश, वासु 'रवें भाडिलें रामें नायिकातें। वदे गोपुती तो
धरी वरा हातें।'—सुरा युद्धाव ७० ० क्रांति-न (सराफी)
एक प्रकारचें माणिक रत्न हें दुर्लभ पेटलेला आगीप्रमाणें दिसते
० चरित्र-न वरावळ, वंशाचा इतिहास कुलपूत ० व्हेडे-
३ १ कुळाचा नाव, निसतान २ वासु कोडणें, तोडणें ० जाल-
घन-उप वंशचें घे 'यदुवरावजाळी। वाडही श्रीहृण्ण कृपा-
जळी।'—पभा १.२३० ० परंपरा-छी कुळातील लोकांची
मालिका (पूज व वराज यांची), कुटुंबाच्या मागच्या व पुढच्या
पिढ्या -किंवि एकापासून दुसऱ्याला असें वशातल्या प्रत्येक
विडीला प्राप्त होऊन, पिढ्यातुपिढ्या ० परंपरागत-यात-
वि पिढ्यातुपिढ्या चालन आलेलें, आनुवंशिक -किंवि वरापरंपरा
पदा ० पात्र-न मावूची परदी, दोपरी इ०, हाल 'भवेरणी
सपादन। वृणासी वरापादना।'—एदव १६ १५८ ० रोचना-
लोचन-क्षीर-क्षीरी-छीन वेदव्या पोटातील पिढ्यासारखा
औषधी पदार्थ ० रळ-छी वरीप्रमाणें वाटणारा वरा 'का
पेसव्याची हो वरावेळ खुडलिस।'—रेपो ३ १३ ० व्हाद्य-न
अलगुज, पावा, सुरली जेव् ० वृद्धि-छा कुळाची वृद्धि वाढ
० व्हाय-३ कुलास वरावृद्धीच्या उलट ० ज-वि १ वशाति,
कुळात जन्मले २ कुळात मागाहून होणारा, येणारा याच्या
उलट पूर्वज ३ तुलीन चांगल्या कुळात जन्मलेला ० धर्म-३
उत्तमर्ष, कुटुंबवृद्धि -झा १ २ ४५ ० वंशाकुर-३ १ वशातीत
एकूती न्यफि, कयावर सवरा वराभी वाढ अवलपून आणे असें
मूल 'हा परदा वराकुर उरला (राहित्य) काह १ कळकाचा
गोंव, धुमारा [वरा+भुर] वशातुचरित-न १ पिढ्यातु-
पिढ्या, वरापररा आलेली चाल रीत २ वशावळ, वराटस ३
कुळाचा इतिहास [वरा+अनुवर्तित] वशावळिल, वंशा-
चळ-छी-नी कुळाची, वशाची परंपरा मांिका, कुळात झाले-
ल्याची यादी २ वरावृण [वरा+मावळि=मोळ] ० वंशिक-
वि १ वशागऱ्या, वशातीत २ वराज वंशी-छी पात्रा, मुल्ली.

‘वशी नानदटी तिला कटितनी खोवोनि पोटीकनी ।’—वामन वनसुधा ४ ३१—वि १ वशासवधी, वशिक २ वेदूची कलेळी चंदीक—वि वशापरपरागत (चात्र, रोग इ०) चंदीय—वि वशातिला, वशज उदा० राजवशीय युध्वशीय, मातृ-पितृ-वशीय चंदय—वि १ वशाचा, वशिक २ कुडीन [स]

वशाट—नवि ओशाट पहा ‘वशाट गाढ खा’यांनी पोराचे पोटात एखादा रोग उत्पन्न होईल’—वाळ ० १८२

वशा(दि)ड—न वैद्यक्या मानेनवळील उपवग, आवाळ कोळे [स वृषभ ४]

वशा—उ वशाकामावर दखरेख करणारा सेत राखणारा इशम, शेताचा रखवालदार साणा पहा [अर वशी]

वशाड—वि (गो) १ ओमाड पहा ‘गाव तर आज पाच वर्षे झाली अगदी वशाड पडला आहे!’—सयात्रि ८९ २ (कु) वाईट वशाडी—खी ओसाडपणा, वसाडी ओसाडी पहा

वशाड—खी (कु) पाण्याच्या लाटा जेथे आपटतात ती जागा

वशाडी—खी (कु) एक प्रकारची वनस्पति

वशादरणे—न (विणकाम) शाण्याची सुते (समुच्चयाने खळ लाण्यासाठी पसरलेली) वशादन—न अशा पसरलेल्या सुतास खळ लावण्याची क्रिया

वशाळकी, वशाळगत वशाळणे, वशाळा, वशाळी, वशाळीक—ओशाळकी, ओशाळगत इ० पहा

वशियत—खी १ मृत्युपत्र २ आदेश, आज्ञा हुकूम [अर वसीयत] ०नामा—उ मृत्युपत्र

वशिला—उ १ फायद्यासाठी मोठ्या माणसाची जोडनेल सबब, वग मोठ्याचा पाठिंबा आधार २ पुढे येण्यास मध्यस्थ होणारा मोठा, वरतदार माणूस मध्यस्थ ‘त्यास वशिला करून ठेव’—रा १५५ ३ शिकारस आळख [अर वशीला] ०वग—खी मध्यस्थ शिकारस वशिला हिमायत म्हणायी तर वशिला—वग म्हणणा तर हवामीखरीज आमचा आमची मोठ वरी सांगेसारखा बोणी नाही’—रा ३ १२३ वशिलेदार—वि वशिला असणारा

वशिष्ट—उ १ एक प्रसिद्ध ऋषि वशिष्ठ २ (ल)शाळे आणि रुढी यांनी सांगितलेल्या राव गोष्टीकडे बारीक लक्ष देणारा माणूस [स] ०यामदेव—उ (३) वधवारी तसाच अभ्यासी माणूस

वशी—खी खाऱ्या पाण्यातील एक मागा

वशे वशेड—न वशिष्ठ पहा

वशेट—नवि वरत, ओशाट पहा

वशेव—न (कु) औपय

वशेळी—वि वाराळ वामाळ ६ गवत वशेळी अस त्याने पुढे सात माहीत [नाम]

वशेळी—खी १ नेमनिष्ठ व्रताचरण करणारी स्त्री २ लष्ठा नता परिणी पाच वर्षे भगळागौरी—इ० व्रताचा वसा असलेली स्त्री, वसाळी [वसा]

वद्यतनामा—उ मृत्युपत्र वशियतनामा पहा. ‘खडेराव रास्ते यांनी मरतवेळेस मी जवळ नसता वद्यतनामा कला त्यात मला सुमत्यार लिहून ठेविले’—भाभ १८३८ [फा वसीयतनामा]

वदरी—खी वगवी पहा

वपत्कार—उ १ हवन यज्ञ २ अग्नीत आहुति देताना म्हणान्या एक भन्न वौपत् शब्दाचा उच्चार ३ (ल) जाळपोळ, लुगटूट (गो) निर्वास, सवस्वी नाश [स]

वपट—उ (कों कुण) वियाड (अप)

वणेवणे—अकि (कु) शोषित वडवणे वसण पहा

वस—वि आस पहा ‘वशा गावात चिपडी सवाशीण’

वस—वि वग पहा

व(र्ष)स—उ १ (कु) पुंज २ वस पहा

वस—अ (कु) पादपुरणार्थी अन्यय ‘माती वस काय’—माचें काय ३

वस-कण-कन-कर-दर्शी—किवि वसू असा अगावर येण्याचा ओरडण्याचा, रागावण्याचा आवाज करून, होऊन, खसकन चिरडोखोपणाने (कि० बोलणे अगावर वणे) [व वसू!] वसकणे—अकि चिडून, वसताळून, खसकन अगावर वणे रागाने बोलणे ‘सो माझ्या अगावर वसकला’ वसकडे देणे—(व) हिडिसफडिस करणे

वसका वसकणे—वचका, वचक ६० पहा

वसग, वसगळ—खी ओसग, ओसगळी इ० पहा

वसड—खी (व) वळचणीतून पाणी जमिनीवर पडताना वाऱ्याच्या योगाने उडणारे तुपार, ओसाडा [स वडू+व]

वसड—न वशिष्ठ पहा

वसण—न नदी—ओढ्याच्या पुराबरोबर वाहून येणारा काटर्या केर इ० गाळघाळ

वसण—न (अप) वसण पहा

वसणणे वसणवणे वसणावणे—अकि शोषित विसा वातात वरळणे वडवणे [स स्वद १]

वसणे—अकि १ राहणे, मुगाम, वसती करणे २ स्वयंती, जागी जाणे, स्थित, स्थानापन्न असणे (गाव इ०) ‘कण हाडी कण वशी वषत असतो’ ३ वस्तीने दुष्ण होणे (गाव, वस इ०) जेमानतर आतो फाटें गांव वगण’ [स वगू-वगन] इ० १ मनीं वधे ते स्वर्गी दिसे २ सोने पाहिये कसून माणस पाहण वपून वसतकसू—उली उगार, प्रवासी, वाटछेद.

[वसणें + कृत प्रत्यय] वसता-वि १ वस्तीचा, लोक वाट
लेला - एभा ३ ६७१ ' वाटती दशदिशा उदासा । वसन गोकुळ
वाट ओसा । ' - ह २१ १३ २ राहणारा ' स्वानंद वैकुंठी सदा
वसता । तुजें ऐश्वर्ये स्वभावता । ' - एभा २१ १ वसति-त्ती-
खी १ रहिवास, मुकाम २ राहण्याची जागा, ठिकाण, निवास
वसतिगृह-न १ निवासस्थान घर २ (बियाथी, पायस्य इ०
परिता) राहण्याजेश्याची जागा, भोजननिवासगृह खाणावळ
(६) होस्टेल वसतिघणें उकि १ स्थापन करणें रचणें २
वस्ती करविणें ३ नऊन ठेवणें ' वसिष्ठपुर एकशत गुणी । जणें
वसविले कृतांतमुक्तीनी । ' - मुआदि १५ १२२ ४ टेरणें दणें
' त्याचि चारी भुजा शोभती । आयुर् वसविली हाती । ' - एरस्य
१ ४६ ५ वसति करणें, राहणें, प्रत जाणें तणें वसविलें स्वर्ग
सय । आता कवणा सुसावें । ' - जे १२ १०६ वसिष्ठणें-वसणें
पदा - मुआदि ५ १११, - ह २६ १७७

वसणें-उकि कार्ही धार्मिक व्रत आचरण (विशेषत वाय-
कार्ही) ' मगळागौरी पाव बरें वसारी लागत [स उप+आस्-
उपासना, वसा]

वसत-उ १ एक ऋतु चैत्र आणि वैशाख या दोन मासाचा
विषा मीन आणि मेष या दोन सक्तीचा काळ हा वसत
म्हणजे सृष्टिपतीची करमणूक सुसती । ' - टिक ३ या ऋतूची
अधिप्राप्ती दैवता ' सुखवर वसत सरावाला, किं कोविळा करि
गावनाला । ' ३ (संगीत) एक राग यात पडून कोमल नयन,
तीन गाथार, कोमल मध्यम तान मध्यम, पचम, कोमल धनत,
तीन निपाद हे स्वर लागतात, जाति सपूर्ण-सपूर्ण वादी तार
पडून रुवादी पचम गानसमय रात्रीचा तिसरा प्रहर व वसत ऋतूत
सावकारिक याचे भाणखी दोन प्रकार आहेत एका आरोग्यत
पचम वृक्षी देवतात व दुसऱ्यात पचम वृक्षी करून कोमल धनताच्या
जागी तीन धैवत घेतात वसत पावक पत्रा सुरा । नीरावर राग
वाजवित । ' - ह १० ११७ ४ आर्यवैद्यकातील एक औषध सुणें
मालिनीवसत [स] ० खेळणें-रग खळणें ' जें सिंदासनीं राजत्व
जोडे । तें वसत खेळता न मोडे । ' - एभा १३ ७०१ ० म्हतु-
उ वसत अर्थ १ पदा ० कुमार-उ सुमाकर-उ एक औषधी
रसायन अनेक मर्म, फुलें बदन इ० पासून हा तयार होतो
सर्वे रोगाचा यार्ने नाश होतो - योर १ ५९६ ० तिलका-खी
एक वृक्ष याच्या प्रत्येक चरणात १४ अक्षरें असतात वत म ज
ज ग, ग असे गण असतात उदा० ' जो मान्सीं विहरी विहरी
परी तो । ० पंचमी-खी माघ शुद्ध ५ ० पूजा-खी वसत

असत वसतमाधवातीत्यर्थे समारम्भपूर्वक ची ब्राह्मणाची पूजा
करतात ती, मंत्रजागर ० माधव-उ वसताची अधिप्राप्ती दैवता,
विष्णु ० मुखारी-उ (संगीत) एक राग या रागात पडून कोमल
राखी १ ४७

ऋषभ, तीव्र गाथार, कोमल मध्यम, पचम, कोमल धैवत, कोमल
निपाद हे स्वर लागतात जाति सपूर्ण-सपूर्ण वादी धैवत सवादी
ऋषभ गानसमय प्रात काळ वसताचें खेळणें-न सुसते गोड,
मिठास भाषण, भासून टाकणार, फुमलावीचें वसन ' त्याचें
खेळणें म्हणजे वसताचें खेळणें, मधुर क्विती म्हणून सांगू २
वसतारम्भापात-उ उत्तरायणपात पहा वसती-वि वसता
(म्हतु-रागा) सवधी

वसद-न (राजा कुण) औषध (-अव) वसदां [स
औषध अप]

वसन-न १ कापड, वस्त्र २ कपडा, प्रावरण चिरपून
के उत्तम प्रावरण । के वसनें ती जीणें । ' - तुगा २७१७ ३ राह
ण्याचें ठिकाण, जागा, घर [स] ० ग्रंथि-उ लमात नवरात्र
रीत्या वस्त्र ना दिलेली गाठ, वस्त्राची गाठ ० भूषण-णें-नअ
कपडे व अलंकार पोषाख दागिने ' वसनेंमूर्णें सावरून । पापा
कडे थालिला राजण । ' - रावि ८ ७७

वसन-अम १ मतानें, मर्ते २ पासून व्हडन [पासून,
पावने अप २]

वसनपुजा-आ (अप) वसतपूजा पदा

वसनपात-खी (प्र) वसनवार ' गावगता बाकी साल-
मुदस्तांची वसनवात सरकारची राहिली अमल ' - वाडसमा
१ १६१

वसनावर्णें-(व) वसणें पदा

वसपय-खी (झ) सावली, छाळोख [वसवा]

वसमरणें-मारणें-अकि उकि (प्र) वसमरणें पदा

वसर, वसरणें, वसरी-ओसर, ओसरणें इ० पदा

वसला-उ १ जमीन मोजणीच्या घोथीसाठी दानाच,
जागचे जे तुकडे पाडतात त प्रत्येक ' वसले म्हणजे एक साचार ।
जैसा जैसा भूमीप्रकार । तुकडे योजीतो पंढारपदार । जणें मोजणी
पुरी होय । ' - येमा ६ १४ २ (सामा) कोणत्याहि जमीनीचा
तुकडा प्लॉट ३ (चांगलें वस्त्र इ० चा) घडपा तुकडा रखट;
विधी (बहुधा अव प्रयोग) (कि० करणें उडवणें) [अ वसली=
तुकडा]

वसलात-द-खी आनुवंशिक स्वभाव गुण, वशातील,
परगण्यातील एक विशिष्ट चिन्ह प्रकृति [कर वस्तु]

वसली-व्या-वि वसूत करण्यासाठी ठेवलेला (शिपाई,
इ०) [वस्तु]

वसवटा-उ वास्तव्य, वसणूक वसति ' पवनाचिया नटा ।
सर्वेद्रिया वसवटा । ' - सिस ३२ [वसणें]

वसवत-वसा-कवि ओरडण्याच्या चिन्हन वाण्याच्या,
दुसरेपणाच्या उतराच्या आवाजाचें अनुकरण करून वसवत (कि०
बोलणें, अणवार यणें) ' पुसो जाता वसवत । वक्ता करी । ' - दा

१८.५.९. घसवसर्णे—अकि. ओरवणे; दरावून, रागने घोलणे, अंगावर घेणे. —एमा ११.१३७४. 'अवली तयासी देखोनि नयनी । वसवसोनि पाठी लोणे ।' [वसवस]

घसवस, घसवसर्णे—वसवस, वसवसर्णे पदा. 'अंग मोडुनी उठिका वसा । भुंई वसवसत तेजा ।' —काठिका ३७.४.

घसवसा—उ १ दरा; भीति; धास्ती. 'इणजे दोटये महाजन वसवसा न धरितां पेंठीची अवादानी करितोळ. —वाड्यावा ३ ८५. २ संशय; भीतिवृण संका. (कि० धरणे, पाळणे, वाळ-गणे), 'नमन पुरे संकोचासह अंजलि वसवसाहि तोडवा ।' —मोवयोग ११.१७४. ३ वसवसा; विचार; तर्क. (कि० जाणे), [वर वसवसा, वसवसा] ० धारणे—धास्ती घेणे. 'आम्हीहि वस-वसा खालन निघोन आलों.' —रत ३५२९. घसवसा—उ. भीति; संका. वसवसा पदा. 'या गोष्टीचा वसवसा जनसल मार-निले याही चिंतात घराबासा नाही.' —पेद ३.६४. घसवसासी-वि. संशयी, शंकेसोर.

घसवा—उ. १ सावली, छाया; सावट. 'दिव्याच्या वस-व्यात वसु नये.' २ प्रकाशाच्या आड येउन सावली पाडणारी वस्तु. [सं. च्छाया]

घसवी—घे—जीन. वीयता, सुलळ, फाळ इ०स घसवितात ती मांडळ, वडे इ०.

घसवो, घसा—उ (कृ. गो.) संगत, सहवास. 'तुम्ही काहीहि म्हणा पण त्याचाच वसवो बाधला.' [सं. वास-सहवास]

घसवत—हात—वसात, वसाहत पदा

घसा—उ (व) झुताचा धागा.

घसा—खी १ मज्जा, मगज २ चरवी. 'दुधात एक प्रका-रची वसा अवते.' —विवि ८२२२ ३ अंतस्त्वचा [सं]

० मेह—उ लघवीचा एक विकार मेह पदा

घसा—उ एक माप, प्रमाण (१६ आणे=१ विधासी, २४ विधासी=१ वसा) लाऊन मोजण्याचे जोरळ —मुंवा ११४ (अर. घसली)

घ(वं) सा—वोवसा—उ १ (वायनी) स्वतः लावून घेतलेला नेम, मत (कि० घेणे, लोणे) २ (क) वाण (संका-तीचे), उपद्र. [सं उप+आम्—उपासना] घसा(खी) खी-खी. वसा पूजणारी, मत पाळणारी खी.

घसांग—ख—खी—ओसंग, ओसंगळ इ० पदा.

घसाड, घसाडी, घसाडीचा लांडगा—जोवाड, ओसाडी इ० पदा.

घसाडा—उ तुपार, घुसुर, झिठोडा; ओसाडा. (कि० जेणे, हागणे, उडणे). 'घसाडे घाबल्यावर बाहेर पड.' [सं. उत्तर—उत्तर, सडा]

घसांते—व, वसाहत—खी. १ वसतीचा देग, ठिकाण. २ देशात वसति, लोक अस्तव्याची स्थिति वसती पदा. ३ प्रसू-त्वात आजून राहिलेली वसती; देशात्मा. (इ०) कॉलनी. 'दि-स्थान व वसाहती याची नेदमीं तुलना करण्यात येते.' —के १४. ६.३०. [सं वसु. तु३० अर वसु+अत्] वसाहतीघे स्वरारज्य-न साम्राज्याच्या शासना, वसाहतींना मिळालेली, राज्यघटना. (इ०) कलोनियल गव्हर्नमेंट 'वसाहतीसारखे स्वरारज्य हे राष्ट्रीय समेचे प्राप्तव्य आहे.'

वसान—वि (व) ओसाड, उगाड.

घसार—उ (प्र.) ओसा. १ जाण्याकरिता दिलेली वाट (कि० वेग, घेणे). २ वसारा पदा [ओसर] घसारा—उ ओसर; ओढरी; कमी होणे (कुणेलें पाणी, ताप इ०). घसरणे—ओस रणे पदा.

घसिष्टा—खी. (महातु) (अय.) विशिष्टता; वैशिष्ट्य. 'बोरे अंज दोही कड्यासि वसिष्टा नाही. विद्र मुपजे ऐसे दोन्ही फड प्रशंसिले' [सं विशिष्टता]

वसु—उ वोल वस पदा.

वसु—पुली. मायणी; कंड. वसु पदा.

वसु—उ एक विशिष्ट देवता या भाळ माहेत. अष्टवसु पदा. —न. संपति, धन. —वि. अष्ट संख्या; आठ '१ वसु पद वैविस ज्या वेद स्तन दोमती शिरे सात ।' 'तिथि तदि वसु जाणा ।' —वेप ४९. [सं]

घसुंधरा, वसुधा, वसुमती—खी पुष्पी. —हा ११.९१; १२.१४५ 'धरा धरितो फावरे । वरती छपन कोटी विस्तारे । वसुंधरा हे ।' —दा ४.१०.२ [सं] गृ० वसुंधर कुंडवक्त्र ।

वसुआर—न (महातु) निवासस्थान, वसुवार पदा. 'हे तुम्हां वसुवार ना ।' —पेठन चरित्रलीळा १४०.

वसुजणे—अकि घुज उतरणे, ओसरणे [अव+मुजणे]

वसुधारा—खी. १ घरीवाराण्याजवळचे एक तीर्थ. २ (अव.) पारसिक सरकारात भितीवर पातळ तुपांने पाव किंवा सात रेवा बाबदात त्या. ३ पूर्णाहुतीच्या वेळीं अभिषेकांत तुपाची अखंड धार घरातल ती; वसोधीरा. 'वसुधारा घुतावदान । त्रये तृती न पावे नारायण । तो गौडियाचे घृत चोरून । मनुज वस आहवा ।' —इ ७ ३९. —वि. सयुद्ध, असड [सं]

वसुळा—ली—उ खी तासणी, वाकस [वसा=तुक्का]

वसुवार—न. निवासस्थान, मंदिर. 'मा तुं वसुवार । अनंगरायाचें ।' —विशु ६४५ 'सप्तवधाचीं यवळारें । सदीप दिसतीं वसुवारें ।' —काठिका ११ ३८ [वसणे]

वसु—उ डाग देऊन मोरळा सोडनात तो मोहरा, वैल, पोक. 'वसु जैसा मोहरा ।' —हा १३, ६९७. [सं. वसु. प्रा. वस]

२५० माजला वसु खायास बाळ ०धारस-ली आश्विन वस
द्वादशी, गोवत्सद्वादशी या दिवशी एकाच रणाची गाय व वासळ
याची पूजा करतात ०वसुसर्ग, वसोद्योग- (अप) वृषोत्सर्ग
पदा 'राजप्री अमृतराय याजकद्वन्द्व वसोद्योगे का
वयाचें बाईचें मानस आहे' -पेद ४ १० [स वसु+उत्सर्ग]

वसु-स्तु-जीपुन गाडीचें चाक नागराचा फाळ, मुलक ३०
काच्या तोंडाशी बसवितात तें लोखंडी वडें, मादणी

वसुल-उ १ उत्पन्न, आवक २ सरकार, सावकार ३०
कास शेतकरी, कुळें बाजपासु आलेला पैसा, वर खड भाडें
३ शेतमारा ४ उगवणूक, देण्यापैकी जमा झालेला पैसा ५
इत्सर्गशी येणारी उग्राणी ६ निम्न, मोल 'शुलामिरी व तिंचें
भावक ही पुस्तकें कोणत्या वसुलाची आहेत' -नि ४७२, ८०९
[अर वसुल] ०दार-वि वसुली करणारा, वसुल्या ०द्याकी-
की १ वसुल घेणें, घालणें, बाकी काढणें ३० व्यापार 'सरकारनें
ह्या गावची वसुलबाकी आम्हास सांगितली' ३ वसुल न झालेली उग
वावयाची रकम ०द्याकीपत्रक-न झालेला व यावयाचा वसुल
ज्यात नोंदला आहे ती नोंदवडी, रजिस्टर ०द्यासल्लात-की १
वसुलाचा विशेष २ वसुल-वासुल पदा ०द्यासुल वसुलात-
उ १ (व्यापक अर्था) वसुल पदा २ वसुलीचा व्यापार वसुल
बाकी अर्थ १ पदा [वसुल द्वि] वसुली-जी उग्राणी -वि
१ वसुलासवणी, २ बांगला वसुल यावयायोगा (गाव शेत ३०)

वसुली-व्या-उ वसुलदार वसुली आकार-उ वसुल
आकारात कमजास्त करून घालोसाल जो ऐनवसुल करतात तो
वसुलीगवला-उ वसुलीचें धान्य, धान्याचा खड ०जमा-
की प्रत्यक्ष उत्पन्न, जमा याच्या उलट आकारजमा ०वेरीज-
की देणें वगैरे देऊन राहिलेला वसुल निवळ वसुल

वसे-की विस्तार 'विडवाची वसे पाहून खुद्द आले'
-ख ११ ६१११ [अर वसुमा]
वसे-न (रुड) वसु पदा
वसेठा-उ (मंडात) पर स्थान 'हीं लुगाराचा वसेठा।
-शिख ४६ [स वसति-स्था]

वसोळी-वसाळी पदा
वसौट-टा-टें-उन १ आश्रय, वस्ती 'ऐसा कोषाचा
वसेठा।' -पसा ५ १०९ २ आश्रयस्थान वसेठा पदा -हा १
२२८ 'जे मृत्यूचें वसोटे।' -स्वादि १० ३ ४८ [स वसु]

वस्त-उम (व) वदून, में, कासी 'भास्त्रावस्तु हें काम
होत नाही' [अर वासित-मध्यस्थ, माध्यम]
वस्त-की वस्ती पदा 'जेथें वसे थोर वस्त। तथें न
प्रार्थिता येती अनर्थ।' [स वस्त-वसति] ०द्याध-वि वस्ती
करणार -थर वस्ता-वि वस्तीचा.

वस्त-की १ वस्तु, जिनस, पदार्थ 'अपूर्व जे का वस्त।
आणुण मातापितरासी वत।' -ह २७ १२२ २ वादीसोन्याचा
दागिना, (सामा) अल्हार (अव) वस्ता याचाच विशेष
प्रयोग 'माझ्या आणावर काहीं वस्ता नाहीत' -सिध १४
[स वस्तु] ०भाव-वानी-की १ (व्यापक) दागदागिने,
अल्हार २ परासीत निस्कोळ सामान, चीजवस्त 'वयाबाईची
वस्तवानी वगैरे' -वाडसमा ३ ६४ ३ प्रवासाचें सामान

वस्तर-न (व) वस्त्र (अप) पदा
वस्तरा, वस्तारा-उ वस्त्र पदा [फा उत्तरा]
वस्तर-न (गो) टसका उस्तर पदा वस्त-व्या, वस्तेरां
दाणें-पातळ पदार्थ पिताना घडात अढकणें, उगदून पडणे

वस्ताद-उ १ विद्या-कलादिकामध्य निष्णात, पढाईत,
वाकबगार २ शिक्षक गुरुजी, अभ्यापक (विशेषत गायन,
व्यायाम, नृत्य या कलांचा) वस्ताद गुरु हेंवरी तेथील रहिवाशी।
-प्रग ११४ ३ दमनकर्ता, सोडीस ठोड असणारा माणूस, बोसला
सवाशेर ४ कावेवाज, धूर्त मनुष्य [अर उत्ताद] ०गिरी-की
वस्तादाचें, गुरुचें काम, पदा २ सातुवें, कौशल्य ३ धूर्तता, कावे
वाची, लबाडी वस्तादी-वि वस्तादापासून मिळालेली (गाव
नादि विद्या) -की १ प्रावीण्य, मनहता 'पीळ पेच जर्थे
अक्षरात वस्तादीचे।' -प्रला ६२ २ धूर्तता, कावेवाजपणा।
[फा उत्तादी]

वस्ति-की १ ओटीपोट २ मृत्पायाच्या बर्मांची पिढ-
कारी [स] ०शोधन-न मृत्प्रेच [स वस्ती]

वस्ती-की १ वास राहणें वसति पदा २ निवास, घर.
३ लोक राहात असलेली, ओसाड नसलेली स्थिति (गावाची) ४
लोकसंख्या [स वसति] ०कल-कल-वि प्रवासी, वाडसु
'अदो जीतु एय उजिता। वस्तीकल वाट जाता।' -हा-१३ ३४.
'देखोनिया राजमंदिर। सुराबाड न घेती वस्तिकर।' -भवि
१४ ६४ ०वाडी-की १ लोकवस्ती असणें २ उतति, प्रजा
वस्तीस राहणें-एखाद्या ठिकाणी सुकाम करण, प्रवासात उतरणें.

वस्तु-स्तु-की १ पदार्थ जिनस, चीज वस्त पदा
२ काम, व्यवहार गोष्ट ३ परजस प्रस -हा ६ ७१ 'वस्तु
प्रगची अस। पाहता कोणासीच न दिसे।' -दा १५ ३ ४
न'टकाचे कथानक विषय ५ (सपीठ) चीज (स शब्दांचे लिभ
नपु आहे पण मराठीत हा शब्द नदमी स्त्रीगिरीच वापरतात)
[स वस्तु] ०कथन-न खरी हकीकत सत्यस्वरूप सांगणें, ०गत्या,
वस्तुत-किवि १ वास्तविक खरें पाहतां परमावेत २ स्वभा
वन मूळपासून 'इप्रगीत पोटाचा नाही अमें नाही खरें मार्गल.
वस्तुगंधाच अग्रायचा' -नि १२९ ०चित्रलेखन-न चित्र.
कलेचा एक प्रकार समोर टेकलेल्या पदार्थांचे चित्रण (३) मोरेल

होईंग. ०जात-म. पदार्थमात्र. 'मम पार्थीव अस्तं न दिशे । वस्तुजात ।' - भा २.५६. ०तत्त्व-न. (तत्त्व.) द्रव्यपना. -साधनं २८१. ०पाठ-प. वस्तुची समयोग माहिती देणें; अग्न्यापनाचा एक प्रकार. (तामा.) पडा. 'बायदा मोडायाचा वस्तुपाठ हवा.' - के २६.७.३०. ०मात्र-न. १ आराधना; सांगाडा (सवाद, नियम इ० वा) २ वस्तुजात पदा. ०लाम-प्र. (लमत) चांगली कपू मिळणें. 'बाकीच्या गोष्टीकडे पाहण्याची जमती नाही. वस्तुलाम पदा.' ०घाद-प्र (तत्त्व.) वास्तववाद; (इं.) विभा-लक्षित. ०दाति-स्वभाव-स्त्रीपु पदार्थांच्या टिकाणी निर्मार्गक शक्ति; नित्य-प्रतिप्रश्रुति; नैसर्गिक गुणधर्म. ०सत्ता-स्त्री. खरें, सत्य अस्तित्व; अतृप्त, स्वतंत्र वस्तु. (व्युत्पन्न अन्न, परमेश्वर.) याला विरोधी व्यावहारिकसत्ता व प्रतिभासिक सत्ता. ०स्थि-स्त्री. (कायदा) झाले ते साक्षात् हा न्याय (इं.) फॅक्टम व्हॅलेट. ०स्थिति-स्त्री. तस प्रकाश; पारी गोष्ट. ०स्थितिकथन-न. खरी, वास्तविक गोष्ट आहे ती सांगणें. ०स्थितिविचार-न. सत्या गोष्टीचा शोध, विचार ०स्वरूपवाद-प्र. वस्तुवाद पदा. घस्तुक-स्त्री. खेळणें; खाल (सुवास खेळण्यासाठी दिलेला). घस्तुपपाद्य-न. सिद्धांत [वस्तु+उपपाद्य]

घस्तु-स्त्री-प्रा. वडू; गुजराती; हत्तें. वस्त पदा. माझे वस्तु होईल-जावेल. 'याचे वस्तु आपले सर्व्हा होऊन साध्य घडवयाचे नाही.' -मराठि १४. वस्त पदा.

घख-न. १ कापूस, रेशीम, लोकर इ० चे कापड. २ कपडा; अंगावर घेण्याची, नेसण्याची वस्तु; प्रावरण; चिरपूट. ३ पोपाख. इह १ लाभ पत्नाचा आणि वख दाहाचें. २ वखाआड अन नागवें. ३ देवास वाहतात ती सुत पुतळी. [सं.] (वाप्र.) ०आड करणें-लज्जारक्षणासाठी नसणें. 'खुनेर आड करून वार लोखंड कसे धरें पायचें वाडें!' - एकचव्या. एका घखानें निघणें- (अंग शब्दाच्या पोटात) एका अंगवस्त्रानें निघणें पदा वखें होणें-दिवाणगिरी इ०चा अधिकार देणें फाळीं घखें देणें-पदच्युत करणें, काढून टाकणें (शब्दशः व ल) घखें होणें-१ अधिकार प्राप्त होणें २ (विपरीत.) अधिकारावरून दूर होणें. घखांतर होणें-करणें-पोपाखें बदलणें. ०गाळ-गाळीय-वि. काढ्यातून घाळून घेतलेले. ०गोपन-न. एक कला, वखें नेहमी नवी राहतील अशा युक्तीनें ठेवणें. ०परिधान-न. पोपाख बदलणें, करणें ०पात्र-न. नेहमीच्या व्यवहारातील भांडी कुंडी, कपडे लेटे इ०; सामानसुमान. ०प्रावरण-न. (व्यापक) कपडा-लता; कापण्याचे कपडे. ०प्रोखंड-प्र. तद् 'वखप्रासादीं शुभमयनीं जातोचि भांगला पडुडे ।' -मोकन १९४. ०लोचन-न. (प्र.) वखलेवन, वखें लुबावणें, चोखन देणें; माणवणें. ०विलास-वि. नटमा; उंची, सुंदर पोपाख करण्यात आनंद मान-

णारा. ०हरण. घखारहरण-१ वख युवावें, फेळणें. 'श्रीपदी-वखहरण. ' २ वखें चोखन नेणें, लुबावणें. घखारगार-न. तद्. 'निर्मळ पंढारी वखारगार ।' -दावि ३९१. घख्याचा ताणा-प्र. घाळत घातलेल्या कपडांची रांग. (कि० लावणें). -वखें भूषणें-न.अ. कपडे; अलंकार; वपडेलेट, दागदागिने. 'तिला कपडेंभूषणें घाळून सौतेलपि केले' -वमं २.

घख्या-प्र. १ वेंस काढावयाचे एक शस्त्र; वस्तुता. २ (न.) कडकडीत विद्वान, पंडित, ३ निस्पृही मनुष्य. ४ तिखट, सोंव-णारें भाषण; मर्ममेदी, अडाल शब्द. [फा. उस्तुरा]

घख्यावणें-कि. सोंपेत वखणें; वसनावणें पदा. 'दिवाळी पोडणी पवित्रा विचित्र वख्याली' -राशिभोहन. [सं. स्वप्र]

घखमारणें, घखमारणें-अकि. १ तकार वखणें, कडीं दु.ल, अडचण याविषयी बोलणें; आडवण करून टमालीत वंघणें. घखमारणें पदा. २ (चकि.) सारवें आडवणें, पुढें भाषणें. ३ वखणें आगि वखणें पदा. काजीलपणें, मूर्खपणें बोलणें. ४ कोवणें; तोंडावखणें. ५ सोंपेत वखणें. [सं. उल+स्मरण] घखमरा, घखमारा, घखमा-उरमारा पदा.

घखसा, घखसा-प्र. १ भीति; काळजी. २ अंधेसा; संशय. 'जहाले वामाचा वखसा न धरितां समदीं महाराजांचा मनोरथ सिद्धीस नेणें.' -चित्रगुप्त ५. ३ पर्वा. ४ (सुंबई)चाडूल, वखवसा, पदा. [अ. वखसा, वखसा] घख्यासी-वि. वखवासी; संशयी. 'आईसाहेब (राजाबाई) घख्यासी कार.' -पया ३२३. घखी-स्त्री-स्त्री. न. रहान लोखंडी व्हें, मांडळ. वखी पदा. घख-प्र. यान व खांदा यामधील अंतर. -अथप १.९२. घखट-टी-प्र. स्त्री. ओडट टी पदा. घखटणें-अकि. ओडटणें पदा.

घखट, घखटणें-ओड, ओडणें पदा.

घखडास-प्र. (वातोडी) नवरा. -बदलापूर १२८.

घखणें, घखणें-अकि. (प्र.) वाडणें पदा. [सं. वहन]

घखन-न. १ वाहून नेण्याचें साधन; गाडी; वाहन पदा. २ वाहून नेणें; एकीकडून दुसरीकडे पोचविणें, नेणें. ३ (पदार्थ.) उष्णता, कीज इ० वाडणें, जाणें (इं.) कडकसान. [सं.] घखनीय-वि. वाहून नेण्यापायक, नेण्यास शक्य, योग्य. [सं.] घखित-वि. १ वाडिलेले, नेलेले. २ (सोत.) लागवडीस आणलेली, लागवड केलेली (जमीन) -न. लागवड [सं.]

घखन काढणें-कि. (व.) पुढेकड पोप देणें. 'खूब वहन काळें त्याचें ।'

घख(हि)मा-प्र. १ संका; संशय, किट्ट. (कि० धरणें; देणें). 'हा कारणास्तत्र त्याचा पोपास बहमा सेत नाही.' -मराठी ३५. (१८७३) पृ २०. २ अय; धाऊ. 'करवीरव्या

राजकारणाचे हकीकरण जाहले म्हणजे यजमानास बहमा पडेल की यांस भारी भासता आहला. ' - अ १.१७२. ३ (लोकांची) समजून; कल्पना (पांगलया किंवा बाईट अर्थात). किं० वासणे; होणे). बहीम पदा. [अर. बहम]

बहमाय—अ. (लग्न) वधूची आई. बहमाय पदा. [सं. वधू—माय]

बहुर—न. बधुर. बहुर पदा.
बहळ, बहळणे, बहळी—ओहळ, ओहळणे इ० पदा.
बहाडळ, बहाडळ—अ. (व.) बावडळ पदा.
बहाडणे—बाहणे पदा.
बहाण—अ. १ नदी इ०चा प्रवाह; पाट. २ ओठा; माला. [बाहणे]

बहाण—अ. पायतण; चपट; पादत्राण. ' बर्णिल बोन बाहाणा, आपण काठी करी पदीं बहाणा. ' - मोहूण १२.२१. [सं. उपानह; प्रा. बाहणा] म्ह० पाद्रीची बहाण पायीन छान= ज्याच्या त्याच्या योग्यतेनें वागता. ० धर—वि. जोडे उचल्या. ' जोडे संताये होत बाहण धरु. ' - शा ११.११३२.
बहाणी—अ. (नाविक. कु.) संकटाच्या वेळीं माल समुद्रात फेकणे. [सं. बहन]

बहाणी, बहाणे, बहाता, बहाती क्रूर, बहावट, बहावेटळ, बहावण, बहावणी, बहावणे, बहावार, बहाळी—बाहणी, बाहणे इ० पदा.

बहाणे—कि. (माठी) काटणे व विकणे. - मराप ४. ४.२५३.

बहादन—न. (व.) तुकान वारा. ' एकदम बहादन झुटले त्यामुळे स्वयंपाक कुचेना. '

बहारी—अ. (खा.) धन. [सं. वधू; म. बहू]
बहावट—अ. (प्र.) बहिवाट पदा.
बहावणे—जकि. १ बाहणे पदा. २ लागवड करणे. ' मग भईकरासि एकलाची कळनि जीवितावधी. बहाविजे बुद्धी. चराचर. ' - शा १३.२५.

बहाळ बोहळ—पु. लहानमोठी नाळे; ओढे. ' जैसे तंबबि बहाळ बोहळ. जेव न पवती गंगाजळ. ' - शा ९.४५८.

बहिनी—अ. (आदराची संज्ञा) बहील भावजय. ' एक म्हणे भात बाणी. एक म्हणे आनि हरिदिनी. एक म्हणती एका हो बहिनी. ' - ह ३४.५०. [दे. प्रा. बहुष्णी. सं. वधू; प्रा. बहू; सं. भगिनी ?] घडिहक—अ. (बंजा.) जवऱ्याची बहील बहीण. [बहिनी+अका] घडिहस—अ. (ना.) जवऱ्याची बहीण; वस्त्र पदा.

घडिमा—बहमा पदा. घडिमी—वि. ज्यावर बहीम आहे असा; संशयास्पद बहमाचा. ' बहिमी जाती मध्यवर्तीत ठेवणे; धोक्याचे असते. ' - गंगा ४.

घडिला—ही—लें—विक्रि. (लुग्या काब्यांन हा घडल अनेक ठिकाणी देऊन त्याचे अनेक विविध अर्थ संभवतात). १ घावर; लवकर; तातडीने. ' तरि बहिला धावे जेव आहे. बंटी प्राणु. ' - अ ३३. - एमा २२.६२६. ' मासेनि बहिलें ब्रमांड जालें. मी जे करीन ते होईल बहिलें. ' - स्वादि १०. १.२६. २ आधी; अगोदर; प्रथम. ' टट्यामोनी बांधा बहिला. एवढी आहल हा. ' - शिशु १३१. ' भवण करी घे बरे अंतरी ये समजून बहिली. ' - होला १३. ३ एवढी. ' याजी युत खेळो बहिलें. अवश्य म्हणे कृष्णामज. ' - ह ३२.६५. [सं. प्रथम; दे. प्रा. बहिल=शीघ्र; शु. बहेतो; म. पहिला]

बहिला—लें—विक्रि. खरोखर; निश्चयाने. ' त्याचा दांत मी जाण बहिलें. करीत बंदन संकेत. '

बहिला—वि. १ स्वतंत्र; निराळा. बायला पदा. ' बरी माला पेऊनि रते बाळा. छुण माला सांग हो काय बहिला. ' - व ५५३. २ सुंदर; बांगला. ' बंटी रितावर कास मिरवली. दातवी बहिली ऐसी मूर्ती. ' - गुगा ८२८.

बहिली—अ. धुक्याची भाडी; मेणा; बोली. ० महाल-पु. रथशाळा; भाडीखालें. - भाभ १८३४. बहिलघान-उ. सारथि. - लघ ५३८. बहिलेपण-न. बाहण्याचा वेग. ' तथा पाणि. याबेनि बहिलेपण. अनुनी न मरिती बोभाणे. ' - शा ७.८९.

बहिवाट, बहिवाटणे—बहिवाट, बहिवाटणे पदा.

बहिवाट—अ. १ कारभार; व्यवस्था; काम, बंदा इ०) बाल-विषयाचा व्यापार. ' दिवाणमिरीची बहिवाट आम्ही बहू आनि जका-सीची बहिवाट ते करतील. ' २ कारभारातील, व्यवस्थेतील कौशल्य, हातोटी. ३ कारभाराचा अहवाल; कामाची नोंद; बहिवाटपत्र. ४ व्यवहार; धंदा; दखनबखण. ५ उपभोग; वापर; भोगवटा. ' संभर वेंप या वृत्तीची बहिवाट मी करीत आलों. ' ' बालजोडी नेहमी बहिवाटीत पाहिजे, नाहींतर बसर लागेल. ' ६ बाल; दिवाज. ' तिकडेस जाण्यावेण्याची आम्हीची बहिवाट नाहीं, मग ते कोटून आडळतील ? ७ जणेंवेणें; परिचय; सव्वास. [सं. बहू+वृत्त; प्रा. बहवट.] ० वार-उ. १ कारभारी; व्यवस्थापक; (ई.) मॅनेजर. ' केसरी छापखान्याचे बहिवाटदार रा० थोडोपंत विद्वांस यांजकडून २॥ हजार रुपये वेण्यांत आले. ' - के १०.६.३०. २ प्रतिनिधी; मुखपत्र; एजेंट; मालकासाठीं जबाबदारीनें काम पाहणारा. ३ (वल्लरी कायदा) बतगदारांपैकीं प्रत्यक्ष काम पाहणारा बतगदार. ४ (शु.) सामलेदार; बसुलीकामगार. ५ (कायदा) कोर्टांने नेमलेला कारभारी; रिश्वंदार. ० हक्क-उ.

(कायदा) चाळ बहिवाटीने, भोगवट्याने प्राप्त होणारा हक्क (इ) श्रिंक्षिष्वाण बहिवाटार्थे—अकि १ सदवास, सवध, बहिवाट ठेवणे, व्यवहार करण 'असा मोरा मोरा कितो दिवस बहिवाटणार ?'—सुधैप १२९ २ पार पडणे, निभावणे (सकट, नोकरी, बहिवाट इ.त) 'महशुनीया काळजी फार वाट। वसें मोठें हें विस बहीवाट।'—बोर्तोन १६० ३ बहिवाटीखाली चालणे, ताब्यांत, दिमतींत अमण 'ती खोली त्या तिपांच्या बहिवाटीस लागली होती'—विधि ८ २ २८ ४ सवय होणे 'हा घोडा लष्करास बहिवाटलेला आहे'—अकि १ कारभार पहाणे, व्यवस्था करणे, बालविण 'सरकारी हुंदई त्याने सचो टीने बहिवाटल्यावरून त्याचा लौकिक वाढत चालला'—नि २८२ २ बापरणे, उपभोग घेण, बहिवाट करण ३ ठेवणे फामाला लावणे, सरावाचा करणे ४ निवारणे, बाजूला तारणे (सकट इ०) ५ उपभोग घेण (खोचा) बहिवाटी, घडी घटी—वि बहिवाटीत, रोजच्या उपयोगात असलेला (दागिना इ०) —की बहिवाट —झा ११४ २६

घडी—की १ जमासूचें, नोद इ०ची चोपडी 'मिताळा माळाचा बहिन'। अणानि प्रवृत्ति सटी ।'—म १० २ काढी कागद एकत्र टांगून बांधलेली चोपडी, बोरें पुस्तक ३ पुस्तक बूक लघुग्रंथ ४ दफतर 'प जीबाचें घडी' उतरली । ते दाखी की गोसावीण जाळी । सिंसे बवि त्या मविली । वही जवी ।'—झा १८ ११२ ५ दिशेवर, व्यवहार 'अजुंसा जिये टायी । न सरे दैताची वही ।'—झा १३ १३८ [वे प्रा बहिवा, हि वही] (घामास त) खातेवडी, पावतीवडी, रोजकीवडी इ०

घडी—की १ (रमात) बनुक्यामोवती उतरडी रचण्या करिता आणतात तो मळक्यांचा समुदाय बहुलें पडा २ या समुदायातील एक मंडळें 'बनुक्याच्या उतरडीतील एक वही फुडली आहे घडीवरून अगट होणें—(बनुक्याच्या चार कोपण्यास २२५ची पाच पाच मळक्यांच्या चार उतरडी असतात, लग्नानंतर य की दोन वरपक्षाकडे जातात, यावेळीं मांडण होत त्यावरून) शुक्र कारणासाठी मांडण 'एन हाल गोड पण वही वरून हाला अवट, हें काय ?' [स इति]

घडी—की १ कुणव वडे, वय, वे 'त्याचा एकट व्यर्थे वेख । जेन वहीस घेसले मूयक ।' २ अटकाव प्रतिबंध (किं पालण) स इति, प्रा वड 'बोवडा—उ वयवाडा पडा

घडीत—वि 'रागवडीत असलेली, आणखरी (जमीन, शेत इ०) —वाडमा १२३ ३ अमीन—दोत—की न लागवरीची, पार येणारी जमीन, शेत

घडीन रडून—न (वे) उखळ [पा दावव]

घडीम—उ वडमा पडा. [अर बरूर]

घडीरान—वि वैराण पडा

घडू—भी १ वधू, वायको, नवरी २ सुन [स वधू; प्रा वडू; यु वडू] म्ह० वडू नाहली आणि बापा शिंपला

माय—की (रमात) नवरीची आई, वधूमाता 'अवधान-कळा ते वरमाय । वक्तुत्वशक्ती ते वडूमाय ।'—मुभादि ४३

घर—न नवरानवरी (विशेषत लग्नानंतर देवदर्शनास जाताना योजतात), ओदर पडा 'बहुवर बैसले पगती ।'

वसा ५२ ३ घरजत्रा—भरणी—भरणे—लीन लग्नानंतर कुलें यमाप्रमाणें ओढण्याने देवदर्शनास जाणें बहुल्ल्या—की भव, (अशूर) लग्नत राजण भरण्या वायका—बदलावर १४८

घडूचणी—की घांठणी—मोज २ ६ ३० [यु]

घडूनि—उ १ अग्नि, रिस्तन बन्दि पडा २ जठरानल, गोटपातील आग यामुजें अत पवत [स]

घड्या, घड्याटाड—वि (व) वेडा, पांगल [वायात]

घड्याळ—ळी—की खेळ, खेळ, खेळ 'तिदी अवस्थाचिया वयाळी । दावी अ जीवा ।'—झा १८ ५४१

घळ—उ १ माड्या, दाखा, कान इ०च्या सधिरवेदीं असणारे लाज उठाण २ हात, पाय इ० अवयवास बायु-विकारांने उत्पन्न होणारी व्यथा, बाव ३—उ की काडी इ० माळक्यांन अभावर उठाणारे त्या आकाराच निद्र वण [स वळ] ४ घाणें—न, बळ, वण, तूण 'त्या घणपणीत घुस्सने । देय हापिला पचानने । परी आगीं तुठेवि वळवण । आल-धरासी ।'—वया ५ ५ ६९

घळ—उ १ दोरी, सुत इ०स अतणारा पीळ २ (सुलूड-काम) टोपलीच्या तोंडाला तीन कामट्याचा वतात तो गोट

३ घळवळ, तळमळ, अतिशय उत्पटा [स वळ, स घळणें]

घळई—की १ सुत इ० ठेवण्यासाठी करतात ती बाटोळी,

मोवतातून बंद केलेली जागा २ सुत इ०ची बाटोळी, मोवतातून

कडक्यांच्या येड्या लावलेली रास ३ कड्या, गवत, कणसें न खुड

लेली ताठे इ०ची रास, गज, गजी 'तुणाचे घळई माजी बेडी

देशी उघी राहे दीपकलिका ।'—रावि १५ ११८ ४ वळी,

वळकणी [स वळय, वळजित, प्रा वळय] घळकटी—कुटी—

कोटी—की १ गुढाळी (कागद, वपडा इ०ची) गुढाळलेली

वस्तु २ घडी, दुमब, मोड, सुखतीं ३ कुटी सुरकुटी—की,

वळकटी अये २ पडा (सव प्रयोग) वळकट्या सुखट्या ४ खर—

वि पीळ घातलेली, पीळदार (दोरी, सुत इ०) ५ घट—न १

चिरीसाठी विजया बदन केलेला पोटाचा, रोवया इ०पदार्थ 'वळ-

वटाची नवलयरी। एक पोळें अम्यतर । एडे वरुंछे सागिरी।

शुभवाकारां पें एक ।'—एदल १४ १११;—मुन ११ १२४.

२ वळणवळण, घरोघा, परस्पर व्यवहार. ३ घटी—घटी—की,

युवाळी, वळकटी पहा : घळ-ळा-ळी-खीपु १ साप, निहा
१०च्या अगास मोडी पडत असं त्याचें चरनचरन २ (ल) एका
कुशीवरून दुमन्या कुशीस वळार, रोळावें ६० घळवळ ३ चुप
पुः, अस्वस्थ कणारी उत्कटा तळमळ (कि० करणें, येणें)
' माथे पाडे घरीची रागवळी ' करी भोजनार्ची वळवळी ।

-सिपु २ ३६ १६ ४ चळफड, धुमकुल ५ वड, राज (गड
६०ची) (कि० मुणें, येण) ६ हालचाल, तटा, घुरापत
' किंगी वळवळ करता राहत नाहीत ' -पया १२० ७ चप-
ळाई, एकसारकें चलनचलन ८ (कु) रग (कि० जिरण
जिरविणें) ० वळ-ळां-किवि १ नागमोडीनं, किडयाप्रमाणें
वळवळ करून २ गडगडत, रोटाणें घालीत, चफरें खात
(जाणें) ३ भरभरा, घाईघाईनं, तोंडागा येईल तसें, अचाचचा
(घालणें, खाणें, लिहिणें) ० वळणें-१ नागमोडीप्रमाणें
अंगविशेष करणें, ओळखिजे घणें २ वेदनातीं तडफडणें, तळ
मळणें, विवळणें ३ अस्वस्थ असणें (दुख उत्कटा ६० मुळें)
अत्युत्सुक होणें ० वळ्याड-पु अतिशय वळवळ, चुळचुळ;

अस्वस्थता ० वळया-वि १ पडवड्या, पादऱ्या २ अस्वस्थ
-वेचैन असणारा ० ढोण-ढोणी-शिणी-नळी गोंवरी (थाप
खेळी) वाचया बल्ल रानराण-णी घळापिळ्या-पु आळा
पिळा, अगविशेष (पिशाचसचारादि कारणांमुळ ढोणारा)
[वळणें+पिळणें] घळ्यावळ-ळी उत्पटा, चुळबुळ, अस्वस्थता
घळ्यावळी-किवि तडकाफडकीं, त्वरेनं -शर

घळ-खी १ ओळ, पत्ति, राग २ टाकनं, लेखणीनं
फाडलेली रेष, लिहिण्यासाठी ओढलेली रेष ३ (ल) ठाडा,
रीत, वहिवाट ४ (घ शती) नागरदीच्या बारा-चौदा तासाचा
समूह बारा-चौदा पराटीच्या तासानंतर एक तास घुरीचा घाल-
ता, यावेळीं प्रयोग [स आबलि] ० वटा-पु १ रीत, सवय,
परिपाट, बहिवाट, पडत ' वळवटा पाहून देणें इणोन
-वाकसा १ २४४ २ दळणवळण, घरोबा, परस्पर व्यवहार

वळ-एक मूल्याची प्रत्यय उदा० दळणावळ, घुणावळ,
बाधणावळ ३०

वळई-खी (वों डुण) जमीन वळणें
वळई-खी (डेट) माजघर [दे प्रा वलय-घर]
वळकरणें-कुरणें, वळकंवा-कुंवा, वळख, वळखण
वळखणें, वळखवेंप वळपपाळख घळखी, वळखी
देखी, वळखीदेखीचा, वळसीपाळसी-ओळखणें
ओळकडा ६० पहा

वळग-घ-खी पकड, पड मिठी, आलिंगन, वेप (कि०
मारण, घालणें) [स अत्रलप, न आळणें] वळग(घ) जें,
वळग(घ) जें-पकि १ मिठी मारणें, पडडणें, धडून पडणें

२ लोंबकळणें, ओळखणें ' की वळघौनि झाडा । एरसारा करी
मासोडा । ' -क ३० ३ वळणें, आरूढ होणें ' पवनवाह वळ-
घण । आणि गयनामाजी पें उडाला । ' -सिम ४ १२८ -एरुव
८ १० ' हा पाम उच घुमेज गिरी । अवे वळघानिया वरी । '
-रावि २४ १४१ ४ (व्यापक) आग्रय करणें, घरणें, पडडणें
(एखादा प्रदेश प्रात) ' सुदीतें साडानि हान । येणें वळघलें । '
-ना ११, ६६४ ५ भटवणें, दिहणें, भ्रमणें, फिरणें ' मग दिहणें,
वळगत वाघुदेव । ' -भज १९ ६ वळणें, ओणें ' पाकळ्या पमरु
लागल्या इणजे त्याचें वेडे पडित्यानें अतगोल म्हणज आतल्या
बाजुनं वळगलेले मसुन । ' -मराठी ६ वे पु (१८७५) पृ २४०
-अकि १ पोंचणें, जाणें ' जयजयकार त्रिलोक करी । नाद वळ
पडा सत्य शिरी । ' -निमा १ (निवोंड राघव ४१) २ चिक्कून
राहणें, लोंबणें ' अर्चित्या अनतशाक । धोहीरीतें वळगती । ' ३ वर
वळण, भागणें (घोडी-गावडीला घोडा-गावड्यानीं) [स अव+
लप] प्रा वलय=वळण, गु वळणपु । घळगा घा-पु विळया
मिठी ' सागरलहरी किनायास चवळजे आलिगाया । ' -केत १२५
वळघी-खी चाल, ह्वा ' साहे बोलाची वळघी । ऐसी अनिया
असे जगी । ' -अव ६ २७

वळचण-खी १ (दों राजा) घराब्या मूळ पायाब्या
बाहेरचा पाथोळ्याच्या आतील भेदेस २ घराब्या पाथ्याचा अग्र
प्रदश ' जाणोनिया आम लाविला घरी । तो जाडूनिया सवईही
भस्म करी । मा येगताही टेविला वळचणीवरी । सोही करी
तेंसचि । ' -एमा ३० २९९ (कि० बाधणें) ३ पागोळी, पावळी.
[स वळभित्त्यान-वडलबाण-वळीबाण-वळचाण-वळचण
-आम १८३२] म्ह० भुकेलें मुळ वळचण ओढतें (वाय) वळ
चणीचा वास्तो-प (ल) लेंदून असलेला शजारी (निरोधत ऋण,
उत्तरेपासनें यासवर्षीं योजतात) वळचणीची पाल-खी आडून
कावऱसा घणारी व्यक्ती वळचणीचें पाणी आढयाला (जात
नाही-नेलें-चढलें नाही) - (पाणी खाडून वर जात नाही
यावरून) लहानाला मोठें होणें अशक्य.

वळण-न १ आकारभेदाचे प्रकार (अक्षर, चित्र, शरीर,
अवयव इ०ंच प्रत्यक्षी), तटा मोड गोंदनागच्या अक्षराचें
वळण बिबळकरी दिसतें २ वागण्याचा रीत, पद्धति, व्यवहार
३ कल प्रवृत्ति, शोक (अत करण, मन इ०चा) ४ शिक्षण,
विस्त, व्यवस्था ' बाळकाप वळणात टेवाचें ' ५ वणें, घेणें;
जाणें, येणें इ० व्यवहार व त्यामुळें घणारा सवय, दळणवळण
सरकारात वळण बाधणें, मग फिदाई कराची ' ६ वक्ता, सरळ
पणा नवणें, वाक, (वरी, रस्ता, हाडी इ०चा) ७ डोंगराचें वाकण
८ नवादिकाचें पाणी विरक्षितजामीं न्यावयासाठी बाधतात तें धरण
बाध, माती दगड दोंगराचा वट ' उदधीचें वळण फुटें । ' -द्रपा

११.२३. ५ वसिला; वजन. (कि० बांधणे). 'चितोपंतानी राम-
चोटजीकडे वळण वावून नोकरी मिळविली.' १० वेदा; वळसा.
'दुमोव्य काळपाशासम याच्या होय वळण वळयाचें.' -मोवन
६.२०. [सं. वलन] म्ह० १ वळणाचें पाणी वळणानेच जाईल.
२ पाण्याभावीं वळण बांधाचें (वाप्र.) वळण बांधणें-(ल.)
मैत्री संपादन करणे, संधान बांधणे. वळणावर जाणें-अनु-
सरणें; प्रमाणें चालणें, वागणे. 'हा भगदीं बापाच्या वळणावर
गेला.' सामाशाब्द-० वळण-वळण-न. वळणवळण पहा.
० वार-वि. १ चागला आकार, वळण असलेलें, गीटनेटक.
एकसारखें, व्हरस्थित, शुद्ध (लेखन). घटीव आणि घोटीव
बापासून हें निराळें आहे. ० शुद्ध-सुद्ध-वि. प्रम;गशीर,
वळणदार. 'ती कामाच्या सोदकरिता अपवा वळणसुदपणा-
करिता घुपारण्यात आली' -इंमू ३५०. घळणी-ली. वळणें,
वळग पहा. घळणी, वळणीस आणणें-येणें-वळणीस
आणणें-येणें पहा. 'तु विक्रमाविणें पळभरिहि न घेतीच खळ
वळे वळणी' -मोनामरतायन. घळणें-उकि १ दिशा बदलणे;
फिरविणें. २ राखणें, सांभाळणे (गुरे, मेढपा इ०) 'चला वळ-
गाई' बसो जेजें एके ठायीं. -मुगा २००. ३ बनविणें, वळ-
निणें (पिडून, इतर क्रिया करून). 'संस्तुत इष्टांवरस अपार।
त्याची प्राकृत हे वळिली साखर।' -हृ १९.२२२. ४ अंजित
करणें; वस करणें 'मातल्या काममदजाती। विवेकाकुसुं वळावा।'
-मुआवि १६ ११. ५ वळवून, परतवून येणें, आणणें. 'जन
कथित धेनु कुहनी वळिव्या येउन वसतासेला।' -मोविराट ६.६३.
'वळव्या हातीवरल्या दाला।' -ऐपो २१. ६ वळता करणें, घेणें.
-अभि १ घडेल जाणें, चागलें तयार होणें (अक्षर). २ वळणदार
होणें, योग्य रूप घेणें. (चित्र, प्रतिमा इ०नीं). ३ वाणें; वळणें;
दिशा, रूप, आकार इ० बदलणें -हा ११.४८७. 'मळकाचा काठ
ओला आहे तो वळेस' 'आकाशीं मेघ करी गनैना। वळव्य
पजेन्य सभोवता।' ४ घरीरावचव वायूनें जात ओढला जाणें,
त्याला वेदना होणें, पेटका येणें, वाव येणें. ५ अनुकूल, बरा होणें,
कमूल होणें. 'वळला न ईश्वरासहि तो हूट वळेस काय इतराल।'
-मोवयोग १ ७७ ६ प्रसन्न होणें 'म्हणे सोडिका वृषा।
वळलें।' -मोअथ १ ३५ ७ फिरणें, विविध दिशेनें जाणें. [सं.
वलन] घळता देणें-परत देणे, करणें (पेसा, उसनी वष्टु).
'घळनी-ली. १ रानामध्ये गेलेलीं गुरे परत वळवून आणण्याचा
व्यापार. २ गुरे वळून आणण्याची पाळी (गुराखी घोरें सेवत
असतां व्यापार हाव येतो त्यानें गुरे वळावीं असा संकेत).
'वायुरें वारितां गोविंदा। वळव्या न घेवी तें वदा।' -हृ ३६.५६;
-मुगा १७०. ३ एकरन, एकाएकीं आवमन, फेरी. (कि० येणें).
'दुध उघडें दाडून नघे माजवाची जर कोण्डीवून वळती जाळी तर

खाऊन जाईल.' ४ उलट घाल, जाण्याचा रोंख, वळण; 'फेरी.
'गुरे गावाकडे येत होती आतां वळती रानाकडे चालली.' ५
(जुगार) विशिष्ट दान पडलें असतां घेण्यासाठीं मांडलेलें इव्य.
६ छपराचा सुशुभातीचा, तळचा भाग. (कि० बांधणे) ७ हला
चाल (कि० वळणें). 'मीजे भजगुरावरि वळलेची फौज येऊन
वळती केली ते समयीं युद्ध जाईल.' -वाइशाह १०७ वळतीस
येणें-वळणीस, वळणीस येणें. 'त्यांनीं धनीग बहु दक्ष असें
म्हणावें। पेकोनि धाक हृदयीं वळतीस यावें।' -अर्वाचीन ३८२.
वळने करणें-वजा करणें. वळवणी-ली. एक हत्यारा, पकड.
वळविणें-उकि. (वळणें प्रयोजक). १ आकार घेणें, घडविणें.
२ फिरविणें; वळतें करणें (केंस इ०). ३ फिरविणें; घटवणें, वळण
देणें (किता, खराडा, हस्तव्यवसाय इ०ला). ४ तयार करणें
(पिडून, पिडून). घळान-न-न. (प्र.) वळण पहा. घळित,
वळीत-ली. १ सुरकुती. 'सनीनि चोर साबेचा थोडलीं। वळीत-
पळिताचें हाडवून घाली।' -भाए ५९१. २ वळती; परत फिरणें.
(कि० घरणें). 'आतां मोडनि देलीं दुगें। का वळित घरिलें खणें।' -
हा १३.५८३. ३ वळती पहा. ४ सेलेलें माणूस मृत होऊन घरीं
परत येणें. वळीव-वि. १ वळलेलें, पीळ दिलेलें; विणलेलें. २
घट्ट पिळलेलें, वळलेलें; पीळदार ३ भडम; चागलें मजबूत; घट्टलेलें
(शरीर इ०) वळीव गवरी-ली. गोळा बनविलेलें दोंग; गोल
गवरी; चापा-चापटी मळे.

घळण-ली. (व.) वळवण पहा.

घळण-वि. (गो.) अंपें जळलेलें. घळणुचें-कि. (गो.)

अंपेंमुपें जळणें. [सं. वळत-वळणें]

घळंत-ली. (गो.) मित.

घळतर-न. (बघोडें) मोवदला; परतफेव. 'दिल्या इजराय

विशेष कारणांनीं इजरायलाच्या वसुीवांचून रद्द होईल तर वळ-
तर देणें.' -स्वाश १२०. [मु; तुल म. वळता]

घळंदी-ली. (शेड.) माजपरात वळें टेंवण्याकरितां बांध-
लेलीं वाटी. वळय पहा. [देमा. वलय=पर]

घळंयणें-अकि. ओळंयणें पहा. घळंवा-पु ओळंवा पहा.

घळय-ली. (कु) माजपरा. [देमा. वलय=पर]

घळंय-न. ओवडपोवड मोठा धोंडा (शेताचा बांध, पाया
इ०स लावतात).

घळंयजी-ली. (राजा.) गोमेची एक जात. दिव्या अंगास
चिडट मळ असून तो राजाची चकाकतो. -घोळीघो.

घळयणी-न. वळकाचा पावस. 'वळका पहा.' -आला पुर

वळवणी बहाले। तळचें जळ तसेंच सळ्या राहिलें। -प्रवा १७२.

[वळका+पाणी] म्ह० वळवणी आले आणि तळवणी घेऊन गेले.

वाङ्-म—श्री. वाणी; भाषण; भाषा; बोलण्याची शक्ति किंवा इन्द्रिय. [सं वाङ्] सामासाद्-० चतुर्थ्य-न. वाणीचे चार प्रकार—परा, पश्यती, मध्यमा व वैगरी. ० चातुर्थ्य-न. बोलण्यातील बौध्दत्य; वस्तुत्व ० चातुर्थ्य-न. १ बोलण्यातील अम्वल्लिखना, चतुरता. २ दृढबद्ध; बटवट; भग्नपाटपणे बोलणे; अनिष्टय बोलणे. ० गट्ट-वि. बोलण्यात दुबाल, तरेच; पंडित; यक्षा. ० पंडित-पु (उप) साहजन् उत्तर देणारा मनुष्य; वाचा-दुबाल; तद्वत्ताकडी उत्तर देणारा. ० पय-पु संभाषण; भाषणाचा ओष. 'नुमधीच सात्विक्या. आभिजित् वीर वासराय।' -हा १२.११५५. ० पाटय-न. बोलण्यातील चातुर्थ्य, बौध्दत्य; पकवृत्त. ० पांडित्य-न. बोलण्यातील तत्परता; सय-प्रत्युत्तर देण्याची कला. ० पाटय-न. कठोर भाषण; खटवट; शिबी-गायी; दुर्भाषण ० प्रचार-पु भवेतील त्रेपदाय; इष्टणी; विविध शब्दप्रवाह चारचार उपयोजितामुळे विविध अर्थ देण्याचा प्रकार; रुढी. ० प्रतियुध-पु. १ भाषणवैरी; बोलण्याचे बाधित्रिणे; गण करणे, बंधने; तोंड बंद करणे; कुंठित करणे. २ स्तब्धता; शांतता; निराश्रयता. ० स्तरगी-श्री. बोलण्यातील अम्वल्लिखना; वाक्प्रवाह; शैली. ० स्तिभिद-श्री. शब्दांतील भग्नघटा, बोललेला शब्द असा होण्याची शक्ति. ० सुष्ठु-त-न वचन. 'इष्टु वाक्कु-स्तु दिक्षलं.' -मंगलवेडे लेख. प्रपमाला. ० सुष्टि-श्री बोलण्यातील चातुर्थ्य, विविधता, बौध्दत्य. 'हे वाक्पट्टि ऐक वेष्टे देवतु माझे सुद्धीचे कोडे।' -हा १४२०. ० स्तम्भ-पु. बोलण्यात अडकणे; पावणे, चारोप; गहिरासुळे वगैरे बोलताना कुंठित होणे. वाङ्मय-ना-पुत्री. बलना; बडबड; बटवट; लवटव, टकळी. ० जाल-न. शब्दपाटित्य; बडबड, बटवट; पोळल भाषण. 'वाग्निध्याचै बग्नमालिक; शब्द शाखें सोडिली।' -एरव २३५. -हा १२.२०. ० दंड-पु १ धमवी, खटवट शब्दताडन २ वाचेचा संयम; भाषणावर नियंत्रण. ० दत्त-वि. १ वाङ्निष्ठय झालेला; शब्दानी दिलेला; विवाहवचन दिलेला. २ तोंडी वचन दिलेला; शब्दानी संमत केलेला; वचनाक्रित. ० दान-न. १ वाङ्निष्ठय; विवाहाचा करार, वरवधुयोजना. २ तोंडी करार, वचन. ० दृष्ट-वि. १ अन्न बोलणारा; अपशब्द बोलणारा. २ चुकीचे बोलणारा; चुकीची भाषा वापरणारा. ० देवता-श्री. वाणीची देवता; सरस्वती. ० दोष-पु १ वाणीची अशुद्धता, चुकीचे उच्चार. २ अपशब्द, निंदा; अश्लीलता. ३ जिह्वाभ्रंश; चुकून शब्द बाहेर पडणे, वाक्खलन. ० धज-धज-पु १ वाणीरूप घटाका. २ प्रसिद्धी; दवंडी. 'स्वर्ण वाग्धर्जः बाधी नेने।' -हा १२.२०७. ० नियम-इन्द्रियम-पु. १ भाषेसंबंधी, बोलण्यासंबंधी नियम, विधि. २ भाषणवटी, बोलण्यावरील नियंत्रण. ३ नोन; मूल्य. 'वाङ्निधय सदैव विदित

वां गमला.' -मोसगा २.७. ० निरोध-इन्द्रिय-पु. १ बोलणे कुंठित करणे; गण करणे. २ वाचेवरील संयम, निराश्रयता, शांतता. ० निश्चय-इन्द्रिय-पु. लक्षाचा करार; वरवधुयोजना, वरवधु निश्चि करणाचा विधि. ० वाण-पु. कठोर शब्द; तोंच-णार, बोंचणारे शब्द; कटु वाचा. 'लागति वाग्गण काळजाला की।' -मोगीळ १०.८. ० द्रष्ट-न. वेद. 'एवं वग्गप्र अभ्यासे योक्ते लेखे।' -हा १२.११२. ० भव-वि. वाचिक; वाचेपासून होणारे. 'वाचे वषे तें वाग्भव; तप जाणावें।' -हा १७.२२२. ० मय-इन्द्रिय-न साहित्य, भाषेतील प्रथमपत्ति; गणपदादि प्रथमपद -वि. १ शब्दास अनुसरून, मूल वचनाप्रमाणे; वाणि-रूप. 'विरण जाला वाङ्मय। संपूर्ण पर्याय नवविचा' -ज्ञान-प्रगीव ७७९. २ वाचिक; शब्दमय. 'एवं शारी जें तप। तयाचें दाविले स्वरूप। आतां आहिक निष्ठाप। वाङ्मय तें।' -हा १७.२१५. ० मयी-श्री. वाणी; वृत्त. 'जी एवमात्र मुपण पुदवाप्रति तीहि-वाङ्मयी देवी।' -गोविंदाग्र. ० मात्रा-श्री. संस्कृत; क्षम. ० माधुर्य-न. वाणीची मोहकता, मधुरता, गोडी, रसाळपणा. वाग्मी-वि. १ बोलण्यात पडाईत; चतुर; यक्षा. २ बोलपेवडा; बोलना; बटवट करणारा; वाक्दूक. ० मुख-न. आरंभीचे शब्द; सुशक्तीचे वाक्य. ० मुद्ध-न. वादविवाद; आवेश-युक्त व जोराची चर्चा; तोंडातोंडी. ० रोध-पु. १ बोलण्याची मनाई; तोंड बंद पाडणे; गण करणे. २ स्तब्धता; मृता. ० धज-न. शब्दसख, वाचारूप इत्यादि; शाप. ० धल्लरी-धल्लरी-विला-स्तिनी-श्री. सरस्वती; वाणीची देवता. ० धाद-पु वादविवाद; विवादया. 'पासंडाचे दखटे। मोडी वाग्वाद अन्हाटे।' -हा १२.१४. ० विलास-पु. १ शब्दकौतुक; शाब्दिक वरमणुक; वाणीची क्रीडा; वाणीचा प्रभाव. 'जैसे सरस्वतीपुढें मूढें बहुत। वाग्मिद्वारा दाविली।' २ आभाविनोद; शाब्दिक वरमणुक. ० वीर-शूर-वि बोलण्यात धीट, धूर, पडाईत. ० वृद्धि-श्री व्याख्यान-विस्तार; स्पष्टीकरण 'आता गीतायाची मुक्तमुदी। लावी माक्षिये वाग्गुदी।' -हा १८.२७. ० धय-पु. व्यर्थ बडबड; निरर्थक भाषण, बोलणे; शब्दांची व्यर्थ काध्याकृत. ० ध्यापार-पु. बोला-वाली; गप्पासण; भाषण; परस्पर बोलणे, चालणे. 'तेथ के नाग्यापारा। अवकाशुं असे।' -हा १८.१२०. ० शून्य-शून्य-वि. वाचाशील; मुका; बोलता येत नाही असा. 'मग वाक्शून्यास वदवाचें।' -हा १२.२२. वाक्-ख-पु लाग, अंबाडी, घायाळ बगैरेच्या साठीचा दोर; तंतु. वाक्-पु एक पक्षी. वांक, वाक-श्री. १ स्त्रियांचे एक वाहुमुपण; दंडातील दागिना. 'नेतुरे वांकी कट किंविणी।' -वेसीख ५.९. २

पाटी ३ (कु) दिगार करण्याकरिता गाढाच्या पिछ्याचे वाढलेले पातळ भेन [स वय]

यच्छहर्—नी यच्छे पदा

यच्छ, यच्छस्थल—न १ छाती; सर—हा १४८० 'बहु' निया हादाकार। यच्छस्थल बहवी नूपर।' २ (नृत्य) एक अभिनय हा वक्षस्थलाने दाखविला जातो सम, निभुम, गुणुम, प्रक्षित व उदाहित अशी पाच प्रकारची वक्षस्थलाची टेंगण असते [स] वक्ष स्वरस्तवकरण—न (नृत्य) पाय स्वरस्तवकरणे, हात रचित करणे व छातीवर टेंगणे, छाती आक्षित करणे यक्षोज, यक्षादह—न हल्ले बुच 'उदंत यक्षोदह व उदण।'—स ५६ २५६.

यक्ष्यमाण—वि बाल्ले जाणारे [स]

या—जन्म १ पक्षांतरपोषक अवयव, माहीतर, कपडा, किंवा 'ह्या तो भी जसा गज भीतो सिंहामि सिंह चरमा।'—मोभीष्म ५४० ३ व, आणि 'हिरानि वा वेशव मल्ल वा माकि'—मगळवड्या दिलाखेल, मयमाला

या—लीन (सक्षेप) उवा 'वा चामवा याच्छि।'—दा १०६ २३ 'कुशा म्हणे वाचमा रामे'—तुगा ३२८४.

या—जरा आश्वयर्शक सत्रार, वाहवा 'वा' अस वधी मालय.

या—की (गो) आई 'वा भार तेल।' [आवय]

या—कि (वडा याचा सक्षेप) वडा 'सनचरणी अभिमान।'—आपद ३३८० [वाहणे]

याइच, याइच याईच याईस याइसा याईसा—वि (अतिष्ठ) घोडा; जरा, रूप, किच्छि—वि वि घोडाखा, जरासा क्षणिक [स अस्पीयम्]

याइ(ई)चाळ—वि अलील वाज्ज वाई 'मस्कोरु वल्ल माइचाळ ७०० योळ्ळ असे'—स्त्रीच ११२२. 'माजिया सारिसें वाईचाळे'—तुगा ३०८० [वांचाळ]

याइ(ई)जे—सकि १ वाहणे, घारण करणे, चढविणे 'घनुये वाईही हाती।'—झा ११६८३—घरुव १०२४ २ वणे, अर्पण करणे तणे रीतुराये वाईले।—भाए ४२८ १३३ 'महा सपाचा पाउड वाईजेच।'—शिशु ११३ प्रहसीकरे निगड वाडनि—झा ८२४ [स वड]

याइजे—सकि वाजविणे 'अयकर अति अयकु महा मोठा शलु। बाळगो गोमसने'—भीता ११०९९ 'नारदुवर वाडनी नमनीणा।'—शवि ३४१ [स वाट]

याइ(ई)ला—वि वण्टा, निळाळा, भिद 'कैसनि वाइळे उतर। हे शुणु भोजा।'—स ३६ याइछपण—न (व) रिक्कामण, [वाचल]

याई—स्त्री. वायु, वात, वारा [स वायु]

याई—किवि वाया, व्यर्थ, निरर्थक—तुगा [स व्यय]

याई—स्त्री. (नि) वेळ 'पोडीक वाईने तिया रेडिम हुवां सारये'—विधी २५ [स वेला]

याईट—वि अनिट, गुणरहित, अयोग्य, अशुभ सामान्यत पागल याच्या उलट पार व्यापक अर्थाने वापरतात [स. विन अयुत] ० वरजे—नाश, अहित करणे याईटावर असणे—वेप करणे, बरे न वाहणे अहित क्लितेण सामाशब्द—वरा—वि सामान्य, मध्यम, थोडा फार वाईट ० याईडा—वि अयोग्य, निरुपयोगी, निरर्थक, सर्वत वाईट, सामान्यत वाईटच ० घाणा—वि घोडामा, साधारण वाईट ० चिड्डळ—वि १ निरुपयोगी, कुचक्रामाचा, व्यर्थ २ कुपुप, विहूप, वेडावाकडा ० सार्ईट—वि अपयक्षर, निरर्थक, निरुपयोगी, सामान्यत वाईटच

याईण—न—न (वों) उल्ल [स वड]

याईनसळ—न उसाच्या परकाची मुसळे वसविण्याची खालची हाट, काटवट [स वाहन+ताळाका]

याईल—पु आबेल, पुगीडाजवा भाग, वेल [वायला] ० चूळ—की वेल असल्ली चूल

याईसर—पु नट पट वसविण्यासाठी, दोन माग एकत्र घड जुळण्यासाठी मध्ये दिवेली चकती [६ बोंहार]

याउ(ऊ)या—वि व्यर्थ, निरर्थक, रिक्कामा, मिथ्या 'व्हिती जपेवी वाउजे।'—तिगु १०७२—झा १५२३८ [स विनअयु]

याउधान—न, यावधान—न—न बादळ, वावटळ वाउ घणाचिया घरी। जो आश्रो व्होनि न घरी।—झा १३६८८ [स वायु+उत्थान]

वाउर—ळ—वि व्यर्थ वाकणे, निरर्थक 'कादिसवा ते अयु। सपति पोपति वाउर।'—झा १६४२२ 'ऐसी तू सडां पुंयली। काता काय रुदुदरी वाउली।'—व्या ३१६५२ [वाउग]

वाउरळ—न वाळळ 'म्हणती वाउरळाचे नळे।'—उपा १००८ [वाळळ]

वाऊ—प—ओ—वि किवि व्यर्थ, वाकणे, वाईट 'घरि तासि अमलें वरुन। परतु वाऊ।'—गीता १३२७४ 'ह काई ओ माय। तैसें वायाचि वाए'—शिशु ६४४, 'तव दखिलें तें जालें वाजो'—दाव ३८२—झा ८२४८ वाएकेले—वि व्यर्थ 'आमुते सवच सोहळ। पुढवी कुजे वाए केले।'—न १५

वाउळ—न घोरित माडाच्या पात्या लवळेले एक भाऊत याचा यास धरण्यास उपयोग करतात

वाऊळ—न (राजा) कातळीवरील खड्यात माती सादून भाळलेले दस्त

वाटी. ३ (कु) दिगम वरण्यावृत्ति साद्याच्या विरथाचे वाटलेले
वातळ मेन [सं. वलय]

यळहरे—लो. यळहरे पदा.

वक्ष, वक्षस्थल—न. १ छाती; उर. -हा १.८८०. 'वक्ष-
निया हादाकार। वक्षस्थळ वक्षी नूपर।' २ (नृत्य) एक
अभिनय हा वक्षस्थळाने दाखविला जातो. सम, निर्भुम, अमुम,
प्रक्षेपित व उद्वाहित अशी पाच प्रकारची वक्षस्थळाची ठेवण असते.
[सं] वक्ष स्थितिकरण—न. (नृत्य) पाय स्थितिकरणे,
हात पेशित करणे व छातीवर ठेवणे, छाती आयुचित करणे.
वक्षोज, वक्षोरुह—न. रत्न, कुच. 'उदेंत वक्षोरुह हे उद्योगे.'
-स.हृद २.५६.

वक्ष्यमाण—वि. बोलेले जाणारे. [सं.]

वा—उभय. १ पक्षारोपधक अन्यय; नाहींतर, अपवा;
विवा. 'त्या लो भी जसा यज भीतो सिंहासि सिंहा करमा।'
-मोमीधन ५.८०. २ व, आनि. 'हिराजि वा वंस वल्ल वा
माजि.' -नगळवेडे वा शिलालेख, प्रथमाद्या.

वा—कोम. (संक्षेप) उवा. 'वा वामवा गोचिह.' -दा
१७.६.२३. 'नुका म्हाणे वाक्य राणे' -नुगा ३२८४.

वा—पत्रा. आद्यवर्णक उग्रा; वाहवा. 'वा। असे वधी
माल्य.'

वा—की. (गो.) वाई. 'वा भार गोता' [आवय]

वा—कि. (वहा याचा संक्षेप) वहा. 'सतवर्णी अभिमान।' -
आपद ३३.८०. [वाहणे]

वाहच, वाईच, वाईच, वाईस, वाहसा, वाईसा—
वि (अशिष्ट) थोडा, जरा, अल्प, विक्षिप्त. -वि. वि. थोडासा,
जरासा, क्षणिक [सं. अस्वीयम्]

वाह(ई)चाळ—वि अशील, वागट, वाईट 'मस्वरी करून
वाहवाळ बघ वाटळ असे' -लीच २.१२२. 'माजिन्या साहसे
वाईवाळे' -सुगा ३०८७ [वाचाल]

वाह(ई)णे—सकि १ याहणे, धारण करणे; नदविणे 'धनुष्ये
वाहली हाती।' -हा ११.६८३ -एकम्ब १०.२४ २ दणे;
अपेण करणे तसे रीतुराये वाईले. -भाए ४२८.१३३ 'महा-
सणाचा पाउळ वाहनेच।' -शिष्ट ११३ 'प्रवृत्तीचेर निगड
वाउनि' -हा ८.२४ [सं वहु]

वाहणे—सकि वाजविणे. 'अयवर, अति अेडक महा मोड
शखु। वाहश मोमसेने' -गीता १.१०९९ 'नारदुंबर वाउनी
म्रमतीणा।' -दावि ३४१. [सं वाट]

वाह(ई)सा—वि. वेगळा; निराळा, भिन्न 'कैसेनि वाहजे
उतरे। हे मुष्ट भोज।' -क ३६ वाहखण—न. (व.)
रिचमण, [वायव्य]

वाई—की. वायु; वात; वारा. [सं. वायु]

वाई—किवि. वाया; व्यर्थ; निरर्थक. -तुगा. [सं. व्यय]

वाई—की. (गि.) वेळ. 'थोडीक वाईने तिया डेडिम दुवा
लप्यो' -मिढी २५. [सं. वेळा]

वाईट—वि. अनिष्ट; गुणरहित; अयोग्य; अशुभ. सामान्यतः
वागळा याच्या उलट फार व्यापक अर्थाने वापरतात. [सं. वि+
अयु+ट] ० फारणे—नाश, अहित करणे वाईटावर असणे—टप
करणे; येने वाहणे. अहित चिंतने. सामान्यतः -यरा-वि.
सामान्य; मध्यम; थोडा फार वाईट. ० धाकडा—वि. अयोग्य;
निहायोगी, निरर्थक, सवैत-वाईट; सामान्यतः वाईटच. ० वाणा-
वि. थोडासा, साधारण वाईट. ० विडळ—वि. १ निहायोगी;
गुचडामापा; व्यर्थ. २ कुप, विद्रुप; बेडाबाकडा. ० सार्ईट—वि.
अपथ्यक; निरर्थक; निहायोगी; सामान्यतः वाईटच.

वाईण-न—न. (को.) उघळ. [सं. वहु]

वाईनसळ—न. उंसाच्या फार्याची मुसळ दसविण्याची
खालची लाट; काटवट. [सं. वाहन+घालाच्]

वाईल—पु. आवेल; पुलीसआरचा भाग; बैल. [बायला]
० चुल—की. बैल असलेली चुल.

वाईसर—पु. मट घट वसविण्यासाठी, दोन भाग एवढे पट
जुळण्यासाठी मध्ये दिलेली नकती. [सं. बोरार]

वाड(ऊ)गा—वि व्यर्थ; निरर्थक, रिक्तता, मिथ्या. 'वृद्धी
जल्मेची वाडवे।' -शिष्ट १०७२. -हा १५.२३८ [सं. वि+जु]

वाडधान—न, वाचधान—न—न. वादळ, वावटळ 'वाड-
धान्याच्या परी। जो आथो वहीनि न घरी।' -हा १२.६८८
[सं. वायु+उपधान]

वाडर-ळ—वि. व्यर्थ, वावगे, निरर्थक 'कादिसया से
अपुर। सपति पोपति वाडर।' -हा १६.४२२. 'ऐसी तु महा
पुंजली। आता काय स्फुदरी वाडली।' -क्या ३.१६.५२ [वाडगा]

वाडरळ—न. वाळळ. 'म्हण्ती वाडरळाचे मळे।' -उपा
१७०८ [वाळळ]

वाऊ-ए-ओ—वि. वि. व्यर्थ; वाऊगे, वाईट 'परि-
तासि यमत्वे करून। परंतु वाऊ।' -मीता १३.१०४ 'हे वाई
वो माये। नैसे वायाचि बाए' -शिष्ट ६७४. 'तव देखिले तें जाळें
वाओ' -दाव ३८२. -हा ८.२४८. वाणवेलें—वि. व्यर्थ.

'आमुते सवष सोदले। पुत्र्यो कुजे बाए वेलें।' -क १५.

वाऊळ—न. दोरीस माडाच्या पांथ्या लावलेले एक आजळ.
याचा मांस धाण्यास उपयोग करतात.

वाऊळ—न (पजा) कातळीवरील खळग्यात माती सादून
हाऊळें होऊ.

वाङ्मय—स्त्री वाणी, भाषण, आवाज, वाचा, बोलण्याची शक्ति किंवा इद्रिय [स वाङ्] सामाशब्द—० चतुष्टय—न वाणीचे चार प्रकार—परा, पश्यती, मन्थमा व वैखरी. ० चातुर्य—न बोलण्यातील कौशल्य, वक्तृत्व ० चापल्य—न १ बोलण्यातील अस्खलितपणा, चतुरता २ बडबड, बटवट, भ्रमसाटपणे बोलणे, अतिशय बोलणे. ० घट्ट—वि बोलण्यात कुशल, तसेच पटित, पक्का ० पण्डित—उ (उप) तादकन् उत्तर देणारा मनुष्य, वाचा कुशल तदकाङ्क्षी उत्तर देणारा. ० पथ—उ सभाषण, भाषणाचा ओप 'नुसधीव शातिकया। आणिले रीर वाङ्मया।'—शा १२ ११५ ० पाट्य—न बोलण्यातील चातुर्य कौशल्य, वक्तृत्व ० पाडित्य—न बोलण्यातील तत्परता, सद्य—प्रत्युत्तर देण्याची कला ० पाहण्य—न कठोर नापा खरडपरी, शिवी गाळी, दुर्भाषण ० प्रचार—उ भाषेतील सप्रदाय, म्हणी, विशिष्ट शब्दसमूहास वारंवार उपयोगित्यासुळे विशिष्ट अर्थ देण्याचा प्रकार, लढी ० प्रतिबंध—उ १ भाषणपरी, बोलण्याचे बाधविणे, गप्प करणे, बसविणे, तोंड बंद करणे, कुठित करणे २ स्तब्धता घावता, नि शब्दा ० सरागी—स्त्री बोलण्यातील अस्खलितपणा वाङ्मयाद, शैली ० सखि—स्त्री शब्दातील अमोघता, बोललेला शब्द सारा होण्याची शक्ति ० सुभ्रुत—न वचन 'म्हणुत वाङ्मय फुल दिधले'—मगळवळे केळ प्रथमाला. ० सुष्टि—स्त्री बोलण्यातील चातुर्य विविधता, कौशल्य 'हे वाङ्मय एके बेटे। देवतु माझे बुद्धीचे बेटे।'—शा १४ २० ० स्तम्भ—उ बोलण्यात अडकळणे, थावणे, बागोडण, गडहवाळुळे वगैरे बोलला जाणुठि होण चाङ्गळप—ना—पुत्री वलगा, पडवड, बटवट, ललव, टकडी ० जाल—न शब्दपाडित्य, बडबड, बटवट, पोरल भाषण 'वाग्मिथ्याचे वाग्मजिक। शब्द घाले सोडिली।'—एस्व २ ३७, —शा १२ २० ० वृद्ध—उ १ धमकी, खरडपरी शब्दांभन २ वाचेचा समय, भाषणावर नियंत्रण ० दत्त—वि १ बाह्मिथय झालेला, शब्दांनी दिलेला, विवाहवचन दिलेला २ तोंडी वचन दिलेला, शब्दांनी समत केलेला, वचनांकित ० दान—न १ बाह्मिथय, विवाहाचा करार, वयव्ययोजना २ तोंडी करार, वचन ० दुष्ट—वि १ अभद्र बोलणारा, अपशब्द बोलणारा २ चुकीचे बोलणारा, चुकीची भाषा वापरणारा ० देघता—स्त्री वाणीची देवता, सरस्वती ० दोष—उ १ वाणीची अशुद्धता; चुकीचे उच्चार २ अपशब्द, निंदा, अळीबला ३ जिह्वाभरा; झुकून शब्द बाहेर पडणे, वाक्खलन ० धज—धज—उ १ वाणीरूप पताका २ प्रतिडी, दवडी 'स्वर्ण वाङ्मयी। बांधी नेणे।'—शा १३ २०७ ० नियम—लुनियम—उ १ भाषेवर्ग, बोलण्यासवर्गी नियम, विधि २ भाषणवरी, बोलण्यावरील नियंत्रण ३ मीन, मूकत्व. 'बाह्मिनियम धर्मे विहित

वा गमला।'—मोसमा १७ ० निगोध—लुनियो—उ १ बोलणे कुठित करणे, गप्प करणे २ वाचेवरील समय, नि शब्दा, शांतता ० निश्चय—लुनिश्चय—उ लक्षाचा करार, वयव्ययोजना; वयव्यय निश्चित करण्याचा विधि ० धाण—उ 'कठोर शब्द, तोंच' गारे, बोचणारे शब्द, कट्ट वाचा 'लागित वाग्मण काळजाला की।'—मोभीष्म १० ८ ० ब्रह्म—न वेद 'एषी वग्मज्ज अभ्यासे योक्ते वेले।'—शा १२.११२ ० भव—वि वाचिक, वाचेपासून होणारे 'वाचे वसे ते वाग्मभव। तप जाणवे।'—शा १७.२३३. ० मय—लुमय—न साहित्य; मापेतील प्रत्यसपति, गद्यवादि प्रत्यसमूह—वि १ शब्दास अनुसरून, मूळ पचनाप्रमाण, वाणि—रूप 'विवरण जाला वाङ्मय। सपूर्ण पर्याय नवमिचा'—ज्ञान—प्रपीप ७७९ २ वाचिक, शब्दमय 'एव शारीर ज तप। तवाचे दाविले स्वरूप। आता आईक निगाप। वाङ्मय ते।'—शा १७ २१५ ० मयी—स्त्री वाणी, वक्तृत्व. 'जो एन्मान मूयण पुत्राप्रति तीहि वाङ्मयी देवी।'—गोविंदाप्रज ० मात्रा—स्त्री. सेकद, छण ० माधुर्य—न वाणीची मोहकता, मधुरता, गोडी, रसालपणा ० माग्मा—वि १ बोलण्यात पणईत, चतुर, पक्का. २ बोलमडा, बोलका, बटवट करणारा वाङ्मय ० मुख—न आई. बीच शब्द, सुत्रातीचे वाङ्मय ० मुद्ध—न वदवडाद, आवता—युक्त व जोराची चर्चा, तोंडातोंडा ० रोष—उ १ बोलण्याची मनारी, तोंड बंद पाडणे, गप्प करणे २ स्तब्धता, मूकता ० घज—न शब्दकल, वाचावर हत्यार, शाप ० घल्लरा—घबली—विला—स्त्रि—स्त्री सरस्वती, वाणीची देवता ० घाद—उ वादविवाद, चित्तवाद 'पाळकाचे दरकुटे। मोडी वाग्वाद अन्हाटे।'—शा १२ १४ ० विलास—उ १ शब्दकौतुक, शाब्दिक करमणूक, वाणीची कीडा, वाणीचा प्रभाव 'जैसे सरस्वतीपुढे मूढे बहुत। वाग्मिलास दावित।' २ आभाविनोद, शाब्दिक करमणूक ० चीर—शूर—वि बोलण्यात धीट, शूर, पडाईत ० वृद्धि—स्त्री व्याख्यात—विस्तार; स्वटीकरण 'आता गोनाथाची मुक्तमुडी। लावी माहिजे वाग्मडी।'—शा १८ २७ ० व्यय—उ व्यर्थ बडबड, निरर्थक भाषण, बोलणे, शब्दाची व्यर्थ काढ्याकूट ० व्यापार—उ बोला—चाली; गप्पासण्णा, भाषण, परस्पर बोलणे, चालणे 'तेष के नाग्यापास। अवकाश असे।'—शा १८ १३०. ० शून्य—शून्य—वि वाचाहीन, मुका, बोलता येत नाही असा 'मक वाङ्मयुत्पास वदवावे।'—दा १ २ २

वाङ्मय—उ दाग, असाडी, पायाळ वगैरेच्या सालीचा दोर, लट्ट.

वाङ्मय—उ एक पक्षी.

वाङ्मय, वाङ्मय—स्त्री १ ब्रिवांचे एक वाहुभूषण, दस्तोड दागिना. 'जुरे वाङ्मय कट किङ्किणी।'—वसीस्व ५.१. १

वाटी. ३ (कु.) शिगर वरण्यावरिता माडाच्या विरवाये बाटलेले वातळ भेट. [सं. वरय]

पळ्हर—सा. पळ्हर पहा.

- वर, वरस्थळ—न. १ छाती; उर.—हा १.४८०. 'बर-निया हादाकार। वरस्थळ वरवी नुपवर।' २ (नृत्य) एक अनिय हा वरस्थळाने दाखविला जातो. सम, निर्भुम, अयुम, प्रकंपित व उदाहित अशी पाच प्रकारची वरस्थळाची ठेगण असते. [सं.] वरस्थ. स्वस्तिरूप रण—न. (नृत्य) पाय स्वस्तिरूप करणे, हात रेचित करणे व छातीवर ठेवणे, छाती आवृत्तित वरणे. वरशोज, वरशोरुह—न. स्तन; चुच. 'उठव वरशोरुह हे उठावे।' -स. २६ १.५६.

वर्यमाण—वि. घोलले जाणारे. [सं.]

वा—उत्तम. १ पक्षारबोधक अन्वय; नार्दित; अयथा; विवा. 'त्या सो भी जैसा गज भीतो सिंहासि सिंह घरमा।' -मोभीम ५४०. २ व, आनि. 'हिराजि वा कंठव मल्ल वा माझि.' -मंगळवेढेचा शिलालेख, ग्रंथमाला.

वा—जीम. (क्षेप) उवा. 'वा चामबा गोकिड।' -दा १७.६.२३. 'तुसा म्हेणे वाच्या रावे' -तुगा ३२८४.

वा—जडा. आध्वर्यवृक्ष उदार; वाहवा. 'वा। जसे कधी मालेय.'

वा—जी. (गो.) आई. 'वा भार ताला' [आवय]

वा—कि. (बदा वाचा सशेष) बदा. 'संतवरणी अनिमान।' -आपद ३३ ८०. [वाहणे]

वारच, वारच, वारच, वारच, वारसा, वारसा—वि (अशिष्ट) बोहा; जरा; अरप; विवि. बोडासा, जरासा, क्षणिक [सं. अन्वीयम्]

वार(र)चाळ—वि. अशील; वाउर, वारद 'मरुती करून वादनाळ घन्य कोळत असे' -जीय २ १०२. 'माझिच्या सारिसे वारचाले' -तुगा ३०८७ [वाचाळ]

वार(र)णे—सकि १ वाहणे, धारण करणे, चढविणे 'घनुष्ये वादली हाती।' -झा ११.६८४ -एरव १० २४. २ देणे; अर्पण करणे 'तजे रीतुराये वारिले।' -माए ४२८.१३३ 'महा-तपाचा पाउड वारजेच।' -शिष्ट ११३ 'प्रतीवरी निगड वाउनि' -झा ८.२४ [सं. वहु]

वारणे—सकि. वाजविणे. 'मयकर, अति भेदक महा मोय शत्रु। वाहला भीमसेने' -गीता १ १०९९ 'नारदवर वाउनी नमस्तीना।' -दावि ३४१. [सं. वाद]

वार(र)ला—वि. वेगटा; निराळा; भित. 'कैसेनि वाहले उतरे। हे सुगुट भोज।' -ज ३६. वारखण—न. (व.) रिक्षमण, वायला.

वार—जी. वायु; वात; वारा. [सं. वायु]

वार—किवि. वाया; व्यर्थ; निरर्थक. -तुगा. [सं. व्यर्थ]

वार—जी. (भि.) वेळ. 'धोडीक वारने तिया रेडिम डुवा लाग्यो' -भिडी २५. [सं. वेळा]

वारद—वि. अनिष्ट; गुणरहित; अयोग्य; कदुम. सामान्यतः बांगला याच्या उलट फार व्यापक अर्थाने वापरतात. [सं. वि+अ+उ] ० वारणे—नाद, अहित करणे. वाहटावर असणे—देव करणे; वर न वाहणे. अहित कितें. सामाद्य-० वरा—वि. सामान्य; मध्यम; बोहा फार वारद. ० वारकडा—वि. अयोग्य; निरुपयोगी, निरर्थक; सर्वतः वारद; सामान्यतः वारदच. ० वाणा—वि. बोहासा, साधारण वारद. ० विट्टळ—वि. १ निरुपयोगी; पुचद्यामाचा, व्यर्थ. २ कुलप; विद्वप; वेढावाडडा. ० वारद—वि. अपध्यकर; निरर्थक; सामान्यतः वारदच.

वारण—न.—न. (कों.) उखळ. [सं. वहु]

वारनसळ—न. उंसाच्या वरवाची सुलले दसविण्याची खालची लाट; काढवट. [सं. वाहन+वालाका]

वारल—पु. आवेल; गुलीशेजारचा भाग; वेल. [वादला] ० वल—जी. वेल असलेली वल.

वारसर—पु. नट पड वसविण्यासाठी, दोन भाग एकत्र पड लुटण्यासाठी मध्ये दिलेली वटती. [सं. वॉसर]

वाउ(ऊ)गा—वि. व्यर्थ; निरर्थक; रिक्ता; निव्या. 'द्विती जल्पेक्षे वाउगे।' -शिष्ट १०७२. -हा १५.२३८. [सं. वि+अ+उ]

वाउघाण—न. वाउघाण—न.—न. वादळ; वावळ. 'वाउ-घाणाविया परी। जो आधो व्होनि न परी।' -हा १२.६८८. [सं. वायु+उत्पान]

वाउर—ल—वि. व्यर्थ; वावगे; निरर्थक 'वाडिसया से अहर। संपति पोपति वाउर।' -हा १६.४२२. 'ऐषी व महा पुज्ये। आता काय स्फुंदरी वाउकी।' -कथा ३ १६५२ [वाउगा]

वाउळ—न. वाळू. 'म्हणती वाउळ्याचे नळे।' -उपा १००८. [वाळूळ]

वाऊ—ए—जी—वि. विवि. व्यर्थ; वाळगे; वारद. 'घरि-तासि ममत्वं करून। पंगु वाऊ।' -गीता १३ २४४ 'हे वारि मे माये। कैसे वायावि वाए' -शिष्ट ६४४. 'तव देखिले तें जालें वागो' -दाव ३८२. -झा ८.२४८. वाएकेले—वि. व्यर्थ. 'आमुने संवष सोदले। पुढी कुजे वाए केले।' -ज १५.

वाऊळ—न. दोरीस माडाच्या पात्या लावलेले एक आजत. याचा मासे धरण्यास उपयोग करतात.

वाऊळ—न. (वाजा) कातळीवरील खडग्यात माती वाटून घालेले वात.

चाहू-गू-भी. वाणी: भाषण; आवाज; वाचा; बोलण्याची शक्ति किंवा श्रमिय. [सं चाहू सामानाश्च-० चतुष्टय-न. वाणीचे चार प्रकार-परा, पदवती, मधेयता व पैवरी. ० चातुर्य-न. बोलण्यातील कौशल्य; वक्त्रत्व. ० चापल्य-न. १ बोलण्यातील अस्वस्थिपणा, चतुरता. २ बडबड; वटवट; भयमात्रपणे बोलणे, अतिशय बोलणे. ० घट्ट-वि. बोलण्यात कुशल, तारेज; पंडित; वक्ता. ० पंडित-उ (३२) तावकून उत्तर देणारा मनुष्य; वाचा-कुशल; तडकाफडती उत्तर देणारा. ० पध-उ. संभाषण, भाषणाचा ओष. 'नुवयीच सातिकाया। आगिजेल झीर वाङ्मया।'-हा १३.११५५. ० पाटव-न. बोलण्यातील चातुर्य, कौशल्य, वक्त्रत्व. ० पांडित्य-न. बोलण्यातील तत्परता; सय; प्रत्युत्तर देण्याची कला. ० पादप-न. उठोर भाषण, खरदारी; शिबो-गाळी; दुर्भाषण. ० प्रचार-उ भवेतील संप्रदाय; म्हणी; विशिष्ट शब्दमनुहास बारावार उपयोजिल्यामुळे विशिष्ट अर्थ देण्याचा प्रकार; लढी. ० प्रतियंच-उ. १ भाषणवरी; बोलण्याचे धावकिर्णे; गण्य करणे, वसविणे; तोंड बंद करणे; कुंठित करणे. २ स्तब्धता, शांतता; नि. तन्मत्ता. ० सटगी-सी. बोलण्यातील अस्वस्थिपणा; वाक्प्रवाह; गळी. ० सतिद्धि-सी. शब्दातील असोपता, बोलण्यात शब्द खरा होण्याची शक्ति. ० सुक्रुत-न. वचन. 'म्हणून वाक्क्रुत दिषलं.'-मंगळवेढें लेख. प्रथमाला. ० सुष्टि-सी. बोलण्यातील चातुर्य, विविधता, कौशल्य. 'हे वाक्कृष्टि ऐक बडे। देखतु माझे बुदीचे दोळे।' -हा १४२०. ० स्तम्भ-उ. बोलण्यात अडथळणे; धावणे, बाधणे, गडबडामुळे बगैरे बोलताच कुंठित होणे. घाग्जव-ता-पुकी. बलना, बडबड; वटवट; लवज्व; टकळी. ० जालं-न. शब्दपांडित्य; बडबड, वटवट; पोळळ भाषण. 'बाधित्याचें वागजालिड। शब्द घालं सोडिलीं।' -एदस्व २३७. -हा १३.२०. ० व्हंड-उ १ धमकी; खरदारी शब्दताडन. २ वाचेचा संयम, भाषणावर नियंत्रण. ० वृत्त-वि. १ वाङ्मिय धावलेला; शब्दांनी दिलेला; विवाहवचन दिलेला. २ तोंडी वचन दिलेला; शब्दांनी संमत केलेला; वचनाक्रि. ० दान-न. १ वाङ्मिय; विवाहाचा करार, वक्त्रयोजना. २ तोंडी करार; वचन. ० दुष्ट-वि. १ अभद्र बोलणारा; अपशब्द बोलणारा. २ चुकीचे बोलणारा; चुकीची भाषा वापरणारा. ० देवता-सी. वाणीची देवता; सरस्वती. ० दोष-उ १ वाणीची अशुद्धता; चुकीचे उच्चार. २ अपशब्द; निंदा; अजीवता ३ जिह्वाभ्रंश; चुकून शब्द बाहेर पडणे; वास्तवर. ० धज-धज-उ १ वाणीरूप पताका. २ प्रसिद्धी; दवंडी. 'स्वधर्मु वाङ्मजी। बायी नेणे।' -हा १३.२०७. ० नियम-ङ्मियम-उ. १ आपेसंबंधी, बोलण्यासंबंधी नियम, विधि. २ भाषणवरी; बोलण्यावरील नियंत्रण. ३ मौन; मूकत्व. 'वाङ्मियम सदैव लिहित

वा ममल।' -मोगना ३.७. ० निरोध-ङ्मिरोध-उ. १ बोलणे कुंठित करणे; गण्य करणे. २ वाचेवरील संयम; नि. शब्दता, शांतता. ० निश्चय-ङ्मिश्चय-उ लज्जाचा करार; वक्त्रयोजना; वक्त्रभू मित्रि करण्याचा विधि. ० वाण-उ. प्रकार शब्द, तोंच, गार, बोंचणारे शब्द; कट्ट वाचा. 'लगति वाग्या कालजाला बी।' -मोभीष्म १०.८. ० व्रल-न. वेद. 'एवी वग्यप्र अभ्यासें कोडें वेले।' -हा १२.११२. ० भय-वि. वाचिक; वाचेपासून होणारे. 'वाचे वये तें वाभय। तप जाणावें।' -हा १७.२३३. ० मय-ङ्मय-न. साहित्य, भाषेतील प्रयसंपत्ति; गद्यपद्यदि प्रथममूह. -वि. १ शब्दास अनुसरून; मूळ वचनाप्रमाणे; वाणि-रूप. 'विवरण जाला वाङ्मय। संपूर्ण पर्याय नवमिवा' -ज्ञान-प्रगीप ७७९. २ वाचिक; शब्दमय. 'एवं शरीर जें तप। तयाचें दाविलें स्वरूप। आता आईक निग्याप। वाङ्मय तें।' -हा १७२१५. ० मयी-सी. वाणी; वक्त्र. 'जो एरमान मूपण पुढ्याप्रति लीहि-वाङ्मयी देवी।' -गोविंदाग्रज. ० मात्रा-सी. संकेत; लज्जा. ० माधुर्य-न. वाणीची मोहकता, मधुरता, गोडी, रसाळपणा. वाग्मी-वि. १ बोलण्याप पडाईत; चतुर; वक्ता. २ बोलनेवाडा; बोलका; बडबड करणारा; वाक्कू. ० मुख-न. आरंभीचे शब्द; शुद्धातीचे वाक्य. ० मुद्ध-न. वदवबाद; आवेश-युक्त व जोराची चर्चा, तोंडातोंडी. ० रोध-उ १ बोलण्याची मनाई; तोंड बंद पाडणे; गण्य करणे. २ स्तब्धता; मुक्ता. ० वड-न. शब्दशक्त; वाचालप हत्यार; धाप. ० चल्दरी-चल्दी-विला-सिनी-सी. सरस्वती; वाणीची देवता. ० वाद्-उ वादविवाद; वितंडना. 'पाखंडाचे दकुटे। मोडी वागवाद अन्हादे।' -हा १२.१४. ० विलास-उ. १ शब्दचौक; शाब्दिक करमणूक; वाणीची क्रीडा; वाणीचा प्रभाव. 'जैतें सरस्वतीपुढें मूढें वहुत। वागिलास दाविली।' २ आधाविनोद; शाब्दिक करमणूक. ० वीर-वि. बोलण्यात धीट, धूर, पडाईत. ० वृद्धि-सी. व्याख्यान-विस्तार; शरीकरण 'आता गीताधर्माची मुक्तमुदी। लावी माक्षिये वाग्मदी।' -हा १८.२७. ० वय्य-उ. व्यर्थ बडबड; निरर्थक भाषण, बोलणे; शब्दांची व्यर्थ काढ्याकूट. ० व्यापार-उ. बोलचाली; गप्पासण्या; भाषण; परस्पर बोलणे, चालणे. 'तेच कें नाग्यापारा। अवकाशुं असे।' -हा १८.१३०. ० शून्य-सून्य-वि. वाचाहीन; मुका; बोलता येत नाही असा. 'मज वाक्कून्यास वदवावें।' -दा १.२.२.

वाक-ख-उ ताग, अंबाडी, घायाळ बगैरेच्या सालीचा दोर; तंतु.

वाक-उ एक पत्ती.

वांफ, वाक-सी. १ खियाचें एक वाहुमुपण; दंडातील दागिना. 'जेपुर् वाकी कट किंकिणी।' -वंसीस्व ५.१. १

पाटी ३ (कु) शिगर वरण्यावरिता माडा-या पिडयांचे दाडले
पातळ भेच [स वलय]

पळ्हर—खा पळई पडा

पक्ष, पक्षस्थळ—न १ छाती, उर—झा १४८० वरु
निया हाडाकार। पक्षस्थळ पक्षी नूपवरा। २ (नृत्य) एक
अभिनय हा वक्षस्थळाने दाखविला जातो सम निधुम, अमुम,
प्ररूपित व उदाहित अशी पाच प्रकारची पक्षस्थळाची टेंपण असत
[स] पक्ष स्वस्तिककरण—न (नृत्य) पाय स्वस्तिक करणे,
हात रचित करणे व छातीवर टेवणे, छाती आधुनिक करण
पक्षोज, पक्षोदह—न रतन कुच 'उदह पक्षोदह ह उदाण।'
—स २६ १५६

पक्ष्यमाण—वि पाल्ले जाणारे [स]

पा—उमव १ पक्षांतराधिक अन्वय नाहीतर, अथवा,
निवा त्या ता भी जसा गज भीतो सिंहासि सिंह शरमा।'
—मोभीम ५४० २ व आणि 'हिराजि वा कटव मलह वा
माळि'—मंगळबडवा शिलालेख प्रथमाग

पा—जीमव (सक्षेप) उवा 'वा बाभवा गादिड।'—दा
१७६ २३ 'तुडा म्हणे बाभ्या रागे'—तुगा ३२८४

पा—वडा आ-यवदाक उभार, वाट्या 'वा' अस पक्षी
हालय'

पा—जी (गो) आई 'वा भारता [आवय]
पा—कि (बदा याचा सजेव) बदा सनवरणी अभिमान।'
—आपद ३३८० [वाहणे]

पाइच पाइच पाईच पाईस पाइसा पाइसा—
वि (अश्लिष्ट) घोडा जरा कल्प किच्छि—विनि घोडासा,
जरासा क्षणिक [स अल्पीयम्]

पाइ(ई)चाळ—वि अक्षीळ वाट्ट पाईट मस्त्री करून
माडावाळ कपड्याचे असे—जीच ११२२ आजि-यासारिखे
पाईबाळे'—तुगा ३०८७ [बाचाळ]

पाइ(ई)णें—सकि १ वाहणे पारण करणे चढविण धनुष्ये
वाडली हाती।'—झा ११६८३ एकम १०२८ २ दण
अपेण करण तणे रीतुराये वाडले।'—माए ४२८ १३३ महा
समावा पाउड वाडजेच। शिउ ११३ प्रस्तीवरी निघड
वाडनि—झा ८२४ [स वड]

पाइणें—सकि वाजविण अयकर अति येवकु महा मोटा
शबु। वाडला भीम सने—गीता ११०९९ नारवतुवर वाडनी
द्वजवीणा।'—दावि ३४१ [स वाड]

पाइ(इ)ला—वि वगडा निराळा भिन्न कैसनि वाडले
उतर। हे सुगुं भोजा।'—नड १६ पाइलण—न (व)
रिक्तापण [वायव्य]

पाई—खी वायु वात, वारा [स वायु]

पाई—किवि वाया, व्यर्थे, निरर्थक—तुगा [स व्यय]

पाई—खी, (वि) वळ 'भोडाक पाईने विया इडिम दुवा

सागो'—मिडी २५ [स वला]

पाईट—वि अनिष्ट, गुणरहित, अदाय्य अगुन सामान्यत
वापग माच्या उलट पार व्यापक अर्थांन वापरतात [स वि+
अयु+त] ० फारणें—नाश, अहित करणे पाईटाचर असणें—त्रेप
करणे, वरें न पाहणें अहित चित्तेणें सामाद्यब्द—० वरा—वि
सामान्य, मध्यम घोडा फार पाईट ० घाकडा—वि अवाय्य
निहायागी निरर्थक सवैत पाईट, सामान्यत पाईटच. ० घाणा—
वि घोडासा साधारण पाईट ० चिड्डळ—वि १ निरुपयोगी,
कुचक्रमाचा ० थरें १ कुरूप विद्वप, वडावाकडा ० साईट—वि
अपच्यकर निरर्थक, निरुपयोगी, सामान्यत पाईटच

पाईण—न—न (वॉ) वसळ [स वड]

पाईनसळ—न उताच्या वरनाची मुसळे नसविण्याची
सारुची राट काढवट [स वाहन+सलाफ]

पाईल—पु आवेल चुगीं घातारचा भाग, वेल [बादला]
० चुल—जी वेल असलेली चुल

पाईसर—उ नड पड वडविण्यासाठी दोन भाग एवढा पड
जुडवडासाठी मध्ये दिलेली चकती [१ बॉसर]

पाउ(ऊ)गा—वि व्यर्थे, निरर्थक रिक्ता मिळ्या किती
जपवी बाउणें।—शिगु १०७२—झा १५ २३८ [स वि+अयु]

पाउधान न पावधान—न—न बादळ, वाढळ बाउ
पाणाविया परी। जो आधो व्होनि न परी।'—झा १३ ६८८
[स वायु+उत्थान]

पाउर—ळ—वि व्यर्थे वाचणें निरर्थक कायसया त
अपुर। सपति पोपति पाउर।'—झा १६ ४२२ ऐसी ए महा
पुंजरी। आतां काय सुंदरी पाउली।' कया ३१६ ५२ [बाउगा]

पाउरळ—न वासळ म्हणती वाउरळाच मळे।'—उवा
१७०८ [वासळ]

पाऊ ए उगे—वि किनि ० थरें वाडो पाईट धरि
तासि समल करून पातु वाळ।—गीता १३ २७४ ह काई
वो माय। नैस वायाचि वाए—शिगु ६७४ 'तव पळिने तें जाळें
वागो—दाव ३८२—झा ८ २४८ पाएकेल वि व्यर्थे
'आयुते सय र सोदळ। पृथ्वी कुजे वाए केलें।—नड १५

पाऊळ—न दोरीस माडाच्या पात्या लवलेलें एक आजत
याचा मास धरण्याच उपयोग करतात

पाऊळ—न (राजा) कातळीवरील सळभ्यात माती सादून
हाकेलें पोट

घाटी ३ (कु) शिगर परण्याकरिता गाढाच्या पिढ्याने बाटलेले
बातळ भेन [स वलय]

घळ्हर—नी घळई पडा

- वक्ष, वक्षस्थल—न १ छाती, ३२—हा १४८० 'वक्ष'
निया हाडाकार। वक्षस्थल वक्षी नुपर। २ (नृत्य) एक
अग्निवय हा वक्षस्थलने दाखविला जातो सम, निर्गुम, अगुम,
प्रकषित व उद्धाहित आदी पाच प्रकारची वक्षस्थलाची टेंपण असते
[स] वक्ष स्थितिकरण—न (नृत्य) पाय वरित् करणे,
हात रेचित करणे व छातीवर टेंपणे, छाती आकुंचित करण.
घक्षोज, वक्षोरुह—न रतन, बुच 'घटेत वक्षोरुह ह टटापो।'
—स ४६ २ ५६.

घक्ष्यमाण—रि घोल्ले जाणारे [स]

घा—उभय १ वक्षोत्तरोधक अन्वय, आर्हीतर, ऊष्ण,
विषा 'त्या तो भी जसा गज भीतो सिंहासि दिह दारमा।'
—मोभीष्म ५४० ३ व, आणि 'द्विनि वा केशव मलह वा
माजि'—मणववड वा शिलालेख, अग्रमाण

घा—क्षीम (क्षेत्र) उवा 'वा घामवा गोचिह'—दा
१० ६ २३ 'हुका म्हणे वाच्या रागे'—तुगा ३२८४

घा—उत्ता आधर्येसक उत्तर, वाटवा 'वा! अस कधी
हालय.'

घा—क्षी (गो) आई 'वा भार ताला' [आवय]

घा—कि (वडा वाचा क्षेप) वडा 'सतचरणी अभिमान।'
—आपद ३३ ८० [वाहणे]

घाड्य घाड्य घाड्य घाईस घाड्य घाईसा—
वि (अशिष्ट) घोडा; जरा अल्प, किंचि—वि वि घोडासा,
जरासा, क्षणिक [स अन्पीयम्]

घाई(ई)चाळ—वि अफील वाजड घाई 'मस्वरी करून
घाईचाळ थंड घोलत असे '—क्षीच २ १०२ 'माजिच्यासारखे
घाईचाळे'—तुगा ३०८७ [वाचाळ]

घाई(ई)णे—सकि १ घाहणे, धारण करणे, चढविण 'घातुये
वाहली हाती।'—हा ११ ६८३—एकवच १० २४ २ टेंपे,
अर्पण करणे सणे रीतुराये घाईले।'—आए ४२८ १३३ 'महा
तपाचा पाडळ घाईजेस'—विशु ११३ प्रवृत्तीवरि निगड
वाडनि'—हा ८ २४ [स वड]

घाहणे—सकि वाजविणे अयकर अति भेल्लु महा मोठा
शुभ। वाहण भीमभने'—गीता १ १०१९ 'नारदुवर वाडनी
झगरीणा।'—दावि ३४१ [स वाट]

घाई(ई)ला—वि वेगळा, निराळा भिज 'वैसनि वाईले
उतरे। हे सुगुं भोजा।'—नड ३९ घाईलरण—न (व)
रिक्तापण, [वायल]

घाई—क्षी वायु, यात, वारा [स वायु]

घाई—मिवि वाया, व्यर्थ, निरर्थक—तुगा [स व्यय]

घाई—क्षी (मि) वेळ 'घोडीक घाईने तिया रेडिम हुवा
लायो'—गिडी २५ [स वेला]

घाईट—वि अनिष्ट, गुणरहित, अयोग्य, अनुभ सामान्यत
पागळा वाच्या सट्ट फार व्यापक अर्थाने वापरतात [स. वि+
अनु+ट] ० फरणे—नाश, अहित करणे घाईटावर असणे—द्वेप
करणे, घरेन पाहणे अहित क्तिणे सामाशब्द—व्यरा—वि
सामान्य, मध्यम, मोठा फार घाईट ० घांशहा—वि अयोग्य,
निष्प्रयोगी, निरर्थक, सर्वत घाईट, सामान्यत घाईटच ० घाणा—
वि घोडासा, साधारण घाईट ० घिडळ—वि १ निष्प्रयोगी,
कुचक्षमाचा, व्यर्थ २ इतरूप, विदूष, वडावाकडा ० स्फाईट—वि
अपम्यका, निरर्थक, निष्प्रयोगी, सामान्यत घाईटच

घाईण—न—न (कों) उलळ [स वड]

घाईनसळ—न उताचदा परधर्मी सुसळे वसविण्याची
खालची राट, वाटकन [स वाहन+शालाघा]

घाईल—पु आषेल सुलीकजारचा माग, वैल [वायल]
० चुल—क्षी वैल असलेली चुल

घाईसर—पु नट घड वसविण्यासाठी, दोन भाग एकत्र घड
जुडण्यासाठी मध्ये दिलेली घडती [६ वॉशर]

घाड(ऊ)गा—वि व्यर्थ, निरर्थक, रिक्तामा, मिथ्या. विती
जल्मेची वाडणे।'—शिपु १०७२—हा १५ २३८ [स वि+अय]

घाडधान—न वायधान—न—न बादळ, वावडळ 'वाड
धानाविया परी। जो आधो व्होपि न धरी।'—हा १३ ६८८
[स वायु+उत्पान]

घाडर—ळ—वि व्यर्थ, वागणे, निरर्थक 'कादिसवा ते
अपु। सपति पोपति वाडर।'—हा १६ ४२२. 'ऐसी तु महा
पुत्री। आता काय रकुदती वाडळी।'—वधा ३ १६ ५२ [वाडण]

घाडरळ—न वाळळ 'म्हणती वाडरळाचे नेळे।'—वधा
१७०८ [वाळळ]

घाऊ—ए—ओ—वि विवि व्यर्थ, वाळणे, वाईट 'मरि
तासि समत्वे करून। पातु वाळ।'—मीता १३ ३७४ 'हे काई
वो माण। कैसें वायाचि वाए'—शिपु ६७४, 'तव वसिले ते जाणे
वाओ'—दाव ३८२—हा ८ २४८ वायकेले—वि व्यर्थ
'आमुत सवन चोढळे। टुप्यो कुजे वाए कले।'—नड १५

घाऊळ—न धोरीस माडाच्या पात्या लवलेले एक आजत
वाचा मासि घल्यासत उपयोग करतात

वाऊळ—न (राऊ) कातडीवरील खळ्यात माती सडून
भासेले-पोत

वाङ्-गू—श्री वाणी, भाषण, भाषान्, वाचा, बोलण्याची
 शक्ति किंवा इन्द्रिय [स वाक्] सामास्य-० चतुर्थ्य-न वाणीचे
 चार प्रकार—परा पदयती, मध्येमा व वैमरी. ० चातुर्य-म
 बोलण्यातील कौशल्य वस्तू-न ० चापल्य-न १ योग्यतातील
 अस्खलितपणा, चतुरता २ बडबड बडबड, भ्रमसाधनार्थे बोलण
 अनित्य बोलण ० पट्ट-वि बोलण्यात हुशाल तत्वेन पणित
 वक्ता ० पण्डित-पु (उप) शास्त्रज्ञ उत्तर वणारा मनुष्य, वाचा
 कुशल तडाकाडकी उत्तर वणारा ० पथ-पु संभाषण, भाष
 णाचा ओप 'नुपधीच शांतिकथा। आग्निवेल गीर यावया।' ०
 शा १३ ११५ ० पाट-न बोलण्यातील चातुर्य कौशल्य
 वस्तू ० पाडित्य-न बोलण्यातील तत्परता, सच-प्रत्युत्तर
 देण्याची कला ० पाठ-पु न कठोर भाषण सरळपटी, शिबी
 गाळी दुर्भाषण ० प्रचार-पु भयतील सप्रशय, म्हणी, निशिट
 शब्दप्रमुखास वारवार उपयोजिल्यामुळे विशिष्ट अर्थ देण्याचा
 प्रकार, लडी ० प्रतिबंध-पु १ भाषणरी बोलण्याचे बाधविणे
 गण-करणे, बसविणे, तोंड बंद करणे, उठिन करणे २ स्तब्धता
 शाब्दात, नि शाब्दात ० सरणी-श्री बोलण्यातील अस्खलितपणा
 वाक्प्रवाह, शब्दी ० सिद्धि-श्री शाब्दातील भ्रमोपशान्त, बोललेला
 शब्द व्हा होण्याची शक्ति ० सुभुत-न वचन 'भूयुत वाक्पु
 हुत दिधले' -मगळवळे लेख प्रणमाला ० सुष्टि-श्री बोलण्या
 तील चातुर्य विविधता, कौशल्य 'हे वाक्पुष्टि एके वेळे। देखतु
 माझे सुदीचे डोळे।' -शा १४ २० ० स्तम्भ-पु बोलण्यात
 अडकणे, वाचणे, वारोप, गडबडामुळे बरे बोलनाचा पुष्टि
 होण चारजडप-ना-पु श्री वचन, बडबड, बडबड, लकल
 टकळी ० जाल-न शब्दपाडित्य, बडबड, बडबड पोकळ
 भाषण 'वाग्निध्याचें वाग्जालिक। शब्द शालें सोडिली।' ०
 परस्व २ ३७, -शा १३ २० ० वृद्ध-पु १ धमकी, सरळपटी
 शब्दताडन २ वाचेचा समय भाषणावर नियंत्रण ० दत्त-वि
 १ वाङ्निधय झालेला, शब्दानां दिलेला, विवाहवचन दिलेला
 २ तोंडी वचन दिलेला, शाब्दानां समत केलेला, वचनांकित
 ० दान-न १ वाङ्निधय, विवाहाचा करार, वयवधूयोजना
 २ तोंडी करार, वचन ० दुष्ट-वि १ अभद्र बोलणारा, अपशब्द
 बोलणारा २ चुकीचे बोलणारा, चुकीची भाषा वापरणारा
 ० देवता-श्री वाणीची देवता सरस्वती ० दोष-पु १ वाणीची
 अशुद्धता, चुकीचे उच्चार २ अपशब्द, मिदा, अश्लीलता ३
 जिह्वाभ्रशः चुकून शब्द बाहेर पडणे वाक्खलन ० ध्वज-ध्वज-
 पु १ वाणीरूप पताका २ प्रसिद्धी, दवडी 'स्वयं वाग्ध्वजी।
 वाघी नणे।' -शा १३ २०७ ० नियम-द्विनियम-पु १
 भाषणवधी, बोलण्यावधी नियम, विधि २ भाषणवधी, बोल
 णवधी नियम ३ मौन, मूकत्व 'वाङ्निधय सर्वे विहित

वा गमला।' -मोक्षभा ३७ ० निगो-द्विनिरोध-पु १
 बोलणे पुष्टि करणे, गण करणे २ वाचेवरील समय, नि शब्दता,
 शतभा ० निश्चय-द्विनिश्चय-पु लक्षाचा करार कवधूयोजना,
 वयवधू निश्चय करणाचा विधि ० वाण-पु 'बडोर शब्द, टोंच-
 णारे, बोंवणारे शब्द, कडु वाचा 'लागति वाग्माण काळजाला
 वी।' -मोहीम १० ८ ० ब्रह्म-न वेद 'एकी वाग्मन् अग्न्यासं
 योर्हं वेत्ते।' -शा १२ ११३ ० भव-वि वाचिक, वाचेपासुन
 हाणारे 'वाचे वने तें वाग्भव। तप जाणवें।' -शा १७.२२३
 ० मय-द्विमय-न साहित्य, भार्गवील प्रयसपति गद्यपद्यादि
 प्रयसपुढ -वि १ शब्दांम अनुसरून मूळ वचनाप्रमाणें, वाणि-
 रूप 'विवरण जाला वाग्मय। सपूर्ण पर्याय नवमिचा' -ज्ञान
 प्रगीप ७७९ २ वाचिक शब्दमय 'एव शारीर जें तप। तयाचें
 दाविणें स्वरूप। आता जाईक निश्चाप। वाग्मय तें।' -शा
 १७ २१५ ० मयी-श्री वाणी, वृत्त्व. 'ओ एकमान भूषण
 पुष्पाप्रति तीक्ष्ण वाग्मयी देवी।' -गोविंदाप्रज ० मात्रा-श्री
 सकद, क्षण ० माधुर्य-न वाणीची मोहकता, मधुरता, गोडी,
 रसालपणा वाग्मा-वि १ बोलण्यान पंगडत, चतुर, वक्ता, २
 बोलप्रवाह, बोलका, वचन वणारा वाक्पुढ ० मुख-न आर्.
 भीच शब्द, सुधातीतें वाच्य ० युद्ध-न वदववाद, आवेश
 शुक्ल व जोराची चर्चा तोंडातोंडी ० रोध-पु १ बोलण्याची
 मनाई, तोंड बंद पाडणे, गण करणे २ स्तब्धता, मूढता ० ध्वज-
 न शब्दलक्ष, वाक्कारूप हत्यार शाप ० वल्लरा-धल्ली-विला-
 सिनी-श्री सरस्वती, वाणीची देवता ० वाद-पु वादविवाद,
 वितंडवाद 'वाक्काचे दखुडे। मोडी वाग्वाद अज्हाटे।' -शा
 १२ १४ ० विलास-पु १ शब्दकौतुक, शाब्दिक वग्मपूक,
 वाणीची क्रीडा, वाणीचा प्रभाव 'जैसे सरस्वतीपुढें मूढें बहुत।
 वाग्मिलत दावित।' २ भाषाविनोद, शाब्दिक वग्मपूक ० वीर-
 दूर-वि बोलण्यात धीट चर, पडाईत ० वृद्धि-श्री व्याख्यान-
 विस्तार' हरीकरण 'आता गीतार्थाची मुपसृदी। लावी माझिये
 वाग्पटी।' -शा १८ २७ ० वय्य-पु ० यथे बडबड, निरर्थक
 भाषण, बोलणे, शब्दाची व्यर्थ काव्याकृत ० व्यापार-पु बोला
 चाली, वप्यासणा, भाषण, परस्पर बोलणे, चालणे 'तेथ हें
 नाग्यापारा। अवकाशु असे।' -शा १८ १३० ० शून्य-
 सून्य-नि वाचाहीन, सुका, बोलात येत नाही असा 'मम
 वाक्शून्यास वदवावे।' -दा १ २ २

वाक्-ख-पु ताण, अवाढी, पायाळ बगेरच्या सालीचा
 दोर, तणु.

वाक्-पु एक पक्षी

वाक्, वाक्-श्री १ खियाचें एक वाहुभूषण, दडकीत
 दागिना 'नपुंरे वाकी कट किंविणी।' -वसीस्व ५ १ १

पायातील वाळें; पायातील दागिना 'वाळीली वरणी वाडी भजिनव।' -सुभा २११. -न १ होडीची पासळीसारखी लांकडे; रोजापासून वन्यापर्यंत टोकावाची वस्तु, नदर लकडे. २ रहाटम काढपाच्या दोन दाडूत वस्तु 'वाळीली व' दार लांकडे -उ १ वरवा; वाळेंपणा २ (ल.) १. सोंब, जोडा; तोल. ३ (म) द्वेष, तेड, मत्सरबुद्धि ४ (ल) दोष; चुकी. 'हात निवषाचा काही वांक नाही' -सूर्यप्र ३. ५ (ष.) तथ्य; अर्थ. 'त्यात काही वांक नाही.' वाकड्याच्या-वासरवाच्या-वेळा-ची. वाकी; श्रियाच्या दंडार पालण्याचा दागिना.

वाकरू-वि. दुरस्त, दयायोग्य. 'पैसा मजकूर वरार वाकरें याणी सांगितला.' -पेद १ ११; -पया ४६६.

वाकचयडा-उ-वाचवडा पडा.

वाकटांबचें-कि. (गो.) बोरी करणें. वाकटी-की. (गो.) बोरी.

वाकड-डी-की. पावभावी झाड, सर; सतत घट्टि. 'का वाकडिया होरें बेगुली.' -हा १२.५६५. 'जति घुरीची वाकडी लागली.' -दावि १४१.

वाकड-वि. वाकडा, वक. 'देऊनि वाकड करुनि मुखा.' -दावि ११५.

वाकडणें-ककि. १ वाकडें; वाकडें होणें; भासवणें; कडणें २ वाकडें योजणें. 'संगिताची बोलणु वाकडोनि।' -दावि ३७१.

वा(वां)कडा-वि. १ वाकडेला, वक; कडलेला; लवलेला, वळलेला; सरळ नव्हे असा. २ (ल.) विरुद्ध; तेंड असलेला, प्रतिकूल वाकडकोका-मुसका-वाकडिातिकडा-वाकडा तिडका-वांकडा देहुडा-वि. वक, वाकलेला; कुवडा; वकाण, सरळ नसलेला वाकडवाळ-उ श्टा, बखेडा, याप्रमाणेंच. वाकडनाकया - पावक्या - मान्या - मुसका - सिंसी - शिंग्या-इ०. वाकडा गुणाकार-उ गुणकाराचा एक प्रकार. ० सार्हस-उ एक गळ्यातील ताईतासारखा अर्धचंद्राकृति व पांगवा लावलेला मुर्तया अलंकार. ० भारी-उ एका बाजूस कमी केंद्र ठेवून पाडलेला भाग. ० भारी-उ आरवाड, अग्रचक्र मार्ग. 'वाकडणा मार्गाने का कोळेल.' -कम १.२१. ० धिचुका-वि. वेडावाकडा 'का वाकडा विचु का पावली.' -हा १६. वांकडी दष्टि-नजर. वांकडा डोळा-कीउ तिरस्कार, द्वेषाचु किंवा पाणी दष्टि. ० पगडी-की. अवशासूचक वस्तूक. विरुद्धाचरण. (कि० वरणें, ठेवणें) ० मान करून पाहणें-की. अवज्ञादर्शक दष्टि. ० म्हेस-की १ वकड्या धागानी म्हेस. २ (वाकितिक) विच. वाकडी वाट-की. १ दिक्क; न

हळलेला राता, रहदारीचा नव्हे असा मार्ग. 'वाकडी वाट कोणी वडे देली.' -होला २७ २ अन्याय्य मार्ग, पुमार्ग. 'तवाचें विरुद्ध वाकड्या वाटेनें जावें लागतें.' -विधिस्त २.१२. ० समग्र-की. १ कलपित मन; पूर्वग्रह; दुराग्रह. २ तेड, द्वेष; वैरमज्जत. वांकडे-न. १ वैर, द्वेष. 'बाहेर मिरविशि जात हरिशी वांकडे.' -राला-वि. १ प्रतिकूल; निष्ठुर; न आवडणारा. 'प्रभो धारण आल्या बरि न व्हा कधी वांकडे.' -केका ४०. २ अयोग्य 'सद्गुरु वांजुनि वांजुनि विफल जिणें यात वांकडें काय?' -कीर्तन १३. ० तेंडा-उ मव, तिकाशी सोंगट्यातील एक दान. ६+५+२. ० दाखविणें-कि. वेदावणें. ० पडणें-येणें-कि. भाडण होणें; विमुक्त येणें; वळव होणें. ० पाऊल न दुवेंन; दुराचरण; व्यभिचार.

वांकडा-उ. १ मुलाचें हातातील दागिना, २ श्रियांच्या पायातील दागिना.

वांकडी-भी. (प्र.) वाखंडी, पायपात.

वाकण-न १ वळण, वाक; वक्रमार्ग (नदी, मार्ग वगैरे मध्ये). 'जेवें शान अयाण फार असती दष्टि कडे वाकणें.' -केक ४५ २ खाडी; आघात; उपसागर ३ सामान्यतः वांक, वकता वाकण-कि. १ कडणें; वाकडें होणें, तिरवें होणें. २ पोंक येणें. ३ (ल) स्म होणें; धारण येणें; नमणें. [घ. वकू=वावणें]

वाकती-की. पदराची वगैरे कोळ, कोळी.

वाकदोर-उ. वाघाचे दोर, वाखदोर.

वाकनघोस-नियीस-नीस, वाकेनीस-उ १ (मूळ फारसी) लेखक, इतलेखक; रोजची दैनंदिन माहिती लिहून ठेवणारा; अक्षरावलीख. २ (रुड) मोठ्या घराण्यातील खासगीदारीत हिशोब, कागदपत्र, भोजन वगैरे सर्व कामे करणारा कारभारी. -रा ६.५०१ [अ. वाकिआननीस]

वाकफ, वाकफ, वाकफी-वि. १ जाणता, हुपार, तज्ज्ञ; माहितीगार, अनुभविक. 'मासे चाळीस व मुलखास वाकफ.' -आभ १८३८ २ माहीत; ठाकूर. 'त्याची अवस्था काय हें वाकफ' -रा ५ १६८. [अ. वाकिफ] ० गार-वि. माहितीगार; हरनेज; निष्णात. 'त्याचे विचार विशिष्ट शास्त्रातील वाकफगार विद्वानां पेशा पुढें गेले होते' -टिळे ४ १६१. ० गारी-की. माहितीगारी, हुपारी. 'मुद्दास वाकफगारी आहे.' -रा १२ ६१. वाकफरीयत-की. माहिती, ज्ञान, अनुभव 'पागेचे कामात महामद अजीम्या याचीच वाकफरीयत चांगली.' -रा ७ ५६.

वाकर-उ (कु) बैलांने शिंगाने पाडलेला ओरखारा, वक. [वाक]

वाकल्या—स्त्रीभव. वांकुल्या पहा. 'वाकल्या दावितो मर्मेका।'—दावि ७ २३३.

वाकवट—स्त्री. (प्र.) वाकवट—ही. वाखाचा गुंजडा, गुंडा
वांकवणे—कि. (वाक्ये प्रयोजक) १ वाकण्यास लावणे
२ (ल.) मानहानि करणे; नष्ट करणे. 'फडणिसास वांकविला
आहे हे पाहून विसमाजस समाधान झाले.'—अस्तंभ. ३५.

वा(वां)कस—न. सुताराचे लांकूड तासण्याचे हत्यार;
तासगी. वाकसणे—वाकमाने तासणे.

वाकसणी—नी—स्त्री. (व.) भांडी पांसावयाची काध्याची,
पाखाची गुंधी. [वाख] वाकसणे—कि. (व.) दशादशा होणे,
वाकासारखा पिंजला जाणे. वाकसला—वि (व.) शिळा, वातड;
एकत्र न जुडणारा.

वाकस(सा)ळ—स्त्री. एका जातीचे भात.

वाकळ—स्त्री १ गोपरी; अनेक विंध्या शिवून केलेले वख.
'बरी मोडकिया बाजा। बरी वाकळांच्या दोजा।'—दुया ६८२.
२ जीणे वख; फाटके वख, कपडा. 'की वाकळ पडे वाटेबरी।
ते काठीने सचलिले वाटसरी।'—सुरंग ४११. ३ (ल.) वृद्ध,
जड, जकडडा स्त्री; गलिच्छ, अजागळ स्त्री. (सि. वरकल) ० गुंडी—
स्त्री. (व.) वाकळ गुंडाळलेला वागुलदुवा किंवा बाई. ० फाडणे—
(व.) (ल.) व्यर्थे बडबड करणे.

वाका—प १ हकीकत; वर्तमान, घटना; म्हणणे. 'बोलले-
प्रमाणे वाकाहि लिहिला.'—चित्र १३७. 'उभय पक्षांचा वाका
ऐकून निगूण सांगितला.'—पागे ६३. २—स्त्री मृत्यु. '२७ जिल्ह्यादी
पादसाहायी वाका फौत जाली.'—रा ११ ५५. [अर. वाकिआ]

वांका—प. वाजविण्याचे शिंग. ० ईत, वांकेकरी—प. शिंग
वाजविणारा. 'इतेकरी, पटाईत वांकाईत...याची संवणी करून
ह्याम नेडविले.'—मराभा ६.

वांकाड—न. वांकण पहा. 'वळणे वाकाणे ओंबरे।'—
दा ११.७.३. वांकाडी—स्त्री. वांकण पहा.

वांकाडी—स्त्री. १ पायपात; वाकडी पहा. २ (वां) शिंयांचे
कमरेओंबरी नेण्याचे वख. (किं नेसणे)

वांकारणे—कि. १ रस्ता सोडून बाजूने जाणे (टाळण्या
करिता); चुकवून जाणे. २ दूर राहणे; संबंध टाळणे, बाजूम सरणे
३ दूर दूर राहणे; संबंध टाळणे.

वांकाळा—प. रहाटाच्या प्रत्येक बाजूने दोन बाँके वसी
बाजून तेथे झुंमाचा दोर बांधता तो [बाँक]

वाकि(की)क—वाक्य पहा. 'साधन वाकि कज्जुतों.'—
पेद १०.१४.

वाकी म्हेस—वांकाची म्हेस पहा.

वांकीव—वि. वांकविलेला; वळविलेला, वांकडा केलेला.
'पालखीचा दोडा वांकीव असतो.'

वाकुडणे—वांकडणे पहा. वाकुडपण—पणा—नपु. तीड;
तेड; वकता २ द्वेष; विगुष्ट 'उभयतांचा हजारपांचवे बर्पावा
वांकुडपणा अमल्यामुळे'—आगर ३ २२५. वांकुडा—(काव्य)
वांकडा पहा. —हा १३.३४३.

वांकुडी—स्त्री वाकाडी पहा.

वा(वां)कुडी—स्त्री. वाकडी पहा. झर, वृष्टि; मेघाच्छादन.
'जेवी वाकुडी घाली घन।'—मुविगट ५ १११. 'बाणाची वाकुडी
वर्पत। मंडप दिसत अंतराळी।'—द २४.२४.

वाकुदणे—अवि मनस्वीपणे नावणे, उडणे, वागडणे, हुंसणे.

वा(वां)कु(को)ली—स्त्री. (वधुधा अनेकवचनी उपयोगी)
वांकुल्या, विडंबन, चेष्टा, वेडापणे, तोंडे वेडीवाकडी करणे. 'द्विविद
कुमति त्याने शखवी वांकुल्यातें।'—मोक्ष ६७ ८. —हा १७.१४.

वांके—न. वांक अर्थे पहा. १ रहाटाची अडेकड; वाकाच्या
परीधाचा भाग. २ वांकदार लांकडाचे खुंदाळे. ३ हत्यारे, पळपा
झेरे टेकण्याचे वांकदार लांकडाचे साधन. ४ वाकडाच्या तिन्ही
लांकडांपरीं प्रत्येक.

वाकेनचोस—वाकचोस ३० पहा.

वाकेरी—स्त्री. एक सामगरीतीसारखी औषधी वनस्पती.
हच्या घडूडपास भातें म्हणतात.

वांकेस—वाकस पहा.

वांकेसिर—वि. वांकडा, वकांग; कुज्ज. 'वाकेसिर पांगुळ
योटे।'—दावि ४७८.

वांकोण—न. वाकण पहा.

वाकोरणे—कि. वांकोण्याने तास पाडणे.

वाकोरा—प ओरखडा; ओबकारा; कसकोचा.

वाकोरी—पु. (कुण. वर.) न्हावी; नावित. 'वाकोर्याला
पोरावहून निरोप पाठविला.' [वाकोरा]

वाकोरे—न. १ दाराच्या कळीचा खालचा वाट्या, वाता,
बाया. २ लहान तास पाडण्याचे आकृत; मांगरी.

वाको(कु)रे—न. लहान वाका; पाणी देण्याच्या सोई-
करतां पाण्याच्या दांडाजवळ पाडलेला लहान वाका.

वाक्य—न. १ एक संपूर्ण विधान करणारा शब्दसमूह; पूर्ण
अर्थे होईल हाचा शब्दसंग; लहान परिच्छेद; सिद्धान्त. २ उक्ति;
वचन, नियम, सूत्र; विधान. 'सत्यतत्तममति पसिष्ठ त्रिवे वाक्य
हरावे लागे।'—मोरापायणे १.४११. [सि. वच्=बोलणे]

वांछंडन—न. १ विद्वानाची असिदना प्रशंसापन करणे, खोडून
हाडणे; सुधीचे टाकणे. २ वाक्यातील दोषदर्शन; वाक्य सुधीचे
टाकणे. ३ वाक्याचे अवयव पाहणे; निमाग करणे, मुकडे पाहणे.

०दीप-पु स्पष्ट सुबोध नाक्ये ०दीप-पु वाक्यातील न्युक्ता, चूक, अशुद्धता इ० साहित्यशास्त्रकार हे दोष अनेक मानतात उदा० प्रतापदत्त मथान पुढील वाक्यबोध दाखविले आहेत—शब्द हीन अथवा शब्दशास्त्रहीन, प्रमथ्य, विसृति पुनरुक्ति, व्याकीर्ण वाक्यसंकीर्ण, मिश्रित, भिन्नवचन न्युनोपमय अस्त्रोपम, भग्न वद, विसर्गलुप्त, अस्थानसमाय वाक्यवर्जित समासपुनरात सम्यक्वर्जित, पतत्प्रकर्ष अधिकपद अष्टाध्यायीप्रमाणे प्रत्ययभग्न अपूर्ण वाक्यगमित, यतिघट्ट अक्षरीर, भौतिक इ० काव्यप्रकाशात हे दोष पुढील सांगिते आहेत—प्रतिदुर्लभ्ये, उपहतविसर्ग, लुप्त विसर्ग, विसृति, द्वैतलुप्त, न्युनपद, अविध्वज्य, वचित्पद, पतत्प्रकर्ष, समासपुनरात, अर्थातरेकवाचकपद, अभवन्मतयोग अन भिदितवाक्य, अस्थानपद, अस्थानसमाय, संकीर्ण, गमित प्रसिद्धि हत, भग्नप्रकम, अक्षय, अस्तपदार्थ याप्रमाणेच शब्ददोष शब्दालंकार, वाक्यालंकार पदा ०पद्धति की वाक्यरचनेसंबंधी नियम, वाक्यरचनेची रीति ०पूजा-की शब्दपी पूजा 'स्वामी निवृत्तिराजा तो अवधारक वाक्यपूजा हान्तेदो न्दधे।'—हा १५ ५९८ ०पृथक्करण-न वाक्यातील उद्देश-विधेयादि निर निराळे भाग छापून त्याचा परस्परसंबंध दाखविले ०प्रयोग-पु वाक्याची, शब्दाची विंवा भाषणाची योजना, रचना ०रचना-की वाक्यातील शब्दाची मांडणी, ठेवण ०विन्यास-पु वाक्या तील शब्दांची जुळणी, मांडणी, परस्परसंबंध त्यासंबंधी नियम यंत्रे ०विद्याशरद-वि वक्षा पंडित, भाषणात दुबळ, चतुर ०श-किवि प्रत्येक वाक्य घेउन, प्रत्येक वाक्यास अनुसृत वाक्यार्थ-पु १ विधान सिद्धांत, वाक्याचे उद्दिष्ट, भाव १ कथा 'समयसेवेक वाक्यार्थ मिहिले।'—सप्र १ २ वाक्या लंकार-पु वाक्यातील निरर्थक शब्द, केवळ बोधोत्कर्ष वापर केले शब्द, वाक्यातील मोकळी जाणा भाषणासाठी विंवा खट पद नये म्हणून वापरलेला शब्द उदा० जेहेते

वाक्या-कीभव वाकी वाक शब्दवार पदा 'पिंकळ्या वाक्या वगडुण्णी।'—रामाची मुधाळी

वाख-उ घागा, टपु वाक पदा वाखंडी-वाकडी पदा.

वाख-उ वाखळ, खळग खडा 'वेबना परी कुती। वाखान पदे।—अष्ट ७ २६७ वाखतो-की खड्डा, खळगा, खोळ 'भरोनिया परी। राखिले वाखती। तुडा म्हणे सतापाहे। कता पुढे वाखती।'—तुगा २६४९—हा १ ४८० १३ ८०९

वाखणणी-णे-वाखणणी वगरे पदा

वाखणे-कि भिने वाकणे पदा

वाखवार वाखवगार वाखवट-वाक दोर इ० पदा वाखर-उ १ वस्तु (गे) वाखोर 'प्रभुतेजे जुरे वजे तेजस्वी पर वाखर।'—मोरोरमापणे ५—तुगा ३०८२ १४२५

'राम तो सदास प्रशस्त महागमे पर वाखर।'—मोरामायणे ५, —मोदोण १ ७६—वि वाखासारख पांढरे, शुभ्र(किं) 'जाहाळे कंश सकळ वाखरो।'—राग २९

वाखल-की पोटाची खळगी, भुकेमुळे पोटात पडलेली खळी

वाखलणे-अकि वाखा होणे, भतिशय आजारी पडणे, गभैपात होणे

वाखळ-की वाकळ पदा

वाखा-उ १ दुख, पीडा, उपद्रव, नाश, सफट 'पद प्रणमी बहु होति वाखे।'—साहज ४ २५ २ महामारी, पटकी वगैरेची साथ 'आकात वाखा प्रलय।'—दा ३ ७ ८२ ३ अक्षरी गभैपात ४ सहाय, मारामारी, युद्ध 'बेलोखानाचा घोर वाखा कला'—सभासद ४९ [अर वाकिआ]

वाखाडो-की (गे) तोफा सोडणारे जडाज

वाखाडी-की वाकडी पदा

वाखाण-पा-उ स्तुती, घर्चा उहापोह, व्याख्यान, विवरण, स्पष्टीकरण—हा १८ १७४५ [स व्याख्यान विंभांन रया प्रा वखण, प व वखानना, दि वखानना, सि वखा णु गु वखानगु] ०णी-की भावाजणी स्तुती ०ण-कि १ स्तुती करणे, नावाजणे, वाहणे करणे 'वारी वेद ज्याची कीर्ति वाखाणिली।'—तुगा १४ ३ वरेंज वरेंजे स्पष्ट करणे, विवरण करणे 'छुचिले हीं हि पुढे प्रदत्ते। वाखाणिजेल प्रसंग।'—रास ५ ७००

वाखार-री-की डुवान, पोटी, वयार पदा 'भरील वाखारी अथवाक्या।'—एभा ३ ८७२ 'तो देखे झानाची वाखारी।'—हा ७ १३५ वाखारी घोद्यारी-की (महातु) भावार्तातील नवद शिक्क 'भावार फोडोनि वाखारी। न तें गुपसाहे।'—रटतपाठ ८१

वाखाळणे-कि वाखलणे पदा सुधीने वाखाणणे या अर्थी वापरतात

वाखील-न (गे) अवल

वाखे-न १ जाले—सभा १ २ ५७ १ (गे) दिवाळे

वाखो-उ (ऊ) वाखा पदा

वाखोर-उ वाखर पदा

वाखोरणे-कि वाखोरणे पदा वाखोर-वाखोर पदा

वाखोरा-उ पर वाखार पदा

वाखारी-की वाळ—हाट

वाखोरें-न दिसा, कल्या 'नहावी तव भाषण बोळीचे वाखोरें पाहिजे।'—नागदेवस्मृति ३६

वाखोत्या-कीभव (व) वाडत्या पदा

वाग—श्री. १ रहदारी; चाहूळ; वापर; वागणूक २ बाहण्यास, नेण्याआणण्यास सोईस्करपणा, सुलभता. 'आठकीचा वाग'—आठ माणसांचे ओझे. [वागणें]

वांग—पु. १ सोने, रुपें वगैरेस मोरवूत वगैरेमुळे पडलेला हाग २ धातूच्या पत्रावर दिसणारे हातोड्याचे टोके. ३ तोंडावरील सुरमाच्या पुटकुळ्या. 'वांग तिळ सुरमें लासें।'—दा ३. ६.५०. [सं. व्यंग]

वांग—पु. धधिरता; जडपणा; दौधिल्य (भारामुळे वेणारे). (किं. घेणे.)

वांग—पु. भलारी; शेतकाम करताना म्हणावयाचे गाणे.

वांग—उ. एक मुलीचा खेळ. —मघेपु ११६.

वागचवडा—पु. एक वनस्पती.

वागजाई—श्री. वायजाई; एक देवता. 'वागजाई देवी म्हणे तु वागवाणी।'—सप्र ५.३१.

वागडी—श्री. १ एका माशाचे नांव. २ (मावळ) रानमांजराची एक जात.

वांगड—ड—डी—पुत्री. १ (गो. कु.) सोवत; सहवर २ झुल; वेढाळें. 'भारद्वाज गोत्राच्या मंडळीला जसे ह्या वांगडत घेतले...'—हिंदु ११.२.१०. **वांगडें—**क्रि. बरोबर, संपत्ती. [सर्वगडो]

वागणूक—श्री. वर्तन; राहणी; व्यवहार; चालचलणूक, सामान्यतः स्थितिगति वागणें—क्रि. १ राहणें; स्थितिगति, अस्तित्व, चलनचलनादि व्यापार; वर्तन; व्यवहार; संघर्ष असणें, येजा करणें वगैरे. 'करी तिरंदाजी वागूं नेदी रावताला।'—ऐपो ८६. १ (मनात कामकोषादि विकार) धोळत असणें; वाटणें, चालू असणें. 'या नियमावर निवार करता असें सुदिस वागूं लागले.' ३ (ग्रंथ, पद्धति, तऱ्हा, मन, चाल) प्रचारात, चालू, व्यवहारांत असणें. ४ (ना.) प्रवृत्ति नीट राहणें. **वागायला** नियणें—आजारी मनुष्य दिईफिरू लागणें. **वागावाचा—**वि. नेदमी वापरावयाचा; रोजच्या उपयोगातला, घरोतीचा. 'हा वागद वागायाचा, हा सनेदेवा.' **वागदार—**न (कु.) व्याप्तून पुढेक येजा होते असें दार; वापराचे दार.

वागपारस—श्री. वपुश्यास; गोवत्सदासरी, कार्तिक शुद्ध-द्वादशी. कांही ठिकाणी अभिन वद्यद्वादशी. या दिवशी गोयन्गपुत्रा करता.

वागरजाळ—न. (कु.) फडकीं व वागाळी यांचे जाळे.

वागराटी—श्री एक वनस्पती.

वागद—रू—न. जाळें; 'संगार वागद पुके।'—भाए ४०. 'वागदें रूग पडिल'—हाप्र ६९.

वागघटी—श्री. उकि; भापण; चोळणें. 'ऐसा प्रेम होतसे कष्टि। आल्या पुसे वागवटी'—नव १५.१४, —नव ३.८५.

वांगवांग—क्रि. कसकस, वखवख; किरकिर; अंग, जीव, प्रकृति वगैरे बरोबर न चालणें; कुतूहल वरणें. (किं. करणें).

वाग(व)विणें—सक्रि. १. वाणें प्रयोजक भार संभालणें; निभावून घेणें; सामाळणें; खपवून घेणें; जोपासना करणें. '२ (ल.) लावविणें, उढविणें, लबाडीनें घेऊन जाणें. **वागवून घेणें—**समा-वून घेणें; (मूक, चाकर वगैरेस) सद्यतेनें चालवून घेणें; निभा-वून घेणें.

वागळ—वागूळ पहा.

वागळ—ळी—ळें, वाघळी—ळी—श्री. एक प्रकारचा मांसा. याची रेषटी करवतीसारखी असते. याचे खत शाबास चालतात. याचे प्रकार—बोलाड, पलडा, वानवसा, भाट्या, आठ्या, दोवते इ. —कृषि ७५६.

वागा—पुत्री. १ करगोटा; कडदोरा. 'जयजय तिमया सोनेरी। तुसा वागा सोनेरी।'—मव्य २७१. २ दोरे; लगाम. 'दोळ्याचिआं वागा ओहोनि।'—शिष्ट ६०८. 'तेप गादिया वागा। राउतें करीति श्रींगा।'—शिष्ट ५११. ३ (महाउ.) बाइन्धय. 'उधरे वागा केला श्री गजमोहउ।'—सावकी दसिमणी स्वयंवर ९५. ४ एक प्रकारचा अंगरखा; पोशाख.

वांगा—वि. (व.) तिरपा; चकणा; तिरवा. [सं. व्यंग]

वागें पाहणें—तिरवें पाहणें.

वागाटी—श्री. एक वनस्पती.

वागावुंद—वि. (गो.) उहाणटपू.

वागारा—पु. लगाम, दोर. 'सारथी आणुडीत वागारे।'—उवा ७३.२८. 'मोटरा देओ वागारां हातु पाळी।'—शिष्ट १०११

वागां(घा)रा—पु वाहन. [वागणें]

वागाळ—न. (कु.) वाणूक पहा.

वागी—पु (गो.) त्रिण मासा.

वांगी—श्री. एक फळमाजीचे शाक; याचे फळास वामें म्हणतात. वाण पुण्याची, वांगीं पोडे; वागी मात हे याचे पदार्थ करतात. [सं. शृंगक; हि. वेंग]

वागुजास्त—श्री. सोंपयूक. 'ठाणी वागुजास्त करावी।'—रा ५ १३२. [फा. वा—जुसास्तन]

वागुजी—श्री 'गळी वागुजी गोवाळा राणें राया'—शिष्ट ५१२.

वागुर—रा—श्री. पदमांग पफावयाचे जाळे; पास; वंघन. 'संरा पावितु जाळते। चितितु वागुरे।'—भाए ४०.३१८. —हा ४.१०३. [वाक+दोर]

वायुरी—स्त्री. घोड्याची चाल. —अक्षप १.१८८.

वायु (गो) न्या—स्त्रीभव. विध्या; लक्ष्मन्या; चिरफळपा.

‘नव्या साडीच्या घोरिंनी वायुन्या करून टाकल्या.’

वायु(ग)ळ—स्त्रीन. १ पडवापुळ. २ वावोळी. [स. वल्गुली, वायुगुड]

वायुळ करणें—(नाशिक) रंजय करणें (क्रि० घरणें). [जगाय]

वागें—न. वागीचें पळ. वागी पहा. वागेंसट—स्त्री. चंपा-पट्टी मार्गशीर्ष शुद्ध पट्टी.

वागेलिसा—पु (लि.) प्रेषित. (ई.) इन्वेलिस्ट. —लिपु.

वागेभ्यरी—स्त्री. सरस्वती. ‘जी बापुलिया केंदाची वागेभ्यरी.’ —शा १०.८.

वागोरा—रे—न्या—वायुरा पहा.

वाघ—पु. १ एक दूर मात्तादारी जगली प्राणी; एक वन्य पशु. २ एक उडपा मारणारा बोटक. ३ मुदीबळांतील उडपा मारण्या खेळांतील हत्ती. ४ एक मुलांचा खेळ. —वि. (ल.) जागरूक व भयप्रद. [स. व्यापार; प्रा. वाय; ई. हि. वं. वाघ; सि. वायु; गु. वाघ] (वाग्र.) ० डांगणें—गान्वाजवळ (वाघ आख्यात त्यावर मारत करील अशी बंदूक पावून देवणें. सामास्य—० जाई—स्त्री. व्याघ्रदेवता, एक छत्र देवता. ० जोट—पु. (व्यायाम) एक प्रहारचे दंड काढण्याची पद्धति. —व्यायाम मासिक मार्च १९२३. ०ट—न. लहान वाघ, वाघ शब्दाचे तिरस्कारादौक रूप. ० डोळ्या—वि मोट्या, पडवरीत व पाणीदार बोटपांवा. ० नख—न. १ वाघाची नखें सोन्यात मढविलेला लहान मुलांचा एक दागिना २ वाघाच्या नखाच्या आकाराचें पोलादी हत्यार ३ वाघाचा पंजरा. ० नख सांखळी—स्त्री मद्रासकडील महाराष्ट्रीयत प्रचलित असलेला एक दागिना. ० नखी—स्त्री. १ एक साव २ एक पोलादी हत्यार ० वकरी—स्त्री १ एक खेळ. ० बीळ—न. वाघाची युधा. ० मान—पु मुख्य मान. ‘तुम्ही आपला जो वाघमान करावा तो करून घेता’ —भाष ६८. ० मान्या—वि. १ वाघास मारणारा. २ (ल.) अतिशय बळकट, दूर, धाडसी. ३ अतिशय रागणारा (हरिक, सुपारी वगैरे पदार्थां) ० मुंगी—स्त्री. अर्बंकर देस करणारी मुंगी. ० मेंटी—मेंटवा—स्त्री मुद्दिबळांतील एक खेळाचा प्रकार. ० यी—स्त्री. गुंगट जातीचा मोठा मासा. ० री—पु जाळयात पशुपक्षी पकडणारी एक जात व सीतील ब्दकि, फासेपारधी; याचे साकेतीक शब्द—रुवा=गुरू; माती=मृतमास. माड, विलाडी=पोलीस; सेमी=परफोडी, मदिनो=चोरलेले खांदीरे; हाथवान=चोरीचे कापड, तारको=हरया; विलीजन=सामें; घो गेऊन=धें, बमई जावन=लप, खावरी=वापानी; दातरड=परफोडीचें हत्यार, विरिनो=किर्याचा खुकना; बाथो=ज्यायीदार; मुन्यो, मोको=

युरोपियन; दम्पत्यैमे ६०. ० रुं—न. वाघास तुळटादौक शब्द.

० यडाई—स्त्री. वाघमाई, छत्रदेवता. ‘कृजित वाघवडाई’ —शिबु

५२७. ० य यकरी—एक मुलीचा खेळ. —मखेपु ३५५. ० यं,

घाघाचे—न १ वाघाचा उपद्रव. २ (ल.) उपद्रव; प्रास; गोहा;

काहर. ‘आमच्या विरुद्ध बाय बापनं उठलंय सें तूं पहातच

आहेस’ —साम् १७७. घाघाचा डोळा—पु. (संकेत) वप्या.

घाघाची जाळी—स्त्री. वाघास लपून बसण्यास योग्य साडी,

वेळांची गुंतागुंत वगैरे. घाघाची मावशी—स्त्री. मांश्र. वाघाचें

कातडें—न १ व्याघ्रपन्न; वाघाचें चामडें. २ (ल.) अधिकार,

सत्ता येत्यावरि ज्यास लोक मिलात असा मनुष्य. ० कातडें

पांघरणें—आर आणणें; पोळ सत्ता, सामर्थ्य दाखविणें; दोंग

करणे. घाघाड्या—पु. मंत्रसामर्थ्याने वाटसंघ बाघापासून

संरक्षण करणारा मांत्रिक. घाघी—स्त्री. १ वाघ्याची मंडार देवा-

वयाची—वाघाच्या कातड्याची पिढावी. २ वाघाच्या ठोंबाचा

पुढें आकार असलेली जलद चालणारी नौका, होडी. ३ वाघाच्या

कातड्याकाराची पिढ्या १ माची, वर टिपके असलेली घोड्याची

मूल, ४ लांकूड तासग्यासादी त्याच्यासारी देवाययाचा मुलाराचा

एक खाच पाडलेला टोकळा. ५ दोन टोंकाचा छिदा ६ एक

प्रकारचा सोनाराचा चिमटा. —वि. वाघाच्या रंगचा; वाघासारखा.

‘एके वाघी विशवीं मुंरी’ —दाव २८१. घाघी कचडई—स्त्री.

टिपके असलेली कचडी. घाघीण—स्त्री. स्त्रीमाडीचा वाघ; वाघाची

माडी. घाघी संघारू—स्त्री. पानावर टिपके असलेली दवापुची

जात घाघेरे—वि. वाघाची भरलेली. —लोक २.७७.

घाघचवका—पु. एक पुस्तक व फूल, वचनाय.

घाघचवडा—डें—पुन. (वाघाचें मास लावल्याने बरा

होणारा रोग) तडहातास होणारा रोग.

घाघटी—वागटी पहा.

घाघटी—स्त्री. एक शुद्ध. घाघटी—न. वाघटीचें पळ;

गोविंदफळ, याचो माजी वरतात. [सं. व्याघ्रादौकी]

घाघड—पु. कापसाची एक जात. याचा कापूस बोंबातून

बोदून काढावा लागतो.

घाघण, घाघीण—स्त्री. आगगाडीचा मालाचा उपडा दबा.

[ई. वेंगन]

वाघ(घू)ळ—स्त्रीन उठत खोडक, पडवापुळ. [सं. वल्गुली,

वायुगुड]

वाघळी, वाघाळे—स्त्रीन. एक प्रकारचा मासा वागळ पहा.

वाघा—स्त्री. लगाम. वाग पहा. ‘सरसीया वाघा घरनि

मुली’ —उपा १४२०.

वाघाड, वाघांटा—टी—डें—मुलीन वापाटीकळ. वाघंटी

म्हा.

वाचिन्सा—उ (व) (अ प) वाङ्निश्चय पदा

वाधुर-रा-री, वाधुर-रा—न जाळें वाधुर ह० पदा.

‘मग व्याघ्रगण वाधुरा घेउन कुक्षेसी ।’—होला ४५

वाधुरडे—न ओढाताण, तगादा, मानहानि (कि० करणें)

वाधूळ—न पाकोळीच्या जातीचा एक प्राणी, वटव धूळ

वाधूळ—सी रव्य वाधूळ करणें पदा [उगळु]

वाघेटी-टें—वाघटी पदा

वाघेर—उ गुजराथेंतील एक लुटारूची जात (दाब

शब्दान) वाघरी पदा [वाघ]

वाघेला—उ रजपुतातील एक जात [वाघ]

वाघेश्वरी—सी व्याघ्रदेवता, एक क्षत्र देवता ‘वाघेश्वरी

रूपादि द्रव्याच्या बाबतीत ।’—सेया

वाघोडी—सी एक खेळ ‘वाघोडी आणि आटापाट्या ।’

—भवि १७ १०

वाघोणी—छो (गो) गोम, पोण

वाघोथा—उ वाघ पदा

वाघोरा—टें—उन वाधुर पदा

वाघोळें—न (गो) वाधूळ पदा

वाघ्या घा—उ (अ व वाघे) खडोवास बाहिलेला पुष्प,

खडोवाचा भक्ष, उपासक ‘वाघ मुरळ्या भजन करिती ।’

—वेप १३ ३ [का वागे=भक्ष]

वाङ्निश्चय, वाङ्मय—वाङ् शब्दामध्य पदा

वाचक—उ शब्द; भाषणाचा विभाग, मुक्कडा, अत्रयन,

वाक्य, शब्दसमूह—वि १ दशक, दाखविणारा, अर्थाचा उदा०

काल-देश-स्थल-वृक्ष-जमि-वाचक ‘अन्य व्यावृत्ति सिद्ध

वाचक नव्हे ।’—अष्ट ५ १३ ३ वाचणारा ‘मुखा होय

वाचकाचा ।’—अष्ट ६ ६७ ३ महाराचा धर्मगुरु—अष्ट

४१ [स वचुं] वाचणी—सी १ वाचन, लिहिलेल्या अक्षरांचे

उच्चारण २ वाचनवाचा धडा, पाठ वाचणें—कि लिहिलेली

अक्षरे उच्चारणें, पण करणें (गा) वाचप [स वचुं=बोलणें]

वाचन—न पटणकिया, वाचण्याचो क्रिया; अभ्यास, पटण

वाचणें—अकि १ जणें, जिवत राहणें, जिवाचा समाल,

सरक्षण करणें ‘वाचणें त आता खोटें ससारी ।’—तुगा ४६

२ निभावणें, बचावणें, पार पडणें, धोर्यांतून निसटणें ३

आजारातून पार पडणें, बरे होणें

वाचनालय—न प्रयालय, ज्या जागने वाचण्याकरिता

प्रयादि ठेकलेने अमनात अशी जागा

वाचनिक—वि १ उच्चारित, जाहीर साद्या, प्रति

पादित निश्चित, स्पष्ट केलेला, घोषित (विधिनिपट, नियम वांगे)

अनुमानित याच्या उलट २ मूळ प्रभातील, उपस्थित मूळ

प्रभातील बचनंत असलेला

वाचस्पति—उ बृहस्पति, देवगुरु—ज्ञा १० ८.

वाचा—छी १ वाक्, वाणी, वागिद्रिय २ भाषण, बोलणें,

शब्द, वचन, बोल ‘बदलावि न तूं कधींदि अशी वाचा ।’

—मोक्ष ५ ३७ ३ आकाशवाणी, अक्षरीरिणी वाक् ४ अ व

सरणी [स वचुं=बोलणें] वाचा उकटणें—पालटणें—परतणें—

फिरणें—मुरडणें—बोलणें घुटणें, बोलणें खोटें पडणें, मागें

घेण्याची पाळी घेणें, रूप घसावें लागणें वाचा नरकांत

घालविणें—खोटें बोलणें, वचन मागें घेणें वाचा फुटणें—बोल-

ण्याची शक्ति घेणें वाचा यत्नणें—बोलण्याची शक्ति नाहीशी

होणें, वाणी खुटणें, बोवडी वळणें वाचा विटाळणें—१ खोटें

बोलणें, वचन न पालणें २ व्यर्थ भीड घालणें, निरर्थक शब्द

वेंचणें, खर्च करणें ०ट-ल-ल-वि बघवड्या, बोलका, बोल-

घेवडा, वटवट करणारा ‘वाचाट हा चाट वटोन राहो ।’—साह

८ १५ (वाघ) ०दत्त-वि १ वायट, वाणीने दिलें, वाङ्-

निश्चित २ वचनानें दिलें, कडल कलेलें ०घरळ-वि बड-

वड्या, बरळणारा ‘गुलतें वाचावरळ ।’—विपू २ ६ ०ईमण-

न परिसकुटता, स्पष्टपणें वाचणें निदर्शन, बोलण्यात रुढी ‘राष्ट्रीय

सिंघण्याच्या कल्पनेला वाचारांमण किंवा नामधेय अशून मिळालें

नव्हेत ।’—टिळकचरित्र १ ०विदळ-वि (बो) वाचाट,

वाचट, अत्रातडा बोलणारा वाचादा-उ १ (बुकीन वाक्यादा)

शब्द, चकार शब्द, उक्थार (कि० काढणें, करणें) २ उल्लेख,

बोलणें, बचा (कि० काढणें, निपणें) ३ परिस्फोट, लावाला

(कि० करणें) ४ वचन, करार (कि० करणें) वाचाशक्ति-

सी १ बवड्या, व्याख्यानसामर्थ्य, बोलण्याचें वाधुर्य २ (लढ

वाचण्यातील कौशल्य, स्पष्टपणा, वाचनशक्ति ३ वाचाळपणा,

‘तुम्ही अमळसं तोंड आटपून धरीत जा भारी वाचाशक्ति करू

नका—‘शास्त्रीचो ०सिद्धि-‘बो बोललें खरें होण्याच सामर्थ्य;

अभोधवाणी वाचाळ-वाचाट पदा ‘तुका म्हणे वाचा वाचा-

ळते ।’—तुगा ७० वाचाळता—जी बडवड ‘कियनीन

वाचाळता व्यर्थ आहे ।’—राम १६५ वाचाळ पंचविशी-

भी बडवड (कि० लावणें) ‘तिची वाचाळरचविशी आतां

सारसी चालू हारी ।’—गणपतराव ०पचाग-न चहाट, बड-

वड वळव ०घाणा-णी-वि बोलका, बडवड्या—किवि

वाचणें वाचाटणें वाचाळी-भी बडवड ‘एक म्हणती

माडी वाचाळी ।’—दा ८ १० १९,—ज्ञा १८ १००९ वाचिक-

न वृत्त वाच्यी, हकीकत, वस्तुमान—वि वाणी-वर्षी, बोलयानें,

शब्दानें घडलेले ०कर्म—१ वाणीने केलेले काम (विरायत पातक,

खाटें बड बोलणें वगैरे) ०प्रतिकार-उ तोंडानें केलेला विरोध,

वाचिदक विरोध ‘त्याचा वाचिक प्रतिकार आम्हांतून करून

नाहीं ।’—कले २ ७०३

वाची—वि वाचक, दर्शक, दाखविणारें. उदा० गुण-वाल-
देश-धर्म-वाची

वा (वा) चून वाचीनि, वाचीनिया—त्रिवि शिष्याय,
सेतीज, सोडून विना, विरहित ' परिणामी' भवतु खा । वाचीनि
नहीं । ' -क ३०, -शा ३ ४४.

वाचि—वाचा शब्दाची सप्तमी वाचमेव्यें, तोंहात ' सदा
सर्वदा नम्र वाच वर्गो द । ' -नाम २४

वाचेंदयाळ—वि (कु) वाचाळ

वाचेंवाद्-घ—भी (कु) शब्दनें दर्शविलेली निया

वाचंडा—स्त्री इच्छा मनीषा हेतु -शा १० १४६ [म
व च्छु=चिच्छे] वाचळनीय—वि शिष्टिण्याजामें वाचिच्छे—
कि इच्छा करणें वाचिच्छत—वि इष्ट इच्छित -शा १६ ३३८

वाच्य—न ? उद्दिष्ट, बोलावयाची, सांगण्याची गोष्ट,

ब्याख्यानाचा विषय -शा १८ १६८९ २ (व्या) प्रयोग

वर्तुलाच्य, (वर्तुल), वर्तुलाच्य (वर्तुल) -वि ? बोल

व्यास, उद्देश्य वर्तुलाच्य योग्य, शक्य, इष्ट, अक्षरीच्य -शा ११

४४ ३ वर्तुलविषयक, विषेयात्मक, गुणवाचक, शक्यतावाचक

वर्गरे (शब्द) ३ विशेषणाप्रमाणें विभक्ति रूप होणारें ४

द्वणीय, अस्वास्थ्य ' ओ आपल्या धर्मातील वाच्यस्वले दाख

वील तो पांढरी । ' -आमर ३ २८ [स] वाच्यता—भी वर्णा,

वर्णाणा, प्रसिद्धि सागत फिणें (किं० वर्ण) वाच्यार्थ—उ ?

शब्दार्थ अर्थ, इपथाच्य ३ जें बोलावयाचें तें, बोलण्यातील उद्दिष्ट

वाच्यार्थ—उ आपण, शब्द, बोललेली निंवा बोलण्याची गोष्ट,

वाचाश असावि प्रयोग करतात ' वाच्य वाचक वाच्यात । त्रिपु

टीत ज्याचा सत्ता अशः । ' -ज्ञान प्र ३२१ वाच्यालकार—

उ भाषणतील, वाक्यातील सौंदर्यदर्शक स्वल, सामान्यत यास

अर्वाकार म्हणतात-शब्दालकार आच्या उलट यावर्षी काही

पुढें दिले आहेत-उपमा, अनन्वय, उपमेयोपमा प्रतीप, रूपक,

परिणाम, उद्देश, स्मृतिमान्, आदिमान्, सप्तदेश, अपहृति,

उपेक्षा, अतिशयोक्ति, तुल्ययोगिता, दीपक, प्रतिवस्तुपमा,

इत्यात, निदर्शना, व्यतिरेक, विनोक्ति, समासोक्ति, परिकर, परि

कायद, श्लेष, अपस्तुतप्रकाश, प्रस्तुतध्वर, पर्यायोक्त, व्याजनिंदा,

व्याजवृत्ति, आक्षेप, विरोधाभास, विभावना, विदोषोक्ति अस

भव, असंगति, विषम, विविध, अधिक, अल्प, अन्योन्य, विरोध,

व्याघात, वारणमारा, एकावरी, मारादीपक, ययाशक्य, पर्याय,

परिचय, परितोषा, विद्वत्प, समुच्चय, समाधि, प्रत्येकीक,

काव्यमाधुर्य, काव्यलिङ्ग, अर्थादन्त्यास, विद्वत्वर, प्रौढोक्ति

समावना, मिथ्याध्ववसिति, रलित, प्रहर्षण, विपादन, उग्रास,

अवशा, अवसा, रेख, मुद्रा, रचनावली, रद्गुण, पूर्ववृत्त, अस

द्वयुग, उत्कर्ष, मीलित, सामान्य, उत्तर, चित्र, सुख्य, व्याजोक्ति,

विदोषोक्ति शुक्ति लोकोक्ति, छंदोक्ति, वक्तोक्ति स्वभावोक्ति,
भाविक, अत्युक्ति, निरुक्ति प्रतिपेय विधि, हेतु रसवत्, प्रेयस्,
ऊर्जस्विन, समाहित भावोदय, अवयव भावशब्दता इ० यांचें
वर्णन काव्यप्रकाश किंवा प्रतापद्वय वंगरे साहित्यावरील अग्रत
पत्रांचें

वाज—स्त्री ध्यान खोळ ' एक वाज मनीव मसमली
लाळ नवी, समेत कचक लोखंडी वर मुलामा सोनेरी ' -समातो
३ ४४९ [स वज्ज=जाणें]

वाज—बोवणे प्रवाद ' जगा प्रवृत्ती परीता । एक आर्थी

वाडवता । एसा वाजु तो तत्परता । ' -माझा १३ १०२९ १४ ७५

वाज—उ ? श्रम २ (गो) आलस वटाळा -तुगा २२०५.

-वि पुष्कळ ' मनामध्ये आले वाज । ' -दावि १८१ [अर.

वज्ज=डुब्य]

वाज वांजट वांजतिथि, वाजा—वाज वाजट इ०पहा

वाजगस्त—भी सत्ताच पडारा वाचे उलट ओरगस्त-मोल.

वाजगस्त वाजगुदस्त—वि परत दिलेले, परतवृत्तादाय

-राज्य [का बागुसात=गुण, परत केलेले]

वाजप्रट—वि (व) उचडवड [का वाच्=उपडा]

वाजट—न ? प्रसिद्धि, दवा, स्वगवा, बघा, बोभाटा,

वाच्यता, परिसुलता -कैमरी २२ १२ ३६ ३ जाहीरी, प्रसिद्धि,

प्रसार (कि० करणें) -वि, ? प्रसिद्ध, बोभाटा हाविला, ३

जाहीर केलेला ३ वाचाद व्यर्थ वडवडया, वाद पावणारा.

' वाद वाचट वाजट । ' -दा २ ३ ३० ' उचडवड पापी थोट

वाजट । ' -स्वातु ४४ ४ वाजगारा; वाद करणारा, आवाज

करणारा ' सरत वर मेळला तसित परित वाजटा । ' -निमा

चिदोषधामाण, सगें ३ खोळ १८ ' त्या वाडुका वाजटा । '

-मारीता १० -किवि प्रसिद्धपणें, उचडपणें [वाजणें]

वांजणें—अकि ? शब्द करणें, नादणें, आवाज काडणें

२ वाचेंचा विषय होणें, प्रसिद्ध होणें ३ लागणें, विषय होणें

(वाडी, हीव) ' माया वाजती पाये । ' -एहस्व ८ ४१ ४ शिक्

शिक्कणें, आवाज करू लागणें (दांत) ' वाजतां दातोरी । काई

आदिकेवा । ' -शिख २५१ ५ वाडणें, सुरू होणें (वारा).

' वाजतिषा वापुतें जरी होकारी । ' -शा ९ १२५ ' अहवृत्तावो

वाजतां बोल । अवाचि खवळें अवसागळ । ' -दमा २ १५.

३ आदळणें, चिडटणें, बाधण, उडवणें, ' परी पावळता आमी

वाजे । ' -एसा २० ४८ ' वाज इणोनि परितां ब्याळा । अनर्थ

वाजे रोडव । ' -मुभादि ३१ १००, ११.१० ७ (राजा)

विरळणें, पिचणें (वासा, इळक वंगरे) १८ (एकापाळ) टोके

पडणें, घटिका, शास भणें ' वाट वाजले । [स वड्. प्रा वज्ज,

ई वज्ज, स वापु-शब्द वारयते-वासव-वास-वाजे. -भाभ.

१८३३] घारा वाजणें-पटिका पूर्ण भरणें; नावाची वेळ येणें; नाश होणें. ०गाजणें-१ घांजा, गडगडाट, कडकडाट इ० होणें. २ गाशावाजा, प्रसिद्धि, बोभाटा, बघ्रा होणें. ०गाजत-कित्ति. वाघांचा आवाज करीत, गजराणें, घाटामाडाणें, डाम बोलणें (किं० जाणें; येणें-मिरवणूक घेणें). घाजता-वि. आवाज करणारा, खगसगीन घाजता नारळ-५. पाणी अपलेखा, आवाज करणारा नारळ गोटा नव्हे तो. घाजता पुडा-घाजतें पुड-पुन जिंकून घाप मारावयाची ती गुरंगाची बाजू; हम्मयाची नव्हे ती. घाजती घांट-स्त्री (ल) कर बोलकी, वटवट वरणाची व्यक्ति. घाजतें गाळ-न एक मुलीचा खेळ. -मखेपु १४१ घाजतें फूल-न एक मुलीचा खेळ -मखेपु १४०. घाजतें घारें, घाजत घारा-पुन. संवट, आपत्ति, घ्रास 'उभय-घास मी वाजतें घारें.' -अफळा १४ 'मुम्हावरी वाजतवारा येवौनि धरिजेल.' -पुनपाठ १०४.

घाजंतर, घाजतें, घाजंत्री, घाजंजें, घाजंतर-न. वाघ, घुर, सनई, संवळ इ० वाद्यसमूह 'वाजत्याचा नाद गंधीर। वानरी कैला भुजुकार।' -भारा किंवदंती २४७ 'ऐसें नाही कोणो वाजंज.' -एमा २१.९. 'दमामे नगरी वाजंतरी.' -वेसीस्व ७११ (कु) वाजतर. [सं वादित्र] वाजंत्री-५ वाजत्र वाजविणारा. वाजत्र-न (गो) वाघ, वाजंत्री

वाजपूस, वाजपुशी-स्त्री चौघोरी, विचारणा, वास्तुपुस्त, शोध, तपास 'सावकार येथें कोण आहून म्हणून वाजपूस करा बघास लागले' -नव ८ १९७४ [फा वाच्+पुवें]

वाजपेय-५ एक यज्ञविधि, सप्तसोमसंस्थापेची एक सोम-संस्था. [सं.]

वाजय-घीं-घी, वा(जि)जीय-घी, वाजावाजघी-वि न्याय्य, शास्त्र, योग्य, उचित, आवश्यक, सुनास्य, कायदे शीर, उजु 'तें करणें वाजीव व लाजिम आहे' -रा १० २८० [अर. वाजिव्] वाजयमिति वाजीय मिति-स्त्री ज्या दिवशीं विशिष्ट गोष्ट घडली किंवा घडायवाची ती दस्तऐवजात नमूद केलेली मिति, तिथि, दिवस वाजयुल्-अर्ज-स्त्री लेखी आण्णा. 'वाजयुल् अर्ज पातशहापासून दस्तखत करून मागितली' -दिमरा १ ८६. [अर वाजिवल् अर्ज]

वाजय(वि)णें-सक्ति. १ वाच्य करणें, आवाज वाढणें (वाघ वाचवून) २ जाहीर करणें, दहा, दौडी पिटणें [वाजणें प्रयोक्त] वाजयणा-५ वाघ वाजविणारा.

वाजा-वि. नीट.

घाजा, घाज्याच्या शंगा-खीमव (खा) गोवाचीच्या शेंगा; वाचच्या.

घाजागाजा, घाजोघाजा-५ गाजावाजा, प्रसिद्धि; गव. गवा, बोभाटा, दणका (किं० करणें). [वाजणें+गाजणें] घाजे-वाजे-पुनव वाजागाजा, प्रसिद्धि (किं० करणें.)

घाजिअ-वि जाहीर, प्रसिद्ध [अर. वासीह्=उपड, स्पष्ट] घाजिअणें-वाजणें पहा.

घाजिराह-न. अक्षराक्षर; शालिहोत्र. 'रत्नपरीक्षा लक्षण। जाणे आपण वाजिराह।' -एमा ११.५१७.

घाजी-स्त्री. १ अपवाद; निंदा. 'म्हणून देहा एवढेपणाची वाजी।' -त्रिपु ७५१. २ बोभाटा, बघ्रा 'याची कव काय वाजी।' -राय ४४. [वाजणें]

घाजी-स्त्री कंटाळा, घ्रास, दुख 'कामाचिचे वेळेमाजी। आणुं नको गज वाजी।' -आपद ८० [अर वाजअ=दुख] ०येणें-कि. कंटाळणें 'किती धोरुं वाजी आलों। हाण ढलेना' -दावि ५००.

घाजी-५ घोडा 'वाजीचें मन जाणता सकलही राजी शिपाई जया।' -२६ [सं. वज्=जाणें] इह० वाजीवर गोमाशी. ताजी-संपदहाळचे मित 'वाजीवर गोमाशी ताजी। तेसे गुलाम करितो हाजी।' -अमृत ७३. ०करण-न १ मंत्रतंत्र औपधा-दिकानीं हामवासना वाढविण्याची क्रिया. २ कामेच्छा वाढविणारें औपध, रसायन ०तळ-न घोड्याची टाप, पाठल 'वाजी तळाची पडपड' -वेसीस्व ६.७४.

घाजे, घाजेह-कित्ति. स्पष्ट, विशद, उघड. 'घाजे मरातव कृष्णराव यार कलमी केले त्यावरून घाजे होईल.' -रा १०. १६७. [अर. वासिह्=स्पष्ट, उघड]

घाजे, घाजेकरा-लोक-घाजे, वाजेलोक पहा. घाजेरप, घाजेरुका, घाजोचें-भक्ति (गो) कंटाळणें; आळमणें. [अर वाजअ=दुख, घ्रास]

घांजेल-वि (गो) वास, निष्फल घाजो-कित्ति. (व) यथेष्ट, मनास येईल तसें 'आमच्या मनाप्रमाणें वाणत नसतील तर जा वाजो कुकडे बी।' -वशाप ५१ १२ ४५३.

घाजोटी-टी-स्त्री वास, वंच्या, निपुत्रिक. 'निराहार तेचिया वाजोटी।' -आए ११७.

घाजूर-कित्ति मेठाकुटीस, दु खाप्रत वाज पहा. 'बहुवीच तेण गुणें वाज्य आले।' -रारामा १५.२६६. [अर. वाजअ=दुख, वाघ]

घांझ-स्त्री १ वंच्या, निपुत्रिक स्त्री. 'शल्या तैसी नवांझ वेणेची।' -मोक्ष २७ १४ -झा १२.१३५ २ निपुत्रिक, संतानासून पुष्ट ३ निष्फल उद्योग, बेफायदा धंदा. -वि. निष्फल, निरर्थक, फोल. 'कोरडेचि बोल घोस वांस।' -मुगा

१०८३ [स वच्चा, प्रा वज्झा, पं वत्ता, सि वत्ति, हि वांस, गु. वांसणी, व बाभा, का बाजि] ०खडा-३ बंधेधारणा न व्हावी म्हणून घ्यावयाचे औपध ०४-टोळी-मी वच्चा, वच्चेस उपहासात्मक शब्द (गो) वांसडे-टो -वि ब्यर्थ 'देतें दस्य कां द्या या दोन्ही दसा वासग ।' -अष्ट २ २४४ ०तिथी-सीथ-सी. ज्या दिवशीं भोगतेहि बर्म, विधि विहित नसतो असा दिवस वांझा-वि वांझ पदा १ ज्या फुगपासून फल उत्पन्न होत नाही असे २ गेरे नसलेला (पणस), दाणे नसलेली (बेंग, कणीस बगेरे) ३ ज्यास फुलें येतास पण फळें येत नाहीत असा (वृक्ष-पोपदा, वडूळ बगेरे) ४ निष्कळ, वेपायदा, निर धैक (धंदा, धम, काम, हुगम) ५ ज्या दिवशीं व्यवहार झाला नाही, जमावचै नाही असा (दिवस) वांझीतिथी-तीथ-वांझतिथी पदा वांझी पुनव-पूर्णमा-ची पोपशुद्ध पौर्णिमा या दिवशीं अनेक सुलें असलेल्या व्रीस सुवासिनी म्हणून बोलावितात वांझे-वि निष्कळ, ब्यर्थ -शा १८ १११ वांझोटक-४-पुनव दिनपाण्याचे, पाऊस न आणणारे मेघ, दग वांझो-वि (गो) वांझा वांझोटा-टी-झा-ळा-वि (उप) वांझ, निवृत्तिक 'जेसी एकविचरे वांझोटी ।' -शा ६ १२१ वांझोलें-ळ-ळें-वांझील-ळें-न वास फूल 'म्हणोनि वांझोळें व लगती देवा ।' -शा १० १३३ -वि ब्यर्थ, निष्कळ 'ये दोन्हीहि वांझोळें । दोन्ही जालीं ।' -अष्ट ८ १७

वांझ-३ १ (गें) सुक्त आलेला, दिनपाण्याचा नारळ ३ (गो) खोबरे नसलेला नारळ

वांझा-झ-३न वाधा, दिशोबासवधाने भानवड, गुता, 'हें वांझें नाना फणगीसच भावून टाकील' -अस्तमा १६४

वांझ-जां वांजगणें, वांजसा-वाया, वायगणें, वायसा ३० पदा

घाट-० १ रस्ता, मार्ग 'कीं मीळीं घरिली ती घरिलीच मुक्क्याहि वाट केकाही ।' -सोमीध १ २८ २ (ल) बहैनकम, पदति, परिपाटी, तडा, प्रकार, रीत 'घडिली जी नीट वाट वाहो ती ।' -सोमाश्रम १९ ३ (ल) उपाय 'मग पोटा मरायां काढिली वाट ।' -दाबि ८१ ४ (ल) परिणाम, गति, निकाल 'माझ्या फियादीची वाट काय झाली कोण जाणें' ५ बंधीच्या खाली पोटास वाटीच्या बाकाराचा जो उबवडा येतो तो (ही सरली म्हणजे पोटा दुखू लागते) [स वाट, पविबहु निषाट घ्यात -त्रिकशाप वतमेंद्र प्रा वट, हि वाट] (बाण) ०करणे-कि १ मार्ग करून देणे २ (ल) बहैनकम टाकणें, मार्ग दाखवून देणें, व्यवस्था, मांडणी बरी करणें ३ वाहीसा करणें, दूर करणें 'तेव्हेकीं शिंपाळाचें राखत । पारकेसावती वाट करितें ।' -शिंप १६४ ०सडणें-परिणाम होणें, गति होणें,

मार्ग निघणें 'अद्वैतशास्त्र नावडे यासी । पुढें वाट घडेल वैसी ।' ०चुकणें-आकस्मिक भेटणें, अनेक दिवसांनीं घरी आलेल्यास म्हणतात 'आज फारा दिवसांनीं वाट चुकला' -मोर १३ ०घरणें-१ मार्ग अडविणें, सोरान घरणें 'एवढया रानामध्ये जाण । वाट धरून बैससी कोण ।' -रावि २ मार्गप्रतीक्षा करणें, वाट पडणें ०पाडणें-वाटेंत चोरी करणें, लुटणें, दरोडा घालणें 'निरासणे वाट पाडित ।' -रावि १ १०५ ०पाहणें-मार्गप्रतीक्षा करणें, खोळवून राहणें, वाटेकडे बोटें लावून बसणें ०मारणें-मार्गांत गटून लुटणें, वाटेंत दरोडा घालणें ०लागणें-निकाल लागणें, उरकणें, सपणें, खालस होणें, विव्हेस लागणें, दूर होणें, नष्ट होणें ०लावणें-१ निकालात काढणें, विव्हेस वाट करणें २ खाऊन टाकणें, सपविणें ३ मोहन तोडून टाकणें, काश वरणें ४ मार्गातून दूर करणें, टाकून देणें ०घावरणें-१ निरर्थक खेप घालणें, ब्यर्थे हलपाटा घालणें ०घाहणें-वहारी असणें, चाल असणें, वाटसर, प्रवासी बगेरेनीं गजवजळला असणें, वापर असणें 'तुघ म्हणे वाडे वाट । वैकुंठीची पदपथाट ।' ०घाहती करणें-वाट मोडली करणें, चालवून देणें, वाटेस लागणें 'मग जाणतया जें धिऊ । तयाची वाट वाहती कर ।' -शा ११ ५७ ०सरणें-आगमार्ग निघून जाणें 'या पक्ष्यानें क्षुपांमाच होणार बहुवा वाट सरली असल' -सौनयोवना ०रुध्धारणें-पडणें, वाळतें होणें, पाय काढणें 'आपली वाट रुध्धार कसा' -तोम १७ ०हाणें-परिणाम, गति होणें, निकाल लागणें चार वाटा घरणें-उपलक्षणें, दूर दूर करणें, विखरणें, पळविणें, घालविणें चारहि वाटा मोडल्या, चारा वाटा मोडल्या-पूर्ण स्वातंत्र्य, सर्वजण कित्यास मोडणें असणें, स्वैरिपति, अनि नैप गति तिवाटाची माती येत नाहीं समजत नाहीं-पूर्ण अज्ञान, काही न समजणें 'देखली घाट पाहणें-घरणें-नेल्या मार्गाचें पत येणे सघट्या घाटेस-दोहोच्या मध्यें, दोहो मार्गांपैकीं कोणताहि न पतकरतो, दीणाचाहि पायदा न घेतो (कि० येणें, जाणें, नेणें आणणें) घाकडी घाट करणें-आड-वळणास जाणें, सुद्धास मार्ग सोडून जाणें, वळसा घेणें घाटा घेणें-कि लुटणें, लुकावणें 'तुजकारणें चोर घेती वाटा । तुं झुजविली वीर हुमटा ।' -कालिका १४ ६६ घाटा लावणें-वाटेस लावणें पदा 'लादून वाटा लाविलें । निचारे अविचारासी ।' -दापा ५ ४८ 'बळेलाविती रोम दादनि वाटा ।' -दासि १६४ घाटेज लावणें-(गो) रस्ता घरणें 'हांगा बसु नावा वाटेज लागला घाटेचा पाय-घाटेचें पाऊल आट वाटेस पडणें-कुमार्गास लागणें, चुकी होणें घाटे जाणें-क्षोडी करणें, कुदेश करणें. घाटे-घाटेस लावणें-१ मार्गास लावणें, रास्त मार्ग, दाखविणें २ निरोप देणें, पाठवणी करणें, रवानगी करणें, ३ हांजून

दणें, घालविणें घाटेवर आणणें-ताळयावर आणणें, घुषारणें, योग्य मार्गावर आणणें 'गंगे जा वाटेवरि आण अमय यावया न हा मागे।' -मोटयोग १३ ५६ घाटेवर पटणें-सडज प्राप्य असणें, घुलम असणें, गुस्ताप्य असणें 'माझी मुलगी वाटवर पडली आहे' -भाव १२ घाटेवर येणें-शुद्धीवर येणें, योग्य मार्गास लागणें, ताळयावर येणें, व्यवस्थित वागू, बोल, करू लागणें, वर्तनक्रम घुषारणें घाटेस जाणें-खोडी करणें, पुरा पत काढणें, प्राप्त देणें घाटेस लागणें-१ चल् होणें, योग्य मार्गानें जाणें २ नाहीसि होणें, संपणें, घाटेस लावणें-१ योग्य मार्गास लावणें 'सर्वत्र धर्म रक्षक राजे आहेत लाविती वाटे।' -मोक्षग २९ ४६ २ निरोप देणें, पाठवणी करणें, हाडून लावणें सामाराव्द-० ३ जरी-काढू-काढया-३ वागड्या, रस्ता दाखविणारा, मार्गदर्शक 'खर्च-खर्चा-पुन्ही प्रवासात खर्चावया-कठिता लागणारा पैसा, प्रवासखर्च 'जरी हा वाटखर्चास पीठ देता।' -कचेसुच ५ ० घेणा-३ वाटमान्या; छगारू 'घाटपेणा बारदा कोळी। अजामेडा पडता जडी।' -निगा १२७ ० च्या चोर-घोर-३ कोणीहि अनोळखी मनुष्य, डहाण्टपु मटक्या ० च्या घाटसरू-३ अनोळखी प्रवासी, कोणताहि सवध नस केला मनुष्य, कोणीहि प्रवासी, पायस्त, वाटेनं जाणारा-यणारा ० चाल-जी प्रवास. ० चालन-न (वातकरी) रणाच्या दुसऱ्या दिवशीं बघूस बरगुडीं नेतात त्यावळीं वाटेंत देण्यात येणारी दारू -बदलापूर ११९ ० तीट-जी आक्रमावयाच्या मार्गातील अडचणी, सकटें वगैरेस उद्देष्टून म्हणतात रस्ते व त्यातील सभान्य विज्जे ६० 'वाटेतिठें सभादून जा ० वाडी-जी दरोडा-गुजा [वाट द्वि] पाडिया-पाडो-डू-डया-३ वाटमान्या; छगारू, चोर, दलवेचोर 'म्हणे आज वाटपाडिया। वैशी दया उपजली।' -दे कुण्डलजन्म १९ 'वाटपाड्यासी कैसी माया।' -६ १ १११ ० भेट-जी रस्त्यात पडलेली गाड, आकस्मिक भेट, ० माणूस-३ सामान्य मनुष्य, कोणत्याहि दर्जाची व्यक्ति रस्त्यावरील मनुष्य -नवाकाळ १६ ८ २७ ० मार-जी १ रस्तालुट, रस्त्यावरील हून २ रस्त्यावर मित्रत्वानें वावविणें, मावविणें ३ (शुद्धिबळ) प्यादे दोन पें जात असता मध्येच एक घर आल्यासारखें घरून मारणें ० मारू-मान्या-३ ठग लुटारू, रस्तेलुट करणारा ० मार्ग-३ रस्ता, मार्ग रीत, पद्धति सामान्य नियम, साधारण व्यवहार, क्रम इत्यादि वाचक सामान्य शब्द प्रयोग काट पडा ० मार्ग करणें-घालणें-दाखविणें-पाडणें-शिकविणें-सांगणें-सामान्यत दिशा दाखविणें, सांगणें उपदेश करणें, सांग देणें ० मार्गी-३ प्रवासी, पायस्त ० घाटमार्गी लागणें-१ योग्य दिशेन जाणें, मार्गावर येणें २ म्हणुपयास लागणें घाटमार्गी लावणें-१ योग्य दिशा दाख-

विणें, मार्ग दाखविणें २ निरोप देणें, पाठवणी करणें, घाटेस लावणें. ० घणी-न १ वाटेंतील पाणी, गटारातील, रस्त्यात वाहणारें पाणी 'नाहीं आड ना विहीरवणी। घाला वाटेचे वाटवणी। विनोद मेहुणी माडिला।' -एरुव १२ १४८ २ (सांकेतिक श्रियामध्ये रूढ) मूत्र ० वधा-३ वाटमान्या 'द्विबहुना ते चुकले। वागवंधया।' -हा ७ १७४ १३ ५४७ ० वधें-न वाट मार वाटमान्याचा धरा, वाटेंतील अडचळा विघ्न 'तया द्वाद्वि पदे। करिताति वागवंधें।' -हा १२ ६१ ० शोक-किति रस्त्याचे बाजून, दुसर्फी, वाटेनं ० सखा-३ प्रवासातील सोबती ० सर-सरू-सारू-सुरू-३ प्रवासी, पायस्त, मुशाफरी, रस्त्यानं जाणारा घाटाडी-डया-३ रस्ता दाखविणारा, मार्गदर्शक घाटेवरू-३ वाटाड्या 'किंभक्तीचा वाटेकरू। ज्ञानाचा निवार।' -भाए २५२ घाटेचा चोर-घाटेचा घाटसरू-३ कोणीहि जाणारायेणारा सामान्य मनुष्य 'वाटेच्या वाटसरूला देखील हूं समजेव' -अस्तभा ३ घाटेचें सोवळें-न (वायवी) सोवळें वज्र नेसून मार्गक्रमण केल्यास त्या सोवळ्यास दोष लागतो या-वरून त्या वात्रास म्हणतात घाटेंतील काटा-३ अडचळा; विघ्न 'कडणविसांनी आपल्या वाटेतील बगमटाचा काटा माहींवा केला' -अस्तभा ६८

घाट-३ तोटण्याचें वजन (छमारे पाच दोर वजनचें) घाट-३ वाटिका, आश्रम 'गोमतीच्या घाटी वाट बलिम-कीचा।' -मोरोमायण १ २५७.११७

घाट-जी (प्र) वाट रेडी, रेडकी, म्हशीचें वासळ.

घाट-टं-न (व) मोठी पसरट वाटी याचा साटासाखा उपयोग करतात

घाटकुळें-वि (गो.) वाटोळें, गोल [स वृत्त] ० पण-न गोलपणा, वाटोळेपणा

घाटकोळ खोळ वाटकुळ, घाटखुळ-३ उशीर, पुष्कळ वेळ, वाढवेळा [वाढणें+वेळ] -किति पुष्कळ वेळ-पर्यंत, दीर्घकालपर्यंत, उशीर होईतो.

घाट(डोंगा)-३ मोठी पसरट वाटी [स वृत्त] घाटयें-न (खा) मोठी वाटी [वाटी]

घाटयें-न शिंदारी, पायेय [वाट]

घाटघाट-जी १ खल, बारीक चूर्ण करणें, चिरडणें, ठेंबणें चूर्ण करून मिश्रकणें (औषधें, पदार्थ वगैरे) २ (स) बाटाघाट बोलाचाली, खटवत, खगट तळवीज, घडण, बनाव ३ (स) खळ, चर्चा, वादविवाद [वाटणें+घाटणें]

घाटचा-किंवि देवता, बदल, बदली, जागी, जागचा, [वाटांचा]

घाटण—न १ वरवधानें बारीक करण्याची क्रिया २ भशा रीतीने बारीक केलेला पदार्थ [वाटणें]

घाटणा—उ (प्र) वाटाणा एक हिंदल धान्य, एक कव्धान्य.

घांटणी—झी १ विभागणी, हिस्सेरशी २ पृथकरण, निरनिराळे भाग पाडण्याची क्रिया ३ हिस्सा, वाटा, भाग. ४ (पते) वितल्यानंतर सर्व खेळणारास विशिष्ट सल्लेइतके पस देण्याची क्रिया व पाळी ० पत्र क-न ज्या लेखावरून सह मालक अथवा भागीदार आपले हिस्से निराळे करून घेतात तो लेख, विभागणीपत्रक, यादी

घाटणें—घांटणें—झकि १ निरनिराळे विभाग करून मागी दारास देणें, विभागणें, हिस्से, तुकडे करणें, भाग पाडणें २ निरनिराळ्या लोकास योग्य प्रमाणात देणें 'दक्षिणा वाटणें' ३ पृथक् काढून ठेवण 'जें म्हणूं वाटलें. विरक्षा मागा फिरलें.' -हा ५ १४७ [स वृत्तविभागणें] घांटण-१ विभागणी, वाटणी, मालमतेची हिस्सेरशी घाटणपत्र-न घाटणीपत्र घांटणी-उ वाटप करणारा घांटण-उ हिस्सा भाग, अंश (गो) वाटो, वाट घांटण उचलणें-मध्यें सहभागी होणें अथवा असणें, हात असणें, भागीदार होणें (पापाचा, यशाचा पुण्याचा)

घाटणें—झकि १ वरवधानें घालून बारीक करणें, लूणें करणें, चक्कण करणें, पिष्ट करणें २ (छ) घासाचीस, चर्चा, खल छाननी करणें, खोदखोदून चौकशी करणें घाटणघाटून-क्रि वि १ चिरतून भरतून बारीक लूणें करून २ (छ) अत्यंत त्रास देऊन छळ करून गाजून गाजून (क्रि० खाण, पिणें गिळणें) 'हा घाटूनघाटून मासास प्राण खातो मला प्यायला पाहतो' घाटण-न (ऊ) घाटून सवार केलेला पदार्थ, मसाला. -क्रि (गो) वाटणें लूणें करणें घाटणण-न (गो) घासाघोस घाटपिठाचा-वि घाटून केलेल्या पिठाचा (उडा, वडा इ०) घाटली डाळ-झी चण्याची डाळ भिजवून घाटून केलेला खाद्यपदार्थ घाटली डाळ करणें-(वाप्र) १ सपुणत जाणणें २ नामशेष करणें अवळनवळ नादीस करणें ३ उगाच चवीपुरतें जाणें

घाटणें—झकि १ मासणें, सावता होणें, समजणें 'हुज वाटे हे जागृति। मज आली अनुभवा।' -हा ७ १०८ २ मनांत येणें इच्छा होणें घुचणें 'सत्तर सोडावतास वाटतो' घाटमुशी—झी मुशी नावाच्या मासाची एक जात घाटरुं—न म्हशीचें रेकू, पारें घाटला—क्रि वि (अशिष्ट) (कें) बागेच्या, खमोवती, पमोवार आसपास [बागेला] घाटली—झी (गो) वाटी, पेज विण्याचें मावें, वाट्या, हसतें.

घाटण—उ वाटीव-मनको

घाटणें—न (ना) पोतें

घाटणें—क्रि पुन्हा मागेस्य होणें, थोडा वेळ वाटून पुन्हा चालावयास लागणें, मागे चरणें, रस्ता सुधारणें [वाट] घाट-विणें—झकि १ मार्गांत वाजूस निंवा मार्गें टाकणें, पलीकडे जाणें, वाजून पुढे जाणें, बळसा चालून जाणें 'ही खांदरी वाटविली म्हणजे शहर दिसू लागेल' २ ओलाडणें, उल्लूण जाणें, मागे टाकणें, टळणें (वाळ, समय इ०) 'एवढी अवस वाजविली म्हणजे यास गुण पडेल' वगवणें पडा [वाट]

घाटण-उ १ बटवा, वाटोळी सरकवडाची पिशवी, सरा काची माणें टेचावयाची पिशवी 'काच वाटण्यामाजी घालून तोंड बांधून दाखिती।' -जे १६ ११ २ कपडे, खण असलेली पिशवी, मोठी चर्ची ३ (ना) पोतें 'घाटण्यत धान्य भरलें'

घांटण-क्रि वि बदल, येवजी, वाटण-शर [वाटा]

घाटणें—न (व) पोतें, भोगता वाटव पडा

घाटाड-उ वाटसरू 'तप मीय तरि वाटाडवाजविले। प्रसन्नता।' -भाए ४५३

घाटाघाट-झी १ चर्चा, खल, विचारविनिमय वादविवाद २ बसून प्रयत्न, परिश्रमपूर्वक काम, त्रास मेहनत ३ अत रिपति, यशस्व ४ हुदसा, कष्टप्रद रिपति (जगवोचो सावकारानें, मज्जाची मालकानें केलेली) [वाटणें-घाटणें]

घाटाणा—उ एक हिंदल धान्य, कव्धान्य, मटार [स. वटधान्य वटदाण -भाअ १८३३] घाटाणघाट्या अक्षता लाडणें-देणें-साफ नकार देणें विनति अमान्य करणें (घाटाणें कपाळास लावल्यास चिक्कत नाहींत यावरून) 'बाबा हातोहात तुम्हाला घाटाण्याच्या अक्षता घाली' -भाउचदवी १३७

घाटाडुळा-डूळ-उ सडीक ताडुळातील जाड कणी घाटाणें—क्रि बटाणें पडा

घाटाच-वो-उ बटाव पडा उणीव, कमीपणा 'न पडेगा वाटावो। आगिकाचा।' -हा १३ ७५२

घाटाणें-विणें—बटावणें पडा

घाटाघाट-झी सारांश समजण्याकरितां फोळवोडून केलेली चौकशी, चर्चा, खल, वाटापाट वादविवाद [घाटणें द्वि]

घाटाघाट-झी अनेकांस वाटण्याची क्रिया [घाटणें द्वि]

घाटाळ-क्रि वि (व) रस्ता सोडून आडमार्गानें [वाट]

घाटिका, घाटी—वो पुटझाच येवरेचा बाग बगिचा लहानसें उद्यान (घसासात) पुणवाटिका=तुलना गुणवाटिका=उपवन, इत्यादिना=जमाचा मळा इ 'निकट पुणवाटीची घाटिका रम्य आहे।' -मुणमायण बनोच्या ११

वाटि(टी)व—स्त्री. (काव्य) १ अश. 'ते तुलिया प्रका-
शाची वाटिव'—विउ ३.११. २ पुष्पार्थ; पराक्रम. 'वाटिवा-
वीण हवि. वाधितो झुंजी।'—शा १.१७२. 'तरी तुला मोडीन
दरारा. वाटिवेचा।'—क्या ५.५.७२. तेवेळीं याची वीरवाटीव।
कोंठे गुप्त ठेविली होती सर्व।'—मुआदि ४२.६३. ३ प्रसंसा.
'कीजे भारिव थोर वाटिव तुझी गंधर्व-विधापरी।'—आयझरक्षण
७४. [वाटणे]

वाटी—स्त्री. १ लहान वाढगा; बशीसारखे खोलगट भांडे
२ नारळाचा कर्पा भाग; एक कवड. ३ सुष्प्यावरील हाड;
गुडघी रोग. 'वाटी बटक वायगोळा.'—दा ३ ६ २२. ४ सामा-
न्यतः खोलगट पदार्थ; फुलाचा पेला, पोकरळ गोलयाचा अर्धा
भाग वगैरे. ५ रत्न बसविण्याकरिता केलेले कोंदण. [सं. वार्तिका-
वार्तिका-वटी-वाटी-भाअ १८३२]

वाटीगर—उ. एक फुलसाड. वाटोवर पहा. 'जाईसुई राज-
सेवती। बदर वाटीगर मालती।'—मुंशु ५.१४.

वाटीव—वि. वाटलेले; घूणी केलेले; पीठ केलेले.

वाटु—उ. (गो.) एक जातीचा मासा. —मसाप ३.३.

वाटु(ली)व—स्त्री. वाट; प्रतीक्षा. 'कैसी अवस्था भूतली।
वाट पाता।'—शिशु १७१. 'वाटुली पाहतां शिगळे नयन। बहु
होते मन आवृत्युत।'—तुगा ६१३.

वाट(टी)ण—न. (तंजा.) वाटवण पहा.

वाटकर—टी-दार, वाटेलदार, वाटेली—उ. विभागी;
भागीदार; हिस्सेदार; पांतीदार.

वाटिचा—वि. वाटवा; ऐवजी; बदली. [वांटा]

वाटिगसून—क्रि. (गो.) वाटें.

वाटिपत्र—न. वाटणीपत्र पहा.

वाटिथ—उ. विषय. —व्हंते.

वाटोगर—उ. वटमोगरा. 'ते नवे वाटोमरे उमळ-
तांती।'—शिशु ३०१.

वाटोणी—ज्ये—न. वाटवणी पहा.

वाटोली—स्त्री. वाट. 'होळे मासे शिगळे। पाहतां वाटोली।'—
नामदेव, रत्नसामाला १५३९.

वाटोवा—उ. बटवा. वाटवा पहा.

वाटोळा—वि. १ गोल; बवुळाकार; गोलकार, बेंदुसारखा.
२ दीर्घवुळाकार; लांब व गोल; नळकांड्यासारखा. [सं. बवुळ,
प्रा. बवुळ]

वाटोळा—वि. वाटोळे करणारा; नाश करणारा. 'उदंडवि
घरे घुमविली वाटोळपा.'—य १९६. वाटोळा खूर—उ. १
अतिशय खर्चिक घोडा असल्यास त्यास म्हणतात. २ (ल.)
उत्पत्त्या; भागदा; सोदा. वाटोळा गोटा—गोळा—घोंडा—उ

(ल) चोळण्या मध्ये वगैरे कधी सांपडावयाचा नाही असा मनुष्य;
घुत मनुष्य; सर्वोर्षी शिवा सर्व प्रमर्षी सारखा वागणारा, सर्वोर्षी
गोड असणारा, जमवून घेणारा मनुष्य. वाटोळे—वाटोळे
लांबोळे करणे—(वाटोळे=घुन्य यावरून) नाश करणे;
नाहीं करणे, समूळ नष्ट करणे. 'घुन्याचें करिल का न वाटोळे।'—
मोठवोग ७ २६. वाटोळे—वाटोळे लांबोळे होण-नाश
होणे, न होणे होणे; नष्ट होणे. वाटोळे चणे—उ. भव. (गो.)
वाटणे. वाटोळ्या गंजिका—स्त्री. एक खेळ. —मसुप १५९.

वा(वां)ठ—स्त्री. रुढीची रेडी. वांठ पहा. वांटीचा पिता—
उ (संकत) मूर्त; जड गुडीचा वांठरू—न रेडक, रेडक.

वांठ—वि. चरित, रटस्य; आध्यात्मिक. 'एसा मद्रिघ घन-
वट। गगा तैसी चोखट। जया देखी जगीं सुभट। वाठ जहाली।'—
हा २.२१३.

वांठणे, वांठरणे—अक्रि. (घडी, बांब इ.मुळे) आंखणे;
वाकडे होणे.

वाठाण—न. वठाण पहा. 'धीं वाठाणीं नलगे दोपु।'—
गीता १२.१२.

वाठार—न बघार पहा. १ गांवाचा, शहराचा भाग; पेठ;
पुरा; बोड. २ गंधी, बोळ; आळी.

वाटि(टी)व—उ. वाटिव पहा. 'जेवि वाटिवेचे आदित्य
उढेले।'—शिशु १४७. 'धीं शृंगाराची वाटीव पान्हेली।'—शिशु
५५७.

वांटीं-ठयें—न. गवताचा, पेंढ्याचा मुडा.

वाड—न. (राजा.कु.) वाडे, वेसाचा सोदा. [सं. वडू=वाढणे]

वाड—स्त्री. १ मोकळी जागा; रिकामी जागा; रिता टाव.
२ रिकामपण; फुरसत. [वाढणे]

वाड—वि. (काव्य) १ थोर; मोठे; पुष्कळ; प्रचंड. 'परि
भीमकाचे माथ्य वाड। पुरत परमांथे कोड।'—एरव १४.८४.

'करा आतां मजसाठी वाड पोटा।'—तुगा ११९५. २ अकारंड;
विस्तीर्ण; अवाढ्य; अमर्याद 'कपी वीर तो वाड व्याला
उडाल।'—राक १.८ ३ अभय; बलिष्ठ, भयंकर; आध्यात्मिक;
विजयकारक. 'अग्नि वाहुनि वाड वाड पवली तेंग घराती घरा।'—
आपूतवाप ४१. 'वटवीजीं असे वाड। फोडुनि पाहतां वर
दिसे शाह।'—सा १०.१२. 'सुमारें संपाळ पातले वाड।'—ह
२८.१६१. [सं. वडू-वड-वड-वाड-वाड] ४ पण-न. विस्तार;
मोठेपणा; अभ्यपणा; अधिकपणा. 'वाडपणाचा बगोरा। हो वंभु
ऐसा।'—हा १६.११७;—हा १०.१७६.

वाड, वाडणे—वाड, वाढणे पहा.

वांङ—क्रि. हड; मात्य. खोडकर; उनाड. [सं. वंड-भाज
१८१३; वडू=विभाजन, वेगळा राहणारा. —धयमाला; प्रा. वंटे=

अविवाहित; वा. संक्षेप]

घाडकर-री—३ १ बाडीकर, बाडीचा मालक २ बाडीत राहणारा, सततवाडीकडचा मनुष्य ३ गांवडा

घाडकुलें—न (कों) ल्हान बाडी, ल्हानमें आवाड, परस
घाडफोड—न फोटक, लडवाडपणा, आवड 'उठोनि वृत्ति बाडबोड।' -दावि ३५६ [बोड दि]

घाडखो—किवि (प. ना) १ घाडूळचा, केव्हाचा, फार वेळचा २ इतक्यांतच, एवढ्यांतच, आताच [वाड वेळ]

घाडगा—३ मोठी बाटी

घाडगी—वि (कों) म्हातारा, वृद्ध, बाडकेल [वाडगे]

घाडगे—न आवार, परस घराभोंवतालची मोकळी जागा, घर नसलेली हिंवा पडल्या परामोंबतालची फुडलेली जागा 'बाडगायत गवताची गज आहे' -मराठी लिपेरपुस्तक पृ ७५ ३ (५) जनावरें बाडण्याकरितां केलेले आवार [स वाटक]

घाडदिवस, घाडदीस, घाडप, घाडपी—प्या, घाडया, घाडले, घाडयण, घाडवीस, घाडवेळ—(राजापूरांतरीय) बाडदिवस—दीस ३० पहा

घाडभर—किवि पुष्कळ वेळ

घाडय—३ बरवानल पहा 'दुवार् वाडवदिलेसि न मानि-जेले।' -२ १९.

घाडघडील—३ भव पूवज, बापप्राये, वडील माणसें वगैरे [वडील दि]

घाडघळ—३ एक जात व लींतील व्यक्ति, बागवान (वाडी)

घाडघळ—न चेतकरी लोकातील एक विधि, इतरा [बाड+वेळ]

घाडसणें, घाडणें—सकि (कों) (वाडकेल भाग) छात्रां तोरणें, काणें 'क्षाड वाडसुन ठाक' 'वेत कांमलें सी वाडी दाकी.' -मिळी [वाड]

घाडा—३ १ मध्य न मोठी इमारत, प्रसाद, थोरामोठ्यांचे घर, राजवाडा, सरकावाडा 'मग गणेशा करुनि नमन। बादि याल माला जाण।' -कथा ६ १९ १२६ २ बाडरातील पोट विभाग, आळी, घसती उदा० गौळवाडा, नाक्षत्रवाडा, कुमार वाडा, देऊळवाडा ३ खेडेगावाचा, मोजाचा भाग, बोंड व आवारा, आवार, कुण घाटलेली जागा, बंद केलेली जागा 'वाडाचे कुरी खातीचे जळे। -कुसुमा ७ ४६ ५ सुंरें मंडया, शेड्या बाणण्याकरिता केलेली जागा (उपवी हिंवा छपर घाटलेली) वेडें 'बंती माजुला झाडा। गाई बैसविल्या वाडा।' -तुगा १८६ १ शेळ्यामंड्याचा बसलेला समुदाय 'चेतें खत म्यासादीं त्यात वाडे बसवितात।' [स वाट, प्रा वाड] वाडी वाडो—किवि (महासु) २२ वाड्यासुन 'आतति परमेभर बाडोवाडी भिषसती।' -दृष्टतवाड ३७

घाडाचार—३ १ (५२) मंत्रविस्तार २ आचारविचार 'बहुत नाहीं वाडाचार।' -दावि १०. [वाड+आचार]

घाडाळणें—सवि वारणी, आसडणें, पाखडणें

घाडि—सी वाट 'मंत्र निषावा विविधेर वाडि पाहों वे।' -पच ५७

घाडी—सी १ कुण घाटलेली ल्हान वाग, बगीचा, वृक्ष समूह, राई 'माटरी सांडून वल्परुपी वाडी।' -भाए १२०, -हा ८.१४० २ बाहर्ग, आवार, वाडकुलें, मळा ३ मोठ्या गांवजावळील ल्हान वस्ती, शींपड्याचा समूह, ल्हान गाव 'जेय पातां चड बरी। अद्या गाडभां बाहिरि वाडी।' -विगु ३२१. [स वाटिका, प्रा वाडिआ, शु हिं वाडी, व वाटी] ० घतन—न घतनवाडी पहा घाड्या—३ वाडीचा घतनदार, वाडीवाला, घराज, शेतीवाडीचा मालक

घाडी—(राजा गो) पिशाच्चादिक करिता पोडें अन्न वाटून देवतात तें, काडवली, निरान्यास घावयाची उडी, रोमस [बाडणें]

घाडु—वाड पहा

घाडुळ—वाडवेळ पहा

घाडें—न १ बाई, उसाचा रोडा २ सवृतांचें भाखें, कर्णें ओडें

घाडें—न माल, विकण्यास आणलेले जिनस, मालाचा साठा.

[स काणिज्य] घाडयाचें घाडें—सगळा माल, सवें साठा

घाडें—न वाडी पहा दळवळें, आईतवाडें

घाडें—किवि बौतकाने, आश्रयानें 'प्रत्यस म्या कोंडु-निया कवाडें। लावुनि आल्ये निरखाल वाडें।' -आवृण्णचरित्र ४८ २० [वाड] घाडेंकोडें—किवि १ बौतकानें, मोठया आवडीन, लाडिकपणानें, प्रेमानें 'घावा प्रसाद हा सर्वाला मधु वाडेंकोडें।' -मोघुशम ५४ (नवनीत पृ ३७८) -हा १५. ४४८ २ सडज लीलें, सडजणें अनायासे 'एकेचि हांरें वाडेंकोडें। मस्तक उडविलें आकाशी।' -जै ६८ ८९ ३ ल्हा-डीन, पूर्वपणें 'ज मायवें ठकिलें वाडेंकोडें। ते माया समुक्तेसीं उडें।' -एभा २ ९१ [बोड-बोडें दि]

घाडें—न रडाड्याचा माळेचा रोडा, मडकें

घाडें—न १ (ऊ) अचानक लाभ, घवाड २ रखेली, उपशी

वाडोवाड—नि मोठमोठा वाड पहा [वाड दि]

घाडोळ—३ वाडवेळ पहा

वाडुकर—३ (गो) रमधमारभ

वाड—सी १ धारीची उत्तरोत्तर होत आणारी वृद्धि, आकार मोठा होणे, जाडें होणे २ अधिक्य, प्रमाणत, मापात,

संस्थेत अधिक भरणे, वाढावा ३ व्याज, वाढावा (उसने धान्य वगैरे परत देताना जे अधिक देतात ते) ४ -क्रीन मोठ धण्याची लागण; होळा, अकुर फुटण्याचे स्थान ५ -१ (घाढे) उसाचा अप्रभाग, होळा -वि उच, घोर, मोठा 'करी उपासकाची वाढ कीर्ति। विस्तारली।' -दा १७ १३ [सं वृध-वर्ध; प्रा वृध] वाढआविज, वाढाविज-क्री भलतागणीची अखर, सेवट आर्विन पदा वाढणी-क्री वाढ, मोठे होणे, उच होणे, वाढणीस लागणे, वाढ लागणे [वाढ] वाढणे-भकि १ मोठे होणे, आकार, उची, सख्या वगैरे अधिक होणे २ वय, काल इत्यादींनी प्रगट होणे, पक्ष दशप्रत जणे ३ पुढे जाणे, हल्ला करणे, समोर जाणे, चालून जाणे 'राठळापुढे वाढत। राजवाहन पुत्रावृत्ति।' -शिशु ५३० 'पवार कहीसे पुढे यादून गेले' -भाद ११५ ४ (प्रत्यक्ष उच्चारास येणारे अशुभ टाळण्या करिता शिवाय वगैरेमध्यें रुढ) कमी होणे, नाहीसे होणे, सपणे, खर्च होणे (कुळ ६०) ५ वारविले जाणे (धान्य) ६ अगत यणे, सचार होणे (देव, मृत, पिशाचादिकांचा) -आदिबन्याची मढाकाली १०३ [सं वृध-वर्ध, प्रा वृध; हि वडना, व दरिबा उरि बडिवा, सि शु वणपु-बु] वाढणे वर्तणे-भकि सामा न्यत वाढणे व वाढणे, आयुष्यक्रम चालविणे 'तुमच्या अन्नावर वाढले व वतले तो मी तुमचाच आई' [वाढणे-वर्तणे] वाढता-वि १ वाढत जाणारा, पूर्णतेस जाणारा, मोठा होणारा २ अधिक होत जाणारा, वृद्धि पावणारा उदा० वाढता भदा-रोजगार-चाकरी-सुदत-बुद्धि-रक्ष्मी-राज्य-कळा ३ शुभदायक सगलदायक म्हणून वर्ताळा दिलेला [वाढ] वाढत्या अंगाचा-वि १ जलद वाढणारा, मोठा होणारा उच होत जाणारा २ सैल, ऱगळ वाढला तरी अगास येईल असा (कपडा वगैरे) वाढता खुडा-उ बागड्या भरल्यावर शुभदायक म्हणून कासार जी अधिक बागडी भरते ती वाढती-क्री १ मुलाच्या उचरीस शुभदायक शब्द (अममल टाळण्यास) २ वाढदिवस 'की वाढती करिती उल्लास। उमविली गुढिया।' -हा ९ ५१२ वाढ दिवस-दीस-उ जन्मदिवस, जन्मदिनीं करावयाचा विधि समारंभ (प्रारंभी मुलाच्या प्रत्येक महिन्याच्या जन्मदिवशी हा विधि करतात व एक वर्षानंतर वार्षिक करतात) वाढवण-क्री १ वाढण्याची, अधिक होण्याची त्रिया २ वृद्धि वाढ, वढती ३ सपणे खलास होणे, खुणणे (अभाव, नाश वगैरेचा प्रत्यक्ष निर्देश अशुभासूचक मानून त्याअर्था उलट वृद्धिवाचक शब्द जोड तात) ४, केसखणी, खराटा [सं वर्धनी] वाढरणे-विणे-वकि (वाढणे प्रयोजक) १ मोठे करणे, अधिक करणे, विस्तृत करणे २ वाढाण्यास लागणे, पाळणपोषण करणे, सभाळणे ३ फुटणे (बागडी वगैरे), संपणे, खुटणे, नाश पावणे (अशुभ घादो १ ५०

निर्देश टाळण्याकरिता कुकू, बागड्या वगैरेसवधी) ४ आसवणे, पासवणे, वारवणे (धान्य) [स वर्षांपनम्] वाढचा-उ वाढ, वाढलेला भाग, जास्तीपणा वाढविणे वर्तविणे-वकि पाळणपोषण करणे, एतानाचा मोठा करणे, सभाळ करणे वाढचा-वाढव-क्री १ विस्तार, आधिक्य, वृद्धि करणे (औत्कुक्य, पुराहार, नेट प्रगति इत्यादि ध्वनित होतात) २ (ल) चेत वणी, भटकविणे, वाढविणे (कलङ्क, भाडण, तटा, भाग) वाढ-वीस-उ वाढदिवस, जन्मदिवस, वर्षगाढ वाढिनणे-निणे-श्रणे-कि वाढणे पदा 'यादव प्रतापतळ, वाढिनला।' -शिशु २ 'त्यावरी वाढिनरी तुणजाळी।' -सुवन १५ ७६ वाढी-क्री १ वृद्धि वाढ २ उसना घेतलेला धान्यादि पदार्थ परत करावयाच्या वळी अधिक दावयाचा तो, व्याज ३ पातळ पदार्थ वाढण्याचे तोटीचे भाडे, झारी [वाढ] ० दिढी-क्री उसने धान्यादि दीडपटीने परत दावयाचा वरार, रिवाज, रीत ० मोडी-क्री चढउतार -घर (वाघ) उसात जाऊन घाढे आणणे-समृद्धीच्या स्थळाहून धुध वस्तू आणणे वाढीघ-क्री थोरपणा, बरेजाव 'वाढिबन्या गोटी पोळती। पाय घालिती अर्धम।' -राशि १९ ११५. वाढणीस, वाढीस लागणे-१ उच, २६, लड होईल लागणे २ लुगलेली वाढ पुढा सुट होणे वाढई वाढी-उ (व) सुतार बढई पदा 'देवदत्त नामे वाढई।' -पव १ ४० [सं वर्षकि] वाढकाम-न सुताराचे काम, धदा

वाढकर-री-वाढकर पदा

वाढछो-वाढछो पदा

वाढणे-णे-न १ पात्रावर अन्नादिक ठेवणे, जेवणाच्या मढलीस अन्नादि पदार्थ पुरविले, दणे, पानावर घालणे, असे वाढलेले अन्न २ द्राघणलीसारी जे पान वाढून आतादिक आण तात ते जेवणायस न आलेल्या व्यक्तीस अन्न वाढलेले पात्र पोंचवितात ते ३ नेकरचावर वगैरे लोकस जे अन्न वाढून देतात ते [का बडिछु] वाढणी-क्री १ अन्नादि वाढावयाचे भाडे, पात्र, वेळणी २ वाढण्याची क्रिया, वाढप 'सर्वांचा समाचार घेतात व वाढणीवर लक्ष ठेवून' -पुरवणी ऐरापुर २ १७ वाढणे-वकि १ (जेवणास अन्न) वाढणे दणे, घालणे २ (दिव्यात तेल झाडास पाणी वगैरे) घालणे, पुरविले ३ (मिक्षेकन्यास भिक्षा) दाखणे, घालणे ४ सोडणे टाकणे, लोटणे समय हा मूज काळाच्या सुखात वाढील।' -मोक्कण २८ ४८ वाढून ठेवणे, वाढून ठेवलेला असणे, होणे-तयार असणे, वाढ पहात असणे (दुख, सकट, त्रास इ.), दत्त म्हणून उभे असणे वाढून येणे-एकामागोमाग येणे, एकापाठीमागून एक येणे (आजार, क्लेश, दुर्दैव वगैरे) वाढता-वि. वाढपी म्ह० वाढत्यापक्षा

चदाहता गोढ घाढप-न १ घाढण्यासाठी घ्यावयाचे पदार्थ, जेवण्याचे पदार्थ २ घाढण्याची क्रिया, घाढण घाढणी-प्या-
३ घाढणारा, जेवताना खाद्यपदार्थ पात्र घालणारा घाढलें-
न. घाढण अर्थ २, ३ पदा.

घाढणी—स्त्री केशुणी, वाढवण पदा

घाढवेळ, वाढवेळ, घाढोळ—३ उशीर, दीर्घकाळ,
पुष्कळ वेळ 'वाढवेळ बहुत क्षाला येईमक्या मला भेटे।'—दप
३३ 'मी वाढवेळ करितो किति षटशेपा।'—हरिराज मुत्रला
यांचे भाषावर २५ वाढवेळ-ळा-किति दीर्घकालपर्यंत,
उशीरा, फारवेळ 'जळी राहिला वाढवेळ।' तेव्हा विसर्जिली
सोळा।'—कथा ४ १३२ [स घुढ-वेळा]

घाढळ, वाढाळ, वाढाळू—वि जगद वाढणारे, वाढलेले
(साह, रोप प्राणि), भारीची (जमीन) [स वढाउ]

घाढा—३ वीण, प्रजा, सतिश, अवलद, विजयद, विस्तार
(युद्धादौ) प्राणी याचा) घाघाघा घाढा घाढत नाही—३३
मनुष्याचा उत्कर्ष होत नाही

घाढावरचा—वि नादत्या घरातील, सुले, लेंकरें बरीच
आहेत अशा घरातील 'सवूणाला काय करों घाढावरची सु
जेव घालवी'—धरित्रीची कहाणी

घाढाचार—३ पाह्याळ, विस्तार 'उगीच घाढाचार
लायीत मनु नवो.'

घाढावा—वाढवा पदा

घाढाळ—विक्रिजि (व) १ हाकें, समप्रमाण नसलेले,
सखल रेंवेत न चालणारे 'काक बाढाळ काढें' २ तेडण स्वभा-
वाचा, वाकडा वागणारा 'बाढाळ माणूस आहे'

घाढाविज—स्त्री वाढजाविज पदा

घाढी—३ १ सुतार वाढई पदा २ सुतार नावाचा पक्षी.
[स वधेवि]

घाढें—न १ वाढ, उग्राचा शेडा, अग्र २ आचळणा दसा,
वेन लुगड्यामधील न विणजेण भाग

घाढाळ-ळा—वाढवेळ पदा 'मग बाढोळा उमजला.'
—कथा ६ १५ ५२

घाण—३ १ वर्ण रंग 'साजत मेवा ऐसा घाण।'—कीर्तन
१ ७५ म्ह० दखळया राजाची बावला पोवळा घाण नाही पण गुण
रंगला '२ नमुना प्रकार तहा लुगड्याच घाण 'बर्मी
या नामपाटाच। घाणें सारी।'—झा १८ ६०३ ३ बाजू तेया
कुसाचा एक घाणें।'—खिपु २ ४४ ४१ [स वर्ण, प्रा वर्ण]
० खोर—वि अणुते खर हसण लपविणारा, धववारी ढोंगी
० दाळ—वि विटका, रंग, वेहरा चर्चा उतरलेला, निस्तेज, फिका

(रत्न, मोती) ० घालटण—स्त्री १ वज्रपाल 'श्रीकृष्णासि
वाणपालण। नामरूपाचें वाम सपूण।'—एवत्स १६.१५४ २
रंग, चर्चा, छत्र बदलें (चढा सोने, मोती, हिरा याचा)
घाण मारणें—छत्राहीन होणें, निस्तेज होणें, फिकें पडणें नि सख
असणें 'आज घोडा वाण मारल्यासारखा दिमतो' ० मान्या-
वि निस्तेज, फिका, उतरलेल्या चेहऱ्याचा, दुसुखलेला घाणलग,
घाणेलग—वि अनेक रंगांचे, मिश्रवर्णी, पचवर्णी 'वानलयां
पक्षाचे घोडाडे।'—द १४ २३ 'वरि शिरा जाळ उमटे।
वाणेलग।'—आए २०२ घाणपती—स्त्री वर्ण, छत्र 'ना सरी
पडरेया वाणपती।'—शिपु २९ [वर्ण]

घाण—न वायन, मत्ताच्या सांगेतकरिता ब्राह्मणास सुप, खण,
सादक वरी साहित्य द्यात ते 'कां वाण घाडिजे घरा। नोवसि
याचें।'—झा १७ २८६ [स उपासन] सुन्या घरीं वाण
देणें—निद्रपयोगी ह्यानी रामचर्ये पचणें, मकायदा सत्सत्य
करणें, विनासास मोठे हस्य करणें, दिमास दाखविणें घाणक-
न वायन वाण पदा 'सर्वेस्व समर्पाया धर्मासि ब्राह्मणासि वाण
कसे।'—मोविराट ६ ७७ घाणवसा—चंसा—३ मत्त, नियम,
उपासना 'अनन्य भावें शरण तुला स्वधर्म अनचा वाणवसा।'—
अला ११४ [वाण-वोवसा]

घाण—स्त्री न्यूनता, कमीपणा, उणीव, एड, टपाई, कम
तरता 'सयाचो न वाण।'—विक ५ [उणा, उत=न्यून]
घाणि—स्त्री उणीव, वाण पदा 'सया प्रेमळासिगा काही।
या कथायुताचि वाणि नाही।'—रास ३ २८७ 'मालिप्रदानां न
कस्तनि वाणी।'—वामन वृद्धिदर्वण घाणेपण—न न्यून, कम
तरता, उणीव वाण पदा 'न करो अवधानाचें वाणेपण।'—झा
१८ ५५४ [वाण]

घाण आमत्रण—सर्वसाधारणपणें निमत्रण आमत्रण पदा
वाणक—वि बळकट, धडधाकट वणमट, घडोतीच्या
उपयोगी (वज्र) [वाणा]

वाणकी—वि लहान तगायास सूक्षी तनु वाणकी रे।'—
वामन, विराट ७ १५५ [वाण=न्यून]

वरणगी—स्त्री १ वानगी, नमुना 'म्हणती वाणगी भशादो।'—
मुआदि २९ ८७ २ भाजीपाल्यावरील एक कर 'नव सयजीव
वाणगी देउमुखाचे निमे वरार केली अस'—वाढवाचा १ ३
[वाण]

वाणणें—कि वर्णन करणें, वाखाणणें, स्तुति करणें, प्रश-
सिणें 'ते कवि वाणिजे पोती। श्रीकृष्ण मूर्ति।'—शिपु २६७.
'चित्रकें परी गोचर केल्या। वरी वाणिज्या परीक्षी।'—मुआदि
२५ ११ [स वर्णन]

घाणें—कि घाणें; ठसण, प्रवेशण 'योमियाचें परम माग। आमीं घाणे तें वेंगय।'—दा ११३१ (मुळें प्रत) [घाणें]

घाण धरणें—कि. (राजा) वृणव्यांती पाऊनकाळ सण व्यावर पहिल्यादा जळें दाडून मासे धरून वेताळास परटीचा नैवेद्य करणें—आदिबन्याची मढाकारी (प्रस्तावना) ७

घाणशी—स्त्री (कु) माजपर

घाणसी—स्त्री वेदया, पण्याना 'वाणसिधेचे उभले। कोण न रिग।'—हा १३७०० [स वणिक्+सी]

घाणा—पु यज्ञातील आहवा दोरा, रत, वाणा 'दुवधा क्षीरोदक्षीं। वाणे परी अनेकी'—अमृ ७१४७ [स वाणि=विणें, माग] ० ताणा—पु यज्ञाचे आहवे उभे तपू

घाणा—पु कूसाचा एक हात, बाजू—श्रिपु २५०
घाणिणी धनगरणी—स्त्री एक मुनींचा खेळ—भस्तेपु २४१.

घाणी—स्त्री १ बाचा, भाषण 'जयाची बडे पुर्ण वेदात वाणी।' २ जिव्हा, रसना—हा ९.८१६ 'जेवीं वाणी न शके वाखों।'—अमृ ७११३ ३ वाकुदेवता, सरस्वती 'मग मुख विवराभयें घटकरणाच्या सुरार्थे ते वाणी। शीघ्र पितामह वाक्यें धिरे श्रुंमजि धंचके वाणी।'—मोरामायण ११३८ ४ माया 'त्या दूर पूर्वमाची तुमच्याहि बालाची लग्ना वाणी।' ५

घाणी—वाच (वृण) सारखें, प्रमाणें, सद्य 'कुदकटकांत मिसळला तोहि धनजय (अर्जुन) धनजया (अग्नि) वाणी'—मोक्ष ४९७०. [स वत]

घाणी—स्त्री जौघळ्याची एक जात याचा हुरबा नरम असतो हिचे प्रकार—नारळी, चपरी, आघळी क्षिप्री, दुप्री, पिबळी हळदी, दगडी इ.

घाणी—पु व्यापारी, वैश्य, दुकानदार [स वणिक्] समा सात वाणी शब्दाचें पूर्वपदी वाण असें रूप होतें सामांशब्द—वाणकूट—गट—गड पु (तिस्कारार्थी) वाणी घाण जिप्रस—पु वाण्याकडील माल, किराणा, वाणसवदा [वाणी+जितस] वाणावण—न वाणीपणा, व्यापार वाणपसारा—पु १ वाण्याच्या दुकानातील माल, वाणजितसाचें प्रदर्शन २ (ल) तन्हेत हेची व विस्तृत माडणी, एखाद्या कार्यातील अनेक गोष्टींची वस्तुंची मांडामांड, प्रदर्शन रचना ३ अव्यवस्थित रचना, अस्ता व्यस्तपणा, गोंधळ ४ (वायकोचा) प्रभुसिमर्त्या घोटाळा, अड पण, कठीण परिस्थिति (किं० पडणें) वाणसवदा—सौदा—पु हिमजिरे इत्यादि वाण्याच्या दुकानातील किनस, वाणजितस, किराणा माल [वाणी+सौदा] वाणिज्य—ज—न व्यापार, उदीम, वैश्यवृत्ति 'गौरव्य वाणिज्य कृषि।'—दा १४२१८—हा १८.९१३ वाणिज्या—पु वाणी पहा व्यापारी वाणी

० उडमी—यकाल—पु (व्यापार) व्यापारी, दुकानदार, क्रयवि क्रयादि व्यवहार करणारा ० वेल करी—पु घेलावरून वाहतुक करणारे—मपाप २२३० ० वेदहार—पु (साकेतिक) कर्ज. ० शार्ई—वि वाण्याच्या पद्धतीचें, एका विशिष्ट ताहेचें

घाणी—पु एक किडा 'टोळ, झुरळ, पुगळ वाणी।'—दावि २४४.

घाणीकिणीचा, घाणीतिणीचा, वाणीदेणीचा—वि. बहुमोल, महागाईचा, दुर्मिळ, नवससागसाचा 'त्यागादी घाणीनिगीची एवढीच मुलगी।'—(शस्त्रपियार नाट्यमाला) रोमिओजुलिएट

वाणें—कि वाजणें, वाजवणें 'वाती सिंगे पावे।'—तुणा २३०, सुछदे टाळथेळ वातु।'—दाव ८४ 'तेय गाती वाती।'—श्रिपु ३४९ [स वान=कुत्रेवेल १]

वाणें—कि वाहणें, अर्पण करणें 'मढापाचा पाउड वाडजे।'—श्रिपु ११३ 'मग मृगी सुताचे सुवार: वाति कामिनी।'—भाप ४३८ 'सर्गा वाती वाडलिया।'—हा ७१९० [वाहणें]

वाणें—न वाहन 'टका मयूराचें वाणे।'—उपा १२२ ८१.

वाणेउमट—पु नामा प्रकार वाण पहा—हरो

वाणेरा—पु कर्क वाणीवेव्हार पहा 'मुद्दल देडनि वाणेरा फेडिंग।'—शाणा २१७

वाणीजाण—पु वाणजितस, माल—तुगा ४४३२ [वाणी+वाण]

घात—पु. १ बायु, वारा, हवा २ शरीरातील तीन धातू पैकी एक, त्रिदोषांपैकी एक ३ सधिवात, पेटका, बळ वगैरे (किं० येणें) [स] ० चटणें—वाताचा घटका येणें, वातोन्माद होणें सामाशब्द—० फंटक—पु त्रिदोषांपैकी घातविकाराचा प्रकोप, सुखा येणें, हुळहुळणें ० फफज्वर—पु घात व कफ यांच्या प्रकोपांमुळें येणारा ताप ० कोश—पु (शाप) माशाची पिशवी, (या पिशवीमुळें माशास पोहता येतें) ० गुरुम—पु सधिवात रोग पोटातील वायु पोटाच्या वगैरेसदि हा शब्द लावतात ० चक्र—न १ शस्त्राघात वावटळ, भोंवरा २ वातावरण ३ पृथ्वीभोंवतीचा अवकाश, अंतरिक्ष वायुलोक ० ज्वर—पु त्रिदोषांपैकी घात कुपित शाला असता येणारा ताप ० नलिका—स्त्री (शाप) अष्टप्रस प्राण्याच्या शरीरातील वायुवाहक नळ्या ० पित्तज्वर—पु घात व पित्त कुपित हाल्यामुळें येणारा ताप ० पूरक यंत्र—न (शाप) जोराचें बारा भरण्याचें यंत्र (इ) फोसपण ० मद्रुति—स्त्री वातुळ, वातप्रधान शरीर वात धातूचें आधिक्य असणारें शरीर ० चक्रे—वि वातुळ, वातप्रधान, कोपशा. ० रक्त—न १ तीन सधिवातांचा विकार, दुषित वायुच्या योगानें संचित रक्ताचा विकार—योग २२ २ रक्तपित्त, महाव्याधि 'वातरक्त कपरक।'—गीता १३२४९७ ० रोग—पु सधिवात, पेटके,

घित बातरोप ० रोमी-वि बातरोप बालेल ० विकार-पु
 बातरोप ० विप्लव-पु बातविचारवरीर रसायन, बायुची माथा
 ० ध्याधि-पुनी बातविकार ० शूल-पु पोदचळ, बायकोळा,
 पेदका ० ध्यासी-वि (शाप) बायून आसोव्ठवास करणारे,
 शसन करणारे, दवा आंत घेऊन बाहेर सोडणारे (शानी) घाता
 कर्पक यंत्र-न बायु ओढून घेणारे यंत्र घातावृत्ति-वि
 सचळ, वेगवान् 'अश्व मिरवले बातावृत्ती।' -नव११ १३ [वात+
 आवृत्ति] घातामज-पु १ माही २ अग्नि घातावुपर्णा
 शन-वि बायु पाणी व पालू यावर निबांद करणारे -एभा १४
 २५६ [घात+अनु+पार्ग+अशन] घातायन-न सिद्धी; शरी
 का, गवाक्ष [स घात+आयन] घातसन-न एक योगसन,
 बाण्या पायाया चवदा उजव्या माहीवर चढवून खुण्यावर टेकून
 उभे राहणे -सयोग ३३५ घाताचरण-न १ पृथ्वीच्या ओंब
 तालचे बायूचे वेशण २ (स) परिस्थिति सभोवतालची स्थिति
 'गुण्यांचे बाताचरण ह्या बरेच दृग्ग्त झाले आहे' -कले २ २४
 [स घात+आचरण] घाताचा-पु सर्व; संपूर्ण -वि बायुमक्षण
 करणारा 'आगे बाजळ डोंगळ उमपण घाताच सेवी भला।' -
 गस्तो ८४ घातुल-न बावटळ बावळ, ओंबरा घातिक-
 नि घातजन्य, घातरोपामुळे उत्पन्न होणारा घातुल-ळ-वि १
 घातकारक, ज्यामुळे घातविकार उत्पन्न होतो असा २ घातप्रकृ-
 तीचा, पोषणा घाताने कुलेला [घात] घात्या-पु बावळ
 बावटळ 'जसा पत्र टिके न दे घात्या।' -मोक्ष ११ ५४ [घात]
 घातोदर-न घातयुक्त उदररोग, युराघ घातोन्मान-न बायु-
 भ्रमसापक यंत्र घातोर्मि-शी बाण्याची मुद्रक लाट इतर
 घात-शी १ बशी दिव्यातील कापसाची, धुलाची पैय
 देवापुढे लावण्याच्या निरनिराळ्या फेऱ्याच्या वळ्या उदा०
 गोटवात-१ सुत वेल्वात-३ सुते विण्णवात-५ सुते माणिकवात-
 १ सुत रुक्वात-११ सुते पुष्पेत्तमावात-१५ सुते गणेशवात-२१
 सुते गोकुळवात-८ सुते रामवात-१२ सुते शिवरात्रवात-१०००
 सुते इतर वाती-कुलवात काढवात, पंचरत्नवात अमृतवात, अधिक
 वात 'घरोपरी दीप अलख त्याच्या सरसावुनि वाती।' -पन
 श्रामाची मृपाळी २ कोवळे बारीक पडवळ शेंग, काकडी वंगरे ३
 (स) (नाविक) मुळाळलेले धोड ४ दिव्याचे नाक निमुळता भाग
 समईतील वाती उजव्याची जागा ५ तेलवात या शब्दांचे लक्षित
 रूप नवादीपासाई लवून दिलेली जमीन ६ (स) दिवा
 'रश्मि वातीविण न देखती।' -हा १ ३०१ [स वृत्ति]
 ० घोरा-पु गामण प्राण्याच्या सोनीतून सवणारा विकट श्व
 ० पोत-पु (दिव्याची वात व देवीचा पोत) (स) सरळ
 सडसडीत, किंकोळ, बारीक व लाव बसु 'अवयव आकृति
 विली वातपोतसारकी। निवडणार निवडील असे जो रत्नाचा

पारखी।' -पञ ४ ३४ घातर, घातेर, घातयेर-न १ समई-
 तील वाती लावण्याची खोबण 'दोन घातेन्यात दोन चुळपा वाती
 जंयत झाल्या' -कोरि ५४ २ वाती कदावयाच्या उपयोगी
 कर्क ३ (स) फाटके वज्र, लघ्नान्या, चिन्हा [घात]

घांत-शी १ घाति, ओक, ओकारी, ओकळेले पदार्थ २
 ओकारी, ओकण्याची क्रिया 'पाटी फळा कीले अगष्टा। घाताचे
 वाना।' -झा १८ १२५ ५५६ ९९९ -वि ओकलेला [स वृत्त]

घांत-नि उपाच्या असरीत व हे अक्षर आहे असा, प्रयो-
 अक्ष घातु उदा० करव, निजव, बोलव, भागव ६० (कर, नीर,
 बोल, भाग या घातुवाचून) [स व+अत]

घातग-पु (कों) बैल (घुलीचा) [स घात+ग]

घात(ता)ट-ड-वि १ चित्र, चिह्न, लोचट, लवकर न
 घटणारा, गुमचुडीत नव्हे असा, दडबडीत २ (स) हेकट,
 हडी, लंगट, लोचट गहुं शेळी जाते निवानिशी, खाणार
 म्हणतो वातडशी [घात] घातट(ड)णे-कि १ वातड होणे
 २ लोचट होणे घातडला-वि (ना) इसा सहसरीत

घातणे-कि घातणे 'घुतालतार घोळ मोडस। घाताती।' -
 दाव ३५४ [स वा-वाति]

घातलणे-कि (व) घातलणे, घाता मारणे
 घातेलेल-पु की एक मोठी वेळ

घाता-पु दाराचे कुस घात्या घात्या-पु घाता पहा
 १ दराग्याच्या फळीचे कुस, दार फितग्यासाठी दोन्ही ओंकास
 पुढे काढलेले भाग प्र २ (कारवारी) घात्या फितग्याचे ओंक

घाताडे-न अचानक लाभ, घात्याने घेऊन पडलेले [घात+
 वायु] ० घडणे-कि घोरप्या क्रिमतीत पुष्कळ निळणे, अचानक
 लग्न होणे [६ विटपालाया प्रतिशब्द]

घाताहत-हात-शी दागादाण, पागापाग, फाटाफूट,
 नाश, घुलव, सत्यानाश, उधळपणे (सपत्तीची), 'घुवाराणाग्रिय
 लेखकारी घाताही घाताहत करून सोडली आहे' -केले ४४.
 -विक्रि विरुद्धित, नष्ट, उधळलेले 'घातरी गंगालग घाताहत
 जेवि दिसती।' -आए ७१३ 'कापवून टिरी घुत्वाची मात।
 केडे घाताहत उचितकाळे।' -तुपा २८०३ -दा ३ ५४९

[स घात+आहत]

घाताळ-नि (घ) घाचाळ, बडबडशा वाग्रट [घात+अळ]
 घाति-शी १ ओकारी, उलटी, घमन २ ओक, ओक-
 लेख पचार्य -हा १८ ६१० [स वृत्त=ओकर्ण]

घातेर-सेर घातेरपट्टी-फळी-नशी दराग्याच्या
 फळीचा घात्या फितग्यासाठी घाती फळ्यात बसविलेला तुकडा.
 [घात्या] घातयेर-घात्या

पात्र-ड—रि. वाट-४ पदा. १ रि. २; गोपट. २ (स)
निर्येड; पावट. 'मांमि गोपटो पात्र. दावा पावटो नमो
पोट।'—मा. १९१.

पात्रसत्य—न. मुनीविषयीने प्रेम, श्रीगुरु, भाव, देह;
मा. (तामा.) समता; प्रेम. [मं. ५२४]

पात्रो, पात्रसी—भी. वस्तीभाग; ओटीपोट; पोटा-
शाळचा भाग. [मं. वस्ती]

पात्रंग-३या—पात्रंग-३या पदा.

पात्ररज—कि. (वि. वा. रात्रा) पत्ररज; अंतरज. [सं
रि. ३३३२२]

पात्रा—३ वाटा-३या पदा.

पात्रा-प्या—३. वस्तिभाग, ओटीपोट. 'चर्मने दात्रि
गन्धार लक्षण। निरुद्ध पात्र पात्राया।'—मुगा २८७५.
[सं. वस्ती]

पात्र्या—३. श्रीमद् वाया या दात्राएव श्रीमद्वाच्यार्थी वापर-
तात. पात्र्या वुटणे, पात्र्यिणे—निष्पन्न वाद करणे; रिद्यामा
वाद पालणे, पात्र्या वुटणे, पात्र्या पदा.

पात्र—३ १ चर्चा; वात; वादविवाद 'एषा प्रतिपादनामात्री
पात्र।'—भा १०.२२९. २ भांडन, वाद; तवार. ३ संभाषण;
मुलाखत; बोलावली; वाटापाट. ३ वरता; वातां; ऐधीव वातमी;
प्रवाद. 'आम्ही मेवावुद्ध पत्रतिथि पत्रतो त्या वृषा पात्र
पात्र।'—भोमवरीय २० (नवनीत पृ. ३९२). ४ विवाद.
दावा; कज्जा. ५ (ल.) मुद्दा; अपराध. 'मुषका काय वाद केला।'
'देवो ३४. ६ संज्ञा; नांव. 'ऐमी कोहो एमी दसा। तिवे वाडु
अज्ञान ऐसा।'—भा १४ ७९. [सं. यद्=बोलणे] ० संसर्गणे-
कि. आम्हान करणे; शोषणी करणे, स्पर्शा करणे. 'अजगव
शास्त्रांगीही स्वचक्षे सांगेल वाद कर्ताति।'—मोक्ष २४. १८. ० क-
वि. वाद करणारा; वादी; द्वंदी. 'मनहि चाल वाडुके।'—क ५५.
'केरी वादके अचाट।'—दा. २.९. ५५. ० प्रस्त-वि. १ ज्या-
समर्थी विवाद चालू आहे असे. २ तंटपातील, वादतील, आज-
गरीचे. ० चंचु-चु-वि वाव करण्यात चतुर, निष्णात; वादगुरु.
'दोहडो ग्रंथाचे अध्वयन करून मोठा वादचंचु किंवा महानु ग्रंथ-
कार झाला.'—नि ४८. ० ट-वि वाद करणारा; भांडखोर.
'आत्महत्यारी घोट वादट'—हमुरा १५. ६४ ० प्रतिवाद्—३

१ उलटमुलट वाजुनी चर्चा; पुर्वपक्ष उत्तरपक्ष करून होणारा वाद
विवाद, खल. २ संभाषण, संवाद, बोलणे, वाटापाट ० वळ—३
तंटपास. उत्तेजन. 'उपरोध वादवृत्त। प्र पितापटलु।'—भा १३
२७० ० विवाद-चेवाद्—३ चर्चा, खल, अवति न अवति,
वादप्रतिवाद 'जनी वादवेवाद सोदुनि दावा।'—राम १०९
वादानुवाद—३ १ चर्चा उलटमुलट प्रश्नोत्तर, पुर्वपक्ष उत्तरपक्ष

वदन गां २ (कायदा) विवाद आणि प्रतिपक्षाचे उत्तर; मुळ
तवार वरील उत्तर वादावादि-वां-उपरी. वारंवार, मोठी चर्चा;
वादविवाद. वादाळ—रि. वादग्रस्त पदा. वाद्या—रि. १ भांड-
खोर, भांडवुद्ध; संतखोर; कुज्जा पळणारा. 'वाद्या अववा मेवा
ऐसा मेवक काळाळ।'—हमु. पदे (नवनीत पृ. ४५१). २
(अविट) वरी; वायु.

वाद्य—भी. (प्र) वादी. वाद्यवाधी पटी; (पदान ६० करिता)
वाद्यवृत्त—रि. वादी, पदा इत्यादींनी मारणे वाद्यवृत्त—३. वाद्य;
वाद्या, वाद्यी; रता. [वादी] वाद्यावृत्त—अकि. वाद्यवृत्त; वादीने,
वाद्यवृत्त शोधणे; पटके मारणे. [वादी] वाद्यावृत्त देणे—(माण.)
वाद्य मारणे; टोचणे.

वाद्य—३ वधिरा; जाडव (गात्र इत्यादीस काढले). [वात]

वाद्य—भी. (रत्ना.) भाटवण, स्मरण. [वाद]

वाद्यगर, वाद्यगारी—वि. स्मारक, आठवणीचा; स्मृति-
वत. 'जो उपहार आपण करितोले ते आपले नाव राहील वाद-
गारी.'—रा ६.९०२. [का. वाद्यगारी—ती]

वाद्यंग—३ वादविवाद, चर्चा. 'हा रिक्ताना वाद्यंग नमोच
भांडे गुठी।'—मा. ५९. [वाद]

वाद्यार्थ—अ. (प्र.) वाद्यार्थ पदा.

वाद्यट—वि. चर्चा, दमट; कोळवर देवेने इति.

वाद्यणा—३. (प्र.) वाद्यना, अवपणा पदा.

वाद्यवृत्त—अकि. १ धूर्तवृत्ताने एखादी गोष्ट मिळविणे, संघा-
दन करणे; लाटणे. २ चलाखीने, धाड्याने एखादी गोष्ट करणे. [सं.
अ.]

वादन—न. १ वाजविण; वाद वादणे. २ वाद्यादिकानुसार
वाद्यवाची क्रिया. 'वाद्यवाची साथ करणे. वाद्यवाची निजीव
पदायापामून तयार केलेल्या येथाने केलेली नवल. '—संगीत
शास्त्रकार व कलावंताचा इतिहास. वादक—वि. १ वाद्य वाज-
विणारा. २ वाद करणारा, बोलका. 'फेडुनि जमाची अवति. १
वेवरीवेत करी वादक।'—मा. ५०४. [सं.] वादिक—वि. १
वाजवलेले. २ म्हटलेले, सांगितलेले. वादित्र—न. १ वाद्य; वाजंत्री.
'वादित्राची होतसे योर वादि।'—साह २ ४१. [सं.]

वांदर, वांदरखट, वांदर तेल ६०—वानर ६० पदा.

वादले—न. (जरतार) चपटे केलेले धातूचे सूत. [वादल]

वादळ—न १ वावटळ, संभावात, तुफान, वायुक्षोभ. २
(ल.) सकट [सं. वातुल, दे. वादल, आ. वल, हि. वादल]

वादळणे—अकि. कोधाने मोठ्याने बोलणे, उल्लेखणे;
अंगवार वतणे, विधीगळ करणे

वाद्या—३ योग्यची साथ; सुराचा भयकर आजार; मरी;
मर. [सं. वाया]

घादा—५. १ बावराचा पटकारा. २ मोटा घामरपाचा पडा; मोटी घादी. [घादी]

घादांग, घादांगरा—घाधेन, बाधंगरा पडा.

घादाडणे—सकि. गट करणे; खाणे, कटा करणे. वादरणे पडा. ' किती पोळ्या वादाडल्या. ' [सं. अदृ-घाणे ?]

घादाळणे, घादळणे—सकि. १ दमट हवेने रोपट होणे; सदै होणे. २ तुफानांत सांवरणे; संव्रासातानें गाढा होणे; वादळां पडणे वगैरे. (शाह बनस्पति ६०)

घादी—स्त्री. घामरपाची पती, दोरी, नारी; पावडाच्या शेवटी लावण्याची घामरपाची पती; तबला, इत्या आख्याण्याची पती. [सं. बायीं; प्रा. वडी] • फडें-कुटें-फोडें-न. घामरपाचे पेटाळें. वादीचें कोडें; सविष्ट्र वादीचा जुगार. ' माहेल जो वादी-कोडें. '—अमृ ७. ११६.

घादी—५ १ तकारी; वाद पाळणारा; भंडखोर. २ वादां-विषयीं उत्सुक दिवा वादत कुशल. ३ फिरादी; अग्रवादी, कोर्टा-मध्ये प्रथम वज्रा मोहरणारा; दाया माहणारा. ४ वैरी; शत्रु. ५ मानिक; मंत्रवादी. ' वादी म्हणेल वरदिन बापा पाटीन राम-रसे मी. '—मोविलाट ६. १९. ६ विशिष्ट तक्ष, मत इत्यादींचा उपास्कार करणारा. वडा • द्वैतवादी; अद्वैतवादी. ' वेदात्मवादी जे नर । न जाणती ते परमेश्वर. '—जे ५७४. ७ बोलका; बोलण्यांत वृत्तर; वक्ता. ८ (संगीत) रागांतील मुख्य स्वर. [सं. वदू=बोलणें]

घादीक—न बापाचे काम, वढानेचे जिंकें; वढाणेचा बावांनी केलेला वरचा भाग. [वादी]

घादें—न. वादा पडा.

घादेली—वि. (कु. बों.) १ वाद पाळणारा; तकारी; भंडखोर. २ एका पडाचा, तर्फेचा, बाजूचा.

घादो—५. (कु.) वादा पडा.

घाद्य—न. बाजविण्याचें, आवाज काढण्याचें एक साधन, ज्ञानि उत्पन्न करण्याचें साधन, इत्यादि उदा. चर्मदाय, लंतुवाय, रणवाय इ०. यांचे प्रकार—संत, सुपिर, अवनन्द आणि घन. [सं.] • घाई—स्त्री. अनेक वाद्याच्या आवाजाचा नाद, वाद्यांची हाह, अनेक वाद्यांची झुंज, गदी.

घाधंग—५.न. झाल्यागेल्या गोष्टीबद्दल निष्कारण घुसफुस, कुसुर; चिडखोरणाची वटवट; कुत्सितपणाची टीका; आडवेडे; विडंबना; दादग. (कि० झावणे, मांडणे; सांगणे; वेणें, घालणे; करणे) ' हा रिकामा बाधंग तुला सामिल्या कोणी. '—सरादे ६८. [सं. वार] घाधंग्या—वि. बाधम ठावणारा; नेहमी घुसफुस करणारा, हसखती सांगणारा, हुज्जतखोर.

घाधणा—५. अवधणा पडा.

घांधा, घांधें—५.न. वेण्याचेण्यामंगंधी वादविवाद, तंरा; तकार; भागवद. वझा पडा.

घांधा—५. निरचीवरील एक तेंग. —हृदि ५५०.

घांधांग-ग्या—घाधंग-ग्या पडा.

घाधावणे—न. १ वरडादा; वरगमनप्रसंगीची मंगलवाद्ये; आगमनसूचक वाद्यादन, आगमनाची सूचना. ' मोहरेवीण बाधा-वणे । तो विटेंसु गा. '—हा १३. ८३७. ' तमविलीं गुहिलोरणे । नगरी जाहलीं बाधावणे. '—क्या १. १०. १९०. २ आमंत्रण; मूळ घाडणे. ' येथ प्रशस्ति कोहटे जिजें । अधुनीचीं बाधावणे. '—अमृ ९. २७. ' कळलें पांडवांचे बाधावणे. '—गीता १. ११९०.

घाधाया—५. १ वरधावा; वरगमनाची सूचना. ' बाधावा सांचो ठमिणी. '—आद्य मराठी कवयित्री २९. ३. २ आगमनप्रसंगी; शुभवर्तमान; वार्ता. ' तो अठभोगाचा कुडावा । की मज्जुतायाचा बाधावा. '—दिशु ६२३. ' घाही आरमझान तुदिनाचा । बाधावा सांगत या अठगावा. '—हा १८ ९०३. ३ आगमनप्रसंगीचे वाद्य; शुभवाद्य. ' बाधावे बाजती. '—वसा २८. [वरधावा] घाधादी—५. वार्ताहर; घातमी आणणारा. ' तथे वेळीं बाधा-वियातें । राधे हार दिवला उचितें. '—क्या ७. १०. १३९.

घाधी—स्त्री. ' वादी पडा.

घांधें—न. (बों.) १ वाडगुळ, २ बांधा पडा.

घान्—एक संस्कृत प्रत्यय, अंती अ टिवा आ असणाऱ्या नामास हा प्रत्यय लागून विशेषण होतात, व त्यांचा अर्थ हत-दस्तुयुक्त असा होतो. उदा० धनवान्, भागवान्, वगैरे. हा, पुलिगी प्रत्यय आहो. बौलिगी ' वतो ' असा आदे [सं. वत.]

घान—५. वगै, रंग, रूप, प्रकार, सदा. बाण पडा. ' घान ते सखळी नांव ते श्रीपरा. '—तुगा ३३६४. • सख-वि. तनेतःवेचे. ' मुद्रियाचे हारे । आयुलिया तेजाचे घानसरे. '—विशु ४०३.

घान—न. (बों. गो.) उखळ. घाईन, घाईन पडा.

घान—न. घटकद्वय (मिश्रणातील दोघपतीत), ' कांही कथायाच्या वानांच्या यादी घोडून पाठ केल्या. '—च्यनि ७६.

घानकी—स्त्री. (गो.) बिचोळें तालें.

घानगी—स्त्री. १ नमूना, भासला २ कोणत्याहि पदार्थाचा थोडासा चकोसाटीं घेतलेला अंश. ' तीं होऊन हळूच आंत शिरली—दे मातली बागगी. '—बैक १४०. ३ जकातीच्या नाके-दारांत जकातीशियाय कोणत्याहि मालका नमुन्याकरिता, वर पाहण्याकरिता म्हणून घ्यावयाचा अंश, होतात निवेष्टेच्या पदा-यांचा खंडकन्याकडून सालकास मिलावयाचा नमुन्यादाखल अंश. ४ भेट म्हणून आणलेली दूरवेत्ताची अगरे दुर्मिळ वस्तु. [बाण] घानणें—सकि. वर्णन करणे; स्तुती करणे, प्रशंसा करणे. [बाणणें पडा. ' उदावेत्ती काय वातूं. '—एकस्व १. ८२. —हा ५. १४०.

वानती—स्त्री (गो) (सोनारी) उजळा, लेप [स वर्णवती]
 वानप्रस्थ—पु चार आश्रमांपैकी तृतीयाश्रम (गृहस्थाश्रमा
 नंतरचा वनात राहण्याचा काळ), त्यात राहणारा ब्राह्मण, वान
 प्रस्थ, वानप्रव्रत अशीं हि रूपे आढळतात 'वानप्रस्थ' यती सुस्तात।'
 -दाव १९१ 'गृहस्थाश्रमी वानप्रव्रस्ती।' -दा १८२४. -न
 वानप्रस्थाश्रम [स]

वांर—पुन सर्वट, माकड, काळ्या तोंडाचा, लाव रोपटीचा
 एक प्राणी 'सत्वर जाळनि वनाप्रति। वानर धरुनि आणावें।'
 -ह ३११०० (अप) वादर, वानर 'अमीकारिले वादर।'
 -दावि ४६ [स] *किरण-खत-खट-न (वानरास एखादी
 जखम झाली असता त्याचे सर्व जातभाई येतात व त्यास सद्धानु
 भूति दाखवितात, पण प्रत्येकजण ती जखम उपद्रव पाहतो त्यामुळे
 ती घरी न होता त्यास फार दुःख होतं यावरून) उपद्रव+रक,
 अपावकारक सद्धानुभूति, दुःख कमी व्हावयाच्या ऐवजी बाढण्यास
 कारण होणारे प्रयत्न, मायेचे वरून दिसावयास कमी करण्या
 करिता पण प्रत्यक्ष दुःख बाढविण्याकरिता होणारे सद्धानुभूतिक
 प्रयत्न *वाद्-स्त्री वानराची धाव, (ल) लुगलुट, नासाडी,
 उपद्रव *चेष्टा-स्त्री १ वानराप्रमाणे केलेल्या खोड्या २
 अविचाराच्या गोष्टी *तेल, वानरी तेल-न (पचतालीस
 (५९) चंद्राजाच्या कवेवरून-प्रवलाच्या आश्रयाने स्वतः
 निर्मय समजून अविचाराची वाणूक करणाऱ्यावर आपति येते
 यावरून) सवनाथ, सत्पनाथ (कि० काढणे) 'पुढे विनासघाळे
 येणार भविष्य आले तेव्हा वानरीतेलाचा जैसा प्रकार ठेवा प्रकार
 घडण' -भाव २ *तोंड्या-वि माकडतोंड्या, विद्रूप, कुरूप
 *थेर-पुन माकडचेथ, चाळे, खोड्या *डुख-न वानर
 किंवा पदा *हृष्टि-स्त्री सूक्ष्म व काळजीपूर्वक पाहणे, सूक्ष्म
 निरीक्षण -वि सूक्ष्म दृष्टीचा *भोजन-न वानरासारखे प्रथम
 तोंडात अन्न भरून घेऊन सावकाश खाता, वावत बसणे *यूथ-पुन
 वानराची धुड, जमाव समूह, वात 'तव तथें वानरयूथ आले।'
 -पच *लकडी-स्त्री (वानर शोकण्याकरिता लाकडे जमवितात
 पण तीं पेटवना न आल्यामुळे त्यास शोक लागत नाही यावरून)
 न पेटता धुमसणारी लाकडे *विचका-पु अनेकांचा सहा
 पेतल्यामुळे कामाचा होणारा विषाड, कामाची कुचबणा *विच
 कल्या-वैचकुल्या-स्त्रीव वानराप्रमाणे वेढीवाकडी तोंडे
 करून केलेल्या चेष्टा, वेढावणे वावल्या दाखविणे *शोक,
 शोकणी-शोकणीचीं लांकडे-पुल्ल (वानर लाकडे जमवितात
 पण तीं न पेटवताच त्याजवळ शकण्याकरिता बघतात यावरून)
 न पेटणारीं लाकडे, पटावयास कठिण असणारीं लाकडे *स्तन-
 न वानरखत पदा वानरी-स्त्री वानराची मादी, वानरीण
 घाऱ्या-वि वानरतोंड्या किंवा वानरासारख्या चेष्टा करणारा

वानेर-घर-घेर-पुन (अशिष्ट) वानर पदा वान्येरू-न
 (कों) वानर

वानघट्टे—न भाजकट बी 'परी शेती वानघट्टे। पेरूं नये।'
 -विउ ७६४, [स वाण=अग्नि?]

वानवर्णे—सकि (ना) चिरणें 'आपण, साक वानवतो
 व पुत्रुन शिजण्यास टाकतो'

वानवती—स्त्री उजळा 'साडेपधरया दिघली वानवती।'
 -हाप्र ४९५ वानती पदा

वानघळा—पु प्रथमच पिक्कणाऱ्या फळावर, भाजीपाल्या-
 वर वगैरे घ्यवयाचा कर वानमी वानोळा पदा -योमारो २.
 ३४१ [वान-ना+वळा प्रत्यय]

वानवा—पुली १ अनिश्चितपणा, सद्विधता, शंका, सश-
 यित स्थिति 'श्रद्दगतीचीं मान नकी कळलीं वाहेत कीं नाहीत
 याची वानवाच आहे' -टिळे ४७७०. २ होय किंवा नाही,
 अस्तित्पक्षीं कीं, नास्तित्पक्षीं याची निश्चिती 'तो दतो कीं नाहीं
 याचा सत्य ठेवू नका, कायती वानवा करून घ्या' [स वा न वा]

वानवा—स्त्री वर्णन, नाखाणणी [वानणे] वागवानो-
 किंवि वारवार वर्णन करून पुन्हा पुन्हा वर्णन करून 'वानवानों
 वर्णितो वितो।' -दावि ३१५ [वानो द्वि]

वानवसा—स्त्री-पुन १ माजपर, मध्यरुद 'तें वानवसां
 आघळें। जसें ठाक।' -हा १७१०२ २ मोजनदाळा भाण-
 वसा पदा

वाना—पु १ वान, वाण पदा विक्रीचा माल, जिन्नस,
 २ घटकद्रव्य (औषधातील), वान पदा.

वानावानाचे—वि (ब) तद्दन्तद्वे, वान पदा।

वानिवसे—किंवि अक्स्मात् देवबळात, यदृच्छया 'जैवा
 परीं आणु। वानिवसें वन्दी लागला।' -हा १२५८

वानो—स्त्री वाण-न पदा मासला, प्रकार 'नातरी
 अफकाराची वानी। जैसा सूर्यो न देखे स्वर्गी।' -हा ५९१;
 -एमा १३४०४ वानेपरी-वि नाना प्रकारची; तद्दन्तद्वेची.
 -अमृ ७२७२ -हा ११२८३

वानी—स्त्री उणेपणा, कमीपणा 'तरी कामनची वा तेथें।
 वानी वीजे।' -हा ३२२

वानी—स्त्री कस शुद्धाशुद्ध परीक्षा 'तथा परिमळाची वानी
 धवधविली।' -शिख ६१३ -हा ९९६; १२२५, -अमृ
 १०२७

वानीर, वानेर—स्त्री (महातु) पाणवत, एक जगली
 पुझ पोट्टा वानेराची पेशी। -दृष्टातपाठ ५४

वानोळा—पु वागवळा पदा १ विराणा माल, वेणें, विक्रेय
 जिन्नस २ दंडमुख, वरापाट वानी प्रथम तयार होणाऱ्या फळे,

भाज्या वगैरे पदार्थांवरील वाणगी म्हणून घ्यावयाचा असा 'सांगितले परी न सोडसी। घरोघरच्या वाजोळया।' - होला १०२ ३ नमुना, मासला ४ दूरदेशची, बहुमोल, दुर्मिल वस्तु (मेढ म्हणून दिलेली) [वाज]

वाप-३ पेरा, परणी, धान्य रुजत घालणे [स वप=पेरणे, वाप] - छी (कों) नुकतेच पेरलेले सेत ज्यामध्यें पेर लेले धान्य उगवले आहे असें शेत यापर्यंत-कि (ना) उगवणें, कुठणें वापारी-३ (कु) धान्य पेरणारा, कुशल पेरा करणारा [स वाप] वापित-वि १ परलेले २ वपन केलेले दमू केलेले [स] वाप्य-वि १ पेरान्याचें; पेरण्यास योग्य, वाक्य, लायक २ वपन करण्यास योग्य [स वप]

वापरणे-कि (व) व्यापणें, सरणें
वापर-३ उपयोग, बहिवाद, रावता (अन, साधन हत्यार वगैरेचा) (कि० करणें) [स व्यापार] वापरणें-उकि १ उपयोग करणें, उपयोगात आणणें, (वखपादादि) वापरणें २ बहिवाद असणें, रावता, सराव, अभ्यास असणें (एखाद्या गोष्टीचा)

वापस-किंवि परत, मापारा, उलट, फिरून 'अम्मल धुईकरांनी कौटकाराखरीज कज्जा कला तो वापस बरवितों' - ख ६ १५७३ [का वापस] ० जमा-रकम-की खजिन्यात पुन्हा भरणा करावयाचा पैसा ० करणें-वजा करणें, न वाव-याची रकम पुन्हा खजिन्यात भरणें

वापसणें-अकि १ (जमीन) वाफ येउन पेरण्यास योग्य होणें २ (वासरें वगैरे) विपहन बसाम होणें; वारा खणें ३ (ल) मनास लावून घणें, वळवार होणें, हाऊक गोष्टीवरून भर तीच कल्पना करून घणें [वाफ] वापसा-३ १ जमिनीची पेरण्यायोग्य स्थिति, पाऊस पडल्यानंतर जमीन दमट, उबदार झालेली स्थिति (कि० होणें) २ वावसानंतर जमिनींतून निघ पाण्या वाफा, [वाफ] वापस-न (व) शरदऋतु वाप द्याचें ऊन-न (व) शरदऋतुतील ऊन, विश्रामिताच सन (६) आक्टोबर हीट

वापा-३ वाफा पडा यापी-की एहान वाफा [स वप=पेरणें]

वापिक-३ कुलधर्म -मनको
वापी-की विहीर पुढरणी पायऱ्यानी विहीर बाबत 'वापी दूप आण्यदेश।' - एरुव ४ १९ - हा १८ १९ [स]
वाफ-की १ वापसा, पेरणीची वात; पेरण्यास योग्य भूमि 'वृणाची-हृषीची-चिनाची-वृत्तिकची-तोडिणीची वाफ २ (ल वावरून) उजळ भूमि, योग्य सधि 'तेथ केवळ जाली वाफ। निजबोधानी।' - हा १७ २११ 'सग विधीची वाफ शुद्धी।'

-हा १६ ३० वाफणें अकि (कों) फळणें, (गाय, म्हैस) गवैचाणा होणें -उकि धान्य मुठीनें उढवून पेरणें [स वप]
-अकि १ उगवणें, रुजणें २ वणीस येणें पळ होणें वाफ घाणी-नी, वाफघावनी-छी (व) पेरणी सपल्यानतर ओताची पूजा करून जवण वगैरे करतात तें वाफचिणें-सकि. रुजविणें, पेरणें उत्पन्न करणें -हा १३ ३० 'पृथ्वी निवडुनिया जाण। नर धान्य वाफवी।' - एभा २३ ८५७

वाफ-छी १ पाणी किंवा द्रव पदार्थ यास उष्णता लागल्यामुळे त्याचें जें वायुरूप बनत तें २ गरम हवा, उष्ण हवा उदा-आगीची वाफ [स वाष्प श्रा वाष्प, व उ भाप प भाफ] वाफणें-अकि वाफेनें शिजणें उकडणें [स वाष्प] वाफर-फोर-न (गे) वाफेन चालणारें जहाज 'वाफोरी वेळ टक्करी, सुकती दर झाली अन् या बिसलात होड्या कशा तरून राहिल्या आहेत' - सागराच्या लाटा ६८ [स वाष्प वाफर पोडें वाफोर तुल० ६ व्हेपर] वाफरणी-छी वाफ देण्याची वाफेनें हुक विण्याची क्रिया वाफरणें उकि १ वाफेनें हुकविणें २ वाफ वणें [वाफ] वाफसाडा-वि वाफ गेळ्या निवडेल्या [वाफ+साडणें] वाफारा उ वाफेचा शुक औषधीयुक्त पाण्याच्या वाफेनें दिलेली उष्णता (कि० वणें, घणें) 'गजबर्मे रोगात वाफान्या पासून पुष्टकळ गुण येतो' - बालरोग चिकित्सा २९ [स वाष्प] वाफोळें-न सांड्याच्या पिठाचें उकडून केलेलें खाद्य -शुद्धि २५५ [वाफडणें]

वाफ-न (कों) शतीसाठीं बेल इ० वापरावयास घेतला असता त्यावद्दत वावयाचें धान्य अथवा क्षय साडें

वाफडणें-अकि मिणें, दवळणें 'पान खडवदिता वाफडें। मरणा भेण चौकडे।' - भाए ६७१

वाफर-न कापरें शिरशिरी, वाटा (चडी, पिशाच इ०च्या उपद्रवाचें दगारें) यरकाप (कि० मरणें, 'यणें) [ध्व १ कापरें]

वाफवा-की (अशिष्ट) अपचा पदा

वाफसा-३ वापसा पदा 'बरी अचयानाचा वाफसा।' - हा ६ ४११

वाफा-३ १ अळें, लहान खाकर, वागी, मिरच्या वगैरे लावण्याकरिता पाणी दण्याच्या सोईचा तयार केलेला जमिनीचा जुडवा, निघपाकरिता केलेलें अळें २ बडविलेला उद्याचा रस ओतण्यासाठीं तयार केलेला खडा देपेचा खडा ३ मोठेच्या वाफाकरिता वांउडेण हौद, घारोळा [स वप=पेरणें-वाप]
वाफारा-३ गुहारा, कुमारा 'गलाबानें वाफारा धरला'
वाव-छी नदी तीरावर वावगारी एक बडू पानांची बेल

घाय—पुढी (भारामुळें येणारी) बधिरता, जडत्व, पेटके, बळ, गोळा (कि० येणें)

घाय—पु एक विन कथाचा, गोढ्या पाण्यांत सावडणारा मासा—प्राणिमो ७९ [हिं वाम]

घाय—वि दोन जिवा अधिक वेताची (गाय, म्हैय) बाच्या उलट पहिलार जिवा पहिल्लकरीण

घायणें—भकि (प्र) ओवणें पडा

घायळ, घायळ, घामळ—की मळम, अन्न, कुद, इमट हवा (कि० पळणें, होणें, असणें, जाणें) 'तो बाबाळीचा बिरमी ओढीत बसला'—परादे

घामळ—न धुकान, वादळ [वायु+मिर्]

घामळ—की (की) भराभर वाडलेलें पण पोलकट भात घामळणें—भकि वामळ होणें, अतिशय जलद वाडल्यामुळें भाताचीं कणसें पोल होणें

घामा, घामाडा घामारा—पु १ मोठी बीर, भेग, पक्ष लागल्यामुळें निष्कारा बलाचा फाळा, धावोटी, बिरफळी 'नितागाचे वामाडे काडले'—बोरकि ५ २ (ल) कडक टीका (कि० काडणें, निघणें) 'तो स्वतः व्यायाधिराच्या घुर्चीवर बसेल तर त्याचे वामाडे निष्काराला वेळ लागणार नाही'—सास २ ६

घामाळ—की वावाळ पहा

घामेर—न सापास टोंकून सांघी विकातून वाहेर काड

घायचें काटेरी हत्यार कावेरु पहा

घाम—वि १ हावा, उजव्याच्या उलट—झा ५ १५३.

'वामागी वेल्हाळ खुमादेवी।'—तुगा ३ २ सुदर 'परवाम

लोचनेच्या ऐकौं न शकेंचि या विलापला।'—भोसभा ५ ३५

३ (ल) कठिन, बाईट 'ना सासरी म्हणुनि फारव वाम लोणे।'—वामन, विराट ५ ११६ ४ उलट, विरह, वाकडा [सं]

●कुक्षि—की (शब्द) हावी बाजू (ल) दोनप्रहीर्जेवल्या

नेतर (बाव्याकुळीवर पडून) ध्याव्याची विभ्राति, निद्रा (कि० बरणें, घेणें) 'दुपारची वामकुक्षि शुद्ध देऊ नय'—नि ० दाहु—पु

हावा हास, दड ●मार्ग—पु (हावा, वाकडा रस्ता) १ सामान्य

पदतीच्या विरह उपासनामार्ग, मयमासादि उपचारपुष्क पूजा

पदति, अभिचार कर्म शाक्त वगैरे पय २ आहमार्ग, वाकडा, कपटी मार्ग ●मार्ग—पु अभिचारक—वाममार्गाचें अवलंबन कर

णारा, शाक्त 'तो मोटा मनशाकड असून शस्त्रपुपासक वाममार्गी होता'—कम १ ० सव्य—वि शाराउजवा 'वामसव्य दोहीं कडे।

ऐसे कृष्णाचें रूपवें।'—एरव १६ ८५ ●हस्तमुजासम—न

बाबा पाय बाव्या खायावर चडून हाव्या हातातें मान धरणें

●सयोग ३२९ घामांग—न १ हावी बाजू २ (नवऱ्याचें दाव

बांग) पत्नी, बायको घामांगी—की १ सुदर की २ पत्नी

घडो ६. ५१

'वामांगीचा खास विलास।'—झा १७ ८ वामाचार—पु शास्त्र-पंथापैवी एक उपासनाप्रकार, याच्या उलट दक्षिणाचार वामा-

चारी—पु वामाचारास अनुसरणारा वामावर्त—घर्ती—वि.

हाव्या बाजूस बळलेला (शख, जिना, मोहरा, मळसून) वामा-

खी सुदरी, खी 'वापल्य बौदुकातें वरुते चित्तात सर्व वामाचे।'—

कम २ २ घामी—वि वाममार्गी 'वामी आम्हीं मुख असेचि

होतों।'—कम १ ३५ —खी घोडी

घाम—न कर्ज शब्दास जोडून त्याच अर्थी वापरतात, कर्ज.

वाम, वेणें, कृण [अर वाम] ●दाम—पु (गो) कर्जदार, धनको.

घाम—खी. पेटके वाव पडा

घामक—वि वमनकारक, ओकारी आणणारें (औषध).

[स वम=ओकण]

घामणें—भकि दुखावणें, नाखुप करणें 'तें पाहूनि विराट

आदि जन तो चित्तामध्यें वामला।'—वामन विराट [वाम]

घामन—पु १ विष्णूचा पाचवा अवतार २ वामनद्वादशीचे

दिवशी जेवावयास बोविलेला बटु मुल्गा—वि. १ (ल) धुभा;

घुडका, ठेंग (मनुष्य) २ (विष्णूने वामन अवतारात बलीस फस-

विल्यावरून) लबाड, डक, कमव्या [सं] ●जयंती—द्वादशी—की.

भाद्रपद शुद्ध द्वादशी, वामनाचा जन्मदिवस व बलिगवैराग्य ●व्य-

न ठेंगणावगा, होमता 'आशा उपजली वामनाची। नीच वामनस्य

आलें त्याची।'—एभा ८ ३११ ●मूर्ति—की ठेंगणा मनुष्य,

खुजा मनुष्य (विश्रांत एखाद्या लहान पण पराक्रमी पुरुषाबद्दल

वापरतात.)—वि ठेंगणा, खुजा

घामळ, घामाळ—वावळ, वावाळ पहा

वामोग—पु (कु गो) कौतुक व प्रेम, माया

घाय—पु (समासात) वायु वारा [स वायु] ●हर-घोर—

खोर—वि (गो) वातुळ, वायुप्रकोप करणारें ●गमन—न आत-

डघात वायुमुळें निष्णारी फळ, वायगोळा ●कळा—की बव.

सधिवताच्या वेदना ●कुंभा—पु एक औषधी वनस्पति—प्रसूति-

हत्यादर्श ६ ●कळणें—कळणें—भकि १ चळणें, भ्रमिष्ट होणें;

बेफाम होणें, वेडें होणें २ स्वर, स्वरेंदी वतैपूड करणें, बंगी-

भंगी होणें, अविचल, मोक्षाट वागपूड करणें ●गोळा—पु आत-

डघात वायु धारल्यामुळें यणारी कळ, होणारा रोग 'पोटमुळी

निस्तर वायगोळा।'—दा ३ २ २६ ●कळ—कळ—पु वातघ्न;

वायु झाल्यामुळें होणारा उष्माद सुक्षिद्रा, वेड—वि वेडा;

भ्रमिष्ट, बडबड्या ●चाळ—ळा—पु वेड, भ्रम, बडबड 'अन्याय

तो त्याचा नव्हे वायचाळ।'—तुगा ३ ७७८ 'जनी व्यर्थें संघार

हा वायचाळ।'—स्तोत्रमाला, रामदास करुणाटक ७—वि बड-

बड्या, वेडा ●जाळ—न उन्हाळ्यात उष्णवाताने हातावामांत

मेघा पडणें ●दमन—न (गो) एक वातरोग, वायूचा गोळा

घाटीत घडणें

वाय—किवि. (वायो—वाय) व्यर्थे; निरर्थक; निष्फळ; मिथ्या. 'ते वेळीं मुक्ता आशेप वाय ।'—विपू ७.७; ३.४०;—हा १५.३३७; १७.११७. [सं. वि+अय्] ० आमाळ—न. पोकळ अन्न; विन पायसाचें मळम, दग. ० फरणी—वि. व्यर्थे; निष्फळ; पोकळ. 'कासया दोसो घामपुस । वायवणी पैदा हा ।'—अफला १४. ० फळ—वि. १ शुद्ध; पोकळ; निरर्थक; पुन कामाचें (मापण, वृत्त्य). २ अनिर्णय; वेपयादा; खंड. ० फाई—उ. निर्दळ वाण. 'काय पिनाकपाणी विया भाता । वायकांडी आंदाही ।'—हा ११.२०७. ० फळ—वि. वायकळ पदा. ० फट—घट—वि. व्यर्थे; मिथ्या. 'तेसा आत्मा भुंजे वायवट्ट । संसार हा ।'—भाप ५५९. ० फट—वि. १ निष्फळ; निर्वेक; वास्तव; पोकळ (बोलणें, बोलणारा). २ स्वर, स्वच्छंदी; हरी; वन्देवाईक; सद्गरी; हृद; लनाह. (मूल बंगरे). ३ शुद्ध, फुटट; शुद्ध; वेपयादा (काम). ० फळी—फळ—वि. फळें, फुलें न वेपारें, वांझ (साह, शेष). ० फळ—वि. पोकळ; फोल; अर्थव्यय; रिकामें; दावें (बोलणें). 'या वायकळ गण्यांत कांही अर्थ वाही'—टिळे ४. ११. [वायु+फल] ० फळ—न. वांस मोहोर; फळ न धरणार फुल. 'अटलोकपालांसदित । स्वर्गमुखे वायकुलें तमस्त ।'—द ३२.९. ० फार—उ. वाढा, पुसका वार; गोळी न चालतो शुक्ती दाख मरुन वरविलेला बंडूदीवा वार. वायवारचें काढतून—न. विन गोळीचें, सुसत्या दाखचें काढून. ० वुंथी—की. सुरास; धामक आवरण 'तरी नामाची वायवुथी । सांडीचि ना ।'—अय २.३२. ० वुद्धि—की. बुकीची, व्यर्थे, धामक समजत. 'मा देती न येती हे वायवी । वायवुद्धि ।'—हा १५.३२७. वायवाय—किवि. व्यर्थे; निष्फळ; वायां. 'एकनि ओळखी पाय वदन करीत वायवाय ।'—अमृत, ध्रुवचरित्र ३. वायां, वाया—किवि. व्यर्थे; पोकळ; निष्फळ; मिथ्या; फुटट; निरर्थक. 'वेचून वाया वय सवें गेलें ।'—साह ११८. —हा २.१४०. [सं. वि+अय्] वायाणी—जें—वि. व्यर्थे, मिथ्या; लटकें. 'तैसे सवें कमी असणें । तें फुटें माजून वायाणें ।'—हा ४.९८. वायांविण—वि. व्यर्थे; निष्फळ; निष्कारण. 'तोंहे पाप घेती बंदसचें वायांविण ।'—शिशु २१६. वायंगण—पा—जें—नपुन उन्हाळ्यातील एक भाताचें पीक. एक प्रकारचें भात. [वायंगें—वांगें] वायंगी, वायंगीभात, वायंगें, वायंगें भात—(कों.) बागें पदा. वायघोष—न. (कों.) कळपातील मेलेलें जनावर (गाय, बैल, म्हैस बंगरे). वायच—वि. बोहें. वाईच पदा. वायचणें—उक्ति. प्र. वैचणें पदा.

वायट—वि. (गो.) वाईट; दुःखकारक. ० कार—वि. दुष्पणेकरी. ० घरें—वि. बोंबाईट. वायटळ—टूळ—टोळ—वायटळ पदा. वायंटा—वि. (प्र) वायंटा पदा. भिकाया; मोकळा; व्यर्थे. वायण—न—न. उखळ. वाईन पदा. वायणें—किं. (प्र.) वाहणें, 'मना वाचे वाये । जे आपुली आप वाये ।'—हा १३.१२८. वायदा, वाईदा—उ. वरार; मुदतीचा टावण, वचन; टाविक वेळ; नेमलेली वेळ. 'सोळा दिवसांचा वाईदा करून गेले आहेत.'—घ ४.१८३१. 'तीन दिवांचा वायदा जो केला.'—हेप्री २४. २ (व्यापार) टाविक मुदतीने व्यापयाचा खरेदी-विक्रीचा व्यवहार. उदा० आश्विन वायदा, एशिल वायदा. 'विला' यती मालाचें खरेदी-विक्रीचें वायदे व्हावतून बंद करा. '—वेखरी २६.७.३०. ३ (व.) संतवारा; सरकारी म्हसुल, काळीचा वसूल. [आ. वसदा] वायदेचिठ्ठी—रोखा—की. १ मुदतबंदीचा लेखी वारतामा; मूळचे मुदतीस अंतर परब्यास पुन; दुसरी मुदत टावून जी थिरी हिंदून देतात ती. २ कनैकेक मागाल त्या वेळीं करण्याचें विनवतें वचन दिलेला विनवतारीचा लेख. (हं.) अंगिठरी नोट. ३ (ल.) तातुपुता इलाज, तावडतोबीचें तातुपुतें औषध; कायमचा नव्हे, तेवढ्यापुरता उपाय. वायदेवडी—की. मुदतदोर टावण. 'वाची वायदेवडी मागेंवर अखेर ५०० रुपये, पोप अखेर ५०१. '—वाडवाया २.५ वायद्याचा व्यापार—उं. तावडतोब खरेदीविक्रीचें वरारपत्र करून कांही टाविक मुदती अंतर मालाची देवघेव करणे. —वेखरी २८.७.३६. वायदेव—उ. वायु. 'धन्य धन्य हा वायदेव ।'—दा १६. १.१. [सं. वायु+देव] वायदेव—उ. वाई प्रांत. वायदेशा—वि. वरार, टावटिकाण नखलेला; भटक्या) वपरी; विरतात. [सं. वायु+देश] वायधूळ—न. वावटळ, वादळ; संज्ञावात. (किं) येणें, शुणें, चालणें; वाहणें). वायन—न. वाण अर्थे १ पदा. [सं. उपायन] वायन, वायीन, वायन, व्हायीन—न. वाईन पदा. दगडी उखळ. [फा. हावण, सं. वाहन ?] वायना—की. जगारी. वायपोय—ळ—कीन. (राजा.) शुद्धदोर मरणें; शुद्धवाची होणें; जगारी. —समाप २.४.१०५. वायवेर—की. भातलाचरातील खिल्ल्याच्या वेळची तिसरी नांगट. —हृषि २१५.

बायभरक—वि. (व.) वायु झालेला; बोटें तरी वाहवणारा. 'बायभरकासारखा बाटेल तें बटबट होतं.' [बायभरण]

बायंभाळ—स्त्री. (वे.) बांवल पहा.

बायरी—स्त्री (व.) सुन. -बशाप ८.५१.२४५. [बायरी?]

बायल, बैल—पु. जुलीच्या बाजूस जाळ जाउन वर माडें ठेवण्याकरितां केलेली रचना. [बायल-वेगळा]

बायला—विचित्रि. (अशिष्ट) १ वेगळा; अलग; विभक्त; निराळा. २ भिन्न; धृक्. 'गोसावी त्यामणीं बायले.' -ऐपो १०८. ३ एकीकडे; बाजूला. 'बायले व्हा.'

बायवरणा—पु. एक औपची वृक्ष; हाडवर्णा; बाटवर्णा. यास पांढरीं फुलें येतात. हा वातहारक आहे. [बायुवरण]

बायवस—वि. लटिका; मिथ्या. बायवसा—पु. वातभ्रमांत केलेली चेष्टा, काळा; व्यर्थे गोष्ट. 'म्हणोनि बायांचि बायवसे.' -विपु १.३३.

बायवाट, बायवाटणें—बहिवाद, बहिवाटणें पहा.

बायवी—स्त्री. बायव्य दिशा; उत्तर-पश्चिम यांमधील दिशा.

[बायु]

बायव्य—स्त्री. बायरी; उत्तर व पश्चिम यांमधील दिशा.

-वि. बायुवंशी; बायुवेवताश्रित.

बायशी—श्रो—नि. (व.) विचित्र; तारतम्य नसणारा; बेमळी; फाजील. [बायस, बायु]

बायस—पु. कावळा; काक; एक काळा पक्षी. -हा ३. ११८. 'मयुपत पायस बायस घाय सदा पक्षियां घें आंरे.' -भोऊ (हंकाकीय). ० पिंड-पु. उत्तरक्रियेच्या वेळीं कावळ्या

करितां टेवावयाचा-आताचा पिंड, गोळा; काकवलि. [बायु]

बायसट, बायसी—वि. (व.) मूख. बायसी पदा.

बायसर—पु. ह्म किंवा मोलट पद वशावा म्हणून मध्य बायसाची चामण्याची किंवा लोखंडाची चकती. [३. बोर]

बायसा—वि. अल्प; पोटा. बायस पदा.

बायस—वि. लटकें. [बाय]

बाया—पु. (सोनारी) अंधपुंडाकार सोन्याची धिंवा बांतीची तार. बायाचीं अयटी—स्त्री. वदर तार काढण्याचा म्हा.

बायु—पु. १ वात; हवा; वारा; रूपरहित परंतु हस्तक्षेप असं एक द्रव्य. २ वातवेष्टा; वायुमय वेष्टा. ३ शरीरमंडल ग्रहण (जंघ मिटून किंवा हा-ग्रहण) ४ शरीरमंडल एक वायु (कफ, वात, पित्त यांपैकी वात हा). ५ वातग्रह्याच्या विहारीमुळे दिसा होणार्या रोग वदा-उन्नतवायु. शिरीषवृक्ष. पतुवंपु. पंधियायु १० [सं.] (कात्र) धाग्याची मोट—स्त्री. (य.) धाग्याची मोट; अक्षय गोष्ट. ० सरणें-मोकळा होणें-बाद देणें; अक्षय

वायु बाहेर पडणें. ० सोडणें-मोकळा करणें-अपानवायुसं मर्ग देणें; पादणें. सामासब्द-० क.पेक-नि (शाप.) वायु गोप-णारा; वायु ओढून घेणारा. (इ.) अँसिंपरेटर ० कोशा-पु (शाप.)

वायुची पिशवी. (इ.) फलमरी बंदार; एअर सॅक. ० ग्रस्त-वि. १ वायुनें फुगलेला; फोपला; वायु भरलेला. २ वातारोगनें पडावलेला; वातुल. ३ वाताचे शक्तेक वेणारा; फेपरें वेणारा;

झोड येत असलेला. ० चक्र-न. वातावरण. ० चक्रशास्त्र-न. वातावरणांतील निरनिराळ्या व्यापारांचा विचार करणारें शास्त्र;

हवेंतील धडामोडी स्पष्ट करणारें शास्त्र. ० धारक-पु. वायु धरून ठेवण्याचें पात्र; वायुपात्र. (इ.) गॅस होल्डर. ० धारणा-स्त्री. प्राणायाम; वायु धरून, बोंडून ठेवण्याची क्रिया; योगमागें.

० पात्र-न. वायु धरून ठेवण्याचें भांडें; वायु बाहेर पडणारा नाही असें भांडें; (इ.) गॅस जार, न्युमेटिक टूक. ० पुराण-न. अठरा पुराणांपैकीं शिवमहात्म्यातील एक पुराण. ० यद्ध-वि. वातुल (प्रवृत्ति-कातानें लडकर विघडणारी).

० यद्धक-नि. वातकारक; ज्यामुलें गुबारा धरतो असें; वातुल (पदार्थ). ० भारमापक-न. (शाप.) वातावरणाचा दाब मोजण्याचें यंत्र; (इ.) बॅरोमीटर.

० मापक-न. (शाप.) वायु मोजण्याचें यंत्र. (इ.) इंडिओमीटर. ० रूप-रूपी-वि. वातरूपी; धाग्यासारखें. (इ.) गेरास. ० चहिनी-स्त्री. (शाप.) हवा नेणारी नळी. (इ.) प्रॉक्लिओल. ० चिखेपेयन-न. (शाप.) धाग्याचें धुवकरण. (इ.) अँटोमिनिमि. ० सदा-पु.

धाग्याचा निच; अमि. 'तयें शुक्र पृथ्वीत जलद हरिश्चंद्र सवें वायु-सख.' -सोसना १.२४. ० सुत-पु. मादनी. 'महाराज तो स्वामि धाग्याचा.' -राम २१. ० स्थितिदारम-न. (शाप.) हवेचा, वातावरणाचा, अम्यास करणारें शास्त्र. (इ.) मीटिओरॉलॉजी.

घाये-प-यें—विचित्रि. व्यर्थे, बायां पहा.

घायो—पु. वायु पहा.

घार—पु. १ दिवस; अठरावा; आठवण्यांतील प्रत्येक दिवस. उदा० रवि-सोम-मंगळ-बुध-गुरु-शुक्र-रवि-वार. 'त्या शुद्ध सप्त तवुल भेट गुढेंपु प्यात तो वार.' -मोहण ८१.१.

'घार दिवस बाजार तेथिचा वार वदनि लवहरि.' -रावा १६. २ ट्याविक दिवस. आठवण्यांतील ट्याविक दिवस, मंगळवास, विद्याव्यास जेव्हाव्यास पाठव्याचा ट्याव दिवस. 'गरीब मुळे वराने उदरनिर्वाह करता.' -टिपे ४.१६५. ३ नियमित दिवस;

पाळीचा दिवस (वेगवेगळे यजमानाकडे आण्याचा-यावदन वार-वार, वाराग्या, वायुगोविंद, वायुनिष्ठ, वातनी, वारव्री १० हब्द वनेत्र) 'ज्याचा वार त्यासचि हेतु पुणे श्री व्हा स्वमरि खचला.' -मोसादि ११.१९. 'देवीपुढें मायत वारवारी.' -सायद ८.६१. ४ आठवडा (दोघ वार पुढीं देण्याला लागणारा काळ दाखवून).

'तो गेल्याला आज दोन वार झाले.' ८ (वा.)

भाट्यइयाच्या हप्त्यानीं फेडावयाचें बर्जे 'मी बुटीचा बार काढला आहे' - किंवि वेळा; आशुतिवाचक कर्म्य, एखवार, अनेक-बार, त्रिवार, दोनवार घार करणें-असणें-नियमित वारीं रुपवास करणें. ०४२-कर्री-५ १ टाविक वारीं जेवावयास येणारा विद्यार्थी ब्राह्मण, खडोवाचा भक्त इ. २ टाविक वारीं वसुळ घावयाचा हप्ता उपविषयाकरिता फिरणारा सावकाराचा मनुष्य, काकून घारनारी-की वेद्या बारमध्ये पदा घार मुखया-की मुख्य वारागना 'मघ मये चालति बारमुखया।' -साह ८५० घारमुवति-की वेद्या बार पदा घारवधू-की वेद्या बार पदा घारखी-की वेद्या बार पदा

घार-की (कों) भात भरल्यानंतर तुसापेशा तादुका मयें जी बाढ दिसुन खईल ती तादुळ काटल्यास तादुळ व वोंडा निमेजिम होतात त्यात जर वोंड्यापेशा तादुळ अधिक भरले तर ती बार, बाढ

घार-५ १ जखम, दुखापत तडाखा, मार (घाखाचा) १ (ल.) दोष, भार [फ]

घार-की १ पुरस्त सबड, रिडामपण 'तुज मन बार येयें कोण म्हणे दिर।' -व ५९३ २ विलन, उशीर, वेळ 'बार लावू नको'

घार-५ लावी मोठ्याचें एक माप, तीन फूट लावीचें प्रमाण, गज, (६) याई

घार-की, मूल जन्मतें त्यावेळचें त्यावरील आवरण, बेटण, बार 'पाहे तव स्वयंवीत बार।' -क्या ५१३९ [स ३]

घार-५ (बुकीनें) बारसा, हक्क

घार-५ १ समुदाय, रास, ढीग, जमाव 'कीं मविला स्वांतरूप अरिवार।' -मोवन १३ १५

घार-(अरवी पारवी शब्दास लागणारा प्रत्यय) १ छाहय, पदति, रीति इत्यादि बोधक प्रत्यय उदा० सपशीर वार, मयादेवार, नाजनिशीवार २ साहचर्य, सवय, इत्यादिबोधक प्रत्यय उदा० भिकायतवार, तरिपेवार [स]

घारकरी-५ १ वारी करणारा २ (टाविक दिवशीं शेराच्या टिकाणीं जाणारा भक्त नियमित दिवशीं यात्रा करणारा. 'पढीचा वारकरी') [वारी+करी] ०करी घर्मे-५ वारकरी लोक परस्परामध्ये जो आचार धर्म पाळतात तो

घारकोंड-वि बोंदट बदिस्त मोकळी नसलेली (जगा) [घार+कोंड]

घारंग-५ (कों) बोकता झुरी, तरवार वगैरेचा मुठीत अडविण्याचा निमुळता भाग [घर+अंग]

घारंगी घारंगीचा-न-घारंगी घारंगी पदा

घारगुळा घारगोळा-गुळें गोळें-५न बदल खईत आळीपाळी, आस्त्रापाळ, हाबीक, शळें एकेमेकाचें काम सह कायनें करण्याची शेंकड्याची पदति [घारंगी+गोळा]

घारचा-विकिवि ऐवजीं, जागीं, वाढचा, पाळीचा. 'माझ्या वारचा तो गेला' 'त्यात जे वारचे वतनदार लागले ते आपापल्या आणेशीप्रमाणें स्वतः किंवा गुमास्त्यामार्फत काम करतात' -गागा ७५ [वार, वारी=वेळ, पाळी]

घारंट-न धरणे पकडहुकूम, पकडण्याचा हुकूम 'त्यांच्या-वर वॉरंट बजावण्यात आलें' -नेहरी १७ ३० [१ वॉरंट]

घारट-५ अत, शेंवट -मनको.

घारटें-न दिलें अन्न

घारण-५ हत्ती 'पमाचा जो हतु तो बारणण। बारयाला ये म्हणे सिद्ध साल।' -वामन स्फुटश्लोक (नवनीत पृ १३४)

[स घरण=जाणें]

घारणें-न १ परतविणें, प्रतिकार, निवारण, भागे फिरविणें, परावृत्ति २ टाळा, चुकविणें 'दया प्रकट दाखवी वक्षण सांग त्या वारणी।' -केवा ६ ३ १२५ 'मी आभि साम्राज्युक्त शकमुताचें करीन वारण गा।' -मोमीम ४ १० [स वार=टाळणें]

घारणें-रुकि १ परावृत्त होणें, करणें, प्रतिबिंब करणें, प्रति कार करणें, टाळणें, चुकविण, बाजूस करणें सारणें (एखादें अशिट वगैरे) 'घारणागत व्यसन तो स्वयें वारणें।' -केवा ५९. २ हात वगैरे हातवून घालून देण, दूर करणें, हातून देणें (साष्टा वगैरे) 'तुम्हा लागेनिमित्तीं गोमासिया। तदि वारीं जा बा।'

-शिबु ११९ ३ वेडून टाकणें, मुक्त करणें (हजे वगैरे) ४

फिरविणें, हलविणें, डाळणें (बबरी, मोरचेल वगैरे) 'तें वामरे वारितो निर्विहारी।' -साह ५ १९ ५ सांगण, कथन करणें

'वेप पण्य वारुनि जाच।' -शा ३ ८ ६ वाटस लावणें, समोवन करण 'भाटयें उचितो वारि।' -शिबु ५११ -अकि १ (वाळे-

तिक) मारणें २ सपणें, नाहींसें होणें दूर होणें, टळणें, निभावणें

'हद्द हद्द त्याचें पुण्य जातें वाढ। वारतें हें आड तिमिरये।' -तुगा ४० 'हत्ती गडबडी वारलो।' -समारी १९ [स वार=

टाळणें]

घारणें-वकि (कों अशिट) हांक मारणें पुकारणें

घारती-की १ झोपाळपाची कडी, पाळण्याची दोरी,

कातण्याचा दोर वादी वगैरे 'जननिया बाळकार घाटले पाळणा।

पंचतशीं जडिदेव्या वारतिया वहुवेणा।' -तुगा २६५ २ तिशी,

दोर (बडावयाचा) 'वारत्या लाविजती आकाशी। सागनिया।' -

हा १८ ४८२ [स वरना वारन]

घारद, वारीद-वि दाखव अशिट प्राप्त 'सिरित खत

खलिता वारीद होत नाहीं' -रा ३ १० 'सिगवर वरघात वारद

हाली' -होके १२ [अ वारिद]

घारदानी-५ (नाविक) पंचताळपक्षीस दक्षिणवार,

घारघट-५ (भाण) वारा

- वारधाटी—किवि. मोकळ्या हवेंत; उपड्या वाऱ्यावर.
वारधुंद—झी. (व.) खूप जोराची वावटळ; वादळ; झंझा-
पात.

- वारनीस—न. रोगण, एक प्रकारचा तेलकट पदार्थ. 'लाक-
बांस वारनीस घावें.'—मॅट ७७. [इ. ब्रह्मिनिश]

वारपार—किवि. वारगीपारगीनें, पाळीपाळीनें. 'सरकारच्या
भोट्या मेमणुकेप्रमाणे सनदेवरहुकुम वारपार चालतात...'—योगातो
२.८७.

- वारया वेधणें—कि वायुचक्रांत सापडल्याप्रमाणें मज
भ्रमणें. 'त्यांचा वारया वेधला जीव.'—दा ३.२.४७. छुळेप्रत.
'तेणें जीव वारया वेधला.'—दा ३.२.६३.

वारली—प्र. उत्तरकोकण, ठाणें जिल्हा यांतील एक जात व
टींतील व्यक्ति.

वारलें—न. बहुव्याभोवतीच्या घडींतील मडकें घडी पडा.

वारवंडा—प्र. एक औषधी वृक्ष. वायवरणा.

- वारवण-णें—न. मंड्या वारण्यावडली मजूरी, वेतन.
[वारणें]

- वारवणें-विणें—सक्ति उपणणें; वाऱ्यानें धान्यांतील मूस
उडवून लावणें. [वारा]

वारया—प्र. एक जातीचा घेवडा.

वारवार—किवि. पुन्हापुन्हा; वारवेवर; सतत, नेहमी, किन्न-
किन्न. [सं. वारम् द्वि]

वारविलासिनी—झी. वेश्या; वारवधू, वार पडा.

वारवो—प्र (गो.) जन्नेद्रियाच्या वरचा भाग

वारशी—झी. महार जातींत मोहतुराचे वेळीं पाच रुपये
पेऊन वधूच्या पहिल्या नवऱ्याच्या वारवास देतात त्यास म्हण-
तात. -बडलापूर १७१. [वारस]

वारशीक-रीक—वि (अष) वार्यिक पडा.

वारस-सी—प्रलीन. एक इमारती लाकडाचें भाद.

वारस, वारीस—प्र उत्तराधिकाारी, वडिलाजिंत घनाचा
हक्कदार, मालक, वाली. 'पाटिलबावा जमिनीचा वारस होऊं
पाहतो.'—जोरा ११७. [अर वारिस्] नामा-प्र मृत्युपत्र

वारसट—न. (वेटकरी) मयंकर वादक. [वारा]

वारसंडणें—वक्ति वारवणें, वाऱ्यानें मूस उडविणें. [वारा]

वारसंडणें—अक्ति वाऱ्याच्या, लघकडावरील हवेच्या
योगानें फटीस, लाकडास वगैरे चिरा, भेगा पडणें [वारा]

वारसा चासी—प्र १ पेंतूक इफ, वडिल, किंन मालमत्तेवरील
हक्क; मालकी; स्वावराद द्रव्यावरील स्वत्व 'मामलत देत असता
जमिनीचा वारसा कर्तू लागले.'—जोरा १३०. २ वंशपरंपरागत
आलेली मारमत्ता, संपत्ति, पित्रादि नातेवाईकांचे म्हाळिल्ले

घन. [अर. वसा] वारसान-प्रभव. वारस; हक्कदार. वारसे-
दार-प्र. वारस, वारसा आलेला; पेंतूक हक्कदार; मालक-महाराष्ट्र
कृषीवल, आगष्ट ३०.

वारसा—प्र दोर, (जुं वगैरे बांधण्याकृतिं).

वारसी—झी. श्रुति; पाऊन. [सं. वर्षा. हि. वारस]

वारली—प्र. वारली पडा.

वारा—प्र. १ वात, चलित वायु, हवा; न दिवणारें पव
स्पर्शास समजणारें पंचमहाभूतांतील एक तत्त्व. -शा १५.३७६,

२ (ल.) वीरभी; स्फुरण. 'शिवाभा भरला वारा.'—संमामगीतें
७३. ३ संचार; अंगात येणें 'बंफु नोहे आंगी वारा जगदंबेचा.'—

-अ १५. [सं. वा=वाहणें] (वाप्र.) ० घालणें—पंखा, चवरी

वगैरे साधनांनी हवेस चलन देऊन वारा लागेल असें करणें. ० घेणें—
घावणें-पिणें—१ (वासरें वगैरे) मोकाट सैरावैरा पळू लागणें;

उडया मारूं लागणें. २ (ल) निर्वध झुगारून देऊन स्वैर वर्तन
करणें, मोकाट सुटणें; अज्ञातवा वागणें. 'स्वरूप दुसरे पाहून पापिणी

जीव आमचा प्याला वारा.'—दोला १०२ 'तेणें करून रागहे
बहुत वारा प्याले.'—पेद २१.१७७. ० न घेणें किंवा न पडू

देणें—अगदी अलिप्त, दूर राहणें, किंवातिहि संघर्ष न येऊं देणें;
संघर्ष टाळणें. ० पडणें—वारा वहावयाचा बंद होणें. ० पिणें—१

वारा घेणें पडा. २ दु.खी, उदासीन, लसाहदीन, खिन्न, उद्विग्न होणें,
० फिरणें—मत बदलणें; स्थिति पालटणें. ० मोकळा करणें—

सोडणें—अपानवायु सोडणें; पादणें. ० मोकळा होणें, सरणें—
अपानवायु सुटणें, पश्चिमद्वारे वायु बाहेर पडणें; पादणें. 'वारें

सरता मोठी फजीती.'—दा १८.१०.२०. ० वाजणें—वारा वाहणें;
जोराचा गार वारा सुटणें. 'वारा वाजता वरपती ओली पिळें.'—

-दा १८.२९. ० वाजेल-वाहील तशी पाठ करावी—
ओडवाची, धावी, चारा पाहून पाठ धावी, चारावाहेल

तसें करवें-पाठीवर घ्याचा-१ वाऱ्याच्या प्रवाहाप्रब
जावें, वारा वाहील त्या दिशेनें जावें, वाऱ्याच्या अनुरोधानें जहाज

हाकारावें. २ (ल) वेळ पडेल तसें, प्रसंग ओळखून वागणें.
० होणें—वाताहात होणें. 'हव्हळ बहु झाली होय संसार वारा.'—

-साहद ३ ७३. वाजता वारा खारूं न देणें—किंवातिहि श्राव
न सोडणें, स्वतः अणुमात्र तोशीस लागूं न देणें, अजीबात

श्राव टाळणें, वाऱ्याचा उपद्रव-प्र १ हवेतील फरमासुल्ले होणारी
पीडा, बापा. २ पटरीची साथ वाऱ्याचा धुंद-प्र. हवेचा

अल्पाश्र, किंवातिहि वायुचे वाहणें, वारीकशी झुडूक (बहुधा
नामितपक्षी) वाऱ्याची मोट-झी. (व्याप्रमाणें वारा एका

मागेहप्रात वागणें अशक्य त्याप्रमाणें) परस्परापासून दूर व मित्र
अशा अनेक वस्तु अशा व्यक्ति एकत्र आणण्याची व ठेवण्याची

किया; अकिर्वध वस्तुंचें एकत्रीकरण. (हें अशक्यप्रय असतें)

० धांघणें—किं असाक्य गोष्ट करू जाणें धान्याचें घोंडे—न (धान्यानें चालणारें) जहाज गलवत, नौका धान्याखरोवर—
 शीं भांडणें—अतिशय भांडखोरपणा करणें, नसतं वट्ट व करून
 काणें धान्याला लाया मारणें—निष्कळ काम करणें धाया
 घर टाकणें—मजिबाद सोडून देणें, टाकून देणें, पूर्णपणें त्यास
 करणें, हयगय, दुर्लक्ष करणें धान्याघर भारें घांघणें—मनोराज्य
 करणें धान्याघर घरात भुसावर चिटी—भूसपर ठेंगा—
 देवबायदारीचें, निष्काळजीचें काम (घरात म्हणजे पैसा देण्या
 विषयीं चिंती ती धान्यावर वणें म्हणजे काही तरी करणें), ताळ
 मेल नसलेली गोष्ट करणें धान्याघर सरणें—१ पुढें तरी भ्रं
 कणें, बहायत जाणें, काही तरी भ्रमसात बोचत सुणें २ अवलक्ष
 होणें, आढावण करणें, दवेर वाणें धान्याघशीं धान्या
 खोंडे—धान्यापास—किंवा धान्याच्या गतीच्या अनुषंगानें,
 प्रवादाखरोबर, प्रवादाच्या दिशेनें धान्यास उभान करणें—राहू
 न देणें—न राहणें—स्वतः पाहून दूर देवणें, स्वयं न देवणें, सगळें
 दाळणें धान्यास देणें—उपणणें, वारणें, वारसणें सामासब्द—
 धारापाणी—न १ वारा व पाणी यांच्या घुलतेमुळे धुलकत्व
 दरीक वुणें कित, उपेक्षित स्थिति, अवहेलना उपेक्षा, हेडाळणी, तिर
 स्कार, हेडसाह 'मी बोललों यांचे उगीच धारापाणी करून दाडू
 मध्ये' 'झालें धारापाणी वज्र तव भयेंचि वैज का पावें'।
 —मोअर्थ १ १०६ २—नजी निरवानिरव वारासार, फेड, भाषवा
 भाषणी (बजें—वाम बगेरचो) ३ निरास, निवारण अमिष्ट निर
 सान ४ हवापाणी, मावळी स्वच्छ हवा एकाद्र्या ठिकाणचें हवा
 मान, आवहवा 'चार दिवस धारापाणी लाग मग बरा होजील'
 [वारा-नपाणी] चारें—न १ वारा, विशेषतः वाहणारा, हलणारा
 वारा २ साय प्रसार आनुमात्र (रोग वगैरेचा) उदा० पटकीचें
 वारें, शोकरव्याचें वारें (किं० वाणें, वाहणें, वाजणें, घुटणें)
 'वारी रोम्याची वाजती'।—दावि ३७७ ३ सवार, अर्णात येणें,
 पिशाच्चवाधा (किं० देणें, भरणें) 'जगीं घेऊनियां वारें दया
 देती। तया मकादातीं वाट आहे।'—तुणा २८४२ 'वारें
 निराळें बोलें। देहामध्यें भोतनि बोलें।'—दा १ ८ २२ ४ झाक
 छटा, चर्चा, मुरत शुभसमुच्चय (विशिष्ट गोष्टीकडे पल आवड,
 विशिष्ट बौद्धिक सामर्थ्य, कौशल्यदरीक) 'काळजीचें वारें' ५
 छद्म लाट ऊर्मि, प्रवृत्ति बल उदा० प्रीतीचें—ममतेचें—रागचें—
 शोकाचें—सातदांचें—वारें ६ जोम, उत्साह सामर्थ्य, आतुलसीक
 ओज तेज राग धीरे उदा० लाट्याचें—बळाचें—पाणीचें—
 वारें 'हिंदुलोकांत स्वातंत्र्याचें वारें कसें तें सादित नाही'—नि
 'बंगी भरले नून वारें'—विक ३ ७ सामा यत एकादी चम
 ल्कारिक कवना, वेड राळ वगैरे 'धाराणेंचें वारें महाराजांच्या
 ओवपांत घिल्लें'—दिले ४ ३१६ ८, स्पष्ट, वाच 'एष राज्य

व्यवस्थापकांनं राज्यास संपत्तीचें वारें लागू नये म्हणून कडक
 कायदे बेंचे'—नि ५४ ९ अंश, भाग 'त्यातलें विल्कुल वारें
 देन साठीच्या अमलातहिं प्रस्तुत अयकाराचें ठिकाणीं आढळत
 नाही'—नि १० आविर्भाव, देखावा, आव, अवसान 'चोरा-
 पुढें त्यानें पहिलवानागिरीचें वारें जगीं आणण्याचा प्रयत्न केला'
 ११ अर्धोग्रास, पक्षपात 'वारी अगावकून जाती।'—दा १ ८
 २९ ० फिरणें—वदल होणें, पालटणें, वतणूक निराळी होणें
 'गोविंदरावास नोकरी लागल्यापासून सत्तुवार्शेंचें वारें फिरलें'
 ० लागणें—ससुरी होणें, समति लागणें सरप देणें 'सपत्तीचें वारें
 आजपर्यंत कसें तें मुळाचें लागलें नाही असें देश पृथ्वीवर पुष्कळ
 आहेत 'वारें सुटणें—परिस्थिति, वातावरण उत्पन्न होणें 'कायदे
 मगाचें हिंदुस्थानात वारें सुटलें'—के १२ ७ १० ० सुत्र—न
 (गो) पिशाच्चाचा फेरा धारेंघशीं—किंवा उपद्रवावर, वाया
 वर हवेवर 'रसाची घागर तुळशीपाशीं उतरली व वारेपशीं
 टेनिली'—खरादे ६९ धारेंमाप—किंवा १ प्रमणवाहेर भरती
 कडेच, वैभवाज, वेदूट २ वेताळ, असयद्र विसगत, अन्नाददा
 (बोरणें भाषण) धारेलग—किंवा धान्याच्या प्रवाहांत, बीतात,
 'का वारेलगें पाखिल। गयनीं भर।'—हा १३ ११४ वारें
 दळक—वि वारा लागून बाळलेलें, धा-मावर टाकून बाळलेलें
 धारागना—जी वेश्या वार पदा
 धारागुळें—न अव्यवस्था, अस्ताव्यस्तपणा, उडवाउडव,
 दाणादाण, नासधूस (वा-याचें धान्य वगैरे उडून जावें त्याप्रमाणें)
 (किं० करणें, करून टाकणें) [वारा+गोळा]
 धाराणसी—शीं—जी काशी, बनारस शहर 'जपतुलें
 धाराणसी तिथेदोनी।'—सिधु १३९ 'भोक्षाचें तीर्थ मलगे धारा-
 णसी।'—तुणा २२७४ [वाणा+असी वा दोन नद्यांच्या संगम
 स्थानावरून] ० वर—उ काशीवर पदा
 धारानो—वि (व) हवाशीर धान्याची [वारा]
 धाराच—उ (गो) लिहकीचा गज [६ वार]
 धाराच(धि)णें—१ धारणें पदा २ धान्याकर घालून घाल
 वणें (वज्र वगैरे)
 धाराघार—जी निरवानिरव, कलेंफेड, कामाची व्यवस्था,
 भाषवभाषणी [वारणें]
 धारासार—जी १ निरवानिरव, आवाराआवर, व्यवस्था,
 नीट व्यवस्थित सोडणी, रचना आटोपाभाटप 'जिकडे तिकडे
 वळुनि टाकसी काशी धाराघारी।'—होला ८९ २ धारावार,
 [धारणें+धारणें]
 धाराही—जी एक वनस्पती धाराहीकद—उ धाराही वन
 स्पतीचा गज, मूळ, दावा

चारि, चारिया—शम ऐवजी, व्हल 'तुझीया चारिया मज नाचोनये।'—भाए २४२ [चार पदा]

चारि—न उदक, पाणी [स] ०ज्ज-न कमल, अज्ज ०राशी-सी-उ समुद्र 'न हें नमोमढल चारिराशी।'—अज्योकि ०वाह-उ मेघ

चारिक-कै—न १ वाहन 'गढाचें करौनि चारिकें। दाटोनि आलासी कवतिकें।'—शिशु ४४७ 'यादव आरुढ गजवारिका'—घवळेउ ५२ 'पवनाचा चारिका वळये।'—झा ६ २७० 'गढाचें चारिकें कामे पीतावर।'—तुगा ३ २ शिगरू; पोहें, तड्डू 'दाडियाचा सरकौनि चारिकेआवरी।'—शिशु ५५२

चारि (रो)क—उ न्हावी, म्हाली, नापीक 'तव त्याचीं नलें फेडावया। चारिक।'—पच ५ १ 'तव हडपिनी चारिकी दुमाळिलीं। तिअें पुटिला चारिया झुजलीं।'—शिशु ५५८ 'मनाचें चारिक पोसो आणूनी।'—दावि २९२ [स चार, २४ विक चारी येणारा]

चारिक—सी वेग गति
चारिआदार चारिसदार, चारीश—चारस पदा
चारिजणें—जकि वजये हाणें, बंद होणें, मिळणें, लागणें 'जेव काळा चारीजती दावठे।'—भाए ६३ [स वजें]
चारी—जी १ यात्रा, नियमित फेरी, अत, दारदार 'आपाडी कारिकी पडरीची चारी।'—रामदासी २ २२—झा ६ ३७७ २ पाळी, चोप, जम, बाटा 'आटा कर्मटा कै चारी। घोसाची हे।'—झा १८ ६८ ३ गनी, जाणें 'सरतो हुंवाची चारी।'—झा १४ ५६ ४ दबाच्या नाकानें मागितलेली भिंगा 'चारी मागतां पोड अरेना बहु धम पावली हो।'—अज ५९ ५ वेळ, प्रसंग, सबब 'तव जाणुनि आउण्यावसार चारी।'—आ भार्कडेयाक्याम ६ १६ 'गढाच आतो म्हणून माठी दुसाया चारी।'—पला चारीस येणें-बाटपाच येणें, जमपास होणें, सरणें, राहणें

चारी—जी नाच 'बिचाराची होत चारी। वसत वेचना।'—दा ११ ४९ चारा सोडयणें-कि (चौ) प्रामदेवतयमोर म्हाहारनंतर बार हातात पंजून ती आपले पोटावर (स्वतःचा) आशम होता) आपणेंच हातानें मारून सेजें दाला लादून घनो अर्धदि म्हाणात अजा येथी देखीपली गाहाणें म्हाबदाचें कळतें या दिवशीं म्हाराय उपवास बसता एव्हे दाक्ष्यापदत महा उप देवनी देतात—माडिबन्दाची म्हाघाली ३२

चारी, चारीं—चण १ में साहस्यानें, सापनन, लुनीया थोपक अभय उदा० केलाची चारी 'वधदाचारी बरा प्यासा' 'तें तें भगवन्ने चारी। तवयें ह्मणें चारी।'—एग ३ ७६५ ५.४०२—झा १८ २२५; ५०७, ५४६, ५५०. ६ छारवा, त्याची मुखा

प्रमाणें, अनुल्लूखन, रीतीन, वजा 'पाण्यावारी पैका खचला पाहिजे' 'तुणावारी मोजणें' ३ बरोबर, सह, म्हणून, पोटात, खाली, मुळें, योगानें उदा० हसण्यावारी, बोलण्यावारी, विनोदावारी 'आवे प्रसादावारी गेले' 'सर्व बोलणें घेवारी गेलें' 'तुका म्हणे कामावारी। आळस घरीं करमेना'—तुगा ६७५ ६ ऐवजी, जगां, वाटचा ५ साठीं, करिता 'मी पोटावारी काम करतों.'

चारी (रि)दत—वि १ इजर, उपस्थित, आलेला, प्रविष्ट झालेला, दाखल २ हातीं आलेला, मिळालेला [अर चरिद]

चारीस-दार—चारसदार पदा
चार-रू—उ घोडा, अश्व 'भणभोनि उपमा न घडें। तेआवातुवासी।'—शिशु ९९३ 'कोल्हरीचें वारू। न येती चारवीं घस।'—अमृ ७४—झा ९ २१६—वि उत्तम, सुंदर. 'चार तो वारू' [स] चारुडा-उ घोडेवाला, अश्वपाळ, खासदार 'वाढे नी मेळविला। हाडकरीनी।'—शिशु ५११ 'तव वारू मेळविला। वाढेडनि'—शिशु ९८९

चारुणा—सी एक नदी 'दक्षिणेकडे कादिच्या अशी। उत्तरे कडे चारुणा हरी।'—नरदरी गंगारत्न जाला (नवनीत पृ ४३५)
चारुणी—जी १ पश्चिमदिशा ३ मघ, दारू 'चारुणी माथी मपोदक। आवयक सेविती।'—एमा १३ १२०. ३ एक अग्रविद्या 'तुज रिवाभांगवी चारुणी।'—वामन निगमसार १४५—वि वरणदेवतवधवी, वरणदेवनापिठित [स वरण]

चारुळ—न १ सुगंधें पर धुवन, सापाचें विळ 'चारुळस वाल्मीक बोलीज।'—दा १६ १ १४ 'त्या मणिप्रकाशीत चारुळी।'—नरदरी, गंगारत्नमाला (नवनीत पृ २४१) ३ एक म्हागण [स चरुमीक, स वामनुर वामनुर, म वाङ्मयर]

चारुळ—न वाळा, एक सुगंधी वस्त
चारें—न चारा पदा
चारें—वि चारीचें, चरी माणून आणलेले 'आपली मिया सोडू नये। चारें अन्न खाऊ नये।'—दा १४ १ ५६

चारें—उ सुगंध देवीम यांच्या मिश्रणात जें देवीम असतें तें चारेंग—नि रंगीन, घरा रंग वजलेले 'रंग आणि चारेंग।'—दावि ११५

चारेंगणें—जकि रमणें, रममाण होणें, सुग होणें 'सत्तर-डु सें विवले। विवराणीं करेणत। धीरगरी।'—दा ३ १०. ३५

चारेंगणें—जकि (डु) चारणें पदा
चारसा—उ एक इमारती क्षाक बरसा पदा.
चारेंग—न (राजा) बाज, एक प्रकारचे दुगंधी वस्त व त्याची मुखा

वार्ता—की १ वृत्त, वातमी, हकीकत २ वदता, ऐकीव
वातमी ३ सवाद, सभापण (किं वरणे) ४ राजनीतीचे तिसरे
अय, अर्थविचार अथवा अर्थानर्थे विचार (आन्वीक्षिकी, त्रयी
व दृष्टीति ही वाक्कीची तीन अंगे होत) ५ गोष्ट, सवध 'वार्ता
हरीची सहास्यजाती।'—सारह ३ २५ ६ अल्पाश, किंचि
तदि भाग 'मन् नका सहाय वार्ता।'—रत्नकाव्य १५ ७ प्रसिद्धि,
ख्याति लौकिक 'लोकांत ज्याची वार्ता आहे तेच ह'—कम
१ ८ वाता, गप्पा 'अशा तो सारख्या वार्ता होवीत आहे'
—स्वप ५० [स वृ-हांगे] वार्ता नखणें—अस्तित्वांत नखणें,
'अत्यंत अल्प प्रमाणात असणें' 'दृष्टीची नाही वार्ता। तसें सव
ही ऐक्यता।'—दा ५ ६ ४५. 'वार्ता नाही अन्मयत्वाची।'—
दा १ १ १३ ०हर-उ वातमीदार, दूत निरोप सांगणारा
जासुद

वार्ता—जी दोरी रज्जु 'मग कोता सव देणें। वार्तावरील
धावणें। साडी पडे खेळणें। नागिणीचे तें।'—हा १८ ६५ [स
वर्ती, वरता]

वार्तिक—उ वातमीदार, जासुद दूत भाट, वातम्या
जिह्वा 'आपण वार्तिका समागमं पत्र वाटविलें'—वेद ३
५०४ 'वार्ता वार्तिक कीर्तितो प्रभुपुत्रे'—आसी १३ ९
'वेखिलें वतमान वार्तिके लेखिलें'—सत्र १२ १० [वार्ता]

वार्तिक—न १ सुत्रावरील व्याख्यान स्पष्टीकरण टीका
'तो बोधमत सकृत्। वार्तिकाचा'—हा १ १२—एभा ७
१५५ २ (सगीत) चार मात्रा प्रमाण—उ टीकाकार वार्तिक-
कार 'वक्त्र वार्तिक। रसाळ पुराणिक'—शिख ३५० [स
वृत्ति]

वार्धक्य—न म्हातारपण, वृद्धपण उतारव वार्धक्य,
वार्धक्यदशा अशी अपभ्रष्ट रूपे काव्यात येतात [स]

वार्धक्यिक—उ व्याजवध्यावर उपजीविका करणारा साव-
कार [स] वार्धक्य—न व्याज, नका, तिकायद, वाढ मिळ-
कत [स]

वार्धक्य—वि मेढीची, प्रवेशाची परवानगी मिळालेल्या
[का वार्धक्य] वार्धक्यी—जी मेढीची परवानगी रावता 'तो
दिवसरात्र दोलाची प्रवृत्त अस्वस्थ कोणाचीवायली नाही'—रा
७ १११

वार्धक्य—उ समुद्र वार्धक्य वानर विलपित होय तो वी'
—र १५ [स वार्धक्य]

वार्धक्य—की—नखी १ सा तीन वेमशूक दर वर्षाचे
वेतन २ दरसालचा उत्सव ग्रन्थ समारम्भ—वि १ दरसालचा
दरवर्षाचा, प्रतिवार्षिक ३ पावसालागत होणारा पावसासंबंधी
पावसाळी. [स वर्षे]

वार्धक्य—उ पावसाळा, वर्षाळणु—हा ९ १०२.

वार्धक्य, वार्धक्यी—की १ पर्जन्यकाळ, पावसाळा, वर्षा
ळणु वृष्टि 'अथवा घनावळी जाकाशा। वार्धक्ये जेवी।'—हा
९ ११९ २ वेदेचा 'वार्धक्ये उमळे। कोण न रिये।'—माहा
(पाठ) १३ ७०१ [स वृ]

वार्धक्य—उ वरह उतर 'शेवटुं वार्धक्य जाळे।'—
दा २० ८२१

वार्धक्य—उ १ तीन गुजामार वजन, व्यवहारात हें दोन किंवा
अडीच गुजामार मरतात 'मग वाळवाउ ज्ञान मांगरा। एक वर्म
कथिलाचा पुरा।'—भाए ६ ३५ २ वडवा, एक द्विदल चान्द,
वाणा, एक वडधान्य ३ विस्तारीची बी, पताळपा गुंजेची बी.
[स वड प्रा यज, का आवरे] व्ह० अढता वाल पिटता वाल
वाल वाल निघतान

वार्धक्य—उन १ (गो) वेठ २ (गो क) गळवतावर उप
योगत अणव्याचा काव्याचा मोठा दोर—कृषि ७५१ ३
(६२) घटुव्यावृत्ति आसन [का वृहे=दोर]

वार्धक्य—वाला, सव रंगीक प्रत्यय लढा० अन्नवाल, पोरवाल,
खरखाल.

वार्धक्य—उ पडदा [६ व्हाल्ड]

वार्धक्य—उ वाटावरील एक दृष्ट वाक्या तावडा,
जोमळा व वाडत अशा तीन जाती आहेत

वार्धक्य वार्धक्यी—ली—उ (क गो) 'वार्धक्य [स वल्कल]

वार्धक्य—उ अशुद्धाप्रमाण अशा साठ हजार वर्षी
पैवी एक व्यक्ति हे अग्नेवाचे मानसपुत्र होत 'मागीत वार्ध-
क्येति तुज येता भेटले निराहार।'—मोआदि ४ १३० ३

—न लहान मुलाचा समुदाय ० व्हामी—उ लहान मुलेंत वाग-
णारा बयस्वर समुदाय

वार्धक्य—वि दुर्बल पुळपुळीत पोळ (भाषण प्रथ)
कुसके निर्वैत कमजोर (प्रयत्न, उपाय) [वाळुनार]

वार्धक्य—नी—की वाळकावाच वाळु टेंपण्याची वळी,
खेतीदाणी वाळुदाणी [वाळुनका वान]

वार्धक्य—की एक हंगमाजी, एक भाजीचा वेत व
त्याच्या गोंगा (गुज) मरचला=एक प्रकारचा पेवडा

वार्धक्य—न १ प्रेम आवड प्रीति 'परि पुढें वार्धक्यें कोणा।
नाचत असे।'—हा ६ १२३ 'वार्धक्ये परमवाल्म।'—स्वादि
१ ६ १६ २ तादात्म्य [स वल्म] वार्धक्ये=वर्त लोभावर्ण,
प्रेमदात होणें 'रुपाचिआ मुली। जेजाल्ही वार्धक्येसी।'—
शिख ३६९

वार्धक्य वार्धक्य—जी एक जातीचें भात
वार्धक्य—उ समुद्रात राहणारा, भासे खाणारा एक प्राणी.

बालशिंगट—न. एक मासा.

बालशीट-शेट—न. मेणवतीचा दिवा; मेणवतीची टाणवी.
[इ. वॉलशेड] -

बालसांबळ—झी. एक शेंगभाजी.

बाला—वि. (वा.) बायला; वेगळा. 'माझा राम शाखा मजहुन बाला।'—आपद ६९.

बाला—कर्ता, विकेता; मालक; रहिवासी; तज्ज्ञ इत्यादि अर्थ-
शेषक प्रत्यय. हा नामास द्विवा क्रियापदास लागतो. उदा० बोलणे-
बाला; करणेबाला; देणेबाला; घेणेबाला; बंदूकबाला; पैसेबाला;
अन्नबाला; दाणेबाला; दाख्वाबाला; दिलीबाला; नाटकबाला. [सं वत]

बाला-बुद्धा—वि. आवडता; प्रिय. 'विसर हा तीस बैसा
याचा जाला। जीवाहूनी बाल्हा दिसतसे।'—तुगा २०. [सं. बल्लम]

बालों-ल्लो—उ. मोटेचा दोर; सोल. [का. बळे=दोर]

बाला—वि. धोर; मोठा; उच्च. [फा. बाला=राजा, मुख्य]
० कदर—वि. उच्च पदवीचा. —रा १५. १७१. [फा. बाल+
कद] ० जाह—वि. सन्माननीय; श्रेष्ठ; उच्च पदवीचा. —रा १५.
१६१. ० जाही—झी. धोर कीर्ति; प्रसिद्धी. 'जिकडे इन्साफ

तिकडे फते, हे बालाजाही झाली व लुहुरत आले.'—ख ७.
१५७२. ० मनाकथ—वि. थोर गुणांचा; श्रेष्ठ गुणांचा. [फा.
बाल+मनाकिब्] ० शान—वि. बालाजाह पदा.

बाला—उ. (गो.) पंचा. [सं. बल्लक]

बाली-बुद्धी—उ. १ ज्ञाता; रक्षणकर्ता; वैवारी; आश्रय
दाता. 'अनायाचा बाली ईश्वर.' २ मालक; घनी; पति; प्रियकर
'तू माझा बाली इशकाची शिपायाबाणी बांधलीस टाळी।'—दोल
१४. [अर. बाली=राजा, मालक] ० वारस—उ. घनी; उत्तरा-
धिकारी; हक्कदार; (व्यापक अर्थाने).

बाली—वि. वेडा; आवडेलीकृति; प्रेमबदा. [अर. बालीह]

बाली—झी. (खा.) हातोळांचे चापट थेंक.

बालीद—उ. पिता; बाप. [अर.] बालीदधारस—उ
नातेबाईक. त्याच्या बालीद-वारसांच्या रक्षणाची जबाबदारी
घेतली काय!—डुवेंवी मोदरे.

बालीप-फ—वि. (बल्लाच्या) तेंदूचा शिरसिरीतपणा,
बारीकपणा, नाजूकपणा. —झी. शिरसिरीत आच्छादन; यवसजी,
ओडगी; मुरखा; कोंपीन. 'आंगिचेनि गौरपणे रंगली। बालीप
जाही पीवळी।'—शिशु २७५. 'आहाज बोलाची बालीप
फेरिबे।'—झा ६. २५. 'तेवापरी बालिपेची मुंभी।'—उषा ३४.

बालुका—झी. बावू; रेंती. [सं] ० तेल—न. (बावूचे तेज
निघे घट्ट नाही यावस्तु) खपुत्र, घासदग्न याप्रमाणे अक्षय्य गोठ
बांधी हा घास वापरतात. ० यंत्र—न. १ बावूचे घड्याळ;
अंत बावू घासलेली दोन बांधपाचे उलट सुट्ट बसवून केलेले

घटिकायंत्र. २ (वैद्यक) एक रसायन करावयाचे कांचेचे पात्र.
० लिंग—न. १ बावूची शालूका व पिंडी. २ बावूची केलेली
खूण. [सं.]

बालुकी—झी. बालुक; काकडीची एक जात; ककैटी.
—गाथासप्तशती.

बालुसरा—उ. एक पिचांचा रोग. 'मौजे मजदुरावर बालु-
सरा पडोनि पिंके गेली.'—समारो २. ३५.

बालूय—न. (माण.) लक्ष्मीचे द्विवा बहिरावाचे नांवाने
पुष्कळ माणसे मिळून डोल बांधून नाचतात त्यास म्हणतात. (कि०
बालूयें).

बालूटुलें—वि. बालूटुलें पदा.

बालो, बालको—उ. (कु. गो.) पंचा. बाल पदा.

बालोबाल—किवि. निःशेष, समूळ; सर्व; अजीबाद; बाल
पदा. [बाल+बाल] बालोबाल निसंतान—पूर्ण नाश; सर्वनाश

बाल्मीक, बाल्हा—उ. रामायणकर्ता कवि. 'बाल्हा विश्वा-
मित्र वसिष्ठ नारद। यांचे पूर्व श्रद्ध काय आहे।'—तुगा ३२५०.
[सं. बाल्मीकि]

बाल्ही—उ. वैवारी; रक्षक. बाली पदा.

बाल्हीदुल्ही, बाल्हेदुलें—वि. प्रिय; आवडतें, जिवलग;
अपूर्व, नाजूक. 'बौतेक वंशजिता सुदी। जिये चवदा भुवनें धेंकुटी।
ते प्रांति तिचे धाकुटी। बाल्हीदुल्ही।'—झा ३. २४७. [सं. बल्लम]

बाव—उ. १ बावु; बारा; दहा. 'लागनां धीटण्याचा मुबाबो।
अवघा संसाराचे होय बाबो।'—एमा १. २५१; १२. ३०४.
२—उझी जागा; अवकाश; रीघ. 'पुढें कनकवेज्रपारी पांजो।
बाव करिती बालावया।'—ह ३३. ११९. ३ सवड; अवसर; पुर-
सत्त; योग्य वेळ. ४ (ल.) सवप; कारण; निमित्त; आधार; योग्य
प्रसंग, ह्यान, वेळ. ५ शिरकाव; प्रवेश; रिधाव. ६—न. तण;
कस्तण; निरुपयोगी गवत. [सं. बावु] बावसड—झी. बान्या-
मुळें पावसाचे वेणारे तुपार, शितोडे. [बाव+सड] बावसडी—
झी. १ बावसड; पावसाचे बान्याने आलेले तुपार, शितोडे. २
अशा तुपारांमुळे वेणारी हुडहुडी; गारटा; शिरसिरी. (कि०
लायणें; मलें, येणें.) [बाव+सडी]

बा(घां)य—झी. दोन्ही हात पूर्ण पयले असतां होणारे
अंतर; लावी मोजण्याचे एक परिमाण; ५ हात. 'पवनाते बावीं
मबारे।'—झा १०. १७८; १२. ६३. 'पसरुनि श्रितिचीं बावे।
दिटी त्याते दे येते।'—अय १२. २०. 'न मिळे पुष्क घमुवां ओ
गुण तो व्यर्थ त्यास बावे हो।'—मोहन १०. १५. [सं. ब्याम]

बाय—किवि. व्यर्थ; निष्फळ; निष्फळ; निरुपयोगी. 'देह
मुळीच केला बाव।'—दा ११. ५. ८. वस्तुनीग दुनारे बाबो।'—
मुआदि १. ३७. [म. वि+अय]

घाय—उ विनखल्याचा माघा. —यदलापूर १३२.

घाय—शी. (गो.) विहीर; वाय [सं. वापी]

घायकळ, घायकळणे—वायकळ, वायकळणे पहा.

घायगा—वि. १ व्यर्थ; रिकामा; पोकळ; निरपयोगी.

‘मनुष्याच्या शरीराचा अवयव वायगा नाही’ —नि २५३. ३
स्वैर; स्वच्छंदी, विपरीत, अनियम, गैरविस्त, गबाळ (मनुष्य,
वृत्त्य, भाषण वर्गरे). [वाय]

घायट (ट)णे—भक्ति. निधामणें, विधाम घायणे, विधांति
‘येणें. ‘शिणली कमळा जेथ वावटे।’ —हा ११.२१९. ‘ऐताओ
पाहे चढुंढे। तेथ जो तो प्राणी तेथें वावरे।’ —इवादि १०.४.
१६. १ छीन होणें; ओढणें; निवृत्त होणें ‘तें मुपुसिकाळीं
वावटे। जेथे हान।’ —माझा १८.४१५. ‘तया नात्र वावटे।
आपणपया।’ —अष्ट ७.१५४. [सं. वि०अष्ट]

घायट (ट)ळ—शी. १ वाऱ्याचा ओवरा २ वादळ;
तुफान, घोसाटणाचा वारा ३ (ल.) वायणें, व्हावळ, लहरी,
अस्थिर वतन, भाषण वर्गरे ४ स्वेर वतन करणारी, भटकणारी,
पायावर नक्षत्र पडलेली छी. ५—न (ल.) त्रिडाळ, आळ;
गोहमत. ‘वृणरावावर या खटल्याचें सध्या घायटळ आले आहे.’
[सं. वाटुल]

घायड—वि. ओढाळ, नाडाळ, उनाड (मूल, अवयव गुलं).
[वाय] ०की—छी. उनाडकी, भटकेंगिरी.

घायडिंग—शी (प्र.) वावडिंग पहा.

घायडणे—भक्ति (कों.) वावरणें, भटकणें, फिरणें (मुल्ले,
धुरे वगैरेनी). ‘पावविअें धारें वावरतु।’ —शिष्ट ७३४. ‘तेही
वाचा वावडे।’ —अष्ट ९ १९ ‘सप्रवृत्ता न जोडे। आणि
भळतीकडे वावडे।’ —हा ५ १ ३७. —भक्ति. फिरविणें, परजणें,
(शळ वगैरे) [वाय]

घायडा—वि वाटुल वायुप्रकोप करणारा [वाय]

घायडा—वि १ अपच्य, बाधक, अपायकारक, वर्ज्य २
(ल.) प्रतिशूल, विरुद्ध जाणारा [सं व्याश्रुति]

घायडा—उ (नाविक) रोखंडी मोठा वावर

घायंडा—वि. रिकामा, ओवळा, वर्ध, सुना; गोरवा;
कुटूट; मिथळ (दिवस, उद्योग, वेळ) ‘निस्थ मला खोडा
बहुत पैसा मिळतो. एक दिवस काही वायंडा जात नाही’ [वाय]

घायंडा, घायंडेकरी—ओवडा, ओवडेकरी पहा

घायडिंग—शी एक झाड हें पुढमर उंच वाढते पानें
लघट असतात —न या झाडाचे बाई हें कुसिनाशाक असून जनावर
देतात [स विडग, हि वायविडग, व विडग, गु वाकडींग, का
वायुविडग, ते वायुविडग]

घायडी—शी. १ पतंग, आकाशात वाऱ्याने उडवावयाचे
कागदाचे एक खेळणें. ‘वावडी उडे अंबरी।’ —मयराज १०८. २
धान्य वावरण्याकरितां केलेली तीन पायांची उंच पडडंची. [वाय,
वाव] ०करणे—भक्तिी करणें, पड्यावळ उडविणें, घोटाळा उडवून
देणें; छज्जित करणें.

घायडी—शी लहान विहीर, वावडी. [सं. वापी]

घायडे—न. १ वातरोग, संघिवात, पेटके, गोळे. २ अपच्य-
कारक पदार्थ. कुठ्यापासून झालेला रोग. ३ (ल.) वर्जनीय,
त्याग्य गोष्ट; हानिकारक गोष्ट. ‘त्याला खेळाचें वावडें आहे.’
[वाय, वायु. व्यावृत्तक]

घायडळ, घायंडा—वि वावडें; वावणें. [वाय]

घाय(व्)णें—न—न (व.) धुराडें, धारें ‘वावमाचा
उजियेड वरे।’ —वृद्धासंगमलीळा ११. [वायु—वाय]

घायदळ—न. प्र. वादळ पहा. ‘वावदळ पडून ठाये।
सावळु काढाला आहे। तें तें तीस ती साये। जें पावेविण रपे।’
—हा १७ १४३. घायदळणें—भक्ति सैरावैरा घायणें ‘पोडा
हडडे तिडे वावदळत आल्या.’ —लोकमित्र १८१९.

घायदूक—वि. १ धोलडा; नाचाळ, पडवड्या, बहुभापी.
[सं]

घायधण—न, घायघाण, घायघाण—धान, घायघणी
घायधूळ—नको. वावडळ, वादळ, वाहदळ, तुफान, वायधूळ;
चक्रवात. ‘अभिआला वावघाणा। वरपाड जैसा।’ —हा १७.
११३ ‘वावघणीतें जणानें’ —मयराज ८९.

घायनी—उ घोर. —मनको

घायगल—न खडाशराखापण कारभोडा मासा, एक माशाची
जात.

घायथाय—उ एक वृक्ष

घायभिडंग—छीन वावडिंग पहा.

घायर—न शेत, मळा; कुरण, लागवडीची जमीन, रान
‘आके वावूस वावरीत पडल्या देवालयीं मावती।’ —विवि ५८.
८ [सं. व्याघ्र—वापर]

घायर—उ १ रावता, वापर, वईळ, हालचाल, २ उद्योग,
व्यवहार, कामपदा, बरकाम [स व्यापार] घायरणें—भक्ति १
वापर करणें, काम करणें, उद्योग, कामपदा करणें, रावणें, हिडणें;
फिरणें ‘तरी याहीं आपुलिये चाडें। वावरीं नजे।’ —शिष्ट
१८५ २ उचलणेत येणें, आणणें, काम करणें, लागू होणें,
प्रहार करणें, वापरणें ‘देवा नवनिशतीं शरी। वावरीं नि याच्या
जिह्वारीं।’ —हा २ ४८ घायरजे(जे)णें—भक्ति व्यवहार
करणें, वापरणें ‘तेथ नाशालु मुडी। मा वावरिजल ओडीं। हे कें
आहे।’ —अष्ट ५ ६३. घायरभारा—उ (माण) कणसाड

कडवा गोळा करतांना एक भारा महार आपल्या करिता ठेवतो तो वावरोमोड—खी. फाल्गुनापासून षष्ठ्यापर्यंत (श्रृंगारपर्यंत) कुळ-वून वीरे पावसाळ्यांत जमीन पड ठेवावयाची यास म्हणतात (किं० राखणें) वावरी—खी. शेतांतील, वावरांतील काळी माती. घटस्थापनेच्या वेळीं उपयोग. [वावर]

वावराडी—खी. (गो.) मोलकरीण.

वावरी, वावरीचें जाळें—खीन (कों.) एक खुष लाव जाळें. सुरीच्या जाळ्याप्रमाणें यास नांगर नसतो व हें सुटपास बांधतात.

वावरुळ—ळ—न. वावळ. ' कोण्डे येके वावरुळि । '—पंच १.११. ' पक्षिये करिति अर्जिसाले । वोळीं वावरुळें । '—भाए ४१०.

वावरें—किवि. व्यर्थ; फुकट; निष्फळ ' तान मान हें दुफान वेवधान वावरें । '—दावि १२२.

वावरें—न. एक लहान जाळें.

वावली—खी. १ (गो.) विडी. २ केळीचा दोर

वावली—खी. विस्तार. —मनको.

वावली—खी. (खा.) विहीर. ' भिळ समाजाकरितां... नदीचे पात्रात हातांनें खोदून ज्या वावल्या करतात... '—केसरी १.१०.३१. [सं. वापी]

वावशी—खी. १ (कों.) डोळ्यातील शैत्य, दंडी, सारा. (किं० धरणें). २ डोळ्यांतील फुल, डाग, डिपडा. (किं० येणें). [सं. वाव-वायु] वावसेंढणें—भकि. वावरणें; वाव्यानें कोरवें होणें; वाव्यावर वाळणें. [वाव]

वावसळणें—भकि. वावचळणें, त्रमिष्ट, वेडें होणें, चळ लागणें, ' वाळे करणें. [वाव-वायु] वावसा—वि. १ त्रमिष्ट; मूर्ख; वेडगळ. ' तेथें वावसासारखी नगर टाकून ती मात्रपरात गेली. '—कोरि ३००. २ अनिश्चित; चंचल, असिद्ध. ३ अव्यवस्थित, गवाळा; अस्ताव्यस्त, गैरशिस्त (कारभार, वर्तन, यापण, परिस्थिति). वावसी—वि. निष्फळ; फुकट. वावसें—न. वेड, भ्रम. (किं० भरणें).

वावसाव—पु. कामधंदा; उद्योग; व्यापार; व्यवहार. [सं. व्यवसाय]

वावसें—न. (कों.) तीन कोंपल्या कुमाचें गुंडाळें. ' दोन वलवी कुंभ असले म्हणजे एका याजेची बेगमी होईल ' [वाव]

वावहणें—भकि. पळणें, पटून जाणें. ' देखोनि ईल हरि वावहाला । '—साव १. ७४. [वावहणें ? वाव-वायु ?]

वावळ—खी. (गो.) पुष्कळ गन्या एकत्र घेव्हिनें ओवून केळेल मासे पकडावयाचें साधन.

वावळ-ळा—पु. एक इमारती लाकडाचा वृक्ष. याची पानें नाण्याच्या पानासारखीं लावट व द्रव्युक्त असतात.

वावळी—खी. (गो.) केळीचा दोर. वावली पहा.

वावळें—न. (राजा.) पड जमीन; गंदेताळ जमीन.

वावाची अवटी—खी. (सोनार) वावा तऱ्ण्याची अवटी, ज्या वावाची अवटी पहा.

वावाची माशी—खी. १ गवाळ, ओंगळ छी, वेदया; गोतेरें, जोषम्मा; माभळभटीण. २ सोनविडा.

वाधारणें—भकि. (कु) वावरणें पहा.

वाधी—खी. गवाक्ष, खिडकी, सरोका. [वाव]

वाधीर—न १ भताचें निक्स शेत; निक्स मांडीव; शेत भात ववशीप्रमाणें पेरतात व लावणी करीत नाहींत. २ रोड; मोड आलेलें भात (पेरण्याकरिता). ३ तण; निव्वपयोगी शाई-झुपें. [वाव-वायु]

वायुपा—वि. वावपा पहा. ' दे टाकनि हे छद्द वायुगे फंव । '—अप. ६१.

वायून—न. धारें. वावणें पहा

वायो—किवि. व्यर्थ. वाव पहा. ' हे अवघेचि वायो । '—भाए ५८.

वायोचाची—किवि. जेथें तेथें, सर्वत्र. ' पवनमेवा वायो-बावी निरेतर । '—सिंस ५ २३३. [वाव द्वि]

वाय्य—किवि. वायव्य. ' संसुमाना वाय्यकोर्णी । '—उवा १८. [सं. वायव्य]

वाय, वायाडी—पु (गो.) वावर, वावराडी पहा.

वाव्हटळ-टळ—खी. वावटळ पहा.

वाव्हण, वाव्हणी, वाव्हणें, वाव्हरा—प्र. वाहण, वाहणी, वाहवणें, वाहवरा. वाहणें पहा.

वाव्हा—पु (प्र) वाववा पहा. शाबास; भले; उत्तमोत्तम. —राव्य. ' वाव्हा फार चांगले शुद्ध म्हटले । '—वाळ २. १७४. ' वाव्हां वाव्हा बदती घडी घडी । '—दावि ३४५.

वाव—खी. वाट, वाघ पहा. ' कव्हाची पाहो वाव । जनाये आम्हीं । '—अ २८.

वांशीक—वि वंशसंबंधी. १ कुळासंबंधी, घराण्यासंबंधी. २ बावूचे, कळकाचे; कळकासंबंधी. [वंश=१ कुल २ बावू]

वांशिंग—न (विणकाम) नक्षीच्या खोबळ्यास व पक्षाच्या दोरीच्या ताणास जी मध्यें दोरी असते तीस वांशिंग म्हणतात.

वांशिष्ट—पु. वशिष्ठ गोत्रातील मनुष्य.

वांशीक—न. घरावरील वासाची रचना. घराच्या छपराचा वांशावा. [सं. वंश; म. वासा]

घाशील—वि उणें, कमी, वजा (क्रि० करणें, होणें, पडणें) [अर वासील] ० घाकी—की शिल्पक, शिल्पक काढणें (क्रि० करणें)

घाशेर-ळा, घासट—वि वाईट वास येणारा, गुरसट, दुर्गंधयुक्त, पाणेर [वास]

घास—३ १ गंध, परिमळ, पुष्पादिकांचा बरावाईट गंध, दर्प. २ (ल) झाक, छटा, स्वाद अशा, सुगंधा, राण, अस्तित्वाचा दर्शक अथ वगैरे 'तिरा कोधाचा घास काय आला' -नाटक ३८४ ३ अवशिश्ट अन्न, अन्नपान, देश, किंचितहि भाग 'विहीरेंत पाण्याचा घास नाही' ४ दिग (रात्रीचे वेळीं सांकेतिक नाव) [स वास्=गंध सुणें] घास काढणें-घेणें-पाहणें-शोधणें-लावणें-माग काढणें, सुगंधा, पत्ता लावणें घास निघणें-लागणें-पत्ता लागणें, सापडणें घास मारणें-दुर्गंध येणें, पाण येणें घास सुटणें-चायला बस येणें, सुगंध येणें, दरवळणें, पध्दमाट सुटणें घासाचा-वि झाक, छटा, रूप, गुण वगैरे असलेला घासाचें पोतें-न १ (पदार्थांचा अभाव असून केवळ घास राहिला आहे अशी वस्तु याचकले ल) धीमती लाजून गरीब झालेला मनुष्य, गरीब मनुष्य २ (वास असलेली वस्तु याचकले ल) धीमता, गवर मनुष्य घासकट, घासट-वि १ दुर्गंधयुक्त, पाणेर, वाईट वास येणारा २ वाशेर-ळा पडा घासन-न सुवासिक करण्याची क्रिया, गंधयुक्त करण्याची क्रिया, सुगंधित करणें [स वास्] घास घास-३ अत्यंत अल्प अन्न केवळ घास (निपेधात्मक उप योग) [वास+वासर] घासळणें-अकि (कळें वगैरे पकडशेस आल्यामुळे) गंध पसरणें, दरवळ लागणें (पर्याय) वासाळणें [वास] घासाळ-वि वाशेर-ळा पडा घासित-वि सुगंधित, सुगंधयुक्त, घास लावलेले [वास]

घास-३ वस्ती, वास्तव्य, रहिवाघ, राहणें, निवास, सुकाम, घर, विन्हाड, आश्रय, स्थान 'असं विदित वास ही मज सदां धर्म्यांचा वरा।' -केदा २२ [स वस्=राहणें] घासन-न १ निवास, वस्ती, रहिवाघ २ ज्यांनाची स्थिति, आसन [स वस्=राहणें] घासी-वि वसणारा, राहणारा, वस्ती केलेला (समासात्) वनवासी, एववासी, कैलासवासी, वृक्षवासी घासु-३ वास्तव्य, वास पडा [स वस्=राहणें]

घास-की १ वाट, मार्ग प्रतीक्षा 'आशा इतीता वास पावो नय।' -रु ७ 'घास न पाहारी काळवत।' -उपा १६५६ 'इही आसुची वास पहावी।' -हा ३ १६७ २ चर्चा, चेष्टा मुद्रा 'सज देवें हास्य केलें उदवदेवाची पाहिली वास।' -भवळ ४५४ 'एसें तो विस्तारो पोळतु वास पाहो मुत्तची।' -मिष्ट १४ ३८ ३ कम रीति -माझ १६ १८७ [स वस्]

घास-गुफी वज्र, कपडा -एमा १२ ५३८ [स वास=वज्र] घासित-वि वज्र नेसलेलें, भाच्छादित [स वासस्] घांसकटी, घासटी-की लहान वासा, वारीक वासा. [स वसा, म वासा]

घासकसज्जिका-की एक प्रकारची नायिका, प्रिय सगनोत्पुक्त स्त्री, नटलेली, वलें, शृंगार करून तयार असलेली 'होतिमा बहुती घासकसज्जिका।' -शिशु १७२ [स]

घासकूट-न विन वाद्यांचा आपूढ आभारवा, जाकीट '२५वी घासकूट घालणें आमच्या तरुणांना आवड लागलें।' -नि ११३ [३ वेस्ट बोट]

घासणें-अकि उघडणें, पसरणें, मोठें करणें, फाडणें (तोंड, भोक, छिद्र, फट वगैरे) -अकि १ विदुषता व्यक्ती, प्रमाणवाद्या उघडणें, पसरणें, विस्तारणें (तोंड, डोळे, भोक, तगड्या, बोटे वगैरे) 'आम्ही कोणापाशीं तोंड वापू।' -नुमा ५७२ २ (ल) दिवाळें निघणें, कास होणें, बसणें (पडा, व्यापार) [स वि+मस्-कडणें]

घासक, घासतिक-वि वसतकृतसकमी, वसतविषयक [स वसत]

घासन-न १ कापणें दिव ज्या वस्तूत वाघतात तें वज्र, पाटोडपाचें फडकें, वासन २ सामान्यत कोणतेंहि वज्र, कपडा, कापड [स वसन] घासनी-वि वासन करण्यास योग्य, पाटोडें वाघण्यासारखा, रमाल करण्याच्या उपयोगी 'वासनी खारवा'

घासमेवेल-की ताऱ्हीचा वेल, भुईवाडळ, पातालगडही या वेळींच्या टोपण्या करतात -वगु ५ ६७ [वासन+वेल]

घासना-की १ सनाचा वळ, प्रवृत्ति, स्वभाव, चित्त संभाव 'वासेसारासैं फळ' २ 'कर्म करणाऱ्या पुरुषाची वासना किती शुद्ध आहे हें पाहूनच ठरविली पाहिले' -गौर ४७१ ३ इच्छा, वाञ्छा, अंत करणप्रवृत्ति 'चित्ती धरिली वासना। सिद्धि न्यावी नारायणा।' -मना वासना दुष्ट कामा नये रे।' -राय ४ ३ परिचय; पागतता, अभ्यास, ज्ञान; प्रावीण्य, सत्कार सदां शास्त्रवासना, गणितवाचना, न्याय-वासना 'काही शास्त्राची वासना असली म्हणजे पोरणें प्रौढ पडतें' ४ मृगयुसमयीची इच्छा हेतु आकांक्षा [स] (वाप्त) ० ओटाळ असणें-मनाची अनेक ठिकाणीं तीव्र प्रवृत्ति होणें, निरनिराळ्या तीव्र इच्छा उत्पन्न होणें ० फजीत होणें-अर्थवत् इच्छा पूर्ण होय अर्थवत् वृत्ति होणें, आकांक्षा/विकृत होय ० फोडणें-माडणें-इच्छेचा भास करणें, आकांक्षा वस्तू टाकणें, सर्व प्रवृत्ति निरोधून टाकणें

घासपणें-अकि मिणें वासपणें, वसा

वासपुस—खी. वास्तपुस्त पहा. चौकशी; विचारपुस. (किं करणें; घेणें).

वासंवा, वासमसडी—पुखी. (वों.) एक भाजीचा बेल.
वासर—पु. १ दिवस. 'होती वासर दीर्घ जे घनपति
हारीं तयां प्राथितां।'—बामन, स्फुटश्लोक (नवनीतपृ १४१).
२ वा. 'वासर असत सौम्य।'—रामदासी २.६०. 'ते मध्य
घात्रैरिवा वासर सौम्य जागा।'—देपद ४६. ०मणि—पु. सूर्य
[सं.]

वासरी—खी. (गो.) ओसरी; ओटी; पडवी; माजघर.
[सं. वत्]

वासरू, वांसरू—न. १ गाईचे पारहें; जावपें; पोर.
बघडें. २ (लाडिकपणें). वत्स; बालक, लहान मूल. 'मन्मा-
तासि म्हणे रे, हो न बसोदासि वासरा। मन मीं।...'—मोडयोग
११.१६७. 'म्हणे वासरा घात झाला असावे।'—बामन भरतमाव
१५. [सं. वत्स; प्रा. वत्त; पं. बळ्ठा; वि. बळ; हि. बाळा;
बठा; बळ; गु. बळ, बाळहडें; बं. बाळुर; उ. बाळुरी] वासुर-
कारीण—खी. १ पिंते वासरू असलेली गाय किंवा म्हैस. २ जिला
पान्हावावयास वासरू ल्यागें (आंबोणांनं केवळ पान्हावत नाहीं)
आशी गाय किंवा म्हैस. [वासरू] वासुरट्टे—न. (चांभारी)
बासगयें बामन, कातडें. [वासरू] वासुरू—न. वासरू पडा.
बाळुरें—बासुरें. 'राखे बाळुरें।'—दाव ६६.

वासरू—न. १ (नाविक) शिडाच्या दोरखंडाच्या टोंकास
बांधलेला एक लांकडी दाडा. २ (नाविक) दमान बांधलेली दोरी.
'वासरू ओरांनं येचल्याबरोबर केळीचे बंद (शिडाला बांध-
लेले) टाटाव हुटतात. बांध मोडले होते.'

वासला—पु. झुलाराचें लांकूड तासण्याचें हत्यार, वाघस.
वासलात—द, वासलत—खी. १ वसल; जमा; उत्पन्न
थ त्याचा हिशोब, जमाखर्च. 'तहापासोन वासलातीचा ऐवबरी
मापारा देविला.'—रा ७. २ हिशोब लिहितांना काडावयाची
एक रेप (या रेपच्या आरंभी मोडी वा हें अक्षर असतें). या
रेपप्रमाणें एकोणात, दहारी, बीस हीं दुसऱ्या रेपाचीं नांवें
आहेत. रेप पडा. ३ इकीकत; गोष्ट; खटला; कज्जा, काय.
४ निहाल; शेवट; कैसला. 'वास्तिकादाचे जे पर्वत माजले
आहेत त्यांची वासलाद कशी लाडावयाची.'—आभर १.५६.
५ व्यवस्था; तज्जरीज. 'त्याना आपल्या हिश्याची वाटेल ती
वासलात लावतां येईल.'—पडा ५७. ६ परिणाम; अखेर.
'त्या निघालांजी पो बामलात होईल तीच .. कार्याकार्य
निर्णयाची होईल.'—गीर १२४. ७ लावणें—१ निहाल लावणें;
पत्रा करणें. [अ. वासिलात] २ लावणें इकीकत लांगत येणें;
बटाळवणी कथा लावणें.

वांसांली—खी. (गो.) लहान वांसा. [वांसा]

वासव—पु. इ. 'धर्म म्हणे सिद्धि भजे यन्मंत्रा जेवि
वासवा रंभा।'—मोसगा १.५३. [सं.] वासवी शक्ति-
खी. १ इयें दिलेलें एक अमोघ शस्त्र. २ (हें कर्णास मिळालें
असून ते हटवून परिणामकारी व्हावयाचें होतें. यावरून ल.)
अमोघ शस्त्र; हटवून परिणामकारक होणारी मोष्ट.

वासा, वांसा—पु. १ दांडी; काठी; सोट; वेळ; बांध;
घराच्या आढ्यापासून बळकणीपर्यंत जोडलेला तीर, सोट, दांडा.
'यहा पांच वासे असे एक आडें।'—कचेसुच २. २ (ल.)
पुटवेंस; पाठीचा कणा. ३ (ल.) नाकाचें हाड. ४ (ल.) मोठी
लेखणी. [सं. वंश] म्ह. खाल्ल्या घरचे वासे मोजणें=कृतघ्नपणा
करणें. वासेवों—न. वंशबीज; कळकाचें, वेळचें बीं; एक उपधान्य.
[सं. वंशबीज] वासांही—छी—खी. लहान वासा; निरुपयोगी;
निकामी वांसा. [सं. वंश; म. वांसा]

वासिप—पु—पुन. भय; भीति; बचक. 'जो मी काळाचि-
याही तोंडा। वासिपु न घरी।'—हा ११.३८७. वासिपणें—
भक्ति. मिणें 'समुद्र जरी वासिपे।'—विपु ७.४७. 'ज्या
मज संहारक वासिपे। ज्या मज भेणें मृत्यु लपे।'—हा ११.
३५१. 'मुद्या करी जागा। नवो वासु वासगा।'—पुगा
३८६६. [सं. वत्सप्राय होणें]

वासि(सी)ल, वासि(सी)ल वाकी, वासिलात—
वाशील, वाशीलवाकी, वासलात पडा.

वासी—वि. व्यर्थ; निष्फळ.

वासुकी—पु. सपोंचा राजा.

वासुरू—न. हंसपाद.

वासुरेव—पु १ विवेचना; धीवृण. २ मोरांच्या पिढांची.
संच येथी घालून भिन्ना मागणारी एक जात.

वासे—न. लांब वांसास लांकडी करवीघारखे कोयते जोडून
केलेले हत्यार. [वंश]

वासांही—खी. (य.) खरकपती.

वास्तूट्ट—न. वासकूट पडा. [इं. वेस्टकोट]

वास्तू—वि. (गो.) वाईट; वाकडें. वास्तपण—न.
वाकडेपणा.

वास्त, वास्ता—खी. विचारपुस; चौकशी; कण्ठ्य;
कळजी. (किं टाकणें; टाकून घेणें; सोडणें). 'तो वादास प्रवृत्त
होतो म्हणून कर्माची वास्त सोडली.'—'म्या कोणाचीहि
वास्ता ठेविनी नाही.' [उत्तर शब्दाची द्विरुक्ति होऊन वास्त
उत्तर शब्द होतो त्यावरून हा शब्द बनला आहे] वास्तपुस्त-
खी. विचारपुस; चौकशी 'यहा यद्विचिंतयंत या मानसानें
वायकोची वास्तपुस्त केली नाही.'—मादेचा बाजार. [सं. वृष्ट;
हि. पुष्पापाय]

पास्तव—वि. १ प्रत्यक्ष; खरोखरीचें; वास्तविक; मूळचें, खरें. 'प्रकार वास्तव दिसतो वसा हे प्रत्यक्ष पहावें।'—मराठी सहावे पुस्तक पृ. ४३७. २ मर्याद; मुक्त्य, पोकळ, दिशाळ ठाकाळ नव्हे असे. [सं. वस्तु-पास्तव] • स्थितिज्ञ-न. स्वयं गोलापार्शवापुन अद्वय गोलापार्शव निराळें करणारे वर्तुळ. —मराठी सहावे पुस्तक, पृ. ३१४.

पास्तवशास्त्र—न. वस्तु आणि शक्ति हिचा तेज यां- विषयी विवरण करणारे शास्त्र. यांत उष्णता, प्रकाश, ध्वनि, चीज इत्यां समावेश होतो. —केसरी ३०.६.३६.

वास्तविक—वि. १ यथाथ; प्रत्यक्ष; खरोखर; सत्य. २ वस्तुस्थितीस धरून; योग्य; न्याय्य; रास्त; बरोबर. • सत्ता- स्त्री. 'नित्य निशा सत्य तान, चरं अस्तित्व. वस्तुसत्ता पदा.

वास्तवधान—उ. रहिवासी; वास्तव्य करणारा; राहणारा. 'अकळ कळेने असतोही । वस्तीत वसतोसि वास्तवान ।'—ज्ञानप्रदीप ३३७.

वास्तव्य—न. १ वसति; राहणें, निवास. २ वसतिस्थान; राहण्याची जागा; निवास. —वि. वसतीस योग्य, अवयव, वाक्य. [सं. वस्तुवाहणें]

वास्तव, **वास्ता**—उ मध्यस्थी; कारण. 'तुमचे वास्ता दम्याने आहे यांजकरितां तहभूत जाला, माहीं तरी याचा दशा- रूढ करणें लाजम आहे.'—रा २२.९१. [अर.]

वास्तु—स्त्री न घर, वसतिस्थान; राहण्याची जागा. निवास- स्थान, गृह [सं वस्तु=वाहणें] सामसाध- • देवता-पुरुष- स्त्री. १ निवासस्थानाची, पराची अधिष्ठात्री देवता; स्थानदेवता, गृहदेवता. २ गृहदेवतेची लहानशी प्रतिमा. • प्रवेश-उ नवीन घरात रहावयास जाण्याचा विधि, समारंभ. • विघा-स्त्री. शिष्प- शास्त्र, घर बांधण्याचें शास्त्र, ज्ञान, कला, गृहचरणाशास्त्र. • विघान-न. घर, वास, वास्तव्य • केले वास्तुविधान एणनयनगर्वा नसाया भलें । —विठ्ठल, रसमंजरी ४. • शांता, शांति-स्त्री. नवीन घरात रहावयास जाण्याच्या वेळीं करावयाचा एक विधि; नवीन गृह- देवतेची वगैरे शांति, स्थानदेवताची पूजा वगैरे. • शास्त्र-न. शिष्पशास्त्र, स्थापत्यशास्त्र, घर बांधण्याची कला, विद्या. • सौंदर्यशास्त्र-न सुंदर इमारती वगैरे बांधण्याचें शास्त्र; गृह- • यदनशास्त्र.

वास्तु-स्तु—शब्. नें; कडून; एतयाचोचक अन्यय. [अर. वास्तव]

वास्ते—शब्. साठी, करितां. 'कित्येक पोशींय मस्लीच्या मस्तुना व स्ते अन्न शोधो. विठ्ठल याम किस्त्याद केले अचट.'—पंथा ३८७. [अर. वासिता]

वास्तेथ—वि. ओटीपोटासंबंधी; पोटाच्या सालच्या भागा संबंधीं. [सं. वस्ती]

वांस्तेल—न. (गो.) भास्वल. [भास्वल]

वाह—उग्रा. ओहो ! हावाम ! भले ! [फा. वाह]

वाह—उ. गति. 'अभोरंभाचेनि वाहें ।'—हा १८.३३८. [सं. वह]

वाह, **वाहक**—उ. नेगारा; वाहून नेणारा; दयाल. —वि. वाहणारा; वाहून नेणारा. (समायांत) रय-मार-शव-वाहक. **वाहक** (त्य) —न. उष्णता, विद्युत् इत्यादि वाहून नेण्याचा धर्म. **वाहक दानि**—स्त्री. उष्णता, विद्युत् इत्यादि वाहून नेण्याचें सामर्थ्य, गुण.

वाहटळ—टळ-टोळ-टोळ-टोळ—स्त्री वाहट, हुकान; सोसा- टपाचा वारा. [सं. वातुल]

वाहटणें—कि. (प्र.) वाढणें पहा. 'आलें वाहटणें संकटप जोढणें ।'—दावि १७५.

वाहण, **वाहाण**—स्त्री. वत्पल; पादत्राण; पादुका. 'ते विंची आदोचिया न लेचि वाहणा ।'—हा १२९. (—वव.) वाहाणा. [सं उपासहो=वाहणा] • धर-उ जोडे उचलणारा. 'जोवें संतांचें होत । वाहणवट ।'—हा १३.११३२.

वाहण—न. मार्ग; गति; रीत. 'अतुमले गा माक्षिबे वाहणी ।'—हा ९.३३८. 'एका छंदर काहणी खुद हो भक्ताचि या वाहणी ।'—आ मृगीवरिज १. [सं. वह] **वाह** (हा)णी, **वाहण**, **वाहणें**—स्त्री. १ प्रवाद; ओढा; ओरळ; लांढा. 'आपण गडें पाडे वाहणीत ।'—दावि ७७१. 'कां वडंताचिया वाहणी ।'—हा १९.१९४. २ फीक वगैरे वाहून नेण्याची क्रिया, नेणें. [सं. वह]

वाह (हा)णी—स्त्री. १ (सं.) मार्ग; प्रकार; रीत; पद्धत; क्रम. 'एकी धर्माचिया वाहणी । गाव्द आदरिलें पाणी ।'—हा १३.२३४. 'म्हणोनि इया वाहणी । केडी म्यां उचलवणी ।'—हा १३.८५२. [सं. वह]

वाहणें—उक्ति. १ उचलून नेणें; एका जागेवरून उचलून दुसऱ्याजागीं नेऊन ठेवणें. 'वाहतिये वेळे जूढ । शिंदोरी जैसी ।'—हा १८.१८५. —एसा ३.८७. 'शीतलजल कलश शीघ्र बाहोन ।'—मोभीध १२.४. २ मार सहन करणें, घोंसणें; आधार देणें; आश्रय देणें. 'नेल्या पळोनि गाथी प्रज्ञावरि पुच्छमार वाहोनी ।'—मोविछट ४.८८. ३ सनात बाळगणें; धरणें. 'परी ते वाह एकी जरी वाहे ।'—हा ४.१९५. 'वाहतसे हदयाज्जीं अत्युत्पुळ मी'—मोर्मना २.३२. 'मेरे येक त्याचा दुजा शोक वाढे ।'—राम १७. ४ चाळ टेवणें; पुढें चालविणें (व्यवहार, धंदा वगैरे). ५ अर्पण करणें; प्रवेमज्ये देणें; पुढें टेवणें. 'तहवी फिरीद विभिर्नं जें

निर्मुनि यासी वाहिलें होतें।' -मोर्कण ४७ ७६ 'वाहनिमस्तक परणी।' -मोअनु ४.५५ ६ (शपथ) येणें ७ देऊन टाकणें, स्वत्वनिवृत्ति करणें, 'टाकून देणें, सोडून देणें, त्याग करणें ८ काढून देणें; पुढे करणें, स्वतः जवळचें देणें 'जायीन रहा आणि गाडेचें वाहा' ९ चढरणें, बसरणें, सज्ज करणें (धनुष्यास गुण वगैरे) 'कैकेयाचीं पापें खड्नी...अन्य धनुष्यें वाडुनी ते।' -मोर्कण ९ ८ ' जो या धनुष्या वाहील गुण।' -रावि ७ ५४. १० (जमीन) बसणें, लागवडीस आणणें, घेरणें, यथागत करणें. 'काय जाहालें न वाहता मुई घेरिले।' -शा ११ १६२ ११ धारण करणें, नेसणें, वापरणें 'वाहे वृत्तल जटा।' -मोरोमायणें २३. 'देविपरीताक्षिति असतीधी नवनवा गुणा वाहे।' -मोमभा १ ७३. १२ चालविणें, उपयोग करणें. 'जेतो घाणें वाहती।' -पाटण शिलालेख १३ हल्ला करणें, चाल करणें 'मग तेंणे विक्रमसेनु प्रोढवर्धनापरि सचल्ल वाहौनु आला।' -पंच १ १२ चिंता वाहणें-काळजी वाहणें, अस्वस्थता घालणें वाहणें-ककि १ वारा, पाणी हलणें, एका जागेवरून दुसऱ्या जागी जाणें, सरकणें, पुढें जाणें, गतिमान असणें (सैन्य, पशुची, गाढवाची रांग वगैरे) 'वाहे हिममद सुगंध पवन।' -मोमीम ११ ८७ २ (नाक, मण, गळतें भाडें यादून) पाणी, पू वगैरे वाहरे येणें, खवणें, पाहणें, गळणें, ठिबकणें ३ एका दिशेन जाणें, लाबवर पसरणें, रागेने असणें (रस्ता, किनारा, बोंगराची रांग) 'वरमायुं वाहती सदैवं। जेआलागीं।' -ऋ १०० ४ चालू असणें, गति मान असणें, कार्य करीत राहणें (घर, हत्यार, साधन) ५ तीक्ष्ण असणें, उपयोग होण्याच्या स्थितीत असणें, धार असणें (शस्त्र, हत्यार वगैरे) ६ प्राप्त होणें, चालू असणें 'रुपयाचें धोड शेर पाणी अशी कडिण वेळा वाहली' -पेपो २२५ [स वट] वाहता शरा-रौ-उकी जिवत सरा, ज्यातून नेहमी पाणी वाहात असतें असा सरा, प्रवाह २ चालू प्रवाह, वर्षाव (देणगी, खर्च वगैरेचा), चालू पुरवठा, रेलचेल; चगाळी वाहतवणा-उ रानांतून चालणारा; प्रवासी 'आणि जन्मशताच्या वाहतवणा।' -शा ७ १२९ वाहत वाटोळें-न १ जुजवी निंवा तात्पुरती व्यवस्था, दुरुस्ती, उपाययोजना, मिष्टानिष्ठ (वाद, भाडण, रोग यासंबंधी कामचलाक योजना) २ आरभ, सुरुवात, चालू होण्याची क्रिया (काम, धंदा वगैरेची) ३ सत्यानास, पूर्ण नाश, फना, वाटोळें (धंदा, कार्य, व्यवहार, सला वगैरेचा) वाहता-वि १ मोकळेपणानें वावरणारें, हलणारें, फिरणारें, वागणारें, तीक्ष्ण घातचें, कुलात्र (शस्त्र, खुडि वगैरे) उदा० वाहती कुन्हाड २ चालू कार्य करीत असलेलें, चालन, सुरू (काम, धंदा, व्यवहार, काखाना वगैरे) वाहता घाणा-उ चालू असलेला, उपयोगात असलेला तेलाचा घाणा वाहता शरा, वाहती शरी-वाहत

मस पहा वाहता रस्ता-उ रहदारीचा रस्ता. वाहती-खी. १ आरभ, सुरुवात. २ चाल, वट्टिवाट, शिरस्ता; प्रवात. वाहतीकूस-खी गर्भाधारणा करण्यास योग्य अशी स्त्रीची अवस्था, मुलें व्हावयास लागण्याची अवस्था. 'एकदां वाहती-कूस झाली म्हणजे वाटेल तितकें मुलें होतली' 'पावसाची वाह-तीकूस झाली' -पावसाळा सुरू झाला वाहतीगंगा-खी. अनुकूल परिस्थिति, चालू काम, भरभराटेला धंदा, सुकाळ, चंगळ, संपन्नता (कि० चालणें, होणें) वाहत्यांगंगत हात धुवून घेणें-अनुकूल झाल असेल तों आपलें कार्य साधून घेणें वाहती धार-१ तीक्ष्ण पाजळलेली धार (हत्याराची), याच्याउलट पडती धार २ वाहत असलेला, चालू असलेला पाण्याचा प्रवाह (नदी, ओढा वगैरेचा), पाणी, रस वगैरेचा पडता प्रवाह, शीत ३ (स) धंदाची, कामाची कलती, भरभराट, पाई, धुमधकी उदा० लडाईची-धर्माची-वादाची-वाहती धार वाहती वाट-खी १ रहदारीचा रस्ता, मोकळा, बंद न केलेला रस्ता, चालू रस्ता २ मुलें होत असलेला स्त्रीचा गर्भाशय, कूस ३ (स) सुरुवात, आरभ, ओनामा (धंदा, व्यवहार इत्यादीचा) वाहतु (तू)-खी रहदारी, येजा, वापर, नेमाण -उ वाहणारा, लाकडाची नेमाण करणारा. -मली बहवृत्तीची मजुरी. वाहतुरा-वि वाहती, तीक्ष्ण (शस्त्राची धार) वाहतें-वि चालू, तीक्ष्ण; धारचें, उपयोगात असलेलें (शस्त्र वगैरे) वाहतें नांघ-न चालू, व्यावहारिक नाव

वाहती-खी एक फुलझाड

वाहदीय(ये)त-को ऐक्य, स्नेह, मैत्री, सल्लूच 'दोन्ही दोहतीची अशी वाहदीयेत' -रा ७ १५२ [अर वाहिदीयेत]

वाहन-न गाडी, घोडा इत्यादि प्रवासाचें साधन, यान, (समासात) गरुडवाहन, वरवाहन, आलुवाहन, अश्ववाहन [स. वट]

वाहन-न (कों) उखळ [फा हावन, सं वाहन?]

वाहर-खी पीडा, बाधा, दुख 'तरि आतां वि ये सहर वाहरे। हुंभी पाडव असा वाहिर।' -शा ११ ४५४ 'आता हे जोहरवार दुसरी। चैतन्या सकट।' -शा ११ ६०

वाहली-खी (कों) ओढोळ, वाहाळ -देशीनामाला [स. वट]

वाहलकड-उ पुढे आलेलें टोक 'मिहितले येथील कटक कैत्याची रडुपसाफसुफी मग्यानें केली गेली याच रडुपाच्या चारी बाजूस पार वाहलकड असून त्यापैकीं पूर्वेच्या वाहलकडार मग्याची एक राग कोरलेली आह' -कसरी २२ १ ३६

वाहघट-खी प्रवाह, ओघ, पाव, मार्ग 'तेसे इशियाच्या वाहवर्ग। पावतया शान जेथ टी।' -शा २८ ४७६. -वि.

प्रवाहाने वाहून गेलेला; पुजून गेलेला. [सं. बह्] घाह्यपटल-झी.
१ प्रवाह; ओघ; धार. २ (सामान्यतः वायटळ) तुफान; वादळ;
तेसावात. [सं. बह्]

घाह्यपण—झी. १ प्रवाह; ओघ; लोंडा. २ बहात जाण्याची
क्रिया; प्रवाहाबरोबर जाण्याची क्रिया. [सं. बह्]

घाह्यपणी—न. १ बाहांते पाणी; पाण्याची धार, प्रवाह.
२ (याच्या उलट जिरवणी) बाह्यात जाणारे पाणी; जोराने पाह-
णारा प्रवाह; पाणी बाहील इतका पाऊस. [बाह्येन-पाणी]

घाह्यपणें—अकि. १ प्रवाहाबरोबर खाली बाह्यात जाणें;
छोडपांत घाह्यपणें; बहावतीस लागणें. २ शिरपणें, पासरणें; धंभ-
धंभ गळणें, पडणें. ३ (ल.) बोलवतां रिपय सोडून बोलणें;
बह्कणें; मल्टीकडे बघणें, पसरणें. ४ (प्रयत्न, कल्पना, योजना)
निष्फळ होणें; वेत बगिरे फणणें; बायां जाणें. ५ सरावेरा जाणें;
मल्टीकडे जाणें. ' देखी पाचवटें जळिळें. ' वरुनि बाह्यावित्ती
अभिलाषें. ' -क ५५. [सं. बह्]

घाह्यपरा—वि. बाह्यपारा; वाहून जाण्यासारखा; अर्धेउट
पातळ (गूळ, चिन्नल, गूळ बगिरे); दिगूळ, दिवूळ, सिथिल,
कलपलीत, लिखिलीत (धारीत). २ (ल.) स्वेद, विषमसोडून;
मुश्यावेगळे (भापण); बेसिस्त; अनुसंधानरहित (बोलणें).
[सं. बह्]

घाह्या—उग्रा. बाबास! भले? कारउत्तम? (प्रसांसार उद्गार-
वाचक अण्वय) -झी. प्रसांसा, बाखाणणी; स्तुति; श्लाघासक्ती;
शारीक. [फा. बाह्याह्, तुल. वै. सं. स्वाहावाह्] घाह्यावाह-
उग्रा. वाह्या पदा. ' करणी केरुपाने वडो जी वाह्यावाह. ' -दावि
१९६.

घाह्यविणें—अकि. घालून देणें, मोडणें, घालविणें. ' कां धर्मे
व्यर्थें तुवां, गांजुनि हा निरपराध वाह्यविण. ' -मोमादि २.३.
' परकल स्वकल स्वसोचि महायसासि वाह्यविणें. ' -मोवन १२.
२७.

घाहळ, घाहळळ—उ ओढा; नाला, ओढोळ. ' वाहळ
पोहळ देरें बळुटे. ' -मुवन ७.१४४. [सं. बह्]

घाहळी—झी. (राजा.) ओघळ; ओढा, नाला; पन्हा;
ओढोळ.

घाहळी—झी. तेरड्याची एक जात. [सं. बह्]

घाह्या—झी. बावड ' बाजलथें बागद बाह्या व रोडनाई
' बगिरे खचें. ' -बाह्यावा ३.२२०. [फा.]

घाहाकविद्या—झी. (२) वाहकविद्या, बाहुकस्वाराची कला;
बाह्यकविद्या. ' तळबागेवर बागे निवडिल्या. घाहाकविद्यें बहिलां. ' -
विशु १०००. [सं. बाह्य-विद्या]

घाहाटळ-टूळ, घाहाडणें, वाहाणी, वाहाणें, वाहान,
घाहार, घाहाळ, घाहावट, घाहावटळ, घाहावण, घाहा-
वणी, घाहावणें, घाहावरा—बाह्यळ, बाह्यणें ६० पदा.

घाहाण—झी. (प्र.) बहाण पदा. कसेपाडुका; पादत्राण;
जोडा. ' जेव्याची बाहाण. ' चितामणि खेवणा. ' -क ५२. [सं.
उपानह्] ७धर-वि. पाडुकाधारक. ' घापटे मळिवटें. ' वाहाणपलें
दीवटें. ' -विशु ३५३.

घाहाण—झी. ओडा; नाला; ओढोळ. [सं. बह्]

घाहातिक—झी. वाहयुक्त पदा.

घाहारी—झी. (खा.) घून. ' माही बाहारी घुनाची आह. ' [सं. बह्]

घाहाळ, घाहाळी—(राजा) (प्र.) बहाळ पदा.
' लेख्मेयांची चिखल बाहाळ. ' -भाए १९९ ' बाहाळ मानिजे
जवें. ' -दा १.४.१४.

घाहाळ—वि. लागवड केलेली; बहित. [सं. बह्]

घाहाळी—झी. शिकार. -ठार.

घाहिद, घाहेद—वि. एव; एवडा. -मराठी सहावें पुस्तक
पृ. २१६. [अर. बाहिद]

घाहिनी—झी. वृत्तना; सेना; सैन्य. [सं.] ०पति-उ.
सेनापति. ' तें देखोनि वाहिनीपती. ' -रावि २७ १०.

घाहिला—वि. वेगळा, निराळा; वृष्टक; वायला पदा.
' तरी बसखडोनि वाहिला निघ. ' -हा १.५१९. [सं. ब्यव-
हित+ल]

घाहिला—उ. गोंपळा; पोढणान्याची सांगाडी. [सं. बह्]

घाहिलें—प्र. बहिलें पदा.

घाहि(दी)वा—उग्री. शेताची लागवड; बहिवाट; कारभार.
घाही—झी. १ (ना) नाला; ओढा. २ भागे; रीत;
ओघ, क्रम. ' ध्यावें त्याचें वेणेचि माहीं. ' येचि वाही देखतसों. ' -
मुग ३६७. ३ शेताची मशागत; ओताची पाळी, लागवड.

-वि. १ वाहून नेणारा; उचलून नेणारा; जो बाहो, नेतो तो.
२ बाहणारा. ' दक्षिणवाही. ' [सं. बह्]

घाही—वि. खोटे; निष्प्रमाण; असत्य; वेढगळ. ' सदाशिव
खी अलाहिदा राहिल्याने तहलीक किंवा वाही वर्तमान हें खचित
समजल्यावर भाणाहून विनंति लिहिल्यात येईल ' -रा ५.१९९.
[अर. वाही]

घाहीक—वि. नेणारा; बाहणारा; वाहून, उचलून नेणारा.
[सं. बह्]

घाहीत—वि. बहीत पदा. लागवड केलेली.

घाहीन—न. (बों.) उखळ. वाहून पदा. [फा. हावन]

बाहीम—वि. खोटे. 'जेपें द्विजावांजुनि देव नाहीं। बाहीम बाटे नवयोवना हो।'—वामन विराट १.३९.

बाहीम—न. नांभर, रहाट धंगरे ओढणारे जनावर; ओढ कामाचें, ओढ्याचें जनावर. [सं. पह]

बाहीयात, बाह्यात—वि. (ना.) धात्य; खोडकर; त्राळ दायक. [अर. बाहियात]

बाहील, बाहेल—स्त्री. १ मशागत, लागवड; नांगट वगैरे शेतकाम. -न. २ पोवळ नारळ; बाक्षा नारळ. ३ पोहण्या-न्याची सांगड.

बाहुटळ, बाहुटळ—स्त्री. बावटळ पहा. 'गजहरनरशर तिस बाहुटळ लाजे।'—मोभीम ३.९०.

बाहुटा—पु. (व.) मुलाची हातकील याक. [बाहु]

बाहुटी—स्त्री. बहिराट पहा. [बाहेण]

बाहुदार—पु. जमीन बसणारा. 'बाहुदारांनीं जमीनीचे वल्पन वळें नये.'—के १६.४.३०.

बाहेर—पु. खवळपा भासा. -बदलापूर १३२.

बाहो—पु. १ मशागत, लागवड. 'दे प्रतिवर्षीं क्षेत्र पेरिजे। पिकें तरी बाहो नुवगिजे।'—हा १०.५५. २ प्रवाह, ओघ, धार. 'स्वप्रतीति धारेचा बाहो। करील तैसें।'—हा १५.२६४. मार्ग, रुढि, प्रघात, गति. 'बालीचावि बाहो बहुतेक।'—तुगा १३१. [सं. बह=बाहणें]

बाहोळ-की-दारी—स्त्री. लागवड; शेतकाम, शेतीची मशागत. (किं० करणें, बालवणें; बाहणें). -वि. लागवडीची, गडीत, नागरटीची; पडित नव्हे ती. [सं. बह] बाहोळकर-करी-दार—पु. शेतकरी; शेतीकरणाच.

बाह्या—वि. उचलून नेण्यास शक्य, योग्य, आवश्यक; नेण्या-भाणण्यास सोईस [सं. बह]

बाह्या, बाह्याची अवटी—बाया, बायाची अवटी पहा.

बाह्यात—बाहियात पहा.

बाळ—स्त्री. (वें.) पुंडीत लावावयाची एक वेळ.

बाळ—न. पुच्छ; सोंपट, सोंपटीचें वंस. 'बाजीवाल धवळ कैतें। तें मज दाखवी होळसे।'—मुआदि ५ १९ बाळाप्र-न. बालाप्र; वेंसाचें टोंक. 'चिरले बाळाप्र तें हो प्रवाही।'—दा १.५.८. [सं. बाल]

बाळ—स्त्री. १ प्रचारातून जाण्याची क्रिया, चलनातून जाणें (नाणें) (कि० पाडणें; पडणें). २ जातिबहिष्कार, जातिबाधता, समाजप्रघात, जातिप्रघात. (कि० काढणें, निघणें, पाडणें, बालणें, पडणें). ३ नाश; कुजकेपणा; जीर्णता; सुकेपणा. (कि० पडणें, होणें; असणें). ४ शोष, प्रचारातून जाणें; रद्द होणें. -वि १ प्रचारावाध, नाचलाक, अण्यद्वारित, बंद पडलेले (नाणें वगैरे).

शब्द. १. ५३

२ जातिवाध ३ (ल.) वेळार; प्रचारातून गेलेली (चाल, रीत, प्रघात, नियम). [बाळणें=टाकणें] बाळीस-बाळीत-घालणें-टाकणें-जातिबाध करणें, जातिप्रघात करणें. बाळीत-बाळीस-पडणें-जातिवाध, अघात होणें.

बाळ—स्त्री. १ मासे मारण्याकरितां तयार केलेली जागा.

२ (गो.) ओवा. [बहाळ, ओहोळ]

बाळई—स्त्री. (कु.) खडपात राहणारा चमट्या जातीचा मासा.

बाळसा, बाळकुजा-कुडा-कुंडा—वि. १ बोरडा; शुष्क; नीरस; दस; सुखा, सुकट. २ निडकिडीत; बारीक, ह्या; रोडका; वाटकुळा. [बाळणें]

बाळफी—स्त्री. बाळुकाचा वेळ.

बाळखो—पु. (व.) वेळ -वशाप ५२.१.

बाळगणें—भक्ति. शिजविताना, भाजताना लागणें; करपट वण दावयाजोगें होणें; करणें; जळणें. [सं. ज्वलू; शु. बळणें=जळणें] बाळगप्राण—स्त्री. करपट दुधाची घाण.

बाळंज, बाळुंज—स्त्रीपु. एक झाड.

बाळंजी—स्त्री. विन खवल्याचा भासा. -बदलापूर.

बाळटी—स्त्री. (गो.) बाळवी.

बाळण—स्त्री (कु.) १ भातातून पेज काढण्याची क्रिया. २ भातातून पेज काढण्याचें मांडें. बाळणी शीत-न. (कु.) पेज काढलेला भात बाळवण-स्त्री. (कु.) पेज काढण्याकरिता भाताच्या तपेर्याच्या तोंडावर लावावयाची मूठ असलेली फळी.

बाळणें—भक्ति. १ सुकणें, नीरस होणें; दस होणें; रस, रस्य इत्यादि आदून आर्द्रतारहित होणें. २ ह्या होणें; रोडणें, रोडावणें, क्षीण होणें. [सं. ज्वलू] बाळवण-न. बाळण्यासाठीं उन्हात धातलेले धान्य. २ बाळल्यामुळे कमी होणारा अंश. बाळत राहणें-(कर) उपाशी राहणें. बाळवणें-विणें-भक्ति. १ सुकविणें. २ ह्या करणें [बाळणें प्रयोजक]

बाळवणें—भक्ति. खिळा वगैरे उपद्रव येऊं नये म्हणून बळविणें, बळविणें. [सं. बळ=बळविणें]

बाळवणें—भक्ति १ वश्य करणें, टाकणें; त्याग करणें. 'वस्तु येऊनि बाळिजे। जेंसे रत्नासि दूषण ठेविजे।'—हा ११.६४२. 'परमेश्वराचा होळा। बाळुनि देवताचकाचा मोळा।'—भाप ५४३. २ बाळीत टाकणें, बहिष्कार घालणें, टाकणें. 'मी रे गेरी चापेकळी। तुझ्या दर्शन होईन काळी। मग हे बाळी जन मज।'—तुगा १२९. 'कुळें बाळिती जातिप्रघातें।'—सुसमा १.८७. ३ बजा करणें, परत करणें; निकालत काढणें.

तसलमात टाऊन बाळणें. - (बडोदे) खानगीखाते पु. १५६.

‘खने पडलेली रकम मांडून वाळण्यास उपरी अधिकारी.’
-खानखते १५५. [वाळणे] -वाळता करणे-घेणे-देणे-
पळता करणे पडा.

वाळती-टी-घी-वाळवी पहा.

वाळंवा-उ. १ चाचव; एक प्रकारची तांदळाचा सुंग्यांची
जात. २ वाळवी; उपरें.

वाळय-उ. एक जातीचा मासा. वाळई पहा.

वाळवंट-ठ, वाळवंट-न वाळूचे मैदान, रण. वाळ-
वंट-वि. वाळयुक्त; वाळूचे; वाळूमिश्रित. [सं. बालुका]
वाळसर-वि. वाळुकायुक्त, वाळूमिश्रित (जमीन, जागा); रेंताड.
वाळसरा-उ. वाळवंट; वाळूची जमीन. ‘तेथे जाळुकुबुडी
वाळसरा असे.’ -पंच ४.१. [वाळु] वाळुव(चं)ट-न
वाळवंट पहा. ‘मग हीचें पीठें देखें वाळुवंटी । मंदाकिनीचा ।’
-विशु ७१०.

वाळवंट-न. (व.) बोड्याच्या दिवा जनावरांच्या केसांचे
केलेले पन्हाट. [वाळ=पुच्छ; वंस]

वाळवंट-न. (वी.) केळीचें वाळलेलें पान. [वाळणे+पन]

वाळवांगी-छी. बेलवांगी पहा.

वाळवी-छी. १ लाकूड खाणारा एक किडा; उपरें. २
लाकूड, वस्तु वगैरे वाळवीने खाऊपाप्रमाणें ज्यामुळे दिसावयास
छागें जसा रोग बौड, कसर. ३ (ल.) विंता, काळजी, भीति
वगैरे शरीर कृप्य होण्यास कारणीभूत होणारी गोष्ट. ‘चित्ता या
वाळविला पावनि तुम्ही स्वदेह तर वाळविला.’ -मोड्ण ४५.
८. ‘तिडकच्या जिवाला वाळवी लागली.’ -निचं १२५.

वाळवेणें-भकि. (वी.) वाळवी लागणें.

वाळशिगटी-छी. शिगटी माशाची एक जात.

वाळा-उ. एक सुगंधि मुळपाचें गवत, या गवताच्या
मुळ्या; खस. [सं. बल्लर, बाल, हि. सुगंधबाला; शु. बालो; का.
बालदेव; ते. वादिबेल] वाळागीर-वि. बालपाचे. ‘वाळागीर
पददे लागवा.’ -पळा ४.२२.

वाळा-उ. १ पायातील एक दागिना; पदभूषण. ‘ते बाल
हे सुचलेले बाले ।’ -साध २.७२. २ हातात घालवयाचा
एक दागिना; कडे; लहान कडे. ‘नांत सोन्याई हातीं बघेलचा
वाळा.’ ३ कडे, बल्य, वाटोळी कडी; भाड्याच्या भोंबती अस-
लेला फुगीर कंगोरा, ताच्या, चंद्र वगैरेचा फुगीर भाग. ४ सापाच्या
जातीचा एक प्राणि, सापाचें पिंडें, जिवाचें. ५ खोबऱ्याच्या
वाटीची कापलेली वाटोळी कड; सोबऱ्याचे जलसाकार वाटोळे
सुकडे. ६ एखाद्या कड्याने वगैरे दिलेला वाटोळा दाग. ७ बळ,
वाटोळी गांठ. ८ सामान्यतः वाटोळा उंचवटा, पळ, उदां-
उंसाच्या सुलगणार कडे येथवियासाठी केलेला वाटोळा उंच-

वटा. (गो) वाळो. वाळाकरू-वि. वाळे घातलेला; लहान.
‘तो वाळा कसबालु । स्वाहात दिसे ।’ -शिशु १०४.
वाळयाचा तांड्या-उ. ज्याच्या खाली वाटोळे स्वतंत्र वृक्ष
(वेटक) बसविलेले असते असा तांड्या.

वाळांच-उ. एक मुलीचा खेळ. -मखेपु १३७.

वाळांच-उ. (गो.) तरस.

वाळियेणें-भकि. (भाषिक) वाऱ्याच्या दिशेने बालविणें;
वाऱ्यांत ठेवणें (गडवत). [वळणें]

वाळी-छी. १ बाळी, नाकांतील किंवा कानांतील एक
लोऱ्याच्या तारेचें भूषण; छुंरुळें; (ऊ.) नय. २ वेळवोडी
नवाची बेल. [वाळा]

वाळीत-न. जातिबहिष्कार-स्थिति व क्रिया; जातिभ्रष्टता;
जातिबहिष्कृति. उपयोग:-एखाद्यावर वाळीत टाकणें; -ला वाळीत
घालणें; -वर वाळीत पडणें-येणें; -ची वाळीत निघणें-काढणें.
-वि. बहिष्कृत, जातिभ्रष्ट; जातिबाह्य. [वाळणें] ० पत्र-ते
बहिष्कारपत्र.

वाळु(ळ)क-न १ एक प्रकारची काकडी; चिबूड; सुरती
काकडी. २ आवाळ [सं. बालक] म्हणुं वाळकाची चोरी आणि
सुरत्याचा मार-लहान अपराधास इतकी शिक्षा.

वाळुं(ळं)ज-कोष एक साठ. वाळुंजीचें साठ.

वाळु-छी. १ सुळण, बारीक रेंती. २ कंकर; बारीक
खडपाची रेंती; जाड रेंती. ‘जमविला पैका जसा वाळुवा बरीच्या ।’
-पळा ९८. [सं. बालका; प्रा. बालका; शु. बालू, हि. बालू]
(वाप्र.) वाळूची मित-छी. व दिवणारी गोष्ट. वाळूत-
वाळवर-वाळूमध्यें सुतणें-निश्चक गोष्ट करणें; निष्कल काम.
वाळू-छी. वाळवी पहा.

वाळू-छी (गो.) जेवणी

वाळेले, वाळले, वाळो-भ. (गो.) वाळा (गवत)
पहा.

वांळोय-छी. (गो.) वाळवी पहा.

वांक्षण-छी. (गो.) लज्जा.

वि-१ शब्दाच्या पूर्वी लागणारा एक उपसर्ग. हा (अ)
वियोग, असंधान (उदा० विगत, विघटन); (आ) पराङ्मुखता,
प्रातिकूल्य (उदा० विस्तट, विमनस्क); (इ) जाति, भेद
(उदा० विभाग), (ई) वैरभ्य; वैपरीत्य (उदा० विरोध),
हा अपर्याचा घोटक आहे. २ केव्हा केव्हा स्फुरीकरणार्थ अगर
निरर्थकहि जोडतात. ३ वैशिष्ट्य; आधिक्य (उदा० विनिपात,
विहित). ‘दिनिर्मितं शङ्का अहतेचं ।’ -दागन, ह्युज्जोळ ४
(नवनीत पृ. १२१). [चं]

वि—पुष्पी १ पक्षी, खग, गड्ड उदा० विपति 'इच्छी
कुलित नाग विभागन अर्पुनि सधि करविना ।' -मोउद्योग
३४१ [स]

वि॥—(सक्षेप) १ विनति २ विशेष ३ विद्यमान ४
विद्यमान

विद्ने—क्रि (खा) पाटून 'रामानें तिसा योरोहानें
टोचें मोडलें विद्ने तिदिल' -भिद्री २७ [स वीक्ष]

विकट—वि १ मोठे, प्रबळ २ भयकर, भयानक मय
कारक स्वरूपाचा 'विकट देऊनिया हाक । बेगीं रागसुख
लोटरल ।' -एकस्व १२ १३३ २ छिन्न, मोडलेला 'तोचि
छेह्नालेन साचार । विकटवाहो ।' -कथा ३ १७ १९ -दावि
२१३ ३ हिंडीस स्वरूपाचें, कुरूप 'पूजिती विकट दोंद ।
पशु सोंड गजाची ।' -तुगा ४१६, -हा ११ १३९ ४ विकट
विचित्र, अपठित 'क्षौराब्धी काळकूट । हें येकि परीचें विकट ।'
-अष्ट ७ २८६ ५ (गो) अशुभ, अमंगल (घोळणें, करणें,
ऐकणें) ६ कंगळबाणें 'सारकें सुख मनुष्यास विकट वाटतें'
-(लोहोकरेकृत) विवादा पृ ४४ [स] विकटांत अर्ध
यन, विकटोपर्यंत अध्ययन-ज्ञान-न १ देवपूजेच्या आर-
भीचा 'समुपार्थकदत्त बपितो गजवर्णक । लोदरध विकटो
विश्रान्तो गणाधिप । हा श्लोक छुडा 'विकटो' पर्यंतच म्हणजे
अर्धवट येणें २ (ल) अगदीच थोडें अपूर्व अध्ययन ज्ञान,
टोंवेण्णा 'धार्मिक व सामाजिक विषयासध्यानें आमच्या
लोकांचें ज्ञान विकटोपर्यंत जाऊन घडवलें होतें' -आगरकर
'विकटोपशास्त्री-वि मद्र दगड, टोंब्या (विद्यार्थी माणूस)
विकडी-शी चातुर्याचें, आलंकारिक भाषण 'आता असो
हे विकडी ।' -हा १० ६०; -एकस्व १६ १३० [स विकरया]
विकण—वि १ कणरहित २ (ल) जवळ भायें, अन्
नसलेला 'विकणास कण निधनास घन' [स] विकणघा-
वि धान्याचा कणदि जवळ नसलेला (शेतकरी) विकण
'मग फिते दु खाचा टावो । तव राहटरी रानीदिधो । विकणवाते
का रावो । जया परी ।' -हा १८ ५०४

विकणें—सकि मोल घेऊन देणें, विक्रय करणें निमत
घेऊन देऊन टाकणें 'पिता विक्की कन्यामुता । हें अपूर्व काय
गा ताता ।' -कथा १५ १७१ -भक्ति १ काहीं विमतीस
दिला जाणें, विनिमय होणें २ (ल) पटणें, मान्य होणें, चांगला
व योग्य म्हणून चालणें 'एयें तुमचें शाणपण विकणार नाही'
[स विन्नी; प्रा विप्रणय] उद्द० पिढेक तसें विवेक विक
पाऊ—वि विभावयास टाकलेला, मावलेला पुढें वेरेला, विक्राक
विकणी-शी विक्रय, विक्री 'युद्ध म्हणे तिसा पासोनि विकणी ।
करितो शुच्यें ।' -तिगु २ ४५ ३३ विकलेला असणें-१

एखाद्याच्या आधीन असणें, त्याचा गुलाम असणें २ (प्रेम विद्वा
हृषा यानी) खुपीचा गुलाम वनणें, असणें विकत-ता-क्रि
मोलानें, विक्रीत, पैसा दवण (क्रि० घेणें, मिळणें, देणें) [विकणें]
(वाप्र) विकत घेणें-१ खरेदी करणें, मोलानें घेणें २ (ल)
प्रेमानें विद्वा उपकारानें एखाद्यास गुलाम करणें 'राम म्हणे
साधो त्या वाचविलें घेतलें विकत मातें ।' -मोवन ११ १३०
२ (एखादा अनर्थ) सुदाम आपणावर ओढून आणणें 'सावध
रे का पेसी मदा खळनायका विवत मरण ।' -मोविराट ४ ४४
(वाप्र) विकतआळ-विकत खळज पडा ० वज्जा, चिक्ता
कज्जा-कळागत-कुरापत-पुष्पी आपल्या हातानें, मूर्ख
पणानें आपणावर ओढून घेतलेलें भाडण, लचाड, रसता उप
भाष ० खरूज-खोकला चिक्ता खोरला-उ स्वतःच्या
पैगानीं ह्मतीनीं, ओढून घेतलेला त्रास लचाड ० घोर-पाप-
पीडा फजिती-मौत-रोग-लचाड-विघ्न-श्राद्ध-उत्तजी
(सामान्य अर्थानें) विकत खोबला, आपणच स्वतःवर ओढ
घून घेतलेलें सक्क, त्रास इ० 'हें पाहून शेजरी भिऊन जाऊन
आपल्या अंगावर घेतलेलें विकत श्राद्ध दाडून देतील असें पुष्क
ळास वाटलें' -टि ४ ९० विकतश्राद्ध घेऊन सव्यापसव्य
करणें-(मृताची उत्तरक्रिया श्राद्ध करण्यास वारस नसल्यास
कोणी तरी त्या वस्त्रपुरता वारस होतो यावरून) आपल्या मागे
काहीं तरी उपयाप, लचाड लावून घऊन त्रास भोगीत वसणें
० तंटा-उ विकत वज्जा पडा चिक्ता-१ विकत पडा २ विक
णारा -पाटण शिलालेख, सके ११२८ ३ चिकाक 'कीं सभोग
सुखाचिचे हाटघारणें । विकते देखीनि छुयाचें केणें ।' -शिगु
४७ चिकताईचा-वि विकत घेतलेला 'शुरें चिकताईच्या
पेंढावर पाळाचीं लागतात' -बदलापूर २१ चिकतेकरी-उ
रोजच्या खाण्याचे, खर्चाचे जिनस विकत घेणारा मनुष्य, स्वतः
खोतीमाती इ० न करणारा, खाद्यादि पदार्थ उत्पन्न न करणारा
नेवळ विहट घेऊन निबाह करणारा मनुष्य [विकणें] चिकाऊ-
वि विक्रीस टाकलेला, विकणाक पडा विकया-वि विकणारा,
विभेता (समासात) ताक-तूप-दूध-पान-विकया
विकयन—न बदनामी, निंदा, एखाद्याविषयीं वाईट
बोलणें [स विन्मयन]
विकरपित—वि आपणारा, जवळ क्षोभ पावणारा [स
विन्मक्]
विकरण—न १ विकार, बदल २ (व्या) गणाचा
प्रत्यय पहिल्या गणाचें अ हें विकरण आहें [स] विक
रणें-भक्ति १ विकार पावणें, क्षोभणें 'बेरी ते हुमति जे ।
बहुधा असे विकरती ।' -हा २ २४३; -शाप्र ९९ २ विप
रणें, मोडणें 'व्याचे ह्दयीचे न विकरे प्यान ।' -एमा ३,

८२५ -सक्ति विकार करणे विकारविणे 'प्रथम माया जीवातें विकरे ।' -चरिसुत्रें १९ [स वि०कृ] विकरघणें-विघ्ने-कि विकार उत्पन्न करणे 'परी मनोधर्मुं न रोट । विकरविजही ।' -शा २.४१ 'आपण विकरे आनजीवातें विकरवि ।' -चरिसुत्रें २९

विकरणे-सक्ति विकारणे, पसरणे 'मज पासोनि जाणावे विकरले असे ।' -माहा ७.५२ 'विकरलेपणाचें आढागुळें बेलें ।' -शिशु ९० [स वि०कृ]

विकरा-री-पुकी १ विक्री विवण्याची निया (वि० करणे माढणे) 'शरीर तुला अर्पिलें प्रचित पद्म, कर याचा विकरा ।' -होला ९९ 'स्वहर्सेत गोणी उत्सोपनि हातें । मिरच्या विकरी माझिली तयें ।' २ विकलेपणा, विकलेली स्थिति ३ विकीचे उत्पन्न [स वि०कृ-क्य]

विकराल-ळ-वि भयंकर, भयानक, दिहोस, विकाल [स वि०कराल]

विकर्तन-उ सूर्य [स]

विकर्तन-न (संगीत) आकर्षण करून ताणलेली तार तिच्या पहिल्या जागेवर आणणे

विकर्षण-न १ ओढणे [स वि०वर्षण] विकर्षित-वि ओढलेला

विकल-वि १ असमर्थ, अशु हीन, मोडलेला, विवृत, विरप, क्षीण, व्यंग्ययुक्त (अवयव इद्रिय, मनुष्य) २ विकलक्ष शोचयुक्त ३ अपुर, असंपूर्ण साधनाभावी हीन दत्तोस पोचलेले (काम, व्यवहार) विकल पहा [स] ०ता-की १ वैकल्य, व्युत्पत्त्य २ (संगीत) गाय्यात कमजास्त धुति लावणे [स] विकलप्राग-वि १ विवृत व्यंग्य क्षारीयवा, एखावें इद्रिय निंबा अवयव अशु व्युत्पन्न असलेला २ (ल) अयुता, उणीव असलेला, अपूर्ण [स. विकल+अग] विकलेंद्रिय-वि एखाद्या इद्रियाने उणा, व्यंग्य इद्रिय असलेला [स विकल+इद्रिय]

विकला-की १ कलेवा (चरित्राच्या दृढबोवडाचा) साटाचा अत २ एक वेळाने परिमाण अर्धी काष्टा ३ वर्तुळाच्या अन्धाचा साठ्या भागाचा साटाचा माग [स]

विकल्प-उ १ भेद फक्त २ विरोध, मतभेद 'दोहीही घटिताच विकल्प । दृढसकल्प सोयरीके ।' -एरव १.९६ ३ विरुद्ध, प्रतिकूल, गिन्न मत ४ अदेश, उत्कर्ष आश्रया, वारंट निंबा सुचीचा तर्क, विचार 'तेसं साहिल अन्धरी । विकल्पी जे ।' -हा १५.२८८ ५ सहायितपणा, सहाय अतिशय मताचा निंबा हेतुवा हुटकीपणा 'ऐसे दिवस लोटतां फार । अदरीस विकल्प पातळा घोर ।' ७ (-अव) विचार, कल्पना; तर्क. ८ भ्रम, उल्लेख सकल्प विकल्प दोषे ।' -साह १.२२ ९ (व्या)

एकापेक्षा अधिक रूपाचा निंबा नियमाचा स्वीकार [स] ०घालणे-सहाय उत्पन्न करणे, विवृत, विषाद आणणे 'आमुचें तेंथें रत होतें चित । त्यात विकल्प पातळा तुवा ।'

विकसणे-अक्ति उमलणे, उदरलणे, छलणे, फुलणे [स विकसन] विकसन-न उमलण्याचा व्यापार [स.] विकसित-वि उमललेले, प्रफुलित 'विकसित लोचनपवज ज्याचे मननी म्हणे हे विपडे ।' -मध्य [स] ०दृष्टि-की (नृत्य) सरल्या पापण्या वर व खालच्या खाली ठेवणे व बाहुल्या स्थिर ठेवणे गवें राग, क्रूरपणा ह०चा दशक हा अभिनय आहे [स]

विकळ-वि विकल पहा १ दु खित, गालितगात्र 'परम विकळ मी तु या स्मृती ही उडाल्या ।' -वामन भागवतशाख (नवनीत पृ ९९) २ विसडलेला, अस्ताव्यस्त 'विकळ देखोनि दळमार । मागधवीनी बेल मार ।' -एरव १०.४२ ३ अशु व्यंग्य 'बाण खोंचला अति निगुती । विकळ गेला दोही हातीं ।' -एरव ११.४४ ४ हीन दशा पावलेला, हतबुद्ध, असहान्य 'नित्र मरवीं शिशुपाळ । परीत होता गदारोळ । भीमकी पेऊन गेला गोपाळ ॥ ऐकोन विकळ पडिबेला ।' -एरव ११.१ ५ वि०दृष्ट, दु खी 'लिंग देखिले मनीवर । मनीं विकळ काहला ।' -शुच ६.१८३ ६ निस्तेज, निःसत्त्व 'विकळ बरि दिखहीतें शुद्ध ।' -मोभीम ८.२१ ७ उलट, विपरीत 'तव प्रह न०टां सांगूळ । म्हणोनि तव बुद्धि विकळ ।' -शनि ३.७१ ८ उणास, अपूर्ण 'जो साम्यचि परी विकळ । हो द्यास मन्हे निमल ।' -विपु ७.३१ ९ अमेळ, संवधन्य, विस्मृत 'आतां आहालिया भ्रमहत । जेसं पिशाचाचे चित । माग इद्रियाचें पेरित । विकलु दिसे ।' -हा ५.५७ १० जवळ असण 'ययाती म्हणे याचा विकळ । साधो जातां होतसे ।' -सुमादि २०.१३७ [स विकल] विकळणे-अक्ति (वो) १ सुदीची मादकशक्ति आणें, नष्ट होणे (पार्थक्य, विकार ह०मुळे) 'सापक आळसें विकले ।' -एभा २०.२०२ २ वारगळणे, भ्रम होणे, वेडपणास मूर्खां सारसे पाळे करणे, दहकडे (विशेषत म्हात्माच्याने लहान मुलांचे) 'तो म्हातारा अलीकडे विकळला, दयाबोवर तुम्ही बघात कोलला ।' ३ अद्रिस्थ विकल, जेर होणे (उल्लेख, भ्रमाने) ४ नागने व मुटुने (दूध, ताक दही) [विकळ] ०ता-की १ विधियता, विवृष्टता परा विवळता उगजत । गात्रही ।' -हा १.१९६ २ व्यावृष्टता, खद दु ख 'ऐश्वर्यानीची विकळता । अजुपाळ नाहीं मासिया चिता ।' -सुमादि २०.४४ ०मति-की (वाच्य) १ बुद्धिमत्त, भ्रममति 'नवाची विकळमति होऊन । ठटवतच राहिला ।' -नि ज्याच्या सुदीला विकळता आली आहे असा विकळटा-वि विवर्ण, निस्तेज, पिष्ट (वरी, चेहरा) [वि०कळा]

विकळा—कि विकला पदा.

विकळाप—म्ही (गो) हातपारे, विलाप, शारीरिक हालमपेक्षा

विकळी, विकळूत—जो बिळस, झिळस, शिसारी (किं० यें)

विकार—४ १ विट्ति, बदल, स्थिरस्थतर, पदार्थांचें रूप तर निंबा बदललें रूप ' दही हा दुधाचा विकार वाफ, गास हा जलाचा विकार सुकण्याचा विकार कलवार मृत्तिचे विकार पट ' २ दुखाणे, व्याधि, रोग, अस्वास्थ्य ३ भाव, चरित्त भावना (कामक्रोधादि), धुव्ध मनोभ्रंति, जीवची स्वभावविष, निश्चल स्थिति जाऊन झालेला बदलादि सोम ' काम बोध सोम मोह विकार, मनोविकार. ' ' तिहीं विरक्तीचि बघाला बतली । तब विवारीचीं इथनें पळिलीं । ' -शा ४ १२९ ४ विनाश ' भ्रम याचा हेतू भवानी सुदर । अंष्ट्रें विकार भाजिलेला । ' -ब १२८ ५ निस्तार -हको ५ १२८ ६ भेद, गिनिराळा प्रकार ' आभि निहाराची जे वारी । ते विपरीत ज्ञानाची परी । ' -शा १५ ५२१ ७ परिणाम -शा १७ ५९ [स] विकारक, विकारी—वि (रसा शाप) विकार करणारा १ रामादनिक किया धातून आणणारा, (२) कॅन्टिनिक २ (तर्क) ज्याची किया दुसऱ्यावर पडते तें, (३) एजंट --यादप २९ विकार्ये—अकि आकाराला येणें, निमरूप धारण करणें, विकासणें ' आता वस्तुजातचि आपर्वें । मजपासुनि जाणावें । विकारलें असे । ' -शा ७ ५२ विकारवर्णें—सकि विकारवसा करणें ' बहु प्रकारे विकारवावें, वित्त तयाचें संपोवित हळु जपुनि घ्यावें । ' -अष्टत शुक्लचरित्र २१. विकारी—५ साठ सवत्सारांचें तेंदती सावा संवत्सर -वि. विकारयुक्त, दुखणेकरी, आजारी, (रोगानें किंवा मानसिक क्षोभानें) पीडिलेला ३ विकार करणारा, वाक्य ४ परित्वतनवील, बदलणारा, विकारपावणारा ५ नाशवत [विकार] विकार्ये—वि रूपांतर किंवा बदल केला जाण्यास योग्य, शक्य, आवश्यक ६० [स]

विकाळ—५ अपराह, मन्त्रीच वेळ, विलंब [स]

विकास, विकासन—५न १ उमलणें, विकसन पदा २ प्रफुल्लितपणा ' विकासें खोतें उपजवी । ' -शा १८ २७६ ३ विस्तार, वाढ, परिणति ' जो विकासादीवीर उरता । ' -शा १५ ५४९ [स] विकासाणें—अकि १ उमलणें, फुलणें उकलणें ' प्रेमें विकासरीं कमळें शुद्ध । ' -एकस्व ३६ २ क्षोभणें ' वातस्य मोठें तुजला विकासे । ' -साह्य १ ३ ३ परिणति होणें प्रगति होणें [विकास] विनासवाद्—५ १ अनुक्रमानें होणारी वाढ, गुणोत्कर्ष, गुणपरिणामवाढ -गीर १६९ २ प्राणी होऊन कोडीपासून उच्च बोदीप्रत जाता असें मत उल्लासिवाद (बार्थ

नाथा) (६) एन्डोन्यून [स] विकासित—वि उमललेला; उमललेला, विकसित [स] विकासी—वि प्रपुणित करणारें किंवा होणारें ' सूर्ये—धंद्रिकासी कमल ' [स]

विकिर—५ आदनिर्घात झगझगभोजनानंतर पिबदानाच्या वेळीं ज्ञापणांच्या उच्छिष्ट पत्रांजवळ प्राप्तमात्र बलि वतात तो ' जेसें न करिता विकिरदान । पितृपिंडास होय विघ्न । ' -कथा १. १ ५० विकीर पदा [स वि+इ] विमिरण—न १ पसरणें; विखरण २ फैल वणें [स वि+कृ] विकिरणें—कि १ पसरणें, विमरणें २ उडविणें, फेंकणें [स विधीरण]

विकीर—५ १ प्रसरण, पसरणें २ विकीरपिंड, विकिरास पदा ३ विकिर पदा [स वि+कृ] ० पिंड—५ १ धर्मशास्त्र-दृष्ट्या प्रत्यक्ष पिबदान करण्याचा अधिकार ज्यांना पोचत नाही अशा अशक्यत गृह पितृरास देवून आर्क्षी विकिरलेली माताची क्षियिल मूठ विकिर पदा २ (निंदार्थी) विहृत, दुरुप मूल [स. विकिर+पिंड] ० चतु—किवि १ विकिरलेल्या आताच्या मुठीसारखा, मुठीप्रमाणें २ (ल) अनादरान, उपेसापूर्वक [विकिर+वत्] विकीरान्न—न विकीरपिंड अर्थ १ पदा [विकिर+अन्न] विकीरण—न १ पसरणें, विखरणें, पण्यापण २ (शाप) विकिरण करणें, दृष्टकरण उदा० प्रकाशविनील [स] विकीर्ण—वि पसरलेला, विखुरलेला [स वि+कृ]

विहृतचित्त (कारण)—न (श्रुत्य) हावा हात आडचित्त करून वायूच ठेवणें व उजवा हात नाकाच्या बोंड्यासमोर आणून ठेवणें [स]

विहुरणें—सकि पसरणें, विखरणें, सडा घालणें ' एकेच शरे तो सारथी । केला यमाचा अतिथी । चहू अक्षाचीं शकलें निश्चिती । करुनि भुमि विहुरली । ' -जै १८ १३ विकरणें, विकिरणें पदा [स वि+कृ]

विह्वनन (अधर)—न (श्रुत्य) खालचा ओठ वळविणें, हा अभिनय येदना, मत्सर, अपमान, आळस वगैरे दाखविताना करतात [स] विह्वणित (नासिका)—की (श्रुत्य) नाक-पुढचा सङ्घित करणें हा अभिनय दुःख, मत्सर याचा थोतक आह [स]

विहृत—न १ बीट, झिळस, चिणका २ विहृति पदा -वि १ रूपांतर बदल झालेला, बदललेला २ तिटकारा, बीट आलेला ३ मन उडालेला, वि-मुख झालेला, तोंड फिरविलेला ४ दुर्बल विकाळ ५ विपडलेला [स वि+कृ—करणें] सामासब्द—० जाति—की (सगीत) ज्या स्वरावरून एसाद्या जातीस तिचें नाव दिलेंलें असतें व जिच्यात तोच न्यास स्वर असून बाकीच्या स्वराबद्दल नियम नसतो तो जाति याची सत्त्वा अकरा आहे. पङ्कटैशिकी, पङ्कजोदीच्यका, पङ्कमध्यगा, गाथातोदीच्यका,

रुक्मांशारी, वैशिकी, मध्यमोदीच्याचा, कर्मांशी, गंधारवंचमी, आंध्री, नंदयति. [सं.] ०२४२-३. (संगीत) शुद्ध स्वरपेक्षां पञ्चनीं कमी विंश अधिक असा स्वर, विरूढस्वर हृथीच्या पद-
तीमध्य पांच मानितात. रागवर्गीकरणस पांचपेक्षां जास्त विरूढ-
स्वर मानणे घोषीचे नाही, हे मत पंपराच्या दातकापासून आज-
पर्यंतच्या ग्रंथकारांस मान्य झाले आहे. कलावंत दाक्षिण नृत्यानें
स्याच्यांत त्यापेक्षा एकमत नाही. पांच विरूढ स्वरांत ऋषभ,
गांधार, पैवत, निषाद हे चार कोमल आहेत व मध्यम तीम आहे.
३६ इंच लांबीच्या तारिचा प्वनि व २४० आंदोलनसंख्या
पृष्ठस्वरास युद्धीत भरल्यास, पांच विरूढ स्वरांची आंदोलन-
संख्या व तारिची लांबी खाली लिहिल्याप्रमाणे आहे.

स्वर	मध्या मताच्या धुति	धुनिया मताच्या धुति	तारिची लांबी	आंदोलन संख्या
कोमल ऋषभ	३	६	३३३	२५६
कोमल गांधार	७	१०	३०	२८८
तीम मध्यम	१२	१५	२५६	३३३
कोमल पैवत	१६	१९	२२६	३८४
कोमल निषाद	२०	१	२०	४३२

विकृति-ती-जी. १ दुष्पणे; आजार. २ विषाक; विकार.
३ राग. ४ श्लाका; संदाय. -पद्या २४६. ५ भाव; धृति; मनाची
खळबळ; मानसिक विषयतेचा विषात करणारी खळबळेली वृत्ति,
मनोविकार. ' नाथिली विकृति निपजे । ' -झा १३.४०६. ६
उत्तुडि. ७ प्रास; दुःख ' आणि संसारदुःख मूळवर्ण. विकृती
विर्णे । ' -झा ४.२२२ ८ तितकारा; चित्तसु; चित्तस. ९ कोवि-
साण्या सवत्सरांचे नाव १० प्रक्षीपासून पुढे होणारे पदार्थ;
मूलभूत द्रव्यांचे विकार. -गीर १५५. ११ द्रव्याचा रूपभेद;
रासायनिक रूपांतर; घोणतेहि पालटलेलें रूप १२ विषाक (ई)
फर्मेंटेशन. -वि अकराल विहराल; विकृत. ' हे रूप जरी घोर ।
विकृती आणि घोर । ' -झा ११.६३२. [सं.]

विकृती-वि. १ विकृत घेतलेला (पदार्थ); परी वेढल्याच्या
उलट. २ जे विकीकृति आहेत ते, विहावयाचे. [सं. विक्रीत]

विकृष्ट-वि ओढलेला; आकृष्ट. [सं. विकृष्ट] ० नासिका-
की (नृत्य) नाकपुढचा कुगविर्ण. तीक्ष्णवास, भय, दुःख, राग,
जोराने श्वास सोडणे ह्या भावांचा जोरक वरील अभिप्राय आहे.

विक्रंदोत्करण-भवन-न. (शाप) मुख्य ठिकाणापासून
फाट्याकड, ऐक्य, एकाग्रता यांचा अर्थ (ई.) हिर्कंनसेद्वेष्टन.
[सं. वि+क्रेन्+कृ विवा मू]

विक्रोप-उ. १ संताप, क्षोभ (कि० जाणें). ' आकर्ण्य
क्षोपे वार । विक्रोपी जाय । ' -झा १५.२५३. २ अनर्थ, हाईट

परिणाम (कि० होणे). ' गळुनंरांच्या घमदावणीचा आम्ही
निपेध करतो. या पुढे तेथे (बाराहोलीस) काही निषेध झाल्यास
त्याची जबाबदारी सरकारवर आहे. ' [सं. वि+क्रुप्=कोपणे]
विक्रोपा(ध्या)स, विस्त्रोप्यास-जाणें-१ अतिशय राग होणे
राग भरवणे. २ दुष्पण्यानें, विरुद्धोपचारांनें जास्त विषरणे (रोग,
गांठ, ज्वरम, दात). ३ चिरदीवर जाणे (बाद, संताप). ४ फाजील,
वेगुनार होणे (विमत, मोल). ५ अतिशय धर पडणे; शिस्तरास
घेवणे. ६ नष्ट होणे; नाश पावणे (मंत्री, प्रीति). ७ विषवणे;
नसणे (मसूरत, देत, उपाय, गोष्ट). (कोणी हा धाष्ट विस्त्रोप-विष
पासून व्युत्पन्न झाला असे समजून तदनुसृत अर्थ करतात.)

विक्री-जी. (राजा, कु.) दुकित.

विक्रतणे-भक्ति. विकार पावणे. [सं. विकृति]

विक्रम-उ. १ शौर्य; पराक्रम; मनुमधी. ' ध्रुज नमो अमित-
विक्रमा । ' -झा ११.५१३. २ विक्रमादित्य नामक वज्रनीचा
एक शक्यता राजा. ह्याचा दत्त इ. स. पूर्वी ५६ सालीं सुत झाला
व तो अद्यापि नर्मदेच्या उत्तरीती चालत आहे ह्या मानांचे
पुढील राजे होऊन गेले आहेत. ३ शब्दाच्या संवत्सराचे नांव.
[वि+स्र. क्रम=जाणे, चालणे] ० शक-संघट-उ. विक्रमादि-
त्यानें ह्यापिढेल्या शक. याचा आरंभ काल इ. स. पूर्वे ५६. हा
दत्त बंगाल खेरीज इतर सर्व उत्तरहिंदुस्थानात चालू आहे. याचा
बर्षांनं कांतिंक शुद्ध प्रतिपदेला होतो. [सं.]

विक्रमा-जी. कतिप्रकार; विकृति. -अश्वप १.१८५. [सं.]

विक्रय, विक्रयण-पुन. विकणे; विक्री; मोल घेऊन देणे.
[सं. वि+की=विकृत घेणे] विक्रयानुदाय-उ. (कायदा) परत
करण्याच्या कोळीने वेढेली खोरी; जांघर. [सं. विक्रय+अनुदाय]
विक्रयी, विक्रेता-वि. विक्रयारा. (समासांत) अथ-पूत-तैल-
रस-कापास-गो-धान्य-अपत्य -सुवर्ण-प्रतिमा-वेद-विद्या-
पशु-शरीर-भार्या-विक्रयी. हे सर्व विक्रेते निदिष्ट आहेत. [सं.
की] विक्रा-जी. विक्रा पदा. विक्रणे. ' पेशाच्या मोहोत अर्जुन
विक्रा करणारी अयंयळ खी मी. ' -महकलेली तरुणी १. [सं.
विक्रय] विक्रीत-वि. विक्रलेला. [सं. की] विकृत-वि. (अशिश्ट)
विकलेला; विकृत घेतलेला. (कि० देणे=विक्रणे, घेणे=विकृत घेणे).
[सं. विक्रीत अप] विक्रेता-वि. विक्रयारा. [सं.] विक्रेय-
वि. विकरा जाण्यास शक्य, जरूर, योग्य; विक्राळ. [सं.]

विक्रांत-वि. प्रतापवाली, दूर; पराक्रमी. ' चेकितान भूष्ट-
केतु । काशीरूप विक्रांत । ' -झा १.१९. [सं.]

विक्राळ-वि. शंकर, भयावह. अकराल विक्राळ पदा.
' दाढा विक्राळ विषाटा । ' -परश्व १२.१०८. [सं. विक्राळ]
० नामा-वि. खालच्या व थरच्या जवळपास दांत लांब असणारा
(घोडा). थोडक्याच एक अशुभ चिन्ह.

विक्रिया—खी १ बदल, विकार २ चित्तक्षोभ ३ अकर्म (पट्टा, ६०) —शिदि ३४० विक्रिय—वि ज्यावर क्रिया पडते तें —न्यायप २९

विक्रीडित—न. लीला, खेळ 'शाईलविक्रीडित' [सं. वि+क्रीड्]

विख—न विप, जडर 'बुढालें सोहळयाचें सुख । हरिखीं विख कालरिलें ।' —एफ्त्व १२७ —ज्ञा ९ १४२ —अमृ ५.१ [सं विप, प विह, विस, सि विहु-खु] ३६० विख चेववतें ओंख चेववत नाहीं विखणें—न विपार, विप —खिपु सामासन्द्—विखमोगरा—री-पुकी एक फुलवेल, मोगरीची, जाईची एक जात, रानमोगरा विखर—वि विपारी —शर ० वणी—न १ विपाचें पाणी २ (ल) पावसाळ्यातील अगदीं पडिली वृष्टि हिंनं पिडाची खराबी हाते, तेन्हा दिव्यानंतर लगेच दुसरी चांगली वृष्टि पाहिजे असते [विख=पाणी] विखार—प्र १ विपाश, विपारीयुग, (विपारी पदार्थांचा, सापाचा, औषधीचा) 'राव णाखी सोंबण विखार ।' २ विज्ञाचा विकार, उपद्रव, विपबाधा (किं० होणें) ३ (का०य) साप, सर्प 'परपीडेविपयीं तत्पर । जैसे विंखू आणि विखार ।' —दा ५ ३९१, —ज्ञा ९ १४८ ४ विपारी पदार्थ; विपासारवा पदार्थ 'चदन आगह नाना उपचार । गमती विखार हरिवीण ।' —न १६० [स विपार] विखारणें—अकि विप चढणें, विपबाधेनं युक्त होणें [विखार] विखारा—प्र तालीमखाना, विपारी औषध —बदलापुर ३४० विखारा—री—वि विपारी (प्राणी, वनस्पति, औषध) [विखार] विखारुं—न साप, विखार पहा 'विखारुं कालिमा प्रीतीला ।' —दाव ५२ विखाहाह—प्र साप —खिपु विखार पहा. विखख—न १ विप, विख २ अतिशय कडू पदार्थ ह्याअर्था कडू शब्दासह येतो 'हें औषध कडू कडू विखख आहे' [विख] विखड, विखण—न खीन आज्ञा, हत्यार (घातकामाचें, हातकामाचें विळा, खोरें, डबळ ६०) —मोमभा (पृ ४१ वरील टीप.) [स वि+खड] विखडणें—अकि १ फोडणें, नाश करणें, तुकडे करणें, तोडणें 'ते ते जाण हद्री । सर्पा ऐसे विखडीन ।' —मुभादि ५४२, —मोभीम ११५० २ टाटाटुट करणें 'कस्तुरी बघु वंदा । जोडा मासा विखडिला ।' —तुगा ४०८७ [सं]

विखम—वि विपम (संख्या) [स विपम] विखण—वि (गो) विपम, विजोड, अपूर्ण [स विपम]

विखरणी—खी इकडे ठिकडे पसरणें ६० [विखणें] विखरणें—अकि १ अव्यवस्थित रीतीनं इकडेठिकडे पसरणें, उघडणें 'दहीमात विखरला चढुकडे । अजावि गुत्र दिगती सुप्त खडे ।' २ निष्ठाळजीपणानें टाकणें, टेवणें, इकडे ठिकडे

लोळवणें (खीच्या डोक्यावरील केस) ३ चदामेंदा, तुकडे तुकडे करून पेंतून दणें 'भीम गदा हाणुनि त्या सद्विदक्षेन धृतिला विखरी ।' —मोर्कण ८ ३० ४ वृष्टि करणें, शिपडणें 'माते, ज्याचें नाम स्वरतावरि अमृत नित्य विखरीतें ।' —मोहनुमद्रामायण १६ —अकि विस्फटणें (केस, ६०) [सं वि+कृ-विधि, आ विखर, हिं विखरना, गुज विखरखु पं विखुरना] विखरा—प्र १ विखरलेली स्थिति २ अस्ताव्यस्त पडलेल्या वस्तु पसारा ३ उघडपट्टी, खर्च 'ओटीभरणाचां गजर पुढें आहे । श्रव्याचा विखरा ।' —पल ९२ विखुरणी—खी विखरणी पहा विखुरणें—कि विखरणें पहा १ पसरणें 'विखरले विक्रयाचे कटि ।' —ज्ञा ७ १००, —अमृ २७ ३ तळमळणें 'आम्हा नाहीं त्याचा पडला आठव । त्याचा बहुजीव विखुरला ।' —तुगा ६०६ ३ फुटणें 'मातें करणावचन । न ऐकती तुजे कान । ऐकोनि पापाण । विखरतसे ।' —गुच १ १२८ विखु(खु)री—खी प्रसार, पसारा 'बादाचिया दोंदावरी । होत चादण्याची विखुरी ।' —अमृ १.५६ [विखुरणें]

विखळ—वि अति दुष्ट, दुराचारी 'मीच विखळ मीच विखळ । येर सक्ळ बहु बरें ।' —तुगा ३९४७, —साहद ४ ६७ [वि+खल]

विखळणें, विखळ्याविखळ—उखळणें, उखळ्याउखळ पहा

विखळणें—(प्र) विखरणें अस्ताव्यस्त पसरणें, इतरतत फेंकणें

विखास—सं—३० भ्रम वेखासें पहा

विखीं—अव विपयीं —ज्ञा १७ ३२०, —एभा १० २४२ 'बैवि तुला खुन यो विप्रि कारण तें मज साग कसे ।' —शिवराम' शिवकपासृत अ १९ [स विपय]

विखो—प्र विपय 'हा प्रवृत्तीविखो आपवा । तुवां मागा परिसिल्यासे पाडवा ।' —ज्ञा ९ ९९ [स विपय अप]

विखाप—(प्र) विक्षोप पहा

विख्यात—वि प्रख्यात, सुप्रसिद्ध नामांकित 'हें गीता' नाम विख्यात । सर्व वाहमयाचें मजित ।' —ज्ञा १८ १३२२ [स ख्या=सागणें] विख्याति—खी प्रसिद्धि, कीर्ति तो फारच विख्यातीस चढला '—नि ७०७ [स] विख्यापम—न ई निवर्ण, स्पष्टीकरण २ जाहीर करणें [स]

विगटणें—अकि मिडणें 'त्यास विगटले ।' —देपो २६९.

विगडणें—अकि १ विपडणें, मोडणें [स वि+घट्]

विगडणें—वि मोडला करणें, टेवण, उघडा करून टेवणें 'विगडुनि टेविति मद क्षणक्षया ।' —आ गोरसजीडा ९ [स वि+घट्]

विगत—वि १ गेलेला, गत २ वेगळा केलेला, वियुक्त ३ (समासात्) ज्याचे गेलेले आहे असा असे—विगतैश्वर्य—ऐश्वर्य गेलेला, विगत-क्री-संपत्ति-प्राण-मत्सर-काम, विगतकोष, विगतधवा गत शब्द पदा [स] • **विधवा**—स्त्री (शुद्ध प्रयोग विगतधवा) (काव्य) विधवा स्त्री 'कोरेले तप' जेसे विगत विधवेचे स्वरूप । यौवन काय जाळावे ।' • **विषय**—वि विरक्त, वैराग्यशील 'अयमय देव सकळ । विगतविषयवत्सल ।' -झा १८३. [स] • **विषयवत्सल**—वि विषयवासना दबवलेल्याचा कैवार घेणारा [स] • **श्रीकृ-**वि १ निकेत लागलेला, विपत्ती प्रत पावलेला २ दुर्दैवी, हताश्रय, अकृतार्थ [स. वि+मत+श्री] • **विगत**—न (गुज) अहवाल, तपशील [स. युक्त] • **धार**—क्रि.वि (गुज सिं) साधत, संपूर्ण, तपशीलवार [गु] • **विगत**—स्त्री (अशिष्ट) मुक्ति विमुक्त • **विगमन**—न (तर्क) ज्यात एक शिवा अनेक विशेष गोष्टींच्या निरीक्षणाने सामान्य नियम स्थापित करण्यात येतात ते अनुमान, (इ) इच्छानु - न्यायप १ १२१ [स]

विगर्हणा—स्त्री निंदा, तिरस्कार [स. गर्ह=निंदा करणे]

विगर्हित—वि निंदिलेला, तिरस्कृत [स. गर्ह]

विगदित—वि १ पडलेले, गळलेले, टाकलेले, साडलेले (फूक, फळ) २ (समासात् उत्तरपदी) ज्याचे पडलेले, गळलेले आहे असा उदा० दत्त-इन्द्रिय-वेश-मात्र-मख-वीर्य-विगदित त्याचप्रमाणे समासात् पूर्वपदी विगदित वेला-दत्त-धैर्य-पर्व-शक्ति, विगदितांग ३ शिथिल टिला झालेला, सच झेला, सलसलीत व अशक्त झालेला, ताजेरणा, दाढपे, ताडपणा, दम इ० गेलेला ४ घट, दड (वि=विह्वल असा अर्थ घेऊन) 'विगदित मन माझे तु करी घेवया ।' -दावि ४८२ [स]

विंगळ-ळा-ळी, विगाळ-इगळ, इगळा इ० पदा [आप्रमाणे इगळ विचा व विगळ इचा उच्चार वरून झालेले पुढील शब्द अशिष्ट लोक्याचा मापेत आहेत उदा० ईश्वर-विचार, इच्छा-विच्छा, इयज-विप्रय, विचार-इचार, विघ्न-इघ्न इ०] • **विचार** - 'वी प्रयत्नात्मातुनि जो पदरी विगळावि ओतुनि से ।' -मोवन १ ४६ (का०) • **विगाळ** लघ्वर्णे-१ आग पाहणें 'हरणाशीळ का हा विंगळ वर्धले ।' -यथादी १८ २२०१ २ अग्निप्रति होणे 'जणु वर्धति विंगोळ । उठति मृगजळ फोडो ।' -अमृतपुत्र

विगीत—न गायन गाणे [स]

विगीत—वि नीच हलकट दुष्ट, अधम; बार्देत (मुलुब्ब, वर्तेन, हत्य) [स]

विगीत—न राण, मने गोप्य, अविश्रय (प्र) इगित 'बनराज, आपण हो विगीत सर इन्दना ।' -बाय ३ २

विगुण—पु विरुद्ध शिवा न जुळणारा गुणधर्म, प्रवृत्ति -वि १ भिन्न गुणांचा, असदृश २ विरुद्ध, प्रतिकूलगुणांचा, ३ ज्याचा गुण इषित, छष्ट, बिघडलेला आहे असा, गुणहीन [स. वि+गुण]

विगुत—स्त्री (राजा कुण) युक्ति, इगुत, विगत पदा [युक्ति अप]

विगुं(गु)तणें—कि १ गुतणें, आढकणे 'उदव जाव-कला पुरुषोत्तमा । त्याचिया प्रेमा विगुतला ।' -एमा ११ २५६ २ गडणें, मग वतणें 'तो विगुतअ असे अतरी । महासुखी ।' -झा २ ३६२ ३ स्वशी करणें, मिळणें 'पारव्या भेटनिया घरा श्रधराघरा विगुतल्या । -एमा १२ १५ ४ अडणें, 'चीत चैतन्यो धोगुतलें जेव्हळि देखिले यदुरायाचे पाय ।' -चवले ६२

विगुं(गे)रे—अ (गुज) वगैर -मौज १ ६ ३० [अर वगैरा]

विगोवा—वि (महापु) मुक्ति वगारा 'सिद्धान्तेआवेवां विगोवा ।' -शिशु १५२ [वि+गोवा-गोवणे]

विग्रह—पु १ पुढे लढाई, भांडण २ परमात्म्याचा अण, स्फूल देह शरीर 'अष्टाष्ट हो विराटदेहो । त्याचा मुळ भाग विग्रहो ।' -एमा २४ १४६, -रास १ ४४ ३ (व्या) समासात्गीत शब्दाचा सवध व्यक्त करून दाखविण्याची रीति समासाची विंशा शब्दाची फोड पृथक्करण याच्या उलट संधि [स. प्रह=स्वीकारणे]

विग्रही—वि (समासात्) १ वरगारा, पसरविणारा, मारणारा, याअर्थी 'स्त्रीविग्रहि अवतारी हा ।' -उदबिचिदन, मागनाय चरित्र १५ २ भाटण करणारा, लावणारा [स. विग्रह]

विघटणें—सकि विघटणे पहा -अकि (महापु) तुटणे 'सकपुत वीषहिला । पल्लवाची ।' -भाए ९० [स. वि+घट]

विघ(घा)टन—न १ मोडून टाकणें, निंदून, फाडून, फोडून, आपटून तुकडे तुकडे करणें २ सामान्यत फट, फूट, भेग फाटणें ३ (विघटन) (रसा) पृथक्करण [स. वि+घट]

विघटनात्मक—वि (शाप) मूळ पदार्थाचे पृथक्करण होऊन तो मूल स्वरूपात नाहीता होईल असे (इ) विघटविघट्ट कटें बोलिक विघ(घा)टित-वि १ विभिन कलेला, फाडून शिवा फोडून तुकडे तुकडे कलेला, विच्छेदित, विनाशित २ भग, फोड लेला ३ दूर, पृथक् कलेला

विघट—पु १ (श. व. ल) भाग, अवयव यांची फूट, भेद, पृथक्करण त्याप्रमाणे उत्पन्न होणारी भिन्नता, अन्ध

बत्वा, विषाद (अर्थ, अन्धकावयवी रचना, संस्था, पक्ष, इ० कामांचे) 'परि क्वथा नित्य द्रढभावा । विघट नाही ।' -झा ८ २५४ २ विभोग, विपुलता, यथी (स्त्री, पुरुष, मित्र

विघट—पु १ (श. व. ल) भाग, अवयव यांची फूट, भेद, पृथक्करण त्याप्रमाणे उत्पन्न होणारी भिन्नता, अन्ध

बत्वा, विषाद (अर्थ, अन्धकावयवी रचना, संस्था, पक्ष, इ० कामांचे) 'परि क्वथा नित्य द्रढभावा । विघट नाही ।' -झा ८ २५४ २ विभोग, विपुलता, यथी (स्त्री, पुरुष, मित्र

विघट—पु १ (श. व. ल) भाग, अवयव यांची फूट, भेद, पृथक्करण त्याप्रमाणे उत्पन्न होणारी भिन्नता, अन्ध

बत्वा, विषाद (अर्थ, अन्धकावयवी रचना, संस्था, पक्ष, इ० कामांचे) 'परि क्वथा नित्य द्रढभावा । विघट नाही ।' -झा ८ २५४ २ विभोग, विपुलता, यथी (स्त्री, पुरुष, मित्र

६०काची) (कि० पाडणें, पडणें) ' विहविला जीव होवा परी । पाहिला विषद नळदमयतीमधी । ' - तुगा ४१३८ ३ विहविला, विहविला ' कळा बोहत चहु । परि चदि नाही विषद । ' - भाए २९४ [स विपट] विघडणें-न (महासु) विपाड, माडण ' भगती शमूरी विषडणें । एणेंची केले । ' - शिशु १३० विघडणें-अकि १ नाश करणें, मोडून तुकडे करणें २ विपाड करणें, खराब करणें, नासणें ' प्रचितीविण ओपध घेणें । तरी सग पहचि विषडणें । ' - दा १० ८६ ३ ताटावट, वियोग करणें ' मजुळ वदनीं वचनागाची काडी । शेवटीं विषडी जीव प्राण । ' - तुगा ३००१ ४ सोडणें, टाडणें, दूर करणें, वियुक्त करणें ' स्त्री कारणें विषडिली । सकळहीं जिवणें । ' - दा ३ २ ५० -अकि १ बाहोस होणें, नाश पावणें ' तवीं शुद्धता उजि घेई । ज्याचे लिंगदह विषडे । ' - एभा ११ २५२ २ तुडणें, भंगणें ' जव जव भजोचें पुढ चढ । तव तव अशिया वध विषडे । ' - एभा १४ ३४०, - हा ९ १७० ३ ताटावट होणें, अंतर पडणें, वियोग होणें ' वत्स विषडलिया घेदु भेटली । कैसी पुरमिणी पाहसा । ' - हागा २२१ ४ विलयास जाणें, गळणें, मोडणें (विषय, पण, इ०) ' पडिषडि विषडे हा निवड्यो अत रीचा । ' - राम कल्याणक [स विपट] विघडणें-अकि शिषिस करणें ' नाहींतें सोडरी । गात्रातें विषवरी । ' - हा ९ २१९ विघडाविघड-की १ मोडून सोडून टाकणें, नाश करणें, मोडतोड ' परि व्हावया तथें विघडाविषड । ' - दावि २४९ १ विषडविणें, खराब करणें ३ विषडवलेली, खराब केलेली स्थिति [विपडणें]

विघ(घु)रणें-अकि १ श्वणें त्रितुळणें, विरपळणें, पातळ होणें (वृष, गूळ इ०) ' विघरलें तें वृष होय । जिळलें त्या परीस गोड आहे । ' - एभा ११ १४५८ ' यिजल्या विघुरल्या घताची । ऐकयला न माहे । ' - दा ८ २ ३८ २ कमी होणें ' पुष्टि लागे विघरी । काति पाहे निघरी । ' - हा १२ ७५६ ३ (ल) गमंगित होणें ' म्हणे, मागे जाय, हुत परिभलें घातु विघरे । ' - मो रामायणें युद्धकांड [स विषरण]

विघस-पुन अतिथि ६०काचें मुखरोप अत्र ' अतिथि वंगरे जेवून उरेल तें विघस ' - गीर ६७९ [स]

विघाटणें, विघाटस, निघाटित-विघटणें इ० पदा

विघात-प १ मोडणें, फोडण २ मोडून तोडून टाकलेली, नाश केली स्थिति ३ नाश, विघाड (कामाचा मसवटीचा) ४ विघ्न ५ पृथकरण - २२सि १४ विघटन पदा [स] विघातक, विघाती-वि नाशकारक [स]

विघोटाई-अ १ (बरोदे) जमीनीचें क्षेत्र व कस पाहून त्या भागानें कर उग्राणीची एक जुनी पदत ' रावण्यी विघा

उद्यो १ ५४

टाई नावाची एक पदत असे परत जुन्या, काळी ती क्वचितच उपयोगात आणीत ' - बडोद्याचे राज्यकृत पृ ३५९

विघ्न-नृप १ प्रतिघ, अडचण, अंतराय, अडथळा २ सकट, आपत्ति ' सुखकर्ता दुःखकर्ता वातां विघ्नाची । नुरवी । ' - भारती २ (ल) भूत ' प्रहरात्रीसी विघ्न यईल यथे । ' - रामदासी २ ६६ ३ अपमृत्यु व उत्पात याकयी योजतात अपमृत्यु उत्पात पदा [स वि+हन्=मारणें] सामाशब्द-० कर्ता-वि अडचणी, विघ्न उत्पन्न करणारा [स] ० कार-वि (गो) विघ्न करणारा, विघ्नकर्ता ० नाशक-नाशन-राज-हर-हर्ता-प गणपति, गणेशाचें नाव ही देवता सर्व विघ्न दूर करणारी आहे [स] ० सतापी-वि दुसऱ्याच्या कामात विघ्न आणलें पाहून आनंद मानणारा [स] विघ्नित-वि विघ्न, अडथळा केलेला [स] विघ्नो-प विघाड, विघ्न पदा ' मध्येच विघ्नो आला, माहीत मजा झाली असती '

विच-की (की) तडा, चोर, भेग, फट (जमीन, लाहूड, इ० कास असणारी)

विच-चें-न (चित्पा) सध्याकाळ

विचकट-वि १ भीमस, अशील, बडोबाकडें (भायण इ०) . २ भीमस कृत्य कार्याचा स्वभाव असलेला ' विचकट पोर ' - नि ९७१ [वि+चकोट] (वाप.) ० बोलणें-अशील भाडण करणें, असभ्य बोलणें ० पणा-प बाह्यातपणा, अनियमितपणा, असभ्यपणा ' गायनात विचकटपणा होऊ देता कामा नय ' - (बरोदे) कदावतसातें ५४

विचकटणें-अकि १ ओढणें व फाडणें, जोरानें, घाईनें, वेदघावाकड्या रीतीनें, अव्यवस्थितपणें इकडे तिकडे फेकणें दिवा दवळणें, बिबडणें, ओरवडून इ० टिपभिन करणें, विचकडणें, विदारणें २ विचकटणें पदा (विचकटणें या शब्दापेक्षा हा विघातक अर्थानें निराळा व आस्त कडक आहे) ३ उचकटणें पदा [वि+चकट, स विच्=वगळें वरणें+कट=जाणें १, वि+चिकटणें १, स विचकटन] विचकटा विचकट-की घाईचें व जोराचें ओढणें, विदारणें विचकटणें पदा [विचकटणें द्वि] विचकटणें, विचकटाविचकट-विचकटणें इ० पदा

विचका-प १ अव्यवस्थित रीतीनें इकडे तिकडे फेकलेला रचलेला, किंवा कालविलेला होण (अभावा, दुष्ठाचा, पळ्यावा इ०), दिवशाचिबड, पळालेली, बिबडलेली रास २ (ल) विचकटलेली, नासलेली, भंगलेली, बिबडलेली स्थिति (कामाची, मसवटीची) ३ विघाड, विचकटलेली, नासलेली, उघडी पडलेली स्थिति (अन्वी, नावाची इ०) ' वगात्यातील ज्ञानो धमाचा विचका वाडू देवावधानीं आपल्या मुलीचा वाचविवाह देता म्हणून झाला ' - शिंदे ४.१४७ ४ योगाळा, गोंयळ ५

पाईट गोष्टीचें प्रदर्शन. [स विच्] विचक्रणी—स्त्री १ उघडणें, दोहीकडे करणें, विदारणें इ० २ ('तोंडविचक्रणी' चें सक्षिप्त रूप) तोंड वेडेबाडें करून वेडावणें [विचक्रणें] विचक्रणें—उक्ति व भक्ति १ उघडणें, दोहीकडे करणें, होणें, माटयान विंचा विरूप व विचलसावण्या रीतीन पसरणें, वासणें २ (ल) उघड करणें, पाडणें, पडणें, जाहीर करणें, होणें (एत दोप, व्यर्थ) ३ (ल) नासणें मोडणें, भगणें, विपडणें (कट, मसळत, काप) ४ (ल-दश) पाकळ्या, पाणें, ओढून काढणें, फाडणें (पुलें, पुस्तकें याच्या) ५ विचकटणें पहा उचकटणें [स विच्=वमळ करणें स विचोचन, विचोचि=विचकणें] विचरणे शब्दापूर्वी नाम-जोडून बनेक वास्तप्रचार होतात जसे—तोंड विचकणें=१ बाडल्या, वेडावण्या दाखविणें २ तोंड उघडणें, घोलणें दात, बसितरी विचकणें=उपहासाधीं दात, बसितरी दाखवणें, वाडणें, हासणें केस विचकणें=केस विसकळणें (त्याचें) विचकळें=(तो) नास पावला, धुळीस मिळाला विचकून पाहणें=सुसम दृष्टीनें याखाईनें पाहणें विचकोपा ३ ओरखलेली, निचवुरलेली, विदारलेली, डिन भित्र केलेली स्थिति विचक पडा [विचकणें] ० होणें=विसकटणें

विचक्रा—५ १ पाडणें झूल येणारा एक प्रकारचा गाईचा बेल, वनस्पति २ (प्र इचरा) शिंक्याचा एक साधा प्रकार

विचक्र (लु) रणें—सक्ति ओरखडणें, चिमटा घेणें, घेव करणें, हातात नखींनीं ओढून काढणें [विचक्रा] विचक्र (लु) रा, विचक्रोरा—३ १ नखींनीं धरणें, तोडणें, ओढणें, ओरखडणी (कि० घेणें) २ चिमटा (कि० घेणें) ३ नखींनीं ओरखडून केलेला मग, ओरखडा [स विच्+क]

विचक्षणे—वि विचक्षण—विपु

विचक्रा—३ मोठा विंचू [विच्]

विचंयणें—न भ्रम, भ्राल, वट 'तैषे हवयैश्वरा लोभे' विचवणें जें ।'—भक्ति १ भ्रम पावणें, कष्टात पडणें, कुंचवणें 'जैसा धाळुनिया रेपु एक । सवेचि राविजे आणिकु । तैसेति आमदाचा पावकु । विचये वाया ।'—शा ६ ४५ २ (महाल) विटवना होणें 'मग बनेगी जाचकणुका । विचविजे हा ।'—गाए ५०९ विचंयविणें—१ कुचवत टेवणें निचवरी खोडा घालणी । हाडांचा या ।'—शा १८ १०५१ २ भिन्न करणें विचंयु—३ १ सफट 'सायुसजना विचयु अही ।'—एभा २३ ३९८ २ गरज, वाड 'मज काय तीथी निचयु ।'—एभा २९ ८०१ [वि+चिन्-विचणें] विचंयतु मारणें—कि सकम्पन करणें 'भारास्थितीं अनेकी परी । जो सिद्धी होकारें विचवितु मारी ।'—शिशु १६३

विचमोरा—३ त्रियांचा पायातील दागिना (विच् मारणा) 'विचल्या विचमारे ।'—जीमीटमाला ६६ [विच्+मोरा]

विचरण—न आचरण, वतन, चलन 'काई सिहाचें विचरण ।'—दाव ३७९ [स वि+चर्]

विचरणी—स्त्री १ कणी, कवा २ विचरण्याची क्रिया, केस साफ करण्याची क्रिया विचरणें—सक्ति कणीनें केस साफ करणें, केसातील जटा वेगरे मोडून मोकळे करणें, पिजणें, काप साक्षीत सरळी काढून साफ करणें 'मग म्हणतेसे माता । सखये तुला विचरुदे माया ।'—क्या १ ८ ७४

विचरणें—भक्ति १ फिरणें, दिवणें, भ्रमण करणें, भटकणें विचरे विश्व होऊनि । विश्वाचि माजी ।'—शा १ ३६७ २ अनिवच रीतीनें वागणें, चेष्टा करणें ३ सचार करणें ४ यावरण, व्यवहार करणें 'निगाकारें विचरत । रविप्रकाशें असे वतत ।'—विपु ३ २७ 'विचरती जैसें साच भावें छोक ।'—तुगा २५ [स वि+चर्]

विचवी—स्त्री १ (सोनारी) तारेची कडी, तारेची कन्या नामान्या आकृतीची जोडणीची कडी २ एक त्वचारोग, इसय विचवी खरूज—स्त्री विंचू उकळलेल्या तेलानें बरी होणारी खरूज [विंचु]

विचवी—ण—स्त्री विचवाची मादी [स वृश्चिक]

विचवणें—भक्ति वाचवळणें, प्रमित होणें, वेडें होणें, भ्रमणें 'न निपे हा नद विचळला म्हातारा ।'—मोडण ३९ ३१ 'दुराचारी देवना निपट सखिये हा विचळला ।'—साह ६ ११५ २ मोडणें, सोडणें, सोडून आणें 'शास्त्राविषे सोयरिके । विचळिजे येणचि एक ।'—शा १३ १६ [स वि+चल्]

विचक्षण—वि १ ज्ञाता, जाणता, दूरदृष्टि, शहाणा, बुद्धि मान् 'साध हो तुम्ही विचक्षण ।'—मुगादि ३० ११५—शा ४ ८५ 'पूर्वे तादिक विचक्षण ।'—दा ११ ३२ २ चिकित्सक, सूक्ष्मपणें व खोलवा चौकशी करणारा 'मैदायें स्वैकातील कवण विचक्षण कमूल्य विचकट ।'—मोडण ६ ४९ [स वि+चक्षु=पहण] विचक्षण्या—स्त्री चिकित्सा, बारकाईची चौकशी, परीक्षा, फोड करून तपास (कि० करणें, लावणें, माडणें) विचक्षणता—स्त्री चौकसबुद्धि, दूरदृष्टि 'शोधानी एक विचक्षणता प्राप्त होत ।'—टिळे ४ ४३४

विचा—३ (सोनारी राजा) दुवेवळी बारीक लिखा, नक्षी उलगव्याचें साधन [विंचु]

विचाचें घर—न १ विचवाचें घर २ (ल) घासदायक वस्तु

विचार—३ १ कल्पनाशक्ति, बुद्धि याचा व्यापार, शोष, अभ्यासपुर्वक चिंतन, शक्यत, चचा, तारतम्य, शिबेक, शर्क, मनन २ शिबेक, चिंतन, मनन करून केलेला निधय, निर्णय, निष्कार, भव ३ निधिनिधय, महाव, क्षिति 'तुष्टे तुज नव्हे

शरीर । तेथे इतरांचा काय विचार । ' -दा ३ १० ५३ ४ घोटाळा
निवटना, आम, कच्छ ' ' शुभप्रलय होता होता विचार आढळा ' -भाष १५
' मग गुप्तांत विचार भारी पडेल ' -दारी ८१ ५
गोट, हरीकृत, सरी स्थिति ' बळतां तेथिचा विचार । ' -दा
८८ ४३ ' हाराचा सागाचा विचार । तरी गुप्ता म्हणाल गुप्ती
सरी । ' -शनि १८१ ३ मत अभिजाय, वन ' परतु पुत्र नये
हा विचार । कोटच नाही । ' -दा १६ १३ ७ उभित, उपाय
मनशुवा, मलगत ' दयानिधि ऋषभरु । सागता झाला विचार ।
-गुप ३४ १६ ' वया आमुचे मरिरा । बोले पुढील विचारा ।
-व्या १.३ ११८ ' पहा येण्यास कोणता विचार ' -रत्न
काता २१ ८ वर्गन ' याही वेगळे आणीक शुद्ध । ऐक तयाचा
विचार । ' -दा ५ २ ६९ ९ इच्छा मजी, मनोदय ' तहनामा
गुप्त्या विचार केला जाईल, ' -निधि ३ ५ १८७९ [स विचर]
या शब्दाचे अनेक सामासिक शब्द होतात उदा० सारासार
विचार-उ गुणदोष पाहून केलेला विवेक, वनविलेले मत सद्
सद्विचार-उ योग्य अयोग्य यांची निवड, चांगले पाईट टाविणे
कार्यकार्य विचार-उ साधकसाधक प्रमाण करून बर्तव्य किंवा
अकर्तव्य ते ठरविणे, करावयास योग्य किंवा अयोग्य यासतधी
अनुकूल प्रतिकूल प्रमाणावरून मत वनविणे याप्रमाणे इष्टानिष्ठ-
कर्माकर्म-कर्तव्याकर्तव्य-कार्यकारण-गमनागमन-प्राप्ताप्राप्य-
घमाधर्म-पानापात्र-पापपुण्य-अशुभाभय-योग्यायोग्य-वर्ज्या
वर्ज्य-वाक्यावाक्य-विधिविधेय-विहिताविहित-शुभ-गुण-साध्य
साधु-सगासग-विचार ६० (यात्र) विचार जागविणे- (प्र)
विवेक जागविणे पदा विचारात पडणे-चिंता उत्पन्न होणे
काळजी वाटणे विचारक-वि विचारी, विचार करणारा, शोधक
विचारगम्य-वि विचारकेल्यानंतर समजण्यासारखे, तपास कर
ण्यासारखे शुद्धीस आणून करता येण्यासारखे चिन्तित करता
येण्याजोगे विचारण-न १ शोध, चिकित्सा विवेक विचारा
रणा-ची १ शोध, चौकशी, विचार तर्क, रूपना ' विचाराणा
देवाची । ' -दा १६ १० २८ २ पचाईत चिंता, काळजी, गूढ
३ व्यवस्था, तजवीज ' लमविचाराणा न पुसता माडिली । ' -सप्र
२ ३७ ' विधियुक्तादि विचाराणा सकळीं । ' -दावि ७ २ १२
४ सप्त भूमिकातील दुसरी भूमिका -हकी विचारणीय-वि
१ विचार करण्यासारखे, शोध, तपास चिकित्सा करण्यासारखे २
विचाराण्यासारखे, ज्याबद्दल माहिती मिळवावयाची आहे असे प्रश्न
करण्याजोगे, प्रष्टव्य विचारणे-उक्ति १ प्रश्न करणे चौकशी
साठी पुढे मांडणे चर्चा करण्यासाठी प्रस्तावना करणे २ परामर्श घेणे
विचारपूस करणे, पुसणे, परिस्थिति वर्गीसंबंधी सद्गुणमुक्तीपूर्वक किंवा
मदत करण्याच्या दृष्टीने चौकशी करणे मायेबद्दीन न विचारी ।
आहला पापी पळारी । ' -दा ३ ३ १५ ३ आदर दाखविणे, आह्ला

पालन करणे, काळजीपूर्वक लक्ष्य ठेणे ४ महत्त्व घेणे, क्षिति काळ-
गण, पत्रां करणे, किंमत ठेणे ५ विचार करणे, चौकशी, तपास,
चर्चा करणे, ' लघुपदनेत्रे विचारले ' -पंच २ १ ' एय सरासार
विचारणे । कथेने काय आचारवे ' -हा १.३४६ ' पुन हे अवघे
विचारिते । ऐंमे येत असे माझेया चिंता । ' -भाए ६४ ६ चाल-
विणे, चाल करणे ' याचेनि वीथीं खियेच्या पोटी । सतनी विचार
गोमगी । ' -मुआदि २४ ३४ विचारणे-अक्ति चिंतन
करणे, मना करणे, विचार करणे ' मनी विचारी लंकानाय ।
-रापि ' विचारिल्याकीण बरु नयेते । ' -साह ३ २ विचार-
पूस-ची १ वास्तपुस्त, चौकशी, शोध २ परामर्श, कुशलप्रश्न
(कि० करणे) [विचारणे+पुसणे] विचार-घंत-वान-शील,
विचारो-वि सुल, विचार करून वागणारा ० शक्ति-ची बरे-
वाईट वगुने विवेक करण्याचे सामर्थ्य, मननशक्ति ० संगति-
ची विचारमार्तिंतील निरनिराळ्या विचाराचा सुमंगतपणा, पर
स्परवध, एकापुढता एका कल्पनेवरून तत्सदृश दुसरी कल्पना
सुचत तेव्हा त्या दोहोंमधील साहचर्यसंबंध ० संक्रांति-ची
विचाराचे परिवर्तन एक विचार दूरस्थ व्यक्तीच्या मनात एकाच
वर्षी येण (इ) टलेपेची नीतिशास्त्रप्रवच २९० ० स्थित-
वि विचार करण्यात, चिंतनात मनन करण्यात निमग्न, गुणझालेला,
' ऐसे घोलती थी गुरुतायु । सव दिव्य झाला विचारविस्तृत । '
० क्षम-वि विचार करण्याचे सामर्थ्य असलेला, विवेकी विचा-
रित-वि विचार करून टाविलेले, निश्चित, शुद्धीने व्हीवृद्ध
विचार्य-वि विचार करण्यास योग्य
विचिकित्सा-ची १ बारीक चौकशी, तत्त्वनिर्णय २
शका, संशय [स]
विचिंतित-वि चांगले मनन केलेले, विशेष विचार
केलेले [स]
विचित्र-न आश्चर्य-वि १ चित्रविचित्र अनेक रंगाचा,
नाना रंगी, रंगोवरील, निरनिराळ्या अनेक रंगांनी युक्त २
आश्चर्यकारक, अचवा वाटण्यासारखा ' पाहे तटस्थभावे दोषाचे
रण विचित्र सेना ते । ' -मोकर्ण ९ १९ ३ त हत-देवा, नाना
प्रकारचा, अनेकविध ' विचित्र असे बाढिले तांगी । ' रचना
विशेष विचित्र । -ऊ २० ४ विलक्षण तद्दर्भाईक लोक-
विलक्षण ' कोणी एक वर्गी विचित्र पुतळा जबाबया बैसला ।
तो फारच विचित्र मनुष्य आहे [स] ० ता-ची वैचित्र्य,
भिन्नता, तद्दर्भाईकपणा, सोदव्य, नानावर्णयुक्ता, रमणीयता,
विस्मयकारिता ' विचित्रता भूताचिया । ' -हा १८ ५३९.
० धाडा-उ (व ना) वैचित्र्य विचित्रित-वि विचित्र
विचित्रगड-उ किष्ठा रोहिडा
विचीण-ची १ विचवी पदा २ विचवी सखत पदा

विद्युक्-का-विदिवि. (प्र) विद्युः, असंबद्ध; अद्वयलक्षणं. 'ना तरी बालक बोधदा बोली । धां यादुदा विद्युका पाउली ।' -हा १.६. 'विद्युक् मोलती क्षण्द पशोपरी इदयातरीं प्राप्नुवी ।' -ऐपो ३०५. विद्युक्-वि. असंबद्ध; मतभयते; विसंगत. -क्रि.वि. असंबद्धपणे. [वि+पृक]

विद्युंवा-उ. अचेवा; आद्यये; शुचच्छा; विरमय. 'विद्युंवा पहला देखोनी हृष्टि ।' -मुक्तेआदि ३०.१०८.

विद्युरणी-णे-विचरणी-णे पहा.

विद्यु-उ १ एक अष्टपाद विपारी प्राणी. हा नागीने दंश कतो. (अप.) विपु. विद्युः इव २ वृत्तिशानघ्न (विचवाच्या आकारावरून). ३ बाजले विणतांना गातावरील दोन्या घुंटे सरकू मये म्हणून गाठ दिलेले काव्याचे तुकडे वापरतात ते. [सं. श्रुचिः; आ. विद्युमा, विद्युम, विद्युम; हिं. विद्युः कि. विद्युं] विद्युकांटा-उ विन् अग इतर दंश करणारा प्राणि. विद्युपेय-न. विचवांनी भरलेले वेन. 'विद्युपेवी जळीं, गंतेत दळलितां ।' -दावि २७५.

विद्यु-खी. हिमालयांत सांवडणारी एक वनस्पति. हीस स्पर्श केला असता विन् वावल्याप्रमाणे वेदना होतात.

विचेतन-वि. वेष्टा. [सं. वि+चेतना]

विचेष्टित-न. हृत्प; दावभाव; कार्य. [सं.]

विच्छद, विच्छद-उ समूह. -हालसप्तशती. [दे. सं. वि+क्षि]

विच्छाद्य-वि. पांढरे; फटफटित; विच्छद; किर्ने. 'शुभ-कमल तियेचें स्वच्छ विच्छाद्य झालें ।' -सारह ३.५७. [सं. वि+च्छाया]

विच्छिन्न-वि. १ तुटलेले; विभाजित; भाग अलग झालेले. २ छिन्नभिन्न, पूर्ण मोडलेले, सुगढ झालेले; नष्ट. ३ (छ.) मोडलेला; उलथून केलेला; अतिक्रमण केलेला (नियम, विधि, बंधारे). 'ज्या मनुष्याचे कुलधर्म विच्छिन्न झाले त्यांना हें जनाईना । नरकवास निश्चयेकरून यवतो. ' -गीर ६१०. ४ बंद पडलेला; स्थगित, छुप, खंडित; वाधित; प्रतिषेध, हरकत आलेला (वैशाखपंचमि वनन, हक, व्यनदार, पंदा, स्थिति धरें). 'तुका म्हणे होय शिष्ट विच्छिन्न ।' -सुगा १९७. [सं. वि+च्छिद्] ५. किरण-उ प्रयत्नकृतकिरण (इं) स्फेकट्टम. ६ किरणदुर्गक-उ प्रकाशप्रयत्नकरणयेव. (इं) स्फेकट्टिस्फोप. ७ किरणपट-उ प्रयत्न झालेल्या प्रकाशाचा पटा. (इं) स्फेकट्टम.

विच्छेद्-उ १ विभागणी; वियोग, भेद; विभाजनक्रिया अथवा विभाजित स्थिति, निरनिराळे भाग करणे. २ मोडतोड; फोडाफोड; घुराडा, चूने स्थिति. ३ खंड; लोप. 'नॉमैन जेल्यानी वेलेल्या स्वारीमुळे या संस्थेच्या परंपरेत काही काळपर्यंत काहीसा विच्छेद पडला. ' -पार्लमेंट ४. ४ प्रयत्न. (इं.)

विच्छेदिक्रिय. 'ह्याचा शाण्डाच विच्छेद होऊन वेपळे बांध होतात. ' -रमा १२४. [सं. वि+च्छिद्] ५. क-वि. विच्छेद करणारा.

विज-खी. बीज पहा. 'पायांस लावी विज एक हाते ।' हरिसांस्कृत रामायणाचे भाषांतर ८८.

विजणा-ना-उ. पंसा. 'चवरी हन विजणा । तेय ल्यो करीन प्राणी ।' -हा १३.४३४. [सं. व्यंजन; प्रा. विजण; यु. विजणे] विजणवारा-उ. पंस्याचा वारा, 'मज नल्णे विजणवारा ।' -एखन ५.७१. विजणे-न. पंसा; विजणा हावणे. विजणे, विजणे-कि. वारा घालणे, -हा ९.१०. 'एकी चवरी विजती घुरता ।' -निगा ३१. 'विजिला प्राणसंदी ।' -हा १३.७२०. 'कनकदेहे विजिजाल ।' -पेठणचरित्र. 'सित्री विजो-जती गाभयनी । कापूकेळीचा ।' -शिष्ट ३४४. विजणे जाण-विणे-पेठ्याने वारा घालणे. 'अनुपद तिस कोणी विजणे जाण-वोती ।' -सारह ३.६९.

विजन-न. एकंत. -हा १३.१९८. -वि. लोकवस्ती-रहित; ओठाड; निजेन, मनुष्य फिरकत नाही असा. [सं. वि+जन=शेक]

विजना-वि. इशा; बारीक; सडपातळ. 'सडक पातळ विजना कंवर पीठावर नेतली. ' -पला ४.३५.

विजवळ-खी. (ब. ना.) इजवळ पहा. विसाप.

विजमायली-वि. इजमायली पहा.

विजय-उ १ जय; यश, जिंकणे; जयोत्सव. २ विजय्या एका द्वारपालाचे नांव. ३ सत्ताविस्तारा संवत्सर. ४ अर्जुन. 'हांचे विजय मनि म्हणे कां गोपउत्तया मला पुत्राच्या हो ।' -मोविराट ४.८७. [सं. जि=जिंकणे] ५. वज्र-यु. जयाची लुण; जयचिन्ह; जयाची पताका; निशाण विजयी-वि. जेता; यशस्वी; जय पावलेला. [सं.] ६. माळ-खी. जयकारक माला; यशोदायक चिन्ह; शुभ वस्तु. विजित-वि. १ पराभूत, जिंकला गेलेला; पराभव झालेला २ जिंकून घेतलेला; युद्धांत मिळविलेला, युद्धांत मिळवलेला. [सं. वि+जित] ३ जाणे-दरणे; पराजय कळू करणे; कमीपणा पतकरणे. विजेता, विजेया-वि. (मदात.) विजयी; यशस्वी; जय मिळवणारा. 'गिरिसम वधुनी कृष्णराजा विजेया' -मस्तो २०.

विजया-खी. '१ भांग २ तृतीया, अष्टमी, व त्रयोदशी या तिथींम नामान्निधान. ३ आश्विन शुद्ध दशमी. या दिवशी दसरा हा सण असतो. ४ पावैती; दुर्गा. [सं.] ५. दशमी-खी. दसरा; आश्विन शुद्धदशमी. या दिवशी रामाने रावणास मारिले.

विजयाख्य-वि कणेमुळ स्वामी दोन भोंबे असलेल्या मोडा-अख्य २५. [सं.]

विजयाभिनेन्दन—५ पुढें होणाऱ्या एका वाक्याचें नांव.
विजयावर्त—वि वर्षामुळाचे ठिकाणी एक व उतारव एक
मसे भोंवरे असलेला (पोटा) -मक्षप १.८८ [सं]

विजरे—५ प्राताधिकारी, पोर्तुगीज गवर्नर, व्हाइसरॉय
'गोवेडर विजरे याचा व स्वामीचा स्नेह क्षाला आहे' -शारो
१.५२ [पोर्तुगें व्हाइसरॉय]

विजवटा—वि मात्स्य, द्राव, खोडकर, उच्छृङ्खल, दुर्बतनी;
इच्छलक, दुर्गुणी. 'शिवाजीच्या मरणानंतर त्याच्या विजवट्या
लेकानें.' -नि १६८. 'उगीच विजवटी हे आगिली काल आची'
-साह ४ ६६. [सं वीज+वत्। विजावत्=दीव्यदाणा-आज
१८३४ विजयवर्तिक-मास १८३४]

विजवरा—५ विजवरा पदा
विजवा—जीव (अशिट) बीज याचें अनेकवचन
'स्ववचाचे गुट्टी तारे कडारे कड विजवा पडतील तुदन।' -पला
४ १७. 'मूक्या उल्ला भाळू रीत घन विजवा कडकडती।' -
पेपो ३११ [सं विजुल]

विजळणें—अकि दिलबिलीत होणें, (आवे, अज वगैरे
नासून) लिखिलीत होणें, बोयापाणी होणें (डुपाचें), मासणें.
[सं वि+चल]

विजाई—झी एक धृष्ट देवता 'विजाई देवी म्हणे मी
विजवनी।' -सप्र ५ २७ [सं विच्य+आई]

विजात—झी मित्र जात -सि १ मित्रजातीचा, निराळा,
वेगळा 'माणसासी भुके। विजातीनें चावे भुके।' -मुगा ११३
२ (अपशब्द) द्राव, मात्स्य, घासदायक, अवखल (मूल) [सं
वि+जाति] विजाती—वि मित्र जातीचा, निराळा, वेगळा,
असाधारण, असामान्य विजातीय—वि. १ मित्र जातीचा,
वर्गाचा, प्रकारचा, कुलाचा, अन्य २ विलक्षण, अपूर्व, नवीन व
आश्चर्यकारक, तऱ्हेदारक ३ तऱ्हेल्ल्या, नानास्त्री, बहुविध,
अनेक प्रकारचा 'परमेश्वराचे विजातीय चातुर्य, उपकारबुद्धि व
अपारशक्ति हे शुण दिसून येतात' -मराठी सहजें पुस्तक पृ ७७
[सं]

विजायली—वि इजायली पदा
विजार—विजारत, विजारदार, विजारा—इजार इजा
रत, इजारदार, इजारा इ० पदा

विजावळी—झी वेगळेपणा, मित्रता, वेगळीक 'तैं तरी
गा सुवर्मा। विजावळी आत्म्या कर्मा।' -हा १८ २६६

विजु, विजुका, विजु, विजु—झी बीज विजुव, विजु
ह्ता 'सहारमेघाचा पोटी। उडरेटि कोळ विजुचिआ पुटी।' -
शिमु १०११ -हा ११ २०४ 'जैसे विजुचे कनेळे।' -जै
४३.१८ 'अही मेपात विजुनगा' -हाप्र ४२४ [सं विजुव]

विजुंमणें—अकि १ जामई येणें २ प्रगट होणें, दिस
हाणें 'आनंदसमुद्री संकीर्तत पडिपडि रोमाच विजुंमती'
-आविशा. [सं]

विजोगत—झी अपघात, आपत्ति, अनर्थ, दुःखकारक
घटना (कि-येणें, पडणें) [सं वि+युज्] विजोगाचा दिवा—
५ (व) विचित्र माणूस, विलक्षण व्यक्ति 'तुमच्यासारखे
विजोगाचे दिवे जगात नाहीतच'

विजोड—वि १ निमोमित, विषम, न दोमणारें, विभंगत.
'असत्या विजोड संवधानें नावाजलेल्या डडुवास कलक लागतो.'
-टि ४ १३५ २ न जुडणाऱ्या रंगाचें, भागाचें, न बसणारें,
जमणारें [सं वि+युज्]

विज्वर—वि भयकर, प्राणांतिक, दुर्घर, धाईट, नाशकारक.
'सम्राज महाराज औरंगजेब याणीं नेउन विज्वर प्रसंग गुजरला'
-मराचिपोशा २

विज्ञण—णा—णें, विज्ञवणा—विज्ञवणारा—विज्ञा,
विज्ञा पदा (अशिट) इज्ञा—ना 'इज्ञा घाली विज्ञवणारा'
-क्या १६ १९७.

विज्ञणें—अकि १ मालवणें, घाल होणें, पड होणें (दिवा,
अमि वगैरे) २ (त) यडावणें, घाल होणें, मिटणें, दबणें
(माडण, राग वगैरे) [सं उपशमन, सि उल्ल] विज्ञण—
न विज्ञवण्याची, मालवण्याची स्थिति [विज्ञणें] ० घालणें—
विज्ञविणें ० पडणें—विज्ञणें विज्ञवणें—अकि मालवणें, घाल
करणे [विचनें प्रयोजक, मि उज्ञाशु, गु विज्ञामण]

विज्ञणें—अकि. भोक पडणें, छेदणें, टोंचणें 'विज्ञती सल्लाचे
घायेटे।' -दा ३ ७४ [सं विघ्, म विघणें]

वि(विं)झणें—न सुताराचें छेद पाडण्याचें हत्यार. [घ.
विघ्]

विझुणवारा, विझुणा, विझुणें—विजणा पदा.

विट—५ १ जार, उपपत्ति, टक, लुच्चा मनुष्य, धूर्त,
व्यसनी, छद्मी 'भीष्मा मर्दाया अरि, विट जेवि सतीकुषा मरा-
यास।' -मोभीष्म ११ ५४ 'जपति जसे पाढाया व्यसनीं सुज-
नासि सवैद्याळ विट।' -मोआदि २८८ २ गाड, गाढमाराक.
२ जावई—हको ४ (नाटय) राजाचा मित्र, रंगेल मनुष्य.
[सं]

विटक-र, विटका—वि १ नासळें, विटळें 'आंयट
तिखट विटक जाणोनि। करी त्यांग स्वीकार।' -त्यादि ५ २.
३४ २ विटणारा, उडणारा, फिका पडणारा (राग, कपडा).
[विटणें]

विटंक—न धरटें, घुराटें 'कपोत हुकार करी विटंकी।' -
साह ६ ५४ -वि उच घ घनदाट, निविड, अवाटव्य 'ऐसा
हा एक। विषाकार विटकु।' -हा १५ ६२. [सं]

विट्कणी—श्री. १ वेडावणी; विचवणी; वाकुली. (कि० दावणें; दाखविणें) २ कुचाळी; टवाळी; यडा. [विट]

विटकर, विटकर—श्री. १ वीट, विटेचा तुकडा; वेडा; दोला. २ विटेची पृष्ठ; इटकर—रू. विटकरी—वि. विटेसारखा; विटेच्या पुडोसारखा (रंग).

विटकळणें—अकि. सुटें होणें; फांकणें.

विटकुली—श्री. (प्र.) विटकुली पहा. लहान विडी.

विटगळला—वि. (व.) विटका; वेडाविडा; विळसवणा.

विटणें—अकि. १ निस्तेज होणें; मळकट होणें; तजेला नाहीसा होणें; फिका पडणें (रंग, रंगित वस्तु). ' शन्याच्या पाण्यानें तांच्याचीं भांडीं विटतात. '—पदाव १.१४३. २ विळें होणें; आंबणें; सजेवणा, तजेला, घोंदये, तेज, तकाकी नष्ट होणें. ३ कोमेजणें; मळकट होणें; शिळवणें; म्लान होणें (एखादें झुडप—अकाली अवघा फार वृद्धि झाल्यामुळे). ४ (छ) कंटाळणें; तिरस्कार वाटणें; ओकारी येणें; नकोसे होणें. ' जर तुं कसगाळा गोसावी. भाणौनि विटलीना. '—रू. ५१२. ' स्वच्छयेच्या टायीं सवय परि झालाचि विटला. '—मोड्ग ६२.१४. [सं. विटळ पाण; विट्ट ध्वनि करणें, शाप देणें]

विटप—पी—प्र वृक्ष, साड.

विटंयणें—विणें—अकि. १ चरदास, बट्टा, फजिती करणें; अनमालें; वेडा करणें; लाजविणें. ' विटंयिके भट. दिळा पाटी मरी पाट. '—मुगा २३६. २ विपदविणें; दुरुप करणें. ' रूप विटंवील धीपती. '—एरुव १६.२७. [सं. विटंय] विटंच—उ. विटंबना; फजिती; वेडा. ' कोहेरीन वाधावणें. तो विटंय गा. '—हा १३.८१७. विटंयना—आ—श्री. फजिती; मानदानी, अप्रतिष्ठा. ' काय विटंबना लागीं किती. पापाण फुटती ऐसे दु ख. '—मुगा २२६०. विटंबघाणें—वि. अपमानकारक, मानदानीचें. ' त्या कृष्णासो सोयरिक करणें. तेवि आम्हां विटंबघाणें. '—एरुव २.२७.

विटवंदी, विटेवंदी—वि. विटांनीं वाघलेलें; इटवंदी. [वीट+वंदी]

विटवणी—न हानिकारक पाऊस, अकालवृष्टि; अतिवृष्टि; (अशा वृष्टीवर विहिरीचें पाणी पिकास सार्वे लागतें) [विटणें+पाणी]

विटवणें—अकि. वेडावणें, कंटाळा आणणें. ' मातलेमाकड विटवी पंचानना. '—मुगा २४०३. ' हा टायवरी बांधवा. पदायें आतीं आपला. विटवी तो दो आवा. बैराय राडु. '—हा १५०. २५७. [विटणें प्रयोजक]

विटविट—श्री. विपाद; नाश; विरुद्धलेली स्थिति, अवस्था. —किदि. किडपाकडा मुजमुजाटाप्रमाणें, किडे पोवाडूं लागतात तसें. [विट द्वि.]

विटा—प्र. एक प्रकारचा माला; इटा पहा. ' त्यामागें विटे माण माले. '—मराचिपोसा ६९. विटेकरी—प्र. विटा नांवाचें शख पारण करणारा; इटेकरी. ' पुढें धावती विटेकरी. '—ऐपो १४५.

विटाघणें—अकि. वेडावणें. ' कीं विटावूं लागे फुजे. '—हा १३.७६०. ' हरिदासासी विटावी. '—एमा २३.२५८. [विटणें प्रयोजक] विटाचीट—श्री. फटकजिती. ' तेथ विटाचीट आवडी. होइये जे स्वभावी. '—सिंस ४२.१०१.

विटाळ—प्र. १ दोष; अपवित्रता; अशुद्धता; विशिष्ट प्राणि-मात्र, वस्तुजात यांमध्ये असणारी अशुद्धता. ' तरी आतां दितीचो विटाळ मेला. '—हा ११.१९२. ' या स्त्रीजिता नित्य विटाळ पाही. '—साहू ८.११. २ अशुद्ध, अपवित्र वस्तूच्या संगमनें प्राप्त होणारा दोष, अशुद्धता, वस्तुसंगमन्यज्योदोष. ३ स्त्रियांचा ऋतुदाह; रज दाह. ' रजस्वलेचा जो विटाळ. त्यामध्ये जन्म यासि. '—हा ३.१.११. ४ अमाव, अलिप्तता वगैरे दाखविण्यास हा शब्द योजतात. ' आम्हा विषयाचा विटाळ सदा. '—शिशु २०१. ' त्यास देशभाषेचा विटाळहि सोसत नाहीं. '—त्रि २. [सं. विटा; प्रा. विट्टा; प्रा. विटाल] (वाप्र.) ० वारून घेणें—विषवेचें वपन करून घेणें. ० फाटवणें—विटाळ पसरणें; एकापासून दुसऱ्यास वाप्रमाणें दोष सर्व्वर होणें. ० जाणें—१ वेळीं ज्वेळीं रज.दाह होणें. २ रज दाह होण्याचें अजिवात बंद होणें. विटाळणें—अकि. १ अशुद्ध, दुषित, धष्ट, अपवित्र करणें; विटाळ करणें, होणें. ' जैसे मुज विटाळके. '—विपू १ ८४. २ केवळ स्पर्श होणें, नाममात्र संबंध घेणें. ' जेवण न जातां तोंद मास विटाळके. ' ० चंडाळ—प्र. नानाप्रकारचा विटाळ, सर्वसामान्य विटाळ. विटाळशी—श्री. रज स्वला; ऋतुधात श्री. ० चंडाळशी—श्री. विटाळशी.

विटाळी—श्री. (व) विटकर; विटेचा मुगा.

विटाळें—न. विटा पाडावयाचा लाकडी सांचा. [सं. इष्टकाल्य]

विटी—श्री. विट्टांइच्या खेळात दाहनें उडवावयाचा लहान लांकडाचा तुकडा. [सं. यष्टि] विटीदाह—प्र. विटी आणि दाह घेऊन खेळावयाचा एक खेळ. ' मराठी राज्य काबीज करणें म्हणजे विटीदाहचा खेळ. '

विटी—श्री. विटा ' मदरिमत मुख्यर विटी. '—रुद्रश्री-नारायण कल्याण, ग्रंथमाला [सं. वृत्त=वळणें; वीटिका]

विटीरिया—प्र. घुरघंरा; भुटा. ' जैसे दागे कादी कणसाचे. मग काय प्रयोजन विटीरियाचें. '—अफला २९.

विटीला—प्र. (ना.) तात्पुरता घातलेला तुला. [वीट]

विट्ट—प्र. १ अतिशय वीट. २ वेरंग, पाणउतारा; तेजो-संग; फटकजिती.

विठलाई—**झी.** एक क्षुद्रदेवता. 'विठलाईदेवी म्हणे सांगो कायी।'—सप्र ८.५.२४.

विठाई, विठायई, विठोवाई—**झी.** विठोबास प्रेमांतील लाडकें नांव. 'विठाई माउली। ग माय माझी विठाई माउली।'—

विठी, विठीदांडू—**विटी,** विटीदांडू पहा.

विठीच—**झी.** पोरय. 'आंगीं कस धरिती पण विठिवेदीण.

—मोताचंद्रिका २३.

विठ्ठ, विठुमिया—**पु.** पोपट.

विठ्ठ, विठो, विठोया—**पु.** विठ्ठल देवाचीं नांवें.

विठ्ठयोका, विठ्या—**पु.** वोका; साजलेलें माजर.

विठ्ठोवारखमाई—**पु.** (अव.) ? विठ्ठल व रुक्मिणी. २

(छ.) समययस्क वधूवर; योग्य जोडपें.

विठ्ठल—**पु.** पंढरपूरची प्रसिद्ध देवता. [स. वित्=ज्ञान+ठ=पुण्य, +ल=परिपालक, अज्ञानाचा कंवार; विष्णु-विठ्ठल, कां.] विठ्ठलपंती तांब्या-**पु.** विठ्ठलपंत नांवाच्या मनुष्याने प्रचारांत आणलेल्या घाटाचा तांब्या. विठ्ठल सवाशीण-सवाण्ण-**झी.** जोस विठ्ठल हाच केवळ आधार आहे अशी खी, विश्वास; विश्वास विश्वास. 'गतमर्तुकेंच्या मनात तसला शोक पाहिजे असेल तर तिनें आगेदर विठ्ठलसवाण्ण ह्यालें पाहिजे'—आगर ३.११३.

विठ्ठलसुंदरांतक—**पु.** (सांकेतिक) राघोबादादा. (विठ्ठल-सुंदर हा निजामाचा दिवाण होता त्यास मारणारा). 'म्हणे म्यां षडुत्तेक दिवलीं दुःखें। त्या विठ्ठलसुंदरातकें।'—ऊफ्या.

विठ्ठकुली—**झी.** लहान विठा; पंथी.

विठ्ठनिवृ-लिबु—**न.** ईडनिवृ-लिबु पहा.

विठ्ठंय—**पु.** डोल; घाट; तह्ना; देवण. 'जेवीं आरिस्ताचें प्रतिविष। दिसे समरुपें स्वर्यभ। तेदी स्वरूपतेची घोम। सम विठंय दोर्दीचा।'—एमा २४.३०९. [सं.]

विठ्ठंयन-ना—**नखी.** ? उपहास, फजिती; टवाळी; यश; चेष्टा. एपादी गोष्ट वस्तुतः आहे त्याहून भिन स्वरूपत दृशवून तिची टवाळी करणें; उपहास करणें; कुचेष्टामिश्रित दोष-दिग्दर्शन. यांत कुचेष्टा हा एकच हेतु नसून विडंबित गोष्ट सुधारण्याचाहि हेतु असतो. २ नकल; सोंग, बतावणी. ३ हुसऱ्याचें रूप धारण करणें; दुसऱ्याची आहूति धारण करणें [सं.विडंबं]. विडंबित-वि. १ फजित, उपहास केलेला, झालेला. २ ज्याची नकल, अनुकरण, बतावणी केली आहे तो.

विठ्ठवर—**न.** निठ्ठावस्था; पूर्ण विनाश; फजिति; गळण; ह्मेलेंडी. —विक्रि विव्यवस्थित; हिडिस; आंगळवाणा; अष्ट; निट्ट 'राज्य झालें असें बहु विठवर। उपद्रव फार प्रजेसी।'—क्यासारगुत २७.७५.२५.४७. [सं. विट]

विडा—**पु.** १ नावेलेचीं पानें, सुपारी, कात, चुना, लवंग, वेलोडे वगैरे घालून केलेली पंथी; तांबूल. विडपाचे प्रकारः-कातरविडा; कापूरविडा; कुलपीविडा; गोविंदविडा; गेंद-विडा; मोडविडा; मोदकविडा इ०. २ विडपाचें साहित्य, पान-सुपारी वगैरे. [सं. वीठिका; प्रा वीठिका] •उचलणें—(पूर्वी एखादें विकट काम करण्याचा प्रसंग आला असतां दरवारांत मध्यें विडा माइन' ज्यास ते काम करावयाची ईर्षा असेल त्यानें तो विडा उचलून घ्यावा अशी पद्धति होती. त्यावरून) प्रसिद्धा करणें; पण लावणें; कार्याची जबाबदारी घेणें. 'जो धरून आंगील अनुशास्त्राला। तेणें विडा उचलावा।'—जै १३.९. •देणें—१ निरोप घेणें, पाठवणी करणें (समारांम पुरा शास्त्रावर विडे वांटा, वयाची चाल आहे यावरून). 'केवळपति रायाचा। विडा घेऊन आशेचा।'—ज्ञाप १०२९. २ कामावरून कमी करणें. •पाऊड-पु. विडादक्षिणा; विडा पैसा. 'विडा पाऊड भीतरां। घेजनि रिपती गाभारा।'—ज्ञा १८.४६.

विडाल-क, विडालक—**पुण्य** विडाल; विडालक पहा. माजर. 'बदेक विडालक पाकोट्या।'—होला ११४.

विडाळू—**न.** पोटातील आतड्याचा भाग. 'सात अंगुळें स्नेहाळी। आठ अंगुळें पिताची खोली। विडाळू मोलजे जवळी। दोन अंगुळें।'—क्या ५.७.१७५.

विडि, विडी—**झी.** १ विडा; तांबूल. 'विडि करुनि समर्पि महासती।'—नरहरि, दानवत १७. 'राव होता सुखसदनीं। विडिया देतसे मोहिनी।'—क्या २.९.९३. 'घरा शातता खांदया विडी।'—होला ८३. २ तंबाखू घालून केलेली पावाची सुरळी; विडीचे प्रकार. -फर्मास, तोकडी, लवंगी, बीचवंद. ३ लग्नसमारंभांत वधूवरास तोडण्याकरितां देण्यात येणारी पावाची सुरळी, लवंग, घोवऱ्याची काचळी इ०. ४ वसवी; शेंबी; माढळ; बलघ, कडे; रोखंडाची वाटोळी चापट, कडी (ही सुसळ, काठी, दिवटी याच्या शेवटी, नांगराचा फाळ असविण्याकरिता, चाकाच्या तुंब्यापावती व तुंब्याच्या आतील भाषास, रहाटाचा आस फिरण्याकरिता, जाल्याच्या मायणीत; हत्याराच्या मुठीस बघेर बसवावी लागते). 'विडुळतेची विडि। बन्दिज्वाळाची घडी।'—ज्ञा ६.१२४. [सं. वीठिका; विट]

विडुळणें—**अक्रि.** विडबिलीत, लिबिलीत, यलयलीत होणें (एखादें फळ अधिक शास्त्रासुळें, उबून, नासून); नासणें; चोयापाणी होणें (दूध, दही वगैरे). विडूळ-वि. १ आव-लेलें; नासलेलें, कुवट झालेलें; शिळें; घेवच; पाचट (पाणी, दूध, दही, फळ वगैरे). २ निस्तेज, फिडा; उतरलेला (चेदरा, मुद्रा). ३ गुळमुळीत; रुझ, पाणचट, नीरस (भाषण). ४ किलसवाणा; धागेरुडा, तिरस्करणीय (मनुष्य, इत्य). [विट] विडोळ, विडूळ, विडोळ, विडोळणें-विडूळ, विडुळणें पहा.

विदार—न. विदार पदा. विन्हाड; राहण्याची जागा; निवासस्थान. 'पावे मुखारिफ विदार।'—विपू २.४.

विदाळ—वि. तेजःपुंज; देदीप्यमान; चकचकीत. 'वी मुक्ताफळांचा गोळा विदाळ।'—रात्रि ४. [विनडाळ]

विण—उभ. बांचून; बीण पदा. 'तें उच्छलियाविण।'—रित १.२.१३७.

विणची घेल्ल—झी. संध्याकाळची वेळ; सूर्यास्तसमय; तिन्हीसांश. विणचा—किवि. (राजा.) संध्याकाळी; समोर सार घटका दिवसा.

विणणें—अकि. १ प्रयत्न करणें; गुंफणें; तंतु बरोरे एकमेकांत गुंतवून बळादि तयार करणें. २ परणें, माचा, खाट इत्यादि नवारा, हुंम, दोरी बरोरेनी जाळीसारखें काम करून अरणें; गुंफणें. ३ टोपटी, घटके, वेणी बरोरे गुंफणें; तंतु, बरोरे, पेठ इत्यादि अयन करणें. 'कपूरकदलीचे दिंदोळें. गुणगळयताचेनि पाटें विकिलें।'—शिष्ट ७७४. ४ गुणणें; दोरा अरणें; जाळीकाम करणें. [सं. बे; सि. उणणु; गो. विणय] विणकर—झी. बीण; पोत; विणण्याची तन्हा; सकाई. [विणणें] विणकर—री-उ. विणणारा; कोठी; छाळी. विणकाम—न. विणण्याची कला; इति. विणणा-घळ—झी. विणण्याची मजुरी. विणतर—झी. (बघोर्दे) विणकाम; जाळी; बीण. 'एक विणतरीची टिपाई ब घुस्वा ठेवाव्या.'—स्वारीनियम ७१. विणाई—झी. १ विणकर. २ विणणावळ.

विणपी—उ. (गो.) विणणारा; विणकर. विणावणी—झी. बीण; विणकर, विणण्याचें कार्य. 'मगतिचे विणावणीचेनि आपोरे। कडाना चौकडिया पटल बरे।'—झा १.१०७. 'म्हणौनि जिविचिया विणावणी। ब्रह्मी पडति प्रबंध रंगाची बाणी।'—भाष ५.८२. विणीव—वि. १ विणरेलें. २ वेणी घातलेलें.

विणती—झी. १ देवास फूल, सांडळ, सुपारी बरोरेचा सावलेला कांड. (किं. लावणें; देणें; देवणें). २ देवानें अद्या कांड लावून दिलेले उत्तर, फौल. [सं. विनति]

विणवणी—झी. कण्हणें, कुंघणें, वेणा देणें, या मिया. विणवणें—अकि. कण्हणें; कुंघणें; विन्हाळणें; वेणा देणें. [वेण]

विणवनी—झी. विनवणी पदा. 'ऐसी आदकांनी विणवनी।'—शिष्ट १६६.

विणा—उ. बीणा पदा. तंबोरा. विणा—अन. (प्र.) विना पदा. बांचून, खोरेज, शिवाय. विणावणी—झी. उपाधि; साताथात. 'प्रपंचाचिया विणावणी।'—विपू १.४३. [विणवणें]

विणी—झी. वेणी पदा. विणुडणें—अकि. हजणें; अंकुर देणें. 'अव्यास बीज विणुडलें।'—गीता १३.१७७. [विणें]

विणु—अन. विना; बांचून. 'ऐमेनि बाळ गेले बहुता। तुमां विणु।'—शिष्ट १०४. [सं. विना]

विणें—अकि. १ प्रसवणें; जन्म देणें; उत्पन्न करणें. (प्राणि, पशु, पक्षी, विदे यांचे वायतीत उपयोग. घोडी, गाढवी प्रसवणें म्हणतात, मानवी स्त्रीच्या वायतीत तिसकामानें वापरतात). 'दोषे एके टायीं केटीं नारायणें। बाळविला तेणें आणि व्याली।'—तुंगा १२. 'हे गांधारी जरि हातपुत्र मुनीच्या अनुग्रहे व्याली।'—भोकरणें ६.२५. —झा ८.८८. २ (वेळ बरोरे) प्रसवणें, बोका बाहेर येणें. ३ (डोळ्यांचून) पू येणें. ४ उत्पन्न करणें; तयार करणें. 'वितां व्ययें काव्ये। अलक्षण ह्रीविण कविता।'—वामन, नृसिंहदण्ड ३७. [सं. धी] म्हणें व्याली आणि घाटा-यास विमारी. १ ज्या आईने मुलास मोट बळण लायलें नाहीं तीत म्हणतात. २ अर्थात काम करणाऱ्यावळ, म्हणतात. विती-पळती—वितीगामती—झी. वि. विणारी व पळणारी; विणारी व गमन राहणारी; बांस मध्ये अशी; दुधदुमते देणारी (गाय, शेत बरोरे).

विणें—उभ. विना; बांचून; शिवाय. 'विणें त्वच्या देही खचित आपुला प्राण अवाला।'—विपि १.२०.१८७९.

विणेकरी—उ. बीणा घरणारा; तंबोरावाला. 'विणेकरी तारा बाजे।'—रात्रि ७.२.१२.

वितकळणें—अकि. विच्छेदणें; काढणें; कोयापाणी होणें (इप; दरी, हाक). [विटणें]

वितंड—वि. १ प्रचंड; विनाळ; मोठें; प्रदुस्त. 'हेथी येसीं मुलें विटंडें। पसरलीं देखे।'—झा ११.२७५. 'मयस्य वितंड।'—६१.१.२.१०. 'शिवधनुष्या ऐसें वितंड।'—ह २६. ७८. २ मिथ्या; खोटें. 'नियोजली वितंडें। हाळाधि येती।'—झा १३.२१. 'अथर्वे मायामय वितंड। स्वप्नवत क्षणिक हें।'—ह ६.६५. ३ विचित्र; अचटित; चमत्कारिक. 'यम वर देतेचे वितंड बीं तूं छल पावसी चढें।'—कथा ६.१६.१०५. [सं. विस्तंड]—किवि. कुटिल मुद्दीनें; विनाकारण; अज्ञाहासानें. 'येणें भाडिलेसे वाखांड। ऐसा भिमेतिहासां वितंड।'—एभा २३. ५११. ४ व्याद—उ. अज्ञाहासानें खोटा पक्ष स्थापन करण्यासाठीं वादविवाद, मिथ्या वाद, दुरामदपक्षक वाद. (समासांत) वितंड-मत—आपण-कथा-प्रलाप. वितंडा—झी. (न्याय) व्यर्थेकाय्या-कूट, वादविवाद. अज्ञाहासाचा वादविवाद (प्रतिपक्षस्थापनाहीनो जल्प वितंडा).—[सं.]

वितंडणें—कि. (महाजु.) वेगवेगळें करणें. 'ताट ताटाळ घाली। पट्ट प्रजांडा घाली। ऐसी वितंडीनि सांडी।'—दशांत-पाठ ४०.

विज्ञाने—न विज्ञाने पहा 'विज्ञाने सुदरे असक्ये मानु।'—पवळेपु ४८. (पाठभेद)

वितपत्ति, वितपन्न—व्युत्पत्ति, व्युत्पन्न पहा 'नानासाटी नेषे भार । नलगे फार वितपत्ति ।'—तुगा ४५८२

विघ्नस्त, चित्रास—वि भयभीत, भ्यालेला, घायलेला, विषादयुक्त, संचित 'इतरी खबर ऐकून मग भाऊ झाले विघास ।'—ऐषा ४४६. [स विघ्नस्त] चित्रास—उ भय, भीती, दारुण चित्रिभलम्—न (पद्यो) विभोन्नल पहा [स]

वियर—उ पागापाग, विस्कटलेली स्थिति, गोंघळ, अस्ता-व्यस्तपणा (कामधदा, व्यवहार वगैरेचा)—वि १ ओळव्यांत मयलेली (भित, दमड, वीट) २ मिथ, भेसळीचा, मलत्याच प्रकारचा, वागाचा, वर्णाचा (कपडा, नाणें, धरतू) . ३ (ल) विचित्र, अनियमित, गैरविस्तृत, असबद्ध (बर्तन, भाषण, कृत्य) विरंगल, असबद्ध (बोलणें, बरळणें) [विघ्नर] वियरणें—अकि. अनिर्बंध वागणें, वेताळ होणें, मार्गे सोडून जाणें

वियविय—उ (वित्पा) बद्द, राज. —मसाप २ ३६७

विधानक, विधानीक—वि (अक्षिष्ट) व्ययानक पहा.

विद्यापाक—उ (अक्षिष्ट) विघरणें, नासणें (तयार होत असलेला पदार्थ, पन्ना), विपाक, नाश

विधिक—की मार्गे 'अशा प्रकारची नवी विधिका त्यांत निर्माण केली'—नि ४४२ [स विधिका]

विद्—उ जाणता, ज्ञाता, ज्ञानी मुख्य—वि ज्ञानी

विद्गुहणें—अकि (कों) लचवणें, उसण, बरक भरणें, सुलगळणें

विद्गद्—वि (अप) विदग्ध 'तव विद्गद् मारुतिया नोळिजे । हा हो जी राहिले ।'—शिपु ६७२

विद्गद्य—पावि १ करपलेलें, जळलेलें. 'शुद्धे अथवा स्निग्धे । शुपके का विदग्धे ।'—हा १५९ २ अर्थकळें, अर्थवट शिजलेलें (अन्न) ३ अर्थवट करपलेलें व अर्थवट वळ्णें (अन्न) ४ वराम शिजलेले, चांगले भाजलेले (अन्न वगैरे) 'शुद्धशुपक विदग्ध । चतुर्विध अर्थ उत्तम खाय ।'—५ (ल) दुःखालु, चतुर, हुशार, निष्णात [स विद्गद्-दग्ध] विद्गद्याजीर्ण—न अन्न अर्थवट पचल्यामुळें होणारें अजीर्ण. यात घशाशी आढत येतें चार प्रकारच्या अजीर्णांपैकी एक प्रकार

विद्गणी—की (ओसवाल) पुन—बदलापर २८३.

विद्घ्दी—वि (ना) मातवाई, विशिष्ट व खोडसाळ [विदग्ध अप]

विद्वार—वि कुरूप 'सुत कोणासही नको विद्वार ।'—मोअपु ६ १० 'गडागुळें गेगणें विद्वार ।'—दा ३ ६ ४२ [स विद्वार]

विद्वक्त—न (कों) लहान छिद्र, भोक [स विष्]

विद्वम्—उ कन्दाह 'पूर्वी चकपुरी विद्वमविपरी दोघे द्विवाती भले ।'—विश्वर, सोमवारचरित्र ५ [स]

विद्विद्वणें—अकि. १ मळ, विलविलीत होणें (फळें वगैरे). २ चारवणें, चितवितणें. विद्विद्विदा—वि विलविलीत झालेला, अविकलेला, अविद्ध झालेला, उतरलेला (आवा वगैरे फळ)

विद्वळ—वि १ हाकलण, हाक लावलेलें, हीगकस 'विद्वळ बहु बोखा । मीनरिया वांला एका ।'—हा १३ १००८ २ ज्यात दळ, गर, सार नाही असें [स विद्वळ]

विद्वळणें—अकि (मंडान) नाश करणें, निर्दालन करणें, मारणें 'विद्वळीतु भवदुःखा नास्तिकिया प्रकोपा ।'—भारतो ७ 'अवजय देव प्रपल । विद्वळितामगळपुळ ।'—हा १८ २ [स विद्वळणें]

विद्वळा—उ मापात विकणाटा कुळीय. —हृषि ३२७

विदा—उ पाटवयूक, निरोप देणें, रामराम करणें, आशीर्वाद, शुभचिंतन. [अर विदाअ] विदाई—की निरोप, पाटवयूक, वियोग, पाटवणी, जातेसमयी दिलेली भेट, देणगी विदा करणें—भरोप देणें, पोंचविण्यास जाणें

विदाण—म—न १ चौशक्य, बातुयें, कारागिरी, लावव. 'जिया अहंकाराचेनि विदाणें । जगचि धारिजे ।'—हा ७ २१

'मारिलें विदान । कयाळ घुघावें सघान ।'—तुगा १३३ 'वेशी विदान पाडे मातें'—एरव ९ १४ २ कपट कारस्थान, युक्ति, म्यून, कावा 'उचितया विदाणा—माजी जू तें मी विचक्षणा ।'

—हा १० २८४ 'आडु वेणु विदाण । आया दका प्रताण ।'

—हा १३ २७१ ३ निप्रद, घेप, लक्ष 'जैश्चिया विदाण लागे ।'

—हा ६-३६५ 'सुकलें पूर्वस्थान । स्वरुपाचें विदान ।'—अज २६

४ लोला, समत्कार, चरित्र, वरणी, गती 'मायेचें परम विदान ।'

—दावि ६ ६७ 'ऐसें धर्माचें विदान । भोमिन्यावीण सुटना ।'

—शनि २०३ 'केलें विदान टाईच ।'—दावि २ ६५ [स विज्ञान] विद्वानी—वि बुद्धाल, कारागीर 'भटपाची रचना ह्मणें करी विवर्कमा विद्वानी ।'—धवळे ९ १४ 'ऐसाव्याचें विद्वानिये ।

गोता प्रासादु सोहणिये ।'—हा १८ ४४—उ कारागीर 'तरी आता कोजलामें विद्वानी ।'—कपा २ १५ १०१

विद्वारणें—अकि १ कावणें, धिणें 'तें भीमेरी तिर्घी विद्वारिजे ।'—हा २ २०० 'विद्वारिन कुमथळें ।'—एरव १० ५७ २ फोडण, तोडणें, तुडवें करणें ३ (काव्य) दार मारणें, वचणें, कत्तल करणें 'द्विरण्यकश्यप विद्वारिला । भक्त प्रल्हाद रक्षित ।'—तुगा २५२७ ४ (ल) विचिकित्सा करणें, उचळणें, उकलण, फोड करून सोपण (विपयाची) ५ (ल)

पागापाग करणें, फांटाफूट करण, पाकाफाक करण, पळवून, हुसकून लावणें 'जेसा मग पटा मांतु । सिंह झोला विद्वारितु ।'

-शा ११६२ [स वि+ह=फोडणें, चिरणें] विदारक-वि फाडणारा चिरणारा विदारण-णा-णी-नजी विदारण्याची क्रिया (सर्व अर्थी) विदीर्ण-वि फाडलेलें, भ्रम विदारणीय, विदार्य-वि फाडण्यासारखें विदारित-पावि फाडलेलें विदारक-पाव (गो) फाडावयास विदारून सांडणें-सोडणें-पागापाग करणें, उधळून लावणें, पळवून लावणें ' बों जलदजाल प्रभजन । विदारून साडी जैसा । ' विदारण्या-वि मांडाभाडी लावणारा, भेद करणारा, वहाव, चुणखोर आणख्या

विदारणें—अकि (कु) स्वैर, स्वच्छदी होणें, उधळणें, व्हासनी होणें, अनिर्घप वतन करणें [स वि+ट]

विदारी—उ १ मणि किंवा मोती यास वेज, छिद्र फाडणारा २ क्षत्रिय माता व वैश्य पिता याची सति [स विध्]

विदाह—उ १ ज्वलन, पेटणें, जळण्याची क्रिया २ मयकर आग, वगधगित उष्णता, उष्मा [स वि+दह्] विदाहक, विदाही-वि १ आळणारें २ (स) पावक, खाणारें गज वडविणारें (धातुस), नाशकारक, हूनविणारें

विदित—पावि १ ज्ञात, माहीत, ठाऊक, प्रख्यात ' विदित पाषाणां सर्व आहो ' -तुगा १५१२ २ कळविलेलें, जाहीर केलेलें, सुचित. [स विद्=आणणें]

विदिशा—की पूर्व, दक्षिण, पश्चिम, उत्तर या चार मुख्य दिशातीक्ष प्रत्येकी दोहोदोही उपदिशा, आग्नेयी, नैऋत्य, वायव्य व ईशान्य या दिशा [स]

- विदुर—वि ज्ञानी, शाहणा, माहितगार, अनुभवी [स विद्=आणणें]

विदुर—उ १ वृतराष्ट्राच्या धाकट्या भावाचें नाव २ अमौरस मूल, मित्र सति मित्र सततीची एक जात ३ (साके तिक) माहादजी शिंदे, पुढे दौःस्वाराव शिंदे ' विदुर पुढें गेलें ' -ख ४७५९ ' इनामगाव विदुराकडून अस झालें ' -अस्तमा ८१ [स] विदुर चाभार-उ मराठा चाभारापैकी एक पोटजात

विदुर—उ (शाप) एक अन्कमृत्तिद्राधातु (इ) वेरिलियम विदुरी—की विद्वान की

विदू—वि जाणता, जाणणारा, ज्ञानी ' भावे कीडा सर्व विदू माजी । ' -मंगीश राधाविलास ३

विदूषक—उ नाटकातील एक विनोदी पात्र, चुचमस्क-या [स]

विदूषणें—अकि तोडणें, फोडणें नाहींसें करणें खराब करणें, विपदविणें [स वि+दू] ' दिव्यारत्नाची नोडी विदू सळि । ' -ऐरो १४४

विदेश—उ परदेश, अन्यदेश भिनदेश ' मार्ग चुके विदेशी एवळे । ' -तुगा १५३८ ' विदेश पळणीं नागवण । ' -दा ३० ७ ८१ [स वि+दिश्] ० गमन-न परदेशीं जाणें, दशत्याग, देशांतरास जाणें ० वास-उ परदेशात राहणें, रहि वास ० दृश्य-वि परदेशी राहणारा विदेशी-य-वि परदेशी, परदेशातून आलेला, परदेशचा ' विदेशी कापडाची होळी केली । ' -के १७५ ३०

विदेह—उ १ जनक राजा २ एक देश ३ एक नगर -वि १ देहरादूत, अशरीर ' विदेहासि देहधर्म । आरोपिती । ' -शा ९ १५६ २ देहातीत, मुक्तदेह, देहाचा विसर पडलेला, देह असून नसल्यासारखा ' तैसा देहोच जो असे । विदेह दृष्टि । ' -शा १८ ४३५ [स वि+देह] ० मुक्त-वि जीवतपणींच मुक्ता झालेला ' अचेतन ते विदेह मुक्त । ' -दा ७ ६ ४६ ० मुक्ति-जी ब्रह्म लोकांतील अश्वरत्नी मुक्ता अवस्था ' ब्रह्मलोकीं जाउन जेथें सखेर मुक्ति मिळत असल्यामुळे विदेहमुक्ति अशीं दुसरीं नांवें आहेत । ' -गीर २९५ ० स्थिति-की १ देह व आपण निराळे नसली मानण्याची प्रवृत्ति मनाची अवस्था २ देहाची स्मृति नष्ट झालेली अवस्था, ज्ञानी पुरुषाची निर्विकल्प स्थिति, समाधि ' बुद्ध्यास उद्योग न येई चित्तां विदेह स्थिति आहाला । ' -विदेही-वि १ देहातीत देहभान विसरलेला २ शारीरिक अथवा ऐहिक विषयाची नासकिल नष्ट झालेला

विदोर—उ (विणकाम) ताणा ताड करण्यासाठीं हात खुप्यास बायलेली दोरी

विदोशा, निदोशा, विदोशा—वि विष्वस करणारा, नाश करणारा, उधळवा [स विष्वस] निदोस, विधोस-उ (अप) विष्वस, नाश, धाडोळें

विदुयावळी—की (गो) खरडपट्टी

विद्रोह—उ (गो) दैत्यावस्था [विपत्ति+भोग]

विद्राट—की (गो) नासाडी [विष्वस]

विद्रु—पावि १ वेधित, सच्छिद्र, भोंक पाडलेला, टोंबलेला २ आकर्षित, गुग केलेला ' नादे विद्रा मुपारी । ' -गस्तो २५ [स विद्=भोंक पाडणें]

विद्यमान—की न साक्षी, समक्षता, हजेरी, गुजारत -पावि १ अस्तित्वात असलेला, हयात असलेला २ वर्तमान; साधतचा -वाच देखत, समक्ष हजेरीत, मार्फत कडून [स विद्=असणें]

विद्या—की १ ज्ञान, विद्वत्ता ' विद्या याचा अर्थ ज्ञान असाच विवक्षित आहे । ' -गीर २७३, २ ब्रह्मज्ञान, ब्रह्मात्मिक्यज्ञान ' याधच विद्या असेहि म्हणतात । ' -गीर २७३ ३ उपासनामार्ग, ज्ञानप्राप्तीचे साधन ' विद्या म्हणजे ईश्वर प्राप्तीचा मार्ग आणि तो ज्या प्रकरणात सांगितला असतो त्यामाहि

विद्या ह्य नोऽन्यत् देव्यात् देते ।" -गीता १०४. ४ कथा.
(चित्र, रंग बहरे) चौदाविधा पदा [तं विद् = जानने]
• मुकु-३ १ शिक्षण देणारा, शास्त्रादि ज्ञान देणारा मुकु पर
माथेजान देणारा मोक्षमुक्त म्हणतात २ अध्यापक, शैक्षणिक
विषयांत प्रावीण्य मिळवलेला विद्वान मनुष्य • धन-न १ शा-
स्त्र संपत्ति "येन एवमि विद्यापानं अद्भुतं गुणं न हा दुज उचमि"
-विद्याप्रसदा २ अभिमत प्रवृत्तीत भागीदारांनी रचून घ्या
विशेषासून मिळविणारे पान "हं हं ह्यश्वश्रितं म्हणून खाद्यी समर्थ
जाते • परिपक्व-नी शिक्षणपरिपक्व • मुकुलमानाधी • गीत
विषे विद्यापरिपक्व अर्था होतो "-दि १०६० • पात्र-न
विषेचे स्थान, विद्वान मनुष्य "विद्यापानं ह्यध्यापने।"-दा १०
११ • पीठ-न १ विद्यामंदिर, ज्ञानमंदिर, विद्या शिक्षणपरी
स्थळा, स्थान २ विभक्ति स्थळ; (६) दुनि द'पिठी • धंयु-
३ मुकुलु सदाध्यायी • पात्र-रि (विद्व) विद्यावत, विद्वान,
विद्येन प्रवीण, विपुल, शास्त्री • देतन-न विपुलहति विद्या
व्यस आर्थिक मदत "दोन दोतहक विद्याव्यास सरगती विद्या
वतन देउन सुरोपात पठविण्यात आले "-देरा ५१ (प्रस्तावना)
विद्यानंद-३ ज्ञानासमूह होणारा आनंद विद्यानुदाग-३
विद्येची आवड, गोडी, विद्याप्रेम विद्यानुदागी-नि विद्येची
आवड अवगणिते "अनराणीचे कारकीर्दीत बहुतेक सर्व विद्यानुदागी
लोक राजनितिविद्वदक "-इमु ४५० विद्याभ्यास-३
शास्त्रांचे अध्ययन शिक्षण विद्यार्थी-३ १ शिक्षणारा, अभ्यस
करणाऱ्या, विद्यार्थी करणारा २ (ऐतिहासिक वाङ्मयप्रसंग) शास्त्रीचे
३ शिष्य चला, विद्वेकवितामुक्तची सेवा करून राहणारा विद्या
स्थ-न शाळा

विद्याधर—५ एक देवयोनि

विद्युत्—स्त्री बीज, विजयी, एक वैसागिक शक्ति, (६) इदंविण, इलेक्ट्रिसिटी, [स] ० वृण-प्र विद्युच्छक्तियुक्त अत्यन्त स्म परमाणु (६) इलेक्ट्रोन 'पदार्थविज्ञानशास्त्र' विद्युत्-चुम्बकी शक्ति दियत - विचारविस्तार २० ० गतिशास्त्र-न विजेच्या गतीसंबंधी शास्त्र (६) इलेक्ट्रो बायनामिक्स ० घटा-विजेनें वाजणारी घटा ० चन्द्र-न बीज वाहण्याचा घाटोळा गी (६) सर्कट ० चुंबक-प्र विजेच्या प्रवाहामुळे ज्यात लोह वकाची शक्ति उत्पन्न होते असा लोहवाचा तुकडा (६) इलेक्ट्रो मेट ० चुंबकत्व-न विजेच्या प्रवाहामुळे लोहवकाची शक्ति उत्पन्न होण्याचा धर्म (६) इलेक्ट्रोमॅग्नेटिसम ० जन्म-विजेपासून उत्पन्न झालेय ० जागृति-ची विद्युत्चुंबक परमाणु सस घेणारी स्थिति (६) इलेक्ट्रिकेशन, चार्जेअफ इलेक्ट्रिक ० धनु-न बीजेचे यलय (६) इलेक्ट्रिक ऑर्क ० वृद्धा-प्र विजेचे अस्तित्व दाखविणारे यन (६) इलेक्ट्रो

खोप-० वीप-३ विजेचा दिवा ० रुक्शाख-न विजेचा
 भागि हरीचा मयप अम्यागिण रें घात्र (६) इलेक्ट्रोअप्टिक्स
 ० पातुशोधन-३ विजेचा पातुवर परिणाम अम्यागिणारें घात्र
 (६) इलेक्ट्रोमेटात्री ० रोधक-१ विजेच्या गतीस अडथळा
 करणारा अडथळाक (६) नॉनकडक्टर ० परमाणु-३ विद्युत्कण
 (६) इलेक्ट्रॉन ० पात-३ बीज पत्रणें, विजेचा पत्रा ० पृथक्
 रण-न विजेच्या वाहनास पदार्थाचे गुणरक्षण (६) इलेक्ट्रोअप्टिक्स
 ० प्रकाशन-न विजमुळे होणारी भासोत्पत्ती (६) इलेक्ट्रिक ऑसि
 लेशन ० प्रवाह-३ विजेचा प्रवाह (६) इलेक्ट्रिक करंट ० प्रवाह
 मंडळ-न विद्युत्पत्र (६) इलेक्ट्रिक सर्किट ० यल-न विजेची
 गति (६) इलेक्ट्रिक पोटेंशियल ० ग्राहक-३ विजेची वाप, एक
 माता (६) इलेक्ट्रिक ईल ० मानसशास्त्र-न मनुष्याच्या
 पदवाचन त्याच्या मनातीत हस्य होवून काढण्याची विद्या
 ० मापक-३ बीज मोजण्याचे यंत्र (६) इलेक्ट्रोमीटर ० यंत्र-
 न विजेने घालणारे यंत्र (६) इलेक्ट्रिक मशीन ० रोधक-वि
 विजेच्या प्रवाहास प्रतिबंध करणारा (६) नॉन-कडक्टर, कॅड
 कडक्टर ० लहुरि-भी विजेची हात विजेने जल्मप्र होणारे
 कथन (६) इलेक्ट्रिक वेव्ह ० यल-न बीज वाहण्याची,
 जाण्याची विद्या (६) कडकता ० धातू-भी विद्युत्ग्राहक,
 एक माता (६) इलेक्ट्रिक ईल ० धातू-वि बीज वाहून
 नणारा विजेच्या प्रवाहास अनुकूल (६) कडक्टर ० धातू-
 करत-न बीज वाहून जाण्याची शक्ति (६) कडकिटिहोटी
 ० विच्छेदन-न विजेच्या साहाय्याने वृषकरण (६) इलेक्ट्रो
 लिमि ० संप्रादय-संचालक-३ बीज साठवून देण्याचे पात्र
 (६) अडथळ्यावेळ ० रूपापक-वि विद्युत्प्रकाश ० स्फुलिंग-
 न विजची टिंगणी ० क्षेत्र-न विजेने व्यापलेली जागा (६)
 इलेक्ट्रिक पील

विद्युन्माला—सी एक समवृत्त याच्या चरणांत आठ
अक्षरे असून म अ य हे गण असतात । स ।

विद्युत्ता—हो शम्भनारी बीज, शपला जैसी विद्युत्ता
सजके मेरी ।'-तुषा ७३३ [स]

चिद्योत—५ प्रभा, तेज, लकावी [स विन्दु]

विश्वविधि—यु क्षत चरणारा मण गद्द उठाणुं कादपुळी,
पुयुळ फोड नात-वित्त-कप-रप-क्षत-मिदोप-ज विश्वविधि
[च]

चिद्रा चिद्रप—वि विरूप, पुरुष [स विरूप]

विद्रावः—**१** वितरणारा विद्राग्य-वि वितरणया
सारखा, विरपासारखा, प, भ्यात् विरपण रा (इ) सोह्युबल
विद्रस्त-वि विरपळलेले, द्रवरूप झालेले (इ) गिर्माळूद

विद्रुम—न पोवळें, प्रवाळ 'जीचा घरी अघर विद्रुम भावना बी।' -२. [स.] ० वर्ण—वि पोवळयासारख्या रंगाचा 'विद्रुमवर्ण अघर सतेज।'।

विद्रोह—उ शत्रुच, वैर [स.]

विद्रये—वि (गो) विजवटा पहा नाश करणारा

विद्वान्—वि ज्ञानी, जाणता, पंडित, पारंगत, व्युत्पन्न [स विद्व=जाणणे] समासात यांचे विद्वत् असें रूप होतें सामा शब्द- विद्वत्कुल-न पंडिताचा समूह [स.] विद्वज्जन-उ विद्वान्, तत्त्वज्ञानी, ज्ञानी, शहाणा विद्वत्ता की पांडित्य, ज्ञान, शास्त्राणपणा विद्वत्समंडल-न पंडितसमूह विद्वत्मान्य-वि पंडिताकडून सन्मानित, पंडितास पंडित, आदराची पजात लिहितात विद्वत्सन्धास-उ ज्ञानप्राप्तीनंतर केलेला त्याग विद्वत्स-वि विद्वान् 'विद्वत्साध, अधिक प्रीति।' -दा ७९.४० [स विद्वान्चे अव.]

विद्वेष—उ द्वेष, तिरस्कार, मरसर, हेवा विद्विष्ट-वि द्वेष केलेला, तिरस्कार केलेला [स.] विद्वेषक विद्वेपी, विद्वेषा-वि मत्सरी, हवेखोर, बैरी, शत्रु, अन्तत विरोधी

विध—उ प्रकार, तन्हा, जात, पाट, आकार उदा० द्विविध, त्रिविध, बहुविध, नानाविध [स.]

विध—उ विधी; नियम, रीति 'नेणे पाळु विध कृष्णा माकी।' -तुगा १५६९ [स विधि]

विध—न छिद्र, भोंक, वेज [स विध्=छेद पाडणे] •काम-न (कों) छिद्रें, कों पाडण्याचें काम विधपों-न छेद पाडण्याचें हत्यार, किर्करें -कि भोंक पाडणे, छेद, छिद्र, वेज पाडणे; शेंचणे, शस्त्रानें आपात करणे 'दूर देखोनि निमिळा बाणी।' -सुआदि ७९५ विधरू-क-न (कों) छिद्र, भोंक

विधडणे—कि विपडणे, नासणे 'प्रचीतीविण औपध पणें। तरी मग घडवि विधडणे।' -दा १०८६ [स विपटन, निपडण]

विधघण्—की अकारप्रसूतिमुळे प्राण्याच्या गर्भाशयात उत्पन्न होणारी शुश्रूता, रुग्णता [स विदहमम्]

विधपणे—कि त्रिभंग होणे, पायाळ होणे 'विपरे वृद्ध जिगाचा दुखमर।' -विक ३८ [स विष्]

विधर्मी—वि १ अन्य धर्माचा २ अधर्मान् दागणारा, पाखरी, धर्मशत्रु [स.]

विधयरा—वि विजवटा पहा

विधवा—की गतमनूषा, पति निवृत्ती, न्वरा जेलेली स्त्री [स निपधव=नवरा] •विवाह-उ गतमनूषाचें पुन्दा नापेलेले लग्न, पुनर्विवाह [स.]

विधवार—की नाश, फडशा, उधळपट्टी (कि० लावणे, लागणे, होणे) (गो) विधवाडचे=नाश करणे [स विविध+वाट]

विधाता—उ १ निर्माणकर्ता, व्यवस्थापना करणारा, नियमन, स्थापना करणारा, सृष्टिकर्ता. २ ब्रह्मदेव 'काय विधात्यानें घातलीसे रेखा।' -तुगा १६१५ [स.]

विधान—न १ स्थापना, आपान, स्वाधीन करणे, ठेवणे, कर्तव्य 'तेथे राजा कौडण्यपती। विधान स्थिति करितसे।' -एकस्व ५१४ 'पल्यां पुतळ्याचें करा ग विधान।' -प्रवा १३९ २ सांगणे, कथन, अस्तित्वास्त पक्षां म्हणणे माडणे. 'धर्म-शिक्षणाची आवश्यकता नाही असें वेधडक विधान करणे या सारकें धाडस नाही।' -केले ११४९ ३ आदेशणे, नियम घालणे, स्थापित करणे ४ आज्ञा, नियम, अनुशासन 'मनुष्यावाचुनि विधाना। विषय नाही।' -हा १५१०८ ५ (कार्यास, हत्यास, कामास) लावणे, नेमगूक, योजना 'जे ते वैदिक विधानी। योग्य म्हणोनि।' -शा १८८१९ ६ विधि, पद्धति, क्रिया उदा० पूजाविधान, होम विधान, मन विधान 'दक्षीय विधान से।' -शा ४.१५० 'प्रायश्चित्ताची विधानें। साणेन ऐका स्थिर मनें।' -शुच २८८०. ७ (भ्या) उपसर्ग, प्रत्यय लावणे. [स पा=ठेवणे]

विधायक, विधायी—वि १ स्थापना करणारा, नियमन करणारा, योजना, नेमगूक, व्यवस्था करणारा, उभाणी, जोडणी, आसणी करणारा २ प्रत्यक्ष कृतिरूप, दृश्य परिणामी, कार्यकारी, परिणामकारक 'स्थाचें कार्य विधायक स्वरूपाचें नमुन विव्वस्वक स्वरूपाचें होतें।' -वस्व ५ [स पा=ठेवणे]

विधान—न सधान, नेम, योजना (कि० करणे, बाणणे, परणे, लावणे) [स घेवत]

विधारी—उ मोत्यास वेजें, छिद्रें पाडणारा [स विध्] विधि-धी—उ १ नियम, शास्त्राची आज्ञा, वेदविहित क्रिया, कर्म बरेरे 'विधीतें पाळित। निषेधातें पाळित।' -हा १२७७ २ पद्धति, कर्म करण्याची रीत, धार्मिक हत्याचा प्रयोग उदा० उपासनाविधि, उपासनाविधि, दानविधि, स्नानविधि, होम-विधि, यज्ञविधि, पुज्याविधि 'क्रियाविशये बहुते। न लोपिती विधीतें। निपुण होऊन यमातें। अतुष्टि।' -हा २२४९. ३ सामान्यत नियम आज्ञा, विधान, अनुशासन, आदेश, रूप 'विधि हाचि मान्य आहे।' -मोसादि ४१४ ४ देव, प्रारब्ध, नवीन स्थिर न राहें माझी बुद्धि। तरी हा आपुलाचि विधि। मुजान राया।' -कथा ६११ १५१ ५ ब्रह्मदेव, सृष्टिकर्ता 'ते निर्मिती विधि विमृणय मुनिकचें।' -शामन स्पृष्टश्लोक (नवनीत ४१४१) 'अहस्ये महिमा मुक्ता मुणदि कर बाह विधी।' -केका १४० ६ शास्त्रवचन, धर्ममहातीत वाक्य, आपार, प्रमाण •

तन्हा; प्रकार, रीत 'गन्धवारे हा विधी। पोटावाटविले विधी।' -तुगा ६२५ 'लिहिल्या विधे येईन मी त्वरे।' -होला ३४ ८ योजना, क्रिया 'कवण कार्याचिये विधि। तुम्ही आलेली कृपानिधि।' -एकस्य ३४२ [सं विधु=विधान करणे] ० अंड-न प्रज्ञा, विश्व, मृगोल 'तद्वटवि विधिभ्रष्टास दे.' -वामन सीता स्वयंवर [विधि+अठ] ० क्लिष्ट-उ कर्माचा दास 'मग विधिक्रिडार तो नव्हे।' -ययादी ३ २२१९ ० दृष्ट-वि वेदविहित, शास्त्रोक्त, साधार, सप्रमाण ० निपेध-उ अमुक बरे, अमुक वाईट, अमुक करावे, अमुक करूं नये यासंबंधी नियम, पंधन, नियम, बतंब्याकर्तव्य 'एय सारासार विचारार्थें। कवण काय आचारावें। आणि विधिनियेध आणव। पारपता।' -हा १.२४६ [विधि+निपेध] ० निपेधातीत-वि १ प्रज्ञान प्राप्त होउन मुक्त स्थितीस गेल्यामुळे ज्यास सामान्य धर्मनियम बंध मकारक नसतात असा, सर्व नियमाच्या परीकडे गेलेला २ (उप) स्वैर, अनियंत्र बागणारा [विधि+निपेध+अतीत] ० पूर्वक-वि नियमानुसार, यथासांग, योग्य प्रकारे [विधि+पूर्वक] ० भंजक-वि (व्या) नियम मोडणारा, सामान्य नियमात न येणारा, अपवादसूत [विधि+भंजक] ० भंजन-न नियम मोडणे, अपवाद होणे ० मंडळ-न कायदे, नियम करणारी संस्था, सभा (६) जेलिकटेडिग्न कौन्सिल ० मंत्र-उ विधियुक्त मंत्रसंस्कार, नियमानुसार सर्व धर्मरुप 'मग जाहला विधिमंत्र। बारी दिवस।' -कथा १७ २०५ ० मुख-न सच्चिदानंद स्वरूपाचे ब्रह्म -हकी ० युक्त-वि विधियुक्त, शास्त्रोक्त, वेदविहित, शास्त्राक्षेपमाणें ० लिखित-लिपी-की शब्दाटीपा, ब्रह्मलिखित 'आपले मुख खास गमावशील ही विधिलिपी समज' -कल्याणी, नवयुग ० घट-किवि विधीप्रमाणें, शास्त्रोक्त, यथायोग्य, वेदविहित पद्धतीप्रमाणें ० याक्य-न शास्त्रबचन, वेदबचन, वेदवाक्य ० वाचक घातुसाधित-न कर्तव्यबोधक घातुसाधित नियम घालून वेणारें घातुसाधित उदा० करावें, घटवें ६० ० विधान-न शास्त्राज्ञा किंवा नियम यास अनुसरून सांगणे, बोलणे, योजणे ठरविणे, घटन करणे [विधि+विधान] ० विवर्जित-वि शास्त्र-वाचिर्बे बधन नगलेला, नियमापलीकडील 'मज विधिविवर्जिता पंचवहास। आचारादिक।' -ज्ञा ९ १५७ ० विद्या-उ यथा विधि 'निचांथी तुझी जाया। मी जाहलेंसे यदुराया। विधिविवाह तुझा कीजे।' -एकस्य ४ १४ ० विशेषण-न (व्या) 'क्रियापदार्थोवर योजलेला गुणवाचक शब्द, विशेषणाचा एक प्रकार ० घुत्ति-की (निपेधश्रीच्या उलट) प्रत्यक्ष कृति, क्रिया कृपवयासाठी आज्ञा करण्याची पद्धति रोख, तद्वा, स्थिति नियमन -वि (निपेध नव्हे ते) प्रत्यक्ष नियम कृति कार्य सांगणे, अनुशासक ० संकुचित-सकोचित-वि नियमबद्ध, अप

वादसूत, नियमांत न येणारें ० स्कोच-उ अपवाद विध्युक्त-वि वेदविहित, शास्त्रात सांगितलेले, धर्मप्रयात सांगितलेले 'धृती आत्मन शौच्य विध्युक्त घाले।' -दावि १७९ ४ -अप विध्योक्त 'श्रीराम समर्थ विध्योक्त अर्थेने।' -सप्त ११ १३५.

[विधि+उक्त]

विधी-की १ (कों) भोंक, छिद्र, वेज २ खोबण, कुसुचें घर [स विधु]

विधु-उ १ चद्र २ (लेखनात अधरसख्या) एक ही सख्या. [स]

विधुर-उ पत्नी मेलेला पुरुष, गतस्त्रीक मनुष्य, ज्याची बायको मेली आहे असा पुरुष [स] -न दुस, कुकळ, सकट 'सर्वहि हेतु घुसाचा स्वापत्याचा तसा न विधुराचा।' -मोआदि २५ ८ विधुराग्नि-उ बायको मेली तरीहि देवलेला स्नातानि [स]

विधुर-वि व्यग, अपूर्ण, अधुरा, अर्धवट, सद्य

विधुळणी-की धूळघाण, विध्वंस, नाश विधुळणीस पडणें-मिळणें-टोणें-पाडणें-मिळवणें-मिळवून टाकणें-धूळघाण करणें, विध्वंस करणें, नष्ट करणें, नाशनाश करणें [स विधुलन] विधुळणें-वकि धुळीस मिळणें, मिळवणें, उधळणें, नाश करणें, होणें 'आहाली ते पूजा विधुळे।' -ज्ञा १७७ 'तेय धुळीचा गाढा विधुळणें।' -न ११० 'प्रज्ञान विधुळिते।' -विउ ७ ७५

विधूम-वि धूररहित, निर्धूम, धूरमाही असा [वि+धूम]

विधेय-न १ विधीनें विहित गोष्ट, आज्ञापित गोष्ट, कर्तव्य २ (व्या) उद्देश्याविषयी वाक्यांत जें सांगितले असेतें तें [स]

० वाचक-वि (व्या) कर्मावाचक, उद्देश्यासंबंधी घागणारें ० विस्तार-उ (व्या) विधेयासंबंधीचा वाक्यांतील अधिक भाग, वाक्यात

विधोटा-वि विजवट, विषवटा पडा

विध्य-उ एक मोठा पर्वत हिंदुस्थान व दखन यांमधील पर्वतांची रांग

विध्यर्थ-उ (व्या) धर्म, शक्यता, योग्यता ६० अर्वाचा जो बोध क्रियापदच्या रूपापासून होतो तो

विधुका, विधु विधूक-उ (कों) ल्हान छिद्र [विधुणें]

विध्वंस-उ १ मोडतोड, भंग नुसदा, स्फोट २ सामान्य नाश [स विध्वंस] ० अग-वि नाश करणारा ० पैं-वकि नाश करणें, मोडणें, तोडणें, फोडणें ६० 'भवासहित आज्ञा नातें। ब्रह्मज्ञान विध्वंसिले।' ० न-न नाश, मोड, तोड, नुसदा विध्वंसित, विध्वस्त-वि १ मोडलेला, तोडलेला, नाश केलेला २ नाश पावलेला

विन-ना—शुभ वाचन, शिवाय

विनरु—न छावणी, तळ, राहुटी, तळ 'सेवेसमीप
निवात स्थान पाहून । विनक दीधळे आपुलले ।' -जै ७६ २९

विनम्र—वि अर्थां नम्र, पूर्णपणे नागवा, उधरा [स वि-
नम]

विनट—उ १ प्रीति, आवड 'मज कीरु तुझाचि विनट ।'

-भाए ८३ २ मित्र, खेळगडी, प्रीतीतील मनुष्य 'सर्वस्व
ययाचा इष्ट । अहकार विनट ।' -हा १४ ११४ विनटणे—
अकि रगून जाणे, मम होणे, गक होणे, तळीन होणे, आसक
होणे, रमणे, रममाण होणे 'कलत्र भावे विनटली ।' -एस्व ३
४७ [स विनट]

विनत—वि १ बाकलेला, लचलेला, नमरेला, बरलेला २
नम्र, निरिमाना, गरीब, लीन [स विनम्र]

विनता—ली गडगाची आई [स] • नंदन-पुत्र-उ १
गड 'ही यशवत विनतानंदन । ददशूक ऐवोन तटस्थ ।'
-ह १८ १७ २ अरुण

विनति, विनती—ली १ विनती, प्रार्थना, विनवणी,
अर्जी, विज्ञापना, स्तुती २ नम्रता, विनय, लीनता [स]
• व्याज-न प्रार्थनेचे मिष, निमित्त 'म्हणतिले विनति द्याजे ।'
-हा १४ २५

विनमोजया-ची, विनमोहजया-ची—विन मोजया ३०
पदा

विनय—उ नम्रता, लीनता, शौजन्य, मुदुल, भलाई, गर्व
पटित्य [स विननी-नय] • चातुरी-ली साम्यपणाचे प्रद
क्षेप, नम्रतेचे प्रदर्शन 'मनी धरुनि वामिनी मळामधि सुनी
विनय चातुरी ।' -एपो ३६८ • शील विनयी-वि नम्र
• स्थ-वि नम्र लीन, निगवी

विनय—उ तळ, छावणी 'तेथें सैन्य करोनिया त्तिर ।
विनय आपुला दीधला ।' -जै ११ १०३

विनयोग, विनयोगे—विनियोग-णे पदा

विनवण-चणी-वणूक—ली प्रार्थना विनती, अम्बधेना,
मिनतवारी 'करुनि विनवणी । माया ठेवितो चरणी ।' -तुगा
११६५ विनवणे, विनविणे—अकि प्रार्थना करणे, विाती बरणे,
आर्जव करणे [स विनवण, प्रा विणव, यु विनवु]

विनवणे—अकि कण्ठणे, बुयणे, विण्ठळणे, इवळणे विण
वणे पदा

विनट—वि उच्छिन्न, नाश केलेला नाराज केलेला [स]

विना—शुभ वाचन, शिवाय, खरीज विना वाजवीण
बाक ।' -विपू १ ५५ [स] • कारण-कि वि निष्कारण, व्यर्थ
• आधार-वि निराश्रित (समासात) पोटाविना विणा-वीण-

वाचन=नोरडया मजुरीने, खाण्यापिण्याशिवाय वलाविना=
कपड्याखेरीज

विनायी—उ सुतार 'विनाणियाचे विदेसी । बादावेना
मदिरासी ।' -तिपू १ ३ ८७

विनायक—उ १ गणपति 'बरी सुंदरे विनायक ।' -शिख
७६५ २ गुरु 'एक उठता विनायक । असख्य सहाराती दद
शूक ।' -पात्र ४५ [स] विनायकी चतुर्थी—ली प्रत्यक
महिण्यातील शुद्ध चतुर्थी, विनायकी चौथ या दिवशी गणपतीचे
व्रत करतात

विनाश—उ उच्छिन्नता, नायनाट, विध्वस्त, सत्यानाश,
पूर्णनाश [स] • काल-उ प्रतिकूल कालदशा, नाशसमय इह
• विनाशकाले विपरीत बुद्धि=नशकाल आला असता भव्तीच गोष्ट
करण्याची बुद्धि होते विनाशित-वि नष्ट, उच्छिन्न विनाशी
-वि १ नाश पावणारे, जे नासते, पुजते, भिषवते ते २ नाश
पावणारे, विषयविणारे विनाशोन्मुख-वि नष्ट होण्याच्या
पयास लागलेले

विनास—वि नष्टा, नाक नष्टलेला [स विननासा]

विनिगम—उ निधय, ट्याप, निर्धार [स विनिनिगम]

विनिगमक—न निधयास कारणभूत गोष्ट, प्रमाण, दाखला

विनिगुह—न (वृत्त्य) कोठ लाब ओढून घेण्याची क्रिया
हा अविनय फार धमयोलक आहे

विनिमय—उ बदलाबदल, दवधेव फेर मोबदल्याचा
व्यवहार [स]

विनियुक्त, विनियोजित—वि नेमलेला, योजलेला, लाव-

लेला, ठेवलेला (नोकरी, काम, वर्गरेस) [स विनिनिगुज]

विनियोग—उ नेमणूक, योजना, आरोपण, उपयोग, व्यवस्था
(काम, कारण, उपयोग यावर) 'विनियोग तो आणा तुम्ही
याचा ।' -तुगा १५१२ विनियोगणे—कि खर्च करणे, व्यवस्था

करणे, योजणे 'म्हणोनि इवधर्मे जे अजे । ते स्वधर्मेचि विनि
योजिजे ।' -हा ३ १२५

विनिर्मुक्त—वि भोक्ता, स्वतंत्र, बंधमुक्त

विनीत—वि १ नम्र, लीन, निगवी २ नियम, शिस्त बरे
पाळणारा, मानणारा, ताब्यात, आटोक्यात राहणारा ३ मनो
विकार ताब्यात ठेवलेला, निग्रही ४ शिक्किलेला, सरावाचा,
शिस्त लावलेला (पुत्र वर्गे) [स विनीत]

विनेता—वि मार्गदर्शक उपदेशक, शिक्षक, पुढारी [स
विनीत]

विनोद—उ १ खट, क्रीडा, कामगुरू २ यक्ष, मस्करी,
उपहास चटा 'नय विनोद हा वामा मशी सगे' -तुगा ११२
३ कौतुक चमत्कार 'तेमा भला जाहला विनोद । कयचा इय ।'

-हा ४३ 'तेदी कथेचा विनोद। धोती सादर परिखावा।'
-मुविराट २३ ११७ [स वि+नुद्] विनोदणें-कि विनोद
करणे 'बोल्हाळ करित विनोदिनी' -दावि ७२ विनोदा
स्पद-वि येंचा, उपद्रासाचा विषय, हास्यास्पद, चेष्टेचा विषय.
[विनोद+आस्पद] विनोदी-वि गमती, येंखोर, चेष्टेखोर,
करमगूळ करणारा, हसविणारा

विष्णुख-वि १ पाटमोरा, तोंडा फिरवलेला 'तुवा इहणे
हरिती विष्णुख। गांपारीचे उदरीं शत्म्य'। -नुकाराम, पदे
(नवनीतपृ ४४८) २ (ल) प्रतिबुल, अनिष्ट, अप्रसन्न (देव
घगेरे) ३ फजीत, लज्जित, गोपटलेला [स विष्णुख]

विन्यस्त-पावि टेवलेला, रथापित, निश्चित केलेला [स.
वि+न्यस्=टाकणे]

विन्यास-उ १ टेव, अनामत टेवलेली रक्कम २ व्यवस्था,
रचना, स्थिति 'हेंचि मन्दाटनि विन्यासे' -हा १५ ५१३ ३
विवेचन, प्रतिपादन, निरूपण; विस्तार 'तैसेनि सांगी तोवि'।
विन्यासें गा। -हा १५ ६६, -अष्ट ७ २३५ [स +न्यस्=
टेवण, टाकणे]

विहणें-न (प्र) विघनें पदा सुताराचे विहरे. (भो)
विहें

विन्हा-शब्द विना पदा 'कर्म घाटेना अहता विन्हा'
-दावि २६

विषकट्टय-उ (शाप) ज्याचा विषाक झाला आहे असा
हव पदावै, कुजलेले, नासलेले द्रावण (६) फॅमेटेडलिकर [स]

विषचार-उ (अपचार किंवा विषतुचार) अनादर,
अपमान, निमनित्रास, कटाळवाणी दिवडि; विषाद, नाश
'बायको शाहणी असली तर ससार, नाही तर विषचार' [स वि+
आचार]

विषंची-ली वीणा 'जीच्या स्वरें लाजतसें विषंची।'
-सायद ६ ३५

विषण्य-वि (शाप) कुजलेला, नासलेला, विषाक झालेला
(६) फॅमेटेड-सेपू २ ४३

विषट-उधीन वितुष्ट, वैदम्य, तेढ वेद, वाढें 'कल्ले
वाढनि पाडिलें विषट।' -मोवन ४ ९८ 'तेणें दिवलेक सहार
झाला। विषट पाडिलें थोरयोराला।' -दा १३ ५ १३ 'शुभ
शिष्यामानी पडला विषण।' -दावि ७ ९ ६६ [वि+पठणे]

विषट्ट-ली १ सकट, अडचण, आपत्ति (समाहात)
विषट्ट-काल-अवस्था-उदार-धर्म-गुण-प्रहस-निर्गति [स]

विषतर-वि (अदिष्ट) मारत्य, खोडकर, दुर्गुणी, वेड
पट कुस्वभावी [विपरीत]

विपत्ति-ती-उ गडड 'हरी वाटे काळा करिस विपती
यशु भुजगा।' -बामन, स्फुटश्लोक (नवनीत पृ ८९) [स
वि+पत्ति]

विपत्ति-सी-ली (अप विपत्त, विपत्त्य) आपदा,
सकट, अडचण, विप्र, दुर्घट प्रसंग 'उत्तमा विपत्तीसंग पडे।' -
तुगा १३० [स विपत्ति] ० काल-उ सबटकाल, आपत्काल

विपत्तीक-वि विपुर् [स वि+पत्ती+क]
विपत्य-न विपत्ति पदा 'पाताळीचें आधिपत्य। तें तों
मानिती विपत्य।' -तुगा १२३७

विपय-उ बुमार्गे, वाईट मार्गे [स वि+पय] ० गामी-
वि बुमार्गी, दुर्गतीनी, स्वैर

विपदा-ली (अप विपदात) विपत्ति, अडचण, सकट
[स वि+पद्]

विपणणे-कि शास्त्रदृष्ट्या पाहणें -शर
विपन्न-वि सकटांत पडलेला, विपत्तींत सापडलेला

विपराळ-वि उखर जलघन्य, दृश
विपरिणमन-न बदल, फरक, रूपंतर [स वि+परि+
नमन]

विपरीत-वि १ उलट, विरुद्ध, उकराटें, विचित्र 'कैडि
जगा विपरीत तशा उब पावले लीं।' -राधावर्णन अकक २
-हा १ २१९ 'अय नागाचे मनास जाहलें विपरीत इतरास।' -
येपो ३०६ २ प्रतिबुल, अननुबुल अप्रसन्न 'आणि विद्वाराची
जे वाही। ते विपरीत ज्ञानाची परी।' -हा १५ ५२१ ३
अन्य, निग्न प्रकारचा [स वि+परि+इ=जाणें] ० काल-उ
प्रतिबुलसम्य, कष्टदा ० भाषणा खी १ विरुद्ध विंवा भिन्न
रूप, आकार, स्थितिवैरी २ प्रतीमध्य पडलेला परक ३
एकावास्तवार्थी बदललेली दृष्टि, कल्पना घेणे ४ (तत्त्व) वेदात्म
बुद्धि जीव व ज्ञान यांमध्ये भेद आहे किंवा वेद हाच आत्मा
आहे असा प्रकाराची उलटी समजूत ० भोग-उ पुरुषायित
क्षेपण 'विपरीत भोग करून मनोरथ कळेल तसा पुरजून।' -प्रला
११७ ० राशी-उ (शाप) उलट केलेली सख्या (६) इन-
वर्धस परम्य ० लक्षणा-ली व्याजोफि, औपरोधिक वर्णन
० ज्ञान-न अन्ययाज्ञान, मिथ्याज्ञान, जग सत्य आहे असें
म्हणणे 'विपरीतज्ञान म्हणिजे दखणें। येकाचें येक।' -दा १०.
१ २३ विपरीतज्ञानाचा फोम फुटणें-बुळ होणें भ्रम
होणें विपरीतार्थ-उ परस्पर विरोधी, उलटमुलट अर्थ 'तरी
तिव्हे हि सत्य देख। विपरीतार्थ न मानिज।' विपर्यय उ १
विपर्यास, विरुद्धता, उलटेपणा, उकराटपणा २ विरुद्ध दशा,
प्रतिवृत्ता (यावहन) कष्टदा, सकट, बूक, गैरसमज, उलट
पालट घेणे [स वि+परि+इ=जाणें] विपर्यय-वि विपरीत

केलेले, विपयास केलेले, उल्लंघने (वाईट अर्थाने) विपर्यास-
 ५ १ विपरीतपणा, विरुद्धता, उफारणपणा २ प्रतिकूलता, विपर्यय
 पदा ३ बदल करक रूपांतर अवनति [स]

विपल—न (प्र) विपल पळाचा साटावा अशा दोनपच
 मास सेवद [स]

विपला (ळा)प—५ शोक, रहरह, आरडाओरड हल
 झेलो [स विप्रलाप] विपला (ळा)पण—अकि शोक करणे
 विपसळा विपसळ उपसळ—नि द्वाह मात्य, खोट
 कर (मूल) [स उप+उट+?]]

विपसळो—५ (विरु) उपसळो, उपद्रव पीडा त्रास
 (उदीर कुत्रो बगैरेचा) [स. उपसर्ग]

विपस्टा—की (गो) हाल त्रास, अपथा [स अपथा]

विपक्ष—५ १ शत्रु प्रतिस्पर्धी 'विपक्षाच्या बक्षावरि विवर
 सक्षास्ताव रणी।' २ प्रतिपक्ष, विरुद्धातु अतिवादी ३ विरु
 द्वाये उल्लेख बाजूची गोष्ट ४ (न्याय) विरुद्ध उदाहरण, उदात्त
 प्रतिपादित वस्तुचा अभाव असतो अशी वस्तु उदा० 'हदा
 मध्ये अग्नि असणे समवनीय नाही कारण तथे धूर नसते सपक्ष
 पदा [स वि+पक्ष]—वि १ विरुद्ध प्रतिकूल, अतिपक्षीय २
 निराधार अग्रमाण अग्रतिपादित (तत्त्व) निराश्रित (व्यवहित)

विपाइला—वि विरळा, कटिल, एखादा थोडा अल्प
 'परि ऐसे भक्त विपाइले। बहुवस नाही।'—शा ७ १०० 'ऐसा
 नर विपाइल।'—आमा (महातु) विपाय पदा

विपाओ—५ (महातु) उपाय 'एदवीरेचेचा विपाओ।'—
 -शि ८४६ 'आता विपाओ बाप्ती प्रग निरहिची।'—
 -नि ५५० [स उपाय]

विपारणे—अकि खोडकर मात्य उनाड होणे, स्वर वर्तन
 करणे विपारा—वि (अदिष्ट) १ हड, हरी, द्वाड, (मूल) २
 कुम्प विद्रुप विकल वेडपट मूळ अगदीन विपारा—दा २
 ३ ३५ 'रमादिका दिसनि त्याजुडे विपाण्या।'—सरह ८
 १०८ ३ पायातु, पायाकडून उभास दगारे, एक अपशब्द
 [स विपरीत]

विपाश—वि बधमुक्त, फासातून सोडलेला [वि+पाश]
 विपाळ—५ गवर्ग, अतिरक्षातील राजा 'एकनाभाच्या
 विपाळे। गवर्गराजे गवर्गमेळे। चित्रागद वधिला वळे। कुरुक्षेत्री
 समानी।'—मुआदि २१ ५२ [स. विन्वर्ग, अतिरक्ष+पाळ=
 पालक]

विपिन—न अरण्य, रान, जंगल, वन [स]

विपुल—वि पुष्कळ, भरपूर [स] विपुलता विपु
 छात—की समृद्धि, रत्नचल, भरपूरपणा

विप्र—५ १ प्राप्ति २ (सावेतिक) पैवा द्वय 'विप्र
 रमाना जाला आह तो पावलाच असेल'—स २२२५ [स]

विप्रकर्ष—५ अंतर दूरपणा [स] विप्रवृष्ट—वि दूरचे,
 अंतरस्थ [स] कारण—न (न्याय) दूरस्थ कारण (३)
 रिमो बोज

विप्रकीर्ण (समुत्तहस्त)—५ (दृश्य) स्वस्तिकाकार हात
 मनगटावरून का १ सोडणे [स]

विप्रतिपत्ति—की १ मतभेद मतांतर, मतमतांतर भिन्न
 मतातील वादविवाद, मतमतांतराचा मलमल [म] विप्रति
 पक्ष वि १ निरादित ज्याबद्दल मतभेद आहे, वाद आहे असे
 २ मतांचे खंडन करणारे, भिन्नमतप्रवृत्त विविधमताविरुद्ध

विप्रलम्भ—५ साहित्यशास्त्रात दृगाराचा एक प्रकार बल
 नाटक नाट्येचा विरह वगैरे बलेण असतो 'शाकदायक प्रस
 गानील निरलभावे वादविपल' कहरस । -वि-या ३६, १५०
 [स]

विद्युध—उ १ दध अमर 'समुद्र मयितां य दध्वा । विद्युध शशी बहु ध्रम जाला ।' —पात्र २ पश्चि, क्षात्रीपुरुष, विद्वान् मनुष्य —क्षा १० ३१८ [स] —प्रिया—की एक समवृत्त अक्षरं चरणांत १८ र स, ज, झ, भ, र ह गण

विद्योध—उ जागृपणा, जागृतता 'निद्रा वि-छेदां विद्योध होतो ।' —गंगाधर रसकलोल [स]

विभक्त—वि १ भाग कलेला, वाटणी झालेला घृण्णूकलेण, वेगळा, निराळा २ दुष्ट भक्त अशक्त, भरित नसलेला 'हरि नरहरि रूपे हृदयेत्या विभक्ता ।' —धामन, नरसिंहावतार (नव नीत पृ ११२) —भाष—उ वगळपणा, घुड्याची वाटणी झालेली स्थिति असमाईकपणा

विभक्ति—की विभक्तपणा शुद्धपणा 'विभक्ती साहजि भक्तीचे । मूळ घोषावे ।' —दा ४ १ ३४ २ (व्या) वाच्य—तील इतर शब्दांशी असलेला संबंधोपेक्ष नामास निवा सर्वनामास होणारा विकार प्रसूत विकारदशेक नामाच्या अन्वभागांमध्ये होणारा करक, लावलेल्या प्रत्यय ३ भाग, वाटणी ४ (अविष्ट) भावार्थ रोख मत्तव्य तात्पर्य [स विभक्त] —कार्य—न विभक्तिप्रत्यय लावत ना नामाच्या अन्वद्वारास होणारा विकार —सामान्यरूप—न विभक्तिप्रत्यय लावण्याची वाटणी नमाचे रूप

विभक्त—वि मोडलेले, छुराटा झालेले नाश पावलेले, छुटून छुटून गेलेले [स]

विभक्त—वि (अप विभक्त) मोडलेला, भंग पावलेले 'तथे मूमीचा कोण लया । विभक्त झाली असल की ।' —वरीस्व ४ ३०

विभजनीय—वि विभाग तुकडे करण्यास योग्य, व्यापक विभाग करावयाचे त [स]

विभक्त—वि (प्र) बीभक्त पहा [स बीभक्त]

विभर्त्सना—की निर्भर्त्सना पहा

विभय—न १ पुरुष माय्य सपत्ति मोठेपणा खोरपणा २ दुसऱ्या सवत्सरांच नाव [स विभय]

विभाग—उ १ अवयव घृण्णूभाग वाटा हिस्सा अथ २ भाग कळली वाटलेली स्थिति विभजन [स विभज]

—गुणम न मूल शक्तीच्या निरनिराळ्या अवयवांनी गुणण विभागणी—की वाटणी हिस्से करणे भाग पाडणे विभागण्य—अकि भाग पाडणे; हिस्से करणे वाटणे वगळ करणे तुकडे करणे होणे विभागदार—उ हिस्सेदार वाटकरी विभाग भाव्य उ विलासित मालमत्तेतील वाटकरी ज्याला वशावर रागत मालमत्तेत हिस्सा मिळण्याचा हक्क असतो तो विभा गित—वि वाटलेले हिस्स केलेले विभागा—उ हिस्सदार

वाटकरी भागीदार तहमदार पातोदार 'धामीचा व्यवहार घालवयाखणी । अंतरा विभागी कला तथे ।' —व १२

विभागीण—की वाटकरीण 'दासी माझी दैत्यदुहित । विभा गीण सत्र केली ।' —मुमादि १९.६४

विभाग—उ विभाग पहा विभाजक—उ भागणारा, भाग पाडणारा विभाज्य—वि १ भाग पाडायारी, जिचे हिस्से करावयाचे आहेत अशी हिस्से पाडतो वण्यासारखी २ (गणित) ज्या संख्येस दुसऱ्या संख्येने पूर्ण भाग जातो अशी (संख्या) विभाज्य न भाग जाण्याची स्थिति पात्रता, योग्यता (६) हिन्दिजिबिलिटि

विभाज्य—उ नाश, वेदा रगडा विध्वंस रणी काढिला विभाजा । दैत्यदळाचा । —कथा ५ ६ ८७ [स विभज्य]

विभा(भा)डणे—अकि १ परामव करणे जिंकणे अरीस आणणे 'अरिआजे विभादाव । मग राजसुय यागा यावे ।' —शिपु ४६३ —क्षा १ २१६ २ फोडणे छेदणे, नाश करणे, बिड करणे 'पादरेणुचे नि कुलिले । पापपर्वत विभाडिती —मुमादि ५ ७४ 'सभा मद्राचा बारी । विभाडी निलिया ।' —शिपु २७० 'म्हणिए मृतभरुना विभाडिलो । आनि विभाडिल पुढा ।' —शिपु १ ३१ ५५ [स विभज्य] विभाज्य—वि भाडणारा शत्रु भागदत्ताचे विभाह । —शिपु ५१८

विभाज्य—उ काव्यदृष्ट्या प्रकारांशी एक काव्यदृष्टीच कारण उद्दीपक शीट भाव अनुभव रसदीप्तीभाव पहा [स विभज्य]

विभाजन—ना—नली १ विचार सशोधन तपासणी २ रूपना तसे भावना समज, समजुत [स] विभाजनार्थ—वि १ विचार करण्यासारखे संप्रोष्य २ रूपना करण्यास समजण्यास योग्य शक्य विभाजित यावि १ विचार केलेले शोधून पादि लें २ कविते 'मानलेले गृहीत घालले समजलेले

विभाज्य—उ अमि

विभाषा—की विकल्प ऐवजी बदली गोष्ट दुसरा मार्ग [स]

विभास—उ (सफीत) एक राग [स]

विभित्त—वि बीभित्त पहा

विभिन्न—वि १ विभाग केलेले दोडलेले तुकडे केलेले २ विरुद्धलेला, उघटून टाकलेला, पसहन टाकलेला ३ मिश्र झाला; मिश्रळला [स विभिन्न]

विभीतक—उ विभीतक पहा विन्वा [स]

विभीषणकाल—वेला—उकी ज्योति शास्त्रप्रमाण एक निश्चित काळ सप्तदशाल अष्टमवला

विभु—उ प्रभु परमेश्वर प्रभा निभो अगाध किति तव करणी । —वि-अव्यायी, व्यापक, महान् चिंतन उज्ज्वला

व पदार्थ या दोन्ही वस्तु नित्य व विमु पडल्यामुळे तदभाव विशिष्टकाल व स्थान मिलणें असभवनीय आहे '—न्याय २०६ [स वि+भू]

विभू—पु. (अप ब्यूह) १ ब्यूह, सैन्यरचना २ (ल) कास्थान, क० बाल्ट, वेत, कूज, मसलन 'तसा करुन दिम्वि जय शेवटीं अवघड रचिण विभू।'—येपौ ३११ ३ रचना, कायें परपरा 'फळ झाडावरून पडताना पाहिलें तवडयावरून त्यानें केवढा विभू रचला।'—नि ३५० [स. ब्यूह]

विभूत-ति-ती—की १ असम, रक्षा, राख, अगारा 'होऊनि जगम विभूती लावित्ती। शस्त्र बाजवीती परोपरी।'—तुगा २८३१ २ ऐश्वर्य, तेज, शोभा यज्ञ, कीर्ति, अभ्युत्ता 'नाना विभूति छंद बंद। नाना रराणी।'—दा १६ ४ १९ करित असति जोच्या निर्विकल्पा विभूती।—सारुह २ ८९ ३ अणि मावि अष्टसिद्धि ४ ईश्वराय, नद्यापुरष, ऐश्वर्यवान् पुरुष, पुण्य पुरुष. 'येय विभूती प्रतिविभूती। प्रस्तुत अर्जुना सांगितेती।'—शा १० ४१ [स। इह० विभूतीचें मूल रेडपाचे गार्दीट-अनेक ऐश्वर्यवान्-दफ्तीहि मुळच्या गरीब स्थितीतील असतात]

विभूषण—न अलंकार, शोभा, दागिना [स] विभू पित-वि अलंकृत, शोभायमान, सजविलेला विभेद—पु १ वेगळेपणा, भिन्नता, विभागणी, अलग करणें २ मिश्रण, मिसळ, भेसळ [स वि+भेद]

विभो—पु विभू पदा 'नादरया घाला विभो लागला। पिळ पाडून कला गुणा।'—पला ८६

विभ्रम—पु १ चूक दोष, स्वप्न २ भ्रम, भ्रांति, गोंधळ 'समोह विभ्रम भासे। गिळित धैर्याचीं आविसें।'—शा ७ ७७ ३ क्रियांचा प्रेममूळ हावभाव, चाला, चेष्टा, विलास आव पहा [स वि+भ्रम] विभ्रान्त-पु गोंधळ, गडबड, दसक अभिनय -वि गोंधळलेला, पोटाळलेला, बुकलेला, गडबडलेला [स]

विभ्रमण—न प्रकाशकिरणाच्या गतीतील स्थान, मार्ग च्युति—सूर्य २६ [स.]

विमंडल—पु १ प्रहाची कक्षा २ ग्रह आपल्या अक्षा भोंवती फिरल्यानें दोणारें वळू [स]

विमत—वि नापसत, अपसत उलट विरुद्ध प्रतिकूल [स वि+मति] विमति—वि १ बुद्धि चकलेला, झमिळ, छळा, वेदा २ नापसति, असमति, प्रतिकूलता [स वि+मति]

विमनस्क, विमना—वि १ उद्दिग्न क्षिप्र, प्रस्त, गोंधळ लेला 'सैन्य सज्ज असता अर्जुन विमनस्क म्हणजे उद्दिग्न झाल्यावर.'—गीर ९ २ मन उडालेला, विमुख, विरक्त, प्रेम उडालेला [स वि+मनस्+क]

विमर्द—पु (कों) पुरसत, उशीर, कालवृत्ति, कालंतर, दीर्घकाल, मन्व्यांतर (क्रि० लग्गणें)

विमर्द-न—न १ धर्षण, घासणें, कुटणें, दळणें २ (र) मारणें, ठार मारणें, नाश [स वि+मृद]

विमर्श—पु विचार, तपास, शोध, बुद्धि चालविणें [स] विमल-ल-वि १ निर्मल, स्वच्छ, शुद्ध, निर्दोष. 'दोही वेगळें सारासार। विमलब्रह्म।'—दा १२ ५ १४ २ समल, शुभ (काल प्रसंग) 'प्रहर दोन्ही निशा विमल क्षणी। प्रगटला निच उतम लक्षणी।' [स वि+मल]

विमलाजुन—पु एक दैत्य 'गळा बाधुनिया लखलासी दावें। उमळी त्या भावें विमलाजुन।'—तुगा २०. [स]

विमा—पु १ एखाद्या वस्तूची, आदुष्याची घराची वगैरे टराविक बालापरीत सुरक्षिततची, टराविक रक्षम असून घ्याव याची हमी, टराविक इतें असून टराविक बारीं अमुक रक्षम मिळेल अशी तजवीज (नि० उत्तरणें, भरणें, वरणें) २ अशा तऱ्हेनें भरावयाची टराविक रक्षम, हसा ३ सदा [फा हि बीमा] विमेकरी-दार-पु जो धोणत्याहि गोष्टीचा विमा उतरतो तो.

विमाता—की सापरन माता, सावर आई विमान—न आकाशयान, आकाशानौका, अंतराळातून प्रवास करण्याचें साधन, उंबाचा इच्छागमनी रथ [स]

विमार्ग—पु १ पुमार्ग, आहमार्ग, भलतीच वाट 'तो विमार्गास लागला असा वस्तुमूर्तीनें त्याला उपदेश करून आपला दिग्य कळे होतें'—चंद्रगुप्त ४२ २ अनीतोचा मार्ग, हवैर बत-शूक [स वि+मार्ग]

विमुक्त—वि मोक्कळा, स्वतंत्र, बधनातून मुक्तलेला [स वि+मुक्] विमुक्त-की मुक्ता, मोक्ष, स्वतंत्रपणा, मोक्कळ पणा विमोचन, विमोक्षण-न मुक्ता, मोक्कळीक, मुक्ता, मुक्ति [स वि+मुक्]

विमुच—वि पराङ्मुख, पाठपोरा 'सन्मुख विमुच जेजोती। न घडे तुज।'—शा ११ ५११ ० काल-ल-पु प्रतिवृत्त काल, सडकाल, आपत्काल, याचे उलट सन्मुखकाल

वियत—न आकाश [स] वियद्गंगा-की आकाश गंगा वियच्छर-वि आकाशांत संचार करणारा

-वियुक्त, वियोजित—वि पृथक् केलेला होडलेला, वेगळा, अलग केलेला, वियोग पावलेला, विरहित [स वि+मुक्] ० पत्र-वि (चाप) निरनिराळ्या पाकळ्या असलेला (हिरवा चफा, रामफळ) (६) बायलिपॅल्स

वियुति—की (गणित) अंतर, फरक, वजावादी, कमी आस्तीपणा

वियोग—प्र १ पृथग्भाव, वेगछेपण, विरह ताटागुट
१ (गणित) परक, अतर, वजावाची [स विन्धुन्] वियोगा
नल-प्र विरहाभि, वियोगामुल्लेखन होणारा हाण सत ५, ग्राम
'त्या वियोगान्नेकरुन । अशालेक थावणारी शस्त्रदिन ।'-रात्रि
वियोगी-वि वगळा, पृथक् मलग 'योग नाही तो वियोगी'
-दा १७ १ २३ वियोजक-वि १ (गणित) वजा करणाऱ्याची
संख्या २ पृथक् करणारा, वेगळें करणारा वियोजन-न वियोग
करणाऱ्याची क्रिया, पृथक्त्व, ताटागुट, वियोग पृथक्करण वियोज्य-
वि (गणित) ज्यामुन वजा करणें ती संख्या

विर-स्त्री विरी शक्ति, समर्थ वीर पदा 'सुरे वळ हा
सुरे योग्यता विर निघुनी पालवी ।'-शाला ११० [स वीर्य]

विरिपुत्री-स्त्री मांसयुक्त पुरीचा एक प्रकार -गृधिर १९

विरका-वि १ विरणा, चूर होणारा, वीरताग हुटणारा,
मोठणारा (ताडूळ) २ विरयळणारा [विरण]

विरक्त-वि उदासीन, अनासक्त, निरिच्छ भोगे-उपायुन
पात्रमुख, वासनारहित 'विरक्त करितो हरी स्वयुग नाम सधो-
र्तने ।'-बानन नामधुधा १ १० [स विन्धुन्-रन्ध्र] विरक्ति-
स्त्री १ वैराग्य, अनासक्ति, निरिच्छता 'हरी विरक्तिवाचुनि
केही । हानामि, लगणेंवि नाही ।'-हा १७ ३६ २ उदासी
मग, वैकिरीर वृत्ति

विरसंड-न (रें) पोळीच्या विरीचा तुकडा २
(याची पडी घालून पोथीला गुळाळीत कसतात यावरून) पोथीस
गुळाळ्याचें साधन, पुष्टिपत्र [विरसंड]

विरखुडी-स्त्री रेष, रेषोटी, ओरखडा [स विरंखा]

विरग-प्र विरस, वेग, विसवादी गोष्ट 'पुढील वाक्याचें
मान । विरग होईल म्हणोनि ।'-वसोव ८ ५१ 'काहीच
विरग नाही ।'-दावि २७ -वि १ वारंर रगान, विटके,
रग उडाळें 'येक सुरग येक विरग ।'-दा १५ ८ १० २ रग-
शिवाय, मोकळा, रिवाडा, लेकरजनाशिवाय 'विरग जाऊ नदी
क्षण ।'-दा १८ ४ १० [स विरंग]

विरंगुळणें-अकि काही काम करताना रमणें, रेंगाळणें
वितावा घेणें, गमणें, करमणूक करणें खेळणें [स विन्धुन्-रन्ध्र=
करमणूक करणें] विरगुळा-गोळा-गुळो-प्र १ विरंग,
विभ्रान्ति विभ्रान्तिस्थान 'मंगला विरगुळा आता वाय तो एव
दाच आहे ।'-पक्षीचे २ करमणूक खेळ, वेळ घालविण्याचें
साधन, मन रमविणें ३ हं/वत मज्जण आळस वरील
बोडपाचा गुळाळा । शाहीन केलिया वेगळा । वधु वेतां विर
गुळा । असे काहे ।'-हा १५ ४६६

विरंगमरी-स्त्री वृजिन सेरी -लिपु

विरघळणें-अकि १ द्रवणें, वितळणें, विघटणें, पापटणें,
पातळ होण २ (ल) विघणें, जीर्णपणामुल्लेख पातळ, विघिरीत,
विरजिरीत होणें (वधुवर्गर) ३ (ल) (भय दुःख, अनुकपा
६० विघासनी) मळणें, ओशाळणें, मळ पडणें, द्रवणें 'सैन
कमन विरघळे दरना ।'-विक २ (गो) विघुक्त [स विघरण]
विरचणें-अकि रचणें, जुटणें, व्यवस्थित माडणें, पकट
गीर लावणें रचणें पडा [स विन्धुन्] विरचित-वि जुळ
विठें, रचण, वेळेचे, ग्रथित 'धी मुद्राराज विरचित । विवेक
शिषु अध्यात्मप्रथ ।'

विरची-प्र व्रतद्व 'हें परमभाग्य आणी । विरचिही
नाही ।'-हा ११ ६०० 'ह्याचें चरणीच रज कण । शिव विरची
भाषण ।'-एस्व १४ १३ [स विरचि]

विरज-वि शुद्ध, निर्मळ, पाटर् 'शुद्ध सत्त्वाचें विरजावर ।
निद्राचें मळवार ।'-एस्व १४ ८७ [स विन्धुन्=रगविणें]

विरज-न राध, हाळें, इजिड पदा 'देरावयाशि घेतले
वीज । गवहरी करुनि विज ।'-भवि ५४ १७६ विरजे-
प्रभव इजिडगीत लोक

विरजण-न १ दूध घट होण्यासाठी, दुधाचें दही होण्या-
साठी त्यात पतटेला पदार्थ २ घट माल्लें, दही माल्लें दूध ३
(वें) दही वारण्याचें माळ ४ (ल) (विद्रुता, वदागणना,
सद्गुण, पावित्र्य वगैरेस) कलक लावणारे हुवेंतन, निष्कल कर
णारी गोष्ट, कोणत्याही गोष्टीवर पाणी पाडणारी हुखरी सद्गुद
गोष्ट [स विन्धुन् -भास १८३४, विजन-भास १८३२]
० घालणें-एकठाचें मन दुसऱ्याविषयी बळपित करणें, विषद
विणें, मोठता घालणें, आड घेणें, निद्रताह करणें ० घालणें-
पाडणें-विफल करणें, नाशण, विघटविणें, फिक्कटविणें, अड
पडा लागणें ० पडणें-विफल होणें, नाशण, विघटणें विर
जणी-स्त्री विरण्याचें माळें विरजणें-अकि दुधाचें दही
करणें -अकि (भाडणानंतर) शात होणें, समजुत होणें, लक्ष-
जोड होऊन भाडणतण मिटणें विरजणें-न विरजणी, दूध
विरण्याचें माळें

विरजणें-कि (प्र) विराजणें, शोभणें 'गोपीगण विर-
जला ।'-रास ५ १५२ [स विन्धुन्]

विरजग-न रग काढून टाकणें रग घालविणें, पाटर् करणें,
ओपविणें सफेतीकरण (६) क्लीकण [स विन्धुन्-रन्ध्र]

विर(रि)जा-जिया-प्र मित्र सहाय्यकर्ता मदतगार
मग पडवान्तु तेंस यादी । विरजा जेता ।'-हा १ ११७
विरज-हाळें पडा

विरजाहोम-प्र स-यास घ्यावया-या वडीं करावयाचा
होम 'विरजाहोम याचि नावें । दह नव्ह मो हें जाणारें ।'-तुगा
३८६९ [स]

विरिजीक, विरिजे विरिडया, विरिड—इरजीक, इरजे, इरया, इरड इ० पहा । 'नरणे पाळ ये विरिजे। हेल बेन दउमि दुजे।' -नव ४०२

विरिड—मी उतरया, मीग पीक मोगय, इरड पहा
विरिड—मी (क) १ कर्पा दिवस, १ क येळ, पूर्वाण्ड दिना अपराण्ड. २ कामाची लाकडे वगैरे ताटविण्याचा साचा ३ ओझ्याची रोप ४ (राजा) परड

विरिडणें—भक्ति पुरळ उठणें, ररुज येणें
विरिड(ड)णें—भक्ति उरण, अगुर पुण 'जियाचिदे भूमिकेमि विरिडे।' -भाप २३३ 'विरिडोन लागती गणनामी।' -दा १५ ४ १०. [स विरिडणें=वाढणें]

विरिड्या-दा—३ (रा) रडान रोप, माडा
विरिडो-दी-दे-ढें—ओ विरिडी-दे-दी-ढें पदा
विरिडें—न विरिडे, सुटवी, वृच, बाध 'तें प्रलयनळा धुवाचें सुडाळें। की काळवुटा विरिडे वृण्लें।' -दिश १०१०

विरिणा—वि विरिणा पहा विरिणे त दुळ-विरिणारे तांठुळ
विरिणा-रणणा—३ लिंगाच्या एव थव, साधु 'चेक म्हणती विरिणा वहां। चेक म्हणती वधया कर्मा।' -दा १३ ८ १४.

विरिणें—भक्ति १ विरिणळणें, विरिणळणें, पातळ होणें २ (स) विरिचिरीत होणें, विरल होणें, बीण पतळ होणें (वध, कापड वगैरेची), जीण होणें ३ (ल) इरणें, त्यात्र होणें, पादरणें (बोमलतेने, दयेने, सहृदयतेने अत करण, मन वगैरे) ४ चुरणें, ओढणें, कणी होणें (ताडूळ काडणाना, अगूर इतर धान्य भरवताना) ५ उडून जाणें, पतळ होण, न होतें होणें (अथ, दग वगैरे), जिणें, लयास जाणें, दगून जाणें (सदाय, हेतु, इच्छा), 'विराला हेत सर्वदी' इ तूत होणें, भागणें, शमणें, उडून जाणें (तहान, भुक वगैरे) 'सकलदी तहान विरली हो भुक।' ७ पागपाग होणें, फाकाफाक होणें दाणादाण, पळापळ होणें, नष्ट होणें (शत्रू वगैरे) 'जीव नील वर्णापरी पररपरी शत्रू विराले तसे।' -ऐपे ३९८ ८ मन उडून जाणें, दुःखित होणें, छेद करणें कपि देखुमि तवें मर्ना विरली।' -आ सेतुवध २९ १३ [स विरल]

विरिणें—भक्ति (कों) दादीवर भाजावणीवर गोंवर पठरणें [स विरिर्]

विरिच—वि १ विराम पावला, रतबंध थावलेला वद पडलेला २ विरक, निरुत त्याग केलेला विरल विषयमोगी नाड नाहीं सुखाची।' -मुरामायप बरवाड [स विराम]
विरिचि-मी १ विराम, विप्राति, वदी था.ण्याची, रोड प्याची, वद पडण्याची दिवति २ विरिचित, इच्छा, आसक्ति, वासना यांचा क्षय, अनासक्ति

विरिचि—३ (क) वृत्तिवर, वृत्तधी; वृत्ति चालविणारा. [स वृत्तिवर]

विरिच—वि १ पडोन, २ विरहित, रयातून उतरलेला 'विरिच केजा वा राजा।' -रदगव ९ ५८ [स]

विरिचालें—न वृद्धि, सुवर, जननाशीच [स वृद्धि+आलय]

विरिपणें—उचि (कों) तण काढणें, देणें, निदणें, माग-सणें विरिपणी-मी (कों) देणो, निदो विरिपट-मी. (राजा) देताच्या दांडपरी राहिलेला बोधा, मागणीच्या वेळी काढून टाकतात तो, नागरीटो उघटून काढलें १ न

विरिपणें—भक्ति १ ओशाळणें, लाडणें, खाली पदाणें, जिणें, विरमणें २ पचपचीत होण, कचकचीत, वेचप होणें (भात) [स वरमणें, स वर्म]

विरिपणें—भक्ति थ वणें, वद होणें, वचवणें, विप्राति येणें, 'अशेषहि अज्ञान विरिमे।' -हा १५ ४२३ 'विरमदी तु सांग कोणी वदे।' -वेक ८१ [स विराम]

विरिपणें—भक्ति वरमणें पहा लज्जित होणें, शरमेने, इरणें 'तैसें सधीर परी विरमले। हृदय त्याचे।' -हा २ ३. [स वर्म]

विरिच—मी (क) बोडणी देवदार वृक्ष
विरिच-ळ—वि १ इरड, विरिचिरीत, अररा अतरारचा २ दुर्मिळ, कचित आढळणारा, अज्ञानाच, वेड्या तरी पडणारा -किवि कचित, विरळा [स विरल] विरिचलणें—भक्ति विरल होणें विरलधातु-३ (राप) दुर्मिळ धातु (६) रेअर मेटल. विरलपक्ष-वि विशिष्ट जातीचे प्राणि (६) हिमेनोटेरा विरलगात-वि कचित पडणारे, अज्ञानाच, दुर्मिळ, प्रास-गिक [स विरल+आगत]

विरिचो-ले—मीन इरली-ले पहा
विरिचड—मी इरड पहा मीग पीक, मोगण
विरिचणें—भक्ति (विरिणें प्रयोजक पहा) विरिचिणें, नाहीसं वरणें 'बहु माय्य शिखडीचे मोठ्याच्यादी मदासि ज विरिदी।' -मोमोअ ११ ५१

विरिचदी-धी-ली—मी कियाच्या पायाच्या बोटांलीत वादीचा दागिना 'विरिचल्या विंचमोरे' -खीगीतमाला ६ (तजा) विरिचिदी-पंजा शिलासेख

विरिचळें—न (राजा) विरिजीक, इरजीक पहा
विरिचिणें—भक्ति रवरणें, विरिचिणें लागणें [ध्व] विरि
विरि-चीर-मी सुख; विरिचि, रवर
विरिचिरीत—वि विरिचिरीत, जीणें, विरल [विरिणें]

घिरस—उ बेरंग, मनोमग -वि १ नीरस, बेचव, मोठी नाही असें 'आवडीविणें सभोग्। घिरसु दोभे।' -शिशु १८२. 'अमृत थापुडें घिरस।' -मोममा ५ १४ २ रस, वाढवा, पच पचीत, कवडवीत ३ (स) निरुत्साही, निष्ठाण [स वि+रस] **घिरसणें**—अकि निरुत्साह होणें, यिजणें बोले वेषामनीं विर-सली। -विंक ७८

घिरद—उ १ वियोग; ताटातूद, दूरीकरण (मित्र, दिय मनुज याचा) 'घिरद हापें मुद छद करित जाती।' -तुण १३१ २ वियोगजन्य दुःख, साटाट्टीमुळें होणारी पीडा हुर हुर, वचने ३ वाण, अभाव, रहितता [स] ०७४-उ घिरदा मुळें येणारा ताप, वाटणारें दुःख **घिरदाशि, घिरदानद**—न. वियोगजन्य दारीदाह, विरहामुळें होणारी दारीपाची आग 'अधिका विरहोनळु। उधावतु दिसे।' -शिशु ७७९ **घिर-द्विणी**—स्त्री पति अथवा वधूमाथा वियोग झालेली स्त्री 'घिर-द्विणी कां जैसी। वधूमाते।' -शा १३ ३७४ **घिरदी**—उ १ श्रियेचा वियोग झालेला २ विदीन, वाण, राहिल्या असलेला

घिरदण—न आळ, आरोप 'ज्याहीं बोरिलें त्याहीं सोदिलें। विरदण आलें मजबरी।' -ह १ १८६

घिरदित—वि विदीन, शिवाय, वेगळा, छेरीज, वाढून; विना 'निमोटी सपदा अवघिरदित। सवैकाळ पित सभाधान।' -तुणा ११८३ [स]

घिरळ, घिरळणें, घिरळायत—घिरळ, घिरळणें, घिरळत ३० पदा

घिरळा—वि दुर्मिळ, दुर्लभ, दुष्प्राप्य, एखादा, कचित् आढळणारा -किवि कचित् प्रसंगवसात् [स घिरळ]

घिरा—उ (क) विरी पदा 'सुपारीच्या फाडीच्या बुडाशी असलेलें जाद आवरण

घिराकत, घिराखत—स्त्री श्राकत पदा

घिराग—उ विराकित, वैराग्य, अनासक्ति निरिच्छकण, विषयपराङ्मुखता -शा १ ४७० [स वि+र+ग] **घिरागी**—वि वैरागी, विरक्त, वैराग्यशील -शा १८ १७६

घिराजणें—अकि शोमणें, प्रकाशणें, सुंदर दिवणें 'ते भोमकीस सियफूल शिरां घिराजे।' -साह ८ १३५ [स राज+प्रकाशणें] **घिराजमान, घिराजित**—वि शोभित, शोभायमान तेजस्वी, मन्य 'कटी कौस्तुभमणि घिराजित।' -तुण १

घिराट—दू—उन १ विधवाची ईश्वर स्वरूप स्थितचरव्यापक पुण्य, ब्रह्माणदेह 'सुख दिव्यगर्भ म्ण्णती। घिराट ते स्मृता।' -दा १० १० १४ 'हीं हे घिराटाची योगस्थिति।' -दा १ ७

३२ -वि मन्य, प्रचंड, अवाढव्य [स विगट] ०६६-देही-उ विषयस्वरूप, ब्रह्माण्ड, सृष्टि ०६६-देही-स्वरूप-रूप-

शरीर—वि १ सृष्टिस्वरूपी, जगद्वृत्ती, विश्वरूपानें प्रगट २ मन्य, अवाढव्य शरीराचा ०पुरुष-उ ब्रह्माण्डव्यापी ब्रह्म, विश्वपुरुष सर्वव्यापी आत्मा

घिराण, घैराण—वि ओंसाद, उजाड [घैराण] **घिराणी**—स्त्री दाड भाजण्दापूवीं जाण पसत मये म्हणून तीसमोवतीची जी जाण भाजतात ती [घैराण]

घिराणा—उ घिरणा पदा

घिराणें—न एक वाय -मक ३६.

घिरादस—स्त्री (गो) बडीशेफ

घिराम—उ १ विप्राति, विवाहा 'नको वासना हेमधार्मी

घिरामी।' -राम ६५ २ यावणूक, द्रुति होणें, मध्देंच वद पडणें, स्थिरता ३ रय, नाश, अंत, स्रवट (किं पावणें)

'मग ययाच्या घिरामी। मोचि दोसी।' -शा १८ १३६७.

'पाव जनप्रत पें त्या तदिधुधीम्म जे घिरामास।' -मोमीळ ७

३ ४ टप्पा, यावण्याची जागा. [स वि+रम्] ०चिन्ह-न.

यावण्याची रण, वाचतांना वाक्य सपत्त्यावर अगर मध्देंच कमी

आस्त याबाबें याघाटीं वापरावयाची रण

घिराम—वि दुन्य, ज्यात राम, तेज, पराक्रम नाहीं असें.

'रामेवीण घिराम भासत सभा बोणो न दीस रमा।' -दावि

४५७ [वि+राम]

घिरालेपण—न शुन्यत्व, सवें नाहीं झाल्याची अवस्था

[घिरणें]

घिरावणें—अकि (क) घिरमणें, घिरल्यासारखें होणें

(उ खाखळें), यिजणें [घिरणें]

घिरावणें—अकि रसमाण होणें, विप्राति घेणें 'मग रामो

उर्वरीयसि। विरावला तो।' -भाए ७६४ [वि+रम्]

घिरावा—उ मध्यस्थ, अडचण, खोडवा 'मध्यस्त विरावा

कशास' -शिदि १८१ [वि+रम्]

घिरावें—न शौर्य, वीर्य, तेज 'जन्म मावचे पैदावें। जन्म

कोपाचें घिरावें।' -दा २ १ ७ [स वीर्य]

घिरि—स्त्री विरी पदा

घिरिचि—स्त्री—उ ब्रह्मा, ब्रह्मदेव, विपाता, सृष्टिर्ता

विरीची पदा 'करी स्तुती प्रेमरसें घिरिची।' -बामन चरित्र

१ ३३ [स वि+रम्] ०उद-न (काव्य) ब्रह्माण्ड, विश्व

'अये लढाही घिरिचिभड।'

३ **घिरि**—स्त्री १ पोकळीच्या सावळीस बुडाशी असले तो

सुपासाखा भाग २ विरीचा शेण [स का+घृ=आवरण

पालणें]

३ **घिरि**—स्त्री वीर्य तेज, दळ, सामर्थ्य, सत्तावा, (दुन्या

तील) कच 'पृथ्वीनें घिरि साविली।' -दा १३ ४ १० 'रमा

वेलेमच त्याच्या नीतिमतेची विरी गेली आहे असे समजावें. 'नीतिशास्त्रप्रवेश ४४६. [सं. वीर्य]

विरीं—उम. पर्यंत, वेरी. 'वेलिअं वाडोगरी। शुक्तिजेती सिरोविरी।' -शिशु १३२. [सं. पर्यंत]

विरु—विरु पहा.

विरुगोळा—उ. विरुगोळा पहा.

विरुद्ध—न. अकल्याण; अमर, वाईट 'जं वडिला यां वितावें विरुद्ध मनें।' -हा १.२१४. -वि. प्रतिशूल, उलट; विपरीत, विपन्न करणारे; अडथळा आणणारे. 'ते तानीं विरुद्ध काय आहे। हें जाणावें कीं।' -हा १९.५९. (समाशत) आचार-उक्त-काल-जन-वेश-धर्म-पश्य-परिभाषा-मार्ग-रीति-लेख-वेद-शास्त्र-संप्रदाय-विरुद्ध. -पावि. अडथळा झालेले; अडथळलेले. [वि+रुध्=अडथळा करणे] ०भल्ले-वि. झुभाझुभ.

विरुळ-ळें—वि. विरळ पहा. 'वरांतून झोभति ते विरळे। -अक्षक २ किंकर, शुक्रभासवाद् १९. -हा ८.१७.

विरळ—वि. विरळा पहा. 'ऐसा तो विरळा संत' -दा ५.२.३८.

विरळ्या—उ. पाणसपें; विरोळा. 'विरळेआं रोखेंसी सरीसी।' -दाब ३८८. 'कालिय विरळ्या जळिच्या मानी मनांत मूघरसा।' -सखारामतनय दक्षिमणीस्वर्यवर १७. [सं. ब्याल]

विरू-रू—न. पैर; वाटुत्व; वाडडे. 'हें काळें पाखिर। मज्जी सदा चिंती विरू।' -शिशु ८२१. 'काई माते घेतलें विरू।' -भाए ७७. 'जयालागि मनें विरू। आम्ही स्वप्नीदि न दावें धरूं।' -हा २.३५ -वि. विरुद्ध, उलट, वाड. 'मग जाणतया जें विरू। तयाची वाट वाहती कलूं।' -हा १९.५५. [सं. पैर; वि+रू=जाणें]

विरुद्धण—न. १ मूळ धरणें. २ (ळ) परिणामकारक होणें; प्रभावी होणें. [सं. वि+रुध्=वाढणें] वि(रु)रुद्धणें-अकि. १ वाढणें; मोठें होणें. 'पुत्रापुर विरुद्धला चोखें' -सुआदि ३. ३३. २ अंकुर फुटणें; रजणें 'सरी न विरुद्धती लिचिलीं। आवडे तैसी।' -हा २ ६६. 'विरुद्धे सरोपणाचें बीज।' -स्वादि २ १.९ विरुद्धी-की. वाड; अंकुर. 'तव वाहरी विरुद्धी करपे। रोमबीजाची।' -हा ६ २३४, २.७९.

विरूप—वि. १ कुरूप, विद्रूप, वेडील २ भिन्न; वेगळा; निराळा. [सं.]

विरूपाक्ष—उ. शकर [सं.]

विरूळ—वि. विरळ पहा

विरीं—न. विरीचा द्रोण; विरी पहा.

विरे—की. विरी पहा. वीर्य. 'पुरे काळ हा गुरे योग्यता विरे निघुन चालली।' -ऐपे ३७५.

विरेक—उ. १ रेच; डाळ; मलविसर्जन. २ मल; विष्टा. [सं. वि+रिष्=रेच] विरेचन-न. १ मलशुद्धि; दृगवण; शाखा; डाळ; रेच. २ डाळक; रेचन; मलशुद्धिकारक औषध. [सं.]

विरे(रे)वीर—उ. मुख्य वीर, वीरश्रेष्ठ; असंख्य वीर; वीर-समुदाय 'विरवीर राक्षस सवें बुडाला।' -राक १.४.३०. 'मग अपार शर सोडिले। विरेवीर त्रासिलें।' -जे ७९.८४.

विरोचनात्मज—विना. विरोचनाचा पुत्र; बलि. [सं.] विरीदी—की. विरवदी पहा. (व.) इदी. 'रुचिस्तर विरोषा शोमती अंगुलीला।' -साह ६.३१.

विरोध—उ. १ विरुद्धभाव; प्रतिवृत्ता; वैधर्म्य; विरुद्ध मत; अडथळा; प्रतिबंध; पैर; वाटुत्व; द्वेष. 'विरोधाचे मज न वाडे वचन।' -तुगा २०६३. 'विरोध आम्हां मगघात। निकट वास करूं नये।' -एरुव ६.८. २ प्रतिवर्तित्व; भेद; अंतर; विता-द्वय. [सं. वि+रुध्] विरोधणें-अकि. विरोध करणें. -हा ९.४७२. ०भक्ति-की. देवाशी वैर करून त्याकडून आपला वध करवून घेऊन मोक्ष मिळविण्याची मार्ग विरोधी-उ. साठ संवत्सरातील विसावा संवत्सर. -वि. विरोध करणारा; प्रतिवृत्त, प्रति-पक्षी. विरोधी भक्त-उ. विरोधभक्ति करणारा.

विरोषा—उ. वीर, एक हुद्द देवता. -लेखा.

विरोली—की. विरवदी-ली पहा.

विरोळा-ळा—उ. पाणसपें. विरुळा पहा. 'वाहती ते चपळ विरोळे जाण।' -ह २६ १५८. 'वीराचे इस्त विरोळे पूर्ण। तळपताली टायीं टायीं।' -रावि २८ ६६. [सं. ब्याल]

विरोळा—उ. वरोळी; रेताची मर्यादा दाखविण्याकरिता घातलेला यातीचा ओटा.

विर्जुमाळ—वि (कों.) समायीक -पहाणी खडां सातारी. [अर विराखत्=वडिलाजित मिकळत]

वितिं—की. (अप) वृत्ति, इनाम वित्तिक-वि. वृत्तिवत्, इनामदार.

विमोर्—वि. (गो.) वीमार, काजारी. विन्हटणें—अकि. डुखी होणें; विव्हाळ होणें. -तुगा. विन्हया-वि. विरही; डुखी 'ते तद्वेचि विनयों। विन्हये नव्हती।' -हा ७ १८१. [सं. विरह]

विन्हा—उ. (कों) ओढा; नाला, प्रवाह; पन्हया. [सं. वि+प्र+वह]

विलग्न—उ. १ वैगुण्य, उणेपणा; व्यंग; विसंगति; वेपरीत्य; अंतर. 'विलग्न पडों नंदावे। वरमध्यें।' -दा १२.९.२० २ उपद्रव; त्रास. 'कामकोपाचे विलग। उडावती अनेक।' -हा

१२ ६२ -वि अलग, भिन्न, विरक्त, अयोग्य, असद्वत्, न जुळणारे, तुटक, अलिप्त 'हे लोक साऱ्या गावापासून काही काळ विलग राहिले होत' [स वि+लृप्] विलगट-वि. वेगळा, अलिप्त, अट -की फार लगत विशेष लगत 'विलगट हट नाही चाट मोकाट नाही।' -दावि ७२ 'ते दवत्रयाची खटपट । सुध्मरूपे विलगट।' -दा १२ ८९ विलगणें-अकि दूर होणें, नाहीसा होणें, धुउन निघणें 'पदी श्रीरामाच्या हट तर महादोष विलगे।' -साकड १ १६३ विलगोस लावणें-दूर करणें, बदोबस्त करणें, दानुस काढणें 'ही फिरवीर विलगेम लावा।' -पला ६.१३

विलंगी-की. एक प्रकारचें कोळपें कोळपें पदा

विलग्न-वि सलग्न, जुळलेले जोडलेले, चिकटलेले, मिलाव केले [स वि+लृप्]

विलंगणें-अकि १ लापन करणें, ओलाढणें, पलीकड जाणें २ (ल) अतिक्रमण करणें, मर्यादेषाहेर जाणें [स वि+लृप्] विलंग-वि बोर, मपर, मदान, 'ऐसा गवोकीनें वडुनी पण करित ते विलग सती।' -बोत १ १७

विलंगी-वि कपनी, कुडवा मनाचा

विलगज-वि मिलेज अविवदी, उदट [स वि+लृज्जा]

विलग-न कापसातील जनु

विलगणें-अकि शोक करणें, रडणें, विलाप करणें 'तरी हे भायां सगुण वेढाव । बाको म्हुणेनी विलगण ।' -गुआदि १ ५२ [स विलृप्]

विलंग-५ उशीर, अवकाश मध्यतर, दीर्घकाल 'बहु विलगचे सनिय पातले।' -तुगा ६.०७ [स वि+लृङ्=लेंगणें]

विलंगिका-की पत्की अथवा महामारीच्या विवाहातील तिसरी व अखेरी अवस्था पहिल्या दोन कलिका व विधुविवा

विलंगित-वि १ उशीर लागले, लागणीवर पडलेले, लाव विलेले, पुढे ढकलेले (काम) २ सावकाश, मद (ताल).

विलंगि-की (ताल) मदताल -५ मध्यस्थीच्या दुपटीचा ताल विलंगी ५ वाट रुक्तरातील बलिसावा सवत्सर -वि. दीपपूजे; दीर्घकाल लागणारे, उशीर करणारे, लागण लागणारे

विलंग-५ १ शवट नाश प्रलय कलालीन प्रलय २ अंतर, विलव, सह 'मिलेच्या वनमाळीं पदशीनी अवच्छा निघली' ते साविता कोली । कपें विलयो पडले ।' -विशु ८५६ [त.] विलया जाणें-१ २ वट होण, नाश होण २ बर्दस जाणें 'काय जाहले न वाहतां मुर्द परिज । तरी तो वल विलया जाहने ।' -हा ११ १६२

विलसणें-अकि १ सोमणें, विराजणें, चमकणें प्रकाशणें, चकाकणें, झटकणें -हा १८ ८७७ २ रागणें, वडणें, अडणें.

'तो कर्णी स्थिती असे । वैसेनि रूपी विलसे ।' -हा २ २८९ [स वि+लृप्] विलसित-वि विराजित, शोभायमान, प्रकाश मान, तेजस्वी, सुंदर -न विलस, वेष्ट

विलक्षण-वि १ लोकोत्तर, चमत्कारिक, अलौकिक; असामान्य, विचित्र, नाविन्यपूर्ण २ मित्र, निराळा, वेगळ्याच प्रकारचा, गुणाचा 'ज्ञाता दही विलक्षण।' -दा १९४ २७. ३ विपरीत 'चचनभग करिता विलक्षण' -दा १ ७ १० [स वि+लृप्=पाहणें]

विला-की प्रग, वेळ, काळ, सधि, हगम [का विला] दर हन विला-या प्रसंगी, या ठिकाणी

विलाचें आळें-न समुदात टाकावयाचें भासे पकडण्याचें मोठें आळें, घुरीचें आळें पहा

विलाज-५ इलाज पहा

विलात-की विलायत पदा

विलाप-५ शोक, दुःख, आरडाओरड, रडारड, आकात [स वि+लृप्] विलापणें-अकि मोट्यानें शोक करणें, आकात करणें, रडणें, गाकडणें विलापी-वि रडणारा, शोक करणारा

विलायची-की (ना) बलची पहा

विलायत-की १ मुळ देश स्वदेश २ उत्पत्तिस्थान, मूळचा प्रदेश (प्राणि, वनस्पति वर्गेशा) ३ (क) परदेश, परकीय देश, विशाल देश, युरोप ४ प्रांत, परगणा, प्रदेश, जनपद 'हेरदळच्या विलायतीस शिवाजी तबवीख देतो' -दिपप्र ५

'विलायती घराब पडली होती' -वाडवना १७४ [अर विलायत] विलायती-वि १ परदेशी, इतर देशा युरोपीय 'हिंदुस्थाननें विलायती माल घेणें पातक होईल' -दि १

२४ २ धूत, बिरदर, वावेवाज, हुपार ३ परदेशी, चमत्कारिक, लक्ष्यवेक, असामान्य (आमर्षी कोणत्याहि विचित्र, सुंदर, अजब, कौशल्यपूर्ण वस्तू सारवतात) ४ (ल) दगाड, उदगा, खोदवर (मुलें) ०उस-५ एक जातीचा उस ०फोंवडा-५

टर्फी, गिनी काडल ०गवत-घास-न गिनी पवत, लसुणघास ०चणा-५ वाटाणा ०चिच-की बारीक पानांचें पारीक तोंगा येणारे एक झाड ०धुवर-५ एक जातीचा थोर थोर ०घोतरा-

५ घोटत्याची एक जात ०निवडुंग-५न फडे निवडुंग, बिन काप्याचा विडुग ०घामळ-की एक विशिष्ट वृक्ष ०मूग-५.

सुरमूग ०मुळा-५ मुळ्याची एक जात इपि ६१८ ०मोदी-धी-की एक वाळणी मोतीची जत ०घांगी-की रोमाटोचें झाड, चक्री ०घांगे न टांमाटो प्लवंग ०शेर-५ एक

जातीचा शर, हुस ०सन-५ आरिमा, कोट्या व बगालाचा बोही भाग यात काप्याचा एक शक ८ स ५९२ मध्यें मुस

साला सौराष्ट्री व चादमस

विलास—प १ ब्रीडा, खेळ करमणूक, बालनोदन, करमणूक (विशेषतः स्त्रिया, नर्तकी, गाणारी बरोबर) २ चैन, मजा, रंगेच्छणा, स्वैर भोग ३ वियाचा प्रेमदर्शक हावभाव, काम-चेष्टा, नसरा (प्रवक्त, लाजणे, मुरणें बघेर) [स वि+स्स] विलासिनी—स्त्री विलास करणारी स्त्री —हा १ ३२३ 'विले कुनि विलासिनी जन पुन पुन्हा कामुक।' —केवा १०१ विलासी—वि १ खेळकर, ब्रीडासक्त, आनंदी २ चैनी, कामुक, विषयलेलुप, भोगी, गुल्होशी

विलाहाळ, विलाळ—प विहाळ पहा 'त्या जेवणाचे विलाहाळ। अल्प अल्प सेशीतेस।' —वेसीस्व ८ ७४ 'मग त्या आभ्यानाचे विलाळ।' —वेसीस्व ८ ७४

विलुप्त (हृष्टि)—स्त्री (नृत्य) पापण्याची सारखी उघड हाण करणे व बाहुल्यान दिवू देणे हा भगिनय मूर्खपणा, उन्माद, दुःख, पीडा याचा द्योतक आहे

विले—विल्हे पहा. 'ऐसे एकामागे एक वेलें। विलेने नेमस्त लाविले।' —दा १६ १० १५

विलेप, विलेपन—उ न १ सुगंधी पदार्थ अगास लावणे, उठणे, माखणे, उडी लावण २ उठणे, उडी, सुगंधीद्रव्य (अगास लावण्याचे), चदन बघेर ३ अगास लावणे, चोपडणे, माखणे (सामान्यतः) [स वि+लप्] विलेपित—वि माखलेले, चर्चित

विलोकणे—उक्ति पाहणे, अवलोकणे, चित्तेणे, जाणणे [स वि+लोक] विलोकन—न पाहणे, दृष्टि टाकणे, निरीक्षण, टेह-छणी विलोकनीय—वि पाहण्यासारखे, दर्शनीय, चिंतनीय विलोकित—वि पाहिलेले निरीक्षण वलेले, चिंतलेले, टेहळलेले. ० दर्शन—न (नृत्य) पाटीमागील वस्तु पाहणे ० पुट—न (नृत्य) पाण्याची उघडहाण

विलोभन—न फसवणूक —नि ५३७ [स वि+लुभ] विलोभ—वि १ विपरीत उलटा, माघारा विरुद्ध दिशेचा २ ब्रह्मण, सत्रिय, वैश्य द्युद या उतल्या क्रमाच्या उलट पुरुष व स्त्री असताना होणारा संवध, एतत्या वर्गाचा पुरुष व वरच्या वर्गाची स्त्री याचा संवध व त्यास वधापासून जन्मलेला संकरज [स वि+लोभ=केंस अगावरील वेंसाची वाढ वरून खाली असते यावरून] ० क्रिया—स्त्री. (गणित) दिलेल्या प्रमाणातील सख्या उलट करण्याची क्रिया ० त्रैशिक—न व्यस्त त्रैशिक ० विधि—पु (गणित) दिलेल्या प्रमाणातील सख्या उलट करण्याची क्रिया

विलोल—वि चंचल विलकल—वि मूखे, अजागळ, व्यग 'मितीयेक ती माणसे विलकलेसी।' —दावि २८४ [स विलक]

विलुप्त—वि झूट पहा शके. १. ५७

विल्हन—न (मक्षु) पातळ, सिरसिरीत वख 'सोने सेंदूर विल्हना तदुपरी क्षोरोदरी जो फूला।' —प्रसादमालिका ५ विव्हय, विव्हणा, विव्हणें—स्त्रीपुन वडा, कुल, गोत्र [अर विव्हा]

विव्हा, विव्हे—पुष्पी १ वर्ग, भाग, खातें (मूळाक्षतांचे) २ (सामान्यतः) प्रकार, दर्जा, विभाग ३ (स्त्रिया, भाग यास) जोडलेला, समाविष्ट केलेला भाग अकित प्रदेश, प्रात [अर विव्हा] विव्हे करणे—लावणे—१ निकालास लावणे, निकालात काढणे २ लिहिणे, व्यवस्थित मांडणे 'दुसाला दसरीं विल्हे लावय' —वाडवावा २ ८५ विव्हेस लावणे—व्यवस्था लावणे, बरोबर होणे 'तुका म्हणे तरी लागलीं विव्हेसी।' —तुगा १८४५ विव्हेस लावणे—वर्गवारीने, प्रतवारीने, प्रकारानुरूप लावणे, व्यवस्था लावणे, जम बसविणे विव्हेस लावणे—देणे—करणे—दवाली, स्वाधीन, ताब्यात देणे, करणे, सुपुते करणे. विव्हेषाट, विव्हय—स्त्री १ उघळपटी, वासलात, फड्या, निकाल, धूळघाण 'एकीची विव्हेषाट लावून दुसरी बरोबर सवे सोढे' —टि ४ १३५ २ व्यवस्था, रचना, मांडणी, योग्य योजना विव्हेवार—किंवि वर्गवारीने, जातवारीने, खातेवारीने, 'विस्तवार, क्रमानें विव्हेवारी—स्त्री १ वर्गवारी, खातेवारी; वर्गीकरण, निवड २ वर्गातुक्रमरचना 'प्रवृत्त बोधाची रचना, त्यातील गुणदोष, यातील सारी नांवे याच विव्हेवारीने विव्हे' —वि १४४

विव्हाळ, विव्हळ—वि १ दोनवाणे, कडण, दु खपूर्ण (बघन, बहाणी रडगाणे, कुरडुर) 'जिवाचे विव्हाळ=जिवाचे हाल २ अभद्र बोलणारा, अपशब्दी, अशुभ बोलणारा [सं. विव्हळ] विव्हाळक—स्त्री वाक्यत, पिरपिर, वृकुर, रडगाणे. —नि व्यथे, निःकारण 'तुका म्हणे अस हातीचे वकण। तपासी दर्पण विव्हाळक।' —तुगा २७८१ विव्हाळगौर—स्त्री नहमी कुरडुणारी, पिरपिर लवंगारी स्त्री, दुसुलेली, अभद्र, अशुभ बोलणारी, चिंतणारी स्त्री विव्हाळणे विव्हळणे—अकि १ रडगाणे गाणे, विरकिर करणे, चोक करणे २ (ल) बाचताना, बोलताना रडका आवाज सूर काढणे, हेल काढणे ३ नहमी मनात अशुभ विचार आणणे, अभद्र चोऱ्ये, चिंतणे विव्हाळ्या, विव्हळ्या—वि १ रडतोड्या, विरकिऱ्या, पिरपिऱ्या, रडपा, रडगाणे गाणारा तक्रारी सांगणारा २ अशुभ, अभद्र चोऱ्यारा

विव्हार—पु (व) विव्वार विवचणे—उक्ति १ विचार करणे, चिंता करणे, मनांत घाळणे, चिंतन करणे 'सुनमुखीं वचन कानी। ऐकोनी साधु विवची बनी।' २ विवेचन करणे, फेड करणे, स्पष्ट करणे 'हा अभिप्रायो सपूर्ण। विववृ गा।' —हा १५ ४७७ ३ मेद करणे,

निवड करणे 'तैसें दु खिताचें शिणणें । हिरतां सकणवणें वसमा-
पम जेणें । विवचु गा ।' -शा १६ १५५ 'स मांजणें, वलपना
करणें 'ज सवैन सदा सम । तेथे विभाग अधमोत्तम । मतिवशें
सधम । विवचिती ।' -शा ४७० [स विन्वच] विवच्यना-
की १ विचार, चिंता, घोर, काळजी, घोटाळा (किं पडणें)
'काय म्या तेथींच राखिलें चाकोनि । तें हें करी मनीं विवचना ।'
-मुगा २०३ २ सुक्ष्म विचार, विवेचन, विचारणा, सारासारा
विचार 'लिंगनयाची विवचना । विचारितां जोए सर्वस्वी ना ।'
-ऊ ४१ 'जेथें नाहीं विवचना । तेथें काहींच चाकोना ।' -दा
१३ ६ २९ ३ भेद, निवड 'तैसें वासनातराची विवचना । मग
आपेसी पारुखे अर्जुना ।' -शा ५ १५५

विवज-न फोड, स्पष्टीकरण 'सावज रूपाचें विवज
जाणवेना ।' -दावि ४१९ [स विन्वच]

विवटणें-अकि स्पष्ट करणें -मनको

विवटें-न (डुलाबा) एक जातीचा मास

विवटणें-अकि १ वादविवाद करणें, चर्चा करणें, खल
करणें, सकार करणें, भाणें २ (महातु) वाखाणणें, स्तुती
करणें 'नीळा निस्तर परमेश्वर विवटणा ।' -गरतो ८३ [स
विन्वट] विवटमान-वि भाडकोर, चर्चा करणारा, वाद कर-
णारा विवटो-वि (ना) खोडकार, भाडकोर, माल्य

विवर-न १ छिद्र, गुहा, गीळ, नोक, गोकळी, भुयार
'सोतेच्या वाक्यानीं जगतीला शोय तत्कणी विवर ।' -मोरासा-
यण १ १५५ २ अवकाश, जागा 'देवो दव भूतलानीं । जिये
विवरु दवे आनीं ।' -शा १८ १५९२ 'त धर्मसुवर्णकाराचें
यतु । कीं मोक्षसिद्धीचें विवरु ।' -ऊ २० ३ स्पष्टीकरण, विव-
रण 'नाना योग नाना विवर ।' -दा १४ ३ ४६ 'तया
विवरां अनुसंधान । दक्षे निरं ।' -सि ३० २३ ४ (गणित)
अंतर 'भुमीपासून सूर्य व ग्रह यापार्श्वी रेंवा कटिपत्या तर
त्या रेंवातील कोणास सूर्योत्प्रेरणे किंवा विवर म्हणवें -सूर्य
२३ ५ (ल) दोष, छिद्र 'छात्रीं नुरवीतिलहि खडबडिलि
गुरुराज काणिकविवर ।' -मोणादि ० २४ [स विन्वट]

विवरण-न स्पष्टीकरण, सविस्तर निरूपण, फोड, उलमडा,
व्याख्या 'शास्त्रीं हेचि विवरण ।' -गुच १० १४ [स विन्व
ट] विवरणें-अकि १ स्पष्ट करणें, फोड करणें, व्याख्या करणें,
भाष्य टीका करणें 'तेकीं अष्टादशु विवरी । सायत गीता ।'
-शा १८ ४३ २ विचार करण 'दृश्ये विवरी गाधिकुमार ।'
-मुमादि ४० ८०

विवट-रू-उ विस्तार प्रसार स्पष्टीकरण 'त यात्रासभो
पात्रागुह । दावी हस्तकांचा विवर ।' -भाए ४०४ 'नाना
भवत मांसिभो दत्त पंडाचा विवर ।' -चौ-यासीचा चेष [स
विन्वट]

विवर्जन, विवर्जित-वर्जन, वर्जित पदा.

विवर्ण-वि रंग गेलेला, विटलेला, शुभ्र केलेला [स विन्व
वर्ण]

विवर्ण-विवरण पदा 'महावाक्याचें विवर्ण । वेगळें असे ।'
-दा १५५ ३०

विवर्त-उ १ भोंवरा २ भास, भ्रम, भ्रांति, माया 'माया
ब्रह्मीचा विवर्त ।' -विपू ३ २४ 'बोल्ता परिणाम विवर्त ।'
-भाए ५८३ 'मूळ तात्त्विक रूप सुद्धा दुसरें नावरूप प्राप्त होतें
तेव्हा त्यास विवर्त म्हणवें -गीर २३९ [स विन्वट]
० रूप-वि भासमान, मायावी 'तेवें माया मिथ्या मान ।
विवर्तरूप भास ।' -दा ८ २ २ ० वाङ्-उ मायावाद 'प्रकृति
ही स्वतः दुसरी वस्तु नसून एकजिनसी एका निर्गुण ब्रह्मावरच
मनुष्याचीं इच्छिं अज्ञानां सगुण दृष्टाव्याचा अभ्यास करीत
असतात या मतास विवर्तवाद म्हणतात -गीर २३८ विव
तेन-१ भ्रमण २ (नृत्य) कोळा एका बाजूस फेकणें, दुसऱा
योटक अभिनय ० उरू-की (नृत्य) दाच आत फेकणें जथा
क्षित माझ्याची होणारी स्थिति विवर्तितकरण-न (नृत्य)
हात पुढें करणें, त्रिक विवर्तन फेकणें व हाचा हात रेवित करणें
० वाङ्-उ (नृत्य) एकाच पायाच्या चवकपावर उभें राहून वटि
विटत केली असता बरचा सर्व भाग फिरविण्याची क्रिया ० पुट-
न (नृत्य) आख्यायिका व वरच्या पावण्या जवळ आयून फिरविणें
विवट-वि पराधीन, परतत [स विन्वट]

विवशी, विवशी चिचसी-की १ विनवेवता, राक्षसी,
मृत, हाकीज, हडल 'कीं लोटजेया विवसी । देखे निधान
जेवि ।' -ऊ १९ 'जैसी मज्झातें विवसी । भुलसी का ।' -शा
२ ३३२ २ अपराधुनी, विन आणारी, दुसरी की ३ दुसऱ्याचा
फेरा, वटवटा 'स्वयंभू दीप विवताच विवशी व्यापली दरवा
रात ।' -रेयो ३०८ 'तरी हीं राज्यास आली विवशी ।' -नव
१४ ११५ ४ विवड, शिसारी कडाळा, रगत 'तयां पायांची
वेओनि विवशी । पळाला देख तो ।' -सिधु १०७३ 'जयाचीं
जीवें पेटी विवशी । तेचि जओनि शके जीवेंसी ।' -शा ३ २३०
'ते व्हेथीं वेओनि विवशी । मी आलां तापसी ।' -सिधु १३२
० लागणें-लावसटणें, सडणें, लावघरणें, लागेरण ० लावघणें-
नास करण, नास घण 'आता यादवां लावैन विवशी । तरी शेलु
होई ।' -सिधु ८८९

विवसन, विवस-वि वस्त्रद्वित नम, अगावर वपरा
नसलेला [स]

विवसा-उ उषाण, धडा, काम, व्यवहार [स व्यवसाय]
विवसा-मी (काय) इच्छा, वल, प्रवृत्ति आकांक्षा
[स विन्वट-वसा]

विवरकंध—५ सप्तसूक्तांतील पांचवा, नवम मंडळापासून
दशममंडळापर्यंतचा सूक्त, सप्तसूक्त पदा

विवस्था—की व्यवस्था पहा [व्यवस्था अप]

विवस्वत, विवस्वान्—५ सूर्य [स]

विवळ—वि १ स्पष्ट, गुण, सोप 'तरी बोलिले तेंचि
सांगवें। विवळ करुनि।' -हा ५ १९४ २ सविस्तर 'पुष्प
ताबोल विवळी। पूजा अनुकर्म चालविल्या।' -वेसीस्व ४ ४०

विवळणें—उक्ति १ उदयास येणें, उगवणें, प्रकाशणें 'एका
वैराग्य रवि विवळे।' -हा ४ १२८ २ स्पष्ट होणें, समजणें
'इण्णोनि नेणणें जया विवळे।' -परमा ९ ४ 'नातरी भारेली
कावळे। दृष्टी आपघेची दिसे विवळे। तें फिडलिया विवळे।
जैसे तेसे।' -ज्ञाप ५४२ ३ उत्पन्न करणें, प्रसवणें, 'सूर्य
सूर्याची विवळे। का फळ भाषणयो फळे।' -अमृ ४ २१

विवळणें—अकि तळमळणें, कष्टण, कुणें 'हानी झाली
विवळे।' -दा ३ ७ १९ [स विवहल] **विवळणी**—की दुःख,
शोक, तळमळ **विवळणोर**—वि नेहमी दुःख करणारा तळम
ळणारा

विवळी—की एक पाळेभाजी चवळी विवळी कचळया
सोपा। -अमृतसुधाम ३४

विवक्षा—की १ शोलण्यातील हळु, उद्देश, पुढे माहाय
याचा मुद्दा, मत, मनातील धोरण, अनुधान शोलण्याची इच्छा
२ इच्छा, हेतु गरज, जरूरी ३ व्याख्यान करणें 'मुक्ती कर
जास विवक्षा। आदि कोणा न सापडे।' -इ २२ १ [स
वक्=शोलणें] **विवक्षायज्ञात**—किवि वक्तव्याच्या उद्देशानुसार,
देवतारूप, मताप्रमाण **विवक्षित**—न विवक्षा पदा -वि १
वक्तव्याने उद्देशिलेले, इच्छिलेले, निर्दिष्ट वक्तव्याच्या मनात अस
लेले २ विशिष्ट महत्त्वाचा, प्रसिद्ध, प्रमुख, इतरांहून श्रेष्ठ (व्यक्ति,
पुरुष)

विवाद—५ १ पर्वा, खल खडनमंडन २ वाद, पूर्वपक्ष
उत्तरपक्ष, उत्तर-प्रत्युत्तर ३ कज्जा, खटला, फियाद, कायदखीर
भाडण ४ भाडण, अपील फेरतपासणी 'अमरदासाच्या पैस-
व्यावर विवाद जिंकडे चालू शकेल' -खानगीखातें नियम १३१

[स वि+वद्=शोलणें] • **प्रस्त**-वादप्रस्त पदा **विवादणें**-
अकि (काव्य) वाद करणें, भाडणें, संडण **विवादी**-वि १
भाडखोर, तक्रारी, वाद करणारा, फियादी २ अपीलट, फेरतपा
सणी मागणारा -खानगी खातें १३३ • **स्वर**-५ रागातील
निश्चित स्वरानून निराळा जो एखाद्या स्वर मायक दुसऱ्यातून
रागरक्त वाढविण्याकरिता रागास लावतात तो

• **चिचार**—५ १ विस्तार, प्रसरण विकास, खुलवट २ स्वर
व उभयवर्ण याचा उच्चार होईलतका बार्मिदियाचा विस्तार, विकास
, बाधप्रयत्न पदा [स वि+ट]

विवास—५ हद्दपारी, गृहत्याग देशत्याग 'निवास
यथिल विवाम केवळ छळणुक माफी पुरती' -त्रिक १३० [स
वि+वस्]

विवाह—५ लग्न, श्रीपुरुषामध्ये दापत्यसंघ उत्पन्न कर-
णारा विधि, संस्कार पद्धति यांचे आठ प्रकार मनुस्मृतीत सांगि-
तले आहेत-व्रत, देव आर्ष, प्राजापत्य, आसुर, गार्ग्य, राक्षस,
पैशाव [स वि+वद्, सिं विहाउ, हि व्याह] **विवाहणें**-
उक्ति १ लग्न करणें, पत्नीचे पाणिग्रहण करणें २ लग्न लावणें;
लग्नत दणें (मुलीस) **विवाहमेळ**-५ विवाहप्रसंग, विवाह
समारंभ, विवाहसंस्कार 'म्हणसी मी सोयरा अति काळा। का
सोलविशी विवाहमेळा।' -एरुव ४ १२ **विवाह होम**-५

विवाहाच्या प्रसंगी गुप्ताग्निसिद्ध करून करावयाचा होम **विवाहित**-
वि लग्न झालेला **विवाही**-५ व्याही, आपल्या मुलाचा किंवा
मुलीचा सासरा **विवाहोपचार**-५ लग्नप्रसंगी करावयाचे विधी,
संस्कार, होम वगैरे विशिष्ट गोष्टी **विवाह**-वि लग्न व्हावयास
योग्य लायक, लायक, जरूर, ज्याचें लग्न व्हावयास आहे असा

विविक्त—न एकातल्यान, पृथक्स्थान -वि १ विशिष्ट,
वृत्तलक्ष्य, निर्दिष्ट, स्पष्ट व पृथक् विचार केलेला २ पृथक्, अलग,
एकत, भावबळणाची, बाजूची (जागा) [स] • **पणें**-किवि
एकीकडे, अलग निराळें 'आणि विविक्तपणें बसून कारभार
करण' -राजे समाजीचरित्र ६

विविदिषा—की जाणण्याची इच्छा [स वि+ज्ञाण] •
सन्पास-५ ईश्वरज्ञान होण्याच्या इच्छेने घेतलेला सन्पास
'ऐसा जो त्यागविलास। या नाव विविदिषा सन्पास।' -एभा
१८ १८३

विविध-वि नाना प्रकारचें, अनेक तऱ्हेचें -हा १ ९४
[स] • **गुणाकार**-५ (गणित) अनेक परिमाणांचा गुणकार
• **त्रैराशिक**-न (गणित) बहुराशिक • **भागाकार**-५ (गणित)
अनेक परिमाणांचा भागाकार • **मिळवणी**-की (गणित) अनेक
परिमाणांची बेरीज • **वजयाबाकी**-की (गणित) अनेकपरिमा
णाची वजाबाकी •

विविक्षा—विवक्षा पदा तपास विवक्षणा
विविक्षित—विवक्षित पदा
विद्युत्—धावि विद्यार्ण केलेले स्पष्ट कलेले, उलगाडा, फोड
केलेले [स वि+ट]

विद्युति—की विवरण स्पष्टीकरण, फोड, उलगाडा
विद्युत्—५ वर्णांचा होण्याकरिता वायूसधर्मी प्रयत्न,
क्रिया प्रयत्न पदा [स] • **कटि** की (श्रुत्य) एका पायाच्या
चवड्यावर उभें राहून दुसरा पाय अतराळी ठेवून अर्धी गिरी
मार्गेण

विशेक—पु १ विचार, तारतम्यबुद्धि, समज, तर्क, बुद्धि
 'मज्झिमे विवेकं सागावा । म'हाय जा ।'—हा १ १७ 'जसा मति
 मत विवेक । तेसा जाण राजा भीमक ।'—पुसुव १ १२ २ सव-
 सविवेक, सयम, समजसंपणा, चित्तश्रुतिनिरोध 'मत्ता अभाचा
 तित्तकारा आला आहे पण विवेकान खातो' ३ (वेदात) नित्या
 नित्य, सत्यासत्य यांमधील भेद जाणण्याचें ज्ञान, साधनचतुष्ट
 यातील पहिलें साधन 'आह दिदी डोळ्या विवेक । अवाटु जसा ।'
 —हा १८ २७३ ४ बाटापाट, चर्चा वगैरेमुळे होणारा समेन तद्
 'विवेक व्हायचा प्रकार दिसत नाही'—खरे १५३९ [स विव=
 विवेक करणे] • ज्ञानविणे—तारतम्यबुद्धि जायत करणे, विचार
 करणे 'स अनुभवी जाणती सम्यक । ज्यांनीं विवक जागविला ।'
 • चेत—विचारी, इष्टानिश्चारी निवड करण्यास समर्थ 'दसा
 विवेकवत सुविमल ।'—हा १ १४ • यादी—पु बुद्धिवादी, तर्क
 करी, विचारस पटल तेंच माजणारा (६) रॅशनॅलिस्ट 'तो
 प्रथम विवेकवादी (रॅशनॅलिस्ट) होता'—मुदे १६७ • सभा-
 की पद्धितीची चर्चा करावयाची जागा रायगडात किवाजीब्या
 वाजपात होती—शिदि ४१६ • हस—पु विवेकी पुरुषरुपी हस
 —पुभा १ २३ • हीन—वि अविचारी, विचार न करणारा, तार-
 तम्यबुद्धि नसलेला विवेकाद्वय, विवेकी—वि विचारी, न्यायी,
 तारतम्य जाणणारा, बुद्धिवान, समजस, पाहणा 'प्रथम परमाय
 चाल्ता । तरी तुम्ही विवेकी ।'—दा १२ १२

विवेचक—वि विवेचन करणारा, विचारी तारतम्य पाह-
 णारा • बुद्धि—की सारसारविचार 'विद्यार्थ्यांना कॉलेज
 सोडायला लावताना विवेचन बुद्धि जरूर उपयोगात आणली
 पाहिजे'—केले १ ३४९

विवेचन—ना—मकी १ निवडानिवेड, तारतम्य अवयवचा
 पृथकरण करून वेगळेला विचार सर्व बाजूचा विचार, योग्यायोग्य
 विचार २ पृथकीकरण फोड उलगडा [स विव=विचार करणे]
विवेचनीय—वि स्पष्ट करण्यास निवड करण्यास, विचार कर-
 ण्यास योग्य तारतम्य पाहण्यालायक योग्यायोग्य पाहण्या
 सारचा विवेचित—वि तारतम्य जाणल आढ मसा, योग्या
 योग्य पाहिलेला

विश्वोक्त—पु विवेक 'ताहण्यादि मदानें जो अनादर
 तपासि विश्वोक्त ।'—गगापर, रसकशेळ १३६

विश्वल लित, विश्वल—ल्लि—वि (प्र) व्याकुळ
 ड की, नरत [स हट्ट] 'टाळिनी विश्वला धरणी नम ।'—तुगा
 १०९ विश्वला—की यातना दुःख, पीडा 'तो रोमिया
 जेवि विश्वला । सवता होय ।'—हा १७ १०१ विश्वलपौद-
 की नेहमी रडक्या गाणारी, करडणारी, रडवी थी

विश्वान—विवाह पहा 'सप्रमं सादिला विश्वान ।'—दा
 ३ २३५

विश्वरू—वि किंवि निर्मय, दाकारहित, नि शक, नि मशय.
 'जिंकी कपरी जी श्री श्रीदश्रीशीं विश्वरू तोलावी ।'—मोसभा
 ४ ११

विश्वकल—वि मोहन तुकड झालेला, भगलेला पुन्हेला,
 तुटलेला [विश्वकल] • न—न तुकडे करणे, भाग पाडणे, पोढणे;
 तोढणे

विश्वानि—वि वीस [स]

विश्वद—वि १ स्पष्ट प्राजल निर्मल, स्वच्छ, प्रगट,
 दिसण्याजोगें 'मुळीं नगता विश्वद ।'—दा १७ २ १५, —हा ९.
 २१० २ उषड येसपैस, मोकळें, विस्तृत [स विश्वद] विश्व-
 दर्थे—किंवि स्पष्टपणें, स्वच्छपणें 'आपणास मामत्यापासून
 तुक करावें म्हणून विश्वदर्थें लिहिलें'—शारे १ ११

विश्वभणें—विषयण पहा दोपेदि क्षण येक न विश्वभती ।'
 —दा ३ ३ ३५

विश्वय—पु विषयाविषयी सशय—परमसाराविचार, भाणे
 विश्वारण—न सदकेपणा, कुजणें, विश्वस्त, विघात, विच्छेद,
 चकनाधुर [स विश्वय]

विश्वारु—की सोळावा नक्षत्रपुज [स]

विश्वान—विषाण पहा

विश्वारप—वि उ हाणित शापापासून निवृत्त, शापमुक्त

विश्वारति—न राजा प्रजेचा नायक [स]

विश्वारत—की (अप) इशारत पदा—तुगा ३७७८

विश्वारद—वि प्रवीण, निपुण विद्वान, पदाईत [स]

विश्वारल—ळ—वि लावक, मोठी, भव्य अवाढव्य, विस्तृत,
 अफाट 'बरी पिव तें लाल आल विश्वारल ।'—मराठी पहिलें
 पुस्तक —हा १ १९ • कोन—पु काळोनापेक्षा मोठा दोन
 • रुकंध—वि हद खायाचा विश्वारळणें—मकि मोठे होणें.
 'आपण विवेकें विश्वारळा ।'—दा १ ९ ३२

विश्वारू, ईश्वारू—वि (महासु) विषयाळ निपयी.

—ट्यातपाठ ५९

विश्वारू—पु १ यवन —स ५४७९ २ इमज —पवा
 १७९ ३ बाण—वि शिखानट, शेंडी मसलेला [स विश्वारू=
 शेंडी]

विशिष्ट—वि १ कांही तरी टळक गुण असणारा, कांही
 अंशामान्य गुणासुळ उदून दिसणारा; विषय लक्षणयुक्त २ शुद्ध,
 सवड कमी असणारा, अश्वय किंवा अप्रिष्ठित असलेला उदा०
 घनविशिष्ट सूतक, जन्मविशिष्ट पात्र अत करण विशिष्ट वेग्व्य, हस्त
 पादाधयवविशिष्ट देव, शिखाविशिष्ट हिंदू ३ अक्षामान्य,

असाधारण, धेष्ट, निराळा 'गुणद सवोत गेठ। त्याहून नाही कोणी वरित। कल्पवृक्ष म्हणावा विशिष्ट। तरी वरिष्ठे पुखी तो।

-द १४८ 'विशिष्टा मांवे पोका।' -हा १-१११ [स वि+ शिप्=भेद धरण] ० उज्जता-म्ही (शाप) पदार्थांचे एक असा तपमान वाढविण्यास लागणारी उज्जता (इ) रूपनिष्ठि रीट ० गुरुत्व-न (शाप) पदार्थांचे पाण्याशी तुलनात्मक भारमान (इ) रूपनिष्ठि प्रिंस्टी ० हान-१ एखाद्या पदार्थाचे त्यांतील काही निरूप गुणधर्मासुद्ध रिवा विशप प्रसंगामुळे होणारे विघ्न ज्ञान याच्या उभट नियमान् म्हणून एखाद्या पदार्थाविषयी सामान्यज्ञान विशिष्टाहून-न रामाजुजाचार्यांचे मत चिदचिद्विशिष्ट ईश्वर एवढे होय व ईश्वराशीरातील या सूरमचिद चिदापासून पुढे स्थूल चित् व अचित् रिवा अनक जीव व जगत् निर्माण होतात हे मत

विशी-म्ही १ यीस वर्षांचे वयोमान विशी निवा तिसी घन २ वीस वस्तूचा समुदाय, गट [यौस] शिरी बाविशी किंवा शिशा एकुणविशी-किंवा चडउतार थोडा फरक

विशीं-ज्ञान (अप) विषयी पदा, जे ज्ञानविशीं उणे। -दा ५७२० 'तथिपामुनि कोष विशिंचे सुख, न दसपि।' -पप २४ 'प्रवचनिशीं सादर।' -दा २१०२७ 'काही शिता कोणा नाही कोणे विशीं।' -हुण १०२

विशीर्ण-वि जीणे, कुजळला, मोडकलोडका पडका, गुराडा झालेला, चकनाचूर झालेला, आवय व बेगळे झालेला [स वि+शृ]

विशुद्ध-पावि शुद्ध स्वच्छ, निर्मळ कलेल धुलेके 'अजयदेवनिशुद्ध।' -हा १८७ विशोधित-वि अत्यंत शुद्ध पवित्र स्वच्छ, निर्मळ [स] ० चक्र-न (योग) कटाच्या ठिकाणी असणारे पट्टकापैकी एक कमळ 'कटी जाणिजे विपुद्ध चक्र। ते पोडशदळ अतिशुभ्र। ते प्रतिपत्ती पोडशस्वर। अकारा दिङ।' -विउ १५२ विशुद्धि-स्त्री १ स्वच्छता २ शुद्धि सृष्टपणा, पवित्रता ३ विनचक्रपणा निर्दोषता, अचक्रपणा, बरो बरपणा

विशुचित्रा-स्त्री विपुचित्रा पदा पर्जातील एक विकार विशुखल-नि बधमुक्त अनिर्वध खैर मोळाट [स वि+शुखला] ० पणा-न उद्दामपणा दाढगेपणा उकटखलपणा 'यासी उपमावि नसे दुसरी त्याच्या विशुखलपणातें। -मोसमा ४५०

विशेष-वि (अप) विशेष पदा जया नाही सामान्य विशेष। -रयो १८१७

विशेष-उ १ असामान्य गुण, धर्म, रक्षण, चिन्ह, वैशिष्ट्य, वैलक्षण्य एकवैशिष्ट्य, असाधारणपणा, निराळेपणा,

गिहता २ विशिष्ट गोष्ट, व्यक्ति विशिष्ट गुणधर्मांचे युक्त पदार्थ ३ अपवाद ४ (गणित) अंतर, फरक, निवडित प्रमाणापेक्षा अधिक 'तया आणि खुण्या। विशपु काई।' -अमृ ७५३. -नि असामान्य, असाधारण, सुप्रसिद्ध, एकात्री, बराच मोठा, अधिक, बराच -किवि (विशोपकरून) सुदाम, सुदामहून, प्रामुख्याने, पारकरून बहुतकरून, आधिरूपकरून [स वि+ शिप्] विशेषगुण-उ पचमहाभूतांचे शब्द, एवढे रूप, रस, गंध व पाच गुण विशेषण-न (व्या) १ गुण अथवा सख्या दामनिगारा शब्द, नामावद्दल अधिक माहिती दणारा शब्द २ कत्याविषयी विशिष्ट विधान करणारा शब्द, विवेक [स वि+ शिप्] विशेषण-अकि विशेष वगैरे करणे 'अजुना तोचि योमा। विशपिजे जो जर्गा।' -हा ३७५ 'ह काई विशे पायें।' -दाव २७८ विशेषत, -किवि मुख्यत्वेकरून, प्राय, सुदाम, वळेहून विशेषनाम-न (व्या) वस्तूच अथवा स्थानाचे नाव, ज्या नामाने विशेष वस्तूचा प्राण्याचा अथवा समुद्राचा बोध होतो ते नाम विशेषपरिण-न विशदविभूति, महत्त्वाच्या, प्रमुख विभूति 'तरी माझिया विशेषरिगा। नाही मितौ।' -हा १०३०१ विशेषज्ञान-न ब्रह्मज्ञान जीवाच, चैतन्याचे ज्ञान विशेषाकार-उ असामान्यत्व असाधारणता, चमत्कृति, वैशिष्ट्य, निराळेपणा -किवि (विशोपाकारकरून, विशोपकरून) मुख्यत्वेकरून, सुदामहून विशदपणाचे वैशिष्ट्याने, प्रायश बहुत करून पारकरून विशेषित-वि प्रसिद्ध विशपगुणधर्मांचे ज्ञात, निर्दिष्ट विशेष-करून-किवि बहुतकरून, पारकरून, मुख्यत्वे करून '२ विशपेहि न घडेल। याचि लागीं।' -हा ६४१७

विशेष-उ धूव, एका इशाचा रस चीत विशेषक-न ज्या तीन श्लोकामिद्धन एक कल्पना व्यक्त होत अशा तीन श्लोकाचा समूह

विशेषोचित-स्त्री अर्पोलकार कारणममुच्चय असून कायों तपति हात नाही त्या ठिकाणी हा अलवार असतो विशेष्य-न (व्या) १ विशेषण ज्याचा गुण दाखविते ते नाम द्वयवाचक शब्द २ कर्ता, उद्देश्य विशेष्यनिध्न-वि विशपण, विशेषाच्या, नामाच्या लिगवचनानुषंगाने असणारे

विशो-यो-उ विषय कला लोका यया। दिठीचा वियो।' -हा १८१७३५

विशोक-वि शोक दुःख मानसिक त्रास यापासून अल्लि

[स वि+शोक]

विशोपधित-वि शुद्ध कलेल [स वि+शुध्]

विशोपक-उ विसावा अश (ज्यो) पचमाच्या आरमी निरनिराळ्या गोष्टींच, फल्यचे त्या वर्षातील निश्चयात्मक पद्धतीन दिवले माग विसावे दिवसे दाखविणारे कोष्ट [स विशति

विशोमित—वि दोभाहीन, सौंदर्यहीन, वेदील, सरव
विश्रंभ—उ विभाव, मंत्री, इवदनेह [स]
विश्रमालाप—उ विभाषने साविनेल्या गांगी, स्नेहाने,
मित्रत्वाचे सांगितलेल्या कथा

विश्रात—वि १ भ्रम, काम यापासून मुक्त, स्वस्थ २
दमलेला; मागलेला, यकलेला [स वि+भ्रम्=दमणे]

विश्राति—की. (रुढ विश्रात) १ विताषा, आराम, सुी;
फुरत, स्मरता २ वरमणूक, आराम (भ्रमानंतर), मनोविनो
दन ३ वरमणुरीचें साधन, क्रीडादि मनोविनोदनाचीं साधने
४ (विनोदाने) कामापासून, भ्रमापासून सुटका; कार्यरहित्य,
कार्यरुतयता 'एवम दौत आह ती तुम्ही पेऊन गेला म्हणजे
इकडे विश्र ति झाली म्हणून समजा ' ५ पर्यवसान, परिणामीची
स्थिति; शेवटची स्थिति, अंतिम स्थिति, मोक्ष 'चौकटी करत'
ह्या दोषांवर माझ चोरपणाची विश्राति झाली ' 'मने मन
घालुनि मागे. विश्राति जाल्या मागे ' -हा १४ ५० 'ज्ञानाति
सुखम् ओडे. आपली विश्रातिही बरी वाटे ' -हा १६ ५९
विश्रांति असणें-आधार, आधार जमणें, भरवसा असणें, अव
लून असणें 'माझ्या आशाची विश्राति तुम्हावर आहे '

विश्राम—उ १ विश्राति, आराम, विताषा 'समाधीसी
तेथें विश्राम । मनोरम हरिपदी ।' -एकस्व ९ ८६ २ विश्राति-
स्थान 'ब्रह्मविद्येचा विश्रामुः' -हा १० ३३ विश्रामणें-अति
विताषा घेणें 'त्याच्या ठायीं तुजें मन । विश्रामत माहीं बी ।'
-सुसभा ३ १४२ ०धाम-न विश्रातिस्थान, लयस्थान 'जे
जगदादि विश्रामधाम । सयातें एक नाम ।' -हा १० ३२८
०शालिका-की विश्रातिस्थान 'जे महदादि विश्रामशालिका
ह । -हा १४ ६० ०शाळा-की धर्मशाळा 'बी निम्होळ
सधारवाटेची विश्रामु शाळा ।' -शिष्ट ३३

विश्रुखल-ळ-वि विशुखल पहा
विश्रुत—वि प्रसिद्ध प्रख्यात विख्यात नांवाजलेला
विश्रुति-की कीर्ति, प्रसिद्धि

विश्लेष—उ १ वियोग, विरह, तादातून (प्रेमीजन, पति
पत्नी यांची) २ (सामान्यत) वेगळ करणें तात्तातून, वियोग,
प्रत्यु वरण, अलग करणें ३ (गणित) वजाबाकी ०जाति-की
उणें सख्याची वेरीज विश्लेषण-न (शाप) प्रत्यकरण विप
उन (६) हिसोसिएसन

विश्व—न जग, सृष्टि 'तेसं व्यासमति वक्कळे । मिरवे
विश्व ।' -हा १ १९ -वि सर्व, सगळें, अचाट, अगणित [स]
०कर-विश्वंकर-उ सृष्टिकर्ता ०कर्मा-उ १ ब्रह्मदेवाचा पुत्र व
देवाचा शिष्यकार, सुतार कारामीर २ हुपार कारामीर, दिग्भी
०कारण-न (काव्य) सृष्टिनिर्माणकर्ता, ब्रह्मदेव ०कुटुंब

वाही-उ सर्व जग हे एक कुटुंब असून सर्व लोक त्या कुटुंबातील
मागोदार आहून अंत मत असणारा 'त्याचीं मते नास्तिक्या
कडे झुजत हातीं व ता जहाल विश्वकुटुंबाची बनत चालता होता
हे सुभीलेल्या ठाऊक नव्हतें ' -मुद्द २०६ ०कुटुंबी-उ १ सर्व
सृष्टि हे ज्याचें कुटुंब आह ता परमेश्वर २ (ल) उदार आश्रय
दाता, जनहल्याणकर्ता, मोठ्या कुटुंबाचा धनी ०कोश-उ सर्व
विषयांचें ज्ञान दणारा मोठा ग्रंथ ०जनीन-जनीय-वि सर्व
जगास योग्य, सौंदर्यकर हितकर लाभदायक, सखद ०जित्त-उ
एका यज्ञाचें नांव, जग जिंकणारा 'ज्या विश्वजित्त यज्ञांत यज्ञ
मानानें आपलें सर्वस्व दान करावें असे सांगितलें आहे ' -दि
४ ५१ ०जीघन-न (काव्य) सृष्टीचा प्राण, परमेश्वर ०दुनी-
की सर्वजग, सर्वसृष्टि, सर्व मानवजाति अलमदुनीया दाप्रमाणें,
'दवा विश्वदुनीच्या भाष्यानें सेत विको ' [विश्व+दुनीया]
०घाया-उ सृष्टीचा आधार, परमेश्वर. ०मेत्र-उ सृष्टीचा,
जगाचा दोळ, परमेश्वर ०पाल-विश्वंभर-उ जगाचें पोषण
कर्ता, जगाचें पालन करणारा, परमेश्वर ०प्रयतन-उ अचाट प्रयत्न,
सकय ते सर्व न्ययन ०प्रामाण्य-न सर्व जगाला प्रमाण असें,
सर्व जगास योग्य वाटणारें त 'जे विश्वप्रामाण्याची सुी । आणि
दुन्या हातें असे सुपुढी ।' -हा १६ ४६८ ०बाहु-उ ज्याचे
हात सर्वजग अशेत असा, परमेश्वर -हा १३ ८०४ ०बीज-न
सर्वसृष्टीचें मूळ, आयकारण, परमेश्वर ०प्राह्मण-उ सुवर्णेकार,
देवशिल्प करणारी जात ०भेपज-न सार्वत्रिक बोधक, सुट
'मध आणि विश्वभेपज हे पक्षाचे दाखत मिसळून जावत ' -अक्षप
२ १३४ ०मगल-न सर्व सृष्टीचें कल्याण, सुख, सुदैव, शुभ
-नि सर्वजगाच कल्याण करणारा, शुभदायक ०मतिचालक-
उ सर्व जगाच्या मनांत प्रेरणा करणारा, सर्वोच्या बुद्धीस चालना
देणारा ०मूर्धा-उ ज्याचे डोक सर्वजग आहे असा, परमेश्वर -हा
१३ ८०८ ०मोहिनी-की सर्व जगास मुरळ पाहणारी, मुरळ-
विणारी, मोहून टाकणारी -हा १ २१ ०रचना-की सृष्टीची
व्यवस्था; घटना -हा २ १५ ०रूप-वि १ सर्व सृष्टीमधील
वस्तूंचीं रूप घारण करणारा, सर्व सृष्टीमधील वस्तूंच्या रूपगत
असणारा, ब्रह्मचें उपपद २ व्यापक, महत्त्वाचा 'म्हणता
जाय पाप । प्रश्न असे विश्वरूप ।' -सुच २६ ९० ०विघ्ना
ल्य-न विघ्नापीड अनेक विघ्नांचे अध्ययन-अध्यापनादि कार्ये
करणारी सध्या (६) दुनिव्हासिटी ०व्यापक-व्यापी-वि
सर्वव्यापी, सर्वत्र मरून राहिलेले, सर्व वस्तुमापारी सर्वद
०व्याप्ति-की सर्व सृष्टीमध्य भरून राहणें ०संस्था-की
(ज्यो) सर्व चद्र, मह तागे व इतर आकाशस्थ ज्योती ज्या
आकाशाच्या प्रदेशात कार्य करितात तो प्रदेश (६) दुनिव्हास
०साक्षी-वि सब सृष्टीस पाहणारा ०सुद्-उ सृष्टिकर्ता, जग

निर्माण करणारा, ब्रह्मा विश्वतः—किंवि सर्वं द्विधाणीं, सर्वत्र विश्वतश्चक्षुः—उ ज्याचे सर्वत्र होले आहेत असा, ज्याला सर्व दिसते असा, परमेश्वर —हा १३ ८७ विश्वतोभयः—सर्व बाजूंनी भय उत्पन्न करणारा, परमेश्वर —हा २ १०१ विश्वतो मुखः—सर्वा बाजूंनी ज्यास मुखे आहेत असा, परमेश्वर —हा ११ २३३ विश्वतोमुखीं—किंवि सर्वांचे तोडी, सर्वतोमुखी, ज्याच्या त्याच्या तोडी, सर्वांच्या घोलण्यात विश्वाचा जिह्वाळा—उ १ सृष्टीचा प्राण, जीव २ (संकेतानं) शिव विश्वात्मक—वि सृष्टिस्वरूपी.—हा १५ ५५५ विश्वारामा—उ सृष्टीचा प्राण, जगदात्मा; सर्वव्यापी तत्त्व, ब्रह्म विश्वामित्रः—उ ज्याचे सर्वत्र पाय आहेत असा —हा १३ ८७४ विश्वानुसार—वि, सृष्टीतील पदार्थांप्रमाणे —हा १६ १७३ विश्वाभिराम—वि जगाचा आवडता, जगप्रिय, परमेश्वर विश्वाभिमान—उ देह हा मी व सर्वं सृष्टि माझा भोग्य विषय होय असा अभिमान विश्वेश्वर—उ सृष्टीचा स्वामी, मालक, परमेश्वर —हा १५ ४० विश्वेश्वराव—उ सर्वं सृष्टीचा प्रभु, मालक परमेश्वर.—हा १८ १८१ विश्वेश्वर—उ १ सर्वं सृष्टीचा प्रभु, परमेश्वर २ काशीक्षेत्रातील मुख्य देवता त्रिश्योदयपंथ—उ माया विश्वो द्यार—उ सर्वं सृष्टीचे रक्षण, तारण, उद्धारण २ सृष्टीगार, रक्षक परमेश्वर

विश्वसनीय—वि खात्रीलायक विश्वास ठेवण्यासारखा, विश्वास, प्रामाणिक, पतदार [स विश्वस्तु] विश्वस्तित—धावि ज्यावर विश्वास, भरवसा ठेवलेला आहे असा विश्वस्त—वि १ विश्वासून राहिलेला, ज्याने भरवसा ठेवलेला आहे असा २ ज्यावर विश्वास ठेवला आहे तो, विश्वासू, खात्रीचा ३ एखाद्या व्यक्तीची अथवा सक्षेपची मालमत्ता सुरक्षितपणे ताब्यात ठेवणार [३ द्रष्टी]

विश्वा-स्त्रा—उ विवाहा अर्था, निश्चिन् प्रमाणाचा विवाहा भाग, रुक्ता किंवा रति याचा विवाहा भाग [स विश्वति] आठरात्रिध्ये दारिद्र्य—पूर्ण दारिद्र्य म्हणजे वीस विषे पैशी आठराविषे म्हणजे जवळ जवळ पूर्ण दारिद्र्य ० घाट—उ घाटातील विश्वा नाण्यातील जकात बाजारावरील कर

विश्वामित्र—उ १ एक प्रसिद्ध ऋषि, धीरामाचा शुभ २ (संकेतानं) अत्यंत चासदायक, पीडाकारक मनुष्य [स] ० सृष्टि—स्त्री विश्वामित्राने उत्पन्न केलेल्या वस्तू ब्रह्मदेवाशीं स्पर्धा करून विश्वामित्राने प्रतिस्पर्ष्टि निर्माण केली अशी कथा आहे त्यापैकी मनुष्याच्या बोक्ष्यासारखा नारळ, गाभेदेवीजीं म्हैस, घोड्यापैकीं गाढव हीं उदाहरणे घेतात विश्वामित्रो—स्त्री म्हैस (विश्वामित्र सृष्टीतील म्हणून संकेतानं) 'विश्वामित्रो पोटी तयाचा अवतार नाव महात्मा चाडावाचं।'—तुष्या २८५५

विश्वावसु—उ पृथ्व्यावृत्तिसाठी सवत्सर

विश्वास—उ १ भरवसा, खात्री, निश्चय, इमानदारी २ ब्रह्मा, मनाचा अनुकूल प्रह [स विश्वस्तु=श्वास घेणे] ० घात—उ १ विश्वास दाखवून फसवणूक, वभारवसा, वेष्टमानी, दगल्याजी, खोटेपणा २ (कायदा) विश्वासाने ताब्यात दिलेल्या मालाचा लबाडीने गैरशिस्त उपयोग करणे ० घातक—घातकी—वि वमान, लगड, खोटा, कृ-घ्न ० जामीन—उ खात्रीसाठी जबाबदार, विश्वासप्रतिभू ० निधि—उ अत्यंत भरवशाचा मान्य ० प्रतिभू—उ विश्वावसणावटल हमी घेणारा, पक्षादा मनुष्य खात्रीलायक आहे म्हणून हवाला देणारा विश्वास्तर्ण—अकि १ भरवसा घरणे, विश्वास ठेवणे २ अवलंबून राहणे, भरवसावर राहणे, ह्मणी करणे, स्वाधीन करणे 'जो दुष्टन्यावरी विश्वासला त्याचा कार्यभाग बुडाला।'—दा ३ (काव्य) खरे, तथ्य मानणे विश्वासला—उ ज्याने विश्वास ठेविला आहे असा 'विश्वासला आतुडवीने खोला।'—हा १६ २६० विश्वासिक, विश्वास्तुक, विश्वास्तु-क—वि. प्रामाणिक, विश्वास ठेवण्या लायक, भरवशाचा 'मित्रा माक्षिये मती। विश्वासिक व एक।'—मुआदि ३५ ४८ विश्वासी—वि १ खात्रीचा, भरवशाचा २ भरवसा ठेवणारा

विश्वेदेव—उ प्रभु स्वर्गातील एक दहा देवनाचा समूह. यास धादप्रसर्गी अवाहन करतात 'अश्विनो देव विश्वेदेव विभवं। वायुही दे जो।'—हा ११ ३३२ [स]

विप—न १ एक भयंकर मारक द्रव्य, जहर, बीज याचे नऊ प्रकार मानतात ते—कालकूट, हलाहल, सौराष्ट्रिक, ब्रह्मपुत्र, प्रदीपन, काकोल (शुगक), वत्सनाभ (बचनाग), शौक्लिकेय, (सचक्रुक), दारद (हरिद्रि) तसेच याचे स्थावर व जलम असे भेद आहेत २ (ल) अत्यंत कडू पदार्थ, घातक, मारक, बाधक अहितकारक पदार्थ ३ (ल) ज्यापासून अपाय, घात होण्याचा समभव आहे असे द्रव्य संपत्ति वगैरे पदार्थ [स विपु=पसरणे] विप मानणे—अत्यंत तिरस्कार, तिडकारा करणे विपाची परोक्षा पाहणे—एखादा भयंकर प्रयोग, हाडस धाडस करणे सामासिक—० कंठ—उ शिव शंकर [स विप+कंठ] ० घटी—स्त्रीव्य (ज्यो) नक्षत्राच्या अंशभ मानलेल्या चार घटिका ० झ—वि विषमारक विपनाशक, विपहारक, विप उतरणारे ० द—वि विप देणारा ० दग्ध—द्विग्ध—वि विपयुक्त विप लावलेलें 'राजा सुपन्वा आमच्या हृदयात विपदग्ध बाणाप्रमाणे सलत आहे'—शुभन्वा नाटक ६ ० दृष्टि—स्त्री घातक, मारक, नाशक नजर, ज्यावर पडेल त्याचा नाश करणारी नजर—वि घातक नजर असलेला ० नाशक—वि विप उतरणारे, विपाचा परिणाम कमी करणारे ० पदार्थ—उ विपारी, घातक, मादक पदार्थ, विप

• प्रयाग-५ विनाचा उपयोग, विप पेऊन घालून, घालून मार-
ण्याची क्रिया, विपाची योजना • घट्टी-स्त्री १ विपारी वेत
१ (ल) दुष्ट, द्वेषी मनुष्य • घेय-५ विपवाचेवर उपचार
करणारा (वैद्य, मांत्रिक) • घतति-स्त्री विपवती • हूर-
हारक-अपहारक-ति विपाचा परिणाम नाहींसा करणारा,
विप उतरणारा विपाचा मोहरा-५ जहरी मोहरा (५)
येनोर

विषय(ई)क—वि विषयी. विषयायस्त 'ग्राह्य विषय'
अथवा 'विषय'—दावि २०७

विषय—श्रम विषयी पहा

विषकट—यि (काव्य) अवाधव्य विद्याल, दिस्तीजे,
राक्षसी, प्रमाणायाहर् मोठे ' हृदये विषकट हृदयायक हेत । पूर्ण
मात्रा करीडा । ' [स विष्णु-परमणें]

विषण्ण—वि सित्र, दुःखी, ग्लान, निराशाही [भ वि+
 ण्] • दृष्टि—की (नृत्य) सुषुप्ते दृष्टे तिकट हालतून मज्जेय
 स्तब्ध करण व अणोगत पावणे

विषय—वि विस्तार पद्धति

विषम—न सख् अक्षयण 'घामाळा जी मातीं विषयं
अनना । जवळी असता अक्षेव का । -गुणा १५८८ 'एरव्ही
वेहाती घोर विषम । या मार्गीचें आहें मग्नम । -शा ८ २४३
-पु १ एक प्रकारचा प्वर -शा २ भेदभाव 'तो अविधि
नाही आयचा । आता विषय काई । -शा ५ ९५ -नि १ सम
नव्हे तें सारखें नव्हे असे दोहोंनी भाग न जाणारी (सख्या),
कमीजास्त ह्दान मोठें व्यस्त २ असमान एका पातळीत नव्हे
असें, उचसखल वाफहातिवडा भिन्न सरळ नव्हे तो 'परि
ते भजती उजरी नव्ह । विषम पडे । -शा १ ३४५ ३ अगुभ
विद्ध, प्रतिकूल उलग उफारण 'तैसा विषमाई जीवा-। लागीं
उजुकाव वखा । -शा १८ ८४३ ४ कठिण अवघड, त्रासदायक,
भनाविद्ध, दुष्कर 'अगा आपुन हा स्वयंसे । आचारणीं जरी
विषमु । -शा १८ ९२३ ५ विनतोड, अतुलनीय अपूर्व जोड
नाही असें [स वि + सम] ० अपूर्णाक-उ छेदापेक्षा अशा
अधिक असलेला अपूर्णाक ० कर्णतुल्य चतुर्भुज-पु समगुज
पल्लु कर्ण सारखे नसलेला चौकोन (३) -होवस ० कर्णायित-
पु समोरासमोरेचे भुजसारखे असून कर्ण सारखे नसलेला चौकोन
(३) -होवोड ० काल-पु अशुभे प्रतिकूल अमंगल वेळ,
प्रसंग ० केंद्र-वि १ दीर्घवृत्ताकृति २ वेदापासून व्युत्पत्त्याले,
बाजूला सरळले वेद सोडून फिरणारे (३) एकसूत्रीक ० ग्रह-
पु (सगीत) गाल व ताल यांचा आधम व सम दावा मेल न
वसणे ० चतुर्भुज-चतुरक्ष-पु ज्या बाजू सारख्या व समान
नाहीत असा चौकोन (३) द्वैविधिम ० छाया-भी सूर्य

विषयतो अस्तौ शक्यी दुष्परी पणारी कमी जास्त छया
 ०७३-५ १ ज्या ही देण्याची व उत्तराध्यानी वेळ निश्चित नाही
 मगा ताप, सुद्धीचा ताप २ अनियमितपण येणारा ताप
 ० त्रिभुज-५ तिन्ही बाजूंची लांबी मित्र असलेला त्रिकोण
 ० पाचवे-न अव्ययकर पदार्थ पचविणारे किंवा त्याचा दोष
 नाहीता कारणों औषध किंवा पदार्थ, विषमज्वरावरील औषध
 ० भाव-५ १ कृपितमन, वैषम्य, दुष्ट प्रद, अंशेष्टा २ मित्र
 मार, दुष्टामाव, आपवरभाव, कमी अधिक लेखणे ३ अमित्रत्व,
 सुशुद्ध, वैर ४ कमी लेखणे, कमी प्रतीक्षा मानणे, हीन मानणे.
 ५ अग्रमानना, विषमता, भेद ० भुजत्रिकोण-५ विषमत्रिभुज,
 ज्या त्रिकोणाच्या तिन्ही बाजू अग्रमान असतात त्रिकोण
 तो ० भोजन-न १ अथेक्षी जेवणे, कमीअधिक खाणे, प्रमाण-
 वीर न खाणे २ अनियमित, अग्रमाण जेवण ० घात-५
 विरोध, कुपित वक्त 'तैसे दहतीवेनि विषमवाते।' - शा ८ २१२
 ० वासन-० श्री पापच्छा, विषयी, वासुक, लोभी, इच्छा, आशा
 ० वृद्धमयाय ५ स्वतः लावलेला हाड विपारी निघाले व त्यास
 विपारी कळें आगीं तरी तोडवत नाहीं तरा एकदा आपला म्हण
 त्यावर तो बाईट निघाला तरी त्यास दूरशेवणे बरे नव्हे ० येळ-
 ० श्री सहटकाल, आपत्काल कठिण प्रसंग ० साहस न धाडस,
 साहसकर्म, अघात काम, धाडस ० स्थ-वि १ अजडणीत सक
 तांत, दु स्थितीत हालांत सापडलेला परलेला २ वाक्या ठिरपा,
 उभा राहिलेला ० धुरी-वि एक प्रण्याचा वर्ग या वर्गात गेला
 यतो कारण त्याच्या पायाला तीन गळे, खुर असतात ० ज्ञान-
 न भेदज्ञान, समस्थितिदळल्याचे ज्ञान 'महाप्रलय मेजे । पळोनि
 आले निदिन । विषय ज्ञानें उमजे । वस्तोदर्शी ।' - शा १४ ११२
 त्रिभुज-न रोजच्या सकाळी नसलेले अन्न चढमीं खण्यात
 नसलेले अन्न (त्यामुळे पचावयात कठिण अन्न) विषमालंकार-
 ५ एक अर्थालंकार इष्ट वस्तु मिळविण्याकरिता प्रयत्न घरीत
 असतो ती प्राप्त होतों अणिष्ट वस्तु प्राप्त झाली असता हीत
 अलंकार होतो विषमाशान-५ अथेक्षी किंवा अग्रमाणवीर
 जेवण अर्थात् किंवा प्रमाणवाहार जेवणे

[illegible]

विवाद-व्याख्या-मायन-लेखन-गमन-विचार-धर्म-हाति-
हास्य-काम-संस्करण-विधि-निषेध-विषय. ' निश्चयसिद्धि आहर्णी
विषय ती तन धीपदं ' -केदा ८. ३ कार्य; कर्तव्य; कार्यक्षेत्र;
अधिकार; व्यवसाय; योग्य धंदा, काम. उदा० शोलेण हा वाणि-
दियाचा विषय; मामलत करणे हा भिषुकाचा विषय नव्हे, रफू
करणे हा दाभणाचा विषय नव्हे. ४ उद्देश; हेतु; ध्येय; मनां-
तील गोष्ट. ' तुम्ही जो हा उद्योग करीत आहां याचा विषय कोण ?'
५ मुद्दा; प्रकरण; बाध; संबंध. ' शब्द साधनरूप त्रिय ज्यांत
असतो त्याला व्याकरण म्हणवें. ' ६ द्रव्य, ऐवज; माल, ' त्यास
साम्या वपीत क्षोभर शरशांचा त्रिय पोचतो. ' ७ गृहत्व; पर्वी;
दरकार. ' स्वामीचा आशीर्वाद असतां दत्तराचा त्रिय मानीत
माही. ' -रा ३.१२४. ८ कामेच्छा. ' जैसे घोर त्रिय सुभगे
अंगां । अंगवानें. ' -ज्ञा १६.२५३. ' रुचे त्रिय ज्या मिळे
अमृत ते न मया पितो । ' -केदा ४३. [सं.] ० द्वार-न इंदिय.
' बहु हीं दुस्तर विषयद्वारें. ' -गुग १८७४ ० नियासक
समिति-स्त्री. सभेपुढें मांडावयाचे विषय दरविणारी, निश्चित कर-
णारी, निवडणारी मंडळी. ० पंचक-न. पाच इंदियांचे शब्द,
स्पर्श, रूप, रस, गंध हे पाच विषय. ' शब्दस्पर्शरूपरसगंध. ऐसे
हैं त्रिय पंचक । ' -दा १७.८.१४. ० यज्ज-नि. इंदिय विषय
लोहप; कामी; भोगी; आसक्त (याचअर्थी सामासत) विषय-
तत्पर-लंपट-लीन-लुब्ध-वश-दास-आसक्त-आधीन-आविष्ट-
गंध. ० भोगोद्धार-उ. विषयाचा उपभोग ' विषयभोगोद्धार करा-
वया । ' -दावि ४१ ० वासना-स्त्री. भोगेच्छा; इंदियछेच्छा,
ऐहिक वस्तूंच्या उपभोगाची इच्छा. ' विषयवासना नावणे '
० विरक्त-नि. ऐहिक भोगास विरलेला; भोगाचा त्याग केलेला
० व्यापार-उ. व्यवहार; धंदा; ऐहिक व्यवसाय, सुखसाधनाचें
संपादन. ' विषयव्यापारी सदा सादर । आपपर नावणे त्या । '
० सुप्त-न. इंदियजन्यसुख; रतिसुख; छर्छातील निरनिराळ्या
भोगापासून निरनिराळ्या इंदियांस मिळणारा आनंद विषया-
चरण-न. इंदियभोग, विषयोपभोग. ' पंगणा दीर्घी आलिंगन ।
तेच त्यासी अनुक मरण । तेथीं विषयाचरण । आत्मप्राता । ' -ज्ञा
३.२०१. विषयानंद-उ. भोगसुख, निरनिराळ्या पदार्थांच्या
उपभोगापासून मिळणारें सुख विषयोपभोग-उ. भोग्य वस्तूंचें
सेवन, इंदियांस सुख देणाऱ्या वस्तूंचें सेवन. विषयी-वि. १
विषयासक्त; भोगसुखास लालचाबलेला, कामी, गोड्याच्या ' जरी
विषयी विषयो साहजिक । -ज्ञा ५ १२५. २ इंदियास अगोचर
वस्तूंचें अस्तित्व न मानणारा ३ ज्या गोष्टींचे एखादी वस्तु कार्य
अथवा कर्ता असतो ती (गोष्ट) विषयीकरण-न. इंदियाकडून
स्वविषयाचें प्रहण; इंदियाकडून त्या विषयाचें ज्ञान होणें. विषयी-
गम. संबंधी, संबधानें; वद्दल; धरून, अनुसरून, अनुलक्षण. पूर्वी
हाचे. ६. ५८

कथंयत नामापुत्रे छापीत हरीं सामान्यरूप करून जोडतात. उदा०
पराचेविषयी, मुद्राचेविषयी-पराविषयी, मुद्राविषयी. [विषय-
सप्तमी] विषी, विषी-शब्द. विषयी पदा. ' अगा आत्मजेच्या
विषी । जितु जेसा निरमिळापी । ' -ज्ञा १२.१३२. विषो-उ.
त्रिय पदा. ' अमाइक तंव नव्हसी । कवणा ही विषो । ' -अमृ
२.३६.

विषाण-न. १ शिग. २ सुळा; सुळका; सुळदंत. [सं.]
विषाद-उ. १ खेद; दुःख; निरुत्साह; निराशा. ' जो प्राण-
समं विषादु । तोडु वेता । ' -ज्ञा २.११७. २ विरक्ति, कंदाळा; तिड-
करा. ' मासु तुला काय विषाद आला । ' -साह १.१०. ' विषाद
घरिला म्हणो । ' -केदा ४२ [सं. विपद्] विषादणें-भक्ति.
खेद मानणें; दुःखी होणें. ' हें मनांत येऊन अमात्य फारच विषा-
ला. ' -चंदयुत ११७. विषादी-स्त्री. खेद उत्पन्न होईल अशी
स्थिति, परिणाम. ' चौघांनीं भरी करून बातली गोष्ट विषादीला । '
-ऐपो ४१०. -वि. १ खिन्न, निरास, म्लान. २ लनकर निरास
होणारा; निरुत्साही, लनकर कंदाळणारा, विटणारा.

विषानैनी-वि. सापासारख्या लाल डोळ्याचा (घोडा).
घोड्याचें एक अशुभ लक्षण.

विषार-उ. १ विषबाधा; विषापासून पीडा, उपद्रव. २
विपारीकणा, विषयुक्ता. ३ साप [विप] विषारणें-भक्ति. विषबाधा
होणें; विषप्रयोग होणें; विषापासून पीडा, उपद्रव होणें. विषारी-
स्त्री. एक काटेरी वनस्पती. ही शेतांत उमवते व औषधी आहे.
-वि. विषयुक्त. ० माशी-स्त्री. एक माशी. ही चावली अवघां
पोड येऊन दाह, मुरळी, ज्वर हीं लक्षणे होतात. -योर २.६६.
विषालु-कू-वि. विपारी; विषयुक्त.

विषु-न. मेघ व तूळ राशीचा आरंभोचा बिंदु. यांत सर्वां
प्रवेश केल्या असता संपात होतो. ० पद-न शरत्संपात -मराठी
सहायें पुस्तक पृ. २१८. ० चक्र-मंडल, विषुव, विषुवत,
विषुव, द्रव्य, यद्वृत्त-धर्ममंडल, विषुववृत्त-न (ज्यो)
१ नाडीमंडळ, नाडीवल्य, हत ज्या महाशक्तीची पातळी मृगो-
लाच्या अक्षरांनीं संवत्सर असते तें. २ मूलचक्र; दोन्हीध्रुवापासून
सारख्या अंतरावरून भूवर्ष्यावरून जाणारें वृत्त; भूमध्यरेषा.
विषुव-वृत्त-न. सव्वे पृथ्वीत दिवस व रात्र याचें कालमान सारखें
असतें तो काल, विषुवकाल, संपात. विषुवच्छाया, विषुवचती-
स्त्री सव्वे विषुववृत्तावर असता माध्यमांहीं पडणारी शंकुच्छाया.
विषुवांश-उ. खरप पदार्थांचें याम्योत्तरात विषुववृत्ताला ज्या
बिंदूत छेदतें त्या विषुवापासून म्हणजे संपातापासून अंतर.

विषुचिका-स्त्री पटकी किंवा मद्रासरीतील पद्धती
अवस्था, हपभोक् ' दुर्गा सोडी विषुचिका । इति ओषी मृत्तली । '
-एहव १४ ६५.

विष्णु—पु इक्ष्म पदा. 'अनामधीं काही दिक्ष्म बरावा।' -पृ. ४३२.

विष्कंभ—पु (पयो) घाताचीय खोगातीय प्रथम योग अंगहार—पु (नृत्य) एक हस्तपादांचा अवविशेष. मरणा—न (नृत्य) उजवा हात अवविशेष करणे, उजवा पाय एकी करून जमिनीवर आपटणे व बावा हात वर रचणार ठेवणे. विष्कंभापसूत अंगहार—पु (नृत्य) वृद्धित व शुजयनाशित करून उजवा हात रेचित करणे. विष्कंभक—पु (नाटय) दोन अंगांच्या मध्ये घुमडी बघावागाची घुमना ठणारा प्रवेश [स निम्नस्थ अक्षय्या करणे].

विष्कळित—वि विस्फळित पदा

विष्टर—पु देव [स]

विष्टभ—पु अक्षय्या, प्रतिबंध, अटकाव, विघ्न, बड, अंतराय, अवघट [स निम्नस्थ]

विष्टर—पु मधुपर्कामधीं अतिथि बर्गरस खासनासाठी थाव याची दर्मोची विधिष्ट आकाशची मुष्टि, दर्मासन 'सिद्ध काहला मधुपर्क वखा। विष्टर दिष्टला जगप्रायका।' -एस्व २४ १३७

विष्टा—पु मर, गू, मलेच्छरी 'घाताची शुद्धी माय। विष्टा खाय विदीची।' -मुगा ४१५ [स]

विष्टि—की १ बट, नमूरी दिव्यादिवाय घेतलेले काम व बाह्यक 'चतुरा दलाशिवाय कौजची आणखी चार महत्वाची खाती होती ती विष्टि, गौका, हेर वाणि दक्षिण अर्धी सांगि सर्गी आहेत' -दिल्ल ९ ३ (पयो) सातवे वरण [स]

विष्णु—पु १ निर्मूर्तीची एक देवता, विश्वाचा पालनकर्ता. २ (संगीत) एका तालाचे नाव. सात मात्रा सतरा म निभाय पाच आहेत [स]. ३ भ्रान्तकरण—न (नृत्य) उजवा पाय चालण्याच्या वेतात पुढे करून पुचित करणे व रचित करणे. ४ भ्रान्त-भ्रान्ता—पुकी एक औपवी वनस्पती, हिची पत्ते काळ सर तावुस रंगची असतात 'दयामाक दुर्बला विष्णुकांठा।' -एमा २७ १७५. ५ वैद्यकतनक्षत्र—न धमिष्ठानक्षत्र 'पुढे वीणे पळे काळी। विष्णुवैद्यकतनक्षत्रेची।' -जे २६५. ६ नाभ—पु ब्रह्मदेव. ७ पद—न मयेस असलेली विष्णुच्या पावलाची प्रतिमा. ८ आकाश 'दरदृष्टि करिति भरिति क्षणमात्रे विष्णुचे पद आते।' -मोकरणी १८६. ९ पदी—की गंगा. १० पुराण—न लवरा पुराणा पैकी एक महापुराण. ११ पुढी की (संगीत) बगलमधील विष्णुपुर या गातावरून घेतलेला एका गायनपद्धतीचे नाव. १२ वल्लि—पु १ सोळा सक्तांपैकी एक सक्ता. गर्भीपारणेत प्रतिबंधक अशा प्रेताच्या प्रेतवनिश्चितीसाठी हा करावयाचा असतो. २ सन्या. ३ शाक्या मृत्यूनंतर तेराव्या दिवशी करावयाचा विधि. ४ मरक—पु १ विष्णुचा उपासक. २ वैष्णवपंथातील व्यक्ति. ३ रथ—पु गडद,

विष्णुचे वाहन 'शोभे विष्णु रथावरी निवगता सोनेमळा नेपला।' -र गजेन्द्रमोक्ष ४९. ४ लोह—पु वैजुड, स्वर्गातीत विष्णुचे स्थान. ५ वर्धन—पु एक ब्राह्मणोच गोत्र, वर्माचे नाव (प्र) विष्णुतद. ६ घात—की १ चार घोटे रुढीची पाचपदरी कापसाची मुलाची सात. २ चौदापदरी सात. ३ घाहून—पु गडद 'जत्र जाहगा विष्णुसादन बदरचे देवांनी।' -ऐरो ४०३. ४ शयन—न चातुर्मास (आषाढी एकादशीपासून कार्तिकी एकादशीपर्यंत देव निद्रित असतात याप्रसंग) ५ मृगशिरा योग—पु धामनदादशीच्या पूर्वे दिवशी एकादशीपिंड द्वादशी अशुभ भजनक्षेत्र असेल तर हा योग मानतात विष्णुचा तीन पद—दोन भुवयामधील प्रदेश -योर १.२६

विष्णुवक्तेन—पु विष्णु श्रीकृष्ण, ज्याला वाहून देण्याच्या सैना दशदिशा पळत गुप्तता हो -एमा १९ १८१. -हा १० २४१

विसकळ—पु दाणादाण, अस्ताव्यस्त स्थिति, विस्फळित अवस्था 'जेवि महाकांत करी मध्याचा न लाविता पळ विसकळ।' -मोगीधम १० ११८. विसकळणे—उक्ति १ अस्ताव्यस्त करणे, ओढाताण करणे, रचना विघटनेने, उलटवून टाकणे, सत्तासारी, हलकाहल्ली करणे, सधून टाकणे 'धर्माला बघावा पातें तो विचकळ विसकळन।' -मोक्षोण १०४ २ (स) गोंपळ, घोडाळा, अव्यवस्था करणे [स विनयकलन] त्रिसकळाविसकळ—की ओढाताण धरुकापमधी, अव्यवस्था खवाखच, गोंपळ, घोडाळा, सत्तासारी, अस्ताव्यस्तपणा विसकळणे—विसकळणे पहा

विसकळणे—उक्ति २५ पावयाचे पद होणे, भाटणे, उडणे (डुभते जनावर) विसका—वि भाटले, भाकड, उडारले (डुभते जनावर)

विसकळणे—उक्ति विसकळणे, उघडणे, अस्ताव्यस्त करणे, पसरणे [स विविर् २—आम १८३४]

विसकळ—की १ (शब्द) पसरलेली विलग स्थिति २ (स) अव्यवस्थित, घालसेली, घोडाळाचा, गोंपळाची स्थिति (घडा कारखाना, काम बगैरेची) -वि १ (शादे, घरे, वस्तू याची) मोकळी, दूरदूरची, पातळ; विनदायीची (स्थिति) २ ऐसपैस, मोकळीचाकळी, लावबंद वषरी व देत नव्हे अशी (जागा भाडे) ३ स्पष्ट पळमळीत मोकळेपाळे विन घोडाळाचे काठिण्यरहित (भाषण, लेखन) विसकळणे—उक्ति अस्ताव्यस्त गैरस्थित, घोडाळाचे पाणापाग होऊन पडणे, गोंपळ माजणे अव्यवस्थित होणे विसकळित—धावि १ अस्ताव्यस्त होऊन, पावून पडलेले २ अव्यवस्थित, घोडाळाचे, गुता-गुत झालेले

विस(सु)कुसर्णे—उक्ति निरुद्धेण, विसकृति होणे, गोंधळणे, घोटाळणे, विपडणे 'एव द्वतासी उमसो। नेदी ऐक्यामी विसकुर्णो।'—अमृ २ ६९ 'तेवि युद्धि जालिया विमुद्धे। वैसेनि आता।'—हा ८ ६७ विसकुस-स-स्त्रीन विपाड, गोंधळ, अस्ताव्यस्तपणा, कासापिनी विसकुस-वि गोंधळलेली, विस कटकेडी.

विसंगत—वि असवद्, विजोड, वेताळ, भरमसाड [स वि+संगति]

विसच—पु विपाड, घोटाळा, नास. 'विसंच बहु जाला तरी लाज।'—दावि १६४ [स वि+सच]—वि विपडलेले नष्ट, नाहोसे 'जेणे दृश्य केले विसच। तयास कैचा होय प्रपंच।'—दा ८ ९ ३२ विसंचणे—अकि १ विपडणे, नासणे, विकार पावणे 'आकार लेपे न विसचे। नित्यता या।'—हा ८ १८०. २ त्रासणे, पोडा पावणे 'क्रोधादि जरवरी विमंचले।'—विपु १ ९०

विसृण—न ऊन पाण्याची उज्जता कमी करण्यासाठी त्यात घालायच्या थंड पाणी [स वि+सृण, अनुज्ज, प्रा अणु सृण-विमण-पाइज]

विसृणणे—अकि आवेशयुक्त होणे, सरसावणे, चिडणे, उसळणे 'आवेशे जुजा न दाडिती। विसृणैले हाका देती।'—हा १ १३३ [स आवेशन]

विसंधित—वि १ साधा, जोड उखळलेले, निखळलेले २ (ळ) असवद्, विसंगत (भाषण वगैरे) [स वि+संध]

वि(धी)सनखी—की की विसनखीचा उपद्रव-पोडा-गधा-दु.ख-खी पु न संसर्पजन्यरोग, उपद्रव, गरमी

विसनख्या—पु वीसनखें असलेला, डगा वगैरे

विसर्प-च—पु इसव, एक प्रकारचा त्वप्रोग [स विस र्पिक्]

विसर्पगोल—पु इसपगोल पदा

विसंर—पु १ विप्राति, विसावा २ विस्मरण, त्याग

विसंबणे, विसंभणे. विसमणे—अकि १ विप्राति, विसावा घेणे, भार टाकणे, यावणे, विश्वास टाकणे 'पुढतीं निर विसी सता। नव्हे विनवता धीर तुज।'—तुगा ७ १० २ विस रणे, सोडणे, टाकणे, दूर ठेवणे 'तु मायावेपु तरि मज अझाना। का विनवलावी।'—श्रु ३७ 'भगौनि न विसवो ब्रह्मपदा।'—शिपु २०१ 'निधि निक्षेप जेववि वृषणे। न विसविजे मानसी।'—मुआदि २५ १०८ [स वि+भू वि+सम्]

विसर—पु १ विस्मरण, विस्मृति, आठवण नाहोशी होणे 'विसर हा वरा काय।'—मोआश्रम २ १०२ २ विसरपदपणा, स्मरणशक्तीक दोष, योग ३ स्मृतिप्रश, प्रम, मूल, मुरळ,

धारणाशक्तीचा न्हास (कि० पडणे, होण) [स वि+स्मृ-विस्मरण, प्रा. विस्मरण] विसर पाडणे—घालणे—विसरावयास लावणे 'जो मातुस्नेहाचा चिती स्नेहे निजे विसर घाली।'—मोगीम ४ ३९ विसरीं पाडणे—विसरविणे, विसरावयास लावणे विसरणे—अकि १ विस्मृति होणे, विसर पडणे, आठवण न राहणे 'पण चरो विवरेती।'—दाव १८३ २ हयगय करणे, झेडसाड करणे 'वी वेहभावो विसरेली।'—दाव १७२ विसरत सोलणे—असवद् विसगत होणे, विचूक होणे 'हुल्लत चालणे। विसरत होणे। नेणो काकहास्य करणे। श्रीहरी नाथासी।'—

विसरमोळा-ळ्या-वि विमराळु विसण्याचा स्वभाव असलेला, निष्कळजी, बेकिरी विसरमोळ्या-वि विस्मरणासुद्धे, विसरावण्याने, चुकून, हयगयीने, अज्ञानासुद्धे विसर सोल-वि विमराळु—मोक्षेपिक् १ १९ विसरसांड-की दुर्लक्ष, हळसाड, हयगय, क्षमा (अपराधाची) विसराळू-ळ-वि १ विसरमोळा, लवघर विसरणारा, विसण्याचा स्वभाव असलेला २ निष्कळजी, हयगयखोर, बेकिरी विसरी-की.

विस्मृति, विस्मरण, विस्म 'ते भोगूनि त्याची विसरी पडे जिवा।'—सिं ७ १६ 'पाडून विसरी अवचित कोणीकडून येतो। दूर-वून दृष्टीहें बत्से सोहून देतो।'—होला ३६ विसरून-किवि, विस्मरणाने, चुकून 'परी कहीं न करिरी समापण। विसरीनिया।'—शिपु ८८

विसर्ग—पु मृदु महाप्राण, ह्कार, हा या चिन्हांने दर्शवितात हा स्वराच्यापुढे र्वा, क, ख, प, फ, ब, घ, य, स, हे वगैरे आले अथवा पुढे व्यन्जनातील अन्तस्थ अ स्वरापुढे येतो तसाच अवसानाचे तें.

प्रत्ययाच्या अर्ती असणाऱ्या स व र या व्यन्जनावद्द्वि याचा प्रयोग होतो २ त्याग, विसर्जन, सोडणे, टाकणे ३ पाद, पदेन 'विमर्शे पयुजे कर्म। वक्ष्य अपेक्षी याचे धर्म।'—गीता १३. ४४० [स वि+सृ]

विसर्जणे—अकि १ त्यागणे, सोडणे, टाकणे, सोहून देणे. २ मुक्त करणे, निरोप देणे, समाप्त करणे, नोळवण, पाठवणी करणे 'सभा विसर्जोन रघुनाथ। प्रवक्तो ब्राले सदाना।'—निरुद्धाते आहानिती। विसर्जिती या।'—हा ९ १६३ [स वि+सृ]

विसर्जन—न १ त्याग सोडणे, मुक्त करणे, टाकणे, उत्सर्ग किरणविसर्जन २ पाठवणी सोळवण, निरोप देणे, वर-खास्ती उदा० देवताविसर्जन सभाविसर्जन ०त्रिया-की शरी राहून बाहेर टाकण्याची क्रिया (इ) रेडिशन विसर्जित-वि १ त्यक्त, मुक्त केलेला, सोडलेला, टाकलेला २ वरखास्त केलेला, नोळवण, पाठवणी केलेला, निरोप दिलेला

विसर्प—पु इसव, चावरे, एक त्वप्रोग 'खोळें खरज अत्यंत। विसर्प एका।'—गीता १३ २४९७ [स] विसर्पिका-की विसर्प

विसयटा—३ विधावा, विधाति
विता [न] वणें . आर्क. १ वितावा मेणें, विधाति वेंणें
 'आदके जेय वाधा विसवे। ते साधुच्या।' -हा १ १८७ ३
 क्षणमर थावणें, स्थिरावणें. ३ (एकाच प्रियतीत दिवा फार वेळ
 स्थिर राहिल्यामुळे अवयव, गाय) स्तम्भित होणें, सादळपण,
 वळत नाहीसि होणें, सवेय, सराव नाहीसा होणें ४ आळ्यावणें,
 ढिलावणें, मदावणें, मिथिल होणें (मनुष्याचे शरीर, उत्साह,
 गात्र वगैरे) ५ पडणें, स्वप्न, सोडणें (भित, / हीर, खाव,
 तुळई वगैरे) -न विधातिस्थान 'जे आदिप्रत्युक्त विसवण।' -
 हा १ १३ 'सतरातापता जीवा। विसवणें जें।' -ह ५१
विसंचता—३ वितावा पेणारा 'चक्षुर्मुखा चोवारमाक्षी दाट।
 विसवतेयाचो।' -शिशु १६ [त वि+धम्]

विसवणें—३ कनि चड करणें, सात करणें, दिववणें 'अगा
 राचा भाष कदनि। निर्याणम्वरुणी विसवुनी।' -विपु ७३.
 [स वि+धम्]

विसवा—३ विधा पदा वितावा भाग
विसवाट—न परामोक्षतीचे आचार, दुपण
विसंचाट—३ १ विरोध, विसगति, अमेळ 'म्हणोनिया
 ह्ये माझचा। विसवाटु।' -हा ४ ३८ २ मेद, वेगवेगळा, फरक
 'एय एकमेकांचिये छणे। विसवाटु तवचि जिणे।' -हा १८
 २१५ [स]

विसवाविसवी—३ कनि आळीपाळीनें वितावा घेउन,
 पाळीपाळीनें, वारणीवारणी

विसविशीत—वि मिसमिशीत, मंडे पट दिवा दडदडीत
 मन्हे असें, फिटदार नन्हे तें, पातळ विणीच

विसळणें, विसुळणें—३ कनि धुणें, खळखळणें, धाणी घालून
 खळखळणें टाकणें [स विस्त्राण] **विसळघणी, विसुळ
 घणी**—न विसळण्याचे पाणी

विसा—३ वीस खडी, वीस सखयच माप, समुदाय
 [स विंशति]

विसाड—न १ (प्र) दसाड पदा नागराचा दादा च
 कल्प

विसाण—न विषण पदा विसाणणें—३ कनि विषण
 घालणें

विसाप य—३ १ (प्र) विसप-य, इसव, एक त्वग्रोध
 २ एक पातीसाखा ह्मण आणी, याच्या ह्मणानें अगावर विपारी
 कांटा उठतो [स विस्पर्षा]

विसार-रा—३ वयाणा, आगाज घेतलेला पैसा, सचकार,
 इतरा 'होतें गोविधें विसारें। माप जाळें एकसुरें।' -नुसा
 ११६९

विसारणें—३ कनि दूर लोटण, दूर करण, विसरविणें 'आयुला
 मधुर स्वर्गी। इ सदा कोळितें विसरी।' -शिशु ८०३ 'ओमा-
 वीचो मधुरकल। विसागीं वो चकोर।' -शिशु ८३९ [स वि+
 रा, विन्सृष्ट]

विसाळता पन्हा—३ स्नेह 'लेदिन विसाळता पन्हाचा
 जबाब मोहिवास येइतल्या' -वेद १५ [का]

विसावण—न विसण, विसण पदा [स वि+शमन, वि+
 शो=पातळ करणें—भाष १८३४]

विसा(वि)णें—३ कनि विसवणें पदा 'ते देखतां तिहीं
 लोकां। विसावली श्रोष्टृचरणों।' -शिशु १०८३

विसा(सा)रा—३ १ विधाति, आराम, कार्यनिवृत्ति
 २ श्रमपरिहार, स्वास्थ्य, वरमशुक ३ श्रमपरिहाराचें करमणुकीचें
 साधन ४ विधातिस्थान, आश्रय 'विसावा मोडला। साधुजनाचा।' -
 भाष १०० [स विधाम, प्रा वीसव, सि विसाहि]

विसाळ-ळा—३ १ ईर्ष्या, स्वर्षा, द्वेष 'विसाळाचेनि
 नेत्रें। विय घ्यावस घाट।' -दा ३ ११३ २ एकप्रकारची बाधा,
 विनाशबाधा

विसिने—३ कनि (मि) वेंचून, गोळा करून 'ते विसिने
 पारी चाल्ते वेढ्यो' -मिडी १९

विसि(सी)क—३ ३ कनि बसण्याच्या जागेंत आडळणारा
 निहा, विषाप, 'विसिफ ओवर गोविड जाणा।' -दा ३ ७७
 [स विसप]

विसीं—३ कनि (अप) विपरी पदा
विसुरणें—३ कनि विसरणें पदा 'मी मासेपणु विसुरेले।' -
 दाव २५९.

विसुरा—३ १ दिवार, अभिप्राय, सात्वर्थ 'परिणामाचा
 हि विवरा। सापितला।' -हा १७ १५३ २ चमत्कार विस्मय,
 आश्चर्य 'मजगा केडता हायिएर। कुन सदा विवरा करी योर।' -
 शिशु २६५, -अय ७ २९४ ३ समुदाय 'जे ते विचाळका
 राचे विवरी।' -हा ६०८ ४ विज्र ५ प्राति, अम [स वि+
 रूष्ट विसव]

विसुळणें, विसुळघणी—३ कनि विसळणें, विसळघणी पदा
विसुचिवा—३ कनि विपुचिवा पदा

विसुच—वि सरळ घुलत नमळेलें, वाकवैतिकडें अनिय
 मित अपवादयुक्त, असामान्य स्वैर [स विन्सृष्ट=वोरा]

विसुळळ—वि (प्र) विसुळळ, अनियेध, पासारहित
 'हो जे म पळ विसुळळ खळखळखळ एकपूर दे बाहू।' -मोसमा
 ६ ११ [म विन्सृष्ट]

विसुळ—पाति (प्र) विसुळ, पसरलेचें, विसारलेचें जावय
 [स विन्सृष्ट]

विस्तरा—प्र विपरा पदा 'अनलं घेत्स्या मदिरा। माजि
येवा विस्तरा।'—गीता २.१४४

विस्त्रोळ—न (गो) वागायनाभोवतालची नंतराती
जमीन [स वि+शाली]

विस्त्रोळा—प्र घट्टे [स वि+शाला]

विस्त्रोरें—न विस्त्रोरा-विमुरा पदा 'विमोरें घरें घारें'
—दावि ११६.

विस्त्रोटणें, विस्त्रोटाविस्त्रोट, विस्त्रोळ, विस्त्रोळणें,
विस्त्रोळित—विस्त्रोटणें ६० पदा

विस्त्रतर—प्र १ विस्तार, प्रसार, पसारा, फैल व २ लावण
पाल्हाळ 'बघेवे बहु युक्त विस्त्रें न मला'—मोभीधम ३३८
[स वि+स्त्रु] विस्त्रतरणें—अकि १ पसरणें २ लावण लावणें,
पाल्हाळ करणें

विस्त्रव—प्र अग्नि, भाग, जाळ वन्दि [स वैश्वानर,
इशवइ, वैश्वदेव, विष्णु-विण्डु-विस्तु—भाभ १८३३]
मधून विस्त्रव न जाणें—विण्डु अमंगें, वैर असणें विस्त्र
वणें—सकि जाळणें (शब्दा व हलणें)

विस्तार—प्र १ प्रसार पसारा, फैलाव २ (ल) पाल्हाळ,
लावण, विव्हास, वाढ, विवेचन, प्रपच (विषय सुद्धा, बीज,
गर्भ, रोप, प्राणि, काम, धंदा वगैरेच) 'कल्याण नामा ग्रय
विस्तारी'—सप्र १० १६ ३ हदी ४ हाडाक्या काया, पालवी
वगैरेचा व्याप ५ प्रजा, सतति, सतान [स वि+स्त्रु] विस्ता
रणें—अकि पसरणें, वाढ होणें, वाढवणें विस्तारित, विस्तीर्थ—
पसरलेले, वाढलेले, अफाट, अवाढव्य

विस्तारणें—सकि (कु) निरतिराळें करणें उदा०
सागुती वगैरे [स वि+स्त्रु]

विस्तारी—स्त्री पत्रावळ [स वि+स्त्रु]

विस्तावा—प्र इस्तावा पदा

विस्तु, विस्तो, विस्तुव, विस्तोव, विस्तेव—प्र
(प्र) विस्तव पदा 'विस्तु वरिल नाही घरी।'—दावि १४८
विस्तुत—पावि विस्तार पावलेले, केलेले, अफाट, विस्तीर्ण,
लावढ, ऐस्पैस, पसरलेले, अधळपणक

विस्तुति—स्त्री विस्तार पदा वृद्धि प्रसार वाढ

विस्फुल्लिग—प्र अग्नीवी टिगणी 'म्हणोनि आइक
अर्जुना। जैसा विस्फुल्लिग लाग इधना।'—शा ३ ३२९ [स]

विस्फोट—प्र फोड, गद्द उठानु बेंड, कट, केसवूड
[स]

विस्फोटकतूल—प्र ज्वालाग्राही कापूस स्फोटक कापूस,
भडकगारा कापूस, नटिझगारात भिजविलेला कापूस (इ) गन
कॉटन [स]

विस्मय, विस्मो—प्र आश्चर्य, चमत्कार, अचंदा, नवल
(कि० होणें, वृत्त्याण) 'तव तो पक्षी विस्मो बरी।'—प २ १

—शा १ १७७ [स वि+स्मि] ०जनक—वि आश्चर्य १०

विस्मयाचह—वि आश्चर्यकर विस्मापक—वि आश्चर्य
कारक, चमत्कृतिजनक, चवित करून सोडणारे, थक करणारे

विस्मापन—न आश्चर्यकारक गोष्ट, चमत्कृति विस्माचणें—
अकि आश्चर्य पावणें, चकित होणें 'विस्मावला नाम धिग म्हणत।'—

—दावि २ विस्मित—पावि आश्चर्यचकित 'विस्मित होऊनि
इद टोला।'—तुगा ८१—शा १ ५५९

विस्मर—प्र १ विस्मरण, विस्मर, दुर्लक्ष २ मूल, भ्राति
[स वि+स्मृ] विस्मरण—न. विस्मर, विस्मर विस्मृत—पावि

विस्मरेले, आठवण नतलेले, लक्षातून गेलेले निस्मृति—स्त्री १
विस्मर, विस्मरण, विस्मरादपणा, धारणाशक्तीचा अभाव, नाश २

मूल, ध्रम भ्राति विस्मृतिखालीं पडणें—सवयीची होणें
विस्मगध—प्र कळच्या मावाचा वास, दुजकट पाण [स

विस्मगध]

विस्वर—प्र वेसर आवाज, वकेंड आवाज, वदसर, अप
सुर [स]

विस्वा—विश्वा पदा

विस्वा—प्र (अ) विस्वा पदा 'विस्वा न मिले घरी
भरी।'—गीता २ २१५८

विस्वाद्—वि अस्विकर, ज्यास स्वाद नाही असें, वैकव
विस्वास, विस्वासघात, विस्वासणें—विश्वास ६०

पदा

विहग, विहंग, विहगम—प्र पक्षी, पाखर, आकाशत
सरणारा 'शब्दुनि तव कैम भाग जेला विहगी।'—सुरामा

यण बाल [स विह=आकाश+ग=जाणारा] विहंगममार्ग—प्र
(योग) स्वरित समाधि साधण्याचा मार्ग, टाऱ्या उलट पिपी

लिङ्गा मार्ग 'पिप्प्रीका मार्गें हलु हलु घवे। विहगें फळासि गठी
पडे।'—दा २० २ १० 'लंगले लटले कलक्षी। विहंगमाग।'—

—दा १४४ ३४ २ (ल) कोणतेहि कार्ये स्वकर साधण्याची
पद्धति रीत, मार्ग

विहगन—न इत्या [स वि+हन्]

विहरण विहार—प्र १ क्रीडा, खेळ, करमणूक, गमत,
मजा, भोज २ आनंदानें फिरणें, चालणें, मटकणें, सुखसचार

'जया ब्रह्मांडी विहारण।—विपु ४ ६ ३ बोदाचा मठ, रहा
ण्याची जागा ३ राहण्याचें ठिकाण स्थान किं महाबोधें विहार।
केले जैसे।'—शा ५ १३८ विहरण—न अळ, अपंग, निमित्त
'गणेश गेला लहू घेऊन। मजवरी आले विहरण।'—ह ८ ३०
'म्हणे पुढावयासि गेलें साहबें। तों विहरण मजकडे आलें कीं।'

-भवि ८१४१ [स विन्ध-हर] विह(हा)रणे-भक्ति
विहार करणे, व्रीडा करणे विहारि-वि ? विहार करणारा,
व्रीडा करणारा २ रंगेल, बेनी, इन्धबाज, छंदी

विहायो-उ सा, विवाह -रिपू

विहा(हा)ळी-छी विहार, व्रीडा, विहार 'विचरे
कामविहाळी। विपमपणेचि निहाळी।' -भापद ५१ २ 'कण्ठी
एक वेळी। एतु निगाळा निहाळी।' -भाप २५६.

विहिणे-छकि निधान करणे, सांगणे, उपदेशणे 'हृष्टा
कर्मनिशेवते। आम्ही हा स्वयंमुचि विहिला असे।' -झा ३
८८ [सं विन्धा] विहित-भावि ? शास्त्रान सांगितलेला,
पालन दिलेला, निर्दिष्ट केलेला, उपदेशिलेला 'वेद योविधे
कर्मा धारे। विहितेचि निजाचारे।' -झा ३ ४४ 'विहित तयासी
याची सेवा।' -तुगा ३३१४ २ सोय्य, वचित, रास्त 'बाइनि
यम सदैव विहित कां गमला।' -मोसभा ३७ ३ टेवलेला,
दिलेला, स्थापीन केलेला विहितश्व-न कर्तव्यता, नियतत्व,
कार्यप्रवणता 'एवही विहितचे मांडी। परी पालिता आसुरावरी।
तेच पोळला ऐसा साडी। आदरिलेही।' -झा १८ १८९

विदि(ह)रा, विहीरा-उ ? मोठी विहीर, कुवा, बाव,
बारव 'सुते जो जो हाते कडन विदिहा हा उपपिने।' -साह ७
१४२ [स विवर-भाज १८३२] 'जगा न मोडलिया
विहीरा।' -झा १५ २९१ २ धारा, पाझर 'द्वारे विहीर पाझर।' -
झा १६ ४७

विहीण-छी आपल्या मुलाची किंवा मुलीची सासू,
व्यासाची छी.

विहीत-छी (कों) (प्र) वीत पदा

विहीन-वि रहित, विरहित, उणीव किंवा अभाव असलेले,
शिवाय, खेरीज, बाचून असलेला, शून्य (समासात) जलविहीन
कूप, प्राणविहीन-वेह, धनविहीन, अन्नविहीन ज्ञानविहीन, एत
दिहीन, सद्दिहीन -झा २ ३२४ [स विन्धा]

विहीर-छी आठ, कूप, कुवा, बाव 'हुड्डा-उ पागा-
ईत किंवा पाटव्याळ जमिनीवरील सारा, कर 'नंतर घुते विशाळ
मती। सांगे विहीरुड्डा टोती।' पैमा 'वणी-न विहीरी
तले पाणी 'नाही आठ ना विहीरवणी।' -एरम्ब १२ १४८

विहू-उ विम्ब पदा १ 'यूह से-यरचना (किं० रचणे) २
कारस्थान का पाट विहू रचणे-१ उपाय योजणे, तज
वीज करणे २ सुकिल लढविणे, पलसि काढणे विहू उभा
करणे-कट करणे, कारस्थान रचणे, मसलत दभी करणे

विहचल-लित, विहल्लगौर-विहल्ल ३० पदा

विळ-उ १ मसरेवाचा दिवस 'जेथी कडिया सडल बाये।
तें टायेवाये विळुचि होये।' -झा ८ १५६ २ काळ, वेळ

'तुजपारीं आम्ही वसतो सारा विळ।' -होवा ८५ [ग वेला]
विळीनि-छिचि एका वेळेत 'यह अमरांमाजी अमरपती।
विळीनि ते चवदा निमनि।' -एभा ८ २५३ (पाठेभद)
विळचा-छिचि एका वेळी 'आम्ही दोघे विळचा तये वृद्धि
मिले।' -पच ३ १०

विळया-का-उ वडा, बळसा, वडोळे, मिठी, पक्क,
पेरा, रपेटा [का ओळयु स विच्छा-विळिसा-विळसा,
-भाज १८३४]

विळचण-न (कों) विसण, विसावण

विळत-छी (कों) ? कुडळपानि शेवटी हावावयाचे
लोटाडी अन्न २ (व) वसतास योगी चिकटलेली माती काढा-
वयाचे हत्यार, तुल्या

विळपणे-छिचि शोधणे, घुळणे 'विळपता सापडे जवळीच।' -
दावि १८

विळयणे-भक्ति विवळणे पदा [विहळ]

विळयणे-उकि १ (राजा) वळविणे, (भोई वगैरे)
वर सचदन घेणे, कोक्यावर वळविणे २ (ळ) टपका टाणे,
लारणे, दोषारोप करणे

विळविणे-उकि वेळणे, वेळविणे, हलविणे

विळविळणे-भक्ति (शाप, किंवा वगैरे प्राणी भगवतून)
वळवळत जाणे, मज, गुलगुलीत स्पर्श करीत जाण [स वलन]

विळविळीत-वि गिरविळीत मळ, घिलविळीत

विळसण-न (व) विसण, विसावण

विळा-उ कोयता, कापण्याचे हत्यार, विशेषत पिंके
कापण्याची तीक्ष्ण धार असलेली कोयती [का ईंगि] विळा-
भोवळ्या-वाकडे, वैमनस्य

विळ्यासु-उ विलास पदा 'भोक्त्रिका देवाचा विळ्यासु।' -
शिशु १५६

विळी-छी भाजी चिरण्याचे साधन 'काळखड्गा ऐसी
विळी। किंवा असितलेसारखी पळी।' -गुराड ३७७ [का.
इळगे]

विळा-छी पाहणे, टेडळणी 'विळा विळा भक्तिमार्गेचि
विळा।' -दावि ४६९ [स बीक्ष]

विक्षित-वि १ टाकून, फेकून दिलेला २ पसरलेला;
वितरलेला ३ अमिट, गुळा, चळलेला भावलेला (मनतच,
मृतपापा वगैरेमुळे) ४ (ळ) तडेवाईक विचित्र, लहरी
'तो घुडलप योडा विक्षितच होता असे मला पाटते' -पकोडे
[स विन्धिप] 'करण-न (चुरय) हात व पाय घुडक्या
किंवा मागच्या बाजूस जसे एकदा टाकले असतील तसेच पुन्हा

टाकौं ० आक्षिप्त करण-न (रुत्य) हातपाय हवेतसे दूर फेकून पुन्हा जवळ आणावयाचे ही क्रिया

विशेष—१ (शब्द) वर, बाजूला इकडेतिरकडे टाकण्याची क्रिया २ चित्ताची व्यग्रता, लक्ष्य न लागणे, निचाराचा, मनाचा गोंधळ, गडबड, घोटाळा, मनाची चळवळता 'तेणे बहुती जन्मी मागिली'. विशेषाची पाणिवळें झाडिली' - झा ६ ४७१

३ निपाद आश्वय, अचवा - पया २०६ 'कीर्तनामाजीं देताचि विप्र। विशेष पावळें सकळाचें मन।' ४ बुद्धिभ्रम, भ्रम, भ्रांति (जादूदोष, मजबूत मृतवाधा वगैरेमुळे) ५ विपरीतज्ञान भ्रम उत्पन्न होण्याचें एक कारण (दुसरें कारण आवरण) 'तो विशेष अज्ञाति।' - यथादी १ २३७ परी दोन्हीमध्यें विशेष। क्षुत्पत्वाचा। - दा ८ ५ ६१ ६ (ज्यो) शर प्रहसि याम्यो तार अतर ७ अडयळा, विघ्न [स वि+क्षिप्] ० कैद्र-न (ज्यो) शरकेद्र भुय-उ (ज्यो) ग्रहाच्या कक्षचा परमक ० घृस्त-न प्रह्वयी कक्षा

विश्वास-विशेष पदा 'विशेष आणिला राज्याला।' - एपो १११

विज्ञ-वि विज्ञान जाणना, ज्ञानी पुरुष, विज्ञापक 'तुड चित कवीती विज्ञ दैवज्ञ दाणे।' - साह्र २ ५

विज्ञप्त विज्ञप्ति-की निवृत्ति विज्ञापना पदा विज्ञप्त नि विज्ञापित निवृत्ति कलेलें सांगितलेलें 'यास पूर्वी विज्ञप्त केल्ल्या गोष्टींची आठवण करून घ्यावी' - विवि ७ १४१ १८७६ [स वि+ज्ञा]

विज्ञात-भावि विशेष माहितीचा, ओळखीचा, माहिती असलेला; टाऊक असलेला, कळलेला, समजलेला

विज्ञाता-वि जाणता, जाणणारा

विज्ञान-१ १ विज्ञापज्ञान शास्त्रीयज्ञान, तत्त्वज्ञान २ ज्ञान, ईश्वरविषयक सत्यस्वरूपाचें ज्ञान, अक्षरज्ञान 'एकाच मूलभूत अल्पक द्रव्यापासून भिन्नभिन्न अनक व्यक्क पदार्थ प्रत्यक्षी कसकस निगमन झाले हें ज्यांनी समजें तें विज्ञान होय - गीर १६६ 'सुक्तीचा टेवा होतला। विज्ञानाचा मड फुटला।' - भाए ८८ ३ सामान्यज्ञान, माहिती, परिचय आढरा ४ अनुभव ज्ञान जाणीव ५ प्रपच जग 'जे ऐमेही परि विरुळें। इय विज्ञा नाचिय खाऊं। हातविर्लेही गळ। ते परद्रमो।' - दा ८ १७ [स]

० परंपरा-ज्ञी ज्ञानपरंपरा पदा ० मय पाद ३ आत्मा कपचा चेतन्याच्या आवरणाच्या पाच कोशांपैकी चौथा कोश चह वस्तुमध्यें जीवाची, चेतन्याची जाणीव पचराशपदा ० शारत्र-न ज्ञानाचें व स्वरूप व उत्पत्ति यांचे ताथ्र (६) एपिस्टा मॉरॅंजी ० संतति-नी हून विदयाची दिवा वस्तुनाची पर पत्ता, प्रेती बौद्धमतप्रमाणें आत्मा पचराशपदात्मक असता व विज्ञान

हा पाचवा स्वरूप होय बौद्धाच्या एका पयाच्या मते विज्ञान म्हण जवळ पूर्ण आत्मा होय ० स्थिति-की सिद्धान्त्या, सिद्धशा, ब्रह्मस्वरूपाचें ज्ञान झाल्याची अवस्था 'ज्ञान प्राप्ति होता सोहण। नाशणें विज्ञान स्थिति।' - स्वादि ११ ४ ८७ विज्ञानात्मा-३ वस्तुमात्राचें ज्ञान, आधुनिकीक ज्ञान म्हणजेच विज्ञान अथवा आत्मज्ञान ऐहिकापलीकडे आत्मा असा निराळा पदार्थ नाही हें मत बौद्ध अथवा नास्तिकाचें असं मत आहे

विज्ञापक-वि ज्ञान देणारा, उपदेशक, शिक्षक [स वि+ज्ञा] विज्ञापणें-उक्ति १ ज्ञान देणें, सांगणें, कळविणें, टाऊक, माहिती करणें २ विनंति करणें विज्ञापन-न ज्ञानदान, शिक्षण, उपदेश, शिक्षण विज्ञापना-की १ नम्रपणें छेद घोर चूड स्यास कलेली निवृत्ति, प्रार्थना, अर्ज, सांगणें, माहिती देणें, टाऊक करणें २ वरप्रमाणें कलेली निवृत्ति, दिलेली माहिती, सांगितलेली गोष्ट, खुळासा, तक्रारअर्ज 'भवतारक्षा की शुजाणा। एक विज्ञापना पायापाशी।' - तुमा ७३१ ३ सामान्यत ज्ञान देणें, शिक्षण, उपदेश, दिग्दर्शन ४ वडोळ मनुष्यास पत्र लिहितांना विनंतीवजा यापराक्याचा शब्द सापना विज्ञापनीय-वि सांगण्यासारखें, विनंति करण्यासारखें, माहिती देण्यासारखें विज्ञा पित-भावि १ आदरपूर्वक सांगितलेलें, कळविलेलें, सूचविलेलें, दिग्दर्शन केलें २ ज्यास विज्ञापना केली आहे तो विज्ञाप्ति-की (प्र) विज्ञाप्ति विज्ञापना पदा विज्ञाप्य-वि विज्ञापनीय पदा विशेष-वि जाणव्यास योग्य, ज्यासवर्षी ज्ञान करून घ्यावयाचें तें

धी-विण, प्रसवणे या क्रियापदांचें रूप 'धरा जनक वृजा इतर कोण हा देव वी।' - कदा ४ २६ ९३ 'नरी रीति असा निरुजि दयाधार नवी।' - मोरामायणे १ ४०६ [विण]

धी-उ का १ गमन २ पक्षी - हको [स धीक]

धीकर-वि चचळ 'होत करकर चित धीकर।' - दावि ८१ [स विरुत]

धील-न विष, निष पदा [निष] ० म्ह० धीस घेववेंत पण भीक घववत नाही (मिशा मागण्यापश्चात मरण सापे वाटणें) निखार-दी-विचार-रा पदा

धीर्यी-विषयी, दिशी पदा 'विर मस्ति पीठी उद्धरे।' - दावि ३५१ धार्यो-उ निषय धीर्यया-विषयी 'कच्छणी एर वाधया अस - दयानपट ३० [स विषय]

धाचि-३ ला २९७, जर्जही 'वडाभिमामा का'। आतां बाजा टला धीस। तें ऐक्य धीचि सागरा। जीवसा हे।' - झा १४ ३०५ [स] धीचिंतरंग न्याय-३ पाण्दस एक गट उत्पन्न होत तिला मागधा हाट पुढें वळने, हिना निव्या

मागची, असें होत होत कयाकामांनें सर्वे साटा भिन्नान्यावर आप
दन फुटत असनात त्याप्रमाणे एरा पिढीचीं माणसें मरण पाव
तात त्याच्या मायून त्याच्या जागीं दुसऱ्या पिढीचीं माणसें
येतात, पुढे तीं हि मरतात ही जाणची रहाटी

धीज—स्त्री १ धर्पणांनें उत्पन्न होणारी एक मिश्रवैश्विक,
विद्युत्, सौदामिनी, पिजली 'जैती वीजुची दादी।'—उपा
७३ २ मेघमनेना, पिजेचा कडकडाट 'वोज कडकडारी'
'कडकडून वीज पडली' ३ वज्र, पुलित्ति, धीज पडणें [स
विद्युत्, प्रा विज्ज, प विज्ज, सि विज्ज शु वीज] विजेचें
चमकणें-विजेचें लपालल करणें (स) क्षणिकपणा. 'पाण्या
वरचा पुडपुडा पडा विजेसारखा-वि बचल, क्षणिक धीज
विहिरा-५ धीज पडून तयार झालेली विदीर, इकडे हा
केव्हाहि वोरडा पडत नाही अशी समजूत आहे [वीच+विहिरा]
धीजुलता-स्त्री विद्युश्चता 'कृपातापीया वीजुलता।'—उपा
९८

धीजण-पै—न विज्ञयाने-पल्यान वारा घालणें [सं
व्यजन] धीजणें-कि वारा घालणें, पसा घालें 'मय पयि
नीचा पाणि-वाळा। वीजितीं हुडहुड।'—शिशु ७८८—एमा
१५ १७४ धीजन, धीजण-णा-५३३ पसा 'न घालि वो वारें
वीजनें। कमळदळाचें।'—शिशु ८३४ 'क्यामरें धीजणे विळा
सनी।'—वैसीस्व १८४ [स व्यजन]

धीजन—न (महातु) वेडक, आसन 'मिडुकाचीं वीजनें
तेणें कोडे घाती।'—ऋ १५ [हिं. विज्ञाना]

धीट—५ १ कटाळा, ओकारी, तिरस्कार शिवारी 'गनीं
वीट मातु नये। शिंदवगीचा।'—हा २ २ १०—मोभीष्म ४
५० २ मेकाड, मोवा, एक रोग. ३ अनार, अपमान, वाईट
प्रकारें वागविणें पिबाड विचका घालेली स्थिती (मसलती,
कामें, पदाधे ६० ची) ४ खेद 'का दरिद्रिये वुदी वीट।
तोरी नाही।'—हा १४ २९८ [विटणें] धीटणें-विटणें पडा
'परतु बहु मव मी म्हणति सतपुती वीटली।'—केका ५९

धीट—स्त्री ईट इमारतीच्या वायकामासाठीं मातीचा आज
केला किंवा कच्चा चतुकोनी एक पदार्थ, ईट पडा 'सयनातील
हेमाच्या बदल्यानें त्यासि भार घनवीट। जाणीं म्हणती तव्हा
पापुनति इथकेसि जन वीट।'—मोक्ष [स इथका, प्रा इठा,
हिं ईट] ० वंदी-स्त्री विटणीं बाणणें विटाच वायकाम—वि
विटणीं केलेले (वायकाम)

धीट—५ १ विट पडा २ वाईट घात्रीचा माणूस 'समूह
जेथे बमती विटाचें।'—साहद ६ ५५ [स विट]

घाटा—स्त्री विडी (खळातील दाड वरोबरची) 'वीटा
हस्ती ओपिली'—मुआदि ३० १११,—मोआदि २४ ९

धीटा—५ एक प्रकारचा माला इटा पडा. 'नमुने रगीत
माले। वीटपटेवाले।'—होला १६६

धीटि-टी, धीटिका—स्त्री १ विधा. (संस्कृताचा डोल
आशुन घेणें बहुधा योजनास) 'सकळ घोयरी आगिती वीटिका।' [स]
'मुष्ठी येतये कापुरें युक्त वीटी'—लक्ष्मीनारायण
वरुयान नाटक शक १६०४

धीड—पुन १ मगनटाचें माप (धागडी वंगरेसाठीं) 'तुल्या
हाताचा वीड मजभाशीं आणवा' २ माप, नमुना ३ जात,
प्रकार वीड पडा

धीड—स्त्री ईड, एक प्रकारचें टिणू (हाड व फळ), ईड
टिणू

धीडी—स्त्री १ विडा 'मी नदी पोडी। तरि गोसावी
नेवति वीडी।'—भाए १२८ २ घृषपानाची विडी, विडी [स
वीडिवा, विटी]

धीण—स्त्री १ निपज, जन्म, बेट, खोप, जनन 'बाकूत्रया
चिये खाणीं। लागली शब्दरत्नाची वीणि।'—ऋ २५, ३ विण्याचा
काल, निपज होण्याचा ऋतु, काल, हंगाम [विणें]

धीण—स्त्री १ सणग, यान, विणलेली वस्तु २ विणायाची
धावणी, प्रकार, बनावट, विणकाम [विणणें]

धीण—शब्द शिवाय, खेरीज 'परिधवणें वीणुसुल पाविजे।'—
दात्र १०,—शा १३ १२ विना पडा [स विना]

धीणा—स्त्री एक प्रकारचें भोपळ्याचें लुगट्याच, तबोरा
याचें पुष्कळ प्रकार आहेत 'हा मे नाद धीणे। तुज न साहे
उच्च गाणें।'—शिशु ९९४ 'सुरसुमित रुचौं दती निजरीने
चाहि न राजन्य।'—मोभीष्म ११ ७६ [स] ० फाट्य-न
(वीण्याच्या नादाराखेर गावयाची कविता) रसात्मक, भावपूर्ण
काव्य, भावगीत (३) लीरिक [स] ० पाणी-स्त्री सरस्वती
[स]

धीत—वि गेल्या, नाहीसा झालेला [सं] सामाशब्द—
० फटनप-वि ज्याचें पाप व दोष नाहीसे झाले आहेत असा
धीतकाम-क्रोध-लोभ-मोह-ज्याचा काम, भोप, मोह
६० नाहीशी झाली आहेत असा [स] ० राग-धीतरागी-
(अशिष्ट) विरागी ज्याच्या इच्छा, आकांक्षा नाश पावल्या
आहेत किंवा ज्यानें विकार ताब्यात ठेविले आहेत असा
२ विच्छ, वैराग्यशील—हा ४ ६१,—भाए १८४—३ विरक्ता,
विराम्य ० रागतरा-स्त्री वैराग्य 'धीतरातेसारखा। जोहनि
ठेविला सया। तो आपवीयाचि मृत्तिका। सर्वे चाले।'—हा १८.

१०४३ ० शोक-वि शास्त्रहित [स]

धीत—न १ बत पडा २ अप्रति, जनन, धीण पडा

वीत—स्त्री. करंगुळी व आंगठा हीं ताणलीं म्हणजे त्या मधील अंतर (आंगठा आणि तजेनी यामधील अंतर ती टीच). मारा मंगुळाचे माप. वितस्ति पदा [सं. वितस्ति] (आपल्या पुरती, आपल्या भावती) •काढणे—(संकटाच्या वेळी) आपल्या पुरतीच फक्त सावधगिरी व काळजी बाळगणे, दुसऱ्या-संबंधी वेचवाई देणारे (निंदाची) •काढणे—(पेण्यासाठी जमीन भाजताना) गवत इ० उपद्रव आम पसले नये म्हणून भाजण्याच्या व न भाजण्याच्या जमीनीमध्ये अंतर सोडणे किंवा फट पाडणे. वीतभरपोट—पोटाच्या आकार फार मोठा नसतो, त्याला फार लागत नाही या अर्थाने वापरतात. 'या वीतभर पोटासाठी सवे उठवेली.'—विधि ८२११.

वीत—न. द्रव्य. 'अग्ने नाहळ वीत ते गुस्त जाले'—राम ११८. [सं वित]

वीतका.पुंजी—मुलीचा एक खेळ. —मखेपु ३४२.

वीतणे—कि. बतणे, घडणे 'ते कवतिक वीतले आदका। वारीरींनी निगाली ज्योतिकळिका।'—शिख १०८३ [सं वृत्त-वृत्त]

वीतरेक—व्यतिरेक (अप.) पदा 'मन्वेये आणि वीतरेक। हा शब्दभेद कोणी एक।'—दा १२ २१, ६६४९.

वीतुडि—स्त्री. वियोग 'वेचेली जाल्या वीतुडि। आपणेंया माणवी जीविताची कुडी।'—भाप १४४. [वित्तुडणे]

वीथ—स्त्री. वितस्ति; वीत पदा.

वीथ—स्त्री. (व.) उकिरदा [सं. वीथि—वीथ, विदी पदा.]

वीथ—स्त्री (गो.) दुष्टेदि.

वीदान—विदान पदा. 'असा-वडीला तोची बीदानी।'—उपा ४४. 'सीये बीदाने लागती बोळा'—उपा ९७

वीध—३ १ लमानंत पहिल्या वर्गी करारवरीचे मानपान, सणवार इ०; एकमेकांजवे मिठाई, पराळाचे जिरस इ० पाठविणे. २ असे पाठविलेले जिरस, केलेला मानपान. ३ (सामा.) निधि. ४ मंत्र, प्रयोग, उतारा, विधान 'वीध केलिया प्रेने। सावच होती।'—दा ९.८.२०. —स्त्री. (अष्टि) उत्सव, समारंभ; कोणताही संस्कार, विशेष प्रसंग [सं निधि]

वीधपाट—स्त्री. निवेष्टाट [विधिपाट]

वीधान—न. (प्र.) विधान, विनंशदारक संस्कार, उपाय. 'स्वामियाशी वीधान काय बीजे।'—वेवनाय, थावणास्पान ४

वीधोळणे—कि उघडणे, नाहीसे होणे 'तेणे वीधोळले मेघ।'—उपा १५४. [उघडणे]

वीध—स्त्री. (महातु.) राज 'हां थालितां गति विलासी। इहा वीध लाविरी राजहंसी।'—शिख ८०४

राजो ९. ५९

वीप्सा—स्त्री. २ सर्वत्र व्याप्ति, अवयवाच्या, घटकांच्या बरोबर संबंध मोठीचा समावेश. २ द्विरुक्ति (आज्ञा, भाषण शब्द इ० ची) [सं.]

वीभाडणे—कि. परामव वरणे. 'वीभाडीले भुमासुराते।'—उपा ७३. [सं. वि०भंड]

वीभिचार—पु संघार; अवतार. 'संपूर्णसीहुं नावळ देवता अंगीवि वीभिचार'—ऋ ७२. [सं. व्यभिचार]

वीर—स्त्री. १ ईर शक्ति; जोम, रग, (ल.) पर्वा; भीड-भाड 'मराटे मनुष्य पळे लागल्यावर कोणाची वीर कोणास नाहीशी होते'—भाब ८४. २ तेज, गुण; प्रभाव. ३ श्रेष्ठता; स्वच्छता. (बुद्धिबळ) अधिकाराचे क्षेत्र, तापू ३ (बुद्धिबळ) राजास बचावण्यासाठी एखादे मोहरे मध्ये घालणे. (कि० सोडविणे) [सं. वीर्य] चिरंत घालणे—मध्ये घालणे, मध्ये टाकणे. बुद्धिबळाच्या रावत राजास सह वेणारें मोहरे व राजा यामध्ये मोहरे टाकणे. ईर पदा.

वीर—पु. योद्धा, लढवऱ्या; दूर पुरुष; उत्साही मनुष्य (लढाईत, दुसऱ्याची आपत्ति दूर करण्यात किंवा दान करण्यात). 'आणीकडी दौपदीकुमर। हे सल्लुही मदारपी वीर। मिती नेणजे परी अपार। मीनले असती।'—हा १.१०२. २ नवरत्नांकी एक—उत्साह, दौर्ध्र्य, पराक्रम दाखविणारा भाव. ३ ज्याचा कोणी पूर्वज लढाईत मेला असून, जो काळानु वय प्रतिपदेचे दिवशी, योद्ध्याच्या समारंभांने देवदर्शनासाठी जातो असा. ४ वरील शूद्र मनुष्याचा देशामध्ये वसविलेला टाक 'वीर बैसविला वेव्हारा।'—दावि ६३. ५ मोठ्या मनुष्याची मरणोत्तर दशा. —बदलावर ४९२. ६ विशेषनाम, हुदा किंवा वर्णनपर नाव यास जोडून येतो; त्यावेळी पुढारी, प्रमुख, श्रेष्ठ असा अर्थ होतो. उदा० रघुवीर, कुंवीर, यदुवीर, दैत्यवीर, वसिंवीर, अक्षरीर, बदाम्यवीर इ० 'तेला बुका वेणववीर। वीरट आवडी त्याची थोर। मोनुनि त्यादि वृजवीर। स्वहस्ते वीरगुणे वेती वर।'—७ एक पदवी कोण-तेही धावत, उत्साह, ओढावे, परोपकार, जनकल्याण इ० गुणा-विपरीत प्रसिद्ध असलेल्या पुरुषास लावतात. उदा० वीर नरीमान, वीर वामनराव—वि १ दूर, पराक्रमी. २ दैराग्यशील. [सं] सामासब्द—० फंकण—न वीर पुरुषाचा मान म्हणून, पराक्रमाचे योतक अथे मनगटात घासलेले कडे 'वीर वंकण घालितां नाहीं। परी ते शोभा पावना वी।'—दा ७ १ १५. ० कन्या—स्त्री. (वीर पुरुषाची मुलगी) गुदत्रिय, धारवी, धंभीर मनाची स्त्री. वीर-आर्या, वीरपत्नी, वीर मागिनी हे समयमी शब्द होत [सं.] ० कस्तुर—पु (गो) वीराचा दगड, वीरगड [वा कस्तुर=दगड] ० गड—पु योगाळा धिड—शिदि १५१ ० गंडी—(महातु) वीरगुंडी पदा 'निरली वडनी वीरगंडी।'—दा २४४. ० गजना—

स्त्री. वीराच्या आरोह्या (आव्हान, उत्तेजन देणाऱ्या). [सं.]
 ०. गांठ-स्त्री. विशिष्ट प्रवाची वेंसाची गांठ, वीरगुंठी पहा. 'बासिंगे
 हॉरियाची जोती मीरवती वीती वीरगांठी।' -घवळेपू ६९.
 ०. गुंठी-स्त्री. विशिष्ट प्रवाराने वेंस बांधणे; वीराला शोभण्या-
 सारखी डोक्यावरील वेंसाची गांठ. 'अविरळ कुट्यांची मस्तकीं
 वीरगुंठी।' -साहू ८. ११८. 'सरसावुनी वीरगुंठी।' -मुसभा ७.
 १७; -ह १९. ३७. ०. घंटा-स्त्री. दोडी पिढ्याचे साधन अशी
 घंटा; एकच वाद्य. 'होहीची वंसेट बोला। वीरघंटा तांबविया।'
 -शिष्ट १०२६. ०. घोषणा-स्त्री. वीरजनना; योद्ध्यांना युद्धास
 निमंत्रण. [सं.] ०. जननी-स्त्री. जिथी मुले धूर, पराक्रमी आहेत
 अशी स्त्री, वीरमाता. [सं.] ०. जयंतिका-जयंति-स्त्री. युद्ध-
 प्रसंगी किंवा युद्धांत विजय मिळाल्यावर योद्ध्यांनी केलेला नाच;
 युद्धरूप. [सं.] ०. ठाण-न. वीरान. [सं. वीरस्थान] ०. दृष्टि-
 स्त्री. (दृश्य) दोळे लाल करणे, युद्धांत डंभ घेणे; दोळ्यांचा मध्य-
 भाग विकसित करणे (वीरसाचा अभिनय). ०. पट्ट-पु. वीराचे
 लढावपदक; शिरातान. ०. पत्नी-स्त्री. वीराची भावां, बायको;
 वीरकन्या पहा. [सं.] ०. पाण-न-न. युद्धापूर्वी किंवा युद्धाबाल्ल
 असताना, जोर देण्यासाठी वीरांनी नवचेतन्यवधक घेय पिले.
 [सं.] ०. पारि-वि. १. बोंबक्या. ओरवाव, रगडमळ; घडियण
 भाणस. २. प्रसाधनी उत्साही, पाहसी माणूस. ०. प्रसू-स्त्री.
 धूर अशा पुत्रांना प्रसवणारी स्त्री; वीरमाता. [सं.] ०. भगिनी-
 स्त्री. वीराची बहीण. [सं.] ०. भद्र-पु. १. दय्यज्ञाचा विघ्नसं-
 करणाऱ्यासाठी शंकरांनी अटेपासून निर्माण केलेला वीरपुरुष, अकरा
 स्थापैकी एक. २. (ल) उग्र स्वरूपाचा व विनाशक प्रवृत्तीचा
 मनुष्य. ३. शिवगाथाचा एक वर्ण. ४. लिगायत लोकांमधील एक
 विशेष वीरा. ५. रागीट, हठी व सुधारणार नाही असा मुलूस
 म्हणतात. [सं.] ०. भाग-पु. वीराचा भाग, धूर पुरव्याची वस्तु.
 'मी तेव तुझेचि भाग। केविं शिष्टापाळ शिवेल माझे भाग।
 पुं शिरावरी असला श्रीरंग। मी वीरभाग यदुवीरा।' -एकच
 ४. १६. ०. भार्या-स्त्री. वीरपत्नी, वीराची बायको, वीरकन्या पहा.
 [सं.] ०. भाषण-न. वीराची भाषा, वीराचे वचन. [सं.]
 ०. माता-स्त्री. धुरांची आई, वीरजननी पहा. [सं.] ०. मुष्टि-पु.
 मद्रासहस्यप्रीति एक भिड्यांची जात हे लोक शारीरिक कुरा-
 मतीचे खेल करून पैमे मिळवितात हे लिगायत धर्माचे आहेत.
 ०. रत्न-पु. वीराला युद्ध अशी भावना, विकार, नवरसापैकी एक,
 याचे चार विभाग घडतात-विद्या, युद्ध, दया व दान. वीरसाचे
 उदा० गवोस्ति काव्युन वदे जगदेकराया। आदे मर्ती करण तो
 शगडा करया। म्यां कालखंड वधिले अनुलप्रदायी। पीतोमही
 असुर गोशूर विप्रतापी। -नागन, भीष्मप्रतिज्ञा. [सं.] ०. राणा-
 वि. वीरिष्ठ 'पाटी घरा बाहक मीरराणा। चाले करे तोमुनि पाप-

बाणा।' -सुरामायण अयोद्धा. ०. वाद-पु. वीराचे प्रतिपक्षीयास
 युद्धासाठी केलेले आव्हान, युद्धास निमंत्रण. [सं.] ०. विलास-
 पु. वीराची खेळा. -वि. वीराना ज्यापासून विलास (आनंद)
 होतो असा (अनूत). 'हारले दारुनि जैसा। मायु सरे वीर-
 विलासा। ज्ञानचि कळस वळचे तैसा। कर्मप्रसादा।' -झा १५.
 ५८६. ०. वृत्ति-स्त्री. वीराची प्रवृत्ति-शौचे, पराक्रम. 'तयाचि
 तुलगासवे। वीरवृत्तीचेनि यावे।' -झा १. १२७. ०. वैष्णव-पु.
 १. वैष्णवांचे आचार कडकडीत पाळणारा एक वर्ण. याच्याप्रमाणे
 वीरशैव असा एक वर्ण आहे. २. वैष्णववीर; कट्ट, मोर वैष्णव.
 'तेसा तुळा वैष्णववीर। अवोड आवडी त्याची योर।' [सं.]
 ०. शर्या-स्त्री. रणभूमि. [सं.] ०. शौच-पु. लिगायतांचा एक
 वर्ण. ०. श्री-स्त्री. १. अंगांत संचरणारे शौर्यचे चारे; स्फुरण; वीराचे
 यत्न, अनु. २. शौर्य. 'कीं अतिवीरिण भोजन। कीं वीरश्रीविण
 रण।' [सं.] ०. समा-स्त्री. योद्ध्याची समा. [सं.] ०. स्त-स्त्री.
 वीरमाता, वीरजननी पहा. [सं.] ०. हंता-वि. वीरांचा पराभव
 करणारा किंवा त्यास ठार करणारा. ०. क्षेत्र-न. बघोदें. 'वीरक्षेत्री
 महाराज प्रथमतः खंडेराव राजे बघादूर।' -भाषो ११. ०. क्षेत्री-
 पु. क्षत्रीयवीर. 'बरी विराजे वीर-क्षेत्री। हरिश्चंद्र नृपनाथ।'
 -मुद्रविंध्यालयायन नवनीत पृ. १८३. धीरादासन-न. युद्धातील
 वीरांनी श्रिय अशी जागा; प्राणावर घेतल्याचा जेव्हा प्रसंग येतो अशी
 धोक्याची जागा. [सं.] धीरादासन-न. १. हावा शुद्धा मोडून
 व उजवा उभा करून, किंवा दोन्ही शुद्धे जमोनीत डेऊन बसणे;
 भासनाचा एक प्रकार. योद्ध्याची वसण्याची रीत (युद्धांत जाण
 सोडताना, दरबारात किंवा सभेत बसणे शाल्यास). (कि० बालणे,
 धरणे). २. वीराची बसावयाची जागा, आसन इ० इ. रणभूमि.
 [वीर+आसन] धीरवीर-किवि. एकूण एक वीर. 'वीरवीर
 शुक्राथ। अक्का हळकशेळ जाला। महाबद खबळला। हाते
 लोक भाणतो।' -दावि ४९६. [वीर+वीर]
 धीरंग-पु. वेरंग. 'लोमे आहला वीरंग।' -रामदासी अंभंग
 (नवनीत पृ. १५९). 'अग्निव नटलीला रंग वीरंग माले।'
 -दावि ३७. [वि+रंग]
 धीरदें-न. (सहाय्य) पालवी; (प्र.) विरवा-वें. 'तुसे
 या अनुतोपाचें वीरदें। जयाचिचे हृदये मृमिके नवडे।' -गाए
 २३३.
 धीरस्त-पु. स्नेहाचा पान्हा. ओरठ पहा.
 धीर-न. (प्र) वैर पहा. 'आणि मग तुज वीर करील।'
 -पंथ ३. १०. 'कई वीर घेतले तें तु जाणेली।' -शिष्ट १०५.
 धीर्य-न. १. धुर; रेत. २. पराक्रम, प्रभाव; सामर्थ्य; जोस;
 भेड्या. ३. पदार्थमायाचेअंगी जो सत्कायचें संपादक शक्तिविशेष,
 असतो स. 'वेणी कवचपति गोडा करून त्याचें शुशर्म व त्यांतिल

घीये आणि उपयुक्त पदार्थ याची माहिती करून घेण्याच्या मागे लागला '—सेप्ट २१० ४ वस, रग, बल, मिथय, चिकाटी, घैर्य (जडाजड वस्तुमधील) (समासात) मदवीर्य, हतवीर्य, नष्टवीर्य उष्णवीर्य, तीव्रवीर्य, इ० ५ दौरीय, वीरता [स वीर्य=पराक्रमी होणे] ० घानू-वि ? ज्याच्या शरीरात शुक्र दिवा रेत आहे असा २ (ल) बलवान, जोमदार, गुणवान, अष्ट ३ सपादनासहित विवा चिकाटी असलेला, समर्थ ४ शूर, पराक्रमी, घैर्यशील [स] ० घिलास-उ पराक्रमाचे कृत्य -वि पराक्रम हाच ज्याचा खेळ आहे, हातचा मळ आहे असा 'एव मागील जैसे तैसे। तेणे वखिले बीर्यविलासे।'—शा ११ ६६३ ० हीन-वि बल-हीन, शौर्यरहित शक्तिसहीन, निबल ० शास्त्री-वि बीर्यवान पदा वीर्यावीर-वि शूरत्वानें शूर 'तुका म्हणे वीर्यावीर। सतधीर समुद्र।'—तुगा १८१४

घीळु—की वेळ 'चेक पदमात्र योजिता। वीळु न पुरे।'—गीता २ ३४५४ [स वेळ]

घीघर—न विवर पहा ? पाताळ 'शस्त्र फुगिला यादव वीरें। नाद माजला सात वीरें।'—वामन, विराट ७ ३२ २ शुद्ध, श्रुयार 'कपाटे कडे वीघरे आणि टाकी।'—दासि ३४९ [विवर]

घीचा—उद्गा (घो) नमस्कार करतावा व 'विरजीव' या अर्थी म्हणावयाचा शब्द [३ पोर्तु ब्रीन्हा।]

घीघ—न विघ पहा वीघार-री-उ सर्व 'कस्तुण वेढील विपारी।'—उपा ५० -वि. विपार-री पहा [विपारी]

घीघर-यो—वि विपयी पहा 'अती वीघरें सवैदा दैन्य बाणा।'—राम ६४

घीस—वि २० सख्या [स विंशति] प्रा घीस प बीह तिं बीह जे जिं घीस-स] म्ह० वीसा नाहीतर तिसा नाही तर असाचा तसा=विंशत्या वर्षी शाहानपण नाही आले तर तिसऱ्या वर्षी येईल पण तिसऱ्या वर्षीहि न आले तर मात्र तो (मनुष्य) अशा तसाच जन्मभर राहणार विचारी एकूणविशी-वीस होते ते एकूण वीस होणे म्हणजे कमी प्रमाण असणे 'आता आपली प्रवृत्ती कशी आहे? काही विशी एकूणविशी वाटते का?'—रंगराव ० नटरी-नटरीचा-वि ? (ना) वीस पाय असलेल्या (एक धुद विपारी प्राणी) २ खीबळ सांकेतिक शब्द -सगीत घोटाळा ११ ३ वीस पोटे असलेल्या (उत्रा इ० प्राणी) ४ गरमी रोग घीस नखीची-नखाची याघा-की ? (बायकी) गर्भारपण, पोटीशी राहणे 'कमण रोग अन् कसले काय ?—वीस नखाची बाधा झालेली'—शामू २ गरमी ३ व्यभिचाराचे ब्यसन घीसोपा-उ विवावा हिस्सा पाटण सिल्लेख शके ११२८. [स विंशोपक]

वीसदेओ—उ (महानु) विस्तव 'का गा ओबीया बाजा ना का जी जि वीसदेओ नाहि'—छीळाचरित्र [स विषयदेव]

वीसादय—उ (महानु) विस्तव वीसदेओ पहा 'वीसा. दयास सेणी लावीत'—पूजावसर

वीसाहाणी—की (महानु) विसावणी, विसावा 'ऊण वीसाहाणीचे राखतु परितिले। तें साहातीचि ना।'—विशु ९६३ [स मिश्रम्]

वीळ—उ वेळ पासून झालेला अशिश्र अपभ्रंश, दिवसाचा वेळ, सवध दिवस, सकाळ विवा दुपार, समय काल या अर्थी वापरतात 'विषा अवघा वीळ घो। स्वरूपी मास्या मीळ घो।'—मध्य ३७८ -राला ८४ 'वीळभर (दिवसभर) काम केले'—की गेली (समुद्रार्थी), वेला (किं० लागणे, येणे, होणे) [स वेला, म वेळ]

वीक्षण—न ? अवलोकन, पाहणे २ पाहण्याचें साधन (नेत्र इ०) [स] वीक्षणे—कि पाहणे, घेणे, दर्शन घेणे, अवलोकन [स वीक्ष] वीक्षित-वि अवलोकित, पाहिलेले [स]

घु, घू—ही अक्षरें मूळ मराठी शब्दाच्या सुरवातीस आढळत नाहीत काही शिकाणी ही अक्षरें घोलण्यात व लिहिण्यातहि आढळतात परंतु तसा उच्चार व तसे लिहिणे हे व्याकरणशुद्ध नाही ते उ, ऊ यांचे चमत्कारिक व कट्ट उच्चार होत उदा० 'तुट जेजे घुजे घुजे।'—दा ६६ २२ घुन (उन्ह)—मोआदि ३५ ८१ घून (ऊन) मोविटाट २ ६८ घु-घू ने सुरवात होणारे शब्द उ-ऊ मध्ये पहा

घुइल—न मृत्युपत्र [६]

घुगदा—उ (घ) घुग, घुग

घुड—उ लाह, पिह, उड-डा पहा 'तिथिचि करी तीन घुड, पुत्र जन्मती हो।'—भज ८२. [प्रा उडी, का उडे] घुंडी—की बलिदान, उडी पहा

घुंघ—की (न) ओळ

घुक्र—उ लाहणा 'ते व्याघ्र एक आठवे तेथिये करी।'—माझा १६ ४०८ [स] ० घुक्रु-न गमिमी लहारी, लपून दहा करणे -शिदि १७९ ८० घुक्रोदूर-उ भीम 'तो पूर्वदिशे द्योदह।'—विशु ७३१ -वि (लाहण्याचे पोट दिवा लाहणा पोटात अल्लेखा) काय खादाह, जापाशी

घुळ—उ मृगपिच, गुदे ६ छिन्नी [स]

घुळ—उ शर 'की प्रसिद्धाभ्ये कल्पन।'—विशु १.१. १२४. रत पहा [स शर]

वृजिन—न १ दुःख मेघा 'निस्तरेण पथे वृजिनः'—रास १ ३३१ २ पाप, दुःखचरण 'असक्य गोवधाचे वृजिनः'—रघोवा ४ ३३० [स]

वृत्त—न वेद गुण विद्या फल ज्याती, सबद होऊन राहिले असते असा दृष्टादिकांचा अवयव [स]

वृत्तबंध—उ (प्र) प्रतबंध 'आधी गौळनी भोगिले। पाठी वृत्तबंध कोजे। हे की देवाय द्याचे।'—विष्णु ७००

वृत्ताक—नपु वानि (पठ व शास्त्र) 'वृत्ताक माप मसूर लगण।'—गुण ३२ ३४ [स]

वृत्त—न १ भावित 'पपरीही कोल्वी वृत्ते।'—विष्णु ७ ५७

१ आचरण, वतन, पदत, वदिवाट, शिरस्ता 'शोल त्याचें अत्युच्चरम्य वृत्त।'—टिक ६९ ३ उद्योग धर्मा निर्वाहाचे साधन म्हणून व्यवसाय, वृत्ति पदा ४ बातमी, वार्ता इकीकत, माहिती 'सांगें तें वृत्त वृत्त्या अननीचा।'—आष्टचरि १८ ५ छद, कवितेच्या प्रत्येक चरणात वित्ती अक्षरें असावीत याचें मापन १ वृत्तुल, मळक, गोळाला कोटेंहि सरळ पातळीने काढिले असता होणाऱ्या वृत्तुलाकार ७ गोल पदार्थ, गोळा—वि वृत्तुलाकार, बाटोळे, मरुलाकार [स] ७ खट्ट—न (गणित) वृत्तुलाचा अर्धा भाग, वृत्ताक, (६) सेक्टर ० चित्ति—वृत्तुलस्तंभ मळ, पचपात्र यासारखा आकार. (६) सिंघिर ० पत्र—न १ वतमानपत्र जाहीर शासनी खबर विद्या कत्सवधी फाडी गटप्रवेश, टीका, जाहिराती इ० उभत असतात ते पत्र ० पाखी—व्ही परीष (वृत्तुलाचा) [स] ० मध्य—उ वृत्तुलाचा मध्यबिंदु, बंद [स]

वृत्तादा—उ (सुमिति) वृत्तक पदा [स] वृत्तात—उ वृत्त बातमी, वार्ता, माहिती, इकीकत [स] वृत्ति—वी १ आचरण वृत्त, शिरस्ता वदिवाट २ रीत कोळ पदत, वतनकम निर्वाहकम हरिनी वृत्तिवरीली।—मेविराट १ १०० ३ धरा, पेया निर्वाहाचा उद्योग करितायांचे साधन—हा १८ ८२० 'सापविले वृत्ति वरुनि पकापर्वा जुवरी वदरी।—मोक्षम्य ८७ ६६ 'सुद्ध प्रभु वृ यातें दहाया वृत्ति दावया हवामी।'—मोसभा ३ ७४ 'गुरुचे शेती व नळ वारी। प्राणत्यजीन निर्घारी। गुरुचें वृत्तिनिमित्त।—गुण १६ ५४ ४ भावित नेहमी उपयोग, वापर (विशिष्ट लपनि एखाद्या शब्द विद्या वाक्यचार याचा) ५ मनोवी स्थिति, भावना (राग करणा मीति, काळजी इ० वी), मनोव्यापार रहत रहत मुटेंमाजि वृत्ती उदाह्या।—वामन, भामविलास (नवनीत वृ ९९)

—हा ९ २५२—एभा ७ २८४ (समासात) उदाह—वोदायै—खिर—तामस—प्रसन्न—म्लान—शात—शोक—सतोष—वैम्य—हर्ष—हास्य—वृत्ति ६ (साहित्य) काव्य—नाट्यप्रबन्ध रचनेचे चार प्रकार—कौशिकी, भारती, शास्त्री ३ आरभटी प्रत्येकी ७ टीका

विवरण, स्पष्टीकरण टीका पदा ८ वृत्तुल किंवा वृत्तुलाचा परीष, वृत्त पदा ९ स्फूर्ति, स्फुरण—मनो १० वाचकता, व्यञ्जकता, लक्षणा इ० अर्थबोधाप प्रकार प्रत्येकी ११ वृत्त, इनाम जमीन, वतन सालीना मित्रगारी रुपम वृत्ति राजाला काढून पठां येत पाही किंवा वृत्तीसहि देतां येत नाही—भाद्रिसह 'अनादि जे प्रवृत्ती। साम्य जियतें गाती। क्षेत्र ४ वृत्ती। तिथेची जाणा।'

—हा १३ ३५ 'नव्ह मळपति। न हीं चावुदांची वृत्ति।'—गुणा १८ १६ 'होता वृत्ति राखीत।'—गुण १९ ८ १२ स्वभाव, धर्म [स] ० क—उ वतनदार 'अगा मानस दे एक। माझ्या स्वतःची वृत्तिक।'—हा १३ ९७ ० छेडे—छेडेन—उ न वरापरागत असलेल्या निर्वाहमाधमाचा नात, वतनवर्ती, वरापरागत हक काढून पणे [स] ० पत्र—न ज्यावर किंवा ज्यामुळे वृत्ति नेमून दिली जाते ते पत्र, आज्ञा—वतनपत्र ० पृथ—उ वृत्तीचा, व्यापा राचा मार्ग 'ते मेदली वृत्तिपथे। वायुशक्ति मा एथें। कर्मकारण चौव। ऐथें जाण।'—हा १८ ३४३

० शास्त्र—न व्यापार, पदा इ० या विचार—चर्चा करणारे शास्त्र, अर्थशास्त्र (६) एकोनॉमिक्स—मसाप ३ १०३ ० दूरग—वृत्तिहित 'दूरग साठोनि निरवकाश। तेंचि वृत्तगदय सावकाश। सती केला रहिवास। वृत्तिदूरग होउनी।'—एदस्व १ ३८ ० स्थिति—वी समस्थिति, दोन्ही वास्तव वजन व सोल साठे राहतील अशी स्थिति (६) ईक्लिप्सियम 'पद्यांची आहूतीहि त्यांच्या वृत्तिस्थितीस फार सुंदर रीतीनें जमते'—मराठी ६ बें पुस्तक (१८७५) ५ ० मंत—मान—वत—वि १ उपजीविकासाधन जी ओशीपणा इ० नियत वृत्ति ती ज्यास आह तो, वतनदार २ सिंदर इयादिक वृत्तीचा विचका—उ १ एखाद्याच्या निर्वाहाच्या साधनाचा नात वृत्ति वृत्तये २ वृत्ति मेहेली स्थिति सूर्यदश—उ सपति, हक किंवा निर्वाह साधन यांतील भागी [स] ३ दूर्यधी, वृत्त्यांती—वि वृत्तीतील वाटेकरी, भागीदार. [स] दूर्यधी

वृत्ती—व्ही वृत्त वार्ता 'वृत्ती कोण्डी मेजती।'—मुभादि २९ १३२ वृत्तीक—१ वार्ता जाणविणारे 'जे वृत्तीक जाले हवेइ। अजुरागाची।'—अ ६६ २ वृत्तिक पदा

वृत्त्यनुपास—उ अनुप्रास अलंकाराचा एक पोटभाग एकच अक्षर फिरून फिरून येणें याच्या उलट छंदानुप्रास वर्तच अक्षरें पुढा पुढा येणें

वृत्रज्ज, वृत्रारि—उ ज्ञासुराला मारणारा (इंद्र) [स] ० द्रात्र—उ इक्षित [स]

वृथा—वि वि—वर्थ, विनाकारण, निष्फल [स] ० वाम—न निष्फल, विन विफायत सौर देणगी (वृथामत्वा, वेदया, मळ इ० स दिवले वक्षीय, खेळत पावविलेला पैसा) [स]

० पुष्ट—उ (वर्थ खावन माजलेला) १ आळशी, निरवोगी

निष्पयोगी. 'सार सेविजे श्रेष्टी। असार घेइजे घृणाष्ट्री।' -दा
१.१.१०. २ कुष्ठखाळ; अजनभाळ; खाऊपासरी. [सं.]

वृंद-न. १ सभा; समाज; मंडळी; जमाव; अनुष्णादिकांचा
समुदाय. 'देवा संतवृंद नमस्कारिजे। कां घडे तरी पूजिजे।' -झा
२.३.३. २ मोठी रास; डीग. ३ नांवाजलेला, प्रसिद्ध मनुष्य, प्रस्य
(जाहा विद्वान्-सावकार इ०). [सं.] ० गायन-वादन-न. ज्या
गायनांत-वादनांत गाणाऱ्या-वाजविणाऱ्या व्यक्ती एकापेक्षां
जास्त असतात ते. ० नर्तन-न. सामुदायिक नाच. ० संगीत-न.
सामुदायिक गायन. ह्या गायनपद्धतीमध्ये स्त्रीपुरुषांची मिसळ
असते. 'वृन्दसंगीताचा परिपाठ फार प्राचीन आहे.' -झाको (व)
२२६. वृंदी-स्त्री समुदाय, वृत्त 'घडले जे आधुरिया दोपहंदी।' -
झा १६.२८०.

वृंदारक-पु. देव, अमर. 'पुष्पसभार उदंड. वृंदारक
वर्षिती।' 'जयजयकारा प्रवृत्ते ते वृंदारक संभाराने -होला
२८. -वि. १ सवोत्तम; श्रेष्ठ, सर्वोत्तम २ आदरणीय; सन्मान्य;
सुप्रसिद्ध. ३ नेता; पुढारी, प्रमुख [सं.]

वृंदावन-न. १ ज्यांत तुळशीचें झाड लावतात असे दगड-
भातीचें लहान चौकोनी विविष्ट बांधकाम; तुळशीची कुंडी. २
गोकुळाशेजारील एक पौराणिक वन जेथे पूर्वी श्रीकृष्णाची 'कीडा
कुर्याची जागा असून हल्ली हें यात्रेचें स्थान आदि. 'कृशी आर्क
सी वृंदावना। वाटे आढवा येतो काव्हा।' ३ एक प्रकारचें झाड.
कडू-गोड वृंदावन असे याचे प्रकार आहेत. -तुगा २९०७. कडू
वृंदावन पहा. -'द्राक्षापेक्षां वृंदावन सुंदर दिवते.' -नामना ३.
[सं.]

वृद्ध-वि. १ वयातीत; म्हातारा; जरा. 'वृद्ध तपस्वी त्रिवृ
पद सेवन सर्वस्व सुंदरीक मुनी।' -भक्तमयूरेका १२. २ पूर्ण
वाढ झालेला; योग्य विकास पावलेला. ३ मोठा (गुण,दिग्गजी),
(घाटारपण, ज्ञान इ० त) प्रगति झालेला. (समासांत) विद्या
वृद्ध; वयोवृद्ध; तपोवृद्ध; ज्ञानवृद्ध. ४ श्रेष्ठ 'तरी अवघाचि मुणी
वृद्ध। जे महर्षीमाजि प्रबुद्ध। काव्यपादि प्रसिद्ध। सत्तुष्टी।' -
झा १०.१२. ५ वृद्धि पावलेला; जमून, सादून वाढलेला;
पूजीमृत. [सं.] ० कपि-पु. १ जख्ख, फार म्हातारा. २ (ल)
चांगला अनुभवी; सुरलेला. 'पंचवीस वर्षे काम घेलेले वृद्धकपी
कौमिल्लर सांगतात.' -टि १४६ ३ (विशेषतः अनादरातें)
वृद्ध गृहस्थ. 'सुद्ध्या ओलखीच्या गृहस्थाकडे गेलें आणखी ते
एखाद्या जरा कडूवृद्धी असले तर आपल्या हिंदूच्या किडण्याला
विनाकारण अडपळा यायचा.' -पिंगला. [सं.] ० काक-पु.
(म्हातारा कावळा) टणक, निरोगी वृद्ध गृहस्थास योजतात.
काटक म्हातारा. ० गंगाधर चूर्ण-न. एक प्रकारचें औषधी चूर्ण
(संमदणी, अतिथार यांवर वेतात) -योर १.४४८. ० पतंग-

पु. मावळणारा सूर्य 'तया गीती तेणें उजिव क्षण ये वृद्ध पतंगा।' -
-वामन, विराट ८ १२ -[सं. पत(ं)ग=सूर्य] ० परंपरा-स्त्री. १
माणव्या वृद्धवृद्ध माणसावद्दून चालत आलेली बहिवाट, चाल. २
(ल.) प्रमाणभूत, पूज्य आचार, वर्तन. ० प्रमदा न्याय-जरा-
तरुणी दांपत्य न्याय, (प्रमदा=अतिसाय मदनवेग असलेली स्त्री
तिच्यापुढें वृद्ध पुरुष न टिकून त्याची फजिती होते यावस्तुन).
'हे अवहेलना करणारे मात्र कल्पनेचे जड तरुन वृद्धप्रमदा
न्यायानें उपद्रास्य होतात.' -नि ७९. ० संघ-पु. वयोवृद्ध मंड-
ळीची सभा; बडील माणसांचा संघ-[सं.] वृद्धाचार-पु. वृद्ध-
परंपरेने चालत आलेली, पूर्वापार बहिवाट, रिवाज; पूर्वजांची, बडील
माणसांची अतएव आदरणीय रीत. 'परमाश्रिते भरुनि वाटी।
देवकी लावी मुनेच्या वोटी। पुने वृद्धाचार गोष्टी। मुने घालीची
पोटी निजमाये।' -एकव १८.३८. -एसा १३.१५४. वृद्धा-
चारीचे देव-पुणव. जुने देव, कुलदेवता. 'वृद्धाचारीचे पूजिले
देव।' -दावि ३३ [वृद्ध+आचार] वृद्धापाकाळ-पु. म्हातारपण;
म्हातारपणाचा काळ; बांधक्य. 'कठिण काळी वृद्धापाकाळी। सवै-
काळी अंतकाळी। नामरमण असावें.' -दा ४ ३.१४. वृद्धाव्य
पदा. वृद्धाव्य-न. म्हातारपण. 'मजही वृद्धाव्य आले। लेंकी वेंवले
घातले।' -दा ३.५.३३. -झा ७.८६. [वृद्ध+आप-आव्य ?]
वृद्धावस्था-स्त्री. म्हातारपण. [वृद्ध+अवस्था] वृद्धि-स्त्री. १
वाढ; विस्तार; प्रमाणाधिक्य; वाढलेली अवस्था (आकार, वय,
संपत्ति, दर्जा इ० ची). 'रिगे मन्वंतर मनुवृद्धे। बंशावरी वृंशाचे
मात्रे। जैवी इक्षुवृद्धी कादेनकावें। जिंक जैवी।' -झा १५.१२८.
२ व्याज; वाढ; (उसवा दिलेला पैसा, धान्य इ० ची) वाढी. ३
सोयरे; घरात कोणी प्रसूत झाले असतां येणारे कडुबिच. ४
चंद व सूर्य याच्या कलांची वाट; चवती दशा. ५ सूर्योदयापूर्वी
सुख होऊन इसच्या सूर्योदयानंतर संपणारा चांद्रदिवस किंवा
तिथि. नक्षत्र, योग यांचे आधिक्य. ६ अंबुद्वि. ७ (व्या.) अ,
६ (ई), उ (ऊ), ऋ यांच्या बद्दल अनुक्रमे आ, ऐ, औ व
आर हे वर्ण येणें. ८ -पु. ज्योतिषशास्त्रातील सत्तावीस योगांपैकीं
अष्टाषा योग. ० जीविका-स्त्री. व्याजावर किंवा सावकारीच्या
धंद्यावर उपजीविका; सावकारी. ० प्रमाण-न. (गणित, भूमिति
श्रेष्टी) वाडीचें प्रमाण. [सं.] ० थाराव-न. नांदीथाद. ० सुतक-
न. सोयरे सुतक पहा. वृद्धिगत-वि. वाढीस लागलेले; प्रगति
होत असलेले, वाढणारे; वृद्धि पावत चाललेले. वृद्ध्याजीघ-पु.
सावकारी कर्णारा; पैसे व्याजानें सादून, वाडीद्विरी करून उपजी-
विका करणारा माणूस.

वृद्धि-स्त्री. वामदे. -माहा १८ २७. [सं. वदी]
वृथ-वि. १ संवृष्ट. 'दाकनि गुराया वृथ कीज।' -दावि
४५७. २ धुत. 'वृथ दंडक त्याचा देखा जसे।' -दावि ४५८.

वृक्षिक—प्र १ विंशू 'व्याघ्र वृक्षिक आहवे। तैसिये करी।'

—श्रा १६.४०८. २ आठवीं रास या राशीत विधाखा पाद, अनु-
राध व ज्येष्ठा या मध्याचा समावेश होतो. [सं.] ० करण—न.
(नृत्य) दोन्ही हात पर नेऊन कोक्याच्यावर बांधे करून ठेवणे,
उजवा पाय पाठीकडे उंच नेणे, व पाठ खूप बांधविणे. ० निरु-
द्धित करण—न. (नृत्य) उजवा पाय पाठीकडे कोक्यावर उंच
नेऊन दोन्ही हात जमिनीवर ठेकविणे व त्यांची बोटे जमिनीवर
आपटणे. ० रेचित करण—न. (नृत्य) उजवा पाय वृक्षिक करून
हाताचे स्वस्तिक करणे, 'व हात एकमेकांपासून दूर करून रेचित
करणे. वृक्षिकापसृत (अंगहार)—प्र. (नृत्य) वृक्षिकचरण करून
उजवा हात स्थावर करणे; नंतर तोच हात माकसमोर आणून रेचित
करणे उद्धृत करणे. नंतर निर्वच फिरवून करिहस्त आणि कटिच्छिन्न
ही करणे. ।

वृष—प्र. १ बैल. वृषम पहा. 'वृषगत्री बेडिला। केला
रावो।'—श्रा १४.३६२. २ पंधरावा संवत्सर. ३ कर्णराज; कुंती-
पुत्र कर्ण. 'तो वृष भूमिप्रस्तस्यंदनचकासि उद्धरायते।'—मोक्ष-
(नवनीत प्र. ३४३). वृषसेनाचा पुत्र. कर्णाचा नाव यालाहि
म्हणतात. ४ वृषाच्या चार आतीपैकी एक. [सं.] ० स्फूर्ध—प्र.
बैलाचे वृक्षिक. **वृषिक—वि.** (घाप) बैलाचे. (इ.) टोरीन.
—वैप्र २. **वृषोत्सर्ग—प्र** वृषाशीतयथे वसु सोडणे, इष्टकाममा-
सिद्धये विद्योपतः उत्तरक्रियेत गोन्दा आणि कालवड सोडणे.
[वृष+उत्सर्ग]

वृषण—प्र. अंबकोश, अंब. 'गंगापर तात्या याचे वृषण
पागरीयेवढे जाले पोडियावर बसता नये असे जाले.'—माघ ८१.

वृषभुमा—प्र. बैलासारखा एक प्राणी, बैलाची एक जात.
'देहे लोक देहेके वृषभुमे सौगंधिके मांजरे।'—साहू ३.४७.
[सं. वृष+भृक् इत्यम्]

वृषभ—प्र. १ बैल; नंदी. 'तदा वृषभासि दाणा। लून मागे
नये जाणा।'—सुगा ५४५५. २ बारा राशीतील दुसरी रास. हीत
कृतिष्ठा त्रिपाद व रोहिणी या व मृगशीराचे मध्याचा समावेश

होतो. ३ (समासांत उत्तरपदी) श्रेष्ठ व्यक्ति. [सं.] ० श्रीडित-
करण—न. (नृत्य) बांधी टाळी देऊन दोन्ही हात रेचित करणे
व मग ते बांधून वृक्ष-रुप्यासमोर नेणे. ० वृषज—प्र संकर.
[वृषम+वृषज=पराका]

वृषल—प्र. १ वृष कुण्वी. २ चंद्रपुत राजा. ३ वृद्धित
सालेला, अधार्मिक दुराचारी माणूस. [सं.] **वृषल स्त्री—स्त्री**.
१ दूर स्त्री. 'दासी देव्या भुजगमेसी। वृषल स्त्री रजस्वलेसी।'—
—गुच २१ २२५. 'माझ्यावर वृषांब रचून मला वृषली ठरविले.'
—चंद्रपुत ५८ २ व्यभिचारिणी. ३ लग्नापूर्वी रजोदशन होत अस-
लेली ऋतुमती स्त्री. **वृषलीपति—प्र** ज्याने उपगोमार्थ दूर स्त्री
बाळगिळी आहे असा ब्राह्मण.

वृषा—प्र. रंगामाचा एक प्रकार. —अक्ष १.१८५.
वृषाकपि—प्र. १ एक वैदिक देवता. २ शिव. 'तीं वृषासुपे
शमीवरि ठेविता राधवा वृषाकपिला। स्मरुनि कपि उडे विजयश्री
ज्यासि भजे जसी वृषा कपिला।'—मोविराट ६.५८. ३ विष्णु
६० देव. 'अक्षवर्षीं साक्षवर्षीं संपातीं साधवीं वृषाकपिषां।'—
—मोक्षीय १२.४४ [सं]

वृष्टि—स्त्री. १ पाऊस; पावसाचा वर्षाव. २ (ल.) (बाण,
फुले, दगड, अक्षे ६० चा) वर्षाव; सारखा प्रहार; पुष्कळ पतन.
३ (शिष्या, शाप, उपमा, मुद्दे वचने ६० चा) अकिमार (कि०
एकसारखे देणे, सोडणे, टाकणे). [सं. वृष्ट=शिष्ये]

वृक्ष—प्र. शाव; छद्म, रोपटे. (घामा) वनस्पति. [सं.]
० राज—प्र (शाकांचा राजा) शाकातील प्रमुख वृक्ष (वड,
पिंपळ, आपटा, शमी, फोवचिनी इ०). ० घाटिका—घाटी-
स्त्री. १ राई; वड. २ बाग, उद्यान; उपवन; (विशेषतः विलास-
क्रिया करण्यासाठी). ० संघर्धन—न. शाकांची जोपासना करणे
शाई लावून काळजीपूर्वक वाढविणे. **वृक्षासुर्योग** सेव—प्र.
वृक्षाचे आद्युष्य वाढविण्यासंबंधी शास्त्र [सं. वृक्ष+आयु+योग-
वेद] **वृक्षरसादक**, **वृक्षोपवेशक—प्र** शाकावर वसणारा एक
पक्षिवर्ग. असे पांच वर्ग आहेत. चटक पक्षी. —मराठी ६ वैपुस्तक
(१८७५) प्र २१९. —प्राणिमो ६३. [वृक्ष+आसादक, उपवेशक]